Jonny caste

N. Inv 1207

Incipiunt capl'a libroz Augustini de ciuitate dei Libroz sūt xxij ca^la primi
De aduersarijs nomis xpi quibus in uastacõe urbis ppt' libri
xpm barbari pepercerunt Quod nunq̃ p̄ma
bella ita gesta sint ut victores ppt' illos deos eoz quos vicerant par-
cerent victis ij Quam prudenter romani deos penates troyanos quos cu-
stodire no poterant sibi crediderunt profuturos iij De asylo iunonis in tro-
ya q' neminem liberauit a grecis et basilicis aplor que omēs ad eas confugi-
entes a barbaris defenderunt iiij De generali consuetudine hostium vin-
centes ciuitates euertencium quid cato senserit v Quod nec romani qui-
dem ita ullas ceperunt ciuitates ut in templis earum parcerent victis vi
Quod in euersione urbis que aspera gesta sūt de consuetis acciderint belli
que vero clementer de potencia venit nois xpi vij De comodis atq3 in-
comodis q̃ bonis ac malis coīa sūt plerumq3 viij De causis correctonū
ppli, ppt' quas et boni et mali pariter flagellantur ix Quod sanctis in ami-
ssione rez temporalium nichil pereat x De fine temporalis vite siue longi-
oris siue breuioris xi De sepultura humanoz corporum que xpianis eciā
si fuit negata nichil ademit xij Que sit rō sctoz corpa sepeliendi xiij
De captiuitate sctoz quibus nunq̄ diuina solacia defuerunt xiiij De regu-
lo in quo captiuitatis ob religionem eciā sponte tollerandū extat ex-
emplum qd' tm̄ illi deos colenti pdesse no potuit xv An stuprum que
eciam sacraz forte virginum est passa captiuitas contaminari sit vir-
tus animi sine voluntatis assensu xvi De morte voluntaria ob me-
tum pene siue dedecoris xvij De aliena violencia et libidine quā in
oppresso corpore mens et vita perpetitur xviij De lucrecia que se ob
illatum sibi stuprum peremit xix Nullam esse auctem que xpianis in qua-
libet causa mortis voluntariū attribuat xx De interfectoribus hominū qui
ab homicidij crimine excipiuntur xxi Quod nunq̄ possit mors volunta-
ria ad magnitudinem animi ptinere xxij Quale exemplum sit cathonis q̄
se victoriam cesaris no ferens interemit xxiij Quod in ea virtute quā
regulus cathone prestancior fuit multo magis emineat xpiani xxiiij Qd'
peccatum no per peccatū debeat declinari xxv De hijs que fieri no licet
a scīs facta nosq3 qua racione facta credenda sint xxvi Dum pp' declina-
cionē pcti mors spontanea appetenda sit xxvij Quo iudicio dei i
corpa continencium libido hostilis pmissa peccare sit xxviij Quod familia
xpi videre debeat infidelibus cum exprobrant q' eam a furore hostiū
xpūs non liberauit xxix Quam pudendis psperitatibus velint qui de xpiana
religione conqueruntur xxx Quibus uicioz gradibus aucta sit
in romanis cupido regnandi xxxi De scenicoz inuencione ludorum xx-
xij De vicijs romanoz quos patrie non correxit euersio xxxiij De
clemencia dei que urbis excidium temperauit xxxiiij De latebris inter impios
ecclesie filijs et de falsis intra ecclesiam xpianis xxxv De quibus consi-
sequenti disputacione sit differendum xxxvi Expliciunt capl'a
primi libri Augustini de ciuitate dei Incipit prologus sancti Augustini
epi in librum de ciuitate dei ex ma ul' retractacionum sci Augustini sup'
libz decimū te dei

Interea cum roma Gothoz irrupcione agencium
sub rege alarico atq3 impetu magne cladis euersa ē eius
euersionem deoz falsoz multoz q3 cultores quos usitato noīe paga-
nos uocamus in xpianā religionē referre conantes solito acerbius
et amarius deum verum blasphemare ceperunt Unde ego exardescens
zelo domus dei aduersus eoz blasphemias ul' errores libros de ciuitate
dei scribere institui Quod opus per aliquot annos me tenuit eo q' alia
multa incurrebant que differri no oportet et me prius ad soluendum oc-
cupant Hoc autē de ciuitate grande opus tandem xxij libris terminatum
est quoz quinq3 primi eos refellūt qui res humanas ita prosperari volunt ut
ad hoc multoz deoz quos pagani colere consueuerunt necessarium eē arbitrat' Et

quia prohibentur mala ista exoriri atque habundare contendunt. Sequentes autem
quinque adversus eos loquuntur qui fatentur hec mala nec defuisse umquam nisi
defutura mortalibus et ea nunc magna nunc parva locis temporibus personisque
variari sed deorum multorum cultum quo eis sacrificatur propter vitam post mortem
futuram esse utilem disputant. His ergo decem libris due iste vane opi-
niones christiane religioni adversarie refelluntur. Sed ne quisquam nos alie-
na tantum redarguisse non autem nostra asseruisse reprehenderet id agit pars altera
operis huius que .xij. libris continetur quamquam ubi opus est et in prioribus .x. que nostra
sunt asseramus et in .xij. posterioribus redarguamus adversa. .xij. ergo librorum se-
quentium primi quatuor continent exortum duarum civitatum quarum est una dei
altera huius mundi. Secundi quatuor excursum earum seu procursum. Tercii vero qui
et postremi debitos fines. Ita omnes .xxij. libri cum sint de utraque civitate
conscripti titulum tamen a meliore acceperunt ut de civitate dei pocius voca-
rentur. In quorum .x. libro non debuit pro miraculo poni in abrahe sacri-
ficio flammam celitus factam inter divisas victimas cucurrisse quoniam hoc
illi in visione monstratum est. In .xvij. libro quod dictum est de samuele non erat
de filiis aaron dicendum pocius fuit non erat filius sacerdotis. Filios quip-
pe sacerdotum defunctis sacerdotibus succedere magis legittimi moris
fuit. Nam in filiis aaron reperitur pater samuel sed sacerdos non fuit nec
ita in filiis aaron reperitur pater samuel et cum ipse genuerit aaron sed sicut
omnes illius populi dicuntur filii israel. Explicit prologus sancti augustini episcopi decim[i] dei
Aurelii augustini doctoris ypponensis episcopi de civitate dei de marcell[ino]
contra paganos. In inmortalitate(?) celestis et mundane civitatis. Incipit liber
primus Aurelii augustini ypponensis episcopi de civitate dei. De ad[ve]r-
sariis nominis christi quibus in vastatione urbis propter christum barbari pepercerunt.

Gloriosissimam civitatem Capitulum primum
dei sive in hoc temporum cursu cum
inter impios peregrinatur ex fide vivens sive in illa stabi-
litate sedis eterne quam nunc expectat per pacientiam quoad
usque iusticia convertatur in iudicium deinceps adeptura
per excellentem victoriam ultimam et pace perfectam hoc
opere ad te instituto et mea promissione debito defendere adver-
sus eos qui conditori eius deos suos preferunt fili carissime
Marcelline suscepi magnum opus et arduum sed deus adiutor noster est.
Nam scio quibus viribus opus sit ut persuadeatur superbis quanta sit virtus
humilitatis qua fit ut omnia terrena cacumina temporali mobilitate nutan-
cia non humano usurpata fastu sed divina gratia donata celsitudo cladem
transcendat. Rex enim et conditor civitatis huius de qua loqui in-
stituimus in scriptura populi sui sententiam divine legis aperuit qua dictum est deus
superbis resistit humilibus autem dat graciam. Hoc non quod dei est superbe quoque
anime spiritus affectat amatque sibi in laudibus dici. Parcere subiectis
et debellare superbos. Unde eciam de terrena civitate que cum dominari appetit
si populi serviant ipsa ei dominandi libido dominatur. Non est pretereundum silen-
tio quidquid dicere suscepti huius operis ratio postulat et facultas
datur. Ex hac namque existunt inimici adversus quos defendenda dei civi-
tas est. Quorum tamen multi correcto impietatis errore cives in ea fiunt satis
idonei. Multi vero in eam tantis exardescunt ignibus odiorum tamque ma-
nifestis beneficiis redemptoris eius ingrati sunt ut hodie contra eam lin-
guas non moverent nisi ferrum hostile fugientes in sacratis eius locis
vitam de qua superbiunt invenirent. An non et illi romani christi nomini
infesti sunt quibus propter christum barbari pepercerunt. Testantur hec martirum
loca et basilice apostolorum que in illa vastatione urbis ad se confugientes
suos alienosque receperunt. Huc usque cruentus seviebat inimicus ibi
accipiebat limitem trucidatoris furor. Illo ducebantur a miserantibus
hostibus quibus eciam extra ipsa loca pepercerant ne in eos incurrerent qui

[margin: t inflatus]

similem iniuriam non habebant. Nonne etiam ipsi alibi truces atque hostili
more sevientes postea quam ad loca illa veniebant ubi fuerat inter-
dictum quod alibi belli iure licuisset toto feriendi refrenabatur immanitas
et captivandi cupiditas frangebatur. Sic evaserunt multi qui nunc christianis
temporibus detrahunt et mala que illa civitas pertulit christo imputant. Bona
vero que in eos ut viverent propter christi honorem facta sunt non imputant christo nostro
sed fato suo cum potius debent si quid recte saperent illa que ab hosti-
bus aspera et dura perpessi sunt illi divine providencie ~~proinde~~ tribuere
que solet corruptos hominum mores bellis emendare atque conterere. Itemque

Correptor hominum more belli

vitam mortalium iustam atque laudabilem talibus afflictionibus exercere probatamque
vel in meliorem transferre vel in hiis adhuc terris propter usus alios
detinere. Illud vero quod eis vel ubicumque propter christi nomen vel in locis christi
nomini dicatissimis et amplissimis ac pro largiore misericordia ad capacitatem
multitudinis electis preter bellorum morem truculenti barbari pepercerunt
hoc tribuere temporibus christianis hinc deo agere gratias hinc ad eius nomen ve-
raciter currere ~~ut~~ ut effugiant penas ignis eterni. quod nomen multi eorum
mendaciter usurparunt ut effugerent penas presentis exitii. Nam quos vides
petulanter [et procaciter] insultare servis christi in eis sunt plurimi qui illum interitum cla-
demque non evaserunt [evasissent] nisi servos christi se esse finxissent. Et nunc ingrata su-
perbia atque impiissima insania eius nomini resistunt corde perverso ut sempiter-
nis tenebris puniantur ad quod nomen ore vel subdolo confugerunt ut temporali
Quod vnquam nulla bella ita gesta sint ut victores luce fruantur
populi ita deos eorum quos vincerent parcerent victis. Capitulum ii

Tot bella gesta conscripta sunt vel ante conditam romam vel
ab eius ortu et imperio legant et proferant sic ab alie-
nigenis aliquam captam esse civitatem ut hostes qui ceperant
parcerent eis quos ad deorum suorum templa confugisse comperirent aut
aliquem ducem barbarorum precepisse ut inrupto opido nullus feriretur
qui in illo vel illo templo fuisset inventus. Nonne vidit eneas priamum
per aras fedantem sanguine quos ipse sacraverat ignes. Nonne
Dyomedes et Vlixes cesis summe custodibus arcis corri-
puere sacram effigiem manibusque cruentis virgineas au-
si dive contingere vittas. Nec tamen quod sequitur verum est ex illo
fluere ac retro sublapsa referri spes danaum. postea quippe
vicerunt postea troyam ferro ignibusque deleverunt postea
confugientem ad aras priamum obtruncaverunt. Nec ideo troya
periit quia minervam perdidit. Quid enim prius ipsa minerva
perdiderat ut periret. An forte custodes suos. Hoc sane verum
est illis quippe interemptis potuit auferri. Neque enim homines
a simulacro a custodibus servabatur. Quomodo ergo colebatur ut patriam
et cives custodiret que suos non valuit custodire custodes.

[a simulacro ab hominibus servabatur]

Confutacio [illegible] dee troyanorum in qua Vlixes Dyamedes fecerunt et alii greci priamum regem et alios interfecerunt quod vidit eneas

Quam prudenter romani deos penates troyanos qui troyam custodire non poterat sibi crediderunt profuturos. Capitulum iii

Ecce quales deos quibus urbem romani servandam se commendasse gaudebant.
O nimium miserabilem errorem nobis suscensent cum de diis eorum talia di-
cimus cum nec suscensent auctoribus suis quos ut edisserent mercedem
dederunt doctoresque ipsos insuper et salario publico et honoris dignissimos
habuerunt. Nempe apud virgilium quem propterea parvuli legunt ut videlicet
poeta magnus omniumque preclarissimus atque optimus teneris ebibitus animis
non facile oblivione possit aboleri secundum illud oracii Quo semel
est imbuta recens servabit odorem testa diu. Apud ergo virgilium nempe
Iuno inducitur infesta troyanis Eolo ventorum regi adversus
eos irritando dicere. Gens inimica mihi tyrrenum navigat
equor ylium in ytaliam portans victosque penates. Ita ne istis penatibus
victis ~~ne~~ roma ne vinceretur prudentes commendare debuerunt

Virgilius de Iunone dea et Eolo rege infestis troyanis Item idem de falsis diis fictis quibus fatentur homines esse commiseras

buerunt. Sed hec inmo dicebat velut irata mulier quod loqueretur ignorans. Immo eneas ipse pius (loquens) tociens appellatus. Nonne ita narrat

Panthus otriades arcis phebique sacerdos. Sacra manu victosque deos parvumque nepotem. Ipse trahit cursuque (amens) amens ad limina tendit. Nonne deos ipsos quos victos non dubitat dicere sibi pocius quam se illis perhibet commendatos cum ei dicitur. Sacra suosque tibi commendat troya penates. Si igitur virgilius tales deos et victos dicit et ut vel victi quoquomodo evaderent homini commendatos quae demencia est existimare hiis tutoribus romam sapienter fuisse commissam et nisi eos amisisset non potuisse vastari. Immo vero victos deos tamquam presides ac defensores colere quid est aliud quam tenere non numina bona sed omina mala. Quanto enim sapiencius creditur romam ad istam cladem non fuisse venturam nisi prius illi periissent. Sed illos pocius olim fuisse perituros nisi eos quantum potuisset roma servasset. Nam quis non advertat videat quanta sit vanitate presumptum non posse vinci sub defensoribus victis. et ideo periisse quia custodes perdidit deos. cum vel sola esse potuit causa pereundi custodes habere voluisse perituros. Non itaque cum de diis victis illa conscriberent atque canerent poetis libebat mentiri. sed cordatos homines cogebat veritas confiteri. Verum ista oportunius alio loco diligenter copioseque tractanda sunt. Nunc quod institueram de ingratis hominibus dicere paruper explicare ut possim quia ea mala que pro suorum morum perversitate merito paciuntur blasphemantes christo imputant. Quod autem illis miraculis propter ipsum parcitur si dignentur attendere et eas linguas adversus eius nomen demencia sacrilege protervitatis exerent quibus linguis usurpaverunt mendacicter ipsum nomen ut viverent

De asylo Iunonis in Troya quod neminem liberavit a grecis et basilicis apostolorum que omnes ad eas fugientes a barbaris defenderunt

Vel quas linguas in locis ei sacratis metuendo presserunt ut illic tuti atque muniti. ubi propter eum illesi ab hostibus fuerunt inde in eum maledictis hostibus prosilierunt. Ipsa ut dixi troya mater populi romani sacratis locis deorum suorum munire non potuit cives suos ab ignibus ferroque grecorum eosdem ipsos deos colentium. Quin eciam Iunonis asylo custodes lecti phenix et dirus ulixes predam asservabant. Huc undique troya gaza incensis erepta aditis mensaeque deorum crateresque auro solidi captivaque vestis (gestis) congeritur. pueri et pavide longo ordine matres stant circum. Eleitus est videlicet locus tantem dee sacratus. non unde captivos non liceret educere. sed ubi captivos liberet includere. Compara nunc asylum illud non cuiuslibet dei non gregalis vel de turba plebis. sed iovis ipsius sororis et coniugis et regine omnium deorum cum memoriis nostrorum apostolorum illuc incensis templis et diis erepta spolia portabantur. non donanda victis sed dividenda victoribus. Istuc autem et quod alibi ad ea loca pertinere compertum est cum honore et obsequio religiosissimo reportatum est. Ibi amissa hinc servata libertas. Ibi clausa hinc interdicta captivitas. ibi possidendi a dominantibus hostibus premebantur. hinc liberandi a miserantibus hostibus ducebantur. Postremo illud Iunonis templum sibi elegerat avaricia et superbia levium grecorum. istas christi basilicas misericordia et humilitas eciam inmanium barbarorum.

De generali consuetudine hostium victas civitates evertencium quid catho senserit Capitulum V

Nisi forte greci quidem in illa sua victoria templis deorum communium pepercerunt. atque illo confugientes miseros victosque troyanos ferire vel captivare non ausi sunt. Sed virgilius poetarum more ficta mentitus est. Immo vero more hostium civitates evertencium ille quidem scripsit que. quem morem esse catho sicut scripsit salustius nobilitate veritatis hystoricus. sua sua quam de coniuratis in se nata habuit vitatis historicus. non pretermittit. rapi virgines. pueros divelli. liberos a complexu parentum. matres familiarum pati que victoribus collibuisset. fana

(famuliare)

De troya inter rome et de filiis diis eius et de asylo Iunonis et Iovis

De hominibus ingratis

Virgilius catho salustius

atque domus spoliari, cedem et incendia fieri. postremo armis cadaveribus cruore atque luctu omnia repleri. Hic si fana tacuisset deorum sedibus solere hostes parcere putaremus. et non hic ab alienigenis hostibus sed Cathilina et socios eius nobilissimos senatores et Romanos cives Romana templa metuebant. sed hii videlicet perditi et patrie patricide. Quod ne Romani quidem ita ullas ceperint civitates ut in templis earum parcerent victis.

Quid ergo per multas gentes que inter se bella gesserunt et nusquam victis in deorum suorum sedibus pepercerunt noster sermo discurrat? Romanos ipsos videamus, ipsos inquam recolamus, respiciamusque Romanos de quorum precipua laude dictum est parcere subiectos et debellare superbos. Et quod accepta iniuria ignoscere quam persequi malebant. quando tot tantasque urbes ut late dominarentur expugnatas captasque everterunt, legatur nobis que templa excipere solebant ut ad ea quisquis confugisset liberaretur. An illi faciebant et scriptores earundem rerum gestarum ista reticebant? Ita non qui ea que laudarent maxime requirebant ista preclarissima secundum ipsos pietatis indicia preterissent. Egregius Romani nominis Marcus Marcellus qui Syracusas urbem ornatissimam cepit, refertur eam prius flevisse ruituram et ante eius sanguinem suas illi lacrimas effudisse. Gessit et curam pudicitie etiam in hoste servande. Nam priusquam victor oppidum iussisset invadi, constituit edicto ne quis corpus liberum violaret. Eversa est tamen civitas more bellorum, nec uspiam legitur ab imperatore tam casto atque clementi fuisse preceptum, ut quisquis ad illud vel illud templum fugisset haberetur illesus. Quod utique nullo modo preteriretur, quando nec eius fletus nec quod edixerat pro pudicitia minime violanda potuit taceri. Fabius Tarentine urbis eversor a simulachrorum depredatione abstinuisse laudatur. Nam cum ei scriba suggessisset quid de signis deorum que multa capta fuerant fieri iubet, continentiam suam etiam iocando condivit. quesivit enim cuiusmodi essent. Et cum ei non solum multa grandia verum etiam renunciarentur armata, Relinquamus inquit Tarentinis deos iratos. Quod in eversione urbis que aspera gesta sunt de consuetis acciderunt belli, que vero clementer de potentia venerunt nominis xpi.

Quum igitur nec illius fletum nec istius risum nec illius castam misericordiam nec huius facilem continentiam Romanorum rerum gestarum scriptores tacere potuerint, quando pretermitteretur si aliquibus hominibus in honorem cuiusdam deorum suorum sic pepercissent ut in quoquam templo cedem vel captivitatem fieri prohiberent? Quicquid ergo vastationis trucidationis depredationis concremationis afflictionis in ista recentissima Romana clade commissum est, fecit hoc consuetudo bellorum. Quod autem novo more factum est, quod inusitata rerum facie inmanitas barbara tam mitis apparuit ut amplissime basilice implende populo cui parceretur eligerentur et decernerentur, ubi nemo feriretur, unde nemo raperetur, quo liberandi multi a miserantibus hostibus ducerentur, unde captivandi ulli nec a crudelibus hostibus adducerentur, hoc Christi nomini, hoc christiano tempori tribuendum. Quis quis non videt cecus. Quisquis videt nec laudat ingratus. Quisquis laudanti reluctatur insanus est. Absit ut prudens quisquam hoc viribus feritati illi imputet barbarorum. Truculentissimas et sevissimas mentes ille terruit, ille frenavit, ille mirabiliter temperavit, qui per prophetam tanto ante dixit: Visitabo in virga iniquitates eorum et flagellis peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eis. De comodis atque incomodis que bonis ac malis communia sunt plerumque Capitulum octavum

Cathilina et Romani senatores

Marcus marcellus Romanus Syracusas urbem cepit

Fabius Romanus eversor Tarenti de basilicis dei

Dicet aliquis Cur ergo ista divina misericordia eciam ad impios ingratosque pervenit Cur putamus nisi quia eam ille prebuit qui cottidie facit oriri solem suum super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos Quamvis enim quidam eorum cogitantes ista penitendo ab impietate se corrigant quidam vero sicut apostolus dicit divicias bonitatis et longanimitatis dei contempnentes secundum duriciam cordis sui et cor impenitens thesaurizant sibi iram in diem ire et revelacionis iusti iudicii dei qui reddit unicuique secundum opera sua tamen paciencia dei ad penitenciam invitat malos sicut flagellum dei ad pacienciam erudit bonos itemque misericordia dei fovendos amplectitur bonos sicut severitas dei puniendos corripit malos Placuit quippe divine providencie preparare in posterum bona iustis quibus non fruentur iniusti et mala impiis quibus non excruciabuntur boni Ista vero temporalia bona et mala utrisque voluit esse communia ut nec bona cupidius appetantur que mali quoque habere cernuntur nec mala turpiter evitentur quibus et boni plerumque afficiuntur Interest autem plurimum qualis sit usus vel earum rerum que prospere vel earum que dicuntur adverse Nam bonus temporalibus nec bonis extollitur nec malis frangitur Malus autem huiusmodi ideo infelicitate punitur quia felicitate corrumpitur Ostendit tamen deus sepe eciam in hiis distribuendis evidencius operacionem suam Nam si nunc omne peccatum manifesta plecteret pena nil ultimo iudicio servari putaretur Rursus si nullum peccatum nunc puniret aperte divinitas nulla esse divina providencia crederetur Similiter in rebus secundis si non eas deus quibusdam petentibus evidentissima largitate concederet non ad eum ista pertinere diceremus Itemque si omnibus eas petentibus daret non nisi propter talia premia serviendum illi esse arbitraremur nec pios nos faceret talis servitus sed pocius cupidos et avaros Hec cum ita sint quicumque boni et mali pariter afflicti sunt non ideo ipsi distincti non sunt quia distinctum non est quod utrique perpessi sunt Manet enim dissimilitudo passorum eciam in similitudine passionum Et licet sub eodem tormento non est idem virtus et vicium Nam sicut sub uno igne aurum rutilat palea fumat et sub eadem tribula stipule comminuuntur frumenta purgantur nec ideo cum oleo amurca confunditur quia eodem preli pondere exprimitur Ita una eademque vis irruens bonos purgat eliquat purificat malos dampnat vastat exterminat Unde in eadem afflictione mali deum detestantur atque blasphemant boni autem precantur et laudant Tantum interest non qualia sed qualis quisque paciatur Nam pari motu exagitatum et exalat horribiliter cenum et suaviter fragrat unguentum

Questio Cur deus impios defendat

Bona bonis mala malis bona temporalia utrisque

De causis correctionum propter quas et boni et mali pariter flagellantur IX

Quid igitur in illa rerum vastitate christiani passi sunt quod non eis magis fideliter ista considerantibus ad profectum valeret Primo quod ipsa peccata quibus deus indignatus implevit tantis calamitatibus mundum humiliter cogitantes quamvis longe absint a facinorosis flagiciosis atque impiis tamen non usque adeo se a delictis reputant alienos ut nec temporalia pro eis mala perpeti se iudicent dignos Excepto enim quod unusquisque quamlibet laudabiliter vivens cedit in quibusdam carnali concupiscencie et si non ad facinora immanitatem et gurgitem flagiciorum atque impietatis abhominacionem ad aliqua tamen peccata vel rara vel tanto crebriora quanto minora Hoc ergo excepto quis tandem facile reperitur qui eosdem ipsos propter quorum horrendam superbiam luxuriamque et avariciam atque execrabiles iniquitates et impietates deus sicut minando predixit conterit terras sic habeat ut habendi sunt sic cum eis vivat ut cum talibus est vivendum Plerumque enim ab eis docendis ammonendis aliquando et obiurgandis et corripiendis male dissimulatur vel cum laboris piget vel cum os eorum verecundamur offendere vel cum inimicicias devitamus ne impediant

et noceant. In istis tpalibus rebus sive quas adipisci ad hnc appetit nra cupiditas, sive quas admitte formidat infirmitas, ita ut quamvis bonis malorum vita displiceat et ideo cu eis no incidant i illa dapnacom que post hanc vita talibus pparat. Tamen quia ppea petis eorum dapnabilibus parcut. du eis insius licet leuibus et venialibus metuut. merito cu eis tpalr flagellant. q̃mvis metnu mine pmant. merito istam vitam qui diuitius affligunt cu eis amara sentiunt. cuius amando dulcedinem peccantibus eis amari ee noluerunt. Nam si ppea quisque ob increpandis et corripiendis male agentibus parcit. quia oportunius tpus inquirit. vel eisdem ipsis metuit ne deteriores ex hoc efficiant. vel ad bonam vitam et piam erudiendos impediant alios infirmos et pmant atque avertant a fide. no videtur ee cupiditatis occasio sed consiliu caritatis. Illud e culpabile q qui dissimiliter vivunt et q maloru facta abhorrent parcunt tamen petis alienis que dedocere aut obiurgare deberent. du eoru offensiones cavent ne sibi noceant in hys rebus quibus licite boni atque innocentes utuntur. s3 cupidius quam oportebat qui in hoc mundo pegrinantes et spem supne patrie pre se gerunt. Non solum quippe infirmiores vitam ducentes coniugalem. filios habentes. vel habere querentes. domos ac familias possidentes. quos aplus in ecclesiis alloquitur docens et monens quemadmodum vivere debeant. et uxores cu maritis et mariti cu uxoribus. et filii cu parentibus. et parentes cu filiis. et servi cu dnis. et dni cu servis. multa tpalia. multa terrena libenter adipiscuntur et moleste amittunt. ppter que no audent offendere homines quoru sibi vita contaminatissima et sceleratissima displicet. Verum etiam iam qui superiorem vite gradum tenent nec coniugalibus vinculis irretiti sunt et victu parvo ac tegumento utuntur. plerumque sue fame ac saluti dum insidias atque impetus maloru timent. ab eoru reprehensione sese abstinent. Et q̃mvis no intm eos metuant ut ad similia ppetranda quibuslibet eoru terroribus atque improbitatibus cedant. ea ipa tn que cu eis no ppetrant. nolunt plerumque corripere cum fortasse possint aliquos corripiendo corrigere. ne si eis no potuerint sua salus et fama in periculum exitiumque pveniat. nec ea consideratione qua sua fama ac salutem videntes necessariam utilitati erudiendoru hominu. sed ea potius infirmitate qua delectat lingua blandiens. et humanus dies. et reformidat vulgi iudicium et carnis excruciatio vel pemptio. h e ppter quedam cupiditatis vincula no ppter officia caritatis. Non michi itaque videtur hec parva ee causa. quare cum malis flagellantur et boni qui deo placet. ppditos mores eciam tpalium penaru afflictione punire flagellant eum. Flagellantur simul no quia similiter agunt malam vitam. s3 quia simul amant tpalem vitam. non quidem equaliter. sed tn simul. quam boni contempnere deberent. ut illi correpti atque correcti consequerentur eternam. Ad quam consequendam si nollent ee socii. ferrentur et diligerentur inimici. quia donec vivunt semp incertum est utrum voluntatem sint in melius mutaturi. Qua in re no utique parem sed longe graviorem habent causam. Quibus per prophetam dicitur. Ille quidem in suo peto morietur. sanguinem aut eius de manu speculatoris inquiram. Ad hoc enim speculatores. hoc est pploru ppositi constituti sunt in ecclesiis. ut no parcant obiurgando peta. Nec ideo tn ab huiusmodi culpa penitus alienus e. qui licet ppositus no sit. in eis tn quibus vite huius necessitate coniungitur multa monenda vel arguenda novit. et negligit devitans eoru offensiones ppter illa quibus in hac vita no indebitis utitur. sed plusquam debuit delectatur. Deinde habent aliam causam boni quare tpalibus affligunt malis. qualem habuit Iob ut sibi ipe humanus animus sit pbatus et cognitum quanta virtute pietatis deum diligat. Quod sanctis in amissione rerum tempealium nichil pereat. x.

Questio quare boni affligantur cum malis

Racio quare boni tpalibus malis affliguntur ut iob

Quibus recte consideratis atque perspectis attende utrum aliquid
mali acciderit fidelibus et piis quod eis non in bonum verteretur, nisi for-
te putandum est apostolicam illam vacare sententiam ubi ait: Scimus enim quia
diligentibus deum omnia cooperantur in bonum. Amiserunt omnia que habebant.
Numquid fidem? Numquid caritatem al. pietatem? Numquid interioris ho-
minis bona, qui est ante deum dives? Hee sunt opes christianorum quibus opulen-
tus dicebat apostolus: Est autem questus magnus pietas cum sufficiencia.
Nichil enim intulimus in hunc mundum sed nec auferre quid possumus. Habentes
autem victum et tegumentum hiis contenti sumus. Nam qui volunt divites
fieri incidunt in temptacionem et laqueum et desideria multa et noxia que
mergunt homines in interitum et perdicionem. Radix enim omnium est malorum avar-
icia quam quidam appetentes a fide perraverunt et inse-
ruerunt se doloribus multis. Quibus ergo terrene divicie illa
vastacione perierunt, si eas sic habebant quemadmodum ab isto
foris paupere intus divite audierant, id est mundo utebantur tamquam
non utentes, potuerunt dicere quod ille graviter temptatus
et minime superatus: Nudus egressus sum de utero matris mee, nudus
revertar in terram. Dominus dedit, dominus abstulit; sicut domino placuit
ita factum est; sit nomen domini benedictum. Ut bonus servus magnas
facultates haberet ipsam sui domini voluntatem, cui pedisequus men-
te ditesceret nec contristaretur eis rebus vivens relictus quas cito fuerat
moriens relicturus. Illi autem infirmiores qui terrenis hiis bonis quamvis
ea non preponerent christo, aliquantula tamen cupiditate coherebant, quantum hec ama-
do peccaverunt perdendo senserunt. Tantum quippe doluerunt quantum se dolo-
ribus inseruerant, sicut apostolum supra dixisse commemoravi. Oportebat enim
ut eis adderetur etiam experimentorum disciplina a quibus tamdiu fuerat
neglecta verborum. Nam cum dicit apostolus: Qui volunt divites fieri inci-
dunt in temptacionem et cetera, profecto in diviciis cupiditatem reprehendit, non
facultatem, quibus precepit alibi dicens: Precipe divitibus huius mundi non
superbe sapere neque sperare in incerto diviciarum, sed in deo vivo qui prestat
nobis omnia habundanter ad fruendum; benefaciant, divites sint in operibus bonis,
facile tribuant, communicent, thezaurizent sibi bonum fundamentum in futurum,
ut apprehendant veram vitam. Hec qui de suis diviciis faciebant magnis
sunt lucris levia dampna solati, plusque letati ex hiis que timide retinen-
do facilius amiserunt. Hoc enim potuit in terra perire quod piguit inde
transferre. Nam qui receperunt consilium domini sui dicentis: Nolite ab-
scondere vobis thezauros in terram ubi tinea et rubigo exterminat et
ubi fures effodiunt et furantur, sed thezaurizate vobis thezauros in celo
quo fur non accedit neque tinea corrumpit. Ubi enim est thezaurus tuus
illic erit et cor tuum, tribulacionis tempore probaverunt quam recte sapuerunt,
non contempnendo veracissimum preceptorem et thezauri sui fidelissimum in-
victissimumque custodem. Nam si multi gavisi sunt ibi se habuisse divicias
suas quo contigit ut hostis non accederet, quanto certius et securius gau-
dere potuerunt qui monitu dei sui illuc migraverant quo accedere omnino non
posset. Unde paulinus noster nolensis episcopus ex opulentissimo divite volun-
tate pauperrimus et copiosissime sanctus, quando et ipsam nolam
barbari vastaverunt, cum ab eis teneretur, sic in corde suo ut
ab eo postea cognovimus precabatur: Domine, non excrucier propter
aurum et argentum. Ubi enim sunt omnia mea tu scis. Ibi enim
habebat omnia sua ubi eum condere et thezaurizare ille monuerat qui
hec mala mundo ventura predixerat. Ac per hoc qui domino suo mo-
nenti obedierant ubi et quo thezaurizare deberent, nec ipsas terrenas
divicias barbaris incursantibus amiserunt. Quos autem non obedisse
penituit, quid de talibus rebus faciendum etiam si non precedente sapiencia, certe
consequente experiencia didicerunt. At enim quidam boni etiam christiani tormentis ex-

De contemptu diviciarum paulini et apostoli ... [illegible]

facile tribuendo tutius servaverunt quam contristati ex hiis que

De sancto paulino nolensi episcopo

cruciati sunt ut bona sua hostibus proderent Illi nõ nec prodere nec pdere potuerunt
bonũ quo ipsi boni erant Qui autem torqueri quam mamona iniquitatis prodere
maluerunt boni nõ erant. Admonendi autem fuerant qui tanta patie
bantur pro auro quanta essent sustinenda pro xpo ut eum potius diligere
discerent qui pro se passos eterna felicitate ditaret. nõ aurum et argento
pro quo pati miserrimum fuit. seu mentiendo occultaretur. seu verum dicendo
proderetur. Namque inter tormenta nemo xpm confitendo amisit. nemo aurum
nisi negando servavit. quo circa utiliora erant fortasse tormenta quibus bonum
incorruptibile amandum docebantur. quam illa bona que sine ullo utili
fructu dominos suo amore torquebant. Sed quidam etiam non habentes quod
proderent dum nõ creduntur torti sunt. Et hi forte habere cupiebant. nec
sancta voluntate pauperes erant. quibus demonstrandum fuit nõ facultates
sed ipsas cupiditates talibus dignas esse cruciatibus. Si vero melio
ris proposito reconditum aurum argentumque nõ habebant nescio quidem utrum
cuiquam talium acciderit ut dum habere creditur torqueretur. Verumptamen si ac
cidit. profecto qui inter illa tormenta paupertatem sanctam confitebatur. xpm confi
tebatur. Quapropter et si nõ meruit ab hostibus credi nõ potuit tamen sancte
paupertatis confessor sine celesti mercede torqueri. De fine temporalis vite

Multos inquiunt etiam xpianos fames diu sive longioris sive breviter diuturna vastavit. hoc quoque in usus suos mortis. xi.
boni fideles pie tollerando verterunt. Quos enim fames necavit
nisi malis vite huius sicut corporis morbus eripuit. Quos autem nõ
necavit docuit parcius vivere. docuit productius ieiunare. Sed enim multi
etiam xpiani interfecti sunt. multi multarum mortium feda varietate consumpti. Hoc
si egre ferendum est omnibus qui in hanc vitam procreati sunt utique commune
est. hoc scio neminem fuisse mortuum qui nõ fuerat aliquando moriturus. De morte
Finis autem vite tam longam quam brevem vitam hoc idem facit.
Neque enim aliud melius et aliud deterius. et aliud maius et
aliud brevius est quod iam pariter nõ est. Quid autem interest quo mortis genere
vita ista finiatur quando ille cui finitur iterum mori nõ cogitur. Cum autem
unicuique mortalium sub cottidianis vite huius casibus innumerabiles
mortes quodammodo comminentur quamdiu incertum est quenam earum ventura
sit quero utrum satius sit unam perpeti moriendo an omnes timere vivendo.
Nec ignoro quam citius eligatur diu vivere sub timore tot mortium quam
semel moriendo nullam deinceps formidare. Sed aliud est quod carnis
sensus infirmiter pavidus refugit. aliud quod mentis racio diligenter
enucleata convincit. Mors mala putanda nõ est quam bona vita pre
cesserit. neque enim facit malam mortem nisi quod sequitur mortem. nõ itaque
multum curandum est eis qui necessario morituri sunt quid accidat ut mori
antur. sed moriendo quo ire cogantur. Cum igitur xpiani noverint longe
meliorem fuisse religiosi pauperis mortem inter lingentium canum lin
guas. quam impii divitis in purpura et bysso. horrenda illa genera mortium
quid mortuis obfuerunt qui bene vixerunt. De sepultura humanorum corporum

At enim in tanta strage ca que xpianis et si fuit negata
daverum nec sepeliri potuerunt. Ne nichil ademit. xii.
que istud pia fides nimium reformidat tenens predictum nec ab
sumentes bestias resurrecturis corporibus obfuturas quorum
capillus capitis nõ peribit. nullo enim modo diceret veritas Nolite timere eos
qui corpus occidunt animam autem nõ possunt occidere. si quidquam obesset future
vite quidquid inimici de corporibus occisorum facere voluissent. Nisi forte
quispiam sic absurdus est ut contendat eos qui corpus occidunt nõ de
bere timeri ante mortem ne corpus occidant. et timeri post mortem ne corpus
occisum sepeliri nõ sinant. Falsum est ergo quod ait xpus qui corpus occidunt et postea
ea nõ habent quid faciant. si habent tanta que de cadaveribus faciant. Absit ut
falsum sit quod veritas dixit. Dictum est enim aliquid eos facere cum occidunt quia

in corpore sensus est occidendo postea vero nichil habere quod faciant quia nullus sensus
est in corpore occiso. Multa itaque corpora christianorum terra non texit sed nullum eorum quisquam
a celo et terra separavit quam totam implet presencia sui qui novit unde resus-
citet quod creavit. Dicitur quidem in psalmo. Posuerunt mortalia servorum tuorum
escam volatilibus celi carnes sanctorum tuorum bestiis terre effuderunt sanguinem
eorum sicut aquam in circuitu iherusalem et non erat qui sepeliret. Sed magis ad
exaggerandam crudelitatem eorum qui ista fecerunt non ad eorum infelicita-
tem qui ista perpessi sunt. Quamvis enim hec in conspectu hominum dura et di-
ra videantur sed preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius. Proinde ista
omnia id est curacio funeris condicio sepulture pompa exequiarum magis
sunt vivorum solacia quam subsidia mortuorum. Si aliquid prodest impio se-
pultura preciosa oberit pio vilis aut nulla. Preclaras exequias in con-
spectu hominum purpurato illi diviti turba famulorum sed multo clariores in
conspectu domini ulceroso illi pauperi ministerium prebuit angelorum qui eum non
extulerunt in marmoreum tumulum sed in abrahe gremium sustulerunt. Ri-
dent hec illi contra quos defendendam suscepimus civitatem dei. Verumptamen
sepulture curam eciam eorum philosophi contempserunt et sepe universi exercitus
dum pro terrena patria morerentur ubi postea iacerent vel quibus bestiis
esca fierent non curarunt. Licuitque de hac re poetis plausibiliter
dicere. Celo tegitur qui non habet urnam. Quanto minus debent de
corporibus insepultis insultare christianis quibus et ipsius carnis
et membrorum omnium reformacio non solum ex terra verum eciam ex aliorum e-
lementorum secretissimo sinu quo dilapsa cadavera recesserunt
in temporis puncto reddenda et redintegranda promittitur.

Exempla philosophorum de sepultura corporum.

Que sit racio sanctorum corpora sepeliendi. xiij.

Nec ideo tamen contempnenda et abicienda sunt cor-
pora defunctorum maximeque iustorum atque fidelium quibus
tamquam organis et vasis ad omnia bona opera sanctus usus
est spiritus. Si enim paterna vestis et anulus ac si quid huius-
modi tanto carius posteris quanto erga parentes maior af-
fectus nullo modo ipsa spernenda sunt corpora que utique multo
familiarius atque coniunctius quam quelibet indumenta gestamus.
Hec enim non ad ornamentum vel adiutorium quod adhibetur ex-
trinsecus sed ad ipsam naturam hominis pertinent. Unde et antiquorum
iustorum funera officiosa pietate curata sunt et exequie celebra-
te et sepultura provisa. Ipsique dum viverent de sepeliendis vel eciam transfe-
rendis suis corporibus filiis mandaverunt. Et thobias sepeliendo mor-
tuos deum promeruisse teste testimonio angelorum commendatur. Ipse quoque dominus die
tercio resurrecturus religiose mulieris bonum opus predicat predicandumque
commendat quod unguentum preciosum super membra eius effuderit atque hoc ad
sepeliendum eum fecerit. Et laudabiliter commemorantur in evangelio qui corpus eius de
cruce acceptum diligenter atque honorifice tegendum sepeliendumque curarunt.
Verum iste auctoritates non hoc admonent quod insit ullus cadaveribus sensus
sed ad dei providenciam cui placent eciam talia pietatis officia corpora
quoque mortuorum pertinere significant propter fidem resurreccionis astruendam.
Ubi et illud salubriter discitur quanta possit esse remuneracio pro ele-
mosinis quas viventibus et sencientibus exhibemus si neque hoc apud
deum perit quod exanimis hominum membris officii diligencieque persolvitur. Sunt
quidem et alia que sancti patriarche de corporibus suis vel condendis
vel transferendis prophetico spiritu dicta intelligi voluerunt. Non
autem hic locus est ut ea pertractemus cum sufficiant ista que diximus.
Sed si ea que sustentandis viventibus sunt necessaria sicut victus
et amictus quamvis cum gravi afflictione desint non frangunt
in bonis perferendi tolerandique virtutem nec eradicant ex
animo pietatem sed exercitatam faciunt fecundiorem quanto magis cum de-
sunt ea que curandis funeribus condendisque corporibus defunctorum ad-

De exequiis defunctorum corporum et de thobia.

De sepultura patriarcharum.

hibeꝛe solent nō efficiūt miseros in occultis pioꝝ sedibꝰ iaꝫ quietos.
Ac per hoc quū ista cadaueribus xpianoꝝ in illa magna vrbe / uel
eciā alioꝝ oppidoꝝ vastacione defuerunt / nec viuoꝝ culpa ē qui non
potuerunt ista pbere / nec pena mortuoꝝ qui nō pnt ad ista transsire.

Sed multi inquiunt xpiani eciā captiui ducti sūt. Hoc sane mi-
serrimum ē si aliquo duci potuerunt ubi deū suum nō inuene-
runt. Sunt aūt in scripturis sctīs huius eciā cladis magna sola-
cia. Fuerunt in captiuitate tres pueri / fuit daniel / fuerunt
alii prophete / nec defuit consolator deus. Sic ergo nō deseruit fi-
deles suos sub dominacione gentis licet barbare tn̄ humane. q
pphām nō deseruit nec in visceribus belue. Hec quoqz illi
tn̄ quibus agimꝰ maluit irridere quā credere. qui tn̄ in suis
litteris credunt arionem methymneum nobilissimum citharistam
cum deiectus esset de naui exceptum delphini dor-
so et ad terras eē puectum. Verum illud nrm̄ de
Iona ppha incredibilius. Plane incredibilius
quia mirabilius. et mirabilius quia potencius. Hēnt tn̄ isti de
captiuitate religionis. cā eciā sponte tolleranda. et in suis
pclaris viris nobilissimum exemplum. **De regulo in quo cap-
tiuitatis ob religionē eciā sponte tollerandū extat exemplū**

Marcus regulus imperator
ppli romani captiuus aput carthaginēses
fuit. Qui cū sibi mallent a romanis suos reddi quā
eoꝝ tenē captiuos. Ad hoc impetrandū eē istū pcipue regulū
cū legatis suis romā miserunt. prius iuracione constrictū si
qd volebant minime pegisset. redituꝝ eē carthaginē. perrexit
ille atqz in senatu contraria psuasit. quū nō arbitrabat utile eē romane rei
publice mutare captiuos. Nec post hanc psuasionē a suis ad hostes re-
dire compulsus ē. sz quia iurauerat id sponte compleuit. At illi eū ex-
cogitatis atqz horrendis cruciatibus necauerunt. Inclusum quippe angusto
ligno ubi stare cogeretur. clauisqz acutissimis vndiqz confixo ut se in nul-
lam ptem sine penis atrocissimis inclinaret / eciā vigilando pemerunt.
Merito ēte laudant virtutē tam magnā infelicitate maiorē. Et per deos ille
iurauerat quoꝝ prohibito cultu has generi humano clades isti opinant
infligi. Qui ergo ppea colebant ut istam vitā psperā redderent.
si uerum iuranti has irrogari penas seu puiserunt seu voluerunt.
quid piuro grauius irati facere potuerunt. Sz cur nō ratiocina-
tionē meā potius ad utrūqz concludam. Deos ēte ille sic co-
luit. ut ppter iurisiurandi fidem nec maneret in patria. nec inde q-
libet iret. sed ad suos acerrimos inimicos redire minime dubitaret. Hoc
si huic vite utile existimabat. cuius tn̄ horrendū exitū meruit / pcul
dubio fallebatur. Suo quippe docuit exemplo nichil deos ad istam temporalē
felicitatem suis prodesse cultoribus. qn̄ quidem ille eoꝝ deditus cul-
tui. et victus et captiuus abductus. et quia noluit aliter quā per eos iu-
rauerat facere / nouo ac prius inaudito nimiumqz horribili supplicii genere
cruciatus extinctus ē. Si aūt deoꝝ cultus post hanc
vitam velut mercedem reddit felicitatē. Cur calumpniantur
temporibus xpianis. ideo dicentes vrbi accidisse illam calami-
tatē. quia deos suos colere destitit. cū potuerit et illos di-
ligentissime colens tam infelix fieri quam ille regulus
fuit. nisi forte contra clarissimā veritatē tanta quisqz cle-
mencia mire cecitatis obnititur. ut contendere audeat v-
niuersam ciuitatē deos colentē infelicē eē nō posse. vnū nō hoiez posse.
quia videlicet potencia deoꝝ suoꝝ in multos pocius sit ydonea conseruare quā

De captiuitate scoꝝ qbus nūq̄ diuina solacia defuerunt. xiiii

De daniele et de tribus pueris et de abacuk

De arione metymneo

De Iona ppheta

qd tn̄ illi deos colenti pdesse nō potuit. xv.

De Marco regulo

De falsis diis

Contra calumpniantes calamitatē q̄ vrbi accidit tpibus xpianis

singloꝝ. cū mltitudo ɔstet ex singulis Si aut̄ deū Marcū regulum
eē in illa captiuitate illis q̄z cruciatibus corpis animi virtute btm̄ esse
potuisse. virtus pocius vera q̄ratur qua beata possit eē et ciuitas Ne
q̄z enī aliūde bta ciuitas. aliūde homo. cū aliud ciuitas nō sit q̄ꝫ con
cors hoim̄ mltitudo Quaobrem nondū interi disputo qualis ī re
gulo virtus fuit. Sufficiat nūc q̄ isto nobilissimo exemplo
cogūtur fateri nō ꝑ̄ corpis bona. Vel eaꝝ reꝝ que extrinse
cus homi accidūt colendos deos. Siquidem ille carēbus
omibus maluit quā deos ꝑ quos iuraueāt offendē Sz quid
faciemꝰ hominibus qui gl'iantur se talē huisse ciuem. qualē
timent hr̄e ciuitatē Quod si nō timent. tale ergo aliquid q̄le
accidit regulo. eciā ciuitati tam diligent' q̄ ille deos colenti acci
dē potuisse fateantur. et xp̄ianis tēporibus nō calūpnient' Verū q̄z d'illis
xp̄ianis orta q̄ō ē. qui eciā captiuati sūt. hoc intueant' et taceant qui
saluberime religioni ex hinc inprudent' atq̄z impudent' illudūt. quia
si dijs eoꝝ probrū nō fuit. q̄ attentissimꝰ cultor illoꝝ dū eis iurisiu
randi fidem suaret patria caruit. cū aliam nō hr̄et. captiuusq̄z a
pud hostes longa morte supplicio noue crudelitatis occisus ē. multo
minꝰ nomē criminandū ē cristianū in captiuitate sacroꝝ suoꝝ. qui su
p̄na p̄riam veraci fide expectantes eē ī suis sedibus pegrinos se eē nouerūt

Ciuitas ē cōcors homi mlti tud o

An stupris que eciā sacraꝝ forte virginū ē passa captiuitas co-taminari potuit vtus animi sine voluntatis assensu. xvj.

Magnus sane [tamen] ē
men se putat obicē xp̄ianis. cū eoꝝ ex-
aggerantes captiuitatē addūt eciā stupra cōmissa. nō solū in
aliena matrimonia. virginesq̄z nupturas. s; [eciā] in quasdam stimoniales. hic vero
nō fides. nō pietas. nō ipā vtus q̄ castitas dr̄. sed nr̄a pocius dispu
tacio int' pudorē atq̄z racionē quibusdam coartat' angustijs. Nec
[tantū] tn̄ cū hic curamꝰ alienis rōnē reddē q̄ntū ipīs nr̄is ɔsolacōm Sit
igr̄ in p̄mis positū atq̄z firmatū v'tutē qua recte viuitur
[ab animi sede] ab animis de mēbris corporis imperare. sanctuq̄z corpus usu
fieri sc̄e voluntatis. qua inconcussa ac stabili p̄manete. quid
qd alius de corpe uel in corpe fecit qd' sine pc̄o ꝓprio nō vale
at euitari p't culpam eē pacientis Sz quia nō solū qd' ad
dolorem veꝝ eciā qd adlibidinē ptinet in corpe alieno ꝑ̄pe
trari pt Quidq' tale factū fuit et si retentam ɔstantissimo
aīo pudiciciā nō excutit tn̄ pudorē incutit ne credat' factū
mētis eciā uoluntate qd fieri fortasse sine carnis aliqua voluptate nō potuit

De stimonialibus quibus ex cidio st' ablo stes pise

+ alienum

De morte voluntaria ob metū pene siue dedecoris. xvij.

Ac per hoc et que se
occiderūt ne quidq' huiōi paterent' q's
quis humanus affectus eis nolit ignosci Et que se occidē nolu
erunt ne suo facinore alienū flagiciū deuitaret. quisq's eis hoc crim
in dederit ipe crime insipiencie nō carebit Nam utique si nō licz p'i
uata ptāte hoiem occidere uel nocētē cuius occidendi licēciā lex nulla
ɔcedit. ꝓfecto et qui se ipm̄ occidit homicida ē. et tanto fit nocēcior
cū se occiderit. quā innocencior in ea cā fuit qua se occidendū putauit
Nam si iude factū merito detestamur. eumq̄z vitas iudicat cū se laqueo
suspendit scelerate illius tradicōis auxisse pocius quā expiasse cō
missum. qui dei miaz desperando exicabili penitens nullū
sibi salubris pnie locū reliquit. Quāto magis a sua
nece se abstinē debet qui tali supplicio quid in se puni
at nō ht̄ Judas enī cū se occidit sceleratum hoiem occidit
et tn̄ nō solū xp̄i. verū eciā sui reus mortis finiuit hanc vi
tam. quia licet ꝑ̄ suū scelus alio suo scelē occisus ē

Cōn occisionē sui ipsius ut Judas fec

De aliena violenciaꝝ libidine q̄ in ipsa corpe mēs ī vita ppetit. xviij.

Cur aut̄ homo qui mali nil fecit
sibi male faciat et seipm̄ interficiendo.

hominem interficiat innocentem ne alius faciat nocentem atque in se perpetret pec
catum propinquum ne in eo perpetretur alienum Etenim ne vel aliena polluat libido
metuitur non polluet si aliena erit Si autem polluet aliena
non erit Sed cum pudicitia virtus sit animi comitemque habeat for
titudinem qua potius quelibet mala tollerare quam malo con
sentire decernit nullus autem magnanimus et pudicus in
potestate habeat quid de sua carne fiat sed tantum quid annuat mente
vel renuat quis eadem sana mente putavit se perdere pudiciciam si for
te in apprehensa vel oppressa carne sua exerceatur et expleatur libido non
sua Si enim hoc modo pudicicia [ut] [profecto pudicicia] virtus animi non erit nec pertinebit ad
ea bona quibus bene vivitur sed in bonis corporis numerabitur qualia sunt
vires pulchritudo sana valitudo ac si quid huiusmodi est que bona etsi
minuantur bonam iustamque vitam omnino non minuunt Quod si tale aliquid est
pudicicia ut quid pro illa ne amittatur etiam cum periculo corporis laboratur
Si autem animi bonum est etiam oppresso corpore non amittitur Quin etiam
sancte [continentie] obediencie bonum cum inmundicie carnalium concupiscenciarum non ce
dit et ipsum corpus sanctificatur [sanctificat] et ideo cum eis non cedere inconcussa intentione
persistit nec de ipso corpore perit sanctitas quia ea sancte utendo perseverat vo
luntas et quantum in ipso etiam est facultas Neque enim eo corpus sanctum est
quod eius membra sunt integra aut eo quod nullo contrectantur attactu cum
possint diversis casibus etiam vulnerata vim perpeti et medici aliquando saluti o
pitulantes hec ibi faciant quod horret aspectus Obstetrix virginis cuiusdam
integritatem manu velut explorans sive malivolencia sive inscicia
sive casu dum inspicit perdidit Non opinor quemquam tam stulte sapere ut
huic perisse [agro] existimet etiam de ipsius corporis sanctitate quamvis membri illius in
tegritate iam perdita Quocirca proposito animi permanente per quod etiam
corpus sanctificari meruit nec ipsi corpori aufert sanctitatem violencia libi-
dinis aliene quam servat perseverancia continentie sue An non
si aliqua femina mente corrupta violatoque proposito quod deo
voverat pergat viciando ad deceptorem suum adhuc eam pergentem
sanctam vel corpore dicimus ea sanctitate animi per quam corpus sancti
ficabatur amissa atque destructa Absit hic error et hinc
potius ammoneamur ita non amitti corporis sanctitatem in mente animi sancta [t manente]
te etiam corpore oppresso sicut amittit et corporis sanctitas violata animi sanctitate
et corpore intacto quamobrem non habet quod in se morte spontanea puniat
femina sine ulla sua consensione violenter oppressa et alieno compressa peccato quanto
minus antequam hoc fiat ne admittat homicidium certum cum ipsum flagicium
[t alienum] quamvis ~~adhuc~~ pendeat incertum De lucrecia que se ob violatum sibi stu
prum peremit· xix·

An forte huic perspicue racioni qua dicimus
corpore oppresso nequaquam proposito castitatis ulla in malum con
sensione mutato illius tantum esse flagicium qui opprimens concubuerit
non illius que oppressa concumbenti nulla voluntate consenserit contradicere audebunt
hi contra quos feminarum christianarum in captivitate oppressarum non tantum mentes verum
etiam corpora sancta defendimus Lucreciam certe matronam veterem romanam pu
dicicie magnis efferunt laudibus huius corpore cum violenter oppresso
Tarquinii regis filius libidinose potitus esset illa scelus improbis
simi iuvenis marito collatino et propinquo bruto viris cla
rissimis ac fortissimis indicavit eosque ad vindictam constrinxit
deinde fedi in se commissi egra atque impaciens se peremit Quid
dicemus Adultera hec an casta iudicanda est Quis in hac con
troversia laborandum putavit Egregie quidam ex hoc veraciter de
clamans ait mirabile dictu Duo fuerunt et adulterium unus admisit Sple
ndide ac verissime Intuens enim in duorum corporum commixtione unius in
quinatissimam cupiditatem alterius castissimam voluntatem et [non] in quid [quid] coniun
cione membrorum sed quid animorum diversitate ageretur attendens Duo inquit

Quam non consentit non pollu[itur]

De obstetrice quadam virgine

De lucrecia coniuge collatini violata a Tarquinio superbo

fuerunt et adulterium unus admisit sed quid est hoc quod in eam gravius vindicatur
que adulterium non admisit Ille patria cum patre pulsus est hec summo est mactata
supplicio Si non est illa inpudicicia qua invita opprimitur non est hec iusticia
qua casta punitur Vos appello leges iudicesque romani Nempe post per-
petrata facinora nec quemquam scelestum indempnatum impune voluistis occidi
Si ergo ad vestrum iudicium quisquam deferret hoc crimen vobisque probaretur
non solum indampnatam verum eciam castam et innocentem interfectam esse mulierem
nonne eum qui id fecisset severitate congrua plecteretis Hoc fecit illa lucrecia et
illa sic predicata lucrecia innocentem castam vim perpessam lucreciam insuper
interemit Proferte sentenciam Quod si propterea non potestis quia non astat quam punire possitis
cur interfectricem innocentis et caste tanta predicatione laudatis quam certe
apud inferos iudices etiam tales quales poetarum vestrorum carminibus cantitantur
nulla racione defenditis constitutam scilicet inter illos qui sibi letum insontes
peperere manu lucemque perosi proiecere animas Cui et ad superna
redire cupienti fas obstat tristisque palus inamabilis unde
alligat An forte ideo ibi non est quia non insontem sed male sibi
consciam se peremit Quid si enim quod ipsa tantummodo nosse poterat quamvis
iuveni violenter irruenti etiam sua libidine illecta consensit
idque in se puniens ita doluit ut morte putaret expiandum
Quamquam ne sic quidem se occidere debuit si fructuosam posset a-
pud deos falsos agere penitenciam Verumptamen si forte ita est falsumque est illud quod
duo fuerunt et adulterium unus admisit sed potius ambo adulterium com-
miserunt unus manifesta invasione altera latente consensione non se oc-
cidit insontem et ideo potest a litteratis eius defensoribus dici non esse apud inferos
inter illos qui sibi letum insontes peperere manum Sed ita hec causa ex utroque latere
coartatur ut si extenuatur homicidium adulterium confirmetur si purgatur
homicidium adulterium cumuletur Nec omnino invenitur exitus ubi dicitur
Si adulterata cur laudata si pudica cur occisa Nobis tamen in hoc tam nobili
femine huius exemplo ad istos refutandos qui christianis feminis in captivi-
tatem compressis alieni ab omni cogitatione sanctitatis insultant sufficit
quod in preclaris eius laudibus dictum est duo fuerunt et adulterium unus ad-
misit Talis enim ab eis lucrecia magis credita est que se nullo adulterino
potuit maculare consensu Quod ergo se ipsam quoniam adulterium pertulit eciam non
adultera occidit non est pudicicie caritas sed pudoris infirmitas Puduit
enim eam turpitudinis aliene in se commisse eciam si non secum et romana
mulier laudis avida nimium verita est ne putaretur quod violenter est passa
cum viveret libenter passa si viveret Unde ad oculos hominum testem mortis sue illam
penam adhibendam putavit quibus conscienciam demonstrare non potuit Sociam
quippe facti se credi erubuit si quod alius in ea fecerat turpiter ferret ipsa
patienter Non hoc fecerunt femine christiane que passe similia vivunt Tamen
nec in se ulte sunt crimen alienum ne aliorum sceleribus adderent sua si quoniam
hostes in eis concupiscendo stupra commiserant illi in se ipsis
homicidia erubescendo committerent Habent quippe intus
gloriam castitatis testimonium consciencie habent autem coram oculis
dei sui nec requirunt amplius ubi quid recte faciant non
habent amplius ne devient ab auctoritate legis divine cum ma-
le devitant offensionem suspicionis humane Nullam esse auctoritatem
que christianis in qualibet causa ius voluntarie mortis ~~mentis~~ attribuat. xx.

Neque enim frustra in sanctis canonicis libris nusquam nobis divinitus
preceptum promissumve reperiri potest ut vel ipsius adipiscende in-
mortalitatis vel ullius carendi cavendive mali causa nobismet ipsis necem
inferamus Nam et prohibitos nos esse intelligendum est ubi lex ait non
occides presertim quia non addidit proximum tuum sicut falsum testimonium cum vetaret
falsum inquit testimonium non dices adversus proximum tuum Nec ideo tamen si
adversus se ipsum quisque falsum testimonium dixerit ab hoc crimine se putavit alienum

Contra falsam sententiam poetarum de lucrecia

Ne ipsi nostri se aliquis occidat

qui regulam diligendi proximum a se ipso dilectore accepit quandoquidem scriptum est · Diliges proximum tuum tamquam te ipsum · Porro si falsi testimonii non minus reus est qui de se ipso falsum fatetur quam si adversus proximum hoc faceret cum in eo precepto quo falsum testimonium prohibetur adversus proximum prohibeatur · possitque non recte intelligentibus videri non esse prohibitum ut adversus se ipsum quisque falsus testis assistat quanto magis intelligendum est non licere homini se ipsum occidere cum in eo quod scriptum est non occides nichilo · deinde addito nullus nec ipse utique cui precipitur intelligatur exceptus · Unde quidam hoc preceptum etiam in bestias ac pecora conantur extendere ut ex hoc nullum etiam illorum liceat occidere · Cur non ergo et herbas et quidquid humo radicitus alitur ac figitur · Nam et hoc genus rerum quamvis non sentiat dicitur vivere ac per hoc potest et mori proinde etiam cum vis adhibetur occidi · Unde et apostolus cum de huiusmodi seminibus loqueretur · Tu inquid quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur · Et in psalmo scriptum est · Occidit vites eorum in grandine · Num igitur ab hoc cum audimus non occides · virgultum vellere nephas dicimus et manicheorum errori insanissime acquiescimus · His igitur deliramentis remotis cum legimus non occides · si propterea non accipimus hoc dictum esse de frutectis · quia nullus eis sensus est nec de irrationabilibus animantibus volatilibus natatilibus ambulatilibus reptilibus quia nulla nobis ratione sociantur quam non eis datum est nobiscum habere communem · unde iustissima ordinatione creatoris et vita et mors eorum nostris usibus subditur · Restat ut de homine intelligamus quod dictum est non occides · nec alterum ergo nec te · neque enim qui se occidit aliud quam hominem occidit

De medis falsorum expositionibus non occide

radicitus quamvis non sentiat dicitur vivere ac per hoc potest et mori proinde etiam

De interfectoribus hominum qui ab homicidii crimine excipiuntur · xxi ·

Quasdam vero exceptiones eadem ipsa divina fecit auctoritas ut non liceat hominem occidi · Sed his exceptis quos deus occidi iubet · sive data lege sive ad personam pro tempore expressa iussione · Non autem ipse occidit qui ministerium debet iubenti sicut adminiculum gladius utenti · Et ideo nequaquam contra hoc preceptum fecerunt quo dictum est non occides · qui deo auctore bella gesserunt aut personam gerentes publice potestatis secundum eius leges hoc est iustissime rationis imperium sceleratos morte punierunt · Et abraham non solum non est culpatus crudelitatis crimine verum etiam laudatus est nomine pietatis quod voluit filium nequaquam scelerate sed obedienter occidere · Et merito queritur utrum pro iussu dei sit habendum quod Jepte filiam que patri occurrit occidit cum id se vovisset immolaturum deo quod ei redeunti de prelio victori primitus occurrisset · Nec sampson aliter excusatur quod se ipsum cum hostibus ruina domus oppressit nisi quia spiritus latenter hoc iusserat qui per illum miracula faciebat · His igitur exceptis quos vel lex iusta generaliter vel ipse fons iusticie deus specialiter occidi iubet · Quisquis hominem vel se ipsum vel quemlibet occiderit homicidii crimine innectitur

De expositione huius ubi non occides

Nec sampson · De sampsone

An umquam possit mors voluntaria ad magnitudinem animi pertinere · xxii ·

Et quicumque hoc in se ipsis perpetraverunt animi magnitudine fortasse mirandi non sapientie sanitate laudandi sunt · Quamquam si rationem diligentius consulas ne ipsa quidem animi magnitudo recte nominatur ubi quisque non valendo tollerare vel queque aspera vel aliena peccata se ipse interemerit · Magis enim mens infirma deprehenditur que ferre non potest vel duram sui corporis servitutem vel stultam vulgi opinionem maiorque animus merito dicendus est qui vitam erumpnosam magis potest ferre quam fugere et humanum iudicium maximeque vulgare quod plerumque caligine erroris involvitur pre conscientie luce ac puritate contempnere · Quam ob rem si magno animo fieri putandum est cum sibi homo ingerit mortem · ille potius theobrotus in hac animi magnitudine reperitur quem ferunt lecto platonis libro ubi de immo-

pulcherrime

De theobroto philosopho qui lecto platonis libro de immortalitate anime se precipitavit etiam

talitate anime disputantem se precipitem de muro dedisse atque ita ex hac vita
demigrasse ad eam quam credidit esse meliorem. nihil enim urgebat aut calamita
tis aut criminis seu verum seu falsum quod non valendo ferre se aufferret. sed ad ca
pessendam mortem atque huius vite suavia vincula rumpenda sola affuit animi
magnitudo. Quod tamen magne potius factum esse quam bene testis ei
esse potuit plato ipse quem legerat. qui profecto id precipue potissimumque fecisset | vel etiam precepisset
nisi ea mente qua immortalitatem anime vidit nequaquam faciendum
quin etiam prohibendum esse iudicasset. At enim multi se interemerunt ne in manus
hostium pervenirent. Non modo querimus utrum sit factum sed utrum fuit | Questio utrum
faciendum. Sana quippe ratio etiam exemplis anteponenda | aliquis debeat se
est. cui quidem exempla concordant. sed illa que ad digniora | occidere
tanto sunt imitatione quanto excellenciora pietate. Non fe | et illis
cerunt patriarche. non prophete. non apostoli. quia et ipse dominus ihesus christus qui | solo
eos si persecucionem paterentur fugere admonuit de civitate in civi
tatem. potuit admonere ut sibi manus inferrent ne in manus persequen
cium pervenirent. porro si hoc ille non iussit aut monuit ut eo modo sui ex hac
vita emigrarent. Quibus hiis migrantibus se mansiones eternas pre
paraturum esse promisit. quelibet exempla opponant gentes que ignorant
deum. manifestum est hoc non licere colentibus unum verum deum. *Quale exempli*
sit cathonis qui se victoria cesaris non ferens interemit. xxiii

Sed tamen etiam illi preter lucreciam de qua supra satis quod vi
debatur diximus non facile repperiunt de cuius auctoritate
prescribant nisi illum cathonem qui se utice occidit. non quia solus
id fecit. sed quia vir doctus et probus habebatur ut merito putetur etiam
recte fieri potuisse vel posse quod fecit. De cuius facto quid potissimum dicam
nisi quod amici eius docti quidam viri qui hoc fieri prudencius dissuadebant
imbecillioris quam fortioris animi facinus esse censuerunt. quo demon
straretur non honestas turpia precavens. sed infirmitas adversa non sus
tinens. hoc et ipse catho in suo carissimo filio iudicavit. Nam si turpe erat
sub victoria cesaris vivere cur auctor huius turpitudinis filio fuit. quem
de cesaris benignitate omnia sperare precepit. Cur non et illum secum coegit
ad mortem. Nam si eum filium qui contra imperium in hostem pugnaverat et
victorem laudabiliter torquatus occidit. cur victus victo filio pe | De tor
percit catho qui non pepercit sibi. An turpius erat contra imperium | quato
esse victorem quam contra decus ferre victorem. Nullo modo igitur catho | ro
turpe esse iudicavit sub victore cesare vivere. alioquin ab hac turpitudine
paterno ferro filium liberaret. Quid ergo est nisi quod filium quantum amavit cui
parci a cesare et speravit et voluit. tantum glorie ipsius cesaris ne ab illo
etiam sibi parceretur. ut ipse cesar dixisse fertur invidit. et ut aliquid nos mitius
dicamus erubuit. *Quod in ea virtute qua regulus cathone prestancior*
fuit multo magis emineant christiani. xxiiii

Nolunt autem isti contra quos
agimus ut sanctum virum Iob qui tam horrenda mala
in sua carne perpeti maluit quam illata sibi morte omnibus | De Iob
carere cruciatibus vel alios sanctos ex litteris nostris summa auctoritate cel
sissimis fideque dignissimis qui captivitatem dominationemque hostium
ferre quam sibi necem inferre maluerunt cathoni preferamus. sed ex litteris eorum
eundem illum marco cathoni marcum regulum preferam. Catho enim numquam
cesarem vicerat cui victus dedignatus est subici et ne subiceretur a se ipso
elegit occidi. Regulus autem penos iam vicerat imperioque | De regulo vin
romano romanus imperator non ex civibus dolendam sed | cente penos
ex hostibus laudandam victoriam reportaverat. ab eis tamen postea | et carthagin
victus maluit eos ferre serviendo quam eis se aufferre mori | et postea
endo. proinde servavit et sub carthaginensium dominatione | victo ab
pacienciam et in romanorum dilectione constanciam nec victum | eisdem
aufferens corpus ab hostibus nec victum animum a civibus. Nec quod se

occidere voluit vite huius amore fecit. Hoc probavit cum promissis iuratus ad eosdem hostes quos gravius in senatu verbis quam bello armis offenderat sine ulla dubitatione remeavit. Tantus itaque vite huius contemptor cum sevientibus hostibus per quaslibet penas eam finire quam se ipse perimere maluit magnum scelus esse si se homo interimat procul dubio iudicavit. Inter omnes suos laudabiles et virtutis insignibus illustres viros non proferunt romani meliorem quem neque felicitas corrupit, nam in tanta victoria mansit pauperrimus, nec infelicitas fregit nam ad tanta exicia revertitur intrepidus. Porro si fortissimi et clarissimi viri terrene patrie defensores deorum quamlicet falsorum non tamen fallaces cultores sed veracissimi etiam iuratores qui hostes victos more ac iure belli ferire potuerunt, hii ab hostibus victi se ipsos ferire noluerunt et cum mortem minime formidarent victores tamen dominos ferre quam eam sibi inferre maluerunt, quanto magis christiani verum deum colentes et superne patrie suspirantes ab hoc facinore temperabunt si eos divina dispositio vel probandos vel emendandos ad tempus hostibus subiugavit, quos in illa humilitate non deserit qui propter eos tam humiliter venit altissimus, presertim quos nullius militaris potestatis vel talis milicie iura constringunt ipsum hostem ferire superatum.

Qui pagani per falsos deos sint decepti se occidere noluerunt pro quibus mori per hostes suos non timuerunt quanto magis xpiani verum deum colentes non se occidere iubentur.

Quod peccatum non per peccatum debeat declinari. xxv

Quis ergo tam malus error obrepit ut homo se occidat vel quia in eum peccavit vel ne in eum peccet inimicus, cum vel peccatorem vel peccaturum ipse occidere non audeat inimicum. At enim timendum est et cavendum ne libidini hostili subditum corpus illecebrosissima voluptate animum alliciat consentire peccato. Proinde inquiunt non iam propter alienum sed propter suum peccatum antequam hoc quisque committat se debet occidere. Nullo modo quidem hoc faciet animus ut consentiat libidini carnis sue aliena libidine concitate qui deo potius eiusque sapientie quam corpori concupiscencieque subiectus est. Verumptamen si detestabile facinus et dampnabile scelus est et se ipsum hominem occidere sicut veritas manifeste proclamat, quis ita desipiat ut dicat: Iam nunc peccemus ne postea forte peccemus, iam nunc perpetremus homicidium ne postea forte incidamus in adulterium. Nonne si tantum dominatur iniquitas ut non innocencia sed peccata potius eligantur satius est incertum de futuro adulterium quam certum de presenti homicidio. Nonne sanctius est flagicium committere quod penitendo sanetur quam tale facinus ubi locus salubris penitentie non relinquitur. Hec dixi propter eos vel eas qui non alieni sed proprii peccati devitandi causa ne sub alterius libidine etiam sua excitata forte consenciat vim sibi qua moriantur inferendam putant. Ceterum absit a mente christiana que deo suo fidit in eoque spe posita eius adiutorio nititur, absit inquam ut mens talis carnis voluptatibus ad consensum turpitudinis qualicumque cedat. Quod si illa concupiscentialis inobediencia que adhuc in membris moribundis habitat preter nostre voluntatis legem quasi lege sua movetur, quanto magis absque culpa est in corpore non consencientis si absque culpa est in corpore dormientis.

+ de futuro adulterium quam certo de presenti homicidium

Sanctius est flagicium committere quod penitendo sanetur quam tale facinus ubi locus penitentie non relinquitur.

De hys que fieri non debent licet a sanctis facta noscuntur qua racione facta credenda sint. xxvi

Sed inquiunt quidam sancte femine tempore persecucionis ut insectatores sue pudicicie devitarent in rapturum atque necaturum se fluvium proiecerunt eoque modo defuncte sunt earumque martiria in catholica ecclesia veneracione celeberrima frequentantur. De hys nichil temere audeo iudicare. Utrum enim ecclesie aliquibus fide dignis testificacionibus ut earum memoriam sic honoret divina persuaserit auctoritas nescio, et fieri potest ut ita sit. Quid si enim hoc fecerunt non humanitus decepte sed divinitus iusse nec errantes sed obedientes, sicut de sampsone aliud nobis

De quibusdam qui se tempore persecucionis [illegible]

fas esse nobis non credere. Cum autem deus iubet seque iubere sine ullis ambagibus
intimat, quis obedientiam in crimen vocet, quis obsequium pietatis accuset.
Sed non ideo sine scelere facit quisquis deo filium ymolare decreverit quia hoc abra
ham laudabiliter etiam fecit. Nam et miles cum obediens potestati
sub qua legitime constitutus est hominem occidit, nulla civitatis sue
lege reus est homicidii, immo nisi fecerit reus est imperii deserti
atque contempti, quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in crimen effusi
sanguinis humani incidisset. Itaque unde punitur si fecit iniussus
inde punietur nisi fecerit iussus. Quod si ita est iubente im
peratore, quanto magis iubente creatore. Qui ergo audit se non licere occidere
faciat si iussit cuius non licet iussa contempnere, tantummodo videat utrum
divina iussio nullo nutet incerto. Nos per aurem conscientias convenimus, occultorum
nobis iudicium non usurpamus. Nemo scit quid agatur in homine nisi spiritus
hominis qui in ipso est. Hoc dicimus, hoc asserimus, hoc modis omnibus
approbamus: neminem spontaneam mortem sibi inferre debere velut
fugiendo molestias temporales ne incidat in perpetuas, neminem
propter aliena peccata ne hoc ipso incipiat habere gravissimum proprium
quem non polluebat alienum. Neminem propter sua peccata preterita propter
que magis hac vita opus est ut possint penitendo sanari.
Neminem velut desiderio vite melioris que post mortem speratur
quia reos sue mortis meliorem post mortem vitam non suscipit.

Utrum propter declinationem peccati mors spontanea appetenda sit. Cap. xxvii.

Restat una causa de qua dicere ceperam qua utile putatur ut se
quisque interficiat, scilicet ne in peccatum irruat vel blandien
te voluptate vel dolore seviente. Quam causam si voluerimus admittere
eo usque progressa perveniet ut hortandi sint homines tunc se potius inter
imere cum lavacro sancte regenerationis abluti universorum remissionem acceperint
peccatorum. Tunc enim tempus est cavendi omnia futura peccata cum sunt omnia deleta
preterita. Quod si morte spontanea recte fit, cur non tunc potissimum fit? Cur
baptizatus sibi quisque parcit? Cur liberatum caput tot rursus vite huius
periculis inserit, cum sit facillime potestatis illata sibi nece omnia devitare, et scriptum
sit: Qui amat periculum incidit in illud. Cur ergo amantur tot et
tanta pericula, vel certe etiam si non amantur suscipiuntur, cum
abscedere licitum est? An tam insulsa perversitas cor evertit et a consideratione veritatis avertit
ut ut unusquisque interimere debeat ne unius captivantis dominatu corruat,
vivendum sibi existimet ut ipsum perferat mundum per omnes horas
temptationibus plenum, et talibus qualibus sub uno domino formidatur, et innumera
bilibus ceteris quibus sine hec vita non ducitur? Quid ergo cause est cur in
eis exhortationibus tempora consumamus quibus baptizatos alloquendo studemus
accendere sive ad virginalem integritatem sive ad continentiam vidualem sive ad
ipsam thori coniugalis fidem, cum habeamus meliora ab omnibus peccandi periculis
remota compendia, ut quibuscumque post remissionem recentissimam peccatorum
arripiendam mortem sibique ingerendam persuadere potuerimus, eos ad dominum
saniores purioresque mittamus? Porro si quis hoc aggrediendum et suaden
dum putat, non dico desipit sed insanit, qua tandem fronte homini dicit: Interfice
te ne parvis tuis peccatis adicias gravius dum vivis sub domino barbaris
moribus impudico, qui non potest nisi sceleratissime dicere: Interfice te peccatis tuis
omnibus absolutis ne rursus talia vel etiam peiora committas dum vivis
in mundo tot impuris voluptatibus illecebroso, tot nephandis crudeli
tatibus furioso, tot erroribus et terroribus inimico. Hoc quia nephas
est dicere, nephas est profecto se occidere. Nam si hoc sponte faciendi ulla causa
iusta esse posset, procul dubio iustior quam ista non esset. Quia ergo nec ista est,
ergo nulla est. Non itaque vobis o fideles Christi sit tedio vita vestra si ludibrio
hostibus fuit castitas vestra. Habetis magnam veramque consolationem
si fidam conscientiam retinetis non vos consensisse peccatis eorum qui in

De abraham et aliis obedientibus

Nemo sanus se occidat quacumque de causa hoc peccatum incipiat [illegible]

ut si se quisque interimere debeat

Fidelibus Christi non sit vita sua tedio [illegible]

uos peccare permissi sunt. Quo iudicio dei in corpora continentium libido
si forte eum permissi. || hostilis peccare permissa sit. xxviii.

Quod sunt quaestus alta quidem est providencia creatoris mundi et
atque rectoris et inscrutabilia sunt iudicia eius et investigabi
les vie eius. Veruntamen interrogate fideliter animas vestras ne forte
de isto integritatis et continencie vel pudicicie bono uos inflatius extu
listis in humanis laudibus delectate in hoc etiam aliquibus invidistis. Non
accuso quod nescio nec audio quid uobis interrogata corda vestra respondent et
Tamen si ita esse responderint nolite mirari hoc vos amisisse unde hominibus
placere gestistis illud vobis remansisse quod ostendi hominibus non potest. Si pec
cantibus non consensistis divine gracie ne amitteretur divinum accessit auxi
lium humane glorie ne amaretur humanum successit obprobrium. In utroque con
solamini pusillanimes illinc probate hinc castigate illinc iustificate hinc
emendate. Quarum vero corda interrogata respondent numquam se de bono
virginitatis vel coniugalis pudicicie superbisse sed humilibus consenciendo
de dono dei cum tremore exultasse nec invidisse cuiquam paris excellen
ciam sanctitatis et castitatis sed humana laude postposita quanto maior
deferri solet quanto est bonum rarius quod exigit laudem optasse pocius
ut amplior earum numerus esset quam ut ipse in paucitate amplius eminerent
nec iste que tales sunt si earum quoque aliquas barbarica libido compres
sit permissum hoc esse causentur nec ideo credant deum ista negligere quia
permittit quod nemo inpune committit. Quedam enim veluti pondera
malarum cupiditatum et per occultum presens divinum iudicium relaxantur et
manifesto ultimo reservantur. Fortassis autem iste que bene sibi sunt conscie
non se ex isto castitatis bono cor inflatum extulisse et tamen vim hostilem
in carne perpesse sunt habebant aliquid latentis infirmitatis que
posset superbie fastum si hanc humilitatem in vastacione illa evasissent extolli
Sicut ergo quidam morte rapti sunt ne malicia mutaret in
tellectum eorum ita quiddam ab istis quedam ui raptum est ne prosperitas mutaret
modestiam earum. Utrisque igitur que de carne sua quod turpem
nullius essent perpesse contactum vel iam superbiebant vel superbire si
nec hostium violencia contrectate essent forsan poterant non ablata
est castitas sed humilitas persuasa. Illarum tumori occursum est inminenti istarum
occursum est imminenti. Quamquam et illud non sit tacendum quibusdam que ista per
pesse sunt potuisse videri continentie bonum in bonis corporalibus deputandum
et tunc manere si nullius libidine corpus attrectaretur non autem esse positum solo
adiuto divinitus robore voluntatis ut sit sanctum et corpus et spiri
tale bonum esse quod invito animo non possit auferri qui error eis fortasse sublatus
est. Cum enim cogitant qua consciencia deo servierint et fide inconcussa non de
illo senciunt quod ita sibi servientes eumque ita invocantes deserere ullo modo potuit
quantique illi castitas placeat dubitare non possunt vident esse consequens ne
quaquam illum fuisse permissurum ut hec acciderent sanctis suis si eo modo perire posset
sanctitas quam contulit eis et diligit in eis. Quid familia Christi respondere debeat infidelibus cum exprobrant quod eam a furore hostium liberavit Christus. xxix.

Habet itaque omnis familia summi et veri dei consolacionem suam non fal
lacem nec in spe rerum nutancium vel labencium constitutam vi
tamque etiam ipsam temporalem minime penitendam in qua eruditur ad eternam bo
nisque terrenis tamquam peregrina utitur nec capitur malisque aut probatur aut emendatur.
Illi non qui probitati eius insultant eique dicunt cum forte in aliqua temporalia
mala devenerit ubi est deus tuus ipsi dicant ubi sunt dii eorum
cum talia paciuntur pro quibus evitandis eos vel colunt vel colenda
dos esse contendunt. Nam ista respondet. Deus meus presens
ubique totus nusquam inclusus qui possit esse secretus abesse non
motus. Ille cum me adversis rebus exagitat aut merita examinat aut peccata castigat mercedemque in eternam pro tolleratis pie malis

De occulta dei promissione

De dei potestate et consolacione fallorum dorum

tpalibus fruat Vos aut qui estis cu quibus loqui dignu sit salte de dijs viris Quanto minus de deo meo q terribilis e sup omnes deos qui omnes dij gen cium demonia dns aut celos fecit **Quarum pudendis psspitatibus affluere velint qui de xianis tepib; conquerunt. xxx**

Si nasica ille scipio vr quondam pontifex vester quem sub terrore belli punici in suscipiendis frigijs sacris cu vir optimus quereretur vniuersus senatus elegit cuius os fortasse non auderetis aspicere ipe vos ab hac inpudicicia cohiberet Cur enim afflicti rebus aduersis de temporibus xianis xamis nisi quia vestram luxuriam cupitis hre securam et pditissimis moribus remota omni molestiarum asperitate diffluere Neque enim cupitis hre pacem et omni genere copiarum habundare ut his bonis honeste utamini hoc est modeste sobrie temperanter pie sed ut infinita varietas vitiorum voluptatum insanis effusionibus exquirat sedisque rebus ea mala oriantur in moribus que sevientibus peiora sunt hostibus At ille scipio pontifex maximus vir ille iudicio totius senatus vir optimus istam vobis metuens calamitatem nolebat emulam tunc imperij romani carthaginem dirui et decernenti ut dirueretur contradicebat cathoni timens infirmis animis hostem securitatem et tamquam pupillis ciuibus ydoneum tutorem necessarium videns esse terrorem

De scypione nasica de cathone et de charthagine destructa vir optimi suspitor gine quod plus nocent quam hostis

Quibus vitiorum gradibus acta sit in romanis cupido regnandi xxxi

Nec enim sententia fefellit re ipa pbatum est quam vera diceret. Deleta quippe carthagine magno scilicet terrore romane reipublice depulso et extincto tanto de rebus psspis orta mala continuo subsecuta sunt ut corrupta disruptaque concordia primus seuis cruentis seditionibus deinde mox malarum connexione causarum bellis etiam ciuilibus tante strages ederentur tantus sanguis effunderetur tanta cupiditate pscriptionum ac rapinarum ferveret immanitas ut romani illi qui vita integriore mala metuebant ab hostibus pdita integritate vite crudeliora paterentur a ciuibus et ea que ipa libido dominandi que inter alia vitia generis humani inmeratior inerat vniuerso pplo romano postea quam in paucis potentioribus vicit obtritos fatigatosque ceteros etiam iugo seruitutis oppressit. Nam quando illa quiesceret in supbissimis mentibus donec continuatis honoribus ad ptatem regiam pueniret honorum porro continuandorum facultas non esset nisi ambicio praualeret minime aut praualeret ambicio nisi in pplo auaricia luxuriaque corrupto. Auarus vero luxuriosusque pplus sedisque rebus effectus est quas et nasica ille pudentissime cauendas esse censebat qui ciuitatem hostium maximam fortissimam opulentissimam nolebat auferri ut timore libido primeretur libido pssa non lasciviret luxuriaque cohibita nec auaricia grassaretur Quibus viciis obseratis ciuitati vtilis virtus floreret et cresceret et que virtuti libertas congrua permaneret **De scenicorum vicione ludorum · xxxii**

Hinc etiam erat et ex hac pudentissima prie caritate veniebat quod idem ipe vir pontifex maximus a senatu illius temporis quod sepe dicendum est electus sine ulla linguarum discrepantia vir optimus caueam theatri senatum construere molientem ab hac dispositione et cupiditate compescuit psuasitque oratione grauissima ne grecam luxuriam virilibus prie moribus pateretur obrepere et ad virtutem labefactandam eneruandamque romanam peregrine consentire nequicie. Tantumque auctoritate valuit ut eius verbis commota senatoria prudencia etiam subsellia quibus ad horam congestis et ludorum spectaculo iam uti ciuitas ceperat deinceps phiberet apponi. Quanto studio iste ab urbe roma ludos ipsos scenicos abstulisset si auctoritati eorum quos deos putabat resistere auderet quos esse noxios demones non intelligebat vel placandos esse ipe potius quam contempnendos estimabat Nondum enim fuerat declarata gentibus superna doctrina que fide cor mundans ad celestia vel supercelestia capescenda humili pietate humanum mutaret affectum et a dominatu superborum demonum liberaret Verumptamen scitote qui ista nescitis et qui nos dicitis nescire aduertite qui

ad usque liberatorem talibus dominis nummatis ludi scenici spectacula turpi
tudinum et licencia vanitatum non hominum viciis sed deorum vestrorum iussis rome in
stituti sunt Tollerabilius divinos honores deferretis illi ~~Scipioni~~ quam deos
eiusmodi coleretis Neque enim erant illi dii suo pontifice meliores Ecce attendi
te si mens tam diu potatis erroribus ebria vos aliquid sanum considerare per
mittit dii propter sedandam corporum pestilenciam ludos sibi scenicos exhiberi
iubebant pontifex autem propter animorum cavendam pestilenciam ipsam scenam construi pro
hibebat Si aliqua luce mentis animum corpori preponitis eligite quem colatis

De viciis romanorum quos patrie non correxit eversio xxxiii

Neque enim illa corporum pesti
lencia ideo conquievit quia populo bellicoso
et solis antea ludis circensibus assueto ludorum scenicorum delica
ta subintravit insania sed astucia spirituum nephandorum providens illam
pestilenciam fine debito cessaturam aliam longe graviorem qua plurimum
gaudet ex hac occasione non corporibus sed moribus curavit immittere que animos
miserorum tantis obcecavit tenebris tanta deformitate fedavit ut et
iam modo quod incredibile forsitan erit si a nostris posteris audietur romana urbe
vastata quos pestilencia ista ~~pestilencia ista~~ possedit atque inde fugi
entes carthaginem pervenire potuerunt in theatris cottidie certatim pro histrio
nibus insanirent O mentes amentes Quis est hic tantus non error sed fu
ror exitium vestrum sicut audivimus plangentibus orientalibus populis et maximis ci
vitatibus in remotissimis terris publicum luctum meroremque ducentibus vos the
atra quereretis intraretis impleretis et multa insaniora quam fuerat antea
faceretis Hanc animorum labem ac pestem hanc probitatis et honestatis e
versionem vobis Scipio ille metuebat quando construi theatra prohibebat quando
rebus prosperis facile vos corrumpi atque everti posse cernebat quando vos
ab hostili terrore securos esse nolebat Neque enim censebat ille felicem
esse rem publicam stantibus menibus ruentibus moribus Sed in vobis plus
valuit quod demones impii seduxerunt quam quod homines providi precaverunt Et
hinc est quod mala que facitis vobis imputari non vultis mala vero que
patimini christianis temporibus imputatis Neque enim in vestra securitate patratam q
rem publicam sed luxuriam ~~fletis~~ nec contriti ab hoste luxuriam repressistis per
didistis utilitatem calamitatis et miserrimi facti estis et pessimi permansistis

(margin: qui depravati rebus prosperis nec corrigi potuistis adversis volebat eum Scipio terreri ab hoste ne in luxuria flueretis vos)

De clemencia dei que urbis excidium temperavit cap xxxiiii

Et tamen quod vivitis dei est qui nobis parcendo admonet ut
corrigamini penitendo qui vobis etiam ingratis pre
stitit ut vel sub nomine servorum eius vel in locis martirum eius hostiles
manus evaderetis Romulus et Remus asylum constituisse
perhibentur quo quisquis confugeret ab omni noxa liber esset augere
querentes creande multitudinem civitatis Mirandum in honorem christi
precessit exemplum Hoc constituerunt eversores urbis quod constituerant
antea conditores Quid autem magnum si hoc fecerunt illi ut civium
suorum numerus suppleretur quod fecerunt isti ut hostium suorum numerositas servaretur Hec
et alia si qua uberius et commodius potuit ut respondeat inimicis suis redempta
familia domini christi et peregrina civitatis regis christi

(margin: De Romulo et Remo)

De latentibus inter impios ecclesie filiis et de falsis intra ecclesiam christianis xxxv

Meminerit sane in ipsis inimicis latere cives futuros ne in
fructuosum vel apud ipsos putet quod donec
perveniat ad confessos portat infensos sicut ex illorum numero etiam
dei civitas habet secum quamdiu peregrinatur in mundo connexos communione sa
cramentorum qui partim in occulto partim in aperto sunt qui etiam cum ipsis ad
versus deum cuius sacramentum gerunt murmurare non dubitant modo cum illis
theatra modo ecclesias nobiscum replentes De correctione autem quorundam
etiam talium multo minus est desperandum si apud apertissimos adversarios pre
destinati amici latitant adhuc ignorati etiam sibi Perplexe quippe sunt iste
due civitates in hoc seculo invicemque permixte donec ultimo iudicio

dirimant de quarum exortu et procursu et debitis finibus q̄ dicendum arbitror quātū diuinitus adiuuabor expediam ꝓpter gloriam ciuitatis dei que alienis ex ꝯtrario comparatis clarius e[m]innebit. **De quibus causis sequenti disputacio[n]e sit differendum**

De pplexione dnarum ciuitatum

xxxvi **S**ed ad hunc quidam in dicenda sūt ad ‖ referendum usum eos qui romane rei publice clades in religio[n]em nram referūt, quia dijs suis sacrificare phibent. Comemoranda sūt enī que et quanta occurrere potuerint uł satis eē videbūt mala que illa ciuitas ptulit uł ad eius impium pruincie ptinētes anteq̄ eorum sacrificia phibita fuissent q̄ oīa pcul dubio nobis tribueret si iam uł illis clareret ~~clarerent~~ nra religio uł ita a sacris sacrilegijs phibēt. Deinde mōstrandū ē quos eorum mores et quā ob causam deus verus ad augendum ~~agendum~~ imperium adiuuare dignatus ~~dignatus~~ ē in cuius ptate sunt regna omnia, quamq̄ nichil eos adiuuerint hij quos deos putant sed pocius quātū decipiendo et fallendo nocuerint. Postremo aduersus eos dicetur qui manifestissimis documentis ꝯfutati atq̄ ꝯuicti conant asserere nō ppter vite p̄ntis utilitatē sed ꝓpter eam que post morte futura ē colendos deos. Que ne nisi fallor, q̊ multo erit operosior et subtiliori disputacōne dignior erit et cōtra phos in ea disseratur nō quoslibet sed qui apud illos excellentissima glā clari sūt et nobiscū multa sencīunt et de aīe īmortalitate et q̊ deus verus mundū ꝯdiderit et de prouidencia qua vniuersum q̊d ꝯdidit regit. Sed quo ipi ī illis que cōtra nos sencīunt refellendi sunt, deeē huic officio nō debemus, ut refutatis impijs ꝯdictoribus pro uiribus quas deus imparciet asseramus ciuitatem dei veramq̄ pietatem et dei cultū in quo vna veraciter sempiterna btitudo ꝓmittitur. Hic itaq̄ modus sit huius volumīs ut deinceps disposita ab alio sumamus exordio.

Q ne ul quitq̄ i xp̄ilibris dicat ē

quoslz

Tytuli secundi libri incipiunt

De modo qui necti disputacoīs adhibendus est. i. De hijs que pmo volumīe expedita sunt. ij. De assumenda historia qua ostendatur q̄ mala acciderint romanis cū deos colerēt anteq̄ religio xpiana obcresceret. iij. Q̄ cultores deorum nulla vnq̄ a dijs suis pceptiōnes acceperint et in sacris eorum turpia queq̄ celebrauerint. iiij. De obscenitatibus quibus mater deorum a cultoribus suis honorabatur. v. Deos paganorum nunq̄ bn̄ viuendi sanxisse doctrinam. vj. Inutilia eē inuēta phica auctē sine dīnā vbi q̊dq̄ ad vicia pronum magis monet q̊d dij fecerūt quā q̄ hoīes disputauerint. vij. De ludis scenicis in quibus dij nō offendūtur edicione suarum turpitudinum sed placātur. viij. Quod romani veteres de cohibenda poetica licencia senserint quā greci deorum secuti iudicium liberam esse voluerūt. ix. Qua nocendi arte demones velint uł falsa de se crimīa uł vera narrari. x. De scenicis apud grecos in rei publice amīstracōe receptis eo q̊d placacōm deorum ī iuste abhoīnes. xj. Q̄ romani auferendo libtatē poetis ī hoīes quā dederūt in deos melius de se q̄ de dijs suis senserint. xij. Debuisse intelligē romanos q̊d dij eorum qui se turpibus laudibus coli expetebāt indigni eēnt honore dīuīo. xiij. Meliorē fuisse platonē qui poetis locū in bn̄ morata ciuitate nō dedit quā hos deos qui se ludis scenicis voluerūt honorari. xiiij. Q̄ rōmi quosdam sibi deos nō rōne sed adulacōe instituerint. xv. Q̄ si dijs ulla cura eēt iusticie ab eis rōmi accipe debuerūt pcepta viuendi pocius quā leges ab alijs hoībus mutuari. xvj. De raptu sabinarum alijsq̄ iniquitatibus que in ciuitate romana eē laudantis viguere tpibus. xvij. Que de moribus romanorum a metu cōpessis a securitate resolutis salustius pdat hystoria. xviij. De corrupcione romane reipublice priusq̄ cultū deorum xp̄c auferret. xix. Qualē velint felicitate gaudē et quibus moribus viuē qui tpa xpiane religiōis in

curratur. xx Que sententia fuerit Ciceronis de romana republica. xxi Quod diis romanorum nulla umquam cura fuerit ne malis moribus respublica deperiret. xxii Varietates rerum temporalium non ex favore aut impugnatione demonum sed ex veri dei pendere iudicio. xxiii De Sillanis actibus quibus se demones ostentaverunt adiutores. xxiiii Quantum maligni spiritus ad flagitia invitent homines cum committendis sceleribus quasi divinam exempli sui interponunt auctoritatem. xxv De secretis demonum monitis que pertinebant ad bonos mores cum palam in sacris eorum omnis nequitia disceretur. xxvi Quanta eversione publice discipline romani diis suis placandis sacraverint obscena ludorum. xxvii De christiane religionis salubritate. xxviii De abiciendo cultu deorum exhortatio ad romanos.

Explicit liber primus Aurelii Augustini de civitate dei. Incipit liber secundus.

Si rationi perspicue veritatis infirmus humane consuetudinis sensus non auderet obsistere sed doctrine salubri languorem suum tamquam medicine praeberet subderet donec divino adiutorio fide pietatis impetrante sanaretur non multo sermone opus esset ad convincendum quemlibet vane opinationis errorem his qui recte sentiunt et sensa verbis sufficientibus explicant. Nunc vero quoniam ille est maior et tetrior insipientium morbus animorum quo irrationabiles motus suos etiam post rationem plene redditam quantum homini ab homine debetur sive nimia cecitate qua nec aperta cernuntur sive obstinatissima pervicacia qua et ea que cernuntur non feruntur eamque tamquam ipsam rationem veritatemque defendunt sic necessitas copiosius dicendi plerumque res claras velut eas non spectantibus intuendas sed quodammodo tangendas palpantibus et conivantibus offeramus. Et tamen quis disceptandi finis erit et loquendi modus si respondendum esse respondentibus semper existimemus. Nam qui vel non possunt intelligere quod dicitur vel tam duri sunt adversitate mentis ut etiam si intellexerint non obediant respondent ut scriptum est et loquuntur iniquitatem atque infatigabiliter vani sunt. Quorum dicta contraria si totiens velimus refellere quotiens obnixa fronte statuerunt non cogitare quid dicant dum quocumque modo nostris disputationibus contradicant quam sit infinitum et erumnosum et infructuosum vides. Quapropter nec teipsum mi fili Marcelline nec alios quibus hic labor noster in Christi caritate utiliter ac liberaliter servit tales meorum scriptorum velim iudices qui responsionem semper desiderent cum his que leguntur audierint aliquid contradici ne fiant similes earum mulierecularum quas commemorat apostolus semper discentes et ad veritatis scientiam numquam pervenientes.

Ad Marcellinum filium spiritualem scribit ut in primo libro

De his que primo volumine expedita sunt.

Superiori itaque libro cum de civitate dei dicere instituissem unde hoc universum opus illo adiuvante in manibus sumptum est occurrit mihi resistendum esse primitus eis qui hec bella quibus mundus iste conteritur maximeque romane urbis recentem a barbaris vastationem christiane religioni tribuunt qua prohibentur nephandis sacrificiis servire demonibus cum potius hec deberent tribuere Christo quod propter eius nomen contra institutum moremque bellorum eis quo confugerent religiosa et amplissima loca barbari libera prebuerunt atque in multis famulatum deditum Christo non solum verum sed etiam timore confictum sic honoraverunt ut quod in eos belli iure fieri licuisset illicitum sibi esse iudicarent. Inde incidit questio cur ista divina beneficia et ad impios ingratosque pervenerint et cur illa itidem dura que hostiliter facta sunt pios cum impiis pariter afflixerint. Quam questionem per multa diffusam in omnibus cotidianis vel dei muneribus vel hominum cladibus quorum utraque bene et male viventibus permixte atque indiscrete sepe accidunt volens multos movere ut perspecti operis necessitate dissolverem aliquantum in moratus sum maxime ad consolandas sanctas feminas et pie castas

Falli dicunt tribuerunt quod Christo debebant attribui

Disputacio primi libri

in quibus ab hoste aliquid perpetratum est quod intulit verecundie dolorem et si non abstu-
lit pudicicie firmitatem ne peniteat vite eas quas non est unde possit pe-
niteri nequicie. Deinde pauca dixi in eos qui christianos ad illius
rebus affectos et precipue pudorem humiliatarum feminarum quamvis castarum atque sanctarum
proterunitate impudentissima exagitant, cum sint nequissimi et irreverentis-
simi et longe ab eis ipsis romanis degeneres quorum preclara multa lau-
dantur et litterarum memoria celebrantur, ymo illorum glorie vehementer adversi. Ro-
mam quippe partam veterum auctamque laboribus fediorem stantem fecerant
quam ruentem, quandoquidem in ruina eius lapides et ligna, in istorum
autem vita omnia non murorum sed morum munimenta atque ornamenta ceciderunt, cum funestioribus eorum corda cupiditatibus quam ignibus
tecta illius urbis arderent. Quibus dictis primum terminavi
librum. Deinceps itaque dicere institui que mala civitas
illa perpessa sit ab origine sua sive apud se ipsam sive in
provinciis sibi etiam subditis, que omnia christiane religioni tri-
buerent si iam tunc ewangelica doctrina adversus falsos
et fallaces eorum deos testificatione liberrima personaret. De
assumenda hystoria qua ostenditur que mala acciderunt
romanis cum deos colerent antequam religio christiana obcresceret. .iij.

Disputacio libri secundi. Continua mala Roma perpessa sit ab origine sua sive in se sive in provincias iam sibi subditas.

Memento autem me ista commemorantem adhuc contra imperitos
agere, ex quorum imperitia illud quoque ortum est vulgare
proverbium: Pluvia defit, causa christiani sunt. Namque qui eorum studiis li-
beralibus instituti amant historiam facillime ista noverunt; sed ut nobis
ineruditorum turbas infestissimas reddant se nosse dissimulant atque hoc apud
vulgus confirmare nituntur, clades quibus per certa intervalla locorum et temporum
genus humanum oportet affligi causa accidere nominis christiani, quod contra deos suos in-
genti fama et preclarissima celebritate per cuncta diffunditur. Recolant
ergo nobiscum antequam Christus venisset in carne, antequam eius nomen ea cui fru-
stra invident gloria populis innotesceret, quibus calamitatibus res romana
multipliciter varieque contrite sunt, et in hiis defendant si possunt deos suos,
si propterea coluntur ne ista mala paciantur cultores eorum, quorum si quid nunc passi
fuerint nobis imputanda esse contendunt. Cur enim que dicturus sum permiserunt accidere cultoribus suis antequam eos declararet Christi nomen offenderetque eorum
sacrificia prohiberet? Primo ipsos mores ne pessimos haberent quare
dii eorum curare noluerunt? Deus enim verus eos a quibus non
colitur merito neglexit. Quod cultores deorum nulla umquam a diis
suis precepta probitatis acceperint et in sacris eorum turpia queque ce-
lebraverint. .iiij.

Cur falsi dii suos cultores affligi permiserunt.

colebatur

Dii autem illi a quorum cultu se prohiberi ingratissimi
homines conqueruntur cultores suos
ad bene vivendum quare nullis legibus adiuverunt? Utique dignum
erat ut quomodo isti illorum sacra ita illi istorum facta curarent. Sed respondetur
quod voluntate propria quisque malus est. Quis hoc negaverit? Veruntamen per-
tinebat ad consultores deos vite bone precepta non occultare populis cultoribus suis,
sed clara predicatione prebere, per vates etiam convenire atque arguere peccantes,
palam minari penas male agentibus, premia recte viventibus polliceri.
Quid umquam tale in deorum illorum templis prompta et eminenti voce concre-
puit? Veniebamus nos etiam aliquando adolescentes ad spectacula ludibriaque
sacrilegorum; spectabamus arreptitios, audiebamus symphoniacos,
ludis turpissimis qui diis deabusque exhibebantur oblectabamur,
celesti virgini et Berecintie matri omnium, ante cuius lecticam die
solempni lavacionis eius talia per publicum cantitabantur a nequis-
simis scenicis, qualia non dico matrem deorum sed matrem qualiumcumque
senatorum vel quorumlibet honestorum virorum, ymo non qualia nec
matrem scenicorum deceret audire. Habet enim quiddam erga pa-
rentes humana verecundia quod nec ipsa nequicia possit auferre

deos

De fedis laudibus scenicorum que exhibebantur Berecinthie matri falsorum deorum.

Nam proinde turpitudinem obscenorum dictorum atque factorum scenicos ipsos
domi sue proludendi causa coram matribus suis agere puderet quam per publicam
agebant coram deorum matre spectante et audiente utriusque sexus frequen
tissima multitudine que si inlecta (illecta) curiositate ad esse poterat circumfusa
saltem offensa castitate debuit abire confusa. Que sunt sacrilegia si illa
erant sacra, aut que inquinatio si illa lauacio. Et hec fercula appellaban
tur quasi celebraretur conuiuium quo velut suis epulis immunda demonia pa
scerentur. Quis enim non sentiat cuiusmodi spiritus talibus obscenitatibus
delectentur nisi uel nesciens utrum sint omnino ulli immundi spiritus deorum nomine de
cipientes, uel talem agens vitam in qua istos potius quam deum verum et op
tet propicios et formidet iratos. De obscenitatibus quibus numquam deorum a

Nequaquam istos qui flagiciosissime cultoribus suis honorabat
consuetudinis vicio oblectari magis quam obluc
tari student, sed illum ipsum nasicam scipionem qui vir optimus a sena
tu electus est cuius manibus eiusdem demonis simulachrum susceptum est in vr
bemque peruectum, hec de hac re iudicem vellem, diceret nobis utrum matrem
suam tam optime de re publica vellet promereri ut ei
diuini honores decernerentur, sicut et grecos et romanos a
liasque gentes constat quibusdam decreuisse mortalibus, quorum
erga se beneficia magni penderant eos inmortales factos.
atque in deorum numero receptos esse crediderant. Profecto ille tanti
felicitatem sue matri si fieri posset optaret. Porro si ab illo
deinde quereremus utrum inter eius diuinos honores vellet illa
turpia celebrari, nonne se malle clamaret ut sua mater sine ullo
sensu mortua iaceret quam ad hoc dea viueret ut illa libenter audiret.
Absit ut senator populi romani ea mente preditus qua theatrum edificari in vrbe
fortium virorum prohibuit sic vellet coli matrem suam ut talibus dea sacris propici
aretur quibus matrona verbis offenderetur, nec ullomodo crederet verecundiam
laudabilis feminae ita in contrarium diuinitate mutari ut honoribus eam talibus ad
uocaret cultores sui qualibus conuiciis in quempiam iaculatis cum inter homines vi
ueret nisi aures clauderet seseque subtraheret erubescerent pro illa et pro
pinqui et maritus et liberi. Proinde talis mater deum qualem habere matrem puderet
quemlibet etiam pessimum virum romanas occupatura mentes quesiuit optimum vi
rum non quem monendo et adiuuando faceret sed quem fallendo deciperet ei similis
de qua scriptum est Mulier autem virorum preciosas animas captat ut ille magne
indolis animus hoc velut diuino testimonio sublimatus et vere se optimum ex
istimans veram pietatem religionemque non quereret sine qua omne quamuis lau
dabile ingenium superbia vanescit et decidit. Quo igitur nisi insidiose quereret
dea illa optimum virum cum talia querat in suis sacris qualia viri optimi ab
horrent suis adhibere conuiuiis. Deos paganorum numquam bene viuendi sa

nxisse doctrinam. Vi

Hinc est quod de vita et moribus ciuitatum
atque populorum a quibus celebrantur illa numina non cura
runt ut tam horrendis et detestabilibus malis magis non in agro et in vitibus
non in domo atque pecunia non denique in ipso corpore quod menti subditur
sed in ipsa mente in ipso rectore carnis animo eos impleri ac pessimos fi
eri sine ulla sua terribili prohibicione permitterent. Aut si prohibebant hoc ostendatur
potius hic probetur nec nobis nescio quos susurros paucissimorum aurib
us anhelatos et archana velut religione tradita iactent quibus vite pro
bitas castitasque dictatur sed demonstrentur uel commemorentur loca talibus
aliquando conuenticulis consecrata non ubi ludi agerentur obscenis vocibus
et motibus histrionum nec ubi fugalia celebrarentur effusa omni licencia
et vere fugalia sed pudoris et honestatis sed ubi populi audirent quid dii
preceperint de cohibenda auaricia ambicione frangenda luxuria refrenan
da, ubi discerent miseri quod discendum persius increpat dicens Discite
o miseri et causas cognoscite rerum. Quid sumus et quid nam victuri gignimur

Nasica scipio
nollet exhiberi
matris sue tur
pedas lau
des ut di
is sine pa
gani fi
eba
nt

qua mollis flexus

flexu · malos

ordo / quis datus aut mollis mete quis flexus mollis · et vnde / quis mo
dus argenti / quid fas optare / quid ad spem vtile nummus habet / patrie
carisque propinquis / quantum largiri deceat / quem te deus esse iussit / et humana
certe qua parte locatus · Dicitur in quibus locis hec docentium deorum solebat
precepta recitari et a cultoribus eorum publice frequenter audiri / sicut nos ostendimus
ad hoc ecclesias institutas · quaquam versum regio christiana diffunditur · Juuenta esse
inuenta philosophica auctoritate sine diuina nisi quodque ad vicia pronum magis monet

An forte nobis philosophorum scolas dis- || quod dii fecerunt quod quod homines disputauerunt
putaciones que memorabunt / primo hec non romana sed greca est · vn-
de autem si propterea iam romana quia grecia facta est romana prouincia · non
deorum precepta sunt sed hominum inuenta qui vtrumque conati sunt ingeniis acu
tissimis preditis raciocinando inuestigare / quid in rerum na
tura lateret / quid in moribus appetendum esset atque fugiendum / quid
in ipsis raciocinandi regulis certa conexione traheretur · Aut quid
non esset consequens vel esset repugnaret / et quidam eorum quedam ma-
gna quantum diuinitus adiuti sunt inuenerunt · Quantum autem
humanitus impediti sunt errauerunt maxime cum eorum superbie iuste prouiden
cia diuina resisteret · vt viam pietatis ab humilitate in superna surgente esse
istorum comparacione monstraret · Vnde nobis postea erit in dei veri et diuini
voluntate disquirendi ac disserendi locus · Verumtamen si philosophi aliquid
inuenerunt quod agende bone vite beateque adipiscende satis esse possit
quanto iustius talibus diuini honores decernentur · quanto
melius et honestius in platonis templo libri eius legerentur
quam in templis demonum galli absciderentur · molles consecrarentur · insani secarentur
quidquid aliud vel crudele vel turpe vel turpiter crudele
vel crudeliter turpe in sacris talium deorum celebrari solet / quanto satius
ad erudiendam iusticiam iuuentutem publice re
citari leges deorum · quam laudari inaniter leges atque instituta
maiorum · Omnis enim cultores talium deorum mox vt libido
perpulerit feruenti vt ait persius tincta veneno · magis
intuentur quid iupiter fecit · quam quid docuit plato vel censuit catho · Hinc apud terencium flagiciosus adolescens
spectat tabulam quandam pictam in pariete vbi inerat pic
tura hec · iouem quo pacto danem misisse aiunt in gremium
quondam aureum ymbrem · atque ab hac tanta auctore adhibet pro
cinium turpitudini sue cum in ea se iactat imitari deum / quem
deum inquid qui templa celi summo sonitu concutit / ego homun-
cio id non facerem Ego vero illud feci iam libens · De ludis
scenicis in quibus dii non offenduntur medicione suarum turpi-
tudinum sed placantur · viii
At enim non traduntur ista sacris deorum sed fabulis poetarum · Nolo dicere illa mi-
stica quam ista theatrica esse turpiora · hoc dico quod ne-
gantes conuincit hystoria eosdem illos ludos in quibus reg-
nant figmenta poetarum non per inperitum obsequium sacris deorum
suorum intulisse romanos / sed ipsos deos vt sibi solempniter ede-
rentur et honori suo consecrarentur acerbe imperando et quodammodo
extorquendo fecisse quod in primo libro breui commemoracione perstrin-
xi · Nam grauescente pestilencia · ludi scenici auctoritate pontificum rome
primitus instituti sunt · Quis igitur in agenda vita non ea sibi pocius
sectanda arbitretur que actitantur ludis auctoritate diuina institutis / quam ea
que scripta sunt legibus humano consilio promulgatis / adulterum Iouem
si poete fallaciter prodiderunt · dii vtique casti · quia tantum nephas per huma-
nos ludos confictum est · iniquid neglectum irati ac vindicare debuerunt
Et hii sunt scenicorum tollerabiliora ludorum · comedie scilicet et tragedie · id est fabu-
le poetarum agende in spectaculis multa rerum turpitudine / sed nulla saltem

philosophica et physica ethica logica dialectica

Melius esset libros platonis et aliorum philosophorum in phanis demonum legi quam illa turpia perpetrari que ibi agebantur

De fabula Iouis et ymbre aureo quem misit in gremium danes vt dicit terencius quod flagicium de ipso deo iupiter potius vindicare debuit quam laudare

sicut alia multa ubo*rum* obscenitate co*m*posite quas etia*m* int*er* studia que ho
nesta ac liberalia vocantur pueri lege*re* et disce*re* coguntur a senibus. cap*itulum* ix
QUID autem hinc senserint romani veteres Cyero testatur in libris quos
de re publica scripsit ubi scipio disputans ait Numquam comedie nisi co*n*
suetudo vite pateretur probare sua theatris flagicia potuissent. et greci qui
dem antiquiores uiciose sue opinionis quandam convenientiam
servaverunt apud quos fuit eciam lege concessum ut quod vellent
comedie nominatim de quo vellet diceret Itaque sicut in eisdem
libris loquitur affricanus quem illa non attigit uel pocius que*m*
non vexavit cui pepercit esto populares homines improbos in re
publica sediciosos cleonem cleophantem hyperbolum lesit. Paciamur inquit
et si huiusmodi cives acensore melius est quam apoeta notari. sed piclen cium
sue civitati maxima auctoritate plurimos annos domi et bellis profuisse violari
usibus et eos agi in scena plus decuit quam si plautus noster inquid volu
isset aut nevius publio et gneo scipioni aut cecillius marco cathoni
maledicere. deinde paulo post inquit nostre inquid contra duodecim tabule cum perpaucas
res capite sanxissent in hiis hanc quoque sanctiendam putaverunt
si quis occentavisset sive carmen condidisset quod infamiam faceret flagi
cium ve alteri preteretur. Iudiciis enim magistratuum disceptacionibus legit
timis propositam vitam non poetarum ingeniis habere debemus.

Affricanus Cleus Cleofinus	Hyplolus Scypio Cecilius	Publius Gneus Marcus cato	Piclen Plautus Nevius	nec probrum audire n*isi* ea lege ut

re*spo*nde*re* liceat et iudicio defende*re*. hec ex cyceronis quarto de re publica libro
ad verbum excerpenda arbitratus sum non nullus propter faciliorem intellectum uel
pretermissis uel paululum commutatis. Multum enim ad rem pertinet quam
molior explicare si potero. dicit deinde alia et sic concludit huic loci
ut ondat veteribus displicuisse romanis uel laudari quemquam in scena
uivum hominem uel vituperari sed ut dixi. hi greci quamquam inverecundius. tamen
convenencius licere voluerunt. cum viderent diis suis accepta et grata esse
obprobria non tantum hominum verum et ipsorum deorum in scenicis fabulis sive apoe
tis essent illa conficta. sive flagicia eorum vera commemorentur et agerentur
in theatris. atque ab eorum cultoribus utinam solo risu ac non eciam imitacione
digna viderentur. Nimis enim superbum fuit fame parcere principum civita
tis et civium. ubi suee et fame pepercit numina voluerint Nam quod afferetur
pro defensione. non illa nam in deos dici sed falsa atque conficta id ipsum est
scelestius si pietatem consulas religionis. Si autem maliciam demonum
cogites. quid astucius ad decipiendum atque callidius. cum enim probrum ia
citur in principem patrie bonum atque utile. non ne tanto est indignius quanto
a veritate remocius et a vita illius alienius. Que igitur supplicia suffici
unt cum deo fit ista tam nepharia tam insignis iniuria Quia
nocendi arte demones velint uel falsa de se crimina uel vera narrari
SED maligni spiritus quos isti deos putant. et flagicia que .x.
non admiserunt de se dici volunt. dum tamen humanas hiis opinioni[ommentis]
bus velut retibus induant et ad predestinatum supplicium secum tra
hant. sive homines ista commiserunt quos deos haberi gaudent qui humanis
erroribus gaudent. pro quibus esse se colendos mille nocendi fallendi
que artibus interponunt. sive eciam nullorum hominum illa crimina vera sunt que t*amen*
tum de numinibus fingi libenter accipiunt. fallacissimi spiritus ut ad scelesta
ac turpia perpetranda velut ab ipso celo traduci[mtes] idoneas satis ydonea vi
deatur auctoritas. Cum igitur greci talium numinum servos se esse sentirent in
ter tot et tanta eorum theatrica obprobria parcendum sibi apoetis nullo*mo*
putaverunt. uel diis suis eciam sic assimilari appetentes. uel metuentes ne hones
tiorem famam ipsi requirendo et eis se hoc modo preferendo illos ad iracundiam provocarent

De scenicis apud grecos in rei publice amministracione recepcio eo quod placacionem deorum iniuste ab hominibus spernentur · xi

Ad hanc conuenienciam pertinet quod eciam scenicos actores earundem fabularum non paruo ciuitatis honore dignos existimauerunt siquidem quod in eo quoque de re publica libro commemoratur et eschines atheniensis vir eloquentissimus cum adolescens tragedias actitauisset rem publicam capessiuit et aristodemum tragicum item actorem maximis de rebus pacis ac belli legatum ad philippum athenienses sepe miserunt non enim consentaneum putabatur cum easdem artes eosdemque scenicos ludos esse dijs suis acceptos viderent illos per quos agerentur infamium loco ac numero deputare. Hec greci turpiter quidem sed sane dijs suis omnino congruenter qui vitam ciuium lacerandam linguis poetarum et hystrionum subtrahere ausi sunt a quibus cernebant deorum vitam turpiter quidem sed sane dijs suis omnino congruenter qui nec vitam eisdem dijs ipsis nolentibus carpi et ipsos homines per quos ista in theatris agebantur que numinibus quibus subditi erant grata esse cognouerant non solum minime spernendos in ciuitate verum eciam maxime honorandos putarunt. Quid namque cause reperire possent cur sacerdotes honorarent quia per eos victimas dijs acceptabiles offerebant et scenicos probrosos haberent per quos illam voluptatem siue honorem dijs exhiberi petentibus et nisi fieret irascentibus eorum admonicione didicerant cum presertim labeo quem huiusmodi rerum peritissimum predicant numina bona a malis ista eciam cultus diuersitate distinguat ut malos deos propiciari cedibus et tristibus supplicacionibus asserat bonos autem obsequijs letis atque iocundis qualia sunt ut ipse ait ludi conuiuia lectisternia quod totum quale sit postea si deus iuuerit diligencius disseremus. Nunc ad rem pertinet quod attinet siue de omnibus quasi cunctis bonis permixte tribuantur neque enim esse decet deos malos cum pocius ista quasi immundi spiritus omnes sint mali siue cum certa discrecione sicut labioni visum est illis illa istis ista distribuantur obsequia. Competentissime greci utrosque honore ducunt et sacerdotes per quos victime ministrantur et scenicos per quos ludi exhibentur ne vel omnibus dijs suis si et ludi omnibus grati sunt vel quod est indignius hijs quos bonos putant si ludi ab eis solis amantur iniuriam facere conuincantur.

Eschynes atheniensis vir eloquentissimus aristodemum tragicum ad philippum ut legatum

Labeonis distinctio de dijs malis et bonis

De labeone

Quod romani auferendo libertatem poetice in homines quam dederunt in deos melius de se quam de dijs suis senserunt · xij

At romani sicut in illa re publica disputacione scipio gloriatur probris et iniurijs poetarum subiectam vitam famamque habere noluerunt capite eciam sancientes tale carmen condere siquis auderet quod erga se quidem satis honeste constituerunt sed erga deos suos superbe et irreligiose quos cum scirent non solum pacienter sed eciam libenter poetarum probris maledictisque lacerari se pocius quam illos huiusmodi indignos iniurijs esse duxerunt seque ab eis eciam lege muniuerunt illorum autem ista eciam sacris solempnitatibus miscuerunt. Itane tandem scipio laudas hanc in poetis romanis licenciam negatam esse ut cuiquam opprobrium infligerent romanorum cum videas eos nulli deorum pepercisse uestrorum. Itane pluris tibi habenda visa est existimacio curie vestre quam capitolij immo rome unius quam celi tocius ut linguam maledicam in ciues tuos exercere poete eciam lege prohiberentur et in deos tuos securi tanta conuicia nullo senatore nullo censore nullo principe nullo pontifice prohibente iacularentur. Indignum videlicet fuit ut plautus aut nevius publio et gneo scipioni aut cecilius marco cathoni malediceret et dignum fuit ut terencius tuus flagicio iouis optimi maximi adolescencium nequiciam concitaret. Debuisse intelligere romanos quod si

Plautus ante nevius gneo scipioni a cecilius marco cathoni et terencius iouis

coz qui se turpibus laudibus coli expetebat indigni ee͞nt honore diuino
Sed rūderet in fortasse si vincetque nos ista in puntacē | xiijo
volem⁹ que ipi dij sacra ee noluerūt | cū ludos scenicos ubiqz
talia celebrant dictitant attitant et romanis motibus inuer-
erūt et sine honoribus dignā exhibeiqz iusserūt. Cur nō g° h ipi mag
intellecti sūt nō ee dij vei minus omīo digni quibus diuinos honores
deferret illa respublica | quos enī coli minime deceret hoīes neqz oporteret
si ludos expetet agendos cōuicijs romanorum | quō queso dij colendi pu
tati | quō nō detestande spūs intellecti qui cupiditate fallendi inter
suos honores suos celebrari cīmīa poposcerunt. Itemqz romani q͞uis ia
supsticiose nouia p̄mēnt ut illos deos colent quos in
debant sibi voluisse scenicas turpitudines cōsecrari | sue tn̄
dignitatis memores ac pudoris | auctores taliū fabularum nequa
q͞ honorauerūt more grecorum | sed sicut apud cicerone͞ ide͞
scipio loq̄tur cū artem ludicram scenaqz tota in probo duce
rent genus hoīū id nō mō honore ciuium reliquorū carerē | sz
eciā tribu mouei notatione censoria voluit | p̄clara sane
et romanis laudibus admiranda prudencia | sz vellē se ipam
seq̄retur se imitaret Ecce n. recte quisquis ciuium romanorum
ee scenicus elegisset | nō solū ei nullus ad honorē dabat locus
verū ee censoris nota tribū tenē nequaquā minime sinebat. aīmum ciuitatis
laudis auidū g͞manēqz romani | sz rūdeat in qua cōsentaneū roe
hoīes scenici ab omni honore pelluntur et ludi scenici deorum honoribus
admiscentur. illas theatricas artes diu virtus romana nō nouerat
que si ad oblectamentū voluptatis hūane quēret vicio mores irrepent
hūanorum dij eas sibi exhiberi petiuerunt. Quō g° abicitur scenicus p
quē colitur deus et theatrice illius turpitudinis qua fronte notat
auctor si adorat exactor. In hac cōtrouersia greci romaniqz concertant. greci
putant recte se honorare hoīes scenicos cū colant ludorum scenicorum fla
gitatores deos | romani vō hominibus scenicis nec plebeiā
tribū quā tomin⁹ senatoria curiam dehonestari sinunt. In hac
disceptacōne huiusmodi raciocinacio sūma q̄oēs absoluit. Proponūt
greci si dij tales colendi sunt profecto eciā tales hoīes hono
randi sunt | assumūt romani sed nullo mō tales hoīes hono
randi sunt | cōcludūt xpiani nullomō g° dij tales colendi sūt.
Meliore fuisse platone qui poetis locū nūū in morata ciuita
te nō dedit quā hos deos qui se ludis scenicis voluerūt hono
rari xiiij°
Deinde querim⁹ ipi poete taliū fabularum lege phibentur famā ledere
ciuium | tam probrosa in deos cōuicia iaculantes | cur nō ut scenici
ci habeantur inhoneste. qua rōne rectū ē. ut poeticorum figmentorum et ig
nominiosorum deorum infamantur actores. honorentur auctores. An for
te greco platoni pocius palma danda ē. qui cū roe formā
ret qualis ee ciuitas deberet. tamq̄ aduersarios veritatis ciuitatis poetas
censuit urbe pellendos. Iste vō et deorum iniurias indigne tu
lit et fucari corrūpiqz figmentis aīos ciuium noluit. Confer
nunc platonis hūanitatem. a ciuibus decipiendis poetas ur
bem pellentem. cū deorum diuinitate honori suo ludos scenicos expetente
illis talia vel scribentur. et si nō suasit disputando. tn̄ suasit lemitati
lasciuieqz grecorum | isti ut talia eciā agentur iubendo extorserunt grā
uitati et modestie romanorum. Nec tn̄ hec agi voluerūt. sz sibi dedi
cari. sibi sacrari. sibi solēpniter exhiberi. Cui tandem honestius diuinos ho
nores decerneret ciuitas | utrū platoni hec turpia et nephanda phi
benti | an demonibus hac hoīm decepcōe gaudentibus. quibus ille va
persuadē nō potuit. Hunc platonē labeo inter semideos cōmemorandū pu

Romani nō laudabant turpitudines scenicas q͞uis ee͞nt supsticiosi ut scipio loq̄t apud ciceronē

Disceptacio seu cōtrouersia inter grecos et romanos de ludis scenicis et theatris

De platone philosopho greco

tanit sicut herculem sicut romulum semideos aut heroibus annumerant sed
utrosque inter numina collocat Veruntamen isti quem appellat semideum
non heroibus tantum sed etiam diis ipsis preferendum esse non dubito Propinquant
aut romanorum leges disputacionibus platonis qui illa cuncta poetica
figmenta condempnat Isti aut poetis adimunt saltem in homines maledicendi
licenciam ille poetis ab urbis ipsius habitacione isti saltem auctores poe
ticarum fabularum removet a societate civitatis Et si contra deos ludorum scen
icorum expetitores aliquid auderent forte undique removerent Nequaquam
igitur leges ad instituendos bonos aut corrigendos malos mores a diis suis
possent decipere seu sperare romani quos legibus suis vincant atque convin
cunt Illi enim honori suo deposcunt ludos scenicos Isti ab honoribus omnibus
repellunt homines scenicos Illi celebrari sibi iubent figmentis poeticis
obprobria deorum isti ab obprobriis hominum deterrent inpudentiam poetarum
semideus aut ille plato et talium deorum libidini restitit et ab indole ro
manorum quid perficiendum esset ostendit Qui in poetis esse ipsos vel pro arbitrio
mencientes vel hominibus miseris qui deorum facta pessima imitanda pro
ponentes omnino in civitate bene instituta vivere noluit Nos quidem plato
nem nec deum nec semideum perhibemus nec ullo sancto angelo summi dei nec
veridico propheete nec apostolo alicui nec cuilibet christi martiri nec cuiquam christiano
homini comparamus cuius racio nostre sine deo prosperante
suo loco explicabitur Eum tamen quoniam ipsi volunt
fuisse semideum preferendum esse censemus si non romulo et her
culi quamvis istum nec fratrem occidisse nec aliquid perpetrasse
se flagicium quisquam historicorum vel poetarum dixit aut fin
xit certe vel priapo vel alicui cynocefalo postremo
vel febris quas romani numina partim peregrina receperunt
partim sua propria sacraverunt Quo non igitur tanta animi et morum
mala malis bonis preceptis et legibus vel imminencia
prohiberent vel insita extirpanda curaret dii tales qui
eciam seminanda et augenda flagicia curaverunt talia
vel sua vel quasi sua facta per theatricas celebritates populis innotescere
cupientes ut tamquam auctoritate divina sua sponte ne
quissima libido accenderetur humana frustra hoc exclamante
cycerone qui cum de poetis ageret ad quos cum accessit inquit
clamor et approbacio populi quasi magni cuiusdam et sapientis magistri quas
illi obducunt tenebras quos inuehunt metus quas inflamant cupiditates

Quae autem illic eligendi racio ‖ Quod romani quosdam igitur deos non racione sed adu
deorum deorum eciam ipsorum falsorum ‖ lacione instituerunt xv.
hac non pocius adulacio est qui istum platonem quem
semideum volunt tantis disputacionibus laborantem ne a
malis quam precipue cavenda sunt mores corrumperentur humani
nulla sacra edicula dignum putarunt et romulum suum diis
multis pretulerunt quamvis et ipsum semideum pocius quam deum velut
secrecior eorum doctrina commendet Nam eciam flaminem
illi instituerunt quod sacerdocii genus adeo in romanis sacris
testante apice excelluit ut tres solos flamines haberent
tribus numinibus institutos Dyalem iovi marcialem
marci quirinalem romulo nam benivolencia civium velut recep
ptus in celum quirinus est postea nominatus ac per hoc fratribus iovis
et neptuno et plutoni ipsi saturno patri eorum iste romulus
honore platus est ut pro magno sacerdocio quod iovi tribuerunt hoc
eciam huic tribueret Et marti tamquam patri eius forsitan propter ipsum

De iove neptuno plutone fratribus filiis saturni et de flaminibus io
vis qui dyalis et martis qui marcialis et romuli qui quirinalis dicti sunt
romulus ut meruit est divinificatus et appellatus quirinus

platonem quem appellat semideum non deum vel semideum divinus vel angelo vel propheete vel apostolo vel martiri comparamus sed tamen meliorem romulo fratricide vel herculi vel alicui cynocephalo vel priapo vel febro flagiciosis asserent

Sentencia cyceronis philosophi de fabulis deorum et poetis

Romulus semideus

flamines appellati quod filo laneo coronei iovi ymolata apice caput adornarent primo flamines qui filamines dicti insti id filum apicem vocant

Quod si dii ulla cura essent iusticie ab eis romani accipere debuerunt precepta vivendi potius quam leges ab aliis hominibus mutuari. xvi.

Si autem dii sive romani vivendi leges accipere potuissent non aliquot annos post roma conditam ab atheniensibus mutuarentur leges solonis quas tamen non ut acceperunt tenuerunt sed meliores et emendaciores facere conati sunt quamvis eciam ligurgus lacedemoniis leges ex appollinis auctoritate se instituisse confinxerit quod prudenter romani credere noluerunt propter non inde acceperunt. Numa pompeius qui romulo successit in regnum quasdam leges que quidem regendi civitati nequaquam sufficerent condidisse fertur qui eis multa eciam sacra constituit non tamen perhibentur easdem leges a numinibus accepisse. Mala igitur animi mala vite mala morum que ita magna sunt ut doctissimi viri eorum eciam stantibus urbibus res publicas perire confirmarent dii eorum ne suis cultoribus acciderent minime curaverunt immo vero ut augerentur sicut supra disputatum est omni modo curaverunt. De rapta sabinarum aliisque iniquitatibus que in civitate romana eciam laudatis viguere temporibus. xvii.

De ligurgo qui ex auctoritate appollonis lacedemoniis leges confinxit

De Numa pompeio

De solone philosopho

An forte populo romano propterea leges non sunt a numinibus constitute quia sicut salustius ait ius bonumque aput eos non legibus magis quam natura valebat. Ex hoc iure ac bono credo raptas esse sabinas. Quid enim iustius et melius quam filias alienas fraudi spectaculi inductas non a parentibus accipi sed vi ut quisque poterat auferri. Nam si inique facerent sabini negare postulatas quanto fuit iniquius rapere non datas. Iustius autem bellum cum ea gente geri potuit que filias suas ad matrimonium conregionalibus et confinalibus suis negassent repetitas quam cum ea que repetebat ablatas. Illud ergo pocius fieret ibi mars filium suum pugnantem iuvaret ut coniugiorum negatorum armis ulcisceretur iniuriam et eo modo ad feminas quas voluerat perveniret. Aliquo enim fortasse iure belli iniuste negatas iuste victor aufferret. Nullo autem iure pacis non datas rapuit et iniustum bellum cum earum parentibus iuste succedentibus gessit. Hoc sane utilius feliciusque successit quod et si memoriam fraudis illius circensium spectaculum mansit facinoris tamen in illa civitate et imperio non placuit exemplum faciliusque romani in hoc erraverunt ut post illam iniquitatem deum sibi romulum consecrarent quam ut in feminis rapiendis factum eius imitandum lege ulla vel more permitterent. Ex hoc iure ac bono post expulsum cum liberis suis regem tarquinium cuius filius lucreciam stupro violenter oppresserat Iunius brutus consul lucium tarquinium collatinum maritum eiusdem lucrecie collegam suum bonum atque innocentem virum propter nomen et propinquitatem tarquiniorum coegit magistratu se abdicare nec vivere in civitate permisit quod scelus favente vel paciente populo fecit a quo populo consolatum idem consolatus sicut eciam ipse brutus acceperat. Ex hoc iure ac bono marcus camillus illius temporis vir egregius qui vegentes gravissimos hostes populi romani post decennale bellum quo romanus exercitus totiens male pugnando graviter afflictus est iam ipsa roma de salute dubitante atque trepidante facillime superavit eorumque urbem opulentissimam cepit invidia obtrectatorum virtutis sue et insolencia tribunorum plebis reus factus est tamque ingratam sensit quam liberaverat civitatem ut de sua dampnacione certissimus in exilium sponte discederet et decem milibus eris absens eciam dampnaretur mox iterum a gallis vindex patrie ingrate futurus. Multa commemorare iam piget feda et iniusta quibus agitabatur illa civitas cum potentes plebem sibi subicere conarentur plebsque illis subdi recusaret et utriusque partis defensores magis studiis agerent

Roma saluti ex legibus condendis et de sabinis

De Iunio bruto consulatu lucio tarquinio collatino marito lucrecie

De marco camillo et vegentes populis

amore vincendi quam equum et bonum quidque cogitaret. Que de moribus
romanorum aut metu compressis aut securitate resolutis salustii prodat histo-
ria. rubrica

Igitur eo modum et ipsum salustium teste potius adhibebo
qui cum in laude romanorum dixisset unde nobis iste
sermo ortus est. Ius bonum que apud eos non legibus magis
quam natura valebat predicans illud tempus quo expulsis regibus
incredibiliter civitas brevi etatis spacio plurimum crevit. Idem
tamen in primo historie sue libro atque ipso eius exordio fatetur etiam
tunc cum ad consules a regibus esset translata res publica post parvum inter-
vallum iniurias validiorum et ob eas discessionem plebis a patribus alias-
que in urbe dissensiones fuisse. Nam cum optimis moribus et maxima concordia
populum romanum inter secundum et postremum bellum carthaginense commemorasset egisse
causamque huius boni non amorem iusticie sed stante carthagine metum pacis
et fide fuisse dixisset unde et nasica ille ad reprimendam nequiciam servandosque
istos mores optimos ut metu vicia cohiberentur cartha-
ginem nolebat everti. continuo subiecit idem salustius et ait
At discordia et avaricia atque ambitio et cetera secundis re-
bus oriri sueta mala post carthaginis excidium maxime auc-
ta sunt ut intelligeremus etiam antea et oriri solere et augeri. Unde
subnectens cur hoc dixit nam iniurie inquit validiorum et ob eas dis-
sessio plebis a patribus aliaque dissensiones domi fuere iam inde a principio
neque amplius quam regibus exactis dum metus a tarquinio et bellum gra-
ve cum etruria positum est equo et modesto iure agitatum. Vides quem ad
modum etiam illo brevi tempore ut regibus exactis id est eiectis aliquantum equo
et modesto iure ageretur metum dixit fuisse causam quoniam metuebant bel-
lum quod rex tarquinius regno atque urbe pulsus et tuscis sociatus contra
romanos gerebat. Attende itaque quid deinde contexat.
Deinde inquit servili imperio patres plebem exercere de vita
atque tergo regio more consulere agro pellere et ceteris ex-
pertibus soli in imperio agere quibus sevis et maxime fenore
oppressa plebes cum assiduis bellis tributum et militiam
simul tolleraret armata montem sacrum atque aven-
tinum insedit. tumque tribunos plebis et alia sibi iura para-
vit discordiarum et certaminis utrimque finis fuit secundum bellum punicum. Cernis
ex quo tempore id est parvo intervallo post reges exactos quales romani fuerint
de quibus ait ius bonumque apud eos non legibus magis quam na-
tura valebat. Porro si illa tempora talia reperiuntur quibus pulcherri-
ma atque optima fuisse predicatur romana res publica quid
iam de consequenti etate dicendum aut cogitandum arbi-
tramur cum paulatim mutata ut eiusdem historici verbis utar ex
pulcherrima atque optima pessima ac flagiciosissima facta
est post carthaginis videlicet ut commemoravit excidium. que tempora ipse salustius
quemadmodum breviter recolat et describat in eius historia legi potest quantis ma-
lis morum que secundis rebus exorta sunt usque ad bella civilia demonstret
esse pervenctum. Ex quo tempore ut ait maiorum mores non paulatim ut antea
sed torrentis modo precipitati adeo iuventus luxu atque avaricia corrup-
ta ut merito dicatur genitos esse qui neque ipsi habere possent res fami-
liares neque alios pati. Dicit deinde plura salustius de sille viciis ceteris-
que feditatibus rei publice et alii scriptores in hoc consenciunt quamvis
eloquio multum impari. Cernis tamen ut opinor et quisquis advertit
facillime perspicit colluvie morum pessimorum quo illa civitas
prolapsa fuit ante nostri superni regis adventum. hec enim gesta sunt
non solum antequam christus in carne presens docere cepisset verum etiam antequam
de virgine natus est. Cum igitur tot et tanta mala temporum illorum vel tollera-
biliora superius vel post eversam carthaginem intollerandam et horrenda

Salustius de romanis

De nasica et bello cartaginensi

Rex tarquinius ab urbe expulsus etruscis sociatus contra romanos bellum gerebat

De bello punico secundo a salustio

Salustius de vicio sille

dijs suis imputare nō audeant opiniones humanis mentibus mirabilia ui
cia siluestrent astucia maligna inserentibus Cur mala pncia xpō im
putant qui doctrina saluberrima et falsos ac fallaces
deos coli vetat / et istas hominum noxias flagiciosasque
cupiditates diuina auctoritate detestans atque condempnans
his malis tabescenti mundo ubique familiam suam sen
sim subtrahit · qua condat eternam et nō plausu uani
tatis sed iudicio veritatis gloriosissimam ciuitatem

Cur mala pncia xpō imputant qui falsos deos coli vetat · cum ante eius aduentum cartagine deuicta et aliis hostibus cupiditate flagiciorum torrentis more precipitati sunt

De corruptione racione rei publice prius quam cultum deorum xpc auferret · xix ·

Ecce romana res publica quod nō ego primus dico / sed auctores eorum unde
hanc mercede didicimus tanto ante dixerunt ante xpi ad
uentum paulatim mutata ex pulcherrima atque optima pessima
ac flagiciosissima facta est / Ecce ante xpi aduentum post deletam cartagi
nem maiorum mores nō paulatim ut antea / sed torrentis modo precipitati
adeo iuuentus luxu atque auaricia corrupta est · Legant nobis con
tra luxum et auariciam precepta deorum suorum populo romano data · cui utinam
tantum casta et modesta reticerent / ac nō ab illo eciam probrosa et ig
nominiosa deposcerent · quibus per falsam diuinitatem perniciosam conciliarent
auctoritatem Legant nostra et prophetas et per sancta ewangelia et apostolorum actus
et epistolas tam multa contra auariciam atque luxuriam ubique
populis ad hoc congregatis tam excellenter quam diuine nō
tanquam ex philosophorum concertacionibus strepere sed tanquam ex oraculis et
dei nubibus intonare Et tamen luxum atque auariciam seuosque
ac turpibus moribus ante aduentum xpi rem publicam pes
simam ac flagiciosissimam factam nō imputant dijs suis
afflictionem vero eius quamcunque isto tempore superbie deliciequem eorum
perpessi fuerint · religioni increpitant xpiane Cuius precepta
si simul audirent atque curarent · et vita de iustis probisque moribus

De sancta theologia contra vicia et de doctrina sancti Iohannis baptiste ad milites et ad alios

reges terre et omnes populi · principes · et omnes iudices terre · iuuenes et vir
gines · senes cum iunioribus · etas omnis capax et utrique sexus · et quos
baptista Iohannes alloquitur exactores ipsi atque milites / et terras vite presentis
ornaret sua felicitate res publica / et vite eterne culmine beatissime reg
natura conscenderet / sed quia iste audit ille contempnit / pluresque vicijs
male blandientibus quam utili virtutum asperitati amiciores tollerare
xpi famuli iubentur · siue sint reges siue principes · siue iudices siue
milites · siue prouinciales siue diuites siue pauperes siue liberi siue ser
ui utriusque sexus · eciam pessimam si ita necesse est flagiciosissimamque
tollerare rem publicam · Et in illa angelorum quadam sanctissima atque augus
tissima curia · celestique re publica ubi dei voluntas lex est / clarissimum
sibi locum esse ista tollerancia comparare Quali volunt felicitate gau
dere et quibus moribus viuere qui tempora xpiane religionis incusant · xx ·

Verum tales cultores et dilectores deorum istorum · quorum eciam imita
tores in sceleribus et flagicijs se esse letantur nullo modo curant
pessimam ac flagiciosissimam nō esse rem publicam · Tantum stet inquit
tantum floreat copijs referta · victorijs gloriosa uel quod est felicius pace secu
ra sit Et quid ad nos · immo id ad nos magis pertinet si diuicias augeat
quod cottidianis effusionibus suppetant · per quas sibi eciam infirmiores sub
dat quisque potencior / obsequatur diuitibus pauperes causa saturitatis atque
ut eorum protectionibus quieta inercia perfruantur · diuites pauperibus ad clie
telas et ad ministerium sui fastus abutantur · populi plaudant nō consultoribus
utilitatum suarum · sed largitoribus voluptatum
Non dura iubeantur · nō prohibeantur impura
Reges nō curant quam bonis sed quam subditis
regnent · prouincie regibus nō tanquam rectoribus

De regimine regum et seruitute prouinciarum et vita plebis secundum statum indipiscentis detestabile Et de rege Sardanaballo

morum sed tamquam dominatoribus et deliciarum suarum provisoribus serviant eosque non sinceriter honorent sed nequiter ac serviliter timeant. Quid alienae vite potius quam quid sue vite quisque legibus noceat adtendatur. Nullus ducatur ad iudices nisi qui aliene rei domui saluti vel cuiquam invito fuerit importunus aut noxius. Ceterum de suis vel cum suis vel cum quibusque volentibus faciat quisque quod libet. Habundent publica scorta vel propter omnes quibus frui placuerit vel propter eos maxime qui habere privata non possunt. Extruantur amplissime atque ornatissime domus opipara convivia frequententur ubi cuique libuerit et potuerit die noctuque ludatur bibatur vomatur diffluatur. Saltationes undique concrepent theatra inhoneste leticie vocibus atque omni genere sive crudelissime sive turpissime voluptatis exestuent. Ille sit publicus inimicus cui hec felicitas displicet. Quisquis eam mutare vel auferre temptaverit eum libera multitudo avertat ab auribus evertat a sedibus auferat a viventibus. Illi habeantur dii veri qui hanc adipiscendam populis procuraverint adeptamque servaverint. Colantur ut voluerint ludos exposcant quales voluerint quos cum suis vel de suis possint habere cultoribus. Tantum efficiant ut tali felicitati nichil ab hoste nichil a peste nichil ab ulla clade timeatur. Quis hanc rem publicam sanus non dicam romano imperio sed domui Sardanaballi comparaverit qui quondam rex ita fuit voluptatibus deditus ut in sepulchro suo scribi fecerit ea sola se habere mortuum que libido eius etiam cum viveret hauriendo consumpserat. Quem regem isti si haberent sibi in talibus indulgentem nec in eis cuiquam ulla severitate adversantem huic libentius quam romani veteres templum et flaminem consecrarent.

Que sina fuerit Cyceronis de romana republica. xxi.

Sed si contempnitur qui romanam rem publicam pessimam ac flagitiosissimam dixit nec curant isti quanta morum pessimorum flagitiorum ac dedecore labe impleatur sed tantum ut consistat et maneat audiant eam non ut Salustius narrat pessimam ac flagitiosissimam factam sed sicut Cycero disputat iam tunc prorsus perisse et nullam omnino remansisse rem publicam. Inducit enim Scipionem eum ipsum qui Carthaginem extinxerat de re publica disputantem quando presentiebatur ea corruptione quam describit Salustius iam iamque peritura. Eo quippe tempore disputatur quo iam unus Gracchorum occisus fuit a quo scribit sediciones graves cepisse Salustius. Nam mortis eius fit in eisdem libris commemoratio. Cum autem Scipio in secundi libri fine dixisset ut in fidibus aut tibiis atque cantu ipso ac vocibus concentus est quidem tenendus ex distinctis sonis quem inmutatum aut discrepantem aures erudite ferre non possunt isque concentus ex dissimillimarum vocum moderatione concors tamen efficitur et congruens sic ex summis et infimis et mediis interiectis ordinibus ut sonis moderata ratione civitatem consensu dissimillimorum concinere et que armonia a musicis dicitur in cantu eam esse in civitate concordiam artissimum atque optimum omni in re publica vinculum incolumitatis eamque sine iusticia nullo pacto esse posse. Ac inde cum aliquanto latius et uberius disseruisset quantum prodesset iusticia civitati quantumque obesset si afuisset suscepit inde Pilus unus eorum qui disputationi aderant et poposcit ut hec ipsa questio diligencius tractaretur ac de iusticia plura dicerentur propter illud quod iam vulgo ferebatur rem publicam regi sine iniuria non posse. Hanc proinde questionem discuciendam et enodandam esse assensus est Scipio responditque nichil esse quod adhuc de re publica dictum putaret quo possent longius progredi nisi esset confirmatum non modo falsum esse illud sine iniuria non posse sed hoc verissimum esse sine summa iusticia rem publicam geri non posse. Cuius

Cycero Salustius Scipione expugnatore de re publica cartaginis et de uno Gracchorum occiso

Quare armonia sitis dicitur in cantu eam esse in civitate concordiam quadam pilo

De questione pili philosophi rem publicam stare non posse nisi magna iusticia et de Scipione

quoniam explicacio tamen in diem sequentem dilata esset in tercio libro magna conflic-
tione res acta est. Suscepit enim philus disputacionem eorum qui sentirent sine
iniusticia geri non posse rem publicam, purgans precipue ne hoc ipse sentire
crederetur. petitque sedulo pro iniusticia contra iusticiam ut hanc esse utilem rei pub-
lice, illam vero inutilem, verisimilibus racionibus et exemplis velut conaretur
ostendere. Tamen lelius rogantibus omnibus iusticiam defendere est aggressus. as-
seruitque quantum potuit nichil tam inimicum quam iniusticiam civitati, nec omnino nisi
magna iusticia geri aut stare posse rem publicam. Qua questione quantum
satis visum est pertractata scipio ad intermissa revertitur recolitque suam atque
commendat brevem rei publice diffinicionem qua dixerat eam esse rem populi. populum
autem non omnem cetum multitudinis, sed cetum iuris consensu et utilitatis comunione
sociatum esse determinat. Docet deinde quanta sit in disputando diffinicionis utilitas
atque ex illis suis diffinicionibus colligit tunc esse rem publicam id est rem populi cum
bene ac iuste geritur sive ab uno rege sive a paucis optimatibus sive ab
universo populo. Cum vero iniustus est rex quem tyrannum more greco appellavit, aut in-
iusti optimates quorum consensum dixit esse factionem, aut iniustus ipse populus
cui nomen usitatum non reperit nisi ut etiam ipsum tyrannum vocaret. Non iam
viciosam sicut pridie fuerat disputatum, sed sicut racio ex illis diffinicionibus
conexa docuisset omnino nullam esse rem publicam, quoniam non esset res populi cum tyrannus
eam factione capesseret. Nec ipse populus iam populus esset si esset iniustus
Quoniam non esset multitudo iuris consensu et utilitatis comunione sociata
sicut populus fuerat diffinitus. Quando ergo res publica romana talis erat
qualem illam describit salustius non iam pessimam ac flagiciosissimam sicut ipse
ait. sed omnino nulla erat secundum istam racionem quam disputacio de re publica inter
magnos eius tunc principes habita patefecit. Sicut etiam
ipse tulius non scipionis nec cuiusquam alterius sed suo sermone
loquens in principio quinti libri commemorat enim poete versu quo
dixit Moribus antiquis res stat romana virisque. Quem
quidem ille versum vel brevitate vel veritate tamquam ex ora-
culo in quodam esse effatus videtur. Nam neque viri nisi
ita morata civitas fuisset, neque mores nisi hii viri prefuissent
aut fundare aut tam diu tenere potuissent tantam et tam
fuse lateque imperantem rem publicam. Itaque ante nostram
memoriam et mos ipse patrius prestantes viros adhibe-
bat, et veterem morem ac maiorum instituta retinebant excellentes viri. Nostra
vero etas cum rem publicam sicut picturam accepisset egregiam sed iam evanes-
centem vetustate non modo eam coloribus hisdem quibus fuerat renovare
neglexit sed ne id quidem curavit ut formam saltem eius et extrema tamquam
quasi liniamenta servaret. quid enim manet ex antiquis moribus quibus
ille ille dixit rem stare romanam. quos ita oblivione obsoletos vi-
demus ut non modo non colatur sed iam ignoretur. Nam de viris quid
dicam. mores enim ipsi interierunt virorum penuria. cuius tanti mali non
modo reddenda racio nobis sed tamquam reis capitis quodam modo dicenda causa est
Nostris enim viciis non casu aliquo rem publicam verbo retinemus re ipsa vero
iam pridem amisimus. Hoc cicero fatebatur longe quidem post mortem
affricanum quem in suis libris fecit de re publica disputare
adhuc tamen ante adventum christi que si diffamata et prevalescente
religione christiana sentirentur atque dicerentur. Quis non
istorum ea christianis imputanda esse censeret. Quam ob rem
cur non curarunt dii eorum ne tunc periret atque amitteretur
illa res publica quam cicero longe antequam christus in carne
venisset tam lugubriter deplorat amissam. Viderint lau-
datores eius etiam illis antiquis viris et moribus qualis
esset fuit utrum in ea viguerit vera iusticia an forte nec tunc
fuerit viva moribus sed picta coloribus. Quod et ipse cicero

Quid tulius sentit populo et de ennio non ut salustius pro sensu de re publica

Quid cicero post mortem affricanum et ante adventum christi iam ne senserit de re publica

nesciens cū eam pferret expssit Qz; al's si deus voluit hoc indebitus
Tractat enī suo loco ut ōndam sc̄dm diffinicões ipius ciceronis quib;
quid sit res publica, et quid pplus loquete scipione breuit
posuit, attestantib; et multis siue ipius siue eoꝝ quos fecit
loqui in eade disputacõe suis. nūq̄ illā; fuisse rem publi
cam, qz nūq̄ in ea fuit vera iusticia Scd̄m probabiores aūt
diffiniciones pro suo mō quōdā res publica fuit et meliꝰ
ab antiquioribꝰ romanis quā a posterioribus adminstrata
ē Vera aūt iusticia nō ē ñ ea republica cuiꝰ conditor rectorqz xp̄c
ē Si eciā ipam rempublicam placet dice, quī eam rem ppli esse
negare nō possumꝰ Si aūt hoc nomē qđ alibi alitq; vulgatū est
abusu nr̄e locucõis ē forte remotius, in ea c̄te ciuitate est va iusti
cia de qua sc̄ptura scā dicit Gloriosissima de te dcā sūt ciuitas dei

Augustinꝰ de re publica et pꝰ ea

Qz dijs romanoꝝ nulla vnq̄ cura fuerit ne malis moribus res publica deperiret xxi.

Sed qđ ptinet ad p̄ntē q̄ōnez qualib; lau
dabilem dicant fuisse uel ēē rem publicā sc̄dm eoꝝ
auctores doctissimos, tam longe an̄ aduentū xp̄i
pessima ac flagiciosissima facta erat, ymo nō ulla
erat atqz oīo pierat pditissimis moribus, ut g° nō piret
dij custodes eius pplo cultori suo dari pcipue vite et mo
rū pcepta debuerūt A quo tot templis tot sacdotibus
et sacrificioꝝ generibus tam multiplicibus varijsqz sacris
tot festis solēpnitatibus tot tantoꝝqz ludoꝝ celebritati
bus colebantur, ubi nichil demones nisi negociū suū e
gerūt nō curantes quēadmodū illi viuerent, ymo ēē curantes ut ēē
pdite viueret. Dū tū honori suo illa omīa metu subditi ministrarent
Aut si dederūt proferat̄ ondat̄ legat̄ quas deoꝝ leges illi ciuitati
datas contēpserit gracchi, ut sedicionibus cūcta turbarent, quas ma
rius et cynna et carbo ut in bella eciā progrederēt ci
uilia causis iniquissimis suscepta et crudelit̄ gesta cru
deliusqz finita, quas demqz silla ipē cuiꝰ vitam mores
facta describente salustio aliusqz sc̄ptoribus hystorie qs
nō exhorreat, quis illā rem publicam nō tūc pijsse fa
teatur An forte ppt huiusmoi ciuiū mores vgilianā illā sniāz
sicut solent pro defensione deoꝝ suoꝝ oppone audebunt.
discessē omēs adita arisqz relictis dijs quibus Imperiū
hic steterat p̄mū Si ita ē nō h̄ent cur q̄rantur de re
ligione xp̄iana qz h offensi dij sui deseruerūt, quio qui
dem maiores eoꝝ iam p̄dem moribus siquidem ab urbis altaribus t
tam multos ac minutos deos tanq̄ muscas abegerūt Sz tū h̄ numi
turba ubi erat cū longe an̄ q̄ mores corrūperent antiqui a gallis ro
ma capta et incensa ē An p̄ntes forte dormiebat Tūc enī tota ur
be in hostiū ptāte redacta solus collis capitolinus re
manserat Qui eciā ipē caperetur ñ saltē anseres dijs
dormientibus vigilaret Vnde bn̄ in supsticione egipci
orum bestias auesqz colenciū roma deciderat cū anseri
solēpnia celebrabat Veꝝ de hijs aduenticijs et corpis
pocius q̄ aīe malis q ul' ab hostibus ul' alia clade accidūt
Nondū interī disputato Nūc g° de labe moꝝ quibus
p̄mū paulatī decoloratis, deīn torrētis mō pcipitatis
tanq̄ in integris tectis membrisqz facta ē ruina reipu
blice ut magni auctores eoꝝ eam tūc amissā nō dubitēt
dicē Recte aūt abscesserūt ut amitteretur omēs aditis
arisqz relictis dij eoꝝ si de bona vita atqz iusticia ciui
tas pcepta contēpserat Nūc vō quales queso dij fuerūt

De glosa ciuitate di de demonibus et de eis templis

Qz gracchi quid marius cynna et carbo silla vgilius salustius et alij de bello ciuili dixerit

Qz galli roma dormientē ceperat p̄t capitoliū qđ anseres dijs dormētibꝰ hoībꝰ excitatis obseruauerit et de supsticione egipcio rū

si noluerunt cum populo cum populo cultore suo vivere quem male vivere non docuerunt
bene vivere **Varietates rerum temporalium non ex favore aut impugnacione demonum**
Quid quod etiam videntur eorum affuisse **sed ex veri dei pendere iudicio xxiii**
cupiditatibus implendis et ostenditur non prefuisse refrenandis
Quid enim Marium novum hominem et ignobilem cruentissimum
auctorem bellorum civilium atque gestorem ut septies consul fieret adiuverunt atque
ut in septimo suo consulatu moreretur senex ne in manus Sylle futuri mox victoris irru-
eret Si enim ad hec dii eorum eum non iuverunt non parum est quod
fatentur etiam non propiciis diis suis posse accidere homini istam
temporalem quam nimis diligunt tantam felicitatem et posse etiam
homines sicut fuit Regulus captivitate servitute inopia vi-
giliis doloribus excruciari et emori diis amicis Quod si ita
esse concedunt compendio nichil eos prodesse et coli superfluo con-
fitentur Nam si virtutibus animi et probitati vite cuius premia
post mortem speranda sunt magis contraria ut populus disceret in-
stiterunt si nichil etiam in his transeuntibus et temporalibus bonis
vel eis quos oderunt nocent vel eis quos diligunt pro-
sunt ut quid coluntur ut quid tanto studio colendi requiruntur Cur laborio-
sis tristibusque temporibus tamquam offensi abscessisse murmurantur et propter eos christi-
ana religio conviciis indignissimis leditur Si autem habent in his rebus vel
beneficii vel maleficii potestatem cur in eis affuerunt pessimo viro Mario et optimo
Regulo defuerunt An ex hoc ipsi intelliguntur iniustissimi et pessimi Quod si
propterea magis timendi et colendi putantur neque hoc putetur Neque enim mi-
nus eos invenitur Regulus coluisse quam Marius Nec ideo vita pessi-
ma eligenda videatur quia magis Mario quam Regulo dii favisse existimantur
Metellus enim Romanorum laudatissimus qui habuit quinque filios consulares etiam
rerum temporalium felix fuit Et Catilina pessimus oppressus inopia
et in bello sui sceleris prostratus infelix Et verissima
atque certissima felicitate prepollent boni deum colentes a quo
solo conferri potest Illa igitur res publica malis mori-
bus cum periret nichil dii eorum pro dirigendis vel corrigendis
egerunt moribus ne periret immo depravandis et corrum-
pendis addiderunt moribus ut periret Nec se bonos fi-
gant quod velut offensi civium iniquitate discesserint prorsus ibi produntur
convincuntur nec subvenire precipiendo nec latere tacendo potuerunt
Omitto quod Marius a miserantibus Minturnensibus Marice
dee in loco eius commendatus est ut ei omnia prosperaret et ex summa desperacione
reversus incolumis in urbem duxit crudelem crudelis exercitum Ubi quam
cruenta quam incivilis hostilique immanior eius victoria
fuerit eos qui scripserunt legant qui volunt Sed hoc ut dixi o-
mitto nec Marice nescio cui tribuo Marii sanguineam
felicitatem sed occulte potius providencie dei ad istorum ora
claudenda eosque ab errore liberandos qui non studiis ag-
unt sed hec prudenter advertunt Quia etsi et aliquid in
his rebus demones possunt tantum possunt quantum secreto omnipotentis
arbitrio permittuntur Ne magnipendamus terrenam
felicitatem que sit et malis plerumque concessa sicut Mario
Nec eam rursus quasi malam arbitremur cum et multos etiam
pios ac bonos unius veri dei cultores invitis demoni-
bus prepolluisse videamus Nec eosdem immundissimos spiritus
vel propter hec ipsa bona malave terrena propiciandos aut timendos ex-
istimemus quia sicut ipsi mali homines in terra sic et illi non omnia
que volunt facere possunt nisi quantum illius ordinacione sinuntur cuius plene iudicia
nemo comprehendit iuste nemo reprehendit **De Sillanis actibus quorum se**
demones ostentaverunt adiutores xxiiii

Margin (left): et posse homines sicut fuit Marius salute viribus opibus honoribus dignitate longevitate cumulari et perfrui diis iratis

Margin (right): Marius pessimus et ignobilis septies consul fruens bonis diis iratis Regulus inopia diis propiciis ...

Margin (right, red): De Metello laudatissimo de Catilina pessimo

Margin (right): Maricam deam Minturnenses enim ... sibique datum et qui eam venerat Maritam vocaverunt Dyana et eadem vocatur ... ut lingua ...

Sulla certe ipse cuius tempora talia fuerunt ut superiora quorum vindex esse vide-
batur illius comparatione quererentur cum primum ad urbem contra marium
castra movisset adeo leta exta ymolanti fuisse scribit livius custodiri
se postumius aruspex voluit capitis supplicium subiturus nisi ea que in animo
silla haberet diis iuvantibus implevisset. Ecce non discesserant
aditis aris atque templis dii quando de rerum eventu predicebant Ni-
hilque de ipsius sylle correctione curabant. Promittebant
presagando felicitatem magnam nec malam cupiditatem mina-
ndo frangebant. Deinde cum esset in asya bellum mitridaticum
gerens per lucium ticium ei mandatum est a iove quod esset mitrida-
tem superaturus. Et factum est. Ac postea molienti redire in urbem
et suas amicorumque iniurias civili sanguine ulcisci iterum
mandatum est ab eodem iove per militem quendam legionis sexte
prius de mitridate pronunciasse victoriam et tunc promitte-
re daturum se potestatem qua recuperaret ab inimicis rem publicam non
sine multo sanguine. Tunc percunctatus sylla que forma mi-
litis visa fuit cum ille indicasset eam recordatus est quam
prius ab illo audierat qui de mitridatica victoria ab eodem
mandata pertulerat. Quid hic responderi potest quare dii cu-
raverunt felicitatem velut ista nunciare et nullus eorum
curaverit sillam monendo corrigere mala tanta facturum
scelestis armis civilibus qualia non fedarent sed aufferrent
omnino rempublicam. Nempe intelliguntur demones sicut sepe di-
ximus notumque nobis est in litteris sacris resque ipsa satis indicant
negocium suum agere ut pro diis habeantur ut colantur ut ea
illis exhibeantur quibus hii qui exhibent sociati unam pessimam causam
cum eis habeant in iudicio dei. Deinde cum venisset tarentum sylla atque ibi sac-
rificasset vidit in capite vituli iecoris similitudinem auree corone. Tunc
postumius aruspex ille respondit preclaram ei significari victoriam iussitque ut ex-
tis illius solus vesceretur. Postea parvo intervallo servus cuiusdam lucii vatici-
nando clamavit a bellona nuncius venio victoria tua
est sylla. Deinde adiecit arsurum esse capitolium. Hoc cum dix-
isset continuo egressus ex castris postera die concitatior
reversus est et capitolium arsisse clamavit. Arserat autem
revera capitolium quod quidem demoni et previdere facile fu-
it et celerrime nunciare. Illud sane intende quod ad causam
maxime pertinet sub qualibus diis esse cupiunt qui blasphemant
salvatorem voluntates fidelium a dominatu demonum liberan-
tem. Clamavit homo vaticinando victoria tua est sylla atque ut id divino spiritu
clamasse crederetur. Nunciavit etiam aliquid et prope futurum et mox factum
unde longe aberat per quem ille spiritus loquebatur. Non tamen clamavit ab sce-
leribus parce sylla que illic victor tam horrenda commisit. Cum corona aurea
ipsius victorie illustrissimum signum in vitulino iecore apparuit. Qualia sig-
na si dii iusti dare solerent, profecto illius exitus esse nepharia potius
atque ipsi sylle graviter noxia mala futura monstrarent. Neque enim eius dignita-
ti tantum profuit illa victoria quantum nocuit cupiditati. Qua factum est ut immo-
deratius inhians et secundis rebus elatus ac precipitatus magis ipse periret
moribus quam inimicos in corporibus perderet. Hec illi dii vere tristia vereque lugenda
non extis non auguriis non cuiusquam sompnio vel vaticinio prenunciabant. Magis
enim timebant ne corrigeretur quam ne vinceretur. Immo satis agebant ut
victor civium gloriosus victus atque captivus nephandis viciis et per hoc ipsis etiam
demonibus multo obstrictius subderetur. Quantum maligni spiritus ad
flagicia invitent homines cum committendis sceleribus quasi divina exempli
Illinc vero quis non intelligat, quis non videat nisi qui || sui interponunt auctoritatem. xxv.
tales deos imitari magis eligit quam divina gratia ab eorum societate

De silla et bello eius acto in asia contra metridatem de mandato iovis per lucium ticium et de postumio aruspice ut scribit livius

De visione quam vidit sylla in forma militis et visu in capite vituli iecoris apud terentum de demonibus procurantibus

Servus lucii de bellona et capitolio arsuro vaticinans per demones

separ Nã ut omittam quod moliantur maligni isti spũs exemplo suo
velut diuinã auctoritatẽ pbere sceleribus, q̃ et ĩ quadã cã
panie planicie ubi multo post ciuiles acies nephario p
lio cõflixerunt, ipi int se prius pugnare visi sũt. Namq3 ibi
auditi sũt · primũ ingentes fragores, moxq3 multi se vidis
se nũciarunt p aliquot dies duas acies pliari, q̃ pugna
ubi destitit vestigia q3 velut homĩ et equorũ quãta de
illa cõflictõe exprimi poterat inuenerunt. Si ergo veracit
int se numina pugnauerunt iam bella ciuilia excusant. Tñ q̃ sit talium
eorum ul' malicia uel miseria. Si aũt se pugnasse finxerunt, quid aliud e
gerunt nisi ut sibi romani bellando ciuilit tanq̃ deorum exemplo nullum
nephas admitte viderent. Iam enĩ ceperant bella ciuilia et aliquot ne
phandorum pliorum strages execrande pcesserant. Iam mul
tos moueat, q̃ miles quidã dũ occiso spolia detraheret fra
trem nudato cadauere agnouit, ac detestatus bella ciui
lia seipm̃ ibi perimens frãno corpi adiunxit. Ut ergo hmõi
tanti mali minime crederet, s3 armorum scelestorum magis ma
gisq3 ardor increscret · noxii hii demones quos illi deos e
putant et excolendos et venerandos arbitrabant' inter
se pugnãtes hoĩbus appere voluerunt, ne imitari tales pugnas ciuitas
trepidaret affectio, s3 potius humanũ scelus diuino excusat' exemplo. Hac
astucia maligni spũs et ludos unde multa iam dixi scenicos sibi di
cari sacrariq3 iusserunt. Ubi tanta deorum flagicia theatricis canticis atq3
fabularum actionibus celebrata · quisq3 eos talia fecisse crederet · et quisq3
nõ crederet sed tñ illos libentissime sibi talia exhibere cerneret se carnę
imitaretur. Nequis itaq3 existimaret in deos cõuicia potius quã eis
dignũ aliquid scripsisse. Ubicumq3 illos int se pugnasse
poete cõmemorauerunt, ipi ad decipiendos hoĩes poetarum
carmina firmauerunt, pugnas videlz suas nõ solũ p scenicos
cos in theatro · verum etiã p se ipsos in campo humanis ocul'
exhibentes. Hec dicere cõpulsi sumus qm̃ pessimis moribus
ciuiũ romanã rem publicam iam antea pditã fuisse nullamq3
remansisse an̄ aduentum dñi nri ihũ xpi · auctores eorum di
cere et scribere minime dubitarunt. Quã pdicionem dys suis nõ
imputant qui mala tpalia quibus boni seu viuat
seu moriantur pire nõ pñt · xpõ nrõ imputant, cũ xpc nr tanta frequẽtet
pro moribus optimis pcepta cõtra pditos mores, dy vo ipsorum nullis ta
libus pceptis egerint aliquid cum suo cultore pplo pro illa re publica
ne periret, ymo eosdem mores velut suis exemplis auctte noxia corrũ
pendo egerint potius ut periret. Quã nõ ideo tũc periisse quisq̃ ut arbi
tror iam dicere audebit · quia discesse omnis aditis arisq3 relictis dy velut
amici virtutibus cum vicijs homĩ offenderentur, q2 tot signorum auguriorum vati
ciniorum quibus se tanq̃ pciorum futuro adiutores q3 pliorum iactare et cõme
dare gestiebant · cõuincitur fuisse presentes, qui se vero abscessissent mitius
romani ĩ bella ciuilia suis cupiditatibus q̃ illorum instigationibus exarsissent.

De secretis demonũ monitis que ptinebant ad bonos mores cũ palam ‖ ĩ sacris eorum oĩs nequicia disceret̃ ‖ xxvi

Que cum ita sint, cũ palam apte q3 turpitudines crudelitatibus mixtas
numinũ obprobria et crimina siue pdita siue cõficta ipis expos
poscentibus · et nisi fieret irascentibus cõsecrata illis et dicata claruerit
atq3 ad omniũ oculos ut imitanda pponerent spectãda pcesserint. Quid
est qd' idẽ ipi demones qui se huius voluptatibus immũdos eẽ spũs cõfitent'
qui suis flagicijs et facinoribus siue indicatis siue simulatis, eorumq3 li
bi celebratione petita ab impudentibus exorta a prudentibus auctores se
vite celeste immũdeq3 testant, phibentur tñ in aditis suis secretisq3 a

De malignitate spũn malignorum ĩ cãpania et alibi et eorum astuciis

De duobus militibus et fratribus occisis instigacione demonum

Qr demones firmauerunt carmina poetarũ et mẽdacia de dys falsis auguria et vaticinia

x esse certis et statutis solempnitatibus

sceleratę

penetrabilibus dare q̄dā bona p̄cepta de morib⁹ quibusdā uelut electis sacris
suis q̄ si ita ē h̄ ipo callidior aduertenda ē ⁊ conuincenda malicia spūū
noxioꝝ· Tanta enī vis ē p̄bitatis ⁊ castitatis ut omnes ul̄ pene oēs
eius laude moueat h̄uana na͞tura nec usq; adeo sit turpitudine viciosa ut
totū amittat sensū honestatis· Proinde malignitas demonū nisi ali
cubi se que ad͞m sc̄ptū in nr̄is nouim⁹ transfiguret in
angelos lucis nō inplet negociū decepcōis· Foris ita
q; ī pp̄lis celeberrimo strepitu inpietas inpura circūson
at et intus paucis castitas simulata vix sonat prebent͞ ppa
cula pudendis et secreta laudandis· decus latet et de
decus patet Quē malū donis conuocat spectatores· q̄d
boni dr̄ vix aliquos inuenit auditores· tamq̄ honesta
erubescenda sint et inhonesta gl̄anda Ēt; ubi hec nisi indemonū templis
nō nisi infallacie diuersorijs Illud enī fit ut honestiores qui pauci sūt ca
piant· Hoc aūt ne plures qui sūt turpissimi corrigant· Ubi et qn̄ secreti
celestis audiebāt castitatis p̄cepta nescim⁹ Añ ipm̄ tn̄ delubrū ubi sila
chrū illud locatū ꝯspiciebam⁹ vniuersi vndiq; ꝯfluentes et ubi quisq;
potāt stantes ludos qui agebant͞ intētissimi spectabam⁹ intuētes alt͞nā
te conspeū hinc meretriciā pompā illīc v͞gīnē deā; illā supplicē͞t ado
rari· ante illam turpia celebrari Non ibi pudibūdos mimos nullam
verecundiorē obscenitatē vidim⁹· cūcta obscenitatis implebāt͞ officia Sci
ebatur virginali numini quid placeēt et exhibebat͞ q̄d de tēplo domū ma
trona doctior reportaret Non nulle prudenciores auertebant faciē ab im
puris motibus scenicoꝝ et artem flagicij furtiua intencōe discebant
Hominibus nāq; verecundabant͞ ne auderent inpudicos gestꝰ orelibeō cer
nere· s; multo min⁹ audebant sacra eius quā venerabant͞ casto corde c
dāpnare· hoc tn̄ palam discendū p̄bebatur intēplo· ad q̄d p̄petrandū sal
tem secretū q̄rebat͞ indomo· Mirū nimiū si ullus ibi erat pudor mor
taliū q̄ hūana flagicia nō libē hoīes ꝯmitterent q̄ apud eos et religi
ose discerent iratos hītum ni ea exhibē curaret Quis enī alius t
ale discerent iratos hītum ni ea exhibē curaret· Quis enī alius s
spūs occulto instinctu nequissimas agitans mentes et instat faciēdis
adulterijs et pascit͞ patrar factis· ni qui etiā sacris talibus oblectat͞· ꝯstituēs i
tēplis silachra demonū· amans i ludis silachra viciorū· susurrās i oc
culto uba iusticie ad decipiendos et paucos bonos frequētans i aper
to inuitamēta nequicie ad possidendos i numerabiles malos Quita enī
Quita enī sione publice discipline romani dijs suis placādis sacrauerūt obsena

Vir grauis et ph̄us Tullius edilis futur⁹ clamat ludoꝝ xxvij
bat in auribus ciuitatis inter cetera sui magistratus officia· sibi flo
ram matrē ludoꝝ celebritate placandā· qui ludi tanto de uo
cius q̄nto turpi⁹ celebrari solet· Dicit i alio loco iā
ꝯsul in extremis piculis ciuitatis et ludos p dece dies fu
ctos neq; rem ullā q ad placandos deos ptineret ptim
issam· q̄i nō satius erat tales deos irritare tpancia quā
placare luxuria et eos honestate etiā ad inimicicias pro
uocare qūā tāta deformitate lenire Neq; enī grauius fu
erat qualibet crudelissima inmanitate nocituri hoīes ꝓp
quos placabāt͞ quā nocebant ipi cū uiciositate fedissima placarentur
Quandoquidē ut auertēt q̄d metuebat͞ ab hoste in corporib⁹ eo mō dij co
ciliabant͞ quo virtus debellaretur i mētib⁹ Qui nō opponentur
defensores obpugnatoribus menium nisi p̄ius fierent expugnatores bonoꝝ
morꝝ· Hanc taliū numinum placacōm petulantissimā impurissimā
impudentissimā neqissima et inmundissimā· cuius auctores laudanda ro
mane v͞tutis indoles· honore p̄uauit· tribu amouit· agnouit turpes·
fecit infames· Hanc inquā pudendā v͞ę religionis auersandā et de
testandā· taliū numinū placacionē fabulas in deos illecebrosas atq;

De transfiguracione demonū in angelos lucis ad decipiendum

De tercullio ph̄o et flore dea matre ludorū sce nicorum

enuisse sz ignominiosa deoz fta scelerate turpitq3 9uiuia · nl' sceleratius tur
pius q3 conficta ocliis et auribus publicis ciuitas tota discebat hec qui
sa numinibus placere cernebat · Et io nō solū illis exhibenda sz sibi quoq3
imitanda credebat Non illud nescio quide uelut bonū et honestum
qd tam paucis et tam occulte dicebat ut magis ne i notesceret q̄ ne no
tinere⁊tur

De xpiane religionis salubritate xxviii

Ad istius sinmaz prauitatiz thartareo iugo et societate pe-
nali eruimus hominibus · De xpiane religionis salubritate
nali eruit p xpi nomen omis et in lucem salubrime pietatis p
illa pniciosissime impietatis nocte transferri gratuit et murmurat
iniqui et ingrati et illo nephario spū altius obstricti usq3 oppressi q̄ ma
ppli confluunt ad ecclīas caste celebritate honesta utriusq3 sexus dis
cretione ubi audiant q̄ bene hic ad tempus uiuere debe
ant ut post hanc vitam btē sempq3 viuere mereant Vbi
sctā scriptura iusticieq3 doctrina de supiore loco in cōspectu
omī psonante et qui faciūt audiant ad pmium et qui
nō faciūt audiant ad iudiciū Quo et si ueniūt qui
tamen talium pceptoz irrisores · omis eoz petulancia a
repentina imitacione depomit' a' timore ul' pudore cō
primit' Nichil enī eis turpe ac flagiciosū spectandū imi
tandū q3 pponit' ubi veri dei a' pcepta insinuant' a' miracu
la narrantur a' dona laudantur a' bñficia postulantur Sz potius co
capitoleo indoles romana laudabilis O pgenies regulor3 zecuolaz
scipionū fabricioz3 hec potius 9cupisce

Lacrelacio sistri / osoz dei in / gratione noua / ubi xpi pquo / casti redeba / t et depdicacione ubi / dei i eccle / siis

De abiciendo cultu deoz exhortacō ad rōnos xxix

Hec ab illa turpissima vanitate et fallacissima
demonum malignitate discerne · si quid in te laudabile naturalit'
eminet nō n' vā pietate purgat' atq3 pficitur
impietate aut' disperditur et punit' Nunc iaz elige
quid sequaris · et nō in te sed in deo vō sine ullo errore
laudearis Tunc enī tibi glā ppularis adfuit sed occulto iu
dicio diuine prouidencie vā religio quā eligeres de
fuit Expgiscere dies est expgiscere sicut expgiscita es in quibusdā de quoz vir
tute pfecta et fide vā eciā passionibus gloriamur Qui usq3
qui ad usus ptatem inimicissimas confligentes eas
fortit' moriendo vincentes sangine nobis hanc patriam
pepere suo Ad quā patriaz te inuitamus et exhortamur ut eius adicia
ris numero ciuium cuius quodamō asylū e vā remissio pctōz Non audias
degeneres tuos xpō xpianis ve detrahentes et accusantes velut tpa
mala cum q̄rant tpa quibus nō sit quieta vita sz potius secura nequa
Hec tibi nunquā nec protrena patria placuerunt · Nunc iā celestem
arripe p qua minimum laborabis · et in ea vaciter sempq3 regnabis Illic n
tibi nō uestalis focus nō lapis capitolinus · sed deus
vnus et verus · Nec metas rerum nec tpa ponit im
periū sine fine dabit Noli deos falsos fallaces q3 req
rere abice potius atq3 contempne in verā emicans li
bertatem Non sunt dii maligni sunt spūs quibus eterna
tua felicitas pena est Non tam iuno troianis aq
bus carnales origine ducis arces videtur inuidisse ro
manas q̄ isti demones quos adhuc deos putas
oī gnī hominū sedes inuidet sempiternas Et tu ipa non
pua ex pte de talibus spiritibus iudicasti qū ludis eos pla
casti et p quos homines eosdem ludos fecisti infames eē
voluisti · Pacere assī libertatem tuā adulus immūdos spūs qui tuis
ceruicibus imposuerant sacranda sibi et celebranda ignominiam suā
auctores criminū diuinoz removisti ab honoribus tuis supplica deo vō
ut a te removeat illos deos qui delectant' criminibus suis seu veris q̄d

Exhortacō b aug' / ad romanos no / biles regloz / scipionū fa / bricioz et / ad alios / ut deo / adhe / rea / nt

Aug' doz ro / manos vitae / focū uestale / lapide capito / linū et ali / os floes de / os · sed / vnū ve / rū deū / ador / ent

ignominiosissimum ē seu falsis qd maliciosissimum ē Bene q̄ tua sponte histrionibus et scenicis societate ciuitatis patē voluisti Singula plenius nullos hys artibus placatur diuina maiestas quibus humana dignitas inquinatur Quo igitur pacto deos qui delectantur crimibus suis talibus obsequiis hū putas in numero scãrum celestium ptatum / cum hoies p quos eadem aguntur obsequia non putasti henidos in numero qualiumcūqz ciuium romanorum Incomparabilit supna ē ciuitas clarior ubi victoriá veritas ubi dignitas stitas · ubi pax felicitas · ubi vita eternitas · Multo minus ht in sua societate tales deos si tu in tua tales homines hre erubuisti Proinde si ad btam puenire desideras ciuitatem deuita demonum societatem Indigne ab honestis coluntur qui p turpes placantur Sic isti a tua societate remoueantur repugnatõe xpiana / quo illi a tua dignitate remoti sunt notacõe censoria De bonis aut carnalibus quibus solis mali pfrui voluntur et de malis carnalibus q̄ sola perpeti volunt · q̄ neqz in hys habent q̄ putantur hre isti demones ptãtem / quam si hrent debemus pocius ee ista ɔtēpnē q̄ ꝑ ista illos colere et eos colendo ad illa q̄ nobis inuident puenire nō posse / Tamen nec in istis eos hoc valere qd hy putant qui ꝑ hoc eos coli oportere ɔtendunt · deinceps videbimus · et hic sit hui⁹ voluminis modus Explicit liber secundus Incipiunt tituli tercii libri

Angus comendat romã de abiectõne ludorum scenicorum hystrionum et aliorum malorum

De laude supne ciuitatis

De aduersitatibus quas soli mali metuunt et quas semp passus ē mundus cum deos coleret I An dii qui et a romanis et a grecis siliter colebantur causas habuerint quibus ilium paterentur excindi II Non potuisse offendi deos paridis adulterio q̄ inter ipos traditur frequentatum III De sniã varronis qua utile ee dixit ut se hoies diis genitos ee mentiantur IIII Non pbari q̄ dii adulterium paridis puniuerint q̄ in matre romuli nō ulti sint V De parricidio romuli q̄ dii nō vindicarent VI De euersione ilii q̄ dux mariani fimbria excidit VII An debuit diis ɔmittis roma ɔmitti VIII An illã pacem q̄ sub numine regno fuit deos pstitisse credendū sit IX An optandū fuit ut tanta bellorum rabie romanum augeretur imperium cum eo studio quo sub numa auctum ē et quietum ee potuisset X De simulacro cumani appollinis cuius fletus creditus ē cladem grecorum quibus opitulari nō poterat indicare XI Multos sibi deos rōni pter ɔstitutos numine ascuerunt quorum eos numositas nichil iuuerit XII Quo iure quo federe romani optinuerint pma coniugia XIII De impietate belli q̄ albanis romani intulerunt et de victoria dominandi libidine XIIII Qualis romanorum regum vita atqz exitus fuit XV De pmis apud romanos consulibus quorum alter alterum patria pepulit moxqz ipe post atrocissima parricidia a vulnerato hoste vulneratus interiit XVI Post inicia consularis imperii quibus malis vexata fuit romana res publica diis nō opitulantibus quos colebat XVII Quante clades romanos sub bellis punicis fuerunt frustra deorum psidiis expetitis XVIII De afflictõne belli punici sedi qua vires ptis utriusqz ɔsumpte sunt XIX De exitu sagontinorum qbus ꝑ rōnorum amiciciam pereuntibus dii rōm auxilium nō tulerunt XX Quam ingrata fuit rōna ciuitas scypioni liberatori suo et inquibus moribus egerit quam eam salusti optimã describit XXI De inuidatis edicto quo oms ciues romanos qui inter asiã inuenerunt iussit occidi XXII De interioribus malis quibus rōna res publica exagitata ē pcedente pdigio q̄ in rabie omni animalium que hoibus seruiunt XXIII De discordia ciuili quã grecie sedicões excitauerunt XXIIII De ede ɔcordie ex senatus cōsulto in loco sedicionum et cedium condita XXV De diuisis generibus belli que post ɔditam edem ɔcordie sunt secuta XXVI De bello ciuili mariano atqz syllano XXVII Qualis fuit syllana

victoria vindex mariane crudelitatis xxviii De operatione gothice irruptionis cum eis cladibus quas romani vel agallis vel abellorum civilium auctoribus exceperunt xxix De comparatione bellorum que adventum xpi plurima et gravissima precesserunt xxx Qua impudentia presentia incommoda xpo imputent qui deos colere non sinuntur cum tante clades eo tempore que celebrantur extiterint xxxi De adversitatibus quas soli mali metuunt et quas semper passus est mundus cum deos coleret Cap primum libri

Incipit liber sancti augustini episcopi tercius

IAM SATIS dictum arbitror de moribus malis et animorum que precipue cavenda sunt ut deos falsos populo cultori suo quominus eorum malorum aggere premeretur subvenire curasse, sed potius ut maxime premeretur egisse. Nunc de illis malis video dicendum, que sola isti perpeti nolunt, qualia sunt fames, morbus, bellum, expoliatio, captivatio, trucidatio, tribulatio et siqua similia iam in primo libro commemoravimus. Hec sola mala deputant, que non faciunt malos, nec erubescunt inter bona que laudant ipsi mali esse, que laudant, magisque stomachantur si villam malam habeant quam si vitam, quasi hoc sit hominis maximum bonum habere bona omnia preter se ipsum. Sed neque talia mala que isti sola formidant dii eorum qui ab eis libere colebantur ne illis acciderent obstiterunt. Cum enim variis per diversa tempora ante adventum redemptoris nostri innumerabilibus, nonnullis etiam incredibilibus cladibus genus contereretur humanum, quos alios quam istos deos mundus colebat, excepto uno populo hebreo et quibusdam extra ipsum populum ubicumque gratia divina digni occultissimo atque iustissimo dei iudicio fuerunt? Verum ne longum faciam, tacebo aliarum usquequaque gentium mala gravissima; quod ad romam pertinet romanumque imperium tantum loquar, id est ad ipsam proprie civitatem et que illi terrarum vel societate vel conditione subiecte sunt, que sint perpesse ante adventum xpi cum iam ad eius quasi corpus reipublice pertinerent.

De illis que bona laudant et non erubescunt ipsi mali esse

Cap. II. An dii qui a romanis et a grecis similiter colebantur causas habuerint quibus ilium paterentur exscindi.

PRIMUS ipsa Troia vel ilium, unde origo est populi romani, neque enim pretereundum aut dissimulandum est quod et in primo libro attigi, eosdem habens deos et colens cur a grecis victum, captum atque deletum est priamo. Ergo inquiunt sunt reddita laomedontis periuria. Ergo verum est ut apollo atque neptunus eidem laomedonti mercennariis operibus servierunt? Illis quippe promisisse mercedem falsumque iurasse perhibetur. Miror apollinem nominatum divinatorem in tanto opificio laborasse nescientem quod laomedon fuerat promissa negaturus. Quamquam nec ipsum neptunum patruum eius fratrem iovis regem maris decuit ignarum esse futurorum. Nam hunc homerus de stirpe enee a cuius posteris roma est condita, cum ante illam urbem conditam idem poeta fuisse dicatur, inducit magnum aliquid divinantem. Quem etiam nube rapuit ut dicit ne ab achille occideretur, cupiens et convertere ab imo, quod apud virgilium confitetur, structa suis manibus periure menia troie. Nescientes igitur tanti dii neptunus et apollo laomedontem sibi negaturum esse mercedem structores menium troianorum gratis et ingratis fuerunt. Videant ne gravius sit tales deos credere quam diis talibus peierare. Hoc enim nec ipse homerus facile credidit, qui neptunum quidem contra troianos, apollinem autem pro troianis pugnantem facit, cum illo periurio ambos fabula narret offensos. Si igitur fabulis credunt, erubescant talia credere numina; si fabulis non credunt, non obtendant troiana periuria aut mirentur deos periuria punisse troiana, amasse romana. Unde enim coniuratio catiline in tanta tamque corrupta civitate habuit etiam eorum gran

De ilio et troia laomedonte et priamo a quibus romani habuere originem per eneam de grecis victoribus de apollone neptuno et aliis diis

De mendaciis homeri virgilii et aliorum poetarum et de achille et periurio

dem copiam quos manus atqz lingua piurio aut sāguine ciuili alebat
Quid enī aliud totiens senatores corrupti ī iudicijs totiens ppłus
in suffragijs vł in quibusqz causis q̄ apud eū cōcionibus agebantur
nisi etiā peierando peccabant Nam corruptissimis moribus ad hᵒ mos iu
randi s'uabat antiquus nō ut a sceleribus metu religionis phiberent̄
sed ut piuria quoqz sceleribus ceteris adderent̄ Nulla itaqz cā ē q̄ re
dij quibus ut dicit steterat illud imperiuz cū agrestis pualentibus
pbentur victi troianis peierantibus finguntur irati Non potuisse of
fendi deos paridis adultio qd' inter ipsos traditur frequētatū · ij ·

Nec adultio paridis ut rursus a quibusdā defen
ditur ut troiā desererent succensuerūt auctō
res enī doctoresqz pctōz eē adsolent nō ultores
Vrbem romaz inquit salustius sicuti ego accepi con
didere atqz habuere ī inicio troiani qui a enea duce pfugi
sedibus incertis vagabantur Si igr̄ adulteriuz paridis
vindicādū numina censuerunt aut magis ī romanis aut
certe ī romanis etiā puniendū fuit quia enee mr̄
hᵒ fecerat Sz quō in illo illud flagitiū oderant qui in sua socia venē
nō oderant Vt alia omittā qd' cū anchise cōmiserat ex q̄
eneā pepererat An qz illud factū ē indignāte menelao
illud aut̄ ɔcedente vulcano Dij enī credo nō zelant ɔiuges
suas usqz adeo ut eas etiam cū hominibꝰ dignentur
hr̄e cōmunes · Irridere fabulas fortassis existimor nec gra
uiter agere tanti ponderis causam Non ergo credamus si placz
eneaz eē veneris filiū Ecce ɔcedo si nec romulus martis
Si aūt illud cur nō et illud An deos hominibus feminis
mares aūt hoīes deabus misceri nephas Dura vel pocius
nō credenda ɔdicio q̄ iure veneris in cōcubitu martis
licuit hoc iure suo ipī veneri nō liceat Vtrūqz firmatū
ē auctē romana neqz enī minus credidit recēcior cesar auiaz venerē quā antiquior romulus patrem martem
Desniā varronis qua utile eē dixit ut se hoīes dijs genitos eē mē
tiantur · iij ·

Dixerit aliquis ne tu ista credis Ergo vero ista
nō credo Nam et vir doctissimꝰ eoz varro falsa hᵒ
eē q̄uis nō audact' neqz fident' pene tū fatet' Sz
utile eē ciuitatibꝰ dicit ut se viri fortes etiā si fl̄m sit ī
dijs genitos eē credant Vt eo mō animꝰ hūanꝰ velut
diuīe stirpis fiduciā gerens res magnas aggrediēdas p̄
sumat audacius agat vehemēcius et ob hoc impleat ipā securitate
felicius Que varronis snīā expssa ut potui meis v'bis cernis q̄ la
tū locū apperiat falsitati ubi intelligamꝰ plura iaz sacra et quasi
religiosa posse al' potuisse ɔfingi ubi putata sūt ciuibꝰ eē de ipsis dijs
prodesse mendacia Non probari q̄ adulteriū paridis puniuerīt qui ī mr̄e
romuli nō ulti sūt · v ·

Sed utrū potuīt venus ex cōcubitu
anchisis eneā parē vł mars ex ɔcubitu numito
ris romulū gignē ī medio relinquamꝰ Nam pene talis q̄ō eē
de scripturis nr̄is oboritur qua q̄ritur utrū
pvaricatores angli cū filiabus homīū ɔcubuerint vnde
natis gigantibus id ē nimium grandibꝰ et fortibꝰ
viris tūc t'ra cōpleta ē · proinde ad utrūqz interim
mō nr̄o disputacio referatur Si enī vera sūt que apᵈ
illos de mr̄e enee et de pr̄e romuli lectitāt' Quō puīt
dijs adultia displicē homīū q̄ ī seipsis ɔcordit' ferūt
Si aūt falsa sūt ne sic qdē puīt irasci veris ad
ulterijs hūanis q̄ eē falsis delectantur suis · Huc accedit
quā si illud de marte nō creditur ut hᵒ q̄z de venē nō credat' Nullo igi

[Margin notes:]

De malo catelīe et de adultio paridis salustꝰ de eneaz origīe rome

Confutatur augꝰ cōn fabulas de venē anchise menelao vł cano romulo et turpi cōmixtione deoz et homī marte et filia numitoris

Snīā varronis de falsitate deoz

Questio de anglis pvaricatoribus ɔcubentibꝰ cū filiabus homī vnde orti sūt gigantes

dum concubitus obtentu matris Romuli quam defendit. fuit autem sacerdos illa vestalis. et ideo dii magis in Romanos sacrilegium (*gloss:* sacrilegia) illud flagitium quam in Troianos Paridis adulterium vindicare debuerunt. Nam et ipsi Romani antiqui in stupro detectos veste sacerdotes vivos etiam defodiebant. Adulteras autem feminas quamvis aliqua dampnacione nulla tamen morte plectebant usque adeo gravius putabant adita divina quam humana cubilia vindicabant.

De pena sacerdotum adulterarum apud romanos

De parricidio Romuli quod dii non vindicarunt. vi c.

Aliud adicio quia si peccata hominum illis numinibus displicerent ut offensi Paridis facto desertam Troiam ferro ignibusque donarent, magis eos contra Romanos moveret Romuli frater occisus quam contra Troianos grecus maritus illusus. magis irritaret parricidium nascentis quam regnantis adulterium civitatis. Nec ad causam quam nunc agimus interest utrum hoc fieri Romulus iusserit aut Romulus fecerit. quod multi impudencia negant. multi pudore dubitant. multi dolore dissimulant. Nec nos itaque in ea re diligentius requirenda per multorum scriptorum perpensa testimonia (*gloss:* demoremur) Romuli fratrem palam constat occisum non ab hostibus non ab alienis. Si aut perpetravit aut imperavit hoc Romulus magis ipse fuit Romanorum quam Paris (*gloss:* paridis) Troianorum caput. Cur igitur Troianis iram deorum provocavit ille aliene coniugis raptor. et eorundem deorum tutelam Romanis invitavit iste sui fratris extinctor. Si autem illud scelus a facto imperioque Romuli alienum est. quod debuit utique vindicari tota hoc illa civitas fecit quod tota contempsit. et non iam fratrem sed patrem quod est peius occidit. Uterque enim fuit conditor. ubi alter scelere ablatus non permissus est esse regnator. Non est ut arbitror quod dicatur quid mali Troia meruit ut eam dii desererent quo posset extingui. et quid boni Roma ut eam dii inhabitarent quo posset augeri. nisi quod victi inde fugerunt et se ad istos quos pariter deciperent contulerunt. Immo vero et illic manserunt ad eos more suo decipiendos qui rursus easdem terras habitarent et hic easdem artes fallacie sue magis etiam exercendo maioribus gloriati sunt.

De remo fratre romuli palam occiso [illegible] augustinus romuli [illegible]

De eversione Ilii quod dux marianus fimbria evertit. vii c.

Certe enim civilibus iam bellis scatentibus quid miserum commiserat Ilium ut a Fimbria marianarum (*gloss:* marianarum) partium pessimo everteretur multo ferocius atque crudelius quam olim a grecis. Nam tunc et multi inde fugerunt et multi captivati saltem in servitute vixerunt. porro autem Fimbria prius edictum proposuit ne cui parceretur atque urbem totam totosque homines in ea incendio concremavit. Hoc meruit Ilium non a grecis quos sua irritaverat iniquitate. sed a Romanis quos sua calamitate propagaverat. diis illis communibus ad hec repellenda nihil iuvantibus seu quod verum est nihil valentibus. Numquid et tunc abscessere omnes aditis arisque relictis dii quibus illud oppidum steterat post antiquos grecorum ignes ruinasque reparatum. Si autem abscesserant causam requiro et oppidanorum quidem quanto invenio meliorem tanto deteriorem deorum. Illi enim contra Fimbriam portas clauserant ut Sylle servarent integram civitatem. hinc eos iratus incendit vel potius (*gloss:* penitus) extinxit. Adhuc autem meliorum partium civilium Sylla dux fuit. adhuc armis rempublicam recuperare moliebatur. horum bonorum initiorum nondum malos eventus habuerat. Quid ergo melius cives illius urbis facere potuerunt. quid honestius quid fidelius. quid Romana parentela dignius quam meliori cause Romanorum civitatem servare. et contra parricidam Romane rei publice portas claudere. At hoc eis in quantum exitium verterit attendant defensores deorum. Deseruerint dii adulteros. Ilium flammis grecorum reliquerint. ut ex eius cineribus Roma castior nasceretur. Cur et postea deseruerunt eandem civitatem Romanis

De fimbria pessimo eversore troye

De sylla dictatore publice [illegible]

cognatã nõ rebellãtem adusus romam nobilem filiam sed instioibus
eius ptib9 fidem o stantissimã pssimamqz seruante eamqz delendã re
liquerũt nõ grecorum viris fortib9 sed viro spurcatissimo romanorum
aut si displiceat dijs cã prius sillanarum cui fuates vrbem nulei por
tas clauserũt Cur eidem sylle tãta bona pmittebant et pnũctiabãt
an et hic agnoscitur adulatores felicium potius q̃ infelicium defenso
res Non ergo Ilium et tũc ab eis tũ deseret cũsum ẽ nam demones ad
decipiendum semp vigilãtissimi quod potuerunt fecerunt Euersis quippe
et incensis oĩbus cũ opido simulachris solum mineruę sub tanta rui
na tẽpli illius ut scribit Liuius integrũ stetisse p
hibetur nõ ut diceretur dij patrij quorum semp sub +
minuẽ troia ẽ ad eorum laudem sed ne diceret excessẽ
oĩs adidis arisqz relictis dij ab eorum defensione.
Illud enĩ posse pmissi sũt nõ vnde probaret potẽtes
sz vnde pñtes cõuincerentur. An debuerit dijs iliacis

De deceptione demonum et simulachro minerue ut scribit Lybius

Dijs itaqz iliacis post troie ipsius ducium cõmitti
mentum quã tandem prudencia roma custodiẽda cõ
missa cõmissa ẽ dixit quispiã iam eos rome habitare solitos,
qui expugnante fimbria ceciderit yliũ Vnde ergo stetit minuẽ
simulachrũ. deinde si apud romam erant qñ fimbria deleuit
yliũ fortasse apud yliũ erant qñ a gallis ipa roma capta et incensa
ẽ. Sz ut sũt auditu acutissimi motuqz celerrimi ad uocem anse
ris cito redierũt. ut saltẽ capitolinũ collẽ qui remanserat tollentur
tuerent Ceterum ad alia defendenda serius sũt redire cõmoniti

roma cõmitti · viij ·

An illam pacem que sub numa regno fuit deos prestitisse credendum sit · ix ·

Hoc etiam numa pompilius successorem romuli admisisse
creditur ut toto regni sui tpe pacem
habẽret et iam portas q̃ bellis patẽ assolent clauderet eo
merito. sz q̃ romanis multa sacra cõstituit Illi nõ hominẽ p
tanto ocio gratulandum fuit. si mõ id rebus salubrius sci
eret impenderet. et pnũciosissima curiositate neglecta verum
deum vera pietate pquireret. Nunc aũt nõ ei dij cõtulerunt
illud ociũ sed eum minus fortasse decepissent si ociosum
minime repissent. Quanto enĩ minus eum occupatum inuenerunt tãto
magis ipi occupauerũt Nam quid ille molitus sit et quibus artibus
deos tales sibi ul' illi ciuitati cõsociare potuit varro prodit Quod
si dnõ placuerit suo diligencius dissẽtur loco. Modo aũt q̃ de bene
ficiis eorum q̃o ẽ magnum beneficium ẽ pax. sed dei veri bnficium ẽ plerumqz
qz et sicut sol sicut pluuia vitẽqz alia subsidia super
ingratos et nequam Sz si hoc tam magnum bonum dij illi rome
uel pompilio cõtulerunt Cur impio roma p ipã tpa laudabi
lia id nunq̃ postea pstiterunt. An utiliora erant sacra cũ
instituerentur q̃ cũ instituta celebrarentur. At qui tũc
nõdũ erãt sz ut eẽnt addebant. postea vero iam erant q̃ ut pdessent
custodiebantur. Quid ergo ẽ qd' illi quadraginta tres ul' ut alij volũt
triginta et noue anni vita longa pace pacte transacti sũt regnãte nu
ma. et postea sacris institutis dijsqz ipis qui eisdem sacris fuerant
inuitati iam psidibus atqz tutoribus vix post tam multos annos ab
urbe condita usqz ad augustum pro magno miraculo vnus
cõmemoratur annus post primum bellum punicum quo belli portas
romani claudere potuerunt

De nocencijs et demonia pompilio et malo ocio · 3 ·

De beneficio pace vel dei · 3 ·

An optandum fuit ut tãta bellorum rabie romanum augeret imperium cũ eo studio q̃o sub numa auctum ẽ et quiete esse posset · x ·

An respondent q̃ n̄ assidue sibiqz cõtinuo succedentibus bellis romanum Imperium tam lõ
ge lateqz nõ posset augeri et tam grandi glã diffamari ydonea vero

De pace numa regnãte et augusto

cū ut magnū eēt impiu cur eē debet inquietū Nonne in corpib; homū satius
ē modicā staturā cū sanitate hr̄e qm̄ ad molē aliquā giganteā ꝑpetuis af
flictoibus puenire nec cū puenis requiescē Sz quanto grandioribus mem
bris tanto grandioribus agitari malis Quid aūt mali eēt ac nō pocius plu
rimū boni si ea tpa ꝑ durarent q̄ ꝑstrinxit salustius ubi ait Igr̄ in inicio
reges nam in t̄ris nomē imperij id p̄mū fuit. diuisi. pe. ingenium. alij corpꝰ
exercebant. Etiam tū vita homi cū cupiditate agitabat sua cuiq; satis pla
cebant. An ut tā multū ageretur imperium. debuit fieri Quod virgilius
detestat dicēs. Deterior donec paulatī ac decolor etas
et belli rabies et amor successit habēdi. sed plane. ꝑ tantis
bellis susceptis et gestis iusta defensio romanoꝝ ē q̄ ir
ruentibus sibi importune inimicis resistē cogebat nō auiditas
adipiscende laudis hūane. sz necitas eē libtatis ita sit pla
ne Nam postq̄ res eoꝝ sic scribit ipe salustius. legibus. mo
ribus. agris. aucta. satis. ꝑspera. satisq; pollens videbat. sicuti
pleraq; mortaliū hentur. inuidia ex opulencia orta ē. Igit
reges. ꝑpli q; finitimi bello temptare. pauci ex amicis auxilio eē. Nam
ceteriq; metu pculsi apiculis aberant. At romani domi militieq; itati
festinare parare alius alium hortari hostibus obuiā ire libtatē patriā pen
tesq; armis tegē. post ū picula uirtute ꝑpulerant socijs atq; amicis auxi
lia portabant. Magisq; dandis q̄ accipiendis bn̄ficiis amicicias pabant
decent his artibus roma creuit Sz regnāte numa ut tam longa pax
eēt inter irruebant inprobi belloq; tēptabant. An nichil eoꝝ fiebat ut posset
pax illa ꝑsistē Si eniz bellis eciā tū roma lacessebat nec armis arma
obuia ferebant Quibus ingijs agebat ut nulla pugna supati nullo
marcio impetu territi sedaret inimici hijs modis semp agēt et sp roma
clausis iam portis pacata regnaret Qz si in ptāte nō fuit non go
roma pacem hr̄uit q̄ diu dij eoꝝ. sz quādiu hoīes finitimi circūquaq; volu
erūt qui eā nullo bello ꝑuocauerīt ū forte dij tales eciā id homī vendē
audebūt et alius hō voluit siue noluit Inte ē quidē iam vicio ꝑpriō ma
las metes q̄tūs sinatur isti demones uel terrē ul excitare sz si semper
h' posset n° aliud secretiore ac supiore ꝑtāte con̄ eoꝝ conatū sepe aliter agē
tur sep in ptāte h̄rent pacē bellicasq; victorias q̄ semp fē ꝑ hūanaꝝ motꝰ
motus accidunt q̄s tū pleruq; con̄ eoꝝ fieri volūtate nō sole fabule multa
mencientes et uix veri aliquid uel indicātes ul significātes sed et ipa ro
mana cō fitet historia De simulachro cumani appollinis cuiꝰ fletus

[margin:] Salustius et virgilius de impio roma no ede pace et bello sine dijs

Neq; aliūde appollo creditꝰ est cladē grecoꝝ q̄bꝰ opitulari nō poterat
ille cumanus cumanus cū aduersus acheos regem q; risto indicare. xi.
nicū bellaret. quatridno fleuisse nunciatus est. quo ꝑdigio aruspices territi cumani
cum id simulachrū i mare putauissent eē ꝑiciendū cuma. se
nes intercessernt atq; retulerūt tale. ꝑ digiū et anthiochi
et ꝑsis bello in eodem apparuisse figmento. Et q; romanis
feliciter puenisset. ex senatus ꝯsulto eidem appollini suo dona
eēt missa testati sūt. tūc velut pitiores acciti aruspices re
spendent simulachro appollinis fletū io. ꝑspeꝝ eē romanis
qm̄ cumana colonia greca eēt. sinisq; t̄ris vnde acciti eēt
id est ipi grecie luctū et cladem appollinē significasse ploran
tē. deinde mox regem ristonicū victū et captū eē nunciatū
ē. quē vinci utiq; appollo nolebat et dolebat. et hoc sui lapidis
et iam lacrimis indicabat. Vnde nō usq; quaq; in congrue q̄mis
fabulosis tū veritati similibus mores demonū describūtur car
minibus poetaꝝ Nam camillā dyana doluit aput virgiliū et pallē eu
andri morituꝝ hercules fleuit. Hinc fortassis et numa
pōpilius pace habundans. sed quo donāte nesciens nec re
quirens. cū cogitaret ociosus quibusdā dijs tuenda ha

[margin, red:] Qz appollo cumanus fleuit cū adu'sus acheos et regē ristonicū bellaret. appl' colonicaz grecā que fletus aruspices exposuerūt sic quodā de anthiocho et per sis

[margin:] Dyana camillā doluit et hercules pallātē moritu ut scribit virgilius

manā salutez regnūqz cōmittet. nec vez illi atqz oīpotētē
sūmū deū curare opinaret͛ ista terrena. atqz recolēt troianos
deos quos eneas aduexerat. nz troianū nz lauinēse ab ipō
enea conditū regnū diu cōfuare potuisse. alios ꝓuidēdos
existimant quos illis prioribus siue cū romulo iaz roma trāsie
rant. siue quandoqz alba ūsa fuerāt trāsituri ul' tamq̄ fugitiuis
custodes adhibet. ul' tamq̄ inualidis adiutores. Quātos
sibi deos romani p᷑t ꝯstitutom nume adiūxerunt quoꝝ eos mltitas nichil iu
uerit. xi.

De numa pompilio de enea troiano de rege latio de alba ūsa 3

Nec his sacris tamen roma dignata ē ee ꝯtenta. q̄ tam
multa illic pompilius ꝯstitueat. na ipius sūmū templū nōdum
hēbat iouis. Rex quippe Tarquinius ibi capitoliū
fabricauit. esculapius aut ab epidauro ambiuit ad romā.
ut peritissimus medicus in urbe nobilissima artē gl'osius ex
erceret. Mat' eciā deoꝝ nescio unde insi apessinunte. Indignū
enī erat ut cū eius filius iam colli capitulino p̄sidet ad
huc ipā in loco ignobili latitaret. Que tū si om̄ū deoꝝ
mr ē nō solū secuta ē romā quosdaz filios suos verū et a
lios p̄cessit ut iam secuturos. Miror sane si ipā peperit cyno
cephalū qui longe postea venit ex egipto. utrū eciā dea
febris ex illa nata sit. Videat esculapius pnepos eius.
s; undecūqz nata sit nō opinor. Audebunt eā dicere igno
bilem dii peregrini deā ciuē romanā. Sub hoc tot deoꝝ p̄si
dio quos numare quis pt indigenas et alienigenas celes
tes terrestres infernos marinos fontanos fluuiales et ut
narro dicit certosqz atqz incertos ī omnibusqz gn̄ibus deoꝝ
sicut ī aīalibus mares et feīās sub hoc g° tot deoꝝ p̄sidio
cōstituta roma nō tam magnis et horrendis cladibus q̄
les ex multis paucas cōmemorabo agitari affligiqz debuit.
Nimis enī multos deos grandi fumo suo tamq̄ signo dato ad tuicōm cō
gregauerat. qb9 templa altaria sacrificia sacerdotes instituendo atqz p̄bendo
summū verz deū cui uni h' rite gesta debent' offenderet. et felicior quidem
cū paucioribus vixit. s; quāto maior facta ē sicut nauis nautas. tanto pl
ures adhibendos putauit. credo desperans pauciores illos sub quibus ī cōpa
ratione peioris uite melius vixerat nō sufficere ad opitulandū granditati
sue. Pmo enī sub ipīs regibus excepto numa pompilio
de quo iam sup̄ locutus sū quātū malū discordiosi certa
mīs fuit q' fratrē romuli coegit occidi. Quo iure q'
federe romani optinuerint pma coniugia. xiii.

Rex tarquinius capitoliū fabricauit p̄t' tarquinū illius qui stuprauit lucreciā et escolapius medicus ab epydauro romam ambiuit

De mre om̄ū florū deoꝝ de cynocefalo de febre dea et de uariis diis ut narro scribit

Quomodo nec iuno q̄ cū ioue suo iaz fouebat romanos rerū dominos gentem
qz togatā nec venus ipā eneadas suos potuit adiuuare ut bono
et equo more cōiugia mererentur. cladesqz tanta inruit huius inopie ut
ea dolo raperent moxqz cōpellerent' pugnare cū soceris et misere feīne nōdū ex
iniuria maritis cōciliate iam parentū sanguine dotarent'. At enī vicerunt
in hac conflictione romani vicinos suos. quātis et q̄ multis utrīqz vulneribus
ac funeribus tam ꝓpinquoꝝ et confiniū iste victorie cōstiterunt. ꝓ unū
cesarē socerū et unū generū eius pompeyū iam mortua
filia cesaris uxore pompey quāto et quam iusto doloris
instinctu lucanus exclamat. Bella per ematicos plus q̄
q̄ ciuilia campos iusqz datum sceleri canimus. Vicerunt ḡ
romani ut strage socerorū manibus cruentis ab eoꝝ fili
abus amplexus miserabiles extorquerent. Nec ille aude
rent flere patres occisos ne offenderent victores mari
tos q̄s adhuc illis pugnantibus ꝓ quibus facerent vota nescie
bant. Talibus nupciis ppl'm romanū nō venus s; bellona

De numa pōpilio et romulo fricida de iunone iunone sorore suo de venere

De cesare pompeyo lucano bellona allectore furia infernali enea andromache et de pirro de aliis et de uariis bellis 3

donauit aut fortassis allecta (allecto) illa inferna furia iam eis fauente iunone
plus in illos habuit licencie qua cum eius patribus contra enea fuerat excitata an
dromache (andromache) felicius captiuata est quam illa coniugia romana nupserunt licet
seruiles tamen post eius amplexus nullum troianorum pirrus occidit Romani
aut soceros interficiebant in prelijs quorum iam filias amplexabantur in thalamis Illa
victori subdita dolere tantum suorum mortem potuit non timere Illa sociate bellan
tibus parentum suorum mortem procedentibus viris timebant redeuntibus dolebant
nec timorem habentes liberum nec dolorem Nam propter interitum ciuium propinquorum
parentum aut pie cruciabantur aut crudeliter letabantur victorijs maritorum. Huc
accedebat quod vt sunt alterna bellorum aliqua parentum ferro amiserunt viros
alique virorumque (vtrorumque) ferro et parentes et viros neque enim et apud romanos parua
fuerunt illa discrimina Siquidem ad obsidionem quoque peruentum est ciuitatis
clausisque portis se tuebantur quibus dolo apertis admissisque hostibus intra menia
in ipso foro scelerata nimis acies inter generos socerosque pugna commissa
est et raptores illi etiam superabantur et crebro fugientes intra domos suas grauius
fedabant pristinas quamuis ipsas pudendas lugendasque victorias. Hic tamen ro
mulus de suorum iam virtute desperans iouem rogauit vt starent atque ille
hac occasione nomen statoris inuenit. Hic finis esset tanti mali nisi rapte
ille laceratis crinibus emicarent et prouolute parentibus
iram eorum iustissimam non armis victricibus sed supplici
pietate sedarent. Deinde titum [hole] tacium regem sabi
norum socium regni romulus ferre [hole] compulsus est ger
mani consortis impatiens sed [hole] qui etiam tantum diu
tolleraret qui fratrem geminumque [hole] non pertulit vn
et ipso interfecto vt maior deus [hole] esset regnum solus
obtinuit quod sunt ista inter [hole] ciarum quod irritam
ta bellorum quod federa germanitatis [hole] affinitatis societatis
diuinitatis (diuinit) que postremo sub tot dijs tutoribus vicinitatis. Vides quanta
hinc dici et quam multa possent nisi quod supersunt inmi curarem in alio et sermo in
alia festinarem

De romulo quod tytum tacium regem sabinorum interfecit sicut fratrem suum remum vt solus assensum romani regni obtineret

De impietate belli quod albanis romani intulerunt et de victoria dominandi libidine. xiiij

Quid deinde post numam sub alijs re
gibus quanto malo non solum suo sed etiam roma
norum in bellum albani prouocati sunt quod videlicet pax nu
me tam longa uiluerat Quam crebre strages ro
mani albanique exercitus fuerunt et vtriusque comminucio ciuita
tis Alba namque illa quam filius enee creauit ascanius rome
mater propior ipsa quam troia a tullo hostilio rege prouocata conflixit
confligens autem et afflicta est et afflixit donec multorum tederet
pari defectione certaminum. Tunc euentum bellis de tergemi
nis hinc atque inde fratribus placuit experiri a romanis tres ora
cij ab albanis autem tres curiati processerunt a curiatis tribus
oracij duo ab vno autem oracio tres curiati superati et extinc
ti sunt Ita roma extitit victrix ea clade etiam in certamine ex
tremo vt de sex vnus rediret domum. Cui dampnum in vtrisque cui
luctus nisi enee stirpi nisi ascanij posteris nisi proli veneris nisi ne
potibus iouis. Nam et hoc plus quam ciuile bellum fuit quando
filia ciuitas cum ciuitate matre pugnauit. Accessit aliud huic
tergeminorum pugne vltime atrox atque abhorrendum malum Nam
vt erant ambo populi prius amici vicini quippe atque cognati vni curiatorum
desponsata fuerat oraciorum soror. Hec postea quam sponsi spolia in victore
fratre conspexit ab eodem fratre quoniam fleuit occisa est. Humanior
huius vnius femine quam vniuersi populi romani mihi fuisse videtur
affectus Illa quod maritum iam fide media retinebat aut forte etiam
ipsum fratrem dolens qui eum occiderat cui sororem promiserat puto quod
non culpabiliter fleuit Vnde apud virgilium pius eneas laudabiliter

De alba quam ascanius filius enee condidit de pace nume et albanorum et de tullo hostilio

De tribus oracijs romanorum et tribus curiatijs albanorum et de sorore oraciorum et de eius fletu

De dolore vel fletu enee propter hostem occisum vt dicit virgilius et de dolore marcelli quod siracusas deleuit

dolet hostem etiã sua peremtũ manu Unde marcellus syracusanã ciuitatẽ
recolens eius paulo añ culmẽ et glãm sub manꝰ suas subito ꝯcidisse
cõmunẽ cogitãs cõdicionẽ flendo miseratꝰ ẽ Queso ab humano im
petremꝰ affectũ ut femĩa sponsũ suũ afrẽ suo pemptũ sine crĩie flemit si
uiri hostes a se uictos etiã cũ laude fleuerũt Ergo sponso afrẽ illatã mor
tem quã femĩa illa flebat tũc se con̄ mrẽm ciuitatẽ tanta strage bellasse
et tanta hinc inde cognati cruoris effusione uicisse roma gaudebat Quid
m̄ obtendit' nomẽ laudis nomeq; uictorie Remotis obstaculis insane o
pinionis facinora nuda cernatur nuda pensentur nuda iudicentur Ca dicat
albe sicut troie adulteriũ dicebatur Nulla talis nulla silis inuenitur
Tãtũ ut desides moueret tullus in arma uiros et iã desueta
triũphis agmina Illo itaq; uicio tãtũ scelus pͤpetratũ ẽ soci
alis belli atq; cognati Quod uiciũ salustiꝰ magnũ trãseũt'
attingit Cũ enĩ laudans breuit' antiqua ꝯmemorasset tp̃a
q̃n uita hoĩu sine cupiditate agitabat' et sua cuiq; satis pla
cebant · postea uõ inquit quã cyrus ĩ asya ingrecia lacede
monii et athenienses cepe urbes atq; naciones sub igere
libidinẽ dñandi causã belli habuẽ maximã glãm ĩ maximo
imperio putare et cetera que ipẽ instituerat dicẽ · Michi huc
usq; satis sit eius uba posuisse libido ista dñandi magnis mal
magis agitat et conterit hũanũ [hole] genus hac libidine
roma tũc uicta albam se uicisse [hole] triũphabat et sui
sceleris laudem glãm noĩabat [hole] Qm̃ laudat' inquit scriptura
pcc̃or in desideriis aĩe sue et [hole] qui iniqua gerit benedicet' Fal
lacia igr̃ tegmina et deceptorie [hole] dealbationes auferant' a rebꝰ
ut sincero inspiciant' examine Nemo [hole] m̄ dicat magnus ille atq; ille
quia cũ illo et illo pugnauit et uicit pugnãt et gladiatores uicunt et ipi h;
pmia laudis et illa crudelitas Sꝫ puto ẽe satius cuiuslibet inercie pe
nas luere q̃ illorũ armorũ q̃rẽ glãm Et tñ si in arenã pcederent pugna
turi int' se gladiatores quorũ alt' filius alt' eẽt pr̃ tale spectaculũ quis fer
ret quis nõ auferet Quõ g° gloriosũ alterius mr̄is alterius filie ciuitatis
int' se armorũ potuit ẽẽ certamen An ideo diuersũ fuit q̃ a
rena illa nõ fuit et laciores cãpi nõ duorũ gladiatorũ sed in
duobꝰ pp̃lis multorũ funibus implebãtur Non amphite
atro cingebãtur illa certamina sꝫ uniuerso orbi sꝫ tũc uiuis
et posteris quousq; ista fama porrigitur impiũ spectaclꝫ
pbebatur Uim tñ paciebant' studii sui dii illi psides
imperii romani et taliũ certaminũ tanq̃ theatrici
spectatores donec oraciorũ soror ꝑ curiatos tres pemp
tos ex ipa tercia ex altera pte fr̃no ferro duobus fr̃ibus adderetur ne minꝰ
haberet mortem etiã roma q̃ uicerat Deinde ad fructũ uictorie alba subuer
sa ẽ ubi post yliũ q̃ greci euerterũt et post lauinĩu ubi eneas regnũ
pegrinũ atq; fugitiuũ ꝯstituerat tercio loco habitauerat numina illa troia
na ſꝫ more suo etiã inde iam fortasse migrauerat ideo deleta ẽ discesse
rãt uidelꝫ omnes aditis arisq; relictis dii quibꝰ imperiũ illud steterat
discesserant sane etiã iã tercio ut eis q̃rta roma prudentissime crederet'
displicuerat enĩ et alba ubi amulius expulso fr̃e et roma placuerat ubi
romulus occiso fr̃e regnauerat Sed antq̃ alba diruetur trãsfusus ẽ inquiũt
pplus eius ĩ romã ut ex utraq; una ciuitas fiet Esto ita factũ sit urbs
tñ illa ascanii regnũ et tercium domiciliũ troianorũ deorũ ab urbe filia
mat' euersa ẽ Ut aũt belli reliquie ex duobꝰ pp̃lis unũ facerent miserabile
coagulũ multus añ fusus utriusq; sanguis fuit Quid iam singillatĩ
dicam sub ceteris regibus tociens eadem bella renouata q̃ uictoriis
finita uidebant' et tantis stragibus iterũ iterũq; ꝯfecta Iterũ iterũq;
post fedus et pacem int' generos et soceros et eorũ stirpem posterosq;

De tullo salus tio tyro asyo no lacede moniis at heniensibus

Albanus et romalis per cato rũ

De malis spectaculis certaminũ duellorũ pplorũ de albo et de amulo fra tris ex pulso re

repetita non parvum indicium calamitatis huius fuit quia
portas belli nullus clausit eorum Qualis Romanorum vita atque exitus regum fuerit. xv.

Nullus enim illorum sub tot
dominis presidibusque in pace regnavit Ipsorum autem regum quis exitus fuit
ut de Romulo videat adulacio fabulosa qua perhibetur
receptus in celum sol viderint quidam scriptores eorum qui
eum propter ferocitatem a senatu discerptum esse dixerunt sub-
ordinatumque nescio quem Iulium Proculum qui eum sibi apparuisse diceret eumque per
se ipsum mandasse populo Romano ut inter numina coleretur eoque modo populum qui contra
senatum intumescere ceperat repressum atque sedatum Acciderat enim et solis de-
fectio quam certa racione sui cursus effectam imperita nes-
ciens multitudo meritis Romuli tribuebat quasi non si
luctus ille solis fuisset non magis ideo credi deberet occisus
ipsumque scelus aversione eciam diurni luminis indicatum sic-
ut revera factum est cum Dominus crucifixus est crudelitate atque im-
pietate Iudeorum quam solis obscuracionem non ex canonico
siderum cursu accidisse satis ostendit quod tunc erat pascha Iu-
deorum Nam plena luna solempniter agitur regularis
autem solis defectio non nisi lune fine contingit Satis et Ci-
cero illam inter deos Romuli receptionem putatam magis sig-
nificat quam factam quando et laudans eum in libris de republica Scipionis ser-
mone Tantum est inquit consecutus ut cum subito sole obscura-
to non comparuisset deorum in numero collocatus putaretur
quam opinionem nemo umquam mortalium assequi potuit sine ex-
imia virtutis gloria Quod autem dicit eum subito non comparuisse
profecto ibi intelligitur aut violencia tempestatis aut cedis faci-
norisque secretum Nam et alii scriptores eorum defectioni solis
addunt eciam subitam tempestatem que profecto aut occasionem sce-
leri prebuit aut Romulum ipsa consumpsit De Tullo quippe Hostilio
qui tercius a Romulo rex fuit qui et ipse fulmine consumptus est dicit in eisdem
libris idem Cicero propterea et istum non creditum in deos receptum tali morte
quia fortasse quod erat in Romulo probatum id est persuasum Romani vulgare
noluerunt id est vilefacere si hoc et alteri facile tribueretur Dicit eciam aperte in
invectivis Illum qui hanc urbem condidit Romulum ad deos immortales be-
nivolencia famaque sustulimus ut non vere factum sed propter merita virtutis eius be-
nivolencia iactatum diffamatumque monstraret In Hortensio vero dyalogo
cum de solis canonicis defectionibus loqueretur ut easdem inquit tenebras
efficiat quas effecit in interitu Romuli qui obscuratione solis est factus Certe
hic minime timuit hominis interitum dicere quia disputator magis quam laudator
fuit Ceteri autem reges populi Romani excepto Numa Pompilio et Anco Mar-
cio qui morbo interierunt quam horrendos exitus habuerunt Tullus ut
dixi Hostilius victor et eversor Albe cum tota domo sua fulmine concrema-
tus est Priscus Tarquinius per sui decessoris filios interemp-
tus est Servius Tullius generi sui Tarquinii Superbi qui ei suc-
cessit in regnum nephario scelere occisus est Nec discessere a-
ditis arisque relictis dii tanto in optimum illius populi regem
parricidio perpetrato quos dicunt ut hoc misere Troie facerent
eamque Grecis diripiendam ardendamque relinquerent adulterio
Paridis fuisse commotos Sed insuper interfectori socero tam-
quam ipse successit Hunc illi dii nepharium parricidam soce-
ri interfectione regnantem insuper multis bellis victoriisque glo-
riantem et de manubiis Capitolium fabricantem non abscedentes sed presentes
manentesque viderunt et regem suum Iovem in illo altissimo templo hoc est in ope
parricide sibi presidere atque regnare perpessi sunt Neque enim adhuc innocens

Marginal notes:

De varro bello intra Romanos et generos et de adulacionibus fabularum et de Romulo falso deificato et de solis eclipsi

Quid Cicero qui de republica et de Scypione loquitur senserit in solis defectione propter Romulum qui non comparuit et de Tullo Hostilio rege tercio a Romulo fulmine perempto

Scipio inquit

De invectivis Ciceronis disputatoris de Hortensio dyalogo de solis defectionibus

plena

[illegible]

Tullus Hostilius fulmine concrematus Priscus Tarquinius interemptus Servius Tullius occisus propter flagicia

capitolium instruxerit et postea malis meritis urbe expulsus est sed ad ipsum reg
num in quo capitolium fabricaret innatissimi sceleris perpe
tratione pervenit. Quod non enim regno romani postea depule
runt ac se clauserunt menibus civitatis non ipsius lucrecie
stupro sed filii perpetratum fuit illo non solum nesciente sed etiam
absente commissum. Ardeam civitatem tunc obpugnabat, pro
populo romano bellum gerebat nescimus quid faceret si ad eius
noticiam flagicium [filii] deferretur et tamen inexplorato iudicio eius
et inexperto ei populus ademit imperium et recepto exercitu a quo
deseri iussus est clausis deinde portis non sinit intrare re
deuntem. At ille post bella gravissima quibus eosdem roma
nos concitatis finitimis attrivit postea quam desertus ab
eis quorum fidebat auxilio regnum recipere non valuit in opido
Tusculo rome vicino quatuordecim ut fertur annos privatam
vitam quietam habuit et cum uxore consenuit obtabiliore for
tassis exitu quam socer eius generi sui facinore nec igno
ranti filia sicut perhibetur extinctus. Nec tamen istum tarquinium
romani [crudelem] fidelem aut sceleratum sed superbum appellaverunt fortasse regios eius
fastus alia superbia non ferentes. Nam scelus occisi ab eo soceri optimi re
gis sui usque adeo contempserunt ut eum regem suum facerent. Ubi miror si non
scelere graviore mercedem tantam tanto sceleri reddiderunt. Nec discessere adytis
arisque relictis dii nisi forte quispiam sic defendat istos deos ut dicat
eos ideo mansisse rome quo possent romanos punire magis suppliciis
quam beneficiis adiuvare seducentes eos vanis victoriis et bellis gravissimis
conterentes. Hec fuit romanorum vita sub regibus laudabili tempore illius rei
publice usque ad expulsionem tarquinii superbi per ducentos ferme et quadraginta
et tres annos. cum ille omnes victorie tam multo sanguine et tantis empte ca
lamitatibus vix illud imperium intra viginti ab urbe
milia dilataverint quantum spacium absit ut saltem alicuius
getulie civitatis nunc territorio comparetur. Item

De primis autem romanos consulibus quorum alter alterum pa
tria pepulit moxque ipse post atrocissima parricidia a
vulnerato hoste vulneratus interiit

Huic tempori adiciamus etiam tempus illud quousque dicit salustius
equo et modesto iure agitatum dum metu tarquinio
et bellum grave cum etruria positum est. Quamdiu enim ut [etrusci] tusci tarquinio
redire in regnum conati opitulati sunt gravi bello roma concussa est
Ideo dicit equo et modesto iure gestam rem publicam metu premente non per
suadente iusticiam. In quo brevissimo tempore quam funestus ille annus fuit quo
primi consules creati sunt expulsa regia potestate. annum quippe suum non
compleverunt. Nam iunius brutus exhonoratum eiecit urbe collegam lucium
tarquinium collatinum. deinde mox ipse in bello cecidit mutuis cum hoste
vulneribus. occisis a se [primitus] filiis suis et uxoris sue fratribus
quod eos pro restituendo tarquinio coniurasse cognoverat. Quod
factum virgilius postea quam laudabiliter commemoravit continuo de
mentem exhorruit cum enim dixisset [natosque] pater nova bella mo
ventes ad penam pulchra pro libertate vocabit mox deinde excla
mavit ut aut Infelix utcumque ferent ea facta minores quo
libet inquit ea facta posteri ferant id est preferant et extol
lant qui filios occidit infelix est et tamquam ad consolandum
infelicem subiunxit. Vincit amor patrie laudumque immensa cupido
Nonne in hoc bruto qui et filios occidit et a se percusso hosti filio tarquinii
mutuo percussus supervivere non potuit eique potius ipse tarquinius supervixit
collatini collegae videtur innocentia vindicata qui civibus ob hoc tarqui
nio pulso pulsus est quod tyrannus ipse tarquinius nam et idem brutus consanguineus

Left margin: + immanissimi

Right margin (red): Propter perpetratum filii tarquinii in lucreciam commissum et si ipsius quam ardeam civitatem obpugnabat tarquinius a roma expulsus quia in opido tusculo privatam vitam duxit et interdum finitimis opitulantibus roma concussa est

Right margin: Roma sub regibus per ducentos ferme annos et quadraginta tres multo sanguine vix dilatavit imperium xx ti miliaribus

Right margin (red): xvi.

Right margin (red): De expulsione regum et creatione consulum de iunio bruto lucio tarquinio et de dictis virgilii

tarquinii fuisse phibetur Quia collatinu videlz similitudo nois pressit quia et
tarquinius vocabatur Mutare g° nomen non p̄uam cogeretur. postremo ī ei⁹
noie hoc uocabulū mi⁹ eēt sz lucius colatinus tm̄ vocaret-
tur. sz id non amisit q sine ullo detrimento possz amitte ut
et honore p̄mus consul et ciuitate bonus ciuis careret . nūb
tur Etiam ne ista ē gl'a bruti detestanda iniquitas et ni-
chilo utilis reipublice Etiam ne ad hanc ppetrandam Vincit a
mor prie laudūqz immensa cupido . Iam expulso utiqz tarq
nio tyranno consul cū bruto creatus ē maritus lucrecius lu
cius tarquinius colatinus quā iuste pplus mores in ciue non
nomen attendit . Quam impie brutus collegam p̄me ac noie illius po
testatis quē possz si hic offendebatur noīe tm̄ p̄uare et pria p̄uauit et
honore . hec mala facta sunt h adūsa acciderūt qn ī illa republica equo et
modesto iure agitatū ē . Lucrecius quoqz qui in locū bruti fuerat surro
gatus morbo anteqz idem annus finiretur absumptus ē . Ita publi⁹ valeri⁹
qui successerat conlatino et marcus oracius qui pro defuncto lucrecio
suffectus fuerat annū illū funereū atqz thartareū qui consules quinqz hunt
conpleuerunt quo anno colatius ipius noui honorem ac ptātem ausi
picata ē romana res publica tunc iam diminuto paululum metu non qz
bella conquieuerāt . sed quia non tam graui pondere urgebant Post im
pia consularis imperii quibus malis vexata fuit romana res publica dys
qz equo et monō opitulantibus quos colebant . xvii

Delucio co
latino lucre
cio publio va
lerio et de
aliis q̄ salu
stius ex
plicat

Finito sz tpe quo equo et mo-
desto iure agitatū ē secuta sunt q̄ idem salustius breuiter ex
plicat de miserrimi impio pres plebem extere de vita atqz ergo regio agere
more consule agro pelle . et ceteris expertibus soli imperio agē Quibus se
uicia et maxime fenore oppssa plebes cū assiduis bellis tributū et miliciā
simul tolleraret armata montē sacrū atqz aduentinū in
sedit dūqz tribunos plebis et alia iura sibi parauit discordi
arū et certamīs utriqz finis fuit secundū bellū punicū Quod
itaqz ego tantas moras uel scribens patiar uel lecturis efferam
quū misera fuit illa res publica tam longa etate p tot annos
usqz ad scdm bellū punicū bellis forinsecus inquietare non de
sistentibus et intus discordiis sedicionibus qz ciuilibus a salustio breuiter ī ti
matū ē . proinde victorie ille non solida beatorum gaudia fuerunt sed inania so
lacia miserorū et alia atqz alia sterilia mala subeunda illecebrosa incita
menta minime quietorū Nec nobis quia hoc dicimus boni romani prudentiores
qz succenseant quamqz de hac re nec petendi sunt nec monendi qui eos
minime succensores ee certissimū ē . Neqz enim grauius uel grauiora dicimus auc
toribus eorum et stilo ocio multum impares quibus tū ediscendis et ipi ela
borauerunt et filios suos elaborare compellunt . Qui aūt succensent . qui
me ferrent si ego dicerem qd salustius ait . plurime turbe sediciones .
et ad postremum bella ciuilia orta sunt . dū pauci quorum potentes quorum ī gratiam
plerique concesserant . sub honesto patrum aut plebis noīe dominationes affecta
bant . boniqz et mali ciues appellati non ob merita in rē publicam omnibus pit
corruptis . sz uti quisqz locupletissimus et iniuria validior quia p̄sentia de
fendebat pro bono ducebatur . Porro si illi scriptores hystorie ad honestā lib
ertatem ptinere arbitrati sunt . mala ciuitatis ppie non tacere quam multis locis
magno preconio laudare compulsi sunt . cū aliam veriorē quo ciues eterni le
gendi sunt non habent . quid nos facere conuenit . quorum spes
quanto in deo melior et certior tanto maior dz ee libertas .
cū mala p̄sencia xpo nro imputant . ut infirmiores imperitio
res qz mentes alienentur ab ea ciuitate in qua sola iugiter
feliciter qz viuendum ē . Nec in deos eorum horribiliora nos di
cimus . quam eorum identidem auctores quos legunt et predicant . quā
quidem et ex ipis ā dicemus accepimus . et nullo modo dicere ue

De monte
auentino
et scdo
bello
puni
co

De ciuibus
xpi et despe
cta et de
falsorum de
orū consu
tacio
ne

iuncta sufficiunt. Vbi erant tunc illi dii qui propter exiguam fallacemque mundi huius
felicitatem colendi existimantur, cum romani quibus se colendos mendacissima as-
tucia vendicabat tantis calamitatibus vexarent? ubi erat
quando valerius consul ab exulibus et servis incensum capitolium
cum defensaret occisus est. faciliusque ipse prodesse potuit edi io-
vis quam illi turbe tot numinum cum suo maximo atque optimo rege
cuius templum liberaverat subvenire. Vbi erat quando densissimis
fatigata civitas sedicionum malis, cum legatos athenas mis-
sos ad leges mutuandas pauloquam quieta opperiretur gravi
fame pestilenciaque vastata est. Vbi erant quando rursus populus
laboraret prefectum annone primum creavit. atque illa fame in va-
lescente Spurius melius qui esurienti multitudini frumen-
ta largitus est regni affectati crimen incurrit et eiusdem prefec-
ti instancia per dictatorem lucium quintum etate decrepitum a quinto
servilio magistro equitum cum maximo et periculosissimo tumultu
civitatis occisus est. Vbi erant quando pestilencia maxima exor-
ta diis inutilibus sine remedio populus diu multumque fatigatus
nova lectisternia quod numquam antea fecerat exhibenda arbitra-
tus est lecti aut sternebant in honore deorum. Unde hoc sacrum
vel pocius sacrilegium nomen accepit. Vbi erat quando per decem
continuos annos male pugnando crebras et magnas clades
apud veios exercitus romanus acceperunt nisi per furium camillum
tandem subveniretur quem postea civitas ingrata dampnavit.
Vbi erat quando galli romam ceperunt spoliaverunt incenderunt ce-
dibus impleverunt. Vbi erat cum illa insignis pestilencia tam ingentem
stragem dedit qua et ille furius camillus extinctus est qui rem publi-
cam ingratam et a veientibus ante defendit et de gallis postea vindicavit
Inde in hac pestilentia scenicos ludos aliam novam pestem non corporibus roma-
norum sed quod est multo perniciosius moribus intulerunt Vbi erant quando alia
pestilencia gravis de venenis matronarum exorta credita est Quarum sup-
fidem multarum atque nobilium mores deprehensi sunt omni pestilentia graviores.
vel quando in caudinas furculas a samnitibus obsessi ambo cum exercitu consu-
les fedus cum eis fedum facere coacti sunt, ita ut de equitibus
romanis sexcentis obsidibus datis ceteri amissis armis
aliisque spoliati privatisque tegminibus sub iugum hostium cum
vestimentis singulis mitterentur vel quando gravi pestilen-
cia ceteris laborantibus multi eciam in exercitu icti fulmine
perierunt. vel quando item alia intollerabili pestilentia esculapium ab epidauro
quasi medicum deum roma advocare atque adhibere compulsa est. Quando regem
omnium iovem qui iam diu in capitolio sedebat multa
stupra quibus adolescens vacaverat non permiserunt for-
tasse discere medicinam. vel cum conspirantibus uno tempore hosti-
bus lucanis brutiis samnitibus et tuscis et seno-
nibus gallis primo ab eis legati perempti sunt. deinde
cum pretore oppressus exercitus septem tribunis cum illo pe-
reuntibus et militum tredecim milibus vel quando post longas
et graves rome sediciones quibus ad ultimum plebs in
ianiculum hostili direpcione secesserat (secesserat) huius mali tam
dira calamitas erat ut eius rei causa quod in extremis
periculis fieri solebat dictator crearetur ortensius qui
plebe revocata in eodem magistratu expiravit quod
nulli dictatori ante contigerat et quod illis diis iam presente
esculapio gravius crimen fuit. Tunc non tam multa bella ubique crebru-
erunt ut inopia militum proletarii illi qui eo quod proli gignende vacabant
ob egestatem militare non valentes hoc nomen acceperant militie conscri-

De valerio consule occiso qui defensabat capitolium et de sedicionis et de consultacione deorum per longum passum

Cum fame labo-rarent prefectus annone primum creavit

Spurius melius frumenta esurientibus largitus est

Quando sunt lectisterna inchoata

Per x annos pugnatum apud veios clades exercitus romanus accepit

Ad caudinas furculas a samnitibus duo consules cum exercitu obsessi

De esculapio medico ab epidauro ione deo magno de capitolio. lucanis brutiis samnitibus tuscis senonibus gallis et de ianiculo et de septem tribunis et tredecim milibus militum peremptis

3

berent. Accitus etiā a tarentinis pirrus rex grecie tūc ingenti glā celebratus romanorum hostis effectus ē Cui sane deorum futuro aduentu cōsulenti satis urbane appollo sic ambiguū oraculū edidit ut ē duobus quid q̄ accidisset ipē diuinus habetur. Ait enī dico te pirre vincere posse romanos. atq ita sine pirro a romanis sine romam a pirro vincent. securus fatidicus utrūlibet expectarent euentū Que tunc q̄ horrenda utriusq exercitus clades. In qua tñ superior pirrus extitit ut iam possit appollinē pro suo itellectu p̄dicare diuinū. nisi proxime alio p̄lio romani abscederent superiores. atq in tanta strage bellorum etiā pestilencia grauis exorta ē mulierum. Nam priusq̄ maturos partus ederent grauide moriebantur. Ubi se credo esculapius excusabat q̄ archiatrum nō obstetricem profitebatur. pecudes quoq similiter interibant ita ut iā defecturum genus aīalium crederetur. Quid tempus illa memorabilis tā incredibili immanitate seuiens ut niuibus horrenda altitudine etiam in foro per dies quadraginta manentibus tyberis quoq glacie duraretur si nris temporibus accidisset q̄ ista et q̄nta dixisset. quid illa itidem ingens pestilencia quā diu seuit quā multos peremit Que cū in annum aliū multo grauius tenderetur frustra presente esculapio aditū ē ad libros sybillinos in quo genere oraculorum sicut cicero in libris de diuinatione commemorat magis interpretibus ut putant seu uolunt dubia coniectantibus credi solet. Tunc ergo dictū ē eam esse causam pestilencie q̄ plurimas edes sacras multi occupatas priuati tenerent. Sic interea a magno impericie uel desidie crimine esculapius liberatus ē. Unde aūt a multis edes ille sine interdictione occupate nemine prohibente nisi quia tante numinum turbe diu frustra fuerat supplicatū atq ita paulatim loco deserebantur a cultoribus ut tamq̄ uacua sine ullius offensione possent hominum salte usibus vindicari Nā q̄ tunc velut ad sedendā pestilenciā diligenter repetita atq reparata nisi postea eodemmodo neglecta atq usurpata latitarent. Non utiq magne peritie uarronis tribueretur. qd scribens de edibus sacris tam multa ignorata cōmemorat. sed tunc interim eleganus nō pestilencie depulsio sed deorum excusacio procurata ē

Quante clade romanos sub bellis punicis triuerunt frustra deorum p̄sidiis expetitis. XVIII

Iam vero punicis bellis cū inter utrumq imperium uictoria diu anceps atq incerta pendet. ppli q duo p̄ualidi impetus et aliarum fortissimos et opulentissimos agentur. q̄ multa minora regna contrita sūt. que urbes ample nobilesq delete et afflicte. q̄ p̄dite ciuitates. quā longe lateq tot regiones terreq vastate sunt. Quotiens victi hinc atq inde victores. quid hominū cōsumptū ē uel pugnancium militū uel ab armis uagancium p̄plorum. Quanta vis nauium marinis etiā p̄liis oppressa et diuersarum varietate tempestatū submersa. si enarrare uel cōmemorare conemur nichil aliud q̄ scriptores etiā nos erimus hystorie. Tunc magno metu perturbata romana ciuitas ad remedia noua et ridenda currebat. Instaurati sūt ex auctē librorum sibillinorum ludi seculares quorum celebritas inter centū annos fuerat instituta felicioribusq temporibus memoria negligente perierat. Renouarūt etiā pontifices ludos sacros inferis et ipsos abolitos annis retrorsum melioribus Nimirum enim qū renouati sūt tanta copia morientiū ditatos inferos etiā ludere delectabat Cum profecto miseri homines ipa bella rabida cruentas animositates funereasq hinc atq inde victorias

proletarij milites a prole gignenda et pirro rege grecie a tarentinis vocato

problemma appollinis de romanis et pirro

De esculapio et inne et glacie tybris xl diebus durantibus de libris sibillinis et libris cyceronis de diuinatione uarrone et bellis punicis

Ex auctē sibillinorum librorum instaurati sūt ludi seculares inter centū annos

magnos agerent ludos demonum et opimas epulas inferorum. Nichil sane miserabilius primo punico bello accidit quam quod ita romani victi sunt ut etiam regulus ille caperetur cuius in primo et in altero libro mentionem fecimus vir plane magnus et victor antea domitorque penorum qui etiam ipsum primum bellum punicum confecisset nisi aviditate nimia laudis et glorie duriores condiciones quam ferre possent fessis cartaginensibus imperasset. Illius viri et captivitas inopinatissima et more crudelissima si deos illos non cogit erubescere verum est quod aerei sunt et non habent sanguinem. Nec mala illo tempore gravissima intra menia defuerunt. Nam exundante nimis ultra morem fluvio tyberino pene omnia urbis plana subversa sunt aliis impetu quasi torrentis impulsis aliis velut stagno diuturno madefactis atque sublapsis. Istam deinde pestem ignis perniciosior subsecutus est qui correptis circa forum quibusque celsioribus etiam templo veste suo familiarissimo non pepercit. Ubi ei veluti vitam perpetuam diligentissima substitutione lignorum non tam honorate quam dampnate virgines donare consueverunt. Tunc vero illic ignis non tantum vivebat sed etiam seviebat. Cuius impetu exterrite virgines sacra illa fatalia que iam tres in quibus fuerant presserant civitates cum ab illo incendio liberare non possent. Metellus pontifex sue quodammodo salutis oblitus irruens semiustulatus abripuit. Neque enim vel ipsum ignis agnovit. At vero erat ibi numen quod etiam si fuisset fugisset. homo igitur potius sacris veste quam illa homini prodesse potuerunt. Si autem a semetipsis ignem non repellebant civitatem cuius salutem tueri putabantur quid contra illas aquas flamasque poterant adiuvare. sicut etiam res nichil ea prorsus potuisse patefecit. Hec istis nequaquam obicerentur a nobis si illa sacra dicerent non tuendis hiis bonis temporalibus instituta sed significandis eternis. Et ideo cum ea quod corporalia visibiliaque essent perire contingeret nichil hiis rebus minui propter quas fuerant instituta et posse ad eosdem usus denuo reparari. Nunc vero cecitate mirabili eis sacris que perire possent fieri potuisse existimant. Ut salus terrena et temporalis felicitas civitatis perire non posset. Proinde cum illis etiam manentibus sacris vel salutis contritio vel infelicitas irruisse monstratur mutare sententiam quam defendere nequeunt erubescant.

De epulis inferorum deludificatione demonum de bello punico de regulo victore cartaginensium sepedicto

De templo veste exusto de virginibus et metallo pontifice quibus ignis non pepercit quid profuerint romanis

De afflictione belli punici secundi qua vires partis utriusque consumpte sunt. xix.

Secundo autem punico bello nimis longum est commemorare clades duorum populorum tam longe secum lateque pugnantium ita ut hiis quoque fatentibus qui non tam narrare bella romana quam romanum imperium laudare instituerunt similior victo fuit ille qui vicit. hanibale quippe ab hyspania surgente et pyreneis montibus superatis gallia transcursa alpibusque disruptis tam longo circuitu auctis viribus cuncta vastando aut subigendo torrentis modo ytalie faucibus irruente quam cruenta prelia gesta sunt quociens romani superati. Quam multa ad hostem oppida defecerunt capta et oppressa quam dire pugne et tociens hanibali romana clade gloriose. De cannensi autem mirabiliter horrendo malo quid dicam. Ubi hanibal cum esset crudelissimus tamen tanta inimicorum atrocissima cede saciatus parci iussisse perhibetur. Unde tres modios anulorum aureorum cartaginem misit. Quo intelligerent tantam dignitatem in illo prelio cecidisse romanam ut facilius eam caperet mensura quam numerus. Atque hinc strages turbe cetere tanto utique numerosioris quanto infirmioris

De secundo bello punico hyspano hanibale pyreneos montes gallia alpes transeunte quot ytalicos romanos occidit in cannensi quod tres modios anulorum aureorum cartaginem misit unde romani de necessitate servos facerent liberos tunc donabant

que sine honore iacebant commovenda potius quam mutanda putaret. Deinde
tanta militum inopia secuta est ut romani reos facinorum proposita impuni
tate colligerent servicia libertate donarent atque illis pudendus non tam
suppleretur quam institueretur exercitus. Serviciis itaque immo ne faciamus iniuri
am iam libertis pro romana re publica iam pugnaturis arma defuerunt de
tracta sunt templis tamquam romani diis suis dicerent. Ponite que tam diu in
aniter habuistis ne forte aliquid utile facere possint inde nostra mancipia unde
vos nostra numina nichil facere potuistis. Tunc etiam stipendiis sufficiendis
cum defecisset erarium in usus publicos opes venere privatae adeo unoquoque
id quod habuit conferente ut preter singulos anulos aureos singulasque bullas
miserabilia dignitatis insignia nichil sibi auri senatus ipse quanto magis
ceteri ordines tribusque relinquerent. Quis ferret istos si
nostris temporibus ad hanc inopiam cogerentur cum eos modo vix fe
ramus cum pro superflua voluptate plura donantur histrioni
bus quam tunc legionibus pro extrema salute collata sunt.

Nunc hystrionibus plus datur quam in bello punico pro extrema salute hominum dari posset

De excidio saguntinorum quibus pro romanorum amiciciam
pereuntibus dii romanorum auxilium non tulerunt. XX.

Sed in his omnibus belli punici secundi malis nichil miserabilius
ac miserabili querela dignius quam excidium saguntinorum fuit.
hec quippe hyspanie civitas amicissima populi romani dum eidem
populo fidem servat eversa est. Hinc enim hanibal fracto federe romanorum
causas quesivit quibus eos irritaret ad bellum. Saguntum ergo ferociter
obsidebat quod ubi rome auditum est missi legati ad ha
nibalem ut ab eius obsidione discederet. Contempti cartha
ginem pergunt querimoniamque deponunt federis rupti infecto
que negocio roma redeunt. Dum hee more aguntur misera
illa civitas opulentissima sue rei publice romaneque
carissima octavo vel nono a penis mense deleta est.
Cuius interitum legere quanto magis scribere horroris est. Bre
viter tamen eum commemorabo ad rem quippe que agitur multum
pertinet. Primo fame contabuit. Nam etiam suorum cadaveribus
a nonnullis pasta perhibetur. Deinde omnium fessa rerum ne saltem
captiva in manus hanibalis perveniret ingentem rogum publice struxit in
quem ardentem ferro etiam trucidatos omnes se suosque miserunt. Hic aliquid
agerent dii helluones atque nebulones sacrificiorum adipibus inhiantes
et fallacium divinationum caligine decipientes. Hic aliquid agerent ut
civitati populi romani amicissime subvenirent et fidei conservatione pereun
tem perire non sinerent. Ipsi utique medii prefuerunt cum romane rei publice
interiecto federe copulata est. Custodiens itaque fideliter quod ipsis presidibus pla
cito inierat fide vinxerat iuratione constrinxerat perfido obsessa oppressa
consumpta est. Si ipsi dii tempestate atque fulminibus hanibalem postea roma
nis proximum menibus terruerunt longeque miserunt tunc primum tale aliquid
facerent. Audeo quippe dicere honestius illos pro amicis romanorum ideo
periclitantibus ne romanis frangerent fidem et nullam opem tunc
habentibus quam pro ipsis romanis qui pro se pugnabant atque adversus ha
nibalem opulenti erant potuisse tempestate sevire. Si ergo tutores essent
romane felicitatis et glorie tam grave ab ea crimen saguntine cala
mitatis averterent. Nunc vero quam stulte creditur diis illis defensoribus
romam victore hanibale non perisse qui saguntine urbi non potuerunt
ne pro eorum periret amicicia subvenire. Si saguntinorum christianus populus
esset et huiusmodi aliquid pro fide ewangelica pateretur quamquam se ipse nec ferro
nec ignibus corrupisset sed tamen si pro fide ewangelica excidium pateretur
ea spe pateretur qua in christum crediderat non mercede brevissimi temporis sed et
ernitatis interminae. Pro istis autem diis qui propterea coli perhibentur
propterea colendi requiruntur ut harum labentium atque transeuntium rerum

Hanibal rex hyspanie saguntum obsedit rupto federe ubi infinita miseria audita est nec dii suorum romanorum aliquid profuerunt quia non valuerunt

felicitas tuta sit quid nobis defensores et exultatores eorum de Saguntinis pereuntibus respondebunt nisi quod de illo Regulo exitio. Hoc quippe interest quod ille unus homo hec tota civitas utrisque tamen interitus conservatio fidei fuit. Propter hanc enim ad hostes et redire ille voluit et noluit ista transire. Conservata ergo provocat deorum iram fides? An possunt et diis propiciis perire non solum quique homines verum etiam integre civitates? Utrum volunt eligant. Si enim fidei servate irascuntur illi dii querant perfidos a quibus colantur. Si autem etiam illis propiciis multis gravibusque cruciatibus afflicti interire homines civitatesque possunt nullo fructu felicitatis huius coluntur. Desinant igitur succensere qui sacris deorum suorum perditis se infelices esse factos putant. Possent enim illis non solum manentibus verum etiam faventibus non sicut modo de miseria murmurare sed sicut tunc Regulus et Saguntini excruciati horribiliter etiam penitus interire.

Quam grata fuit romana civitas Scipioni liberatori suo et in quibus moribus egit quando eam Salustius optimam fuisse describit · xxi

Porro inter secundum et postremum bellum cartaginense quando Salustius optimis moribus et maxima concordia dixit egisse romanos. Multa enim pretereo suscepti operis modum cogitans. Eodem ipso ergo tempore morum optimorum maximeque concordie Scipio ille Rome Ytalieque liberator eiusdemque belli punici secundi tam horrendi tam exitiosi tam periculosi preclarus mirabilisque confector victor Hanibalis domitorque Cartaginis cuius ab adolescentia vita describitur diis dedita templisque nutrita inimicorum accusationibus cessit carensque patria quam sua virtute salvam et liberam reddidit in oppido Lyntnensi egit complevitque vitam post insignem suum triumphum nullo illius urbis captus desiderio ita ut iussisse perhibeatur ne saltem mortuo in ingrata patria sibi funus fieret. Deinde tunc primum per Gneum Manlium proconsulem de Gallogrecis triumphantem asyatica luxuria Romam omni hoste peyor irrepsit. Tunc enim primum lecti erati et preciosa stragula visa perhibentur. Tunc inducte in convivia psaltrie et alia licenciosa nequicie. Sed nunc de hiis malis que intollerabiliter homines paciuntur non de hiis que libenter faciunt dicere institui. Unde illud magis quod de Scipione commemoravi quod cedens inimicis extra patriam quam liberavit mortuus est ad presentem pertinet disputacionem quod ei romana numina a quorum templis avertit Hanibalem non reddiderunt vicem que propter istam tantum coluntur felicitatem. Sed quia Salustius eo tempore ibi dixit mores optimos fuisse propterea hoc de asyatica luxuria commemorandum putavi ut intelligatur etiam illud a Salustio in comparacione aliorum temporum dictum quibus temporibus peiores utique gravissimis discordiis mores fuerunt. Nam tunc id est inter secundum et postremum bellum cartaginense lata est etiam illa lex Voconia ne quis heredem feminam faceret nec unicam filiam. Qua lege quid iniquius dici aut cogitari possit ignoro. Verumtamen toto illo intervallo duorum bellorum punicorum tollerabilior infelicitas fuit. Bellis tantum foris conterebatur exercitus sed victoriis consolabatur domi autem nulle sicut alias discordie seviebant. Sed ultimo bello punico uno impetu alterius Scipionis qui ob hoc etiam ipse Affricani cognomen invenit emula imperii romani ab stirpe deleta est. Atque inde tantis malorum aggeribus oppressa romana res publica ut prosperitate ac securitate rerum unde nimium corruptis moribus mala illa congesta sunt plus nocuisse monstretur tam cito eversa quam prius nocuerat tam diu adversa Carthago. Hoc toto tempore usque ad Cesarem

Saguntini si pro xpo talia passi fuissent mercedem eternam huissent non de regulo

De bello cartaginensi salustio scipione oppido litinensi hanibale et gneo manlio proconsule triumphante de gallo grecis et asyatica luxuria

De mencione lectorum eratorum stragulorum conviviorum psaltriarum et alia licencia nequiciarum de scipione hanibale salustio et bello cartaginensi

De lege voconia ne quis heredem feminam faceret

De bello punico et alto scipione cartagine augusti de federe numantino de mancino consule et pullis volitantibus de cavea et augurio

augusti qui videtur nō adhuc ul' ipoꝝ opioe gl'osam sed contenciosam et exiciosam et plane iam enervē ac languidā libertatem modo extorsisse romanis et ad regale arbitriū cuncta revocasse et qi morbida vetustate collapsam veluti instaurasse ac renovasse rempublicā toto g° isto tpe omitto ex alijs atqꝫ alijs causis et bellicas clades et numantinū fedus horrenda ignominia maculosū volaverāt enī pulli de cavea et mancino cōsuli ut ayunt augurū malū fecerant qi ꝑ tot annos qbꝰ illa exigua civitas romanoꝝ circūsessa exercitū afflixerat ipsiqꝫ romane reipublice terrori esse iam ceperant Alij tamē ea malo augurio ꝑcesserūt sed h mq̄ omitto

De mitridatis edicto quo omēs cives romanos qui intra asyam invenirentur

Quamvis illud nequaq̄ taceri qd mitridates iussit occidi · xxii

Metridates rex Asye ubiqꝫ in Asya peregrinantes cives romanos atqꝫ in innumerabili copia suis negocijs intentos uno die occidi iussit et factū est Quā illa miserabilis res facies erat subito quemqꝫ ubicūqꝫ fuisset inventus ī agro ī via in oppido ī domo in vico ī foro in templo ī lecto in convivio inopinate atqꝫ impie fuisse trucidatū ? Quis gemitus morienciū Que lacrime forsam spectanciū vide et ferienciū fuerint q̄ dura necessitas hospitū nō solū videre di nephārias illas cedes domi sue verū et ꝑpetrandi ab illa blanda comoditate humanitatis repente mutatis vultibus ad hostile negociū in pace peragendū mutuans repente dictans modo vulneribus cū ꝑcussus in corpore et ꝑcussor ī aīo ferietur Num et isti omēs auguria contempserunt Num deos et domesticos et publicos cū de sedibus suis ad illam irremeabilem peregrinacōm profecti sunt quos consulerent nō habebant hoc si ita ē nō habent cur isti ī hac cā de nr̄is tpibus conquerant · olim romani h vana contempnunt Si aūt consuluerunt videat quid ista profuerunt qn ꝑ solas hūanas duntaxat leges nemine prohibente licuerit

Metridates rex Asye uno die iussis locis omnes cives romanos iussit occidi Et quid profuerunt romanis auguria et falsi dij

De motionibus malis quibꝰ rōna res publica exagitata ē precedente ꝑdigio q̄ in rabie omī aialiū que hominibꝰ serviunt · xxiii

Sed iam illa mala breviter qūtū possumꝰ commemoremus · Que qūto interiora tanto miseriora extiterunt discordie civiles vel pocius inciviles. Nec iam sediciones sed eciā ipa bella urbana ubi tantus sanguis effusus ē ubi partium studia nō concionum dissensionibus varijsqꝫ vocibus in alterutrū sed plane iam ferro armisqꝫ sevebant. bella servilia bella civilia qūtū romanū cruorem fuderunt qūtū ytalie vastacōm desercionemqꝫ fecerunt · Nam anteqꝫ se adversum romam sociale lacium commoveret cuncta aialia humanis usibus subdita · canes equi asini boves et que alia pecora sub hominū dominio fuerunt subito efferata et domestice lenitatis oblita relictis tectis libera vagabantur et omne nō solū alioꝝ verum et dnoꝝ adversabantur accessū nō sine exicio ul' periculo audentis si quis de prope urgeret qūti mali fuit h signū fuit qd tū mali fuit si hoc eciā signū nō fuit h' si nr̄is tpibus accidisset rabidiores istos qm sua illa aialia pateremur

Tempe xanitatis tot bella socialia bella servilia bella civilia et ytalia rom et in lacio fa nos

Divisa gnā aialiū domestica efferata fca sūt qd tpe xanitatis factū nō ē

De discordia civili quam gracchice sediciones excitaverunt · xxiiii

Inicium autem civiliū maloꝝ fuit sediciones gracchoꝝ agrarijs legibus excitate Volebant enī agros ꝑplo dividere quos nobilitas ꝑ eram possedebat Sed iā vetustam iniquitatem audere convellē periculosissimum ymo vō ut res ipa docuit perniciosissimum fuit que funera facta sunt cū prior gracchus occisus ē que et cū alius fr̄ eius nō longe interposito tpe neqꝫ enī legibus et ordine potestatū sed turbis armoꝝqꝫ conflictibus

Inicium civiliū belloꝝ fuit agrachijs

nobiles ignobilesqz vocabant post gracchi altius inter
fectonē. Lucius opimꝰ cōsul qui adūsus eū intra ur-
bem arma cōmouerat eoqz cum socijs oppsso et extic-
to ingentē ciuiū stragem fecerat cū qōne hrēt ia
iudiciaria inqsicione ceteros psequens tria milia ho
minū occidisse phibetur. Ex quo intelligi pt quantaz
multitudinē mortuū hrē potuit turbidꝰ cōflictus ar-
moz qū tantā hūit iudicioz velut examīata cog-
nitio. Percussor gracchi ipius caput quantū graue erat
tanto auri pondē consuli vendidit hec enī pactio
cedem pcesserat in qua etiā occisus est cū liberis marchus fuluiꝰ ꝯsularis

De occisione nobilium grachorū et multorū milium hominum. per lucium opimium consulem nec marchꝰ fulluiꝰ ꝯsularis occisus est

De ede concordie ex senatus ꝯsulto ī loco seditionū et cediū cōdita

Eleganti sane senatꝰ cōsulto eo ipō loco ubi funereus tumultus ille cōmissus ē vbi tot ciues ordinis cuiusqz ceciderunt. edes cōcordie facta ē ut gracchoz pene testis concionaciū oculos feriret memoriāqz cōpungeret. Sed hoc quid aliud fuit quā irrisio deoz illi dee templū construere que si eēt in ciuitate nō tantis dissensionibus dilacerata corrueret. Nisi forte sceleris huiꝰ rea cōcordia qz deseruerat aīos ciuiū meruit in illa ede tamqz in carcerē includi. Cur enī si rebus gestis cōgruerē voluerunt nō ibi potius edem discordie fabricarūt. An vlla racō redditur cur ꝯcordia dea et discordia dea non sit ut scdm labeonis distictonez bona sit ista illa vō mala. Nec ipē aliud secutus videtur qz qz aduertit rome etiā febri sicut saluti templū constitutū. Eo mō igitur nō tm̄ cōcordie vez etiā discordie cōstitui debuit. Periculose itaqz romani tanta mala dea irata viuē voluerunt nec troianū excidiū recoluerūt originē ab eius offensione sumpsisse. Ipa quippe qz inter deos non fuit inuitata triū dearz litē aurei mali suppositione ꝯmēdata ē. Unde rixa numinū et venus victrix et rapta helena et troia deleta. Qua ꝓpter si forte indignata qz inter deos ī urbe nullū templū hrē meruit. Ideo iam turbabat tantis tumultibus ciuitatē quanto atrocius potuit irritari cū in loco illius cedis hoc ē in loco sui operis aduersarie sue constitutā edem videret. Hec vana ridentibus nobis illi docti sapientesqz stomachantur. et tm̄ numinū bonoz maloz qz cultores de hac qōne cōcordie discordieqz nō exeunt sine ptermiserunt harum dearz cultū eisqz febrem bellonāqz ptulerunt quibus antiqua fana fecerunt siue et istas coluerunt cū sic eos discedente cōcordia discordie semens usqz ad ciuilia bella perduxerit.

Irrisio falsoz qd templū dee concordie factū ē ubi tot milia perempta sūt qd pociꝰ discordie fieri debuit

De labeone qui dicit tēpla feb[ri] et discordie deabus facta uel fienda sic saluti et concordie deabus

Itē de rapta helene et aureo malo inter tres deas īnonē palladē et venerem specto et excidio troiano

De diuisis generibus belli q post cōditam edem sūt secuta. xxvi. c

Preclarum vō sedicionibus ob stacilū edem concordie testem cedis suppliciqz gracchoz cōcionātibus opponendā putarunt quantū ex hoc profecerunt indicant secuta peiora. laborarūt enī deinceps cōcionatores nō exemplū deuitare gracchoz sed supare ꝓpositū lucius saturninꝰ tribunꝰ plebis et gayus seruilius ptor et multo post marchus drusus quoz omnī sedicionibus cedes pmo iam tūc grauissima deinde socialia exarserunt bella quibꝰ ytalia vehemēter afflicta et ad vastitatem mirabilem desertionēqz producta ē. Bellū deinde seruile successit et bella ciuilia. Que plia commissa sūt quid sanguinis fusū ut omēs ferē ytalie gētes

De lucio saturnino tribuno plebis gayo seruilio pretore marco druso bello seruili et ciuili et lxx gladiatoribus

quibus romanum maxime prepollebat imperium tamquam feritas barbariei dominaretur iam expansissimus. hoc est minus quam lxx gladiatoribus quorum adventu bellum servile constitutum sit ad quantum numerum et quam atrem ferocemque pervenerint quos ille numerus imperatores ipsi romani superaverint quas et quot civitates regionesque vastaverint vix qui hystoriam conscripserint satis explicare potuerunt. Neque hic solum fuit servile bellum sed et macedoniam provinciarum plures servicia depredata sunt et deinde syciliam horamque maritimam quanta etiam et quam horrenda commiserunt. primo latrocinia deinde valida bella piratarum quis pro magnitudine rerum valeat eloqui.

De bello civili mariano atque syllano. c xxvij

Quum vero marius civili sanguine iam cruentus multis adversariis sibi peremptis victus urbe profugisset Vir paululum respirante civitate ut verbis tullianis utar superavit. Postea cynna cum mario cum viris clarissimis viris interfectis lumina civitatis extincta sunt. Ultus est huius victorie crudelitatem postea sylla ne dici quidem opus est quanta diminucione civium et quanta calamitate rei publice. De hac enim vindicta que punitior fuit quam si scelera que puniebatur impunita relinquerentur ait lucanus: Excessit medicina modum nimiumque secuta est. Qua morbi duxere manum periere nocentes Sed cum iam soli possent superesse nocentes. Illo bello mariano ac syllano exceptis qui foris in acie ceciderunt ipsis quoque urbe cadaveribus vici platee fora theatra templa completa sunt ut difficile indicaretur qui victores plus timerent ediderunt utrum prius ut vincerent an postea quam vicissent. cum primum victoria mariana qui de exilio seipse restituit exceptis passim quoque usum cedibus factis caput octavij consulis ponetur in rostris. cesar et fimbria domibus trucidarentur. Sunt duo crassi pater et filius in conspectu mutuo mactarentur. bebyus et numitorius unco tracti sparsis visceribus interierunt. catulus hausto veneno semanibus inimicorum subtrahet. merula flamen dyalis precisis venis iovi etiam suo sanguine litavit. In ipsis autem marij oculis continuo feriebant quibus salutantibus dexteram porrigere noluisset.

Qualis fuit syllana victoria vindex mariane crudelitatis xx viij c.

Syllana vero secuta victoria huius videlicet vindex crudelitatis post tantum sanguinem civium quo fuso fuerat comparata finito iam bello in inimicos viventibus crudelius in pace grassata est. Jam etiam post marij maioris pristinas ac recentissimas cedes addite fuerant alie graviores mario minore atque carbone earundem partium marianarum qui sylla imminente non solum victoriam verum etiam ipsam desperantes salutem cuncta suis alijs cedibus impleverunt. Nam preter stragem late per omnia diffusam obsesso etiam senatu de ipsa curia tamquam de carcere producebantur ad gladium. mucius scevola pontifex quoniam nichil aput romanos templo veste sanctius habebatur aram ipsam amplexus occisus est. Igneque illum qui perpetua cura virginum semper ardebat suo pene sanguine extinxit. Urbem deinde sylla victor intravit qui in villa publica non iam bello sed etiam pace semetipsos septem milia pe ditorum inermiumque non pugnando sed iubendo prostravit. In urbe autem tota quem vellet silla unusquisque feriebat. Unde tot funera immeabant ut omnino non poterant donec sylle suggeritur sinendos esse aliquos vivere ut essent quibus possent imperare qui vicerant. Tunc iam cohibita que t hac atque hac passim furibunda ferebatur licentia iugulandi tabula illa cum magna gratulatione proposita est que hominum equestrique ordine splendido

de depredatione macedonie syacie horeque maritime piratis latrocinijs bellis

de cynna et mario viris clarissimis interfectis

De bello syllano mariano et cadaveribus octavio consule cesare fymbria trucidatis crassis mactatis bebyo numitorio eiusdem et catulo veneato et merula flamine dyali lycato

De mario iuniore carbone senatu obsesso et gladijs occiso per syllam et scevolam pontificem in templo veste dee tempore pacis et multitudine hominum passim interemptis et mutilatis

equestri sz atz senatorio occidendorum ac proscribendorum duo milia cotinebat contristabat mi sed consulabatur modus Neqz tot cadebant tm merorus quntum leticie · qr ceteri no timebant Sz in quibusdaz eorum qui pro eorum nisi erat eciã ipa licet crudelis ceterorum securitas genera mortium exquisita congemi nit Quendam enim sine ferro lamancium manus diripuerunt inmanius homines hominem vivum tamqm bestie solent discerpere cadaver abiectum Alius occulis effossis et particulatim mebris amputatis intantis cruciatibus diu vivere vel pocius diu mori coactus e Subhastate sunt et tamqm ville quedam nobiles civitates Una vo velut unus reus duci iubetur sic tota iussa e trucidari hec facta sunt in pace post bellum non ut celeraretur obtinenda victoria · sz ne contepneretur obtenta · pax cum bello de crudelitate certavit et vicit Illud enim prostravit armatos · ista nudatos bellum erat ut qui feriebatur si posset feriret · pax aut no ut qui evaserat viveret sed ut moriens no repugnaret De operacione gothice irrupcionis · cum eius cladibus quas romam vel agallis vel abellorum civilium auctoribus excepimus · XXIX

Que rabies exterarum gencium q sevicia barbarorum huic de civibus victorie civium comparari pt · Quid roma funestius tetrius amarius qz vidit utrum olim et gallorum et paulo ante gothorum irrupcionem an marii et sylle aliorumqz in eorum partibus virorum clarissimorum tamqm suorum luminum in sua mebra ferocitatem Galli quidem trucidaverunt senatum Quidquid eius in urbe tota pt arcem capitolinã q sola utcuqz defensa e reperire potuerunt sz in illo colle constitutis auro vitam saltem vendiderunt quã · et si ipi ferro rapere no possent · possent tm obsidione consumere Gothi vo tam multis senatoribus pepercerunt ut magis mirum sit q aliquos peremerunt · At vo sylla vivo adhuc mario ipm capitolinum qd agallis tutum fuit ad decernendas cedes victor insedit Et cum fuga marius lapsus e ferocior cruencior rediturus iste in capitolio per senatus eciam consultum tam multos vita rebusqz privavit Marianis aut partibus sylla absente quid sanctum cui parcerent fuit qui mucio civi senatori pontifici arã ipaz ubi erant ut ayunt fata romana miseris ambienti amplexibus no pepercerunt · Syllana vo tabula illa postrema ut omittamus alias innumerabiles mortes plures iugulavit senatores quam gothi expoliare potuerunt Qua igitur fronte quo corde qua inpudencia insipiencia vel pocius amencia illa diis suis no imputant et hec nostro imputant xpo De conexione bellorum qui adventum xpi plurima et gravissima precesserunt · XXX ·

Quid gothy et galli gentes extere pluribus romanis pepercerunt et capitolio q sylla et marius q pt duo milia occidendorum in tabula cotentorum quasi infiniti tos occiderunt

Crudelia bella civilia omnibus bellis hostibus auctoribus eorum fatentibus amariora quibus illa res publica nec afflicta sed omnio perdita iudicata e longe ante adventum xpi exorta sunt et sceleratarum contextione causarum abello mariano atqz syllano ad bella senatorii et catiline Quorum a sylla fuerat ille proscriptus ille nutritus Inde ad lepidi et catuli bellum quorum alter gesta syllana rescindere alter defendere cupiebat Inde ad pompeii et cesaris quorum pompeius sectator sille fuerat eiusqz potenciam vel equaverat vel iam eciã superaverat cesar aut pompeii sentenciaz ferebat · Sz quia no habebat quã tm illo victo mitior fectoqz transcendit hinc ad alium cesarem qui post augustus appellatus e pervenerunt quo imperante natus e xpus Nam et ipe augustus cum multis gessit bella civilia et in eis eciã multi clarissimi viri perierunt inquos et cycero disertus ille artifex regende rei publice Pompeii quippe victorem gayum cesarem qui victoriam civile clementer exercuit suisqz

Quare romani imputant xpo civilia bella et no falsis diis suis cum ante adventum xpi bellum syllanum marianum sertorium et catiline lapidi et catuli et alia gessarentur

De pompeyo cesare augusto cicerone desertissimo gayo cesare

adusarius vitam dignitatemq; donauit tamq; regni adpetitorem quondam nobilium coniuracio senatorum uelut pro rei publice libertate in ipsa curia trucidauit. Huius deinde potenciam multum moribus dispar viciisq; omnibus inquinatus atq; corruptus affectare videbat antonius. Tunc emerserat mirabilibus indolis adolescens ille alius cesar illius gaii cesaris filius adoptiuus qui ut dixi postea est appellatus augustus. Huic adolescenti cesari ut eius potentia contra antonium nutriretur cycero fauebat sperans eum depulsa et oppressa anthonii dominacione instauraturum rei publice libertatem usq; adeo cecus atq; improuidus futurorum ut ille ipse iuuenis cuius dignitatem ac potestatem fouebat et eundem cyceronem occidendum anthonio quadam quasi concordie pactione permitteret, et ipsam libertatem rei publice pro qua multum ille clamauerat dicioni proprie subiugaret.

Quam impudenter prouincia incomoda xpo imputent qui deos colere non sinuntur cum tante clades eo tempore quo colebantur extiterint. xxxi.

Deos suos accusent et tantis malis qui xpo nostro ingrati sunt de tantis bonis. Certe quando illa mala fiebant, calebant are numinum sabeo thure sertisq; recentibus halabant, clarebant sacerdocia, fana renitebant, sacrificabatur, ludebatur, furiebatur in templis, quando passim tantus ciuium sanguis a ciuibus non modo ceteris locis verum inter ipsa quoque deorum altaria fundebatur. Non elegit templum quo confugeret tullius, quia frustra elegerat mucius. Hii vero qui multo indignius insultant temporibus xpianis, aut ad loca xpo dicatissima confugerunt aut illuc eos ut viuerent eciam ipsi barbari deduxerunt. Illud scio et hoc mecum quisquis sine studio partium iudicat facillime ignoscit, ut omittam cetera que multa commemoraui et alia multo plura que commemorare longum putaui, si humanum genus ante bella punica xpianam reciperet disciplinam et consequeretur rerum tanta vastatio quanta illis bellis europam affricamq; contriuit, Nullus patitur nisi xpiane religioni mala illa tribuisset. Multo autem eorum minus voces tollerarentur quantum attinet ad romanos si xpiane religionis receptionem et diffamacionem vel irrupcio illa gallorum vel tyberini fluminis ignisque illa depopulacio vel que cuncta mala precedunt bella illa ciuilia sequerentur. Mala eciam illa que usq; adeo incredibiliter acciderunt ut inter prodigia numerarentur si xpianis temporibus accidissent quibus ea nisi xpianis hominibus tamquam crimina obicerentur. Omitto quippe illa que magis fuerunt mira quam noxia: boues locutos, infantes nondum natos de uteris matrum quedam uerba clamasse, volasse serpentes, feminas et gallinas et homines in masculinum sexum fuisse conuersas, et cetera huiusmodi que in eorum libris non fabulosis sed hystoricis seu vera seu falsa sunt non inferunt hominibus perniciem sed stuporem. Sed cum pluit terra, cum pluit creta, cum pluit lapidibus non ut grando appellari solet hoc nomine sed omnino lapidibus hec profecto et grauiter ledere potuerunt. Legimus apud eos ethneis ignibus ab ipso montis vertice usq; ad litus proximum decurrentibus ita mare feruisse ut rupes exurerentur et pices nauium soluerentur. Hoc utique non leuiter noxium fuit quamuis incredibiliter mirum. Eodem rursus estu ignium tanta vi fauille scripserunt completam esse sycilliam ut cathinensis urbis tecta obruta et pressa dirueret. Qua calamitate promoti misericorditer eiusdem anni tributum ei relaxarunt romani. Locustarum eciam in affricam multitudinem prodigii similem fuisse cum iam esset populi romani prouincia litteris mandauerunt

[Left margin:] Cui vehementer pro eadem illa velut patria libertate cicero resistebat

[Right margin:] Augustus gayus filius adoptiuus consilio cicerone pro re publice contra anthonium prestitit et opposuit quem ipse in meoribus beneficiis subiecto anthonio pro misit occidendum

[Right margin:] Romani imputent diis suis tanta mala urbi irrogatis europe et affrice et non xpo

[Right margin:] Cui tempore xpianitatis gallorum tyberini fluminis ignium famis depopulacio romani et alia accidisset ut quodam fidelibus xpianis pro omnibus obiceretur

[Right margin:] Boues locutos infantes nondum natos de uteris matrum quedam uerba clamasse volasse serpentes feminas et gallinas in masculinum sexum conuersas hystorie tradunt

[Right margin:] De pluuia terre creta cum lapidibus et de igne ethne fuisse mare ut rupes exurerentur quod fauille totam siciliam texerunt et catinensis ciuitatis tecta ruerunt

Consūptis eni̅ fructibus foliisq̅ lignorum ingenti atq̅ inestimabili nube in
mare dicit̄ ee̅ deiectam Qua mortua redditaq̅ litoribus atq̅ hinc aere
corrupto tantā ortam pestilenciam sic dicit̄ ut in solo regno masinisse oc
tingenta milia hominū perisse referant Et multo amplius
in terris littoribus proximis Tunc utiq̅ ex triginta milibus
immortui
iuvenum q̄ ibi erant decem remansisse confirmant Talis i
taq̅ vanitas qualem ferimus eiq̅ respondere compellimur quid
horum non xpiane religioni tribueret si xanis temporibus vide
ret Et tamen diis suis ista non tribuunt quorum cultum ideo requi
runt ne ista vel minora paciantur cum ea maiora pertulerit
a quibus antea colebantur Incipiunt tytuli libri quarti s. aug.

De multitudine locustarum in affrica que omnes fructus et folia consumpserunt qua pereunte in mare proiecta octingenta milia hominum dicunt perisse preter infinitos

Debiis que primo volumine disputata sunt I De
hiis que libro secundo et tercio continentur II An
altitudo imperii que non nisi bellis acquirit̄ in bonis sapientum ha
benda sit sive felicium III Quam similia sint latrociniis regna absq̅
iusticia IIII De fugitivis gladiatoribus quorum potencia similis fuit regie dig
nitati V De cupiditate nini regis qui ut latem dilataretur primus intulit bel
la finitimis VI An regna terrena inter perfectus suos atq̅ defectus deorum
iuventur vel destituantur auxilio VII Quorum deorum presidio putent roman
imperium sive auctum atq̅ servatum tum singulis vix singularum rerum tuicionem committen
dam ee crediderint VIII An imperii romani et diuturnitas tam fuerat ascri
benda que summum deum cultores ipsius opinantur IX Quas opiniones secu
ti sunt qui diversos deos diversis mundi partibus prefecerunt X De multis diis quos
doctores paganorum unum eundemq̅ Iovem ee defendunt XI De opinione eorum
qui deum animam mundi et mundum corpus dei ee putaverunt XII De hiis qui so
la racionalia animancia partes ee unius dei asserunt XIII Augmenta regnorum iovi
incongruenter ascribi cum si ut volunt dea est victoria ipsa huic negacio sola
sufficeret XIIII An congruat bonis lacius velle regnare XV Quid sunt q̅
romani omnibus rebus et omnibus motibus deos singulos deputantes edem
quietis extra portas ee voluerint XVI An si iovis summa potestas est etiam vic
toria dea debuerit estimari XVII Felicitatem et fortunam qui deas putant
qua racione secernant XVIII De fortuna muliebri XIX De virtute et fide quas
pagani templis et sacris honoraverunt pretermittentes alia bona q̄ simi
colenda fuerunt si recte aliis divinitas tribuebatur XX Quod unum non in
telligentes deum virtutem saltem felicitate debuerunt ee contenti XXI De scien
cia colendorum deorum quam a se varro glatur collatam ee romanis XXII De fe
licitate quam romani multorum veneracione deorum diu non coluerint honore divino
cum pro omnibus sola sufficeret XXIII Qua racione defendant pagani quod inter deos
colant ipsa dona divina XXIIII De uno tamen colendo deo q̄ licet nomine ignoretur tamen
felicitatis dator ee sentitur XXV De ludis scenicis quos sibi dii celebrari
a suis cultoribus exegerunt XXVI De tribus generibus deorum quos de quibus
scevola pontifex disputavit XXVII An ad optinendum dilatandumq̅ regnum
profuerint romanis cultus deorum XXVIII De falsitate auspicii quo romani
regni fortitudo stabilitas visa est indicari XXIX Qualia de hiis gencium etiam
cultores eorum se sentire fateantur XXX De opinionibus varronis qui reprobata
persuasione populari licet ad noticiam veri dei non pervenit unum tamen deum colendum
ee censuit XXXI Ob quam spem utilitatis principes gencium aput subiectos
sibi populos falsas religiones voluerint permanere XXXII Quod iudicio et potestate di
vi omni regnum atq̅ regnorum ordinata sunt tempora XXXIII De regno iudeorum quod ab
uno et vero deo institutum atq̅ servatum est donec in vera religione manserunt XXXIIII

Incipit liber IIII Aurelii Aug. de civitate dei de hiis que primo volu
mine disputata sunt I

De civitate dei et derisione communiter eius et flos deos

E am[…]itate dei dicere exorsus primus respondere
dum [..]putavi eius inimicis qui terrena
gau[..]dia consectantes rebusq̅ fugatibus
inhiantes quidquid in eis triste miserum pocius

admonetis dei quam puniens lenitate paciuntur religioni increpitant Xrane
que vna e salubris et va religio et quam cum sit in eis eciam vulgus indoctum
velut doctorum auctore modum minus grauius irritant existimantibus impiis
ea que suis temporibus insolite acciderint per alia retro tempora accidere non solere
eorumque opinionem eciam hiis qui eam falsam esse nouerunt ut aduersus nos in-
ta murmura habere videantur sue scientie dissimulatione firmantibus de libris quos
auctores eorum ad cognoscendam preteritorum temporum hystoriam memorie manda
uerunt longe aliter esse quam putant demonstrandum fuit et simul docendum deos
falsos quos uel palam colebant uel occulte adhuc colunt eos esse immundis
simos spiritus et malissimos ac falsissimos et fallacissimos demones usque
adeo ut aut veris aut fictis eciam suis tamen criminibus delectentur que
sibi celebrari per sua festa voluerunt Vt a perpetrandis dampnabilibus facinoribus huma
na reuocari non possit infirmitas dum ad hoc imitanda velut diuina probetur
auctoritas · hec non ex nostra coniectura probamus sed partim ex recenti memoria
et ipsi vidimus talia De hiis que libro secundo et tercio continentur · C ij ·

Quia et talibus numinibus exhiberi partim ex litteris eorum qui non tam
in contumeliam sed tamquam in honorem deorum suorum ista conscripta
posteris reliquerunt ita ut vir doctissimus aput
eos narro et grauissime auctoritatis cum rerum humanarum atque diui-
narum dispartitos faceret libros alios humanos alios diuinos pro
sua cuiusque rei dignitate distribuens non saltem in rebus huma-
nis sed in rebus diuinis ludos scenicos poneret Cum utique si
tantum boni et honesti homines in ciuitate essent nec in rebus
humanis ludi scenici esse debuissent quod profecto non auctoritate hu-
manis ludi scenici esse debuissent quod profecto non auctoritate sua
fecit sed quoniam eos Rome natus et educatus in diuinis rebus inuenit ·
Et quoniam in fine primi libri que deinceps dicenda essent breuiter posuimus et ex
hiis quedam in duobus consequentibus diximus exspectacionem legencium que rest
tant reddenda cognoscimus · promiseramus ergo quedam nos esse dicturos aduersus
eos qui rome reipublice mala in religionem nostram referunt et commemora-
turos quecumque et quantacumque occurrere potuissent uel satis esse viderentur mala que
illa ciuitas pertulit vel ad eius imperium prouincie pertinentes antequam
eorum sacrificia prohibita fuissent que omnia procul dubio non tribuerent si iam
uel illis clareret nostra religio uel ita eos a sacris sacrilegiis prohiberet · hec
in secundo et tercio libro satis quantum existimo absoluimus
In secundo agentes de malis morum que mala uel sola uel maxima
deputanda sunt In tercio autem de hiis malis que stulti sola perpe-
ti exhorrent corporis videlicet et terrenarum rerum que plerumque pa-
ciuntur et boni Illa vero mala non dico pacienter sed libenter
habent quibus ipsi fiunt mali Et quam pauca dixi de ipsa sola ciuitate atque
eius imperio nec inde omnia usque ad cesarem augustum quid si commemorare
voluissem et exaggerare illa mala que non sibimutuo homines faciunt sicut
sunt vastaciones euersionesque bellancium · sed ex ipsius mundi elementis terrenis
accidunt rebus que vno loco apuleyus breuiter stringit in eo libello quem
de mundo scripsit terrena omnia · dicens mutaciones conuersiones et in-
teritus habere Namque inmodicis tremoribus terrarum ut verbis eius utar
dissiluisse humum et interceptas urbes cum populis dicit abruptis eciam
imbribus prolutas totas esse regiones illas eciam que prius
fuerant continentes hospitibus atque aduenis fluctibus
insulatas aliasque desidia maris pedestri accessu peruias
factas ventis ac procellis euersas esse ciuitates incendia
de nubibus emicuisse quibus orientis regiones conflagra-
te perierunt et in occidentis plagis scaturigines quasdam
ac proluuiones easdem strages dedisse sic ex ethne verticibus quondam
effusis crateribus de clivo torrentis vice flammarum flumina cucurrisse
si hec atque huiusmodi que habet hystoria vnde possem colligere volu-
issem quando finissem que illis temporibus euenerunt antequam Xpi nomen vlla istorum

Quid narro in libros sine magne auctoritatis ludos scenicos posuit

Quid in secundo et tercio libris tractatum

In libro de mundo apuley platonici de motu terre vrbes esse interceptas

aliasque ex ethne verticibus quondam effusis crateribus de clivo torrentis vice flammarum flumina cucurrisse

vana et veri saluti perniciosa comprimerent promiseram me esse demonstraturum quos eorum mores et quam ob causam deus verus ad augendum imperium adiuvare dignatus est In cuius potestate sunt omnia regna. quamque eos nichil adiuvenerint hii quos deos putant et potius quantum decipiendo et fallendo nocuerint Unde nunc mihi video esse dicendum et magis de incrementis imperii romani Nam de noxia fallacia demonum quos velut deos colebant quantum mali invexerit moribus eorum in secundo maxime libro non parum iam dictum sit per omnes ante absolutos tres libros ubi oportunum visum est commendavimus eciam in ipsis bellicis malis quantum solaciorum deus per christi nomen cui tantum honoris barbari detulerunt preter bellorum mores bonis malisque contulit quomodo facit solem suum oriri super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos Iam itaque videamus quale sit quod tantam latitudinem ac diuturnitatem imperii romani illis diis audent tribuere quos eciam per turpium ludorum obsequia et per turpium hominum ministeria se honeste coluisse contendunt

Quomodo deus verus ihesus christus auxit imperium et non augustus filius dei.

An altitudo imperii quod non nisi bellis acquiritur in bonis sine sapientum habenda sit sine felicium. iii.

Quamquam prius vellem paululum inquirere quae sit racio quae prudencia cum hominum felicitatem non possit ostendere semper in bellicis cladibus et in sanguine civili vel hostili tamen semper humano cum tenebroso timore et cruenta cupiditate versancium ut intrare leticie comparetur fragili splendide cum timeatur horribilius ne repente frangatur. De imperii latitudine ac magnitudine velle gloriari hoc ut facilius diiudicetur non vanescamus inani ventositate iactati atque obtundamus intencionis aciem altissonis vocabulis rerum cum audimus populos regna provincias sed duos constituamus homines nam singulus quisque homo ut in sermone una littera ita quasi elementum est civitatis et regni quantalibet terrarum occupacione latissimi quorum duorum hominum unum pauperem vel pocius mediocrem. alium predivitem cogitemus Sed divitem timoribus anxium meroribus tabescentem cupiditate flagrantem numquam securum semper inquietum perpetuis inimiciciarum contencionibus anhelantem augentem sane hiis miseriis patrimonium suum in immensum modum atque illis augmentis curas quoque amarissimas exaggerantem. Mediocrem vero illum re familiari parva atque succincta sibi sufficientem carissimum suis cognatis vicinis amicis dulcissima pace gaudentem pietate religiosum benignum mente sanum corpore vita parcum moribus castum consciencia securum nescio utrum quisquam ita desipiat ut audeat dubitare quem preferat. Ut ergo in hiis duobus hominibus. ita in duabus familiis. ita in duobus populis. ita in duobus regnis regula sequitur equitatis. qua vigilanter adhibita si nostra intencio corrigatur. facillime videbimus ubi habitat vanitas et ubi felicitas. Quapropter si deus verus colatur eique sacris veracibus et bonis moribus serviatur Utile est ut boni longe lateque diu regnent Neque hoc tam ipsis quam illis utile est quibus regnant Nam quantum ad ipsos pertinet pietas et probitas eorum quae magna dona dei sunt sufficit eis ad veram felicitatem qua et ista vita bene agatur et postea percipiatur eterna In hac ergo terra regnum bonorum tam illis prestat quam rebus humanis Malorum vero regnum magis regnantibus nocet qui suos animos vastant scelerum maiore licencia hiis autem qui eis serviendo subduntur non nocet nisi iniquitas propria Nam iustis quicquid malorum ab iniquis dominis irrogatur non est pena criminis sed virtutis examen. proinde bonus eciam si serviat liber est. Malus autem si eciam regnet servus est nec unius hominis sed quod est gravius tot dominorum quot viciorum de quibus viciis cum ageret scriptura divina a quo enim quis inquid victus est huic et servus addictus est

De imperii latitudine et de duobus viris uno divite anxio et alio pauperoso et benigno

De regimine bonorum et malorum

Quam similia sint latrociniis regna absque iusticia Sequitur nunc capitulum quartum huius libri tercii

Remota itaque iusticia quid sunt regna nisi magna latrocinia quia et ipsa latrocinia quid sunt nisi parva regna. Manus et ipsa hominum est imperio principis regitur pacto societatis astringitur placiti lege preda dividitur. Hoc malum si in tantum perditorum hominum accessibus crescit ut et loca teneat sedes constituat civitates occupet populos subiuget evidencius regni nomen assumit quod ei iam in manifesto confert non deptata cupiditas sed addita impunitas. Eleganter enim et veraciter Alexandro illi magno quidam comprehensus pirata respondit. Nam cum idem rex hominem interrogasset quid ei videtur ut mare haberet infestum ille libera contumacia quid tibi inquit ut orbem terrarum sed quia id ego exiguo navigio facio latro vocor quia tu magna classe imperator.

Responsio unius piratarum ad alexandrum magnum macedonem et de romulo

De fugitivis gladiatoribus quorum potencia fuit regie dignitati similis.

Providere omitto quales Romulus congregaverit quoniam multum eis consultum est ut ex illa vita dato sibi consortio civitatis penas debitas cogitare desisterent quarum metus eos in maiora facinora propellebat ut deinceps pacaciores essent rebus humanis. Hoc dico quod ipsum Romanum Imperium iam magnum multis gentibus subiugatis ceterisque terribile acerbe sensit graviter timuit non parvo negocio devitande ingentis cladis oppressit quando paucissimi gladiatores in campania de ludo fugientes magnum exercitum comparaverunt. Tres duces habuerunt ytaliam latissime et crudelissime vastaverunt. Dicant quis istos deus adiuverit ut ex parvo et contemptibili latrocinio pervenirent ad regnum tantis iam romanis viribus arcibusque metuendum. An quia diu non fuerunt ideo divinitus negabuntur adiuti. Quasi vero ipsa cuiuslibet hominis vita diuturna sit. Isto ergo pacto nec regnare quemquam dii adiuvant ad regnandum quoniam singuli quique moriuntur homine ac per hoc cito. Nec beneficium deputandum est quod exiguo tempore in unoquoque et sic singillatim utique in omnibus vite vaporis evanescit. Quid enim interest eorum qui sub romulo deos coluerunt et olim sunt mortui quod post eorum mortem romanum tantum crevit Imperium cum illi apud inferos causas suas agant utrum bonas an malas ad rem presentem non pertinet. Hoc autem de omnibus intelligendum est qui per ipsum Imperium quamvis decedentibus succedentibusque mortalibus in longa spacia protendatur paucis diebus vite sue cursim raptimque transierunt actuum suorum sarcinas baiulantes. Sin vero eciam ipsius brevissimi temporis beneficia deorum adiutorio tribuenda sunt non parum adiuti sunt illi gladiatores qui servilis condicionis vincula ruperunt fugerunt evaserunt exercitum magnum et fortissimum collegerunt obedientes suorum regum consiliis et iussis multum romane celsitudini metuendi et aliquibus romanis Imperatoribus insuperabiles multa ceperunt potiti sunt victoria quae voluerunt usi voluptatibus quod suggessit libido fecerunt postremo donec vincerentur quod difficillime factum est sublimes regnantesque vixerunt.

Bellum gladiatorum in ytalia fugientium de campania

Quid valuit illis qui mortui sunt sub romulo et deos coluerunt quod nunc Imperium est amplatum

De cupiditate nini regis qui ut late dominaretur primus intulit bella finitimis. VI

Sed ad maiora veniamus. Iustinus qui grecam vel potius peregrinam trogum pompeium secutus non latine tantum sicut ille verum eciam breviter scripsit hystoriam opus librorum suorum sic incipit. Principio rerum gencium nacionumque Imperium penes reges erat quos ad fastigium huius maiestatis non ambicio popularis sed spectata inter bonos moderacio provehebat. Populi nullis legibus tenebantur fines imperii tueri magis quam proferre mos erat intra suam cuique patriam regna finiebantur. Primus omnium ninus rex assyriorum veterem et quasi avitum gentibus morem nova imperii cupiditate mutavit. Hic primus intulit bella finitimis et rudes adhuc ad resistendum populos ad terminos usque

De Iustino qui trogum pompeyum secutus in hystoriando et de nino rege assiriorum

lybie p domuit · Et paulo post Ninus inquid magnitudine quesite dnati
onis continua possessione firmauit · domuit igit primus cu accessione
virium fortior ad alios transiret et prima queque victoria instrum sequentie
esset totius orientis pplos sub egit Qualibet autem fide rex uel iste uel
Nigus scripserit Nam quidam illos finisse mentitos ahe fidehores hystorie ondunt
Constat tamen inter alios scriptores assyriorum a nino rege finisse longe lateque por
rectum tam diu aut perseuerauit ut romanum nondum sit eius etatis · Nam
sicut scribunt qui cronicam hystoriam psecuti sunt mille
ducentos et xl annos ab anno primo quo ninus reg
nare cepit permansit hoc regnum donec transferretur
ad medos Inferre aut bella finitimis et inceta inde
procede ac pplos sibi non molestos sola regni cupidita
te conterere et subdere quid aliud quam grande latrocinium no
minandum est

Regnum assyriorum durauit an cc et xl annos donec translatum fuit ad medos sine adiutorio falsorum deorum et quod romani dicunt de falsis dijs

An regna terrena in profectus suos atque defectus deorum iuuentur uel destituantur auxilio · vij

Si nullo deorum adiutorio tam magnum hoc regnum
et prolixum fuit quare dijs tribuitur romanum regnum locis amplum
temporibusque diuturnum quecumque enim causa est illa eadem etiam ista est · Si aut et il
lud deorum adiutorio tribuendum esse contendunt quero quorum non enim alie gentes
quas ninus domuit et subegit alios tunc colebant deos Aut si proprios ha
buerunt assyrij qui periciores fabros imperij construendi atque seruandi inquid
nam mortui sunt qui et ipi imperium perdiderunt a mercede non sibi reddita
uel alia maiore promissa ad medos transire maluerunt atque
inde rursus ad persas cyro inuitante et aliquid commodius
pollicente que gens non angustijs orientis finibus post
alexandri macedonis regnum magnum locis sed breuissimum
tempore in suo regno adhuc usque perdurat Hoc si ita est aut infide
les dij sunt qui suos deserunt et ad hostes transeunt quod nec
homo fecit camillus quando victor et expugnator aduersissime
ciuitatis romam cum vicerat sensit ingratam quam tamen postea oblitus iniurie
memor patrie agallis iterum liberauit Cur non ita fortes sunt ut deos esse fortes
decet qui possunt humanis uel consilijs uel uiribus vinci · Aut sicut inter se bellige
rant non dij ab hominibus sed dij ab alijs dijs forte vincuntur qui sunt quarumque
proprij ciuitatum · habent ergo et ipi inter se inimicicias quas pro sua quisque parte sus
cipiunt Non itaque deos suos debuit colere ciuitas magis quam alios a quibus
adiuuaretur Sin postremo quomodo se habeat deorum iste uel transitus uel fuga uel
migracio uel inpugna defectio nondum illis temporibus atque in illis terrarum partibus
xpi nomen fuerat predicatum quando illa regna per ingentes bellicas clades a
missa atque translata sunt · Nam si post mille ducentos
et quod excurrit annos quando regnum assyrijs ablatum est iam
ibi xpiana religio aliud regnum predicaretur eternum et deorum falsorum
cultus sacrilegos inhiberet Quid aliud illius gentis vani
homines dicerent nisi regnum quod tam diu conseruatum est nulla alia
causa nisi suis religionibus desertis et illa recepta perire po
tuisse In qua voce vanitatis que poterat esse isti attendant speculum suum et si ulla conque si illius meis pudor est erubescant quamquam romanum
Imperium afflictum est potius quam mutatum quod et alijs ante xpi nomen temporibus
ei contigit et ab illa est afflictione recreatum quod nec istis temporibus desperandum
est Quis enim de hac re nouit voluntatem dei

Nomen xpi nondum erat predicatum in illis partibus ubi falsi dij inter se inimicicias habuerunt

Quorum deorum presi
dio putent romani imperium suum auctum atque seruatum cum singulis vix sin
gularum rerum tuicionem committendam esse crediderint · viij

Deinde queramus si placet ex tanta deorum turba quam romani cole
bant quem potissimum uel quos deos credant illud imperium di
latasse atque seruasse Neque enim in hoc tam preclaro ope et tante ple
nissime dignitatis audent aliquas partes dee cluacine tribuere aut volupie

nota deorum et dearum

q̄ a voluptate appellata ē a' lupentine (Libentina) cui nomē ē ab
bidine aut vaticano qui infantū vagitibꝰ p̄sidet a' cu
nane q̄ cunis eoꝝ administrat. q̄n aut p̄nt vno loco lib
bus comemorari oīa noīa deoꝝ et deaꝝ, q̄ illi grandibꝰ
voluminibꝰ vix cōp̄hendere potuerūt singlis rebus p̄priādis
partientes officia numinū nec agroꝝ muniꝰ vni ali
cui deo committendū arbitrati sunt. s; rura dee rusine iu
gā moncium deo iugatino (collatine) collibus deā collinā vallibus
valloniā p̄fecerūt. Nec saltem potuerūt vnā segetiā
talem īuenire cui semel segetes comendaret. s; sata fru
menta quā diu sub t'ra essent p̄positum voluerūt h'rē deam (seyam) seiam. cū vo
iam ēent sup t'ram et segete facerēt deam segetiā (segetem). frumentis vo colle
ctis atq; cōditis ut (tute) tute seruarent deam tutelinā p̄posuerūt. cui nō suf
fic'e videtur illa segetia q̄n diu seges ab initio herbidꝰ usq; aristas
aridas p̄ueniret. Non tn̄ satis fuit hoībꝰ deoꝝ multitudinē amantibus ut
aīa misera demonioꝝ turbe prostitueretur vnius di veri (castu) castū de digna
ta cōplexū. p̄fecerūt g° proserpinā frumētis g'rminantibꝰ geniculis
nodisq; culmoꝝ deū nodotū In inuolumentis folliculoꝝ deā volutinā. Cū
folliculi patescūt ut spica exeat deā patelenā. Cū seges (segetes) nouis aristis equa
tur quia veteres equare hostire dixerūt deā ostilinā. flo
rentibus frumentis deā florā. lactescentibus deū lacturnū
maturescentibus deā maturā. Cū runcant .i. a t'ra auffe
runtur deā runcinam. Nec oīa comemoro. quia me piget
q' illos nō pudet. Hec aūt paucissima ideo dixi ut intel
ligeretur nullo mō eos dicere audere ista (numina) noīa imperiū aux
isse cōseruasse cōstituisse romanūq; que sing'la q'q; adhibebāt
officiis ut nichil vniu'sa vni alicui crederetur. Qn̄ g° se
getia curaret impiū cui curā gerere simul et segetibus
et arboribus nō licebat. Qn̄ de armis cunina cogitaret cuiꝰ p̄positura
p̄uuloꝝ cunas nō p̄mittebatur excedere. Qn̄ nodotus adiuuaret ibello
qui nec ad folliculū spice sed tn̄ ad nodū geniculi p̄tinebat. vnusq; domi
sue ponit hostiarium, et q' hō ē omnio sufficit. tres deos isti posuerūt fo
culū foribus. cardeam cardini. limentinū limini. ita nō poterat forculus
simul et cardinē limēq; s'uare. Omissa igit' ista turba (minutoꝝ) minutoꝝ deoꝝ ul a
liquātum intermissa officiaꝝ maioꝝ deoꝝ debemꝰ inquirere quo roma tā ma
gna facta ē ut tam diu tot gentibꝰ imparet.

An imperii romani amplitudo et diuturnitas iouis fuit ascribenda quē sūmū deū cultores ipsius opinantur. ix

Nimirū g° iouis hoc opus ē. ipm̄ enī deoꝝ omniū deaꝝq; regem ēe voluīt. h' eius iudicat sceptrum. hoc in alto colle capitoliū. de isto deo q̄uis a poeta dcm̄ conuenientissime p̄dicant ioue omnia plena. hunc varro credit et ab hys coli qui vnū deū solū sine simulachro colūt sz alio noīe nuncupari. qd' si ita ē cur tam male tractatus ē rome sicut quidem et in ceteris gentibus ut ei fieret simulachrū. qd' ipi etiā varroni ita displicet ut cū tāte ciuitatis p̄ua cōsuetudine p̄meretur nequaq; tn̄ dicere et scrib'e dubitaret q' hy qui p'plis instituerunt simulachra et metū dempserint et errorē addiderunt.

Quas opiniones secuti sint q diuisos deos diuisis mundi ptibus p̄fecerunt

Qur illi g° eciā iunonē uxorē adiūgit q' dicatur soror et coniunx. quia iouez inquiūt in x. ethere accipimꝰ, in aere iunonē. et hec duo elementa coniuncta sūt. alterz supius. alterz inferius. Non ē g° de quo dcm̄ ē iouis oīa plena. si aliquā partem implet et Iuno. an uterq; utruq; implet. et ambo isti co inges et in duobꝰ istis elemētis et in singlis simul sūt. Cur g° ether dat Iovi aer iunoni. postremo ipi duo satis essent. Quid ē qd' mare ne

Q's deoꝝ potis simꝰ mt' deos falsos h'eat s; dee ducane voluptae lupētine a' cunane attbuat ul vatigino nodito rusine iugatino col line vallome segecie sele tuti line

De p̄serpina uolutina patelena hostilina flora + lacturno matura runcina q' hec numina Imperiū non auxerūt

De forculo cardea limētino Ioue Iunone varrone et de allegoria ge ciuz de elec tis

ptuo tbuit tra plutom et ne ipi quoqz sine coniugibus
remanerent additur neptuno salacia plutom prosper
pina Nam sicut inferiorem celi ptem .i. aerem inq
iunt iuno tenz ita inferiore maris salacia et tre infe
riorem prosperpina Querunt quē admodū sarciat
fabulas nec inueniūt. Si em hec ita eent tria po
tius elementa mūdi ee nō quatuor eoz vetes ,pdere
Vt singla deoz cōiugia diuiderentur singlis elemētis
Nūc vō oī mō affirmauerūt aliud ee ethem aliud aerem
Aqua nō sive supior sive inferior utiqz aqua ē puta qua dissilis nūqd
in tm ut aqua non sit et inferior tra quid aliud pot ee quā terra q̄ talibz
diuisitate distincta. deinde ecce totus mihys quatuor uł tribꝫ elemētis cor
peis cōpletus ē mūdus. Minerua ubi erit quid te
nebit quid implebitur (implectum) sił em cū hys in capitolio cō
stituta ē cū ista filia nō sit amboz aut. si ethem ptē
supiorē mineruā tenē dicūt. et hac occasione fin
gere poetas qd de iouis capite nata sit Cur nō
g° ipa potius deoz regina deputatur q sit ioue su
perior an quia indignū erat pponere prī filiā Cur
nō de ioue ipo erga saturnū iusticia ista seruata ē
an victus ē qā pugnauit Absit inquit fabulaz ē
ista garrulitas Ecce fablis nō credatur. et de dys meliora senciantur
Cur ergo nō data ē prī iouis et si nō sublimior equalis certe sedes honoris
quia saturnus inquiūt tpis longitudo ē Tempus igr colut qui saturnū co
lut Et rex deoz iupit insinuatur natus ex tpe quid em indignū dr cū
iupit et iuno nati dicūt ex tpe si celū ē ille et illa tra Nam hoc quoqz i
libris suis hent eoz docti atqz sapientes neqz de figmentis poeticis. sz de phoz
libris a vgilio dcm̄ ē Tu pr omps fecundis ymbribus ether. cōiugis in
gremiū lete descendit .i. in gremium telluris ac tre qz et hic aliqs differē
cias nolut ee atqz ī ipa tra aliā traz aliud tellurez aliud tellunone pu
tant Et hos omēs deos hent suis noibus appellatos suis officys distictos
suis aris sacris qz veneratos eandem tram. eciā matrē deū uocant ut
iam poete tollerabiliora confingant. si sedm istoz nō poeticos sz sacroz
libros nō solū iuno soror et coniux. sz eciā mr ē iouis
eandem tram cererem eandez eciaz uestam nolūt cū tm
sepius vestā nō nisi ignē ee phibeant ptinentē ad
focos sine qbꝫ ciuitas ee nō pt Et iō illi virgines
solē seruire q sicut ex virgine ita nichł ex igne nascitur
q̄ totū vanitate abolen extingui utiqz ab illo oportuit
qui ē natus ex vgine Quis em ferat q cū tm hono
ris et qi castitatis igni tbuerint aliū uestaz nō erubes
cūt et venerem dicē ut vanescat ī ancillys suis honora
ta vginitas Si eni vesta venꝰ ē quō ei rite vgines a venis opibus
abstinendo fuerunt An venēs due sūt una vgo altā mulir An potius
tres una vginū q eciā vesta ē alia cōiugataz alia metricū cui eciā
fenices donū dabant de prostitucōe filiaz anq̄ eas
iungerēt viris q illaz ē matrona uulcani nō utiqz vgo q
hz maritū Absit aut ut metrix ne filio iunonis et
cooperario minerue facte videamur iniuriaz Ergo h adꝫ
iugatas intelligitur ptinē sz eam volumus mitteret in
ea qd fecit illa cū marte Rursū inquit ad fabulas redis
Que ista iusticia ē nobis succensere q talia dicimus de
dys eoz et sibi nō succensere qui h in theatris libentis
sime expectant crīa deoz suoz et q eet incredibile ii
cōstitutissime ,pbarentur h ipa theatrica crīa deoz ī honore īstituta eoūdez

Quō eur dant gentes
etherem ioui aerez
iunoni mare neptuō
tram plutoni et ioui
iunone ,p cōiuge Ne
ptuno salacia plutoi
proserpinā Quid
erit de Mi
nerua

Sedm gentes eēnt tm
tria elementa sedm
tres deos p̄dic
tos de tpe deoz
et sedm vgi
liū de tellu
re et tel
lunone
de cere

De igne 7 uesta
et quare vgines
sibi seruiant de
venē et an duo
venēs sint q totū
natus ee
vgine erat
tur
is

De fenice 7 mat
na uulcani mar
te Matronis de
atris physicis
nōībus et ele
mentis et
impressi
oībꝫ
aer
is

deoz

De multis dijs quos doctores paganorum vnum eundemque iouem esse defendunt. xi

Quodlibet igitur phisicis racionibus et disputacionibus asserant modo sit iupiter corporei huius mundi animus qui vniuersam istam molem ex quatuor velut eis placet elementis constructam atque compactam implet et mouet modo inde suas partes sorori et fratribus cedat modo sit ether ut aerem iunonem subterfusam desuper amplectetur modo totum simul cum aere sit ipse celum terram vero tamquam coniugem eandemque matrem quia hec in diuinis turpe non est fecundis imbribus et seminibus fetet. Modo autem nescit necesse per cuncta discurrere deus vnus de quo nisi a poeta nobilissimo dictum putatur. deum namque ire per omnes terrasque tractusque maris celumque profundum ipse in ethere sit iupiter ipse in aere iuno ipse in mari neptunus in inferioribus etiam maris ipse salacia in terra pluto in terra inferiore proserpina in focis domesticis vesta in fabrorum fornace vulcanus in sideribus sol luna et stelle in diuinantibus appollo in merce mercurius in iano initiator in termino terminator. saturnus in tempore. mars et bellona in bellis. liber in vineis ceres in frumentis dyana in siluis minerua in ingenijs. Ipse sit postremo in illa turba quasi plebeiorum deorum. Ipse presit nomine liberi virorum seminibus et nomine libere feminarum. Ipse sit dispater qui partum perducat ad diem. Ipse sit dea mena quam prefecerunt menstruis feminarum. Ipse lucina que a parturientibus inuocetur. Ipse opem ferat nascentibus excipiendo eos sinu terre et vocetur opis. Ipse in vagitum os aperiat et vocetur deus vaticanus. Ipse leuet de terra et vocetur dea leuana. Ipse cunas tueatur et vocetur cunina. non sit alius sed ipse in illis deabus que fata nascentibus canunt et vocantur carmentes. presit fortuitis voceturque fortuna. In diua rumina mammam paruulo immulgeat quia rumam dixerunt veteres mammam. In diua potina potionem ministret. In diua educa escam prebeat. de pauore infantium pauencia nuncupetur. de spe que venit venilia. de voluptate volupia. de actu agenoria. de stimulis quibus ad nimium actum homo impellitur dea stimula nominetur. strenua dea sit strenuum faciendo. numeria que numerare doceat. camena que canere. Ipse sit et deus consus prebendo consilia. et dea sencia sentencias inspirando. Ipse dea iuuenta que post pretextam excipiat iuuenalis etatis exordia. Ipse et sit et fortuna barbata que adultos barba induit quos honorare noluerit ut hoc quicquid numen saltem masculum deum vel a barba barbatum sicut a nodis nodotum. vel certe non fortunam sed quia barbas habet fortunium nominaret. Ipse in iugatino deo coniuges iungat. et cum virgini vxori zona soluitur ipse inuocetur et dea virginensis vocetur. Ipse mutinus vel tutinus qui est apud grecos priapus si non pudet. hec omnia que dixi et quecumque non dixi omnia dicenda arbitratus sum. hos omnes deos deasque sit vnus iupiter siue sint ut quidam volunt omnia ista partes eius siue virtutes eius sicut eis videtur quibus eum placet esse mundi animum que sentencia velut magnorum multorumque doctorum est. Hec si ita sint quod quale sit nondum inquiro quid perderent si vnum deum colerent prudenciore compendio. Quid enim eius contempneretur cum ipse coleretur. Si autem metuendum fuit ne

Quid perderent romani si vnum solum verum deum colerent prudenciore compendio quia nulla pars eius omitteretur si ipse solus coleretur

(margin) a strenuum

(margin) a nodis

Secundum virgilium quod vnus deus et idem iupiter sit in ethere iuno in aere neptunus in mari in inferioribus maris salacia in terra pluto in inferno proserpina in focis domesticis vesta in fornace vulcanus in sideribus sol luna et stelle

Quod idem iupiter sit in merce mercurius in diuinantibus appollo in iano initiator in termino terminator. saturnus in tempore mars et bellona in bellis liber in vineis ceres in frumentis dyana in siluis minerua in ingenijs et quod presit nomine liberi virorum seminibus et nomine libere feminarum

Quod idem iupiter sit dispater dea mena lucina opis vaticanus leuana cunina carmentes fortuna rumina potina educa pauencia venilia volupia agenoria stimula strenua numeria camena

Quod idem iupiter sit deus consus dea sencia iuuenta fortuna barbata quia barbatus pro ut sicut a nodis nodatus de fortuna fortunium dicetur

Quod idem iupiter sit iugatinus dea virginensis mutinus vel tutinus quod est deus priapus

36

p̄t'nisse sine neglecte ptes eius irascerent' · nō g° ut voluit vl' ut vnī' ani
mātis · hec tota vita est q̄ oms simul cōtinet deos qua si suas virtutes vl' me
bra vl' ptes · s; suā queq; ps h; vitā a ceteris separatā · si ptr alterā irasci pt al
terā et alia placari alia concitari · Si aūt dr̄ oms simul · i · totū ipm̄ Iouē po
tuisse offendi · si ptes eius eciā nō singillatī minutatī q; colerent' · stulte dr̄ ·
nulla quippe eā illaꝝ ptmitteretur cū ipē vnus qui hr̄et omnia coletur · Naꝫ
ut alia omittā que sūt innūabilia · cū dicunt omnia sydera ptes Iouis ee et viū
vivere atq; rōnales aīas hr̄e · et iō sine cōtrouersia deos ee · nō vident q̄ multos
nō colant · q̄ multis edes · nō cōstruāt aras · nō statuāt · quas tn̄ paucis
simis syderꝫ statuendas ee putauerūt et singillatī sacrificandū · Si igr̄ iras
cuntur qui nō singillatī coluntur nō metuūt paucis placatis toto celo irato
viue · Si aūt stellas omēs iō colūt · q̄ i Ioue sūt quē colūt isto compendio
possent i illo vno omnibus supplicare · Sic eīn nemo irascetur cū i illo vno
nemo cōtēpneretur · potius q̄ cultis quibusdam iusta irascendi cā illis q̄ p
ter missi eēnt multo numerosioribꝫ pberetur p̄serti cū eis
de supna sede fulgentibꝫ turpi nuditate distentus p̄a
ponetur et priapus ·

Multi filii dij q̄ nō colunt' multis ab hoībꝫ possent potius irasci q̄ ipis priapū deū' pem pposuerint

De opinione eoꝝ qui deū aiaꝫ mūdi et mūdū corp' dei ee putauerūt · xij ·

QUID illud nō ne debet monē acutos homines vl' qualescūq; hoīes · Non eīn ad hoc ingenij opus ē excellē
cia ut deposito studio cōtencionis attendant si mūdi aīa deus ē eiq; aīe
mūdus et corpus est ut sit vnū aīal' ɔstans ex aīa et corpore atq; iste deus
eius ē sinu quodā nature in seipō cōtinens oīa aūt ex ipius aīa qua viui
ficat' tota ista moles vite atq; aīe cūctoꝝ nascēncium pro cuiusq; nas
cendi sorte sumatur nich oīo remanē qd' nō sit ei ps dei · q̄ si ita ē quis
nō videat q̄nta impietas et irreligiositas cōsequatur ut qd' calcauit
quisq; ptem dei calcet/ et i oīm aīante occidendo/ ps dei trucidet · Nolo
omnia dicē, q̄ pnt occurrē cogitantibꝫ/ dici aūt sine vēcundia non pnt

De hijs qui sola rōnalia aīancia ptes ee vnī' dei asserūt · xiij ·

SI autē sola aīalia rōnalia sic sutilyes hoīes ptes dei
ee cōtendūt nō video quidē si totus mūdus ē deus quō bestias
ab eius ptibus separent · s; obluctari quid opus est
de ipō rōnali aīante · i · hoīe quid infelicius credi pt
q̄ dei ptē vapulaē cū puer vapulat · Iam vō ptes dei
fieri lasciuas iniquas impias atq; oīo dampnabiles
quis ferre possit n̄i qui prsus insanit · Postremo quid
irascit' eis a quibꝫ nō colitur cū a suis ptibꝫ nō colat'
Restat g° ut dicant oms deos suas hr̄e vitas sibi
queq; viue nullū eoꝝ ee ptē cui' q; s; oms colendos
qui cognosci et coli pnt q; tam multi sūt ut oms nō
pnt quoꝝ impit' cū ꝓna rex p̄sidet ipm̄ credo ab eis pu
tant regnū constituisse vl' auxisse romanū na si hoc ipē
nō fecit quē aliū diū opus tam magnū potuisse aggredi credent · Cū oēs
occupati sint officijs et opibꝫ ꝓprijs nec alt' irruat in altius · A rege igr̄
deoꝝ regnū hoīū potuit propagari et augeri ·

Si toto mūdus deus ē ut dicunt mēdaces quō bestias ab eius ptibꝫ separant si belua perit ipē deus vapulat et qd' irascit' deus eis a quibꝫ nō colit' cū a suis ptibꝫ non colat'

Augmēta regnoꝝ iouī cognienter ascribi sicut si ut voluit dea est victoria ipā huic negocio sola sufficeret · xiiij ·

HINC primū quero cur nō et ipm̄ reg
nū aliquis deus ē · cur eīn non
ita sit · si victoria dea ē · aut quid ipō ioue in hac cā
opus ē · si victoria faueat sitq; ꝓpicia et semp eat ad
illos quos vult ee victores · hac dea fauente et ꝓpicia
eciā ioue vacante vl' aliud agente · et que gentes nō
subdite remanent · q̄ regna nō cederent · an forte displi
c; bonis iniq̄ssima improbitate pugnare et finitimos q̄e
tos nullāq; iniuriā facientes ad dilatandū regnūꝫ

Cur nō ipm̄ regnūꝫ aliqs deus ē et si victoria dea ē ad qd' eat impit' vl' alius deꝰ ventus cū nullus deoꝝ irruat inofficiū alterius

bello spontaneo provocare. plane si ita sentiunt approbo et laudo.

An congruat bonis latius velle regnare. XV.

Videant igitur ne non pertineat ad viros bonos gaudere de regni latitudine. Iniquitas enim eorum cum quibus iusta bella gesta sunt regnum adiuvit ut cresceret. quod utique parvum esset si quies et iusticia finitimorum contra se bellum geri nulla provocaret iniuria. ac sic feliciorbus rebus humanis omnia regna parva essent concordi vicinitate letancia. et ita essent in mundo regna plurima gentium ut sunt in urbe domus plurime civium. proinde belligerare et perdomitis gentibus dilatare regnum malis videtur felicitas, bonis necessitas. sed quia peius esset ut iniuriosi iustioribus dominarentur, ideo non incongrue dicitur etiam ista felicitas. sed procul dubio felicitas maior vicinum bonum habere concordem quam vicinum malum subiugare bellantem. Mala vota sunt optare habere quem oderis vel quem timeas ut possit esse quem vincas. Si ergo iusta gerendo bella non impia non iniqua romani imperium tam magnum acquirere potuerunt, Numquid tamquam aliqua dea colenda est eis etiam iniquitas aliena. multum enim ad istam latitudinem imperii eam cooperatam videmus que faciebat iniuriosos ut essent cum quibus iusta bella gererentur et augeretur imperium. Cur autem et iniquitas dea non sit vel externarum gentium si pavor et pallor et febris dii romani esse meruerunt. His igitur duabus id est aliena iniquitate et dea victoria dum bellorum causas iniquitas excitat, victoria eadem bella feliciter terminat, etiam feriato iove crevit imperium. que enim partes hic iupiter haberet cum ea que possent beneficia eius putari dii habentur, dii vocantur, dii coluntur, ipsi pro suis partibus invocantur. haberet et ille aliquam partem si regnum etiam ipse appellaretur, sicut appellatur illa victoria. Aut si regnum munus est iovis cur non et victoria munus eius habeatur. Quod profecto haberetur si non lapis in capitolio sed verus rex regum et dominus dominancium cognosceretur atque coleretur.

Melius est et felicius vicinum habere concordem quam vicinum malum subiugare bellantem et regna esse parva concordi vicinitate leticia quam per multa mala amplificare.

Nescio quare iniquitas aliena que ampliavit romanum imperium sit dea non, si pavor pallor et febris dii romani esse meruerunt, quod tamen non fieret si verus deus coleretur.

Quid fuit quod romani omnibus rebus et omnibus motibus deos singulos deputantes edem quietis extra portas esse voluerunt. XVI

Miror autem plurimum quod cum deos singulos singulis rebus et pene singulis motibus attribuerent, vocaverunt deam agenoriam que ad agendum excitaret, deam stimulam que ad agendum ultra modum stimularet, deam murceam que preter modum non moveret ac faceret hominem ut ait pomponius murcidum id est nimis desidiosum et inactuosum, deam streniam que faceret strenuum. his diis omnibus et deabus publica sacra facere susceperunt. quietem vero appellantes que faceret quietum cum edem haberet extra portam collinam publice illam suscipere noluerunt. Utrum indicium fuit animi inquieti, an potius ita significatum est qui illam turbam colere perseveraret non plane deorum sed demoniorum animum quietem habere non posse. ad quam vocat verus medicus dicens. Discite a me quia mitis sum et humilis corde et invenietis requiem animabus vestris.

De dea victoria, agenoria, stimula, dea murcea secundum pomponium, strenua, dea quies extra portam capitolinam.

An si iovis summa potestas est etiam victoria dea debuerit estimari. XVII

An forte dicunt quod deam victoriam iupiter mittat atque illa tamquam regi deorum obtemperans ad eos quos iusserit veniat et in eorum parte considat. Hoc non dicitur non de illo iove quem deorum regem pro sua opinione confingunt, sed de illo vero rege seculorum quod mittat non victoriam que nulla substantia est sed angelum suum et faciat vincere quem voluerit, cuius consilium occultum esse potest, iniquum non potest. Nam si victoria dea est, cur non deus est et triumphus et victorie iungitur vel maritus vel frater vel filius. Talia quippe isti de diis opinati sunt qualia si poete fingerent atque a nobis exagge

Quod non iupiter mittat victoriam deam ut dicunt, sed verus deus rex seculorum mittat angelum suum et faciat vincere quem voluit. Et si victoria dea est cur non deus est et triumphus.

rudem
rarentur rident isti ridenda ee figmenta poetarum nō veris attribuenda nu
minibus et tū se ipi nō videbant cū talia delirāmēta nō apud poetas le
gebant s; in templis colebāt Ioue igr de omibus rogarent ei uni tm̄modo
supplicarēt Nō em̄ quo misiss; victoriā si dea ē et sub illo rege ē posset
ei audere resistē et suā pocius facē voluntatē Felicitatē et fortunā qui

Quid qd' et felicitas dea ē. eedem accepit deas putat qua oē secesserit
arā meruit. sacra ei congrua psoluta sūt. Ipā nō so rum
la coletur Ubi em̄ ipā eēt qd boni nō eēt. Sed quid sibi vult qd
fortuna dea putatur et colitur. An aliud ē felicitas.
aliud fortuna. q2 fortuna pt ee. et mala. felicitas aūt si
mala fuit felicitas nō erit. Certe omēs deos utriusq; sexus
si et sexū hent non nisi bonos existimare debemus. hoc et
plato dicit. hoc alij phi. hoc excellentes rei publice ploz
q3 rectores. quō g° dea fortuna aliū bona ē aliū mala. an
forte qū mala ē dea nō ē s; i malignū demonū repente cōu
tit. Tot sūt g° dee iste. pfecto quot qt hoies fortuati. hoc est
bone fortune. Nūquid si ipā eēt. sil' et bona eēt et mala. hijs aliud. illis aliud.
an illa que dea ē sp bona ē. ipā ē g° felicitas. Cur adhibent' dūisa noīa
sed et hoc feudi; est. solz enī; et una res duobz noībz appellari. quid diuse
edes. dūise are. dūisa sacra. Est cū inquiunt qua felicitas illa ē quā boni
hent p̄cedentibus meritis. fortuna vō que dr̄ bona. ē sine ullo examine
meritoz. fortuitu accidit hoibus et bonis et malis. Unde etiā fortuna
noiatur. Quō g° bona ē q̄ sine ullo iudicio venit et ad bonos et
ad malos. Ut quid aūt colit' q̄ ita ceca ē passim in quoslibet incurrēs.
ut suos cultores plerūq; p̄tereat et suis cōtemptoribz heat. et si aliquid
proficiunt cultores eius ut ab illa videantur et amēt'
iam merita sequitur. nō fortuitu venit. Ubi ē illa diffinicō
fortune. Ubi ē qd a fortuitis etiā nomē accepit. Nichil
em̄ prodest eā colē si fortuna ē. Si aūt suos cultores
discernit et prosit. fortuna nō ē. An et ipām quo vol
uit impit' mittit colat' g° ipē solus nō em̄ pt ei iu
benti et eam quo voluit mittenti fortuna resistē. aut
certe istam mali colant qui nolunt hēe merita qbz dea
possit felicitas invitari De fortuna muliebri xxviii

De dea fortuna utrū una sit an plures et si ē mala dea nō ē s; si ds sūt boni eē debent scdm platōes et alios phos

Flamenē sunt et alij plurimi simil' h' e vir te male forte

Quare dea fortuna ceca dicitur et quare nomine femineo et nō masculo describitur

Capitulum xix

Tantū sane huic velut numini tribuunt quā fortunā vocant.
ut simulachrū eius qd' a matronis dedicatū ē et appella
ta ē fortuna muliebris etiā locutū ee meōrie cōmendauerint at;
dixisse nō semel. s; iterū q° eam rite matrone dedicauerint. qd' quidē; si vm̄
sit mirari nos nō oz. nō em̄ malignis demonibz etiā sic difficile ē fallē
quoz artes atq; versucias hinc pocius isti aduertē debuerūt qd' illa dea locu
ta ē que fortuitu accidit nō q̄ meritis venit. fuit em̄ fortuna loquax et
muta felicitas. ut quid aliud. nisi ut hoies recte viuē nō curarent. Con
ciliata sibi fortuna q̄ illos sine ullis bonis meritis facēt fortunatos. Et
certe si fortuna loqtur nō saltē muliebri s; virilis pocius loquetur. Ut
nō ipē que simulachrū dedicauerūt putarent tātū miraculū muliebri loquacitate
De virtute et fide quas pagani templis et sacris honorauerunt fuisse
p̄mittentes alia bona q̄ sibi colenda fuerunt si recte alijs diuīitas t'buebatur

Virtutē quoq; deā fecerunt que quidē si dea eēt multis fuisset p̄ferē xx
da. et nūc quia dea nō ē s; donū dei ē
ipā ab illo impetret' a quo solo dari pt et ois falsoz
deoz turba vanescat. Sed cur et fides dea credita
ē. et accepit etiā ipā templū et altare quam quisquis
prudent' agnoscit habitaculū illi se ipm̄ facit. Unde aūt
sciunt illi quid sit fides cuius p̄mū et maximū officiū est
ut in verū credat' deū. Sed cur nō sufficeret virtus nonne

De dea fide et de dea virtute et ē fortitudo tpancia iusticia prudencia virtutes dee nō sūt et de mercurio et de deo p̄re et filio

ibi ē et fides q̄nquidem v̓tute ınq̄tuor sp̄es distribuendam ēē uiderūt. pru
denciam iusticiā fortitudinē tēpanciaʒ. et quō iste singl̓e sp̄es suas hent inpti
bus iusticie. fides ē maximūq; locū hʒ aput nos quicūq; scimꝰ quid sit q
iustus ex fide viuit. Cȝ illos miror ad petitores multitudīs deoꝝ. si fides
dea ē quare alys tam multis deabus iniuriā fecerint ꝑtermittendo eas
quibꝰ sim̄r edes et aras dedicare potuerūt. Cur tēpancia dea ēē nō me
ruit cū eius noīe nō nulli romāi p̄ncipes nō paruā gl̄am cōparūt. Cur
deniq; fortitudo dea nō ē q̄ affuit mucio cū dexterā porexit ī flāmas. q̄
affuit curcio cū se ꝓ pͣ in abruptā trām p̄cipitē dedit. q̄ affuit de
cio prī et decio filio cūʒ ꝓ exc̄itu se uouerūt. Si tū hys omnibus vera in
erat fortitudo. vnde mō nō agit. Quare prudencia. quare sapiā nulla
numinū loca meruerūt. An quia in noīe gn̄ali ipius
v̓tutes oīs colūtur. Sic g° possʒ et vnꝰ deus coli
cuiꝰ ptes ceti dy putant. Cȝ ī illa vna v̓tute et fides
ē et pudicicia q̄ tū ex edibus ꝓpīs altaria meruerūt.
has deas nō veitas sʒ vanitas facit. hec eni veri dei mune
ra sunt non ipse sunt dee. Qz vnū nō intelligentes
deū virtutē saltem felicitatē debuerint ēē contenti. xxi

Veritā uē ubi ē v̓tus et felicitas quid aliud
quitur quid ei sufficiat cui v̓tus felicitasq; nō suf
ficit. Oīa quippe agenda complectit̄ virtus oīa optinenda feli
tas. Cui inpit ut hʒ daret iō celebratur. quia si bonū aliquid ē latitudo
regni atq; diuturnitas ad eandem ptinet felicitatē. Cur nō intellcm̄ ē
dei dona ēē nō deas. Si aut̄ putate sūt dee saltem alia tanta deorū
turba nō quereretur. Consideratis eni officys deoꝝ dearūq; oīm que sicut
voluerūt pro sua opinacione finxerūt. Inueniant si possūt aliquid
qd̓ pstari ab aliquo deo possit. homi hn̄ti v̓tutē. hn̄ti felicitatē. quid
doctrine vl̓ ministerio vl̓ amyxina petendū eēt cū v̓tus oīa secū hr̄et. Ars
quippe ipā bene recteq; viuendi v̓tus a veteribus diffinita ē. Vnde ab
eo qd̓ grece arethe dr̄ v̓tus nomē artis latinos traduxisse putauerint.
Cȝ si virtus nō ñ ad ingeniosūm possʒ venire quid opus erat ~~tutis~~ deo catio
pre qui catos .i. acutos faceret cū hoc possʒ cōferre felicitas. Ingeniosū
quippe nasci felicitas ē. Vnde etiā si nō potuit a nōdū nato coli dea feli
citas. ut hoc ei cōciliata donaret cōferret hʒ parentibus eius cultoribus
suis. ut eis ingeniosi fily nascerentur. Quid opus erat
parturientibus inuocare lucinā cū si adeēt felicitas
nō solū bene parerent sed etiā bonos. Quid necesse erat
opi dee comendare nascentes. deo vaticano vagientes.
dee cunine iacentes. dee rumine surgentes. dee statili
ne stantes. dee adeone adeuntes. abeone abeuntes. dee
menti ut bonā hr̄ent mentē. deo. uolumno et dee volumne
ut bona vellent. dys nupcialibus ut bn̄ coniugerentur.
dys agrestibus ut fructus uberrimos caperent. et maxīe
ipi diue fruger. marti et bellone ut bene belligerarent.
dee victorie ut vincerent. deo honorino ut honorarentur. dee pecunie ut pe
cuniosi ēēnt. deo esculano et filio eius argentino ut hr̄ent erream arge
team pecuniaʒ. Nam iō prem argentini esculanum posuerunt qz prius erea
pecunia ī vsu cepit ēē post argentea. Miror aut̄ q̄ argentinꝰ nō genuit
aurinū qz et aurea obsecuta est. quē dīi isti si ha
berent sic saturno iouē. ita et prī argentino et ano
esculano aurinū p̄ponerent. Quid g° erat necesse
ꝓ hec bona vl̓ animi vl̓ corporis vl̓ externa tantaʒ
deoꝝ turbam colē et īuocare. quos neq; oīs comme
moraui nec ipi potuerunt omnibus bonis humanis in
minutatī singillatimq; digestis deos minutos et singlos

Quare sapiā prudē
cia felicitas dee nō
sūt et de diffinicōe
v̓tutis q̄ grō noīe
dr̄ arethe et qd̓
profuit minai
rius mi
nua

Quid opus erat lu
cina ope vaticano
cunino rumina sta
tulino adeone abe
one dea mete dō vo
lumo dea boluma
victoria honorino
pecunia escula
no Argē
tino

Quid opus ē multos dīs
colē et inuocare cū vna
felicitas oīa possit cō
ferre dina fessonia et
dina pellonia q̄ appollo
escolapius deus
spinensis dea
rubi
go

38

prouidere cu possit magno feliciq3 copendio vna dea felicitas cuncta conferre
Nec solu ad bona capienda quisq3 aliud sed neq3 ad depellenda mala quereret
Cur em eet inuocanda pp fessos diua fessina pp hostes depellendos diua
pellonia pp egros medicus vl appollo vl escolapius vl ambo simul qn eet
grande piculu nec deus spinensis vt spinas ex agris eradicaret nec dea
rubigo vt no accederet rogaretur. Vna felicitate pnte et tuente vel
nulla mala orirentur vl facilime pellerentur. Postremo qr de duabus istis dea
bus virtute et felicitate tractamus. Si felicitas virtutis
e pmiu no dea s3 dei donu e. Si aut dea e cur no dicitur
ut virtute ipam conferre quinimo et virtute consequi felicitas
magna e. De stia colendoru deoru qua ase varro glatur col

De deabus virtute et felicitate et quid dicat varro de medico escolapio et alijs dijs

Quid e qd pro ingenti latu ee romanis. xxij.
beneficio varro iactat pstare se ciuibus suis.
quia no solu comemorat deos quos coli oporteat a ro
manis verum etiam dicit quid ad quemq3 ptineat. quo nichil prodest inquit
varro hois alicui vl medici nome formamq3 nosse et qr sit medicus igno
rare. ita dicit nichil prodesse scire deum ee escolapium si nescias eum valitudini
opitulari atq3 ita ignores cur ei debeas supplicare. hoc ec alia silitudine
affirmat dicens. no mo bn viuere s3 viuere omnino neminem posse si ig
norat quisnam sit faber. quis pistor. quis tector. a quo quid utensile possit
petere. quem adiutore assumere. quem ducem. quem doctorem. eo modo nulli dubiu
ee asserentes ita ee utile cognicionem deoru si sciat quam quisq3 deus vim
et facultatem ac ptatem cuiusq3 rei habeat. Ex eo enim poterimus inquit scire
quem cuiusq3 causa deum aduocare atq3 inuocare debeamus. ne faciamus ut mi
mi solent. et optemus a libero aquam a lymphis vinum. Magna sane utili
tas. quis no huic gras ageret si vera monstraret Et si vnu verum deum a quo
eent omia bona hoibus colendum doceret. De felicitate quam romani multorum
veneracione deoru diu no coluerunt honore diuino cum pro omnibus sola sufficeret

Sed vnde nunc agitur si libri et sacra eorum vera sunt et felicitas xxiij
dea e. cur no ipa vna quae coleretur constituta e que posset vniuersa
conferre et copendio facere felicem. Quis enim optat aliquid
pp aliqd aliud nisi ut felix fiat. Cur denique tam sero huic
tante dee post tot romanos principes lucullus edem
constituit. Cur ipe romulus felicem cupiens condere ciuita
tem no huic templum potissimum struxit. nec pp aliquid di
is ceteris supplicauit. qn nichil deesset si hec adesset. Nam et
ipe nec prius rex nisi ut putant postea deus fieret si hanc
deam ppiciam no haberet. Ut quid ergo constituit romanis deos
ianum iouem martem pycum faunum tyberinum herculem et siqui
alios. Ut quid tytus tacius addidit saturnum opem solem
lunam vulcanum lucem et quoscumq3 alios addidit Inter quos
et deam cluacinam felicitate neglecta. ut qd numa tot deos
et tot deas sine ista. an eam forte in tanta turba vi
dere no potuit. hostilius certe rex deos et ipe nouos
pauorem atq3 pallorem ppiciandos no introduceret si deam
istam nosset et coleret. pnte quippe felicitate ois pauor
et pallor no ppiciatus abscederet s3 pulsus aufugeret
Deinde quid est hoc qd iam romanum imperium longe lateq3
crescebat et adhuc nemo felicitatem colebat. An io
grandius imperium quam felicius fuit. Nam quo ibi eet vera felicitas ubi
no erat vera pietas. Pietas e enim veri veraxque dei cultus
Non cultus falsorum tot deorum quot demoniorum s3 et postea
iam in deorum numerum felicitate suscepta magna bellorum
ciuilium infelicitas subsecuta e. An forte iuste e indignata
felicitas qr et tam sero et no ad honorem s3 ad contumeliam

Cur lucullus dee felicitati edem tam sero constituit Romulus vero huic edem constituit iouem martem pycum faunum tyberinum herculem

Quid tytus tacius addidit dijs saturnum opem solem lunam vulcanum lucem dea cluacinam felicitate neglecta et qr numa dicat et qr hostilius de dijs pallore et pauore

De vera pietate pietas e vera verax dei cultus

assereus

vnde ostiditur boni

petentur peti

potius multitati e ut ea coletur priapus et cloacina
et pavor et pallor et febris et cetera non numina colendorum
sed crimina colentium ad extremum sic turba indignissima
tanta dea colenda visa e Cur non vel illustrius ceteris co
lebatur Quis enim ferat quod neque inter deos consentientes quos
dicunt in consilium iovis adhiberi nec inter deos quos elec
tos vocant felicitas constituta e ut templum aliquod ei fieret
quod et loci sublimitate et operis dignitate preemineret Cur
enim non aliquid melius quam ipsi iovi Nam quis etiam iovi
regnum nisi felicitas dedit si tamen cum regnaret felix fuit et
potior e felicitas regno Nemo enim dubitet facile in
venire hominem qui se timeat fieri regem Nullus autem invenitur qui se nolit
ee felicem Ipsi ergo dii si per auguria vel quolibet modo eos posse consuli putant
de hac re consulerentur utrum vellent felicitati loco cedere si forte aliorum edibus
vel altaribus iam fuisset locus occupatus ubi edes maior atque sublimior fe
licitati construeretur Etiam ipse iupiter cederet ut ipsum verticem
collis capitolini felicitas potius obtineret Non enim quisquam
resisteret felicitati nisi fieri quod non potest qui ee vellet infelix
Nullo modo omnino si consuleretur faceret iupiter quod ei fecerunt
tres dii mars terminus et iuventus qui maiori et regi
suo nullo modo cedere loco voluerunt Nam sic habent eorum li
bri Cum rex tarquinius capitolium fabricari vellet eumque lo
cum qui ei dignior aptiorque videbatur ab diis alienis cer
neret preoccupatum non audens aliquid contra eorum facere
arbitrium et credens eos tanto numini suoque principi
voluntate cessuros quia multi erant illic ubi capitolium con
stitutum e per augurium consulit utrum concedere vellent locum
iovi atque ipsi inde cedere omnes voluerunt preter illos quos commemoravi martem
terminum iuventutem atque ideo capitolium ita constructum e ut etiam isti tres intus
essent tam obscuris signis ut hoc vix homines doctissimi scirent Nullo modo
igitur felicitatem iupiter ipse contemneret sicut a termino marte iuventute contemptus
est Sed etiam ipsi qui non cesserunt iovi profecto cederent felicitati que illis
regem fecerat iovem aut si non cederent non id contemptu eius facerent sed
quia in domo felicitatis vel obscuri ee mallent quam sine illa in locis propriis eminere
Ita dea felicitate in loco amplissimo et celsissimo constituta discerent ci
ves omnes unde omnis voti boni ~~non~~ petendum esset auxilium. Ac sic ipsa
suadente natura aliorum deorum superflua multitudine derelicta cole
retur una felicitas una supplicaretur unum templum frequentaretur
a civibus qui felices ee vellent quorum esset nemo qui nollet
atque ita ipsa a se ipsa peteretur que ab omnibus petebatur Quis enim
aliquid ab aliquo deo nisi felicitatem existimat pertinere pro
inde si felicitas habet in potestate cum quo homine sit hoc autem si dea
e que tandem stultitia e ab aliquo eam deo petere quam
possit a se ipsa impetrare Hanc ergo deam super deos ceteros
honorare etiam loci dignitate debuerunt Sicut enim aput
ipsos legitur Romani veteres nescio quem summanum cui nocturna fulmina tribu
ebant coluerunt magis quam iovem ad quem diurna fulmina pertinerent Sed postquam
iovi templum insigne ac sublime constructum e propter edis dignitatem sic ad
eum multitudo confluxit ut vix inveniatur qui summani nomen quod audire iam
non potest se saltem legisse meminerit Si autem felicitas dea non e quoniam quod
vere e munus est dei ille deus queratur qui eam dare possit et falsorum deorum
noxia multitudo relinquatur quam stultorum hominum multitudo vana sectatur dei do
na deos sibi faciens et ipsum cuius ea dona sunt obstinatione superbe vo
luntatis offendens sic enim carere non potest infelicitate qui tamquam deam feli
citatem colit et deum datorem felicitatis relinquit sic carere non potest fame qui

Quare felicitas contempta fuit et non habita pro dea priapus cloacina pavor pallor febris et talia crimina pro diis colebantur cum tamen felicitas pro omnibus diis habenda sit quia nemo vult ee infelix

Ipse tarquinius qui capitolium construxit in honore iovis tres dii mars terminus et iuventus regi suo quia ipsi non colebat cedere noluerunt cum per augurium suppliciter consulerentur sed propter felicitatem cessissent ei dee et obscuri latuerunt

Cum felicitas dea esset sicut omnes deos sola coli deberet quia romani deum summanum prione coluerunt sed post felicitatem iovis summanum deum se non legisse retulerunt

sed crimina

unde omnis voti boni

x peteretur
petere

panem pictum lingit et ab homine qui verū hʒ nō petit

Qua racione defendant pagani qd int deos colant ipā dona diuīa. xxiiij.

Libet aut eorꝫ cōsiderare racōm usqʒ adeone inquit maiores nr̄os insipientes fuisse credendū ē ut h̄ nescirent numina diuīa eē nō deos. Cꝫ qui sciebant nemini talia nisi aliq̄ deo largiente ꝯcedi quorꝫ deorꝫ noīa nō inueniebāt earꝫ rerꝫ noibus appellabant deos quas ab eis sentiebant dari aliqua vocabula inde flectētes. Sicut a bello bellonā nūcupauerūt nō bellū. sicut a cunis cunina nō cuna sicut a segetibus segecia nō segetez. et pomis pomonaꝫ nō pomū. Sicut a bobus bobonā nō bouē. Et ce ulla vocabuli declinacōe sic res ipe noīant ut pecunia dea ē dea q̄ dat pecuniaꝫ. nō oīo pecunia dea ipā putata ē. ita v̄tus q̄ dat v̄tute. honor qui honorē. ꝯcordia q̄ ꝯcordiam victoria q̄ dat victoriā. ita inquit et felicitas dea dr̄ nō ipā que datur sʒ numen illud attendit a quo felicitas dat. Ista nobis reddita rōe multo facilius eis quorꝫ cor non nimis obduraūt psuadebim⁹ fortasse quod volumus.

Querat deꝰ felicitatis et deus dator felicitatis. s. solus verus deus et non sūma paganorꝫ qui bellona nō bellū cunina nō cunaꝫ segecia nō segetē pomona nō pomū et bubona nō bo ueandes appellauit

De numinibus pecunia v̄tute cōcordia victoria honore. et qd impit felicitatez dare nō pt̄. Querat ergo deus qui pt̄ ea dare que romani nō nouerūt

De vno tm̄ colendo deo qui licet noīe ignoretur tm̄ felicitatis dator esse sentit. xxv.

Sicut iam hūana īfirmitas sensit nō nisi ab aliquo deo dari posse felicitatem. et h̄ senserūt hoīes qui tam multos colebāt deos in quibus et ipm̄ eorꝫ regem iouē qui nomē eius a quo daretur felicitas ignorabant. Ideo ipius rei nomine quā credebāt ab illo dari eū appellare voluerūt. Satis ergo indicerūt nec ab ipō dari felicitatē posse quē iam colebant. sed utiqʒ ab illo quē noīe ipius felicitatis colendū eē censebant Confirmo prorsus a quodam deo quē nesciebāt eos credidisse dari felicitatē Ipse ergo q̄ratur ipē colatur et sufficit. Repudiet strepitus īnumerabiliū demoniorꝫ. Illi nō sufficiat hic deus cui nō sufficit mun⁹ eius. Illi inquam nō sufficiat ad colendū deus dator felicitatis cui nō sufficit ad accipiendū ipā felicitas. Cui autē sufficit nō enī hʒ homo quid amplius optare debeat. Seruiat vni deo datori felicitatis nō ē ipē quē nomināt iouē Nam si eū datorē felicitatis agnoscerent nō utiqʒ aliū ul aliam a quo daretur felicitas inquirerent nacꝫ ipm̄ iouem cū tantis iniuriis colendū putarent Iste alienarꝫ dr̄ adulter uxorꝫ iste pueri pulcherrimi pudicus amator et raptor

supp adult' ē uxorꝫ alienarꝫ ipudicus amator raptor ut ait Tulius et ludi scenici displicuerunt Ciceroni et figmenta poetarū

De ludis scenicis quos sibi dii celebrari a suis cultoribus exigerunt. xxvi.

Sed fingebat h' omer⁹ ait Tullius et hūana ad deos transferebat. diuīa mallē ad nos. merito displicuit viro graui diuīorꝫ cīminū poeta cōfictor. Cur ergo ludi scenici ubi hec dictitantur deorꝫ honoribꝫ exhibent inter res diuīas a doctissimis cōscribūt. hic exclamet Cicero nō contra figmenta poetarꝫ sed contra instituta maiorꝫ. An exclamaret et illi quid nos fecim⁹. Ipsi dii ista suis honoribus exhibenda flagitauerūt. atrociter imperarūt. clade nisi fieret p̄nunciarūt. quia neglectum ē aliquid ~~seuerissime~~ seuerissime vindicarūt. quia id qd neglectū fuerat ē. placatos se eē monstrarūt. Inter eorꝫ cōmemoratur v̄tutes et miranda facta qd dicaꝫ. Tyto latino rustico romano prifamilias dcm̄ ē in sompnis in senatū nunciare ut ludi romani instaurarent. Qꝫ p̄mo eorꝫ die in quodam scelerato qui p̄plo spectante ad suppliciū duci iussus ē. numinibus videlicet ex ludis hylaritatē querētibus triste displicuisset imperiū. Cum ergo ille qui sompno

De tyto latino rustico prefamilias qd ei accidit in sompnis et quis nō videat h̄ fcm̄ eē a demonibus et q̄ hystriones turpissimum curionem decātabant

cōmonitus eāt posteō die iussa facē nō ausus eēt. Eā nocte hoc idem rursus seuerius imperatum (impetratū) ē. Amisit filiū quia nō fecit. Tercia nocte dām ē homi q maior ei pena si nō faceret īmineret. Cū eciā sic nō auderet ī morbū incidit acrē et horribilem. Cum vō ex amicorū sniā ad magistratus rem detulit atq in lectica allatus ē in senatū expositoq somp(n)io recepta cōtinuo valitudine pedibus suis sanus abscessit. Tanto stupē fctus miraclo senatus quadruplicata pecūia ludos censuit instaurari. Quis nō videat qui sanū sapit subditos hoīes malignis demonibus a quorū dnātōe nō liberat nisi grā dei per ihm xpm dnm nrm. Vbi cōpulsus ē exhibere talibus dijs que quū recto consilio poterat turpia iudicari. In illis certe ludis poetica numina cīmīa frequētantur qui ludi cogentibus nōinibus iussu senatus instaurabantur. In illis ludis corruptorē pudicicie iouē turpissimi hystrones cantabant agebant placabant (placebat). Si illud fingebat ille irascetur. si aūt suis cīminibus eciā fictis delectabatur quō colēt(ur) ubi dyabolo seruiret. Ita ne iste romanū condet dilataret cōseruaret imperium quouis romano cui talia displicebant hoīe abiectior. Iste daret felicitatē qui tam infeliciter colebatur. Et nisi ita coleretur infelicius irascebat.

De tribus generibus deorū de qbus scenola pōtifex disputauit xxvij

De scenola pontifice et tribus gnībus deorū de ciuitatis a poetis et de dijs hercule escolopio castore polluce et qd dicat varro de dijs

Relatum est in libris doctissimū pontificem scenolam disputasse tria genera tradita deorum unum a poetis alterū a phis. tercium a principibus ciuitatis. Primū genus nugatorium dicit ēē q multa de his finguntur indigna. Secundum nō congruere ciuitatibus qd heat aliq supuacua aliqua eciā que obsint populis nosse de supuacuis nō magna cā ē. Solet enī et a iuris peritis dici superflua nō nocent. Que sūt aūt illa que plata ī multitudinē noceant. Hec inquit nō esse deos herculem escolapium castorē pollucē. proditur enim a doctis q hoīes fuerint et hūana cōdicōe defecerint. Quid aliud īnuūt quā q eorū qui sunt dij nō heant ciuitates vera simulachra q verus deus nec sexum heat nec etatē nec diffinita corporis mēbra. Hec pontifex nosse populus nō vult. naz falsa ēē nō putant expedire igr existimat falli in religione ciuitates qd dicē eciā in libris rerū diuinarū varro ipe nō dubitat. Preclara religio quo fugiat liberandus infirmus. et cū veritate qua liberetur inquirat credatur ei expedire qd fallitur. Poeticū sane deorū genus cur scenola respuat eisdem lris nō tacetur. Quia sic videlicet deos deformant ut nec bonis hominibus comparentur cū aliū faciunt furari aliū adulterare. Sic item aliquid aliter turpiter atq inepte dicē ac facē. Tres inter se deas certasse de pmio pulchritudinis. Victas duas a venere troiam euertisse. Jouem ipm conuerti ī bouē aut cignū ut cū aliqua concumbat. Deā homini nubē. saturnū liberos deuorare. nichil denique posse cōfingi miraculorū atq viciorū qd nō ibi repiatur atq a deorū natura longe absit. O scenola pontifex maxime ludos tolle si potes. precipe populis ne tales honores dijs immortalibus deferant ubi cīmīa deorū libeat mirari et que fieri pot placeat imitari. Si aūt tibi rn̄derit populus uos nobis ī portastis ista pontifices. deos ipos roga quibus instigantibus ista iussistis nec talia sibi iubeant exhiberi. Que si mala sūt et ppea nullomō de deorū maiestate credenda. maior ē deorū iniuria quibus impune finguntur (impingunt). Sz nō te audiunt demones sūt praua docent turpibus gaudent nō solū nō deputant iniuriā si de illis ista fingantur sz eam pocius iniuriam ferre nō possunt si per eorū solēpnia nō agantur. Iam vō si aduersus eos iouē interpelles maxime ob eam cām. qz eius plura cīmīa ludis scenicis actitantur. Nonne eciā si deum iouē nuncupatis a quo regitur totus atq administratur hic mundus eo illi fit a uobis maxima iniuria. q eum cum istis colendū putatis eorūq regē ēē perhibetis

De fabula q tres dee de pmio pulchritudinis inter se certauerūt et duas victas a venere pp quo troia fuit euersa de ione mutato in bouē ī cignū et q saturnus deuorauit libros

Ad optinendum dilatandumque regnum profuit romanis cultus deorum .xxviii.

Nullo igitur modo dii tales qui talibus placantur vel potius accusantur honoribus ut maius sit crimen quod eis falsis oblectantur quam si de illis vera dicerentur romanum imperium augere et conservare potuissent. hoc enim si possent potius donum tam grande grecis conferrent qui eos in huiusmodi rebus divinis hoc est ludis scenicis honorabilius dignius que coluerunt qui et a morsibus poetarum quibus deos dilacerari videbant se non subtraxerunt dando eis licentiam maletractandi homines quos liberet et ipsos scenicos non turpes iudicaverunt sed dignos etiam preclaris honoribus habuerunt. Sicut autem potuerunt auream pecuniam habere romani quamvis deum aurinum non colerent sic et argenteam habere potuerunt et eream si nec argentinum nec eius patrem colerent esculanum et sic omnia que retexere piget sic ergo et regnum invito quidem deo vero nullo modo habere possent diis vero istis falsis et multis ignoratis sive contemptis atque illo uno cognito et fide sincera ac moribus culto et melius hic regnum haberent quantumcumque haberent et post hec acciperent sempiternum sive hic haberent sive non haberent.

Quod falsi dii imperium de candatis et aliis imperium non auxerunt quod ipsos videntur timere laudando quod laudat de diis aurino argentino ereo et esculano

De falsitate auspicii quo romani regni fortitudo stabilitas visa est indicari .xxix.

Nam illud quale est quod pulcherrimum auspicium fuisse dixerunt ut paulo ante commemoravi marte et termino et iuventute nec iovi regi deorum loco cedere voluisse Sic enim inquiunt signatum est martiam gentem id est romanam nemini locum quem tenet daturam romanos quoque terminos propter terminum neminem commoturum iuventutem etiam romanam propter deam iuventutem nemini esse cessuram. Videant ergo quomodo habeant istum regem deorum suorum et datorem regni sui ut ei auspicia ista pro adversario ponerent cui non cedere pulchrum esset. Quamquam hec si vera sunt non habent omnino quid timeant. Non enim confessuri sunt quod dii cedere noluerunt christo cedere voluerunt. Salvis quippe imperii finibus christo cedere potuerunt et de sedibus locorum et maxime de corde credentium. Sed antequam christus venisset in carne et certe antequam ista scriberentur que de libris eorum proferimus sed tamen postea quam factum est sub rege tarquinio illud auspicium aliquotiens romanus exercitus fusus est id est versus in fugam falsumque ostendit auspicium quod iuventus illa non cesserat iovi et gens martia superantibus atque irrumpentibus gallis in ipsa urbe contrita est et termini imperii deficientibus multis ad hannibalem civitatibus in angustum fuerant coartati. Ita evacuata est pulchritudo auspiciorum remansit contra iovem contumacia non deorum sed demoniorum. Aliud est enim non cessisse aliud unde cesseras redisse. Quamquam et postea in orientalibus partibus adriani voluntate mutati sunt termini imperii romani. Ille namque tres provincias nobiles armeniam mesopotamiam assyriam persarum concessit imperio ut deus ille terminus qui romanos terminos secundum istos tuebatur et per illud pulcherrimum auspicium loco non cesserat iovi plus adrianum regem hominum quam regem deorum timuisse videatur. Receptis quoque alio tempore provinciis memoratis nostra pene memoria retrorsus cessit quando iulianus deorum illorum oraculis deditus inmoderato ausu naves iussit incendi quibus alimonia portabatur qua exercitus destitutus mox etiam ipso hostili vulnere extincto in tantam est redactus inopiam ut inde nullus evaderet undique hostibus incursantibus militem imperatoris morte turbatum nisi placito pacis illic imperii fines constituerentur ubi hodieque persistunt non quidem tanto detrimento quantum concesserat adrianus sed media tamen compositione defixi. Vano igitur augurio deus terminus non cessit iovi qui cessit adriani voluntati cessit et iuliani temeritati

De auspicio quod mars terminus et iuventus iovi non cesserunt quod tempore tarquinii factum est de dea martia romanorum et de inedia civis istorum terminum quod tempore hannibalis probatum fuit

Quod tempore adriani termini imperii romani mutati sunt et nobiles provincie armenia mesopotamia assyria persarum imperio addite sunt et quod plus homines adrianum timuerunt quam deos

tati et romanam necessitati Viderunt h' intelligenciores q̄ moresq; romanam s; con̄ consuetudinē ciuitatis q̄ de moni nitibus fuat obligata parum valebat quia et ipi ista illa vana ee sentiebant neq̄ tn̄ rem sub vni' veri dei regimi ne atq; imperio cōstitute religiosiz cultu qui deo debetur exhibendu putabant/seruientes ut ait apls creature potius q̄ creatori qui ē benedictus in secula. huiꝰ dei veri erat auxiliu necessarium a quo mitterentur sti viri et ve raciter pii qui p vera religione morerentur ut fls a viuentibus tollerentur

De Juliano apostata et eius morte et de diuisis vi ms auguriis et q̄ ydolis seruie bant cre ature nō creato

Qualia de diis gentium et cultores sentire fate antur. xxx

Quid quod augur irridet auguria et reprehendit hoies corni et cornicule vocibus vite consilia moderantes Sed iste archademe tus qui oia ee contendit incerta indignus ē qui heat ullam i his rebus auctoritatem disputat apud eu quintus lucilius balbus in scdo de deoz na hl' ut cu ipe supsticiones ex na rerum velut physicas et phi losophicas inserat indignatur tn̄ institucione simulach rorum opinionibus fabulosis ita loquens. Videtis ne igi tur a physicis rebus bene atq; utiliter inuentis ro sit tracta ad commenticios et fictos deos q̄ res genuit fls opiões erroresq; turbulentos et supsticiones pene aniles et for me eni nobis deoz et etates et vestitus ornatusq; noti sunt gna ptera coniugia cognaciones oiaq; traducta ad similitudinez imbecillitatis humane na et pturbatis i du citur animis. Accepimus eni deoz cupiditates egritudi nes iracundias Nec vō ut fabule ferunt dii bellis pliisq; caruerunt nec solu ut apud homerz cu duos exercitus contrarios alii dii ex alia pte defenderant Sed et aut cu tytanis a' cu gygantibus sua ppria bella gesserunt hec et dicuntur et creduntur stultissime et plena sunt vanita tis summeq; leuitatis. ecce interim que confitentur qui defendunt deos gencium Deinde cu h' ad supsticiones vō q ipe fm stoicos videt dore Non enim phi solum inquid verum etiam maiores nri supsticionē a religione separauerunt nam qui totos dies ꝑcabant inquid et ymolabant ut sibi sui liberi supsti tes eēt supsticiosi sunt appellati Quis nō intelligat eu conari dum consuetudi nem ciuitatis timet religionez laudare maiorum eamq; a supsticione velle se iungere sed quo id possit nō inuenire. Si eni a maioribus illi sunt appellati supsticiosi qui totos dies ꝑcabant et ymolabant Numquid et illi qui insti tuerunt q iste reprehendit deoz simulachra diuisa etate et veste distincta deorumq; gna coniugia cognaciones. Hec utiq; cu tamq̄ supsticiosa culpantur implicat ista culpa maiores talium simulachrorum institutores atq; cultores implicat et ipsum qui quantolibet eloquio se in libertatem nitatur euoluere ne cesse habebat ista venerari. nec q in hac disputatione disertus insonat mussare audet in ppli contione Agamus itaq; xpiani dnō deo nro gras nō celo et terre sicut iste disputat. sed ei qui fecit celu et terram Qui has supsticiones quas iste balbus velut balbuciens vix reprehendit p altissimam xpi humilitatem p aplorum predicatorum p fidem martirum p veritate morientium et cu veritate viuencium nō solu i cordibus religiosis. vm ec in edibus supsticiosis li berris suorum seruitute subuertit

De opinionibus varronis qui re pba persuasione populari licet ad noticiam veri dei nō peruenit tn̄ unum deum colendum ee censuerit

Quid ipe varro quē dolemus i rebus diuinis ludos scenicos quamuis nō iudicio ppo posuisse cum ad deos colendos multis loqueluit religiosis hortetur none ita con

De cycerone augure q̄ irridet auguria et reprehendit hoies corni et cornicule vocibus vite cōsilia moderantes q̄ ille fuit achedemetus et de quinto lucilio balbo q̄ usus fuit physicis racionibus et fls opposicionibus et de homero diis tytanis gygantibus supsticionibus a religione

achademici

ꝑmere religiose dicat a religiosis vō

Qz xpiani debent gras agere deo omnipotenti de omni bono nō celo neq; terre sicut balbus balbuciens disput

Qz varro dicat at. xxxi de constitucione roe cuntis et de secretis q vulgo scire nō utile e et de demonibus a quibus nemo hoies liberat ni gra dni nri ihu xpi

41

fitetur nō se illa iudicio suo sequi que ciuitatē romanā instituisse com
memorat ut si eā ciuitatē nouā constitueret ex nature potius formula deos
nominaq3 eorum se fuisse dedicaturum nō dubitet ꝯfiteri Sz iam quō ī vetere
ꝑplo eēt accepta ab antiquis nomin et cognomin hystoriā tenē ut tradita
est debē se dicit et ad eū finē illā scribē et perscrutari ut potius eā magis
colē quā despicē vulgus velit Quibus ū bis hō [acutissimus] acutissimus satis indi
cat nō se aperire oīa que nō sibi tm̄ cōtēptui eēnt sz etiā ipi vulgo desp
cienda viderentur ū tacerent ego ista coniecē putarē deīn ū euidenter alio
loco ipe diceret de religionibus multa loquens multa eē vera q nō mō vulgo
scire nō sit utile sz etiā tm et si falsa sint aliter existimare ꝑplm expediat et
io grecos teletas hac misteria taciturnitate parietibusq3 clausisse Idcirco hic
totū cōsiliū prodidit velut sapientum p quos ciuitates et ꝑpli reguntur
Hac tū fallacia miris modis maligni demones delectant qui et decepto
res et deceptos pariter possident a quorum dominatu nō liberat ū gratia dei p ihm
xpm dnm nrm Dicit etiā idem auctor acutissimus atq3 doctissimus q
hij soli ei videantur animaduertisse quid eēt deus qui crediderunt eū eē animam
motu ac rōe mundū gubnantem Ac p hoc et si nōdum tenebat qd veritas
hz deus eīm verus nō aīa sz aīe quoq3 ē effector et conditor tn si contra
preiudicia ꝯsuetudinis liber eē posset vnū deū colendū
fateretur atq3 suaderet motu ac rōe mundū gubernantē ut
ea cū illo de hac re qō remaneret q eū diceret eē aīam p
tius et aīe creatorem Dicit etiam antiquos romanos
plus annos c et lxx deos sine symulachro coluisse qd si
adhuc inquit mansisset castius dij obseruarentur Cui
sentencie testem adhibet inter cetera et gentem iudeā nec
dubitat eū locū ita cōcludē ut dicat qui primi symulacra [dimisisse]
deorum ꝑplis posuerunt eos ciuitatibus suis et metū dempsisse
et errorē addidisse prudenter existimans deos facile posse
ī symulacrorum stoliditate cōtempni q vō nō ait errorē tra
diderunt sed addiderūt iā utiq3 fuisse etiā sine symulacris
vult intelligi errorē Qua ꝑpter tū solus dicat animaduer
tisse quid esset deus qui eū crederent aīam mundū gub
nantem castiusq3 existimat sine symulachris obseruari
religionē quis nō videat quantū ꝑpinquauerit veritati Si
eīm aliquid [vlt] contra vetustatem [tanto] tanti posset erroris pfecto et [colendū]
vnū deū a quo mundū crederet gubnari et sine symulachro credendū censeret
atq3 in tam ꝑximo inuentus facile fortasse de aīe mutabilitate cōmo
neretur ut nāz potius incōmutabilem que ipam quoq3 aīam condidisset deū
vnū eē sentiret Hec cū ita sint quecūq3 tales viri in suis litteris deorum
ludibria posuerunt cōfiteri ea potius occulta dei voluntate cōpulsi sūt quā
psuadē conati Si qua igr̄ nobis inde testimonia ꝑferunt q ut ad * [ad eos redarguendos p ferunt]
uītē de quāta et qua maligna demonū ptāte nos liberet singulare sacrificiū
tam sci sanguinis fusi et donū spūs impartiti. O quam spē utilitatis pri
cipes gentium apud subiectos suos ꝑplos falsas religiones voluerunt permanere

De snīa varronis de deo vō de creatore motore et motu aīe et q romani antiq plus quā c et lxx deos sine symulachro coluisse ferunt

Q falsi dij ī symulachris sine leuiter cōtempni pnt sm̄ snīaz iudeorum qui dicunt vnum deū coli debē et demon cōte pm

Dicit etiā de generationibus deorum magis ad poetas q ad philosophos xxxij
fuisse ꝑplos inclinatos et iō et suos et
generationes deorum maiores suos i. veteres credi
disse romanos et constituisse cōiugia Quod utiq3 nō aliā
ob causam factū videtur ū quia hominū velut prudentum et sa
pientum negotium fuit ꝑplm ī religionibus fallē et in eo
ipo nō solū colē sz imitari etiā demones quibus maxima ē
fallendi cupiditas Sicut eīm demones ū eos quos fallē
do deceperint possidē nō pnt Sic et hoies principes nō
sane iusti sz [demonum] demonū similes ea que vana eē nouerant religionis nōīe
ꝑplis tamq vera suadebant hoc mō eos ciuili societate velut arc t

De generatione deorum q h magis ad poetas ad philosophos p hoc gnos cē ꝑpter fundi demon cupiditate

alligantes quo sibi subditos possiderent Qui autem infirmus et indoctus erat det sibi fallaces et principes ciuitatis et demones Quod iudicio et potestate dei veri omnium regnum atque regnorum ordinata sunt tempora Sequitur c. xxxiiij.

Deus igitur ille felicitatis auctor et dator quia solus est verus deus ipsa dat regna terrena bonis et malis Neque hoc temere et quasi fortuitu quia deus est non fortuna sed pro rerum ordine ac temporum occulto nobis notissimo sibi cui tamen ordini temporum non subditus seruit sed eum ipse tamquam dominus regit moderatorque disponit felicitatem vero non dat nisi bonis hanc enim possunt et non habere et habere seruientes possunt et non habere et habere regnantes Que tamen plena in ea vita erit ubi nemo iam seruiet illis. Et ideo regna terrena et bonis ab illo dantur et malis ne eius cultores adhuc in profectu animi paruuli hec ab eo munera quasi magnum aliquid concupiscant Et hoc est sacramentum veteris testamenti ubi occultum erat nouum quod illic promissa et dona terrena sunt intelligentibus et tunc spiritualibus quamuis nondum in manifestatione predicantibus et que illis temporibus rebus significaretur eternitas et in quibus dei donis esset vera felicitas

Quod deus solus et verus auctor est felicitatis et dator et non fortuna et de sacramento veteris et noui testamenti occulto qui in egipto de pauris suos multiplicauit et inde liberauit

De regno iudeorum quod ab vno et vero deo institutum atque seruatum est donec in vera religione manserunt. xxxv.

Itaque ut cognoscerentur etiam illa terrena bona quibus solis inhiant qui meliora cogitare non possunt in ipsius vnius dei esse posita potestate non in multorum falsorum quos colendos romani ante crediderunt populum suum in egypto de paucissimis multiplicauit et inde signis mirabilibus liberauit Nec lucinam mulieres ille inuocauerunt quando earum partus ut mirificis modis multiplicarentur et gens illa incredibiliter cresceret ab egiptiorum persequentium infantes omnes necare volentium ipse seruauit/ Sine dea rumina suxerunt sine cunina in cunis fuerunt sine educa et potina escam potumque sumpserunt sine tot diis puerilibus educati sunt sine diis coniugalibus coniugati sine cultu priapi coniugibus mixti Sine inuocatione neptunni mare transeuntibus diuisum patuit et sequentes eorum inimicos fluctibus in se redeuntibus obruit nec consecrauerunt aliquam deam maniam quando de celo manna sumpserunt Nec quando sitientibus aquam percussa petra profudit nympham lymphasque coluerunt sine insanis ludicris martis et bellone bella gesserunt et sine victoria quidem non vicerunt Non enim tamen deam sed dei sui munus habuerunt Sine segetia segetes sine bobona boues mella sine mellona sine pomona poma et prorsus omnia pro quibus tante falsorum deorum turbe romani supplicandum putarunt Ab vno vero deo multo felicius acceperunt et si non in eum peccassent impia curiositate tamquam magicis artibus seducti ad alienos deos et ad ydola deffluendo et postremo christum occidendo in eodem regno et si non spaciosiore tamen feliciore mansissent et nunc quod per omnes fere terras gentesque dispersi sunt illius vnius veri dei prouidentia est ut quod deorum falsorum usque quaque simulachra are luci templa euertuntur et sacrificia prohibentur de codicibus eorum probetur quemadmodum hoc fuit tanto ante prophetatum Ne forte cum legeretur in nostris a nobis putaretur esse confictum Iam quod sequitur in volumine sequenti videndum est et hic dandus huius prolixitatis modus

Quod in egypto mulieres lucinam non inuocauerunt ad partum quod sine educa potina et papo et neptuno mare diuisum tamen viri quod fecit populum deum transierunt et manna sine dea maniam perceperunt

Quod in deserto virga percussa petra fudit aquam sine nympha sine lympha et quod sine marte ac bellona hebrei amalech deuicerunt et sine segetia bubona mellona pomona et de aliis vitene cessaria habuere

Quod iudei magicis artibus seducti et ludibria demoniorum ydola coluerunt et vnum deum ihesum christum occiderunt pro qua dispersione passi sunt ut in eorum libris inuenitur

Explicit liber quintus Aurelii augustini de ciuitate dei Incipiunt tytuli libri quinti

Causa romani imperii omniumque regnorum nec fortuitum esse nec stellarum in positione consistere .i. De geminorum similis dissimilique valitudine .ij. De argumento quod ex rota figuli nigidius

mate maticus assumpserit in q̄one generoꝝ iii De esau et iacob geminis multuz
int' se moꝝ et actionum qualitate disparibus iiii Quibus modis conuencantur
mathematici vanā sciam profitentes v De geminis disparis sexus vi De e
lectione diei que uxor ducat' q̄ non i agro aliq' plantat' aut seritur vii
De hijs qui non astroꝝ posicionē s; conexionē causaꝝ ex dei voluntate pe
dentem fati noīe appellant viii De p̄sciencia dei et libera hoīs voluntate cont'
cyceronis diffinicionē ix An nostris voluntatibus hominū aliqua dicatur necessitas
x De vniuersali prouidencia dei cuius legibus omnia cōtinet' xi Quibus mo
ribus antiqui romani meruerint ut deus verus q̄uis non eum colerent eoꝝ
augeret imperiuz xii De amore laudis qui cum sit vicium ob hoc virtus putatur q̄
p ipm̄ vicia maiora cohibentur xiii De resecando amore laudis humane quī
iustoꝝ gl'a omnis in deo sit xiiii De mercede tpali quā deus reddidit bonis
moribus romanoꝝ xv De mercede scōꝝ ciuiuz ciuitatis eterne quibus utilia
sint romanoꝝ exempla v'tutuz xvi Quo fructu romani bella gesserint et
quātū hijs quos i rem contulerint xvii Quā alienj a xanctitate ee debe
ant xani si aliqd fecerint p dilectōe patrie eterne cum tanta romani gesserint
pro humana gl'a et ciuitate terrena xviii Quo int' se differant cupiditas
gl'e et cupiditas iam turpit' fuere v'tutes humane gl'e quā corporis voluptati
xix Romanoꝝ regnum adeo vo ē dispositū quo ē omnis ptās et cuius prouidenciā re
gitur vniuersa xx Tempa exitus q; belloꝝ ex dei pendere iudicio xxi De bello
in quo Radagaisus rex gothoꝝ demonum cultor vno die cum ingentibus
copijs suis victus ē xxii Que sit xianoꝝ imperatoꝝ et quā vera felicitas
xxiii De p̄speritatibus quas cōstantino imperatori xano deus cōtulit xxiiii De fi
de et pietate thodosij augusti xxv Incipit liber quintus Aurelij Augustini de ci
uitate dei Causa rōm imperij omniuz regnoꝝ nec fortuitā ee nec stellaꝝ in
posicione consistere.

Voniam constat omnium rerum optandarum plenitudinem esse felicitatē. que non est dea. sed donum dei. Et ideo nullum deum colendum ee ab hominibus nisi qui pt eos facere felices. Vnde si illa dea eet. sola colenda merito diceretur. iam cōsequent' videamus qua cum deus qui pt et illa bona dare que hīre pnt et non boni. ac p hoc ee infelices. romanum imperium tam magnum tamq; diuturnum ee voluit. Quia n. hoc deoꝝ falsoꝝ illa quā colebant multitudo non fecit et multa iam diximus. et ubi visum fuit oportunum ee dicemus Causa g° magnitudinis Imperij romani nec fortuita est nec fatalis. scdm eoꝝ scilicet sniaz siue opionē qui ea dicunt ee fortuita que ul' nullas causas hnt ul' non ex aliquo rōnabili ordine venientes. et ea fatalia q̄ p'ter dei et hominū voluntatē cuiusdam ordinis necessitate cōtingunt. prorsus diuina prouidencia regna cōstituuntur humana Que si p'pterea quisquam fato tribuit. quia ipam dei voluntatē uel ptātē fati noīe appellat sniaz teneat. linguaz corrigat. Cur enim non hoc p'mo dicit qd postea dicturus ē cum ab illo quisq' quesierit quid dixit fatum. Nam id hoīes quū audiunt usitata loquendi cōsuetudine non intelligunt nisi vim posicionis sydeꝝ qualis ē quū quis nascitur siue cōcipitur. q' aliqui alienant a dei voluntate. aliqui ex illa ee hoc pendere cōfirmat. Sed illi qui sine dei voluntate decernere opinantur sydera quid agamus ul' quid bonoꝝ habeamus. maloꝝ ne paciamur. ab auribus omnium repellendi sunt non solum eoꝝ qui veram religionem tenent. s; qui deoꝝ qualiumcumq; licet falsoꝝ volunt esse cultores. Hec enim opinio quid agit aliud nisi ut nullus omnino colatur aut rogetur deus cum quos modo nobis disputacio non ē instituta sed cum hos qui pro defensione eoꝝ quos deos putant xiane religioni aduersantur. Illi vero qui posicionem stellaruz quodammodo decernencium qualis quis q; sit quid ei proueniat boni quid ve mali accidat ex dei voluntate sus

Q verus deus vnus solus et dominus ihesus xpc auxit imperium romanum non fortuna fortuita ficta et fatalia non sydera ut opinantur ul' falsi dij

voluerunt

pendunt. Qui easdem stellas putant hanc potestatem
traditam sibi a summa illius potestate ut volentes ista dis
cernant magnam celo faciunt iniuriam in cuius velut cla
rissimo senatu ac splendidissima curia opinantur sce
lera facienda decerni, qualia si aliqua terrena civitas de
crevisset genere humano decernente fuerat evertenda. Quale
deinde iudicium de hominum factis deo relinquitur quibus ce
lestis necessitas adhibetur cum dominus ille sit et siderum et
hominum. Aut si non dicunt stellas accepta quidem potestate a summo deo arbitrio suo
ista decernere, sed in talibus necessitatibus ingerendis illius omnino iussa complere,
ita ne de ipso deo sentiendum est quod indignissimum visum est de stellarum volunta
te sentire. Quod si dicuntur stelle significare potius ista quam facere ut quasi locutio q
dam sit illa positio predicens futura non agens, non enim mediocriter doctorum
hominum fuit ista sententia, non quidem ita solent loqui mathematici ut verbi gratia di
cant mars ita positus homicidam significat sed homicidam facit.
Veruntamen ut concedamus non eos ut debuit loqui et a philosophis
accipere oportere sermonis regulam ad ea pronuncianda que in siderum
positione reperire se putant, quid fit quod nichil unquam dicere potue
runt cur in vita geminorum in actionibus in eventis in professionibus
artibus honoribus ceterisque rebus ad humanam vitam pertinentibus
atque in ipsa morte sit plerumque tanta diversitas ut similiores eis sint quantum ad hoc
attinet multi extranei quam ipsi inter se gemini per exiguo temporis intervallo in nascendo
separati, in conceptu autem per unum concubitum uno etiam momento seminati.

Quod mars nichil operatur nec geminum de cyconis sententia de ypocrate.

De geminorum similiqz valitudine. c. ii.

Cicero dicit ypocraten nobilissimum medicum reliquisse scriptum quosdam fratres cum simul egro
tare cepissent et eorum morbus eodem tempore ingravesceret eodem levaretur
geminos suspicatum. Quos possidonius stoicus multum astrologie deditus
eadem constitutos eademque conceptos solebat asserere. Ita quod medicus pertinere credebat ad simillimam
temperiem valitudinis, hoc philosophus astrologus ad vim constitutionemque siderum que
fuerat quo tempore concepti natique sunt. In hac causa multo est acceptabilior et de proximo
credibilior coniectura medicinalis quoniam parentes ut erant corpore affecti cum co
cubarent ita primordia conceptorum affici potuerunt ut consecutis
ex materno corpore prioribus incrementis paris valitudinis nascerentur.
Deinde in una domo eisdem alimentis nutriti ubi aerem et loci
positionem et vim aquarum plurimum valere ad corpus vel bene vel male ac
cipiendum medicina testatur, eisdem etiam exercitacionibus assuefacti
tam similia corpora gererent ut etiam ad egrotandum uno tempore eisdem causis
similiter moverentur. Constitutionem vero celi ac siderum que fuit quando concepti
sive nati sunt velle trahere ad istam egrotandi parilitatem cum tam multa diversissi
mi generis diversissimorum affectuum et eventorum eodem tempore in unius regionis
terra eidem celo subdita potuerunt concipi et nasci, nescio cuius sit insolentie.
Nos autem novimus geminos non solum actus et peregrinationes habere diversas verum
etiam dispares egritudines perpeti. De qua re facillimam quantum mihi videtur racionem
redderet ypocrates diversis alimentis et exercitacionibus que non de corporis tem
peracione sed de animi voluntate veniunt dissimiles eis accidere potuisse vali
tudines. Porro autem possidonius vel quilibet fatalium siderum assertor mirum si
potest hic invenire quod dicat si nolit imperitorum mentibus in eis quas nesciunt rebus
illudere. Quod enim conantur efficere de intervallo exiguo temporis quod inter se ge
mini dum nascerentur habuerunt propter celi particulam ubi ponitur
hore notatio quem horoscopum vocant, aut non tantum valet
quanta invenitur in geminorum voluntatibus actibus mori
bus casibusque diversitas, aut plus etiam valet quam est geminorum
vel humilitas generis eadem vel nobilitas cuius maximam diver
sitatem non nisi in hora qua quisque nascitur ponunt, ac per hoc si
tam celeriter alter post alterum nascitur ut eadem pars horoscopi

De stellis astris syderibus quod nichil faciunt et nullam necessitatem imponant ut volunt mechamatici sed deus verus omnia operatur

De coniectura medicinali et physica in rerum primordiis et de ypocrate

De horoscopo geminis nacione et conceptu de rota figuli et falsitate philosophorum

maneat cuncta paria. quo si in nullis possunt geminis inveniri. Si autem sequentis
tarditas horoscopum mutat parentes diversos. quos gemini habere non possunt

Frustra igitur affertur nobile illud **De argumento quod ex rota figuli nigidius mathematicus assumpsit in questione geminorum. iii**
commentum de figuli rota quod respondisse ferunt nigidium hac questione turbatum
Unde et figulus appellatus est. Dum enim rotam figuli quanta potuit
vi torsisset, currente illa bis nimio de atramento tamquam uno eius loco
summa celeritate percussit. Deinde inventa sunt signa que fixerat desistente motu
non parvo intervallo in rote illius extremitate distantia. Sic inquit in
tanta rapacitate celi etiam si alter post alterum tanta celeritate nascatur quanta
spacij
rota bis ipse percussi in celo spacio plurimum est. Hinc sunt inquit quecumque
quam dissimillima perhibentur in moribus casibusque geminorum. Hoc
figmentum fragilius est quam vasa que illa rotatione finguntur.
Nam si tam multum in celo interest quod constellationibus
comprehendi non potest ut alteri geminorum hereditas obveniat
alteri
alteri non obveniat cur audent ceteris qui gemini non
sunt cum inspexerint eorum constellationes talia pronunciare
que ad illud secretum pertinet quod nemo potest comprehendere et
momentis annotare nascentium. Si autem propterea talia dicunt in aliorum genituris quia hoc ad productiora spacia temporum pertinet momenta vero illa parvarum minutiarum que inter se gemini possunt habere nascentes rebus minimis tribuuntur de quibus mathematici non solent consuli quis enim consulat quando sedeat quando deambulet quando vel quid prandeat. Numquid ista dicimus quando in moribus operibus casibusque geminorum plurima plurimumque diversa monstramus.

De constellacionibus geminis et momentis signis et falsa opione mathematicorum

De esau et iacob geminis multum inter se morum et actionum qualitate disparibus

Nati sunt duo gemini antiquitus patrum memoria ut de insignibus loquar sic alter post alterum ut posterior plantam prioris teneret. Tanta in eorum vita fuerunt moribusque diversa tanta in actibus disparilitas tanta in parentum amore dissimilitudo ut etiam inimicos eos inter se faceret ipsa distancia. Numquid hoc dicitur quia uno ambulante alius sedebat et alio dormiente alius vigilabat alio loquente alius tacebat quod pertinet ad illas minutias que non possunt comprehendi ab eis qui constitutionem syderum qua quisque nascitur scribunt Unde mathematici consulantur. Unus duxit mercennariam servitutem alius non serviit. Unus a matre alius a matre diligebatur unus honorem qui magnus apud eos habebatur amisit alter adeptus est. Quid de uxoribus quid de filiis quid de rebus quanta diversitas. Si ergo hec ad illas pertinent minutias temporum que inter se habent gemini et constellationibus non ascribuntur quare aliorum constellationibus inspectis ista dicuntur? Si autem ideo dicuntur quia non ad minutias incomprehensibilia sed ad temporum spacia pertinent que observari notarique possunt. Quid hinc agit rota illa figuli nisi ut homines luteum cor habentes in gyrum mittantur ne mathematicorum vaniloquia convincantur.

minuciag

De minucijs temporum constellationum geniorum et de falsa opinione phorum de syderibus

Quibus modis convincantur mathematici vanam scienciam profiteri. C. v

Quid idem ipsi quorum morbum quod eodem tempore gravior leviorque apparebat amborum medicinaliter inspiciens ypocrates geminos suspicatus est. Nonne satis istos redarguerunt qui volunt syderibus dare quod de corporum similitudine veniebat. Cur enim similiter eodemque tempore non alter prior non alter posterior egrotabat sicut nati fuerunt. Quia utique simul nasci ambo non potuerunt. Aut si nichil momenti attulit ut diversis temporibus egrotarent quod diversis temporibus nati sunt quare tempus in nascendo diversum ad aliarum rerum diversitates valere contendunt. Cur potuerunt diversis temporibus peregrinari diversis temporibus ducere uxores diversis temporibus filios procreare et multa alia propterea quia diversis temporibus nati sunt et non potuerunt eadem causa diversis etiam temporibus egrotare. Si enim dispar nascendi mora mutavit horoscopum et disparilitatem intulit ceteris rebus Cur illud in e

egritudinibus mansit quod habebat in temporis equalitate conceptus. Aut si fata vali
tudinis in conceptu sunt aliarum vero rerum in ortu esse dicuntur non deberent inspectis
natalium constellacionibus de valitudine aliquid dicere quando eis inspicienda concepci
onalis hora non datur. Si autem ideo pronunciant egritudines non inspectu concepci
onis horoscopo quia indicant eas momenta nascencium quomodo dicerent cuilibet
eorum geminorum ex nativitatis hora quando egrotaturus esset cum et alter qui non ha
bebat eandem horam nativitatis necesse haberet pariter egrotare. Deinde quero si tanta
distancia est temporis in nativitate geminorum ut per hanc oporteat eis constellaciones
fieri diversas propter diversum horoscopum et ob hoc diversos omnes
cardines ubi tanta vis ponitur ut hinc esse diversa sint fata
unde hoc eciam accidere potuit cum eorum conceptus diversum tempus
habere non possit. Aut si duorum uno momento conceptorum potuerunt
esse ad nascendum fata disparia cur non et duorum uno
momento temporis natorum possint esse ad vivendum atque moriendum
fata disparia. Nam si unum momentum quo ambo concepti
sunt non impedivit ut alter prior alter posterior nasceretur cur uno momento si
duo nascuntur impedit aliquid ut alter prior alter posterior moriatur. Si concepti
momenti unius diversos casus in utero geminis habere permittit cur nativitatis mo
menti unius non eciam quoslibet duos in terra diversos casus habere permittat. At
sic omnes huius artis vel pocius vanitatis commenta tollantur. Quid est hoc
cur uno tempore momento uno sub una eademque celi posicione concepti diversa
habent fata que illos producant ad diversarum horarum nativitatem et uno momento
temporis sub una eademque celi posicione de duabus matribus duo pariter nati diversa
fata habere non possint que illos producant ad diversam vivendi vel moriendi ne
cessitatem. An concepti nondum habent fata que nisi nascantur habere non poterant.
Quid est ergo quod dicunt si hora concepcionalis inveniatur multa ab illis dici
posse divinius. Unde eciam illud nonnulli predicant quod quidam sapiens horam e
legit qua cum uxore concumberet unde filium mirabilem gigneret. Unde postremo et
hoc est quod de illis pariter egrotantibus geminis Possidonius magnus astrologus idem
que philosophus respondebat ideo fieri quod eodem tempore fuissent nati eodemque concepti. Nam
utique propter hoc addebat concepcionem ne diceretur ei non ad liquidum eodem tempore po
tuisse nasci quos constabat omnino eodem tempore fuisse conceptos ut hoc quod similiter
quoque egrotabant non daret de proximo pari corporis temperamento sed eandem quoque va
litudinis paritatem sidereis nexibus allegaret. Si igitur in conceptu tanta
vis est ad equalitatem fatorum non debuerunt nascendo eadem fata mutari.
Aut si propterea mutantur fata geminorum quia diversis temporibus nascuntur cur non po
cius intelligamus iam fuisse mutata ut diversis temporibus nascerentur. Ita ne non
mutat fata nativitatis voluntas viventium cum mutet
fata concepcionis ordo nascencium. Quamquam et in ipsis ge
minorum conceptibus ubi certe amborum eadem momenta sunt
temporum fit ut sub eadem constellacione fatali alter concipiatur
masculus alter femina. **De geminis disparis sexus. C vi.**

Novimus geminos diversi sexus ambo adhuc vivunt ambo etate adhuc vigent. quorum cum sint inter se similes corporum species quantum in diverso sexu potest instituto tamen et proposito vite ita sunt dispares ut preter actus quos necesse est a virilibus distare femineos quod ille in officio comitis militat et a sua domo pene semper peregrinatur. illa de solo patrio et de rure proprio non recedit. Insuper quod est incredibilius si astralia fata credantur. Non autem mirum si voluntates hominum et dei munera cogitentur. ille coniugatus. illa virgo sacra est. Ille numerosam prolem genuit. illa nec nupsit. At enim plurimum vis horoscopi valet. Hoc quam nichil sit iam satis disserui. Sed qualecumque sit in ortu valere dicunt. numquid non et in conceptu ubi et unum concubitum esse manifestum est et tanta nature vis est Ut cum conceperit femina deinde alterum concipere omnino non possit. Unde necesse est eadem esse in geminis momenta conceptus. An forte quia diverso horoscopo nati sunt aut ille in masculum

De horoscopo geminorum egritudinibus constellacionibus temporis horis momentis celi posicionibus a thomis et fatis

De fatis astralibus et de vanis concepcionalibus et disparibus sub geminis et aliis sideribus quod nichil sit

divinius

diu nascentes aut illa in feminam commutata est. Cum igitur non usquequaque absurde
dici possit ad solas corporum differentias afflatus quosdam valere sydereos sicut
in solaribus accessibus et decessibus videmus etiam ipsius anni tempora variari et
lunaribus incrementis atque detrimentis augeri et minui quedam genera rerum
sicut echinos et conchas et mirabiles estus occeani non autem
et animi voluntates posicionibus syderum subdi nunc isti cum
etiam nostros actus inde religare conantur admonent ut queramus
unde ne in ipsis quidem corporibus eis possit ratio ista constare.
Quid enim tam ad corpus pertinens quam corporis sexus et tamen sub eadem posicione
syderum diversi sexus gemini concipi potuerunt. Unde quid insi-
piencius dici aut credi potest quam syderum posicionem que ad horam
conceptionis eadem ambobus fuit facere non potuisse ut cum
quo habebat eandem constellacionem sexum diversum a fratre non haberet et posicionem syderum
que fuit ad horam nascencium facere potuisse ut ab eo tam multum virginali sancti-
tate distaret.

De electione diei qua uxor ducitur quove in agro aliquid plantatur vel seritur. vij.

Iam illud quis ferat quod in eligendis diebus nova quedam
suis actibus fata moliuntur. Non erat videlicet ille ita natus ut haberet
admirabilem filium sed ita pocius ut contemptibilem gigneret. Et ideo vir doctus
elegit horam qua misceretur uxori. Fecit ergo fatum quod non habebat et ex ipsius
facto cepit esse fatale quod in eius nativitate non fuerat. O stulticiam singularem.
Eligitur dies ut ducatur uxor. Credo propterea quia potest in diem non bonum nisi eligatur
incurri et infeliciter duci. Ubi est ergo quod nascenti iam decreverunt astra. An potest
homo quod ei iam constitutum est dierum electione mutare et quod ipse in eligendo die consti-
tuerit non poterit ab alia potestate mutari. Deinde si soli homines non autem omnia
que sub celo sunt constellacionibus subiacent cur aliquos
eligunt dies accomodatos ponendis vitibus vel arbori-
bus vel segetibus alios dies pecoribus vel domandis vel
admittendis maritis quibus equarum vel boum fetentur armen-
ta et cetera huiusmodi. Si autem propterea valent ad has res
dies electi quia terrenis omnibus corporibus sive animantibus
secundum diversitates temporalium momentorum syderum posicio dominatur
considerent quam innumerabilia sub uno temporis puncto vel nas-
cantur vel oriantur vel inchoentur et tam diversos exitus habeant ut istas observaci-
ones cuivis puero ridendas esse persuadeant. Quis enim est tam excors ut
audeat dicere omnes arbores omnes herbas omnes bestias serpentes aves pisces
vermiculos momenta nascendi singillatim habere diversa. Solent tamen homines ad
temptandam periciam mathematicorum afferre ad eos constellaciones mutorum
animalium quorum ortus propter hanc exploracionem domi sue diligenter observant et
eosque mathematicos preferunt ceteris qui constellacionibus inspectis dicunt non
esse hominem natum sed pecus. Audent etiam dicere quale pecus utrum aptum lanicio
an vectacioni an aratro an custodie domus. Nam et ad canina fata
temptantur et cum magnis admirancium clamoribus ista respondent. Sic desi-
piunt homines ut existiment cum homo nascitur ceteros rerum
ortus ita inhiberi ut cum illo sub eadem celi plaga nec
musca nascatur. Nam si hanc admiserint procedit ra-
ciocinacio que gradatim accessibus modicis eos a muscis
ad camelos elephantosque perducat. Nec illud volunt ad-
vertere quod electo ad seminandum agrum die tam multa grana in
terram simul veniunt simul germinant et exorta segete simul her-
bescunt pubescunt flavescunt et tamen inde spicas ceteris coevas atque
ut ita dixerim congermanales alias rubigo interimit alias aves
depopulantur alias homines evellunt. Quomodo istis alias constellaciones fuisse
dicturi sunt quas tam diversos exitus habere conspiciunt. An eos penitebit hys
rebus dies eligere eas ad celestem negabunt pertinere decretum et solos syderibus
subdent homines quibus solis in terra deus dedit liberas voluntates. Hys omnibus consi-

Margin notes:

pertinens quam cor

De echinis et conchis estibus et de posicionibus syderum uxoribus ducendis talis faciendis quod superstitiosum est

Cur mathematici de solis hominibus constellaciones puncta inchoaciones momenta syderum passiones eligunt et observant dicit

Quid dicant mathematici de receptibus animalibus piscibus avibus arboribus herbis pecoribus aptis lanicio [illegible] et hominibus sub qua plaga celi nascantur

declaratis non inmerito creditur cum astrologi mirabiliter multa vaticinantur occulto instinctu fieri spirituum non bonorum quorum cura est has falsas et noxias opiniones de astralibus fatis inserere humanis mentibus atque firmare non horoscopi notati et inspecti aliqua arte que nulla est. Deinde qui non astrorum posicionem sed connexionem et dei voluntate pendentem fati nomine appellant.

Quid dicant astrologi falsi de opinionibus astralibus horoscopis astrinxerunt de occulto instinctu spirituum quia hora qua concipiuntur vel nascuntur. viii.

Qui vero non astrorum constitucionem sicuti est cum quisque concipitur vel nascitur vel inchoatur sed omnium connexionem seriemque causarum qua fit omne quod fit fati nomine appellant. Non multum cum eis de verbi controversia laborandum atque certandum est. Quandoquidem ipsum causarum ordinem et quandam connexionem dei summi tribuunt voluntati et potestati qui optime et veracissime creditur et cuncta scire antequam fiant et nichil inordinatum relinquere a quo sunt omnes potestates quamvis ab illo non sint omnium voluntates. Ipsam itaque precipue dei summi voluntatem cuius potestas insuperabiliter per cuncta porrigitur eos appellare fatum sic probatur. Annei Senece sunt hii versus. Duc me parens celsique dominator poli quocumque placuit nulla parendi mora est. Assum impiger fac nolle comitabor gemens malusque paciar facere quod licuit bono. Ducunt volentem fata nolentem trahunt. Nempe evidentissime hoc ultimo versu ea fata appellavit quam supra dixerat summi patris voluntatem cui paratum se obedire dicit ut volens ducatur ne nolens trahatur. Quoniam scilicet ducunt volentem fata nolentem trahunt. Illi quoque versus homerici huic sententie suffragantur quos Cicero in latinum vertit. Tales sunt hominum mentes quali pater ipse Iupiter auriferas lustravit lumine terras. Nec in hac questione auctoritatem haberet poetica sententia. Sed quoniam stoycos dicit vim fati asserentes istos ex homero versus solere usurpare non de illius poete sed de istorum philosophorum opinione tractatur cum per istos versus quos disputacioni adhibent quam de fato habent quid sentiant esse fatum apertissime declaratur. Quoniam Iovem appellant quem summum deum putant a quo connexionem dicunt pendere fatorum.

annei — velle — auctiferas

Quid dicat anneus seneca de potestate voluntate et de ordinato ordine rerum vel dei quod et ipse fatum nominat. Et de versibus homeri quos cycero in latinum transtulit

Quid dicat cycero de philosophis stoicis de fato divinacione et oraculis et de methamaticis. ix.

De prescientia dei et libera hominis voluntate contra Cyceronis diffinicionem

Hos Cycero ita redarguere conatur ut non existimet aliquid se adversus eos valere nisi auferat divinacionem quam sic conatur auferre ut neget esse scientiam futurorum eamque omnibus viribus nullam esse omnino contendat vel in homine vel in deo nullamque rerum predictionem. Ita et dei prescientiam negat et omnem prophetiam luce clariorem conatur evertere vanis argumentacionibus et opponendo sibi quedam oracula que facile possunt refelli que tamen nec ipsa convincit. In his autem mathematicorum coniecturis refutandis eius regnat oracio quia vere tales sunt ut se ipse destruant et refellant. Multo sunt autem tollerabiliores qui vel sydera fata constituunt quam iste qui tollit prescientiam futurorum. Nam et confiteri esse deum et negare prescium futurorum apertissima insania est. Quod et ipse videret eciam illud temptavit quod scriptum est. Dixit insipiens in corde suo non est deus. Sed non ex sua persona. Vidit enim quam esset molestum et invidiosum. Ideoque Cottam fecit disputantem de hac re adversum stoycos in libris de deorum natura et pro lucilio balbo cui stoycorum partes defendendas dedit maluit sententiam ferre quam pro Cotta qui nullam divinam naturam esse contendit. In libris vero de divinacione ex se ipso apertissime oppugnat prescientiam futurorum. Hoc autem totum facere videtur ne fatum esse consentiat et perdat liberam voluntatem. Putat enim concessa scientia futurorum ita esse consequens fatum ut negari omnino non possit. Sed quoquomodo se habeant tortuosissime concertaciones et disputaciones philosophorum. Nos et confitemur summum et verum deum ita voluntatem summamque potestatem ac prescientiam eius confitemur nec timemus ne ideo non voluntate faciamus

prescium

De prescientia dei de cotta disputante que stoycos pro lucilio balbo ferente sententiam ne fatum admittat

Dei summo vero deo voluntate potestate et prescientia eius

etiam qd voluntate facim9 quia id nos facturos ille pscivit cui pscia
falli no pot Qnd cycero timuit ut oppugnaret psciam et stoici ut no
oia necitate fieri dicerent cotineus oia fato fieri otendent Quid e g qd
cycero timuit in psciam futuroz ut ea labefactare disputacoe detestabili
nititur videlicz qz si pscita sut oia futura hoc ordine venient quo ve
tura ee pscita sunt et si hoc ordine veniet ctus e ordo
rez pscienti deo et si ctus e ordo rez ctus e ordo caz
Non eni fieri aliquid pt qd no aliq efficiens ca pcesserit
Si aut ctus e ordo caz quo fit ome qd fit fato inquit
fiut oma q fiut Qd si ita e nichil in nra ptate nulliu ois
qz e arbitriu voluntatis Quod si concedim9 inquit hu
mana vita subvrtitur/ frustra leges dant/ frustra obiurgationes laudes
vituperationes exhortationes adhibentur Neqz ulla iusta bonis pmia et
malis supplicia costituta sut. Hec g ne cosequatur indigna et absurda
et pniciosa rebus huanis/ no vult psciam ee futuroz atqz in has angus
tias coartat aim religiosu ut unu eligat ex duobus a ee aliqd i nra vo
luntate aut ee psciam futuroz. qm utruqz arbitratur ee no posse. sed
si alterz ofirmabitur alterz tolli Si elegerim9 psciam futuroz. tolli
voluntatis arbitriu Si elegerim9 voluntatis arbitriu. tolli psciaz futuroz.
ipe itaqz ut vir magn9 et doctus et vite huane plurimu ac pitissime
cosulens. ex his duobo elegit libez voluntatis arbitriu qd ut ofirmaret
negavit psciam futuroz atqz ita du vult face liberos
facit sacrilegos Religiosus aut anim9 utruqz eligit utrz
qz cofitetur et fide pietatis utruqz cofirmat Quo igit
nam si e pscia futuroz sequetur illa oia q conexa sunt
donec eo pveniatur ut nichil insit in nra voluntate. Porro
si e aliquid i nra voluntate eisdem recursis gradibo eo p
venitur ut no sit pscia futuroz Nam p illa oma sic re
curritur Si e voluntatis arbitriu Non oma fato fiut.
si no oia fato fiut no e omu ctus ordo caz Si ctus caz
ordo no e. nec rez ctus e ordo pscienti deo q fieri no pnt n pcedentibus
et efficientibo cais Si rez ordo pscienti deo ctus no e no oia sic ve
niut ut ea ventura pscivit. porro si oma no sic veniut ut ab illo
ventura pscita sunt no e inquid in deo pscia omi futuroz. Nos adusus
istos sacrilegos ausus atqz impios et deu Dicim9 oia scie anqz veniat
fiant et voluntate nos face quidq a nobis non nisi volentibus fieri sentim9
et novim9 Omnia vo fato fieri no dicim9 imo nulla fieri fato dicim9
qm fati nome ubi solet alloqtetibo poni idest in costitucoe siderz
cu quisqz coceptus aut natus est qm res ipa inanit asseritur nichil
vale monstram9 Ordine aut caz ubi voluntas dei plurimu pt neqz ne
gam9 neqz fati vocabulo nucupam9 nisi forte ut fatu afando dcm itelli
gam9 .i. aloquendo no eni abnuere possim9 esse sciptu
in lris scis semel locut9 e deus duo h audivi qm po
testas e dei et tibi dne mia qui reddes unicuiqz scdm
opa eius Quod eni dcm e semel locut9 e itelli i mo
bilr. et hoc e i omutabilr eu locutus sicut novit i con
mutabilr oia que futura sut. et q ipe facturus e. hac
itaqz roe possim9 afando fatu appellae nisi h nome iam
i alia re soleret intelligi quo corda hom nolum9 inclinari
Non e aut consequens ut si deo ctus e omn ordo causaz ideo nich sit
i nre voluntatis arbitrio. et ipe quippe nre voluntates in causaz or
dine sut. qui ctus e deo eiusqz pscia cotinetur Qm et huane volun
tates huanoz opez cause sut. atqz ita q oms rez cas pscivit pfecto
in eis cais etia nras voluntates ignorare no potuit qs nroz opez
cas ee pscivit Nam et illud qd idem cycero ocedit nichil fieri si causa

Quid dicat cycero con stoycos de ordine ul caz rez et de fato

De pscia futuroz de libera voluntate et libero arbitrio put religiosus anim9 sentit et de fato q nich sit sed qd de9 omnia novit

Quid dicat aug9 quid fati noie sit intelligendu fatu afando qd deus fatur et quid dicat cycero de pscien cia

efficiens nō p̄cedat satis ē adeū in hac q̄one redarguendū q̄d eni eū adm
nat q̄d dicat dicat nichil fieri sine cā · s; nō omē cām ēē fatalem · q2 ē cā for
tuita ē nālis ē voluntaria · sufficit · q2 omē q̄d fit nō nisi cā p̄cedente fieri co
fitetur Nos eni eas cās que dicuntur fortuite Unde et̄ fortuna nomē ac
cepit nō ēē dicim⁹ nullas s; latentes easq; tribuim⁹ uel
dei vel ul' quorumlib; spirituum volūtati · ipsasq; nāles neq̄q̄
ab illius voluntate seiungim⁹ Qui ē auctor omnis
conditorq; nature Jam vō cause voluntarie a' dei sūt aut
angelorū a' hominū a' quorūcūq; animaliū sūt volūtates
appellande sūt animaliū rōnis expertiū motus illi quibus
aliqua faciunt sc̄dm nām suam cū quid ul' appetunt ul'
evitant · angelorū aūt voluntates seu bonorū (malorum) quos ange
los dyaboli ul' ēē demones appellam⁹ sic et hoīm et bo
norū s; et malorū Ac p hoc intelligit nō ēē cās efficientes omī q̄ fiunt nisi
voluntarias illius nature s. q̄ sp̄us vite ē Nam et aer iste seu ventus di
sp̄us s; qm corporeus nō ē sp̄us vite Sp̄us g° vite qui vivificat oīa crea
torq; ē oīs corporis et omīs creati sp̄us ipē ē deus sp̄us utiq; increatus
Jn eius voluntate sūma ptās ē q̄ creatorū sp̄ituū bonas voluntates ad
iuvat malas iudicat oīs ordinat et quibusdam tribuit (non) sic eni omī
naturarū creator ē ita omī ptātū dator nō volūtatū · Male quippe vo
luntates ab illo nō sunt qm cōn nām sūt q̄ ab illo ē Corpa igr̄ magis sub
iacent voluntatibus q̄dam nrīs · i · omī animanciū mortaliū et magis hoīm
q̄ bestiarū Quedam vō angelorū sed oīa maxie dei volūtati subdita sūt cui
eciā volūtates oīs subiciunt qma nō hnt ptātem nisi quā ille cōcedit i
Causa itaq; rerū q̄ facit nec fit deus ē Alie vō cāe et faciunt et fiunt sicut
sūt creati et sp̄us maxie rōnales Corpales aūt cāe
q̄ magis fiunt q̄ faciunt nō sūt int' cās efficientes ānume
rande qm hoc pnt q̄ ex ipis faciunt sp̄ituū voluntates Quo
igr̄ ordo cāz qui p̄scienti certus ē dō id efficit ut nichil sit
i nrā voluntate cū in ipō cāz ordīe magnū hēant locū
nre voluntates Contendat g° cyceo cū eis qui hunc cāuz
ordinē dicunt ēē fatalē ut potius ipm fati noīe appellant
q̄d abhorremus p̄cipue pp vocabulū q̄d nō i re vā cōsuevit in
telligi Quod vō negat ordinē cāz omī ēē certissimū et dei p̄scie notissi
mū plus eū q̄ stoyci detestam⁹ Aut eni deū ēē negat q̄ quidem i ducta alti
psona in libris de deorū nā facere molitus ē Aut si ēē cōfitet' deū quem
negat p̄scium futurorū etiā sic nichil dicat aliud q̄ q̄ ille dixit insipiens
in corde suo nō ē Qui eni nō ē p̄scius omī futurorū non est utiq; deus
Qua pp et voluntates nre tm̄ valent q̄tum deus eas valere voluit atq;
p̄scivit Et io quicquid q̄ valent certissime valent et q̄d facture sūt · q2 valituras
atq; facturas ille p̄scivit cui⁹ p̄scia falli nō pt̄ Qua pp
si michi fati nomen alic' rei adhibendū placet magis di
cerem fatū ēē infirmioris potenciorīs voluntatem qui eū ht
in ptāte Quā illo cāz ordine quē nō usitato sed suo i
more stoyci fatū appellant arbitriū nre voluntatis auferri

An voluntatibus hoīm aliq̄ dnet' necessitas · x ·

Unde us illa ne cessitas formidanda ē quā formidando stoyci laborauerūt
cās rerū ita distinguere ut quasdam subtraherent necitati quasdā sub
derent atq; in hijs quas ēē sub necitate voluerūt posuerunt ēē nras vo
luntates ne videlicet nō eent libe si subsubderentur necitati Si eni nece
ssitas nrā illa dicenda ē q̄ nō ē i nrā ptāte · s; eciā si nolum⁹ (nolus) efficit q̄
pt̄ sicut ē necessitas mortis manifestum ē voluntates nras quibus recte ul'
p̄ peram vivitur sub tali necessitate nō ēē sulta eni facim⁹ q̄ si nollem⁹ nō
utiq; facerem⁹ quo primo ptinet ipm̄ velle Nam si volum⁹ ē si nolum⁹
nō ē Non eni nolem⁹ si nolem⁹ Si aūt illa diffinitur ēē necitas sc̄dm
quā dicim⁹ nce ēē ut ita sit aliquid ul' ita fiat Nescio cur eam timeam

De p̄scia dei et q̄ cāe fortuite et q̄ fortuna nich sit de angelis bonis ul' malis et de sp̄u vite et q̄ oīa volūtati dei subiecta sunt

cū aliud

Et q̄busdā tribuit p̄tates quibusdā nō tribuit

Q' verus deus ē creator rerū rōnabiliū et aliarū omī p̄sciens futurorū et q̄ fatū n sit q̄ ē cōn cycerone et stoycos

Q' p̄scia dei falli nō pt̄ et q̄ nobis dedit libam volūtate

ne nobis libtate̅ auferat voluntatis neqȝ enī et vitā dei et p̄sciā dei sub
nc̄itate ponim⁹ si dicam⁹ nc̄e deū ee̅ sp viue̅ et cūcta p̄scire sic nec ptās
eius minuit cū dr̄ mori fallīqȝ nō posse Sic enī hoc nō pot ut poci⁹
si poss; mori eet utiqȝ ptātis Recte quippe omps dr̄ qui tn̄ mori et falli
nō pot · dr̄ enī omipotens faciendo qd̄ vult nō paciendo qd̄ nō vult Qz
ei si accid̄et nequaq̄ eet omps Vnde ꝓptea quedā nō pot
q omps ē Sic et cū dicim⁹ nc̄e ee̅ ut cū volum⁹ libe̅o
velim⁹ arbitrio et vez p̄cul dubio dicim⁹ et nō id ipm̄
libez arbitriū nc̄itati subicim⁹ q̄ adimit libtate̅ Sunt
igr̄ nr̄e voluntates et ipē faciunt quecūq; volendo facim⁹ qd̄
non fiet si nollem⁹ · quidq̄ aut̄ alioz homi voluntate
nolens quisqȝ patitur · ee̅ sic voluntas valet et si nō illius tn̄ hois voluntas
sȝ ptās dei · nam si voluntas tn̄ eet / nec poss; q vellet / potenciore volunta
te impediretur · nec sic tn̄ voluntas nisi voluntas eet nec altius sȝ eius
eet qui vell; et si nō poss; implere qd̄ vell; Vnde quidq̄
p̄t suā voluntate̅ patit · homo / nō dȝ tribue̅ humanis uel
angelicis ul̄ cuiusq̄ creati spūs voluntatib⁹ sȝ eius poci⁹
qui dat ptātem volentib⁹ Non g° ꝓptea nich ē nr̄a volunta
te quia deus p̄scivit quid futurū eet ī nr̄a voluntate Non
enī qui hoc p̄scivit nich p̄scivit Porro si ille qui p̄scivit q̄
futuz eet in nr̄a voluntate nō utiqȝ nichil sed aliquid p̄
scivit ꝓfecto et illo p̄sciente ē aliqd ī nr̄a voluntate quo
circa nullo mō cogim̄ aut retenta p̄sciā dei tollē volunta
tis arbitriū a retento voluntatis arbitrio deū qd̄ nephas ē negare p̄sciū
futuroz Sȝ utrūqȝ amplectim̄ vtrūqȝ fideliter et veraciter cōfitem̄ Illud ut
bn̄ credam⁹ h ut bene vivam⁹ Male aut̄ vivitur si de deo nō bn̄ credit
Vnde absit a nobis eius negare p̄sciam ut libe̅ velim⁹ quo adiuvante
sum⁹ liberi ul̄ erim⁹ · proinde nō frustra sūt leges obiurgacōes exhorta
ciones laudes et vituperaciones · qz et ipas futuras ee̅ prescivit et valet
plurimū quātū eas valituras ee̅ p̄scivit · et preces valent ad ea impetrā
da q̄ se pecantibus concessurū ee̅ p̄scivit et iuste p̄
mia bonis factis et petīs supplicia cōstituta sūt Neqȝ
enī id pcat hō · qz deus illū peccaturū ee̅ p̄scivit / ymo
igitur nō dubitatur ipm̄ peccare dū peccat qz ille cui⁹
p̄sciā falli nō pt̄ nō fatū nō fortunā nō aliud aliud
sed ipm̄ pecaturū ee̅ p̄scivit qui si nolit utiqȝ nō peccat
Sed si peccare noluit eciā hoc ille prescivit

Qz deus omps facit q vult qui libez arbitriū nc̄itati nō subiecit

Cū heam⁹ libeā voluntate̅ adeo v° quidq̄ patim̄ cōn nr̄am voluntatez hoc nō attribuam⁹ fortune fato ul̄ anglis sȝ voluntate dei

Qz deus ex p̄sciā sua oīa p̄sat et prescivit nec p̄sciā sua nc̄itate̅ nō īportat peccandi ul̄ nō peccādi et preces valent ad ea impetranda q̄ se pecātibus cōcessurum esse prescivit

De insibili ꝓvidencia dei cui⁹ legib⁹ oīa cōtinentur · xi ·

Deus itaqȝ summ⁹ et verus cū v̄bo suo et spū sc̄o · que tria sūt deus vnus omps · creator et
factor omnis aīe atqȝ oīs corporis · cui⁹ sūt pticipacione felices quicūqȝ sūt veritate nō vanitate felices qui fecit hoīem racionale aīal ex aīa et corpe qui
eū peccante̅ nō impunitū ee̅ p̄misit nec sine mīa deliquit qui bonis et malis ee̅ eciā cū lapidibus / vitam
seminalem eciā cū arboribus · vitāȝ sensualez · eciā cū
pecoribus · vitam intellectualez cū solis angelis dedit
a quo oīs modus oīs spēs omnis ordo a quo ē mensūra
numerus pondus A quo ē quidquid nāli est cuiuscūqȝ generis
ē cuiuslibet estimacionis ē a quo sūt semīa formaz forme
seminū motus seminū atqȝ formaz qui dedit et carni originē pulchri
tudine̅ valitudine̅ ꝓpagacionis fecunditate̅ mēbroz disposicōm salute̅
cōcordie qui et aīe irrōnabili dedit memoriaz sensū appetitū · rōnali autez
insup mente̅ intelligenciaz voluntateqȝ qui nō solū celū et terram nec soluz
angloz et homi · sed nec exigui et cōtēptibilis aīantis viscera et auis
pennulam nec herbe flosculū nec arboris foliū sine suaz partiū cōveniencia

Assercio vā chatholica q deus summ⁹ verus cū v̄bo suo et spū sc̄o q̄ tria sūt et deus vn⁹ omps ē creator et factor oīs aīe et corporis materie et forme generis spēi individui et differencie

et quadã veluti pace deliquid nullos ẽ credendus regna homĩ eorũq dnã
tiones et s'uitutes a sue prudencie legibus alienas esse voluisse Quibus
moribus antiqui romani meruerint ut deus verus q̃uis nõ eu colent

Proinde videamus quos romanorum mores et quã causam augeret jmpium · xij ·
rec et quã obcãm deus verus ad agendũ jmpium ad
iuuare dignatus ẽ Jn cuius ptate sũt eciã regna terrena Quod ut
ut absolucius disserere possem9 adh' ptinente et supiore librũ co'scpsim9
q̃ in hac re ptãs nulla sit eorũ deorũ quos eciã rebus
nugatoriis colendos putauit et ptis volumus ptes
supiores quas huiusq pduxim9 de fati qõne tollenda
ne quisq̃ cui iam psuasũ eet nõ illorũ deorũ cultu roma
nũ imperiũ ppagatũ atq s'uatũ · nescio cui fato potius
id tribueret quã dei sũmi potentissime voluntati Veteres
igr̃ p'miq romani quãtũ eorũ docet et cõmendat hysto
ria q̃uis ut alie gentes excepta vna ppli hebreorũ deos
falsos colerẽt et nõ deo victimas s dẽmonis ymolarẽt
Tamẽ laudis auidi pecunie libales erant · gl'iam ingentẽ diuicias honestas
volebant · hanc ardentissime dilexerunt pp hanc viuere voluerunt · pro hac
et mori dubitauerũt ceteras cupiditates huius vnius ingenti cupiditate
presserunt · Jpam deniq patriã suã quõ s'uire videbatur inglorium dnãri
võ atq Jmpare gl'osum · pus omĩ studio liberã deinde dnãm eẽ cõcupi
uerunt · Hinc ẽ q̃ regalẽ dnãcom nõ ferentes annua
Jmpia binos q Jmpatores sibi fecerunt qui cõsules ap
pellati sũt a cõsulendo / nõ reges a' dni a regnando atq
dnãndo Cũ et reges utiq a regendo dicti melius vi
deantur ut regnũ a regibus Reges aũt ut dnãi ẽ a
regendo s fastus regius nõ disciplina putata est
regentis ul' beniuolencia cõsulẽtis s supbia dnãntis
Expulso itaq rege tarquino et cõsulibus institutis secutũ ẽ qd' idem
auctor i romanorũ laudibus posuit / q̃ ciuitas incredibile memoratu
ẽ / adepta libtate quãtũ breui creuit tanta cupido gl'e incesserat Jta
g' laudis auiditas et cupido gl'e multa illa miranda fecit / · laudabilia s
atq gl'osa scdm̃ homĩ existimacionẽ laudat idem salustius tpibo suis
magnos et p'claros viros · Marcũ cathonẽ · et gayũ cesarẽ dicẽs q̃
diu illa res publica nõ huit quemq̃ virtute magnũ Cũq sua meoria
illos duos ingenti v'tute diũs moribus / laudibus
aũt cesaris posuit q̃ sibi magnũ imperiũ exercitũ
bellũ nouũ exoptabat ubi v'tus enitescẽ posset Jta
fiebat i votis virorũ v'tute magnorũ ut excitaret in
bellũ miseras gentes et flagello agitaret bellona
sãgineo ut eẽt ubi v'tus eorũ enitesceret · Hoc illa · p
fecto laudis auiditas et gl'e cupido faciebat amore
itaq p'mitus libtatis post / eciã dnãcionis et cupi
ditate laudis et gl'e multa magna fecerunt Reddit eis utriusq rei testĩorũ
eciã poeta insignis illorũ Jnde quippe ait Necnõ tarquiniũ eiectũ
porsenna iubebat / accipe ingentiq vrbem obsidione pmebat · Aeneadeq
de niferni pro libtate ruebant Tunc itaq magnũ illis fuit aut fortit
emori a' liberos viuere Cũq iã eẽt adepta libtas tanta cupido gl'e inces
serat ut parũ eẽt sola libtas n̄ et dnãcio quereretur dnũ pro magna hẽe
retur q̃ velut loquẽte ioue idem poeta dicit Quin aspa iuno q' mare
nũc terras q metu celũq fatigat Consilia i melius
referet mecũq fouebit Romanos rerũ dnõs gẽ
temq togatã Sic placitũ veniet lustris labẽti
bus etas Cũ domus assaraci phtiã clarasq in
cenas s'uicio pmet ac victis dnãbitur argis

Q̃ nullos creden
dus ẽ imperiũ uel
regnũ uel aliquid
aliud pficẽ eẽ sine
sũmo võ deo que
p'mo gens
hebreorũ so
la colu
it

De appetitu libtatis
et gl'a fastus sup
ba cupidine regibus
a cõsulibus Rom et
de tarquinio
expul
so

Q̃ salustius laudat
p'claros viros Marcũ
cathonẽ Gayũ cesarẽ
jtẽ de porsenna et
eneide de libta
te et dnãcõe
Roma
norũ

Q̃ dicat poeta vir
gilius de assaraco phi
cia micenis argis
togatis dnãcõibus
et de diuiciis
Rom

non

obsidione

Equidem virgilius Ione; inducens tamquam futura predicentem ipse iam facta
recolebat cernebatque preterita Verum propterea commemorare illa volui ut ostenderem
duacionem post libertatem sic fuisse romanos ut in eorum magnis laudibus pone
tur Hinc est et illud eiusdem poete quod cum artibus aliarum gentium eas ipsas proprie
romanorum artes regnandi atque imperandi et subigendi ac debellandi proprie
ante poneret ait Excudent alii spirancia mollius era credo equidem vivos
ducent de marmore vultus Orabunt causas melius celique meatus describent
radio et surgencia sidera dicent Tu regere imperio populos romane memen
to Hee tibi erunt artes pacique imponere morem parcere subiectis et debella
re superbos Has artes illi tanto peritius exercebant quanto minus se volupta
tibus dabant et enarvacioni animi et corporis in concupiscendis et augendis
diviciis et per illas moribus corrumpendis rapiendo miseris civibus largien
do scenicis turpibus Unde qui tales iam morum labes superabant atque habunda
bant quando scribebat ista salustius canebatque virgilius non illis artibus ad ho
norem et gloriam sed dolis atque fallaciis ambiebant Unde idem dicit Sed
primo magis ambicio quam avaricia animos hominum exercebant quod tamen vicium propius virtutem
virtute erat Nam gloriam honorem imperium bonus et ignavus eque sibi ex
optant Sed ille inquit vera via nititur huic quia bone
artes desunt dolis atque fallaciis contendit Hee sunt ille
bone artes per virtutem scilicet non per fallatem ambicionem
ad honorem et gloriam et imperium pervenire quod tamen bonus et ig
navus eque sibi exoptat sed ille idest bonus vera via niti
tur Via virtus est qua nititur tamquam ad possessionis finem id
est ad gloriam honorem imperium Hoc insitum fuisse romanos
et deorum aput illos edes indicant quas coniunctissimas
constituerunt virtutis et honoris predictis gentes que dantur
adeo Unde intelligi potest quem finem volebant esse virtutis
et quo eam referebant qui boni erant ad honorem scilicet
Nam mali nec habebant eam quamvis honorem habere cuperent
quem malis artibus conabantur adipisci id est dolis atque falla
ciis Melius laudatus est catho de illo quippe ait quomagis
petebat gloriam eo magis illum sequebatur quam quidem gloria
est cuius illi cupiditate flagrabant iudicium bonum bonum
de hominibus opinancium et illa melior est virtus que humano
testimonio contenta non est nisi conscientie sue Unde dicit apostolus
Nam et gloria nostra hec est testimonium conscientie nostre Et alio
loco opus autem suum probet unusquisque et tunc absentem temporis tamen gloriam habe
bit et non in alio Gloriam ergo et honorem et imperium que sibi exoptabant
et que boni eorum pervenire nitebantur boni non debet sequi virtus sed ipsa virtute
Neque enim est vera virtus nisi que ad eum finem tendit ubi est bonum hominis quo me
lius non est Unde et honores quos petiit catho petere non debuit sed
eos civitas ob eius virtutem non petenti dare sed quia illa memoria duo
romani essent virtute magni Cesar et catho longe virtus cathonis veri
tati videtur propinquior fuisse quam cesaris Proinde qualis
esset illo tempore civitas et antea qualis fuisset videamus
in ipsa sententia cathonis Nolite inquid existimare maio
res nostros armis rem publicam ex parva magnam fecisse
Si ita esset multo pulcherrimam eam nos haberemus quippe
sociorum atque civium preterea armorum et equorum ma
ior copia nobis quam illis est Sed fuere alia que illos ma
gnos fecerunt que nobis nulla sunt domi industria foris
iustum imperium animus in consulendo liber neque delicto
neque libidini obnoxius Pro hiis nos habemus luxuriam atque
avariciam publice egestatem privatim opulenciam laudamus divicias
sequimur inerciam inter bonos et malos discrimen nullum omnia virtutis premia

Sed bonus et ignavus sibi gloriam hono
rem et imperium ex
optat bonus vera
via et per virtu
tes ignavus
fallaciis do
lis et v
sueis

Catho laudatus est quia
non petebat ab aliis
nisi gloriam sed virtute
quia melior est virtus
que humano testimonio conten
ta est in conscientie sue
cum dicat apostolus gloria
nostra hec est testimonio con
scientie nos
tre

Sed longe virtus
cathonis veritati
videtur propinquior
fuisse quam cesaris et
de sententia cathonis
de republica et
de viciis et de
delictis
vitandis

moriencium et successione morientium. Quid aliud amarent quam gloriam qua volebant etiam post mortem tamquam vivere in ore laudancium. De mercede temporali qua deus reddidit bonis moribus romanorum. xv.

Quibus ergo non erat deus daturus vitam eternam cum sanctis angelis suis in sua civitate celesti, ad cuius societatem pietas vera perducit, que non exhibet servitutem religionis quam latriam greci vocant nisi uni vero deo, si neque hanc eis terrenam gloriam excellentissimi imperii concederet, non redderetur merces bonis artibus eorum, id est virtutibus, quibus ad tantam gloriam pervenire nitebantur. De talibus enim qui propter hoc boni aliquid facere videntur ut glorificentur ab hominibus etiam dominus ait: Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam. Sic et isti privatas res suas pro re communi, hoc est re publica, et pro eius erario contempserunt, avaricie restiterunt, consuluerunt patrie consilio libero, neque delicto secundum suas leges neque libidini obnoxii. His omnibus artibus tamquam vera via nisi sunt ad honores, imperium, gloriam. Honorati sunt in omnibus fere gentibus, imperii sui leges imposuerunt multis gentibus, hodieque litteris et historia gloriosi sunt pene in omnibus gentibus. Non est quod de summi et veri dei iusticia conquerantur: perceperunt mercedem suam.

Cum aliqui boni fecerint vel faciunt ut ab hominibus glorificentur receperunt mercedem suam quod non fecerunt sancti. Merces sanctorum est summa sempiterna felicitas ubi nullus moritur.

De mercede sanctorum civium civitatis eterne quibus utilia sunt romanorum exempla. xvi.

Merces autem sanctorum longe alia est etiam hic obprobria pro veritate dei sustinencium, que mundi huius dilectoribus odiosa est. Illa civitas sempiterna est. Ibi nullus oritur quia nullus moritur. Ibi est vera et plena felicitas non dea sed donum dei. Inde fidei pignus accepimus quamdiu peregrinantes eius pulchritudini suspiramus. Ibi non oritur sol super bonos et malos, sed sol iusticie solos protegit bonos. Ibi non erit magna industria ditare publicum erarium privatis rebus angustis, ubi thesaurus communis est veritatis. Proinde non solum ut talis merces talibus hominibus redderetur romanum imperium ad humanam gloriam dilatatum est, verum etiam ut cives eterne illius civitatis quamdiu hic peregrinantur diligenter et sobrie illa intueantur exempla et videant quanta dilectio debeatur eterne patrie propter vitam eternam, si tantum a civibus terrena dilecta est propter hominum gloriam.

Merces eorum sanctorum est summa felicitas sempiterna ubi nullus moritur.

Quantum enim pertinet ad hanc vitam mortalium que paucis diebus ducitur et finitur, quid interest sub cuius imperio vivat homo moriturus, si illi qui imperant ad impia et iniqua non cogant. Aut vero aliquid nocuerunt romani gentibus quibus subiugatis imposuerunt leges suas, nisi quia id factum est ingenti strage bellorum. Quod si concorditer fieret, id ipsum fieret melius successu, sed nulla esset gloria triumphancium. Neque enim et romani non vivebant sub legibus suis quas ceteris imponebant. Hoc si fieret sine marte et bellona ut nec victoria locum haberet nemine vincente ubi nemo pugnaverat, nonne romanis et ceteris gentibus una esset eademque condicio, presertim si mox fieret quod postea gratissime atque humanissime factum est ut omnes ad romanum imperium pertinentes societatem acciperent civitatis et romani cives essent, ac sic esset omnium quod erat ante paucorum, tantum quod plebs illa que suos agros non haberet de publico viveret. Qui pastus eius per bonos administratores rei publice gracius a concordibus prestaretur quam victis extorqueretur.

Quod romani non servabant leges quas aliis inponebant et de condicione aliarum nacionum.

Quo fructu romani bella gesserint et quantum hiis quos vicere contulerint. xvii.

Nam quid interest ad incolumitatem bonosque mores ipsas certe hominum dignitates quod alii vicerunt alii victi sunt omnino non video, preter illum glorie humane inanissimum fastum, in quo perceperunt mercedem suam qui eius ingenti cupidine arserunt et ingentia bella gesserunt. Numquid enim illorum agri tributa non solvunt? Numquid eis licet discere quod aliis non licet? Numquid non multi senatores sunt in aliis terris qui romam nec facie quidem noverunt? Tolle iactanciam et

Romani multas naciones propter fastum et iactanciam devicerunt, propter quod triumpho hanc mercedem receperunt, et quod sunt omnes homines homines et tamen meliores aliis religiosiores.

admittet, honoratiores

omēs hoīes quid sūt ñ hoīes. Q si p̄usitas sc̄li amittet ut honorationes eēnt quiqȝ meliores nec sic pro magno hn̄i debuit honor hūan⁹. qȝ nullius ē ponderis fumus. Sȝ utamur eciā in hijs rebus būficio dn̄i nr̄i cōsideremus quātā cōtempserint. q̄ ptulerint. quas cupiditates subegerint. pro hūana gl̄a qui eam tamq̄ mercedem taliū ṽtutē accipere meruerint. Et valet eciā nobis hoc ad opp̄mēdam supbiā. Vt cū illa ciuitas in qua nobis regnare p̄missū ē tm̄ ab hac distet quātū distat celū a t̄ra. a tpali leticia etna. ab inanibus laudibus solida gl̄a. a societate mortaliū societas angelorū. a lumine solis et lune lumen eius qui fecit solem et lunā. Nichil sibi magnū fecisse videant tante pr̄ie ciues. si p illa adipiscēda fecerint boni opis aliquid ul' mala aliqua sustinuerint. cū illi pro hac terrena iam adepta tanta ppessi sūt p̄ferti qȝ remissio peccatorū que ciues ad etnā colligit pr̄iā habȝ aliquid cui p vmbrā quādam sile fuit asylum illud romuleū quo multitudine illa ciuitas cōtendētur quorūlibȝ delictorū cōgregauit impunitas. **Qm̄ alienum a iactancia esse debeant xp̄iani si aliquid fecerint p dilectōe pr̄ie eterne cū tanta romani gesserint p hūana gl̄a ⁊ ciuitate t̄rena. xviii.**

De asylo romuleo et q brutus filios suos occidit ut dicit virgilius pro amore ul' libertate patrie

Pro eterna vita omnia sūt forti' ferenda si pro hac vmbratica tpali vita fortes viri et se ⁊ filios impenderūt

Quid ergo magnū ē pro illa eterna celestiq; pr̄ia cuncta sc̄li hui⁹ quelibet iocūda blandimēta ꝯtempnē. si pro hac tpali atq; t̄rena filios brutus potuit et occidē. qd illa facē neminem cogit. Sȝ cē difficilius ē filios interimē. q̄ q p ista faciendū ē ea que filiis congregāe [constituenda] iubebant [iudebant] atq; s̄uanda vel donaē paupibus. vel si existit tēptacio que id pro fide atq; iusticia fieri cōpellat amittē. felices enī nl' nos ul' filios nr̄os nō diuicie t̄rene faciūt aut nobis viuentibus amittende a' nobis mortuis a quibus nescim⁹ ul' cē a quibus nolum⁹ possidende. Sȝ deus felices facit. qui est mencium vera opulencia. Bruto aut quia filios occidit infelicitatis phibȝ testioniū. eē poeta laudator ait enī natosq; pr̄ noua bella mouētes. ad penā pulchra pro lib̄tate vocauit. Infelix ut cumq; ferent [ferant] ea facta [fata] minores. Sȝ v'su sequēti cōsolatus ē infelicem. Vincit amor pr̄ie laudumq; i̅mēsa cupido. Hec sūt duo illa lib̄tas et cupiditas laudis hūane que ad facta cōpulit miranda romanos Sȝ ergo pro lib̄tate moriturorū et pro cupiditate laudū que apud tales expetītur occidi filii a pr̄e potuerint. Quid magnū ē si p vera lib̄tate que nos ab iniquitatis et mortis et dyaboli dn̄atu liberos facit nec cupiditate hūanarū laudū. sȝ caritate liberandorū homi. nō a tarquinio rege sȝ a demōnibus et demonū pricipe nō filii occidūtur. sed x̄i paupes int' filios ꝯputant. Si alius etiā romanus pricepes cognoīe torquatus. filiū nō qȝ ꝯtra pr̄iā sȝ etiā p pr̄iā. tñ qȝ ꝯtra p̄ceptum suū .i. ꝯtra qd' imparauerat pr̄ imperator ab hoste p uocatus iuuenili ardore pugnauerat. lȝ vicissȝ occidit. ne plus mali esset in exēplo imperii cōtēpti. quā boni in gl'a hostis occisi. ut quid se iactet qui pro in mortalis pr̄ie legibus omnia q̄ multo minus quā filii diligūt bona t̄rena ꝯtēpnit. Si furius camillus eciā ingratā pr̄iā a ceruicibus acerrimorū hostiū vementiū inguū depulerat dampnatus qȝ ab emulis [ad emulū] fuerat. a gallis iterū liberauit quia nō habebat potiorem [potiorē] ubi posset viuē gl'osius. Cur extollatur velut grande aliquid fecerit. qui forte in ecclia ab inimicis carnalibus grauissimam exhonorationis passus iniuriam. nō se ad eius hostes heticos transtulit a' aliquā ꝯtra illam ipē hēresem cōdidit. sed eam potius quātū valuit ab hēticorū p̄niciosissima p̄uitate defendit cum alia nō sit ubi uiuatur in hominū gl'a sȝ ubi vita acquirat' eterna. Si mucius ut cū porsenna rege pax fieret qui grauissimo bello romanos p̄mebat

Q romani supbi nō a tarquinio sȝ a supbo demone pricipe occidūt et paupes xp̄i inter filios dei cōputātur

De tarquino pricipe Romanorum qui filiū suū occidit et de furio camillo qui pr̄iā a gallis liberauit

quia porsenna ipm̄ occide nō potuit et pro eo alterz deceptus occidit i ar
dentez aram aīi eius oclos dexteraz extendit dicens ml
tos tales quales illū videt in eius exicū cōiurasse
cuius ille fortitudinē et cōiuracōm taliū pl horrescens sine
villa dubitacōe se ab illo bello facta pace cōpescuit Cuius
regno celorū imputatur e uita sua si pro illo nō vna
manū · neqz hoc sibi ultro faciens · sz psequēte aliquo pa
ciens toti flāmis corpus impenderit Si curcius arma
tus equo concitato (conatū) in abruptū hiatū terre se pcipitem dedit
deorum suorum oraclis serviens qui iusserant ut illuc idqd ro
mam hrent optimū mitteretur nec aliud intelligere potue
runt quā viris armis qz se ex tolle vnde videlz oporte
bat ut deorum iussu in illū interitū vir pcipitaretur ar
matus Quid se magnū pro eterna patria fecisse dictu
rus e qui aliquē fidei sue passus inimicū nō se ultro
in talem mortem mittens sz ab illo missus obierit Si
quidez a dnō suo eodemqz rege patre sue causa oraclm
accepit Nolite timere eos qui corpus occidunt aīaz aut
nō pnt occidere Si se occidendo certis ictibus quodāmō cō
secrantes decij deuonerunt ut illis cadentibus et ira deorum
sangue suo placantibus romanus libaret exercitus / nullomō
supbient scā mires
sangue suo placantibus romanus libaret exercitus / nullomō supbient scī mirēs
tumqz dignū aliqd pillis patrie fecerit pticipacione vbi eterna e et vera
felicitatis usqz ad sui sanginis effusionē nō solū suos fres pro quibus funde
batur verū et ipos inimicos a qbus fundebat sic eis pceptū e diligētes
caritatis fide et fidei caritate certarunt Si marcus pul
uillus dedicans edem iouis Junonis minerue falso
sibi ab inuidis morte filij nunciata ut ille nuncio pturba
tus abscederet atqz ita dedicacōis gliam collega eius cō
sequeretur ita cōtempsit eū ut proici eciā insepultū
iuberet sic in eius corde orbitatis dolorē glie cupiditas
vicerat Quid magnū se pro ewangelij scī predicacōe qua ciues sup
ne patrie de diuersis libant et colligunt erroribus fecisse dicturus e cui dnus
de sepultura patris sui sollicito ait sequere me sine mortuos sepelire mor
tuos suos Si marcus regulus ne crudelissimos hostes inuado ne falleret ad
eos ab ipa roma reuersus e Qui sicut romanis eū
tenere volentibus respondisse fertur postea (posteaqz) qz afris ser
uierat dignitatez illic honesti ciuis hre nō possz Cu
qz cartaginenses quū cōtra eos in romano senatu egerat
grauissimis supplicijs necauerunt Qui cruciatus nō
sunt pro fide illius patrie cōtempnendi ad cuius btitudinez
fides ipa pducit Aut quid retribuetur dnō pro omnibus que retribuit Si pro
fide q illi debetur talia fuit homo passus qualia pro fide qz promiciosissimis
in inimicis debat passus e regulus · Quō se aut audebit
extollere de voluntaria paupertate xpianus ut huius vite p
egrinacōe expedicior ambulet viā q pducit ad patriaz ubi
verē diuicie deus ipse e / cū audiat ul legat · Luciū valeriū qui
in suo defunctus e cōsolatu usqz adeo fuisse pauperem ut in
nummis applo collatis eius sepultura curaretur Audiat
ul legat quinciū cyncinatū cuz quatuor iugera possid
ret et ea suis manibus colet ab aratro ee adductū ut
dictator fieret maior utiqz honore quā cōsul victisqz
hostibus ingentē gliam cō secutū ee i eadem paup
tate mansisse · Aut quid se magnū fecisse pdicabit qui
nullo pmio mūdi huius fuerit abductus illius patrie soci
etate seductus · cū fabriciū didicerit tantis muneribus

De mucio qui por
senna rege occide
voluit ut pax fieret
rom · et casu aliū
pro eo occidit pro
quo manū ex
uri pmi
sit

Curcius armatus
qui in abruptum
hiatum tre se dedit
in sacrificium deorum pro
libtate roma Qui
are mires nō se ex
tollat pro sui sang
inis effusione pro
vera felicitate
acquirē
da

De cōsecrantibus
decijs de marco
puluillo qui edez
iouis in nomine
dedica
uit

De marco reglō
crudelissimo de
afris et cartagi
nensibus et q
passus
fuit

Quis xpianus se ex
tollet pro paupertate
voluntaria sua qz pro
deo patitur qui dat ve
raz felicitatē qui nūqz
legit paupiez Lucij
valerij qui nō pro fide
passus est

De Quincio cyncinato
q dictator maior fuit e
quē sibi pro cōsule hēt et
fabricio q muneribus pirri
regis epyrotarum a cōmu
euelli non
potuit

pirri regis epirotarum promissa etiam quarta parte regni a romana ciuitate non
potuisse diuelli. Ibique in sua paupertate priuatum manere maluisse. Nam illud
quod rem publicam .i. rem populi rem patrie rem communem cum haberent opulentissi
mam atque ditissimam sic ipsi in suis domibus pauperes erant ut quidam eorum
qui iam bis consul fuisset ex illo senatu hominum pauperum pelleretur notatione
censoria quod decem pondo argenti in uasis habere conpertus est. ita idem ipsi
pauperes erant quorum triumphis publicum ditabatur erarium. Nonne omnes xpa
ni qui excellentiore proposito diuicias suas communes faciunt secundum quod scriptum est
in actibus apostolorum ut distribuatur unicuique sicut cuique opus
est et nemo dicat aliquid proprium sed sint illis omnia communia intelli
gunt se nullam ob hoc uentilari oportere iactantiam id facien
do pro optinenda societate angelorum. Cum pene tale aliquid
isti fecerunt pro conseruanda gloria romanorum. Hec et alia
siqua huiusmodi reperiuntur in litteris eorum qui sic innotescerent
quin tanta fama predicarent. Nisi romanum imperium lo
ge lateque porrectum magnificis successibus augeretur.

De paupertate pauperum quorum triumphis publicum ditabatur erarium romani quod plura passi sunt pro gloria sua quam xpiani pro xpo

Proinde per illud imperium tam latum tamque diuturnum uirorumque tantorum
uirtutibus preclarum atque gloriosum et illorum intencioni merces quam querebat
est reddita et nobis proposita necessarie commonicionis exempla ut si uir
tutes quarum iste utcumque similes sunt quas isti pro ciuitatis terrene gloria te
nuerunt gloriosissimam pro dei ciuitate non tenuerimus pudore pungamur
si tenuerimus superbia non extollamur. quoniam sicut dicit apostolus indigne sunt
passiones huius temporis ad futuram gloriam que reuelabitur in nobis.

Quod non sunt condigne passiones huius temporis ad futuram gloriam et de iudeis qui xpm occiderunt

Ad humanam gloriam uero presentisque temporis satis digna uita es
timatur illorum. Vnde etiam iudei qui xpm occiderunt reue
lante testamento nouo quod in uetere uelatum fuit ut non
pro terrenis et temporalibus beneficiis que diuina prouidentia
cum permixte bonis malisque concedit sed pro eterna uita mu
neribusque perpetuis et ipsius superne ciuitatis societate co
latur deus unus et uerus. rectissime istorum glorie donati
sunt. Vt hii qui qualibuscumque uirtutibus terrenam gloriam quesierunt et acqui
sierunt uincerent eos qui magnis uiciis datorem uere glorie et ciuitatis
eterne occiderunt atque respuerunt. Quo inter se differant cupiditas
glorie et cupiditas iam turpi fine uirtutes humane glorie quam corporis voluptati

Interest sane inter cupiditatem humane glorie et cupiditatem domina xix
cionis. Nam licet procliue sit ut qui humana gloria nimium
delectatur etiam dominari ardenter affectet. Tamen qui ueram licet humanarum lau
dum gloriam concupiscunt dant operam bene iudicantibus non displicere. Sunt
enim multa in moribus bona de quibus multi bene iudicant quamuis ea multi
non habeant per ea bona morum nititur ad gloriam et imperium uel dominacionem de quibus
ait Salustius sed illa uera uia nititur. Quisquis autem sine cupiditate
glorie qua ueretur homo bene iudicantibus displicere dominari atque imperare desiderat
etiam per apertissima scelera querit plerumque obtinere quod diligit.

Quid dicat Salustius de cupiditate humane glorie que in conspectu dei nulla est

Proinde qui gloriam concupiscit aut uera uia nititur aut
certe dolis atque fallaciis contendit volens bonus uideri esse
quod non est. Et ideo uirtutes habenti magna uirtus est contempnere glo
riam quia contemptus eius in conspectu dei est. Iudicio tamen
autem non aperitur humano. Quidquid enim fecit ad oculos hominum
quo glorie contemptor appareat ad maiorem laudem hoc est admatio
rem gloriam facere si credatur non est. Vnde se suspicancium sensibus alit
erit quod suspicantur ostendat sed qui contempnit iudicia laudancium contempnit
etiam suspicancium temeritatem. Quorum tamen si uere bonus est non contempnit salutem. Tan
te est enim iusticia eius qui de spiritu dei uirtutes habet ut etiam ipsos diligat inimi
cos et ita diligat ut suos osores uel detractores uelit correctos habere con
sortes non in terrena patria sed superna. In laudatoribus autem suis quamuis par

inpendat q eu laudant no tn parui pendit qd amant ne eos wlt falle laudantes ne decipiat diligenter Ideo instat ardent ut potius ille laudetur a quo a quo habz homo quidquid in eo iure laudatur Qui aut glorie contemptor dnacionis e auidus bestias supat sine crudelitatis vicijs sine luxurie Tales qui quidez romani fuerint Non enim cura estimationis admissa dnacionis cupiditate caruerunt multos tales fuisse prodit hystoria Sz huius vicij summitatez et qi arce quadaz Nero cesar primus obtinuit. cui fuit tanta luxuries ut nichil ab eo putaretur virile metuendu. tanta crudelitas ut nichil molle hre crederetur. si nesciretur etia talibus malis tn dnandi ptas no datur nisi summi dei prudencia qn res humanas iudicat talibus dnijs dignas. sz aperte de hac re vox dnina e loquete dei sapia. p me reges regnant et tyrani p me tenent terram Sed ne tyrani no pessimi atqz improbi reges. sed vete noie fortes dicti existimentur Vnde ait virgilius pars mi pacis erit dextram tetigisse tyrani. Aptissime alio loco de deo dcm e Qui regnare facit hoiez ypocritam ppter puisitatem ppli Quaobrem quamvis ut potui satis exposueri qua cu deus unus verus et iustus Romanos scdm quandam formam terrene ciuitatis bonne adiuuerit ad tanti imperij gloriam consequendam. pot tn et alia cu ee latencior ppter diversa merita gnis humani deo magis nota qz nobis du illud constet int omes veraciter pios neminem sine vera pietate id est veri dei vero cultu vera hre posse virtutem no eaz veram esse qn glorie seruit humane. Eos tn qui cives no sunt ciuitatis eterne que in sacris lris nris dr ciuitas dei utiliores ee terrene ciuitati qn habent virtute ul ipam quam sine ipa Illi aut qui vera pietate pditi bn vivunt si habent sciaz regendi ppls consociatos nichil e felicius rebus humanis qua si deo miserante habeant ptatez Tales aut hoies virtutes suas quantascumqz in hac vita put hre no tribuunt nisi gre dei qz eas volentibus petentibus credentibus dederit simulqz intelligit quantu sibi desit ad pfectonez iusticie qualis e i illorum scorum angelorum societate cui se nitit aptare Quantumlibet aut laudetur atqz pdicetur virtus que sine vera pietate seruit hominu glorie nequaqz scorum exiguis inicijs copranda e quorum spes posita e in gra et mia veri dei Romanorum regnum a deo vero ee dispositum et eius prudencia regulatur

Solent phi qui finem boni humani vniusa. xx. in ipa virtute constituunt ad ingerendum pudorem quibusdaz phis qui virtutes quidez probant. sz eas voluptatis corporalis fine metiuntur et illam pseipam putant appetendam. istas ppter ipam. tabulam quandam verbis pingere. ubi voluptas in sella regali qi delicata quedam regina considat eiqz virtutes famule subiciant observantes eius nutum ut faciant qz illa imparavit. q prudencie iubeat ut vigilanter inquirat quo voluptas regnet et salua sit. iusticie iubeat ut pstet beneficia q pt ad copandas amicicias corporibus comodis necias. nulli faciat iniuriam ne offensis legibus voluptas viuere secura no possit. fortitudini iubeat ut si dolor corpi acciderit qui no compellat i mortem tenet dnaz suam .i. voluptatem fortiter i animi cogitacoe ut p pristinaz deliciaz recordacone mitiget pntis doloris aculeos. Tempancie iubeat ut tn capiat alimentorum et si qua delectant ne

Qui vo bonus est salute dei no contempnit nec virtutes quas de eius ht spu et qui tales e bestias luxurie vicia supat

Delirum a scelerati ssimum nerone crudelitate et eius tyrani de qd sepsit virgilius

Qr deus tyranos ypocritas et malos regnare pmittit et ee Rom qz indicatur ecultuz e aput eum

Hystoria de pigmento voluptatem corpalez qi reginaz in sella sedentem et famulis suis virtutibus papieni prohibita prudencie iusticie tpancie et fortitudini ut quasi simpficiat opus

Qr no e virtus nisi a gra dei q ducat ad pfectoem dei iusticie ul ad scorum anglorum societatem

+ teneat

per in moderacionem noxiam aliquid valitudinem turbet et voluptas quam et in corporis sanitate epycurei maximam ponunt graviter offendatur. Ita virtutes cum tota sue glorie dignitate tamquam imperiose cuidam et inhoneste mulierculae serviunt voluptati. Nichil hac pictura dicunt esse ignominiosius et deformius et quod minus ferre bonorum possit aspectus Et verum dicunt/ sed non existimo satis debiti decoris esse picturam Si et talis figuratur ubi virtutes humane glorie serviunt. Licet enim ista gloria delicata mulier non sit inflata est et multum inanitatis habet. Unde non ei digne serviunt soliditas quedam firmitasque virtutum. Ut nichil provideat providencia nec distribuat iusticia nichil tolleret fortitudo nichil temperancia moderetur nisi unde placeat hominibus et ventose glorie famatur/ nec illi se ab ista feditate defenderint. Qui cum aliena spernant iudicia velut glorie contemptores sibi sapientes videntur et sibi placent/ Nam eorum virtus si tamen ulla est alio modo quodam humane subditur laudi. Neque enim ipse qui sibi placet homo non est. Qui autem vera pietate in deum quem diligit credit et sperat plus intendit in ea in quibus sibi displicet quam in ea si qua in illa sunt que non tam ipsi quam veritati placent neque id tribuit unde iam potest placere nisi eius cuius metuit displicere. de his sanatis gratias agens de illis servandis [sanandis] preces fundens

Contra epycureos philosophos cum suis dicit videlicet quod virtutes ille deserviunt mulierculae voluptati inhoneste

Tempora exitusque bellorum ex dei pendere iudicio

Que cum ita sint etc. sequitur textus materia ipsius rubrice

Que cum ita sint. non tribuamus dandi regni atque imperii potestatem nisi deo vero. qui dat felicitatem regni celorum solis piis. regnum vero terrenum et piis et impiis sicut ei placet cui nichil iniuste placet. Quamvis enim aliquid dixerimus quod apertum nobis esse voluit. tamen multum est ad nos et valde superat vires nostras hominum occulta discutere et liquido examine merita diiudicare regnorum. Ille igitur unus verus deus qui nec iudicio nec adiutorio deserit genus humanum qui et quando voluit romanis regnum dedit. qui dedit asiriis vel eciam persis a quibus solos duos deos coli unum bonum alterum malum continent littere istorum. ut taceam de populo hebreo. de quo iam dixi de quo satis iam visum est qui preter unum deum non coluit et quando regnavit. Qui ergo persis dedit segetes sine cultu dee segecie. qui alia dona terrarum sine cultu tot deorum quos isti rebus singulis singulos vel eciam rebus singulis plures preposuerunt. Ipse eciam regnum dedit sine cultu eorum per quorum cultum se isti regnasse crediderunt. Sic et hominibus. qui mario ipse gaio cesari. qui augusto ipse et neroni. qui vespasiano vel patri vel filio suavissimis imperatoribus ipse et domiciano crudelissimo. et ne per singulos ire necesse sit. qui constantino xpiano ipse apostate iuliano cuius egregiam indolem decepit amore dominandi sacrilega et detestanda curiositas. cuius vanis deditus oraculis erat. quando fretus securitate victorie naves quibus victus necessarius portabatur incendit. deinde fervide instans inmodicis ausibus et mox merito temeritatis occisus in locis hostilibus egenum reliquit exercitum. ut aliter inde non posset evadi nisi contra illud auspicium dei termini de quo superiore libro diximus romani imperii termini moverentur. Cessit enim terminus deus necessitati qui non cesserat iovi. hoc plane deus unus et verus regit et gubernat ut placet. Et si occultis causis numquid iniustis

Quod vero et ineffabiliter omnia sint attribuenda vero deo qui omnia regit disponit et ordinat ad sui voluntatem et sua iura

Quod unus verus deus romanis asiriis et persis et maliolis contulit marco gayo cesari augusto neroni vespasiano domiciano crudelissimo constantino xpianissimo et aliis ex permissione quod ipsi placuit et ipsi unum bonum alium malum deum colere ut

De morte Iuliani apostate qui naves incendit victum ferentes et deinde eius pampe exercitu relicta hostibus tamen omnia verus deus regat ut ei placet. xxii.

De bello in quo radagarsus rex gothorum demonum cultor uno die cum ingentibus copiis suis victus est

Vide miraculum ... scriptum

Sic eciam tempora ipsa bellorum sicut in eius arbitrio est iustoque iudicio et misericordia ut

vel ad flere vel consolari genus humanum ut alia citius alia tardius finiantur

Bellum piratarum a pompeyo bellum punicum tercium a scypione incredibili celeritate temporis brevitate confecta sunt Bellum quoque fugitivorum gladiatorum quamvis multis romanis ducibus et duobus consulibus victis ytalia horribiliter contrita atque vastata tercio tamen anno post multa consumpta consumatum est. pycentes marsi et peligni gentes non extere sed ytalice post diuturnam et devotissimam sub romano iugo servitutem in libertatem caput erigere temptaverunt iam multis nacionibus romano imperio subiugatis deletaque cartagine In quo bello ytalico romanis sepissime victis ubi et duo consules perierunt et alii nobilissimi senatores non diutius tamen tempore tractum est hoc malum, namque quintus ei annus finem dedit. Sed bellum punicum secundum cum maximis detrimentis et calamitate rei publice per annos xviii. romanas vires extenuavit et pene consumpsit. duobus plus ferme lxx romanorum milia ceciderunt Bellum punicum primum per xxiii. annos peractum est Bellum mitridaticum xl. ac ne quisquam arbitretur rudimenta romanorum fuisse forciora ad bella citius peragenda superioribus temporibus multum in omni virtute laudatis Bellum samniticum annis tractum est ferme .l. in quo bello ita romani victi sunt ut sub iugum eciam mitterentur Sed quia non diligebant gloriam propter iusticiam sed iusticiam propter gloriam diligere videbantur pacem federis quam ruperunt. Hec ideo commemoro quia multi preteritarum rerum ignari quidam eciam dissimulatores sue sciencie si temporibus christianis aliquod bellum paulo diucius trahi vident illico in nostram religionem proterrime insiliunt exclamantes quod si ipsa non esset et vetere ritu numina colerentur iam romana illa virtute que adiuvante marte et bellona tanta celeriter bella confecerat id quoque celerrime finiretur. Recolant igitur qui legerunt quam diuturna bella quam variis eventibus quam luctuosis cladibus a veteribus sint gesta romanis sicut solet orbis terrarum velut procellosissimum pelagus varia talium malorum tempestate iactari et quod nolunt aliquando fateantur Nec insanis adversus deum linguis se interimant et decipiant imperitos

Que sit racio imperatorum et quod vera felicitas xxiii.

Quod tamen nostra memoria recentissimo tempore deus mirabiliter et misericorditer fecit non cum gratiarum actione commemorant sed quantum in ipsis est omni si fieri potest hominum oblivione sepelire conantur quod a nobis si tacebitur similiter erimus ingrati Cum radagaysus rex Gothorum agmine ingenti et immani iam in urbis vicinia constitutus romanis cervicibus immineret uno die tanta celeritate devictus est ut ne uno quidem non dicam extincto sed nec vulnerato romanorum multo amplius quam centum milium prosterneretur exercitus atque ipse mox captus pena debita necaretur. Nam si ille tam impius cum tantis et tam impiis copiis Romam fuisset ingressus cui pepercisset quibus honorem locorum martirum detulisset in qua persona deum timeret cuius non sanguinem fusum cuius pudiciciam vellet intactam Quas autem isti pro diis suis voces haberent quanta insultacione iactarent quod ideo ille vicisset ideo tanta potuisset quia cotidianis sacrificiis placabat atque invitabat deos quod romanos facere christiana religio non sinebat. Nam propinquante iam illo his locis ubi nutu summe maiestatis oppressus est cum eius fama ubique crebesceret nobis apud cartaginem dicebatur hoc credere spargere iactare paganos quod ille diis amicis protegentibus et opitulantibus quibus ymolare cottidie ferebatur vinci omnino non posset ab eis qui talia diis romanis sacra non facerent nec fieri a quoquam

[margin:] De bello piratarum de pompey bello fugitivorum gladiatorum de pycentibus marsis pelignis de cartagine bello ytalico et rom senatoribus deperditis

[margin, red:] De bello punico primo et secundo per xviii. et xxiii. annos durante ubi lxx. milia hominum ceciderunt et de bello mitridatico .l. annos perdurante

[margin:] De tempore fidei nostre quod bella tanto tempore duraverunt cum ex vandalis una radagaysus rex Gothorum una die a romanis captus prinet et suis excitis plus quam centum milia

[margin, later hand:] Ista materia tractatur infra et in primo

[margin:] et duobus

per in moderacom̄ noxi̇ꝫ aliq̄d valitudine turbet et voluptas quā et
in corpis sanitate epycurꝫ maximā ponit grauit̃ offendatur Ita v̓
tutes cū tota sue gl̓e dignitate tamq̄ imperiose ancillam et inhoneste
mulierculle fuient voluptati Nichil hac pictura dicit̃ ee ignomino
sius et deformi⁹ et q̄ mi⁹ ferre bonoꝝ possit aspect⁹
et vin dicit̃ / sꝫ nō existimo satis debiti decoris ee pic
turam Qn̄ ec̄ talis figurat̃ ubi v̓tutes h̄uane gl̓e ser
uiunt · lꝫ eni ista gl̓a delicata mlr̄ nō sit In flatis
ē et multū inanitatis hꝫ · Vnde nō ei digne seruit soli
ditas q̄dam firmitas quā v̓tutū Vt nich puideat pro
uidencia nec distribuat iusticia nich tollet fortitudo
nich tpancia moderetur nisi vnde placeat hominibus et
ventose gl̓e fuiatur / nec illi se ab ista feditate defenderit Qui cū
aliena spernāt iudicia velut gl̓e ↄtēptores sibi sapiētes videntur et
sibi placent / Nam eoꝝ v̓tus si tñ ulla ē aliomō quodā h̄uane subdi
tur laudi Neqꝫ eni ipē qui sibi placet hō nō ē Qui aut̃ verā pietate
in deū quē diligit credit et sperat plus intendit in ea i quib⁹ sibi displi
cet quā in ea siqua in illa sunt que nō tam ipi quā v̓tuti placent ne
qꝫ id ꝑtinet vnde iā pt̃ placere n̄ eius qui cum metuit displicē de his
sanatis grās agens de illis seruandis (*sanandis*) p̄ces fundens

Que cū ita sint nō tribuam⁹ dandi regni
atqꝫ imperii ptātē nisi deo vō · qui dat
felicitatē regni celoꝝ solis piis · regnū vō terrenū et pi
is et impiis sic ei placet cui nich iniuste placꝫ
q̄uis eni aliquid dixim⁹ qd̓ aptū nob̓ ee voluit · tñ multū ē
ad nos et valde supat vires nr̄as hoim̄ oculta discutē et ali
quādo ex aine inetia diiudicare regnoꝝ · Ille igitur vn⁹
verus deus qui nec iudicio nec adiutorio deserit genus
h̄uanū · qui et quātū voluit romanis regnū dedit · qui de
dit asiriis ul̓ ec̄ persis aquib⁹ solos duos deos coli vnū
bonū alteꝝ malū ↄtinet lr̄e istoꝝ ut taceā de ꝑplo he
breo · de quo iam dixi de quo satis iam visū ē qui prete v̓
vnū deū nō coluit et qū regnauit Qui g̓o persis ded̓
segetes sine cultu dee segecie · qui alia dona terraꝝ sine
cultu tot deoꝝ quos isti rebus singulis singulos vel etiā
rebus singulis plures ꝑposuerūt Ipse ec̄ regnū dedit sine
cultu eoꝝ p quoꝝ cultū se isti regnasse crediderūt Sic
ec̄ hominibus · qui marco ipē gayo cesari · qui augusto
ipē et neroni · qui vespasiano ul̓ pri ul̓ filio suauissimis
impatoribus ipē et domiciano crudelissimo · et ne p singu
los ire nc̄e sit · qui cōstantino xpiano ipē apostate Julia
no cui⁹ egregiaꝫ indolem decepit amore dn̄andi sac̓
lega et detestanda curiositas · cui⁹ vanis deditus oraclis
eāt · qū fretus securitate victorie · naues quib⁹ vic
tus nc̄ius portabat incendit · deinde feruide instans
i moditis ausib⁹ · et mox merito temeritatis occisus in lo
cis hostilibus egenū reliquit exercitū vt aliter inde nō pos
set euadi nisi cont̃ illud auspiciū dei termini de quo supi
ore libro dixim⁹ Romani imperii termini mouerentur Cessit
eni terminus deus nc̄itati qui nō cesserat ioui hoc plane
deus vnus et verus regit et gubnat ut placꝫ Et si
occultis causis nunquid iniustis

Sic eciā tpa ipā belloꝝ
sic in eius arbitrio ē
iusto qꝫ iudicio ↄ miā ut

Margin notes:

Qr epycuri phi coīzit dicit vi delꝫ q̄ v̓tutes ille deferuiant mulierculle voluptati inhoneste

Tempora exitus qꝫ belloꝝ ex dei ponde iudicio

xxi · Qr vē et i effabli oīa sūt attribuēda vō deo q̄ oīa regit discutit ordinat ad sui voluntatē et b'm sua mīaꝫ

Qr vnus verus deus rōmis asyrie et psie et maliolis cōtulit marco gayo cesari augusto neroni vespasiano domiciano crudelissimo Cōstātino xpianissimo et aliis ex p missione qd̓ ipi placuit cui ipi vnū bonū alīū malū deū colere

Demorte Juliani apostate q̄ naues incēdit victū ferentes et deinde paupē exercitu relicta hostib⁹ tñ oīa ver⁹ de⁹ regat ut ei placet · xxii

De bello impio Radagarsus rex gothoꝝ demonū cultor vno die cū i gentib⁹ copiis suis victus est

Que cū ita sint. lo sequenti tractatu infra rubrica

Vide maꝫ tractat i celo sequenti

vel ad terere vel consolari genus humanum ut alia citius alia tardius finiant. Bellum piratarum a pompeyo bellum punicum tercium a scypione incredibili celeritate temporis brevitate confecta sunt. Bellum quoque fugitivorum gladiatorum quamvis multis romanis ducibus et duobus consulibus victis ytalia horribiliter contrita atque vastata tercio tamen anno post multa consumpta consummatum est. Pycentes marsi et peligni gentes non extere sed ytalice post diuturnam et devotissimam sub romano iugo servitutem in libertatem caput erigere temptaverunt iam multis nationibus romano imperio subiugatis deletaque cartagine. In quo bello ytalico romanis sepissime victis ubi et duo consules perierunt et alii nobilissimi senatores non diuturno tamen tempore tractum est hoc malum, namque quintus ei annus finem dedit. Sed bellum punicum secundum cum maximis detrimentis et calamitate reipublice per annos xviii. romanas vires extenuavit et pene consumpsit, duobus plus ferme lxx romanorum milia ceciderunt. Bellum punicum primum per xxiii. annos peractum est. Bellum metridaticum xl. ac ne quisquam arbitretur rudimenta romanorum fuisse fortiora ad bella citius peragenda superioribus temporibus multum in omni virtute laudatis. Bellum sennuticum annis tractum est ferme .l. in quo bello ita romani victi sunt ut sub iugum etiam mitterentur. Sed quia non diligebant gloriam propter iusticiam sed iusticiam propter gloriam diligere videbantur pacem federisque ruperunt. Hec ideo commemoro quoniam multi preteritarum rerum ignari quidam etiam dissimulatores sue scientie si temporibus christianis aliquod bellum paulo diutius trahi vident illico in nostram religionem protervissime insiliunt exclamantes quod si ipsa non esset et vetere ritu numina colerentur iam romana illa virtute que adiuvante marte et bellona tanta celeriter bella confecit id quoque celerrime fineretur. Recolant igitur qui legerunt quam diuturna bella quam varijs eventis quam luctuosis cladibus a veteribus sint gesta romanis sicut solet orbis terrarum velut procellosissimum pelagus varia talium malorum tempestate iactari et quod nolunt aliquando fateantur. Nec insaniendo adversus deum linguis se interimant et decipiant imperitos. Que sit christianorum imperatorum et quam vera felicitas. xxiii.

Quod tamen nostra memoria recentissimo tempore deus mirabiliter et misericorditer fecit non cum gratiarum actione commemorant sed quantum in ipsis est omnium si fieri potest hominum oblivione sepelire conantur quod a nobis si tacebitur similiter erimus ingrati. Cum radagaysus rex gothorum agmine ingenti et immani iam in urbis vicinia constitutus romanis cervicibus imineret uno die tanta celeritate devictus est ut ne uno quidem non dicam extincto sed nec vulnerato romanorum multo amplius quam centum milium prosterneretur eius exercitus atque ipse mox captus pena debita necaretur. Nam si ille tam impius cum tantis et tam impijs copijs romam fuisset ingressus cui pepercisset quibus honorem locorum martirum detulisset in qua persona deum timeret cuius non sanguinem fusum cuius pudiciciam vellet intactam. Quas autem isti pro dijs suis voces haberent quanta insultatione iactarent quod ideo ille vicisset ideo tanta potuisset quia cotidianis sacrificijs placabat atque invitabat deos quod romanos facere christiana religio non sinebat. Nam propinquante iam illo his locis ubi nutu summe maiestatis oppressus est cum eius fama ubique crebesceret nobis apud cartaginem dicebatur hoc credere spargere iactare paganos quod ille dijs amicis protegentibus et opitulantibus quibus ymolare cottidie ferebatur vinci omnino non posset ab eis qui talia dijs romanis sacra non facerent nec fieri a quoque

De bello piratarum de pompey bello fugitivorum gladiatorum de pycentibus marsis pelignis de cartagine bello ytalico et rom senatoribus deperditis

De bello punico primo et secundo per xviii. et xxiii. annos durante ubi lxx. milia hominum ceciderunt et de bello mitridatico .l. annos perdurante

Ista materia tota ... primo

Quod tempore fidei nostre bella tanto tempore duraverunt cum ex vanda ... radagaysus rex gothorum una die a romanis captus periit et suus exercitus plusquam centum milium

permitterent. Et non agunt misericordi gratias tante misericordie dei qui cum statuisset irruptione barbarica graviore dignos mores hominum castigare indignationem suam tanta mansuetudine temperavit ut illum primo faceret mirabiliter vinci ne ad infirmos animos evertendos gloria daretur demonibus quibus eum supplicare constabat. Deinde ab his barbaris Roma caperetur qui contra consuetudinem gestorum ante bellorum ad loca sancta confugientes christiane religionis reverentia tuerentur ipsisque demonibus atque impiorum sacrificiorum ritibus de quibus ille presumpserat sic adversarentur nomine christiano ut longe atrocius bellum cum eis quam cum hominibus gerere viderentur. Ita verus dominus gubernatorque rerum et Romanos cum misericordia flagellavit et tam incredibiliter victis supplicatoribus demonum ne saluti rerum presentium necessaria esse sacrificia illa monstravit ut ab his qui non pervicaciter contendunt sed prudenter attendunt nec propter presentes necessitates vera religio deseratur et magis eterne vite fidelissima expectatione teneatur.

Quod miseri ydolatre gratias deo non agebant quod ipse ex sua misericordia Romam a barbaris nacionibus defendebat qui nullo pepercissent si victoriam habuissent

De prosperitatibus quas Constantino imperatore christiano deus contulit. xxiiij.

Neque enim nos christianos quosdam imperatores ideo felices dicimus quia vel diutius imperaverunt vel imperatores filios morte placida reliquerunt vel hostes rei publice domuerunt vel inimicos cives adversus se insurgentes et cavere et opprimere potuerunt. Hec et alia vite huius erumpnose vel munera vel solacia quidam etiam cultores demonum accipere meruerunt qui non pertinent ad regnum dei quo pertinent isti et hoc ipsius misericordia factum est ne ab illo ista qui in eum crederent velut bona summa desiderarent. Sed felices eos dicimus si iuste imperant si inter linguas sublimiter honorantium et obsequia nimis humiliter salutantium non extolluntur sed se homines esse meminerunt si suam potestatem ad dei cultum maxime dilatandum maiestati eius famulam faciunt si deum timent diligunt colunt si plus amant illud regnum ubi non timent habere consortes si tardius vindicant facile ignoscunt si eandem vindictam pro necessitate regende tuendeque rei publice non pro saturandis inimiciciarum odiis exercent si eandem veniam non ad impunitatem iniquitatis sed spe correctionis indulgent si quod aspere coguntur plerumque decernere misericordie lenitate et beneficiorum largitate compensant si luxuria eis tanto castigatior quanto posset esse liberior si malunt cupiditatibus pravis quam quibuslibet gentibus imperare. Et si hec omnia faciunt non propter ardorem inanis glorie sed propter caritatem felicitatis eterne si pro suis peccatis humilitatis et miserationis sacrificium et orationis deo suo vero ymolare non negligunt. Tales christianos imperatores dicimus esse felices interim spe postea re ipsa futuros cum id quod expectamus advenerit.

Quod vera religio christianorum quosdam imperatores felices non asserit quod diu prospere vivunt cum et cultores demonum id idem aliud meruerunt et pie vivunt timens diligunt colunt

De imperatoribus christianis qualiter se debeant habere ad deum ad se et ad proximum

Nam bonus deus ne homines qui eum credunt propter eternam vitam colendum has sublimitates et regna terrena existimarent posse neminem consequi nisi demonibus supplicet quod hi spiritus in talibus multum valerent Constantinum imperatorem non supplicantem demonibus sed ipsum verum colentem tantis terrenis implevit muneribus quanta optare nullus auderet. Cui etiam condere civitatem Romano imperio sociam velut ipsius Rome filiam sed sine aliquo demonum templo simulachroque concessit. Diu imperavit universum orbem Romanum unus augustus tenuit et defendit in administrandis et gerendis bellis victoriosissimus fuit in tyrannis opprimendis per omnia prosperatus est. Grandevus egritudine et senectute defunctus est filios imperantes reliquit. Sed rursus ne imperator quisquam ideo christianus esset ut felicitatem Constantini mereretur cum propter eternam vitam quisque

De imperio Constantini augusti et felicitate eius

esse dedit christianus Iovinianum multo citius quam Iulianum abstulit Gracianum ferro
tyrannico permisit interimi / longe quidem mitius quam
magnum pompeyum colentem velut romanos deos Nam
ille vindicari a cathone non potuit quem civilis belli
quodam modo heredem reliquerat Iste autem quamvis pie
anime solacia talia non requirant a Theodosio vindicatus
est quem regni participem fecerat cum parvulum haberet
et fratrem avidior fidei societatis quam nimie potestatis.

De fide et pietate theodosii augusti

Unde et ille non solum vivo servavit quam debe-
bat fidem / verum etiam post eius mortem pulsum ab
eius interfectore mario valentinianum eius parvulum
fratrem in sui partem Imperii tamquam christianus excepit pu
pillum paterno custodivit affectu / quem destitutum omnibus opibus nullo ne
gocio posset auferre si latius regnandi cupiditate magis quam beneficien-
di caritate flagraret Unde eum potius servata eius Imp
atoria dignitate susceptum ipse humanitate et gratia consolatus
est Deinde cum maximum terribilem faceret ille successus hic
in angustiis curarum suarum non est lapsus ad curiositates
sacrilegas atque illicitas sed ad Iohannem in egipti heremo con
stitutum quem dei famulum prophetandi spiritu preditum fama crebres
cente didicerat misit atque ab eo nuncium victorie certissimum
accepit mox tyranni maximi extinctor valentinianum puerum Imperii sui
partibus unde fugatus fuerat cum misericordissima veneracione restituit eoque
sive per insidias sive quo alio pacto vel casu proxime extincto alium tyrannum
eugenium qui in illius Imperatoris locum non legitime fuerat surrogatus accepto
rursus prophetico responso fide certus oppressit Contra cuius robustissimum exercitum ma
gis orando quam feriendo pugnavit Milites nobis qui aderant retulerunt
extorta sibi esse de manibus quecumque iaculabantur cum a the
odosii partibus in adversarios vehemens ventus iret et non
solum quecumque in eos iaciebantur concitatissime raperet verum
etiam ipsorum tela in eorum corpora retorqueret Unde et poeta
claudianus quamvis a christi nomine alienus in eius tamen laudi
bus dixit O nimium dilecte deo cui militat ether Et
coniurati veniunt ad classica venti Victor autem sicut credi
derat et predixerat iovis simulachra que adversus eum fuerant
nescio quibus ritibus velut consecrata et in alpibus con
stituta deposuit eorumque fulmina quod aurea fuissent iocan
tibus quod illa leticia permittebat cursoribus et se ab eis ful
minari velle dicentibus hylariter benigneque donavit In
imicorum suorum filios quos non ipsius iussio sed belli abstu
lerat impetus etiam nondum christianos ad ecclesiam confugientes
christianos hac occasione fieri voluit et christiana caritate dile
xit Nec privavit rebus sed auxit honoribus In neminem
post victoriam privatas inimicicias valere permisit Bel
la civilia non sicut cynna et marius et silla et alii tales
qui nec finita finire voluerunt sed magis doluit exor
ta quam cuiquam nocere voluit terminata Inter hec omnia ex ipso inicio
imperii sui non quievit iustissimis et misericordissimis le
gibus adversus impios laboranti ecclesie subvenire quam
valens hereticus favens arrianis vehementer afflixerat Cuius ecclesie se mem
brum esse magis quam in terris regnare gaudebat Symulachra gencium ubique
evertenda precepit satis intelligens nec terrena munera in demoniorum sed
in dei veri esse posita potestate Quid autem fuit eius religiosa humilitate
mirabilius quam in Thessalonicensium gravissimum scelus cui iam episcopis intercedentibus

Cum ipse vitam eternam quilibet dedit esse christianus non ut felicitatem seculi acquirat deus Iovinianum citius quam Iulianum apostatam abstulit Gratianum occidi permisit Item de pompeyo magno cathone theodosio et valentiniano

Imperator theodosius ad Iohannem servum dei misit in heremo ut pro eo deum consuleret

Theodosius Imperator obtinuit victoriam contra tyrannum eugenium et alios tyrannos precibus Iohannis heremite quod miraculose factum est ut testatur claudianus et de iovis symulachro

Quanta benignitas fuit in ipso theodosio ad inimicos quod non persequebatur victos sicut in bellis civilibus fecerunt Cynna Marius sylla et alii et quantum subvenit ecclesie laboranti contra valentem hereticum faventem arrianis

O nimium dilecte dei tui fudit ab astris Eurus armatas hyemes tibi militat ethir

dentibus promiserat indulgenciam tumultu quorundam qui cohibebant vindicare conpulsus et ecclesiastica coherctus disciplina sic egit penitenciam ut imperatoriam celsitudinem pro illo populus orans magis fleret videndo prostratam quam peccando timeret iratam. Hec ille secum et si qua similia cum commemorare longum est bona opera tulit ex isto temporali vapore cuiuslibet culminis et sublimitatis humane quorum operum merces est eterna felicitas cuius dator deus solis veraciter piis. Cetera vero vite huius vel fastidia vel subsidia sicut ipsum mundum lucem auras terras aquas fructus ipsumque hominis animam corpus mentem vitam bonis malisque largitur. In quibus est etiam quelibet imperii magnitudo quam pro temporum gubernacione dispensat. Proinde iam illis eciam respondendum esse video qui manifestissimis documentis quibus ostenditur quod ad ista temporalia que soli stulti habere concupiscunt nichil deorum falsorum multitudo proficit confutati atque convicti conantur asserere non propter vite presentis utilitatem sed propter eam que post mortem futura est colendos deos. Nam istis qui propter amicicias mundi huius volunt vana colere et non se permitti puerilibus sensibus conqueruntur his quinque libris satis arbitror esse responsum. Quorum tres priores cum edidissem et in multorum manibus esse cepissent audivi quosdam nescio quam adversus eos responsionem scribendo preparare. Deinde ad me perlatum est quod iam scripserint sed tempus querant quo sine periculo possint edere. Quos admoneo non optent quod eis non expedit facile est enim cuiquam videri respondisse qui tacere noluerit. Aut quid est loquacius vanitate que non ideo potest quod veritas quia si voluerit etiam plus potest clamare quam veritas. Sed considerent omnia diligenter et si forte sine studio partium iudicantes talia esse perspexerint que pocius exagitari quam convelli possent garrulitate impudentissima et quasi satyrica vel mimica levitate cohibeant suas nugas et pocius a prudentibus emendari quam laudari ab imprudentibus eligant. Nam si non ad libertatem vera dicendi sed ad licenciam maledicendi tempus expectant absit ut eis eveniat quod ait Tullius de quodam qui peccandi licencia felix appellabatur. O miserum cui peccare licebat. Unde quisquis est qui maledicendi licencia felicem se putat multo erit felicior si hoc illi omnino non liceat cum possit deposita inanitate iactancie etiam isto tempore tamquam studio consulendi quicquid voluerit contradicere et quantum possit ab eis quos consulit amica disputacione honeste graviter libere quod oportet audire. Explicit liber quintus

De theodosii imperatoris publica penitencia pro commisso in thessalonicenses

Contra dolosos qui dicunt se deos non servire pro utilitate presenti sed que post mortem futura est

Quod dicat tullius de quodam qui peccandi licencia felix appellatur

Incipiunt tytuli libri sexti de civitate dei

De hiis qui dicunt deos esse non propter presentem vitam coli sed propter eternam. i. Quid varronem de diis gencium sensisse credendum sit quorum talia et genera et sacra detexit ut reticeret si de illis omnino reticeret. ii. Que sit particio varronis sentencias cum eis agere si de illis omnino reticeret. iii. De libris suis quos de antiquitatibus rerum humanarum divinarumque composuit. iiii. Quod ex disputacione varronis aput cultores deorum antiquiores res humane quam divine. De tribus generibus theologie secundum varronem. i. uno fabuloso secundo naturali tercio quoque civili. v. De theologia mitica id est fabulosa et de civili contra varronem. vi. De fabulose et civilis theologie similitudine atque concordia. vii. De interpretacionibus naturalium racionum quas doctores pagani pro diis suis conantur ostendere. viii. De officiis singulorum deorum. ix. De libertate senece qui vehemencius civilem theologiam reprehendit quam varro fabulosam. x. Quid de iudeis seneca senserit. xi. De gentilium deorum vanitate detecta negat dubitari eciam eos vitam neminem posse prestare qui nec ipsam adiuvent temporalem. xii. Incipit liber sextus Aurelii augustini de civitate dei. De hiis qui dicunt deos esse non propter presentem vitam coli sed propter eternam. i.

Quinque superioribus libris satis me

adversus eos videor disputasse qui multos deos et falsos quos esse inutilia simulacra vel inmundos spiritus et perniciosa demonia vel certe creaturas non creatorem vitas ranam convincit propter vite hu-

mortaliū rez qz trenaz utilitatē eo ritu ac seruitute qua (que) grece latria dr̄ et
vni vō deo debentur venerandos et colendos putāt Et nimie quidē stultitie
ul' ptinacie ul' istos quīqz nec illos alios qūtuciqz numeri libros satis esse
posse quis nesciat qū ea putat glā vanitatis nullis cedē viribꝫ vitutis
In pniciē utiqz eius cui viciū tam huāe (immane) dnāt' naz et cōtͣ omēz curantis
industriaz nō malo medici s egroti insanabilis morbus inuictus est
Hi vō qui ea q̄ legūt ul' sine ulla ul' nō magna ac ni
mia veteris erroris obstinacōe intellcā et ɔsiderata per
pendūt. facilius nos istos nūo tminatoz quīqz volumi
nibus plusqͣ qōnis ipius ncitas postulabat satis fecisse q̄
minus deseruisse iudicabūt. Totāqz īuidiā quā xane
religioni de huius vite cladibꝫ trenazqz ɔtritione ac
mutacōe rez imperiti facē conant' non solū dissilanti
bus. s cōtͣ suā consciāz et fauentibus doctis quos impie
tas vesana possedit omīo eē inanē recte cogitacōis
atqz rōnis plenāqz leuissime temeritatis et pniciosissime
animositatis dubitare nō poterūt

Quid augustinus disputauit in quīqz libris precedentibus cōtͣ illos deos et eoz cultores ut veniat ad seruitute dei vi q̄ grece latria dr̄

Quid varronē de diis gentiliū sensisse credendū sit quoz talia et gnā et sacra detexit ut reuerencius cū eis ageret si de illis omīo reticeret. ij.

Nunc ergo qm̄ de incepto ut pmissus ordo expedit
etiā hi refellendi sūt qui nō
pp istā vitā s pp illā que post mortē futura ē deos gentiū quos xana re
ligio destruit colendos eē contēdūt placz a veridico oraculo scī psalmi sūme
exordiū disputacōis mee. Btūs cuius ē dns spes ipius et nō respexit
in vanitates et insanias flas (in) mēdaces Verūtamē in oībꝫ vanitatibꝫ insa
niisqz mēdacibus longe tollerabilius phī audiendi sūt quibꝫ displicue
rūt iste opiones erroresqz pploz qui ppli cōstituerūt simulachra numibꝫ
multaqz de his quos deos immortales vocant flā atqz indi
gna sive finxerūt sive ficta crediderūt et credita eoz cultui
et sacroz qz ritibus miscuerūt Cū his g° hominibus qui et
si nō libē pdicando saltē ut cuiqz in disputacōibus mussitan
do talia se improbare testati sūt nō usqz adeo inconueniēt
qō ista tractatur vtrū nō vnū deū qui fecit omēz spūalem
corpalemqz creaturā pp vitā que post mortē futura ē coli oporteat
Sed multos deos quos ab illo vno factos et sublimiter collacatos quidā
eorūdē phoz ceteris excellenciores nobilioresqz senserūt Ceteꝝ quis ferat
dici atqz cōtendi deos illos quoz in qͣrto libro quosdam cōmemoraui quibꝫ
rez exiguarū singlis singlā distribuūt' officia vitā etnā cuiqz pstare An
vō pitissimi illi et acutissimi viri qui se pro magno bñficio cōscpta do
cuisse glānt' ut sciretur quare cuiqz deoz supplicandū eet quid a quoqz eet
petendū ne absurditate turpissima qualis iocularit' in mimo fieri solet
peteretur a libero aqua a lymphis vinū auctores erūt cuipiā homī diis im
mortalibus supplicandi ut cū a lymphis petierit vinū eiqz riderint
nos aquā hēm9 h a libero pete possit recte dicē si vinū nō hētis saltē
date michi vitā etnā Quid hac absurditate monstruosius Nonne
ille (ille) cachinnantes Solent enī eē ad risuz faciles si nō affectent fallē ut
demones supplici riderint (respondebunt) O hō putas ne in ptāte
nos hrē vitaz quos audio (audis) nō hrē ul' vitez Impuden
tissime igr̄ stulticiā ē vitā etnā a talibus diis petē ul'
sperare qui vite huius erumnosissime atqz breuissime et
si qua ad eā ptinent amminiculandā atqz fulciendā ita
singlas pticulas tueri asseruntur. Vt si id qd sub alteri9
tutela ac ptāte ē petat' ab alto tam sit inconueniens
et absurduz ut mimice scurrilitati videat' eē simili
mū qd cū fit abscientibus mimis digne ridentur in theatro Cū vō a
nescientibus stultis digni9 irridentur i mūdo Cui g° deo ul' dee pp qd

Qd de vō deo de flsis phie et de flsis diis et quid appetendū sit ab illis

Irrisio quā falsi dii demoniaci possent dicē qui eis supplicat pp vitā eternā qui pticlas rez in potestate nō habent

supplicaretur quantum ad illos deos attinet quantumque institucionibus civitatum a doc-
tis sollerter inventum in eorumque mandatum est. Quid a libero verbi gratia quid
a lymphis quid a vulcano ac sic ceteris quos partim commemoravi in quarto libro
partim pretereundos putavi. Porro si a cerere vinum a libero
panem a vulcano aquam a lymphis ignem petere erroris est
Quanto maioris deliramenti esse intelligi debet si cuiquam istorum
pro vita supplicetur eterna. Quamobrem si cum de regno ter-
reno quereremus quos nam illud deos vel deas hominibus cre-
dendum esset posse conferre discussis omnibus longe alienum
a veritate monstratum est a quoquam istorum multorum numinum atque
falsorum saltem regna terrena existimare constitui nonne insa-
nissime impietatis est si eterna vita que terrenis omnibus regnis
sine ulla dubitatione vel comparatione preferenda est ab istorum quoquam dari cuiquam
posse credatur. Neque enim propterea dii tales vel terrenum regnum dare non posse visi
sunt quia illi magni et celsi sunt hoc quidem parvum et abiectum quod non digna-
rentur in tanta sublimitate curare. Sed quantumlibet consideratione fragili-
tatis humane caducos apices terreni regni merito quisque contempnat illi
dii tales apparuerunt ut indignissimi viderentur quibus danda atque servan-
da debeat vel ista committi. Ac per hoc si ut superiora proxime duobus libris
pertractata docuerunt nullus deus ex illa turba vel quasi
procerum plebe deorum ydoneus est regna mortalia mortali-
bus dare quanto minus potest immortales ex mortalibus fa-
cere. Huc accedit quia si iam cum illis agimus qui non propter
istam sed propter vitam futuram esse existimant colendos deos
iam nec propter illa saltem que deorum talium potestati tamquam dis-
pertita atque propria non ratione veritatis sed vanitatis opinione at-
tribuuntur omnino colendi sunt sicut credunt hii qui cultum
eorum vite huius mortalis utilitatibus necessarium esse contendunt. Contra quos iam
quinque precedentibus voluminibus satis quantum potui disputavi. Que cum ita
sint si eorum qui colerent deam iuventute etas ipsa floreret insignius. Con-
temptores autem eius vel intra annos occumberent iuventutis vel in ea tamquam
senili corpore frigescerent si in alijs cultorum suorum speciosius et festivius for-
tuna barbata vestiret a quibus autem sperneret glabros aut male barbatos
videremus etiam sic rectissime diceremus hucusque istas de-
as singulas posse esse suis officiis quodammodo limitatas
ac per hoc nec a iuventute oportere peti vitam eternam que
non daret barbam nec a fortuna barbata boni aliquid post hanc
vitam esse sperandum cuius in hac potestas nulla esset ut eandem
saltem etatem qua barba induitur ipsa prestaret. Nunc
vero cum earum cultus nec propter ista ipsa que putant eis subdita sit
necessarius et quia multi colentes iuventutem deam minime
in illa etate viguerunt et multi non eam colentes gau-
dent robore iuventutis. Itemque multe fortune barbate
supplices ad nullam vel deformem barbam pervenire potue-
runt et si qui eam pro barba impetranda venerant a barbatis eius contemptori-
bus irridentur itane desipit cor humanum ut quorum deorum cultum propter ista tempora-
lia et cito preterencia munera quibus singulis singuli preesse perhibentur
inanem ludibriosumque cognoscit propter vitam eternam credat esse fructuosum. Hanc
dare illos posse nec hii dicere ausi sunt qui eis ut ab in-
sipientibus populis colerentur ista opera temporalia quoniam nimis
multos putarunt ne quisquam eorum sederet ociosus minutatim
divisa tribuerunt. Quis marco varrone curiosius
ista quesivit. Quis invenit doctius. quis consideravit atten-
cius. quis distinxit acucius. Quis diligencius ple-
niusque conscripsit. Qui tametsi minus est suavis eloquio doctrina tamen atque sen-

Si a cerere vinum a libero panem a vulcano aquam a lymphis ignem petere error est multo maioris deliramento est ipsos credere dare posse vitam

Si nullus falsorum deorum mortalia regna mortalibus dare potuit immortales multominus ex mortalibus non potest facere

Si videtur quod dea iuventus cultores suos iubet iuvenes permanere et fortuna barbata male asse colencium venustaret et spernentes se glabros aut male barbatos faceret aliquid aliud male facere credi posset

De Marco varrone et de eius sciencia et de libris mach ademacie

colerent

tenacis? ita refertus est ut in omni eruditione quam nos secularem illi autem liberalem vocant studiosum rerum tantum iste doceat quantum studiosum verborum Cycero delectat. Denique et ipse Tullius huic tale testimonium perhibet ut in libris achademicis dicat eam que ibi versatur disputationem se habuisse cum marco varrone homine inquit omnium facile acutissimo et sine ulla dubitatione doctissimo. Non ait eloquentissimo vel facundissimo quoniam revera in hac facultate multum impar est sed omni inquit facile acutissimo et in eis libris id est achademicis ubi cuncta dubitanda esse contendit addidit sine ulla dubitatione doctissimo. Profecto de hac re sic erat certus ut auferret dubitationem quam solet in omnibus adhibere tamquam de hoc uno etiam pro achademicorum dubitatione disputaturus se achademicum fuisse oblitus. In primo autem libro cum eiusdem varronis litteraria opera predicaret: Nos inquit in nostra urbe peregrinantes errantesque tamquam hospites tui libri quasi in domum duxerunt ut possemus aliquando qui et ubi essemus agnoscere. Tu etatem patrie tu descriptiones temporum tu sacrorum iura tu sacerdotum tu domesticam tu publicam disciplinam tu sedem regionum locorum tu omnium divinarum humanarumque rerum nomina genera officia causas aperuisti. Iste igitur vir tam insignis excellentissime peritie et quod de illo etiam terencianus elegantissimo versiculo breviter ait vir doctissimus undecumque varro qui tam multa legit ut aliquid ei scribere vacuisse miremur tam multa scripsit quam multa vix quemquam legere posse credamus. Iste inquam vir tantus ingenio tantusque doctrina si rerum velut divinarum de quibus scribit oppugnator esset atque destructor easque non ad religionem sed ad superstitionem diceret pertinere nescio utrum tam multa in eis ridenda contempnenda detestanda conscriberet. Cum vero deos eosdem ita coluerit colendosque censuerit ut in eo ipso opere litterarum suarum dicat se timere ne pereant non incursu hostili sed civium negligentia de qua illos velut ruina liberari se dicit et in memoria bonorum per eiusmodi libros recondi atque servari utiliore cura quam metellus de incendio sacra vestalia et eneas de troyano excidio penates liberasse predicatur et tamen ea legenda seculis prodit que a sapientibus et insipientibus merito abicienda et veritati religionis inimicissima iudicentur. Quid existimare debemus nisi hominem acutissimum atque peritissimum non tamen spiritu sancto liberum oppressum fuisse sue civitatis consuetudine ac legibus et tamen ea quibus movebatur sub specie commendande religionis tacere noluisse.

Cycero ad marcum varronem laudando eum in libros eius omnes disciplinam continentes et de laude quam fecit terencianus eidem

Quomodo metellus sacra vestalia de incendio liberasse dicitur et eneas de troiano bello liberasse predicatur

Que sit particio librorum suorum quos de antiquitatibus rerum humanarum divinarumque composuit.

Quadraginta et unum libros scripsit antiquitatum hos in res humanas divinasque divisit rebus humanis xxv. divinis xvj. tribuit istam secutus in ea particione racionem ut rerum humanarum libros senos quattuor daret partibus. Intendit enim qui agant ubi agant quando agant quid agant. In sex itaque primis de hominibus scripsit in secundis sex de locis sex tertios de temporibus sex quartos eosdemque postremos de rebus absolvit. Quater autem seni viginti et quatuor fiunt sed unum singularem qui communiter prius de omnibus loqueretur in capite posuit. In divinis identidem rebus eadem ab illo divisionis forma servata est quantum attinet ad ea que diis exhibenda sunt. Exhibentur enim ab hominibus in locis et temporibus sacra. Hec quatuor que dixi libris complexus est ternis. Nam tres priores de hominibus scripsit sequentes de locis tercios de temporibus quartos de sacris etiam hic qui exhibeant ubi exhibeant quando exhibeant quid exhibeant subtilissima distinctione commendans. Sed quia oportebat dicere et maxime id expectabatur quibus exhibeant de ipsis quoque diis tres conscripsit extremos ut quinquies terni quindecim fierent. Sunt autem omnes ut diximus sedecim quia et istorum exordio unum singularem qui prius de omnibus loqueretur apposuit. Quo absoluto consequenter ex illa quinquepartita distribucione tres

Varronis antiquitatem de rebus humanis atque divinis libros quorum igitur rebus humanis divinis xvj consecrauit

precedentes que ad homines pertinent ita subdivisit ut prima sit de pontificibus, secunda de auguribus, tercia de quindecim viris sacrorum. Secundas tres ad loca pertinentes ita ut in una eorum de sacellis, altera de sacris edibus diceret, tercia de locis religiosis. Tres porro qui istos sequuntur et ad tempora pertinent, id est ad dies festos, ut unam eorum faceret de feriis, alteram de ludis circensibus, de scenicis terciam. Quatuor trium ad sacra pertinencium uni dedit consecraciones, alteri sacra privata, ultimo publica. Hanc vero pompam obsequiorum in tribus qui restant dii ipsi sequuntur extremi quibus iste universus cultus impensus est. In primo dii certi, in secundo incerti, in tercio cunctorum novissimo dii precipui atque selecti. In hac tota serie pulcherrime ac subtilissime distribucionis vitam eternam frustra queri et sperari impudentissime vel optari ex hiis que iam diximus et que deinceps dicenda sunt cuivis hominum qui corde obstinato sibi non fuerit inimicus facillime apparet. Vel hominum enim sunt ista instituta vel demonum. Non quales vocant illi demones bonos, sed ut loquar apertius inmundorum spirituum et sine controversia malignorum, qui noxias opiniones quibus anima humana magis magisque vanescat et incommutabili eterneque veritati coaptari atque inherere non possit invidencia mirabili et occulte inserunt cogitacionibus impiorum et aperte aliquando inserunt sensibus et qua possunt fallaci attestacione confirmant. Iste ipse Varro propterea se prius de rebus humanis, de divinis autem postea scripsisse testatur, quod prius constiterint civitates, deinde ab eis hec instituta sint. Vera autem religio non a terrena aliqua civitate instituta est, sed plane celestem ipsa instituit civitatem. Eam vero inspirat et docet verus deus dator vite eterne veris cultoribus suis.

De libris Varronis qui ad homines pertinent, videlicet de pontificibus, auguribus, de viris sacrorum. De libris ad loca pertinentes: de satellis, sacris edibus, de locis religiosis. De libris ad tempora pertinentes: ad dies festos, ad ferias, ad ludos circenses, ad scenicos et de alijs ad dies vlus pertinentes.

De falsa opinione quam habent homines de demonibus quos ipsi bonos nominant, que revera sunt maligni spiritus, et in mundi et de celesti civitate, de alia scriptura Varronis de dijs et hominibus.

Quod ex disputacione Varronis apud cultores deorum antiquiores res humane quam divine inveniantur.

Varronis igitur confitentis ideo se prius de rebus humanis scripsisse, postea de divinis, quia divine iste ab hominibus institute sunt, hec racio est. Sicut prior est, inquit, pictor quam tabula picta, prior faber quam edificium, ita priores sunt civitates quam ea que a civitatibus instituta sunt. Dicit autem prius se scripturum fuisse de dijs, postea de hominibus, si de omni natura deorum scriberet, quasi hic de aliqua scribit et non de omni. Aut vero etiam aliqua, licet non omnis, deorum natura non prior debeat esse quam hominum. Quid quod in illis tribus novissimis libris deos certos et incertos et selectos diligenter explicans nullam deorum naturam pretermittere videtur? Quid igitur est quod ait: si deorum naturam deorum et hominum scriberemus, prius divina absolvissemus quam humana attigissemus? Aut enim de omni natura deorum scribit aut de aliqua aut omnino de nulla. Si de omni, preponenda est utique rebus humanis. Si de aliqua, cur non etiam ipsa res precedat humanas? An indigna est preferri etiam universe nature hominum pars aliqua deorum? Quod si nimium est ut aliqua pars divina preponatur universis rebus humanis, saltem digna est vel Romanis. Rerum quippe humanarum libros non quantum ad orbem terrarum sed quantum ad solam Romam pertinet scripsit. Quos tamen rerum divinarum libros se dixit scribendi ordine merito pretulisse, sicut pictorem tabule picte, sicut fabrum edificio, apertissime confitens quod etiam iste res divine sicut pictura, sicut structura ab hominibus institute sunt. Restat ut de nulla deorum natura scripsisse intelligatur. Neque hoc aperte dicere noluisse sed intelligentibus reliquisse. Ubi enim dicitur non omnis, usitate quidem intelligitur aliqua, sed potest intelligi et nulla, quoniam que nulla est

Quod Varro rerum humanarum libros ad orbem terrarum non scripserit sed quantum ad solam Romam, que civitates prius construunt quam ibi instituta statuant, et quid intelligendum est studentibus de natura deorum reliquit et expressum pretermisit.

nec aliqua nec oīs ē Nam ut iste dicit si omīs eēt naᵃ deoꝝ de qua
scribēt scribendi ordine rebus hūanis pponēda eēt ut aūt et ipo ta
cente veritas clamat pponēda eēt certe rebus romanis · et si non
oīs sed saltem aliqua eēt Recte aūt postponit· ḡo nulla ē nō itaqꝫ
rebus diuīs anteferre voluit res hūanas·ſꝫ rebus veris voluit
anteferre res falsas · hys eni que scripsit de rebus hūanis secutus ē
hystoriā reꝝ gestaꝝ Que aūt de hys quas diuīas vocat quid ń
opiōes reꝝ vanaꝝ hoc ē nimiꝝ qd' volunt subtili significacōe mōs
trare nō solū scribens de hys posterius quā de illis·ſꝫ
eē racōm reddens cur id fecerit qꝫ si tacuissꝫ alit
hoc fcm̄ eius ab alys fortasse defenderēt In ea vero
ipā racōe quā reddidit nec alys quid quā reliquit
pro arbitrio suspicare et satis pbauit hoīes se ppo
suisse institutis homīi nō naᵃ homīi naᵃ deoꝝ Ita se
libros reꝝ diuiaꝝ nō de veritate que ptinet ad na
turaꝝ sed de falsitate q ptinꝫ ad erroreꝝ scripsisse cōfessus
ē qd' aperciꝰ alibi posuit sicut in q̄rto libro cōmeōrauī ex naᵃ se ī ipsa formu
la se scripturꝫ fuisse si nouā ipe condēt ciuitatē quia iam vō veterem
inuenerat nō se potuisse nisi eius cōsuetudineꝫ sequi **De tribus
generibus theologie scdm̄ varronē ·i· vno fabuloso alto nāli tcio
ciuili · vi·**

Qz vatro rebus
veris ante ferre
noluit res falsas
Item de naᵃ homīi
et deoꝝ et de
ciuitate
rōna

Deinde illud quale ē qꝫ tria gnā theologie dic̄ qꝫ ciuili
eē idest rōme q de dys explicat̄ Eoꝝ qꝫ vnū my
thicon appellari alteꝝ phisicon · tciū ciuile latine si vsus [admittet] aūi
ttet genus qd' pmū posuit fabulare appellaremꝰ ſꝫ fabulo
sū dicamꝰ · a fabulis eni mithicon dcm̄ ē Qm̄
[mystes] mithos grece fabula dr̄ Scdm̄ aūt ut nāle dica
tꝫ et cōsuetudo locucōis admittit Terciū etiā
ipe latine nūcauit qd' ciuile appellatur · Deinde
ait mithicon appellant quo maxīe vtūt poete
phisicon quo phī ciuile quo ppli pmū inquid
qd' dixi in eo sunt multa cōn dignitatē et naturaꝫ ī mortaliū ficta
[alius ex capite] In hōc eni ē ut deus alius ex [capite] alius ex femore sit alius ex guttis saguinis na
tus In hoc ut dy furati sint ut adulterarīt ut seruierint homīi · de
niqꝫ in hoc oīa dys attribuitur que nō mō ī hoīeꝫ · ſꝫ et que ī cōtēp
tissimū hoīem cadē pnt · Hinc certe ubi potuit ubi ausus ē ubi in
punitū putauit Quanta mēdacissimis fabulis naᵃ deoꝝ fiēt ī
iuria sine caligine ullius ambiguitatis expssit loquebat' eni nō
de nāli theologia nō de ciuili ſꝫ de fabulosa quā libe a se putauit eē
culpandaꝫ Videamꝰ quid de altā dicat Scdm̄ genꝰ est inquit qd'
demōstraui de quo multos libros phī reliquerūt In quibꝰ ē dy qui
sint ubi qd' genus quale ē quo tpe an a sempiterno fuerint dy an ex igni
sint ut credit heraclitus an ex nūis ut pittagoras an ex atto
mis ut ait epicurus sic alia q facilius intra
parietes in scola q extra in foro ferre pnt aures

Varronis de tribꝰ
generibus theologie
id est mithicō phi
sicon ·i· ciuile et
posicio istoꝝ
vabuloꝝ

Nichil in hoc genere culpauit qd' phisicon vocat
et ad phōs ptinet Tm̄ qꝫ eoꝝ inter se cōtrouersias
cōmeōrauit p quos facta ē dissidenciū multitudo
sectaꝝ remouit tn̄ hoc genus a foro ·i· a pplis
scolis vō et parietibus clausit Illud aūt pmū
mendacissimū atqꝫ turpissimū a ciuitatibꝰ nō re
mouit · O religiosas aures pplares atqꝫ ī hys eē romanas qd' de
dys immortalibus phī disputant ferre nō pnt qd' vō poete canunt
et hystriones qui agūt cōn dignitatē ac naturā ī mortaliū ficta sūt
Quia nō mō ī homīeꝫ ſꝫ et in cōtēptissimū hoīeꝫ cadē nō pnt non
solū ferūt · ſꝫ et libent' audiūt neqꝫ id tm̄ · ſꝫ dys quoqꝫ ipis hec placē

De falsa deoꝝ scdm̄
opinioneꝫ heracliti
pittagore et epy
curi phōꝝ de
poetis hist
rionibus
et fabu
lis

et p hec eos placandos ee decernūt. Dixit aliquis hec duo gn̄a mithicon et phisicon .i. fabulosū atqȝ naturale de tribus discernas ab his ciuili de quo nūc agit. Vnde illa et ipa discernit decernit Jamqȝ ipm̄ ciuile videamꝰ quali explicet Video quidē cur debeat discerni fabulosū. qȝ falsū quia turpe quia indignū est. Naturale aūt a ciuili uelle discerne Quid ē aliud quā etiā ipm̄ ciuile fateri ee mendosū. Si enī illud n̄ale ē. quid hȝ rephensionis ut excludatur. Si aūt hoc qd̄ ciuile dr̄ n̄ale nō est quid hȝ meriti ut admittatur hec nempe illa cā ē quare prius scripsit de rebus hūanis posterius de diuinis quī in diuinis rebus nō naturā deoꝝ sed homī instituta secutus ē. Intueamur sane et ciuilem theologiā Terciū genus ē inquid qd̄ i vrbibus ciues maxīe sacdotes nosse atqȝ ministrare debēt In quo ē quod deos publice sacra ac sacrificia colē ac facē quēqȝ par sit Adhuc quod sequit attendamꝰ. Prima inquit theologia maxīe acomodata ē ad theatrū. Secūda ad mūdū Tercia ad vrbem quis nō videat cui palmā dederit utiqȝ secūde quā supra dixit esse phoꝝ. Hanc enī ptinere testatur ad mūdū Quo isti nichil ee excellencius opinātur in rebus. Duas vō illas theologias. primā et terciā theatri sȝ atqȝ vrbis distinxit ac iūxit Videamꝰ enī nō cōtinuo qd̄ est vrbis ptinere posse ad mūdū q̄uis vrbem ee videamꝰ i mūdo. Fieri enī pt̄ ut in vrbe scd̄m falsas opiones ea colat et ut ea credantur quoꝝ i mūdo uel extra mūdū nā sit nusq̄. theatrū vō ubi ē n̄ in vrbe Quis theatrū instituit nisi ciuitas ꝑp qd̄ istituit nisi ꝑp ludos scenicos Vbi sunt ludi scenici nisi in rebꝰ diuinis. de quibꝰ hij libri tanta solercia cōscribuntur **De theologia mithica .i. fabulosa et de ciuili con̄ Varronē. vj.**

O Marce Varro cū sis hō omnī acutissimꝰ et sine ulla dubitacōe doctissimꝰ. Sȝ tn̄ homo nō deus nec spū dei ad uidenda et anunciāda diuina in veritatē libtatēqȝ subuectus cernis quidem q̄ sint res diuine ab hūanis nugis atqȝ mendaciis dirimende sed vicio sissimas ꝑploꝝ opiones et cōsuetudies in superstiticōibus publicis vereris offendē quas adeoꝝ nā aberrare uel sentis ipe cū eas usqȝ quaqȝ cō siderās et omis ura lr̄atura circūsonat. Quid hic agit hūanū q̄uis excellentissimū ingeniū qd̄ tibi hūana litū quales i huiꝰ mūdi elemētis hūan animi suspicatur infirmitas. et multiplex ingens qȝ doctrina in hijs angustijs suffragaluȝ multiplex ingenꝰ qȝ doctina in hijs angustijs suffragatur. N̄ales deos colē cupis ciuiles cogeris Inuenisti alios fabulosos in quos liberius qd̄ sentis euomas Vnde et istos ciuiles uelis nolis nobis ne pfundas. Dicis quippe fabulosos acomodatos ee ad theatrū n̄ales ad mūdū ciuiles ad urbem cū mūdus opꝰ sit diuinū vrbes vō et theatra opa sint homī nec alij derideantur in theatris quā qui adorant in templis Nec alijs ludos exhibeatis q̄ quibus victimas ymolatis Quāto liberiꝰ subtilius qȝ ista diuideres dicens Alios ee deos n̄ales. alios ab hominibus istitutos. Sed de institutis aliud hr̄e lr̄as poetaꝝ aliud sacdotū Vtrasqȝ tn̄ ita ee inter se amicas cōsorcio falsitatis ut grate sint vtreqȝ demonibus quibꝰ doctina inimica ē veritatis. Sequestrata igr̄ paululū theologia quam n̄alem vocāt de qua postea disserendū ē. placet ne tandē vitā eternā peti a sperari a dijs poeticis theatricis ludicris scenicis. Absit ymo vō auertat deus verus tam inmanem sacrilegamqȝ demenciā quid ab eis dijs quibꝰ hec placent et quos h̄ placāt cū eoꝝ illic crimina frequētent vita etiā poscenda ē Nemo ut arbitror usqȝ ad tantū tam ꝑpiciat precipiciū furiosissime impietatis insanit Nec fabulosa igit̄ nec ciuili theologia sempiternam quisquā adipiscit̄ vitā Jlla enī de dijs turpia fingendo seminat h̄ fauendo metit̄ Jlla mendacia spargit

Bina varronis quibus rebus singule theologie acomodate sunt

De theatris ludis scenicis et de eoꝝ origine et de errore varronis de lr̄is poetarū uel sacdotuȝ gratis demonibus

De n̄ali theologia et q̄ vita etiā poscenda nō est a dijs poeticis ludicris theatricis scenicis

notis

hic colligit. Illa rebus divinis falsis criminibus insectatur, hec vero criminum ludos in divinis rebus amplectitur. Illa de diis nephanda figmenta hominum carminibus personat, hec deorum ipsorum festivitatibus consecrat facinora et flagicia numinum. Illa cantat, hec amat. Illa prodit aut fingit, hec autem aut attestatur veris aut oblectatur et falsis. Ambe turpes ambeque dampnabiles. Sed illa que theatrica est publicam turpitudinem profitetur, ista que urbana est illius turpitudine ornatur. Hinccine vita eterna sperabitur, unde ista brevis temporalisque polluitur? An vero vitam polluit consortium nephariorum hominum si se inserat affectionibus et assensionibus eorum, et vitam non polluit societas demonum qui coluntur criminibus suis, si veris quam mali, si falsis quam male? Hec cum dicimus, videri fortasse cuipiam nimis harum rerum ignaro potest ea sola de diis talibus maiestati indigna divine et ridicula detestabilia celebrari que poeticis cantantur carminibus et ludis scenicis actitantur; sacra vero illa que non histriones sed sacerdotes agunt ab omni esse dedecore purgata et aliena. Hoc si ita esset, numquam theatricas turpitudines in eorum honorem quisquam celebrandas esse censeret, numquam eas ipsi dii preciperent sibimet exhiberi. Sed ideo nichil pudet ad obsequium deorum talia gerere in theatris, quia similia geruntur in templis. Denique cum memoratus auctor civilem theologiam a fabulosa et naturali tertiam quandam sui generis distinguere conaretur, magis eam ex utraque temperatam quam ab utraque separatam intelligi voluit. Ait enim ea que scribunt poete minus esse quam ut populi sequi debeant, que autem philosophi plus quam ut ea vulgum scrutari expediat. Que sic abhorrent, inquit, ut tamen ex utroque genere ad civiles rationes assumpta sint non pauca. Quare que erunt communia cum poetis una cum civilibus scribemus, e quibus maior societas debet esse nobis cum philosophis quam cum poetis. Non ergo nulla cum poetis. Et tamen alio loco dicit de generationibus deorum magis ad poetas quam ad physicos fuisse populos inclinatos. Hic enim dixit quid fieri deberet, ibi quid fiat. Physicos dixit utilitatis causa scripsisse, poetas delectationis. Ac per hoc ea que a poetis conscripta populi sequi non debent crimina sunt deorum, que tamen et delectant et populos et deos. Delectationis enim causa, sicut dicit, scribunt poete, non utilitatis; ea tamen scribunt que dii expetant, populi exhibeant.

[left margin: quam mali si falsis]

De fabulosa theologia vitii dampnabili turpi ridiculosa et detestabili

De civili theologia generatione deorum poetis physicis philosophis scenicis fabulis et theatricis

De fabulose et civilis theologie similitudine atque concordia

Revocatur igitur ad theologiam civilem theologia fabulosa theatrica scenica indignitatis et turpitudinis plena, et hec tota que merito culpanda et respuenda iudicatur pars huius est que colenda et observanda censetur. Non sane pars incongrua, sicut ostendere institui, et que ab universo corpore aliena importune illi conexa atque suspensa sit, sed omnino consona et tamquam eiusdem corporis membrum convenientissime copulata. Quid enim aliud ostendunt illa symulachra, forme, etates, sexus, habitus deorum? Numquid barbatum Iovem, imberbem Mercurium poete habent, pontifices non habent? Numquid Priapo mimi, non etiam sacerdotes enormia pudenda fecerunt? An aliter stat adorandus in locis sacris quam procedit ridendus in theatris? Numquid Saturnus senex, Apollo ephebus ita persone sunt histrionum ut non sint statue delubrorum? Cur Forculus, qui foribus preest, et Limentinus, qui limini, dii sunt et masculi, atque inter hos Cardea femina est que cardinem servat? Nonne ista in rerum divinarum libris reperiuntur que graves poete suis carminibus indigna duxerunt? Numquid Dyana theatrica portat arma et urbana simpliciter virgo est? Numquid scenicus Apollo cytharista est et ab hac arte Delphicus vacat? Sed hec honestiora sunt in comparatione turpiorum. Quid de ipso Iove senserunt qui eius nutricem in Capitolio posuerunt? Nonne attestati sunt Euemero qui omnes

De diis Iove barbato, imberbe Mercurio, Pompeyo, Priapo minorum, Saturno sene, Apollineo ephebo, Forculo, Lymentino, Cardea, Dyana et Delphino

[left margin: simpliciter]

tales deos non fabulosa garrulitate sed hystorica diligentia
homines fuisse mortalesque conscripsit Epulones etiam deos
parasitos iovis ad eius mensam qui constituerunt quid
aliud quam mimica sacra esse voluerunt Nam parasitos io-
vis ad convivium eius adhibitos si mimus dixisset utique
risum quesisse videtur Varro dixit Non cum irrideret
deos sed cum commendaret hoc dixit divinarum non humanarum
rerum libri hoc eum scripsisse testantur Nec ubi ludos scenicos
exponebat sed ubi capitolina iura pandebat Denique
vincitur et fatetur sicut forma humana deos fecerunt ita delectari
eos humanis voluptatibus credidisse Non enim et maligni spiritus suo
negotio defuerunt ut has noxias opiniones humanarum mentium ludificati-
one firmarent Unde etiam illud est quod herculis edituus ociosus atque fer-
iatus lusit tesseris secum utraque manu alternante in una
constituens herculem in altera se ipsum sub ea condicione ut si i-
pse vicisset de stipendio templi sibi cenam pararet amicam
que conduceret Si autem victoria herculis fieret hoc idem
de pecunia sua voluptati herculis exhiberet Deinde
cum a se ipso tamquam ab hercule victus esset debitam cenam
et nobilissimam meretricem laurentinam deo herculi dedit At illa cum
dormisset in templo vidit in sompnis herculem sibi esse commixtum sibique
dixisse quod inde discedens cui primum iuveni obvia fieret apud illum esset
inventura mercedem quam sibi credere debet ab hercule persolutam At sic
abeunti cum primus iuvenis ditissimus Tarucius occurrisset eamque di-
lectam secum diucius habuisset illa herede defunctus est que amplissimam
adeptam pecuniam ne divine mercedi videretur ingrata quod acceptissimum
putavit esse numinibus populum romanum etiam ipsa scripsit heredem Atque illa non
comparente inventum est testamentum quibus meritis eam ferunt etiam honores
meruisse divinos Hec si poete fingerent si mimi agerent ad fabu-
losam theologiam dicerentur procul dubio pertinere et a civilis theologie
dignitate separanda iudicarentur Cum vero hec dedecora non poetarum sed
populorum non mimorum sed sacrorum non theatrorum sed templorum id est non fabulose
sed civilis theologie et tanto auctore produntur non frustra hystriones
ludicris artibus fingunt deorum que tanta est turpitudinem sed plane f-
rustra sacerdotes velut sacris ritibus conantur fingere deorum que nulla est
honestatem Sacra sunt Iunonis et hec in eius dilecta insula samo ce-
lebrabantur ubi nuptum data est iovi Sacra sunt cereris ubi a plu-
tone rapta proserpina queritur Sacra sunt veneris
ubi amatus eius adon aprino dente extinctus iu-
venis formosissimus plangitur Sacra sunt matris
deorum ubi actis pulcher adolescens ab ea dilectus
et muliebri zelo abscisus etiam hominum abscisorum quos
gallos vocant infelicitate deploratur Hec cum de-
formiora sint omni scenica feditate quid est quod fa-
bulosa de diis figmenta poetarum ad theatrum videlicet per-
tinentia velut secernere nituntur a civili theologia quam pertinere ad urbem
voluerunt quasi ab honestis et dignis indigna et turpia Itaque pocius
est unde gratie debeantur hystrionibus qui oculis hominum pepercerunt Nec
omnia spectacula nudaverunt que sacrarum edium parietibus occultantur
Quid de sacris eorum boni sentiendum est que tenebris operiuntur cum
tam sint detestabilia que proferuntur in lucem Et certe quid in occul-
to agant per abscisos et molles ipsi viderint eosdem tamen homines in-
feliciter ac turpiter enervatos atque corruptos occultare minime po-
tuerunt Persuadeant cui possunt se aliquid sanctum agere per tales homines quos
inter sua sancta numerari atque versari negare non possunt Nescimus quid

De euemoro hystorico quod dicit deos epulones fuisse parasitos adultos et de varrone qui deos ... sit a talibus + ita delectari

Relatio de hercule et edituo eius laurentina meretrice

De laurentina que est dea florum ut dicunt de sacris cereris sacris matris deorum terra et alibi

xlvi

agant sed scitum per quales agunt Nominum autem quid agunt
in scena quo numquam vel in choro meretricum abstinens aut molles
intrauit et tamen etiam ipsa turpes et infames agunt neque enim
ad honestis agi debuerunt quae sunt ergo illa sacra quibus agen-
dis tales elegit scitus De interpretacionibus naturalium
racionum quas doctores pagani pro
diis suis conati sunt ostendere · viii·

QUALES tunc
lica inse ad
nunt obscenitas alterum habent ista physiologicas quas-
dam sicut aiunt · i · naturalium racionum interpretaciones
Quasi vero nos in hac disputacione physiologiam querimus et non theologiam
· i · racionem non nature sed dei Quamuis enim qui verus deus est non opi-
nione sed natura deus sit non omnis natura deus est quia et hominis et pecoris
et arboris et lapidis utique natura est quorum nichil est deus Si autem interpre-
tacionis huius qui agitur de sacris matris deum · caput est certe quod mater deum
terra est quid ultra querimus · quid cetera perscrutamur · quid euidencius suffraga-
tur eis qui dicunt omnes istos deos homines fuisse Sic enim sunt terrigene
sic eis mater est terra Iunceam autem theologia opus dei est terra non non mater
Verumtamen quoquomodo sacra eius interpretentur et referant ad rerum naturam
viros muliebria pati non est secundum naturam sed contra naturam · Hic morbus hoc crimen
hoc dedecus habet in illa professione quod in viciosis hominum morbus vix habet in
tormenta confessione · Deinde si ista sacra quae scenicis turpitudinibus conuincun-
tur esse fediora hinc excusantur atque purgantur quod habent interpretaciones
suas quibus ostendantur rerum significare naturam Cur non etiam poetica similiter ex-
cusentur atque purgentur · Multa enim et ipsi ad eundem modum interpretati
sunt usque adeo ut quod ab eis inmanissimum et infandissimum dicitur saturnum
suos filios deuorasse ita nonnulli interpretentur quod longinquitas temporis quae latino
nomine significatur quicquid gignit ipsa consumat Vel sicut idem opinatur
varro quod pertineat saturnus ad semina que in terra de qua oriuntur iterum recedunt
Itemque alii aliomodo et similiter in cetera Et tamen theologia fabulosa
dicitur et tamen omnibus huiuscemodi interpretacionibus suis reprehen-
ditur abicitur improbatur · nec solum a naturali quae philosophorum est Verum etiam
ab ista ciuili de qua agimus que ad urbes populosque asseritur
pertinere eo quod de diis indigna confinxit merito repudian-
da discernitur eo nimirum consilio ut quia acutissimi homines atque
doctissimi a quibus ista conscripta sunt ambas improbandas
intelligebant et illam scilicet fabulosam et istam ciuilem illam vero audebant impro-
bare hanc non audebant Illam culpandam proposuerunt hanc eius similem con-
pandam exposuerunt non ut hec pro illa tenenda sit eligeretur sed ut cum
illa respuenda intelligeretur atque ita sed ut cum illa atque ita sine periculo
eorum qui ciuilem theologiam reprehendere metuebant Vtraque contempta ea quam
naturalem vocant apud meliores animos inueniret locum. Nam et ciuilis et fa-
bulosa ambe fabulose sunt ambeque ciuiles ambas inueniet fabulosas qui
vanitates et obscenitates ambarum prudenter inspexerit / ambas ciuiles qui
scenicos ludos pertinentes ad fabulosam in deorum ciuium festiuitatibus et
in urbium diuinis rebus aduerterit Quomodo igitur vite eterne dandae potestas cuiquam
deorum istorum tribuitur quos sua simulachra et sacra conuincunt diis fabulosis per
apertissime reprobatis esse simillimos formis etatibus sexu habitu · coniugiis · genera-
cionibus · ritibus / in quibus omnibus aut homines fuisse intelliguntur · et pro uniuscuius-
que vita vel morte sacra eis et solempnia constituta hunc errorem insinuanti-
bus firmantibusque demonibus aut certe ex qualibet occa-
sione inmundissimi spiritus fallendis humanis mentibus irre-

QUID ipsam iam perspisse De officiis singulorum deorum
nimium officia vilia minutatimque concissa
tamquam qui eis dicunt pro uniuscuiusque proprio numine supplicari oportere Vide non quidem omnia sed multa iam

De scena de the-
atris physiologia
et quod in ea the-
ologia opus
dei terra est non
mater et quod vi-
ri non pacium
muliebria

Quid significat
per nomen saturni
secundum varronem
et de vera et
fabulosa theolo-
gia

decernitur

De falsis diis et
eorum festiuitatibus
solempnibus de demo-
nibus de de-
abus re-
ducti porti-
tino

dicimus. Nonne scurrilitati nimie quam divine consonat dignitati si duas quisquam nutrices adhiberet infanti quarum una nichil nisi escam altera nichil nisi potum daret. sicut isti ad hoc duas adhibuerunt deas educam et potinam nempe desipere et aliquid in uno simile in sua domo agere videretur. Liberum a liberamento appellatum volunt quod mares in coeundo per eius beneficium emissis seminibus liberentur hoc idem in feminis agere liberam quam etiam venerem putant quod et ipsam perhibeant semina emittere et ob hec libero eandem virilem corporis partem in templo poni femineam libere. Ad hoc addunt mulieres attributas libero et vinum propter libidinem concitandam sic bachanalia summa celebrantur insania. Ubi varro ipse confitetur a bachantibus talia fieri non potuisse nisi mente commota. hec tamen postea senatui displicuerunt seniori et ea iussit auferri. Saltem hic tandem forsitan senserunt quid inmundi spiritus dum pro dyis habentur in hominum mentibus possint. Hec certe non fierent in theatris. Ludunt quippe ibi non furiunt quamvis deos habere qui etiam ludis talibus delectentur simile sit furoris. quale autem illud est. Quod cum religiosum a superstitioso ea distinctione discernat ut a superstitioso dicat timeri deos, a religioso autem tantum vereri ut parentes non ut hostes timeri atque omnes ita bonos dicat ut facilius sit eos nocentibus parcere quam ledere quemquam innocentem. Tamen mulieri fete post partum tres deos custodes commemorat adhiberi ne silvanus deus per noctem ingrediatur et vexet eorumque custodum significandorum causa tres homines noctu circuire limina domus. Et primo limen securi ferire postea pilo tertio deverrere scopis ut hys datis culture signis deus silvanus prohibeatur intrare. Quod neque arbores ceduntur ac putantur sine ferro neque far conficitur sine pilo neque fruges coacervantur sine scopis. Ab hys autem tribus rebus tres nuncupatos deos intercidonam a securis intercisione pilumnum a pilo deverram a scopis. quibus dyis custodibus contra vim dei silvani feta conservaretur. Ita contra dei nocentis seviciam non valeret custodia bonorum nisi plures essent adversus unum eique aspero horrendo inculto utpote silvestri signis culture tamquam contrariis repugnarent. Itane ista est innocentia deorum ista concordia. Hecine sunt numina salubria urbium magis ridenda quam ludibria theatrorum. Cum mas et femina coniunguntur adhibetur deus iugatinus sit hoc ferendum. Si domum est ducenda que nubit adhibetur et deus domiducus. ut in domo sit adhibetur deus domicius. Ut maneat cum viro additur dea maturna [Manturna]. Quid ultra queritur. parcatur humane verecundie. peragat cetera concupiscentia carnis et sanguinis procurato secreto pudoris. quid impletur cubiculum turba numinum quando et paranymphi inde discedunt. et ad hoc impletur non ut eorum presentia cogitata maior sit cura pudicitie sed ut femine sexu infirme novitate pavide illis cooperantibus sine ulla difficultate virginitas auferatur. Adest enim dea virginensis et deus pater subigus et dea mater prema et dea pertunda et venus et priapus. Quid est hoc si omnino laborantem in illo opere virum a dyis adiuvari oportebat. Non sufficeret aliquis unus aut aliqua una. Numquid venus sola parum esset que ad hoc etiam dicitur nuncupata quod sine eius vi femina virgo esse non desinat. Si est ulla frons in hominibus que non est in numinibus. Nonne cum coniugati credunt tot deos utriusque sexus esse presentes et huic operi instantes ita pudore afficiuntur ut et ille minus moveatur et illa plus reluctetur. Et certe si adest virginensis dea ut virgini zona solvatur si adest deus subigus ut viro subigatur si adest

De deo libero dea libera venere vino bacho bachanalibus ut dicit varro de dea feta et de deo silvano et alys

Varro mulieri fete post partum tres deos custodes commemorat adhiberi

Nomina deorum cum viro femina coniungantur cum uxor domum ducatur

De dyis nupciarum iugatino domiduco maturna subigo domicio dea virginensi prema pertunda venere et priapo

Dii nupciales

dea prema ut subacta ne se moveat comprimatur dea partunda ibi quid facit
Erubescat eat foras agat aliquid et maritus Valde inhonestum est ut quod vo
catur illa impleat quisquam nisi ille Sed forte ideo toleratur quia dea dicitur esse non
deus Nam si masculus crederetur et partundus vocaretur magis contra
eum pro uxoris pudicicia posceret maritus auxilium quam feta contra silvanum
Sed quid hic dicam cum ibi sit et priapus nimius masculus super cuius im
manissimum et turpissimum fascinum sedere nova nupta iubebatur more
honestissimo et religiosissimo matronarum Eant adhuc ad theologiam
civilem a theologia fabulosa urbes a theatris templum a scenis sacra pon
tificum a carminibus poetarum velut res honestas a turpibus veraces a
fallacibus graves a levibus serias a ludicris appetendas a respuendis
quanta possunt quam conentur subtilitate discernere intelligimus quid agant qui illam
theatricam et fabulosam theologiam ab ista civili pendere
noverunt et ei de carminibus poetarum tamquam de speculo resultare
et ideo ista exposita quam dampnare non audent illam eius y
maginem liberius arguunt et reprehendunt ut qui agnos
cunt quid velint et hanc ipsam faciem cuius illa ymago est
detestentur quam tamen dii ipsi tamquam in eodem speculo se intuen
tes ita diligunt ut qui qualesque sint in utraque melius vi
deantur Unde et cultores suos terribilibus imperiis con
pulerunt ut immundiciam theologie fabulose sibi dicarent in suis sollempnitati
bus ponerent in rebus divinis haberent atque ita et seipsos inmundissimos spiritus mani
festius esse docuerunt et huius urbane theologie velut electe et probate
illam theatricam abiectam atque reprobatam membrum partemque fecerunt ut cum sit
universa turpis et fallax atque in se contineat commenticios deos una pars eius
sit in litteris sacerdotum altera in carminibus poetarum Utrum habeat
et alias partes alia questio est nunc propter divisionem varronis et urba
nam et theatricam theologiam ad unam civilem pertinere satis
ut opinor ostendi Unde quia sunt ambe similes turpitudinis
absurditatis indignitatis falsitatis Absit a veris religi
osis ut sive ab hac sive ab illa vita speretur eterna Denique
et ipse varro commemorare et enumerare deos cepit a conceptione
hominis quorum numerum exorsus est a iano eamque seriem perduxit
usque ad decrepiti hominis mortem et deos ad ipsum hominem pertinentes clausit ad minervam
veniam deamque in funeribus senum cantatur Deinde cepit alios deos ostendere
qui pertinent non ad ipsum hominem sed ad ea que sunt hominis sicuti est victus atque
vestitus et quecumque alia que huic vite sunt necessaria Ostendens in omnibus quod
sit cuiusque munus et propter quid cuique debeat supplicari In qua universa diligentia
nullos demonstravit vel nominavit deos a quibus vita eterna poscenda sit propter
quam unam proprie nos christiani sumus Quis ergo usque adeo tardus sit et non in
telligat istum hominem civilem theologiam tam diligenter exponendo et aperien
do eamque illi fabulose indigne atque probrose similem demonstrando atque
ipsam fabulosam partem esse huius satis evidenter docendo non nisi naturali quam dicit
ad philosophos pertinere in animis hominum moliri locum ut ea subtilitate fabulosam
reprehendat civilem vero reprehendere quidem non audeat sed
prodendo reprehensibilem ostendat atque utraque iudicio recte intel
ligentium reprobata sola naturalis remaneat eligenda de qua suo
loco in adiutorio dei veri diligentius disserendum est De liber
tate Senece qui vehementius civilem theologiam reprehendit
quam varro fabulosam · X · c ·

Libertas sane que huic defuit ne istam urbanam theologiam theatrice simillimam
aperte sicut illam reprehendere auderet anneo senece quem nonnullis indi
ciis invenimus apostolorum nostrorum claruisse temporibus Non quidem ex toto verum
ex aliqua parte non defuit · Affuit enim scribenti viventi defuit Nam in eo libro
quem contra superstitiones condidit multo copiosius atque vehementius reprehendit

De deo partundo silvano papo de theologia civili fabulosa theatris templis scenicis carminibus poetarum de spiritibus immundis et sacerdotibus

Quid dicat varro de civili deorum iano nenia et aliis et de multiplici theologia

De anneo senece cum varrone et varia theologia et de summis philosophorum et falsis diis

^ quam uarro theatrica

ipē ciuilē istā et urbanā theologiā atq3 fabulosam/ cū enī de simulachris
ageret sacros inquit i mortales i uiolabiles i materia vilissima atq3 i mo
bili dedicant/ habitus illis hoīū ferarūq3 et piscium quidā vō mixto sexu di
uersis corporibus induūt numina vocant/ que si spū accepto subito occur
rerent monstra haberentur · Deinde aliquāto post/ cū theologiā naturalē p̄di
cans quorundā phorum sniās digessisset · opposuit sibi qōnē et ait · Hoc
loco dicit aliqs Credā ego celū et terrā deos ee̅ et supra lunā alios
infra alios Ego feram aut platonē aut peripateticū stratonē quorum alt̄
fecit deū sine corpe alt̄ sine aīo Et ad hoc rñdens
quid g° tandem inquit veriora tibi videntur tyti tacij aut
romuli aut tullij hostilij sōnia Cloacinā tacius dedi
cauit deā pycū tyberinūq3 romulus/ hostilius pauo
rem atq3 pallorē teterrimos hoīū affctūs/ quorum alt̄
mentis territe motus ē alt̄ corporis ne morbus quidē
sed color/ hec numinā credes et celo recipies · De ipis
vō ritibus crudelit̄ turpibꝰ q̃ lib̄ scripsit Ille inquit viriles sibi ptes
amputat ille lacertos secat/ ubi iratos deos timet/ qui sic ppicios merentur
Dij aut̄ nullo debēt coli gn̄e si et hoc volūt/ tantus ē pturbate mentis et se
dibus suis pulse furor ut sic dij placentur · quēadmodū ne quidē hoīes
seuiunt teterrimi et in fabulas tradite crudelitatis tyranni lacerauerūt ali
quorum mēbra neminē sua lacerare iusserūt In regie libidinis uoluptate
castrati sūt quidā/ sed nemo sibi ne vir eet iubente dnō manus attulit
Se ipi in templis cōtrucidant/ vulneribus suis ac sanguine supplicant si cui
intueri vacet q̄ faciunt queq3 paciuntur/ inueniet tam indecora honestis
tam indigna liberis/ tam dissimilia sanis/ ut nemo fuit dubitaturus furere
eos/ si cū paucioribus furerent · Nunc sanitatis pr̄ociniū insanienciū tur
ba ē iam illa que i ipō capitolio fieri solere cōmemorat
et intrepide oīo coarguit/ quis credat nisi ab irridentibus
aut furentibus fieri Nam cū in sacris egypcijs osirim lu
geri pditū mox aūt inuentū magno ee̅ gaudio derisis
set cū pdicio eius inuencio q̄ fingitur/ dolor tū ille
atq3 leticia ab hijs qui nichil pdiderūt nichil inuenerūt
veracit̄ exprimatur · Huic tū inquit furori ctm̄ tpus ē
tollerabile est semel in āno insanire In capitoliū per
ueni pudebit publicare (publicate) demencie/ q̄ sibi vanus furor attribuit officij
noīa deo subicit/ (alius) horas ioui nunciat/ alius lictor ē/ alius unctor/ q̄ vano
motu brachiorum imitatur vnguentē Sunt que iunoni ac minerue ca
pillos disponant longe a tēplo nō tm̄ a simulachro stantes mouent digi
tos ornanciū mōsimi que speculū teneant Sunt que ad vadimonia sua
deos aduocent Sunt qui libellos offerant et illos cām suā doceant +
archimimus se

Quid de ideis seneca senserit i xi

Doctus ner iā decrepitus cottidie in capitolio mimum agebat
qsi dij libent̄ expectarent quē illic hoīes deserant Oīe illic ar
tificū genus operanciū dijs i mortalibus desidet Et paulo post
hij tamē inquit etiā si supuacuū usū nō turpē nec infamē deo pmittūt
sedent quedā i capitolio que se a ioue amari putāt ne iunonis qdē
si crede velis poetis iracūdissime respectū terrentur · hanc libtatē varro
nō huit tm̄ poeticā theologiā rephendere ausus ē ciui
lem nō ausus ē quē ul quā iste cōcedit Sz si ūm
attendamus deteriora sūt templa ubi hec aguntur q̄ the
atra ubi finguntur Vnde in hijs sacris ciuilis theolog
has ptes potius elegit seneca sapienti ut eas i animi reli
gione nō hēat sz in actibus fingat · Ait enī que oīa sa
piens seruabit tanq̄ legibus iussa nō tanq̄ dijs grata
Et paulo post Quid qd matrimonia inquit deorum iungimus et

De platone pypa
thetice stratone
tyto tacio romulo
tullio hostilio sōnia
cloacina dea
pyco ty
berio

De dijs pallore pa
uore amico sene
ca dijs iratis ppi
cijs fabulis tyra
nis et de capito
lio et puden
dis q̄ ibi fi
ebat

De deo qui osyrin a
put egiptos dr̄ nu
mibus ione Junoni
lictore unctore mi
ma et de deo libel
li qui archi
mimus
dr̄

ne pie quidem fratres ac sorores, bellonam marti collocamus vulcano venerem nep
tuno salaciam · quosdam tamen celibes relinquimus quasi condicio defecerit presertim cum
quedam vidue sint ut populonia vel fulgora et diva rumina · Non miror pe[ti] quibus
ticionem defuisse omnem istam ignobilem deorum turbam quam longevo longo sup
sticio congessit · Sic inquit adorabimus ut meminerimus cultum eius magis
ad morem quam ad rem pertinere · Nec leges ergo ille nec mos in civili theologia id
instituerunt quod diis gratum esset vel ad rem pertineret · Sed iste quem philosophi quasi liberum
fecerunt · tamen quia illustris populi romani senator erat cole
bat quod reprehendebat agebat quod arguebat quod culpabat ado
rabat · quia videlicet magnum aliquid eum philosophia docuerat ne in
supersticiosus esset in mundo · sed propter leges civium moresque ho
minum non quidem fingentem ageret scenicum in theatro sed
imitaretur in templo · Eo dampnabilius quo illa que mendaciter
agebat sic ageret ut eum populus veraciter agere existimaret ·
scenicus autem ludendo potius delectaret quam fallendo deciperet ·

De varrone et varia theologia senecam inmunibus[?] uxoriorum bellona in marte vulcano vene[re] neptuno salacia populonia fulgora diva romina et de aliis diis

Quod gentilium deorum vanitate detecta negat dubitari etiam
eos vitam eternam posse prestare que nec ipsam adiuvant temporalem · xii ·

Hinc inter alias civilis theologie supersticiones reprehendit et sacramenta
iudeorum et maxime sabbata inutiliter eos facere affirmans quod per
illos singulos septem interpositos dies septimam fere partem etatis sue per
dant vacando et multa in tempore urgencia non agendo ledantur · Christianos tamen iam
tunc iudeis inimicissimos in neutram partem commemorare ausus
est · Ne vel laudaret contra sue patrie veterem consuetudinem vel reprehe
henderet contra suam forsitan propriam voluntatem · De illis sane
iudeis cum loqueretur ait · Cum interim usque eo sceleratissime
gentis consuetudo convaluit ut per omnes iam terras recepta sit victi vic
toribus leges dederunt · mirabatur hec dicens et quid di
vinitus ageretur ignorans subiecit plane sententiam qua signifi
caret quid de illorum sacramentorum racione sentiret · Ait enim · Illi tamen causas ritus sui
noverunt · maior pars populi facit quod cur faciat ignorat · Sed de sacramentis iudeorum
vel cur vel quatenus instituta sint auctoritate divina · ac postmodum a populo dei cui
uite
uite eterne misterium revelatum est tempore quo oportuit eadem auctoritate sublata sint et
alias diximus maxime cum adversus manicheos ageremus · et in hoc opere loco o
portuniore dicendum est · Nunc propter tres theologias quas greci dicunt miti
cen phisicen pollitice · latine autem dici possunt fabulosa naturalis
civilis · quod neque de fabulosa quam et ipsi deorum multorum falsorumque
cultores liberrime reprehenderunt · neque de civili cuius illa pars esse
convincitur eiusque et ista simillima vel etiam deterior invenitur
speranda est eterna vita si cui satis non sunt · que in hoc volumine
dicta sunt · adiungat etiam illa que in superioribus libris et maxime
in quarto de felicitatis datore deo plurima disputata sunt · Nam cui nisi uni
felicitati propter eternam vitam consecrati homines essent si dea felicitas esset · Quia
vero non dea sed munus est dei cui deo nisi datori felicitatis consecrandi
sumus qui eternam vitam ubi vera est et plena felicitas pia
caritate diligimus · Non autem esse datorem felicitatis quemquam
istorum deorum qui tanta turpitudine coluntur et nisi ita colan
tur multo turpius irascuntur atque ob hoc se spiritus inmundissimos
confitentur · puto ex hiis que dicta sunt neminem dubitare
oportere · Porro qui non dat felicitatem vitam quomodo dare possit
eternam · Eam quippe vitam eternam dicimus ubi est sine fine feli
citas · Nam si anima in penis vivit eternis quibus et ipsi
spiritus cruciabuntur inmundi mors est illa potius eterna quam vita · Nulla quippe
maior et peior est mors quam ubi non moritur mors · Sed quod anime natura per
id quod inmortalis creata est sine qualicumque vita esse non potest summa mors
est eius alienacio a vita dei in eternitate supplicii · Vitam igitur eternam sine

De legibus omni[um?] philosophia theologia senatoribus supersticionibus et aliis divinis

De seneca sabbatis iudeorum sacramentis ritibus legibus eorum deridet[?] et christianis

Tres theologias miticen phisicen pollitice latine fabulosa naturalis civilis et de vita eterna et felicitate propterea

ullo fine felice solus ille dat qui dat vera felicitate Quia qui illi q̄e
colit theologia ista ciuilis dare no posse cōuicti sūt no solū p̄ ista tpalia
atq̄ terena qd superioibꝫ quiq̄ libris ostendim⁹ sz multo magis p̄ vitā
etiā q̄ post morte futura ē · qd isto vno cū illis coopantibꝫ egim⁹ co
lendi non sūt · Et quoniam netustatis cōsuetudinis uis nimis in alto radices
hʒ si qui de ista ciuili theologia respuenda atq̄ vitanda parū videor
disputasse i aliud volume qd huic opitulante deo cōiungendū ē animū
Explicit liber vi · sci Aug⁹ epi eccli̅e catholice con̄ paganos Incip intendat
An cū in theologia ciuili deitate; no eē no sci || unt tytli libri vij
nunt inse lectis dys eam i nemīi posse credendū sit · i · Qui
sūt dy selecti et an ab officiis minoꝝ deoꝝ habeant excepti · ij Qz
nulla sit rō que deselectione quorūdā deoꝝ possit ondi cū multis
inferioribus excellencior admiīstracio deputetur iij · Melius actū
cū dys inferioribꝫ qui nullis infamientur obpbriis quā cū selectis quorū
tante turpitudines celebrent iiij De paganoꝝ secretiore doctrina phi
sicisq̄ racionibus v De opinione varronis qua arbitrat⁹ ē deū aīaz
eē mundi qui tū in ptibꝫ suis heat aīas multas quaꝝ diuina nā sit vi · An
racionabile fuit ianū et t'mi in duo noīa separari vij Ob quā cām cultores
ianū difronte ymaginē ipius fixerint quā tū in quadriforme vi
deri voluit viij De iouis ptāte atq̄ eiusdem cū iano compacōe ix An
iani et iouis recta discrecio sit x De cognoībꝫ iouis · qui no ad multos
deos sed ad vnū eundemq̄ referūtur xij Qz iupiter etiā pecunia t
nūcupatur xi Qz dū exponitur quid saturnus quid vegem⁹ quid
utq̄ vn⁹ iupit' eē docetur xiij De mercurii et martis officiis xiiij De
stellis quibusdā quas pagani deoꝝ suoꝝ noībus nūcuparūt xv De
appolline et dyana ceterisq̄ selectis dys quos ptes mūdi eē voluerit
xvi Qz etiā ipe varro opiniones suas de dys pronūciauit ambiguas
xvij Que credibilior cā sit qua error paganitatis inoleuerit xviij
De interptacionibꝫ quibꝫ colendi saturnu rō cōnat xix De sacris
cereris eleusine xx De turpitudine sacroꝝ q̄ libro celebrātur xxi
De neptuno et salacia ac venilia xxij De tra quā varro deā eē cō
firmat. eo q̄ ille anim⁹ mūdi quē opiat' deū etiā hanc corpis sui
infimam ptem pmeet eiq̄ vim diuinā impartiat xxiij De tellure
cognoībus eoꝝq̄ significacionibꝫ q̄ eē si erant multaꝝ reꝝ indices
no debuerint multoꝝ deoꝝ firmare opiones xxiiij Qua interptacoēz
de abscisione artis grecoꝝ sapiā doctrina repeit xxv De turpitudie
sacroꝝ matris magne xxvi · De figmentis phisiologoꝝ qui nec ve
rām diuinitatē colūt nc eo cultu quo colenda ē vera diuinitas xxvij ·
Qz doctrina varronis dicit' theologia i nulla sibi pte concordat
xxviij Qz oīa q̄ phisiologi ad mūdū ptesq̄ retinet ad vnū veꝝ deū
referre debuerint xxix Qua pietate discernatur a creaturis crea
tor ne p vno tot dū colantur q̄t sūt opa vni⁹ auctoris xxx Quib⁹
ip̄e būficiis dei excepta generali largitate sectatores veritatis v
tantur xxxi Qz sacrm̄ redēpcōis xp̄i nullis retro tpis defuit
sepq̄ diuisis sigficacōibꝫ p̄dicatū xxxij Qz p sola xp̄ana religionē ma
infestū potuerit fallacia spūū malignoꝝ de hoīuz errore gaudētū
xxxiij De libris nume pompilii quos senat⁹ ne sacroꝝ cāe quales i eis ha
bebat' i notescerēt xxxiiij De ydromancia p quā numa visisq̄ qbusdā demonū
ymaginibus ludificabat' xxxv Incipit liber septim⁹ An cū in theolo

Iligen ciuili deitatē eē no sciunt inselectis dys eam
cius me pravas & i neīri no posse credendū sit
netēs opiōes vitiati pietatis nimirū quas tene · i
brosis animis altius et tenacius diutinꝫ huām gene
ris error infixit euellē atq̄ extirpare conantē et illi⁹
gracie qui hoc ut verus deus pt pro meo modulo i eius

adiutorio cooperante ingenia celeriora atque meliora quibus ad hanc rem superiores libri satis superque sufficiunt pacienter et equanimiter ferre debebunt et propter alios non putare superfluum quod iam sibi senciunt non necessarium. Multum magna res agitur cum vera et vere sancta divinitas quamvis ab ea nobis eciam huic quam nunc gerimus fragilitati necessaria subsidia prebeantur. Non tamen propter mortalis vite et transitorium vaporem sed propter vitam beatam que non nisi eterna est querenda et colenda predicatur. Hanc divinitatem velut sic dixerim deitatem Nec et hoc verbo uti iam nostros non piget et de greco expressius transferunt quod illi theotetam appellant hanc ergo divinitatem sive deitatem non esse in ea theologia quam civilem vocant que a marco Varrone sedecim libris explicata est i. non perveniri ad eterne vite felicitatem talium deorum cultu quales a civitatibus qualiterque colendi instituti sunt cui nondum persuasit sextus liber quem proxime absolvimus cum istum forsitan legerit quid de hac questione expedienda ulterius desideret non habebit. Fieri enim potest ut saltem deos selectos atque precipuos quos varro volumine complexus est ultimo de quibus parum diximus quisque colendos propter vitam beatam que non nisi eterna est opinetur. Qua in re non dico quod facecius ait tertullianus fortasse quam verius si dii eliguntur ut bulbi utique ceteri reprobi iudicantur Non hoc dico video enim eciam ex electis seligi aliquos ad aliquid maius atque prestancius sicut in milicia cum tyronibus electi fuerint ex hiis quoque eliguntur ad opus aliquod maius armorum. Et cum eliguntur in ecclesia qui fiant prepositi non utique ceteri reprobantur cum omnes fideles boni electi merito nuncupentur. Eliguntur in edificio lapides angulares non reprobatis ceteris qui structure partibus aliis deputantur. Eliguntur uve ad vescendum nec reprobantur alie quas relinquimus ad bibendum. Non opus est multa percurrere cum res in aperto sit. Quamobrem non ex hoc quod dii ex multis selecti sunt vel is qui scripsit vel eorum cultores vel dii ipsi vituperandi sunt. Sed animadvertendum pocius qui nam isti sunt et ad quam rem selecti videantur.

Qui vero deo de theoteta et quid dicat marcus varro xvi voluminibus de theologia civili et quid dicat tullianus de di[?] re selectis bulbis tyronibus et de electione fidelis de vvis et alijs

Non pervenire ad eterna vite felicitatem talium deorum cultu

Non esse divinitatem in ea theologia quam marcus varro civilem vocat disputacione libri qnti

Qui sunt dii selecti et an ab officijs vilibus deorum habeant excepti. ij.

Nomina numinum selectorum et minorum secundum varronem qui sunt Janus Jupiter Saturnus Genius mercurius appollo mars wlcanus neptunus sol orcus liber tellus ceres Juno luna dyana minerva venus vesta

Hos certe deos selectos varro unius libri contextione commendat Janum Jovem Saturnum Genium mercurium Appollinem martem wlcanum neptunum solem orcum liberum patrem tellurem cererem Junonem lunam dyanam minervam venerem vestam In quibus omnibus ferme viginti duodecim mares octo sunt femine. Hec nomina utrum propter maiores in mundo administraciones selecta dicuntur An quod populis magis innotuerunt maiorque est eis cultus exhibitus. Si propterea quia opera maiora ab hiis administrantur in mundo non eos invenire debuimus inter illam quasi plebeiam numinum multitudinem minutis opusculis deputatam. Nam ipse primum Janus cum puerperium concipitur unde illa cuncta opera sumunt exordium minutatim minutis distributa nominibus aditum aperit recipiendo semini Ibi est et saturnus propter ipsum semen Ibi liber qui marem effuso semine liberat Ibi libera quam et liberam venerem esse volunt que hoc ipsum beneficium conferat femine ut et ipsa emisso semine liberetur. Omnes hii ex illis sunt qui selecti appellantur Sed ibi est et dea mena que menstruis fluoribus preest quamvis filia (Jovis) tamen ignobilis et hanc provinciam fluorum menstruorum in libro selectorum deorum ipsi Junoni idem auctor assignat que in diis selectis eciam regina est Et hic tamquam Juno lucina cum eadem mena privigna sua eidem cruori presidet Ibi sunt

vitumnus

et duo nescio qui obscurissimi vitumnus et sentinus quorum alter vitam alter sensus puerperio largiuntur Et nimirum multo plus prestant cum sint ignobilissimi quam illi tot proceres et selecti Nam profecto sine vita et sensu quid est illud totum quod muliebri utero geritur nisi nescio quid abiectissimum limo ac pulveri comparandum

De officiis deorum selectorum prepositorum de sola libera mena lucina vitumno sentino et eorum officiis

Quod nulla sit ratio que de selectione quorundam deorum possit ostendi cum multis infidelibus excellencior administracio deputetur

Que igitur causa tot selectos deos ad hec opera minima compulit ubi a vitumno et sentino quos fama obscura recondit in huius munificencie inpartitione superentur Confert enim selectus ianus aditum et quasi ianuam semini Confert selectus saturnus semen ipsum Confert selectus liber eiusdem seminis emissionem viris Confert hec libera idemque ceres seu venus est femine Confert selecta Juno et hoc non sola sed cum mena filia iovis fluores menstruos ad eius quod conceptum est incrementum Et confert vitumnus obscurus et ignobilis vitam confert sentinus obscurus et ignobilis sensum que duo tanto illis rebus prestanciora sunt quanto et ipsa intellectu ac ratione vincuntur Sicut enim que raciocinantur et intelligunt profecto pociora sunt hiis que sine intellectu atque ratione ut pecora vivunt et senciunt Ita et illa que vita sensuque sunt predita hiis que nec vivunt nec senciunt merito preferuntur Inter selectos itaque deos vitumnus vivificator et sentinus sensificator magis haberi debuerunt quam ianus seminis admissor et saturnus seminis dator vel sator liber et libera seminum commotores vel emissores que semina cogitare indignum est nisi ad vitam sensumque pervenerint Que munera selecta non dant dii selecti sed a quibusdam incognitis et pre istorum dignitate neglectis

Confutacio breviloquii eorum pro deorum minima officia et eorum munera

Quod si respondetur omnium inicioorum potestatem habere ianum Et ideo illi etiam quod aperitur conceptui non inmerito attribui et omnium seminum saturnum Et ideo seminacionem quoque hominis non posse ab eius operacione se iungi omnium seminum emittendorum liberum et liberam et ideo hiis etiam preesse que ad substituendos homines pertinent omnium purgandorum et pariendorum iunonem Et ideo eam non deesse purgacionibus feminarum et partubus hominum querant quid respondeant de vitumno et sentino utrum et ipsos velint habere omnium que vivunt et senciunt potestatem quod si concedunt attendant quam eos sublimius locaturi sint Nam seminibus nasci in terra et ex terra est vivere autem atque sentire etiam deos sidereos opinantur Si autem dicunt vitumno atque sentino hec sola attributa que in carne vivescunt et sensibus adminiculantur Cur non deus ille qui facit omnia vivere atque sentire etiam carni vitam prebet et sensum universali opere hoc munus etiam partubus tribuens Et quid opus est vitumno atque sentino quod si ab illo qui vite ac sensibus universaliter presidet hiis quasi famulis ista carnalia velut extrema et ima commissa sunt itane sunt illi selecti destituti familia ut non invenirent quibus etiam ipsi ista committerent Sed cum tota sua nobilitate qua visi sunt seligendi opus facere cum ignobilibus cogentur Juno selecta et regina iovisque soror et coniux hec tamen iterduca est pueris et opus facit cum deabus ignobilissimis abeona et adeona Ibi posuerunt et mentem deam que faciat pueris bonam mentem Et inter selectos ista non ponitur quasi quicquam maius prestari homini possit Ponitur autem iuno quia iterduca est et domiduca quasi quicquam prosit iter carpere et domum duci si mens non est bona Cuius numeris deam selectores isti inter selecta numina minime posuerunt que profecto et minerve fuerat preferenda cui per ista minuta opera puerorum memoriam tribuerunt Quis enim dubitet multo esse melius habere bonam mentem quam memoriam

Cur non solo vero deo credunt qui solus omnia potest quam ipsi diversis numinibus tradunt deabus quoque dicunt abeona adeona et iterduca domiduca mente minerva et aliis

qūtūlibet ingentē Nemo enī malus ē qui bonā hꝫ mentē Quidā v̄o
pessimi in eōra sūt mirabili tanto peiores quāto mīnꝰ pūt qđ male cogi
tant obliuiscī et tū minerua ē inter selectos deos Mentē aūt dea tur
ba vilis operuit quid de v̄tute dicā quid de felicitate
de quibꝰ in q̄rto li° plīma iā diximꝰ Quas cū deas
haberent nullaꝫ eis locū inter selectos deos dare voluerūt v̄
dederūt marti et orco vni effectori mortiū alteri re
ceptori Cū igr̄ in hijs minutis opibꝰ cōminutati di
is plibus distributa sūt eciā ipos selectos videamꝰ
tanq̄ senatū cū plebe pariter opari et inuenimꝰ a qui
busdam dijs qui nequaq̄ seligendi putati sūt multa maiora atqꝫ
meliora āministrari q̄m ab illis qui selecti vocantur Restat arbitrā
nō ꝑ p̄stanciores ī mūdo āmīstracōes sed quia p̄uenit eis ut magis
ꝑ ꝑlis innotescerent selectos eos et p̄cipuos intitulatos Vnde dicit et̄
ipe varro q̄ dijs patribus quibusdaꝫ et deabus matribus sicut hominibꝰ
ignobilitas accessisset Si g° felicitas nō fortasse inter selectos deos eē
nō debuit q̄ ad ista nobi nobilitatē nō merito sꝫ fortuitu p̄uenerit
saltē inter illos vl̄ pocius p̄ illis fortuna poneretur quā dicit deaꝫ non
rōnabili disposicōe sꝫ ut temere acciderit sua cuiqꝫ bona conferre Hec ī
dijs selectis tenē apicem debuit in quibꝰ maxīe quid posset ostēdit q̄ī
eos videmꝰ nō p̄cipua virtute nō racionabili felicitate sꝫ temerari
sicut eorꝫ cultores de illa senciūt fortune p̄tāte selectos Nam
et vir disertissimꝰ salustius eciā ipos deos fortassis attendit cūꝫ
diceret Sꝫ p̄fecto fortuna in oī re dn̄atur ea res
cunctas ex libidine magis quā ex vero celebrat ob
scuratqꝫ nō enī p̄nt inuenire causā cur celebrata
sit venus et obscurata sit v̄tus quāq̄ ambarꝫ ab is
tis consecrata sint numina nec cōparanda sint merita
si hec nobilitari meruit q̄ plures appetūt plures n̄
venerem appetūt quā virtutē Cur celebrata ē dea mi
nerua et obscurata ē dea pecunia cū humano ī genere plu
res alliciat auaricia q̄ⁿ pericia et in eis ipis qui sūt
artificiosi rarō inuenias hoīem qui nō habeat artē suā pecuniaria mer
cede venalē pluris qꝫ pendatur sp̄ ꝑ qđ aliquid fit q̄ⁿ id qđ ꝑ aliud
fit Si i g° insipientis iudicio multitudinis facta ē deorꝫ ista selectō
cur dea pecunia mynerue p̄lata nō ē cū ꝑ pecuniā sint artifices multi
vim paucorꝫ sapiencium ē ista distinctō ꝑ Melius actū cū dijs inferio
nō p̄lata ē venꝰ v̄tus cū ribus qui nullis ī famentur obp
cam longe p̄ferat ratio Sal brijs q̄ⁿ cū selectis quorꝫ tan

Aur tem certe ut dixi ipā fortuna que te turpitudines celebret in
sicut putat qui ei plurimū tribuit in oī re dn̄atur et res t
cunctas ex libidine magis q̄ ex vero celebrat obscuratqꝫ si tm̄ et ī
deos valuit ut temerario iudicio suo quos vellet celebraret obscu
raret qꝫ quos vellet p̄cipuū locū habent (habeteret) in selectis que ī ipos quoqꝫ
deos tam p̄cipue ē p̄tātis an ut illic eē nō posset nichil aliud eē
ipā fortunā nisi adulam putanda ē huisse fortunā Sibi g° adulata
est que alios nobiles faciens nobilitata nō ē De paganorꝫ secretiore
doctrina phisicis qꝫ rōibꝰ

Gratularetur aūt dijs istis selectis quisqꝫ nobilitatis et claritudinis appetitor
et eos diceret fortunatos si nō eos magis ad iniurias quā ad
honores selectos videret Nam illā infirmā turbā
ipā ignobilitas texit ne obrueretur obp̄brijs
Ridemꝰ quidē cū eos videmꝰ figmentis humanarꝫ
opinionū partitis inter se opibus distributos tamq̄
minuscularios vectigaliūꝫ conductores vl̄ tanq̄

De virtute et felicitate in q̄rto huiꝰ opis li° multa sunt dcā

Quid dicat varro de numinibus de felicitate fortunā et alijs quid dicat salustiꝰ de deabus venē et v̄tute mynerua et pecunia et alijs

Quid dicat de nobilitate deorꝫ vl̄ ignobilitate de saturno satina Jano Janicla et alijs monstruosis turpibꝰ

opifices in vico argentario Ubi unum vasculum ut perfectum exeat per multos artifices transit cum ab uno perfecto perfici posset Sed cum aliter non putatum est operantium multitudini consulendum nisi ut singulas artis partes cito ac facile discerent singuli ne omnes in arte una tarde ac difficile cogerentur esse perfecti Verumtamen vix quisquam reperitur deorum non selectorum qui aliquo crimine famam traxerit infamem Vix autem selectorum quispiam qui non in se notam contumelie insignem acceperit Illi ad istorum humilia opera descenderunt isti in illorum sublimia crimina non venerunt De Iano quidem non mihi facile quidquam occurrit quod ad probrum pertineat et fortasse talis fuit ut innocentius vixerit et a facinoribus flagitiisque remocius Saturnum fugientem benignus excepit cum hospite partitus est regnum ut etiam civitates singulas conderent Iste Ianiculum Iste Saturniam Sed isti in cultu deorum omni dedecore appetitores cuius vitam minus turpem invenerunt eum in simulachri monstrosa deformitate turparunt Nunc eum bifrontem nunc etiam quadrifrontem tamquam geminum facientes An forte voluerunt ut quoniam plurimi dii selecti erubescenda perpetrando amiserant frontem quanto iste innocentior esset tanto frontosior appareret

De opinione Varronis qua arbitratus est deum animam esse mundi qui tamen in partibus suis beatas animas multas habeat quarum divina natura sit

Sed ipsorum interpretationes physicas audiamus quibus turpitudinem miserrimi erroris velut altioris doctrine specie colorare conantur Primum eas interpretationes sic Varro commendat ut dicat antiquos simulachra deorum et insignia ornatusque finxisse Que cum oculis animadvertissent hi qui adissent doctrine misteria possent animam mundi ac partes eius id est deos veros animo videre quorum qui simulachra specie hominis fecerunt hoc videri secutos quod animus mortalium qui est in corpore humano simillimus est immortalis animi tamquam si vasa ponerentur causa notandorum deorum et in Liberi ede enoforum sisteretur quo significaretur vinum per id quod continet id quod continetur Ita per simulachrum quod formam haberet humanam significari animam racionalem quod eo velut vase natura ista soleat contineri cuius nature deum volunt esse vel deos Hec sunt misteria doctrine que iste vir doctissimus penetraverat unde in lucem ista proferret Sed o homo acutissime num in istis doctrine misteriis illam prudentiam perdidisti qua tibi sobrie visum est quod hi qui primi populis simulachra constituerunt et metum dempserunt civibus suis et errorem addiderunt castiusque deos sine simulachris veteres observasse Romanos Hii enim tibi fuerunt auctores ut hec contra posteriores Romanos dicere auderes Nam et si illi antiquissimi simulachra coluissent fortassis totum istum sensum de simulachris non constituendis interemisses Verum timoris silencio premeres et in huiuscemodi perniciosis vanisque figmentis misteria ista doctrine loquacius et elacius predicares Anima tua tamen tam docta et ingeniosa ubi te multum dolemus per hec misteria doctrine ad deum suum id est a quo facta est non cum quo facta est nec cuius porcio sed cuius condicio est nec qui est omnium anima sed qui fecit omnem animam quo solo illustrante anima fit beata si eius gratie non sit ingrata nullo modo potuit pervenire Verum ista misteria doctrine qualia sint quantique pendenda que sequuntur ostendunt Fatetur interim vir iste doctissimus animam mundi ac partes eius esse veros deos Unde intelligitur totam eius theologiam eamque ipsam naturalem cui plurimum tribuit usque ad anime racionalis naturam se extendere potuisse De naturali enim paucissima preloquitur in hoc libro in quo videbimus utrum per interpretaciones physiologicas ad hanc naturalem possit referre civilem quam de diis selectis ultimam scripsit Quod si potuerit tota naturalis erit Et quid opus erat ab ea civilem tanta cura distinctionis abiungere

Interpretaciones VI physicas de diis secundum Varronem et de enoforo et vasis et aliis

Contra Varronem de simulachris et de theologia naturali et physica

ubi te

Cu[m] aut[em] recto disc[ri]mine sepata e[st] q[uam] nec ista v[er]a e[st] que illis [illi] n[atur]alis
placet p[er]uenit eni[m] usq[ue] ad ani[mam] no[n] usq[ue] ad ueru[m] deu[m] qui fecit et a[n]i[m]a[m]
Quato e[st] abiector et falsior ista ciuilis q[ue] maxie circa corpora oc
cupata e[st] natura sic ipe[] int[er]p[re]tatio[n]es ex quib[us] q[ui]da[m] tanta co[m]meorare
me op[or]tet ex ip[s]ius exquisite et enucliate diligencia demo[n]strabu[n]t

Dicit ergo idem varro An ro[n]abile fuit ianu[m] et t[er]minu[m] i[n] duo
ro ad huc de n[atur]ali theologia p[ro]loq[ue]ns nova[m] separari · vij
deu[m] se arbitrari e[ss]e a[n]i[m]am mu[n]di que[m] greci vo
cant cosmon et hu[n]c ip[su]m mu[n]du[m] e[ss]e deu[m] s[ed] sic[ut]
ho[m]ie[m] sapie[n]te[m] cu[m] sit ex corpe et a[n]i[m]o [ta]m[en] ab a[n]i[m]o dici sapientem
ita mu[n]du[m] deu[m] dici ab a[n]i[m]o cu[m] sit ex a[n]i[m]o et corpe hic
videt[ur] quoquomo[do] vnu[m] confitet[ur] deu[m] s[ed] ut plures et[iam]
introducat adiu[n]git mu[n]du[m] diuidi in duas p[ar]tes celu[m]
et terra[m] et celu[m] bip[ar]tiu[m] [bipharia] in ethera et aera t[er]ram vero magnam
et humu[m] e quib[us] su[m]mu[m] e[ss]e ethera s[ecundu]m aera t[er]tiu[m] aqua[m] infima[m] t[er]ra[m]
quas o[mn]es p[ar]tes q[ua]tuor a[n]i[m]a[rum] e[ss]e plenas in ethere et aere i[m]mortaliu[m]
in aqua et terra mortaliu[m] Asu[m]mo aut[em] circuitu celi usq[ue] ad circu[lu]m
lune ethereas a[n]i[m]as e[ss]e astra ac stellas eos celestes deos no[n] mo[do] i[n]telligi
e[ss]e sed videri Inter lune v[er]o gir[u]m et nimbor[um] [nimborum] ac ventor[um] cacumina a
ereas e[ss]e a[n]i[m]as s[ed] eas a[n]i[m]o no[n] oc[u]lis videri et vocari heroas et lares
et genios hec est videlic[et] et breuit[er] i[n] ista p[ro]locuc[i]o[n]e p[ro]posita theolo
n[atur]alis q[ue] no[n] huic tu[m] sed multis placuit · de qua tu[n]c diligen[cius]
disserendu[m] e[st] cu[m] de ciuili q[ua]tu[m] ad deos selectos attinet opitulante
deo v[er]o q[uo]d restat impleuero Ob qua[m] ca[usa]m cultores ianu[m] bifronte[m]
ymagine[m] ip[si]us finxerunt q[ua]t[er]nu[m] e[ss]e quadriforme[m] videri volunt · viij

Janus igi[tur] a quo sumpsit exordiu[m] queo q[ui]s[na]m sit Videtur mu[n]d[us]
est breuis · hec plana e[st] atq[ue] aperta r[esp]o[n]sio Cur g[ra]o ad
deu[m] dicitur re[ru]m inicia p[er]tine[re] fines v[er]o ad alteru[m]
que[m] t[er]minu[m] vocat Nam p[ro]p[ter] inicia et fines duobus
istis dijs duos menses p[er]hibent dedicatos p[rae]t[er] illos dece[m]
quib[us] usq[ue] ad decembre[m] caput est marcius Januariu[m]
Jano februariu[m] t[er]mio Ideo t[er]minalia eode[m] mense febr[uario]
uario celebrari dicu[n]t Cu[m] sit sacru[m] [februum] purgatoriu[m] q[uo]d
vocant febru[um] vn[de] me[n]sis nome[n] accepit Nu[m]quid g[ra]o
ad mu[n]du[m] qui ianus e[st] inicia re[ru]m p[er]tinet et fines
no[n] p[er]tinet ut alt[er] illis deus p[rae]ficeretur Nonne om[n]ia
que in hoc mu[n]do fieri dicu[n]t in hoc e[ss]e mu[n]do t[er]minari fa
tentur Que e[st] ista vanitas in ope illi da[r]e p[o]t[es]tate[m]
dimidia[m] in simulachro facie[m] duplam Nonne istu[m] bi[frontem] [ianum]
fronte[m] multo eleganci[us] int[er]p[re]tarentur si eunde[m] et t[er]minu[m] dicerent atq[ue] ini
cijs vna[m] facie[m] finibus altera[m] darent q[uonia]m qui opat[ur] vtru[m]q[ue] d[ebet] i[n]tende[re]
In o[mn]i eni[m] motu actionis sue qui no[n] respicit iniciu[m] no[n] p[ro]spicit
fine[m] Vnde nc[ce]sse e[st] memoria[m] respicienti p[ro]spiciens [prospiciens] [quo adnectit] co[n]nectit intencio
Nam cui exciderit q[uo]d cepit quo finiat no[n] i[n]ueniet Quod si vitam
b[ea]tam i[n] hoc mu[n]do inchoari putaret et ext[ra] mu[n]du[m] p[er]fici et i[de]o iano i[d est] mu[n]do
sola[m] inicior[um] tribueret p[o]t[es]tate[m] p[er]fecto ei p[re]ponent t[er]minu[m] eu[m]q[ue] a dijs select[is]
no[n] alienaret q[uo]q[ue] q[ua]m e[ss]e nu[n]c in istis duobus dijs cu[m] in
icia re[ru]m t[em]p[or]aliu[m] fines q[ue] tractant t[er]mino dari debuit p[lus]
honoris · Maior eni[m] leticia e[st] cu[m] res queq[ue] p[er]ficit[ur] Sol
licitudinis aut[em] plena sunt cepta q[ue] appetit intendit ex
pectat exoptat nescire inchoata ii timet exultat De

Sed iam bifron[tis] Ianus p[o]t[es]tate atq[ue] eius[dem] cu[m] Iano
tis simulachri int[er]pretacio pro[ferens] co[m]paratio[n]e · ix
feratur · duas eni[m] facies ante et retro h[abe]re dicu[n]t
q[uo]d hyatus n[oste]r cu[m] os ap[er]im[us] mu[n]do si[mi]l[is] videat[ur] Vnde et

De n[atur]ali theologia s[ecundu]m varronem et cosmon q[uod] a[n]i[m]a[m] mu[n]di dicit

De celo bifario et hera aera t[er]ra aq[ua] imo igne stellis luna nimbis ventis laribus genijs

Jano mu[n]do t[er]mino exordio finibus me[n]sibus februario et alijs s[ecundu]m paganos

De Jano bifronte cu[m] greci palatu[m] vranon appellent et isto[rum] co[n]futacio cu[m] hec nil ad a[n]i[m]a[m] p[er]tineat

donec p[er]ducat[ur] ad fine[m] q[uo]d q[ui]s aliq[ui]d incipit ma[nu] p[ro]

palatū greci vranon appellāt Et nō nulli inquit poete latine celū voca
uerūt palatū a quo hyatu oris et foris esse additū addentes vsus
et introrsus ad fauces · ecce quo pductus ē mūdus ꝑꝑ palati nri vo
cablm vl' grecū vl' poeticū · Quid aūt hec adnāz quid ad vitam
etiaz ꝑꝑ solas salivas colatur hic deus · quibȝ ptē glutiendis ptē spu
endis sub celo ptē palati vtraqȝ pandit ianua · Quid ē porro absur
dius et qm̄ i ipō mūdo nō inuenire duas ianuas ex aduersa sitas per
quas vl' admittat ad se aliquid intro vl' emittat a se foras · et de nrō
ore et gutture quoz similitudinē mūdus nō hēt uelle mūdi simulachrū cō
ponē Jano ꝑꝑ solūz palatū cuius similitudinē ianus nō hȝ
Cū vō eū faciūt quadrifronte et Janū gemīn appellāt
ad q̄tuor mūdi ptes · h' interptantur q̄ aliqd expectet
mūdus foras sicut p omēs facies ianus · Deinde si ia
nus ē mūdus et mūdus quatuor ptibȝ cōstat · falsū ē
simulachrū iani bifrontis · Aut si ꝑꝑtea vrū ē q̄ etiā noīe
orientis et occidentis totus solet mūdus itelligi ·
Nūquid cū duas ptes alias nominamus septētrionis
et austri sic illū quadrifronte dicūt geminū ianū · ita quisqꝫ geminuz
dicturus ē mūdū Non hūt oīō vnde quatuor ianuas q̄ intrātibȝ et ex
euntibus pateant interptentur ad mūdi similitudinē · Sicut de bifronti
quid dicent saltē in ore hoīs i uenerūt ubi ms' neptunus forte sub
ueniat et porrigat ptē · Cū ꝑꝑ hyatū oris et gutturis et dextēa et
sinistra fauces pateāt · et tū hanc vanitatē p tot ianuas nulla effugit
aīā nī que audit veritatem dicētez Ego sum Janua

Interptacio Jani falsa quā mūdū appellant qui potius ū faciebȝ describi debere quā duabȝ et quid de septētrione et austro

An Jani et Jouis recta discrecio sit

Iouem autē q̄ etc inpit dr' / quē velint intelligi expo
nūt / deus ē inquiūt hns ptātez caz quid quibus aliquid fit i ·x·
mūdo / hoc qm̄ magnū sit nobilissimus vgilij v'sus ille testatur · Felix
qui potuit rez cognoscē cās / Sed cur ei ꝑꝑponitur Jan'? Quid de neptūo
hoc nobis vir ille acutissimus qȝ doctissimus rūdeat qm̄
penes Janū inquid sūt pⁱma penes iouē sūma · Mez
ito ergo rex omū Jupit' habet · pⁱma enī vincūt a summis
quia licet pⁱma pcedūt tpe sūma supant dignitate ·
Sed recte hic hec dicētur si factoz pⁱma discernētur et
sūma sicut initiū fiī ē pficisci sūmū puenirent initiū
facti inceptio discendi sūmū pceptio doctrīe / ac sic i omnibus / pⁱma sūt
initia summa q̄ sūt fines · Sȝ iam hoc negociū int' ianū iouemqȝ dis
cussū ē cāe autē q̄ dant' ioui efficiencia sūt nō effecta neqȝ ullo mō
fieri pōt ut vl' tpe pueniant a factis initiis / siue factoz causis · Semp enī pⁱor
ē res que facit quā illa q̄ fit / qua ꝑꝑ si ad ianū ptinet initia factoz
nō iō pⁱora sūt efficientibȝ causisqȝ quas ioui tribuit / sic enī nichil
fit ita nichil inchoat ut fiat qd nō faciens cā pcesserit · hūc sane deū
penes quē sūt oēs cāe factaz omī naturaz naturaliūqȝ rez si
iouē p'li appellant et tantis cōtumelijs tāqȝ celestis criminoribus
colūt / ꝑꝑ deteriore sacrilegio sese obstringūt q̄ si prorsus nullū putarent
deū · Vnde satius eēt eis aliū aliquez iouis noīe nūcupare dignuz
turpibus et flagiciosis honoribus supposito vano figmēto qd' potius ·
blasfemaret sicut satūo dr' suppositus lapis quē pro
filio deuoraret quā istū deū dicē et tonantē et ad
ulterantē · et totū mūdū regentē · et p tot stupra dif
fluentez · et naturaz omū naturaliūqȝ rez causas su
mas hēntē · et suas cāus bonas nō hēntez / Deindeq
io quē iam locū int' deos hunc ioui t'buant si ianus
ē mūdus · Deus enī verus aiām mūdi ac ptes eius
iste diffiniunt · Ac p hoc quidqꝫ hoc nō ē non ē utiqȝ sedm istos verus
deus Num igr' ita dicturi sūt iouē aīāz mūdi ut ianus sit corpus eius

Quid de neptūo et sua pice ꝫ ianua celi sedm vgiliū de Jano quē pⁱmū regem esse dicūt

De satūo quē dicūt lapidez deuorasse pro filio adulterante de iano quē mūdū eē dicūt et de ioue

id est iste visibilis mūdus. Hoc si dicit nō erit queadmodū ianū deū dicat quī mūdi corpus nō ē deus ul' scdm ipos sed aīa mūdi ac ptes eius. Vnde aptissime idem dicit deū se arbitrari aīaz ee mūdi. et hinc ipm mūdū ee deū. Sed sic hoīez sapientez cū sit ex aīo et corpe tū ex aīo dici sapientē ita mundū deū dici ab aīmo cū sit ex aīo et corpe solū itaqz mūdi corp9 nō ē deus. sed aut sola aīa eius aut simul corpus et anīmus. Ita tū ut nō sit a corpe sed ab aīo deus. Si ergo Janus ē mūdus et deus ē ianus. Nūquid iouē ut deus ee possit aliq ptē iam ee dicturi sūt. magis enī iouī vniuersū solent tribuere. vnde ē iouis oīa plena. Ergo et iouē ut deus sit. et maxie ut rex deoꝝ nō aliū put existimare q mūdū ut d⁹s ceteris scdm istos suis ptibus regnet. In hanc sniaz et quosdaz v'sus valerii sorani exponit idē varro in eo libro quē seorsuz ab istis de cultu deoꝝ scripsit qui uersus hij sunt. Iupit' omps regū rexqz deuqz. Progenitor genitrixqz deū deus vn9 et oīū. Exponūtur autēz eodem libro ita ut eūz marē existimaret q semen emitteret feminā que acciperet iouēqz ee mūdū. et cū oīa semina ex se emittit et in se recipit qua causa inquit scripsit soranus. Iupit' pgenitor genitrixqz Nec minus cū cā vnū et oīa idem ee mūdus vn9 enī et ico vno oīnia sunt. De cognoībus iouis que nō ad mltos deos sed ad vnū eūdēqz referuntur. xi.

Quum ergo et ianus et iupit' et ianus ē mūdus sit et iupit' mūdus sit vnus qz sit mūd9 qre duo dij sūt ianus et iupit' qre seorsū hent templa seorsuz aras diuisa sacra dissilia simulachra si ppter ea q alia uis ē pmordioꝝ alia cāꝝ et illa iam illa iouis nomē accepit Nūquid si vn9 hō in diu'sis rebus duas habeat ptates aut duas artes qz singularū diuisa uis ē ideo duo medices a' duo dicūt artifices. Sic g° et vn9 deus cū ipe heat ptātē pmordioꝝ ipe cāꝝ Non ppt illū duos deos ee uere ē putari qz pmordia cāe que zes dne sūt. q si hoc uerū putat, etiā ipm iouē tot deos ee dicunt Quot qt ei cognoīa pp mltas ptātes dederūt qui res oīs. ex quibus illa cognoīna sūt adhibita mlte atqz diu'se sūt ex quibus pauca comemoro ic.

Appellaūt eū victorez inuictū. De Iupiter ee pecunia nūcupat. xij. opitulū inpulsorē statorē centupedē supinalez tigillū aliuū ruminū. et alia q psequi longū ē Hec aut cognoīa inposuerūt vni deo pp cāas ptātes qz diu'sas Non tū pp tot res ee tot deos ee coegerūt Qz oīa vinceret aneim ne vinceretur q opem indigentibus ferret qd' hēret impellendi statuendi stabiliendi resupinandi ptātem q tanq tigillus mūdū cōtinet ac sustinet q aleret oīa q rumā. i. mamma aleret aīalia In his ut aduertim9 qdam mag' sūt qdaz exigua et tū vn9 vtraqz facere phibetur. Puto inter se ppinquiora ee cāas atqz pmordia pp quas rez vnū mūdū duos deos ee noluerūt iouem atqz ianū Qā cōtinē mūdū et mānam dare aīalibus nec tū pp hec opa duo tā longe int' se vi et dignitate diuisa duo dij ee cōpulsi sūt Si vn9 iupit' pp illud tigillus pp hoc ruminus appellatus ē Nolo dicē q aīalibus mānā pbe sugentibus magis iunonē potuit dicē q iouē. p serti. cū eet ee diua rumina que in hoc opus adiutoriū illi famulatū ne prebet. Cogito enī posse rū deri et ipam iunonē nichil aliud ee q iouē scdm illos valerii sorani v'sus ubi dictū ē Iupit' omps regū rexqz deuqz pgenitor genitrixqz deū Quare g° dicus ē et ruminus cū diligentius fortasse qrentibus ee ipe inemeatur et illa rumina Si enī maiestate deoꝝ regē videbat indignū ut i vna spica alt' ad curā geniculi alt' ad folliculi ptinet Quāto ē i dign9

De aīo. aīa corpe scdm paganos. qmo dicat valerius soranus varro et alij de Jone Jano

Quare sint duo dij Janus et Jupiter cū Janus mūdus sit et Jupiter mūdus sit ut dicit

Item de noībus iouis quē noīant victorē inuictū opitulū inpulsorē statorē centupedē supinalez tigillū aluū ruminū

Ver' valerij sorani de ioue et de ridiculo q i vno spicā vna cura ptinet ad geniculū alia ad folliculū et qre dicat Jupit' rumin9 rumina qz si ita eent possent dicē a pecunia pecuninus

unam rem infimam .i. ut mamme alantur auctam duorum deorum potestate, tamen cum sit unus iupiter rex ipse victor et hec agit ut non saltem cum coniuge sua sed cum ignobili nescio qua rumina nisi quia ipse est eadem ipsa rumina Ruminus fortasse pro sugentibus maribus, Rumina pro feminis diceretur. quippe noluisse illos iovi feminini nomen imponere nisi et in illis versibus progenitor genitrixque diceretur et inter eius alia cognomina legerem quod eciam pecunia vocaretur quam deam inter illos minuscularios invenimus et in quarto libro commemoravimus. Sed cum et mares et femine habeant pecuniam, cur non pecunia et pecunius appellatus sit sicut rumina et ruminus ipsi viderint

De eo quod exponitur quid saturnus quid vero genius utrumque unus iupiter esse doceatur. xiij.

Quam vero eleganter rationem huius nominis reddiderunt. et pecunia inquiunt vocatur quod eius sunt omnia. O magnam rationem divini nominis. ymmo vero ille cuius sunt omnia vilissime et contumeliosissime pecunia nuncupatur. Ad omnia enim que celo et terra continentur quid est pecunia in omnibus omnino rebus que ab hominibus nomine pecunie possidentur. Sed nimirum hoc avaricia iovi nomen imposuerunt. Ut quisquis amat pecuniam non quemlibet deum sed ipsum regem omnium sibi amare videatur. Longe autem aliud esset si divicie vocaretur. aliud namque sunt divicie. aliud pecunia. Nam dicimus divites. sapientes. iustos. bonos. quibus pecunia vel nulla vel parva est. Magis enim sunt virtutibus divites per quas eis eciam in ipsis corporalium rerum necessitatibus satis est quod adest. pauperes vero avaros semper inhiantes et egentes quamlibet enim magnas pecunias habere possunt sed in earum quantacumque habundancia non egere non possunt. Et deum ipsum verum recte dicimus divitem non tamen pecunia sed omnipotencia. dicuntur itaque et divites pecuniosi sed interius egeni et cupidi. Item dicuntur pauperes pecunia carentes sed interius divites si sapientes. Qualis ergo ista theologia debet esse sapienti ubi rex deorum eius rei nomen accepit quam nemo sapiens concupivit. Quanto enim facilius si aliquid hac doctrina quod ad vitam pertineret eternam salubriter disceretur deus mundi rector non ab eis pecunia sed sapiencia vocaretur cuius amor purgat a sordibus avaricie hoc est ab amore pecunie.

Quare iupiter non dicatur divicie sed pecunia et de vero deo et vera theologia et de vera sapiencia et propria potestate

De mercurii et martis officiis. xiiij.

Sed quid de hoc iove plura ad quem fortasse ceteri referendi sunt ut inanis remaneat deorum opinio plurimorum. Cum hic ipse sit omnes sive quando partes eius vel potestates existimantur sive cum vis anime quam putant per cuncta diffusam ex partibus molis huius in quas visibilis mundi iste consurgit et multiplici administratione nature quasi plurium deorum nomina accepit. Quid est enim et saturnus. unus inquit de principibus deus penes quem sacionum omnium dominatus est. Nonne expositio versuum illorum valerii sorani sic se habet iovem esse mundum et eum omnia semina ex se emittere et in se recipere. ipse est igitur penes quem sacionum omnium dominatus est. Quid est genius. deus inquit qui prepositus est ac vim habet omnium rerum gignendarum quam aliam hanc vim habere credunt quam mundi cui dictum est iupiter progenitor genitrixque. Et cum alio loco genium dicit esse uniuscuiusque animum rationalem et ideo esse singulos singulorum talem autem mundi animum deum esse ad hoc idem utique revocat ut tamquam universalis genius ipse mundi animus esse credatur. Hoc est igitur quem appellant iovem. nam si omnis genius deus et omnis viri animus genius × quod et ipsos abhorrere absurditas ipsa compellit restat ut eum singulariter et excellenter dicant deum genium quem dicunt mundi animum et per hoc iovem

× sequitur ut sit omnis viri animus deus

De verus deus sapiencia vocatur et non pecunia et de expositione versuum sorani et de iove et quem mundum esse dicit et de interpretatione latini

De stellis quibusdam quas pagani deorum suorum nominibus nuncuparunt. xv.

Mercurium vero et martem quo referrent ad aliquas partes mundi et opera dei que sunt in elementis non invenerunt et ideo eos saltem operibus hominum preposuerunt sermocinandi et belligerandi administros. Quorum mercurius si sermonis etiam deorum potestatem

De Iove genio quem dicit esse mundi animum mercurio marte et eorum auctoritate et effectu

gerit. ipe quoqz regi deoz dnatur. Scdm eius arbitriu incipit loquit aut
loquendi ab illo accipit facultate. quod utiqz absurdu e. Si ante illi humanu
tuu sermonis ptas tributa phibetur. no est credibile ad lactantes mamma
no solu pueros sed ecia pecora unde rumin9 cognominatus e. Jonem des
cende noluisse et cura uri smonis qua pecoribus antecellim9 adseptine
voluisse. At p hoc idem ipe e iouis atqz mercurius. Quod si smo ipe dr esse
mercurius sicut ea que de illo interptantur ondunt. nam io mercurius qsi medi9
currens dr appellatus quod smo currat int hoies medius. Ideo hermes
grece quod smo ul interptacio que ad smone utiqz ptinet hermenia dr. ideo
et mercibus pesse quia inter vendentes et ementes smo fit medi9. alas
eius in capite et pedibus significare voluere ferri p
aera smone. nunciu dictu quoniam p smone oia cogitata
enunciantur. Si g mercurius ipe smo e. ec ipis cofite
tibus deus no est. Sz cu sibi deos faciut eos qui de
mones sut i mundi supplicandi spus possidentur ab eis
qui no dii sed demones sut. Item qz nec marciali qd
elementu ul pte mdi i nenire potuerut n ageret opa
qualiacuqz nature deu belli ee dixerunt. Quod opus e homi et optabi
lius no e. Si g pace ppetua felicitas daret mars quid ageret no hret.
Si aut ipm bellum e mars sicut smo mercurius utinam quod manifestu est
quod no sit deus tam no sit et bellu qd ul falso vocetur deus. Nisi forte
ille stelle sut hii dii quas eoz appellare nominibus

Interpretacio mercurii Jouis qui hermes dicitur et de marte quid valeret si felicitas daret pace per petuam

De appolline et dyana ceterisqz selectis diis quos partes mundi esse voluerunt

Nam stellam quandam vocant mercurii. quan
dam itidem marte. Sz ibi e et illa quam
vocant iouem Et tu eius mundus e iouis Ibi e qua vocant sat. xvi
uni et tu ei eam dant no paruam sbam omni videlicet seium. Ibi e et illa o
omni clarissima que ab eis appellatur venus. et tamen
eandem venerem ee ecia luna volut. Quamvis de illo
fulgentissimo sydere aput eos tamqu de malo aureo iuno
venus qz cotendant. Luciferu eni quida veneris quida
dicut ee iunonis. Sz ubi solet venus vincit. Nam
multo plures eam stellam veneri tribuut ita ut vix eoz
quisqz repiatur qui aliud opinetur. Quis aut no ride
at cu regem omni iouem dicant quod stella eius a stella
veneris tanta vincitur claritate tanto eni ee debuit ce
teris illa fulgencior quanto e ipe potencior. Respondent io sic videri quia illa
putatur obscurior superior e atqz a terris longe remocior. Si g superiorem
locum maior dignitas meruit quare saturnus ibi e ioue superior. An va
nitas fabule que regem ione facit no potuit usqz ad sydera puenire
Et qd no valuit saturnus i regno suo neqz in capitolio salte obtinere
puisse in celo. Quare aut ianus non accepit aliquam stellam. Si p
ptera quia mundus e et omia i illo sut. Et iouis mundus e et ht tu.
an iste cu suo copositus ut potuit. et pro una stella quam no ht inter
sydera tot facies accepit in terra. Deinde si pp solas stel
las mercuriu et martem ptes mdi putant ut eos deos
hre possint. qz utiqz sermo et bellu no sut ptes mdi
sed actus homi. Cur arieti et thauro et cancro et ca
priorni ceterisqz huius modi que celestia signa numerant
et stellis no singulis sed singla pluribus constant supi
us qz istis in summo celo phibent collocata ubi con
stancior motus inerrabilem meatu sideribus pbet
nullas aras nulla sacra nulla templa fecerunt. Nec
deos no dico inter hos selectos. sz ne inter illos q de
qui plebeios habuerunt. Quod etiam ipse varro opiniones suas
de diis pronunciauit ambiguas. Sequitur capitulum. xvii

Quare stelle nobis quorundam falsorum numinum appellantur ut e saturnus incipit mars venus itm Et quare stella incipit a stella quam venus ul lucifer dr superat

Quare saturnus appellatur planeta qui no potuit optinere capitolium et cur ianus stellam no ht que mundus ee dicitur. cu incipit mundum simuli dicunt stellam

Apollinē quāuis diuinatorē et medicū voluīt tñ ut ī aliqua parte mūdi statuerent ipm̄ eciā solem eē dixerūt dyanāqȝ ge-minā eius sil'r lunā et marꝫ psidem Unde et vir-ginē voluīt q̄ nichil pariat/ et iō ambos sagittas hrē/ q̄ ipa duo sydera de celo radios tras usqȝ ptendāt Vlcanū voluīt ignē mūdi/ neptunū aquas mūdi/ cere-rem hoc ē orcuꝫ terrenā et infimā ptem mūdi Liberꝫ et cererem ꝓponūt seminibꝫ ul' illuꝫ masculis ul' illā femi-nis ul' illuꝫ liquori illā vō ariditati seminū Et hoc utiqȝ totū refertur ad mūdū .i. ad iouē qui ꝓpterea dic-tus ē progenitor genitrixqȝ ꝑ omīa semina ex se emit-tet et in se recipet Quamquidem eciā mrēꝫ magnaꝫ eandem cererem voluīt/ quā nichil aliud dicūt eē quaꝫ terram eamqȝ phibent et iunonē/ et iō ei secūdas caus-rez tribuit cū tñ ioui sit dcm̄ · progenitor genitrixqȝ qz sedm̄ eos totus ipē mūdus ē iouis · Mineruā eciā q̄z eaꝫ hūanis artibꝫ ꝓposuerūt nec īuenerūt ul' eciā lunā eē dixerūt Vestamqȝ ipam ꝓpterea dearꝫ maximā putauerūt/ q̄ ipa sit terra/ q̄uis ignem mūdi leuiorem qui ptinꝫ ad usus homū facile nō violenciorē qualis vlcanus ē ei deputandū eē crediderūt/ Ac ꝑ hoc omēs istos selectos deos hunc eē mūdū voluīt in quibusdam ptes eius in quibusdā uniuersū Uniuersuꝫ sicut iouē ptes eius ut geniū ut matrem magnaꝫ ut solem ut lunā ul' pocius apolli-nē et dyanā et aliquā unū dm̄ res plures aliquā unā rē deos plures faciunt nā unus deus res plures sicut ipē iupit'. Et mūdus enī totus iupit' et solū celū iupit' et sola stella iupit' hētur et dr̄ idemqȝ iuno secūdarꝫ cāꝫ dnā et iuno aer et iuno tra et si venerꝫ vinceret iuno stella Similr' mīnua sūmus ether et mīnua eadē luna quā eē in etheris infimo limite existimant Unā vō rem deos plu-res ita faciunt et ianus ē mūdus et iupit' sic et iuno ē tra et mat' magna et ceres Et sic h' q̄ exempli grā comemorauī ita cetra nō exp-licant s; pocius implicant sicut impetus erratibūde opinionis impulerat ita huc atqȝ illuc hinc atqȝ illinc insiluīt et resiluīt Ut ipē var-ro de omnibus dubitare quā aliquid affirmare maluīt Que credibilior cā sit q̄ error paganitatis inoleuit · xviii ·

Nam trium extremorꝫ primuꝫ de dijs, ceteris, cū absoluisset librū In alto de dijs incertis dicē ingressus ait Cū in h' libello dubias de dijs opiniones posuero rephendi nō dēō Qui enī putabit iudicari oportē et po-sse cū audierit et faciet ipē Ego cicius pduci pos-sū ut primo libro q̄ dixi in dubitacōm reuocē q̄ī ut h' q̄ scribam omā ut ad aliquā dirigā sūmā Ita nō solū istū de dijs incertis sed eē illuꝫ de certis fecit incertū In tercio porro isto de dijs selectis postea q̄ꝫ ꝑlocutus ē q̄d existimauit ꝑloquendū theologia ꝑlocuturū putauit Ingressurus hinc ciuilis theologie va-nitates et insanias mendaces ubi eū nō solū nō ducebat veritas rerꝫ sꝫ eē maiorꝫ ꝑmebat auctas. De dijs inquit populi romani publicis quibus edes dedicauerūt eosqȝ pluribus signis ornatos notauerunt in hoc in hoc scribaꝫ ut xenophanes colopho-nius scribit quid putem nō quid cotendā ponaꝫ hoīs est enī h' opinari/ dei scire/ eō ꝑhensarꝫ ul' firmissime creditarꝫ · s; opinatarꝫ et dubitandarꝫ sermonē trepi-dus pollicetur/ dicturus ea q̄ ab hominibus instituta sunt neqȝ enī sic eē mūdū celū et terram celū sideribus

Cur arieti cancro tauro scorpioni ethiopis locū datū in celo demtpre tacōe apollinis medicū dyane de sole luna de vlca-no neptuno dyspite hbō cere ioue tra et de mat-re ptacōe ma-tris mag-ne

De mīnua vesta vlcano ioue ge-nio sole luna apolline dya-na iunone iuno tra cere-re

Quid dicat varro de dijs certis et in-certis de libellis o-pinionibus de dijs selectis et de naturali theol'

Quid dicat xeno-phanes colophanius q̄ addin ptinent q̄ ad hoīes de molet-re de ioue et q̄d phī adulan-do deos eē dixeru-nt

vel stellam ubi eā pone-ret · eandem vel sūmū etherem

quibus

vere ul' ī nō

fulgis trā seminibus

secundis

fulgiss tra seminibus

fertilem atq huius cetera sicut hanc totam molem atq naturam in quadam invisibili ac potenti regi administrari cetera animi stabilitate credebat ita potuit affirmare de iano quod mundus ipse esset aut de saturno in uenire quomodo et iouis pater esset et ioui regnanti subditus factus esset et cetera talia

De interpretacionibus quibus colendi satiui racio continetur. xix.

Dequibus credibilior redditur racio cum phibentur homines fuisse et uin cunque eorum ab hiis qui eos adulando deos esse uoluerunt Et eorum ingenio moribus actibus casibus sacra et solempnia constituta atque hec paulatim per animas hominum demoniis similes et ludicrarum rerum auidas irrepe do longe lateque uulgata ornantibus ea mendaciis poetarum et ad ea falla cibus spiritibus seducentibus facilius enim fieri potuit ut iuuenis impius uel ab impio patre interfici metuens et auidus regni patrem pelleret reg no quam id quod iste interpretatur ideo saturnum patrem a ioue filio superatum quod ante est causa que pertinet ad iouem quam semen quod pertinet ad saturnum Semen h ita Sicem esset numquam saturnus prior fuisset nec pater iouis esset Semper enim semen causam precedit nec umquam generatur ex semine Sed cum conantur uanissimas fabulas siue hominum res gestas uelut naturalibus interpretacionibus honorare etiam homines acutis simi tantas patiuntur angustias ut eorum quoque uanitate dolere cogamur Saturnum inquit dixerunt quicquid ex eo es sent soliti deuorare quod ea semina unde nascerentur redderet et quod illi pro ioue gleba obiecta est deuoranda significat inquid manibus humanis obrui ceptas serendo fruges antequam utilitas arandi esset in uenta Saturnus ergo dici debuit ipsa terra non semina Ipsa enim quodammodo deuorat que genuerit Cum ex ea nata semina in eam rursus recipienda redierint et quod pro ioue accepisse dicitur glebam quid hoc ad id ualet quod manibus hominum semen gleba coopertum est Numquid ideo non est ut cetera deuoratum quod gleba coopertum est Ita enim hoc dictum est quasi qui glebam opposuit semen abstulerit sicut saturno phibent oblata gleba ablatum iouem ac non potius gleba semen operiendo fecerit illud diligencius deuo rari Deinde isto modo semen est iupiter non seminis causa quod paulo ante dicebatur Sed quid faciant homines qui cum res stultas interpretantur non in ueniunt quid sapienter dicatur. Falcem habet inquit propter agriculturam certe illo regnante nondum erat agricultura et priora eius tempora phibentur sic idem ipse fabellas interpretatur quia primi homines ex hiis uiuebant seminibus que terra sponte gignebat an falcem sceptro perdito accepit Ut qui primis temporibus rex fuerat ociosus filio regnante fieret operarius laboriosus Deinde ideo dicit a quibusdam pueros ei so litos immolari sicut a penis affricanus et a quibusdam etiam maiores sicut a gallis quia omnium seminum optimum est genus humanum de hac crudelissima uanitate quid opus est plura dicere hoc potius aduertamus atque te neamus has interpretaciones non referri ad deum uerum uiuam incorpoream incommutabilemque naturam a quo uita in eternum beata poscenda est Sed earum esse fines in rebus corporalibus temporalibus mutabilibus atque mortalibus quod celum inquit patrem saturnus castrasse in fabulis dicitur hoc significat penes saturnum non penes celum se men esse diuinum ac perpeta quantum intelligi datur quia nichil in celo de semi nibus nascitur Sed ecce saturnus si celi est filius iouis est filius Celum enim esse iouem innumerabiliter et diligenter affirmant Ita ista que a ueritate non ueniunt plerumque et nullo impellente se ipsa subuertunt Chronon appella tum dicit quod greco uocabulo significat temporis spacium sine quo semen in fecundum quid non potest esse secundum hoc et alia de saturno multa dicuntur et ad semen omnia referuntur Sed saltem saturnus seminibus cum tanta ista potestate suffi ceret quid ad hoc dii alii requiruntur maxime liber et libera id est ceres de quibus

De saturno patre a filio suo ioue ex celso de regno interpretacione nominum predictorum saturni et de falce

De regnante saturno nondum agricultura fuit sed homines edebant que sponte tellus gignebat de penis et affricanis et de ei

rursus qd' ad semen attinet tanta dicat qui de satione dixerit
In cereris aut sacris p De sacris cereris eleusine xx
dicantur illa eleusinia q apud athenienses nobi
lissima fuerunt de quibus iste nichil interptat n q atti
net ad frumentum qd' ceres invenit et ad proserpinam
quam rapiente orco pdidit et hanc ipam dicit signifi
care fecunditatem seminum q cum defuisset quodam tpe eademq sterilitate tra
meret exortam ee opinionem q filiam cereris .i. ipam fecunditatem q a proser
pendo proserpina dicta eet orcus abstulerat et apud infera detinue
rat. que res cum fuisset luctu publico celebrata qz rursus eadem redijt
fecunditas proserpina reddita exortam ee leticiam et ex hoc solepnia con
stituta Dicit deinde multa in misterijs eius tradi q n ad frugum inve
tionem non pertineant De turpitudine sacrorum que libero celebrantur
Iam vo liberi sacra que liquidis seminibus ac per h non solum liquoribus xxi
fructuum quorum quodammodo pmatum vinum tenet Verum etiam semini
bus animalium prefecerunt ad quantam turpitudinem puenerint piget q
dem dicere pp sermonis longitudinem ez pp istorum superba hebetudine
non piget Inter cetera que pretermittere qm multa sunt cogor in ytalia con
petis quedam dicit sacra liberi celebrata cum tanta licencia turpitu
dinis ut in eius honore pudenda virilia colerent non saltem aliquan
tum verecundiore secreto sed in pppatulo exultante nequicia Nam h
turpe membrum per liberi dies festos cum honore magno plostellis impo
situm prius rure in copetis et usqz in urbem postea vectabatur In opido
autem lanuuino uni libero totus mensis tribuebatur Cuius
diebus omnes verbis flagiciosissimis uterentur donec illud
membrum per forum transvectum eet atqz in loco suo quiesce
ret Cui membro inhonesto matrem familias honestissimam
palam coronam necesse erat imponere Sic videlicet liber deus p
placandus fuerat pro eventibus seminum sic ab agris fascina
tio repellenda ut matrona facere cogeretur in publico
q nec meretrix si matrone spectarent pmitti debuit in
theatro pp hoc saturnus solus creditus non e sufficere seminibus
ut occasiones multiplicandorum deorum inmunda anima reperiret et ab uno non
deo vero inmundicie destituta ac pmultos falsos aviditate maioris
inmundicie prostituta ista sacrilegia sacra nominaret seseqz spurcorum de
monum turbis comolandam polluendamqz preberet De neptuno et sala
Iam utiqz habeat salaciam neptunus uxorem quam cia et venilia xxii
inferiorem aquam maris ee dixerunt Ut quid illi
adiuncta e et venilia n ut sine ulla causa necessariorum
sacrorum sola libidine anime prostitute multiplicaret invo
catio demonum sed proferatur interptacio preclara
et theologie q nos ab ista reprehensione reddita rone
conpescat Venilia inquit unda e q ad litus venit
Salacia q in salum redit Cur ergo dee fiunt due cum sit
una unda q venit et redit Nempe ipa e exestuans
in multa numina libido vesana Quamvis enim aqua non geminetur q it
et redit huius tamen occasione falsitatis duobus demonibus invitatis a
plius commaculatur anima q it et non redit Queso te varro vel vos q
tam doctorum hominum talia scripta legistis et aliquid magnum vos didicis
se iactatis interptamini Hoc nolo dicere secundum illam eternam incommutabilem
qz naturam qui solus e deus sz saltem secundum animam mundi et partes eius partem anime
mundi q maris pmeat deum nobis fecisse neptunum ut cuiqz tollerabi
lioris erroris est Ita ne unda ad litus veniens et in salum rediens
due sunt partes mundi aut due partes anime mundi Quis vestrum ita desipiat
ut hec sapiat Cur ergo nobis duas deas fecerunt nisi qz provisum est

De chronon satiro libero libera cerere eleusinia proserpina orco et de sacris et solepnis istorum

De plostellis idem pl conpetis libero saturno de opido lanuuino de satione de de coris de pudendis membris

De salacia inferiore aqua maris quam uxorem neptuni ee dicit et de venilia quam dicatur et inlutacione demonum

quos deos esse vos existimatis

a sapientib9 maiorib9 nr̄is / nō ut dij plures nos regerēt sed ut ea q̄ ist
vanitatib9 et falsitatibus gaudent plura noīa demonia
possiderēt. Cur autē illa salacia p hanc interp̄tatōem iferiorē
maris p̄tē qua viro erat subdita pdidit nāqꝫ illā mō, cū
refluentem fluctū eē p̄hibetis in sup̄ficie posuistis. An
quia veniliā pelicē accepit irata suū maritū desup̄ius
exclusit. De t'ra quā varro deā eē cōfirmat eo q̄ ille ani
mus mūdi q̄d op̄inat deū eē hac corpis sui infimā p̄tē per
Nempe vna est meet eiqꝫ vim diuinā impartiat. xxiij.
t'ra quā plenā quidē videm9 aīalibus
suis. veruntamen ipām magnū corpus i elemētis
mūdiqꝫ infimā p̄tē. Cur eā nolūt deā. an q̄ fecūda ē. Cur g° nō magis
hoīes dij sūt qui eā fecūdiorē faciūt excolendo. sꝫ cū arant nō cū adorāt
sꝫ p̄s aīe mūdi inquiūt q̄ p illā p̄meat deā facit. q̄si nō euidencior sit in
hoīb9 aīa q̄ utrū sit nulla fit q̄o. et tū hoīes dij nō h̄ent. et q̄d est
grauit' dolendū hijs qui dij nō sūt. et quib9 ipi meli
ores colendis et adorandis mirabili et miserabili
errore subdūtur. Et certe idem varro in eodē de dijs se
lectis libro tres eē affirmat aīe gradus in oī vniu'sa
q̄ꝫ nā / vnū q̄ oēs p̄tes corpis q̄ viuūt transit / et non
h̄t sensū. sꝫ tm̄ ad viuendū valitudinē. Hanc vim in
nrō corpe p̄manē dicit in ossa vngues capillos sic
in mūdo arbores sine consensu alunt' et crescūt et mō quodā suo viuūt
Scdm gradū aīe in quo sensus ē hanc vim p̄uenīre in oculos aures na
res os tactū. Terciū gradū eē aīe summū q̄d vocatur anim9 i quo
intelligentia p̄eminet. h' p̄ter hoīez oēs carē mortales. Hanc p̄tē aīe
mūdi dicit deū / in nobis autē geniū vocari / eē autē i mūdo lapides ac
t'ram quā videm9 / quo nō p̄manat sensus et ossa et vngues / oculis
v° solem lunā stellasqꝫ sentim9. quibusqꝫ ip̄e sentit sensus eē eius eth
era. porro animū eius vim q̄ꝫ p̄manat in astra ea q̄ꝫ facē deos et p ea q̄
in t'rā p̄manat deā tellurē. Quod autē inde p̄manat i mare atqꝫ oc
eanū deū eē neptunū. Redeat g° ad hac quā theologiā nālem putat
quo velut requiescendi cā ab hijs ambagibus atqꝫ anfractibus fatigat9
egressus ē. Redeat inquā redeat ad ciuilez. h' eū adhuc teneo / tantis
p̄ ago / de hac nōdū dico si t'ra et lapides nr̄is sūt ossibus et vnguib9
siles / sili eos intelligēciā nō h̄re sicut sensu carent. Aut si ideo h̄re
dicūt' ossa et vngues nr̄a intelligēciā. quia i hoīe sūt qui h't i tellige
ciā tam stultū esse qui hos i mūdo deos dicit. Quam stultus qui i nob
ossa et vngues hoīes dicit. Sꝫ h' cū p̄hīs fortassis agenda sūt. Nūc
autē istū adhuc polliticū .i. ciuilē nolo. fieri enī p̄t / ut lꝫ i illā nālis
theologie veluti libertatē caput erigē paululū voluisse videatur tm̄ ad
hunc librū v'sans. et se i illo v'sari cogitans. cū et inde respexit. Et
h' p̄ptea dixerit ne maiores eius sine alie ciuitates tellurē atqꝫ neptu
nū inanit' coluisse credant'. Sꝫ h' dico p̄s anim mūdani
in qua p̄ t'raz p̄meat / sic vna ē t'ra. Cur nō vnā eē fecit
deaz quā dicit eē tellurē. q̄d si ita fecit ubi erit orcus
fr' iouis atqꝫ neptuni quē ditē p̄rez vocant. ubi eius
cōiux p̄serpina. q̄ scdm aliā in eisdē libris positā opiōz
nō t're fecūditas sed p̄s inferior p̄hibet'. Quod si dicūt tam
mūdani anī mūdanā p̄tē cū p̄meat t're p̄tez supiorē ditē p̄rez facē
deū. cū v° inferiorē proserpinaz deam / tellus illa q̄d erit.
ita enī totū q̄d ip̄a erat i duas istas p̄tes p̄tes deosqꝫ di
uisū ē ut ip̄a t'cia que sit aut ubi sit inueniri nō possꝫ. Nisi
quis dicat sil' istos deos orcū atqꝫ p̄serpinā vnā deam eē tellurē et nō
eē iam tres. sꝫ aut vnā aut duos. et tres tū dicūt' tres h̄ent' tres colūt'

Notes in the margin:

[red:] De errore varronis circa aīaz et p̄tes mūdi et circa falsos deos et quos veros eē putant et circa deas veniliā et salaciā et eaz interp̄tacōe

Varro de dijs selectis de tribus aīe seu animi gradib9 de sensu gemo sed suiz errore

[red:] Varro relicta theologia nāli et ciuili in aīa sensit d' aīa mūdi neptūo tellure. et q̄d dicē vnā deā t nō h̄ent deo orco dito proserpina et talibus

aris sine delubris sine sacris simulachris sacerdotib9 sine et p hec etiā
fallacibus ꝯstitutā natā cō stuprantib9 demonib9 sine. ad hunc videatur
quā pte terre pmicet et ꝑs inuidant animi ut deū faciat tellumonē Non
inquit sed vna eademqȝ terra hȝ geminā vim et masculinā q semina pdu
cat et femininā q recipiat atqȝ nutriat/inde a vi feminine dictā ee
tellurē amasculi tellumonē Cur g° pontifices ut ipē indicat additis
quoqȝ alijs duob9 quatuor dijs faciunt rem diuinā telluri tellumoni
altori rusori de tellure et tellumone iam dcm̄ est
altori quare qd' ex terra inquid aluntur oiā que nata sūt
Rusori quare quia rursus inquid cuncta eodē reuoluūt

Quid stultū varro sentiat de muneribus tellure tellumone altore rusore ione iunone et eorū ptāte

De telluris cognominibus eorumqȝ significationib9 que etsi erāt multarum rerum indices nō debuerūt multorum deorum firmare opiōnes. c. xxiiij.

Debuit g° vna terra ꝑpter istā quatē geminā vim quatuor hēre cogno
mina nō quatuor facere deos sicut tot cognominibus unus iupiter et
tot cognominibus vna iuno in quib9 oibus vis multiplex ee dr
ad vnū deū uel vnā deā ptinens nō multitudo cognominum deorum etiā multi
tudinē faciens Sed pfecto sicut aliquā etiā ipās vilissimas feminas earum quas
libidine quesierunt tedet penitetqȝ turbarum sic aiām vilem factam et i
mūdis spiritib9 ꝯstitutā deos sibi multiplicare quib9 contaminanda psterneret
sicut plurimū libuit sic aliquā et piguit Nam et ipē varro qsi de ipa tur
ba verecundatus vna deā vult ee tellurē eandē inquit dicunt matrem ma
gnā qd' tympanū hēat significari ee orbem terre qd' tur
res in capite oppida q sedens fingatur circa eā cū omnia
moueantur ipam nō moueri q gallos huic dee ut
seruirent fecerunt/significari qui semine indigeant terra se
qui oportere/in ea quippe oiā repiri q se aput eā iac
tant pcipit inquit qui terrā colunt ut sedeant semper eē
eē qd' agant/Cymbalorum sonitus ferramentorum iactandorum
ac manuum et eius rei crepitus in colendo agro q
sit significatur ideo aere q eam antiqui colebant aere anteqȝ ferrum
eēt inuentū. Leonē inquit adiungūt solutū ac mansuetū ut ostendant
nullū genus ee terre tam remotū ac vehementer ferū qd' nō subigi coli
qȝ conueniat Deinde adiungit et dicit tellurē matrem et noibus pluribus
et cognominibus qd' noiarent deos existimatos ee cōplures Tellurē
inquit putant ee opem q ope fiat melior matrem q plurima pariat. mag
nā q cibū pariat. ꝓserpinā q ex ea proserpant fruges. Vestā q vestiat
herbis. sic alias inquid nō absurde ad hanc reuocant/Si g° vna
dea ē que quidē consulta veritate nec ipā ē/interim quid itur i multas
cū inunus sint ista multa noiā. Non tam dee multe q noiā. sȝ eorundē inna
lorum auctoritas deprimit et eundē varronē post hanc sinat trepidare compel
lit. Adiungit enī et dicit cū quib9 opinio maiorum de hijs deab9 q plu
res eas putarit ee/nō pugnat. Quo nō pugnat cū valde aliud
sit vnā deā noiā hēre multa aliud ee deas. sed pot inquid fieri ut eadē
res et vna sit. et in ea quedā res sint plures Conce
de ut in vno hoie ee res plures nūquid ideo et hoies
plures sic i vna dea ēē res plures. nūqd ideo et deas p
lures Verū sicut voluit diuidant conflent multiplicent
replicent implicent. Hec sūt telluris et matris magne
pclara misteria. vnū oiā referuntur ad mortalia semina et exercendā agri
culturā Itā ne adhec relatum et hunc finē hēntia tympanū turres
gallū iacto insana mēbrorum/Crepitus cymbalorum cōficto leonū vitā cui
q pollicetur eternā Itā ne ꝓpterea galli abscisi huic magne dee seruiunt
ut significet qui semine i digeant terram sequi oportere quasi nō eos ipa po
tius semine faciat indigere Vtrū enī sequendo hanc deam cū in

Interpretacio dee telluris sine matris magne scdm opinionē varronis et de allegoria deorum

Confutatio bti augustini cōtra varronē de falsa opiōe iuniū et rerum

digerant semē accipiūt. an potius sequēdo hanc deam cū hēant semē a-
mittūt. hoc interpretati ē an detestati. Nec attendit q̄ntū maligni demo-
nes p̄ualuerit qui nec aliqua magna hys sacris polliceri ausi sūt et tā
crudelia exige potuerūt. Si dea t̄ra nō eēt man[us] ei hoīes operando nō in-
ferrent ut semina cōsequerent' per illā nō sibi seuiendo ut semīa p̄derent
p̄ illā/ si dea nō eēt ita fecūda fieret manib[us] alienis ut nō cogeret hoīez
sterilem fieri manib[us] suis. Jam q' in libri sacris honesta matrona pudēda
virilia coronabat spectante multitudine/ ubi rubens et sudans si ē ulla fr-
ons in hominibus/ adstabat forsitan et maritus/ et q' in celebratiōe nuptiaz
sup̄ priapi scapū noua nupta sedē iubebatur longe cōtēptibiliora atqz le-
uiora sunt p̄ ista turpitudine crudelissima uel crudelitate turpissima. Ibi
demoniacis ritibus sic utrqz sexus illuditur ut neuter suo
vulnere p̄imatur. Ibi fascinatio timetur agroz. hinc
membroz amputatio nō timetur. Ibi sic dehonestatur noue
nupte v̄ecundia ut nō solū fecūditas. sed nec v̄ginitas a-
dimatur. Hic ita amputatur virilitas ut nec conuertat'
in feminam nec vir relinquatur.

De festis sacris in infestis libri priapi et de alys eq̄ turpibus

Quaz interpretatiōnū de abscisione actis grecoz sapientiū doctrina repit
xxv

Et Actis ille nō ē commeoratus nec eius ab isto interp̄tatio requisita ē maritus dilec-
tionis meōriaz gallus abscidit. Sed docti greci atqz sapiētes
nequaq̄ rom tam sctam p̄clarāqz tacuerūt. propt' v̄enalē
quippe faciē uire q̄ ētiā ē tempoibus pulcior. porphyrius phūs nobilis actim
tum flores signare phibuit et ideo abscisū. q' flos decidit an̄ fructū nō
ergo ipm̄ hoīem ul' q̄i hoīez q̄ ē vocatus actis. sed virilia
eius flori cōparauerūt. Ipa quippe illo viuēte deciderūt
jmmo v̄o nō deciderūt neqz decerpta sed plane discerpta
sunt. Nec illo flore amisso quisq̄ postea fructus s̄z p̄pon[us] ea
eius sterilitas cōsecuta ē. Quid g° ipe reliquus et qd
quid remansit absciso quid eo significari dr̄ quo refert'
que interp̄tatio inde profertur. An h̄ frustra moliendo
nichil qz inueniendo p̄suadent illud potius eē credendū q̄
de hoīe castrato fama iactauit l̄riisqz mandatū ē. Merito hinc ad-
uersatus ē varro nō neqz h̄ dicē voluit. Non enī hoīez doctissimū latuit.

De sapiā grecoz et phoz et interpretatio phorphiri phī nobil' de acti et de varrone et alys

decerpta

Item qz de mollibus eidē mr̄i ma- gne cōtra omēz viroz mulierūqz v̄ecūdiā cōsecratis
De turpitudine sacroz mr̄is magne. xxvi

qui usqz in hesternū diem madidis capillis facie de albata fluentib[us]
membris incessu femineo per plateas vicosqz cartaginis etiā a p̄plis
unde turpit' viuerent exigebant nichil varro dicē voluit. nec vnsq̄
me legisse cōmemini. defecit interp̄tatio erubuit rō cōticuit orō. Vicit
mr̄is magne omēs deos filios nō numinis magnitudo sed criminis. huic
monstruositas compatur. Ille in simulacris habebat
solam cōpatur deformitatē. ista in sacris deformitatē et
crudelitatem. Ille membra in lapidibus addita h̄ in hoīb[us]
p̄dita. hoc dedecus tot iouis ipius ut tanta stupra
nō vincit. Ille inter femineas corruptelas vno ganymede
celū infamauit. Ista tot mollibus p̄fessis et pu-
blicis et inquinauit t̄ra et celo fecit iniuria. Saturnū
fortasse possem[us] huic in isto gnē turpissime crudelitatis sive cōferre t
siue p̄ferre qui p̄rem castrasse p̄hibetur/ Sz in saturni sacris hoīes alienis
manib[us] potius occidi quā suis abscidi potuerūt. Deuorauit ille filios
ut poete ferūt et physici interp̄tant' q' uoluit ut aūt hystoria prodit,
necauit. sed q' ei penī suos filios sacrificarūt nō recipe romani. At v̄o
ista magna deoz mat' etiā romanis templis castratos i[n]tulit atqz istā
seuiciā moreqz s̄uauit credita uires adiuuare romanoz exsecando virilia
viroz. Quid sūt ad h̄ malū furta mercurii furta veneris lasciuia stupra at tur

huic mōstro nec iā mostitas compatur

De magna mr̄e deoz de decore iouis et ganymedis et turpitudine saturni mercurii veneris et hoz si

pitudīnes cētoꝝ (quē ꝓferremꝰ de libris) n̄ cottidie cantarēt et saltarētur
in theatris. ſȝ hec quid ſūt ad tm̄ malū cuiꝰ magtudo magne mat̄ tm̄o
cōpetebat pſerti q̄ illa dicūt̄ apoetis ee̅ cōficta q̄i poe
te id eciā finxerint q̄ ea ſint dijs grata et accepta ut g̃
caneātur ul̄ ſcberentur ſit audacia ul̄ petulancia poeta
rū ut vō diuīs rebus et honoribus eadem imperātibus
extorquētibus numibus addentur quid ē nisi crimen de
oꝝ Jmmo vō cōfessio demonioꝝ et decepcio miseroꝝ
Verū illud qd̄ absāloꝝ cōsecratōe mat̄ deū coli meruit
nō poete finxerunt ſed horrē magis quā canēre maluerunt
selectis q̄ſq̄ cōsecrandus ē ut post mortē viuat beate quibꝰ cōsecratus
aū mortē honeste nō pt̄ viuē tā fedis ſupsticioibꝰ subditꝰ ⁊ immūdis de
monibꝰ obligatus Cȝ h̄ omnia in quid referūt̄ ad mūdū videat ne pocius
ad imūdū quid ante nō pt̄ referri ad mūdū qd̄ ee̅ demōstrat̄ i mūdo
nos aū aīm quimꝰ qui vā religione cōfisus nō tamq̄ deū ſuū adoret
mūdū ſed tamq̄ opus dei ꝑ deū laudet mūdū et mūdanis ſurdibus
expiatis mūdus ꝑueniat ad deū qui cōdidit mūdū Jstos vō deos selec
tos videmꝰ clarius innotuisse q̄ ceteros Non tū ut illoꝝ illustrarēt
merita ſed ne occultarent obꝓbria. vnde magis eos hoīes fuisse credi
bile ē. ſicut nō ſolū poetice lr̄e vīri ee̅ hystorice tradiderūt Nam qd̄
virgilius ait / Primus abethero venit ſaturnꝰ olimpo
Arma iouis fugiens et regnis exul ademptis Et c̄
q̄ ad hanc rē ꝑtinencia cōsequeter tota de hoc hystoria
mernus euhemerus pandit textus hystoria qua ennius
in latinū uitit eloquiū Vnde quia plima posuerūt qui
con̄ hm̄oi errores aū nos ul̄ greco ſmone ul̄ latine
ſcripserūt ideo in placuit i morari Ipas physiologias
cūȝ cōsideo quibꝰ docti et acuti hoīes ad res hūanas
conātur vertē res diuinas nich̄ video nisi ad tp̄alia terrenaq̄ potuisse
opa nām q̄ corpeā. uel eciā si inuisibilem tamē mutabilē pocius ſe re
uocari q̄ nullomō ē verus deus. h̄ aūt si ſaltē religiositati cōgruis
significacionibus agetur eet quidem dolendū nō hijs verū deū ānūciari
atq̄ ꝑdicari. tū aliq̄ mō ferendū tū feda et turpia nō fieri nec
iuberi At nūc cū pro deo vō quo ſola aīa ſe inhabitante ſit felix ne
phas ſit colē et corpus aūt aīam. quāto magis nepharīu ē ista ſic co
lere ut nec salutē nec decus hūanū corpus aūt aīa colentis obtine
atur Quāobrem ſi teplo ſacdote ſacficio qd̄ vō deo debetur cola
tur aliqd̄ elemētū mūdi ul̄ creatꝰ aliquis ſpūs eciā nō i mūdus et
malus Non iō malū ē q̄ illa mala ſūt quibꝰ colit. ſed q̄ illa ta
lia ſūt quibꝰ ſolus ille colendꝰ ſit cui talis cultꝰ
seruitꝰ q̄ debet Si aūt stoliditate ul̄ monstruosita
te symulachroꝝ ſacrificiis homicidioꝝ coronacōe virilium
pudendoꝝ mercede stuproꝝ ſectione mēbroꝝ abscisione
genitalium cōsecracōe molliū festis impuroꝝ obscē
noꝝ q̄ ludoꝝ vnū verū deū .i. omnis aīe corpisq̄
creatorē ſe colē quisq̄ cōtendat nō ideo peccat q̄ illū
ē colendꝰ quē colit ſed quia colendū nō ut colendꝰ
ē colit / qui nō et rebus talibꝰ .i. turpibus et ſcelestis et
nō deū verū .i. aīe corpisq̄ factorē ſȝ creaturā q̄uis nō
viciosā colit ſiue illa ſit aīe ſiue corporis ſiue aīa ſil̄ et corpus bis pec
cat in deū qd̄ et ꝓ ipō colit q̄ nō ē ipe. et talibꝰ rebꝰ colit qualibus
nec ipe colendus ē nec nō ipe. ſȝ hij qui nā mō .i. quā turpit̄ nepharie
q̄ coluerint in ꝓmptu ē. quid aūt uel quos coluerint eet obscurū nisi eoꝝ
testaret̄ hystoria ea ipaq̄ feda et turpia cōfitent̄ numibꝰ terribilit̄ exi

De turpibus et fallaciis poetaꝝ cultura deoꝝ ymo pocius demonioꝝ et quid senserint de mūdo qui non deus ē ſed opꝰ dei

Qz dij selecti hoīes fuerūt ſicut alij ſcdm hystorias fabulas de virgilio homero ennio et physiologi

Qz ſolus verus deus factor ſeu creator aīe corpisq̄ colēdus ſit et malū nō ſit coli que ad eū ꝑtinent ſȝ et h̄ peccatū ē qui pro ipō colit qd̄ nō est ipe

gentib9 reddita Vnde remotis constat ambagib9 nepharios demones atq
i mudissios spus ac omi civili theologia et i insendis stolidis ymaginib9
et p eas possidendis ee stultis cordib9 imitatus De figmentis phisiolo
goz q nec vam diuinitate colut nec eo cultu q colenda e va diuitas xxviij.

Quid igr valet q vir doctissim9 et acutissim9 varro velut subtili disputacoe omes hos deos in celu et tra redire ac referre conatur no pt fluit de manib9 resiliunt labunt et deci dunt Dicturus em de feminis hoc e deabus qm iqnt ut pmo libro dixi de locis duo sut pncipia deoz am adusa de celo et tra aquo dii pti dicitur celestes pti terrestres ut i supiorib9 incipiz feciam9 a celo cu dixi9 de iano quem alii celu alii dixerut ee mundu sicut de feminis scebendi faciam9 inicium a tellure Sencio qm molestia tale ac tm paciat ingeniu ducit em quadaz roe verisimili celu ee qd faciat traqz paciat Et io illi masculina vi tribuit huic feminea et no attedit eu pocius ee qui hec facit q utruqz fecit Hinc et samochra cu nobilia misteria in supiore libro sic intptat eaqz se que nec suis nota sut scebendo expositurum eisqz missurum qi religiosissime pollicet. Dicit em se ibi mlt indiciis collegisse in simulachris aliud signare celu aliud tra aliud exempla rez quas plato appellat ydeas. celu iove tram iunone ydeas mi nerua3 vult intelligi Celuz aquo aliquid fiat traz qua fiat ex° sm qd fiat Qua in re omitto dice q plato illas ydeas tanta vi hre dicit ut scdm eas no celuz aliquid fecerit sed ee celu fcm sit. hoc dico istu i hoc libro selectoz deoz rom illa triu deoz qb9 qi cuncta co plexus e pdidisse Celo em tribuit masclos deos fe minas tre Jupit int quas posuit mynuua qm sup ipm ce lu an posuerat. Deinde masclus deus neptun9 i mari e qd ad tram pocius qua ad celu ptinet. Dispater t postremo qui grece pluton dr. ec ipe masclus fr am boz terreu9 deus ee phibet supiore tra tenes i inferiore hns pserpina co iugem Quo go deos ad celu deas ad tra referre conatur Quid so lidu quid costans qd sobriu quid diffinitu hz disputacio Ille e autez tellus inicium deaz mat .s. magna aput qua mollium et abscisoz seseqz secancium atq iactancium insana pstrepit turpitudo Quid go qd dr cu put deoz ianus caput deaz tellus nec ibi facit vnu caput error nec h sanu furor Cur h frustra referre nititur ad mundu q et si possint possit pro deo vo mundum mundus vero nemo pius colit et tn eos nos h posse vitas aperta co uicit Et ferant h pocius ad hoies mortuos et ad demones pessimos et nlla qo rmanebit

Quid dicat varro de pncipiis deoz viroz celi et tre feminis et deab9 de iano tellure et de samochra cu misteriis et rez exempl is

Q plato mult in telligi ydeas mynuu et rez exepla celu iovez traz iunone et de vi ydeaz dedis selectis

platone proserpentina et unotel lure

De doctrina varronis dicit theologia i nlla sipte ocordat xxviij

Deniqz omnia q ab eis extistoz deoz theologia velut physicis rationibus referu tur ad mundu qua sine ullo scrupulo saclege opinionis deo pocius vero qui fecit mundu omnis aie et ois corpis coditori tribuat ad utrum9 hoc modo nos deum colimus no celu et traz quib9 duab9 ptib9 mundus hic costat nec aiaz ul aias pmnetia qcuqz diffusas sed deum qui fecit celu et traz et oia q i eis sut qui fecit omnez aiam sine quocuqz modo viuentem et sensus ac ronis ex pertem sine ecia sencientem sine ee intelligentem et ut iam incipia illa vni9 et veri dei opa pcurrere ꝑ que isti sibi dum qi honeste conantur sacra tur pissima et scelestissima intptari deos multos falsos qz fecerunt rc rc

De sacrilegii opinione platonis de ordine falsoz deoz et q ea q diis attribuit ad hoies mortuos et ad demones ptinet

Q omnia q phisiologi ad mundum partesqz ipsius retinent ad vnum verum deum referre debuerunt rc xxix.

Ille deus colitur qui naturis a se creatis et subsistendi et movendi initia finesque constituit. Qui rerum causas habet novit atque disponit. Qui vim seminum condidit. Qui rationalem animam quod dicitur animus quibus voluit viventibus indidit. Qui sermonis facultatem usumque donavit. Qui munus futura dicendi quibus placuit spiritibus impartivit et per quos placet ipse futura predicit et per quos placet malas valitudines pellit. Qui bellorum quoque ipsorum cum sic emendandum et castigandum est genus humanum exordiis progressibus finibusque moderatur. Qui mundi huius ignem vehementissimum et violentissimum pro immense nature temperamento et creavit et regit. Qui universarum aquarum creator et gubernator est. Qui solem fecit corporalium clarissimum luminum eique vim congruam et motum dedit. Qui ipsis etiam inferis dominationem suam potestatemque non subtrahit. Qui semina et alimenta mortalium sive arida sive liquida naturis competentibus attributa substituit. Qui terram fundat atque fecundat. Qui fructus eius animalibus hominibusque largitur. Qui causas non solum principales sed etiam sequentes novit atque ordinat. Qui lune statuit modum suum. Qui vias celestes atque terrestres locorum mutationibus prebet. Qui humanis ingeniis que creavit etiam scientias artium variarum ad adiuvandam vitam naturamque concessit. Qui coniunctionem maris ac femine ad adiutorium propagande prolis instituit. Qui hominum cetibus quem focis et luminibus adhiberent ad facillimos usus munus terreni ignis indulsit. Ista sunt certe que diis selectis per nescio quas physicas interpretationes vir acutissimus atque doctissimus Varro sive que aliunde accepit sive que ipse coniecit distribuere laboravit. Hec autem facit atque agit unus verus deus. Sed sicut deus ubique idem totus nullis inclusus locis nullis vinculis alligatus in nullas partes sectilis ex nulla parte mutabilis implens celum et terram presente potencia non indigente natura. Sic itaque administrat omnia que creavit ut etiam ipsa proprios exercere et agere motus sinat. Quamvis enim nichil esse possint sine ipso non tamen sunt quod ipse. Agit autem multa etiam per angelos sed non nisi ex se ipso beatificat angelos. Ita quamvis propter aliquas causas hominibus mittat angelos non tamen ex angelis homines sed ex se ipso sicut angelos beatificat. Ab hoc uno et vero deo vitam speramus eternam.

Marginal notes: spirantibus — Assercio veri dei et mirabilium operum eius. — Quod solus verus deus animarum fuerit quod tradit Varro diis selectis et physicas interpretationibus et ipse solus deus ubique totus sit.

Qua pietate discernat a creaturis creator ne pro uno tot diis colatur quot sunt opera unius auctoris. xxx.

Habemus enim ab illo preter huiusmodi beneficia que ex hac de qua nonnulla diximus administratione nature bonis malisque largitur magnum et bonorum proprium magne dilectionis indicium. Quamquam enim quod sumus quod vivimus quod celum terramque conspicimus quod habemus mentem atque rationem qua eum ipsum qui hec omnia condidit inquiramus nequaquam valeamus actioni sufficere gratiarum tamen quod nos oneratos obrutosque peccatis et a contemplatione sue lucis aversos ac tenebrarum id est iniquitatis dilectione cecatos non omnino deseruit misitque nobis verbum suum qui est eius unicus filius quo pro nobis in assumpta carne nato atque passo quanti deus animam hominem penderet nosceremus atque illo sacrificio singulari a peccatis omnibus mundaremur eiusque spiritu in cordibus nostris dilectione diffusa omnibus difficultatibus superatis in eternam requiem et contemplationis eius ineffabilem dulcedinem veniremus que corda quot lingue ad agendas ei gratias satis esse contenderint.

Marginal note: Quod solus verus deus angelos beatificat mittat homines facit et beatificat et quid quod sumus et quid quid est per eum.

Quibus proprie beneficiis dei excepta generali largitate sectatores veritatis utantur. xxxi.

Hoc misterium vite eterne iam inde ab exordio generis humani per quedam signa et sacramenta temporibus congrua quibus oportuit per angelos predicatum est. Deinde populus hebreus in unam quandam rem publicam que hoc sacramentum ageret congregatus est. Ubi per quosdam scientes per quosdam nescientes id quod ex adventu christi usque nunc et deinceps agitur prenunciaretur

Marginal note: De uno filio dei qui carnem assumpsit et passus sunt de angelis et prophetis hebreorum de eorum tabernaculis et ritibus

esse venturum. Sparsa etiam postea eadem gente per gentes propter testimonium scripturarum quibus eterna salus in christo futura predicata est.

Quod sacramentum redemptionis christi nullis retro temporibus defuerit semperque sit diversis significationibus predicatum. xxxii.

Omnes enim non solum prophetie que in verbis sunt nec tantum precepta vite que mores pietatemque conformant atque illis litteris continentur verum et sacra sacerdocia tabernaculum sive templum altaria sacrificia cerimonie dies festi et quidquid aliud ad eam servitutem pertinet que deo debetur et grece proprie latria dicitur ea significata et prenunciata sunt que propter eternam vitam fidelium in christo et impleta credimus et impleri cernimus et implenda confidimus.

Quod per solam christianam religionem manifestari potuit fallacia spirituum malignorum de hominum errore gaudencium. xxxiii.

Per hanc ergo religionem unam et veram potuit aperiri deos gencium esse inmundissimos demones sub defunctarum occasionibus animarum vel creaturarum specie mundanarum deos se putari cupientes et quasi divinis honoribus eisdem scelestis ac turpibus rebus superba impuritate letantes atque ad deum verum conversionem humanis animis invidentes. Ex quorum inmanissimo et impiissimo dominatu homo liberatur cum credit in eum qui prebuit ad exurgendum tante humilitatis exemplum quanta illi superbia ceciderunt. Hinc sunt non solum illi de quibus multa iam diximus et alii atque alii similes ceterarum gencium atque terrarum sed etiam hii de quibus nunc agimus tamquam in senatum deorum selecti sed plane selecti notabilitate criminum non dignitate virtutum. Quorum sacra varro dum quasi ad naturales rationes referre conatur querens honestare res turpes quo modo hiis quadret et consonet non potest invenire quoniam non sunt ipse illorum sacrorum cause quas putat vel potius vult putari. Nam si non solum ipse verum eciam quelibet alie huius generis essent quamvis nichil ad deum verum vitamque eternam que in religione querenda est pertinerent tamen qualicumque de rerum natura reddita racione aliquantulum mitigarent offensionem quam non intellecta in sacris aliqua velut turpitudo aut absurditas fecerat sicut in quibusdam theatrorum fabulis vel delubrorum similitudine absolvit sed theatrorum potius similitudine delubra dampnavit. Tamen utcumque conatus est ut sensum horribilibus rebus offensum velut naturalium causarum reddita ratio deliniret.

De latria veri dei qui suos servitores ab erroribus et dominatu falsorum deorum et demonibus liberat

misteriis facere conatus est ubi non theatra delubrorum

De libris Nume pompilii quos senatus ne sacrorum cause quales in eis habebantur innotescerent iussit incendi. xxxiiii.

Sed contra invenimus sicut ipse vir doctissimus prodidit de nume pompilii libris redditas sacrorum causas nullo modo potuisse tolerari nec dignas habitas que non solum lecte innotescerent religiosis sed saltem scripte reconderentur in tenebris. Iam enim dicam quod in tercio huius operis libro me suo loco dicturum esse promiseram. Nam sicut apud eundem varronem legitur in libro de cultu deorum terencius quidam cum haberet ad ianiculum fundum et bubulcus eius iuxta sepulcrum nume pompilii traiciens aratrum eruisset ex terra libros ubi sacrorum institutorum scripte erant cause in urbem pertulit ad pretorem. At ille cum inspexisset principia rem tantam detulit ad senatum. Ubi cum primores quasdam causas legissent cur quidque in sacris fuisset institutum nume mortuo senatus assensus est eosque libros tamquam religiosi patres conscripti pretor ut combureret censuerunt. Credat quisque quod putat immo vero dicat quod dicendum suggesserit vesana contencio quilibet tante impietatis defensor egregius. Me admonere sufficiat sacrorum causas a rege pompilio romanorum sacrorum institutore conscriptas nec populo nec senatui nec saltem ipsis sacerdotibus innotescere debuisse ipsumque numam pompilium curiositate illicita ad ea demonum pervenisse secreta que ipse quidem scriberet ut haberet unde legendo commoneretur. Sed tamen cum rex esset qui minime quemquam metueret nec docere aliquem nec delendo vel quoquo modo consumendo perdere auderet. Ita

liber varronis de numa pompilio de cultu deorum repertus aratro a bubulco iuxta sepulcrum nume mortuo terencii iuxta ianiculum qui cum lecti essent iussu senatus incensi sunt

q̄ scire neminē voluit ne hoīes nephaⁱa doceret violare aūt timuit ne
demones iratos hr̄et obruit ubi tutū putauit sepulchro suo ppinquare
aratrū posse nō credens Senatus aūt cū religiones formidaret dāp
nare maioꝝ et iō nume assentire cogeretur illos tn̄ libros tam pniciosos
eē iudicauit ut nec obrui rursus iuberet ne humana curiositas multo ve
hemencius rem iam pditā quereret sed flāmis aboleri nephanda monumē
ta Ut quia iam necesse eē existimabant sacra illa facere Tollerabilius erraret
causis eoꝝ ignoratis quā cognitis ciuitas turbaretur De ydromancia p
quā numa visisq̄ quibusdā demonū ymaginibus ludificabatur xxxv.

Nam et ipse numa ad quē nullus dei ꝓpheta nullus sanctus angelus
mittebatur ydromanciā facere compulsus est Ut in aqua videret
ymagines deoꝝ vel pocius ludificaciones demonū a quibus audiret quid
in sacris constituere atq̄ firmare debet Quod genus diuinacionis idē var
ro a persis dicit allatū quo et ipsū numā et postea pytagoram phm̄ vsum
fuisse commemorat Ubi adhibito sanguine eciā inferos phibet exsuscitari sciscitari
et negromanciā grece dicit vocari q̄ siue nigromancia
siue negromancia dicatur Adipsū est ubi videntur mortui
diuinare quibus h' artibus fiant ipsi viderint Nolo enī dicere
has artes eciā ante nostri saluatoris aduentū in ipsis ciuita
tibus gencium legibus solere phiberi et pena seuerissima
vindicari Nolo inquā hoc dicere fortassis enī talia tunc
licebant hys tn̄ artibus didicit sacra illa pompilius quoꝝ
sacroꝝ facta pdidit causas obruit ita timuit et ipse quod
didicit Quaꝝ causaꝝ proditos libros senatus incendit
Quid mihi ergo varro
sacroꝝ illoꝝ alias nescio quas causas velut phisicas interptatur quales si
illi libri habuissent non utique arsissent Aut et istos varronis ad cesarē pontificem
scriptos atq̄ editos patres conscripti similiter incendissent Quod ergo aquā eges
serit id est exportauit numa pompilius Unde ydromanciā faceret ydeo nym
pham egeriā coniugem dicitur habuisse quē ad modum in supradicto libro varronis
exponitur Ita enī solent res geste aspsione mendacioꝝ
in fabulas verti In illa igitur ydromancia curiosissimus ille rex
romanus et sacra didicit que in libris suis pontifices haberent
et eoꝝ causas quas preter se neminē scire voluit Itaq̄ eas ter
se orsū scriptas secum quodammodo mori fecit quū ita subtrahen
das hominū noticie sepeliendasq̄ curauit Aut ergo demo
num illic tam sordide et noxie cupiditates erant conscrip
te ut ex hys tota illa theologia ciuilis eciā aput tales
hoīes execrabilis appareret qui tam multa in ipsis sacris erubescenda susce
perant Aut illi omnes nichil aliud q̄ hoīes mortui pdebantur quos tam
prolixa temporis vetustate fere omnes populi gencium deos inmortales esse credi
derant Cum et talibus sacris id est illi demones oblectarentur qui se colendos
pro ipsis mortuis quos deos putari fecerant quibusdā fallacium miraculoꝝ
attestacionibus supponebant Sed occulta dei veri prouidencia factum est ut
et pompilio amico suo illis conciliati artibus quibus ydromancia fieri po
tuit cuncta illa confiteri pmitterentur, Et tamen ut moriturus incenderet ea
pocius q̄ obrueret admonere nō pmitterent qui ne innotescerent nec aratro
quo sunt eruta obsistere potuerunt nec stilo varronis quo ea que de hac
re gesta sunt in nostram memoriam puenerunt nō enim possunt quod nō sinuntur
efficere Sinuntur aūt alto dei summi iustoq̄ iudicio pro meritis eoꝝ quos ab
eis vel affligi tantū vel eciā subici ac decipi iustum est Quam vero pniciose
se vel a cultu vere diuinitatis aliene ille littere iudicate sint Hinc intelligi potest
q̄ eas maluit senatus incendere quas pompilius occultauit q̄ timere quod
timuit qui h' audere nō potuit Qui ergo vitam nec modo habere vult piam
talibus sacris querat eciā Qui aūt cū malignis demonibus nō vult habere
societatem nō supsticionem qua coluntur noxiā ptimescat Sed verā religionem

Hoc genus diuina
cionis varro a persis
esse dicit ydromā
ciam qua usus
sunt pytago
ras et demo
gromancia

Quare numa
pompilius nym
pham egeriam
coniugem dicitur habuis
se de demonibus
et miraculis que
deus fieri
permittit

qua ꝑdunt et vincunt agnoscat Explicit liber septim⁹ Incipiunt tytuli
libri octaui beati augustini episcopi de ciuitate dei Sequitur tex
Questione nālis theologie cū phis excellencioris sciē dis
cutienda I De duob⁹ phorum generibus .i. ytalico
et ionico eorumq; auctoribus II De socratica disciplina III De p̄
cipuo int discipulos socratis platone qui omem phiam triplici pticione
distrixit IIII Quod de theologia cū platonicis potissimū disceptandū sit quorum
opiōni omniū phorum postponenda sunt dogmata V De platonicorum sensu
in ea pte phie q̄ phisica nōiat VI Quanto excellenciores ceteris i log
ca .i. rōnali phia platonici sunt habendi VII Quod etiā i morali phia
platonici obtineant pncipatū VIII De ea philosophia que ad verita
tem fidei xpiane ꝓpius accessit IX Quod sit int phicas artes religio
si excellencia xpiani X Unde plato eā intelligēciam potuerit acquire
re qua xpiane sciencie ꝓpinquauit XI Quod et platonici licet de uno vero deo
bn̄ senserint multis tn̄ dijs sacra facienda censuerit XII De sentēciā platonis
qua diffiniunt deos nō eē nisi bonos amicosq; virtutū XIII De opinione
eorum qui rōnales aīas triū generum eē dixerunt .i. deorum in dijs celestib⁹
in demonib⁹ aeriis et in hoib⁹ terrenis XIIII Quod neq; ꝓp aeria corpa
neq; ꝓp supiora hītacula demones hoib⁹ antecellunt XV Quid de demo
nibus demonum apuleius platonicus sensit XVI An dignum sit eos spus ab
hoīe coli a quorum vicijs eē oporteat liberari XVII Qualis sit religio
in qua docet q̄ hoies ut comendent' dijs bonis demonib⁹ uti de
beant aduocatis XVIII De impietate artis magice que patrocinio in
titur spirituū malignorum XIX An credendū sit q̄ dij boni libencius
demonib⁹ quā hominib⁹ misceantur XX An demonib⁹ nuncijs et int
pretib⁹ dij utantur fallique ab eis aut ignorent aut velint XXI De a
bijciendo cultu demonum contra apuleium XXII Quid hermes tri me
gistus de ydolatria senserit et unde scire potuerit supsticiones egipti
as auferendas XXIII Quomodo hermes parentum suorum sit cōfessus er
rorem doluerit destruendū XXIIII De hijs que scīs angelis et bonis
hominibus possunt eē cōmunia XXV Quod oīs religio paganorum circa hoies
mortuos fuit impleta XXVI De modo honoris que xpiani martirib⁹ impendunt XXVII
Incipit liber VIII bti augustini epī de ciuitate dei De
qone nālis theologie cū phis excellencioris sciē discucienda I

NUnc intenciore nobis opus ē aīo multo quam
erat in supiorum solucōne qōnum et explica
cione librorum. de theologia quippe q̄ nālem vocant
nō cū quibuslibet hominibus non enim fabulosa ē vel
ciuilis hoc ē vel urbana vel theatrica quarum altera iactitat
deorum crimina altera indicat deorum desideria criminosiora
ac p hoc malignorum pocius demonum q̄ deorum sz cū phis
ē habenda collacio quorum ipm nomen si latine int
ptemur amorem sapie pfitetur. porro si sapia deus
ē p quē facta sunt oīa sic diuina auctas veritas q; monstrauit. verus
phus ē amator dei Sz quia res ipa cui⁹ hoc li
nomen nō ē in omnib⁹ qui in hoc noīe glariant neq; enim
continuo vere sapie sunt amatores quicumq; appellantur phi
pfecto ex omnib⁹ quorum sentēcias lrīs nosse potuimus eli
gendi sunt cū quib⁹ nō indigne questio ista tractetur
Neq; enim hoc ope omnis omniū phorum vanas opiones
refutare suscepi sz eas tm̄ que ad theologiam ptinent
quo vbo greco significari intelligimus de diuinitate
rōnem siue fmonem nec eas omniū sed eorum tm̄ qui cū et eē diuinitatē
et humana curare consenciant nō tn̄ sufficere i cōmutabilis dei cultū ad
vitam adipiscendā et post mortē btam Sed multos ab illo sane

Quod supsticiones sunt abiciende et vere religiones colende de phia et q̄ verus phus est amator et cultor dei

vno co͞ditoꝝ atq͞ȝ institutoꝝ ob eā cām colendos putat. hij vani et var
ronis opiōne veritatis ꝓpinquitate transcendunt. siquidē ille totā theo
logiam nālem usq͞ȝ ad mūdū istū visibilē ul' aīam eius extendere potuit.
isti vō sup͞ omēz aīe naturaz confitent' deū q nō solū
mūdū visibilem qui sepe celi et t'e noīe nuncupatur.
sed et omēz oīo aīaz fecerit. et qui rōnalem et itell
ectualem cuius gnīs aīā hūana ē ꝑticipatōe sui lu
minis i cōmutabilis et in corpei beatam facit. hos
phos platonicos appellatos a platone doctore vocabu
lo diriuato nullus qui hec ul' tenuit̄ audiuit ignorat. De
hoc igr̄ platone que necīa puti qm̄ existimo breuit'
attingam p'us illos co͞memorans qui eū in eodem gn̄e l'raꝝ tpe p'cesserunt.

De opinione varronis de theologia nāli de mūdo visibili ul' aīa et de the' inte llectuali

De duobus phoꝝ gn̄ibus .i. ytalico et ionico eoꝝq͞ȝ auctoribus .ij. Ferunt

Quantū enī attinet ad l'ras grecas que lingua int' ceteras gē
ciū claroꝝ hētur. duo phoꝝ gn̄a tradunt. vnū yta
licū ex ea pte ytalie. que quōdā magna grecia nuncupata
ē. Alteꝝ ionicū in eis t'ris vbi et nunc grecia noīata ē. ytalicū genus auctorē hunt pitagorā samiū a quo et
ferunt ipm̄ phie nomē exortū. Nam cū antea sapiē
tes appellarent' qui mō quodā laudabilis vite p'stare videbantur
Iste interrogatus quid profitet'. phm̄ se r'ndit .i. studiosū
ul' amatorē sapie. qm̄ sapientē ꝓfiteri arrogantissimū
videbatur. Ionici vō gen'is p'nceps fuit thales millesius
vnus illoꝝ septē qui sunt appellati sapiētes. s; illi sex
vite gn̄e distinguebant ex q̄busdā p'ceptis ad bn̄ viuen
dū acomodatis. Iste aut̄ thales ut successores et̄ ꝓpagaret
rez naz scrutatus suasq͞ȝ disputatōes l'ris mādās
eminuit mirateq͞ȝ ad mirabilis extitit q astrologie numēris
cōphensis defectus solis et lune et p'dicē potuit. Aquā tū putauit
rez eē p'ncipiū. et hinc oīa elemēta mūdi ipm̄q͞ȝ mūdū et que
i eo gignūt' existē. Nichil aut̄ huic opi qd' mūdo consideāto tamq̄
mirabile aspicimus ex diuina mente ꝓposuit. Huic successit anaxi
mander eius auditor mutauitq͞ȝ de reꝝ nā opiōez. nō enī ex vna
re sic thales ex hūore. sed ex suis ꝓp̄iis p'ncipiis. quasq͞ȝ res nasci pu
tauit. Que reꝝ p'ncipia singlaꝝ credidit eē i finita
et innūabiles mūdos gignē. et q̄cq͞ȝ in eis oriunt' eos
q͞ȝ mūdos dissolui mō. iteꝝ gigni existiauit quāta
quisq͞ȝ etate sua manē potuit. nec ipē aliquid diuinē
menti in his reꝝ opibus tribuēs. Iste anaximenē discī
pulū et successorē reliquit. Qui oēs reꝝ cās aeri de
dit infinito nec deos negauit aut tacuit. Non tū ab ip
sis aerē factū sed ipos ex aere ortos credidit. Anax
ogoras vō eius auditor haꝝ reꝝ omī quas videmus
effectorē diuinū aīm sensit et dixit ex infinita materiā
q̄ cōstaret silibus int' se particulis reꝝ omī quibus sine
et ꝓp̄ie singla fierent sed aīo faciēte diuino. Dyogenes
Dyogenes quoq͞ȝ anaximenis alt' auditor
aerem quidē dixit reꝝ eē materiā de qua
oīa fierent sed eū eē compotē diuine rōnis
sine qua nich' ex eo fieri possz. anaxagore successit auditor eius arche
laus. et ipē de p'ticulis int' se silibus de quibus singla queq͞ȝ fierent ita
putauit cōstare oīa ut inesset etiā mētez diceret q̄ corpa eterna .i. il
las p'ticulas cōiungendo et dissipando ageret omnia. Socratez huius
disciplus fuisse phibet magr̄ platonis propter quem breuiter i
cuncta ista recolui. De socratica disciplina. c. iij.

Do genera phoꝝ vnū ytalicū aliud io nicū

Thales mille sius p'nceps ionici gn̄is a quā eē puta uit reꝝ p'n cipium

Anaximander et ꝓp̄iis p'ncipiis quibus res nasci pu tauit

Anaximenes oēs reꝝ cās aeri i infinito dedit' deos tacuit ana xagoras reꝝ omī effector diuinū aīm sensit

Dyogenes dixit aerez eē materia reꝝ

laudabilis uite

Socrates ergo primus universam philosophiam ad corrigendos compo-
nendosque mores flexisse memoratur, cum ante illum omnes
magis physicis, id est naturalibus rebus perscrutandis
operam maximam impenderent. Non mihi autem videtur posse
ad liquidum colligi utrum Socrates ut hec faceret tedio rerum
obscurarum et incertarum ad aliquid apertum et certum repi-
endum animum intenderit quod esset beate vite necessarium propter quam
unam omnium philosophorum invigilasse ac laborasse videtur industria,
an vero sicut de illo quidam benivolencius suspicantur nolebat inmundos
terrenis cupiditatibus animos se extendere in divina et conari. Quandoquidem ab eis
causas rerum videbat inquiri quas primas atque summas non nisi in unius ac
summi dei voluntate esse credebat. Unde non eas putabat nisi mundata et
pura mente posse comprehendi, et ideo purgande bonis moribus vite
censebat instandum ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus naturali
vigore in eterna se extolleret naturamque incorporei et incommutabilis lu-
minis ubi cause omnium factarum naturarum stabiliter vivunt intelligencie purita-
te conspiceret. Constat enim tamen imperitorum stulticiam scire se aliquid opinan-
cium etiam in ipsis moralibus questionibus quo totum animum intendisse vide-
batur vel confessa ignorancia sua vel dissimulata sciencia lepore mirabili
disserendi et acutissima urbanitate agitasse atque versasse. Unde et
concitatis inimicis calumpniosa criminacione dampnatus morte
multatus est. Sed eum postea illa ipsa que publice dampnave-
rat atheniensium civitas publice luxit in duos accusatores
eius usque adeo populi indignacione conversa ut unus eorum oppressus
vi multitudinis interiret, exilio autem voluntario atque
perpetuo alter penam similem evaderet. Tam preclara igitur vite
mortisque fama Socratis reliquid plurimos sue philosophie sectatores
quorum certatim studium fuit in questionum moralium disceptacione versari. Ubi a-
gitur de summo bono sine quo homo beatus fieri non potest quod in Socratis dispu-
tacionibus dum omnia movet, asserit, destruit, quoniam non evidenter apparuit
quod cuique placuit inde sumpserunt et ubi cuique visum est constituerunt finem
boni. Finis autem appellatur quo quisque cum pervenerit beatus est. Sic autem diversas
inter se Socratici de isto fine sentencias habuerunt ut quod vix credibile
est unius magistri potuisse facere sectatores. Quidam summum bonum esse dice-
rat voluptatem sicut Aristippus, quidam virtutem sicut Antistenes. Sic itaque
alii atque alii aliud atque aliud opinati sunt quos commemorare longum est.

De precipuo inter discipulos Socratis Platone qui omnem philosophiam triplici particione distribuit. Capitulum iiij

Sed inter discipulos Socratis
non quidem inmerito excellentissima glo-
ria claruit qui omnino ceteros obscuraret Plato. Qui cum
esset atheniensis honesto apud suos loco natus
et ingenio mirabili longe suos condiscipulos anteiret,
parum tamen putans perficiende philosophie sufficere se ipsum ac Socra-
ticam disciplinam quam longe lateque potuit peregrinatus est
quaqua versum eum alicuius nobilitate sciencie percipiende fama rapiebat. Ita-
que et in Egipto didicit quecumque magna illic habebantur atque docebantur
et inde in eas Ytalie partes veniens ubi pitagoriorum fama celebrabatur
quicquid ytalice philosophie tunc florebat auditis eminencioribus docto-
ribus facillime comprehendit. Et quia magistrum Socratem singulariter dilige-
bat eum loquentem faciens fere in omnibus sermonibus etiam illa que vel
ab aliis didicerat vel ipse quanta potuerat intelligencia viderat cum lepore
illius et moralibus disputacionibus temperavit. Itaque cum studium sapiencie
in accione et contemplacione versaretur unde una pars eius activa, altera
contemplativa dici potest, quarum activa ad agendam vitam, id est ad mores
instituendos pertinet, contemplativa autem ad conspiciendas nature causas

Socrates in / tricus archelai fuit magister platonis ex ionico genere

Quod socrates dampnatus et morte multatus est pathmeses qui eum pe... / luxerunt / ut

Aristippus dixit summum bonum voluptatem, antistenes virtutem

censebat

uni

et sincerissimaz veritatē. Socrates in actiua excelluisse memoratur. Pitta
goras vero magis contemplatiue quibus potuit intelligencie viribus insti
tisse. Proinde plato vtrumqz iungendo philosophiam perfecisse laudatur. quam in
tres partes distribuit. vnam moralē que maxime in actione versatur.
Alteram naturalem que contemplacioni deputata est. Terciam racionalem qua verum discriminatur a falso. que licet vtrique .i. actioni et contemplacioni sit necessaria maxime tamen contemplacio perspectionem sibi vendicat veritatis. Ideo hec triparticio non est contraria illi distinctioni qua intelligitur omne studium sapiencie in actione et contemplacione consistere. Quid autem in hiis vel de hiis singulis partibus platonem senserit .i. ubi finem omnium actionum. ubi causam omnium naturarum. ubi lumen omnium racionum esse cognouerit vel crediderit. disserendo explicare et longum esse arbitror et temere affirmandum non arbitror. cum enim magistri sui socratis quem facit in suis voluminibus disputantem notissimum morem dissimulande sciencie vel opinionis sue seruare affectat. quia et illi ipse mos placuit factum est ut eciam ipsius platonis de rebus magnis sentencie non facile perspici possint. Ex hiis tamen que apud eum leguntur. siue que dixit siue que ab aliis dicta narrauit atque conscripsit que sibi placita videntur. quedam commemorari et operi huic inseri oportet a nobis. vel ubi suffragatur religioni vere quam fides nostra suscipit ac defendit vel ubi ei videtur esse contrarius. Quantum ad istam de vno deo et pluribus pertinet questionem propter vitam que post mortem futura est veraciter beatam. Fortassis enim qui platonem ceteris philosophis gencium longe recteque prelatum acutius atque veracius intellexisse ac secuti esse fama celebriore laudantur aliquid tale de deo senciunt. ut in illo inueniatur et causa subsistendi et racio intelligendi et ordo viuendi. quorum trium vnum ad naturalem. alterum ad racionalem. tercium ad moralem partem intelligitur pertinere. Si enim ita homo creatus est ut per id quod in eo precellit attingat illud quod cuncta precellit .i. vnum verum optimum deum sine quo nulla natura subsistit. nulla doctrina instruit. nullus expedit vsus inueniatur. ipse queratur ubi nobis certa sunt omnia. ipse diligatur ubi nobis recta sunt omnia

Quod de theologia cum platonicis potissimum disceptandum sit quorum opinioni omnium philosophorum postponenda sunt dogmata. v.

Si ergo plato huius dei imitatorem cognitorem amatorem dixit esse sapientem cuius participacione sit beatus. quid opus est excutere ceteros nulli nobis quam isti propius accesserunt. Cedat eis igitur non solum theologia illa fabulosa deorum criminibus oblectans animos impiorum. Nec solum eciam illa ciuilis ubi impuri demones terrestribus gaudiis deditos populos deorum nomine seducentes humanos errores tamquam suos diuinos honores habere voluerunt ad spectandos suorum criminum ludos cultores suos tamquam ad suum cultum studiis immundissimis excitantes et sibi delectabiliores ludos de ipsis spectatoribus exhibentes. ubi siqua velut honesta geruntur in templis. coniuncta sibi theatrorum obscenitate turpantur. et quecumque turpia geruntur in theatris comparata sibi templorum feditate laudantur. Sed et ea que varro ex hiis sacris quasi ad celum et terram rerumque mortalium semina et actus interpretatus est. quia nec ipsa illis ritibus significantur que ipse insinuare conatur. et ideo veritas conantem non sequitur. et si ipsa essent tamen anime racionali ea que infra illam nature ordine constituta sunt pro deo suo colenda non essent. Nec sibi preferre debuit tamquam deos eas res quibus ipsam pretulit verus deus. ea que numa pompilius reuera ad sacra eiusmodi pertinencia et secum sepeliendo curauit abscondi et aratro eruta senatus iussit incendi. In eo genere sunt eciam illa ut aliquid de numa micius suspicemur que allexander macedo scripsit ad matrem eius

Marginal notes:

Quod socrates in actiua pitagoras in contemplatiua excelluisse videntur quas plato iunxit et philosophiam fecit

Quod plato philosophiam diuisit in moralem naturalem racionalem et quid de hiis senserit

De feditate templorum theatrorum scenicorum obscenitate et ritibus exercitis ab varrone

Mencio epistole magni alexandri ad matrem eius an tistite egypcio leone patefacta de pyco fauno enea romulo hercule escolapio semela tyndaride

sibi a magno antistite sacerdotum egyptiorum quodam leone patefactum ubi non
picus et faunus et eneas et romulus vel etiam hercules et escolapius et
liber semela natus et tyndaride fratres et si quos alios ex mortalibus pro
diis habent sed ipsi etiam maiorum gentium dii quos cicero in tusculanis ta
citis nominibus videtur attingere Iupiter Iuno saturnus vulcanus vesta et
alii plurimi quos varro conatur ad mundi partes sive elementa transfer
re homines fuisse produntur. timens enim et ille quasi revelata misteria pe
tens amonet alexandrum ut cum ea matri conscripta insinuaverit flamma
iubebat concremari Non solum ergo ista que due theologie fabulosa con
tinet et civilis platonicis philosophis cedant qui verum deum et rerum auctorem et
veritatis illustratorem et beatitudinis largitorem esse dixerunt Sed et alii quoque
philosophi qui corporalia nature principia corpori deditis mentibus opinati sunt Ce
dant hiis tantis tanti dei cognitoribus viris Ut thales in humore, anaxi
menes in aere stoici in igne epicurus in athomis hoc est minutissimis
corpusculis que nec dividi nec sentiri queunt Et quicunque alii quorum
enumeratione immorari non est necesse Sive vita carencia

1 Sive sensu simplicia sunt sive vincta corporum

sive viventia sed tamen corpora causam principiumque rerum esse
dixerunt Nam quidam eorum a rebus non vivis res vivas
fieri posse crediderunt sicut epicurei Quidam a vivente
quidam a viventia (a vivente et a non vivente) sed tamen a corpore corpora Nam stoici
ignem id est corpus unum ex hiis quatuor elementis quibus
visibilis mundus hic constat et viventem (et sapientem) et
ipsius mundi fabricatorem atque omnium que in eo sunt eumque omnino

De olympiade leonis sacerdotis egypti de ioue iunone saturno vulcano vesta et de opinionibus philosophorum qui sunt tales anaximenes stoici et epicuri

ignem deum esse putaverunt hii et ceteri similes eorum id solum cogitare potuerunt
quod cum eis corda eorum obstricta carnis sensibus fabulata sunt In se quippe
habebant quod non videbant et Sed tamen cogitabat. Hoc autem in conspectu talis co
gitacionis iam non est corpus sed similitudo corporis Illud autem unde videtur
in animo hec similitudo corporis Et unde videtur atque utrum pulchra an de
formis sit iudicatur profecto est melius quam ipsa que iudicatur Hec mens
hominis et racionalis anime natura est que utique corpus non est Si iam illa corporis
similitudo cum in animo cogitantis aspicitur atque iudicatur nec ipsa corpus est Non
est ergo nec terra nec aqua vel aer nec ignis quibus quatuor corporibus que dicuntur
quatuor elementa mundum corporeum videmus esse compactum Porro si
noster animus corpus non est quomodo deus creator animi corpus est Cedant
ergo isti ut dictum est platonicis cedant et illi quos quidem puduit dicere

* et apud se imaginabatur quod foris viderat esse quod non videbat

deum corpus esse veruntamen eiusdem nature cuius ille est
animos nostros esse putaverunt/ ita non eos movit tanta
mutabilitas anime quam dei nature tribuere nephas est Sed

mutabilitas

dicunt/ corpore mutatur anime natura nam per seipsam incommutabi
lis est poterant isti dicere corpore aliquo vulneratur caro nam
quia per seipsam invulnerabilis est prorsus quod mutari non potest
nulla re potest. ac per hoc quod corpore mutari potest aliqua re potest
et ideo incommutabile recte dici non potest

De quatuor elementis de animo atque et platone et quare deus non est corpus

De platonicorum sensu in ea parte philosophie que physica nominatur

Viderunt ergo isti philosophi quos ce
teris non inmerito fama atque gloria platonis vide
mus nullum corpus esse deum et ideo cuncta corpora transcenderunt
querentes deum viderunt quidquid mutabile est non esse summum deum et ideo animam
omnem mutabilesque omnes spiritus transcenderunt querentes summum deum. De
inde viderunt omnem speciem in re quacunque mutabili qua est quidquid
illud est quoquo modo et qualiscunque natura est non esse posse nisi ab illo qui vere est
quia incommutabiliter est ac per hoc sive universi mundi corpus figuras quali
tates ordinatumque motum et elementa disposita a celo usque ad terram
et quecunque corpora in eis sunt sive omnem vitam vel que nutrit et con
tinet qualis est in arboribus vel que et hoc habet et sentit qualis est in pecu
dibus vel que et hoc et intelligit sicut est in hominibus vel que nutritorio

subsidio nō indiget sed tm̄ continet sentit intelligit q̄lis
ē in angelis · n̄ ab illo ēē nō posse qui simplicit' ē · Qm̄ n̄
aliud illi ē ēē aliud viue' q̄i possit ēē nō viuens · Nec
aliud ē illi viue' aliud itellig' q̄i possit viue' nō in
telliges · nec aliud illi ē intellig' aliud btm̄ ēē quā
possit intellig' nō btūs · sed qđ ē illi viue' intelligere
btm̄ ēē hoc est illi ēē · ꝓpt' hanc i ꝯmutabilitatē et sim
plicitatē intellexerūt eū · et om̄ia ista fecisse et ipm̄ a
nullo fi' potuisse · Consideauerūt em̄ quidq' ē vel corpus ēē vl' vitā
meliusq3 aliq' vitā ēē quā corpus · speimq3 corpis ēē sensibile itelli
gibilem vite · proinde intelligibilem spem sensibili ptulerūt · Sē
sibilia dicim' que visu tactuq3 corpis senti queūt · Intelligibilia
q̄ conspcū mentis intelligi / nulla est em̄ pulchritudo corpis sine
instatu corpis sicut ē figura sine in motu sic' ē cantilena de qua
nō anim' indicet · q' pfecto nō posset n̄ melior in illo eēt · Hec spēs
sine timore (tumore) molis sine strepitu vocis sine spacio vl' loci vel tpis
sed ibi quoq3 n̄ mutabilis eēt nō alius alio meli' de spē sensibili
indicaret · meli' ingeniosior quā tardior · melius peritior q' imperi
tior · meli' exercitatior q̄ min' exercitatus · et idem ipe vnus tm̄ pro
ficit meli' utiq3 postea q' prius · q' aut recipit mai'
ā min' sine dubitacōe mutabile ē · Vnde ingeniosi
et docti et in his exercitati hoīes facile collegerūt nō
ēē in eis rebus p'mā spem ubi mutabilis ēē conuinci
tur · Cū igr' in eoz conspcū et corpus et anim' mai'
min'q3 speciosa eēnt · Si aut om̄i spē carē possent oīo
nulla eēnt viderūt ēē aliquid ubi p'ma eēt et i ꝯmuta
bilis et iō nec compabilis · atq3 ibi eēt rez p'ncipiū rectissime cre
diderūt q' fcm̄ nō eēt · et ex quo fcā cūcta eēnt · Ita q' notū ē dei
manifestauit eis · Ipe cū ab eis inuisibilia eius p ea que fcā sunt
intellecta cōspcā sūt sempitna quoq3 v'tus eius et diuinitas a quo
et visibilia et tpalia cūcta creata sūt · Hec de illa pte quā phi
sicam i · naturalem nūcupant dcā sunt · Quanto excellenciores ceteris in logica i · rōnabili phīa platonici sint habendi · viij
QUOS (Quod) aut attinet ad doctinā ubi
ūsatur ps alta que ab eis
logica i · rōnalis vocatur · Absit ut his compan
di videant qui posuerūt iudiciū veitatis in
sensibus corpis eoz q3 infidis et fallacibus regulis
om̄ia q̄ discunt metienda ēē censuerūt ut epicurei
et quicūq3 alij tales ut et ipi stoici qui cū vehemēt
amauerūt sollertiā disputandi quā dyaleticā noīant
a corpis sensib' eam ducenda putarūt · Hinc asseue
rantes anim̄ cocipe notiones quas appellant annoeas (ennoeas)
earz rez scilz quas diffiniendo explicant · Hinc ꝓpa
gari atq3 connecti totā discendi docendiq3 rōnez · Vbi ego multū
mirari soleo cū pulchros nō dicāt ēē nisi sapientes quib' sensib'
corpis istā pulchritudinē viderint qualibet oculis carnē for
mam sapiē decoris q3 cōspexerit · Hy uo quos merito ceteris ante
ponim' discreuerūt ea que mēte conspiciūtur ab his que sensib'
attingūtur nec sensib' adimentes q' pnt n' eis dantes ultra q'
pnt · Lumen aut mentiū ēē dixerūt ad discenda oīa eundez ipm̄ deū
a quo fcā sunt om̄ia · Quod etiā in morali phīa platonici obtineant principatū · c · viiij ·
RELIQUA est ps moralis quā greco vocabl'o
dicitur ethicā ubi q̄rit' de sūmo bono
quo referentes oīa que agim' et q' nō ꝓpter aliud
sed ꝓpter se ipm̄ appetentes idq3 adipiscentes nichil q' quo

De qualitatibus elementaribus negatiui sensu i tellcū angeloz vl' de beatitudine

De sensibilibus i telligibilibus et q' melior peritior q' imperitior et similibus

Physicam de phisica pe logica i · rōnalis dyaletica solercia disputandi

Quod phī dicūt deū a q' fcā sīt oīa lumē ēē mentiū ad discendū oīa q̄ optia est diffinicia

beati sumus ulterius requiramus. Ideo quippe et finis est dictus quia propter hunc cetera volumus, ipsum autem non nisi propter ipsum. Hoc ergo beatificum bonum alii a corpore alii ab animo alii ab utroque homini esse dixerunt. Videbant quippe ipsum hominem constare ex animo et corpore, et ideo ab alterutro istorum duorum vel ab utroque bene sibi esse posse credebant finali quodam bono quo beati essent, quo cuncta que agebant referrent atque id quo referendum esset non ultra quererent. Unde illi qui dicuntur addidisse tertium genus bonorum quod appellatur extrinsecus, sicuti est honor gloria pecunia et si quid huiusmodi, non sic addiderunt ut finale esset, id est propter se ipsum appetendum, sed propter aliud, bonumque bonis, malum autem malis. Ita bonum hominis qui vel ab animo vel a corpore vel ab utroque expecierunt nichil aliud quam ab homine expetendum esse putaverunt. Sed qui id appetiverunt a corpore parte hominis deteriore, qui vero ab animo parte meliore, quod autem ab utroque a toto homine, non nisi ab homine. Nec iste differencie quoniam tres sunt, ideo tres, sed multas dissensiones philosophorum sectasque fecerunt, quia et de bono corporis et de bono animi et de bono utriusque diversi diversa opinati sunt. Cedant igitur hii omnes illis philosophis qui non dixerunt beatum esse hominem fruentem corpore vel fruentem animo sed fruentem deo. Non sicut corpore vel se ipso animus aut sicut amico amicus, sed sicut luce oculus, si aliquid ab his ad illa similitudinis afferendum est, quod quale sit, si deus ipse adiuverit, alio loco quantum per nos fieri potuerit apparebit.

Sive ergo a parte qualibet sive a toto

De tribus generibus bonorum et quis beatus sit secundum opinionem summi philosophi, id est videt quod deum verum amat

De ea philosophia que ad veritatem fidei christiane propius accessit. ix.

Nunc satis sit comemorare platonem determinasse finem boni esse secundum virtutem vivere et ei soli evenire posse qui notitiam dei habeat et imitationem, nec esse aliam ob causam beatum. Ideoque non dubitat hoc esse philosophari, amare deum, cuius natura sit incorporalis. Unde utique colligitur tunc fore beatum studiosum sapientie (id enim est philosophus) cum deo frui ceperit. Quamvis enim non continuo beatus sit qui eo fruitur quod amat (multi enim amando ea que amanda non sunt miseri sunt et miseriores cum fruuntur), nemo tamen beatus est qui eo quod amat non fruitur. Nam et ipsi qui res non amandas amant non se beatos putant amando sed fruendo. Quisquis ergo fruitur eo quod amat verumque et summum bonum amat, quis eum beatum nisi miserrimus negat? Ipsum autem verum ac summum bonum plato dicit deum. Unde vult esse philosophum amatorem dei, ut quoniam philosophia ad beatam vitam tendit, fruens deo sit beatus qui deum amaverit. Quicumque igitur philosophi de deo summo et vero ista senserunt, quod et rerum creatarum sit effector et lumen cognoscendarum et bonum agendarum, quod ab illo nobis sit et principium nature et veritas doctrine et felicitas vite, sive platonici acomodatius nuncupentur, sive quodlibet aliud secte sue nomen imponant, sive tantummodo ionici generis qui in eis precipui fuerunt ista senserunt, sicut idem plato et qui eum bene intellexerunt, sive etiam ytalici propter pitagoram et pitagoreos et si qui forte alii eiusdem sententie identidem fuerunt, sive aliarum quoque gentium qui sapientes vel philosophi habiti sunt, athlantici lybes egypcii indi perse caldei scite galli hyspani aliique reperiuntur qui hoc viderunt hoc docuerunt, eos omnes ceteris anteponimus eosque nobis propinquiores fatemur. Quamvis enim homo christianus litteris tantum ecclesiasticis eruditus platonicorum forte nomen ignoret, nec utrum duo genera philosophorum extiterint in greca lingua, ionicorum et ytalicorum, sciat, non tamen ita surdus est in rebus humanis ut nesciat philosophos vel studium sapientie vel ipsam sapientiam profiteri. Cavet eos tamen qui secundum elementa huius mundi philosophantur

Platonis diffinitio finem boni esse secundum virtutem vivere

De diversis generibus philosophorum ytalicorum ut sunt pytagoras et ut fuit ionici athlantici lybes egypcii indi perse caldei scyte galli hyspani et platonici

Non sed̄m deū a quo ipē f̄tus ē mūdus Ammonet enī p̄cepto ap̄lico fideles q̄ audit qd̄ dcm̄ est Cauete ne quis vos decipiat p̄ ph̄yam et manē se ductroꝫ sedm̄ elementa mūdi. Deinde ne oms̄ tales esse arbitret audit ab eodem ap̄lico dici de quibusdā quia qd̄ notū ē dei manifestū ē i illis deus enī manifestauit illis īuisibilia enī eius a constitucōe mūdi per ea q̄ f̄ta sunt intellecta cōspiciunt² sempiterna quoqꝫ vtus eius et diuinitas et ubi athemensib⁹ loquens cū rē magna de deo dixisset et que a paucis possꝫ intelligi qd̄ in illo viuim⁹ mouemur² et sum⁹ Et adiecit et ait sicut et uri quidā dixerūt Nouit sane et ipos̄ in quib⁹ errant cauē ibi eī dcm̄ ē q̄ per ea que facta sūt deus illis manifestauit in tellectū conspicienda inuisibilia sua Ibi enī dcm̄ ē non illos ipm̄ deū recte coluisse qꝫ et alijs reb⁹ quib⁹ nō op ortebat diuinos honores illi intū debitos debitū detulerūt quia cognoscentes deū nō sicut deū glarificauerūt aut gra cias egerūt sed euanuerūt in cogitacōib⁹ suis et ob scuratū ē insipiens cor eoꝫ dicentes enī se eē sapien tes stulti f̄ti sunt et inmutauerūt glām i cōmutabilis dei i silitudinē ymaginis corruptibilis hōis et uolu crū et quadrupeduꝫ et serpentiū ꝟ et romanos et gre cos et egypcios qui de sapiē nomie glati sūt fecit intelligi Sed de hoc cū istis postmodū disputabim⁹ In quo aut̄ nobis cōsenciūt de vno deo hui⁹ vniuersitatis auctore qui nō solū sup omīa corpa ē incorpo reus verū eciā sup oms̄ aīas incorruptibilis p̄ncipiū urm̄ In hoc ces teris anteponim⁹ Qꝫ sit int ph̄icas artes religiosi excellencia

Nec si litteras eoꝫ xp̄ianus ignorans ūbis que nō didicit indisputacōe uti queat ut velut nālez latine ul phisicā grece appellet eam pte in qua de nature inquisicione tractatur et rōnalem siue logicā in qua querit̄ quo nā mō vitas p̄cipi possit et moralē et ethicam in qua de morib⁹ agitur bonoꝫ qꝫ fini bus appetendis maloꝫ vitandis io nescit ab vno vero deo atqꝫ optīo nāꝫ nobis eē qua f̄ti ab eius ymagine sum⁹ et doct nā qua eūꝫ nosqꝫ nouim⁹ et grām qua illi cohērendo bti sum⁹ Hec itaqꝫ cū ē cur istos ceteris anteponam⁹ qꝫ cū alij ph̄i ingenia sua studiaqꝫ cōtriuerint inqre dis reꝫ causis et quidnā eēt mod⁹ discendi atqꝫ viuē di Isti deo cognito reperūt ubi eēt et causa cōstitute vniuersitatis et lux p̄cipiende vitatis et fons bibende felicitatis Siue ergo isti platonici siue qui cūqꝫ alij quaꝫ libet gencium ph̄i de deo ista senciūt nobis cōsenciūt Sed io cū platonicis magis agē placuit hanc causam q̄a eoꝫ sūt lr̄e noci ores Nam et greci quoꝫ lingua ingentib⁹ p̄minet eas magna p̄dica cione celebrarūt et latini permoti eaꝫ ul excellēcia ul glā ipas li bencius didicerūt atqꝫ in nrm̄ eloquiū transferendo nobiliores clario res q̄ fecerunt Vnde plato eam intelligenciā potuerit acquirē qua

Mirantur aut̄ qdam nobis in xp̄i grā vnc sciēcie p̄ minūt xi sociati cū audiūt ul legūt platone de deo ista senti re que multū congruē vitati nrē religionis agnoscūt Vnde nō nulli putauerūt eū qū perrexit in egiptū Jeremiam audisse p̄ph̄am ul scripturas p̄ph̄eticas in eadem pegnacōe legisse q̄ꝫ quideꝫ opionē in quibusdā libris meis posuisse dilige ter supputata tpm̄ rō q̄ cronica hystoria cōtinet iūi platonē indicat a tpe quo p̄phetauit Jeremias C ferme annos postea natū fuisse qui cū lxxx et viii vixisset ab anno mortis eius usqꝫ ad id tpus quo ptolomeus rex egypti scripturas p̄pheticas gentis hebreoꝫ de iudea poposcit

Quid dicat ap̄lus de deo et eius diuinitate et qd̄ loquat̄ athemensibus de īuisibilia dei q̄ īuisibilia dei p ea q̄ facta sūt intellecta con spiciunt

lu^n mūn bona nrꝫ

xp̄ianum x

Trinitas phi sica naturalis logica rōna lis ethica mo ralis et q̄ sit simplex et vera phia

p̄mmet

De Jeremia p̄ph̄a et platone ph̄o et ptolomeo rege et lxx in t̄ p̄tibus et de libris grū

et p lxx viros hebreos qui etiā grecā linguā noverāt interptandas habendas
qz curavit ām tempus ferme lx. Qua ppter in illa peregrinatione sua plato
nec seniā vidē potuit tanto ante defunctū nec easdem scripturas legē que
nōdū fuerat in grecam linguā traslate qua ille pollebat Nisi qz forte
fuit acrim studiis sicut egipcias ita et istas per interptem didicit nō
ut scribendo trāsferret qd ptolomeus pro ingenti bñficio qui regia ptā
te etiā timeri poterat meruisse phibetur sz ut colloquendo quid cō
tinerent quātū cape posset addisceret h' ut existimet' illa suadē videt'
indicia qz liber geneseos sic incipit In principio fecit deus celū et tām
tra aut erat invisibilis et incomposita et tenebre erant sup abyssum
et spūs dei ferebatur sup aquā In thimeo aut plato quē librū de mūdi
cōstitucōe cōscripsit deū dicit illo ope terram primo igneqz iunxisse Man
ifestū ē aut qz igni tribuat celi locū hic' hec sniā
q̄dam illius silitudinē quā dictū ē In principio fecit deus
celū et trā. Deinde illa duo media de quibus interpositis
sibimet h' extrema copularent' aquā dicit et aerem
Unde putatur sic intellexisse de aere qd scptū ē Sup
aquas spūs dei ferebatur. Parū quippe attendens quo
more soleat illa scriptura appellare spm dei. qm et aer
spūs dr̄ quatuor opinatus elemēta loco illo cōmemorata
videri ptr̄. Deinde qz plato dicit amatorē dei eē phm
nich sic illis sacris lris flagrat et maxīe illud quod et me plurimū ad
ducit ut pene assentiar platonē illorū librorum exptem nō fuisse Qz
cū ad sanctū moysen ita vba dei pangelū pferant' ut querenti qd sit nomē
eius qui eū pergē precipiebat ad ppłm hebreū ex egypto liberandū
Rūdeatur ego sum qui sum et dices filiis isrl qui ē misit me ad vos
tamquā in eius compacōne qui verē ē qz incōmutabilis ē/ea que muta
bilia fca sūt. nō sint vehementer h' plato tenuit et diligentissīe cōmē
davit et nescio utrū h' usquā reperiatur in libris eorū qui ante plato
nē fuerūt Nisi ubi dictū ē ego sum qui sum et dices eis
ad vos. Sz undecumqz ista ille didicit sive precedentibus
sive potius quō dicit aplūs quia qd notū ē dei ma
nifestū ē in illis. Deus enī illis manifestauit invisibilia
enim a cōstitucōe mūdi per ea que facta sūt intellecta cō
spiciuntur sempiterna quoqz virtus eius et divinitas Nunc
nō immerito me platonicos phos elegisse cū quibus agā qz
in ista qōne quā modo suscepimus agit de nāli theolo
gia utrū ppter felicitatē que post mortē futura ē unidō
ar a plibus sacra facē oporteat satis ut existimo exposui

Qz etiā platonici licet de vno vero deo bn̄ senserint multis
tū diis sacra facienda censuerūt

IDeo quippe hos potissimū elegi
quū de vno deo qui fecit celū et trām quāto melius
senserūt tanto ceteris gloriosiores et illustriores habent' In tm̄ alijs plati
indicio posterorū ut cū arl'es platonis discipulus vir excellentis inge
nii et eloquio platoni quidem impar sed multos facile supans cū
sectā parapateticā cōdidisset quā de ambulans disputare cōsueverat
plurimosqz discipulos preclara fama excellens vivo adhuc preceptore in
suā heresim cōgregasset. post mortē vō platonis speusippus sororis eius
filius et xenocrates dilectus eius discipulus in scola
eius q academia vocabatur eidem successissent atqz
ob hoc et ipi et eorū successores academici appellarent
recenciores tm̄ phi nobilissimi quibus plato sectandus
placuit noluerūt se dici paripateticos aut achade
micos sed platonicos. Ex quibus sūt valde nobilitati
ti greci plotinus Iamblicus porphirius In vtraqz

De thimeo libro platonis quē de cōstitucōne mūdi conscripsit et qz ēnad hoc movet ut liber geneseos

Qui ē misit me eū veterū libris

De vō dō q dixit moysi ego sū q sū et qz moyses libavit ppłm di ex egypto ad quē deus loqbatur Qui ē misit me ad vos qd plato nē mo net

xii

De arl'e discipulo platonis secta paripatica et de hēsi quā instituit eius speusippus sororis platonis filius et xenocrates de scola academia.

aut lingua .i. greca aut latina apuleius afer extitit platonicus nobilis
Sed hij omēs et ceti eiusmodi . et ipē plato dijs plurimis eē sacradū puta

De sentēcia platonis qua diffiniuit nō eē ni bonos animos cōqz v̄tutū .xiiij. merūt

Quamq̄z ergo anobis et in alijs multis rebus magnisqz dissen
ciant In hoc tn̄ qd̄ mō posui . qz neqz parua res est
et inde nūc qō est primū ab eis quero quibꝰ dijs istū cultū ex
hibendū arbitrentur utrū bonis an malis an et bonis et malis Sz dehoc hēmꝰ
snīam platonis dicentes omēs deos bonos eē nec eē oīo vllū deoꝝ ma
lū Consequēs ē igr̄ ut bonis hec exhibenda intelligantᶻ tūc em̄ dijs
exhibentur . qm̄ nec dij erūt si boni nō erūt Hoc si ita ē nā delijs
quid aliud decet credē illa profecto vacuat opīo qua
nōnulli putāt deos malos sacris placandos eē ne ledāt
bonos aut ut adiuuet inuocandos . mali em̄ nulli sūt
dij bonis porro debitus ut dicūt honor sacroꝝ ē de
ferendus Qui gº illi sūt qui ludos scenicos amant eos
qz diuinis rebus adiungi et suis honoribus flagitāt ex
hiberi Quoꝝ uis nō eos indicat nullos . sed iste aff
ectus inmūꝫ indicat malos . quid em̄ deludis scenicis
plato senserit notū ē Cū poetas ipōs qz tam indigna ī
deoꝝ maiestate atqz bonitate carmīa composuerūt cen
set ciuitate pellendos Qui sūt igr̄ isti dij qui de scen
cis ludis cū ipō platone cōtendūt Ille quippe nō pa
titur deos falsis crimibus infamari Isti eisdem crimibus
suos honores celebrare iubent Denīqz vō cū eōdem
ludos instaurarī p̄cipent poscentes turpia eē maligna
gessert tito latino auferentes filiū et inmittentes mor
bum retrahentes cū iussa compleret Iste aūt illos nec tam malos
timendos putat sed sue sinē robur ꝯstantissime retinēs omēs poe
taꝝ sacleg̃as nugas quibꝰ illi ī inmūdicie societate oblectant apploᵒ bū
instituto remouē nō dubitat . Hūc aūt platonē qd̄ iam ī ꝯo libro ꝯ
meōram interseuiu deos labeo ponit Qui labeo numina mala vic
timis ~~cruentis~~ ~~crueltas~~ atqz huiōi supplicacoībus placari se existimat bona vō
ludis sed talibus q̄i adleticiaꝫ ꝑtinentibꝰ rebus Quid ē gº qd̄ seuiu
deus plato nō seuiudeis . sz dijs et hs bonis illa oblectamēta q̄ iudicat
turpia tam cōstant audet auferre qui sane dij refellūt snīaꝫ la
beonis Nam se in latino nō lasciuos tn̄ atqz ludibūdos . sed eē seuos
terribilesqz monstrarūt Exponāt gº nobis ista platoni qui omēs deosᵒ
auctoris sui snīam bonos et honestos et v̄tutibꝰ sapienciū socios eē
arbitrantur Alitqz de ullo deoꝝ senti nephas hūt Exponimꝰ inquiūt

Qz quidā greci nobiles phī ut fuit plotinꝰ iamblicus porphiriꝰ apuleiꝰ afer se platonicos eē dixerūt qz nullꝰ deus posit eē malꝰ sed bonꝰ

Tito platino pro ludis instaurandis filiꝰ morbo ablatꝰ

qz eorū abnuiss inpuū eiꝰqz morbo bum

De opinione eoꝝ qui rōnales aīas triū generꝫ eē dixerūt .i. in dijs celestibꝰ ī demonibꝰ aerijs et ī hoībꝰ terrenis . xiiij.

Attente igr̄ audiamus omū inquiūt aīaliū inquibꝰ ē aīa rōnalis tri
partita diuisio ē In deos hoīes demones dij
excellentissimū locū tenent homēs infimū demōes
mediū nā deoꝝ sedes in celo ē honū ī tra in aere
demonū Sicut eis diuisa dignitas ē locoꝝ ita eē
naturaꝝ proinde dij sūt hoībꝰ deōibꝰqz pociores
hoīes vō infra deos et demones ꝯstituti sūt Vt ele
mentoꝝ ordine sz dīa meritoꝝ Demones igr̄ medij
queadmᵒ dijs quibꝰ īferius hitant post ponendi ita
hoībꝰ supius qbꝰ p̄ferendi sūt hent enī cū dijs cōmune ī mortalita
te corpoꝝ aīoꝝ aūt cū hoībꝰ passiones Qua ꝓp nō ē miꝝ inquiūt
si eē ludoꝝ obscenitatibꝰ et poeticis figmentis delectent Qꝛ ī ꝗde
hūanis capiūt affectibꝰ aquibꝰ dij longe absūt et mois oībꝰ alieni
sūt Ex quo colligit platonē poetica detestando et prohibendo figmēta

Qz labeo platonē int̄ semideos connumerat . et qz aīa rōnal tripartite diuidit videlz int̄ deos hoīes et demones

nō deos qui omīs boni et celsi ꝑuasse ludoꝝ scenicoꝝ voluptate s; demoēs
Hec si ita sūt (quelibet) quelibȝ aput alios quoqȝ repiant' apuleius tū platonicus
madaurensis de hac re sola vnū scripsit librū cui' ee
titulū voluit de deo socratis ubi disserit et exponit ex
quo genē numinū socrates hēbat adiunctū et ami
cia quadā cōciliatū a quo phibetur solitus amoneri
ut desistēt ab agendo qn̄ id qđ agē volebat nō ꝓspere
fuāt euētuꝝ · dicit enī aptissime (et) copiosissime asserit
nō illū deū fuisse sed demonē diligenti disputati
one ꝑ tractans istā platonis de deoꝝ sublimitate et homī humilitate
et demonū medietate snīaz · Hec g° si ita sūt quo nā mō ausus est
plato et si nō dijs quos ab omī hūana (contagione) cogitacione semouit certe hijs
demonibus poetas vrbe pellendo auferre theatrales voluptates u q²
h' ħo amonuit aīm hūanū · q̄uis adhuc in hijs moribundis mēbris
positū ꝓsplendore honestatis inpura demonū iussa cōtempnē eoꝝ
qȝ inmundiciaz detestari Nam si plato hoc honestissime arguit et
phibuit profecto demones turpissime poposcerūt atqȝ iusserūt Aut g°
fallit' apuleius · et nō ex isto genē numinū hūit amicū socrates aut
cōtra īnt se sentit plato mō demones honorando mō eoꝝ delicias de
amicitate bn̄ morata remouendi aut nō ē socrati
amicicia demonis gratulanda · de qua usqȝ adeo et ipē
apuleius (erubuit) erubuit ut de deo socratis ꝑnotaret librū
quē s̄ · suā disputacōm qua deos (et) demonibus tā dili
genter copiose qȝ distīnt nō appellare de deo sed de de
mone socratis debuit · Maluit aut h' ipa disputaci
one q̄ ī titulo libri ponē Ita enī ꝑ sanā doctrinā que
hūanis rebus illuxit oēs ul' pene oēs demonū nomē exhorrent ut
quisqȝ ante disputacōm apuleij qua demonū dignitas cōmēdat' ti
tulū lib' de demone socratis legēt neq̄uaq̄ illū hoīez sanū fuisse sen
tiret Quid aut ipē apuleius qđ in demonibus laudaret inuenit ꝑt
subtilitatē corporis et habitacōis altioꝛē locū Nam de moribus eoꝝ cū de
demonibus gnāl' loquēter nō solū nichil boni dixit sed ecīa plurimū
mali · Denique lecto illo libro prorsus nēo miratur eos et scenicā tur
pitudinē ī rebus diuinis hr̄e voluisse et cū deos se putari velint deoꝝ cri
minibus oblectari potuisse · et quidqd ī eoꝝ sacris obscena solēpnitate seu
turpi crudelitate ul' ridetur ul' horretur eoꝝ affectibus cōuenire · rc̄ ·

Quid dicat apu
leius madaurensis
in libro cui' ee
titulū voluit
de deo so
cra
tis

De platone et q̄ ap
uleius socratis ami
cis librū sup̄ poeta
intitulare debuit
de demone so
cratis q̄
de deo

Q neqȝ propt' aeria corpa neqȝ ꝓp supiora habitacula demoēs hominibus antecellūt · xv

Quamobrem absit ut ita considerans animus veraciter religiosus et vero deo subditus ar
bitret' demones se ipō ee meliores qđ hēant
corpora meliora Alioquin multas sibi et bestias ꝑ
laturus ē q̄ nos et acumina sensuū et motu faci
limo atqȝ celerrimo et valencia viriū et annosis
sima firmitate corporis vincit Quis homī vi
dendo (equabitur) equabit' aquilis et vulturibus · quis adorando can
ibus · quis velocitate leporibus · ceruis auibus omnibus ·
quis multū valendo leonibus et elephantis · quis t
diu viuendo serpentibus · qui et deposita tunica senec
tutē depone atqȝ ī iuuentutē redire phibentur
Sed sic his oībus raciocinando intelligendo melio
res sumus ita et demonibus bn̄ atqȝ honeste viuēdo meliores ee debemus
Ob hoc ee et ꝓuidencia diuina eis quibus nos cōstat ee pociora data sūt
quedā pociora corporis munera ut illud quo eis ꝑponim' et isto nob
cōmēdaret multo maiore cura excolendū ee q̄ corpus ī paniqȝ excelle
ciaz corporalez quā demones hr̄e nosceremus ꝑ bonitate vite q̄ illis anteponim'

Q hoīes sūt melio
res demonibus licet illi
hēant corpa meliora
q̄ nisi eet sic diuisa a
nimā sensuū et di
uisis animalibus excelle
rent aquilis vulturib'
canibus leporibus cer
uis auibus et
serpen
tibus

(equabitur)

contemnere discemus habituri et nos inmortalitatem corporum non qua suppliciorum eter-
nitas torqueat sed qua puritas precedat animorum. Iam vero de loci altitudine
quod demones in aere nos autem habitamus in terra ita permoveri ut hinc nobis esse
preponendos existimemus (extimemus) omnino ridiculum est. Hoc enim pacto nobis et omnia volatilia
preponimus. At enim volatilia cum volando fatigantur vel reficiendum alimentis
corpus habent terram repetunt vel ad requiem vel ad pastum. demones inquiunt non
faciunt. Numquid ergo placet eis ut volatilia nobis demones autem et volati-
libus antecellant. Quod si dictu dementissimum est opinari. Nichil est quod de habita-
cione superioris elementi dignos esse demones existimemus quibus nos
religionis affectu subdere debeamus. Sicut etenim fieri potuit ut aerie vo-
lucres terrestribus nobis non solum non preferantur verum etiam | Quod ergo demones nobis non preferuntur eo quod in aere habitant cum scilicet subiaceant sic nec aves cum hominibus subdantur
(subiciantur) propter rationalis anime que in nobis est dignitatem. Ita fieri potuit
ut demones quamvis magis aerii sint terrestribus nobis non
ideo meliores sint quia est aer quam terra superior. Sed ideo eis homines
preferendi sunt quoniam spei piorum hominum nequaquam illorum desperatio comparanda
(desperatio) est. Nam et illa ratio platonis qua elementa quatuor proportione
contexit atque ordinat ita duobus extremis igni mobilissimo
et terra inmobili media duo aerem et aquam interserens ut
quanto est aer aquis et aere ignis tanto et aque supprio-
res sint terris. Satis nos amonet animalium merita non ele-
mentorum pro gradibus estimare. Et ipse quippe apuleius cum | De ratione platonis de eltis de apuleio de demonibus ad quos pertinet divinaciones augurum aruspicum vatum atque sompniorum
ceteris terrestre animal hominem dicit qui tamen longe preponitur
animalibus aquatilibus cum ipsas aquas terris preponat plato
intelligamus non eundem ordinem tenendum cum agitur de meritis
animarum qui videtur esse ordo in gradibus corporum. Sed fieri
posse ut inferius corpus anima melior inhabitet deteriorque superius.

Quid de moribus demonum apuleius platonicus senserit XVI

De moribus ergo demonum cum idem platonicus loqueretur
dixit eos eisdem quibus homines animi perturbacionibus agitari irri-
tari iniuriis obsequiis donisque placari gaudere honoribus diversis
sacrorum ritibus oblectari et in eis si quid neglectum fuit commoveri. Inter
cetera et dicit ad eos pertinere divinationes augurum aruspicum vatum atque sompni-
orum ab hiis quoque esse miracula magorum. Breviter autem diffiniens ait demones
esse genere animalia animo passiva mente rationalia corpore aeria tempore eterna. Horum
vero quinque tria priora illis esse que nobis quartum proprium quintum eos cum diis habere
commune. Sed video trium superiorum que nobiscum habent duo
esse cum diis habere. animalia quippe esse dicit et deos suaque | Apulei platonici diffinicio de libro quem intitulavit de deo socratis
elementa distribuens in terrestribus animalibus homines posu-
it cum ceteris que in terra vivunt et sentiunt in aquatilibus pi-
sces et alia natatilia in aeriis demones in etheriis deos.
Ac per hoc quod demones genere sunt animalia non solum eis cum homi-
nibus verum etiam cum diis pecoribusque commune est. quod mente rationalia cum diis et hominibus quod tempore eterna cum diis solis.
quod animo passiva cum hominibus solis. quod corpore aeria ipsi sunt soli. Proinde quod
genere sunt animalia non est magnum quia hoc sunt et pecora. quod mente rationalia non
sunt super nos quia sumus et nos. quod tempore eterna quid bonum est si non beata.
Melior est enim temporalis felicitas quam misera eternitas. quod animo passiva quomodo super
nos est quia et nos hoc sumus. nec ita esset nisi miseri essemus. Quod corpore aeria
quanti estimandum est cum omni corpori preferatur anima qualiscumque nature. Et ideo re-
ligionis cultus qui debetur ex animo nequaquam debeatur ei rei que inferior est animo.
Porro si inter illa que demonum esse dicit annumeraret virtutem sapientiam
felicitatem et hec eos diceret habere cum diis eterna atque communia. profecto aliquid
diceret exoptandum magnique pendendum. Nec sic eos tamen propter hec tamquam deum
colere deberemus sed pocius ipsum a quo hec illos accepisse nossemus. Quanto
minus nunc honore divino aeria digna sunt animalia ad hoc rationalia ut mi-
sera esse possint. Ad hoc passiva ut misera sint ad hoc eterna ut miseriam finire

nō possint Qua ꝑꝑ ut omittā ceta et h' solū ꝑ tincte· ꝙ nobiscū deo
nes dixit hr̄e ꝯmēs·i· animi passiones Cū oīa q̄tuor elemēta suis aīa
libus plena sūt ī mortalibus ignis et aer mortalib9 aqua et t'ra· q'ro
cur animi demonū passionū turbulis et tēpestatib3 agitet
ꝑturbacio ē eīn q̄ grece pathos dr̄ Vnde illa voluit vo
cari aīo passiua quia v'bū de v'bo pathos passio diceēt motꝰ
aī cōn rōnez Cur ꝯ° sūt isti ī animis demonū q̄ ī pecori
bus nō sn̄t qui siquid ī pecore sile apparet· nō ē ꝑturbacio
q3 nō ē cōn rōnē qua pecora carent In hoībus aūt ut sit
iste ꝑturbaciones facit hec stulticia vl' miseria nōdū eīn
sūt in illa felicitate sapiē bti· que nobis ab hac mortali
tate liberatis in fine ꝓmittit· Deos vō iō dicit istas ꝑtur
bacōes nō ꝑꝑeti q̄ nō solū etīn vez eē bti sūt Eisdez quippe aīās raci
onales eē ipos hr̄e ꝑhibent· s3 ab omī labe ac peste purissimas Quāob
rem si ꝓꝑea dii nō ꝑturbant ꝙ aīalia sūt bta nō misera· et ꝓꝑtēa
nō pecora nō ꝑturbant ꝙ aīalia sūt· q3 nec bta nec misera
restat ut demones sicut hoīes iō ꝑturbent ꝙ aīalia sn̄t nō bta s3 mi

An dignū sit eos sp̄ūs ab hoīe coli a quoꝝ viciis eū oporteat liberari· xvij.

Quā igr̄ insipiēcia vl' pocius amencia per aliquā religionē
ab ea viciositate ī qua illis sumꝰ siles libere
mur Cū eīn demones ꝙ et iste apuleius ꝯ̄mꝰ eis
plurimū parcat et diuīs honoīb9 dignos censeat tn̄ cogi
tur cōfiteri ira instigentur· nobis vō religio ꝑ̄cipit ne
ira instigemur s3 ei pocius resistamꝰ Cū demones donis
inuitent· nobis veā religio ꝑ̄cipit ne cuiq̄ꝫ bonoꝝ ac
cepcione fauamꝰ· Cū demones honoīb9 mulceātur· no
bis vā religio ꝑ̄cipit ut talib9 nullo modo moueamur· Cū de
mones quorūdā homī osores quorūdā amatores sint nō prudenti tran
quilloq3 iudicio· s3 aīo ut appellat ipē passiuo· Nobis vā religio ꝑ̄cipit
ut inimicos eē diligamꝰ ī inimicos· postremo omēz motū cordis et salū mē
tis omēsq3 turbulas et tēpestates aī quib9 demones estuare atq3 flue
tuare asserit nos vā religio depone iubet· Q igr̄ ca ē n' stulticia er
rorq3 miserabilis ut ei te exhibeat faciēs venerāndā s̄ fugias huilez cui te cu
pias vinēdo dissilem· et religione colas quē imitari nolis cū religiōis
sūma sit imitari quē colis· Frustra igr̄ apuleius et quicūq3 ista sen
ciūt huc detulit honorē sic eos in aere medios int' ethereū celū t'
raz· ꝯstituens Vt qm̄ nullus deus miscet homī ꝙ platonē dixisse ꝑ
hibent isti ad deos ꝑferāt ꝑ̄ces homī et inde ad hoīes impetrata quē
poscit In dignū eīnz putauerūt qui ista crediderūt misceri hoīes
diis et deos hoīb9 hinc petita· qui alligerūt inde cōcessa q̄ apportet
ut videlz hō castus et alienꝰ a magicaꝝ sceleīb9 alienꝰ eos pronos
adhibeat ꝑ quos illū dii exaudiat qui hec amat
q̄ ille nō amando fit dignior quē facilīꝰ et libēciꝰ
exaudire debeant Amant quippe illi scenicas tur
pitudines quas non amat pudicicia Qualis

sit religio in qua docet ꝙ hoīes ut cōmēdēt diis bo
nis demonib9 uti debeāt aduo
catis· xviij.

Amant ī male
ficiis magoꝝ mille noce
di artes quas nō amat ī nocencia siquid a
diis impetrare Ergo et pudicicia et ī nocencia si
quid a diis impetrare voluit nō poterit suis meritis
nisi suis inimicis ī interuenientib9 nō ē ꝙ ista poetica figmēta et thea
trica ludibria iustificare conētur Habemꝰ cōn ista magistrū eoꝝ et
tante aput eos auctoritatis platonē si pudor humanus ita de se male meretur
ut nō solū diligat turpia verū etiā diuinitati existimet grata ī

Quid dicit apuleius ꝙ demones sint aīalia et uo biscū ꝯmē habeant et cū diis et aīā elas

Sedm apuleyū demones sn̄t aīalia nō btā s3 misera et in nobis vā religio ꝑ̄cipit ne eis ī malis fauea mꝰ

Demonibus subdūtur cū ꝑuerūt religioꝫ abea

Eroꝛ platonis et alioꝝ taliū qui dicūt demones ꝑferre ꝑ̄ces homī ad deos et ad hoīes impetrata q̄ poscūt quia digniores sūt boni hoīes quā demones scelerati

De impietate artis magice q̄ p̄rocinio nititᵘʳ sp̄ituū malignoꝝ ·xix·

PORRO ad ūsus magicas artes
quibus quosdaz nimis infelices et
nimis impios etiā gl̄ari libet nōne ipām publicam lucē testē
citabo Cur enī tam grauitᵉʳ ista plectūtᵘʳ seueritate legū si opa
sūt numinū colendoꝝ An forte istas leges xr̄ani instituerūt quibꝰ artes
magice puniūtur · Sc̄dm quē aliū sensū nisi q̄ h̄ malefitia gn̄i h̄uano
p̄niciosa ēē nō dubiū est ait poeta clarissimꝰ Testor cara deos et te
g̃mana tuūqȝ · dulce · caput magicas inuitā attingēt artes Illud eciā
qd' alio loco ˣ in ih̄ dicit tradūctē messes · eo qd' hac pestifera scelerataqȝ doct'
na fructus alienī in alias t'ras trāsferri ꝑhibentᵘʳ Nonne in duodeciz
tabulis idēm romanoꝝ antiquissimis legibꝰ cycero cōmēorat esse cō
sc̄ptū et ei qui hoc fecit suppliciū cōstitutū · postremo
apuleius ipē nūqd apud xr̄anos iudices de magicis
artibꝰ accusatus nō ē quas utiqȝ sibi obiectas si diui
nas et pias ēē nouerat · et diuinaz ꝑtatū opibꝰ con
gruas nō solū eas ↄfiteri debuit · sed etiā ꝓfiteri leges
culpās potius quibꝰ h̄ ꝓhibentur ād dāpnanda putare
tur q̄ h̄rī mirāda et venerāda oportet Ita enī ul' suaz sn̄ā p suā
dēt iudicibꝰ ul' si illi sc̄dm iniquas leges sapent eiūqȝ talia p̄dicante
atqȝ laudantē morte multarent digna arē illꝰ demones dona re
pendent · p quoꝝ diuinis opibꝰ p̄dicandis h̄uanā vitā sibi adimi non
timēt · sicut martires nr̄i · cū eis q̄ cr̄ime obiceretur xr̄ana religio qua no
uerat se fieri saluos et gl̄osissimos in etnū nō eā negando tp̄ales pe
nas euadē delegerūt sȝ potius cōfitēdo p̄dicando et ꝓ hac oīa for
tit' fideliterqȝ tollerando · et cū pia securitate moriendo leges qbꝰ ꝓhibē
tur erubescē cōpulerūt mutari qȝ fecerūt / Huiꝰ aūt ph̄i platonici
copiosissima et disertissima extat orō qua cr̄ime artiū magicaꝝ a se a
lienū ēē defendit / Seqȝ aliᵗ nō wlt innocentē videri nisi ea negando
q̄ nō p̄nt ab innocente cōmitti At oīa miracula magoꝝ · quos recte
sentit ēē dāpnandos / doctrinis fiūt et opibꝰ demonū quos videat cur
cesseat honorandos eos / necios asserens / ꝑ ferendis ad deos p̄cibꝰ nr̄is / quoꝝ
debemꝰ opa deuitare / si ad deū verū p̄ces nr̄as volumꝰ ꝑuenire Deinde
qro quales p̄ces homīn dyis bonis p demōnes alligari putant magi
cas an licitas · si magicas nolūt tales / si licitas nolūt p tales Si aūt
peccator penitens p̄ces fundit maxie · si aliqd magicū admisit Ita ne tā
dem illis intercedentibus accipit veniā quibꝰ impellentibꝰ aūt fauenti
bus se cecidisse plāgit in culpā An et ipi demones ut possint penitēti
bus indulgenciaz merei p̄ores agūt q̄ eos deceperint primaz · hoc nemo vnq̄ de demonibꝰ dixit q̄
si ita eēt nequaq̄ sibi auderent diuinos honores ex
petē qui penitendo desiderarent ad grām venie ꝑue
nire Ibi enī ē attestanda supbia hic h̄umilitas miseranda

Cyceronis duodecim tabulis qui magicas di puniᵃ ē

cesseat

Si sc̄dm errorem apuley demōnes p̄ces
homīn ad deos bonos
ꝑferret tūc p̄mo
ipi p̄maz agē
debēnt q̄ hō
ies seduxerūt

An credendū sit q̄ dij boni libencius q̄ hoibꝰ misceantur ·xx·

ATTAMEN vrgens cā et artissima cogit demones
medios int' deos et homīes agē ut ab
hominibꝰ afferant desiderata et a dyis referant impetrata · q̄ nam
tandez ista cā ē et q̄nta necitas · quia nullus inquit deus miscetur
homī p̄clara igr̄ s̄citas dei q̄ nō miscet' hoī supplicanti · et miscet' arro
ganti Non miscetur homī penitenti Non miscetur homī cōfugienti
ad diuinitatē et miscet' deōni fingente diuinitatē Non miscet' homī pe
tenti indulgenciā et miscet' demoni suadenti neq̄ciā Non miscetur
homī per ph̄icos libros poetās de bn̄ instituta ciuitate pellenti et mis
cetur deōni a p̄ncipibꝰ et pontificibꝰ ciuitatis p scenicos ludos poe
taꝝ ludibria requirenti Non miscet' homī deoꝝ cr̄ima fingē ꝓhibenti et
miscet' deōni se falsis deoꝝ cr̄imibꝰ oblectanti Non miscet' homī magoꝝ

scelera istis legibus punienti et miscetur demoni magicas artes docenti et
implenti Non miscetur boni imitacionem demonis fugienti et miscetur
demoni deceptionem hominis aucupanti Nimirum tante huius absurditatis et
indignitatis est magna necessitas scilicet deos ethereos humana
curantes quid terrestres homines agerent utique lateret
nisi demones aerii nunciaret quoniam ether longe a terra est alte
que suspensus aer vero etheri terreque contiguus O mira
bilem sapienciam quid aliud de diis isti senciunt quos omnes
optimos volunt nisi eos et humana curare ne cultu vide
antur indigni et propter elementorum distanciam humana nesci
re ut credantur demones necessarii et ob hoc eciam putentur
colendi per quos dii possint quid in rebus humanis agitur ad
discere et ubi oportet hominibus subvenire Hoc si ita est diis
istis bonis magis notus est demon per corpus vicinum quam homo per animum bonum
O multum dolenda necessitas an pocius irridenda vel detestanda vanitas ne
sit vana divinitas Si enim animo ab obstaculo corporis libero animum nostrum videre
dii possunt non ad hoc indigent demonibus nunciis Si autem animorum indicia
corporalia qualia sunt locucio vultus motus per corpus suum etherii dii senci
unt et inde colligunt quod eciam demones nunciant possunt et mendaciis demonum
decipi Porro si deorum divinitas a demonibus non potest falli eadem divinitate quod a
gimus non potest ignorari

An demonibus nunciis et interpretibus dii utantur ignorentque se ab eis aut ignoret aut velint. xxi

Vellem autem isti mihi dicerent utrum diis demones nunciaverint de criminibus deorum poetica Pla
toni displicere figmenta et sibi ea placere celaverint an utrumque o
cultaverint deosque esse maluerint tocius rei huius ignaros an utrumque
indicaverint et religiosam erga deos platonis prudenciam et in deos in
iuriosam libidinem suam An sentenciam quidem platonis qua noluit deos per impiam
licenciam poetarum falsis criminibus infamari ignotam diis esse voluerint suam
vero nequiciam qua ludos scenicos amant quibus illa deorum dedecora cele
brantur prodere non erubuerint vel timuerint Horum quatuor que interro
gando proposui quodlibet eligant et in quolibet eorum quantum mali de diis bonis
opinentur attendant Si enim primum elegerint confessuri sunt non licuisse
diis bonis habitare cum bono platone quando eorum iniurias prohibebat et habitasse
se cum demonibus malis quando eorum iniuriis exultabat Cum dii boni hominem
bonum (margin: bonum) bonorum longe a se positum non nisi per malos demones noscant quos vicinos
nosse non possent Si autem secundum elegerint et utrumque occultatum de demonibus
dixerint ut hii omnino nescirent platonis religiosissimam legem et demonum
sacrilegam delectacionem quid in rebus humanis per internuncios demones dii nos
se utile possunt quando illa nesciunt que in honorem bonorum deorum religione bonorum
hominum contra libidinem malorum demonum decernuntur Si vero tercium elegerint et
non solum sentenciam platonis deorum iniurias prohibentem sed et demonum nequiciam
deorum iniuriis exultantem per eosdem demones nuncios diis innotuisse re
sponderint hoc nunciare est an insultare et dii utrumque sic audiunt sic utrum
que cognoscunt ut non solum malignos demones deorum dignitati et platonis religi (margin: demones)
oni contraria cupientes atque facientes a suo accessu non arceant verum eciam
per illos malos propinquos platoni bono longinquo bona transmittunt Sic
enim eos elementorum quasi cathenata series colligavit ut illis
a quibus criminantur coniungi possint huic a quo defenduntur non possint
utrumque scientes sed aeris et terre transmutare pondera non vale
tes Iam quod reliquum est si quartum elegerint peius est ceteris Quis
enim ferat si poetarum de diis immortalibus criminosa figmenta
et theatrorum indigna ludibria suamque in his omnibus arden
tissimam cupiditatem et suavissimam voluptatem diis demones nunciaverint
et quod plato philosophica gravitate de optima re publica hec omnia re
movenda censuit tacuerunt Ut iam dii boni per tales nuncios nosse cogantur mala

Confutacio beati augustini contra apuleium et eius similes qui dicit quod deus non miscetur bono animo hominis sed demone mediante nuncio et eius communibus

Augustinus quatuor ponit ad que apuleius et eius similes respondere non possunt

pessimorum nec aliena sed eorundem mentiorum atque hinc omnia non sinant nosse bona philosophorum cum illa sint in invidia ista in honore ipsorum deorum.

De abiciendo cultu deorum contra apuleyum xxij.

Quia igitur nichil istorum quatuor eligi dum est ne in quolibet eorum de diis tam male senciatur, restat ut nullo modo credendum sit quod apuleius persuadere nititur et quicumque alii sunt eiusdem sententie philosophi ita esse medios demones inter deos et homines tamquam internuncios et interpretes qui hinc ferant peticiones nostras inde referant deorum suppetias. Sed esse spiritus nocendi cupidissimos a iusticia penitus alienos superbia tumidos invidencia lividos fallacia callidos. Qui in hoc quidem aere habitant quia de celi superioris sublimitate deiecti merito inregressibilis transgressionis in hoc sibi congruo velut carcere prodampnati sunt. Nec tamen quia supra terras et aquas aeris locus est ideo et ipsi sunt meritis superiores hominibus qui eos non terreno corpore sed electo in auxilium deo vero pia mente facillime superant. Sed multis plane participacione vere religionis indignis tamquam captis subditisque dominantur quorum maxime parti mirabilibus et fallacibus signis sive factorum sive predictorum deos se esse persuaserunt. Quibusdam vero vicia eorum aliquanto attencius et diligencius intuentibus non potuerunt persuadere quod dii sint atque inter deos et homines internuncios ac beneficiorum impetratores se esse finxerunt. Sed tamen non istum saltem honorem homines eis deferendum putarunt qui illos nec deos esse credebant quia malos videbant deos autem omnes bonos volebant. Nec audebant tamen omnino indignos dicere honore divino maxime ne offenderent populos a quibus eis cernebant inveterata superstitione per tot sacra et templa serviri.

Quod nullo modo demones sint medii inter deos et homines ut ferant peticiones hominum et referant inter... ut multa [a]puleius et quibusdam eius[dem] ... di

Quid hermes termegistus de ydolatria senserit et unde scire potuerit superstitiones egypcias auferendas xxiij.

Nam diversa de illis hermes egipcius quem trimegistum vocant sensit et scripsit. Apuleius enim deos quidem illos negat sed cum dicit ita inter homines et deos quadam medietate versari ut hominibus apud ipsos deos necessarii videantur cultum eorum a supernorum deorum religione non separat. Ille autem egipcius alios deos dicit esse a summo deo factos alios ab hominibus. Hoc qui audit sicut a me positum est putat dici de simulachris quia opera sunt manuum hominum. At ille visibilia et contrectabilia simulacra velut corpora deorum esse asserit. Inesse autem hiis quosdam spiritus invitatos qui valeant aliquid sive ad nocendum sive ad desideria nonnulla complenda eorum a quibus eis divini honores et cultus obsequia deferuntur. Hos ergo spiritus invisibiles per artem quandam visibilibus rebus corporalis materie copulare ut sint quasi animata corpora illis spiritibus dicata et subdita simulachra hoc esse dicit deos facere eamque magnam et admirabilem deos faciendi accepisse homines potestatem. Huius egipcii verba sicut in nostram linguam interpretata sunt ponam. Qui de cogitacione inquit et colloquio hominum deorum. Et hoc indicat termo potestatem hominis o asclepi vimque cognosce. Deus inquit et pater vel quod est summum deus ut effector est deorum celestium ita homo fictor est deorum qui in templis sunt humana proximitate contenti. Et paulo post Ita humanitas inquit semper memor nature et originis sue in illa divinitatis imitacione perseverat ut sicut pater ac dominus ut sui similes essent deos fecit eternos, ita humanitas deos suos ex sui vultus similitudine figuraret. Hic cum asclepius ad quem maxime loquebatur ei respondisset et statuas dicis o trimegiste. Tum ille statuas inquit o asclepi vides quatenus tu ipse diffidas statuas animatas sensu et spiritu plenas tantaque facientes et talia statuas futurorum prescias easque sorte vate sompniis multisque aliis rebus predicantes imbecillitates hominibus facientes easque curantes tristiciam leticiamque pro meritis. An ignoras o asclepi quod egyptus ymago sit celi aut

Apuleius. Hermes egipcius qui et trimegistus a ...

Trimegistus ad aclepium de diis de ...

+ invisibiles

× facientes

quod est eorum translacio aut detensio [destestio] omnium que gubernant atque exercent in
celo. Atque si dicendum est verius terra nostra mundi totius est templum et tamen
quem prescire cuncta prudentem decet istud nos ignorare fas non est. Futurum
tempus est cum appareat egypcios in cassum [incassum] pia mente divinitatem sedula religi
one servasse. Verba hermetis multis hermes verbis hunc locum exequitur videtur [in quo]
hoc tempus predicere quo christiana religio quanto est verior atque sanctior tanto
vehemencius et liberius cuncta fallacia figmenta subvertit ut gracia ve
rissimi salvatoris liberet hominem ab eis diis quos facit
homo et ei deo subdat a quo factus est homo. Sed hermes cum
ista predicit velut amicus eisdem ludificacionibus demo
num loquitur. Nec christiani nomen evidenter exprimit sed tamen
quod ea tollerent atque delerent quorum observacione celestis
similitudo custodiretur in egypto ita hec futura deplorans
luctuosa quodammodo predicacione testatur. Erat enim de hiis
de quibus dicit apostolus quod cognoscentes deum non sicut deum
glorificaverunt aut gracias egerunt sed evanuerunt in cogitacionibus suis
et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes stulti
facti sunt et immutaverunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem
ymaginis corruptibilis hominis et cetera que commemorare longum est. Mul
ta quippe talia dicit de uno vero deo fabricatore mundi qualia veritas
habet et nescio quo illa obscuracione cordis ad ista dilabitur ut diis quos
confitetur ab hominibus fieri semper velit homines subditos et hec futuro tempore plan
git auferri. Quasi quicquam sit infelicius homine cui sua figmenta
dominantur. Cum sit felicius ut tamquam deos colendo quos fecit non ipse sit
homo quam ut per eius cultum dii possint esse quos fecit homo. Cicius etenim fit
homo qui ut per eius cultum dii possint esse quos fecit homo. Cicius etenim fit ut opi dei
ut homo in honore positus pecoribus non intelligens comparetur quam ut opi dei
ad eius ymaginem facto id est ipsi homini opus hominis preferatur. Quapropter merito
homo deficit ab illo qui eum fecit cum sibi preficit ipse quod fecit. Hec vana de
ceptoria perniciosa sacrilega hermes egypcius quia tempus quo auferrentur
venturum sciebat dolebat. Sed tam impudenter dole
bat quam impudenter sciebat. Non enim hec ei revelaverat
sanctus spiritus sicut prophetis sanctis qui hec previdentes [evidentes] cum
exultacione dicebant. Si faciet homo deos et ecce ipsi non
sunt dii. Et alio loco Erit in illo die dicit dominus exter
minabo nomina simulacrorum a terra et non iam erit eorum memo
ria. Proprie vero de egypto quod ad hanc rem attinet ita sanctus
ysayas prophetat. Et movebuntur manufacta egypti a
facie eius et cor eorum vincetur in eis et cetera huiusmodi. Ex quo genere et
illi erant qui venturum quod sciebant venisse gaudebant. Qualis symeon. Qualis
anna que mox natum ihesum. Qualis elizabeth que eciam conceptum in spiritu agno
vit. Qualis petrus revelante patre dicens. Tu es christus filius dei vivi.
Huic autem egypcio illi spiritus indicaverant futura tempora perdicionis sue qui
presente [trementes] domino trementes. Quid venisti ante tempus perdere nos? Sive
esse putati in carne domino trementes. Quid venisti ante christus perdere nos? Sive quia
quia subitum illis fuit quod futurum quidem sed tardius opinabantur. Sive quia
perdicionem suam hanc ipsam dicebant qua fiebat ut cogniti spernerentur
et hoc erat ante tempus iudicii quo eterna dampnacione puniendi sunt cum omnibus
eciam hominibus qui eorum societate detinentur sicut religio loquitur que nec
fallit nec fallitur. Non sicut iste cum omni [quasi] vento doctrine hinc atque inde pro
flatus et falsis vera permiscens dolet quasi perituram religionem quam postea
confitetur errorem. Post multa enim ad hoc ipsum redit ut
iterum dicat de diis quos homines fecerunt ita loquens. Sed
iam de talibus sit satis dictum talia. Iterum in quid ad hominem
ac racionem quibus redeamus. Ex quo divino dono homo animal di
ctum est racionale. Minus enim mirandia et si miranda sunt
que de homine dicta sunt omnium enim mirabilium vincit admiracio

Quid hermes dicat de vana christiana religione de omnibus et de observacione egypciorum et de vero deo

Quod sanctus spiritus non revelavit hermeti egypcio quod dixit sicut prophetis nostris ysaie symeoni anne elizabeth et petro

De diis quos fecerit homines de racione hominis de errore et admiracione antiquorum et de demonibus

q̄ hō diuinaz potuit inueīre naturā eamq3 efficē

Quo hermes parentū suoꝝ sic confessus erroreȝ colligit destruendū · xxiiij ·

QUONIAM ergo proaui inī multū erra
bant circa deoꝝ rōne ī icredu
li et nō animaduertentes ad cultū religioꝫ
qȝ diuinaz īuenerut artē qua efficerēt deos cui īuentē adiuxerunt
virtutē de mūdi naᵃ conuenientē eamq3 miscentes qm̄ aīas facē non
poterant euocātes aīas demonū uł angeloꝝ eas indiderunt ymagi
nibꝰ sctīs diuinisq3 misteriis p quas ydola et benefaciendi et malefaci
endi hrē potuissent Nescio utrū sic cōfitetur ipi demones adiurati
quō iste cōfessus ē · qui inquit proaui inī multū errabat circa deoꝝ
rōm incredulo et nō aīaduertētes ad cultū religionē qȝ diuinaz īue
nerut artē qua efficerēt deos Nūquid ita saltez mediocriter eos
dixit errasse ut hanc artē inuenirēt faciendi deos aut cōtēptus
fuit dicē errabant ni addet et dicēt multū errabant Iste g° multꝰ
error et incredulitas nō aduertenciū ad cultū religioꝫ qȝ diuinaz īue
nit artē qua efficeēt deos · et tū q̄ multus error et incredulitas et a
cultu ac religione diuina auersio animi inuenit Vt hō arte facēt de
os · hoc dolet vir sapiens tamq̄ religionē diuinaz venturo cto tpe auf
ferri Vide si nō et vi diuina maioꝝ suoꝝ errorē pterī
tū p dē et vi dyabolica penā demonū futura dolere cō
pellitur Si enī pro aui eoꝝ multū errando circa deoꝝ
rōnē incredulitate et auersione animi a cultu ac religi
one diuina īuenerut artē qua efficerēt deos Quid mi
rū si hec ars detestanda seu quidq̄ fecit auersa religionē
diuina cū veritas emēdat errorē fides redarguit incredu
litatē cōuersio corrigit auersionē Si enī tacitis causis dix
isset pro auos suos inuenisse artē qua facerēt deos inīn fuit utiq3
siquid piū rectuq3 sapent attendē et vidē nequaq̄ illos ad hanc ar
tem puenturos fuisse qua hō deos facit si a veritate nō aberrabant
Si ea que deo digna sut crederent Si aīm aduertent ad cultū reli
gionēq3 diuinaz · et tū si causas artis huiꝰ nos dicēmꝰ multū erroreȝ
hoīm et incredulitatē et animi errātis atq3 infidelis a diuina religioē
auersionē ut cuiq3 ferenda eēnt impudencia resistencium veritati · Cū vō idē
ipē qui ptātē huiꝰ artis sup oīa ceteā miratᵉ in hoīe qua ille deos
facē cōcessū ē et dolet venturū eē tpus quo h oīa deoꝝ figmēta
ab hoībus instituta etiā legibus iubeanᵗ auferri · Confitetur tū atq3
exprimit causas quare ad ista peuentū sit dicens p̄ auos suos multo errore
et incredulitate et aīm non aduertendū ad cultū religionē qȝ diuinā
inuenisse hanc artē qua facerēt deos · Nos quid oꝫ dicē uł pocius qd
agē ń q̄ntas possumꝰ grās dnō deo nrō qui hec cōtrariis causis qua insti
tuta sut abstulit · Nam q̄ instituit multitudo erroris ·
abstulit via veritatis · qd̄ instituit a cultu religionis
diuine auersio abstulit ad veꝝ viuū deū sanctūq3 conuersio Nec
in sola egypto q̄ solā in isto plangit deō in spū̄ · sed
ī omī terra q cantat dnō canticū nouū sicut vere atq3
et verē pphetice lrē pnunciauerut · Vbi scptū ē Cantate
dnō canticū nouū cantate dnō oīs terra Titulus quip
pe psalmi huiꝰ ē Qn̄ domꝰ edificabatur post cap
tiuitatē · edificatur enī domꝰ dnō dei ciuitas q est scā eccla
in oī tra post eā captiuitatē qua illos hoīes de quibꝰ credentibꝰ ī deuz
tamq̄ lapidibꝰ viuis domꝰ edificatur captos demonia possidebant
Neq3 enī q3 deos hō faciebat ideo nō ab eis possidebatur ipē qui fecerat
qn̄ in eoꝝ societatē colendo traducebatur societatē dico nō ydoloꝝ sto
lidoꝝ sed u̇sutoꝝ demonioꝝ · Nam quid sut ydola ń qd̄ eadem scptura
dicit · oculos hent et nō vident Et quidqd tale de materia licz a fabro effi

Quod antiqui p errorē īuenerut artē et rōm qua efficerent deos et quō h detestandū sit

hermes egypcius dolet hoīes īuenisse rōnē qua deos fecerunt qui tū postmodū a vā religione auferri debuerunt

materiis

gratis tamquam vita sensuque carentibus dicendum sint. sed inmundi spiritus eisdem simu
lachris arte illa nepharia colligati cultorum suorum animas in suam societatem
redigendo miserabiliter captivaverat Unde dicit apostolus Scimus quia nichil est
ydolum sed que ymmolant gentes demoniis ymmolant et non deo Nolo vos
socios fieri demoniorum. post hanc ergo captivitatem qua homines a malignis
demonibus tenebantur dei domus edificabatur in omni terra
Unde titulum psalmus ille accepit ubi dicitur Cantate domino can
ticum novum cantate domino omnis terra Cantate domino et bene
dicite nomen eius nunciate diem ex die salutare eius
Annunciate in gentibus gloriam eius in omnibus populis mi
rabilia eius Quoniam magnus dominus et laudabilis nimis
terribilis est super omnes deos Quoniam omnes dii gentium demo
nia dominus autem celos fecit Qui ergo doluit venturum fuisse
tempus quo afferretur cultus ydolorum et in eos qui colerent
dominacio demoniorum malo spiritu instigatus semper volebat
istam captivitatem manere qua transacta psalmus canit edifi
cari domum in omni terra Prenunciabat illa hermes dolendo
prenunciabat hec propheta gaudendo et quia spiritus victor est qui
hec per sanctos prophetas canebat Etiam hermes ipse ea que nolebat et dolebat
auferri non a prudentibus et fidelibus et religiosis sed ab errantibus et in
credulis et a cultu divine religionis aversis esse instituta miris modis coac
tus est confiteri qui quamvis eos appellet deos tamen cum dicat a talibus hominibus
factos quales esse utique non debemus velit nolit ostendit colendos non esse ab
eis qui tales non sunt quales fuerunt a quibus facti sunt hoc est a prudenti
bus fidelibus religiosis simul etiam demonstrans ipsos homines qui eos fecerunt
sibimet inposuisse ut eos haberent deos qui non erant dii. verum etiam est quippe il
lud propheticum si faciet homo deos et ecce ipsi non sunt dii deos ergo tales talium
deos arte factos a talibus cum appellasset hermes id est ydolis demones per
artem nescio quam cupiditatum suarum vinculis illigatos cum appellasset fac
tos ab hominibus deos non tamen eis dedit quod platonicus apuleius unde iam
satis diximus et quam sit inconveniens absurdumque monstravimus ut ipsi essent
interpretes et intercessores inter deos quos fecit deus et homines quos idem fecit deus hinc afferentes
vota inde munera referentes Nimis enim stultum est credere deos quos fece
runt homines plus valere apud eos quos fecit deus quam va
lent ipsi homines quos idem fecit deus. Demon quippe si
mulachro arte impia colligatus ab homine factus est deus
sed tali homini non omni homini qualis est ergo iste deus quem non
facit homo nisi errans et incredulus et aversus a vero deo Por
ro si demones qui coluntur in templis per artem nescio quam
ymaginibus inditi hoc est visibilibus simulachris ab eis hominibus
qui hac arte fecerunt deos cum aberrarent aversique essent
a cultu et religione divina non sunt internuncii nec inter
pretes inter homines et deos et propter suos pessimos ac turpissi
mos mores et quia homines quamvis errantes et increduli et a
versi a cultu ac religione divina tamen eis sine dubio melio
res sunt quos deos ipsi arte fecerunt Restat ut quod possunt tamquam demones
possint vel quasi beneficia prestando magis nocentes quia magis decipientes vel
aperte malefaciendo nec tamen quodlibet horum nisi quando permittuntur alta et secre
ta dei providencia Non autem tamquam medii inter homines et deos per amici
ciam deorum multum apud homines valeant. Hii enim diis bonis quos sanctos angelos
nos vocamus racionalesque creaturas sancte celestis habitacionis sive sedes sive dominationes sive principatus sive potestates ami
ci esse omnino non possunt a quibus tam longe absunt animi affectione
quam longe absunt a virtutibus vicia et a bonitate malicia etc.

De hiis qui sanctis angelis et bonis hominibus possint esse com
munia etc. .xxv.

Quia vera religio et fides multas supersticiones abstulit et potestatem malorum spirituum et deorum falsorum et nichil re degit

De edificatione domus domus dei et cantica psalmi Cantate domino canticum novum etc. Quoniam omnes dii gentium demonia

Quid dicat hermes et apuleius platonicus de diis et demonibus et de eorum interpretacione quod frivolum est cum plus valeant homines quos fecit deus quam dii quos fecerunt homines

Nullomō igr̄ per demonū q̄ſi medietatē ambigendū ē ad beniuolentiā seu bn̄ficiā deoꝝ uł potius angeloꝝ bonoꝝ sed per bone uolūtatis silitudinē qua cū illis sum⁹ et cū illis uiuim⁹ et cū illis deū colim⁹. et si eos carnalib⁹ oculis uidē nō possim⁹ Inquātū aut dissilitudine uolūtatis et fragilitate infirmitatis miseri sum⁹ intm̄ ab eis longe sum⁹ uite meito nō corpis loco Non enī q̄ nr̄a condicōe carnis hītam⁹ sꝫ si in mūdicia cordis t̄rena sapim⁹ nō eis iūgim̄ Cū uō sanamur ut quales ipi sūt sim⁹ fide illis interī appropinquam⁹ si ab illo nos fieri btōs a quo et ipi facti sūt. etiā ipis fauentib⁹ credim⁹ Sane aduertendū ē quō iste egyptius cū doleret tp̄us ēē uentuꝝ quo illa auferentur ex egypto q̄ fatetur amultū errantib⁹ et incredulis et a cultu diuine religionis auūsis ēē instituta ait int̄ceta tūc t̄ra ista scīssima sedes delubroꝝ atqꝫ tēploꝝ sepulchroꝝ erit mortuoꝝ plenissima Quasi uō si illa nō aufferentur nō eēnt hoīes mortui aut alibi esset mortui ponendi q̄ int̄ea et utiqꝫ quāto plus uoluetur tp̄is et dieꝝ tāto maior eēt nūs sepulchroꝝ ꝑ maiorē eē nū̄ mortuoꝝ Sꝫ hic uidetur dole q̄ in eoꝝ re mīun inoꝝ tēplis eoꝝ delubrisqꝫ succedēt Ut uidelicꝫ. quid hec legit aīo anobis auiso atꝫ ꝑuiso putet apaganis cultos fuisse deos intēplis anobis aut coli mortuos in sepulchris Tanta enī hoīes impij cecitate i mōtes quodāmō offendūt res qꝫ oclōs suos ferentes nolūt uidē Ut nō attendant in omib⁹ lrīs paganoꝝ aut nō i ueniri aut uix i ueniri deos qui nō homines fuerint mortuisqꝫ diuīi honores delati sint Omitto qd̄ uarro dicit omēs ab eis mortuos existiare manes deos et ꝓbat ꝑ ea sacra que omib⁹ fere mortuis exhibent̄ Ubi et ludos comeorat funebres tamq̄ h̄ sit maxi⁹ diuinitatis indiciū q̄ nō soleant ludi ī nūinibus celebrar̄ hermes ipē dequo nūc agit̄ in eodeꝫ ipō libro ubi q̄ȷ̄ futura ꝑnūciando deplorans ait Tūc t̄ra ista scīssima sedes delubroꝝ atꝫ tēploꝝ sepulchroꝝ erit mortuoꝝ plenissima deos egypti hoīes mortuos eē testat̄ Cū eī dixissꝫ proauos suos multū errantes circa deoꝝ rōneꝫ incredulos et nō aīaduertētes ad cultū religionēqꝫ diuīaꝫ inuenisse artē qua efficerent ꝫ deos cui i uente inquit adiūxerūt ꝟtutē de mūdi natura cōuenientē eaꝫ qꝫ miscētes quia aīas facere nō poterant euocātes aīas demonū uł angeloꝝ eas indiderūt ymaginib⁹ scīs diuīisqꝫ t misterijs ꝑ quas ydola et bn̄faciēdi et male uires hr̄e potuissent Deinde seqitur tamq̄ h̄ exēplis ꝓbaturus et dicit Auus enī tuus oasclepi medicine ꝑmus i uentor cui tēplū cōsecratū ē in monte lybie circa littus cocodrilloꝝ in quo eius iacet mūdan⁹ hō .i. corpus. reliquus enī uł potius totus si ē hō. totꝫ in sensu uite melior remeauit in celū. Omnia eē nūc hominib⁹ adiumēta ꝑstans infirmis numine suo que solet medicīe arte ꝑbere Ecce dixit mortuū coli ꝓdeo i eo loco ubi hēbat sepulturā falsus ac fallans q̄ remeauit in celuꝫ adiūgens. Deinde aliud hermes inquit au⁹ habitū in nomē ē. nōne in sui cognominis ꝑria cōsistens omnis mortales undiqꝫ uenientes adiuuat atꝫ cōseruat Hinc enī hermes maior i. mercuri⁹ quē dicit auū suū fuisse in hermopoli. hoc ē in sui nomine ꝫ ciuitate eē phibetur Ecce duos deos dicit hoīes fuisse escolapiū et mercuriuꝫ Sꝫ de escolapio et greci et latini hoc idem senciūt. l. mercūriuꝫ aut̄ multi nō putāt fuisse mortalē quē tū iste auū suū fuisse testatur Aut alius enī ē ille alius iste. q̄uis eodē nomīe nūcupetur
aut n

Q̄r ydoloꝝ cultores ydola et demones nō sūt i ꝑ uncti int̄ deos bonos q̄ angeli appellant̄ et homines ēē nō pnt ꝑ dissilitudine

Q̄r hermes egyptius doluit p̄dicenda via doluit q̄ mīun meorie tēplis eoꝝ et delubris succedet et q̄ falsi dij hoies fuerūt et q̄ uarro dicit deos esse manes

Q̄d dicit hermes de manib⁹ deorib⁹ dūs simlachris ammantib⁹ de escolapio medico eius tēplo i monte lybie circa littus cocodrilli

indiderūt

nō multū pugno alius ille sit alius iste Ver̄ et iste sic ex hoīe deus ꝯditū testimonii tanti aput suos viri huius termegisti nepotis sui adhuc addit et dicit Ysin vō osy ris q̄ multa bona pstare ppiciā q̄ntis obesse scimus iratā. Deinde ut ostēdet ex hoc genere ēē deos quos illa arte esse hoīes faciunt Unde dat intelligi demones se opinari ex ho minum mortuorū aīās extitisse quos p arte quā inuenerunt hoīes multū errantes increduli et irreligiosi ait inditos simulachris quibus qui tales deos faciebat aīās facere nō utiqz poterat tñ de yside et diuisit qd̄ cōmemorauī quantis obēē scimus iratā. Secutus adiungit Terrenis etenī diis atqz mūdanis facile ē irasci ut pote qui sunt ab hoībus ex utraqz nā diciat ex aīā et corpe. ut p aīā sit demon p corpe symulachrū Unde contingit qd̄ ab egyptiis hec scā aīalia inquit nūcupari coluntqz p singulas ciuitates eorū aīās quorū sunt cōsecratione uiuentes ita ut eorū legibus incolant et eorū nominibus nūcupentur Ubi ē illa uelut querela luctuosa. et terra egypti scā ssima sedes delubrorū atqz templorū sepulchrorū futura eēt mortuorū qz plenissima Nempe spūs fallax cuius instinctu hermes ista dicebat per eū ipm̄ coactus ē cofiteri iā tūc illā terrā sepulchrorū et mortuorū qui pro diis colebant fuisse plenissimā Sed dolor demonum p eū loquebat qui suas futuras penas aput scōrū martirum memorias imminere merebant In multis enī talibus locis torquentur et confitentur et de possessis hoīum corporibus eiciuntur. De modo honoris quē xpiani martiribus impēdunt .xxvi.

Nec tū nos eisdem martiribus tēpla sacerdocia sacra et sacrificia cōstituimus quia ipi nō sz deus eorū nobis ē deus Honoramus sane memorias eorū tamqz scōrū hoīum dei qui usqz ad mortem corporū suorū p veritate certarūt ut inotesceret vera religio falsis fictisqz conuictis qd̄ eē si qui antea senciebat timēdo reprimebant Quis aūt audiuit aliqn̄ fidelium stantē sacerdotē ad altare et supsanctū corpus martiris ad dei honorē cultū qz cōstructū dicē in precibus offero tibi sacrificiū petre ul paule ul cypriane. cum aput eorū memorias offeratur deo qui eos et hoīes et martires fecit et scīs suis angelis celesti honore sociauit Ut ea celebritate et deo vero de illorū victoriis grās agamus et nos ad imitacōm taliū coronarū atqz palmarū eodez inuocato in auxiliū ex illorū memorie renouacione adhortemur Quecūqz igr̄ adhibentur religiosorū obsequia i martirū locis ornamenta sunt memoriarū nō sacra ul sacrificia mortuorū tamqz deorū. quiqz et epulas suas eo deferūt qd̄ quidē a xp̄ianis melioribus nō fit et in plerisqz terrarū nulla talis ē cōsuetudo. tū quicūqz id faciunt quasqz tñ apposuerint orāt et auferūt ut uescantur uel ex eis etiā indigentibus largiant sanctificari sibi eas volunt p merita martirum in noīe dnī dñi martirum nō autē eē ista sacrificia martirum nouit qui nouit unū qd̄ etiā illic offertur sacrificiū xp̄ianorū Nos itaqz martires nostros nec diuinis honoribus nec hūanis ē minibus colimus sicut colūt illi deos suos nec sacrificia illis offerimus nec eorū pbra in eorū sacra conuertimus Nam de yside uxore osyris egypcia dea et de parentibus eorū qui oēs reges fuisse scribuntur quibus parentibus suis illa cū sacrificaret inuenit ordei segetem atqz inde spicas marito regi et eius consiliario mercurio de monstrauit Unde eādem et cererem uolunt quē et quanta mala nō a poetis sz misticis eorū lr̄is memorie mandata sunt sicut leone sacerdote p dente ad olimpia

olimpiadē

Hermes dt mercurius auū suū in hinopoli escolapii

escolapius

De termegisto osyri yside et de aliis

fectū atqz ꝯpositū hominum utriusqz nāe

Qz catholici scōs honorat nō ob scōrū honorē sed ob dei reuerenciā

Qz xp̄iani nō colūt martires ul scōs p aliqd̄ cōmeum ut faciunt pagani suos deos

De osyri uxore eius yside et meretrice segete ordei mercurio cerere de leone sacerdote scribente ad olympiadē matrem magni alexandri

de inventu scribit allexander legant qui volunt vel putant et recolant que lege-
runt et videant quibus hominibus mortuis et de quibus eorum factis tamquam
diis sacrificia sint instituta Absit ut eos quamvis deos habeant sanctis martiribus
nostris quos tamen deos non habemus ulla ex parte audeant comparare Sic enim
non constituimus sacerdotes nec offerimus sacrificia martiribus nostris quia incon-
gruum indebitum illicitum est atque uni deo tantummodo debitum ut nec criminibus
suis nec ludis eos turpissimis oblectemus ubi vel flagitia isti celebrant
deorum suorum si cum homines essent talia commiserunt vel conficta delectamenta
demonum vel noxiorum si homines non fuerunt ex isto genere demonum so-
crates non haberet deum Sed fortasse homini ab illa arte faciendi deos a-
lieno et innocenti illi impuctaverunt talem deum qui
eadem arte excellere voluerunt Quid ergo plura non esse
spiritus istos colendos propter vitam beatam que post mortem futura
est Nullus vel mediocriter prudens ambigit Sed for-
tasse dicturi sunt deos quidem esse omnes bonos demones
autem alios malos alios bonos Et eos per quos ad vitam
eternam beatam pervenimus colendos esse censebunt quos
bonos opinantur quod quale sit iam in volumine sequenti vi-
dendum est Explicit liber octavus Incipit tytuli libri ix sancti augustini de civitate dei

De socrate philosopho
de deo ab eo co-
lendo de demo-
nibus de diis
bonis et aliis
secundum pa-
ganos

Ad quem articulum disputacio prima pervenit et quid discucien-
dum sit de residua questione i An inter demones quibus dii
superiores sunt sit aliqua pars bonorum quorum presidio ad veram beati-
tudinem possit humana anima pervenire ii Que demonibus apuleius as-
cribat quibus cum racione non subtrahat nichil virtutis assignet iii De per-
turbacionibus que animo accidunt que sit peripateticorum stoycorumque sententia iiii
Quod passiones que christianos animos afficiunt non in vicium trahunt sed virtutes
exerceant v Quibus passionibus demones confidente apuleio exagitentur
quorum ope homines aput deos asserit adiuvari vi Quod platonici figmen-
tis poetarum infamatos deos asserant de contrariorum studiorum certamine
cum hee partes demonum non deorum sunt vii De diis celestibus et demonibus
aereis hominibus que terrenis apulei platonici diffinicio viii An amicicia ce-
lestium deorum per intercessionem demonum possit homini provideri ix Quod secundum
platonis sententiam numinis miseri sint homines in corpore mortali quam demones
eternum x De opinione platonicorum qua putant animas hominum demones esse
post corpora xi De trinis contrariis quibus secundum platonicos demonum hominumque
natura distinguitur xii Quomodo demones si nec cum diis beati nec cum hominibus sint
miseri inter utramque partem sine utriusque communione sint medii xiii An homines
cum sint mortales possint vera beatitudine esse felices xiiii De mediatore
dei et hominum homine christo ihesu xv An racionabiliter platonici diffinierint
deos celestes declinantes terrena contagia hominibus non misceri quibus ad
amiciciam deorum demones suffragentur xvi Ad consequendam vitam beatam
que in participacione est summi boni non tali indigere mediatore hominem qualis est
demon sed tali qualis est unus christus xvii De fallacia demonum dum sua inter-
cessione viam spondet ad deum hoc ad vitam ut homines avertat a veritatis
tat xviii Quod appellacio demonum iam nec aput cultores eorum assumatur in
significacionem alicuius boni xix De qualitate sciencie que demones superbos facit
xx Ad quem modum dominus voluit demonibus innotescere xxi Quid inter
sit inter scienciam sanctorum angelorum et scienciam demonum xxii Nomen deorum fal-
so ascribi diis gencium quod tamen et angelis sanctis et hominibus iustis ex divinarum
scripturarum auctoritate commune est xxiii Incipit liber ix beati augustini de civitate
dei Ad quem articulum disputacio prima

Et bonos et pervenit et quid discuciendum sit de resi-
malos deos esse quidam opinati sunt quidam dua questione
vero de diis meliora sencientes tantum eis honoris laudisque ce-
dis tribuerunt ut nullum deorum malum credere auderent Sed

illi qui deos quosdam bonos quosdam malos esse dixerunt demones quoque appellaverunt nomine deorum quamquam et deos sed rarius nomine demonum Ita ut ipsum iovem quem volunt esse regem ac principem ceterorum ab homero fateantur demonem nuncupatum Hii autem qui omnes deos non nisi bonos esse asserunt et longe prestantiores eis hominibus qui perhibentur boni merito movent demonum factis que negare non possunt eaque nullo modo a diis quos omnes bonos volunt ~~bonos~~ committi posse existimantes differentiam inter deos et demones adhibere coguntur Et quidquid eis merito displicet in operibus vel affectibus pravis quibus insignia manifestant occulti spiritus id credunt esse demonum non deorum Sed quia eosdem demones inter homines et deos ita medios constitutos putant tamquam nullus deus homini misceatur ut hinc perferant desiderata inde referant impetrata atque hii platonici precipui philosophorum ac nobilissimi sentiunt quibus velut cum excellentioribus placuit ista examinare questionem Utrum cultus plurimorum deorum prosit ad consequendam vitam beatam que post mortem futura est libro superiore quesivimus quo pacto demones qui talibus gaudent qualia boni et prudentes homines aversantur et dampnant id est sacrilega flagitiosa facinorosa non de qualibet homine sed de ipsis diis figmenta poetarum et magicarum artium sceleratam puniendamque violentiam possint quasi propinquiores et amiciores diis bonis conciliare homines bonos et hoc nulla ratione posse comprobatum est Proinde hic liber sicut in illius fine promisimus disputationem continere debebit non de differentia si quam volunt esse non deorum inter se quos omnes bonos dicunt nec de differentia eorum et demonum quorum illos ab hominibus longe lateque seiungunt istos inter deos et homines collocant Sed de differentia ipsorum demonum quod ad presentem pertinet questionem

An inter demones quibus dii superiores sunt aliqua pars bonorum quorum presidio ad veram beatitudinem possint humana anima pervenire

Apud plerosque enim usitatum est dici alios bonos alios malos demones que sive sit etiam platonicorum sive quorumlibet sententia nequaquam eius negligenda discussio ne quisquam velut demones bonos sequendos sibi esse arbitretur per quos tamquam medios diis quos omnes bonos credit dum conciliari affectat et studet ut quasi cum eis possit esse post mortem irretitus malignorum spirituum deceptus fallacia longe aberret a vero deo cum quo et in quo et de quo solo anima humana id est rationalis et intellectualis beata est

Que demonibus apuleius ascribat quibus cum rationem non subtrahit nichil virtutis assignat

Que igitur est differentia demonum bonorum et malorum quandoquidem platonicus apuleius de his universaliter disserens et tam multa loquens de aeriis eorum corporibus de virtutibus tacuit animorum quibus essent preditis si essent boni Tacuit ergo beatitudinis causam indicium vero miserie tacere non potuit Confitens eorum mentem qua rationales esse perhibuit non saltem imbutam [margin: imbutam] munitamque virtute passionibus animi irrationabilibus nequaquam cedere sed ipsam quoque sicut stultarum mentium mos est procellosis quodammodo perturbationibus agitari Verba namque eius de hac re ista sunt Ex hoc ferme demonum numero inquit poete solent haudquaquam procul [margin: procul] a veritate osores ~~procul~~ et amatores quorundam hominum deos fingere hos prosperare et evehere illos contra adversari et affligere Igitur et misereri et indignari et letari et angi omnemque humani animi faciem pati simili motu cordis et salo mentis per omnes cogitationum estus fluctuare que omnes turbule tempestatesque procul a deorum celestium tranquillitate exulant Num est in his ulla dubitatio quod non animarum aliquas inferiores partes sed ipsas demonum mentes quibus rationalia sunt animalia velut procellosum salum dixit passionum tempestate turbari ut ne hominibus quidem

Marginalia:

nisi

Nota homerus iovem regem ceterorum demonum appellavit de summa platonicorum plurium

Disputatio libri de differentia demonum utrum boni et mali esse possint

Nota cum solo vero deo anima rationalis et intellectualis potest esse beata

Quid dicat apuleius platonicus de demonibus et de confictione fabulosa deorum per poetas

sapientibus comparandi sunt qui huiusmodi perturbacionibus animorum a quibus humana non
est immunis infirmitas etiam eas huius vite conditione paciuntur mente perturbata
bata resistunt non eis cedentes ad aliquid approbandum vel perpetrandum quod ex
orbitet a tramite sapientie et lege iusticie sed stultis mortalibus et iniustis
non corporibus sed moribus similes ut non dicam deteriores eo quod vetustiores et debita pena insaciabiles ipsius quoque mentis ut iuste appellant salo fluctuat nec in veritate atque virtute qua turbulentis et pravis affectionibus repugnat ex ulla animi parte consistit. De perturbacionibus que animo accidunt quid sit peripateticorum stoycorum que sentencia.

Due sunt sine philosophorum de hiis animi motibus que greci pathe nostri autem quidam sicut Cycero perturbaciones quidam affectiones vel affectus. Quidam vero sicut iste de greco expressius passiones vocant. Has ergo perturbationes sive affectiones sive passiones quidam philosophi dicunt in sapiente cadere sed moderatas rationique subiectas ut eis leges quodammodo quibus ad necessarium redigantur modum dominatio mentis imponat. Hec qui sentiunt platonici sunt sive aristotilici. Cum Aristoteles disciplinis platonis fuit qui sectam peripateticam condidit. Aliis autem sicut stoycis cadere ullas animo huiusmodi passiones in sapientem non placet. Hos autem id est stoycos Cycero in libris de finibus bonorum et malorum verbis magis quam rebus adversus platonicos seu peripateticos certare convincit. Quandoquidem stoyci nolunt bona appellare sed commoda corporis et externa. Eo quod nullum bonum volunt esse hominis preter virtutem tamquam artem bene vivendi que non nisi in animo est. Hec autem isti simpliciter et ex communi loquendi consuetudine appellant bona sed in comparacione virtutis qua recte vivitur parva et exigua. Ex quo fit ut ab utrisque quodlibet vocetur seu bona seu commoda pari tamen existimacione pensentur nec in hac questione stoyci delectentur nisi novitate verborum. Videtur ergo michi et in hoc ubi queritur utrum accidant sapienti passiones animi an ab eis sit prorsus alienus de verbis eos potius quam de rebus facere controversiam. Nam et ipsos nichil hinc aliud quam platonicos et peripateticos sentire existimo quantum ad vim rerum attinet non ad vocabulorum sonum. Ut enim alia omittam quibus id ostendam ne longum faciam aliquid unum quod sit evidentissimum dicam. In libris quibus est titulus est noctium atticarum scribit agellius vir elegantissimi eloquii et multe ac sine facundie se navigasse aliquando cum quodam philosopho nobili stoyco. Iste philosophus sicut latius et uberius quod ego breviter attingam narrat agellius. Cum illud navigium horribile celo et mari periculosissime iactaretur ut timore expalluit id animadversum est ab eis qui aderant quamvis in mortis vicinia curiosissime attentis. Utrum nec ne philosophus animo turbaretur. Deinde tempestate transacta mox ut securitas prebuit colloquendi vel etiam garriendi locum. Quidam ex hiis quos navis illa portabat dives luxuriosus asyaticus philosophum compellat illudens quod extimuisset atque palluisset cum ipse mansisset intrepidus in eo quod impendebat exicio. At ille aristippi socratici responsum retulit qui cum in re simili eadem verba ab homine simili audisset respondit illum pro anima nequissimi nebulonis merito non fuisse sollicitum se autem pro aristippi anima timere debuisse. Hac illo divite responsione depulso postea quesivit agellius a philosopho non exagitandi animo sed discendi que nam illa racio esset pavoris sui qui ut doceret hominem sciendi studio gnaviter accensum protulit statim de sarcinula sua stoyci epicteti librum in quo ea scripta essent que congruerent decretis zenonis et crisippi quos fuisse stoycorum principes novimus in eo libro se legisse dicit agellius hoc stoycis placuisse quod animi visa que appellant fantasias nec in potestate est utrum et quando incipiat animo currerent ex terribilibus et formidalibus

Quid dicat Aristoteles discipulus peripatetici platonis stoici et alii philosophi de passionibus et affectionibus animi

Quid dicat agellius philosophus in libris quibus titulus est noctium atticarum et quomodo respondit asyatico sibi illudenti per responsum aristippi socratici

Quid dicat agellius ex libro stoici epicteti de dectis zenonis et crisippi stoicis de fantasiis et affectionibus et passionibus animorum

rebus necesse est etiam sapientis animum moveant. Ita ut paulisper vel pavescat metu vel tristicia contrahatur tamquam hiis passionibus prevenientibus mentis et rationis officium. Nec ideo tamen in mente fieri opinionem mali nec approbari ista eisque consentiri. Hunc enim esse volunt in potestate, idque inter esse censent inter animum sapientis et stulti, quod stulti animus eisdem passionibus cedit atque accommodat ad sensum mentis. Sapientis autem quamvis eas necessitate paciatur retinet tamen de hiis que appetere vel fugere rationabiliter debet veram et stabilem inconcussa mente sententiam. Hec ut potui non quidem commodius Agellio, sed certe brevius et ut puto planius exposui, que ille se in Epicteti libro legisse commemorat eum ex decretis stoycorum dixisse atque sensisse. Que si ita sunt aut nichil aut pene nichil distat inter stoycorum aliorumque philosophorum opinionem de passionibus et perturbationibus animorum. Utrique enim mentem rationemque sapientis ab earum dominatione defendunt. Et ideo fortasse dicunt eas in sapientem non cadere stoyci, quia nequaquam eius sapientiam qua utique sapiens est ullo errore obnubilant aut labe subvertunt. Accidunt autem animo sapientis salva serenitate sapientie propter illa que commoda vel incommoda appellant quamvis ea nolunt dicere bona vel mala. Nam profecto si nichili penderet eas res ille philosophus quas amissurum se naufragio senciebat sicuti est vita ista salusque corporis non illud ita periculum perhorresceret ut pallores etiam testimonio proderetur. Verumtamen et illam poterat permocionem pati et fixam tenere mente sententiam vitam illam salutemque corporis quorum amissionem minabatur tempestatis immanitas non esse bona que illos quibus inessent facerent bonos sicut facit iusticia. Quod autem aiunt ea nec bona appellanda esse sed commoda, verborum certamini non rerum examini deputandum est. Quid enim interest utrum aptius bona non centur an commoda. Dum tamen ne hiis privetur non minus stoycus quam paripateticus pavescat et palleat, ea non equaliter appellando sed equaliter estimando. Ambo tamen si bonorum istorum seu commodorum periculis ad flagicium vel facinus urgeantur, ut aliter ea retinere non possint, malle se dicunt hec amittere quibus natura corporis salva et incolumis habetur quam illa committere quibus iusticia violatur. Ita mens ubi fixa est ista sententia nullas perturbationes etiam si accedunt in inferioribus animi partibus in se contra rationem prevalere permittit. Quinymmo eis ipsa dominatur eisque non consenciendo sed pocius resistendo regnum virtutis exercet. Talem describit etiam Virgilius Eneam ubi ait: Mens immota manet lacrime volvuntur inanes.

De opinionibus stoycorum et paripateticorum de passionibus que possunt cadere in sapientem et quid dicat Virgilius de Enea et

Quod passiones que christianos animos non in vicium trahunt sed virtutem exercent

Non est nunc necesse copiose ac diligenter ostendere quid de istis passionibus doceat scriptura divina, qua christiana erudicio continetur. Deo quippe illa ipsam mentem subicit regendam et iuvandam mentique passiones ita moderandas [atque frenandas] ut in usum iusticie convertantur. Denique in disciplina nostra non tam queritur utrum pius animus irascatur, sed quare irascatur; nec utrum sit tristis, sed unde sit tristis; nec utrum timeat, sed quid timeat. Irasci enim peccanti ut corrigatur, contristari pro afflicto ut liberetur, timere periclitanti ne pereat, nescio utrum quisquam sana consideratione reprehendat. Nam et misericordiam stoycorum est solere culpare. Sed quanto honestius ille stoycus misericordia perturbaretur hominis liberandi quam timore naufragii. Longe melius et humanius et piorum sensibus accommodacius Cycero in Cesaris laude locutus est ubi ait: Nulla de virtutibus tuis nec admirabilior nec gracior misericordia est. Quid est igitur misericordia nisi aliene miserie quedam in nostro corde compassio qua utique si possimus subvenire compellimur. Servit autem motus iste rationi quando ita prebetur misericordia ut iusticia conservetur. Sive cum indigenti tribuitur sive cum ignoscitur penitenti. Hanc Cycero locutor egregius non dubitavit appellare virtutem quam stoycos inter vicia numerare non pudet. Qui tamen ut docuit liber Epicteti nobilissimi stoyci ex decretis Zenonis et Crisippi qui huius secte primas habuerunt huiusmodi passiones in animum sapientis ad

Quod divina scriptura de passionibus animi que rationi subiguntur. Et quod dicit Cycero de misericordia quam virtutem esse dicit quam stoyci vicium esse dixerit

inuttit que vicijs omnibꝫ liberi ee volunt Vnde fit cõse
quens ut hec ipa nõ putet vicia Cũ sapienti sic accidit
ut contra virtutẽ mentis rõnemqꝫ nichil possint et vicia sit eadẽ
qꝫ sinã parripateticorum uel etiã platonicorum et ipõrum stoyco
rũ Sꝫ ut ait Tullius ubi cõtrouersia uerbi diu torquet bo
nuces grecos cõtencionis cupidiores q̃ veritatis Sꝫ adhuc
merito queritur pt utrum ad vite pñtis ptineat infirmitatẽ
ee in quibusqꝫ bonis officijs huiuscemodi ppeti affectus Sancti
vero angli et sine ira puniant quos accipiunt eterna dei lege
puniendos Et miseris sine miserie cõpassione subueniunt
et picitãtibꝫ eis quos diligunt sine timore opitulentur Et
tñ istarum nõia passionum consuetudine locucionis humane
ee i eos usurpent pp quandã operum silitudinẽ nõ pp affec
cionũ infirmitatẽ sicut ipe deus scdm scpturas irascitur
nec tñ illa passione turbatur. Hoc enim uerbũ vindicte u
surpauit effectus nõ illius turbulentus affectus. Quibꝫ
passionibꝫ demones cõfitente apuleio exagitentur
quorum ope homines aput deos asserit adiuuari. vi.

Quamuis iam de scis angelis qõne dilata videamus quemadmodum dicant
platonici medios demones int deos et hoĩes cõstitutos istis
passionum estibꝫ fluctuare Si enim mente ab hijs libera eisqꝫ dñante
motus hmõi paterent nõ eos diceret apuleius sili motu cordis et salo men
tis per omnes cogitacionũ estus fluctuare Ipa igr mens eorum .i. ps aĩ
superior qua rõnales sunt in qua virtus et sapia si ulla eis eet passioĩ
bus turbulentis inferior aĩ partiũ regendis moderandisqꝫ dñaret ipa
inquã mens eorum sicut iste platonicus cõfitetur salo pturbacionũ fluc
tuat Subiecta ẽ igitur mens demonũ passionibꝫ libidi
num formidinum irarum atqꝫ hmõiscemodi ceteris Que igitur
ps in eis libera ẽ cõposqꝫ sapiẽ qua placeat dijs et ad
bonorum morum silitudine hoĩbꝫ cõsulant cũ eorum mens t
passionũ vicijs subiugata et oppssa quidquid rõnis nãlr
ht ad fallendũ et decipiendũ tanto acrius itẽdat quãto
eam magis possidet nocendi cupiditas. Quod platonici fig
mentis planetarum poetarum infamatos deos asserunt
de cõtrariorum studiorum certamine cum hee ptes demonum
nõ deorum sint. vij.

Quod si quisquam dicit nõ ex omnium
sꝫ ex malorum demonum numero ee quos
poete quorundam homĩ osores et amatores deos nõ
procul a veritate cõfingunt hos enim dixit apuleius salo
mentis per omnes cogitacionũ estus fluctuare Quo istud
intellige potuimus quum cũ hoc diceret hoc nõ quorundam homĩ .i.
malorum sꝫ omnium demonum medietatẽ pp aeria corpora inter
deos et hoĩes describebat Hoc enim ait fingere poetas
q ex istorum demonum numero deos faciunt et eis deorum nõia imponunt et quibus
voluerint hominibꝫ ex hijs amicos et inimicos qꝫ distribuunt ficti carminis
i pñta licencia Cum deos ab hijs demonum moribꝫ et celesti loco et beati
tudinis opulencia remotos ee phibeant. hec ẽ igitur ficcio poetarum deos di
cere qui dij nõ sunt eosqꝫ sub deorum noĩbꝫ int se decertare pp hoĩes quos pstu
dio partium diligunt uel oderunt Non procul aut a veritate dicit hanc esse fic
cionem quoniam deorum appellati vocabulis qui dij nõ sunt tales tamen describuntur
demones quales sunt Denique hinc ee dicit homericam illam
mynnam que medijs cetibꝫ grecorum cohibendo achillam inter
uenit Quod igitur mynerua illa fuerit poeticum vult ee figmentum
tamen eo q mynerua deam putat eamqꝫ inter deos quos omnes bon
os beatosqꝫ credit in alta etherea sede collocat procul a conuersacione

impõita

Quid dicat liber epicteti nobilissimi stoyci ex dectis zenonis et crisippi de passionibus animi cum una sit sinã pypateticorum platonicorum et stoycorum et quid dicatur grecis

De socrate philosopho de deo ab eo colendo demonibꝫ de dijs bonis et malis secundum paganos

Quid dicunt platonici de demonibꝫ cõstitutis medijs int deos et hoĩes et q apuleius de passionibꝫ aĩ et utrum demones eis subiaceant

Non utrum de vite pñtis ptineat ifirmitatẽ ee i quibusqꝫ bonis officijs huiusmodi pati affectus uel possessiones p angelos uel a deo

Quod poete de eorum placito deos ee fingunt de mynua que achilli interuenit ut vult homerus de venere marte et de demonibus

mortaliũ Nã aũt aliquis demon fuerit grecis fauens troyanis qz cõtra
rius sicut alius adũsus grecos troyanoꝝ opitulator quẽ veneris seu martis
noĩe idẽ poeta cõmeõrat quos deos iste talia nõ agentes in hitacoĩbus
celestibꝫ ponit et hij demones ꝓ eis quos amabant contͣ eos quos oderant in
terse decertauerũt h nõ ꝑau a veritate poetas dixisse cõfessus ē de hijs
quippe ista dixerũt quos hoĩbꝫ sili motu cordis et salo mentis ꝑ oĩs
cogitacõnũ estus fluctuare testatͬ ut possent amores et odia nõ pro
iusto sꝫ sicͭ ꝑplus siliꝫ coꝝ ĩ venatoribꝫ et aurigis fꝰ suaꝝ studia paũ
ꝓ alijs aduersus alios exꝯcẽ id enĩ videtur phũs curasse platonicus
ne cũ h apoetis canerent nõ ademonibꝫ medijs sꝫ ab ipsis dijs quoꝝ
noĩa poete fingendo ponũt fieri crederentur

Nõ dijs celestibꝫ et demonibꝫ aerijs hoĩbꝫ qz terenis apulei platonici diffĩõ · viii ·

Quid ipã diffĩõ illa demonũ parũ ne intuenda ẽ Ubi certe omĩs determinando cõplexus ẽ quod ait demones esse genere
aĩalia aĩo passiua mẽte rõnabilia corpe aerea tp̃e
etiã In quibꝫ quiqz cõmemorauis uncis dixit ꝯĩo ꝗ de
mones cũ bonis saltẽ hominibꝫ id viderent hr̃e cõmune
qd nõ eet ĩ malis nã ipõs hoĩes cũ aliq laciũs descbẽ
do cõplecteretur suo loco de illis dicẽs tunꝗ de infimis
atqꝫ terrenis cũ pꝰs dixissꝫ de celestibꝫ dijs et cõmẽda
tis duabꝫ ꝑtibꝫ ex sũmo et infimo ultimis tercio loco deme
dijs demonibꝫ loqueretur Igit̃ hoĩes inqd rõne plaudẽtes
orõne pollentes ĩ mortalibꝫ aĩs moribũdis mẽbris leuibꝫ et anxijs +
mẽtibꝫ brutis et obnoxijs corpõibꝫ dissilibus moribꝫ silibus erroribus
peruicaci audacia ꝑtinaci spe cassso labore fortuna caduca sigillatĩ
mortales cuncti tñ vniũso genere ꝑꝑetui vicissĩ sufficienda proles muta
biles volucͤ tp̃e tarda sapiã cita morte querula vita tras incolunt
Cũ h tam multa dicet q ad plurimos hoĩes ꝑtinent Numqd eẽ illud ta
cuit qd nouerat eẽ paucoꝝ ubi ait tarda sapiã qd si ꝑtermisisset +
nullomõ recte genus hũanũ descpcõis huius tñ intenta diligencia
Cũ võ deoꝝ excellenciã cõmẽdaret Ipam btitudiez
quo voluit hoĩes ꝑ sapiam ꝑuenire in eis affirmauit
excellẽ Proinde si aliquos demones bonos velit in
telligi aliquid eẽ in ipõꝝ descpcõe ponẽt Unde vel cũ
dijs aliqᵃ btitudis ꝑtẽ vl cũ hoĩbꝫ qualẽcũqꝫ sapi
enciã putaretͬ hr̃e cõmũez Nunc võ nullũ bonũ eoꝝ
cõmeõrauit quo boni discernerent amalis quãuis et eoꝝ
malicie liberius exprimende pepcerit nõ tam ne ipõs quã ne cultores
eoꝝ apud quos loquebatͬ offenderet significauit tñ prudentibꝫ quid
de illis sentire deberent quãquidẽ deos quos oĩs bonos btõs qz credi uo
luit ab eoꝝ passionibꝫ atqꝫ ut ait ipẽ turbelis oĩnõ separauit Sola
illos corpm eternitate cõiungens aĩo aũt nõ dijs sꝫ hoĩbꝫ siles demones
aptissime inculcans et h non sapie bono cuius et hoĩes pũt eẽ ꝑticipes sꝫ ꝑ turbacõẽ passionũ q stultis malisqꝫ dñatur asapientibꝫ vero
et bonis ita regitur ut malint eam nõ hr̃e quã vincẽ Nam si non
corpꝫ sꝫ aĩoꝝ eternitate cũ dijs hr̃e demones vellꝫ intelligi nõ utiqꝫ
hoĩes ab huius rei cõsorcio separet Quia et hominibꝫ eternos eẽ hoĩes
aĩos ꝑculdubio sicut platonicus sentit Ideo cũ hoc genus aĩanciũ
describet in mortalibus aĩs moribundis mẽbris dixit eẽ homines +

An amicicia celestiũ deoꝝ ꝑ intercessionẽ demonũ possit homĩ ꝓuideri · ix ·

At ꝑ hoc si ꝓptea cõmune cũ dijs eternitate nõ hent hoĩes quia
quia corpe sũt mortales ꝓptea gͦ demones
hent qz corpe sũt ĩ mortales Quales igitͬ media
tores sũt int̃ hoĩes et deos ꝑ quos ad deoꝝ amicicias hoĩes
ambiant Nã h cũ hoĩbꝫ heant deterius qd ẽ aĩatũ melius
animatũ

Margin notes:

+ phos

Quid apuleius platonicus demones eẽ dicat gñe aĩa lia aĩo passiua mẽ te rõnabilia cor pore aerea tp̃e et ua

+ terminassꝫ

Diffinicio hoĩs sedm apuleium phũ platonicũ qui nullũ eẽ demonẽ bonũ esse dicat

Quid hoĩes cõmune habeant cũ dijs melius vl demonibus ꝫ apuleiũ

ipse anim̄ hoc aut hent cū dijs melius qd ē maiante deteriꝰ .i. corpus
Cū eni āia .i. aīal ex aīa cōstet et corpe q̄r duor̄ āia ē utiq3 corpe
melior et si viciosa et infirma melior certe corpe eē sanissimo qm̄
nā ei9 excellencior nec labe viciorꝫ postponit̄ corpi sicut aurū
eciā sordidū argento seu plūbo lz purissimo cariꝰ
estimat̄ Jsti mediatores deorꝫ et homi p quos inter
positos diuīe hūana iūgitur cū dijs hent corpus e
tnū viciosū aut cū hoīb9 aīm .q̄ religio qua volūt
dijs hoies p deōnes iūgi in corpe sit nō in aīo cōstitu
ta Que nā tandē istos mediatores falsos atq3 falla
ces q̄ capite deorsū nequicia ul' pena suspendit ut i
feriorē aīalis ptē .i. corpus supiorib9 .supiore vo .i.
aīam cū inferiorib9 heant et cū dijs celestib9 in parte
sermente cōiūcti cū hoīb9 aut terestrib9 in pte dñante sint miseri
Corpus quippe seruū ē sicut eē salustius ait aīi imperio corpis seruicio
magis utim̄ Admixit aut ille alterā nob cū dijs alterā cū beluis cōe
ē Qm̄ de hoīb9 loqbat̄ quib9 sic̄ beluis mortale corpus ē Jsti aut
quos int nos et deos mediatores nob prodiderūt phī put quidē
dicē deanō et corpalterā nob cū dijs alterā nob cū hoīb9 cōe est i
ceced sicut diu tamq̄ in pūsū ligati legatū atq3 suspensū corpus cū dijs btīe
dīm aīm cū hoīb9 miseris pte inferiore exaltati supiore deiecti i
Vide ē siquisq̄ pp hoc eos hrē putauit etnitatē cū dijs q̄r nulla mor
te sic̄ aīaliū terestriū aīe eorꝫ soluūtur acorpe nec sic existimandū
ē eorꝫ corpus tamq̄ honoratorꝫ etnū vehiculū sed etnū vinculū dapnatorꝫ

Qꝫ plotinꝰ sintiat minꝰ miseri sit hoies in corpe mortali q̄ deōnes in etnū . x.

Plotinus certe nre memorie vicinis tpib9 platonē cetis excellencius intellexisse laudatur Js cū de hūa
nis aīs ageret .p̄ inquit miceris mortalia illis vincla fiebat
Jta hoc ipm̄ q mortales sūt hoies corpe admiaꝫ
dei pris ptinē arbitratus ē ne semp hui9 vite mise
ria tenerent̄ . hac inīa/indigna iudicata ē iniqtas
demonū quē i aīa passim miseria nō mortale sicut
hoies sꝫ etnū corpus accepit . Essent quippe feliciō
res hoīb9 si mortale cū eis hrent corpus et cū dijs
aīm btīn eent aut pares hoīb9 si cū aīo misero i
corpus saltē mortale cū eis hrē meruissent Si tn̄ acqrerent aliquid
pietatis ut aberūpnis ul' i morte reqescerent Nūc vo nō solū feliciō
res hoībus nō sūt aīo misero sꝫ eē miseriores sūt ppetuo corpis vin
culo quos nō aliqua pietatis et sapiē disciplina pficientes intelliges
uolūt ex deōib9 fieri deos cū aptissime dixit demones eternos it

Quid plotinus qui platonez intellexisse excellentissiē laudatur senciat de dijs hominibus et demoibus

De opiōne platonicorꝫ qua putāt aīas homi deōnes eē post corpa . xi.

Dicit quidē aīas homi deōnes eē ex hoīb9 fieri lares si meriti
boni sit lemures si mali seu larnas .manes aut deos dici si incertū ē bonorꝫ eos seu
malorꝫ eē meritorꝫ in qua opiōne qūtā voragiē apiāt
aut sectandis pditis morib9 qui s nō videat si uel
paululū attendat quiquidez qualibz neqs hoies fue
rint ul' larnas se fieri dū opinat̄ ul' dū manes deos
tanto peyores fiūt quāto sūt nocendi cupidiores Vt eē
quibusdā sacrificijs tamq̄ diuinis honorib9 post mortē se in
uitari opinat̄ ut noceat . larnas quippe dicit eē noxios
demones ex hoīb9 fcos Sꝫ hinc alia qō ē Jnde aut appelle phibet appel
lari grece beatos endemones q boni sint aīi hoc ē boni demones aīos

Augꝰ dt Qm infirma aīa melior sit sanissimo corpe . et aurū sordidū argēto ul' plūbo licet purissimo carius estimatur

Quid dicit plotinus aīas homi deōnes eē ex hoīb9 fieri lares si meriti boi sit lemures si mali seu larnas manes aute deos dici si incertū est utrū boni ul' mali sint

quoque demones esse confirmant. De tribus contrarijs quibus secundum platonicos deorum hominumque natura distinguitur. xij.

Sed nunc de hijs agimus quos in natura Apuleius descripsit inter deos et homines genere animalia mente rationalia animo passiua corpore aeria tempore eterna. Nempe cum prius deos in sublimi celo homines autem in terra infima disiunctos locis et nature dignitate secerneret ita conclusit. Habetis enim inquit bina interim animalia deos ab hominibus plurimum differentes loci sublimitate vite perpetuitate nature perfectione nullo inter se propinquo communicatu cum et habitacula summa ab infimis tanta intercapedo fastigij dispescat et viuacitas illic eterna et indefecta sit hic caduca et subsidua et ingenia illa ad beatitudinem sublimata hec ad miserias infimata. Hinc tria video commemorata contraria de duabus nature partibus ultimis id est summis atque infimis. Nam tria que proposuit de dijs laudabilia eadem repetiuit alijs quidem verbis ut eis aduersa alia tria ex hominibus redderet. Tria deorum hec sunt loci sublimitas vite perpetuitas perfectio nature. Hec alijs verbis ita repetiuit ut eis tria contraria humane condicionis opponeret. Cum et habitacula inquit summa ab infimis tanta intercapedo fastigij dispescat quia dixerat loci sublimitatem et viuacitas inquit illic eterna atque indefecta sit hic caduca et subsidua quia dixerat vite perpetuitatem et ingenia illa inquit ad beatitudinem sublimata hec ad miserias infimata. Nullo inter se propinquo inquit communicatu quia dixerat nature perfectione. Tria igitur ab eo posita sunt deorum id est locus sublimis eternitas beatitudo et hijs contraria tria hominum id est locus infimus mortalitas miseria. Inter hec tria deorum et hominum quia demones medios posuit de loco nulla est controuersia. Inter sublime quippe et infimum medius locus aptissime habetur et dicitur. Cetera bina restant quibus cura attencior adhibenda est quomodo vel aliena esse a demonibus ostendantur vel sic eis distribuantur ut medietas videtur exposcere. Sed ab eis aliena esse non possunt. Non enim sicut dicimus locum medium nec summum esse nec infimum, ita demones cum sint animalia nec beatos esse nec miseros sicut sunt arbusta vel pecora que sunt sensus vel racionis expercia recte possumus dicere. Quorum ergo racio mentibus inest aut miseros esse aut beatos inde est. Item non possumus recte dicere nec mortales esse demones nec eternos. Omnia namque viuencia aut eternum viuunt aut finiunt morte quod viuunt. Iam vero iste tempore eternos demones dixit. Quid igitur restat nisi ut hij medij de duobus summis vnum habeant et de duobus infimis alterum. Nam si vtraque de imis habebunt aut vtraque de summis medij non erunt sed in alteram partem et resiliunt vel recumbunt. Quia ergo hijs binis sicut demonstratum est carere vtrisque non possunt acceptis ex utraque parte singulis mediabunt. At per hoc quia de infimis habere non possunt eternitatem que ibi non est vnum hoc de summis habent et ideo non est alterum ad complendam medietatem suam quod de infimis habeant nisi miseriam.

[Margin:] Quod dij ab hominibus in loci differunt sublimitate vite perpetuitate nature perfectione

[Margin, red:] De sede deorum que est locus sublimis hijs eternitas beatitudo et quod homines habent contraria videlicet locum infimum mortalitatem miseriam

Quod demones si nec cum dijs beati nec cum hominibus sunt miseri inter utramque partem sine utriusque communione sint medij. xiij

Est itaque secundum platonicos sublimium deorum vel beata eternitas vel eterna beatitudo hominum vero infimorum vel miseria mortalis vel mortalitas misera. Demonum autem mediorum vel misera eternitas vel eterna miseria. Nam et quinque illis que in diffinitione demonum posuit non eos medios sicut promittebat ostendit. Nam tria dixit eos habere nobiscum quod genere animalia quod mente racionalia et animo passiua sunt, cum dijs autem vnum quod tempore eterna et vnum proprium corpore aeria. Quomodo ergo medij qui vnum habent cum summis tria cum infimis. Quis non videat relicta medietate quantum inclinentur et deprimantur in infima. Sed plane eciam ibi medij reperiuntur ut vnum habeant proprium quod est corpus aerium sicut et illi de summis atque infimis singula propria dij corpus ethereum hominesque terrenum. Duo vero

[Margin:] Quod eternitas est de summis miseria de ymis de hominibus dijs et demonum natura

cora sic omnibus q̄ gne sūt aīalia et mente rōnalia Nam et ipe cū de
dijs et hominibus loquerent͛ · hētis inquid bina aīalia et nō solent isti de
os nisi rōnales mente phibē Duo sūt residua q̄ sūt aīo passiua et ipe
etna quorum hēnt vnū cū infimis cū sūmis alterum ut pporcionali r
roē librata medietas · neq3 sustollatur in sūma neq3 in infima de
pmat Ipa ē aūt illa demonū misera et͛nitas vl͛ etna miseria Cum in
em̄ ait aīo passiuo eē misera dixisset si eorum cultoribus erubuisset · Porro
quia prouidencia sūmi dei sicut et ipi fatent͛ nō fortuita temeritate
regitur mundus Nunq̄ eēt istorum etna miseria nisi eēt magna ma
licia Si igr̄ bti rite dicunt͛ eudemones Non sūt eudemones quos
int͛ hoīes et deos isti ī medio locauerunt Quis g° ē locus bonorum
demonū qui sup͛ hoīes īfra deos istis pbeant adiutorium
illis ministerium Si enim boni etnaq3 sūt pfecto et bti sūt
etna aūt beatitudo medios eos eē nō sinet q2 multū dijs
compat multūq3 ab hominibus sepat Unde frustra ista
conabūtur ondē quō demones boni si et ī mortales
sūt et bti rite medij cōstituant͛ int͛ deos ī mortales
ac btos et hoīes mortales ac miseros Cū enim utrūq3
hēant cū dijs et btitudinē s · et ī mortalitatē nichil r
aūt hor cū hominibus miseris et mortalibus quō nō pocius
remoti sūt ab hoībus dijsq3 coniūcti q̄ int͛ utrosq3 medij non cō
stituti Tunc enim medij eēnt si hrent et ipi duo q̄dā sua, cū binis altu
trorum · s3 cū singulis utrorūq3 cōia Sicut hō mediū q̄ddam ē · s3 int͛ pe
cora et angelos Ut quia pecus ē aīal irrōnale atq3 mortale · Ange
lus aūt aīal rōnale et ī mortale medius hō ē īferior angelis superior
pecoribus hns cū pecoribus mortalitatē rōnē cū angelis aīal rōnale
mortale Ita g° cū q̄rimus mediū int͛ btos ī mortales
miserosq3 mortales hoc inuenire debem͛ q̄ aut mortale
le sit beatū aūt in mortale sit miserū An hoīes cū
sint mortales possint vera beatitudine eē felices · xiiij ·

Utrum et btūs ī mortalis hō eē possit magna
ē int͛ hoīes q̄o Quidā enim condicionē
suā humilius inspexerunt negaueruntq3 hoīem capacē eē posse bti
tudinis q̄ diu mortalit͛ viuit Quidā vō extulerunt se · et ausi sūt dicē
sapiē compotes btos eē posse mortales Q2 si ita ē cur nō ipi pocius
medij cōstituunt͛ int͛ mortales miseros et ī mortales btos btitudinē ha
bentes cū ī mortalibus btis · mortalitatē cū mortalibus miseris · Profec
to enim si bti sūt inuident nemini Nam quid miserius inuidencia Et
iō mortalibus miseris q̄ntū pūt ad cōsequendam btitudinē cōsulūt ut
eē ī mortales valeant eē post mortē · et angelis ī mortalibus btisq3 cō
iungi

De mediatorē dei et hominū hoīe xpo ihū · xv

Si autē quod multo credibilius et pbabilius disputat͛ oēs hoīes q̄
diu mortales sūt eē miseri sint necēe ē Querendus ē medius
qui nō solū hō verum eē deus sit Ut hoīes ex mortalibus miseria ad btam
ī mortalitatē huius medij bta mortalitas int͛ueniendo pducat quem
neq3 nō fieri mortale oportebat neq3 pmanē morta
lem Mortalis quippe fctus ē nō infirmata ubi diui
tate · s3 carnis infirmitate suscepta · nō aūt pmāsit
ī ipa carne mortalis quā resuscitauit a mortuis qm̄
ipe ē fructus mediacōis eius Ut nec ipi ppt quos libe
randos mediator effectus est in ppetua vel carnis mor
te remaneret Proinde mediatorē int͛ nos et deū in
mortalitatē hre oportuit transeuntē · et beatitudinem
pmanētem · p id q̄d transit congrueret morituris · ad id q̄d pmanet trāsfer
ret ex mortuis Boni igr̄ angeli int͛ miseros mortales et btos ī mortales

Q2 demones habent etnā miseriā et q̄ mūdus regit͛ eterna puidencia nō fortuita temeritate et q̄ boni etnis͛ bti domi ne alterutra

Q2 hō medius ē int͛ angelos ī pecora vl͛ aīalia et ?ceptione q̄dam boī hoīs et mali

Q2 hō deus ē medius seu mediator int͛ hoīes mortales et diū ī mortalem ad ī mortalitatem perducat

immortales · pnt aut me esse angli mali qz immortales

medium ee no put Qm ipi quoqz et bti et mortales sut cu illis miseri cu istis Hic gmis e mediator bonus q adusus eoz i mortalitate 7 miseriam et mortalis ee ad tpus voluit et btus meternitate persiste potuit. At sic eos et mortales supbos et miseros noxios ne i mortalitatis iactancia seducent ad miseria et sue mortalitatis humilitate et sue btitudine benignitate destruxit in eoz quoz corda p sua fidez mudans ab illoz imudissima dnacoe liberauit Homo itaqz mortalis et miser longe se iectus ab i mortalibus et btis quid eligat medium p qd i mortalitati et btitudini copulet Qz possit delectare in demonu i mortalitate miserz e q possit offende in xpi mortalitate ta no e Ibi go cauenda e miseria sempitna hec mors timenda no e que no ee potuit sepitna et btitudo amanda e sepitna Adhuc se quippe interponit medius i mortalis et miser ut ad i mortalitatem btam transire no sinat Qm psistit q impedit .i. ipa miseria Adhuc se aut interposuit mortalis et btus ut mortalitate transacta et ex mortuis faceret i mortales qd in se resurgendo monstrauit et ex miseris btos vnu unq ipe decessit Alius go e medius malus q sepat amicos alius bonus qui reconciliat i imicos et io multi sut medii sepatores quia multitudo q bta e vnius dei pticipacoe fit bta Cuius pticipationis puatione misera multitudo maloz angloz que se opponit pocius ad impedimentu qua interponit ad btitudinis adiutoriu et ipa multitudine obstrepit quodammo ne possit ad illud vnu btificu puenire ad qd ut pduceremur no multis sed vno mediatore opus erat et hic eo ipo quo pticipacoe sumus bti hoc e ubo dei no facto p quod facta sut oia. Nec ob hoc media e qz ubu et maxie quippe i mortale et maxie btum ubu longe e a mortalibus miseris sed mediator p qd ho eo ipo utiqz ondens ad illud no solu btum vnu · etia btificu bonu no oportere qri alios mediatores p quos arbitremur nobis puencionis gradus ee moliendos. Qm btus et btificatus deus factus particeps humanitatis nre compendium pbuit pticipande diuinitatis sue. Neqz eni nos a mortalitate et miseria liberans ad angelos i mortales btosqz ita pducit ut eoz pticipacoe ee nos i mortales et bti sumus eoz ad illa trinitate cuius et angeli pticipacoe btificati Ideo qu in forma serui ut mediator eet infra angelos ee voluit i forma dei sup angelos mansit Idem in inferioribus via vite i supioribus vita Non enim verz e q idem platonicus ait platone dixisse Nullus deus miscetur homini et hic pcipuu eoz sublimitatis ait ee specimen q nulla attrectacoe homi cotaminant. An ronabili platonici diffinierint deos celestes declinantes trena contagia hominibus no miscere quibus gadaimicaz deoz demones suffraget. xvi.

Ergo demones contaminari fatetur et io a quibus eos cotaminatur mudare no put. Ges immundiqz pit fiunt et demones cotrettacoe homi et hoies cultu demonu Aut si et cotrectari misceri miseriqz hominibus Nec tn cotaminari demones put dii pfecto meliores sunt q illi si miscerent cotaminarentur Nam hec deoz dr esse pcipuu ut eos sublimiter sepatos humana cotrectio cotaminare no possit. Deum quidem summu omni creatore quem nos trinitatem verz deum dicimus sic a platone pdicari assenat q ipe sit solus qui no possit penuria smonis humani quauis orone nl modice comphendi Vix aut sapientibus viris cu se vigore an quantu licuit et a corpe remouerunt intellectum huius dei id quoqz interdu velut i altissimis tenebris rapidissimo choruscamine luminis candidu intimitare Si ig sup oia ve sumus deo intelligibili et ineffabili quadam puencia et si interdu et si tamqua rapidissimo choruscamine luminis candidu intimetanus a de tu sapienciume

De bonis angelis et eoz ministerio et q miseria sepitna est timenda no mors presens et de demonibus

Qz vno mediatore opus erat de quo sumus bti hic est ubo dei no facto p quod fca sut oia

De mediatore dno nro ihu xpo qui iterni angelos ee voluit et i forma dei sr angelos mansit

tur

queri

tibus cum se quantum ualent a corpe remouerunt Nec ab eis contaminari pt
Quid e qd isti dij ppterea constituunt longe in sublimi loco ut contrectacione
contaminent humana Quasi vo aliud corpa illa etherea quam vidente suffi
illustra ciat quorum lucem tra quantum sufficit illustrant · Porro si non contaminat
sydera cum vident quos deos omnes visibiles dicit · nec demones homi conta
minant aspectu quamuis de primo videantur an forte vocibus humanis
contaminaretur qui acie non contaminantur oculorum · et ideo demones medi
os habent per quos eis voces homi nuncientur a quibus longe absunt ut
incontaminatissimi perseuerent Quid iam de ceteris sensibus dicam Non
enim olfaciendo contaminari vel dij possunt si adessent vel cum adsunt demones
put vinorum corporum vaporibus humanorum si tantis sacrificiorum cadaueribus
non contaminantur in odoribus In gustandi autem sensu necessitate reficiende
mortalitatis vrgentur ut fame acti cibos ab hominibus querant tactus
vo in ptate est Nam licet ab eo potissimum sensu contrectacio dicta vi
deatur tantum si vellent miscerentur ^ viderent ~~et videret audiret~~
^ hominibus ut viderent et et audiret Tangendi autem que necessitas · nam neque homines ad concupiscere
auderent cum deorum vel demonum bonorum conspectu vel colloquio fruerentur
et si tantum curiositas procederet ut vellent quo nam pacto
quispiam possit in initum tangere deum vel demonem qui non cap
tum non pt passerem Videndo igitur visibilis corporibus sepbendo et lo
quendo et audiendo dij corpaliter miscere hominibus possent
Hoc autem modo demones si miscent ut dixi et non conta
minantur dij autem contaminarentur si miscerentur i conta
minabiles dicit demones et contaminabiles deos Si autem contaminant
et demones quid conferunt hominibus ad vitam post mortem beatam quos
contaminati mundare non possunt ut eos mundos dijs incontaminatis possint
adiungere inter quos et illos medij constituti sunt Aut si hoc eis beneficii
non conferunt quid prodest hominibus demonum amica mediacio An ut
post mortem non ad deos homines per demones transeant sed simul viuant vtrique
contaminati ac per hoc neutri beati nisi forte quis dicat more sphongiarum
vel huiusmodi rerum mundare demones amicos suos ut tanto ipsi sordidiores
fiant quanto fiunt homines eis vel tergentibus mundiores Quod si ita e conta
contaminatoribus minacionibus dij miscent demonibus qui ne contaminarentur homi propinqui
tate contrectacioneque vitauerunt An forte dij ab hominibus con
taminatos mundare demones possunt nec ab eis contaminari et non
non possunt et homines quamuis talia sentiat nisi quem fallacissimi
demones deceperunt quidque si videri et videre contaminat vi
dent ab hominibus dij quos visibiles dicit clarissima mundi
lumina et cetera sydera tuciores que sunt demones ab ista
homini contaminacione qui non possunt videri nisi velint · aut si
non videri sed videre contaminat negent ab istis clarissimis
quos deos opinatur videri homines cum radios suos terris
usque protendant Qui tamen eorum radij per queque immunda diff
fusi non contaminantur et dij contaminarentur si hominibus
miscerentur et si esset necessitas in subueniendo contactus i
Nam radijs solis et lune terra contingit nec ista contami
nat lucem Mirum autem plurimum tam doctos homines qui
cuncta corporalia et sensibilia incorporalibus et intelligibili
bus postponenda iudicauerunt Cum agitur de beata vita ·
corporalium contrectacionum facere mencionem Ubi e illud plotini ubi ait
fugiendum e igitur ad carissimam patriam et ibi pater et ibi omnia Que e igitur
inquit classis priora aut fuga nisi similem deo fieri Si igitur deo
quanto similior tanto fit quisque propinquior nulla e ab illa alia
longinquitas quam eius dissimilitudo In corporali vero illi eterno
et incommutabili tanto e anima hominis dissimilior quanto rerum

De vero deo omnium creatore et quid dicat philosophus et plotinus de eo de demonibus et hominibus

De dijs quid conferat hominibus et de demonibus mediacione inter deos et homines

mundi luminibus

De contaminacione vel mediacione de qua philosophi dicunt si dicit dij miscent demonibus vel hominibus

Contra plotinum ubi ait fugiendum e igitur ad carissimam patriam ibi pater et ibi omnia

tpalu mutabiliuqz cupidior Ad consequendam vita btam q in pticipacoe
est summi boni no tali indige mediatore homi qualis e demon sz tali qlis
Hoc sanetur qui i mortali pnitati q summo eea/ e vinus xpus . xvij .
q inymo sut mortalia et i munda conemire no pnt Opus
e quidez mediatoe no tali qui corpus quide heat i mortale ppin
qui summs aim aut morbidu silem infimis quo morbo nob bonis in
uideat potius ne sanem q ad iuuet ut sanemur Sz tali qui nobis
infimis ex corporis mortalitate qualitate coaptatus i mortali spe
iusticia p qua no locoz distancia sz silitudie excellencia mansit in
summis mundandis libeandisqz nobis diuiz pbeat adiutoriu qui pfecto
in cotaminabilis deus absit ut cotaminacom timet ex hoie quo indut
e aut ex hominibus int quos in hoie conuersatus e Non eni parua sut hec
inteii dno q salubrit sua incarnacoe monstrauit ne carne posse co
taminari vera diuitate Nec io putandos demoes nobis ee meliores
qz no hent carne Hic e sic eni sca scptura pdicat mediator dei et hoim
ho xpc ihus de cuius et diuitate qua pri e sep equalis et huanitate q
nobis fcus e silis no h locus e ut copetent pro nra facultate dicamus
De fallacia demonu dum sua intcessione viam spondet ad deu h adiuta
Falsi ant illi fallaces qz mediatores demones ut hoies avia vitatis auitat
qui cu spc in uidicia miseri et maligni ultis effectibus . xviij .
clareant p corpalium tn locoz intualla aeioz corpoz leuitate
aprouectu anioz nos auocare atqz auertere mo
liuntur no via pbent ad deu sz ne via teneat impediunt
quqmde et ipa via corpali q falsissima e et plenissima
erroris qua no it agit iusticia qm no p corpalem al
titudinez sz p spualem hoc e incorpalem silitudine ad
deu debemus ascende In ipa tn via corpali qm demo
nu amici p elementoz gradus ordinat int ethereos de
os et terrenos hoies aerios demones medios costitu
tis hoc deos opinatur hre pcipuu ut pp h intualliu locoz cotrectone
no cotaminetur huana Ita demones cotaminari pocius ab hominibus
qm hoies mudari a demonibus credut Et deos ipos cotaminari potuis
se n loci altitudine muniretur Quis infelix ut ista via mudai
se existimet u hoies cotaminates demones cotaminari du cotaminabiles
pdicant et no pocius eligat via u cotaminates magis demones e
ui deutur et in cotaminabili deo ad ineunda societate i cotaminatoz
angeloz hoies a contaminacione mudent De appellacione de
moni iam nec aput cultores eoz assumatur in significacoin alicuius
Sed ne de vbis et nos certare videamur qm no nulli som . xix .
istoz ut ita dixeri demonicolaz in qbus et labeo e eosde
phibent ab aliis angelos dici quos ipi demones nuncupant
Jam in de bonis angelis aliquid video dissered
quos isti ee no negat sed eos bonos demones vocare
qua angelos malut Nos aut sicut scptura loqt
scdm qd xpiam sumus angelos quide ptiz bonos p
tim malos Nuqm vo bonos demones legimus Sz ubicu
qz illaz lraz hoc nome poitu repitur siue demones siue demonia dicat
no nisi maligni significant spus Et hanc loquedi cosuetudine i tm
ppli usqz quaqz secuti sut ut eoz et qui pagani appellaut et deos
multos ac demones colendos ee cotendut nullus vo sit tam litatus
et doctus qui audeat i laude ul suo sno dice demone hes Sz quilibz
hoc dice noluit no se alit accipi q maledice noluisse dubitare no pos
sit Que igr nos cu copellit ut post offensione aurium tn multaz
etia pene sunt omi q hoc vbu non nisi i mala pte audire cosue
uerunt qd diximus cogamur expone cu possimus angeloz adhibito

De xpc ihus
verus e media
tor dei et hominu
qui nobis silis
fcus e et qd
dic labeo
de ange
lis

De xam ange
los bonos ee et
malos legut et
nuqm demoes
bonos ee

eandem offensionem que nomine demonum fieri potuit cuitare

De qualitate sciencie qua demones superbos faciunt. XX.

Quamquam et ipsa origo huius nominis si divinos intueamur libros aliquid affert cognitione dignissimum. Demones enim dicuntur quoniam vocabulum grecum est a sciencia nominati. Apostolus autem spiritu sancto locutus ait: Sciencia inflat caritas vero edificat. Quod recte aliter non intelligitur nisi scienciam tunc prodesse cum caritas inest; sine hac autem inflare, id est in superbiam inanissime quasi ventositatis extollere. Est ergo in demonibus sciencia sine caritate, et ideo tam inflati, hoc est tam superbi sunt, ut honores divinos et religionis servitutem quam vero deo deberi sciunt sibi satagerint exhiberi, et quantum possunt apud quos possunt adhuc agunt.

Quod sciencia sine caritate inflat ut dicit apostolus sic fit in demonibus qui grece scientes dicuntur

Ad quem modum dominus voluit demonibus innotescere. XXI.

Contra superbiam porro demonum qua pro meritis possidebatur genus humanum dei humilitas que in christo apparuit quantam virtutem haberet animis hominum nesciunt inmundicia elacionis inflate, demonibus similes superbia non sciencia. Ipsi autem demones ita hoc sciunt ut eidem domino infirmitate carnis induto dixerint: Quid nobis et tibi ihesu nazarene venisti perdere nos. Clarum est in his verbis quod in eis et tanta sciencia erat et caritas non erat. Penam quippe suam formidabant ab illo, non in illo iusticiam diligebant. Tantum vero eis innotuit quantum voluit, tantum autem voluit quantum oportuit. Sed innotuit non sicut angelis sanctis qui eius secundum id quod verbum dei est participata eternitate perfruuntur, sed sicut eis terrendis innotescendum fuit, ex quorum tyrannica quodammodo potestate fuerat liberaturus predestinatos in suum regnum et gloriam semper veracem et veraciter sempiternam. Innotuit ergo demonibus non per id quod est vita eterna et lumen incommutabile quod illuminat pios, cui videndo per fidem que in illo est corda mundantur, sed per quedam temporalia sue virtutis effecta et occultissime signa presencie que angelicis sensibus eciam malignorum spirituum pocius quam infirmitati hominum possent esse conspicua. Denique quando ea paululum supprimenda iudicavit et aliquantum alcius latuit, dubitavit de illo demonum princeps eumque temptavit an christus esset, explorans quantum se temptari ipse permisit ut hominem quem gerebat ad nostre imitacionis temperaret exemplum. Post illam vero temptacionem cum angeli sicut scriptum est ministrarent ei, boni utique et sancti ac per hoc spiritibus inmundis metuendi et tremendi, magis magisque innotescebat demonibus quantus esset, ut ei iubenti quamvis in illo contemptibilis videretur carnis infirmitas resistere nullus auderet.

Quod deus permisit scire demones de eo quantum voluit qui dixerunt quid nobis et tibi ihesu nazarene venisti perdere nos

Quid intersit inter scienciam sanctorum angelorum et scienciam demonum. XXII.

His igitur angelis bonis omnis corporalium temporaliumque rerum sciencia qua inflantur demones vilis est. Non quod earum ignari sint, sed quoniam illis dei quo sancti sunt cara caritas est, cuius non tantum incorporali verum eciam incommutabili et ineffabili pulchritudine sancto amore inardescunt, pre qua omnia que infra sunt et que illud non sunt seque ipsos inter illa contempnunt, ut ex toto quod boni sunt eo bono ex quo boni sunt perfruantur. Et ideo certius eciam ista temporalia et mutabilia noverunt quia eorum principales causas in verbo dei conspiciunt per quod factus est mundus, quibus causis quedam probantur quedam reprobantur cuncta ordinantur. Demones autem non eternas temporum causas et quodammodo cardinales in dei sapiencia contemplantur, sed quorundam signorum nobis occultorum maiore experiencia multo plura quam homines futura prospiciunt; disposiciones quoque suas aliquando prenunciant. Denique sepe isti, numquam illi omnino falluntur. Aliud est enim temporalibus temporalia et mutabilibus mutabilia coniectare eisque temporalem et mutabilem modum sue voluntatis et facultatis inserere, quod demonibus certa racione permissum est; aliud autem in eternis atque incommutabilibus dei legibus

Quod princeps demonum nesciens divinitatis dei eum temptavit in deserto et quod angeli ministrabant

temptatur xpc a dyabolo in deserto

q̄ in eis sapiā viuūt mutacoēs tp̄m pfidē deiqz volūtate q tam
certissima quā potētissiā ē om̄i spūs ēme pticipacoē cognoscē quod
sc̄is angelis vera discrecoē donatū ē Itaqz nō solū eciā ver ec
btī sūt bonū aut quo btī sūt deus illis ē a quo creati sūt Illius quippe
indeclinabili pticipacoē et cōteplacoē p fruitur **Nomē deoz falso**
ascribi dijs gencium qz tū et angelis sc̄is et hominibz iustis ex diuinaz scp
turaz auctē commune est c xxiij

Hos si platonici malūt deos q̄ demones dicē eisqz adnumerare quos a sūmo deo con
ditos deos scribit eoz auctor et mgr plato dicat qz volūt nō
eñ nī cū deuboz controusia laborandū ē Si eñ sic i mortales ut tū
a sūmo deo fcōs et si nō p se ipōs sz ei a quo fcī sūt adherendo btōs ee
esse dicūt hoc dicūt qd dicim9 quolibz quibz eos noīe appel
lant hanc aut platonicoz eē sniaz siue omī siue meli
oz i eoz lrīs inueniri pt Nam et de ipō noīe qd
huiōi i mortalē btamqz creaturā deos appellant su
dō int̄ nos et ipōs pene nulla dissensio ē qz et i nr̄is
sacris lrīs legit Deus deoz dn̄s locutus ē Et alibi
confitēi deo deoz Et alibi Rex magnus sup om̄s deos
Illud aut ubi scptū ē Terribilis est sup sup om̄s deos
Cur dcm̄ sit deinceps ondit Sequit̄ eñ Qm̄ om̄s
dij gencium demonia dn̄s aut celos fecit Sup om̄s ergo
dixit sz gencium .i. quos gentes p̄ro dijs hent q sūt de
monia Ideo t̄ribilis sub quo t̄rore dn̄o dicebant Illud vō ubi dr̄ deus
deoz nō pt intelligi deus demonioz Et rex magnus sr̄ om̄s deos Ab
sit ut dicat̄ Rex magnus sup oīa demonia Sz hoīes
dei eadem scptura deos appellat Ego inquit dixi dij estis
et filij excelsi om̄s pt itaqz intelligi hoz deoz deus qui
deus ē deus deoz et sup hos deos rex magnus sup om̄s
deos Veruntamē tū a nobis q̄ritur si hoīes dei sc̄i dij qz
in pplō dei sūt q̄uē p angelos ul p hoīes alloqtur deus Quā
to magis in mortales eo noīe digni sūt qui ea fruūt
btitudine ad quā deū colendo cupiūt hoīes puenire
Quid inde bñ9 nisi inde respondebim9 ubi nō frustra in sc̄ptur is sc̄is expssius
hoīes inūcupatos deos quā illos i mortales et btōs quibz
nōs equales futuros et i resurrectoē p̄mittit̄ Nec scilz
p illoz excellenciā aliquē eoz nobis cōstituē deoz
infidelis audēt infirmitas qd in hoīe facileē euitare Et euidencius
dici debuerūt hoīes dij in pplō dei ut cti ac fidentes eiū deū sim q ee
deus ē deus deoz Quia et si appellent dij i mortales illi et btī q
in celis sūt nō tū dei sūt dij deoz .i. dij bonū in pplō dei cōstitutoz quibz
ē dcm̄ Ego dixi dij estis et filij excelsi om̄s Hinc ē qz ait aplūs et si
spūs qui dicuntur dij siue in celo siue in t̄ra sic sūt dij multi et dn̄i multi
nobis tū vn9 deus pr̄ ex quo oīa et nos in ipō et vnus dn̄s ihūs xp̄s
p quē oīa et nos p ipm̄ Non multū g° de noīe disceptandū ē cū res
ipa ita clareat ut a scrupulo dubitacoīs aliena sit Illud vō qz nos
ex eoz i mortalium btōz nr̄o missos ee angelos dicim9 qz dei volunta
tem hominibus annūciarent Illud aut nō placet qz hoc
misterium nō p illos quos deos appellant .i. i mortales
et btōs sz p demones fieri credūt quos i mortales tm̄ n
ee btōs audent dicē Aut ēte ita i mortales et btōs
ut tū demones bonos nō deos sublimūt collocatos et
et ab humana cōtrectacoē semotos quamuis noīs controusia videatur
tū ita detestabile ē nomē demonū ut h̄ modis oībus a sc̄is anglis
nos remouē debeam9 Nūc g° ita liber iste claudat ut sciam9 i mor
tales et btōs quodlibz nocent qui tū fcī sūt et creati medios non ee

Quid sciant de
mones de t̄pibus
eius vez dispo
sicionibz sig̈e
et exprime
ris

Quid dicat pla
to et platonici
de i mortalita
te beata et de
dijs

Quid deus deoz ē
deus magnus sup
om̄s deos et dij
gencium demonia
et qz deus filios
eius noīat deos
Ego inquit dij
estis rc .i. melio
ris cōdicōis quā
dij gencium
ul demones

Nobis xp̄ianis vn9
ē deus pr̄ et dn̄s
nr̄ ihūs xp̄c per
quē oīa et in
quo oīa

ad i̅mortalitatē b̄titudīneq̄ꝫ ꝑducendis mortalibꝫ miseris a quibus
utraq̄ꝫ dr̄a separantur Qui in aūt medii sūt co iūgēs habendo i mortalita
te cū sup̄ioibꝫ miseriā cū inferioibꝫ Qui m̄ nimio malitie sūt miseri
b̄titudinē quā nō hēnt inuidere nobis pu̇t potius q̄ ꝓbere Unde
nichil hēnt amici demonū q̄d nobis dignū afferant
cur eos nos tamq̄ adiutores colē debeam⁹ quos po
tius ut deceptores euitarē debem⁹ Quos aūt bonos
et iō nō solū i mortales uīu et b̄tos deoꝝ noīe sacris
et sacrificiis ꝓ vita b̄tam post mortē adipiscendā co
lendos putāt quales cūq̄ꝫ illi sint nos eos uelle ꝑ tale
religionis obsequiū n̄ unū deū coli a quo creati et cui⁹
p̄ticipatoē b̄ti sint adiuuante ipō in sequenti libro diligencius disserem⁹

Qz angeli nūcti ant nobis volun tatē dei et q̄ de mones tamq̄ flos deceptores debem⁹ eui tare

Explicit liber ix. Incipiunt tytuli libri decimi

Certum b̄titudīnē siue angelis siue hoībꝫ ꝑ unū deū tribui et platonicos
diffinisse sed utrū hii quos ob hoc ipm colendos putāt uīu tm deo
an et sibi sacrificari velint ee q̄rendū i De sup̄na illuīacoē quid pla
tinus platonicus senserit ii De vō dei cultu a quo platonici quāuis
creatorē uniūsitatis intellexerint deuiarunt colendo angelos seu bo
nos seu malos honoē diuino iii Qz uni vō deo sacrificiū debeatur iiii
De sacrificiis q̄ deus nō requirit s̄ꝫ ad significacoēm eoꝝ offerri volunt
q̄ requirit v De vēo ꝑfectoq̄ꝫ sacrificio vi Qz scōꝝ angeloꝝ ea sit
in nos dilectio ut nos nō suos s̄ꝫ uni⁹ veri dei velint esse cultores vii
De miraculis q̄ deus ad corroborandā fidem pioꝝ etiā ꝑ angeloꝝ ministe
riū ꝓmissis suis adhibē dignatus ē viii De illicitis artibus erga de
monū cultū in quibꝫ porphiri⁹ platonicus q̄dā ꝓbando q̄dā q̄si iꝓ
bando u̇satur ix De theurgia q̄ falsam purgacoēm aīe demonū inuo
cacione ꝓmittit x De ep̄la porphirii ad anebontē egypciū qua
petit de diuersitate demonū se doceri xi De miraculis q̄ ꝑ scōꝝ angeloꝝ
ministeriū deus ver⁹ opatur xii De i inuisibili deo qui se visibilē sepe ꝑs
titit nō f̄m qd̄ ē s̄ꝫ f̄m q̄ potant ferre cernentes xiii De uno deo colē
do nō solū ꝓ eterna s̄ꝫ solū ꝓ tꝑalia bn̄ficia q̄ꝫ uniūsa i p̄uīe pro
uidencie ꝑtate cōsistunt xiiii De ministerio scōꝝ angeloꝝ q̄ prouiden
cie deseruiunt xv An de ꝓmerenda b̄ta vita hiis angelis sit cre
dendū qui se coli exigunt honoē diuino an vō illis qui nō se s̄ꝫ uni
deo scō p̄cipiunt religione famulari xvi De archa testamenti miraculis
q̄ꝫ signoꝝ q̄ ad comendandā legis ac ꝓmissionis auctē diuinitus fca
sūt Con̄ eos qui de miraculis quibꝫ dei ꝑplus eruditus negant
eccl'ias libris ee credendū xvii Que rō sit visibilis sacrificii q̄ uni
vō et i inuisibili offerri docet vera religio xviii De sūmo vēoq̄ꝫ sacrificio
q̄ ipē dei et hoīm mediator effectus ē xix De mō ꝑtatis demonibꝫ
date ad glorificandos scōs qui ꝑtulerāt eā passione qui aereas
spūs nō placando ipōs s̄ꝫ in deo ꝑmanēdo vicerunt xx Unde sit
scīs aduersus demones ꝑtas unde cordis vā purgacio xxi De pri
cipiis in quibꝫ platonici purgacionē aīe ee ꝓfitentur xxii De uno
vēoq̄ꝫ principio q̄d sola nāam hūanā purgat et renouat xxiii Om̄s
scōs et sub legis tp̄e et sub p̄oribꝫ sclīs in sacro et fide xp̄i iustifi
catos fuisse xxiiii De inconstancia porphirii int̄ cōfessionē veri dei
et cultū demonū fluctuantis xxv De impietate phorphirii q̄
etiā apulei transcendit errorē xxvi Quibꝫ ꝑsuasionibꝫ por
phiri⁹ obcecatus nō potuit vā sapiā q̄ ē xp̄c agnoscē xxvii
De incarnatoē dn̄i nr̄i ihū xp̄i quā cōfiteri platonicoꝝ erubes
cit impietas xxviii Multa platonicis dogmatis porphiri⁹ re
futauit et dissenciendo correxit xxix Con̄ argumentū platoni
coꝝ quo aīaꝫ hūanā deo asserunt ee coeternā xxx De uniūsali
via aīe liberande quā phorphiri⁹ male q̄rēdo nō reppeit et

quā sola grā x̄ana miseravit xxxij. Incipit liber decim9 sti a. de c. d.
Veram btitudīnē sive angelis sive hominibus p vnū deū tribui etiā
platonicos diffinisse sed utrū hij quos ob hoc ipsū colendos putant
ita vni tm̄ deo an eē sibi sacrificari velint eē querendū. i.

ANIMA sma ē qm̄ rōe quoquo mō
uti pūt btōs eē om̄s hoīes velle. Qui aut̄ sint uel
unde fiant dū mortaliū quietē (quiū) eīt infirmitas ulte. t
magneqʒ contiouſie concitate sūt in quibꝰ phī sua
studia et ocia cōtriuerūt quas i mediū adduce atʒ
discute et longū ē et nō utīnʒ. Qui enī recolit qui
hoc legit quid in libro egerim9 octauo in eligendis
phīs cū quibꝰ hec debta vita q post morte futura ē qō tractare
tur utrūʒ ad eā vni deo vō qui eē effector ē deoꝝ an plurimꝰ dijs
religione sacrisqʒ seruiendo puenire possim9 nō eē h eāde repeti
expectat p̄serti cū possit relegendo si forte oblitus ē ammin:
lari meoriā. Elegim9 enī platonicos phoꝝ merito nobilissimos

Quid i libro viij. dictū sit de eligendis phīs et de vita btā et plonicoꝝ sniā et de aīā

apter ea qz sepe poplenūt lʒ i immortalē ac rōnalē ul
intellectualē hoīs aīam n ꝑticipato lumē illi9
dei a quo et ipē mūdus fcūs est btam eē nō posse.
Ita illud qd om̄s homines appetūt p vitā btam i
quēqꝫ assecutū negant. Qui nō illi vni optimo
qꝫ ē incōmutabilis deus puritate casti amoris ad
heserit. Eoꝝ qz ipi quoqʒ siue cedentes vanitati er
roriqʒ ꝑploꝝ siue ut ait aplus. Euanescentes i cogitacionibus
suis multos deos colendos ita putauerūt ul putari voluerūt ut
quidā eoꝝ eē demonibꝰ diuinos honores sacroꝝ et sacrificioꝝ defe
rendos eē cēserūt. Quibꝰ iam nō parua ex pte rñdim9. Nūc

Qz plonici cū catholicis sencīūt de sūmo vō deo et de aīā rōnali et inquo dissenciant abeisdē videlʒ de falsis dijs

videndū ac disserendū ē quātū donat deus. Iymm
ortales at btī in celestibꝰ sedibꝰ dnacionibꝰ pncī
patibꝰ ptatibꝰ ꝯstituti quos isti deos et ex q̄bus
quosdā ul bonos demones vel nobiscū angelos
noīant quō credendi sint velle a nobis religionē
pietatēqʒ seruari. Hoc ē ut aperti9 dicā utrū
eē sibi an tm̄ deo suo qui eē nr̄ ē placeat eis ut
sacra faciam9 et sacrificem9 ul aliqua nr̄a seu i
nos ipōs religionis ritibꝰ consecrem9. Hic ē enī diuī
tati velut expressi9 dicendū ē deitati debitꝰ cultus ꝓpter quē vno
ūbo significandū qm̄ m̄ satis ydoneū nō occurrit latinū greco
ū ubi ē nisinūo quid velim dicē. Latria quippe nr̄i ubicūʒ sciꝫ
scripturaꝫ posītū ē int̄ptati sūt s̄uitutē. Eoꝫ eā s̄uitus q̄ debetur ho
minibus sedm quā p̄cipit aplꝰ seruos dn̄is suis subditos eē de
bere. Alio noīe grece nuncupari solet. Latria nō sedm cōsuetudinē
qua locuti sūt qui nobis diuina eloquia cōdiderūt aut sēp aut tā freq̄nt
et pene sēp ea dicat s̄uitus que ptinet ad colendū deū. Proinde
si tm̄ mō cultus dicatur nō soli deo deberi videtur. Dicim9 enī co
lere hoīes quos honor ul recordacōe ul p̄ncia fre

Qz latria grece ē cultus dei diui9 latine. et qr hoc nomē cultus ad alia se extendit qr ad deū vni hoc noīe latria vtimur

quētam9 nec solū ea quibꝰ nos religiosa humilitate
subicim9 sʒ qdā eē q subiecta sūt nobis phibentur
coli. Nam ex hoc ūbo et agricole et coli et incole vo
cantur et ipōs deos nō ob aliud appellant celicolas
nisi qz celū colant nō utiqʒ venerādo sʒ inhabitando
tanqʒ celi quos dā colonos nō sic appellant colonj
qui condicōm dēnt genitali solo ꝓpter agriculturā sub
dominio possessoꝝ. Eoꝫ sicut ait quidā latini eloquij
magnꝰ auctor. Vrbs antiqua fuit tyrij tenuere coloni. ab incolendo

colonj

ad i͂mortalitatē btitudineq̄ꝫ pducendis mortalibꝫ miseris a quibus
utraq̄ꝫ dr̄a separantur Qui autē medij sunt cōmunē hendo i͂mortalita
tē cū supioribꝫ miseriā cū inferioribꝫ Cū i͂ mito malitie sint miser
btitudinē quā nō hent inuidere nobis put̄ potius q̄ pbere Vnde
nichil hent amici demonū qd̄ nobis dignū afferant
Cur eos nos tanq̄ adiutores colē debeamꝰ quos po
tius ut deceptores euitarē debemꝰ Quos aut̄ bonos
et io nō solū i͂mortales uiu et btōs deoꝝ noīe sacris
et sacrificiis pp vitā btām post mortē adipiscendā co
lendos putāt quales cūq̄ꝫ illi sint nos eos uelle p tale
religionis obsequiū n̄ unū deū coli a quo creati et cuiꝰ
pticipatoē bti sint adiuuanti ipo in sequenti libro diligentius dissere mꝰ

Cur angeli nunciant nobis volun
tatē dei et q̄ de
mones tanq̄
flos deceptores
debemꝰ eui
tare

Explicit liber ix· Incipiunt tytuli libri decimi

Veram btitudinē siue angelis siue hoībꝫ p unū deū tribui eē platonicos
diffinisse sed utrū hij quos ob hoc ipm colendos putāt vni tm̄ deo
an eē sibi sacrificari velint eē qrendū I De supna illuīacoē quid pla
tinus platonicus senserit II De vō dei cultu a quo platonici quamuis
creatorē vniusitatis intellexerint deuiarūt colendo angelos seu bo
nos seu malos honoē diuīo III Qz uni vō deo sacrificiū debeatur IIII
De sacrificiis q̄ deus nō requirit sꝫ ad significacōm eoꝝ offerri volunt
q̄ requirit V De veō pfectoq̄ꝫ sacrificio VI Qz scōꝝ angeloꝝ ea sit
in nos dilectō ut nos nō suos sꝫ uniꝰ veri dei velint esse cultores VII
De miraculis q̄ deus ad corroborandā fidem pioꝝ et p angeloꝝ ministe
riū p̄missis suis adhibē dignatus ē VIII De illicitis artibus erga de
monū cultū inquibꝫ porphiriꝰ platonicꝰ q̄dā pbando q̄dā q̄ imp
bando usatur IX De theurgia q̄ falsam purgacōm aīe demonū i͂uo
cacione pmittit X De epla porphirij ad anebonte egypciū qua
petit de diuisitate demonū se docēi XI De miraculis q̄ p scōꝝ angeloꝝ
misteriū deus veꝛꝰ opatur XII De i͂uisibili deo qui se visibilē sepe p̄
stitit nō b qd ē sꝫ b q̄ potānt ferre cernentes XIII De vno deo cole
do nō solū pp etna sꝫ solū pp tpalia bn̄ficia q̄ꝫ vniusa i͂ p̄uie pro
uidentie ptate cōsistūt XIIII De ministeriō scōꝝ angeloꝝ q̄ prouiden
cie deseruiunt XV An de p̄merenda btā vita hijs angelis sit cre
dendū qui se celi exigūt honoē diuīo an vō illis qui nō se sꝫ uni
deo scō pcipiūt religione famri XVI De archa testamenti miraculis
q̄ꝫ signoꝝ q̄ ad comendandā legis ac p̄missionis auctē diuinitus fra
sūt Con̄ eos qui de miraculis quibꝫ dei pplūs eruditur negant
eccliāis libris eē credendū XVII Qz ue rō sit visibilis sacrificij q̄ uni
vō et i͂uisibili offerri docet vera religio XVIII De summo vōq̄ꝫ sacrificio
q̄ ipē dei et hoīm mediator effectus ē XIX De mō ptatis demonibꝫ
date ad glorificandos scōs qui ptulerāt ia passione qui aeroe
spus nō placando ipos sꝫ in deo p̄manēdo vicerūt XX Vnde sit
scie aduersus demones ptas vnde cordis vā purgacio XXI De pn̄
cipijs inquibꝫ platonici purgacione aīe eē pfitētur XXII De vno
vōq̄ꝫ p̄ncipio qd̄ sola nām hūanāꝫ purgat et renouat XXIII Oīs
scōs et sub leges tpe et sub p̄oribꝫ sc̄lis in sacrō et fide xpi iustifi
catos fuisse XXIIII De incōstancia porphirij int̄ cōfessionē veri dei
et cultū demonū fluctuantis XXV De impietate phorphirij q̄
etiā apuley transcendit erroꝛē XXVI Quibꝫ psuasionibꝫ por
phiriꝰ obcecatꝰ nō potuit vāꝫ sapiāꝫ q̄ ē xpc agnoscē XXVII
De incarnacoē dn̄i nr̄i ihu xpi quā cōfiteri platonicoꝝ erubes
cit impietas XXVIII Multa platonicis dogmatis porphiriꝰ re
futauit et dissenciendo correxit XXIX Con̄ argumētū platoni
coꝝ quo aīaꝫ hūanā deo asserūt eē coeternā XXX De vniusali
via aīe liberande quā phorphiriꝰ male querēdo nō reppeit et

x

quã sola grã xp̃iana liberat · xxxii · Incipit liber decimus sci au · de · c · d

Veram btitudinẽ siue angelis siue hominibus p unũ deũ tribui eciã platonicos diffinisse sed utrũ hii quos ob hoc ipsũ colendos putant

etiã ut in tm̃ deo an et sibi sacrificari velint ẽe querendũ ·

OMNIUM certa sniã ẽ qui rõe quoquo mõ uti pñt btõs ẽe oẽs hoĩes velle. Qui aut sint uel unde fiant dũ mortaliũ quiẽ querit infirmitas multe et magneqz controusie concitate sũt in quibus phi sua studia et ocia cõtriuerũt quas in mediũ adducẽ atqz discutẽ et longũ ẽ et nõ necẽ. Si eñ recolit qui hoc legit quid in libro egerimus octauo in eligendis phĩs cũ quibus hec de bt̃a vita q̃ post mortẽ futura ẽ qõ tractaretur utrũ ad eã uni deo vo qui eẽ effector ẽ deoꝝ an pluribus diis religione sacrisqz seruiendo puenire possimus nõ et h eadẽ repeti expectat pserti cũ possit relegendo si forte oblitus ẽ amminiculari memoriã. Elegimus eñ platonicos oĩm phoꝝ merito nobilissimos ppterea qz sape potuerũt lz i mortalẽ ac rõnalẽ ul intellectualẽ hoĩs aĩam nisi pticipato luĩe illius dei aquo et ipa et mũdus factus est btãm ẽe nõ posse. Ita illud qd oẽs hoĩes appetũt id est vitã btãm quemquã isti assecutũ negant. Qui nõ illi uni optimo qd ẽ incõmutabilis deus puritate casti amoris adheserit. Sed qz ipi quoqz siue cedentes vanitati erroriqz ppl̃oꝝ siue ut ait aplus euanescentes i cogitacionibus suis multos deos colendos ita putauerũt ul putari voluerũt ut quidã eoꝝ eẽ demonibus diuinos honores sacroꝝ et sacrificioꝝ deferendos ẽe cẽserũt. Quibus iam nõ parua ex pte rñdimus. Nũc videndũ ac disserendũ ẽ quãtũ donat deus. Jmmortales atqz bti in celestibus sedibus dñacionibus principatibus ptatibus cõstituti quos isti deos et ex quibus quosdã ul bonos demones vel nobiscũ angelos noĩant quõ credendi sint velle anobis religionẽ pietatẽqz seruari. Hoc ẽ ut apercius dicaz utrũ eẽ sibi an tm̃ deo suo qui eẽ nr̃ ẽ placeat eis ut sacra faciamus et sacrificemus ul aliqua nr̃a seu nos ipos religionis ritibus consecremus. Hic ẽ eñ diuinitati ul ut expressius dicendũ ẽ deitati debitus cultus. ppter quẽ uno ubo significandũ qm̃ m satis ydoneũ nõ occurrit latinũ greco ubi nccẽ ẽ insinuo quid velim dicẽ. Latriã quippe nr̃i ubicũqz scãꝝ scripturaꝝ positũ ẽ interptati sũt suitutẽ. Sed ea suitus q̃ debetur hoĩbus scdm quã pcipit aplus seruos dñis suis subditos ẽe debere. Alio noĩe grece nuncupari solet. Latria uõ scdm cõsuetudinẽ qua locuti sũt qui nobis diuina eloqa cõdiderũt aut sep aut tã freqñt ut pene sep ea dicatur suitus que ptinet ad colendũ deũ. Proinde si tm̃modo cultus dicatur nõ soli deo deberi videtur. Dicimus eñ colere hoĩes quos honorificacõe ul recordacõe ul pñcia freqñtamus. Nec solũ ea quibus nos religiosa humilitate subicimus sz q̃dã eẽ q̃ subiecta sũt nobis phibentur coli. Nam ex hoc ubo et agricole et coloni et incole vocantur et ipos deos nõ ob aliud appellant celicolas nisi qz celũ colant nõ utiqz venerando sz inhitando tamqz celi quosdã colonos nõ sic appellant coloni qui condicõm debent genitali solo ppter agriculturã sub dominio possessoꝝ. Sz sicut ait quidã latini eloqii magnus auctor Urbs antiqua fuit tyrii tenuere coloni. Ab incolendo

Quid i libro viii · dictũ sit de eligendis phĩs et de vita btã et platonicoꝝ sniã et de aĩa

Quod platonici cũ catholicis senciunt de summo vero deo et de aĩa rõnali et in quo dissenciant ab eis de videlz de falsis diis

Quod latriam grece ẽ cultus dei diuinus latine · et quod hoc nomẽ cultus ad alia se extendit quam ad deũ unũ hoc noĩe latria utimur

assecuturum

colom

x

enim colonos vocamus non ab agricultura habent et civitates a maioribus civitatibus velut populorum examinibus condite colonie nuncupantur. Ac per hoc cultum quidem non deberi nisi deo propria quadam ratione verbi huius omnino verissimum est. Sed quia et aliarum rerum dicitur cultus, ideo latine uno verbo significari cultus deo debitus non potest. Nam et ipsa religio quamvis distinctius non quemlibet sed dei cultum significare videatur. Unde isto nomine interpretati sunt nostri eam que grece treskia dicitur. Tamen quia latini loquendi consuetudine non imperitorum. Verum etiam doctissimorum et cognationibus humanis atque affinitatibus et quibusque necessitudinibus dicitur exhibenda religio non eo vocabulo vitatur ambiguum cum de cultu divinitatis vertitur quo ut fidenter dicere valeamus religionem esse nisi cultum dei. Cum videtur Quia religio hoc verbum a significanda observancia propinquitatis humane insolenter afferri. Pietas quoque proprie dei cultus intelligi solet quem greci eusebian vocant. Hec tamen et erga parentes officiose haberi dicitur. More autem vulgi hoc nomen etiam in operibus misericordie frequentatur. Quod ideo arbitror evenisse quia hec fieri precipue mandat deus eaque sibi vel pro sacrificiis placere testatur. Ex qua loquendi consuetudine factum est ut deus ipse dicatur pius que sane greci nullo sui sermonis usu eusebian vocant. Quamvis eusebian pro misericordia illorum etiam vulgus usurpet. Unde in quibusdam scripturarum locis ut distinctio certior appareret non eusebian quod ex bono cultu sed theosebian quod ex dei cultu compositum resonat dicere maluerunt. Utrumlibet autem horum nos uno verbo enunciare non possumus. Que itaque latria grece nuncupatur et latine interpretatur servitus. Sed ea qua colimus deum vel que treskia grece latine autem religio dicitur. Sed ea que nobis est erga deum vel quam illi eusebian nos non non in uno verbo exprimere sed dei cultum possumus appellare. Hanc ei tantum deo deberi dicimus qui verus est deus facitque suos cultores deos. Quicumque igitur sunt in celestibus habitationibus inmortales et beati si nos non amant nec beatos esse nos volunt colendi utique non sunt. Si autem amant et beatos nos esse volunt profecto inde volunt unde et ipsi sunt. An aliunde ipsi beati aliunde nos

De superna illuminacione quid plotinus platonicus senserit. ii

Sed non est nobis ullus cum his excellencioribus philosophis in hac questione conflictus. Viderunt enim suisque litteris multis modis copiose mandaverunt hinc illos unde et nos fieri beatos obiecto quodam lumine intelligibili quod deus est illis et aliud est quam illi a quo illustrantur ut clareant atque eius participacione perfecti beatique subsistant. Sepe multumque plotinus asserit sensum platonis explanans ne illam quidem quam credunt esse universitatis animam aliunde beatam esse quam nostram idque esse lumen quod ipsa non est sed a quo creata et quo intelligibili illuminante intelligibiliter lucet. Dat etiam similitudinem ad illa incorporea de his celestibus conspicuis amplisque corporibus tamquam ille sit sol et ipsa sit luna. Lunam quippe solis obiectu illuminari putant. Dicit ergo ille magnus platonicus animam racionalem sive pocius intellectualis dicenda sit ex quo genere etiam inmortalium beatorumque animas esse intelligit quos in celestibus sedibus habitare non dubitat non habere supra se naturam nisi dei qui fabricatus est mundum a quo et ipsa facta est nec aliunde illis supernis preberi vitam beatam et lumen intelligentie veritatis quam unde prebetur et nobis consonans ewangelio ubi legitur. Fuit homo missus a deo cui nomen erat iohannes. Hic venit in testimonium ut testimonium perhiberet de lumine ut omnes crederent per eum. Non erat ille lux sed ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lumen verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. In qua

pietas

Quid sit latria quid eusebia theosebia grece quod uno verbo scilicet latria exprimimus et debitum dei

Quid dicat plotinus platonicus exponendo de anima de vo [nous] lumine mundo et de beata vita

dicta satis ostendit animam rationalem et intellectualem qualis erat in iohanne sibi lumen esse non posse sed alterius veri luminis participatione lucere hoc et ipse iohannes fatetur ubi ei perhibens testimonium dicit nos omnes de plenitudine eius accepimus

Quid dicunt ewangelista Joh de vero lumine: fuit homo missus etc. et hic: Non erat ille lumen

De vero dei cultu a quo platonici quamvis creatorem universitatis intellexerint deviarunt colendo angelos seu bonos seu malos honore divino

Que cum ita sint si platonici vel quicumque alii ista senserunt cognoscentes deum sicut deum glorificarent et gratias agerent nec evanescerent in cogitationibus suis nec populorum erroribus partim auctores fierent partim resistere non auderent profecto confiterentur et illis immortalibus ac beatis et nobis mortalibus ac miseris ut immortales ac beati esse possimus unum deum deorum colendum qui et noster est et illorum.

Quod uni vero deo sacrificium debeatur

Huic nos servitutem que latria grece dicitur sive in quibusque sacramentis sive in nobis ipsis debemus. Huius enim templum simul omnes et singuli templa sumus quia et omnium concordiam et singulos inhabitare dignatur non in omnibus quam in singulis maior quoniam nec mole distenditur nec participatione minuitur. Cum ad illum sursum est eius est altare cor nostrum eius unigenito eum sacerdote placamus ei cruentas victimas cedimus quando usque ad sanguinem pro eius veritate certamus eum suavissimo adolemus incenso cum in eius conspectu pio sanctoque amore flagramus et dona eius in nobis nosque ipsos vovemus et reddimus et beneficiorum eius solempnitatibus festis et diebus statutis dicamus sacramusque memoriam ne volumine temporum ingrata subrepat oblivio et sacrificamus hostiam humilitatis et laudis in ara cordis igne fervide caritatis ad hunc videndum sicut videri poterit eique coherendum ab omni peccatorum et cupiditatum malarum labe mundamur et eius nomine consecramur Ipse enim fons nostre beatitudinis ipse omnis appetitionis est finis. Hunc eligentes vel potius religentes amiseramus enim negligentes hunc ergo religentes unde et religio dicta perhibetur ad eum dilectione tendimus ut perveniendo quiescamus ideo beati quia illo fine perfecti. Bonum enim nostrum de cuius fine inter philosophos magna contentio est nullum est aliud quam illi coherere cuius unius anima intellectualis incorporeo si dici potest amplexu veris impletur et fecundatur virtutibus. Hoc bonum diligere in toto corde in tota anima et in tota virtute precipimur. Ad hoc bonum debemus et a quibus diligimur duci et quos diligimus ducere. Sic complentur duo illa precepta in quibus tota lex pendet et prophete diliges dominum deum tuum in toto corde tuo et in tota anima tua et diliges proximum tuum tamquam teipsum. Ut homo se diligere nosset constitutus est ei finis quo referret omnia que ageret ut beatus esset. Non enim qui se diligit aliud vult esse quam beatus. Hic autem finis est adherere deo. Iam igitur scienti diligere seipsum cum mandatur de proximo diligendo sicut seipsum quid aliud mandatur nisi ut ei quantum potest commendet diligendum deum. Hic est dei cultus hec vera religio hec recta pietas hec tantum deo debita servitus. Quecumque igitur immortalis potestas quantalibet virtute predita si nos diligit sicut seipsam ei vult esse subditos ut beati simus cui et ipsa subdita beata est. Si ergo non colit deum misera est quia privatur deo. Si autem colit deum non vult se coli pro deo. Ille enim potius divine sententie suffragatur et dilectionis viribus favet qua scriptum est Sacrificans diis eradicabitur nisi domino soli. Nam ut alia nunc taceam que pertinent ad religionis obsequium quo colitur deus sacrificium certe nullus hominum est qui audeat dicere deberi nisi deo. Multa denique de cultu divino usurpata sunt que honoribus deferuntur humanis sive humilitate nimia sive adulatione pestifera ita tamen ut quibus ea deferrentur homines haberentur qui dicuntur ..

latria deo debemus templa sumus altaria sunt corda nostra cui diversa offerimus sacrificia

De deo diligendo et proximo et pro bono fine nostri

de quo contentio est inter philosophos sibi soli adherere et confirmatur

hominum ut haberentur quibus dicuntur colendi et venerandi si autem multum eis additur adorandi. Quis vero sacrificandum censuit nisi ei quem deum aut scivit aut putavit aut finxit. Quam porro antiquus sit in sacrificando dei cultus duo illi fratres chayn et abel satis indicant quorum maioris deus reprobavit sacrificium minoris aspexit. De sacrificiis que deus non requirit sed ad significacionem eorum offerri voluit que requirit. V.

Quis autem ita desipiat ut existimet aliquibus usibus dei esse necessaria que in sacrificiis offeruntur quod cum multis locis divina scriptura testetur ne longum faciamus breve illud de psalmo commemorare sufficerit. Dixi domino deus meus es tu quoniam bonorum meorum non eges. Non solum igitur pecore vel qualibet alia re corruptibili atque terrena sed ne ipsa quidem iusticia hominis deus egere credendus est. Totumque quod recte colitur deus homini prodesse non deo. Neque enim fonti se quisquam dixerit consuluisse si biberit aut luci si viderit. Nec quod ab antiquis patribus alia sacrificia facta sunt in victimis pecorum que nunc populus legit non facit aliud intelligendum est nisi rebus illis eas res fuisse significatas que aguntur in nobis ad hoc ut inhereamus deo et ad eundem finem proximo consulamus. Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii sacramentum id est sacrum signum est. Unde ille penitens apud prophetam vel ipse propheta querens deum peccatis suis habere propicium. Si voluisses inquit sacrificium dedissem utique holocaustis non delectaberis. Sacrificium deo spiritus contribulatus cor contritum et humiliatum deus non spernit. Intueamur quemadmodum ubi deum dixit nolle sacrificium ibi deum ostendit velle sacrificium. Non vult ergo sacrificium trucidati pecoris et vult sacrificium contriti cordis. Illo igitur quod eum nolle dixit hoc significatur quod eum velle subiecit. Sic itaque illa deum nolle dixit quomodo ab stultis ea velle creditur velut sue gratia voluptatis. Nam si ea sacrificia que vult quorum hoc unum est cor contritum et humiliatum dolore penitendi nollet eis sacrificiis significari que velut sibi delectabilia desiderare putatus est non utique de hiis offerendis in lege vetere precepisset et ideo mutanda erant oportuno certoque iam tempore ne ipsi deo desiderabilia vel certe in nobis acceptabilia ac non potius que hiis significata sunt crederentur. Hinc et alio loco psalmi alterius. Si esuriero inquit non dicam tibi. Meus est enim orbis terre et plenitudo eius. Numquid manducabo carnes taurorum aut sanguinem hircorum potabo tamquam diceret utique si michi essent necessaria non a te peterem que habeo in potestate. Deinde subiungens quid illa significent. Immola inquit deo sacrificium laudis et redde altissimo vota tua et invoca me in die tribulacionis et eximam te et glorificabis me. Item apud alium prophetam. In quo inquit apprehendam dominum assumam deum meum excelsum. Si apprehendam illum in holocaustis in vitulis anniculis. Si acceptabit dominus in milibus arietum aut in denis milibus hircorum pinguium. Si dedero primogenita mea impietatis fructum ventris mei pro peccato anime mee. Si annunciatum est tibi homo bonum aut quid dominus exquirat a te nisi facere iudicium et diligere misericordiam et paratum esse ire cum domino deo tuo. Et huius prophete verbis utrumque distinctum est satisque declaratum illa sacrificia per se ipsa non requirere deum quibus significantur hec sacrificia que requirit deus in epistola que scribitur ad hebreos. Benefacere inquit et communicatores esse nolite oblivisci talibus enim sacrificiis placetur deo. Ac per hoc ubi scriptum est. Misericordiam volo quam sacrificium nichil aliud quam sacrificium sacrificio prelatum oportet intelligi quoniam illud quod ab hominibus appellatur sacrificium signum est veri sacrificii. Porro autem misericordia verum sacrificium est. Unde dictum est quod paulo ante commemoravi talibus enim sacrificiis placetur deo. Que

[Margin:] Cum solus deus verus sit amandus et colendus probatur per duos fratres cham et abel et eorum sacrificia

[Margin:] De sacrificio visibile in visibili sacrificii sacramentum id est sacrificii signum est et quod deus non querit sacrificium propter se sed propter nos

[Margin:] quod habeo in potestate. Sacrificium delectabile deo spiritus contribulatus cor contritum et humiliatum et ei redde tua vota

cuiq3 igr i misterio thab'naculi sine tepli mltis mois de sacficijs legut
dnitus ee pcepta ad dilectione dei et pxi significanda referuntur In
hys em duobus pceptis ut sciptu e tota lex pendet et pphe De vero

Proinde verum sacficiu e ome opus pfectoq3 sacrificio vi
q agit ut sca societate inhereamus deo relatu s3
ad illu fine boni quo vacit bti ee possimus Vnde et ipa mia
qua homi subuenitur si non ppt deu sit no est sacficiu
res diuina e ita ut hoc quoq3 vocabulo id latini ve
teres appellauerint Vnde ipe ho dei nomine cosecra
tus et devotus i quatu mundo moritur ut deo vivat
sacficiu e Nam et h' ad mia3 ptinet qua quisq3 i se
ipm facit pptea sciptu e Miserere aie tue placens deo
corpus et nrm cu ptancia castigamus si hoc que ad'
debemus ppt deu facimus ut no exhibeamus mebra nra
arma iniquitatis pcto s3 arma iusticie deo sacficiu e ad qd exhor
tans aplus ait Obsecro itaq3 vos fres p mia3 dei ut exhibeatis
corpa vra op hostia viva scam deo placente ronabile obsequiu
vrm Si g° corpus quo inferiore tanq famulo vl' tanq instro utit'
aia cu eius bono et recto usui ad deu refertur sacficiu e quato t
magis aia ipa cu se refert ad deu ut igni amoris eius accensa fora3
cocupiscencie scli amittat eiq3 tamq incomutabili forme subdita
reformetur hinc ei placens q ex eius pulchritudine accepit fit sac
ficiu qd idem aplus coseqnter adiungens Et nolite inqut conformari
huic sclo s3 reformamini et nolite metis vre ad pbandu vos que sit
voluntas dei qd bonu et beneplacitu et pfcm e Cu igr vera sacficia opa
sint mie sive i nos ipos sive in pximos que referunt ad deu Opera
mie vo no ob aliud fiunt n' ut miseria liberemur ac p hoc ut bti simus qd
no fit n' bono illo de quo dcm e Michi aut adhere
deo bonu e pfecto efficit ut tota ipa redepta civitas
hoc e cogregatio societasq3 scoz vniusale sacficiu offe
ratur deo p sacerdote magnu qui ee se obtulit in passione
pro nobis ut tanti capitis corpus essemus scdm forma
servi hanc em obtulit in hac oblatus e q3 scdm hac
mediator e in hac sacdos in hac sacficiu Cu itaq3 nos
hortatus eet aplus Vt exhibeamus corpa nra hostia viva scam deo t
placente ronabile obsequiu nrm et non coformemur huic sclo sed re
formemur i novitate metis nre ad pbandu q sit voluntas dei q bonu
et beneplacitu et pfcm q totu sacficiu nos ipi sumus Dico em i qt'
p gram dei q data e michi omnibus qui sut i nobis no plus sape q
oz sape sed sape ad temperancia3 Sicut unicuiq3 deus ptitus e mensura fi
dei Sic n' i vno corpe multa mebra habemus oia aut mebra no eos
dem actus hent Ita multi vnu corpus sumus in xpo Singli aut alt' altius
mebra hentes dona diusa scdm gram q data e nobis Hoc e sacficiu
xanoz multi vnu corpus in xpo qd et sacro altaris fidelibus noto
frequentat ecclia ubi ei demonstratur q in ea oblacoe q offert ipa offerat

Q scoz angeloz ea sit in nos dilectio ut nos no suos s3 vnius vel dei velint ee cultores vii

Merito illi in celestibus sedibus costituti in
mortales et bti qui creatoris sui
pticipacoe cogaudent cuius eternitate firmi
cuius veritate certi cuius munere sci sunt qui nos
mortales et miseros ut i mortales bti simus mise
ricorditer diligut nolut nos sibi sacficari sed ei cu
ius et ipi nobiscu sacficiu se ee noverunt Cu ipis
em sumus vna civitas dei Cui dr' in psalmo Glo
riosa dca sut de te civitas dei Cuius ps i nobis p

In dilectoe dei et pxi vniusa lex pendet et pphete et ome sacficiu deo acceptu e qd' in cu racione faciendu est

Etsi em ab ho° fit ut offeratur tn sacficium res diuina e

Q opa mie sint acceptabile sacficiu deo qua ipe nobis ostendit se pro nob offere do

Q multi xani vnu corpus in xpo sumus qui de eode pane et calice in sancta eclesia pticipamus qd sumus e sacficiu

dignatur per milia opitulatur. De illa quippe superna civitate ubi dei voluntas intelligibilis atque incommutabilis lex est, de illa superna quodammodo curia geritur. Namque ibi cura nostri de nobis ad nos ministrata per angelos sancta illa scriptura descendit, ubi legitur: Sacrificans diis eradicabitur nisi domino soli. Huic scripture huic legi preceptis talibus tanta sunt attestata miracula ut satis appareat cui nos sacrificare velint inmortales ac beati, qui hoc nobis volunt esse quod sibi.

De miraculis que deus ad corroborandam fidem piorum etiam per angelorum ministerium promissis suis adhibere dignatus est. viii.

Nimis vetera si commemorare voluero longius quam satis est revolvere videbor que miracula facta sint attestantia promissis dei quibus ante annorum milia predixit Abrahe quod in semine eius omnes gentes benedictionem fuerant habiture. Quis enim non miretur eidem Abrahe filium peperisse coniugem sterilem eo tempore senectutis quo parere nec fecunda iam posset, atque in eiusdem Abrahe sacrificio flammam celitus factam inter divisas victimas cucurrisse, eidemque Abrahe predictum ab angelis celeste incendium Sodomorum, quos angelos hominibus similes hospicio susceperat et per eos de prole ventura dei promissa tenuerat, ipsoque iam inminente iam incendio mirande Sodomis per eosdem angelos liberationem Loth filii fratris eius, cuius uxor in via retro respiciens atque in salem repente conversa magno ammonuit sacramento ne quisquam in via liberationis sue preterita desiderare debere. Illa vero que et quanta sunt que iam per Moysen populo dei de iugo servitutis eruendo in Egipto mirabiliter gesta sunt, ubi magi Pharaonis hoc est regis Egipti qui populum illum dominatione deprimebat ad hoc facere quedam mira permissi sunt ut mirabilius vincerentur. Illi enim faciebant veneficiis et incantationibus magicis quibus sunt mali hoc est angeli hoc est demones dediti; Moyses autem tanto potentius quanto iustius nomine dei qui fecit celum et terram servientibus angelis eos facile superavit. Denique in tertia plaga deficientibus magis, decem plage per Moysen magna in misteriorum dispositione complete sunt, quibus ad dei populum dimittendum Pharaonis et Egiptiorum dura corda cesserunt; moxque penituit et cum abscedentes Hebreos consequi conarentur, illis diviso mari per siccum transeuntibus unda hinc atque hinc in sese redeunte cooperti et oppressi sunt. Quid de illis miraculis dicam que cum in deserto idem populus ductaretur stupenda divinitate crebruerunt: aquas que bibi non poterant misso in eas sicut deus preceperat ligno amaritudine caruisse sicientesque satiasse; manna esurientibus venisse de celo et cum esset colligentibus constituta mensura quicquid amplius quisque collegerat ex ortis vermibus putruisse, ante diem vero sabbati duplum collectum quia sabbato colligere non licebat nulla putredine violatum; desiderantibus carne vesci que tanto populo nulla sufficere posse videbatur volatilibus castra completa et cupiditatis ardorem fastidio satietatis extinctum; obvios hostes transitumque prohibentes atque preliantes orante Moyse manibusque eius in figura crucis extensis nullo Hebreorum cadente prostratos; seditiosos in populo dei ac sese ab ordinata divinitus societate dividentes ad exemplum visibile invisibilis pene vivos terra dehiscente submersos; virga percussa petra tante multitudini habundancia fluenta fudisse; serpentum morsus mortiferos pena iustissima peccatorum in ligno exaltato atque prospecto eneo serpente sanatos, ut et populo subveniretur afflicto et mors morte destructa velut crucifixe mortis similitudine signaretur. Quem sane serpentem propter facti memoriam reservatum cum postea

De gloria civitatis dei. De miraculis promissis Abrahe et semini eius deo de angelis, Sodoma, Loth, uxore sua et aliis

De Moyse, x plagis Egipti, magis Pharaonis, mari rubro, de transitu Hebreorum per siccum, Egiptiis submersis

De miraculis in deserto, de ligno quod aquas dulcoravit, de manna quod sabbato colligere non licebat, de volatilibus et carnibus datis

miserande

x

plus errmus tamq̄ ydolū colē cepissz Ezechias rex religiosa ptāte deo finiens cū magna pietatis laude contriuit De illicitis artibus erga demonū cultū in quibus porphirius platonicus q̄da pbando q̄dam qi īpbādo v'satur

Hec et alia multa huiusmoi q̄ oīa comēorare nimis longū ē fiebant ad cōmēdandū vnius dei veri cultū et mltoꝝ falsoꝝ qz phibendū fiebant aut̄ simplici fide atz pietatis fiducia nō incātacoībꝫ atz carmībꝫ nephārie curiositatis arte compositis quā vl' magiā vl' detestabiliore noīe goethian uel honorabiliore ē theurgiam vocant qui qi conant' ista discerne et illicitis artibꝫ deditos alios dāpnabiles quos et maleficos vulgus appellat hos enī ad goethian ptinē dicit · alios autē laudabiles vohit videri · quibꝫ theurgiam deputat cū sint utrīqz ritibꝫ fallacibꝫ demonū obstricti sub nomībꝫ angeloꝝ Nam et porphirius quādā qi purgacione aīe per theurgiā cunctant' tñ et pudibūda quodāmo disputacoē pmittit reuisioꝫ uēo adden̄ hanc artē prestarē cuiqz negat ut videas eū int' viciū sacrilege curiositatis et phīe pfessionē sentētiis altnatibꝫ fluctuare · Nūc enī hanc artē tā q̄ fallacē et ī ipa actōne piculosā · et legibꝫ phibitā cauendā monet Nūc aut̄ eius laudatoribꝫ cedens utilem dicit eē mūdande pti aīe nō quidē intellectuali qua reꝝ intelligibiliū pcipitur veritas nullas habē cū similitudines corpoꝝ sꝫ spūali qua corpaliū reꝝ capiuntur ymagines Hanc enī dicit p quasdā consecrationes theurgicas quas teletas vocant ydoneā fieri atz aptā susceptoꝝ spūuū et angeloꝝ et ad uidendos deos Ex quibꝫ tñ theurgicis theletis fatetur intellectuali aīe nichil purgacoīs accedē q̄ eā faciat ydoneā ad uidendū deū suū et pspiciendā ea que verā sūt ex quo intelligi pt qualiū deoꝝ vl' qualē visionē fieri dicit theurgicis cōsecratioībꝫ in qua nō ea vident' q̄ verā sūt Deniqz aīam rōnalem siue q̄ magis amat dicē ītellectualē ī sua posse dicit euadē · et si q̄ eius spūale ē nulla theurgica fuit arte purgatū · Porro aut̄ a theurgo spūalē purgari hactenus ne ex hoc ad īmortalitatē eternitatēqz pueniat quāq̄ ita discernat a demonibꝫ angelos aerea loca eē demonū etherea vl' empirrea disserens angeloꝝ et amoneat utendū alicuius demonis amicicia quo subuectus uel paululū a terra possit eleuari quisqz post mortē aliā vō viā eē phibeat ad angeloꝝ supna consorcia cauendā tñ demonū societatē expssa quodāmō cōfessione testatur ubi dicit aiā post mortē luendo penas cultū demonū a quibꝫ circūueniebat horrescē Ipam qz theurgiam quā velut conciliatricem angeloꝝ deoꝝqz cōmēdat apud tales agē ptāte negare nō potuit q̄ue vl' ipē inuideant purgacioni aīe uel artibꝫ seruiant inuidoꝝ Querelam de hac re caldei nescio cuius expromens cōqueritur inquit vir in caldea bonus purgande aīe magnis ī molimine frustratus sibi eē successus Cū vir ad eadem potens actus ī inuidia adiuratas sacris pcibꝫ potencias alligasset ne postulata concederent Ergo et ligauit ille inquit et iste nō soluit quo iudicio dixit apparē theurgiā eē tam boni cōficiendi quā mali et apud deos et apud hoīes disciplinā scitaz deosqz ad illas pturbacoēs passionesqz deduci quas cōiter demonibꝫ et hoībꝫ appuleius attribuit deos tñ ab eis etheree sedis altitudine separans et platonis asserens in illa discretione sinam De theurgia q̄ falsā purgacionē aīe demonū ī uocacoē pmittit

·x·

De miraculis in deserto de aqua que de petra fluxit de serpentibꝫ venenosis serpente eneo quē rex ezechias contriuit et de aliis

De porphirio et de testabili magian geothyan theologiā et theurgian de demonibꝫ et angelis

Quomodo quidā vir chaldeus senserit de theurgian et purgacioībꝫ animaꝝ de dyis apulei o sinā platonis porphirii et de demonibus

susceptionem

subuectus terre
subuectum

ptates

Et nunc alius platonicus quem doctorem ferunt porphirius per nescio quam theurgicam disciplinam etiam ipsos deos obstrictos passionibus et perturbacionibus dicit quoniam sacris precibus adiurari terrerique potuerunt ne prestarent anime purgacionem et ita terreri ab eo qui imperabat malum ut ab alio qui poscebat bonum per eandem artem theurgicam solvi illo timore non possent et ad dandum beneficium liberari. Quis non videat hec omnia fallacium demonum esse commenta nisi eorum miserrimus servus et a gratia veri liberatoris alienus. Nam si hec aput deos agerentur bonos plus ibi utique valeret beneficus purgator anime quam malivolus impeditor. Aut si diis iustis homo pro quo agebatur purgacione videbatur indignus non utique ab invido territi nec sicut ipse dicit per metum valencioris numinis impediti sed iudicio libero hoc negare debuerunt. Mirum est autem quod benignus ille chaldeus qui theurgicis sacris animam purgare cupiebat non invenit aliquem superiorem deum qui plus terreret atque ad benefaciendum cogeret territos deos vel ab eis terrentem conpesceret ut liberi beneficerent. Si tamen theurgo bono sacra non defuerunt quibus ipsos deos quos invocabat anime purgatores prius ab illa timoris peste purgaret. Quid enim cause est cur deus potencior adhiberi possit a quo terreantur nec possit a quo purgentur. An invenitur deus qui exaudiat invidum et timorem diis incuciat et benefaciant nec invenitur deus qui exaudiat benivolum et timorem diis auferat ut beneficiant. O theurgia preclara o anime predicanda purgacio ubi plus imperat inmunda invidencia quam impetrat pura beneficencia. Inmo vero malignorum spirituum cavenda et detestanda fallacia et salutaris audienda doctrina. Nam qui has sordidas purgaciones sacrilegis ritibus operantur quasdam mirabiliter pulchras sicut iste commemorat vel angelorum ymagines vel deorum tamquam purgato spiritu vident si tamen vel tale aliquid vident illud est quod apostolus dicit: Quoniam sathanas transfigurat se velut angelum lucis. Eius enim sunt illa fantasmata qui miseras animas multorum falsorumque deorum fallacibus sacris cupiens irretire et a vero veri dei cultu quo solo mundantur et sanantur avertere sicut de protheo dictum est formas se vertit in omnes hostiliter insequens fallaciter subveniens utrobique nocens.

purgationi

invidum

Confutacio theurgie contra theurgiam et anime purgacionem ubi plus imperat inmunda invidencia quam benefi[cencia]

De epistola porphirii ad anebontem egipcium qua petit de diversitate demonum se doceri. xi.

Melius sapuit porphirius cum ad anebontem scripsit egypcium ubi consulenti et querenti et prodit artes sacrilegas et evertit. Et ibi quidem omnes demones reprobat quos dicit ob inprudenciam trahere humidum vaporem et ideo non in ethere sed in aere esse sublunaria atque in ipso lune globo. Verumtamen non audet omnes fallacias et malicias et inepcias quibus merito movetur omnibus demonibus dare. Quosdam namque benignos demones more appellat aliorum cum omnes generaliter inprudentes esse fateatur. Miratur autem quod non solum dii alliciantur victimis sed et conpellantur atque cogantur facere quod homines volunt. Et si corpore et incorporalitate dii a demonibus distinguuntur quomodo deos esse existimandum sit solem et lunam et visibilia cetera in celo que corpora esse non dubitat. Et si dii sunt quomodo alii benefici alii malefici esse dicantur et quomodo incorporalibus cum sint corporei coniungantur. Querit et veluti dubitans utrum in divinantibus et quedam mira facientibus anime sint passiones an aliqui spiritus extrinsecus veniant per quos hec valeant et potius venire extrinsecus conicit eo quod lapidibus et herbis adhibitis et alligent quosdam et aperiant clausa hostia vel aliquid eius modi mirabiliter operentur. Unde dicit alios opinari esse quoddam genus cui

De sathana qui se transfigurat in angelum lucis fantasmatibus pro theo porphirio anebonte egipcio et detestacione demonum

exaudire sit propterea nam fallax omnium forme multimodum simulans deos et de
mones et animas defunctorum et hoc esse quod efficiat hec omnia que videntur bo
na esse vel prava Ceterum circa ea que vere bona sunt nichil opitulari immo
vero ista nec nosse sed et male conciliare et insimulare atque impedire
non numquam virtutis sedulos sectatores et plenum esse temeritatis et fastus
gaudere nidoribus adulacionibus capi et cetera que de hoc genere fallacium ma
lignorum spirituum qui extrinsecus in animam veniunt humanosque sensus sopitos
vigilantesque deludunt non tamquam sibi persuasa confirmat sed tam tenuiter suspicatur aut dubitat ut hec ali
os asserat opinari difficile quippe fuit tanto philosopho cun
ctam dyabolicam societatem vel nosse vel fidenter arguere
quam quelibet anicula (vetula) christiana nec dubitat esse et liberrime
detestatur nisi forte iste et ipsum ad quem scribit anebon
tem tamquam talium sacrorum preclarissimum antistitem et alios talium operum tamquam
divinorum et ad deos colendos pertinencium ammiratores (admiratores) verecundatur offen
dere Sequitur tamen et ea velut inquirendo commemorat que sobrie considerata
tribui non possunt nisi malignis et fallacibus potestatibus Querit enim cur tamquam me
lioribus invocatis quasi peioribus imperetur (imperarentur) ne iniusta precepta hominis exe
quantur Cur attrectatum re venerea non exaudiant imprecantem cum ipsi
ad incestos quosque concubitus quoslibet ducere non morentur cur animantibus suos
antistites oportere denunccient abstinere ne vaporibus profecto corporeis pol
luantur ipsi vero aliis vaporibus illiciantur et nidoribus hostiarum Cumque a
cadaveris contactu prohibeatur inspector plerique illi cadaveribus celebrentur
quid sit quod non demoni vel alicui anime defuncti sed ipsi soli et lune aut
cuicumque celestium homo vicio cuilibet obnoxius intendit minas eosque
territans falso ut eis extorqueat veritatem Nam et celum se collidere commi
natur et cetera similia homini impossibilia Ut illi dii tamquam insipientissimi
pueri falsis et ridiculis comminacionibus territi quod imperatur efficiant Di
cit etiam scripsisse ceremonem quendam talium sacrorum vel potius sacrilegiorum pe
ritum ea que aput egypcios sunt celebrata rumoribus vel de ysyde vel
de osiride marito eius maximam vim habere cogendi deos ut faciant im
perata quando ille qui carminibus cogit ea prodere vel evertere comminatur ubi
se eciam osiridis membra dissipaturum terribiliter dicit si
facere iussa neglexerint hec atque huiusmodi vana et insa
na hominem diis minari nec quibuslibet sed ipsis celesti
bus et syderea luce fulgentibus ad facienda nec sine
effectu sed violenter potestate cogente atque hiis terroribus
ad facienda que voluerit perducente merito porphirius ad
ammiratur Immo vero sub specie mirantis et causas rerum ta
lium requirentis dat intelligi illos hec agere spiritus quorum
genus superius sub aliorum opinione descripsit non ut ipse posuit natura sed vicio
fallaces qui simulant deos et animas defunctorum demones autem ipsi simulant
sed plane sunt et quod ei videtur herbis et lapidibus et animantibus et sonis
certis quibusdam ac vocibus et figuracionibus atque figmentis quibusdam et
observatis in celi conversione motibus syderum fabricari in terra ab hominibus
potestates ydoneas variis effectibus exequendis Totum hoc ad eosdem ipsos
demones pertinet ludificatores animarum sibi met subditarum et voluntaria
sibi ludibria de hominum erroribus exhibentes Aut ergo venera dubitans
et inquirens ista porphirius ea tamen commemorat quibus convincantur et redar
guantur nec ad eas potestates que nobis ad beatam vitam capescendam
faveant sed ad deceptores demones pertinere monstrentur Aut ut me
liora de philosopho suspicemur eo modo voluit hominem egypcium talibus erroribus
deditum et aliqua magna se scire opinantem non superbia quasi auctoritate doctoris
offendere nec aperte adversantis altercacione turbare sed quasi querentis et
discere cupientis humilitate ad ea cogitanda convertere et quam sint con

De fallacijs malignorum spirituum qualiter homines deludunt de porphyrio de falsis diis

Cur animantibus

comminans

De ceremone sacrilegorum perito ysyde osiride et ammiracione porphirij quod homines diis minantur et de moni figmentis

non ut ait ipse

gu[illegible]antur

temporum nuncianda vel esse devitanda monstrare. Denique ipse ad epistole finem petit se ab
eo doceri que sit ad beatitudinem via ex egypcia sapiencia.
Ceterum illos quibus conversacio cum diis ad hoc esset ut ob in-
veniendum fugitivum vel predium comparandum quod propter nupcias
vel mercaturam vel quid huiusmodi mentem divinam inquietarent
frustra videri dicit coluisse sapienciam. Illa eciam ipsa numi-
na cum quibus conversarentur et si de ceteris rebus vera predice-
rent tamen quia de beatitudine nichil cautum nec satis ydonee
monerent nec deos illos nec benignos demones sed aut illum qui dicitur
fallacem aut humanum omne commentum. Verum quia tanta et talia geruntur hiis ar-
tibus ut universum modum humane facultatis excedant quid restat nisi ut ea
que mirifice tamquam divinitus predici vel fieri videntur nec tamen ad unius dei cultum
referuntur cui simpliciter inherere fatentibus quoque platonicis et per
multa testantibus solum beatificum bonum est, malignorum demonum ludibria et se-
ductoria impedimenta que vera pietate cavenda sunt prudenter intelligantur.

De miraculis que per ministerium angelorum deus verus operatur. XII.

Porro autem quecumque miracula sive per angelos sive quocumque
modo ita divinitus fiunt ut dei unius in quo solo beata vita est
cultum religionemque commendent et ea vere ab eis vel per eos qui nos secundum
veritatem pietatemque diligunt fieri ipso deo in illis operante credendum est. Ne-
que enim audiendi sunt qui deum invisibilem visibilia mi-
racula operari negant cum ipse eciam secundum ipsos fecerit mun-
dum quem certe visibilem negare non possunt. Quidquid igitur
mirabile fit in hoc mundo profecto minus est quam totus hic mundus
id est celum et terram et omnia que in eis sunt que certe deus fecit.
Sicut autem ipse qui fecit ita modus quo fecit occul-
tus est et incomprehensibilis homini. Quamvis itaque mira-
cula visibilium naturarum videndi assiduitate viluerint tamen
cum ea sapienter intuemur inusitatissimis rarissimisque maiora sunt. Nam
et omni miraculo quod fit per hominem maius miraculum est homo. Quapropter deus qui
fecit visibilia celum et terram non dedignatur facere visibilia miracula in
celo vel terra quibus ad se invisibilem colendum excitat animam adhuc visibilibus
deditam. Ubi vero et quando faciat incommutabile consilium penes ipsum
est in cuius disposicione iam tempora facta sunt quecumque futura sunt. Nam temporalia
movens temporaliter non movetur nec aliter novit facienda quam facta nec aliter
invocantes exaudit quam invocaturos videt. Nam et cum exaudiunt angeli
eius ipse in eis exaudit tamquam in vero nec manufacto templo suo sicut
in hominibus sanctis suis eiusque temporaliter fiunt iussa eterna eius lege conspecta.

De invisibili deo qui se visibilem plerumque prestitit non secundum quod est sed secundum quod poterant ferre cernentes. XIII.

Nec movere debet quod cum sit invi-
sibilis sepe visibiliter patri-
bus apparuisse memoratur. Sicut enim sonus quo au-
ditur sententia in silencio intelligencie constituta non est hoc quod ipsa ita et species
qua visus est deus in natura invisibili constitutus non erat quod ipse. Verumtamen
ipse in eadem specie corporali videbatur sicut illa sententia ipsa in
sono vocis auditur nec illi ignorabant invisibilem
deum in specie corporali quod ipse non erat se videre. Nam et loque-
batur cum loquente moyses et ei tamen dicebat: Si inveni
graciam ante te ostende michi temetipsum scienter ut vide-
am te. Cum igitur oporteret dei legem in edictis angelorum
terribiliter dari non uni homini paucisve sapientibus sed universe
genti et populo ingenti coram eodem populo magna facta sunt in
monte ubi lex per unum dabatur conspiciente multitudine
metuenda ac tremenda que fiebant. Non enim populus israel moysi credidit quem-
admodum suo ligurgo lacedemonii quod a iove seu appolline leges quas
condidit accepisset. Cum enim lex dabatur populo qua coli unus iubetur deus

De epistola quam porphirius scripsit antistite egypcio per dicta de demonum figmentis falsis numinibus

De dei veri miraculis et hominem qui maius miraculum et quod deus movet temporalia non movetur nec aliter novit facienda quam facta

in cōspectu ipius p̄p̄lus quātū sufficere diuina prudencia iudicabat in-
rabilibus eorum signis et motibus apparebat ad eandem legem dandam creatori
seruire iexatinaz De vno deo colendo nō solū propter eterna sed propter temporalia

Sicut autem beneficia qua uniuersa in ipius prouidencie potestate
bona vnius ita humanum genus qd ad dei po cōsistunt xvij
pulum ptinet recta erudicio per quosdam arti- culos temporum tamquam etatum proficit accessibus Ut a temporalibus ad eterna capienda a visibilibus ad inuisibilia surgeretur ita sane ut et illo tempore quo visibilia promittebantur diuinitus premia vnus tamen colendus con mendaretur deus Ne mens humana vel pro ipsis terrenis vite transitorie beneficiis cuiquam nisi vero anime creatori ac domino subderetur Omnia quippe que prestare hominibus vel angeli vel homines possunt in vnius esse omnipotentis potestate quisquis diffitetur insanit. De prouidencia certe plotinus platonicus disputat eamque a summo deo cuius est intelligibilis atque ineffabilis pulcritudo usque ad hec terrena et yma pertingere flosculorum atque foliorum pulcritudine comprobat, que omnia quasi abiecta et velocissime pereuncia decentissimos formarum numeros habere non posse confirmat nisi inde formentur ubi forma intelligibilis et incommutabilis simul habens omnia perseuerat. Hoc dominus ihesus ibi ostendit ubi ait Considerate lilia agri non laborant neque nent. Dico autem vobis quia nec salomon in tota gloria sua sic amictus est sicut vnum ex hiis. Quod si fenum agri qd hodie est et cras in clibanum mittitur deus sic vestit quanto magis vos modice fidei. Optime igitur anima humana adhuc terrenis desideriis infirma ea ipsa que temporaliter exoptat bona infima atque terrena vite huic transitorie necessaria et pre illius vite sempiterne beneficiis cōtempnanda, non tamen nisi ab vno deo expectare cōsuescit Ut ab illius cultu etiam in istorum desiderio non recedat ad quem contemptu eorum et ab eis perueniat accessione

Quam enim deus appinquat patribus. et moysi in monte cōspiciente turba et metuente et cum hebrei tamen non sic lacedemonii ligurgo quam a ioue seu appolline leges accepisse se dixit quarum credidit credebant.

De ministerio

Sic itaque diuine prouidencie placuit ordinare temporum cursum ut quemadmodum dixi et in actibus apostolorum legitur lex in edictis angelorum decerneretur de vnius veri dei cultu in quibus et persona ipius dei non quidem per suam substanciam que semper corruptibilibus oculis inuisibilis permanet sed certis indiciis per subiectam creatori creaturam visibiliter appareret et sillabatim per transitoriarum temporum morulas humane lingue vocibus loqueretur qui in sua natura non corporaliter sed spiritualiter non sensibiliter sed intelligibiliter non temporaliter sed ut ita dicam eternaliter nec incipit loqui nec desinit quod aput illum sincerius audiunt non corporis aure sed mentis ministri eius et nuncii qui eius veritate incommutabili perfruuntur inmortaliter beati

sanctorum angelorum quibus prouidenciae dei seruiunt. xv.

Et qd faciendum modis ineffabilibus audiunt et usque in ista visibilia ac sensibilia perducendum incunctanter atque indifficulter efficiunt Nec hec autem lex distribucione temporum data est que prius haberet ut dixi promissa terrena quibus tamen significarentur eterna que visibilibus sacramentis celebrarent multi intelligerent pauci. Unius tamen dei cultus apertissima illic et vocum et rerum omnium cōtestacione precipitur Non vnius de turba sed eius qui fecit celum et terram et omnem animam et omnem spiritum qui non est qd ipse. Ille enim fecit hec facta sunt atque ut sint et bene sint habent eius indigent a quo facta sunt

An de promerenda beata vita hiis angelis sit credendum qui se coli exigunt honore diuino an vero illis qui non se sed vni deo sancta precipiunt religione famulari. xvj.

Quibus igitur angelis de beata et sempiterna vita credendum esse censemus utrum eis qui se religionis ritibus coli volunt sibi sacra et sacrificia flagitantes a mortalibus exhiberi an eis qui omnem cultum vni deo creatori omnium deberi dicunt et quem reddendum vera pietate precipiunt Cuius et ipsi contemplacione beati sunt et nos futuros esse

ꝓmittūt Illa namqꝫ visio dei tante pulcͨtudīs visio ē et tanto amoē
dignissima ut sine hac quibuslibet alijs bonis ꝑditū atꝫ h[abu]ndantē
nō dubitet plotinꝰ infelicissimū dicē Cū ergo ad hūc vnū quidā
angli qdā vō ad seipos latria colendos signis mirabilibꝰ excitet
et īnt h ita ut illi cołi istos ꝓhibeat Isti aūt illū ꝓ
hibē nō audeant qbus poci⁹ sit credendū r[espon]deant
platonici r[espon]deant qcūqꝫ plonici ph[ilosoph]i r[espon]deant the
urgi vł poci⁹ ꝑ urgi Hoc em̄ sūt ille omēs artes
vocabulo digniores postremo r[espon]deant hoīes si ul
lus natē sue sensus ꝙ rōnales creati sūt ex aliqua
vivit pte vivunt in eis. r[espon]deant inquā eis ne sacrificandū
sit dijs vł angelis qui sibi sacrificari iubent. An illi
vni cui iubent hij qui sibi et istis ꝓhibent Si nc
isti nec illi ulla miracula facerent ꝯꝫ tm̄ p[re]ciperent alij quidē ut sibi
sacrificaretur Alij vō ut id vetarent sꝫ vni tm̄ iuberet deo satis
debet pietas ipā discerne quid horꝫ de fastu superbie quid de vā re
ligione descenderet. plus et dicā si tm̄ hij mirabilibꝰ fuis h[um]anas
aīas ꝑmoverent qui sacrificia sibi expetūt Illi aūt qui hoc ꝓhibent
et vni tm̄ deo sacrificari iubent nequaqꝫ ista visibilia miracula face
dignarentur ꝑfecto nō sensu corpis sꝫ rōe mētis ꝑponenda eet eorꝫ
auctas Cū vō deus id egerit ad commendādā elo
quia veritatis sue ut ꝑ istos i mortales nūcios
nō sui fastū sꝫ maiestatē illius ꝑdicātes facet
maiora certiora clariora miracla ne infirmis pijs
illi qui sacrificia sibi expetūt falsam religionem
facilius ꝑsuaderent eo ꝙ sensibꝰ eorꝫ quedā stupē
da monstraret quē tandē ita desipē libeat ut nō
vā eligat q sectetur ubi et ampliora i venit que
miretur Illa quippe miracula deorꝫ gentiliū q cōme
intervallis dat hystoria. nō ea dico q intervallis temporꝫ occultis
ipius mūdi causis veruntamē sub diuina ꝑvidencia
cōstitutis et ordinatis mōstruosa cōtingūt quales
i usitati sūt partus aīaliū et celo terraqꝫ rerꝫ insolita facies sive
tm̄ terrens sive et nocens que ꝓcurari atqꝫ mitigari demonijs ri
tibꝰ fallacissimā eorꝫ astucia ꝓhibentur. Sꝫ ea dico q vi aut ptate
eorꝫ fieri satis evidenter appet ut ē ꝙ effigies [simulacra] deorꝫ penaciū quos de
troia eneas fugiens advexit de loco i locū migrasse referūtur
ꝙ cotem tarquinꝰ novacula secuit ꝙ epydaurius sꝑpens escola
pio naviganti romā comes adhesit ꝙ navim qua simulachrū
matris frigie vehebat tantis hoīm boum[que] conatibꝰ i mobilem
redditā vna muliercula zona alligatā ad sue pu
dicicie testimoniū movit et traxit/ qd virgo vestalis de
cuiꝰ corrupcōe qō vertebatur aqua impleto cribro
de tyberi neqꝫ ꝑfluente abstulit cōtrouersiam. Hec
ergo atqꝫ hmōi nequaqꝫ illis q in ppło dei facta legimꝰ v[ir]
tute ac magnitudine conferenda sunt. Quāto minꝰ ea
q illorꝫ quoqꝫ ppłorꝫ tales deos coluerunt legibꝰ iudi
cata sūt ꝓhibenda atqꝫ plectanda magica sꝫ et the
urgica/ quorꝫ pleraqꝫ specietenꝰ mortaliū sensus
ymaginaria et ludificacōe decipiunt. Quale ē lunā
deponē donec suppositas ut ait Lucanꝰ ꝑprior despu
met i herbas. Quedā vō et si nō nullis piorꝫ factis
videantur ope coequari finis ipē quo discernitur incōpabili h[ec] nr̄a
ondit excellē Illis em̄ multi tātominꝰ sacrificijs colendi quāto ma
gis h expetūt Hijs vō vnꝰ cōmēdat deus qui se i illis talibꝰ nullis

plotinꝰ dicit ꝙ q caret visione dei et amoē ꝑ illei felicissimꝰ ē nec curandū ē quid dicat ph[ilosoph]i platonici vel theurgi poci⁹ purgi

Qꝫ auctas illorꝫ ꝑferenda ē alijs q ex rōne mētis di cit vō deo soli sacrificiū fieri debere de mōstruosis ptubus aīaliū effigie deorꝫ penatiū quos de troia eneas fugiens advexit

Qꝫ tarquinꝰ cotē novacula secuit ꝙ escolapio epy daurio serpens adhesit ꝙ mulier cula insignissima pudicicie simulachrū matris frigie subtraxit et de virgine dee vestalis

x

dige et scriptuaz sinaz testificacoe et eorunde postea sacrificior remocoe demonstrat · Qui g° angeli sibi expetunt sacrificium pponendi sunt eis qui no sibi sed deo creatori omnium cui seruiunt · Hinc enim ondunt q sincero amore diligant nos · Qui psacrificium no sibi sed ei nos subde volunt cui9 et ipi conte placoe beati sunt et adeum nos pueniē a quo ipi non recesserunt · Qui aut angeli qui no vni sed plurimis sacrificia fieri volunt no sibi sed eis dijs volunt quorum deorum angeli sunt · Etiam sic eis pponendi sunt illi qui vni9 dei deorum angeli sunt cui cui sacrificiu sic iubent ut alicui alteri vetent cum eorum nullus huic vetet cui vni isti sacrificari iubent · Porro si quod magis indicat eorum supba fallacia nec boni nec bonorum deorum angeli sunt · Sz demones mali qui no vnum solum ac summum deum sed seipsos sacrificijs coli volunt · quid maius qua vni9 dei contra eos eligendum e psidium cui seruiunt angeli boni qui no sibi · sz illi iubent ut sacrificio seruiamus cuius nos ipi sacrificium ee debemus · De archa testamenti miraculisqz signorum q ad commendanda legis ac pmissionis auctez diuinitus facta sunt · xvij ·

Q angeli boni no sibi sz deo soli sacrificium offerri volunt et boies boni et demonibus seu angelis mal

PROINDE lex dei que in edictis angelorum data in qua vni9 deus deorum religione sacrorum iussus e coli · alij vero quilibet phibiti · in archa erat posita que archa testimonij nuncupata e · quo noie satis significatur non deum qui p illa oia colebatur concludi sole uel contineri loco · cum responsa eius et quedam humanis sensibus darentur signa ex illius arche loco sed voluntatis eius hinc testimonia phiberi q et ipa lex erat in tabulis conscripta lapideis et in archa ut dixi posita quam tpe peregrinacoīs in heremo cum tabernaculo qd similiter appellatum est tabernaculum testimonij cum debita sacerdotes veneracione portabant signumqz erat q p diē nubes apparebat que sicut ignis nocte fulgebat · Que nubes cum moueretur castra mouebantur · et ubi staret castra ponebantur · Reddita sunt illi legi magna miraculi testimonia pter ista q dixi · et pt voces q ex illius arche loco edebantur · Nam cum terram pmissionis intrantibus eadem archa transiret Jordanem/flumius ex parte superiore subsistens ex inferiore decurrens et ipi et pplo siccum pbuit locum transeundi · Deinde ciuitatis q p⁹ma hostilis occurrit more gentium deos plurimos colentis septies eadem archa circumacta muri repente ceciderunt nulla manu oppugnati nullo ariete pcussi · Post hec etiam cum iam in terra pmissionis eent et eadē archa ppter eorum peccata fuisset ab hostibus capta · hij qui ceperant in templo eam dei sui quē p ceteris colebat honorifice collocarunt · abeuntesqz clauserunt aptoqz postea die simulachrum cui supplicabant inuenerunt collapsum deformiterqz confractum · Deinde ipi prodigijs acti deformius puniti archam diuini testimonij pplo vnde ceperant reddiderunt · Ipa aut reddicio qualis fuit · Imposuerunt eam plaustro eiqz iuuencas a quibus vitulos sugentes traxerant subiunxerunt et eas quo vellent ire sinerunt · Etiam hinc uim diuinā explorare cupientes · At ille sine duce hoīe atqz rectore ad hebreos viam ptinaciter gradientes · nec reuocate mugitibus esurientium filiorum · Magnum sacramentum suis cultoribus reportarunt · Hec atqz huiusmoi deo parua sunt · sz magna terrendis salubriter erudiendisqz mortalibus · Si enim phi precipueqz platonici rectius ceteris sapuisse laudantur · sicut paulo ante commemoraui q diuinam pnidencia · hec quoqz rerum infima atqz terrena administrare docuerunt · innumerabilium testio pulchritudinum q

De archa testimonij de lege in tabulis lapideis conscripta tabernaculo columpna ignis in nocte et de nube in die

Q hebrei transierunt cum archa p iordanē et septies circueundo iericho muri corruerunt de archa capta ppter peccatum coram qua dagon cecidit q̄ remiserunt in nouo plaustro

no solu in corpibus aialiu verum in herbis etiam et feno gignunt. Quanto
evidencius hec attestantur divinitati que ad hora pdicacoe eius fuit
ut ea religio comendatur cum omnibus celestibus terrestribus infernis sa
crificari vetat nisi uni deo tantum iubens qui solus diligens
et dilectus beatos facit eorumque sacrificiorum tempora imperata
pfiniens eaque per meliore sacerdotem in melius mutanda
pdicens non ista se appetere sed per hec alia pociora sig
nificare testatur non ut ipse hiis honoribus sublimetur
sed ut nos ad eum colendum eique adherendum igne amo
ris eius accensi quod nobis non illi bonum est excitemur

Contra philosophos platonicos qui divinam providenciam potentes intellexerunt de miraculis dei et demonibus et de hystoris gencium

Contra eos qui de miraculis quibus dei populus eruditus est
negant ecclesiasticis libris esse credendum. xviii

Audiet aliquis ista falsa esse miracula nec fuisse facta sed men
dacit scripta quisquis hoc dicit si de hiis rebus negat omnino ullis litteris
esse credendum, potest etiam dicere nec deos ullos curare mortalia. Non enim
aliter se colendos esse psuaserunt nisi mirabilium operum effectibus quorum et
hystoria gencium testis est. quarum dii se qui eos temptarunt mirabiles po
cius quam utiles ostendere potuerunt. Unde hoc opere nostro cuius hunc iam
decimum librum habemus in manibus non eos suscepimus refellendos qui
vel ullam esse vim divinam negant vel humana non curare contendunt
sed eos qui nostro deo conditori sancte et gloriosissime civitatis deos suos
pferunt nescientes eum ipsum esse mundi huius visibilis et mutabilis in
visibilem et incommutabilem conditorem et vite beate non

De gloriosa civitate dei et quod propheta dixit Michi autem adherere deo bonum est cui soli sacrificandum est

de hiis que condidit sed de se ipso verissimum largitorem. Eius
enim propheta veracissimus ait Michi autem adherere deo bonum
est. Definem namque boni inter philosophos queritur ad quod adipiscendum
officia omnia referenda sunt. Nec dixit iste Michi autem
divicijs habundare bonum est aut insigniri purpura et sc
eptro vel dyademate excellere aut quod non nulli etiam philosophorum dicere
non erubuerunt Michi voluptas corporis bonum est aut quod tamquam
melius velut meliores dicere visi sunt Michi virtus animi mei bonum
est sed michi inquit adherere deo bonum est. Hoc eum docuerat cui uni tantummodo
sacrificandum sancti quoque angeli eius miraculorum etiam contestacione monuerunt.
Unde et ipsum sacrificium eius factus fuerat cuius igni intelligibili corre
ptus ardebat et in eius ineffabilem incorporeumque complexum sancto de
siderio ferebatur. Porro autem si multorum deorum cultores qualescumque deos
suos esse arbitrentur eaque ab eis facta esse miracula vel civilium rerum hystorie
vel libris magicis sive quod honestius putant theurgicis credunt Quid
cause est cur illis litteris nolint credere ista facta esse quibus tanto maior
debetur fides quanto super omnes est magnus cui uni soli sacrificandum esse precipiunt

Que ratio sit visibilis sacrificij quod uni vero invisibili deo offerri docet vera religio. xix.

Qui autem putant hec visibilia sacrificia diis alijs con
grue illi vero tamquam invisibili invisibilia et maiora maio
ri melioribusque meliora qualia sunt pure mentis et bone volunta
tis officia. profecto nesciunt hec ista signa esse illorum sicut verba sonancia
signa sunt rerum. Quocirca sicut orantes atque laudantes ad eum dirigimus
significantes voces cui res ipsas in corde quas significamus
offerimus Ita sacrificantes non alteri visibile sacrificium offerendum esse nove
rimus quam illi cuius in cordibus nostris invisibile sacrificium nos ipsi esse debemus
Tunc nobis favent nobiscumque congaudent atque ad hoc ipsum nos pro suis
viribus adiuvant angeli quique virtutes superiores et ipsa bonitate ac pi
etate potenciores. Si autem illis hec adhibere voluerimus non libenter acci
piunt et cum ad homines ita mittuntur ut eorum presencia senciatur apertissime
vetant. Sunt exempla in litteris sacris. Putaverunt quidam deferendum an
gelis honorem vel adorando vel sacrificando qui debetur deo et eorum sunt

a monicione prohibiti iussique hoc ei deferre cui uni faciendum esse noverunt. Imitati sunt angelos sanctos et sancti homines dei. Nam paulus et barnabas in lycaonia facto quodam miraculo sanitatis putati sunt dii eisque lycaonii victimas immolare voluerunt quos a se humili pietate removentes eis in quem crederent annunciaverunt deum. Nec ob aliud fallaces illi superbe sibi hoc exigunt nisi quia vero deo deberi sciunt. Non enim revera ut ait porphirius et nonnulli putant cadaverinis nidoribus sed divinis honoribus gaudent. Copia vero nidorum magna habent undique et si amplius vellent ipsi sibi poterant exhibere. Qui igitur divinitatem sibi arrogant spiritus non cuiuslibet corporis fumo sed supplicantis animo delectantur cuius decepto subiectoque dominentur intercludentes iter ad deum verum ne sit homo illius sacrificium dum sacrificatur cuiquam preter illum.

[nidor i. odor assatorum] [i. odoribus]

Quod paulus et barnabas in lycaonia dii esse putabantur quod ipsi negabant. De porphirio. Et quod ihesus christus in forma servi voluit esse sacrificium patris.

De summo veroque sacrificio quod ipse dei et hominum mediator effectus est. xx.

Unde verus ille mediator in quantum formam servi accipiens mediator effectus est dei et hominum homo christus ihesus cum in forma dei sacrificium cum patre sumat cum quo et unus deus est tamen in forma servi sacrificium maluit esse quam sumere ne vel hac occasione quisquam existimaret cuilibet sacrificandum esse creature. Per hoc et sacerdos est ipse offerens et oblacio. Cuius rei sacramentum cottidianum esse voluit ecclesie sacrificium que cum ipsius capitis sit corpus seipsam per ipsum discit offerre. Huius veri sacrificii multiplicia variaque signa erant sacrificia prisca sanctorum cum hoc unum per multa figuraretur tamquam verbis multis res una diceretur ut sine fastidio multum commendaretur. Huic summo veroque sacrificio cuncta sacrificia falsa cesserunt.

De modo potestatis demonibus date ad glorificandos sanctos qui perpetulerant passionem qui aereos spiritus non placando ipsos sed in deo permanendo vicerunt. xxi.

Moderatis autem prefinitisque temporibus etiam potestas permissa demonibus ut hominibus quos possident excitatis inimicicias adversus dei civitatem tyrannice exerceant sibique sacrificia non solum ab offerentibus sumant et a volentibus expetant verum etiam ab invitis persequendo violenter extorqueant non solum perniciosa non est sed etiam utilis invenitur ecclesie ut martirum numerus impleatur quos civitas dei tanto clariores et honoratiores cives habet quanto fortius adversus impietatis peccatum et usque ad sanguinem certant. Hos multo elegancius si ecclesiastica loquendi consuetudo pateretur nostros heroas vocaremus. Hoc enim nomen a iunone dicitur tractum quod grece iuno hera appellatur et ideo nescio quis filius eius secundum grecorum fabulas heros fuit nuncupatus. Hoc videlicet veluti misticum significante fabula quod aer iunoni deputetur ubi volunt cum demonibus heroas habitare quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum. Sed e contrario martires nostri heroes nuncuparentur si ut dixi usus ecclesiastici sermonis admitteret non quod eis esset cum demonibus in aere societas sed quod eosdem demones id est aereas vincerent potestates et in eis ipsam quidquid putatur significare iunonem que non usquequaque inconvenienter a poetis inducitur inimica virtutibus et celum petentibus viris fortibus invida. Sed rursus ei succumbit infeliciter ceditque virgilius ut cum apud eum illa dicat vincor ab enea ipsum eneam admoneat elenus quasi consilio religioso et dicat Iunoni cane vota libens dominamque potentem supplicibus supera donis. Ex qua opinione porphirius quamvis non ex sua sententia sed ex aliorum dicit bonum deum vel genium non venire in hominem nisi malus

Quod ihesus christus est sacerdos offerens oblacio sacrificium cottidianum et cessent omnia alia sacrificia.

Quod martires nostri heroes dici possent non immo heroas si usus ecclesiasticorum sermonis admitteret qui vincunt aereas potestates.

Quod dicat virgilius de enea.

sint ante placatus, tamen quod fortiora sint aput eos numina mala quam bona, quandoquidem mala impediunt adiutoria bonorum, nisi eis placata dent locum, malisque nolentibus bona prodesse non possunt; nocere autem mala possunt non sibi valentibus resistere bonis: non est ista vere vera atque sancte religionis via. Non sic Iunonem, hoc est aerias potestates piorum virtutibus invidentes, nostri martires vincunt. Non omnino, si dici usitate posset, heroes nostri supplicationibus, sed virtutibus divinis Heram superant. Commodius quippe Scipio Africanus est cognominatus, quod virtute Africam vicerit, quam si hostes donis placasset ut parcerent.

Unde sit sanctis adversus demones potestas et unde cordis vera purgacio. xxii.

Vera pietate homines dei aeriam potestatem inimicam tamen contrariamque pietati exorcizando eiciunt, non placando, omnesque temptaciones adversitatis eius vincunt orando non ipsam sed deum suum adversus ipsam. Non enim aliquem vincit aut subiugat nisi societate peccati. In eius autem nomine vincitur qui hominem assumpsit egitque sine peccato, ut in ipso sacerdote ac sacrificio fieret remissio peccatorum, id est per mediatorem dei et hominum hominem Christum Ihesum, per quem facta purgacione peccatorum reconciliamur deo. Non enim nisi peccatis homines separantur a deo, quorum in hac vita non fit nostra virtute sed divina miseracione purgacio, per indulgenciam illius, non per nostram potenciam. Quia et ipsa quantulacumque virtus que dicitur nostra illius est nobis bonitate concessa. Multum autem nobis in hac carne tribueremus, nisi usque ad eius deposicionem sub venia viveremus. Propterea ergo nobis per mediatorem prestita est gracia, ut polluti carne peccati carnis peccati similitudine mundaremur. Hec dei gracia, qua in nos ostendit misericordiam suam, et in hac vita per fidem regimur, et post hanc vitam per ipsam speciem incommutabilis veritatis ad perfectionem perducemur.

De principiis in quibus platonici purgacionem anime esse profitentur. xxiii.

Dicit eciam Porphirius divinis oraculis fuisse responsum nos non purgari lune teletis atque solis, ut hinc ostenderetur nullorum deorum teletis hominem posse purgari. Cuius enim telete purgant, quos inter celestes deos precipuos habent? Denique eo dicit oracula expressisse principia posse purgare, ne forte cum dictum esset non purgare teletas solis et lune, alicuius alterius dei de turba valere ad purgandum telete crederentur. Que autem dicat esse principia tamquam platonicus novimus. Dicit enim deum patrem et deum filium, quem grece appellat paternum intellectum vel paternam mentem; de spiritu autem sancto aut nichil aut non aperte aliquid dicit, quamvis quem alium dicat horum medium non intelligo. Si enim tertiam sicut Plotinus, ubi de tribus principalibus substanciis disputat, anime naturam eciam iste vellet intelligi, non utique diceret horum medium, id est patris et filii medium. Postponit quippe Plotinus anime naturam paterno intellectui; iste autem cum dicit medium non postponit sed interponit. Et nimirum hoc dixit ut potuit sive ut voluit, quod nos sanctum spiritum nec patris tantum nec filii tantum sed utriusque spiritum dicimus. Liberis enim verbis loquuntur philosophi, nec in rebus ad intelligendum difficillimis offensionem religiosarum aurium pertimescunt. Nobis autem ad certam regulam loqui fas est, ne verborum licencia eciam de rebus que his significantur impiam gignat opinionem. Nos itaque ita non dicimus duo vel tria principia, cum de deo loquimur, sicut nec duos deos vel tres nobis licitum est dicere, quamvis de unoquoque loquentes vel de patre vel de filio vel de spiritu sancto esse singulum quemque deum

helena in Iunone et quod Porphirius dicat mala numina forciora esse quam bona et quo Scipio Africa vicat

Quod homines fideles sua pietate vincunt aeream potestatem et quod nisi per peccata homines separantur a deo, qui per eius misericordiam reconciliantur

Quod Porphirius dicit divinitus esse responsum non purgari lune theletis atque solis, qui patrem esse et deum filium, de spiritu sancto nichil dicat etiam

si lune solis quod purgant

Quid dicat Plotinus de tribus substanciis et quod aliud loquuntur philosophi et quid catholici loquantur de trinitate et de Sabellio

esse fateamur. Nec dicimus tamen quod heretici sabelliani dicunt eundem esse patrem qui est et filius et eundem spiritum sanctum qui est et pater et filius, sed patrem esse filii patrem et filium patris filium et patris et filii spiritum sanctum nec patrem esse nec filium. Verum itaque dictum est non purgari hominem nisi principio quamvis pluraliter apud eos sint dicta principia.

De uno veroque principio quod solum naturam humanam purgat et renovat. xxiiii.

Sed subditus porphyrius invidis potestatibus de quibus erubescebat et eas libere redarguere formidabat, noluit intelligere dominum christum esse principium cuius incarnatione purgamur. Eum quippe in ipsa carne contempsit quam pro sacrificio nostre purgationis assumpsit. Magnum scilicet sacramentum ea superbia non intelligens quam sua illa humilitate deiecit verus benignusque mediator in ea se ostendens mortalitate mortalibus quam maligni et fallaces mediatores non habendo se superbius extulerunt miserisque hominibus adiutorium deceptorium velut immortales mortalibus promiserunt. Bonus itaque verusque mediator ostendit peccatum esse malum non carnis substantiam vel naturam quam cum anima hominis et suscipi sine peccato potuit et haberi et morte deponi et in melius resurrectione mutari. Nec ipsam mortem quamvis esset pena peccati quam tamen pro nobis sine peccato ipse persolvit peccando esse vitandam sed potius si facultas datur pro iusticia perferendam. Ideo enim solvere potuit moriendo peccata quia et mortuus est et non pro peccato. Hunc ille platonicus non cognovit esse principium; nam cognosceret purgatorium. Neque enim caro principium est aut anima humana sed verbum per quod facta sunt omnia. Non ergo caro per se ipsam mundat sed per verbum a quo suscepta est, cum verbum caro factum est et habitavit in nobis. Nam de carne sua manducanda mistice loquens cum hii qui non intellexerunt offensi recederent dicentes: Durus est hic sermo quis eum potest audire, respondit manentibus ceteris: Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quicquam. Principium ergo suscepta anima et carne et animam credentium mundat et carnem. Ideo querentibus iudeis quis esset respondit se esse principium. Quod utique carnales infirmi peccatis obnoxii et ignorantie tenebris obvoluti nequaquam percipere possemus nisi ab eo mundaremur atque sanaremur per hoc quod eramus et non eramus. Eramus enim homines sed iusti non eramus; in illius autem incarnatione natura humana erat sed iusta non peccatrix erat. Hec est mediatio qua manus lapsis iacentibus porrecta est. Hoc est semen dispositum per angelos in quorum edictis et lex dabatur qua et unus deus coli iubebatur et hic mediator venturus promittebatur.

Omnes sanctos et sub legis tempore et sub prioribus seculis in sacramento et fide christi iustificatos fuisse. xxv.

Huius sacramenti fide etiam iusti antiqui mundari pie vivendo potuerunt. Non solum antequam lex populo hebreo daretur neque enim eis predicator deus vel angeli defuerunt, sed ipsis quoque legis temporibus quamvis in figuris rerum spiritualium habere viderentur promissa carnalia propter quod vetus dicitur testamentum. Nam et prophete tunc erant per quos sicut per angelos eadem promissio predicata est. Et ex illorum numero erat cuius tam magnam divinamque sententiam de bono hominis fine paulo ante commemoravi: Michi autem adherere deo bonum est. In quo psalmo duorum testamentorum quod dicitur vetus et novum satis est declarata distinctio. Propter carnales enim terrenasque promissiones cum eas abundare perspiceret impiis dicit pedes suos pene fuisse commotos et effusos in lapsum gressus suos tamquam frustra deo ipse servisset, cum ea felicitate quam de illo expectabat contemptores eius florere perspiceret, seque in rei huius inquisitione laborasse, volente

De porphyrio qui ex superbia noluit intelligere dominum nostrum ihesum christum esse principium cuius incarnatione purgemur qui solvere potuit moriendo peccata

Quod verbum caro factum est per quod facta sunt omnia et quod est principium omnium et demanducatione eukaristie mundat

Quod solus deus et celi deus quamvis antequam lex daretur hebreis per angelos et per figuras innotuit venturam quam promisit

patris filius et patris

testatur

eius

Cur ita eet apphendere donec intraret in sanctuarium dei et intelligeret in no
uissima eorum qui felices videbantur errantibus. tunc ergo intellexit meo
quod extulerunt sicut dicit fuisse deiectos et defecisse ac periisse propter iniqui
tates suas. totumque illud culmen temporalis felicitatis ita eis factum tamquam
sompnum euigilantis. qui se repente inuenit suis quas sompniabat fallacibus
gaudiis destitutum. Et quoniam in hac terra uel ciuitate terrena magni sibi
videbantur. domine inquit in ciuitate tua ymaginem illorum ad nichilum
rediges. Quid huic tamen utile fuerit eciam ipsam terrenam
non nisi ab uno vero deo querere in cuius potestate sunt omnia
satis ostendit ubi ait Velut pecus factus sum apud te et
ego semper tecum velut pecus dixit utique non intelligens. ea
quippe a te desiderare debui que mihi cum impiis non possunt esse
communia. Quibus eos cum habundare cernerem putaui me
in cassum tibi seruisse quando et illi hec haberent que tibi seruire
noluissent. tamen ego semper tecum quia etiam in talium rerum desiderio deos alios
non quesiui ac per hoc sequitur Tenuisti manum dextere mee in voluntate
tua deduxisti me et cum gloria assumpsisti Tamquam ad sinistram cuncta illa
pertineant que habundare apud impios cum vidisset. pene collapsus est
Quid enim mihi est inquit in celo et a te quid volui super terram Reprehendit
seipsum iuste quia hec sibi displicuit. quia cum tam magnum haberet in
celo quod postea intellexit rem transitoriam fragilem et quodammodo luteam
felicitatem a suo deo quesiuit in terra. Defecit inquit cor meum et caro
mea. deus cordis mei Defectu utique bono ab inferioribus ad superna Vnde
in alio psalmo dicitur desiderat et deficit anima mea in atria domini Item in alio
defecit in salutare tuum anima mea. Tamen cum de utroque dixisset. id est de
corde et carne deficiente non subiecit deus cordis
et carnis mee. sed deus cordis mei. per cor quippe
caro mundatur Vnde dicit dominus. Mundate que intus sunt
et que foris sunt munda erunt. partem deinde suam dicit ipsum
deum non aliquid ab eo. sed ipsum. deus inquid cordis mei
et pars mea in secula Quia inter multa que ab hominibus eliguntur
ipse illi placuit eligendus. quia ecce inquit qui longe
se faciunt a te peribunt perdidisti omnem qui fornicatur
abs te. hoc est qui multorum vult esse deorum prostibulum Vnde sequitur illud propter
quod et cetera de eodem psalmo dicenda visa sunt; Michi autem adherere
deo bonum est non longe ire non per plurima fornicari Adherere autem deo
tunc perfectum erit cum totum quod liberandum est fuit liberatum Nunc vero fit il
lud quod sequitur ponere in deo spem meam Spes enim que videtur non est
spes quod enim videt quis quid sperat ait apostolus Si autem quod non videmus
speramus per pacientiam expectamus In hac autem spe nunc constituti aga
mus quod sequitur et simus nos quoque pro modulo nostro angeli dei. id est nuncii eius
annunciantes eius voluntatem et gloriam graciamque laudantes Vnde
cum dixisset ponere in deo spem meam Vt annunciem inquit omnes lau
des tuas in portis filie syon hec est gloriosissima ciuitas dei. hec vnum
deum nouit et colit. hanc angeli sancti annunciauerunt qui nos ad eius so
cietatem inuitauerunt ciuesque suos in illa esse voluerunt quibus non
placet ut eos colamus nostros tamquam deos sed cum eis et illorum et nostrum
deum nec eis sacrificemus sed cum ipsis sacrificium simus deo Nullo itaque
dubitante qui hec deposita maligna obstinacione considerat omnes
inmortales beati qui nobis non inuident neque enim si
inuiderent essent beati sed pocius nos diligunt ut et nos cum
ipsis beati simus plus nobis fauent plus adiuuant
quando unum deum cum illis colimus patrem et filium et spiritum sanctum
quam si eos ipsos per sacrificia coleremus De inconstancia por
phirii inter confessionem veri dei et cultum demonum fluctuantis

Quid dicat dauid in psalmo Quam bonus israel deus quia mali florent in hac vita

Quid dicat dauid in psalmo defecit in salutare et quod deo adherere bonum est de corde et defectu

Quid dicat de gloriosa ciuitate dei patris et filii et spiritus sancti quid angeli solum colentes deum annunciauerit. xxvi.

+

Nescio quo quantum michi videtur amicis suis theurgis erubescebat porphirius. nam ista ut cumque sapiebat contra multorum deorum cultum non de deo vero libere defendebat. et angelos quippe alios esse dicit qui deorsum descendentes hominibus theurgicis divina pronuncient. Alios autem qui in terris ea que patris sunt et altitudinem eius profunditatemque declarent. Numquid igitur hos angelos quorum ministerium est declarare voluntatem patris credendum est velle nos subdi nisi ei cuius nobis annunciant voluntatem. Unde optime amonet et ipse platonicus imitandos eos potius quam invocandos. Non utique debemus metuere ne immortales et beatos uni deo subditos non eis sacrificando offendamus. Quod enim non nisi uni vero deo deberi sciunt cui et ipsi adherendo beati sunt procul dubio neque per illam significantem figuram nec per ipsam rem que sacramentis significatur sibi exhiberi volunt. Demonum est hec arrogancia superborum atque miserorum a qua huic longe diversa est pietas subditorum deo. nec aliunde quam illi coherendo beatorum ad quod bonum percipiendum etiam nobis sinceram benignitatem oportet ut faveant neque sibi arrogent quo eis subiciamur sed eum annuncient sub quo eis in pace sociemur. Quid adhuc trepidas o philosophe quidem adversus potestates et veris virtutibus et veri dei muneribus invides habere liberam vocem. Iam distinxisti angelos qui patris annunciant voluntatem ab eis angelis qui ad theurgicos homines nescio qua deducti arte descendunt. Quid adhuc eos honoras ut dicas pronunciare divina que tandem divina pronunciant qui non voluntatem patris nunciant. Nempe illi sunt quos sacris precibus invidus alligavit ne prestarent anime purgacionem. Nec a bono ut dicis purgare cupienti ab illis vinculis absolvi et sue potestati reddi potuerunt. Adhuc dubitas hec maligna esse demonia vel te fingis fortasse nescire dum non vis theurgos offendere a quibus curiositate deceptus ista perniciosa et insana pro magno didicisti. Audes istam invidam non potenciam sed pestilenciam et non dicam dominam sed ancillam potius invidorum isto aere transcendo levare in celum et inter deos vestros et sydereos collocare vel ipsa quoque sydera hiis obprobriis infamare.

Quid dicat porphirius de theurgis et de divisione officiorum angelorum et de arrogancia demonum superborum

Increpacio beati augustini contra porphirium philosophum qui dicit angelos hominibus theurgicis nunciare divina demones deos esse et alios multos errores

De impietate porphirii que etiam apulei transcendit errorem. xxvii.

Quanto humanius et tollerabilius eo sectaneus tuus platonicus apuleius erravit qui tantummodo demones a luna et infra ordinatos agitari morbis passionum mentisque turbelis honorans quidem eos sed volens nolensque confessus est. Deos tamen celi superiores ad etherea spacia pertinentes sive visibiles quos conspicuos lucere cernebat solem et lunam et cetera ibidem lumina sive invisibiles quos putabat ab omni labe istarum perturbacionum quanta potuit disputacione secrevit. Tu autem hoc didicisti non a platone sed a chaldeis magistris ut in ethereas vel empyreas mundi sublimitates et firmamenta celestia extolleres vicia humana ut possent dii tui theurgis pronunciare divina quibus divinis te tamen per intellectualem vitam facis altiorem ut tibi videlicet tamquam philosopho theurgice artis purgaciones nequaquam necessarie videantur sed aliis eas tamen importes ut hanc velut mercedem reddas magistris tuis quod eos qui philosophari non possunt ad ista seducis que tibi tamquam superiorum capaci esse inutilia confiteris. ut videlicet quicumque a philosophie virtute remoti sunt que ardua nimis atque paucorum est te auctore theurgos homines a quibus non quidem in anima intellectuali verum in anima spirituali purgentur inquirant et quoniam istorum quos philosophari piget incomparabiliter maior est multitudo plures ad secretos et illicitos

Quod apuleius platonicus humanius erravit loquendo de demonibus quam porphirius qui non a platone sed a chaldeis hec et multas purgaciones superstitiosas didicit

ingenios tuos q ad scolas platonicas venire cogant. h enim tibi i mudis
simi demones deos etheos se ee fingentes quorum pdicator et angelus
factus es. pmiserunt q in aia spitali theurgica arte purgati ad patrem quide
no redeunt. sz sup aereas plagas int deos etheros hitabunt/ no audit ista
hominum multitudo pp quos a demonum dnatu libandos xpc aduenit In illo
enim habent misericordissimam purgacoz et mentis et spus et corporis sui
ppea quippe totum hoiem sine pcto ille suscepit ut totum
quo constat ho a pctorum peste sanaret quem tu quoque utinam
cognouisses eique te pocius quam uel tue virtuti que humana
fragilis et infirma e uel perniciosissime curiositati sanandum
tutius commisisses Non enim te decepisset quem nra vates et tu
ipse scribis oracla sanctum i mortalemque confessa sunt. De quo
poeta nobilissimus poetice quidem quia in alterius adumbra
ta psona veraciter tamen si ad ipsum referas dixit. Te duce si qua manent
sceleris vestigia nra Irrita/ppetua soluent formidine terras Ea quippe
dixit que ee multum pficientium in virtute iusticie possunt pp huius vite i fir
mitatem. et si non scelera scelerum tamen manere vestigia que non nisi ab illo
saluatore sanantur. de quo iste versus expressus e Nam utique non hoc a se
ipso dixisse virgilius in egloge ipsius quarto fine versu indicat ubi ait
Ultima cumei venit iam carminis etas Unde hec a cumea sibilla dicta ee
incunctanter apparet Theurgi vero illi uel pocius demones deorum spes
figurasque fingentes inquinant pocius quam purgant humanum spm falsi
tate fantasmatum et deceptoria vanarum ludificacione for
marum Quo enim purgent hoium spm qui inmundum
habent proprium Alioquin nullo carminibus inuidi hois liga
rentur ipsique inane beneficium quod prestaturi videbantur
aut metu prememerent aut simili inuidencia denegarent/ Suf
ficit quod purgacione theurgica neque intellectualem animam
hoc e mentem nostram dicis posse purgari. et ipsam spiritalem
i. nre aie ptem mente inferiorem quam tali arte purgari pos
se asseris in mortalem tamen eternamque non posse hac arte fieri con
fiteris/ xpc autem vitam pmittit eternam Unde ad eum mundus nobis quidem stoma
chantibus mirantibus tamen stupentibus que conuertit Quid prodest quod inficiari
negare non potuisti errare homines theurgica disciplina et quam plurimos
fallere per cecam insipientemque sentenciam atque ee certissimum errorem agendo et
supplicando ad principes angelosque p currere Et rursum quasi ne operam
perdidisse videaris ista discendo mittis homines ad theurgos ut per eos i
aia spitalis purgetur illorum qui non secundum intellectualem animam viuunt

Quibus persuasionibus porphirius obcecatus non potuit veram sapienciam que e xpc agnoscere. xviii.

Mittis ergo hoies in errorem certissimum neque
tamen malum tepudet cum virtutis et sapiencie te pfitearis
amatorem quam si vere ac fideliter amasses xpm
dei virtutem et dei sapienciam cognouisses nec ab eius sa
luberrima humilitate tumore inflatus vane sciencie re
siluisses. Confiteris tamen et spitalem animam sine theurgi
cis artibus. et sine theletis quibus frustra discendis
elaborasti posse continencie virtute purgari Aliquando eciam
dicis quod thelete post mortem eleuant animam ut nec iam
eidem ipsi quam spitalem vocas aliquid post huius
vite finem prodesse videatur. et tamen hec multis modis
et repetis ad nichil aliud quantum existimo nisi ut talium
quasi rerum quasi peritus appareas et placeas illicitarum arcium curiosis uel ad
eas facias ipse curiosos Sed bene quod metuendam dicis hanc artem uel
legum periculis uel ipsius actionis atque utinam hoc salte abste miseri au
diant. et inde ne illic absorbeantur abscedant aut eo penitus non

sceleris (margin)

Quod xpc aduenit qui corpus mentem et spm purgat de quo eciam loquitur virgilius in egloga ubi ultima cumei et cetera et ibi

Ad hoc augustinus contra disputacionem demonibus porphirius disputat et contra purgacionem theurgicam et alia et dicit quod xpc se querendus est

Item porphirius dicit spitalem animam sine theurgicis et sine theletis posse purgari sed per patrem non per filium i. patrem quod negat intellectum e xpm

x

accedant ignoranciam certe et propter eam multa vicia per nullas theletas purgari dicis sed per solum patricon noyn id est paternam mentem sive intellectum paterne conscium voluntatis. Hunc autem christum esse non credis contempnis enim eum propter corpus ex femina acceptum et propter crucis obprobrium excelsam videlicet sapienciam spretis atque abiectis infimis ydoneus de superioribus carpere. At ille implet quod prophete sancti de illo veraciter predixerunt. Perdam sapienciam sapientium et prudenciam prudentium reprobabo. Non enim suam in eis perdit et reprobat quam ipse donavit sed quam sibi arrogant qui non habent ipsius. Unde commemorato isto prophetico testimonio sequitur et dicit apostolus. Ubi sapiens ubi scriba ubi conquisitor huius seculi nonne stultam fecit deus sapienciam huius mundi. Nam quia in dei sapiencia non cognovit mundus per sapienciam deum placuit deo per stulticiam predicacionis salvos facere credentes. Quoniam quidem iudei signa petunt et greci sapienciam querunt. Nos autem inquit predicamus christum crucifixum iudeis quidem scandalum gentibus autem stulticiam ipsis vero vocatis iudeis et grecis christum dei virtutem et dei sapienciam. quoniam stultum dei sapiencius est hominibus. et infirmum dei forcius est hominibus. Hoc quasi stultum et infirmum tamquam sua virtute sapientes fortesque contempnunt. Sed hec est gracia que sanat infirmos non superbe iactantes falsam beatitudinem suam sed humiliter pocius veram miseriam confitentes.

Contra porphirium qui alios stultos philosophos spernit summam sapienciam x. de qua dicitur perdam sapienciam sapientium etc et apostolus ubi sapiens etc

De incarnacione domini nostri ihesu christi quam confiteri platonicorum erubescit impietas. xxix

Predicas patrem et eius filium quem vocas paternum intellectum seu mentem et horum medium quem putamus te dicere spiritum sanctum et more vestro appellas tres deos. Ubi etsi verbis indisciplinatis utimini videtis tamen qualitercumque et quasi per quedam tenuis ymaginacionis umbracula quo nitendum sit. Sed incarnacionem incommutabilis filii dei qua salvamur ut ad illa que credimus vel ex quantulacumque parte intelligimus venire possimus non vultis agnoscere. Itaque videtis utcumque et si de longinquo et si acie caliginante patriam in qua manendum est sed viam qua eundum est non tenetis. Confiteris tamen graciam quandoquidem ad deum per virtutem intelligencie pervenire paucis dicis esse concessum. Non enim dicis placuit vel pauci voluerunt sed cum dicis esse concessum procul dubio dei graciam non hominis sufficienciam confiteris. Uteris etiam hoc verbo apercius ubi platonis sentenciam sequens nec ipse dubitas in hac vita hominem nullo modo ad perfectionem sapiencie pervenire secundum intellectum tamen viventibus omne quod deest providencia dei et gracia post hanc vitam posse compleri. O si cognovisses dei graciam per ihesum christum dominum nostrum ipsamque eius incarnacionem qua hominis animam et corpus suscepit summum esse exemplum gracie videre potuisses. Sed quid faciam. Scio me frustra loqui mortuo sed quantum ad te attinet. Quantum autem ad eos qui te magnipendunt et te vel qualicumque sapiencie amore vel curiositate arcium quas non debuisti discere diligunt quos pocius in tua compellacione alloquor fortasse non frustra. Gracia dei non potuit gracius commendari quam ut ipse unicus dei filius in se incommutabiliter manens indueretur hominem et spem dilectionis sue daret hominibus homine medio quo ad illum ab hominibus veniretur qui tam longe erat inmortalis a mortalibus incommutabilis a commutabilibus iustus ab impiis beatus a miseris. Et quia naturaliter indidit nobis ut beati inmortalesque esse cupiamus manens beatus suscipiensque mortalem ut nobis tribueret quod amamus perpetiendo docuit contempnere quod timemus. Sed huic veritati ut possetis acquiescere humilitate opus erat que cervici vestre difficillime persuaderi potest. Quid enim

Contra porphirium sine vera cognicione appellat tres deos patrem et filium eius quem vocat paternum intellectum vel mentem et horum medium quem catholici putant eum dicere velle spiritum sanctum

qualitercumque

paucis

amore

Contra porphirium dicit hominem nullo modo in hac vita perfectionem sapiencie pervenire sed post hanc vitam dei gracia complere

enim incredibile dicitur presertim vobis qui talia sapitis quibus ad hoc creden-
dum vos ipsos admonere deberetis Quid enim quia nobis incredibile dicitur cum
dicitur deus assumpsisse humanam animam et corpus Vos certe tantum tribuitis
anime intellectuali que anima utique humana est ut eam consubstantialem patrie
illi menti quem dei filium confitemini fieri posse dicatis. Quid ergo incre-
dibile est si aliqua una intellectualis anima modo quodam ineffabili et sin-
gulari pro multorum salute suscepta est corpus anime vero coherere ut
homo totus et plenus sit natura nostra ipsa teste cognoscimus
quod nisi usitatissimum esset hoc profecto esset incredibilius
facilius quippe in fidem recipiendum est et si humanum
divino et si mutabile incommutabili tamen spiritum spiritui aut
ut verbis utar que in usu habetis incorporeum incorporeo quam
corpus incorporeo coherere. An forte vos offendit inu-
sitatus corporis partus ex virgine Neque hoc debet
offendere ymo potius ad pietatem suscipiendam debet adducere quod
mirabil mirabiliter natus est An vero quod ipsum corpus morte depositum
et in melius resurrectione mutatum iam incorruptibile neque

Augustinus convincit sequaces porphirii qui misterium incarnacionis et virginis partum propter superbiam nullo sentire voluerit

mortale in superna subvexerit hoc fortasse credere recusatis intuentes por-
phirium in his ipsis libris ex quibus multa posui quos de regressu anime scrip-
sit tam crebro precipere omne corpus esse fugiendum ut anima possit beata per-
manere cum deo Sed ipse potius ista corrigendus sentiens fuit preserti-
m cum de anima mundi huius visibilis et tam ingentis corporee molis cum illo
tam incredibilia sapiatis. platone quippe auctore animal esse mundum dicitis et
animal beatissimum quod vultis esse sempiternum Quomodo ergo nec umquam solvetur a cor-
pore nec umquam carebit beatitudine si ut beata sit anima corpus est omne fugi-
endum. Solem quoque istum et cetera sydera non solum in libris vestris corpora esse
fatemini quod vobiscum homines omnes et conspicere non cunctantur
et dicere Verum et altiore ut putatis peritia hec esse anima-
lia beatissima perhibetis et cum hiis corporibus sempiterna Quid
ergo est quod cum nobis fides christiana suadetur tunc obliviscimini
aut ignorare vos fingitis quod disputare aut docere soleatis
Quid cause est cur propter opiniones vestras quas vos ipsi op-
pugnatis christiani esse nolitis nisi quia christus humiliter venit et vos
superbi estis Qualia sanctorum corpora in resurrectione futura
sint potest aliquanto scrupulosius inter christianarum scripturarum

Quod dicit porphirius de regressu anime plato et quidam alii philosophi mundum dicunt esse animal et solem et lunam et alia sidera beatissima esse animalia spirna

doctissimos disputari futura tamen sempiterna minime dubitamus et talia
futura quale sua resurrectione christus demonstravit exemplum Sed qualiacumque
sint cum incorruptibilia prorsus et immortalia nichilque anime contempla-
cionem qua in deum figitur impedientia predicentur. Vosque etiam dicatis esse
in celestibus immortalia corpora immortaliter beatorum quid est quod ut beati simus
omne corpus fugiendum esse opinamini ut fidem christianam quasi
rationabiliter fugere videamini Nisi quia illud est quod iterum dico christus
est humilis vos superbi An forte corrigi pudet et hoc vici-
um non nisi superborum est pudet videlicet doctos homines ex
discipulis platonis fieri discipulos christi qui piscatorem
suo spiritu docuit sapere ac dicere In principio erat verbum
et verbum erat apud deum et deus erat verbum. Hoc in prin-
cipio erat apud deum. omnia per ipsum facta sunt et sine ipso
factum est nichil Quod factum est in ipso vita erat et vi-
ta erat lux hominum et lux in tenebris lucens et tene-
bre eam non comprehenderunt Quod initium sancti ewa-
gelii cui nomen est secundum iohannem quidam platonicus sic-
ut a sancto sene simpliciano qui postea mediolanensi ecclesie presedit episcopus
solebamus audire aureis litteris conscribendum et per omnes ecclesias in locis
eminentissimis proponendum esse dicebat. Sed ideo viluit superbis deus

Quod catholici humiles dicunt corpora sanctorum resurgere et esse sempiterna et quod pudet platonicos superbos ad hoc se humiliare ut christi discipuli fiant qui docuit piscatorem dicere In principio erat

ille magister quia verbum caro factum est et habitabit in nobis ut parvuli sit miseri qui
egrotant non se in ipsa etiam egritudine extollant et de medicina qua sa
nari poterant erubescant non enim hoc faciunt ut erigantur sed ut cadendo gra
vius affligantur. Quanta platonici dogmatis refutaverit por
phirius et dissentiendo correxerit. xxx.

Si post platonem aliquid emendare existimatur indignum non nulla et non parva emendamus? Nam platonem animas hominum post mortem
revolvi usque ad corpora bestiarum scripsisse certissimum est. Hanc
sententiam porphirii doctor tenuit et plotinus porphirio tamen
placuit iure. In hominum sane non sua que dimiserat sed alia
nova corpora redire humanas animas arbitratus est. Puduit
scilicet illud credere ne mater fortasse filium in mula revoluta
vectaret et non puduit hoc credere ubi revoluta mater in pu
ellam filio forsitan nubet. Quanto creditur honesti
us quod sancti et veraces angeli docuerunt quod prophete dei spiritu acti locuti sunt
quod ipse quem venturum salvatorem premissi nuncii predixerunt quod missi apostoli
qui orbem terrarum evangelio repleverunt. Quanto inquam honestius creditur
animas semel ad corpora propria quam reverti tociens ad diversa. Verumtamen
ut dixi ex magna parte in hac opinione porphirius ut saltem in solos homines
humanas animas precipitari posse sentiret beluinos autem carceres evertere mi
nime dubitaret. Dicit etiam ad hoc deum animam mundo dedisse ut materie cog
noscens mala ad patrem recurreret Nec aliquando iam talium polluta conta
gione teneretur. Ubi et aliquid inconvenienter sapit magis enim data est
corporibus ut bona faceret non enim mala disceret si non
faceret. In eo tamen aliorum philosophorum opinionem et non in re parva
emendavit quod mundatam ab omnibus malis animam et cum pa
tre constitutam numquam iam mala mundi huius passuram esse con
fessus est. Qua sententia profecto abstulit quod esse platonicum
maxime perhibetur ut mortuos ex vivis ita vivos ex
mortuis semper fieri falsumque esse ostendit quod platonice vide
tur dixisse virgilius in campos elysios purgatas animas
missas quo nomine tamquam per fabulam videtur significari
gaudia beatorum ad fluvium letheum evocari hoc est ad oblivionem preteritorum. Scilicet
immemores supera ut convexa revisant rursus et incipiant in corpora velle
reverti. Merito displicuit hoc porphirio quoniam revera
credere stultum est ex illa vita que beatissima esse non potuit nisi de
sua fuerit eternitate certissima desiderare animas corrupti
bilium corporum labem et inde ad ista remeare tamquam
hoc agat summa purgacio ut inquinacio requiratur.
Si enim quod perfecte mundantur hoc efficit ut omnium oblivis
cantur malorum. Malorum autem oblivio facit corporum de
siderium unde rursus implicentur malis profecto erit infelicitatis causa summa
felicitas et stulticie causa perfectio sapiencie et inmundicie causa summa mundi
cia. Nec veritate beata erit ibi anima quamdiucumque erit ubi oportet ut fallatur ut beata
sit. Non enim beata erit nisi secura ut autem secura sit falso putabit se semper
fore beatam quoniam aliquando erit et misera. Cui ergo gaudendi causa falsitas erit quo
de veritate gaudebit. Vidit hoc porphirius purgatamque animam ob hoc reverti
dixit ad patrem ne aliquando iam malorum polluta ~~cogitacione~~ contagione teneatur. Con
tra argumentum platonicorum quo animam humanam deo asserunt esse coeternam. xxxi.

Falso igitur a quibusdam est platoni
cis creditus quasi necessarius or
bis ille ab eisdem abeundi et redeundi in eadem revertendi quod etsi
verum esset quid hoc scire prodesset. Nisi forte inde se nobis au
derent preferre platonici quia id nos in hac vita iam nes
ciremus quod ipsi in alia meliore vita purgatissimi et
sapientissimi fuerant nescituri et falsum credendo beati

[Marginal notes:]

cur ipse porphirius

Quod quidam platonicus evangelium per iohannem In principio erat ut a beato simpliciano didicit litteris aureis conscribi in ecclesiis vel depingi debere dicebat

displicuit

Error platonis qui dicit humanas animas in nova corpora redire et bestiarum. Et de errore porphirii et platonis qui moreat in hac parte quam platonus

platonicorum

Quod virgilius in campis elysii animas purgandas platonice dixit et de fluvio letheo quod porphirio displicuit

ut

Quod porphirius purgatam animam reverti dixit ad patrem et de animarum reditu dicit

futura Quod si absurdissimū et stultissimū ē dicē porphirii. pfecto est
p̄ferenda sniā huius qui aīaz circulos altnante sp̄ btitudine et miseria
suspicati sūt. Quod si ita ē. ecce platonicus in melius a platone dissen
tit. ecce vidit qđ ille nō vidit. Nec post talem actu actū refugit magri
correpcōm. sz homini pposuit vitatez. Cur ergo nō pocius diuinitati credi
mus de his rebus quas humano ingenio puestigare nō possimus. q̄ aīam
quoqz ipam nō deo coetnaz. sz creataz dicit eē q̄ nō erat. Vt enī hoc
plonici nollent credē. Hanc utiqz cām ydoneam sibi videbātur afferre
re. Quia n̄ q̄ sēp antea fuissz. semp̄ iam deinceps eē nō possz. q̄q̄ quia
et de mūdo. et de hijs quos ī mūdo deos a deo factos scribit plato aptissime
dicat eos eē cepisse. et hr̄e iniciū. finē tn̄ nō eos hituros sed p cōdito
ris potētissimā voluntatē imetnū mansuros phibeant. Verū id quō in
telligat īuenerunt nō eē hoc videlz tpis sed substicōis inicīū. Sicut
inquiunt qui pes et etnitate semp fuissz in puluē sp̄ ei subeēt vestigiū
qđ tn̄ vestigiū a calcante fctm̄ nēo dubitat. et nec alterz
altō pri⁹ eēt quāuis alterz ab altō fctū eēt. Sic inquiunt
et mūdus atz in illo dij creati. et sp̄ fuerūt sp̄ existente q̄
fecit et tn̄ fcti sūt. Nūqmd ergo si aīa sēp fuit eē miseria
eius sēp fuisse dicenda ē. porro si aliquid ī illa quod ex
etno non fuit eē cepit ex tpe q̄ antea nō fuissz. Deinde
btitudo quoqz eius post expimentū maloz firmior et
sine fine mansura sicut iste cōfitet. pculdubio cepit ex tpe
tn̄ sp̄ erit cū an̄ nō fuit. Illa igr̄ omis argumentacio dissoluta est
qua putat nichil eē posse sine fine tpis nisi q̄ iniciū tpis īuenta
est. enī aīe btitudo q̄ cū iniciū tpis hūit finē tpis nō habebat. Quapp
pp diuine auctī humana cedat infirmitas eiq3 btis et īmortalibus de
vera religione credamus qui sibi honorē nō expetūt quē deo suo q̄
eē nr̄ ē debēi sciūt. Nec iubent ut sacrificiū faciamus
n̄ ei tm̄ cui⁹ et nos cū illis ut sepe dixi et sepe di
cendū ē sacrificiū eē debemus p eū sacerdotē offerendū qui
in hoīe quē suscepit scdm quē et sacerdos eē voluit
eē usqz ad mortē sacrificiū pro nobis dignatus ē fieri
Hec est religio q̄ vlem cōtinet viā aīe liberande quā
nulla n̄ hac liberari pot. Hec enī quodāmō regalis via
que una ducit ad regnū nō tpali fastigio nutabundū
sed etnitatis firmitate securū. Cū aut dicat porphirius circa p̄mo iux
finē de regressu aīe libro nōdū receptū in unā quandā sectā q̄ vlem
ptinz aīe viā libande vl a phia verissima aliqua vl ab indoz mori
bus ac disciplina aut inductōe caldeoz aut alia qualibz via nōdū
q̄ illa insinā noticiā eandē viā hystoriali cognicione platam. pculdubio
cōfitetur eē aliquā. sz nōdū in suā venisse noticiā. Ita ei nō sufficie
bat qđq̄ de aīa libanda studiosissime didicerat sibiqz et pocius alijs nos
se ac tenē videbatur. Senciebat enī adhuc sibi deesse aliquā p̄stan
tissimā auctez quā de re tanta sequi oporteret. Cū aut dicat et phia
verissima aliquā nōdū in suā noticiā puenisse sectam q̄ vlem cōtineat
viā aīe libande satis qūtū arbitror ondit. vl eam phiam in qua et
ipē phatus ē nō eē verissimā. vl eam nō cōtinere talez viā. et quō pt
eē verissima qua nō cōtinet hec via. Nam que alia ē vlis aīe li
berande n̄ qua vniuerse aīe liberant. ac p hoc sine illa nulla aīa libera
tur. Cū aute addit et dicit vl ab inductōe chaldeoz
vl ab indoz moribus vl alia qualibz via manifestissima
voce testatur. neqz illis q̄ ab indis. nqz illis q̄ a chalde
is dedicerat hanc vlem viaz aīe liberande cōtineri
et utiqz se a chaldeis oracla diuina sumpsisse quoz assi
duā cōmemoracōm fecit tacē nō potuit. quā vult ergo

Quid sencit platonica de inicio mūdi vl eius sempiternitate et eoz rōnibus et aut argumentacione

Quod catholici sacrificiū eē debēt deo sacerdoti qui pro nobis usqz ad mortē sacrificiū dignatus est fieri

Quid dicat porphirius de regressu aīe de phia indoz calde oz et de verissima phia in q̄ nōdū platus est vz aīe vlem

tūr nō s̄ potuit ext̄ ipā ꝗ ex tp̄e

6 mortis

phatus

x

intelligi aie liberande vlem viā nōdū receptā ul' ex aliqua vissima phiā
ul' ex eaz gentiū doctrinis q magne velut in diuinis rebȝ hēbant. qz plus
apud eos curiositas valuit q̄ angeloz cognoscendoz et colendoz nō quorumqȝ
dū in suā noticiā hystoriali cognicōe plata Que nā ista ē vlis via
insi que nō suis cuiusqȝ gentis ppia sed vlis gentibȝ q̄ coīr eēt diuinitus i
ptita ē Quā eē te iste homo nō mediocri ingenio pditus eē nō du
bitat. puidenciā quippe diuinā sine ista vli via liberande aie genus hu
manū relinquere potuisse nō credit neqȝ eīm nō esse aīt
sz hoc tā bonū tantūqȝ adiutoriū nōdū receptū
nōdū in suā noticiā eē pūolatū nec mirz. tūc eīm por
phirius erat in rebȝ hūanis q̄n ista liberande aie vlis
via q̄ nō est alia quā religio xpiana obpugnari pmitte
batur ab ydoloz demonūqȝ cultoribȝ regibus
qz terreis ppt asserendūz et cōsecrandū mirum nimis h'
est testium vitatis p quos ondētur oīa corpalia mala
pfide pietatis et cōmēdacōe vitatis eē tolleranda

Qr religio xpiana ē vlis via liberande aie hoc ē vniusis gentibȝ diuina misericordia cōcessa et quare hoc mō ul' seō fiat solius dei est

Videbat g' ista porphirius et p hmōi p secucōes cito istā viā piturā
et ppea nō eē ipam liberande aie vlem putabat nō intelligens hoc q̄d
eū monebat et q̄ i eius electōe ppeti metuebat ad eius cōfirmacōz
robustioremqȝ cōmendacōem potius ptine H est igr' aie liberande vlis
via .i. vniusis gentibȝ diuina misericordia cōcessa cuius pfecto noticia
ad quoscūqȝ iam venit et ad quoscūqȝ ventura ē. nec debuit n' debe
bit ei dici q̄re mō et q̄re, postea q̄a mittentis cōsiliū nō ē hūano inge
nio penetrabile q̄d sensit etiā iste cū dixit nōdū receptū hoc donū dei
et nōdū in suā noticiā eē platū Neqȝ eīm ppterea verz nō eē iudicauit q̄
nōdū fidem sua perceptū fuit et in noticiā nō dū puenerat. hec ē in
q̄ liberandoz credenciū vlis via de qua fidelis abraham diuinū accepit
oraclm In semine tuo benedicent omis gentes. qui fuit
q̄dem gente chaldeus sz ut talia pmissa pciperet et
ex illo ppagaretur semen dispositū p angelos i manu
mediatoris in quo eēt ista liberande aie vniusalis via
h' ē omibȝ gentibȝ data Jussus ē discedere a terra
sua et de cognatōe sua et de domo pris sui Tūc ipe
pmitus a chaldeoz supsticōe liberatus vnū verz deum
sequendo coluit cui promittenti fideliter credidit Hec ē
vlis via de qua in scā pphecia dicitur Deus misereatur
nri et bndicat nos in luat vultū suū sup nos vt cog
noscamus in terra viam tuā i omibȝ gentibȝ salutare tuū Unde tm̄ post

Qr porphirius sensit fidelem abraham chaldeū gente p diuinū oraclm accepisse de via vli aie liberande qui liberatus a supsticionibȝ chaldeoz vnū verum deū colit

ex abrahe semine carne suscepta de se ipo ait ipe saluator Ego sū via
vitas et vita. Hec ē vlis via de qua tanto añ pphetatū ē Erit i nouis
simis diebȝ mons domus dn̄i ppatus in cacumine moncium et extolle
tur sr colles et venient ad eum vniuse gentes et ingredientur naciones
multe et dicent Venite ascendamus in montem dn̄i et
in domū dei iacob et annūciabit nobis viā suā et i
gredientur in eaz Ex syon. n. pdiet lux et vbū dn̄i
de ierlm Via g' ista nō ē vnius gentis sz vniusaz
gencium. et lex vbūqȝ dn̄i nō i syon et ierlm remansit
sed inde pcessit ut se p vniusa diffunderet Unde ipe mediator
post resurrectōz suā discipulis trepidantibȝ ait Opor
tebat impleri que scripta sūt in lege et pphetis et
psalmis de me. Tunc aperuit illis sensuz ut intelligerent
scripturas et dixit eis Quia oportebat xpm̄ pati et resurgere a mor
tuis tercia die et p dicari in nomine eius p niaz et remissionem pctoz
per omis gentes incipientes ab ierlm. Hec ē vlis aie liberande via q̄m
scī angli sciqȝ pphete pus in paucis hoibȝ vbi potuerunt dei gram repi

Qr de ipo saluatore p pphaz dauid ē i pe Deus misereatur etc. vt cognoscamus i omibȝ gentibȝ etc. Item alius ppha de ipa dicit i nouissimis etc.

entibus. et maxime in hebrea gente cuius erat ipa quodammodo sacra res publi
ca in prophetacione et prenunciacione civitatis dei ex omnibus gentibus congregande
et tabernaculo et templo et sacerdocio et sacrificiis significauerunt et eloquiis
quibusdam manifestis plerisque misticis predixerunt. presens autem in carne ipse
mediator et beati eius apostoli iam testamenti novi gratiam revelantes apercius
indicarunt. Que aliquanto occulcius superioribus sunt significata temporibus
pro etatum generis humani distribucione. sicut eam deo sapienti placuit or
dinare mirabilium operum divinorum quorum superius pauca iam posui contestan
tibus signis. Non enim apparuerunt tantummodo visiones an
gelice et celestium ministrorum sola verba sonuerunt. verum etiam
hominibus dei verbo simplicis pietatis agentibus spiritus im
mundi de hominum corporibus ac sensibus pulsi sunt, vicia cor
poris, languores sanati, bestia fera animalia terrarum et aquarum,
volatilia celi, ligna, elementa, sydera divina iussa fecerunt,
inferna cesserunt, mortui revixerunt. Exceptis ipsius sal
vatoris propriis singularibusque miraculis, maxime nativitatis
et resurrectionis, in uno quorum matris virginitatis tantum
sacramentum. In altero autem eciam eorum qui in fine resurrectum sunt
demonstravit exemplum. hec est via totum hominem mundat et inmortalitati
mortalem ex omnibus quibus constat partibus preparat. Ut enim non alia purgacio
ei parti quereretur quam vocat intellectualem porphirius. alia ei quam vocat
spiritalem. Alia que ipi corpori propter eam totum veracissimus potentissimusque mun
dator atque salvator suscepit. preter hanc viam. que partim cum hec futura prenunciantur
partim cum facta nunciantur nunquam generi humano defuit. Nemo liberatus
est nemo liberatur neo liberabitur. Quod autem porphirius universalem
viam anime liberande non dum in suam noticiam hystoriali cogni
cione dicit esse prolatam. Quid hac hystoria vel illustrius
inveniri potest que universum orbem tanto apice auctoritatis obtinet vel
fidelius in qua ita narrantur preterita ut futura etiam predi
cantur quorum multa videmus impleta. ex quibus ea que
restant sine dubio speremus implenda. Non enim potest por
phirius vel quicunque platonici etiam in hac via quasi terrenarum rerum vita
et ad vitam istam mortalem pertinencium divinacionem predicacionemque
contempnere quod merito in aliis vaticinacionibus et quorumlibet
morum vel artium divinacionibus faciunt. Negant enim hec vel
magnorum hominum vel magni esse pendenda, et recte. Nam vel
inferiorum fiunt presensione causarum. sic arte medicina
quibusdam antecedentibus signis plurima eventura valitudi
ni prevident. vel inmundi demones disposita facta prenun
ciant, quorum ius et in mentibus atque iniquitatibus iniquorum ad que earum con
gruencia facta ducendis quodammodo sibi vendicant et materiam infi
mam fragilitatis humane. Non talia sancti homines in ista
universali animarum liberandarum via gradientes tanquam magna prophetare
curarunt. Quamvis et ista eos non fugerint et
ab eis sepe predicta sint ad eorum fidem faciendam que mor
talium sensibus non poterant intimari nec ad experimen
tum celeri facilitate perduci. Sed alia erant vere magna
atque divina que quantum videbatur cognita dei voluntate
futura nunciabant. Cristus quippe in carne venturus
et que in illa tam clare perfecta sunt atque in eius nomine impleta,
penitencia hominum et ad deum conversio voluntatum, remissio peccatorum,
gracia iusticie, fides piorum, et per universum orbem in veram divinitatem multitudo
credencium, culture simulachrorum demoniumque subversio, et temptacionibus exerci
tacio, proficiencium purgacio et liberacio ab omni malo, iudicii dies, resurrec
cio mortuorum, societatis impiorum eterna dampnacio, regnique eterni gloriosissime

piorum

Quod in hebraica gente prenunciacione facta sunt de gloriosa civitate dei de tabernaculo templo sacerdocio et de aliis que in lege eorum prophete et prophetis de Cristo scripta sunt

Quod non solum apparuerunt angelice visiones verum etiam spiritus inmundi de hominibus dei vel morbi expulsi sunt et elementa iussa eorum fecerunt preter ea que facta sunt tempore dominice incarnacionis

Quid porphirius senserit de purgacione partis intellectualis vel spiritalis vel de via universali anime liberande

Quod homines sancti ad deum inspirati prenunciabant Cristum venturum in carne deinde divinitate temptacione exercitacione purgacione et liberacione ab omni malo perficiendi

6 suscepit

et in ... capitulo ... implevi..

x

civitatis dei. conspicimus enim in mortalitate proficientis in hominibus predicta atque promissa sunt. Quorum tam multa impleta conspicimus ut recta pietate futura esse cetera confidamus. In vite rectitudine usque ad deum videndum eique inherendum iuxta scripturarum que predicantur atque asserunt veritate. quicumque non credunt et ob hoc nec intelligunt oppugnare possunt sed expugnare non possunt. Quia propter id de istis libris et si minime quia non illorum de nobis expectabat intencio tum quorundam studio quantum rerum deus et dominus adiuvare dignatus est satisfecimus refutando contradictiones impiorum qui conditori sancte civitatis de qua disputare instituimus deos suos preferunt. Quorum x librorum quinque superiores adversus eos conscripti sunt qui propter bona vite huius deos colendos putant. Quinque autem posteriores adversus eos qui cultum deorum propter vitam que post mortem futura est servandum estimant. Deinceps itaque velut in primo pollicitus sum de duarum civitatum quas in hoc seculo perplexas diximus invicemque permixtas exortu et procursu et debitis finibus quod dicendum arbitror quantum divinitus adiuvabor expediam

vite scripturis Multa que promissa sunt in scripturis impleta conspicimus ut recta pietate futura esse certa confidamus

Meliator appellatus etiam regis amicus
Nigasius inde primus resplendint honore
Lucifer ut mane radians ortus ab axe
Hic a romano papa clemente beato
Antistites sedis sacratur rothomagensis
Antistes sanctus mellonius in ordine primus
Excoluit plebem doctrina rothomagensem
Post hunc devotus et clemens avidianus
Optinuit regimen curam que plebis herilem
Successit presul silvester virtute seneus
Moribus insignis commissis ac sibi dulcis
Eusebius dulcis et in ordine pontificali
Constans eminuit virtutum floribus almus
Marcellinus hunc successit munere christi
Pastor precipuus morum bonitate decorus
Pervigil in populo petrus dignus que custos
Mente commissum sibi rexit pontificatum
Victricius victor viciorum fortis et ultor
Ecclesiam rexit divum plebemque reformans
Eloquiis plenus sacris successit evodius
Fortis et innocuus prudens pius atque modestus
Prefuit ecclesie silvester sanctus honeste
Quam iuste rexit prudenter et amplificavit
Presul malsonus divino dogmate fultus
Extitit in populo venerabilis undique pastor
Inclitus antistes populi custos que perpes
Suscepit sedem germanus pontificalem
Commissam coluit crescencius atque decoravit
Moribus egregius virtute que crescere fecit
Fulsit gildardus pastor sacer atque benignus
Dapsilis et constans ubi que lumine flagrans
Flavius insignis virtutum flore refulsit
Commissos que sibi divina lege replevit
Occubuit martir pretextatus fredegundis
Regine monitu pro christi nomine ihesu
Ecclesiam multis rexit melancius annis
Subiectos docuit iuste que vivere fecit
Nobilis hildulphus prefatum pontificatum
Dedit et excoluit divini dogmate verbi
Sanctus romanus preclaro nobilis ortu
Moribus eminuit sacro que lumine verbi
Audoenus hunc successit pontificali
Ordine splendescens virtutibus atque refulgens
Inclitus ansbertus probitatis lumine clarus
Ecclesiam rexit quam sancte nobilitavit
Insignis griffo successit in ordine sancto
Actibus egregius mitis pastor rainfridus
Iustus et insignis remigius in ordine fluxit
Compatiens cunctis mitis que refertus opimus
Prefuit in populo divini venerabilis hugo
Et tribuit sancte subiectis dogmata vite
Exin robertus digne pastoris adeptus
Viribus eminuit sanctus iuste que vixit
Grimo devotus pastor primus indit lucti
Suscepit ecclesiam divino iure regendam
Culmine pastoris micuit rainfridus in omni
Actu magnificus constructor pontificatus
Remigius presul regali stirpe creatus
Vixit devote populo dans dogmate vite
Presul menardus bonitatis odore refectus
Subiectos docuit viciorum sorde piavit
Presul successit cui gillebertus in omni
Constans et lenis populi pastor que fidelis
Remtuardus hunc successit in ordine felix
Hic aluit mites compescuit atque rebelles
Gombaldus iuste tenuit in ordine iura vite
Prospiciens populo venerabilis ut potest pastor
Insignis paulus pastoris culmine dignus
Verbo doctrine fulsit probitate que vite
Wanelo vir prudens divino dogmate pollens
Et ne docuit commissos iura salutis
Indole precipuus bonitate vixit adolardus
Iura sacerdotis tenuit pius pastor herilis
Felix atque probus preclara stirpe rediulfus
Contulit ecclesie que plurima predia terre
Nobilis antistes divino iure iohannes
Ordine pontificis virtutum lampade fulsit
Wnto commissum cosertendens pontificatum

Claruit in populo vir prudens dogmate sancto
Successit Franco plebis bonus auxiliator
Quem lavacri sancti Rollonem fonte sacravit
Eidem pontificis Gothardus in ordine supsit
Utilis in populo prudens quoque consiliator
Post hunc Hugo fuit legis domini violator
Clara stirpe satis sed Christi lumine cassus
Insignis presul claris natalibus ortus
Robertus felix devoto fine quievit
Galgerius iuvenis sede suscepit honoris
Nachali clerus sed nullo nobilis actu
Presul Maurilius doctrine luce refertus
Moribus eximius prefulsit et actibus almis
Pervigil antistes in eadem sede Iohannes
Legis apostolice studuit documenta tenere
Post hunc vir nobilis atque benignus
Catholice plebem tractavit rothomagensem
Catholico more Ganfridus filius honeste
Ecclesie multa bona contulit intus et extra
Hinc successit anno plebis tremor Hugo pote
clarus amans clerus studiis recitator egenum tum
presul Rotroldus sequitur sensus pietate
refulgens genus et nobilis nobilitate
Hinc sequitur dignus Walterus Lincoliensis
Rothomagi summus tamen de presule presul
Robertus presul nunc cognomine Pullus
Solvit hinc vere subeundus pascua vite

Secuntur tytuli libri undecimi

De ea parte operis que duarum civitatum id est celestis atque terrene initia et fines incipit demonstrari I
De cognoscendo deo ad cuius notitiam nemo hominum pervenit nisi per mediatorem dei et hominum Christum Ihesum II
De auctoritate canonice scripture divino spiritu condite III
De conditione mundi que nec intemporalis sit nec novo dei ordinata consilio quasi postea voluerit quod ante noluerit IIII
Tam non esse cogitandum de infinitis temporum spatiis ante mundum quam nec de infinitis locorum mundi et temporum unum esse principium nec aliud alio preveniri V
De qualitate primorum dierum qui antequam sol fieret vesperam et mane traduntur habuisse VI
Que qualisve intelligenda sit dei requies qua post opera sex dierum requievit in septimo VII
De angelorum conditione quid secundum divina testimonia sentiendum sit VIII
De simplici et incommutabili trinitate dei patris et filii et spiritus sancti unius dei cui non est aliud qualitas aliud substantia IX
An eius beatitudinis quam sancti angeli ab initio sine semper habuerunt etiam illos spiritus qui in veritate non steterunt participes fuisse credendum sit X
De comparatione beatitudinis iustorum nondum tenentium premium promissionis divine et primorum in paradyso hominum ante peccatum XI
An ita universi felicitatis omnes angeli sint creati ut neque lapsuros se possent nosse qui elapsi sunt et post ruinam labentium perseverantie sue prescientiam acceperint qui steterunt XII
Quomodo genere locutionis dictum sit de dyabulo et in veritate non stetit quia veritas non est in eo XIII
Quid sentiendum sit de eo quod scriptum est ab initio dyabolus peccat XIIII
De gradibus et differentiis creaturarum quas aliter pendit usus utilitatis aliter ordo rationis XV
Vicium malicie non naturae esse sed contra naturam cui ad peccandum non conditor causa est sed voluntas XVI
De pulchritudine universitatis que per ordinationem dei etiam sit lucentior ex contrariorum oppositione lucentior XVII
Quid sentiendum videatur de eo quod divisit deus inter lucem et tenebras XVIII
De eo quod post discretionem lucis atque tenebrarum dictum est et vidit deus lucem quia bona est XIX
De eterna et incommutabili dei scientia ac voluntate qua semper illi universa que fecit sic placuerunt facienda quemadmodum facta XX
De hiis quibus in universitate rerum a bono creatore bene conditarum quedam displicent et putant ullam malam esse naturam XXI
De errore in quo origenis doctrina inculpatur XXII
De trinitate divina que per omnia opera sua significationis sue sparsit indicia XXIII
De tripartita totius philosophie disciplina XXIIII
De ymagine summe trinitatis que secundum quemdam modum in natura etiam nondum beatificati hominis invenitur XXV
De essentia et scientia et utriusque amore XXVI
An etiam ipsum amorem quo et esse et scire diligimus diligere debeamus quo magis divine trinitatis ymagini propinquamus XXVII
De sanctorum angelorum scientia qua trinitatem in ipsa eius deitate noverunt qua operum causas prius in operante arte quam in ipsis operibus artificis inveniunt XXVIII
De senarii numeri perfectione qui partium

Incipit liber undecimus de civitate dei de ea parte operis qua duarum civitatum i. celestis ac terrene initia et fines incipit demonstrari

Civitatem dei dicimus, cuius ea scriptura testis est, que non fortuitis motibus animorum sed plane summe disposicione providencie super omnes omnium gencium litteras omnia sibi genera ingeniorum humanorum divina excellens auctoritate subiecit. Ibi quippe scriptum: Gloriosa dicta sunt de te civitas dei. Et alio psalmo legimus: Magnus dominus et laudabilis nimis in civitate dei nostri in monte sancto eius dilatans exultaciones universe terre. Et paulo post in eodem psalmo: Sicut audivimus sic vidimus in civitate domini virtutum in civitate dei nostri; deus fundavit eam in eternum. Item in alio: Fluminis impetus letificat civitatem dei, sanctificavit tabernaculum suum altissimus; deus in medio eius non commovebitur. His atque huiusmodi testimoniis, que omnia commemorare nimis longum est, didicimus esse quandam civitatem dei, cuius cives esse concupivimus illo amore quem nobis illius conditor inspiravit. Huic conditori sancte civitatis cives terrene civitatis deos suos preferentes ignorantes eum esse deum deorum, non deorum falsorum, hoc est impiorum et superborum, qui eius incommutabili omnibusque communi privati luce et ob hoc ad quandam egenam potestatem redacti suas quodammodo privatas potencias consectantur honoresque divinos a deceptis subditis querunt, sed deorum piorum atque sanctorum, qui potius se ipsos uni subdere quam multos sibi, potiusque deum colere quam pro deo delectantur coli. Sed huius sancte civitatis inimicis decem superioribus libris quantum potuimus deo et rege nostro adiuvante respondimus. Nunc vero quid a me iam expectetur agnoscens meique non immemor debiti de duarum civitatum terrene scilicet et celestis, quas in hoc interim seculo perplexas quodammodo diximus invicemque permixtas, exortu et excursu et debitis finibus, quantum valuero disputare, eius ipsius domini et regis nostri ubique opitulacione fretus aggrediar, primumque dicam quemadmodum exordia duarum istarum civitatum in angelorum diversitate precesserint.

De exortu excursu et perplexitate duarum parcium civitatum scilicet terrene et celestis

De cognoscendo deo ad cuius noticiam nemo hominum pervenit nisi per mediatorem dei et hominum Christum Ihesum. Sequitur Capitulum ii.

Magnum est et admodum rarum universam creaturam corpoream consideratam compertamque mutabilem intencione mentis excedere atque ad incommutabilem substanciam dei pervenire et illic discere ex ipso, quod cunctam naturam, que non est quod ipse, non fecit nisi ipse. Sic enim deus cum homine non per aliquam creaturam loquitur corporalem, corporalibus instrepens auribus, ut inter sonantem et audientem aeria spacia verberentur, neque per eiusmodi spiritualem, que corporum similitudinibus figuratur, sicut in sompnis vel quo alio tali modo. Nam et sic velut corporis auribus loquitur, quia velut per corpus loquitur et velut interposito corporalium locorum intervallo; multum enim similia sunt ista talia corporibus. Sed loquitur ipsa veritate, si quis sit ydoneus ad audiendum mente, non corpore. Ad illud enim hominis ita loquitur, quod in homine ceteris quibus homo constat est melius et quo ipse solus deus est melior. Cum enim homo rectissime intelligatur, vel si hoc non potest saltem credatur factus ad ymaginem dei, profecto ea sui parte est propinquior superiori deo, qua superat inferiores suas, quas eciam cum pecoribus communes habet. Sed quia ipsa mens, cui racio et intelligencia naturaliter inest, viciis quibusdam tenebrosis et veteribus invalida est, non solum ad inherendum fruendo verum et ad perferendum incommutabile lumen donec de die

Quod deus omnia fecit et quomodo cum homine loquitur ad eius ymaginem factus est

in die renovata atque serenata fiat tante felicitatis capax fide primum fuerat imbuenda atque purganda. In qua ut fidentius ambularet ad veritatem ipsa veritas dei filius homine assumpto non deo consumpto eandem constituit atque fundavit fidem ut ad deum iter esset homini per hominem deum. Hic est enim dei mediator et hominum homo xpus ihesus. Per hoc enim mediator per quod homo per hoc et via. Quia si inter eum qui tendit et illud quo tendit via media est spes est perveniendi. Si autem desit aut ignoretur quid prodest nosse quo eundum sit. Sola est autem adversus omnes errores munitissima ut idem ipse sit deus et homo quo itur deus qua itur homo. Hoc prius per prophetas deinde per seipsum postea per apostolos quantum satis esse iudicavit locutus etiam scripturam condidit que canonica nominatur eminentissime auctoritatis cui fidem habemus de hiis rebus quas ignorare non expedit nec per nos ipsos nosse ydonei sumus. Nam si ea sciri possunt testibus que remota non sunt a sensibus nostris sive interioribus sive etiam exterioribus unde et presentia nuncupantur quod ea ita dicimus presensibus sicut pre oculis que presto sunt oculis. profecto ea que remota sunt a sensibus nostris quoniam nostro testimonio scire non possumus de hiis alios testes requirimus eisque credimus a quorum sensibus remota esse vel fuisse non credimus. Sicut ergo de visibilibus que non vidimus eis credimus qui viderunt atque ita de ceteris que ad suum quemque sensum corporis pertinet ita de hiis que animo et mente sentiuntur quia et ipse rectissime dicitur sensus unde et sententie vocabulum accepit hoc est de invisibilibus que a nostro interiore remota sunt hiis nos oportet credere qui hec in illo incorporeo lumine disposita didicerunt vel manentia contuentur.

Quod homo xpc ihesus est mediator dei et hominum et via

Visibilium omnium maximus mundus est invisibilium autem deus qui omnia sua creavit sapientia

De auctoritate canonice scripture divino spiritu condite. ca. iii.

Visibilium omnium maximus mundus est invisibilium omnium maximus est deus. sed mundum esse conspicimus deum esse credimus. Quod autem deus mundum fecerit nulli tutius credimus quam ipsi deo. Ubi eum audivimus. Nusquam interim melius quam in scripturis sanctis ubi dixit propheta eius. In principio fecit deus celum et terram. Numquid nam ibi fuit iste propheta quando fecit deus celum et terram. Non. sed ibi fuit sapientia dei per quam facta sunt omnia que in animas sanctas se etiam transfert amicos dei et prophetas constituit eisque opera sua sine strepitu intus enarrat. Loquuntur eis quoque angeli dei qui semper vident faciem patris voluntatem eius quibus oportet annunciant. Ex hiis unus erat iste propheta qui dixit et scripsit In principio fecit deus celum et terram. Qui tam ydoneus testis per quem deo credendum sit ut eodem spiritu dei quo hec sibi revelata cognovit etiam ipsam fidem futuram tanto ante predixerit.

+ celum et terram

De condicione mundi que nec intemporalis sit nec novo dei ordinata consilio quo postea voluit quod ante noluit

Sed quid placuit deo eterno tunc facere quod antea non fecisset. Qui hoc dicunt si mundum eternum sine ullo initio et ideo nec a deo factum videri volunt nimis aversi sunt a veritate et letali morbo impietatis insaniunt. Exceptis enim propheticis vocibus mundus ipse ordinatissima sua mutabilitate et mobilitate et visibilium omnium pulcherrima specie quodammodo tacitus et factum se esse et non nisi a deo ineffabiliter atque invisibiliter magno et ineffabiliter atque invisibiliter pulchro fieri se potuisse proclamat. Qui autem a deo quidem factum fatentur non tamen eum volunt temporis habere sed sue creationis initium ut quodammodo vix intelligibili semper sit factus dicunt quidem aliquid unde sibi deum videntur velut a fortuita temeritate defendere ne subito illi venisse credatur in mentem quod numquam ante venisset facere mundum et accidisse illi voluntatem novam cum in nullo sit omnino mutabilis. Sed non video quomodo eis possit in ceteris rebus ratio ista subsistere maximeque in anima quam si deo coeternam esse contenderint unde illi acciderit nova miseria que numquam antea per eternum nullo modo poterunt explicare. Si enim alternasse semper eius miseriam et beatitudinem dixerint necesse est dicant etiam semper alternaturam. Unde illa eos sequitur absurditas ut etiam que beata di-

Contra errorem illorum qui dicunt mundum semper fuisse et contra eos qui fortuitu tamen dicunt eum evenisse

et hec utique non sit beata si futuram suam et turpitudinem prudet cui
ante non prudet nec se turpem ac miseram fore sed beatam semper
estimat semper falsa opinione sit beata quo dici stultius nichil potest
Cui aut semper quidem per secula retro infinita cum beatitudine alter-
nasse anime miseriam putant . Sed nunc iam decetero cum fuit liberata
ad miseriam non esse redituram nichilominus convincitur numquam eam fuisse vere beatam
sed deinceps esse incipere nova quadam nec fallaci beatitudine ac per hoc fate-
buntur accidere illi aliquid novum . et hoc magnum atque preclarum quod numquam retro per e-
ternitatem accidisset Cuius novitatis causam si deum negabunt in eterno habuisse con-
silio simul eum negabunt beatitudinis eius auctorem quod nephande impietatis est,
Si aut dicent et ipsum novo consilio excogitasse ut decetero sit anima in et-
ernum beata quo eam alienum ab ea que illis quoque displicet mutabilitate mon-
strabunt . Porro si ex tempore creatam sed nullo ulterius tempore perituram tamquam numerum habentem
finem fatentur et ideo semel expertam miserias si ab eis fuit liberata numquam
miseram postea futuram non utique dubitabunt hoc fieri manente incommutabili-
tate consilii dei Sic ergo credant et mundum ex tempore fieri potuisse
nec tamen ideo deum in eo faciendo eternum consilium voluntatemque mutasse

Iam non esse cogitandum de infinitis temporum spaciis ante mundum quia
nec de infinitis locorum

Deinde videndum est isti qui deum conditorem mundi esse
consenciunt . et tamen querunt de mundi tempore quid respondeamus quid ipsi
respondeant de mundi loco Ita enim queritur cur potius et non antea factus
sit quemadmodum queri potest cur hic potius et non alibi Nam si infinita spatia
temporis ante mundum cogitant in quibus eis non videtur deus ab opere cessare
potuisse sic cogitent extra mundum infinita spatia locorum In quibus si quisquam di-
cat non potuisse vacare omnipotentem nonne consequens erit ut innume-
rabiles mundos cum epicurio sompniare cogantur ea tamen differentia quod eos ille
fortuitis motibus athomorum gignit asserit et resolui . isti aut opere dei
factos dicturi sunt si eum per interminabilem immensitatem locorum extra mun-
dum circumquaque patencium vacare noluerit nec eosdem mundos quod etiam de isto
sentiunt ulla causa posse dissolui Cum hijs enim agimus qui et deum incorporeum
et omnium naturarum que non sunt quod ipse creatorem nobiscum senciunt alios nimis
indignum est ad istam disputacionem religionis admittere . maxime quod aput
eos qui multis diis sacrorum obsequium deferendum putant
istiphos ceteros nobilitate atque auctoritate vicerunt non ob aliud nisi quia longo quidem
intervallo verumtamen reliquis propinquiores sunt veritati . An forte substan-
ciam dei quam nec concludunt nec determinant nec distendunt loco sed
eam sicut de deo sentire dignum est fatentur incorpoream presentia
ubique totam a tantis locorum extra mundum spaciis absentem esse
dicturi sunt et uno tantum atque in comparacione illius infinitatis exiguo
isto loco in quo mundus est occupatam . non opinior eos
in hec vaniloquia progressuros, Cum igitur unum mundum ingenti quidem mole cor-
poream finitum tamen et loco suo determinatum et operante deo factum esse dicunt quod respondent
de infinitis extra mundum locis Cur ab eis in opere deus cessaverit . hoc respondeant
De infinitis ante mundum temporibus Cur in eis ab opere deus cessavit Et sic non est
consequens ut fortuitu potius quam racione divina deus non alio sed isto in quo
est loco mundum constituit tamen preter infinitis ubique patentibus nullo excellenciore
merito possit hic eligi quamvis eandem divinam racionem qua id factum est nulla possit
humana comprehendere ita non est consequens ut deo aliquid existimemus accidisse
fortuitu quod illo potius quam anteriore tempore condidit mun-
dum cum equaliter anteriora tempora per infinitum retro spacium preterissent nec fuisset aliqua differentia unde tempus tempori eligendo
preponeretur Quod si dicunt inanes esse hominum cogitaciones quibus
infinita ymaginantur loca cum locus nullus sit preter mundum

Contra illos errores qui dicunt animam semper fuisse deo coeternam

Quo demum modo et de mundi tempore et de mundi loco sit sentiendum . Ut [?]

De qualitate primorum dierum qui antequam sol fieret vesperam et mane traduntur habuisse . c. vi

Quid epicurei senciant et alii de mundo et de deo

Quam docte de tempore dicit augustinus de nobilitate creacionis mutacione eius de dei eternitate et hominis formacione

non habere | noluerit

videtur eis isto modo inaniter homines cogitare preterita tempora vacationis dei cum nullum tempus sit ante mundum. Si enim recte discernuntur eternitas et tempus quod tempus sine aliqua mobili mutabilitate non est in eternitate autem nulla mutatio est quis non videat quod tempora non fuissent nisi creatura fieret que aliquid aliqua mutatione mutaret. Cuius motionis et mutationis cum aliud atque aliud quod simul esse non potest cedit atque succedit in brevioribus vel productioribus morarum intervallis tempus sequeretur. Cum igitur deus in cuius eternitate nulla est omnino mutatio creator sit temporum et ordinator quomodo dicatur post temporum spatia mundum creasse non video nisi dicatur ante mundum iam aliquam fuisse creaturam cuius motibus tempora currerent. Porro si littere sacre maximeque veraces ita dicunt In principio fecisse celum et terram ut nichil antea fecisse intelligatur quia hoc potius in principio fecisse diceretur si quid fecisset ante cetera cuncta que fecit procul dubio non est mundus factus in tempore sed cum tempore. Quod enim fit in tempore et post aliquid fit et ante aliquid tempus post id quod preteritum est ante id quod futurum est. Nullum autem posset esse preteritum quia nulla erat creatura cuius mutabilibus motibus ageretur. Cum tempore autem factus est mundus si in eius conditione in quibus et vespere nominatur donec omnia que in hiis diebus deus fecit sexto perficiantur die septimoque in magno misterio dei vacatio commendetur. Qui dies cuiusmodi sint aut perdifficile nobis aut etiam impossibile est cogitare quanto magis dicere. Videmus quippe istos dies notos non habere vesperam nisi de solis occasu nec mane nisi de solis ortu.

Non quid dicat augustinus de ortu et accensu solis et occasu et de diebus et quod sit lux

Que qualisve intelligenda sit dies qua post opera sex dierum requievit in septimo. vii

Illorum autem priores tres dies sine sole peracti sunt qui die quarto factus refertur. Et primitus quidem lux verbo dei facta atque inter ipsam et tenebras deus separasse narratur et eandem lucem vocasse diem tenebras autem noctem. Sed qualis illa sit lux et quo alternante motu qualem vesperam et mane fecerit remotum est a sensibus nostris nec ita ut est intelligi a nobis potest quod tamen sine ulla hesitatione credendum est. Aut enim aliqua lux corporea est sive in superioribus mundi partibus longe a conspectibus nostris sive unde sol postmodum accensus est aut lucis nomine significata est sancta civitas in sanctis angelis et spiritibus beatis de qua dicit apostolus Que sursum est iherusalem mater nostra eterna in celis. Ait quippe in alio loco Omnes vos enim filii lucis estis et filii dei non sumus noctis neque tenebrarum. Si tamen et vesperam diei huius et mane aliquatenus congruenter intelligere valeamus quoniam scientia creature in comparatione scientie creatoris quodammodo vesperascit. Itemque lucescit et mane fit cum et ipsa refertur ad laudem dilectionemque creatoris nec in noctem vergitur ubi non creator creature dilectione relinquitur. Denique scriptura cum illos dies dinumeraret ex ordine et nusquam interposuit noctis vocabulum. Non enim ait alicubi facta est nox sed factum est vespere et factum est mane dies unus. Ita dies secundus et ceteri. Cognitio quippe creature in se ipsa decoloratior est ut ita dixerim quam cum in dei sapientia cognoscitur velut in arte qua facta est. Ideo vespera quam nox congruentius dici potest que tamen ut dixi cum ad laudandum et amandum refertur creatorem recurrit in mane. Et hoc cum facit in cognitione sui ipsius dies unus est. Cum in cognitione firmamenti quod inter aquas inferiores et superiores celum appellatum est fit dies secundus. Cum in cognitione terre ac maris omniumque gignentium que radicibus continuata sunt terre dies tercius. Cum in cognitione luminarium maioris et minoris omniumque siderum dies quartus. Cum in cognitione omnium ex aquis animalium natatilium atque volatilium dies quintus. Cum in cognitione omnium animalium terrenorum atque ipsius hominis dies sextus.

Quare deus dixit fiat lux et non dixit facta est nox sed factum est vespere et mane dies unus

De angelorum conditione quid secundum divina testimonia sentiendum sit. viii

Quando vero in die septimo requievit deus ab omnibus operibus suis et sanctificavit eum nequaquam est accipiendum pueriliter tamquam deus laboraverit operando qui dixit

quod non de die septimo requievisse intelligendus sit videlicet per motho[?]

x dicatur post tempus

sextus e mutabilis motus sicut videtur se habere ordo ille primorum sex vel septem dierum

tantum

et fca sunt vbo intelligibili et sempiterno nō sonabili et tpali · s; requies
dei requiē significat eoꝝ qui requiescūt in deo sicut leticia domꝰ leticiam significat eoꝝ qui letant in domo Etiā si nō eos domꝰ ipa · s; alia
res aliqua letos faciat qūto magis · si eadem domꝰ pulchritudine sua
faciat letos hitātes ut nō solū eloquendi mō leta dicat quo significamꝰ pid qd cōtinet id qd cōtinetur sic theatra plaudūt prata mugiūt cū i illis hoīes plaudant in his boves mugiāt · s; et illo quo
significatur p efficiente id qd efficitur sic leta epl'a dr significans
eoꝝ leticiā quos legentes efficit letos Conuenientissime itaq; cū deū
requieuisse ꝓphetica auctās narrat significat requies eoꝝ qui i illo
requiescūt et quos ipē facit requiescē hoc et hominibꝰ quibꝰ loquit
et ꝓ quos utiq; cōscripta ē ꝓmittēte ꝓphecia · q et post bona opa q
in eis · et q p eos opatur deus si ad illū pus in ista vita p fidem quodāmō accesserint in illo hebūt requiē sempinā · Hoc em et sabbati
uacacōe ex pcepto legis in vetē dei ꝓplo figuratū ē vnde suo loco
diligencius arbitror disserendū De simplici et incōmutabili trinitate dei pris et filii et spūs sci vnꝰ dei cui nō ē aliud q̄litas aliud
qm̄ de sca̅ ciuitatis exortu dicē institui et sba · x

Nunc prius q ad scos angelos attinet dicendū putaui que huiꝰ ciuitatis et magna ps est et eo beatior q nūq̄ pegrinata que hinc diuīa testiōia suppetant quātū satis videbitur deo largiente explicare curabo Vbi deinundi cōstitucione sacre lrē locūtur nō euidēter dicat utrū uel quo ordine creati sūt angli · Sz si p termissi nō sūt ul celi noīe ubi dcm̄ ē In principio fecit deus celū et trām ul potius luās huiꝰ de qua loquor significati sūt Non aūt ee ptermissos hinc estimo qd sciptū est requieuisse deum die septiō ab omnibꝰ opibus suis q fecit cū lib ipē ita sit exortus In principio creauit deus celū et trām nich aliud fecisse videat Cū g° a celo et a tra cepit atz ipā tra quā pmitꝰ fecit sic sciptura
De ortu scte ciuitatis celi et tre et creacione angelorū et luce
eloqūt inuisibilis et incōposita nō duq; luce facta utiq; tenebre
fuerint sr abyssuz · i · sup quādā tre · et aq indistinctā cōfusione ubi
enī lux nō est tenebre sint nece ē deīn oīa creando disposita sint
q p sex dies cōsūmata narrant quō angli ptermittentur tanq̄ nō
essent in opibꝰ dei a quibꝰ in die septiō requieuit Opus aūt dei ee anglos
siquidē et si nō ptermissū nō tū euident explsū ē · Sz alibi h scā
sciptura clarissima voce testat Nam et ympno triū in camino viroꝝ
pdcū est Benedicite oīa opa dm̄ dn̄o in exercicione aūt eoꝝdē opeꝝ et angeli noīati sūt Et in psalmo canit Laudate dnm de celis lau · eū i excel · Laudate eū omēs angli eius lau · eū omēs v · eiꝰ laudate eū
celi celoꝝ et aq q sūt celos sūt laudant nomē dm̄
De creacione et laude angeloꝝ et de distinctōne opm di
Quia ipē dixit et fcā sūt ipē mandauit et creata sūt Etiā h aptissime
adeo fctos anglos diuinitus dcm̄ ē cū eis int cetā celestia cōmeōrātis
infertur ad oīa ipē dixit et fcā sūt Quis porro audebit opinari
post oīa ista q sex diebꝰ enūata sūt anglos fctos eoꝝ et siquis ita
desipit redarguit istā vanitatē illa sciptura paris auctis ubi deus dr
Cū facta sūt sydera laudauerūt me voce magna omēs angeli
mei Iam g° erant angeli qū fcā sūt facta sūt aūt q̄rto die Nunquid
g° die tercio fcos ee dicemꝰ Absit In pmptu ē em qd illo die factum sit facta
sūt quo ab aquis utiq; tra discreta ē et distinctas sua genera spēs
duo ista elementa sumpserunt · et pduxit tra quidq̄ ei radicitus inherebat Nunquid g° secdo · hoc quidē tūc enī firmamentuz fcm̄ ē inter aquas supiores et inferiores celūq; appellatū est in quo firmamento
fcā sūt sydera q̄rto die Nimirū g° si ad istoꝝ dieꝝ ptinet opa dei

angeli ipsi sunt lux illa que diei nomen accepit. Cuius unitas ut commendaretur non est dictus dies primus sed dies unus. Nec alius est dies secundus aut tertius aut ceteri sed idem ipse unus ad implendum senarium numerum vel septenarium repetitus est propter septenariam cognitionem scilicet operum que fecit deus et septimam quietis dei. Cum enim dixit deus fiat lux et facta est lux si recte in hac luce creatio intelligitur angelorum profecto facti sunt participes lucis eterne quod est ipsa incommutabilis sapientia dei per quam facta sunt omnia quem dicimus unigenitum dei filium ut ea luce illuminati qua creati fierent lux et vocarentur dies participatione incommutabilis lucis et diei quod est verbum dei per quod et ipsi et omnia facta sunt. Lumen quippe verum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum hoc illuminat et omnem angelum mundum ut sit lux non in se ipso sed in deo a quo si avertitur angelus fit immundus sicut sunt omnes qui vocantur immundi spiritus nec est lux in domino sed in se ipsis tenebre privati participatione lucis eterne. Mali enim nulla natura est sed amissio boni mali nomen accepit.

Propter septenariam cognitionem

Quod sit dies unus non primus non alius sed secundus dies

An etiam beatitudine qua sancti angeli ab initio sunt semper habuerunt etiam illos spiritus qui in veritate non steterunt participes fuisse credendum

Est itaque bonum solum simplex et ob hoc solum incommutabile quod est deus. Ab hoc bono creata sunt omnia bona sed non simplicia et ob hoc mutabilia. Creata sane id est facta non genita. Quod enim de simplici bono genitum est pariter simplex est et hoc est quod illud de quo genitum est que duo patrem et filium dicimus et utrumque hoc cum spiritu sancto unus est deus. Qui spiritus patris et filii spiritus sanctus propria quadam vocatione huius nominis in sacris litteris nuncupatur. Alius est autem quam pater et filius quia nec pater est nec filius sed alius dixi non aliud quia et hoc pariter simplex pariterque bonum est incommutabile et coeternum et hec trinitas unus deus est nec ideo non simplex quia trinitas. Neque enim propter hoc naturam istam boni simpliciter dicimus quia pater in ea solus aut solus filius aut solus spiritus sanctus aut vero sola est ista nominis trinitas sine subsistentia personarum sicut Sabelliani heretici putaverunt sed ideo simplex dicitur quoniam quod habet hoc est excepto quod relative queque persona ad alteram dicitur. Nam utique pater habet filium nec tamen ipse est filius. In quo ergo ad se ipsum dicitur non ad alterum hoc est quod habet sicut ad se ipsum dicitur vivus habendo utique vitam et eadem vita ipse est. Propter hoc itaque natura dicitur simplex cui non sit aliquid habere quod vel possit amittere vel aliud sit habens aliud quod habet sicut vas aliquem liquorem aut corpus colorem aut aer lucem sive fervorem aut anima sapientiam. Nichil enim horum est id quod habet nam neque vas liquor est neque corpus color neque aer lux sive fervor neque anima sapientia est. Hinc est quod etiam privari possunt rebus quas habent et in alios habitus vel qualitates verti atque mutari ut et vas evacuetur humore quo plenum est et corpus decoloretur et aer tenebrescat sive frigescat et anima desipiat. Sed et si sit corpus incorruptibile quod sanctis in resurrectione promittitur habet quidem ipsius incorruptionis inamissibilem qualitatem sed manente substantia corporali non hoc est quod ipsa incorruptio. Nam illa etiam per singulas partes corporis tota est nec alibi maior alibi minor nec enim ulla pars incorruptior quam altera. Corpus vero ipsum maius est in toto quam in parte et cum alia pars est in eo amplior alia minor non ea que amplior est incorruptior quam ea que minor. Aliud est itaque quod non ubique sui totum est aliud incorruptio que ubique eius tota est quia omnis pars incorruptibilis corporis etiam ceteris inequalis equaliter incorrupta est. Neque enim verbi gratia quia digitus minor est quam tota manus ideo incorruptibilior manus quam digitus. Ita cum sint inequales manus et digitus equalis est tamen incorruptibilitas manus et digiti. Ac per hoc quamvis in corpore incorruptibili inseparabilis sit incorruptibilitas aliud est tamen substantia qua corpus dicitur alia qualitas eius qua in-

Quod spiritus sanctus alius est a patre a filio non aliud et de opinione Sabelli

Bonum

sanctis in resurrectione

Quod non sit intelligendum quod aliquis est simplex trinus et unus

corruptibile nuncupatur Et ideo esse sic bonum non est quod habet. Anima quoque ipsa eciam
si semper sit sapiens sic erit cum liberabitur in eternum participacione tamen incommutabilis
sapiencie sapiens erit quod non est quod ipsa Neque enim si aer infusa luce nunquam
deseratur ideo non aliud est ipse aliud lux qua illuminatur Neque hoc ita di-
xerim quasi aer sit anima quod putaverunt quidam qui non potuerunt
in corpore naturam cogitare non sed quia habet hec ad illam etsi in magna
disparilitate de spiritualitate quadam similitudine ut non incon-
venienter dicatur sic illuminari animam incorpoream luce incorporea
simplicis sapiencie dei sicut illuminatur aeris corpus luce cor-
porea et sic aer tenebrescit iste luce desertus nam nichil
sunt aliud quam dicuntur locorum quorumque corporalium tenebre quam aer
carens luce ita tenebrescere animam sapiencie luce privatam Secundum hoc enim
dicuntur illa simplicia que principaliter vereque divina sunt quia non aliud est ibi
qualitas aliud substancia nec aliorum participacione vel divina sapiencia vel beata sunt
Ceterum dictus est in scripturis sanctis spiritus sapiencie multiplex eo quod multa in se habeat
sed que habet hec et est et ea omnia unus est Neque enim multe sed una sapiencia est in qua
sunt infiniti quidem eique finiti thezauri rerum intelligibilium in quibus sunt
omnes invisibiles atque incommutabiles raciones rerum eciam visibilium et muta-
bilium que per ipsam facta sunt quoniam deus nesciens non aliquid fecit quod nec de
quolibet homine artifice recte dici potest. Porro si sciens fecit omnia ea utique fe-
cit que noverat Ex quo occurrit animo quiddam mirum sed tamen verum quod iste mundus nobis
notus esse non posset nisi esset deo autem nisi notus esset esse non posset De opacione
beatitudinis istorum nec dum tenencium permissionis divine primi et primorum in
paradyso hominum ante peccatum . C xi .

Que cum ita sint [illo modo] non quedam secundum ipsa
cum aliquod tempore prius essent erant spiritus illi te-
nebre quos angelos dicimus. sed simul ut facti sunt lux
facti sunt non tamen tantum ita creati ut quoquomodo
ita essent et quoquomodo viverent sed eciam illuminati ut sapienter
ut beateque viverent. Ab hac illuminacione aversi quidam angeli non obtinuerunt
excellenciam sapientis beate vite que procul dubio non nisi eterna est eternitatis
sue certa atque secura sed racionalem vitam licet insipientem sic habent ut eam
non possint amittere nec si velint. Quatenus autem antequam peccassent illius sa-
piencie fuissent participes diffinire quis potest. In eius tamen participacione equales
fuisse istos illis qui propterea vere pleneque beati sunt quia nequaquam de sue beatitudi-
nis eternitate falluntur quomodo dicturi sumus quoniam si equales in ea fuissent
in ea isti in eius eternitate mansissent pariter beati quia pariter certi Neque enim
sicut vita quamdiucumque fuerit ita eterna vita dici veraciter poterit si finem habitura
sit Siquidem vita tantummodo vivendo eterna vero finem non habendo nominata est Quam-
propter quamvis non quicquid eternum continuo beatum sit dicitur enim eciam penalis ignis eter-
nus tamen si vere perfecteque beata vita non nisi eterna est non erat talis istorum
quoque destituta et propterea non eterna sive id scirent sive nescientes pu-
tarent quia scientes timor nescientes error beatos utique non sinebat
Si autem hoc ita nesciebant ut falsis incertisve non confiderent sed utrum
sempiternum an quandoque finem habiturum esset bonum suum in neutram partem firma assen-
sione ferebantur ipsa de tanta felicitate cunctacio eciam
beate vite plenitudinem quam in sanctis angelis esse credimus non
habebat Neque enim beate vite vocabulum ita contrahimus ad quas-
dam significacionis angustias ut solum deum dicamus beatum qui
tamen vere ita beatus est ut maior beatitudo esse non possit In cuius
comparacione quod angeli beati sunt sua quadam summa beatitudine que esse in angelis
potest quid aut quantum est An ita minus felicitatis omnes angeli sunt creati ut

Nec ipsos tamen quod neque lapsuros se possent nosse qui elapsi sunt et post
attinet ad ruinam labencium perseveracione sue perseveranciam acceperit
racionalem vel intellectualem creaturam beatos nun qui steterunt . xii .
cupandos putamus Quis enim primos illos homines in paradyso negare au-

Quod nec sit potencia et sapiencia anime quod non est aer ut quidam putaverunt

de ortu angelice nature bone et male

Quod angeli boni beati esse dicuntur et primi parentes dum in paradiso fuerant

dicat btos (q̃ gñtur ptz ad delectacõẽ pntis boni) ee an petm qm̃s sua btitudo q̃ dñna vel utrũ etna eet
incertos / eet aũt etna nisi peccassent. cũ hodie nõ impudent btos voce
mus quos videm⁹ iste ac pie cũ spe future imortalitatis hac vita
duce sine crimĩe vastante cõsciam facile impetrãtes pctis huj⁹ in
firmitatis diuinã mĩaz. Qui licet de sue pseuerancie pmio certi sint
de ipa tñ pseuerancia sua repiunt incerti. Quis enim homĩ se in accõe
pfectuqz iusticie pseueraturz usqz in finẽ sciat ni aliqua reuelacõe
ab illo fiat certus qui de hac re iusto latentiqz iudicio nõ omis instru
uit. sed nemĩez fallit. Quãtũ itaqz ptinet ad delectacõm pntis boi
beacior erat pmus hõ in padyso qua quil3 iustus in hac infirmitate
mortali. Quantũ aũt spe futuri beacior quibz inqui
buslibet cruciatib⁹ corpis cui nõ opinõe s3 certa manif
estacõe certũ est sine fine hĩturz (omnino) oĩa molestia carentez
societatẽ angelorz in pticipacõe summi dei quã erat ille
hõ sui casus incertus i magna felicitate padysi. Quo
circa cuiuis iam nõ difficilit occurrat utroqz cõiuncto
effici btitudinẽ quã recto pposito itellectualis natura desi
derat hoc ẽ ut et in bono incõmutabili qd deus ẽ sine ulla molestia
pfruatur et in ea se in etnũ ẽe mansurã nec ulla dubitacione cũc
tetur nec ullo errore fallatur. Hanc hr̃e angelos lucis pia fide cre
dim⁹ hanc nec antẽq̃ caderent huisse angelos pctores qui sua prauitate
illa luce puati sũt consequenti rõe colligim⁹. Habuisse tñ aliqua et si
nõ pscia btitudinẽ si vitã egerunt an petm profecto credendi sunt.

Equales erant felicitatis omis angeli boni et mali an pmo cre atis.

(Aliqua m btitudinẽ pñ q̃ con sistit in delectacõẽ pntis boni)

Quo genẽ locucionis dcm̃ sit de dyabulo q̃ in veritate nõ stetit. quia veritas nõ est in eo. c. xiij.

Aut si durũ videtur qui facti sũt angeli a
liquos crede ita factos ut nõ acciperint pscĩam perseuerancie uel
casus sui alios aũt ita ut veritate certissima etnitatẽ sue btitudis
nossent / s3 equalis felicitatis omes ab inicio creati sũt. et ita fuerũt
donec isti qui nũc mali sũt ab illo btitudis lumĩe sua voluntate cec
dissent. pculdubio multo ẽ durius nũc putarẽ angelos scõs etne sue be
atitudinis incertos. et ipos de seipis ignorare q̃ de illis p scripturas scãs
nosse potuim⁹. Quis enĩ catholic⁹ xpianus ignoret nullũz nouuz
dyabolũ ex bonis angelis ulti⁹ futurz sic nec istũz i societatẽ bonorz an
gelorz ulti⁹ rediturz. Veritas quippe in eũuãlio scĩs fidelibusqz pmittit
q̃ erũt equales angelis dei. Quib⁹ ecia pmittit q̃ ibũt in vitã eter
nam. Porro aũt si nos certi sum⁹ nũq̃ nos ex illa imorta
li felicitate casuros. illi võ certi nõ sũt iam pociores nõ
equales erim⁹ s3 q2 nequaq̃ veritas fallit. et equales eis
erim⁹. Profecto ẽe ipi certi sũt sue felicitatis etne. Cui⁹
illi alii qr̃ certi nõ fuerũt nõ enĩ erat eorz etna felicitas
cui⁹ certi eẽnt / q̃ finẽ fuãt hĩtura / restat ut aũt impares
fuerint. aut si pares fuerũt illorz ruinã / illis certa sciã sue
sempitne felicitatis accessent / nisi forte quis dicat id qd dñs ait de dyabolo i
ewanlio. Ille homicida erat ab inicio et in veritate nõ stetit sic ẽe accipiendũ
ut nõ solũ homicida fuit ab inicio .i. i inicio humani gñis ex quo (angl) homo f
factus ẽ quẽ decipiendo possit occidẽ. Verũ et ab inicio sue cõdicionis in
veritate nõ stetit. et iõ nũq̃ btus cũ scĩs angelis fuit suo recusans ee
subditus creatori. et p suã supbiã velut puata ptãte letatus. ac per
hoc falsus et fallax. qr̃ neqz quisq̃ ptãtem oipotentis euadit et qui p
pia subiectõm noluit tenẽ quod vẽ ẽ. affectat p supbie elacõm simulare
qd nõ ẽ ut sic intelligatur. Etiã qd btus iohẽs aplus
ait ab inicio dyabolus peccat hoc ẽ ex quo creatus ẽ iusti
ciam recusans quã nisi pia deoqz subdita voluntas hr̃e
nõ posset. Huic sñie quisq̃s acquiescit nõ cũ illis hereticis
sapit .i. manicheis et siqũe alie illa senciũt q̃ sua quãdaz

Ex angelis bonis nullus malus creabit⁹ nec mal' ad bonos rũti f

Quid maichei et eius modi senciat de angelis mal'

appiam tāq̄ credulo quodā p̄ncipio · dyabol⁹ habeat hanc naͣz mali qui tāta vani
tate desipiūt · ut cū v̄ba iste ewāᵍˡⁱᶜᵃ in auc̄te nobiscū hēnt nō attendant
nō dixisse dn̄m a veritate alien⁹ fuit · s; ī veritate nō stetit ubi a veritate lap
sū intelligi voluit In qua utiq; si stetisset ei⁹ p̄ticeps fac⁹ b̄tus cū scīs
angelis p̄maneret Quid senciendū de eo q̄d sc̄ptū est de dyaˡᵒ q̄ ī verita
te nō stetit · xiiij ·

Subiecit indicāns q̄ quesissem⁹ q̄ ī veritate nō stetit atq; ait · q̄ nō ē veritas in eo si ī illa ste
tisset locucōe aut̄ dictū est minus usitata Sic eni videtur
sonare in veritate nō stetit · q̄ veritas nō ē in eo tamq̄ ea sit cā ut
ī veritate nō stetit q̄ in eo veritas nō sit cū potius ea sit cā ut ī ea ve
ritate nō sit q̄ ī veritate nō stetit Ista locucio ē et in psalmo Ego
clamaui qm̄ exaudisti me deus cū dicendū fuisse videatur Exaudis
ti me deus qm̄ clamaui s; cū dixiss; Ego clamaui tamq̄ ab eo quere
retur Vnde se clamasse monstraret ab effectū exaudicōis dei clamoris
ostendit affectū tamq̄ dicēt Hinc ostendo clamasse me qm̄ exaudisti me

De gradibus et de differencijs creaturarum q̄s alit̄ pendit usus utilitatis alit̄ ordo rōnis · xv ·

Illud v̄o q̄d ait de dyaˡᵒ Johēs ab inicio dyabolus peccat nō intelligētes si nāe ē nullo mō eē pec
catū Sz quid r̄ndetur p̄pheticis testimonijs siue q̄d ysaias
ait sub figurata p̄sona p̄ncipis babilonie dyabˡᵐ notans quō
cecidit lucifer qui mane oriebat siue q̄ ezechiel in delicijs pa
radisi dei fuisti oī lapide p̄cioso ornatus es Vbi intelligit
aliquū fuisse sine p̄cto · Nam expressius ei paulo p̄ dr̄ Ambulasti in diebus
tuis sine vicio Que si alit̄ conueniencius intelligi nequeūt oport; eē et
illud q̄d dcm̄ ē ī veritate nō stetit sic accipiam⁹ q̄ ī veritate fuit
s; nō p̄mansit Et illud q̄ ab inicio dyabolus peccat nō ab inicio ex quo
creatus ē peccare reputandus ē s; ab inicio p̄cti q̄ ab ip̄ius sup̄bia ce
pit eē p̄ctm̄ Nec illud q̄d sc̄ptū ē in libro Job cū de dyaˡᵒ s̄mo eēt
hoc ē iniciū figmenti dn̄i q̄d fecit ad illudendū angelis suis Cui cōsonare
videt̄ eē p̄s ubi legit̄ · Draco hic quē finxisti ad illudendū ei sic in
telligendū ē ut existimem⁹ talē ab inicio creatū cui ab angelis illu
der̄et · sed in hac pena post p̄ctm̄ ordinatū Iniciū g̊o ei⁹ figmentū ē
dn̄i Non eni ē ulla nā eciā in extremis infimis q; bestiolis q̄ non
ille cōstituit a quo ē omnis modus omnis spes omnis ordo sine quib⁹
nichil rerū inueniri uel cogitari p̄t · quāto magis angelica creatura
q̄ oīa cetera q̄ deus creauit nāe dignitate precedit

Quid sit dcm̄ de dyabˡᵒ ī eww̄ homicida erat ab inicio

Vicium malicie nō naturā esse sed cōtra nām cui ad p̄ccandū nō conditor cā ē sed voluntas · xvi ·

In his eni q̄ quoquo mō sūt et nō sūt q̄ deus ē a quo facta sūt p̄ponunt viuencia nō viuentib⁹ sic ea q̄ vim gig
nendi uel eē appetendi hn̄t his q̄ isto mō carent Et in his
q̄ viuūt p̄ponitur senciencia nō sencientib⁹ sic arbori
bus et animalia · et in his que senciunt p̄ponit intelligen
cia nō intelligentib⁹ sicut hoīes pecorib⁹ · et in his
q̄ intelligūt p̄ponitur ī mortalia mortalib⁹ sic angeli
hoībus si ita p̄ponitur nāe ordine est aut̄ alius atq; alius p̄ suo
cuiusq; usu estimacōis modus quo fit ut queda sensu carencia quib⁹
dam sencientib⁹ p̄ponam⁹ in tm̄ ut si p̄tas eēt prorsus de nā rerum auffer
re velim⁹ siue quē in ea locū hēant ignorātes siue eē sciam⁹ nr̄is ea
comodis p̄ponētes Quis eni nō domui sue panē hr̄e q̄ mures nu
mos q̄ pulices malit Sz quid mirū cū in ip̄orū eē hoīm estimacione
quorū c̄te nātā tante ē dig̃tatis plerūq; carius compet equus q̄ ser
uus gēma q̄ famul Ita libertate iudicādi plurimū distat rō cōside
rantis a nāte indigentis seu voluptate cupientis cū ista q̄ p̄ se ip̄m
in rerū gradib⁹ pensat Necessitas aut̄ quid p̄p̄ quid expediat cogitat
et ista quid verū luci mētis appareat voluptas v̄o quid iocūdū corporis +

Qz adeo sunt omnes creature facte ec nume bestiole

sensibus blandiatur expectat. Quoniam tantum valet in naturis rationabilibus quoddam
veluti pondus voluntatis et amoris ut cum ordine nature angeli hominibus
tamen lege iusticie boni homines malis angelis preferantur. De pulchritudine
vniuersitatis que per ordinacionem dei eciam ex contrariorum fit opposicione lucencior

Propterea natura igitur non propter maliciam dyaboli dicitur vite intelli xvij
gimus hoc est inicium figmenti domini quia

Ordine nate angeli hominibus boni homines malis angelis preferunt

sine dubio ubi est vicium malicie natura non viciata +
contra naturam est ut non possit nisi nocere nature Non itaque esset +
vicium recedere adeo nisi nature cuius id vicium est pocius com
peteret esse cum deo qua propter eciam voluntatis male grande tes
timonium est nature bone (natura bona) Quoniam deus sicut naturarum bonarum optimus
creator est ita malarum voluntatum iustissimus ordinator ut cum ille male utuntur
naturis bonis ipse bene utatur eciam voluntatibus malis Itaque fecit ut dyabolus
institucione illius bonus voluntate sua malus in inferioribus ordinatus
illuderetur ab angelis eius i. ut prosint temptaciones eius sanctis quibus eas obesse
desideat Et quoniam deus tamen eum conderet future malignitatis eius non erat
utique ignarus et previdebat que bona de malo eius esset ipse facturus propterea ait
Draco hic quem finxisti ad illudendum ut in eo ipso quod eum finxit licet per
suam bonitatem bonum iam per suam presciam preparasse intelligatur quomodo illo
uteretur et malo. Quid sentiendum videatur divisit deus inter lucem et tenebras xviij

+ [illegible]

Neque enim deus ullum non dico angelorum sed vel hominum
crearet quem malum futurum prescisset nisi pariter nosset quibus eos
bonorum usibus commodaret atque ita ordinem seclorum tanquam pulcherri
mum carmen eciam ex quibusdam quasi antithetis honestaret. Antitheta enim
que appellantur in ornamentis elocucionis sunt decentissima que latine
ut appelletur opposicio et vel quod expressius dicitur contraposita
non est apud nos huius vocabuli consuetudo cum tamen eisdem or
namentis locucionis et sermo latinus utatur immo lingue omnium
gencium. His antithetis et paulus apostolus in secunda ad cho
rinthios epistula illum locum suaviter explicat ubi dicit per arma iusticie
a dextris et sinistris per gloriam et ignobilitatem per infamiam et bonam fa
mam ut seductores et veraces ut qui ignoramur et cognoscimur quasi mo
rientes et ecce vivimus ut coherciti et non mortificati ut tristes semper
aut gaudentes sic egeni multos aut ditantes tanquam nichil habentes et omnia
possidentes. Sicut ergo contraria contrariis opposita sermonis pulchritudinem
reddunt ita quadam non verborum sed rerum eloquencia contrariorum opposicione seculi pul
chritudo componitur. Apertissime hoc positum est in libro ecclesiastico isto modo Contra malum
bonum et contra mortem vita sic contra pium peccator et sic intuere in omnia opera
altissimi bina et bina unum contra unum. Quamvis itaque divini
sermonis obscuritas eciam ad hoc sit utilis quod plures sentencias veri
tatis parit et in lucem noticie perducit dum alius eum sic alius
intelligit sic ita tamen ut quod in obscuro loco intelligitur vel at
testacione rerum manifestarum vel aliis locis minime dubiis as

Quo deus antitheta sermonis ornavit in creacione angelorum hominum

De pulchro ordine deus quam creavit contra malum boni

seratur sive tamen multa tractantur ad id quoque perveniatur quod sensit ille qui scripsit
sive id lateat sed occasione tractande obscuritatis alia quedam vera dicantur
non mihi videtur ab operibus dei absurda sentencia si cum lux prima illa facta
est angeli creati intelliguntur inter sanctos angelos et inmundos fuisse discretum
ubi dictum est et divisit deus inter lucem et tenebras noctem. Solus quippe ille — + et tenebras vocavit +
ista discernere potuit qui potuit eciam prescire casuros et priva
tos lumine veritatis in tenebrosa superbia remansuros. Nam inter istum no
bis notissimum diem et noctem i. inter hanc lucem et has tenebras vulga
tissima sensibus nostris luminaria celi ut dividerent imparavit. Fiant in
quit luminaria in firmamento celi ut luceant super terram et dividant inter diem
et noctem. Et paulo post. Fecit inquit deus duo magna luminaria luminare
maius in principio diei luminare minus in principio noctis et stellas et posuit

illa deus in firmamento celi lucē sup t̄ra et p̄ eē diei et nocti
et diuidē int' lucē et tenebras Inter illā vō lucē q̄ s̄ta socie
tas angelor̄ ē illustracōe v̄itatis intelligibilis fulgens et ei
contrarias tenebras .i. malor̄ anglor̄ auersor̄ a luce iusticie te
tras mētes ipē diuidē potuit cui et futur̄ nō nate sed vo
luntatis malū occultū aut incertū eē nō potuit

Qr deus fecit duo lumīaria firma
m̄tū et
alia

De eo q' post discrecōm lucis ac tenebrarū dictū ē Et vidit deus lucē q2 bona est xix

Deniq3 illud nō ē p̄tereundū silencio qd dixit deus fiat lux et fcā ē lux continuo subiunctū ē et vidit lucē quia bona ē non postea q̄ separauit int' lucē et tenebras et vocauit lucē diē et tenebras noctē ne sil' cū luce etiā talibus tenebris testimoniū placiti sui p̄buisse videretur Nam ubi tenebre inculpabiles sūt int' quas et lucē istā huius oculis cōspicuā lumīaria celi diuidūt nō ante sed post infert Et vidit deus q2 bonū posuit inquit ea in firmamento celi lucē sup t̄ra et p̄esse diei et + nocti et separare int' lucē et tenebras et vidit deus q2 bonū ē et post modū infert Et separauit deus int' lucē et tenebras et vocauit lucem diem et tenebras noctē Non hoc loco additū ē et vidit deus q2 bonū ē ne utrūq3 appellaret bonū cū eēt hor' alter' malū vicio ppriō nō nāt' et iō sola lux ibi placuit conditori tenebre aut angelice et si fuerant ordinande nō tū fuerant approbande

+ utrūq3 placuit q2 utrūq3 sine pctō ē · vō aut dixit d's fiat lux et fcā ē lux statim sequit' et vidit deus lucē q2 bō ē et p9 modū infert ++

De eterna et i'comutabili dei sciā et voluntate quia semp illi et vniūsa que fecit sic placuerit faciēda q̄admodū facta xx

Quid illud intelligendū in eo q' p' oiā dr̄ Vidit deus quia bonū est · n' opis approbacio scd'm artem facti que sapiā dei ē · deus aut usq3 adeo nō cū factū ē tū didicit bonū ut nichil eor̄ fiūt si ei fuiss3 incognitū Dū g° videt q2 bonū ē q2 n' vidiss3 an q̄ fieret nō utiq3 fiet docet bonū eē nō discit Et plato quidem plus ausus dicē elatū eē sz deū gaudio mūdi vniuersitate fcā ubi et ipē nō usq3 adeo desipiebat ut putaret diuinū sui opis nouitate fcm̄ beaciorē · s3 sic ostendē voluit artifici suo placuisse iam factū qd placuerat in arte faciendū nō q' ullo mō dei sciā varietur ut aliud in ea faciat q̄ fcā nō sūt aliud q̄ iam sūt aliud q̄ fuerūt Non eī more nro ille ul' qd futur̄ est prospicit ul' qd p̄ns ē aspicit ul' qd p̄teritū ē respicit s3 alio mō quodā altior̄ cogitacōnū cōsuetudie longe alteq3 diuiso Ille quippe nō ex hoc in illud cogitacōe mutata s3 oio incōmutabilit' videt ita ut illa quidē q̄ tpalit' fiunt et futura nō dū sint et p̄ncia iā sint et p̄tita nō sint ipē vō hec oiā stabili ac sempīna sciā cōp̄hendat nec alit' oculis nec alit' mēte nō eī ex aīo cōstat et corpe nec alit' · aliter antea alit' postea quippe fiant nra ita eius q̄ sciā triū tpm p̄ntis videl3 et p̄titi ul' futuri varietate mutat' apud quē nō est trāsmutacio nec momenti obumbracio nec eī eius intencio de cogitacōe in cogitacōem trāsit in cuius incorpeo cōtuitu simul adsūt cūcta q̄ nouit qui tpa ita nouit nullis sine tpalibus motōnibus quemadmodū tpalia mouet nullis suis tpalibus motibus Ibi g° vidit bonū eē qd fecit ubi bonū eē qd vidit ut faceret nec q2 factū vidit sciēciam duplicauit ul' ex aliqua pte auxit tamquā minoris approbacio sciē fuerit p'us quā faceret qd videret q̄ tam pfc̄o nō operaret' n' tam pfc̄a sciā cui nichil ex eius opibus addetur Quapropter si tantū nobis insinuandū eēt quis fecit lucē sufficeret dicē fecit deus lucē Si aut nō solū quis fecerit verū et p' quid fecit satis eēt intimari Et dixit deus fiat lux et fcā ē lux ut nō tantū deū sed et p' vbū lucē eē nossem9 Quia vō tria quedā maxie sciēda de creatura nobis oportuit intimari quis eam fecerit p' quid fecit quare fecit dixit deus inquit fiat lux et fcā ē lux et vidit deus lucē q2 bona ē Si g° querim9 quis fecit deus ē

quibus

De errore plonis qui deū sui nouitate opis factū eē beaciorē dixit

Deus vidit bonū esse qd fecit ubi bonū eē vidit et faceret

fieret

6 fecisse

si p quid fecit dixit fiat et factum ē Cur quare fecit qz bona ē Nec
auctor ē excellencior deo nec ars est efficacior dei ubo
nec cā melior quā ut bonum creatur a bono · hanc etiam
plato cām condendi mūdi iustissimā dicit ut bono deo bo
na opa fierent siue ista legerit siue ab hijs qui legerant forte
cognouit siue acerrimo ingenio inuisibilia dei p ea q facta
sunt intellecta cōspexit siue ab hijs qui ita cōspexerant
et ipe didicerit · hanc tamē cām .i. ad bona creanda bonitate
De hijs quibus cum in uniuersitate rerum a bono creatore bene

plato dic abono deo bona opa ee facta qd ē cōtra qsdam hereticos

H anc inquā cām tam iustam quidē displicet et putant
atqz ydoneam que diligenter considerata et
pie cogitata omēs cōtrouersias querencium mūdi originē finiat qui
dam heretici nō viderunt qz egenā carnis huius fragileqz mortalitatem
iam de iusto supplicio venientē dum ei nō conueniunt plurima offendunt
sic ignis aut frigus aut fera bestia aut quid eiusmodi · nec attendunt quō
vl in suis locis naturisqz vigeant pulchroqz ordine disponantur quā
tumqz vniuersitati rerum pro suis porcionibus decoris tamq in cōmunem rem
publicā cōferant vl nobis ipis si eis cōgruenter vtamur comodi
tatis attribuunt ita ut venena ipa que p incōueniencia pniciosa
sunt cōuenienter adhibita in salubria medicamenta

conditarum quedam displicent et putant aliquā malam esse naturam · xxi ·

deus auctor est in magnis ut minor nō sit i paruis

vertuntur · quamq contrario et hec quibus delectantur sicut cibus
et potus · et ista lux inmoderato et inportuno usu
noxia mox senciantur Vnde nos admonet diuina prouiden
cia nō res insipienter vituperare · sed vtilitatem rerum dili
genter inquirere et vbi nostrum ingenium vl infirmitas deficit
ita credere occulta sic erant que vix potuimus inuenire · qz et ipa uti
litatis occultacio aut humilitatis exercitacio est aut elacionis attricio
cum omnino natura nulla sit malum nomenqz hoc nō sit nisi priuacionis boni · sed a terre
nis usqz ad celestia · et a uisibilibus usqz ad inuisibilia sunt aliis bonis
alia bona meliora · Ad hoc inequalia ut essent omnia · Deus autem ita ē arti
fex magnus in magnis ut minor nō sit in paruis · que parua nō sua gran
ditate · nam nulla est · sed artificis sapiencia meciendasunt sicut in spe visibili
hominis si vnum radatur supercilium quā prope modum nichil corpori · et quam multum
detrahitur pulchritudini que nō mole cōstat sed paritate membrorum
ac dimensione Nec sane multum mirandum ē quod hij qui nō nullā putant
naturam ee quodam contrario exortam propagatam principio noluerunt accipere istā cām cre
acionis rerum ut bonus deus conderet bona credentes pocius ad eum
danda molimina rebellantis aduersum se mali extrema necessitate ꝑductum
sua qz naturam bonā cohercendo superandoqz miscuisse quod turpissime pollu
tam · et crudelissime captiuatam et oppressam, vix mundet labore et
magno ac liberet · nō tamen totam · sed quod eius nō potuit ab illa inquinatione
purgari tegimen ac vinculum futuri hostis victi et inclusi Sic autem
manichei nō desiperent et pocius desanirent dei naturam sic ē immutabi
lem atqz omnino incorruptibilem crederent cui nocere nulla res
vero que voluntate mutari in deterius et peccato corrumpi
potuit atqz ita incōmutabilis veritatis lucem priuari nō
dei ptē nec eius naturam que dei est sed ab illo conditum
legem imparem conditori xana sanitate sentirent

possit animam

Cōtra manicheos qui animam adeo condita dicunt sp fuisse ptē dei

S ed multo ē mirandum De errore in quo origenis doctrina incul
amplius quod ee quidam qui unum nobiscum cre patur · c · xxij ·
dunt omnium principium ee rerum nullamqz naturam q nō est qd deus nisi ab
illo conditore ee noluerunt · cum istam causam fabricandi tam bonam
ac simplicem bonum ac simpliciter crederent ut deus bonus conderet bona et
essent post deum q nō essent qd ē deus bona tamen q nō faceret nisi bonus
Sed animas dicunt nō quidem ptes dei · sed factas a deo peccasse a conditore

marg.: + noxia · + malo

recedendo et diversis progressibus pro diversitate peccatorum a celestibus usque ad ista diversa corpora quasi vincula meruisse et hunc esse mundum eamque causam mundi fuisse faciendi non ut conderentur bona sed ut mala cohiberentur. Hinc origenes iure culpatur. In libris enim quos appellat periarchon id est de principiis hoc sensit hoc scripsit. Ubi plus quam dici possit miror hominem in ecclesiasticis litteris tam doctum tam exercitatum non attendisse primum quam hoc esset contrarium scripture huius tante auctoritatis intentioni que per omnia opera dei subiungens et vidit deus quia bonum est completisque omnibus inferens et vidit deus omnia que fecit et erant valde bona nullam aliam causam faciendi mundi intelligi voluit nisi ut bona fierent a bono deo ubi si nemo peccasset tantummodo naturis bonis esset mundus ornatus et plenus. Et quia peccatum est non ideo cuncta sunt impleta peccatis cum bonorum longe maior numerus in celestibus sue nature ordinem servet nec mala voluntas quia nature ordinem servare noluit ideo iusti dei leges omnia bene ordinantis effugit quoniam sicut pictura cum colore nigro loco suo posito ita universitas rerum si quis possit intueri etiam cum peccatoribus pulchra est quamvis per se ipsos consideratos sua deformitas turpet. Deinde videre debuit origenes et quicumque ista sapiunt quia si hec opinio vera esset mundum ideo factum ut anime pro meritis peccatorum suorum tamquam ergastula quibus penaliter includerentur corpora acciperent superiora et leviora que minus inferiora vero et graviora que amplius peccaverunt demones quibus deterius nichil est terrena corpora quibus inferius et gravius nichil est potius quam homines etiam bonos habere debuisse. Nunc vero ut intelligeremus animarum merita non qualitatibus corporum esse pensanda aereum pessimus demon homo autem et nunc licet malus longe minoris mitiorisque malicie et certe ante peccatum tamen luteum corpus accepit. Quid autem stultius dici potest quam istum solem ut in uno mundo unus esset non decori pulchritudinis vel etiam saluti rerum corporalium consuluisse artificem deum sed hoc potius evenisse quia una anima sic peccaverat ut tali corpore mereretur includi. Ac per hoc si contigisset ut non una sed due immo non due sed decem vel centum similiter equaliterque peccassent centum soles haberet hic mundus. Quod ut non fieret non opificis provisione mirabili ad rerum corporalium salutem decoremque consultum est sed contigit potius tantum unius anime progressione peccantis ut sola corpus tale mereretur. Non plane animarum de quibus nescit quid loquatur sed eorum ipsorum qui talia sapiunt multum longe a veritate est merito cohercenda progressio. Hec ergo tria que superius commendavi cum in unaquaque creatura requiruntur quis eam fecerit per quid fecerit quare fecerit ut respondeatur deus per verbum quia bona est utrum altitudine mistica nobis ipsa trinitas intimetur hoc est pater et filius et spiritus sanctus an aliquid occurrat quod hoc loco scripturarum accipiendum esse prohibeat multi sermonis est questio nec omnia uno volumine ut explicemus urgendum est.

[Margin: Contra errores origenis quos sensit in libris suis periarchon]
[Margin: Quis creavit fecit per quid quare fecit videt deus per verbum]
[Margin: or] [Margin: intentioni]

De trinitate divina que per omnia opera sua significationis sue sparsit indicia. c. xxiiij.

Credimus et tenemus et fideliter predicamus quod pater genuerit verbum hoc est sapientiam per quam facta sunt omnia unigenitum filium unus unum eternus coeternum summe bonus equaliter bonum et quod spiritus sanctus simul et patris et filii sit spiritus et ipse consubstantialis et coeternus ambobus atque hoc totum et trinitas sit propter proprietatem personarum et unus deus propter inseparabilem divinitatem [sicut unus omnipotens propter inseparabilem] omnipotentiam ita tamen ut et cum de singulis queritur unusquisque eorum et deus et omnipotens esse videatur cum vero de omnibus simul non tres dii vel tres omnipotentes sed unus deus omnipotens. Tanta ibi est in tribus inseparabilis unitas que sic se voluit predicari. Utrum autem bonus pater et bonus filius spiritus sanctus quia communis ambobus est recte bonitas dici possit amborum temerariam non audeo precipitare sententiam verum

[Margin: pater genuit verbum et spiritus sanctus simul patris et filii est spiritus coeternus]
[Margin: divinitatem sicut unus omnipotens propter inseparabilem]

tamen amborum cum dicere substantiam facilius ausus fuero non amborum quasi qualitatem sed ipsam quoque substantiam et tamen in trinitate personam. Ad hoc enim me probabilius ducit quod cum sit pater spiritus et filius spiritus et pater sanctus et filius sanctus, proprie tamen ipse vocatur spiritus sanctus tamquam substantia substantialis amborum. Sed si nichil est aliud bonitas diuina quam sanctitas profecto et illa diligencia racionis est non presumpcionis audacia ut in operibus dei secreto quodam loquendi modo quo nostra exerceatur intencio eadem nobis insinuata intelligatur trinitas vnamquamque creaturam quis fecit per quid fecit propter quid fecit. Pater quippe intelligitur verbi qui dixit ut fiat. Quod autem illo dicente factum est procul dubio per verbum factum est. In eo vero quod dicitur Vidit deus quia bonum est satis significatur deum nulla necessitate nulla sue cuiusquam utilitatis indigencia sed sola bonitate fecisse quod factum est id est quia bonum est. Quod ideo postea quam factum est dicitur ut res que facta est congruere bonitati propter quam facta est indicetur. Que bonitas si spiritus sanctus recte intelligitur vniuersa nobis trinitas in suis operibus intimatur. Inde est ciuitatis sancte que in sanctis angelis sursum est et origo et informacio et beatitudo. Nam si queratur vnde sit, deus eam condidit. Si vnde sit sapiens, a deo illuminatur. Si vnde sit felix, deo fruitur. Subsistens modificatur, contemplans illuminatur, inherens iocundatur. Est, videt et amat. In eternitate dei viget, in veritate dei lucet, in bonitate dei gaudet.

Licet pater sit sanctus, filius sit sanctus, proprie tamen dicitur spiritus sanctus

Ciuitatis sancte que in sanctis angelis sursum est et origo et informacio et beatitudo

condidit

De tripartita tocius doctrine disciplina xxiiii

Quantum intelligi datur hinc philosophi sapiencie disciplinam tripertitam esse voluerunt, ymmo tripertitam esse ~~enim tri~~ ~~pertita~~ aduertere potuerunt. Neque enim ipsi instituerunt ut ita esset sed ita esse pocius inuenerunt. Cuius vna pars appellatur physica, altera loyca, tercia ethica. Quarum nomina latina iam multorum litteris frequentata sunt ut naturalis racionalis moralisque vocarentur, quas eciam in viii libro breuiter perstrinximus. Non quod sit consequens ut isti in hiis tribus aliquid secundum deum de trinitate cogitauerint, quamuis plato primus istam distinctionem distribucionem repperisse et commendasse dicatur. Cui neque naturarum omnium auctor nisi deus visus est neque intelligencie dator neque quo bene beateque viuitur inspirator. Sed certe cum de natura rerum et de racione indagande veritatis et de bono fine quo cuncta que agimus referre debemus diuersi diuersa senciunt, in hiis tamen tribus magnis et generalibus questionibus omnis eorum versatur intencio. Ita cum in vnaquaque earum quid quisque sectetur multiplex discrepancia sit opinionum, esse tamen aliquam nature causam, sciencie formam, vite summam nemo cunctatur. Tria quoque sunt que in vnoquoque homine artifice spectantur ut aliquid efficiat: natura, doctrina, vsus. Natura ingenio, doctrina sciencia, vsus fructu diiudicandus est. Nec ignoro quod proprie fructus fruentis, vsus utentis sit atque hoc interesse videatur quod ea re frui dicimur que nos non ad aliud referenda per se ipsam delectat. Vti vero ea re quam propter aliud querimus. Vnde temporalibus magis vtendum est quam fruendum ut frui mereamur eternis. Non sicut peruersi qui frui volunt nummo, uti autem deo, qui non nummum propter deum sed deum propter nummum colunt. Verumtamen eo loquendi modo quem plus obtinuit consuetudo et fructibus utimur et vsibus fruimur. Nam et fructus iam proprie dicuntur agrorum quibus utique omnes temporaliter vtimur. Hoc itaque more vsum dixerim in hiis tribus que in homine spectanda commonui que sunt natura, doctrina, vsus. Ex hiis propter obtinendam beatam vitam tripertita ut dixi a philosophis inuenta disciplina: naturalis propter naturam, racionalis propter doctrinam, moralis propter vsum. Si ergo natura nostra esset a nobis profecto et nostram nos genuissemus sapienciam, nec eam doctrina id est aliunde discendo percipere curaremus, et noster amor a nobis profectus et ad nos relatus ad beate viuendum sufficeret nec bono alio quo frueretur

aduertere

Trinitas intelligitur in philosophia tripartita que est physica, loyca et ethica

vti / frui

Trinitas intelligitur in quibus homine in quo est natura doctrina et vsus. Item in genere sciencia et fructus

ullo indiget Nūc nō nō nrā ut eēt deū hz auctorē, p̄cul dubio ut
vā sapiam⁹ ipm̄ debem⁹ hr̄e doctorē ipm̄ eē ut bt̄i sim⁹ suauitatis i
time largitorē **De ymagine sūme trinitatis que sedm̄ quedā modū**
Et nos quidem ī nobis **ī natā eē i(n)tēdū bt̄ificati hois ī(n)uenit xxv**
tam · et si nō equalē ymo valde longeqz distantē neqz co
etnā · et q̄d breui⁹ totū dr̄ · nō eiusdē s(u)be cui⁹ deus ē · tn̄ q̄
deo nich(il) sit ī reb⁹ ab eo factis p̄pinq⁹ ymaginē dei hoc ē illi⁹
sūme trinitatis agnoscim⁹ ad hoc quoqz reformatione p̄ficiendam
ut sit eē silitudine proxima Nam et sum⁹ et nos eē nouim⁹ et
eē ac nosse diligim⁹ In hijs aūt trib⁹ q̄ dixi nulla
nos falsitas verisilis turbat Non em̄ eā sic illa q̄ fo
ris sūt sensu ullo corpis tangim⁹ velut colores uidendo tā
gendo · sonos audiendo · odores olfaciendo · sapores gu
stando · dura et mollia cōtrectando sentim⁹ quoꝝ
sensibiliū eē ymagines eis silimas · nec iā corporeas
cogitacōe uersamue meōria tenem⁹ et p̄ ipsas ī istoꝝ
desideria concitam(ur) · sz sine ulla fantasiaꝝ vel fantasmatū ymagi
nacione ludificatoria · nō michil eē me idqz nosse · et amare certuz
ē Nulla hijs veris achademicoꝝ argūta formidentur dicenciū qd̄
si falleris si em̄ fallor sū Nam qui nō ē utiqz nec falli p̄t ac p̄ h(oc)
sum si fallor · quō ergo sū quo eē me fallor qū certū ē me eē si fallor
Qm̄ igr̄ eēm q(ui) fallerer · et si fallerer · p̄cul dubio in eo quod me eē
nō fallor Consequēs aūt ē ut eciā i eo q(uod) me noui nosse · q(uia) nō fallor ·
Sicut em̄ noui me eē · ita noui etiā h(oc) ipm̄ nosse me · Eaqz duo cū amo
eiusdē qz amorē quēdā terciū nipe estimacōis eis quas noui vi
rebus adiungo · nz em̄ fallor amare me cū in hijs q̄ amo nō fallor
quāq̄ et si illa nō eēnt falsa me amare verū eēt · Nam quo pacto
recte r(e)p̄henderer · si recte p̄hiberer ab amore falsoꝝ
si me illa amare falsū eēt cū vō et illa va atqz certa
sūt · quis dubitaret q(uod) eoꝝ cū amatur et ipē amor
verus ē et certus ē · tam porro neō ē qui eē se nollet
q̄ nemo ē qui nō se btū eē velit Quō em̄ p̄t btūs
eē si nich(il) sit Ita nō inquadā nālr̄ ipm̄ eē iocūdū ē
ut nō ob aliud et hij qui miseri sūt nolunt interire
et cū se miseros eē senciant · nō se ipos de reb⁹ sed
miseria suā potius auferri velint Illi et sibi miserrimi apparent et
plenī sūt · et nō solū a sapientib⁹ qui stulti verū et ab hijs qui se be
atos putant miseri iudicantur · quia paupes et mendici sūt Si q(ui)s
i mortalitatē daret quo nec ipa miseria moreret̄ p(ro)posito s(ibi) q(uod) si ī eadē
miseria semp eē nollent · et nūq̄ eēnt futuri sed oīo perituri · p̄fecto
exultarent leticia · et sic semp eligerent eē q(uam) omnīo nō
eē Hui⁹ rei teste ē notissim⁹ illoꝝ sensus Unde eī
mori metuunt · et malunt in illa erumpna viuē quā eam
morte finire · n(isi) q(uia) satis apparet quātū refugiat nā nō
eē atqz ideo cū se nouerint eē morituros p(ro) magno beneficio
sibi hanc in se pēndi miāz desiderant ut quāto p(ro)ductius in eadē mi
seria viuant tardius qz moriantur · p̄cul dubio g(ra)o eē iudicant i mor
talitatē saltē talem q̄ nō hēat finē mendicitatis quāta gratulacōe susce
pit Quid animalia eē irronabilia · qb⁹ datū non ē ista cogitare ab
immensis draconib⁹ usqz ad exiguos i(n) uermiculos nōne se eē velle atqz
ob hoc interitū fugere omnib⁹ quib⁹ p(ossu)nt motib⁹ indicant · quid arbusta
quid omēs frutetes · quib⁹ nullus ē sensus ad vitandū manifesta mo
cione p(er)niciem/ nōne ut i auras tutū cacuminis germē emittant
aliud terre iudicitus affigunt quo alimentū trahant atqz suū quodāmō
eē cōseruet ipā postremo corpa quib⁹ nō solūmō sensus nec ulla

Ad cog(nit)ōn(em) trinitatis fiat q(uod) i(n)nēta ē disciplīa naīlis p(er) natī ronalis p(er) doct(ri)naz moralis p(er) usu(m)

Ad cog(nit)ōez trinitatis qd̄ sum⁹ et nos eē nouim⁹ et eē ac nosse diligim⁹ Itē de sū eē cōtra achademicos

Hanc totam paginam notabilem nō dili get

saltē semīalis ē vita ita tū uel exiliūt insupna ul' ī yma descendūt
x et librant ī medijs ut eēnciā suā ubi scđm nām put ee custodiant
Iam uō nosse qūtū ametur q̄q3 falli nolit hȳana nā ul' hinc ītel
ligi pt q lametur qui'sq3 sana mēte mauult q letar ī amencia q
me magna atq3 mirabilis mortalib9 pt' hoīes anantib9 nulla ē. luz
eoꝝ quibusdā ad istā lucē cōtuenda multo q nobis sit acrior sen
sus ocloꝝ. s3 lucē illā incorpeā cōtingē nequiūt qua mens nrā
quodāmō radiatur. et de hijs omib9 recte iudicaē possim9 Veru
tamē in sensib9 irrōnabiliū aīanciū ē sciā nullomō ac certe sciē
q̄dam silitudo. cetā aūt rerū corpaliū nō q3 senciūt s3 q3 senciūt
sensibilia nūcupata sūt. quoꝝ in arbustis h' sile ē sensib9 q alūt
et gignūtur Veruntū et h' et oīa corpalia latentes — De vō amore dei rōe sensu intellectu vegetacōe ee et hui9
ī natura caus̄ hent s3 formas varias quib9 mūdi hui9
visibilis structura formosa ē senciēdas sensib9 pbet
ut pro eo q nosse nō puit q' innotescē uelle videat
S3 nos ea sensu corpis ita capim9 ut de hijs nō
sensu corpis iudicem9. hem9 enī aliu interioris hoīs sensū isto
longe pstanciore quo iusta ul' iniusta sentim9. iusta p intelligi
bilem spēm iniusta p eius pūacōm. ad hui9 sensus officiū nō aci
es pupille nō foramē auricule. nō spiramē nariū. nō gustus
faucium nō ullus corporeus tactus. accedit. ibi me et ee. et h' nosse
certus sū. et h' amo atq3 amare me silit' certus sū — De eēncia et sciā et utriusq3 amore xxvij.

Sed de duob9 illis eēncia s3 et noticia
qūtū ament ī nob' et queadmō. eciā in ceteris reb9 q infra
sūt eoꝝ repiant. et si differens quedā tū silitudo qūtū
suscepti hui9 opis rō visa ē postulare satis diximus. De amore aūt
quo amatur. utrū et ipē amor ametur nō dcm̄ ē amatur aūt
et hinc pbam9 quo ī hoīb9 qui rectius amat' ipē magis ama
tur Neq3 enī vir bonus mito dicit' q scit qđ bonū ē. s3 qui dilig'
cū hijs ḡo et ī nobis ipis nā et ipm amorē nos amare sentim9 q
amam9 quidq bonū amam9 Est enī et amor quo a — De recto amoē q3 bon9 vir ē qui scit qđ bonū est. et h' diligit de amore irrōnabiliū et vegetabiliū
matur qđ amandū nō ē et istū amorē odit ui'se qui
illū amat quo id amatur qđ amandū ē. Pūt enim
ambo ee ī vno hoīe. et h' bonū ē hoīi ut illo pficiē
te quo bene viuim9 iste deficiat. quo male viuimus
donec ad pfectū sanetur. et ī bonū cōmutet' oē qđ
viuim9 Si enī pecora eēm9 carnalē vitā et scđm
sensū eius amarem9. idq3 eet sufficiens bonū nrm et
scđm h' cū eet nob' bene nich' aliud quererem9 Itē si arbores eēm9 n p
quidē sencientes motu amare potuissem9 vnū tū q' id appetē vide
rem9 quo veraci9 eēm9 vberiusq3 fructuose Si eēm9 lapides aut
fluctus aut ventus aut flāma aut quid eiusmōi sine ullo quidē
sensu atq3 vita nō tū nobis deeet q' quidā nroꝝ locoꝝ atq3 ordis
appetitus Nam velut amores corpoꝝ momēta sūt ponderū siue deor
suz grauitate siue sursū leuitate nitat' Ita enī corpus pondē sic
aīm9 amore fertur quocūq3 fertur Quī igr' hoīes sum9 ad nri
creatoris ymaginē creati cui9 vā ē eternitas etna et vā caritas. estq3
etna et vā et cara neq3 cōfusa neq3 sepata In hijs quidē reb9 que
infra nos sūt. qui et ipa nec aliquomō eent nec aliqua specie cō
tinerentur nec aliquē ordinē ul' appeterent ul' tn' ab illo — Qz deus qui sūme sapiens est sūme bon9 qui fecit oīa sūme diligend9 est
facta eent qui sūme sapiens ē qui sūme bon9 ē tamq
p oīa qui fecit mirabili stabilitate currētes q' qdaz ei9
alibi magis alibi min9 impressa vestigia colligim9
ī nobis aūt ipis eius ymaginē cōtuētes tamq minor
ille ewangelicus filius ad nosmetipos reuisi surgamus

q

ꝑ tenent

et ad illum eamus a quo peccando recesseramus. Ibi esse nostrum non habebit mortem, ubi nosse nostrum non habebit errorem, ubi amare nostrum non habebit offensionem. Nunc autem tria ista nostra quamvis certa teneamus nec aliis ea credamus testibus sed nos ipsi praesentia sentiamus atque interiore veracissimo cernamus aspectu, tamen quamdiu futura et quo si bene, quo autem si male agantur perventura sint, quoniam per nos ipsos nosse non possumus, alios huic testes vel quaerimus vel habemus, de quorum fide cur nulla debeat esse dubitatio non est iste, sed posterior erit diligentius disserendi locus. In hoc autem libro de civitate dei quae non peregrinatur in huius vitae mortalitate, sed immortalis semper in caelis est, id est de angelis sanctis deo cohaerentibus qui nec fuerunt umquam nec futuri sunt desertores, inter quos et illos qui aeternam lucem deserentes tenebrae factae sunt deum primitus divisisse iam diximus, illud adiuvante quod coepimus explicemus. vel utrum numquam defutura

An et ipsum amorem quo est esse et scire diligimus diligere debeamus quo magis divinae trinitatis imaginem propinquemus.

Quod angeli sancti non per verba sonantia deum discunt sed per ipsam praesentiam immutabilis veritatis de caelo effluentis et elementatis

Illi quippe angeli sancti non per verba sonantia deum, vinus xxviii, discunt, sed per ipsam praesentiam immutabilis veritatis, hoc est verbum eius unigenitum, et ipsum verbum et patrem et eorum spiritum sanctum, eamque esse inseparabilem trinitatem singulasque in ea personas esse unam substantiam, et tamen omnes non tres deos esse sed unum deum, ita noverunt ut eis magis ista quam nos ipsi cogniti sumus. Ipsamque creaturam melius ibi, hoc est in sapientia dei tamquam in arte qua facta sunt, quam in ea ipsa sciunt, ac per hoc et se ipsos ibi melius quam in se ipsis, verum tamen et in se ipsis. Facti sunt enim et aliud sunt quam ille qui fecit. Ibi ergo tamquam in diurna cognitione, in se ipsis autem tamquam in vespertina, sicut iam supra diximus. Multum enim differt utrum in ea ratione cognoscatur aliquid secundum quam factum est, an in se ipso; sicut aliter cognoscitur rectitudo linearum seu veritas figurarum aliter cognoscitur cum intellecta conspicitur, aliter cum in pulvere scribitur; et aliter iustitia in veritate incommutabili, aliter in anima iusti. Sic deinde cetera, sicut firmamentum inter aquas superiores et inferiores quod caelum vocatum est, sicut deorsum aquarum congeries terraeque nudatio et herbarum institutio atque lignorum, sicut solis ac lunae stellarumque conditio, sicut ex aquis animalium volucrum scilicet atque piscium beluarumque natantium atque repentium, et ipsius hominis qui cunctis in terra rebus excelleret. Omnia haec aliter in dei verbo cognoscuntur ab angelis, ubi habent causas rationesque suas, id est secundum quas facta sunt incommutabiliter permanentes, aliter in se ipsis: illa clariore, hac obscuriore cognitione, velut artis atque operum; quae tamen opera cum ad ipsius creatoris laudem venerationemque referuntur, tamquam mane lucescit in mentibus contemplantium. [margin: vero aug°] [margin: scitur] [margin: in verbo]

De scientia angelorum scientia qua trinitatem in ipsa eius deitate noverunt, qua operum causas in ipsis opificis artibus intuentur. xxix.

De sex diebus institutionis et perfectione numeri senarii

Haec autem propter senarii numeri perfectionem eodem die sexies repetito sex diebus perfecta narrantur, non quia deo fuerit necessaria mora temporum, quasi qui non potuerit creare omnia simul quae deinceps congruis motibus peragerent tempora, sed quia per senarium numerum est operum significata perfectio. Numerus quippe senarius primus completur suis partibus, id est sexta sui parte et tertia et dimidia, quae sunt unum et duo et tria, quae in summam ducta sex fiunt. Partes autem in consideratione numerorum illae intelligendae sunt quae quotae sint dici potest, sicut tertia, quarta et deinceps ab aliquo numero denominatae. Neque enim exempli gratia quia in novenario numero quattuor pars aliqua eius est, ideo dici potest quota eius sit; unum autem potest, nam nona eius est, et tria potest, nam tertia eius est. Coniunctae vero istae duae partes eius, nona scilicet atque tertia, id est unum et tria, longe sunt a tota summa eius quae est novem. Itemque in denario quaternarius est aliqua pars eius, sed quota sit dici non potest; unum autem potest, nam decima pars eius est. Habet et quintam, quod sunt duo; habet et dimidiam, quod sunt quinque. Sed hae tres partes eius, decima et quinta et dimidia, id est unum et duo et quinque, simul ductae non complent decem; sunt enim octo. Duodenarii vero partes numeri in summam ductae transeunt eum; [margin: hac]

ht duodecimã qd ē unũ ht sextã q sũt duo. ht et q̃rtã q sũt tria ht
tertiã q sũt q̃tuor ht dimidiã q sũt sex unũ et duo et
tria et q̃tuor et sex nõ duodecim sed amplius .i. sedecim
sũt hoc breuit cõmemorandũ putaui ad cõmendandum
senarii nũi pfectõm qui pmus ut dixi ptibus suis i sũ
mam redactus ē i quo pfecit deus opa
Vnde rõ nũi cõtempnenda nõ ē que i multis scãrum locis scipturarum quam
magna estimanda sit lucet diligēt intuētibus Nec frustra i lau
dibus dei dcm ē oia in mensura et i nũo et pondere disposuisti De se
narii numeri perfectione qui partium suarum q̃titate complet' xxix

De nũo nouenario denario et duodenario

In septimo autē die .i. eodem die septies repetito qui nũus et
ipe alia rõne pfectus ē dei requies cõmēdat' in qua pmum scifi
catio sonat ita deus noluit istũ diē in ullis sine opibus sctificare sed in
sua requie sua que nõ ht vesperam neq enĩ ulla creatura ē ut etiã
ipa alit' in se cognitã faciat aliã velut diurnã aliã velut vesperti
nam noticiã De septenarii porro nũi pfectõe dici quidē plura possũt
sꝫ liber iam iste prolixus est Et vereor ne occasione comperta scie
ciolã meam leuit' magis qꝫ utilit' iactare velle videar Habenda est
itaque rõ moderacõis atque grauitatis ne forte cũ de nũo multa loq
mur mensurã et pondus neglexisse iudicemur Hoc itaque satis sit amo
nē qꝫ totus impar pmus nũus ternarius ē totus par quaternarius ex q
bus duobus septenarius cõstat Ideo p uniuerso sepe poñt sicuti ē septies
cadit iustus et resurget .i. quotiensc̃umque ceciderit
nõ perit qꝫ nõ de iniquitatibus sed de tribulacionibus
intelligi voluit ad humilitatē pducentibus Et septies
in die laudabo te qd alibi alio mõ dcm ē Semper
laus eius in ore meo et multa hmõi in diuinis auctoritatibus
repiuntur in quibus septenarius nũus ut dixi pro cuiusque uniuersitate poni
solet ppt hoc eodem septenario nũo sigificat' sps scus de quo dñs ait
docebit vos omēm veritatē Ibi requies dei qua requiescit' in deo In toto
quippe .i. in plena pfectõe requies in pte aut labor Ideo laboramus q̃
diu ex pte scimus sꝫ cũ venerit qꝫ pfectũ ē qd ex pte euacuabit' Hinc
ē qꝫ etiam scripturas istas cũ labore rimamur Sci vo angli ad quorum
societatē et cõgregacõm in hac pegrinacõe laboriosissima suspi
ramus sicut hent pmanendi eternitatem ita cognoscendi facilitatē
et requiescendi felicitatē sine difficultate quippe nos adiuuant qui
spiritalibus motibus securis et liberis nõ laborant De die

De nũo septenario eius pfectõe et misterio et impletate

Ne quis autem septimo in quo plenitudo et requies cõmendat' xxx
contendat et dicat nõ cõuenire
istos anglos eē sigificatos in eo qd scriptũ ē Fiat
lux et facta ē lux ex qualibet luce tūc pmum facta esse
corpea aut opinetur aut doceat anglos aut prius esse
factos nõ tm aūt firmamentũ qd inter aquas et aquas factũ appellatũ
ē celũ sꝫ aūt illud de quo dcm In principio fecit deus celũ et terram
Atque illud qd dcm ē In principio nõ ita dcm ē tamq̃ pmum h factũ
sit cũ an fecit anglos sꝫ qꝫ oia in sapiã fecit qd est vbum eius et
ipm scptura principium nominauit sic ipe in euãgelio iudeis querentibus
quis eēt respondit eē se principium nõ ego contrario refellam contencõm maxime
qꝫ hoc delectat plurimum qd ē in summo exordio sci libri geneseos trini
tas cõmēdatur Cũ enĩ ita dr In principio fecit deus celũ et terram
ut prem fecisse intelligat' in filio sicut testat' ps ubi legit' Quã ma
gnificata sũt opa tua dñe oia in sapiã fecisti Cõuenientissime paulo
post cõmemoratus et sps scus cũ enĩ dcm esset qualē terram pmitus
fecit vel quam molē materiamve future constructionis mundi celi et t
re nomen nuncupauit subiciendo terra aut erat inuisibilis et icompo

Quõ sci angli ad quorum eternitatē suspiram' nos adiuuãt sine labore

sita et tenebre erant super faciem abyssi mor ut tintatis commemoracio co-
pleretur spiritus inquit dei ferebatur super aquas. Proinde ut
volet quisque accipiat quod ita profundum est ut ad exercitacionem
legencium a fidei regula non aberrantes plures possit ge-
nerare sententias dum tamen angelos sanctos in sublimibus sedibus
non quidem deo coeternos sed tamen de sua sempiterna et vera feli-
citate securos et certos esse nemo ambigat. ad quorum
societatem pertinere parvulos suos dominus docens non solum illud
ait erunt equales angelis dei verum ipsi quoque angeli qua
contemplacione fruantur ostendit. Videte ne contempnatis unum ex
pusillis istis. dico enim vobis quia angeli eorum semper vident faciem patris mei
qui in celis est.

Quomodo deus omnia in sapientia fecit quod est ubi et quomodo dicitur spiritus dei ferebatur et cetera ubi tractatur intelligitur

De opinione eorum qui angelorum creationem anteriorem volunt esse quam mundi. xxxi.

Peccasse ante quosdam angelos et in
huius mundi yma detrusos qui eis velut carcer est
usque ad futuram in die iudicii ultimam dampnacionem. apostolus petrus
apertissime ostendit dicens quod deus angelis non pepercit peccantibus sed
carceribus caliginis inferni trudens tradidit in iudicio puniendos
reservari. Inter hos ergo et illos deum et opere vel pena divisisse quis du-
bitet. illos quod luce merito appellari quis contradicat quandoquidem nos adhuc
in fide viventes et eorum equalitatem sperantes utique non-
dum tenentes iam lux dicti ab apostolo sumus. fuistis enim aliquando
inquit tenebre nunc autem lux in domino. Istos vero desertores
tenebras aptissime nuncupari profecto advertunt qui peio-
res esse hominibus infidelibus sive intelligunt sive credunt.
Quapropter et si alia lux in isto huius libri loco intellige-
da est ubi legimus ubi dixit deus fiat lux et alie tene-
bre significate sunt in eo quod scriptum est. Divisit deus inter lucem et te-
nebras nos tamen has duas angelicas societates unam fruentem deo aliam
tumentem typo. unam cui dicitur adorate eum omnes angeli eius aliam
cuius princeps dicit. Hec omnia tibi dabo si prostratus adoraveris me.
unam dei sancto amore flagrantem aliam proprie celsitudinis inmundo amore
fumantem. et quoniam sicut scriptum est. Deus superbis resistit humilibus autem
dat gratiam illam in celis celorum habitantem istam inde deiectam in hoc in-
fimo aereo celo tumultuantem. illam luminosa pietate tranquillam istam
istam tenebrosis cupiditatibus turbulentam. illam nutu dei clementer sub-
venientem iuste ulciscentem. istam suo fastu subdendi et nocendi li-
bidine estuantem illam ut quantum vult consulat dei bonitate ministram
istam ne quantum vult noceat dei potestate frenatam. illam huic illuden-
tem ut nolens proficiat persecucionibus suis. hanc illi invidentem cum pe-
regrinos colligit suos. Nos ergo has duas societates inter se dispares
atque contrarias unam et natura bona et voluntate rectam. aliam vero natura
bona sed voluntate perversam aliis manifestioribus divinarum scripturarum
testimoniis declaratas. quod et in hoc libro cui nomen est genesis lucis
tenebrarumque vocabulis significatas existimavimus
et iam si aliud hoc loco sensit forte qui scripsit non
est inutilis obscuritatis huius pertractata sententia. quod et
si voluntatem auctoris libri huius indagare nequivimus
a regula tamen fidei que per alias eiusdem auctoritatis sacras
litteras satis fidelibus nota est non abhorruimus. et
si enim corporalia commemorata sunt opera dei habent pro-
cul dubio nonnullam similitudinem spiritualium secundum quod dicit
apostolus. Omnes enim vos filii lucis estis et filii diei non sumus noctis
neque tenebrarum. Si autem hoc sensit et ille qui scripsit ad perfectorem dis-
putacionis ordinem nostra pervenit intencio. Ut homo dei tam eximie
divineque sapiens immo per eum spiritus dei in commemorandis operibus dei que

De angelis quos quidam putaverunt qui perpetuo puniuntur et quamdiu steterunt qui [illegible] labuntur

Quod angeli mali non possunt nocere nobis quantum vellent et angeli boni nobis consulunt quantum deus vult

omnia sexto die dicit esse perfecta nullos angelos pretermisisse credat siue quod
inconueniens intelligit in principio quia primo fecit deus celum et
terram quibus nominibus uel is est significata creatura uel spiritalis uel cor-
poralis quod est credibilius uel magne due partes mundi quibus omnia que crea-
ta sunt continentur ut primitus ea tota proponeret ac deinde partes eius secundum
misticum dierum numerum exequeretur. De duabus angelorum societatibus diuersis
atque disparibus que non incongrue intelliguntur lucis et tenebrarum nominibus nuncupate xxxiiij

Quamquam non nulli putauerint aquarum nomine significatos quodammodo populos angelorum et hoc esse quod dictum est Fiat firmamentum inter aquam et aquam ut super firmamentum angeli intelligantur infra uero uel aque iste visibiles uel malorum angelorum multitudo uel omnium hominum gentes. Quod si ita est non illic apparet ubi facti sunt angeli sed ubi discreti. quamuis et aquas quod pessime et impie uanitatis est neget quidam factas a deo quoniam nusquam scriptum est dixit deus fiat aque. quod possunt simili uanitate de terra dicere. nusquam enim legitur fiat terra. sed inquiunt scriptum est In principio fecit deus celum et terram. Illic ergo et aqua intelligenda est uno enim nomine utrumque comprehensum est. Nam ipsius est mare sicut in psalmo legitur et ipse fecit illud et aridam id est terram manus eius finxerunt. Sed hii qui in nomine aquarum que super celos sunt angelos intelligi uolunt ponderibus elementorum mouentur et ideo non putant aquarum fluidam grauemque naturam in superioribus mundi locis potuisse constitui qui secundum rationes suas si ipsi hominem facere possent non ei pituitam quod grece fleuma dicitur et tamquam in elementis corporis nostri aquarum uicem optinet in capite ponerent. Ibi enim sedes est flegmatis secundum dei opus utique aptissime secundum istorum autem coniecturam tam absurde ut si hoc nesciremus et hoc libro similiter scriptum esset quod deus humorem fluidum et frigidum ac per hoc grauem in superiore omnibus ceteris humani corporis parte posuit isti trutinatores elementorum nequaquam crederent et si auctoritati eiusdem scripture subditi essent aliquid aliud ex hoc intelligendum esse censerent. Sed quoniam si diligenter singula scrutemur atque tractemus que in illo diuino libro de constitutione mundi scripta sunt et multa dicenda et a proposito constituti operis longe digrediendum est. iamque de duabus istis diuersis inter se atque contrariis societatibus angelorum in quibus sunt quedam exordia duarum etiam in rebus humanis ciuitatum de quibus deinceps dicere institui quantum satis esse uisum est disputauimus. hunc quoque librum aliquando claudamus.

Quomodo intelligendum sit In principio fecit celum et terram et fiat lux et tenebre erant et fiat firmamentum et de angelis de augustinus et cetera

Contra illos qui nolunt aquas esse positas in superioribus ut ipsi tum uideant quod pituita uel flegma ponatur in capite hominis

Explicit liber xi. Incipiunt Tytuli libri xii. Beati aug. de ciuitate dei

De una bonorum malorumque angelorum natura. i
Nullam essentiam deo esse contrariam quia ab eo qui summe et semper est hoc in totum uidetur diuersum quod non est ii
De inimicis dei non per naturam sed per contrariam uoluntatem qui cum ipsis nocet bone utique nature nocet quod uicium si non nocet non est iii
De naturis irrationabilium et uita carentium que in suo genere atque ordine ab uniuersitatis decorem non dissipant iiii
Quod in omni natura specie ac modo laudabilis sit creator v
Que causa sit beatitudinis angelorum bonorum et que causa sit miserie angelorum malorum vi
Causam efficientem male uoluntatis non esse querendam vii
De amore peruerso quo uoluntas ab incommutabili bono ad mutabile bonum deficit viii
An sanctis angelis qui habent creatorem nature eundem habeant bone uoluntatis auctorem per spiritum sanctum in eis caritate diffusa sit existimandum ix
De falsitate eius hystorie que multa milia annorum preteritis temporibus ascribit x
De hiis qui hunc quidem mundum non sempiternum putant sed aut innumerabiles aut eundem unum certa conclusione

seculoꝝ semp nasci et resolui opin
Quid rñdum sit hijs qui ... nant[ur] xi
p̄mam conditione hoīs tardam
esse causantur xii
De reuolucōe sclōꝝ quibꝫ certo fine
ꝯclusis vniu̾sa semp in eunde ordi
nem eandem qꝫ sp̄em reditura q̄
dam phi crediderunt xiii
De tpali condicōe gen̾is hūani
quā deus nō nouo cōsilio cōsti
tuit nec mutabili voluntate xiiii
An ut deus semp ēcīā dn̄s fuisse
semp intelligat credendū sit cre
aturā qꝫ nūq̄ defuisse cui dnāre
tur et quō dicat̄ sp creatū quod
dici nō pt coeternū xv
Quō intelligendū sit ꝓmissa hom
a deo vita etīa ā tpa etīa xvi
Qꝫ dei incōmutabili cōsilio ā volū
tate fides sana defendat cōn̄ ra
tocinaciones eoꝝ qui opa exti
tate repetita p eosdē semp volut
sclōꝝ redire circuitus xvii
Cōn̄ eos qui dicunt ea que infinita
sunt nec dei posse sciā ꝯphendi xviii
De seculis seculoꝝ xix
De impietate eoꝝ qui asserūt aīas
sūme veq̄ btitudines pticipes i
teꝝ atq̄ iteꝝ p circuitus tpm i
ad easdem miserias laboresq̄ ...
qꝫ rediturae xx
De condicōe vnius p̄mi hoīs at
qꝫ in eo gen̾is hūani xxi
Qꝫ p̄sciuit deus hoīem quē p̄mū deus cō
didit peccatuꝝ simul qꝫ p̄uidit
quātū pioꝝ ꝓplm ex eius genere
in angelicū consorciū sua esset
gracia translaturus xxii
De natura anime humane cre
ate ad ymaginem dei xxiii
An ullius vel minime creature possit dici
angeli creatores xxiiii
Omne naturam et omnem sp̄em
vniu̾se creature nō nisi opere di
formari xxv
De platonicoꝝ opinione qua pu
tauerūt angelos quidem a deo
conditos sed ipōs eē humanoꝝ
corpoꝝ conditores xxvi
In p̄mo homīe exortam fuisse
omneꝫ plenitudineꝫ gn̾is hūani
in qua p̄uiderit deus q̄ ps ho
noranda eet p̄mio q̄ dāpnanda
supplicio xxvii. Incipit liber xii
b. aug. epi de ciuitate dei De

vna bonoꝝ maloꝝqꝫ āgeloꝝ nā· i·

Iam quā de insti tucōne hoīs dicā ut dnāꝫ ci uitatū qūtūꝫ ad rōna le mortaliū gen9 at tinet appebit exortus sicut superiori libro ap paruisse iam videtur in angelis pri us iā de ipīs angelis videō eē di cenda quibꝫ demōstrare qūtūꝫ a nobis pt quā nō īcōuenienˀ ne qꝫ incongrua dicat̄ hoībꝫ ange lisqꝫ societas ut nō quatuor dnē sꝫ angloꝝ totidēqꝫ hom· qꝫ dne potius ciuitates ac societas mito dicantur eē vna a bonis altera a ma lis nō solū anglis veꝝ et iam hoībꝫ constitute Nullaꝫ eēnciaꝫ deo esse cōn̄aꝫ quia a deo qui sūme et semp hoc ē in toti videt dn̄su q̄d nō est. ii.

Angeloꝝ bonoꝝ et ma loꝝ int̾ se cōn̄ rios appeti tus nō naturis pricipijs qꝫ diuisis cū deus omis sb stanciaꝫ bonus auctor et cōditor utrosqꝫ creauit· sꝫ volunta tibꝫ et cupiditatibꝫ extitisse dubitaē fas nō ē· dū alij ꝯstant in cōi omībꝫ bono q ipē illis deus est atqꝫ in eiꝰ eīnitate veitate caritate ꝑsistūt alij sua ptāte potius delectati sunt bonū sua sibi ipi eēnt a superiore cōi omi um beatifico bono ad ꝓpā mala defluxe rūt et hn̄tes elacōnis fastū ꝓ ex cellentissima eīnitate vanitatis ast uciam ꝓ ctissima veitate studia par ciū ꝓ q̄ indiuidua caritate supbi falla ces inuidi facti sūt Beatitudis igr illoꝝ cā ē adhēre deo Quo circa istoꝝ miserie cā ex ꝯrio est intelli genda q̄d ē nō adhēre deo Quam obrem si cū qrit̄ quare illi bti sint rēc rn̄det̄ qꝫ deo adherent· et cū q̄rt̄ cur isti sint miseri recte rn̄det̄ quia nō adherent Non ē creature rona lis et intellectual' boū quo bta sit nisi deus Itaqꝫ quamuis nō omīs bta pos sit eē creatura neqꝫ h munꝰ adipiscūt aut capiunt religna saxa et siquid eiusmōi ē· ea tū que pt nō ex se ipā pt· qꝫ ex nichilo creata ē sꝫ ex illo aq creata sit· Hoc eni adepto bta· q amis so misera ē Ille vō qui nō ab alio sed

De exordio i dnāꝫ ciuitatū angloꝝ et hoīum· de an gelis et hoībꝫ

~~ctno~~ se ipo bono btus ē io miser nō pt ēē qꝛ nō pt amitte. Dicimus
itaqꝫ inmutabile bonū nō ēē nı̄ vnū verū btm deū
ei vō que fecit bona quidē ēē qꝛ ab illo verū tn̄ muta
bilia qꝛ nō de illo. ſꝫ de nichilo fcā ſūt. Quāqꝫ ꝯ̄ ſūma
nō ſūt quib⁹ ē deus maius bonū magna ſꝫ tn̄ ea mu
tabilia bona q adhēre poſſint ut bta ſint ī mutabili
bono qd uſqꝫ adeo bonū eoꝝ ē ut ſine illa miseria ēē
nēce ſit. nec io cetēa in hac creature vniūſitate meliora ſūt qꝛ mi
ſera ēē nō pnt. neqꝫ em̄ cetēa mēbra corpis nri ideo dicendū ē
oculis ēē meliora. quia ceca ēē nō pnt. ſic aut melior ē natura ſe
ciens et cū dolet quā lapis qui dolere nullo mō pt. ita
rōnalis nā pſtancior ēē miſea quā illa que rōnis vel
ſenſus ē expers. et io ī eā cadit miseria. Qꝛ cū iſta
ſit huic nāe q in tanta nāe excellēcia creata ē ut lꝫ
ſit ipā mutabilis inhēndo tn̄ incomutabili bono .1. ſū
mo deo btitudine cōſequat̄ nec expleat īdigēciā ſuā
niſi utiqꝫ bta ſit eiqꝫ explende nō ſufficit niſi deus
pfecto nō illi adhēre viciū ē. Omē viciū nāe nocet. ac p hoc cōn
nāꝫ ē. ab illa igr̄ que adhēt deo nō nā differt iſta. ſꝫ vicio. quo tā
valde magna nichilomin⁹ laudabilis oſndit ipā nā. Cui⁹ em̄ rēcte viti
patur viciū pculdubio nā laudat̄. Nam rēcte vicii vituparacio ē.
qꝛ io de honeſtatur nā laudabilis. Sicut ḡo cū viciū oclorꝫ dicit̄ ceci
tas id oſndit qꝛ ad nāꝫ oclorꝫ ptinet viſus. Et cū viciū aurium di
ſurditas ad eāꝫ nāꝫ ptinē demonſtrat̄ auditꝰ. ita em̄ viciū crea
ture angelice dr̄ qꝛ nō adhēt deo. hinc aptiſſime declarat̄ eius
nāe ut deo adheat conueniē. Quā porro magna ſit laus adhēre deo
ut ei viuat inde ſapiat illo gaudeat tantoqꝫ bono ſine morte. ſine
errore ſine moleſtia pfruatur. Quis digne cogitare poſſit aut eloqui
Quā ppt ēē vicio maloꝝ angloꝝ quo nō adherent deo qui omē vi
ciū nāe nocet ſatis manifeſtatur deū tam bonā creaſſe nāꝫ cui no
xiū ſit nō ēē cū deo De inimicis dei nō p nāꝫ ſed p ꝯ̄rāꝫ volūtatē
dicta ſint q cū ipis nocet bone utiqꝫ nāe nocꝫ qꝛ viciū ſi nō
nocet non eſt. xi.

Hec ne quiſq̄ cū de anglis apoſtaticis loquī exiſtimet eos aliā velut ex alio pncipio hēre potuiſſe nāꝫ nec eoꝝ nāe deū auctorē. Cui⁹ erroris impietate tanto quiſqꝫ carebit expedi
cius et facilius quāto pſpicaci⁹ intellige potuit qd
p anglm̄ deus dixit qn moyſen mittebat ad filios iſrl
Ego ſū qui ſū. Cū em̄ deus ſūma ēēncia ſit h̄ ē ſūme
ſit. et io imutabilis ſit. rebꝫ q̄s ex nichilo creauit ēē
dedit. ſꝫ nō ſūme ēē ſic ē ipe et aliis dedit ēē amplius
aliis minꝰ atqꝫ nāꝫ ēēnciaꝝ gradibꝫ ordinauit. Sicut
em̄ a ſapere deo qd ſapit vocat̄ ſapiā ſic ab eo qd ē ēē vocat̄
ēēncia nouo quidā noīe quo vſi veteres nō ſūt latini ſmonis auctores
ſꝫ iā nris tpibꝫ vſitato ne deēet ēē in nr̄e lingue qd greci appellant uſi
an. Hoc em̄ ūbū ē ūbo expſſiuꝫ ē et dr̄ ēēncia. Ac per hoc ei nāe que
ſūma ē qua faciente ſūt quecūqꝫ ſūt ꝯ̄ra nā nō ē niſi que nō eſt. ei
quippe qd ē nō ē ēē ꝯ̄rariū eſt. et ꝓpterea deo .1. ſūme ēēncie et auctori
omī qualiūcūqꝫ ēēnciaꝝ ēēncia nulla ꝯ̄ra ē. Dicunt̄ aut in ſcripturis
inimici dei qui nō nā ſꝫ viciis aduſant̄ eius imperio nichil ei valentes
nocē. ſꝫ ſibi. inimici em̄ ſūt reſiſtendi volūtate nō po
teſtate ledendi. Deus. nā imutabilis ē. et omimodis incor
ruptibilis. Id circo viciū quo reſiſtūt deo qui eius appellā
tur inimici nō ē deo. ſꝫ ipis malū. neqꝫ hoc ob aliud niſi qꝛ
corrumpit in eis bonū nāe. Natura igr̄ nō ē ꝯ̄ra deo
ſꝫ viciuꝫ qꝛ malū ē ꝯ̄ra bono. Quis aut neget deū ſūme bonum
ē ꝯ̄ria

Qꝛ cauſa btitudis ē adhēre deo econū cauſa miſerie eſt nō adherere

Quā nā ſenciens melior ē cū dolet quā lapis qui dolē nō pt et huius qꝛ viciū nāe nocet

Cū deus ſūma ēēncia h̄ ē ſūme ſit creature ſūme ēē nō dedit ſed amplius aliis minus aliis

De vna ſine ēēncia dei et qꝛ inimici ſūt dei reſiſtendi volūtate nō poteſtate ledendi

Viciu͂ g° ꝯrium ē deo tamq͂ malu͂ bono · porro aut͂ boni ē · et na͂ qua͂ viciat Vnde et hinc bono utiqȝ ꝯrium ē sed deo tantu͂mo͂ tamq͂ bono malu͂ nāe vo͂ qua͂ viciat no͂ tm͂ malu͂ sed eciā noxium Nulla quippe mala deo noxia sed mutabilibus corruptibilibusqȝ naturis tam bonis ipo͂ꝝ quoqȝ testimonio vicioꝝ Si enī bone no͂ eent eis vicia nocē no͂ possent Naȝ qd͂ eis nocendo faciūt n͂ adimūt integ͂tatē pulchritudinē salutem virtutē p quod bono natūe p viciū detrahi siue minui cōsuevit q si oīo desit nichil boni adimendo no͂ nocet et per hoc nec viciū ē · na͂ esse viciū et no͂ nocē no͂ pt Vnde colligit quāvis no͂ possit viciū nocē incōmutabili bono no͂ tamē posse nocē nisi bono · q no͂ inest nisi ubi nocet hoc ecīam mō dici pt viciū esse nec in summo posse bono nec nisi in aliquo bono Sola g° bona alicubi eē pnt sola mala pnt nusq͂ q natūe eciā ille que ex male voluntatis inicio viciate sūt inquātu͂ viciate sūt male sūt inquātu͂ aut͂ natūe sūt bone St et in penis est na͂ viciosa excepto eo q na͂ ē et hic ibi bonu͂ q impunita no͂ est hoc enī est iustu͂ et oīe iustu͂ p culdubio bonu͂ Non enī quisq͂ de viciis nālibus sȝ voluntariis penas luit nam et q viciu͂ ꝯsuetudine nimio͂ vo p gressu roboratu͂ velut nālr͂ inolevit a voluntate sūpsit exordiu͂ De viciis quippe nūc loquimur eius natūe cui mens inest cui par intelligibilis lux qua discernitur iustu͂ ab iniusto De na͂ irrōnaliu͂ a vita carenciu͂ que

Q Ceteꝝ vicia pecoꝝ in suo genere atqȝ ordīe ab vniūsitatis decore non discrepat · et arboꝝ omniqȝ reꝝ mutabiliu͂ atqȝ mortaliu͂ nl' intellectu nl' sensu nl' vicio oīo carenciu͂ quibus eoꝝ dissolubilis na͂ corrumpit͂ dāpnabilia putaē ridiculu͂ est cu͂ iste creature eu͂ modu͂ nutu creatoris acceperint ut cedendo ac succedendo pagāt infimā pulchritudinē tpm in gñe suo istis mūdi ptibus ꝯgruentē neqȝ enī celestibus fuerunt terrena coequāda aut io vniūsitati de esse ista debuerūt qm sūt illa meliora Cu͂ g° nihiis locis n͂ eē tha competebat aliis alia deficientibus oriuntur et succumbūt mīora maioribus ac in qualitate sepancium sepata vtūtur Rex ē ordo transeūcium cuius ordis decus ppterea nos no͂ delectat qm pti eius pro ꝯdicione nre mortalitatis intexti vniūsum cuius particule q nos offendūt satis apte decent ꝯ ꝯveniūt sentire non possimus Vnde nobis in quibus eam ꝯtēplari minus ydonei sumus rectissime credenda pcipitur pvidencia conditoris ne an artificis opus i aliq͂ rephendē vanitate hūane temeritatis audeamus quāq͂ et vicia reꝝ terrenaꝝ no͂ voluntaria neqȝ penalia naturas ipās quaꝝ omīo nulla ē cuius no͂ sit auctor et conditor deus est si prudenter attendamus eāde rōe cōmēdat qr et in eis hoc nobis p viciu͂ tolli displicet qd͂ in na͂ placet nisi qr hoībus et ipe nature plerūqȝ displicent cu͂ eis fiunt noxie no͂ eam ꝯsideāntibus sȝ utilitatē sūa͂ sicut illa aīalia qr hūdancia egypcioꝝ supbia vapulauit Sed isto mō pnt et solem vitupare quīquidem peccantes nl' debita no͂ reddentes puniri a iudicibus iubent' ad solem Non itaqȝ ex comodo nl' incomodo nro͂ sed p seipam considerata natura dat artifici suo gl͂am Sic ē et na͂ ignis eterni sine ulla dubitacōe laudabilis quāvis dāpnatis impiis futura penalis Quid enī igne flāmāte vigente lucente pulchrius Quid calefaciēte curāte coquante utilius quāvis eo urente nich sit molestius Idem igr͂ ipe alit appositus perniciosus qui ꝯveniēt adhibitus cōmodissimus invenitur Nam eius in vniūso mūdo comoda ūbis explicare quis sufficit nec audiendi sūt qui laudant in igne lucem ardentē aut͂ vitupeāt videlȝ no͂ ex vi nāe sed ex ardore

Marginal notes: Quod viciū ē ꝯrium deo tm͂ q malu͂ bono et q viciu͂ no͂ est n͂ ubi nocet et oīe iustu͂ bonu͂ | De viciis pecoꝝ reꝝ mutabiliu͂ atqȝ mortaliu͂ | Cu͂ minus sim͂ ydonei vniūsa cōtemplari credimus pvidencia conditoris neo vitupare pt

suo comodo et in comodo Vidēt enī noluit/ ardē nolūt
sed ad puerū nō attendunt eam ipam lucē q̄ et illis ipis
placet oculis infirmis p incōueniētiā nocē et i illo ar-
dore qui eis displicet nō nulla aīalia p cōueniētiā sa-
lubriter vivē Q[uod] in omni natura spē ac mō laudan-
dus sit creator · v.

Q[uia] falso vituparī possit cū ignis pulchre luceat ⁊ dire ardeat

⁊ et q̄ndā scīd pad suam

Nature igr̄ omēs qui sūt · et iō hēnt mōm
suum spēm suā .pfecto bone sūt et cū ibi sūt ubi eē
p nature ordinē dent quātū acceperunt suū eē custodiunt et
quia suū semp eē nō acceperūt/ pro usu motuqz rez quibus creatoris
lege subduntur i melius deterius ve mutātur in eā diuina prouidentia
tendentes exitū quē rō gubernande vniuersitatis includit ita ut nec
tanta corruptiō quāta usqz ad interitū natura mutabiles mortales
q̄ pducat sic faciat nō esse qd' erat ut nō inde fiat cōsequēter qd nō
eē debebat Que cū ita sint deus qui sūme ē atqz ob hoc ab illo factē
omēs essentia que nō sūme ē qz illā equalis eē debēt q̄ de nichilo eet
neqz ullo mō eē possit si ab illo fcā nō eet nec illoz viciorum offen-
sione vituperandus et omniū naturaz cōsideratiōe laudandus est sequitur

neqz illi

Que causa sit btītudinis angelorum et q̄ cā sit miserie anglorum malorum

Proinde cā btītudinis anglorum bonorum ea verissima reperit vi-
q̄ ei adherent qui sūme ē Cū vō cā miserie malorum
quiritur ea merito occurrit q̄ ab illo qui sūme ē auersi ad seipos con-
uersi sūt qui nō sūme sūt et hoc viciū quid aliud qm̄ superbia nuncupat
Inicium omēs pcti superbia Noluerunt g° ad illū custodire
fortitudinē et qz magis eent si ei qui sūme ē adherent
se illi pferendo id qd minus ē ptulerunt Hic pimus defectus
et pima inopia pimusqz vicium eius nāe q̄ ita creata ē
ut nec sūme eet et tamen ad btītudinē hendā ei qui sūme
ē frui posset a quo auersa nō quidē nulla · sz tn̄ minus eet atqz
ob hoc misera fuit Huius porrō male voluntatis cā efficiens
si queratur nichil invenitur Quid est enim qd' facit volun-
tatē malā cū ipa faciat opus malū apter h mala voluntas efficiens ē opis mali
male aūt voluntatis efficiens nichil ē · qm si res aliqua ē aut hēt aut nō hēt aliq volun-
tatē · si hēt aut bona pfecto hēt aut mala Quis ita desipiat ut dicat
bona voluntas faciat malū Erit enim si ita ē bona volun-
tas cā pcti quo absurdius nichil putari pt et dici Si
aūt res ista q̄ putatur facē voluntatē malā et ia atqz ut
sit aliquis inquirendi modus causam pime voluntatis male
inquiro Non est pima enī voluntas q̄ fecit voluntas
mala · sz illa pima est quā nulla fecit Nam si pcessit a q̄
fieret illa por ē q̄ altera fecit Si rndet q̄ eam nulla res fecit · et iō
semp fuit quero utrū i aliq nā fuit Si enī i nullo fuit oīo nō fuit
Si aūt i aliqua viciabat eā et corrumpebat eatqz illi noxia · ac p
hoc bono puabat et iō i mala nā voluntas mala eē nō poterat sz
in bono mutabili · cui aut viciū hoc possit nocē Si enim nō nocuit
nō utiqz viciū fuit ac p hoc nec mala voluntas fuisse dicenda est
Porro si nocuit bonū aufendo ul minuendo utiqz nocuit Non igr̄
eē potuit sempiterna voluntas mala i ea re in qua bonū nāle pcesserat
qd' mala voluntas nocendo posset admittē Si g° nō erat sempiterna quis
eā fecit quero restat ut dicatur q̄ ea res fecit mala voluntatē i qua
nulla voluntas fuit · Hec utrū superior sit requiro an equalis an i ferior
sz superior utiqz melior quō g° nullius aut nō potius bone voluntatis · hoc
idem .pfecto et equalis Duo quippe quādiu sūt pit voluntatis bone
non facit alter in altero voluntatē malā Relinquitur ut inferior res cui nulla
voluntas fecit angelice nāe q̄ pima pcauit voluntatē malam · sz et

Q[uod] deus qui sūme bonus est nō vituperandus ē licet pmiat viciosos et sibi ad herentes remuneret

De vicio superbie omēs pcti inicio et de defectu voluntatis bone et male

fortitudinē suam et que

ut

ap

aufendo

mala

super

iam res ipsa quaeque inferior est usque ad infimam terram quin
natura et essencia est procul dubio bona est habens modum et speciem
suam in genere atque ordine. Quomodo ergo bona res efficiens
est voluntatis male quomodo bonum est causa mali? Cum enim se
voluntas relicto superiore ad inferiora convertit efficitur ma
la. non quia malum est quo se convertit sed quia perversa est ipsa
conversio. Id circo non res inferior voluntatem malam fecit
sed rem inferiorem prave atque inordinate ipsa quia frui est appetivit. Si
duo aliqui equaliter affecti animo et corpore videant unius corporis pulchritudinem
qua visa unus eorum ad illicite fruendum moveatur alter in voluntate pudi
ci stabilis perseveret. quid putamus esse cause ut in illo fiat in illo non fiat
voluntas mala que illam rem fecit in qua facta est. Neque enim pulchritudo
illa corporis nam eam non fecit in ambobus quandoquidem amborum non dispariliter
occurrit affectibus. An caro intuentis in causa est? Cur non et illius? An animus
cur non utriusque? ambos enim et animo et corpore equaliter
affectos fuisse prediximus. An dicendum alterum occulta eorum
maligni spiritus suggestione temptatum quasi non eidem sugg
estioni et qualicumque suasioni propria voluntate consenserit.
Hanc igitur consensionem hanc malam voluntatem qua male suadenti
que in eo res fecit querimus. Nam ut hoc quoque im
pedimentum ab ista questione tollatur si eadem temptatione am
bo temptentur et unus ei cedat atque consentiat alter idem qui fuerat per
severet. quid aliud apparet nisi unum noluisse alterum voluisse a castitate de
ficere. Unde nisi propria voluntate ubi eadem fuerat corporis et anime affectio in
amborum oculis pariter visa est eadem pulchritudo ambobus pariter instituta
occulta temptatio. Propria igitur in uno eorum voluntate mala rem que fecerit
ac scire volentibus si bene intueantur nichil occurrit. Si enim dixeri
mus quod ipse eam fecit quid erat ipse ante voluntatem nisi natura bona cuius auc
tor deus qui est inmutabile bonum? Qui ergo dicit eum qui consensit tem
ptanti atque suadenti cui non consensit alius ad illicite utendum pulchro
corpore quod videndum ambobus pariter affuit cum ante illam visionem ac tem
ptationem similes ambo animo et corpore fuerint ipsum sibi fecisse voluntatem
malam qui utique bonus ante voluntatem malam fuit querat cur eam fecerit utrum
quia natura est an quia ex nichilo facta est. Et inveniet voluntatem malam non ex eo
esse incipere quod natura est sed ex eo quod de nichilo facta natura est.
Nam si natura causa est voluntatis male quid aliud cogi
mur dicere nisi a bono fieri malum et bonum esse causam mali? Si
quidem a natura bona fit voluntas mala. Quod utique
fieri potest ut natura bona quamvis mutabilis antequam habeat volunta
tem malam faciat aliquid mali hoc est ipsam voluntatem malam.

Quod nichil boni non cero potest per vicium et bona voluntas quod dominus stat malum non facit

an vero

Quid faciat affectum dissimilium voluntatum in duobus unam rem intuentibus.

adhibuit voluntate

quaerat

Quod nature non est cause male voluntatis quia bonus et verus deus fecit

NEMO enim querat Causam efficientem male voluntatis
efficientem causam male voluntatis non esse querendam. Vn
non enim est efficiens sed deficiens quia nec illa affectio est sed defectio.
Deficere namque ab eo quod summe est ad id quod minus est hoc est incipere habere
voluntatem malam. Causas porro defectionum istarum cum efficientes non sint
ut dixi sed deficientes vel invenire tale est ac si quisquam velit videre tene
bras et audire silencium quod tamen utrumque nobis notum est neque illud nisi
per oculos neque hoc nisi per aures non sane in specie sed in speciei privatione. Nemo
ergo ex me scire querat quod me nescire scio nisi forte ut nescire discat quod
sciri non posse sciendum est. Ea quippe que non in specie sed
b sciuntur in eius privatione sciuntur si dici aut intelligi potest quodam
modo nesciuntur ut sciendo nesciantur. Cum enim acies etiam
oculi currit per species corporales nusquam videt tenebras nisi
ubi ceperit non videre. ita etiam non ad aliquem alium sensum
sed ad solas aures pertinet sentire silencium quod tamen nullomodo

Quod non effectio nec sed defectio fit mala voluntate sic videre tenebras oculis non est in specie sed in speciei privatione et sic est de silencio

n nō audiendo sentit· sic spēs intelligibiles mens quidē nrā intelligendo cō
spiat· ȝ ubi deficiūt nesciendo cōdiscit· Delicta eni quis intelligit li· sciō
nām deinllā expte posse deficē que ex nichilo facta sūt· q tū et qūto ma
gis sūt et bona faciūt· cāe hent efficietes· Inqūtū aut deficiūt et ex
hoc mala faciunt vanas causas hent deficientes· De amore per nes(cio)

ITeq3 scio inquo sit mala volū quo voluntas ab i cōmutabili bono ad
3 tas id in eo fiei qd si nollet nō fiet etiō mutabile bonū deficit
nō necessarios ȝ voluntarios defctus i ista pena cōseqtur· De vij
ficitur eni nō ad mala sed ad male ·i· nō ad malas natias· ȝ iō male
q cōn ordinē naturaꝝ ab eo qd sume est ad id qd min9 est Neq3 eni
auri viciū est auaricia· ȝ hoīs pūse amatis auri iusticia delicta q in
corporali auro debuit n° appoīn Nec luxā viciū ē pulchroꝝ suamiq3
corpoꝝ amans corpoeas volūtates neglecta tpancia qua rebꝰ spūalr
pulchrioribꝰ et incorruptibili suanioribꝰ coaptamur· Nec iactancia vi
ciū ē laudis hūane ȝ aīe pūse amantis laudis ab hoibꝰ
spreto testiōmo cōsciē nec supbia viciū ē dantis ptāte
et ipius ēe ptatis· ȝ aīe pūse amātis ptate suā poten
cioris iusticia cōtēpta Nec per hoc qui per se amat cui9
libet naē bonū ēe si adipiscat ipē fit in bono malus
et miser in meliore puatus· An isti angli quē hent cre
atorē naē eūdem habeat bone volūtatis auctorē p spm

Quum eni male volū scā i eis caritate diffusa semp
tatis efficiens nāl9 ul fuisse existimat· nec
si dici pt ēe cāis nulla sit ca ab ipa quippe icipit
spm mutabilium malū nec tū volūtatē facit nisi defectō qua deseritur
deus cui9 defectōis et cā utiq3 deficit si dixerim9 nullā ēe efficientē
cām ēe volūtatis bone Cauendū ē ne volūtas bona bonoꝝ angloꝝ
nō fcā sed deo coetna creditur Cū eni ipi fcī sūt quō illa fcā nō ēe di
cetur· porro q fcā ē utrū cū ipīs facta ē· an sine illa fuerūt pus· sed
sitū ipīs nō dubiū q ab illo facta sit aq et ipi· cū nulq3 ut fcī sūt ei
a quo fcī sūt adhere cū q° fcī sūt adhesērūt Ex quo sūt isti
ab illoꝝ societate discreti q illi in eadē volūtate bona t
manserūt isti ab ea deficiendo mutati sūt mala· s· volū
tate hoc ipō q a bono defecerūt aq nō defecisset si utiq3
voluissent Si aūt boni angli fuerūt pus sine bona vol
ūtate eamq3 inse ipi deo nō opante fecerūt Ergo melio
res a seipīs q ab illo facti sūt Absit· Qz eni erant sine
bona volūtate n mali· aut si pptea nō mali qz n° mala volūtas eis
inerat· neq3 eni ab ea q° modō ceperūt hre defecerat Certū n dū
tales nō dū tam boni q esse cū volūtate bona ceperūt· et si nō po
tuerūt seipōs facē meliores q eos ille fecerat q nemo se melius facit
quisq· profecto et bonā volūtatē qua meliores ēent nisi opante ini
adiutorio creatoris hrē nō possent Et tū id agit eoꝝ volūtas bona ut
nō ad seipōs qui min9 erant· ȝ ad illū qui sume ē cōuerterent eiq3 adhe
rentes magis ēent eius q3 pticipacione sapient bteq3 viueret· quid ali
ud ostendit n volūtate qualibet bonā inope fuisse i solo desiderio ma
surā n ille qui bona nam ex nichilo sui capace fecerat ex seipō faciet
implendo meliorē pus faciens excitando auidiorē Nam et hoc discu
ciendū ē si boni angeli ipi inse fecerūt volūtatē bonā utrū aliq eam
an nulla utiq3 nec fecerūt si aliqua utrū bona an mala Si mala
quō ēe potuit mala volūtas bone volūtatis effectrix· Si bona iam
g° hebant Et istā quis fecerat nisi ille qui eos cū bona
volūtate ·i· cū amore casto quo illi adhererent creauit
simul eis et condens nāz et largiens grām Vnde sine
bona volūtate hoc ē dei amore nuq sc̄os anglos fuisse t

Qz mala volūtas nō accidit nolēti erūā iustitate vir volūtariū defectū iusta pena cōseqtur neq3 auri viciū auaricia ȝ hoīs pūse amātis auri et sic de alis

De anglis bonis et malis et de eoꝝ volūtate bona et mala eoꝝ creacōne casu et statu

Item disputacio aug9 de angelis bonis et malis bonoꝝ bona vo

6 iusta
ȝ aurū pūse amātis
a
volūtē fecerūt si ul̃a

credendum est. Isti autem qui cum boni creati essent tamen mali sunt
mala propria voluntate quam bona natura non fecit ut mali tamen non sit
bonum sed defectione a bono aut minorem amoris divini gratiam ac
ceperunt quam illi qui in eadem perstiterunt aut utrique boni equa
liter creati sunt istis mala voluntate cadentibus. Illi amplius adiuti ad eam
beatitudinis plenitudinem unde se numquam casuros certissimi fierent pervenerunt
sicut in libro etiam iam quem sequitur iste tractavimus. Confitendum est igitur cum debita
laude creatoris non ad solos sanctos homines pertinere verum etiam de sanctis angelis
posse dici quod caritas dei diffusa est in eis per spiritum sanctum qui datus est eis nec tantum
hominum sed primitus precipueque angelorum bonum esse quod scriptum est Michi autem
adherere deo bonum est. Hoc bonum quibus commune est habent et cum illo cui adhe
rent et inter se sanctam societatem et sunt una civitas dei eademque vivum sacrificium eius
vivumque templum eius. Cuius partem quam coniungendam immortalibus ex mortalibus homi
nibus congregat et nunc mortaliter peregrinatur in terris et in eis qui morte abierunt
requiescit eodem deo secretis animarum receptaculis sedibusque requiescit eodem
deo creante quemadmodum exorta sit sicut hic usque de angelis dictum est. Iam video
esse dicendum ex uno quippe homine quem primum deus condidit genus humanum
sumpsit exordium secundum sancte scripture fidem que mirabilem auctoritatem non immerito habet
in orbe terrarum atque in omnibus gentibus quas sibi esse credituras inter cetera que dixit
vera divinitate predixit. Omittamus igitur coniecturas hominum nescientium quid lo
quantur in natura vel institutione generis humani. Alii namque sicut de ipso mundo credi
derunt semper fuisse homines opinantur. Unde ait et apuleius cum hoc anima
lium genus describeret singulatim mortale cuncti tamen universo genere perpetuum. Et
cum illis dictum fuerit si semper humanum genus quo modo verum eorum loquatur hys
toria narrans qui fuerint quarumque rerum inventores qui primum liberalium disci
plinarum aliarumque artium inventores vel a quibus primum illa vel illa regio
pars que terrarum illa atque illa insula incoli ceperit. Respondent diluviis et con
flagrationibus per certa intervalla temporum non quidem omnia sed plurima
terrarum ita vastari ut redigantur homines ad exiguam paucitatem ex quorum
progenie rursus multitudo pristina reparetur ac sic identidem
reperiri et institui quasi prima cum restituantur potius que fuerant
illis nimiis vastationibus interrupta et extincta ceterum hominem nisi
ex homine existere omnino non posse dicunt. Aut quod putant non quod sciunt.

De errore apuley de ortu hominis et mundi

De falsitate eius hystorie que multa milia annorum preteritis temporibus ascribit. c. x.

Fallunt eos etiam quedam mendacissime littere quas perhibent in hystoria temporum
multa milia continere cum ex litteris sacris ab institutione hominis
nondum completa annorum sex milia computemus. Unde ne multa dispu
tem quemadmodum illarum litterarum in quibus longe plura annorum milia referun
tur vanitas refellatur et nulla in illis rei huius ydonea reperitur auc
toritas. In epistola alexandri magni ad olympiadem matrem suam qua scripsit
narrationem cuiusdam egiptii sacerdotis insinuans quam protulit ex litteris que
sacre apud illos habentur. Continet etiam regna que greca novit hystoria
in quibus regnum assiriorum in eadem epistola alexandri quinque milia excedit annorum
In greca vero hystoria mille ferme et trecentos habet et ab ipsius libelli
principatu quem regem et ille egiptius in eiusdem regni pos
nit exordio. Persarum autem et macedonum imperium usque ad
ipsum alexandrum cui loquebatur plus quam octo milia annorum ille
constituit. Cum apud grecos macedonum usque ad mortem al
exandri quadringenti octoginta quinque reperiantur anni persarum
rum vero donec ipsius alexandri victoria fineretur ducenti
triginta tres computantur. Longe itaque in minore annorum numero illi
egiptiis fuerint minores nec etiam si ter tamen computarentur equa
rentur. Perhibentur enim egiptii quondam tam breves annos habuisse ut qua
ternis mensibus finirentur. Unde annus plenior et verior qualis nunc et
nobis et illis est tres eorum annos complebat antiquos. Sed nec sic quidem

De computacione annorum ab exordio mundi secundum sacras litteras contra hystoricos

ut dixi, greca, egyptie multo tempore concordat hystoria. et ideo grece potius
fides habenda est, quia veritatem non excedit annorum, qui litteris nostris, que vere sacre sunt,
continetur. Porro si hec epistola alexandri, que maxime innotuit, multum abhor-
ret in spaciis temporum a probabili fide rerum, quanto minus cre- | De regno assiriorum persarum
dendum est illis litteris, quas plenas fabulosis velut anti- | macedonum et
quitatibus proferre voluerint contra auctoritatem notissimorum | egyptiorum et
divinorumque librorum, qui totum orbem sibi crediturum esse predixit | victoria
et cui totus orbis, sicut ab ea predictus est, credidit; que | alexandri
vera se narrasse preterita ex hiis, que futura prenunciavit, cum
tanta veritate implentur, ostendit. De hiis qui hunc
quidem mundum non sempiternum putant, sed aut innumerabiles aut eundem semper certa co[nditione]
... donec seculorum semper nasci et resolvi opinantur. c. xi.

Alii vero qui mundum
istum existimant sempiternum, sive non eum solum, sed innumerabiles opina-
tur, sive solum quidem esse, sed certis seculorum intervallis innumerabiliter oriri
et occidere, necesse est fateantur hominum genus prius sine hominibus gignentibus
extitisse. Neque enim, sicut alluvionibus incendiisque terrarum, quas illi putant
toto prorsus orbe contingere, et ideo paucos homines, ex quibus multitudo pristina
reparetur, semper remanere contendunt, ita et hii possunt putare, quod aliqui homines
pereunte mundo relinquantur in mundo; sed sicut ipsum mundum ex | De falsa opinione
materia sua renasci existimant, ita in illo ex elementis eius | phōrum etiam mundi
genus humanum ac deinde a parentibus progeniem pullulare | et etiam de opi-
mortalium, sicut aliorum animalium. Quid respondendum sit de | nione pla-
hiis qui primam conditionem hominis tardam esse causantur. c. xii. | tonis

Quod autem respondimus, cum de mundi
origine questio verteretur, eis qui noluit credere non eum semper fuisse, sed esse ce-
pisse, sicut etiam plato apertissime confitetur, quamvis a nonnullis
contra quam loquitur sensisse credatur, hoc etiam de prima hominis conditione respondeo, propter
eos qui similiter moventur, cur homo per innumerabilia atque infinita retro tempora
creatus non sit tamque sero creatus sit, ut minus quam sex milia sint annorum, ex
quo cepisse in sacris litteris invenitur. Si enim brevitas eos offendit temporis
et tam pauci eis videntur anni, ex quo institutus homo in nostris auctoritatibus le-
gitur: considerent nichil esse diuturnum, in quo est aliquid extremum, et omnia seculorum
spacia diffinita, si eternitati interminate comparentur, non exigua estimanda esse,
sed nulla. Ac per hoc si quinque vel sex vel etiam sexaginta milia vel
sescenta aut sexagies aut sescenties milies dicerentur annorum, atque eadem
per totidem totiens multiplicaretur hec summa, ubi iam nullum numeri nomen
haberemus, ex quo deus hominem fecit, similiter posset queri, cur ante non fecit. Dei quippe
ab homine creando cessatio retrorsus eterna sine in- | Disputacio b. augustini
icio tanta est, ut si ei conferatur quelibet magna et in- | contra phōs dispu-
effabilis numerositas temporum, quam tamen fine conclusa certi spacii termine- | tantes contra brevi-
tur, nec saltem tanta videri debeat, quanta si humoris bre- | tatem institucionis
vissimam guttam universo mari, etiam quantum occeanus circu- | mundi et eius
fluit, comparemus; quoniam istorum duorum unum quidem perexiguum est, | numerum an-
alterum incomparabiliter magnum, sed utrumque finitum. Illud vero | norum
temporis spacium, quod ab aliquo initio et aliquo termino cohercetur, magnitudine
quantacumque tendatur, comparatum ad id quod initium non habet, nescio utrum pro minimo
an potius pro nullo deputandum est. Hinc enim si a fine vel brevissima sing-
illatim momenta detrahantur, decrescente numero, licet tam ingenti ut
vocabulum non inveniat, retrorsum redeundo, tamquam si hominis dies ab illo, in quo
nunc vivit, usque ad illum, in quo natus est, detrahas, quandoque ad initium illa
detractio perducetur. Si autem detrahantur retrorsus in spacio quod a nullo
cepit exordio, non dico singillatim minuta momenta vel horarum aut dierum
aut mensium aut annorum etiam quantitatibus tam magna spacia, quanta illa summa
comprehendit annorum, que iam dici a quibuslibet computatoribus non potest, que tamen
momentorum minutatim detractione consumitur, et detrahantur, hec tanta

spacia nō semel atq̃ iteꝝ vl' sepius sꝫ sp Quid sit quod agit
qui nunq̄ admirātur q̄d' otio nullum est p̄uenit ... Ita pp' q̄ nos
nō q̄rimus post quāq̄ multa et q̄d' ex quirit annoꝝ possent
et postea post annoꝝ sextencies milies eadē curiositate req̄re si mrari
hec mortalitas hoīm exoriendo et occupando et imp̄ita p̄senet in
firmitas potuerit et qui fuerūt an̄ nos ip̄is recedentibꝫ hoībꝫ cre
ati t̄pibꝫ ista mouē questiōꝫ. Ip̄e deniq̄ p̄mus hō et post t̄diē vel
eodē die postea quā f̄ctus ē potuit inq̄rere cur nō an̄ sit f̄ctus et q̄n
cūq̄ an̄ f̄ctus eēt nō vires tūc alias nūc vl' eē postea istic deniq̄ deꝫ
t̄pal̄ū cōtrouersia repperit

De reuolucione sc̄loꝝ quibꝫ certo fine cōclusis vniu̇sa semp̄ in eundē ordinē eandēq̄ spēm re ditura quidā ph̄i crediderunt c. xiiij

HANC aut̄ se ph̄i mūdi hu̇ius nō aliter pu tauerūt posse vl' debē dissolue̅ n̄ ut circuitꝫ t̄pm inducerēt quibꝫ
eadē sp̄ fuisse renouata atq̄ repetita in reꝝ natura atq̄ deīceps fore
sine cessacōe asseuerarent volumina venientiū et p̄tereuntiū sc̄loꝝ sine
mundo p̄manēte isti circuitꝫ fient siue ce̅te intuallis oriens et oc
cidens mundus eadē sp̄ q̄si noua q̄ntū transacta et ventura sūt exhibent
agno ludibrio prorsus ī mortalē aīam etiā cū sapiaꝫ p̄ceperit liberare
nō p̄nt euntem sine cessacione ad f̄lam b̄titudinē et ad diem miseriaꝫ
sine cessacione redeuntē Quo eni b̄titudo ē de cu̇ius unq̄ eternitate con
fiditur dū aīa ventura misera aut imp̄itissie ī veritate nesciat aut inui
sissime in b̄titudine p̄tinescit At si ad miserias nunq̄
ulterius redit ex hijs ad b̄titudinē p̄git fit g° aliquid
noui in t̄pe q̄d fine nō h̄t t̄pis Cur nō g° et mundus
Cur nō et hō f̄ctus ī mūdo ut illi nescio qui falsi circuitus
a falsis sapientibꝫ fallacibusq̄ cōpti in doctrina sana tra
mite recti itineris vitetur Nam q̄dā p̄ illud q̄d legit̄
in libro salomonis q̄ vocat̄ ecclastes quid ē quod fuit ip̄m
q̄d erit et quid ē q̄d f̄ctū ē ip̄m q̄d fiet et nō ē oīe recens sub sole quid
loquēt et dicat ecce hoc nouū est iam fuit in sec̄lis que fuerūt an̄ nos hos cir
cuitus in eadē redeuntes et ī eadē cuncta reuocantes dcān̄ intelligi voluit
q̄d ille aut de hijs rebꝫ dixit de q̄bꝫ sup̄ius loq̄bat̄ hoc ē de generacōibꝫ a
lijs euntibꝫ alijs venientibꝫ de solis anfractibꝫ de torrentiū lapsibꝫ aut
ēte de oīu̇ reꝝ gn̄ibꝫ q̄ oriuntur aut occiduntur Fuerūt eni hoīes an̄
nos sūt et nobiscū erūt et post nos Ita queq̄ aīalia vl' arbusta
monstra quoq̄ ip̄a q̄ in vsitata nascūt̄ quāuis int' se diu̇sa sint et q̄dā
coꝝ semel facta narretur Tamē sc̄dm id q̄d g̃nalr miracula et monstra
sūt utiq̄ fuerūt et erūt nec recens et nouū ē ut monstrū sub sole nas
catur quāuis hec v̇ba quidā sic intellexerūt tanq̄ in
p̄destinacōe dei iam f̄cta fuisse oīa sapiens ille voluis
set intelligi et iō nich recens fuisse sub sole Absit at
a recta fide ut hijs salomonis v̇bis illos circuitus signifi
catos eē credanꝫ q̄bꝫ illi putant sic eadē t̄poꝝ fine t̄palī
uꝫ reꝝ volumina repeti ut v̇bi gr̄a sicut isto sc̄lo pla
to ph̄us in vrbe atheniēse et ī ea scola q̄ achademia dic
ta ē discipl̄os docuit Ita p̄ ī numerabilia retro sc̄la multo quidē plixis it
nallis sꝫ tn̄ idē plato et eadē ciuitas et eadem scola et idem discipli
repetiti p̄ ī numerabilia deinde sc̄la repetēdi sint absit inq̄ ut nos ista
credamꝫ Semel eni xp̄c mortuꝫ ē p̄ pctis n̄ris resurgens aut̄ iaꝫ
a mortuis nō morit̄ et mors illi ultra nō dn̄abitur Et nos p̄ resurrec
cionē semp̄ cū dn̄o erimꝫ cui mō dicimꝫ q̄d sac̄ amonet p̄s Tu dn̄e
s̄uabis nos et custodies nos a gn̄acōe hac ī et̄nū Satis aut existi
mo cōuenire quia sequit̄ In circuitu impij ambulāt nō quia p̄ circulos q̄s
opinantur eoꝝ vita est recursura sed q̄ mō talis ē erroris eoꝝ via i
f̄la doctrina ic

Item de nu mero an norum

Item disputacio b. augꝰ cōn̄ erro res ph̄oꝝ de mundi circuitu et b̄titudie nō eterna

Quo sint intel ligenda v̇ba eccles̄tes Quid ē quod fuit ip̄m q̄d erit Et quid est q̄d factū est

An ut deus sp̄ creat' dñs fuisse intelligi' credendũ sit cre-
atura quoqꝫ nũq̃ defuisse cui dñaret' et quõ dicat' qd̄ dici non pot coetnũ. xiiij.

Quid aũt mirũ ẽ si in hijs circuitibꝫ errantes nec aditũ vel exitũ inveniũt. qz genꝰ humanũ atqꝫ ista nr̃a mortalitas nec quo initio cepta sit sciunt vel quo fine claudatur quandoquidẽ altitudinẽ dei penetrare non pñt. qz cũ ipse sit eternus et sine initio ab aliquo tñ initio exorsus ẽ tpa et hoiẽ quẽ nunq̃ añ fecerat fecit i tpe nõ tamẽ novo et repentino. sed immutabili eternoqꝫ consilio. Quis hãc valeat altitudinẽ investigabilẽ investigare et inscrutabilẽ pscrutari qua deus hoiem tpalẽ anteq̃ nemo unq̃ hominũ fuit nõ mutabili voluntate in tpe condidit. et genꝰ humanũ ex uno multiplicavit. Quandoquidẽ ps. cũ premisisset atqꝫ dixisset. Tu dñe servabis nos et custodies nos a generatione hac in eternũ. ac deinde repcussisset eos in quorũ stulta et impia doctrina nulla liberationis et btitudinis aĩe servatur eternitas continuo subiciens. In circuitu inquit impij ambulant tanq̃ ei diceretur. Quid g° tu credis sentis intelligis. an Nunquid iam existimandũ ẽ subito deo placuisse hoiẽ facere quẽ nunq̃ añ p infinitã retro eternitatẽ fecisset cui nichil novi accidere pt i quo mutabile aliquid nõ ẽ continuo rũdit ad ipm deũ loquens. Scdm altitudinẽ tuã multiplicasti filios hominũ. Sentiat inquit hoies qd̄ putat et qd̄ eis placeret opinẽt et disputet. Scdm altitudinẽ tuã q̃ nullꝰ pt nosse hoiẽ multiplicasti filios hominũ. Valde quippe altũ ẽ et semp fuisse et hoiẽ nunq̃ ante fecerat ex tpe facere voluisse nec consiliũ voluntatẽ qꝫ mutasse.

Quod fideles catholici crede deãt abiecta opiõe plonis et discipulorum suorum de rachade una villa in athenas

Quod dicat ps. In circuitu impij ic etc. sca Tu dñe serva bis nos

Quõ intelligẽdũ sit p missa bonũ adeo añ tpa etiã. xv.

Ego quidẽ sicut dñm aliquñ dñm nõ fuisse dicere nõ audeo ita hoiẽ nunq̃ añ fuisse et ex quodã tpe p̃mũ hoiẽ creatũ fuisse dubitare nõ debeo. Sꝫ cũ cogito cuiꝰ rei dñs semp fuit cũ creatura nõ fuit sp affirmare aliqd̄ ptimesco. qz et meipm intueor et scptũ ee recolo. Quis hominũ pt scire consiliũ dei a' quis pt cogitare qd̄ velit dñs. Cogitationes enĩ mortaliũ timide et incerte adinventiones nr̃e. Corruptibile enĩ corpus aggravat aĩaz. et deprimit terrena habitatio sensũ multa cogitantẽ. Ex hijs igr̃ q̃ in hac terrena hitatione multa cogito. ideo utiqꝫ multa. qz unũ qd̄ ex illis vl̃ p̃t illa qd̄ forte nõ cogito verũ ẽ i venire nõ possũ. Si dixero sp fuisse creaturã cuiꝰ dñs esset qui sp ẽ dñs nec dñs unq̃ nõ fuit. sꝫ nunc illã nunc illã p alia atqꝫ alia tpoꝝ spacia. ne aliquã creatori coeternã ee dicamꝰ q̃ fides ratio qꝫ sana condẽpnat. Cavendũ ẽ ne sit absurdũ et a luce veritatis alienũ mortalẽ quidẽ p vices tpm semp fuisse creaturã decedente aliã succedẽte. Inmortalẽ vero nõ ee cepisse nisi q̃ ad nr̃a scl̃a ventũ ẽ qñ et angeli creati sũt. si eos recta lux illa p̃mũ facta significat. a' illud potiꝰ celũ de quo dcm̃ ẽ In p̃ncipio fecit deus celũ et terrã cũ tñ nõ fuerĩt anq̃ fierent ne i mortales si sp fuisse dicant' deo coeterni ee credãt'. Si aũt dixero nõ in tpe creatos anglos sꝫ añ oĩa tpa ipos fuisse q̃z deꝰ dñs eet qui nunq̃ nisi dñs fuit. Queritur et si añ oĩa tpa fcti sũt utrũ semp potuerũt ee qui fcti sũt. Hic rũdendũ forte videtur quõ nõ semp cũ id qd̄ est oĩ tpe nõ i convenient sp ee dicat'. usqꝫ adeo aũt isti oĩ tpe fcti sunt si tñ a celo cepta sũt. et illi iã erãt ante celũ. At si tpus nõ a celo verũ et añ celũ fuit nõ quidẽ in horis et in diebꝫ et mensibꝫ et ãnis. nã et iste dimensiones tpaliũ spacioꝝ que usitate ac p̃prie dicũt' tpa manifesto quodã ortu sydeꝝ ceperũt. Unde et deus cũ hec institueret dixit. Et sint in tpa et in dies et in ãnos

Quod deus sp fuerit hõ ex deo creatus in tpe. et qd̄ nullus mortaliũ pt scire vl̃ cogitare quid velit deus

Quõ quo angeli scdm quosdã sp ee potuerũt añ tpa q tñ fcti sũt et quõ ab hijs aliqui falsa respõden est mat

ſ

ꝑ

1 fert

sed in aliquo mutabili motu cuius aliud prius aliud posterius preterit eo quod simul
esse non possit. Si ergo cum celum et angelicis motibus tale aliquid fuit, et ideo
tempus iam fuit atque angeli ex quo facti sunt temporaliter movebantur et ita sic omni tempore fue-
runt quandoquidem cum illis facta sunt tempora. Quis autem dicat non semper fuisse quod omni tempore fuerit. Sed si hoc
respondere videor michi. Quomodo ergo non coeterni creatori si semper ille semper illi et
fuerunt. Quomodo etiam creati dicendi sunt si semper fuisse intelliguntur. Ad hoc quid
respondebit. An dicendum est et eos semper fuisse quoniam omni tempore fuerunt qui cum
tempore facti sunt, aut cum quibus facta sunt tempora. et tamen creatos. Neque enim et ipsa tempora cre-
ata esse negamus quamvis omni tempore tempus fuisse nemo ambigat.
Nam si non omni tempore fuit tempus erat ergo tempus quando nullum erat tempus.
Quis hoc stultissimus dixit. possumus enim recte dicere erat tempus
quando non erat roma erat tempus quando non erat ierusalem. Erat
tempus quando non erat abraham. Erat tempore quando non erat homo. et siquid
huiusmodi. Postremo si non cum inicio temporis sed post aliquod tempus fac-
tus est mundus possumus dicere erat tempus quando non erat mundus. At vero erat tempus quando non
erat tempus tam inconveniente dicimus ac siquisquam dicat Erat homo quando
nullus erat homo. aut erat iste mundus quando non erat iste mundus. Si enim de alio
atque alio intelligatur potest dici aliquo modo. hoc est erat aliquis homo quando non erat
iste homo. Sic ergo erat aliud tempus quando non erat hoc tempus recte possumus dicere
At vero erat tempus quando nullum erat tempus quis vel insipientissimus dixit. Sicut
ergo cum dicimus creatum tempus tamen ideo semper fuisse dicitur quia omni tempore tempus fuit ita
non est consequens ut si semper fuerunt angeli ideo non sint creati ut propterea hoc fuisse
dicantur quia omni tempore fuerunt. et propterea omni tempore fuerunt quia nullo modo sine his
ipsa tempora esse potuerunt. Ubi enim nulla creatura est cuius mutabilibus mo- creati sunt nec si semper fuerunt
tibus tempora peragantur tempora omnino esse non possunt. ac per hoc et si semper fuerunt ideo
creatori coeterni sunt. Ille enim semper fuit eternitate inmuta-
bilis; isti autem facti sunt. Sed ideo semper fuisse dicuntur quia omni
tempore fuerunt sine quibus tempora nullo modo esse potuerunt. Tempus autem
quoniam mutabilitate transcurrit eternitate inmutabili non potest
esse coeternum. Ac per hoc etiam si mortalitas angelorum non transit
in tempora nec preterita est quasi iam non sit nec futura quasi nondum sit. tamen
eorum motus quibus tempora peraguntur ex futuro in preteritum tran-
seunt. Et ideo creatori in cuius motu dicendum non est vel fuisse
quod iam non sit vel futurum esse quod nondum sit coeterni esse non possunt. Qua-
propter si deus semper dominus fuit semper habuit creaturam sue dominationi servientem
Verumtamen non de ipso genitam, sed ab ipso de nichilo factam. nec ei coeternam. erat
quippe ante illam quamvis nullo tempore sine illa non eam spacio transcurrente
sed manente perpetuitate precedens. Sed hoc si respondeo eis qui requirunt quomodo
semper creator semper dominus fuit. si creatura serviens non semper fuit. aut quomodo cre-
ata est et non potius creatori coeterna est si semper fuit vereor
ne facilius iudicer affirmare quod nescio quam docere quod scio.
Redeo igitur ad id quod creator noster scire nos voluit. Illa
vero que vel sapientioribus in hac vita scire permisit vel omnino per-
fectis in alia vita scienda servavit ultra vires meas
esse confiteor. Sed ideo putavi sine affirmacione tractanda
ut qui hoc legunt videant a quibus questionum periculis debeant
temperare. nec per omnia se ydoneos arbitrentur potiusque intelli-
gant obtemperandum esse apostoli salubri precepto ubi ait Dico autem
per graciam dei que data est michi omnibus qui sunt in vobis non plus
sapere quam oportet sapere sed sapere ad sobrietatem. sicut unicuique deus par-
titus est mensuram fidei. Si enim pro viribus suis alitur infans fiet crescendo plus
capiat. Si autem vires sue capacitatis extendat deficiat antequam crescat

Quomodo intelligendum sit tempora esse creata cum tamen tempus semper fuit

Quomodo de angelis quo quidam intelligunt eos semper fuisse cum tamen facta sunt quod si esset ut dicunt essent coeterni

Excusacio beati augustini temperata qui dicit secundum apostolum. Non plus sapere quam oportet sapere. et tamen non dubitandum michi omnem creaturam creatori esse coeternam

Quod sedam preterierint annos Contra eos qui dicunt ea que infinita sunt nec dei
que genus institueret humanum me fa- posse sciencia comprehendi. xvi.
teor ignorare. non tamen dubito nichil omnino creature creatori esse

in circuitu impii ambulant

coeternu. Dicit ec aplus tpa etiam n' ficta · sed q magis e mirandu pterita. Sic eni ait In spe vite etne qua pmisit no mendax deus ante tpa etna (vita et) manifestavit aut tpibus suis verbu suu Ecce dixit retro q fuerunt tpa etna q tn no fuerunt deo coetna. Siquide ille an tpa etna non solu erat verum etia pmisit vita etna qua promisit manifesta vit tpibus suis · i · congruis quid aliud quam verbu suu · h est eni vita etna. Quo aut pmisit cu hoibus utique pmisit qui nondu erant an tpa etna · q i eius etnitate atq i ipso verbo eidem coetno iam pdestinatoe fixum erat qd suo tpe futuru erat. Contra eos qui dicunt ea que infinita sunt nec dei posse scia coprehendi · xviii.

Contra philosophos arcta nos tenere nolentes ex quibus videntur deo necessitate imponere · sui sensus circuitu tpm et aliorum qui fieri nolunt

Illud quoque no dubito ante q homo pmus creatus esset nunq quemqua fuisse hoiem nec eundem ipm nescio quibus circuitibus nescio quocies revolutu nec aliu aliquem na silem neque ab hac fide me philosophorum argumenta deterrent. Quorum acutissimum illud putatur · q dicunt nulla infinita posse coprehendi · at phoc deus · inquiunt · rerum quas facit omnium finitarum omnes finitas aput se rones ht bonitas aut eius nunq vacua fuisse credenda est ne sit tpalis eius operatio cuius retro fuit etna cessatio qi penituerit eu prioris sine initio vacatoe ac pterea sit operis aggressus initium. Et io necesse e inquiunt eadem sp repeti eadeque sp repetenda transire ul manente mundo mutabiliter qui licet nunq no fuit et sine initio tpis tn factus est · ul eius quoque ortu et occasu sp illis circuitibus repetito semp q repetendo · ne videlicet si aliquu pmu dei opera cepta dicunt potentiam suam sine initio vacationem tamq ignaviam et desidiosam · et ideo sibi displicentem dampnasse quodammodo atque ob hoc mutasse credatur. Si aut ante semp quide tpalia · sed alia atque alia pluribus operatus ac sic aliquando etiam ad hominem faciendum quem nunq ante fecerat pvenisse no scientia quia putant non posse quaeque infinita coprehendi · sed qi ad horam sicut veniebat in mente fortuita quadam inconstantia videatur fecisse q fecit porro si illi circuitus admittitur inquiunt quibus ul manente mundo et ipsis quoque revolubiles ortus suos et occasus eisde circuitibus inserente eadem tpalia repetunt nec ignavum ocium nec desidie pserti tum longe sine initio diuturnitatis deo tribuitur · nec improvida temeritas operum suorum. Quia si no eade repetantur no pnt infinita diversitate variata ulla eius scientia ul pscientia coprehendi. Has argumentatoes quibus impii nitunt simplicem pietatem ut cum illis in circuitu ambulantibus de via recta conatur auferre si ro refutare no posset fides irridere deberet · huc accedit q adiutorio dni nri hos volubiles circulos quos opinio confingit ro manifesta confringit. Hinc enim maxime isti errant ut in circuitu falso ambulare qua vero et recto itinere malunt · q mente divinam omnio immutabilem cuiuslibet infiniti capacem et innumera omnia sine cogitatoe alternatione numerante de sua humana mutabili angustaque metiunt · et fit illis ut ait aplus comparantes enim semetipsos non intelligunt · Nam quia illis quidquid novum faciendum venit in mente novo consilio faciunt mutabiles quippe mentes gerunt profecto non deum quem cogitare non pnt · sed semetipsos pillo cogitantes non illum sed seipsos nec illi sed sibi comparant Nobis aut fas no est credere aliter deum affici cu vacat aliter cu operatur · qz nec afficiendus est tamq in eius fiat natura aliquid qd an no fuit · Patitur quippe qui afficitur et mutabile est omne qd aliquid patitur Non itaque in eius vacatoe cogitetur ignavia desidia inercia sicut nec in eius ope labor conatus industria novit quiescens agere et agens quiescere pt ad opus novum no novum sed sempiternu adhibere consiliu · nec penitendo q prius cessaverat cepit facere qd no fecerat · Sed et si prius cessavit posterius operatus est qd nescio quemadmodum ab hoie possit intelligi hoc pculdubio

Quod fidelibus no e fas credere deum aliter affici cu vacat et aliter cu operatur cu patiatur qui afficitur

(margin:) alia sua · mentem · posset · semetipsos

qd dr pus et postius in rebus prius no existentibus ^et posterius^ fuit In illo aut no al
tera pcedente altera subsequens mutauit aut abstulit voluntate sz vna
eademqz sempiterna et i mutabili voluntate res quas codidit et ut prius
no eent egit quadiu no fuerunt et ut posterius eent qn ee ceperunt
Hinc eis qui talia vide possunt mirabilit fortassis ondens quia non
eis indigueit sz eas gratuita bonitate condidit cu sine illis extra tanta
te inicio carente i no minore btitudine pmansit De seculis seclorum xviij

Illud aliud qd dicunt nec dei scia que infinita sunt posse cophendi
restat eis ut dice audeant atz huic se voragini pfunde
impietatis i mergant q oms nuos deus no nouit
eos quippe infinitos esse ctissimum e qui in quocunqz nuo
fine faciendum putaueris idem ipe no dico vno addito
augeri Sz qualibet sit magnus et qualibet ingentem
multitudine cotines i ipa rone atqz scia nuoz no solu
duplicari vez et multiplicari pt Ita vo sinis quisqz nus
ppetatibus terminatur ut nullus eoz par ee cuicuqz altri
possit g° et dispares int se atqz diuisi sut et singuli finiti
qz finiti sut Ita ne nuos ^totalit^ pp infinitate nescit deus et
ome et usqz ad quada suma nuoz scia dei puenit ceteros ignorat
Quis hoc ec dementissimus dixit Nec audebunt isti cotinere nuos et eos
dice ad dei sciam no ptine apud quos plato deu magna aucte come
dat mundu fabricante nus et apud nos dni deu legit Omia i men
sura et nuo et ponde disposuisti De quo dicit et ppheta Qui pfert i
nuo sclm et saluator in ewa° Capilli inquit capitis vri oms nuati st
Absit itaqz ut dubitemus q ei sit notus ois nus Non e tn i cophesibilis
cuius sapie no e nus Et tamen intelligecie sic mps° caruit no est nus
Quia pp si quicqd scia cophendit scientis cophesioe finit profecto et
ois infinitas quodamo ineffabili mo q scie ipius incoprehensibilis
no e deo finita e Quare si infinitas nuoz scia dei
qua cophenditur ee no pt infinita Quid tande nos su
mus homunculi qui eius scie limites fige psumimus di
centes q nisi eisdem circuitibus tpm eadem tpa repe
tantur no pt deus q facit ul psciē ut faciat vel scie
cu fecit Cui sapia simplr multiplex et vniformit multi
formis tam incophensibili cophensione oia i cophen
sibilia cophendit ut queqz noua et dissimilia cosequē
cia pcedentibus si sp face vellet inordinata et improuisa hre no possit
Nec ea pmdet ex pximo tpe sed etna pscia cotineret De impietate eoz
qui asserunt aias sume vereqz mltitudine pticipes iterz atz iterz p circuitus

Ez sut tales qui
dicut q ipsa scia dei
q infinita sut con
phendi no posse i
q oms hs i finiti
sut nuos no no
uit cu tn ipe
omia possit
et nouit

Ez plato eoz
phus comedat
dnm mundu fabri
cante nus et
q ppha dicit
Qui pfert
nuo se
culu

Quod utru ita faciat tpm ad easdem miserias laboresqz redituras
et cotinuata sibi conexione coplentur sela seloz xix° ^q appellant^
alia tn atqz alia ordinata dissilitudine pcurrencia scie dum
taxat q ex miseria liberantur i sua bta i mortalitate sine fine maneti
bus an ita dicant sela seloz ut intelligat sela in sapia dei i cocussa
stabilitate manencia istoz que cu tpe trasent tamq effitiencia seloz
diffinire no audeo Fortassis em posset dici sclm que sut sela ut nich
aliud phibeat sclm scli q sela seloz sic nich aliud dr
celu celi q celi celoz Nam celu deus vocauit firma
metu sup q sut aque et tn ps st laudat nome dni
Quid g° istoz duoz sit an pter hec duo aliquid aliud d
sclis seloz possit intelligi pfundissima qo e neqz hoc qd nc
agimus impedit si in discussa interi differatur sine aliquid
in ea diffinire valeamus siue nos faciat cauciores dilige
cior ipa tractatio nec ^tanta^ in tenta obscuritate rez affirmare teme aliqd
audeamus Nunc em con opione disputamus qua illi circuitus asserunt

Vtru idē sit
qd dicat sclm
scli et sela se
culoz et ce
luz celi et
celi ce
loz

^et aque que sup celos sunt^

quib9 sp eadem p intalla tpm nēce ēe repeti existimātur Quelibet
aūt illaꝝ de scīis scōꝝ vā sit ad hᵒ ctintue nich ptinet qm qm sine
scīaꝝ scōꝝ sint nō eadē repetita ꝫ alteꝝ ex alteo ꝯnexione ordinatis
sima p certēcia libatoꝝ btitudīne sine ullo recursu miseiaꝝ ctissima
pmanente sine scīa scōꝝ etna sint tpaliū tamq̄ ꝯnancia subditoꝝ
circuitus illi eadē renoluētes loci nō hēnt quos maxīe refellit et
na vita seculoꝝ sanctoꝝ De condicione vnius p̄mi hoīs atqꝫ i eo

geñis hūani · xx ·

tot Quoꝝ enīꝫ aures pioꝝ ferant p9 emissam
tantisqꝫ calamitatib9 vitā · si tū vita ista dicen
da est q̄ potius mors ē ita grauis · ut mors q̄ ab hac liberat
mortis huiꝰ amore timeatur post tam magna mala tamq̄
multa · et horrenda tn̄ aliqñ p veraꝫ religionē atqꝫ sapiam expiata
atqꝫ finita ita puenire ad cōspectū dei atqꝫ ita fieri btm̄ ꝯtempla
tione incorpee lucis p pticipacōeꝫ i mutabilis i mortalitatis eius an9
adipiscende amore flagram9 ut eā qūqꝫ nēce sit deseri · et eos qui
de erūt ab illa etnitate veitate felicitate deletos thartharee mor
talitati turpi stulticie et miseriis execrabilib9 implicari
ū deus amittat odio vitas hētur ubi p i mundas nequi
cias btitudo q̄ratur et hoc itidē atqꝫ itidem sine ullo
fine poꝝ et postioꝝ ctis intuallis et dimensionib9 scōꝝ
fiūi et futuꝝ · et hoc ꝓptea ut possint deo ctuitib9 diffini
tis euntib9 sp et redeuntib9 p uras falsas btitudies et i
veras miserias altnati quidē · ꝫ renolucōē incessabili sem
p'na nota ēe opa sua qm neqꝫ afficiēdo quiescē neqꝫ sci
endo pt ea que infinita sūt indagarē Quis hoc audiat
quis credat quis ferat Que si vā ēent nō solū tacent prudencius veꝝ
ēe ut quō valeā dicā q nolo sacius nescaretur Nam si hec illic in
meoria nō hēm9 et iō bti erim9 cur h̄ per eoꝝ sciam grauat amplius mia
miseria Si aūt ibi necessario sciturī sim9 hic saltē nesciam9 ut h̄ veloci
or sit expectatio quā illic adeptio sūmi boni qm̄ hic etna vita cōsequēda
expectatur Ibi aūt btā ꝫ nō etna quā amittenda cognoscit Si autē
neminē dicit posse ad aliaꝫ btitudinē puenire ñ hos circuitus ubi
btitudo et miseria vicissim altnat in hmi9 vite erudicaōe cognouit Quō gᵒ
fatent quāto plus quisqꝫ amauit deū tāto eū facili9 ad
btitudinē p ventuꝝ · qꝫ ea docent quib9 amor ipē torpes
cat Nam quis nō remissius et tepidius amat eū quē
se cogitat nāio deserturꝫ et cōn eius veitatē sapiamqꝫ
sensuꝫ Et hoc cū ad eius plenā ꝓsua capacitate noticiaꝫ
6 net btitudis pfectōē puenit · qm̄ hoīeꝫ amicuꝫ qsqꝫ possit ama
re fideliter cui se futuꝝ nouit inimicū Sꝫ absit ut veꝫ
sint que nobis mināntur vam miseriaꝫ nūq̄ finiendaꝫ sed int posicoib9
false btitudinis sepe ac sine fine rūpendaꝫ Quid enī illa btitudine
falsius atqꝫ fallacius ubi nos futuros miseros aut in tanta veitatis luce
nesciam9 aut insūma felicitatis arce timeam9 Si enī ventura cala
mitatē ignoraturi sim9 pcior ē hec nra miseria ubi venturā btitu
dinē nouim9 Si aūt nos illic clades imminens nō latebit beacius
tpa transigit aīa misera · Quib9 transactis ad btitudinē subleuat qua
btā quib9 transactis i miseriaꝫ renoluat · atqꝫ ita spes nre infelicitatis
est felix et felicitate infelix Vnde fit ut qꝫ h̄ mala p̄ncia patim̄ ibi me
tuim9 i minēcia ver9 sp miseri quā bti alīq ēe possim9
Sꝫ qm̄ hec flā sūt clamāte pietate cōuincente veritate
ab illo enī nobis vāciat ꝓmittit vā felicitas cui9 et sp
retinēda et nulla infelicitate rūpenda ctā securitas vni
veraꝫ sequētes q nobis ē xᵒ eo duce ac saluatore a vano
inepto impioꝝ ctuitu iter fidei mētēqꝫ auctam9 Si enī

Qꝫ p vam religioneꝫ atqꝫ sapiam puenit adcōspectū dei et nō p circuitus tpm ut q̄dam voluit

Contra eos q dicunt neminē posse puenire ad illaꝫ btitudinē nisi p hos circuitus

Qꝫ xᵒ ē nob' via securitatis et felicitatis et nō circuitus tpm ut q̄dam phī voluit cōn quoꝝ opiōnē est porphirius

deceptis circuitibus et sine cessacione alternantibus itionibus et redicionibus animarum porphi-
rius platonicus suorum opinionem sectari noluit sive ipsius rei vanitate permo-
tus sive iam tempora christiana reveritus. et quod in libro x commemoravi dicere maluit
animam propter cognoscenda mala traditam mundo ut ab eis liberata atque pur-
gata cum ad patrem redierit nichil ulterius tale patiatur quanto magis
nos istam inimicam fidei christiane falsitatem detestari ac vitare debemus
His autem circuitibus evacuatis atque frustratis nulla necessitas nos compellit
non putare non habere inicium temporis ex quo esse cepit genus humanum quia per nes-
cio quos circuitus nichil sit in rebus novum quod non et antea certis intervallis
temporum fuerit et postea sit futurum Si enim liberatur anima non
reditura ad miserias sicut numquam antea liberata est fit illi
aliquid quod antea numquam fuit et hoc quidem valde magnum
id est que numquam desinat eterna felicitas Si autem in natura inmor-
tali fit tanta futura novitas nullo repetito nullo
repetenda circuitu cur in rebus mortalibus fieri non posse
contenditur Si dicunt non fieri in anima beatitudinis novita-
tem quoniam ad eam revertitur in qua semper fuit ipsa certe liberatio no-
va fit cum de miseria liberatur in qua numquam fuit et ipsa mi-
serie novitas in ea facta est que numquam fuit Hec autem novitas si non rerum
que divina providencia gubernantur ordine venit sed casu potius evenit
ubi sunt illi determinati dimensique circuitus in quibus nulla nova fiunt sed
repetuntur eadem que fuerunt Si autem et hec novitas ab ordinacione
divine providencie non excluditur sive data sit anima sive lapsa sit possunt
fieri nova que neque antea facta sunt nec tamen a rerum ordine aliena sunt
Et si potuit anima facere per inprudenciam sibi novam miseriam que non esset in provisa divine
providencie ut hanc quoque in rerum ordine includeret et ab hac eam non
inprovide liberaret Qua tandem temeritate humane vanitatis audemus
negare divinitatem facere posse res non sibi sed mundo
novas quas neque antea fecit nec umquam habuit inprovisas
Si autem dicunt liberatas quidem animas ad miserias non
reversuras sed cum hoc fit in rebus nichil novum fieri quoniam semper alie
atque alie liberate sunt et liberantur et liberabuntur Hoc certe con-
cedunt si ita est novas animas fieri quibus sit nova miseria et
nova liberacio Nam si antiquas eas esse dicunt et retro-
rsum sempiternas ex quibus cottidie novi fiant homines de quorum
corporibus si sapienter vixerint ita liberentur ut numquam ad
miserias revolvantur consequenter dicunt infinitas quas
libet namque finitus numerus fuit si animarum infinitis vero seculis sufficere retro non
valeret nec ex illo semper essent homines quorum essent anime ab ista semper morta-
litate liberande numquam ad eam deinceps rediture Nullo modo explicabunt
quomodo in rebus quas ut deo note esse possent finitas volunt ut infinitus
sit numerus animarum Qua propter quoniam circuitus illi iam explosi sunt quibus ad eas-
dem miserias necessario putabatur anima reditura Quid restat convenientius
pietati quam credere non esse impossibile deo et ea que numquam
fecit nova facere et ineffabili presciencia voluntatem inmuta-
bilem non habere Porro autem utrum animarum liberatarum vel libera-
tarum nec ulterius ad miseriam rediturarum numerus possit semper augeri
ipsi viderint qui de rerum infinitate cohibenda tam subtiliter
disputant Nos vero raciocinacionem nostram ex utroque latere terminamus Si enim potest quod
causa est ut neget creari potuisse quod numquam antea creatum esset liberatarum
numerus quod numquam antea fuit non factus est semel sed fieri numquam desinit Si autem
oportet ut certus sit liberatarum aliquis numerus animarum que ad miseriam numquam redeant
neque iste numerus ulterius augeatur etiam ipse sine dubio quicumque erit ante utique
numquam fuit Qui profecto crescere et ad sue quantitatis terminos pervenire sine
aliquo non posset inicio Quod inicium eo modo antea numquam fuit Hoc ergo

Ad hunc angustum confutat opiniones disputancium de circuitibus temporum et innovacionibus temporum vel miseriis anime et vanitatibus

Qua temeritate humane vanitatis audemus negare divinitatem facere posse res non sibi sed mundo novas quas neque antea fecit nec umquam habuit provisas

Quod credendum est non esse impossibile deo ea que numquam fecerit facere

miseriam

homines de quorum corporibus

Si liberatarum animarum

ut eet creatus ē hō ante quē nullus fuit
Qz presciuit hoiez quez primuz deus cōdidit peccaturū multiqz p̄uiderit quātū pio ꝝ ex plurimis exeius genere ī angelicū ꝯsorciū sua eet grā trāsferendus · xxi

Hac igr̄ qōne difficilima ꝓpr̄ eternita tem noua creantis sine nouita te aliqua voluntatis quātū potuimus explicata non ē arduū vidē multuz fuisse melius qd̄ factū est ut ex homine quez primū cōdidit multiplicaret genus humanū · quā si id inchoasset a pluribus Nam cū animātes alias solitarias et quodāmō solivagas .i. que solitudine magis appetant sicut aquile miluij leones lupi et quecūqz ita sūt alias cōgreges cōstituit que cōgregate atqz in gregibus malunt viuē ut sūt columbi sturni cerui dammule · et cetera huiusmōi · utraqz tamē genera nō ex singulis ꝓpagauit sed plura sil' iussit existē hoiez vō cuius naturā quodāmō mediā inter angelos bestiasqz cōdidit · ut si creatori suo tamq̄ vō dn̄o subditus p̄ceptū eius pia obediā custodiret in cōsorciū transiret angelorum sine morte media btāz ī mortalitatē absqz ullo tīo ꝯsecutus Si aūt dn̄m deū suū libera voluntate superbe atqz inobedienter usus offenderet morti addictus bestialitē viuēt libidinis seruus eternoqz post mortē supplicio destinatus vnū ac singulum creauit · nō utiqz solū sine humana societate deserendū · sz ut eomō vehemencius ei ꝯmendaretur ipius societatis vnitas vinculuqz cōcordie · si nō tm̄ inter se nature silitudie verum eciā cognacōis affectu hoīes necterent · qū ne ipam quidē feiaz copulanda vō sic ipm̄ creare illi placuit · sed ex ipo ut omino ex hoie vno diffūdēt genus humanū

Qz hō creatus fuit añ quē nullus et inter anglos et bestias medius sit

De natura aīe humane create ad ymaginē dei · xxii ·

Nec ignorabat deus hoīem peccaturū et morti iā obnoxiuz mortituros ꝓpagaturū eosqz ꝓgressuros peccandi in imanitate mortales ut tuciꝰ atqz pacacius inter rōnales voluntates exptes bestie sui gnīs viuent quarū ex aquis et terris pullulauit exordiū quā hoīes quoꝝ genus ex uno est ad ꝯmendādaz ꝯcordiaz ꝓpagatū Neqz enī unq̄ inter se leones · aut inter se dracones qualia hoīes bella gessūt sed p̄uidebat eciā grā sua ꝓplm̄ pioꝝ in adopcionē vocandū remissisqz pctīs iustificatū in spū scō sācs angelis in eterna pace sociādū nouissima inimica morte destructa cū ꝓplo

Qz deus nō ignorabat peccaturz et morti iā obnoxiū q tū anglis ineterna pace sociandus eēt

nouissima inimica morte destructa cū ꝓplo eēt huius rei ꝯsideracio ꝓfutura q̄ ex vno hoīe deus cōmēdādū hoībus q̄ ei grata sit eciā in pluribus unitas generis instituisset humani

A nullus nl' minime creature possint dici angeli creatores · xxiii ·

Fecit ergo deus hoīez ad ymaginē suā talē quippe illā aīaz creauit q̄ p rōnez et intelligēciaz oībus eēt p̄stancior aīalibus terrestribus et natatilibus et volatilibus q̄ mentē huiusmōi nō hrent · et cū viꝝ terreni formasset ex puluere eiqz aīaz qualez dixi siue quā fecerat sufflando indidisset siue pocius sufflando fecisset eūqz flatuz que sufflando fecit · nāq̄ quid ē aliud sufflare q̄ flatū facē aīam hominis eē voluisset Eciā cōiugez illi adiutoriuz generandi ex eius latē osse tracto fecit ut deꝰ Neqz enī carnea ꝯsuetudine cogitāda sūt ut vidē solemus opifices ex materia quacūqz terrena corporalibus membris qd̄ artis industria potuerint fabricātes Manus dei potēcia ē q̄ eē inuisibilia inuisibilit' opat' Sz hec fabulosa pocius q̄ vā eē arbitrantur qui virtutē ac sapiām dei qua nouit et pt̄ eē sine seminibus ipa cēta facē semina ex hys usitatis · et cottidianis metiūt' opibus ea vō q̄ primitus instituta sūt quī nō nouerūt infidelit' cogitant q̄ nō h̄ que cogitant de humanis cōceptibus atqz partubus

Qz deus hoiez fecit ad ymaginē suā et silitudinē et ꝯiugē ex latē ī adiutoriū sile sibi quibus aīaz īflauit

si expertus narraretur incredibiliora viderentur. Quamvis et ea ipsa plerique magis nature corporalibus causis quam operibus divine mentis assignent. Sed cum his nullum nobis est in hoc libro negocium qui divinam mentem facere vel curare ista non credunt. Illi autem qui Platoni suo credunt non ab illo summo deo qui fabricatus est mundum sed ab aliis minoribus quos quidem ipse creavit permissu sive iussu eius animalia facta esse cuncta mortalia in quibus homo precipuum diisque ipsis cognatum teneret locum si superstitione careant qua querant unde iuste videantur sacra et sacrificia facere quasi conditoribus suis facile carebunt etiam huius opinionis errore. Neque enim fas est ullius nature quamlibet minime mortalisque creatorem nisi deum credere et dicere et antequam possit intelligi. Angeli quidem quos illi deos de angelis libentius appellant et si adhibent vel iussi vel permissi operacionem suam rebus que gignuntur in mundo tam non eos dicimus creatores animalium quam nec agricolas frugum atque arborum.

Quid dicat plato de summo deo qui fabricatus est mundum et de aliis diis minoribus quos ipse creavit

Omnem naturam et omnem speciem universe creature non nisi opere dei formari. xxiiij

Cum enim alia sit species que adhibetur sicut homines figuli et fabri atque id genus opifices qui etiam pingunt formas similes corporibus animalium, alia vero que intrinsecus efficientes causas habet de secreto et occulto nature viventis atque intelligentis arbitrio que non solum naturales corporum species verum etiam ipsas animantium animas dum non fit facit: supradicta illa species artificibus quibusque tribuatur. Hec autem altera non nisi uni artifici creatori et conditori deo qui mundum ipsum et angelos sine ullo mundo et sine ullis angelis fecit. Qua enim divina vi et ut ita dicam effectiva que fieri nescit sed facere accepit speciem cum mundus fieret rotunditas celi et rotunditas solis, eadem vi divina et effectiva que fieri nescit sed facere accepit speciem rotunditas oculi et rotunditas pomi et cetere figure naturales quas videmus in rebus quibusque nascentibus non extrinsecus adhiberi sed intima creatoris potencia que dixit celum et terram ego impleo et cuius sapientia est que attingit a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suaviter. Proinde facti primitus angeli cuiusmodi ministerium prebeant creatori cetera facienti nescio nec tribuere illis audeo quod forte non possunt nec debeo derogare quod possunt. Creacionem tamen condicionemque omnium naturalium qua fiunt omnino nature etiam quamquam facientibus illi deo tribuo cui se etiam ipsi debere quod sunt cum graciarum actione noverunt. Non solum igitur agricolas non dicimus fructuum quorumque creatores cum legamus neque qui plantat est aliquid neque qui rigat sed qui incrementum dat deus sed ne ipsam quidem terram quamvis mater omnium videatur que seminibus erumpencia promovet et fixa radicibus continet cum itidem legamus deus illi dat corpus quomodo voluit et unicuique seminum proprium corpus. Ita nec feminam sui puerperii creatricem appellare debemus sed potius illum qui cuidam famulo suo dixit priusquam te formarem in utero novi te. Et quamvis anima sic vel sic affecta pregnantis valeat aliquibus velut induere qualitatibus fetum sicut de virgis variatis fecit iacob ut pecora colore varia gignerentur naturam tamen illam que gignitur tam ipsa non fecit. Quelibet igitur corporales vel seminales cause gignendis rebus adhibeantur sive operacionibus angelorum aut hominum aut quorumque animalium sive marium feminarumque mixtionibus quelibet etiam desideria motusque anime matris valeant aliquid liniamentorum aut colorum aspergere teneris mollibusque conceptibus, ipsas omnino naturas que sic vel sic in suo genere afficiantur non facit nisi summus deus cuius occulta sapientia cuncta penetrans incontaminabili presencia facit esse quidquid aliquo modo est et in quantumcumque est quia nisi faciente illo non tale vel tale esset sed prorsus esse non posset. Quapropter si illi speciei quam forinsecus corporalibus opifices rebus imponunt urbem romam et urbem alexandriam non fabros et architectos sed reges quorum voluntate consilio imperio

De summo deo creando qui angelos creavit species corporum naturales animantium animas mundi rotunditatem pomi oculi et aliorum

Et non ille est deus qui plantat vel qui rigat sed qui incrementum dat unde nec feminam sui puerperii creatricem appellare debemus sed illi qui dixit priusquam te formarem.

extrinsecus cuicumque materie corporali sicut operantur homines figuli

fabricate sunt ista romulum illa alexandrum huisse dicam(us)
conditores quanto pocius non nisi deum dicimus conditorem dicere naturarum
qui neque ex ea materia facit aliquid quod ipse non fecerit nec operarios
habet nisi quos ipse creavit et si potenciam suam ut ita dicam
fabricatoriam rebus subtrahat ita non erunt sicut antequam
fierent non fuerunt Sed ante dico eternitate non tempore Quis enim
alius creator est temporum nisi qui fecit ea quorum motibus currunt
tempora De platonicorum opinione qua putaverunt angelos
quidem a deo conditos sed ipsos esse humanorum corporum conditores · xxvi
Ita sane plato minores et a summo deo factos deos esse conditores esse voluit animalium ceterorum ut inmortalem partem ab ipso sumerent
ipsi vero mortalem attexerent · proinde animarum nostrarum creatores noluit esse
sed corporum Unde porphirius propter anime purgacionem dicit corpus omne
fugiendum simulque cum suo platone alijsque platonicis sentit eos qui inmoderate atque inhoneste vixerint propter luendas penas ad corpora redire
mortalia plato quidem eciam bestiarum porphirius tantummodo hominum Sequitur
ut dicant deos istos quos a nobis volunt quasi parentes
et conditores nostros coli nichil aliud esse quam fabros compedum carcerum ve nostrorum nec institutores sed inclusores
alligatoresque nostros ergastulis erumpnosis et gravissimis
vinculis. Aut ergo desinant platonici penas animarum ex istis corporibus comminari aut eos nobis deos colendos non
predicent quorum in nobis operacionem ut quantum possimus fugiamus corpora
et evadamus hortantur cum tamen sit utrumque falsissimum Nam neque ita luunt
penas anime cum in istam vitam denuo devolvuntur · et omnium viventium sive in
celo sive in terra nullus est conditor nisi a quo facta sunt celum et terra Nam si
nulla causa est vivendi in hoc corpore nisi propter pendenda supplicia quomodo dicit
idem plato aliter mundum fieri non potuisse pulcherrimum atque optimum nisi animalium id est
inmortalium et mortalium generibus impleretur Si autem nostra institucio qua
vel mortales conditi sumus divinum munus est quomodo pena est ad ista corpora id est
ad divina beneficia Et si deus quod assidue commemorat plato sicut universi
mundi ita animalium species eterna intelligencia continebat quomodo
ipse cuncta condebat An aliquorum esse artifex nollet quorum
efficiendorum artem in effabilis eius et ineffabiliter laudabilis
mens haberet · Merito igitur vera religio quem mundi universi animalium
quoque universorum hoc est et animarum et corporum conditorem cognoscit
et predicat In quibus terrenis precipuus ab illo ad eius ymaginem homo propter eam causam quam dixi et si qua forte alia maior fuit unus
sed non relictus est solus Nichil enim est quam hoc genus tam discordiosum
vicio tam sociale natura neque commodius contra vicium discordie vel cum caveretur
existeret vel sanandum cum extitisset natura loqueretur humana quam
recordacionem illius parentis quem propterea deus creare voluit id est
unum de quo multitudo propagaretur in hac commonicione eciam
multis concors unitas servaretur Quod vero illi femina ex eius latere facta est eciam satis hinc significatum est quam cara mariti et
uxoris debeat esse coniunctio Hec opera dei propterea sunt utique inusitataque
prima Qui autem ista non credunt nulla facta prodigia debent credere Neque enim et ipsa si usitato nature curriculo gignerentur prodigia dicerentur Quid autem sub tanta gubernacione divine providencie quamvis
eius causa lateat frustra gignitur Ait quidam psalmus sacer Venite videte
opera domini Que posuit prodigia super terram Cur ergo ex latere viri femina facta
sit et hoc primum quoddammodo prodigium quid prefiguraverit dicetur alio loco quantum
me deus adiuverit In primo homine exortum fuisse omnem plenitudinem generis humani in qua previderet deus que pars honoranda
esset premio que dampnanda supplicio · Capitulum · xxvii · ic

Quod summus deus universo colore(?) peracta fecit virginis iacob ostensis et de conditoribus Romulo Rome et alexandro alexandrie ut de plato tunt

Quod deus creator est tempore et quid senserit plato et porphirius de creatore fugiam corpus

Quod nullus est conditor nisi deus a quo facti sunt celi et terra de opione platonis

Quod homo unus factus est unus et non relictus solus de quo uno voluit multitudinem propagari

firmare

Hunc qui liber iste claudendus e in hoc pmo hoie qui pmitus fcs
est nõdu quidem sedm euidenciã iam tñ sedm dei psciãz exortas
fuisse in genere huano existimem⁹ societates tanqz ciuitates duas ex
illo eni futuri erant hoies aiales angelis malis in suppli- | De p digio q fcu
cio alij boni in pmo sociandi qmis occulto dei iudi- | ex lite vni fra e
cio sed tñ iusto Cuz eni sciptu sit Vniuse vie dni mia | de duabus ciuitati
et vitas nec i iusta eius gra nec crudelis pt ee iusticia | bus et quid sit vni
use vie dni te

Delapsu pmoz homi Explicit liber xij
per quã e cotracta mortalitas Tytuli libri xiij
i De ea morte que aie semp ut tũqz victure accide pt et ea
cui corpus obnoxiũ est ii Utrũ mors que p pcm pmoz hoim in
oms hoies ptransijt ee sctis pena pcti sit iij Cur ab his qui p gram re
gnacõis sũt absoluti apccõ nõ auffitur mors .i. pena pcti iiij Qz sic
iniqui male vtũtur lege q bona e ita iusti bn vtũtur morte q mala
e v De qualis mortis malo quo aĩ et corpis societas sepat vi De
morte quã nõ regenerati per xpi ɔfessionez suscepint vij Qz i sctis
pme mortis p veritate suscepcõ secũde sit mortis absolucio viij Temp⁹
mortis quo vite sensus aufertur i moientibus an i mortuis ee dicedũ
est ix De vita mortaliũ que mors pocius quã vita dicẽda e x An
quisqz simul et viuens ee possit et mortu⁹ xi Quã morte pmis hoibus
deus si mandatũ eius trãsgredient fuerit cõmiatus xij Pre
uaricatus pmoz quã pmaz sensit penã xiij Qualis hõ fcus sit adeo
et in quã sorte deciderit sue voluntatis arbitrio xiiij Qz adam peccans
pus ipe relinqueat deũ ~~quã relinqueret deu~~ quã relinqueret adeo et pmam
fuisse morte adeo recessisse xv De phis qui aie sepatõnez accipe nõ putant
ee penalẽ tñ plato inducat sũmũ deũ in orbis pmittentẽ q nunqz sint cor
pibus exuendi xvi Cõn eos qui asserunt trena corpa incorruptibilia fieri
etiã nõ posse xvij De trenis corpibus que phi firmant in celestibus esse
nõ posse qz qd trenũ e nali pondere vocet ad trãz xviij Cõn eoz dog
mata qui pmos hoies si nõ peccassent i mortales futuros fuisse non
credunt xix Qz caro scoz q nunc requiescat in spe i meliore reparanda
sit qualitatez q fuit pmoz homĩ ante pcm xx De padiso in quo
pmi hoies fuerãt qd recte possit significacõe eius spũale aliquid
intelligi salua veritate narracõis hystorie de corpali loco xxi De cor
pibus scoz post resurrectõm q sic spũalia erũt ut nõ in spũ carp
vtatur xxij Quid intelligendũ sit de corpe aiali et de corpe spũali
ut qui moriũtur in adam qui võ viuificãt in xpo xxiij Qualiter
accipienda sit vl illa insufflacio in qua pmus hõ fcus e i aiam
viuentem vl illa quã dñs fecit dicens accipite spũm sanctuz xxiiij
Incipit liber xiij delapsu pmoz homi per quẽ e contracta morta
litas .i.

Expeditis de mũi scti exortu et de inicio
generis huani difficillimis qonibus nunc
iam delapsu pmi hois ymo pmoz homi et de origine
ac ppagine mortis humane disputacõez a nobis institutaz
ordo rez deposcit Non eni eo mõ quo angelos condi
derat deus hoies ut ee si peccassent mori nõ possent. | õio
sed ita ut pfctõe obediẽ nũne sine interuentu mortis
angelica in mortalitas et btã eternitas sequetur i obe
dientes aũt mors amplecteret dãpnacõe iustissima q
etiaz i libro supiore iam diximus De ea morte q aie semp utiqz vic
ture accide pt et ea cui corpus obno

Sed de ipo genere mortis vi
deo indiri paulo diligencius disserendũ quamuis enĩ xiiij e .i.
aĩa huana vaciter i mortalis phibeat hz tñ quãdã eciã ipa morte
suã Nam iõ dr i mortalis qz mõ quodã quãtulocũqz nõ desinit viuẽ
atqz sentire Corpus aũt iõ mortale qm deseri oĩ vita pt nec pse ipm

aliquatenus vivit. Mors igitur anime fit cum eam deserit deus sic corporis
cum id deserit anima. ergo utriusque rei .i. totius hominis mors est cum anima a deo de-
serta deserit corpus. Ita enim nec ex deo vivit ipsa nec cor-
pus ex ipsa. Huius et totius hominis morte illa sequitur quam
secundam mortem divinorum eloquiorum appellat auctoritas. hanc Sal-
vator significavit ubi ait Eum timete qui habet potestatem et
corpus et animam perdere in gehennam. Quod cum non antea
fiat quam cum anima sit corpori copulata ut nulla direptione
mirum videri potest quomodo corpus ea morte dicatur occidi qua non anima dese-
ritur sed animatum sentiens sentiensque cruciatur. Nam in pena illa
ultima ac sempiterna de qua suo loco diligentius disserendum est mors
anime dicitur quia non vivit ex deo. Mors autem corporis quonam modo cum vivat ex
anima. Non enim aliter potest ipsa corporalia que post resurrectionem futura sunt sentire
tormenta. An quia vita qualiscumque aliquod bonum est dolor autem malum. ideo
nec vivere corpus est dicendum in quo anima non vivendi causa est sed dolendi. Vivit
itaque anima ex deo cum vivit bene. non enim potest bene vivere nisi deo operante in se
quod bonum est. Vivit autem corpus ex anima cum anima vivit in corpore seu vivat
ipsa seu non vivat ex deo. Impiorum namque in corporibus vita non animarum sed
corporum vita est quam possunt eis et anime mortue hoc est deo de-
serte quantulacumque propria vita ex qua et immortales sunt non
desistente conferre. Verum in dampnatione novissima quamvis
homo sentire non desinat tamen quia sensus ipse nec voluptate sua-
vis nec quiete salubris sed dolore penalis est non immerito mors est
potius appellata quam vita. Ideo autem secunda quia post illam primam fit cohe-
rentium direptio naturarum sive dei et anime sive anime et corporis. De prima
igitur corporis morte dici potest quod bonis bona sit malis mala. secunda vero sine
dubio sicut nullorum bonorum est ita nulli bona.

Utrum mors que per peccatum primorum hominum in omnes pertransiit etiam sanctis pena peccati sit

Non autem dissimulanda nascitur questio utrum revera mors qua separantur
anima et corpus bonis sit bona. quia si ita est quomodo poterit obtineri quod etiam ipsa sit pena peccati. Hanc enim primi homines si peccavissent
perpessi utique non fuissent. Quomodo non peccato igitur bona esse possit bonis que
accidere non posset nisi malis. Sed rursus si non posset nisi malis accidere non deberet
bonis bona esse sed nulla. Cur enim esset ulla pena in quibus non esset ulla
punienda. Quapropter fatendum est primos quidem homines fuisse ita institutos
ut si non peccavissent nullum mortis experirentur genus. sed eosdem primos
peccatores ita fuisse morte mulctatos ut etiam quicquid eorum stirpe esset ex-
ortum eadem pena teneretur obnoxium.

Cur de hiis qui per gratiam regenerationis sunt absoluti a peccato non auferatur mors .i. pena peccati

Non enim aliud ex eis quam quod ipsi fuerant nasceretur.
Pro magnitudine quippe illius culpe naturam dampnatio mutavit
tantum in peius ut quod penaliter precessit in peccantibus hominibus prioribus etiam
naturaliter sequeretur in nascentibus ceteris. neque enim ita homo ex homine sicut homo ex pulvere.
Pulvis namque homini faciendo materies fuit. homo autem homini gignendo parens.
Proinde quod est terra non est caro quamvis ex terra facta sit caro. Quod est autem parens homo
hoc est proles homo. In primo igitur homine per feminam in progeniem transiturum universum
genus humanum fuit quando illa coniugum copula divinam sententiam sue dampnatio-
nis excepit. et quod homo factus est non cum crearetur sed cum peccaret et puniretur
hoc genuit quantum quidem attinet ad peccati originem et mortis.
non enim ad infantilem hebetudinem et infirmitatem animi et cor-
poris quam videmus in parvulo vel peccato vel pena ille redactus
est quia deus voluit tamquam primordia catulorum quorum parentes
in bestialem vitam mortemque deiecerat. sic enim scriptum est. homo cum in ho-
nore esset non intellexit comparatus est pecoribus non intelligentibus et similis
factus est illis nisi quod infantes infirmiores etiam cernimus in usu motuque mem-

De lapsu primi hominis de morte corporis et anime sepentur

De vera vita et mala corporis et anime

De institucione et condicione primi hominis

broꝝ et sensu appetendi atq; vitandi q̄ sint tenerrimi fetus aīaliū cūq;
se tanto attollat excellencia sup cetera aīancia nā hūana quāto mag̃
impetū suū velut sagitta cū arcus extenditꝰ retrorsū reducta distulerit
Non g° ad ista infantilia rudimēta p̄sūpcōe illicita plapsus et impulsus
est p̄mus homo sed hactenꝰ in eo nā hūana viciata atq; mutata est
ut repugnātē pateretur ī mēbris inobediā concupiscēdi
et obstringeretur necessitate moriendi atq; ita id q̄ vicio pena
q; fcūs ē obnoxios pctō mortiq; generaret a quo pcti vin
culo si p mediatoris grām solvūtur infantes hanc solā
mortē pcti puit que aīam se migat a corpe ī secūdā vō illā
sine fine penalē liberati a pcti obligacōe nō transeūt Si qūe vō monet
cur ul' ipām paciantur si et ipā pcti pena ē quoꝝ p grām reatus
aboletur Jam ista q̄o ī alio nrō ope qd̄ scripsimꝰ de baptīsmo pvuloꝝ
tractata ē ac soluta ū dcm̄ ē ad hꝰ relinqui anē experimentū separacōis
a corpe quāuis ablato iam crīmīe nexu. qm̄ si regeneracōis sacrīn
ꝯtinuo sequeretur ī mortalitas corpis ipā fides enervaret q̄ tūc est
fides qū expectatur in spe qd̄ ī re nōdū videtur Fidei aūt robore
atq; certamīe ī maioribꝰ dūtaxat etatibꝰ erat mortis fuat separandꝰ ti
mor qd̄ ī scīs martiribꝰ maxīe emīcuit Cuiꝰ pfecto certamīs eet ulla
victoria ulla glā. quia nec ipm̄ oīo posset eē certamē si post lavacrū
regeneracōis iam sci nō possent mortē pcti corpalē Cū pvulis aūt
baptizandis quis nō ad ꝯ grām ꝓpt̄ pocius curreret ne a corpe solueren ficū n' fide
tur atq; itaq; nō in visibili p̄mio pbaretur fides (et cō festī sin opis q̄
rendo et sūmēdo mercedē. nūc vō et mirabiliore grā salvatoris in
usus iusticie pcti pena cōversa ē. Tūc eni dcm̄ ē hoi moriens si pec
caveris nūc dr̄ martiri morē ne pecces Tūc dcm̄ ē si mādatū trans
gressi fueritis morte moriemini nūc dr̄ si mortē recusaveritis mādatū
transgrediemini qd̄ tūc timendū fuat ut nō peccaretur nūc suscipiend
ē ne peccetur Sic p ineffabilē dei misāz et ipā pena
vicioꝝ transit ī arma vtutis et fit iusti meritū etiā sup
plicium pctōris Tūc eni mors ē acquisita peccando t
nūc impletur iusticia moriendo Verū hoc in scīs martiribꝰ
quibꝰ alterutꝝ a psecutore ꝓponitur ut aut deserant fidē aut
sufferant mortē Justi eni malūt ꝑpeti credendo qd̄ sunt
p̄mi iniqui nō credendo ꝑpessi Nā eni peccassent illi nō
morerentur peccabunt aūt isti nī moriantur Mortui sunt
illi quia peccaverūt nō peccant isti qz moriūtur Factū ē p illoꝝ culpā
ut veniretur in penā nō qz mors bonū aliqd̄ factū ē qd̄ antea ma
lū fuit sz tantā deus fidei p̄stitit grām ut mors q̄ vite cōstat
eē cōtraria instrūm fieret per quod transiret ad vitā Q3 sicut iniq
qui male utūtur lege q̄ bona est ita iusti bene utūt morte q̄ mala

De vicio nē hōis ppr pctm̄ inobediencie

Q3 p̄mi parētes mortē incurrerūt peccando et nūc iusticia impletur moriendo

Apostolus cū vellet ostēde q̄ntū pctm̄ grā nō subveniēte est. v
ente ad nocēdū valeret etiā ipam legē qua pbibetur
pctm̄ nō dubitavit dicē vtutē eē pcti. aculeus inquit mor
tis pctm̄ ē. vtus aūt pcti lex Verissime oīo Auget eni pbibicō
desideriū opis illiciti qn̄ iusticia nō sic diligitur ut peccandi cupidi
tas eius delectacōe vincatur Ut aūt diligatur et delectet vā iusticia
nō nisi diuīa subvenit grā Q3 ne ꝓpt̄ea lex putaretur malū qm̄ v
tus est dicta pcti. iō ipē alio loco adūsus hmōi qōne
Itaq; inquit lex quidē scā et mādatū scm̄ et iustū bonū
Quod g° bonū ē inquit m̄ factū ē mors Absit Sz pctm̄ ut
appareat pctm̄ p bonū m̄ operatū ē mortē ut fiat sup modū
peccans ad pctm̄ p mādatū Sup modū dixit qz eē p̄va
ricacō additur cū peccandi aucta libidīe eē lex ipā cōtēpnit Cur
hoc cōmemorandū putavimꝰ qz s. sicut lex nō ē malū qn̄ auget pec
cancium ꝯcupiscenciaz ita nec mors bonū est qn̄ auget paciēcium glāz

Q3 pctm̄ nō pt vitari nī subveniat diuīa grā

cū ul' illa pro iniq̄tate deserit et efficiat p̄uaricatores· ul' ista pro veirta
te suscipitur et efficiat ui̇̄res· ac p hoc quidem lex bona· q̄ꝛ ꝓhibicio ē
pc̄ti· mors aūt mala quia stipendiuꝫ est pc̄ti· ꝫꝫ queadmo
iniusticia male utitur nō tm̄ malis sꝫ ecīa bonis· ita iusti
cia bn̄ nō tm̄ bonis· sꝫ et malis· Hinc fit et mali male
lege utantur· q̄uis sit lex boni· et boni bene moriātur
quāuis mors sit malū

Quod lex bona est ꝓhibicio pc̄ti et mors mala stipendiū est pc̄ti

De gn̄alis mortis malo quo animi et corporis societas separatur · vi ·

Quantum ergo qd' attinet ad corporis mortē· i· separacōm aīe a corpe cū eā paciūt qui morientes appellantur nulla bona ē· hꝫ enī asperū sensuz et cont̄ naturā vis· ipā qua utrūqꝫ diuellit qd' fuīat i inuentute coniūctū atqꝫ cōsertū quādiu ueoratur donec oīs adimat sensus qui ex ipō i erat aīe carnisqꝫ cōplexu· Naꝫ totā molestiā nō nunq̄ vnꝰ ictus corpis ul' aīe raptus intercipit nec eam sentire puenientē celeritate ꝑmittit Quicqd tn̄ illud ē i morientibꝫ qd' graui ē aduirtit sensuz pie fideliterqꝫ tollerando, auget meritū paciē nō aufert vocabulū pene Ita cūz ex hoīs pmi ꝑpetuata ꝓpagine ꝓcul dubio sit mors pena nascentis tn̄ ꝑ pietatē iusticia qua pensatur fit glīa nascētis Et cū sit mors pc̄ti retribucō aliquā impetret ut nichil retribuatur pc̄to

De morte quā nō regenerati p x̄ confessione suscipiunt · c· vij ·

Nam quicqꝫ ecīa nō p̄cepto regn̄acōis lauacro ꝓ x̄ cōfessione moriūt tn̄ eis valet ad dimittenda pc̄ta qn̄tū si abluerentur sacro fonte baptismatis Qui enī dixit Nisi quis renatus fuīt ex aqua et spū sc̄o nō intrabit in regnū celi̇̄ Alia sn̄ia istos excepcius fecit ubi nō minꝰ gn̄ali dixit Qui me cōfessus fuīt corā hoīb; cōfitebor eū corā prē meo qui i celis ē Et alio loco Qui ꝑdidit aīam suā ꝓp me inueniet eam Hinc ē qd' sc̄ptuz ē p̄ciosa inquit in cōspectu dn̄i mors sc̄oꝝ eius· Quid enī p̄ciosius quā mors ꝑ quā fit ut delicta oīa dimittant et merita cumulatius dimittant Neqꝫ enī tanti sūt meriti qui cū mortē differre nō possent baptizati sūt deletisqꝫ omib; pc̄tis ex hac vita migrauerūt Quāti sūt hij qui mortē cū differre possent iō nō distulerunt· quia maluerūt x̄m cōfitendo finire vitā q̄ꝫ eū negando ad eius baptismū ꝑuenire Qꝫ utiqꝫ si fecissent et hoc eis in illo lauacro dimitteretur qꝫ timore mortis negauerunt xp̄m In quo lauacro et illis faciñs tm̄ i mane dimissū est qui occiderant xp̄m Sꝫ qn̄ sine habundanti grā spūs illiꝰ qui ubi uult spirat tm̄ xp̄m amare pūt ut eū in tanto vite discrīmine sub tanta spe venie negare nō possent Mors igr̄ p̄ciosa quibꝫ in tanta grā ē ꝓmissa et ꝓrogata morte xp̄i ut ad quirendū suam cuctarētur impendere in eos usus redactū ēē mōstrauit qd' ad penaz peccantis antea fuīat cōstitutū ut inde iusticie fructus uberior nascetetur· Mors ergo nō iō bonū videri debet quia in tātā utilitatē nō ui sua· sꝫ diuīa opitulacōe cōuersa ē ut q̄ tūc metuenda ꝓposita ē ne pc̄tm cōmitteretur nūc suscipienda ꝓponatur cō cōmissūqꝫ deleatur magneqꝫ victorie debita iusticie palma reddatur Si enī diligenciꝰ cōsideremꝰ ecīa cūz quis fideli et laudabili moritur morte cauet Jdem mꝰ al' ideo quippe aliquid eius suscipit ne cōtingat· et scd̄a insup q̄ nunq̄ finiat accedit· Suscipit enī aīe a corpe separacio ut deo ab aīa separato ecīa ipā separetur a corpe· ac sic totius hoīs pmā morte cōpleta scd̄a excipiat sempīna Quo circa mors quidē ut dixi cū eā morientes paciūtur cuiqꝫ i eis ut moriant fīt nemini bona ē· sꝫ laudabilit̄ toleratur ꝓ tenēdo ul' adipiscendo bono Cū vō in ea sūt qui iam mortui nūcupantur· nō absurde dicitur malis mala et bonis bona In requie sūt enīz aīe pioꝝ a corpe separate impioꝝ

Quod confessione x̄ morientes sine regn̄acōis lauacro tm̄ valet qm̄ tm̄ si baptizatꝰ ēēt

Quod illa mors est preciosa que fit ꝓ morte xp̄i

aut penas luunt donec istarum ad eternam vitam illarum vero ad eternam mortem que
secunda dicitur corpora recipiant **Quomodo in statu prime mortis suscepcio pro vel**

Sed id tempus quo anime a corpore sepa **tate sedem sit mortis absolucio**
te aut in bonis sunt aut in malis utrum post mortem potius an vel
in morte dicendum est Cum enim post mortem iam non ipsa in morte | licet pro
que transacta atque preterita est sed post eam vita presens anime seu | propo mori
bona seu mala est Mors autem tunc eis mala erat hoc est quando | sit amarum
paciebantur cum morientur quando gravius et molestus eis erat | reges tum
sensus quo malo bono utitur boni Peracta autem mors est | sit anime quoniam
quodammodo vel mala vel bona que iam non erat Porro si adhuc | a morte
diligencius attendimus nec illa mors esse apparebit cuius gravem | secunda h
ac molestum in morientibus diximus sensum Quamdiu enim senci | bat
unt adhuc utique vivunt et adhuc vivunt ante mortem quam in morte potius
esse dicendi sunt quia illa cum venerit aufert omnem corporis sensum qui ea appropinquante molestus est ac per hoc quando dicimus eos morientes qui nondum
mortui sunt sed in imminente morte tam extrema et mortifera afflictione
iactantur explicare difficile est eciam si recte isti appellantur morientes quia
cum mors que iam impendit advenerit non morientes sed mortui nuncupa
tur Nullus est igitur moriens nisi vivens quoniam cum in tanta est extremitate vite
in quanta sunt quos animam agere dicimus profecto qui nondum animam carent ad | decedens adhuc tamen in vita
huc vivunt Idem igitur ipse simul et moriens est et vivens sed morti accedens
vita quia in est anima corpori nondum autem in morte quia nondum abscessit a corpore
Quod si cum abscesserit nec tunc in morte sed post mortem potius erit quando sit
in morte quis dixit nam neque nullus moriens erit si moriens et vivens
simul esse nullus potest Quamdiu quippe anima in corpore est non possumus negare
viventem ac si morientem potius dicendus est ut morientur qui iam corpore agitur ut mo
riatur Nec simul potest esse quisque vivens et moriens nescio quid sit vivens
Tempus mortis quo vite sensus aufertur in morientibus an in mortuis

Ex quo enim quisque in isto corpore morituro esse ceperit quod esse dicendum est ex
esse cepit numquam in eo non agitur ut mors veniat Hoc
enim agit eius mutabilitas toto tempore vite huius si tamen vita dicen
da est ut veniat in mortem Nemo quippe est qui non alius post annum
minus sit quam ante annum fuit et cras quam hodie et hodie quam heri et paulo | propior
post quam nunc et nunc quam paulo ante appropinquior quoniam quidquid temporis vivitur de spa | et vivit
cio vivendi demitur et cottidie fit minus minusque quod restat ut omnino
nichil sit aliud tempus vite huius quam cursus ad mortem in quo nemo
vel paululum stare vel aliquanto tardius ire permittitur Quoniam urgentur omnes
pari motu nec diverso impelluntur accessu Neque enim cui vita brevior | fuit
fuit celerius diem duxit quam ille cui longior sed equaliter | Quod homo vivens nichil aliud est quam cursus ad mortem
et equalia momenta rapiebantur ambobus alter habuit pro
pius alter remocius quo non impari velocitate ambo cur
rebant aliud autem est amplius viam peregisse aliud tardius
ambulasse Qui ergo usque ad mortem productiora spacia
temporis agit non lencius pergit sed plus itineris conficit Porro si ex illo
tempore quisque incipit mori hoc est esse in morte ex quo in illo agi cepit ipsa
mors id est vite detractio quia cum detrahendo finita fuerit post mortem iam
erit non in morte profecto ex quo esse incipit in corpore in morte est Quid enim
aliud diebus horis momentisque singulis agitur donec ea consumpta mors
que agebatur impleatur et incipiat iam tempus esse post mortem quod cum vita
detraheretur erat in morte Numquam igitur in vita homo est ex quo est in corpore isto
moriente potius quam vivente si et in vita et in morte simul est si vita sed
in qua vivit donec tota detrahatur in morte quia iam moritur cum
vita detrahitur Quod si enim non est vita quid est quod detrahitur donec eius
fiat perfecta consummacio **De vita mortalium que mors potius quam vita dicenda est Capitulum X**

S iam nō ē ī morte quid ē vite ipā detractō Non eni̅ frustra cū
vita fuit corpi detracta post morte iam dr̄ ī quia mors erat
cū detrahebatur. Nam si ea detracta nō ē hō ī morte sed post mor
tez qn̄ ū cū detrahitur erit ī morte. Si aūt absurdū
ē ut hoīez anq̄ ad morte pueniat iam ee dicamꝰ ī mo
rte. Cum eni̅ ꝑpinquat pagendo vite sue tpā si ī illo
ē maxie q nimis ē insolens ut simul et vivens ee dica
tur et moriens cū vigilās et dormiens simul ee non
possit querendū ē qn̄ erit moriens. etenī anq̄ mors veniat nō ē moriens
sz vivens. cū vō mors venit mortuꝰ nō moriens. Illud gō ē adhuc an̄
morte iaz hoc post morte. Qn̄ ī morte tūc eni̅ moriens ut quēadmo
dū sūt cū dicimꝰ an̄ morte. ī morte. post morte. ita tria singlis sin
gula vivens moriens mortuusqz reddatur. Qn̄ itaqz sit moriens
.i. ī morte ū neqz sit vivēs qd̄ ē an̄ morte. neqz mortuꝰ qd̄ ē post mortem
sz moriens .i. ī morte difficillime diffinitur. Quādiu quippe ē aīa
in corpe maxie si etiā sensus adsit. procul dubio vivit hō qui constat ex aīa
et corpe. ac p hoc adhuc an̄ morte nō ī morte ee dicendus ē. Cuz
vō aīa abscesserit omēqz abstulerit corpis sensū iam
post morte mortuusqz phibetur. Perit igr̄ int̄ utrūqz q̄ mo
riens ul̄ ī morte sit qm̄ si adhuc vivit an̄ morte
ē. nunq̄ moriens .i. ī morte cōphendit ita ec ī transcur
su tpm queritur pns nec invenit quia sine ullo spacio
ē p quod transitur ex futuro in ptitū Nonne gō videndū
ē ne ista rōne mors corpis nulla ee dicat̄ Si eni̅ ē ī ullo. et qua
ullus ee nō pot quīquidez si vivitur adhuc nō ē qz hoc an̄ mortez
nō ī morte. Si aūt vivē iam cessatū est iam nō ē qz et hoc post
morte ē nō ī morte. Sed rursus si nulla mors an̄ quid ul̄ post
post quid? ~~quid ē qd̄ dr̄ an̄ morte manet~~ Hoc maīt dr̄ si mors
nulla ē atz utinā in padyso bene vivēdo egissemꝰ ut revera nulla
mors eet. Nūc aūt nō solū ē verz etiam tam molesta ē ut nec ulla ex
plicari ~~rōne ualeat~~ possit nec ulla rōne vitari. Loquamur gō scdm̄ cōsue
tudinē nō eni̅ aliter debemꝰ et dicamꝰ an̄ morte prius quā mors acci
dat sicut scptū est an̄ mortez non laudes hoīez. dicamꝰ etiā cum acciderit
accidit pꝰ morte illius ul̄ illiꝰ factū est illud et illud. dicamꝰ et ptiti tpe
ut possumꝰ factū ē velut cū loquimur moriens ille testatus ē et illis atz
illis. et illud atz illud moriens dereliquid quamvis hoc quisqz nisi vivens
omnino facere nō possit. et potius hoc an̄ morte fecit nō ī morte. Loquimur
etiā sicut loquitur scptura dīvina q̄ mortuos quoqz post morte sed ī morte
ee nō dubitat dicere. hinc ē eni̅ illud Qm̄ nō est ī morte qui memor
sit tui. Donec eni̅ reviviscant recte ee dicunt̄ ī mor
te sicut ī sopno quisqz donec evigilet dr̄ ē. q̄mvis ī somp
no positos dicamꝰ dicamꝰ dormientes nec tn̄ eos mo
possimꝰ dicē eos qui iam mortui morientes. Non eni̅
adhuc moriuntur. Quia quātū attinet ad corpis mor
te de qua nūc disserimꝰ iam sūt a corpe sepati sed hoc qd̄ dixi explicari
aliqua rōne nō posse quonā mō ul̄ morientes dicant̄ vivē ul̄ iā mor
tui ee post adhuc ee dicant̄ ī morte. Quō eni̅ post morte si adhuc
ī morte pserti cū eos nec morientes dicamꝰ sicut eos qui ī sopno
sūt dicimꝰ dormientes et qui ī languore languentes et qui ī dolore
dolentes utiqz et qui ī vita viventes. At vō mortui prius q̄ resurgant
ee dicunt̄ ī morte nec tn̄ prīt morientes appellari. Unde nō inportu
ne neqz incōngrue arbitror accidisse. et si hūana industria iudicio
fortassis dīvino ut hoc verbū qd̄ ē moritur in latina lingua nec gramma
tici declinare potuerint ea regula qua cetera talia declinantur. Namqz ab
eo qd̄ ē oritur fit verbū ptiti tpis ortus ē et q̄ similia sūt ptiti tpis

Qz homo simul est in morte et in vita

Quid sit dicē ante mortez et in morte et post mor[tem]

Quid sit dicē moriens testatus est de tpe vite et morte homi[nis]

+ Si vō vivē desistit iā pꝰ morte est

+ ē qd̄ dicat̄ an̄ morte aut post mortem

++ locutione

xa declinant ab eo vcd quod e mort siquera9 ptiti t vuj x

vba· de hoc ruden assolet mortu9 e· v· hu geminata Nota de decli
Sic eni dicitur mortu9· quomo fatuus· arduus t nacione hui9
carduus cospicuus· et siqua silia que no sut ptitite ubi morior
pois· sed qm noia sut sine tpe· declinat illud qi de morieus mo
clinetur qd declinari no pt p pticipio nome ponit. riturus
Conueniet itaqz ftm e ut que ad9 id qd significat no pt agendo
ita ipm ubi loquedo no possit declinari agi tu pt i adiutorio re
ceptoris uni gre ut salte sedam morte declinare possimus Illa e eni
grauior et oim maloz grauissia q no fit sepacoe aie et corpis sed
inetna pena potius utrisqz coplexu Ibi e oiro no erut hoies an mor
tem sed semp in morte mortui et sine fine morietes Nuq eni homi
peius e i morte q ubi erit mors ipa sine morte. An quisqz sil et viue-
re possit et mortuus

Quam ergo requitur qua morte deus pmis hoibus fuit cominatus si ab eo madatu trasgredient xi
acceptu ut obiam custodient. utz aie et corpis· an totius
hois· an illa q scda dr· Videndu est oms· pma eni 9
stat ex duabus ex oibus tota. Sicut eni vniusa tra ex
multis tris vniusa scla ex multis costat ex duabus vna
aie alta corpis ut sit pma totius hois mors cum
aia sine deo· et sine corpe ad tpus penas luit. Scda vo
ubi aia sine deo cu corpe luit penas etnas. Cu ergo
dixit dus pmo illi homi que in padyso costituat. de li
bo vetito· quacuqz die edentis ex illo morte morieini
no tm pme mortis pte· pte pore ubi aia pnatur deo nec tm poste
riore ubi corpus pnatur aia nec solu ipam tota pma ubi aia et
adeo et a corpe sepata punitur Sed quidq mortis e usqz ad noui
sima que scda dr qua nulla est posterior cominacio illa coplexa est

Qua morte dus cominatus sit pmis parentibus si mandatis obedie transgre derentur

Qua morte pmis hoibus deus si mandatu eius trasgredut fuit cominatus xij.

Nam postea qua pcepti facta transgressio e cofestim gra deserente dnia decor poz suoz nuditate cofusi sut Vnde et folijs ficu lneis que forte apturbatis pma coperta sut pudenda que pus eadem mebra erat sed pudenda no erat. Senserut g nouu motu inobedietes carnis sue tamqz recipcam pena inobedie sue Iam quippe aia libate in peruersa ppa delectata et deo dedignata pristino corpis famulatu destituebatur· et quia supiorem dnm suo arbitrio deseruerat inferiorem famulum ad suu arbitriu no tenebat subdita carne sic semp hre potuisset Tunc g cepit caro concupisce aduersus spm Cu qua cotrouersia nati sumus trahetes origine mortis i mebris nris viciataqz natura cotentione eius sine victoria de pma pnatione gestantes

post pcepti transgressioz pmi pentis nuditate cofusi sut

libtate in pus in

fuerat oud me hebat

Preuaricacio pmoz qua pma senserut pena

Deus eni creauit hoiem rectu natura auctor no utiqz vicioz sed sponte de prauatus iusteqz dapnatus xgnauit Oms eni fuim9 i illo u vno qui oms fuim9 ille vn9 qui pceam lapsus e in petm que de illo est fcu au petm nondu erat nobis sigillati creata et distributa forma in qua singli viuem9 Sz ia erat na seialis ex qua ppagaremur Qua s· ppr petm viciata et vinculo mortis obstricta iusteqz dapnata no alterius co dicois ho ex hoie nasceretur· ac p hoc liberi arbitrii ma lo usu series hui9 calamitatis exorta e que hnaum gen9 origine deprauata velut radice corrupta usqz ad scde mortis exitu que no ht fine solis exceptis qui p dei gram liberantur miserarum conexione pducit

xiij

iuste depuatos deriuatos

Deus eni creauit hoiem rectu auctor nature sz p tran sgressioz pre cepti caro ce pit concupis ce cotra spm

Qualis ho sit factus a deo· et i qua sorte deciderit sue volutatis arbitrio · c· xiiij

Gi do subdita ipa mansisset

aiz pmorte

Quamobrem et si in eo q deus ait morte moriemini quoniam non dixit de mortibus eam solam intelligamus que fit cum anima deseritur sua vita q illi deus est non deserta est ut desereret sed ut desereretur deseruit ad malum quippe eius prior est voluntas eius creatoris eius sive ut eam faceret que nulla erat sive ut reficeret q lapsa perierat Etiam si hanc intelligamus deum denuntiasse mortem in eo q ait Qua die ederitis ex illo morte moriemini tamquam diceret Qua die deserueritis me per inobedientiam deseram vos per iusticiam profecto in ea morte etiam cetere due denuntiate sunt que procul dubio fuerat secuture Nam in eo quod inobediens motus in carne anime inobedientis exortus est propter quem pudenda texerunt sensa est mors una in qua deserunt animam deus Ea significata est verbis eius quando timore dementi sese abscondenti homini dixit Adam ubi es Non utique ignorando inquirens sed increpando ammonens ut attenderet ubi esset in quo illo deus non esset Cum vero corpus anima ipsa deseruit etate corruptum et senectute confectum venit in experimentum mors altera de qua deus peccatum adhuc puniens homini dixerat Terra es et in terram ibis Ut ex his duabus mors illa prima que totius hominis est compleretur quam secunda in ultimo sequitur nisi per gratiam liberetur Neque enim corpus quod de terra est rediret in terram nisi sua morte que illi accidit cum deseritur sua vita id est anima Unde constat inter christianos veraciter catholicam tenentes fidem etiam ipsam nobis corporis mortem non lege nature qua nullam mortem homini deus fecit sed merito inflictam esse peccati quia peccatum vindicans dixit homini in quo tunc omnes eramus Terra es et in terram ibis Quod Adam peccans prius ipse reliquerat deum quam ipse relinqueretur a deo et primam fuisse mortem a deo recessisse. xv

Sed philosophi contra quorum calumpnias defendimus civitatem dei hoc est eius ecclesiam sapienter sibi videntur irridere quod dicimus anime a corpore separationem inter penas eius esse deputandam quia videlicet eius perfectam beatitudinem tunc illi fieri existimant cum omni prorsus corpore exuta ad deum simplex et sola et quodammodo nuda redierit Ubi si nichil quo ista refelleretur opinio in eorum litteris invenirem operosius mihi disputandum esset quo demonstraretur non corpus grave esse anime sed corruptibile corpus onerosum Unde illud est quod de scripturis sanctis nostris in superiore libro commemoravimus Corpus enim corruptibile aggravat animam addendo utique corruptibile non qualecumque corpus sed quale factum est ex peccato consequente vindicta animam perhibuit aggravare quod etiam si non addidisset nichil aliud debemus intelligere Sed cum apertissime Plato deos a summo deo factos habere immortalia corpora predicet eisque ipsum deum a quo facti sunt inducat pro magno beneficio pollicentem quod in eternum cum suis corporibus permanebunt nec ab eis ulla morte solventur Quid est quod isti ad exercitandam christianam fidem fingunt se nescire quod sciunt aut etiam sibi repugnantes adversus semet ipsos malunt dicere dum nobis non desinant contradicere Nempe Platonis hec verba sunt sicut ea Cicero in latinum vertit quibus inducit summum deum deos quos fecit alloquentem et dicentem Vos qui deorum satu orti estis attendite quorum operum ego parens effectorque sum hec sunt indissolubilia me invito Quamquam omne colligatum solvi potest sed haud quaquam bonum est ratione vinctum dissolvere velle Sed quoniam orti estis inmortales vos quidem esse et indissolubiles non potestis nequaquam tamen dissolvemini neque vos ulla mortis fata periment nec fuerint valentiora quam consilium meum quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram quam illa quibus estis tunc colligati Ecce deos Plato dicit et corporis et anime colligatione mortales et tamen inmortales dei a quo facti sunt voluntate atque consilio Si ant

De ortu liberi arbitrii radice originem prime mortis a qua usque ad secundam mortem pervenitur propter inobedientiam etc.

Separari deum ab anima est mors anime sed vita anime est gratia dei infusa anime etc.

De opinione philosophorum contra ecclesiam contra quos Plato dicit deos a summo deo factos habere corpora inmortalia ut transtulit Cicero

ad bonum vero eius prior est voluntas

increpans sed increpando

6 hominis est compleretur

inflicta

X nec erunt valentiora

aīe pena ē in qualicūqz corpe colligari quid ē qd' eos aliquociens deus
tamq̄ꝫ sollicitos ne forte moriātur .i. dissoluātur a corpe . de sua facit ī
mortalitate securos nō ꝑ eoꝝ naꝫ q̄ sit cōpacta nō simplex sꝫ ꝑ ꝑ̄ i in
uissimā volūtatē qua potens ē facē ut nec orta occidant nec con
nexa soluātur . Sꝫ incorruptibilr pseuerent . et hoc quidē utꝫ plato
veꝫ de sy deribꝰ dicat . alia qō est . Neqꝫ eni incōtinuo cōcedendū
est globos istos lumini sive orbiculos luce corpea sup tiaꝫ seu die
seu nocte fulgētes suis quibusdā ꝑprijs aīs viue eis qꝫ intellectu
alibꝰ et btīs qd' eē de ipō vniuso mūdo tamq̄ vno aīali magno quo
cūcta cetā ɔtinētur aīalia instant' affirmat . Sꝫ hec ut
dixi alia qō ē quā mūc discutiendū nō suscepimꝰ . hoc tn̄
cōn istos ɔmeōrandū putaui qui se platonicos vocari ul'
eē gliantur cuiꝰ supbia nobiscū erubescūt eē xpiani ne
cōmune illis cū wlgo vocabulū vilē faciat pilleatoꝝ tā
to magis inflatiꝫ quāto magis exiguaꝫ paucitatez
et q̄rētes quid in doctrina xpiana rephendāt exagitāt etni
tatez corpoꝝ tāq̄ꝫ hec sint inter se ɔtraria et btitudinē q̄rāmꝰ . et eā seper
velimꝰ eē in corpe velut erūpnoso vinculo colligata cū eoꝝ auctor
et mgr' plato donū a deo sūmo dīs ab illo factis dicat eē cōcessū ne
aliqn̄ moriātur .i. corpibꝰ quibꝰ eos cōnexuit dissoluātur . De phis q

aīe sepacōm a corpe nō putāt eē cū plato inducat sūmū deuꝫ
ipsum vniuūsaꝫ diis minoribꝰ ꝑmittentē ꝑnunq̄ꝫ sit corpibꝰ ex
uendi . xvi

Quīn tiaꝫ dei sūi nō quidē sūmi sꝫ tū magni .i.
to cius istius mūdi mēbrū ī medio positū et sepiṫnū eē nō du
bitet . Cū g° deus ille sūmꝰ fecit illis alteꝫ que putāt deū .i. istuꝫ
mūdū ceteris dīs qui infra eū sūt aīa rōnali velut intellectuali ī tam
magna mole corpis eiꝰ inclusa ipsiusqꝫ corpis tamq̄ꝫ mēbra locis suis
poita atꝫ digesta q̄tuor cōstituūt elemēta . Quoꝫ iuncturā ne vnq̄ꝫ
deus eoꝝ tam magnꝰ moriat . Cur insolubilē ac sempiṫnā velint
Quid causē ē ut in corpe maiois aīantis tāq̄ꝫ mediū
mēbrū etiā sit tiā et alioꝝ aīantiū trestriū corpa si
deus sic ille velit etiā eē nō possint . Sꝫ tre inquiūt ter
ra inquit reddenda ē vnde aīalium trestriū supta sunt
corpa . Ex quo fit inquiūt ut ea sit nē dissolui et emori
et eo mō tre stabili sempiṫneqꝫ vnde fuerat supta restitui
Siquis hoc eē de igne sil' affirmet et dicat reddenda
eē vniusa igit' corpa queqꝫ inde supta sūt ut celestia
fiēnt aīalia . Nō enī mortalibꝰ dijs velut deo sūmo loquēte ꝑ inisit
plato tamq̄ꝫ violentia disputacōis hmꝰ intercidet nō ibi ꝑptea nō fit
qꝫ deus nō wlt cuiꝰ volūtatē ut ait plato nulla vis vincat . Quid
g° ꝓhibet ut hoc et iam trestribꝰ corpibꝰ deus possit efficē quē quidē
ut nec ea que sūt soluatur . ut ea que sūt assupta elemētis reddantur . atꝫ in
corpibꝰ ut aīe cōstitute . nec vnq̄ꝫ ea deserat . et cū eis ī mortalita
te ac sepiṫna btitudine pfruātur posse deū facē cōfitet' plato . Cur
g° nō possit ut ut trestria moriatur . an deus nō ē potēs quousqꝫ x'
ani credunt . sꝫ quousqꝫ platonici volūt . Nimiꝝ quippe con
siliū dei et ptātez dei potuit phi nec potuit nosse pro
phete cū potiꝰ e cōtrario dei ꝓphas ad enūciandū eius
quātū dignatꝰ ē volūtatē spūs eius docuit phis ī
quirere
aut ī ea cognoscendi cōiectura hūana decepit . Verꝫ
nō usqꝫ adeo decipi debuerunt nō solū ignorantia veꝝ
eē pertinacia ut et sibi aptissime refragētur magnis
disputacōnum uiribꝰ asserentes aīe ut btā eē possit non
trenū tm̄ sed oīe corpus eē fugiendū . et deos inrsus dicentes hn̄e
celestibus
bticias aīas . et tn̄ eternis corpibꝰ illigatas celestes quidē igneis ignes stellas Iouis

Cur aīe pena sit ī qlicūqꝫ corpe colligari et utꝫ sydera viuat alibi dicet' īt

Contendunt etiā isti trestria corpa sempiṫna esse nō posse

ꝑ fendere vult corpus esse exist... inest uel viuente aīa sꝫ sic asserunt rōnali uel intellectuali ut tm̄ mag

Quid dicat plato de dono dei sūmi et de ī mortalitate deoꝝ celiū et de mūdo utꝫ sp viuat īcie

Nōne immortalitas quam talibꝰ dijs velut de sūmo loquēte promisit plato tamq̄ꝫ violentia disputationis hmꝰ intercidet cū ibi ꝑptea nō sit

Disputacō bti augꝰ cō opioꝝ platonis de platonicoꝝ de celiū et quid deus facē possit uel non possit

aut ipsius animam quem mundum istum voluit omnibus eius corporeis elementis quibus
hec tota moles alia in celum alia surgat inclusam. Hanc enim animam plato ab
intimo terre medio quod geometrici centrum vocant per omnes partes eius usque ad celi
summa ab extrema diffundi et extendi per numeros musicos opinatur ut sit
mundus animal maximum beatissimum sempiternum cuius perfectam felicitatem sapientie
teneret et corpus proprium non relinqueret cuiusque corpus et in eternum ex illa
vivet et eam quamvis non simplex sed tot corporibus tantisque compactum hebetare atque tardare non possit. Cum igitur suspicionibus suis ista permittat cur
noluit credere divina voluntate atque potentia immortalia corpora fieri posse terrena in quibus anime nulla ab eis morte separate nullis eorum oneribus aggravate
sempiterne ac feliciter vivant quod deos suos posse asserunt in corporibus igneis
Iovemque ipsum eorum regem in omnibus corporeis elementis. Nam si
anime ut beata sit corpus est omne fugiendum fugiant dii
eorum de globis siderum fugiat iupiter de celo et terra aut
si non possunt miseri iudicentur. Sed neutrum isti volunt qui
neque a corporibus separationem audent dare diis suis ne eos
mortales colere videantur, nec beatitudinis privationem ne
infelices eos esse fateantur. Non ergo ad beatitudinem consequendam omnia fugienda sunt corpora sed corruptibilia molesta gravia moribunda non qualia fecit primis hominibus
bonitas dei, sed qualia esse pena peccati compulit.

Quod philosophi non potuit comprehendere consilium dei eminentius in quantum eius spiritus docuit. Et quod dicat philosophus platonicus et geometricus de hominis et devita corpora.

Contra eos qui mundi asserunt terrena corruptibilia fieri etiam non posse

Sed necesse est inquiunt ut terrena corpora naturale pondus vel in terra teneat vel
cogat ad terram et ideo in celo esse non posse. Primi quidem illi homines in
terra erant nemorosa atque fructuosa que paradisi nomen obtinuit. sed quia et hoc respondendum est vel propter christi
corpus cum quo ascendit in celum vel propter sanctorum qualia
in resurrectione futura sunt intueantur paulo attentius
pondera ipsa terrena. Si enim ars humana efficit ut ex
metallis que in aquis posita continuo submergitur quibusdam
modis vasa fabricata etiam natare possint quanto credibilius
et efficacius occultus aliquis modus operationis dei, cuius omnipotentissima voluntate plato dicit nec orta interire nec c
colligata posse dissolvi cum multo mirabilius incorporea corporeis
quam quecumque corpora quibuscumque corporibus copulentur potest molibus prestare terrenis ut nullo in imo pondere deprimantur ipsisque animis perfectissime beatis ut quamvis terrena
tamen incorruptibilia iam corpora ubi volunt ponant et quo
volunt agant situ motuque facillimo. An vero si hoc angeli faciant et quelibet animalia terrestria rapiant unde
libet ~~aut~~ eos non posse aut onera sentire credendum
est. Cur ergo sanctorum perfectos atque beatos divino munere spiritus
sine ulla difficultate posse ferre quo voluerint et sistere ubi voluerint sua corpora non credamus. Nam cum terrenorum corporum sicut
onera in gestando sentire consuevimus quanto maior quantitas est tanto
fit maior et gravitas ita ut plura pondo quam pauciora plus premant.
membra tamen sua et carnes leviora portat anima cum in sanitate robusta sunt
quam in languore cum macra sunt. et cum aliis gestantibus onerosior est salvus
et validus quam exilis et morbidus ipse tamen ad suum corpus movendum atque portandum agilior est cum in bona
valitudine plus habet molis quam cum in peste vel fame minimum
roboris. tantum valet in habendis etiam terrenis corporibus quamvis
adhuc corruptibilibus atque mortalibus non quantitatis
pondus sed temperationis modus. Et quis verbis explicat
quantum distet inter presentem quam dicimus sanitatem et immortalitatem

Contra philosophos qui dicunt ut anima sit beata omne corpus esse fugiendum quod si verum esset sequeretur a iupiter et diis et de celo et de terra fugeret aut miser indicaretur

Quod corpora in paradyso terra ante peccatum corruptibilia gravia non erant ut corpus christi cum quo ascendit et corpora sanctorum quibus resurgunt tamen ex metallo vasa fiunt que natare possunt

Quod spiritus beatorum divino munere sine difficultate fieri possit quo velit et anima in sanitate robusta graviora membra levius ferret quam macra

6 est aut incorporea corporeis

constituant quibus

talitate futura Non itaqz nram fidem redarguunt phi de ponderibus
corpor. Nolo enim querere cur nō credant terrenū ēē corpus in celo cum ta
uniuersa libret i nichilo Fortassis enim ipo de medio mundi loco eo q in
eū coeunt queqz grauiora etiā argumētatio verisimilior hēat Illud dico
si dii minores quibus inter alia terrestria ceta hoīez faciendū commisit sic
dicit plato potuerunt ab igne auferre urendi qualitatē lucendi relinquere
q per oculos emicaret ita ne deo summo cōcede dubitamus cuius ille voluntati
ptatiqz cōcessit ne moriantur que orta sunt et tā diuersa tā dissimilia .i.
corporea sibimet conexa nulla possint dissolui ex se nisi ut de carne
hoīs cui donat īmortalitatē corruptionē auferat
naturam relinquat congruentiā figure mēbrorum qz detine
at detrahat ponderis tarditatē Sed de fide resurrectionis
mortuorum et de corporibus eorum īmortalibus diligentius
si deus voluerit in fine huius operis disserendum est

Quātū distet inter
putes sanitatē et
īmortalitatē futu
ram et qd dicat
plo de diis minoribus
quibus verus deus
dedit hoc qd
sunt

De terrenis corporibus que phi firmant in celestibus ēē
nō posse quia quod terrenū ē nāli pondere vocetur ad terram

Nunc de corporibus primorum hominū quod instituimus
explicemus quoniā nec mors ista que bona perhibetur XVIII
bonis nec tm paucis intelligentibus siue credentibus sed omnibus
nota ē qua fit a corpore separatio aīe de qua deserta corpus animantis
qd euidenter viuebat et euidenter moritur eis potuiss& accidere n pcti me
rito sequeretur. Licet enim iustorum ac piorum aīe defunctorum q i requie vi
uat dubitare fas nō sit usqz adeo tn eis melius eēt cū suis corporibus
bn valentibus viuere ut et illi qui omīmodo ēē sine corpore btissimū existi
mat hanc opīoz suā sua repugnate cōuincant Neqz enim quisquā aude
bit illorum. sapiētes hoīes siue morituros siue iam mortuos .i. aut
carētes corporibus aut corpora relicturos diis imortalibus an ponere quibus
deus summus aput platonē munus ingens indissolubilem s. vita .i. etiam
cū suis corporibus consorciū pollicetur. Optime aut cū hominibus agi arbi
trabatur idem plo si tn hanc vitā pie iusteqz peregerint ut a suis
corporibus separati in ipsorum deorum qui sua corpora nunqm dese
runt recipiantur sinum s. i meores ut conexa recusant
rursus et incipiant in corpora velle reuti Q; vgilius
ex platonico dogmate dixisse laudatur Ita quippe aīas
mortalium nec in suis corporibus semp ēē posse existimat
sed mortis necessitate dissolui nec sine corporibus durare p
petuo sz alternitatibus indesinenter viuos ex mortuis et ex
viuis mortuos fieri putat ut a ceteris hoībus hi videant differre sapiētes
q post mortez feruntur ad sydera ut aliquanto diucius i astro sibi co
gruo quisqz requiescat atqz rursus inde miserie pristine oblitus et cu
piditate hēndi corporis victus redeat ad labores erumpnasqz mortaliū
Illi vero qui stultā duxerint vitā ad corpora suis meritis debita siue hoīm
siue bestiarum de proximo deuoluantur. i hanc itaqz aut durissima condicione
cōstituit et bonas atqz sapiētes aīas quibus nō talia corpora distributa
sunt cū quibus semp atqz i mortaliter viuerent ut neqz i corporibus permanē
neqz sine hiis possint in eterna puritate pdurare. De quo platonico t
dogmate iā i libris superioribus diximus xpiano tpe erubu
isse porphirium et nō solū ab aīis humanis remouisse corpora
bestiarum. verum eē sapientū aīas ita voluisse de t
corporeis nexibus liberari. ut corpus omne fugientes bti
aput patrem sine fine teneantur Itaqz ne a xpo vinceretur
videretur vitā scīs pollicente ppetuam et ipe purgatas
aīas sine ullo reditu ad miserias pristinas sed ita in
eterna felicitate cōstituit et ut xpo aduersaretur resur
rectionē incorruptibilium negaret nō solū sine terrenis sed

De corporibus primorum
hominū morte et
vita et quid di
cat plato de summo
deo et de hominibus
et de opinione
vgilii

De opinione por
phirii maledici
qui tpe xpiano
sunt de purga
tione et reditu
aīe et aliis si
dei aduersa
tibus
actis

recusant

viatibus

In hac itaqz
durissima condicione

sine ullis omnino corporibus eas asserunt in sempiternum esse victuras nec tamen ista qua
licumque opinione percepit saltem ne dii corporatis religionis obsequio subderentur
quod ita . nisi quia eis potius nulli corpori societatis (sociatis) non credidit illis esse meliores
Quapropter si non audebunt isti sicut eos ausuros non esse arbitror diis beatis
simis et tamen in eternum corporibus constitutis humanas animas preponere miror cur eis
videtur absurdum quod fides xana predicat et primos homines ita fuisse con
ditos ut si non peccassent nulla morte a suis corporibus solverentur . sed pro meri
tis obedientie immortalitate donati cum eis viverent in eternum . et talia sanctos
resurrectione habituros ea ipsa quibus hic laboraverunt ut
nec eorum carni aliquid corruptionis vel difficultatis nec eorum
beatitudini aliquid doloris et infelicitatis possit accidere

Item de conditione corpore primorum hominum de morte et vita de resurrectione sanctorum et erronea opinione platonis

Contra eorum dogmata qui primos homines si non peccassent immortales futuros fuisse non credunt . xix .

Proinde nunc sanctorum animae defunctorum ideo non habent
gravem mortem qua separate sunt a corporibus suis . quia
caro eorum requiescit in spe . quaslibet sine ullo iam sensu contumelias
acce pisse videantur non enim sicut platoni visum est corporea oblivione desi
derant . sed potius quia meminerunt quod sibi ab eo sit promissum qui neminem fallit
qui eis etiam de capillorum suorum integritate securitatem dedit resurrectionem cor
porum in quibus multa dura perpessi sunt nichil in eis ulterius sensuri desiderabi
liter et patienter expectant . Non enim carnem suam non oderunt quam eam sine
mentis infirmitati resistentem spirituali vite cohercebat . quanto magis eam
diligunt etiam ipsam spiritualem futuram Sicut enim spiritus carni serviens non in
congrue carnalis ita caro spiritui serviens recte appellatur spiritualis . non quia in
spiritum convertetur sicut nonnulli putant ex eo quod scriptum est seminatur corpus animale
surget corpus spirituale . sed quia spiritui summa et mirabili obtemperando facilitate sub
detur usque ad implendam immortalitatis indissolubilis securissimam voluntatem
omni molestia sensus omni corruptibilitate et tarditate de
tracta Non solum enim non erit tale quale nunc est in quavis
optima valitudine . sed nec tale quidem quale fuit primis hominibus
ante peccatum qui licet morituri non essent nisi peccassent alimentis tamen
ut homines utebantur nondum spiritualia sed adhuc animalia cor
pora terrena gestantes Que licet senio non veterescerent
aut necessitate perducerentur ad mortem qui status eis de ligno
vite quod in medio paradiso cum arbore vetita simul erat mirabili dei gratia prestabatur
tamen et alios sumebant cibos preter unam arborem que fuerat interdicta . non quia ipsa
erat malum sed propter commendandum pure et simpliciter obedientie bonum que magna
virtus est rationalis creature sub creatore domino Nam ubi nullum aliud tangebatur malum
si prohibitum tangeretur . sola inobedientia peccabatur . agebantur ergo aliis que
sumebant ne animalia corpora molestie aliquid esuriendo ac sitiendo sen
tirent . De ligno autem vite propterea gustabatur ne mors eis undecumque subre
peret vel senectute confecti decursis temporum spaciis interirent tamquam cetera
essent alimento illud sacramento . ut sic fuisse accipiatur lignum vite in paradiso
corporali sicut in spirituali hoc est intelligibili paradiso sapientia dei de qua scriptum
est Lignum vite est amplectentibus eam

Quod caro sanctorum que nunc requiescat in spe in meliorem reparanda sit qualitatem quam fuit primorum hominum ante peccatum . xx

Quid dicatur sit spiritus carnalis et caro spiritualis et de conditione

Unde nonnulli totum ipsum paradisum
sumunt ubi primi parentes generis
humani sancte scripture veritate fuisse narrantur ad intelligibilia referunt
arboresque illas . et ligna fructifera in virtutes vite moresque convertunt tamquam
visibilia et corruptibilia illa non fuerint sed intelligibilium significando
rerum eo modo dicta sit vel scripta quasi propterea non potuit esse paradisus
corporalis . quia potest esse spiritualis intelligi . tamquam ideo non fuerint due
mulieres Agar et Sara et ex eis duo filii abrahe unus de
ancilla alius de libera quia duo testamenta in eis figurata dicit
apostolus . aut ideo de petra moyse percutiente aqua non defluxerit

De cibis protho plastorum et de paradyso et de intelligibili sapientia dei

quod petram illic designatam significatione esse christum intelligi non apostolo dicente petra
autem erat christus. Nemo itaque prohibet intelligere paradysum vitam beatorum quatuor
flumina quatuor virtutes prudenciam fortitudinem temperanciam atque iusticiam et li-
gna eius omnes disciplinas et lignorum fructus mores piorum et lignum vite
ipsam bonorum omnium matrem sapientiam et lignum sciencie boni et mali transgres-
si mandati experimentum. Penam enim peccatoribus bene utique quoniam iuste consti-
tuit deus sed non suo bono experitur homo. Possunt hec et in ecclesia intelligi
ut ea melius accipiamus tamquam prophetica indicia precedencia
futurorum paradysum scilicet ipsam ecclesiam sicut de illa legitur in cantico
canticorum. Quatuor autem paradysi flumina quatuor ewangelia
ligna fructifera sanctos fructus autem opera eorum. lignum vite
sanctum sanctorum utique christum lignum sciencie boni et mali proprium volun-
tatis arbitrium. nec se ipso homo divina voluntate contempta nisi per-
niciose uti potest atque ita discit quid intersit utrum inhereat communi omnibus bono
an proprio delectetur. Se quippe amans donatur sibi ut inde timoribus me-
roribus[6] cantet in psalmo. ad me ipsum anima mea
turbata est correctusque iam dicat. fortitudinem meam ad te custodiam.
Hec et si qua alia commodius dici possunt de intelligendo spiritaliter pady-
so nemine prohibente dicantur. dum tamen illud hystorie veritas fidelissima rerum
gestarum narratione commendata credatur.

Misterium paradysi et quatuor fluminum eius et lignorum eorum omnium de agur et gara

[6] completus

De paradyso in quo primi homines fuerant quod vere possit significatione eius spiritale aliquid intelligi salua veritate narrationis hystorice de corporali loco. xxi.

Corpora ergo iustorum que in resur-
rectione futura sunt
neque ullo ligno indigebunt quo
fiat ut nullo morbo vel senectute inveterata moriantur
neque ullis aliis corporalibus alimentis quibus esuriendi ac siciendi qualiscumque
molestia debilitet [devitetur] quoniam certo et omni modo inviolabili munere inmortalitatis
induentur ut non nisi velint possibilitate non necessitate vescantur. quod angeli quoque
visibiliter et tractabiliter apparentes non quia indigebant sed quia volebant et po-
terant ut hominibus congruerent sui ministerii quadam humanitate fecerunt. Neque
enim in fantasmate angelos edisse credendum est quando eos homines hospicio sus-
ceperunt quamvis utrum angeli essent ignorantibus cum simili nobiscum
indigencia vesci viderentur. Unde est quod ait angelus in libro
thobie videbatis me manducare sed visu vestro videbatis
id est necessitate reficiendi corporis sicut vos facitis me cibum
sumere putabatis. Sed forte de angelis aliud credibilius
disputetur. fides certe christiana de ipso salvatore non dubitat quod etiam post re-
surrectionem iam quidem spiritali carne sed tamen vera cibum ac potum cum discipulis
sumpsit. Non enim potestas sed egestas edendi ac bibendi talibus corporibus
auferetur. Unde et spiritalia erunt non quia corpora esse desistent sed quia spiritu vi-
vificante subsistent.

Quid sit quod angeli cum hominibus manducabant

De corporibus sanctorum post resurrectionem quod sic spiritalia erunt ut non in spiritum caro vertatur. xxii.

Nam sicut ista que habent animam viventem
nondum spiritum vivificantem animalia dicuntur corporea nec tamen anime
sunt sed corpora ita illa spiritalia vocantur corpora. Absit tamen ut spiritus
ita credamus futura sed corpora carnis habitura substantiam sed nullam tar-
ditatem corruptionemque carnalem spiritu vivificante passura. Tunc iam non ter-
renus sed celestis homo erit non quia corpus quod de terra factum est ipsum non erit ut etiam
celo incolendo non amissa natura sed mutata qualitate conveniat. Primus
autem homo de terra terrenus in animam viventem factus est non in spiritum vivificantem quod
ei post obediencie meritum servabatur. Ideo corpus eius quod cibo ac potu egebat
ne fame afficeretur ac siti et non immortalitate illa ab-
soluta atque indissolubili sed ligno vite a mortis necessi-
tate prohibebatur atque in iuventutis flore tenebatur non spirita-
le sed animale fuisse non dubium est nequaquam tamen moriturum
nisi in dei predicentis minantisque sententiam delinquendo corruisset
et alimentis quidem etiam extra paradysum non negatis a ligno tamen

Quod homo terrenus celestis erit sed dono celesti etiam tali qualitate

tradit⁹

vite ꝓhibito tardat⁹ eẽt tpi vetustatiqȝ finiendus et in ea dũtaxat
vita q̃ in corpe licȝ aĩali donec spũale obediẽe merito fiet · possȝ in
padyso ñ peccãtes hrẽ ꝑpetuã vitã Quia ꝑ eẽ si mortẽ istã manifes
taȝ qua fit aĩe a corpe sepacio intelligam⁹ simul significatã in eo qd͛ ei
dixat Qua die ederitis ex eo morte moriemi · nõ iõ dȝ absurdũ vi
deri qz nõ ea prorsus ꝗ die a corpe sũt soluti qua cibũ interdcm̃ mor
tiferũqȝ sũpserint Ea quippe die mutata ĩdeti⁹ viciataqȝ nã atqȝ
aliquo vite sepacione iustissima mortis in eis iã corpalis necitas fnẽ
cũ qua nos necitate nati sum⁹ ꝑ qd͛ apls nõ ait Corpus quidem
moriturũ ẽ ꝑ pctm̃ · ȝ ait corp⁹ quidẽ mortuũ ẽ ꝑ pctm̃ spũs aũt
vitã ꝑ iusticiaȝ · deinde subiũxit Si aũt spũs eius qui suscitavit
xpm̃ a mortuis hitat ĩ nob vivificabit · et mortalia corpa vrã pi
hitantẽ spm̃ eius ĩ nobis Tũc g° erit corp⁹ in spm̃ vivificantẽ qd͛
nũc ĩ aĩa viventẽ qd͛ tñ mortuũ dicit apls qz iaȝ
moriẽdi necitate cõstrictũ ẽ Tũc aũt erat ĩ aĩaȝ viva
q̃uis nõ in spm̃ vivificãtẽ ut tñ mortuũ dici nõ rcte
possit · quia ñ ꝑpetraciõe pcti necitatẽ moriendi hrẽ non
possit Cũ võ deus et dicendo adadam · ubi es mortẽ
significavit aĩe que fcã ẽ deserẽte deo et dicẽdo Terra es
et in t͛raȝ ibis mortẽ significavit que fcã ẽ corpis q̃ illi
fit aĩa discedente ꝑptea de morte scdã nichil credend⁹ est
dixisse · qz occultaȝ eẽ voluit ꝑ dispensacionẽ testamẽti
novi ubi scdã mors aptissĩe declat͛ur Ut pmus ista mors
pma q̃ cõis ẽ oĩb⁹ ꝓdetur ex illo venisse pcõ q̃ ĩ vno cõ
mune fcm̃ ẽ oĩb⁹ mors võ scdã nõ utiqȝ cõis ẽ oĩb⁹ ꝑ
eos qui scdm̃ ꝑpositũ vocati sũt sci · quos an̄ pscivit et pdestinavit sic
ut apls cõformes fieri ymaginis filij dei ut sit ipe pmogenitus
ĩ multis fribꝫ quos scdã morte p mediatorẽ dei gra libavit In corpe
g° aĩali pmũ hoiẽ fcm̃ sicut apls loquitur volens enĩ a spũali quod
in resurrectiõe futuꝝ ẽ aĩale discernẽ seiat ĩ quid ĩ corrupciõe surget
in gla Seminatur in infirmitate surget ĩ v̾tute Seiat͛ corp⁹ aĩale
surget corpus spũale · Deinde ut hoc ꝓbaret si ẽ inquit corp⁹ aĩale
ẽ et spũale ut qd eẽt aĩale corp⁹ ondẽret Sic ẽ inquit et scptũ ẽ · Factus
ẽ pm⁹ hõ ĩ aĩam viventẽ Isto igr̃ mõ voluit ondẽ qd sit corp⁹ aĩale
q̃uis scptura nõ dixerit de hoĩe pmo qui ẽ appellat⁹ ẽ adam qui illi
aĩa flatu dei ẽ creata · et fcus ẽ hõ in corpe aĩali · sed fcus ẽ ĩ aĩam
viventẽ In eo g° qd͛ scptuȝ ẽ · pm⁹ g° hõ ĩ aĩaȝ viventẽ voluit apls
ĩtelligi corp⁹ hoĩs aĩale Spũale aũt quẽ admod͛ ĩtelligẽdũ eẽt
ondit addendo novissi⁹ adam ĩ spm̃ vivificantẽ ꝓ cui dubio significans
xpm̃ · qz iã ex mortuis ita resurrexit ut mori deinceps oĩnonõ pos
sit, Deniqȝ seqt͛ et dicit Sȝ nõ pmũ qd͛ spũale ẽ · ȝ qd͛ aĩale postea
spũale Ubi multo apcius declavit · sed aĩale corp⁹ in
sinuasse in eo qd͛ scptũ ẽ · fcm̃ eẽ pmũ hoiẽ ĩ aĩaȝ vivẽ
tem spũale aũt in eo q̃ ait novissi⁹ ĩ spm̃ vivificãtẽ
Pmus ẽ enĩ aĩale corpus quale hnit por adam q̃uis ñ
moriturꝫ ñ peccãssȝ quale nũc hẽm⁹ et nos hactenus eius mutata
viciataqȝ nã q̃tũs ĩ illa postea q̃ pccavit eẽt vñ hret tantã moriẽdi
necitateȝ Tale ꝓ nobis eẽ xc͛ dignat⁹ ẽ nõ quidẽ necitate · sed ptãte
postea võ spũale quale iã pcessit in xpo tanq̃ ĩ capite nrõ secuturꝫ
ẽ aũt ĩ mẽbris eius ultiã resurrectiõe mortuoꝝ Adiungit deinde
apls duoꝝ istoꝝ hoĩm̃ evidentissiãȝ drãm dicens · pmus hõ de t͛ra ter
renus Scdus hõ de celo celestis Quales terrenus tales terreni qual͛
celestis tales celestes · Et quõ induim⁹ ymaginẽ t͛reni in
duam⁹ ymaginẽ eius qui in celis ẽ · hoc apls ita posuit
ut nũc quidẽ ĩ nobis scdm̃ sacrm̃ regeneracionis fiat sic

1 hrẽ

De ũbis apli ubi ait corp⁹ qdem mortuũ est ꝑ pctm̃ spũs aũt vita ꝑ iusticiã

Qz pm⁹ hõ nõ pũt hrẽ necitatẽ moriẽdi ñ perpetraciõe pcti

Quid sit dam̃ mors fca et mors pma

Quid sit dam̃ fcus ẽ pm⁹ hõ ĩ aĩaȝ viventẽ

alibi dicit Quotquot in xpo baptizati estis xpm induistis et quid sit ge
re, aut ipa pficietur cu et in nobis qd e aiale nascendo neracio terren
spitale fcm fuit resurgendo Vt em eius itidem ubis utar hoie ul rege
spe salui fci sumus Induimus aut ymaginem ~~patris~~ terreni ge neracio celes
tis hois mus et mortis quam nobis intulit gnacio sed induimus y
maginem celestis hois gram indulgencie viteqz ppetue qd nob pstat regene
racio no nisi p mediatorem dei et hominu xpm ihm quem celestem hoiez
vult intelligi qz de celo venit ut terrene mortalitatis corpe uestiretur
q celesti i mortalitate uestiret Celestes vo ideo appellat et alios qz
fiunt p gram mebra eius ut cu illis sit vnus xpc velut caput et corpus
hoc in eadem epla euidencius ita ponit p hoiez mors et p hoiez re
surrectio mortuorum Sicut em in adam omes moriunt ita et in xpo omes
viuificabunt Iam utiqz in corpe spitali qd erit in spm viuificantem
no qz omes qui in adam ~~omes~~ moriuntur mebra erunt xpi ex illis em
multo plures sedā eternā morte plectentur Sed ideo dcm e omes atqz
omes qz sicut nemo corpe aiali nisi ab adam moritur ita nemo spita
li nisi in xpo viuificatur. Proinde nequaqz putandum nos in resurrectione
tale corpus habituros quale hunt ho primus an pctm nec illud qd dic
tu e qualis terrenus tales terreni scdm hoc intelligendu qd fcm e ammissi
one pcti, no em estimandu e eum anqz peccasset spitale corpus huisse
et pcti merito in aiale mutatum Vt em hoc putetur parum attendunt
tanti vba doctoris qui ait Si e corpus aiale e et spitale Sic et
scriptum e primus ho adam i aiaz viuentem Numquid hoc post pctm fcm e
cu sit ista hois prima condicio. De qua btissimus aplus ad corpus aiale
monstrandum hoc testiom legis assumpserat Vnde illud parum considera
te quibusdā visu e meo qd legit Inspirauit deus in faciem hois spm
vite. et fcus e ho i aiam viuentem no tunc aiaz homini primo datā sed
eam q iā erat spu sco viuificatā Monet em eos qd dns ihus post
ea qz resurrexit a mortuis insufflauit dicens discipulis suis Accipe
spm scm Vnde tale aliqd fcm existimat quale tunc fcm e qz et hoc
secutus euangelista dixit et facti sunt in aiam viuentem Qz quidem si dcm
esset h intelligeremus qd aiaz quedā vita sit spus dei sine quo aie ronales
mortue deputande sunt qmuis earum psencia viue corpe videantur Sed
no ita fcm qui e condit ho satis ipa libri uba testantur que ita se hent
Et formauit deus hoiez puluerem de terra Qz qdam planius interptandum
putantes dixerunt et finxit hoiez de limo terre. qm supius dcm fuat
fons aut descendebat de terra et irrigabat omem faciem terre ut ex
hoc limus intelligendus videtur humore scz terra concretus Vbi em hoc
dcm e continuo sequitur et formauit deus hoiez puluerem de terra sic greci
codices hent vnde in latinam linguam scriptura ipa conuersa e Siue autem formauit siue finxit qmuis dicere vo
luit qd grece dicitur eplassen ad rem nichil interest magis
pprie dicitur finxit Sz ambiguitas visa e de vitanda eis
qui formauit dicere maluerunt eo qd in latina lingua illa
magis obtinuit consuetudo ut hy dicantur fingere aliquid qui aliquas res mendacio
simulante ~~mente~~ componunt. Hunc igitur formatum hoiez de terra expulue
sine limo. erat em puluis humectus. Hunc inqz ut expressius dicam
sic scriptura loquitur puluerem de terra aiale corpus fcm esse docet aplus
cum aiaz accepit et fcus e iste ho in aiaz viuentem i. formatus iste
puluis fcus e in aiam viuentem Iam inquiunt hebat aiaz alioqui no
appellaretur ho qm ho no e corpus solum ul aia sz qz ex aia constat
et corpe hoc quidem verum e no totus ho sz ps melior hois aia e nec
totus ho corpus sz inferior hois ps e. sz tn cu utrumqz coniunctum simul
ht hois nomen qd tn et singula no amittunt. et cum de singulis loquitur quotidianus loquendi
Quis em dicere phibeatur cottidianum quandam lege sermonis ho ille

Propagatione preuaricacionis et mortis

De hoc qd dr sic i adam omes moriuntur ita et in xpo omes viuificabuntur

defunctus ē et nūc in regnē ē uł impenis · cū de aīa sola possz hoc
dici et illo aūt loco hō ille sepultus ē · cūz hoc n̄ de solo corpe nō
possit intelligi · An dictura sūt (sit) loqui sc̄ptura nō sola (solere) diuiaz vno
vō illa nobis in hoc attestat̄ ut eē cū ista cōiuncta sūt ut viuit hō
tn̄ eē singla hoīs vocabulo appelletur aīaz · s · interiorē hoiēz corp9
aūt exteriorēz hoiēz vocans tamq̄ duo sint hoies cū sil' vtrūqz
sit hō vnus Ez intelligēd̄ ē scd̄m quid dicat̄ hō ad ymaginē
dei et hō de t̄ra atz iturn̄ in t̄raz · Illud em̄ scd̄m aīam rōnales dr̄
qualē deus in sufflando ul' si comodi9 dr̄ inspirando indidit hoī
· i · hoīs corpi · hoc aūt scd̄m corp9 qualez hoiēz deus ex puluere
finxit · cui data ē aīa ut fiet corp9 aīale · i · hō in aīaz viuetem
Qua pp in eo q dn̄s fecit qn̄ insufflaūt dicens Accipite spm̄
scm̄ minus hoc intelligi uolunt q spūs scūs nō tm̄ sit pris verz eē
ipius vnigeniti spūs idem ipe ē quippe pris et filii cū quo ē trinitas
pr̄ et filius et spūs scūs nō creatura sed creator neqz em̄ flatus
ille corporeus de carnis ore pcedens sbā erat spūs scī atz nā sed
potius sig̃ficatio qua intelligēm9 ut dixi spm̄ scm̄ prī eē filioqz
cōiez quia nō eis singlus singuli sz vnus amboz ē Exemp aūt iste
spūs in sc̄ptuis scīs greco vocabulo pneoma dr̄ sic em̄ i hoc
loco illius appellaūt qn̄ eū corpali oris sui flatu significans dis
ciplis dedit et locis omnib9 diuinoz eloqoz nō alit' ni vnq̄ mācipato
occurrit · Hic vō ubi legitur et finxit deus hoiēz puluerez de t̄ra et
insufflauit siue inspirauit in faciē eius spm̄ vite nō aūt grecus
pneuma quo solet dici spūs scūs · sz pnoen qd' nom
in creatura qua in creatore frequēcius legitur Vnde nō
nulli ecīa latini pp̄ drām hoc vocablm̄ nō spm̄ nō fla
tuz appellare maluerūt Hoc em̄ et in greco eē ī illo lo
co aūt ysaiaz vbi deus dicit omēz flatū ego feci omēz
aīam sine dubitacōe sig̃ficans Ez utiqz grece pnoen dr̄ iuxta alii
flatū alii spm̄ alii spiracōm qn̄ eē deus dr̄ in t̄ p̄tati sūt pneuma
vō nūq̄ nisi spm̄ siue hoīs de quo ait aplus · Quis em̄ scit hoīs
q̄ sūt hoīs nisi spūs hoīs qui in ipō ē siue pecoris · sicut in salomonis
li° sc̄ptuz ē Quis scit si spūs hoīs ascendat (ascēdat) sursū
in celū · et spc̄ pecoris descendet deorsū in t̄ra siue t
corporeuz istū qui eē ventus dr̄ · nam eius hoc nom
ē ubi in psalmo cantatur Ignis grando nix spūs
tēpestatis siue iā nō creatura sed creatorē · sic ē de
quo dicit dn̄s i ēē (ewangelio) Accipite spm̄ scm̄ cū corpeo sui
oris sig̃ficans flatu et ubi aūt Ite baptizate omēs gentes in noīe
pris et filii et spūs scī ubi ipā trinitas excellentissime et euidentissīe
cōmēdata ē Et ubi legit̄ deus spūs est et aliis plimis sacraz litt'az
locis In hys quippe omnibus testioniis sc̄ptuaz quātū ad grecos atti
net nō pnoen vidim9 sc̄ptuz eē sed pneuma quātū aūt ad latinos
nō flatuz sed spm̄ Qua pp in eo qd' sc̄ptū ē inspi
rauit ul' si magis pp̄e dicendū ē insufflauit i facie
eius spm̄ vite si grecus nō pnoen sic ibi legi
tur · sz pneuma posuisset · nec sic eēt consequens ut
creatorez spm̄ qui pp̄e deus in trinitate spūs scūs intel
ligē cogemur qñquidē pneuma ut dēm ē nō soluz
de creatore sz eē de creatura dici solē manifestū ē Ez
cū dixissz inquit spm̄ nō addet vite nullū spm̄ vellz
intelligi et cūz dixissz factus ē hō in aīaz viuētē nō
addet viuētē n̄ aīa vita significaret que illi diuinitus impartit̄ dono
spūs dei Cū em̄ viuit aīa inquit pprio sue vite modo · quid opus
erat addē viuente nisi ut ea vita itelligēt̄ que illi per spm̄ scm̄ dat̄

Quid sit dicere
qd' deus inspira
uit in facie hoīs
spm̄ vite ut
q secutur

Qz homo nō
soluz ē corpus
ul' aīa sed sil'
corpus et
aīa

Qz spūs scūs
nō tm̄ ē pris
spūs sz et ipius
vnigeniti spūs
· i · pr̄ et filius et
spūs scūs est vna
scā indiuidua
trini
tas

hoc quid ē aliud nisi diligent' p̄ humana suspicōe conten
dē et scripturas scās negligent' attendē Quid enī mag^m
erat nō iā longius sed in eodē ipo lib̄ paulo superius legē
p̄ducat t'ra aīam viuētē qū aīancia t'restria creata
creata sūt · deinde aliquātis interpositis in eodem tū ipo lib̄
q̄d magnū erat aduertere q̄d scriptū ē et oīa que h̄ent spm̄
vite · et om̄s qui erat sup arida mortuus ē cū insinuaret oīa q̄ viuebat
in t'ra piisse diluuio Sic ergo et aīaz viuentē et spm̄ vite eciā i pecoribus
inuenimus sicut scriptura consueuit loq̄ et cū hoc quoqz loco ubi legit' oīa q̄
h̄ent spm̄ vite nō grecus pneuma sed pnoen dixit Cur nō dicimus quid
opus erat aīam viuētē dicē cū n̄ viuens eē nō possit · aut quid opus erat addē
vite cū dixisset spm̄ sed intelleximus spm̄ vite et aīam viuētē scriptura suo
more dixisse cū aīalia · i · aīata corpa vellz intelligi quibus in eēt p aīaz
pspicuus · et iste corporis sensus in hoīe aut condicione obliuiscimur q̄
admodū loqui scriptura consueat cū suo prorsus more locuta sit quo i si
nuaret hoiez eciā rōnali aīa accepta · q̄ fit nō sicut aliaz carnium aq̄s
et t'ra p̄ducentibus · sed deo flante creatū voluit intelligi sic tū factuz
ut in corpe aīali quod fit aīa viuente sic illa aīalia viuent de quibus
dixit p̄ducat t'ra aīam viuētē · et que itidez dixit ha
buisse in se spm̄ vite ubi eciā i greco nō dixit pneuma sed
pnoen nō utiqz spm̄ scm̄ sed eorum aīas tali exprimens
nomē Sz eciam dei flatus inquiunt dei ore exisse intel
ligit' quē si aīaz crediderimus consequens erit ut eiusdē fatē
aīu̅ eē sbē p̄terqz illius sapie que dicit Ego ex ore altis
simi prodiui nō quidez dixit sapiaz more dei efflatā
fuisse · sed ex eius ore prodisse Sicut aut nō possimus nō de nra nā qua
hoīes sumus · sed de isto aere quē spirando ducimus ac reducimus flatuz
facē cū sufflamus · ita omps deus nō de sua nā neqz subiacenti cre
atura · Sz eciā de nichilo potuit flatū facē quē corpi hoīs inserendo
inspirasse vl' insufflasse conuenientissime dicitur ē incorporeus i corpo ·
reuz sz i inmutabilis inmutabilitatem q̄ nō creatus creatū Verumtamen si ut
nō aūt isti qui de scripturis loq̄ volūt : et scripturaz locuciōes ut aduertit non
soliū hoc dici eciā ex ore dei q̄d ē equalis eiusdemqz naturē · audiat vel
legerit q̄d deo dicente scriptū ē q̄ tepidus eēt neqz calidus neqz frigi
dus i ciperia te euomē ex ore meo Nulla itaqz cū ē cur aptissime locuti
resistamus aplo ubi a spirituali corpe corpus aīale discernens · i · ab illo
in quo futuri sumus hoc in quo nūc sumus ait Seiat' corpus aīale sur
git corpus spirituale Si ē corpus aīale et ē spirituale sic scriptum ē factus
est primus hō adaz i aīaz viuētē nouissimus adam i spm̄ viuificantē · sed
nō primū q̄d spirituale ē · sed q̄d aīale postea q̄d spirituale
primus hō de t'ra t'renus sc̄dus de celo celestis · qualis
t'renus tales et t'reni · et qualis celestis tales et ce
lestes · et quō induimus ymaginē eius t'reni et i induamus
et ymaginē eius qui de celo ē De quibus omnibus aplicis
ubi superius locuti sumus Corpus igit' aīale in quo primū
hoiez adam factū eē · dicit aplus sic erat factū nō ut mori oīo nō pos
sit · sz ut nō moreretur nisi hō peccasset Nam illud q̄d spū viuificante
spirituale erit · et i mortale mori oīo nō poterit sic aīa creata ē i mortal
que licz peccō mortua p̄hibeatur carens quadā vita sua hoc ē spū
dei qua et sempit'na sapient' et b̄te viuē poterat tū
p̄pria quadā licz misera vita sua nō desinit viuē quia
i mortalis ē creata · sic eciā desertores angli licz sc̄dm
modū quēdaz mortui sint peccando q̄ fonte deseruerūt
qui deus ē quē potando sapient' b̄teqz poterant viuē
tū sic mori potuerunt ut oīmo nō desistent viuē atqz sentire qui

Quid sit dari pneuma vel pnoen vel spi racio vel as piracio vel spūs

Quid sit dari aīa viuens et spūs vite cū spū vite eciā in pecoribus in ueniamus

Quid ē q̄d dr̄ in libro Sapie Ego ex ore al tissimi pro diui et

Qualiter aīale corpus primi ho mis ade fue rit fue rit

× anima

Verumtamen ut sciat isti qui ex

i mortales creati sūt atq ita nisi eam morte p⁹ ultimū perpetuabūtur
iudiciū ne illo vita careant quāquidē et sensu cū doloribꝰ futuris tn̄
nō carebūt atq hoies ad dei grām ptinētes cives scōr angelor et btā
vita manētibꝰ ita spūalibꝰ corporibꝰ induētur ut neq peccent
amplius neq moriantur. ea tn̄ i mortalitate vestiti que sicut
angelor nec pcō possit auferri. nā quidē manēte carnis sed +
nulla ōio carnali corruptibilitate et tarditate manēte Sequit
quī qō ratio ptractanda et dnō deo vitatis adiuuāte solvenda si
libido mēbror i obedientiā expectato in obediē in illis pmis hoibꝰ
cū illos dmā grā deseruisset exorta ē. vn̄ i suā nuditate oculos
aperuerunt .i. curiosius aduerterunt Et qr inpudēs
motꝰ voluntatis arbitrio resistebat pudenda texerunt quod p pagati creati fuerant si sine pvaricacōe
mansissent Sed quia et liber iste claudēdꝰ ē nec
tanta ista questio est sermonis angustias coartāda
in eū qui sequitur cōmodiore disposicōe differtur
Explicit liber xiii. de civitate dei. Incipit tytuli lib' xiiii. d c

Questio si libido mēbror i obediēciā expctō i obediē pmis hoibꝰ cū illo dmā grā deseruisset exorta ē vn̄ i suā nuditate oculos apuerunt

Per inobediām pmi hoīs in sēde mortis ppetui tate ruituros fuisse n̄ nullos dei grā liberaret
i De vita carnali que nō ex corpis tm̄ sed et ex āimi intelligenda sit viciis ii Peccati causā ex āiā nō ex carne pdisse et corrupcōm ex pcō ɔtracta nō pctm̄ iii Quid sit scdm hoiem quidue scdm deū viuē iiii Qr de corpis ānq nā tollerabilior quidē plonicor q̄ manicheor sit opiō sed et ipī repbat qui vicior cās nāe carnis ascribunt v De qualitate voluntatis hūane sub cuius iudicio affectōes āī ā prave habet ā recte vi Amore et dileccōne indifferent et i bono et i malo apud sacras lrās i ueniri vii De tribꝰ pturbacōibꝰ quas i āīo sapientis stoici ee voluerunt exclusis dolore sive tristicia q̄ virtus āī sentire nō debeat viii De pturbacōibꝰ āī quarum affectus rectos hēt vita iustor ix An pmos hoies i paradiso ɔstitutos nullis pturbacōibꝰ pue q̄ delinqret affectos fuisse credendū sit x De lapsu pmi hoīs in quo bn̄ ɔdita nā vl' pot n̄ nisi suo auctore reparari xi De qualitate pmi hoīs pctī admissi xii Qr i pvaricacōe ade ad opꝰ malū voluntas pcessit mala xiii De supbia transgressionis que ipā fuit transgressione deterior xiiii De iusticia retribucionis q̄ pmi hoies p sua inobediā receperunt xv De libidinis malo cuiꝰ nomē cū multis viciis cōgruat, ppē tn̄ motibꝰ obscenis corpis ascribit xvi De nuditate pmor homi quā post pctm̄ turpē pudēdamq viderunt xvii De pudore cōcubitus nō solū vulgari sed et cōiugali xviii Qr ptes ire atq libidinis mouentur tam viciose ut eas necesse sit frenis sapiē cohibere q̄ nulla āī pctm̄ nāe sanitate nō fuerunt xix De vanissima turpitudine cynicor xx De bn̄dictōe multiplicāde fecunditatis hūane āī pctm̄ q̄ pvaricacio nō ademet sz libidinis morbꝰ accessērit xxi De copula cōiugali adeo pmitus instituta atq bn̄dicta xxii An et i paradyso generādū fuisset si nemo peccasset xxiii Utrū cōiu estū libidinis pugnatura fuissz tradicio castitatis xxiiii Qr insontes hoies et merito inobediē i paradyso pmanētes ita genitalibꝰ mēbris fuisset usuri ad generacōz ꝓlis sicut ceteris ad arbitriū voluntatis xxv De vera beatitudine quā tpalis vita nō obtinet xxvi Qr felicitas in paradyso uiuenciū sine erubescendo appetitū generandi officiū credenda sit implere potuisse xxvii De pctoribꝰ et anglis et hoibus quor puersitas nō pturbat prouidenciā dei xxviii De qualitate duar civitatū terrene atq celestis xxix Incipit liber xiiii. de civitate dei etc Per inobedienciam pmi hoīs in sēde mortis ppetuitate ruituros fuisse nisi nullos dei gracia liberaret Caplm̄ .i.

+ essent filios ppagati sicut creati fuerant

Diximus iam in superioribus libris ad humanum genus non solum nature similitudine sociandum verum etiam quadam cognationis necessitudine in unitatem concordem pacis vinculo colligandum ex homine uno deum voluisse instituere homines neque hoc genus fuisse in singulis quibusque moriturum nisi duo primi quorum creatus est unus ex nullo altera ex illo id inobedientia meruissent a quibus admissum est tam grande peccatum ut in deterius eo natura mutaretur humana etiam in posteros obligatione peccati et mortis necessitate transmissa. Mortis autem regnum in homines usque adeo dominatum est ut omnes in secundam quoque mortem cuius nullus est finis pena debita precipites ageret nisi inde quosdam dei gratia liberaret. Ac per hoc factum est ut cum tot tanteque gentes per terrarum orbem diversis ritibus moribusque viventes multiplici linguarum armorum vestiumque sint varietate distincte non tamen amplius quam duo quedam genera humane societatis existerent quas civitates duas secundum scripturas nostras merito appellare possemus. Una quippe est hominum secundum carnem altera secundum spiritum vivere in sui cuiusque generis pace volentium.

De vita carnali que non ex corporis tantum sed etiam ex animi intelligenda sit viciis. ii.

Prius ergo videndum est quid sit secundum carnem vivere quid secundum spiritum vivere. Quisquis enim hoc quod diximus prima fronte inspicit vel non recolens vel minus advertens quemadmodum scriptura sancta loquatur potest putare philosophos quidem epycureos secundum carnem vivere quia summum bonum hominis in corporis voluptate posuerunt et si qui alii sunt qui quoquo modo corporis bonum summum bonum esse hominis opinati sunt et eorum omne vulgus qui non aliquo dogmate vel eo modo philosophantur sed proclives ad libidinem nisi ex voluptatibus quas corporeis sensibus capiunt gaudere nesciunt. Stoycos autem qui summum bonum hominis in animo ponunt secundum spiritum vivere quia et hominis animus quid est nisi spiritus. Sed sicut loquitur scriptura divina secundum carnem vivere utrique monstrantur. Carnemque appellat non solum corpus terreni atque mortalis animantis veluti cum dicat non omnis caro eadem caro ~~eadem~~ quidem hominum alia autem caro pecorum alia volucrum alia piscium sed et aliis multis modis significatione huius nominis utitur inter quos varios locutionis modos sepe etiam ipsum hominem id est naturam hominis carnem nuncupat modo locutionis a parte totum quale est ex operibus non iustificabitur omnis caro. Quid enim voluit intelligi nisi omnis homo quod apertius paulo post ait in lege nemo iustificabitur. Et ad Galathas scientes autem quia non iustificabitur omnis caro. Et verbum caro factum est id est homo quod non recte accipientes quidam putaverunt Christo humanam animam defuisse. Sicut enim a toto pars accipitur ubi marie magdalene verba in ewangelio dicuntur dicentes Tulerunt dominum meum et nescio ubi posuerunt eum cum de sola Christi carne loqueretur quam sepultam de monumento putabat ablatam ita et a parte totus carne nominata intelligitur hominis sicut ea que supra commemoravimus. Cum igitur multis modis quos perscrutari et colligere longum est divina scriptura nuncupet carnem quid sit secundum carnem vivere quod profecto malum est cum ipsa carnis natura non sit malum ut indagare possimus inspiciamus diligenter illum locum epistole Pauli apostoli quam scripsit ad Galathas ubi ait Manifesta sunt autem opera carnis que sunt fornicatio immundicie luxuria ydolorum servitus veneficia inimicicie contentiones emulationes animositates dissensiones hereses invidie ebrietates comessationes et hiis similia que predico vobis sicut predixi quoniam qui talia agunt regnum dei non possidebunt. Iste totus epistole apostolice locus quantum ad rem presentem satis esse videbitur consideratus poterit hanc dissolvere questionem quid sit secundum carnem vivere. In operibus namque carnis que manifesta esse dixit eaque commemorata dampnavit non illa tantum invenimus que ad voluptatem pertinent carnis sicut sunt forni-

De duabus civitatibus et quid sit secundum carnem et secundum spiritum vivere

De opinione philosophorum epicureorum stoycorum vel aliorum et quid sit verbum caro factum est

De intellectu epistole Pauli quam scripsit ad Galathas ubi ait Manifesta sunt opera carnis etc.

fornicationes inmunditiae luxuriae ebrietates comessationes. Verum et illa quibus
animi vitia demonstrantur a voluptate carnis aliena. Quis enim servi-
tutem quae idolis exhibetur, veneficia, inimicitias, contentiones, animositates,
dissensiones, haereses, invidias non potius intellegat animi vitia esse quam carnis?
Quandoquidem fieri potest ut propter idololatriam vel haeresis alicuius errorem a voluptatibus
corporis temperet. Et tamen etiam tunc homo quamvis carnis libidines continere atque co-
hibere videatur, secundum carnem vivere hac apostolica auctoritate convincitur, et in eo
quod abstinet a voluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demons-
tratur. Quis inimicitias non in animo habeat? aut quis ita loquitur ut in-
imico suo vel quem putat inimicum dicat: Malam carnem, ac non potius: Malum
animum habes adversum me? Postremo sicut carnalitates, ut ita dicam, si quis
audisset, non dubitaret carni tribuere, ita nemo dubitat animositates ad
animum pertinere. Cur ergo haec omnia et his similia doctor gentium in fide et veritate
opera carnis appellat, nisi quia eo locutionis modo quo totum significat a parte, ipsum
hominem vult nomine carnis intellegi? Quod si quisquam dicat carnem causam esse in
malis operibus quorumcumque vitiorum, eo quod anima carne affecta sic vivit, pro-
fecto non universam hominis naturam diligenter advertit. Nam corpus quidem
corruptibile adgravat animam. Unde etiam idem apostolus agens de hoc cor-
ruptibili corpore de quo paulo ante dixerat: Et si exterior homo noster corrumpitur,
scimus, inquit, quia si terrena nostra domus habitationis dissolvatur, aedificationem habemus
ex Deo, domum non manufactam aeternam in caelis. Etenim in hoc in-
gemiscimus, habitaculum nostrum quod de caelo est superindui cupi-
entes, si tamen induti non nudi inveniamur. Etenim qui sumus in
hac habitatione ingemiscimus gravati, in quo nolumus spoliari sed supervesti-
ri, ut absorbeatur mortale a vita. Et adgravamur ergo corruptibili
corpore, et ipsius adgravationis causam non naturam substantiamque corporis sed eius cor-
ruptionem scientes nolumus corpore spoliari, sed eius inmortalitate vestiri. Et
tunc enim erit, sed quia corruptibile non erit, non adgravabit. Adgravat ergo nunc
animam corpus corruptibile, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa
cogitantem. Verumtamen qui mala animae ex corpore putant accidisse, in errore sunt.
Peccatum enim ex anima non ex carne processisse et corruptionem ex peccato ortam non peccatum

Quamvis enim Vergilius Platonicam videatur luculentis versibus ex-
plicare sententiam dicens: Igneus est ollis vigor
et caelestis origo seminibus, quantum non noxia corpora tardant terre-
nique hebetant artus moribundaque membra; omnesque
illas notissimas quattuor animi perturbationes, cupiditatem timo-
rem, laetitiam tristitiam, quasi origines omnium peccatorum atque
vitiorum volens intellegi ex corpore accidere subiungat et
dicat: Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, nec
auras suspiciunt clausae tenebris et carcere caeco; tamen
aliter se habet fides nostra. Nam corruptio corporis quae adgravat
animam non peccati primi est causa sed poena, nec caro corruptibilis
animam peccatricem, sed anima peccatrix fecit esse corruptibilem
carnem. Ex qua corruptione carnis licet existant quaedam inci-
tamenta vitiorum et ipsa desideria vitiosa, non tamen omnia vitae
iniquae vitia tribuenda sunt carni, ne ab his omnibus pur-
gemus diabolum qui non habet carnem. Et si enim diabolus forni-
cator vel ebriosus vel si quid huiusmodi mali est quod ad carnis
pertinet voluptates non potest dici, cum sit etiam talium peccatorum sua-
sor et instigator occultus, est tamen maxime superbus atque invidus. Quae illum
vitiositas sic optinuit, ut propter hanc esset in carceribus caliginosi huius
aeris aeterno supplicio destinatus. Haec autem vitia quae tenent in diabolo prin-
cipatum carni tribuit apostolus, quam certum est diabolum non habere. Dicit enim inimi-
citias, contentiones, aemulationes, animositates, invidias opera esse carnis;
quorum omnium malorum caput atque origo superbia est, quae sine carne regnat in diabolo.

Que sint opera carnis secundum apostolum

Quid sit domus secundum apostolum in hac habitatione ingemiscimus gravati in quo nolumus spoliari sed superindui

Quid senserit Plato et Vergilius ex quattuor passionibus de affectionibus animae Hinc metuunt cupiuntque dolent gaudentque

Nemo aut illo e invidencior sctis Nemo adu'sus eos otenciosior aio
sior et magis emulus atq3 invidus invenitur Et hec oia cu heat sine
carne quo sut ista opa carnis n q opa sut sut hois
que sicut dixi noie carnis appellatur Non eni hen
do carne qua no ht dya' s3 vivendo scdm seipm hoc e
scdm hoiez fcus e silis dya°. q2 ille scdm seipm vi
ue voluit qn i vitate no stetit ut no de deo sed de suo
medaciu loqretur. qui no solu mendax veru et iam mendacii pr
est. primus mentitus quippe e et a quo pctm ab illo cepit ee mendaciu

Qz dyabolus vicia carnis no ht sed suasor et instigator est ad ea

Quid est scdm hoiez vive et qd ne scdm deu vive.

Cum ergo vivit ho scdm hoiez no scdm deu silis e dya°. qr et deu vive in
angelo scdm anglm s3 scdm deu vivendu fuit ut staret in
vitate. et vitate de illi9 no desuo medaciu loqret' Nam
et de hoie alio loco idem aplus ait. Si aut veritas dei in meo me
dacio habundavit mm dixit mendaciu veritate dei Cu g° vivit homo
scdm veritate no vivit scdm seipm sed scdm deu. Deus e qui dx'
Ego su vitas Cu g° vivit scdm seipm. hoc e scdm hoiez no scdm
deu. pfecto scdm mendaciu vivit no q2 ho ipe medaciu e. cu sit ei9
auctor et creator deus qui no e utiq3 auctor creatorq3 mendacii
sed q2 ho ita fcus e rectus ut no scdm seipm. sed scdm eu a quo fa
ctus e viveret. i. illi9 poci9 q3 sua faceret volutate no ita vive que ad
modu fcus est ut viveret hoc e mendaciu. btus quippe vult ee non
sic vivendo ut possit ee. quid e ista volutate medacius Vnde no
frustra dici pt ome pctm ee mendaciu. Non eni fit pctm n ea vo
lutate qua volumus ut bn sit nobis vl nolum9 ut male sit nobis
Ergo medaciu e q2 cu fiat ut bn sit nobis hic male pocius est nob
vl cu fiat ut melius sit nobis. hinc pocius peius est nobis Vnde
h n de deo pt bn ee homi que delinqndo deserit no de se ipo scdm
que vivendo delinqt' Qz itaq3 diximus hic extitisse duas civita
tes diversas int' se atq3 ?trarias qd' alii scdm carne alii +
scdm spm viverent. pt ec isto mo dici qd' alii scdm ho
minez alii scdm deu vivat. Aptissime quippe ad Co
rinthios dixit Cu etem int' vos sit emulacio et o
tencio. none carnales estis et scdm hoiez ambula
tis Qz g° e ambulare scdm hoiez. hoc e ee carnales
q' a carne. i. a parte hois intelligi' homo. eosdez ipos
quippe dixit supius aiales q's postea carnales ita loques // Quis n-
scit inquit hoim q sut hois nisi sps hois qui in ipo est sic et que
dei sut neo scit nisi sps dei Nos aut inquit no spm huius mudi acce
pim9 sed spm qui ex deo e ut sciam9 q a deo donata sut nob que et
loqm' no i sapie huane doctis vbis sed docti spu spualibs spualia
copantes. aialis aut no pcipit q sut sps dei Stultitia e eni illi
Talibs igr' i. aialibs paulo post dicit Et ego ~~frus~~ fres no potui loqui vo
bis q' spualibs et illud et hoc eodem loquedi mo. i. a parte totu et ab
aia nanq3 et a carne que sut ptes hois pt totu significari qd' e
ho atq3 ita no e aliud aial ho aliud carnalis sed idem ipm e utr
q3 i. scdm hoiem vivens ho sic no aliud q hoies significat' sic ubi
legit' ex opibs legis no iustificat' ois caro sive qd'
scptu e Septuagintaquiq3 aie descenderunt cu iacob
in egyptu. et ibi eni per omez carne ois ho. et ibi
p septuagintaquiq3 aias septuaginta quiq3 hoies in
telligunt' Et qd' dcm e no in sapie huane doctis vbis
potuit dici no in sapie carnalis. sicut q dcm e scdm
hoiez ambulatis potuit dici scdm carne magis aut hic apparuit
in his q subiuxit Cu eni quis dicat Ego quidem su pauli alius aut

Qz dyabolus e pmus pctor et pmus me dax. et qd sit men daciu

De duabus civita tibus et quid sit vive vl ambu lare scdm car nez et scdz spm

Ego appollo · nōne hoīes estis · qd̓ dicebat aīales estis et carnales es
tis expressius dixit hoīes estis qd̓ ē scd̓m hoīez viuitis nō scd̓m deū
scd̓m quē si viueretis dij essetis Qz de corpis aīeqz nāa nobilior quidē
Non igr̄ opus ē in pctīs platonicoꝝ ꝙ̄ manichyeoꝝ sit opiō sz ꝛ ipi
vicijsqz unis ad cre xpbat qui viciorū aīe nāe carnis ascribūt
atoꝝ in iniria carnis accusare nāam q̄ ī gn̄e atqz origine sua v.
bona ē Qz deserto creatore bono viuē scd̓m creatura bona nō est
bonū quisqꝫ scd̓m carnē scd̓m aīam siue scd̓m totū hoīez qui ex aīa
constat et carne Vn̄ et noīe solius aīe et noīe solius carnis significari
pot eligat viuē Nam qui velut sūmū bonū laudat aīe nāaz ꝛ tam
quā malū nāam carnis accusat ꝑfecto et aīam carnalit̓
appetit et carnē carnalit̓ fugit qm̄ id vanitate sen
tit hūana nō veritate diuina Non quidē platonici sicut
manichei desipiūt ut tamq̄ mali nāam trena corpa de
testent̓ cū omnia elementa quibus iste mundus visibilis ꝯ
trectabilis q̄ cōpactus ē qualitatesqz eoꝝ deo artifici at
buat Veruntamē extremis moribundisqz mebris sic affi
ci aīas opinatur ut hinc eis sit morbi cupiditatū et timoꝝ et leti
cie siue tristicie quibus q̄tuor ul̓ ꝑturbacoibus ut cycero appellat vel
passionibus ut plerique uerbū eūbo greco exprimit omnis hūanoꝝ moꝝ
viciositas ꝯtinetur Qz si ita ē quidē ꝙ eneas apud v̓gilium cū au
disset apud patre aīas apud inferos aīas redituras rursus ad corpa · hāc opioz miratur
exclamans O pr̄ an ne aliquas ad celū hinc ire putandū ē sublimes
aīas iterūqz ad tarda reuerti corpa quē lucis miseris tam dira cupido
Nunquid nam hec tam dira cupido extremis artubus moribundisqz me
bris adhuc in est aīaꝝ illi ꝑdicatissime puritati No
ne ab hmōi corporeis ut dicit pestibus omnibus eas asserit
ee purgatas cū rursus incipiunt ī corpa uelle reuerti
Vnde colligit̓ et si ita se hēt qd̓ est oīo vanissimū incas
sum alternans incessabilit̓ euncium atqz redeunciū aīaꝝ in
dacio et inquinacio nō potuisse veracit̓ dici omnes culpa
biles atqz viciosos motus aīaꝝ eis ex terrenis corporibus molescē siquidē
scd̓m ipos illa ut loquitur nobilis aut dira cupido usqz adeo nō ē ex
corpe ut ab oī corporea peste purgata et ex omē corpus aīaz constitu
tam ipa ee cōpellat in corpe Vnde et iā illis fatentibus nō ex carne
tm̄ afficit̓ aīa ut cupiat metuat letet̓ · verū etiam ex se ipa hijs
pt motibus agitari De qualitate voluntatis hūane sub cuius iudicio af
Interest aut̄ qualis sit voluntas fectoēs aīe aut praue hent̓ aut recte · vo
hoīs qz si puersa ē puersos hebit hos motus · si aut̄ recta
ē nō solū inculpabiles verū eciā laudabiles erunt voluntas quippe
ē in omnibus ymo omnes nichil aliud q̄ voluntates sunt Nam quid ē cu
piditas et leticia ni voluntas in eoꝝ cōsenciōne q̄ volumus Et quid
ē metus atqz tristicia ni voluntas in dissensiōne ab hijs que volumus ꝯ
Qz cū sentimus appetendo ea que volumus cupiditas est cū aut̄ cō
sentimus fruendo hijs que volumus leticia vocatur Itemqz cū dissentimus
ab eo qd̓ accidē volumus talis voluntas metus ē nolenti
bus cū aut̄ dissentimus ab eo ꝙ accidit talis voluntas t
tristicia ē et oīo ꝑ varietate reꝝ q̄ appetunt̓ atqz fugiuntur
sicut allicitur vel offenditur voluntas hoīs ita ul̓ hos
ul̓ illos affectus mutatur et v̓titur Qua ꝓp homo qui scd̓m hoīez
viuit oportet ut sit amator boni vn̄ fit consequens et malū o
derit et qm̄ nemo natura sed quisqꝫ malus ē vicio malus ē ꝑfectū
odiū debet malis qui scd̓m deū viuit ut nec ꝓp viciū oderit hoīez nec
amet viciū ꝓp hoīez Qz dāpnato eīn vicio totū qd̓ amare nichil aut̄
ꝙ debeat odisse remanebit Amorē et dilectoz indifferent̓ et in bono et

Q̄ nō sit ītelligē dū ꝙ iacob des cendit et in egyptū lxxv aīabus

De opinione platonicoꝝ manicheoꝝ et v̓gilij circa aīaz

Qualis sit voluntas hoīs et de affectoibus aīe

Nam cui9 ppositu e amare deu in malo aput sacras lras inueniri vix
et non scdm hoiez sed scdm deu amare, pxi sic et iam seipz
pculdubio pp hunc amore dr voluntatis bone que vsitatius i scp
turis scis caritas appellatur Sed amor qz scdm easde
sacras lras dr Nam et amore boni aplus dicit ee de
bere que regendo pplo papit eligendu · et ipe dns pe
tru aplm intrrogans ai dixisz · diligis me plus his
Ille rndit · dne tu scis qz amo te Et itm dns qsiuit no utz amaret
sed utz diligeret eu petrus At ille rndit itz · dne tu scis quia a
mo te · Tercia vo intrrogatoe · et ipe ihus no ait diligis me sz amas
me ubi secuty ait ewangelista Contristatus e petrus qz dixit ei tercio amas
me cu dns no tercio sed semel dixit amas me bis aut dixit diligis
me Unde intelligim9 qz etiam cu dicebat dns diligis me nichil a
liud dicebat qz amas me · Petrus aut no mutauit huig vni9 rei
vbu Sz ee tercio dne inquit tu oia scis tu scis qz amo te Hoc ppterea
commemorandu putaui qz nonnulli arbitratur aliud ee dilectoz sine
caritate aliud amore Dicunt eni dilectoz accipiendu ee i bono amore
i malo Sic aut ne ipos auctores secularium lrarz locutos ee certis
simu e Sed viderint phi utru vl qua rone ista discernant amore
tn eos in bonis rebz et erga ipm deu magnipendere
libri eoz satis loquntur Sed scptura religionis nre
quaz auctem ceteris ombz lris an ponim9 no aliud
dice amore aliud dilectoz et caritate insinuandu fuit
Nam et amore in bonis dici iam ondim9 Sed ne quis
existimet amore quide et in bono et i malo dilectoem aut no nisi
i bono ee dicenda illud attendat qd i psalmo scptu e · Qui diligit
iniquitate odit aiaz sua Et illud apli iohis · Siquis dilexerit mundu no
e dilectio patris i illo Ecce i vno loco dilectio · et i bono et i malo Amore
aut i malo qz i bono iam ondim9 ne quisqz flagitet legat qd scptu
e Erunt eni hoies seipos amantes amatores pecunie Recta itaqz vo
luntas e bon9 amor et voluntas puersa malus amor Amor g^o ~~inhians~~ inhyans
hre qd amatur cupiditas e Id aut hens eo qz fruens leticia Fugi
ens qd ei aduersat timor e id qz si acciderit senciens tristicia e Proinde
mala sut ista si malus amor est bona si bonus Qd dicim9
de scpturis pbem9 Concupiscit aplus dissolui et ee cu
xpo et concupiuit aia mea desiderare iudicia tua et co
cupiscencia sapie pducit ad regnu · hoc tn loquendi
obtinuit consuetudo ut si cupiditas vl concupiscencia
dicatur Nec addat cui9 rei sit no n i malo possit in
telligi leticia in bono e · Letamini in dno et exultate iusti
et dedisti leticia in corde meo et adimplebis me leticia
cu vultu tuo Timor in bono e aput aplm ubi ait Cu
timore et tremore vram ipoz salute opamini et noli
altu sape sed time · et timeo aut ne sic serpens euam seduxit astucia
sua sic et vre mentes corrupantur a castitate q in xpo e · De tristicia
vo qua cycero magis egritudine appellat · dolore aut virgili9 ubi ait
dolent gaudentqz sed io malui tristicia dice qz egritudo vl dolor
usitatius in corpibz dicit scrupulosior qo e utz iueniri possit i bono

De tribus perturbacionibus qs i aio sapientis stoici ee voluerunt exclusis dolore sine tristicia qua virtus animi sentire no debeat

Quas eni greci appellant eupathias latine aut
cycero constancias nominaut Stoyci t
tres ee voluerunt · p tribz perturbacionibz i aio
sapientis · p cupiditate voluntate · p leticia gau

Quid sit caritas et amor et dilectio

Qz quida faciunt differenciam inter dilectoz caritatem et amore

Quatuor amor timor concupiscencia leticia dum se in scptura accipitur diuersimodi bonoz accipe et velle · et qualit cyceo ea accipiat terencius virgilius

Qualiter accipiatur tristicia aput cyceronem et virgiliu et qd appellet eupathias constancias et aie passiones

dm̄ pro metu cautionē p̄ eg̃tudine quā ambiguitatis gr̄a tristiciam
maluimus dicē negauerunt ee posse aliquid ī aīo sapientis Volūtas quippe
inquiunt appetit bonū qđ facit sapiens. gaudiū de bono adepto ē qđ ubiqȝ
adipiscitur sapiens. cautio deuitat malū qđ dȝ sapiens deuitare. Tri-
sticia porro qȝ de malo ē qđ iam accidit nullū aūt malū existimat posse
accidē sapienti nichil in ei9 aīo p̄ illa ee posse dixerunt Sic ergo illi loqunt'
ut velle gaudē cauē negent nisi sapientē stultū aūt nō nisi cupe letari
metuē cōtristari et illas tres ee cōstantias. has aūt quatuor ꝑturba
ciones scḋm ciceronē scḋm aūt plurimos passiones grece aūt ille tres
sic dixi appellantur eupatiche. iste aūt quatuor pathe. Hec locutio utrū
scripturis scīs cōgruat cū quererē quātū potui diligent' illud inueni qđ
ait ꝓpheta Non ē gaudē impiis dicit dn̄s tamq̄ impii
letari possint potius quā gaudē de malis. qȝ gaudiū ꝓprie
bonorū ē et piorū Item illud in euāg Quecūqȝ
vultis ut faciant hoīes hec vos facite illis ita dcm̄ vi-
detur tamq̄ nemo possit aliqđ male uł turpit' velle sȝ
cupe. Denīqȝ ꝑ cōsuetudinē locutionis nō nulli īterpretes addiderunt bo
na et ita interp̄tati sūt quecūqȝ vultis et faciat vobis hoīes bona Ca
uendū eni putauerunt ne quisq̄ inhonesta velit sibi fieri ab hoībus
ut de turpioribus taceam cte luxuriosa cōuiuia in quib9 si et ipse illis
faciat hoc p̄ceptū existimet implere Sz in greco ewangelio un̄
ī latinū trāslatū ē nō legit' bona sȝ quecūqȝ vultis ut faciant vobis
hoīes h' vos facite illis credo ꝓptea qȝ in eo qđ vultis
iam voluit intelligi bona. nō eni ait cupitis nō tn̄
semꝑ his ꝓprietatibus locutio nr̄a frenanda ē. sȝ interdū
his utendū ē et cū legim9 eos quorū auctoritati resul
tare fas nō ē ibi sūt intelligenda ubi rectus sensus
aliū exitum nō pot inuenire sic ista sūt que exempli gr̄a
p̄tim ex ꝓpheta p̄tim ex ewang̃ cōmemorauim9 Quis eni
nescit impios exultare leticia et tn̄ nō ē gaudē impiis dicit dn̄s Vn̄
nisi qȝ gaudē aliud ē qn̄ ꝓprie signateqȝ hoc v̄bū ponit' Item quis nega
uit nō recte p̄cipi hoībus ut quecūqȝ ab aliis sibi fieri cupiunt hec et
et ipi faciat ne se inuicē turpitudine illicite voluptatis oblectentur
et tn̄ saluberrimū verissimūqȝ p̄ceptū ē Quecūqȝ vultis ut faciat vobis
hoīes eadē et vos facite illis sic Et h' unde qȝ in hoc loco mō quodā ꝓpo
voluntas posita ē q̄ ī malo accipi nō pt locutione vō vsitatiore quā freq̄
tat maxīa cōsuetudo sermonis nō utiqȝ diceret' Noli velle
mentiri omne mendaciū nisi eet et voluntas mala a cui9 praui
tate illud distinguit' quā p̄dicauert angli dicentes. Pax
in t'ra hoībus bone voluntatis Nam ex habundancia additū
ē bone si ee nō pt nisi bona Qđ magnū in caritatis laudibus dixisset aplš
qđ nō gaudeat sup iniquitate. nō qȝ ita malignitas gaudet et apud
auctores secularium lr̄aꝝ talis inuenit' istorū vborū indifferēcia. Ait eni Cycero
orator amplissim9 Cupio p̄res cōscripti me ee clemētē qȝ id v̄bū ī bo
no posuit. quis tam p̄use doctus existat qui nō eū cupio sȝ volo po
tius dicē debuisse cōtendat. Porro apud terenciū flagiciosus ado
lescens insana flagrans cupidine nichil volo inquit nisi philomenā
q̄ voluntatē fuisse libidinē r̄nsio que ibi serui eius sanioris indu
cit' satis indicat Ait namqȝ dn̄o suo quāto satius ē te id dare opā
quo istū amorē ex aīo amoueas tuo q̄ id loqui quo magis libido
frustra accendatur tua Gaudiū vō eos et ī malo posuisse ille ipse
virgilian9 testis ē v̄sus ubi has quatuor ꝑturbacōes sūma breuita
te cōplexus ē Hinc metuunt cupiuntqȝ dolent gaudentqȝ. Dixit et
idem auctor. Mala mentis gaudia. Proinde cauēt gaudent et boni et

De sūma stoycorū quatuor ꝑturbacionibus siue tribus passionibus

Q2 in greco ewang̃ē scriptū Quecūqȝ vultis et faciat vob hoīes facite hec il lis

Differencia voluntatis bone et male

mali atque ut eadem aliis verbis enuntiemus cupiunt timent letentur et boni et
mali sed illi bene isti male sicut hominibus seu recta seu perversa vo- | Differentia voluntatis bonorum cupere et velle et qualiter Cicero eam accipit teneatque Virgilius et Stoyci
luntas est Ipsa quoque tristicia pro qua Stoyci nichil in animo sapien-
tis inveniri posse putaverunt reperitur in bono et maxime a-
pud nostros Nam laudat apostolus Chorinthios quod contristati
fuerint secundum deum Sed fortasse quis dixerit illis fuisse apostolum
congratulatum quod contristati fuerint penitendo Qualis tristicia
nisi eorum qui peccaverunt esse non potest Ita enim dicit video quod epistola
illa et si ad horam vos contristavit nunc vero gaudeo non quia contristati estis
sed quia contristati ad penitenciam Contristati enim estis secundum deum ut in nullo detrimentum
patiamini ex nobis Que enim secundum deum est tristicia penitenciam in salutem stabilem
penitendo operatur Ecce enim id ipsum secundum deum contristari quantam perficit in
nobis industriam Ac per hoc possunt Stoyci pro suis partibus respondere ad hoc vi-
deri utile esse tristiciam ut peccasse peniteat in animo autem sa- | Item de passionibus animi secundum philosophos et secundum theologos
pientis ideo esse non posse quia nec peccatum in eum cadit cuius
penitencia contristetur nec ullum aliud malum quod perpetiendo et
senciendo sit tristis Nam et Alcibiadem ferunt si me de
nomine hominis memoria non fallit cum sibi beatus videretur So-
crate disputante et ei quam miser esset quod stultus esset demonstrante flevis-
se Huic ergo stulticia fuit causa etiam huius utilis optande quod tristicie qua ho-
mo esse dolet quod esse non debet Stoyci autem non stultum sed sapientem aiunt triste
esse non posse Verum huic philosophis quod ad istam questionem de animi perturbacionibus attinet
iam respondimus in nono huius operis libro ostendentes eos non tam de rebus quam
de verbis cupidiores esse contencionis quam veritatis | De perturbacionibus animi que affectus rectos habet vita iustorum c. ix
Aput nos autem iuxta scripturas sacras sanamque doctrinam cives sancte civitatis In huius vite
peregrinacione secundum deum viventes metuunt doleuntque cupiuntque gaudent
et quia recte est amor eorum istas omnes affecciones eorum rectas habent metuunt
penam eternam cupiunt vitam eternam dolent in re quia ipsi in semetipsis adhuc
gemiscunt adopcionem expectantes redempcionem corporis sui gaudent in spe
quia sermo fiet qui scriptus est Absorpta est mors in victoria Item metuunt
peccare cupiunt perseverare dolent in peccatis gaudent in operibus bonis ut enim
metuant peccare audiunt quoniam habundavit iniquitas refrigescet caritas multorum
ut cupiant perseverare audiunt quod scriptum est Qui perseveraverit usque in
finem hic salvus erit Ut doleant in peccatis audiunt Si dixerimus quia peccatum non habemus | De Alcibyade Socrate Stoycis et de exposicione versus Virgilii hinc metuunt et cetera
nos ipsos seducimus et veritas in nobis non est Ut gaudeant
in operibus bonis audiunt hylarem datorem diligit deus Item
sicuti se infirmitas eorum fortitudo habet cupiunt temptari
dolent in temptacionibus gaudent illis ut enim metuant tempta-
ri audiunt Si quis preoccupatus fuerit in aliquo delicto vos
qui spirituales estis instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis in-
tendens teipsum ne et tu tempteris Ut autem cupiant temptari audiunt quendam
virum fortem civitatis dei dicentem proba me domine et tempta me ure renes
meos et cor meum Ut doleant in temptacionibus videt Petrum flentem Ut gau-
deant in temptacionibus audiunt Jacobum dicentem Omne gaudium existima-
te fratres mei cum in temptaciones varias incideritis Non solum autem propter se ipsos his
moventur affectibus Verum etiam propter eos quos liberari cupiunt et ne pereant metu-
unt et dolent si pereunt et gaudent si liberantur Illum quippe optimum et for-
tissimum virum qui in suis infirmitatibus gloriatur et cum potissimum commemoremus
qui in ecclesiam Christi ex gentibus venimus doctorem gencium in fide et veritate | De comendacione Pauli qui fortis civis fuit civitatis dei et de affectibus
qui et plus omnibus suis coapostolis laboravit et pluribus
epistolis populos dei non eos tantum qui presentes ab illo videbantur verum
etiam illos qui futuri previdebantur instruxit illum inquam virum
athletam Christi doctum ab illo unctum de illo crucifixum cum illo
gloriosum in illo in theatro huius mundi cui spectaculum factus est

et anglis et hominibus ltime magno agone certante et palmā supne
vocatoīs in anteriora sectante oclis fidei libentissime spectante gaudē
cū gaudētibus flere cū flentibus foris hentē pugnas intus timores cu
piditatē dissolui et ēē cū xpo desiderantē videre romanos ut aliquē
fructū heat et ī illis sicut et in ceteris gentibus emulante chorinthios
et ipā emulacione metuētē ne seducantur eorum mētes a castitate q
in xpo ē magnā tristiciā et cōtinuū dolore cordis de israhelitis hentē
q ignorātes dei iusticiā et suā volentes cōstitue iusticie dei nō eēnt
subiecti nec solū dolorē verum et luctū suū denūciante
quibusdam qui ante peccauerūt et nō egerūt pniam sup ī
inmundicia et fornicacionibus suis. Hy motus hii affectus
de amore boni et scā caritate venientes si vicia vocanda
sūt sinamus ut ea que vere vicia sūt vtutes vocentur Cum
cū rectam rōnem sequātur iste affectiones quū ubi oportz adhibent. quis
eas tunc morbos seu viciosas passiones audeat dicē Quāobrem et
dns ipe in forma serui agē vitā dignatus ē hūanā. sed nullū oīo
hens pctm adhibuit eas ubi adhibendas eē iudicauit. neqz eni in
quo vm̄ erat hois corpus et verus hois aīus falsus erat hūanus affe
tus. Cū g° ī eius ewangº ista referuntur q sup duricia cordis iudeorum
cū ira cōtristatus sit q dixit gaudeo ꝓp vos ut creda
tis et lazarum suscitaturus et lacrimas fuderat q concupiuit
cū discipulis suis manducare pascha q appropinquante passi
one tristis fuit aīa eius nō falso utiqz referuntur Verum
ille hos motus certe dispensacōis gra ita cū voluit
suscepit aīo hūano sicut e hō. Proinde qd fatendū est
et cū rectas et scdm deū habemus has affectiones huius
vite sūt nō illius quā futurā speramus. et sepe illis et
ī viti cedimus Itaqz aliqn quāuis nō culpabili cupiditate sed laudabili
caritate moueamur et deū volumus flemus. hēmus g° has et hūane co
dicionis infirmitate Non aūt ita dns ihūs cuius et infirmitas fuit
ex ptāte. sed dū vite huius ī firmitatē gerimus si eas oīo nullas heamus
tūc potius nō recte viuimus Vitupabat eni et detestabatur aplus quos
dam etiā eē dixit sine affectione Culpauit et illos sacer psalmus de q
bus ait Sustinui qui simul cōtristaretur. et nō fuit. nā oīo nō dolere
dū sumus in hoc loco misere. pfecto dū quidā et apud scłi huius litterā
tores sensit et dixit nō sine magna mercede cōtingit immanitatis
ī aīo stuporis in corpe quocirca illa que pathia grece dr. quasi
latine posset inpassibilitas diceretur Si ita ītelligēda ē ī aīo quip
pe nō in corpe accipitur Vt sine his affectionibus viuatur que cōtra rōe
accidūt mentēqz pturbat bona plane et maxie optanda ē sed nec
ipā huius ē vite. Non eni qualiūcuqz hominū vox ē sed
maxie piorum iustiūqz iustorum atqz scōrum Si dixerimus q
pctm nō hēmus nosipos seducimus et veritas ī nob nō
est Tunc itaqz apathia ista erit qn pctm in homine
nullū erit Nunc vō satis bn viuitur sine crimine sine
pcto aūt qui se viuē existimat nō id agit ut pctm nō
heat sz ut veniā nō accipiat. Porro si apathia illa di
cenda ē cū aīm cōtingē oīo nō pt nullus affectus/ quis hunc stupo
rem nō omnibus viciis iudicet eē peiorē pt nō absurde dici pfectam
btitudinē sine stimulo timoris et sine ulla tristicia futurā Non ibi
aūt futurum amorē gaudiūqz quis dixit nisi oī mō a vitate seclu
sus. Si aūt apathia illa est. ut nc metus ullus exterret nc angit
dolor auersanda ē in hac vita si recte hoc ē scdm deū viuē volumus
In illo btāqz sempiterna ꝓmittitur plane speranda ē Timor naqz ē ille
de quo dicit aplus iohēs Timor nō ē in caritate. sz pfcā caritas foras

Item de motibus seu affectibus animi

Dnm̄ et affectus hūisse hūanos tū dispensacōis grā nō ex hūane cōdiciōis īfirmitate et de lazaro

Qz pc̄ta et paulus detestabatur et culpabit viciosos affectus et motus homi

mittit timorē q2 timor penā ħt. qui aūt timet nō ē pfcūs in caritate. Nō
ē eius gnīs timor ille quo timebat aplus paulus ne chorinthij serpē
tina seduceret astucia. hunc em timorē nō ħt nisi caritas sed illi9 gnīs
ē timor qui nō ē in caritate de quo et ipē aplus ait. Non
em accepistis spm̄ fuitutis iterū in timore. Timor ille cas
tus pmanens in sclm scli erit et in futuro sclo. Nam quo
alio mō pt intelligi pmanē in sclm scli et in futuro sclo.
Non erit tior exterrens a malo malo qd accidē pt sed tenens in bono
qd amitte nō pt. Ubi em boni adepti amor imutabilis ē pfecto
si dici pt mali timendi tior securus ē timore quo pfecto noīe ea
voluntas significata ē qua nos necē erit nolle peccare et nō sollicitu
dine infirmitatis ne forte peccemus sʒ tranquillitate caritatis cauē
peccatū aūt si nullius oīo gnīs tior ee poterit in illa ctissima securitate
ppetuorum feliciumqz gaudiorum sic ē dcm. Timor dni castus in sclm scli p
manet queadmodum dcm̄ ē. pacientia pauperum nō peribit in eternū. Neqz em eterna erit ipa pacientia que necia nō ē nisi ubi
tolleranda sunt mala sed eternū erit quo p paciam puenit.
Ita fortasse timor castus in sclm scli dictus ē pmane
qz id pmanebit quo tior ipē pducit. Que cum ita sint
qui recta via ducenda ē qua puemendū sit ad btam omes eos ffectus
istos ut recta rectos ħt puersa puersos. Btā vō eademqz eterna amorem
ħebit et gaudium nō solū rectū verum eciam ctum. timorem aūt ac dolore
nullū. Unde appet quinqz tales ee debeant in hac pegrinacōe cives ci
uitatis dei viventes sedm spm̄ nō sm carnē. hoc ē sedm deū nō sm homīez
quales in illa que tendunt in mortalitate futuri sint. Civitas porro
societas impiorum nō sedm deū sʒ sm homīez viventium et in ipo cultu falsē
co temptuqz verē diuinitatis doctrinas homīm demonū ve
sectancium hijs affectibus puersis tamqz morbis et pturbacōi
nibus quatit et siquos cives ħt qui moderari talibus mor
bis et eos quasi temperare videantur sic impietate superbie
elati sunt ut hoc ipo sic in eis maiores tiores quo minores
dolores et si nō nulli tanto immaniore quanto rariore va
nitate hoc in seipis adamauerint ut nulli prorsus eri
gantur et excitentur nullo afficiantur atqz in elinent affectu humanitate tota
pocius amittunt quā verā assequant tranquillitate. Non em qz durum
aliquid io rectū aut qz stupidū ē io sanū. Sz utrum primus homo vel primi ho
mines duorum quippe coniugium hebant istos affectus in corpe aīali ante pec
catū quales in corpe spitali nō hebimus omni purgacōe finitoqz peccato
nō immerito querit. Si em hebant quo erat bti in illo memorabili btitudis
loco .i. padiso. Quis tandē absoluti dici btus pt qui timore afficiat vel
dolore. Quid aūt timē aut dolē poterat illi homīes in tantorum tanta afflu
encia bonorum ubi nec mors metuebat nec ulla corpis mala va
litudo nec aberat quicqz bona voluntas adipisceret nec inerat
qd carnē aīm ve homīs feliciter viventis offenderet. Amor erat
inpturbatus in deum atqz inter se coniugum fide et sincera socie
tate viventium et ex hoc amore grande gaudium nō desistente
qd amabat ad fruendū erat deuocio tranquilla peccati quia
manente nulli oīo aliud malū qd contristaret irruebat. An forte cu
piebat prohibitū lignū ad vescendū contingē sʒ mori metuebat ac p
hoc et cupiditas et metus iam tunc illos homīes etiā in illo pturbabat
loco. Absit ut hoc existimemus fuisse ubi nullū erat oīo peccatū. Neqz
enim nullū peccatū ē ea que lex dei prohibet concupiscē atqz ab hijs abstinē
timore pene nō amore iusticie. Absit inquam ut ante peccatū omne iam ubi
fuit tale peccatū ut de ligno admitterent qd de muliere dns ait. Siquis
viderit mulierem ad concupiscendū eam iam mechatus est eam in corde
suo. Quam igr felices erant et nullis agitabantur pturbacōibus animorum nullis

De greco vbo quod dicit pathia ꝯ.

Quod ē tior dni castus permanet in sclm scli

Qz omes ciuitatis dei hʒ vi mit in pegrinacione et de ciuitate impiorum ꝯ.

Quo utiliter ꝑthoplasti viri in aīali corpe affectus ante peccatum p̄dictus habuit

corporum laederent incommoda. Tam felix universata societas esset humana si nec illi malum quod et in posteros traicerent nec quisquam ex eorum stirpe iniquitate committeret quod damnationem reciperet atque ista permanente felicitate donec per illam benedictionem qua dictum est Crescite et multiplicamini praedestinatorum sanctorum numerus compleretur alia maior daretur quae beatissimis angelis data est ubi iam esset certa securitas peccaturum neminemque moriturum et talis esset vita sanctorum post nullum laboris doloris et mortis experimentum qualis erit post haec omnia in incorruptione corporum reddita resurrectione mortuorum.

Quis absolute beatus dici possit

Quid futurum si protoplasti non peccassent

An primos homines in paradyso constitutos nullis perturbationibus prius quam delinquerent affectos fuisse credendum sit. c. x.

Sed quia deus cuncta praescivit et ideo quoque hominem peccaturum ignorare non potuit secundum id quod praescivit atque disposuit civitatem sanctam eum debemus asserere non secundum illud quod in nostram cognitionem vel religionem pervenire non potuit quia in dei dispositione non fuit. Neque enim homo peccato suo divinum potuit perturbare consilium quasi deum quod statuerat mutare compulerit cum deus praesciendo utrumque praevenerit id est et homo quem bonum ipse creavit quam malus esset futurus et quid boni etiam sic de illo esset ipse facturus.

Quod deus immutabilis est

Deus enim et si dicit statuta [?] mutare unde tropica locutione in scripturis sanctis etiam paenituisse legitur deum iuxta id quod dicitur quod homo speraverat et naturalium causarum ordo gestabat non iuxta id quod se omnipotens facturum esse praesciverat. Fecit itaque deus sicut scriptum est hominem rectum ac per hoc voluntatis bonae non enim rectus esset bonam non habens voluntatem. Bona igitur voluntas opus est dei. Cum ea quippe ab illo factus est homo. Mala vero voluntas prima quae omnia opera mala praecessit in homine defectus potius fuit quidam ab opere dei ad sua opera quam opus ullum et ideo mala opera quae secundum se non secundum deum et eorum operum tamquam fructuum malorum voluntas ipsa est velut arbor mala aut ipse homo in quantum malae voluntatis. Porro mala voluntas quamvis non sit secundum naturam sed contra naturam quia vitium est tamen eius naturae est cuius est vitium quod nisi in natura non potest esse sed in ea quam creavit ex nihilo non quam genuit creator de semetipso sicut genuit verbum per quod facta sunt omnia. Quia et si de terrae pulvere deus finxit hominem eadem terra omnisque terrena materies omnino de nihilo est animamque de nihilo factam dedit corpori cum factus est homo. Usque adeo autem mala vincuntur a bonis ut quamvis sinantur esse ad demonstrandum quam possit et ipsis bene uti iustitia providentissima creatoris bona tamen sine malis esse possint sicut deus ipse verus et summus sicut omnis super istum caliginosum aerem caelestis invisibilis visibilisque creatura. Mala vero sine bonis esse non possunt quoniam naturae in quibus sunt in quantum naturae sunt utique bonae sunt. Detrahitur porro malum non aliqua natura quae accesserat vel ulla eius parte sublata sed ea quae vitiata ac depravata fuerat sanata atque correcta. Arbitrium igitur voluntatis tunc est vere liberum cum vitiis peccatisque non servit. Tale datum est a deo quod amissum proprio vitio nisi a quo dari potuit reddi non potest. Unde veritas dicit Si vos filius liberaverit tunc vere liberi eritis. Id ipsum autem Si vos filius salvos fecerit tunc vere salvi eritis. Inde quippe liberator unde salvator.

De libero arbitrio voluntate bona et mala

De superbia primi angeli et de eius lapsu et de primis parentibus et colubro

Vivebat itaque homo secundum deum in paradyso et corporali et spiritali. Neque enim erat paradysus corporalis propter corporis bona et propter mentis non erat spiritalis. Aut vero erat spiritalis quo per interiores et non erat corporalis quo per exteriores sensus homo frueretur. Erat plane utrumque propter utrumque. Postea vero quam superbus ille angelus ac per hoc invidus per eandem superbiam a deo ad semetipsum conversus et quodam quasi tyrannico fastu gaudere subditis quam esse subditus eligens de spiritali paradyso cecidit de cuius lapsu sociorumque eius qui ex angelis dei angeli eius effecti sunt in libris undecimo et duodecimo huius operis satis quantum potui disputavi malesuada versutia in hominis sensum serpere affectans cui utique stanti quoniam ipse de

aderat videbat colubrum in paradiso corporali ubi cum duobus illis hominibus amasculo et femina animalia etiam terrestria cetera subdita et innoxia versabantur animal scilicet lubricum et tortuosis anfractibus mobile operi suo congruum per quem loqueretur elegit eoque per angelicam presenciam prestancioremque naturam spiritali nequicia sibi subiecto et tamquam instrumento abutens fallaciam sermocinatus est femine a parte scilicet ab inferiore illius humane copule incipiens ut gradatim perveniret ad totum Non existimans virum facile credulum nec errando posse decipi sed dum alieno cedit errori Sicut enim aaron erranti populo ad ydolum fabricandum non consensit inductus sed cessit obstrictus nec salomonem credibile est errore putasse ydolis esse serviendum sed blandiciis femineis ad illa sacrilegia fuisse compulsum ita credendum est illum virum sue femine unum uni hominem homini coniugem coniugi ad dei legem transgrediendam non tamquam veritati loquenti credidisse seductum sed sociali necessitudine paruisse Non enim frustra dixit apostolus et adam non est seductus mulier autem seducta est nisi quia illa quod ei serpens locutus est tamquam verum esset accepit Ille autem ab unico noluit consorcio dirimi nec in communione peccati nec ideo minus reus si sciens prudensque peccavit Unde et apostolus non ait non peccavit sed non est seductus Nam utique ipsum ostendit ubi dicit per unum hominem peccatum intravit in mundum et paulo post apertius in similitudine inquit prevaricacionis ade Hos autem seductos intelligi voluit qui id quod faciunt non putant esse peccatum Ille autem scivit alioquin quomodo verum erit adam non est seductus sed inexpertus divine severitatis in eo falli potuit ut veniale crederet esse commissum ac per hoc in eo quidem quo mulier seducta est non est ille seductus sed eum fefellit quomodo fuerat iudicandum quod erat dicturus Mulier quam dedisti mihi sociam ipsa mihi dedit et manducavi Quid ergo pluribus et si credendo non ambo decepti peccando tamen ambo capti sunt et dyaboli laqueis implicati

De lapsu primi hominis in quo bene condita natura est nec potest nisi a suo auctore reparari. xi.

Si quem vero movet cur aliis peccatis sic natura non mutetur humana quemadmodum illa duorum primorum hominum prevaricacione mutata est ut tante corrupcioni quantam videmus atque sentimus per hanc subiaceret et morti ac tot et tantis tamque inter se contrariis perturbaretur et fluctuaret affectibus qualis in paradyso ante peccatum licet in corpore animali esset utique non fuit si quis hoc movetur ut dico non ideo debet existimare leve fuisse illud commissum quia in esca factum est non quidem mala nec noxia nisi quia prohibita Neque enim quicquam mali deus in illo tante felicitatis loco crearet atque plantaret Sed obediencia commendata est in precepto que virtus in creatura racionali mater quodammodo est omnium custosque virtutum Quandoquidem ita facta est ut ei subditam esse sit utile perniciosum autem suam non eius a quo creata est facere voluntatem Hoc itaque de uno cibi genere non edendo ubi aliorum tanta copia subiacebat tam leve preceptum ad observandum tam breve ad memoriam retinendum ubi presertim nondum voluntati cupiditas resistebat quod de pena transgressionis postea subsecutum est tanto maiore iniusticia violatum est quanto faciliore posset observancia custodiri

De qualitate primi hominis peccati admissi. xii.

In occulto autem mali esse ceperunt ut in apertam inobedienciam laberentur Non enim ad malum opus perveniretur nisi precessisset voluntas mala Porro male voluntatis inicium quid potuit esse nisi superbia Inicium enim omnis peccati superbia est Quid est autem superbia nisi perverse celsitudinis appetitus Perversa enim est celsitudo deserto eo cui debet animus inherere principio sibi quodammodo fieri atque esse principium Hoc fit cum nimis sibi placet Sibi vero ita placet cum ab illo bono inmutabili deficit quod ei magis placere debuit quam ipse sibi Spontaneus est autem defectus quoniam si voluntas in amore superioris

Marginal notes:

Quod aaron consensit in de re per vitulo conflato et salomon ydolis adoravit dic

Quod adam in esca post peccavit quia prohibita fuit

Diffinicio superbie que est inicium male voluntatis et quid sit elatio

Cum superbi dicantur sibi placentes bonum est cor sursum habere ad deum non ad seipsum

ioris i̅mutabilis boni a quo illustrabat͛ ut videt et accendebat͛ ut ama
ret stabil͛ p̅manet nō in̅ ad sibi placendu͞ȝ au̅terretur et ex hoc teneb
resceret et frigesceret ut vl͛ illa crede͛t vi̅ı dixisse ꝟpente̅ ul͛ ille dei ma̅
dato ꝓponet uxoris volu̅tate̅ putaret qȝ se venialit͛ transgressore̅ esse
p̅cepti si vite sue socia̅ nō desere͛t et iam in societate pc̅ti Non ḡo
malu̅ opus factu̅ ē .i. illa tra̅sgressio ut cibo ꝓhibito vescere̅t͛ n̅ ab
eis q̅ iam mali erant Neqȝ enī fieret ille fructus malus n̅ ab ar
bore mala ut aut̅ eet arbor mala co̅n̅ nam factu̅ ē q̅ n̅ vitio volun
tatis qd͛ co̅n̅ na̅ȝ ē nō utiqȝ fiet sed vicio deprauari nisi ex nichilo
facta na̅ nō posset acp hoc ut na̅ sit ex eo hꝫ q̅ a deo facta ē ut ab eo
qd͛ ē deficiat ex hoc q̅ de nichilo facta̅ Nec sic defecit hō ut oio̅ nichil
eēt sed ut inclinatus ad seipm̅ minus eēt q̅ erat qn̅ summe ē inhere
bat Relicto itaqȝ deo eē in semetipō hoc ē sibi place͛ nō iam nichil eē
sȝ nichilo ꝓpinquare Vnde supbi scd̅m scipturas scās alio noīe appella
ntur sibi placentes Bonu̅ est sursu͞ȝ h͛re cor nō tn̅ ad seipm̅ qd͛ est su
pbie sed ad deu̅ qd͛ ē obedie̅ q̅ n̅ humili̅ nō pt eē Et igit͛ aliq̅d humilita
tis miro mō q̅ sursu͞ȝ faciat cor et ē aliqd elacōis qd͛
deorsu͞ȝ faciat cor Est humilitas sursu͞ȝ sed pia humilitas
facit subditu̅ superiori Nichil aut̅ superius deo et iō exal
tat humilitas q̅ facit subditu̅ deo Elacio aut̅ q̅ i officio
eo ipō respuit subiectōm et cadit ab illo quo nō ē quis
q̅ supius et ex hoc erit inferius et fit qd͛ sc̅ptu̅ ē Deie
cisti eos cu̅ extollere̅t͛ Non enī ait cu̅ elati fuisset ut p̅ius extolle
rentur et postea deicere̅t͛ sȝ cu̅ extollere̅t͛ tu̅c deiecti sūt Ipm̅ quip
pe extolli ia̅ deici ē Quapp̅ q̅ nu̅c in ciuitate dei et ciuitati di
in hoc peregnanti sc̅lo maxie co̅mendat͛ humilitas et in eius rege
qui ē xp̅s maxie̅ p̅dicat͛ co̅trariu̅qȝ huic v͛tuti elacōis viciu̅
in eius adu͛sario qui ē dya͛ maxie̅ dominari sacris lr̅is edocetur
ꝓfecto ista magna dr̅ia qua ciuitas vn̅ loquimur utraqȝ discer
nitur vna sc̅ societas impior̅ homi̅ alia pior̅ singla queqȝ cu̅
angelis ad se ptinētibꝫ in quibꝫ p̅cessit hanc amor dei hanc amor
sui Manifesto ergo aptoqȝ pc̅to ubi factu̅ ē qd͛ deus fieri ꝓhibuerat
dya͛ hoīem cepisset nisi iam ille sibi place͛ cepisset Hinc enī de
lectauit qd͛ dictu̅ ē eritis sic͛ dii Quod melius eē possent summo vero
q̅ principio coherendo p obedia̅m nō suu̅ sibi existendo p̅ncipiu̅
p superbia͞ȝ Dii enī creati nō sua v͛itate sȝ dei veri pticipacione
sūt dii plus aut̅ appetendo minus ē qui du̅ sibi sufficere delegit
ab illo qui ei v͛ūe sufficit defecit Illud itaqȝ malu̅ quo cu̅ sibi
hō placet tamq̅ et ipe sit lume̅ auertitur ab eo lumine q̅ ei si
placeat et ipe sit lumen Illud inqua̅ malu̅ p̅
cessit in abdito ut sequer͛et hoc malu̅ qd͛ ꝑpetratu̅
est i apto Veru̅ ē enī qd͛ sc̅ptu̅ ē Ante ruina͞ȝ
exaltatur cor et an̅ gl͛iam humiliat͛ Illa prorsus
ruina q̅ fit in occulto p̅cedit ruina q̅ fit i ma
nifesto du̅ illa ruina eē nō putatur Quis enī
exaltacōm ruina̅ putat cu̅ ia̅ ibi sit defectus qd͛ ē relictus ex
celsus Quis aut̅ ruina̅ eē nō videat qn̅ fit ma̅dati euide̅s
atqȝ indubitata transgressio Propt͛ hoc deus illud ꝓhibuit
qd͛ cu̅ eēt admissu̅ nulla defendi poss͞ȝ ymaginacōe iusticie et
audeo dice͛ superbis eē utile cade͛ in aliqd͛ apertu̅ manifestu̅qȝ pec
catu̅ unde sibi displiceant qȝ iam sibi placendo ceciderat Sa
lubrius enī petrus sibi displicuit qn̅ fleuit q̅ sibi placuit qn̅ p̅
sumpsit Hoc dicit et sacer psalmus Imple facies eor̅ ignominia
et q̅rent nome̅ tuu̅ dn̅e .i. ut eis placeas q̅rentibꝫ nome̅ tuu̅ q̅
sibi placuerant q̅rendo suu̅ Quod in preuaricacione ade ad opus malu͞ȝ

De duabꝫ ciuitatibꝫ pior̅ homi̅ angelor̅ atqȝ impior̅

De utilitate cade̅di ul͛ ruina superbor̅ respōsione ade et eue ad deu̅ et excusa cōne

SEd e peior dāpnabilior q3 sup̄bia voluntas p̄cessit mala . xiij .
qua etiā ī pctīs manifestis suffugiū excusacoīs inquitur
sic̄ illi p̄mi hoīes quor3 et illa dixit serpens seduxit et ma
dam et ille dixit . Mulier quā dedisti m̄ h̄ m̄ dedit aligno
et edi Nusq̄ hic sonat petitio venie nusq̄ imploracio medicine
Nam licet isti nō sic̄ tam q̄ commiserit negent/ad
huc tn̄ sup̄bia ī aliud q̄rit referre q̄ ꝑpetrata fecit
sup̄bia mulieris ī s̄pente sup̄bia viri in mulierē q3
accusacio pocius quā excusatio nā est ubi mādati
diuini ē apta transgressio Neq3 enī hec ꝑptea nō fecerat q3 id mulier
s̄pente suadente vir muliere inpartiente cōmisit qī quidq̄ deo cui
uel crederetur ul cederetur ante ponēdu3 fuit

De m obediā ade et eue et obediā abrahe

De sup̄bia transgressionis que ipā fuit trāsgressiōe deterior . xiiij .

QUia cōtemptus ē deus iubens q̄ creaueat qui ad suā ymaginē fecerat q̄
ceteris aīalibus ꝑposuerat qui in p̄adyso cōstituerat qui rer omi
copia salutis q3 p̄stitat qui preceptis nec pluribus n̄c grau
dibus nec difficilibus oneraueat sed vnio breuissimo atq3 hoc ad obediē
salubritatē adminiculaueat quo eam creaturā cui libera seruitus expe
diret se eē dn̄m cōmonebat/iusta dāpnatio subsecuta ē talis q3 dāp
natio ut hō q̄ custodiēdo mādatū futurus fuerat eē carne spūalis fieret
eē mēte carnalis/et qui sua sup̄bia sibi placueat di
iusticia sibi donaret nec sit ut iusta eēt oīmodis
p̄tate sed aseipo quoq3 dissenciens sub illo cui pec
cando cōsensit ꝑlibertate quā cōcupiuit durani
miseraq3 ageret s̄uitutē mortuus spū nolens et cor
pe moriturus inuitus desertor eterne vite eē eterna nisi
grā liberet morte dāpnatus Quisquis huiꝰ dampnacōm ul nimi
am ul iniustam putat, metiri profecto nescit qūta fuit iniquitas
in peccando ū tanta erat nō peccandi facultas Sicut enī abrahe
nō ī mito magna obediā p̄dicat̄ . q3 ut occideret filiū res diffi
cilima est imperata . ita in p̄adyso tanto maior inobediencia fuit
qūto id qd̄ p̄ceptū ē nullius difficultatis fuit Et sic̄ ve obediā scdi
hoīs eo p̄dicabilior quo fc̄us ē obediens usq3 ad mortē ita in
obediā p̄mi hoīs eo detestabilior quo fc̄us obediens usq3 ad mor
tem Ubi enī magna ē in obediē pena ꝑposita ibi et res a crea
tore facilis inpata . quis nā satis explicet qūtū mali sit ī obe
diencia in re facili et tante p̄tatis imperio . et tanto terrentis
supplicio . Deniq3 ut breuiter dicat̄ in illius pcti pena qd̄ ī obediē
n̄ in obediencia retributa ē Nam q3 hoīs ē alia miseria ū aduersu
eūipsm̄ in obediā eius ipsius ut qm̄ noluit qd̄ potuit qd̄ nō pt
velit ꝯ in p̄adyso enī eē si nō oīa poterat an pctm̄ quidq̄ tn̄ nō po
terat nō volebat īo poterat oīa que volebat Nūc vō sic̄ ī eius
stirpe cognoscimus et diuina scriptura testat̄ hō vanitati silis fc̄us
ē Quis enī enumat q̄ multa que nō pt velit dū sibi ipē idem
volūtati eius ipē aīus eius et eo inferior caro eius nō obtepa
tur Ipō namq3 inuito et aīmus plerumq3 turbatur et caro dolet
et vetāscat et morit̄ et quidqd aliud patimur q̄ nō pateremur
inuiti si volūtati nr̄e nr̄a oī mō atq3 ex omnibus ptibus
obediret At enī aliqd caro patit̄ quo s̄uire nō sinit
tur Quid interest vnde dū tn̄ p iusticiā dn̄antis dei
cui subditi s̄uire noluimus caro nr̄a nobis que sub
dita fuerat nō s̄uiendo molesta sit q̄uis nos deo
s̄uiendo nob molesti potuerimus eē nō illi Neq3 enī
sic̄ ille nr̄o ut nos s̄uicio corporis indigemus et
īo nr̄e q̄ recepimus nō illius pena qd̄ fecimus Dolores porro

Quid sit dolor passio famēs sitis cupiditas voluntas ira libido et iracia

Q3 homī misera et vanitas nichil aliud est q̄ in obediencia peccati

qui dicuntur carnis anime sunt in carne et ex carne. Quid enim caro per se ipsam sine anima vel dolet vel concupiscit? Sed quod caro concupiscere dicitur vel dolere aut ipse homo est sicut disseruimus aut aliquid anime quod carnis afficit passio vel aspera ut faciat dolorem vel lenis ut voluptatem. Sed dolor carnis tantummodo offensio est anime ex carne et quedam ab eius passione dissensio sicuti animi dolor qui tristicia nuncupatur dissensio est ab hiis rebus que nobis nolentibus acciderunt. Sed tristiciam plerumque precedit metus qui et ipse in anima est non in carne. Dolorem autem carnis non precedit ullus quasi metus carnis qui ante dolorem in carne sentiat. Voluptatem vero precedit appetitus quidam qui sentitur in carne quasi cupiditas eius sicut fames et sitis et ea que in genitalibus usitatius libido nominatur cum sit generale vocabulum omnis cupiditatis. Nam et ipsam iram nichil aliud esse quam ulciscendi libidinem veteres diffinierunt quamvis nonnumquam ubi homo vindicte nullus est sensus etiam rebus inanimis irascatur et male scribentem stilum collidat et calamum frangat iratus. Verum et ista licet irracionabilior quedam tamen ulciscendi libido est et nescio qua ut ita dixerim quasi umbra retribucionis ut qui mala faciunt mala paciantur. Est igitur libido ulciscendi que ira dicitur. Est libido habendi pecuniam que avaricia. Est libido quomodocumque vincendi que pervicacia. Est libido gloriandi que iactancia nuncupatur. Sunt multe varieque libidines quarum nonnulle habent etiam vocabula propria quedam vero non habent. Quis enim facile dixerit quid vocetur libido dominandi quam tamen plurimum valere in tyrannorum animis et iam civilia bella testantur. De iusticia retribucionis quam primi homines pro sua inobediencia receperunt. xv.

Quod libido per se extendat ad multas et varias res et contrarias

Cum igitur sint multarum libidines rerum tamen cum libido dicitur neque cuius rei libido sit additur non fere assolet animo occurrere nisi illa qua obscene partes corporis excitantur. Hec autem sibi non solum totum corpus nec solum extrinsecus verum etiam intrinsecus vendicat totumque commovet hominem animi simul affectu cum carnis appetitu coniuncto atque commixto ut ea voluptas sequatur qua maior in corporis voluptatibus nulla est ita ut momento ipso temporis quo ad eius pervenitur extremum pene omnis acies et quasi vigilia cogitacionis obruatur. Quis autem amicus sapiencie sanctorumque gaudiorum coniugalem agens vitam sicut apostolus monuit sciens suum vas possidere in sanctificacione et honore non in morbo desiderii sicut et gentes que ignorant deum non mallet si posset sine hac libidine filios procreare ut etiam in hoc serendo prolis officio sic eius menti ea que ad hoc opus creata sunt quemadmodum cetera suis queque operibus distributa membra servirent nutu voluntatis acta non estu libidinis incitata. Sed neque ipsi amatores huius voluptatis sive ad concubitus coniugales sive ad immundicias flagiciorum cum voluerint commoventur sed aliquando inportunus est ille motus poscente nullo aliquando autem destituit inhiantem et cum in animo concupiscencia ferveat friget in corpore atque ita mirum in modum non solum generandi voluntati verum etiam lasciviendi libidini libido non servit. Et cum tota plerumque menti cohibenti adversetur nonnumquam et adversus se ipsam dividitur commotoque animo in commovendo corpore se ipsa non sequitur. De libidinis malo cuius nomen cum multis viciis congruat appropriate tamen motibus obscenis corporis ascribitur. xvi.

Quod libido aliquando inportunum motum, aliquando destituit inhiantem et in corpore friget cum concupiscencia fiat in animo

Merito huius libidinis maxime pudet merito et ipsa membra que suo quodam ut ita dixerim iure non omnimodo ad arbitrium nostrum movet aut non movet pudenda dicuntur quod ante peccatum hominis non fuerunt. Nam sicut scriptum est nudi erant et non confundebantur non quod eis sua nuditas esset incognita sed turpis nuditas nondum erat quia nondum libido membra illa preter arbitrium commovebat nondum ad hominis inobedienciam redarguendam sua inobediencia caro quodammodo testimonium perhibebat. Neque enim ceci creati erant ut imperitum vulgus opinatur quando quidem

R

et ille vidit aialia quib9 noīa imposuit et de illa legit^r Vidit mulier
q^z bonū lignū in escā. et q^z placet oculis ad videndū patebat g^o oculi s^z
ad hoc nō erāt apti hoc ē nō attenti ut cognoscerent quid eis ī indu
mēto grē p̄staret. qñ mēbra eoꝝ volūtati repugnare nesciebant
Qua grā remota ut pena recipⁱa in obediā plectetur extitit in
motu corpis q̄dam impudens novitas vñ eēt indecens nuditas. Il
lic attentos redditq; cōfusos. h^s ē q^o postea q^o manda
tū dei apta trāsgressione violarūt. Sc̄ptū ē de illis
Et apti sūt oculi amboꝝ et agnoverūt q^z nudi erant
et cōsuerūt folia ficus. et fecerūt sibi campestria. A
pti sūt inquit oculi nō ad videndū nā antea videbant
sed ad discernendū int^r bonū q^d amiserat et malū ī q^d
ceciderant Unde et ipm̄ lignū eo q^o inde fecēt discrīē
siam ne ad vescendū cōtra ventū tangētur ex ea re
nomē accepit ut appellaret^r lignū sciendi boni et mali Experta eīz
morbi molestia evidencior fit et iocūditas sanitatis Cognoverūt
g^o quia nudi erant nudati s. ea grā qua fiebat ut nuditas corpis
nulla eos lege pcti mēti eoꝝ repugnāte cōfunderet Hoc itaq; cog
noverūt q^o felici^s ignorarēt. s^z deo credentes et obedīētes nō cōmit
terent q^o eos cogeret experiri infidelitas. et inobediā quid noceret. ꝓinde
cōfusi in obediā carnis sue tamq^z testem pene inobedīē sue. cōsue
rūt folia fici. et fecerūt sibi campestria .i. succinctoria genitaliuz
nam quidam interp̄tes posuerūt Porro aūt campestria latinū q^dē vbū
ē. s^z eo dcm̄ q^o iuvenes qui succinctoria nudi exercebant^r ī campo pudē
da opiebant Unde qui ita succincti s^t ad campestratos vulgus appellat
Qz aūt adūsus eam natā culpam inobedīē volūtate libido inobe
diēt movebat verecūdiā pudent^r tegebat ex hoc om̄s gentes. qm̄ ab
illa stirpe ꝓcreata sūt usq; adeo tenet ī situ pudenda velare ut qui
dam barbari illa corpis ptes nec ī balneis nudas habeant S^z cū eaꝝ
dem tegumētis lavēt. ꝑ opacitas quoq; in die solicitudines cū quidā nudi
philosophantur vnde gignosophiste noiant^r adhibent tñ genita
libus tegmīā quibȝ p̄cetera mēbroꝝ carent De nuditate ꝑ mortem homi

Qz ꝑmi pare
tes cū a nō erāt
creati ut vulg^s
opinabat^r cū a
dam oib9 q^r vi
dit noīa im
pone
ret

q^o post pctm̄ turpē pudēdaq; viderūt. xvij

Opus v^o q^d libidine talī pagit^r nō solū in quibusq; stupris ubi latebre ad
s^bterfugienda hūana iudicia req^rūt. verū ē
in usu scortoꝝ quā terrena civitas licitam turpitudi
nem fecit q^uis id agit^r q^o eius civitas nulla lex dicit. de
vitat tamē publicū ē. ꝑmissa atq; impunita libido cō spec
tū. et vecūdia naīli hent. ꝓvisū lupanaria ipa secretū
faciliusq; potuit impudicicia nō hre vincla ꝓhibicōis q^o
impudencia removere latibula illi^s feditatis Sed hac ē
ipi turpes turpitudinē vocant cui^s licet sint amatores ostentato
res eē nō audent Quid cōcubitus cōiugalis qui s^m matrimonializ
p̄scripta tabularū ꝓcreādoꝝ sit cā liberoꝝ nonne et ipe quāq^z sit licitus
et honestus remotū ab arbitris cubile cōq̄rit^r Nonne oms famulos atq;
ipos et iam paranymphos et quoscūq; ingredi qualibet necessitudo ꝑ
miserat ant^e mittit foras q^ua ul' blandiri cōiunx cōiugi incipiat^r Et
qm̄ sic ait ē q̄dam romani maxi^s auctor eloquij. oīa recte fca
in luce se collocari volūt idem se appetitūt sciri Hoc recte fcm̄ sic appe
tit sciri ut tñ erubescat videri Quis eīn nescit ut filii ꝓcreent^r
quid int^r se cōiuges agant. q^uquidē ut id agat^r tanta celebritate
ducūt^r uxores. et tñ cū agit^r vñ filii nascāt^r nec ipi filii siqui inde iaz
nati sūt testes fieri ꝑmittūt^r. Sic eīn hoc recte fcm̄ et sui noticiā luce
appetit aīoꝝ ut tñ refugiat oculoꝝ Vñ hoc nisi q^z sic geri^r q^o deceat
exnā ut ē q^d pudeat cōmitet^r ex pena De pudore cōcubitus nō solū

Quid sit lignū
vetitū. et q^d
sit dcm̄ cam
pestre et de
pudēdis
mem
bris

Hinc est qd' et illi phī q̄ vetustius vulgari sed et cōiugali c. xviij
ꝓpius accesserūt irā atꝫ libidinē viciosas aīe ptes ee ꝯfessi sunt
eo q̄ turpit' atꝫ inordinate moueāt ab ea etiā q̄
sapiā ꝑpetrari vetat. ac ꝑ hoc opꝰ hēre moderatricē mē
tem atꝫ rōnez quā pte aīe tcīā velut in arche quadaz
ad istas regendas phibent collocatā ut illa imꝑante
istis suientibꝰ possit ī hoīe iusticia ex oī aīe pte suari
Ne igr̄ ptes quas in hoīe sapiente ac temperante
fatet' esse viciosas ut ea ab his rebꝰ ad quas iniuste mouētur
mēs cōpescendo et cohibendo refrenet ac reuocet atꝫ ad ea ꝑmit
tat q̄ sapie lege ꝯcessa sūt irā ad exercenda iusti
coherciōnē sicut libidinē ad ꝓpagande ꝓlis officiuz
Hec inquā ptes in padyso ante pctīn viciose nō erāt
Non enī ꝯ rectam voluntatē ad aliqd mouebāt' Vnde
nccē est eas rōnis tanq̄ frenis regentibꝰ abstinē Nā
q̄ nūc ita mouet' et ab eis qui tpant' et iuste et pie
viuūt alias facilꝰ alias difficilius tn̄ phibendo et repugnādo modi
ficant' nō ē utiqꝫ sanitas ex nā sed languor ex culpa Qz aūt ire
opa aliaꝝ qꝫ affectōnū quibusqꝫ dictis atqꝫ factis nō sic abscondit
vecūdia ut opa libidinis q̄ fiūt genitalibꝰ mēbris quid cāe ē nisi
qꝛ in ceteris mēbra corpis nō ipē affectōēs sꝫ cū eis ꝯsenserit volūtas
mouet q̄ in vsu eoꝝ oīo dn̄atur Nam eni qui uba emittit iratus
ul' eciā quēqꝫ pcutit nō possꝫ hoc facē n̄i lingua et manꝰ iubente quo
dāmō volūtate moueāt' Que mēbra eciā cū ita nulla ē mouēt'
eadem volūtate At vō genitales corpis ptes ita libidi suo iuri
quodāmō mācipauit ut mouerī nō valeant si ipā defuerit et n̄i ipā
ul' ultro ul' excitata surrexerit hoc est qd' pudet hoc ē qd' intuencium
oclos se erubescendo de vitat magisqꝫ fert hō spectaciū multitudīe
qū ī iuste irascit' hoīni quā ul' vniꝰ aspectū eciā qū iuste miscet' vxori

Qz ptes ire atꝫ libidinis tam viciose mouet' ut eas necē sit fre
nis sapie que nulla aīe pctīn nāe sanitate nō
fuerunt xix

Hec illi canini phī hoc ē cinici nō viderunt ꝓferentes cōn̄ hūnā
nam vecūdiā quid aliud q̄ caninā hoc ē inmūdaz inpudentē
ꝗꝫ sniaz et sꝫ qm̄ iustū ē q̄ fit in vxore palā nō pudeat id agē
nec ī vico aut platea q̄libet cōiugale cōcubitū de vitare. vincit tn̄
pudor nāle opinionē hmꝰ erroris Nam et si phibent hoc aliqn̄ glo
riandū fecisse dyogenem ita putantē sectā suā nobi
liorē futurā si in hoīm memoriaz insignior eius inpudē
cia figeretur. postea tn̄ a cynicis fieri cessatū ē plusqꝫ va
luit pudor ut erubescerent hoīes hoībꝰ q̄ error ut
hoīes canibꝰ siles ee affectaret Vnde et illū ul' illos
qui hoc fecisse referūt pocius arbitror cōcubentiū motus
dedisse oculis hoīm nescienciū quid sub pallio gereretur quā
hūano premente ꝯspectu potꝰ se illaz pagi voluntatē Ibi
enī phī nō erubescebat videri se velle cōcūbere ubi libido ipā erubesceret
surgē Et nūc videmꝰ adhuc ee phos cinicos Hy enī sūt qui nō
soluz amiciūt' pallio veꝝ et iā clauā ferūt Nemo tn̄ eoꝝ audet hec
facē Qz si aliqui eūt ut nō dicā ictibꝰ lapidanciū certe cōspuenciū
saliuis obruerent pudet igr̄ hmꝰ libidinis hūana sine ulla dubi
tacōe nāz et merito pudē in eiꝰ quippe inobediā q̄
genitalia corpis mēbra solis suis motibꝰ subdidit
et ptātez voluntatis eripuit satis ondit' quid sit hoī
nis illiꝰ pme retributiz inobedie qd' in ea pte ma
xie oportuit apparē quā gn̄at' ipā nā q̄ illo pmo
et magno in deteriꝰ est mutata pctō ac nꝰ nexu

De pudore et vecūdia ꝯtra sophistaz pa nymphorū et alio ruꝫ

Qz rō dꝫ ee moderatrix et refrenatrix ire libidinis et aliorum viciorum

Qz licet iniuste irasci sit vicium mioris tn̄ ē pudoris q̄ iuste misceri vxori in publico qd' ē ꝯtra cynicos

De dyogene et de cynicis phis q̄ nūc erubescūt in publico ut quodam morez cā nimis ꝯcere re

nullus erunt nisi id secundum omnes in uno essent in commune pena impetratum ut dei vindicatum iusticia dei gratia in singulis experietur

De vanissima turpitudine cinicorum xx

Absit itaque ut credamus illos coniuges in paradiso constitutos per hanc libidinem de qua erubescendo eadem membra texerunt impleturos fuisse quod in sua benedictione deus dixit Crescite et multiplicamini et replete terram. Post peccatum quippe orta est hec libido. Post peccatum eam natura non impudens amissa potestate cui corpus ex omni parte serviebat sensit attendit erubuit operuit. Illa vero benedictio nuptiarum ut coniugati crescerent et multiplicarentur et implerent terram quamvis et in delinquentibus manserit tamen antequam delinquerent data est ut cognoscerent procreationem filiorum ad gloriam conubii non ad penam pertinere peccati. Sed nunc homines profecto illius que in paradyso fuit felicitatis ignari nisi per hoc quod experti sunt id est per libidinem de qua videmus et ipsam honestatem erubescere nuptiarum non potuisse gigni filios opinantur. Alii scripturas divinas ubi legitur post peccatum puduisse nuditatis et pudenda esse contecta prorsus non accipientes sed infideliter irridentes. Alii vero quamvis eas accipiant et honorent illud tamen quod dictum est crescite et multiplicamini non secundum carnalem fecunditatem volunt intelligi quia et secundum animam tale aliquid dictum multiplicabis me in anima mea in virtute ut quod in genesi sequitur et implete terram et dominamini ei terram intelligant carnem quam presentia sua implet anima eiusque maxime dominatur cum in virtute multiplicatur. Carnales autem fetus sine libidine que post peccatum exorta inspecta confusa velata est nec tunc potuisse nasci sicut neque nunc possunt nec in paradyso futuros sed foris sicut et factum est. Nam postea quam inde dimissi sunt ad gignendos filios coierunt eosque genuerunt

De libido post peccatum orta est et de illis qui divinam scripturam infideliter solent irridere

De benedictione multiplicande fecunditatis ante peccatum quam prevaricatio non ademit et cui libidinis morbus accessit xxi

Nos autem nullo modo dubitamus secundum benedictionem dei crescere et multiplicari et implere terram donum esse nuptiarum quas deus ante peccatum hominis ab initio constituit creando masculum et feminam qui sexus utique evidens in carne est. Huic quippe operi dei etiam benedictio ipsa subiuncta est. Nam cum scriptura dixisset masculum et feminam fecit eos continuo subdidit et benedixit eis deus dicens Crescite et multiplicamini et replete terram et dominamini ei etc. Que omnia quamquam non inconvenienter possint etiam ad intellectum spiritalem referri masculum tamen et feminam non sicut simile aliquid et in homine uno intelligi potest quod videlicet in eo aliud est quod regit aliud quod regitur. Sed sicut evidentissime apparet diversi sexus corporibus masculum et feminam ita creatos ut prolem generando crescerent et multiplicarentur et implerent magne absurditatis est reluctari. Neque enim de spiritu qui imperat et carne que obtemperat aut de animo rationali qui regit et irrationali cupiditate que regitur aut de virtute contemplativa que excellit et de activa que subditur aut de intellectu mentis et sensu corporis sed aperte de vinculo coniugali quo invicem sibi uterque sexus obstringitur dominus interrogatus utrum liceret quacumque causa dimittere uxorem quoniam propter duriciam cordis israhelitarum moyses dari permisit libellum repudii respondit atque ait Non legistis quia qui fecit ab initio masculum et feminam fecit eos et dixit propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adherebit uxori sue et erunt duo in carne una. Ita iam non sunt duo sed una caro. Quod ergo deus coniunxit homo non separet. Certum est igitur masculum et feminam ita primitus institutos ut nunc homines duos diversi sexus videmus et novimus. Unum autem dici vel propter coniunctionem vel originem femine que de masculi latere creata est. Nam et apostolus per hoc primum quod deo instituente precessit exemplum

Quod non sit intelligendum masculum et feminam creavit eos et benedixit eis crescite et multiplicamini

De libello repudii quod moyses dabat israhelitis propter duriciam cordis

singulos quosque admonet ut viri uxores suas diligant. De copula coniugali a deo primitus instituta atque benedicta x

Quisquis autem dicit non fuisse coituros nec generaturos nisi peccassent xx

quid dicit nisi propter numerositatem sanctorum necessarium hominis fuisse peccatum? Si enim non peccando soli remanerent, quia sicut putat nisi peccassent generare non possent, profecto ut non soli duo iusti homines possent esse sed multi, necessarium fuit peccatum. Quod si credere absurdum est, illud potius est credendum, quod sanctorum numerus quantus complende illi sufficit beatissime civitati tantus existeret et si nemo peccasset, quantus nunc per dei gratiam de multitudine colligitur peccatorum, quousque filii seculi huius generant et generantur. Et ideo ille nuptie digne felicitate paradysi si peccatum non fuisset, et ille nuptie digne felicitate paradysi si peccatum non fuisset, et diligendam prolem generarent et pudendam libidinem non haberent. Sed quomodo id fieri posset nunc non est quo demonstretur exemplo. Nec ideo tamen incredibile debet videri etiam illud unum sine ista libidine voluntati potuisse servire, cum tot membra nunc serviant. An vero manus et pedes movemus cum volumus ab his que membris agenda sunt sine ullo renisu cum tanta felicitate quanta et in nobis et in aliis videmus maxime in artificibus quorumque operum corporalium ubi ad exercendam infirmiorem tardioremque naturam agilior accessit industria, et non credimus ad opus generationis filiorum si libido non fuisset que peccato inobediencie retributa est obedienter hominibus ad voluntatis nutum similiter et cetera potuisse illa membra servire? Nonne Cycero in libris de re publica cum imperiorum differencias disputaret et huius rei similitudinem ex natura hominis assumeret ut filiis dixit imperari corporis membris propter obediendi facilitatem, viciosas animi partes ut servos asperiore imperio coherceri? Et utique ordine naturali animus imperat corpori facilius quam sibi. Verumtamen libido de qua nunc dicimus eo magis erubescenda existit quod animus in ea nec sibi efficaciter imperat ut omnino non libeat nec omnino corpori ut pudenda membra voluntas potius quam libido commoveat, quod si ita esset pudenda non essent. Nunc vero pudet animum resisti sibi a corpore quod ei natura inferiore subiectum est. In aliis quippe affectionibus cum sibi resistit ideo minus pudet quia cum a se ipso vincitur ipse se vincit et inordinate atque viciose quia ex his partibus que rationi subici debent tamen a partibus suis ac per hoc ut dictum est a se ipso vincitur. Nam cum ordinate se animus vincit ut irrationabiles motus eius menti rationique subdantur si tamen et illa subdita est deo laudis atque virtutis est. Minus tamen pudet cum sibi animus ex viciosis suis partibus non obtemperat quam cum ei corpus quod alterum ab illo est atque infra illum est et cuius sine illo natura non vivit volenti iubentique non cedit. Sed cum alia membra retinentur voluntatis imperio sine quibus illa que contra voluntatem libidine concitantur id quod appetunt implere non possunt pudicicia custoditur non amissa sed non permissa delectatione peccati. Hunc renisum hanc repugnanciam hanc voluntatis et libidinis rixam vel certe ad voluntatis sufficienciam libidinis indigenciam procul dubio nisi culpabilis inobediencia penali inobediencia plecteretur in paradyso nuptie non haberent, sed voluntati membra ut cetera servirent. Ita genitale arvum vas in hoc opus creatum seminaret ut nunc terram manus. Et quod modo de hac re nobis volentibus diligencius disputare verecundia resistit et compellit veniam honore prefato a pudicis auribus poscere, cur id fieret nulla causa esset, sed in omnia que de huiusmodi membrorum sensum cogitantis attingerent sine ullo timore obscenitatis liber sermo ferretur nec ipsa verba essent que vocarentur obscena. Sed quicquid inde diceretur tam honestum esset quam de aliis cum loquimur corporis partibus. Quisquis

Credendum est quod numerus sanctorum tantus existeret et si nemo peccasset quantus nunc colligitur per dei gratiam de multitudine peccatorum

Quid dicat Cycero in libris de re publica et cetera

Lector non abhorreat legere sacras litteras de hac materia tractantes

adhac litteras impudicus accedit culpam refugiat non naturam sed notet
sue turpitudinis non verba nostre necessitatis in quibus mi facillime pudicus
et religiosus lector aut auditor ignoscat donec infidelitatem refellam
non de fectu rerum inexpertarum sed de sensu expertarum argumentantem legit non
hec sine offensione qui non exhorret apostolum horrenda feminarum flagi
cia reprehendentem que immutauerunt naturalem usum qui est contra naturam presertim
quia nos non dampnabilem obscenitatem nunc sicut ille commemoramus atque re
prehendimus sed in explicandis quantum possimus humane generacionis affectibus
verba tamen sicut ille obscena vitamus. An etiam in paradyso generandum fuisset

Seminaret igitur prolem vir susciperet femina | si nemo peccasset | xxiiij
genitalibus membris quando id opus esset et quantum
tum opus esset voluntate motis non libidine concitatis Neque
enim ea sola membra mouemus ad nutum que compactis articulata sunt ossibus
sicut manus et pedes et digitos. verum etiam illa que mollibus remissa sunt
neruis cum volumus mouemus agitando et porrigendo producimus et
torquendo flectimus. et constringendo duramus sicut ea sunt que in ore et
in facie quantum potest voluntas mouet pulmones denique ipsi omnium nisi me
dullarum mollissimi viscerum et ob hoc antro pectoris communiti ad spiritum
ducendum ac remittendum vocemque emittendam seu modificandam sicut folles
fabrorum vel organorum flatus respirantis loquentis clamantis cantantis
seruiunt voluntati Omitto quod animalibus quibusdam naturaliter inditum est ut tegi
men quo corpus omne vestitur sicut in quocumque loco eius senserit ami
bigendum ibi tantum moueat ubi sentit sentiat. nec solum insidentes mus
cas verum etiam herentes hastas cutis tremore discuciat Numquid quia id
non potest homo ideo creator quibus voluit animantibus donare non potuit Sic
non potest homo ideo creator quibus voluit animantibus donare non potuit Sic
ergo et ipse homo potuit obedienciam etiam inferiorum habere membrorum quam sua inobediencia
perdidit Neque enim deo difficile fuit sic illum condere ut in eius carne
etiam illud non nisi eius voluntate moueret. Nam et hominum quorundam naturas
nouimus multum ceteris dispares et ipsa raritate mirabiles non nulla ut
volunt de corpore facientium que alii nullo modo possunt et audita vix credunt
Sunt enim qui et aures moueant vel singulas vel ambas simul Sunt
qui totam cesariem capite immoto quantum capilli occupant depo
nunt ad frontem reuocantque cum volunt Sunt qui eorum que deuorauerunt
incredibiliter plurima et varia paululum precordiis contrectatis
tamquam de sacculo quod placuerit integerrimum proferunt. et quidam voces aui
um pecorumque et aliorum quorumlibet hominum sic imitantur atque exprimunt
ut nisi videantur discerni omnino non possint Non nulli ab imo sine
pudore ita numerosos pro arbitrio sonitus edunt. ut ex illa etiam parte
cantare videantur. Ipse sum expertus sudare hominem cum vellet Notum
est quosdam flere cum volunt ubertim lacrimas fundere Iam | Res mira de quodam presbitero
illud multo est incredibilius quod plerique fratres memoria re
centissima experti sunt Presbiter fuit quidam restitutus nomine in
parrochia calamensis ecclesie Qui cum ei placebat rogabatur
autem ut hoc faceret ab eis qui rem mirabilem coram scire cupiebant
ad imitatas quasi lamentantis cuiuslibet hominis voces ita se auferebat
a sensibus et iacebat simillimus mortuo ut non solum vellicantes atque
pungentes minime sentiret sed aliquando etiam igne ureretur admoto sine ullo
doloris sensu nisi postmodum ex vulnere Non autem obnitendo sed non sen
tiendo mouere corpus comprobabatur quod tamquam in defuncto nullus inueni
batur anhelitus hominum tamen voces si clarius loquerentur tamquam de longinquo
se audisse postea referebat Cum itaque corpus etiam nunc quibusdam
licet in carne corruptibili ac erumpnosa vitam ita in plerisque motibus
omnibus et affectibus ex usitatum nature modum mirabiliter seruiat Quare cur
est ut non credamus ante inobediencie peccatum corrupcionisque supplicium ad pro
pagandam prolem sine ulla libidine fuisse voluntati humane humana

mebra potuisse · Donatus ē itaq₃ hō sibi q₂ deseruit deū pla
cēdo sibi · et nō obediēs deo nō potuit obedire n͡c sibi hinc
euidencior miseria qua hō nūc viuit Nam si sicut vellet vi
uē btū se putaret · sed nec sic putāre eēt si n͡c turpit viuet

De miseria homi pro petū et quod neō est beatus nisi iustus

Vtrū coñ estū libidinis pugnatura fuisset tradicio casti tatis xx.iiij

Quamq̄ si diligencius attendamus nisi btūs nō
viuit ut wlt et nullus btūs nisi iustus · sed eciā
ipē iustus nō viuit ut wlt n̄ eo puenit ubi mori falli oste
di omnō nō possit ei q sit etiā ita semp futurū Hoc enī nā expetit n͡c
plene atz pfcā btā erit nisi adepta quod expetit Nunc vō quis homi
pt ut wlt viuē qn̄ ipm̄ viuē nō ē in ptāte enī viuē wlt mori cogi
tur Quō g° viuit ut wlt qui nō viuit quādiu wlt Qz si mori
voluit quo mori voluit · quō pt ut wlt viuē qui nō wlt viuē Et
si iō mori velit nō quo nolit viuē · sed ut post morte melius viuat
nō dū g° ut wlt viuit · sed tū ad id qd wlt moriendo puenit Verū
eo viuit ut wlt qm̄ sibi extorsit sibiq₃ imparuit nō velle qd nō pot
atz hoc velle qd pt. sicut ait Terencius qm̄ nō pt id fieri qd vis n̄ id ve
lis qd possis · nec iō btūs ē quia pacienter miser ē Beata quippe vi
ta si nō amatur nō hētur · Porro si amatur et hētur ceteris omnibus
rebus excellencius nāc est amet qm̄ propter hāc amandū est quidq̄ aliud
amatur Porro si tm̄ amatur quātū amari digna ē nō enī btūs ē a quo
ipā btā vita nō amatur ut digna ē fieri nō pt ut eam qui sic amat
nō etnā velit Tūc igitur btā erit qm̄ etna erit Qz insontes homines
et nuto in obediē in padyso p manētes ita genitalibus mebris fuis
sent usuri ad gnacōm prolis sic ceteris ad arbitrium
voluntatis xxv

Viuebat itaq₃ hō in padyso sicut volebat quādiu
hoc volebat qd deus iusserat Viuebat fruens deo ex quo bonus
erat bonus / viuebat sine ulla egestate sic semp viuē hēns in ptāte
Cibus aderat ne esuriret · potus ne sitiret · lignū vite ne illū senec
ta dissolueret nichil corrupcōis in corpe ul ex corpe ullas molestias
ullis eius sensibus ingerebat nullus intrisecus morbus nullus ic
tus metuebat extrisecus · sūma in carne sanitas in aīa tota tranqui
litas Sicut in padyso nullus estus aut frigus ita in eius habitatore
nulla ex cupiditate ul timore accidebat bone voluntatis offensio +
Nichil oīō triste nichil erat inane · letus gaudiū Verū quippe ppetua
batur ex deo in quē flagrabat caritas de corde puro cōsciā bona et
fide nō ficta · atz inter se coniugū fide et honesto amore societas concor
mētis corporisq₃ vigilia · et mādati sine labore custodia Non lassitu
do fatigabat ociosum nō sopinus premebat inuitū
In tanta facilitate rerū et felicitate hominū absit ut
suspicemur nō potuisse prolem seri sine libidinis morbo
sed eo voluntatis nutu mouentur mebra illa quo
ceterā et sine ardoris illecebroso stimulo cū tranquillita
te aī et corporis nulla corrupcōe integritatis infunderetur
gremio maritus uxoris neq₃ enī q₂ experiencia pbari nō pt iō credendū
nō ē qm̄ illas corporis ptes nō ageret turbidus calor · sz spontanea po
testas sic opus esset adhibet · ita tūc potuisse vtero coniugis salua inte
gritate feminei genitalis virile semē inmitti sicut nūc pt eadē integ
tate salua ex vtero virginis fluxus menstrui cruoris emitti Eadē
quippe via posset illud inici qua pt hoc eici ut enī ad pariendū nō
doloris gemitus sz maturitatis impulsus femīea viscera relaxaret
sic ad fetandū et cōcipiendū nō libidinis appetitus · sed voluntarius usus
nām vtramq₃ coniūgeret · De rebus enī loquimur nūc pudendis et iō eti
vir aīq̄ eam puderet quales eē potuissent coniciamus ut possumus tn̄
necē ē · ut nrā disputacio frenet eā q̄ nos reuocat verecundia q̄ eloq

Qz homines sine libidine filios procreassent si in paradyso nō peccassent

cia q̄ nō par suppetit adiuuet Nam cū id qd̄ dico nͨ ipi apti fuīnt
qui expeti potuerūt qui p̄ occupante pctō exiliū de pa
dyso aū meruerūt qua sibi in ope serende ppaginis tra
quillo arbitrio cōueniret quō nūc cū ista cōmemorantur
sensib' occurrit hūana ni experiencia libidīs turbide nō
cōiectura placide volūtatis Hinc ē qd̄ impedit lap
tem pudor et si nō deficiat rō cogitante Veruntamen
oīpotenti deo sūmo ac sūmo bono creatori omī nāra vo
lūtatū aūt bonar adiutori ac remuneratori Malar aūt relictori
utrarūqz ordinatori nō defuit utiqz cōsiliū quo ciuiū numerū cuius in sua
sapiā p̄destinatū. et ex dapnato genē hūano sue ciuitatis impleret
nō eos tam iustis quidē vniuersa massa tamqͣ i viciata radice dapna
ta ē sed grā discernēs et liberatis. nō solū de seipis verū et de nō lib
atis quid eis largiatur ostendens Non eni debita sed gratuita bonita
te tūc se quisqz agnoscit eē erutū malis cū ab eorū hoīm cōsorcio
fit immunis cū quib' illi iusta eēt pena cōis Cur g
nō crearet deus quos peccaturos eē p̄scivit quidem in
eis et ex eis et quid eorū culpa mereret et quid sua grā do
naret. posset ostende nͨ sub illo creatore ac dispositore p̄ṁsa
inordinatio delinquencium rectū p̄uerteret ordinē rerū

Proinde peccatores et angli et hoīes nichil agunt quo impediant magna opa
dni exquisita i oīs volūtates eius qui qui pro
uidenter atqz oīpotenter sua vnicuiqz distribuit nō
solū bonis verū et malis bene utiqz nouit. ac p hoc
p meritū p̄me male volūtatis ita dapnato atqz obdu
rato anglo malo ut iam bonā volūtatem vltius nō hēret
bn̄ utens deus cur nō p̄mitteret ut ab illo p̄mus hō q
rectus. hoc ē bone volūtatis creatus fuerat temptaret qui
quidē sic erat institutus ut si de adiutorio dei fideret bonus
hō malū anglum vinceret. si aūt creatorem atqz adiutorem suphe
sibi placendo desereret vinceretur meritū bonū hēns in adiuta diuinitus
grā volūtate rcā. malū v3 in deserendo deū volūtate p̄ṁsa. qz et ipm̄ fi
de de adiutorio dei nō quidem eē posset sine adiutorio dei nͨ tū rō
abhis diuine grē bn̄ficiis sibi recedere nō hēbat in ptāte Nam sic i hac
carne viue sine adiumentis alimētorū in ptāte non ē. nō aūt in ea
viuē in ptāte ē qd̄ faciunt qui seipos necant ita bn̄ viuē sine adiuto
rio dei eē in padyso nō erat in ptāte. erat aūt in ptāte male viuē s3 bti
tudine nō p māsura et pena iustissimā secutura Cū igi' huius futuri ca
sus hūani deus nō eēt ignarus. cur eū nō sinet inuidi angeli malig
nitate temptari nullo quidē q vinceret metus incholomn' p̄sciens q ab eius
semine adiuto sua grā idem ipē dyab' fuerat sctōrū glā viatore vincē
dus Ita fcm̄ ē ut nͨ deū aliquid futurorū lateret. nͨ p̄sciendo quēqͣ
peccare cōpelleret. et quid inter est inter ppriam cuiusqz p̄sumpcōm et suā tuicio
nē angelice et hūane rōnali creature cōsequenti experiencia demon
straret Quis eni audeat dicē. ut neqz anglus neqz hō caderet i dei
ptāte nō fuisse sed hoc eorū ptāti maluit auferre atqz ita et quātū ma
li eorū supbia et quātū boni sua grā valet ostēde De felicitate in pa
dyso vniendi sine erubescendo appetitu generandi officiū credenda sit implere potuisse

Fecerunt itaqz ciuitates duas amores duo terrena s3 amor sui usqz ad cōtemptū dei celeste XXVIII
vō amor dei usqz ad cōtemptū sui. Deniqz illa in seipa h in deo g
gl'at Illa eni querit ab hoīnb' glam huic aūt cōsciencie de'
testis maxima ē glā Illa in glā sua exaltat caput suū h
dicit dō suo Glā mea exaltas caput meū Illum pncipi

Homines p p'
petm̄ aū exiliū
p meruerūt q̄
in ope miserēdū
ppaginis co
uenire
nt

Quare creauit
deus quos pec
caturos esse
p̄scivit

De vā btitudīe
quā tpalis vita nō obtinet XXVI

Q2 p̄scia dei
casurat et pec
caturis anglis
et hoīb' utilita
te cadendi
ul' peccandi
non im
portat
?c

Duo amores s.
amor sui et cō
teptus sui duas
fecē ciuitates
s. terrestrem
et celeste

bus eius vel in eis quas subiugat nacoibus dnandi libido dnatur in hac
fuiunt invicem in caritate et ppositi cosulendo et subditi opando Illa in
suis potetibus diligit virtutem suam. h. dicit deo suo. Diligam te dne virtus
mea Ideoque in illa sapiētes eius scdm hoies viuētes a corporis aut ai
sui bona aut vtriusque fulsi sunt. aut qui potuerunt cognoscere deum nō ut deū
glorificaverunt vel gras egerunt sed evanuerunt in cogitationibus suis
et obscuratum est insipiens cor eorum dicētes enim se esse sapiētes. a. dnante
superbia in sua sapia sese extollentes stulti facti sunt. et i mutaverunt
gloriam incorruptibilis dei in similitudinem ymaginis corruptibilis hominis
et volucrum et quadrupedum et serpencium. Ad hmoi enim simulachra ado
randa vel duces ppłorum vel sectatores fuerunt et coluerunt atque servierunt
creature pocius quam creatori qui est benedictus in secla In hac aut nulla est
hois sapia nisi pietas qua recte colitur verus deus id expectans
pmium in societate scōrum nō solum hominum verum et anglorum ut sit deus omnia in oibus

Explicit lib. xiiii. Incipiunt tytli. xv. lib.

De duobus ordinibus gnacois humane in diuisos fines ab initio pcurrentibus. i De filiis carnis et filiis pmissionis ii De sterilitate Sare quam dei gra fecundavit iii De zelo ciuitatis terrene quo conditor ipsius fratricida ruit cuius impietati romane vrbis conditor gmani cede respondit iiii De languoribus quos ex pena peti et amore ciuitatis dei in huius vite peregrinacoe paciunt et aquibus deo medente sanant v De causa et ptinacia sceleris caym quem a facinore cocepto nec dei sermo revocavit vi Que ro fuit ut cayn int pncipia gnis humani cōderet ciuitatem vii De longa vita hominum q fuit ante diluvium et de ampliori humanorum corporum forma viii De dista q int hebreos et nros codices videnť annorum numi dissonare ix De annis matusale cuius etas xiiii. annis videtur diluvium excede x De opione eorum qui pmorum tpm hoies tam longevos qua i scribitur fuisse nō credunt xi An in dinumacoe annorum hebreorum magis quam lxx interpretum sit sequēda auctoritas xii De paritate annorum qui isdem quibus nuc spaciis et in prioribus scłis cucurrerunt xiii An credibile sit pmi scłi viros usque ad eam etatem qua filios gnales se referuntur a cōcubitu 9tinuisse xiiii De iure coniugiorum quod dissimile a subsequētibus matrimonis habuerunt conubia xv De duobus ex uno genitore pcreatis duorum patribus atque pncipibus xvi Quid significatum sit i abel et seth. et enos quod appat ad xpm ad corpus eius. i. ecclesiam ptinere xvii De significacoe que i enoch translacoe monstrat xviii De eo quod cayn successio i octo ab adam gnacoes clauditur et in posteris et ab eodem patre adam noe decimus invenitur xix Qua roe comemorato enoch qui fuit filius cayn tocius gnacois eius usque ad diluvium sit cotinuata narracio xx Comemorato aut enos qui fuit filius seth ad condicois humane pncipium sit reditum xxi De lapsu filiorum dei alienigenarum mulierum amore captos xxii Vnde et omnes exceptis octo hoibus diluvio perire meruerunt xxiii An credendum sit angelos sbe spualis amore speciosarum mulierum captos earundem iniisse coniugia ex quibus gygantes sint creati xxiiii Quomodo intelligendum sit quod eos qui diluvio pdendi erant dixit erunt dies eorum centum viginti annorum xxv De ira dei q i mutabilem tranquillitatem nulla i flāmacoe pturbat xxvi Quod archa quam noe iussus est facere i oibus xpm ecclesiam que significet xxvii De archa atque diluvio nec illis 9senciendum q solam hystoriam recipiunt sine allegorica significacoe nec illis qui solas figuras defendunt repudiata hystorica veritate xxviii. De duobus ordinibus gnacois humane i diuisos fines ab initio pcurrentibus.

E felicitate paradysi vel de ipso paradyso et de tp̃e (pmum vita ibi pmorum hominum eorumque peto atque supplicio multi multa senserunt multa dixerunt multa litteris mandaverunt Nos quoque scdm scripturas scas vel quod i eis legimus vel quod ex eis intelligere potuimus earum 9gruentes auctoritati de his rebus i superioribus

libris diximus. Tunc videamus autem si ista que tam multiplices atque multimodas pa-
riunt disputationes que pluribus inserende sint voluminibus quam hoc opus tempus
que deposcit. Sed non ita largum habemus ut in omnibus que possunt requiri otiosi pa-
ratiores ad interrogandum nos oporteat immorari. Arbitror tamen satis nos
iam fecisse magnis et difficillimis questionibus de initio vel mundi vel anime vel
ipsius generis humani, quod in duo genera distribuimus, unum eorum qui secundum hominem,
alterum eorum qui secundum deum vivunt, quas etiam mistice appellamus civitates
duas, hoc est duas societates hominum, quarum una est que predestinata est in eter-
num regnare cum deo, altera eternum supplicium subire cum dyabolo. Sed iste fi-
nis est earum de quo post loquendum est. Nunc autem quoniam de exortu earum sive
in angelis quorum numerus ignoratur a nobis, sive in duobus primis hominibus satis
dictum est, iam mihi videtur earum aggrediendus excursus ex quo illi duo
generare ceperunt donec homines generare cessabunt. Hoc enim universum tempus
sive seculum in quo cedunt morientes succeduntque nascentes istarum duarum ci-
vitatum de quibus disputamus excursus est. De filiis carnis et filiis promissi-

Natus est itaque prior Cayn ex illis duobus generis humani onis c. ii.
parentibus pertinens ad hominum civitatem. Posterior abel 2
ad civitatem dei. Sicut enim in uno homine quod dixit apostolus experimur,
quia non primum quod spirituale est sed quod animale, postea quod spirituale, unde unusquisque
quoniam ex dampnata propagine exoritur primo sit necesse est ex adam ma-
lus atque carnalis; quod si in christo renascendo profecerit, post erit bonus et
spiritualis: sic in universo genere humano cum primum due iste ceperunt na-
scendo atque moriendo procurrere civitates, prior natus est civis huius seculi, pos-
terior autem isto peregrinus in seculo et pertinens ad civitatem dei, gratia predestinatus,
gratia electus, gratia peregrinus deorsum, gratia civis sursum. Nam quantum ad ipsum
attinet ex eadem massa oritur que originaliter est tota dampnata, sed tamquam
figulus deus (hanc enim similitudinem non impudenter sed prudenter introdu-
cit apostolus) ex eadem massa fecit aliud vas in honorem, aliud in contumeliam.
Prius autem factum est vas in contumeliam, post vero aliud in honorem, quia et in
ipso uno sicut iam dixi homine prius est reprobum, unde necesse est incipiamus et
ubi non est necesse ut remaneamus, posterius vero probum quo proficientes veniamus
et quo pervenientes maneamus. Proinde non quidem omnis homo malus erit
qui erat malus. Sed quanto citius quisque mutatur in melius, hoc in se facit
nominari quod apprehendit celerius et posteriora ceperunt vocabulum prius.
Scriptum est itaque de Cayn quod condiderit civitatem, Abel autem tamquam peregrinus
non condidit. Superna est enim sanctorum civitas, quamvis hic pariat cives in quibus
donec regni eius adveniat tempus, cum congregatura est omnes in suis corporibus
resurgentes, quando eis promissum dabitur regnum, ubi cum suo principe rege se-
culorum sine ullo temporis fine regnabunt. De sterilitate Sare que dei gratia fe-

Umbra sane quedam civitatis huius et ymago pro- cundavit c. iii.
phetica significande potius quam presentande servivit in terris
quo eam in tempore demonstrari oportebat, et dicta est et ipsa civitas sancta
merito significantis ymaginis, non expresse sicut futura est veritatis. De hac y-
magine serviente et de illa quam significat libera civitate sic apostolus ad
Galathas loquitur: Dicite michi inquit sub lege volentes esse legem non audistis?
Scriptum est enim quod abraham duos filios habuit, unum de ancilla et unum
de libera. Sed ille quidem qui de ancilla secundum carnem natus est, qui autem
de libera per repromissionem. Que sunt in allegoria. Hec enim sunt duo tes-
tamenta, unum quidem a monte Syna in servitutem generans, que est Agar. Sy-
na enim mons est in arabia, que coniuncta est huic que nunc est Iherusalem. Servit
enim cum filiis suis. Que autem sursum est Iherusalem libera est, que est mater nostra.
Scriptum est enim: Letare sterilis que non paris, erumpe et exclama que non
parturis, quoniam multi filii deserte magis quam eius que habet virum. Nos autem fratres
secundum ysaac promissionis filii sumus. Sed sicut tunc qui secundum carnem natus
fuerat persequebatur eum qui secundum spiritum, ita et nunc. Sed quid dicit scriptura? Ei-

ce ancillam et filium eius Non enim heres erit filius ancille cum filio libere
Nos autem fratres non sumus ancille filii sed libere qua libertate christus nos liberavit
Hec forma intelligendi de apostolica auctoritate descendens locum nobis aperit
quemadmodum scripturas duorum testamentorum veteris et novi accipere debeamus
Pars enim quedam terrene civitatis et ymago celestis civitatis effecta
est non se significando sed alteram et ideo serviens non enim propter se ipsam sed propter aliam
significandam est instituta et precedente alia significatione et ipsa prefigurata
est Namque agar ancilla sare eiusque filius ymago quedam huius y-
maginis fuit Et quoniam transiture erant umbre luce veniente Ideo dixit
libera sara que significat liberam civitatem cui rursus alio modo significande
etiam illa umbra serviebat Eice ancillam et filium eius non enim heres
erit filius ancille cum filio meo ysaac Quod ait apostolus cum filio libere In-
venimus ergo in terrena civitate duas formas unam suam presentiam demonst-
rantem alteram celesti civitati significande sua presentia servientem Parit autem
cives terrene civitatis peccato viciata natura celestis vero civitatis cives
parit a peccato naturam liberans gratia Unde ille vocantur vasa ire ista vasa
misericordie Significatum est etiam hoc in duobus filiis abrahe quod unus de
ancilla que dicebatur agar secundum carnem natus est ysmahel alter est autem de
sara libera secundum promissionem natus ysaac Uterque quidem de semine abra-
he sed illum genuit demonstrans consuetudo naturam illum promissio signifi-
cans gratiam Ibi humanus usus ostenditur hic divinum beneficium commendatur
Sara quippe sterilis erat et desperatione prolis saltim de ancilla sua con-
cupiscens habere quod de ipsa non se posse cernebat dedit eam fetandam viro
de quo parere voluerat nec potuerat Exegit itaque etiam sic debitum de
marito utens iure suo in utero alieno Natus est ergo ysmahel sicut nascuntur
homines permixtione sexus utriusque usitata lege nature Ideo dictum est secundum
carnem non quod ista beneficia dei non sint aut non illa operetur deus cuius
opifex sapientia attingit sicut scriptum est a fine usque in finem fortiter et dis-
ponit omnia suaviter Sed ubi significandum fuerat dei donum quod indebitum homini-
bus gratis gratia largiretur sic oportuit dari filium quemadmodum nature
non debebatur excursibus Negat enim natura iam filios tali commixtioni
maris et femine qualis esse poterat abrahe et sare in illa iam etate etiam mulieris
accedente sterilitate que nec tunc parere potuit quando non etas fecundati
sed etati fecunditas fuit Quod ergo nature sic affecte fructus posteritatis
non dabatur significat quod natura generis humani peccato viciata ac per hoc iure
dampnata nichil vere felicitatis in posterum merebatur Recte igitur significat y-
saac per repromissionem natus filios gratie cives civitatis libere socios et
pacis eterne ubi sit non amor proprie atque private quodammodo voluntatis sed
communi eodemque immutabili bono gaudens atque ex multis unum cor faciens
id est perfecte concors obediencia caritatis **De terrene civitatis vel concerta-**
cione vel pace

Terrena porro civitas que sempiterna non erit neque in
enim cum extremo supplicio dampnata fuit iam civitas
erit Hic habet bonum suum cuius societate letatur qualis esse de talibus
leticia rebus potest Et quoniam non est tale bonum ut nullas angustias faciat
amatoribus suis ideo civitas ista adversus se ipsam est plerumque litigando
bellando atque pugnando et aut mortiferas aut certe mortales victo-
rias requirendo Nam ex quacumque sui parte adversus alteram sui parte bella-
do surrexerit querit esse victrix gentium cum sit captiva viciorum et siquidem
cum vicerit superbius extollitur etiam mortifera Si vero condicionem cogitans
casusque communes magisque accidere possunt adversis angitur quam eis que provenerunt
secundis rebus inflatur tantummodo mortalis est ista victoria Neque enim semper do-
minari poterit permanendo eis quos potuerit subiugare vincendo Non autem
recte dicuntur ea bona non esse que concupiscit hec civitas quando est et ipsa in suo et
humano genere melior Concupiscit enim terrenam quandam pro rebus infimis pa-
cem ad eam namque desiderat pervenire bellando quoniam si vicerit et qui resistat

no sint par eit quã no hebant ptes i intez adusates et pro hys reb9
quas sil hre no poterat in felici egestate etantes Hanc pacē req
rut laboriosa bella hac adipiscit q putat gl̃osa victoria Qũ aute
vincũt qui cã iustiore pugnabat quis dubitat gratulabodaz vic
toria ee et p̃uenisse optabilem pace Hec bona sũt ꝫ si neglectis
melioribꝰ que ad supnã ptinet ciuitate vbi erit victoria eterna et
sũma pace secura bona ista sic concupiscit ut vel sola ee credantur
vel hys q meliora credũt amplius diligant nece e miseria cõseqt
et q inerat augeat

De pmo terene ciuitatis auctore fr̃icida cuius impietati et ratione vrbis cõgemiani cede respõdeit

PRIMUS itaqz fuit terene ciuitatis cõditor fr̃icida Naz v-
sum frem ciue ciuitatis etne i hac tra pegrinante occidit Vn
mirandũ nõ e q quãto post in ea ciuitate cõdenda que fuerat
hꝰ terene ciuitatis de qua loquimur caput futura et tam multis gen
tib9 regnatura huic exemplo pmo et ut greci appellant artheotu
po quadam sui gñis ymago rñdit Nam et illic sic ipm facinus qdaz
Lucan9 poeta comeorant illoz fratno pmi maduerũt sagne
muri Sic em cõdita e roma qñ occisũ remũ afre romulo roma
testat hystoria. nisi q isti terene ciuitatis ambo cives erant ibe
gliam de rõne republice istitucõe qrebat ꝫ ambo eam tantaz
quãtã si vn9 eet hre no poterat Qui em volebat dñando glari
minus utiqz dñaret si eius ptas viuo cõsorte minueretur Vt g°
tutaz dñacõm hret vn9 ablatus e soci9 et scele creuit inpeius qd
i nocencia minus esset et melius Hy aut fres cayn et abel no hebant
int se silem rez terenaz cupiditatē nec alt inuidie q dñatus eius fiet
angustior q altez occidit si ambo dñarent Abel quippe no amabat dña
cionez in ea ciuitate q condebat afre sed inuidencia illa dyab°lica qua inui
dent bonis mali nulla alia cã n q2 illi boni sũt illi mali Nullo em mo
fit minor accedente seu pmanēte cõsorte possessio bonitatis qui tanto la
cius quãto 2cordius indiuidua sociorũ possidet caritas Non hebit demqz
istaz possessione q eam noluit hre cõmez et tanto eam repiret amplio
rem quanto amplius ibi potuit amare 2sorte Illud igr qd int remũ et
romulũ exortu e quead^m aduisuz seipam terena ciuitas diuidat ondit
Qd aut int cayn et abel int duas ipas ciuitates dei
et homi inimicicias mostrauit pugnat int se mali et
mali Ite pugnat int se boni et mali Boni et boni
si pfecti sũt int se pugnare no put pficientes aut no
dũ pfecti ita put ut bonus quisqz ex ea pte pugnet q
altez qua etia cõn seipm Et in vno quippe homi caro
concupiscit aduisus spm et spus aduisus carne Concu
piscencia g9 spualis cõn alteri9 pt pugnare carnalez
vel 2cupiscencia carnalis cõn alti9 spuale sic int se
pugnat boni et mali vel cẽ ipe 2cupiscētie carnales int se duoz bo
noz nõdũ utiqz pfcoz sic int se pugnat mali et mali donec eoz q
curantur adultimaz victoriã sanitas pducat

De pugna maloz et maloz 7 bonoz et bonoz 7 bonoz et int pficienciũ et ndudum pfectorũ

De languoribꝰ quos ex pena pcti eẽ cives ciuitatis dei in huius vite pegrinacõe paciuntur et a quibus deo medente sanat

LANGUOR quippe iste i. illa obedia deq
vi in libro xiiii. disseruimus pme in obedie supplicium et
no natura sꝫ viciũ e pp qd dr pficientib9 bonis et ex fide pegri
nacione vivētib9 Invicem onera vra portate et sic adimplebitis lege
xpi Ite alibi dr Corripite inquietos cõsolamini pusillanimes suscipite
infirmos pacientes estote ad omes Videte ne quis malũ pro malo a
licui reddat Ite alio loco Si pocupatus fuit hõ i aliquo delicto +
vos qui spuales estis instruite hmoi in spu mansuetudis intendes teipz
ne et tu tepteris Et alibi Sol no occidat sup iracundiaz vraz Et i ewan°

Cui peccaverit in te. si timuis corripe eu inter te et ipm soli Ideo de petis i
quibus multoru cavet offensio aplus dicit peccantes coram oibus argue
et ceti timore heant. propt hoc et de venia invice danda multa paut
et magna cura pp tenenda pace sine qua nemo potit videre deu V
bi ille tror e qui iubetur suus dece milia talentoru redde debita que
illi fuerat relaxata qui debitu denarioru centu coservo suo no relaxa
vit Qua silitudine pposita dns ihus adiecit atq ait Sic et vobis
faciet pr vr celestis si no dimiseritis vnusquisq fri suo de cordibus
vris Hoc mo curatur cives civitatis dei in hac tra pegnantes et pace
supne prie suspirantes Spus aut scus opat intrisecus ut valeat a
liquid medicina que adhibet extrisecus Alioqn ec si deus ipe utens
creatura subdita aliqua spe humana sensus alloquatur humanos sive
istos corpis sive illos quos istos silimos hemus in sopnis nec intior
gra mente regat atq agat. nich pdest homi ois pdicatio veritatis
facit h deus a vasis ire ire vasa discernens dispensacoe qua ipe novit
multu occulta Ipo quippe adiuvante mirabilibus et latentibus modis cu pec
catis qd hitat i mebris nris que pocius iam pena pcti e sic aplus p
cepit Non regnet petm i nro mortali corpe ad obediedu desideriis eius
et et mebra nra velut iniqtatis arma exhibeamus convtit ad mete no
sibi ad mala deo regnante cosencientem et deo regente i tranquillius
mc hebit. postea sanitate pfita atq i mortalitate pcepta ho sine
ullo pcto in etna pace regnabit

De causa et pertinacia sceleris caym quem a facinore concepto nec dei sermo revocavit vii

Sed hoc ipm sicut potuimus exposuimus cu locutus eet ad caym eo more quo
cu pmis hoibus p creatura subiectu velut eoru socius forma co
gruam loqbatur quid ei profuit Nonne conceptu scelus i necado
fre ee post vbu divine amonicionis implevit Nam cu sacrificia discerni
sset amboru i illius respiciens huius despiciens qd no dubitandu est
potuisse cognosci signo attestante visibili et hoc io fecisset deus qr ma
la erant opa huius fris vo eius bona Contristatus e caym valde et
concidit facies eius Sic enim scptu e Et dixit dns ad caym Quare tri
stis factus es et quare concidit facies tua Nonne si recte offeras rec
te aut no dividas peccasti Quiesce ad te eni conversio eius et tu dnabe
ris illius In hac amonicione vl motu que deus ptulit ad caym Illud
quide qd dcm est Nonne si recte offeras recte aut no dividas peccasti
quia no elucet cur vl vnde sit dcm multos sensus repit eius [Quid sit recte offerre]
obscuritas cu divinarum scpturarum quisq tractator scdm fidei
regulam id conat exponere Recte quippe offertur sacrificium
cu offertur deo vero cui vni tantu significandu e Non aut recte
dividit. dum no discernit recte vel loca vl tpa vl res ipe que offerunt
vl qui offert vl cui offertur Vel in qbus ad vescendu distribuit qd ob
latum e ut divisionem hic discrecionem intelligamus sive cu offertur
vbi no oportet aut q no ibi sed alibi oportet sive cu id offertur qd offerri nusq penitus
debuit sive cu electiora sibi eiusde generis tenet homo qua sint ea que
offert deo sive eius rei q oblata e fit pticeps pphanus aut quilibet
que fas no e fieri In quo aut horum deo displicuit caym facile no pot
inveniri Sz quo iohes aplus cu de his fribus loqueretur no sicut caym
inquit ex maligno erat et occidit frem suu et cuius rei gra occidit
qr opa illius maligna fuit fris eius iusta. dat itelligi ppterea deum
no respexisse i munus eius qr ipe hoc male dividebat dans deo aliqd
suu sibi aut seipm qd omnes faciunt qui no dei sz sua sectantes volun
tatem .i. no recto sed pverso corde viventes offerunt tn deo munus quo pu
tant eu redimi ut eorum no opituletur sanandis pravis cupiditati
bus sed explendis Et hoc e terrene civitatis pprium deu vl deos colere qbus
adiuvantibus regnet i victoriis et pace terrena no caritate consulendi sz

dominandi cupiditate Boni quippe ad hoc utuntur mundo ut fruantur
deo mali autem contra ut fruantur mundo uti volunt deo qui tamen eum vel
esse vel res humanas curare iam credunt Sunt enim multo deteriores qui
nec hoc quidem credunt Cognito itaque Cayn quod super eius germanum sacrifi-
cium nec super suum respexerat deus utique fratrem bonum imitatus imitari
non elatus debuit emulari Sed contristatus est et concidit facies
eius Hoc peccatum maxime arguit deus tristiciam de alterius bonitate
et hoc fratris Hoc quippe arguendo interrogavit dicens Quare contrista-
tus es et quare concidit facies tua Quia enim fratri invidebat
deus videbat hoc arguebat Nam hominibus quibus absconditum est
cor alterius posset esse ambiguum et prorsus incertum Utrum illa
tristicia malignitatem suam in qua se deo displicuisse didicerat
an fratris doluit bonitatem qua placuit cum in sacrificium eius aspexit Sed
rationem deus reddens cur eius oblationem accipere noluit ut sibi ipse
potius merito quam et frater immerito displiceret cum esset iniustus non recte di-
videndo hoc est non recte vivendo et indignus cuius approbaretur oblatio
quam esset iniustior quod fratrem iustum gratis odisset ostendit Non tamen eum dimit-
tens sine mandato sancto iusto et bono Quiesce inquit ad te enim con-
versio eius et tu dominaberis illius Numquid fratris Absit Cuius igitur nisi pecca-
ti Dixerat enim peccasti Tunc deinde addidit Quiesce ad te enim conversio eius
et tu dominaberis illius Potest id quidem ita intelligi ad ipsum hominem esse conversio-
nem peccati ut nulli alii quam sibi sciat tribuere debere quod peccat Hec est enim
salubris penitencie medicina et venie peticio non incongrua ut ubi ait Ad
te enim conversio non subaudiatur erit sed sit precipientis videlicet non predi-
centis modo Tunc enim dominabitur quisque peccato si id sibi non defendendo pre-
posuerit sed penitendo subiecerit alioquin et illi serviet dominanti si patro-
cinium adhibuerit accidenti Sed ut peccatum intelligatur concupiscencia
ipsa carnalis de qua dicat dicat apostolus Caro concupiscit adversus spiritum in
cuius carnis fructibus et invidia commemoratur qua utique Cayn stimu-
labatur et attendebatur in fratris exitium bene subauditur erit id est ad te enim con-
versio eius erit Et tu dominaberis illius Cum enim commota fuit pars ipsa car-
nalis quam peccatum appellat apostolus ubi dicit non ego operor illud sed
quod habitat in me peccatum quam partem animi et philosophi dicunt esse viciosam non que men-
tem debeat trahere sed cui mens debeat imperare eamque ab illicitis operibus
ratione cohibere Cum ergo commota fuit ad aliquid perperam agendum si quies-
cat et obtemperet dicenti apostolo Nec exhibeatis membra vestra arma ini-
quitatis peccato ad mentem domita et victa convertitur ut subdita ratione do-
minetur Hoc precepit deus huic qui facibus invidie inflammabatur
in fratrem et quem debebat imitari cupiebat auferri Quiesce inquid
a de manus a scelere contine non regnet peccatum in tuo mortali corpore
ad obediendum desideriis eius nec exhibeas membra membra tua ini-
quitatis arma peccato Ad te enim conversio eius dum non adiuvatur relax-
ando sed quiescendo frenatur Et tu dominaberis illius ut cum forinsecus
non permittitur operari sub potestate mentis regentis et benivolentis assues-
cat et intrinsecus non moveri Dictum est tale aliquid in eodem divino libro
et de muliere qui post peccatum deo interrogante atque iudicante dampnacionis
sentencias acceperunt in serpente dyabolus et in se ipsis illa et maritus Cum enim
dixisset ei Multiplicans multiplicabo tristicias tuas et gemitum
tuum et in tristiciis paries filios deinde addidit et ad virum tuum conversio tua
et ipse tui dominabitur Quod dictum est ad Cayn de peccato vel de viciosa car-
nis concupiscencia hoc isto loco de peccatrice femina Ubi intelligendum
est virum ad regendam vxorem animo carnem regenti similem esse oportere Propter
quod dicit apostolus Qui diligit vxorem suam se ipsum diligit Nemo enim
unquam carnem suam odio habuit Sananda sunt enim hec sicut nostra non sicut ali-
ena dampnanda Sed illud dei preceptum Cayn sicut prevaricator accepit

Jnualescente quippe inuidencie vicio frem̄ insidiatus occidit Tal
erat t̄rene ɔditor ciuitatis Quō aut̄ significauit et iudeos xp̄m occisuros
pastor omī homī quē pastor omī pecorꝫ p̄figurabat abel q̄ꝛ ī allegoria p̄
phetica res ē parco nūc dicē et quedā hmōi aduersus faustū manicheū
dixisse me recolo Que rō fuit ut cayn in p̄ncipia gn̄is hūani con

Nunc aut̄ defendēda m̄ videtur hystoria ne deret ciuitatē vni⸗
sit scriptura incredibilis q̄ dicit edificatā ab vno homine
ciuitatē eo tp̄e quo plusq̄ viri quatuor uel pocius
tres postea q̄ frēm fr̄ occidit fuisse videt̄ᷣ. i. p̄mꝰ
hō pr̄ omī et ipe cayn et filius eius enoch ex cuiꝰ noīe
hec ipa ciuitas nuncupata est · Sꝫ hoc quoꝫ mouz parū
cōsiderat nō omēs hoīes qui tūc eē potuerūt scriptore sac
huiꝰ hystorie nēte habuisse noīare sed eos solos quos sus
cepti opis rō postulabat Propositū quippe scriptoris illius
fuit p q̄mē spē scūs id agebat p̄successiones certarꝫ genaconū ex vno hoīe
ꝓpagatarꝫ puenire ad abraham ac deinde ex eius semie ad p̄p̄lm dei in
quo ista ceteris gentibꝰ p̄figurarent et p̄nūciarētur oīa que a ciuitate
cuiꝰ eternū ē · et de rege eius eodemqꝫ ɔditore xp̄o in sp̄ū p̄uidebantur
eē ventura ita ut nec de alt̄ societate homī taceretur quā t̄renā di
cimꝰ ciuitatē q̄ntū eius cōmemorande sat eēt ut ciuitas dei eia
sue aduersarie ɔparacōe clarescat Cū igr̄ scriptura diuina ubi et nū̄ annorꝫ
quos illi hoīes vixerunt ɔmemorat ita ɔcludat ut dicat de illo de quo
loq̄batur et genuit filios et filias · et fuerūt omēs dies illiꝰ q̄s vixit
ann̄ tot et mortuus ē Nunquid q̄ꝛ eosdē filios et filias nō nouit iō
intelligē nō debemꝰ p cam multos annos q̄bꝰ tūc sc̄li huiꝰ p̄ma
etate viuebat nasci potuisse plurimos hoīes quorꝫ cetibꝰ condi possent
eē plurime ciuitates sed ptinuit ad eū quo ista inspirante cōscripta
sūt Has duas societates suis diuersis gn̄acoibꝰ p̄mitꝰ digerere
atꝫ distingnē ut seorsū homī .i. scdm̄ hoīez viuenciū seorsū aūt
filiorꝫ dei .i. homī scdm̄ deū viuenciū generacoēs cōtexeret̄ usqꝫ
diluuiū · ubi ambarꝫ societatū discrecio cōcrecoqꝫ narrat̄ Discre
cio quidē q̄ amborꝫ sepati generacoēs cōmemorant̄ vniꝰ fr̄icide ca
yn alteriꝰ aūt · qui vocabat̄ seth natus quippe fuiat et ipe de adam p̄
illo quē fr̄ occidit cōcrecio aūt q̄ꝛ bonis in deteriꝰ declinātibꝰ tales
vniūsi sci fuiant ut diluuio delerentur Excepto vno iusto cuiꝰ nomen
erat noe et eius cōiuge et tribus filiis totidēqꝫ nurībꝰ qui hoīes octo
ex illa homī vastacōe mortaliū p archam euadē meruerūt Qꝫ igitur
scriptū ē Et cognouit cayn vxorē suā et ɔcipiens et pepit enoch
et erat edificans ciuitatē ī noīe filij sui enoch Non est quidem
ɔsequens ut istū p̄mū filiū genuisse credat̄ neqꝫ enī hoc ereo pu
tandū ē q̄ꝛ dciū ē cognouisse vxorē suā · q̄i tūc se illi p̄mitꝰ ɔiunxisset
Nam et de ipō p̄re omī adam nō tūc solū hoc dcm̄ ē
qn̄ ɔceptus ē cayn quē p̄mogenitū videt̄ habuisse Verꝫ eē posteriꝰ
eadē scriptura ɔgnouit inquid adam euam vxorē suā et ɔcepit et
pepit filiū et noīauit illiꝰ seth Vnde intelligit̄ ita solē scripturā
illam loqui q̄nq̄ nō semp. cū in ea legit̄ f̄cōs homī fuisse ɔceptus
nō tū solū cū p̄mū sibi sexus utiqꝫ miscetur Nec illud necō est
argumeto ut p̄mogenitū existimemꝰ enoch q̄ noīe eiꝰ illa ciuitas
nuncupata ē Non enī abre ē ut p̄p aliquā causā cū et alios hr̄et di
ligēt eū pr̄ ceteris amplius Neqꝫ enī et iudas p̄mogenitꝰ fuit a
quo iudea cognoīata est et iudei Sꝫ eē si cōditori ciuitatis illiꝰ iste
filiꝰ p̄mꝰ ē natus nō iō putandū ē tūc a p̄re condite ciuitati no
men eiꝰ impositū · qn̄ natꝰ ē q̄ꝛ nec cōstitui tūc ab vno potuit ciui
tas q̄ nichil est aliud q̄ homī multitudo aliquo societatis vinculo col
ligata Sꝫ cū illiꝰ hominis familia tanta nūōsitate cresceret ut hr̄et eē

Quō a cayn potuit ciuitas edificari de abel et de iusto x et de filio cayn enoch

ppli q̄nt

ipsi quantitate tunc poterit utique fieri ut et constitueret et nomen primo-
geniti sui constitute imponeret civitati. Tam longa quippe vita illorum
hominum fuit ut illic memoratorum et quorum et anni taciti non sunt ut qui vix-
erit minimum ante diluvium ad septingentos quinquaginta tres perveniret
Nam plures nongentos annos etiam transierunt quamvis nemo ad mille
perveniret. Quis itaque dubitaverit per unius hominis etatem tantum multiplicari
potuisse genus humanum ut esset unde constituerentur non una sed plures civitates
Quod ex hoc conici facillime potest quia ex uno abraham non multo amplius
quadringentis annis numerositas hebree gentis tanta procreata est ut in ex-
itu eiusdem populi ex egypto sexcenta hominum milia fuisse referantur iuven-
tutis bellice. ut omittamus gentem ydumeorum non pertinentem ad populum israel
quam genuit frater eius esau nepos abrahe et alios natos ex semine ipsius
abrahe non per saram coniugem procreatos De longa vita hominum que
fuit ante diluvium et de ampliorum humanorum corporum forma cap. ix

Quamobrem nullus prudens rerum existimator dubitaverit cayn non solum aliquam verum etiam magnam
potuisse condere civitatem quando in tam longum tempus protendebatur vita
mortalium nisi forte infidelium quispiam ex ipsa numerositate annorum
nobis ingerat questionem quia tunc vixisse homines scriptum est in auctoritatibus nostris
et hoc neget esse credendum Ita quippe non credunt esse multitudines corporum
longe ampliores tunc fuisse quam nunc sunt Unde et nobilissimus eorum po-
eta virgilius de ingenti lapide quem in agrorum limite fixum vir fortis
illorum temporum et rapuit et cucurrit et intorsit et misit Vix illum inquit
lecti bis sex cervice subirent Qualia nunc hominum producit corpora tellus
significans maiora tunc corpora producere solere tellurem Quanto magis
igitur temporibus recentioribus mundi ante illud nobile diffamatumque incredu-
los nudata per vetustatem sive per vim fluminum variosque casus sepulchra
convincunt vel apparuerunt vel unde incredibilis magnitudinis
ossa mortuorum Vidi ipse non solus sed aliquot mecum in uticensi
litore molarem hominis dentem tam ingentem ut si in nostrorum
dentium modulos minutatim concideretur centum nobis videretur facere
potuisse. Sed illum gygantis alicuius fuisse crediderim Nam preter quod erant
omnium multo quam nostra maiora tunc corpora gygantes longe ceteris ante-
ibant. sicut aliis deinde nostrisque temporibus rari quidem sed numquam ferme de-
fuerunt qui modum aliorum plurimum excederent plinius secundus doctissimus
homo quanto magis preterit seculi excursus minora corpora naturam ferre testatur
Quod et homerum commemorat sepe carmine fuisse conquestum. non hec velut
poeta figmenta deridens sed in hystorica fide tamquam miraculorum naturalium
scriptor suscipiens verum ut dixi antiquorum magnitudines corporum in-
venta plerumque ossa quoniam diuturna sunt et multo posterioribus seculis produnt
Annorum autem numerositas cuiusque hominis que temporibus illis fuit nullis nunc
talibus documentis venire in experimentum potest Nec tamen ideo fides sacre hu-
ic hystorie deroganda est cuius tanto impudentius narrata non credimus
quanto impleri certius prenuntiata conspicimus. Dicit tamen etiam idem plinius
esse adhuc gentem ubi ducentos annos vivitur Si ergo humanarum vi-
tarum diuturnitatem quam experti non sumus hodie habere creduntur incognita
nobis loca cur non habuisse credantur et tempora An vero credibile est alicubi esse
quod hic non est et incredibile est aliquando fuisse quod nunc non est De differentia
que inter hebreos et nostros codices videntur annorum numero dissonare x

Quocirca et si inter hebreos et nostros codices de ipso numero
annorum nonnulla videtur esse distantia quod ignoro
qua ratione sit factum non tamen tanta est ut illos homines tam longe-
vos fuisse dissentiant Nam ipse homo primus adam antequam gig-
neret filium qui est appellatus seth ducentos triginta annos vixisse
reperitur in codicibus nostris in hebreis autem centum xxx perhibetur sed

Quod fuerunt gygantes

postea q̄ eu̅ genuit septingentos vixisse legit̄ in nr̄is in hebreis vō
octingentos atq̄ ita ī vtrisq̄ vniuersitatis sum̄a concordat Ac deinū p
cōsequentes gn̄acōes anteq̄ gignātur qui gigni cōmemorant̄ in nr̄is
vixisse aput hebreos ī uenit̄ pr̄ eius centum annos. sed postea quā
est genitus .a. ipē centū minus q̄ in hebreis ī uenīt̄ in nr̄is atq̄ ita
et hic deinūs vniuersitas cōsonat In sexta aut̄ generacōe nusquam
utrq̄ codices discrepant In septiā nō ubi ille qui natus ē enoch nō
mortuus sz qd̄ deo placuerit translatus ee narrat̄ eadem dissonācia
ē que in superiorib̄ quīq̄ de centū annis anteq̄ gigneret eū qui sibi cō
memoratus est filiū atq̄ in sum̄a silis dissonācia Vixit enī annos anteq̄
transferetur sedm̄ vtrosq̄ codices ccclxv. Octaua generacio ht̄ qui
dem nōnullā diuersitatē sed minorē ac dissilez ceteris Matusalez enī
enī quē genuit enoch anteq̄ gigneret eū qui in ipō ordine sequit̄ sm̄
hebreos nō centū minus sz xx̄ amplius vixit annos Qui rur
sus in nr̄is postea q̄ eū genuit reperīt̄ additi et vtrisq̄ sibi sum̄a
vniuersi numerī occurrit In sola nona gn̄acōe .a. ī annis Lamech filii
matusalez patris aut̄ noe sum̄a vniuersitas discrepat sz nō plurimū
Viginti enī et q̄tuor annis plus vixisse in hebreis q̄ in nr̄is codici
bus ī uenit̄ Nam anteq̄ gigneret filiū qui uocatus ē noe sex minus ht̄
in hebreis q̄ ī nr̄is postea vō q̄ eū genuit xxx amplius ī eisdē
q̄ ī nr̄is Vnde sex illis detractis restant xxiiii. ut dcm̄ ē De annis

Matusalē cuius etas xiiii annis diluuiū videt̄ excedē. xi

hanc aut̄ discre

Per pancium hebreoꝝ codicū atq̄ nr̄oꝝ exorit̄ illa
famosissima qō ubi matusalez xiiii. annos vixisse post dilu
uium cōputat̄ cū septima ex omnib̄ qui in t̄ra tunc fue
rant solos viii. hoīes in archa exitiū euasisse diluuii
in quib̄ matusalez nō fuit Sedm̄ famosissima questio
codices enī nr̄os matusalez prius q̄ gigneret quē vocauit Lameth vi
xit annos centū octoginta octo qui simul̄ fiūt ccclv. huis addūt̄
sexcenti noe quo toto anno diluuiū fcm̄ ē qui fiūt nongenti quī
quaginta quīq̄ ex quo matusalē natus est usq̄ ad annū diluuii Oēs
autē anni vite matusalē dcccc. lxix computantur qz vixissz annos
clxvii. et genuissz filiū qui ē appellatus post eū genitū vixit an
nos nongentos duos qui oēs ut diximus nongenti sexaginta
nonē fiūt Vnde detractis nongentis quīquaginta quīq̄ ab ortu
matusalez usq̄ ad diluuiū remanet xiiii. quib̄ vixisse credit̄ post
diluuiū ꝑꝑ qd̄ eū nōnulli. et si nō in t̄ra ubi omnē carnē quā nature
ī aquis natā nō sinit cōstat fuisse deletā cū prē suo qui translatus
fuat aliquātū fuisse atq̄ ibi donec diluuiū p̄teriret vixisse arbitrantur
nolentes derogare fidem codicib̄ quos ī auctē celeberiorē susce
pit ecclia et credentes iudeoꝝ pocius q̄ istos nō hr̄e qd̄ vm̄ ē Nō
enī admittūt q̄ magis hic ee potuit erroꝝ inteꝑtū quā in ea ligwa
ee fluu Vnde ī nr̄ām p grecam scriptura ipā translata ē Sz in quiūt
nō ee credibile lxx̄ inteꝑtes qui sil̄ vno tpē vnoq̄ sensu inteꝑtati
sūt errare potuisse aut̄ ī in e nihil eoꝝ interat uoluisse mētiri iude
os vō dū nobis inuident q̄ lex et ꝓphete ad nos inteꝑtando trans
ierūt mutasse quedā ī codicib̄ suis ut nr̄is minueretur auctās
Hanc opīone ul̄ suspicionē accipiat quisq̄ ut putauit Certū est
tn̄ nō vixisse matusalē post diluuiū. sed eodē anno fuisse defunctū
si verū ē q̄ de numeroꝝ annoꝝ in hebreis codicib̄ ī uenitur De illis aut̄
lxx inteꝑtib̄ quid m̄ videat̄ suo loco diligencius inserendū est cū
ad ipā tpā q̄ntū necitas hui9 opis postulat cōmemorando adiuua
te dn̄o venerim9. p̄nti sufficit qōi sedm̄ vtrosq̄ codices tam lon
gas huisse vitas illius eui hoīes ut possit etate vni9 qui de duo
b9 quos solos t̄ra tūc hūit parentib9 p̄mus ē natus ad cōstituendaz

et civitatem multiplicari genus humanum **De opinione eorum qui primorum temporum**
Neque enim ullo modo audiendi sunt quidam **homines tam longevos quam in scribitur**
putant aliter annos illis **fuisse non credunt Capitulum xii**
temporibus computatos id est tante brevitatis Ut unus annus noster decem
illos habuisse credatur Quapropter inquiunt cum audierit quisque vel legerit nonge-
tos annos quemque vixisse debet intelligere nonaginta decem quippe illi anni
unus annus est noster et decem nostri centum illi fuerunt Ac per hoc ut putant
viginti trium annorum fuit adam quando genuit seth xx agebat et sex men-
ses quando ex illo natus est enoch quos appellat scriptura ducentos vel quinque
annos quoniam sicut isti suspicantur quorum exponimus opinionem unum annum
qualem nunc habemus in decem partes illi dividebant et easdem partes annos
vocabant Quarum pars una habet quadratum senarium eo quod sex diebus deus
perfecerit opera sua ut in septimo requiesceret De qua re in libro decimo sicut
potui disputavi Sexies autem seni qui numerus quadratum senarium facit
xxxvi dies sunt qui multiplicati decies ad ccc lx id est ad duodecim
menses lunares pervenunt propter vel post quinque dies enim reliquos quibus so-
laris annus impletur diei quadrante propter quem quater ductum eo anno
quo bissextum vocant unus dies additur Addebant a veteribus postea
dies ut occurreret ut numerus annorum quos romani intercalares vocant et
proinde et enoch quem genuit seth decem et novem agebat annos quando
natus est ex illo filius eius caynan quos annos dicit scriptura cxc et dein-
ceps per omnes generationes in quibus hominum anni commemorantur ante diluvi-
um nullus fere in nostris codicibus invenitur qui cum esset c annorum vel
infra vel etiam centum viginti aut non multo amplius genuerit filium sed qui
minima etate genuerunt clx et quod excurrit fuisse referuntur quia ne-
mo inquiunt decem annorum homo potest gignere filios qui numerus c appellatur
annorum ab illis hominibus Nam in annis xvi est vera pubertas et proli iam ydo-
nea procreande quos clx annos illa tempora nuncupabant Ut autem aliter
annum quam nunc fuisse computatum non sit incredibile addiciunt quod apud ple-
rosque scriptores hystorie reperitur egyptios habuisse annum quattuor mensium arch-
adeos sex mensium Plinius secundus cum commemorasset latum fuisse in libris que-
dam vixisse clii annos alios x amplius alios ducentorum annorum
habuisse vitam alios ccc quosdam ad d alios ad dc nonnullos
ad octingentos et pervenisse hec omnia inscitia temporum accidisse arbitratus
est Alii quippe inquit estate determinabant annum et alterum yeme Alii qua-
dripertitis temporibus sicut archades quibus anni trimenses fuerunt Adie-
cit et aliquando egyptios quorum parvos annos quattuor mensium supra diximus
lune fine limitasse annos Itaque aput eos inquit et singula milia et
annorum vixisse produntur Hiis velut probabilibus argumentis quidam
non destruentes fidem sacre huius hystorie et astruere intentes ne sit
incredibile quod tam multos annos vixisse referunt antiqui persuaserunt
sibi nec se suasisse impudenter existimant tam exiguum spacium temporis
tunc annum vocatum ut illi x sint unus noster et x nostri c illorum hoc au-
tem esse falsissimum documento evidentissimo ostenditur Quod antequam faciam non michi
tacendum videtur que credibilior possit esse suspitio Poteramus certe hanc
assertionem ex hebreis codicibus redarguere atque convincere ubi adam non
ducentorum xxx sed c xxx annorum fuisse reperitur quando tertium genuit filium
qui si non xiii nostri sunt procul dubio quando primum genuit xi vel non multo am-
plius annorum fuit Quis potest hac etate gignere usitata ista no-
bisque notissima lege nature Sed hunc omittamus qui fortasse etiam quando crea-
tus est potuit Non enim eum tam parvum quam infantes nostri sunt factum fu-
isse credibile est Seth filius eius non ccv sed cv fuit quando ge-
nuit enoch Ac per hoc secundum istos nondum habebat xi annos etatis Quid
dicam de caynan eius filius qui cum apud nos clxx legetur fuisse
quando genuit malalehel Quis generat homo septem si tunc lxx nominati
sunt qui septem fuerunt **An in dinumeratione annorum hebreorum ma-**

Sed cum hec dicerem continuo | gie quod lxx interpretum sit sequenda auctoritas
refertur illud in iudeorum esse mendacium de quo supra satis actum xiii.
Nam lxx interpretes laudabiliter celebratos viros constat non po-
tuisse mentiri. Ubi si queram quid sit credibilius iudeorum gen- | Quod de
tem tam longe lateque diffusam in hoc conscribendum mendacium | lxx in-
uno consilio conspirare potuisse et dum aliis invident auctoritatem | terpretibus
sibi abstulisse veritatem an lxx homines qui et ipsi iudei erant | dicat
uno in loco positos quia rex egyptius ptolomeus eos ad hoc | ꝫ
opus asciverat ipsam veritatem gentibus alienigenis invidisse et com-
municato istud fecisse consilio quis non videat quid proclivius faciliusque
credatur. Sed absit ut prudens quispiam vel iudeos cuiuslibet perversita-
tis atque malicie tantum potuisse credat in codicibus tam multis et tam
longe lateque dispersis vel lxx illos memorabiles viros hoc de invidenda
gentibus veritate unum communicasse consilium. Credibilius ergo quis dixerit
cum primum de bibliotheca ptolomei describi ista ceperunt tunc aliquid ta-
le potuisse fieri in codice uno sed primitus inde scripto unde iam
latius emanaret. Ubi potuit quidem accidere et scriptoris error. Sed
hoc in illa questione de vita matusale non absurdum est suspicari et in illo
alio ubi superantibus xxiiii annis summa convenit. In his autem in quibus
non continuatur ipsius mendositatis similitudo ut ante genitum filium qui
ordini inseritur alibi supersint centum anni alibi desint post genitum
autem ubi deerant supersint ubi supererant desint ut summa conveniat
et hoc in primo secundo tercia quarta quinta sexta septima generatione invenitur
videtur habere quandam si dici potest error ipse constanciam nec casum redolet
sed industriam. Itaque illa diversitas numerorum aliter se habencium in codicibus gre-
cis et latinis aliter in hebreis ubi non est ista de centum annis prius additis
et postea detractis per tot generationes continuata parilitas nec malicie iudeorum
nec diligentie vel prudentie lxx interpretum sed scriptoris tribuatur errori
qui de bibliotheca supradicti regis codicem describendum primus accepit. Nam
et nunc ubi numeri non faciunt intentum ad aliquid quod facile possit intelligi
vel quod appareat utiliter disci et negligenter distribuuntur et negligencius emen-
dantur. Quis enim sibi existimet esse discendum quot milia hominum tribus
israel singillatim habere potuerunt quoniam prodesse aliquid non putatur. Et quotus
quisque hominum est cui profunditas utilitatis huius appareat. Hic vero ubi per tot con-
textas generationes tot centum anni alibi assunt et post alibi desunt et post
natum qui commemorandus fuerat filium desunt ubi defuerunt ut summa con-
cordet nimirum cum vellet persuadere qui hoc fecit ideo nimis longissimos annos
vixisse quia eos brevissimos nuncupabant et hoc de maturitate pub-
ertatis qua ydonea filii gignerentur conaretur ostendere atque ideo in illis centum
annis x nostros insinuandos putaret incredulis ne homines tam diu
vixisse recipere fidem nollent addidit centum ubi gignendis filiis habilem
non invenit etatem eosdemque post genitos filios ut congrueret summa detraxit.
Sic quippe voluit credibiles facere ydoneas generande proli con-
veniencias etatum ut tamen numero non fraudaret universas etates viventium
singulorum. Quod autem id in sexta generatione non fecit hoc ipsum est quod ma-
gis movet ideo illum fecisse cum res quam diximus postulavit quia non fecit
ubi non postulavit. Invenit namque in eadem generatione apud hebreos vi-
xisse iareth antequam genuisset enoch centum lxii qui secundum illam rationem bre-
vium annorum fiunt anni xvi et aliquid minus quam menses duo que iam
etas apta erat ad gignendum et ideo addere centum annos breves ut nostri xxvi
fierent necesse non fuit nec post natum enoch eos detrahere quos non ad-
diderat ante natum. Sic factum est ut nulla esset inter codices utrosque diversi-
tas. Sed rursus movet cur in viii generatione antequam de matusalem nasceretur
lameth cum apud hebreos legantur centum lxxxii anni xx minus inve-
niuntur codicibus nostris ubi potius addi centum solent et post genitum lameth

cōphendi restituūt ad sūmā qui in mediocribꝰ utiqꝫ nō discrepāt Sic eī
c· lxx· annos ꝑ pubertatis maturitatē x· et vij· volebat intellegi sunt
nichil addē ita nich detrahē iam debebat etati ydonee gnacōi filioꝝ
ꝑ quā ī aliis ·c· illos annos ubi eam nō īueniebat addebat h ante
de xx· ānis merito deputarenꝰ eam medositatis ante potuisse nisi
eos sic pus detraxerat restituē· postea erraret ut sume cōueniret
integritas· Si forte astucius existimandū ē ut illa qua ·c· ānt
pus solent adici et postea detrahi occultaret· nō quidē de ·c· ānis
verūtamē dequantulocūqꝫ mō pus detracto post reddito tale aliqd
fiet Sꝫ quolibet istud accipiat· sive credat ita eē factū sive nō cre
datur sive postremū ita sive nō ita sit rēe fieri nullꝰ dubitauerim
ut cū diuisū aliquid ī utrisqꝫ codicibꝰ inuenit· quūquidē ad fidē reꝝ
gestaꝝ utrūqꝫ nō pt eē verū ei lingue potius credat· unde ē in aliā
p īterpretes facta translacio Nam ī qbusdā et codicibꝰ grecis tribꝰ
et uno latino· et uno eē syro inter se cōsencientibꝰ īuentus ē matu
salem sex ānis ante diluuiū fuisse defunctus· De paritate annoꝝ
qui isdem quibꝰ nūc spaciis et in porribꝰ seclis currerent· xiiij·

Nunc iam videamꝰ quō euident possit ostendi nō tam breues
ut illi ·x· nrī fit nrī· sed tante plixitatis annos quāte
nūc habemꝰ quos utiqꝫ circuitꝰ cōficit solis ī illoꝝ hominū t
vita plixissima cōputatos Sexcentesimo nempe anno vite noe
scriptū ē factū eē diluuiū Cum igr aqua diluuij facta ē sup terram ser
tentesimo anno vite noe septiā et vicesima die sedi mēsis si ānꝰ
ille nimiꝰ quales ·x· faciunt vnū nrm̄ xxxvi hēbat dies Tantillus
quippe si antiquo more hoc nomē accepit aꝰ nō hꝫ mēses aut mē
sis eiꝰ ē triduū ut hēbat xij mēses Quō igr hic dcm̄ ē Seꝰ ā
no sedi mēsis vij· et xx· requieuit archa sup montes ararath· Aq
aut minuebat usqꝫ ad xi· mēsem in xi· mēse pma die mēsis appa
ruerunt cacumina mōcium Si igr tales mēses fuerūt erat tales pro
fecto et āni erant quales nūc hēmꝰ mēses quippe ibi tduani xx
et vij· dies hrē nō poterat aut si pꝰ xxx· tduū tūc appellat dies
ut oīa pporcione minuant· gꝰ nec toto quadriduo nrō factū est
illud tam grande diluuiū qd meorat factū xl· diebꝰ et noctibus
illud tam absurditatē et vanitatē fecat· Proinde amoueat
Quis hanc absurditatē et vanitatē fecat· Proinde amoueat
hic error qui cōiectura falsa ita wlt astruē septuaginta intāꝝ fidem
ut alibi destruat· Prorsus tantus eē tūc dies fuit quātꝰ et t
nūc ē quē xxiiij· hore diurno circulo noctisqꝫ detimant Tantus
mēsis quātus· et nūc ē quē luna cepta et finita cōcludit Tantꝰ
annus quātus et nūc ē quē xij· mēses lunares additis ꝑ cursū sola
rē qūqꝫ diebꝰ et quadrante cōsumat quāti anni sexcentesimi vite
noe sedꝰ erat mēsis eiusqꝫ mēsis vicesimꝰ et septimꝰ dies qui
cepit eē diluuiū inquo dies xl· cōtinuate ingentis pluuie me
morant· Qui dies nō binas ac paulo amplius horas habebant
sꝫ vicesimas et quaternas die noctiqꝫ transactas· ac ꝑ hoc tam
magnos annos vixerūt illi antiqꝰ usqꝫ amplius quā nongentos
quāto postea vixit abraham ·c·lxx· et post eū filius eiꝰ ysaac
clxxx· et filius eiꝰ iacob ꝑpe ·cl· et interposita aliquāta etate mo
yses ·c·xx· et quātos eē nūc vivūt hoīes lxx· ul lxxx· ul nō multo
amplius dequibꝰ dcm̄ ē· et amplꝰ eis labor Illa vō numeroꝝ varietas
q inter codices hebreos inuenitur et nrōs· neqꝫ de hac antiquoꝝ
longeuitate dissentit· et siquid hꝫ ita diuisū ut verū eē utrūqꝫ
nō possit reꝝ gestaꝝ fides ab ea lingua repetenda ē ex qua int
pretatū ē qd habemꝰ Que facultas cū volentibꝰ ubiqꝫ gentiū
pstō sit nō tū temere ꝙ lxx· interpretes inplurimis que diuisa dicere
videntur ex hebreis codicibꝰ emēdare ausus ē nemo Nec enī illa

diuilitas putata mendositas vel ego illos putādam existimo Sed ubi non
ē in scripturis error aliqd eos diuino spū ubi sensus consentaneus ē veritati
et pdicans veritatē nō interptancium munie sed pphetancium libertate alit
dicē noluisse credendū ē Unde merito nō solū hebreis viris et ipsis ad
hibet testimōia de scripturis uti aplica inuenitur auctoritas Sz hunc meo
portū ore loco si deus adiuuerit pmisi diligencius locuturū hinc qd
instat expediā Non enī ambigendū ē ab homie q ex pmo hoie natus
ē pmus quātamdiu viuebat potuisse cōstitui ciuitatē sane terenā
nō illam q dr ciuitas dei de qua scriberemus laborē tanti huius opis imanus

An credibile sit pmi scti viros usqz ad eam ciuitatē qua supsimus filios gnasse referunt a concubitu conti nuisse. xv

Quid ergo aliqs ita ne credendū est hoiem filios generaturū vel habētē
ppositū cōtinencie C et amplius vel sedm hebreos nō multo minus
id est lxxx annos a cōcumbendo ope vacuasse vacauisse a si nō vaca
ret nichil prolis gignere potuisse. Hec qō duobus modis soluitur. Aut enī tanto
serior fuit pporcione pubertas quanto tocius eui maior annositas aut
qd magis video ee credibile nō hoc pmogeniti filii comemorati sūt. sed
quos successionis ordo poscebat ut perueniret ad Noe a quo rursus ad a
braham videmus ee peruentū ac deinde usqz ad certū articulū tpis quātū
oportebat signari ec generatoibus comemoratis cursū gloriosissime ciuita
tis in hoc mundo peregrinantis et supnā patriam requirentis Qz enī negari
nō pt pmo omnibus cayn ex masculo et femina natus Neqz enī illo nato
dixisset adam qd dixisse legitur acquisiui hoiem per deū nisi illis duobus
ipē fuisset hō nascendo additus pmus. Hunc secutus abel quē maior fr
occidit pfiguracōm quandā peregrinantis ciuitatis dei q ab impiis et quo
dāmō terigenis id est terenā originē diligētibus et terene ciuitatis terena
felicitate gaudentibus psecutores iniquas passura fuit pmitus ondit
Sz quot annorū erat adam cū eos genuit nō apparet Exinde digerunt
gnaciones alie de cayn. alie de illo quē genuit adā et eius successiōē
quē fr occidit Et appellauit nomē illius seth dicēs ut scriptū ē Exsusci
tauit enī mi deus semen aliud pro abel quē occidit cayn has duas de
quibus aut distinctis ordinibus insinuet ciuitates. vna celestē in terris p
egrināte. alterā terenis tanqz sola sint gaudiis inherentē. vel inhyante
nullius de pgenie cayn diuinacio sit comēmorato adam usqz ad octauā ge
neracōm quot annorū fuisset expssus ē qui genuit qui cōmemorat post
eū Noluit enī spūs dei in terene ciuitatis gnacionibus tpa notare an
diluuiū sz in celestibus maluit tanqz essent memoria digniores. Porro aut
seth qui natus ē nō qdē taciti sūt anni patris eius. sz iā genuerat alios.
Et utrū solos cayn et abel affirmare quis audeat Non enī qz soli
noīati sūt ppter ordines gnacionū quas comemorare oportebat. ideo conse
quens videri debet solos fuisse tūc gnatos ex adam Cū enī silencio co
opertis omnium noibus ceterorū legatur eū genuisse filios et filias quota
fuit ista peoles eius. quis presumat asserere si culpā temeritatis euitat
Potuit quippe adam diuinitus admonitus dicere postea qui seth natus
est Exsuscitauit mi deus semen aliud pro abel qui impleturus illius scita
tem. qz ipē pōr post eū tpis ordine nasceretur Deinde qd scriptū ē Vixit
aut seth .v. et .cc. annos. vel sedm hebreos .v. et .c. annos et ge
nuit enoch. quis posset nisi inconsideratus asserere hunc eius pmogeni
tū fuisse ut admirantes merito requiramus quo p tot annos immunis fuit
a connubio sine vllo pposito cōtinencie. vel nō generet coniugatus quia
de ee de ipō legitur. et genuit filios et filias. et fuerunt omnes dies .xii.
et dccc. anni et mortuus ē Atqz ita deinceps quorū anni comemorantur
nec filios filiasqz genuisse reticent. ac pls nō apparet oīo utrū qui noiatur
genitus ipē fuit pmogenitus Immo vero quoniam credibile nō ē patres illos
etate tam longa aut impuberes fuisse aut coniugibus caruisse vel fetibus nec illos

cor filios pmos eis natos fuisse credibile e cu sacre scpture hystorie
ad ortu vitaqz noe cui tpe diluuiu fcm est p successiones gnatonu
notis tpibz intenderet puenire eas utiqz comeorauit no que pme suis
pentibz fuerit ad que ppaginem ordine venerint Exempli gra qo
fiat apertius aliqd interponam Vnde nullus ambigat fieri potuisse qd
dico Ewangta matheus gnatonem dnice carnis p seriem pentum vo
lens comendare memorie ordiens a patre abraham atqz ad dauid pmitus
ut pueniret intendens Abraham inqt genuit ysaac Cur no dixit
ysmael que pmitus genuit Ysaac aut inquid genuit iacob Cur no
dixit esau qui eius pmogenitus fuit Quia sz p illos ad dauid puenire
no posset Deinde sequitur Jacob aut genuit iudam et fres eius Numqd iudas
pmogenitus fuit Judas inqd genuit phares et zara Nec istor gemino
aliqs fuit pmogenitus iude sed ante illos iam tres genuerat Eos
itaqz tenuit i ordine generatonu p quos ad dauid atz inde quo in
tendat pueniret Ex quo intelligi pot veteres quoqz hoies ante dilu
uiu no pmogenitos sed eos fuisse comeoratos p quos si intenderetur
ordo gnatonu a noe patriarcham duceretur ne sere pubtatis illor ob
scura et no nctia nos qo fatiget

De more coniugiorum q dissimile a subsequentibus matrimonijs habuerunt prima conubia .xvj.

Cvm igr genus humanu post prima copula viri fci ex puluere et
coniugis eius ex viri late marium feiarumqz coniuctoe opus haberet
ut gignendo multiplicaret nec eent ulli hoies n qui ex illis
duobz nati fuissent viri sorores suas coniuges acceperunt Quod p
fecto quato antiquius copellente ncitate tanto postea fcm e dapna
bilius religione phibente Habita e eni ro rectissima
caritatis ut hoies quibz e utilis atz ncia cocordia di
usar necessitudinu vinclis necteret nec vnus i vno
multas heret n singule spargerent i singlos ac sic ad
sociale vita diligencius colligenda plime plimos ob
tineret · Pr quippe et soc duar sut necessitudinu noia Vt g alium
quisqz heat prem aliu socer numerosius se caritas porrigit Vtruqz
aut vnus adam ee cogebat et filius et filiabz suis · qn fres sorores
qz conubio iungebant Sic et eua vxor eius utriqz sexui filior fuit
et socrus et mr Que si due feie fuissent mr altra et socrus altra
copiosius se socialis dilectio colligaret Ipa denīqz iam soror q et uxor
fiebat duas tenebat vna necessitudines quibz p singlas distributas
ut altra eet soror altra vxor hominu nuo socialis ppinquitas augeret
Sz hoc vn fieret tuc no erat qn n fres et sorores ex illis duobz pri
mis nulli hoies erat · fieri g debuit qn potuit ut existente copia
vnde ducerent vxores q no erat ia sorores Et no solu illud qd fiet
nulla ncitas eet · vm ec si fiet nephas eet Nam et si nepotes p
mor homi · qui iam cosobrinas poterat accipe coniuges sororibus
matrimo iungerentur no iam due sed tres in hoie vno necessitudi
nes fierent que ppter caritate numerosiore ppinqtate nectenda disseminari p
singulos single debuerut Esset eni vnus ho filijs suis fri sz soror
qz coniugibz et pr et soc et auunculus Jta et vxor eiusdem eisdem comunibz
filius et mr et amita et socrus Jdem int se et filij eor no solu es
sent fres atz coniuges vm ec cosobrini q et fratru filij Omes aut
iste necessitudines q vni homini tres hoies conectebat · noue conec
terent si eet i singlis single · et vnus ho hret altera sorore altera uxo
rem altera cosobrinam · altum prem · altum auunculum alter socer · altera
mrem altera amitam alteram socrum atqz ita se no i paucitate coar
tatu sed latius atz numerosius ppinqtatibz crebris vinclum sociale dif
funderet q humano genere crescente et multiplicato · ec int impios deor
multor falsorqz cultores sic obseruari cernimus ut ec si puersis legibz

Quid comis sit cognatis non copula ri

pmittant^r fi^nu cōiugia melior tn̄ consue^do ipam̄ malit ex horre^e licētiā
Et cū sorores accipe ī mrīōniū pmis huān gen^e tpib^o oīo licuerit sic
aūsatur q̄i nūq̄ licē potuit ad huānū em̄ sensū ul' alliciendū ul' offen
dendū mos valet plurimū · q̄ cū in hac cā ī moderatōē cōcupiscencie co
herceat eū designai atz corrupi mito eē nepharīū iudicat^r Si em̄
iniquū est auiditate transiendi limitem agroz̄ q̄to ē iniqui^e libi
dīne cubendi subūtere limitez moz̄ Expti aut sum^o ī cōiubus cō
sobrinaz̄ · et nr̄is tpib^o ꝑ gradū ꝓpiq̄tatis fr̄no gradui ꝓximū q̄m
raro p mores fiebat q̄ fieri p legez licebat · q̄z id nec diuīa ꝓhibuit et
nōdū ꝓhibueat lex hūāna Veruntn̄ fc̄m̄ et licitū ꝑ vicinitate hor
rebatur illiciti · et q̄ fiebat cū cōsobrina pene cū sorore fieri videbat^r
q̄z et ipi inter se ꝑ tam ꝓpinquā cōsang̃tatez fr̄es vocant^r et pene
g̃mani sūt · fuit aut antiquis prib^o religiose cure ne ipa ꝓpinq̄tas
se paulatī ꝓpagīnū ordinib^o dirimēs longi^o abiret et ꝓpinq̄tas eē
desistet eā nōdūz longe positā rursus mrīōnii vinculo colligaē
et quodāmō reuocaē fugiente Vnde iam pleno hoībus orbe t̄raz̄
nō quidez sorores ex prē ul' mr̄e ul' ex ambobus suis pentib^o natas
sz tn̄ amabat de suo gene ducē vxores Vez̄ quis dubitet honestius
hoc tpe eciā cōsobrinaz̄ ꝓhibita eē cōiugia nō solū scd̄m ea q̄ dispu
tauim^o ꝑ multiplicandas affinitates ne heat duas necessitudines vna
psona cūz due possint eas hr̄e et nūi ꝓpinq̄tatis auge̅ Sz eē q̄z nes
cio quo mō inest hūāne v̄ecūdie quiddaz nāle atz laudabile ut
cui dz cā ꝓpinq̄tatis reuerēdūz honorē ab ea cōtineat q̄uis gnatri
cem cū libidinez de qua erubescē videm^o et ipam pudiciaz cōiugalē
Copulacio igr̄ maris et feīe q̄ntū attinet ad genus mortaliūz q̄d
dam seminariū ē ciuitatis Sz t̄rena ciuitas gnacōe tm̄^o celestis aut
et regnacōē opus ht̄ ut noxias gnacōes euadat Vtrū aut aliq̄d
fuit · uel si fuit quale fuit corpale atz visibile regnacōis signū an
diluuiūz sicut abrahe circūcisio postea ē imꝑata sacra hystoria tacet
Sacrificasse tn̄ deo et illos antiq̄ssiōs hoīes nō tacet Quod et
ī duob^o pmis frib^o claruit · et noe post diluuiū cū de archa fuisset
egressus hostias deo legit^r ymolasse · De qua re in p̄cedentib^o libris
tm̄ dixi^o nō ob aliud demones arrogātes sibi diuinitatē deosqz se
credi cupientes sibi expete sacrificiū · et gaudē hmōi honorib^o n̄ q̄z
vez sacrificiū veō deo debei sciūt

De duobus ex vno genitore p creatis duoz̄ prib^o atz principib^o · xvii ·

QVum ergo esset adam vtriusqz gnis pr̄ · i · et cuius series ad t̄renā et cuius
series ad celestē ptinet ciuitatē occiso abel atz ī eius interfec
tione cōmēdato mirabili sacrāmto fc̄i sūt duo pres singuloz
genez cayn et seth · ī quoz̄ filiis quos cōmeorari oportebat duaz
istaz̄ ciuitatū in genē mortaliū euidenci^o indicia claré cepe͞rūt Cayn
quippe genuit enoch · in cui^o noīe cōdidit ciuitatē t̄renaz · sz nō pe
grinantez ī hoc mūdo · sz ī eius tpali pace ac felicitate quiescēte Cayn
aut interpretat^r possio Vnde dcm̄ est qui natus est sive a
prē sive a mr̄e eius acq̄sivi hoīem p deū Enoch em̄ inter
pretat^r dedicacio · hic em̄ t̄rena ciuitas dedicat^r Vbi
condit^r quō h ht̄ eū quē intendit et appetit finē · porro z
ille seth resurrectō interꝑtatur et enoch filius eius inter
ꝑtatus homo non sicut adam Et ipm̄ em̄ nomē hō int'
ꝑtatur sed cōmē eē ꝓhibetur in illa lingua · i · hebrea masclō et femīē
Nam sic de illo scriptuz ē · Masclm̄ et feminam fecit illos et benedixit
illos et cognominauit nomē eoz̄ adam Vnde nō ambigit^r sic appella
tā fuisse feīaz euam ꝓprio noīe · ut tam adam q̄d interꝑtat^r hō nomē eēt
amboz̄ Enoch aut sic interꝑtatur hō ut hoc nō posse feīam nuncupari periti
lingue illius asseuerāt tamq̄ filius resurrectōis ubi nō nubent neqz

De interpretacione nominum

uxores ducent Non enim generacio cum illuc perduxit regnacio Quare et hic
non in censum nondum arbitror quod in eius generacionibus que propagantur ex illo qui est
appellatus seth cum genuisse filios filiasque dicatur nulla ibi genita nominatim
femina expressa In hiis autem qui propagantur ex cayn in ipso fine quousque pretendunt
nouissima femina genita nominatur Sic enim legitur Matusalem genuit la-
mech et sumpsit sibi lamech uxores duas nomen uni ada et nomen secunde
sella Et peperit ada iobel hic erat pater habitancium in tabernaculis pecuariorum
et nomen fratris eius iobal qui fuit qui ostendit psalterium et cytharam Et
Sella autem peperit et ipsa tobel et erat malleator et erarius erramenti
et ferri Soror autem tobel noema Huc usque porrecte sunt generaciones exca-
yn que sunt omnes ab adam septem scilicet usque ad lamech qui duarum maritus
uxorum fuit Et viii est generacio in filiis eius in quibus commemoratur et femina ubi
eleganter significatum est terrenam ciuitatem usque in fine carnales habituram genera-
ciones que marium et feminarum commixtione proueniunt Vnde et ipse quod preter euam et
nusquam reperitur ante diluuium nominibus propriis exprimuntur uxores illius hominis qui noua-
tur hic nouissimus pater Sicut autem cayn quod interpretatur possessio terrene conditor
ciuitatis et filius eius in cuius nomine condita est enoch quod interpretatur dedi-
cacio indicat istam ciuitatem et inicium et finem habere terrenum ubi nichil amplius
quam in hoc seculo cernitur pertinet Ita seth quod interpretatur resurrectio cum sit generacionis se-
orsum commemoratarum pater quid de filio eius sacra hec hystoria dicat intuendum est

Quid significatum sit in abel et seth et enoch quid appareat ad xpistum | et corpus eius ecclesiam pertinere xviii

Et seth inquit natus est filius et uocauit nomen enoch Hic sperauit inuocare nomen domini
dei Nempe clamat attestacio veritatis In spe igitur viuit homo filius
resurrectionis in spe viuit quamdiu peregrinatur hec ciuitas dei que
gignitur ex fide resurrectionis xpisti. Ex duobus namque illis hominibus abel qui in-
terpretatur luctus et eius frater quod interpretatur resurrectio mors
xpisti et vita eius ex mortuis figuratur Ex qua fide gignitur
ciuitas dei hec hoc est homo qui sperauit inuocare nomen domini dei
Spe enim salui facti sumus ait apostolus Spes autem que uidetur
non est spes Quod enim videt quis quid sperat Si autem quod non videmus spe-
ramus per pacienciam et expectamus Nam quis vacare hoc existimet ab altitu-
dine sacramenti Numquid enim abel non sperauit inuocare nomen domini dei cuius sa-
crificium scriptura tam acceptum deo fuisse commemorat Numquid ipse seth non
sperauit inuocare nomen domini dei de quo dictum est suscitauit enim michi deus se-
men aliud pro abel Cur ergo huic proprie tribuitur quod piorum omnium intelligitur esse commune
nisi quia oportebat in eo quod de patre generacionum in meliorem partem hoc est superne
ciuitatis separatarum primus commemoratur esse exorturus prefigurari hominem id est hominum
societatem que non secundum hominem in re et felicitati terrene Nec dictum est hic spe-
rauit in dominum deum aut hic inuocauit nomen domini dei Quid sibi hoc vult
sperauit inuocare nisi quia prophecia est exorturum populum qui secundum eleccionem gracie inuo-
caret nomen domini dei Hoc est quod per alium prophetam dictum apostolus de hoc populo
intelligit ad dei graciam pertinentem Et erit omnis quicumque inuocauerit nomen
domini saluus erit Hoc ipsum enim quod dicitur et nominauit nomen eius enoch quod in-
terpretatur homo Ac deinde additur hic sperauit inuocare nomen domini dei satis
ostendit quod non in se ipso spem ponere debeat homo Maledictus enim omnis sicut alibi
legitur qui spem ponit in homine Ac per hoc nec in se ut sit ciuis alterius
ciuitatis que non secundum filium cayn dedicatur hoc tempore id est mortalis huius se-
culi labente transcursu sed illa in mortalitate beatitudinis eterne

| Quod abel et seth xpistum figurauit

De significacione que in enoch translacione monstratur xix De eo quod
cayn successio in octauo abraham generaciones clauditur et in poste-
ris et ab eodem patre adam noe decimus inuenitur Qua racione commemo-
rato enoch qui fuit filius cayn totius generacionis eius usque ad diluuium sit con-
tinuata narracio Commemorato autem enoch qui fuit filius seth ad con-
dicionis humane principium sit redditum Sequitur capitulum xix

Nam et ista progenies cuius est pater seth in ea generatione habet nomen dedica-
tionis qua septimus ab illo natus est enoch quod interpretatur dedicacio
sed ipse est translatus quoniam placuit deo et in signi numero in ordine ge-
racionum quo sublatum consecratum est septimo scilicet adam ab ipso enim pre
istarum generationum que discernuntur a progenie cayn id est a seth sextus est quo
die factus est homo et consummavit deus omnia. Sed huius enoch translacio
dedicacionis est prefigurata dilatio Que quidem facta est in christo capite nostro
qui sic resurrexit ut non moriatur ulterius sed etiam ipse translatus Restat autem
altera dedicacio vniuerse domus cuius ipse christus est fundamentum que differtur
in finem quando erit omnium resurrectio non moriturorum amplius Siue autem do-
mus dei dicatur siue templum dei siue ciuitas dei id ipsum est nec abhor-
ret a latini eloquii consuetudine Nam et virgilius imperiosissimam ciuitatem
domum appellat assaraci romanos volens intelligi qui de assaraco per
troyanos originem ducunt et domum enee eosdem ipsos quia eo duce
troyani cum ytaliam venissent ab eis condita est roma Imitatus namque est
poeta ille sacras litteras in quibus dicitur domus iacob iam ingens populus he-
breorum Dicit aliquis Si hoc intendebat scriptor huius hystorie in commemorandis
generationibus ex adam per filium eius seth ut per illas perueniret ad noe sub
quo factum est diluuium a quo rursus contexeretur ordo nascencium quo perueni-
ret ad abraham a quo matheus ewangelista incipit generationes quibus ad
christum peruenit eternum regem ciuitatis dei quid intendebat in generationibus
ex cayn et quo eos perducere volebat Respondetur usque ad diluuium quo totum
genus illud terrene ciuitatis absumptum est et reparatum ex filiis noe Ne-
que enim deesse poterit hec terrena ciuitas societasque hominum secundum hominem viuen-
tium usque ad huius seculi finem de quo dominus ait filii huius seculi generant et ge-
nerantur Ciuitatem vero dei peregrinantem in hoc seculo regeneratio perducit ad
alterum seculum cuius filii nec generant nec generantur Hic ergo generare et
generare ciuitati utrique commune est quamuis dei ciuitas habeat etiam hic multa
milia ciuium que ab opere generandi se abstinent sed habet etiam illa ex imita-
cione quadam errancium ad eam namque pertinent etiam qui deuiantes a fide
diuersas hereses condiderunt secundum hominem quippe viuunt non secundum deum Et
indorum gymnosophiste qui nudi perhibentur philosophari in solitu-
dinibus indie ciues eius sunt et a generando se cohibent Non est
enim hoc bonum nisi cum fit secundum fidem summi boni qui deus est Hoc enim nemo
fecisse ante diluuium reperitur quandoquidem etiam ipse enoch septimus ab adam qui
translatus fertur esse non mortuus genuit filios et filias antequam trans-
ferretur in quibus fuit mathusalem per quem generationum ordo memorandarum
transcurrit Cur autem tanta paucitas successionum commemoratur in genera-
tionibus ex cayn si eas usque ad diluuium perduci oportebat nec erat diuturna
etas preueniens ad pubertatem que centum vel amplius annos vocaret a fecunditate
Nam si non intendebat auctor libri huius aliquem ad quem necessario perduceret
seriem generationum sicut in illis que veniunt de semine seth intendebat per-
uenire ad noe a quo rursus ordo necessarius sequeretur quid opus erat preter-
mittere primogenitos filios ut perueniret ad lameth in cuius filiis finitur
illa connexio octava generatione scilicet ex adam septima ex cayn qui esset quasi
aliud inde deinceps connectendum Vnde perueniretur vel ad israheliticum populum
in quo celesti ciuitati etiam terrena iherusalem figuram propheticam prebuit vel
ad christum secundum carnem qui est super omnia deus benedictus in secula superne iherusalem
fabricator atque regnator cum tota progenies cayn sit in diluuio deleta
Vnde videri potest in eodem ordine generationum primogenitos fuisse comme-
moratos Cur ergo tam pauci sunt non enim ad diluuium tot esse non potuerunt
non vacantibus usque ad centenariam pubertatem patribus ab officio generandi
si non erat tunc pro porcione longeuitatis illius etiam pubertas Vt enim peraeque
triginta annorum fuerint cum filios generare ceperunt octies triceni quoniam
octo sunt generationes cum adam et cum eis quos genuit lameth ducenti

quadraginta sūt ān̄i Nullū itaq3 toto deni tp̄e usq3 ad diluuiū nō gene
ra uerūt. Qua tandē cā qui h' scripsit genacōes comemorare noluit q̄ secut̄
Nam ab adam usq3 ad diluuiū computant' ān̄i sc̄dm codices
nr̄os duo milia ducenti sexaginta duo scd̄m hebreos at̄
mille sexcenti quīquaginta sex Ut g° isti mi' nr̄orē ce
dam⁹ ēē verio2ē de mille sexcentis quīquaginta sex ānis
ducenti xl· detrahebantur· uniqd credibile ē p̄ mille quadrin
gentos et quot excurrūt annos qui restant usq3 ad diluuiū
p̄geniē cayn generacoīb⁹ vocari potuisse. Sz qui ex hoc mouet' meminit
cū quereret quō credendū sit antiquos illos hoīes p̄ tam multos annos
a gignendis filiis cessare potuisse duob⁹ modis istā solutā ēē q̄onē· Aut
de serta pubtate p̄porcōe tam longe vite· aut de filiis qui comemorant'
in generacionib⁹ q̄ nō fuerit p̄mogeniti· sed hy p̄ quos ad eū quē inten
debat auctor libri p̄uenir̄i· sic enoch in gn̄acoīb⁹ seth· p̄inde in
genacoīb⁹ cayn si nō occurrit quid debet intendi ad quē p̄termissis
p̄mogenitis p̄ eos qui cōmemorati sūt p̄ueniri oportebat sera pubtas
intelligenda restabat ut aliqū post C annos pubes habilesq3 ad
gignendū facti fuerint ut ordo gn̄acōnū p̄ p̄mogenitos usq3 ad diluuiū
ad nūm ānorū tante quātitatis occurreret. Quamuis fieri possit ut p̄p̄ a
liq̄ secreciorē cam̄ que me latet usq3 ad lamech et ei⁹ filios gn̄a
cionū p̄ueniente contextu comendaretur· hec ciuitas quā dixim⁹ ēē
terrenā ac deinī cessaret scriptor lib' comemorare ceterasq3 ad diluuiū esse
potuerit· pot et illa ēē cā· cur nō ordo generacionū p̄ p̄mogenitos
duceretur ut nec̄ē nō sit in illis hoīb⁹ tam seram crede pubtatē· q̄ sc̄z
eadē ciuitas· quā cayn in nōie enoch filii sui condidit longe lateq3
regnare potuit· et reges hr̄e nō sil' plures· sz suis etatib⁹ singulos quos
genuissent sibi successuros quicūq3 regnassent. Hoꝝ regū p̄mus ēē
potuit ip̄e cayn· Scd̄us filius ei⁹ enoch· In cui⁹ nōie ubi regna
retur condita ē ciuitas. Tercius gaid quē genuit enoch· Quartus
meuia quē genuit gaid· Quintus mathusalel quē genuit meuia
Sextus lamech quē genuit mathusalē qui est septim⁹ ab adam p̄ cayn
Non aut̄ erat consequens ut p̄mogeniti in regno regnantib⁹ succederent
patribus scd̄m quos regnandi merito p̄p̄ v'tutē terrene vtilem ciuitati ul' sors
aliq̄ reperiret· ul' ille potissimū succederet patri hereditario quodā iure regnaturi
quē p̄ ceteris filiis dilexisset· potuit aut̄ viuere lamech atq3 regnare fieri
diluuiū ut ip̄m cū aliis omib⁹ hoīb⁹ exceptis qui in archa fuerunt quē
p̄deret inueniret. Neq3 enī mirandū ē si varia quātitate numerositatis annoꝝ
interposita p̄ tam longā etatē ab adam usq3 ad diluuiū nō equales
nūos gn̄aciones habuerunt atq3 p̄genies· sed p̄ cayn septē p̄ seth autē
decē. Septim⁹ est enī ut iā dixi ab adam filius lamech· sic in ceteris su
p̄ius sz plures comemorati sūt· q2 incertū erat quis ea fuisset mortuo suc
cessurus si regnandi tp̄s int' ip̄m et diluuiū remansisse. Sz quoquo
se haberet siue p̄ p̄mogenitos siue p̄ reges de cayn gn̄acionū ordo de
curreret illud michi nullo pacto p̄tereundū silencio videtur· q̄ cū lam
ech septim⁹ ab adam fuisse inuentus tot ei⁹ adnumerati sūt filii donec
vndenari⁹ nūs impleretur quo significat' p̄ctm̄. Adduntur enī tres
filii et una filia. Vxores aut̄ aliud p̄nt significare nō hoc qd' nūc com
mendandū videt'. Nunc enī de gn̄acionib⁹ loquimur· ille vō vn̄ sint ge
nite tacitū est. Quoniam g° lex denario nūo p̄dicat' vnde ē memora
bilis ille decalogus p̄fecto nūs vndenarius qui transgreditur denariū
transgressionē legis ac p̄ hoc p̄ctm̄ significat. Hinc ē q̄ in tabernaclo tes
timonii qd' erat in itinē p̄p̄li dei velut templū ambulatorium vndeci
vela cilicina fieri p̄cepta sūt. In cilicio q̄ppe recordacio ē p̄ctoꝝ p̄p̄t
edos ad sinistrā futuros· q̄ confitentes in cilicio p̄sternimur tanq̄ dicē
tes qd' in psalmo scriptū Et p̄ctm̄ meū corā me ē sp̄· Progenies ergo

Numerus annorum ab adam usq3 ad diluuium etc. etc.

ex adam per cayn sceleratum in undenario numero finitur quo peccatum significatur et ipse numerus femina clauditur a qua sexus inicium factum est peccati per quod omnes morimur. Commissum est autem ut et voluptas carnis que resisteret spiritui sequeretur. Nam et ipsa filia lameth noema voluptas interpretatur. Per seth autem ab adam usque ad noe denarius insinuatur legittimus numerus. Cui noe tres adiciuntur filii unde et uno lapso duo benedicuntur a patre ut remoto reprobo et reprobatis filiis ad numerum additis et duodenarius numerus intimetur qui et in patriarcharum et in apostolorum numero insignis est propter septenarii partes alteram per alteram multiplicatas. Nam ter quaterni vel quater terni ipsum faciunt. His ita se habentibus video considerandum et commemorandum ista utraque progenies que distinctis generationibus duas insinuat civitates unam terrigenarum alteram regeneratorum quomodo postea sic commixta fuerint atque confusa ut universum genus humanum exceptis octo hominibus diluvio perire meruerint. Primo autem intuendum est quemadmodum cum ex cayn generationes enumerentur commemorato ante ceteros posteros eius illo in cuius nomine condita est civitas id est enoch contexti sunt ceteri usque ad illum finem de quo locutus sum donec illud genus atque universa propago diluvio deleretur. Cum vero filius seth unus commemoratus fuisset enos nondum usque ad diluvium additis ceteris articulus quidem interponitur et dicitur Hic liber nativitatis hominum qua die fecit deus adam ad ymaginem dei fecit illum masculum et feminam fecit illum et benedixit illos et cognominavit nomen eorum adam qua die fecit illos. Quod mihi videtur ad hoc interpositum ut hinc rursus inciperet ab ipso adam dinumeratio temporum quam noluit facere qui hec scripsit in civitate terrena tamquam deus eam sic commemoraret ut non computaret. Sed quare hinc reditur ad istam recapitulationem postea quam commemoratus est filius seth homo qui speravit invocare nomen domini dei nisi quia sic oportebat istas duas proponere civitates unam per homicidam usque ad homicidam. Nam et lameth duabus uxoribus suis se perpetrasse homicidium confitetur alteram per eum qui speravit invocare nomen domini dei. Hoc est quippe in hoc mundo peregrinantis civitatis dei totum atque summum in hac mortalitate negocium quod per unum hominem quem sane occisi resurrectio genuit commendandum fuit. Homo quippe ille unus totius superne civitatis est unitas nondum quidem completa sed promissa ista prophetica prefiguratione complenda. Filius ergo cayn hoc est filius possessionis t cuius nisi terrene habeat nomen in civitate terrena quia in eius nomine condita est. De hiis est enim de quibus cantatur in psalmo Invocabunt nomina eorum in terris ipsorum propter quod sequitur eos quod in alio psalmo scriptum est. Domine in civitate tua ymaginem eorum ad nichilum rediges. Filius autem seth hoc est filius resurrectionis speret invocare nomen domini dei. Eam quippe societatem hominum prefigurat que dicit Ego autem sicut oliva fructifera in domo dei speravi in misericordia dei. Vanas autem glorias famosi in terra nominis non requirat. Beatus est enim vir cuius est nomen domini spes eius et non respexit in vanitates et insanias falsas. Positis itaque duabus civitatibus una in rebus seculi altera in spe dei tamquam ex communi que aperta est in adam ianua mortalitatis egressis ut procurrant et excurrant ad discretos proprios ac debitos fines incipit dinumeratio temporum in qua et alie generationes adiciuntur facta recapitulatione ex adam ex cuius origine dampnata veluti massa uni merite dampnacioni tradita fecit deus in contumeliam alia vasa ire alia in honorem vasa misericordie illis reddens quod debetur in pena istis donans quod non debetur in gratia ut ex ipsa etiam comparatione vasorum ire superna civitas discat que peregrinatur in terris non fidere libertate arbitrii sui sed speret in invocare nomen domini dei quia voluntas in natura que facta est bona a deo bono sed mutabilis ab inmutabili quia ex nichilo et a bono potest declinare ut faciat malum quod sit libero arbitrio et a malo ut faciat bonum quod non sit sine divino adiutorio.

De lapsu filiorum dei alienigenarum mulierum amore captos Unde et omnes exceptis octo hominibus diluvio perire meruerunt xxii.

Hoc utique libero voluntatis arbitrio genere humano progrediente atque crescente facta est permixtio et iniquitate participata quedam utriusque confusio ciuitatis. Quod malum ex sexu femineo causam rursus inuenit non quidem illo modo quo ab inicio. Non enim cuiusquam etiam tunc fallacia seducte ille femine persuaserunt peccatum viris sed ab inicio que prauis moribus fuerant in terrena ciuitate i. in terrenarum societate amate sunt a filiis dei ciuibus scilicet peregrinantibus in hoc seculo alterius ciuitatis propter pulchritudinem corporis. Quod bonum dei quidem donum est. Sed propterea id largitur etiam malis ne magnum bonum videatur bonis. Deserto itaque bono magno et bonorum proprio lapsus est factus ad bonum minimum non bonorum proprium sed bonis malisque commune. Ac sic filii dei filiarum hominum amore sunt capti atque ut eis coniugibus fruerentur in mores societatis terrigene defluxerunt deserta pietate quam in sancta societate seruabant. Sic enim corporis pulchritudo a deo quidem factum sed temporale carnale infimum bonum male amatur postposito deo eterno interno sempiterno bono quemadmodum iusticia deserta et aurum amatur ab auaris nullo peccato auri sed hominis. Ita se habet omnis creatura. Cum enim bona sit et bene amari potest et male: bene scilicet ordine custodito, male ordine perturbato. Quod in laude quadam cerei breuiter versibus dixi. Hec tua sunt bona sunt quia tu bonus ista creasti. Nichil nostrum est in eis nisi quod peccamus amantes. Ordine neglecto pro te quod conditur abs te. Creator autem si veraciter ametur hoc est si ipse non aliud pro illo quod non est ipse ametur male amari non potest. Nam et ipse amor ordinate amandus est quo bene amatur quod amandum est ut sit in nobis virtus qua viuitur bene. Unde mihi videtur quod diffinicio breuis et vera virtutis ordo est amoris. Propter quod in sancto cantico canticorum cantat sponsa Christi ciuitas dei: Ordinate in me caritatem. Huius igitur caritatis hoc est dilectionis et amoris ordine perturbato deum filii dei neglexerunt et filias hominum dilexerunt. Quibus duobus nominibus satis ciuitas utraque discernitur. Neque enim et illi non erant filii hominum per naturam sed aliud nomen ceperant habere per graciam.

Tractatus de ingressu filiorum dei ad filias hominum

versus sancti augustini episcopi ab eo conpositi incerei

An credendum est angelos substantie spiritalis amore speciosarum mulierum captos earundem inisse coniugia ex quibus gigantes sint creati. xxiii.

Nam in eadem scriptura qua dicti sunt dilexisse filias hominum filii dei idem dicti sunt et angeli dei. Unde illos multi putant non homines esse sed angelos. Quam questionem nos transeundo commemoratam in tercio huius operis libro reliquimus insolutam utrum possint angeli cum spiritus sint corporaliter coire cum feminis. Scriptum est enim: Qui facit angelos suos spiritus, i. qui natura spiritus sunt facit esse angelos suos iniungendo eis officium nunciandi. Qui enim grece dicitur angelos quod nomen latina declinatione angelus perhibetur latina lingua nuncius interpretatur. Sed utrum eorum corpora consequenter adiunxerit dicendo ministros suos ignem ardentem an quod caritate tamquam igne spiritali feruere debeant ministri eius ambiguum est. Tamen apparuisse hominibus angelos in talibus corporibus quod non solum videri verum et tangi possint eadem verissima scriptura testatur. Et quoniam creberrima fama est multique se expertos vel ab eis qui experti essent de quorum fide dubitandum non esset audisse confirmant siluanos et faunos panes quos vulgo incubos vocant improbos extitisse mulieribus et earum appetisse ac peregisse concubitum et quosdam demones quos dusios galli nuncupant assidue hanc immundiciam et temptare et efficere plures talesque asseuerant ut hoc negare impudencie videatur. Non hinc aliquid audeo diffinire utrum aliqui spiritus elemento aerio corporati nam hoc elementum etiam cum agitatur flabello sensu corporis tactuque sentitur possint hanc pati libidinem ut quomodo possunt sentientibus feminis misceantur. Dei tamen angelos sanctos nullo modo illo tempore sic labi potuisse crediderim nec de hiis dixisse apostolum petrum: Si enim deus angelis peccantibus non pe

Res mira

ex adam per cayn sceleratum vndenario numero finitur quo peccatum significatur
et ipse numerus femina clauditur a quo sexu inicium factum est peccati per quod omnes
morimur. Commissum est autem ut et voluptas carnis que resisteret spiritui seque
retur Nam et ipsa filia lameth noema voluptas interpretatur. per seth autem
ab adam usque ad noe denarius insinuatur legittimus numerus cui noe tres
adiciuntur filii. vnde et vno lapso duo benedicuntur a patre ut remoto re
probo et reprobatis filius ad numerum additis etiam duodenarius numerus intimetur
qui et in patriarcharum et in apostolorum numero insignis est propter septenarii partes
alteram per alteram multiplicatas Nam ter quaterni vel quater terni ipsum
faciunt. His ita se habentibus video considerandum et commemorandum ista utraque
progenies que distinctis generacionibus duas insinuat ciuitates vnam
terrigenarum alteram regeneratorum quo postea sic commixta fuit atque confusa ut
vniuersum genus humanum exceptis octo hominibus diluuio perire mererentur
Primo autem intuendum est quemadmodum cum ex cayn generaciones enumerarentur
commemorato ante ceteros posteros eius illo in cuius nomine condita est ciui
tas id est enoch contexti sunt ceteri usque ad illum finem de quo locutus sum do
nec illud genus atque vniuersa propago diluuio deletur. Cum vero filius seth
vnus commemoratus fuisset enoch nondum usque ad diluuium additis ceteris ar
ticulus quidem interponitur et dicitur Hic liber natiuitatis hominum qua die fecit
deus adam ad ymaginem dei fecit illum masculum et feminam fecit illum et
benedixit illos et cognominauit nomen eorum adam qua die fecit illos. Quod
michi videtur ad hoc interpositum ut hic rursus inciperet ab ipso adam dinume
racio temporum quam noluit facere qui hec scripsit in ciuitate terrena tamquam deus
eam sic commemoraret ut non computaret. Sed quare hinc reditur ad istam
recapitulacionem postea quam commemoratus est filius seth. homo qui sperauit
inuocare nomen domini dei. nisi quia sic oportebat istas duas proponere ciuita
tes vnam per homicidam usque homicidam. Nam et lamech duabus vxoribus
suis se perpetrasse homicidium confitetur alteram per eum qui sperauit inuocare
nomen domini dei Hoc est quippe in hoc mundo peregrinantis ciuitatis dei totum
atque summum in hac mortalitate negocium quod per vnum hominem quem sane oc
cisi resurrectio genuit commendandum fuit Homo quippe ille vnus totius
superne ciuitatis est vnitas nondum quidem completa sed premissa ista prophe
tica prefiguracione complenda. filius ergo cayn hoc est filius possessionis terrene
cuius nisi terrene habeat nomen in ciuitate terrena quia in eius nomine conditur est
De hiis est enim de quibus cantatur in psalmo Inuocabunt nomina eorum in terris
ipsorum propter quod sequitur eos quod in alio psalmo scriptum est. Domine in ciuitate
tua ymaginem eorum ad nichilum rediges. Filius autem seth. hoc est filius
resurrectionis speret inuocare nomen domini dei Eam quippe societatem
hominum prefigurat que dicit Ego autem sicut oliua fructifera in domo dei
speraui in misericordia dei Vanas autem glorias famosi in terra nominis non requiret Beatus
est enim vir cuius est nomen domini spes eius et non respexit in vanitates et
insanias falsas. Positis itaque duabus ciuitatibus vna in rebus seculi
altera in spe dei tamquam ex communi que aperta est in adam ianua mortalita
tis egressis ut procurrat et excurrat ad discretos proprios ac debitos
fines incipit dinumeracio temporum in qua et alie generaciones adiciuntur facta
recapitulacione ex adam ex cuius origine dampnata veluti massa vna merite
dampnacioni tradita fecit deus in contumeliam alia vasa ire alia in hono
rem vasa misericordie illis reddens quod debetur in pena istis donans quod non de
betur in gracia ut ex ipsa etiam comparacione vasorum ire superna ciuitas discat que
peregrinatur in terris non fidere libertate arbitrii sui sed speret inuocare nomen
domini dei quoniam voluntas in natura que facta est bona a deo bono sed mu
tabilis ab immutabili quia ex nichilo et a bono potest declinare ut faciat ma
lum quod fit libero arbitrio. et a malo faciat bonum quod non fit sine diuino
adiutorio De lapsu filiorum dei alienigenarum mulierum amore captos
Vnde et omnes exceptis octo hominibus diluuio perire meruerunt xxii.

Tractatus de ingressu filiorum dei ad filias hominum

Hoc utique libero voluntatis arbitrio genere humano progrediente atque
crescente facta est permixtio et iniquitate participata
quedam utriusque confusio civitatis quod malum ex sexu fe-
mineo causam rursus invenit non quidem illo modo quo ab
initio. Non enim cuiusquam eciam tunc fallacia seducte ille femine
persuaserunt peccatum viris sed ab initio que pravis moribus fue-
rant in terrena civitate id est in terrenarum societate amate sunt a filiis dei ci-
vibus scilicet peregrinantibus in hoc seculo alterius civitatis propter pulchritudinem cor-
poris. Quod bonum dei quidem donum est sed propterea id largitur et malis ne ma-
gnum bonum videatur bonis. Deserto itaque bono magno et bonorum proprio
lapsus est factus ad bonum minimum non bonis proprium sed bonis malisque commu-
ne ac sic filii dei filiarum hominum amore sunt capti atque ut eis coniugibus fru-
erentur in mores societatis terrigene defluxerunt deserta pietate quam
in sancta societate servabant. Sic enim corporis pulchritudo a deo quidem factum
sed temporale carnale infirmum bonum male amatur postposito deo eterno inter-
no sempiterno bono quemadmodum iusticia deserta et aurum amatur ab avaris et
nullo peccato auri sed hominis. Ita se habet omnis creatura. Cum enim bona sit et
bonum amari potest et male bene sed ordine custodito male ordine perturba-
to. Quod in laudem quandam cerei breviter versibus dixi

Versus sancti Augustini episcopi ab eo compositi in cereo

Hec tua sunt bona sunt quia tu deus bona ista creasti. Ni-
hil nostrum est in eis nisi quod peccamus amantes. Ordine negle-
cto pro te quod conditur abs te. Creator autem si veraciter
ametur hoc est si ipse non aliud pro illo quod non est ipse ametur male amari
non potest. Nam et ipse amor ordinate amandus est quo bene amatur quod ama-
ndum est ut sit in nobis virtus qua vivitur bene. Unde michi videtur quod dif-
finicio brevis et vera virtutis ordo est amoris propter quod in sancto cantico canti-
corum cantat sponsa Christi civitas dei Ordinate in me caritatem. Huius
igitur caritatis hoc est dilectionis et amoris ordine perturbato deum filii dei
neglexerunt et filias hominum dilexerunt. Quibus duobus nominibus satis civi-
tas utraque discernitur. Neque enim et illi non erant filii hominum per naturam sed aliud
nomen ceperant habere per graciam.

An credendum est angelos substancie spiritualis amore speciosarum mulierum captos earundem inisse coniugia ex quibus gygantes sunt creati. xxiii.

Nam in eadem scriptura et cum dicti sunt dilex-
isse filias hominum filii dei idem dicti sunt et angeli dei. Unde illos
multi putant non homines esse sed angelos. Quam questionem nos transeunter
memoratam in tercio huius operis libro relinquimus insolutam utrum possint an-
geli cum spiritus sint corporaliter coire cum feminis. Scriptum est enim Qui facit
angelos suos spiritus id est qui natura spiritus sunt facit esse angelos suos iniungen-
do eis officium nunciandi. Qui enim grece dicitur angelos quod nomen lati-
na declinatione angelus profertur latina lingua nuncius interpretatur.
Sed utrum eorum corpora consequenter adiunxerit dicendo ministros suos ignem ar-
dentem an quia caritate tamquam igne spirituali fervere debeant ministri eius
ambiguum est. Tamen apparuisse hominibus angelos in talibus corporibus quod non solum
videri verum etiam tangi possint eadem verissima scriptura testatur. Et quoniam
creberrima fama est multique se expertos vel ab eis qui experti
essent de quorum fide dubitandum non esset audisse confirmant silva-
nos et faunos panes quos vulgo incubos vocant improbos extitisse

Res mira

mulieribus et earum appetisse ac peregisse concubitum et quosdam demones quos
dusios galli nuncupant assidue hanc immundiciam et temptare et efficere plu-
res talesque asseverant ut hoc negare impudencie videatur. Non hinc aliquid
audeo diffinire utrum aliqui spiritus elemento aerio corporati. Nam hoc e-
lementum etiam cum agitur flabello sensu corporis tactu sentitur possint
hanc pati libidinem ut quomodo possunt sencientibus feminis misceantur. Dei tamen
angelos sanctos nullo modo illo tempore sic labi potuisse nullo modo crediderim
nec de his dixisse apostolum Petrum Si enim deus angelis peccantibus non pe-

peccat sed carceribus caliginis inferni retrudens tradidit in iudicio
puniendos reservari sed potius de illis qui primum apostatantes a deo cum dyabolo
suo principe ceciderunt qui primum hominem per invidiam serpentina fraude deiecit.
Angelos autem fuisse et dei homines nuncupatos eadem scriptura sancta locupletissima
testis est. Nam et de iohanne scriptum est Ecce mitto angelum meum ante faciem
tuam qui preparabit viam tuam. Et malachiel propheta propria quadam id est proprie inpertita
gratia dictus est angelus. Verum hoc movet quosdam quod ex illis qui dicti sunt an
geli dei et ex mulieribus quas amaverunt non quasi homines generis nostri sed gy
gantes legimus esse natos. quasi vero corpora hominum modum nostrum longe exce
dentia quod etiam supra commemoravi non etiam nostris temporibus nata sint. Nonne paucos
annos cum rome urbis quod a gothis factum est appropinquaret excidium rome
fuit femina cum suo patre et sua matre que corpore quodammodo gyganteo longe
ceteris preeminet. Ad quam visendam mirabilis fiebat usquequaque concursus. Et illud
maxime admirationi quod ambo parentes eius nec saltem tam longi homines
erant quales longissimos videre consuevimus. Potuerunt ergo gygantes nas
ci et priusquam filii dei qui et angeli dei dicti sunt filiabus
hominum hoc est secundum hominem viventium miscerentur filii scilicet seth
filiis cayn. Nam et canonica scriptura sic loquitur in quo libro
hoc legimus cuius verba ista sunt. Et factum est postquam ceperunt
homines multi fieri super terram et filie nate sunt illis videntes filii
dei filias hominum quia bone sunt sumpserunt sibi uxores ex omnibus quas elege
runt. Et dixit dominus deus Non permanebit spiritus meus in hominibus his
in eternum propter quod caro sunt. Erunt autem dies eorum centum viginti anni. Gygan
tes autem erant super terram in diebus illis. Et post illud cum intraret filii dei
ad filias hominum et generabant sibi. Illi erant gygantes a seculo homines nominati.
Hec libri verba divina satis indicant illis iam diebus fuisse gygantes super
terram quando filii dei acceperunt uxores filias hominum cum eas amarent bo
nas id est pulchras. Consuetudo quippe scripture huius est etiam speciosos corpore
bonos vocare. Sed et postquam hoc factum est nati sunt gygantes. Sic enim ait
Gygantes autem erant super terram in diebus illis. Et post illud cum intraret filii
dei ad filias hominum. Ergo et ante in illis diebus et post illud. Quod autem
ait Et generabant sibi ibi satis ostendit quod prius antequam sic caderent filii dei
deo generabant non sibi id est non dominante libidine coeundi sed serviente officio pro
pagandi non familiam sui sed cives civitatis dei quibus annunciarent tam
quam angeli dei ut ponerent in deo spem suam similes illius qui natus est de seth
filius resurrectionis et speravit invocare nomen domini. In qua spe essent cum suis
posteris coheredes eternorum bonorum et sub deo patre fratres filiorum. Non autem
illos ita fuisse angelos dei ut homines non essent sicut quidam putant sed
homines procul dubio fuisse scriptura ipsa sine ulla ambiguitate declarat. Cum
enim premissum esset quod videntes angeli dei filias hominum quia bone sunt sumpse
runt sibi uxores ex omnibus quas elegerunt. Mox adiunctum est Et dixit dominus
deus Non permanebit spiritus meus in hominibus his in eternum propter quod caro sunt. Spiritu
dei quippe fuerant facti angeli dei et filii dei. Sed declinando ad inferiora dicuntur
homines nomine nature non gratie. Dicuntur et caro desertores spiritus et deserendo de
serti. Et lxx quidem interpretes et angelos dei dixerunt istos et filios dei quod quidem
non omnes codices habent. Aquila autem quem interpretem iudei ceteris antepo
nunt non angelos dei sed filios deorum interpretatus est. Utrumque autem verum est. Nam
et filii dei erant sub quo patre suorum patrum et fratres eorum et filii deorum qui
diis geniti erant cum quibus et ipsi dii erant iuxta illud psalmi Ego dixi
dii estis et filii excelsi omnes. Merito enim creduntur et lxx interpretes ac
cepisse propheticum spiritum ut si quid eius auctoritate mutarent atque aliter quam erat
quod interpretabantur dicerent neque hoc divinitus dictum esse dubitaretur. Quamvis
in hebreo hoc esse perhibeatur ambiguum ut et filii dei et filii deorum posset
interpretari. Omittamus igitur earum scripturarum fabulas que apocrife nuncupantur
eo quod earum occulta origo non claruit patribus a quibus usque ad nos auctoritas

Nota quod dicit de filiis dei non angelis dei et filiabus hominum

veracium scripturarum certissima et notissima successione pervenit Iuliue
aut apocriphe. et si inveniatur aliqua veritas tamen propter multa falsa nulla est cano
nica auctoritas. Scripsisse quidem nonnulla divina illum enoch septimum ab a
dam negare non possumus cum hoc in epistola canonica iudas apostolus dicat
Sed non frustra non sunt in eo canone scripturarum qui servabatur in templo
hebrei populi succedencium diligencia sacerdotum nisi quia ab antiquitate suspec
ta iudicie iudicata sunt ne utrum hec essent que ille scripsisset poterat inveniri
non talibus proferentibus qui ea per seriem successionis reperirent ita servasse
Vnde illa que sub eius nomine proferuntur et continent istas de gygantibus
fabulas quod non habuerint homines patres recte aprudentibus iudicantur non ipsius
esse credenda sicut multa sub nominibus et aliorum prophetarum et recentiora
sub nominibus apostolorum ab hereticis proferuntur que omnia nomine apocriforum ab auctoritate
canonica diligenti examinacione remota sunt Igitur secundum scripturas canonicas
hebreas atque christianas multas gygantes ante diluvium fuisse non dubium est
et eos fuisse cives terrigene societatis hominum. Dei autem filios qui secundum
carnem de Seth propagati sunt in hac societate deserta iusticia declinasse
Nec mirandum est quod eciam de ipsis gygantes nasci potuerunt Neque enim
omnes gygantes sed magis utique multi tunc fuerunt quam post diluvium temporibus
ceteris. Quos propterea creare placuit creatori ut eciam hinc ostenderetur non
solum pulchritudines verum eciam magnitudines et fortitudines corporum non
magnipendendas esse sapienti qui spiritualibus atque inmortalibus longe melioribus
bonis atque firmioribus et bonorum propriis non bonorum malorum que communibus beati fi
unt. Quam rem alius propheta commendans ait Ibi fuerunt gyg
antes illi nominati qui ab inicio fuerunt stature magni scientes prelium Non hos e
legit dominus nec viam sciencie dedit illis. sed interierunt quia non habuerunt sapienciam p
erierunt propter inconsideranciam. Quomodo intelligendum sit quod eos qui diluvio
perdendi erant dixit erunt dies eorum c xx anni

QUOD autem dixit deus erunt dies eorum. c. xx. anni non sic accipiendum est. xxiiii.
prenunciatum sit post hec homines. c. xx. annos vivendi non trans
gredi cum et post diluvium eciam quingentos excessisse videamus Sed
intelligendum est hoc deum dixisse cum circa finem quingentorum annorum esset noe
id est quadringentos octoginta vite annos ageret quos more suo scriptura
quingentos vocat nomine tocius maximam partem plerumque significans. Sex
centesimo anno quippe vite noe secundo mense factum est diluvium ac si
centum viginti anni predicti sunt futuri vite hominum periturorum quibus transac
tis diluvio delerentur. Nec frustra creditur sic factum esse diluvium iam
non inveniretur in terra qui non erat dignus tali morte defungi qualis in im
pios vindicatum est. non quo quidquam bonis quandoque morituris tale
genus mortis faciat quod aliquid eis possit obesse post mortem Verumtamen
nullus eorum diluvio mortuus est quos de semine Seth propagatos sancta
scriptura commemorat. Sic autem divinitus diluvii causa narratur. Videns
autem dominus deus quia multiplicati sunt malicie hominum super terram et omnis
quisque cogitat in corde suo diligenter super maligna omnes dies Et cogi
tavit deus quia fecit hominem super terram et recogitavit et dixit deus De
leam hominem quem feci a facie terre ab homine usque ad pecus
et repentibus usque ad volatilia celi quia iratus sum quoniam
feci eos. Quid sit ira dei que incommutabilem tranquillitatem nulla inflammacione perturbat. xxv

IRA dei non perturbacio animi eius est sed iudicium quo irrogatur
pena peccato Cogitacio vero eius et recogitacio mutandarum rerum
est immutabilis racio Neque enim sicut hominem ita deum cuiusquam facti sui peni
tet cuius est de omnibus omnino rebus tam fixa sentencia quam certa presciencia Sed si non
utatur scriptura talibus verbis non se quodammodo familiarius insinuabit
omni generi hominum quibus vult esse consultum ut et perterreat superbientes et
excitet negligentes et exerceat querentes et alat intelligentes Quod non fa
ceret si non prius inclinaret et quodammodo descenderet ad iacentes

etiam interitum omnium animalium terrenorum volatiliumque denunciet magnitudinem future cladis effatur non animantibus ratione carentibus tamquam et ipsa peccauerint minatur exitium.

Quod archa quam noe iussus est facere in omnibus Christum ecclesiamque significat. xxvi.

Iam vero quod noe homini iusto et sicut de illo scriptura veridica loquitur in sua generatione perfecto, non utique sicut perficiendi sunt ciues ciuitatis dei in illa inmortalitate qua equabuntur angelis dei, sed sicut esse possunt in hac peregrinatione perfecto, imperat deus ut archam faciat in qua cum suis, id est uxore filiis et nuribus, et cum animalibus que ad illum ex dei precepto in archam ingressa sunt liberaretur a diluuii vastitate, procul dubio figura est peregrinantis in hoc seculo ciuitatis dei, hoc est ecclesie que fit salua per lignum in quo pependit mediator dei et hominum homo Christus Ihesus. Nam et mensure ipsius longitudinis quod eius significat corpus humanum in cuius veritate ad homines prenunciatus est venturus et venit. Humani quippe corporis longitudo a uertice usque ad vestigia sexies tantum habet quam latitudo que est ab uno latere ad alterum latus et decies tantum quam altitudo cuius altitudinis mensura est in latere a dorso ad ventrem velut si iacentem hominem meciaris supinum seu pronum sexies tantum longus est a capite ad pedes quam latus a dextra in sinistram vel a sinistra in dextram et decies quam altus a terra. Unde facta est archa trecentorum cubitorum in longitudine et quinquaginta in latitudine et triginta in altitudine. Et quod hostium accepit in latere, profecto illud est vulnus quando latus crucifixi lancea perforatum. Hac quippe ad diluuium venientes ingrediuntur quia inde sacramenta manarunt quibus credentes initiantur. Et quod de lignis quadratis fieri iubetur undique stabilem vitam sanctorum significat; quacumque enim verteris quadratum stabit. Et cetera que in eiusdem arche constructione dicuntur ecclesiasticarum signa sunt rerum. Sed ea nunc persequi longum est. Et hoc iam fecimus in opere quod aduersus faustum manicheum scripsimus negantem in hebreorum libris aliquid de Christo esse prophetatum. Et fieri quidem potest et nobis quispiam et alius alio exponat hec aptius dum tamen ea que dicuntur ad hanc de qua loquimur dei ciuitatem in hoc seculo maligno tamquam in diluuio peregrinantem omnia referantur si ab eius sensu qui ista conscripsit non vult longe aberrare qui exponit. Exempli gratia velut si quispiam quod hic scriptum est inferiora bicamerata et tricamerata facies eam non quod ego in illo opere dixi velit intelligi quia ex omnibus gentibus ecclesia congregatur bicameratam dictam propter duo genera hominum circumcisionem scilicet et preputium quos apostolus et alio modo dicit iudeos et grecos; tricameratam vero eo quod omnes gentes de tribus filiis noe post diluuium reparate sunt, sed aliud dicat aliquid quod a fidei regula non sit alienum. Nam quoniam non solas in inferioribus mansiones habere archam voluit verum etiam in superioribus et hoc dixit bicamerata et in superioribus superiorum et hoc appellauit tricamerata ut ab imo sursum versus tertia consurgeret habitatio. Possunt hec intelligi et illa tria que commendat apostolus fides spes caritas. Possunt etiam multo conuenientius tres ille vbertates euangelice tricena sexagena centena ut in infimo habitet pudicitia coniugalis supra vidualis atque superior virginalis, et si quid aliud secundum fidem ciuitatis huius intelligi et dici potest. Hoc etiam de ceteris que hic exponenda sunt dixerim quia et si non uno disseruntur modo ad unam tamen catholice fidei concordiam reuocanda sunt.

De archa atque diluuio nec illis esse consentiendum qui solam hystoriam recipiunt sine allegorica significatione nec illis qui solas figuras defendunt repudiata hystorica veritate. xxvii.

Non tamen quisquam putare debet aut frustra hec esse conscripta aut tantum rerum gestarum veritatem nullis allegoricis significationibus hec esse querendam aut omnia hec omnino non gesta non esse sed solas esse verborum figuras aut quodcumque illud est nequaquam ad propheciam ecclesie pertinere. Quis nisi mente peruersus inanes scriptos esse contendat libros per annorum milia tam religione et tam ordinate successionis obseruantia custoditos aut solas res

gestas illic intuēdas ubi cē̄te ut alia omittā si immēsitas aīaliū coge
bat arche tantā fieri magnitudinē ī mūda bina et mūda septena int[o]
mitti aīalia quid cogebat cū equales miñ possent utraqz suari. Aut
vō deus qui ꝓ genus sepandū suanda ꝑcepit eo mō illa quo in
stituerat restituē nō valebat. Qui vō nō eē gesta sz solas reꝝ
significandaꝝ figuras esse cōtendunt ꝑmū opinant̄ tam magnū
fieri nō potuisse diluuiū ut altissimos montes qndecī cubitis aqua
crescendo trāscenderet ꝓ olimpi v̄ticē mōtis sup quē ꝑhibent nubes
nō posse cōcrescē q̄ tam sublime iam celi sit. ut non ibi sit aer
crassior ubi venti nebule ymbresqz gignūt̄ nec attendūt omī
elementoꝝ crassissimā t̄ram ibi eē potuisse. An forte negant eē
t̄raꝝ v̄ticē montis. Cur igit̄ usqz ad illa celi spacia t̄ris exaltari
licuisse et aquis exaltari nō licuisse cōtendūt cū isti mēsores et
pensores elemētoꝝ aquas t̄ris ꝑhibeant supiores atqz leuiores.
Quid itaqz rōnis afferūt quare t̄ra grauior et inferior locū
celi tranquillioris inuaserit ꝑ uolumā tot annoꝝ et aqua leuior
ac supior ꝑmissa nō sit hoc facē saltē ad t̄pus exiguū. Dicunt
eciā nō potuisse cape archē illi᷒ q̄ntitatē aīaliū gnāta multa in
vtroqz sexu bina de ī mūdis septena de mūdis qui m̄ vident̄
nō cōputare trecēta cubita longitudinis et latitudīs q̄nquagīta
nec cogitare aliud tm̄ eē ī supiorib᷒. Item aliud tm̄ in supi
oribꝰ supioꝝ ac ꝑ hoc terducta cubita illa fieri nongenta ꝑ
C quīquaginta. Si aūt cogitem᷒ q̄ origenes nō ineleganti
astruxit moyses sz et hoīes dei eruditū sic scp̄tū ē oī sapia e
gypcioꝝ qui geometricam dilexerūt geometri
ca cubita significarē potuisse vbi vnū q̄ntū sex
nrā valere asseuerant. Quis nō videat q̄ntū reꝝ
cape illa potuit magnitudo. Nam illud disputant tante
magn̄tudinis archam nō potuisse cōpingi ineptissime
calūpniant̄ cū sciant ī mēsās vrbes fuisse cōstructas
nec attendūt C annos quibꝰ archa illa ē fabricata

Quid orige
nes sensit de
archa noe
quā dicit
eē geo
met
cam

nisi forte lapis lapidi adherere pot sola calce cōiunctus ut murus ꝑ tot
mīlia circuitū agat̄ et lignū ligno ꝑ subscudines et piros clauos et i
nglutinatione (?) bituminis nō pt adherē ut fabricet̄ archa nō curuis sed
rectis lineis longe lateqz porrecta quā nullus ī mare mittat conatus hominū sz leuet vnda cū venit nā hominū ponderū magisqz diuina

tus homū sz leuet vnda cū venit nā homū ponderū magisqz diuina
ꝑuidencia natantē gubnet ne incurrat ubiqz nau
fragiū. Quod aūt scrupulosissime queri solet de minu
tissimis bestiolis nō solū quales sunt mures et stelli
ones verū eē quales locuste et scarabei musce denīqz
et pulices. verū nō amplioris miñ ī archa illa fuē
rint quā qui ē diffinitus cū h' imparet deus ꝑus a
mouendi sunt quos hic mouet sic accipiendū eē qd'

Nō scrupulo
sissima de mi
nutissimis bes
tiolis quo
mō ī arch
fuerī
ut

ī archa que
deū ē que repūt sup t̄raꝝ ut necesse nō fuit cōseruari in archa que
pnt in aquis viuē nō solū mersa sicut pisces verū eē supnatancia
sicut multe alites. Deinde cū dr̄ masculus et femina erunt profecto ītel
ligitur ad repandū genus dici. ac ꝑ hoc illa ncē fuerat ibi esse
q̄ pnt sine concubitu de quibꝰ rebꝰ uł reꝝ corrupcōibꝰ nasci
uel si fuerūt sicē in domibꝰ eē cōsueuerūt sine ullo nūō diffinito.
uel si fuerūt sicē in domibꝰ eē cōsueuerūt sine ullo nūō diffinito.
eē potuisse ā si misteriū sacratissimū qd' agebat̄ et tante rei figu
rā eē vitate facti alit̄ nō posset impleri ī ut omīa ibi certo illo mō esset
q̄ vivē in aquis natura ꝑhibente nō pnt nō fuit ista cura illi᷒ hoīs
uł illoꝝ hominū sz diuina. Non eī ea noe capta intromittebat sed
venencia et intrancia ꝑmittebat. Ad hoc eī valz qd' dcm̄ ē Intrabūt
ad te nō solū hoīe actu sed dei nutu ita sane. ut nō illic fuisse cre

denda sint que sexu carent p̄sceptū enī atꝫ diffinitū ē masculꝰ et femī
erunt Alia sūt quippe que de quibusqꝫ rebꝰ sine cōcubitu ita nascūt̄ ut po
tea cōcūbant et generēt sicut musce Alia vō in quibꝰ nil sit maris et femē
sicut apes Ea porro que sic hent̄ sexū ut nō hēant fetū sicut muli et
mule mirū si fuerīt ibi ac nō pocius parentes eoꝝ ibi fuisse sufficeret equī
videlꝫ atꝫ asininū genus et siqua alia sūt que ī cōmix
cione diuisi generis genus aliud gignūt Sꝫ et si h̓ ad mist
teriū ptinebant ibi erat hīt enī et hoc genꝰ masculin et
feīam Solet eciā moue nōnullos genera escaꝝ que illic hē
poterat aīalia que nō nisi carne vesci putant Verū p̄
ter nimiū ibi fuerīt sine trāsgressione mandati que aliorꝝ
alendoꝝ necitas illuc coegisset includi An vō qd pocius ē credendū
p̄ter carnes alimēta eē potuerūt que omībꝰ cōuenirēt Nouimꝰ enī
quā multa aīalia quibꝰ caro cibꝰ ē q fructibꝰ pomisqꝫ vescant et maxie
fico atꝫ castaneis Quid ergo mirū si vir ille sapiens et iustus eciā
diuinitꝰ amonitꝰ quid cuiqꝫ cōgrueret sine carnibꝰ aptā cuiqꝫ generi
alimoniā parauit et recondidit Quid ē aūt q vesci nō cogeret fames
aut qd nō suaue aut salubre facere posset deus qui eciā ut sine cibo viuerent
diuina facilitate donaret n ut pascerent̄ eē h̓ implende figure tantis
misteriis cōueniret Non g̊ ad p̄figurādā ecc̄liā p̄tinere tam multipli
cia reꝝ signa gestaꝝ n fuit cōtenciosus neo ꝑmittit
opinari Jam enī gentes ita ecc̄liā repleuerūt mundiqꝫ
et ī mundi donec ch̄ri veniat ad finē ita eius unitate
quadā cōpagine cōtinent ut ex hoc vno manifestissimo
de ceteris que obscurius aliquāto dcā sūt et difficilius agn
osci queunt dubitare phas nō sit Que cū ita sint si nec
in aniū ista eē cōscripta putare quisq̄ ul' durus audebit
nec nichil significare cū gesta sint nec sola dcā significa
cia nō facta nec aliena eē ab ecc̄lia significanda ꝓbabilit̄ dici pt sed magis
credendū ē et sapient̄ eē memoriale lr̄isqꝫ mādata et gesta eē et signif
icare aliq̄ et ipm̄ aliq̄ ad p̄figurādā ecc̄liam ptinere Jam usqꝫ ad hūc ar
ticulū ꝑductus lib iste claudendus est ut ambaꝝ ciuitatū cursus terrene
scꝫ secdm hoīez viuentis et celestis secdm deū post diluuiū et deinceps
in rebus consequētibꝰ requirat

Quo que fuerint genera escarum aīalium que in archa erant

Filio ad p̄dcā q deus ꝓuidit eis de pane q etiā sine cibo et beneuiuere permisisset

Explicit liber xv Incipiunt tytli li xvi

An post diluuiū anoe usqꝫ ad abraham aliquę familię secdm deū viuenciū repiunt̄ i Quid in filiis noe ꝓphetice fuit p̄figuratū ij De generacionibꝰ triū filioꝝ noe iij De diuisitate linguaꝝ principioqꝫ babilonis iiij De descensione dn̄i ad cōfundendā linguā edificanciū turrim v Qualis ītelligēda sit locucio qua deꝰ angelis loquit̄ vi An omēs bestiaꝝ generis etiā remotissime atꝫ insu le ex eo mō acceperint qui in archa diluuij ī vindacoē seruatꝰ ē vij An ex ꝓpagine adam ul' filioꝝ noe quedam genera homīū monstruosa pro dierint viij An inferiorē ptē terre q nre habitacoi cōtraria ē antipedas hēre credendū sit ix De generacoē sem in cuiꝰ ꝓgenie tendens ad abra ham ciuitatis dei ordo dirigat̄ x Que ea primitꝰ lingua ī usu homīū fuit que postea hebrea ab heber nuncupata ē et in cuiꝰ familia remā sit cū diuisitas eēt factā linguaꝝ xi De articulo tpis in abraham a quo scē religionis nouus ordo contexitur xij Quā rō fecisse videat ut in transmigracoē thare qua caldeos deserens in mesopotāniam transiuit nulla sit filij eius nathar facta sit mencio xiij De annis thare qui in carra vite tpus impleuit xiiij De tpe ꝓmissionis abrahe secdm p̄ ceptū dei exiuit de carra xv De ordine et qualitate ꝓmissionū dei q̄ ad abraham facte sūt xvi De tribꝰ excellencioribꝰ genciū regnis quoꝝ .i. assirioꝝ iam abraham sublimiꝰ eminebat xvij De iterato eloquio dei ad abraham quo ei et semī eius chanaan terā ꝓmittit xviij De sare pudicicia

in egypto p dnm̄ custodita quā abraham nō uxorem suā eē dixerāt sed so
rorem xix De secessione loth et abrahe qua illis salua caritate complacuit
xx De tercia pmissione dei qua terra chanaan abrahe et semini eius in ppetuū
pollicetur xxi De supatis abraham hostibus sodomoꝝ qn̄ loth de captiuita
te eripuit et a melchisedech sacerdote bndictus ē xxii De uerbis dnī ad a
braham quo ei pmittitur sedm multitudinē stellaꝝ multiplicanda pos
teritas q credens iustificatus ē adhuc in ppucio constitutus xxiii De sig
nificacōe sacrificii qd abraham offerre pceptus ē cū poposcisset ut de his
que crederet doceretur xxiiii De agar ancille sare quā eadem sara abrahe
uoluit eē concubinam xxv De restitucōe ad abraham qua eadem semi
de sterili sara filiū spospondit premisqȝ eū gencium statuit et pmissi fi
dei sacramento circūcisionis obsignatur xxvi De masculo qui si octauo die nō
fuit circūcisus perit aīa eius qȝ testamentū dei dissipauit xxvii De com
mutacōe nomini abrahe et sare qui cū ob uiuis sterilitate obutriusqȝ ante
senectute generare nō possent munus fecunditatis adepti sunt xxviii
De tribus uiris et angelis in quibus ad quercū mābre appuisse abrahe dns
manifestatur xix De loth a sodomis liberato atqȝ eisdem celesti igne
consumptis et de abymalech cuius concupiscencia castitati sare nocere nō potuit
xxx De ysaac sedm pmissionē nato cuius nomen ex risu utriusqȝ parentis
est inditū xxxi De obediā et fide abrahe qua p oblacione ymolandi fi
lii pbatus est xxxii De rebecca nepte nathor quā ysaac accepit uxorē
xxxiii Quid intelligendū sit in eo q abraham post mortē sare accepit
uxorē cethuram xxxiiii De geminis adhuc i utero rebecce matris inclusis
quid indicauit diuina responsio xxxv De oracōe et bndictōe quā ysaac non
aliter quā pr ipius in dolo eiusdem ac dilectōe accepit xxxvi De hiis que
in missione iacob i mesopoti
amiam et iacob mistice pfigurāt xxxvii De missione iacob i mesopoti
nam ad accipienda uxorē et de uisione quā i itinē sopniauit et de
quattuor ipius feminis cū una petisset uxorē xxxviii Que rō fecit ut eē
isrl cognominaretur xxxix Quo cū septuaginta quinqȝ animabus egyptū intra
retur ingressus cū pleriqȝ ex hiis qui commorentur tpe posteriore sꝯ
geniti xl De bndictōe quā i iudea filiū suū pmisit xli De filiis ioseph
quos iacob phetica manuū suaꝝ transmutacōe bndixit xlii De tem
poribus moysi et ihesu naue ac iudicū atqȝ exinde regū quoꝝ quidem
saul primus est sed dauid pcipuus et sacramēto habetur et merito xliii.
Incipit liber sextus decimus sancti Aug' epi de ciuitate dei
An post diluuiū a noe usqȝ ad abraham alique familie sedm deū
uiuencium repiātur c. i.

Post diluuium procurrentis scē
uestigia ciuitatis utrū continuata sint an īt cur
rentibus impietatis interrupta tpibus ita ut nullus homi
num uerus dei cultor existeret adliquid dū scripturis loquentibus
in uenire difficile est. Propterea qȝ in canonicis libris post
noe qui cū coniuge ac tribus filiis totidemqȝ nuribus
suis meruit p archam uastacōe diluuii liberari nō in
uenimus usqȝ ad abraham cuiusq̄ pietatē euidenti di
uino eloqo pdicatā nisi q noe duos
filios suos sem et Japhet phetica bndictōe commēdat
intuens et puidens qd longe futurat post futurū. Vn̄
factū est et illud ut filiū suū mediū hoc ē pmogenito
minorē ulterioqȝ maiore qui peccauerat i prem nō i ipo
sed in filio eius suo nepote maledicerit his uerbis. Ma
ledictus chanaan puer famulus erit fribus suis. Chanaan porro natus
fuerat ex cham qui patris dormientis nec texerat nuditatē. Unde et q̄se
cutus adiunxit bndictōm duoꝝ maximi et minimi filioꝝ dicens. Bndictus
dns deus sem et erit chanaan puer illius. Dilatet deus iaphet
et habitet in domibus sem. Sic ipā eiusdem noe et uinee plantacio et ex

Qȝ dei cultor
nō inueniē a noe
usqȝ ad abrahā
pter Sem
et Ja
phet

eius fructu inebriatio et dormientis nudatio. et que ibi cetera facta atque con-
scripta sunt, propheticis sunt gravida sensibus et velata tegminibus.

Quid in filiis noe prophetice fuit prefiguratum. Capitulum ix.

Sed nunc rerum effectum iam in posteris consecuto que operta fuerunt satis aperta sunt. Quis
enim diligenter hec et intelligenter adtendens non agnoscat in christo. Sem
quippe de cuius semine in carne natus est christus interpretatur nominatus. Quid autem
nominatius christo cuius nomen ubique iam flagrat ita ut in cantico canticorum
ex ipsa precedente prophetia unguento comparetur effuso. in cuius domibus id est
ecclesiis habitat gentium latitudo. nam iaphet latitudo
interpretatur. Cham porro interpretatur callidus medius noe
filius tamquam se ab utroque discernens et inter utrumque rema-
nens. nec in primitiis israhelitarum nec in plenitudine gen-
tium. quid significat nisi hereticorum genus calidum non spiritu
sapientie sed impatientie quo solent hereticorum fervere precor-
dia et pacem perturbare sanctorum. sed hec in usum cedunt proficientium
iuxta illud apostoli Oportet et hereses esse ut probati manifesti fi-
ant in nobis. Unde et scriptum est filius eruditus sapiens
erit imprudente autem ministro utetur. Multa quippe ad fidem
catholicam pertinentia dum hereticorum callida inquietudine ex-
agitantur ut adversus eos defendi possint. et considerantur diligentius
intelliguntur clarius. et instantius predicantur. et ab adversario mota questio
discendi existit occasio. Quamvis non solum qui sunt apertissime separati verum
omnes qui christiano vocabulo gloriantur et perdite vivunt non absurde possunt videri
medio noe filio figurati. passionem quippe christi que illius hominis nuditate sig-
nificata est et annuntiant profitendo et male agendo
exhonorant. De talibus ergo dictum est. Ex fructibus eorum ag-
noscetis eos. Ideo cham in filio suo maledictus est tamquam
in fructu suo id est in opere suo. Convenienter et ipse filius
eius chanaan interpretatur motus eorum quod aliud quid est
quam opus eorum. Sem vero et iaphet tamquam circumcisio et preputium vel sicut alio modo
eos appellat apostolus iudei et greci sed vocati et iustificati cognita quoquo modo
nuditate patris qua significabatur passio redemptoris sumentes vestimentum
posuerunt super duo dorsa sua et intraverunt aversi. et operuerunt nuditatem
patris sui. nec viderunt quod reverendo texerunt. Quodammodo enim in passio-
ne christi et quod pro nobis factum est honoramus et iudeorum facinus adversamur. Ves-
timentum significat sacramentum. dorsa memoriam preteritorum et passionem christi eo
scilicet iam tempore quo habitabat iaphet in domibus sem. et malus frater in medio eorum
transactam celebrat ecclesia non adhuc prospectat futuram. Sed et malus frater in
filio suo. hoc in opere suo. puer id est servus est fratrum bonorum. cum ad exercitationem
patientie vel ad profectum sapientie scienter utuntur in malis boni. Sunt enim teste
apostolo qui christum annuntiant non caste. sed sive occasione inquit sive veritate
christus annuntiatur. Ipse quippe plantavit vineam de qua dicit propheta Vinea
domini sabaoth domus israel est. Et bibit de vino eius sive ille calix hic in-
telligatur. de quo dicit. potestis bibere calicem de quo ego bibiturus
sum. Et pater si fieri potest transeat a me calix iste. quo suam sine dubio signifi-
cat passionem sive quia vinum fructus est vinea hec potius
illa significatum est quod ex ipsa vinea hoc est de genere israheli-
tarum carnem pro nobis et sanguinem ut pati posset assumpsit
et inebriatus est id est passus et nudatus est. Ibi namque nu-
datus est id est apparuit eius infirmitas. de qua dicit apostolus
Et si crucifixus est ex infirmitate. Unde idem dicit
Infirmum dei fortius est hominibus et stultum dei fortius
est hominibus. Quod vero cum dictum est et nudatus est addidit scriptura in domo sua
eleganter ostendit quod a sue carnis gente et domesticis sanguinis sui utique iudeis

[Margin, red:] De inebriatione noe maledictione cham qui genus hereticorum significat et benedictione sem et iaphet

[Margin, red:] Quid sit maledictio cham in filio suo chanaan

[Margin, red:] Quid mistice significatur per sem et iaphet qui nuditatem patris vestimento aversi tegebant

fiat cruce mortemque passurus. hanc passionem foris in sono tantum vocis exhibent annunciant. Non enim quod annunciant intelligunt. Probi autem in interiore homine habent tam grande misterium atque honorant intus in corde infirmum et stultum dei, quia fortius et sapiencius est hominibus. Huius rei figura est quod Cham exiens hoc nunciavit foris. Sem vero et Iaphet ut hoc velarent, id est honorarent, ingressi sunt, hoc est intus id egerunt. Nec scripture secreta divine indagamus ut possumus alius alio magis minusve congruenter, verum tamen fideliter certum tenentes non ea sine aliqua prefiguratione futurorum gesta atque conscripta, neque nisi ad Christum et eius ecclesiam que civitas dei est esse referenda, cuius ab initio generis humani non defuit predicatio, quam per omnia videmus impleri. Benedictus igitur duobus filiis Noe atque uno in medio eorum maledicto deinceps usque ad Abraham de iustorum aliquorum qui pie deum colerent commemoratione silencium est per annos amplius quam mille. nec eos defuisse crediderim. sed si omnes commemorarentur nimis longum fieret et esset hec historia magis diligencia quam prophetica providencia. Illa utique exequitur litterarum sacrarum scriptor, istarum vel potius per eum dei spiritus quibus non solum narrentur preterita verum etiam prenuncientur futura, que tamen pertinent ad civitatem dei. quia et de hominibus qui non sunt cives eius quidquid hic dicitur ad hoc dicitur ut ex comparatione contraria vel proficiat vel emineat. Non sane omnia que gesta narrantur aliquid etiam significare putanda sunt, sed propter illa que aliquid significant etiam ea que nihil significant attexuntur. Solo enim vomere terra proscinditur, sed ut hoc fieri possit etiam cetera aratri membra sunt necessaria. et soli nervi in citharis atque huiusmodi vasis musicis aptantur ad cantum, sed ut aptari possint insunt et cetera in compagibus organorum que non percutiuntur a canentibus, sed eis que percussa resonant hiis connectuntur. Ita in prophetica hystoria dicuntur et alia que nihil significant, et quodammodo religentur.

figura et passio Christi per noe inebriatum et per derisum cham in dei exprimitur

De generacionibus trium filiorum noe. c. iii

Generaciones ergo filiorum noe deinceps intuende et quod de hiis dicendum videtur attendendum est huic operi quo civitatis utriusque terrene scilicet et celestis per tempora procursus ostenditur. Cepte sunt enim commemorari a minimo filio qui vocatus est Iaphet cuius filii nominati sunt, nepotes autem septem de duobus filiis eius tres ex uno quattuor ex altero. fiunt itaque omnes quindecim. filii autem cham hoc est medii filii noe quattuor et nepotes quinque ex uno eius filio, pronepotes duo ex nepote uno. fit eorum summa undecim. Quibus enumeratis reditur tamquam ad caput et dicitur Chus autem genuit nemroth. hic cepit esse gigans super terram. hic erat gigas venator contra dominum et factum est initium regni eius babilon oreg archad et kalanne in terra sennaar. De terra illa exiit assur et edificavit nineven et roboth civitatem et chalath et desen inter medium nineve et chalath. hec civitas magna. Iste porro chus pater gygantis nemroth primus nominatus in filiis cham cuius quinque filii iam fuerant computati et nepotes duo. sed istum gygantem aut post nepotes suos natos genuit aut quod est credibilius seorsum de illo propter eius eminenciam scriptura locuta est quandoquidem et regnum eius commemoratum est cuius initium fuit illa nobilissima babilon civitas et que iuxta commemorate sunt sive civitates sive regiones. Quod vero dictum est de terra illa id est de terra sennaar que pertinebat ad regnum nemroth exisse assur et edificasse nineven et alias quas contexuit civitates longe postea factum. Hoc occasione perstrinxit propter nobilitatem regni assyriorum quod mirabiliter dilatavit ninus beli filius conditor nineve civitatis magne cuius civitatis nomen ex illius nomine derivatum est ut a nino nineve vocaretur. Assur autem unde assyrii non fuit in filiis cham medii filii noe sed in filiis sem reperitur qui fuit noe maximus filius. Unde apparet de progenie sem exortos fuisse

Generacio filiorum noe Sem cham et Iaphet hic texitur

De ortu civitatis babilon ninive et de terra sennaar et assur et nemroth

qui postea regnū gygantis illius optinerent et inde pcederunt atqz alias
conderent ciuitatis quarum pma est anno appellata ē ninive · Hinc re
ditur ad alui filiuz cham qui vocabat mesraim · et comeorantur q
genuit nō tamqʒ singuli hoies sed naciones septē et de sexta velut dese
to filio gens comeorat exisse q appellatur philistim vnde fiunt octo In
de iterum ad chanaan reditur in quo filio maledictus ē cham
et quos genuit vndecim noiant̄ deinde usqz ad quos fi
nes puenerunt comemoratis in quibusdam ciuitatibus dr̄
ac p hoc filiis nepotibusqz computatis de pgenie cham
triginta vnus geniti referuntur De diuisitate linguarum pncipiiqz babi
lonis · c · iiij ·

Rubricated marginal note: De gygantes orti sunt de sem et origine philistiz

Restat comeorare filios Sem maximi filii noe ad eum
quippe gradatim generacionis istarum puenit a minimo exorta narracio
Sz vnde incipiunt comeorari filii Sem ht̄ quoddam obscuritatis qd ex
posicōe illustrandū ē q et multū ad rem ptinet quam requirimus Sic enim le
gitur et Sem natus ē et ipi pri omnium filiorum eber fri iaphet maiori
ordo nborum est Et sem natus ē eber et iam ipi sem natus ē eber qui
Sem pr ē omnium filiorum Sem ergo patriarcham intelligi voluit omnium q de
stirpe eius exorti sunt quos comeoraturus est siue sint filii siue nepo
tes et deinceps exorti Non sane istū heber genuit Sem sz ab illo
quintus in pgenitorum serie repit Sem quippe inter alios filios genuit ar
pharat Arpharat genuit chanaam · Chanaam genuit sale Sale genuit
heber Non itaqz frustra ipe primus noiatus est in progenie de Sem ve
niente et platus eciam filiis cum sit quintus nepos nisi q verum
q traditur ex illo hebreos eē cognoiatos tamqʒ hebreos
cum alia possit eē opinio ut ex abraham tamqʒ hebrei dici
eē videantur Sz nimirum hoc verum ē q ex heber hebrei
appellati ac deinde tricta vna lingua hebrei quam linguam
solus isrl pplus potuit obtinere in quo dei ciuitas et i sctis
peginata est et in omnibus sacramentis obvmbrata Igr filii Sem pmus ser
noiant · deinde ex vno nati sunt quatuor nepotes eius Itidemqz alt filiorum
Sem genuit eius nepotem · atqz ex illo itidem pnepos natus ē · atqz inde
nepos qui ē heber Genuit aut heber duos filios quorum vnum appellant
phales qd interpretatur diuidens · deinde scriptura subiungens racionemqz huius no
minis reddens · q in diebus inquit eius diuisa ē terra · hoc aut quid sit postea
apperebit Alius vero qui natus ē ab heber genuit xij · filios ac p hoc fiunt
omnes pmogeniti de Sem xxvij · In summa igr omnes pmo geniti de tri
bus filiis noe · i · quidem de iaphet xxxi · de cham xxviij · de Sem fiunt
lxxiij Deinde sequitur dicens scriptura · Hy filii sem et tribubus suis scdm
linguas i regionibus suis et in gentibus suis Itemqz de omnibus Hee inquit
tribus filiorum noe scdm generaciones eorum Ab hiis dispersi sunt insule gencium
sup terram post diluuium Vnde colligit lxxiij · vel pocius qd postea demons
trabit lxxij duas gentes tunc fuisse hominum Nam et prius cum fuissent con
meorati filii iaphet ita conclusum ē Ex hiis segregate sunt
insule gencium descenderunt a filiis noe in terra sua vnusquisqʒ
qz scdm linguam suam in tribubus suis et in gentibus suis
Iam vero in filiis cham quodam loco aperacius gentes con
meorate sunt sicut supius ostendi Mesraim genuit eos qui
dicuntur ludiim et eodem modo ceteros usqz ad septem gentes et e
numeratis omnibus postea concludens Hy filii cham inquit in
tribubus suis scdm linguas in regionibus suis et in gentibus suis Propterea
ergo multorum filii nō sunt comeorati q gentibus alii nascendo accesserunt
ipi aut gentes facere nequierunt Nam qua alia causa cum filii iaphet octo
enumerentur ex duobus eorum tantum filii nati comeorantur Et cum filii cham
iiij or noientur ex tribus tantum qui nati sunt adiciuntur Et cum filii Sem noien
tur duorum tantum posteritas attexitur Numquid ceteri sine filiis remanserunt

Marginal note: Vnde hebrei dicti sint · ab heber dici hebreos pbat vel ab abraham

Rubricated marginal note: Septuaginta due generaciones gencium descenderunt a filiis noe

Absit hoc crede q3 gentes pp quas comeorari digni eent nō utiq3 fecerit q3 sicut nascebātur alys gentibꝰ addebāt De descensione dn̄i ad offen

Quum ergo in suis linguis iste gentes deudaz linguā edificacionē turri fuisse referūtur redit tn̄ narrator ad illud tps qn̄ vna v lingua omī fuit. et inde iam exponit quid acciderit ut linguaz diuersitas nasceretur Et erat inquit omī labiū vnū et vox vna oībꝰ Et fuit ē cū mouerent ipi ab oriente inuenerūt campū in tra Senaar et hitauerūt ibi Et dixit hō pxīo Venite faciamꝰ lateres in lapide et bitume erat illis lutū Et dixerūt venite et edificemꝰ nobisimipis ciuitatē et turrē cuiꝰ caput erit usq3 ad celū et faciamus nrm̄ nomē añq̄ dispgimꝰ i faciē oīs t̄re Et descendit dn̄s deus vidē ciuitatē et turrē quā edificauerūt filij hom̄ Et dixit dn̄s Ecce genꝰ vnū et labiū vnū om̄i i hoc inchoauerūt facē venite et descendentes cōfundamꝰ ibi linguas eoz ut nō audiat vnusq̄sq3 vocem pximi Et dispersit eos dn̄s inde sr̄ faciē oīs t̄re et cessauerūt edificantes ciuitatē et turrē pp hoc appellatū ē nomē illis cōfusio q3 ibi cōfudit dn̄s labia oīs t̄re et inde dispsit dn̄s deus sr̄ faciē oīs t̄re Ista ciuitas que appellata ē cōfusio ipa ē babilon cuiꝰ mirabilē constructionē et gentiū comendat hystoria Babilon quippe interptatur cōfusio Vnde colligitur gygantē illū nemroth fuisse illius conditorē qd̄ supiꝰs breuit fuit intimatū Vbi cū de illo scr̄ptura loqueretur ait inciū regni eiꝰ fuisse babilonē i. que ciuitatū cetaz gereret pn̄cipatū ubi ē tamq̄ i metropoli hītaclm̄ regni q̄muis pfecta nō fuit usq3 in tm̄ modū usq3 supba cogitabat impietas. naz nimia disponebat altitudo q̄ dicitur ē usq3 in celū siue vniꝰ turris eiꝰ quā pcipuā moliebant int̄ alias siue omī turriū que p nm̄ singularē ita significate sūt ut dr̄ miles et intelliguntur milia milliū ut rana et locusta Sic enī appellata ē multitudo ranaz et locustaz in plagis quibꝰ egypcii pcussi sūt p moysen Quid aūt facturā erat huāna et vana psupcio cuiuslibet et quātulibet in celū adiūs deū altitudinū mole se extolleret qn̄ mōtes trans cenderet vniusos. qn̄ spaciū nebulosi aeris huiꝰ euadet Quid demq3 nocet deo qn̄tacūq3 ul' spūalis ul' corporis elacio tutā veraq3 in celū viā mo litur humilitas sursū3 leuās cor ad dn̄m nō cōtra dn̄m sicut dcūs ē gigas iste venator cōtra dn̄m q nō intelligētes nōnulli ambiguo greco fal si sūt et nō intptabant cōtra dn̄m sed añ dn̄m Enanciu. enī quippe et añ et cōtra sigt hoc enī ubū ē in psalmo Et plorēmꝰ añ dn̄m qui fecit nos Et hoc ubū est et i lib iob ubi scr̄ptū ē In furorē erūpisti cōtra dn̄m Sic g̃ in telligendꝰ iste venator cōtra dn̄m Quid aūt hic significatur hoc noīe qd̄ ē venator n̄ aīalum t̄rigenaz deceptor oppressor et tinctor Erigebat g̃ cū suis pplis turrē cōtra dn̄m qua ē impia signata supbia Merito aūt malus punitur affectus et cū nō suc cedit effectus Genus vō ipm̄ pene quale fuit qm̄ dnaco imperantis in lingua ibi ē dapnata supbia ut nō intelligeret iubenē hom̄ qui nolint intelligē ut obediret deo iubenti Sic illa cōspiracō dissoluta ē cū quisq3 ab eo quē intelligebat abscederet nec se nisi ei cū quo loqui poterat aggregaret et p linguas diuise sūt gentes dispersē q3 p terras sicut deo placuit qui hꝰ modis occultis nobisq3 i cōphensibilibꝰ fecit Qualis intelligenda sit locucio qua

De confusione linguaz et edificacōne babilon

Quod sit dn̄m nemroth robustus venator ante dn̄m

Quod sit dn̄m descendit dn̄s vidē ciuitate et turrē etc.

Quod cū scr̄ptū ē et desc̄ deus angelis loq̄tur. vi descendit dn̄s vidē ciuitatē et turrē quaz edificauerūt filij hom̄ hoc ē nō filij dei. sz illa so cietas scd̄m hoīez viuens quā t̄renā dicimꝰ ciuitatē Non loco mouet deus q sp ē ubiq3 totus. sz descendē dr̄ cū aliquid facit i t̄ra qd̄ pp visitatū nāe

Oz vna lingua et labiū erat omnibꝰ hoībꝰ

cursum mutabilium temporum pariatur eius quodammodo ostendit. Nec inde discit ad tempus qui numquam potest aliquid ignorare, sed ad tempus videre et cognoscere dicitur quod videri et cognosci facit. Non ergo videbatur illa civitas quomodo deus videri fecit quando sibi quod displiceret ostendit. Quamvis possit intelligi deus ad illam civitatem descendisse quia descenderunt angeli eius in quibus habitat. Et quod adiunctum est et dixit dominus deus Ecce genus unum et labium unum omnium etc., ac deinde additum Venite et descendentes confundamus, quod intelligitur angelis dictum, nisi quia per angelos descendebat qui in angelis descendentibus erat. Et bene non ait Venite et descendentes confundite, sed confundamus ibi linguam eorum, ostendens ita se operari per ministros suos ut sint etiam ipsi cooperatores dei, sicut apostolus dicit: Dei enim sumus cooperarii.

An omne bestiarum genus etiam remotissime a terris insule ex eo numero acceperint qui in archa diluvii inundacione servatus est. vij.

Poterat et illud quando factus est homo de angelis intelligi quod dictum est Faciamus hominem, quia non dixit faciam; sed quia sequitur ad ymaginem nostram, nec fas est credere ad ymaginem angelorum et dei, recte illic intelligitur pluralitas trinitatis. Que tamen trinitas quia unus est deus, etiam cum dixisset faciamus, Et fecit inquit deus hominem ad ymaginem dei. Non dixit fecerunt dii aut ad ymaginem deorum. Poterat et hic eadem intelligi trinitas, tamquam pater dixerit ad filium et spiritum sanctum Venite et descendentes confundamus ibi linguam eorum, si aliquid esset quod angelos prohiberet intelligi, quibus potius venire convenit ad deum motibus sanctis, hoc est cogitationibus piis, quibus adeunt consultandam incommutabilem veritatem tamquam legem eternam in illa eorum curia superna. Neque enim sibi ipsi sunt veritas, sed creatricis participes veritatis ad illam moventur tamquam ad fontem vite, et quod non habent ex se ipsis capiunt ex ipsa. Et eorum stabilis est iste motus quo veniunt qui non recedunt. Nec sic loquitur angelis deus quomodo nos invicem nobis vel deo vel angelis vel ipsi angeli nobis sive per illos deus nobis, sed ineffabili suo modo; nobis autem indicatur nostro modo. Dei quippe sublimior ante suum factum locutio ipsius sui facti est immutabilis ratio, que non habet sonum strepentem atque transeuntem, sed vim sempiterne manentem et temporaliter operantem. Hac loquitur angelis dei sanctis, nobis autem longe aliter positis. Quando autem et nos aliquid equalis locutionis interioribus auribus capimus, angelis propinquamus. Non itaque mihi assidue reddenda est ratio in hoc opere de locutionibus dei. Aut enim veritas incommutabilis per se ipsam loquitur ineffabiliter rationalis creature mentibus, aut per mutabilem creaturam loquitur, sive spiritalibus ymaginibus nostro spiritui sive corporalibus vocibus corporis sensui. Illud sane quod dictum est et nunc non deficient ex illis omnia que conati fuerint facere, non dictum est confirmando, sed tamquam interrogando, sicut solet a comminantibus dici, quemadmodum ait quidam: Non arma expedient totaque ex urbe sequentur? Sic ergo accipiendum est tamquam dixerit Nonne omnia deficient ex illis que conati fuerint facere? Sed si ita dicatur non exprimit comminantem. Verum propter tardiusculos addimus particulam, id est ne, ut diceremus nonne, quoniam vocem pronunciantis non possumus scribere. Ex illis igitur tribus filiis hominibus Noe lxxiij vel potius, ut ratio declaratura est, lxxij gentes totidemque lingue per terras esse ceperunt, que crescendo et insulas impleverunt. Auctus est autem numerus gentium multo amplius quam linguarum. Nam et in Africa barbaras gentes in una lingua plurimas novimus. Et homines quidem multiplicato genere humano ad insulas inhabitandas navigio transire potuisse quis ambigat?

An ex propagine Adam vel filiorum Noe quedam genera hominum monstruosa prodierint. c. viij

Sed questio est de omni genere bestiarum que sub cura hominum non sunt neque sicut rane nascuntur ex terra, sed sola commixtione maris et femine propagantur, sicut lupi atque huiusmodi cetera, quomodo post diluvium, quo ea que in archa non erant cuncta deleta, et in insulis

Trinitas intelligitur in hoc quod dictum est Venite confundamus linguas eorum

Pulchra distinctio quomodo deus loquitur per se et aliter angelis aliter creaturis

Quare plures sunt naciones hominum quam linguarum et quod de iumentis animalibus

esse potuerint si reparata non sunt nisi ex hiis quorum genera in utroque servavit archa. Sed natant. Potuerunt quidem credi ad insulas natando transisse sed proximas. Sunt autem quaedam tam longe posite a continentibus terris ut ad eas nulla videatur natare potuisse bestiarum. Quod si homines eas captas secum adduxerunt et eo modo ubi habitabant genera earum instituerunt venandi studio fieri potuisse incredibile non est quamvis iussu dei sive permissu etiam opere angelorum negandum non sit potuisse transferri. Si vero a terra exorta sunt secundum originem primam quando dixit deus producat terra animam vivam multo clarius apparet non tam reparandorum animalium causa quam figurandarum variarum gentium propter ecclesie sacramentum in archa fuisse omnia genera si in insulis quo transire non possent multa animalia terra produxit. Queritur etiam utrum ex filiis noe vel potius ex illo uno homine unde etiam ipsi exstiterunt propagata esse credendum sit quedam monstrosa hominum genera que gentium narrat hystoria sicut perhibentur quidam unum habere oculum in fronte media quibusdam plantas versas esse post crura quibusdam utriusque sexus esse naturam et dexteram mammam virilem sinistram muliebrem vicibusque inter se coeundo et gignere et parere aliis ora non esse eosque per nares tantummodo halitu vivere alios statura esse cubitales quos pigmeos a cubito greci vocant alibi quinquennes concipere feminas et octavum vite annum non excedere. Item ferunt esse gentem ubi singula crura in pedibus habent nec poplitem flectunt et sunt mirabilis celeritatis quosdam sciopodas vocant quod per estum in terra iacentes resupini umbra se pedum protegunt quosdam sine cervice oculos habentes in humeris et cetera hominum genera que in maritima platea carthaginis picta sunt musivo ex libris deprompta velut curiosioris hystorie. Quid dicam de cynocephalis quorum canina capita atque ipse latratus magis bestias quam homines confitetur. Sed omnia genera hominum que dicuntur esse non necesse est credere. Verum quisquis uspiam nascitur homo id est animal rationale mortale quamlibet nostris inusitatam sensibus gerat corporis formam seu colorem sive motum sive sonum sive qualibet vi qualibet parte qualibet qualitate naturam ex illo uno protoplasto originem ducere nullus fidelium dubitaverit. Apparet tamen quid in pluribus natura obtinuerit et quid sit ipsa raritate mirabile. Qualis autem ratio redditur de monstrosis hominum partubus talis de monstrosis quibusdam gentibus reddi potest. Deus enim creator est omnium qui ubi et quando creari quid oporteat vel oportuerit ipse novit sciens universitatis pulchritudinem quarum partium vel similitudine vel diversitate contexat. Sed qui totum inspicere non potest tamquam deformitate partis offenditur quoniam cui congruat et quo referatur ignorat. Pluribus quam quinis digitis in manibus et pedibus nasci homines novimus et hec levior est quam ulla distantia sed tamen absit ut quis ita desipiat ut existimet in numero humanorum digitorum errasse creatorem quamvis nesciens cur hoc fecerit. Ita et si maior diversitas oriatur scit ille quid egerit cuius opera iuste nemo reprehendit. Apud hipponem diaritum est homo quasi lunatas habens plantas et in eis binos tantummodo digitos similes et manus. Si aliqua gens talis esset illi curiose atque mirabili adderetur hystorie. Num igitur istum propter hoc negabimus ex illo uno qui primus creatus est esse propagatum. Androgeni quos etiam hermofroditos nuncupant quamvis admodum rari sint difficile est tamen ut temporibus desint in quibus sicut uterque sexus apparet ut ex quo potius debeant accipere nomen incertum sit a meliore tamen hoc est a masculino ut appellarentur loquendi consuetudo prevaluit. Nam nemo umquam androgeneas aut hermofroditas nuncupavit. Ante annos aliquot nostra certe memoria in oriente duplex homo natus est superioribus membris inferioribus simplex. Nam duo erant capita duo pectora quatuor manus venter autem unus et pedes duo sicut uni homini et tamdiu vixit ut multos ad eum videndum fama contraheret. Quis autem omnes commemorare possit humanos fetus longe dissimiles hiis ex quibus eos natos esse certissimum est. Sicut ergo hec ex illo uno negari non possunt originem ducere ita quecumque gentes in diversitatibus corporum ab usitato nature cursu quem plures et paene omnes tenent

De monstruosis hominibus unum oculum habentibus etc.

Non est credendum quod deus creator omnium in hiis erravit quod noluit sic fecit

De androgeniis hermofroditis et aliis monstruosis

ppe omnes tenent velut exorbitasse tradunt si diffinitione illa includunt ut rōnalia aīalia sint atq mortalia ab eodē ipō vno p̄mo patre omnū stirpem eē confitendū ē Si tn̄ vā sunt q̄ de illaꝝ nacionū varietate et tanta inter se atq nobiscū diuersitate traduntur Nam et simeas et cyrconpetitos et spingas si nesciremus nō hoīes eē sed bestias possent illi hystorici de sua curiositate gloriantes velut gentes aliquas hoīm nobis ī punita vanitate mentiri Sed si hoīes sunt de quibus illa mira cōscripta sunt Quid si ppterea deus voluit eē nōnullas gentes ita creare ne in hiis monstris q̄ apud nos oportet ex hominibus nasci eius sapiām qua naturam fingit hūanam velut artē cuiuspiā minus pfecti opificis putaremus creasse Non itaqz videri ita absurdū debz ut quadmodū in singulis quibusqz gentibus quedam monstra sunt hoīm ita ī vniuerso genere humano quedam monstra sint gencium Qua ppter ut istā quōnem pedetemptim uniqz cōcludaz aut illa q̄ talia de quibusdā gentibus scripta sunt oīa nulla sunt aut si sunt hoīes nō sunt aut ex adam sunt si hoīes sunt An inferiorē partem terre q̄ nre habitacioni contraria est antipodes habere credendū sit ix.

De bestiis symeis cyrcopetitis spingis et aliis

Quod vero et antipodas eē fabulantur id est hoīes a contraria parte terre ubi sol oritur quādo occidit nobis aduersa pedibus nris calcare vestigia nulla rōne credendū ē Neqz hec ulla hystorica cognicione didicisse se affirmat sed qūasi raciocinādo coniectat eo q̄ intra conuexa celi terra suspensa sit eundēqz locū mundus habeat et infimum et mediū et ex hoc opinatur alteram terre partem que infra ē habitacione hoīm carere nō posse nec attendunt etiam si figura cōglobata et rotunda mundus eē credatur sine aliqua rōe monstretur nō tn̄ consequens eē ut etiam ex illa parte ab aquarum congerie nuda sit terra Deinde etiam si nuda sit neqz hoc statim necesse ē ut hoīes hoīes habeat quoniam nullo modo scriptura ista mentitur que narratis p̄teritis facit fidem eo q̄d eius predicta complentur nimis absurdum est ut dicatur aliquos hoīes ex hac in illā partem occeani inmensitate traiecta nauigare ac peruenire potuisse ut etiam illic ex vno illo p̄mo hoīe genus institueretur humanum Qua ppter inter illos tunc hoīm ppulos qui per lxxii gentes et totidem linguas colliguntur fuisse diuisi queramus si possumus illam in terris peregrinantem ciuitatem dei q̄ usqz ad diluuium archāqz perducta ē atqz in filiis noe per eorum benedictiones perseuerasse monstratur maxime in maximo qui est appellatus sem quandoquidē iaphet ita benedictus est ut eius fratris in domibus habitaret De generacione sem in cuius progenie tendens ad abraham ciuitatis dei ordo dirigitur . x .

Demonstrio sis que antipodas dicit

Quō hebrea lingua diuisa fuit ab illis lxxii et deo seruiit

Tenenda est series generacionū ab ipō sem ut ipsa ostendat post diluuium ciuitatē dei sicut eā series generacionū ab illo qui ē appellatus seth ostendebat ante diluuium ppter hoc igitur scriptura diuina cum terrenam ciuitatē in babilone hoc ē in confusione monstrasset et ad patriarcham sem recapitulādo reuertitur et orditur inde generaciones usqz ad abraham cōmemorato etiam numero annorum quoto quisqz ad hanc seriē ptinentē filium genuisset quantoqz vixisset ubi certe agnoscendū est q̄d ante promiseram ut appareat quare sit dictū de filiis heber nomē vnius phaleth quia in diebus eius diuisa ē terra Quid enim aliud intelligendū est terram eē diuisam nisi diuersitatem linguarum Omissis igitur ceteris filiis sem ad hanc rem nō ptinentibus illi conectuntur in ordine generacionū per quos possit ad abraham peruenire sicut illi conectebantur ante diluuium per quos perueniretur ad noe generacionibus que ppagate sunt ex illo adam filio qui est appellatus seth Sic ergo incipit generacionū ista contexio et hee generaciones sem Sem noe filius erat . C . annorum cum genuit arfaxat secundo anno post diluuium Et vixit sem postquam genuit arfaxat quingentos annos et genuit filios et filias et mortuus ē Sic exequitur ceteros dicens quoto quisqz anno vite sue filium genuerit

Quō perueniatur a seth usqz ad noe et a sem usqz ad abraham

a diluvio generationum ordine pertexto pertendit ad abraham et quot annos post
modum vixit intimans eum filios filiasque genuisse ut intelligamus unde potue
rit populi accrescere ne in paucis qui commemorantur hominibus occupati pueriliter hesi
temus. Unde spacia terrarum atque regnorum repleti de genere Sem propter assyriorum reg
num. Unde ninus ille orientalium domitor usquequaque populorum ingenti prosperitate
regnavit et latissimum regnum quod diuturno tempore duceretur suis posteris propagavit.
Sed nos ne diutius quam opus est immoremur non quot unusquisque in ista generatio
num serie vixerit sed quoto anno vite sue genuit filium hoc ordine memorando
dum ponimus ut et numerum annorum a transacto diluvio usque ad abraham colli
gamus ut propter illa in quibus nos cogit necessitas immorari breviter alia cursimque tan
gamus. Secundo igitur anno post diluvium Sem genuit arphaxat. Arphaxat
autem cum esset C. xxxv. annorum genuit caynan. Qui cum esset
C. xxx. genuit Sala. porro et ipse Sala totidem annorum
erat quando genuit heber. C. vero et xxxiiii. agebat annos heber
cum genuit phaleth in cuius diebus divisa est terra. Ipse autem
phalet vixit. C. xxx. et genuit ragau. Et ragau. C. xx
x. duos et genuit serach. Et serach. C. xxx. et genuit
nathor. et nathor lxxix. et genuit thare. Thara autem lxx. et genuit
abram quem postea deus mutato vocabulo vocavit abraham. Fiunt itaque
anni a diluvio usque ad abraham. m. lxx. et duo secundum vulgatam editionem
hoc est interpretum lxx. In hebreis autem codicibus longe pauciores annos per
hibent in quibus de quibus racionem aut nullam aut difficillimam reddunt. Cum ergo que
rimus in illis lxx. duabus gentibus civitatem dei non possumus affirmare illo
tempore quo erat eis labium unum id est loquela una. Tunc iam genus humanum
alienatum fuisse a cultu veri dei. ita ut in solis istis generationibus pietas ve
ra remaneret. que descendunt de semine sem per arphaxat et tendunt ad abraha
m. Sed ab illa superbia edificande turris usque in celum qua impia significatur elacio
appareat civitas hoc est societas impiorum. Utrum ita an non fuerit
an latuerit an potius utraque permanserit pia scilicet in duobus filiis
noe qui benedicti sunt eorumque posteris. Impia vero in eo qui pia
lesus est et gigas venator contra dominum non est diiudicatio facilis.
Fortasse enim quod credibilius est profecto et in filiis illorum duorum
iam tunc antequam babiloniam cepisset institui fuerunt contemptores
dei et in filiis cultores dei utriusque tamen hominum generis terras defi
cisse credendum est. Siquidem et quando dictum est omnes declinaverunt simul inutiles facti
sunt non est qui faciat bonum non est usque ad unum. In utroque psalmo ubi hec
verba sunt et hoc legitur. Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem qui devorant
plebem meam in cibo panis. Erat ergo et tunc populus dei. Unde illud quod dictum
est non est qui faciat bonum non est usque ad unum de filiis hominum dictum est non de
filiis dei. Nam premissum est deus de celo prospexit super filios hominum ut vi
deret si est intelligens aut requirens deum. Ac deinde illa subiuncta que omnes fi
lios hominum id est ad civitatem pertinentes que vivit secundum hominem non secundum deum
reprobos esse demonstrant. Quod ei primitus lingua in usu hominum fuit que postea
a heber hebrea ab hebreis nuncupata est et in cuius familia rema
nserit lingua cum divisa esset facta linguarum. C. xi

Quam obrem sicut hebrea
sit cum divisitas esset facta linguarum. nam et an
tea una cum esset omnium non ideo filii pestilencie defuerunt. Nam et an
te diluvium una erat lingua. et tamen preter omnes preter unam noe iusti domum deleri
diluvio meruerunt. Ita quando merito elacionis impietatis gentes linguarum
diversitate punita atque divise sunt. Et civitas impiorum confusionis nomen
accepit hoc est appellata est babylon non defuit domus heber
ubi ea que antea fuit omnium lingua remaneret. Unde sicut supra
memoravi cum cepissent enumerari filii Sem qui singuli gentes
singulas procrearunt primus est commendatus heber cum sit
ad nepos ipsius hoc est ab illo quintus inveniatur exortus. Quia ergo in eius
familia remansit hec lingua divisis per alias linguas ceteris gentibus que

Iste est numerus an
norum a diluvio
usque ad abra
ham. m. lxx
ii et ali
orum

In hebreis co
dicibus minor
annorum numerus
invenitur quam
in vulgata
editio
ne

Civitas confusi
onis nomen
accepit ba
bylon

lingua prius humano generi non inmerito creditur fuisse communis. Ideo deinceps hebrea est nuncupata. Tunc enim opus erat eam distingui ab aliis linguis nomine proprio sicut alie quoque vocate sunt nominibus propriis. Cum autem erat una nichil aliud quam humana lingua vel humana locucio vocabatur qua sola universum genus humanum loquebatur. Dixerit aliquis: Si in diebus phaleth filii heber divisa est terra per linguas id est homines qui tunc erant in terra ex eius nomine pocius debuit appellari lingua que fuit omnibus ante communis. Est intelligendum est heber propterea tale nomen imposuisse filio suo ut vocaretur phaleth quod interpretatur divisio quia tunc ei natus est quando per linguas terra divisa est id est ipso tempore ut hoc sit quod dictum est in diebus eius divisa est. Nam nisi adhuc heber viveret quando linguarum facta est multitudo non ex eius nomine nomen acciperet lingua que apud illum potuit permanere. Et ideo credenda est ipsa fuisse prima illa communis quoniam de pena venit illa multiplicacio mutacioque linguarum. Et utique preter hanc penam esse debuit populus dei. Nec frustra lingua hec est quam tenuit abraham nec in omnes filios suos transmittere potuit sed in eos tantum qui propagati per iacob et insignius atque eminencius in dei populum coalescentes dei testamenta et stirpem christi habere potuerunt. Nec heber ipse eandem linguam in universam progeniem suam refudit sed in eam tantum cuius generaciones perducuntur ad abraham. Quapropter si non evidenter expressum est fuisse aliquod piorum genus hominum quando ab impiis babilonia condebatur non ad hoc valuit hec obscuritas ut querentis fraudaretur sed pocius ut exerceret intencio. Cum enim legitur una fuisse lingua primitus omnium et ante omnes filios sem commendatur heber quamvis ex illo quintus oriatur et hebrea vocetur lingua quam patriarcharum et prophetarum non solum in sermonibus suis verum eciam in litteris sacris custodivit auctoritas profecto cum queritur in divisione linguarum Quid aliud occurrit nisi quia in huius gente remansisset cuius nomine nomen acceperit. Et hoc iusticie gentis huius non parvum apparuisse vestigium quod cum alie gentes plecterentur mutacione linguarum ad istam non pervenit tale supplicium. Sed adhuc illud movet quomodo potuerint singulas gentes facere heber et filius eius phaleth si una lingua permansit ambobus. Et certe una est hebrea gens ex heber propagata usque ad abraham et per eum deinceps donec magnus fieret populus israel. Quomodo igitur omnes filii qui commemorati sunt trium filiorum noe singulas non fecerunt. Nimirum illud est probabilius quod gigas ille nemroth fecerit eciam ipse gentem suam. Sed propter excellenciam dominacionis et corporis seorsum eminencius nominatus est ut maneat numerus lxxii gencium atque linguarum. Phaleth autem propterea commemoratus est non quia gentem fecerit nam eadem est ipsa gens hebrea eademque lingua sed propter tempus insigne quia in diebus eius terra divisa est. Nec movere nos debet quomodo potuerit gigas nemroth ad illud etatis occurrere quo babylon condita est et confusio gencium. Non enim quia heber sextus est a noe ille autem quartus ideo non potuerunt ad illud tempus convenire vivendo. Hoc enim contingit cum plus vivitur ubi pauciores sunt generaciones minus ubi plures aut serius nati erunt ubi pauciores maturius ubi plures. Sane intelligendum est quando terra divisa est non solum iam natos ceteros filios filiorum noe qui commemorantur patres gencium sed eciam eius etatis fuisse ut numerosas familias haberent que digne fuissent nominibus gencium. Unde nequaquam putandum quia eo fuerint ordine geniti quo commemorati leguntur. Alioquin xii filii iectan qui erat alius filius heber frater phaleth non potuerunt iam gentes facere si post phaleth fratrem suum iectan natus est sicut post eum commemoratus est quandoquidem tempore quo natus est phaleth divisa est terra. Proinde intelligendum est priorem quidem nominatum sed longe post fratrem suum iectan esse natum. Cuius iectan xii filii

Quid sonat phaleth filius heber scilicet divisio quia natus est tempore divisionis

Hic ponit plures questiones de lingua hebrea et de divisione linguarum et de ea hic

Que gentes parate sint ex tribus filiis noe et quare filius ex assur assyrii et heber hebrei etc.

tam grandes iam familias haberent ut in linguas proprias diuidi possent. Cur enim potuit prior commemorari qui erat etate posterior, sicut in principio commemorati sunt ex tribus filiis noe procreati filii iaphet qui erat minimus eorum. Deinde filii cham qui erat medius, postremo filius primus et maximus. Illarum autem vocabula gencium partim remanserunt ita ut hodieque appareat vnde fuerint deriuata sicut ex assur assirii et ex heber hebrei. partim temporis vetustate immutata sunt ita ut vix homines doctissimi antiquissimas hystorias perscrutantes nec omnium sed aliquarum ex istis origines gencium potuerint reperire. Nam quod ex filio cham qui vocabatur messram egypcii perhibentur exorti nulla hic resonat origo vocabuli sicut nec ethyopum qui dicuntur ad eum filium cham pertinere qui chus appellatus est. Et si omnia considerentur plura mutata quam manencia nomina apparent.

De articulo temporis in abraham a quo ste religionis ordo contexitur. xii.

Nunc iam videamus procursum ciuitatis etiam dei esse ab illo articulo temporis qui factus est in patre abraham, unde incipit esse noticia eius euidencior et ubi clariora leguntur promissa diuina que nunc in xpo videmus impleri. Sicut ergo scriptura sancta indicante didicimus in regione chaldeorum natus est abraham que terra ad regnum assyriorum pertinebat. Apud chaldeos autem iam etiam tunc supersticiones impie preualebant quemadmodum per ceteras gentes. Vna igitur thare domus erat de qua natus est abraham in qua unius veri dei cultus et quantum credibile est in qua iam sola etiam hebrea lingua remansit quamuis et ipse sicut iam manifestior dei populus in egypto ita in mesopotamia seruisse diis alienis ihesu naue narrante referatur ceteris ex progenie illius heber in linguas paulatim alias et in naciones alias defluentibus. Proinde sicut per aquarum diluuium vna domus noe remanserat ad reparandum genus humanum sic in diluuio multarum supersticionum per vniuersum mundum vna remanserat domus thare in qua custodita est plantacio ciuitatis dei. Denique sicut illic enumeratis superius generacionibus usque ad noe simul cum annorum numeris et exposita diluuii causa priusquam deus inciperet de archa fabricanda loqui ad noe dicitur. Hee autem generaciones noe ita et hic enumeratis generacionibus ab illo qui est appellatus sem filio noe usque ad abraham. Deinde insignis articulus similiter ponitur ut dicatur. Hee sunt generaciones thare. Thare genuit abram et nathor et aran. et aran genuit loth. et mortuus est aran coram thare patre suo in terra in qua natus est in regione chaldeorum. Et sumpserunt abram et nathor sibi uxores. nomen mulieris abram sara et nomen mulieris nathor melcha filia aran. Iste aran melche fuit et pater iesca que iesca creditur ipsa esse etiam sara uxor abrahe.

De abraham nato in chaldea est exorta ciuitas dei

De generacione abrahe de sara vxore eius

Qua ratione fecisse videatur ut in transmigracione thare qua chaldeos deserens in mesopotamiam transiit nulla sit filii eius nathor fiat mencio. xiii.

Deinde narratur quemadmodum thare cum suis regionem reliquit caldeorum et venit in mesopotamiam et habitauit in charra. Tacetur autem de eius filio qui vocabatur nathor tamquam eum non duxerit secum. Nam ita narratur. Et sumpsit thare abram filium suum et loth filium aran filium filii sui et saram nurum suam vxorem abram filii sui et duxit illos de regione chaldeorum ire in terram chanaan et venit in charram et habitauit ibi. Nusquam ibi nominatus est nathor et uxor eius melcha. Sed inuenimus postea cum seruum suum mitteret abram ad accipiendum vxorem filio suo ysaac ita scriptum. Et accepit puer x. camelos de camelis domini sui et de omnibus bonis domini sui secum et exurgens profectus est in mesopotamiam in ciuitatem nathor. Isto et aliis sacre huius hystorie testimoniis ostenditur etiam nathor fratrem abrahe exisse de regione chaldeorum sedesque constituisse in mesopotamia ubi cum patre suo habitauerat abram. Cur ergo scriptura eum non commemorant qui ex-

Quo sciat nathor esse fratrem abrahe qui habitauit in mesopotamia

gente chaldea cum suis profectus est thare et habitavit in mesopotamia ubi
non solum abram filius eius verum etiam sara nurus et loth nepos eius com
memoratur quod eos duxerit secum Cur putamus nisi forte quia primam pietatem et
fidem destituit et superstitioni adheserat chaldeorum et postea inde sive
penitendo sive persecutionem passus quod suspectus habetur et ipse migravit
In libro enim eorum qui inscribitur Judith cum quereret holofernes hostis
israhelitarum quenam illa gens esset utrum adversus eam bellandum fuisset sic
respondit achior dux amonitarum Audiat dominus noster verbum de ore pueri
sui et referam tibi veritatem de populo qui habitat iuxta montana hec et non ex
ibit mendacium de ore servi tui Hec enim progenies est populi chaldeorum ubi
antea habitaverunt sequi deos patrum suorum qui fuerunt in terra chaldeorum gloriosi
sed declinaverunt de via parentum suorum et adoraverunt deum
celi quem cognoverunt et proiecerunt eos a facie deorum suorum
et fugerunt in mesopotamiam et habitaverunt ibi dies multos Di
xit quoque illis deus eorum ut exirent de habitatione sua et iret
in terram chanaan et habitaverunt illic et cetera que narrat ach
ior amonites Unde manifestum est domum thare persecutionem
passam fuisse a chaldeis pro vera pietate qua unus et verus
ab eis colebatur deus

Nota que narrat achior dux amonitarum de abraham et nathor

De annis thare qui in charra vite eius tempus implevit. xiiii.

Defuncto autem thare in mesopotamia ubi
vixisse perhibetur ducentos et quinquaginta annos iam
incipiunt indicari facte ad abraham promissiones dei quod ita scriptum
est Et fuerunt dies thare in charra quinque et ducenti anni et mor
tuus est in charra Non sic autem accipiendum est quasi omnes dies ibi egerit sed
quia omnes dies vite sue qui fuerunt anni ducenti quinque ibi complevit alioquin
nesciretur quot annos vixerit thare quia non legitur quoto anno
vite sue in charran venerit et absurdum est existimare in ista se
rie generationum ubi diligenter commemoratur quot annos quisque
vixerit huius solius numerum annorum vite non commendatum esse memorie
Quod enim quorundam quos eadem scriptura commemorat tacet annos
non sunt in hoc ordine in quo temporum dinumeratio decessione gignentium et ge
nitorum successione contexitur Iste autem ordo qui dirigitur ab adam usque ad
noe et inde usque ad abraham sine numero annorum vite sue neminem continet

Narratio promissionum factarum a deo ad abraham

De tempore promissionis abrahe qua secundum preceptum dei exivit de charra. xv.

Quod vero commemorata morte thare patris abraham
deinde legitur et dixit dominus ad abraham Exi de terra et cognatione
tua et de domo patris tui et cetera non quia hoc sequitur in sermone libri hoc
etiam in rerum gestarum tempore sepe estimandum est Erit quippe si ita est insolubilis
questio post hec enim verba dei que ad abraham facta sunt scriptura sic loquitur Et exiit
abraham quemadmodum locutus est illi dominus et abiit cum eo loth Abraham
autem erat quinque et septuaginta annorum cum exiit ex charra Quomodo potest hoc
verum esse si post mortem patris sui exiit de charra Cum enim
thare lxx annorum sicut supra intimatum est genuit abraham cui
numero additur lxxv anni quos agebat abraham quando egres
sus est de terra fiunt anni C xlv Tot igitur annorum erat thare quando
exiit abraham de illa mesopotamie civitate agebat enim
annum etatis sue septuagesimum quintum ac per hoc pater eius qui eum septua
gesimo anno suo genuerat agebat ut dictum est centesimum quadragesimum
et quintum Non ergo inde post mortem patris id est post ducentos quinque annos
quibus pater eius vixit egressus est sed anno de illo loco profectionis eius
quoniam ipsius septuagesimus quintus erat procul dubio patris eius qui eum septua
gesimo suo anno genuerat centesimus quadragesimus quintus fuisse col
ligitur ac per hoc intelligendum est more suo scripturam redisse ad tempus quod iam
narratio illa transierat sicut superius cum filios filiorum noe commemorasset dixit
illos fuisse in linguis et in gentibus suis Et tamen postea quasi hoc esset in ordine

Quomodo de numero annorum abrahe qui exivit de charra

tpm sequet̃ Et eat inquit oĩs t̃ra labiũ vnũ et vox | Solucio ad
vna omnibus Quõ g° scd̃m suas gẽtes et scd̃m suas ling | q̄ones dubi
vas erant si vna eat omib; n̄ q; ad illud qd̃ iam transe | tabiles ꝗ
at recapitulando est reu̇sa narracio Sic g° et hoc dciũ ẽ | posit
et fuerũt dies thare ĩ charra Deinde septiua redẽndo ad | a:
et fuerit dies thare i charra Deinde septiua redeundo ad complẽtur Et
id qd̃ iõ p̃t̃misẽat ut p̃ue de charra id qd̃ inchoatũ fuat subiungitur
dixit dñs ad abraham Exi de t̃ra tua &c post que dei u̇ba loth Abra
et exiit abraham quẽad™ locut; ẽ ei dñs et abiit cũ eo Tuc ita
ham aũt eat quiq; et septuaginta anoꝝ cũ exiit de charra annz agebat
q; fuũ ẽ qũ p̃r eius centesimũ quadragesimũ et q̃ituũ
etatis tuc eni fuit hinc lxx q̃ntus Soluta ẽ aũt q̄o is | Q° solut[ur]
ta et aliĩ ut lxx quiq; añ abrahe qñ egressus ẽ de charra | de exitu abra
ex illo coputaret ex quo de igne chaldeoꝝ libat; nõ ex quo | he de char
natũ ẽ tãq̃ tuc poci; h' nat; habendus sit Sz b̃tus ste | ra et lo
phan; in actib; aploꝝ cũ ista narraret Deus inquit glĩe | th
apparuit abrahe p̃ri nr̃o cũ eet ĩ mesopotamia p̃ue q̃ hitaret in
charra et aĩt ad illũ Exi de t̃ra tua et decognacõe tua et de domo
p̃ris tui et veni in t̃ram quã tibi monstrabo Scd̃m hec u̇ba stephani
nõ post morte p̃ris eius locut; ẽ deus deus abrahe qui utiq; in
charra mortuus ẽ ubi cũ illo et ipe filius hitauit Sz p̃usq̃ hita
ret in eadẽ ciuitate iam tñ cũ eet in mesopotamia iam g° exierat a
chaldeis qd̃ utiq; adiungit stephan; Tuc abraham egressus ẽ de t̃ra
chaldeoꝝ et hitauit in charra nõ q̃ sit fcũ postea q̃ locut; ẽ illi deus
Neq; eni post illa dei u̇ba egressus ẽ de t̃ra chaldeoꝝ cũ dicat ei locu
tũ deũ cũ eet ĩ mesopotamia Sz totũ illud tp̃s ptinz qd̃ aĩt tuc
.i. ex quo egressus ẽ a chaldeis et hitauit in charra Item qd̃ sequit̃ et
inde postq̃ mortu; ẽ p̃r eius collocauit illũ in t̃ra hac quã uos hita
tis et p̃res uri nõ aĩt postq̃ mortu; ẽ p̃r eius Intelligendũ ẽ igi
locutũ deũ fuisse ad abrahã in mesopotamia p̃usq̃ hitaret in charra | Solucio de su
sed eũ in charra puenisse cũ p̃re et retento apud se | pioribus quoꝝ
p̃cepto dei et inde p̃fectũ ex ipo septuagesimo et q̃i | plura ibi posita
to p̃ris sui aũt centesimo quadragesio et q̃ito anno | dubitacio
Collocacõem võ eius in t̃ra chanaan nõ p̃fectoz de cha: | nes ha
ra post morte p̃ris eius fcam ee dicit q; iã mortu; | bent
eat p̃r eius qñ emit t̃ram cui; ibi iã sue rei cepit ee
possessor Qz aũt iam ĩ mesopotamia cõstituto hoc ẽ iã
egresso de t̃ra chaldeoꝝ dicit deus Exi de t̃ra tua et de cognacõe
tua et de domo p̃ris tui nõ ut corpus inde eius erueret qd̃ iaz
fecerat sed ut iam euelleret aĩm dei Non eni exierat vñ aio spe
redeundi et desiderio tenebat que spes et desideriũ nõ iubente ac
iuuante et illo obediente fuat amputãda Non sane incredibiliter
estimatur cũ postea secut; eet nathor p̃rem suũ tuc abraham p̃
ceptũ dñi implesse ut cũ sara cõiuge sua et loth filio fr̃is sui exiret

De ordine et qualitate promissionũ dei que ad abraham facte sunt xvi

IAm cosiderande sunt p̃missiones dei facte ad abraham In his | Nõ de p̃missio
eni apciora diui hoc ẽ dei veri oracla appere ceperũt | nibus duabus
de p̃ploꝝ pioꝝ que p̃phetica p̃nunciauit auctas Harũ | dei fcis ad
p̃ma ita legit̃ Et dixit dñs ad abraham Exi de t̃ra t̃ | abraham q
tua et de cognacõe tua et de domo p̃ris tui in t̃ram q̃ | cultor
tibi mostrauero et faciã te in gentẽ magnã et bene | dei
dicã te et magnificabo nomẽ tuũ et eris b̃ndcus et b̃ndicentur
b̃ndicã b̃ndicentib; te et male dicẽtes te maledicã et b̃ndicentur
inte oẽs trib; t̃re Aduẽtendũ ẽ igr̃ duas re promissas abrahe t̃
vnã scz q̃ t̃ram chanaan possessurũ fuat semen eius qd̃ signat̃ ubi
dciũ ẽ Vade in t̃ram quã tibi monstrauero et faciã te ĩ gentẽ magnaz

Aliã võ longe pstanciorẽ nõ de carnali sed spũali semine p quod pr̃ ẽ
nõ vni9 gentis israhelitice sed om̃i gentiũ que fidei eius vestigia cõ
secuntur qd̃ pmitti cepit hys ubis Et bñdicent in te oĩs tribꝫ terre
Hanc pmissionẽ fctãm arbitrat9 Eusebius septuagesio qnto ãno etatis abrahe tamq̃ mox ut fcã ẽ de charra exierit abraham qm̃ scptũe
cõdici nõ pt ubi legit Abraham erat lxx et v annorum cũ exiit de charra cũ prẽ suo de pñostrabat abraham Neqz eñ inde exire poss; ñ prius
ibi hitasset Nunq iã gº cõdicat Stephano dicenti De' glẽ appuit abrahe prĩ nro cũ eẽt in mesopotamia prius qz hitaret incharra sed intelligendũ ẽ qd eodẽ anno fcã sint oĩa et dei pmissio anq̃ incharra hitaret abraham et in charra hitacio eius et inde pfectio nõ solũ qz Eusebius in cronicis ab anno hui9 pmissionis cõputat et ostendit post quadringentos et xxx annos exitũ eẽ de egypto qñ lex data ẽ verũ etiã qz id cõmeorat aplus paulus

Nota quo ubi bti stephani supra posita intelligendi sint

De tbus excellencioribꝫ gentiũ regnis qrz assyrioz iã abraham sublimius eminebat xvi

Per idem tpus eminencia regna erant gencium in quibꝫ tirgenarum ciuitas h' ĩ societas hoĩm scdm̃ hoĩez viuenciũ sub dnatu angeloz desertoz insigni9 excellebat regna videlz tria Sycioniorz i archadiũ egyptioz assyrioz Sz assyrioz multo erat poci9 atqz sublimi9 Nam rex ninus beli fili9 excepta india vniuse asye populz subiugauerat Asyam nũc dico nõ illã ptẽ q hui9 maioris asye vna pvincia ẽ sed eam q vniusa asya nuncupatur Quã quidam in altã duaz plerqz aut in tria toci9 orbis pte posuerũt ut sicut oẽs asya europa et affrica qz nõ equali diuisione fecerũt Namqz ista que asya nuncupatur a meridie p oriẽtẽ atqz in septentrionem puenit Europa võ a septentrione usqz ad occidentez atqz usqz ad meridiez Vnde videtur orbẽ dimidiũ due tenere Europa et affrica aliũ võ dimidiũ sola asya Sed iõ ille due ptes europa et affrica facte sũt qz inter vtramqz ab occeano ingreditur quidq' aquaz tram interluit et hoc mare magnũ nobis facit Quapp si in duas ptes orbem diuidas orientis et occidentis asya erit ĩ vna in altã võ europa et affrica Quamobrem triũ regnoz q tũc pcellebat sycioniorz nõ erat sub assyriis qz in europa sũt Egyptioz aut quo eis subiacerat a quibꝫ tota asya tenebatur solis indis ut phibetur exceptis In assyria igr pualuit dnatus impie ciuitatis hui9 caput erat illa babilon cui9 tirgene ciuitatis nomẽ appellatũ est i cõfusio Ibi iam nin9 regnabat post mortẽ pris sui beli qui pm9 illic regnauat lxv annos filius võ eius nin9 qui defuncto prẽ successit in regnũ quinquaginta duos regnauit annos et hebat in regno xliii qñ natus ẽ abraham qui erat anno circit millesimo añ conditã romã veluti alterã ĩ occidẽte babiloniã

De ma filio beli et de diuisione orbis vz asya affrica et europa

De iterato eloquio dei ad abraham quo ei et semini eius chanaan tra pmitti xvii

Egressus est abraham de charra lxxv anno etatis sue Centesimo aũt xlv in prĩs sui cũ loth filio fris et sara cõiuge sua pexit in tram chanaan et puenit usqz ad sychem ubi rursus accepit diuinz oraclm de quo ita scptũ est Et appuit dns abrahe et dixit illi Semini tuo dabo traz hanc Nichil de illo semine pmissũ ẽ i quo pr̃ fcus ẽ omĩ gentiũ sed de illo solo de quo pr̃ est vni9 israhelitice gentis ab hoc semine tra illa possessa ẽ Deinde edificato ibi altari et inuocato deo abraham pfectus ẽ inde et hitauit in heremo atqz inde ire in egyptũ famis necessitate compulsus ẽ ubi vxorẽ suam

De pmissione dei abrahe fcã in terra chanaan iterata

dixit sororem nichil mentitus enim erat ex hoc q; ppinqua erat sanguine sic etiam
loth eadem ppinquitate cum fratris eius esset filius frater eius est dictus De sare
pudicicia in egypto p dominum custodita quam abraham non uxorem suam esse dixerat s;
sororem · xix ·

Itaque uxorem tacuit non negavit coniugis tuendam pudici-
ciam committens deo et humanas insidias cavens ut homo quia
si periculum quantum caveri posset non caveret magis temptaret deum quam speraret in eo. De quare
contra calumpniantem faustum manicheum satis diximus. Denique factum est quod de domino pre-
sumpsit abraham Nam pharao rex egypti qui eam sibi uxo-
rem acceperat graviter afflictus marito reddidit. Ubi absit
ut credamus alieno concubitu fuisse pollutam quia multo est
credibilius hoc pharaonem facere afflictionibus magnis esse non
fuisse permissa

Quo abraham venit ad egyptum fame compulsus cum Sara

De secessione loth et abrahe que illi sana caritate complacuit · xx ·

Reverso igitur abraham ex egypto illo unde ve-
nerat tunc loth fratris filius ab illo in terram sodomorum sal-
va caritate discessit. ditati quippe facti erant paste-
res qui multos pecorum habere ceperunt quibus inter se rixantibus eo
modo familiarum suarum pugnacem discordiam vitaverunt. poterat quippe
hinc ut sunt humana et iam inter ipsos aliqua rixa consurgere.
Proinde hoc malum precaventis abrahe verba ista sunt ad loth.
Non sit rixa inter me et te et inter pastores tuos quia omnes fratres nos sumus.
Nonne ecce tota terra ante te est discede a me · si tu in sinistram ego in dextram
vel si tu in dextram ego in sinistram. Hinc fortassis effecta est inter homines pacifi-
ca consuetudo ut quando terrenorum aliquid partiendum maior dividat minor eligat

Quo loth venit ad terram sodomorum abraham ex egypto

De tercia promissione dei qua terram chanaan abrahe et semini eius in perpetuum polli-
cetur · xxi ·

Cum ergo digressi essent separatimque habitarent abraham
et loth necessitate sustentande familie non feditate dis-
cordie et abraham in terra chanaan loth autem esset in sodomis oraculo
tercio dominus dixit ad abraham Respiciens oculis tuis
tuis vide a loco in quo es ad aquilonem et affricum et orientem
et mare quia omnem terram quam tu vides tibi dabo et semini tuo
usque in seculum et faciam semen tuum tamquam arenam terre. Si potest
aliquis dinumerare arenam terre et semen tuum dinumerabitur. Surgens
perambula terram in longitudinem et in latitudinem eius quia
tibi dabo eam. In hac promissione utrum et sit illa qua pater factus est omnium gen-
tium non evidenter apparet · potest enim videri ad hoc pertinere et faciam semen
tuum tamquam arenam terre quod ea locutione dictum est quam greci vocant yperbolen
que utique tropica est non propria. Quo tamen modo ut ceteris tropis uti solere scripturam
nullus qui eam didicit ambigit. Iste autem tropus id est modus locutionis fit
quando id quod dicitur longe est amplius quam quod eo dicto significatur. Quis enim non videat
quam sit incomparabiliter amplior arene numerus quam potest esse hominum omnium ab ipso adam
usque ad terminum seculi. Quanto ergo magis quam semen abrahe non solum quod pertinet ad
israeliticam gentem verum etiam quod est et futurum est secundum imitationem fidei toto
orbe terrarum in omnibus gentibus. Quod semen in comparatione multitudinis impiorum pro-
fecto in paucis est quamvis et ipsi pauci faciant innumerabilem multitudinem quam
significata est yperbolen id est per arenam terre. Sane ista multitudo quam promittit abrahe
non deo est innumerabilis sed hominibus deo autem nec arena terre. Proinde quia non tan-
tum gens israelitica sed universum semen abrahe ubi est et promissio non secundum carnem
sed secundum spiritum plurimorum filiorum congruentius arene multitudini comparatur potest hic
intelligi utriusque rei facta promissio. Sed ideo diximus quod non evidenter appareat quia et illius
gentis multitudo que secundum carnem nata est ex abraham per eius nepotem iacob in
tantum crevit ut pene omnes partes impleverit et ideo potuit et ipsa secundum yperbolem
arene multitudini comparari quia et hec sola innumerabilis est homini. Terram certe
illam solam significatam que appellata est chanaan nemo am-
bigit. Sed quod dictum est tibi dabo eam et semini tuo usque in seculum
nonnullos si usque in seculum intelligat in eternum. Si autem secundum

De tercia promissione quam fecit dominus abrahe in qua est tropica locutio

Quid sit dictum terram chanaan tibi dabo et semini tuo usque in seculum

intelligant inetinum; Si autem secundum hoc loco sic accipiatur quemadmodum fideliter
teneamus in eternum filium sancti ab hinc presentis ordinem in nichil eos monebit quia etsi
expulsi sunt visitate de nimis manet tamen in malis civitatibus terra chanaan et
universa terra illa cum christianis inhabitat etiam ipsum semen est abrahe **De superatis
abraham hostibus sodomorum qui loth de captivitate eripuit et a melchise
dech sacerdote benedictus est xxij.**

Hac rursus promissione accepto migrat abra | ham et mansit in alio eiusdem terre loco i. iuxta quercum mambre que erat in ebron. Deinde ab hostibus qui sodomis irruerant cum quinque reges adversus bellum gererent et victis sodomitis etiam loth captus esset liberavit eum abraham adductis secum trecentis decem et octo vernaculis suis et victoriam fecit regibus sodomorum nichilque spoliorum auferre voluit cum rex cui vicerat obtulisset. Sed plane tunc benedictus est a melchisedech qui erat sacerdos dei excelsi de quo in quo in epistola que inscribitur ad hebreos quam plures apostoli pauli esse dicunt quidam vero negant multa et magna conscripta sunt. Ibi quippe primum apparuit sacrificium quod nunc a christianis offertur deo toto orbe terrarum impleturque quod longe post hoc factum prophetiam dicitur ad christum qui fuerat venturus in carne Tu es sacerdos in eternum secundum ordinem melchisedech non secundum ordinem aaron qui ordo fuerat auferendus illucescentibus rebus que illis umbris prenotabantur **De verbo domini ad abraham quo ei promittit secundum multitudinem stellarum multiplicanda posteritas quod credens iustificatus est adhuc in preputio constitutus xxiij**

De liberatione loth per abraham et benedictione melchisedech et de eleazar

Tunc etiam factum est verbum domini ad abraham in visu. Quem cum ei protectionem mercedemque promitteret valde multam ille de posteritate sollicitus quendam eleazar vernaculum suum futurum sibi dixit heredem. Continuoque illi promissus est heres non iste vernaculus sed qui de illo abraham fuerat exiturus. Rursusque semen innumerabile non sicut arena terre sed sicut stelle celi promittitur. Ubi mihi magis videtur promissa posteritas celesti felicitate sublimis. Nam quantum ad multitudinem pertinet quid sunt stelle celi ad arenam terre nisi quis et istam comparationem in tantum esse similem dicat inquantum esse stelle dinumerare non valent quia nec omnes eas videri posse credendum est. Nam quanto quisque acrius intuetur tanto plures videt. Unde et acerrime cernentibus aliquas occultas esse merito estimatur exceptis eis sideribus que in alia parte orbis a nobis remotissima oriri et occidere perhibentur. Postremo quicumque universum stellarum numerum comprehendisse et conscripsisse iactantur sicut aratus vel edoxus vel si qui sunt eos libri huius contempnit auctoritas. Hic sane illa sententia ponitur cuius apostolus meminit propter dei gratiam commendandam Credidit abraham deo et deputatum est ei ad iusticiam Ne circumcisio gloriaretur gentesque in circumcisas nollet admitti ut credenti abrahe deputaretur fides ad iusticiam nondum fuerat circumcisus ad fidem christi **De significatione sacrificii quod abraham offerre preceptus est cum poposcisset ut de hiis que crederet doceretur xxiiij.**

Augustinus non facit vim quid dicat aratus edoxus et alii de stellis sed quid dicat sacra scriptura

In eodem visu cum loqueretur ei deus etiam hic ait ad illum Ego deus qui eduxi te de regione chaldeorum ut dem tibi terram hanc ut heres eius sis Ubi cum interrogasset abraham secundum quod sciret quod heres eius erit dixit ei deus Accipe mihi iuvencam trimam et capram trimam et arietem trimum et turturem et columbam. Accepit autem ille hec omnia et divisit illa media et posuit ea contra faciem alterum alterius aves autem non divisit Et descenderunt sicut scriptum est aves super corpora que divisa erant et consedit illis abraham. Circa solis autem occasum pavor irruit super abraham et ecce timor tenebrosus magnus incidit ei et dictum est ad abraham Sciendo scies quia peregrinum erit semen tuum in terra non propria et in servitutem redigent eos et affligent eos quadringentis annis. Gentem autem cui servierint iudicabo ego. Post hec vero exibunt cum suppellectili multa Tu autem ibis ad patres tuos cum pace nutritus in senectute bona. Ita

Quid significat sacrificium trium animalium per medium columba et quid aves et cetera

vō gn̄acōe ꝯuertent se huc nō dū enī īpleta sūt pctā amorreoꝝ usq3 ad
hunc Cū aūt iā sol erat ad occasū flāma fcā ē et ecce fornax fumabūda et
lampades ignis q̄ ptransierunt p media diuisa illa In die illa disposuit dn̄s
testm̄ dicens semini tuo dabo terram hanc a flumine egypti usq3 ad flumē magnū eufra
tem · cenceos et cenezeos · et celmoneos · et ceteos et fereseos · et raphaim
et amorreos · et chananeos · et eueos · et gergeseos · et gebuseos · Hec oīa
in visu facta diuinitus atq3 dcā sūt de quibus singulis enucleate dissere longum
ē · et intencionē hui9 opis excedit q3 qd̄ satis ē nosse debem9 Postea q3
dcm̄ ē abraham credidisse deo et deputatum ē illi ad iusticiam nō eū ī fide
defecisse ut diceret dn̄ator Dn̄e secundū quid sciam q3 heres
eius ero Terre quippe illius pmissa erat hereditas Non n
ait Vnde sciam q3 adhuc nō crederet s3 ait secundū quid sciam
ut ei rei quam crediderat aliqua silitudo adhiberet quā eius
modus agnosceretur Sicut enim nō ē virginis Marie diffi
dencia q3 ait Quō fiat istud qm̄ virum nō cognosco Qd̄
enī futurū ee certa erat modū quo fieret inquirebat et hec
cū qsisset audiuit Deniq3 et hec silitudo data ē de aīa
libus iuuenca et capra et ariete et duobus volucribus tur
ture et columba ut secundū hec futurū sciret qd̄ futurū ee iam
nō ambigeret Siue ergo p iuuencā significata sit plebs po
sita sub iugo legis p caprā eadem plebs peccatrix futura p
ariete eadem plebs regnatura q3 aīalia ppterea trima dicunt
q3 cū sint insignes articuli tpm ab adam usq3 ad noe · inde usq3 ad abra
ham · et inde usq3 ad dauid · qui reprobato saule pmus ī regno gentis isrli
te dn̄i ē voluntate fundatus In hoc ordine tercio qui tenditur ex abraham
usq3 ad dauid tamq3 terciā etatē gerens ille pplus adoleuit Siue aliquid
aliud conueniencius ista significent nullo tamen modo dubitauerim spūales ī ea p
figuratos additamento turturis et columbe Et ideo dcm̄ ē Aues aūt non
diuisit quia carnales inter se diuidunt spūales aūt nullo siue a negociosis
ꝯuersacōibus hoīm se remoueant sicut turtur · siue inter illas degant sic colū
ba Vtraq3 tamē auis ē simplex et innoxia significans · et ī ipo israelitico pplo †
cui terra illa danda erat futuros indiuiduos filios pmissionis et heredes reg
nī in eterna felicitate mansuros Aues aūt descendentes sup corpora q̄ diuisa erant
nō bonum aliquid s3 spūs indicant aeris hui9 pastū quendā suum de carnalium di
uisione querentes Qd̄ aūt illis ꝯsedit abraham significat etiam inter illas carna
lium diuisiones usq3 in finē pseueraturos fideles Et circa solis occasū q3 pa
uor irruit in abraham et timor tenebrosus magnus significat circa hui9 seculi fine
magnā pturbacōm futurā fideliū · De qua dn̄s dixit in ew̄ · Erit enī tunc
tribulacio magna qualis nō fuit ab inicio Qd̄ vō dcm̄ ē ad abr
aham Sciendo scies q3 peregrinū erit semen tuū in terra nō ppria
et in seruitutē redigent eos · et affligent quadringentis
annis de pplo isrl q̄ fuerat in egypto seruitur9 apertissime pphetatū
tū ē nō q3 in eadem seruitute sub egypciis affligentibus qua
dringentos annos ille pplus fuit acturus · s3 in ipis quadringentis an
nis pphetatum est hoc futurum Quemadmodum enī scriptū ē de thare pre abrahe
Et fuerunt dies thare in charra quinq3 et ducenti anni · nō q3 omnes ibi acti
sūt · s3 quia ibi completi sūt ita et hic ppterea interpositū ē Et in seruitutē re
digent eos et affligent eos quadringentis annis · quoniam iste numerus ī eadem
afflictione completus est nō q3 ibi vniuersus peractus sit Quadringenti an
nis dicunt anni ppter numeri plenitudinē quāuis aliquanto amplius sint siue ex h
tpe computentur quo ista pmittebant abrahe de q̄ ista pdicant Computantur
enī sicut supius iam diximus ab anno lxxv · abrahe quā ad eū facta est
pma pmissio usq3 ad exitū isrl ex egypto xl · et xxx · anni quorum apls
ita meminit Hoc aūt inquit testamentū confirmatū a deo lex nō in
que post quadringentos · et xxx annos facta ē

Quō dubitauit abraham et quō credidit et de gentibus xi

De aīalibus trimis iuuenca cap̄ ariete turture et columba et de diuisione eorum

De magna tribulacōe q̄ ventura ē in fine seculi

Quid ē qd̄ pphetatū fuit q

firmat ad enunciandam promissionem. Jam ergo isti quadringenti et xxx quadringenti post eius incipiant quia non sunt multo amplius. Quanto magis cum aliquid iam ex isto numero preterisset quando illa in visu demonstrata et dicta sunt abrahe vel quando ysaac natus est centenario patri suo a prima promissione + post viginti quinque annos cum iam ex istis quadringentis xxx quadringenti et quinque remanerent quos deus quadringentos voluit nominare et cetera que sequuntur in verbis predicantis dei nullus dubitaverit ad israheliticum populum pertinere. Quod vero adiungitur cum sol autem iam esset ad occasum flamma facta est et ecce fornax fumabunda et lampades ignis que pertransierunt per media divisa illa significat iam in fine seculi per ignem iudicandos esse carnales. Sicut enim afflictio civitatis dei qualis antea numquam fuit que sub antichristo futura speratur significatur tenebroso timore abrahe circa solis occasum id est appropinquante iam fine seculi sic ad solis occasum id est ad ipsum iam finem significat isto igne dies iudicii dirimens carnales per ignem salvandos et in igne dampnandos. Deinde testamentum factum ad abraham iam terra chanaan proprie manifestat ex nominatione xi gentium a flumine egypti usque ad flumen magnum eufraten hoc est nilo sed a parvo quod dividit inter egyptum et palestinam ubi est civitas rinocorura.

Semen abrahe peregrinum erat in terram et affligetur quadringentis annis

De tribulatione futura prophecia que sub antichristo erit

De agar ancilla sare quam eadem sara abrahe voluit esse concubinam. xxv

Iam hinc tempora consecuntur filiorum abrahe unius de agar ancilla alterius de sara libera de quibus in libro superiore iam diximus. Quod autem attinet ad rem gestam nullo modo est inurendum de concubina crimen abrahe. Usus est ea quippe ad generandam prolem non ad explendam libidinem, nec insultans sed obediens coniugi que sue sterilitatis credidit esse solacium si fecundum ancille uterum quam natura non poterat voluntate faceret suum et eo iure quo dicit apostolus Similiter et vir non habet potestatem corporis sui sed mulier utetur mulier ad pariendum ex altero quod non poterat ex seipsa. Nulla est cupido ab uxore cum plus accipit ab utroque non culpe luxus sed nature fructus exquiritur. Denique cum ancilla gravida domine sterili superbiret et hoc sara suspicione muliebri viro potius imputaret etiam ibi demonstravit abraham non se amatorem servum sed liberum fuisse genitorem et in agar sare coniugis pudiciciam custodisse nec voluntatem suam sed voluntatem illius implevisse accessisse non hesisse seminasse et non amasse. Ait enim Ecce ancilla tua in manibus tuis utere ea quomodo tibi placuerit. O virum viriliter utentem feminis coniuge temporaliter nulla intemperanter.

Quomodo excusetur concubitus abrahe cum concubina sua agar que genuit ysmael

De testificatione ad abraham qua eidem senem de sterili sara filium spopondit patremque eum gentium statuit et promisso fidei sacramento circumcisionis obsignavit. xxvi

Post hec natus est ysmahel ex agar in quo putari posset impletum quod ei promissum fuerat cum sibi vernaculum suum adoptare voluisset deo dicente Non erit heres tuus hic sed qui exiet de te ille erit heres tuus. Hoc ergo promissum ne in ancille filio putaretur impletum iam cum esset annorum nonaginta et novem apparuit ei deus et dixit illi Ego sum deus place in conspectu meo et esto sine querela et ponam testamentum meum inter me et inter te et implebo te valde. Et procidit abraham in faciem suam et locutus est illi deus dicens Ecce testamentum meum tecum et eris pater multitudinis gentium et non appellabitur nomen tuum adhuc abram sed erit nomen tuum abraham quia patrem multarum gentium posui te et augeam te valde et ponam te in gentes et reges ex te exibunt et statuam testamentum meum inter me et inter te et inter semen tuum post te in generationes eorum in testamentum eternum et sim tibi deus et semini tuo. Et dabo terram in qua coles omnem terram chanaan in possessionem eternam et ero illis deus. Et dixit dominus ad abraham +

Quomodo deus mutavit hoc nomen abram et vocavit eum abraham quod interpretatur pater multarum gentium

Tu autem testamentum meum servabis tu et semen tuum in generaciones suas. Circum-
cidetur omne vestrum masculinum et circumcidemini in carne preputii vestri et erit in sig-
num testamenti inter me et vos. Et puer octo dierum circumcidetur vobis omne
masculinum in progenies vestras vernaculus et empticius ab omni filio alieno qui
est de semine tuo. si non circumcisione circumcidetur carne preputii octavo die in-
teribit anima illa de genere eius quia testamentum meum dissipavit. Et dixit deus
ad abraham Saray uxor tua non appellabitur nomen eius ulterius Saray sed
Sara erit nomen eius. Benedicam autem illam et dabo tibi ex ea filium et bene-di-
cam illum et erit in naciones et reges gencium ex eo erunt. Et procidit abra-
ham super faciem suam et risit et dixit in animo suo dicens Si mihi centum annos
habenti nascetur filius et si Sara annorum nonaginta pariet. Dixit autem
abraham ad deum Ismael hic vivat in conspectu tuo. Dixit quidem deus ad a-
braham Ita ecce sara uxor tua pariet tibi filium et vocabis nomen eius
ysaac. Et statuam testamentum meum ad illum in testamentum eternum et semini eius post
illum. De ysmael autem ecce audivi te ecce benedixi eum et ampliabo illum in
gentem magnam. testamentum autem meum statuam ad ysaac quem
pariet tibi sara in tempore hoc ad annum sequentem. Hic apercio-
ra promissa sunt de vocacione gencium in ysaac id est in filio pro-
missionis quo significatur gracia non natura quia de sene et anu
sterili promittitur filius. Quamvis enim et naturalem procreacionis excur-
sum deus operetur ubi tamen evidens opus dei est viciata et
cessante natura ibi evidencius intelligitur. et quia hoc non per ge-
neracionem sed per regeneracionem futurum erat ideo nunc imperata est circumcisio quando
de sara promissus est filius. et quod omnes non solum filios verum etiam servos vernaculos
et empticios circumcidi iubet ad omnes istam graciam pertinere testatur. Quid
enim aliud circumcisio significat quam natura exuta vetustate renovatam et quid
aliud quam xpm octavus dies qui ebdomade completa hoc est post sabbatum
resurrexit. Parentum mutantur et nomina omnia resonant novitatem. Et
quid est testamentum vetus nisi occultacio novi et quid est aliud quod dicitur novum
nisi veteris revelacio. Risus abrahe exultacio est gratu-
lantis non irrisio diffidentis. Verba quoque eius illa in
animo suo Si mihi centum annos habenti nascetur filius et si
Sara annorum nonaginta pariet non sunt dubitantis sed
admirantis. Si quem vero movet quod dictum est Et dabo tibi et
semini tuo post te terram in qua incola es omnem terram chanaan
in possessionem eternam quomodo accipiatur impletum sive adhuc expectetur im-
plendum cum possessio quecumque terrena eterna cuilibet genti esse non possit sci-
at eternum a nostris interpretari quod greci appellant eonion quod a seculo derivatum
est. aeon quippe grece seculum nuncupatur. sed non sunt ausi latini
hoc dicere seculare ne longe in aliud mitterent sensum. Secularia quippe
multa que in hoc seculo sic aguntur ut brevi eciam tempore transeant. quod dicitur eonion
habet finem aut usque in huius seculi finem tenditur. Item potest movere quomodo intelligi
oporteat quod hic dictum est masculus qui non circumcidetur carne preputii sui oc-
tavo die interibit anima illa de genere eius quia testamentum meum dissipavit cum
hec nulla culpa sit parvuli cuius dixit animam perituram nec ipse dissipavit
testamentum dei sed maiores qui eum circumcidere non curaverunt nisi quia et parvuli
non secundum sue vite proprietatem sed secundum generis humani originem in illo uno te-
stamentum dei dissipaverunt in quo omnes peccaverunt. Mul-
ta quippe appellantur testamenta dei exceptis illis duobus mag-
nis veteri et novo quod licet cuique legendo cognoscere. Testa-
mentum autem primum quod factum est ad hominem primum profecto illud est
qua die ederitis morte moriemini. Unde scriptum est in libro qui
ecclesiasticus appellatur Omnis caro sicut vestis veterascit. Testamentum
enim a seculo morte morieris. Cum enim lex postea evidencior data sit et
dicat apostolus Ubi autem non est lex nec prevaricacio quo pacto quod legitur

Unde circumcisio orta sit et quare nomen Sarai mutatum sit in Sara et de ortu ysaac

De circumcisione quid mistice significet et quare ysaac dicatur risus

Multa dei sunt testamenta preter vetus et novum

in psalmo: Verum est prevaricatores estimavi omnes peccatores terre. Ac per hoc quoniam omnes legis alicuius prevaricatione sunt rei qui aliquo peccato tenentur obstricti, quamobrem si etiam parvuli, quod vera fides habet, nascuntur non proprie sed originaliter peccatores, unde illis gratiam remissionis peccatorum necessariam confitemur, profecto eo modo quo sunt peccatores etiam prevaricatores legis illius que in paradiso data est agnoscuntur, ut verum sit quod scriptum est: Et prevaricatores estimavi omnes peccatores terre; et: Ubi lex non est nec prevaricatio. Ac per hoc quia circumcisio signum regenerationis fuit, etiam non inmerito parvulum propter originale peccatum, quo primum Dei dissipatum est testamentum, generatio disperdet nisi regeneratio liberet. Sic intelligenda sunt hec divina verba, tamquam dictum sit: Qui non fuerit regeneratus, interibit anima illa de genere eius, quia testamentum meum dissipavit, quando in Adam cum omnibus etiam ipse peccavit. Si enim dixisset: Quia hoc testamentum meum dissipavit, non nisi de ista circumcisione intelligi cogeret. Nunc vero quoniam non expressit cuiusmodi testamentum parvulus dissipaverit, liberum est intelligere de illo testamento dictum, cuius dissipatio pertinere possit ad parvulum. Si autem quisquam non nisi de ista circumcisione dictum esse contendit, quod in ea testamentum Dei, quoniam non est circumcisus, dissipaverit parvulus, querat aliquem modum locutionis quo non absurde possit intelligi ideo dissipasse testamentum, quia licet non ab illo, tamen in illo est dissipatum. Verum sic quoque advertendum est nulla sua negligentia iniuste interire animam parvuli non circumcisi, nisi originalis obligatione peccati.

Non de originali peccato parvulorum et remissione

querit locutionis testamentum quia

De masculo qui si octavo die non fuit circumcisus perit

Facta igitur promissione tam magna tamque dilucida ad Abraham, cui evidentissime dictum est: Patrem multarum gentium posui te, et augebo te valde et ponam te in gentes magnas, et reges ex te exibunt, et dabo tibi ex Sara filium, et benedicam illum, et erit in nationes, et reges gentium ex eo erunt; quam promissionem nunc in Christo cernimus: ex illo deinceps illi coniuges non vocantur in scripturis sicut antea vocabantur Abram et Sarai, sed sicut eos nos ab initio vocavimus, quoniam sic iam vocantur ab omnibus, Abraham et Sara. XXVII

Quomodo promissio facta Abrahe completa sit in Christo

De commutatione nominis Abrahe et Sare qui cum ob unius sterilitatem ambiusque autem senectutem generare non possent muneris fecunditatis adepti sunt

Quare autem mutatum sit nomen Abrahe, reddita est ratio: Quia patrem, inquit, multarum gentium posui te. Hoc ergo significare intelligendum est Abraham; Abram vero, quod antea vocabatur, interpretatur pater excelsus. De nomine autem mutato Sare non est reddita ratio. Sed sicut aiunt qui scripserunt interpretationes nominum Hebreorum que his sacris litteris continentur, Sarai interpretatur princeps mea, Sara autem virtus mea. Unde scriptum est in epistola ad Hebreos: Fide et ipsa Sara virtutem accepit ad emissionem seminis. Ambo autem seniores erant, sicut scriptura testatur; sed illa et sterilis et cruore menstruo iam destituta, propter quod iam parere non posset, etiam si sterilis non fuisset. Porro si femina ita sit provectioris etatis ut ei solita mulierum adhuc fluant, de iuvene parere potest, de seniore non potest; quamvis possit adhuc ille senior, sed de iuvencula gignere, sicut Abraham post mortem Sare de Cethura potuit, quia vividam eius invenit etatem. Hoc ergo est quod mirum commendat apostolus, et ad hoc dicit Abrahe iam fuisse corpus emortuum, quoniam non ex omni femina, cui adhuc esset aliquod pariendi tempus extremum, generare ipse in illa etate adhuc posset. Ad aliquid enim emortuum corpus intelligere debemus, non ad omnia. Nam si ad omnia, non iam senectus vivi, sed cadaver est mortui. Quamvis etiam sic solvi soleat ista questio, quod de Cethura genuit Abraham, quia donum gignendi quod a Domino accepit, etiam post obitum mansit uxoris. Sed propterea mihi videtur illa quam secuti sumus huius questionis solutio preferenda, quia centenarius quidem senex, sed temporis nostri, de nulla potest femina gignere; non tunc, quando adhuc tam diu vivebant, ut centum anni nondum XXVIII

femina cum solita mulierum adhuc fluunt de iuvene parere potest non de seniore qui gignere posset de iuvencula

fecerit hoīez decrepite senectutis

De tribus viris et angelis quibus ad quercū mābre apparuisse abrahe dn̄s manifestatur· xxix

Item deus apparuit abrahe ad quercū mābre in tribus viris quos dubitā
dū nō ē angelos fuisse q̄uis q̄dā existimāt vnū in eis fuisse dnm̄
xp̄m asserentes eū eē an̄ indumentū carnis fuisse visi
bilē Est q̄dē diuine p̄tatis et inuisibilis incorporalis inmu
tabilisq; nature sine ulla sui mutacōe· eē mortalibus
aspectibus apparē nō p id qd ē sed p aliqd qd sibi subditū
est Quid aūt illi subditū nō est Verūtamē si pp̄terea cō
firmāt hoz triū aliquē fuisse xp̄m quia cū tres vidisset
ad dnm̄ singulariter ē locutus Sic eñ scriptū ē Et ecce viri
stabant sup eū et videns procucurrit in obuiā illis ab
hostio thabernaculi sui et adorauit sr̄ terrā et dixit Dn̄e si inueni grāz
ante te ·c̄· Cur nō et illud aduertūt duos ex eis venisse ut sodomitē
delerent cū adhuc abrahā loqueretur dnm̄ appellās et intercedens ne
simul iustū cū impio in sodomis pderet int illos aūt duos· sic suscepit
loth ut etiā ipse i colloquio cū illis suo singulariter dnm̄ appellet Nam cū
eis pluraliter dixisset· ecce dn̄i declinate in domū pueri mei ·c̄· q ibi di
citur· postea tñ ibi legitur Et tenuerant angeli manū eius et manū vx
oris eius· et manus duaz filiaz eius in eo q parceret dn̄s ipi Et fuit
ē mox ut eduxerunt illū foras dixerunt salua fac aīaz tuā ne respe
xeris retro· et ne steteris in tota regione i mōte saluū te fac nequā cō
p̄hendaris· Dixit aūt loth ad illos Oro dn̄e qm̄ inue
nit puer tuus misericordiā ante te et q secuntur Deinde post hec
v̄ba singulariter illi r̄ndit· et dn̄s cū duobus angelis erat
dicens Miratus sum faciē tuā ·c̄· Vnde multo ē credibilius
q et abrahā in tribus· et loth in duobus viris dnm̄ ag
noscebant Cui p singularez nūm loquebantur et iā cū eos
hoīes eē arbitrarentur Neq; enī aliā ob causam sic eos susceperunt ut tanq̄
mortalibus et humana refectōe indigentibus ministrarent Sz erat pfecto
aliqd quo ita excellebant licz tanq̄ hoīes ut i eis eē dnm̄ sic eē solet
in p̄phetis· hi q hospitalitatē illis exhibebant dubitare nō possint atz
idem· et ipsi eos aliquñ pluraliter et i eis dnm̄ aliqñ singulariter appellabant
Angelos aūt fuisse scriptura testatur nō solū in hoc genesis li° ubi hec gesta
narrantur Verū eciā in epistola ad hebreos ubi cū hospitalitas laudaretur p
hanc etiā quidā nescientes hospicio receperunt angelos· Per illos igi
tur tres viros cū rursus filius ysaac de sara pmitteretur abrahe diui
nū datū ē eē tale responsū ut diceret abrahā erit i magnā gentē et
multaz et benedicentur in eo omnes tribus terre Et hec duo illa breuissime
ac plenissime qz pmissa sunt genus israel scḋm carnē et omnes gentes scḋm fidez

De loth a sodomis liberato atz eisdem celeste igne cōsumptis et de abyma lech cuius concupiscencia castitati Sare nocere nō potuit ·xxx·

Post hanc pmissionē liberato de sodomis loth veniente igneo
ymbre de celo tota illa regio impie ciui
tatis in cinerē versa ē Vbi stupra i masculos i tan
tam consuetudinez conualuerant quantū leges solent alioz
factorum prebere licenciā Verū et hoc eorum supplicium speci
mē futuri iudicij diuini fuit Nam quo ptinet qd pro
hibiti sunt qui liberabantur ab angelis retro respicere nisi qz nō
ē aīo redeundū ad veterem vitaz q̄ p graciā regenerati
exuimur si ultimū euadere iudiciuz cogitamus· Deniq;
vxor loth ubi respexit remansit· et i salem conuersa hoībus fidelibus qu
ondaz pstitit condimentū· quo sapiant aliquid vnde illud caueant exem
pluz Inde rursus abraham fecit in gerariis aput regē ciuitatis
illius abymalech qd in egypto de coniuge fecerat eiq; intacta sibi redd

Nō tractatū de tribus qui appa ruerunt abrahe et de duobus qui loth et quo mō deus appare at

Qz angeli loth eduxerunt de sodomis p̄cipien tes ne retro spice ret

Quare sodoma cū alijs ciuitatibus fuit exusta igne celesti· et hic respicere phibitus sit loth et de vxore eius

dicta est Ibi sane abraham ob ingratum regi cur tacuisset uxorem sororemque dixisset aperiens quid timuerit et hoc addidit Etenim vere soror mea est de patre sed non de matre quia de patre suo soror erat abrahe de quo propinqua eius erat tante autem pulchritudinis ut etiam in illa etate posset adamari

Quare abraham in gerariis apud regem abymalech saram sororem nominavit sicut in egypto

De ysaac secundum promissionem nato cuius nomen ex risu utriusque parentis est inditum xxxi.

Post hoc natus est abrahe secundum promissionem de sara filius eumque nominavit ysaac quod interpretatur risus Riserat enim pater cum ei promissus est admirans in gaudio Riserat et mater cum per illos tres viros iterum promissus est dubitans in gaudio quamvis exprobrante angelo quod risus ille etiam si gaudii fuit tamen plane fidei non fuit post ab eodem angelo in fide est confirmata Ex hoc igitur puer nomen accepit Nam quod risus ille non ad irridendum obprobrium sed ad celebrandum gaudium pertinebat nato ysaac et eo nomine vocato sara monstravit Ait quippe Risum mihi fecit deus quicumque enim audierit congaudebit mihi Sed post aliquantum temporis ancilla de domo eicitur cum filio suo et duo secundum apostolum testamenta significat vetus et novum ubi sara illa superne ierusalem hoc est civitatis dei figuram gerit

De obediencia et fide abrahe qua per oblacionem ymolandi filii probatus est xxxii.

3 Inter hec que omnia commemorare nimis longum est Temptatur abraham de ymolando dilectissimo filio ipso ysaac ut pia eius obediencia probaretur seculis in notitiam proferendo non deo Neque enim omnis est culpanda temptacio quia et gratulanda est qua fit probacio Et plerumque aliter humanus animus sibi ipsi innotescere non potest nisi vires suas sibi non verbo sed experimento temptacione quodammodo interrogante respondeat Ubi si munus dei agnoverit tunc pius est tunc solidatur firmitate gratie non inflatur inanitate iactantie Numquam sane crederet abraham quod victimis deus delectaretur humanis quamvis divino intonante precepto obediendum sit non disputandum Veruntamen abraham confestim filium cum fuisset ymolaturus resurrecturum credidisse laudandus est Dixerat namque illi deus cum de ancilla filio eius foras eiciendo voluntatem coniugis nollet implere In ysaac vocabitur semen Et certe ibi sequitur ac dicit Filium autem ancille huius in magnam gentem faciam illum quia semen tuum est Quo ergo dictum est In ysaac vocabitur semen cum et ysmahelem deus semen eius vocaverit Exponens autem apostolus quid sit in ysaac vocabitur tibi semen id est inquit non qui filii carnis hii filii dei sed filii promissionis deputantur in semine ac per hoc filii promissionis ut sint semen abrahe in ysaac vocantur hoc est in christo vocante gratia congregantur Hanc ergo promissionem pater pius fideliter tenens quia per hunc oportebat impleri quem deus iubebat occidi non hesitavit quod sibi reddi poterat ymolatus qui dari potuit non speratus Sic intellectum est et in epistola ad hebreos et sic expositum Fide inquit precessit abraham ysaac temptatus et unicum obtulit qui promissiones accepit Ad quem dictum est In ysaac vocabitur semen tibi cogitans quia et ex mortuis excitare potest Proinde addidit Pro hoc etiam eum et in similitudinem adduxit Cuius similitudinem nisi illius unde dicit apostolus Qui proprio filio non pepercit sed pro nobis omnibus tradidit illum Propterea et ysaac sicut dominus crucem suam ita sibi ligna ad victime locum quibus fuerat imponendus ipse portavit Postremo quia ysaac occidi non oportebat postea quam est ferire prohibitus Quis erat ille aries quo ymolato impletum est significativo sanguine sacrificium Nempe quem cum vidit abraham cornibus in frutice tenebatur Quis ergo illo figurabatur nisi ihesus antequam ymolaretur spinis iudaicis coronatus Sed divina potius per angelum verba audiamus Ait quippe scriptura Et extendit manum suam abraham ut occideret filium suum Et vocavit illum angelus domini

De risu sare et eiectione ancille per quod significantur duo testamenta et de temptacione abrahe

Non quo dictum sit in ysaac vocabitur semen cum et ysmahelem deus semen vocaverit

Solucio per hyrci ymolacionem pro ysaac ymolacio veri ysaac i. xpi significabatur

de celo et dixit Abraha͞ ille aut͞ dixit · Ecce ego Et dixit Ne mittas ma
nu͞ tua͞ sup puez neq͞z facias illi quicq͞ Nu͞c et eni͞ sciui q͞z timẽs deu͞
tuu͞ et no͞ pepercisti filio tuo dilecto ꝓ me Nu͞c sciui deu͞ ē nu͞c sciu͞
tuu͞ et no͞ peperasti ... Nu͞c sciui deu͞ ē nu͞c sciri
feci neq͞z eni͞ hoc nodu͞ sciebat deus Dem͞ ariete illo ymolato ꝓ ysaach fi
lio suo vocauit ut legit͞ abraham nomẽ loci illius dn͞s vidit ut dicit
hodie i͞ monte dn͞s apparuit sic deu͞ ē nu͞c sciui ꝓ eo q͞ ē nu͞c sciri feci
ita hic dn͞s vidit ꝓ eo qd͞ ē dn͞s apparuit hoc est videri se fecit Et vo
cauit angl͞s dn͞i abraha͞ scd͞o de celo dicens · Per memetipm͞ iuraui dic
dn͞s ꝓ q͞d fecisti v͞bu͞ hoc · et no͞ pepercisti filio tuo dilecto ꝓ me bn͞di
cens bn͞dica͞ te et multiplicans multiplicabo semẽ tuu͞ tanq͞ stellas
celi et tanq͞ arena͞ maris q͞ ē in labiu͞ maris Et hẽditate possidebit
semẽ tuu͞ ciuitates adu͞sariorum et bn͞dicẽt seminu͞ tuo om͞s t͞re q͞z ob
audisti voce͞ mea͞ Hoc mo͞ ē illa de vocacoẽ gentiu͞ semẽ abrahe p͞
holocaustu͞ quo sig͞ficatus ē xpus et iuracoẽ dei firmata ꝓmissio Ex pe
ri͞u͞ ꝓmisseat s͞z inq͞ iuraneat Quid ē aut͞ dei vel verax
q͞z iuracio n͞ ꝓmissa co͞firmacio et infidelium quda͞ increpa
cio · post hec sara mortua ē Centesimo vicesimo et vij
anno vite sue Centu͞ aut͞ et xxxvij · viri sui decẽ q͞ppe
an͞s ea͞ p͞cedebat etate sic͞ ipe͞ qu͞ sibi ex illa ꝓmissus
ē filius ait Ceu͞ in annorum centum nascet͞ filius et si sara
nonagita annorum pariet Tunc emit agru͞ abraham i͞ quo
sepeliuit vxo
rem Tunc g͞o scd͞m narracoẽm stephani nutu illa ē collocutus qu͞ cepit
ibi eẽ possessor post mortẽ s͞z patris sui q͞ colligit͞ an biennium fuisse distinctus

Quid sit iuracio dei et de morte sare · et empcoẽ agri pro se pultura eius

De rebecca nepte nachor quam ysaac accepit vxorem C · xxx iij ·

Deinde rebecca͞ neptẽ nachor patris sui cu͞ annorum xl · eẽt ysaac
duxit uxorẽ centesimo s͞z et xl · anno vite patris sui t͞
triemo post mortẽ matris sue Vt aut͞ illa͞ ducẽt qu͞ ab eius patrẽ
i͞ mesopotamia͞ seruus missus ē quid aliud demostratu͞ ē cu͞ eidẽ seruo dix͞
abraham pone manu͞ tua͞ sub femoẽ meo · et adiurabo te p dn͞m deu͞ celi
et t͞re ut no͞ sumas filio meo ysaac uxorẽ a filiabus chananeorum n͞ dn͞m de
iuu͞ celi et dn͞m t͞re i͞ carne q͞ ex illo femoẽ trahebat fuisse venturum Nu͞
quid hec parua sunt p̃ iuitate indicia veritatis qua͞ coplei videm͞ in xpo

Quid intelligendu͞ sit in eo q͞ abraham post mortem sare accepit vxorẽ cethauram xxx

Quid aut͞ ibi wlt q͞ abraham post mortẽ sare duxit vxorem Vbi absit ut i͞ co͞tinencia sui im
cethauram duxit vxorem Vbi absit ut i͞ co͞tinencia sui im
picem͞ p͞sti i͞ illa etate et in illa fidei sctitate m͞
adhuc ꝓcreandi filii quẽbant cu͞ iam deo ꝓmittẽte tanta
multiplicacio filiorum ex ysaac p stellas celi et arena t͞re
fide ꝓbatissima tenetur S͞z ꝑfecto si agar et ysmael doc
tore aplo͞ sctificauerunt carnales vetis testi Cur no͞ et
cethaura et filii eius sig͞ficent carnales q͞ se ad testm͞ no
nu͞ existimat ptinẽ Ambo quippe et vxores abrahe et co͞
cubine sunt appellate Sara vo͞ nunq͞ dicta͞ ē co͞cubina Nam et qu͞ data ē ag
ar abrahe ita sc͞ptu͞ ē Tulit g͞o vxor abraha͞ agar egypciam ancilla͞ suam
post decem annos qua͞ habitaueat abram i͞ t͞ra chanaan et dedit ea͞ abra
viro suo ipi vxorẽ · De cethaura aut͞ qua͞ post obitu͞ sare accepit sic legit
Addiciens aut͞ abraham sumpsit vxorẽ cui nomẽ erat cethaura Ecce abe
dicit͞ uxores abrahe Porro co͞cubine fuisse repit͞ postea dicẽte sc͞ptura
Dedit aut͞ abraham omẽm censu͞ suu͞ ysaac filio suo · et filiis co͞cubinarum
suarum · dedit abraha͞ dacciones et dimisit eos ab ysaac filio adhuc se
viuo ad orientẽ i͞ t͞ra orientis Habent g͞o nonnulla munera͞ filii co͞cubinarum
sed no͞ pueniut ad regnu͞ ꝓmissum nec heretici nec iudei car
nales q͞z pt͞ ysaac nullus ē heres et no͞ qui filii carnis t͞
hii filii dei ꝓmissionis deputat͞ in semine de quo dictu͞ ē In t͞
ysaac vocabit͞ tibi semẽ Neq͞z eni͞ video cur ē cethaura

Quod ysaac duxit vxorem rebecca͞ Cur aut͞ abraha͞ post mortẽ sare cethauram duxerit

Quid significet q͞ abraham hẽditatẽ dedit ysaac · s͞z filiis co͞cubinarum daciones

post uxoris mortē ducta n̄ ꝓp h' misterium sit concubina Cū quisq̄ hec nō uult
in istis significatōibꝰ accipe nō calūpniet' abrahe / Unde si enī et hoc pūsū
ē cōn̄ hereticos futuros secūdaꝝ adūsarios nupciaꝝ ut ī ipō prē multaꝝ ge
cium post obitū cōiugis iteꝝ cōiugare demonstraretur nō eē peccatū Et mor
tuus ē abrahaꝫ cū eēt annoꝝ .C.lxx. ysaac filiū deliquit quē centenarius
genuit De geminis adhuc ī utero rebecce matris inclusis quid indi

Iam ex hoc quēadmodū per posteros abrahe ciuitatis | cauit diuina rōn xxxv
dei procurrant tpa indicamus A pmo igr̄ anno vite ysaac usq̄
ad sexagesimū quo nati sūt illi filii illud ē meōrabile q illi cū dn̄m ro
ganti ut pareret uxor eius q̄ sterilis erat cōcessisset dn̄s q petebat atq̄ haberet
illa conceptū gestiebant gemini adhuc ī utō eius inclusi Qua moles
tia dū angeretur dn̄m interrogauit accepitq̄ rn̄sū Due gentes ī utero
tuo sūt et duo ppli de ventre tuo separabunt' et pplus pplm supabit et
maior seruiet minori Quod paulus aplus magnū uult ītelligi gr̄e do
cumentū q2 nōdū illis natis nec aliquid agentibꝰ boni
seu mali sine ullis bonis meritis eligit' minor maiore rep
bato qm̄ pcul dubio quātū attinet ad originale peccatū am
bo pares erāt quātū aūt ad pprium nullius eoꝝ ullū erat Cū
nūc de hac re dicē aliquid latius instituti opis rō non
sinat Vn̄ē ī illis iā multa diximus Quod aūt dcm̄ ē mai
or seruiet minori uix q̄ sīe nroꝝ aliter intellexit quā maioꝝ
pplm iudeoꝝ minori xano pplo seruituꝝ Et reuera quāq̄ in gente ydomeoꝝ
q̄ nata ē de maiore cui duo noīa erant nā et esau vocabat et edom
Vnde ydumea hoc videri possit impletū q2 postea supanda erat a pplo qui
ortus ex minore .i. israhelitico eiq̄ fuerat futura subiecta tn̄ ī aliqd maius
intenta fuisse istā pphetiaꝫ qua dcm̄ ē pplus pplm supabit et maior
seruiet minori cōuenienc' credit' Et quid ē hoc n̄ q in iudeis et xanis e
uident' impletur De oraculo et bn̄dictōe quā ysaac nō aliter q̄ pr̄

De morte abrahe et cōceptu rebecce duoꝝ ī utero filioꝝ maiori minori seruiente

Accepit etiaꝫ ysaac oraclm | ipius merito eiusdē ac dilēcōe accepit
quale aliquotiens pr̄ eius acceperat de quo ora xxxvi
culo sic scriptū ē. Facta ē aūt fames sup terram pter famē q pus
fuit ē in tpe abrahe Abiit aūt ysaac ad abymalech regem philistinorū
ī gerara Apparuit aūt illi dn̄s et dixit Noli discendē in egyptū habita aūt
ī terra quā tibi dixero et incole in tra hac et ero tecū et bn̄dicam te Tibi
enī et semini tuo dabo omeꝫ terraꝫ hanc et statuā iuramētū meū qd̄ iurauī
abrahe pr̄i tuo et multiplicabo semē tuū tanq̄ stellas celi et dabo se
mini tuo terram hanc et bn̄dicent in semine tuo oēs gen
tes tre pro eo q obaudiuit abrahā pr̄ tuus vocē meā et
custodiuit pcepta mea et mādata mea et iustificatōes
meas et legitima mea Iste patriarcha nec vxorē hūit aliā
nec aliā cōcubinā; sꝫ posteritate duoꝝ geminoꝝ ex uno
cōcubitu pcreatoꝝ cōtentus fuit Timuit sane et ipe
periclm de pulcritudine cōiugis cū habitaret int' alienos fecitq̄ q pr̄ ut
eā sororeꝫ diceret vxorē taceret Erat enī ei ppinqua et pr̄no et matno sa
nguine sed et ipā ab alienis cognita q uxor eius eēt mansit ītac
ta Nec iō tn̄ isti pr̄i pferre debemus q2 iste nullā feiāꝫ pt' vnā co
niugeꝫ nouerat Erat enī pcul dubio patris fidei et obediē merita po
ciora intantū ut ppter illū dicat deus huic se facē bona q̄ facit Bene
dicent inquit in semine tuo oēs gentes tre pro eo q audiuit pcep
ta et mādata mea et iustificatōes meas et legitima mea Et alio rur
suꝫ oraculo Ego sū inquit deus abrahā pr̄is tui noli timē tecū eīꝫ
sum et bn̄dixi te et multiplicabo semē tuū ppter abrahā prēm tuū ut in
telligamus q̄ caste abrahaꝫ fecerit qd̄ hoibꝰ impudicis et neq̄tiē
sue de scripturis sacris patrocinia requirentibꝰ videt' fecisse libidine. deinde
ut eē h' nouimus nō ex bonis singulis int' se hoies compare sed ī vno

De oraculo qd̄ recepit ysaac adeo tpe famis dei obtinēda semissio

quoque considerem(us) unum ista esse divisa fieri enim potest ut habeat aliquid
in vita et moribus quispiam quo superat alium idque sit longe prestabilius quam est illud unde ab alio superatur ac per hoc sano veraque
iudicio cum continencia coniugio preferatur melior est tamen homo fidelis coniugatus quam continens infidelis sed infidelis homo non solum minus
laudandus verum etiam maxime detestandus est Constituamus ambos bonos et sic profecto melior est coniugatus fidelissimus et obedientissimus
deo quam continens minoris fidei minorisque obediencie Si vero paria sint cetera continentem
coniugato preferri quis ambigat

De hiis que in esau et iacob mistice prefigurant XXXVII

Duo igitur ysaac filii esau et iacob pariter crescunt primatus maioris transfunditur in minorem ex pacto et placito inter illos eo quod lenticulam quem cibum minor paraverat maior inmoderatius concupivit eoque precio primogenita sua fratri iuratione interposita vendidit Ubi discimus in vescendo non cibi genere sed aviditate immodesta quemque culpandum Senescit ysaac eique oculos senecta visus aufert vult benedicere filium maiorem et pro illo nesciens benedicit minorem qui pro fratre maiore qui erat pilosus se patris manibus supponit edinis sibi pelliculis coaptatis velut aliena peccata portantem Iste dolus iacob ne putaretur fraudulentus et non in eo magne rei misterium quereretur superius prescriptus erat Et erat esau homo sciens venari agrestis Iacob autem homo simplex habitans domi Hoc nostri quidam interpretati sunt sine dolo sive autem sine dolo sive simplici sive potius sine fictione dicatur quod grece aplastos quis est in ista percipienda benedictione dolus hominis sine dolo Quis est dolus simplicis que fictio non mencientis nisi profundum misterium veritatis Ipsa autem benedictio qualis est Ecce inquit odor filii mei tamquam odor agri pleni quem benedixit dominus Et det tibi dominus de rore celi et de ubertate terre et multitudinem frumenti et vini et serviant tibi gentes et adorent principes et fies dominus fratris tui et adorabunt te filii patris tui Qui maledixerit te maledictus erit et qui benedixerit te benedictus erit Benedictio igitur iacob predicacio christi est in omnibus gentibus Hoc fit hoc agitur lex et prophetia ysaac est per os iudeorum christus ab illa benedicitur tamquam ab nesciente quia ipsa nescitur odore nominis christi sicut ager mundus impletur eius est benedictio de rore celi hoc est de imbre verborum divinorum et de ubertate terre hoc est congregacione populorum eius est multitudo frumenti et vini hoc est multitudo quam colligit frumentum et vinum in sacramento corporis et sanguinis eius Et serviunt sibi gentes ipsum adorant principes ipse dominus fratris sui quia populus eius dominatur iudeis ipsum adorant filii patris eius hoc est filii abrahe secundum fidem quia et ipse filius est abrahe secundum carnem Ipsum qui maledixerit maledictus et qui benedixerit benedictus est christus inquam noster etiam ex ore iudeorum quamvis errancium sed tamen legem prophetasque cantancium benedicitur id est veraciter dicitur et alius benedici putatur qui ab eis errantibus expectatur Ecce benedictionem promissam repetente maiori expavescit ysaac et alium se pro alio benedixisse cognoscat miratur et quis nam ille sit percunctatur nec tamen se deceptum esse conqueritur ymo confestim revelato sibi intus in corde magno sacramento devitat indignacionem confirmat benedictionem Quis ergo inquit venatus est mihi venacionem et intulit mihi et manducavi ex omnibus antequam tu venires et benedixi eum ut sit benedictus Quis non hic maledictionem potius expectaret irati si hec non superna inspiracione sed terreno more gererentur Res gestas sed prophetice gestas in terra sed celitus per homines sed divinitus si excuciantur singulis tantis fecunda misteriis multa sunt implenda volumina sed hunc operi modus moderate imponendus in alia festinare compellit

De missione iacob in mesopotamiam ad accipiendam uxorem et de visione qua in

De secundo oraculo et quomodo unus homo alteri preferatur

Quomodo iacob primogenita esau pro lenticula emerit et eius benedictionem subripuerit

Quid hoc significet quod ysaac benedixit iacob ignoranter et tamen ratificavit

itinere sompniauit et de quatuor ipsius feminis cum vnam petisset vxorem

Mittitur iacob a parentibus in mesopotamiam ut ibi du|cat vxorem patre mittente hec iubente Non accipias vxorem a filiabus chananeorum Surgens fuge in mesopotamiam in domum bathuel patris matris tue et sume tibi inde vxorem de filiabus laban fratris matris tue. Deus autem meus benedicat te et augeat te et multiplicet te et eris in congregaciones gencium et det tibi benediccionem abraham patris tui tibi et semini tuo post te ut heres sies terre incolatus tui quam dedit deus abraham Hic iam intelligimus segregatum semen iacob ab alio semine ysaac quod factum est per esau Cum enim dictum est in ysaac vocabitur tibi semen pertinens utique ad ciuitatem dei separatum est inde aliud semen abrahe quod erat in ancille filio et quod futurum erat in filiis cethure Sed adhuc erat ambiguum de duobus geminis filiis ysaac an ad utrumque an ad vnum illorum benediccio pertineret Et si ad vnum quis nam esset illorum quod nunc declaratum est cum prophetice a patre benedicitur iacob et dicitur ei Et eris in congregaciones gencium et det tibi benediccionem abraham patris tui Pergens itaque in mesopotamiam iacob in sompnis accepit oraculum de quo sic scriptum est Et exiit iacob a puteo iuramenti et profectus in charran et deuenit in locum et dormiuit ibi occiderat enim sol et sumpsit de lapidibus loci et posuit ad caput suum et dormiuit in loco illo et sompniauit Et ecce scala stabilita super terram cuius caput pertingebat ad celum et angeli dei ascendebant et descendebant per illam et dominus innitebatur super eam Et dixit Ego sum deus abraham patris tui et deus ysaac Noli timere terram in qua tu dormis super eam tibi dabo illam et semini tuo et erit semen tuum sicut arena terre et dilatabitur super mare et in affricam et in aquilonem et in orientem et benedicentur in te omnes tribus terre et in semine tuo Et ecce ego sum tecum custodiens te in omni via quacumque ibis et reducam te in terram hanc quia non te derelinquam donec faciam omnia que tecum locutus sum Et surrexit iacob de sompno et dixit quia dominus est in loco hoc ego autem nesciebam Et timuit et dixit Quam terribilis locus hic non est hic nisi domus dei Hoc ad propheciam pertinet nec more ydolatrie lapidem perfudit oleo iacob velut faciens illum deum neque adorauit eundem lapidem uel ei sacrificauit Sed quoniam christi nomen a crismate est id est ab vnctione profecto figuratum est hic aliquid quod ad magnum pertineat sacramentum Scalam vero istam intelligitur ipse saluator nobis in memoriam reuocare in euangelio ubi cum dixisset de nathanaele Ecce vere israhelita in quo dolus non est quia israel viderat istam visionem ipse est enim iacob eodem loco ait Amen amen dico vobis videbitis celum apertum et angelos dei ascendentes et descendentes super filium hominis Perrexit ergo iacob in mesopotamiam ut inde acciperet vxorem Unde autem illi acciderit quatuor habere feminas de quibus duodecim filios et vnam filiam procreauit cum earum nullam concupiscet illicite indicat diuina scriptura Ad vnam quippe accipiendam venerat sed cum illa altera pro altera supposita fuisset nec ipsam dimisit qua nesciens illusus fuerat in nocte ne ludibrio videretur habuisse eo tempore quo multiplicande posteritatis causa plures vxores lex nulla prohibebat Accepit et illam cui vni iam futuri coniugii fidem fecerat Que cum esset sterilis ancillam suam de qua filios ipsa susciperet marito dedit Quod et maior soror eius quamuis peperisset imitata quoniam multiplicare prolem cupiebat effecit Nullam iacob legitur petisse preter vnam nec vsus pluribus nisi gignende prolis officio coniugali iure seruato ut neque hoc faceret nisi vxores eius id fieri flagitassent que corporis viri sui habebant legitimam potestatem genuit ergo xii filios et vnam filiam ex quatuor mulieribus Que racio fecerit ut eciam israhel cognominaretur Sequitur capitulum xxxix

[Margin:] xxxviii Quod iacob in mesopotamiam mittitur a parentibus pro vxore ducenda

[Margin:] De oraculo iacob quod recepit in sompnis ubi vidit scalam et angelos

[Margin:] Allegacio qua scale et lapidis quem iacob oleo perfudit

[Margin:] Quod iacob iiii vxores duxit de quibus genuit xii filios et vnam filiam

Deinde ingressus est in egiptum ad filium suum ioseph qui venditus ab
invidentibus fratribus eo perductus fuit atque ibi sublimatus Jacob
autem israel sicut paulo ante dixi vocabatur quod nomen magis populus ex
illo procreatus obtinuit. hoc autem nomen illi ab angelo impositum est qui
cum illo fuerat in itinere de mesopotamia redeunte luctatus typum christi evidentissime gerens. Nam quod ei prevaluit iacob utique volenti ut misterium figuraret significat passionem christi tamen ut visi sunt prevaluerunt iudei Et tamen benedictionem ab eodem angelo quem superaverat impetravit. ac sic huius nominis impositio benedictio fuit Interpretatur autem israel videns deum quod erit in fine premium omnium sanctorum Tetigit porro illi idem angelus velut prevalenti latitudinem femoris eumque isto modo claudum reddidit Erat itaque unus atque idem iacob et benedictus et claudus benedictus in eis qui in christum ex eodem populo crediderunt atque in infidelibus claudus Nam femoris latitudo generis est multitudo. Plures quippe sunt in ea stirpe de quibus prophetice predictum est et claudicaverunt a semitis suis.

Quo cum lxxv animabus egyptum narretur ingressus cum plerique ex his qui commorentur tempore posteriore sint geniti. xl

Ingressi itaque referuntur in egyptum israel cum ipso iacob lxxv hominibus annumerato ipso et filiis suis In quo numero due tantum commemorantur una filia neptis altera Sed res diligenter considerata non indicat quod tantus numerus fuerit in progenie iacob die vel anno quo ingressus est Commemorati sunt quippe in eis etiam pronepotes ioseph qui nullo modo iam tunc esse potuerunt. quoniam tunc. C. xxx. annorum erat iacob filius vero eius ioseph xxxix quem accepisse xxx. anno suo vel amplius constat uxorem quomodo potuit per novem annos habere pronepotes de filiis quos ex eadem uxore accepit Cum igitur nec filios haberent effrem et manasses filii ioseph sed eos pueros infraquam novennes iacob egyptum ingressus invenerit quo pacto eorum non solum filii sed etiam nepotes in illis lxxv numerantur qui tunc egyptum ingressi sunt cum iacob Nam commemoratur ibi machir filius i. galaad nepos manasse pronepos ioseph ibi est et quem genuit effrem alter filius ioseph i. vtulaam nepos ioseph
qui nullo modo esse potuerunt. quando iacob in egyptum venit et filios ioseph nepotes suos avos istorum minores quam novennes annorum pueros invenerit Sed nimirum introitus iacob in egyptum quando eum in lxxv. hominibus scriptura commemorat non unus dies vel unus annus sed totum est illud tempus quamdiu vixit ioseph per quem factum est ut intrarent Nam de ipso ioseph eadem scriptura sic loquitur Et habitavit ioseph in egypto ipse et fratres eius et omnis cohabitacio patris eius et vixit annos. C. x. Et vidit ioseph filios effrem usque in tertiam generationem ipse est ille pronepos eius ab effrem tercius. Generationem quippe terciam dicit filium nepotem et pronepotem. Deinde sequitur et filii machir filii manasse qui nati sunt super femora ioseph et hic ille ipse est nepos manasse pronepos ioseph sed pluraliter appellati sunt sicut scriptura consuevit que unam quoque filiam iacob filias nuncupavit sicut in latine lingue consuetudine liberi dicuntur pluraliter filii etsi non sint plures. Cum ergo ipsius ioseph predicetur felicitas quia videre potuit pronepotes nullo modo putandi sunt iam fuisse xxxix annorum proavo suo ioseph quando ad eum in egyptum pater eius advenerit Illud autem quod fallit minus ista diligenter intuentes Hec autem nomina filiorum israel qui intraverunt in egyptum cum patre suo iacob hoc autem dictum est quia simul erant iam omnes qui egyptum ingressus est ipse sed ut dixi totum tempus habetur eius ingressus quo vixit ioseph per quem videtur ingressus

De filiis ioseph effrem et manasses et eius nepotibus machir et aliis

Quo iacob claudus factus fuit per angelum et in egyptum ierit cum lxxv hominibus

De benedictione quam in iudam filium suum promisit. c. xli

Igitur propter populum christianum in quo dei civitas peregrinatur in hoc seculo si carnem christi in abrahe semine requiramus remotis concubinarum filiis occurrit ysaac in semine in ysaac remotis esau qui est et edom occurrit iacob qui est et israel sic in semine ipsius israel remotis ceteris occurrit iudas quia de tribu iuda exortus est christus. Ac per hoc cum in egypto moriturus israel suos filios benediceret

quemadmodum iudam prophetice benedixit audiamus Iuda te inquit laudabunt fratres tui
manus tue super dorsum inimicorum tuorum adorabunt te filii patris
tui Catulus leonis quis suscitabit eum Non deficiet princeps
ex iuda et dux de femoribus eius donec veniat que reposi
ta sunt ei et ipse erit expectatio gentium alligans ad vitem
pullum suum et cilicio pullum asine sue Lavabit in vino sto
lam suam et in sanguine uve amictum suum fulvi oculi eius a vino et dentes
candidiores lacte Exposui hoc adversus manicheum faustum disputans et
satis esse arbitror quantum veritas prophetie huius elucet Ubi et mors christi
predicta est verbo dormitionis et non necessitas sed potestas nomine leonis quam
potestatem in evangelio ipse predicat dicens Potestatem habeo ponendi animam meam et potestatem
habeo iterum sumendi eam Nemo eam tollit a me sed ego eam pono a me et iterum
sumo eam Sic leo fremuit sic quod dixit implevit Ad eam namque perti
net potestatem quod de resurrectione adiunctum est Quis suscitavit eum hoc
est quia nullus hominum nisi se ipse qui etiam de corpore suo dixit Solvite templum hoc
et in triduo reedificabo hoc Ipsum autem genus mortis hoc est sublimitas
crucis in uno verbo intelligitur quod ait ascendisti quod vero addidit recumbens
dormisti evangelista exponit dicens Et inclinato capite et tradidit
spiritum Aut certe sepultura eius agnoscitur in qua recubuit dormiens et inde
illum nullus hominum sicut prophete aliquos vel sicut ipse alios suscitavit sed
sicut a sompno ipse surrexit Stola porro eius quam la
vat in vino id est mundata peccatis in sanguine suo cuius sanguinis sa
cramentum baptizati sciunt Unde et adiungit Et in sanguine
uve amictum suum quod est ecclesia Vino fulvi oculi eius inebriati
poculo eius de quo canit psalmus Et calix tuus inebrians
quam preclarus est Et dentes eius candidiores lacte quod potant apud apostolum par
vuli verba scilicet nutrientia nondum ydonei solido cibo Ipse est in quo reposita e
rant promissa iude quo donec venirent numquam principes hoc est reges israel ab
illa stirpe defecerunt et ipse expectatio gentium quod clarius videndo quam sit exponendo

Benedictio iude de cuius semine exortus est ipse

Alia et expositio benedictionis iude facte

De filiis ioseph quos iacob prophetica manuum suarum transmutatione benedixit

Sicut autem duo ysaac filii esau et iacob figuram prebuerunt · xlii ·
duobus populis in iudeis et christianis quamvis quod ad carnis propaginem
pertinet nec iudei venerint de semine esau sed ydumei nec christiane gentes
de iacob sed potius iudei ad hoc enim tantum figura valuit quod dictum est maior ser
viet minori ita factum est etiam in duobus filiis ioseph Nam maior gessit typum
iudeorum christianorum autem minor Quos cum benediceret iacob manum dexteram ponens
super minorem quem habebat ad sinistram non super maiorem quem habebat ad dextram
grave visum est patri eorum et admonuit patrem velut corrigens eius errorem
et quisnam eorum esset maior ostendens At ille mutare manus noluit sed dixit
Scio fili scio et hic erit in populos et exaltabitur sed frater eius
iunior maior illo erit et semen eius erit in multitudinem gen
tium Quid evidencius quam hiis duabus promissionibus contineri
populum israelitarum orbemque terrarum in semine abrahe illum secundum
carnem istum secundum fidem Defuncto iacob defuncto etiam
ioseph per reliquos c · xliiij · annos donec exiret de terra
in modum incredibilem illa gens crevit et tantis attri
ta persecutionibus ut quodam tempore nati masculi necarentur
cum mirantes egyptios nimia populi illius incrementa terrerent Tunc moyses
subtractus furto trucidatoribus parvulorum ad domum regiam ingentia per
eum deo preparante pervenit nutritusque et adoptatus a filia pharaonis quo
nomine in egypto omnes reges fuerunt in tantum pervenit virum ut ipse illam gentem
mirabiliter multiplicatam ex durissimo et gravissimo quod ibi ferebat iugo servi
tutis extraheret ymmo per eum deus qui hoc promiserat abrahe Prius quippe exillo
fugiens quod cum israelitam defendens egyptium occiderat et territus fugerat po
stea divinitus missus in potestate spiritus dei superavit resistentes pharaonis magos

Quo sit intelligendum maior serviet minori et quod iacob cancellavit manus dando benedictionem filiis ioseph

Tunc per eũ egypciis illate sũt decẽ memorabiles plage cũ
dimittere p̃plm̃ dei nollent aqua in sanguinẽ versa. Rane et
sciniffes. cynomia. mors pecoꝝ. vlcera. grando. locuste. te
nebre. mors p̃mogenitoꝝ. Ad extremũ israhelitas quos
plagis tot tantisq; p̃fracti tandẽ aliq̃ dimiserat egypcij
de mari rubro dũ p̃sequũtur extincti sũt. Illis quippe abeũtibꝫ diuisũ
mare viã fecit. Hos aũt insequẽtes iure regrediens vnda submersit.
Deinde sub anno quadragesimo duce moyse dei p̃pl̃s in deserto actus
ẽ. q̃n tabernaclm̃ testimonij nũcupatũ ẽ. vbi deus sacrificijs futura p̃nũcia
tibus colebat. cũ scꝫ iã lex data fuisset in monte multũ terribiliter. Attes
tabat eñ euidentissime mirabilibꝫ signis vocibusq; diuinitas. qđ fctm̃ ẽ de e
gipto. et in deserto p̃pl̃s ee cepit quinquagesimo die post celebratũ pascha
Et ouis occisionem usq; adeo xp̃i typus est p̃nũcians eũ p̃ victimã passi
onis de hoc mundo transiturũ ad patrẽ. Pascha quippe hebrea lingua tran
situs interp̃tatur. Ut et cũ reuelaret testamentũ nouũ postea q̃ pascha nr̃m
ymolatus ẽ xp̃us. quinquagesimo die veniret de celo sp̃us s̃ctus. qui dcus
ẽ i euãgelio digitus dei ut recordatõ p̃mã i p̃m p̃figurati memoria reuocaret.
q; et legis ille tabule digito dei scripte referuntur. De t̃pibꝫ moysi et ihesu naue
ac iudicũ atq; exinde regũ quoꝝ quidem saul p̃mus est sed dauid p̃
cipuus et sacramento h̃r et merito. xliiij.

Defuncto g° moyse p̃plm̃ rexit ihesus naue et in terram p̃missionis introduxit
eamq; p̃plo diuisit. Ab his duobꝫ mirabilibꝫ ducibꝫ
bella p̃sperrime ac mirabilit̃ gesta sũt deo ꝯtestante nõ tã
p̃p̃ merita hebrei p̃pli q̃ p̃p̃ p̃ccta eaꝝ q̃ debellabant gentiũ
illas eis puenisse victorias. Post istos duces iudices fue
re iã in t̃ra p̃missionis p̃plo collocato ut inciperet interi
reddi abrahe p̃ma p̃missio de gente vna .i. hebrea et de
terra chanaan nõ dũ de oĩbꝫ gentibꝫ et toto orbe t̃ra
rũ q̃ x̃ aduentus in carne et nõ veteris legis obs̃uacones
s; euãglij fides fuerat impletura. Cuius rei p̃figuratio erat
ẽ q̃ nõ moyses qui legẽ p̃plo acceperat i mõte syna s; ihũs
cui et nomẽ deo p̃cipiente mutatũ fuerat ut ihũs vocaret
p̃plm̃ in t̃rã p̃missionis induxit. T̃pibus aũt iudicũ sicut
se habebant et p̃ccta p̃pli et mĩa dei alt̃ alternauerũt p̃spera
et adũsa belloꝝ. Inde ventũ ad regni t̃pa quoꝝ p̃mus reg
nauit saul. Cui reprobato et bellica clade prostrato eiusq;
stirpe p̃iecta ne inde reges orirent dauid successit. Cuius
marie xp̃us dcũs ẽ filius. in quo articulo quidã factus ẽ et exordiũ quo
dãmodo iuuentutis p̃pli dei cuius gñis quidam velut adolescentia ducebat
ab ipõ abrahã usq; ad hunc dauid. Neq; eñ frustra matheus euãgelista sic
generationes commemorauit ut hoc p̃mũ interuallũ xiiij. gñationibꝫ comẽ
daret ab abraham scꝫ usq; ad dauid. Adolescentia quippe incipit hõ posse ge
nerare. p̃pterea gñationũ ex abrahã sumpsit exordiũ qui et pr̃ gentiũ con
stitutus est qñ mutatũ nomẽ accepit. Ante hunc ergo velut pueritia
fuit huius gñis p̃pli dei a noe usq; ad abrahã et ideo i lingua inuentus ẽ .i.
hebrea a pueritia naq; hõ incipit loqui post infantiã que hinc appella
ta ẽ q̃ fari nõ pot. Quã p̃fecto etatẽ p̃mã demergit obliuio sic etatis
p̃ma gñis humani ẽ deleta diluuio. Quotus eñ quisq; ẽ q̃ suã recor
detur i infanciã. Quapropter in isto p̃cursu ciuitatis dei sic superior
unã eademq; p̃mã ita duas etates secundã et t̃ciã lib̃ iste cõtineat in qua
t̃cia p̃p̃ vaccã trimã capram trimã. arietẽ trimũ et impositũ est legis
iugũ. et apparuit habundantia p̃ctoꝝ. et regni t̃reni surrexit exordiũ
ubi dũ nõ defuerũt viri sp̃uales scõꝝ in turture et columba figuratũ
est sacramentum. Explicit liber xvi. Incipiunt nunc tytuli li
bri decimiseptimi s̃ci augustini ep̃i de ciuitate dei. Ic. [illegible]

De ortu moysi p̃ quõ isr̃l liberatur de egypto p̃ decẽ plagas

De transitu maris rubri et celebracõe pasche et lege data moysi et de eius morte

Alt̃ q̃ ihũs naue introduxit populũ in t̃rã p̃missionis et post iudices saul rex electus et rep̃batus s; dauid electus cõfirmatur

De temporibus prophetarum. i. Quo tempore sit impleta promissio dei de terra chanaan quam in possessionem israel carnalis accepit. ij. De tripartitis significationibus prophetarum que nunc ad terrenam nunc ad celestem nunc ad utramque referuntur. iij. De prefigurata commutatione israhelitici regni et sacerdocii et de hiis que anna mater samuelis personam gerens ecclesie prophetavit. iiij. De hiis que ad heli sacerdotem homo dei prophetice locutus est significans sacerdotium quod secundum aaron institutum fuerat auferendum. v. De iudaico sacerdotio et regno que cum in eternum dicantur statuta non permanent ut alia intelligantur. vj. De diruptione regni israhelitici qua prefiguratur perpetua divisio israhelis spiritalis ab israheli carnali. vij. De promissionibus ad david in filio eius que nullatenus in salomone sed plenissime inveniuntur in christo. Quod silicet in psalmo lxxxviij. fit prophetia de christo huius que in regnorum libris nathan prophetante promittitur. viij. Quam diversa acta sunt in regno terrene ierusalem ab hiis que promiserat deus ut intelligeretur promissionis veritas ad alterius regis et regni gloriam pertinere. ix. De similitudine populi dei que per susceptionem carnis in christo est qui solus eruendi animam suam ab inferis habuit potestatem. x. Ad quam personam pertinere intelligenda sit flagitatio promissorum de quibus in psalmo dicitur Ubi sunt miserationes antique tue domine. xi. An promisse pacis veritas illis temporibus possit ascribi que sub salomone fluxerunt. xij. De studio david in dispositione psalmorum. xiij. An omnia que in psalmis de christo et ecclesia prophetantur ad contextum huius operis coaptanda sint. xiiij. De hiis que in xliiij. psalmo ad christum et ecclesiam pertinentia aperte dicuntur aut tropice. xv. De hiis que ad sacerdotium christi in psalmo cento nono. et de hiis que in psalmo xxi. ad passionem ipsius spectant. xvi. De psalmo tercio et xl. et xli. et lxvij. in quibus mors et resurrectio domini prophetatur. xvij. De psalmo lxviij. in quo iudeorum pertinax infidelitas declaratur. xviij. De regno ac merito david et de filio ipsius salomone eaque prophetia que ad christum pertinens invenitur vel in eius libris qui scripti ipsius copulantur vel in eius quos ipsius esse non dubium est. xix. De regibus post salomonem sive in iudea sive in israel. xx. De ieroboam qui pietate ydolatrie subditum sibi populum prophetavit in quo tamen non destitit deus et prophetas inspirare et multos sub ydolatrie crimine custodire. xxi. De vario utriusque regni hebreorum statu donec ambo populi in captivitatem diverso tempore ducerentur revocato postea iuda in regno suo quod novissime in romanorum transiit potestatem. xxij. De prophetis qui vel apud iudeos novissimi fuerunt vel quos circa tempus nativitatis christi ecclesiastica prodit hystoria. xxiij.

Incipit liber xvij. De temporibus prophetarum. c. i.

Promissiones dei que facte sunt abraham cuius semini et gentem israhelitam secundum carnem. et omnes gentes deberi secundum fidem deo pollicente didicimus quemadmodum compleantur et per ordinem temporum procurrens dei civitas indicavit. Quoniam gestis superioris libri usque ad regnum david factus est finis. nunc ab eodem regno quantum suscepto opere videtur sufficere cetera que secuntur attingimus. Hoc itaque tempus ex quo sanctus samuel prophetare cepit et deinceps donec populus israel captivus in babiloniam duceretur. atque inde secundum sancti ieremie prophetiam post lxx. annos reversis israhelitis dei domus instauraretur totum tempus est prophetarum. Quamvis enim et ipsum noe patriarcham in cuius diebus universa diluvio terra deleta sit et alios supra et infra usque ad hoc tempus quo reges in dei populo esse ceperunt propter quedam per eos futura quoquo modo significata sive predicta que pertinent ad civitatem dei regnumque celorum non inmerito possimus appellare prophetas presertim quia nonnullos eorum id expressius legimus nuncupatos sicut abraham et sicut moysen. Tamen prophetarum dies precipue maximeque hii dicti sunt ex quo cepit prophetare samuel qui et saulem prius et eo reprobato ipsum david deo precipiente unxit in regem de cuius ceteri stirpe succederent quousque illos succedere sic oporteret. Que igitur a prophetis sunt predicta de christo cum moriendo decedentibus et nascendo succedentibus sius membris civitatis dei per ista curreret tempora si omnia velim co

Tempus quo samuel et alii prophete prophetaverunt

nicorae i immensu pgitur pnm qz ipa scptura q p ordine reges eor q facta
et euenta dirige videtur tamq hystorica diligencia rebz gestis occupata
enarrantis sed adiuuante dei spu considerata tractet ul magis ul certe ul
non minus pnūciandis futuris qm ptitis enūciandis inuenietur. intentu et
hec pscrutando indagasse ac disserendo monstrare q sit operosū atz plixu et q
multis indigū voluminibz quis ignorat q h ul mediocriter cogitat Deinde
qz hec ipa q ad phetiā no ambigit ptinē itaqz sut multa de xpo regnoqz
celor q ciuitas dei ē ut ad hoc aperiendū maior sit disputaco nccia quaz
huius opis modus flagitat. pinde ita si potuero stilo moderabor meo ut hu
ic opi in dei voluntate pagendo nec ea q satis sut ptermittaz. Quo tpe
sit impleta promissio dei de tra chanaan quā in possessionez et isrl car
IN pcedente libro diximus ab inicio abraham pmissione nalis accepit. II.
dei duas res fuisse pmissas vnam sz qz tra chanaan possessurū foret
semen eius q significat ibi dicitū est Vade in trā; qm tibi demonstrauero et faciā
te i gentē magnā Aliaz vo longe pstanciorez no de car-
nali sed de spūali semie p quod pr est no vnius gentis isra-
helitice sz omi gencium q fide eius vestigia consecuntur
q° pmitti cepit hys vbis Et bñdicentur inte oms tbus
terre Et deinceps alys multis admodū testimonys hec duo
p missa ee monstrabim9 Erat igr iam i tra pmissionis
semē abrahe .i. pplus isrl scdm carnē atz no solū tenē-
do ac possidendo ciuitates adūsarior. vez eciā reges habendo regnaue-
rat iam tepat impletis de ipo pplo. pmissionibz dei magna iā ex pte no solū
que illis tribz pribz abraham ysaac et iacob. et qcuqz alis tpibz eor
Verz eē q p ipm moysen p quē pplus idem de seruitute egypti libatus et
p quē cuncta ptita reuelata sūt tpibz eius cū pplm p heremū ducent fte
fuerat Neqz aut p insignē ducē ihm naue p quē pplus ille pmissiom
inductus est trām expugnatis qz gentibz eā duodecim tribubz qbz deus
iusserat diuisit et mortuus ē neqz post illū tanto tpe iudicū impleta fuerat
pmissio dei de tra chanaan aquodaz flumie egypti usqz ad flumie magnū
eufraten. nec tn iā ad huc. pphetabat futurz sz expectabat implendū Im-
pletū ē aut p dauid et eius filiū salomone cuius regnū
tanto quātuz pmissuz fuerat spacio dilatatū ē Vniuersos q
pe illos subdiderunt tributariosqz fecerunt Sic g inita p-
missionis scdm carnē hoc ē in tra chanaan sub hys regib
semē abrahe fuerat constitutuz ut nichil deinde sup eet quo
terrena dei pmissio copleretur nisi ut in eam trā quantū ad p-
speritatē attinet tpalez et psperitate successionū i co cussu
statu usqz ad mortalis seli huius tinu gens pmanēt hebrea si dnō dei sui
legibz obedieret Sz qm deus nouat hoc no eē futurū usus ē eius et tpali-
bus penis ad erudiendos in ea paucos fideles suos et monedos qui postea
futuri erat in omibz gentibz q eos admonei oportebat in quibz altam p-
missione reuelato nouo testameto p incarnacoem xpi fuerat impleturus.

Quo pmissio dei de tra chanaan impleta ē sub dauid et salomone

De omibz rebus seu promissiombz pmiss abrahe adeo de ysaac iacob et in opsi ic ic

De tripartitis significacoibz pphetarz q nunc ad trenā nunc ad celestē nunc ad utraqz refertur. III.

QUOCIRCA sicut oracula illa diuina ad abraham ysaac et iacob et qcuqz alia signa ul dicta pro-
phetica in sacris litteris pcedentibz facta sūt ita eē cete ab isto regū
tpe. pphetie ptim ptinet ad gentē carnis abrahe. ptz vo ad illud semen
eius in quo bñdicentur omēs gentes coheredes xpi p testm nouū ad posside-
daz vitā eternā regnūqz celor. ptim g ad ancillā que i suitute generat
.i. trena irlm q suit cū filys. ptim vo ad libam ciuitate dei .i. verā irlm
eternā in celis cuius fily homies scdm deū viuētes peginant in tris Sz sūt
in eis qdaz q ad utrūqz ptinē itelligunt ad ancillaz pprie ad libam figurate
Tripartita itaqz h itelligunt eloquia pphetar. sigdem alia sūt ad trenam
irlm spectancia aliqua ad celestez nonulla ad utraqz Exemplis uideo pbadū

quod dico. Missus est Nathan propheta qui regem David ar-
gueret de peccato gravi et ea quae consecuta sunt mala futura prae-
diceret. Haec atque huiusmodi sive publice id est pro salute populi sive
privatim cum pro suis quisque rebus divina promerentur eloquia quibus
pro usu temporalis vitae futuri aliquid nosceretur ad terrenam civita-
tem pertinuisse quis ambigat. Ubi autem legitur: Ecce dies
veniunt dicit dominus et consummabo domui Israel et domui Iuda tes-
tamentum novum non secundum testamentum quod disposui patribus eorum in die
qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra Egypti quia non permanserunt
in testamento meo et ego neglexi eos dicit dominus; quia hoc est testamentum quod constituam
domui Israel: post dies illos dicit dominus dando leges meas in mentem eorum et
super corda eorum scribam eas et videbo eos et ero illis in deum et ipsi erunt mihi in
plebem. Iherusalem sine dubio superna prophetatur cuius deus ipse praemium est eumque
habere atque ipsius esse summum ibi est atque totum bonum. Ad utramque vero pertinet hoc
ipsum quod Iherusalem dicitur dei civitas et in ea prophetatur futura domus dei, eaque prophetia
videtur impleri cum Salomon rex edificat illud nobilissimum templum. Haec
enim et in terrena Iherusalem secundum historiam contigerunt et caelestis Iherusalem figurae fuerunt.
Quod genus prophetiae ex utroque veluti compactum atque commixtum libris veteribus cano-
nicis quibus rerum gestarum narrationes continentur valde plurimum valet multumque exercuit
et exercet ingenia scrutantium litteras sacras ut quod historice praedictum com-
pletum legitur in semine Abrahae secundum carnem etiam in semine Abrahae
secundum fidem quid implendum allegorice significet inquiratur
intantum ut quibusdam visum sit nihil esse in eisdem libris vel prae-
nuntiatum et effectum vel non praenuntiatum quod non insinuet aliquid
ad supernam civitatem dei eiusque filios in hac vita peregrinos fi-
gurata significatione referendum. Sed si hoc ita est iam bipartita
non tripartita erunt eloquia prophetarum vel potius illarum scripturarum omnium quae veteris
instrumenti appellatione censentur. Nichil enim erit illic quod ad Iherusalem terrenam
tantum pertineat, si quidquid ibi de illa vel propter illam dicitur atque completur significat ali-
quid quod ad Iherusalem celestem allegorica praefiguratione referatur. Sed erunt sola
duo genera, unum quod ad Iherusalem liberam, alterum quod ad utramque pertineat. Michi
autem sicut multum videntur errare qui nullas res gestas in eo genere litterarum a-
liquid aliud praeter id quod eo modo gestae sunt significare arbitrantur ita multum aude-
re qui prorsus ibi omnia significationibus allegoricis involuta esse contendunt. Ideo tri-
pertita vel bipertita esse dixi. Hoc enim estimo non tamen culpans eos qui potu-
erint illic de quacumque re gesta sensum intelligentiae spiritalis exsculpere
servata dumtaxat primitus historiae veritate. Ceterum quae ita dicuntur ut rebus
humanitus seu divinitus gestis sive gerendis convenire non possint quis
fidelis dubitet non esse inaniter dicta? Quae quis non ad intelligentiam spiritalem revo-
cet si possit aut ab eo qui potest revocanda esse fateatur?

Eloquia prophetarum tripartite sunt intelligenda scilicet ad Iherusalem celestem terrestrem et ad utramque et hic prosequitur

Contra quosdam dicentes quod bipartita debent intelligi eloquia prophetarum

De praefigurata commutatione israelitici regni et sacerdocii et de hiis quae Anna mater Samuelis personam gerens ecclesie prophetavit.

Prorsus igitur civitatis dei ubi venit
ad regum tempora quando David Saule reprobato ita
regnum primus obtinuit ut eius deinde posteri in terrena Iherusalem
diuturna successione regnarent dedit figuram rei gestae signi-
ficans atque venturans quod non est praetereundum silencio de rerum
mutatione futurarum quod attinet ad duo testamenta vetus et novum
ubi sacerdotium regnumque mutatum est per sacerdotem eundemque regem
novum ac sempiternum qui est Christus Iesus. Nam et Hely sacerdote
reprobato substitutus in dei ministerium Samuel simul officio functus
sacerdotis et iudicis Saule abiecto rex David defundatus in regno hoc quod dico
figuraverunt. Mater quoque ipsa Samuelis Anna quae prius fuit sterilis et pos-
teriore fecunditate letata est prophetare aliud non videtur cum gratulacionem suam
domino fundit exultans quando eundem puerum natum et ablactatum deo reddidit
eadem pietate qua voverat. Dicit enim: Confirmatum est cor meum in domino et

Quomodo duo testamenta significet reprobacionem Hely et Saul et Samuele et Saul et David substitucionem

exaltatū ē cor meū in deo meo · Dilatatū ē s̄r̄ ī inimicos meos os meū le
tatū ē in salutari tuo Quī nō ē sanc̄s sicut dn̄s et nō ē iustus sicut de⁹
n̄r · Non ē sanc̄s p̄ter te Nolite gl'ari et nolite loqui excelsa neq3 p̄cedat
mal̄g'loq3 de ore vr̄o qm̄ deus scīaꝝ deus et dn̄s p̄parans adinuen
tiones suas · Arcū potentium fecit infirmū et infirmi p̄cincti sūt v̄tute
pleni panib⁹ minorati sūt · et esurientes transierunt t'raꝝ p̄ uiā Sterilis
peperit septeꝝ et multa in filiis infirmata ē dn̄s mortificat
et viuificat et deducit ad inferos et reducit dn̄s pauperem
facit et ditat humiliat et sublimat Suscitat a t'ra pauperem
et de stercore erigit inopem ut collocet eū cū p̄ncipibus
p̄pli gl'e h'editatem dans eis · dans votū voventi et b̄ndixit
annos iusti quī ī v̄tute potens ē vir dn̄s infirmū faciet adu'sariūꝝ
sui sanc̄s Non gl'etur prudens in prudencia sua et potens in potēcia
sua et nō gl'etur diues in diuiciis suis · s3 in hoc gl'etur · qui gl'atur in
telligē et scīe dnm̄ et facē iudiciū et iusticiaꝝ ī medio terre · Dn̄s as
cendit ī celos et tonuit · ip̄e iudicabit extrema t're q̄r iustus ē et dat
v̄tuteꝝ regib⁹ n̄ris · exaltauit cornu xp̄i sui ℥ Ita ne nō u'ba hec vni⁹
putabūt ēē mulierc̄ule de nato sibi filio gratulantis Tm̄ ne mens hōiuꝝ
aluce v'itatis auersa ē ut nō senciant supgredi modū feīe hui⁹ u'ba
q̄ fudit · Porro qui reb⁹ ip̄is q̄ iam ceperunt ēē in hac t'rena p̄egrina
cione conplerī cōueniēt mouet · nōne intendit et aspicit et agnoscat
p̄ hanc mulieꝝ cui⁹ ēē nomē · i · anna gr̄a eius inp̄tatur · ipam religi
onē xp̄ianaꝝ ipam ciuitateꝝ dei cui⁹ rex est et conditor xp̄us · ipam
postremo dei grām p̄phetice sic locutā aqua supbi alienant ut cadat
qua humiles implent ut surgat q̄d marie h'ymnus iste p̄
sonauit n̄i quisq̄ forte dicturus est nichil istaꝝ p̄phetās
se mulierē · s3 dm̄ tm̄o p̄ filiū quē p̄cata impetrauit exul
tanti p̄dicatōe laudasse Quid ẽ ibi vult q̄ ait Arcuꝝ
potenciū fecit infirmū Infirmi accincti sūt v̄tute plenī
panib⁹ minorati sūt · et esurientes transierunt t'raꝝ quia ste
rilis peperit septē et multa in filiis ī firmata ē Nunqd septē ip̄a peperat
quāuis sterilis fuiat vnicū hēbat cū ista dicebat · sed nec postea septē
pep'it siue sex quib⁹ septim⁹ ēēt ip̄e samuel · et tres mares et duas f
feīas · s3 deinde in illo p̄p'lo cū adhuc nemo regnaret q̄ ī extremo
posuit dat v̄tutē regib⁹ n̄ris · et exaltauit cornu xp̄i sui Vnde dicē
bat si nō p̄phetabat · Dicat ergo eccl'ia xp̄i ciuitas regis magni gr̄a
plena prole fecūda dicat q̄ tanto ante de se p̄phetatū p̄ os huius pie
matris agnoscat Confirmatū ē cor meū in dn̄o et exaltatuꝝ ē cornu
meū in deo meo Vere confirmatuꝝ ē ve' exaltatū · q̄r nō in se s3 ī dn̄o
deo suo · Dilatatuꝝ ē s̄r̄ ī inimicos meos os meū quia in angustiis pres
sura s'mo dei nō est alligatus nec in p̄conib⁹ alligatis
Letatus sū inquid in salutari tuo xp̄c est iste ihūs quē sy
meon sicut in ewᵒ legit' Senex amplectēs paruū ag
noscens magnū Nunc dimittis inquit dn̄e s'uū tuū ī
pace Quia viderunt oculi mei salutarē tuū · Dicat itaq3
eccl'ia · Letatus sū in salutari tuo quī nō ē sanc̄s sic' dn̄s
et nō ē iustus sicut deus n̄r tanq̄ sanc̄s et s̄tificans
iustus et iustificans nō ē sanc̄s p̄ter te q̄r nemo fit nisi
abs te Denīq3 seq'tur Nolite gl'ari et nolite loqui excelsa neq3 exeat ma
gniloquiū de ore vr̄o qm̄ deus scīaꝝ dn̄s ip̄o vos scit et u' nemo
scit quī qui putat seipm̄ aliq̄d ēē cū nichil seipm̄ seducit · Hec dicuntur
adu'sariis ciuitatis dei ad babiloniā p̄tinētib⁹ · de sua v̄tute p̄sumen
tibus · inse nō in dn̄o gl'antibus · ex quib⁹ sūt et carnales israhelite t'rene
ierlm̄ ciues t'rigene · qui ut dicit ap̄lus ignorantes dei iusticiā · i · quā
dat hoī deus qui solus ē iustus atq3 iustificans · et suā volentes cōstitue

De cantico exultacōis anne matris samuelis

Nō de hoc q̄ anna dixit q̄ sterilis pep'it septem et cetū in codē

Letata sū in salutari tuo · iste ē xp̄c ihc̄ quē senex symeon cognouit dicens Nunc dimittis

id est velut a se sibi paratam non ab illo inpertitam iusticie dei non sunt subiecti
utique quia superbi de suo putantes non de dei posse placere se deo qui est deus
scienciarum atque ideo arbiter consciarum ibi videns cogitaciones hominum quoniam vane sunt
si hominum sunt et ab illo non sunt preparant inquit adinvenciones suas Quas
invenciones putamus nisi ut superbi cadant humiles surgant Has quippe
adinvenciones exequitur dicens Arcum potencium infirmavit est
et infirmi precincti sunt virtute Infirmavit est arcus id est intencio eorum
qui tam potentes sibi videntur ut sine dei dono atque adiutorio humana
sufficiencia divina possint implere mandata et precinguntur vir- — *Quid sit arcus*
tute quorum intra vox est Miserere mei domine quoniam infirmus sum — *potencium su-*
Pleni panibus inquit minorati sunt et esurientes transierunt — *peratus et*
terram Qui sunt intelligendi pleni panibus nisi idem ipsi quasi — *pleni pa-*
potentes id est israhelite quibus credita sunt eloquia dei Sed in eo po- — *nibus*
pulo ancille filii minorati sunt quo verbo minus quidem latino bene — *etc.*
tamen expressum est quod ex maioribus minores facti sunt quia et in ipsis panibus id est di-
vinis eloquiis que israhelite soli tunc ex omnibus acceperunt terrena sapiunt
Gentes autem quibus lex illa non erat data postea quam per novum testamentum
ad eloquia illa venerunt multum esuriendo terram transierunt quia in eis non
terrena sed celestia sapuerunt Et hoc velut quereret causa cur factum sit quia sterilis
inquit peperit septem et multa in filiis infirmata est Hic totum quod prophe-
tabatur eluxit agnoscentibus numerum septenarium quo est universe ecclesie signi-
ficata perfectio propter quod et iohannes apostolus ad septem scripsit ecclesias eo modo se
ostendens ad unius plenitudinem scribere Et in proverbiis salomonis hoc ante pre-
figuras Sapiencia edificavit sibi domum et suffulsit columpnas septem Et
Sterilis enim in omnibus gentibus dei civitas antequam iste fetus quem
cernimus oriretur Cernimus enim que multa in filiis erat infirmatam ierusalem
terrenam quia quicumque filii libere in ea erant virtus eius erant nunc vero ibi quoniam littera
est et spiritus non est amissa virtute infirmata est Dominus mortificat et vivificat
Mortificat illam que multa erat in filiis et vivificat hanc sterilem que
peperit septem quamvis commodius possit intelligi eosdem vi- — *Quid sit do-*
vificare quos mortificaverit id enim velut repetivit addendo — *minus mor-*
deducit ad inferos et reducit Quibus enim dicit apostolus si — *tificat et*
si mortui estis cum christo que sursum sunt querite ubi christus est — *vivifi-*
in dextera dei sedens Salubriter utique mortificantur a — *cat*
domino quibus adiungit que sursum sunt sapite non que super terram ut ipsi sint illi
qui esurientes transierunt terram Mortui enim estis inquit Ecce quomodo sa-
lubriter mortificat deus Deinde sequitur Et vita vestra abscondita est cum
christo in deo Ecce quomodo eosdem ipsos vivificat deus Sed numquid eosdem deducit
ad inferos et reducit Hoc utrumque sine controversia fidelium in illo potius
videmus impletum capite scilicet nostro cum quo vitam nostram in deo apostolus dixit
absconditam Nam qui proprio filio non pepercit sed pro nobis omnibus tradidit
eum isto modo utique mortificavit eum et quia resuscitavit a mortuis eundem rursus
vivificavit Et quia in prophecia vox eius agnoscitur non derelinques animam
meam in inferno eundem deduxit ad inferos et reduxit hac eius paupertate
ditati sumus Dominus enim pauperem facit et ditat Nam quid hoc est ut sciamus quod
sequitur audiamus humiliat et exaltat utique superbos humiliat humiles exaltat Quod
enim alibi legitur Deus superbis resistit humilibus autem dat graciam hoc totus habet
sermo eius cuius interpretatur gracia nomen eius Iam vero quod adiungitur Suscitat a terra pauperem
de nullo melius quam de illo intelligo qui propter nos pauper factus est — *Quid sit domi-*
cum dives esset ut eius paupertate sicut paulo ante dictum — *nus pau-*
est ditaremur Ipsum enim de terra suscitavit tam cito ut caro — *pem fa-*
eius non videret corrupcionem Nec illud ab illo alienum quod dictum — *cit et*
est Et de stercore erigit inopem Inops quippe id est qui pauper — *ditat*
Stercus vero unde erectus est rectissime intelliguntur persecu- — *etc.*
tores iudei in quorum numero cum se dixisset apostolus ecclesiam persecutum que michi fuerunt

inquit lucra hec propter xpm̄ dampna esse duxi nec solū detrimenta verum et ster-
cora De terra g° suscitatus ē ille sup omnes divites paup et de stercore e-
rectus ē sup omes opulentior ut ille inops ut sedeat cum potentibus populi
quibus ait Sedebitis sup xii. sedes. et sedem glorie hereditate dans eis.
Dederunt enim potentes illi certe dimisimus omnia et secuti sumus te. Hoc
votū potentissime voverat. sz vn̄ hoc eis n̄ ab illo de quo hoc dictum est
dei est. dans votū voventi alioqui ex illis essent potentibus quorum infirma
tus ē certe; Dans inquid votū voventi Non enim dnō quisque quidque
votū vovet n̄ qui ab illo acceperit qd̄ voveret. Deinde Et benedixit annos
iusti cum illo ut sz sine fine vivat. Cum deum ē et anni tui nō deficiet
Ibi enim stant anni. hic aut transeunt ymo pereunt. Antequam veniunt enim
nō sunt cum aut venerint nō erunt qz cum suo fine veniunt. Horum aut duorum
.i. dans votū voventi. et benedixit annos iusti unum ē qd̄ facimus alterum
qd̄ sumus Sz hoc alterum deo largitore nō sumus n̄ cum ipso adiutore
primum; illud efficit qz nō in virtute. potens est vir. Dominus infirmum fa-
ciet adversarium eius illius. sz et qui homini voventi invidet. et resistit
ne valeat implere qd̄ vovit. Pot ex ambiguo greco intelligi et ad-
versarium suum Cum enim dnus possidere nos cepit. profecto adversarius qui iu-
fuerat ipsius fit et vincetur a nobis sz non viribus nris | Quid sit dominus infirmum faciet adversarium eius
qz nō in virtute potens ē vir. Dominus ergo infirmum faciet
adversarium suum. dominus sanctus ut imitatoribus suis quos dominus sanctus
sanctorum efficit sanctos. Ac per hoc nō glorietur prudens in pruden-
cia sua potentia et nō glorietur dives in divitiis suis. sz in hoc
glorietur qui gloriatur intelligere et scire dominum. et facere iudicium et iusticiam
in medio terre Non parva ex parte intelligit. et scit dominum qui intelligit
esse hoc a dnō sibi datum ut intelligat et sciat dominum. Quid enim habes aut
apostolus qd̄ nō accepisti Si aut et accepisti quid gloriaris qi nō accepis.
.i. qi a te ipso sit tibi unde gloriaris. Facit aut iudicium et iusticiam qui
recte vivit qui obtemperat precipienti deo et finis precepti adest ad quod
refertur preceptū caritas de corde puro et consciencia bona et fide nō ficta
Porro ista caritas sicut iohannes apostolus testatur ex deo ē. Facere igitur
iudicium et iusticiam ex deo ē Sz quid ē in medio terre. neque enim debuit facere
iudicium et iusticiam qui habitant in extremis terre. Cur hoc dixit Cum
si additum ē in medio terre qd̄ si nō adderetur. et tunc diceret facere iudicium et
iusticiam magis hoc preceptū ad utrosque homines pertineret et
mediterraneos et maritimos Sz ne quisquam putaret post
finem vite qui in hoc agit corpore supesse tempus iudicium ius-
ticiamque faciendi quod cum esset in carne nō fecit. et sic divinum
evadi posse iudicium in medio terre mihi videtur dictum cum
quisque vivit in corpore in hac quisque vita sua terra quisque circumfert quam
mortente homine recipit terra communis resurgenti utique redditur. Proinde in medio
terre .i. cum anima nostra isto terreno clauditur corpore faciendum ē iudicium atque ius-
ticia quod nobis prosit in posterum qui recipit quisque secundum ea que per corpus gessit
sive bonum sive malum. Per corpus quippe ibi dixit apostolus per tempus quo
vixit in corpore Neque enim siquis maligna mente atque impia cogita-
tione blasphemet neque id ullis membris corporis operetur ideo nō erit reus
qz nō motu corporis gessit Cum hoc per illud tempus gesserit quo gessit et
corpus isto modo congruenter intelligi pot et illud qd̄ in psalmo legitur Ut dnus deus
Deus rex noster ante secula operatus ē salutem in medio terre. Operatus salu-
tem nram in medio terre cum verbum caro factum est. et terreno habitavit in corpore
accipiatur deus noster qui est ante secula. qz per ipsum facta sunt secula Quomodo gloriari de-
Deinde postea quam prophetatum ē in hiis verbis anne Quomodo gloriari de-
beat qui gloriatur nō in se utique. sz in dnō propter retributionem que in die iudi-
cii futura ē. Dominus ascendit inquit in celos et tonuit ipse iudicabit
extrema terre. qz iustus ē prorsus orbem tenuit confessionis fidelium

Quid sit deum dominus dat salutem in medio terre

Ascendit enim in celum dominus christus et inde venturus vivos et mortuos iudicandos Nam quis ascendit sicut dicit apostolus nisi qui et descendit in inferiores partes terre qui descendit ipse est et qui ascendit super omnes celos ut adimpleret omnia Per nubes ergo suas tonuit quas spiritu sancto cum ascendisset implevit De quibus ancille ierusalem hoc est ingrate vinee comminatus est apud ysayam prophetam ne pluant super eam ymbrem Sic autem dictum est ipse iudicabit fines terre extrema Non enim alias partes non iudicabit qui omnes homines procul dubio iudicabit sed melius intelliguntur extrema terre extrema hominis quia non iudicabuntur qui in melius vel in deterius medio tempore commutantur sed in quibus extremis inventus fuerit qui iudicabit propter quod dictum est Qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit Qui ergo perseverant faciunt iudicium et iusticiam in medio terre non dampnabuntur cum iudicabuntur extrema terre et dat inquit virtutem regibus nostris ut non eos iudicando condempnet dat virtutem qua carnem sicut reges regunt et in illos postmodum qui propter eos fudit sanguinem vincant Et exaltabit cornu christi sui Quomodo christus exaltavit cornu christi sui de quo enim supra dictum est Ascendit in celos et in telluris est dominus christus ipse sicut hic dicitur Exaltabit cornu christi sui Quis ergo christus christi sui an cornu exaltabit uniuscuiusque fidelis sui sicut ista ipsa in principio huius ymni ait Exaltatum est cornu meum in deo meo Omnes quippe unctos eius crismate recte possumus christos dicere quod tamen totum cum suo capite corpus unus est christus Hec anna prophetavit samuel mater sancti viri multumque laudati In quo quidem tunc figurata est mutacio veteris sacerdocii et nunc impleta est quando infirmata est que multa erat in filiis ut novum haberet in christo sacerdocium sterilis que peperit septem

Quid sit dominus ascendit in celos et iudicabit et tonabit

Quid sit christus exaltabit cornu christi sui

De hiis que ad hely sacerdotem homo dei prophetice locutus est significans sacerdocium quod secundum aaron institutum fuerat auferendum

Sed hoc evidencius ad ipsum hely sacerdotem missus loquitur homo dei cuius quidem .c.v. nomen tacetur sed intelligitur officio ministerioque suo sine dubitacione propheta Sic enim scriptum est Et venit homo dei ad hely et dixit hec dicit dominus Revelatus sum ad domum patris tui cum essent in terra egypti servi in domo pharaonis Et elegi domum patris tui ex omnibus sceptris israel michi sacerdocio fungi ut ascenderent ad altare meum et incenderent incensum et portarent ephot et dedi domum patris tui omnia que sunt ignis filiorum israel in escam Et ut quid respexisti in incensum meum impudenti oculo et glorificasti filios tuos super me benedicere primicias omnis sacrificii in israel in conspectu meo propter hoc hec dicit dominus deus israel dixi domus tua et domus patris tui transibunt coram me usque in eternum Et nunc dicit dominus Nequaquam glorificantes me glorificabo et qui spernit me spernetur Ecce dies veniunt et exterminabo semen et semen domus patris tui et non erit tibi senior in domo tua omnibus diebus et virum exterminabo tibi ab altari meo ut deficiant oculi eius et defluat anima eius et omnis qui superaverit domus tue decidat in gladio virorum Et hoc tibi signum quod veniet super duos filios tuos hos ophni et finees una die morientur ambo Et suscitabo michi sacerdotem fidelem qui omnia que in corde meo et que in anima faciat et edificabo domum fidelem et transibit coram christo omnibus diebus Et erit qui superaverit in domo tua veniet adorare in obulo argenti dicens Iacta me in unam partem sacerdocii manducare panem Non est ut dicatur ista prophecia ubi sacerdocii veteris tanta manifestacione pronunciata mutacio est in samuele fuisse completa Quamquam enim non esset de alia tribu samuel quam que constituta fuerat a domino ut serviret altari tamen non erat de filiis aaron cuius progenies fuerat deputata unde fierent sacerdotes Ac per hoc in ea quoque re gesta eadem mutacio que per christum ihesum futura fuerat obumbrata est et ad vetus testamentum proprie

Propheta viri dei ad hely mutacionem sacerdocii figurat

Mutacio sacerdocii per christum ihesum figura erat obumbrata est

figurate nō ptinebat ad nomē ꝓpheta fⁱti et ipmⁱs nō ubi id sꝫ fctō sig
ficaris qd' v'bo ad hely sacdotēꝫ dctū ē ꝓpheta Nam fuerūt postea sac
dotes ex gene aaron sicut sadoch et abiethar regnāte dauid et alij d'
inceps añq̃ tps veniret quo ista q̃ de sacdocio mutando tanto añ pdcā
sūt effica p xpm oportebat Quis aūt nūc fideli ocló hec intueās nō vide
at te eē completa quippe nullū thabnaclm nullū templū et io nec
ullus sacdos remansit iudeis quibꝫ ut de semie aaron ordinaret iudei
fuat legē datū Qd' et h' comeoratū ē illo dicēte ꝓpheta hec dic dns
deus isrl' Dom⁹ tua et dom⁹ pris tui transibūt corā me usqꝫ ī etnū
Et nūc dicit dns Nequaq̄ sꝫ glificantes me nūc glificabo et qui me
spernit spnetur Qd em nocat domū pris eius non eū de pxio pre
dicē sꝫ de illo aaron qui pm⁹ sacdos ē institut⁹ de cui⁹ ꝓgenie ceti
sequentur supiora demonstrās ubi ait Reuelatus sū ad domū pris tui
cū eēnt in t'ra egypti fⁱui in domū pharao et elegi domū pris tui ex
onībꝫ sceptris isrl' in sacdocio fungi Quis patrū fuit huiꝰ ī illa e
gypcia fuitute Vnde cū libati eēnt elctus ē ad sacdociū ni aaron De huiꝰ
ergo stirpe isto loco dixit futurū fuisse ut nō eēnt vlte
rius sacdotes q̄ iam videmꝰ impletū Vigilet fides p̄sto
sūt res cinitur tenet' et vidē volentiū oclis ingeruīt
Ecce inquit dies veniūt et extimiābo semē tuū et semē
dom⁹ pris tui et nō erit tibi senior in domo tua omibus
diebus et viꝝ extimiābo tibi ab altari meo ut deficiant
ocli eius et defluat aīa eius Ecce dies qui renūciati st'
iaꝫ venerunt nullus sacdos ē sedm ordinē aaron Et qui
cuiqꝫ extiꝰ genē ē hō cū videt sacficiū xanoꝝ toto orbe
pollere sibi aūt honorē illū magnū eē subtractū defi
ciūtur ocli eius et defluit aīa eius thabe merore ꝓpē aūt ad huiꝰ
domū hely cui hec dicebant' qd' sequit' ptinet ad oēs qui supaneit
dom⁹ tue decident gladio viroꝝ Et hoc tibi signū qd' veniet sup
duos filios tuos hos offin et phinees die vna morietur ambo Hoc
g° signū fuīt ē mutandi sacdocij de domo eiꝰ quo signo significatū ē
Mors quippe filioꝝ eius significauit mortē nō hoim
sꝫ ipius sacdocij de filijs aaron Quod aūt sequit' ad
illuꝫ iam ptinet sacdotē cui figura gessit huic succe
dendo samuel ꝓpheta que secuit de xpo ihū nouū testa
menti nō sacdote dicit' Et suscitabo m̄i sacdotē fidelē
qui oīa que ī corde meo et que ī aīa mea faciet et
edificabo ei domū fidelem Ipa est etna et supna urbs Et transibit inquit
coram xpo meo omibus diebꝰ Transibit dixit conuisabi' sic supius dixit
de domo aaron Dixi dom⁹ tua et dom⁹ pris tui trāsibit corām me in e
tnū Qd aūt ait corā xpo meo trāsibit de ipā domo utiqꝫ ītelligendū ē
de illo sacdote qui ē xpc ipē mediator atqꝫ saluator Dom⁹ ergo eius
corā illo transibit intelligit' de morte ad vitā oibꝰ diebꝰ quibꝰ agit'
usqꝫ in finē scli huiꝰ ista mortalitas Qd aūt ait deus qui oīa q̄ in cor
de meo et q̄ ī aīa mea faciat nō arbitrem' hrē aīaꝫ deuꝫ cū sit con
ditor aīe sꝫ ita hoc de deo tropice nō ꝓprie dr̄ sicut manꝰ et pedes et alia cor
poris mēbra et ne sedm hoc credat' hō in carne huiꝰ effigie fctus ad ymagi
nē dei addunt' Et ale quas utiqꝫ nō hꝫ hō et dr̄ sub vm
bra alaꝝ tuaꝝ ꝓtege me ut intelligant hoīes de illa
ineffabili nā non ꝓpria sꝫ translatis reꝝ vocabulis ista
dici Quod vº adiungit et erit qui supauit in domo tua
veniet adorare nō ꝓpē de domo dr̄ huiꝰ hely sꝫ illius aaron
de qua usqꝫ ad aduentū ihū xpi hoīes remanserūt de quo
genē et nūc usqꝫ nō desunt Nam de illa domo huiꝰ hely iam supdam
erat Et oēs qui supauit dom⁹ tue decident in gladio viroꝝ Quō g° h' vē

ꝓphecia contra iudeos hodie impleta ē q' nec hēnt templū thabnaculū nec sacdotē sm ordinē aarō

Mors offin et phinees mortē sacdocij de filijs aarō singnificat

De xpo ihū vº sacdote noui testi ꝓphecia tropice intelligēda est

dici potuit Et erit qui superauit in domo tua veniet adorare ei. Sed illud verum quod
ultore gladio nemo inde superest nisi quia illos intelligi voluit qui pertinent
ad stirpem . sed illius tocius sacerdocii secundum ordinem aaron Ergo si de illis est predes
tinatis reliquiis de quibus alia prophecia dixit reliquie salue fient Unde et
apostolus sic ergo inquit et in hoc tempore reliquie per electionem gratie facte sunt quibus de
talibus reliquiis bene intelligitur esse de quo dictum est Qui superauit in domo tua
profecto credidit in christum sicut temporibus apostolorum ex ipsa gente plurimi crediderunt
neque nunc desunt qui licet rarissime tamen credant et impletur in eo quod hic iste
homo dei continuo secutus adiunxit Veniet adorare ei obulo argenti Cui adorare
nisi illi summo sacerdoti qui et deus est Neque enim in illo sacerdotio
secundum ordinem aaron . Ad hunc veniebant homines ad templum vel
altare dei ut sacerdotem adoraret Quid est autem quod ait obu
lo argenti nisi breuitatem verbi fidei de quo commemorat apostolus
dicens Verbum consummans et breuians faciet dominus super terram Ar
gentum autem pro eloquio poni psalmus testis est ubi canitur Eloquia domini e
loquia casta argentum igne examinatum Quid ergo dicit iste qui venit
adorare sacerdoti dei et sacerdoti deo Iacta me in partem sacerdocii tui manducare
panem Nolo in patrum meorum collocari honore qui nullus est iacta me in parte
sacerdocii tui Sacerdocium quippe hic ipsam plebem dixit cuius plebis ille sacer
dos est mediator dei et hominum homo christus ihesus Cui plebi dicit apostolus petrus plebs
sancta regale sacerdocium Quamuis nonnulli sacrificii tui sunt interpretati non
sacerdocii tui quod nihilominus eundem significat populum christianum Unde dicit apostolus paulus
Unus panis unum corpus multi sumus Quod ergo addidit manducare panem
et ipsius sacrificii genus eleganter expressit . De quo dicit sacerdos ipse panis
quem ego dedero caro mea est pro seculi vita ipsum est sacrificium non
secundum ordinem aaron sed secundum ordinem melchisedech qui legit
intelligat Breuis itaque ista confessio et salubriter humilis
qua dicitur Iacta me in partem sacerdocii tui manducare panem
ipse est obulus argenti quia breue et eloquium domini est habitantis
in corde credentis Quia enim dixerat superius dedisse cibos
aaron de victimis veteris testamenti ubi ait Dedi domum patris tui
omnia que sunt ignis filiorum israel in escam . Hec quippe sacrificia fuerant iudeorum ideo
hic dixerit manducare panem quod est in nouo testamento sacrificium christianorum

Quid sit dicitur veniet adorare ei obulo argenti

Christus est sacerdos et sacrificium non secundum ordinem aaron sed secundum ordinem melchisedech

De mutato sacerdocio et regno que tamen eterna dicuntur statuta non permanent

Cum igitur hec tanta altitudine predicta ut alia intelligantur . vi
ciata sint quanta nunc manifestatione clarescunt non frustra tamen
moueri quispiam potest ac dicere quo confidimus venire omnia que in libris illis
ventura predicta sunt Si hoc ipsum quod ibi diuinitus dictum est domus tua et do
mus patris tui transibunt coram me in eternum effectum habere non potuit qui
videmus illud sacerdocium fuisse mutatum et quod illi domui promissum est nec
sperare aliquando complendum quia illud quod reprobato mutatoque succedit hoc potius
predicatur eternum Hec qui dicit nondum intelligit aut non recolit et ipsum secundum
ordinem aaron sacerdocium tamquam vmbram futuri sacerdocii eternum constitutum ac
per hoc quando eternitas ei promissa est non ibi vmbre ac figure sed ei quod per ipsam
ad vmbratur figuratur que promissum est Sed ne putaretur ipsa vmbra esse mansura
ideo esse mutacio eius debuit prophetari Regnum quoque isto modo eciam
saulis ipsius qui certe reprobatus atque electus est futuri re
gni erat vmbra in eternitate mansuri Oleum quippe illud quo
vnctus est et ab eo crismate christus est dictus mistice accipien
dum et magnum sacramentum intelligendum est quod in eo tamen venerat
tus est ipse dauid ut percusso corde pauitauerit quando in tene
broso occultatus antro quo eciam saul vrgente intrauit necessitate nature
exiguam particulam vestis eius retrorsum latenter abscidit ut haberet vnde
monstraret quomodo ei pepercit cum posset occidere atque ita suspicionem deinde eius
qua sanctum dauid putans inimicum suum vehementer persequebatur auferret Ne

Quare dauid sauli regi pepercit cum precla mudie eius abscidit

itaq reus eet tanti sacmenti in saulo violati qr ul' indumetu eius
sic tractauit extimuit Ita em scriptu e Et pcussit cor dauid sup eo qr
abstulit pinnu clamidis eius Viris aut qui cu illo erat et ut saule ima
nus suas traditu interimet suadebant Non m inquit cotingat adno
sic face hoc ubu dno meo xpo dni inferre manu mea sup eu qr xpus
dni e h. hnc g° umbre futuri no pp ipm s3 pp illud qd pfigurabat ta
to venacio exhibebatur Vnde et illud qd ait sauli samuel qm no suasti
mandatu meu qd mandauit tibi dns queadm nuc parauit dns regnu
tuu usq3 metnu sup isrl et nuc regnu tuu no stabit tibi et quet sibi
dns hoie3 scdm cor suu et mandauit ei dns ee pncipe3
sup pplm suu qr no custodisti q mandauit tibi dns no
sic accipiedu est ac si ipm saulem deus metnu pparauit
regnaturu et hoc postea noluit suau' peccanti neq3 em eu
peccaturu ee nesciebat s3 pparauerat regnu inquo figura
regni eet metni sdeo addidit Et nuc regnu tuu no stab
it tibi cotetit g° et stabit qr no metnu ipe suat reg
naturus nec pgenies eius ut salte p posteros alteri alti'
succedentes videret impleri qd dcm est metnu Et quet inquit dns sibi ho
mie3 sime dauid sime ipm mediatore3 significans testamti noui qui pfi
gurabat in crismate Etia quo unctus est ipe dauid et pgenies eius t
Non aut q' nesciat ubi sit ita sibi hoie3 deus quet si p hoie3 more homi
loqtur qui et sic loquendo nos querit no solu em deo pri ve3 ipi quoq3
unigenito eius qui venit querere qd pierat usq3 adeo iam erami9 noti ut
i ipo eem9 elci an institucom mundi Quet g° sibi dixit suu hebit Vu
in latina lingua hoc ubu accipit pposicom et acquirit dr satis aptu3
est quid significet quaq3 et sine additameto pposicois
quere intelligat acquire ex quo lucra vocat' tquestus

De Pphecia qua fecit samuel sauli pro eo qd trāsgressus e mādatū dei et qd dauid elegit

De dirupcoe regni isrlitici qua prefiguratur ppetua diuisio isrlis spitalis ab isrli carnal- vij-

Ver ba samuelis ad saul Spreuit te dns ut no sit rex sup isrl

Rursus peccauit saul p inobedienam et rursus samuel
i ubo dni spreuit te dns ut no sis rex sup isrl Et rursus pro
eodem peccato cu id cofiteretur saul et venia peteret rogaretq3 samuele
ut reuteret cu illo ad placandu deu Non reuertar inquit tecu3 quia spre
uisti ubu dni et spreuit te dns ne sis rex sup isrl Et couertit samuel facie
suam abiret et tenuit saul pinnula diploidis eius et disrupit eam
Et dixit ad eu samuel Disrupit dns regnu ab isrl de manu tua hodie
et dabit pximo tuo bono sup te et diuidetur isrl i duo et no couetetur
neq3 penitebit eu qm no est sic homo ut peniteat eu ipe minat' et no
pmanet Iste cui dr spreuit te dns ne sis sup isrl et disrupit dns
regnu ab isrl de manu tua hodie qdraginta annos regnauit sup isrl
tanto s3 spacio tpis quanto et ipe dauid Et audiuit hoc
pmo tpe regni sui ut intelligam9 io dcm qr nullus de
stirpe eius fuat regnaturus et respiciam9 ad stirpem
dauid vnde exortus e scdm carne mediator dei et hom
ho xpus ihus Non aut ht scptura qd in plerisq3 latinis
codicib9 legit disrupit dns regnu isrl de manu tua sed
sicut anobis positu est inuentu3 in grecis disrupit dns regnu ab isrl ma
nu tua vt hoc intelligat de manu tua qd e ab isrl ppli ergo isrl psona si
gurate gerebat ho iste qui pplus regnu fuat amissurus xpo ihu dno
nro p nouu testm no carnalit s3 spualit regnaturo De quo cu dr Et da
bit illud pximo tuo ad carnis cogitacom id refert Ex isrl em xpe scdm
carne vnde et saul Quod vo additu e bono sup te pt quide intelligi
meliori te Nam et quidam sicut sut interptati sed melius sic accipit
bono sup te ut quia ille bon9 e io sit sup te Iux illud aliud pphetic3
donec pona oms inimicos tuos sub pedib9 tuis in quib9 e et isrl cui suo

Quod est q saul xl annis spretus a dno regnauit sicut dauid electus etc

persecutori regnum abstulit. Christe quoniam fuerant illic et israel in quo dolus non erat
quoddam quasi frumentum illarum palearum. Nam utique inde erant apostoli inde tot martires
quorum prior stephanus inde tot ecclesie quas apostolus paulus commemorat in con-
versione sua magnificantes deum. De qua re non dubito intelligendum esse quod se-
quitur. Et dividetur israel in duo. i. israel scilicet inimicum christo et israel
adherentem christo. israel ad ancillam et israel ad liberam pertinentem.
Nam ista duo genera primum simul erant velut abraham adhuc
adhereret ancille donec sterilis per christi gratiam clamaret Eice an-
cillam et filium eius. *De promissionibus ad david in filio eius*

Quid est quod dividetur israel in duo scilicet in inimicum christo et adherentem christo

Propter pec- *que nullatenus in salomone sed plenissime inveniuntur*
catum quidem salomonis regnante fi- *in christo. viii.*
lio eius roboam ex eo israel in duo fuisse divisum atque perseverasse
habentibus singulis partibus reges suos donec illa gens tota a chaldeis esset
ingenti vastatione subversa atque translata. Sed hoc quid ad saulem cum si tale a-
liquid comminandum esset ipsi david fuit potius comminandum cuius erat filius
salomon. Postremo nunc inter se gens hebrea divisa non est sed indifferenter in eius-
dem erroris societate dispersa per terras. Divisio vero illa quam deus sub per-
sona saulis illius regni et populi figuram gerentis eidem regno populoque minatus
est per ~~hoc quod commutatum~~ eterna atque inmutabilis significata est per hoc quod adiunctum
est Et non convertetur neque penitebit quia non est sicut homo ut peniteat cum ipse mi-
natur et non permanet. Non autem deus quem penitet sicut hominem ubi enim legitur
quod peniteat eum mutacio rerum significatur inmutabili presciencia manente divina. V-
bi ergo non penitere dicitur non mutare intelligitur. Prorsus insolubilem videmus
per hec verba prolatam divinitus fuisse sentenciam de ista divisione populo israel et omnino
perpetuam. Quicumque enim ad christum transierunt vel transeunt vel
transibunt inde non erant non secundum prescienciam non secundum generis
humani unam eandemque naturam. Prorsus quicumque ex israelitis qui eius
inimici usque in finem vite huius esse persistunt sed in divisione
que hic prenunciata est perpetuo permanebunt. Nichil enim prodest
testamentum vetus de monte syna in servitutem generans nisi quia tes-
timonium perhibet testamento novo. Alioquin quamdiu legitur moy-
ses velamen super corda eorum positum est. Cum autem quisque inde
transierit ad christum auferetur velamen. Transeuncium quippe intencio ipsa mu-
tatur de vetere ad novum ut iam non quisque intendat accipere carnalem sed
spiritualem felicitatem. Propter quod ipse magnus propheta samuel antequam unxisset re-
gem saul quando exclamavit ad dominum pro israel et exaudivit eum et cum offerret
holocaustum simul accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum dei tonu-
it dominus super eos et confusi sunt et ceciderunt vel offenderunt coram israel at-
que superati sunt assumpsit lapidem unum statuitque illum inter masphat novam
et veterem et vocavit nomen eius abnezer quod est latine lapis adiuto-
ris et dixit Usque huc adiuvit nos dominus. Masphat inter-
pretatur intencio. Lapis ille adiutoris mediatoris est
salvatoris per quem transeundum est a masphat vetere ad novam
id est ab intencione qua expectabatur carnali regno beatitudo
falsa carnalis ad intencionem qua per novum testamentum verissima ex-
pectatur in regno celorum beatitudo verissima spiritualis qua quoniam
nichil melius hucusque adiuvat deus. *Quoniam silicet in*
psalmo lxxxviii. sic prophecia de christo huius que in regnorum libris

Cum deus dicitur penitere per mutacionem rerum significatur in mutabili presciencia manente divina et non penitere non mutare intelligitur

Mutacio veteris testamenti in novum carnalem in spiritualem felicitatem vel mutacionem signat

Iam nunc video esse monstrandum quid ipsi david *nathan prophetante promittat*
qui sauli successit in regnum cuius mutacione finalis illa mu- *ix*
tacio figurata est propter quam divinitus cuncta dicta cuncta conscripta sunt. Deus
quidem perinseat quod ad rem de qua agimus pertinet cum regi david multa
prospera provenissent cogitavit deo facere domum templum scilicet excellentis-
sime diffamatum quod a rege salomone filio eius postea fabricatum est. Hoc
eo cogitante factum est verbum domini ad nathan prophetam quod perferret ad regem

Vbi cu dixissz deus q no ab ipo dauid sibi edificaretur dom⁹ neq; p tn̄
tpus semandasse cuiq; in pplo suo ut sibi faceret domu cedrina Et nunc m
quit hec dices seruo meo dauid Hec dicit dns omips Accepi te de ouili
ouium ut ees in ducē sup pplm isrl et eram tecu i omib⁹ in
quib⁹ ingrediebaris ego extimaui oms inimicos tuos
a facie tua et feci te nominatu scdm nome magnoz q
sunt sup terraz Et ponā locu pplo meo isrl et plantabo il
lud et inhabitabit seorsu et no sollicitabit ultra et no ap
ponit filius iniqtatis humiliare eu sicut ab initio a diebus qui
bus cōstitui iudices sup pplm isrl et requie tibi dabo ab
omnibus inimicis tuis et nūciabit tibi dominus qm domu edificabis ipi
Et erit cu repleti fuerint dies tui et dormieris cu prib⁹ tuis et susci
tabo semen tuu post te qui erit de ventre tuo et pparabo regnu ei⁹
Hic edificabit m domu noi meo et dirigaz thronu illi⁹ usq; in etnu
ego ero illi in patrez et ille erit m in filiu et cu venit iniqtas eius redar
guaz illu i virgaz viroz et in tactib⁹ filioz hominu mīiaz aut mea no
amouebo ab eo sicut amoui a quib⁹ amoui a facie mea et fidelis erit
dom⁹ eius et regnu eius usq; in etnu cora me et thronus eius erit
erectus usq; in etnu Hanc tam grandez pmissionez qui putat i salo
mone fuisse cōpletā multu errat Attendit eni qd dcm est Hic edi
ficabit m domu qm salon templu illud nobile stru
xit et no attendit fidelis erit dom⁹ eius et regnu eius
usq; in etnu cora me Attendat ergo et aspiciat salonis
domu plenā mulierib⁹ alienigenis colentib⁹ deos fls
et ipm ab eis regē aliqn sapiente i eandez ydolatriaz
seductu atq; deiectu et no audeat existimare deu ul hoc p
misisse mendacitez vel talez salonē domuq; eius futu
ram no potuisse pscire Non hinc aut debem⁹ ambige nec si no i xpo
dno nro qui fcus ē ex semine dauid scdm carnē iaz videm⁹ ista con
pleri ne vane atq; inanit hic aliu aliquē requiram⁹ sic carnales iudei
Nam et ipi usq; adeo filiu quē loco isto regi dauid pmissu legut
intelligut no fuisse salomonē ut eo qui pmissus ē tanta iā mani
festatōe declarato adhuc mirabili cecitate aliu sperare se dicat Fac
ta ē quidē nonnulla ymago rei future et in salone in eo q templu edi
ficauit et pacē hūit scdm nomē suu Salomon quippe pacificus ē
latine et in exordio regni sui mirabilr laudabilis fuit sz eadez sua p
sona p umbraz futuri pnūciabat Vnde qdam de illo ita scripta sunt
qi de seipo dca sint dūz scriptura scā ec reb⁹ gestis pro
phetius quodāmō in eo figurā delineat futuroz Nam p
ter libros diuine hystorie ubi regnasse narrat psalm⁹
lxxi⁹ Deus iudiciu tuu tytulo nomis eius i scriptus ē
In quo tam multa dicut que oio ei conuenire no possint
dno aut xpo aptissima pspicuitate conueniut ut euide
ter appeat qd i illo figura qualiscūq; adumbrata sit in
ipo isto aūt ipa veritas pntata Notu ē eni quib⁹ tmis regnu fu
erit salonis et tn in eo ps° legit ut alia taceā dnabit a mari
usq; ad mare et a flumē usq; ad orbis tre Qz in xpo in cepit imp
leri a flumē quippe dnandi sūpsit exordiu ubi baptizatus a Iohāne eo
dem mōstrante cepit agnosci a discipulis qui eu no solu magrm vez
et dnm nrm appellauerut Nec ob aliud viuente adhuc pre suo da
uid regnare salon cepit q nulli regu illoz cōtigit nisi ut hinc sa
tis quoq; eluceat no ee ipm q pphecia ista psignat q
ad eius prez loquitur dicēs Et erit cu repleti fuerint
dies tui et dormieris cu prib⁹ tuis et suscitabo semē
tuu post te q erit de ventre tuo et pparabo regnu illi⁹

De lapide adiu
torii in masphat
et q phibuit ds
ne dauid edifi
ficaret ei te̅
plu; sed
salon̄

cx

Errat q putat
grandez pmi
ssione cōpleta
esse in salōe
cu in xpo
cōpleta
sit

Quod no salo
mon xpo qui
dicit pacificus
de salone cō
uenire dca
possint
et

Quod figu
ret q salon
regnauit
pre in
uiete

Quod non ergo propter id quod sequitur Hic edificabit mihi domum Iste salomon prophetatus
et non potius propter id quod precedit cum repleti fuerint dies tui et dormieris cum
patribus tuis suscitabo semen tuum post te · filius pacificus intelligendus esse promissus
qui non ante sicut iste · sed post mortem david prenunciatus est suscitandus
quamlibet enim longo interposito tempore ihesus xpistus veniret procul dubio post
mortem regis david cum sic esset promissus eum venire oportebat qui edi
ficaret domum deo non de lignis et lapidibus sed de hominibus qualem illum edi
ficare gaudemus Huic enim domui dicit apostolus hoc est fidelibus xpisti Templum
enim dei sanctum est quod estis vos Propter hoc in psalmo lxxxviij · Misericordias domini cuius
est tytulus intellectus ipsi ethan israhelite commemorantur promissiones dei facte
regi david · et istis que in libro regnorum sunt posita quedam ibi similia dicuntur
sicut est iuravi david servo meo usque in eternum preparabo semen tuum Et iterum Tunc
locutus es in aspectu filiis tuis et dixisti · posui adiutorium super potentem
et exaltavi electum de plebe mea Inveni david servum meum · et in oleo sancto
meo unxi eum · Namque manus mea auxiliabitur ei Et brachium meum con
fortabit eum Nichil proficiet inimicus in eo · et filius iniquitatis non appo
net nocere ei Et concidam a facie ipsius inimicos eius et eos qui oderunt
fugabo Et veritas mea et misericordia mea cum ipso et in nomine meo exaltabitur cornu
eius Et ponam in mari manum eius et in fluminibus dexteram eius Ipse invocabit
me pater meus es tu deus meus et susceptor salutis mee

Quod xpisto conveniat illud psalmi Sicut iuravi david servo meo et multa subsequentia

Et ego primogenitum ponam illum excelsum apud reges terre
In eternum servabo illi misericordiam meam et testamentum meum fidele ipsi Et
ponam in seculum seculi semen eius · et thronum eius sicut dies celi
Que omnia de domino intelliguntur sub nomine david propter formam servi
quam de semine david idem mediator assumpsit ex virgine Con
tinuo etiam dicitur de peccatis filiorum eius tale aliquid quale in regnorum
libro positum est · et quasi de salomone pronius accipitur Ibi namque
id est in regnorum libro · et si venerit inquit iniquitas eius redarguam illum in virga
virorum · et in tactibus filiorum hominum misericordiam autem meam non amoveam ab eo tactibus
significans plagas correptionis Unde illud est Ne tetigeritis xpistos meos quod
quid est aliud quam ne leseritis In psalmo vero cum ageret tamquam de david ut
quiddam eiusmodi esset ibi diceret · si dereliquerint inquit filii eius legem meam et in
iudiciis meis non ambulaverint si iustificationes meas prophanaverint et
mandata mea non custodierint visitabo in virga iniquitates eorum · et in flagellis
delicta eorum · Misericordiam autem meam non elongabo ab eo non dixit ab eis cum lo
queretur de filiis eius non de ipso · sed dixit ab eo quod bene intellectum tantundem valet
Non enim xpisti ipsius qui est caput ecclesie possent inveniri ul
la peccata que opus esset humanis correptionibus servata misericordia divinitus
coherceri sed in eius corpore ac membris quod populus eius est Ideo
in libro regnorum iniquitas eius dicitur in psalmo autem filiorum eius
ut intelligamus de ipso dici quodammodo quod de eius corpore dicitur
propter quod et ipse de celo cum corpus quod sunt fideles eius saulus
persequeretur Saule inquit saule quid me persequeris · Deinde in

Quod quedam in persona david intelligenda sunt et filiorum eius et quedam in persona xpisti

consequentibus psalmi Neque nocebo inquit in veritate mea neque prophanabo tes
tamentum meum · et que procedunt de labiis meis non reprobabo Semel iuravi
in sancto meo si david mentiar Solet enim sic loqui scriptura Quid autem non men
tiatur adiungit et dicit Semen eius in eternum manet · et sedes eius sicut sol
in conspectu meo · et sicut luna perfecta in eternum et testis in celo fidelis
Post hec tante promissionis validissima firmamenta ne putaretur in sa
lomone completa tamquam id speraretur nec inveniretur Tu vero inquit repu
listi et ad nichilum deduxisti domine Hoc quippe factum est de regno salomonis in
posteris eius usque ad eversionem ipsius terre · et urbis que regni eiusdem sedis
fuit et maxime ipsius templi labe quod fuerat a salomone constructum Sed ne ob
hoc putaretur deus contra sua nam promissa fecisse continuo subiecit Dis
tulisti xpistum tuum Non ergo est ille salomon sed nec ipse david si dilatatus est

xpc dni Cuz eni xpc eius dicent omes reges mistico illo crismate cose
crati no solu a rege dauid et deinceps · sz ab illo et saule qui pplo eidez
rex primus est unctus ipe dauid eu xpm dni appellat Erat
tu vnus verus xpc cuius ille figura pphetica unctoe gesta
bat qui et sedm opione hoium qui eu putabat i dauid uel
in salone intelligendu differebatur in longu sedm dispocone
aut dei venturus suo tpe pabat Intea du ille differt quid
factu sit de regno terrene ierlm ubi spabat utiqz regnaturus se
cuturus fuit psalmi graphus adiunxit atz ait Euertisti testm
serui tui pphanasti in tra sctitate eius Destruxit omes ma
cerias eius posuisti munitoes eius formidine Diripuerunt eu omes t
transeuntes viaz factus e obpbriu vicinis suis Exaltasti dexteraz i inicoz eius
iocundasti omes i inicos eius Auertisti adiutoriu gladii eius et no es o
pitulatus ei in bello · Dissoluisti eum ab emudacoe sede eius in tra collisisti
Minuisti dies sedis eius pfudisti eu cofusione · hec oia venerunt sup
ancillā ierlm in qua regnauerunt nonnulli et filii libe regnu illud tenentes in
dispensacoe tepraria regnu aut celestis ierlm cuius erant filii in vera fide hen
tes et in vero xpo sperantes Quo aut ista venerunt sup illud regnu indere
e rez gestaz si legat hystoria · post hec aut ad depcandu deu pphia con
uertitur et ipa depcacio pphetacio e Usqz dne auertis in fine subaudi faciem
tua vl sic alibi dr Quousqz auertis faciem tua a me Nam id quidaz co
dices hic no hent auertis sed auertes · quaq possit intelligi auertis · Aue
tes hic no hent auertis sed auertis · quaqz possit intelligi auertis · Auertis
terus iniuriaz tua qui pmisisti dauid Qz aut dixit in finez qd e i usqz i
fine · qui finis intelligendus e Ultimu tpe qui in xpo ihu · ecia illa gens
e creditura · anteqz in fine illa fieri oportebat que supius erupnosa de
fleuit ppha que et hic seqtur Exardescet sic ignis ira tua memento q e mea
sba nichil hic melius qz ipe ihus intelli sba ppli hmi eius ex quo na est ca
mis eius Non eni vane inquit costituisti omes filios homi n eni eet
vnus filius homis sba isrl p quē filii hois liberarentur multi filii homi et
Vane utiqz costituisti eent omes filii homi Nuc vo omes quidez huma
na p pctm pmi hois i vanitate de vtute collapsa est pp
qd dixit alius Homo vanitati silis factus e dies eius velut
umbra ptereunt Sz no vane deus costituit omes filios ho
mi qz et multos a vanitate liberat p mediatore ihm xpm
liberandos no ee pscuit ad utilitatez liberandoz et copacoe
duaz int se acotrario ciuitatu no utiqz vane in tocius re
nalis creature pulcherrima atz iustissima ordinatoe costituit Deinde seqt Quis
e ho qui viuet et no videbit mortez eruet aiaz sua de manu inferi t
Quis e iste nisi sba illa isrl ex seie dauid xpus ihc de quo dicit ap
postolus Qz surgens a mortuis iam no moritur · et mors illi ult non
dnabit Hic eni viuet et no videbit morte ut tn mortuus
fuit · sz aiam suaz eruet de manu inferi Quo mirz ppe
quoridaz soluenda infernii vincula descenderat Eruit aut
ptate illa de qua in ewo · dicit · ptatez heo ponedi aiam t
meaz · et ptatez heo iterz resumendi eaz Sz ceta psalmi t
hmi qui ita sehent Ubi sunt miseracoes antiq tue dne quas
iurasti i veritate tua Memento dne obpbrii suoz tuoz qd
ptinui i sinu meo multaz gentiu qd expbrauerunt i inimici
tui dne qd expbrauerunt comutacoz xpi tui ut ex psona
dci sunt illoz isrlitaz qui desiderabant reddi sibi pmissione q fca e ad
dauid an pocius ad xpianoz · qui no sedm carnez sed sedm spm sunt isrli
te merito queri pot dicta sunt quippe ista ul scripta tpe quo fuit ethan · de
cuius noie tytlm iste ps accepit et idem tps regni dauid fuit ac p hoc
no diceretur, ubi sunt miseracoes tue antiq dne quas iurasti dauid i veri
tate tua n eoz psona inse pphecia transfiguraret qui longe futuri erat

Quia ihus vero erat xpc cuius figura dauid salon et alii vncti crismate reges gerebant dicti xpi dnii

De pcacio dauid pphetacio est Usqz dne auertis in fine s. faciem tua

Quis e ho qui viuet re n sba isrl ex se mine dauid xpus ihus qui surgens a mortuis no moritur ul tra

quibꝫ hic tpus eet antiquu qi huic regi dauid ista pmissa sut · pot aut
intelligi multis gentes qu psequebant xpianos ad xi commutacom vocitos
qui moriendo i mortalis est fcus · pot et commutacio xi scdm hoc accipi ex
pbrata isrlitis qz cu eoz spareut futurꝰ fcus e gencui · et hoc eis mic
expbrant multe gentes que crediderunt in eu p nomi testiu illis i vetus
tate remanentibꝰ ut io dicat · Memeto dne obpbriu fuoz tuoz · qz no
eos obliuiscente sz potius miserante dne · et ipi post hoc
obpbriuz crediturj sut · oz ille que pus posui ouemecior
sensus m videtur · Inimicis eni xpi quibꝰ expbrat qe
cos ad gentes transiens reliquerit xpc n o in congrue vor
ista coaptat · Memeto dne obpbriu fuoz tuoz Non eni
fui dei vocandi sut tales iudei · sz eis uba ista copetunt
qui tu graues hulitates psecucionu p xi noie patent recordaii potuerit
excelsuz regum semi dauid fuisse pmissu et eius desiderio dice no despui
do · sz petendo querendo pulsando Vbi sut miseratões tue antiq dne quas
iurasti dauid in vitate tua · Meme dne · ob · s · tuoz qd otiuui in sinu meo
multaz gencui · hoc e i interioribꝰ meis pacient ptuli qd expbrauerut
inimici tui dne · et exprobrauerit commutacom xpi tui no ea putantes
commutacom sz consumacom Quid e memento dne nisi ut miserans et pro
tollerata pacient hulitate mea reddas celsitudinem qua iurasti dauid i
veritate tua Quiam iudeis assignemus hec uba illi fui dei talia dicere
potuerit qui expugnata terena urbe anq ihus xpc humanitus nasceretur
in captiuitatez ducti sut i telligetes commutacom xpi qz sz no peu ter
rena carnalis qz felicitas qualis paucis annis regis salomonis apparuit
sz celestis ac spualis eet fidelit expectanda qua tuc ignorãs i fidelitas
gencui cu dei pplm exultabat atz insultabat ee captiuu qd aliud qua
xpi ommutacom sz scietibꝰ nesciens expbrabat et ideo pse
ubi ps iste coclndit · Benedictio dni inetnu fiat fiat
vniuso pplo dei ad celeste urbm ptineti siue i illis q gaude
bant in testo veti anq reuelaret nouu · siue in hijs q iaz
testo nouo reuelato manifeste ptine cernut ad xpm satis
cognuit Benedicto quippe dni in seic dauid no ad aliqd tpus quali die
bus salomonis appmit · sz inetnu spanda e inqua certissima spe dei fiat fiat
Illius eni spei e ofirmacio ubi hmꝰ iteracio · Hec g intelligens dauid
ait in scdo regnoz libro · vii adistu psalmu digressi sumꝰ Et locutus es
p domo fui tui i longinqua Ideo aut post paululu ait Nuc incipe et bu
dic domui fui tui usqz inetnu · rc · Quia tuc geniturus erat filiuz ex quo
pgenies ducet ad xpm p que futura erat domꝰ eiꝰ etiã eadeqz domꝰ
dei · Domꝰ eni dauid ppr genꝰ dauid · domꝰ aut dei eadez ipa ppr teplu
dei de hoibꝰ fcui no de lapidibꝰ ubi hitet inetnu ppls cuz deo et in deo
suo et deus cu pplo atz in pplo suo ita ut deꝰ sit implens pplm suu · et
pplus plenus deo suo cu deꝰ erit oia i omnibꝰ ipe in pace pmiu q virtus
in bello · Nã cu i ubis nathan dcm sit et nunciabit tibi dns qm domu edi
ficabis · postea dcm e in ubis dauid Qm tu dns omips deꝰ isrl reue
lasti aure fui tui dicens domu edificabo tibi · Hanc eni domu et nos
edificabimꝰ bene viuendo · et deus ut bu viuamꝰ opitulando Quia n dns
edificauit domu i vanu laborat edificantes ea Cuiꝰ domꝰ cu venit ulta
dedicacio tuc fiet illud qd hic p nathan locutꝰ e deꝰ dices Et pona lo
cu pplo meo isrl et plantabo illuz et hitabit seorsu et n
sollicitꝰ erit ultra et no apponet filiꝰ iniqtatis humiliare
eu sicut ab inicio diebꝰ quibꝰ costitui iudices sr pplm +
meu isrl · Hoc tam magnu bonu quisqs i hoc sclo et i hac
tra spat insipient sapit an quispia putabit i pace reg
ni salomonis id ee copletu · pace quippe illa i vmbra futu
excelleti pdicacõe comendat · oz huic suspicioni vigilat

Quid sit dauid memento dne obprobrii seruoru tuoz rc

Quid sit pss · Nuc dni Benedicto dni inetnu fiat fiat rc

Repmissiones fre dd et salom no extendunt ad eos usqz i fine sed ad verã dd et eius domu rc

omni fine est cum postea quam dictum est Non apponet filius iniquitatis humiliare eum continuo subiunctum est Sicut ab initio a diebus quibus constitui iudices super populum meum israel. Iudices namque prius quam reges ibi esse cepissent super illum populum fuerant constituti. Ex quo terram promissionis acceperit. Et utique humiliabat eum filius iniquitatis. hoc est hostis alienigena per intervalla temporum quibus leguntur paces alternasse cum bellis. et inveniuntur illic pacis tempora prolixiora quam salomon habuit qui xl regnavit annos. Nam sub eo iudice qui appellatus est aod octoginta anni pacis fuerunt. Absit ergo ut salomonis tempora in hac promissione predicta esse credantur multo minus itaque cuiuslibet regis alterius. Non enim quisquam eorum in tanta quanta ille pace regnavit nec umquam omnino gens illa ita regnum tenuit ut sollicita non fuerit ne hostibus subderetur quia in tanta mutabilitate rerum humanarum nulli aliquando populo concessa est tanta securitas ut huic vite hostiles non formidaret incursus. Locus ergo iste qui promittitur tam pacate habitationis eternus est eternisque debetur in matre ierusalem libera ubi erit veraciter populus israel hoc enim nomen interpretatur videns deum cuius premii desiderio pia per fidem vita in hac erumpnosa peregrinatione ducenda est.

Quid significet quod david cantores musicos ad laudem dei instituit

Quin divisa acta sint in regno terrene ierusalem ab hiis que promiserat deus ut intelligeretur promissionis veritas ad alterius regis et regni gloriam pertinere. C. xiiii.

PRocurrente igitur per tempora civitate dei primo in umbra futuri in terrena scilicet ierusalem regnavit david. Erat david in canticis eruditus qui armoniam musicam non vulgari voluptate sed fideli voluntate dilexerit eaque deo suo qui verus est deus mystica rei magne figuratione servierit. diversorum enim sonorum rationabilis moderatusque concentus concordi varietate compactam bene ordinate civitatis insinuat unitatem. Denique omnis fere prophetia eius in psalmis est quos centum quinquaginta liber continet quem psalmorum vocamus. In quibus nonnulli eos volunt esse solos factos a david qui eius nomine inscripti sunt. Item qui putant non ab eo factos nisi qui prenotantur ipsius david ab aliis factos persone ipsius fuisse coaptatos. Que opinio voce evangelica salvatoris ipsius refutatur ubi ait quod ipse david in spiritu christum dixit esse dominum suum quoniam psalmus C.ix sic incipit. Dixit dominus domino meo sede a dextris meis donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et certe idem psalmus non habet in titulo ipsius david sed ipsi david sicut plurimi. Michi autem credibilius videntur existimare qui omnes illos C.l. psalmos eius operi tribuunt eumque aliquos prenotasse etiam nominibus aliorum aliquid quod ad rem pertineret figurantibus. Ceteros autem nullius hominis nomen in titulo habere voluisse sicut ei varietatis huius dispositionis quamvis latebrosam non tamen inanem dominus inspiravit. Nec movere debet ad hoc non credendum quod nonnullorum nomina prophetarum qui longe post david tempora fuerunt quibusdam psalmis in eo libro leguntur inscripta et que ibi dicuntur vel ab eis videntur. Neque enim non potuit propheticus spiritus prophetanti regi david haec etiam futurorum prophetarum nomina revelare ut aliquid quod eorum persone conveniret prophetice cantaretur sicut rex iosias exorturus et regnaturus post annos amplius quam trecentos cuidam prophete qui etiam facta eius futura predixit cum suo nomine revelatus est.

Quod non intelligendum sit quis C.l. psalmos composuit cum varii tituli in eis ponantur

De hiis que in psalmis ad christum et ecclesiam pertinentia aperte dicuntur et tropice. C. xv.

NUnc iam a me expectari video ut hoc loco huius libri aperiam quid in psalmis david de domino nostro ihesu christo vel eius ecclesia prophetaverit. Ego autem ut hoc non faciam sicut videtur ipsa expectatio postulare quamvis iam in uno fecerim copia magis quam inopia impedior. Omnia enim ponere vitandi prolixitatis causa prohibeor quedam vero si aliqua elegero vereor ne multis qui ea noverunt videar magis necessaria preterisse. Deinde quia testimonium quod profertur de contextione totius psalmi debet habere suffragium aut certe nichil sit quod ei refragetur si non omnia suffragantur ne more centonum ad rem quam volumus tamquam versiculos decerpere videamur velut de grandi carmine quod non de re illa sed de alia longeque diversa reperiatur esse conscriptum. Hoc

Quod de psalmo quedam uerba de domino ihesu et ecclesia augustinus exponit sicut ante ei exposuit

nit ut quocumq; psalmo possit omnibus exponendis e totus q quanti opis sit et aliorum
et nra volumina in quibus h fecimus satis indicat. Legat ergo ille qui voluit et potu
it i nevnire q et quanta rex david idemq; propheta de xpo et ecclesia prophetavit de
rege sz et civitate quam condidit. Non habet enim de quacumq; re proprie sic atq; ma
nifeste propheticae locutiones ut eis et tropice misceat que maxime propter
tardiores i genere doctoribus laboriosi disputandi exponendiq; negocium q tri
xpm et ecclesia ipa prima facie mox ut dicitur ostendunt et si ex ocio restant ex
ponenda q in eis minus intelligunt quale illud e i eodem psalmorum libro Eructa
vit cor meum verbum bonum dico ego opa mea regi Lingua mea calamus scribe
velociter scribentis. Speciosus forma p filiis hominum diffusa e gra in labiis tuis
propterea benedixit te deus in eternum. Accingere gladio tuo sup femur tuum potentissime
Specie tua et pulchritudine tua intende prospere procede et regna propter veri
tatem et mansuetudinem et iusticiam et deducet te mirabiliter dextera tua. Sagitte tue acute potentissime
populi sub te cadent in corda inimicorum regis. Sedes tua deus in seculum seculi virga
directionis virga regni tui. Dilexisti iusticiam et odisti iniquitatem propterea unx
it te deus deus tuus oleo exultationis p participibus tuis. Mirra et gutta et
cassia a vestimentis tuis a domibus eburneis ex quibus delectaverunt te filie re
gum in honore tuo. Quis non hic xpm quem predicamus et in quem | In ps david eructavit cor meum verbum bonum multa de vero xpo exponit
credimus qualiscumq; sit tardus agnoscat cum audiat deum cuius sedes
est in secula seculorum et unctum a deo utiq; sicut unguit deus non visibi
li sz spirituali atq; intelligibili crismate. Quis enim tam rudis
est in hac religione vel tam surdus adversus eius famam lo
ge lateq; diffusam ut xpm a crismate hoc e ab unctione appella
tum ee non noverit. Agnito autem rege xpo iam cetera q hic tropi
ce dicta sunt quo sit speciosus forma p filiis hominum quadam tanto magis ama
da atq; miranda quanto minus corporea pulchritudine quis gladius eius
q sagitte et cetera istorum non proprie sz tropice posita iam subditus ei q regnat propter
veritatem et mansuetudinem et iusticiam inquirat ex ocio. Deinde aspiciat eius
ecclesiam tanto viro suo spirituali connubio et divino amore coniunctam de qua dr
i his que secuntur. Astitit regina a dextris tuis i vestitu deaurato circumamic
ta varietate. Audi filia et vide et inclina aurem tuam et obliviscere populum tuum
et domum patris tui. Concupivit rex speciem tuam qui ipe e dominus deus | Non est opinandum q david ubi dr audi filia et cetera loquitur de muliercula coniuge illius tu deum e sedes tua deus
tuus et adorabunt eum filie tyri i muneribus tuum vultum deprecabu
buntur divites plebis. Omnis gloria eius filie regis intrinsecus i
fimbriis aureis circumamicta varietate. Afferentur regi virgines
post eam proxime eius afferentur tibi. Afferentur in leticia et ex
ultatione adducentur i templum regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi
filii constitues eos principes sup omnem terram. Memores erunt
nominis tui domine in omni generatione propterea populi confitebuntur tibi in eternum
et in seculum seculi. Non opinor quemquam ita desipere ut hic aliquam mulierculam
predicari credat atq; describi coniugem videlicet illius cui dictum e Sedes tua deus
in seculum seculi virga regni tui. Dilexisti iusticiam et odisti iniquitatem propterea un
xit te deus deus tuus oleo exultationis p participibus tuis. xpm utiq; p
xianis. Hii sunt enim participes eius et quorum i omnibus gentibus unitate atq;
concordia fit ista regina sicut in alio ps de illo dr Civitas regis magni i
... est syon spiritualis qd nomine latino interpretatum speculatio est. Speculatur
enim futurum seculi magnum bonum qui illuc dirigitur eius intentio ipa e ierusalem
eodem modo spiritualis. Unde inimica illi e civitas dyaboli babi
lon q confusio interpretatur. Ex qua tamen babylone regina ista i | Quid sit civitas magni syon speculacio ierusalem celestis visio dei vel videns deum
omnibus gentibus regeneratione liberatur et a pessimo rege ad
optimum regem i. a dyabolo transit ad xpm propter qd ei dr Obliviscere po
pulum tuum et domum patris tui. Cuius civitatis in parte porcio
sunt et israhelite sola carne non fide inimici etiam ipi magni regis
huius eiusq; regine. Ab ipis enim veniens et ab eis xps oc
cisus magis aliorum factus e quos non vidit i carne. Unde

per quendam psalmum prophetiam dicit ipse rex noster Eripies me de contradictionibus
populi constitues me in caput gentium. populus quem non cognovi servivit mihi. populus
g' iste gentium quem non cognovit Christus presentia corporali in quem tamen Christum sibi
annunciatum credidit ut merito de illo diceretur In auditu auris obaudivit mihi quia
fides ex auditu est. Iste inquam populus additus veris et carne et fide israhelitis
civitas est dei que ipsum quoque secundum carnem peperit Christum quando in solis illis is
rahelitis fuit Inde quippe erat virgo Maria in qua carnem Christus ut homo esset
assumpsit De qua civitate psalmus alius ait Mater syon dicet homo et homo factus
est in ea et ipse fundavit eam altissimus Quis est altissimus nisi deus Et per
hoc Christus deus antequam in illa civitate per Mariam fieret homo Ipse in patriarchis et
prophetis fundavit eam. Cum igitur huic regine civitati dei tanto ante dictum sit
per prophetiam quod iam videmus impletum pro patribus tuis nati sunt tibi filii con
stitues eos principes super omnem terram Ex filiis quippe eius per omnem terram sunt
prepositi et patres eius cum ei confiteantur populi concurrentes ad eam in confessionem
laudis eterne in seculum seculi procul dubio quidquid hic tropicis locutionibus subob
scure dictum est quomodo intelligatur debet hiis rebus manifestissimis convenire ¶Sicut et xvi
in illo psalmo ubi sacerdos Christus quemadmodum hic rex apertissime predicatur Dixit dominus
domino meo sede a dextris meis donec ponam inimicos tuos scabellum pedum
tuorum. Sedere Christum ad dexteram patris creditur non videtur eius et inimicos poni
sub pedibus eius nondum apparet nunc id agitur apparebit in fine et hoc nunc cre
ditur postea videbitur. Verum quod sequitur Virgam virtutis tue emittet dominus ex syon
dominare in medio inimicorum tuorum. ita clarum est ut et non solum infideliter et infe
liciter sed et impudenter negetur. Et ipsi quippe fatentur inimici ex syon missam
fuisse legem Christi quod nunc evangelium nos vocamus et eam virgam virtutis eius agnos
cimus. Dominari vero eum in medio inimicorum suorum idem ipsi inter quos dominatur dentibus
suis frendendo et tabescendo et nichil adversus eum valendo testantur. Deinde quod
paulo post dicit Iuravit dominus et non penitebit eum quibus verbis inmutabile
futurum esse significat quod adiungit Tu es sacerdos in eternum secundum ordinem melchisedech
ex eo quod iam nusquam est sacerdotium et sacrificium secundum ordinem aaron
et ubi offertur sub sacerdote Christo quod protulit melchisedech quando
benedixit abraham quis ambigere permittitur de quo ista dicantur
Ad hec itaque manifesta referuntur que paulo obscurius in eodem psalmo
posita sunt que quomodo recte intelligantur quod in nostris popularibus sermonibus fe
cimus. Sic et in illo ubi humilitatem passionis sue per prophetiam
Christus eloquitur dicens Foderunt manus meas et pedes meos
dinumeraverunt omnia ossa mea Ipsi vero consideraverunt et inspexerunt me. quibus
utique verbis in cruce significavit corpus extentum manibus pedibusque con
fixis et clavorum transverberatione confossis eoque modo se spectaculum consideranti
bus et conspicientibus prebuisse. Addens etiam Diviserunt sibi vestimenta mea
et super vestem meam miserunt sortem. Que prophetia quemadmodum impleta sit evan
gelica narrat hystoria. Tunc profecto et alia recte intelliguntur que ibi minus a
perte dicta sunt cum congruunt que tanta manifestatione claruerunt presertim quia
et illa que non transacta credimus sed presentia contuemur sicut in eodem psalmo leguntur
tanto ante predicta ita nunc exhibita iam toto orbe cernuntur Ibi enim pau
lo post dicitur Commemorabuntur ad dominum et convertentur universi fines terre Et adorabunt
in conspectu eius universe patrie gentium quoniam domini est regnum et ipse dominabitur
gentium ¶De resurrectione quoque eius nequaquam psalmorum oracula tacuerunt xvii
Nam quid est aliud quod in psalmo tercio ex persona eius canitur Ego dormivi et
sompnum cepi et exsurrexi quoniam dominus suscepit me An forte quisquam ita
desipit ut credat vel ut aliquid magnum nobis indicare voluisse prophe
tam quod dormierit et exsurrexerit nisi sompnus iste mors esset et evigilatio
resurrectio quam de Christo oportuit sic prophetari Nam et in xl. psalmo Be
atus qui intelligit manifestius id ostendit ubi ex persona eiusdem medi
atoris more solito tamquam preterita narrantur que futura prophetabantur quoniam que ven
tura erant iam in predestinatione et prescientia dei velut facta erant quia certa erant

De psalmo Dixit
dominus domino meo
item virga vir
tutis item et se
cundum ordinem
melchi
sedech

Inimici inquit mei dixerunt mala michi qn̄ morietur et peribit nomē eius. Et
si ingrediebatur ut videret vana loquitur c̄ cor eius egrediebatur foras et loquebatur
simul in vnū adūsus me cogitabāt mala michi v̄bum iniquū disposuerunt ad
uersus me. Nunquid qui dormit adiciet ut resurgat hic c̄te ita posita sunt
ūba hec ut nichil aliud dixisse intelligatur q̄ si diceret Nunquid
qui moritur adiciet ut resurgat reuiuiscat Superiora
quippe demōstrauit mortem ipsius cogitasse et disposuisse
inimicos eius. et hoc actū esse p eū qui ingrediebatur ut
videret et egrediebatur ut proderet Cum aūt h̄ nō occurrat ex
disciplō eius fuis traditor iudas qui g° factum erant q̄d
mo hebat .i. occisum erat eū ondens illos vana malicia frustra occi
suros resurrecturum sic adiecit hunc ūsum velut si diceret Quid agitis
vani Qz ūm scelus est meus sopnius est Nunquid qui dormit non
adiciet ut resurgat Etenim hō pacis me in quid speraui qui edebat panes
meos āplificauit sup me calcaneū. hoc ē cōculcauit me
Tu aūt inquit dn̄e miserere mei et resuscita me et reddā
illis Quis hoc iā neget qui iudeos post passionē resur
rectionē x̄ de sedibus suis bellica strage et excidio funditus era
dicatos videt Occisus eū ab eis resurrexit et reddidit
eis interim t̄paria disciplinā excepto q̄ nō correctis fuat
qū viuos et mortuos iudicabit Nam dn̄s ipe ihūs istū ipm̄
traditorē suū p panem porrectum ondens aplīs. hunc ec ūsum psalmi huius
cōmeorauit et ibi se dixit ipletum Qui edebat panes meos meum āplifica
uit sup me calcaneū Qz aūt inquē speraui nō cōgruit capiti sz corpi
.n. nesciebat eū ipe saluator de quo ante iā dixerat Vnus ex vobis dyabolus
ē sz solet ibi se mēbrorū suorū trāsferre psonā ut sibi tribue q̄ eēt illorū q̄a
capunt et corpus vnus ē x̄ps Vnde illud ē in eūn Esuriui et dedisti michi
manducare Quod exponens ait qn̄ vni ex minimis meis fecistis michi fe
cistis Se itaqz dixit sperasse q̄ tunc sperat de iuda discipli eius qui est
cōnūatus aplīs Iudei aūt x̄pm̄ quē sperant morturum esse nō sperant
quē lex et p̄phete annūciauerūt illum eē nō putat sed nescio quē suum q̄
sibi aliūm admortuus passionem cōfingit Ideo mirabili
vanitate atqz cecitate ūba que posuimus nō mortē et re
surrectōm sz somni et euigilacōnis significasse cōtendūt
Sz clamat eis ec ps̄ xv. Confixua me p̄p hoc iocūditū ē
cor meū et exultauit lingua mea insup et caro mea
requiescet in spe Qm̄ nō derelinques aīam meā in infer
no. nec dabis scm̄ tuū videre corrupcōm Quis in ea spe
diceret requieuisse carnē suā et nō derelictā aīam suā in inferno. sz cito ad
eam redeūte reuiuiscē ne corrūperet sic cadauera corrumpi solent nisi qui
die tercio resurrexit q̄d utiqz dicere nō pnt de p̄p̄hā et rege dauid clamat
et xlvii° Exurgat deus. deus nr̄ deus saluos faciendi et dn̄i dei exitus
mortis Quid apertius diceret deus eū saluos faciendi dn̄s ē ihūs q
interp̄tatur saluator siue salutaris Nam ro nois huius hic reddita ē qn̄
priusq̄ ex v̄gine nasceret. Dcm̄ ē pariet filiū et vocabis nomē eius ihm̄ ipe
ipe eīm saluū faciet p̄plm̄ suū apertius eorum In quorum pctōrum remissionem
qm̄ sanguis eius effusus ē nō utiqz oportuit eum de hac vita exitus alios
hre q̄ mortis Ideo cū dcm̄ ē deus nr̄. deus saluos faciendi cōtinuo
subiunctum ē et dn̄i exitus mortis ut ondetur moriendo saluos eē factu
ros Sz mirando dcm̄ ē. et dn̄i dei. tamq̄ diceret Talis ē ista vita mor
talium ut nec ipe dn̄s aliter ab illa exiret nisi p mortem
xviii Sz ut iudei tam manifestis huius p̄phetice testiōnis et
iam rebus ad effectū tā clarum etiāqz p ductis .crō nō credit
p̄fecto in eis illud implet q̄d in eo psalmo qui hunc seq
tur Saluū me fac scriptū est Cum eīm et illic ex psona

In ps̄ B(eatu)s qui intelligit agit de passione et psona x̄i

Quis dubitet iudeos post dn̄i passionē et resurrectionē e sedibus suis eē expulsos

Quid dix̄ ps̄ Confixua me de resurrectione dn̄i et de passione. ps̄ Exurgat deus

Quid dicat psalmus Saluū me fac deus qui inuenit aque de passione esca et po tu

ẜ que ad eius passionez ptinet. pphetice dicent͛ comẽorata ẽ qd͛ in eiꝰ
patitur dederūt in escā meā fel. et in siti mea potū in dederūt acetū Et re
lut post tale cōuiuiuz epulasqȝ sibi hmōi exhibitas mox intulit. fiat me
sa eoꝝ corā ipis ĩ muscipulū et in retributōm et in scandalū obscurentur
ocli eoꝝ ne videant et dorsuz eoꝝ sp̄ in curua ꝛc͂ q̄ nō optando sūt dcā
sȝ optandi spūs pphetando pdcā. Quid ergo miꝝ si hec manifesta non
vident quoꝝ ocli sūt obscurati ne videant quid miꝝ si celestia nō sus
cipiūt qui ut admittāt sint pronī dorsū eoꝝ semp curuū est. Hijs eniz
v̄bis trāslatis a corpe vicia significant͛ anīoꝝ. Ista de psalmis hoc ẽ de
pphecia regis david satis dicta sūt ut aliqͥs modus sit. Ignoscat aūt
qui hec legūt et cūcta illa nouerūt et de hijs q̄ fortasse firmiora me p
termisisse ul̄ intelligūt ul̄ existimāt nō q̄rāt. De regno ac merito da
uid et de filio ipius salōne eaqȝ pphecia q̄ ad xp̄m ptines inuenit͛
ul̄ ĩ eis libris q̄ scriptis ipius copulat͛ ul̄ in eis quos ipiꝰ eē nō dubiū ẽ xix

Regnauit aūt david in t͛rena ierlm filius celestis ierlm diuino multū testiō pdicatꝰ qr̄ et delicta eius tanta pietate supata sūt psaluberrimā penitēdi hūilitatē ut prorsus inter eos sit de quibꝰ ipe ait Bti quoꝝ remisse sūt iniquitates et quoꝝ tecta sūt pcta. post hūc regnauit idem ppl̄o vniuso salon eiꝰ

filius qui ut sup̄ dcm̄ ẽ p̄re suo cepit viuēte regnare
hic bonis inicijs malos exitus hūit quippe ide res q̄ sa
pienciū anīos fatigāt magis hūc obfuerūt qr̄ pfuit ipa
sapiā eē inne et de incepis meorablis et tūc longe late
qȝ laudata pphetasse eciā ipe reperit͛ in suis libris qui tres
recepti sūt in auctez canoīcā prou͛bia ecclastes et can
ticū canticoꝝ. Alij vō duo quoꝝ vnꝰ sapie alt͛ vō ecclasticus dr̄ ppter
eloquij ĩnullam silitudinē ut salonis dicat͛ obtinuit cōsuetudo nō
aūt eē ipius nō dubitāt doctores eos tn̄ in auctez marie occidētalis
antiquitus recepit eccla quoꝝ in vno qui appellatus sapia salonis pas
sio xp̄i aptissime pphatur Impij quippe interfectores eius comēorāt dicē
tes Circūueniamꝰ iustuz qm̄ insuauis ẽ nob et ꝯtrarius ẽ opibꝰ nris et
impperat nobis pcta legis et infamat in nos pcta disciplīe nr̄e. pmit
tit sciam dei se hr̄e et filiū dei se nōiat. factus ẽ nobis in traductoꝫ
cogitacōnū nraꝝ grauis eē nobis eē ad videndū qm̄ dissilis ẽ alijs
vita illius et ĩ mutate vie eius Tanq̄ nugaces estimati sumꝰ ab
illo et abstinet se a vijs nris q̄i ab ĩ mundicijs. pfert nouissīa iustoꝝ et
glatur p̄rem dm̄ se hr̄e Videamꝰ g° si sermones illiꝰ veri sint et tepte

mꝰ q̄ ventura sint illi et sciemꝰ q̄ erūt nouissīa illius
Si eni ẽ iustus filius dei suscipiet illū et liberabit eū de
manu ꝯtrarioꝝ Contumelia et tormēto ĩterogemꝰ illū ut
sciamꝰ reuerēciā illiꝰ et pbemꝰ paciēciaz ipius. Morte
turpissīa cōdēpnemꝰ illuz erit eni ei respectus ex sermoni
bus illiꝰ Hec cogitauerūt et errauerūt excecauit eniz
illos malicia ipoꝝ In ecclastico aūt fides gencīu futura pdicat͛ isto mo
Miserē nri dn̄ator deus om̄i et ĩ mitte timorē tuū sup om̄s gentes
extolle manū tuā sup gentes alienas et videant potenciā tuā Sic co
ram illis sctificatus es in nob ita corā nob magnificeris in illis agnoscāt
te scdm̄ qd͛ et nos agnouimꝰ te qr̄ nō ẽ deꝰ pter te dn̄e Hanc optādi
et pcandi spē pphecīā p ihm̄ xp̄m videmꝰ impletaz Sȝ ad ūsus ꝯdic
tores nō tanta firmitate pferūt in canone iudeoꝝ in tribꝰ uō illis
quos salonis eē constat et iudei canoīcos hn̄t ut ostēdat͛ ad xp̄m et
ecclam ptinē q̄ in eis eiusmōi reperit͛ opōsa disputacio neccia ẽ q̄ nos ul͛
q̄ oportet si nūc adhibet offendit Tū qd͛ in puūbijs legit͛ viros im
pios dixisse. Abscondamꝰ in t͛ra viꝝ iustū ĩ iuste absorbeamꝰ nō eū
tanq̄ ĩ fernus viuentez et auferamꝰ eiꝰ meoriaz de t͛ra passione eiꝰ

preciosam apprehendamus Non ita obscurum est ut de xpo et passione eius eciam
sine laboriosa exposicione non possit intelligi tale quippe aliquid et dominus
ipse ihesus per ewangelicam parabolam ostendit dixisse malos
colonos Hic est enim heres venite occidamus eum et nostra erit
hereditas Itemque illud in eodem libro quod iam ante perstrinxi
mus cum agerem de sterili que peperit septem Non nisi de xpo et
et ecclesia mox ut fuit pronunciatum consuevit intelligi ab
eis qui xpm sapienciam dei esse noverunt Sapiencia edificavit
sibi domum et suffulsit columpnas septem ymolavit suas

In proverbiis legitur de passione xpi in ewangelio Hic est heres veni te occidamus eum

victimas miscuit in cratere vinum suum et paravit mensam suam Misit servos suos
convocans cum excellenti predicacione ad craterem dicens Quis est insipiens
divertat ad me Et inopibus sensu dixit Venite manducate de panibus meis
et bibite vinum quod miscui vobis Hic certe agnoscimus dei sapienciam hoc est verbum
patri coeternum in utero virginali domum sibi edificasse corpus humanum huic tamquam
capiti membra ecclesiam subiunxisse martirum victimas ymolasse mensam in vino
et panibus preparasse Ubi apparet eciam sacerdocium secundum ordinem melchisedech in
sipientes et inopes sensu vocasse quia sicut dicit apostolus Infirma huius
mundi elegit ut confunderet fortia quibus tamen infirmis quod sequitur dicit De
relinquite insipienciam ut vivatis et querite prudenciam ut habeatis vitam participem
autem fieri mense illius ipsum est incipere habere vitam Nam et in alio
libro qui vocatur ecclesiastes ubi ait non est bonum homini nisi quod
manducabit et bibit Quid credibilius dicere intelligitur quam
ad participacionem mense huius pertinet quam sacerdos ipse mediator tes
tamenti novi exhibet secundum ordinem melchisedech de corpore
et sanguine suo Id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis
veteris testamenti que ymolabantur in umbra futuri propter quod eciam vocem
illam in psalmo xxxix Expectans expectavi dominum eiusdem me
diatoris per prophetiam loquentis agnoscimus sacrificium et oblacionem
noluisti corpus autem perfecisti michi quia pro illis omnibus sacrificiis et ob
lacionibus corpus eius offertur et participantibus ministratur

Quod sit manducare de panibus meis et bibere vinum quod miscui et iterum non est bonum homini nisi quod manducabit et bibit etc.

Nam istum ecclesiasten
in hac sentencia manducandi et bibendi quam sepe repetit plurimumque commendat non
sapere carnales epulas voluptatis satis illud ostendit ubi ait Melius est ire
in domum luctus quam ire in domum potus Et paulo post Cor inquit sapiencium
in domo luctus et cor insipiencium in domo epularum Sed illud magis comme
morandum existimo de hoc libro quod pertinet ad civitates duas unam dyaboli
alteram xpi et earum reges dyabolum et xpm Ve tibi terra inquit cuius rex tuus est adoles
cens et principes tui mane comedunt Beata tu terra cuius rex tuus filius
ingenuorum et principes tui in tempore comedunt in fortitudine et non in confusio
ne Adolescentem dixit dyabolum propter stulticiam et superbiam et
temeritatem et petulanciam ceteraque vicia que huic etati asso
lent habundare xpm autem filium ingenuorum scilicet sanctorum patri
archarum pertinencium ad liberam civitatem ex quibus est in carne
progenitus principes illius civitatis mane manducantes id est
ante horam congruam quia non expectant oportunam que vera est
in futuro seculo felicitatem festinantes inebriari seculi cele
britate cupientes principes autem civitatis xpi tempus non
fallacis beatitudinis pacienter expectant Hoc ait in forti
tudine et non in confusione quia non eos fallit spes de qua dicit apostolus Spes
autem non confundit dicit et psalmus Etenim qui te expectant non confunde
tur Iam vero canticum canticorum spiritualis vero quedam est voluptas mencium
in coniugio illius regis et regine civitatis quod est xpus et ecclesia Sed hec
voluptas allegoricis tegminibus involuta est ut desideretur ardencius
nudeturque iocundius et appareat sponsus cui dicitur in eodem cantico Equitas
dilexit te et sponsa que ibi audit caritas in deliciis tuis Tacita multa
transimus cura huius operis terminandi De regibus post salomonem sive in iuda
sive in israel xx

In psalmo Expectans expectavi et alibi de corpore et sangwine xpi tractatur quod refectio sit civium illius et de eius principe

Ceteri post salomonem reges hebreorum vix inveniuntur per aliqua enigmata dictorum suorum rerumve gestarum quod ad christum et ecclesiam pertineat prophetasse sive in iuda sive in israel. Sic enim appellati sunt illius populi partes ex quo propter salomonis offensam tempore filii eius roboam qui patri successit in regnum deo vindicante divisus est. Proinde tribus decem quas accepit jeroboam servus salomonis rex eis in samaria constitutus proprie vocabatur israel quamvis hoc universi populi illius nomen esset. Duabus vero tribubus iuda scilicet et beniamin que propter david ne penitus regnum stirpis eius fuisset eradicatum remanserant subiacentes civitati ierusalem iuda nomen fuit quia ipsa erat tribus una david et. Beniamin vero tribus postea altera ad idem .x. tribuum regnum de quibus dixi pertinens erat. Sed simul iste due tribus iuda vocabantur et hoc nomine discernebantur ab israel qui appellabantur proprie decem tribus habentes suum regem. Nam tribus levi que sacerdotalis fuit dei non regni servicio mancipata tercia decima numerabatur. Joseph quippe unus de duodecim filiis israel non unam sicut ceteri singulas sed duas tribus fecerat effraym et manasse. Verumtamen et tribus levi ad regnum ierusalitanum pertinebat magis ubi erat dei templum cui serviebat. Divisio igitur populo primus regnavit in israel jeroboam rex iuda filius salomonis et in samaria jeroboam rex israel servus salomonis. Et cum voluisset roboam tamquam tyrannidem divise illius partis bello persequi prohibitus est populus pugnare cum fratribus suis dicente deo per prophetam se hoc fecisse. Unde apparuit nullum in ea re vel regis israel vel populi fuisse peccatum sed voluntatem dei vindicantis impletam. Qua cognita pars utraque inter se pacata conquievit. Non enim religionis sed regni facta fuerat divisio. Verum rex israel jeroboam mente perversa non credens deo quem veracem promisso sibi regno datoque probaverat timuit ne veniendo ad templum dei quod erat in ierusalem quo secundum divinam legem sacrificandi causa universe illi genti veniendum fuit seduceretur ab eo populus et stirpi david tamquam regio semini redderetur et constituit ydolatriam in regno suo et populum dei secum simulachrorum cultu obstrictum nephanda impietate decepit. Nec tamen omnino cessavit deus non solum illum regem verum et successores eius et impietatis imitatores populumque ipsum arguere per prophetas. Nam extiterunt et illi magni insignesque prophete qui et mirabilia multa fecerunt helyas et helyzeus discipulus eius. Etiam ibi dicente helya Domine prophetas tuos occiderunt altaria tua suffoderunt et ego relictus sum solus et querunt animam meam responsum est esse illic septem milia virorum qui non curvaverunt genua ante baal. Itemque in regno iuda pertinente ad ierusalem etiam regum succedentium temporibus non defuerunt prophete sicut deo placebat eos mittere vel ad prenuntianda quod opus erat vel ad corripienda peccata preceptandamque iusticiam. Nam et illic etsi longe minus quam in israel tamen extiterunt reges qui suis impietatibus deum graviter offenderent et moderatis flagellis cum populo suo plecterentur. Piorum sane regum merita ibi non parva laudantur. In israel autem reges alios magis alios minus omnes tamen reprobos legimus. Utraque igitur pars sicut iubebat divina providentia vel sinebat variis et erigebatur prosperitatibus et adversitatibus premebatur et sic affligebatur non solum externis verum et intestinis bellis ut certis existentibus causis misericordia dei vel ira pateret donec eius indignatione crescente universa gens illa chaldeis debellantibus non solum subverteretur in sedibus suis sed etiam maxima sui parte transferretur in terras assyriorum prius illa pars que vocabatur israel in tribubus x. Postea vero etiam iudas eversa ierusalem et templo illo nobilissimo in quibus terris per annos lxx captivum egit otium

De iuda et beniamin que remanserunt roboam et de x tribubus quas accepit jeroboam cum eorum cultu etc

De tribu levi que serviebat in templo domino et effraym et manasse filiis joseph in divisione tribuum etc

De captivitate x tribuum ab assyriis qui in samaria habitabant et israel et effraym dicebantur

post quos inde dimissa templum quod eversum fuerat instauravit et quamvis plurimi eius in alienigenas degerent, tribus non habuit tamen deinceps duas tribus, sed unum populum, in singulis partibus regis, atque in Ierusalem unum templum quod ibi erat. omnes undique, ubicumque erant, et undecumque possent per certa tempora veniebant. Sed nec tunc eis hostes ex aliis gentibus expugnatoresque defuerunt. Nam et Romanorum iam tributarios eos Christus invenit. Toto autem illo tempore ex quo redierunt de Babilonia post Malachiam, Aggeum et Zachariam qui tunc prophetaverunt et Esdram non habuerunt prophetas usque ad salvatoris adventum nisi alium Zachariam patrem Iohannis et Elizabeth eius uxorem Christi nativitate iam proxima, et eo iam nato Symeonem iam senem et Annam viduam iamque grandevam et ipsum Iohannem novissimum qui iuvenis iam iuvenem Christum non quidem futurum predixit sed tamen incognitum prophetica cognitione monstravit, propter quod ipse dominus ait: Lex et prophete usque ad Iohannem. Sed istorum quinque prophetatio ex evangelio nobis nota est, ubi et ipsa virgo mater domini ante Iohannem prophetasse invenitur. Sed hanc istorum prophetiam Iudei reprobi non acceperunt. Acceperunt autem qui ex eis innumerabiles evangelio crediderunt. Tunc enim vere Israel divisus in duo divisione illa que per Samuelem prophetam Sauli regi est inmutabilis prenunciata. Malachiam vero, Aggeum, Zachariam et Esdram etiam Iudei reprobi in auctoritatem canonicam receptos novissimos habebant. Sic enim est scriptura eorum sicut aliorum qui in magna multitudine prophetarum perpauca scripserunt que auctoritatem canonis obtinerent. De quorum predictis que ad Christum ecclesiamque eius pertinent nonnulla mihi in hoc opere video esse ponenda, quod commodius domino adiuvante fiet in sequenti libro, ne hunc tam prolixum ulterius oneremus.

De eversione templi Ierusalem et captivitate duarum tribuum a Chaldeis per lxx annos et prophetis eorum ultimis

Explicit liber decimusseptimus. Incipiunt tytuli libri decimi octavi

De hiis que usque ad tempora salvatoris decem et septem voluminibus disputata sunt
i De terrene civitatis regibus atque temporibus quibus ab exitu Abrahe sanctorum tempora supputata conveniunt
ii Quibus regnantibus apud Assyrios atque Sicionios Abrahe centenario Ysaac de promissione sit natus vel ipsi Ysaac sexagenario Esau et Iacob gemini de Rebecca sint editi
iii De temporibus Iacob et filii eius Ioseph
iiii De Api rege Argivorum quem Egypti Serapim nominatum divino honore coluerunt
v Quo regnante apud Argivos quo ve apud Assyrios Iacob in Egypto sit mortuus
vi Quorum regum tempore Ioseph in Egypto defunctus est
vii Quorum regum etate Moyses natus sit et quorum deorum isdem temporibus sit orta religio
viii Quando Atheniensium sit civitas condita et quam causam nominis eius Varro perhibuit
ix Quid Varro tradat de nuncupatione Ariopagi et de diluvio Deucalionis
x Quo tempore Moyses populum dei ex Egypto eduxerit et Ihesu Nave qui eidem successit quorum regum etate sit mortuus
xi De sacris falsorum deorum que reges Grecie illis temporibus instituerunt que ab exitu Israel de Egypto usque ad obitum Ihesu Nave numerantur
xii Qualium fabularum figmenta exorta sint eo tempore quo Hebreis iudices preesse ceperunt
xiii De theologis poetis
xiiii De occasu regni Argivorum quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris primus accepit
xv De Dyomede post Troye excidium in deos relato cuius socii traditi sunt in volucres esse conversi
xvi De incredibilibus hominum commutacionibus quid Varro tradiderit
xvii Quid credendum sit de transformacionibus que arte demonum hominibus videntur accidere
xviii Quod eo tempore Eneas in Ytaliam venit quo Labdon iudex presidebat Hebreis
xix De successione ordinis regum apud Israelitas post iudices
xx De regibus Latii quorum primus Eneas et duodecimus Aventinus dii facti sunt
xxi Quod eo tempore Roma sit condita quo regnum Assyriorum intercidit quo Ezechias regnavit in Iudea
xxii De Sybilla Erictea que inter alias Sybillas cognoscitur de Christo evidentia multa cecinisse

xxiii Quod regnante romulo septem sapientes claruerunt quo tempore decem tribus que
israel dicebantur in captivitatem a chaldeis ducte sunt idemque romulus mortuus
divino honore datus est xxiiii Qui philosophi eminuerunt regnante apud romanos
tarquinio prisco apud hebreos sedechia cum ierusalem capta est templumque sub-
versum xxv Quod eo tempore quo impletis lxx annis iudeorum est resoluta captivi-
tas romani quoque adnatu sunt regio liberati xxvi De temporibus prophetarum
quorum oracula habentur in libris quique tunc de vocatione gentium multa cecinerunt
quo romanum regnum cepit assyriumque defecit xxvii De hiis que ad evangelium
christi pertinet quod ozee et amos prophetaverunt xxviii Que ab ysaia de christo et
ecclesia sint predicta xxix Que micheas et ionas et ioel novo testamento
congruentia prophetaverunt xxx Que in abdya et naum et abacuk de salu-
te mundi in christo prenunciata reperiuntur xxxi De prophetia que in oratione abacuk et can-
tico continetur xxxii De christo et vocatione gentium que ieremias et sophonias
prophetico spiritu sunt prefati xxxiii De prophetia danielis et ezechielis que in christum
ecclesiamque concordat xxxiiii De trium prophetarum vaticinio id est aggei zacharie et
malachie xxxv De esdra et machabeorum libris xxxvi Quod prophetica auctoritas
omni origine gentilis philosophie inveniatur antiquior xxxvii Quod quedam sanctorum scripta
ecclesiasticus canon propter nimiam non recepit vetustatem nec per occasionem eorum falsa veris
insererentur xxxviii De hebraicis litteris que numquam in sue lingue xxxix De egyptiorum
mendacissima vanitate que antiquitati scientie sue centum milia ascribit
annorum xl De philosophicarum opinione dissensionibus et canonicarum apud ecclesiam
scripturarum concordia xli Qua dispensatione providentie dei scripture sacre
veteris testamenti ex hebreo in grecum eloquium translati sint ut cunctis gentibus
innotescerent xlii De auctoritate lxx interpretum que salvo honore hebrei stili
omnibus sit interpretibus preferenda xliii Quomodo intelligendum sit de excidio
ninivitarum cuius denunciatio in hebreo xl dierum spacio tenditur in lxx autem triduum brevitate concludit xliiii Quod post instaurationem
templi prophetas iudei habere destiterunt ut exinde usque ad nativitatem christi
continuis adversitatibus sint afflicti ut probaretur alterius templi edificationem
propheticis vocibus fuisse promissam xlv De ortu salvatoris nostri secundum quod verbum
caro factum est et dispersione iudeorum per omnes gentes sicut fuerat prophetatum
xlvi An ante tempora christi aliqui fuerint extra israeliticum genus qui ad celestis
civitatis consorcium pertinerent xlvii Prophetiam aggei qua dixit maiorem fu-
turam gloriam domus dei quam primum fuisse non in reedificatione templi sed
in ecclesia christi esse completam xlviii De indiscreta multiplicatione ecclesie qua in hoc se-
culo multi reprobi miscentur electis xlix De predicatione evangelii que per passiones
predicancium clarior et pacientior facta est l Quod etiam per hereticorum dissensiones
fides catholica roboretur li An credendum sit quod quidam putant
impletis decem persecutionibus que fuerunt nullam superesse preter undecimam
que in ipso antichristi tempore sit futura lii De tempore novissime persecutionis occulto
liii De stultissimo mendacio paganorum quo christianam religionem non ultra
trecentos lxv annos mansuram esse finxerunt liiii Incipit xviii liber
De hiis que usque ad tempora salvatoris decem et septem voluminibus disputata sunt c. i

[D]e civitatum duarum quarum dei una seculi huius est altera in qua est quantum ad hominum genus per-
tinet ecce ista peregrina exortu et procursu et debitis finibus condi-
scripturum esse promisi cum prius inimicos civitatis dei qui conditori
eius christo deos suos preferunt et livore sibi perniciosissimo invident christianis quantum me adiuvaret eius gra-
tia refellissem quod voluminibus x prioribus feci De hac nostra
qua modo commemoravi tripertita promissione undecimo sequentibus quatuor libris
digestus est exortus Deinde procursus ab homine primo usque ad di-
luvium libro uno qui est huius operis xv atque inde usque ad abraham rur-
sum ambe sunt in temporibus ita et in nostris litteris cucurrerunt Sed a patre a-
braham usque ad regum tempus israelitarum ubi sextum decimum volumen

absolvimus et inde usque ad tempus in carne salvatoris adventum quousque xvii liber tendit sola videtur meo stilo cucurrisse dei civitas cum hoc seculo non sola cucurrerit sed ambe utique in genere humano sicut ab initio simul suo procursu tempora variaverint. Verum hoc ideo feci ut primus atque apertiores dei promissiones esse ceperunt usque ad eius ex virgine nativitatem in quo fuerant que primo promittebantur implenda sine interpellatione a contrario alterius civitatis ista que dei est procurrens distinctius appareret quamvis usque ad revelationem testamenti novi non in lumine sed in umbra cucurrerit. Nunc ergo quod intermiseram video esse faciendum ut ex abrahe temporibus quomodo etiam illa cucurrerit quantum satis videtur attingam ut ille inter se possint consideratione legentium comparari.

De ordine libri huius augustinus et origine duarum civitatum et de ortu abrahe

Cum regnantibus aput assyrios atque sicioniis abrahe centenario ysaac de promissione situs vel ipsi ysaac sexagenario esau et iacob gemini de rebecca sint editi

Societas igitur usquequaque mortalium diffusa per terras et in locorum quantislibet diversitatibus unius tamen eiusdemque nature quadam communione devicta utilitates et cupiditates suas quibusque sectantibus dum id quod appetitur aut nemini aut non omnibus sufficit quia non est id ipsum adversus se ipsam plerumque dividitur et pars partem que prevalet opprimit. Victrici enim victa succumbit dominationi scilicet vel etiam libertati qualemcumque pacem prevalens ac salutem ita ut magne fuerint admirationi qui perire quam servire maluerunt. Nam in omnibus fere gentibus quodammodo vox nature personuit ut subiugari victoribus mallent quibus contigit vinci quam bellica omnifaria vastatione deleri. Hinc factum est ut non sine dei providentia in cuius potestate est ut quisque bello aut subiugetur aut subiuget quidam essent regno prediti quidam regnantibus subditi. Sed inter plurima regna terrarum in qua terrene cupiditatis est divisa societas quam civitatem mundi huius universali vocabulo nuncupamus duo regna cernimus longe ceteris provenisse clariora assyriorum primum deinde romanorum ut temporibus ita locis inter se ordinata distincta. Nam quomodo illud prius hoc posterius eo modo illud in oriente hoc in occidente resurrexit. Denique in illius fine huius initium confestim fuit. Regna cetera ceterosque reges velut appendices istorum dixerim. Ninus ergo iam secundus rex erat assyriorum qui patri suo belo successerat regni illius primo regi quando in terra chaldeorum natus est abraham. Erat etiam tempore illo regnum sicioniorum admodum parvum a quo ille undecumque doctissimus marcus varro scribens de gente populi romani velut antiquo tempore exorsus est. Ab his enim sicioniorum regibus ad athenienses pervenit a quibus ad latinos inde ad romanos. Sed ante conditam romam in comparatione regni assyriorum per exigua ista memorantur quamvis athenienses in grecia plurimum claruisse fateantur etiam salustius romanus historicus plus tamen fama quam re ipsa. Nam loquens de illis atheniensium inquit res geste sicuti ego existimo satis ample magnificeque fuere verum aliquanto minores tamen quam fama feruntur. Sed quia provenere ibi scriptorum magna ingenia per terrarum orbem atheniensium facta pro maximis celebrantur. Ita eorum qui fecere virtutes tanta habetur quantum eas verbis extollere potuere preclara ingenia. Accidit huic civitati non parva etiam ex litteris et philosophis gloria quod ibi potissimum talia studia viguerunt. Nam quantum attinet ad imperium nullum maius primis temporibus quam assyriorum fuit nec tam longe lateque diffusum. Quippe ubi ninus rex beli filius universam asiam que totius orbis ad numerum partium tertia dicitur ad magnitudinem vero dimidia reperitur usque ad lybie fines subegisse traditur. Solis quippe indis in partibus orientis non dominabatur. Quos tamen eo defuncto Semiramis

De principalibus regnis assyriorum romanorum quorum unum in oriente aliud in occidente

Quo regnum sicioniorum pervenit ad athenas deinde ad latinos deinde ad romanos quibus scribunt marcus varro et salustius

mis uxor eius est aggressa bellando Ita factum est ut quicumque in illis terris populi
sive reges erant assyriorum regno dicionique parerent et quidquid impera
retur efficerent Abraham igitur in eo regno apud chaldeos Nini temporibus
natus est Sed quoniam res grece hystorie multo sunt nobis quam assyrie noto
res et per grecos ad latinos ac deinde ad romanos qui etiam ipsi latini sunt temporum
seriem deduxerunt qui gentem populi romani in originis eius anti
quitate rimati sunt ob hoc debemus ubi opus est assyriorum meo
rare reges ut appareat quemadmodum babilonia quasi prima roma
cum peregrina in hoc mundo dei civitate procurrat Res autem
propter quas comparacionem civitatis utriusque terrene scilicet et celestis
huic operi oportet inserere magis ex grecis et latinis ubi
et ipsa Roma quasi secunda babilonia est debemus assumere Quando ergo
natus est abraham secundi reges erant apud assyrios ninus
apud sycionios europs primi autem illic belus hic egialeus fue
runt Cum vero egresso abraham de babilonia promisit deus ex illo mag
nam gentem futuram et in eius semine omnium gentium benedictionem Assyrii quartum
regem habebant Sycionii quintum apud illos enim regnabat filius nini
post matrem Semiramidem que ab illo interfecta perhibetur ausa filium ma
ter incestare concubitu hanc putant nonnulli condidisse babilonem quam quidem
potuit instaurare Quando autem vel quomodo condita fuerit in sextodecimo
libro diximus Filium porro Nini et Semiramidis qui matri successit in
regnum Quidam etiam ipsum ninum quidam vero derivato a patre vocabulo niniam
vocant Sycioniorum autem regnum tunc tenebat telxion Quo regnante
usque adeo ibi mitia et leta tempora fuerunt ut eum defunctum
velut deum colerent sacrificando et ludos celebrando quos
ei primitus institutos ferunt Huius temporibus etiam ysaac ex pro
missione dei natus est centenario patri filius abrahe
de Sara coniuge que sterilis et anus iam spem prolis amiserat Tunc
et assyriis quintus erat rex arrius Ipsi vero ysaac sexa
genario nati sunt gemini et esau et iacob quos ei re
becca uxor peperit avo eorum abraham adhuc vivente et centum
lx etatis annos agente Qui expletis centum lxxv defunctus est
regnantibus apud assyrios xerse illo antiquiore qui etiam baleus voca
batur et apud Sycionios Thuriacho quem quidam thurimachum scribunt
septimis regibus Regnum autem argivorum simul cum abrahe nepotibus ortum
est ubi primus regnavit inachus Sane quod pretereundum non fuit etiam apud
sepulchrum septimi sui regis thuriaci sacrificare Sycionios solere varro
refert Regnantibus porro octavis regibus armamitre
assyriorum leucippo Sycioniorum et primo argivorum inacho
deus locutus est ad ysaac atque ipsi quoque eadem que patri eius
duo illa promisit semini scilicet eius terram chanaan et in eius
semine benedictionem cunctarum gentium hec ipsa promissa sunt etiam
filio eius nepoti abrahe qui est appellatus primo iacob
post israel cum iam beletus rex nonus assyrie et phoro
neus inachi filius secundus regnaret argivis leucippo
adhuc apud Sycionios permanente De api rege
argivorum quem egyptii serapim nominatum divino honore coluerunt

His temporibus grecia sub phoroneo argolico rege legum et iudiciorum
quibusdam clarior facta est institutis phegous tamen frater huius
phoronei iunior cum esset mortuus ad eius sepulchrum templum est
constructum in quo coleretur ut deus et ei boves ymolarentur
credo honore tanto deo dignum putarunt quod regni sui parte patris quippe
loca ambobus distribuerat in quibus eo vivente regnarent iste sacella
constituerat ad colendos deos et docuerat observari tempora per menses atque
annos quid eorum quatenus metirentur atque numerarent hinc in ea nova mi

Ninus filius beli cuius uxor erat Semiramis totam assyriam subiugavit usque ad indiam et lybiam

De egressu abrahe de babilonia et promissione a deo facta et de nominibus regum assyriorum et sycioniorum

De ortu ysaac esau iacob regni argivorum de morte abrahe et promissione dei ad ysaac pro terra chanaan

rantes rudes adhuc homines morte obita deum esse finxisse sive opinati sint sive voluerint. Nam egea filia machi fuisse perhibetur que postea ysis appellata ut magna dea culta est in egypto quamvis alii scribant eam ex ethiopia in egyptum venisse reginam et quod late iusteque imperavit eisque multa commoda et litteras instituit hunc honorem illi habitum esse divinum posteaquam ibi mortua est et tantum honorem ut capitali crimine reus fieret si quis eam hominem fuisse diceret. Regnantibus assyriorum decimo rege baleo et sycioniorum nono messapo qui et cephisus a quibusdam traditur si tamen duorum nominum unus homo fuit ac non potius alterum pro altero putaverunt fuisse hominem qui in suis posuerunt scriptis alterum nomen cum rex argivorum tertius apis esset mortuus est ysaac annorum c.lxxx. et reliquit geminos suos annorum c.xx. quorum minor iacob pertinens ad civitatem dei de qua scribimus maiore quippe reprobato habebat xii. filios quorum illum qui vocabatur ioseph mercatoribus in egyptum transeuntibus fratres eius adhuc ysaac avo eorum vivente vendiderant. Stetit autem ante pharaonem ioseph quando ex humilitate quam pertulit sublimatus est cum xxx. esset annorum quoniam somnia regis divine interpretatus prenuntiavit septem ubertatis annos futuros quorum habundantiam prepollentem consequentes alii septem steriles fuerant consumpturi et ob hoc eum rex prefecerat egypto de carcere liberatum quo eum coniecerat integritas castitatis quam fortiter servans male amanti domine et male credulo domino mentiture veste etiam derelicta de manibus attrahentis aufugiens non consensit ad stuprum. Secundo autem anno septem annorum sterilium iacob in egyptum cum suis omnibus venit ad filium agens annos c. et xxx. sicut interroganti regi ipse respondit cum ioseph ageret xxx et novem ad xxx scilicet quos agebat quando a rege honoratus est additis septem ubertatis et duobus famis.

De machio rege argivorum et post eum regibus et filia sua ethea ut iam postea deum ysis rege argolico

De morte ysaac de iacob et specialiter de filio eius ioseph qui apud pharaonem regem egypti sublimatus est et somnia exposuit et iacob in egyptum venit

iiij De api rege argivorum quem egyptii serapim nominatum divino honore coluerunt. iiij

His temporibus rex argivorum apis navibus transvectus in egyptum cum ibi mortuus fuisset factus est serapis omnium maximus egyptiorum deus. Nominis autem huius cur non apis etiam post mortem sed serapis appellatus sit facillimam rationem varro reddidit. Quia enim archa in qua mortuus ponitur quod omnes iam sarcophagum vocant soros dicitur grece et ibi eum venerari sepultum ceperunt priusquam templum eius esset extructum velut soros et apis sorapis primo deinde una littera ut fieri assolet commutata sarapis dictus est. Et constitutum est etiam de illo ut si quis eum hominem dixisset fuisse capitalem penderet penam. Et quoniam fere in omnibus templis ubi colebantur ysis et serapis erat ~~in pisso admonere~~ etiam simulacrum quod digito in pisso admonere videretur ut silentium fieret hoc significare idem varro existimat ut homines eos fuisse taceretur. Ille autem bos quem mirabili vanitate decepta egyptus in honorem eius deliciis affluentibus alebat quoniam eum sine sarcophago vivum venerabantur apis non serapis vocabatur. Quo bove mortuo quoniam querebatur et reperiebatur vitulus coloris eiusdem hoc est albis quibusdam maculis similiter insignitus mirum quoddam et divinitus sibi procuratum esse credebant. Non enim magnum erat demonibus ad eos decipiendos fantasiam talis tauri quam sola cerneret ostentare vacce concipienti atque pregnanti unde libido matris attraheret quod in eius fetu iam corporaliter appareret sicut iacob de virgis variatis ut oves et capre varie nascerentur effecit. Quod enim homines coloribus et corporibus veris hoc demones figuris fictis facillime possunt animalibus concipientibus exhibere. Apis ergo rex non egyptiorum sed argivorum mortuus est in egypto huic filius argus successit in regnum ex cuius nomine et argi et ex hoc argivi ap

Apis rex argivorum postea dictus est serapis ut dicit varro et de ysyde

De bove api in egypto deificato ludificatione demonum et fantasia et eorum potestate

pellati sunt ex propriis aut regibus nondum vel locus vel gens habebat hoc nomen v
hoc regnante apud argivos et sycionios eratho apud assyrios vero adhuc
manente baleo mortuus est iacob in egypto annorum c xlvii cum moriturus
filios suos et nepotes ex ioseph benedixisset christumque apertissime prophetasset di
cens in benedictione iude non deficiet princeps ex iuda et dux de femoribus
eius donec veniant que reposita sunt ei et ipse est expectatio gentium. Regnante
autem argo suis cepit uti frugibus grecia et habere segetes in agricultura de
latis aliunde seminibus. Argus quoque post obitum deus haberi
cepit templo et sacrificiis honoratus qui honor eo regnan
te ante illum delatus est homini privato et fulminato cuidam
homogiro eo quod primus ad aratrum boves iunxit. Regnantibus vi
assyriorum xii mamitho et xi sicyoniorum plemmeo et ar
gis adhuc manente argo mortuus est ioseph in egypto
annorum c x. Post cuius mortem populus dei mirabiliter crescens
mansit in egypto cxlv annos tranquille primus donec morerentur quibus io
seph notus fuit. Inde quia invidebatur incrementis eius eratque suspectus quo
usque inde liberaretur persecutionibus inter quas tamen divinitus fecundata multiplica
tione crescebat et laboribus premebatur intollerabilis servitutis vii
In assyria vero et in grecia per idem tempus regna eadem perma
nebant. Cum ergo regnaret assyriis quartus decimus saffrus
et sicyoniis xii orthopolis et criasus quintus argivis
natus est in egypto moyses per quem populus dei de servitute
egypciaca liberatus est in qua eum ad desiderandum sui creatoris
auxilium sic exerceri oportebat. Regnantibus memoratis regi
bus fuisse a quibusdam creditur prometheus quem propterea ferunt
de luto formasse homines quia optimus sapientie doctor fuisse per
hibetur nec tamen ostenditur qui eius temporibus fuerint sapientes. Frater eius
athlans magnus fuisse astrologus dicitur. Unde occasionem fabula invenit
ut eum celum portare confingeret quamvis mons eius nomine nuncupetur cuius alti
tudine potius celi portatio in opinionem vulgi venisse videatur. Multa quoque
alia ex illis in grecia temporibus confingi fabulosa ceperunt sed usque ad cecro
pem regem atheniensium quo regnante eadem civitas et tale nomen ac
cepit et quo regnante deus per moysen eduxit ex egypto populum suum
relati sunt in deorum numero aliquot mortui ceca et vana consuetudine ac
superstitione grecorum in quibus criasi regis coniux melanthonice et for
bas filius eorum qui post patrem rex argivorum septimus fuit et septimi
regis triope filius iasus et rex nonus stenelas sive
stheneleos sive stenelos varie quippe in diversis aucto
ribus invenitur. His temporibus etiam mercurius fuisse perhibetur
nepos athlantis ex maia filia quod vulgatiores etiam littere
personant. Multarum autem artium peritus claruit quas et ho
minibus tradidit quo merito eum post mortem deum esse vo
luerunt sive etiam crediderunt. Posterior fuisse hercules dicitur
ad ea tamen tempora pertinens argivorum quamvis non nulli eum mercu
rio preferant tempore quos falli existimo. Sed quolibet tempore
nati sint constat inter historicos graves qui hec antiqua litteris
mandaverunt ambos homines fuisse et quod mortalibus ad istam vitam commo
dius ducendam beneficia multa contulerunt honores ab eis meruisse divinos.

Quid varro tradat de nuncupatione ariopagi et de diluvio deucalionis viii

Minerva vero longe his antiquior. Nam temporibus ogigi ad lacum qui
tritonis dicitur virginali apparuisse fertur etate. Unde et
tritonia nuncupata est. Multarum sane operum inventrix et tanto
propensius dea credita quanto minus origo eius innotuit.
Nam quod de capite iovis nata sit poetis et fabulis non hy
storie rebusque gestis applicandum. Quamquam ogiges quando fuit

De morte iacob in egypto benedictione iude filiis eius et de regnis super dictis

De morte ioseph in egypto et populo dei relicto et post multum afflicto

De ortu moysi prometheo et atlante

Quod moyses israel eduxit de egypto per mare rubrum de regibus regnorum sibi succedentibus perditorum superstitionibus grecorum

De minerva hercule ortu minerve quod tritonia dicitur de diluvio quod tempore egypti varro fuisse dicit

cuius temporibus esse diluvium; magnum factum est non illud maximum in quo nulli homines e
vaserunt nisi qui in archa potuerunt quod gentium nec greca nec latina novit
hystoria sed tamen maius quam postea tempore deucalionis fuit inter scriptores hysto
rie non convenit. Nam varro inde exorsus est librum cuius mentionem superius
feci et nichil sibi ex quo perveniat ad res romanas proponit antiquius quam
ogygi diluvium hoc est ogygi factum temporibus. Nostri autem qui cronica scripserunt pri
us eusebius post Jeronimus qui utique precedentes aliquos hystoricos in
hac opinione secuti sunt post annos amplius quam trecentos iam secundo ar
givorum phoroneo rege regnante ogygi diluvium fuisse commemorant. Sed
quolibet tempore fuit iam tamen minerva tamquam dea colebatur regnante athenien
sibus Cecrope. Sub quo rege etiam iam ipsam vel instauratam ferunt
vel conditam civitatem. Nam ut athene vocarentur quod certe no
men a minerva est que grece athena dicitur hanc causam varro
indicat. Cum apparuisset illic repente olive arbor et alio loco
aque erupissent regem prodigia ista moverunt et mi
sit ad apollinem delphicum sciscitandum quid intelligendum
esset quidve faciendum. Ille respondit quod olea minervam sig
nificaret unda neptunum et quod esset in civium potestate ex cuius
potius nomine duorum deorum quorum illa signa essent civitas
vocaretur. Iste cecrops oraculo accepto cives omnes utri
usque sexus mos enim tunc in eisdem locis erat ut etiam femine publicis consulta
tionibus interessent ad ferendum suffragium convocavit. Consulta igitur multitudine
mares pro neptuno femine pro minerva tulere sententias. et quia una plus inventa est
feminarum minerva vicit. Tunc neptunus iratus marinis fluctibus exestuans
terras atheniensium populatus est quam spargere latius quaslibet aquas difficile
demonibus non est. cuius ut iracundia placaretur triplici supplicio dicit idem
auctor ab atheniensibus affectas esse mulieres ut nulla ul
terius ferrent suffragia ut nullus nascentium maternum nomen acciperet
ut ne quis eas athenas vocaret. Ita illa civitas mater aut
nutrix liberalium doctrinarum et tot tantorumque philosophorum qua ni
hil habuit grecia clarius atque nobilius ludificantibus demonibus
de lite deorum suorum maris et femine et de victoria per
feminas femine athenas nomen accepit et victo leso ipsam vic
tricis victoriam punire compulsa est plus aquas neptuni
quam minerve arma formidans. Nam in mulieribus que sic puni
te sunt et minerva que vicerat victa est nec affuit suffragatrici
bus suis ut suffragiorum deinceps perdita potestate et alienatis filiis a nominibus
matrum athenas saltem vocari liceret et eius dee mereri vocabulum quam
viri dei victricem fecerant ferendo suffragium. Que et quanta hinc dici pos
sint nisi sermo ad alia properaret. et tamen marcus varro non vult fabulosis adver
sus deos fidem habere figmentis ne de maiestatis eorum dignitate indignum a
liquid sentiat. et ideo nec ariopago ubi cum atheniensibus paulus apostolus
disputavit ex quo loco ariopagite appellati sunt curiales urbis eiusdem
vult inde accepisse nomen quod mars qui grece ares dicitur cum
homicidii crimine reus fieret iudicantibus xii diis in eo pago
sex sententiis absolutus est quia ubi pares numero sententie fuissent pro
absolucione dampnacioni solebat. Sed contra istam que multo amplius
est celebrata opinionem aliam quandam de obscurarum noticia lit
terarum causam nominis huius conatur astruere ne ariopa
gon athenienses de nomine martis et pagi quasi martis pagum
nominasse credantur in iniuriam videlicet numinum a quibus litigia vel iudi
cia existimat aliena non minus hoc quod de marte dicitur falsum esse asserens
quam illud quod de tribus deabus iunone scilicet et minerva et venere que pro malo aureo
adipiscendo apud iudicem paridem de pulcritudinis excellencia certasse narran
tur et ad placandos ludis deos qui delectantur seu veris seu falsis istis criminibus

Quid senciant
eusebius et Jeronimus
de diluvio sub
tempore egypti et quo
modo athene co
dite sint et de
demonum
pote
state

Unde ortum sit quod
femine publicis
consultacionibus in
teresse non debent
et ut nullus
nascentium ma
ternum no
men ac
ciperet

De ludificacione
demonum et quomodo mar
cus varro dicit ario
pagum ubi paulus
disputavit deno
minatum ubi
absolu
tus

sive inter theatricos plausus cantant atque saltant. Hec varro non credit
ne deorum nature seu moribus credat iniuriam et tamen non fabulosam sed
historicam racionem de athenarum vocabulo reddens tantam neptuni et miner
ue litem sive lites inserit de cuius nomine pocius illas civitas vocaretur et
cum deorum ostentacione contenderent inter eos iudicare nec appollo consultus
auderet sed ad deorum iurgium finiendum sic iniouitarum trium dearum ad paride
iupiter ita et iste ad homines mitteret vt vinceret minerua suffragiis et ipsa
earum suffragatricum vinceretur que in aduersarios suos viros obtinere athenas
potuit et amicas suas feminas athenas habere non potuit. hiis
temporibus ut varro scribit regnante athenis cranao successore
cecropis ut autem nostri eusebius et ieronimus adhuc eo-
dem cecrope permanente diluuium fuit quod appellatum est deuca-
lionis eo quod ipse regnabat in earum terrarum partibus ubi maxime
factum est. hoc autem diluuium nequaquam ad egyptum atque ad eius vicina
peruenit. Quo tempore moyses populum dei ex egypto eduxerit ad
hiesum naue qui eidem successit quorum regum etate sit mortuus

Eduxit ergo moyses ex egypto populum dei nouissimo tempore
cecropis atheniensium regis cum apud assyrios regnaret ascha-
tades apud sicyonios maratius apud argiuos triopas. Educto
autem populo in monte syna diuinitus acceptam tradidit legem quod vetus dicitur testamentum
quia promissiones terrenas habet et per iesum christum futurum fuerat testamentum nouum quo
regnum celorum promitteret. Hunc enim ordinem seruari oportebat sicut in vno quoque
homine qui in deum proficit id agitur quod ait apostolus ut non sit
prius quod spirituale est sed quod animale. postea spirituale quoniam sicut dicit
et verum est primus homo de terra terrenus secundus homo de celo celestis.
Rexit autem populum moyses per annos xl. in deserto et mor-
tuus est annorum c. et xx. cum christum etiam ipse prophetasset per figuras
obseruacionum carnalium in tabernaculo et sacerdocio et sa-
crificiis aliisque mysticis plurimisque mandatis. Moysi successit
iesus naue et in terram promissionis introductum populum collocauit et auctoritate diuina
debellatis gentibus a quibus eadem loca tenebantur. Qui cum populum rexisset post mor-
tem moysi xxvii annis et ipse defunctus est regnante apud assyrios xviii co
rathe apud argiuos decimo apud athenienses quarto erichthonio. per hec tempora
id est ab exitu israel ex egypto usque ad mortem iesu naue per quem populus idem terram
repromissionis accepit idem sacra sunt instituta diis falsis a regibus grecie que
memoriam diluuii et ab eo liberacionis hominum vitequem tunc erumpnose modo ad alta mo-
ad plana migrancium sollempni celebritate reuocarunt nam et
lupercorum per sacram viam ascensum atque descensum sic interpretantur
ut ab eis significari dicant homines qui propter aque inundacionem
summa petiuerunt moncium et rursus eadem residente ad yma
redierunt. Hiis temporibus dyonisium qui etiam liber pater dictus est et post
mortem deus habitus vitem ferunt ostendisse in attica terra hospiti suo. tunc appollini delphico instituti sunt ludi musici
ut placaretur ira eius qua putabant afflictas esse sterilitate grecie
regiones quia non defenderint templum eius quod rex danaus cum easdem terras bello
inuasisset incendit. hos autem ludos ut instituerent oraculo sunt eius ammoniti
In attica vero rex erichthonius ei ludos primos instituit nec ei tantum sed et miner-
ue ubi premium victoribus oleum ponebatur quod eius fructus inuentricem miner-
uam sicut vini liberum patrem tradunt. per eos annos a rege xanto cretensium cuius
apud alios aliud nomen inuenimus rapta perhibetur europa ut inde genitus radama-
natus sarpedon et minos quos magis ex eadem muliere filios eius esse vul-
gatum est. Sed talium deorum cultores illud quod de rege cretensium
suam diuinis historie veritati hoc autem quod de ioue poete cantant
theatra concrepant populi celebrant vanitati deputant fabularum
ut esset vnde ludi fierent placandis numinibus etiam falsis eorum

Quid varro de lite deorum pro marte lite dearum iunone minerua venere et de diluuio tempore deucalionis facto

Delege veteris testamenti quam accepit moyses in monte syna et de obitu et morte moysi

Qui ihesu naue successit moysi de morte eius et de festis deificacione plurium et diis falsis

De dyonisio qui liber deus est appollinis delphico numina et de instituicione ludorum fabularum regibus et hominibus

xvii

xvi

eciam hiis temporibus hercules in syria clarus habebatur sed nimirum alius non ille de quo supra locuti sumus. Secreciore quippe hystoria plures fuisse dicuntur et liberi patres et hercules. Hunc sane herculem cuius ingencia duodecim facta numerant, inter que anthei afri necem non commemorant quod ea res ad alterum herculem pertinet, in oetha monte a se ipso incensum produnt sue littere, cum ea virtute qua multa subegerat morbum tamen quo languebat sustinere non posset. Illo tempore vel rex vel pocius tyrannus busiris suis diis suos hospites ymolabat, quem filium perhibent fuisse neptuni ex matre libia filia paphi. Verum non credatur hoc stuprum perpetrasse neptunus ne dii accusentur sed poetis et theatris ista tribuantur ut sit unde placeant. Erichtonii regis atheniensium cuius novissimis annis ihesus nave mortuus reperitur, wlcanus et minerva parentes fuisse dicuntur. Sed quoniam minervam virginem volunt, in amborum contencione wlcanum commotum fudisse aiunt semen in terram. Atque inde homini nato ob eam causam tale inditum nomen. Greca enim lingua eris contencio, chon terra est, ex quibus duobus compositum vocabulum est erichtonius. Verum quod fatendum est refellunt et a suis diis repellunt ista docciores qui hanc opinionem fabulosam hinc exortam ferunt quia in templo wlcani et minerve quod ambo unum habebant athenis expositus inventus est puer dracone involutus qui eum significavit magnum futurum, et propter commune templum cum essent parentes eius ignoti wlcani et minerve dictum esse filium. Nominis tamen originem fabula pocius illud quam ista designat hystoria. Sed quid ad nos? Hoc in veracibus libris homines instruat religiosos, illud in fallacibus ludis demones delectet impuros, quos tamen illi religiosi tamquam deos colunt. Et cum de illis hec negant, ab omni eos crimine purgare non possunt, qui ludos eis poscentibus exhibent ubi turpiter aguntur que velut sapienter negantur. Et hiis falsis ac turpibus dii placantur, ubi etsi fabula cantat crimen numinum falsum, delectari tamen falso crimine crimen est.

De neptuno erichtonio minerva wlcano et aliis fal sis numinibus

Qualium fabularum figmenta exorta sint eo tempore quo hebreis iudices preesse ceperunt. C. xiii

Verum post mortem ihesu nave populus dei iudices habuit, quibus temporibus alternaverunt apud eos et humilitates laborum pro eorum peccatis et prosperitates consolacionum propter miseracionem dei. Hiis temporibus fabule ficte sunt de triptolomeo quod iubente cerere anguibus portatus alitibus indigentibus terris frumenta volando contulit. De minothauro quod bestia fuit inclusa laborincto quo cum intrassent homines inextricabili errore inde exire non poterant. De ypocenthauris quod equorum hominumque fuit una coniunctio. De cerbero quod sit triceps inferorum canis. De frixo et helle eius sorore quod vecti ariete volaverunt. De gorgone quod fuit crinita serpentibus et aspicientes convertebat in lapides. De bellerophonte quod equo pennis volante sit vectus, qui equus pegasus dictus est. De amphione quod cythare suavitate lapides mulserit et attraxerit. De fabro dedalo et ycaro filio quod sibi coaptatis pennis volaverint. De edippo quod monstrum quoddam quod spinga dicebatur humana facie quadrupedem soluta que ab illa proponi solebat velut insolubili questione suo precipicio perire compulerit. De antheo quem necavit hercules quod filius terre fuit propter quod cadens in terram forcior solet assurgere. Et si qua forte alia pretermisi. Hee fabule bellum usque ad troyanum ubi secundum librum marcus varro de populi romani gente finivit ex occasione hystoriarum que res veraciter gestas continent ita sunt ingeniis hominum ficte ut non sint obprobriis numinum affixe. Porro autem quicumque finxerunt a iove ad stuprum raptum pulcherrimum puerum gannimedem, quod nephas rex tantalus fecit et iovi fabula tribuit, vel danee per ymbrem aureum appetisse concubitum, ubi intelligitur pudicicia mulieris auro fuisse corrupta, que illis temporibus vel facta sunt aut facta ab aliis

Post mortem iosue populus dei iudices habuit. De fabulis triptolomeo minotauro centhauro laborincto ypocenthauris cerbero gorgone bellerophonte dedalo et ycaro

De edippo hercule antheo gannimede equo pegaso ione cum danaa clacoe et appolline eius filio

ficta de ione dici no pt quitu mali de homi psupserunt cordibus q possent
ista pacient ferre medacia q tn ee libent amplexi sut qui utiqz quito deuo
cius ione colut tanto eos qui hoc de eo dice ausi sunt seuerius punire de
buerut Nunc vo no solu eos q ista finxerut irati no sut sed talia figmeta ee
in theatris agerent ipos deos pocius iratos timuerut hys tpibus latona pe
perit appollinez no illu cuius oracla sole consuli supius loqbamur s illu qui
cu hercule fuiunt ameto qui tn sic e deus creditus ut plurim
ac pene omes viri eundeqz appolline fuisse opinet Tunc et
liber pr bellauit i iudea qui multas hūit meratu feias qui
bacte appellate sut no tn vtute nobiles q furore aliquo i sane
et victuz scbut istu libz et vinctu no nulli et occisuz a perseo
nec ubi fuit sepultus tacet et tn eius velut dei homis p in
mudos demones bachanalia sacra ul pocius sacilegia sut insti
tuta de quoz rabiosa turpitudie post tn multos annos sic erubu
it senatus ut i vrbe roma ee phibet pea tpa pseus et uxor eius andromeda
postea qua sut mortui sic eos i celos receptos ee crediderut ut ymagines
eoz stellis designae eorzqz appellare noibus no erubescent no timent pide
tpis intuallu extiterunt poete qui ee theologi dicerent qm de hys carmina fi
ciebant s3 talibus dns qui lz magni hoies tn hoies fuiut aut mudi huius que
verus deus fecit elemeta sut a in principatibus et ptatibus pvolutate creatoris xii
et suis meritis ordinatisset siquid de diuino vo deo int multa vana et falsa cea
nerut colendo cu illo alios qui dy no sut eisqz exhibedo famulatu qui uni
tu debet deo no ei utiqz rite fuerut nec a fabuloso deoz
snoz dedecore ee ipi abstine potuerut velut orpheus museus
linus Verz isti theologi deos coluerut no p dys culti st qms
orpheu nescio quo inferius sacris ul pocius sacilegys phicere
soleat ciuitas impioz vxor aut regis adamatis q vocaba
ino et eius filius melicertes pcipicio spontaneo i mari pe
rierut et homi opinione inddeos relati sut sic aly homies
eoz tepoz castor et pollux Illa sane melicttis matre leuthothe
theam greci latuca latini vocauerut utqz tn putates deam

De occasu regni argiuoz quo tpe apud laurentes picus satur
ni filius regnu patris pmus accepit xiiij

Per ca tpa regnu fi
nituz e argiuoz translatu admicenas vn fuit agamenon et exor
tu e regnu laurentiu ubi satin filius picus regnu p
mus accepit iudicate apud hebreos feia debora s3 p illa dei
spus id agebat nam et phetissa erat cuius phecia minus a
perta e q ut possimus enim diuitina expositione de xpo demo
strare platu iam g regnabat laurentes utiqz i ytalia erebus
emidencior ducat origo romana post grecos et tn ad huc reg
nu assyrioz pmanebat i erat rex vicesimus et tercius lampa
res cu pimus laurentiu picus ee cepisset De huius pici pre
satino viderit quid senciat taliu deoz cultores qui negut fuis
se de quo et aly scripserut qui au pici filiu sui i ytalia ipe regna
uerut et virgilius notioribus lris dicat Is genus i docile et dispsuz motibus
altis Composuit legesqz dedit latiuqz vocari maluit hys qm latuisst tutus
moris Aurea q phibent illo sub rege fuere secla s3 h poetica opinet ee fig
meta et pici prem sterten pocius fuisse asseueret a quo peritissima agricola
inuentu fuit ut fimo animaliz agra fecudaret qd ab eius noie stercus e dicu
huic quida stercutiu vocatu ferut Qualibz aut ex tn saturnu appellae volu
erut certe tu hunc sterten siue stercuciu mito agriculture fecerut deu pici
quoqz silr eius filiu i taliu deoz nu receperut que pclaru augurem et be
lligeratore fuisse asserut Picus faunu genuit laurencium rege sedm et
iam iste deus illis ul e ul fuit hos aut troianu bellu diuinos honores mortuis xv
hominibus detulerut Troya uo eusa et excidio illo usqz quaqz cantato puericqz

Perseus maritus adromede vicit liber i iudea de bacus femine et bachanalibus instituit pr demo nes

De poetis et theologis cultoribz deoz falsis dns orpheo museno lino et alys uxore regis adamatis yno et filio eius melicertes castore 7 polluce

De fine regni argiuoz qd translatu est admycenas agamenonis deoz tu regni laurenti de bora phetissa de origine rome post grecos in ytalia it

notissimo quod et magnitudine sui et scriptorum excellentibus linguis insigniter diffamatum atque vulgatum est gestumque regnante iam latino fauni filio ex quo latinorum regnum dici cepit laurentumque cessante greci victores deleta troyam relinquentes et ad propria remeantes diversis et horrendis cladibus dilacerati atque contriti sunt et tamen etiam ex eis deorum suorum numerum auxerunt. Nam et dyomedem fecerunt deum quem pena divinitus irrogata perhibent ad suos non revertisse eiusque socios et volucres fuisse conversos non fabuloso poeticoque mendacio sed hystorica attestatione confirmant quibus nec deus ut putant factus humanam revocare naturam vel ipse potuit vel certe a iove suo rege tamquam celicola novicius impetravit. Quin etiam templum eius esse aiunt in insula dyomedia non longe a monte gargano qui est in apulia et hoc templum circumvolare atque incolere has alites tam mirabili obsequio ut aqua rostra impleant et aspergant. et eo si greci venerint vel grecorum stirpe progeniti non solum quietas esse verum et insuper adulari si autem alienigenas viderint subvolare ad capita tamque gravibus ictibus ut etiam perimant vulnerare. Nam duris et grandibus rostris satis ad hec prelia perhibentur armate. Hec varro ut astruat commemorat alia non minus incredibilia de magna illa famosissima arte circe que socios quoque ulixis mutavit in bestias et de archadibus qui sorte ducti transnatabant quoddam stagnum atque ibi convertebantur in lupos et cum similibus feris per illius regionis deserta vivebant. Si autem carne non vescerentur humana rursus post novem annos eodem renatato stagno reformabantur in homines. Denique etiam nominatim expressit quendam demenetum gustasse de sacrificio quod archades ymolato deo puero suo liceo facere solerent et in lupum fuisse mutatum et anno decimo in figuram propriam restitutum pugillatum sese exercuisse et olimpiaco vicisse certamine. Nec idem propter aliud arbitratur hystoricus in archadia tale nomen affictum pani liceo et iovi liceo nisi propter hanc in lupos mutationem hominum quod eam nisi vi divina fieri non putarent. lupus enim grece licos dicitur unde licei nomen apparet inflexum. Romanos etiam lupercos ex illorum misteriorum velut semine dicit exortos.

De pico patre dei saturni quem sterculium appellabant de visibus virgilii et de troya deleta · *it*
De dyomede et deitate et sociorum templo in monte gargano in apulia
Quid dicit varro de arte archadibus inventa licea et lupercis

Quid credendum sit de transformationibus que arte demonum hominibus videntur accidere

Sed de ista tanta ludificatione demonum nos quid dicamus qui hec legent fortassis expectent. et quid dicemus nisi de medio babilonis esse fugiendum. quod preceptum propheticum ita spiritualiter intelligitur ut de huius seculi civitate que profecto et angelorum et hominum societas impiorum est fidei passibus que per dilectionem operatur in deum vivum proficiendo fugiamus. Quanto quippe in hec yma potestatem demonum maiorem videmus tanto tenacius mediatori est inherendum per quem de ymis ad summa conscendimus. Si enim dixerimus ea non esse credenda non desunt etiam nunc qui eiusmodi quedam vel certissima audisse vel etiam expertos se esse asserant. Nam et nos cum essemus in ytalia audiebamus talia de quadam regione illarum partium ubi stabularias mulieres imbutas hiis malis artibus in caseo dare solere dicebant quibus vellent vel possent viatoribus unde in iumenta illico verterentur et necessaria queque portarent postque perfuncta opera iterum ad se redirent nec tamen in eis mentem fieri bestialem sed rationalem humanamque servari sicut apuleius in libris quos asini aurei titulo inscripsit sibi ipsi accidisse ut accepto veneno humano animo permanente asinus fieret aut indicavit aut finxit. Hec vel falsa sunt vel tam inusitata ut merito non credantur. Firmissime tamen credendum est omnipotentem deum posse omnia facere que voluit sive vindicando sive prestando nec demones aliquid operari secundum nature sue potentiam quia et ipsa angelica creatura est licet proprio vitio sit maligna nisi quod ille permiserit cuius iudicia occulta sunt multa iniusta nulla. Nec sane demones naturas creant sed aliquid tale faciunt de qualibus factis ista vertitur questio sed specie tenus que a vero deo sunt creata commutant ut videantur esse quod non sunt. Non itaque so

De ludificacione demonum stabulariis mulieribus imbutis maleficiis quibus homines vertunt in bestias et de apuleio · *it*

hum anim sed nec corpus quidez ulla rone credideri demonu arte vl ptate in
mebra et lineamenta bestialia veracit posse conti sz fantasticu hois qd eciam
cogitando sive sopniando p rez i^n^nuabilia genera variatur et cu corpus
no sit corpoz tn sil'es mira celeritate formas capit sopitis aut oppressis
corporeis hois sensibus ad alioz sensum nescio quo ineffabili mo figura cor
porea posse pduci ita ut corpa ipa homi alicubi iaceat vivencia quide sz
multo gravius atz vehemencius qua sopno suis sensibus obseratis fantasti
cu ante illud veluti corpatu in alicuius aialis effigie appe
at aliems talis qz ee sibi ho ee videat sic alius sibi vide
ri posset in sopnis et portare onera Que onera si vera st cor
pora portant a demonibus ut illudant a demonibus partim ho
oneruz corpa ptim iumentoz falsa cernentibus Nam quida no
mine perstancius pri suo contigisse indicabat ut venenu
illud p caseu in domo sua sumeret ut iacet in lecto suo qi dor
miens q tn nullo mo poterat excitari · Post aliquot aut dies eu velut evigila
sse dicebat et qi sopnia narrasse que passus e et caballu se scz fcm annona
m alia iumenta baiolasse militibus que dr rethica qm ad restias depor
tabat Quod ita ut narravit fcm fuisse copertu e que tn ei sua sopnia
videbant Indicavit et alius se domi sue p nocte anteq requiesceret vidis
se venientez ad se phm quedam sibi notissimuz sibi expostulasse nonnulla pla
tonica que antea rogatus expone noluissz et cu ab eodez phs quesitu fuisset
cur i domo eius fecerit qd i domo sua petenti negaverat Non feci inquid
sz me fecisse sopniam ac ac p hoc alti p ymagine fantastica exhibitu est vi
gilanti qd alter vidit in sompnis Hoc ad nos no quibuscumqz qualibus crede
putaremus indignu sed eis referentibus pvenerunt quos
nobis no existimaremus fuisse mentitos Proinde qd hoies
dicunt mendatumqz e litteris adque vl pocius a demonibus archa
dibus in lupos sole conti et qd carminibus arte socios um
tavit ulixi scdm istu modu mi videt fieri pocius que dixi
si tn fcm e dyomedeas aut volucres quqdez genus earz
per successione ppaginis durare phibentur no mutatis hoibus
factas sed subtractis credo fuisse suppositas sic cerua p effigenia
regis agamenonis filia Neqz enim demonibus iudicio dei pmissis huioi ps
tigie difficiles ee potuerunt Sed qz illa vgo postea viva repta suppositam
pilla ee cerua facile cognituz est · Socii vo dyomedis qz nusq subito comp
neruit p denitibus eos ultoribus angelis malis i eas que p illis occulte ex a
liis locis ubi e h genus avium ad ea loca pducte ac repente
supposite sunt credunt ee conusi qd aut dyomedis templo aqua
rostris afferunt ut aspergunt et qz blandiunt greci genis atz
alienigenas p secunt mirandu no e fieri demonum instinctu quz
interest psuade deu factu ee dyomedem ad decipiendos hoi
nes ut falsos deos cu veri dei iniuria multos colant et hominibus
mortuis q nec cu viverent vere vixerunt templis altaribus sacrificiis sa
cerdotibus q oia cu ita sint nisi uni deo vivo et vero debentur inseruiant

Eo tempore Cz · eneas in ytaliam venit quo nabdon iudex psidebat xvij

Eo tempore post captaz troyam atqz deletam eneas indere
cu viginti navibus quibus portabat reliquie troya
noz in ytalia venit regnante ibi latino et apud atheniesses nesteo
apud sicionios polifide apud assyrios anthane · apud hebreos aut iudex
lapidon fuit · Mortuo aut latino regnavit eneas tribus
annis eisdez in supradictis locis manentibus regibus ubi qm in
Sycionioz iam pelenus erat et hebreoz iudex sapson Qui
cu mirabiliter fortis eet putatus est hercules sz eneaz qm
qm mortuus est no compererunt deu sibi fecerunt latini Sabi
ni ec regem suu pmu saneu sive ut aliq appellat sanctuz

Quid facere possit demones deo permittente et non possint in sopnis fantasiis et in vigiliis

De eo qz quidam dictus perstancius pri suo contigisse dixit qm aut se caballu esse factuz et de huioi it

Quid sit sentiendu de demonibus archadibus carminibus circe de dyomedis avibus it

Post troiaz capto mortuo rege latino eneas regnavit apud hebreos lapidon iudex fuit post hunc sapson Codrus rex p victoria suorz sponte morti se dedit

retulerunt iudeos per idem tempus Codrus rex atheniensium peloponensibus eiusdem hostibus civitatis se interficiendum ignotus obiecit Et factum est hoc modo eum perhibent patriam liberasse Responsum enim acceperant peloponenses tunc demum se superaturos si eorum regem non occidissent. fefellit ergo eos habitu pauperis apparendo et in suam necem per iurgium provocando Unde ait virgilius et iurgia Codri Et hunc athenienses tamquam deum sacrificiorum honore coluerunt Quarto latinorum rege Silvio enee filio non de creusa de qua fuit ascanius qui tercius ibi regnavit Sed de lavinia latini filia quem postumum eneas dicitur habuisse Assyriorum autem vicesimo et nono enee et melanto atheniensium xvi° iudice autem hebreorum hely sacerdote Regnum sycioniorum consumptum est quod per annos nongentos quinquaginta et novem fuisse traditur porrectum. Mox eisdem per loca memorata regnantibus israhelitarum regnum finito tempore iudicum a saule rege sumpsit exordium Quo tempore fuit samuel propheta.

xviii Ab illo ergo tempore hii reges latinorum esse ceperunt quos cognominabant silvios. Ab eo quippe qui filius enee primus dictus est silvius ceteris propria nomina imponebant et hoc non defuit cognomentum. sicut longe postea cesares cognominati sibi qui successerunt cesari augusto. Reprobato autem saule ne quisquam ex eius stirpe regnaret eoque defuncto david successit in regnum. Post annos saulis imperii xl. tunc athenienses habere deinde reges post codri interitum destiterunt et magistratus habere ceperunt administrande rei publice. post david etiam qui ipse xl regnavit annos filius eius salomon rex israhelitarum fuit qui templum illud nobilissimum dei ierosolimitanum condidit cuius tempore apud latinos condita est alba. ex qua deinceps non latinorum sed albanorum reges appellati in eodem tamen lacio ceperunt. Salomoni successit filius eius roboam sub quo in duo regna populus iste divisus est et singule partes suos singulos reges habere ceperunt.

xix Lacium post eneam quem deum fecerat undecim reges habuit quorum nullus deus factus est. Aventinus autem qui duodecimo loco eneam sequitur cum esset prostratus in bello et sepultus in eo monte qui etiam nunc eius nomine nuncupatur deorum talium quales sibi faciebant numero est additus. Alii sane noluerunt eum in prelio scribere occisum sed non comparuisse dixerunt nec ex eius vocabulo appellatum montem sed ex adventu avium dictum esse aventinum. Post hunc non est deus factus in lacio nisi romulus conditor rome. Inter istum nunc et illum reges reperiuntur duo quorum primus est ut eum virgiliano versu eloquar: proximus ille procas troiane gloria gentis Cuius tempore iam quodammodo roma parturiebatur et illud omnium regnorum maximum assyriorum finem tante diuturnitatis accepit. Ad medos quippe translatum est post annos ferme mille ccc quinque ut etiam beli qui Ninum genuit et illic parvo contentus imperio primus rex fuit tempora computentur. Procas autem regnavit ante amulium. porro amulius fratris sui numitoris filiam ream nomine que etiam ylia vocabatur romuli matrem vestalem virginem fecerat que voluit de marte geminos concepisse isto modo stuprum eius honorantes vel excusantes vel adhibentes argumentum quod infantes expositos lupa nutrierit. Hoc enim genus bestie ad martem existimant pertinere ut videlicet ideo lupa credatur admovisse ubera parvulis quia filios domini sui martis agnovit. Quamquam non desint qui dicant cum expositi vagientes iacerent a nescio qua primum meretrice fuisse collectos et primas eius suxisse mamillas. Meretrices autem lupas vocabant Unde etiam nunc turpia loca lupanaria nuncupantur. et eos postea ad faustulum pervenisse pastorem atque ab eius acca uxore nutritos. Quamquam ad arguendum hominem regem qui eos in aquam proici crudeliter iusserat eis infantibus per quos tanta civitas condenda erat de aqua divinitus liberatis per lactantem feram deus voluit subvenire quid mirum est.

Quo tempore roma sit condita quo regnum assyriorum intercidit quo ezechias regnavit in iudea capitulum xx

Amulio successit in regnum laciale frater eius numitor avus romuli cuius numitoris primo anno condita est roma ac per hoc cum suo deinceps .i. romulo nepote regnavit Ne multis morer: condita est

De hely sacerdote et exordio regni saul de samuele propheta de exordio david successit in salomone roboam et de regibus gentium

De ortu albanorum fine regni assyriorum translati ad medos de origine romuli et remi et quo nati et nutriti

roma ciuitas velut altera babilon et velut prioris filia babilonis
per quam deo placuit orbem debellare terrarum et in vnam societatem
reipublice legumque perductum longe lateque pacare Erant enim iam
populi validi et fortes et armis gentes exercitate que non facile
cederent et quas opus esset ingentibus periculis et vastacione
vtrimque non paruo atque horrendo labore superari Nam quando regnum
assiriorum totam pene asyam subiugauit licet bellando sit
factum non tamen multum asperis et difficilibus bellis fieri potuit
quia rudes adhuc ad resistendum gentes erant nec tam
multe vel magne Siquidem post illud maximum atque vniuersa
le diluuium cum in archa noe octo soli homines euasissent anni
non multo amplius quam mille transierant quando ninus asyam totam
excepta india subiugauit Roma vero tot gentes orientis
et occidentis quas imperio romano subditas cernimus non
ea celeritate ac facilitate perdomuit quia paulatim crescendo
robustas eas et bellicosas quaqua versum dilatabatur inuenit
Tempore igitur quo roma condita est populus israel habebat in terra pro
missionis annos septingentos xviii. Ex quibus xxvii pertinet
ad ihesum naue deinde ad tempus iudicum trecenti xxix. Ex quo
autem reges esse ceperunt anni erant trecenti lxii. Et rex tunc erat in iuda cuius no
men erat achas vel sicut alii computant qui ei successit ezechias quem quidem
constat optimum et pyssimum regem romuli regnasse temporibus In ea vero hebrei po
puli parte que appellabatur israel regnare ceperat ozeas Eodem tempore non nulli sybillam
mentream vaticinatam ferunt Sybillas autem varro prodit
plures fuisse non vnam Hec sane eritrea sibilla quedam de xpo
manifesta conscribit quod et nos prius in latina lingua versibus
male latinis et non stantibus legimus per nescio cuius interpre
tis inpericiam sicut post cognouimus Nam vir clarissimus flac
cianus qui etiam proconsul fuit homo facillime facundie multeque doc
trine cum de xpo colloqueremur grecum nobis codicem protulit
carmina esse dicens sibille eritree vbi ostendit quodam loco in
capitibus versuum ordinem litterarum ita se habentem ut hec in eo verba
legerentur Ihesus xpus theonos sother quod est latine ihesus xpus dei filius
saluator Hii autem versus quorum prime littere istum sensum quem diximus reddunt sic
eos qui latinis et instantibus versibus est interpretatus hec continet De verbis
grecis sybille et in verborum expositione Ihesus xpus theoy yoos sother quod est
latine ihesus xpus dei filius saluator Iudicii signum tellus sudore ma
descet E celo rex adueniet per secla futurus Scilicet in carne presens ut
iudicet orbem Vnde deum cernent incredulus atque fidelis Celsum cum
sanctis eui iam termino in ipso Sic anime cum carne aderunt quas iudicat ipse
Cum iacet incultus densis in vepribus orbis Reicient simulachra viri cunctam
quoque gazam Exuret terras ignis pontumque polumque Inquirens tetri portas
effringet auerni Sanctorum sed enim cuncta lux libera carni Tradetur sontes
eterna flamma cremabit Occultos actus retegens tunc quisque loquetur Se
creta atque deus reserabit pectora luci Tunc erit et luctus stridebunt de
tibus omnes Eripitur solis iubar et chorus interit astris Voluet celum lu
naris splendor abibit Deiciet colles valles extollet abysmo Non erit in
rebus hominum sublime vel altum Iam equantur campis montes et cerula ponti
Omnia cessabunt tellus confracta peribit Sic pariter fontes torrentur flumina
que igni Sed tuba cum sonitum tristem dimittit ab alto Orbe gemens fa
cinus miserum variosque labores Thartareumque chaos monstrabit terra dehi
scens Et coram hic domino reges sistentur ad vnum Recidet e celo ignisque
et sulphuris amnis In hiis latinis versibus de greco utcumque translatis i
bi non potuit ille sensus occurrere qui fit cum littere que sunt in eorum capitibus
conectuntur ut vbi y littera in greco posita est quod non potuerunt latina verba in

A quo roma in
ceperit et quod ve
lut altera babi
lon dicitur et quod do
dynus post mi
lle annos post
diluuium asyam
totam sub
iuga
uit

Quot annis fuit po
pulus dei in ter
ra promissionis
roma condita
et quod achaz vel
ezechias reg
nauit tempore ro
muli re
gis

De Sybilla e
ritrea et eius
vaticinio Sybi
lla eritrea quod de
xpo vaticinata
est et quod varro
plures dicit
esse sibil
las

neniri que ab eadem lrā incipent ut sine conciret hy aut
sut u'sus tres quīto et octauus decimus et nonus decimus Deīn
qz sil ras q̄ sūt in capitibȝ om̄ u'suū conectētes horū nūz
q̄ septe sūt nō legam⁹ Sz pro eis y lram tamq̄ in eisdez
locis ipā sit posita recordemur exprimim⁹ in quīqz vbis Ihus
xpus dei filius saluator sz tū grece h̄ dr̄ nō latine Et sūt v's
xxvij qui numerus quadratū ternariū solidū reddit Tria enī ter
ducta fiūt nouē et ipā nouē si ter ducunt ut exlatū ī altū figuā cōsurgat
ad xxvij puenniūt hoz aūt grecoz quīqz uboz ihūs xpus theos sother
qd̄ ē quidem latine ihūs xpus dei filius saluator si p̄mas lrās iūgas erit
ixoic ixoi i. piscis In quo noie mistice intellr̄ xpc eo q' in huius mortalitatis
abysso velut in aquaz pfunditate viuus hoc est sine pctō ee potuit. Hec
aūt sybilla siue eritrea siue ut quidā magis cumea ita nichil h̄t in toto
carmine suo cui⁹ exigua ista ptīcla ē qd̄ ad deoz falsoz siue factoz cultū p-
tineat Quinymo ita etiā cont eos et cōtra cultores eoz loqtur ut in eoz nūo
deputanda videat' q̄ ptinz ad ciuitatē dei. Inserit etiā lactanci⁹ opi suo
qdam de xpo vaticinia sibille quāuis nō exprimat cui⁹. Sz q̄ ipe singulatī
posuit ego arbitratus sum cuncta ee ponēda tamq̄ vnū sit plura q̄ ille plura
cōmemorauit et breuia In manus inquit fidelium postea ve
niet Dabit aūt deo alapas manibus incestis et inpurato
ore expuent venenatos sputus Dabit vō ad ūbea simpl'
r sanctum dorsūz et colaphos accipiens tacebit ne quis agnō
scat quo u'bū vl' vn̄ venit ut inferis loqt' et corona spi
nea coronet. Ad cibū aūt fel et ad sitīz acetū dederūt in
hospitalitatis hac mōstrabūt mēsez Ipa enī insipiens tuū
deūz nō intellexisti ludentē mortaliū mētibus sz spinis coro
nasti et horridū fel miscuisti Templi vō veluū scindet et medio
dio die nox erit tenebrosa nimis in tribus horis et morte morietur
tribus diebus sompno suscepto Et tūc ab inferis regressus ad lucē veniet primus
resurrectionis pricipio reuocatus ostenso Ita lactancius carptim p intualla
disputacōis sue sic ea posuit videbant' que pbare intenderat adhibuit testio
nia sibillina q̄ nos nichil interponētes sz in vna serie cōnexa ponentes solis
capitibus sitū scriptores deinceps ea suae nō negligant distinguenda cura
uimus Non nulli sane erithream sibillaz nō romuli sz belli troiani tpe fuisse
scripserunt Eodem romulo regnante thales milesius fuisse phibetur vnus e sa
pientibus qui post theologos poetas in quibus orpheus maxiē omū nobilitatus
ē sophi appellati sūt qd̄ est latinū sapientes Per idem tpus x tribus q̄ i diui
sione pp̄li vocati sūt isrl' debellate a chaldeis et in eas terras captiue ducte
sūt remanentibus in iudea terra duabus illis tribubus q̄ noīe inde vocabant' Iudam
qz regnū h̄ebant in ierlm. Mortuū romulū cū et ipe nusq̄ cōparuisset in deos qd̄
et vulgo notissimū ē retulere romani qd̄ usqz adeo fieri iā desierat ut postea n̄
adulando nō errando fierī ē tpibus cesaz ut Cycero magnis romuli laudibus
tribuat qd̄ nō rudibus et indoctis tpibus qn facile hoies fallebant' sz iā expolitis
et eruditis meruit hos honores qūuis nōdū efferbuerat ac pullulauerat philoz
subtilis et acuta loqacitas. Sz etsi posteriora tpa deos hoies mortuos nō institu
erūt tamq̄ ab antiquis institutos colere ut deos et hre nō destiterunt qn ee
simulachris q̄ veteres nō h̄ebant auxerunt vane atqz inpie supsticionis illece
braz id efficientibus ut fabulosa ee carmīa deoz q̄ ia viciore scelō nō fingebat
pludos tū in eoz de flor nomi obsequiu turpit' agentes Regnauit deinde
numa post romulū qui cū illā ciuitatē putauit deoz pfec
to flor̄ numositate numienda ī eandez turbaz referri mor
tuus nō meruit tamq̄ ita putatus sit celū multitudīe nuīnū co
stipasse ut locū ibi repire nō posset Sz regnante romu
lo septem sapientes claruerunt quo tpe decē tribus q̄ isrl' di
cebant' ī captiuitatē a chaldeis ducte sūt idemqz romulus mortuus diuino
honore ditatus ē

Sz lactancius ponit q̄dam ūba de vaticinio sibil le cumee de passione et resurrexōne xpi

Quo tpe fuit sibilla thales millesius orpheus et x tribus du cte capte a chal deis et romulus deificatus ut dicit varro ī numa rit

Quo tpe sanā sibil la ee dicit et aput hebreos manasses regnauit q̄ ysaiaz occidit et sedechi as sb' q° pplus iudeoz captus et ierlm destructa est

Hoc regnāte rome et apud hebreos initio regni manasse a quo impio xxv
rege ꝑpheta ysaias ꝑhibet̄ occisus samiā fuisse sibillā ferūt Regnāte
vō apud hebreos Tarquinio prisco qui successerat ancomarcio ductꝰ ē cap
tiuus in babiloniā ꝑplus iudeoꝝ euersa ī ierlm et teplo illo a salomone constructo
Increpantes eum eos ꝑphē de iniquitatibꝰ et impietatibꝰ suis · h' eis uentura
ꝑdixerant maxime Ieremias qui et num'͂ diffiniunt annoꝝ. Eo tpe pictacus mithi
lenꝰ alius e septē sapientibꝰ fuisse ꝑhibet et quīqꝫ ceteros qui ut septē nume
rent' thaleti quē sup' comemorauimꝰ et huic pictaco addut' eo tpe fuisse sc̄
bit / Eusebius quo captiuus dei ꝑplus in babiloniā tenebat
hy aūt sūt Salon atheniensis · chilon lacedemonius · periandr
us · chorinthius · cleobulus · lidius · bias · prienensis · omēs
hy septē appellati sapientes post poetas theologos clarueīt
(quia genere vite quodā laudabili pstabant hoībꝰ ceteris ī moꝝ
nōnulla pcepta sniaꝝ breuitate cōplexi sūt Nichil aūt moi
mētoꝝ q' ad lr̄as attinet posteris reliquerūt / n' q' solō quasdā
leges atheniensibꝰ dedisse ꝑhibet / Thales vō phisicus fuit et
suoꝝ dogmatū libros reliquit Eo captiuitatis iudaice tpe et anaximāder
et anaximenes et xenophanes phisici clarueīt / Tūc et pictagoras ex
quo ceperūt appellari ph'i · per idem tpus Cyrus rex psaꝝ et chaldeis et
assyriis impabat qui relaxata aliquāta captiuitate iudeoꝝ quīquaginta ho
m̄i milia ex eis ad restaurandū templū regredi fecit A quibꝰ tm̄ pma cep
ta fundamenta et altare cōstructū est In cursantibꝰ aūt hostibꝰ nequaquā
pgredi edificando valueīt dilatatūqꝫ opus ē usqꝫ ad dariū
(per idem tpus et illa sūt gesta q' conscripta sūt in libro iu
dith q' sane in canone scripturaꝝ iudei nō recepisse dicitur
Sub dario g° rege psaꝝ impletis lxx annis quos Ieremias ꝑph
eta pdixerat reddita est iudeis soluta captiuitate libertas
regnante romanoꝝ septīo rege Tarquinio Quo expulso et
ipi aregū suoꝝ dn̄acōe liberi ee ceperūt Usqꝫ ad hoc tpus
ꝑphetas habuit ꝑplus isrl̄ Qui tm̄ multi fueīt paucoꝝ et apud
iudeos et apud nos canonica scriptura retinet de quibꝰ me aliq̄
positūꝫ esse ꝑmisi in hoc libro cū clauderē superiorē q' iā video xxvi
ee faciendū / Tpa igr̄ eoꝝ ut possimꝰ aduertere et intercurrā pmi
libri recurramꝰ In capite libri ozee ꝑphete qui pmꝰ et xii ponit' ita scriptū
ē vbū dn̄i q' fcm̄ ē azee in diebꝰ ozie et ioathan et achaz / et ezechie
regū iuda. Amos quoqꝫ in diebꝰ regis ozee ꝑphetasse se scribit addidit et
Ieroboam rege isrl̄ qui p eosdem dies fuit Nec nō ysaias fi
lius amos siue sup'dicti ꝑphete siue q' magis ꝑhibet alte
rius qui nō ꝑpheta eodem noīe vocabat' eosdem reges qua
tuor quos posuit ozee in capite libri sui ponit quoꝝ diebꝰ
se ꝑphetasse ploquitur Micheas et eo eadē sue ꝑphetie co
memorat tpa post dies ozie Nam tres qui sequit' reges
noiat quos et ozee noiauit Ioathan et achaz et ezechiaz
hy sūt quos eodē tpe simul ꝑphetasse ex eoꝝ lr̄is inueīt' hys
adiungit' Ionas eodem ozia rege regnāte · et Iohel cū iā reg
naret Ioathan qui successit ozie Sꝫ istoꝝ ꝑphetaꝝ duoꝝ
tpa in cronicis nō ī eoꝝ libris potuimꝰ inuenire qui de suis diebꝰ tacent
Tendunt' aūt hy dies a rege latinoꝝ pcace siue superiore auentino usqꝫ ad
regem romulum iam romanū ul' et usqꝫ ad regē pmordia
successoris eius nume pompilii Ezechias quippe rex iuda
eo usqꝫ regnauit Ac p ea tpa ista velut fontes ꝑphetie
pariter erupnerūt qn̄ regnū defecit assyrioꝝ cepitqꝫ ro
manū ut scꝫ quēadmodū regni assyrioꝝ pmo tpe extitit
abraham cui ꝑmissiones aptissime fieret ī eius semine bn̄
dictōis omū gentiū ita ī occidentalis babilonis exordio

Marginal notes (right):

Eusebius scribit tpe quo ꝑplus dei in babiloniā captiuꝰ tenebat / septē sapientes apud grecos floruerūt pictagoras et alii

De cyro rege psaꝝ et medoꝝ dario sub quibꝰ iudeoꝝ soluta captiuitas quā eis pre dixit Ieremias
De Iudith de tarquinio a romanis pulso

Quo tpe ꝑphete ꝑphetauit et reges de quibꝰ ꝑphetia fcā ē ozee amos ysaias micheas ionas Iohel Reges ozias Ioathan achaz et ezechias

Quo tpe regnū assyrioꝝ defecit romanū cepit ut ꝑmissiones quō da fecit abrahe in semine bn̄dictiones gentiū imple rentur xxvii

qua fuerat xpe imperante venturus in quo implerentur illa promissa oracula prophetarum loquencium non solum verum eciam scribencium in tante rei future testimonium scilicet Cum enim prophete numquam fere defuissent populo israel ex quo ibi reges esse ceperunt in usum tantummodo eorum fuerunt non gencium Quando autem ea scriptura manifestius prophetica condebatur que gentibus quoque prodesset tunc oportebat inciperet quando condebatur hec civitas que gentibus imperaret De hiis que ad ewangelium xpi pertinent que ozee et amos prophetaverunt

xxv Osee igitur propheta quanto profundius quidem loquitur tanto operosius penetratur sed aliquid inde sumendum est et hic ex nostra promissione ponendum Et erit inquid in loco quo dictum est eis non plebs mea vos vocabuntur et ipsi filii dei vivi Hoc testimonium propheticum de vocacione gencium qui prius non pertinebat ad deum eciam apostoli intellexerunt Et quia ipse eciam plebs gencium spiritualiter est in filiis abrahe Ac per hoc recte dicitur israel propterea sequitur et dicit Et congregabuntur filii iuda et filii israel in idipsum et ponent sibimet principatum unum et ascendunt a terra Hoc si adhuc velimus exponere eloquii prophetici obtundetur sapor Recolatur tamen lapis ille angularis et duo parietes unus ex iudeis alter ex gentibus ille nomine filiorum iuda iste nomine filiorum israel eidem uni principatui suo in idipsum innitentes et ascendentes agnoscatur a terra Istos autem carnales israelitas qui nunc nolunt credere in xpistum postea credituros id est filios eorum Nam utique isti ad suum locum moriendo transibunt idem propheta testatur dicens Quoniam diebus multis sedebunt filii israel sine rege sine principe sine sacrificio sine altari sine sacerdocio sine manifestacionibus Quis non videat nunc sic esse iudeos Sed quid adiungit audiamus Et postea inquit revertentur filii israel et inquirent dominum deum suum et david regem suum et stupescent in domino et in bonis ipsius in novissimis diebus Nichil est ista prophecia manifestius cum david rex significatus intelligitur xpistus quia factus est sicut dicit apostolus ex semine david secundum carnem Prenunciavit iste propheta eciam tercia die resurrectionem futuram sicut eam prophetica altitudine prenunciari oportebat ubi ait Sanabit nos post biduum in die tercio resurgemus Secundum hoc enim nobis dicit apostolus Si resurrexistis cum xpisto que sursum sunt querite Amos quoque de rebus talibus sic prophetat Para inquit te ut invoces deum tuum israel quia ecce ego firmans tonitruum et creans spiritum et annuncians in hominibus xpistum suum Et in alio loco In illa die inquit resuscitabo tabernaculum david quod cecidit et reedificabo que ceciderunt eius et destructa eius suscitabo et reedificabo ea sicut dies seculi ita ut exquirant me residui hominum et omnes gentes in quibus invocatum est nomen meum super eos dicit dominus faciens hec. Ysaias propheta non est in libro xii prophetarum qui dicuntur minores quia sermones eorum sunt breves in eorum comparacione qui maiores ideo vocantur quia prolixa volumina condiderunt Ex quibus est hic ysaias quem propter eadem prophetie tempora subiungo supradictis duobus Ysaias igitur inter illa que arguit iniqua et iusta precepit et peccatori populo mala futura predixit eciam de xpisto et ecclesia hoc est de rege et ea quam condidit civitate multo plura quam ceteri prophetavit ita ut a quibusdam ewangelista quam propheta pocius diceretur Sed propter racionem operis consummandi unum de multis hoc loco ponam Ex persona quippe dei patris loquens Ecce inquit intelliget puer meus et exaltabitur et glorificabitur valde Quemadmodum stupescent super te multi ita gloria privabitur ab hominibus species tua et gloria tua ab hominibus Ita mirabuntur gentes multe super eum et continebunt reges os suum quoniam quibus non est nunciatum de illo videbunt et qui non audierunt intelligent Domine quis credidit auditui nostro et brachium domini cui revelatum est Annunciabimus coram illo ut infans ut radix in terra siciente Non est species illi neque gloria Et vidimus eum et non habebat speciem neque decorem sed species eius sine honore deficiens pre omnibus hominibus homo in plaga positus et sciens ferre infirmitatem quoniam aversa est facies eius inhonoratus est nec magni estimatus Hic peccata nostra portat et pro nobis dolet

Contra iudeos propheta ozee Quoniam diebus multis sedebunt filii israel sine rege etc quod impletum iam esse videmus

De resurrectione domini Sanabit nos post biduum in die tercio resurgemus Et amos Resuscitabo tabernaculum david

Quod ysaias potius a quibusdam dicitur ewangelista quam propheta qui non est in numero minorum prophetarum

et nos existimavimus illum esse in dolore et in plaga et in afflictione. Ipse autem vulnera
tus est propter iniquitates nostras et infirmatus est propter peccata nostra. Eruditio pacis nostre in eo
livore eius nos sanati sumus. Omnes et oves erravimus. Homo a via
sua erravit et dominus tradidit illum pro peccatis nostris. et ipse propter quod
afflictus est non aperuit os suum. Ut ovis ad ymolandum ductus
est. et ut agnus ante eum qui se tondet sine voce. sic non aperu
it os suum. In humilitate quippe iudicium eius sublatum est. generati
onem eius quis enarrabit. quoniam tollet de terra vita eius ab iniquitatibus
populi mei ductus est ad mortem. et dabo malignos pro sepultura eius et divites pro
morte sua quoniam iniquitatem non fecit nec dolum in ore suo. et dominus vult purgare
eum de plaga. Si dederitis pro peccato animam vestram videbitis semen longevum. et dominus
vult auferre a dolore animam eius ostendere illi lucem et formare intellectum iustificare
iustum bene servientem pluribus et peccata eorum ipse portabit. propterea ipse hereditabit
plures et fortium dividet spolia propter quod traditus est ad mortem anima eius et inter
iniquos estimatus est et ipse peccata multorum portabit et propter peccata eorum traditus
est. Hec de Christo. Iam nunc de ecclesia quod sequitur audiamus. Letare sterilis que non paris
que non paris erumpe et exclama que non parturis quoniam multi
filii deserte magis quam eius que habet virum. Dilata locum tabernaculi
tui et atriorum tuorum. fige noli parcere. prolonga funiculos
tuos et palos tuos conforta. adhuc in dexteram et sinistram
partem extende. et semen tuum hereditabit gentes et civita
tes desertas inhabitabis. Ne timeas quoniam confusa es neque reverearis
quia exprobrata es. quoniam confusionem eternam obliviscetis et obpro
brium viduitatis tue non eris memor. quoniam dominus faciens te dominus
sabaoth nomen ei et qui eruit te ipse deus israel universe terre vocabitur. Ver
um et in eis sunt exponenda nonnulla sed sufficere arbitror que ita
ista sint satis. et in eis sunt exponenda. nonnulla sed sufficere arbitror que ita
sunt aperta. ut etiam inimici intelligere cogantur inviti. Micheas xxx
propheta Christum in figura ponens magni cuiusdam montis hec loqui
tur. Et in novissimis diebus manifestus mons domini preparatus super
vertices montium et exaltabitur super colles et festinabunt ad eum
plebes. et ibunt gentes multe et dicent. Venite ascendamus
ad montem domini. et in domum dei iacob. et ostendet nobis viam suam
et ibimus in semitis eius. quia ex syon procedet lex et verbum domini de ierusalem. Et iudicabit
inter populos multos et redarguet gentes potentes usque in longinquum. Predicens
bit plebes multas et redarguet gentes potentes usque in longinquum. Predicens
iste propheta et locum in quo natus est Christus. Et tu inquit bethleem domus effrata
minima es ut sis in milibus iuda. Ex te michi prodiet ut sit in principem in israel et egres
sus eius ab initio et ex diebus eternitatis. propterea dabit eos usque ad tempus parturien
tis pariet et residui fratres eius convertentur ad filios israel. et stabit et videbit et
pascet gregem suum in virtute domini. et in honore domini dei sui erunt quoniam nunc mag
nificabitur usque ad summum terre. Jonas igitur propheta non tantum sermone Christum quam
sua quadam passione prophetavit. profecto apertius quam si eius
mortem et resurrectionem voce clamaret. ut quid enim exceptus est
ventre belue. et die tercio redditus nisi significaret Christum de profundo
inferni die tercio rediturum. Johel omnia que prophetavit multis
verbis compellit exponi ut que pertinent ad Christum et ecclesiam dilucescant.
Verum unum quod etiam apostoli commemoraverunt quando in congregatos
credentes spiritus sanctus sicut a Christo promissus fuerat de super venit
non pretermittam. Et erit inquit post hoc effundam de spiritu meo super
omnem carnem. et prophetabunt filii vestri et filie vestre. et seniores vestri som
nia somniabunt. et iuvenes vestri visiones videbunt. Et quidem
in servos et ancillas meas in illis diebus effundam de spiritu meo. Que in
abdya et naum et abacuk de salute mundi in Christo prenunciata reperiuntur. xxxi

Tres prophete de minoribus abdyas naum et abacuk nec tempora sua nec ipsi
in cronicis eusebii et ieronimi quando prophetaverunt innotescunt. Abdyas enim
positus est quidem ab eis cum michea sed hoc non eo loco ubi notant tempora

Ysaias de passione domini. Ipse autem vulneratus est et cetera. Ut ovis ad ymolandum et alia multa

Ysaias de Christo supra nunc de ecclesia Letare sterilis et cetera Et augustinus dilata locum tabernaculi tui et cetera multa

Micheas Christum in figura magni cuiusdam montis portendens Et in novissimis diebus

Jonas non tantum verbis Christum quam passione sua monstravit de eo

Johel de Christo et ecclesia prophetavit Et erit inquit post hoc effundam de spiritu meo

qui micheam prophetasse ex eius libro constat quod errore negligentium describentium labores
alienos existimo contigisse. Duos vero alios commemoratos in codicibus acmenorum quos
habuimus non potuimus invenire tamen quia in canone continentur ut
ipsi operum preteriat a nobis. Abdyas quantum ad scripturam eius atti
net omnium brevissimus prophetarum adversus ydumeam loquitur gentem
scilicet esau ex duobus geminis filiis ysaac nepotibus abrahe ma
ioris illius reprobati. porro si ydumeam modo locucionis quo in
telligitur a parte totum accipiamus poterit esse pro gentibus de xpo
agnoscere possumus quod ait inter cetera In monte autem syon erit
salus et erit sanctum Et paulo post in fine ipsius prophecie Et ascendent
inquit resalvati ex monte syon ut defendant montem esau et erit domino regnum
Apparet quippe id esse completum tamen resalvati ex monte syon id est ex iudea credentes
in xpm qui precipue cognoscuntur apostoli ascenderunt et defenderent montem esau
Quomodo defenderent nisi per evangelii predicacionem salvos faciendo eos qui credide
runt ut eruerent de potestate tenebrarum et transferrent in regnum dei quod consequenter
expressit addendo et erit domino regnum Mons enim syon iudeam significat ubi figura predicta
est salus et sanctum quod est xpc ihesus. Mons vero esau ydumea est
per quam significata est ecclesia gencium quam defenderunt sicut exposui
resalvati ex monte syon ut esset domino regnum. hoc obscurum erat
antequam fieret sed factum quis non fidelis agnoscat Naum vero prophe
ta immo per illum deus. Exterminabo inquit sculptilia et conflatilia
ponam sepulturam tuam quia veloces ecce super montes pedes evan
gelizantes et annunciantes pacem Celebra iuda dies festos tuos red
de vota tua quia iam non adicient ultra ut transeant in vetu
state consummatum est ablatum est Ascendit qui insufflat in faciem
tuam eripiens te ex tribulacione Quis ascenderit ab inferis et
insufflaverit in faciem iude hoc est iudeorum discipulorum spiritum sanctum
recolat qui meminit evangelium Ad novum enim testamentum pertinent
quorum dies festi ita spiritualiter innovantur ut in vetustate transire
xxix non possunt Porro per evangelium exterminata sculptilia et conflatilia id est ydola deorum
falsorum et oblivioni tamquam sepulture tradita iam videmus et hac esse in hac
re prophecia completam esse cognoscimus Abacuk de quo alio quam
de xpi adventu qui futurus erat intelligitur dicere Respondit dominus ad
me et dixit ad me Scribe visum aperte in buxo ut assequatur
qui legit ea quia adhuc visio ad tempus et orietur in fine et non
in vacuum Si tardaverit sustine eum quia veniens veniet et non
morabitur In oracione autem sua cum cantico cui nisi xpo domino di
cit Domine audivi audicionem tuam et timui Domine consideravi opera
tua et expavi Quid enim hoc est nisi primogenite nove ac repentine salu
tis hominum ineffabilis admiracio In medio duorum testamentorum id est in medio duorum
latronum id est in medio moysi et helye cum illo in monte sermocinancium. dum appro
pinquaverint anni nosceris in adventu temporis ostenderis nec exponendum est In eo cum
turbata fuerit anima mea in ira misericordie memor eris Quid est nisi quod iudeos in se trans
figuravit quorum gentis fuit qui cum magna ira turbati crucifigerent
xpm Ille misericordie memor dixit. pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt
deus de theman veniet et sanctus de monte umbroso et
condenso Quod hic dictum est de theman veniet alii interpreta
ti sunt ab austro et affrico per quod significatur meridies id est fervor
caritatis et splendor veritatis. Montem vero umbrosum atque
condensum quamvis multis modis possit intelligi libencius acce
perim scripturarum altitudinem divinarum quibus prophetatus est xpc
Multa ibi quippe umbrosa atque condensa sunt que mentem querentis exerceant In
de autem venit cum ibi eum qui intelligit invenit Operuit celos virtus eius
et laudis eius plena est terra Quid est nisi quod in psalmo dicitur Exaltare super
celos deus et super omnem terram gloriam tuam Splendor eius ut lumen erit

De prophecia trium prophetarum qui sunt abdyas naum et abacuk quorum tempore quo prophetaverunt non invenitur

Abdyas adversus ydumeam gentem scilicet esau aperte tamen accipiatur loquitur quod de xpo potest intelligi in monte syon erit salus

Naum exterminabo inquit sculptilia et quod per evangelium completum esse scitur

Abacuk de adventu xpi Veniens veniet et non tardabit Et in cantico suo de xpo Domine audivi

Deus de theman veniet et sanctus de monte umbroso et condenso et cetera

quid ē nisi fama eius credentes illumīabit Cornua ī manibꝰ eiꝰ sūt · qd ē ū trop
heū cruces Exposiut cauitatē firmā fortitudīs sue nec exponēdū ē Antefa
ciez eius ibit ūbū · et prodiet in campū post pedes eius Quid ē ū q̄ ā
q̄ venēt huc p̄nūciatus ē · et postea q̄ hinc reuīsus est āunciatus ē Stetit
et t'ra comota est · Quid ū stetit ad subueniēd · et t'ra cōmo
ta ē ad credendū Respexit et thabuerūt gentes hoc ē misertꝯ
est · et fecit pp̄los penitētes Contriti sūt montes violencia hoc
ē vim facientibꝰ iudicio elatorū cōtrita ē supbia Deflux
erūt colles etnales hoc est humiliati sūt ad tpus ut erigent
metiū Ingressꝯ eternos eius · p laboribꝰ vidi · hoc ē nō sine mer
cede etintatis laborē cauitatis aspexi Tabnacla ethiopū expa
nescūt · et thabnacla t're madian · hoc ē gentes repentīno p̄terite uicio
inuabiliuz tuorū · et q̄ nō sūt in iure rōno erūt in pplō xpiano Nunquid in
flumībꝰ iratus es dñe · an in fluminibus furor tuus · vl' ī mari impetus tuus
hoc iō dcm̄ ē · q̄ nō venit nūc ut iudicet mundū s; ut saluet indus p ipm
Quia ascendens sup equos tuos · et equitacio est salus · hoc ē ewānte
tui portabūt te qui regitur a te et ewān^m^ tuū salus ē cre
qui credūt in te Intentus intendens arcū tuū sup sceptra
dicat dn̄s · hoc ē cōminabis iudiciū tuū et regibꝰ t're flu
minibus scindetur t'ra · hoc ē ī fluentibꝰ sermonibꝰ p̄dicam
tiū te Aprient ad cōfitendū homī corda quibꝰ dcm̄ ē scindi
te corda vr̄a et nō vestimēta Quid ē videbūt te et dolebūt
ū ut lugendo sint bti, Quid ē dispergens aquas ī cessu in
ambulando ū in eis q̄ te usq; quaq; annūciant H atq; h' dispargis fluēta
doctrine Quid ē dedit abyssus vocē suā an profunditas cordis humani
quid ei videtur expsit altitudo fantasie sue tamq; visus supiorū ē expo
sicio altitudo eiū est abyssus Qz aut ut fantasie sue subaudiendū est
vocē dedit · hoc ē qd diximꝰ quid ei videtur expsit · fantasia quippe in
sio ē qua nō tenuit nō oportuit s; cōfitendo eructauit Eleuatus est sol et
luna stetit ī ordine suo · hoc ē ascendit xp̄c in celū et ordinata ē ecclia
sub rege suo In luce iacilata tua ibūt · hoc ē nō mocultu s; ī manifestū
ūba tua mittent In splendorē chorusscacōis tuorū armorū subaudiēdū ē
iacula tua ibūt · Dixeat eiū sinꝰ q̄ dico nobꝯ ī tenebris dicite ī luce ī com
nacōe mīorabis t'ram · i · cōminādo humiliabis hoīes et ī fufirōe
dericies gentes quia eos qui se exaltat vindicando collides Ex
isti in salutē pp̄li tui ut saluos facias xpōs tuos misisti ī capi
ti iniquorū mortē Nichil ortū exponedū Excitasti vincla usq;
ad collū Et bona hic put intelligi vincula sapie ut incitant,
pedes et cōpedes eius · et collū intorques eius · perdisti ī stupore
metis tue subaudimꝰ vincla Excitauit eiū bona pdidit mala
de quibꝰ ei dr̄ · Dirupisti vincla mea · et hoc in stupore metis · i ·
mirabiliter Capita potenciū mouebūt in ea s; admiracōe ad ape
rient morsus suos sicut edens paup in abscondito · potentes eiū quidā in
deorū veniebant ad dn̄m facta eius et ūba mirati · et esurientes
manducabat absconse pp metū iudeorū sic nos · p dit ewān^m^
et ī misisti ī mare equos tuos turbantes aquas multas q̄ mich
sūt aliud q̄ pp̄li multi Non eiū alij cōuterent · alij furoē pseq
rent ū omnis turbaretur Obseruaui et expauit vent' meus a
voce labiorū orōnis meorū · et introiuit tremor ossa mea et
subtus me turbata ē habitacō mea Intendit mea q̄ dicebat
et ipā sua orōne ē p̄territus quā pphetice timebat · et ī qua futura
cernebat Turbatus eiū pphs multis vidit ī iminētes ecclie t'bulacōes cōtinui
oq; se mebrū eius agnouit atq; aut Requiescam ī die t'bulacōis tamq; adeos
p̄tines q̄ sūt spe gaudentes ī t'bulacōe patientes Vt ascendā in pplm pe
gnacōis mee Recedens utiq; a pplō maligno carnalis cogitacōis sue non

Quid est sple
dor eius ut lux
erit et cornua
ī manibꝰ eius
nisi trophēū
crucis
ē

Quid ē quia
asscendes sup
equos tuos ū
ewānte tui por
tabūt te qui
regitur a
te

Quid ē eleua
tus ē sol · et luna
stetit ī ordine
suo ū xp̄c as
cendit ī celū
et ordinata
est ecclia sub
rege suo

pane doctrine

Quidā iudeorū
mirati fcā ē pp
metū aliorū ab
sconse veniebat
ad eū ut ab eo
instruere
tur

pegnante in hac tra neq; supna pram regente Qm ficus inquit no afferet
fructu et no erut natiuitates i vineis Mencietur opus olyue et campi no
faciet escam Defecerunt ab esca oues et no sup sut in psepibus boues Vidit
gentez que xpm erat ocitura ubtate copiaz spualiu pdi
tura qe p trena fecunditate more pphetico figurauit et q
iraz dei talez ppterea passa e illa gens q ignorans dei ius
ticiaz sua nolunt costitue iste cotinuo Ego aut inquit i dno
exultabo et gaudeo in deo salutari meo Dominus deus meus v
tus mea statuit pedes meos i cosumatom sup excelsa inponet
mea et vincat i cantico eius Illo s cantico de quo simila qda
dicut i ps statuit sup petra pedes meos et direxit gressus
meus et i misit i os meum canticu nouu ymnum deo nro Ipe g vincat in
cantico dni q placet in eius laude no sua ut qui glatur i dno gletur Me
lius aut m vident qdaz codices hre gaudebo in deo ihu meo qm qui vole
tes id latine pone nome ipm no posuerunt qd e nobis amicius et dulcius noiare

De xpo et vocacione gencium qm Jeremias et Sophonias pphetico spu sut pfati

Jheremias ppheta de maioribus e sicut ysaias no de minoribus sicut ce
teri de quorum scriptis no nulla ia posui pphetauit aut regna
te Josia i ihrlm et apud romanos Ancomarcio iam ppin
quante captiuitate iudeorum Tetendit aut pphecia usq ad
quitu mesez captiuitatis sic i eius lris inuenimus Sopho
nias aut vnus de minoribus adiungit ei Nam et ipe in diebus Jo
sie pphetasse se dicat s; quousq no dicit pphetauit g Jerem
as no solu ancho marcii vez eciam Tarquinii prisci tpibus quem
romani hruerut quitu regem ipe eni qm illa captiuitas facta
e regnare cepat pphetauit aut Jeremias de xpo spus inquit
oris nri xpus dns captus e in peccatis nris sic breuit ost
endens et dnm nrm xpm et passum ee pro nobis Item loco alio
o hic deus meus inquit et no estimabitur alt ad eum qui i uenit
omnem via prudencie et dedit ea iacob pueo suo et isrl electo suo
Post hec in tra visus e et cu hominibus conuersatus e hoc testimom quidez no Jereme
s; scribe eius attribuit qui vocabat baruch s; Jereme celebracius hetur Rursus
idem ppha de ipo Ecce i quit dies veniut ait dns et suscitabo dauid germe
iustum et regnabit rex et sapiens erit et faciet iudiciu et iusticia i tra In
diebus illis saluabitur iuda et isrl hitabit cofidenter et hoc e nome qd voca
bunt eu dns iustus nr De vocacioe ec gencium q erat futura et eam nuc im
pletaz cernimus sic locutus e dns deus meus et refugium meu i die malorum
meorum ad te gentes venient ab extremo tre et dicent Vere
mendacia coluerunt pres nri simulachra et no e i illis utilitas
q vero no erat eu cogniturii iudei a quibus eu et occidi oportebat
sic idem ppheta signat Graue cor p oia et ho e quis agnoscet
eu hmo est et illud qd i libro xvii posui de testo nouo cuius e
mediator xpc Ipe quippe Jeremias ait Ecce dies veniut dicit dns
et cosumabo sup domu iacob testm nouu et c q ibi legimus So
phonie aut pphete qui cu Jerem pphetabat h pdca de xpo in tpo
na Expecta me dicit dns in die resurrectionis mee i futurum Quia iudiciu
meum ut cogregem gentes et colligam regna Et iterum horribilis inquit dns
sup eos et exterminabit omes deos tre et adorabit eu vir de loco suo omes in
sule gencium et paulopost Tunc inquit transuertam i pplos lingua et pgenie
eius ut i uocent omes nome dni et ~~firmat~~ seruiat ei subiugo vno A finibus
fluminum ethyopie afferent hostias mi i illa die cofunderis ex omibus adinue
cionibus tuis quas impie egisti con me et quia tuc afferam abs te prauitates
iniurie tue et iam no adicies ut magnificeris sup motem scm meu Et sub
relinqua inte pplm mansuetu et humilem et vebuntur anoie dni qui reliqui
fuerunt de isrl Hec sut reliquie de quibus alibi pphetat qd pplus ec comemorat

Quod e menciet opus oliue et campi no fiaciant escam i gens occisura xpm ubtate spualiu p det p trena it

Jeremias pphetauit regnate Josia in ihrlm et apud romanos Ancomarcio it

Sophonias eciam in diebus Josie regis ihrlm pphetasse se dicat qui multa de xpo dixit it

Jeremias tetendit pphecia usq ad quitu mesem captiuitatis qui multa de xpo de vocacoe gencium pdixit

Cu fuit nus filior isrl sicut arena maris reliquie salue fient xxxiii
illius gentis reliquie crediderunt. In ipa porro babilonie cap
tiuitate pus pphetauerunt daniel et ezechiel Et alij s; duo ex
pphetis maioribus quor daniel et tpe quo venturus fuat xpe
atq passurus nuo diffinit annor qd longu e coputado mo
strare et alijs factitatu e an nos. De ptate vo eius et
ecclia sic locutus e Videba inquit i visu noctis et ecce cu nu
bibus celi ut filius hois veniens erat et usq ad vetustu dier
puenit et in cospcu eius platus e Et ipi datus e pricipatus et honor et re
gnu et oms ppli tribus et lingue ipi suient. ptas eius ptas eterna q non
trasibit et regnu eius no corrumpetur Ezechiel quoq more pphetico p da
uid xpm significans q2 dauid carne seie assupsit pp qua forma suu qua fctus
e ho ee fius dei dr .i. dei filius. Sic eu pphetat et pnuciat ex psona dei
pris Et suscitabo inquit sup pecora mea pastore vnu qui pascet ea suu me
dauid et ipe pascet ea et ipe erit his in pastore Ego aut dns
ero eis i deu et fuus meus dauid pnceps in medio eor Ego
dns locutus su; Et alio loco Et rex inquit vnus erit omibus imp
ans et no erut ultra due gentes nec diuident aplius i duo r
gna neq pollluet ult in ydolis suis et abhoiacoibus suis et i
cuctis iniquitatibus suis et saluos eos facia de vniuersis sedibus
suis in qbus peccauerut Et mudabo eos et erunt in pplus ego ero
illis deus et fuus meus dauid rex sup eos et pastor vnus erit xxxiv
omi eor. Restant minores tres pphete qui pphetauerut in fine ca
ptiuitatis aggeus zacharias malachias quor aggeus xpm
et ecclia; ac aptius breuitate pphetat. hec dicit dns exercitu
Adhuc vnu modicu e et ego comouebo celu et tram et mare
et aridam et mouebo oms gentes et veniet desideratus cuctis
gentibus. Hec pphecia ptiz copleta iam cernit ptis speratur i fine
coplenda mouit eni celu angelor et sider testimo qn in
carnatus e xpc Mouit tram ingenti miraclo de ipo vgis partu mouit mare
et arida; tu et in insulis et in orbe toto xpc annuciatur Ita moueri oms ge
tes videmus ad fidem Iam qd sequitur et veniet desideratus cuctis gentibus de
nouissimo eius expectatur aduentu Vt eni eet desideratus expectantibus prius
oportuit eu dilectu ee credentibus. Zacharias de xpo et ecclia Exulta inquit val
de filia syon exubila filia iertm ecce rex tuus veniet tibi i
iustus et saluator. Ipe pauper et ascendens sup asinu et su
pullu asine filium et ptas eius amare usq admare et a flu
minibus usq ad fines tre Hoc qn fctu sit ut dns ihc xpc in iti
nere iumento hmoi gnis uteretur in euangelio legit Vbi et hec pp
hecia comeorat ex pte qntu illo loco sufficere visu e. Alio loco ad
ipm xpm in spu pphecia eloquens de remissione pctor p eius sagne Tu qq
inquit in sagne testamti tui emisisti vinctos tuos de lacu i quo no e aqua
Quid p hunc lacu velit intelligi pnt diusa senti et scdm rectam fide; Michi
tn videtur no eo significari melius n huane miserie pfunditate; siccam quo
dammo et sterilem ubi no sunt fluenta iusticie s; iniqtatis lutu. De hoc quippe
et in psalmo dr Et eduxit me de lacu miserie et de luto fecis. Malachias
pphetans ecclia; p qua xpm cernimus ppagatam inde aptissime dicit ex psona
dei Non e m voluntas i vobis et munus no suscipia de manu vra ab ortu eni so
lis usq ad occasu; nome magnu meu in gentibus et i oi
loco sacrificabit et offeretur nomi meo oblacio munda qz magnu
nomen meu in gentibus dicit dns. Hoc sacrificiu p sacrdo
ciu xpi scdm ordine; melchisedech cu i oi loco a solis ortu
usq ad occasu deo iam videmus offerri sacrificiu aut iudeo
ru quibus dictu e no e m voluntas i vobis nc accipia munus de
manibus vris cessasse negare no possu; quid ad huc expectant aliu xpm cu

De quippe ipsis
In captiuitate babi
lonis daniel tpe
quo venturus fuat
xpc atq passurus
mus definiuit
annorum
it

Ezechiel p dauid
xpm significas
q2 carne dauid
seie assupsit iste
daniel ieremias
et ysaias de ma
ioribus pphe
sut

In fine captiuitat
tres de minoribus p
phetis s. aggeus
qui xpm et ecclia;
apte sigt zacha
rias et malachi
as pphetabant

Zacharias de xpo
et ecclia dicit Ex
ulta valde filia
syon it Ecce rex
tuus veniet
tibi

Malachias pphe
tans ecclia; qua;
p xpm cernimus ppa
gatam apte dic
ex persona
dei

hoc qd' pphetatu legit et impletu vident impleri no potuit
n' p ipm. Dicit paululu post de ipo ex psona dei Testamtu
meu fuit cu eo vite et pacis et dedi ei timore ut timeret
me. et a facie nomis mei pavebat. Lex veritatis fuit i ore ipius
in pace dirigens ambulabit mecu et multos convertet ab ini
quitate. Quia labia sacerdotis custodient scientiam et legem requi
rent ex ore eius. quia angelus omnipotentis dni e. Nec mirandu e
qz angls dni e oipotentis deus e xpc ihus. Sicut enim sermo pp forma
qua in quo venit ad hoies sic et angls pp evangeliu qd' nunciavit hoibus. Nam si
greca ista interpretemur evangeliu bona nuncio e. et angls nuncius e. De ipo qppe
iterum dicit Ecce mitto angelum meu. et pspiciet via an faciem mea. et subi
to veniet in templu suu dns que vos queritis. et angls testamti que vos
vultis. Ecce venit dicit dns omps. et quis sustinebit diem introi
tus eius. Hoc loco et primu et scdm xpi pnunciavit adventu. primu scz de quo
ait veniet i templu suu. i. carne sua de qua dixit in evangelio
Solvite templu hoc et triduo resuscitabo illud. Scdm vo ubi
ait Ecce venit dicit dns oips. et quis sustinebit diem in
troitus eius aut quis resistit in aspectu eius. Quante
dixit dns que vos quritis et angls testamti que vos vultis
Significavit utiqz etia iudeos scdm scripturas quas legunt xpm quere et
velle sed multi eorum que quesierunt et voluerunt venisse no agnoverunt exce
cati in cordibus suis precedentibus meritis suis. Quod sane hic nominat testm
ul' sup ubi ait Testm meu fuit cu eo. ul' hic ubi eum dixit angelum testamti
novum procul dubio testm debemus accipe ubi sempiterna no vetus ubi tpalia
sunt promissa. que pro magno habentes plurimi infirmi et deo vo talium rerum mer
cede servientes qn vident impios hmodi rebus turbantur pp qd' idem ppha ut
novi testamenti btitudine eternam que no dabit' n bonis distingueret a veteri
terrena felicitate q plerumqz datur malis Ingravastis inqt
sup me vba vra dicit dns et dixistis In quo detraximus
de te. Dixistis Vanus e ois qui servit deo. et quid plus quia
qz custodivimus observationes eius. et qz ambulavimus suppli
cantes an faciem dni omptis Et nunc nos btificamus alienos
et reedificantur omes qui faciunt iniqua et adversati sunt deo et
salvi facti sunt qui timebat dnm unusquisqz ad proximu suu.
Et animadvertit dns et audivit et scripsit libru memorie in conspectu
suo eis qui timent dnm et reverentur nomen eius. In isto libro significatu
est testm novum. Denique qd' sequitur audiamus. Et erit in dicit dns omps
i die qua ego facio in acquisitionem et eligam eos sicut eligit ho filiu suu
servientem sibi Et convertimini et videbitis int' iustum et int' servientem deo et no
servientem qz ecce dies veniet ardens sicut clibanus. et con
cremabit eos. et erunt omes alienigene. et omes facientes
iniquitatem stipula et incendit illos dies qui adveniet
dicit dns omps. et no derelinquet eorum radix neqz sarmen
tu Et orietur vobis timentibus nomen meu sol iustitie et
sanitas in pennis eius Et exibitis et exultabitis sicut vituli
et ex vinculis resoluti et conculcabitis iniquos et erit cinis sub
pedibus vris in die in quo ego facio hec dicit dns omps. Hic e qui dr
dies iudicii de quo suo loco si deus voluerit loquimur uberius. De Esdra et machabeorum libris

xxxiiii Post hos tres pphetas aggeu malachiam
zachariam p idem tpus liberacionis ppli ex babilonica s[er]vitute scripsit et esdras qui magis rerum gestarum scriptor e habitus
qua ppha sicuti e et lib qui appellatur hester cuius res
gesta in laude dei no longe ab his tpibus inveit' nisi
forte esdras in eo xpm pphetasse intelligendus e qd'
cu int' quosdam iuvenes orta qone quid amplius va

Contra iudeos plane dictu est no accipiam munus de manibus vris ut qd' iam impletu est vt

Quo xpc ihus dicitur angelus testi ubi dicit labia sacerdotis i textu

Quo ppha malachias intelligendus sit u[bi] loquitur de testamento qd' utiqz novum est ut patz et

Malachias ppheta aperte loquitur de die iudicii ibi Ecce dies veniet ardens sicut clib'

Esdras magis rerum gestarum scriptor est habitus qua ppha. et iz nihil hester ez no de qone tiz pinemiz

let in rebus quia reges vinum dixit alter vinum tercius mulieres que plerumque regibus impa
rent idem tamen tercius veritatem super omnia demonstravit esse victricem Consulto autem
evangelio christum esse cognoscimus veritatem ab hoc tempore apud iudeos restituto templo non
reges sed principes fuerunt usque ad aristobolum quorum supputatio temporum non in scrip
turis sanctis que appellantur canonice sed in aliis invenitur in quibus sunt machabeorum li
bri quos non iudei sed ecclesia pro canonicis habet propter quorundam martirum passiones
vehementes atque mirabiles qui antequam christus venisset in carne usque ad mortem pro
dei lege certarunt et mala gravissima atque horribilia pertulerunt Tempore igitur pro xxxvii
phetarum nostrorum quorum iam scripta ad noticiam fere omnium gentium pervenerunt et
multo magis post eos fuerunt philosophi gentium qui hoc eciam nomine vocarentur quod ce
pit a samio pictagora qui eo tempore quo iudeorum est soluta captivitas cepit
excellere atque agnosci Multo magis ergo ceteri philosophi post prophetas
reperiuntur fuisse Nam ipse socrates atheniensis magister omnium qui
tunc maxime claruerunt tenens in ea parte que moralis vel
activa dicitur principatum post esdram in cronicis invenitur Nam
multo post etiam plato natus est qui longe ceteros discipulos soc
ratis anteiret Quibus si addamus etiam superiores qui nondum
vocabantur septem scilicet sapientes ac deinde phisicos qui taleti successerunt in
perscrutanda natura rerum studium eius imitati anaximandrum scilicet et anaxime
nen et anoxogoram aliosque nonnullos antequam pictagoras se philosophum primus pro
fiteretur Nec illi prophetas nostros universos temporis antiquitate precedunt quandoquidem
tales postquam ceteri fuerunt regnante romulo eminuisse fertur quando de fontibus israel
in eis litteris que toto orbe manarent prophetie flumen erupit Soli igitur illi theo
logi poete orpheus linus museus et siquis alius apud grecos fuit his
prophetis hebreis quorum scripta in auctoritate habemus annis reperiuntur priores Sed nec
ipsi verum theologum nostrum moysen qui unum verum deum veraciter predicavit cuius
nunc scripta in auctoritatis canone prima sunt tempore prevenerunt ac per
hoc quantum ad grecos attinet in qua lingua littere huius seculi
maxime ferbuerunt nichil habent unde sapientiam suam iactet quod
religioni nostre ubi vera sapientia est si non superior saltem videatur
antiquior Verum quod fatendum est non quidem in grecia sed in barba
ris gentibus sicut in egipto iam fuerat ante moysen nonnulla
doctrina que eorum sapientia diceretur alioquin non scriptum esset in libris
sanctis moysen eruditum fuisse omni sapientia egypciorum Tunc utique quando
ibi natus et a filia pharaonis adoptatus atque nutritus etiam li
beraliter educatus est Sed nec sapientia egypciorum sapientiam prophetarum nostrorum
tempore antecedere potuit quandoquidem et abraham propheta fuit Quid autem sapientie
esse potuit in egypto antequam eis ysis quam mortuam tamquam deam magnam
colendam putarunt litteras traderentur ysis porro machi filia fuisse proditur
qui primus regnare cepit argivis quando abrahe iam nepotes reperiuntur exorti
Iam vero si longe antiquiora repetam et ante illud grande diluvium noster xxxviii
erat utique noe patriarcha quem prophetam quoque non immerito dixe
rim Siquidem ipsa archa quam fecit et in qua cum suis evasit
prophetia nostrorum temporum fuit Quid enoch septimus ab adam nonne
etiam in canonica epistola apostoli iude predicasse predicatur quorum scripta
ut apud iudeos et apud nos in auctoritate non essent nimia fecit an
tiquitas propter quam videbantur habenda esse suspecta ne proferrentur falsa esse pro veris
Nam et proferuntur quedam que ipsorum esse dicantur ab eis qui pro suo sensu passim
quod volunt credunt Sed ea castitas canonis non recepit non quod eorum homi
num qui deo placuerunt reprobetur auctoritas sed quod ista esse non credantur ipsorum Nec
mirum debet videri quod suspecta habentur que sub tante antiquitatis nomine pro
feruntur quandoquidem in ipsa hystoria regum iuda et regum israel que res gestas
continet de quibus eidem scripture canonice credimus commemorantur plurima
que ibi non explicantur et in libris aliis inveniri dicuntur quos prophete
scripserunt et alicubi eorum quoque prophetarum nomina non tacentur nec tamen inveniuntur

Soluta captivitate iudeorum philosophi gentium ceperunt agnosci pitagoras socrates plato et alii

Licet quidam theologi poete scilicet orpheus linus museus prophetas precesserint moyses tamen omnes etate precessit et abraham

Quod noe patriarcha ante diluvium prophetasse dicitur et enoch septimus ab adam

in canone quē recipit ppl'us dei Cui' rei fateor cū me latet n̄ qd' existimo eē
ipos quib' ea q̄ ī aucte religionis eē debeāt Scūs utiqȝ sps reuelabat
alia sic hoīes hystorica diligencia alia sic .pphetias inspira
cione diuiā scbē atȝ hoc ita fuisse distincta ut illa tamq̄ ipis
ista vō tamq̄ deo p ipos loquēti iudicaret eē tribuenda ac
sic illa ptinent ad ubertatem cognicōis hec ad religiōis auc
toritatē ī qua aucte custodit canon pter quoqȝ ia siqua eē
sub noīe veroꝝ .pphetaꝝ scpta pferūt nec ad ipam copiaȝ sciē valēt qm
utrū eoꝝ sint quoꝝ eē incertū ē et ob hoc eis nō hētur fides maxīe
his in quib' eciā cōtr̄ fidem libroꝝ canoicoꝝ quedā legūt pp qd' ea p(ro)rsus
xxxvi nō eē apparet illoꝝ Non itaqȝ credendū ē q̄ nonnulli arbitrant' hebrea
tm̄ lingua p illū qui vocabat' heber unde hebreoꝝ vocablm̄ ē fuisse
suatū atȝ inde puenisse ad abraham hebreas aūt lras a lege cepisse
q̄ data ē p moysen sed pocius p illā sucessio patrū memoratā linguā cū
suis lris custodiā Denique moyses in ppl'o cōstituit qui docendis lris pessēt
priusq̄ diuie legis ullas lras nossent Hos appellat scptura gramati
ysagogas qui latine dici pnt lraꝝ inductores vl' int'ductores eo q' eas
inducant quodāmō ī corda discenciū vl' in eas pocius ipos quos docent
xxxvii Nulla igr' gens de antiqtate sue sapie sup patriarchas et
.pphetas nros quib' diuia incēt sapia ulla vanitate se iac
tauit qū nec egyptus ī neit q̄ solet falso et inanit' de suaꝝ
doctinaꝝ antiqtate glari qualicūqȝ sapiā sua patriarchaꝝ nos
troꝝ tpe peruenisse sapiam Neqȝ eni quisq̄ dicē audebit mira
bilū disciplinaꝝ eos pitissios fuisse anq̄ lras nossent i. anq̄
ysis eo venisset easqȝ ibi docuisset Ipa porro appellata eoꝝ memora
bilis doctina q̄ appellata ē sapia quid erat n̄ maxīe astronoia et siquid aliud
talium disciplinaꝝ magis ad exercenda ingenia q̄ ad illuīadaȝ veraȝ sapiaȝ me
tes solet valē Nam qd' attinet ad phiam q̄ se docere pfitet' aliqd unde fiat
hoīes bti ēca tpa mercurii quē trimegistū vocauerūt ī illis terris eiusmoi
studia claruerūt Longe quidē añ sapiētes vl' phos grecie sy tñ post abra
haȝ et ysaac et iacob et ioseph Immo et post ipum moysen Eo tpe quo moy
ses natus ē fuisse repitur atlans ille magn' astrologus pmetei fr̄ mat
nus auus mercurii maioris cui' nepos fuit t'megistus iste mercuri' Frustra
itaqȝ uanissima psupcione garriūt quidā dicentes ex quo ro
neȝ sideꝝ cōprehendit egyptus amplius q̄ centū annoꝝ mi
lia nūan In quib' eni libris istū nūm collegerit q̄ nō multū ante
annoꝝ xii milia lras magrā ysidē didicerūt Non eni paruus
auctor est in hystoria varro qui hoc pdidit q' a lraꝝ eciā diui
aꝝ veritate nō dissonat Cū eni ab ipō pmo hoīe qui ē appella
tus adam nōdū sex milia annoꝝ cōpleant quō nō isti ride
di pocius quā refellendi sūt qui de spacio tpm tā diusa et huic
exploratī veritati tam contraria psuadē conantur Cui eni meli'
tm̄ narret ptita credimus quā qui et futura pdixit q̄ pñcia iā
videam' Nam et ipa hystoricoꝝ int' se dissonancia copiā nobis
pbet ut ei pocius credē debeam' qui diuie q̄ tenem' nō īpugnat
hystorie Q' .pphetica auctas omni origine gentilis phie in
xxxviii Porro aūt ciues impie ciuitatis diffu *ueniat' antiqor*
si usqȝ quaqȝ p terras cū legūt doctissios hoīes quoꝝ
nulli' cōtēpnenda videatur auctas int' se de reb' gestis ab etatis nre
memoria remotissiēs discrepantes cui pocius credē debeant nō īueniūt Nos
vō ī nre religionis hystoria fulti aucte diuia qdqd ei resistit nō dubitam'
eē falsissim̄ quolibet sese hēant cetā singlaribus carris q̄ seu vera seu falsa sit
nichil momēti afferūt ad quo recte bteqȝ viuam' Ut aūt iā cognicōm omit
tam' hystorie ipi phi a quib' ad ista pgressi sum' qui nō videntur laborasse
in studiis suis n̄ ut inuenirent quō uiuendū eet accomodati ad btitudinem

Q' spūs sāūs dat varia diuia aliis .pphecīā aliis hystoriā aliis aliud

Nulla gens de antiqtate sue sapie sup patriarchas et .pphetas nros gloiet' it

De lraꝝ inuēcione tpe ysidis astronoiā tpe mercurii trimegisti et eius tpe qui atlans dicit'

Cōtr̄ errorē eoꝝ qui dicūt ex q̄ roneȝ sideꝝ cōprehendit egypt' amplius q̄ C m̄i lia nūan it

xxxix

capescendam cur dissenserunt et magistris discipuli nisi quia tamquam homines humanis sensibus
et humanis racionibus ista quesierunt. Ubi quamuis esse potuit et studium gloriandi quo quisque
quam alio sapientior et acutior videri cupit nec sentencie quodammodo addictus aliene sed
sui dogmatis et opinionis inventor. Tamen ut nonnullos vel etiam plurimos
eorum fuisse concedam quos a suis doctoribus vel discendi socijs amor
veritatis abrupit ut pro ea certaret quam veritatem putaret siue illa
esset siue non esset. Quid agit et aut quo vel qua ut ad beatitudinem per
veniat humana se porrigit infelicitas si diuina non ducit auctoritas.
Denique auctores nostri in quibus non frustra sacrarum litterarum figitur
et terminatur canon absit ut inter se aliqua racione dissenciant. Unde non in
merito cum illa eis deum vel per eos locutum non pauci in scolis atque gymna
sijs litigiosis disputacionibus garruli sed in agris atque urbibus cum doctis atque in
doctis tot tantique populi crediderunt. Ipsi sane pauci esse debuerunt ne multitudine
vilesceret quod religione carum esse oporteret. Nec tamen ita pauci ut eorum non sit miranda
confessio. Neque enim in multitudine philosophorum qui labore etiam litterario monimenta suorum
dogmatum reliquerunt facile quis invenerit inter quos cuncta que senserunt conveni
ant quod ostendere hoc opere longum esset. Quis autem secte cuiuslibet auctor sic est
in hac demonicola civitate approbatus ut ceteri improbarentur qui diuersa et aduersa sense
runt. Nonne apud athenas et epycurei claruerunt asserentes
res humanas ad deorum curam non pertinere. Et stoyci qui contraria
sencientes eas regi atque muniri dijs adiutoribus atque tutoribus
disputabant. Unde miror cur anaxagoras reus factus sit quia
solem esse dixit lapidem ardentem negans utique deum cum in eadem
civitate gloria claruerit floruerit epycurus vixeritque securus
non solum solem vel ullum siderum deum esse non credens sed nec Iouem vel
ullum deorum omnino in mundo habitare contendens ad quem preces hominum supplicacionesque per
venirent. Nonne ibi aristippus in voluptate corporis summum bonum ponens ibi
antisthenes virtute animi potius hominem fieri beatum asseverans duo philosophi nobiles
et ambo socratici in tam diuersis atque inter se contrarijs finibus vite summam locan
tes quorum etiam fugiendam iste administrandam ille sapienti dicebat esse rem pub
licam et ad suam quisque sectam sectandam discipulos congregabat. Nempe palam in
conspicua et notissima porticu in gymnasijs in hortulis in locis publicis ac
priuatis catervatim pro sua quisque opinione certabant. Alij asserentes unum a
lij innumerabiles mundos. Ipsum autem unum alij ortum esse alij vero initium
non habere. Alij interiturum alij semper futurum. Alij mente diuina a
lij fortuito et casibus agi. Alij inmortales esse animas alij mo
rtales. Et qui inmortales alij revolui in bestias alij nequaquam.
Qui vero mortales alij mox interire post corpus alij viuere etiam
postea vel paululum vel diucius non tamen semper. Alij in corpore consti
tuentes finem boni alij in animo alij in utroque alij extrinsecus posita etiam bona ad
animum et corpus addentes. Alij sensibus corporis semper alij non semper alij numquam puta
ntes esse credendum. Has et alias pene innumerabiles dissensiones philosophorum quis
umquam populus quis senatus que potestas vel dignitas publica impie civitatis diiu
dicandas et alias probandas ac recipiendas alias improbandas repudiandasque
curauit ac non passim sine ullo iudicio confuseque habuit in gremio suo tot
controuersias hominum dissidencium non de agris vel domibus vel quacumque pecuniaria
racione sed de hijs rebus quibus aut misere viuitur aut beate. Ubi et si aliqua vera dicebantur
eadem licencia dicebantur et falsa prorsus ut non frustra talis civi
tas misticum vocabulum babilonis acceperit. Babilon quippe interpre
tatur confusio quod nos iam dixisse meminimus. Nec interest
dyaboli regis eius quam contrarijs inter se rixentur erroribus quos meri
to multe varieque impietatis pariter possidet. At vero gens illa ille
populus illa civitas illa res publica illi israhelite quibus credita sunt eloquia dei
nullomodo pseudoprophetas cum veris prophetis parilitate licencie confuderunt sed con
cordes inter se atque in nullo dissencientes sacrarum litterarum veraces ab eis agnosce

Cur philosophi studium philosophie invenerunt tam glorie et ad ostendenda ingenia diuina a sciencia et propter vitam beatam

Doctores principales

Hec canones inter se non dissonant ut hic secte philosophorum quia aliud epycurus et aliud stoicus intelligit

De varijs opinionibus diversorum philosophorum de mundo alij unum dicebant et alij innumerabiles

De errore philosophorum circa animam et circa veritatem et de civitate babilon

bant et tenebant auctores/ Ipi erat phi hoc e amatores scripte sapie/ ipi sapi
entes ipi theologi ipi pphete ipi doctores pbitatis atq pietatis/ Quicuq
scdm illos sapit et vivit Ibi si phibitu est sacrilegiu/ deus phibuit/ si dix
e honora patrem et matrem tuam deus iussit/ Qui dixit est non mechaberis non ho
micidiu facias non furaberis et cetera huiusmodi non hoc ora humana s; oracla divina
divina fuderunt/ Quidam phi quedam inter falsa q opinati sunt vera
videre potuerunt/ et laboriosis disputacoibus psuadere moliti sunt
q mundum istum fecerit deus/ eumq ipe providentissimus administret
de honestate virtutum/ de amore patrie de fide amicicie de bonis
opibus atq omnibus ad mores probos ptinentibus rebus quamvis nesci
entes ad quem finem et quonam modo essent ista oia pferendo pphetias
hoc e divinis vocibus quamvis p homines in illa civitate ppło comedata
sunt non argumentacoum concertacoibus i culcata ut non homis ingenium s; dei
eloqium contepnere formidaret q illa cognosceret/ Has sacras lras ex vnus pto

Concordia phorum a sacre sciptue auctorum quibus dns deus locutus e et de mundo et aliis

xxxix lomeorum regum egypci nosse studuit et hre Nam post alexandri macedonis
qui et magnus cognominatus e mirificentissimam minimeq diuturnam potenciam qua
universam asyam ymo iam pene totum orbem partim vi et ar
mis/ ptim terrore sub egerat/ qui inter cetera orientis et iudeam in
gressus obtinuit/ Eo mortuo comites eius cum regnum illud am
plissimum non pacifice inter se possessum diuidissent s; pocius dis
sipassent bellis oia vastatura ptolomeos reges hre cepit e
gyptus. quorum primus lagi filius multos ex iudea captiuos in egy
ptum transtulit. Huic aut succedens alius ptolomeus qui e
appellatus philadelphus omnes quos ille adduxerat subiuga
tos liberos redire pmisit Insup et dona regia i templum dei misit
petiuitq ab eleazaro tunc pontifice dari scipturas quas pfecto audierat fama
pdicante divinas Et io concupierat hre in bibliotheca quam nobilissimam fecerat
Has ei cum idem pontifex misisset hebreas post ille eciam interptes postula
uit et dati sunt lxxii de singulis xii tribubus seni homines lingue utriusq doctis
simi hebree scilicet atq grece quorum interptacio ut lxx vocetur
iam obtinuit consuetudo/ Traditur sane tam mirabilem ac stu
pendum planeq divinum i eorum verbis fuisse consensum/ ut cum ad hoc
opus separati singuli sederint/ Ita enim eorum fidem ptolomeo regi
placuit explorare i nullo verbo qd idem significaret et tantundem
valeret vel in verborum ordine alter ab altero discreparet s; tamq si
vnus esset interpres ita q omnes interptati sunt unum erat/ Quoniam revera spus erat
vnus in omnibus/ et io tantum mirabile dei munus acceperat ut illarum sciptuarum non
tamq humanarum s; sicut erat tamq divinarum Eciam isto comedaret auctoritas
crediturus quandoq gentibus pfutura/ Nam cum fuerint et alii interptes qui ex he
brea lingua in grecam sacra illa eloquia transtulerunt/ sic aquila symachus the
odocion. sic eciam illa e interptacio cuius auctor non appet et ob hoc sine nomine
quinta edicio nuncupatur/ hanc tamen q lxx e tamq sola esset sic recepit ecclia ea

De ptolomeo egypto alexandro macedone eiusq successoribus pace tunc pturbatibus i quorum primo lagi filius q iudeorum captiuos dux in egyptum

De lxx interptibus quos ptolomeus philadelphus abeleazarus vocat

xl que utuntur greci ppli q xani quorum plerique utrum alia sit aliqua ignorant/ Ex hac
lxx interptacione eciam in latinam linguam interptatum e qd ecclie latine tenent
quamvis non defuerit tpibus nris pbr Ieronimus ho doctissimus et omnium triu linguarum
peritus/ qui non greco s; ex hebreo in latinum eloquium easdem
scipturas conuertit/ s; eius tamen lrarum laborem quamvis iudei fateantur
esse veracem/ lxx vero interptes i multis errasse contendunt/ tamen ecclie
xpi tot hominum auctore ab eleazaro tunc pontifice ad hoc tantum o
pus electorum neminem iudicat pferendum qz et si non i eis
vnus apparuisset spus sine dubitacione divinus s; inter se verba interp
tacionis sue lxx docti more hominum contulissent ut qd placuisset omnibus hoc ma
neret/ Nullus eum interpres debuit ante poni Cum vero tantum in eis signum divinita
tis apparuit pfecto quisquis alius illarum scipturarum ex hebrea in quaslibet alias
linguas interpres est verax. aut congruit illis lxx interptibus aut si non co

Translatores sacre sciptue lxx Ieronimus aquila symachus theodocion ite vulgata edicio

gruet

gruere videtur ibi altitudo prophetica esse credenda. Spiritus enim qui in prophetis erat quando illi dixerunt, idem ipse erat et in lxx. viris quando illi interpretati sunt qui profecto auctoritate divina et aliud dicere potuit tamquam propheta ille utrumque dixisset quia utrumque idem spiritus diceret et hoc ipsum aliter ut si non eadem verba idem tamen sensus bene intelligentibus dilucesceret et aliquid pretermittere et aliquid addere ut etiam hinc ostenderetur non humanam fuisse in illo opere servitutem quam verbis debebat interpres sed divinam potius potestatem que mentem replebat et regebat interpretis. Nonnulli autem codices grecos interpretacionis lxx ex hebreis codicibus emendandos putaverunt, nec tamen ausi sunt detrahere quod hebrei non habebant et lxx. posuerunt, sed tantummodo addiderunt que in hebreis inventa apud lxx. non erant eaque signis quibusdam in stellarum modum factis ad capita eorundem versuum notaverunt que signa asteriscos vocant. Illa vero que non habent hebrei habent autem lxx. similiter ad capita versuum iacentibus virgulis sicut scribuntur uncie signaverunt et multi codices has notas habentes usquequaque diffusi sunt latini. Que non pretermissa vel addita sed aliter dicta sunt sive alium sensum faciant etiam ipsum non abhorrentem sive alio eundem sensum explicare monstrentur nisi utrisque codicibus inspectis nequeant reperiri. Si ergo ut oportet nichil aliud intueamur in scripturis illis nisi quid per homines dixit dei spiritus quidquid est in hebreis codicibus et non est apud interpretes lxx. noluit ea per istos sed per illos prophetas dei spiritus dicere. Quidquid vero est apud lxx. in hebreis autem codicibus non est per istos ea maluit quam per illos idem spiritus dicere sic ostendens utrosque fuisse prophetas. Isto enim modo alia per ysaiam, alia per ieremiam, alia per alium aliumque prophetam vel aliter eadem per hunc ac per illum dixit ut voluit. Quidquid porro apud utrosque invenitur per utrosque dicere voluit unus atque idem spiritus sed ita ut illi precederent prophetando isti sequerentur prophetice illos interpretando quia sicut in illis vera et concordantia dicentibus unus pacis spiritus fuit sic et in istis non secum conferendo et tamen tamquam ore uno cuncta interpretando idem spiritus unus apparuit.

xli[iv]

Sed ait aliquis: Quomodo sciam quid ionas propheta dixerit ninivitis: Triduum et ninive evertetur an xl. dies? Quis enim non videat non potuisse utrumque tunc dici a propheta qui missus fuerat terrere comminatione imminentis eversionis civitatem? Cui si tercio die fuerat futurus interitus non utique xl. die, si autem xl. non utique tercio. Si ergo a me queritur quid horum ionas dixerit hoc puto potius quod legitur in hebreo: xl. dies et ninive evertetur. lxx. quippe longe posterius interpretati aliud dicere potuerunt quod tamen ad rem pertineret et in unum eundemque sensum quamvis sub altera significatione concurreret admoneretque lectorem utraque auctoritate non spreta ab hystoria sese attollere ad ea requirenda propter que significanda hystoria ipsa conscripta est. Gesta sunt quippe illa in ninive civitate sed aliquid etiam significaverunt quod modum illius civitatis excedat sicut gestum est quod ipse propheta in ventre ceti triduo fuit et tamen alium significavit in profundo inferni triduo futurum qui dominus est omnium prophetarum. Quapropter si per illam civitatem recte accipitur ecclesia gentium prophetice figurata eversa scilicet per penitenciam ut qualis fuerat iam non esset, hoc quoniam per christum factum est in ecclesia gentium cuius illa ninive figuram gerebat sive per xl. dies sive per triduum idem ipse est christus per xl. scilicet quia tot dies peregit cum discipulis suis post resurrectionem et ascendit in celum, per triduum vero quia die tercio resurrexit. Tamquam lectorem nichil aliud quam hystorie rerum gestarum inherere cupientem de sompno excitaverunt lxx. interpretes idemque prophete ad perscrutandam altitudinem prophetie et quodammodo dixerunt: In xl. diebus ipsum querite in quo et triduum poteris invenire, illud in ascensione, hoc in eius resurrectione reperies. Propter quod utrumque mirabiliter significari convenientissime potuit quorum unum per ionam prophetam alterum per lxx. interpretum prophetiam tamen unus atque idem spiritus dixit. Longitudinem fugio ut non hec per multa demonstrem in quibus ab hebraica veritate putantur lxx interpretes discrepare et bene intellecti in...

De lxx interpretibus et quod spiritus divinus in diversis et variis eundem vel in eisdem verbis varium etiam sensum

Intuendum est quod spiritus sanctus per homines dixit aliud per istos aliud per illos vel idem

Quomodo intelligi ubi ionas propheta dixit ninivitis triduum an xl. dies cum utrumque tempus erat

Per civitatem ninive intelligatur ecclesia; xl. dies sunt dies quos peregit dominus post resurrectionem cum discipulis; triduum quia tercia die resurrexit

ueniunt esse concordes. Unde et ego pro meo modulo vestigia sequens apostolorum quia et ipsi ex utrisque id est ex hebreis et lxx testimonia prophetica posuerunt respondendo utrique una atque divina est. Sed iam que restant ut possimus exequamur.

Quod post instaurationem templi prophetas iudei habere destiterunt ut exinde usque ad nativitatem Christi continuis adversitatibus sunt afflicti ut probaretur alterius templi edificationem propheticis vocibus fuisse promissam.

xlii Postea quam gens iudea cepit non habere prophetas procul dubio facta est deterior eo scilicet tempore quo se sperabat instaurato templo post captivitatem que fuit in babilonia futuram esse meliorem. Sic quippe intelligebat populus ille carnalis quod pronunciatum est per aggeum prophetam dicentem Magna erit gloria domus istius novissime plus quam prime. Quod de novo testamento dictum esse paulo superius demonstravi, ubi ait aperte Christum promittens et movebo inquit omnes gentes et veniet desideratus cunctis gentibus. Quo loco lxx interpretes alium sensum magis corpori quam capiti hoc est magis ecclesie quam Christo convenientem prophetica auctoritate dixerunt Venient que electa sunt domini de cunctis gentibus id est homines de quibus ipse Ihesus in ewangelio Multi inquit vocati pauci vero electi. Talibus enim electis gentium domus edificatur dei per testamentum novum lapidibus vivis longe gloriosior quam templum illud fuit quod a rege salomone constructum est post captivitatem instauratum. Propter hoc ergo nec prophetas ex illo tempore habuit illa gens et multis cladibus afflicta est ab alienigenis regibus ipsisque romanis ne hanc aggei propheciam in illa instauratione templi opinaretur impletam. Non multo post enim adveniente alexandro subiugata est qui et si nulla est facta vastatio quoniam non sunt ei ausi resistere et ideo placatum facillime subditi receperunt Non erat tamen gloria tanta domus illius quanta fuit in suorum regum libera potestate. Hostias sane alexander ymolavit in dei templo non ad eius cultum vera pietate conversus sed impia vanitate cum diis eum falsis colendum putans. Deinde ptolomeus lagi filius quod supra memoravi post alexandri mortem captivos inde in egypto transtulit quos eius successor ptolomeus philadelphus benivolentissime inde dimisit per quem factum est quod paulo ante narravi ut lxx interpretum scripturas haberemus. Deinde contriti sunt bellis que in machabeorum explicantur libris. Post hec capti a rege alexandrie ptolomeo qui est appellatus epyphanes. Inde ab anthiocho rege syrie multis et gravissimis malis ad ydola colenda compulsi templumque ipsum repletum sacrilegis superstitionibus gentium quod tamen dux eorum strenuissimus iudas qui et machabeus dictus est antiochi ducibus pulsis ab omni illa ydolatrie contaminatione mundavit. Non autem multo post alchimus quidam per ambitionem cum a genere sacerdotali esset alienus quod nephas erat pontifex factus est. In quibus eis tamen pax non fuit quamvis aliqua et prospere gesserint primus apud eos aristobolus assumpto dyademate et rex et pontifex factus est. Antea quippe ex quo de babilone captivitate reversi sunt templumque instauratum est non reges sed duces vel principes habuerunt quamvis et qui rex est possit dici princeps a principatu imperandi et dux eo quod sit dux exercitus. Sed non continuo quicumque principes vel duces sunt et reges dici possunt quod iste aristobolus fuit. Cui successit alexander et ipse rex et pontifex qui crudeliter in suos regnasse traditur. Post hunc uxor eius alexandra regina iudeorum fuit ex cuius tempore deinceps mala sunt secuta graviora. Filii quippe huius alexandre aristobolus et hircanus inter se de imperio dimicantes vires adversus israeliticam gentem provocavere romanas. Hircanus namque ab eis contra fratrem poposcit auxilium. Tunc iam roma subiugaverat greciam africam subiugaverat lateque et aliis orbis partibus imperans tamquam se ipsa non valens ferre sua se quodammodo magnitudine fregerat. Pervenerat quippe ad sediciones

De restauracione templi post reditum a captivitate babilonis mistice intelligendum est de novo testamento et de Christo ut aggeus ait Magna erit gloria etc.

Deficientibus prophetis apud iudeos Alexandro et ptolomeo Lagi filius subiugantur

De malis illatis iudeis proprie suis ex gentibus scilicet quid fecerit eis epyphanes anthiochus rex syrie tempore machabeorum et alchimus et aristobolo et de alexandro

domesticas graue atque inde ad bella socialia moxque ciuilia usque se commouerit
ut ei mutandus esset rei publice status. Pompeius ergo populi romani preclarissimus prin-
ceps iudeam cum exercitu ingressus ciuitatem capit templum reserat non deuocione
supplicis sed iure uictoris et ad sancta sanctorum quo nisi summum sacerdotem non licebat in-
trare ut non uenerator sed ut prophanator accessit Confirmatoque hircani pon-
tificatu et subiugate genti imposito custodie antipatro quos tunc procura-
tores uocabant Ex illo iudei etiam tributarii romanorum esse ceperunt. Postea cassius
etiam templum expoliauit. Deinde post paucos annos etiam herodem alienigenam regem habere xlvj
meruerunt quo regnante natus est christus. Iam enim uenerat plenitudo temporis sig-
nificata prophetico spiritu per os patriarche iacob ubi ait Non deficiet princeps ex iuda
neque dux de femoribus eius donec ueniat cui repositum est et ipse erit expec-
tatio gentium. Non ergo defuit iudeorum princeps ex iudeis usque ad istum herodem
quem primum acceperunt alienigenam regem. Tempus ergo iam
erat ut ueniret ille cui repositum erat quod nouo promissum est testamento
ut ipse esset expectacio gencium. Fieri autem non posset ut expecta-
rent eum gentes uenturum sicut eum cernimus expectari ut ueni-
at ad faciendum iudicium in claritate potencie nisi prius in eum
crederent cum uenit ad faciendum iudicium in humilitate paciencie.

De affricano pompeio antipatro cassio herode de alienigena rege quo regnante natus est christus

Regnante ergo herode in iudea apud romanos autem iam mutato
rei publice statu imperante cesare augusto et per eum orbe pacato natus est
christus secundum precedentem propheciam in bethleem iude homo manifestus ex homine uirgine
deus occultus ex deo patre Sic enim propheta predixerat Ecce uirgo concipiet in
utero et pariet filium et uocabunt nomen eius emanuel quod est interpretatum
nobiscum deus. Qui ut in se commendaret deum miracula multa fecit ex quibus deu-
quantum ad eum predicandum satis esse uisum est scriptura euangelica continet. Quorum p-
imum est quod cum suo resuscitato a mortuis corpore ascendit in celum. Iudei autem
qui eum occiderunt et in eum credere noluerunt quia oportebat eum mori et resur-
gere uastati infelicius a romanis funditusque a suo regno ubi iam eis alien-
igene dominabantur eradicati dispersique per terras quandoquidem ubique non desunt per scriptu-
ras suas testimonio nobis sunt prophecias nos non finxisse de christo quas plurimi eorum
considerantes et ante passionem et maxime post eius resurrectionem credide-
runt in eum de quibus predictum est Si fuerit numerus filiorum israel sicut ha-
rena maris reliquie salue fient. Ceteri uero excecati sunt
de quibus predictum est fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in retri-
bucionem et in scandalum Obscurentur oculi eorum ne uideant et dor-
sum eorum semper incurua. Proinde cum scripturis nostris non credunt
complentur in eis sue quas ceci legunt. Nisi forte quis dixerit
illas prophecias christianos finxisse de christo que sibille nomine pro-
feruntur uel aliorum si qua sunt que non pertinent ad populum iudeorum. Nobis
quidem ille sufficiunt que de nostrorum inimicorum codicibus proferuntur quos agnoscimus
propter hoc testimonium quod nobis inuiti perhibent eosdem codices habent eosdem codi-
ces habendo atque seruando per omnes gentes et ipsos dispersos quaqua uersum christi ecclesia
dilatatur nam prophecia in psalmis quos legunt etiam de hac re premis-
sa est ubi scriptum est Deus meus misericordia eius preueniet me deus
meus demonstrauit mihi in inimicis meis ne occideris eos ne-
quando obliuiscantur legem tuam disperge illos in uirtute tua De-
monstrauit ergo deus ecclesie in inimicis eius iudeis graciam misericordie sue
quoniam sicut dicit apostolus delictum illorum salus est gentibus. Et ideo non
eos occidit id est non in eis perdidit quod sunt iudei quamquam a romanis fue-
rint deuicti et oppressi ne obliti legem dei ad hoc de quo agimus testimo-
nium nichil ualeret. Ideo parum fuit ut diceret ne occideris eos nequando obliuiscantur
legem tuam nisi adderet et disperge illos quoniam si cum isto testimonio scripturarum in sua tantummodo
terra non ubique essent profecto ecclesia que ubique est prophetiarum que de christo premisse sunt
testes in omnibus gentibus habere non posset. Unde quisquis alienigena id est xlvij
non ex israel progenitus nec ab illo populo in canonem sacrarum litterarum receptum legitur

Regnante herode apud iudeos cesare augusto apud romanos est christus natus secundum multas prophecias

Iudei a romanis occisi sunt et extinati quia christum occiderunt Et de prophecia sibille

aliqd pphetasse de xpo si i nram noticia venit aut venit ad cumulu anob comeo
rari pot no quo necessario sit ee si de sit, s3 q no incogrue credit fuisse et in
alijs gentibus hoies quibus hc misteriu revelatu e q hoc ecia
pdice impulsi sut sive participes eiusdem gre fuerit sive ex
ptes sed p malos angelos docti sut quos ee pntez xpm que
iudei no agnoscebant scim9 fuisse confessos nec ipos iudeos
existimo audere cotende nemine ptinuisse ad deu pt israelitas
ex quo ppago isrl cepit rep bato eius fre maiore pplus enim re
nera qui ppie dei pplus diceretur nullus alius fuit hoies autem
quosdam no terrena sed celesti societate ad veros israelitas supne cives prie
ptinetes ecia in alijs gentibus fuisse negare no pnt quia si negant facilime
covincuntur de sco et mirabili viro Job qui nec indigena nec
pselitus i. advena ppli isrl fuit sz ex gente ydumea genus
ducens ibi ortus ibidem mortuus e qui divino sit laudat eloqo
ut qd ad iusticia pietate attinet nullus ei ho suorum tpm coe
qtur Que tpa eius quamvis no inveniamus in cronicis colligi
mus tn ex li eius quem sui merito israelite in auctoritatem canonicam re
ceperunt Tercia generacione posteriore fuisse q isrl divinitus aut p
missum no dubito ut ex hoc vno sciremus ee p alias gentes po
tuisse ee qui sedm deu vixerunt eiq placuerunt ptinetes ad spuale
ihlm qd nemini cocessum fuisse credendum e nisi cui divinitus revelatum e vnus medi
ator dei et hominum ho xpc ihus qui venturus in carne sic antiquis scis pnuncia
batur quemadmodum nobis venisse nunciatus e ut vna eademq p ipm fides omnes in dei civi
tatem in domum dei in dei templum pdestinatos pducerit ad deum Sz quecumq aliorum
pphecie de dei p xpm ihm gra pferunt pnt putari a xpianis ee conficte Ideo
nichil e firmius ad convincendos quoslibet alienos si de hac re contenderint et
nostros faciendos si recte sapuerint quam ut divina de xpo pdicta ea pferantur
que in iudeorum scripta sunt codicibus quibus avulsis de sedibus proprijs et pp hoc tes
timonium toto orbe dispersis xpi usq quaq crevit eccla Hec domus dei ma
ioris e glie quam fuerat illa prima lignis et lapidibus ceterisq preciosis rebus
rebus metallisq constructa

<u>Prophetiam aggei qua dixit maiore futuram gloriam domus dei q primum fuisse non in re edificacione templi sz in eccla xpi ee copletam</u>

Non itaq aggei pphetia in templi illius instauracione copleta e ex quo enim e instauratum nunq ondit habuisse tantam gloriam quantam habuit tpe salomonis ymo pocius ondit primum cessacione
pphecie fuisse domus illius diminutam deinde ipius gentis cladibus tantis usq
ad ultimum excidium qd factum e a romanis sic ea q sup sunt comemorata testantur hec
aut domus ad novum ptines testamentum tanto utiq maioris e glie quanto me
liores sibi lapides i. viui quibus credentibus renovatisq constituitur s3 io p instau
racionem templi illius significata e q ipa renovacio illius edificij significat eloquio
pphetico alterum testamentum qd appellatur novum Qz g deus dixit
p memoratum pphetiam et dabo pace in loco isto p significante
locum ille qui eo significatur intelligendus e ut q illo loco istam
in ratio signata e eccla que fuerat edificanda p xpm nichil aliud
accipiatur qd dictum e dabo pacem i loco isto loco iste qui omia sig
nificacione videntur quodammodo earum rerum quas significant sus
tinere psonas Sicut dictum e ab aplo petra erat xpus quia
petra illa de qua dictum e significabat xpm Maior e itaq glia do
mus illius novi testamenti quam domus prioris veteris testi et tunc ap
parebit maior cum dedicatur Tunc enim veniet desideratus cunctis
gentibus sic legitur in hebreo Nam prior eius adventus non
dum erat desideratus omnibus gentibus no enim quem debebant
sciebat in quem nondum crediderat Tunc et sedm lxx interpre
tes q et ipe pphetics sensus e Venient que electa sunt
dno de cunctis gentibus Tunc enim vere no veniet ni electa

Dilectum iudeorum salus e gentibus q destructo v[...]mus sensus constructio est alti[...]ne

De sco viro iob q nec indigena nec pselitus i. advena ppli isrl s3 ex gente ydumea genus duxit ut scimus deum cognoscere p alias gentes

Qz aggei pphecia in templi restauracione non fuit copleta sed nunc i novo testo qd e maioris glorie impleta est

Qz maior est glia domus novi testi q domus prioris veteris ubi dicitur veniet desideratus cunctis gentibus

de quibus dicit aplus Sic elegit nos in ipo ante mudi costitucom Ipe quippe ar-
chitectus qui dixit Multi vocati pauci vo electi . no de hijs qui vocati sic vene
runt ut de convivio pricerent s3 de electis demonstraturus e edificata domu
q nulla3 ruina3 de inceps formidabit Nuc aut qn et hi replent ecctiaz quos xlvi
tamq in area ventilatio sepabit no appet tanta gla dom hui qnta tuc
appebit qn quisquis ibi erit sep erit In hoc g sclo maligno in hijs diebus ma
lis ubi p humilitate3 pnte3 futura3 compat ecclia celsitudine et timor3 stimu
lis dolor3 tormetis labor3 molestijs teptacoum periculis erudit sola spe
gaudens qn sanu gaudet multi repbi miscent bonis et hinc utrq3 tamq
in sagena ewangelica colligunt et in hoc mudo tamq i mari utrq3 inclusi
retibus indiscrete natat donec pveniat ad litus ubi mali segregent a bo
nis et in bonis tamq in teplo suo sit deus i oibus Proinde vo
cem nuc agnoscimus eius implei qui loqbat in ps et dicebat
Annunciavi et locutus su multiplicati sut sup nu . Hoc fit nuc
ex quo pmu p os pcursoris sui iohis . deinde p os ppriu annu
ciavit et locutus e dicens Agite pnia3 appropinquabit em reg
nu celor3 Elegit discipulos quos et aplos noiavit humilit natos
et honoratos illratos ut quidq magnu eet et facerent ipe in eis eet
et faceret Habuit int eos unu quo malo utens bene et sue passionis impleret
dispositu et ecclie sue tollerandor3 malor3 pberet exemplu Seminato qntu p
eius optebat pnciaz corporalez sco ewangelio passus est mortuus e resurrexit i
passione ostendens quid sustinere p veritate resurrectoe quid sperare in etni
tate debeamus excepta altitudine sacramenti qua sanguis eius i remissione3
fusus e pctor3 Conversatus e in tra xl dies cu discipulis suis at3 ipis videntibus
ascendit in celu3 et post dies x misit pmissu spm scm Cuius venientis i eos
qui crediderat tuc signu erat maximu et maxie necessariu ut unusquisq eor3 li
guis omni gentiu loqueret ita significans unitate catholice ecclie p omes gen
tes futura3 ac sic omibus locutura3 . deinde sedm illa3 pphecia3 Ex syon lex pdiet
et verbu dni ex ihrlm et sedm ipius dni xpi pdicta ubi post re
surrectoem stupentibus eu discipulis suis aperuit sensu3 ut intelli
gerent scripturas et dixit eis qm sic scriptu3 e et sic oportebat xpm
pati et resurge a mortuis tcio die et pdicari i noie eius pnia3
et remissione3 pctor3 p omes gentes incipientibus ab ihrlm Et
ubi rursus eis de adventu eius novissio requirentibus rndit at
q3 ait Non e vrm scire tpa q pr posuit in sua ptate s3 accipietis
virtute spus sci supvenietez i vos et eritis m testes i ihrlm et in tota iudeam
et samariam usq in fines tre pmu se ab ihrlm diffudit ecclia et cu i iudea at3 sa
maria plurimi credidissent et i alias gentes itu e eis annunciantibus ewangeliu
quos ipe sicut luminaria et aptaverat vbo et accendebat spu sco . Dixerat enim
eis Nolite timere eos qui corpus occidut aiam aut no pnt occide Qui ut xlvii
frigidi timore no eent igne caritatis ardebant Denique no solu p ipos qui
eum et an passione3 et post resurrectoem vide
rant et audierant Ver eciam post obitum eor3 int horrendas psecuciones et
varios cruciatus ac funera martiru3 pdicatu est toto orbe
ewangeliu contestante signis et ostensis et varijs virtutibus et
spus sci muneribus ut ppli gencium credentes in eu qui pro eor3
redemptoe crucifixus e xano amore venerarent sanguine3 martiru quem dyabo
lico furore fuderunt ipiq3 reges quor3 legibus vastabat ecclia ei nomini salu
brit subderent q de terra crudelit auferre conati sut et falsos deos incipent
psequi quor3 ca cultores dei veri fuerant an psecuti Videns aut dyabo xlviii
lus tepla demonu deseri et i noie liberantis mediatoris currere genus huma
nu hereticos movit qui sub vocabulo xano doctrine resisterent xiane quasi
possent indiffert sine ulla correpcoe here in civitate dei sicut civitas cofusionis
indiffert habuit phos int se diversa et adversa sencientes Qui g in ecclia xpi
morbidu3 aliquid pravumq sapiut si correpti ut sanu rectuq3 sapiant

Impleta e nunc vocem qd dta sut p os Joh p cursoris et nunc p os dni penitenciaz agi te

De eo qd legitur q xpc natus pas sus mortuus resur rexit oportebat xpm pati et resurge re

Quid sit dixi Nolite timere eos q occidunt corpus aiam autem no possint occidere

resistūt otumacit suaqȝ pestifera et mortifera dogmata emēdare nolut sed
defensare psistūt hetici fiunt et foras exeuntes habentur in exercentibus i inimicis ec-
clesie quippe veris illis catholicis mebris xpi malo suo psunt dū deus utit et
malis bene et diligentibus eū oīa coopant i bonū inimici eī
ome ecclie quolibet errore cecant ul malicia depravant siac-
cipiunt ptātē corpali affligendi exercent eius paciam ut aut
i inimici diligant exercent eius benivolenciā aut ee beneficenciā sū-
suadibili doctrina cū eis agatur sive terribili disciplina ac per
hoc dyabolus princeps impie civitatis adusus pegrinantē i hoc mūdo
civitatē dei vasa ppa commonendo nichil ei nocere pmittit cui proculdubio et re-
bus psperis consolacio ut nō frangatur adusis et rebus ad ueesis exercitacio ut
nō corrūpatur psperis p divinam pvidenciam pcurat atqȝ temperatur utrūqȝ ab altero
ut in ps̄ et illam vocem nō aliunde cognoscimus exortam Secundum multitudinem
dolorum meorum i corde meo consolaciones tue iocundaverunt aīam meam hinc
ē et illud apli Spe gaudentes in tribulacione pacientes Nam et id qd ait
idem doctor Quicūqȝ volunt in xpō pie vivere psecucionē paciunt nullis pu-
tandum ē deesse posse tempibus qr et cum ab eis qui foris sūt nō sevientibus videtur
ee tranquillitas et revera ē plurimum consolacionis affert maxime
i firmis nō tū desunt ymo multi sūt intus qui corda pie vivencium suis pditis moribus cruciant p quos blasphematur xanum
et catholicum nomē qd qūto carius est eis qui volunt pie vi-
vere in xpō tanto magis dolent q p malos intus positus fit ut
minus quā pior mentes desiderant diligatur Ipi quoqȝ hetici
cū cogitantur habere nomē et sacramenta xanas et scripturas et pfessionē magnum do-
lorē faciunt in cordibus pior qr et multi volentes ee xani ppter eorum dissensiones
hesitare coguntur et multi maledici ee inhijs inveniunt materiam blasphemandi xanum
nomē qr et ipi quodammodo xani appellantur Hijs atqȝ hmōi pvis moribus et erro-
ribus oms psecucionem paciunt qui volunt in xpō pie vivere ee nullo infestante neqȝ
vexante corpus illorum paciuntur quippe hanc psecucionem nō in corporibus sz i cordi-
bus Unde illa vox ē secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo nō ē
ait in corpore meo Sed rursus qui cogitantur i mutabilia divina pmissa et
qd ait aplus Novit dns qui sūt eius quos eni pscivit et pdestinavit con-
formes ymaginis filij sui ex eis perire nullus pot sed ideo sequitur i
illo ps̄ Consolaciones tue letificaverunt aīam meam Dolor
aut ipe qui fit in cordibus pior quos psequūtur mores xanorum
malorum sive falsorum pdest dolentibus qui de caritate descen-
dit qr eos perire nolunt nec impedire aliorum salutem Denīqȝ
magne consolaciones fiunt ee de correctionibus eorum q pior
aīas tanta iocunditate pfundunt quātis doloribus de sua pdicione crucia-
verant Sic in hoc sclo in hijs diebus malis nō solū a
tpe corpalis psencie xpi et aplorum eius sed ab ipō illo abel quē pmum iustum im-
pius frater occidit et deinceps usqȝ in hui9 sclī finē inter psecuciones mundi
xlix et consolaciones dei pegrinando pcurrit ecclia Proinde ne illud quidē temere
puto ee dicendum sive credendum q nō nullis visum ē ul videtur nō aplius
ecclesiam passuram psecuciones usqȝ ad tpus antixpi q̄ qt iam
passa ē i. decima ā undecima eademqȝ novissima sit ab an-
tixpō pmā quippe oputant a nerone q secūda ē Secundum a
domiciano a traiano terciam Quartam ab antonino a severo
quintam Sextam a maximino a decimo septimam octavam
a valeriano ab aureliano nonā decimā a dyocleciano et
maximiano plagas eni egypciorum quū x fuīt anteq exire
inde inciperet pplus dei putat ad hunc intellectum ee revocandas ut no-
vissima xi psecucio sit ei videatur undecime plage que egypcii dum hosti-
lit sequentes hebreos in mari rubro pplo dei per siccum transeunte pie-
runt Sz ego p illas res gestas psecuciones prophetice significatas ee nō

Posteaquam dyabolus vidit templa demonum deseri sul-
citavit heticos sub vocabulo xano

Verba apli Quicūqȝ volunt in xpō pie vi-
vere psecucionem paciunt quo itel-
ligenda sit

Verba apli de p̄-
scia Novit dns
qui sūt eius q̄s
eni pscivit et
pdestina-
vit

Qr psecucio du-
ravit ab abel
quē fr eius oc-
cidit usqȝ ad fi-
nem sclī est
duratu-
ra

arbitror quominus ab eis qui hoc putant exquisite et ingeniosa illa singula hijs
singulis comparata videantur non prophetico spiritu sed coniectura mentis humane que
aliquando ad verum pervenit aliquando fallitur. Quid enim qui hoc sentiunt dicturi de
persecutione qua ipse dominus crucifixus est in qua eam non posuerunt. Si autem hanc
existimant computandam tamquam illa numeranda sint que ad corpus pertinent non
que ipsum caput est appetitum et occisum quid agent de illa que postea quam christus
ascendit in celum Ierosolimis facta est ubi beatus Stephanus lapidatus est ubi Iacobus
frater Iohannis gladio trucidatus apostolus Petrus ut occideretur in
clusus et per angelum liberatus ubi fugati atque dispersi Ierosolimis
fratres ubi Saulus qui postea Paulus factus est vastabat ecc
lesiam ubi ipse quoque iam fidem quam persequebatur evangelizans
qualia faciebat est passus per Iudeam sive per alias gentes
quacumque christum ferventissimus predicabat. Cur ergo eis a Nerone
videtur ordiendum cum ante Neronis tempora inter atrocissimas persecu
tiones de quibus nimis longum est cuncta dicere ecclesia crescendo pervenerit. Quod si
a regibus factas persecutiones in numero existimant esse debere rex fuit Herodes qui
et post ascensum domini gravissimam fecit. Deinde quid respondent etiam de Iu
liano quem non numerant in decem. An ipse non est ecclesiam persecutus qui christianos libe
rales litteras docere et discere vetuit. Sub quo Valentinianus maior qui post eum
tercius imperator fuit fidei christiane confessor extitit militiaque privatus est. Ut
omittam que apud Anthiochiam facere ceperat ubi iuvenis fidelissimi et consta
ntissimi iuvenis qui multis ut torquerentur apprehensis per totum diem primus est tor
tus inter ungulas cruciatusque psallentis libertatem atque hylaritatem miratus hor
ruisset ut in ceteris deformius erubescere timuisset. Postremo
nostra memoria Valens supradicti Valentiniani frater arrianus non
ne magna persecutione per orientis partes catholicam vastavit ec
clesiam. Quale est autem non considerare ecclesiam per totum mundum
fructificantem atque crescentem posse in aliquibus gentibus persecutio
nem pati a regibus et quando in aliis non patitur nisi forte non est persecu
tio computanda quando rex gothorum in ipsa gothia persecutus est christianos crudelitate
mirabili cum ibi non essent catholici quorum plurimi martirio coronati sunt sicut
a quibusdam fratribus qui tunc illic pueri fuerant et se ista vidisse incunctanter recor
dabantur audivimus. Quid modo in Perside. Nonne ita in christianos ferbuit persecu
cio si tamen quievit ut fugientes inde nonnulli usque ad Romana opida pervenirent.
Hec itaque huiusmodi cogitanti mihi non videtur esse diffiniendus numerus persecutionum quibus
exerceri oporteat ecclesiam. Sed rursus affirmare aliquas futuras a regibus preter illam
novissimam de qua nullus ambigit christianus non minoris est temeritatis. Itaque hoc
in medio relinquimus neutram partem questionis huius astruentes sive destruentes
sed tantummodo ab affirmandi quodlibet horum audaci presumptione revocantes. Illam sane
novissimam persecutionem que ab antichristo futura est presencia sua ipse extinguet Ihesus.
Sic enim scriptum est ut interficiet eum spiritu oris sui et evacuabit illuminatione presencie
sue. Hic queri solet quando istud erit inportune omnino. Si enim hoc nosse prodesset
a quo melius quam ab ipso deo magistro interrogantibus discipulis diceretur. Non
enim siluerunt inde apud eum sed a presente quesierunt dicentes. Domine si hoc tempore re
presentabis regnum Israel. At ille non est inquit vestrum nosse tempora que pater posuit
in sua potestate. Non utique illi de hora vel die vel anno sed de
tempore interrogaverant quando istud accepere responsum. Frustra igitur an
nos qui remanent huic seculo computare ac diffinire conamur
cum hoc scire non esse vestrum ex ore veritatis audiamus quos tamen
alii quadringentos alii quingentos alii etiam mille ab ascensione
domini usque ad eius ultimum adventum compleri posse dixerunt. Quemadmodum autem
quisque eorum astruat opinionem suam longum est demonstrare et non necessarium. Coniec
turis quippe utuntur humanis non ab eis certum aliquid de scripture canonice auctoritate
profertur. Omnium vero de hac re calculantium digitos resolvit et quiescere iubet
ille qui dicit. Non est vestrum scire tempora que pater posuit in sua potestate. Sed hoc quia

De persecutionibus ecclesie quas passa est christus beatus Stephanus Iacobus Petrus et Paulus. Item

Quid fecit Herodes ecclesie Iulianus apostata et Valentinianus frater arrianus. Item

De persecutione regis gothorum et antichristi et de tempore quo fiet

ewa[n]ca sima ē uiuz nō ē nō ea repressos fuisse deoz mltoz falsoz q3 cultores
quoniā fingerent demonū rūsis quos tamq̄ deos colut diffinitū ee quito
tpe mansura eet religio xpiana Cuz eni viderent nec tot tantisq3 psecucio
nib9 eam potuisse cosumi sed his potius mira incremēta sūpsisse ex
cogitauerunt nescio quos uersus grecos tamq̄ cosulenti cuidaz diuino o
raclo effusos ubi xpm qdem ab huius tamq̄ sacrilegii crimine faciunt ino
centez · petz aūt maleficio fecisse subiungut ut coleret xi nomē p trece
tos et lxv annos · deinde copleto memorato nūo annoz sine mora sumē
finē O hoiu corda doctoz o ingenia littata digna credē ista de xpō que
credē nō vultis in xpm · q̄ ei9 discipulus petrus ab eo magicas artes nō
didicerit · s3 ipo innocente tn̄ eius maleficus fuit nome
q3 illi9 q̄ suu coli maluerit magis artib9 suis magnis
laborib9 et piclis suis · postremo et effusione sāgnis sui
Si petrus maleficiis fecit ut xpm sic diligeret mundus
quid fecit innocens xpus ut eū sic diligeret petrus Re
spondeant g° ipi sibi et si pnt intelligāt illa supna gra
fcm̄ ee ut pp etnā vitā ab illo accipiendā et usq3 ad
tpalez mortez pro illo paciendā xpm diligeret petrus · De
inde isti dii qui sut q̄ pnt ista pdicere non pnt autē ista
subuertere · vni malefico · et vni9 scelerū magico qui puerū ut dicunt
āniculū occisum et dilaniatum et ritu nephario sepultum ē · ut sectam
sibi adūsariā tam plixo tpe conualescere tantaz q3 psecucionu horredas
crudelitates nō resistēdo s3 paciendo supare · et ad suoz simulachroz te
ploz sacroz oraclor euersionez puenire pmitterent · Deus
postremo est deus nō ūi utiq3 s3 ipoz qui uel illectus
tanto scelere ul' impulsus ē ista pstare · Non eni alicui
demoni s3 deo dicunt illi vsus hoc petrum arte magica t
diffinisse talez deū hent · Hec atz huioi multa colligerem si
nondū annus ipe trasisset · quē diuinacio ficta pmisit · et de
cepta vanitas credidit · Cuz vō ex quo xpi nois cultus
p eius incarne pnciaz · et p aplos institutus ē · iā aliquot
annos āni trecenti et lxv · copleti sint · quid aliud qrim9 vn
ista falsitas refellatur · Vt eni xpi natiuitate huius rei nō ponamus
iniciū q3 infans et puer discipulos nō hēbat · tn̄ qn hēre cepit · p cul du
bio tunc innotuit p eius corpalez pnciaz doctrina et re
ligio xana · i · postea q̄ in flumino Jordane ministro Johannis
ē baptizatus · pp hoc eni de illo pphecia illa pcesserat dicens
dnabit a mari usq3 ad mare et a flumine usq3 ad timos or
bis terre · s3 qn̄ pnus qua passus eet et resurrexit a morti
is nō dū fides omib9 fuerat diffinita · In resurrectoē quippe x
diffinita ē · Nam sicut aplus paulus atheniensib9 loqtur dicens
Jam nunc nunciat hominib9 oms ubiq3 agere pniaz eo q̄ statuit diē iudicare
orbem i eqtate in viro suo diffinit omib9 fidē resuscitans illū a mor
tuis · Melius i hac qōne soluēda inde inciū sumimus p serti q3 tunc da
tus ē et sp̄us scūs sicut eni dari post resurrectoēm xpi oportebat i ea
ciuitate · ex qua debuit incipe lex scda hoc ē testm̄ nouū pma eni t
fuit ex monte syna p moysen qd' testm̄ dr' vetus · De hac aūt que p
xpm danda erat pdcm ē Ex syon lex prodiet et vbū dni ex ierlm Vnde
et ipe p omnes gentes dixit pdicari oportere i noie suo
pniaz · s3 tn̄ incipientib9 ab ierlm Ibi g° exorsus est
huius nois cultus ut i xpm ihm qui crucifixus fuerat
et resurrexerat crederet Ibi hec fides tam i signib9 incepit
incaluit ut aliquot hoim milia i xpi nomē mirabili
alacritate conūsa venditis suis rebus ut egenis dist
buerentur · pposito sto et ardentissima caritate ad paupertatē

De falsa opinione illoz et conatu racōe qui ultimū aduentū dni p tpe intenduut distinguere · xx · illud Non est vrm nosse tpa · it

De maliciis q dicunt petrū colli per trecentos lxv · annos · et deinde desine in quo sunt mentiti ut liquet et deni 80

xpus puer discipulos nō hēbat sed qn̄ hēre cepit tunc innotuit doctrina et religio xana

Pma lex ex mōte syna p moysen qd' vetus testm̄ dr' · scda ex syon lex prodiet et vbū dni de ierlm qd ē nouū iii

volutaria pueniret atq; nit frementes et sagine sitientes iudeos seu usq; ad
morte pseuitate certa e no armata potencia s; potencia oe pacia ppararet
Hoc si nullis magicis artibus fcm e cur crede dubitat eadem veritate diuina
p totu mundu id fieri potuisse qua hoc fcm e Et aut ut illiuius sic ad cul
tu; nois xpi accenderetur tanta hominu multitudo que illu in cruce ul' fixerat
pensu; ul' riseat fcm ia maleficiu illud fecerat petrus ex ipo anno q
reddendu e qui trecenti lxv · copleti sut Mortuus e g° xpus duobus gemi
nis consulibus viii° kl' aprilis resurrexit tercia die sicut apli sui et sen
sibus pbauerut Deinde post xl · dies ascendit in celu · post x · dies
i · l' post sua resurrectoem misit spm scm Tunc tria milia homi aplis t
eu pdicantibus crediderut Tunc itaq; nois illius cultus ex
orsus est sicut nos credimus et veritas hic efficacia sps
sci sicut aut fixit vanitas impia ul' putaut magicis ar
tibus petri paulo post et signo mirabili facto Cum ad u
bu; qua ipius petri quidam mendicus ab utero matris ita
claudus ut ab aliis portaret · et ad porta templi ubi stipe;
petet poneretur In noie ihu xpi saluus exiliuit quiq; milia
homi crediderut Ac deinde aliis atq; aliis accensibus credentibus
creuit ecclia Ac pcul igr et dies ex quo annus ipe sumpsit iniciu s; qui t
missus e spus scus · i · p ydus maias Numeratis pinde consulibus trecenti
lxv · ani repiut impleti p easdem ydus consulatu honorii et euticiani i
porro sequenti anno consule alio theodoro qui iam scdm illud oraclm demo
nu aut figmetu homi nulla ee debuit religio xpiana · quid p alias terra;
ptes forsitan fcm sit no fuit nete pquire Interi qd scimus in ciuitate no
tissima et eminentissia charthagine affrice gaudencius et iouius comi
tes Imperatoris honorii xiiii° kl' aprilis falsor deor templa euterut · et si
mulachra fregerut Ex quo usq; ad hoc tpus p triginta ferme annos quis
no videat quatu; creuerit cultus nomis xpi p serti postea
qua multi eor xpiani facti sut qui tamq vera illa diuinacoe re
uocabat Nos g° qui sumus vocamurq; xpiani no in petru cre
dimus s; i que credidit petrus petri de xpo edificati simo
nibus no carminibus venenati nec decepti maleficiis s; bnficia
iis eius adiuti Ille pet mgr xpe in doctrina q ad vita ducit
etna ipe e mgr nr S; aliqn iam concludamus hunc librum hucu
usq; disserentes et quatu; satis visu e demonstrates quis na
sit dua; ciuitatu celestis atq; terrene ab inicio usq; in fine p mixta
ru; mortal' excursus Qua; illa que terrena e fecit sibi quos
voluit ul' vndecumq; · ul' et ex hominibus falsos deos quibus sac
rificando seruiret Illa aute q celestis peg'nat in terra falsos deos
no facit s; inendo vo deo ipa fit cuius vera sacrificiu ipa sit Ambe
tn tpalibus ul' bonis pit vtitur vel malis pit affliguntur · diuisa fide diuisa spe
diuisa amore donec ultio iudicio separentur et pcipiet vnaqueq; suu fine;
cuius nullus e finis de quibus ambobus finibus deinceps disserendu est Seqt
Adie itaq; missionis spus sci usq; ad tepus huius scripture fluxerut ani t
Trecenti Nonaginta · et sex Explicit liber xviii · Incipiunt tytuli xix° s augi

Quod in questionem qua de finibus bonorum et malorum philosophica disputacio ven
tilauit ducentas octoginta octo sectas esse varro pspexerit
i Quo remotis omnibus differenciis que no secte s; questiones sunt ad tripartitam
summi boni diffinicoem varro puemat quarum cui una sit eligenda ii De tribus
sectis summu hois bonum querentibus qua eligenda varro diffiniat sequens
veteris achademie antiochi auctoris sniam iii De summo bono et summo malo
qd xpiani sentiant contra phos qui summu bonum in se sibi dicebant ee iiii De so
ciali vita q cum maxie expetenda sit multis offensionibus sepe subuertitur
v De errore humanorum iudiciorum cum veritas latet vi · De diuersitate linguarum
qua societas homi dirimitur et de miseria bellorum eciam que iusta dicuntur vii

De ortu et cultu nois xpiani de dni crucifixione et de tpe quo missus est spus scus et qd fideles ar diderut · it

De signis que dus opatus e p petru quo creuerut fideles ut cessaret idolatria et religio xpiana

De honorio et euthiciano theodoro gaudencio et iouio qui falsorum templa deorum euterunt

it

Qz amicicie bonoz secura ee no possit dū a pitulis puitis vite trepidari
necesse sit viii De amicicia scoz anglorz q homi in hoc mūdo no pt ee mani
festa pp fallaciā demonū in quos inciderunt qui multos sibi deos colendos
putauerunt ix Quis fructus scis de supata hmōi vite teptacōe paratus
sit x De beatitudine pacis etne in qua scis finis e .i. vera pfecto xi Qz
ec bellancium seuicia omisqz homi inquietudines ad pacis finez cupiat pe-
uenire sine cuius appetitu nullā nā sit xii De pace vniu͛sali que inter q͛s
libet p turbacoes parari no pot lege nature dū substituto iudice ad id
quisqz puenit ordinacōe qd meruit voluntate xiii De ordine ac lege cu'ta
tis siue celestis siue trene p quaz societati hūane et dūando ɔsulit quia
et cōsulendo suit xiiii De libertate nāli et de s͛uitute cuius pma cā petm̄ e
qz hō male voluntatis et si no e mancipiū altius hois suus e ppe libidi
nis xv De equo iure dūandi xvi Vnde celestis societas cū trena ciui
tatez pacem hebat et vnde discordiaz xvii Qn̄a diu͛sa sit achademie no
ue ambiguitas a cōstancia fidei xpiane xviii De hitu et moribz ppli xpiani
xix Qz cives scoz in hoc tpe sepe bti sint xx An scdm diffinicoes sci
pionis qui in dyalogo ciceronis sut in que fuit romana res publica xxi
An verus sit deus ranoz cui soli debeat sacrificari xxii Que porphiri
dicit oraculis deoz responsa de xpo xxiii Qua diffinicōe cōstet ppli et rei
publice nūcupacoin recte sibi nō soli romanos sz et regna alia vēdicare
xxiiii Qz sint ibi ve v͛tutes ubi no e vera religio xxv De pace ppli alie
nati a deo qua utit͛ ad pietatē pplus dei dū in hoc peginus est mūdo xxvi
De pace suienciū deo cuius pfecta tranquilitas in hac tpali vita nō pt
apphendi xxvii Quē finē venturus sit exitus impioz xxviii· Qz in qōin
quā de finibus bonoz et maloz phia disputacio ventilauit ducētas octo
ginta octo sectas ee varro pspexit · i ·

QUONIAM civitatis utriusqz trene sz et celestis debi
tis finibz de incepe in video disputandū pius exponenda
sūt quātū opus hūi͛ rōnadi rō patit͛ argūta mortaliū q
bus sibi ipi btitudinez facē in hmōi vite felicitate mo
liti sūt ut ab eoz rebus vanis spes nra quid differat
quā deus nobis dedit et res ipa hec e vera btitudo q̄
dabit nō tm̄ auctē diuīa sz adhibita et rōne quales pp
infideles possimus adhibere clarescat Q nō remotis +
omibz differenciis q no secte sed qōnes sūt ad tripticam sūmi boni diffini
cōnez varro pueniat quaz tū vna sit eligenda ii

De finibz enim bonoz et maloz multa et multipliciter int͛ se phi disputaverunt Qua qōne
maxiā intencōe v͛santes inuenire conati sūt quid efficiat hoiez
btm̄ Illud enim est finis boni nri pp qd appetenda sūt cetā ipm aūt
pp seipm finē boni nunc ergo dicim' nō quo cōsumat͛ ut nō sit sz quo p
ficiat͛ ut plenū sit et finē mali nō quo ee desinat· sz quousqz nocendo
pducat· fines itaqz isti sūt sūmū boni et sūmū mali· de quibz inueien
dis atqz in hac vita sūmo bono adipiscēdo vitando aut sūmo malo multi
sicut dixi laboraverunt qui studiū sapiē in hmōi sc̄li vanitate pfessi sūt ūs
tū eos q̄uis diu͛sis errantes modis natē limes intuū abitme v͛itatis de
uiare pmisit ut nō alii i aīo alii i corpe alii in utroqz fines bonoz pone
rent et maloz ex qua tripticia velut gnāliuz dist͛bucōe sectaz Marcus
varro in libro de phiā tā multaz dogmatū varietatez diligent͛ et subtilit͛
scrutatus aduētit ut ad ducentas octoginta et octo sectas nō q iā eent sz
q ee possent adhibeat ut quasdam diuīas facilime pueniret sz ut breuit͛
ondam inde oportet incipia qd ipe aduētit et posuit in libro memorato Tibi

QUATUOR ee quedam ca precedens spectat ad cam sequens vz ii
q hoies sine magro sine ullo doctrine adminiculo sine in
dustria ul' arte vivendi q virtus dr̄ et pculdubio discit͛ ul' ut nār
appetunt aut voluptate q delectabilit͛ movet corporis sensus a' quiete

qua fit ut nullam molestiam quisqz corporis paciatur aut utraqz prima tamen uno nomine
uoluptatis epycurus appellat. aut vniuersaliter prima nature in quibus. et hec sunt
et alia. vel in corpore ut membrorum integritas et salus atqz incolomitas eius.
uel in animo ut sunt ea que uel parua uel magna in hominum reperiuntur ingeniis. hec igitur
quatuor .i. voluptas. quies. vtraqz. prima nature. Ista sunt in nobis. ut
uel virtus quam postea doctrina inseruit propter hoc appetenda sit. aut ista propter vir
tutem. aut utraqz propter seipsam. ac per hoc fiunt hinc xii. secte. per hanc enim ra
cionem singule triplicantur quod cum in vno demonstrauero difficile non erit id in
ceteris inuenire. Cum igitur voluptas corporis aut virtuti aut subditur aut prefertur aut
iungitur tripartita variatur diuersitate sectarum. Subditur autem virtuti quando in usum
virtutis assumitur. pertinet quippe ad virtutis officium et uiuere patrie et propter patriam
filios procreare quorum neutrum fieri potest sine corporis voluptate Nam sine illa
nec cibus potus qz sumitur ut viuatur nec concubitur ut generacio propagetur Cum
vero prefertur virtuti ipsa appetitur propter seipsam Virtus autem assumenda creditur propter
illam .i. ut nichil virtus agat nisi ad consequendam uel ad conseruandam corporis vo
luptatem que vita deformis est. Quid enim Quippe ubi virtus sunt domine
voluptati quamuis nullo modo hec dicenda sit virtus. sed tamen et ista horribilis tur
pitudo habuit quosdam philosophos pronos et defensores suos Virtuti porro vo
luptas iungitur quando neutra earum propter alteram sed propter seipsas ambe appetuntur Quia
propter sicut voluptas uel subdita uel prelata uel iuncta virtuti tres sectas facit. ita
quies. ita utraqz. ita prima nature alias ternas inueniuntur efficere. pro uarietate
quippe humanarum opinionum virtuti aliquando subduntur. aliquando preferuntur. aliquando iunguntur
ac sic ad duodenarium sectarum numerum peruenitur. sed iste quoqz numerus duplicatur
adhibita vna differencia socialis videlicet uite quia quisqz sectatur aliquam istarum xii.
sectarum profecto aut propter se tantum id agit aut et propter socium cum debet hoc velle quod sibi.
Quo circa xii. sunt eorum qui propter se tantum vnamquamqz tenendam putant et alie xii eorum
qui non solum propter se sic uel sic philosophandum esse decernunt. sed et propter alios quorum
bonum appetunt sicut suum. Hee autem secte xxiiiior. iterum geminantur addita
differencia ex achademicis nomine et fiunt xlviiiior. Illarum quippe xxiiiior vnamquamqz
sectarum potest quisqz sic tenere ac defendere ut etiam quemadmodum defenderunt stoyci
quod homine bonum quo beatus esset in animi tantum virtute consisteret. potest alius ut incer
tum. sic defenderunt achademici nomine quod eis et si non certum tamen verisile
videbatur Viginti quatuor igitur fiunt per eos qui eas velut certas propter veritatem
et alie xxiiiior. per eos qui easdem quamuis incertas propter verisilitudinem sequendas
putauerunt. Rursus quia vnamquamqz istarum xlviii. sectarum potest quisqz sequi habitu
ceterorum philosophorum Itemqz per alium habitu ~~cyniorum~~ cynicorum Ex hac enim differencia
duplicantur et xcvi. fiunt Deinde quia earum singulas quas ita tueri homines
possunt atqz sectari ut aut ociosam diligant vitam sicut hii qui tantummodo studiis doctrine
vacare voluerunt atqz valuerunt aut negociosam hii qui cum philosopha
rentur tamen administracione reipublice regendisqz rebus humanis occupatissimi
fuerunt aut ex utroqz genere temperatam sic hii qui partim erudito ocio partim necessario
negocio alternancia vite sue tempora tribuerunt. propter has differencias potest etiam triplicari
numerus iste sectarum et adduci ceterus lxxxviii. post enim hec de varronis libro
inseris ut sectarum et adduceretur ... hec ex eius meis explicare ubis Quo autem re
breuius ac dilucide possim sinas eius meis explicaui ubis. Quo autem re
futacione ceteris vnam eligat quam wlt esse achademicorum veterum quos a platone
institutos usqz ad polemonem qui ab illo quartus eius scolam tenuit qui acha
demia dicta est habuisse certa dogmata wlt videri et ob hoc distinguit ab acha
demicis nomine quibus incerta sunt sunt omnia quod philosophie genus ab arche
silao cepit successore polemonis eamqz sectam .i. veterum achademicorum sic
dubitacione ita omnium errore carere arbitratur longum est per omnia demonstrare
nec tamen omni ex parte res omittenda est (red:) De tribus sectis summi hominis boni que

Remouet ergo primis omnis differentibus (red:) qua eligenda varro diffiat
ferencias quibus numerus (red:) sequens veteris achademie antiochi
multiplicauerat sectarum quas ideo remouendas putat (red:) auctoris summam c. iii.
quia non meis est finis boni neqz enim estimat ullam philosophie esse sectam dicendam

quoniam eo distat a ceteris quod diversos habeat fines bonorum et malorum. quandoquidem nulla est homini causa philozophandi nisi ut beatus sit Quod autem beatum facit ipse est finis boni Nullus ergo est causa philozophandi nisi finis boni Quamobrem que nullum boni finem sectatur nullam philosophie sectam dicenda est Cum ergo queritur de sociali vita utrum sit tenenda sapienti ut summum bonum quo fit homo beatus ita velit et curet amici sui quemadmodum suum an sui tantum causa beatitudinis cuncta faciat quidquid facit non de ipso summo bono questio est sed de assumendo vel non assumendo socio ad huius participacionem boni non propter se ipsum sed propter eundem socium ut eius bono ita gaudeat sicut gaudet suo Item cum queritur de achademicis novis quibus incerta sunt omnia Utrum ita sint res habende in quibus philozophandum est an sicut aliis philosophis placuit certas eas habere debemus Non queritur quid in boni fine sectandum sit sed de ipsius boni veritate quid sectandum videtur Utrum sit nec dubitandum. hoc est ut id planius eloquar utrum ita sectandum sit ut qui sectatur dicat esse verum aut qui sectatur dicat verum sibi videri esse si forte sit falsum tamen uterque sectetur unum atque idem bonum In illa etiam differentia que adhibetur ex habitu et consuetudine cynicorum non queritur quis nam sit finis boni sed utrum in illo habitu et consuetudine sit vivendum ei qui verum sectatur bonum quodlibet ei verum videatur esse atque sectandum Denique fuerunt qui tamen diversa sequerentur bona finalia Alii virtutem alii voluptatem eundem tamen habitum et consuetudinem tenebant ex quo cynici appellabantur Ita illud quidquid est unde philosophi cynici discernuntur a ceteris ad eligendum ac tenendum bonum quo beati fierent nichil valeat Nam si aliquid ad hoc interesset profecto idem habitus eundem finem sequi cogeret et diversus habitus eundem finem non sineret In tribus quoque illis vite generibus uno scilicet non segniter sed in contemplacione vel inquisicione veritatis. ocioso altero in gerendis rebus humanis. negociosa tercio ex utroque genere temperato Cum queritur horum sit potius eligendum non finis boni habet controversiam sed quid horum trium difficultatem afferat ad consequendum vel retinendum finem boni id in ista questione versatur Finis enim boni cum ad eum quisque pervenerit protinus beatum facit In ocio autem litterato vel in negocio publico vel quando utrumque vicibus agitur non continuo quisque beatus est. Multi quippe in quolibet horum trium possunt vivere et in appetendo boni fine quo fit homo beatus errare Alia est ergo questio de finibus bonorum et malorum que unamquamque philosophorum sectam facit Et alie sunt questiones de sociali vita de cunctacione archademicorum de vestitu et victu cynicorum de tribus vite generibus ocioso actuoso ex utroque modificato quarum nulla est in qua de bonorum et malorum finibus disputatur. proinde quoniam marcus varro has quatuor adhibens differentias id est ex vita sociali ex achademicis novis ex cynicis ex isto vite genere tripertito ad sectas ducentas lxxxviii pervenit Et si que alie possunt similiter addi remotis eis omnibus quia de sectando summo bono nullam inferunt questionem Et ideo secte nec sunt nec vocande sunt ad illas xii in quibus queritur quid sit bonum hominis quo assecuto fit beatus ut ex eis unam veram ceteras falsas ostendat esse reintitur Nam remoto illo tripertito genere vite due partes huius numeri detrahentur et secte xcvi remanent Remota vero differentia ex cynicis addita ad dimidium redigitur et xlviii fiunt Auferamus etiam quod ex achademicis novis adhibitum est rursus dimidia pars remanet id est xxiiii De sociali quoque vita quod accesserat similiter auferatur xii sunt relique quas ista differentia ut xxiiii fierent duplicaverat. De hiis ergo xii nichil dici potest cur secte non sint habende Nichil quippe aliud in eis queritur quam fines bonorum et malorum Inventis autem bonorum finibus profecto e contrario sunt malorum hoc autem ut fiant xii secte illa quatuor triplicantur voluptas quies utrumque et prima nature que primogenia varro vocat. hec quippe quatuor dum singillatim virtuti alias subduntur ut non propter se ipsa sed propter officium virtutis appetenda videantur alias preferuntur ut non propter se ipsam sed propter hec adipiscenda vel conservanda necessaria virtus putetur. Aliquando iungitur ut propter se ipsam et virtus et ista appetenda credantur quadrinarium numerum triplum reddunt et ad xii sectas pervenerunt Ex illis autem quatuor rebus varro tres tollit voluptatem scilicet et quietem et utrumque non quod eas improbet sed quod primigenia illa nature et voluptatem in se habeant et quietem Quid ergo opus est ex his

duabus tria qdam facit duo sz du singillati appetit Voluptas aut quies
intam cu ambe sil' quiquidez pme nature et ipas et pter ipas alia multa
cotineant De tribus g° sectis ei placet diligent ee tractandu q na sit po
ins eligenda no em altera plus q vna vera ro ee pmittit sine in hys
tribus sit sine alicubi alibi qd post videbimus Interz de hys tribus quo v
nam varro eligat quatu breuit apterq possimus disseramus Iste nempe
tres secte ita sunt cu ul' pma nature pp vtute ul' vtus pp pma nature
ul' utraqz i et vtus et pma nate pp seipa sint expetenda Quid g° istoz
triu sit verz atz sectandu isto mo psuade conatur pmu qz summu bonuz
in phia no arboris no pecoris no dei sz hois querit quid sit ipe ho qrendum
putat Sentit quippe in eius na duo ee qdaz corpus et aiaz et hoz qdez
duoz melius ee aiam longeqz pstabilius oio no dubitat Sz utrz aia so
la sit ho ut ita sit ei corpus tamq equus equiti Eques em no ho et eqs
sz solus ho e ideo tn eques dr qd aliquomo se ht ad equu An corpus
solu sit ho aliquo mo se hens ad aiam sicut poculu ad potionem no em calix
et potio qua cotinet calix simul dr poculu sed calix solus Ideo tn q potioi
cotinede sit accomodatus a mo nec aia sola nec solu corpus sz simul utrz
qz sit ho cuius ps sit vna sine aia sine corpus Ille aut totus ex utroqz
constet ut ho sit sicut duos equos iunctos bigas vocamus quoz sine dext
sine sinist ps e bigaz vnu vo eoz quoquomo se heat ad alterz bigas no
dicimus sz ambos sil Hoz aut triuz hc elegit tan hoiez nec aiam sola nec
solu corpus sz aiam sil et corpus ee arbitrat Proinde summu bonu hois
quo sit btus ex utriusqz rei bonis costare dicit et aie sz et corpis Ac p hoc
illi pma nature pp seipa existimant expetenda ipamqz vtutez qua doctina
inserat velut artez viuendi q i aie bonis e excellentissimu bonu Quappt
eadez vtus i ars agende vite cu accepit pma nature q sine illa erant sz
tn erant ee qn eis doctina adhuc deerat oia pp se ipam appetit sil qz ee se
ipa omnibusqz sil et se ipa utit eo fine ut omibus delectet atz pfruat magis
minusqz ut queqz mt sunt maiora atz minora sit tn omibus gaudens et qdaz mi
nora si necitas postulat ppr maiora ul' adipiscenda ul' tenenda cotempnes
Omu aut bonoz ul' aimi ul' corpis nichil sibi vtus oio pponit Hec em
bene utit et seipa et ceteris q hoiez faciunt btm bonis Vbi vo ipa no est
quahbet multa sint bona no bono eius sut cuius sut ac p hoc nec eius boa
dicenda sut cui mali utenti utilia ee no psunt. Hec g° vita hois q vtute et
alys aimi et corpis sine quibus virtus ee no pt fruit btu ee dr Si vo
et alys sine qbus virtus ee pot ul' illis ul' plibus beacior Si aut p sus oibus
ut nullu oio bonu desit ul' aimi ul' corpis btissima Non em h vita q v
tus qm no ois vita sz sapiens vita virtus e Et tn qualiscuqz vita sine
ulla virtute pot ee virtus vo sine ulla vita no pt ee Hoc et de memoria
dixerz atz rone et siquid aliud est in hoie Sunt em h et an doctinaz
sine hys aut no pt ee ulla doctina ac p hoc nec vtus q utiqz discit Be
ne aut currere pulchrz ee corpe viribus ingentibus pualere et cetera huius
talia sut ut et vtus ee posset et ipa sine virtute bona sut Tamen et secz
istos ee ipa ppr seipam diligit vtus utit qz illis et fruit sic vtute decet
hanc vitam btam esse et sociale phibent esse q amicoz bona ppr se ipa di
ligat sicut sua eisqz pp seipos hoc velit qd sibi sine in domo sint sic coniux
et liberi et quiqz domestici sine i loco ubi domus e eius sicuti e vrbis ut st
hy qui ciues vocatur sine in orbe toto ut st gentes quas ei societas huna
na coniungit sine i ipo mundo qui censetur noie celi et terre sicut ee dicut qs
volunt amicos ee homi sapienti quos familiarius anglos dicimus De
bonoz aut et e contrario maloz finibus negant nullo mo ee deputandu
et hanc inter se et nouos achademicos affirmat ee distanciaz nec eoz
int est quidq sine cynico sine alio quolibz hitu et victu in hys finibus
quos veros putat quisqz philozophet Ex tribus porro illis vite gnibus ocioso
actiuoso et qd ex utroqz cpositu e hc tcu sine placere assenerat hc sensisse atz

docuisse achademicos veros varro asserit auctore anthiocho mgr̄o cyceronis
et suo Quē sane cycero ī plurib9 finxisse stoicū q̄ⁱ veterem achademicū vult vi
deri Sed quid ad nos si pocius de reb9 ipīs iudicare debem9 quā p magno
de hoīb9 quid quisqȝ senserit scire De sūmo bono et sūmo mali quid xr̄ani
S I ergo queratur a nobis quid senciat cōn phōs qui sūmū bonū in se
ciuitas dei de hys singlis interrogata rn̄deat sibi dicebat esse. iiij.
ac p̄mū de finib9 bonoꝝ maloꝝqȝ quid senciat rn̄debit Etnā3 vitā3
ēē sūmū bonū. etnā vō morte sūmū malū pp illā p inde adipiscendā istā
qȝ vitādā recte nobis ēē viuendū. pp qd̄ sc̄ptū ē iustus ex fide viuit Qm̄
neqȝ bonū nrm̄ iā videm9. vn̄ oportet ut credendo q̄ram9 neqȝ ipm̄ rec
te viuē nob̄ ex nob̄ ē nisi credentes adiuuet et orantes qui et ipam fide3
dedit q̄ⁱ nos ab illo adiuuādos ēē credam9 Illi aut̄ qui ī ista vita fines
bonoꝝ et maloꝝ ēē putauerūt siue in corpe siue ī aīo siue in utroqȝ po
nētes sūmū bonū atȝ ut id explicacius eloquar siue ī uolūtate siue ī
virtute siue in utraqȝ siue ī quiete siue in virtute siue in utraqȝ siue ī vo
lūptate simul et quiete siue in v̄tute siue in utrisqȝ. hic b̄ti ēē et a se ipīs b̄ti
fieri mira vanitate valuerūt Irrisit hos veritas p pphetā dicēte dn̄s nouit
cogitacōes hoīm̄ qm̄ vane sūt Vel sicut hoc testiōm posuit ap̄lus
dn̄s nouit cogitacōes sapienciū q̄ⁱ vane sūt Quis eīn sufficit quātouis
eloquēcie flumine vite hui9 miserias explicare Quā lamentatus est
cycero ī cōsolacōe de morte filie sicut potuit. sȝ quātū ē qd̄ potuit Ea quippe
q̄ dicūt p̄ma natuē qn̄. ubi. quo tā bene se hēre in hac vita pūt ut nō
sub uariis casibus fluctuēt Quis eīn dolor cōtrari9 volūptati. que inquie
tudo cōtraria quieti in corpus cadē sapiētis non pōt Membroꝝ certe am
putacio vl̄ debilitas hoīs expugnat incolumitatē. deformitas pulcritudinē.
imbecillitas sanitatē. vires lassitudo. mobilitatē torpor aut tarditas. Et qd̄
hoꝝ ē qd̄ nequeat incurrē sapiētis carnē Status quoqȝ corporis atȝ mot9
cū decētes et cōgruentes sūt inter nature p̄ma numerāt Sȝ quid si aliqua
mala valitudo mēbra tremorē cōcuciat Quid si usqȝ ad ponēdas ī t'ra3
man9 dorsi spina curuet et hoīe3 quodāmō quadrupedem faciat Nōne
omē3 statuendi corporis et mouēdi speciem decusqȝ puertit Quid ipīs aī
mi p̄migenia q̄ appellant bona ubi duo p̄ma ponūt pp cōprehēsioē3 p̄cepcōnē
qȝ veritatis sensū3 et intellcm̄ Sȝ qualis quātuscqȝ remanet sensus si ut alia
taceam fiat hō surdus et cecus Racio vō et intelligencia quo recedat ubi
sopietur si aliquo morbo efficiat̄ insan9. Frenetici multa absurda cū dicūt vl̄
faciūt plerūqȝ a bono suo p posito moribusqȝ cōtraria siue illa cogitem9 siue
videam9 Si digne cōsiderem9 lacrimas tenē vix possum9 Quid dicā de hys
qui demonū paciūt̄ incursus ubi hēnt absconditā vl̄ obrutā ītelligēciā
suā volūtate3. et aīa eoꝝ et corpe malign9 utit̄ sp̄us Et quis cōfidit hoc
malū ī hac vita venire nō posse sapienti. Deinde p̄cepcio veritatis ī hac
carne qualis aut quāta ē qn̄ sicut legim9 in veraci libro sapiē corpus corrup
tibile aggrauat aīam. et deprimit terrena inhitacio sensū3 multa cogitantē
Impetus porro vl̄ appetitus actionis. si hoc mō recte latine appellant ea quā
greci vocant ormen. qȝ et ipam p̄mis naē deputāt bonis Nōnne ipē ē q̄
gerūt̄ ēē ī sanoꝝ illi miserabiles mot9 et facta q̄ horrem9 qn̄ puertitur
sensus roqȝ sopit̄. Porro ipā virtus q̄ nō ē int̄ p̄ma nature qn̄ eis
postea doctrina introducēte supuenit cū sibi bonoꝝ culmē vēdicet hūanoꝝ
quid hic agit nisi ppetua bella cū viciis. nec exterioribus sȝ interioribus. nec alienis
sed plane nris et ppiis. et maximē illa q̄ grece sophrosine latine tēpancia
noiat̄ qua carnales frenātur libidines. ne in quequȝ flagicia mētē3 cō
sencientē3 trahāt Neqȝ eīn nullū ē viciū cū sicut dicit ap̄lus caro cōcu
piscit aduersus sp̄m. cui vicio cōtraria virtus est Cū sicut idem dicit
Sp̄us cōcupiscit aduersus carnē. hec eīn inquit inuice3 aduersantur
ut nō ea que vultis faciatis Quid aut̄ facē volum9 cū pfici nolum9
finē sūmi boni nisi ut caro aduersus sp̄m nō cōcupiscat nec sit ī nobis hoc viciū

con̄ quos sp̄us concupiscit Quin in hac vita q̄m uis velim⁹ nō facere nō valem⁹
id saltē in adiutorio dei faciam⁹ ne carni concupiscenti aduersus sp̄m sp̄u suc-
cumbente cedam⁹ et ad perpetrandū p̄ctm nr̄a consensione ptrahamur Absit ergo
ut quādiu in hoc bello intestino sum⁹ iā nos btitudinē adquā vincēdo volum⁹
puenire adeptos eē credam⁹ Et quis est usq₃ adeo sapiens ut con̄ libidines
nullū hēat omnino conflictum Quid illa virtus q̄ prudencia dr̄ Nonne
tota vigilancia sua bona discernit a malis ut in illis appetendis istisq₃ vitā-
dis nullus error obrepat ac p hoc et ipā nos i malis uel mala in nobis eē
testatur Ipā enī docet malū eē ad peccandū cōsentire bonūq₃ eē ad peccandū
nō cōsentire libidini Illud tn̄ malū cui nos nō cōsentire docet prudencia
facit tpancia nec prudencia nec tpancia tollit huic vite Quid iusticia
cui⁹ mun⁹ ē sua cuiq₃ tribuere Unde fit i ipō hoīe quidā iustus ordo natūē
ut aīa subdatur deo et aīe caro ac p hoc deo et aīa ⁊ caro Nonne demō-
strat in eo se adhuc ope laborare pocius quā in huius opis iam fine requiescē
Tanto quippe min⁹ aīa subdit deo quāto min⁹ deum in ipīs suis cogitacōibȝ
cōcepit et tanto min⁹ aīe subdit caro quāto magis adūsus sp̄m concupis-
cit Quādiu ergo nobis inest hec infirmitas hec pestis hic languor quō nos
iam saluos et si nondū saluos quō iam btōs illi finali btitudine dicē aude-
m⁹ Iam vō illa vtus cui⁹ ē nomē fortitudo i quātacūq₃ sapiā euidentissima
testis ē humanoꝝ maloꝝ q̄ cōpellit paciā tollerare Que mala stoici phi-
miror qua fronte mala nō esse contendant quibus fatentur si tanta fuerit ut
eis sapiens uel nō possit uel nō debeat sustinere cogi eū mortē sibimet inferre
atq₃ ex hac vita emigrare Tantus aūt supbie stupor ē in hijs hoībȝ hic
se hr̄e finē boni et a seipīs fieri btōs putantibȝ ut sapiens eoꝝ h̄ est quale
mirabili vanitate describunt eē si excecetur obsurdescat obmutescat mēbris
debilitetur doloribȝ cruciet et siquid aliud taliū maloꝝ dici ꝗ cogitari pt in-
cidat in eū quo sibi mortē cogat inferre hanc in hijs malis vitam cō-
stitutā eū nō pudeat btām vocare O vitā btām que ut finiat mortis querit
auxiliū si btā ē maneat in ea Quō ista nō sunt mala q̄ vincunt fortitu-
dinis bonū eandemq₃ fortitudinem nō solū sibi cedere verum eciam delirare cōpellūt
ut eandē vitā et dicat btām et psuadeant eē fugiendā Quis usq₃ adeo cecus
est ut nō videat q si btā eēt fugienda nō eēt Sed apta infirmitatis voce fu-
giendā fatentur Quid igr̄ cause ē cur nō eciā miseriā fracta supbie ceruice
fateantur Utrū obsecro catho ille paciā an pocius inpaciā se pemit Nō
enī hoc fecisset si victoriā cesaris paciēter tulisset Ubi est fortitudo Nempe
cessit nempe succubuit nempe usq₃ adeo supata est ut vitā btām delinque-
ret desereret ac fugeret An nō erat iam btā Misera ergo erat Quō igr̄ mala nō
erant q̄ vitā miseram fugiendamq₃ faciebant Quia pp eē ipi qui mala ista cō-
fessi sunt sicut pipatetici sicut veteres achademici quoꝝ sectā varro defendit
tollerabilius quidem locunt sed eoꝝ q̄ mir⁹ ē error q in hijs malis et si tam
grauia sint ut morte fugienda sint ab ipō sibimet illata qui hec patitur vi-
tam btām tn̄ eē cōtendunt Mala sunt inquit tormenta atq₃ cruciatus corpis
et tanto sunt peiora quāto potuerint eē maiora quibȝ ut careas ex hac vita fu-
giendū est Qua vita obsecro hanc inquis q̄ tantis aggrauat malis Certe
ergo btā ē in eisdem malis pp que dicis esse fugiendā An io btā dicis q̄
liceat tibi ab hijs malis morte discedē Quid si ergo aliquo iudicio diuino
tenereris nec pmitteris mori nec umq̄ sine illis esse sineris Nempe tunc saltē
miserā talē diceres vitā Non igr̄ ppterea misera nō ē q cito relinquitur quā-
dem si sempitna sit eē abs te ipō misera iudicatur Non itaq₃ ppterea qui breuis
ē nulla miseria debet videri aut qd̄ ē absurdius q breuis miseria ē Ideo
eē btitudo appellari Magna ē vis in eis malis que cogūt hoīem scdm ipōs
eē sapientē sibimet auferre qd̄ homo ē cū dicant et verū dicant hāc esse i-
nate pmā quodāmō et maximā vocent hominj cōciliet sibi et ppterea morte
naturali fugiat ita sibi amicus ut eē se aīal et i hac coniunctōe corpis atq₃ aīe
viuere velit vehementer atq₃ appetat Magna uis ē i eis malis quibȝ iste nature

vincat sensus quo mors omīno omib9 nisib9 conatibusq3 vitat et ita vincat
ut q3 vitabat optet appetat et si nō potit aliūde cōiungē ab hoīe ipō sibimet
inferat. Magna vis ē in eis malis q̄ fortitudine faciunt hoīcidā si tn̄
ad hūc dicenda ē fortitudo que ita hys malis vincat ut hoīez quē sicut
virtus regendū tuēdūq3 susscepit nō mō nō posset p pacīam custodire si
ipā insup cogat occide. Debet quidez mortē ec̄ sapiens ferre patient
s3 que accidit aliūde scd'm istos aūt si eam sibi inferre cōpellit. pfecto fa
tendū est eis nō solū mala s3 et intollerabilia ec̄ mala ee q̄ h' eū3 ppetrare
cōpellūt. Vitam igr̄ q̄ istoz tam magnoz tamq3 grauiū maloz aut pmi
tur oneribus a' subiacet casibus nullomō btā dicēt. si hoīes qui hoc dicūt
sicut victi malis ingrauescentibus cū sibi ingerūt mortē cedūt i felicita
ti ita victi certis roib9 cū q̄runt btām vitam dignarēt credē veritati et
nō sibi putarēt in ista mortalitate fine sūmi ee boni gaudendū ubi vtutes
ipē quib9 hic certe nich' meli9 atq3 utilius in hoīe repit quāto maiora sunt
adiutoria con̄ vim piculoz laboz doloz tam fideliora testimonia miseriaz.
Si em̄ vē vtutes sūt q̄ n̄ in eis q̄b9 vā inest pietas ee nō pnt nō se pro
fitent h' posse ut nullas miserias paciant hoīes in q̄b9 sūt. Neq3 em̄ men
daces sūt vē vtutes ut h' pfiteant. s3 ut vita hūana q̄ tot et tantis hui9
scl'i malis ee cogit̄ misera spe futuri scl'i sit btā sic et salua. Quo em̄ btā
ē q̄ nondū salua ē. Vnde et aplūs paulus nō de hoīb9 imprudentibus
impacientib9 intpantib9 et iniquis s3 de his qui scd'm verā pietatē viuent
et iō vtutes quas hn̄t vera hn̄t ait. Spe em̄ salui facti sum9 spes
aūt que videt nō inest spes. Quod aūt videt quis quid sperat. Si aūt
qd' nō videm9 spam9 per paciam expectam9. Sicut ergo spe salui ita spe
btī fc̄i sum9. et sicut salutē ita btitudinē nō iam tenem9 pn̄tez s3 expec
tam9 futurā et h' p paciam q3 i malis sum9 q̄ pacient' tollerare debem9
donec ad illa veniam9 bona ubi oīa erūt quib9 ineffabilr' delectem2. Nich'
erit aūt qd' iam tollerare debeam9. Talis salus q̄ in futuro erit sc̄lo ipā erit
etiā finalis btitudo. Quā3 btitudinez ec̄ isti ph'i qui nō videntes nolūt
credē h' sibi conant' fecilissimā3 fabricare quāto supiore tanto mendaciore vtute

De sociali vita q̄ tn̄ maxīe expetenda sit multis offensioib9 sepe subuttitur

Quod autez socialē vitā3 volūt ee sapiētis nos multo amplius ap-
pbam9. Nam vn̄ ista dei ciuitas de qua hui9 opis exīe iam
viiii vicesimū libz vsam9 inīaib9 ul' inchoaretur exortu ul' pro
grederetur excursu ul' apphendit debitos fines si nō eet socialis vita scōz.
S3 in hui9 mortalitatis erumpna q̄t et quatis hūndet malis societas hūa
na quis enūare valeat quis estimare sufficiat. Audiant aput comites suos
hoīem cū sensu atq3 consensu om̄i hoīu dicē. duxi vxorem quā ibi miseria
vidi. Nati filii alia cura. quid itidez illa q̄ i amore vicia comemorat idez
terenci9 iniurie suspiciones inimicicie bellū pax rursū3. Nonne res hūa
nas ubiq3 impleuerūt. Nonne et i amicoz i honestis amorib9 plerūq3 cōtin
gunt. Nonne his usq3 quaq3 plene sūt res hūane ū iniurias suspitiones
inimicicias bellū3 mala certa sentim9. pacē vō incertū bonū qm̄ corda
eoz cū quib9 eam tenē volum9 ignoram9. Et si nosse hodie possem9 qualia
cras futura eēnt utiq3 nescirem9. Qui porro inter se amiciores solent ee
ul' dēnt quā qui vna ec̄ cōtinent domo. Et tn̄ quis inde securus ē cū3 t
tanta sepe mala ex eoz occultis insidiis extitēnt tanto amarioz quāto pax
dulcior fuit q3 vā putata ē cū astutissimie fingēt. pp qd' om̄i pectora sic
sic attingit ut cogat ingemitū3 qd' ait tulius. Nulle sūt occultacōres in
sidie quā3 hee q̄ latent in silacōe officii aut in aliquo necitudinis nomine.
Nam eum q̄ palam ē adusari9 facile cauendo vitare possis. Hoc vō occul
tū intestin̄ ac domesticū malū nō solū extitit verz ec̄ opprimit anteq̄ p
spicē atq3 explorarē potuis. pp qd' etiā diuina vox illa et inimici hoīs dome
stici eius cū magno dolorē cordis audit' q3 et siquisq3 tam fortis sit ut
equo aīo perferat ul' tam vigilans ut puido consilio caueat q̄ aduersus eū

pax pretiosa

molit᷑ amicicia simulata eoꝝ tñ homĩ pfidoꝝ malo cũ eos eẽ pessimos expi tur si ipe bonꝰ ē grauiꝰ excruciat᷑. Necesse ē siue sp mali fuerint et se bonos finxerint siue i istã maliciã ex bonitate mutati sint. Si g° domus cõmune pfugiũ in his malis hũani gñis tuta nõ ē ꝗd ciuitas q̃ quãto maior est tanto forũ eius litibꝰ et ciuilibꝰ et criminalibꝰ pleniꝰ ē si quiescãt nõ solũ turbulente veꝝ sepiꝰ et cruente sediciones ac bella ciuilia a quoꝝ euentis sũt aliq̃ libe ciuitates a periculis nũq̃.

De errore hũanoꝝ iudicioꝝ cũ veritas latet. vi.

Quid ipã iudicia homĩ de hominibꝰ ciuitatibꝰ i quãlibet pace manẽtibꝰ deeẽ nõ pñt qualia putamꝰ eẽ quã misera q̃ dolenda quãquidẽ hi iudicãt qui consciãs eoꝝ de quibꝰ iudicant cernẽ nequeũt. Unde sepe cogunt᷑ tormentis innocenciũ testiũ ad alienã cãm ptinẽtẽ q̃rẽ veritatẽ. Quid cũ in sua cã quisqȝ torq̃t᷑ et cũ q̃rit᷑ vtrũ sit nocens cruciat᷑ ⁊ innocens luit p incerto scele certissimas penas nõ q2 illud cõmisisse detegit᷑ sȝ quia nõ cõmisisse nescit᷑. Ac p hoc ignorãcia iudicis plerũqȝ ē calamitas innocentis. Et qđ ē intollerabiliꝰ magisqȝ plangendũ rigandũqȝ si fieri possȝ fontibꝰ lacrimaꝝ cũ ꝓꝑ ea iudex torqueat accusatũ ne occidat nesciens innocentẽ fit p ignorãcie miseriã ut et tortũ et innocentẽ occidat quẽ ne innocentẽ occideret torserat. Si enĩ scđm istoꝝ sapiam delegerit ex hac vita fugẽ quã diuciꝰ illa sustinẽ tormẽta qđ nõ ꝯmisit ꝯmisisse se dicit. quo dãpnato et occiso vtrũ nocẽtẽ an innocentẽ iudex occiderit adhuc nescit quẽ ne innocentẽ nesciens occideret torsit ac p hoc p innocentẽ et vt sciret torsit et dũ nesciret occidit. In his tenebris vite socialis sedebit iudex ille sapiens an nõ. Sedebit plane. Cõstringit enĩ eũ et ad hoc officiũ ptrahit hũana societas quã deserẽ nephas ducit. hoc enĩ nephas eẽ nõ ducit ꝙ testes ĩnocentes ĩ cãis torquent᷑ alienis. ꝙ hi qui arguunt᷑ vi doloris plerũqȝ supati et de se falsa cõfessi eẽ puniunt᷑ innocẽtes cũ iam torti fuerint innocentes. Quod et si nõ morte puniant᷑ in ipis vł ex ipis tormẽtis plerũqȝ moriunt᷑. Quod aliq̃ et ipi qui arguũt hũane societati fortasse ne crimina impunita sint pdesse cupientes et mẽcientibꝰ testibꝰ reoqȝ ipo cõtra tormẽta durante imaniter nec fatente pbare qđ obiciunt nõ valentes quãuis vera obiecerint a iudice nesciente dãpnant᷑. Hec tot et tanta mala nõ deputat eẽ pcta. Non enĩ facit hoc sapiens iudex nocendi voluntate sȝ necitate nesciendi et tñ q2 cogit hũana societas necitate eẽ iudicandi. hoc ē g° quã dicimꝰ miseria cte hoĩs et si nõ malicia sapiẽtis. An vero necitate nesciendi atqȝ iudicandi torquet insontes pũit insontes et paꝝ ē illi ꝙ nõ ē reus si nõ sit insup et btꝰ. Quãto ꝯsideraciꝰ et hoīe dignꝰ agnoscat ĩ ista necitate miseriã eamqȝ odit in se et si pie sapit clamat ad dm̃ de necitatibꝰ meis erue me domine.

De diuersitate linguaꝝ qua societas homĩ dirimit᷑ et de miseria belloꝝ eẽ que iusta dicũt᷑. vij.

Post ciuitatẽ vł vrbẽ seq̃t᷑ orbis t̃re in quo t̃ciũ gradũ ponũt societatis hũane incipientes a domo atqȝ inde ad vrbem deinde ad orbem pgrediendo veniẽtes qui vtiqȝ sicut aquaꝝ cõgeries quãto maior est piclis plenior. In quo primũ linguaꝝ diuersitas hominẽ alienat ab homine. Nam si duo sibimet inuicem fiãt obuiam neqȝ pterire sȝ simul eẽ aliqua necitate cogant᷑ quoꝝ neut᷑ linguã nouit alteriꝰ faciliꝰ sibi muta aĩalia ec gñis q̃ illi cũ sint hoĩes ambo sociant᷑. Qñ enĩ que senciunt int᷑ se cõicare nõ pñt ꝓꝑ solã diuersitatẽ lingue nichil prodest ad cõsociandos hoĩes tanta similitudo nãe ita ut libenciꝰ hõ sit cũ cane suo q̃ cũ hoĩe alieno. At enĩ opa data ē ut imperiosa ciuitas nõ solũ iugũ veꝝ eẽ linguã suã domitis gentibꝰ p pacẽ societatis imponeret · p quã nõ deesset ymo et habundaret eẽ interptũ copia. Veꝝ ē sȝ h' q̃ multis et q̃ grandibꝰ bellis q̃ta strage homĩ q̃ta effusione humani sanguinis cõparatũ ē. Quibꝰ transactis nõ ē tñ eoꝝdẽ maloꝝ finita miseria. Quãuis enĩ nõ defuerint neqȝ desint hostes ext̃ne naciões cõtra quas semp bella gesta sũt et gerunt᷑ tñ eciã ipa imperij latitudo pepit peioris gñis bella socialia scȝ et ciuilia quibꝰ miserabiliꝰ quatit᷑ hũanũ genus

sine cu belligeratur ut alium conquiescat sine tamen timet ne rursus exurgat
Quorum malorum multas et multiplices duras et diras necessitates si ut dignum
est eloqui velim quamquam nequaquam sicut res postulat possim quis erit prolixe dis
putacionis modus Sed sapiens inquiunt iusta bella gesturus est qui si se hominem
meminit multo magis dolebit iustorum necessitatem sibi extitisse bellorum quia nisi
iusta essent ei gerenda non essent ac per hoc sapienti nulla bella essent Iniquita
tas enim partis adversa iusta bella ingerit gerenda sapienti Que iniquitas
utique homini est dolenda quia hominum est et si nulla ex ea bellandi necessitas nasceretur
Hec itaque mala tam magna tam horrenda tam seva quisquis cum dolore conside
rat miseriam fateatur Quisquis autem vel patitur sine animi dolore vel cogitat
multo utique miserius ideo se putat beatum quia et humanum perdidit sensum Quod amicicia bonorum secura esse non possit dum a periculis presentis vite trepidari necesse est
Si autem non contingat quedam ignorancia similis demencie sit vel
que tamen in humus vite misera condicione sepe contingit ut credatur vel
amicus esse qui inimicus est vel inimicus qui amicus est Quid nos
consolatur in hac humana societate erroribus erumpnisque plenissima nisi fi
des non ficta et mutua dilectio verorum et amicorum bonorum Quos quanto plu
res et in locis pluribus habemus tanto longius lacius que metuimus ne quid eis
contingat mali de tantis malorum aggeribus huius seculi Non enim tantum solliciti
sumus ne fame ne bellis ne morbis ne captivitatibus affligantur ne in
eadem servitute talia paciantur qualia nec cogitare sufficimus Verum ubi
timor est multo amarior ne in perfidiam malicia nequiciam mutentur Et quando ista
contingunt tanto utique plura quanto illi sunt plures et in nostram noticiam
perferuntur quibus cor nostrum flagris urat quis potest nisi qui talia sentit ad
vertere. Mortuos quippe audire mallemus quamvis et hec sine dolore non possi
mus audire Quorum enim nos vita propter amicicie solacia delectabat unde
fieri potest ut eorum mors nullam nobis ingerat mesticiam Quam qui pro
hibet prohibeat si potest amica colloquia interdicat amicale vel intercidat affectum
humanarum omnium necessitudinum vincula mentis inmiti stupore disrumpat aut sic
eis utendum censeat ut nulla ex eis animum dulcedo perfundat Quod si fieri nul
lomodo potest etiam hoc quo pacto futurum est ut eius nobis amara mors non sit
cuius dulcis est vita Hinc enim est quoddam luctus quoddam non inhumani cordis quasi
vulnus aut ulcus cui sanando adhibentur officiose consolaciones Non enim propterea
non est quod sanetur quoniam quanto est animus melior tanto in eo cicius feliciusque sa
natur Cum igitur etiam de carissimorum mortibus maxime quorum sunt humane societa
ti officia necessaria nunc micius nunc asperius affligat vita mortalium mortuos
non eos quos diligimus quam vel a fide vel a bonis moribus lapsos hoc est in ipsa
anima mortuos audire seu videre mallemus Qua ingenti materia plena est
terra propter quod scriptum est Nunquid non temptacio est vita hominis super terram Et propter
quod ipse dominus ait Ve mundo a scandalis Et iterum Quoniam habundavit inquit ini
quitas refrigescet caritas multorum Ex quo fit ut bonis amicis mortuis
gratulemur et cum mors eorum contristet ipsa nos cercius consoletur quoniam caruerunt
malis quibus in hac vita etiam boni homines vel conteruntur vel depravantur vel
in utroque periclitantur De amicicia sanctorum angelorum que homini in hoc mundo potest
esse manifesta propter fallaciam demonum in quos inciderunt qui multos sibi deos co
lendos putaverunt
In societate vero sanctorum angelorum quam philosophi illi qui nobis deos amicos esse voluerunt quanto constituerunt loco velut ad mundum veni
entes ab orbe terrarum ut sic quodammodo complectentur et celum nullo quidem me
tuimus ne tales amici vel morte nos sua vel depravacione contristent Sed quia
nobis non ea qua homines familiaritate miscentur quod etiam ipsum ad erumpnas huius
pertinet vite et aliquando sathanas sicut legimus transfigurat se velut ange
los lucis ad temptandos eos quos ita vel erudiri potest opus est vel decipi ius
tum est magna dei misericordia necessaria est ne quisque cum bonos angelos amicos se habere
putat hunc malos demones fictos amicos eosque tanto nocenciores quanto
astuciores ac fallaciores paciatur inimicos Et cui magna ista dei misericordia ne

tesse ē ne quisq̄ eu bonos anglos amcos se hr̄e putat Jmc malos demones
fictos amcos cosq̄ tanto nocenciores q̄nto astuciores ac fallaciores paciat
i-inimicos Et cu magna ista dei mīa dei natia est ṅ magne hūane mīe
qua ignorancia tanta pmitur ut facile istor simlacōe fallat Et illos quide
phos in impia ciuitate qui deos sibi amcos ēē dixerut i demones malig
nos incidisse ētissimū ē quibꝫ ipa tota ciuitas subdit etiā cū eis hitura
supplicium Ex eor quippe sacris uł potiꝰ sacrilegiis quibꝫ eos colendos et exlu
dis i mundissimis ṅ eor crima celebrant quibꝫ eos placendos putauerut
eisdem ipis auctoribꝫ et exauctoribꝫ talium tantor q̄ de decor satis abeis
qui colantur apertū est Que sit fructus scōrum de supata hūiꝰ vite tep
tacōe patus sit ·x·

SEd neq̄ scī et fideles vnius veri dei sūmi q̄
cultores abeor fallaci et multiformi teptacōe securi sūt Jn hoc loco
infirmitatis et diebꝫ malignis et ista sollicitudo nō ē inutilis
nt illa securitas ubi pax plenissima atq̄ ētissima est desiderio fer
uenciore q̄ratur Jbi eni erut nature munera h̄ est q̄ nature nre abom
nium creatore donat nō solū bona verum et sempiterna nō solū i aia q̄ sanat
p sapiām verum et in corpe qd resurrectōe renouabit ubi virtutes nō con
tra villa vicia uł mala q̄cūq̄ certantes sꝫ hentes victorie premiū etna pacem
quā nullus aduersarius inquietet Jpa ē eni btitudo finalis · ipa pfectois
finis qui cosumētē nō h̄t fine · hic aut dicimur quide bti qū pace hēmꝰ
quātulacūq̄ h̄ hri pot in vita bona Sꝫ hec btitudo illi quā finale dicimꝰ
btitudini compata prorsus misera repit · hanc g° pace qualis hic pt
ēē mortales hoies in rebꝫ mortalibꝫ qū hēmꝰ hic recte viuimꝰ boine
eius recte utit' vtus · qū vō eā nō habemꝰ et malis q̄ homo patitur
bū vtit' vtus Sꝫ tūc est vā virtus · qū et omia bona quibꝫ bū utit
et quidq̄ i bono usu bonor et malor facit · et seipm̄ ad eum fine refert
ubi nobis talis et tanta pax erit qua melior et maior ēē nō possit De
btitudine pacis etne in qua scōrum finis ē i·
pp̄r possemꝰ dicē vera pfecto · c · xi

QUia fine nror bonor ēē pacē sit etnā dixīmꝰ
vitā pfecti q̄ ipi ciuitati dei ē ista operosissima disputacō in
isto dr' ps' Lauda ihrlm dnm lauda deū tuū syon Qm cōfor · seras por
tarum tu · fi · ti · inte Qm po · fi · tu · pa · Qū eni cōfirmate fuerit
sere portar eius iā i illā nullus intrabit nec ab illa ullus exibit · ac
p hoc fines eius · debemꝰ intelligē pacē quā volumꝰ demonstrare fina
lem Nam et ipius ciuitatis misticū nomen · i · ihrlm qd et an dixīmꝰ
visio pacis interptatur Sꝫ qū pacis nomē et i hiis rebꝫ mortalibus
freqntat ubi utiq̄ nō ē vita etna ppterea finem ciuitatis huiꝰ ubi erit
sūmū bonū eiꝰ etnā vitā maluimꝰ cōmemorare quā pacē de quo fine aplūs
ait Nuc vō liberato apcto sūt aut facti deo hētis fructū vrm i sctificacōe
cione fine vō vitā etnā Sꝫ rursus q̄r vita etna abeis qui familia
ritate nō hent cū scripturis pt accipi eciā malor vita · uł scdm ēē phylosophos
pp aie i mortalitatem vel scdm ē fidem nram pp penas interminabiles im
piorum qui utiq̄ in etnū cruciari nō poterunt nisi et vixerint in etnū
pfecto finis ciuitatis huiꝰ in quo sūmū hebit bonū uł pax in vita
etna · uł vita etna in pace dicendꝰ ē ut facilius ab hominibꝫ possit in
telligi Tm̄ ē eni pacis bonū ut et i rebꝫ trenis atq̄ mortalibꝫ nichil
gracius soleat audiri nichil desiderabilius cōcupisci nichil postremo
possit melius inueniri De quo si aliquanto diuciꝰ loqui voluerimꝰ nō eri
mꝰ qūtum arbitror onerosi legentibꝫ et pp fine ciuitatis huiꝰ de qua
nobis s'mo est et pp ipam dulcedine pacis q̄ omnibꝫ cara est Qr eciā
bellanciū sevicia omniq̄ hoīm inq̄etudinēs ad pacis fine cupiant puenire
et sine cuiꝰ appetitu nulla natā sit · xii ·

QUod eni ~~mecū~~ vanc quisquis res huanas naturamq̄ cōmune ut cumq̄ intuet' agnoscat sicut
nemo ē qui gaudē nolit · ita nemo ē qui pacē hr̄e nolit Qnq̄de
et ipi qui bella uolut nichil aliud q̄ vincē volut · Ad gloriam ergo

[illegible]

pacē bellando cupiūt pvenire Nam quid ē aliud victoria nisi subiectio
repugnantiū Quod cū fiūt pax erit. pacis ergo intencōe gerūt et bella
Ab hijs eciā qui v̄tute bellicā student exercere imperando atqȝ pugnando
Unde pacē constat belli esse optabilē finē Omnis enī hō eciā belligerando
pacē requirit Nemo aūt bellū pacificando Nam et illi qui pacē in
qua sūt pturbarē volūt nō pacē oderūt sȝ eam pro arbitrio suo cupiūt
commutari Non ergo ut sit pax nolūt sȝ ut ea sit quā volūt Denīqȝ et si
p sedicōm se ab alijs separauerint cū eis ipis cōspiratis uł cōiuratis suis
nisi qualēcūqȝ spēm pacis teneant nō efficiūt qđ intendūt. Proinde la
trones ipi ut vehemencius et tucius infesti sint paci ceterorū pacē volūt hrē
sociorū. Sȝ et si vnus sit tam ppollens viribus et cōscios ita cauens ut
nulli socio se committat solusqȝ insidians et pualens quibus potuit op
pressis et extinctis. predas agat cū eis certe quos occidē nō pot et
quos wlt latē qp facit qualēcūqȝ vmbrā pacis tenet Jn domo aūte
sua cū uxore et cū filijs et siquos alios illic hēt studet pfecto eē pa
catus eis quippe ad nutū obtpantibȝ sine dubio delectat Nam si nō
fiat indignatur corripit vindicat et domus sue pacē si ita nccē sit eciā
seuiendo componit quā sentit eē nō posse nisi cuidā pncipio qđ ipe in domo
sua ē cetera in eadē domestica societate subiecta sint Ideoqȝ si offerret
seruitus plurimorū uł ciuitatis uł gentis ita ut sic ei seruiret quēadmodū
sibi domum suā seruire volebat. nō se iam latronē latebris conderet sȝ regē
cōspicuū sublimaret cū eadē in illo cupiditas et malicia pmaneret. pa
cem itaqȝ cū suis quos hrē cupiūt quos ad arbitriū suū volūt viuē
Nam et cū quibȝ bellū gerūt suos facē si possint volūt eisqȝ subiectis le
ges sue pacis imponē. Sȝ faciamus aliquē qualē canit poetica et fabu
losa narracō quē fortasse pp ipam insociabilē feritatē semihominē qȝ
hominē dicē maluerūt Quāuis ergo huius regnū dire spelunce fuit soli
tudo tamqȝ malicia singlaris ut ex hac ei nomē inuentū sit grece
kakos dr qđ ille vocabat Nam cōiux ei blandū sermonē referret
qȝ sermonē nullis filijs uł alluderet puulis uł grandiusculis imparet nul
lo amici colloquio frueret nec vulcani pris quo uł hinc tm̄ parū feli
cior fuit qȝ tale monstrū nō genuit nichil cuiquā daret sȝ a quo posset quidquid
vellet et quātū posset cū vellet auferret Tamē in ipa sua spelunca
solitaria cuius ut describit sp recenti cede tepebat humus nichil aliud quā
pacē volebat in qua nemo illi molestus eet nec eius quietē uis ullius
terror ne turbaret Cū corpe denīqȝ suo pacē hrē cupiebat et quātū
hebat tm̄ illi bn̄ erat quippe mebris obtemperantibus imparabat et ut
suā in mortalitatē ad usū se esurigēcia rebellantē ac sedicōm fa
mis ad dissociandā atqȝ excludendā de corpe aīaz excitantē quāta pos
sit festinacōe pacaret rapiebat necabat vorabat et quāuis inmanis ac
ferus paci tm̄ sue vite ac salutis inmaniter ac ferociter cōsulebat
ac ppt hoc si pacem qp in sua spelunca atqȝ in se ipo hrē satagebat et cū
alijs hrē vellet nec in alijs nec monstrū nec semihō vocaret aūt si eius
corporis forma et exactorū omnium ignium vomitus ab eo deterrebat humā so
cietatē forte nō nocendi cupiditate sȝ viuendi necitate seuiebat Verū
iste nō fuit uł qđ magis credendū nō talis fuit qualis poetica va
nitate describit Nisi enī nimius accusaretur cacus parū hercules lauda
retur Talis ergo hō sine semihō melius ut dixi creditur nō fuisse sicut
multa figmenta poetarū Ipē enī seuissime fe vnde ille parte huius
fere ua. et semiferus dicitur ē genus pprium p quandā pacē custodiūt
coeundo gignendo pariendo fetus fouendo atqȝ nutriendo Cū sint
pleręqȝ insociabiles et solivage nō scilicet ut oues cerui columbe sturni
apes sȝ ut leones vulpes aquile noctue Que enī tigris nō filijs
suis mitis murmurat et pacata feritate blandit Quis miluus
quātūlibet solitarius rapinis nō circuuolet nō coniugiū copulat

indū congregat oua cōfouet pullos alit et q̄ cū sua matre familias socie
tatē domesticā quātā pace pōt cōseruat Quāto magis homo fert' quodāmō
nature sue legibꝰ ad ineundam societatē pacēq̄ cū hoībꝰ quātū in ipō est +
omnibꝰ obtinendā cū et mali pro suorū pace belligerent omnesq̄ si possent su
os facere velint ut vni cūcti et cuncta deseruiant quo pacto nisi in eiꝰ pacē
ul' amando ul' timendo consenciant Sic enī superbia puerse imitatur deū
Odit naq̄ cū sociis equalitatē sub illo s; imponere vult sociis dn̄acōem
suā pro illo Odit g° iustā pacē dei et amat iniquā pacē suā nō amare
tū qualēcūq̄ pacē nullo pōt Nullum quippe viciū contra nāz ē ut nature
deleat ee extrema vestigia Itaq̄ pacē iniquorū in pacis cōparacōe iustorū
ille videt nec pacē ee dicendā qui nouit pponere recta prauis et ordina
ta puersis Quod autē puersū ē hoc etiam necesse ē ut aliq̄ ex aliq̄ et cū
aliqua rerū p te pacatū sit inquibꝰ ē ul' ex quibꝰ constat Alioqui n̄
eet oīo velut siquis q̄ capite deorsū pendeat puersus est utiq̄ situs cor
poris et ordo mēbrorū qz id qd' desup est natura postulat subt' ē et qd' +
illa subt' vult ee desup factū est Conturbabit carnis pacē ista puersitas et
ideo molesta est Veruntamen aīa corpi suo pacata est · et pro eius sata
git et ideo ē qui doleat Que si molestiis eius exclusa discesserit q̄diu cō
pago mēbrorū manet nō ē sine quadā partiū pace qd' remanet · et ideo est
adhuc qui pendeat et qz terrenū corpus in terram nitit' et vinclo quo suspē
su ē renititur in sue pacis ordinē tendit et locū quo requiescat quodāmō vo
ce ponderis poscit iamq̄ exanime ac sine ullo sensu a pace tū nāli sui
ordinis nō recedit ul' cū tenet eā ul' cū fertur ad eā Si enī adhibeā
tur medicamina atq̄ curacōes q̄ formā cadaueris dissolui dilabiq̄ nō sinant
adhuc pax quedā partes partibꝰ iungit totāq̄ molē applicat terreno et cōue
nienti ac p hoc pacato loco Si autē nulla adhibeat' cura condienti sed
nāli cursui relinquat' tamdiu q̄ tumultuat' dissidentibꝰ exalacōibus
et nro in cōuenientibꝰ sensui Idem enī ē qd' in pondere sentit' donec mūdi
cōueniat elementis et in eorū pacē paulatī particulatīq̄ discedat Nullo tū in
de aliq̄ legibꝰ summi illius creatoris ordinatorisq̄ subtrahit' a quo pax vniuer
sitatis administrat' qz et si de cadauere maioris aīantis aīalia minuta nas
cant' eadē lege creatoris queq̄ corpuscula in salutis pace suis aīalibus
seruiūt Et si mortuorū carnes ab aliis aīalibꝰ deuorent' easdē leges p
cuncta diffusas ad salutē generis cuiusq̄ mortalium cōgrua cōgruis pacificā
tes quāq̄ in usū trahant' et rebꝰ quibuscūq̄ iungunt' et in res quaslibet cō
uertant' et cōmutent' inueniūt

De pace vniuersali que inter quaslibet perturbacōes priuari nō pōt lege nāe dū subsistuto iudice ad id quisq̄ peruenit ordinacōe qd' meruit uoluntate · xiiii

Pax itaq̄ corporis ē ordinata
tēperatura partiū · pax
aīe irracionalis ordinata requies appeticionū pax
corporis et aīe ordinata vita et salus aīantis · pax hominis mortalis et dei
ordinata in fide sub eterna lege obediencia · pax hominū ordinata cōcordia
pax domꝰ ordinata imperandi atq̄ obediendi cōcordia cohabitanciū pax
ordinata imperandi atq̄ obediendi cōcordia ciuiū · pax celestis ciuitatis or
dinatissima societas fruendi deo et inuicē in deo · pax omniū rerū tranquillitas
ordinis ordo ē pariū dispariumq̄ rerū sua cuiq̄ loca tribuens disposicio pro
inde miseri qz in quantū miseri sunt utiq̄ in pace nō sunt tranquillitate
quidē ordinis carent ubi perturbacio nulla est Veruntamē qz merito iuste
qz miseri sunt ea quoq̄ ipā miseria sua pt' ordinē ee nō pnt Non quidē co
iuncti beatis s; ab eis tū ordinis lege seiuncti qui cū sine perturbacōe sunt
rebus inquibꝰ sunt quātacūq̄ cōgruencia coaptant' ac p hoc ē in eis
ordinis nō nulla pax verū io miseri sunt quia et si in aliqua securitate
nō dolent nō tamē ibi sunt ubi securi ee ac dolere nō debeant · Miseriores
autē si pax eis cū ipā lege nō ē qua nālis ordo administrat' Cū autē dolent
ex quo parte dolent pacis perturbacō facta ē In illo vō adhuc pax ē in qua
nec dolor urit nec cōpago ipā dissoluit' Sicut g° ē quedā vita sine dolore

dolor aūt sine aliqua vita ēē nō pt · sic ē pax q̄daʒ sine ullo bello · belluˉ
vō ēē sine aliqua pace nō pt Non scd'm id qd' bellū ē sʒ scd'm id qd' ab eis
ul' in eis geritur q̄ alique naē sūt q̄ nullo' ēēnt · si nō qualecūqʒ pace sub
sistunt Quapp est naᷓ in qua nullū malū ē · vel ēē in qua nullū pt esse
malū · proinde n' ipius dy'li naᷓ in quātū naᷓ ē mala ē sʒ puisitas eā mali
facit Itaqʒ i vitate nō stetit · sʒ veritas iudiciū nō euasit · qz ordinis t
tranquillitate nō mansit · nec io tñ aptāte ordinatoris effugit bonū dei qd'
illi ē i naᷓ Nec eñ subtrahit iusticie dei qua ordinat' in pena · Nec ibi
deus bonū insequit' qd' cōndit · sʒ malū qd' ille cōmisit Neqʒ eñ totū aufert
qd' naē dedit · sʒ aliquid adimit aliqd relinquit ut sit qui doleat qd' adimit
et ipē dolor testiōm ē boni adempti et boni relicti Nisi eñ boni relictū
ēēt bonū amissū dolere nō possʒ Nam qui peccat peior ē si letat' in
dāpno equitatis qui vō cruciat' si nichil inde acqrat boni dolet dāpnū
salutis Et quū equitas et salus utrūqʒ bonū ē bonīqʒ amissione dolendū
ē potius q̄ letandū nisi tñ nō sit cōpensacio melioris · Melior ē autē
aī equitas q̄ corporis sanitas · pfecto cōueniencius iniustus dolet i sup
plicio · quā letatus ē in delicto · sicut g° leticia deserti boni i pctō testis
ē voluntatis male ita dolor amissi boni in supplicio testis ē naē bone ·
Qui eñ dolet amissā naē sue pacē ex aliquibus reliquiis pacis dolet
id quibus fit ut sibi amica naᷓ sit hoc aūt in extremo supplicio recte fit
ut iniqui et impii naᷓliū bonorū dāpna in cruciatibus defleat sencientes
eorū oblatorē iustissimū quē cōtempserūt benignissimū largitorē · Deus
g° naᷓrū omīū sapientissimus conditor et iustissimus ordinator qui terenorū or
natorū maximū instituit mortale genus hūanū dedit hominibus q̄dam
bona huic vite cōgrua · i · pacem tpalē p modulo mortalis vite i ipā salu
te incolumitate ac societate sui generis · et queqʒ huic paci ul' tuende ul' re
cuperande necīa sūt · sic ea que apte et cōueniēnt adiacēt sensibus lux vox
aure spirabiles atʒ potabiles et quidqd' ad alendū tegendū curandū orna
dūqʒ corpus cōgruit eo pacto equissimo ut qui mortalis talibus bonis pa
ti mortaliū accomodatis recte usus fuit accipiat ampliora atʒ meliora
ipām sʒ i mortalitatis pacē eiqʒ cōuenientē glām et honorē in vita
etna ad fruendū deo et pximo in deo qui aūt pperam in illa accipiat · hec
amittat De ordine et lege ciuitatis siue celestis siue terene p quā socie
tati hūane et dnāndo cōsulitur qz et cōsulendo seruitur caplm · xiiij ·

OMNIS g° usus rerū tpaliū refertur ad fructū pacis terene i
terena ciuitate i celesti aūt ciuitate refertur ad fructū
pacis etne Quapp' si irronabilia ēēmus aīancia nichil appeterēmus
pter ordinatā tpaturā paciū corporis et requiem appeticionū Nichil
g° pter quietē carnis et copiā voluptatū · nec pax corporis pdesset aīe paci
Si eñ desit pax corporis impedit' et ronalis aīe pax qz requiē appeticionū
cōsequi nō pt Vtrūqʒ aūt simul ei paci pdest quā inter se hent aīa et corpus
i · ordinate vite ac salutis Sicut eñ pacē corporis amare se ostendūt aīan
cia cū fugiunt dolorē et pacē aīe cū pp explandas indigēcias appeticionū
voluptatē secūt' Ita mortē fugiendo satis indicat q̄ntū diligat pacē qua
sibi cōciliant aīa et corpus Sʒ qz homi ronalis aīa inest totū hoc qd'
ht cōmune cū bestiis subdit paci aīe ronalis ut mente aliqd cōtēplet ut f'm
hoc aliqd agat ut sit ei ordinate cognicōis qz cōsensio Quā pacē ronal'
aīe dixeramus Ad hoc eñ velle dʒ nec dolē molestari nec desiderio pturbari
nec morte dissolui ut aliqd utile cognoscat · et scd'm eā cognicōē vitam
moresqʒ cōponat Sʒ ne ipo studio cognicōis pp humane mentis infirmi
tatē in pestem alicuius erroris incurrat opus ht magisterio diuino cui certus
obtēperet adiutorioqʒ ut lib' obtēperet Et quā quādiu est i isto mortali corpe
peregrinat' a dnō p fidē ambulat non p spēm ac p hoc omnē pacē ul' corporis
ul' aīe ul' sil' corporis et aīe refert ad illā pacē q̄ homi mortali ē cū in
mortali deo ut ei sit ordināta in fide sub etna lege obediā Iam vō qz dno

p̄cipua p̄cepta hoc ē dilcōz dei et dilctoz p̄ximi · doc3 mgr̄ deus in quibz t̄a
in nenit homo q̄ diligat deū seipm̄ et p̄ximū at3 ille in se diligendo no
erpat qui diligit deū cōsequēs est ut ecia p̄ro ad diligendū deū cōsulat que
iubet sicut seipm̄ diligē · sic uxoi sic filijs sic domesticis sic ceteris quibz po
tuit hoibz · et ad hoc sibi a p̄ximo si forte indiget cōsuli velit ac p hoc erit
pacatus quātu3 in ipo ē om̄i homi pace homi · i · ordinata cōcordia cuius h
ordo ē p̄imū ut nulli noceat deīn ut et p̄sit cui potuit p̄imitus g° inest
ei suoz cura ad eos quippe ht oportuniore faciliore3 aditū cōsulendi uel
nat̄e ordine uł ipius societatis hūane Vnde aplus dicit · q̄uis aut suis
et maxīe domesticis nō p̄uidet fidē3 denegat · et ē infideli deterioz · hinc
ec itaq3 par domestica oritur · i · ordinata imperandi obediendiq3 cōcordia co
hitantiu3 Imperant eni qui cōsulūt · sic vir uxori parentes filijs dn̄i seruis
Obediunt aut quibz cōsulitur sicut mulieres maritis filij parentibz serui dn̄is
s3 in domo iusti viuentis ex fide et adhuc ab illa celesti ciuitate peg
nantes et qui imperant seruiunt eis quibz videt̄ imperare Neq3 eni dn̄andi
cupiditate imperant s3 officio cōsulendi nec p̄ncipandi supbia s3 p̄ro inde
di ma De libertate naturali et de seruitute cuius p̄ma cā p̄ctm̄ est quia
homo male voluntatis ecia si nō ē mancipiū alterius hoīs seruus ē p̄pe libidinis xv
HOc nālis ordo p̄scribit ita deus hoīe3 cōdidit Na3 dn̄etur inq̄d piscium
maris et volatiliū celi et om̄i repenciū q̄ repunt sr̄ terra3 Racio
nale3 factū ad ymaginē suā voluit nisi irronabilibz dn̄ari Non hoīe3
homi s3 hoīe3 pecori inde p̄imi iusti pastores pecoz magis q̄ reges
homi cōstituti sunt ut et sic insinuaret deus q̄d postulat ordo creatura3
quid exigat meritū peccatoz Condicō quippe seruitutis iure intelligit inpo
sita peccatori · p̄ro inde postq̄ scriptura3 legimus seruū anteq̄ hoc vocabulo noe
iustus peccatū filij vindicaret nomen ita istud culpa meruit nō nā Origo
aut vocabuli seruoz in latina lingua in credit̄ ducta q̄ hi qui iure belli po
ssint occidi a victoribz cōseruabant̄ serui fiebat a seruando appellati Qz ecia
ipm̄ sine peccati merito nō ē Nam et cū vastū gerit̄ bellū pro peccato cōtrario
dimicatur Et om̄is victoria cū et malis p̄ueniat diuino iudicio victor humilia
tur uł emēdans peccata uł puniens · Testis ē homo dei daniel cū in capti
uitate positus peccata sua et peccata p̄pli sui cōfitet̄ deo et hanc ee cām illius
captiuitatis pro doloē testat̄ · p̄ma g° seruitutis cā peccatū ē ut hō homi cōdi
cionis vinclo subdet̄ Quod non fit nisi deo iudicante apud quē nō ē iniq̄tas
et nouit diuisas penas meritis distribuē delinquēciū · sic aut sup̄nus dn̄s dic
Om̄is qui facit peccatū seruus ē peccati ac p hoc multi quidē religiosi dn̄is iniq̄s
nō tñ liberis seruiūt · A quo eni quis deuictus ē huic et seruus adictus ē · et
utiq3 feliciq3 seruit homi q̄ libidini cū seuissimo dominatu vastet corda mor
taliu3 ut alis omittā libido quā dn̄andi hominibz aut illo pacis ordine
quo alijs alij subiecti sūt sic prodest humilitas seruientibz ita nocet supbia
dn̄antibz Nullus aut nā in qua p̄ius deus hoīe3 cōdidit seruus ē hoīs a
peccati Verz et penalis seruitus ea lege ordinatur q̄ nāle3 ordinē cōseruari in
bet perturbari vetat qz si cōtra eam legem nō eet factū nichil eet penali ser
uituti cohercendū Ideoq3 aplus seruos et monet subditos ee dn̄is suis
et ex aīo eis cū bona voluntate seruire ut s3 si nō p̄nt a dn̄is liberi fieri
suā seruitutē ipi quodāmō libera3 faciant nō timoē subdolo · s3 fideli dilcōe
seruiendo donec transeat oīs iniquitas et euacuet̄ oīs p̄ncipatus et potestas
hūana et sit deus omīa in omnibus De equo iure dominandi · c · xvi ·
QUo circa et si habuerūt seruos iusti patres nr̄i sic adminstrabat dome
sticam pacem · ut scdm̄ hoc tp̄alia bona filioz sorte a seruoz
cōdicione distinguerent · ad deū aut colendū in quo eterna bona sp
anda sūt omībz domus sue mēbris pari dilectoe cōsulerent Quod nālis
ordo ita p̄scribit ut nomē patrisfamilias hinc exortū sit et tam late
uulgatū ut et iniq̄ dn̄antes hoc ee gaudeat appellari Qui aut veri
pres familias sūt omībz in familia sua tanq̄ filijs ad colendū et p̄merendū

deum consulunt desiderantes atque optantes venire ad celestem domum ubi non sit
officium imperandi mortalibus quia necesse non erit officium consulendi iam in illa
immortalitate felicibus quo donec veniatur magis debent patres quod dominantur quam
servi tollerare quod serviunt Si quis autem in domo per inobedientiam domestice paci ad
versatur corripitur seu verbo seu verbere seu quolibet alio genere pene iusto atque
licito quantum societas humana concedit pro eius qui corripitur utilitate ut
paci unde dissolverat coaptetur Sicut enim non est beneficentie adiuvando
efficere ut bonum quod maius est amittatur ita non est innocentie parcendo sinere ut
in malum gravius incidat Pertinet ergo ad innocentis officium non solum nemini malum
inferre verum etiam cohibere a peccato vel punire peccatum ut aut ipse qui plectitur
corrigatur experimento aut alii terreantur exemplo Quia igitur hominis do
mus initium sive particula debet esse civitatis omne autem initium ad aliquem
sui generis finem et omnis pars ad universi cuius pars est integritatem refertur sa
tis apparet esse consequens ut ad pacem civium pax domestica referatur
id est ut ordinata imperandi obediendique concordia cohabitantium referatur
ad ordinatam imperandi obediendique concordiam civium Ita fit ut ex lege
civitatis precepta sumere patremfamilias oporteat quibus domum suam sic regat
ut sit paci accomodata civitatis

Unde celestis societas cum terrena civitate pacem habeat et unde discordiam. xvii.

Sed domus hominum qui non vivunt ex fide pacem terrenam ex huius temporalis vite rebus commodisque sectatur
domus autem hominum ex fide viventium expectat ea que in futurum eterna
promissa sibi terrenisque rebus ac temporalibus tamquam peregrina utitur Non quibus
capiatur et avertatur quo tendit in deum sed quibus sustentetur ad facilius tolleranda
minimeque augenda onera corporis corruptibilis quod aggravat animam Idcirco
rerum vite huic mortali necessariarum utrisque hominibus et utrique domui com
munis est usus Sed finis utendi cuique suus proprius multumque diversus Ita etiam ter
rena civitas que non vivit ex fide terrenam pacem appetit in eaque defigit im
perandi obediendique concordiam civium ut sit eis de rebus ad mortalem vitam
pertinentibus humanarum quedam composicio voluntatum Civitas autem celestis vel
pocius pars eius que in hac mortalitate peregrinatur et vivit ex fide etiam ista
pace necesse est utatur donec ipsa cui talis pax necessaria est mortalitas transeat
ac per hoc dum apud terrenam civitatem velut captivam vitam sue peregrinacionis a
git iam promissione redempcionis et dono spirituali tamquam pignore accepto le
gibus terrene civitatis quibus hec administrantur que sustentande mortali vi
te accomodata sunt obtemperare non dubitat ut quoniam communis est ipsa mortalitas ser
vetur in rebus ad eam pertinentibus inter civitatem utramque concordia Verum quia
terrena civitas habuit quosdam suos sapientes quos divina improbat disciplina
qui vel suspicati vel decepti a demonibus crederent multos deos conciliandos
esse rebus humanis ad quorum diversa quodammodo officia diversa subdita pertineret
ad alium corpus ad alium animus inque ipso corpore ad alium caput ad alium cervi
cem et cetera singula ad singulos similiter in animo ad alium ingenium ad alium doctrina
ad alium iram ad alium concupiscenciam inque ipsis rebus vite adiacentibus ad alium
pecus ad alium triticum ad alium vinum ad alium oleum ad alium silvas ad alium nummos
ad alium navigacionem ad alium bella atque victorias ad alium coniugia ad alium par
tum ac fecunditatem et ad alios alia cetera Celestis autem civitas unum deum solum colendum
nosset eique tantummodo serviendum servitute illa que grece latria dicitur et non nisi deo debe
tur fideli pietate censeret factum est ut religionis leges cum terrena civitate non
posset habere communes proque hiis ab ea dissentire haberet necesse atque oneri esse diversa
sentientibus eorumque iras et odia et persecucionum impetus sustinere nisi cum animos
adversancium aliquando terrore sue multitudinis et semper divino adiutorio propul
saret Hec ergo celestis civitas dum peregrinatur in terra ex omnibus gentibus cives evo
cat atque in omnibus linguis colligit societatem non curans quicquid in moribus
legibus institutisque diversum est quibus pax terrena vel conquiritur vel tenet nichil eorum
rescindens vel destruens immo etiam servans ac sequens Quodlibet diversis nacio
nibus ad unum tamen eundemque finem terrene pacis intenditur si religionem qua unus

summus et verus deus colendus docet no impedit. Utitur g° celestis civitas in hac
sua peregrinacione pace terrena et de rebus ad mortalem hominum naturam ptinentibus huma-
narum voluntatum composicionem quantum salva pietate ac religione conceditur tuetur
atque appetit eamque terrenam pacem refert ad celestem pacem que vere ita pax est ut
racionalis dumtaxat creature sola pax habenda atque dicenda est. Ordinatissima scilicet
et concordissima societas fruendi deo et invicem in deo. Quo cum ventum fuerit
non erit vita mortalis sed plane certeque vitalis. Nec corpus animale quod dum corrum-
pitur aggravat animam sed spirituale sine ulla indigencia ex omni parte subditum vo-
luntati. Hanc pacem dum peregrinatur in fide habet atque ex hac fide iuste vivit cum ad
illam pacem adipiscendum refert quicquid bonarum actionum gerit erga deum et pro-
ximum quoniam vita civitatis utique socialis est. Quam diversa sit achademie no-

Quod autem attinet ad illam differenciam va ambiguitas a constancia fidei
quam de achademicis novis varro adhibuit quibus christiane. xviii.
incerta sunt omnia omnino civitas dei talem dubitacionem tamquam dementiam de-
testatur habens de rebus quas mente ac racione comprehendit. Eciam si parvam propter
corpus corruptibile quod aggravat animam quoniam sicut dicit apostolus ex parte scimus tamen
certissimam scienciam creditque sensibus in rei cuiusque evidencia quibus per corpus
animus utitur quoniam miserabilius fallitur qui numquam putat eis credendum esse. Cre-
dit esse scripturis sanctis et veteribus et novis quas canonicas appellamus unde
fides ipsa concepta est ex qua iustus vivit per quam sine dubitacione ambulamus
quamdiu peregrinamur a domino. Qua salva atque certa de quibusdam rebus neque sen-
su neque racione percepimus neque nobis per scripturam canonicam claruerunt nec per
testes quibus non credere absurdum est in nostram noticiam pervenerunt sine iusta
reprehensione dubitamus. De habitu et moribus populi christiani. c. xix.

Nichil sane ad istam pertinet civitatem quo habitu vel more vel more vi-
vendi si non est contra divina precepta istam fidem qua pervenitur ad de-
um quisque sectetur. Unde ipsos quoque philosophos quando christiani fiunt non habitum vel
consuetudinem victus que nichil impedit religionem sed falsa dogmata mu-
tare compellit. Unde illam quam varro adhibuit ex cynicis differenciam si nichil turpi-
ter atque intemperanter agat omnino non curat. Ex tribus vero illis vite generibus ocioso
actuoso et ex utroque composito quamvis non falsa fide quisque possit in quolibet
eorum vitam ducere et ad sempiterna premia pervenire. Interest tamen quid amore tene-
at veritatis quid officio caritatis impendat. Nec sic esse quisque debet ociosus
ut in eodem ocio utilitatem non cogitet proximi. Nec sic actuosus ut contemplacionem
non requirat dei. In ocio non iners vacacio delectare debet sed aut inquisicio aut
invencio veritatis ut in ea quisque proficiat et quod invenerit teneat et alteri non
invideat. In accione vero non amandus honor in hac vita sive potencia quoniam
omnia vana sub sole sed ipsum opus quod per eundem honorem vel potenciam recte atque
utiliter fit id est ut valeat ad eam salutem subditorum que secundum deum. Unde iam superius
disputavimus propter quod ait apostolus: Qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat.
Exponere voluit quid sit episcopatus quia nomen est operis non honoris. Grecum est enim
atque inde ductum vocabulum quod ille qui preficitur eis quibus preficitur superinten-
dit curam eorum scilicet gerens. Scopus quippe intencio est. Ergo episcopin
si velimus latine superintendere possumus dicere ut intelligat non se esse episcopum
qui preesse dilexerit non prodesse. Itaque a studio cognoscende veritatis nemo pro-
hibetur quod ad laudabile pertinet ocium. Locus vero superior sine quo regi populus
non potest et si ita teneatur atque administretur ut decet tamen indecenter appetitur.
Quamobrem ocium sanctum querit caritas veritatis negocium iustum suscipit ne-
cessitas caritatis quam sarcinam si nullus imponit percipiende atque intuende
vacandum est veritati. Si autem imponit suscipienda est propter caritatis delectacio
deserenda est ne subtrahat illa suavitas et opprimat ista necessitas. De ci-

Quamobrem summum bo- ves sanctorum in huius vite tempore spe beati sint. xx.
num civitatis dei cum sit eterna pax atque perfecta non
per quam mortales transeant nascendo atque moriendo sed in qua immorta-
les maneant nichil adversi omnino paciendo quis est qui illam vitam vel beatissimam

neget vel i eius comparacoe istam que hic agit quantislibet animi et corporis
et externarum rerum bonis plena sit non miserrimam iudicet Quicumque sic
ht ut eius usum referat ad illius finem quem diligit ardentissime ac fidelis
sime sperat non absurde dici et nunc btus pt spe illa pocius quam re ista Res
vo ista sine spe illa btido falsa et magna miseria e Non enim veris animi
bonis utitur qui non est vera sapia que intencoim suam in hys que prudenter
discernit gerit fortiter cohibet tempnt iusteque distbuit non i illum dirigit fi
nem ubi erit deus omnia in omnibus eternitate certa et pace perfecta rc

An secdm diffinicoes Scipionis q in dyalogo Cyceronis umqm fuit ro

Quapropter nunc est locus ut quam mana respublica c. xxi.
potero breuit ac dilucide expediam qd in secdo huius
opis librum me demonstraturum esse promisi sm diffinicoes quibus apud
Cyceronem utitur scipio in libris de re publica numqm rempublicam fuisse romanam
Breuit enim rempublicam diffinit esse rem ppli q diffinicio si vera e numqm fuit romana
res publica qz numqm fuit res ppli quam diffinicoim voluit esse reipublice po
pulum enim diffiniuit cetum multitudinis iuris cosensu et utilitatis commu
ne sociatum Quid aut dicat iuris cosensum disputando explicat p hoc osten
dens geri sine iusticia non posse rempublicam Ubi gro iusticia vera non e nec
ius pt esse Quod enim iure fit pfecto iuste fit quod aut fit iniuste nec iure
fieri pot Non enim iura dicenda sunt vel putanda iniqua hominum constituta cum
illud etiam ipsi esse dicant quod de iusticie fonte manauit falsumque esse qd a q
busdam non recte sencientibus dici solet id esse ius qd ei qui plus pot utile est
Quo circa ubi non e vera iusticia iuris cosensus sociatus cetus homin
non pt esse Et ideo nec pplus iuxta illam Scipionis et Cyceronis diffinicoim
et si non pplus nec res ppli sz qualiscumque multitudinis est ppli nomine digna
non e. ac p hoc si res publica res ppli est et pplus non e qui cosensu non
e sociatus iuris Non est aut ius ubi nulla iusticia e. pcul dubio colligi
ubi iusticia non e non esse rempublicam Justicia porro ea virtus e que sua
cuique distribuit Que igr iusticia e hois que ipm hominem deo vero tollit
et immundis demonibus subdit. Hoc ne est sua cuique distribuere An qui fundum
aufert eius a quo emptus e. et tradit ei qui nichil ht in eo iuris in
iustus e. et qui seipm aufert dnanti deo a quo factus e. et malignis fuit
spitibus iustus e. Disputatur certe acriter atque fortissime in eisdem ipsis de
republica libris aduersus iniusticiam pro iusticia. et quoniam cum prius ageretur
p iniusticie ptibus contra iusticiam et diceretur nisi p iniusticiam rem publicam stare
augerique non posse. hoc veluti validissimum positum erat iniustum esse ut ho
mines hoibus dnantibus fuiant Quam tamen iusticiam nisi sequatur imperiosa ci
uitas cuius e magna res publica non eam posse prouincias imperare Responsum
est a parte iusticie ideo iustum esse quod talibus hominibus sit utilis fuitus et pro uti
litate eorum fieri cum recte fit. i. cum improbis aufert iniuriarum licencia et
domiti melius se hebunt subditique e ut ista ro firmaret veluti a natura sump
tum nobile exemplum atque dixit e Cur gro deus homini animus imperat corpori ro libi
dini. ceterisque viciosis animi ptibus plane. hoc exemplo satis edoctum est quibus
dam esse utilem fuitutem. et deo quidem ut fuiant utile esse omnibus Seruiens aut
deo animus recte impat corpori inque ipo animo ro deo dno subdita recte impat
libidini viciisque ceteris Qua ppter ubi homo deo non fuit quid in eo putandum
e esse iusticie Quandoquidem non deo fuiens nullo pt iuste animus corpori aut hu
mana ro viciis ceteris imperare Et si in hoie tali non e ulla iusticia procul
dubio nec in hominum cetu qui ex hominibus talibus costat non e Hoc gro iuris
ille cosensus qui hominum multitudinem pplum facit cuius res dr esse publica
res. nam de utilitate quid dicam cuius etiam comunione sociatus cetus hominum sic
sese ht ista diffinicio pplus nuncupatur Quamuis enim si diligenter attendas
nec utilitas sit ulla viuencium qui viuunt impie sic viuit ois qui non serv
it deo fuitque demonibus tanto magis impiis tanto magis sibi cum sint
immundissimi spus tamqm diis sacrificare volunt Tamen qd de iuris cosensu

diximus satis esse arbitror. Unde apparet per hanc diffinicionem non esse populum cuius res publica esse dicatur in quo iusticia non est. Si enim dicitur non spiritibus immundis, sed diis bonis atque sanctis in sua re publica fuisse Romanos, numquid eadem tociens repetenda sunt que iam satis, immo ultra quam satis est, diximus? Quis enim ad hunc locum per superiores huius operis libros supervenit qui dubitare adhuc possit malis et impuris demonibus fuisse Romanos, nisi vel nimium stolidus vel impudentissime contenciosus? Sed ut taceam quales sint quos sacrificiis colebant, in lege veri dei scriptum est: Sacrificans diis eradicabitur nisi domino tantum. Nec bonis igitur nec malis diis sacrificare voluit qui hec cum tanta comminacione precepit. An vero

Quis sit deus quem christiani colunt cui soli dicunt sacrificari XXII

Sed respondere quis potest: quis iste sit deus aut unde dignus probatur cui debuerint obtemperare Romani, ut nullum deorum preter ipsum colerent sacrificiis? Nimie cecitatis est adhuc querere quis iste sit deus. Iste est deus cuius prophete predixerunt ista que cernimus. Ipse est deus a quo responsum accepit Abraham: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Quod in Christo fieri, qui secundum carnem de illo semine exortus est, iam ipsi qui remanserunt huius nominis inimici nolint velintque agnoscunt. Ipse est deus cuius divinus spiritus per eos locutus est quorum predicta atque completa per ecclesiam quam videmus toto orbe diffusam in libris superioribus posui. Ipse est deus quem Varro doctissimus Romanorum Iovem putat, quamvis nesciens quid loquatur; quod tamen ideo commemorandum putavi, quoniam vir tante sciencie nec nullum deum potuit estimare nec vilem. Hunc enim esse credidit quem summum esse putavit deum. Postremo ipse est deus quem doctissimus philosophorum, quamvis Christianorum acerrimus inimicus, eciam per eorum oracula quos deos putat deum magnum Porphyrius confitetur.

Que Porphyrius dicat oracula deorum responsa de Christo XXIII

Nam in libris quos eglogion philosophias appellat, in quibus exequitur atque conscripsit rerum ad philosophiam pertinencium velut divina responsa, ut ipsa verba eius quemadmodum ex lingua Greca in Latinam interpretata sunt ponam: Interroganti, inquit, quem deum placando revocare possit uxorem suam a christianismo, hoc ait versibus Apollo. Deinde verba velut Apollinis ista sunt: Forte magis poteris in aqua impressis litteris scribere aut inflans pennas leves per aera ut avis volare quam pollute revoces impie uxoris sensum. Pergat quo modo vult inanibus fallaciis perseverans et lamentari fallaciis mortuum deum cantans, quem iudicibus recta sencientibus perditum pessima in speciosis ferro vincta mors interfecit. Deinde post hos versus Apollinis, qui non stante metro Latine interpretati sunt, subiunxit atque ait: In hiis quidem irremediabilem sentenciam eorum manifestavit dicens, quoniam Iudei suscipiunt deum magis quam isti. Ecce ubi decolorans Christum Iudeos preposuit Christianis... Ecce ubi iudicibus recta sencientibus Christum dicit occisum, tamquam iudicibus iniuste iudicantibus merito sit ille punitus. Videant quid de Christo vates mendax illius iste dixerit atque iste crediderit aut fortasse vatem quod non dixit dixisse iste confinxerit. Quam sibi constet vel ipsa oracula inter se faciat concinere postea videbimus. Hic tamen Iudeos tamquam dei susceptores recte dicit iudicasse de Christo quod eum morte pessima excruciandum esse convenerit. Deus itaque Iudeorum cui perhibet testimonium audiendus fuit dicens: Sacrificans diis eradicabitur nisi domino tantum. Sed ad manifestiora veniamus et audiamus quam magnum deum dicat esse Iudeorum. Item ad ea que interrogavit Apollinem quid melius, verbum sive racio an lex, respondit, inquit, versibus hec dicens. Ac deinde subicit Apollinis versus, in quibus et ista sunt, ut quantum satis est inde decerpam: In deum vero, inquit, generatorem et in regem ante omnia, quem tremit celum et terra atque mare et infernorum abdita et ipsa numina perhorrescunt, quorum lex est pater, quem valde sancti honorant Hebrei. Tali oraculo dei sui Apollinis Porphyrius tam magnum dixit deum Hebreorum ut eum et ipsa numina perhorrescant. Cum ergo deus iste dixerit: Sacrificans diis eradicabitur, miror quod ipse Porphyrius non perhorruit et sacrificans diis eradicari non formidavit. Dicit eciam bona philosophus iste de Christo, quasi oblitus illius sue de qua paulo ante locuti sumus contumelie, aut quasi in sompnis dii eius maledixerint Christo et evigilantes eum bonum esse cognoverint digneque laudaverint. Denique tamquam mirabile aliquid atque incredibile prolaturus, preter

opinione inquit profecto quibusdam videatur esse quod dicturi sumus Christum enim dii pi-
issimum pronunciaverunt et immortalem factum et cum bona predicatione eius memi-
nerunt. Christianos vero pollutos inquit et contaminatos et errore implica-
tos esse dicunt et multis talibus adversus eos blasphemiis utuntur. Deinde subi-
cit velut oracula deorum blasphemancium Christianos / Et post hoc de Christo autem
inquit interrogantibus si est deus ait hecate quoniam quidem immortalis anima
post corpus incedit nosti a sapiencia autem abscisa semper errat Viri pie-
tate prestantissimi est illa anima hanc colunt aliena a se veritate. Deinde post
verba huius quasi oraculi sua ipse contexens piissimum ergo virum inquit eum dixit
et eius animam sicut aliorum piorum post obitum immortalitate dignatam et hanc
christianos ignorantes colere Interrogantibus autem inquit Cur ergo dampnatus est
oraculo respondit dea Corpus quidem debilitantibus tormentis semper oppositum
est anima piorum celesti sedi insidet Illa vero anima aliis animabus fataliter dedit quibus
non annuerunt deorum dona obtinere neque habere iovis immortalis agnicionem
errore implicari Ipse vero pius et in celo sicut pii concessit itaque hunc quidem non blas-
phemabis misereberis autem hominum dementiam ex eo in eis facile preceps-
que periculum Quis itaque stultus est ut non intelligat ab homine callido eoque
christianis inimicissimo hec oracula fuisse conficta aut consilio simili ab inmpuris
demonibus ista fuisse responsa Ut scilicet quia laudant Christum propterea credantur veraciter
vituperare christianos atque ita si possint intercludant viam salutis eterne in
qua fit quisque christianus Sue quippe nocendi astucie milleformi senciunt
non esse contrarium si credatur eis laudantibus Christum dum tamen credatur et vituperanti-
bus christianos ut eum qui utrumque crediderint talem Christi faciant laudatorem
ne velit esse christianus ac sic quamvis ab illo laudatus ab istorum tamen demo-
num dominatu eum non liberet Christus presertim quia ita laudant Christum ut quisquis in
eum talem crediderit qualis ab eis predicatur christianus verus non fit sed fo-
tinianus hereticus qui tantum hominem non etiam deum novit Christum Et ideo per eum sal-
vus esse non possit nec istorum mendaciloquorum demonum laqueos vitare vel
solvere Nos autem neque appollinem vituperantem Christum neque hecatem possimus
approbare laudantem Ille quippe tamquam iniquum Christum vult credi quem iudicibus
recta sencientibus dicit esse occisum ista hominem piissimum sed hominem tantum Una est
tamen et illius et huius intencio ut nolunt homines esse christianos quia nisi christiani erunt
ab eorum erui potestate non poterunt. Iste vero philosophus vel pocius qui talibus adversus
christianos quasi oraculis credunt prius faciat si possint ut inter se de Christo hecate
atque appollo concordent aut ambo condempnent Quod si facere potuissent nichilominus
nos et vituperatores et laudatores Christi fallaces demones vitaremus cum vero
eorum deus et dea inter se de Christo ille vituperando ista laudando dissenciant
profecto eis blasphemantibus christianos non credunt homines si recte ipsi senciant
Sane Christum laudans vel porphirius vel hecate cum dicat eum ipsum dedis-
se fataliter christianis ut implicarentur errore causas tamen eiusdem sicut putat
pandit erroris Quas antequam ex verbis eius exponam prius quero si fataliter
dedit Christus christianis erroris implicacionem utrum volens an nolens dederit
Si volens quomodo iustus si nolens quomodo beatus Sed iam causas ipsius audiamus
erroris Sunt inquit spiritus terreni minimi loco quodam malorum demonum potestate
subiecti Ab his sapientes hebreorum quorum unus iste etiam ihesus fuit sicut au-
disti divina appollinis que superius dicta sunt ab his ergo hebrei demonibus pessi-
mis et minoribus spiritibus vetabant religiosos et ipsis vacare prohibebant Ve-
nerari autem magis celestes deos amplius autem venerari deum patrem Hoc
autem inquit et dii precipiunt et in superioribus ostendimus quemadmodum animadvertere
ad deum monent et illum colere ubique imperant Verum indocti et impie nature
quibus vere fatum non concessit ab diis dona obtinere neque habere iovis immorta-
lis nocionem non audientes et deos et divinos viros. Deos quidem omnes re-
cusaverunt prohibitos autem demones et hos non odisse sed revereri Deum autem
simulantes colere ea sola per que deus adoratur non agunt Nam deus quidem utpote
omnium pater nullius indiget sed nobis est bene cum eum per iusticiam et castitatem

aliasque virtutes adoramus ipsam vitam patrem ad ipsum facientes per imitationem et inquisitionem de ipso. Inquisitio enim purgat inquit imitatio deificat affectionem ad ipsum operando. Bene quidem predicavit deum patrem et quibus sit colendus moribus dixit quibus preceptis prophetici libri pleni sunt hebreorum quando sanctorum vita sive imperatur sive laudatur. Sed in christianis tantum errat quantum calumpniatur quantum volunt demones quos opinatur deos quasi cuiquam difficile sit recolere que turpia que dedecora erga deorum obsequia in theatris agebantur et templis et attendere quid legatur dicatur audiatur in ecclesiis vel deo vero quid offeratur et hinc intelligere ubi edificatio et ubi ruina sit morum. Quis autem huic dixit vel inspiravit nisi diabolicus spiritus tam vanum apertumque mendacium quod demones quos hebreus coli prohibuit christiani venerentur potius quam oderunt. Sed deus ille quem coluerunt sapientes hebreorum etiam celestes sanctos angelos et virtutibus dei quos beatissimos tamquam cives in hac nostra peregrinatione mortali veneramur et amamus sacrificari vetat intonans in lege sua quam dedit hebreo populo suo sive et valde minaciter dicens Sacrificans diis eradicabitur. Et ne quis putaret demonibus pessimis terrenisque spiritibus quos iste dicit minimos vel minores ne sacrificetur esse preceptum quia et ipsi in scripturis dicti sunt dii non hebreorum sed gentium quod evidenter in psalmo lxx interpretes posuerunt dicentes Quoniam omnes dii gentium demonia. Ne quis ergo putaret istis quidem demonibus prohibitum celestibus autem vel omnibus vel aliquibus sacrificari esse permissum mox addidit nisi domino soli id est nisi domino tantum. Ne forte quod ait domino soli dominum solem esse quispiam cui sacrificandum esse putaret quod non ita esse intellegendum in scripturis grecis facillime reperitur. Deus ergo hebreorum cui tam magnus philosophus etiam iste perhibet testimonium legem dedit hebreo populo suo sermone conscriptam non obscuram et incognitam sed omnibus iam gentibus diffamatam in qua lege scriptum est Sacrificans diis eradicabitur nisi domino tantum. Quid opus est in hac eius lege eiusque prophetis de hac re multa requirere immo non requirere. Non enim obscura vel rara sunt sed aperta et crebra colligere et in hac disputatione mea ponere quibus luce clarius apparet nullis omnino nisi tantum sibi deum verum et summum voluisse sacrificari. Ecce hoc unum breviter immo granditer minaciter sed veraciter dictum ab illo deo quem tam excellenter eorum doctissimus predicat audiatur timeatur impleatur ne inobedientes eradicatio consequatur. Sacrificans inquit diis eradicabitur nisi domino tantum. Non quo rei egeat alicuius sed quia nobis expedit ut res eius simus. Huic enim canitur in sacris litteris hebreorum Dixi domino deus meus es tu quoniam bonorum meorum non eges. Huius autem preclarissimum atque optimum sacrificium nos ipsi sumus / hec est civitas eius cuius rei misterium celebramus oblationibus nostris que fidelibus note sunt sicut in libris precedentibus disputavimus. Cessaturas enim victimas quas in umbra futuri offerebant iudei et unum sacrificium gentes a solis ortu usque ad occasum sicut iam fieri cernimus oblaturas per prophetas hebreos oracula divina crepuere. Ex quibus quantum satis visum est nonnulla protulimus et huic iam operi aspersimus. Quapropter ubi non est ista iusticia ut secundum suam gratiam civitati obedienti deus imperet unus et summus ne cuiquam sacrificet nisi tantum sibi et per hoc in omnibus hominibus ad eandem civitatem pertinentibus atque obedientibus deo animus etiam corpori atque ratio viciis ordine legittimo fideliter imperet ut quemadmodum iustus unus ita cetus populusque iustorum vivat ex fide que operatur per dilectionem qua homo diligit deum sicut diligendus est deus et proximum sicut semetipsum. Ubi ergo non est ista iusticia profecto non est cetus hominum iuris consensu et utilitatis communione sociatus. Quod si non est utique populus non est si vera est hec populi diffinitio. Ergo nec respublica est quia res populi non est ubi ipse populus non est.

Si diffinitione constet populi et rei publice nuncupationem non solum romanorum sed etiam regnalia vendicare xxiiii

Si autem populus non isto sed alio diffiniatur modo velut si dicatur populus est cetus multitudinis rationalis rerum quas diligit concordi communione sociatus profecto ut videatur qualis quisque populus sit illa sunt intuenda que diligit. Quecumque tamen diligit si cetus est multitudinis non pecorum sed rationalium creaturarum

et corꝝ q̄ diligit cōcordi cōione sociatus ē nō absurde ꝓplus · nūcupat͛ Tanto utiqꝫ melior q̄nto ī melioribꝫ Tantoqꝫ deterior q̄nto ē in deterioribus ꝯcors · Sc̄dm istā diffinicōm nr̄am rōnus ꝓplus · ꝓplus ē et res eiꝰ sin͛ dubitacōe res publica Quid aūt ṗmis tp̄ibꝫ suis quid ue sequētibus ꝓplus iste dilexit et quibꝫ moribꝫ ad cruentissimas sediciones atqꝫ īnū ad socialia atꝫ ciuilia bella ꝓueniens ipām ꝯcordiā que salus est quodāmō ꝓpli ruperit atqꝫ corrupit testat͛ hystoria de qua in p̄cedentibꝫ libris multa posuimꝰ Nec iō tn̄ uel ipm̄ nō eē ꝓplm̄ uł eius rem dixeri nō eē rem publicā quādiu manet qualiscūqꝫ rōnalis multitudīs cetus rerꝫ quas diligit cōcordi cōione sociatus Qꝫ aūt de isto ꝓplo et de ista republica dixi hoc de atheniēsiū uł quorūcūqꝫ grecorū hꝫ de egypciorū hꝫ de illa ṗore babilone assyriorū qn̄ ī rebꝫ publicis suis imperia t uł ꝑua uł magna tenuerūt · et de alia quacūqꝫ aliarū gencū ītelligat dixisse atꝫ sensisse Generalr̄ quippe ciuitas impiorū cui nō imꝑat deus obedienti sibi ut sacrificiū nō offerat nisi tm̄ sibi Et ꝑ hꝫ in illa et aīmꝰ corpi · rōqꝫ vicijs recte ac fidelit͛ imparet caret iusticie veritate ꝫ

Qꝫ nō possint ibi esse vere virtutes ubi nō ē va religio xxv·

Quamlibet g͛ uideat͛ aīmꝰ corpori et racio vicijs laudabilit͛ impare si deo aīmꝰ ut rō ipā nō s͛uit sic sibi eē s͛uiendū · ipe deus p̄cepit nullomō corpi viciisqꝫ recte imꝑat Nam ꝫ qualis corporis atꝫ viciorū pt̄ eē mens · d̄nia veri dei nescia nec eius impio subiugata · sꝫ viciosissimis demonibꝫ corrūpētibꝫ · ꝓstituta · ꝑinde virtutes quas hr̄e sibi videt͛ ꝑ quas imꝑat corporis et vicijs ad qd̄libꝫ adipiscendū uł tenendū · nisi ad deum retulerit etiā ipā vicia sūt pocius quā v͛tutes Nam licet a quibusdā tūc ve͛ atꝫ honeste putent͛ eē v͛tutes cū referunt͛ ad seipās nec ꝓp aliud expetuntur · et tūc inflate ac sup͛be sūt et iō nō virtutes sꝫ vicia iudicanda sūt Sicut enī nō ē a carne sed sup͛ carnē qd̄ carnē facit viuē sic nō est ab hoīe sꝫ sup͛ hoīem qꝫ hoīem facit bn̄ viuē nec solū hoīem sed et q̄libet ꝑtātem v͛tutēqꝫ celestem ꝫ

De pace ꝓpli alieni a deo qua utitur ad pietatē ꝓplus dei dū ī hoc ꝑegrinus est mūdo · xxvi·

Quocirca ut vita carnis aīa ē ita beata vita hoīs deus ē de quo dicit sacra lr̄a hebreorū Btūs ꝓplus cuiꝰ ē dn̄s deus ipīus Miser igr̄ ꝓplus ab isto alienatꝰ ē deo · Diligit tn̄ ipe eē quādā pacē suā nō improbandā quāquidē nō hēbit in fine qꝛ nō ea bn̄ utit͛ an̄ finē Hanc aūt ut interim hēat in hac vita et nr̄i interest qm̄ q̄diu ꝑmixte sūt ambe ciuitates vtim͛ et nos pace babilonis Ex qua ita ꝑ fidē ꝓplus dei liberat͛ ut apud hanc interim ꝑegrinet͛ ꝓp qd̄ et aplūs monuit ecclīam ut oraret pro regibus eius atqꝫ sublimibꝫ addens et dicēs Ut quietam et tranquillā vitam agamꝰ cū omi pietate et caritate Et ꝓpheta ieremias cū ꝓplo dei ventā ꝑnūciaret captiuitatē et diuinitus imꝑaret ut obedient͛ irent in babiloniā deo suo et ista paciēcia s͛uientes monuit et ipe ut oraret ꝓ illo dicens Qm̄ ī eius pace est pax nr̄a utiqꝫ interī tp̄alis que bonis malisqꝫ cōmunis est

De pace s͛uiencium deo cuiꝰ ꝑfecta tranquillitas in hac tp̄ali vita nō potest ap̄hendi xxvii

Pax aūt nr̄a ꝓpa et hꝫ ē cū deo ꝑ fidem et ineternū erit cū illo per spem Sꝫ hꝫ sine illa cōis sine nr̄a ꝓpa talis ē pax ut solaciū miserie sit pocius q̄ btītudis gaudiū Ipā quoqꝫ nr̄a iusticia q̄uis va sit ꝓp veri boni finē ad quē refertur tamen tanta ē in hac vita ut pocius remissione pctōrū constet quā ꝑfectōe virtutū Testis ē oracio tocius ciuitatis dei q̄ ꝑegrinatur in terris · Per oīa quippe mēbra sua clamat ad deū · Dimitte nobis debita nr̄a sicut et nos dimittimꝰ debitoribus nr̄is Nec pro eis ē efficax hec orō quorū fides sine opibꝫ mortua est Sed pro eis quorū fides ꝑ dilectōm opatur · Quia enī deo quidē subdita ī hac tn̄ condicione mortali et corpori corruptibili qd̄ aggrauat

pax ꝑfecta [illegible]

aiam no pfecte vicijs impat racio io iusticia e iustis talis oro Nam p
fecto quaq impetur nequaq sine coflictu vicijs impeat Et utiqz sur
repit aliquid in hoc loco infirmitatis ec bn cofligenti sine hostibus tali
bus victis subditisqz dnanti Vnde si no facili opacoe certe labili locucio
ne aut volatilia cogitacoe peccetur Et io quamdiu vicijs impatur ple
na pax no e qz et illa que resistut piculoso debellant plio et illa que
victa sut nodu securo triuphant ocio ezz adhuc sollicito pmut impio
In hijs g teptacoibus de quibus omnibus et diuinis eloquijs breuit dcm
e Numquid no teptacio e vita huana sup trra quis ita viuere se psumat ut
dicere deo dimitte nobis debita nra necesse no heat n ho elatus Nec vo
magnus sz inflatus ac tumidus cui p iusticia resistit qui graciam largi
tur humilibus pp qd sceptu e Deus supbis resistit humilibus aute dat gram
hic aut i unoquoqz iusticia e ut obedienti deus homini aims corpi ro au
tem vicijs ec repugnatibus impet ul subigendo ul repugnado atqz ut ab
ipo deo petat et meritoz gram et veniam delictoz ac de acceptis bonis graciaz
actio psolnatur In illa vo pace finali quo referenda ad cuius adipiscende
cum habenda est ista iusticia qui sanata i mortalitate atqz in corrupcoe
na vicia no hebit nec vnicuiqz nrm ul abalio ul aseipo quippiaz repug
nabit no opus erit ut ro vicijs q nulla erunt impet sed impabit deus
homini aims corpi tantaqz obediendi ibi erit suauitas et facilitas quanta
viuendi regnandiqz felicitas et hi illic in omnibus atqz in singulis eternu
erit eternuqz ee ctu erit et io pax btitudinis huius ul btitudo pacis huius
summu bonu erit In quem finem venturus sit exitus impioz xxviij

Eorum aut qui no ptinet ad istu ciuitatez dei erit ecotrario mise
ria sempina que mors et scda dr quia nec aia ibi vi
uere dicenda est que a vita dei alienata erit nec corpus qd e
ternis doloribus subiacebit Ac p hoc io durior ista scda mors
erit qz finiri morte no poterit Sz qui sicut miseria btitudini et mo
rs vite ita bellu paci videt ee ctrariu merito qritur Sicut pax in
bonoz finibus pdicata e atqz laudata quod ul quale bellu ecotrario
in finibus maloz possit intelligi Verz qui hoc qrit attendat quid i
bello noxium pniciosuqz sit et videbit nichil aliud qz rez ee int se
aduersitatem atqz coflictum Quod g bellu grauius et amarius pt q
ubi voluntas sic aduersa e passioni et passio voluntati ut nullius eaz vic
toria tales inimicicie finiant et ubi sic cofligit cu ipa na corpis
vis doloris ut neutz alti cedat Hic eni qn contingit iste coflictus
aut dolor vincit aut sensu mors adimit aut na vincit et dolore sa
nitas tollit Ibi aut dolor pmanet ut affligat et na pdurat ut sen
ciat qz utrzqz io no deficit ne pena deficiat ad hos aut fines bonoz
et maloz illos expetendos istos cauendos qui p iudiciu transibunt i
ad illos boni ad istos mali de hoc iudicio quatenus deus donauit in sequ
ti volumie disputabo Explicit liber xix Incipiunt tytuli libri xx c. A

Quod qmuis omi tpe deus iudicet in hoc tm libro de nouissio e
iudicio ppe disputandu I De varietate rez humanaz cui
no pot dici de esse iudiciu dei qmuis nequeat inuestigari II Quid
in libro ecclesiasten Salomon de hijs q in hac vita et bonis et malis sut co
muna disputaret III Quod ad disserendu de nouissio iudicio dei noui p
mu testamenti ac deinde veteris testimonia pbatus sit IIII Quibus sentencijs
dni salvatoris diuinu iudiciu facturz scli declaretur V Que sit pma
resurrectio q scda et duabus resurrectoibus et de mille annis VI Quid in apo
kalipsi iohis sceptu sit et quid ronabilit senciat VII De collacoe et solu
cione dyaboli VIII Quid sit regnu scoz cu xpo p mille annos et hy
quo discernatur a regno eterno IX Quid respondendu sit eis qui pu
tant resurrectionez ad sola corpa no ec ad aias ptinere X De gog et magog
quos ad psequendam ecclesiam dei solutos ppe fine scli dyabolus incitabit XI

An ad ultimum supplicium pertineat impiorum quod descendisse ignis de celo et eosdem comedisse memoratur. xii. An tempus persecutionis antichristi mille annis sit annumerandum. xiii. De dampnatione dyaboli cum suis et per recapitulationem de resurrectione corporea omnium mortuorum et de iudicio ultime retributionis. xiiii. Qui sint mortui quos ad iudicium exhibuit mare vel quos mors et infernus reddiderunt. xv. De celo novo et terra nova. xvi. De ecclesie glorificatione sine fine post finem. xvii. Quid apostolus petrus de novissimo dei iudicio predicavit. xviii. Quid apostolus paulus thessalonicensibus scripserit de manifestatione antichristi cuius tempus dies domini subsequitur. xix. Quid idem apostolus in prima ad eosdem epistola de resurrectione mortuorum docuerit. xx. Quid ysaias propheta de mortuorum resurrectione et de retributione iudicii sit locutus. xxi. Qualis futura sit egressio sanctorum ad videndas penas malorum. xxii. Quid prophetavit daniel de persecutione antichristi et de iudicio dei regnoque sanctorum. xxiii. In psalmis david que de fine seculi huius et de novissimo dei iudicio prenuntiat. xxiiii. De prophetia malachie qua dei iudicium ultimum declaratur quorundam etiam per purificatorias penas facienda mendatione. xxv. De sacrificiis que sancti offerunt deo sic placitura quomodo in diebus pristinis et annis pluribus placuerunt. xxvi. De separationibus bonorum a malorum per quam novissimi iudicii discretio declaratur. xxvii. De lege moysi spiritualiter intelligenda ne dampnabilia murmura carnalis sensus incurrat. xxviii. De adventu helye ante iudicium cuius predicationes scripturarum secreta reserant iudei convertentur ad christum. xxix. Quod in libris veteris testamenti cum deus legitur iudicaturus non evidenter christi persona monstretur sed ex quibusdam testimoniis ubi dominus deus loquitur non dubie appareat quod ipse sit christus. xxx. Quod quamvis omni tempore deus iudicet in hoc tamen libro de novissimo eius iudicio proprie disputandum sit. i.

[D]e die ultimi iudicii dei quod ipse donaverit locuturi eumque asserturi adversus impios et incredulos tamquam in edificii fundamento prius ponere testimonia divina debemus. Quibus qui nolunt credere humanis ratiunculis falsis atque fallacibus contraire conantur ad hoc ut aut aliud significare contendant quod adhibetur testimonium de litteris sacris aut omnino divinitus esse dictum negent. Nam nullum existimo esse mortalium qui cum ea sicut dicta sunt intellexerit et a summo ac vero deo per animas sanctas dicta esse crediderit non eis cedat atque consentiat sive hoc ore fateatur sive aliquo vicio fateri erubescat aut metuat vel etiam pervicacia simillima insanie id quod scit esse non aut credit contentiosissime defendere moliatur. Quod ergo in confessione ac professione tenet omnis ecclesia dei veri christum de celo esse venturum ad vivos et mortuos iudicandos hunc divini iudicii ultimum diem dicimus id est novissimum tempus. Nam per quot dies hoc iudicium tendatur incertum est. Sed scripturarum more sanctarum diem poni solere pro tempore nemo illas litteras quamlibet negligenter legerit nesciat. Ideo autem cum diem iudicii dei dicimus addimus ultimum vel novissimum quia et nunc iudicat et ab humani generis initio iudicavit dimittens de paradiso et a ligno vite separans primos homines peccati magni perpetratores. Immo etiam cum angelis peccantibus non pepercit quorum princeps homines a se ipso subversus invidendo subvertit procul dubio iudicavit. Nec sine illius alto iustoque iudicio et in hoc aerio celo et in terris et demonum et hominum miserrima est vita erroribus erumpnisque plenissima. Verum et si nemo peccasset non sine bono rectoque iudicio universam rationalem creaturam perseverantissime sibi suo domino coherentem in eterna beatitudine retineret. Iudicat etiam non solum universaliter de genere demonum atque hominum ut miseri sint propter primorum meritum peccatorum sed etiam de singulorum operibus propriis que gerunt arbitrio voluntatis. Nam et demones ne torqueantur precantur. Nec utique iniuste vel parcuntur vel pro sua quisque pravitate torquentur. Et homines plerumque aperte semper occulte luunt pro suis factis divinitus penas sive in hac vita sive post mortem. Quamvis nullus hominum agat recte nisi divino adiuvetur auxilio. Nullus demonum

aut bonū agit nuq3 insidiādo eodemq3 iustissimo iudicio pmittat. Sicut
enī ait aplus Non est iniquitas aput deū. Etiā sicut ipe alibi dicit in
scrutabilia sūt iudicia eius et inuestigabiles vie eius. De varietate rerz
humanarz cui non pot dici de esse iudiciū dei quāvis nesciat ī uestigare

Non igit̄ in hoc libro de illis pmis nec de istis medijs dei iudicijs s
sed de ipō nouissimo qñtum ipe tribuerit disputabo qn xpus de
celo venturus ē viuos iudicaturos et mortuos. Iste quippe dies
dies iudicij ppe iam vocat' eo q nullus ibi erit impicie aut querele locus
cur īiustus ille sit felix et ille iustus infelix. Oīm naq3 tūc nō nisi bono
rū vera et plenissima felicitas et oīm nō n̄ maloz digna et sūma ifeli
citas appebit. Nunc aūt et mala equo aīo ferre discim9 q paciūt' et boni
et bona nō magni pendē q adipiscūt' et mali. ac p hoc eciā in hijs rebus
in quib9 nō appet diuina iusticia salutaris ē diuina doctrina. Nescim9 enim q
iudicio dei bon9 ille sit paup. malus ille sit diues. Iste gaudeat quē
psimis pditis morib9 cruciari debuisse merorib9 arbitramr'. contristet
ille quē vita laudabilis gaudē debuisse psuadet. Exeat de iudicio nō
solū inultus verū eciā dāpnatus innocens aut iniquitate iudicis pressus
aut falsis obrutus testimonijs. E contrario scelestis adūsarius eius nō solū
impunitus verū eciā vindicatus insultat. Impius optime valeat. pius languo
re tabescat. Latrocinentur sanissimi iuuenes et qui nec vbo quemq3 lede
re potuerunt diuīsa mēbroz atrocitate affligant' infantes. Utilis reb9 hūanis
et matura morte rapiatur. et qui videtur nec nasci debuisse diutissime
insup viuat. plenus criminibus sublimet' honorib9. et hoīez sine querela te
nebre ignobilitatis abscondant. et cetera huiusmodi que quis colligit q's enumat.
Que si haberent in ipā velut absurditate constanciā ut i hac vita i q ho
sic sac ps eloqt' Vanitati silis fc̄us ē. et dies eius velut umbra pte
reunt. Non n̄ mali adipiscerent' transitoria bona ista atq3 terrena nisi bo
ni talia patent' mala posset hoc referri ad iudiciū iusti dei. ul' eciā be
nigni ut qui nō erāt assecuturi bona eterna q faciunt btos tpalib9 vel
decipent' pro malicia sua ul' pro dei mīa cōsolarent' bonis. et qui nō erant
passuri eterna tormīta tpalib9 ul' p sinis quib9cumq3 et quantuliscumq3 peccatis
affligent'. Vel ppt implendas v'tutes exercerent' in malis. Nunc vero qn nō solū in
malo sūt boni et in bono mali qd videt' iniustū. verū eciā plerumq3 et mala
malis veniunt magis inscrutabilia fiunt iudicia dei et inuestigabiles
vie illi9. Quamuis g° nesciam9 quo iudicio deus ista faciat ul' fieri sinat
aput quē sūma v'tus ē et sūma sapiā sūmaq3 iusticia nulla nulla i
firmitas nulla temeritas nulla iniquitas. Salubriter tū discim9 nō magni
pendē seu bona seu mala que videm9 eē bonis malisq3 coīa. et illa bona
qrere q bonoz atq3 illa mala maxime fugē q ppa sūt maloz. Cū vero ad illud
dei iudiciū venerim9 cui9 tpus iā ppie dies iudicij et aliqñ dies dñi nun
cupat' nō solū qcūq3 tūc iudicabuntur verū eciā qcūq3 ab inicio iudicata
et qcūq3 usq3 ad illud tpus adhuc iudicanda sūt appebit eē iustissima.
Ubi hoc quoq3 manifestabit' q iusto dei iudicio fiat ut nūc tā multa
ac pene omīa iusta iudicia dei sensus mētesq3 mortaliū lateant cū tū
in hac re pioz fidē nō lateat iustū eē qd latet. Quid in libro ecclesiastes
Salomō de his q in hac vita et bonis et malis sunt coīa disputaverit. c. iij.

Nempe Salomō sapientissim9 rex isrl' qui regnavit i ierlm librū qui
vocat' ecclesiastes. et a iudeis quoq3 habetur i sacraz canone
libraz sic exorsus ē. Vanitas vanitatū dixit ecclesiastes vanitas vani
tatū et oīa vanitas q habundancia hoī et oī labore suo quo laborat sub sole.
et cū ex hac sūma conecteret cetera comemorans erumpnas erroresq3 vite hui9
et euanescentes interea tpm lapsus. ubi nich solidū nich stabile retineret in
ea rerz vanitate sub sole. Illuc eciā deplorat quodāmō q cū sit habundancia
sapiē sup insipienciā sic habundancia lucis sup tenebris sapientisq3 oculi sit i ca
pite ipius et stultus i tenebris ambulet vnus tū incursus incurrat

omnibus utique in hac vita que sub sole agitur significans videlicet ea mala que malis et bonis videmus esse communia. Dicit et illud quod boni paciantur mala tamquam mali sint et mali tamquam boni sint adipiscantur bona ita loquens. Est inquit vanitas que facta est super terram. quia sunt iusti super quos venit sicut factum impiorum. Et sunt impii super quos venit sicut factum iustorum. Dixi quoniam hec quoque vanitas. In hac vanitate cum quantum satis visum est intimandum totum istum librum vir sapientissimus deputaverit non utique ob aliud nisi ut eam vitam desideremus que vanitatem non habet sub hoc sole sed veritatem sub illo qui fecit hunc solem. In hac ergo vanitate numquid nisi iusto dei rectoque iudicio similis eidem vanitati factus vanescet homo. In diebus tamen vanitatis sue interest plurimum utrum resistat an obtemperet veritati et utrum sit expers vere pietatis an particeps. Non propter vite huius vel bona acquirenda vel mala vitanda vanescendo transeuncia sed propter futurum iudicium per quod erunt et bonis bona et malis mala sine fine mansura. Denique iste sapiens hunc librum sic conclusit ut diceret. Deum time et mandata eius custodi quia hoc est omnis homo quia omne hoc opus deus adducet in iudicium in omni despecto sive bonum sive malum. Quid brevius salubrius dici potuit. Deum inquid time et mandata eius custodi quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hic est custos utique mandatorum dei quoniam qui hoc non est nichil est. Non enim ad veritatis ymaginem reformatur remanens in similitudine vanitatis. quia omne hoc opus .i. quod ab homine fit in hac vita sive bonum sive malum deus adducet in iudicium in omni despecto .i. in omni etiam qui contemptibilis hic videtur quoniam deus et ipsum videt nec eum despicit nec cum iudicat pretermittit.

Quod ad disserendum de novissimo iudicio dei novi primum testamenti ac deinde veteris testimonia prolata sint

Huius itaque ultimi iudicii dei testimonia de scripturis sanctis que ponere institui prius eligenda sunt de libris testamenti novi postea de veteris. Quamvis enim vetera priora sint tempore nova tamen anteponenda sunt dignitate quoniam illa vetera preconia sunt novorum. Nova ergo ponentur prius quo ut firmius probemus assumentur et vetera. In veteribus habentur lex et prophete In novis ewangelium et apostolice littere. Ait autem apostolus per legem enim cognicio peccati nunc autem sine lege iusticia dei manifestata est testificata per legem et prophetas. Iusticia autem dei per fidem ihesu christi et omnes qui credunt in eum. Hec autem iusticia dei ad novum pertinet testamentum et testimonium habet a veteribus libris. hoc est a lege et prophetis. Prius ergo ipsa causa ponenda est et postea testes introducendi. Hunc et ipse christus ihesus ordinem servandum esse demonstrans scriba inquid eruditus in regno dei similis est viro patrifamilias proferenti de thesauro suo nova et vetera Non dixit vetera et nova. Quod utique dixisset nisi maluisset meritorum ordinem servare quam temporum.

Quibus sentenciis domini salvatoris divinum iudicium futurum in fine seculi declaretur. v.

Ergo ipse salvator cum obiurgaret civitates in quibus virtutes magnas fecerat neque crediderant et eis alienigenas anteponet Verumtamen inquit dico vobis tyro et sydoni remissius erit in die iudicii quam vobis et paulo post alteri civitati amen inquit dico vobis quia terre sodomorum remissius erit in die iudicii quam tibi Hic evidentissime predicat diem iudicii esse venturum Et alio loco viri ninivite inquit surgent in iudicio cum generatione ista et condempnabunt eam quia penitenciam egerunt in predicatione Ione et ecce plus quam Iona hic Regina austri surget in iudicio cum generatione ista et condempnabit eam quia venit a finibus terre audire sapienciam salomonis et ecce plus quam salomon hic. Duas res hoc loco discimus et venturum esse iudicium et cum mortuorum resurrectione venturum. De ninivitis enim et regina austri quando ista dicebat de mortuis sine dubio loquebatur quos tamen in die iudicii resurrecturos esse predixit Nec ideo dixit condempnabunt quia ipsi iudicabunt sed quia ex ipsorum comparatione isti merito dampnabuntur Rursus alio loco cum de hominum bonorum et malorum nunc permixtione postea separatione que utique in die iudicii futura est loqueretur Adhibuit similitudinem de tritico seminato

et sup seminatis zyzaniis eaqz suis exponens discipulis Qui seminat inquit
bonu semen est filius hominis Ager aut e mundus Bonu vo semen hy st
fily regni zyzania aut fily neqm sut Inimicus aut qui seminabit ea est
dyabolus Messis aut consumacio e sculi messores vo angli sut Sicut go
colliguntur zyzania et igni conburunt sic erit in consumacoe scli Mittet filius
hois angelos suos ut colliget de regno suo oia scandala et eos qui fa
ciunt iniquitate et mittet eos i caminum ignis ibi erit fletus et stridor den
cium Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno pris eorum Qui ht aures au
diendi audiat Hoc iudiciu quidez ul diem iudicii no nominavit sz eu multo
clarius ipsis rebus expssit Vel in seculi fine futuru ee pdixit Item disci
pulis suis amen inquit dico vobis q vos qui secuti estis me in regene
racoe cu sederit filius hominis in sede maiestatis sue sedebitis et vos sup se
des xij iudicantes xij tribus isrl hz discimus cu suis discipulis iudicaturu
ihm Vnde et alibi iudeis dixit Si ego in beelzebup eicio demonia fi
lij vri in quo eiciunt io ipi iudices vri erunt Nec quia sup xij sedes sessu
ros ait xij solos hoies cu ipo iudicaturos putare debemus Duodenario quippe
numero vniusa qdaz significata e iudicanciu multitudo pp duas ptes numeri sep
tenarij quo significat plerumqz vniuersitas Que due ptes i tria ul qua
tuor alta p alteram multiplicate xij faciunt Nam et quatuor ter ul tria q
ter xij sunt Et si qua alia huius duo denarij vis q ad hec valeat ro
repitur Alioquin qui in locu iude traditoris aplm mathiam legimus or
dinatu aplus paulus qui plus omnibus illis laboravit ubi ad iudicandu
sedeat no hebit Qui pfecto cu aliys scis ad numeru iudicu se ptinere demo
strat cu dicit Nescitis qz angelos iudicabimus De ipis quoqz iudicandis
ut hoc numo duodenario silis ca e Non enim q dcm e iudicantes xij tri
bus isrl tribus levi q tredecima e ab eis iudicanda no erit a soli illu
populu no ec ceteras gentes iudicabunt Qz aut ait in regeneracoe pro
culdubio mortuoru resurrectom noie voluit regeneracoie itelligi
Sic eni caro nra regenerabit p incorrupcoem Quadmodu e aia
nra regenerata p fidem Que sit pma resurrectio que scda et duabus resurrectoibus et de mille annis xj

Multa p̄terea q de ultio iudicio ita dici videntur ut diligent cosiderata repiunt am
bigua ul magis ad aliud ptinencia Sine sz adventu salvatoris
ad regnu quo p totu hoc tps in ecclia sua venit hoc e i membris suis
pticulatim atqz paulatim qm tota corpus e eius sive ad excidium terrene ihrlm
q et de illo cu loquitur plerumqz sic loquit tamq de fine scli atqz illo
die iudicii novissimo et magno loquat Ita ut dinosci no possit o
i ea que apud tres ewangelistas Matheu Marcu et Lucam de hac re silr
dca sunt int se oia conferantur Quedaz quippe alt obscurius alt ex
plicat planius ut ea q ad vnam rem ptinencia dicit appeat vni dicta
tur Quod facere utcumqz curavi in quadam epla respsi ad bte memorie
viru esichium salonitane urbis epm cuius eple titulus e de fine scli pro
iam illud hic dicam qd ewangelista sedm matheu de sepacoe bonoru et ma
loru legit per iudiciu ptissimu atqz novissimu Cum aut venit inquit
filius hominis i maiestate sua et oms angli cu eo tunc sedebit sup se
dem maiestatis sue et cogregabunt ante eu omnes gentes et sepabit
eos ab invicem sic pastor segregat oves ab edis et statuet oves qui
dem adextris edos aut a sinistris Tunc dicet rex hijs qui adextris eius
erunt Venite bndicti pris mei possidete paratu vobis regnu a costitu
cione mundi Esurivi enim et dedistis m manducare Sitivi et dedist
m bibere hospes eram et collegistis me Nudus et operuistis me In
carcere eram et venistis ad me Tunc rndebunt ei iusti dicentes Dne qn
te vidimus esurientez et pavimus sicientem et dedimus tibi potu Qn
aut te vidimus hospitem et collegimus te aut nudu et coopuimus te Aut
qn te vidimus infirmu a in carcere et venimus ad te Et rndens rex dicit

illis Amen dico vobis quādm. vni fecistis de hys frib9 meis minimis m
fecistis Tūc dicet inquit et hys qui asinistris erūt. discedite ame
maledci in ignē etnū qui paratus est dyā[lo] et angelis eius. Demū sil[r]
ec hys enūat q illa nō fecerint q dextros fecisse meōrant Cūsq3
interrogātib9 qn̄ eū viderint in hoꝝ indigencia cōstitutū. et qd uni
minimis suis fcm̄ nō ē sibi fcm̄ nō fuisse rūdebit Sermoneq3 cōclu
deus Et ibunt inquit hy in supplicium etnū iusti aūt ī vita etnā Jo
hānes vō ewange[lista] narrat eūz in resurrectōe mortuoꝝ futuꝝ p̄
dixisse iudiciū Cū enī dixissz neq3 enī pr̄ iudicat quēq3 s3 iudiciū oē
dedit filio ut omēs honorificēt filiū sic honorificant prem Qui
nō honorificat filiū nō honorificat prem qui misit illū protin9 ad
didit Amen amen dico vobis q2 qui ūbū meū audit et credit ei q
me misit hȝ vitā etnā et ī iudiciū nō venit. s3 transit amorte in
vitā Ecce hi dixit fideles suos ī iudiciū nō venire Quo ergo p iudi
ciū separabunt amalis et ad eius dextrā stabunt ñ q2 hi loco iudiciū
p dapnacōe posuit Jn tale quippe iudiciū nō venient qui audiūt ūbū
eius et credūt ei qui misit illū. Deinde adiūgit et dicit Amē amē
dico vobis q2 venit hora et nūc ē qn̄ mortui audiūt vocē filii dei
et qui audierint viuent Sicut enī pr̄ hȝ vitā in semetipō sic dedit
et filio hr̄e vitaz ī semetipō Nondū de sc̄da resurrectōe .i. corporꝝ lo
quit̄ q in fine futura ē s3 de p̄ma q nūc ē aiāꝝ. Hanc quippe ut disti
gueret venit hora et nūc ē Non aūt ista corporꝝ s3 aiāꝝ ē. Habent
enī et aīe mortē suā ī impietate atq3 pctīs sc̄dm quā mortē mortui s[un]t
de quib9 idem dn̄s ait Sine mortuos sepelire mortuos suos ut s3 ī
aiā mortui ī corpe mortuos sepeliret. ꝑ istos g[o] impietate et ī iniqui
tate ī aiā mortuos venit inquit hora et nūc est qn̄ mortui audiet
vocē filii dei et qui audierīt viuet Qui audierīt dixit qui obedierīt
qui crediderint et usq3 in finē pseuerauerint Nec facit hic ullā dr̄āz
bonoꝝ et maloꝝ Omib9 enī bonū ē audire vocē eius et viuē ad vitā
pietatis ex impietatis morte transeūdo. de qua morte ait aplūs
paulus Ergo omēs mortui sūt et pro omib9 mortu9 ē xp̄c ut qui viuūt
iā sibi nō viuat. s3 ei qui pro ipis mortu9 ē et resurrexit Omēs itaq3 ī
mortui sūt ī pctīs nemine prsus excepto siue originalib9 siue etiā
volūtate additis ul ignorando ul sciendo nec faciendo qd iustū ē et pro
omib9 mortuis mortu9 viuus mortu9 ē vn9 .i. nullū hens oīo pctīz
ut qui p remissioꝝ pctoꝝ viuūt iā nō sibi viuāt. s3 ei qui pro omibus
mortu9 ē ꝑ pctā nr̄a et resurrexit ꝑ iustificacōm nr̄am. et credētes
in eū qui iustificat impiū ex impietate iustificati tamq̄ ex morte vi
uificati ad p̄mā resurrectōm q nūc ē aiāꝝ ptinē possim9 Ad hanc
enī p̄mā nō ptinet ñ qui bti erūt in etnū Ad sc̄dam vō de qua mox
locut9 ē et btos ptinē docebit et miseros Jsta ē mīa illa iudicii ꝑ
qd in ps[alm]o sc̄ptū ē Miam et iudiciū cantabo tibi dn̄e De quo iudicio
cōsequēt adiūxit atq3 ait Et ptātē dedit ei iudiciū facē q2 filius hoīs
ē Hic ondit q in ea carne veniet iudicaturus ī qua venerat iudicā
dus. Ad h[oc] enī ait qui filius hoīs ē Ac deinde subiūgens vnde agim9
Nolite mirari hoc. q2 venit hora in qua omēs qui ī monumen
tis s[un]t audient vocē eius. et pcedūt qui bona fecerint ī resurrectōz
vite qui vō mala egerūt ī resurrectōz iudicii. hoc ē illud iudiciū quod
paulo ante sic nūc p dapnacōe posuerat dicens Qui ūbū meū au
dit et credit ei qui misit me hȝ vitā etnā et ī iudiciū nō veniet
s3 transit amorte in vitā .i. ptinēdo ad p̄mā r̄surrectōm q nūc trāsitur
amorte ī vitā Jn dapnacōe nō veniet q2 significauit appellacōe iudi
cii sicut ī hoc loco ubi ait Qui male egerūt in resurrcōm iudicii .i.
dapnacōis Resurgat g[o] in p̄ma q nō vult in sc̄da resurrcōe dapnari Ve
nit hora et nūc est qn̄ mortui audient vocē filii dei. et q audierint

vincent .i. in dapnacōez nō venient q̄ scd̄a mors dr̄ In quā mortē post scd̄am q̄
corporum futurā resurrectōe ē pcipitabit qui i pma q̄ aīarū ē nō resurgunt
Veniet enī hora ubi nō ait et nūc ē q̄ i fine erit scli. hoc ē i ultio et maxio
iudicio dei. qn̄ omēs qui i monumētis sūt audient vocē eius ⁊ pcedēt Non dixit
queadmodum i pma et qui audierint vivent Non enī omēs vivent ea sc̄z
vita q̄ qm̄ bta ē sola vita dicenda ē Nam utiqz nō sine qualicūqz vi
ta pūt audire et de monumētis resurgente carne pcedē Quare aūt
nō omēs vivent in eo qd̄ sequit̄ docet Qui bona inquit fecerunt i re
surrectōez vite hy sūt qui vivēt Qui vō mala egerunt i resurrectō
nez iudicii hy sūt qui nō vivent qz scd̄a morte morient Mala quippe
egerunt qui male vixerunt. male aūt vixerūt quia i pma q̄ nūc ē aīarū re
surrectōe nō revixerunt aut in eo qd̄ revixerunt nō i finez usqz manserunt
Sicut enī due sūt generationes de quibus iā sup locutus sū vna scd̄m
fidez q̄ nūc fit p baptismū. alia scd̄m carnē q̄ fiet i eius incorruptōe
atqz i mortalitate p iudiciū magnū atqz novissimū. ita sūt et resurrectō
nes due vna pma et nūc ē et aīarū ē q̄ venire nō pmittit i mortem
scd̄am. alia scd̄a q̄ nō nūc sz in seculi fine futura ē. nec aīarū sz cor
porum ē q̄ p ultimū iudiciū alios mittet in scd̄am morte alios in ea vita
q̄ nō h̄t mortez De duabus resurrectōibus et de mille annis quid in apo
kalipsi iohis sc̄ptū sit et qd̄ de eis ronabilit̄ senciat̄ vij

De hys du
abus resurrectōibus idem iohēs ewangelista in libro qui dr̄ apokalipsis
eo mō locutus ē ut earz pma a quibusdā nr̄is nō intellecta i sup
etiā i quasdā ridiculas fabulas v̄terent̄ Ait quippe in libro memo
ratus iohēs aplūs Et vidi angelū descendentez de celo hn̄tē clavez
abyssi et cathenā i manu sua. et tenuit draconez illū s'pente an
tiquū qui cognoīatus ē dyab⁹ et sathanas. et alligauit illū mille an
nis et misit illū in abyssuz et clausit et signavit sup eū ut nō sedu
ceret iam gentes donec finiant̄ mille anni post h' oz eū solui brevi tpe
Et vidi sedes et sedentes sup eas. et iudiciū datū ē eis Et aīe occisorū
pp testimōn. et pp ūbū dei. et si qui nō adorauerunt bestiā nec ymaginē
eius nec acceperunt inscriptōm in fronte aut i manu sua. et regnaverunt
cū xpo ihū mille annis. relique eorū nō vixerunt. donec finiant̄ mille
anni hec resurrectō pma est btūs et scūs ē qui h̄t i hac pma resur
rectōe ptē in istis scd̄a mors nō h̄t ptātem sz erunt sacerdotes dei et xpi et
regnabunt cū eo mille annis Qui pp hoc huius libri ūba pmā resurrectōez
futurā suspicati sūt corpalez inter cetera maxime nūo annorū mille pmoti sūt
tanquā oporteret in sctis istis eo mō velut tanti tpis fieri sabbatissimū vaca
cione sc̄z scā p⁹ labores annorū sex milliū ex quo creatus ē hō et magni
illius peti merito in huius mortalitatis erumpnas de paradysi felicitate dimis
sus ē ut quā scriptū ē vnus dies apud dnm sicut mille anni et mille anni sic
dies vnus Sex annorū milibus tanquā sex diebus impletis sequat̄ velut
septimus sabbti in annis mille postremus ad hoc s. sabbatū celebrandū resur
gentibus sctis que opīo eēt utcūqz tollerabilis. si alique delicie spūales in
illo sabbato affuture sctis p dnī psenciā crederent Nam et nos opinati sumus
aliquando. Sz cū eos qui tunc resurrexerint dicant i moderatissimis carnalibus epul
vacaturos i quibus cibus sit tantus ac potus ut nō solū nullā modestiā tene
ant. sed modum quoqz ipius incredulitatis excedat nullomō ista pūt nisi a car
nalibus credi. hy aūt qui spūales sūt istos ista credentes chiliastes appe
llant greco vocabulo qd̄ ūbū eūbo exprimentes nos possimus milliarios nun
cupare eos aūt longū est refellere ad singula sz potius queadmodū scī
ptura h' accipienda sit iā debem⁹ ostēdē Ait enī dns ihūs xpūs Nemo
pt introire in domū fortis et vasa eius eripe nisi pri⁹ alligauerit forte
dyabolus volens intelligi forte qz ipe genus humanū potuit tenere
captiuū Vasa vō eius que fuerat erepturus fideles suos futuros quos ille
in diuersis peccatis atqz impietatibus possidebat Ut g° alligaret h' fortis pp

tra vidit iste aplus i apokalipsi angelu descendete de celo hntez clauē
abyssi et cathena i manu sua Et tenuit inquit dracone illu spente anti
quu qui cognoiatus e dyab9 et sathanas · et allegauit eu mille annis s; e
eius ptatē ab eis seducendis ac possidendis qui fuerat liberādi cohi
buit atq firmauit Mille aut āni duobo modis poti sūt quātu mihi
occurrit intelligi · aut q i ultimis annis mille ista res agitur · i · sexto
annorum miliario tanq sexto die cui9 nuc spacia posteriora volunt̄ sc
cuturo deīn sabbo q nō ht vespam regine scōz que nō ht fine huius
miliarij tanq die nouissima ptez que remanebit usq ad fin seculi
mille annos appellauit eo loquendi mō quo ps significat̄ a toto aut
certe mille annos p annis omibo huius scli posuit ut pfcō nūo notaret
ipa tpis plenitudo Millenarius eni nūs denarii nūi quadratu;
solidu; reddit dece quippe decies ducta fiūt centu Vt aut maltitudi
ne surgat et solida fiat rursus centu decies mltiplicant̄ et mille st
porro si centu ipa p vniuersitate aliqu ponit̄ quale illud e q dns
oia sua dimittenti · et eu sequenti pmisit dicēs Accipiet in hoc sclo
centuplū Quod expones quodamō aplus ait Quasi nichil hentes
et oia possidentes · q et ant iam dcm erat fidelis homis totus mudus
diuiciaz e quāto magis mille pro vniuersitate ponit̄ ubi e solicitas t
ipius denarie quadrature Vnde et illud meli9 intellr qd i ps le
git Memor fuit in sclm testamti sui ubi qd mandauit i mille ge
neracoes · i · i omis Et misit illu inquid i abyssu vtiq dyab9 misit
in abyssu quo noie significata e mltitudo inūabilis impiorum quorum i
malignitate adūsus ecclam dei mltu pfunda sūt corda Non q dyab9
ibi ante nō erat · s; iō dr illuc missus q exclusus a credentibo plus ce
pit impios possidē · plus naq possidetur a dyab° qui nō solu alienat9
est a deo Verum eciā gratis odit suientes deo Et clausit inquid et sig
nauit sr eu ut non seducet iam gentes donec iam finiant̄ mille a
ni Clausit sr eu dcm ē dixit ei ne possit exire · i · vetitū transgredi
Signauit aut qd addit significasse m videt̄ q occultu ee voluit
qui ptineat ad pte dyab · et q nō ptineat Hoc quippe in sclō isto p rsus
latet q et qui videtur stare utrum sit casurus · et qui videt iace utrum
sit surrecturus incertu; e Ab eis aut gentibo seducedis huius intdci vin
culo et claustro dyabulus phibetur atq cohibetur quas ptinētes ad xpm
seducebat antea ul tenebat Has eni deus elegit ante mudi con
stitucione; eruere de ptāte tenebraz et trāsferre i regnu filij clari
tatis sue sicut aplus ait Nam seduce illu gentes ec nūc et secu tra
hē eternā penā s; nō pdestinatas eternā vitā quis fidelis ignorat
Nec moueat qd sepe dyab9 seducat eē illos qui regenerati ec in xpo
mas ingrediunt̄ dei Nouit dns qui sūt eius ex hijs eternā dapna
coem nemine ille seducit Sic eni nouit dns ut deus que nich la
tet etc futurorum nō ut hō qui hoiez ad pns videt · s; tu videt cui9
cor nō videt · qualis aut postea sit futur9 nec seipm videt Ad hoc
g° ligatur e dyab9 et i clusus in abysso ut iā nō seducat gentes ex
quibo cōstat eccla quos antea seductos tenebat anteq ēet ecclia t
Nec eni dcm e ut nō seducet aliquē s; ut nō seducet aliquē s; ut
nō seducet inquit iā gentes in quibo ecclaz p cul dubio voluit itel
ligi donec finiant̄ inquid mille āni · i · vl q remanet de sexto die q cōstat
ex mille annis aut oms ai in quibo deīnceps hoc sclm pagendu est
Nec sic accipiendu e qd ait ut nō seducet gentes donec finiant̄
mille āni q̄i postea seducturus sit eas duntaxat gentes ex quibo pre
destinata cōstat ecclia a quibo seducendis illo e vinculo claustroq p
hibitus s; a° illa locucōe dcm e que in scptūris aliquociens i ueitur
qualis e in ps° Sic oculi nri ad dnm deu nrm donec misereat̄ nri t
neq eni cu misertus fuit nō erunt oculi suorum ei9 ad dnm deu sum Aut

cte iste ē ordo v̄boꝝ Et clausit et signauit sr̄ eū donec finiant̄ mille
āni Ut nō mit̄ posint ut nō seduceret iā gentes ita se h̄t ut ab hiis q̄ dicuntur
dūns conexione sit liberꝝ et seorsū intelligenduꝝ velut si post addet̄
ut sic se h̄ret totū sn̄ia et clausit et signauit sup eū donec finiant̄.
mille ān̄ ut nō seduceret iam gentes i. io clausit donec finiant̄ mil
leāni ut nō seduceret iam gentes· De allegacōe et solucōe dyaboli viij·

Post hec inquit oportꝫ eū solui brevi t̄pe Si h̄ ē dya° ligari et
includi ecctiam nō posse seduc̄e. Hec g° eit solucio eius
ut possit absit Nūquā enī ab illo ecclia seducet̄ p̄destinata et
eccl̄ia añ mūdi cōstitucōm de qua dicī ē Nouit deus qui sūt eius et
tū h̄ eit ec̄ illo t̄pe quo soluendꝰ ē dyaꝰ sic ex quo ē instituta· hic fuit
et eit et ē oī t̄pe suis utiq̄ que succedūt nascendo morientibꝰ Nā
paulo post dicit q̄ solutus dyaꝰ seductꝰ gentes toto orbe terraꝝ ad
trahet in bellū adūsus eā quoꝝ hostiū nūs eit ī arena maris Et as
cenderūt inquit sr̄ t̄re latitudinē et cinxerūt castra scōꝝ et dilectā
ciuitatē et descendit ignis de celo a deo et comedit eos et dyaꝰ qui
seducebat eos missus ē in stagnū ignis et sulphuris ubi et bestiaꝝ
pseudo ꝓphete cruciabūt̄ in s̄cla s̄cloꝝ Sꝫ hoc iam ad iudiciū nouissimū
ptinet qd̄ nūc ꝓpterea commemorandū putaui ne quis existimet eo ipo
puo t̄pe quo soluet̄ dyaꝰ in hac t̄ra ecclīaꝫ nō futura. Illo h̄ eā vel
nō veniente cū fuit solutus uel absumēte cū fuit modis omibꝰ p̄sequi
tus· Non itaq̄ꝫ p totū hoc t̄pus quolibet iste cōplectit̄ a p̄mo sꝫ ad
uentu xp̄i usq̄ꝫ in s̄cli finē qui eit secūdus eius aduentus ita dyaꝰ allega
tur ut eius hec ip̄a sit allegacō p hoc intuallū qd̄ mille annoꝝ nūo
appella nō seduc̄e ecctiam quāquidē illā nec solutus utiq̄ꝫ seducturꝰ ē.
Nam pfecto ei si allegari ē nō posse seduc̄e sine nō p̄mitti quid eit
soluī nisi posse seduc̄e sine p̄mitti qd̄ absit ut fiat Sꝫ allegacio dyabli
ē nō p̄mitti exc̄ere totā tēptacōm quā pot vi uel dolo ad seducēdos
hoīes in p̄tem suā cogendo violent̄ fraudulent̄q̄ꝫ fallendo Quod
si p̄mittet̄ ī tam longo t̄pe et tanta infirmitate multoꝝ plimos tales
quales deus id ꝑpeti nō vult et fideles deiceret et ne crederet impediret
Quod ne faceret allegatus ē· Tūc aūt soluet̄ qū et breue t̄pus erit
Nam tribꝰ ānis et sex mēsibꝰ legit̄ totis suis suoꝝq̄ꝫ viribꝰ seuitu
rus Et tales erūt cū quibꝰ ei ē belligerandū ē ut īuinci tanto eius
impetu insidiisq̄ꝫ nō posint Si aūt nūq̄ soluet̄ minꝰ appet eius malig
na potencia minꝰ scē ciuitatis fidelissima paciā pbaret̄. Minus de
inq̄ꝫ pspiceret̄ q̄ magno eius malo tam bene fuit vsus omipēs vsus qui
eū nec oīo abstulit a tēptacōe scōꝝ q̄uis ab eoꝝ interioribꝰ hoīibꝰ ubi ī
dm̄ creditur credit̄ foras missuꝫ ut eius forinsecus impugnacōe pficeret
Et in eis qui sūt ex p̄te ipꝰ allegauit ne quātūꝫ posset effundēdo et ex
cendo malicia ī inūabiles infirmos ex quibꝰ ecctiaꝫ multiplicari et implei
oportet alios credituros alios iā credentes a fide pietatis hos t̄reret
hos frangeret Soluet in fine ut q̄ forte aduersariuꝫ dei ciuitas supa
uerit cū ingenti gl̄a sui redēptoris adiutoris liberatoris aspiciat In coꝛ
sane qui tūc futuri sūt scōꝝ atq̄ꝫ fidelium cōpacōe quid sumꝰ quāquidē
ad illos pbandos tanto soluet̄ inimicus cū quo nos ligatos tantis
piclis dimicaꝰ q̄uis et hoc t̄pis intuallo quosdā milites xp̄i tam
prudentes et fortes fuisse atq̄ꝫ ee nō dubiū est ut et si tūc ī ista mor
talitate viuerent qū ille soluet̄ omis insidias eius atq̄ꝫ impetus et
caueret prudētissime et pacientissime sustineret. Hec aūt allegacio
nō solū fca est ex quo cepit ecclia pter iudea terraꝫ ī nacōes alias atq̄ꝫ
alias dilatari sꝫ et nūc fit et fiet ad tēm scl̄i quo soluendus ē quia et
nūc hoīes ab infidelitate ī q̄ eos ip̄e possidebat cōuertitur ad fidē et in
q̄ꝫ vincanq̄ꝫ iste fortis tūc alligatur qū ab illo tamq̄ vasa eius eripit
et abyssus ubi inclusus ē nō ī eis cōsūpta ē qū sūt mortui qui tunc

erat quando esse cepit inclusus. Ceterum successerunt eis alii nascendo atque succedunt
donec finiatur hoc seculum qui oderint christianos in quorum cottidie velut in abysso
cecis et profundis cordibus includatur. Utrum autem etiam illis ultimis tribus an-
nis et mensibus sex quando solutus totis viribus seviturus est aliquis in quam
non fuerat sit accessurus ad fidem nonnulla questio est. Quomodo enim stabit quod dictum
est Quis intrat in domum fortis ut vasa eius eripiat nisi prius allega-
verit fortem si etiam soluto eripiuntur. Ac per hoc cogere videtur ista sententia ut creda-
mus illo licet exiguo tempore neminem accessurum esse populo christiano sed cum eis qui iam
christiani reperti fuerint dyabolum pugnaturum ex quibus et si aliqui victi secuti
eum fuerint non eos ad predestinatum filiorum dei numerum pertinere. Neque enim fru-
stra idem iohannes apostolus qui et hanc apocalipsim scripsit in epistola sua de
quibusdam dicit Ex nobis exierunt sed non erant ex nobis. Nam si fuissent
ex nobis permansissent utique nobiscum. Sed quid fiet de fidei parvulis? Nimium
quippe incredibile est nullos iam natos et nondum baptizatos pueros christianorum
filios illo tempore infantes nullos etiam ipsius nasci iam diebus aut si erunt non
eos a parentibus suis ad lavacrum regeneracionis modo quocumque perduci. Quod si
fiet quo pacto soluto tam dyabolo vasa ista eripientur? In cuius domum
nemo intrat ut vasa eius eripiat nisi prius alligaverit eum. Immo vero
id potius est credendum ut nec qui cadant de ecclesia nec qui accedant
ecclesie illo tempore defuturos. Ceterum profecto tam fortes erunt et parentes pro
baptizandis parvulis suis et hii qui tunc primitus credituri sunt ut illum
fortem vincant etiam non ligatum in omnibus qualibuscumque nunquam vel artibus in-
sidiantem vel urgentem viribus et vigilanter intelligant et tollerant fortiter
ac sic illi non ligato eripiantur. Nec ideo falsa erit ewangelica illa sententia Quis
intrat in domum fortis nisi prius alligaverit fortem. Secundum enim sententie eius verita-
tem ordo iste servatus est ut prius alligaretur fortis ereptisque vasis eius
longe lateque in omnibus gentibus ex firmis et infirmis ita multiplicaretur
ecclesia ut ex ipsa rerum divinitus predictarum et impletarum robustissima fide etiam
soluto vasa posset auferre. Sicut enim fatendum est multorum refrigescere ca-
ritatem cum habundat iniquitas et inusitatis maximisque persecucionibus atque falla-
ciis dyaboli iam soluti eos qui in libro vite scripti non sunt multos esse cessuros
ita cogitandum est non solum quos bonos fideles illud tempus inveniet sed non-
nullos etiam qui foris adhuc erunt adiuvante dei gratia per consideracionem
scripturarum in quibus et alia et finis ipse prenunciatus est quem venire iam sen-
ciunt ad credendum quod non credebant futuros esse firmiores et ad vincen-
dum non ligandum dyabolum forciores. Quod si ita erit propterea precessisse dicenda est
eius alligacio ut et ligati et soluti expoliacio sequeretur quia de hac re
dictum est Quis intrabit in domum fortis ut vasa eius eripiat nisi prius
alligaverit fortem. Quid sit regnum sanctorum cum christo per mille annos et in quo discernatur a regno eterno. C. ix.

Interea dum mille annis alligatus est dyabolus sancti regnant cum christo etiam ipsis mille annis
eisdem sine dubio et eodem modo intelligendis id est isto iam tempore prioris eius
adventus. Excepto illo regno de quo in fine dicturus est Venite benedicti patris
mei possidete paratum vobis regnum nisi alio aliquo modo longe quidem impari
iam nunc regnarent cum illo sancti eius quibus ait Ecce ego vobiscum sum usque
in consummacionem seculi profecto vero etiam nunc diceretur ecclesia Regnum eius regnumque
celorum. Nam utique isto tempore in regno dei eruditur scriba ille qui profert de the-
sauro nova et vetera de quo supra locuti sumus. Et de ecclesia collecturi sunt
zyzania messores illi que permisit cum tritico simul crescere usque ad mes-
sem quod exponens ait Messis est finis seculi messores autem angeli sunt
sicut ergo colliguntur zyzania et igni comburuntur sic erit in consummacione seculi
Mittet filius hominis angelos suos et colligent de regno eius omnia scan-
dala. Numquid de regno illo ubi nulla sunt scandala? De isto ergo regno
eius quod est hic ecclesia colligentur. Item dicit Quis solverit unum de manda-
tis istis minimis minimus vocabitur in regno celorum. Qui autem fecerit et

sic docuerit magnus vocabitur in regno celorum Utrumque dicit in regno celorum et qui
non facit mandata que docet hoc est enim solvere non servare non facere Et illud qui
facit et sic docet Quoniam istum minimum illum magnum et continuo secutus adiungit
dico enim vobis quia nisi habundaverit iusticia vestra super scribarum et phariseorum id est super
eos qui solvunt quod docent De scribis enim et phariseis dicit alio loco
Qui dicunt et non faciunt Nisi ergo habundaverit super hos iusticia vestra id est ut
vos non solvatis sed faciatis pocius quod docetis non intrabitis in regnum in
regno celorum Alio modo igitur intelligendum est regnum celorum ubi ambo sunt
et ille scilicet qui solvit quod docet et ille qui facit sed ille minimus iste magnus
Alio modo autem regnum celorum dicitur quo non intrat nisi ille qui facit Ac per
hoc ubi utrumque genus est ecclesia est qualis nunc est Ubi autem illud solum erit
ecclesia est qualis tunc erit quando malus in ea non erit Ergo et nunc ecclesia re
gnum Christi regnumque celorum Regnant itaque ita cum illo nunc sancti eius aliter quidem
quam tunc regnabunt Nec tamen cum illo regnant zizania quamvis in ecclesia cum tri
tico crescant Regnant enim cum illo qui faciunt quod apostolus ait Si resurrexis
tis cum Christo que sursum sunt sapite ubi Christus est in dextera dei sedens que sursum
sunt querite non super terram De qualibus item dicit quod eorum conversacio sit in celis Po
stremo regnant cum illo qui eodem modo sunt in regno eius ut sint etiam ipsi regnum
eius Quomodo ut alia tacceam quamvis ibi sint donec colligantur in fine seculi de
regno eius omnia scandala cum illuc sua querunt non que Ihesu Christi De hoc
regno ergo milicie in quo adhuc cum hoste confligitur et aliquando repugnatur re
pugnantibus viciis aliquando cedentibus imperatur donec veniatur ad illud pa
catissimum regnum ubi sine hoste regnabitur et de hac prima resurrectione que nunc
est liber iste sic loquitur Cum enim dixisset alligari diabolum mille annis et po
stea solvi brevi tempore Deinde recapitulando quid in istis mille annis agat ecclesia
vel agatur in ea Et vidi inquit sedes et sedentes super eas et iudicium da
tum est Non hoc putandum est de ultimo iudicio dici sed sedes prepositorum et
ipsi prepositi intelligendi sunt per quos ecclesia nunc gubernatur Iudicium autem
datum nullum melius accipiendum videtur quam id quod dictum est Que ligaveritis
in terra ligata erunt et in celo Et que solveritis in terra soluta erunt et in celo Unde
apostolus Quid enim michi est inquit de hiis qui foris sunt iudicare Nonne
de hiis qui intus sunt vos iudicatis Et anime inquit occisorum propter testimonium
Ihesu et propter verbum dei Subauditur quod postea dicturus est Regnaverunt cum Ihesu
mille annis anime scilicet martirum nondum sibi corporibus suis redditis Neque enim
piorum anime mortuorum separantur ab ecclesia que etiam nunc est regnum Christi Alioquin
nec ad altare dei fieret eorum memoria in communicatione corporis Christi nec aliquid
prodesset ad eius in periculis currere baptismum ne sine illo finiatur vita nec
ad reconciliacionem si forte per penitenciam malam vel consciam quisque ab eodem corpore
separatus est Cur enim fiunt ista nisi quia fideles etiam defuncti membra sunt eius
Quamvis cum suis corporibus nondum iam tamen eorum anime regnant cum illo dum isti
mille anni decurrunt Unde in hoc eodem libro et alibi legitur Beati mor
tui qui in domino moriuntur Amodo dicit iam spiritus ut requiescant a laboribus
suis Nam opera illorum secuntur illos Regnat itaque cum Christo nunc primum ecclesia
in vivis et mortuis Propterea enim sicut dicit apostolus mortuus est Christus ut et
vivorum et mortuorum dominetur Sed ideo tantummodo martirum animas commemoravit
quia ipsi precipue regnant mortui qui usque ad mortem pro veritate certaverunt Sed
a parte totum etiam ceteros mortuos intelligimus pertinentes ad ecclesiam quod est regnum Christi
Quod vero sequitur et si qui non adoraverunt bestiam nec ymaginem eius nec ac
ceperunt inscriptionem in fronte aut in manu sua simul de vivis et mortuis
debemus accipere Que sit porro ista bestia quamvis sit diligencius requi
rendum non tamen abhorret a fide recta ut ipsa impia civitas intellig
atur et populus infidelium contrarius populo fideli et civitati dei ymago vero
eius simulacio eius michi videtur in eis videlicet hominibus qui velut fidem profitentur
et infideliter vivunt Fingunt enim se esse quod non sunt vocanturque non veraci effigie
sed fallaci ymagine christiani Ad eandem namque bestiam non solum aperte inimici

noīe x̄ et eius glosissime ciuitatis Sz et zizania q̄ de regno eius qđ ē
ecclia in fine scli colligenda sūt Et qui sūt qui nō adorant bestiā n̄ ymagi
nez eius n̄ qui sicut qđ ait aplus Ne sitis iugū ducētes cū ī fidelibus
Non adorat eim nō cōsenciūt nō subiciūt Neq3 accipiūt inscripcōm nota
sz crimis in fronte ꝑ ꝓfessione3 ī manu ꝑ opacōm Ab hijs qui mali3
alienis sine adhuc in ista mortali carne viuētes siue defuncti regnāt
cū xp̄o iam nūc mō quodāmo huic tpe congruo ꝑ totū hoc intualliū qđ
nūo mille significabat ānoꝝ Reliqui eoꝝ inquit nō vixerūt Hora eīn
nūc ē cū mortui audiet vocē filij dei · et qui audierint viuēt Reliqui
vō eoꝝ nō viuent Qz vō subdidit donec finiant mille āni intelli
gendū ē quod eo tpe nō vixerūt quo viuē debuerūt ad vitā sz de mor
te transeundo · et iō cū dies venerit quo fiat et corpoꝝ resurrectō nō
ad vitā de monumētis ꝓcedent · sz ad iudiciū ad dapnacō3 sz que scđa
mors dr̄ donec finiant eīn mille āni qui cūq3 nō vixerint a · isto toto
tpe quo agit̄ pⁱma resurrectō nō audierit vocē filij dei · et ad vitā
de morte nō transierit ꝓfecto in scđā resurrectōe q̄ carnis ē ī morte3
scđam cū ipā carne transibit Sequit̄ eīn et dicit hec resurrectio pⁱ
ma ē Btūs et sctūs qui hȝ ī hac pⁱma resurrectōe ptem · i · pticeps ei9
ē Ipe aūt pticeps eius ē qui nō soluz a morte que in pctis est reuixis
sit verū eciā in eo qđ reuixerit ꝑmanebit In istis inquit scđa mors n̄
hȝ ptāte3 · hȝ aūt in reliquis de quib9 supius ait Reliqui eoꝝ nō
vixerūt donec finiant mille āni quī toto isto tpre intuallo qđ mille
ānos vocat quātūcūq3 in eo quisq3 eoꝝ vixit in corpe nō reuixit a morte
in qua eū tenebat impietas ut sic reuiuiscendo pⁱme resurrectōis p
ticeps fiet atq3 in eo ptāte3 scđa mors nō hrēt *Quid ridendū sit eis q̄
putāt resurrectō3 ad sola*

Sunt qui putāt resurrectō3 dici nō posse *putāt resurrectō3 ad sola
corpa nō eē ad aīas ptinē* nisi corpoꝝ Ideoq3 istā quoq3 pⁱmā
ī corpib9 futurā eē contendūt Quoꝝ eīn ē inquiūt ca- · x ·
dē eoꝝ ē resurgē cadūt eīn corpa moriendo Nā3 et a cadendo cadaue
ra nūcupant Non g° aīaꝝ inquiūt resurrectō pt eē sz corpoꝝ Sed
quid cōtū aplm̄ dicūt qui eam resurrectō3 appellat Nam scđm interiore
nō scđm exteriore hoīe3 utiq3 resurrexerant quib9 aīt Si resurrexistis
cū xp̄o q̄ sursū sūt sapite Quē s̄ūb alijs alibi posuit dicens Ut que
ad modū xp̄c resurrexit a mortuis p gl'iam pris sic et nos ī nouitate
vite ambulem9 Hinc ē et illud Surge qui dormis et exurge a
mortuis et illūiabit te xp̄c Qz aūt dicūt nō posse resurgē nisi
qui cadūt · et iō putāt resurrectō3 ad corpa nō ad aīas ptinē q2 cor
poꝝ ē cadē Cur nō audiūt nō recedatis ab illo ne cadatis Et suo dn̄ō stat
aut cadit Et qui se putat stare videat ne cadat puto eīn q̄ ī aīa nō ī corpe
casus iste cauendus ē Si igr̄ cadenciū ē resurrectō cadūt aūt et aīe
ꝓfecto aūt et aīas r̄surgē confitendū ē Quod aūt cū dixiss3 ī istis s̄cđa
mors nō hȝ ptāte3 adiūxit atq3 ait Sz erūt sacđotes dei et xp̄i et reg
nabūt cū eo mille ānis Non utiq3 de solis epīs ul' pbris dcm̄ ē q̄ ꝓprie
iā vocant in ecclia sacđotes s3 sicut oēs xp̄os dicim9 ꝑ misticū crisma
sic oēs sacđotes quī mēbra sūt vni9 sacđotis de quib9 aplus petrus +
plebs inquit scā regale sacđociū Sane lȝ breuit̄ atq3 transeunt̄ ī si
nuaūt eē dm̄ xp̄m dicendo sacđotes dei et xp̄i · hoc ē pris et filij q̄
nis ꝑ formā serui sic hoīs filius ita eē sacđos xp̄c finis sit inetūi s̄cđm
ordine3 melchisedech de qua re in hoc ope nō semel diximus *De gog et
magog quos ad psequendaz ecctiam dei solutꝰ ꝑ fine scli dya9 ī citabit*

Et cū finiti fuerint inquit mille āni soluet sathanas de custo- · xi ·
dia sua et exibit ad seducēdas nacōes q̄ sūt ī q̄tuor angulis t're
gog et magog et trahet eos in bellū quoꝝ nūs est ut arena ma
ris Ad hoc g° seducet ut in hoc bellū trahat Nam et antea mōis q̄bus
potāt per mala multa et vana seducebat Exibit aūt dem̄ ē ī aptū psecucoz

de latebris erūpet odiorū Hec enī erit nouissima persecutio nouissimo in
minēte iudicio quā scā ecclia toto terrarū orbe patiet' vniuersa scilicet ciuitas xpi
ab vniuersa dyaboli ciuitate quātacumq; erit vtraq; sup terrā Gentes quippe is
te quas appellat Gog et magog nō sic sunt accipiende tamq̄ sint aliqui
in aliq̄ parte terrarū barbari constituti siue quos quidā suspicant' getas et
massagetas ꝓpter lr̄as horū nominū pmas siue aliquos alienigenas et a romano
iure seiunctos Toto namq; orbe terrarū significati sunt isti ee cū dicit' naci
ones q̄ sunt in q̄tuor angulis terre easq; subiecit ee Gog et magog Quorū
interpretacōē nominū ee comperimus Gog tectū magog detectū tamq̄ do
mus et ipe qui procedit de domo Gentes igit' sunt in quibus dyabolus velut in ab
isso superius intelligebamus inclusus et ipe de illis quodāmodo sese efferens
et procedens ut ille sint tectū ipe detectus Si autē vtrumq; referamus ad gē
tes nō vtrumq; horū ad illas alterū ad dyabolū et tectū ipe sunt quia in eis nunc
includit' et quodāmō tegit' inimicus antiquus et detectū ipe erunt quā
do in apertū odiū de occulto erupture sunt Quod vero ait et ascenderunt sup
ra latitudinē terre et cinxerunt castra scōrū et dilectā ciuitatē nō vtiq; ad
vnū locū venisse et venturi ee significati sunt qui vno loco aliquo futu
ra sunt castra scōrū et dilecta ciuitas cū hec nō sit nisi xpi ecclia toto ter
rarū orbe diffusa Ac per hoc vbicumq; tunc erit que in omnibus gentibus erit qd
significatū ē noīe latitudinis terre ibi erunt castra scōrū ibi erit dilecta deo
ciuitas eius ibi ab omnibus inimicis suis quia et ipi in omnibus cū illa genti
bus erunt persecucōis illius immanitate cingetur hoc ē in angustias tribu
lacōis artabitur vrgebit concludit' nec miliciā suā deseret que voca
bulo est appellata castra scōrū An ad ultimū suppliciū ptineat impiorū
q descendisse ignis de celo et eosdē come
disse memoratur · xij ·

Quod vero ait et descendit
ignis de celo et comedit eos nō extre
mū putandū ē id ee suppliciū qd erit cū dicetur Discedite a me ma
ledicti in ignē eternū Tunc quippe in ignē mittent' ipi nō ignis de celo veniet
in ipos Bene aut' hic intelligit' ignis de celo de ipa firmitate scōrū qua nō ces
suri sunt seuientibus ut eorū faciant voluntatē Firmamentū enī celū cuius firmi
tate illi cruciabunt' ardentissimo q̄m nō potuerunt attrahē in partes anti
xpi scōs xpi et ipe erit ignis q comedet eos et hoc a deo quia dei munere in
superabiles fiunt scī unde cruciant' inimici Sicut enī in bono positū ē Zelus
domus tue comedit me Ita e contrario Zelus occupauit plebē ineruditam
et nunc ignis contrarios comedet et nunc vtiq; excepto scilicet illius vltimi ignis iud
icii Aut si eadē plagā qua percuciendi sunt ecclie persecutores veniente iā xpo
quos viuentes inuenerit et superabit quā interficiet antixpm spū oris sui app
ellauit descendentē de celo eosq; comedentē neq; hoc vltimū suppli
ciū erit impiorū sed illud qd facta corporū resurreccōe passuri sunt

An tempus persecucōis antixpi mille annis annumerandum sit · xiij ·

Hec persecucio nouissima q̄ futura ē
ab antixpo sicut iā diximus quia
tribus annis et sex
mensibus erit quod tempore exiguū vtrū ad mille annos ptineat quibus
dyabolum ligatū dicit et scōs regnare cū xpo An eisdē annis hoc paruū spa
ciū sup addatur atq; extra sit merito ambigit' Quia si dixerimus ad eosdē annos
hoc ptinere nō tanto tempe sed prolixiore cū xpo regnū scōrū repperiet' extendi
q̄ dyabolus alligari Profecto enī scī cū suo rege etiā in ipa persecucōe precipue
regnabunt mala tanta vincentes qn iam dyabolus nō erit alligatus ut eos per
sequi omnibus viribus possit Quo igitur ista scriptura eisdem mille annis vtrū
que determinat dyaboli scilicet alligacōem regnumq; scōrū cū triū annorū et sex mensium
in interuallo prius desinat alligacio dyaboli q̄ regnum scōrū in his mille an
nis Si autē dixerimus paruū persecucōis huius hoc spaciū nō computādū
esse in mille annis sed eis impletum pocius adiciendū ut recte possit intelligi qd' cū
dixisset sacerdotes dei et xpi regnabunt cū eo mille annis adiecit Et cū finiti
fuerint mille anni soluet' sathanas de custodia sua Isto enī modo et regnum

scorum et vinculum dyaboli sil' cessatura esse significat vt deinde persecucionis illius
temporis nec ad scorum regnum nec ad custodiam sathane quorum utrumque in mille an-
nis est ptine' Oz; sup additum et extrema computandum esse credat Cogemur co-
fiteri scos in illa persecucione regnaturos non esse cum xpo. sz quis audeat dicere tunc
cum illo regnatura sua membra qui ei maxime atque fortissime cohebunt et q'
tempore quanto erit acrior impetus belli tanto maior gloria non cedendi tanto den-
sior corona martirii Aut si propter tribulaciones quas passura sunt non dicenda sunt
regneratura consequens erit ut et superioribus diebus in eisdem mille annis quecumque
tribulat' scorum eo ipo tempore tribulacionis sue cum xpo non regnasse dicantur ac per
hoc et illi quorum animas auctor libri huius vidisse se scribit occisorum propter testimonium ihu
et propter verbum dei non regnabant cum xpo qui paciebantur persecutorem et ipsi regnum xi
non erat quos xpe excellencius possidebat Ab surdissimum quidem est et omnino adui-
sandum Oz; certe anime victrices gloriosissimorum martirum omnibus doloribus ac laboribus
superatis atque finitis postea quam mortalia membra posuerunt cum xpo utique reg-
nauerunt et regnant donec finiantur mille anni et postea receptis eciam corporibus
iam in mortalibus regnent proinde in tribus illis annis atque dimidio anime occisorum
pro eius nomine et que antea de corporibus exierunt et que ipa nouissima persecucione sunt
exiture regnabunt cum illo donec finiatur mortale seculum et ad illud regnum ubi
mors non erit transeat Quo circa cum xpo regnaturi scorum plures anni erunt
quam vincla dyaboli atque custodie quia illi cum suo rege dei filio iam dyabolo non li-
gato esse per tres annos ac semisse regnabunt Remanet igitur ut cum audi-
mus sacerdotes dei et xi regnabunt cum eo mille annis et cum finiti fuerint mille
anni soluetur sathanas de custodia sua aut non regni sui huius scorum intelli-
gamus annos mille finire Oz; vinculi dyaboli atque custodie ut annos mille .i.
annos omnes suos queque per habeat diuersis ac propriis pluritatibus fiuiendos
ampliore scorum regno breuiore dyaboli vinculo aut certe quoniam trium annorum et sex
mensium breuissimum spacium est computari voluisse credatur sine quod minus sa-
thane vinculum sine quod amplius videtur regnum habere scorum Sicut de quadrin-
gentis annis in xvi huius operis volumine disputaui quoniam plus aliquid erat et tamen
quadringenti sunt nuncupati et talia sepe reperiuntur in litteris sacris siquis aduertat

Post hac aut commemoracionem no De dapnacione dyaboli cum suis et precipi-
nissime persecucionis breuiter tulacione de resurrectione corporea omnium
complectitur totum quod ultimo iam iudicii mortuorum et de iudicio ultime retribucionis
cio dyabolus et cum suo principe ciuitas inimica passura est Dicit enim dyabolus .xiiii.
qui seducebat eos missus est in stagnum ignis et sulphuris quo et bestia
et pseudo prophete et cruciabuntur die et nocte in secula seculorum Bestiam bene
intelligi ipam impiam ciuitatem supra iam diximus pseudo prophete vero eius aut
antixpc est aut ymago illa .i. figmentum de quo ibi locuti sumus. Post hec
ipm nouissimum iudicium quod erit in ipsa resurrectione mortuorum que corporum est
recapitulando narrans quomodo fuit sibi reuelatum Et vidi inquid thronum
magnum et candidum et sedentem super eum et a cuius facie fugit celum et terra
quia non tunc factum est .i. antequam esset de viuis et mortuis iudicaturum Oz; cum se vi-
disse dixit in trono sedentem a cuius facie fugit celum et terra Oz; postea
pacto quippe iudicio tunc esse desinit hoc celum et hec terra quoniam incipiet esse
celum nouum et terra noua Mutacione namque rerum non omnino interitu transibit hic
mundus Vnde et aplus ait. preterit enim figura huius mundi volo vos sine
sollicitudine esse. figura ergo preterit non natura Cum ergo se iohannes vidisse dixi-
sset sedentem super thronum cuius a facie quod postea futurum est fugit celum et te-
rra Et vidit inquit mortuos magnos et pusillos. et aperti sunt libri et alius
liber apertus qui est vite vniuscuiusque et iudicati sunt mortui ex ipsis scripturis
librorum secundum facta sua Libros dixit esse apertos et librum Oz; librum cuiusmodi
non tacuit qui est inquit vite vniuscuiusque Ergo libri quos priore loco posuit
intelligendi sunt sci et veteres et noui ut in illis ostenderetur que deus fieri
sua mandata iussisset In illo aut qui est vite vniuscuiusque quid horum quisque
quisque non fecisset siue fecisset Qui liber si carnaliter cogitetur quis eius magnitudinem

aut longitudine valeat estimare Aut quanto tempore legi poterit liber in quo scripte sunt
vniuerse vite vniuersorum Aut tantus angelorum numerus aderit quantus hominum erit,
et vitam suam quisque ab angelo sibi adhibito audiet recitari Non ergo vnus liber
erit omnium sed singuli singulorum Scriptura vero ista vnum volens intelligi et aliud
inquit liber apertus est Quedam igitur vis est intelligenda diuina qua fiet
ut cuique opera sua vel bona vel mala cuncta in memoriam reuocentur et mentis
intuitu mira celeritate cernantur ut accuset vel excuset scientia conscientiam atque ita
simul et omnes et singuli iudicentur Que nimirum vis diuina liber nomen accepit
in ea quippe quodammodo legitur quidquid ea faciente recolitur ut autem ostendat qui
mortui sint iudicandi pusilli cum magnis recapitulando dicit tamquam ad id re-
diens quod pretermiserat potius vel distulerat Et exhibuit mortuos mare qui
in eo erant et mors et infernus reddiderunt mortuos quos habebant in se. Hoc
procul dubio prius factum est quam essent mortui iudicati et tamen illud prius dictum est
Hoc ergo est quod dixi recapitulando eum ad id redisse quod intermiserat Nunc autem ad
ordinem tendit atque ut explicetur ipse ordo commodius etiam de iudicatis mor-
tuis quod iam dixerat suo repetit loco Cum enim dixisset Et exhibuit mortuos ma-
re qui in eo erant et mors et infernus reddiderunt mortuos quos in se habe-
bant mox addidit quod paulo ante posuerat Et iudicati sunt singuli secundum
facta sua hoc est enim quod superius dixerat Et iudicati sunt mortui secundum facta ip-
sorum.

Qui sint mortui quos ad iudicium exhibuit mare vel quos mors et inferni reddiderunt. xv

Sed qui sunt mortui quos exhibuit mare qui in eo erant Neque enim qui in mari moriuntur non sunt in inferno
aut corpora eorum seruantur in mari aut quod est absurdius mare habebat bonos mor-
tuos et infernus malos Quis hoc putauerit sed profecto conuenienter quidem
hoc loco mare pro isto seculo positum accipiunt Cum ergo et quos hic inueniet Christus
in corpore constitutos simul significare vellet cum eis qui resurrecturi sunt iudicandos
etiam ipsos mortuos appellabat bonos quibus dicitur Mortui enim estis et vita
vestra abscondita est cum Christo in deo Et malos de quibus dicitur Sine mortuos sepe-
lire mortuos suos. Possunt mortui esse propter hoc dici quia mortalia gerunt corpora
Vnde apostolus Corpus quidem inquit mortuum est propter peccatum spiritus autem vita est propter
iusticiam Vtrumque in homine viuente atque in hoc corpore constituto esse demonstrans
et corpus mortuum et spiritum vitam Nec tamen dixit corpus mortale sed mortuum
quamuis eadem paulo post et mortalia corpora sicut vocantur vsitatius appellat
Hos ergo mortuos exhibuit mare qui in eo erant id est exhibuit homines hoc
seculum quicumque in eo erant quia nondum obierant Et mors et infernus inquit
reddiderunt mortuos quos in se habebant Mare exhibuit quia sicut inuenti
sunt affuerunt Mors vero et infernus reddiderunt quia vite de qua iam exierant
sunt reuocati Nec frustra fortasse non satis fuit ut diceret mors aut infernus sed
vtrumque dictum est mors propter bonos qui tantummodo mortem perpeti potuerunt non et infernum
Infernus autem propter malos qui etiam penas apud inferos pendunt Si enim non
absurde credi videtur antiquos etiam sanctos qui venturi Christi tenuerunt fidem
locis quidem a tormentis impiorum remotissimis sed apud inferos fuisse donec
eos inde sanguis Christi et ad ea loca descensus erueret. Profecto deinceps
boni fideles effuso illo precio iam redempti prorsus inferos nesciunt donec
etiam receptis corporibus bona recipiant que merentur Cum autem dixisset et iudi-
cati sunt singuli secundum facta sua breuiter subiecit quemadmodum fuerint iudicati et
mors et infernus inquit missi sunt in stagnum ignis His nominibus significans
diabolus qui mortis est auctor infernarumque penarum vniuersamque simul demonum socie-
tatem Hoc enim est quod superius euidentius preoccupando iam dixerat Et diabolus qui
seducebat eos missus est in stagnum ignis et sulphuris Quod vero obscu-
rius adiunxerat dicens quo et bestia et pseudopropheta hic apertius et
qui non sunt inuenti inquit in libro vite scripti missi sunt in stagnum ignis
Non deum liber iste commonet ne obliuione fallatur sed predestinatorum significat
eorum quibus eterna dabitur vita Neque enim nescit eos deus et in hoc libro legit
ut sciat sed potius ipsa eius prescientia de illis que falli non potest liber est vite in quo

sunt scripti a. ante precogniti **De celo novo et de terra nova capitulum xvi**
Finito autem iudicio quo prenunciavit iudicandos malos restat ut etiam
de bonis dicat Iam enim explicavit vel explicuit quod breviter a
domino dictum est Ibunt isti in supplicium eternum Sequitur ut explicet quod etiam
ibi connectitur Iusti autem in vitam eternam Et vidi inquit celum novum et terram no-
vam Nam primum celum et terra recesserunt et mare iam non est Iste fiet ordine
quod superius preoccupando iam dixit vidisse se super thronum sedentem cuius a facie
fugit celum et terra Iudicatis quippe hiis qui scripti non sunt in libro vite et in eter-
num ignem missis qui ignis cuius modi et in qua mundi vel rerum parte futurus sit
hominem scire arbitror neminem nisi forte cui spiritus divinus ostendit tunc figura
huius mundi mundanorum ignium conflagratione preteribit sicut factum est mundanarum aquarum
inundatione diluvium Illa itaque ut dixi conflagratione mundana elementorum cor-
ruptibilium qualitates que corporibus nostris corruptibilibus congruebant ar-
dendo penitus interibunt atque ipsa substantia eas qualitates habebit que corporibus in-
mortalibus mirabili mutatione conveniant ut scilicet mundus in melius innovatus apte
accommodetur hominibus etiam carne in melius innovatis Quod autem ait et mare
iam non est utrum maximo illo ardore siccetur an et ipsum vertatur in melius non
facile dixerim Celum quippe novum et terram novam futuram legimus De mari
autem novo aliquid me usquam legisse non recolo nisi quod in hoc eodem libro tamquam
mare vitreum simile cristallo reperitur Sed tunc de isto fine seculi non loquebatur
nec proprie dixisse videtur mare sed tamquam mare Quamvis et nunc sicut amat prophe-
tica locutio propriis verbis translata miscere ac sic quodammodo velare quod dicitur po-
tuit de illo mari dicere et mare iam non est de quo supra dixerat Et exhibu-
it mortuos mare qui in eo erant Iam enim tunc non erit in hoc seculo vita mor-
talium turbulento et procelloso quod maris nomine figuravit **De ecclesie glorifi-**
Et civitatem inquit magnam Iherusalem novam vidi des- **catione sine fine**
cendentem de celo a deo paratam quasi novam **post finem c. xvii**
nuptam ornatam marito suo Et audivi vocem magnam de celo dicentem Ecce
tabernaculum dei cum hominibus et habitabit cum eis et erunt ipsi populus eius et ipse deus
erit cum eis Et absterget ab oculis eorum omnem lacrimam et mors iam non erit ne-
que luctus neque clamor sed nec ullus dolor quia priora abierunt Et dixit qui sedit
in throno Ecce nova facio omnia De celo descendere ista civitas dicitur quoniam celestis
est gratia qua deus eam fecit propter quod ei dicit et per ysaiam Ego sum dominus faciens
te Et de celo quidem ab initio sui descendit ex quo per huius seculi tempus gratia dei
desuper veniente per lavacrum regenerationis in spiritu sancto misso de celo subinde
cives eius accrescunt Sed per iudicium dei quod erit novissimum per eius filium ihesum
christum tanta eius et tam nova de dei munere claritas apparebit ut nulla re-
maneat vetustatis vestigia quandoquidem et corpora ad incorruptionem atque inmor-
talitatem transibunt Nam hoc de isto tempore accipere quo regnat cum rege suo
mille annis inpudencie nimie videtur Cum apertissime dicat Absterget
deus omnem lacrimam ab oculis eorum et mors iam non erit neque luctus ne-
que clamor sed nec dolor ullus Quis vero sit tam absurdus et obstina-
tissima contentione vesanus qui audeat affirmare in huius mortalitatis e-
rumpnis non dico populum sanctum sed unumquemque sanctorum qui hanc vel ducat vel ductu-
rus sit vel duxit vitam nullas habentem lacrimas vel dolores cum potius quanto
quisque est sanctior et desiderii sancti plenior tanto sit eius in orando fletus
uberior An non est vox civis superne Iherusalem Facte sunt michi lacrime mee panes
die ac nocte et lavabo per singulas noctes lectum meum lacrimis meis stra-
tum meum rigabo et gemitus meus non est absconditus a te et dolor meus
renovatus est Aut vero non eius filii sunt qui ingemiscunt gravati in quo
nolunt spoliari sed supervestiri ut absorbeatur mortale a vita Nonne ipsi sunt
qui primicias habentes spiritus in semetipsis ingemiscunt adoptionem expectan-
tes redempcionem corporis sui An ipse apostolus paulus non erat supernus ie-
rusolimitanus vel non multo magis hic erat qui pro israhelitis fratribus carna-

libus sinus tristicia illi erat magna et cōtinuus erit dolor cordis eius. Quando
mors nō erit ī ista ciuitate ñ qui dicet Ubi ē mors cōtencio tua Ubi ē mors
aculeus tuus Aculeus aut mortis ē pctm. Quod tūc utiqz nō erit qui dicet
ubi ē. Nūc vō nō quibz infim9 ciuis illius ciuitatis. Sz idem iohes ī epla
sua clamat. Si dixerim9 qz pctm nō hēm9 nosipos seducim9 et veitas ī nob
nō ē. Et in hoc quidez lib cui9 nob ē apokalipsis obscura multa dicūt ut mē
tem legentis exerceant Et pauca in eo sūt ex quorū manifestacōe indagēt
cetā cū labore maxie qz sic eadē multis modis repetit. ut alia atqz alia di
cē videatur. cū aliē atqz aliē hec dicē ipa uestiget. Verū in hys ūbis ubi
ait Absterget omēz lacrimaz ab oclis eorū. et mors iam nō erit neqz luctus
neqz clamor sz nec dolor ullus. Tanta luce dcā sūt de sclo futuro et in mor
talitate atqz etnitate scōrū. Tunc eñ solū atqz ibi solū ista nō erūt ut ulla
debem9 in lrīs sacris querē ul legē manifesta si hec putauerim9 obscura re
iam videam9 quid Quid aplus petrus de nouissio dei iudi
NUNC et aplus petrus de hoc iudicio scripserit Veni cio pdicauerit. xviij.
ent inquit in nouissio dierū illusione illudentes scdm pprias cōcupis
cencias suas euntes et dicentes Ubi est pmissū psencie ipius Ex quo eñ
pres dormierūt sic oīa pseuerat ab inicio creature. Latet eñ illos h nole
tes qz celi erat olim et tra de aqua et p aquā cōstituta dei ūbo p que
qui tūc erat mūdus aqua inundatus deperijt. Qui aut nūc sūt celi et
tra eodē ūbo repositi sūt igni reseruandi in diez iudicij et pdicionis homi
nu impiorū. Hoc vnū vō nō lateat vos kmi qz vnus dies apud dnm sic
mille āni et mille āni sicut vnus dies. Non tardat dns pmissū sicut
quidaz tarditatē existimāt. sz pacienē fert ppt nos nolens aliquē perire
sz omēs ī pniaz cōuti. Veniet aut dies dnī ut fur in quo celi magno im
petu trāscurrēt Elementa aut ardencia resoluēt et tra et q in ipā sunt
opa exurent. Hys g9 omnibz pereuntibz quales oportet ēē nos ī scis con
uersacoibus expectantes et ppeantes ad psenciaz diei dnī p quā celi ar
dentes soluent et elementa ignis ardore decoquēt. Nouos vō celos
et trām nouā scdm pmissa ipius expectam9 in quibz iusticia ī hitat. N
ichil h dixit de resurrectōe mortuorū. sz sane de pdicione mūdi huī9 satis
Ubi et cōmemorans fcm āñ diluuiū videt āmonuisse quodāmō qtūs in
fine huī9 sclī mūdū istū pitūrū ēē credam9. Nam ī illo tpe perisse dixit
qui tūc erat mūdus nec solū orbē trē verū et celos quos vtiqz istos aereos
intelligim9 quorū locū ac spaciū tūc aqua crescendo supauerat. g9 totus
aut pene totus aer iste ventosus qz celū ul potius celos vocat sz istos utiqz
imos non illos supmos ubi sol et luna et sidera cōstituta sūt conūsus fuiat
in humidam qualitate atqz hoc mō cū tra perierat cui9 tre utiqz pōr
facies fuerat deleta diluuio. Qui aut nūc sūt inquit celi et terra
eodem ūbo repositi sūt igni reseruandi in diez iudicij et pdicionis homi im
piorū. Deinde qui celi et q tra qui mūdus pro eo mūdo qui diluuio perijt
ex eadem aqua repositus est ipe igni nouissio reseruat in die iudicij et p
dicionis homi impiorū. Nam et homi ppt magnā quandaz cōmutacōz nō dubi
tat dicē pdicōm futurā cū tn eorū quāuis in eternis penis sit mansura. Que
rat forsitam aliqs. Si post fcm iudiciū iste mūdus ardebit anteqz pillo ce
li nouū et tra noua reponat. Eo ipō tpe cōflagracoīs ei9 ubi erūt sci
cū eos hentes corpa ī aliq corpali loco ēē necesse sit. Possum9 rñdere
futuros eos ēē in supioribz ptibz quo ita nō ascendet flama illius ī cendij
quēadmodū nec vnda diluuij. Talia quippe illis inerūt corpa ut illic sit
ubi ēē voluit. Sz nec ignē cōflagracoīs illius ptimescūt immortales
atqz incorruptibiles facti. Sicut vrorū incorruptibiliū corpa atqz mor
talia in camino ardenti viuē illesa potuerūt Quid aplus paulus Tesso
MULTA IS ewangelicis aplicisqz sūa lonicensibz scripserit de manifes
de diuino isto iudicio nouis tacōe antixpi cui9 tpe dies dnī
simo video mi ēē ptereundas ne hoc volumē ī inmensum subseqt. xix.

longitudine ꝓuoluat' nullomō ē p̄termiđus aplūs paulus qui scribens ad
Tessalonicēs Rogam⁹ inquit vos fr̄es p aduentū dn̄i nr̄i ihū xpi et nr̄e co
gregacōis ī ipm̄ ut nō cito moueamī mente neq; t'reami neq; p sp̄m
neq; p v̄bū neq; neq; p ep̄lam tanq̄ p nos missā; q̄i instet dies dn̄i
Nequis vos seducat vllomō qm̄ nisi venerit refuga p̄mū et relatꝰ
fuit hō pc̄ti filiꝰ interitus qui aduersatur et sup extollit' sup̄ omē qđ di
deus a' q̄d colit' ita ut intemplo dei sedeat ostentans se tanq̄ sit deus
Non retinetis ī memoria q adhuc cū eēm aput vos dicebam' nobꝫ
nūc quid detineat scitis reueletur insuo tpe Jam enī misteriū iniq̄tatis
opatur tm̄ quō tenet teneat donec ī medio fiat Et tūc reuelabitur iniqu⁹
quē dn̄s ihūs xpc interficiet sp̄ū oris sui et euacuabit illumacōe p̄ñcie sue
eū cuiꝰ ē p̄ñcia scđm opacōm sathane ī oī v̄tute et signis et ꝓdigiis me
dacii et ī oī seductōe iniquitatis ē qui pereunt pro eo q dilectoꝫ v̄itatis
nō receprūt ut salui fierēt et iō mittet illis deus opacōꝫ erroris ut cre
dant mendacio et iudicetur oms qui nō crediderūt veritati sꝫ cōsenserūt
iniq̄tati Nulli dubiū ē eū de antixpō ista dixisse diemq; iudicii hūc ei
appellat diem dn̄i nō eē venturū nisi ille prior venit quē refugā vocat
adn̄o deo q si decomibꝫ impiis merito dici pt̄ q̄ito magis de isto Sꝫ ī quo
teplo dei sit sessurus incertū ē Vtrū ī illa ruina tepli qđ a salone rege
cōstructū ē an vō in eccl'ia Nam enī tepl̄ū alicuiꝰ ydoli a' demonis tem
plū dei aplūs dicet Vnde nō nulli nō ipm̄ principem sꝫ vniūsū quodāᵒ
corpus eius .i. adeū ptinetē hoīm multitudinē sil' cū ipō suo principe h'
loco intelligi antixpm̄ volunt rectiusq; putant eē latine dici sicut in gre
co ē Non in teplo dei sꝫ ī tepl̄ū dei sedeat tanq̄ ipē sit tepl̄ū qđ ē eccl'ia
sic dicim⁹ Sedet in amicū .i. velut amicus vl' sicut aliud isto locuci
onis gene' dici solet Qđ aūt ait quid detineat scitis .i. quid sit ī mora
q̄ cā sit dilacōis eiꝰ ut reuelet' insuo tpe .scitis quū scire illos dixit
apte hoc dicē voluit Et iō nos qui nescim⁹ qđ illi sciebāt puenire cū
labore adid qđ sensit aplūs Cupim⁹ nec valem⁹ p sertim; et illa q̄ addi
dit hūc sensū faciūt obscuriorē Nam quid ē iam enī misteriū iniq̄ta
tis opatur tm̄ qui mō tenet teneat donec ī medio fiat et reuelabitur
iniquus Ego prsus quid dixerit me fateor ignorare Suspicōes tm̄ hoīm
quas tm̄ ul' audire ul' legē potui nō tacebo Quidā putat hoc de im
perio dcm̄ fuisse rōno et ꝓptea paulū aplm̄ nō id apte scrib'e voluisse ne
calūpniā sꝫ incurret quod rōno Jmpio male optauit tm̄ sepetur
eterniū . et ut hoc qđ dixit iam enī misteriū iniq̄tatis opatur nerone
voluit intelligi cuiꝰ iam facta velut antix' videbant' Vnde nō ulli
ipm̄ resurrecturū et futurū antixpm̄ suspicant' Alii [illegible] vero nec ī
occisū putant sed subtractū potius ut putaretur [illegible] occisus et vi
uū occultari in vigore ipius etatis ī qua fuit cū credet' extinctus
donec suo tpe reueletur ut restituat' ī regnū Sꝫ multū m̄ miɾa ē hec
opinancū tanta p̄sūpcio Illud tm̄ qđ ait aplūs tm̄ qui mō tenꝫ teneat
donec emedio fiat non absurde deipō rōno Jmpio credit' dictū tanq̄
dcm̄ sit Tantū qui mō impat impet donec demedio fiat .i. de medio tol
latur et tūc reuelabit' iniquus quē sigā antixpm̄ nullus ambigit
Alii vō et qđ ait quid detineat scitis . et misteriū opari iniq̄tatis non
putant dcm̄ ñ de malis et fictis qui sūt in eccl'ia donec ꝑueniat ad tm̄
numerū qui antixpō magnū ꝓplm̄ faciat et hoc eē misteriū iniq̄tatis q̄
videtur occultū hortari aūt aplm̄ fideles ut in fide quā tenent tenaciter
p seuerent . dicendo tm̄ qui mō tenet teneat donec demedio fiat hoc ē
donec exeat demedio eccl'ie misteriū iniq̄tatis qđ nūc occultū ē . Adipm̄
enī misteriū ptinē arbitrant' qđ ait in ep̄lā sua iohēs ewāu'ta pueri no
uissiā hora est et sic audistis q antixpc sit venturꝰ nūc antixpi multi
facti sūt Vnde cognoscim⁹ q̄ nouissima sit hora Ex nob' exierūt sꝫ nō e
rant ex nobis Qđ si fuissent ex nobis ꝑmāsisset utiq; nobiscū Sic g'

añ finē in hac hora inquit quã iohēs nouissimã dicit exierūt multi hetici
de medio ecclie quos multos dicit antixp̄os. Ita oĩs tūc inde exibūt qui nō
ad xp̄m sȝ ad illũ nouissimũ antixp̄m ptinebūt. Et tūc reuelabit̃ tūc aliȷ
g° sic aliꝰ aut sic apli obscura ũba coniectat qd̃ tn̄ eū dixisse nō dubiũ
est. Non veniet ad viuos ⁊ mortuos iudicandos xp̄c nisi prius veniat ad
seducendos ĩ aĩa mortuos aduersariꝰ eius antixp̄c q̃uis ad occultũ tn̄ iudi
ciũ dei ptineat q abillo seducet̃ pũcia quippe eius erit sic dēm ē scd̃m o
pacoȝ sathane in oĩ ṽtute signis et pdigiis mēdacij et ĩ oĩ seductiōe in
qtatis hiis qui pereūt. Tūc eñ soluetur sathanas p illũ antixp̄m ĩ oĩ sua
virtute mirabilr̃ qñde sed mendaciť opabit̃ qui solent ambigi utrũ
pptea dicta sint signa et pdigia mendacij qm̄ mortales sensus p fan
tasmata decepturus ē ut qd̃ nō facit facē videat̃ an qȝ illa ipa etiã
si erãt vera pdigia ad mēdaciũ ptrahent credituros nō ea potuisse ñ diuinitꝰ
fieri ṽtute dyabli nescientes maxīe qñ tantã tamq̃ nunq̃ huit acceperit ptã
tem. Non eñ quī de celo ignis cecidit et tantã familiã cũ tantis gre
gibꝰ pecoȝ sc̄i Job vno impetu absũpsit et turbo irruens et domũ deii
ciens et filios eius occidit et fantasmata fuerũt q̃ tn̄ fuerũt opa satha
ne cui deus dederat hanc ptatē. pp quid hoȝ g° dcā sint pdigia et signa
mēdacij tūc potius appebit. Sȝ pp quodlibet hoȝ dcm̄ sit seducet eis sig
nis et pdigiis q seduci merebūtur. pro eo qȝ dilectoȝ veritatis inquit nō rece
perūt ut salui fierēt. Nec dubitauit apls addē ⁊ dicē. Ideo mittet deus
illis opacoȝ erroris ut credant mēdacio. deus eñ mittet qȝ deus dyabolũ
facē pmittit iusto iudicio q̃uis faciat ille iniquo malignoq̃ con
silio ut iudicent̃ inquit oẽs qui nō crediderũt veritati sȝ cōsenserũt ini
qtati. proinde iudicati seducent̃ illis iudiciis dei occulte iustis iuste occul
tis quibꝰ ab initio peti rõnal̃ creature nunq̃ iudicare cessauit. Seducti aut
iudicabũt̃ nouissimo manifestoq̃ iudicio p xp̄m ihm̄ iustissime iudicatur⁊
in iustissime iudicatũ. **Quid idem apls in pma ad eosdẽ epl̃a de resurre ctione mortuoꝝ docuit. xx.**

SED hic apls tacuit de r̃ne mortuoꝝ.
ad eosdem aut̃ scribens in epl̃a pma. Nolumꝰ inquit vos igno
rare fr̃es de dormiētibꝰ ut nō cōtristemini sicut et ceti qui spem nō hñt.
Nam si credimꝰ q ihc̄ mortuꝰ est et resurrexit ita et deus eos qui dor
mierūt p ihm̄ adducet cũ illo. hoc eñ vobis dicimꝰ in ũbo dñi. qȝ nos vi
uentes qui reliq̃ sumꝰ in aduētũ dñi nō puenimꝰ eos qui añ dormierūt
qm̄ ipe dñs ĩ iussu ĩ voce archangeli et in tuba dei descendet de celo. et mo
rtui qui in xp̄o resurgent primi. deĩn nos viuētes qui reliq̃ sumꝰ sil' rapi
emur cũ illis in nubibus obuiã xp̄o in aera et sic semp cũ dño erimꝰ. hec
ũba aplica resurrectionem mortuoꝝ futurã. qñ veniet dñs utiq̃ ad viuos
et mortuos iudicãdos pclarissime ondũt. Sȝ querī solet utrũ illi quos
hic viuētes inuēturus ē xp̄c quoȝ psonã in se atq̃ illos qui tūc secũ vi
uebãt transfigurabat apls nunq̃ oĩo morituri sint an ipo tpis pũcto
quo cũ resurgētibꝰ rapient̃ in nubibꝰ ĩ obuiã xp̄o ĩ aera ad ĩmortali
tatē mira celeritate transibũt. Neq̃ eñ dicendũ ē fieri nō posse ut dũ
p aera in sublime portant̃ in illo spacio et moriant̃. et reuiuiscant. Qd̃
eñ ait et ita semp cũ dño erimꝰ nō sic accipiendũ ē tamq̃ nos ĩ aere
dixit semp cũ dño ee mansuros qȝ nec ipe utiq̃ ibi manebit quo veniens
transiturꝰ ē. Venienti q̃ppe ibi ĩ obuiã nō manenti. Sȝ ita cũ dño erimꝰ sp
hñtes corpa sempĩna ubicũq̃ cũ illo fuerimꝰ. Adhuc eñ sensũ quo ex
istimemꝰ etiã quos hic viuos inuenturꝰ ē dñs in ipo paruo spacio et
passuros mortē et accepturos ĩmortalitatē ipe apls nō pcedet̃ urgē
ubi dicit in xp̄o oẽs viuificabũt̃ cũ alio loco de ipa loquens r̃ne dicat
tu qd̃ seías nō viuificatur ñ moriat̃. Quo nō igr̃ quos viuētes hic xp̄s
inueniet p ĩmortalitatē ĩ illo viuificabũt̃ si et nō moriant̃ cũ videamꝰ
pp hoc ee dcm̄. Tu qd̃ seías nō viuificabit̃ ñ moriat̃. aut si recte nō di
cimꝰ seíari ñ ea corpa hominũ q moriendo quoquomõ r̃ṽtũt̃ in terrã sicut

sese h͠t et illa in trasgressorē prez gem9 hu̅am dimitt9 plata sin̄a Tra
es et in t̄ra ibis fatendu̷ ē istos quos nōdū de corpib9 egressos cū veiet
xp̄s inuenet Et ī istis v̄bis apli et ill' de genesi nō tenei Qui̅ sursu̷
in nubibus rapti nō utiq̷ sedeant quia nec eūt in t̄ram nec redeūt sine ill
la̷ p̄sus expiantur mortē siue paululū in aere moriāt Qz aliud rur
sus occurrit qd' idē dixit apls cū de r̄ōne corpor̄ ad eor̄ loquēt' Om̄s
resurgem9 Vel sicut alii codices hēnt om̄s dormiem9 Cū g° nec resurre
ctio fieri nisi mors p̄cesserit possit nec dormitio̷ possum9 nullo loco i tel
ligē ii mortē Quo nō om̄s ul' dormient ul' resurgēt si tam multi quos in
corpe inuentur9 ē xp̄s nec dormient nec resurgent Si g° sc̄os qui reperie
tur xp̄o veniente viuētes eiq̷ ī obuiā rapient credid̄erim9 in eodē raptu
de mortalib9 corpib9 exituros et ad eadez mox ī mortalia redituros ul
lās in v̄bis apli paciem' angustias siue ubi dic̄ om̄s resurgem9 aut om̄s
dormiem9 q͡z nec illi p̄ i mortalitatē viuificabūt nisi quālib̷ paululū tā
m̄ moriant ac per hoc a resurrectōe nō erūt alieni quā dormitione p̄
cedit q̄uis breuissima nō tn̄ nulla Cur aūt nobis incredibile videatur
iā multitudinē corpor̄ ī aere quodāmō seīari at̷ ibi p̄tinus i mortalit
at̷ ī corpalit' r̄uiuiscē cū credam9 q͡p idē ipē apls aptissime dic̄ In ic
tu oculi futurā r̄ōnez ī mēbra sine fine victura tātaq̷ facilitate tan
taq̷ ī estimabili velocitate reditur̄ antiquissior̄ cadauer̄ puluerē Nec
ab illa sin̄a qua homi̅ dcm̄ ē Tra es et in t̄ra ibis mortuos illos sc̄os
arbitrem' ī munes si eor̄ morientiū ī t̄ra nō recidet corpa Qz sicut
in ipō raptu morient' ita et resurgēt dū ferūt' in aera In t̄ra quippe ib'
et ubi ibis āmissa vita qd' eras antequā sumerēs vitā .i. hoc eris exanimat9
q͡p eras anteq̄ eēs aīatus Terre quippe insufflauit deus in faciē flatū vite
cū fieret hō in aīam viuā Tamq̄ diceret Tra es aīata qd' nō eras tra
eris exanimis sic eras . h͠ sūt et anteq̄ putrescat oīa corpa mortuor̄ qd'
erūt et illa si morient' ubicuq̷ moriant' cū vita carebūt quā cōtinuo
receptura sūt Sic g° ibūt in t̄raz q͡z ex viuis hoīb9 t̄ra erūt queadm9
in cinē̷ qd' ē ē vetustatē qd' fit vetus id in testā q͡p ex luto fit testa Et
alia sin̄a sic loqt' Quo nō aūt fit futur̄ qd' nūc p̄ nr̄e raciūcule virib9 ut
cuiq̷ conicim9 hic erit pocius ut nosse possim9 Resurrectō̷ quippe mor
tuor̄ futurā et ī carne qū xp̄s venturus viuos iudicaturos et mortuos
oporz si xr̄ani eē volum9 ut credam9 Qz nō io de hoc re inanis ē fides
nr̄a sicq̄ue ad modū futura sit p̄fecte cōphendē nō valem9 Verū iā sic
p̄misim9 de hoc iudicio dei nouissimo eē p̄phetica veteris libri quid p̄uni
ciauerint q̄tū satis eē videbit' debem9 ondē q̄ sic arbitror nō tanta
mora necesse erit tractari et exponi si istis q̄ p̄misim9 lector curauerit
adiuuari Quid ysaias p̄pheta de morte r̄ōne et de retribucōe iudicii

Propheta ysaias resurgēt qui erāt in sepulchris sit locutus . xxi
rīs et letabūt' om̄s qui sūt in t̄ra Ros eīm qui abs te
ē sanitas ill' ē . t̄ra vō impior̄ cadet Totū illud sup̄i9 ad r̄ōnez
ptin̷ btor̄ Qz aūt ait t̄ra vō impior̄ cadet bn̄ intelligi dcm̄ cor
pora vō impior̄ ruinā dapnacōis excipient Iam porro si de bonor̄
r̄ōne qd' dcm̄ ē diligencius et distinctius velim9 intueri ad p̄mā re
ferendu̷ ē qd' dcm̄ ē resurgēt mortui Ad scd̄m vō qd' seqt' Et resur
gēt q̄ erāt in sepulchris Iam si et illos inq̄ram9 sc̄os quos hic viuos
inuēturus ē dn̄s eis cogrue deputabit qd' adiunxit et letabūt' om̄s
qui sūt in t̄ra Ros eīm qui abs te ē sanitas illis ē Sanitatē loco isto
ī mortalitatē rectissime accipim9 Ea nāq̷ ē plenissima sanitas q nō
reficit' alimētis tamq̄ cottidianis medicamentis Itez de iudicii die spē
p̄ius dās bonis dein̄ terrens malos idē p̄pheta sic loqt' Hec dicit dn̄s
Ecce ego declino meos ut flumē pacis et ut torrens ī vndans gl'iam
gencium filii eor̄ sup humeros portabūt et sup genua cōsolabūt Que
admodū siq̄ue m̄r cōsolet' ita ego vos cōsolabor et in ih'lm ɔsolabimi

et videbitis et gaudebit cor vrm̄ et ossa vra sicut herba orientur Et cognoscet
manus dni colentibus eum et comminabit contumacibus Ecce enim dns ut ignis ve
niet et ut tempestas currus eius reddere in indignatione vindictam et vastacionem
in flamma ignis In igne enim dni iudicabit omnis terra et in gladio eius omnis caro
multi vulnerati erunt a dno In promissione bonorum flumen pacis profecto habunda
tiorem pacis illius debemus accipere qua maior esse non possit. Hac utique in fine
rigabimur de qua in precedenti libro habundanter locuti sumus. Hoc flumen sic in
eos declinare dicit quibus tantam beatitudinem pollicetur ut intelligamus in illius
felicitatis regione que in celis est hoc flumine omnia saciari Sed quia et terrenis
corporibus pax incorrupcionis atque inmortalitatis inde influet ideo declinare se
dicit hoc flumen ut desuper quodammodo et inferiora perfundat et homines equa
les angelis reddat Ierusalem quoque non illa que servit cum filiis suis sed liberam matrem
nostram intelligamus secundum apostolum eternam in celis Ibi post labores erumpnarum curarum
que mortalium consolabimur tamquam parvuli eius in humeris gremiisque portati
Rudes enim nos et novos blandissimis adiutoriis insolita nobis illa beatitudo
suscipiet ibi videbimus et gaudebit cor nostrum Nec expressit quid videbimus sed
quid nisi deum ut impleatur in nobis promissum ewangelii Beati mundo corde quia ipsi deum
videbunt et omnia illa que nunc non videmus credentes aut pro modulo capa
citatis humane longe minus quam sunt atque incomparabiliter cogitamus Et videbitis
inquit et gaudebit cor vestrum. hic creditis ibi videbitis Sed quia dixit et gaude
bit cor vestrum ne putaremus illa bona Ierusalem ad nostrum tantummodo spiritum pertinere Et
ossa inquit vestra ut herba orientur ubi resurrectionem corporum strinxit velut
quod non dixerat reddens neque enim cum viderimus fiet sed cum fuerit facta videbimus
Nam et de celo novo et de terra nova iam superius dixerat dum ea que sanctis promittit
in fine sepe ac multiformiter diceret Erit inquid celum novum et terra nova et non
erunt memores priorum nec ascendet in cor ipsorum sed leticiam et exultacionem invenient
in ea Ecce ego faciam Ierusalem exultacionem et populo meo leticiam et exultabo
in Ierusalem et letabor in populo meo et ultra non audietur in illa vox fletus etc.
Que quidem ad illos carnales mille annos referre conantur Locutionibus
enim tropicis propria propheticus more miscentur ut ad intellectum spiritualem intencio
sobria cum quodam utili ac salubri labore perveniat. Pigricia vero carnalis
vel ineruditae atque inexercitatae tarditas mentis contenta littere superficie nichil
putat interius requirendum. hec de propheticis verbis que ante istum locum scripta sunt satis
dixerim In hoc autem loco unde ad illa digressi sumus cum dixisset et ossa vestra ut
herba orientur ut resurrectionem carnis quidem sed tantum bonorum se nunc comme
moracione monstraret et adiunxit Et cognoscet manus dni colentibus eum Quid
est hoc nisi manus distinguentis cultores suos a contemptoribus suis. de quibus se
quentia contexens Et comminabit inquit contumacibus sive ut alius in
terpres incredulis Nec tunc comminabit sed que nunc dicuntur comminaciter tunc
efficaciter implebuntur Ecce enim dns inquit ut ignis veniet et ut tempestas
currus eius reddere in indignacionem vindictam et vastacionem in flamma ignis
In igne enim dni iudicabit omnis terra et in gladio eius omnis caro Multi vulne
rati erunt a dno sive igne sive tempestate sive gladio penam iudicii significat
quandoquidem ipsum dominum quasi ignem dicit esse venturum eis profecto quibus penalis erit
eius adventus Currus vero eius nam pluraliter dicti sunt angelica ministeria non
inconvenienter accipimus Quando autem ait omnem terram et omnem carnem in eius igne et
gladio iudicari non esse ibi spirituales intelligamus et sanctos sed terrenos atque carna
les de qualibus dictum est Qui terrena sapiunt et sapere secundum carnem mors est et
quales omnino caro appellantur a dno ubi dicit Non permanebit spiritus meus
in hominibus istis quia caro sunt Quod vero hic positum est Multi vulnerati erunt
a dno isto vulnere fiet mors secunda Potest quidem et ignis et gladius et vulnus
accipi in bono Nam et ignem dns velle se dixit mittere in mundum et visse sunt
illis lingue divise velut ignis cum venit spiritus sanctus Et non veni inquit adesse dns
pacem mittere in terram sed gladium Et sermonem dei dicit scriptura gladium bis acutum
propter aciem geminam testamentorum duorum Et in cantico canticorum caritate se dicit sancta

ecclesia vulnerata velut amoris impetu sagittata. Sed hoc cum legimus vel audimus
ultorem dominum esse venturum. quemadmodum hec intelligenda sint clarum est. Deinde breviter
commemoratis eis qui per hoc iudicium sumet sub figura ciborum in lege vetere ve-
titorum a quibus se non abstinuerunt peccatores impiique significans recapitulat ab
initio gratiam novi testamenti a primo salvatoris adventu usque ad ultimum iudi-
cium de quo nunc agimus perducens finiensque sermonem. Narrat namque dominum di-
cere se venire ut congreget omnes gentes easque venturas et visuras gloriam
eius. Omnes enim sicut dicit apostolus peccaverunt et egent gloria dei. Et relicturum
se dicit super eos signa quibus utique mirantes credant in eum et emissurum ex illis
salvatos et gentes diversas et in longinquas insulas que non audierunt nomen
eius neque viderunt gloriam eius et annunciaturos gloriam eius in gentibus Et adduc-
turos fratres istorum quibus loquebatur idest in fide sub deo patre fratres israhelitarum electorum
Adducturos autem ex omnibus gentibus munus domino in iumentis et vehiculis Que
iumenta et vehicula bene intelliguntur adiutoria esse divina per cuiusque generis ministeria
dei vel angelica vel humana in civitatem sanctam ierusalem que nunc in sanctis fidelibus est
diffusa per terras. Ubi enim divinitus adiuvantur ibi credunt. et ubi credunt ibi ve-
niunt. Comparavit autem dominus illos tamquam per similitudinem filiis israhel offerentibus ei
suas hostias cum psalmis in domo eius quod ubique iam facit ecclesia. et promisit
ab ipsis se accepturum sibi sacerdotes et levitas quod nichilominus fieri nunc videmus. non
enim ex genere carnis et sanguinis. sicut erat primum secundum ordinem aaron. sed sicut opor-
tebat in testamento novo ubi secundum ordinem melchisedech summus sacerdos est christus
pro cuiusque merito quod in eum gratia divina contulerit sacerdotes et levitas eligi nunc vi-
demus. Qui non isto nomine quod sepe assequuntur indigni. sed ea que non est bonis ma-
lisque communis sanctitate pensandi sunt. Hec cum de ista que nunc impartitur ecclesia perspi-
cua nobisque notissima dei miseratione dixisset. promisit et fines ad quos per ul-
timum iudicium facta bonorum malorumque discretione veniet dicens per prophetam vel de
domino dicens ipse propheta. Quomodo enim celum novum et terra nova manebit coram me
dicit dominus. sic stabit semen vestrum et nomen vestrum. et erit mensis ex mense et sabbatum
ex sabbato. Veniet omnis caro in conspectu meo adorare in ierusalem dicit dominus et
egredientur et videbunt membra hominum qui prevaricati sunt in me Vermis eorum non
morietur et ignis eorum non extinguetur et erit visui omni carni. Ad hoc iste propheta
terminavit librum ad quod terminabitur seculum. Quidam sane interpretati sunt membra hominum
sed cadavera virorum per cadavera significantes evidentem corporum penam. quamvis ca-
daver nisi caro exanima non soleat nuncupari. Illa vero animata erunt corpora alioquin
nulla poterunt sentire tormenta. nisi forte quia mortuorum erunt corpora idest eorum qui
in secundam mortem cadent. ideo non absurde et cadavera dici possunt. Unde est et illud
quod ab eodem propheta dictum est posui Terra non impiorum cadet. quis autem non vi-
deat a cadendo esse appellata cadavera Virorum autem pro eo posuisse illos inter-
pretes quod est hominum manifestum est. neque enim quisquam dicturus est prevaricatrices feminas
in illo supplicio non futuras sed ex potiore presertim de quo femina facta est utique sexus
accipit. Verum quod ad rem maxime pertinet cum et in bonis dicitur Veniet omnis caro quia
ex omni genere hominum populus ille constabit. Non enim omnes homines ibi erunt qui in
penis plures erunt. Sed ut dicere cepi cum in bonis caro. et in malis me-
mbra vel cadavera nominantur. profecto post resurrectionem carnis cuius fides hiis
rerum vocabulis omnino vocatur illud quod boni et mali sinibus dirimentur
futurum esse iudicium declaratur

Qualis futura sit egressio sanctorum ad videndas penas malorum.
XXII.

Sed quomodo egredientur boni ad videndas penas
malorum. Numquid corporis motu beatas illas relicturi sunt sedes
et ad loca penalia perrecturi ut malorum tormenta conspiciant presentia cor-
porali Absit sed egredientur per scientiam. Hoc enim verbo significatum est eos
qui cruciabuntur extra futuros. propter quod et dominus ea loca tenebras exteriores vo-
cat quibus contrarius est ille ingressus de quo dicitur servo bono intra in gaudium
domini tui. ne illuc mali putentur ingredi ut sciantur. sed ad illos potius
velut egredi scientia qua eos cognituri sunt boni. quia id quod extra est cognituri
sunt. Qui enim erunt in penis quid agatur intus in gaudio domini nescient

qui vero erunt in illo gaudio quid agant foris in illis tenebris exterioribus scient
Ideo dictum est egredientur quia eos etiam qui foris ab eis erunt utique non latebunt Si
enim homines prophete nondum facta nosse potuerunt per hoc quod erat deus quantuluscumque erat
in eorum mortalium mentibus quomodo immortales sancti iam facta tunc nescient cum deus
erit omnia in omnibus Constabit ergo in illa beatitudine sanctorum semen et nomen semen
scilicet de quo iohannes ait Et semen eius in ipso manet nomen vero de quo per hunc ysa-
iam dictum est nomen eternum dabo eis Erit eis mensis ex mense et sabbatum ex sabbato
tamquam luna ex luna et requies ex requie Quorum utrumque ipsi erunt tunc ex
his umbris veteribus et temporalibus in illa lumina nova ac sempiterna transibunt
In penis autem malorum et inextinguibilis ignis et vivacissimus vermis ab
aliis atque aliis aliter atque aliter est expositus Alii quippe utrumque ad corpus alii
utrumque ad animum retulerunt Alii proprie ad corpus ignem tropice ad animum vermem
quod esse credibilius videtur Sed nunc de hac differentia non est temporis disputare De
iudicio namque ultimo quo fiet diremptio bonorum et malorum hoc volumen
implere suscepimus De ipsis vero premiis et penis alias diligentius disserendum est

Que prophetavit daniel de persecutione antichristi et de iudicio dei regnoque sanctorum

Daniel de hoc ultimo iudicio sic prophetat ut antichristum quoque xxiii.
preventurum esse prenunciet atque ad eternum regnum sanctorum perducat
narrationem suam Cum enim visione prophetica quattuor bestias significan-
tes quattuor regna vidisset ipsumque quartum a quodam rege superatum qui est anti-
christus agnoscitur et post hoc eternum regnum filii hominis qui intelligitur christus Ho-
rruit inquit spiritus meus ego daniel in habitudine mea et visus capitis
mei conturbabant me Et accessi inquit ad unum de stantibus et veritatem quere-
bam de his omnibus et dixit mihi veritatem Deinde quid audierit ab illo a quo de
omnibus his quesivit tamquam eo sibi exponente sic loquitur Hee magne bestie
quattuor regna surgent in terra que auferentur et accipient regnum sancti altissimi et
obtinebunt illud usque in seculum et usque in seculum seculorum Et querebam inquit diligenter
de bestia quarta que erat differens pre omnibus bestia terribilis amplius dentes
eius ferrei et ungues eius erei manducans et comminuens et reliqua pe-
dibus suis conculcans et de cornibus eius decem que erant in capite eius et de al-
io quod ascendit et excussit de prioribus tria Cornu illud in quo erant oculi et
os loquens magna et visus eius maior ceteris Videbam et cornu illud fa-
ciebat bellum cum sanctis et prevalebat ad ipsos donec venit vetustus dierum et
regnum dedit sanctis altissimi et tempus pervenit ad regnum obtinuerunt sancti hec da-
niel quesisse se dixit Deinde quid audierit continuo subiungens et dixit
inquit ille a quo quesierat respondit et dixit Bestia quarta quartum regnum erit in
terra quod prevalebit omnibus regnis et manducabit omnem terram et conculcabit
eam et concidet Et decem cornua eius decem reges surgent et post eos sur-
get alius qui superabit malis omnes qui ante eum fuerunt et tres reges humilia-
bit et verba adversus altissimum loquetur Et suspicabitur mutare tempora et legem et
dabitur in manu eius usque ad tempus et tempora et dimidium temporis Et iudicium sedebit
et principatum removebunt ad exterminandum et perdendum usque in finem et regnum et
potestas et magnitudo regum qui sub omni celo sunt data est sanctis altissimi Et regnum
eius regnum sempiternum et omnes principatus ipsi servient et obaudient Huc usque
inquit finis sermonis Ego daniel multum cogitationes mee conturbabant et forma
mea immutata est super me et verbum in corde meo conservavi Quattuor illa re-
gna exposuerunt quidam Assiriorum persarum macedonum et romanorum Quam
vero convenienter id fecerint qui nosse desiderat legat presbyteri Ieronimi librum in da-
nielem satis erudite diligenterque conscriptum Antichristi tamen adversus ecclesiam se-
vissimum regnum licet exiguo spacio temporis sustinendum donec dei ultimo iu-
dicio regnum sancti accipiant sempiternum qui vel dormitans hic legit dubitare
non sinitur Tempus quippe et tempora et dimidium temporis annum unum esse et duos et di-
midium ac per hoc per tres annos et semisse et iam numero dierum posterius posito
dilucescat Alii in scripturis et mensium numero declaratur Videntur enim tempora indiffinite
hic dicta lingua latina sed per dualem numerum dicta sunt que latini non habent Sicut autem greci

ita hac dicit̄ hr̄e et hebrei ꝯtic g° dcā sut tpa tamq̄ dicent̄ dno tpa Ve
rum me sane fateor ne in decē regib; quos tamq̄ decē hoies videt inue
turus antixpē forte fallamur atq; ita ille inopinatus adueniat nō existen
tib; tot regib; in orbe rōno Quid si enī nūo isto denario vniūsitas re
gum significata ē p quos ille venturus ē sic̄ millenario centenario septe
nario significat̄ plerumq; vniūsitas et alijs atq; alijs nūis quos nūc come
morare nō ē necē Alio loco idem daniel Et erit inq̄ tpus t̄bulacōis qua
lis nō fuit ex quo nata ē gens sr̄ t̄ram et usq; ad tpus illud Et in tpe illo
saluabit̄ ꝓplus tuus omīs qui inuentus fuit scptus i libro Et multi dormi
enciū in t̄re aggē et surgent hij in vita etna; et hij in obꝓbriū et cō
fusionē etnā et intelligētes fulgebūt sic̄ claritas firmamenti et ex iustis multi
sic̄ stella in sclā Et adhuc sunē illi euāngelice ē locus ille silim⁹ de r̄ne dimi
turat mortuoꝝ corpoꝝ Nam qui illic dicti sūt eē i monimētis ipi hic t
dormientes in t̄ra aggē ul' sic̄ alij int̄p̄tati sūt in t̄re puluē et sic ibi ꝓce
dūt dcū ē ita hic exurgent sicuti ibi qui bona fecerūt i r̄ne; vite qui
aūt mala egerūt i r̄ne; iudicij Ita et isto loco hij i vitā etnā et hij
in oꝓbriū et i ꝯfusionē etnā Non aūt diuisum putetur qd' tn̄ ibi positū
sit omīs qui sūt i monimētis hic aūt nō ait ꝓpheta omīs s; multi dormiēciū
in t̄re aggē ponit enī alū scptura ꝓ omib; multos ꝓpter ēā et abrahe dcū ē
prēz multarū gencium posui te Cui tn̄ alio loco In semīe inq̄ tuo bndicē
t̄ omīs gētes de tali aūt r̄ne hunc q; ipi ꝓphete danieli paulopost dr̄
Et tu veni et requiesce adhuc enī dies i complecōm ꝯsumacōis et re
quiesces et resurges in sorte tua in fine dieꝝ De psalmis dauiticis que

Multa de iudicio nouissimo dicit̄ sed de fine hui⁹ scli et nouissio
eoꝝ plura transeunt et stricti dei iudicio ꝓphetent̄ xxiiij
hoc tn̄ q' de fine hui⁹ mūdi aptissime dcū ē ibi nequaq̄ silencio p
t̄ribo ꝓncipio t̄ra tu fundasti dnē et opa manuū tuaꝝ sūt celi Ipi pibūt
tu aūt pmanes et omīs sicut vestimētū veterascēt Et sic opertoriū mu
tabis eos et mutabūt̄ tu aūt idem ipē es et ānī tui nō deficient ꝗ̄d
ē q' porphiri⁹ pietatē laudat hebreoꝝ qui magnus et verus et ipīs t
numinibus t̄ribilis ab eis colitur deus xpianos ob hoc arguit maxīe
stulticie ex oraclis deoꝝ suoꝝ q' istū mūdū dicūt pituꝝ Ecce in lr̄is pie
tatis hebreoꝝ dr̄ deo ꝯfitente tanto ph̄o ēē ipa numina perhorrescūt t
opa manuū tuaꝝ sūt celi ipi pibūt Nunq̄d qn̄ celi pibūt mūdus cui⁹
idem ps celi supior ps ē et tucior nō pibūt Si h' sniā iovi displicet
cui⁹ ut scbit iste ph̄us velut grauioris auctis oraclo in xpianoꝝ cru
delitate culpat̄ cur nō sic̄ sapiciam sapiām tamq̄ stulticiaꝝ culpat
hebreoꝝ in quoꝝ libris pissimus inueit̄ Porro si i illa sapiā q porph
irio tam multū placet ut eā deoꝝ quoq; suoꝝ vocib; p̄dicet legit̄
celos eē pituros Cur usq; adeo vana ē ista fallacia ut in fide xpianoꝝ
ul' int̄ cetera ul' p̄ cetis hec detestent̄ q' in ea pitur⁹ credit̄ mūdus q°
utiq; ñ pereunte celi nō pñt perire Et in lr̄is quidē sacris que ꝓpē nre
sūt nō hebreis nobisq; cōmunes .i. i euāng̃ᵃˢ et aplicis libris legit̄ pre
terit figura hui⁹ mūdi Legit̄ mūdus transit Legit̄ celū et t̄ra transi
būt Sz puto qd' p̄terit transit Transibūt aliq̄ mitius dcā sūt q̄ pi
būt In epl̄a quoq; apl̄i petri ñ aqua inundatus q tūc erat pisse dcūs ē
mūdus satis clarū ē et q pars mūdi a toto sig̃ficata et q̄ms pisse dcā sit
et qui celi repositi igni reseruandi in diē iudicij et pdicionis hoim im
pioꝝ Et i eo qd' paulopost ait Veniet dies dnī ut fur in quo celi magno
impetu transcurret elemēta aūt ardencia resoluet̄ et t̄ra et q in ipa sūt
opa exurēt̄ Ac deīn subiecit hijs omib; pereuntib; quales oꝫ uos eē put
illi celi i telligi pitura quos dixit expositos igni reseruādos et elemēta ardē
pi arsura q in hac ima mūdi pte subsistit ꝓcellosa et turbulenta in q̄
eosdē celos dixit eē repositos salue illis supiorib; et in sua integritate i
manētib; in quoꝝ firmamēto sūt sydera cōstituta Nam et illud qd' scptū est

stellas de celo esse casuras preter quod potius multo probabilius et aliter intelligi ma
gis ostendit mansuros esse illos celos · si tamen stelle inde casure sunt tamen vel tropi
ca sit locucio quod est credibilius vel in uno isto celo futurum sit utique mirabilius
quam nunc fit Unde et illa stella virgiliana facem ducens multa cum luce cu
currit · et idea se condidit silua · Hoc autem quod de psalmo commemoraui nullum
celorum videtur relinquere quod periturum esse non dixerit Ubi enim dicitur opera manuum
tuarum sunt celi ipsi peribunt quam nullum eorum ab opere dei tam nullum eorum a perditione
secernunt Non enim dignabuntur de petri apostoli locutione quem vehementer oderunt
hebreorum defendere pietatem deorum suorum oraculis comprobatam ut saltem ne totus
mundus periturus esse credatur · sic a toto pars accipiatur in eo quod dictum est ipsi pe
ribunt cum soli celi infimi perituri sint Quemadmodum in apostolica illa epistola a toto
pars accipitur quod diluuio perisse dictus est mundus quamuis sola eius cum suis celis
pars una perierit Sed quoniam hoc ut dixi non dignabuntur ne vel apostoli petri approbent
sensum vel tantum concedant conflagracioni nouissime quantum diximus valuisse di
luuium qui nullis aquis nullis flammis totum genus humanum perire posse con
tendunt restat ut dicant quod propterea dii eorum hebreorum sapientiam laudauerunt quod
istum psalmum non legerant In psalmo etiam xlix° de iudicio dei nouissimo intelligitur
dictum Deus manifeste veniet deus noster · et non silebit Ignis in conspectu eius
ardebit · et in circuitu eius tempestas valida Aduocauit celum sursum et terram
discernere populum suum Congregate illi iustos eius qui disponunt testamentum eius
super sacrificia · Hec nos de domino ihesu christo intelligimus quem de celo speramus esse
venturum ad viuos et mortuos iudicandos · Manifestus enim veniet inter iustos
et iniustos iudicaturus iuste Ipse inquam manifestus veniet et non silebit id est in
voce iudicis euidens apparebit qui prius cum venisset occultus ante iudicem siluit
quando sicut ouis ad immolandum ductus est · et sicut agnus coram tondente fuit sine
voce quemadmodum de illo per ysaiam legimus prophetatum · et in ewangelio videmus impletum
De igne vero et tempestate cum in ysaia prophetia tale aliquid tractaremus quo es
sent hec intelligenda iam diximus Quod vero dictum est aduocauit celum sursum quoniam san
cti et iusti recte celum appellantur nimirum hoc est quod ait apostolus Simul cum illis ra
piemur in nubibus obuiam christo in aera Nam secundum littere superficiem quo aduocatur
celum sursum quasi possit esse nisi sursum Quod autem adiunctum est et terram discernere populum suum
si tantummodo subaudiatur aduocabit id est aduocabit et terram nec subaudiatur sursum
hunc videtur habere sensum secundum rectam fidem ut celum intelligatur in eis qui cum
illo iudicaturi sunt et terra in eis qui iudicandi sunt et aduocabit celum sursum
non hic intelligamus rapiet in aera sed iudicaturos eriget sedes potest et illud
intelligi · Aduocabit celum sursum · aduocabit angelos in supernis et excelsis
locis cum quibus descendat ad faciendum iudicium · Aduocabit et terram id est homines
in terra utique vel iudicandos Si autem utrumque subaudiendum est cum dicitur et terram
id est et aduocabit et sursum ut iste sit sensus · Aduocabit celum sursum et terram
aduocabit sursum nichil melius intelligi existimo quam homines qui rapientur in obuiam
christo in aera · et celum dictum propter animas terram propter corpora discernere porro populum suum quid
est nisi per iudicium separare bonos a malis tamquam oues ab edis · Deinde conuersio facta
est ad angelos facta est Congregate illi iustos eius · Profecto enim per angelos tanta res
ministerium tanta res peragenda est Si autem querimus quos iustos ei congregaturi
sunt angeli qui disponunt testamentum eius super sacrificia · Hec est omnis iustorum
vita disponere testamentum dei super sacrificia · Aut enim opera misericordie sunt super sacrificia
id est sacrificiis preponenda iuxta sententiam dei dicentis · Misericordiam magis volo quam sacri
ficium Aut si super sacrificia in sacrificiis intelligitur dictum quomodo super terram fieri dicitur
quod fit utique in terra profecto ipsa opera misericordie sunt sacrificia quibus placetur deo sicut
in libro huius operis decimo me disseruisse reminiscor In quibus operibus
disponunt iusti testamentum dei quia propter promissiones que nouo eius testamento continentur
hec faciunt Unde congregatis sibi iustis suis et ad suam dexteram constitutis
nouissimo utique iudicio dicturus est christus Venite benedicti patris mei possidete
te paratum vobis regnum a constitucione mundi Esuriui enim et dedistis mihi manducare
et cetera que ibi proferuntur de operibus bonis et eorum premiis sempiternis per ultimam sententiam iudicantis

Propheta malachias De pphetie malachie qua dei iudiciuz
sine malachim q et angls ultimu declarat quorūdā dr p purifica
dicis ē qui et Esdras sacdos torias penas faciendā mūdatōe · xxv · c
cuius alia in canone scripta recepta sūt ab aliquibꝰ credit Nam de illo hac
eē hebreoꝝ opiniōne dicit Jeronimus Iudiciū nouissimū pphetat dicens Ecce ve
nit dicit dn̄s omps et quis sustinebit diē introitus eius aut quis ferre
potit ut aspiciat eū q2 ipe ingrediet qi ignis cōflatoris et qi herba la
uancīū et sedebit cōflans et emūdās sicut argentū et sicut auꝝ Et emū
dabit filios leui et fundet eos sic auꝝ et argentū · et erūt dnō offerentes
hostias i iusticia Et placebit dnō sacrificiuz iude et ihrlm sicut i diebꝰ
pristinis et sic anis priorībꝰ · et accedā ad uos i iudicio · et ero testis velox
sup maleficos et sup adulteros · et sr eos qui iurāt i noīe meo mendaciter
et qui fraudat mercedem mercenarioꝝ · et opprimūt per potenciā viduas et
percuciūt pupillos · et puertit iudiciū aduene Et qui nō timet me dicit
dn̄s omps · quia ego dn̄s deus deꝰ nr̄ · et nō mutor Ex hiis q̄ dicta sunt
Videtur euidencius apperere i illo iudicio quasdā quorūdaz purgatorias
penas futuras Ubi enī dr̄ Quis sustinebit diē introitus eius · aut
quis ferre potit ut aspiciat eū q2 ipē ingreditur qi ignis cōflatoris z
qi herba lauancīū et sedebit cōflans et emūdans sicut argentū et sic
auꝝ · et emūdabit filios leui · et fundet eos sic auꝝ et argentū Quid aliud
intelligendū ē · dicit tale aliquid et ysaias Lauit dn̄s sordes filioꝝ z
filiaꝝ syon et sanguinē emūdabit de medio eoꝝ spū iudicii et spū cōbustio
nis Nisi forte sic eos dicendū ē emūdari a sordibꝰ et eliquari quodā
mō cū ab eis p penale iudiciū separant ut illoꝝ segregacio atz dapnacio pur
gacio sit istoꝝ q2 sine talium deceterō permixtione victuri sūt Sed cū dicit
Et emūdabit filios leui · et fundet eos sicut auꝝ et argentū · et erūt dnō
offerentes hostias i iusticia · et placebit dnō sacrificiū iude et ihrlm Utiqz
ostendit eos ipos qui emūdabūt deinceps in sacrificiis iusticie dnō eē pla
cituros · ac p hoc ipi a sua iniusticia mūdabūt in qua dnō displicebat · hos
tie porro i plena pfectaqz iusticia cū mūdati fuerint ipi erūt Quid ei
acceptius deo tales offerūt quā se ipos Verū ista q̄ de purgatoriis penis
ut diligencius ptractetur in tpe alio differenda ē filios aut leui et iudā
et ihrlm ipam dei ecclām debemꝰ accipe nō ex hebreis tm̄ s3 ex aliis eciā gē
tibꝰ cōgregatā Nec talem qualis nūc ē Ubi si dixerimꝰ q2 pctm nō ha
bemꝰ nos ipos seducimꝰ · et veritas i nobis nō ē Sed qualis tūc erit velu
ti area p uentilacōm ita p iudiciū purgata nouissimū Eis quoqz igne
mūdatis quibꝰ talis mūdacio necīa ē ita ut nullus oīo sit qui offerat
sacrificiū p pctis suis Omnes enī qui sic offerūt p fecto in pctis sūt p quibꝰ
dimittendis offerūt ut cū obtulerint acceptiqz deo fuerint tūc dimittantur
Volens aut deus os De sacrificiis que sci offerūt deo sic placitura
tendere ciuitatē quō in diebꝰ pristinis z anis plurimis placue
tem suā tūc in ista cōsuetudinē nō futurā dixit filios runt · xxvi ·
leui oblaturos hostias i iusticia Non g° in pctō ac p hoc nō p pctō Unū
intelligi pt in eo q secutus adiunxit atz ait et placebit dnō sacrificiū iu
de et ihrlm sic diebꝰ pristinis et anis priorībꝰ frustra sibi iudeos scd'm legē
veteris testi sacrificioꝝ suoꝝ p terita tpa polliceri Non enī tūc i iusticia
s3 i pctis hostias offerebant qm̄ p pctis precipue ac primitus offerebāt usqz a
deo ut sacdos ipē quē demꝰ utiqz crede ceteris fuisse iustiorē scd'm dei mā
datū solet primū pro suis offerre pctis deīn pro ppli Quia ppt expone
nos oz quō sit accipiendū qd' dcm̄ ē sic diebꝰ pristinis et sic anis p
orībꝰ · Fortassis enī tpus illud cōmemorat quo primi hoīes in paradiso fue
rūt Tūc enī puri atz integri ab omī sorde ac labe pctī seipos deo
mūdissimas hostias offerebant Ceterū ex quo cōmisse preuaricacionis causa
inde dimissi sūt atz hūana in eis natā dapnata ē excepto uno mediato
re · et post lauacrū regeneracionis quibusqz adhuc puulis nemo mūdus

a sorde sicut scriptum est Nec infans cuius est unius diei vita super terram. Quod si
videtur esse eos nunc dici posse offerre hostias in iusticia qui offerunt in fide iustus
enim ex fide vivit quamvis seipsum seducat si dixerit se peccatum non habere et ideo
non dicit quia ex fide vivunt Numquid dicturus est quispiam hoc fidei tempus illi fini esse
coequandum quo igne iudicii novissimi mundabuntur qui offerant hostias in iusti
cia ac per hoc quoniam post talem mundacionem nullum peccatum iustos habituros esse cre
dendum est profecto illud tempus quantum attinet ad non habere peccatum nulli tempori com
parandum est nisi quo primi homines in paradyso ante prevaricacionem innocentissima feli
citate vixerunt Recte itaque intelligitur hoc significatum esse cum dictum est Sicut
diebus pristinis et sicut annis prioribus Nam et per ysayam postea quam celum novum
et terra nova promissa est inter cetera que ibi describuntur beatitudine per allegorias et e
nigmata exequitur quibus exposicionem congruam reddere nos prohibuit vitande
longitudinis cura secundum dies inquid ligni vite erunt dies populi mei Quis
autem sacras litteras attingit et ignorat ubi deus plantaverit lignum vite a cuius
cibo separatis illis hominibus quando eos sua de paradyso eiecit iniquitas eidem ligno cir
cumposita est ignea terribilisque custodia Quod si quisquam illos dies ligni vite
quos commemoravit ysaias propheta istos qui nunc aguntur ecclesie christi dies esse
contendit ipsumque christum lignum vite prophetice dictum quia ipse est sapiencia dei de qua
salomon ait Lignum vite est omnibus amplectentibus eam nec annos egisse ali
quos in paradiso illos primos homines unde tam cito eiecti sunt ut ibi gignerent
filium et ideo non posse illud tempus intelligi in eo quod dictum est sicut diebus pristinis
et sicut annis prioribus Istam pretereo questionem ne cogar quod prolixum est cuncta discutere
ut aliquid horum veritas manifestata confirmet Video quippe alterum sensum ne di
es pristinos et annos priores carnalium sacrificiorum nobis pro magno munere per
prophetam promissa fuisse credamus Hostie namque ille veteris legis in quibusque pe
coribus inmaculate ac sine ullo prorsus vicio videbantur offerri et significabant homines
quales solus inventus est christus sine ullo omnino peccato Proinde quia post iudicium cum fuerint
etiam igne mundati qui omnino mundacione sunt digni in omnibus sanctis nullum invenietur
etiam omnino peccatum atque ita seipsos offerent in iusticia ut tales hostie omnino inmacula
te ac sine ullo vicio sint futuro erunt profecto sicut pristinis diebus et sicut annis
prioribus quando in umbra huius rei future mundissime offerebantur hostie. Hec erit
namque mundicia tunc in inmortali carne ac mente sanctorum que signabatur in illarum cor
poribus hostiarum. Deinde propter eos qui non mundacione sed dampnacione sunt digni Et accedam
inquit ad vos in iudicium et ero testis velox super maleficos et super adulteros et cetera
Quibus dampnabilibus enumeratis criminibus addidit Quoniam ego dominus deus vester et
non mutor Tamquam diceret Cum vos mutaverit et in deterius culpa vestra et in melius
gracia mea ego non mutor. Testem vero se dicit futurum quia in iudicio suo non indiget
testibus eumque velocem repente venturus est eritque iudicium ipso inopinato eius
adventu celerrimum quod tardissimum videbatur sive quia ipsas convincet sine ulla
sermonis prolixitate consciencias In cogitacionibus enim sicut scriptum est impii interrogacio
erit Et apostolus Cogitacionibus inquit accusantibus vel etiam excusantibus in die
qua iudicabit deus occulta hominum secundum ewangelium meum per ihesum christum Etiam sic
ergo dominus futurus testis intelligendus est velox cum sine mora revocaturus est in me
moriam unde convincat puniatque conscienciam

De separacione bonorum et malorum per quam novissimi iudicii discrecio declaratur xxvii

Illud etiam quod aliud agens in xviii libro
ex isto propheta posui ad iudicium novissimum pertinet ubi ait Erunt mi
chi dicit dominus omnipotens in die qua ego facio in acquisicionem et eligam eos sicut ele
git dominus filium suum qui servit ei et convertimini et videbitis quid sit inter iustum
et impium et inter servientem deo et eum qui non servit ei Quia ecce dies venit
ardens sicut clibanus et comburet eos et erunt omnes alienigene et universi qui
faciunt iniquitatem stipula et succendet eos dies veniens dicit dominus om
nipotens et non relinquetur in eis radix neque ramus Et orietur vobis qui
timetis nomen meum sol iusticie et sanitas in pennis eius et egrediemini
et salietis sicut vituli de vinculis relaxati et conculcabitis iniquos et erunt
cinis sub pedibus vestris dicit dominus omnipotens. Hec distancia premiorum atque penarum

istorum discernens ab iniustis quae sub isto sole huius vitae vanitate non cernimus quando sub illo sole iusticie illius vitae manifestatione clarebit tunc profecto erit iudicium quale numquam fuit. De lege moysi spiritaliter intelligenda ne in dampnabilia murmura carnalis sensus incurrat xxviii

Quod subiungit idem propheta: Mementote legis moysi servi mei quam mandavi ei in oreb ad omnem israel praecepta et iudicia. Oportune commemorat post declaratum futurum tam magnum inter observatores legis contemptoresque discrimen. Simul etiam ut discant legem spiritaliter intelligere et inveniant in ea xpm per quem iudicem facienda est inter bonos et malos ipsa discretio. Non enim frustra idem dominus ait iudeis: Si crederetis moysi crederetis et mihi de me enim ille scripsit. Carnaliter quippe accipiendo legem et eius promissa terrena rerum celestium figuras esse nescientes in illa murmuratione corruerunt ut dicere auderent: Vanus est qui servit deo et quid amplius quod custodivimus mandata eius et quia ambulavimus supplices ante faciem domini omnipotentis et nunc beatos nos dicimus alienos et edificantur omnes qui faciunt iniquitatem. Quibus eorum verbis quodammodo propheta compulsus est novissimum prenunciare iudicium ubi mali nec falso saltem felices erunt sed apertissime apparebunt miserrimi et boni nulla temporali saltem miseria laborabunt sed clara ac sempiterna beatitudine perfruentur. Dixerat quippe istorum talia quaedam verba et superius dicentium: Omnis qui facit malum bonus est in conspectu domini et tales ei placent. Ad haec inquam contra deum murmura pervenerunt legem moysi carnaliter accipiendo. Unde et ille in psalmo lxxii paene commotos dicit fuisse pedes suos et effusos gressus utique in lapsum quia zelavit in peccatoribus pacem peccatorum intuens. Ita ut inter cetera diceret: Quomodo scivit deus et si est scientia in excelso. Et dicit: Numquid vane iustificavi cor meum et lavi in innocentibus manus meas. Ut autem solveret hanc difficillimam questionem quae fit cum videntur boni esse miseri et felices mali: Hoc inquit labor est ante me donec introeam in sanctuarium et intelligam in novissima. Iudicio quippe novissimo non sic erit sed apparente miseria iniquorum et apparente felicitate iustorum longe quam nunc est apparebit. De adventu helye ante iudicium cuius predicatione scripturarum secreta reserata iudei convertentur ad xpm xxix

Quam admonuisset ut meminissent legem moysi quoniam previdebat eos multo adhuc tempore non eam spiritaliter sicut oportebat accepturos continuo subiecit: Et ego mittam vobis helyam thesbiten antequam veniat dies domini magnus et illustris qui convertet cor patris ad filium et cor hominis ad proximum. Ne forte veniam percutiam terram penitus. Per hunc helyam magnum mirabilemque prophetam exposita sibi lege ultimo tempore ante iudicium iudeos in xpm verum id est in xpm nostrum esse credituros celeberrimum est in sermonibus cordibusque fidelium. Ipse quippe ante adventum iudicis salvatoris non immerito speratur esse venturus quia etiam nunc vivere non immerito creditur. Curru namque igneo raptus est de rebus humanis quod evidentissime sancta scriptura testatur. Cum venerit ergo exponendo legem spiritaliter quam nunc iudei carnaliter sapiunt convertet cor patris ad filium id est cor patrum ad filios. Singularem quippe pro numero plurali interpretes lxx posuerunt. Et est sensus ut etiam filii sic intelligant legem id est iudei quemadmodum patres eam intellexerunt id est prophete in quibus erat et ipse moyses. Sic enim cor patrum convertetur ad filios cum intelligentia patrum perducetur ad intelligentiam filiorum et cor filiorum ad patres eorum dum in id quod senserunt illi consentiunt et isti. Ubi lxx dixerunt: Et cor hominis ad proximum suum. Sunt enim inter se proximi valde patres et filii. Quamquam in verbis lxx interpretum qui prophetice interpretati sunt potest sensus alius idemque religiosior inveniri ut intelligatur helyas cor dei patris convertere ad filium non utique agendo ut pater diligat filium sed docendo quod pater diligat filium ut et iudei quem prius oderant diligant eundem qui noster est xpc. Iudeis enim nunc aversum cor habet deus a xpo nostro quia hoc putant. Ergo tunc cor eius convertetur ad filium cum ipsi converso corde didicerint dilectionem patris in filium. Quod vero sequitur et cor hominis ad proximum suum quid melius intelligitur quam cor hominis ad proximum suum. Cum enim sit in forma dei deus nostri formam servi accipiens esse dignatus est etiam proximus noster. Hoc ergo faciet helyas ne forte veniam

veniam et penitentiam terram penitus. Terra sunt enim qui terrena sapiunt sicut iudei carnales usque nunc. Ex quo vitio contra deum murmura illa venerunt quia mali ei placent et vanus est qui servit deo.

Quod in libris veteris testamenti cum dicitur deus legitur iudicaturus non evidenter Christi persona monstretur sed tantum ex quibusdam testimoniis ubi dominus deus loquitur non dubie appareat quod ipse sit Christus. xxx c.

Multa alia sunt scripturarum testimonia divinarum de novissimo iudicio dei que si omnia colligam nimis longum erit. Satis sit quod et novis et veteribus litteris sacris hoc prenunciatum esse probavimus. Sed veteribus per Christum futurum esse iudicium id est iudicem Christum de celo esse venturum non tam evidenter expressum est propterea quia ibi dicit dominus deus se esse venturum non consequenter intelligitur Christus. Dominus enim deus et pater est et filius et spiritus sanctus. Neque hoc tamen intestatum relinquere nos oportet. Primo itaque demonstrandum est quemadmodum ihesus christus tamquam dominus deus loquatur in propheticis libris et tamen ihesus christus evidenter appareat ut et quando non sic apparet et tamen ad illud ultimum iudicium dominus deus dicitur esse venturus possit ihesus intelligi. Est locus apud ysaiam prophetam qui hoc quod dico evidenter ostendit. Deus enim per prophetam Audi me inquit iacob et israel quem ego voco Ego sum primus et in sempiternum et manus mea fundavit terram et dextera mea firmavit celum. Vocabo eos et stabunt simul et congregabuntur omnes et audient. Quis enim annunciavit hec? Diligens te feci voluntatem tuam super babilonem ut auferam semen chaldeorum. Et locutus sum et ego vocavi et adduxi eum et prosperam feci viam eius. Accedite ad me et audite hec non a principio locutus sum in abscondito cum fieret ibi eram. Et nunc dominus deus misit me et spiritus eius. Nempe ipse est qui loquebatur sicut dominus deus nec tamen intelligeretur ihesus christus nisi addidisset Et nunc dominus deus misit me et spiritus eius. Hoc enim dixit secundum formam servi de re futura utens preteriti temporis verbo quemadmodum apud eundem prophetam legitur sicut ovis ad immolandum ductus est. Non enim ait ducetur sed pro eo quod futurum erat preteriti temporis verbum posuit et assidue prophete sic loquuntur. Est et alius locus apud zachariam qui hoc evidenter ostendit quod omnipotentem misit omnipotens. Quis quem nisi deus pater deum filium? Nam ita scriptum est. Hec dicit dominus omnipotens post gloriam misit me super gentes que spoliaverunt vos quia qui tetigit vos quasi qui tangit pupillam oculi eius. Ecce ego infero manum meam super eos et erunt spolia hiis qui servierant eis et cognoscetis quia dominus omnipotens misit me. Ecce dicit omnipotens a domino omnipotente esse missum. Quis hic audeat intelligere nisi christum loquentem scilicet ovibus que perierunt domus israel. Ait namque in evangelio Non sum missus nisi ad oves que perierunt domus israel quas hic comparavit pupille oculi dei propter excellentissimum dilectionis affectum. Ex quo genere ovium et ipsi apostoli fuerunt. Sed post gloriam resurrectionis utique sue que antequam fieret ait evangelista Nondum erat glorificatus ihesus etiam in gentes missus est in apostolis suis ac sic impletum est quod in psalmo legitur Erues me de contradictionibus populi constitues me in capite gentium ut qui spoliaverant israelitas quibus israelite servierant quando sunt gentibus subditi non vicissim eodem modo spoliarentur sed ipsa spolia fierent israelitarum. Hoc enim apostolis promiserat dicens faciam vos piscatores hominum et uni eorum Ex hoc eris inquit homines capiens. Spolia ergo fient sed in bonum tamquam erepta vasa illi forti sed fortius alligato. Item per eundem prophetam dominus loquens Et erit inquit in die illa queram auferre omnes gentes que veniunt contra iherusalem et effundam super domum david et super habitatores iherusalem spiritum gratie et misericordie et aspicient ad me pro eo quod insultaverunt et plangent super eo planctum quasi super carissimum. Numquid nisi dei est auferre omnes inimicas sancte civitatis iherusalem que veniunt contra eam id est ut eam sibi subiciat aut effundere super domum david et super habitatores eiusdem civitatis spiritum gratie et misericordie? Hoc utique dei est et ex persona dei dicitur per prophetam et tamen hunc deum hec tam magna et tam divina facientem sese christus ostendit adiungendo atque dicendo Et aspicient ad me pro eo quod insultaverunt plangent sicut enim planctum quasi super unigenitum. Penitebit quippe in die illa iudeos etiam eos qui accepturi sunt spiritum gratie et misericordie quod in eius passione insultaverunt christo tamen ad eum aspexerint in sua maiestate venientem eumque esse cognoverint quem prius humilem in suis parentibus illuserunt. Quamvis et ipsi parentes eorum tante illius impietatis auctores resurgentes videbunt

eū· ꝫ pūiendi iam nō adhuc corrigendi Non itaqꝫ hoc loco ipī intelligēdi
sūt ubi dcm̄ Et effundā sup domū dauid et sup dom⁹ ihlm spm̄ grē et mīe et
aspicient ad me pro eo q̄ insultauerūt Sꝫ tn̄ de illoꝝ stirpe venietes qui p
helyā illo tpe sūt credituri Sed sic̄ dixim⁹ iudeis Vos occidistis xp̄m quā
uis hoc parentes eoꝝ fecerint Sic et isti dolebūt se fecisse quodāmō qd̄ fece
rūt illi ex quoꝝ stirpe descendūt Quāuis g° accepto spū grē et mīe iam
fideles nō dāpnabūt cū impijs parentibꝫ suis dolebūt tn̄ tamq̄ ipī fecerint qd̄
ab illis fcm̄ ē Non igr̄ dolebūt reatu cīmis ꝫ pietatis affectu Sane ubi
dixerūt lxx̄ interp̄tes et aspiciēt ad me pro eo q̄ insultauerūt sic̄ interp̄tatū
ē ex hebreo· Et aspicient ad me quē cōfixerūt Quo quidē v̄bo euidenci⁹
xp̄c appet crucifixus Sꝫ illa insultacō quā lxx̄ ponē maluerūt eius unī
se nō defuit passioni Nam et detento et allegato et adiudicato et ob p
brio ignominiose vestis induto et spinis coronato· et calamo in capite
p cusso· et irridens flexis genibꝫ adorato et crucē suā portanti et ī ligno
iam pendenti utiqꝫ insultauerūt· proinde interp̄tacōꝫ nō sequētes unā sed
utramqꝫ iūgētes cū insultauerūt et cōfixerūt legi⁹ plenius veritatē dnīce
passionis agnoscimus Cū g° in ppheticis lrīs ad nouissimum iudiciū facie
dū deus legit̄ eē̄ venturus· et si eius alia distinctō nō ponat̄ tm̄° ꝑ ipm̄
iudiciū xp̄c dꝫ ītelligi· qꝛ et si p̄r iudicabit p aduentū filij hoīs iudicabit
Nam ipē p sue p̄ntie manifestacōm nō iudicat q̄q̄ꝫ ꝫ omē nō iudiciū de
dit filio qui manifestabit̄ hō iudicatur⁹ sic̄ homo ē iudicatus Quis
enī ali⁹ de quo idem deus lo² p ysaiā sub noīe iacob et isrl· de cui⁹ semē
corpus accepit Sꝫ ita sc̄ptū ē Jacob puer me⁹ suscipiā illū isrl dilect⁹
me⁹ assūpsit eū aīa mea· dedi spm̄ meū ī illū iudiciū gentibꝫ profert
nō clamabit neqꝫ cessabit neqꝫ audiet̄ foris vox eius Calamū quassatū
nō conteret et linū fumans nō extinguet· ꝫ ī veritate pfert iudiciū Re
fulgebit et nō cōfringetur donec ponet in t̄ra iudiciū· et in noīe eius gen
tes sperabūt Jn hebreo nō legit̄ iacob et isrl Sꝫ q̄ ibi legitur s̄uus me⁹
nimirū lxx̄ interp̄tes volentes amonē qtus id accipiendū sit· qꝛ sc̄ꝫ ꝑ formā
s̄ui dcm̄ ē in qua se altissim⁹ humillimē p̄buit ipius hoīs nomen ad eū
significandūꝫ posuerūt· De cui⁹ genē ead s̄ui forma suscepta ē· Datus
ē in eū spūs q̄ in columbe spē euāg° teste mōstratū ē Judiciū gentibꝫ pro
tulit qꝛ p̄nūciauit futurū qd̄ gentibꝫ erat occultū· Mansuetudine v° clama
uit nec tn̄ in p̄dicādi veritate cessauit Sꝫ nō ē audita foris vox eius
nec audit̄ quiquidē ab eis qui foris ab eius corpe p̄cisi sūt nō illi obediūt
ipsosqꝫ suos p secutores iudeos qui calamo quassato p̄dita integ̃tate lino
fumāti amisso lumē cōpati sūt nō cōtriuit nō extinxit q̄ peperciteis
qui nō dū venerat eos iudicare ꝫ ab eis iudicari Jn veritate sane ptulit
iudiciū p̄dicens eis qū pūiendi eēnt si ī sua malignitate p̄sisterent Re
fulsit ī monte facies eius ī orbe fama eius nec cōfractus siue cōtrit⁹
ē qꝛ neqꝫ ī se neqꝫ in ecclīa sua ut eē̄ desisteret p̄secutoribꝫ cessit Et io nō
ē fcm̄ nec fiet q̄ inimici eius dixerūt vel dicūt qū morietur et peribit nom
donec ponat in t̄ra iudiciū Ecce manifestū qd̄ absconditū quebam⁹ Hoc. n.
ē nouissimū iudiciū qd̄ ponit ī t̄ra cū venit ipē de celo de quo iam videm⁹
impletū qd̄ hic ultimū positū ē Et ī noīe eius gentes sp̄abūt· p hoc certe
qd̄ negari nō pt̄· eē̄ illud credat̄ qd̄ impudent̄ negat̄ Quis enī sparet
q̄ eē̄ hij· qui nolūt adhuc credē in xp̄m iam nobiscū vident et qui negāē
nō p̄nt dentibꝫ suis frendent et tabescūt Quis inq̄ sparet gentes in x̄
noīe sp̄aturas qū tenabat̄ ligabat̄ cedebat̄ illudebatur crucifigebatur
qū et ipī discipli spem p̄diderant quā ī illo hr̄e iā ceperant Sꝫ tūc vn⁹
latro spauit in cruce nūc sperat gentes longe lateqꝫ diffuse Et ne morer
nū moriant̄ ipā in qua ille mortu⁹ ē cruce signat̄ Nullus igr̄ negat ul̄
dubitat p ihm̄ xp̄m tale quale istis sacris lrīs p̄nūciat̄ futurū eē̄ ultimū
iudiciū nisi qui eisdē lrīs nescio qua incredibili animositate seu cecitate non
credit q̄ iam veritatē suā orbi demōstrauerūt t̄raꝝ Jn illo itaqꝫ iudicio uel t

contra illud iudicium has res didicimus esse venturas: Helyam thesbiten, fidem iudeorum,
antichristum persecuturum, christum iudicaturum, mortuorum resurrectionem, bonorum malorumque diremptionem,
mundi conflagrationem eiusdemque renovationem. Que omnia quidem ventura esse credendum
est. Sed quibus modis et quo ordine veniant, magis tunc docebit rerum experientia
quam nunc valet consequi ad perfectum hominum intelligentia. Existimo tamen eo quo a me com-
memorata sunt ordine esse ventura. Duo nobis ad hoc opus pertinentes reliqui sunt
libri, ut adiuvante domino promissa compleamus. Quorum enim unus de malorum sup-
plicio, alius de felicitate iustorum, in quibus maxime sicut deus donaverit argumenta
refellentur humana, que contra predicta ac promissa divina sapienter sibi miseri videre
videntur et salubris fidei nutrimenta velut falsa et ridenda contempnunt. Qui
vero secundum deum sapiunt, omnia que incredibilia videntur hominibus tamen in scripturis sanctis quarum
iam veritas multis modis asserta est continentur, maximum argumentum tenent veracem
dei omnipotenciam, quem certum habent nullo modo in eis potuisse mentiri et posse fa-
cere quod impossibile est infideli. Explicit liber vicesimus. Incipiunt tytuli

De ordine disputacionis qua prius disserendum est de perpetuo libri xxi. I. A
supplicio dampnatorum cum dyabolo quam de eterna felicitate sanctorum. I
An possint corpora in ustione ignis esse perpetua. II. An consequens sit ut
corporum dolorem sequatur carnis interitus. III. De naturalibus exemplis quorum con-
sideracio doceat posse inter cruciatus posse viventia corpora permanere. IIII. Quanta
sint quorum racio nequeat agnosci et tamen eadem vera esse non sit ambiguum. V. Quod
non omnia miracula naturalia sint, sed pleraque humano ingenio modificata, pleraque
autem demonum arte composita. VI. Quod in rebus miris summa credendi racio sit omnipo-
tencia creatoris. VII. Non esse contra naturam cum in aliqua re cuius natura innotuit aliquid
ab eo quod erat notum incipit esse diversum. VIII. De iehenna et eternarum qualitate pe-
narum. IX. De igne iehenne si corporalis est posset malignos spiritus id est demones
incorporeos tactu suo adurere. X. An hoc iusticia habeat ut non sint extensiora
penarum tempora quam fuerint peccatorum. XI. De magnitudine prevaricacionis prime qua eterna
pena omnibus debeatur qui extra graciam fuerint salvatoris. XII. Contra opinionem eorum
qui putant criminosis supplicia post mortem causa purgacionis adhiberi. XIII. De pe-
nis temporalibus istius vite quibus subiecta est humana condicio. XIIII. Quod omne opus
gracie dei eruentis nos de profunditate veteris mali ad futuri seculi pertineat
novitatem. XV. Sub quibus gracie legibus omnes generacionis habeantur etates. XVI.
De hiis qui putant nullorum hominum penas mansuras esse perpetuas. XVII. De hiis qui
in novissimo iudicio propter intercessiones sanctorum neminem hominum putant esse dampnan-
dum. XVIII. De hiis qui impunitatem omnium peccatorum promittunt etiam hereticis per participacionem
corporis christi. XIX. De hiis qui non omnibus sed eis tantum qui apud catholicos sunt
renati, etiam si postea in multa crimina errores proruperint, indulgenciam pollicentur.
XX. De hiis qui eos qui permanent in catholica fide etiam si pessime vixerint
et ob hoc vivi meruerint tamen propter fidei fundamentum salvandos esse diffiniunt. XXI.
De hiis qui putant ea crimina que inter elemosinarum opera committuntur ad dampna-
cionis iudicium non vocari. XXII. Contra opinionem eorum qui dicunt nec dyaboli nec homi-
num malorum perpetua futura supplicia. XXIII. Contra eorum sensum qui in iudicio dei omnibus
reis propter sanctorum preces putant esse parcendum. XXIIII. An qui inter hereticos bapti-
zati sunt et deteriores postea male vivendo facti sunt, vel hii qui apud catho-
licos renati ad hereses aut scismata transierunt, vel hii qui a catholicis
apud quos renati sunt non recedentes criminose vivere persisterint, possint privilegio
sacramentorum remissionem eterni sperare supplicii. XXV. Quid sit in fundamento habere christum
et quibus spondeat paulus per ignem salutem. XXVI. Contra eorum persuasionem qui pu-
tant sibi non obfutura peccata in quibus cum elemosinas facerent persisterunt. XXVII.

Cum per ihesum christum dominum De ordine disputacionis qua prius dis-
iudicem vivorum atque mortuorum serendum est de perpetuo supplicio dampna-
torum cum dyabolo quam de eterna felicitate sanctorum
debitos fines ambe pervenerint civitates quarum una est dei altera
dyaboli, cuiusmodi supplicium sit futurum dyaboli et omnium ad eum per-
tinencium in hoc libro nobis quantum ope divina valebimus diligencius

disputandum est Ideo autem hunc tenere ordinem malui ut postea desseram de
felicitate sanctorum quia utrumque cum corporibus erit et incredibilius videtur esse in eternis
durare cruciatibus quam sine dolore ullo in eterna beatitudine permanere ac per hoc cum
illam penam non debere esse incredibilem demonstrauero adiuuabit me plurimum
ut multo facilius omni carens molestia inmortalitas corporis in sanctis futura
credatur Nec diuinis ordo iste abhorret eloquijs ubi aliquando quidem bonorum beati-
tudo prius ponitur ut est illud Qui bona fecerunt in resurrectionem vite qui autem mala
egerunt in resurrectionem iudicii Sed aliquando et posterius ut est mittet filius hominis angelos
suos et colligent de regno eius omnia scandala et mittent in caminum ignis ar-
dentem illic erit fletus et stridor dencium Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno
patris sui Et illud sic ibunt isti in supplicium eternum iusti autem in vitam eternam Et in
prophetis quod commemorare longum est nunc ille nunc iste ordo si quis inspiciat inve-
nitur Sed ego istum qua causa elegerim dixi. An possint corpora in ustione ig-
Quid ostendam igitur unde conuincantur increduli posse nium esse perpetua. ij.
humana corpora animata atque viuencia non solum morte dissolui sed in-
tium quoque ignium durare tormentis Nolunt enim hoc ad omnipotentis nos referre
potenciam sed aliquo exemplo persuaderi sibi flagitant Quibus si respondebimus esse
animalia profecto corruptibilia quia mortalia que tamen in medijs ignibus viuant
non nullum etiam genus vermium in aquarum calidarum scaturigine reperiri quarum fer-
uorem nemo impune contrectat Illos autem non solum sine ulla sui lesione ibi
esse sed extra esse non posse aut nolunt credere si ostendere non valemus aut si voluerimus sine
oculis demonstrare res ipsis sine per testes ydoneos edocere non satis esse hoc ex-
emplum rei de qua quod est eadem infidelitate contendunt quia hec animalia nec semper
viuunt et in illis feruoribus sine doloribus viuunt sue quippe nature conuenientibus ve-
getantur illis non cruciantur elementis quasi non incredibilius sit vegetari quam cruciari
talibus rebus Mirabile est enim dolere in ignibus et tamen viuere sed mirabilius viuere in
ignibus nec dolere Si autem hoc creditur cur non et illud An consequens sit ut
Sed nullum est inquiunt corpus quod dolere possit corporum dolorem sequatur
nec possit mori Et hoc unde scimus Nam de corporibus quis certus est c. iij.
est demonum utrum in eis doleant quando se affligi magnis cruciatibus confitentur
Quod si respondetur terrenum corpus solidum scilicet atque conspicuum nullum esse atque ut uno po-
cius nomine id explicem nullam esse carnem que dolere possit morique non possit Quid
aliud dicitur nisi quod sensu corporis homines et experiencia collegerunt Nullam namque car-
nem nisi mortalem sciunt et hec est eorum tota racio ut quod experti non sunt nequaquam
esse posse arbitrentur Nam cuius racionis est dolorem facere mortis argumentum cum vite
pocius sit indicium Et si enim querimus utrum semper possit viuere certum tamen est viuere omne
quod dolet doloremque omnem nisi in re viuente esse non posse Necesse est ergo ut viuat dolens
non est necesse ut occidat dolor quia nec corpora ista mortalia et utique moritura
omnis dolor occidit et ut dolor aliquis possit occidere illa causa est quoniam sic est anima
connexa huic corpori ut summis doloribus cedat atque discedat quoniam et ipsa compa-
go membrorum atque vitalium sic infirma est ut eam vim que magnum vel summum dolo-
rem facit non valeat sustinere Tunc autem tali corpori anima et eo connectetur modo ut
illud vinculum sicut nulla temporis longitudine soluitur ita nullo dolore rumpatur
Proinde et si caro nunc talis nulla est que sensum doloris perpeti possit mo-
remque non possit erit tamen tunc talis caro qualis nunc non est sicut talis erit qualis
et nunc mors non est Non enim nulla sed sempiterna mors erit quando nec viuere
anima poterit deum non habendo nec doloribus corporis carere moriendo Prima mors
animam nolentem pellit de corpore Secunda mors animam nolentem tenet in cor-
pore ab utraque morte communiter id habetur ut quod non vult anima de suo cor-
pore paciatur Attendunt autem isti contradictores nullam esse nunc carnem que do-
lorem pati possit mortemque non possit et non attendunt esse tamen aliquid tale quod
corpore maius sit Ipse quippe animus cuius presencia corpus viuit et regitur et
dolorem pati potest et mori non potest Ecce inuenta res est que cum sensum doloris habeat
mortalis est Hoc igitur erit et tunc in corporibus dampnatorum quod nunc esse scimus in
animis omnium Si autem consideremus diligencius dolor qui dicitur corporis magis ad animam

ptinz aie e enim dolere no corpis ec qui ei dolendi ca existit acorpe cu i eo loco dolet ubi ledit corpus Dicimt g° dicimus corpa sencientia et corpa viuentia cu ab aia sit corpis sensus et vita ita corpa dicimus q dolentia cu dolor cor poris n ab aia ee no possit Dolet itaqz aia cu corpe in eo loco eius n aliquid cotingit ut doleat dolet et sola quis sit in corpe cu aliqua ca ec invisibili tristis e ipa corpe incolomi dolet ec nondum corpe costituta Nam utiqz dolebat diues ille apud inferos qui dicebat crucior in hac flamma Corpus aut nec exaie dolet nec exanimatum sine aia dolet Si g° a dolere argumentum recte sumetur ad morte ut io mori possit accide quia potuit accide et dolor magis ad aiaz ptinet mori ad qd magis ptinz et dolere Cuz vo illa q magis dolere pt non possit mori qz momenti affert cur illa corpora quia futura sut i doloribus io ec mortua credamus Dixerunt qdaz platonici ex terreis corporibus morbidisqz me bris ee aie et metuere et cupere et dole atqz gaude Unde virgilius Hinc ei inquit e i ex morbidis terrem corpis mebris Metuunt cupiuntqz dolentqz gaudentqz Sz conuincimus eos in duodecimo huius opis libro hre aias s'm ipos ab omi ec corpis labe purgatas dira cupiditate qua rursus i ci piut in corpa velle reuti Ubi aut pot ee cupiditas pfecto ec dolor pt frustrata quippe cupiditas siue puenido quo tendebat siue amittedo quo puenerat vtit i dolore Quia pp si aia que ul sola ul maxie dolet ht tn quadaz pro suo mo i mortalitate si ia no io mori potuerit illa corpa qz dolebant Postremo si corpa faciunt ut aie doleant cur eis dolore put morte vo inferre no put n qz cosequens no est ut morte faciat qd dolore facit Cur g° incredibile e ita ignes illis corporibus dolore posse inferre no mortez sicut ipa corpa dolere aias faciunt quas tn no io mori cogunt Non e g° necessariuz futuri mortis argumentum dolor **De naturalibus exemplis quorum consideratio doceat posse inter cruciatus viuentia corpa permanere. iii.**

Quapropter sicut scripserunt qui naturas animalium curiosius inquisierunt salamandra i ignibus viuit Et qdaz notissimi sicilie montes qui tanta diuturnitate tpis ac vetustate usqz nunc ac deinceps flammis estuant atqz integri pseuerant satis ydonei testes sut no omne qd ardet absumi et aia indicat no omne qd dolere pt posse et mori Quid adhuc anob rerum poscunt exempla qbus doceamus esse no incredibile ut homi corpa sempiterno supplicio punitorum et i igne aiaz no amittat et sine detrimento ardeant et sine interitu doleant Habebit em tunc ista carnis sba qualitate ab illo inditam q tam miras et varias tot rebus indidit quas videmus ut eas qz multe sut no miremur Quis em n deus creator omium dedit carnis pauonis i mortui ne putresceret Quod cu auditu incredibile videtur euenit ut apud Carthaginem nobis cocta apponeretur hec auis de cuius pectore pul parum quantuz visuz e decerptum seruari iussimus qd post dierum tm spacium quanto alia caro quecuqz cocta putresceret prolatum atqz oblatum nichil nim offendit olfactum Item qz repositum post dies amplius q triginta i nim qd erat inuentum e Idemqz post annuz nisi q aliquantum corpulencie siccio ris et contractioris fuit Quis palee dedit ul tam frigidam vim ut obrutas niues seruet ul tam feruidam ut poma i matura maturent De ipo igne mira quis explicet quo queqz adusta nigrescunt cu ipe sit lucidus et pene omia ambit et lambit colore pulcherrimus decolorat atqz ex pruina fulgida carbone teterrimum reddit Neqz id qi regulariter difinitum e Nam econtrario lapides igne candente p cocti et ipi fiunt candidi et qmuis ille magis rubeat illi albicent congruit tn luci quod albu e sic nigrum tenebris Cuz itaqz ignis i lignis ardeat ut lapides coquat contrarios ht no i contrariis rebus effectus Et si em lapides et ligna diuisa sut contraria tn no sut sicut albu et nigrum quorum i lapidibus facit vnum alterum i lignis clarus illos clarificans hec obfuscans Nonne in illis deficeret n in istis vinceret Quid in carbonibus Nonne miran cuz i illis deficeret n in istis vinceret

res est et tanta infirmitas ut ictu leuissimo frangantur et pressu fa-
cillimo conterantur et tanta firmitas ut nullo humore corrumpantur nulla
etate uincantur usque adeo ut eos substernere soleant qui limites figunt
ad conuincendum litigatorem Quisquis post quantalibet tempora extiterit fixumque
lapidem limitem non esse contenderit Quis eos intra humida infossos
ubi ligna putrescerent tamdiu durare incorruptibiles posse nisi rerum ille corrup-
tor ignis efficit Intueamur et miraculum calcis excepto eo de quo iam satis di-
ximus quod igne candicat quo alia tetra reddit etiam occultissime ab igne ignem
concipit eumque iam gleba tangentibus frigida tam latenter seruat ut nullo nostro
sensui prorsus appareat sed compertus experimento etiam dum non apparet sciatur inesse
sopitus propter quod eam calcem uiuam loquimur uelut ipse ignis latens anima sit in-
uisibilis uisibilisque corporis Iam uero quam mirum est quod cum extinguitur tunc
accenditur Ut enim occulto igne careat aqua infunditur aqua perfunditur et
cum antea sit frigida inde feruescit unde feruentia cuncta frigescunt Velut
expirante ergo illa gleba discedens ignis qui latebat apparet ac deinde tamquam
morte sic frigida est ut adiecta unda non sit arsura et quam calcem
uocabamus uiuam uocemus extinctam Quid est quod huic miraculo addi posse
uideatur et tamen additur Nam si non adhibeas aquam sed oleum quod magis fo-
mes est ignis nulla eius perfusione uel infusione feruescit Hoc miraculum
si de aliquo indico lapide legeremus siue audiremus et in nostrum experimentum ue-
nire non posset profecto aut mendacium putaremus aut certe granditer miraremur
Quarum uero rerum ante nostros oculos cottidiana documenta uersantur non genere
minus mirabili sed ipsa assiduitate uilescunt ita ut ex ipsa india que remo-
ta est pars orbis a nobis desierimus nonnulla mirari que ad nos potuerunt mira-
da perduci Adamantem lapidem multi apud nos habent et maxime aurifi-
ces insignitoresque gemmarum qui lapis nec ferro nec igni nec alia ui
ulla perhibetur preter hircinum sanguinem uinci Sed qui eum habent atque nouerunt
numquid ita mirantur ut hi quibus primum potentia eius ostenditur Quibus autem
non ostenditur fortasse nec credunt aut si credunt inexperta mirantur et con-
tigit experiri adhuc quidem mirantur insolita sed assiduitas experiendi paulatim
subtrahit admirationis incitamentum. Magnetem lapidem nouimus mirabilem ferri
esse raptorem Quod cum primum uidi uehementer inhorrui Quippe cernebam a lapi-
de ferreum anulum raptum atque suspensum Deinde tamquam ferro quod rapuerat
uim dedisset id est anulus alteri admotus est eundemque suspendit atque ut ille priori la-
pidi sic alter anulus priori anulo cohebat. Accessit eodem modo tertius accessit
et quartus Iamque sibi permutua circulis nexis non implicatorum intrinsecus
sed extrinsecus adherentium quasi cathena pependerat anulorum Quis istam ui-
lapidis non stupeat que illi non solum inerat uerum etiam per tot suspensa transibat
et inuisibilibus ea uinculis subligabat Sed multo est mirabilius quod a fratre et
coepiscopo meo seuero mileuitano de isto lapide cognoui Se ipsum namque ui-
disse narrauit quemadmodum bathanarius quondam comes affrice cum apud
eum conuiuaretur episcopus eundem protulerit lapidem et tenuerit sub argento fer-
rumque super argentum posuerit deinde sicut subter mouebat manum qua lapidem
tenebat ita ferrum desuper mouebatur atque argento medio nichilque paciente
concitatissimo cursu ac recursu infra lapis ab homine super ferrum rapieba-
tur a lapide Dixi quod ipse conspexi dixi quod ab illo audiui cui tamquam ipse ui-
derem credidi Quid etiam de isto magnete legerim dicam Quando iuxta eum ponitur
adamas non rapit ferrum et si iam rapuerat ut ei approximauerit mox re-
mittit India mittit hos lapides Sed et si eos nos cognitos iam desisti-
mus admirari quanto magis illi a quibus ueniunt si eos facillimos habent ut
nos calcem quam miro modo aqua feruescentem qua solet ignis extingui et
oleo non feruescentem quo solet ignis accendi quia in promptu nobis est non miramur

Quanta sint quorum ratione queat agnosci et tamen eadem uera esse non sit ambiguum · c · v ·

Verumtamen homines infideles qui cum diuina uel preterita uel futura miracula predicamus que illis

expenda nō valem⁹ oñdē rōm a nobis eorꝫ flagitant rerꝫ Quam qui non
possum⁹ reddē extēdunt eū vires mētis hūane existimat falsa eē q̄ dicūt
ipi de tot mirabilib⁹ reb⁹ quas ul' vidē possum⁹ ul' videm⁹ debent reddere
racōm Quia si fieri ab hoīe nō posse prudent fatendū ē eis nō iō aliquid
nō fuisse ul' futurū eē q̄z rō nō pt inde reddi. quāquidē sūt ista de quib⁹
silr nō pt Non itaqꝫ p̄go p plurima q̄ mandita st' lrīs nō gesta atꝫ
trāsacta sꝫ ī locis quibusqꝫ manentia Quo nō si quisq̄ ire uolunt et potunt
utrū vā sint explorabit sꝫ pauca comemoro Agrigentinum sicilie salem
phibent cū fuīt admotus igni velut ī aqua fluescē cū vō ipi aque ve
lut ī igne crepitarē Apud garamantas quedā fontē tā frigidū dieb⁹
ut nō bibat tam fervidū frigidū noctib⁹ ut nō tangat Ēn vō exurunt ignes
eiūs unitis inde Ēi vō extinguunt fontes eius uinitis ignes Istos v
sus vidi rome in camerā aplīca et in pictura hui⁹ fontis In epyro ali
ū fonte ī quo faces ut in cetis extinguunt accense sꝫ nō ut in cetis acce
dūt extincte Asbesto archadie lapidem ppt̄ea sic vocari q̄ accensus semel iā
nō possit extingui Ligna cuiusdam ficus egyptie nō ut ligna cetā ī a
quis natare sꝫ mergi et quid ē mirabilius cū ī ymo aliquādiu fuīt inde
ad aque supficie rursus emergē qm̄ madefactū debuit humoris pondē pre
gravari. poma in terra sodomorum gigni quidē et ad maturitatis faciē pueni
re. sꝫ morsu p̄ssu ue temptata in fumū ac favillā corio uā tistente vanes
cēt. pyritem lapidē psici tenetis manū si vehementius pmat adu
rē ppt̄ qd' ab igne nomē accepit In eadem persida gigni et lapide selenite
cui⁹ intiorē candorē cū luna crescē atꝫ deficē In capadocia et vento eq
as cōcipe eosdemqꝫ fetus nō amplius triēnio vivē Tylon indie īsulaꝫ
eā pferri cetis terris q̄ ois arbor q̄ ī ea gignitur nūq̄ nudat tegmine
foliorū. De his atꝫ aliis ī mirabilibus mirabilibus que hystoriā nō factorū
et trāsactorū. sꝫ manentiū locorū tenꝫ in aut aliud agenti ea psequi nimis
longū ē Reddant racōm si pnt infideles isti qui nolunt diuinis lrīs credē qd
aliud q̄ nō putantes eas eē diuinas eo q̄ res heant ī credibiles sicuti h
ē ī quo nūc agim⁹ Non enī admittit inquiut ulla rō ut caro ardeat nꝫ
absumat doleat nꝫ moriat Ratiocinatores videlꝫ magni q̄ de omib⁹ reb⁹
quas eē mirabiles cōstat possint reddē rōm Reddant g° de his q̄ pauca
posuim⁹ q̄ procul dubio si eē nescirent et ea futura eē dicēm⁹ multo minus
crederent q̄ q̄ nūc dicentib⁹ nobis nolunt credē aliq̄ eē venturū Quis eī
eorū nobis credēt si quēadm° dicim⁹ futura hoīm viua corpa q̄ sēp arsura
atꝫ dolitura nec tm̄ alīq̄ moritura sunt Ita dicēm⁹ in futuro sclo futurū
salē quē facēt ignis velut in aqua fluescē eūdēqꝫ facēt aqua velut ī igē
crepitarē. aut futurū fontē cui⁹ aqua ī refrigerio noctis sic ardeat ut
nō possit tangi In estib⁹ vō diei sic algeat ut nō possit tangi Aut futurū
lapidē ul' eū qui suo calore manū cōstrigentis aduret vel eū qui vn
dīqꝫ accensus extingui oīo nō possꝫ. et cetā q̄ p̄t'missis aliis innume
ris cōmemoranda interim duxi Hec g° ī illo sclo qd' futurū ē si dicēm⁹
futura nobisqꝫ increduli rñdent si vult ut ea credamus de singlis red
dite rōm Nos nō posse cōfitem͛ eo q̄ istis et similib⁹ dei mirīs ope
rib⁹ ī firma mortaliū ratiocinatio vincētur firmam tm̄ apud nos eē
racōm nō sine rōe oīpotētē facē Vnde animus hūanus ī firm⁹ rōm nō
possit reddē et ī multis quidē reb⁹ incertū nob eē quid velit Illud tm̄ eē ctissimū
nichil eorū illi eē impossīle quecūqꝫ voluīt cui que nos credē pdicētī que neqꝫ
impotētē neqꝫ mēcietēꝫ possum⁹ credē Hy tm̄ fidei rephensores exactoresqꝫ
rōnis quid ad ista rñdent de quib⁹ rō reddi ab hoīe nō pt. et tm̄ sunt ꝛ ipi
rōm nāe que vident eē cōtrariā Que si futura eē dicēm⁹ silr a nobis sic
eorū q̄ futura eē dicim⁹ ab infidelib⁹ rō poscētur ac p hoc cū in talib⁹ opi
bus dei deficiat rō cordis et smonis hūani sicut ista nō iō nō sūt nō
iō eē illa nō erunt qm̄ rō deutrisqꝫ ab hoīe nō pt reddi Quod nō oīa miracu
losa sint sꝫ pleraqꝫ hūano ingenio modificata pleraqꝫ aut demonū arte
composita. vi.

Hic forte videatur prorsus nec ista sunt nec ista credimus falsa de his dicta falsa
conscripta sunt et adiciant ratiocinantes atque dicentes Si talia credenda sunt
credite et vos quod in eisdem litteris est relatum fuisse vel esse quoddam Veneris fa
num atque ibi candelabrum et in eo lucernam sub divo sic ardentem et eam nulla tem
pestas nullus imber extingueret Unde sicut ille lapis ita sic ista lichno
sa asbestos id est lucerna inextinguibilis nominata est Quod propterea dicere potuerunt
ut respondendi nobis angustias ingerant quia si dixerimus non esse credendum scripta
illa miraculorum infirmabimus Si autem credendum esse concesserimus firmabimus
numina paganorum Sed nos sicut iam in libro huius operis diximus non habemus ne
cesse omnia credere que hystoria continet gentium cum et ipsi inter se hystorici
sicut ait Varro quasi data opera et quasi per industriam per multa dissentiunt Sed et
si volumus credimus que non adversantur libris quibus non dubitamus oportere nos cre
dere De hiis autem miraculis locorum nobis ad ea que futura persuadere incredu
lis volumus satis illa sufficiunt que nos quoque possumus experiri et eorum tes
tes ydoneos non difficile est invenire De isto autem fano Veneris et lucer
na inextinguibili non solum in nullas coartamur angustias verum etiam lati
tudinis nobis campus aperitur Addimus enim ad istam lucernam inextinguibilem
et humanarum et magicarum id est per homines demonicarum artium et ipsorum per se ipsos
demonum multa miracula Que nec si negare voluimus eidem ipsi cui credimus
sacrarum litterarum adversabimur veritati Aut ergo in lucerna illa mechanicum aliquid
de lapide albesto ars humana molita est aut arte magica factum est quod homines
illo mirarentur in templo aut demon quispiam sub nomine Veneris tanta se effi
cacia presentavit ut hoc ibi prodigium et appareret hominibus et diutius perma
neret Illiciuntur autem demones ad inhabitandum per creaturas quas non ipsi
sed deus condidit delectabilibus pro sua diversitate diversis non ut animalia cibis
sed ut spiritus signis que cuiusque delectationi congruunt per varia genera lapidum
herbarum lignorum animalium carminum rituum Ut autem illiciantur ab hominibus
prius eos astutissima calliditate seducunt vel inspirando eorum cordibus vi
rus occultum vel etiam fallacibus amicitiis apparendo eorumque paucos discipulos
suos faciunt plurimorumque doctores Neque enim potuit nisi primum ipsis doce
tibus disci quid quisque eorum appetat quid exhorreat quo invitetur nomine quo
cogatur Unde magice artes earumque artifices extiterunt Maxime autem
possident corda mortalium qua potissimum possessione gloriantur cum se transfigu
rant in angelos lucis Sunt ergo eorum facta plurima que quanto magis mirabilia
confitemur tanto cautius vitare debemus Sed adhuc vero nunc agimus nobis
etiam ipsa proficiunt Si enim hec inmundi demones possunt quanto potentiores sunt san
cti angeli quanto potentior his omnibus deus qui tantorum miraculorum effecto
res etiam ipsos angelos fecit Quapropter si tot et tanta mirifica que mech
anemata appellant dei creatura utentibus humanis artibus fiunt ut ea que
nesciunt opinentur esse divina Unde factum est quod in quodam templo lapidibus ma
gnetibus in solo et camera proportione magnitudinis positis simulachrum
ferreum aeris illius medio inter utrumque lapidem ignorantibus quid sursum
esset ac deorsum quasi numinis potestate penderet Quale aliquid esse in illa lucer
na Veneris de lapide albesto ab artifice fieri potuisse iam diximus Si magorum
opera quos nostra scriptura veneficos et incantatores vocat in tantum demones ex
tollere potuerunt ut congruere homini sensibus sibi nobilis poeta videretur de
quadam femina que tali arte polleret dicens Hec se carminibus promittit solvere
mentes Quas velit ast aliis duras inmittere curas Sistere aquam flu
viis et vertere sydera retro Nocturnosque ciet manes mugire videbis
Sub pedibus terram et descendere montibus ornos Quanto magis deus
potens est facere que infidelibus sunt incredibilia sed illius facilia potestati quandoquidem
ipse lapidum aliarumque vim rerum et hominum ingenia que eas miris utuntur modis an
gelicasque naturas omnibus rebus potentiores animantibus condidit universa mirabi
lia mirabili vincente virtute et operandi iubendi sinendique sapientia utens
omnibus tam mirabiliter quam creavit Quod in rebus miris summa credendi ratio sit

Cur itaque facere non possit deus ut et resur- Omnipotentia creatoris · C · vii ·
gant corpora mortuorum et igne eterno crucientur corpora dampnatorum qui
fecit mundum in celo in aere in aquis innumerabilibus miraculis plenum cum sit omnibus
quibus plenus est procul dubio maius et excellencius esse ipse mundus miraculum. Sed
isti cum quibus vel contra quos agimus qui et deum esse credunt a quo factus est mundus
et deos ab illo factos per quos ab illo administratur hic mundus et defectrices
sive spontaneorum sive cultu et ritu quolibet impetratorum sive magicorum mun-
danarum vel non negant vel insuper et predicant preteritas quando eis rerum vim mirabilem
proponimus aliarum que nec animalia sunt rationalia nec ulla ratione preditis spiritibus sicut
sunt ea quorum pauca commemoravimus respondere assolent vis est ista nature natura
eorum sic se habet propriarum iste sunt efficacie naturarum. Tota itaque ratio est cur agri-
gentinum salem flamma fluere faciat aqua crepitare quia hoc est natura eius
et hoc esse potius contra naturam videtur que non igni sed aque dedit salem solvere
torrere autem igni non aque. Sed ista inquiunt salis huius naturalis sit vis ut
his contraria patiatur. Hec igitur ratio redditur et de illo fonte garamantico
ubi una vena frigeat diebus noctibus ferveat vi utraque molesta tangentibus
hoc et de illo alio qui cum sit contrectantibus frigidus et facem sicut alii fon-
tes extinguat accensam dissimiliter atque mirabiliter idem ipse accendit extinctam
hoc et de lapide albesto qui cum igne nullum habeat proprium accepto tamen sic ardet
alieno ut non possit extingui. Hec de ceteris que piget retexere quibus licet vis
insolita contra naturam inesse videatur alia tamen de illis non redditur ratio nisi ut di-
catur hanc eorum esse naturam. Brevis sane ista est ratio fateor sufficiensque responsio. Sed cum
deus auctor sit naturarum omnium cur nolunt fortiorem nos reddere rationem quando ali-
quid impossibile nolunt credere eisque redditionem rationis poscentibus respondemus hanc
esse voluntatem dei omnipotentis. Qui utique non ob aliud vocatur omnipotens nisi quia quod-
quid vult potest qui potuit creare tam multa que nisi ostenderentur aut a credendis
hodie que dicentur testibus profecto impossibilia putarentur non solum que ig-
notissima apud nos verum etiam que notissima posui. Illa enim que apud nos
preter eos quorum de his libros legimus non habent testes et ab eis conscripta sunt
qui non sunt divinitus docti atque humanitus falli forte potuerunt licet cuique sine
recta reprehensione non credere. Nam ego nec volo temere credi cuncta que po-
sui quia nec a me ipso ita creduntur tamquam nulla de illis sit in mea cogitatione
dubitatio exceptis his que vel ipse sum expertus et cuivis facile est exp-
eriri sicut de calce quod fervet in aqua in oleo frigida est de magnete lapide quod
nescio qua sorbitione insensibili stipulam non moveat et ferrum rapiat de
carne non putrescente pavonis cum non putuerint et platonis de palea sic
frigente ut fluescere nivem non sinat sic calente ut maturescere poma compel-
lat de igne fulgido quod secundum suum fulgorem lapides coquendo candificet et con-
eundem suum fulgorem urendo plurima obfuscet. Tale est et quod nigre macule
offenduntur ex oleo splendido similiter nigre linee de candido exprimuntur argento
de carbonibus esse quod accendente igne sic vertantur in contrarium ut ex lignis pul-
cherrimis tetri fragiles de duris imputribiles de putribilibus fiant. Hoc ipse
quedam cum multis quedam cum omnibus novi et alia plurima que huic libro inserere
longum fuit. De his autem que posui non experta sed lecta preter de fonte illo
ubi faces et extinguuntur ardentes et accenduntur extincte et de pomis terre
sodomorum forinsecus quasi maturis intrinsecus fumeis nec testes aliquos
ydoneos a quibus utrum vera essent audirem potui reperire. Et illum quidem fontem
non inveni qui in epyro vidisse se dicerent sed qui in gallia similem nossent non
longe a gratianopoli civitate. De fructibus autem sodomitarum arborum non
tantum littere fide digne indicant verum etiam tam multi se loquuntur expertos ut hinc
dubitare non possim. Ceterum nec sic habeo ut neque affirmanda neque neganda
decreverim sed ideo esse ipsa posui quoniam apud eorum contra quos agimus historicos
legi ut ostenderem qualia multa multique illorum nulla reddita ratione in suorum lit-
teratorum scripta litteris credant qui nobis credere quando id quod eorum experientiam sensum
que transgreditur omnipotentem deum dicimus esse facturum nec reddita ratione dignatur

Nam que melior et validior ratio de rebus talibus redditur quam cum omnipotens ea facere
perhibetur et facturus dicitur quod prenuntiasse ibi legitur ubi alia multa prenuntiavit que
fecisse monstratur Ipse quippe faciet quia se facturum esse predixit que impossibilia esse
putantur qui promisit et fecit ut ab incredulis gentibus incredibilia putarentur

Si autem respondent propterea se non **Non esse contra naturam cum in aliquo cuius natura**
credere que de humanis semper **innotuit aliquid ab eo quod erat notum incipit**
arsuris nec umquam morituris corporibus dicimus quia humanorum diversum vm-
norum corporum naturam novimus longe aliter institutam Unde nec illa ratio hinc
reddi potest que de illis naturis mirabilibus reddebatur ut dici possit vis ista
naturalis est rei huius ista natura est quoniam scimus humane carnis istam non esse naturam
habemus quidem quod respondeamus de litteris sacris hanc ipsam scilicet humanam carnem
aliter institutam fuisse ante peccatum id est ut posset numquam perpeti mortem aliter autem
autem post peccatum qualis in erumpna humane mortalitatis innotuit ut perpetuam
vitam tenere non possit Sic ergo aliter quam nobis nota est instituetur in resur-
rectione mortuorum Sed quoniam isti non credunt litteris ubi legitur qualis in paradi-
so vixerit homo quamque fuerit a necessitate mortis alienus quibus utique si
crederent non cum illis de pena dampnatorum que futura est operosius ageremus
de litteris agemus de litteris eorum quo doctissimi apud illos fuerunt aliquid proferen-
dum est quo appareat posse fieri ut aliter se habeat queque res quam prius in rebus
innotuerat sue determinatione nature Est in Marci Varronis libris quorum in-
scriptio est de gente populi romani eisdem verbis quibus ibi legitur et hic ponam
In celo inquit mirabile extitit portentum nam stellam veneris nobilissimam quam
Plautus vesperginem Homerus hesperon appellat pulcherrimam dicens
Castor scribit tantum portentum extitisse ut mutaret colorem magnitudinem
figuram cursum quod factum ita neque antea neque postea sit hoc factum Ogygo rege
dicebant Adrastus Cyzicenus et Dion Neapolites mathematici nobiles
Hoc certe Varro tantus auctor portentum non appellaret nisi esse contra naturam
videretur Omnia quippe portenta contra naturam dicimus esse sed non sunt Quomodo enim
contra naturam quod dei fit voluntate cum voluntas tanti utique conditoris condite
rei cuiusque natura sit Portentum ergo fit non contra naturam sed contra quam est nota natura
Quis autem portentorum numerat multitudinem que hystoria gentium continetur
Sed nunc in hoc uno attendamus quod ad rem de qua agimus pertinet Quid
ita dispositum est ab auctore nature celi et terre quemadmodum cursus ordinatissimus
siderum quid tam ratis legibus fixisque firmatum Et tamen quando ille voluit qui summo
regit imperio ac potestate quod condidit stella pre ceteris magnitudine ac splendore
notissima colorem magnitudinem figuram et quod est mirabilius sui cursus
ordinem legemque mutavit Turbavit profecto tunc si ulli iam fuerunt canones
astrologorum quos velut inenarrabili computatione de preteritis ac futuris as-
trorum motibus scriptos habent Quos canones sequendo ausi sunt dicere hoc quod de
lucifero contigit nec antea nec postea contigisse Nos autem in divinis libris legimus
esse solem ipsum stetisse donec ceptum prelium victoria terminaret et retrorsum redisse
ut regi Ezechie quindecim annos ad vivendum additi hoc esse prodigio promissionis dei
significaretur adiuncto Sed ista quoque miracula que meritis sibi concessa sanctorum quando
credunt credunt isti facta magicis artibus tribuunt Unde illud est quod supra com-
memoravi dixisse Virgilium Sistere aquam fluviis et vertere sidera retro Nam
et fluvium stetisse superius inferiusque fluxisse cum populus dei ductore supra
memorato Ihesu Nave viam carperet et Helya propheta transeunte ac postea dis-
cipulo eius Helizeo id esse factum in sacris litteris legimus et retrorsum fuisse et
magnum sydus regnante Ezechia modo commemoravimus Quod vero de lucifero
Varro scripsit Non est illic datum alicuius hominis petenti id fuisse concessum Non
ergo de notitia naturarum caliginem sibi faciant infideles quasi non possit in aliqua re
divinitus fieri aliud quam in eius natura per humanam suam experienciam cognoverunt quamvis
et ipsa que in rerum natura omnibus nota sunt non minus mira sint essentque stupenda
considerantibus cunctis si solerent homines mirari mira nisi rara Quis enim con-
sulta ratione non videat in hominum innumerabili numerositate et tanta nature similitudine

valde mirabili sic habere singulas facies ut nisi inter se similes essent non discer-
nerentur eorum species ab animalibus ceteris. Et rursus nisi inter se dissimiles essent non
discernerentur singuli ab hominibus ceteris. Quos ergo similes confitemur eosdem dissimiles
invenimus. Sed mirabilior est consideratio dissimilitudinis quoniam similitudinem iustius
videtur exposcere natura communis. Et tamen quia sunt rara ipsa sunt mira. Multo enim am-
plius admiramur quando duos ita similes reperimus ut in eis discernendis aut semper
aut frequenter erremus. Sed quod dixi scriptum a Varrone licet eorum historicus idem doc-
tissimus fortasse vere factum esse non credunt. aut quia non diu mansit alius eiusdem
sideris cursus sed reditum est ad solitum cursum minus isto movetur exemplo. Ha-
bent ergo aliud quod et nunc possit ostendi eisque puto debere sufficere quo commoneantur
cum aliquid advertunt in aliqua institutione naturae eamque sibi notissimam fecerint
non se inde debere praescribere deo quasi eam non possit in longe aliud quam eis cognita est ver-
tere atque mutare. Terra Sodomorum non fuit utique ut nunc est sed iacebat simili ce-
teris facie eademque vel etiam uberiore fecunditate pollebat. Nam dei paradiso
in divinis eloquiis comparata est. Haec postea quam tacta de celo est sicut illorum quoque
attestatur hystoria, et nunc ab eis qui veniunt ad loca illa conspicitur prodigiosa
fuligine horrori est. et poma eius interiorem favillam mendaci superficie
maturitatis includunt. Ecce non erat talis et talis est. Ecce a conditore naturarum
natura eius in hanc fedissimam diversitatem mirabili mutatione conversa est. et quod post
tam longum accidit tempus tam longo tempore perseverat. Sicut ergo non fuit impossibile de[o]
in quod quid voluit quas instituit mutare naturas. Unde illorum quoque miraculorum
multitudo silvescit quae monstra ostensa portenta prodigia nuncupantur. Quae recolere
et commemorare si velim huius operis quis erit finis. Monstra sane dicta perhi-
bent a monstrando quod aliquid significando demonstrarent et ostenta ab ostendendo
et portenta a portendendo id est praeostendendo et prodigia quod porro dicant id est futura
praedicant. Sed viderint eorum coniectores quomodo ex eis sive fallantur sive instinctu
spirituum quibus cura est tali pena dignos animos hominum noxie curiositatis re-
tibus implicare. Etiam vera praedicant sive multa dicendo aliquid in aliquid veritatis
incurrant. nobis tamen ista quae velut contra naturam fiunt et contra naturam fieri dicuntur.
Quo more hominum locutus est et apostolus dicendo contra naturam in olea insitum ole-
astrum factum esse participem pinguedinis olee. Et monstra ostenta portenta pro-
digia nuncupantur hoc monstrare debent hoc ostendere vel praeostendere hoc praedicere quod facturus
est deus quod de corporibus se praenuntiavit esse facturum nulla impediente difficulta-
te nulla praescribente lege naturae. Quomodo autem praenuntiaverit satis in libro superiore do-
cuisse me existimo decerpendo scripturis sanctis et novis et veteribus. Non quidem
omnia ad hoc pertinentia sed quae sufficere huic operi iudicavi.

De iehenna et eternarum qualitate penarum. ix

Quod igitur de sempiterno supplicio dampnatorum per suum pro-
pheta deus dixit fiet omnino fiet. vermis et non mo-
rietur et ignis eorum non extinguetur. Ad hoc enim vehementius commendandum
et dominus Ihesus membra quae homines scandalizant pro his hominibus ponit quos ut
sua membra dextera quis diligit eaque praecipit amputari. Bonum est inquit
tibi debilem introire in vitam quam duas manus habentem ire in iehennam in
ignem inextinguibilem ubi vermis eorum non moritur et ignis non extinguetur.
Non aliter autem et de oculo. Bonum est tibi inquit luscum introire in regnum dei
quam duos oculos habentem mitti in iehennam ignis ubi vermis eorum non moritur et
ignis non extinguetur. Non eum piguit uno loco eadem verba tibi dicere. Quem non
terreat ista repetitio et illius pene comminatio tam vehemens ore divino.
Utrumque autem horum ignem scilicet atque vermem qui volunt ad animi penas non ad cor-
poris pertinere dicunt esse uri dolore animi sero atque infructuose penitentes eos
qui fuerint a regno dei separati et ideo ignem pro isto dolore urente non incon-
grue poni potuisse contendunt. Unde illud apostoli Et quis scandalizatur et
ego non uror. Eundem etiam vermem putant intelligendum esse. Nam scriptum est
inquiunt Sicut tynea vestimentum et vermis lignum sic meror excruciat cor
viri. Qui vero penas et animi et corporis in illo supplicio futuras esse non du-
bitant igne uri corpus animum autem rodi quodammodo verme meroris affirmant

Quod et si credibilius dicatur quod utique absurdum est ibi dolorem vel corporis vel animi de
futurum ego tamen facilius esse ut ad corpus dicam utrumque pertinere quam neutrum et ideo
tacitum in illis divine scripture verbis animi dolorem quia consequens esse intelligitur
esse si non dicatur ut in corpore sic dolente animus quoque sterili penitencia crucietur Legitur
quippe et in veteribus scripturis vindicta carnis impii ignis et vermis poterunt
brevius dici vindicta impii Cur ergo dictum est carnis impii nisi quod utrumque id est et
ignis et vermis pena erit carnis Aut si vindictam carnis propterea dici voluit quia
hoc in homine vindicabitur quod secundum carnem vixerit propter hoc enim veniet in mortem secundam
quam significavit apostolus dicens Si enim secundum carnem vixeritis moriemini Eli
gat quisque quod placet aut ignem tribuere corpori animo vermem hoc proprie illud tropi
ce aut utrumque proprie corpori Jam enim satis superius disputavi posse animalia esse in
ignibus vivere in ustione sine consumpcione in dolore sine morte per miraculum
omnipotentissimi creatoris cui hoc possibile esse qui negat a quo sit quidquid in natu
ris omnibus mirat ignorat Ipse est enim deus qui omnia in hoc mundo magna et
parva miracula que commemoravimus et incomparabiliter plura que non commemoravimus
fecit eademque ipso mundo uno atque omni maiore miraculo inclusit Eligat ergo unum
e duobus quisque quod placet utrum et vermem ad corpus proprie an ad animum translato
a corporalibus ad incorporalia vocabulo existimet pertinere Quid autem horum verum
sit res ipsa expediencius indicabit quando erit sciencia tanta sanctorum ut eis cognoscendarum
illarum penarum necessaria non sit experiencia sed ea que tunc erit plena atque per
fecta ad hoc quoque sciendum sapiencia sola sufficiat Nunc enim ex parte scimus do
nec veniat quod perfectum est Dum tamen nullo modo illa corpora talia futura esse credamus
ut nullis ab igne afficiantur doloribus An ignis iehenne si corporalis est

Hic occurrit querere si non erit ignis incorporalis sicut est animi
dolor et corporalis tactu noxius ut eo possint corpora cruciari quomodo in eo
esse erit pena spirituum malignorum Idem quippe ignis erit supplicio scilicet hominum
attributus et demonum dicente Christo Discedite a me maledicti in ignem et
ternum qui paratus est dyabolo et angelis eius Nisi quia sunt quedam sua esse demonibus
corpora sicut doctis hominibus visum est ex isto aere crasso et humido cuius impul
sus vento flante sentitur Quod genus elementi si nichil igne perpeti posset
non ureret fervefactus in balneis Ut enim urat prior uritur facitque quod patitur
Si autem quisquam nulla habere corpora demones asseverat non est de hac re aut
laborandum operosa inquisicione vel contenciosa disputacione certandum Cur itaque
non dicamus quamvis miris tamen veris modis eciam spiritus incorporeos posse pena
corporalis ignis affligi Si spiritus hominum esse ipsi profecto incorporei et nunc po
tuerunt includi corporalibus membris et tunc poterunt corporum suorum vinculis
insolubiliter alligari adherebunt ergo si eis nulla sunt corpora spiritus demonum ymmo
spiritus demonum licet incorporei corporeis ignibus cruciandi non ut ignes ipsi
quibus adherebunt eorum iunctura inspirentur et animalia fiant que constant spiritu
et corpore sed ut dixi miris et ineffabilibus modis adherendo accipientes ex
et iste alius modus quo corporibus adherent spiritus et animalia fiunt omnino mirus
est nec comprehendi ab homine potest et hic ipse homo est dicerem quidem sic arsuros sine
ullo suo corpore spiritus sic ardebat apud inferos ille dives quando dicebat cru
cior in hac flamma nisi convenienter viderem talem fuisse illam flammam quales
oculi quos levavit et vidit lazarum Qualis lingua cui humorem exiguum
desiderabat infundi Qualis digitus lazari de quo id sibi fieri postulavit
ubi tamen erant sine corporibus anime Sic ergo incorporalis et illa flamma qua exar
sit et illa guttula quam poposcit qualia esse sunt visa dormiencium sive in extasi
si cernencium res incorporales habentes tamen similitudinem corporum Nam et ipse homo cum
spiritu non corpore sit in talibus visis ita se tamen tunc similem suo corpori videt ut dis
cernere omnino non possit At vero iehenna illa quod esse stagnum ignis et sulp
huris dictum est corporeus ignis erit et cruciabit corpora dampnatorum aut et
hominum et demonum solida hominum aerea demonum aut tantum hominum corpora cum spiri
tibus demones autem spiritus sine corporibus herentes sumendo penam non impartiendo

vitā corpalib⁹ ignib⁹ vnus quippe utrisq; ignis erit sicut veritas dixit **An hec rō iusticie habeat ut nō sint extensiora penaꝝ tpa quā fuerit pctorū · caplm · xi**

SIcut quidem eoꝝ contra quos defendim⁹ ciuitate dei i iustū putant ut pro pctis qualibet magnis licet tpe breui pctratis pena quisq; dapnetur etna qi ullus id vnq̄ iusticia legis attendat ut tanta mora tpis quisq; puniatur quanta mora tpis vnde puniretur admisit Octo gena penaꝝ in legib⁹ ee scribit tullius dapnū vincla · verbera talionē · ignominia exiliū mortē suitutē Quid horꝝ ē qd in breue tpus pcurrisq; pcti celeritate coarcetur ut tanta vindicet morula quanta dephendit pctratū n forte tali idem agit ut hic patiat quisq; qd fecit Vnde illud ē legis oclm p oclo dentē p dente fieri enī; pt ut tam breui tpe quisq; amittat oclm seueritate vindicte quā tulit ipe alteri inpbitate pcti porro aut si aliene femine osclm infixū racōis sit verbere vindicare nōne qui illud pncto tpis fecit i comparabili horaꝝ spacio verberat et suauitas voluptatis exigue diuturno dolore puniatur Quid de vinclis Nunquid tamdiu quisq; indicandus ē ee debere quamdiu fecit vnde meruit alligari cū iustissime annonas penas fuius in compedib⁹ pendat qui vbo aut ictu celerrime trāseunte ul lacessiuit dnm ul plagauit Iam vō dampnū ignominia exiliū suitus tīi plerūq; sic infligunt ut nulla venia relaxentur · nōne p huius vite modo simila penis videntur etnis Ideo quippe etna ee nō pnt q; nec ipa vita que his flectit porrigitur in etnum et tn pctā q̄ vindicantur longissimi tpis penis breuissimo tpe pctrantur nec quisq̄ extitit qui censuerit tn cito nocentiū finienda ee tormenta q̄ cito factū est ul homicidiū ul adulteriū ul sacrilegiū ul quodlibet aliud scelus nō tpis longitudine s; iniquitatis et impietatis magnitudine metiendū Qui nō p aliquo grandi crimine morte multatur numq̄ mora qua occidit q̄ psupplicium breuis est eius legis estimat et nō q̄ eū insempiternū auferunt ex; de societate viuenciū Quod est aut de ista ciuitate mortali hoies supplicio prime mortis h est de illa ciuitate i mortali hoies supplicio secunde mortis auferre Sicut enī nō efficiunt leges huius ciuitatis ut in ea quisq; reuocet occisus sic nec illi⁹ ut i vitā reuocet etnam secunda morte dapnatus Quō g° vm̄ ē inquiūt id qd ait xpc in qua mensura mensi fueritis in ea remecietur vobis si tpale pctm supplicio punitur etno nec attendunt nō pp̄t⁹ quale tpis spaciū · s; pp̄ vicissitudinē mali · i · ut qui mala fecerunt mala paciantur eandē dcm̄ fuisse mensura q̄uis h in ea re ppe possit accipi de qua dns cū h dixit loqbat · i · de iudicijs et condepnacoib⁹ · proinde qui iudicat et condepnat i iuste · si iudicat et condepnatur iuste i eadem mensura recipit q̄uis nō h qd dedit Iudicio enī fecit iudicio paciat q̄uis fecit dapnacōe q̄ iniquū ē paciat dapnacōe qd iustū est **De magnitudine puaricacionis prime ob quā etna pena omnib⁹ debeat qui ex fuerit gracia saluatoris · xii ·**

SED pena etna io dura et i iusta sensib⁹ videt humanis q; in hac infirmitate moribundoꝝ sensuū deest ille sensus altissime purissimeq; sapie quo sentiri possit quantūq; nephas i illa prima puaricacōe commissū sit Quāto enī magis hō fruebat deo tanto maiore impietate dereliquit deū · et factus ē malo dignus etno q̄ h in se peremit bonū qd ee posset etnū · hinc ē vniuersa gnis humani massa dapnata · quā qui h prim⁹ admisit cū ea q̄ i illo erat radicata sua stirpe punitus ē ut nullus ab h iusto debitoq; supplicio n̄ misericordia et indebita grā liberetur ut disparaciatur genus humani ut quibusdā demonstret quid valeat misericors grā in eternis quid iusta vindicta Neq; enī vtrumq; demonstraretur i omnib⁹ qui si omes remanerent in penis iuste dapnacōis i nullo appereret misericors grā redimentis Rursus si omes a tenebris transferrent in lucē i nullo appereret veritas vlcionis In qua pp̄tea multo plures q̄ i illa sunt ut sic ondatur quid omnib⁹ debeatur Quod si omnib⁹ redderetur iusticiam indicantis iuste nemo reprehenderet Quia nō tam multi exinde liberant est vnde agant maxime grē gratuito muneri liberantis **Contra opiōne eoꝝ qui putant criminis supplicia post mortem causa purgationis adhiberi capitulum ---- xiii ·**

Platonici quidem quamvis impunita nulla velint esse peccata tamen omnes penas emendacioni adhiberi putant vel humanis inflictas legibus vel divinis sive in hac vita sive post mortem sive aut parcatur hic cuique aut ita plectatur ut hic non corrigatur. Hinc est Varronis illa sententia ubi cum dixisset de terrenis corporibus moribundisque membris quod anime hinc metuunt cupiuntque dolent gaudentque nec auras suspiciunt clause tenebris et carcere ceco secutus adiunxit atque ait Quin et supremo cum lumine vita relinquit id est cum die novissimo relinquit eas ista vita non tamen omne malum miseris nec funditus omnes corporee excedunt pestes penitusque necesse est multa diu concreta modis inolescere miris. Ergo exercentur penis veterumque malorum supplicia expendunt. Alie panduntur inanes suspense ad ventos aliis sub gurgite vasto infectum eluitur scelus aut exuritur igni. Qui hoc opinantur nullas penas nisi purgatorias volunt esse post mortem ut quoniam terris superiora sunt elementa aqua aer ignis ex aliquo istorum mundetur per expiatorias penas quod terrena contagione contractum est. Aer quippe accipitur in eo quod ait suspense ad ventos aqua in eo quod sub gurgite vasto. Ignis autem suo nomine expressus est cum dixit aut exuritur igni. Nos vero etiam in hac quidem mortali vita esse quasdam penas purgatorias confitemur non quibus affliguntur quorum vita vel non inde fit melior vel potius inde fit peior sed illis sunt purgatorie qui eis coherciti corriguntur. Cetere omnes pene sive temporarie sive sempiterne sicut unusquisque divina providencia tractandus est inferuntur vel pro peccatis sive preteritis sive in quibus adhuc vivit ille qui plectitur vel pro exercendis declarandisque virtutibus per homines et angelos seu bonos seu malos. Nam et si quisque mali aliquid alterius improbitate vel errore paciatur peccat quidem homo qui vel ignorancia vel iniusticia cuiquam mali aliquid facit sed non peccat deus qui iusto quamvis occulto iudicio fieri sinit. Sed temporarias penas alii in hac vita tantum alii post mortem alii nunc et tunc verumtamen ante iudicium illud severissimum novissimumque paciuntur. Non autem omnes veniunt in sempiternas penas que post illud iudicium sunt future qui post mortem sustinent temporales. Nam quibusdam quod in isto non remittitur remitti in futuro seculo id est ne futuri seculi eterno supplicio puniantur iam supra diximus. Rarissimi sunt autem qui nullas in hac vita sed tantum postea penas luunt. Fuisse tamen aliquos qui usque ad decrepitam senectutem ne levissimam quidem febriculam senserint quietamque duxerint vitam et ipsi novimus et audivimus. De penis temporalibus istius vite quibus subiecta est humana condicio. xiiij.

Quamquam vita ipsa mortalium tota pena sit quia tota temptacio est sicut sacre littere personant ubi scriptum est Numquid non temptacio est vita humana super terram. Non enim parva pena est ipsa insipiencia vel imperitia que usque adeo fugienda merito iudicatur ut per penas dolorum plenas pueri cogantur queque artificia vel litteras discere ipsumque discere ad quod penis adiguntur tam penale est eis ut nonnumquam ipsas penas per quas compelluntur discere malint ferre quam discere. Quis autem non exhorreat et mori eligat si ei proponatur aut mors perpetienda aut rursus infancia que quidem quod non a risu sed a fletu orditur hanc lucem quid malorum ingressa sit nesciens prophetat quodam modo. Solum quando natus est ferunt risisse Zoroastrem nec ei bonum aliquid monstruosus risus ille portendit. Nam magicarum artium fuisse perhibetur inventor que quidem illi nec ad presentis vite vanam felicitatem contra suos inimicos prodesse potuerunt. A Nino quippe rege Assyriorum cum esset ipse Bactrianorum bello superatus est. Prorsus quod scriptum est Grave iugum super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulture in matrem omnium usque adeo impleri necesse est ut ipsi parvuli per lavacrum regeneracionis ab originalis peccati quo solo tenebantur vinculo iam soluti mala multa pacientes nonnulli eciam incursus spirituum malignorum aliquando paciantur. Que quidem passio absit ut eis obsit si hanc vitam in illa etate ipsa passione ingravescente et animam de corpore excludente finierint.

Quod omne opus gracie dei eruentis nos de profunditate veteris mali ad futuri seculi pertineat novitatem. xv.

Verumtamen in gravi iugo quod positum est super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum usque in diem sepulture in matrem omnium etiam hoc malum mirabile reperitur ut sobrii simus atque intelligamus hanc vitam de peccato illo nimis nefario quod in p

adversus nos perpetratum est fecerat nobis esse penales totumque quod nobiscum agitur prestitum non est nisi ad novi seculi hereditatem nondum ut hic pignore accepto illud cuius est hoc pignus suo tempore consequamur. Nunc autem ambulemus in spe et proficientes de die in diem spiritu facta carnis mortificemus. Novit enim dominus qui sunt eius et quotquot spiritu dei aguntur hii filii dei sunt sed gracia non natura. Unicus enim natura dei filius propter nos misericordia factus est filius hominis ut nos natura filii hominis filii dei per illum gratiam fieremus. Manens quippe ille immutabilis naturam nostram in qua nos susciperet suscepit a nobis et tenax divinitatis sue nostre infirmitatis particeps factus est ut nos in melius commutati quod peccatores mortalesque sumus eius immortalitatis et iusti participacione amittamus et quod in natura nostra bonum fecit impletum summo bono in eius nature bonitate fruemur. Sicut enim per unum hominem peccantem in hoc tam grave malum devenimus ita per unum hominem eundemque deum iustificantem ad illud bonum tam sublime veniemus. Nec quisque se debet ab isto ad illum transisse confidere nisi cum ibi fuerit ubi temptacio nulla erit nisi pacem tenuerit quam belli huius in quo caro concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem multis et variis certaminibus querit. Hoc autem bellum numquam ullum esset si natura humana per liberum arbitrium in rectitudine in qua facta est perstitisset. Nunc vero que pacem felix cum deo habere noluit secum pugnat infelix. Et cum hoc malum sit miserabile melius est tamen quam priora vite huius. Melius quippe confligitur cum viciis quam sine ulla conflictione dominentur. Melius est inquam bellum cum spe eterne pacis quam sine ulla liberacionis cogitacione captivitas. Cupimus quidem etiam hoc bello carere et ad capessendam ordinatissimam pacem ubi stabilitate firmissima potioribus inferiora subdantur igne divini amoris accendimur. Sed si quod absit illius tanti boni spes nulla esset malle debuimus in huius conflictacionis molestia remanere quam viciis in nos dominacionem non eis resistendo permittere.

Verum tanta est dei misericordia in vasa misericordie Sub quibus gracie legibus omnes generacionum habentur etates. c. xvi que preparavit in gloriam ut etiam prima hominis etas id est infancia que sine ullo renisu subiacet carni et secunda que puericia nuncupatur ubi nondum racio suscepit hanc pugnam et fere sub omnibus viciosis delectacionibus iacet quia licet iam fari valeat et ideo infanciam transisse videatur nondum in ea est precepti capax infirmitas mentis si sacramenta mediatoris acceperit etiam si hanc in eis annis vitam finiat translata scilicet a potestate tenebrarum in regnum Christi non solum penis non preparetur eternis sed nec ulla quidem post mortem purgatoria tormenta paciatur. Sufficit enim sola spiritualis regeneracio ne post mortem obsit quod carnalis regeneracio cum morte contraxit. Cum autem ventum fuerit ad etatem que preceptum iam capit et subdi potest legis imperio suscipienda est bella contra vicia et gerendum acriter ne ad dampnabilia peccata perducat. Et siquidem victoriarum consuetudine roborata non sunt facilius vincuntur et cedunt. Si autem vincere atque imperare consueverunt laboriosa difficultate superantur. Neque id fit veraciter atque sinceriter nisi delectacione iusticie. Hec est autem in fide Christi. Nam si lex iubens assit et spiritus iuvans desit per ipsam prohibicionem desiderio crescente atque vincente peccati etiam reatus prevaricacionis accedit. Non numquam sane apertissima vicia aliis viciis vincuntur ocultis que putantur esse virtutes in quibus regnat superbia et quedam sibi placendi altitudo ruinosa. Tunc itaque victa vicia deputanda sunt cum dei amore vincuntur quem nisi deus ipse non donat nec aliter nisi per mediatorem dei et hominum hominem Christum Ihesum qui factus est particeps mortalitatis nostre ut nos participes faceret divinitatis sue. Paucissimi autem sunt tante felicitatis ut ab ipsa ineunte adolescencia nulla dampnabilia peccata committant vel in flagiciis vel in facinoribus vel in nepharie cuiusque impietatis errore sed magna spiritus largitate opprimant quicquid eis posset carnali delectacione dominari. Plurimi vero precepto legis accepto cum prius victi fuerint prevalentibus viciis et prevaricatores eius effecti tunc ad graciam confugiunt adiutricem qua fiant et amarius penitendo et vehemencius pugnando prius deo subdita atque ita carni preposita mente victores. Quisquis enim cupit evadere penas sempiternas non solum baptizetur verum etiam iustificetur in Christo ac sic vere transeat a dyabolo ad Christum. Purgatorias autem penas nullas futuras opinetur nisi ante illud ultimum tremendumque iudicium

Nequaquam tamen negandum est etiam ipsum eternum ignem pro diversitate meritorum quamvis malorum aliis leviorem aliis futurum esse graviorem sive ipsius vis atque ardor pro pena digna cuiusque varietur sive ipse equaliter ardeat sed non equali molestia sentiatur.

De his qui putant nullorum hominum penas esse mansuras. xvij.

Nunc iam cum misericordibus nostris agendum esse video et pacifice disputandum qui vel omnibus illis hominibus quos iustissimus iudex dignos iehenne supplicio iudicabit vel quibusdam eorum nolunt credere penam sempiternam futuram, sed post certi temporis metas pro cuiusque peccati quantitate longioris sive brevioris eos inde estimant liberandos. Qua in re misericordior profecto fuit Origenes qui et ipsum diabolum atque angelos eius post graviora pro meritis et diuturniora supplicia ex illis cruciatibus eruendos et sociandos sanctis angelis credidit. Sed eum et propter hoc et propter alia nonnulla et maxime propter alternantes sine cessatione beatitudines et miserias et statutis seculorum intervallis ab istis ad illas atque ab illis ad istas itus ac reditus interminabiles non inmerito reprobavit ecclesia quia et hoc quod misericors videbatur amisit faciendo sanctis veras miserias quibus penas luerent et falsas beatitudines in quibus verum ac securum hoc est sine timore certum sempiterni boni gaudium non haberent. Longe autem aliter istorum misericordia humano errat affectu qui hominum illo iudicio dampnatorum miserias temporales, omnium vero qui vel citius vel tardius liberantur eternam felicitatem putant. Que sententia si propterea bona et vera quia misericors est, tanto erit melior et verior quanto misericordior fuerit. Extendatur ergo ac profundatur fons huius misericordie usque ad dampnatos angelos saltem post multa atque prolixa quantumlibet secula liberandos. Cur usque ad universam manat naturam humanam et cum ad angelicam ventum fuerit mox arescit? Non audent tamen ulterius se miserando porrigere et ad liberationem ipsius quoque diaboli pervenire. Verum si aliquis audeat vincet nempe istos et tamen invenitur tanto errare deformius et contra recta dei verba tanto perversius quanto sibi videtur sentire clementius.

De his qui novissimo iudicio per intercessionem sanctorum neminem putant esse dampnandum. xviij.

Sunt etiam quales in locutionibus nostris ipse sum expertus qui cum venerari videantur scripturas sanctas moribus improbandi sunt et agendo causam suam multo maiorem quam isti misericordiam deo tribuunt erga humanum genus. Dicunt enim de malis et infidelibus hominibus divinitus quidem verum predictum esse quod digni sunt, sed cum ad iudicium ventum fuerit misericordiam esse superaturam. Donabit enim eos inquiunt misericors deus precibus et intercessionibus sanctorum suorum. Si enim orabant pro illis quando eos patiebantur inimicos, quanto magis quando videbunt humiles supplicesque prostratos? Neque enim credendum est amissuros tunc sanctos viscera misericordie cum fuerint plenissime ac perfectissime sanctitatis, ut qui tunc orabant pro inimicis suis quando et ipsi sine peccato non erant, tunc non orent pro supplicibus suis quando nullum ceperint habere peccatum. Aut vero deus tunc eos non exaudiet tot et tales filios suos quando in tanta eorum sanctitate nullum inveniet orationis impedimentum? Testimonium vero psalmi et illi quidem qui permittunt infideles atque impios homines saltem longo tempore cruciari et postea de malis omnibus erui, sed magis isti pro se dicunt esse ubi legitur: Numquid obliviscetur misereri deus aut continebit in ira sua miserationes suas? Ira est eius inquiunt ut omnes indigni beatitudine sempiterna ipso iudicante puniantur supplicio sempiterno. Sed si vel longum vel prorsus ullum esse permiserit, profecto ut possit hoc fieri continebit in ira sua miserationes suas quod eum psalmus non dicit esse facturum. Non enim ait numquid diu continebit in ira sua miserationes suas sed quod prorsus non continebit ostendit. Hic ergo isti volunt iudicii dei comminationem non esse mendacem quamvis sit neminem dampnaturus quemadmodum eius comminationem qua dixit eversum se esse Ninniven civitatem mendacem non possumus dicere et tamen factum non est inquiunt quod sine ulla condicione predixit. Non enim ait Ninnive evertetur si non egerint penitentiam neque correxerint se, sed hoc non addito prenunciavit futuram eversionem illius civitatis. Quam comminationem propterea veracem putant quia hoc predixit deus quod vere digni erant pati quamvis hoc non esset ipse facturus. Nam et si penitentibus pepercit inquiunt utique illos penitentiam non ignorabat acturos et tamen absolute ac diffinite eorum eversionem futuram esse predixit. Hoc ergo erat

inquit veritate securitatis · q2 id erat dignu3 sz tone misera'cois no eat q' no co
timuit in ira sua ut ab ea pena supplicib9 parcet q' fuerat 9tuacib9 9minatus
In g' tuc pepercat aiunt qui frui sinu ppheti fuerat pteudo 9tristaturus qui
to magis tuc miserabili9 supplicantib9 pcet qui ut pcat ome sci eius ora
but · Sz h q ipi sine cordib9 suspicantur id putat putat scriptura tacuisse
duinas ut multi se corrigant ul' plira3 ul' etia3 timore pena3 · et sic qui
possent orare pro eis qui no se correxerint n° tu opinat' ei no id eloquia
dina tacuisse Nam quo ptinet inquit qd scptu e Qui magna multitudo dul
cedis tue dne qui abscondisti metuentib9 te n ut itelligam9 p timore fuis
se absconditu ime dine tam magna secretaq3 dulcedine Addut et ppterea
dixisse aplim Conclusit eni deus oms in infidelitate ut omi misereat' quo
significaret qd ab illo nemo dapnabit' Nec isti tn qui h sentiut hac opione sua
usq3 ad libacom ul' nulla3 dampnacom dyab'li atz angelo3 eius extendunt
Humana quippe eru solos hoies mouet' misa et cam marie agunt suam
p generalem generis huanu q' dei misera'cone in pmitate falsam sine pditis
morib9 pollicentes ac p hoc supabut eos in pdicanda dei mia qui hanc i
pmitatez et pncipi demonu et eius satellitib9 pollicet' **De his qui i pmi**

Item sunt aly ab eterno supplicio libacom **tatez omi petoz pmittut eciam**
nec ipis saltem omib9 homib9 pro **heticis p pticipacom corpis xpi**
mittetes · sz tm° xpi baptismate ablutis qui pticipes fiut corpis **xix**
eius quo libet vixerit in quacuq3 hesi ul' impietate fuint p qd ait ihus ·
Hic est panis qui de celo descendit ut siquis ex ipo manducauerint no moriat'
Ego sum panis viuus qui de celo descendi · siquis manducauerit ex hoc pane
viuet in eternu · Ab eterna g' morte inquit necce e eru et ad vitaz etiaz quaqu
q3 pduci Item sut qui h nec omib9 habentib9 baptismatis xpi et eius corpis
sacrm sz solis catholicis qmis male viuentib9 pollicent · q2 no solo sacramento
sz re ipa manducauerut corpis xpi in ipo eius corpe 9stituti de quo dicat apls
Vnus panis vnu corpus multi sum9 Ut et si postea in aliq' hesim ul' et i gen
tiliu ydolatriam lapsi fuerit tn q2 in corpe xpi · i · in ecclia catholica suscepe
rut baptismu xpi et manducauerunt corpus xpi no moriat' in eternu sz vita
quoq3 consequatur etia atz illa ois impietas qui maior fuit no eis valeat
ad eternitatez sz ad diuturnitatez magnitudinezq3 pena3 **De his qui no omibus**

Sunt aut qui p id qd scptuz e qui pseuerauit **sz eis tm qui apud catho**
usq3 in fine hic saluus erit no n in ecclia **lica fuit renati et si pos**
catholica pseuerantib9 qmis in ea male **tea i multa cimia errores**
viuentib9 h pmittut p igne videlz saluandis merito **q2 corruperut i dulgecia3**
fundamenti de quo ait apls · fundamentu eni aliud nemo pot **pollicent · xx**
pone pter id qd positu e qd est xpc ihs Siquis aut edificat sup fundamen
tu h · auru argentu lapides pciosos · ligna · feniu stipula vnu'cuiusq3 opus
manifestabit' Dies eni dni declarabit qui i igne reuelabit et vnu'cuiusq3
q3 opus quale sit ignis pbabit Si cui9 opus pmanserit q' sup edificauit mer
cedem accipiet Si cui9 aut opus arserit dapnu patietur ipe aut saluus
sic tn q' p igne Debent g' cuiuslibet vite catholicu xianu xpm hre i funda
mento qd fundamentu nulla hesis ht a corpis eius vnitate pcisa Et id p
hoc fundamentu · et si male vite fuit catholicus xianus velut qui sup edifica
uit ligna fena stipula putat eu saluu fieri p igne · i · post penas ignis illi9
liberari quo igne i vltimo iudicio pimentur mali **De his q' eos q' pmanet in**

Quosdam **et quosda puttie eos tm arsur catholica fide et si pessime vix**
eos illius eternitate supplicy qui **erit et ob hoc ira meruerut**
p petis sine dignas facere elemosinas negli **tu p fidei fundamenti salua**
gut Iux illud apli iacobi Iudiciu aut sine mia illi qui non **dos ee diffinut**
facit mia3 Qui in g' fecit inquit qmis mores i melius no **mutauit · xxi**
sz iut' ipas suas elemosinas nephare ac nequit' vixerit iudiciu illi tu mia fu
turu e ut a' ulla dapnacoe plectat' aut post aliq' tps sine para sine plurz
ab illa dapnacoe liberetur Ideo iudice viuo3 atz mortuo3 noluisse existimant

aliud commemorare se esse dicturum sive dextris quibus est vitam daturus eternam sive sinistris quos eterno supplicio dampnaturus nisi elemosinas sive factas sive non factas. Ad hoc pertinere aiunt et in oratione dominica cottidianam orationem: Dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Quisquis enim illi qui in eum peccavit dimittit ignoscendo peccatum, procul dubio elemosinam facit. Quam rem dominus ipse sic commendavit ut diceret: Si enim dimiseritis peccata hominibus, dimittet vobis et pater vester peccata vestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester qui in celis est dimittet vobis. Ergo ad hoc genus elemosinarum pertinet quod ait apostolus Iacobus: Iudicium futurum sine misericordia ei qui non facit misericordiam. Nec dixit dominus, inquiunt, magna vel parva, sed dimittet vobis pater vester peccata vestra si et vos dimiseritis hominibus. Ac per hoc putant etiam eis qui perdite vixerint donec claudant diem vite huius extremum, per hanc orationem qualiacumque et quantacumque fuerint omnia cottidie peccata dimitti sicut ipsa cottidie frequentatur oratio. Sed hoc tantummodo custodire meminerint, ut quando ab eis veniam petit qui eos peccato qualicumque leserit, ex corde dimittant. Cum ad hec omnia deo donante respondero, liber iste claudendus est.

De hiis qui putant ea crimina que inter elemosinarum opera committunt ad dampnationem in iudicio non valere. xxvi.

Ad primum queri oportet atque cognosci cur ecclesia ferre nequiverit hominum disputationem dyabolo etiam post maximas et diuturnissimas penas purgationem vel indulgentiam pollicentem. Neque enim tot sancti et sacris veteribus ac novis litteris eruditi mundationem et regni celorum beatitudinem post qualiacumque et quantacumque supplicia qualibuscumque et quantiscumque angelis inviderunt, sed potius viderunt divinam vacuari vel infirmari non posse sententiam, quam se dominus pronunciaturum in iudicio predixit atque dicturum: Discedite a me maledicti in ignem eternum qui paratus est dyabolo et angelis eius. Sic quippe ostendit eterno igne dyabolum et angelos eius arsuros. Et quod scriptum est in apocalipsi: Dyabolus qui seducebat eos missus est in stagnum ignis et sulphuris, quo et bestia et pseudoprophete, et cruciabuntur die et nocte in secula seculorum. Quod ibi dictum est eternum, hic dictum est in secula seculorum. Quibus verbis nichil scriptura divina significare consuevit nisi quod finem non habet temporis. Quamobrem prorsus nec alia causa nec iustior nec manifestior inveniri potest cur verissima pietate teneatur fixum et immobile nullum regressum ad iusticiam vitamque sanctorum dyabolum et angelos eius habituros, nisi quia scriptura que neminem fallit dicit eis deum non pepercisse, et sic ab illo esse interim predampnatos ut carceribus caliginis inferi retrusi traderentur servandi atque ultimo iudicio puniendi, quando eos eternus ignis accipiet ubi cruciabuntur in secula seculorum. Quod si ita est, quomodo ab huius eternitate pene vel universi vel quidam homines post quantumlibet tempus subtrahentur, ac non statim enervabitur fides qua creditur sempiternum demonum futurum esse supplicium? Si enim quibus dicitur: Discedite a me maledicti in ignem eternum qui paratus est dyabolo et angelis eius, vel universi vel aliqui eorum non semper ibi erunt, quid igitur causa est cur dyabolus et angeli eius semper ibi futuri esse credantur? An forte dei sententia que in malos et angelos et homines proferetur, in angelos vera erit, in homines falsa? Ita plane hoc erit si non quod deus dixit sed quod suspicantur homines plus valebit. Quod fieri quia non potest, non argumentari adversus deum sed divino potius dum tempus est debent parere precepto qui sempiterno cupiunt carere supplicio. Deinde quale est eternum supplicium pro igni diuturni temporis non existimare et vitam eternam credere sine fine, cum Christus in eodem ipso loco in una eademque sententia dixerit utrumque complexus: Sic ibunt isti in supplicium eternum, iusti autem in vitam eternam. Si utrumque eternum, profecto aut utrumque cum fine diuturnum aut utrumque sine fine perpetuum debet intelligi. Par pari enim relata sunt: hinc supplicium eternum, inde vita eterna. Sine fine erit, supplicium eternum finem habebit. Multum absurdum est. Unde quia vita eterna sanctorum sine fine erit, supplicium quoque eternum quibus erit finem procul dubio non habebit.

Contra opinionem eorum qui dicunt nec dyabolo nec hominum malorum perpetua futura supplicia. xxvii.

Hoc autem et adversus eos valet qui sitas agentes contra dei verba velut maiore miseratione conantur ut vero videlicet vera sint que dixit homines esse passuros pati digni sunt, non quia passuri sunt. Donabunt eos, inquiunt, precibus sanctorum suorum etiam tunc tanto magis orantium pro inimicis suis quanto sunt utique sanctiores, eorumque efficacior est oratio et exaudicione dei dignior, iam nullum habentium omnino peccatum. Cur ergo eadem perfectissima sanctitate et cuncta in

petrare valentibꝫ mundissimis et misericordissimis p̄cibus eē ꝓ anglis nō orabunt quibus
paratus est ignis eternus ut deus snīaz suaz mitiget et reflectet ī melius eosqꝫ ab
illo igne faciat alienos. An erit forsitan quisq̄ qui et hoc futurum eē p̄sumat affi
rmās eē scōs anglos simul cū scīs hominibus qui tūc equales erunt anglis dei pro
dampnandis et anglis et hominibus oraturos ut mīā non paciant̄ qđ veritate pati
merent̄. Quod nemo sane fidei dixit. nemo dicturus ē alioqui nulla causa
ē cur nō etiā nūc ꝓ dya° et anglis eius oret ecclia quā mgr̄ deus ꝓ inimicis
suis iussit orare. Hec igr̄ cā qua fit ut nūc ecclia nō oret ꝓ malis anglis q̄s
suos eē nouit inimicos. eadem ipā cā ē qua fiet ut ī illo tūc iudicio etiā pro
hominibꝫ eterno igne cruciandis q̄uis pfcā sit scītate nō oret. Nunc enī ꝓpterea
pro eis orat quos in genē huāno hꝫ inimicos qz tpus ē pnīe fructuose. Nā
q̄ maxime pro eis orat n̄ ut det illis deus sicut dicit aplus. pniaz et resipis
cant de dyali laqueis a quo captiui tenent̄ scđm ipīus voluntatem. Denique si de
aliquibꝫ ita certa eēt ut qui sint illi eē nosset q̄ lꝫ adhuc ī hac vita sint in eternum
ignē ire cū dya° tam pro ipīs nō oraret q̄ nec ꝓ ipo. Sꝫ qz de nullo certa ē orat
ꝓ omībꝫ dūtaxat hominibꝫ inimicis suis in hoc corpe ꝯstitutis nec tn̄ ꝓ omībꝫ
exauditur. pro his enī solis exauditur qui etsi adūsant̄ eccle ita sūt p̄desti
nati ut ꝓ eis exaudiat̄ ecclia et filii efficiant̄ ecclie. Si qui aut̄ usqꝫ ad mortē
hēbunt cor impenitens nec ex inimicis ꝯuertent̄ in filios nūq̄ iam ꝓ eis .i. ꝓ talium
defunctorum spiritibꝫ orat ecclia. Quid ita n̄ quia iam in parte dyali cōputant̄
qui cū eēnt in corpe nō erunt relati ad xpm̄. Eadem cā ē cur nō oret tūc ꝓ
hominibꝫ eterno igne cruciandis que cā ē ut neqꝫ nūc neqꝫ tūc oretur ꝓ anglis
malis. Que itidem cā ē ut q̄uis pro hominibꝫ tn̄ iam nec nūc oretur pro
infidelibꝫ impiisqꝫ defunctis. Nam pro defunctis quibusdam ul' ut dr̄ ꝓ mortuis
ecclie ul' quorundam piorum exaudiri orōnē eius licet qui in xpō renati nō adeo
ita male vixerunt in corpe ut tali mīā hēant̄ indigni nec eidē sic bene ut in
ueniant̄ tali mīā nō egere. Tales eē ꝯstat aū iudicii diem ꝑ penas tpales
quas eorum spūs paciuntur purgatos receptis corpibꝫ eterni ignis suppliciis
nō tradendos. Et si ita ē quid dicēdū ē de his qui in sili vita ī ueniuntur
in die iudicii .i. quos huiōi dies ille viuētes ī uenit cū quodāmō vno mome
to moriant̄ et resurgant. et nō sit spaciū ut ꝓ eis aut orō scōrum possit audi
ri. aut eorum aū iudiciū tpali pena purgari. Numquid nam dicēdi sūt eterno
igni nūq̄ absoluendi tradi posse tpe iudicii qbꝫ vitā talem egisse cōcedimꝰ ut
si aū iudiciū mortui eēnt tpali supplicio ac scōrum orōnibꝫ mundaret̄ ipīus ecc̄e
ul' quorundā piorum exauditur orō. sed pro his quorum in xpō regeneratorum nec
usqꝫ adeo vita in corpe male gesta ē ut tali mīā iudicetur digni eē usqꝫ adeo
bn̄ ut talē mīaz reperiant̄ necessariā nō hr̄e. Sicut enī facta r̄ne mortuorum non
deerunt quibꝫ penas quas paciant̄ spūs mortuorum impertiatur mīa ut ī ignem
nō mittant̄ eternū. Neqꝫ enī de quibusdā veraciter diceretur q̄ nō eis remittat̄ neqꝫ
in solo sclo neqꝫ in futuro n̄ eēnt quibꝫ et si nō in isto tn̄ remittit̄ in futuro
Sꝫ cū dcm̄ fuit a iudice viuorum atqꝫ mortuorum Venite benedicti possidete paratū
vobis a ꝯstitucōe mundi. et aliis e contrario. Discedite a me maledicti ī ignem eter
nū q̄ paratus ē dya° et anglis eius et ibunt isti in suppliciū eternū. iusti aut̄ in
vitam eternā. Nimie p̄sumpcōis ē dicē cuiq̄ eorum eternum suppliciū nō futurum quos
deus ituros in suppliciūz dixit eternū. et ꝑ huiꝰ p̄sumpcōis ꝑsuasione facē ut de
ipā quoqꝫ vita ul' desperetur ul' dubitet̄ eterna. Nemo itaqꝫ sic intelligat psal
mū canetem Numquid obliuiscet̄ misereri deus aut cōtinebit in ira sua misera
cōnes suas ut opinet̄ de omnibus bonis verum. de malis falsum. aut de bonis
hominibꝫ et malis anglis verum. de malis aut̄ hominibꝫ falsum dei eē snīaz. Hoc
enī qđ ait ps̄ta. ad vasa mīe ptinet et ad filios ꝓmissionis quorum erat vnꝰ etiā
ipē ꝓpheta. Qui cū dixisset Numq̄ obliuiscet̄ misereri eē deus aut ꝯtinebit
in ira sua miseracōes suas. continuo subiecit. Et dixi nunc cepi hec ē inmuta
cio dextere excelsi. Exposuit ꝓfecto quid dixit Numq̄ cōtinebit in ira sua
miseracōes. Ira enī dei ē eē vita mortalis ubi hō vanitati silis factus est
dies eius velut vmbra p̄tereunt. In qua tn̄ ira nō obliuiscet̄ misereri deus. faci

endo solem suum oriri super bonos et malos et pluendo super iustos et iniustos
et sic non continet in ira sua miseraciones suas maximeque quod in eo quod expressit
liber psalmorum dicendo Nunc cepi hoc est immutacio quoniam in hac ipsa erumpnosa vita que
ira dei est vasa misericordie mutet in melius quamvis adhuc in huius corrupcionis miseria
maneat ira eius quia nec in ipsa ira sua continet miseraciones suas Cum ergo isto
modo compleatur divine illius cantici veritas Non est eam necesse et illic intelligi ubi
non pertinentes ad civitatem dei sempiterno supplicio punientur Sed quibus placet
istam sententiam usque ad illa impiorum tormenta pretendere saltem sic intelligatur ut
manente in eis ira dei que in eterno est pronunciata supplicio non contineat deus in hac
ira sua miseraciones suas et faciat eos non tanta quanta digni sunt penarum atroci
tate cruciari non ut eas penas vel numquam subeant vel aliquando finiant sed ut eas
mitiores quam merita sunt eorum levioresque paciantur Sic enim in ira dei manebit
et in ipsa ira sua miseraciones suas non continebit Quod quidem non ideo confir
mo quia non resisto Ceterum eos qui putant inaniter potius quam veraciter dictum Disce
dite a me maledicti in ignem eternum Et ibunt isti in supplicium eternum et cruciabuntur
in secula seculorum et vermis eorum non morietur et ignis eorum non extinguetur et cetera
huiusmodi non tam ego quam ipsa scriptura divina planissime atque plenissime redarguit
pn̄a atque refellit Ninivite quippe in hac vita egerunt penitenciam et ideo fructuosam
velut in hoc agro seminantes in quo deus voluit cum lacrimis seminari quod postea cum
leticia meteretur Et tamen quis negabit quod dominus predixit in eis fuisse completum nisi
parum advertat quemadmodum peccatores deus non solum iratus verum et miseratus ever
tat Evertuntur enim peccatores duobus modis aut sicut sodomite ut pro peccatis suis ipsi
homines puniantur aut sicut ninivite ut ipsa hominum peccata penitendo destruantur
Factum est ergo quod predixit deus eversa est ninive que mala erat et bona edificata
est que non erat Stantibus enim membris atque domibus eversa est civitas in diris moeti
bus ac sic quamvis propheta fuerit contristatus quia non est factum quod illi homines timuerunt
illo prophetante futurum factum est tamen quod fuerat deo presciente predictum Quoniam noverat
qui predixit quomodo in melius esset implendum Ut autem noverint isti in perversum miser
cordes quo pertinet quod scriptum est Quam magna multitudo dulcedinis tue domine quam
abscondisti timentibus te Legant quod sequitur Perfecisti autem sperantibus in te Quid
est enim abscondisti timentibus perfecisti sperantibus nisi quia illis qui timore penarum suam
iusticiam volunt constituere que in lege est Non est iusticia dei dulcis quia nesciunt
eam non enim gustaverunt eam In se namque sperant non in ipso Et ideo eis abscon
ditur multitudo dulcedinis dei quia timent quidem sed illo timore servili qui non est
in caritate quia perfecta caritas foras mittit timorem Ideo sperantibus in eum perficit
dulcedinem suam inspirando eis caritatem suam ut timore casto non quem caritas
foras mittit sed permanente in seculum seculi cum gloriantur in domino glorientur Iusticia quippe dei
christus est qui factus est nobis sicut dicit apostolus sapiencia a deo et iusticia et sanctificacio
et redempcio ut quemadmodum scriptum est Qui gloriatur in domino glorietur Hanc dei iu
sticiam quam donat gratia sine meritis nesciunt illi qui suam iusticiam volunt constituere
et ideo iusticie dei quod christus est non sunt subiecti In qua iusticia est multa multitudo dulce
dinis dei propter quod dicitur in psalmo Gustate et videte quoniam dulcis est dominus Et hanc quidem
in hac peregrinacione gustantes non ad sacietatem sumentes esurimus eam potius
ac sitimus ut ea postea saturemur cum videbimus eum sicuti est et implebitur quod scriptum est
Saturabor cum manifestabitur gloria tua Ita perficit christus multam multitudinem dul
cedinis sue sperantibus in eum Porro autem si eam quam illi putant dulcedinem
suam deus abscondit timentibus eum qua non sit impios dampnaturus ut hoc nesci
entes et dampnari timentes recte vivant ac sic possint esse qui orent pro non recte
viventibus quomodo eam perficit sperantibus in eum quandoquidem sic somniatur per hanc dulce
dinem non dampnaturus est eos qui non sperant in eum Illa ergo eius dulcedo queratur quam
perficit sperantibus in eum non quam perficere putatur contempnentibus et blasphemanti
bus eum Frustra itaque homo post hoc corpus inquiret quod in hoc corpore sibi com
parare neglexerit Illud quoque apostolicum Conclusit enim deus omnes in infidelitate
ut omnium misereatur non ergo ideo dictum est quod neminem dampnaturus sed superius apparet
de quibus sit dictum Nam cum de iudeis postea credituris apostolus loqueretur ad gentes

ad quas utique credentes conscribebat epistolas. Sicut enim vos aliquando non credidistis
deo nunc autem misericordiam consecuti estis illorum incredulitate sic et hii nunc non credide
runt in vestra misericordia ut et ipsi misericordiam consequantur. Deinde subiecit unde isti sibi errando blan
diuntur atque ait Conclusit enim deus omnes in infidelitate ut omnium misereatur. Quos
omnes nisi de quibus loquebatur tamquam dicens et vos et illos. Deus ergo et gen
tiles et iudeos quos prescivit et predestinavit conformes fieri imaginis filii
sui omnes in infidelitate conclusit ut de amaritudine infidelitatis sue peni
tendo confusi et ad dulcedinem misericordie dei credendo conversi clamarent illud in psalmo
Quam multa multitudo dulcedinis tue domine quam abscondisti timentibus te perfe
cisti autem sperantibus non in se sed in te. Omnium itaque miseretur vasorum misericordie. Quid est
omnium et eorum scilicet quos ex gentibus et eorum quos ex iudeis predestinavit vocavit
iustificavit glorificavit non omnium hominum sed istorum omnium neminem dampnaturus.

Sed iam respondeamus etiam illis qui non (Contra eorum sensum qui in iudicio dei om-
solum dyabolo et angelis eius sicut nec (nibus reis per sanctorum preces putant esse parcen-
isti sed ne ipsis quidem omnibus hominibus liberationem ab eterno igne pro (dum xxiiii.)
mittunt verum eis tantum qui christi baptismate abluti et corporis eius et sanguinis eius
participes facti sunt quomodolibet vixerint in quacumque heresi vel impietate fuerint sed
contradicit eis apostolus dicens Manifesta autem sunt opera carnis que sunt fornicatio in
mundicia luxuria ydolorum servitus et huiusmodi similia que predico vobis sicut predixi quoniam
qui talia agunt regnum dei non possidebunt. Hec profecto apostolica falsa est sententia si ta
les post quantalibet tempora liberati regnum dei possidebunt. Et si in regni dei pos
sessione numquam erunt eterno supplicio tenebuntur quia non est medius ubi non sit in sup
plicio qui illo non fuerit constitutus in regno. Quamobrem quod ait dominus ihesus Hic
est panis qui de celo descendit ut si quis ex ipso manducaverit non moriatur et ego
sum panis vivus qui de celo descendi si quis manducaverit ex hoc pane vivet
in eternum. Quomodo sit accipiendum merito queritur. Et ab istis quidem quibus nunc responde
mus hunc intellectum auferunt illi quibus deinde respondendum est. Hii sunt autem qui hanc libera
tionem nec omnibus habentibus sacramentum baptismatis et corporis christi sed solis catho
licis quamvis male viventibus pollicentur. quia non solo inquiunt sacramento sed re ipsa man
ducaverunt corpus christi in ipso scilicet eius corpore constituti de quo corpore ait a
postolus Unus panis unum corpus multi sumus. Qui ergo est in eius corporis unita
te id est in christianorum compage membrorum cuius corporis sacramentum fideles communicantes de
altari sumere consueverunt ipse vere dicendus est manducare corpus christi et
bibere sanguinem christi. Ac per hoc heretici et scismatici ab huius unitate corporis sep
arati possunt idem percipere sacramentum sed non sibi utile immo vero etiam noxium quo iudicen
tur gravius quam vel tardius liberentur. Non sunt enim in eo vinculo pacis quod illo
exprimitur sacramento. Sed rursus etiam isti qui recte intelligunt non dicendum esse
manducare corpus christi qui in corpore non est christi. Non recte promittunt eis
qui vel in heresim vel etiam in gentilium supersticionem ex illius corporis unitate
labuntur liberationem quandoque ab eterno igne supplicii. Primum quia debent attendere quam sit
intollerabile atque a sana doctrina nimis devium ut multi hac pene omnes qui
hereses impias condiderunt exeuntes de catholica ecclesia et facti sunt heresiarche
meliores habeant causas quam hii qui numquam fuerunt catholici cum in eorum laqueos
incidissent si illos heresiarchas hoc facit liberari a supplicio sempiterno quod in ca
tholica ecclesia baptizati sunt et sacramentum corporis christi corpore primitus acceperunt
cum peior utique sit desertor fidei et ex desertore oppugnator eius effectus quam ille
qui non deseruit quod numquam tenuit. Deinde et his occurrit apostolus eadem verba
proferens et enumeratis illis carnis operibus eadem veritate predicens quoniam qui
talia agunt regnum dei non possidebunt. Unde illi in perditis et dampnabilibus mo
ribus debent esse securi qui usque in finem quidem velut in communione ecclesie cat
holice perseverant intuentes quod dictum est Qui perseveraverit usque in finem hic sal
vus erit et per vite iniquitatem ipsam vite iusticiam quod eis christus est deserunt
sive fornicando sive alias inmundicias flagiciorum quas nec apostolus expri
mere voluit in suo corpore perpetrando sive turpitudine luxurie diffluendo sive
aliquid eorum agendo de quibus ait Quoniam qui talia agunt regnum dei non possi

debuīt· ac p hoc quicūqȝ agūt talia ñ in sempit̃no supplicio nō erūt qȝ ī dei regᵒ
eē nō poterūt. In his enī pseuerando usqȝ huiꝰ vite finē nō utiqȝ dicēda
sūt in xpō pseuerare usqȝ in finē· qȝ in xpō pseuerare ē ī eiꝰ fide pseuerare
q̄ fides ut eā diffinit idem apls p dilectōm opat᷑. Dilectō aūt sicut idē
alibi dicit· malū nō opat᷑ nec isti· gᵒ dicendi sūt manducare corpꝰ
xpi qm̄ nec i mēbris computādi sunt xpi. ut enī alia taceā nō pūt
sil' esse et membra xpi· et mēbra meretricis· Denīqȝ ipē dixit Qui mandu
cat carnē meā et bibit sāguinē meū in me manet et ego in eo. Ostēdit
quid sit nō sacramētotenꝰ. sȝ reuera corpus xpi manducare et eiꝰ sāguinem
bibē. Hoc ē enī in xpō mane ut ī illo maneat et xpūs. Sic enī hoc dixit
tanqꝫ diceret· qui nō ī me manet et in quo nō maneo nō se dicat aut existi
met manducare corpus meū· aut bibē sāguinē meū. Non itaqȝ manent ī xpō
qui nō sūt mēbra eiꝰ. Non sūt aūt mēbra xpi qui se faciunt mēbra me
tricis. nisi malū illud penitēdo eē destiterint et ad hoc bonū reconciliatōe redierint

An qui inter h'eticos baptizati sūt et deteriores postea male viuendo facti sūt. uel hii qui apud catholicos renati ad h'eses aut scismata trāsierūt. Vel hii qui a catholica apud quos renati sunt nō recedentes criminose viuē pstiterūt possint p'uilio sacramētorū ī remissionē et nō supplicio. Capl'm vicesimū quintum

Sed hent inquiūt xpianam catholicā xpm̄ ī fundamēto a cuiꝰ vnitate nō recesse
rūt cā· et si huic fundamēto supedificauerūt q̄libet pessimā vitā
velut ligna fenū· stipulā. Recte itaqȝ fides p quā xpūs ē fundamētū
q̄uis cū dāpno quī illa q̄ sup edificata sūt illa exuret tn̄ poterit eos quādoqȝ
ab illius ignis ppetuitate saluare. Rn̄deat gᵒ eis breuiter apls Iacobꝰ.
Siquis dicat se fidem hr̄e opa aūt nō hēat nūqd potit fides saluare eū.
Et quis ē inquiūt de quo dicit apls paulus. Ipē aūt saluus erit sic tn̄ qȝ
p ignē. Simul iste sit inquiāmꝰ hūc tn̄ nō eē certissimū ē ne duoꝝ aplōꝝ
sn̄ias mittamꝰ in rixam. Si vnus dicit et si mala opa quis hūit sal
uabit eū p ignē fidem Alius aūt si opa nō hēat nūqd potit fides salua
re eū Inueniemꝰ gᵒ quis possit saluari p ignē si prius inuenerimꝰ qd sit hr̄e
in fundamēto xpm̄. Quod ut de ipā similitudine quātocius aduertamꝰ nichil
in edificio ppoint᷑ fundamēto. Quisquis itaqȝ sic hēt in corde xpm̄ ut ei terre
na et tpalia nec ea que licita sūt atqȝ ɔcessa pponat fundamētū hēt xpm̄. Si
aūtē pponat et si videtur hr̄e fidem xpi nō ē tn̄ in eo fundamētū xpꝰ
cui talia pponūt̃ quāto magis si salutaria pcepta ɔtēpnēs committat illi
cita nō p posuisse xpm̄ sed postposuisse conuincetur· qui post hūit impan
cita nō p posuisse xpm̄ sed postposuisse conuincetur· qui post hūit imperan
tem siue ɔcedentē. dū ɔtra eiꝰ impata siue ɔcessa suā pflagicia de
legit explere libidinē. Siquis itaqȝ xpianus diligit meretricē eiqȝ adhe
rens vnū corpus efficitur iam ī fundamēto nō hēt xpm̄. Siquis aūt
diligit vxorē suam si scd̄m xpm̄ quis ei dubitat ī fundamēto eē xpm̄.
Si vō scd̄m hoc sclm̄ si carnalit᷑ si in morbo ɔcupiscētiæ sicut et gentes
q̄ ignorāt deū etiā scd̄m veniā ɔcedit apls· īmo p aplm̄ xpc pot gᵒ
et iste hr̄e ī fundamēto xpm̄. Si enī nichil ei talis affectōis voluptatis
qȝ pponat q̄uis supedificet ligna· fenū· stipulā xpc ē fundamētū ppt hoc saluꝰ
erit p ignē. Delicias quippe huiꝰ amatores qȝ terenos ppt ɔiugalem quidē
copulā nō dāpnabiles tribulationis ignis exuret ad quē ignē ptinet et
orbitates· et q̄cūqȝ calamitates q̄ aufferunt hic ac per hoc ei qui edifi
cauit erit edificatio ista dāpnosa quia nō hebit qd supedificauit· et eoꝝ amis
sione cruciabit᷑· quibꝰ fruendo utiqȝ letabat᷑· sed p hūc ignē saluus erit merito
fundamēti· qȝ et si utrū id hr̄e mallet an xpm̄ a psecutore pponetur illud xpō
nō pponetur. Vide apli verbis hoīes edificantes sup fundamentū aurū et ar
gentū lapides pciosos. Qui sine uxore ē inquit cogitet q̄ sūt dei quō pla
ceat deo. Vide aliū edificante ligna· fenū stipulā. Qui aūt in matrimonio iunc
tus ē inquit cogitat q̄ sūt mūdi quō placeat vxori. Vniuscuiusqȝ opus manife
stabit᷑ dies enī dn̄i declarabit. Dies utiqȝ tribulacōis qui in igne inquit
reuelabitur. Eandem tribulacōm ignem vocat sicut alibi legit᷑ Vasa figuli

probat fornax et homines iustos temptacio tribulacionis. Et uniuscuiusqȝ opus quale
sit ignis probabit. Si cuius opus permanserit. permanet enim quod quisqȝ cogitat que
sunt dei quomodo placeat deo. Quod superedificauit mercedem accipiet. i. vnde cogitauit
hoc sumet. Si cuius autem opus arserit dampnum paciet. quia quod dilexerit non habebit
ipse autem saluus erit. quia eum nulla tribulacio ab illius fundamenti stabilitate semo
uet. sic tamen quasi per ignem. Quod enim sine alliciente amore non habuit sine vrente
dolore non perdet. Ecce quantum mihi videtur inuentum est ignis qui nullum eorum dampnet
sed vnum ditet alterum dampnificet ambos probet. Si autem ignem illum isto loco vo
luerimus accipere de quo dominus dicit sinistris. Discedite a me maledicti in ignem eternum
ut in eis esse isti credantur esse qui edificant super fundamentum ligna fenum stipulam
eosqȝ ex illo igne post tempus pro malis meritis inpertitum liberet bonum meritum fundamenti
Quid arbitramur dextros quibus dicitur Venite benedicti patris mei possidete paratum vobis
regnum. i. eos qui edificauerunt super fundamentum aurum et argentum lapides preciosos
Sed in illum ignem de quo dictum est Sic tamen quasi per ignem si hoc modo est intelligendus
utrique mittendi sunt et dextri s. et sinistri. Ipso quippe igne utrique probandi sunt
de quo dictum est. Dies enim declarabit quia in igne reuelabitur. et uniuscuiusqȝ opus
quale sit ignis probabit. Si ergo utrumqȝ probabit ignis ut si cuius opus perman
serit i. non fuerit igne consumptum quod superedificauit mercedem accipiet. Si cuius autem
opus arserit dampnum patiatur profecto non est ipse eternus ille ignis. In illum enim
soli sinistri nouissima et perpetua dampnacione mittuntur. Ipse autem dextros probat sed a
lios eorum sic probat ut edificium quod super christum fundamentum ab eis inuenerit esse con
structum non exurat atqȝ consumat. alios autem aliter. i. quod superedificauerunt ardeat
dampnumqȝ inde paciantur. Salui fiant autem quia christum in fundamento stabiliter positum
precellenti caritate posuerunt tenuerunt. Si autem salui fient profecto et ad dexteram
stabunt et cum ceteris audient Venite benedicti patris mei possidete paratum vobis regnum. non
ad sinistram ubi illi erunt ideo audient. Discedite a me maledicti in ignem eternum. Ne
mo quippe ab illo igne saluabitur quia in supplicium eternum ibunt illi homines ubi vermis
eorum non morietur et ignis non extinguetur quo cruciabuntur die ac nocte in secula
seculorum. Post istius sane mortem corporis donec ad illum veniatur qui post resurrectionem
corporum futurus est dampnacionis et remuneracionis ultimus dies. si hoc temporis inter
uallo spiritus defunctorum eiusmodi ignem dicuntur perpeti quem non senciunt illi qui non
habuerunt tales mores et amores huius corporis vita ut eorum lignum et fe
num et stipula consumatur. alii vero senciant qui eiusmodi secum edificia portauerunt
siue ibi tantum siue et hic et ibi siue ideo hic ut non ibi secularia quamuis dampna
tione venialia concremante igne transitorie tribulacionis inueniant non redar
guo. quia forsitan verum est. Potest quippe ad istam tribulacionem pertinere et ipsa mors
carnis que de primi peccati perpetracione concepta est ut secundum cuiusqȝ edificium tempus quod
eam sequitur ab vnoquoqȝ senciatur. Persecutiones quoqȝ quibus martires coronati sunt
et quas paciuntur quicumqȝ christiani probant utraqȝ edificia velut ignis et talia
consumunt cum ipsis edificatoribus si christum in eis non inueniunt fundamentum. alia
sine ipsis inueniunt quia licet cum dampno salui erunt ipsi. Alia vero non consumunt
quia talia reperiunt que maneant in eternum. Erit eciam in fine seculi tribulacio tempore antichristi
qualis numquam antea fuit. Quam multa erunt tunc edificia siue aurea siue fenea
super optimum fundamentum quod est christus Iesus ut ignis ille probet utraqȝ et de
aliis dampnum. de aliis gaudium inferat neutros tamen perdat in quibus hec inueniet
propter stabile fundamentum. Quicumqȝ autem non dico uxorem cuius etiam commixione car
nis ad carnalem vtitur voluptatem sed ipsa que ab eiusmodi delectacionibus aliena
sunt nomina pietatis humano more carnaliter diligendo christo anteponit non eum
habet in fundamento. et ideo non per ignem saluus erit sed saluus non erit. quia esse cum
saluatore non poterit. quia de hac apertissime loquens ait. Qui amat patrem
et matrem plus quam me non est me dignus. Et qui amat filium aut filiam super
me non est me dignus. Verum qui has necessitudines sic amat carnaliter ut
tamen eas christo domino non preponat malitqȝ ipsis carere quam christo si ad hunc finem articulumqȝ
temptacionis adductus per ignem saluus erit. quia eorum amissione tantum necesse est
urat dolor quantum heserat amor. Porro qui patrem matrem filios filiasqȝ secundum christum

dilexerit ut ad eius regnū obtinendū eiq3 coherendū illis cōsulat Vel hoc in
eis diligat q̄ mēbra sūt xpi Absit ut ista dilectō reputet' in lignis feno et
stipula cōsumēda sed potius edificio aureo argenteo gēmeo deputabitur
Quō aūt p̄ eos plus amaē q̄ xpm̄ quos amat utiq3 ꝓpter xpm̄ Quid sit
Restat aūt r̄ndē qui dicūt eo ig infundamēto hr̄e xpm̄ et quibus
ne illos tm̄ arsuros qui pro spondeat salus q̄i p ignis usturaȝ
p̄ctis suis facē dignas eleās negligūt ꝑꝑ illud qd̄ ait aplus Ja xxvi
cobus Iudiciū aūt sine mīa illi qui nō facit mīaȝ Qui ḡo facit inquit li-
q̄uis nō correxit p̄ditos mores s3 nepharie ac nequit' int' ipās suas eleās
vixerit cū mīa illi futuꝝ ē iudiciū ut aut nō dāpnetur omnō aut post ali
qd̄ tp̄is a dāpnacōe nouissima liberetur Nec ob aliud estimāt xpm̄ nisi de
solo delicto atq3 neglectu eleāꝝ discretōeȝ int' dextros et sinistros ēē fac-
turū quoꝝ alios in regnū alios in supplicium mittat et'nū Vt aūt cotti
diana sibi opinētur q̄ facē omnō nō cessāt qualiacūq3 et q̄tacūq3 sit p
eleās dimitti posse pct̄a Orōnem quā docuit ipe dn̄s et suffragatricē
sibi adhibē conāt' et testem Sicut enī nullus est inquit dies quo a x̄anis
hec orō nō dicat' ita nullū ē cottidianū qualecūq3 pctū qd̄ p illā nō
dimittat' cū dicim9 Dimitte nob' debita nr̄a Siqd̄ sequit' facē curem9 Si
cut et nos dimittim9 debitoribus nr̄is Non enī ait dn̄s inquit Si dimi
seritis pct̄a hoībus dimittet vobis p̄r vr̄ cottidiana pua pct̄a s3 dimit
tet vobis inquit pct̄a vr̄a qualiacūq3 ḡo vl' q̄tacūq3 sint ēē si cottidie ꝑpetre-
tur nec ab eis vita discedat i meli9 cōmutata p eleām veniē nō negatē re
remitti sibi posse p̄sumūt Sed q̄ isti dignas ꝑ pctis eleās cōmonēt ēē fa-
ciendas qm̄ si dicerent qualescūq3 eleās p pctis et cottidianis et magnis et
q̄ntacūq3 scelerū cōsuetudie mīaȝ posse impetrae diuīaȝ ut eis cottidiana
remissio seq̄ret' Viderēt rem sedicē absurdā atq3 ridiculā sic enī cogerēt'
fatei' fiei posse ut opulentissim9 hō decē nūmulis diurnis in eleās impē-
sis homicidia et adulteria et nephāria queq3 facta redimeret Quod si absurdissi
mū et insanissimū ē dicē pfctō si q̄ratur q̄ digne sint p pctis eleosine De
quibus ēē xp̄i p̄cursor ille dicebat facite ḡo fructus dignos pnīe pcul
dubio nō inueniētur eas facē qui vitā suā usq3 ad mortē cottidianoꝝ crīm
ꝑpetracōe cōfodiūt p̄mo q3 in auferendis rebus alienis longe pluꝛa diripi
unt ex quibus p exigua pauperibus largiendo xpm̄ se ad hoc pascē existimant
ut licēciā malefactoꝝ ab illo se emisse vl' cottidie potius emē credentes
secura dāpnabilia tanta ꝯmittāt qui si p vno scelē omnā sua distribueret
indigentibus mēbris xpi desisteret a talibus factis agendo caritateȝ que nō a
git ꝑpera aliquid eis pdesse nō posset Qui ḡo dignas p suis pctis eleās
facit p̄us eas facē incipiat a seipo Indignū ē eniȝ ut in se nō faciat qui
facit in p̄ximū cū audiat dicentē dn̄m Diliges p̄ximū tuū tanq̄ te
ipm̄ Itemq3 audiat Miserē aīe tue placens deo hanc ḡo eleām i ut deo
placeat nō faciens aīe sue quō dignas p pctis suis eleās facē dicēd9
est Ad hoc enī et idem illud sc̄ptuꝫ ē Qui sibi malign9 ē cui bon9 erit
Orōnes quippe adiuuāt eleosine Et utiq3 intuendū ē qd̄ legim9 Fili pec
casti ne adicias iteꝝ et de p̄titis dep̄cāe ut dimittantur tibi ꝑꝑ hoc ḡo
eleosine faciēde sūt ut de p̄titis pctis dep̄camur exaudiamur nō ut in eis
pseuerātes licenciā malefaciendi nos ꝑꝑ eleosinas compare credamus
Ideo aūt dn̄s et dextris eleosinas ab eis factas et sinistris nō factas se
imputaturū ēē p̄dixit Vt hinc ostēdet q̄tū valeant eleosine ad p̄oꝛa de-
lenda nō ad ꝑpetuā impune ꝯmittēda pct̄a Tales aūt eleās nō dicēdi
sūt facē qui vitā nolunt a cōsuetudine scelerū i melius ꝯmutare q3 et
in hoc qd̄ ait Cū uni ex minimis meis nō fecistis mi nō fecistis ostēdit eos
nō facē ēē qū se facē existimāt Si enī x̄ano esurienti paneȝ tanq̄ x̄ano
darent pfecto sibi panē iusticie qd̄ ipe xp̄s ē Non negarent qui deus nō
cui detur s3 quo aīo detur attendit Qui ḡo xpm̄ diligit in x̄ano hoc
aīo ei porrigit eleosinā quo accedit ad xpm̄ nō quo vult recedē impunit9

a xpo Tanto enī magis quisqȝ deserit xpm̄ quāto magis diligit qd̄ improbat
xpus Nam quid cuiqȝ prodest qd̄ baptizatur si nō iustificatur Nonne qui dix
Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spū nō intrabit in regnū dei ipe dixit
Nisi habundauit iusticia vr̄a plusqȝ scribaȝ et phariseoȝ nō intrabitis i regnū
celoȝ Cur illud timendo multi currūt baptizari et hoc nō timendo nō
multi currūt iustificari Sicut ergo nō frī suo dicit fatue qui cū hoc dicit
nō ipē fr̄nitati sȝ pctō eius i[n]fensus ē alioqui reus erit gehenne ignis ita
econtrario qui porrigit elām xpiano nō xpiano porrigit qui nō in eo diligit xpm̄
nō aut̄ diligit xpm̄ qui iustificari recusat in xpo Et quēadmodū si quis
preoccupatus fuit hoc delicto ut frī suo dicat fatue i[d est] nō eius pctm̄ volens
auferre conuicietur iniuste parū ē illi ad hoc remediū elemosinas facere nisi etiā
qd̄ ibi sequitur remediū reconciliacōis adiungat. ibi enī sequitur Si ergo offer-
res munus tuū ad altare et ibi recordatus fueris qȝ frater tuus hȝ aliqd̄ aduersū
te relinque ibi munus tuū ad altare et vade prius reconciliari frī tuo et tunc veni-
ens offeres munus tuū ita parū elemosinas quātaslibet facere p[ro] quocūqȝ scelere et
in consuetudine sceleȝ p[er]manere Oro vō cottidiana quā docuit ipē ihūs vn̄
et dnīca nuncupatur delet quidē cottidiana pctā cū cottidie dr̄ Dimitte
nobis debita nr̄a atqȝ ad id seqt̄ nō solū dr̄ sȝ eē fit sicut et nos dimit-
timus debitoribus nr̄is Sȝ qȝ fiunt pctā io dr̄ nō ut io fiant qȝ dr̄ per hāc
enī nob̄ voluit saluator ondē quantumlibet iuste in huius vite caligine atqȝ in-
firmitate viuamus nō nob̄ dee eē pctā p[ro] quibus dimittendis debeamus orare
et eis qui in nos peccant ignoscere ut et nobis dimittat et ignoscat Non
itaqȝ p[ro]pterea dn̄s ait Si dimiseritis pctā hominibus dimittet vobis et pr̄ vr̄ pe-
ccata vr̄a ut de hac orōne confisi sine securi cottidiana scelera faceremus vel
potencia qȝ nō timeremus hominū leges ul' astucia qȝ ipos hoīes falleremus Sȝ
ut p[er] illam disceremus nō impunitate nos eē sine pctīs et si a crīminibus eemus īmu-
nes sic eē legis veteris sacerdotes hoc ipm̄ deus de sacrificiis admonuit qui
iussit eos p[ri]mū p[ro] suis deinde p[ro] p[o]p[u]li offerre pctīs Nam et ipā vba tanti ma-
gistri et dnī nr̄i vigilanter intuenda sunt Non enī ait Si dimiseritis pctā
hominibus et pr̄ vr̄ dimittet vobis qualiacūqȝ pctā sȝ ait pctā vr̄a Cottidia-
nā qȝ ip̄e orōnē docebat et iustificatis utiqȝ discipulis loquebatur Quid ē ergo
pctā vr̄a nisi pctā sine quibus nec vos eritis qui iustificati et sanctificati estis
Vbi ergo illi qui p[er] hāc orōnē occasionē p[er]petrandoȝ cottidie sceleȝ quērunt di-
cunt dnm̄ significasse eē magna pctā quū non dixit dimittet vobis parua sed
pctā vr̄a Ibi vos considerantes qualibus loquebatur et audientes dcm̄ pctā
vr̄a nichil aliud debemus existimare qȝ parua quū talium iam nō erant magna
Verūtamen nec ipā magna et quibus omnino mutatis i melius moribus recedendū
est dimittuntur orōnibus nisi fiat qd̄ ibi dr̄ Sicut et nos dimittimus debito-
ribus nr̄is Si enim minima pctā sine quibus nō ē eē vita iustoȝ aliter nō
remittuntur quāto magis multis et magnis criminibus inuoluti eē si ea p[er]petrare
p[er]petrare iam desinant nullā indulgenciā cōsecuntur si ad remittendū aliis qd̄
in eis quisqȝ peccauit inexorabiles fuerint cū dicat dn̄s Si aut̄ nō dimise-
ritis pctā hominibus neqȝ pr̄ vr̄ dimittet vobis Ad hoc enī valet qd̄ et iacobus
aplus ait Judiciū fiet sine mīa illi qui nō fecit mīaȝ Venire quippe debȝ
in mente eē seruus ille cui debitori dn̄s eius relaxauit decem milia talentoȝ
q[uem] postea iussit ut redderet qȝ ipē nō misertus ē conseruo suo qui ei debebat
centū denarios Jn his ergo qui filii sunt p[ro]missionis et vasa mīe valet qd̄
ait idem aplus consequenter ad iungens Superexaltet aut̄ mīa iudicio quū et
illi iusti qui tanta sc[an]titate vixerunt ut alios quoqȝ recipiant in tabernacula et
na quibus amici facti sunt de mamona iniquitatis ut tales eent mīa liberati
sunt ab eo qui iustificat impiū imputans mercedem scdm̄ graciam nō scdm̄
debitū Jn eoȝ quippe nūo ē aplus qui dicit Mīam consecutus sum ut fidelis
essem Illi aut̄ qui recipiuntur in tabernacula etiā fatendū ē qȝ nō sint
his eēm illi hij moribus p[re]diti ut eis liberandis sufficiat suffragia sanctoȝ sua possit vita suf-
ficere ac p[ro] hoc multo amplius in eis superexaltat mīa iudicio Nec tū io

putandus ē quisq̄ sceleratissim⁹ neq̄ q̄ vita vl' bona vl' tollerabiliore mi
tatis recipi in tab'nacl'a etna qui obsecutis ē scīs de mamona iniquitāt
·i· de pecūa vl' diuiciis q̄ male fuerāt acquisite · aut eē si bn̄ nō tn̄ ver'
sȝ quas iniqtas putat eē diuicias qui nescit q̄ sint vē diucie quib9 illi
habundant qui et alios recipiūt in etna tab'nacla Est itaq̄ quidā vite t
modus nec tam male ut hijs qui in ea viuūt nich' prosit ad capescendū
regnū celoꝝ largitas elemosinaꝝ quib9 eē iustoꝝ sustentat' inopia et fiunt
amici · qui in tab'nacl'a etna suscipiunt nec tam bn̄ ut ad tantā btitudinē
adipiscendā eis ipā sufficiat n̄ eoꝝ meritis quos amicos fecerint miaꝫ cō
sequantur · Mirari aut̄ soleo eē aput virgiliū reperiri istam dn̄i sn̄iam ubi
ait · Facite vobis amicos de mamona iniquitatis ut et ipi recipiant vos
in tab'nacla etna Cui ē et illa simillima qui recipit pphetā ī nōie pphete m
cedem pphete accipiet Nam cū helysios campos poeta ille describet ubi
putāt habitare aīas btoꝝ nō solū ibi posuit eos qui ppriis meritis ad illas
sedes puenire potuerūt sȝ adiecit atq̄ ait Quiq̄ sui memores alios fecē
merendo ·i· qui pmeruerūt alios eosq̄ sui memores pmerendo fecerunt
Prorsus tanq̄ eis diceret qd freqntatur ore xpiano cū se cuiq̄ scoꝝ humilis
quisq̄ cōmendat et dicit Memor mei esto atq̄ id ut eē possit pmerendo ef
ficit Sȝ quis iste sit mod9 et que sint ipā pctā q̄ ita impediūt puentoꝫ
ad regnū dei ut tn̄ scoꝝ amicoꝝ meritis impetrent indulgenciā difficilimū
ē inuenire piculosissimū diffinire Ego certe usq̄ ad hoc tp̄us cū inde sataga
gerem ad eoꝝ indaginē puenire nō potui Et fortassis pptea latent ne studi
um proficiendi ad oīa pctā cauenda pigrescat Quoniam si scirent que vl' qua
lia sint delicta pro quib9 eē pmanentib9 nec pfectū vite melioris assumptis ī
tercessio sit inquirenda et speranda istoꝝ enī secura se obuolueret et humana se
gnicia nec euolui talibus implicamentis ullius v̓tutis expedicione cura
ret sȝ tantū̓ quereret aliorum meritis liberari quos amicos sibi de mamona iniqtatis ele
mosinarum largitate fecisset Nunc vō dū venialis iniquitatis eē si pseueret ī
ignorat' modus pfecto et studium ī meliora pficiendi orando et instando vigi
lancius adhibetur et faciendi de mamona iniqtatis scōs amicos cura nō spe
rnitur Verum ista liberacō que fit siue suis quibusq̄ orōnib9 siue intercedētib9
scīs id agit ut in ignē quisq̄ nō mittat' etnū nō ut cū fuit missus post t
quātumcumq̄ tp̄us inde eruatur Nam et illi qui putant sic intelligendū esse
qd̄ scriptū est Afferre terram bonā vbēm fructū aliā tricenū aliā sexagenū
aliā centenū ut scī pro suoꝝ diuersitate meritoꝝ · alii tricenos hoīes liberent
alij sexagenos alij centenos Hoc in die iudicij futurꝝ eē suspicari solent nō
post iudiciū Qua opinione qdam cū videret homines impunitatē sibi pūi
sissime pollicentes eo qd̄ omēs isto mō ad libacōnē posse videant' elegā
tissime rn̄disse phibetur Bene pocius eē viuendū ut int' eos quisq̄ rep
iat' qui pro aliis intercessuri sūt liberādis ne tam pauci sint ut cito ad nu
mū uel tricenū vl' sexagenū vl' centenū vno quoq̄ eoꝝ puemente multi re
maneant qui eruī de penis illoꝝ intercessione nō possint ut ī eis ī ueniat' quis
quis sibi spem fructus alieni temeritate vanissima pollicet' Hec me rn̄disse
illis sufficiet qui sacraꝝ lraꝝ quas cōmunes hēm⁹ auctem nō spernūt sed
eas male intelligendo nō qd̄ ille loqut' · sȝ h' pocius putāt futurꝝ eē qd̄ ipi
volūt · hac itaq̄ rn̄sione reddita librū sic pmisimus terminamus · Explicit

De ciuitate dei liber XXI · De Explicit liber xxi · d̄ c̄ d̄ · epi
Incipiūt tytli libri xxii · de ci

DEDICACIONE angeloꝝ et homi̅ i De etna dei et ī comutabili volūtate ii De pmissione etne btitudinis scoꝝ et ppetuis supplicijs impioꝝ iii Cōtra sapientes mūdi qui putāt trena hoīm corpa ad celeste habitaclm̄ nō posse trasferre eum iiii De resurrectoē carnis quā quidā mūdo credente nō credūt v Qz roma cōditorē suū romlm diligendo deū fecerit ecclia aut̄ xpm̄ deū credendo dilexerit vi Qz ut mūdus in xpm̄ credet v̓tutis fuit diuine nō psuasionis humane vii De miraclis que ut mūdus in xpm̄ credet facta sūt et fieri mūdo credente nō desinūt viii Qz vniuersa t

Incipit liber xxii. s. a. episcopi de c. dei. De dedicacione angelorum et hominum cr.

SICUT in priore libro superiori promisimus iste huius totius operis ultimus disputacionem de civitate dei eterna beatitudine continebit. Que non propter etatis per multa secula longitudinem tamen quandoque finiendam eternitatis nomen accepit sed quemadmodum scriptum est in evangelio Regni eius non erit finis. nec ita ut aliis moriendo decedentibus aliis succedentibus oriendo species in ea perpetuitatis appareat. sicut in arbore que perhenni fronde vestitur et eadem videtur viriditas permanere dum labentibus et cadentibus foliis subinde aliaque nascentibus faciem conservant opacitatis. sed omnes in ea cives inmortales erunt adipiscentibus et hominibus quod numquam sancti angeli perdiderunt. Faciet hoc deus omnipotentissimus eius conditor. promisit enim nec mentiri potest. Et quibus fidem hinc quoque faceret multa sua et non promissa et promissa iam fecit. Ipse est enim qui in principio condidit mundum plenum bonis omnibus visibilibus atque intelligibilibus rebus in quo nichil melius instituit quam spiritus quibus intelligenciam dedit Et sue contemplacionis habiles capacesque sui prestitit atque una societate devinxit quam sanctam et supernam dicimus civitatem in qua res qua sustententur beatique sint deus ipse illis est tamquam vita victusque communis. Qui liberum arbitrium eidem intellectuali nature tribuit tale ut si vellet desereret deum beatitudinem scilicet suam continuo miseria esset secutura. Qui cum presciret angelos quosdam per elacionem qua ipsi sibi ad beatam vitam sufficere vellent tanti boni desertores futuros non eis ademit hanc potestatem potencius et melius esse iudicans etiam de malis bene facere quam mala esse non sinere. Que omnino nulla essent nisi natura mutabilis quamvis bona et a summo deo atque inconmutabili bono qui bona omnia condidit instituta peccando ea sibi ipse fecisset. Quo eo peccato suo teste convincitur bonam conditam esse naturam. Nisi enim magnum et ipsa licet non equale conditori bonum esset profecto desercio dei tamquam luminis sui malum esse non posset. Nam sicut cecitas oculi vicium est

et idem ipsum indicat ad lumen esse videndum ordinem creatum atque per hoc esse ipso vicio suo ostendit excellencius ceteris membris membrum capax luminis non enim alia causa esset incongruum eius carere lumine Ita natura que deo fruebatur optimam se institutam docet etiam ipso vicio quo ideo misera est quia non fruitur deo Qui casum angelorum voluntarium iustissima pena sempiterne infelicitatis obstrinxit atque in eo summo bono permanentibus ceteris ut de sua sine fine permansione certi essent tamquam ipsius premium permansionis dedit qui fecit hominem ipsum etiam rectum cum eodem libero arbitrio terrenum quidem animal sed celo dignum si suo coheret auctori Miseriam similiter si eum desereret secuturam qualis nature huiusmodi conveniret Quem similiter cum prevaricacione legis dei per dei desertionem peccaturum esse presciret nec illi ademit liberi arbitrii potestatem simul previdens quid boni de malo eius esset ipse facturus qui de mortali progenie merito iusteque dampnata tantum populum gracia sua colligit ut inde suppleat et instauret partem que lapsa est angelorum ac sic illa dilecta ac superna civitas non fraudetur suorum numero civium quin esse fortassis et uberiore letetur Multa enim fiunt a malis contra voluntatem dei sed tante est ille sapiencie tanteque virtutis ut in eos exitus sive fines quos bonos et iustos ipse prescivit tendant omnia que voluntati eius videntur adversa ac per hoc cum deus mutare dicitur voluntatem ut quibus lenis erat verbi gracia reddatur iratus illi pocius quam ipse mutantur et eum quodammodo mutatum in hiis que paciuntur inveniunt sicut mutatur sol oculis sauciatis et asper quodammodo ex miti et ex delectabili molestus efficitur cum ipse apud seipsum maneat idem qui fuit Dicitur etiam voluntas dei quam facit in cordibus obediencium mandatis eius de qua dicit apostolus Deus est enim qui operatur in nobis et velle Iusticia dei non solum qua ipse iustus est dicitur sed illa etiam quam in homine qui ab illo iustificatur facit Sic et lex eius vocatur que pocius est hominum sed ab ipso data hominibus Nam utique homines erant quibus ait Ihesus In lege vestra scriptum est cum alio loco legamus lex dei in corde ipsius Secundum hanc voluntatem qua deus operatur in hominibus esse velle dicitur quod non ipse vult sed suos id volentes facit sicut dicitur cognovisse quod ut cognosceretur fecit a quibus ignorabatur Neque enim dicente apostolo nunc autem cognoscentes deum immo cogniti a deo fas est ut credamus quod eos tunc cognovit deus precognitos ante constitucionem mundi Sed tunc cognovisse deus est quod tunc ut cognoscerentur effecit De hiis locucionum modis iam in superioribus libris memini disputatum Secundum hanc ergo voluntatem qua deum velle dicimus quod alios efficit velle quibus futura nesciuntur multa vult nec facit

De eterna dei et inmutabili voluntate

Multa enim volunt fieri sancti eius ab illo inspirata sancta voluntate nec fiunt sicut orant qui pro quibusdam pie sancteque et quod orant non facit cum ipse in eis hanc orandi voluntatem sancto spiritu suo fecerit ac per hoc quando secundum deum voluntate orant sancti ut quisque sit salvus possumus illo modo locucionis dicere vult deus et non facit ut ipsum dicamus velle qui ut velint isti facit Secundum illam vero voluntatem suam que cum eius presciencia sempiterna est profecto in celo et in terra omnia quecumque voluit non solum preterita vel presencia sed etiam futura iam fecit Verum antequam veniat tempus quo voluit ut fieret quod ante tempora universa prescivit atque disposuit dicimus fiet quando deus voluerit Si autem non solum tempus quo futurum est verum etiam utrum futurum sit ignoramus dicimus fiet si deus voluerit Non quia deus novam voluntatem quam non habuit tunc habebit sed quia id quod ex eternitate et in eius inmutabili preparatum est voluntate tunc erit

De promissione eterne beatitudinis sanctorum et perpetuis suppliciis impiorum

Unde ut cetera tam multa preteream sicut nunc in Christo videmus impleri quod promisit Abrahe dicens In semine tuo benedicentur omnes gentes ita quod eidem semini eius promisit implebitur ubi ait per prophetam Resurgent qui erant in monumentis ad quod ait Erit celum novum et terra nova et non erunt memores priorum nec ascendet in cor ipsorum sed leticiam et exultacionem invenient in ea Ecce ego faciam Ierusalem exultacionem et populum meum in leticiam et exultabo in Ierusalem et letabor in populo meo et ultra non audietur in illa vox fletus Et per alium prophetam quod prenunciavit dicens

eiusdem prophete In tempore illo salvabitur populus tuus omnis qui inventus fuerit scriptus in libro Et multi dormiencium in terre pulvere sive ut quidam interpretati sunt aggere exurgent hii in vitam eternam et hii in obprobrium et confusionem eternam Et in alio loco eiusdem prophete Accipient regnum sancti altissimi et obtinebunt illud usque in seculum et usque in seculum seculorum et paulo post Regnum inquit eius regnum sempiternum et alia que ad hoc pertinencia libro vicesimo posui sive que non posui et tamen in eisdem litteris scripta sunt Venient et hec sicut ista venerunt que increduli non putabant esse ventura Idem quippe deus utraque promisit utraque ventura esse predixit quem perhorrescunt numina paganorum esse teste porphirio nobilissimo philosopho paganorum

Contra sapientes mundi qui putant terrena hominum corpora ad celestem habitacionem non posse transferri

Sed videlicet homines docti atque sapientes contra vim tante auctoritatis que omnia genera hominum sicut tanto ante predixit in hoc credendum sperandumque convertit ut acute sibi argumentari videntur adversus corporum resurrectionem et dicere quod in tercio de republica libro a cycerone commemoratum est Nam cum herculem et romulum ex hominibus deos esse factos assereret quorum non corpora inquit sunt in celum elata Neque enim natura pateretur ut id quod esset e terra nisi in terra maneret Hec est magna racio sapiencium quorum dominus novit cogitaciones quoniam vane sunt Si enim anime tantummodo essemus id est sine ullo corpore spiritus et in celo habitantes terrena animalia nesciremus nobisque futurum esse diceretur ut terrenis corporibus animandis quodam vinculo mirabili necteremur Nonne multo fortius argumentaremur id credere recusantes et diceremus natura non patitur ut res incorporea ligamento corporeo vinciatur et tamen plena est terra vegetantibus animis hec membra terrena miro sibi modo connexa et implicata Cur ergo eodem volente deo qui fecit hoc animal non poterit terrenum corpus in celeste corpus attolli si animus omni corpore ac per hoc etiam celesti corpore prestabilior terreno corpori potuit illigari An terrena particula tam exigua potuit aliquid celesti corpore melius apud se tenere ut sensum haberet et vitam et eam sencientem atque viventem dedignabitur celum suscipere aut susceptam non poterit sustinere cum de re senciat et vivat ista meliore quam est corpus omne celeste Sed ideo nunc non fit quia nondum est tempus quo id fieri voluit qui hoc quod videndo iam vilescit multo mirabilius quam illud quod ab istis non creditur fecit Cur enim non vehemencius admiramur incorporeos animos celesti corpore pociores terrenis illigari corporibus quam corpora licet terrena sedibus quamvis celestibus tamen corporeis sublimari nisi quia hoc fieri consuevimus et hoc sumus illud vero nondum sumus nec aliquando adhuc vidimus Nam profecto sobria racione consulta mirabilior res esse divini operis reperitur incorporalibus corporalia quodammodo attexere quam licet diversa quia illa celestia ista terrestria tamen corpora et corpora copulari

De resurrectione carnis quam quidam mundo credente non credunt

Sed hoc incredibile fuit aliquando ecce iam credidit mundus sublatum terrenum Christi corpus in celum resurrectionem carnis et ascensionem in supernas sedes paucissimis remanentibus atque stupentibus vel doctis vel indoctis iam crediderunt docti et indocti Si rem credibilem crediderunt videant quam sint stolidi qui non credunt Si autem res incredibilis credita est et iam hoc utique incredibile est sic creditum esse quod incredibile est Nec ergo duo incredibilia resurrectionem scilicet nostri corporis in eternum et rem tam incredibilem mundum esse crediturum idem deus antequam vel unum horum fieret ambo futura esse predixit Unum duorum incredibilium iam factum videmus ut quod erat incredibile crederet mundus cur id quod reliquum est desperatur ut eciam hoc veniat quod incredibile credidit mundus sicut iam venit quod similiter incredibile fuit ut rem tam incredibilem crederet mundus quandoquidem hoc utrumque incredibile quorum videmus unum alterum credimus in eisdem litteris predictum sit per quas credidit mundus Quo modo mundus credidit si consideretur incredibilius invenitur Ineruditos liberalibus disciplinis et omnino quantum ad istorum doctrinas attinet inpolitos non peritos grammatica non armatos dyalectica non rethorica inflatos piscatores Christus cum rethibus fidei ad mare huius seculi paucissimos misit atque ita ex omni genere tam multos pisces et tanto mirabiliores quanto rariores eciam ipsos philosophos cepit

duobꝰ illis incredibilibꝰ si placet vno si placet ꝗ addamꝰ hoc tm̄ Jam gͦ
tria sūt incredibilia que tm̄ facte sūt incredibile ē enī xp̄m̄ resurrexisse
in carne et in celū ascendisse cū carne Jncredibile ē mūdū rem tam īcredi
bile credidisse Jncredibile ē hoīes ignobiles infimos paucissimos inpi
tos rem tam incredibilē tam efficacit̄ mūdo et ī illo eē doctis psuadere
potuisse Hoꝝ triū incredibiliū p̄mū volūt isti cū quibꝰ agimꝰ crede
secūdū cogūt̄ et cerne qđ nō inveniūt vnde sit fcm̄ si nō creditū t̄ciū
Resurrectio xp̄i et in celū cū carne in qua resurrexit ascensio toto iam
mūdo pdicat̄ et creditur Si credibilis nō ē vn̄ toto t̄raꝝ orbe iā credi
ta ē Si multi nobiles sublimes docti eam se vidisse dixerūt et qđ viderūt
diffamare curarūt eis mūdū credidisse nō mirū est sꝫ istos adhuc crede
nolle pdurū ē Si aūt ut veꝝ ē paucis obscuris minimꝰ ī doctis eā se vi
disse dicētibꝰ et scribentibꝰ credidit mūdus cur pauci obstinatissimi qui
remāserūt ipi mūdo iam credenti adhuc usqꝫ nō credūt Qui pp̄terea mīo
exiguo ignobiliū infirmoꝝ inpitoꝝ hoīm̄ credidit qꝛ ī tam cōteptabilibꝰ
testibꝰ multo mirabiliꝰ diuinitas se ipā psuasit Eloquia nempe psuaden
tiū q̄ dicebāt mira fuerūt facta nō v̄ba Qui enī xp̄m̄ in carne resur
rexisse et cū illa in celū ascendisse nō viderant id vidisse narrantibꝰ non
loquētibꝰ tm̄ sed mira facientibꝰ signa credebāt Hoīes quippe quos vniꝰ
vl̄ ut multū duaꝝ linguaꝝ fuisse noverāt repente linguis omīū gentiū
loquētes mirabilr̄ audiebant Claudū ab vtero matris eoꝝ ad eoꝝ v̄bū in
xp̄i noīe post quadraginta annos incolumem cōstitisse sudaria de corpibꝰ
eoꝝ ablata sanandis pfuisse languētibꝰ ī via qua fuerāt transituri positos
in ordine īnūabiles morbis variis laborātes ut ambulanciū sup eos vmbra
transiret cōtinuo salutē solere recipe Et alia multa stupenda in xp̄i noīe p
eos facta sūt signo postremo eē mortuos resurrexisse cernebāt Hec si ut le
gūt̄ gesta eē cōcedūt Ecce tot incredibilia tribꝰ illis incredibilibus addi
mꝰ Et ut credat̄ vnū incredibile qđ de carnis resurrectōe atqꝫ in celū ascē
sione dicit̄ multoꝝ incredibiliū et nōdū ad credendū horrenda duricia in
credulos flectimꝰ Si vō p ap̄lis xp̄i ut eis crederēt̄ resurrectōm atqꝫ as
censionē pdicātibꝰ xp̄i eē ista miracula facta eē nō credūt hoc nobꝭ vnū
grande miraclm̄ sufficit qꝛ eā t̄raꝝ orbis sine vllis miraclis credidit Sequit̄

Quod roma cōditorē suū romulū diligēdo deū fecit eccl̄ia aūt xp̄m̄ deū credendo dilexit

Recolamꝰ eē hoc loco illud qđ de romuli ere dita diuinitate tulius admiratur Verba eius ut scpta sūt dīa ꝑ sagi vi
est inquit ī romulo admirandū qđ ceti qui dii ex hoībꝰ facti eē dicūtur mi
nus eruditis hoīm̄ seclīs fuerūt ut fingendo pcliuis eēt racio cū inp
iti facile ad credendū inpellerēt Romuli aūt etatem minꝰ hiis sexcentis an
nis iam ī veteratis lr̄is atqꝫ doctrinis omīqꝫ illo antiquo ex inculta hoīm̄
vita errorē sublato fuisse c̄nimꝰ Et paulopost de eodem romulo ita loq̄t̄ qđ ad
hanc ptinet sensum Ex quo intelligi pōt inquit pmultos annos an̄ homeꝝ fu
isse qm̄ romulū ut iam doctis hoībꝰ ac tpibꝰ ipis eruditis ad fingendū
vix quicq̄ eēt loci Antiq̄tas enī recepit fabulas fictas eē nōnūq̄ incodite
hec etas aūt iam exculta p̄sertim eludens omē qđ fieri nō pt̄ respuit vnꝰ
e nūō doctissimoꝝ hoīm̄ idēqꝫ eloquentissimꝰ omīū Marcus Tulio Cycero pp̄te
rea dic̄ diuinitatē romuli mirabilr̄ creditam qꝛ erudita iā tpa fuerūt que fal
sitatē nō reciperent fabulaꝝ Quis aūt romulū deū nisi roma credidit atqꝫ
id parua et incipiens Tum deinde posteris s̄uare fuat nēce qđ acceperant
a maioribꝰ ut cū ista supsticione in lacte quodāmō matris ebibita cresce
ret ciuitas atqꝫ ad tam magnū pueniret imperiū ut ex eius fastigio
velut exaltaciore quodā loco alias quodam gentes quibꝰ dnaret̄ hac
sua opiōne pfunderet ut nō quidem crederēt sꝫ tm̄ dicerēt deū romulū ne ciui
tatem cui s̄uiebant de conditorē eius offenderent alit̄ eum noīando q̄ roma
q̄ id nō amorē quidē huiꝰ erroris sꝫ tm̄ amoris errore crediderat xp̄s aūt
quāq̄ sit celestis et sempiterne cōditor ciuitatis nō tm̄ eū quia ab illo cōdita ē

dm̃ credidit Sꝫ ĩo potius est cogitanda qꝛ credidit Roma coditorẽ suũ costructã et dedicatã tamq̃ deũ coluit in tẽplo Hec aũt ihm̃ conditorẽ suũ dm̃ ut costrueret et dedicaret posuit in fidei fundamẽto Illa illũ amando eẽ dm̃ credidit ista istũ dm̃ eẽ credendo amauit Sicut g° p̃cessit vñ amaret illa et de amato iam libent᷑ etiã falsũ bonũ crederet ut rectã fide nõ temere qd᷑ falsũ, sed qd᷑ veruũ erat amaret Exceptis enĩ tot et tantis miraclis que p̃suaserũt dm̃ eẽ xpm̃ ꝓphetie quoqꝫ diuine fide dignissime p̃cesserũt Que in illo nõ sicut a patribꝫ adhuc credunt᷑ implende ſꝫ iam demonstrant᷑ implete De romulo aũt qꝛ condidit romã in eaqꝫ regnauit auditur legitur nec q futuũ ẽ nõ q añ fiet ꝓphetatũ ſꝫ qd᷑ sit receptus in deos creditũ tenent lr̃e nõ fcũ docent Nullis quippe rerꝫ mirabiliũ signis id ei veẽ ꝓuenisse monstrat᷑ Lupa quippe illa nutrix qd᷑ videtur q̃i magnũ extitisse portentũ quale aut q̃ntũ ẽ ad demonstrandũ dm̃ Certe enĩ et si nõ meretrix fuit lupa illa sed bestia cũ cõmune fuerit ambobus fr̃ tñ eius nõ hetur deus Quis aũt ꝓhibitus ẽ aut romulũ aut herculem aut alios tales hoĩes deos dicẽ et mori maluit q̃ nõ dicẽret Aut vo aliqua gentiũ coleret int᷑ deos suos nisi romani nominis metus cogeret Quis porro numeret q̃ multi q̃ntalibet seuicia crudelitatis occidi q̃ xpm̃ deũ negare maluerũt Proinde metus q̃mlibet leuis indignacõis que ab animis romanorꝫ si nõ fieret posse putabat᷑ existĩe compellebat aliquas ciuitates sub iure romano positas tamq̃ dm̃ colẽ romulũ A xpõ aũt deũ nõ solũ colendo verꝫ eẽ cõfitendo tantam p orbem t̃re martirũ multitudinẽ metus reuocarẽ nõ potuit nõ leuis offensionis aĩorꝫ sed immensarꝫ variarꝫ penarꝫ et ipsius mortis que plus ceteris formidatur Neqꝫ tũc ciuitas xpĩ q̃uis adhuc peg̃naret in t̃ris et haberet tã magnorꝫ agmina ꝑplorꝫ aduersus impios p̃secutores suos pro tp̃ali salute pugnauit ſꝫ potius ut obtineret eternam nõ repugnauit ligabant᷑ includebãtur cedebant᷑ torquebant᷑ urebant᷑ laniabant᷑ trucidabant᷑ et multiplicabãtur Non erat eis pro salute pugnare nisi salutẽ pro saluatore cõtẽpnere Scio in libro Ciceronis t̃cio nisi fallor de republica disputare nullũ bellũ suscipi a ciuitate optima nisi aut pro fide aut ꝓ salute Quid aũt dicatur ꝓ salute uel intelligi quã salutem velit alio loco demonstrans Sꝫ hijs penis inquit quas etiã stultissimi senciũt egestate exilio vinculis v̉beribꝫ sepe p̃uati oblata elabunt᷑ mortis celeritate Ciuitatibus aũt mors ipã pena ẽ que videtur a pena singulos vindicarẽ Debet enĩ cõstituta sic eẽ ciuitas ut eterna sit Ita q̃ nullus interitus est reipublice naturalis ut hoĩs in quo mors nõ mõ necc̃aria est verꝫ eẽ optanda p sepe Ciuitas aũt cũ tollitur deletur extinguit᷑ simile ẽ quodãmõ ut magna paruis cõferam᷑ ac si omnis hic mũdus intereat et cõcidat Hoc g° dixit cycero qꝛ mũdũ nõ interiturꝫ cũ platonicis sentit Constat g° eũ pro ea salute bellũ suscipi a ciuitate q̃ua fit ut maneat hec ciuitas sicut dicit eterna Quamuis morientibꝫ et nascentibꝫ singlis sicut ꝑhẽnis est opacitas olee ul᷑ lauri atꝫ hmõi ceterꝫ arborꝫ singulorꝫ lapsu t ortuqꝫ filiorꝫ Mors quippe ut dicit nõ hoĩm singlorꝫ ſꝫ vniũsa pena est ciuitatis q̃ a pena plerũqꝫ singulos vindicat Unde merito q̃ritur utrꝫ recte fecerint Saguntini q̃ vniũsam ciuitatẽ suã interire maluerũt q̃ fidẽ frangẽ q̃ cũ ipã romana republica tenebant᷑ In quo suo facto laudabant᷑ ab hoĩbꝫ t̃rene reipublice ciuibus Sed quõ huic disputacõi possent obedirẽ nõ video ubi dr̃ nullꝫ suscipiendꝫ eẽ bellũ nisi aut ꝓ fide aut ꝓ salute nec dr̃ si ĩ vnũ simul ꝑiclm̃ ita ista duo cõcurrerint ut teneri alterꝫ sine alti᷒ amissione nõ possit quid sit potius eligendũ Profecto enĩ Saguntini si salutem eligerent fides eis fuerat deserenda ſꝫ fides tenenda amittenda utiqꝫ salus sicut fcm̃ ẽ Salus aũt ciuitatis dei talis ẽ ut cũ fide ac p fidem teneri ul᷑ potius acq̃ri possit Que cogitacio firmissimũ ac pacientissimũ cordis tot ac tantos martires fecit qualẽ ne vnũ q̃dẽ habuit ul᷑ hr̃e potuit qui ẽ deus creditus romulus

Quod ut mũdus in xpm̃ crederet v̉tutis fuit diuine nõ persuasionis humane vij.

Sed valde ridiculũ ẽ de romuli diuinitate facere mencionẽ cũ de xpõ loq̃m᷑ Veruntamen cũ sexcentis ferme annis añ Cyceronẽ romulus fuit

atque illa etas iam fuisse doctius dicatur exculta ut quod fieri non potest omne respueret.
Quanto magis post sexcentos annos ipsius tempore Ciceronis marieque postea sub Au-
gusto atque Tiberio eruditionibus utique temporibus resurrectionem carnis Christi atque in celum asce-
sionis tamquam id quod fieri non potest mens humana ferre non posset eludendoque ab auribus cor-
dibusque respueret nisi eam fieri potuisse atque factam esse divinitas ipsius veritatis vel veri-
tas divinitatis et contestancia miraculorum signa monstraret ut terrentibus et con-
tradicentibus tam multis tamque magnis persecucionibus precedens in Christo deinde ad
novum seculum in ceteris secutura resurrectio atque immortalitas carnis et fidelissime
crederetur et predicaretur intrepide et per orbem terre pullulatura fecundius cum
martirum sanguine sereretur. Legebantur enim preconia precedencia prophetarum concurrebant
ostenta virtutum et persuadebatur veritas nova consuetudini vel contraria racioni do-
nec orbis terre qui persequebatur furore sequeretur fide.

De miraculis que ut mundus in Christum crederet facta sunt et fieri mundo credente non desinunt. Capitulum VIII.

Cur inquiunt nunc illa miracula que predicatis
facta esse non fiunt? Possem quidem dicere necessaria
fuisse prius quam crederet mundus ad hoc ut crederet mundus.
Quisquis adhuc prodigia ut credat inquirit magnum est ipse prodigium qui mun-
do credente non credit. Verum hoc ideo dicunt ut nec tunc illa miracula facta fuisse
credantur. Unde ergo tanta fide Christus usquequaque cantatur in celum cum carne subla-
tus? Unde temporibus eruditis et omne quod fieri non potest respuentibus sine ullis
miraculis nimium mirabiliter incredibilia credidit mundus? An forte credibilia fuisse
et ideo credita esse dicturi sunt? Cur ipsi ergo non credunt? Brevis est igitur nostra comple-
xio: aut incredibilis rei que non videbatur alia incredibilia que tamen fiebant et vi-
debantur fecerunt fidem aut certe res ita credibilis ut nullis quibus persuaderetur
miraculis indigeret istorum nimiam redarguit infidelitatem. Hoc ad repellendos
vanissimos dixerim. Nam facta esse multa miracula que attestarentur illi uni grandi
di salubrique miraculo quo Christus in celum cum carne in qua resurrexit ascendit
negare non possumus. In eisdem quippe veracissimis libris cuncta conscripta sunt et
que facta sunt. Nec ut fidem facerent innotuerunt. Hec per fidem quam fecerunt multo
clarius innotescunt. Leguntur in populis ut credantur nec in populis tamen nisi credita le-
gerentur. Nam etiam nunc fiunt miracula in eius nomine sive per sacramenta eius sive per
orationes vel memorias sanctorum eius. Sed non eadem claritate illustrantur ut tanta
quanta illa gloria diffamentur. Canon quippe sacrarum litterarum quem diffinitum esse opor-
tebat illa facit ubique recitari et memorie cunctorum inherere populorum. Hec autem
ubicumque fiunt ibi sciuntur vix a tota ipsa civitate vel quocumque commanencium loco.
Nam plerumque etiam ibi paucissimi sciunt ignorantibus ceteris maxime si magna
sit civitas. Et quando alibi aliisque narrantur non tanta ea commendat auctoritas ut sine
difficultate vel diffinicione dubitacione credantur quamvis Christianis fidelibus a fideli-
bus indicentur. Miraculum quod Mediolano factum est cum illic essemus cum illuminatus est
cecus ad multorum noticiam potuit pervenire quia et grandis est civitas et ibi
erat tunc imperator et immenso populo teste res gesta est concurrente ad corpora
martirum Gervasii et Prothasii. Que cum laterent et penitus nescirentur episcopo Am-
brosio per sompnium revelata reperta sunt ubi cecus ille depulsis veteribus tene-
bris diem vidit. Aput Carthaginem autem quis novit preter admodum paucis-
simos salutem que facta est Innocencio ex advocato vicarie prefecture ubi nos in-
terfuimus et oculis aspeximus nostris? Venientes enim de transmarinis me et fratrem meum
Alypio nondum quidem clericos sed iam Deo servientes ut erat cum tota domo sua
religiosissimus ipse susceperat et aput eum tunc habitabamus. Curabatur a medicis fis-
tulas quas in numerosas atque perplexas habuit in posteriore atque ima corporis parte. Ia-
secuerat eum et artis sue cetera medicamentis agebant. Passus autem fuerat
in sectione illa et diuturnos et acerbos dolores. Sed unus inter multos sinus
fefellerat medicos atque ita latuerat ut eum non tangerent quem ferro aperire de-
buerant. Denique sanatis omnibus que aperta curabant iste remanserat solus
cui frustra impendebatur labor. Quas moras ille suspectas habens multumque
formidans ne iterum secaretur quod ei predixerat alius medicus domesticus
eius quem non admiserant illi ut saltem videret cum primum sectus est quo id facerent

iratusq3 illũ domu abiecerit vixq3 recepit erupit at3 ait Iterum me sectum estis
Ad illiusque voluistis ee͂ puteum verba vestimus sũ invidẽ illũ medicũ imperitus
meticq3 hois bonus verbis promissionibusq3 leuire prevenerũt alii dies plurimi medi
cq3 pficiebat ome͂ qd fiebat · Medici tñ insina pollicitacõe insistebat nõ se illũ
sinũ ferro sed medicamtis ee͂ clausuros Adhibuerũt ee͂ et aliũ grandeuũ iã
medicũ satisq3 in illa arte laudatũ Adhuc enĩ vivebat Amonius qui loco
inspecto idem qd illi ex eorũ diligencia pitiaq3 promisit Cuius ille fiducia aucte
securus domestico suo medico qui futurã pdixerat alia͂ sectõnẽ facta hylaritã
te velut iam salvus illusit Quid plura Tot dies postea inaniter cõsumpti tãn
fierunt ut fessi at3 cõfusi faterent eũ nisi ferro nullo mõ posse sanari Expavit ex
palluit nimio timore turbatus at3 ubi se collegit fariq3 potuit abire illos ius
sit et ad se amplius nõ accedẽ Impavit Nec aliud occurrit fatigato lacrimis et
illa iam necitate constricto nĩ ut adhibẽt allexandrinũ quẽdã qui tũc cirur
gicus mirabilis hẽbatur ut ipẽ faceret qd ab illis fieri nolebat iratus Sed postea
qm venit ille laboreq3 illorũ in cicatricibus sic artifex vidit bonũ viri functus
officio psuasit homi ut illis pocius qui in eo tñ laboraverat quãtũ ipẽ in
spiciens mirabatur sue curacõnis fine frueret adiciens qr revera nĩ sectus eet
salvus ee͂ nõ poss3 Sed valde abhorrẽ a suis moribus ut hominibus quorũ artificio
osissima opam industriã3 diligenciã miratus in cicatricibus eius videt ppter eu
gnũ qd remansit palmã tanti laboris auferret Redditi sũt animo eius et pl
acuit ut eodem allexandrino assistenti ipi sinũ illũ ferro qui iam cõsensu
omñ aliter insanabilis putabatur aperirent Que res delata ẽ i cõsequẽtẽ diem
Sed cũ abissent illi ex merore nimio dñi tantus ẽ in domo illa exortus dolus
ut tamqñ funeris planctus vix cõprimeretur a nobis Visitabat eũ cottidie sti
viri epũs tunc Vzalensis bte memorie Saturninus et psbr glosius ac dya
coni Carthaginensis ecclie Inquibus erat et exqbus solus ẽ nunc rebus humanis
iam epũs cũ honore a nobis debito noiandus aurelius Cũ quo recordates
mirabilia operũ dei de hac re sepe locuti sumus eũq3 valde meminisse qd cõmemora
mus invenimus Qui cũ eũ sicut solebant vespe visitaret rogavit eos misera
bilibus lacrimis ut mane dignaretur ee͂ presẽs suo funeri pocius qr dolori T
antus enĩ eũ metus ex pioribus invaserat penis ut se intra medicorũ manus
nõ dubitaret ee͂ moriturũ Consolati sũt eũ illi et hortati ut in dõ fideret eiusq3
voluntatẽ viriliter ferret Inde ad orõnẽ ingressi sumus ubi nobis ex more ge
nua figentibus at3 incumbentibus terre ille se ita pciecit tamqñ fuisset aliquo gra
viter impellente · prostratus et cepit orare Quibus modis quo affectu q
motu aĩ quo flumine lacrimarũ quibus gemitibus at3 singultibus succucientibus
omnia mẽbra eius et pene intercludentibus spiritũ quis ullis explicet verbis utrũ
oraret alii nec in hac eorũ auferret intencione nesciebam Ego tñ prsus orare
nõ poteram hoc tantũ breviter in corde meo dixi · Dñe quas tuorũ preces exau
dis si has nõ exaudis Nichil enĩ mi videbatur addi iam posse nisi expiraret ora
do Surreximus et accepta ab epõ benedictõe discessimus rogante illo ut mane
adessent illis ut equo aiõ eẽt hortantibus illuxit dies qui metuebat advenit
adessent illis ut equo aiõ eẽt hortantibus illuxit dies qui metuebat advenit
Aderat servi dei sicut se adfuturos ee͂ promiserat ingressi sũt medici · parãt omnia q hora
illa poscebat tremeda ferramẽta pferũt attonitis suspensisq3 omnibus Ab
his quorũ erat maior auctoritas defunctũ aim eius cõsolando erigentibus ad
manus secturi mẽbra in lectulo cõponunt solvũt nodi ligamentorũ nudatur lo
cus inspicit medicus et secandũ illũ sinũ armatus at3 intentus i quit Cer
nitatur oculis digitisq3 cõtrectat temptat denique modis omnibus invenit firmissi
mam cicatricem Iam illa leticia et laus at3 graciarũ actio misericordi et oĩpoti
deo que fusa ẽ ore omñ lacrimantibus gaudiis nõ ẽ cõmittenda meis verbis
cogitetur pocius qr dicatur In eadem Carthagine inocencia religiosissĩa femi
na de primariis ipius civitatis in mamilla cancerũ hẽbat rem sicut medici di
cunt nullis medicamtis sanabile · Aut ergo pscidi solet et a corpe separari mẽbrũ
ubi nascitur · aut ut aliquãtũ diucius hõ vivat tñ inde morte quamlibet tardius
ad futura scdm ypocratis ut fertur sinam omnis ẽ cõmittenda curacio Hoc

illa aperto medico et sue domui familiarissimo acceperat et ad solum deum se oratione converterat. Admonetur in somnis appropinquante pascha ut in parte feminarum observanti ad baptisterium quecumque illi baptizata primitus occurrisset eiusdem locum signo Christi signaret, et confestim sanitas consecuta mirabilis est. Medicus sane qui ei dixerat ut nichil curationis adhiberet si paulo diutius vellet vivere, cum inspexisset eam postea et sanissimam comperisset quam prius habere illud malum tali inspectione cognoverat, quesivit ab ea vehementer quid adhibuisset, cupiens quantum intelligi datur nosse medicamen quo Ypocratis diffinicio vinceretur. Cumque ab ea quid factum esset audisset, voce velut contempnentis et vultu ita ut illa metueret ne aliquod contumeliosum verbum proferret in Christum religiosa urbanitate respondisse fertur: Putabam inquid aliquid magnum te mihi fuisse dicturam. Atque illa iam exhorrescente mox addidit: Quid grande fecit Christus sanare cancrum qui quadriduanum mortuum suscitavit? Hoc ego cum audissem et vehementer stomacharer in illa civitate atque in illa persona non utique obscura factum tam ingens miraculum sic latere, hinc esse admonendam et pene obiurgandam putavi. Que mihi cum respondisset non se inde tacuisse, quesivi ab eis quas forte tunc matronas amicissimas secum habebat utrum hec antea scivissent. Responderunt se omnino nescisse. Ecce inquam quomodo non taces ut nec iste audiant que tibi tanta familiaritate iunguntur. Et quia breviter ab ea quesiveram, feci ut illis audientibus multumque mirantibus et glorificantibus deum totum ex ordine quemadmodum gestum fuerit indicaret.

Quod universa miracula que per martyres in Christi nomine fiunt fidei testimonium ferant qua Christum martyres crediderunt. c. ix.

Medicus quidam podagricus in eadem urbe qui cum dedisset nomen ad baptismum et pridie quam baptizaretur in somnis a pueris nigris cirratis quos intelligebat demones esse baptizari eodem anno prohibitus fuisset, eisque non obtemperans esset conculcantibus pedes eius in dolorem acerrimum qualem numquam expertus esset, magis eos vincens lavacro regeneracionis ut voverat ablui non distulisset, in baptismate ipso non solum dolore quo ultra solitum cruciabatur verum etiam podagra caruisse nec amplius postea quamdiu vixisset pedes doluisse. Quis novit? Nos tamen novimus et paucissimi fratres ad quos id potuit pervenire. Eximino quidam curubitanus non solum a paralisi verum etiam ab informi pondere genitalium cum baptizaretur salvus effectus est et liberatus utraque molestia tamquam mali nichil habuisset in corpore de fonte regeneracionis ascendit. Quis hoc preter Curubi novit et preter rarissimos aliquos qui hoc ubicumque audire potuerunt? Nos autem cum hoc comperissemus iubente sancto episcopo Aurelio et ut veniret Carthaginem fecimus a talibus prius audierimus de quorum fide dubitare non possem.

Quanto dignius honorentur martyres qui ideo multa mira obtinent ut deus verus colatur quam demones qui ob hoc quedam faciunt ut ipsi dii esse credantur. Capitulum x.

Vir tribunicius Hesperius apud nos est, habet in territorio Fussalensi fundum qui Zubedi appellatur. Ubi cum afflictione animalium et servorum suorum domumque suam spirituum malignorum vim noxiam perpeti comperisset, rogavit nostros me absente presbiteros ut aliquis eorum illo pergeret cuius orationibus cederent. Perrexit unus, obtulit ibi sacrificium corporis Christi orans quantum potuit ut cessaret illa vexacio. Deo protinus miserante cessavit. Acceperat autem ab amico suo terram sanctam de Ierosolimis allatam ubi sepultus Christus die tercia resurrexit eamque suspenderat in cubiculo suo reverencie cum eam habere nolebat. Forte accidit ego et collega tunc meus episcopus Sinitensis ecclesie Maximinus in proximo essemus, et veniremus rogavit et venimus. Cumque nobis omnia retulisset, etiam hoc petivit ut infoderetur alicubi atque ibi oracionum locus fieret ubi etiam possent christiani ad celebranda que dei sunt congregari. Non restitimus; factum est. Erat ibi iuvenis paraliticus rusticanus. Hoc audito petivit a parentibus suis ut illum ad eum locum sanctum non cunctanter afferrent. Quo cum fuisset allatus oravit atque inde continuo pedibus salvus abscessit. Victoriana dicitur villa ab Yppone regio minus triginta milibus abest. Ibi est memoria martyrum Mediolanensium Gervasii et Prothasii. Portatus est eo quidam adolescens qui cum dimidio tempore estatis equum ablueret in fluminis gurgite demonem incurrit. Ibi cum iaceret morti proximus vel simillimus mortuo ad vespertinos illuc ymnos et oraciones

cū ancillis suis et quibusdā sctimonialibus ex more dnā possessionis intrant
atq ympnos cantare cepeūt Qua voce ille q̄ pcussus excussus est Et cū
tribili fremitu altarē apphensū mouē nō audens sive nō valens tamq̄ eo
fuit alligatus aut affixus tenebat. et cū grandi eiulatu parti sibi rogans
cōfitebatur ubi adolescentē et qū et qū invaserit. postremo se exiturū de
minans. Membra eius singula nōiabat que se amputaturū exiens mina
batur atq inter hec ubi discessit ab hoīe Sz oculus eius in maxillā
fusus tenui venula ab interiore q̄ radice pendebat totūq eius mediū
qd nigellū fuat albicaverat Quo viso qui aderat cōcurrerant aut etiā
alij vocibꝰ eius acciti et se oēs in orōnē pro illo straverat Quāvis cū
sana mente stare gauderet rursus tamē ꝓ oculo eius cōtristati medicū
querēdū ee dicebāt Ibi maritus sororis eius qui eū illuc detulerat. pote
ns est inquit deus sctōꝝ orōnibꝰ qui fugaverunt demonē lumē reddē Tūc sic
potuit oculū lapsum atq pendentē loco suo revocatū ligavit orario ut
sibi post septē dies putavit ee solvēdū Quod cū fecisset sanissimū inve
nit Sanati sūt illic et alij dno de quibꝰ dicē longū ē Ypponensem quādā
virginē scio cū se oleo pinxisset cui pro illa orans pbr instillaverat lac
rimas suas mox a demonio fuisse sanatā Scio ee epm semel pro adole
scente quē nō vidit orasse illūq illico demone caruisse Erat quidam se
nex yppomensis florentius hō religiosus et paup sartoris se arte pasce
bat casulam pdiderat et unde sibi emeret nō hēbat ad viginti mrēs quoꝝ
meōria est apud nos celeberrima et clara voce ut vestiretur oravit audi
erunt eū adolescentes qui forte aderant irrisores eūq discedentē exagi
tantes psequebantur q̄i a mr̄ibꝰ quinquagenos folles unde vestimentū emeret
petivisset At ille tacitus ambulans eiectū grandem piscem palpitantē
vidit in littore eūq illis faventibꝰ atq adiuvantibꝰ apphendit et cuidā
coco cattoso nomine bū xāno ad coquinā conditariā indicans quid ge
stū sit trecentis follibus vendidit lanā cōparare inde dispones ut uxor
eius quo posset ei quo induceret efficeret. sz cocus cōscindens piscem anulū
aureū in ventriculo eius īvenit Moxq miseratōe flexus et religione
ptritus homi eū reddidit dicens Ecce quō te xx. mr̄es vestierunt Ad a
quas cibilitanas epō afferente proiecto mr̄is gloriosissimi stephani meō
riam veniebat magno multitudis cōcursu et occursu ibi ceca mlr ut ad
epm portantē duceret oravit. flores quos ferebat dedit recepit oculis ad
mouit ꝓtinus vidit Stupentibꝰ qui aderant pibat exultans viā car
peus et vie ducē ultꝰ nō requirens meōria mr̄is que posita ē ī cas
tallo siniteusi qd ypponensi colonie vicinū est eius loci Lucillus epūs
pplō pcedenti et sequenti portabat fistula cuiꝰ molestia iam diu labora
verat. et familiarissimi sui medici qui eū secaret opiebatur manꝰ illius
pie sarcine vectatōe repente sanata ē Nam deinceps eam in suo corpe
nō invenit Eucharius est pbr̄ et hyspania calame hītans veterē mor
bo calculo laborabat p meōriā supdci mr̄is quā possidius illo advex
it epūs saluus fcūs est Idem ipe postea morbo alio pvalescente mortu
us est sic iacebat ut ei iam pollices ligarēt opitulatōe meōrati ma
rtiris cū de meōria eius reportata eēt et supiacentis corpus missa pro
pbr̄i tunica suscitatus ē Fuit ibi vir in ordine suo pmarius noīe mar
tialis evo iam gravis et multū a religione abhorrens xpiana hēbat
sane fidelem filiā et generū eodem anno baptizatū Qui cū eū egrotā
tem multis et magnis lacrimis rogaverit ut xpianus fieret ꝓrsus abhoruit
eosq a se turbida indignatōe sub movit Visū est genero eius ut iret ad
meōriā sti stephani. et illic pro eo qūtū posset oraret ut deus illi daret
mētē bonā qua credē nō differret in xpm fecit hoc ingenti gemitu et
fletu et sinceriter ardente pietatis affectu. Deinde abscedens aliq de al
tari florū qd occurrit tulit eīq cū iam nox eēt ad caput posuit Tūc
dormitū ē. et ecce ante diluclm clamat ut ad epm curreretur qui mecū

forte tūc erat apud yppone͂ Cu͂ g° eū audisset absente͂ venire pbr̄os postula
uit Venerūt crede͂ se dixit ad mirantibꝫ atq͂ gaudentibꝫ omībꝫ baptiza
tus est ħ quīdm iuxt more hēbat xp̄e accipe spū meū Cu͂ ħ u͂ba btīssimi
Stephani qū lapidatus ē audiuis ultima fuisse nesciret que huic quoq͂
ultia fuerūt Nam nō multo post et ipē defunctus est Sanati sūt illic p
eundem mr̄em et podagri duo ciuis pegrinus ciuis q͂ ciuis oīmodo
pegrin° aut p reuelacōm quid adhibēt qū doleret audiuit Et cū hoc fe
cit dolor cōtinuo cōquiescit Audurus nome͂ ē fundi ubi ecclīa et in ea
meōria mr̄is Stephani est · puer͂ quedā puulū cū in area ludēt exor
bitātes boues · qui vehiclm trahebant rota obtriuerūt et cōfestim palpi
tauit expirans Hunc mr̄ arreptū ad eandem meōriā posuit Et nō solū
reuixit Verū et illesus apparuit Sctīmonialis quedā in uicina possone q
caspaliana dr̄ cū eg͂tudine laboraret ac desperaretur ad eandem meōriā
tunica eius allata est que anteq͂ reuocaret illa defuncta ē · hac tū tunica
opuerūt cadauer eius parentes · et recepta spū salua facta ē · Apud yppone
bassus quidam syrus ad meōriā eiusdem mr̄is orabat · pro egrotante · et p
iclitante filia eoq͂ secū vestem eius attulerāt · et ecce pueri de domo cu
currerūt · qui ei mortuā nūciarent Sꝫ cū orante illo ab amicis suis ex
ciperent ꝓhibuerūt eos illi dicē ne p publicū plangēt Qui cū domū
redisset iam suoꝝ eiulantibus psonantē et vestem filie quā ferēbat sup eā
proiecisꝫ rursus reddita ē vite Rursus ibidem apud nos yrenei cuiusdā
collectarii filius eg͂tudine extinctus est Cuiq͂ corpus iacēt exanime at
q͂ alugentibꝫ et plangentibꝫ exequie pararentur amicoꝝ eius quidā iut
alioꝝ cōsolancium u͂ba suggessit ut eiusdē mr̄is oleo corpus pungeretur
· factū ē et reuixit Itemq͂ apud nos vir tribunici° eulesinius sup meōriā
mr̄in que in suburbano eius est eg͂tudine exanimatū posuit infantulū fi
lui sui Et post orōnē q͂ multis cū lacrimis ibi fudit uiuētem leuauit
Quid faciam Urget huiꝰ opis implenda ꝓmissio ut nō ħ possim omīa
cōmeōrare que scio Et procul dubio pleriq͂ nr̄oꝝ cū ħ legent dolebūt me
ptermisisse tam multa que utiq͂ mecū sciunt Quos iam nūc ut ignoscāt
rogo et cogitent qūi prolixi laboris sit facē qd̄ me ħ nō suscepti laboris i
necessitas cogit Si enī miracla sanitatū ut alia taceā ea tm̄° velim scri
bere p hūc mr̄em .i. glo͂sissimū facta sūt in colonia calamensi · et in uīā plurimi
cōficiendi sūt libri nec tū omīa colligi poterūt sed tū de quibus libelli datisūt
qui recitarent̄ in p͂plis Id namq͂ fieri voluimꝰ cū videremꝰ antiq͂s silia diuinaꝝ
signa virtutū · etiā nr̄is tpibꝫ frequētari et ea nō debē multoꝝ noticie deꝑire
Nondū ē aut̄ bienniū ex q͂ apud yppone͂ regiū cepit ee ista meōria · et mul
ta qd̄ nobis c̄tissimū ē nō datis libellis de hijs q̄ mirabiliꝰ facta sūt illi ipi
qui dati sūt ad septuaginta ferme nū pueneraūt qū ista cōscripsi Calame
nō ubi et ipā meōria pꝰus ee cepit et crebrius dant incompabili multitudiē
superant Uzali et utice · utice ciuitate · uicina ē multa p̄clara p eundem mr̄em facta
cognouimꝰ cuiꝰ ibi meōria longe pusq͂ apud nos ab epō euodio cōstitu
ta ē Sꝫ libelloꝝ dandoꝝ ibi cōsuetudo nō est uł pocius nō fuit Nam for
tasse nūc ee iam cepit Cū enī nuper illic eēmꝰ petroniā clarissimā feiā
q̄ ibi mirabilr̄ et magno atq͂ diuturno inquo medicoꝝ adiutorio cuncta defe
cerāt languore sanata est · Hortati sumꝰ uolenti sup̄dcō loci epō ut libel
lū daret qui recitaret̄ in p͂plo · et obedientissime paruit In quo posuit etiā
qd̄ hic reticē nō possuꝫ q͂uis ad ea q̄ hoc opus urgent festinaē compellar
A quodam iudeo dixit sibi fuisse psuasū ut anulū capillacō vinclo inse
ret quo sub omī veste adiunda corpis cingēretur Qui anulus hret sub
gēma lapidem inrebꝰ inuentū bouis ħ alligata q͂ remedia adsti mr̄is
limīa veniebat Sꝫ ꝓfecta a carthagine cū in cōtinuo fluminis bagrade i
sua possone mansisset surgens ut iter pageret aū pedes suos illū iacē
tem anulū vidit et capillatā zonā qua fuat alligatus miata teptauit t
Quē cū omīo suis nodis firmissimis fuit erat compulset astrictum crepuisse

atq; exiluisse anulum suspicata e. Qui et ibi cu integerrim9 fuisset inuentus
future salutis quodamo pign9 de tanto miraclo se accepisse psupsit atq; illud
vinclum solues sil cu eodem anulo piecit in flumen Non credant hoc qz eciam
dnm nrm ihm xpm p integra virginalia matris exiuisse et ad discipulos hos
tiis clausis ingressum fuisse no credunt Sz hoc certe querant et si verum ine
nerint illa credant Clarissima femina e nobilit nata nobilit nupta Cartha
gine habitat ampla ciuitas ampla psona rem qrentes latere no sinit. Mart
ir certe ipe quo impanite illa sanata e in filium pmanetis virginis credidit in
eum qui hostiis clausis ad discipulos ingressus e credidit. Postremo pp qd oia
ista dicunt a nob in eum qui ascendit in celum cu carne in qua surrexerat cre
didit. et io p eum tanta fiunt. qz pro ista fidem anim posuit. Fiunt g° et nuc multa
miracla eodem do faciente p quos wlt ut quemadmodum wlt q et illa que le
gim9 fecit Sed ista nec simili innotescunt neqz ut no excidant ano qi glaree
memorie crebra lectione tundunt. Nam et ubi diligencia e q nuc aput nos
ee cepit et libelli eorum qui beneficia pcipiunt recitentur in pplo semel hoc audiunt
qui assunt pluresqz no assunt ut nec illi qui affuerunt post aliqt dies qd audi
erunt mente retineant ut vix quisqz repiatur illorum qui ei quem no affuisse
cognouit indicet q audiuit Vnum est aput nos factum no maius q illa que
dixi Sz tam clarum atq; illustre miraclm ut nullum arbitrer ee yponensium qui
hoc no viderit nl didicerit nullum qui obliuisci ulla re potuerit Contra platonicos

Decem quidem fres quorum septe sibi ma qui de naturalibus elementorum ponde
res tres femine de cesarea capa ribus argumentorum terrenum corpus
docie suorum ciuium no ignobiles maledco matris recen in celo ee no posse. xi
te pris eorum obitu destitute que iniuriam sibi ab eis factam acerbissime tulit tali
pena sunt diuinitus coerciti ut horribilit quaterent oms tremore membrorum in
qua fedissima specie oculos suorum ciuium no ferentes quaqz ire visum est
toto pene vagabant orbe romano Ex his venerunt eciam ad nos duo fr et
soror paulus et palladia multis aliis locis miseria diffamante iam cogniti Ve
nerunt aut ante pasca ferme ferme dies quindecim ad ecclam cottidie et mea
memoria gloriosissimi stephani orantes ut iam sibi placaretur deus et salutem
pstinam redderet et illic et quacumqz ibant conuertebant in se ciuitatis aspectum
et nonnulli qui eos alibi viderant cam tremoris eorum nouerant aliis ut cuiqz po
terant indicabant Venit et pasca atq; ipo die dnico mane cu iam frequens
pplus pns eet et loci sci cancellos ubi martirium erat idem iuuenis orans te
neret repente prostratus est et dormienti similim9 iacuit no tu tremens sic
eciam p sompnum solebat Stupentibus qui aderant atq; pauentibus aliis atq; aliis
dolentibus cu eum quidam vellent erigere nonnulli prohibuerunt et potius exitum
expectandum ee dixerunt Et ecce surrexit et non tremebat qm sanatus erat
et stabat incolumis intuens intuentes Quis g° se tenuit a laudibus
dei clamancium gratulanciumqz vocibus ecclia usqzquaqz copleta est Inde ad
me currit ubi sedebam iam processurus currit alt quisqz post alterum omis p
osterior qi nouum qd alius prior dixerat nunciantes meqz gaudente et aput me
gras deo agente ingreditur et ipe cu pluribus inclinatur ad genua mea erigi
tur ad osculum meum pcedim9 ad pplum plena erat ecclia psonabat vocibus gau
diorum deo gras deo laudes nemine tacente hinc atq; inde saluta clamancium
pplum et rursus eadem ferueciore voce clamabat Facto tandem silencio
scripturarum diuinarum sunt lecta solempnia ubi aut ventum e ad meum smonis locum
dixi pauca p tpe et pro illius iocunditate leticie magis eum eos in ope diuino
quandam dei eloquenciam no audire sz considerare pmisi Nobiscum homo pran
dit et diligenter nobis omem sue ac matris fratrisque calamitatis indica
uit historiam Sequenti itaqz die post smonem redditum narracionis eius
libellum in crastino pplo recitandum pmisi qd cu et dnice pasce die tcio fiet
in gradibus exedre in qua de supiore loquebar loco feci stare ambos fres
cu eorum legeretur libellus intuebatur pplus vniuersus sexus vtriusqz vnum sta
tem sine deformi motu alteram membris omnibus cotremente Et qui ipm no

viderant quid in eo dominice misericordie factum esset in eius sorore cernebant videbant quid
in illo gratulandum quid pro illa esset orandum. Inter hec recitato eorum libello de con-
spectu populi eos abire precepi et de tota ipsa causa aliquanto diligencius cepi dispu-
tare. Cum ecce me disputante voces alie de memoria martiris nove gratulaci-
onis audiuntur. Conversi sunt eo qui me audiebant ceperuntque concurrere. Illa enim
ubi de gradibus descendit in quibus steterat ad sanctum martirem orare perrexerat. Que
mox ut cancellos attigit collapsa similiter velut in sompnum sana surrexit. Dum ergo
requireremus quid factum fuit unde ille strepitus letus constitit ingressi sunt cum
illa in basilicam ubi eramus adducentes eam sanam de martiris loco. Tum vero tan-
tus ab utroque sexu admirationis clamor exortus est ut vox continuata cum lacri-
mis non videretur posse finiri. Perducta est ad eum locum ubi paulo ante steterat tremens.
Exultabant eam similem fratri ut doluerant remansisse dissimilem. Et nondum fusas preces
suas pro illa iam tamen priorem voluntatem tam cito exauditam esse cernebant. Exulta-
bant in dei laude voce sine verbis tanto sonitu quantum aures nostre vix ferre po-
ssent. Quid erat in cordibus exultancium nisi fides Christi pro qua Stephani san-
guis effusus est. Cui nisi huic fidei attestantur ista miracula in qua predicatur
Christus resurrexisse in carne et in celum ascendisse cum carne quia et ipsi martires
huius fidei martires id est huius fidei testes fuerunt. Huic fidei testimonium perhibentes
mundum inimicissimum et crudelissimum pertulerunt eumque non repugnando sed mo-
riendo vicerunt. Pro ista fide mortui sunt qui hoc a domino impetrare possunt pro
cuius nomine occisi sunt. Pro hac fide precessit eorum mira paciencia ut huius miracu-
lis tanta ista potencia sequeretur. Nam si carnis in eternum resurrectio vel non precessit
in Christo vel non ventura est sicut prenunciatur a Christo vel sicut prenunciata est a prophe-
tis a quibus prenunciatus est Christus, cur et mortui tanta possunt qui pro ea fide qua
hec resurrectio predicatur occisi sunt. Sive enim deus ipse per se ipsum miro modo quo
res temporales operatur eternus sive per suos ministros ista faciat. et eadem ipsa que per
ministros facit sive quedam faciat etiam per martirum spiritus sicut per homines adhuc in corpore
constitutos sive omnia ista per angelos quibus invisibiliter incorporaliter inmutabiliter
imperat operetur ut que per martires fieri dicuntur eis orantibus tantum et impetrantibus
non etiam operantibus fiant sive alia fiant istis alia illis modis qui nullo modo con-
prehendi a mortalibus possunt ei tamen attestantur huic fidei in qua carnis in eternum resurrectio pre-
dicatur. Hic forte se dicturi sunt esse deos suos aliqua mira fecisse. Bene si iam
incipiunt ex hominibus mortuis sicut Herculem sicut Romulum sicut alios multos
quos in deorum numerum receptos opinantur. Sed nobis martires non sunt dii, quia unum
eundemque deum et nostrum scimus et martirum. Nec tamen miraculis que per memorias nostrorum
martirum fiunt ullo modo sunt comparanda miracula que facta per templa perhibentur
illorum. Verum si qua similia videntur sicut a Moysi magi Pharaonis sic eorum dii
victi sunt a martiribus nostris. Fecerunt autem illa demones eo fastu impure super-
bie quo eorum dii esse voluerunt. Faciunt autem ista martires vel pocius deus aut
cooperantibus aut orantibus eis ut fides illa proficiat qua eos non deos esse
nostros sed unum deum habere nobiscum credamus. Denique illi talibus diis suis et
templa edificaverunt aras et sacerdotes instituerunt et sacrificia fecerunt.
Nos autem martiribus nostris non templa sicut diis sed memorias sicut hominibus
mortuis quorum apud deum vivunt spiritus fabricamus, nec ibi erigimus altaria in
quibus sacrificemus martiribus sed uni deo et martirum et nostro sacrificium immolamus. Ad
quod sacrificium sicut homines dei qui mundum in eius confessione vicerunt suo loco
et ordine nominantur non tamen a sacerdote qui sacrificat invocantur. Deo quippe non ipsis
sacrificat quamvis in memoria sacrificet eorum quia dei sacerdos est non illorum. Ipsum vero
sacrificium corpus est Christi quod non offertur ipsis quia hoc sunt et ipsi. Quibus igi-
tur potius credendum est miracula facientibus eisne qui se ipsos volunt haberi deos
ab eis quibus ea faciunt an eis qui ut in deum credatur quod et Christus est faciunt quidquid
mirabile faciunt. Eisne qui sacra sua etiam crimina esse voluerunt an eis qui
nec laudes proprias volunt esse sacrificia sua sed totum quod veraciter laudantur ad eius
gloriam proficere in quo laudantur. In domino quippe laudantur anime eorum. Credamus ergo eis
ut vera dicentibus et mira facientibus. Dicendo enim vera passi sunt ut possint facere

mira in eis verus est principium quod christus resurrexit a mortuis et in mortalitatem
terminus in sua carne primus ostendit quam nobis affuturam vel in principio novi se
culi vel in huius fine promisit. Contra calumpnias infidelium quibus christianos de

credita carnis terrene carnis irrident. xi.

Contra quod magnum dei
donum ratiocinatores isti quorum cogitationes novit dominus quia
vane sunt de ponderibus elementorum argumentantur quia scilicet magistro platone
didicerunt mundi duo corpora maxima atque postrema duobus mediis aere scilicet et
aqua esse copulata atque connexa. ac per hoc inquiunt quia terra ab hinc sursum
versa est prima. secunda aqua super terram. tercius aer super aquam. quartum super aerem celum. Non
potest esse terrenum corpus in celo. Momentis enim propriis ut ordinem suum teneant
singula elementa librantur. Ecce qualibus argumentis omnipotentie dei humana contra
dicit infirmitas quam possidet vanitas. Quid ergo faciunt in aere terrena tot
corpora cum a terra sit aer tercius. nisi forte qui per plumarum et pennarum levita
tem donavit avium terrenis corporibus ut portentur in aere immortalibus factis
corporibus hominum non poterit dare virtutem qua etiam in summo celo valeant habita
re. Animalia quoque ipsa terrena que volare non possunt in quibus et homines sunt sicut
sub aqua pisces qui sunt aquarum animalia ita sub terra vivere debuerunt. Cur ergo
non saltem de secundo id est de aqua sed de elemento tercio terrenum animal carpit hanc vi
tam. Quare cum pertineat ad terram in secundo quod super terram est elemento vivere si co
gitur continuo suffocatur. et ut vivat vivit in tercio. An errat hic ordo elemen
torum vel potius non in natura rerum sed in istorum argumentationibus deficit. Omitto
dicere quod iam in tertiodecimo libro dixi quam multa gravia terrena sint corpora sicut plum
bum. et formam tamen ab artifice accipiant qua natare valeat super aquam. Et ut ac
cipiat qualitatem corpus humanum qua ferri in celum et esse possit in celo omnipo
tenti artifici contradicitur. Iam vero contra illud quod iam dixi superius etiam isti considera
tes atque tractantes elementorum ordinem quo confidunt non inveniunt omnino quod
dicant. Sic est enim hinc sursum versus terra prima aqua secunda tercius aer quartum
celum ut super omnia sit anime natura. Nam et aristotiles quintum corpus eam dixit
esse et plato nullum. Si quintum esset certe superius esset ceteris. Cum vero nullum est
multo magis superat omnia. In terreno ergo quid facit corpore in hac mole quid
agit subtilior omnibus in hoc pondere quid agit levior omnibus. In hac tardi
tate quid agit celerior omnibus. Ita ne per huius tam excellentis nature meritum non
poterit effici ut corpus eius levetur in celum. Et cum valeat nunc natura corporum
terrenorum deprimere animas deorsum aliquando et anime levare sursum terrena corpora non
valebunt. Iam si ad eorum miracula veniamus que facta a diis suis opponunt martiribus
nostris nonne etiam ipsa pro nobis facere et nobis reperientur omnino proficere. Nam
inter magna miracula deorum suorum profecto magnum illud est quod varro commemorat
Vestalem virginem cum periclitaretur falsa suspicione de stupro cribrum implesse
aqua de tyberi et ad suos iudices nulla eius parte stillante portasse. Quis
aque pondus super cribrum tenuit. Quis tot cavernis patentibus nichil
inde in terram cadere permisit. Responsuri sunt aliquis deus aut aliquis demon.
Si deus numquid maior est deo qui fecit hunc mundum. Si demon numquid
potentior est angelo qui deo servit a quo factus est mundus. Si ergo deus minor vel
angelus vel demon potuit pondus huius elementi sic suspendere ut aquarum
videatur mutata fuisse natura ita ne deus omnipotens qui omnia ipsa creavit elementa
terreno corpori grave pondus auferre non poterit ut in eodem elemento habitet
vivificatum corpus in quo voluit vivificans spiritus. Deinde cum aerem me
dium ponant inter ignem desuper et aquam subter. Quid est quod eum inter aquam et aquam
et inter aquam et terram sepe invenimus. Quid enim volunt esse aquosas nubes
inter quas et maria aer medius reperitur. Quonam queso elementorum
pondere atque ordine efficit ut torrentes violentissimi atque undosissimi
ani sub aere in nubibus pendeant. Cur denique aer est medius inter
summa celi et nuda terrarum quaqua versum orbis extenditur si locus eius inter
celum et aquas sicut aquarum inter ipsum et terras est constitutus. Postremo si ita
est elementorum ordo dispositus ut secundum platonem duobus mediis id est aere et

aqua duo extrema .i. ignis et terra migant celiqz obtineat ille summu loci
h3 aut imu velut fundamtu mudi et io in celo ee no pot terra cur e ipe ignis
intra Sed in hanc quippe racom ita ista duo elemta in locis ppis ymo ac
summo tra et ignis ee debuerit ut queadmodu nolut in summo ee posse qd ymi
est ita nec in ymo posset ee qd summi e Sicut g° nullaz putant ul' esse
ul' futuraz ee tre ptīclam in celo ita nullam ptīclam vide debimus ignis
intra Nunc vo non solu intus vez ec sub terris ita e ut cu eructent
vtices moncu pter qd in vsibus homi et ee igne intra et eu nasci vi
demus extra quiqudez et de lignis et de lapidibus nascit que sut corpa sine
dubitacione terrena Sz ille inquiut ille ignis e tranquillus purus inoxius
sempiternus iste aut turbidus fumeus corruptibilis atz corruptor nec tu
corrumpit montes in qbus iugiter estuat caueznasqz terraz dum esto sit illi
iste dissilis ut terrenis habitacoibus congruat Cur g° nolut ut credamus
natam corporz terrenoz aliqu in corruptibilem factam celo conuementez
futura sicut nunc ignis corruptibilis hijs conuenit terris Nichil igi° af
fuerit ex ponderibus atz ordine elemetoz vnde oipti deo quominus
faciat corpa nra talia ut ec in celo possint habitare pfcarbant **An aborti**
SED scrupulosissime querere et fidem quam **no ptineant ad resurrec**
credimus resurrecturam carne ita q̄re **cionez si ptinet ad numez mor**
do assolent vtrū vtz fetus abortiui resurgant Et quu **tuoz. xiij.**
dnis ait Amen dico vobis capillus capitis vri no pibit vtru statura
et robur equalia futura sint omibus an diuse corporz quatitates Si
em equalitas corporz erit Vnde hebunt qd hic no hnerunt in mole corporis
illi abortiui Aut si resurgent qz nec nati sut sz effusi Eandez qonez
de paruulis vsant Vnde illis mensura corporis qua nunc defuisse videmus ac
cedat in hac etate morint Neqz eni dicturi sumus eos no resurrecturos
qui no solu generacois capaces sut Deinde interrogant que modu ipi e
qualitas futura sit Si enim tam magni et tam longi erut ois qm fuert
quicuqz h' fuerunt maxi atqz longissimi no solu de paruulis sz de plurimis
qrunt vn illis accessurz sit qd hic defuit si hoc quisqz recipiet qd hic ha
buit Si aut qd ait aplus occursuros nos ois in mensuraz etatis ple
nitudinis xpi et illud alterz quos pdestinauit coformes ymaginis filij
sui Sic intelligendu est ut statura modus xpi corporis omi qui i regno
eius erut huanoz corporz sit futurus multis erut inquiut de magnitudie
et longitudine corporis detrahendu et ubi iam erit capillus capitis vri
no pibit si de ipa corporis quatitate tam multu pibit Quamis et de ipis ca
pillis possit inqri utz redeat quidqd tondentibus decidit Quis si rediturz
quis no exhorreat illa deformitate Nam hoc et de vnguibus videtur
necio secuturz ut redeat tam multu qd corporis curatura desecuit Et ubi
decus qd certe maius qz in ista ee corrupcione potuit i illa i mortali
tate ee debebit Si aut no redibit g° pibit Quo inquiut capillus ca
pitis vri no pibit Demacie qz ul' pinguedine sili disputat Nam si equa
les ois erut no utiqz alij macri alij pingues erut Accedit g° alijs
aliqd alijs minuet ac p hoc no qd erat recipiendu sz alicubi addendum
est qd no fuit et alicubi pdendum qd fuit De ipis ec corrupcionibus
et delapsionibus corporz mortuoz cu aliud vtatur in puluerem i auras
aliud exalet sunt quos bestie sunt quos ignis absumit naufragio vel
qbuscuqz aquis ita quidaz pereant ut eoz carnes in humore putredo dis
soluat no mediocrit pmonetur atz oia ista recolligi in carne et re
dintegrari posse no credunt Consectantur ec quasqz feditates et vicia siue
accedant siue nascant ii et monstruosos partus cu horrore atz irrisi
one comemorant et requirunt q nam cuiusqz deformitatis resurrectio sit
futura Si g° nichil tale redire in corpus hois diximus irrisionem inz
de locis vulnez cu quibus dnm nrm resurrexisse pdicamus se cofitutu
ros ee psumunt Sz int hec oium qo difficilia illa proponit in qua carne

reditura sit caro qua corpus alitur nescientis humana viscera fame co-
pellente nutrit. In carnem quippe conversa est eius qui talibus vixit adi-
mentis et ea que macies ostenderat detrimenta supplevit. Utrum ergo illi
redeat homini cuius caro prius fuit, an illi potius cuius postea facta est, ad se
percunctantur ut fidem resurrectionis illudant, ac sic anime humane aut alternantes
sicut plato veras infelicitates falsasque beatitudines aut post multas iti-
dem per diversa corpora revolutiones aliquando tamen eam sicut porphyrius finire mi-
serias et ad eas numquam redire fateantur. Non tamen corpus habendo immortale
sed corpus omne fugiendo. An infantes in ea sint resurrecturi habitudine
Ad hec ergo que ab eorum corporis quam habituri erant etatis accessu. c. xiiij.
parte contraria me degente in quantum opposita misericordia dei mei nisibus
opem ferente respondeam. Abortivos fetus qui cum iam vixissent in
utero ibi sunt mortui resurrecturos ut affirmare ita negare non audeo,
quamvis non videam quomodo ad eos non pertineat resurrectio mortuorum, aut si non
eximuntur de numero mortuorum. Aut enim non omnes mortui resurgent et erunt
alique humane anime sine corporibus in eternum que corpora humana quamvis intus vis-
cera materna gestaverunt, aut si omnes anime humane recipient resurgentia sua cor-
pora que habuerunt ubicumque viventia aut morientia reliquerunt. Non invenio quem-
admodum dicam ad resurrectionem non pertinere mortuorum quoscumque mortuos etiam in utero
matrum. Sed utrumlibet de his quisque sentiat, quod de iam natis infantibus
dixerimus hoc etiam de illis intelligendum est si resurgunt. Quid ergo de infantibus
dicturi sumus nisi quia non in ea resurrecturi sunt corporis exiguitate qua mortui?
Sed quod eis tarditate accessurum erat tempore hoc sunt illo dei opere miro atque celerri-
mo recepturi. In sententia quippe domini ubi ait Capillus capitis vestri non peribit,
dictum est non defuturum esse quod fuit. Non autem negatum est affuturum esse quod de-
fuit. Defuit infanti mortuo perfecta quantitas sui corporis. Perfecto quippe in-
fanti deest utique perfectio magnitudinis corporalis. Que cum accesserit iam
statura longior esse non possit. Hunc perfectionis modum sic habent omnes ut cum
illo concipiantur atque nascantur, sed habent in ratione non in mole, sicut ipsa iam mem-
bra omnia sunt latenter in semine, cum etiam natis nonnulla adhuc desint sicut den-
tes ac siquid eiusmodi. In qua ratione uniuscuiusque materie indita corporali iam
quodammodo ut ita dicam liciatum videtur esse quod nondum est immo quod latet, sed ac-
cessu temporis erit vel potius apparebit. In hac ergo infans iam brevis aut longus
est qui brevis longusve futurus est. Secundum hanc rationem profecto in resurrectione
corporis detrimenta corporis non timemus. Quia et si equalitas futura esset
omnium ita ut omnes usque ad giganteas magnitudines pervenirent, ne illi qui
magni fuerunt minus haberent aliquid in statura quod eis contra sententiam christi periret,
qui dixit nec capillum capitis esse periturum, creatori utique qui creavit cuncta
ex nichilo quomodo deesse posset unde adderet quod addendum mirus artifex nosset?
Sed utique christus in ea mensura in qua An ad dominici corporis modum omnium
mortuus est resurrexit, nec fas est dicere mortuorum resurrectura sint corpora
cum resurrectionis omnium tempus venerit accessuram corpori eius eam magnitudinem xv
quam non habuit cum in ea discipulis in qua illis erat notus apparuit ut longissi-
mis possit fieri equalis. Si autem dixerimus ad dominici corporis modum etiam quorumdam ma-
iora corpora redigenda, peribit de multorum corporibus plurimum, cum ipse nec capil-
lum periturum esse promiserit. Restat ergo ut suam recipiat quisque mensuram quam vel
habuit in iuventute etiam si senex est mortuus, vel fuerat habiturus si est ante defunctus,
atque illud quod commemoravit apostolus de mensura etatis plenitudinis christi aut
propter aliud intelligamus dictum esse, id est ut illi capiti in populis christianis accedente
omnium perfectione membrorum etatis eius mensura compleatur, aut si hoc de re-
surrectione corporum dictum est, sic accipiamus dictum ut nec infra nec ultra iu-
venilem formam resurgant corpora mortuorum, sed in ea etate et robore usque
ad quam christum hic pervenisse cognovimus. Circa xxx quippe annos diffini-
erunt esse etiam seculi huius doctissimi homines iuventutem. Que cum fuerit spacio pro-
prio terminata inde iam hominem in detrimenta vergere gravioris ac senilis etatis. Et

iõ nõ ē dcm̄ ĩ mēsurā corpis ul' ĩ mēsurā stature s; ĩ mēsurā etatis ple
nitudĩs xp̄i Illud eciā qd' ait pdestinatos cõformes ymaginis filij dei pot
et scd'm interiorez hoīem intelligi Unde nobis alio loco dicit Nolite confor
mari huic sclo sed reformamini in nouitate mentis vr̄e Ubi g° reformamur ne
cõformemur huic sclo ibi cõformamur dei filio · pot et sic accipi ut quēadmodū
nobis ille mortalitate ita nos illi efficiamur ĩ mortalitate cõformes Qd'
quidē et ad ipām resurrectōm corporū ptinet Si aut̄ eciā in his vbis qua
forma resurrectura sint corpa sumus āmoniti sicut illa mēsura ita et ista
cõformatio nõ quātitatis intelligenda est s; etatis Resurgent itaq; omēs t
tam magni corpe q̄ ul' erant ul' futura erant etate iuuenili q̄uis nichil
erit eciā si erit infantilis ul' senilis corporis forma ubi nec mentis nec ipius
corporis ulla remanebit infirmitas Unde eciā siquis in eo corpis modo in quo
defunctus ē resurrecturū vnūquēq; cõtendit nõ ē cū illo laboriosa con
tradictōe pugnandū Nõnulli ꝑ hoc qd' dcm̄ ē donec occurramus omēs ĩ virū
pfctm ĩ mēsurā etatis plenitudis xp̄i · et cõformes ymaginis filij dei · nec
in sexu femineo resurrecturas feīas credunt · sed ĩ virili omēs aiūt · qm̄ deus
solū virū fecit ex limo feīam ex viro Sz in melius sape vident qui utrū
q; sexū resurrecturū eē nõ dubitant Non enī libido ibi erit q cõfusionis ē cā
Nam priusq̄ peccassent nudi erant · et nõ cõfundebant' vir et femīa Corp
ribus g° illis vicia detrahent' natura sruabit Non ē aut̄ viciū sexus femīe
ūs · s; natura q tūc quidez et a cõcubitu et a partu ĩmunis erit Erunt tn̄ mēbra
feminea nõ accomodata usui veti s; decori nouo quo nõ alliciat' aspiciētis
cõcupiscencia q nulla erit sed dei laudetur sapiā atq; clemēcia Qui et quod
nõ erat fecit et librabit a corrupcione qd' fecit Ut enī ĩ exordio generis huā
ni de latere viri dormiētis costa detracta femīa fiet xp̄m et ecclesiam tali
facto iam tunc pphetari oportebat Sopor quippe illi viri mors erat xp̄i
cuius exanimis in cruce ĩ cruce pendentis latus lancea pforatū ē atq; in
de sanguis et aqua pfluxit que sacrāmta eē nouimus quibus edificat' ecclā
Nam h' eciā vbo scriptura usa ē ut nõ legit' formauit aut finxit sed edifica
uit eam ĩ mulierem Unde et apls edificacōm corporis xp̄i qd' ē ecclia Cre
atura ē g° dei femīa sicut vir · s; ut de viro fiet vnitas cõmēdata Ut aut̄
illo mõ fiet xp̄us ut dcm̄ ē et ecclia figurata est Qui g° utriūq; sexū
instituit utrūq; restituet Deniq; ipē ihūs interrogatus a saduceis q ne
gabāt resurrectōm cuius septē fratrū erit uxor quā singli habuīt · dū q's
q; eorū vellet defuncti semen sicut lex pcepāt excitare Erratis inquid t
nescientes scripturas neq; vtutem dei Et cū locus eēt ut diceret · de qua
enī me interrogatis vir erit eciā ipā nõ mulr · nõ h' dixit sed dixit In resurrec
tione enī neq; nubent neq; uxores ducent sed sūt sicut angeli dei ĩ celo
Equales utiq; angelis ĩ mortalitate ac felicitate nõ carne sicut nec t
r'rūe qua nõ indiguerūt angli qm̄ nõ mori potuerūt Nupcias g° dn̄s
futuras negauit esse ĩ resurrectōe nõ feīas et ibi negauit ubi talis qo vte
batur ut eā negato sexu mulierbri celerior facilitate dissolueret Si enī ibi p
nosceret nõ futurū ymo eciā futurū eē firmauit · dicēdo nõ nubent qd' ad feīas
ptinet neq; vxores ducet qd' ad viros ptinz Erūt g° que ul' nubere hic so
lent ul' qui ducē uxores sed ibi h' nõ facient · proinde qd' ait apls occur
suros nos in virū pfcm̄ totius ipius cumstanciā lectōis cõsiderare debem' q°
ita se ht Qui descendit inquid ipē qui ascendit sup omēs celos ut ad
impleret omīa Et ipē dedit quosdā quidez aplos · quosdā aut̄ pphetas q's
dam uõ ewangelistas · quosdā aūt pastores et doctores ad cõsummacōm
scōr in opus ministerij in edificacōe corporis xp̄i donec occurramus omēs in
vnitatez fidei et agnicōm filij dei ĩ viru pfcm̄ ĩ mēsurā etatis plenitu
dinis xp̄i ut ultra nõ simus paruli iactati et circulati oī vento doctrīe
ĩ illusione homī ĩ astuciā et machinacione erroris Veritatē aut̄ facien
tes in caritate augeamur ĩ illo p oīa qui ē caput xp̄us Ex quo totū corpus
conexū et cõpactū p omēz tactū subministracōis scd'm opacōm ĩ mēsurā vni'

cuiusque partis in incremētū corporis, facti in edificacōm sui ciuitati Cete q̄ ē vir p
pfectus caput et corpus qd constat omnibus mēbris qui suo tpe cōplebūtur Cottidie
tū eidem corpi accedūt dū edificatur ecclia cui dr̄ Vos aūt estis corpus xpi
et mēbra Et alibi p corpe inquid eius qd ē ecclia Itemq3 vnus panis et vnū
corpus multi sumus · De cuius corporis edificacōe et hic dcm̄ ē ad cōsumacōm
scōrum inopus ministerii in edificacōm corporis xpi · ac deinde subiectū vn̄ ī[?]
agimus donec occurramus oms ī vnitate fidei · et agnicōm filii dei ī virū
pfcm̄ ī mēsuram etatis plenitudinis xpi Et cetera donec eidem mēsura ī quo
corpe intelligendi eet ondet dicens Augeamur ī illo p omnia qui ē caput
xpus Ex quo totū corpus cōnexū et cōpactū per omnē tactū subministracōis
scdm̄ opacōm in mēsurā vniuscuiusq3 partis Sicut ergo ē mēsura vniuscuiusq3 partis
ita tocius corporis qd omnibus suis ptibus cōstat Est utiq3 mēsura plenitudinis
de qua dcm̄ ē In mēsurā etatis plenitudinis xpi Quā plenitudinē ēc̄ illo
loco cōmemorauit ubi ait de xpō Et ipm̄ dedit caput sup omnia ecclie q̄ est
corpus eius plenitudo eius qui omnia in omnibus implet Verū si hoc ad re
surrectōis formā in qua erit vnusquisq3 referendū eet quid nos impediret
noiato viro intelligē et feīam ut viro p homie positū accipemus sicut in
eo qd dcm̄ ē Beatus vir qui timet dnm̄ utiq3 ibi sūt et feīe qui timent dnm̄

Quid iam rñdeam de capillis atq3 vnguibus Semel quippe intel
lecto ita nichil perituz ēē de corpe ut deforme nichil sit in corpe si
nul intelligit ea que deforme facture fuerant enormitatez masse ipā
accessura ēē Non locis in quibus mēbrorum forma turpetur velut si de limo
vas fiet qd rursus in eundez limū redactū totū de toto itnz fiet nō ēē ne
cesse ut illa ps limi q̄ in ansa fuat ad ansam rediret aut q fundū fecerat
ipā rursus faceret fundū dū tn̄ totū reuertetur in totū · i · totus ille limus
in totū vas nulla sui pdita pte remaneret Quapp si capilli tociens
tonsi vnguesq3 desecti ad sua loca deformit redeunt nō redibūt nec
tū cuiq3 resurgenti peribunt · q3 in eandē carnē ut quēcūq3 ibi locū cor
poris teneant sruata pcium cōgruēcia matie mutabilitate vertent Quā
uis qd ait dns Capillus capitis vri nō peribit nō de longitudine sed de
nūo capillorum dcm̄ multa apcius possit intelligi Vnde alibi dicit Capil
li capitis vri nūati sūt Neq3 hoc ideo dixerim q aliquid existime corpi cui
q3 periturū qd nāli ī erat sed qd deforme natū fuat Non utiq3 ob aliud ii
ut hinc q3 ondetur quā sit penalis cōdicio ista mortalium sic ēē redituz ut
sruata integritate sbe deformitas peat Si enim statuā pt artifex hō quā
ppt aliq̄ cām deformē fecerat cōflare et pulcherrimā reddē ut nich inde
subē · s3 sola deformitas peat · ac si quid ī illa figura priore indecent
extabat · nec parilitate pciū cōgruebat nō de toto vnde fecerat ampu
tare atq3 separare · s3 itaq3 cōspergē vniuiso atq3 miscē ut nec feditatē faciat
nec minuat quātitatez Quid de oipotente artifice senciendū ē Ergo
nō poterit quasq3 deformitates humanorum corporum nō mō vsitatas · vin
ec raras atq3 monstruosas que huic misē vite cōgruunt abhorrent aut
ab illa futura felicitate scōrum sic auferre aut perdē ut quecūq3 earum
facit ut et si nālia tn̄ indecora excremēta sbe corpalis nulla eius di
minucione tollatur Ac p hoc nō ē macris pinguibusq3 metuēdū ne ec
ibi tales sint quales si possent nec h ēē noluissent Omnis enim corporis pul
critudo ē pciū cōgruēcia cū quadam coloris suauitate Vbi aūt non est
pciū cōgruēcia aut ideo quid offendit · q3 prauū ē aut ideo · q3 parū aut ideo
quia nimiū · proinde nulla erit deformitas quā facit cōgruēcia pciū
ubi et que praua sūt corrigentur et qd minus ē q̄ decet vn̄ creator
nouit inde supplebit Et q plus ē q̄ decet matie sruata ītegritate ·
detrahetur Coloris porro suauitas quāta erit ubi iusti fulgebūt sicut sol
in regno patris sui Que claritas in xpi corpe cū resurrexit ab o
culis disciplorum pocius abscondita fuisse q̄ defuisse credenda ē Non enim

ea ferret humanus atque infirmus aspectus quam ille asinus ita debet attendi ut possit agnosci quomodo prius fuerint esse ut contrectantibus ostenderet suorum vulnerum cicatrices ut etiam cibum potumque sumeret non alimentorum indigentia sed ea qua et hoc poterat potestate. Cum autem aliquid non videtur quamvis sit a quibus alia que pariter assunt videntur sicut illam claritatem dicimus affuisse non visam a quibus alia videbantur aorasia grece dicitur quod nostri interpretes latine dicere non valentes in libro geneseos cecitatem interpretati sunt hanc enim passi sunt sodomite qui querebant hostium iusti viri nec poterant invenire. Que si cecitas fuisset qua fit ut nichil possit videri non hostium qua ingrederentur sed duces itineris a quibus inde abducerentur inquirerent. Nescio autem quomodo sic afficimur amore martirum beatorum ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices que pro Christi nomine pertulerunt. Et fortasse videbimus. Non enim deformitas in eis sed dignitas erit et quedam quamvis in corpore non corporis sed virtutis pulchritudo fulgebit. Nec ideo tamen si aliqua martiribus amputata et ablata sunt membra sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum quibus dictum est Capillus capitis vestri non peribit. Sed si hoc decebit in illo novo seculo ut indicia gloriosorum vulnerum in illa inmortali carne cernantur ibi membra ut preciderentur percussa vel secta sunt ibi cicatrices sed eisdem tamen membris redditis non perditis apparebunt. Quamvis itaque omnia que acciderint corpori vicia tunc non erunt non sunt tamen deputanda vel appellanda vicia virtutis indicia.

An in suo sexu resuscitanda atque mensura sit corpora feminarum. xvij.

Absit autem ut ad resuscitanda corpora viteque reddenda non possit omnipotencia creatoris omnia revocare que vel bestie vel ignis absumpsit vel quod in pulverem cineremve collapsum vel in humorem solutum vel in auras est exalatum. Absit ut sinus ullus secretumque nature ita recipiat aliquid subtractum sensibus nostris ut omnium creatoris aut cognicionem lateat aut effugiat potestatem. Deum certe volens sicut poterat diffinire cycero tantus auctor ipsorum Mens quedam inquid est soluta et libera secreta ab omni concrecione mortali omnia senciens et movens ipsaque predita motu sempiterno. Hoc autem reperit in doctrinis magnorum philosophorum. Ut igitur secundum ipsos loquar quomodo aliquid vel latet omnia sencientem vel irrevocabiliter fugit omnia moventem. Unde iam etiam illa questio solvenda est que difficilior videtur ceteris. Ubi queritur cum caro mortui hominis etiam alterius fit viventis caro cui potius eorum in resurrectione reddatur. Si enim quispiam confectus fame atque compulsus vescatur cadaveribus hominum quod malum aliquociens accidisse et vetus testatur hystoria et nostrorum temporum infelicia experimenta docuerunt. Numquid quisquam veridica racione contendat totum digestum fuisse per ymos meatus nichil enim inde in eius carnem mutatum atque conversum cum ipsa macies que fuit et non est satis indicat que illius esce detrimenta suppleta sint. Jam itaque aliqua paulo ante premisi que ad istum quoque nodum solvendum valere debebunt. Quidquid enim carnium exhausit fames utique in auras est exalatum unde diximus omnipotentem deum posse revocare quod fugit. Reddetur ergo caro illa homini in quo esse caro humana primitus cepit. Ab illo quippe altero tamquam mutuo sumpta deputanda est que sicut es alienum ei reddenda est unde sumpta est. Sua vero illi quem fames exinaniverat ab eo qui potest etiam exalata revocare reddetur quamvis et si omnibus perisset modis nec ulla eius materies in ullis nature latebris remansisset unde vellet eam repararet omnipotens. Sed propter sentenciam veritatis qua dictum est Capillus capitis vestri non peribit absurdum est ut putemus cum capillus hominis perire non possit tantas carnes fame depastas et consumptas perire potuisse. Quibus omnibus pro nostro modulo consideratis atque tractatis hec summa conficitur ut in resurrectione carnis in eternum eas mensuras habeat corporum magnitudo quas habebat perficiende sive perfecte cuiusque indita corpori racio iuventutis in membrorum quoque omnium modulis congruo decore servato. Quod decus ut servetur si aliquid demptum fuerit alicui granditati in parte aliqua constitutum quod per totum spargatur ut neque id pereat et congruencia parcium ubique teneat non est absurdum

ut aliquid inde esse staturę corporis addi posse credamus cum omnibus partibus ut de
corem custodiant id distribuit quod si enormiter in una esset utique non deceret aut
si contendit in ea quoque statura corporis resurrecturum esse in qua defunctus est
non pugnaciter resistendum est tantum absit omnis deformitas omnis infirmitas omnis
tarditas omnisque corruptio et siquid aliud illud non decet regnum in quo re
surrectionis et promissionis filii dei equales erunt angelis si non corpore non etate
te certe felicitate De viro perfecto i. xpo et corpore eius ecclesia que est ipsius plenitudo .xviii.

Restituet ergo quidquid de corporibus vivis vel post mortem
de cadaveribus periit et simul cum eo quod in sepulcris remansit
in spiritalis corporis novitatem ex animalis corporis vetustate mutatum resur
get in corruptione atque in inmortalitate vestitum Sed et si vel casu aliquo gra
ui vel inimicorum inmanitate totum penitus conteratur in pulverem atque in auras vel
in aquas dispersum quantum fieri potest nusquam esse sinatur omnino nullo modo subtrahi po
terit omnipotentie creatoris Sed capillus meo capitis non peribit Erit ergo spiritui
subdita caro spiritalis Sed tamen spiritus non caro Cuius rei habemus experimentum in nostre
pene deformitate Non enim secundum carnem sed utique secundum spiritum carnales erant
quibus ait apostolus Non potui nobis loqui quasi spiritalibus sed quasi carnalibus Et homo
spiritalis sic in hac vita dicitur ut tamen corpore adhuc carnalis sit et videat aliam
legem in membris suis repugnantem legi mentis sue Erit autem et corpore spi
ritalis cum eadem caro sic resurrexerit ut fiat quod scriptum est Seminatur corpus
animale resurget corpus spiritale Que sit autem et quam magna spiritalis corporis
gratia quoniam nondum venit in experimentum vereor ne temerarium sit omne quod de illa
profertur eloquium Veruntamen quoniam spei nostre gaudium propter dei laudem non est
tacendum et de intimis ardentis sancti amoris medullis dictum est Domine dilexi
decorem domus tue de domo eius que in hac erumnosissima vita bonis ma
lis largitur ipso adiuvante coniciamus ut possumus Quanta sit illud quod non
dum experti utique digne eloqui non valemus omitto enim quod fecit hominem rectum
omitto vitam illorum duorum coniugum in paradisi fecunditate felicem Quoniam tam bre
vis fuit ut ad nascentium sensum nec ipsa perveniret In hac quam novimus in qua
adhuc sumus cuius temptationes immo quam totam temptationem quamdiu in ea sumus
quantumlibet proficiamus perpeti non desinimus que sint indicia circa genus humani
bonitatis dei quis potest explicare Quod omnia corporis vicia que in hac vita
humano contraria sunt decori in resurrectione non sint
futura ubi manente naturali substantia in unam pulchri
tudinem equalitas concurret et quantitas .xx.

Nam quod ad primam originem pertinet omnem mortalium pro
geniem fuisse dampnatam hec ipsa
si vita dicenda est tot et tantis malis plena testatur Quid enim aliud in
dicat horrenda quedam profunditas ignorancie ex qua omnis error existit qui
omnes filios adam tenebroso quodam sinu suscipit ut homo ab illo liberari sine
labore dolore timore non possit Quid amor ipse tot rerum vanarum atque nox
iarum et ex hoc mordaces cure perturbationes merores formidines insana gau
dia discordie lites bella insidie iracundie inimicicie fallacia adulacio
fraus furtum rapina superbia ambicio invidencia homicidia crudelitas
sevicia nequicia luxuria petulancia impudencia fornicationes adulteria
incestus et contra naturam utriusque sexus tot stupra atque immundicie quas turpe est
etiam dicere sacrilegia hereses blasphemie periuria oppressiones innocencium calump
nie circumventiones prevaricationes falsa testimonia violencie latrocinia
et quidquid talium malorum in mentem non venit et tamen de vita hominum ista non re
cedit Verum hec hominum sunt malorum ab illa tamen erroris et perversi amoris radice
veniencia cum qua omnis filius adam nascitur Nam quis ignorat cum quanta
ignorancia veritatis que iam in infantibus manifesta est et cum quanta habunda
ncia vane cupiditatis que in pueris incipit apparere homo veniat in hanc vitam
ita ut si dimittatur vivere ut velit et facere quidquid velit in hec facinora et
flagicia que commemoravi et que commemorare non potui vel cuncta vel multa
perveniat Sed divina gubernatione non omnino deserente dampnatos et deo non
continente iram suam in miserationibus suis in ipsis sensibus generis humani sepe pro

inhibicio et erudicio contra istas cum quibus nascimur tenebras vigilant et contra hos impetus opponuntur plene tamen et ipse laborum et dolorum Quid enim sibi volunt multimode formidines que cohibendis paruulorum vanitatibus adhibentur Quid pedagogi quid magistri quid ferule quid lora quid virge quid disciplina illa qua scriptura sancta dicit dilecti filii latera esse tundenda ne crescat indomitus domarique iam durus aut vix posse aut fortasse nec possit Quid agitur hiis penis omnibus nisi ut debelletur impericia et praua cupiditas infrenetur cum quibus malis in hoc seculum venimus Quid est enim quod cum labore meminimus sine labore obliuiscimur cum labore discimus cum labore strenui sine labore inertes sumus nonne hinc apparet in quid velut pondere suo procliuis et prona sit viciosa natura et quanta ope ut hinc liberetur indigeat desidia segnicia pigricia negligencia vicia sunt utique quibus labor fugatur cum labor ipse eciam qui est utilis pena sit Sed preter pueriles penas quibus discitur non potest que maiores nolunt qui vix aliquid utiliter volunt quot et quantis penis agitur genus humanum que non ad malicia neguciamque iniquorum sed ad condicionem pertinet miserie communem Quis ullo sermone degerit quis ulla cogitacione comprehendit quantus est metus quanta calamitas ab orbitatibus atque luctu a dampnis et dampnacionibus et mendaciis a decepcionibus hominum et a suspicionibus falsis ab omnibus violentis facinoribus et sceleribus alienis quandoquidem ab eis et depredacio et captiuitas et vincula et carceres et exilia et cruciatus et amputacio membrorum et priuacio sensuum et oppressio corporis ad obscenam libidinem opprimentis explendam et alia multa horrenda sepe contingunt Quid ab innumeris casibus qui forinsecus corpori formidantur estibus et frigoribus tempestatibus ymbribus alluuionibus choruscacione tonitruo grandine fulmine motibus hyatibusque terrarum oppressionibus ruinarum ab offensione et pauore vel eciam malicia iumentorum a tot veneniis fruticum aquarum aurarum bestiarum a ferarum vel tantummodo molestis vel eciam mortiferis morsibus a rabie que contingit ex rabido cane vel eciam blanda et amica suo domino bestia nonnumquam vehemencius et amarius quam leones draconesque metuatur faciatque hominem quem forte attaminauerit contagione pestifera ita rabiosum ut a parentibus coniuge filiis peius omni bestia formidetur Que mala paciuntur nauigantes que terrena itinera gradientes Quis ambulat ubicumque non inopinatis subiacens casibus De foro quidam rediens domum sanus pedibus suis cecidit pedem fregit et ex illo vulnere finiuit hanc vitam Quid videtur sedenti securius de sella in qua sedebat cecidit hely sacerdos et mortuus est Agricole ymmo omnes homines quot et quantos a celo et terra vel a perniciosis animalibus casus metuunt agrorum fructibus solent tamen de frumentis tandem collectis et reconditis esse securi Sed quibusdam quod nouimus prouentum optimum frumentorum fluminis inprouisus fugientibus hominibus de horreis eiecit atque abstulit Contra milleformes demonum incursus quis innocencia sua fidit Quandoquidem ne quis esse fideret paruulos baptizatos quibus certe nichil est innocencius aliquando sic vexant ut in eis maxime deo sinente ista monstretur huius vite flenda calamitas et alterius desideranda felicitas Jam vero de ipso corpore tot existunt morborum mala ut nec libris medicorum cuncta comprehensa sint In quorum pluribus ac pene omnibus eciam ipsa adiumenta et medicamenta sunt ut homines a penarum exitio penali eruantur auxilio Nonne ad hoc perduxit sicientes homines ardor immanis ut vrinam quoque humanam vel eciam suam biberent Nonne ad hoc fames ut a cadaueribus hominum se abstinere non possent ut inuentos homines mortuos sed propter hoc a se occisos et nec quoslibet alienos verum eciam filios matres incredibili crudelitate quam rabida esuries faciebat absumerent Ipse postremo sopnus qui proprie quies nomen accepit quis verbis explicet sepe somniorum visis quam sit inquietus et quam magnis licet falsarum rerum terroribus quas ita exhibet et quodammodo exprimit ut a veris eas discernere nequeamus animam miseram sensusque perturbet quas falsitate visorum eciam vigilantes in quibusdam morbis et veneniis insa-

rabilius agitantur quoniam multimodi varietate fallacie homines et sanos ma
ligni demones nonnumquam decipiant talibus visis et si eos per hoc ad sua tra
ducere non potuerint sensus tamen eorum solo appetitu qualitercumque persuadendi in
falsitatibus illudant. ab huius tamen misere quasi quibusdam inferis vite non
liberat nisi gratia salvatoris christi dei ac domini nostri. Hoc enim nomine est ipse Ihesus
interpretatur quippe salvator maxime ne post hanc miserior ac sempiterna sus
cipiat vita non sed mors. Nam in ista quamvis sint per sancta et sanctos curationum
magna solacia tamen ideo non semper et ipsa beneficia tribuuntur petentibus ne propter hec
religio queratur que propter aliam magis vitam ubi mala non erunt omnino ulla querenda est
Et ad hoc meliores quosque in hiis malis adiuvat gratia ut quanto fideliore
tanto fortiore corde tolerent. ad quam rem et per philosophiam prodesse dicunt doc
ti huius seculi quam dii quibusdam paucis ait Tullius veram dederunt. Nullum hominibus
inquit ab his aut datum est donum maius aut potuit ullum dari. usque adeo
et ipsi contra quos agimus quoquomodo compulsi sunt in habenda non quacumque
sed vera philosophia divinam gratiam confiteri. Porro si paucis divinitus datum est vere
philosophie contra miserias huius vite unicum auxilium satis et hinc apparet humanum
genus ad luendas miseriarum penas esse dampnatum. Sicut autem hoc ut
fatentur nullum divinum maius est donum sic a nullo deo dari credendum est nisi ab
illo quem et ipsi qui multos deos colunt nullum dicunt esse maiorem. *De hiis que*

Propter hec autem mala huius vite bonis *preter illa mala que bonis mal*
malisque communia habent in ea iusti *communia sunt ad iustorum labores*
et quosdam proprios labores suos quibus adversus vici *specialiter pertinet xxiii*
a militant. et in talium preliorum temptacionibus periculisque versantur. Aliquando enim con
citacius aliquando remissius non tamen desinit caro concupiscere adversus spiritum et
spiritus adversus carnem ut non ea que volumus faciamus omnem malam concupiscenci
am consumendo sed eam nobis quantum divinitus adiuti possumus non ei consenciendo
subdamus vigiliis continuis excubantes ne opinio veri similis fallat ne decipiat
sermo versutus. ne se tenebre alicuius erroris offundant ne quod bonum est ma
lum aut quod malum est bonum esse credatur. ne ab hiis que agenda sunt metus re
vocet. ne in ea que agenda non sunt cupido precipitet. ne super iracundiam
sol occidat ne inimicicie provocent ad retribucionem mali pro malo ne absor
beat inhonesta vel inmoderata tristicia ne inparciendorum beneficiorum ingerat
mens ingrata torporem ne maledicis rumoribus bona consciencia fatigetur
ne temeraria suspicio nostra decipiat ne aliena de nobis falsa nos frangant
ne regnet peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis eius ne mem
bra nostra exhibeantur iniquitatis arma peccato ne oculus sequatur concupiscenciam
ne vindicandi cupiditas vincat. ne in eo quod male delectat vel visio vel cogi
tacio remoretur. ne inprobum aut indecens verbum libenter audiatur. ne fiat quod non
licet. etiam si libet ne in hoc bello laborum periculorumque plenissimo vel de viribus
nostris speretur facienda victoria vel viribus nostris facta tribuatur sed eius gratie de
qua ait apostolus Gracias autem deo qui dat nobis victoriam per dominum nostrum Ihesum Christum
Qui et alio loco in hiis inquit omnibus supervincimus per eum qui dilexit nos
Sciamus tamen quantalibet virtute preliandi viciis repugnemus vel eciam vicia supe
remus subiugemus quamdiu sumus in hoc corpore nobis deesse non posse Unde dicamus
deo Dimitte nobis debita nostra In illo autem regno ubi semper cum corporibus inmortalibus
erimus nec prelia nobis erunt ulla nec debita Que nusquam et numquam essent si na
tura nostra sicut recta creata est permaneret. ac per hoc et noster iste conflictus in quo pericli
tamur de quo nos victoria novissima cupimus liberari ad vite huius mala pertinet
quam tot tantorumque testimonio malorum probamus esse dampnatam *De miseriis ac*
malis quibus humanum genus me
rito prime prevaricacionis obnoxium
est et a quibus nemo nisi per Christi
gratiam liberatur xxiiii

Nam nunc considerandum est hanc ipsam
miseriam generis humani in qua lau
datur iusticia punientis qualibus et quam
multis implevit bonis eiusdem bonitas cunctaque creantis adminis
trantis primum benedictionem illam quam protulerat ante peccatum dicens Crescite et multipli
camini et replete terram Nec post peccatum voluit inhibere mansitque in stirpe dampnata

donata fecunditas nec illa vim mirabilem semi ymo et mirabiliore qua effici
untur et scia indita corpibus humanis et quodammodo intexta peti vicium potu
it auferre quo nobis impacta e eciam necessitas mortis Et utrumque simul c
currit isto qi flumine atque torrente generis humani malum qd apente trahit et bo
num qd a creante tribuitur In originali malo duo sunt petm atque supplicium In
originali bono alia duo ppagacio et conformacio Et quantum ad presentem pti
net intencionem nram de malis quorum vnum de nra venit audacia i. petm al
terum de iudicio dei et supplicium iam satis diximus Nunc de bonis dei que ipi
quoque viciate dampnateque nature contulit sive usque nunc confert dicere institui neque
enim dampnando aut totum abstulit qd dederat alioquin nec eet omnino aut eciam remo
ta sua ptate eciam dyabolo penaliter subdidit cum nullo ipm dyabolus aio alienaret im
perium quinquidem ut ipius quoque dyabolus natura subsistat ille facit qui summe e et facit
esse quidquid aliquo modo est. duorum go illorum q diximus bona ut eciam in natura peto vi
ciatam suppliciooque dampnatam De bonitate eius quedam veluti fonte manaret
ppagacionem in primis mundi opibus benediccione largitus e a quibus opibus die sep
timo requievit Confirmacio vo in illo eius e ope quousque nunc opatur Effi
caciam quippe potenciam suam si rebus subtrahat nec pgredi poterunt et suis
demersis motibus pagere tpa nec prorsus in ea eo qd create sunt aliquate
nus pmanebunt Sic go creavit hominem deus ut ei addet fertilitatem quandam
qua homines alios ppagaret congeneraret eis et ipam ppagandi impossibili
tem non necessitatem Quibus tamen noluit hoibus abstulit eam deus et steriles
fuit non tamen generi humano abstulit semel datum primis duobus coniugibus benedic
tionem generalem hoc e ppagacio quamvis peto ablata non fuit non tamen eciam ipa talis
e qualis fuisset si nemo peccasset Ex quo enim homo in honore positus postea
quam de aliquid comparatus est pecoribus sibi generat Non i eo tamen penitus
extincta e quedam velut scintilla rationis in qua factus e ad ymaginem dei Hu
ic aut ppagacioni si conformacio non adhibetur nec ipa in sui generis formas
modosque pcedet Si enim non concubuissent homines et nichilominus vellet implere
terras hominibus qm creavit vnum sine conmixtione carnis et femine sic possit omnes
Concumbentes non nisi illo creante generantes esse non possunt Sicut go aplus ait
de institucione spali qua ho ad pietatem iusticiamque formatur neque q plan
tat e aliquid neque qui rigat sed qui incrementum dat deus Ita eciam hic dici
pt nec qui concumbit nec qui seminat e aliquid sed qui format deus Nec mr
qui conceptum portat et partum nutrit e aliquid sed qui incrementum dat deus
Ipe namque opacione qua nunc usque opatur facit ut numeros suos explicet semina
et a quibusdam latentibus atque invisibilibus involucris formas visibiles hu
ius qd aspicimus decoris evolvant ipe incorpeam corpeamque naturam illam ppositam
istam subiectam mirabilibus copulans et conectens animantem facit qd opus
eius tamquam magnum et mirabile e ut non solum i hoie qd e animal rationale et ex
hoc cunctis terrenis animantibus excellencius atque prestancius sed in qualibet minim
tissima muscula bene considerantem stuporem mentis ingerat laudemque pariat
quod creatori Ipe itaque anime humane mentem dedit ubi ro et intelligencia infante
sopita e quodammodo qi nulla sit excitanda sed atque excenda etatis accessu qua
fit sciencie capax atque doctrine et habilis percepcioni veritatis et amoris boni Qua
capacitate hauriat sapienciam virtutibus que predita quibus prudenter fortiter tempant
et iuste adversus errores et cetera ingenerata vicia dimicet eaque nullius
rei desiderio nisi boni illius summi atque inmutabilis vincat Quod et si non faci
at ipa talium bonorum capacitas i natura rationali divinitus instituta quantum sit bonum
quam mirabile opus omnipotentis quis effatur aut cogitat Preter enim artes
bene vivendi et ad inmortalem perveniendi felicitatem que virtutes vocantur
et sola dei gracia que in xpo e filiis promissionis regnique donatur None humano
ingenio tot tanteque artes sunt invente et exercitate partim necessarie partim
voluntarie ut tam excellens vis mentis atque rationis in his rebus quas sup
fluas ymo et periculosas perniciosasque appetit quantum bonum habeat i natura unde ista
potuit vel invenire vel discere vel exercere testetur vestimentorum et edificiorum ad opa

quam mirabilia quam stupenda industria humana pervenit quo agricultura quo in
navigatione profecit que in fabricatione quorumque vasorum vel etiam statuarum et pic-
turarum varietate excogitavit et implevit quam in theatris mirabilia spectantibus
audientibus incredibilia facienda et exhibenda molita sit in capiendis oc-
cidendis domandis irrationabilibus animantibus que et quanta reperit adversus ipsos
homines tot genera venenorum tot armorum tot machinamentorum et pro salute
mortali tuenda atque reparanda quot medicamenta atque adiumenta comprehendit
pro voluptate faucium quot condimenta et gule irritamenta reperit ad indican-
das et suadendas cogitationes quam multitudinem varietatemque signorum ubi precipu-
um locum verba et littere tenent ad delectandos animos quos elocutionis ornatus quam
diversorum carminum copiam ad mulcendas aures quot organa musica quos
cantilene modos excogitavit quantam peritiam dimensionum atque numerorum meatusque
et ordines siderum quanta sagacitate comprehendit quam multa rerum mundanarum
cognitione se implevit quis possit eloqui maxime si velimus non acervatim
cuncta congerere sed in singulis immorari In ipsis postremo erroribus et falsitati-
bus defendendis quam magna claruerunt ingenia philosophorum atque hereticorum quis es-
timare sufficiat Loquimur enim nunc de natura mentis humane qua ista vita mortalis
ornatur non de fide atque itinere veritatis qua illa immortalis acquiritur Huius tante
nature conditor cum sit utique deus verus et summus ipso cuncta que fecit administrante
et summam potestatem summamque habente iustitiam numquam profecto in has miserias de-
cidisset atque ex his preter eos solos qui liberabuntur in eternas penas itura
nisi nimis grande peccatum in homine primo de quo ceteri exorti sunt precessisset
Iam vero in ipso corpore quamvis nobis sit cum beluis mortalitate commune multisque earum
reperiatur infirmius quanta dei bonitas quanta providencia tanti creatoris ap-
paret Nonne ita sunt in eo loca sensuum et cetera membra disposita speciesque ipsa ac
figura et statura totius corporis ita modificata ut ad ministerium anime rationalis
se indicet factum Non enim ut animalia rationis expertia prona esse videmus ita
creatus est homo sed erecta in celum corporis forma admonet eum que sursum sunt
sapere. Porro mira mobilitas que lingue ac manibus attributa ad loquendum et
scribendum apta atque conveniens et ad opera artium plurimarum officiorum comple-
da Nonne satis ostendit quali anime ut serviret tale sit corpus adiunctum quamquam
et detractis necessitatibus operandi ita omnium partium congruencia numerosa sit et pulchra
sibi parilitate respondeat ut nescias utrum in eo condendo maior sit utilitatis
habita ratio quam decoris Certe enim nichil creatum videmus in corpore utilitatis
causa quod non habeat decoris locum. Plus autem nobis id appareret si numeros mensurarum
quibus inter se cuncta conexa sunt et coaptata nossemus quos forsitan data
opera in his que foris eminent humana posset vestigare sollercia Que vero tecta
sunt atque a nostris remota conspectibus sicuti est tanta perplexitas venarum atque
nervorum et viscerum secreta vitalium invenire nullus potest quia etsi medicorum
diligencia nonnulla crudelis quos anatomicos appellant laniavit corpora
mortuorum sive etiam inter manus secantis perscrutantisque morientium atque in carnibus
humanis satis inhumane abdita cuncta rimata est ut quid et quomodo quibus locis
curandum esset addisceret Numeros tamen de quibus loquor quibus coaptatio que ar-
monia grece dicitur tamquam cuiusdam organi extrinsecus atque intrinsecus totius cor-
poris constat Quid dicam nemo valuit invenire quod nemo ausus est querere
Qui si noti esse potuissent in interioribus quoque visceribus que nullum ostentant
decus ita delectaret pulchritudo rationis ut omni forme apparenti que oculis placet
ipsius mentis que oculis utitur preferretur arbitrio Sunt vero quedam ita posita in
corpore ut tantummodo decorem habeant non usum sicut habet pectus virile mamillas sicut
facies barbam quam non esse munimento sed virile ornamentum indicant pure facies
feminarum quas utique infirmiores muniri tucius conveniret Si ergo nullum me-
brum est in hiis quidem conspicuis unde ambigit nemo quod ita sit alicui operi
accommodatum ut non esse sit decorum Sunt autem nonnulla quorum solum decus et
et nullus est usus puto facile intelligi in conditione corporis dignitatem neces-
sitati fuisse prelatam Transitura est quippe necessitas tempusque venturum quo sola

inmensa pulchritudine sine illa libidine perfruantur. Quod maxime ad laudem
referendum est conditoris cui dictum est in psalmo Confessionem et decorem induisti. Iam
cetera pulchritudo et utilitas creature quam homini licet in istos labores mi-
seriasque proiecto atque damnato spectanda atque sumenda divina largitate conces-
sa est quo sermone possit terminari. In celi et terre et maris multimoda et varia
pulchritudine in ipsius lucis tanta copia tamque mirabili specie in sole ac luna
et sideribus in opacitatibus nemorum in coloribus et odoribus florum in diversitate
ac multitudine volucrum garrularum et pictarum et multiformi specie tot tan-
tarum que animantium quarum ille plus habent admirationis que molis minimum plus
enim formicularum et apicularum opera stupemus quam inmensa corpora balenarum.
In ipsius quoque maris tam grandi spectaculo cum sese diversis coloribus induit
velut vestibus et aliquando viride atque hoc multimodis aliquando purpureum aliquando ceru-
leum est. Quam porro delectabiliter spectatur etiam quandoque turbatur et fit inde ma-
ior suavitas quia sic demulcet intuentem ut iactet et quatiat navigantem.
Quid ciborum usquequaque copia contra famem. Quid saporum diversitas contra
fastidium nature diffusa divitiis non coquorum arte ac labore quesita. Quid in
tam multis rebus tuende ac recipiende salutis auxilia. Quam grata vicissi-
tudo diei alternantis et noctis. Aurarum quam blanda temperies. In fructibus
et pecoribus indumentorum conficiendorum materies omnia commemorare quis possit.
Hec autem sola que a me velut in quendam sunt aggerem coartata si vellem velut
colligata involucra solvere atque discutere quanta in mora esset in singulis quibus
plurima continentur. Et hec omnia miserorum sunt damnatorumque solacia non premia
beatorum. Que igitur sunt si tot ac talia et tanta sunt ista. Quid dabit eis
quos predestinavit ad vitam qui hoc dedit etiam eis quos predestinavit ad
mortem. Que bona in illa beata vita faciet eos sumere pro quibus in hac mi-
sera vita unigenitum suum filium voluit usque ad mortem mala tanta perferre.
Unde apostolus de ipsis in illud regnum predestinatis loquens Qui proprio inquit
filio non pepercit sed pro nobis omnibus tradidit eum quomodo non et cum illo
omnia nobis donavit. Cum hec promissio complebitur quid erimus quales erimus
que bona in illo regno accepturi sumus. Quandoquidem Christo moriente pro nobis
tale iam pignus accepimus qualis erit spiritus hominis nullum omnino habens vicium
nec sub quo iaceat nec cui cedat nec contra quod saltem laudabiliter dimicet pa-
catissima virtute perfectus. Rerum ibi omnium quanta quam speciosa quam certa scientia sine
errore aliquo vel labore ubi dei sapientia de ipso suo fonte potabitur cum summa
felicitate sine ulla difficultate. Quale erit corpus quod omnino spiritui subditum
et eo sufficienter vivificatum nullis alimoniis indigebit. Non enim animale
sed spirituale erit habens quidem carnis sed sine ulla carnali corrupcione substanciam.

xxvi Verum de animi bonis quibus post hanc vitam beatissimi perfru- De bonis quibus etiam hanc vitam
damnacionibus noxiam creator im-
entur non a nobis dissentiunt philosophi nobiles qui de carnis resurrectione pletur
contendunt. Hanc quantum possunt negant sed credentes multi negantes pau-
cissimos reliquerunt et ad Christum qui hoc quod istis videtur absurdum in sua
resurrectione monstravit fideli corde conversi sunt docti et indocti sapientes mundi et
insipientes. Hoc enim credidit mundus quod predixit deus qui etiam hoc predix-
it quod hanc rem mundus fuerat crediturus. Neque enim porphirii maleficiis eam
cum laude credencium tanto ante promittere compulsus est. Ille enim est deus
quem sicut iam dixi aliquociens nec commemorare me piget confitenti porphirio
atque id oraculis deorum suorum probare cupienti ipsa numina perhorrescunt quem
sic laudaverunt ut eum deum patrem et regem vocaret. Absit enim ut sic intel-
ligenda sint que predixit quomodo volunt hii qui hoc cum mundo non crediderunt quod
mundum crediturum esse predixit. Cur enim non potius ita sicut crediturus tan-
to ante predictus est mundus non sicut paucissimi garriunt qui hoc cum mundo
quod crediturus predictus est credere noluerunt. Si enim propterea dicunt aliomodo esse
credenda ne si dixerint vana esse conscripta iniuriam faciant illi deo cui tam
magnum perhibent testimonium tantum ei prorsus vel esse graviorem faciunt in-

[illegible] si aliter dicit esse intelligenda non sicut mundus ea credidit que creditura
ipse laudavit ipse promisit ipse complevit Utrum enim non potest facere ut resurgat caro
et vivat in eternum an propterea credendum non est id eum esse facturum quia malum est
atque indignum deo Sed de omnipotencia eius qua tot et tanta fecit incredi
bilia iam multa diximus si volunt invenire quod omnipotens non potest habent prorsus
ego dicam mentiri non potest Credamus ergo quod potest non credendo quod non potest Non
itaque credentes quod mentiri possit credant esse facturum esse promisit Et si cre
dant sicut id credidit mundus quem crediturum esse predixit quem credidisse iam cernunt Hoc autem
malum esse unde demonstrant Non erit illic ulla corrupcio quod est corporis
malum De ordine elementorum iam disputavimus de aliis hominum coniecturis
satis diximus quanta sit futura in corpore incorruptibili facilitas motus
de presentis bone valitudinis temperamento que utique nullo modo illi comparanda est
immortalitati in libro tredecimo satis ut opinor ostendimus Legant superiora
operis huius qui vel non legerunt vel voluerint recolere quod legerunt

Quod non porphirii diffinicio quo beatis animis putant corpus omne fugiendum ipsius platonis sentencia destruatur qui dicit summum deum diis promisisse ut numquam corporibus exuerentur

xxvi

Sed porphirius ait inquiunt ut beata
sit anima corpus esse omne fugiendum
dum Nichil ergo prodest quod incorrupti
bile diximus futurum corpus si anima beata non
erit nisi omne corpus fugerit Sed iam et hinc
in libro memorato quantum oportuit disputavi Verum hic unum inde tantum commemo
rabo emendet libros suos istorum omnium magister plato et dicat eorum deos ut beati
sint sua corpora fugituros id est esse morituros quos in celestibus corporibus dixit
inclusos Quibus tamen deus a quo facti sunt quo possent esse securi immor
talitatem id est in eisdem corporibus eternam permansionem non eorum natura id habente sed
suo consilio prevalente promisit ubi etiam evertit illud quod dicunt Quia est im
possibilis ideo resurrectionem carnis non esse credendam Apertissime quippe iuxta
eundem philosophum ubi deus a se factis promisit deus non factis immortalitatem
quod impossibile est se facturum esse promisit Sic enim eum locutum narrat plato
Quoniam estis orti inquit immortales esse et indissolubiles non potestis et
Non tamen dissolvimini neque vos ulla mortis fata perimient nec erunt va
lenciora quam consilium meum quod maius est vinculum ad perpetuitatem vestram quam
illa quibus estis colligati Hic non solum absurdi non sunt qui hec audiunt
non utique dubitant diis factis ab illo deo qui eos fecit secundum platonem
quod est impossibile fuisse promissum Qui enim dicit vos quidem immortales esse
non potestis sed mea voluntate mortales non eritis Quid aliud dicit
quam id quod fieri non potest me faciente tamen eritis Ille igitur carnem incorruptibilem
immortalem spiritualem resuscitavit qui iuxta platonem id quod impossibile
est se facturum esse promisit Quid adhuc quod promisit deus quod deo promittente
credidit mundus qui esse ipse promissus est crediturus esse impossibile clamant
Quippe quem nos deum qui secundum platonem facit impossibilia id facturum esse
clamamus Non ergo ut beate sint anime corpus est omne fugiendum sed corpus
incorruptibile recipiendum Et in quo convenienter incorruptibili corpore
letabuntur quam in corruptibili gemuerunt Sic enim non in eis erit illa dira
cupiditas quam posuit explanatore virgilius ubi ait Rursus et incipiat cor
pora velle reverti Sic inquam cupiditatem revertendi ad corpora non habent cum
corpora in qua reverti cupiunt secum habebunt et sic habebunt ut numquam non habeant
numquam ea prorsus vel ad exiguum qualibet tempus ulla morte deponant Vigilanti
septem singula quedam dixerunt plato atque porphirius Que si inter se co
municare potuissent facti essent fortasse christiani plato dixit nisi corporibus animas
non esse posse Ideo enim dixit etiam sapientium animas post quamlibet
longum tempus tamen ad corpora redituras Porphirius autem dixit animam purgatissimam
cum redierit ad patrem ad hec mala mundi numquam esse redituram Ac per hoc quod verum vidit plato si dedisset porphirio esse iustorum atque sapientum
purgatissimas animas ad humana corpora redituras Rursus quod verum vidit

porphi9 dedisset platoni nunquam redituras ad miserias corruptibilis corporis
animas sciens ut non singuli haec singula sed ambo et singuli utraque dicerent puto
quod viderent esse iam consequens ut et rediret anime ad corpora et talia reciperent
corpora in quibus beate atque immortaliter viverent. quia secundum platonem etiam sancte anime ad
humana corpora redibunt secundum porphirium ad mala mundi huius sancte anime non
redibunt. dicat itaque cum platone porphirius Redibunt ad corpora dicat pla
to cum porphirio non redibunt ad mala. et ad ea corpora redire consentiant
in quibus nulla mala patiantur. Hec itaque non erunt nisi illa que promittit deus
beatas animas in eternum cum sua etiam carne facturum. Hoc enim quantum existimo
iam facile nobis concedent ambo ut qui fatentur ad immortalia corpora re
dituras animas esse sanctorum ad sua illas redire permittent in quibus mala huius
seculi pertulerunt in quibus deum ut his malis carerent pie fideliterque coluerunt

De coniunctis diffinitionibus platonis atque porphirii in quibus sic uterque alterius cederet ut a veritate neuter deviaret

xxviij Nonnulli nostri propter quoddam praeclarissimum loquendi genus et propter non nulla que veraciter sensit amantes platonem dicunt eum aliquid simile nobis et de mortuorum resurrectione sensisse
quod quidem sic tangit in libris de republica Tullius ut eum lusisse potius quam
quod id verum esse affirmet dicere voluisse Inducit enim hominem revixisse et narrasse quedam que platonicis disputationibus congruebant Labeo etiam duos dicit uno
die fuisse defunctos. et occurrisse invicem in quodam compito. deinde ad
corpora sua fuisse iussos remeare et constituisse inter se amicos esse mansuros
atque ita esse factum donec postea morerentur. Sed isti auctores talem resurrectionem
corporis factam fuisse narrarunt quales fuerunt eorum quos resurrexisse novimus. et hinc quidem redditos vite. sed non eo modo ut non morerentur Mirabilius autem quiddam marcus varro ponit in libris quos conscripsit. de
gente populi romani Cuius putavi verba ipsa ponenda Genethliaci quidam
scripserunt inquit esse in renascendis hominibus quam appellant. palingenesiam
greci quam scripserunt confici in annis numero quadringentis quadraginta ut
idem corpus et eadem anima que fuerint coniuncta in homine aliquando eadem rursus
redeant in coniunctionem Iste varro sive illi genethliaci nescio qui non enim
nomina eorum prodidit quorum commemoravit sententiam Aliquid dixerunt quod licet falsum sit cum enim semel ad eadem corpora que gesserunt anime redierint nunquam ea sunt
postea relicture Tamen multa illius impossibilitatis qua contra nos isti garriunt argumenta convellit et destruit Qui enim hoc senciunt sive senserunt non
eis visum est fieri non posse ut dilapsa cadavera in auras in pulverem in cinerem
in humores in corpora vescentium bestiarum vel ipsorum quoque hominum ad id rursus
redeant quod fuerunt Quapropter plato et porphirius potius quicunque illos diligunt
et adhuc vivunt si nobis consentiunt. et etiam sanctas animas ad corpora redituras sicut
ait plato nec tamen ad mala ulla redituras sicut ait porphirius ut ex eis fiat
consequens quod fides predicat christiana talia corpora recepturas in quibus sine ullo
malo in eternum feliciter vivant. assumant etiam hoc de varrone. et ad eadem corpora
redeant in quibus antea fuerunt. et apud eos tota questio de carnis in eternum re
surrectione solvetur Iam quid acturi sint in corporibus immortalibus atque spiritualibus sancti non adhuc eorum carne carnaliter sed spiritualiter iam vivente quantum dominus
dignatur adiuvare Videamus et illa quidem actio vel potius quies atque ocium
quale futurum sit si velim dicere nescio Non enim unquam hoc per sensus corporis vidi
Si autem mente id est intelligencia vidisse me dicam quantum est. aut quid est nostra
intelligencia ad illam excellentissimam ibi est enim pax dei que sicut ait apostolus
superat omnem intellectum quem nisi nostrum aut fortasse etiam sanctorum angelorum non
etiam et dei Si igitur sancti in dei pace victuri sunt que superat omnem intellectum
nostrum quidem superat non est dubium Si autem superat ut nec ipsis excepisse videatur
qui ait. Omnem intellectum secundum hoc dictum debeamus accipere quia pacem dei qua ipse
deus pacatus sic novit deus non eam nos sic possumus nosse nec ulli angeli
Superat itaque omnem intellectum non dubium quod preter suum Sed quia et nos pro modo
nostro pacis eius participes facti summam in nobis atque inter nos et cum ipso pacem

qūtū nrm summū ē obtinebim⁹ isto mō pfno mō sciūt eā sci angeli hoies
aut qmē longe infra qūtūlibet pfectu mētis excellant Considerandū
ē em qūtus vir dicebat Ex pte scim⁹ et ex pte pphetam⁹ donec veniat
qd pfcm ē Et videm⁹ nūc p speclm in enigmate tūc aūt facie ad faciez
Sic aūt iam vident angeli qui et nri angeli dei sūt qz eruti de
ptāte tenebrarz et accepto spūs pignore trāslati ad regnū xpi ad
eos angelos iaz cepim⁹ ptinē cū quibꝰ nobis erit scā atz dulcissima
de qua iam tot libros scpsim⁹ dei ciuitas ipā cōmunis Sic sūt g° ange
li nri qui sūt angeli dei quēadmodū xpē dei xpus ē nr̄ dei sūt qz deūz non
relinquint nri sūt qz suos ciues nos hre ceperūt Dixit aūt dns ihūs
Videte ne cōtēpnatis vnū de pusillis istis dico em̄ vobis qz angeli eorz
in celis sp vident faciez pris mei qui in celis ē Sicut g° illi vident
ita et nos visuri sum⁹ sed nondū ita videm⁹ pp qd ait aplus qd paulo
ante dixi Videm⁹ nūc p speclm in enigmate tunc aūt facie ad faciem
Pmiū itaqz fidei nobis visio ista fuatur de qua et iohes aplus loqns
Cuz appueit inquid siles ei erim⁹ qm̄ videbim⁹ eū sicuti ē Facies
aūt dei manifestacio eius intelligenda ē nō aliqd tale mēbrorz quale
nos hem⁹ in corpe atz isto noie nūcupam⁹ Qua pp cū ex me quitur
quid acturi sint sci i illo corpe spūali nō dico qd iam video sed dico
qd credo sed illud qd in ps° lego Credidi pp qd locutus sū Dico itaqz q vi
suri sūt deū in ipō corpe sz utz p ipm sicut p corpus nūc videm⁹ solē
lunā stellas mare ac trām et que sūt in ea nō parua qo ē Durz ē enī
dicē q sci talia corpa tūc hebunt ut nō possint oclos claudē atz apire
cū volūt Durius aūt q ibi deū quisqs oclos clauserit nō videbit Si
enī ppheta helizeus puerz suū iezi absens corpe vidit accipientē mu
nera q dedit ei naaman syrus quē ppheta mediātis a lepre deformita
te mūdauāt qd suꝰ nequā cū dno suo nō vidente latenter se fecisse pu
tauat qūto magis in illo corpe spūali Videbūt sci oia nō solū si oclos
claudant verz et vn̄ sūt corpe absentes Tunc enī erit illud de quo lo
quens aplus Ex pte inquit scim⁹ et ex pte pphetam⁹ Cū aūt venit qd
pfcm̄ ē qd ex pte ē euacuabit Deinde ut quo possz aliqua siltudine os
tendēt qūtuz ab illa distet hec vita nō qualiscūqz hoīm verz et qui pre
cipua hec scītate sibi pditi Cū eēm inquid puulus qi puulus sapiebā
qi puulus loquebar qi puulus cogitabaz Cuz aūt fcūs sū vir euacu
aui q erāt puuli Videm⁹ nūc p speclm in enigmate tūc facie ad fa
ciem Nunc scio ex pte tūc aūt cognoscā sicut et cognitus sum Si
g° in hac vita ubi hoīm mirabiliz pphecia ita cōparanda ē illi vite
qi puuli ad iuuenem vidit tū helizeus accipientez munera suū sūi
ubi ipē nō erat Ita ne cū vidit qd pfcm ē nec iam corpus corrup
tibile aggrauabit aīam sz incorruptibile nichil impediet Illi sci ad ea
ea que videnda sūt oclis corporis quibꝰ helizeus abus ad suū sūi vi
dendū nō indiguit indigebunt Nam scdm interptes lxx ista sūt ad
iezi uba pphete Nōne cor meuz ut tecū qū conuersus ē vir de curru
i obuiam tibi et accepisti pecuniaz Sicut aūt ex hebreo interptatus ē
pbr Jeronim⁹ Nonne cor meū inquid inpūti erat qū reūsus ē ho
de curru suo in occursuz tui Corde suo g° se dixit hoc vidisse pphta
Adiuto quidez mirabiliter nullo dubitante diuinitus Sz qūto amplius tūc
omīs inuiē isto hūdabūt cū deus erit omnia in omnibus hebunt tū
ec ibi ocli corporis officiū suū et in loco suo erūt utet q3 illis spūs p
spūale corpus Neqz enī et ille ppheta qz nō eis indiguit ut videt ab
sentē nō eis usus ē ad videnda pñcia Qui tū spū vidē possz et si
illos claudet sic vidit absencia ubi cū eis ipē nō erat Absit g° ut di
cam⁹ illos scos in illa vita deū clausis oclis nō visuros quē spū
sp videbūt et p oclos corporis cū eos apertos hebunt Inde qo ē si ei
tamē poterunt in corpi spūali eo mō ubiqz et ipi ocli spūales qūtuz

poterunt isti quales non habemus procul dubio per eos deus videri non poterit. Longe
itaque alterius erit potencie si per eos videbitur incorporea illa natura que non
continetur loco sed ubique tota est. Non enim quia dicimus deum et in celo esse et in
terra. Ipse quippe ait per prophetam celum et terram ego implebo. aliam partem dic
turi sumus eum in celo habere et in terra aliam. Sed totus in celo est totus in
terra non alternis temporibus sed utrumque simul quod nulla corporalis natura potest. Vis
itaque prepollencior oculorum erit illorum non ut acrius videant quam quidem perhibentur
videre serpentes vel aquile. Quantalibet enim acrimonia cernendi
eadem quoque animalia nichil aliud possunt videre quam corpora. sed videant et incor
poralia. Et fortassis ista virtus magna cernendi data fuit ad horam etiam in isto
mortali corpore oculis sancti viri Iob quando ait ad deum In obauditu auris au
diebam te prius nunc autem oculus meus videt te. propterea despexi memet ipsum
et distabui et existimavi me terram et cinerem. quamvis nichil hoc prohibeat
oculum cordis intelligi. de quibus oculis ait apostolus Illuminatos oculos habere
cordis nostri. Ipsis autem videri deum cum videbitur christianus ambigit nemo qui fide
liter accipit quod ait deus ille magister Beati mundo corde quoniam ipsi deum vide
bunt. Sed utrum etiam corporalibus oculis ibi videatur hoc in ista questione versamus.
Illud enim quod scriptum est Et videbit omnis caro salutare dei. Sine illius nodo
difficultatis sic intelligi potest ac si dictum fuerit. Et videbit omnis homo christum
dei. Qui utique in corpore visus est et in corpore videbitur cum vivos et mor
tuos iudicabit. Quia autem ipse sit salutare dei multa sunt et alia testimonia
scripturarum sed evidencius illius senis symeonis verba declarant. Qui cum in
fantem christum accepisset in manus suas Nunc inquit dimittis servum tuum
domine. secundum verbum tuum in pace. Quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Illud etiam
quod ait supra memoratus Iob. Sicut in exemplaribus que ex hebreo sunt inve
niuntur Et in carne mea videbo deum. Resurrectionem quidem carnis sine dubio
prophetavit non tamen dixit per carnem meam. Quod quidem si dixisset posset deus
christus intelligi qui per carnem in carne videbitur. Nunc vero potest et sic accipi In car
ne mea videbo deum. ac si dixisset In carne mea ero cum videbo deum. Et illud
quod ait apostolus. Facie ad faciem non cogit ut deum per hanc faciem corporalem
ubi sunt oculi corporales nos visuros esse credamus. quem in spiritu sine intermissi
one videbimus. Nisi enim esset et interioris hominis facies non diceret idem apostolus
Nos autem revelata facie gloriam domini speculantes in eandem ymaginem transfor
mamur de gloria in gloriam tamquam a domini spiritu. Nec aliter intelligimus et quod in psalmo
cantatur Accedite ad me et illuminamini et facies vestre non erubescent. Fide
quippe acceditur ad deum quam cordis constat esse non corporis. Sed quia spirituale
corpus nescimus quantos habebit accessus de re quippe inexperta loquimur. ubi ad
aliqua que aliter intelligi nequeat divinarum scripturarum non occurrit et succurrit
auctoritas. necesse est ut contingat in nobis quod legitur in libro sapiencie. Cogitaciones
mortalium timide et incerte providencie nostre. Raciocinacio quippe illa philosophorum qua
disputant ita mentis aspectu intelligibilia videri et sensu corporis sensibilia
id est corporalia ut nec intelligibilia per corpus nec corporalia per se ipsam mens va
leat intueri. si posset et nobis esse certissima. profecto etiam esset per oculos corporis
esse spirituales nullo modo posse videri deum. Sed istam raciocinacionem et vera racio et
prophetica irridet auctoritas. Quis enim ita sit aversus a vero ut dicere audeat
deum corporalia ista nescire. Numquid ergo corpus habet per cuius oculos ea possit ad
discere. Deinde quod de propheta helizeo paulo ante diximus. Nonne satis indicat etiam
spiritu non per corpus corporalia posse cerni. Quando enim servus ille munera accepit utique
quod corporaliter gestum est. Quod tamen propheta non per corpus sed per spiritum vidit. Sicut
ergo constat videri corpora spiritu. quid si tanta erit potencia spiritualis ut corpore vi
deatur et spiritus. Spiritus enim est deus. Deinde vitam quidem suam qua nunc vivit
in corpore. et hec terrena membra vegetat facitque viventia interiore sensu non
quisque per corporeos oculos novit. aliorum vero vitas cum sint invisibiles per corpus
videt. Nam unde viventia discernimus a non viventibus corpora nisi corpora vitas
que simul videamus quas nisi per corpus videre non possumus. Vitas autem sine cor

pib9 corpeis oclis nō videm9 Quāobrem sic sic fieri pōt valdeqȝ credi
bile ē sic nos eē visuros mūdana tūc corpa celi noui et t̄re noue ut deū
ubiqȝ p̄ntem et uniūsa eē corpalia gubnantem p corpa que gestabim9 et
q̄ cōspiciem9 quaqȝ usqȝ oclos duxim9 clarissima pspicuitate videam9
Non sicut nūc inuisibilia dei p ea q̄ fc̄a sūt intellecta cōspiciūt p speclm
in enigmate et ex pte ubi plus in nobis valet fides qua credim9 q̄ rez
corpaliū spēs quā p oclōs cernim9 corpales. Sȝ sicut hoīes int quos viuē
tes motusqȝ vitales exerentes viuim9 mox ut aspicim9 nō credim9 vi
uere sȝ videm9 cū eorȝ vitā sine corpib9 vidē negam9 quā tū i eis
p corpa remota omī ambiguitate cōspicim9 Ita quacūqȝ spūalia illa lūīa
corporȝ nrorȝ circūferem9 incorporeū deū oīa regentem etiā p corpa con
tuebim9. Aut ergo p illos oclōs sic videbit deus ut aliqd heant in illa
excellencia mētis sile quo et incorpea nā cernat qd ullis exemplis sine
scripturarȝ testiōnijs diuinarȝ vl difficile ē vl impossibile ostendē aut qd est
ad intelligendū facilius ita deus nobis erit notus atqȝ cōspicuus ut vide
atur spū a singulis in singlis nobis videatur ab altero in altero videat in se
ipō videat In celo nouo et in t̄ra noua atqȝ i omī q̄ tunc fuit creatura
videat et p corpa i oī corpe quocūqȝ fuerint spūales corpis ocli acie
puenēte directi. patebūt eē cogitacōes nr̄e inuicē in nobis Tunc eīm
implebit et qd aplus dixisset Nolite ante tēpus iudicare quidq̄ mox addi
dit donec veniat dñs et illuīet abscondita tenebrarȝ et manifestabit
cogitacōes cordis et tūc laus erit vnicuiqȝ a deo

De qualitate visionis qua in futuro sclō sancti deū videbūt. De eterna felicitate dei sabbatorȝ ppetuo

Quanta erit illa felicitas ubi nullū erit malū xxv
nullū latebit bonū vacabit dei laudi
bus qui erit oīa in omnibus Nam quid aliud a
gatur ubi neqȝ ulla desidia cessabitur neqȝ ulla indigencia laborabitur
nescio Admoneor eē scō cantico ubi lego vel audio Beati qui hītant in
domo tua dn̄e in sc̄la sclōrȝ laudabūt te Omīa mēbra et viscera incorrupti
bilis corpis q̄ nūc videm9 p usus necessitatis varios distributa qui tūc nō
erit ipā necessitas sed plena certa secura sempit'na felicitas pficiunt laudib9
dei Omēs quippe illi de quib9 iam sū locutus qui nūc latent armonie corpa
lis numeri nō latebūt intrinsecus et extrinsecus p corpis cūcta disposita et cum
ceteris reb9 q̄ ibi magne atqȝ mirabiles videbūt rōnales mētes in tanti ar
tificis laudem rōnalis pulcritudinis delectacōe succēdūt Qui motus illic talium
corpū sūt futuri temē diffinire nō audeo qd excogitare nō valeo tū et
motus et status sic ipā spēs decens erit quicūqȝ erit ubi qd nō decebit
nō erit certe Ubi volet spūs ibi protinus erit corpus Nec volet aliqd
spūs qd nec spm possit decē nec corpus Vera ibi gl'a erit ubi laudan
tis nec errore quisq̄ nec adulacione laudabit Verus honor qui nulli
negabit digno nulli deferetur indigno sȝ nec ad eum ambiet ullus
indign9 ubi nullus pmittet eē nisi dignus Vera pax ibi nichil aduersi
nec a se ipō nec ab aliquo quis pacietur Premiū virtutis erit ipe qui virtutem
dedit eiqȝ seipm̄ quo melius et mai9 nichil possit eē pmisit Quid ē enim
aliud qd p pphetam dixit Ero illorȝ deus et ipi erūt in plebē nisi ego i
ero vn̄ sacientur Ego ero quecūqȝ ab hoīb9 honeste desiderant et vita et sa
lus et victus et copia et gl'a et honor et pax et omīa bona Sic enim
et illud recte intelligit qd ait aplus Ut sit deus oīa in omnibus Ipe fi
nis erit desideriorȝ nrorȝ qui sine fine videbit sine fastidio amabit sine
fatigacōe laudabit Hoc munus hic affectus hic actus pfecto erit omī
bus sicut ipā vita eterna cōis Ceterum qui futuri sint pro meritis premiorum
eē gradus honorȝ atqȝ glarȝ quis est ydoneus cogitare quāto magis dicē
q̄ tū futuri sint nō est ambiguū atqȝ id eē btā ciuitas illa magnū in se
bonū videbit qd nulli superiori ullus inferior inuidebit sicut nūc non
inuident archangelis angeli ceti tamq̄ nolit eē uniusquisqȝ qd nō accepit
quamuis sit pacatissimo cōcordie vinclo ei qui accepit obstrictus qm̄ nec

in corpore vult ordinis esse quod est digitus cum membra utrinque contineat totius carnis
nis pacata compago. Sic itaque habebit donum alius alio minus ut hoc quo
que donum habeat ne velit amplius. nec ideo liberum arbitrium non habebunt quia
peccata eos delectare non poterunt. Magis quippe erit liberum a delectatione pec
candi usque ad delectationem non peccandi indeclinabilem liberatum. Nam primum
liberum arbitrium quod homini datum est quando primum creatus est rectus potuit non
peccare sed potuit et peccare. Hoc autem novissimum eo potentius erit quo pe
ccare non poterit. Verum hoc quoque dei munere non sue possibilitate nature. aliud
est enim esse deum aliud participem dei. Deus namque peccare non potest. particeps
vero dei ab illo accepit ut peccare non possit. Servandi autem gradus erant
divini muneris ut primum daretur liberum arbitrium quo non peccare posset homo.
novissimum quo peccare non posset atque illud ad comparandum recipiendumque
meritum. hoc ad premium pertinet. Sed quia peccavit ista natura cum peccare potuit
largiore gratia liberatur ut ad eam perducatur libertatem in qua peccare non possit.
Sicut enim prima immortalitas fuit quam peccando adam perdidit posse non
mori. novissima erit non posse mori. Ita primum liberum arbitrium posse non
peccare. novissimum non posse peccare. Sic erit inamissibilis voluntas
pietatis et equitatis quomodo est felicitatis. Nam utique peccando nec
pietatem nec felicitatem tenuimus. voluntatem vero felicitatis nec perdita
felicitate perdidimus. Certe deus ipse numquid quoniam peccare non potest ideo liberum
arbitrium habere negandus est. Erit ergo illius civitatis et una in omnibus
et inseparabilis in singulis voluntas libera ab omni malo liberata et impleta
omni bono. fruens indeficienter eternorum oblita culparum oblita penarum. Nec
ideo tamen sue liberationis oblita ut liberatori suo non sit ingrata. Quantum
ergo attinet ad scientiam rationalem memor preteritorum etiam malorum suorum. quantum
ad experientis sensum prorsus immemor. Nam et peritissimus medicus sicut
arte sciuntur omnes fere morbos corporis novit. sicut autem corpore sentiuntur
plurimos nescit quos ipse non passus est. Ut ergo scientie malorum due sunt.
una qua potentiam mentis non latent. altera qua experientis sensibus in
herent. Aliter quippe sciuntur vicia omnia per sapientie doctrinam. aliter per insipi
entis pessimam vitam. Ita et obliviones malorum due sunt. aliter ea namque
obliviscitur eruditus et doctus. aliter expertus et passus. Ille si peritiam ne
gligat. iste si miseria careat. Secundum hanc oblivionem quam posteriori lo
co posui non erunt memores sancti preteritorum malorum. Carebunt enim omnibus ita
ut penitus deleantur de sensibus eorum. Ea tamen potentia scientie que magna
in eis erit non solum sua preterita sed etiam dampnatorum eos sempiterna miseria non
latebit. alioquin si se fuisse miseros nescituri sunt. quomodo sicut ait psalmista
Misericordias domini in eternum cantabunt. Quo cantico in gloriam gratie christi cuius
sanguine liberati sumus. nichil erit profecto illi iocundius civitati. ibi perficietur
Vacate et videte quoniam ego sum dominus. Quod erit ibi vere maximum sabba
tum non habens vesperam quod commendavit dominus in primis operibus mundi. Ubi
legitur. Et requievit deus die septimo ab omnibus operibus suis que fecit. Et
benedixit deus diem septimum et sanctificavit eum. quia in eo requievit deus
ab omnibus operibus suis que inchoavit deus facere. Dies enim septimus etiam
nos ipsi erimus quando eius fuerimus benedictione et sanctificatione pleni atque perfecti.
Ibi vacantes videbimus quoniam ipse est deus quod nobis nos ipsi esse voluimus
quando ab illo cecidimus audientes a seductore. Eritis sicut dii. et recedentes
a vero deo quo faciente dii essemus eius participatione non desertione. Quid
enim sine illo fecimus nisi quod in ira eius defecimus. A quo refecti et gratia ma
iore perfecti vacabimus in eternum videntes quia ipse est deus quo pleni erimus
quando ipse erit omnia in omnibus. Nam et ipsa opera nostra quando ipsius pocius in
telliguntur esse quam nostra tunc nobis ad hoc sabbatum adipiscendum imputa
tur. quia si nobis ea tribuerimus servilia erunt cum de sabbato dicatur. Omne
opus servile non facietis. propter quod et per ezechielem prophetam dicitur. Et sabbata
mea dedi eis in signum inter me et inter eos. ut scirent quia ego dominus qui

stifico eos Hoc pfecte tunc sciem⁹ qn̄ pfecte vacabimus et pfecte videbim⁹
qz ipē est deus Ipē eciā innumerus etati velud diez si scdm eos articlos
tpis computetur qui scripturis videntur expssi Iste sabbatissimus euidē
cius apparebit qm̄ septim⁹ invenit ut pma etas tamq̄ dies · pmus sit
ab adam usqz ad diluuiū secūda inde usqz ad abraham non equalitate tē
tpm sed nūo generacionū denas quippe hrē reperitur · Hinc iam sicut
Matheus ewangelista determinat tres etates usqz ad xpi subsequit adue
tum Que singule denis et quaternis generacionibꝰ explicantur ab
abraham usqz ad dauid vna · altera inde usqz ad transmigracionē in babilo
niam Tercia inde usqz ad xpi carnalem natiuitatē · Fiunt itaqz omēs
quiqz Sexta nūc agit̄ nullo generacionū nūo metienda ꝑpt id qd̄ dcm̄
est Non ē vrm̄ scire tpa q̄ pr̄ posuit in sua ptate · Post hanc tamq̄ in die
septimo requiescet deus cū eundem septimū diem qd̄ nos erimus in
seipō deo facit requiescē De istis porro etatibus singulis nūc longum
est disputaē Hec tn̄ septima erit sabbm̄ nrm̄ cui⁹ finis nō erit vespa sz
dnicus dies velut octauus eternus qui xpi resurrectōe sacratus est etez
nam nō solū spūs verz eē corpis requiem pfigurans Ibi vacabimus
et videbim⁹ · videbim⁹ et amabimus · amabimus et laudabimus · Ecce
quod erit in fine sine fine Nam quis alius nr̄ est finis nisi puenire ad re
gnū cui⁹ nullus est finis Videor michi debitū ingentis huius opis adiu
uante dnō reddidisse quibus paz vl' quibus nimiū est michi ignoscant Quibꝰ
aūt satis est nō michi sed deo mecū gracias gratulantes agant deo grās

Explicit liber Sancti Augustini
Episcopi de ciuitate dei dō grās

FINITUS et completus BASILEE Sacro sancte generali Synodo ecclīam catholicam
representante ibidem sollempniter celebrante pro extirpacione erroris Grecorum et
Bohemorum ad gremium sancte matris ecclīe reducendo Anno anatiuitate dn̄i nr̄i ihū
xpi · M · cccc · xxxiiij° die xxiiij° mensis octobris · pontificatu sanctissimi in xpō prīs
dn̄i nr̄i dn̄i Eugenii pape qrti Anno eius qrto Regnante Serenissimo dnō nrō dnō
Sigismūdo diuina fauente clemencia Imperatore semper augusto Anno Vngarie · rc
xlviij · Bohemie xiiij° Romanorum vero xxiiij° · Ac Imperii scdō De quo deus sit bene
dictus per infinita scl'a sclorū Amen · Per me michaelem Chorer nacionis almanie
MEMOR ESTOTE EIUS · ET ORATE PRO EIUS · ANIMA · AVE · MARIA

FRancisci petrarce laureati vite solitarie liber primus incipit ad philippū Caua
llicensem Epm̄

Nouos homines noui / quibus opusculorum meorum tanta dignacio /
tantusqz sit amor / qūtus tibi fidentissime nō videt̄ esse sed est et
dixerim / Nam neqz desincero et niueo candore tui pectoris fic
tum fucatum ne aliquid suspicior / neqz fictionē siqua eēt tam
diu tegi potuisse arbitror: Ut eni in mortalis est uitas / sic
fictio et mendaciū nō durant · simulata illico patescunt ꝛ ma
gno studio compta cesaries · uēto turbat̄ exiguo · et opose licet i pilus
fucus leui sudore diluit̄ · et argutū quoqz mēdaciū vero cedit / coramqz pl
sinis intuente dyaphanū opertū oīne retegit̄ · abeunt umbre natiuus
qz rebꝰ color manet · et latē diuicius magnus ē labor / Nemo sub aqis diu
uiuit / erūpat oportet / et frontē quā celabat apiat Hys argumētis i du
cor / ut credam qd̄ ualde cupio / Dum⁹ aūt faciles ad credendum qd̄ de
lectat / posse tibi res meas pater optime placē · que ut paucis placeant
laboro · qui ut vides sepe res nouas tracto durasqz et rigidas pegnas
qz snias · et ab omnā moderantis uulgi sensibꝰ atqz auribꝰ abhorrētes
/ Si indoctis gº nō placeo nichil est qd̄ querar / habeo qd̄ optam · bona demge
mo meo spem Sin vō doctis qz nō pbor / est fateor qd̄ doleam / nō qd̄ mirer /

Nam quis ego / aut quid ē / vnde m̄ in tantā prestantim varietate iudiciorum me
blandiar aut arrogem / qd' nec marco . T . p̄clara illa celestiq; facūdia con
tigisse scio / Cui' liber de optimo genere dicendi . deus bone . quale q̄q; ex alto
sūptū opus / qd' idem in ep̄lis indignant' attigit Marco bruto / ad quē
et cui' p̄cibus sc̄ptus erat . erudito viro licet . et amico scribentis . non
ꝓbatur vt grauiora p̄teream . q̄ ab illustribꝯ quidem longe . tamē i pa
ribus oratoribus tantus ille vir patit' animo vtroq; et caluo / qui eloque
cie principi libertate nimia insultant / et q̄ ceteri mortaliū mirant' venerat'
q; condemnāt Quis recuset igit' stili discrimen sibi commune cū tullio . Quā
q̄ michi quid aput te nullus talis ē metus Vt sane ꝓber ego . seu placeaz
tibi / nō meriti mei est . sed uel ingenior' similitudo forte aliqua / ul' qd' poti'
credo . et permissum uō ē / facit hoc singularis quidaz . et eximius amor tuus
/ nō permissum hostis recti iudicij / quis enī valde amās rite iudicatur . Si cer
nere rectū et discernē posset amor . certi cur finxisset antiquitas / ac
nō cecus sic & mutus . sz persuasor optim' ondit . alijs qd' nō videt . sepe
ee qd' nō ē Magna pris indulgencia nil sibi nō ꝓmittit / parcit filij
defectibꝯ / sepe eciā delectat / Vtriuq; ē siquidē in hoc errasz gaudeo Ne
q; huic errorē excidē tibi unq̄ posse velim gliosuz m̄ . tibi delectabilez
dampnosū nulli . Et in fortasse nō erras . qd' opto quidē pocius quaz
spero / quid m̄ magis magis q; gaudeaz . ac gratuler / et ipē michi tali sim
carior . ꝓbaciorq; iudicio Indubius nonē iniquus ocij mei distributor
fuerim . nisi rōnem habeam illius quem primū stili atq; ingenij mira
torem . Profecto aut' magn' testis cato ille senior nō minus ocij q̄
negocij rōnem clariss ac magnis ingenijs habendaz ee in p̄mordio su
aꝝ sc̄psit originū / Quod dcm̄ cū multis placuisse videam doctis viris
tū perspicue cicero m̄ amplectitur magnificiq; sibi semꝑ ac p̄clarū visū
eē . in ea qua plāciū defendit orōne testat' / Id m̄ quaz si . ul' ꝓ ingenij me
diocritate / ul' ꝓ nō mediocri glorie cupiditate . si tū hanc nōdū freno aim
ac rōe pdomui ꝓmdendū est . quid primi prestare nitar / n̄ ut sicut ego . ane
gocijs . sic ab ocio meo ꝓcul absit inercia / et si quid forte mansurū sc̄pserō
/ hic potissimū inscribam . quoꝝ gl'ie quadā velut participacōe clarescē te
nebrisq; resistē valeam / quas in temporꝝ fusca ꝓfunditas & nominū consūp
trix illustriū obliuiosa posteritas ītentat / Quod uisanti mo sepe eqdē
tuū nomē occurrit / et usq; adeo fulgidū inse . atq; ita de me meritū ut seu
p̄clara . seu m̄ clara cōplectar . p̄terire sū g̃m quadā nō possit ī iuria Ac
cedit q̄ ex more īstitutoq; meo veterī . nuc ī iure tuo potius ut fingū
ceteri sit ego tibi decias ocij debere uideor . ꝓuinciasq; vigiliarū Itaq; t
quotannis plus minus ue ꝓ ingenij ubertate ul' sterilitate anna p̄soluē
aliqd ē aīus / Quo velut vn' e colonis tuis . his saltē fructibꝯ . q's
agellus meus fert agnoscē intelligar bonā fidem / Et si ꝓbe norim +
/ nil silencio tuci' / his quibꝯ obtrectancū linguas euadē cura ē / Quod
ipe mecū reputans . sepe aīum fateor . sepe calamū freno . sepe multa
panes moneo . neu me ꝓbant obsecro . neue ultro nō stili tū . sed qd'
p grauē ē moꝝ quoq; nroꝝ cyragraphuz com̄ nos ꝓmalit forte eciaz
ad abuntes ac posteros ꝑuenturuz / Qualis enī sermo fuit / talis vita
cēsebit / qui reꝝ sublatis iudicijs / sola uboꝝ superūt argumenta Quod
multa p̄suasissez forsitan / ut et s' et michi et fame nrē p̄cerent / n̄ quia
ut ait / iam neq; res integra / neq; silencio liberꝝ ē latere / Iam noscim'
/ legimur / iudicamur + itaq; bonū voces euadendi / celandiq; ingeniuz t
nulla spes / et seu ꝓdeūtibꝯ in publicū seu domi sedentibꝯ appendiz ē Cº pᵐ
QVOD vero nunc pri' eximie sperēs q̄ p̄timore & in corde sp̄ hūi et
ipē qui m̄ sub oculis est locꝯ hortatur solitarie scilz ociosēq; vite
p̄conū Quā tū sepe olim solus . tuz p̄cipue nuꝑ mecū breui
quidem nec n̄ dieꝝ xv . spacio . degustasti . Mecū nunq̄ q̄uis enī ego assi
due tecū eē m̄ . tu tū hunc nō n̄ mei cū te venisse . neq; nisi ꝓ me manere

sepe tam rebus ipsis quam sermone professus ostendisti · qui meorum tunc est mos quanta
sit mei ex quibusdam imparibus viris amoris / Quamobrem persuadere tibi perfacile fuerit
quod tacito me noscis expertus Idem si probare vulgo velim frustra nitar · nec
vulgo tantum inscio · sed multis quoque qui sibi litteratissimi videntur · fortasse etiam nota
nec fallunt / Sed copia litterarum non semper modestum pectus inhabitat · et se
pe inter linguam et animum / inter doctrinam · et vitam / contentio magna est / De
hiis autem loquor qui litteris impediti · et onerati potius quam ornati / rem plerum
que scire / turpissimis moribus miscuerunt · tanta cum vanitate · ut scolas nunquam nota
vidisse multo melius fuit / qui ibi hoc unum didicerunt · superbire et litterarum
fiducia maiores esse cunctis hominibus / qui quietum libenter aristotilem venti
lantes per compita cuneatim vulgo mirante preterent / quique vicos atque porti
cibus effusi numerant turres equosque et quadrigas / qui plateas et menia
mirantur / femineoque inhiantes ornatui · quo nichil est fugacius / nichil in
meciunt / Femineoque inhiantes ornatum · quo nichil est fugacius / nichil in
animus / obstupescunt / neque solum in vivis · sed et in marmoreis herent ymagi
nibus · et secum collocuturi subsistunt attoniti oculis statuarum / queque no
vissima pestis insanie est · turbis et strepitu delectantur / Hii sunt qui quasi
etiam venalem que supellectilem · tota urbe circumferunt stultitiam litteratam /
Hii sunt solitudinis inimici · sed et proprie domus hostes · quos primo mane dig
ressos ad intimum limen vespera vix tandem revehit / Hii sunt quibus improbius
bium verit Bella res est gentes videri / cum hominibus conversari / Melius equidem
vide rupes ac nemora / versari cum ursibus ac tigribus Neque enim vile tantum fe
dumque · sed quod intimus dico / quodque ut non tam late notum experiencia fecit / assi
duumque facit · periculosum quoque et varium et infidum et anceps et ferox et cru
entum · aliud est homo / non quod rarum dei munus est humanitatem induere / feritatemque de
ponere · deique non de homine vir esse didicerit Cum si hos ipsos interroges cur
tam cupide cum aliis semper sint / si vera loqui nolent / nil aliud respondebunt /
non quia secum esse non putant · de quo suo loco plura forte dicturus sum / hoc unum
in direm / Alte radicatos errores · non facile verbis extirpari · et nequicquam
suaderi aliquid / quibus persuaderi nunquam possit / neque enim perdere verba leve esse silen
cium audis Itaque desinat opinionibus veris obstrepere / nam neque me talibus loqui
neque magnum facere / quamvis ista superciliosus lectura sint · quod utique non sibi / sed longe
aliis ingeniis scripta sunt / Et hec quidem illis / tibi vero pre amabilius ut dixi
persuasione sollicito non est opus / cum persuadere omnium possit nemo Cuique unum pre[de]
conuulsis erroribus / sine vectores medullis ac precordiis inheserunt / Et tu ut
rem etiam loquendo non certiore tibi · sed clariore faciam / amatorem vite huius expri
mam in notarius / ac paucorum · dum id explicat dierum inducias · petens ab aliis ma
ioribus · et antiquioribus curis meis · que me obsident atque circumsonant · ut sep
tiz opus aggrediar · Tu cum tuus par ut sedens mea quaeso · et maris m
terim rebus abstractum · tu animum accomodes / Non semper exquisitissima de
lectant · sed interdum ut divitibus ciborum / sic sapientibus studiorum vicissitudo
gratissima est Adesto igitur Audies quid in de toto hoc solitarie vite genere co
gitanti videri soleat · pauca quidem ex multis / sed in quibus parvo velut in
speculo / totum animum mei · totamque frontem serene tranquilleque mentis aspicias / nota
Capitulum tertium

CREDO ego generosum animum / preter deum ubi finis est noster / preter seipsum
et archanas curas suas / aut preter aliquem multa similitudine sibi coniunctum
animum / nusquam acquiescere / Et si enim voluptas tenacissimo visco illita · et
blandiis ac dulcibus plena sit laqueis / fortes tamen circa tam alas de
tinere diucius non potest / Atqui sine deo sine nos ipsos / et honesta studia · quibus
utrumque consequimur / sine conformem nobis quem animum / a turbis hominum ubi
nusquam turbinibus quam longissime recedendum est / Id sic esse ut dico / illi ipsi etiam
forte non negent / qui concursu populi inlecent ac murmure / si non ita obruti de
pressi que falsis opinionibus non sunt · qui interdum ad se ipsos redeant · seque ad excelsam
veri semitam vel reptando convertant / Quod utinam non tam multis accideret /
/ et ut agri cultura que rerum vilium / sic saltem excolendi animi mortalibus cura fo
ret / Ut enim pinguis ager sentibus / sic humanus animus abundat erroribus nota

quibus nisi diligenter excussi erunt, nunquam magno studio ac labore purgabuntur
utique sibi in ipso flore fructus extinguitur. Sed non canimus surdis; de his
de his quoque alii ut libet; ego quippe facile consensuros non eruditorum animos atque ora con
fidam. Quod si omnes negent, tu mihi saltem non negabis, nempe qui negantem
primus argueres. Hic evenit, ut et tu in verbis meis tuam sententiam ag
noscas, et ego supinam mentem tuam liberis eloquiis attigisse videar. Auditoris
animum movisse quo volui. Idque nullo negotio, nunc suadenti magnus est labor
quando invitam sententiam trahere nititur animum reluctantem. Contra quid difficile habet oratio
in illius aures ventura, qui quod audit secum conferens, non exempli ymaginem
non auctoris pondus, non tonitrus aculeum ut credat, nichil denique nisi sui ipsius testimonium.
Scio quidem sanctos quosdam viros ¶ queritur et tacitus dicit ita est Ca. 3m
multa hic scripsisse. Nominatim vero magnus ille Basilius librum proprium de soli
tarie vite laudibus inscripsit, de quo preter titulum nil teneo, et quod illum in
quibusdam vetustissimis codicibus, sic interdum Petri Damiani opusculum inter
sertum vidi ut dubium me fecerit an Basilii esset an Petri. In hoc autem tractatu
magna ex parte solius experientie ducatum habui, nec alium ducem quesivi, nec
oblatum admisi. Maiorum quidem gressus, quamquam fortassis incautius, sequor
animum meum quam aliena vestigia. Plura quoque audies ab his, qui vel plura sunt ex
perti vel ab expertis acceperunt. A me nunc audies quod occurrit ex tempore. Neque enim
magno studio incubui, neque id necesse ratus sum haud [non] de futura necessari
iam re uberrima scribenti quod ad superficiem saltem eius attinet, sepe mihi hac
tenus agitata multimodeque familiaritate notissima. Non excussi libros quoque neque in
magnopere stilum compsi, sciens me illum alloqui cui vel in [vel ornatus] perexiguus placeo. Quasi
simplicibus verbis atque coloribus et sermone domestico contentus, partim e medio vite
huius, partim ex altius recenti memoria que legens eliciam [vel educens]. Quorum te ante alios
testem voco, non dissimulans inter multa quibus valde me volente cogis ut te
diligam, illud esse non ultimum, quod amore solitudinis et huic coniuncto libertatis stu
dio vicinam tibi nunc et prope contiguam romanam quam vocant curiam fugis, non
sortiveris
mediocrem forte hodie forti veris gradum, si quantum solitudo semper tibi ange
lica tantum tumultus ille tartareus placuisset. Capitulum quartum
Utrius autem sum in facilime felicitate solitudinis ostensurus, si simul frequ
encie dolores miseriasque monstravero, pacientes actus hominum, quos vel hec
vita pacificos atque tranquillos, vel illa turbidos atque sollicitos et anhelan
tes habet. Unum enim est huius omnibus fundamentum. Hanc vitam leto ocio, illam tristi
negotio incumbere. Quod si quem forte convulsum casus aliquis aut vite fortuneque vis
ostenderit, quamvis id parvum et velut interpositum inandum sit, tu si accidat mu
tare sententiam non pudebit, et iocunda ociosaque frequenciam solitudinem meste ac so
licite preferre non metuam. Neque enim solitudinis solum nomen, sed que in solitudine
bona sunt laudo. Nec me tam vacui recessus et silencium delectat quam qui in his
habitant ocium et libertas. Neque adeo inhumanus sum ut homines oderim, quos edicto [mandato]
celesti diligere iubeor ut me ipsum, sed peccata hominum et in primis mea, atque in populis ha
bitantes curas et sollicitudines mestas odi. ¶ De quibus omnibus ni fallor
significancius agetur, si non quicquid ad hanc aut ad illam partem dici posse videbitur
seorsum explicavero, sed utramque miscuero, nunc hoc nunc illud attingens, ut vicissim
hinc illuc flectatur animus, et alterno velut oculorum flexu ad levam dexteramque re
spiciens facile iudicet quid inter res diversissimas in se positas intersit. ¶ Con
sultum autem amariora premisi, quo dulciora subnectere, et suavior gustus extremus
ubique desinendum esset, ipsum animum admoneret. Sed quid opus est multis, agamus
ipsam rem, et quod promittimus persolvamus. ¶ Duos homines contrariis moribus quos ti
bi describam, ante tue mentis oculos pone, et in illis [que] vides in cunctis existima. Ca. 5m
SURGIT occupatus infelix habitator urbium nocte media, somno vel suis
curis vel clientum vocibus interrupto, sepe etiam lucis metu, sepe nocturnis in
somniis exterritus. Mox infelici scanno corpus applicat, animus mendaciis in
illis est totus, seu ille mercibus precium facere, seu socium seu pupillum fallere, seu vicini
coniugem pudicicia armatam expugnare blandiciis, seu litigio iniusto iusticie velum

fando prendere / seu deique publici privatique aliquid corrumpere meditatur Nunc ira pre-
ps · nunc ardens desiderio · nunc desperatione gelatus · Ita pessimus artifex
ante lucem / dirum telam negocii orditur qua sese atque alios involvat Ca° vi°

SURGIT solitarius atque ociosus felix : modica quiete recreatus · somnoque
brevi non fracto · sed expleto · et interdum pernoctantis philomene cantibus
experrectus thoroque vix dum levem excussus : pulsisque torporibus quietus
horis psallere incipiens ianitorem labiorum suorum / ut egressuris · inde matu-
tinis laudibus aperiat · devotus et positus / et cordis sui dominum in adiutorium sum-
mi vocat · inchoat iam viribus suis fidens · et immensum conscius metuens quod discrimi-
ni · ut festinet obsecrat · nullis terrendis fraudibus intentus · sed dei gloriam et
sanctorum laudes non in dies tantum · sed in horas et indefesso lingue famulatu
et pro mentis obsequio repetens · neque forsitan ingrato animo divinorum munerum
memoria evanescat Et sepe inter munera dei / securitatem · ac trepide spei / plenus /
memorque preteriti / ac futuri providens / leto dolore / et felicibus lacrimis abundat Que
statim nulla voluptas occupatorum / nulle neque urbane delicie / nulli regnorum fa-
stus equaverint / Inde suspiciens celum ac stellas / et ibi habitantem dominum deum
suum · tota mente suspirans : et patriam cogitans de exilii sui loco pertinens ad
honeste circumspicit locum idemque lectionis studium continuit Atque ita cibis pastus et
amenissimis / multa cum pace animi / venture lucis initium prestolatur Ca° vii°

DIVERSIS noctis expectata lux adest ¶ Ille hostibus amicus suum obsessum
limen / salutatur / poscitur / attrahitur / truditur / arguitur / laceratur ¶ Huic va-
cuum limen et libertas in limine manendi scilicet eundique quocumque fert animus ¶ Va-
dit ille mestus in forum / plenus querelarum / plenusque negociorum et initium diei primo-
dum altibus auspicatur ¶ Vadit iste alacer in vicinam silvam plenus ocii plenus-
que silencii · et cum gaudio sancti limen sene lucis ingreditur ¶ Ille / ut ad po-
tentum superba palacia / sive · ad formidata iudicum subsellia · ventum est · verum in-
falsa permiscens / aut iusticiam premit insontis · aut nocentis rei pascit audaciam /
aut prosus aliquid vel improbum de decens vel in aliam partem molitur moderante
animum conscientia · sepe motu etiam verba rumpente · et sepe pro mendaciis verba pro
verbis referens · plenusque ruboris aut palloris · seque vicissim increpitans · quo
non potius deserti famem quam dicti famam concupierit · et arator quam orator esse ma-
luerit / raptis infecto · negocio domum redit · et turpibus latebris non magis
hostium quam clientium suorum se furatur aspectibus ¶ Iste / in propinquum sedile / salubrem
quam nactus collem constitit / iubare iam solis exorto / in divinas dei laudes pro
letus ore prorumpens / eoque suavius · si devotis forte suspiriis leve murmur et
perennis fonte · aut dulces avium concinant querele / in innocentiam in primis ligne fre-
... gurgitis / aut dulces animum concinat querele / in nocenciam in primis ligne fre-
mi litis nescium / visus tegmen vanitatibus obiectum / puritatem cordis / uecor
die absenciam / et dominatricem carnis · abstinenciam / ¶ Nec multo plus / tercie
in laudibus / triam in unitate personarum veneratur / et sancti spiritus poscit adventum
linguarum quoque et mentem confessione personantem salutifera / et caritate celico ig-
ne flamantem ac prius accensarum / Que si devote postulat iam habet multum
in mentis ardore quam celestibus anni seu gemmarum splendore felicior Inde aut pe-
detentim sua relegens vestigia · scandente iam in altum · et qui mane non mi
illustraverat meridie accendente solis radio / nil potius quam extinguit flamas
libidinum / quas etatis flatu · et fomentis alter suscitat / et quo ille cupide per-
mittitur · hic omnem malarum cupidinum calorem nocivum auferri flagitat · de-
inque quod unum poeta satiricus sine periculo posci docet / in corpore sano mentem
sanam orat / Quinus horarum oro hactenus horas suas expendit honestus C° viii°

VENIT prandii tempus Ille sub ingenti et ruinam minitante aula conspi-
cuis parietibus obrutus sepultusque / Resonant varie tecta clamoribus Cir-
cumstant canes aulici · murresque domestici / Certatim adulatorum circumfusa
acies obsequitur / et corrosorum turba familiarium confuso strepitu mensam in-
struunt / verrit puteo solum pure soli · et fedo plus cavita conplentur / Vo-
stunt / veritur putre solum pure soli · et fedo plus cunta complentur / Vos-
lat atriis argentum aurumque infectum et pocula cavis gemma expolita Scap-
lant sericis vestitur · ostro parietes / terra tapetibus / dominum famulorum nuda mitteam

cohors tremit. Instructa acie datur tandem lituo signum pugne. Coque duces aule ducibus concurrunt. Ingens fragor exoritur. Complebuntur terra marique conquisite epule et vina pristis calcata consulibus. Ardent rutilo in auro mere graieque vindemie uno in cypho gnosios et meroe vesevius. Falernus que miscetur surrentinique colles et calabri. Nec satis est vino bachus. Ausonius vel hibleo melle vel eoe ere succo medicatus harundinis bacciisque nigrantibus odoratus. Nam arte mutantur. Parte alia pavor diversi generis pompa conspiciuntur fere horribiles. Pisces incogniti. Volucres inaudite. Plurime precioso oblite et oblite veteris patrie quedam voce testantes originem nominisque solum de phaside retinentes. ¶ Fumant ipsis edentibus stupenda fercula et omne cocorum passa ludibrium. Que siquis valde licet esuriens cernat quam fede quotque sint coagulata lenocinio, solo spectaculo satur abscedat. Ibi mixta videbit in vicemque certancia nostra externis, marina terrestribus, nigra candidis, acria dulcibus, hirsuta pennatis, mansueta ferocibus. Et quasi ovidianum chaos illud antiquum renovatum atque in angustias sit coactum, non solum corpore in uno sed in una parapside frigida pugnabunt calidis, humentia siccis, mollia cum duris, sine pondere habencia pondus. Sub hac tanta colluvie diversarum silvestrium et adversarum rerum sub tot crateris atque atrie lucentibusque plumentis suspectum non in merito venenum sedulus pregustator explorat. Cum etiam adversus certas insidias aliud remedium genus inventum est. Inter vina dapesque livida serpentium cornua prominet aureis insita solerter arbusculis. Et quasi voluptaria ex arte cum morte misceri mira res ipsa mors excubat. Ille ante omnes sedet obducta fronte, grandibus oculis, supercilio umbroso, rugosa nare, genis que pallentibus, egre viscosa labra distentus deglutinans, vix caput attollens, fulgoribus que et odoribus attonitus ubi sit nescit, vespertina tumens crapula et matutini negocii confusus eventu futurisque iam fallaciis intentus quis se vitat aut quid agat. Sudat, olet, ructat, oscitat, singula morsitans, universa fastidiens.

Capitulum ix

Iste vero vel paucis vel uno vel nullo famulo contentus, hesterno sobrius, negotiis que ieiunus, modesto sub lare, mundam mensam nulla re magis quam sua presencia exornat, pro tumultu requiem, pro strepitu silencium habet, pro multitudine se ipsum. Ipse sibi comes, ipse sibi fabulator ac conviva est. Nec metuit solus esse dum secum est. Pro auleis nudus paries exagitati cemento, pro solio eburneo quercus est et vel fagus, pura vel abies. Celum spectare non aurum, terram amat calcare non purpuram. Sedenti gratus et assidenti consurgentique dulcissimus cantus est benediccio et gratiarum accio. Villicus si res postulat, pincerna, cocus et una est. Quicquid ibi appositum, hic equanimitate et modestia preciosum facit. Cibum omnem peregrinis silvis aut litoribus advectum, omnem potum ligurum atque picentum collibus expressum dicas, ea frons est, isque animus utentis. Sic videmus inque homines gratius sic cibus ineptiis que letus dapibus, non tamen ut maronis ille senex regum opes equat animo sed transcendit. Nulli penitus invidet, nullum odit, sorte contentus sua et fortune invidus inaccessus. Nichil metuit, nichil cupit. Scit non spargi venena fictilibus. Scit vite hominum pauca sufficere et summas veras que divicias nil optare, summum imperium nil timere. Letum agit atque tranquillum evum, placidas noctes, ociosos dies et securum convivium. It liber, sedet intrepidus. Nullas struit aut cavet insidias. Scit se amari et non sua. Scit mortem suam nulli utilem, nulli dampnosam vitam. Neque vultum vult esse arbitretur quam diu sed quam bene vivat. Nec ubi aut quando moriatur magnum extimat, sed qualiter, in id unum summo studio intentus, ut bene actam vite fabulam pulcro fine concludat.

Capitulum x

Labitur sensim dies et fugiunt hore ac iam prandio finis est. Turbant illum familiares exitus hostes que collaterales et ruina mensarum et hominum vasorum que collisio et ebriorum vocis tecta mugiunt et querimonijs famescentium. Habet enim non ultimum hoc malum mensa divitum, iniquissima est. Itaque hic fames, hic nausea, tempus nunquam. Ante quidem insuavis odor, inamenus color, iter incertum, solum omne salsamentis effusis late, olidum cruentumque. Item et vino lubricum

c. pudridu

et fumo nubilu · et spumis horridu · et aspgie tepidu · et adipe tabidum
et ossibus albicans · et sanguine rutilu / denique ut vbo · utar ambrosii non
coquinam · sz carnificinam dicas / et licet ut maioribus placet · a parando prandiu
qi parandu dictu sit · q' bellatores ad p'liu paret / no parari tn aliquid sz
fieri · fereq3 p'liu ibi gestu putes ee · non prandiu / Ita dux saucius ac tre
mens · ita meos pcussi omes nutantes q3 abeunt / Mensa pacie fiunt pbli
do et fallaci hoste / voluptas / cubilia pro sepulcris / cosciencia pro inferno xi

At huic modo divisa omnia Angelorum aula communis · q' homi · aptior eorum
colorq3 optimus · index morum testis q3 modestie / Mensa pacifica luxus
ac tumultus nescia · gule domitrix · expers invidie Ubi gaudia i
hitent Unde voluptas feda · ubi sit regina sobrietas Cubile castum et quie
tu · Consciu paradisus ¶ Surgit ille g' ul' ebrius ul' indignans Iste tran
quillus et sobrius ¶ Ille de morbo dubius ac pavens Iste fragilitatis si
bi conscius · omnium q3 quibus humanu corpus subiacet · securus · Ille ul' mussat ul'
ludit · hic utrumq3 declinans deo gras agit ¶ Tota dehinc illi dies · iter
luxuriam sompnumq3 · et curas anxias et dura negocia dilabitur · Huic inter
laudes dei · et liberalia studia · et novarum i'ventione rerum ac veterum memo
riam · et nativam quietem · et honesta solacia / medioc'cm ant modicam ptem / xii c

IAM celi mediu sol tenet · qui ille estuat · angit · accelerat omnia fallacia
rum machinamenta cogeminat · nequid ei psegmicie illa luce depereat · ne ue
lullus torpor · mali consilii fecundam animi optatis frustretur · effectibus ut
latentes doli · ante crepusculum erumpant ¶ Est enim hoc fere malis conatibus
adiunctum · ut precipites etiam sint · iniqua mens · i'patiens e more · et quicquid
optavit / differri vel momento temporis · egre fert Neq3 soli avaricie quenit +
illud satyricum / Omnes · qui fieri vult · et cito vult fieri · Hec si cee cupiditas i
dividuq3 cum sororibus suis · ira libidine · Que patre oceptuq3 tartareo edi
te · confusione et precipicium · et horrore · et natura ppie originis dediscunt / he
sunt enim furie quas no i'merito · Acherontis ac noctis · filias poete dixerunt /
q' ignorancie tenebras penitencie q3 miam · secum ferat · et he quidem infernum
mi ortas phibent · nec non + cunitatum i'cole · occupatorumq3 pedissequa stimulis
semp ardentibus cecum atq3 transversum animum exagitant / ut quod pessimum istituit p
nimi explicat / nequid forte cunctando (i. dubitando) resipiscencie sanequ3 mentis obrestat Nul
li equidem meo frenum placet / et ut honestis gravitas atq3 maturitas / sic co
silys i'honestis / in consulta semp amica celeritas · c xiii

CONTRA aut hic nr · nil pprope eorum fugientis temporis cursum videns / et
capiens ille ee · u sine fluxu temporum · ac sine metu mortis degitur / ite
rum usus i'ptetes / no unius tm lucis · sz tocius eui claram vesperam · et nuquam
occidentis vite gl'am / eamq3 no suo merito · sed sacre xpi mortis poscit i pmium /
sciens plus ee quam quod homini debeat / nisi temporalis illa mors pcium no habentis
tante esset efficacie / ut de nr'a mortalibus · pectoq3 iam mortuis facere posset eter
nos Nec ita multo post labente · celo die · seq3 simul collabente hunc cogitans /
tetramq3 caliginem illabente terris · pvidens / supni luminis poscit auxiliu / Et seu +
ne mens suorum eximium pessa ponderibus celo exulet · cuilacrimis precatur / seu si
dei puram lucem / seu mentis aduste refrigerium · abstersionem sordide / elise
sustentaculum / litigiose pacem flagitat · matutinoq3 laudum carmini vespertinas
preces et laudes · de inexhausto pietatis fonte continuat · c xiiii

COGITUR ille iterum abeunte iam sole / tecto egredi / urbem lustrare · circum
stare cogitare · concursare · obire · sudare · laborare estuare · anhelare Cumq3 in omnes
sese fraudum formas verterit · omnes laqueos ingeniumq3 nodos explicu
erit · sero tandem fessus rediens / et multum de artificio suo questus · bone fame
puritateq3 consciencie nichil omnino / auri forte aliquid / plurimum sceleris atq3 odii / domum refert xv

ISTE vel apricum fontem vel herbosam ripam vel equoreum litus adit · gaudens
diem illum sine dedecore transiuisse / et lucis ante terminum adversus secuture
noctis pericula / dolosq3 · et insidias ac rabiem · leonino more rugientis ad
versarii / vigilem sobrietatem atq3 orationis · et fidei clipeum · Adversus sompnia polluta

nonneque et nocturna fantasmata excubare sibi solitum clementiam sui creatoris
implorat atque in manus eius commendato spiritu et angelis suis ad hunc diem proprii
custodiam invocatis sese insinuans domum recipit Ut mehercule in isti questus sic vel
male cupidus multum vero decore laudis referens multumque contendit in melius mu
tati animi Ad summam totis ille diebus vivos spoliat hic pro defunctis orat Ille
matrum ac virginum pudiciciam attentat hic virginem matrem officiosissime
veneratur denique ille martires facit hic celebrat ille sanctos persequitur hic honorat

ECCE redit nox Ille redit ad capellam pompa ingens Ante retro C·xvi
que longum agmen Virum hominis funus putes precedunt funalia et tube
ne quid desit exequiis et sumptuosissimum cadaver perfusum ceris odori
bus rursus in triclinaria sepelitur adhuc tepidum adhuc spirans Inde gravem
cenam indigesto superaddens prandio venture lucis nauseam parat et alteri prandio
precludit iter ¶ Iste vel se cenasse persuadet sibi vel ita cenat ut platonicum
illud non reprobet Nullo modo michi placet inquit bis in die saturum fieri Capitulum xvii

POSTHEC multum distili hinc corporis et animi cubitum vadunt Ille plenus curis
plenus crapula plenus mero plenus metu plenus invidia deiectus repulsis
superbia elatus merore contractus ira tumidus impar sibi ipsi animum
obsessus satellitibus obfirmatis cuniculis pulsatus clamoribus sollicitatus litis
interpellatus nunciis suspensus fama rumoribus territus stupefactus augurus
elusus mendaciis fessus querimoniis et ne noctu quidem litibus immunis par
entum demonibus odiosus preterea vicinus omnibus civibus vel formidatus vel invisus
suspectus omnibus fidus nulli dum insomnis purpureo volvitur grabato omnes
que libidinum spes expertus et ad fruendum preteritis sollicitatis infelici corpusculo ad
abutens vago animo tristissimo mox tandem metus sompnum oculis admittit Sed
vigilat mens anxia quam urit ignis inextinguibilis et inmortalis conscientie vermis
rodit Tunc diurna negocia deceptos clientes oppressos pauperes persos finibus
agricolas stupratas virgines circumscriptos pupillos spoliatas viduas
afflictos necatosque innoxios Cum his omnibus ultrices scelerum furias vi
det sepe itaque dormiens exclamat sepe cogitur et sepe metu subito somnus

ISTE autem plenus honesto gaudio plenus sancti spe plenus C·xviii abrumpitur
amore pio non curiali ut ille sed ut petrus christi plenus conscientie integ
ritate securitate hominum dei metu nocturni cibi et in utilium vacuus curarum
solus tacitus tranquillus Angelo similimus deo carus formidabilis nemini
cunctis amabilis cubiculum sono non impudicitiis ydoneum ingressus dulcem
et imperturbatam excipit quietem et siquid consopitus videt plerumque similia vigi
lantis operibus sunt sompnia dormientis et hac est vite parte felicior me
liores aspicit visiones Neque solum leciore animo sed saniore est corpore membrorum
que multo prosperiore utitur Constat enim animi virtutes plurimeque modestiam
sanitati multum conferre corporis et frequenter qui plus corpori fuerunt plus esse infirmos

EN pater summus occupati et unus ociosi hominis unum diem ante oculos tuos C·xix
posui omnium hominum dierumque omnium una ratio est nisi quod cottidie illius labor tanto
amarior tanto que huius quies est dulcior quanto validior fit tractu temporis
huius amorum quantoque per temporales motus accreditur adeternitatis statum et unde
do efficitur illi quidem sine fine labor huic requies Capitulum vicesimum

NUNC forte felicior est illorum condicio qui alienis negociis occupantur alie
ni nutus arbitrio reguntur et quid agere illos oporteat in aliena fronte con
discunt Omnia illis aliena sunt Alienum limen alienum tectum Alienus sompnus
Alienus cibus et quod est maximum aliena mens aliena frons Non suo iudicio
flent et rident sed abiectis propriis alienos induunt affectus Denique alienum trac
tant alienum cogitant alieno vivunt De hiis poeta nobilissimus loquebatur ubi
ait penetrant aulas et limina regum hos alter mordacius atque liberius notabat in
satyra illa qua curialem vitam arguit et eum qui bona summa putet alieni
quadra Equidem inter hos et perpetuis dominorum ac regum carceribus addictos
Quid intersit nescio nisi quod illi ferreis isti aureis compedibus vincti sunt spe
ciosior cathena par servitus maior culpa sponte etenim sua faciunt ad

obstinatus

Vide hic

torpet

qd alij vi cogunt Ego uo istos ut sniam meam breuibus absoluam occupatorum
omnium extremos ac ne infirmos miseros voco · quibus nec breuissimo saltem primo
malarum artium uti licuit Viuere alieno ipso suo periculo moriuntur · et alijs labo
rando peruenerunt sibi felices · si sine culpa et sine primo laborassent Nunc
tamen dumtaxat est proprium · Que tamen uenit fallax · licet et fugitiua delecta
cio aliena est At qui duri dicimus condicionis agricolam · qui cum labore serit
arborem cuius fructum numquam sit visurus · Quis enim ut apostolus plantat vineam
et fructum eius non edit · qui tamen sortem suam consolari potest · eo quod alteri saltem seclo
profuturus sit Itaque non modo dubitans quod agit ad se non pertinere · sed sciens eciam
non omittet Infrogantique cum serat quod est aput Ciceronem Dijs sit in mortalibus
responsurus sen rectius in mortali deo Quanto miseriores qui seruiunt mi
ipsi penas solas · alij non · penales voluptates legant Cum quod inutiliter agunt
sibi alijs imputare non possunt Non etati sue · cui sepenumero laborando preceptam
sibi libertatem eripuit Non posteritati cui seruitutem parat Non deo quem offendit.
ut hominibus placeat Denique non hijs ipsis · quibus placendo nocuerunt · quibusque pre
tua morte sua · breuem peccandi · hec est metum quod mouendi aliter forte mouendi licen
ciam peperunt · ceci nimium dementesque · aduersisque sideribus in luce primo in tenebris
precipiti qui tum alte alios extulerunt ipsi continuo iacuere · ab eisdem illis quod se
pe iam vidimus forsitan opprimendi Interim cum multa alijs quesierunt multa cu
pidinum instrumenta conflauerunt · tantorum semper comodis carere faciorum
Hanc vnam ferum industrie gloriam consecuti precipuum auaricias dominorum que li
bidines consiliorum suorum pamisse successibus Quid ergo amplius dicam Non
equidem minimus mordax morum mi · quam crebrescunt videri soles inspectio · cum enim
sono verborum neutra terribilis sit · subest utriusque mortiferum Illi hostibus
sine optimi ut mala consuetudine delectentur Nostri autem ut occupati atque
solicitati esse numquam desinant Quo si perfundius non verba · sed ipsam rem inspicias
quid tristius dici possit · vix inuenio De hijs occupatis loquor quos videmus
et quorum plena est vita vulgaris Alij enim nulli ut tam rari sunt · ut numquam ap
pereant · ut sane ueritas queritur · ficta fantasmata loqui piget Itaque ut
iam tandem semel expediam · parum abest quin meo certe iudicio · omnis occupatus
miser · occupatus quoque sub alio bis miser quod et miseriam suam habet et ipso miserie
Cfructu caret C xxi ·
NON quod ignorem fuisse · et fortassis esse occupatissimos quosdam simulque scitissimos viros qui seipsos et secum rem publicam demas ma
adduceret Quod ubi accidit ingens fateor inextimabile bonum est: ac ge
minata felicitas duplici de qua multa diximus obiecta miserie Quid enim
felicius · quid autem homine dignius · aut similius deo est quam seruare et adiuuare quam
plurimos Quod qui potest et non facit preclarum michi quidem humanitatis officium
subiecisse · et ob eam rem hominis nomen ac naturam amisisse videbitur Itaque ubi
hoc posse datum sit desiderium proprium utilitati publice sponte subiciam de secta
quoque solitudine Vnde mi soli obsequebar sponte · vltro repetam Vnde utilius
mundo sim Ciceronis mei iudicium sequens Magis est enim inquit tullius secundum naturam pro
omnibus gentibus si fieri possit conseruandis aut iuuandis maximos labores mo
lestiasque suscipere imitantes herculem illum quem hominum fama · beneficiorum memor
in concilio celestium collocauit quam viuere in solitudine non modo sine ullis mo
lestijs sed etiam in maximis voluptatibus abundantem omnibus copijs · ut excellas
eciam pulchritudine · et viribus quo circa optimo quisque splendidissimoque
ingenio longe illam vitam · huic anteponit · Hec Cicero Cui sic se rebus
habentibus haud coactus assencior sed de hijs omnibus iudicium meum habe pau
cissimis quidem instancijs vniuersale uerum dogma · non queritur · Multi sunt qui oc
cupaciones in re utiles · et solitudine qualibet meliores profitentur · Scio Sed
quot questo te vidimus · qui profitebantur impleuerunt Erunt fortasse aliqui · sed plurimi
Ostende mi vnum et silebo Non inficior doctos quosdam et facundos viros et
qui multa subtiliter aduersus hec disputent Ceterum non de ingenio · sed de mori
bus est questio Ambiunt ciuitates · declamant in publicis · multa de vicijs multa de
virtutibus loquuntur Vix temperare mi potui · eminus vnum satyrici dentis morsum

hunc loco valde ni fallor congruentem interponere. Sed cogitanti adque in sermone in e
stilo potius aliquid quam verecundie subtrahendum credidi. Multa quidem insignes loquuntur
utiliter audivi. Et sepe aliis profuerunt. Credo. Sed non statim sanus est medicus qui
consilio egrum iuvat. quin eodem sepe morbo quo multos liberaverat interiit
Verba studio elaborata atque arte composita pro multorum salute non respuo
et quecumque sit opifex utile opus amplector. Verum hic nobis non rethorice
scola sed vite est. nec inanem lingue gloriam sed solidam quietem mentis intendimus.
Neque michi excidit Senecam cum dixisset. Omnia impedimenta dimitte et vaca
bone menti. confestim addidisse. nemo ad illam pervenit occupatus. Quam
ego non prestare quidem solitudinem sed conservare et plurimum adiuvare contendo.
Nam nec illud eiusdem autoris oblitus sum. Non multum inquit ad tran-
quillitatem locus confert. ut sit ita. Sine dubio tamen confert aliquid. quod nisi sic
esset. cur idem dixisset alibi. Non tantum corpori sed etiam moribus salubrem locum eligere
debemus. et idem alibi. Conspectum quoque et viciniam fori procul fugiam. Nam ut
loca gravia etiam infirmissimam valitudinem temptant. ita bone quoque menti. nec dum
adhoc perfecte et convalescenti sunt aliqua parum salubria. Vide ergo hic morum men-
tisque salubritatis ac discrimen. si michi esset in locis. Est in locis aliquid pace Se-
nece dixerim. est multum. sed non totum. fateor illud quidem ut ei videtur. non
est. Nam sic ait. Animus est qui sibi commendat omnia. Id enim vero suo more recte
dicit. Virum autem animo bonum vera equitatisque iudicem aliunde procul dubio. Itaque que de
locis dixi. de animo repetam esse in illo aliquid multum esse totum minime sed in eo
tamen qui optimitatem locis tribuit animo rationem. Magna enim et divina quedam
res est animi tranquilla felicitas. et quamvis altius donum sit quam solius dei. sed quam sepius
ille largiri soleat in solitudine constitutis. Quod utcumque pro brevitate
temporis vel rerum vel verborum collatione monstratum est. et mox exemplis illustribus
astruetur. Quod si forte datum sit. ut aliquis veram capiat non ad linguam
sed ad cor hominum cuiuspiam. quos credulum vulgus stupet. penitus aurem
cordis admoneat. puto sine contencione fatebitur. quod conscientiam mundam in gemine
confitentem audierit. felicitatem non ubis sonantibus sed rebus tacitis. et veri-
tate intima. non externis plausibus. aut fallacissima hominum opinione constare et
Multa quidem ille audiet. multum his contraria que in pulpitis cum populo mira-
batur. et intelliget quid inter cutim ac precordia intersit. Et in universum hoc an-
imi est. ut in unam rem vehementer intentus. multas negligat. Hinc est ut elo-
quencie studiosi sepe sint ad actum tardiores. et qui res magnas agunt
sint clariores eloquio. Hinc et modestie clariores voluptatem fugiunt. et qui-
bus voluptas in precio est. modestiam aspernantur. Hinc et quos augende
rei familiaris studium tenet. sepe rem publicam atque amicicias contemnunt. et illi
habitus vitium ducunt. At qui liberalitati animum applicant. quinque rei publice curam
habent. sepe videas rei domestice negligentes. Non potest ventus idem ex equo
placere his. quorum navigacio contrarios fines spectat. Quare id certo dixerim et
ne mireris. si in eo quoque quod nunc agimus id contingat. et si sollicita vita strepi-
tum amat. multiloquio delectatur. contemplacio autem omnis amica silencio
est. queque se finibus suis tenet. et inter ipsa illa silencium odit hec strepitum et
Quenam vero tucior via est. Hoc est pater quod hodierno colloquio vestigamus.

Dic ergo in exhibus ipsis quorum mencio nobis oborta est. quotiens Ca[pitulum] xxi.
deus putas pastorem officio functum esse. quociens ovem et diu vagam
alligatam in laqueum vidisse. et diu profugam sequitur contrivisse. Quociens
credis aut medicum bene valentem dum egros curat egritudinem contraxisse
aut bustuarium dum mortuos sepelit cum mortis cogitacio repulisset
Nemo non fallatur qui in mora sint morum contagia quam corporum. Maiora
sunt contrariis ledunt. altius descendunt. serpuntque latentius. Multis inquit pro-
desse. in iutorium. multis subvenisse laudabile. Quis negat. Sed ordina-
te caritatis in teipsum scimus. Crede autem michi non est parve fiducie polliceri opem
decertantibus. consilium dubiis. lumen cecis. leticiam mestis. securitatem me-
tuentibus. spem deiectis. salutem egris. requiem fessis. refrigerium afflictis

monstrare iter errantibus / subiectare humeros cadentibus / dare dexteram
pstratis. Magna sunt hec si fiant / pena si pmittant / Neqz eni magne qua
pue rei pmissio sz exhibicio e maior / Verz ego no tam alijs legem pono /
qm legem tibi mee mentis expono / qua qui pbat teneat / cui no placet ab
iciat / et relicta nobis solitudine / sollicitudines suas sibi habeat / et temptorqz
curie nostri vivat contentus in urbibus / C xxiii

OPTAREM fateor talis ee qui possem pdee q plurimis / vel ut ait naso
totiqz salutifer orbi / Sz primu pancoz hominu pruum xpi solius e prinz
Et pfecto quisqz in tuto est / ut vel tantisp diuisum sencientibus condes
cendam petat in legem ne in quibus pt laborantibus opem ferat. Michi qui
adhuc magno naufragio laboro / sufficit illius opem implorare qui solus po
tens est pstare qd poscit / Cupez magna: sz modicis contentabor. Vellem
cum omibus saluus ee sz minus etiz multis Vltio quid exptas ut dicam. omibus
si non pos satis e abunde feliciter Ca xxiiii

Alterum q uereor et qui forsan ex hijs qui se custodes infirmaru ouium
lupi sunt sanas qz dilaniet / At ne diutius me gsideratoe no mea ipsi
tem de se illi nos de nobis / libet unusqsqz quid pferat / Impossibile est
enim et si unum oes fiez ultimum tendamus / ut una omibus vite uiam ex
pediat sequi / Qua i re cuiqz acriter cogitandum erit: quale enim una quale
ipse se ferat / Sunt eni quibus solitaria vita morte grauior sit et mor
tem allatura videat: qd precipue litteraz ignaris euenire solet Quibus si co
fabulator desit: quid secum solitudine cum libris loqui valeant. no habent / Itaqz
muti sunt / Equidem solitudo sine litteris exilium e. carcer equuleus. adhibe lras
patria e libertas delectacio / Nam de otio quidem illud Ciceronis notum Quid
dulcius otio litterato / Contraqz no minus illud Senece uulgatum Otium sine litteris mors
e. et hois viui sepultura ¶ Et si plane nouim / duo ista tam dulcia phorum
diuiticula solitudinem atqz otium ut incipiens dixi / interdum litteratis a hominibus
pmolesta / Impromptu tamen est cur. Hinc eni hec accidit qui vel voluptate aliqua con
pediti carcerem suum amant / vel uulgi commercio et uulgari negocio victum
quaerunt / vel ad lubricos hoz gradus / plorum ventosis suffragiis aspirant / Et q
bus que ingens hijs tpibus turba est. litere no ad lux. atqz oblectatio vite
sunt sz instru diuiciaz / Ad quas hodie discendas magno rei familiaris ipendio
sz multo maiori lucri spe / pmi apientibus / no qui ad liberale gignasium. sz uelut
ad fimle mercimoniuz destinant / ut mirari nemo habeat eos venali et auare
litteris uti: quas ut venderent quesierunt / e quibus i plura spe no sibi centesimum
fenus sz millesimum statuerunt ¶ Que ota diligent in uite electione tractan
da erunt Neqz eni tales i solitudinem uoco Neqz si veniat admitto libenter
Quam multos g hinc excludam uides Nam quid piscis longe ab aquis: quid
hi pcul ab urbibus acturi: Quod illi olim molli. et effeminato causidico
sepe dixi: qui hec loca no quietis amore qua no nouerat / no appetitu otij qd
oderat / Sz nescio quonam imitandi studio temptare cepat / incertum an sibi
ipsi molestior an mi / Verz ille confestim tedio locoz et urbanaz desiderio vo
luptatum victus abijt / Quod ni sic euenisset no pmisisset. ultro ipse cessis
sem locis. tum nulla rez. opinionum. neq pportio erat. q'uis amicum ille se
diceret: et eisdem iisdem in studijs apicum usati sz ut res docuit / studio
rum finibus longe disparibus / Redeo ante ad inceptum Capm quintum // xxv

OPTIMUM quidem eet ni consilij inopia ingens adolescentie comes / ob
staret. ut ab ineunte etate. circa unum aliqd uite genus apprehendenduz
quisqz unum accuratissime cogitaret. nec ab eo calle. que semel ele
gisset nisi magnis ex causis / aut gravi necessitate diuerteret / Quod initio pu
bertatis fecisse herculem auctor xenophon ille socraticus testis e Cicero / Sz
quia id no facimus Neqz eni nro iudicio plerqz viuimus sz vulgi / atqz adeo
pdeuia raptimur et qui p tenebras alienis uestigijs insistentes / sepe periculosas
et inexplicabiles ingredimur vias / ut conspici pueluimur. ut an simus nescio quid
q qd ee velimus circumspicere atqz examinare pmissum sit / Id certo quam pponam

ul' nā ul' fortūa ul' error · aliquis ī ponit / si inueniens · nō potuit / quisqꝫ secū se
nex cogitet / et qd errans viator solet / an̄ uesperā · quātū licet saluti sue
cōsulat / vitā sciens nāz totam · haud facile posse cōuehi / Cū aūt ī ingres
su vie huius · qū dux scītilla nūl consilij nulla erat · celeste aliqd lumen affulsit
/ ut securū ul' piculi minoris et facile remeabile iter arriperet · hic nū semp
deo grās agat · At cui sinistrior sors fuit · ple negocij / postq̄ tn̄ apire
oculos cepit · et q̄ dubiū iter hēt / intelligē · oī studio incūbat adolescēcie
demum et errores · ul' in senectute corrigē / meminerit qꝫ · terencian̄ senis
ī adelphis / qui mutande sub extremū vite cōsultor ydoneus sit · et delectabit
et pderit difficile negociū ī pmis · sꝫ et inp̄mis utile · et neq̄q̄ impossibile
/ Neqꝫ nō serū putet qd salubre cognoscit Allsūt huius sine non spnendi au
tores · Sapientissimus pricipuꝫ priceps phoꝝ · Augustus Cesar ait dat
celerit' fieri q̄cqd fiat satis bene · plato ait Btūꝫ cui et in senectute cō
tigerit ut sapiam vias qꝫ opiōnes assequi possit / In omī quidē ordiende
imutande qꝫ vite cōsilio / illud inp̄mis an̄ oclos hūdum / ut nō cōcupiscēcia
ī aūi · sꝫ nā duce freti Viam teneamus · nō que speciosissima videbit' · sꝫ que
aptissima nob' erit / Vbi marie rectū ac seuerū sui ipius extiatorē ac censo
rem exigo / ne oclōꝝ aut aurīū voluptate de ceptus obēret / Quod quib'
dam accidisse scio · qui dū mirant' alios ī meiores sui / atꝫ aliena tentates
/ ridendi māz pplō pbuerunt / hoc vnū supti a phis · cōsiliū ē in scdm qd ul'
solitariā ul' urbanā vitā sine aliena cōlibet ne morbūqꝫ suis cōparans
norit quisqꝫ quid sibi sit / Quod si ingredientib⁹ ē utile / quāto pgressis uti
lius / quib⁹ sup eligendi laborē / extirpande et ueteris radicateqꝫ sine labor est

A PVT me sane / cui mich qd quidem nouerim / cōe ē pplo / et cui Cᵐ xxvi
litulariū tn̄ obuenit / quātū nō ī flet aīum · sꝫ delectet / et solitudis amicā
faciat / n̄ illas sui loquaci doctore · sꝫ et sine tenaci corpe · atꝫ ut sine
sequaci liuore didici / q̄ non amicum / nō conuix · nō uadimoniū · nō ursa · nō de
poitū nō lucellū nō rostra · nō balneū · nō taberna nō scena · nō porticus in
vrbe deuinciunt · Apud me mī q̄ cui ut uerū fatear / nō tm̄ ppo studio · alieo
ne monitu · ut ita sentirē / q̄ nature ipius · psuasione / consultū ē / vita pcul
dubio singlaris ac solitaria · nō mō tranquillior · sꝫ altior ē atꝫ securior Et ut
extiare alios iubeo suas res · et ut ipe res meas nomi / ualde solitudiēz atꝫ
otiuꝫ de quib⁹ multa hodie tecū · ueluti quasdam scolas ad id q° mens nra sus
pirat amplector · ac teneo / turbas atꝫ solitudiēs · cen repagla uectes qꝫ pme
tuo / Sꝫ ita ut siqua me necessitas ī urbem cogat · solitudiēm inpplō atqꝫ
ī medio tempestatis portū in cōflare didicerū artificio nō omib⁹ noto · sensi
bus ī pitandi ut qd senciunt nō senciant / Qd cū p̄ incipiū experiencie cre
ditū in cōsuetudiēz deduxissꝫ · multo post tpe acutissimi cuiusdaꝫ doctissimiqꝫ
viri · cōsiliū ee cognoui · meorūqꝫ inuādam · eo quidēꝫ attencius · quo gaude
bam factū meū uetustatis · i · veinistiori autoritate fulciri Nempe Quinti
lian⁹ in eo libro · ubi oratorē a Cicerone armatū · bullis ac falleris curiosissi
me p polivit · de hoc loquens / Est inquit lucubracio quociens ad eā integri
ac refecti venim⁹ / optimū secreti genus / Sꝫ silenciuꝫ et secessus · et undeqꝫ
lib aīus ut sūt marie optanda Ita nō semp pūt cōtingē · ioqꝫ nō statim
siquid obstrepet abiciendi codices erūt · et deplorandus dies · verū ī comodis
repugnandūꝫ · et hinc faciendus usus ut oīa que impedient · uincat intencio
/ quā si tota mēte ī opus ipiū direxeris / nich eoꝝ que oclis ul' aurib⁹ ī cur
sant ad aīuꝫ pueniet · An uero frequēt' et fortuita hoc cogitacio pstat ut ob
uios nō uideamus · et ita ne deerrem⁹ · nō cōsequemur idem si et volum⁹ · t
Non ē indulgendū causis desidie · i · pigrie / Nam si nō n̄ refecti · nō n̄ hila
res · nō n̄ omib⁹ curis uacantes / studendū estimauerim⁹ / semp erit ppt qd nob'
ignoscam⁹ · qre ī turba · itinere / cōuiuijs / et faciat ē cogitacio ipā secretū
hec Quintilian⁹ / Que libencius inserui · quia secretior locus erat Nam
senᶜᵉ de hoc ipō uulgacior eplā ē Ideoqꝫ mich apposui pt' finē solū / Cū enī
multa tractasset quaht' aduisus uulgi strepitū durandus ē aīus studiositate

ad se usus. Quid ergo inquit Non aliquod comodius est carere ymmo et iucundius
est fateor ait Itaque ego ex hoc loco migrabo quo quecumque duxerit necessarie mo
re solatia. hoc ultimum voluntarie perfectionis consilium daret. Et profecto sic est. Nam
et ego unum hoc in necessitate remedium inveni. ut in ipsis urbium tumultibus ymagina
tivam in solitudinem secessu aliquo quantum sinor et cogitatione conficiam Vi
cens ingenio fortunam Quo remedio genere sepe quidem hactenus usus sum. et
quoniam futura semper incerta condicio est. An adhuc usurus sim nescio Certe libera si con
tingat electio solitudinem naturam propriis in sedibus quesiturus Quod et divi licuit spi
rituali et quod cupide nunc faciam vides. Solitudo equidem sancta simplex incorrupta
vereque purissima rerum est omnium humanarum Cum et enim sese ostentet in silvis cum se co
mat inter vepres Quem pro pisces hamo. quod preter feras ac volucres visco fal
lat aut laqueo. Quem cantu quem gestu illiceat. quod colombis delectet Cum purpu
ram explicet. Cum oleum vendicet. Cum arborum florida serta conterat Cum denuo
sese approbet. Cum placere studeat preter illum cum in intimas solitudines penetranti solita
rium nichil est. Neminem illa vult fallere Nichil simulat aut dissimulat nichil ornat nil
palliat Nichil fingit Nuda presens et incorrupta est. Spectaculis enim caret et plauso
ribus veneficio aurium. vite rerum quoque omnium. deum unicum testem habet. nec vulgo ceco
et mendaci. sed conscientie proprie de se credit. de quibusdam quoque parum illi fidens. dubitat
recolens scriptum esse delicta quis intelligit. et illud etiam. si simplex fuero hoc ipsum
ignorabit anima mea. Nec tamen illud oblita. quod suavis dominus universis. et miseracio
nes eius super omnia opera eius. quod allevat dominus omnes qui corruunt et erigit
omnes elisos. quod ipse est omnibus innocentibus eius. quod non secundum peccata nostra facit nobis
neque secundum iniquitates nostras retribuet nobis. quoniam secundum altitudinem celi a terra cor
roboravit misericordiam suam super timentes se. quod quantum distat ortus ab occidente
longe fecit a nobis iniquitates nostras. denique iudicabit sed prius nos aspiciens
quomodo miseretur pater filiorum misertus est dominus timentibus se. quoniam ipse cognovit fig
mentum nostrum. et recordatus quoniam pulvis sumus. et homo sicut fenum et flos agri
egreditur et conteritur. et fugit velut umbra. Misericordia autem domini ab eterno et usque in eter
num. quoniam ipse fecit nos et nichil odit omnium que fecit. Atque ita hic minantibus
scripturis. hinc spem dantibus. de se incerta et nesciens an amore an odio digna
sit. trepidat. sed et sperat ac se ipsam decta et nota sui regis misericordia consolatur Sic
se sic demonum vigil insidias. iamque id solum occupata circumspicit. et divino presidio
fulcta contempnit Sic undique felix ac tranquilla et ut proprie dicam arx munita tem
pestatumque omnium portus est. Quem qui fugit. quid sibi aliud preter portum careat
volvatur rerum pelago. innatet inscopulis. moriatur in fluctibus. Capitulum xxvii

Nec tamen usque adeo propositi mei propheta sum neque tenax sum. ut despiciam aliorum putem vel in
urba intrare cogitem mea. Ad fatendum instis. ad credendum neo cogit. Nul
la maior quam iudicii libertas. hanc ita mihi vendico ut aliis negem. Sit
sane. potest enim esse. sit honesta. sit sancta omnium intencio. Esse autem occultissime, potius
dixisse quam rei humane conscientia iudex nolim. Et possunt omnes deo largiente bene vi
vere Nullum respuit infinita clementia. sed multis ipsa respuit. Ipsa ecclesia humane
philosophie institucio gradaria est. Non possunt omnes summum locum apprehendere Alioquin
ima omnia vacaret. tamen ut nitet obscenitas. et que in imis esse solent sordes.
Id enim omnibus est necesse. qui quolibet in genere vitam agere periculum ab infima decreverit.
Sic obscena vitare, debitum. in altum niti virtus est. pervenire felicitas. Non
sum oblitus distinctorum illarum quadruplicem virtutum a plotino ingenti pla
tonico inductam, a macrobio comprobatam. Atque in ea ipsa politice virtutes infi
mum gradum tenent. quod occupatorum esse possunt, eorum quoque non omnium sed illorum quibus omni
um gradum ... pacionum finis virtutis propria. et intacto manere rei publice salus est. Certus ad quam pam
pacionum finis virtutis ipsa. et illo manere rei publice salus est. Certus ad quam parti
cos uno verbo tota occupatorum innumerabilis acies sit redacta. Proximum as
cendendo gradum possident purgatorie virtutes. haud dubie literatum non vero
atque otiosorum et non philosophantium ornamenta. Et passiones quidem cum quas prime tempe
rant hee convellunt. Tercius gradus altior illarum est quas purgati animi virtutes vo
cant. Quorum munus est comprimere passiones. quas politice mollierunt. purgatorie
convulserunt. oblivisci, hee perfectorum sunt. qui ubi sint nescio. Atque et qui fuerunt so

litudinē amarīt et si quis usq3 sup ē · q̄mis hoc ūtutū gubnaculo tutius ī alto
naiiget puto tn̄ solitudīs portū amet ¶ Quartas ac sup̄mas exemplarīu
ē locus · que sup̄ hoīem sunt · et ut aiūt ī mente soli9 dei hītant Vnde qd
ipm̄ nomen ī dicūt : tanq̄ ab exemplari aliquo et ıō sine ut plato uocat
ab ydeis · quas in eadem dei mente ut ceta℞ re℞ sic ūtutū posuit · tres
alias hn̄ ar℞ ūtutū spēs ortas uolūt | In hijs aūt adūsus passiones nō
in / nō eosdem effus ēē · quos in ceteris · s3 ipm̄ passionis nomen audiri nefa
riū prsus at3 sacrilegiū · De istis sane nil dicturus fueram · nich enī ad
id qd nūc agitur Nisi q3 cū de pollicitis purgatoriis q3 ūtutibs loqui ali
quid tpūs admonuiss3 plotini quadrifida3 catenā mlta arte ɔsertā stilo sol
Videt ne q̄nto ıbor℞ ambitu utcumq3 ¶ Inere ac dissociare nō libuit ¶ q̄ntū
cū occupatis ingratum redire voluerim Tempus ē ut hijs iam di ‖29
gressionibs modus sit Ad me igr̄ et ad solitudinē reuertor | Cui9 ego
veram intimam q3 dulcedinē ut profundi9 hausissem : ut fidenci9 in hoc
tecū s̄mone vsarer | Nunc de re sciss̄ima p̄ s̄uū ingeniū fari pudet Lang
enī fando eq̄uet · qd vix p̄cipit cogitando | Celestis et prsus angelica vita
ē de qua terren9 · ne dicam tiruus · hominicio loqui uult | splendore nois
captus | fama q3 rei optīe | et ut ūe dicam · odore magis q̄ sapore delec
tatus · Haud alit̄ q̄ si natus in siluis pastor · et in siluis educatus · siti3
flumio · herbis famē sedare siluestribs | humi · cubiz sumē solitus | dumo
soq3 requiē sub antro | casu aliquo ad amplissime cuiuspiam at3 opulentissiē
urbis muros accessit | et diu in uestibulo sessus sedet · oclosq3 inde cir
cūflectit · īq3 urbem ipam mittit | custodū domos ac coherens porticus angi
portū uiderit | Exinde reuisus ī siluas socius narret · quid in ea urbe cō
perit · quid in atriis | quid ī viis · quid in curia · quid in foro quid ī offi
cīs artificū · quid in thalamis p̄cerū · quid in publicis p̄uatisq3 ɔsiliis a
gatur | Aut si q̄ p̄mū forte religiosissimi templi limē attigit · id ēēo q̄cquid
annectimus · seu nasor℞ intus penetralibs abditū s̄uatur | cūtas libror℞ formas
singla sacdotū officia · oīs sacror℞ cerimonias nosse putet · Re enī uera
q̄ntū3 · ego ab illo m9 cemoī pastore differo Nisi q illo vrbem semel adiit aut
templū | Ego sepe solitudinē | Is extri9 substitit Ego intrōn | Ille mox abiit
Ego p̄mansi | Quid tn̄ ego cti9 noui · qualis solitarie uite status intio: sit
Antra | colles | et nemora eque omib3 patent | Nemo arcet intrantes Nemo
pellit ingressos · deesti ullus est genitor (ianitor) | ullus custos Quid locor℞ solius
introitus · quid cōpar ambitu uelint amnes · quid lustrante innat silue · qd
in sessi p̄sint montes | si quocunq3 iero aīus me meus insequitur talis in siluis
qualis erat in urbibs | Ille aū oiā deponendus Ille ī q̄ · ille domi relinq̄ndus
erat | supplicat q3 poscendū3 a dn̄o | ut cor ī me crearet mundū · et spm̄ rectum
hijs in uisceribs ī nonaret | Tū demū uite solitarie abdita penetrasset
h enī Quid alieno glietur · h solitudo utiq3 nō solitaria uita ē ea sci3
q̄ suspiro · q̄mis externis simillima uideatur · eque homī turbas educ
ta · s3 nō eque passionibs expedita ¶ Vidissez q̄ illa dulcedo in effabilis
scarū ai̅ar℞ q̄ de p̄teritor℞ cōmemoratione discimus et uentura gaudiū ex
pectacōe p̄cipiūt · sine quibs triūphatus hostis · sine quibs · sepe quidē victus
s3 vincendus adhuc · et in acie nūc ēē ſtandū est · nō sine spe · cta victorie mi
litandūq3 nō sol9 · s3 suffultus angelico comitatu | Et quibs indutus arma
turam dei loricamq3 iusticie ut ūbo utar apli muniti · scuto fidei · gladio
spūs · et salutis galea · adūsus p̄ncipes et p̄tātes · adūsus mūdi rectores
tenebrar℞ har℞ · iter℞ atq3 iter℞ · nullo quidem spectante mortaliū · s3 celico
lar℞ mario ɔsensu | et eximio om̄3 fauore · xp̄oq3 ihū spectaculis p̄sidente
pugnandū3 ē | Quenā illa suspirior℞ · quies de p̄fundis ad excelsa tenden
tiū3 fatigato aīo gratissima · Quenā s̄uantis lacimar℞ · de purissimo cordis
fonte cadencium · Quenā militu xp̄i Vigilie excubie q3 psalmor℞ ī turri
bus nr̄in · et in p̄pugnaculis syon · adūsus exercitum babilonis tuta canencium
uallūq3 et castra s̄uancium · loco et inuito / ū nec pabulū desit n° aq̄tio / ū ·

fidant ho

fidant hostibus nisi dns temptari se posse· nō obmi/eoqꝫ se grē subiectos ut fe
rocissimi hostis in cursus tpīs obsequi/in supplicium illi sit· ut qui saluti ia
cturis nō obest/sepe pfit ad gliam Extendoqꝫ fiat cautior· milicia/fortior
victoria/clarior triumphus xpi pugilum ī arte huiꝰ agone ctamen/Qd
illud solaciū· quāta iocūditas gaude pntibus· sperare meliora· pro breui
solitudine· homīi ppetuam seqtiam angloꝝ et dīnī vultꝰ aspectuꝫ/ubi to
tius sacre ꝯcupie· et desideriorꝫ omīuꝫ est finis/ pro paucis lacrimis inter
minabilem risum/pro tpralibus ieiuniis etna cōuiuia/pro voluntaria pau
ptate inestimabiles diuicias qꝫ dicias/p incolatu siluarum ciuitatis
etheree· pro fumoso tugurio stellata xpi palatia/p agresti silencio cantꝰ
angelicos· et celestis dulcedinē armonie/que q̄ omē melos excessit illā
dei vocem tot transactis laboribꝫ suos eternaꝫ ī requiē euocantis/pro qꝫ
hijs omibꝫ sponsore veracissimū ac locupletissimū hrē/Cogitas cotidie
Quid est qd relinqui/quid ē qd secutus sum/Quid ē qd pacior Quale
qd expecto/Quātuꝫ ē qd seui· quātuꝫ ē qd metuꝫ Estiare quā breuis tpris
iactura· immo nō iactura sed lucro· et ī mabilīū tedioꝝ fuga/feli
tateꝫ negocientur eterna/et dimissis hoīuꝫ fastidijs urbiumqꝫ piculis n̄ ue
est infernus ille vinctuꝫ cuiꝰ meminit psalmista· ad supnaꝫ patriaꝫ spera
tes· iam hrē cepimus eē felices/Siquideꝫ miserie finis/felicitatis iniciū est
nā ꝯrioꝝ exigente· ut n̄ h desinit illud incipiat/postremo et cogitatus
altissimos· et collocutores spūs· et visiones btificas hrē· et sepe putem
xpm̄ familiariꝰ cōplexare· Semp enꝫ pns ē· qui ubiqꝫ semp est· qmo ē
aut hic· nisi de quo sciptuꝫ ē/Si ascendero in celū tu illic es· et si descē
dero ad infernū ades/Si sumpsero pennas meas diluculo· et habitauero
in extremis maris/Cui si facile fuit oclos nob atqꝫ aures intellectūqꝫ la
rgiri· multo ē pfecto faciliꝰ nos videre et audire et intelligē Videt
ille igr̄ nos· auditqꝫ pns eē qn loquamr Ipē ē enī qui tacito moysi ait
Quid clamas ad me: preuenit vota nra· et affctus anticipat Cogita
ciones nras intelligit de longinqno. h est multo anq fiant pces nras
exaudit anteq sonet/necessitates nras aspicit· anq ueniant/exitus nros
spectat anq nati simꝰ/Sed ita nos aspicit/ut indignos licet ī uenirat
inspeat tn̄/n̄ forte qd pculabsit anobis ꝯtinacia ptinaci manū repella
mꝰ· Habentes g° testem pntem iudicem· teste illo ymaginario nō egemꝰ
de quo alibi scpsi/quē phoꝝ quidam querendū nob eē dixerit/Epycurus
quideꝫ quibꝫdaꝫ licet opinionibꝰ infamatꝰ/magnoꝝ tn̄ iudicio magnꝰ
vir· Amico scbens sic fac inquit oia spectet Epycurꝰ/marcꝰ Cicero
ī eplis quas ad Quintū Ciceronē fratrem suū scbit· post adhortacōes ī
magnificas ad virtutē ꝯcludens Id inquit facile facies si me cu sep
vna magis qz vnumque placē noluisti tecū semper eē putabis· et oibꝰ
hijs rebꝰ quas dices et facies interesse/· Multuꝫ haud dubie cōfidebat
veraꝫ presenciam pfuturā eē germano· qui memoriaꝫ sui solam efficacē a
deo virtutis ad studiū/Secutꝰ hoc seneca· sꝫ nō ausus tn̄ sibi tribuere/
luciliū suū monet ut alicuiꝰ clarioris viri presenciaꝫ sibi fingat/Ait enꝫ
pdest sine dubio custodem sibi imposuisse et hrē quē respicias qm̄ ītēe
cogitacionibꝰ tuis iudices Nec multo post Sic facias inquit· quecuqꝫ
facies tamq spectet aliquis/Et post pauca· Aliquoꝝ te inquit autoritate
custodi/Aut cato ille sit/aut scipio/aut lilius/aut cuiꝰ interuentu pditi
quoqꝫ hoies vicia supprimerēt/et ut intelligas hanc eē epycureā esse
doctrinaꝫ/Seneca idem alibi Aliquis inquit vir bonꝰ nobis eligendꝰ
est· ac semp an̄ oclos hūdus ut sic tamq illo spectante viuamꝰ· et oia
tamq illo vidente faciamꝰ· Hoc mi lucili Epycurꝰ pcepit custodem ī
nobis et pedagogū dedit· deinde quibꝫdaꝫ interpositis· quibꝰ hoc consiliuꝫ
adnnat ad iecit/Et elige itaqꝫ cathoneꝫ ait Si hic tibi videt nimis
rigidꝰ· elige remissioris an̄ viruꝫ leliū· elige eū cuiꝰ tibi placuit ī vita
et orō et ipē animi an̄ se ferens vultꝰ· vides ut aliqt emulatis utrobiqꝫ

liberum nobis quid eligere quam velimus non aliquid eligimus cuius nobis non genus non potencia non opes sed virtus et conversacio · et testis ac fires et motiva animi verba placuerint | Et hoc quidem de ymaginario teste vite plurimum consilium michi fuisse non inutile | nobis non necessarium hec nihil ut hic iterum obtineat locum | ut quod diximus appareat tali teste christianum hominem non egere | Cui non epycurius aut Cicero Non Cato | non Scipio | non Lelius ymaginacione fingendus sed angelus bonus vite custos comes que datus homini | quo spectante siquis est pudor | audere non debet · quod coram homine non auderet · | et quod summum ac terribile dixerim christus ipse locis omnibus · atque temporibus est presens | non actuum · sed et cogitatuum omnium nescius testis | quos et si nec affuerit testis epycurerus | non videret ¶ Pige hic animum libet et cogitare | Quis tam inpudenti rabie fuit unquam | tanta que scelerum licencia · qui non dicam christum · sed amicorum christi aliquem coram cernens non raptanti seu precipitanti que libidini frena substringeret Atqui christum ipsum in abditis eciam anime penetralibus semper assistere | et quid illic gerat introspicere et aperta omnia videre · nemo usquam christianus est qui dubitet | nec ab omni dedecore tanti testis metu saltem et veneracione desistitur | Quid hoc prestigii est | nisi quia quod putem corde credimus | oculis non videmus | eoque relabimur in quo veteres Cicero qui christum certe non noverat arguebat | ubi quit | Nichil animo videre poterant · ad oculos omnia referebant | Quod si et nobis accidit · et consilium optamus | idem nobis audiendus est Cicero | non quod alii percipere ex illius desunt | Cum augustinus ex hoc maxime librum suum religioni interuisse videatur | sed iuvat interim nostra peregrinum ut ita dixerim hominem audire | prestitum | cui unus idemque locus sit · ut et uulnus aperuit et medicamenta composuit | ait enim Magni autem est ingenii revocare mentem a sensibus | et cogitacionem a consuetudine abducere | In hoc ergo summis et nos viribus enitamur | ut sensibus domitis et victa consuetudine · aliquid animo videamus | Aperiamus iam tandem atque purgemus oculos illos interiores quibus invisibilia cernuntur | christum adesse videbimus | et si de marco catone scriptum est quod puduit gementem illo teste mori · quanto magis pudebit christo spectante male vivere | male mori aut omnino facinorosum · ac turpe aliquid tanto sub teste committere ¶ Sane non hic testis infallibilis atque perpetuus ut ad propositum sermo redeat et sumbi quo presens sit · nusquam tamen esse presencior · nusquam que familiarius nos audire et nobiscum colloqui · quam in solitudine dignatur Nimirum | Nam et nullus interstrepit | et quod a buitere animi mentem distrahat | non est | Hic humanus animus assuescit celestibus | frequentique colloquio fiduciam salutarem concipit | et ex hospite atque advena fit domesticus dei Magno enim ex amore continuoque et fideli cultu inter deum et hominem familiaritas tanta est | Quaobrem ut laboriosos homines et mortalibus semper rebus implicitos ac terrenis occupacionibus tota intencione demersos | iam nunc occupacionum immortalium et infernum laboris habere primicias crediderim | sic simillimum veri puto esse solitarios dei amicos prius assuetos curis | iam hic eterne vite presentire delicias | nec incredibile dixerim | posse aliquem ex hoc uno cum seculares cerni vestigium ullum extet | ad eum gradum mira sublevante gracia perrigere | ut adhuc terris inclusus concinentes in celis angelorum choros audiat | et videat in excessu mentis quod | ad se rediens | non possit exprimere Capitulum sextum

Sed quid horum omnium scire quidnam de hiis loqui possum peccator infelix | et peccati mei pondus ac vincula circumferens | qui vel amore literarum amicum otio · et literis locum amo · vel fortasse odio quodam ex dissimilitudine morum orto populum fugio | Et fortasse conscienciam vite mee multiloquium testem vito Hiis ergo permissis quamquam bone illum · ad hec fierem creati absterrent ire requiescamus · ad hoc nati | et sine hoc inutiliter atque infeliciter nati sumus Quanti tandem precium est illa commoda vivere ut velis · ire quo velis · stare ubi velis | vere | inter purpureos florum coros · autumno | caducitatum inter frondium acervos acquiescere Apricatione hyemem imbribus estatem fallere neutram sentire nisi quia velis In utraque tuum esse · et ubicumque fueris esse tecum

pcul amal: pcul ab exemplis scelerū. Non impelli nō collidi. nō affici nō urgeri.
Nondū esurire malis ī conuiuiū trahi. sitim . tunc cupias ad loquēdū cogi. Non
importune salutari . attrectariqz . ac detine ī compitis . et urbanitate incondita et
insulsa totos dies inequuleo pende. obseruare ptereuntes . quis te ut mons
trū aliqd' intueat' admirās . quis pedem figat oculis. quis flexus ītegru
hereat . et aut nescio quid rancū ī aurem comitis īsusret . aut de te obui
uz interroget . quis in turbe ul' moleste urgeat . ul' aliquo molestius loco ce
dat . quis manū porrigat . quis ad caput illam referat . quis multa ī an
gustiis loqui paret . quis tacitus oclo signū det . et stricto transeat labello
Demū nō inter tedia senesce. Interqz salutantium greges pnie semp et pim
artari spm̄. mestis qz uaporibus afflatū. hyeme lz media sudare. Non huā
nitatem inter hoīes dediscere affectiqz fastidiis . odisse res odisse ho
ies . odisse negocia . odisse quos diligas . odisse te ipm̄ Non obliuisci tuarū
rez . ut multis ingratos uacetis . Ime pnudicio tandem aplice sinē ad
romanos q̄ est . q' neo uiuit sibi uiuit . et neō sibi morit' . sine eni viuimus
dnō viuimus . et sine morim' dnō morim' . ita tibi et viuē et mori ut nō
aliis q̄ dnō uiuas et moriaris. Contra interim uelut inspecula . res curas
qz homīz subpedibus intuente vide oīa teqz in pmis . cū viniuersitate tūsiē
nec sentire tacite subrepente p' molestiā pati q̄ prīam suspicare. qd'
omibus ppemodū occupatis accidit . sz eā multo an' pspicē et pparare illi in
tegrū corpus equū aīaz. Nosse inte umbram hanc nō vitam. diuisorīū
non domū. uiam eē nō priam. nō cubiclm sz palestrā Non amare que
fugiūt . optare que pmanet. Hec ipā dū assit ferre pacifice. Exemp te
meminisse mortalem . sz cui sit ī mortalitas repmissa. Vitte retro meō
riam . p que omia scla. p oms terras . aīo uagari. uisari passim . et colloqui
cū oīnibus qui fuerūt glosi uiri. Atqz ita putes malorz omiz opifices ob
liuisci nō nūq̄ et teipm . et sup se eleuatū aīaz inferre rebus ethereis +
meditari . quid illic agitur . et meditatione desiderū inflamare. teqz vi
tissim cohortari . et ardentium qī uborz faculas calidis admonē pcordiis
qui. qd' inexpti nō intelligūt. nō ultimus solitarie vite fructus ē Inter
h ut notiora nō sileā. et lectoi dare opam . et scripture . et altiuū laborem
altio solacio leuire. legē qd' scripserūt pmi. scribere qd' legant ultimi. et bū
ficii hauz amaiorbus accepti . quia ī illos nō possumus inposteros saltē grati
ac memorē aīaz hrē. In eos qz qua possumus nō ingratū . sz noīa illorz
ul' ignota uulgare . ul' absolefacta renouare. ul' senio obruta eruere. et
ad pnepotū pplos ueneranda trāsmittere. Illos subpectore. Illos ut dlce ali
quid inore gestare. Deiqz mois omibus . amando . memorando . celebrā
do . si nō parez . cte debitam mitis referre grām Inuentores artium
quarzdam post mortē diuitatis honore clros . audiuimus. grate quidē potius
q̄ pie. Nulla ē eni pietas hoīs q̄ ds offendit. sz erga meoriaz dehnano
genēe bn̄ meritorz. inc̄osulta gratitudo mortaliū. humanis honbus nō contenta.
usqz ad sacrilegas ptessit ī eptias . hinc appollinē cythara . hinc eundem
ipm . atz esculapiū mediciā. Saturnū liberūqz et cererē agricultura. uul
canū fabrica . deos fecit. hinc Egiptus osirim. athene docta urbs . Mineruē
coluere . q' ille linī . h olei usuz arteqz lanificii reppisse fert. longū est singlā
psequi qz aput ueteres huiusmoi uanitatū ullus est modus. Quas palaz
dānare nō ausus Ille poetarz maximus atz cautissimus . ut qui uero pa
ratū forte supplicū verebat' . latenter utiqz nec minus elegant' irridere
nō metuit . quēdem nāqz eorz ī uetus qui uitā excoluere partes. quorz
noiā uulgus . mendax. et omiz fons errorz. ī celū . celi dnō indignante
locauerat. aput inferos posuit. Noiatim insup ipm medicine reptorē. oīpo
tentis dei fulmine detrusū ad stigias undas ceuit. Verz h qō int' eos ma
neat. Aput nos eni nulla de diis ē qō. Nec ū mirari nūq̄ satis possū viros
incetis omibus tam pstos. ī solis supsticionibus tam delirios. et qī velocis
simos cursores euntes indimisiz . et an' oclos metā positā nō uidentes . ut

quorum pluralitatem miror · iubeat recitatem / Sane si illarum rerum primis auctoribus honor aliquis debetur / quod deberi magnum in humanum modestumque non inficior / quid non litterarum artiumque nobilium repertoribus debeatur / qui non vomere sulcos non telam latera / non fidium tinnitum auribus / non oleum aut vinum gutturi / quamvis et auribus et gutturi suos sonos suasque delicias · sed feliciora quedam instrumenta ad cibum et ornatum cultumque et medelam animi pepere / Enimvero id debitum ubi quo potissimum persolvatur / aut quis est qui dubitet · hoc ipsum litterarum negocium quo vel unum vel alterum consecuturus nomen / quo multo perennius quam ere vel marmore virorum illustrium ymagines excudamus / Nusquam ocio melius · nusquamque liberius quam in solitudine posse tractari Expertus hoc saltem loquor · Sentio quos animo stimulos / quas alas ingenio / quod illa opi vacuum tempus accomodat / Quare omnia preter illam · ubi quarum nescio / vacuitatem vel seu vacacionem matrem litterarum atque artium fontem esse · si michi forte non credis · Aristotili crede qui primo methaphisice sue libro circa egyptum constitutas Mathematicas artes auctor / racionem afferens quod ibi gens sacerdotum dimissa est vacare · Quod nec plato ipse taceat · de eisdem loquens in thimeo · quod sacerdotum proditum separatim a ceteto populo manet ne contagione aliqua prophana / castitas polluatur · de quorum vita ut vivus est sacerdotibus inter ait Cheremon stoycus vir Eloquentissimus narrat quod omnibus mundi et negociis curisque post positis semper in templo fuerint · et rerum naturas causasque et ac rationes siderum contemplati sint / Nunquam mulieribus se commiscuerint · nunquam agnatos nec propinquos nec liberos quidem viderint · ex eo tempore quo cepissent divino cultui deservire / Carnibus et vino se semper abstinuerint / Addit ad hec quod biduana ac tridua media humores corporis ex otio atque inmobilitate nascentes acrime comprimere et castigare sint soliti / Multa quoque de cibo de potu de accubitu Quibus moribus divinam ingenii ubertatem / facile

NEC sum nescius ut hoc loco michi molenter: ¶ Cardidemini cotigisse [illegible] occurrerit ab hiis / quibus solitudo et litterarum iuncta videntur / et virtutibus / / Dicit enim in primis carere solitudinem magistris quibusdam qui litteram dispe[n]satoribus atque ut ita dixerim tenerorum altoribus aliorum / sine quorum ope continua profecto rara unquam ingenia surrexere ¶ Ita vero hoc dicunt quasi ego pueris loquar / et non hiis qui dudum ferula pedagogicumque dimiserunt ¶ Instant tamen et acrius / et eruditis et viris distrahi ingenium hinc illuc prospectu ago et celo liberiore confirmant / quod quidem non grande aliquid molitur rapidi more Compedis magno quam salutis preparatos frenandum colligendumque docto nemo negaverit / huius sine patrum Quintilianum habent / qui libro oratoriarum institucionum ni fallor nono Cum secretum et liberum arbitris locum et quam altissimum silencium scribentibus maxime convenire / deque hoc neminem dubitare dixisset · procul dubio ac inepte meam sentencies mox adiecit · vix dissencione videtur / Et non tamen inquit prorsus audiendi · qui credunt aptissima in hoc nemora silvasque · quod illa celi libertas locorumque amenitas sublime animum et beatiorem spiritum parent · Michi certe iocundus hic magis quam studiorum hortator videtur esse secessus / Namque illa ipsa que delectant necesse est avocent ab intencione operis destinati Neque enim si bona fide in multa simul intendere animus totum potest et quocumque respexerit desinit intueri quod propositum erat / Satis utique dixit · et tamen ut penitus ita esse persuasum scias insistit ac repetit / Quare inquit silvarum amenitas et preterlabencia flumina · et inspirantes ramis arborum aure / volucrumque cantus / et ipsa late circumspiciendi libertas ad se trahunt / ut michi remittere pocius voluptas ista videatur cogitacionem quam intendere / Certe ut adversum me non spernendus testis in iudicium venit · qui velut auctoritati proprie parum fisus Demosthenis haud vulgaris equidem voce viri / et absque emulo grece facundie principis factum profert opinioni sue consentaneum / Et demosthenes quidem inquit melius qui se in locum ex quo nulla audiri vox et ex quo nichil prospici posset recondebat · ne aliud agere mentem cogerent oculi · Habes studiose silvarum sectator mirator que · dicat aliquis qui silvas et colles et secessus amas non tamen inutiles studiis opinentur sed dampnosos quid ad hoc dicis Neque aut locutum unum Quintilianum aut recte fecisse demosthe-

enim Imo nec vel insaniam horum ibo · vel hos in sententiam meam traham Convenire
securus quam luctari · poteram nempe perfacile hos in cursus interire quod oratores
ambo hic quidem clarus ille clarissimus · nec dubium illi studiorum genere
minus silvas et ea de quibus hic loquitur · atque omnino solitudinem convenire / quod ex-
pressius dicam · cum ad exempla pervenero / Sed non hinc evadere est animus / nec fuga
nec bellum placet / concordiam quero / Itaque quisquis ego nusquam felicius quam in silvis
ac montibus ingenium experiar / nusquam in paratius · et magnifici sensus occurrat /
si cui tamen magnificum aliquid occurrerit · et equa conceptibus verba respondeant
nolim tamen quod michi forsan singulare est · ad universos trahens deinde fortunam ne tam
torum hominum dampnare · qui utrumque potius amplector et probo / Neutrum vero proposito
adversum / Neque enim studiosis impono ut in silvis aut montibus libros scribant
sed permitto ut tali spectaculo recreatum animum in angustias cogant tacitas atque
reconditas / quas tamen nullo loco aptius quam in solitudine posse contingere / quis
est qui non quamlibet urbium amicus intelligat ... ergo ac silentem locum qui
ad scribendum venit eligat hoc enim iubentibus non obsisto Quod diurno scrip-
tori deinde nocturnus non respuat lucubrator / ¶ Quam in re ipsius Lati-
nam consilium non inefficax expertus tecum studiosissime pater et cum lectore
convito Ille est laudans Demosthenis · hunc morem ad extremum ait Ideo lucu-
brantes silentium noctis et clausum cubiculum · et lumen unum velut tectos te-
neat Nichil horum ut arbitror solitudini obstare sed favere cuncta fatebere
Itaque si inter tantos viros audior consiliumque novum non despicit Et hos se-
quor et longius evectus · si loci optio integra est septimum · novum aliquid ad-
moneo · quotiens se exemplo Demosthenis includet · illud animum permissum sit ut
post secundos ingenii successus egressus facili in silvas et loca invecta quam
nichil est musis amicius quandam amnis in ripam convenire possit fatigacionemque
deponere Nec ideo minus in animum ingenii rerum semina iacere · et inter ipsum quietis
respiramenque cum tempus venturo labori materiam preparare · utile simul et iocundum opus
et actuosa requies et quietus labor · ut cum ad angustiam illam Demosthenis
ac secretam aream reditum fuit sinatas semitis inutilibus excussis noctua verborum
messis equipararet atque ita nullum studio tempus mereat aut inane preflavat / Quod
his proprie dictum sit · qui orationes texunt aut historias / Nam qui philosophiam
ac maxime qui poeticam meditantur · quibus acuta potius et arguta quam multa con-
quirere mens est / eos libertati proprie relinquendos censeo / Impetum ingenii sequantur /
Considant ubicumque est animus / ubi locus / tempusque suaserint / aut ubi se stimulis
maioribus adigi senserint · seu celo aperto seu clause tecto domus · seu solide
rupis obtentu / seu patule pinus umbraculo / Non multorum evolucione volumi-
num est opus / Ille iam animum plectis in animo legunt sepe etiam in animo scribunt lectione
perita · sed presenti ingenio sese attollunt / Nempe supra humanum modum rapiant
oportet / si super hominem loqui volunt Id sane locus aptissimus expeditius fieri
interdum et alacrius audiunt / Vidi sepe montanum carmen quidem edunt · et toto
grege letissimum atque lectissimum vidi / et nitore visito · admonitus originis
dirimentem gramine alpinum sapiens / ex alto venis / Equidem ut huic tandem arti-
culo finem faciam · et M. Tullius · et Virgilius Maro / quos eloquentie principes latine
nemo eloquens negabit / hinc consilio herebant · dum alter cum sepe alias cum
presertim ad tractatum legum civilium accessurus · frondosas quercus · et delectabiles
secessus quosque ibi septum memini ripam · et umbram · et procerissimas populos contenden-
tium animum et strepitum fluminum atque equas nuptes scissi amnis in medio in-
sulam petiit · et hinc nostre similitudinem quereret / Alter autem sinum alexim quisque le-
ctus pastorio carmine laudatur Inter densas umbrosa cacumina fagos assidue
veniens solus in montibus et silvis id faceret Platonem secuti ambo qui inter
otiosa cupisseta et spacia silvestria · de institutis rerum publicarum deque optimis
legibus disputarat ¶ Nota nimium et vulgata commemoro / Multum tempore post
tercius Cyprianus / fide autem prior et martirio clarus / nec obscurus eloquio / tale
quedam et sensisse videtur et scripsisse / quod unum ex multis ingeniis mirator eius
Augustinus in libris suis qui illius ingenii experimentum · et eloquentie gustum ponit

q̄ in eo c̄pta ēē potuīt / n̄ grauitati rer̄ deditus ; uboꝛ neglexissꝫ ornatū loci
illius ꝯmemoracione notū nobis ēē noluit / Ubi ingeniꝫ extens nō aut
hunc thalamū loco abditū cinctū muris cōmunitū seris / marmorea opaci
celatum qꝫ testudine · aut tale aliquid ſꝫ quid petam⁹ inquit hanc sedem
dant secessuꝫ intima secreta n̄ diuini exratici palamitū lapsus pendulis ueri
bus p harundīēs baiulas repn̄t · intrā porticuꝫ frondea tecta fecerāt · Ecce q̄
porticū et qūā sedem vir sciis et eloq̄s appetebat · vites palmites frondes
harundies · et int h̄ studiosis semp amabile secretū · qd̄ utiqꝫ nō optaret si pt
muros ac tectū illis būi secessibꝫ ingeniꝫ crederet / Posseꝫ nc̄ aput alios h̄
ipm̄ q̄rere · et pluꝫ testiōnio rem firmare ni ue(r)erer / ne aut fidei mim⁹ ha
buisse tantis testib⁹ / aut care ampli⁹ suscepisse dicerer / q̄ optet ¶ Hacte
n⁹ ea lege discu · quid sentire ut ullam i ḡeris legem imposuisse me senciat
qui h̄ legent · siquis adeo abundans otio erit · ut otium nrm̄ legat & sin
gula sibi examinet · deuitate rer̄ / nō tam m̄ ul' alijs q̄ experiencie credi
turi ¶ Jam n̄ qui solitudinē virtutib⁹ inimicā uolūt · astiplatorē indent
int certos auēꝫ Senecā h̄re / qui eplarū suar̄ q̄d loco · omia nobis ma
la solitudineꝫ psuadē / et rursus alio loco / mala ibi cōsilia agitari
cupiditates inpbas ordiari / audaciam acui / libidinē irritari / iracundiam
instigari ait / Que si indefinite aut vniūsalit' dicent · haudubie uel
Senec resistendū ul' solitudis protinū deserendū erat / Sꝫ nō ita ē Cū eiꝫ
nō n̄ destrias · et qui passionib⁹ vicit · dcm̄ ēē luce clarius i ipis Senec
uibis appet / Lugentem inquit timenteqꝫ custodire solem⁹ ne solitudine
male utat' / Audis aliq̄ solitudinē phiberi Sꝫ aduerte cūm luctū sꝫ et
timorem acrimas aīi passiones Quod ipm̄ latius extendens Nemo ē
inquit ex inprudentib⁹ qui relinqui sibi debeat Jd utiqꝫ uerꝫ ēē quis non
videt Qui eni ipos sui ē · mox ut ꝯ relinqt' optet ut ruat / talibꝫ qdē
Ego nō inimicam in solitudinem · ſꝫ nec amicā urbē iudico / eo tn̄ amiciorē
q̄ illa ut cūnū magistros / sic et scruptatores h̄t · et iudices · h̄ i puitate
et latebrarū spe / reicit legū metū · et reuerēciaꝫ honestatis / Ceterꝫ altā h
btatē inpudenciāqꝫ peccandi · alterā fautores scelerū · atꝫ istrumenta su
peditat · Vtrūqꝫ pestiferū · verꝫ ea nature p̄ uisitus / nō solitudis / culpa ē Et
ut prius ita ēē · nec aliud Senecā uoluisse p̄ indeas Eadem epla Illam pacꝫ
solitudiēm mestis ac pauidis · et inprudentib⁹ interdicim · Lucilio suo nō mō
p̄mittit sed suadet et p̄cipit Sic ē inquit nō muto sniām · Fuge multitudi
nem fuge paucitatē / fuge ēē vnū / Non h̄eo cū quo te coicatuꝫ velim · et
inde qd̄ iudiciū h̄eo · audeo te tibi credē ¶ Durū nisi fallor ac p̄cisū dog
ma · fuge inquit multitudinē libent' id · quidē / fuge paucitatē / pacior non
moleste · fuge ēē vnū / Nil ē quo me ultius trudas / ad extremā solitudinēꝫ
coarctasti / Quid iam restat nisi ut me ipm̄ fugiā · ſꝫ et tūc cū vnū fuge
ro Non h̄eo cū quo te coicatū velim / inquit / Ego nō h̄eo cū quo te · et fortas
se plures · sed pfecto vnū h̄eo / O si michi tale aliquid amico cōsulā Exclama
būt undiqꝫ solitudinis ac virtutis adūsarij · meqꝫ sacrū & inhūanū dicent
Atqui Seneca tantus vir / carissimo omīꝫ amico p̄cipit vnū ēē fuge Et p
fecto ꝯsummato qꝫ viro loquit' / hoc siquis dixit / cū bona uenia negabo · p̄fi
ciencium pocius q̄ pfector ex mō fuisse Lucilium sinatius testis Seneca ipe fu
tebit / q̄ · et si freq̄nter laudet qm̄ amancū mos ē · in pfectū tn̄ nosꝫ · nec
tociens hortaretur · nec aliqn̄ rephenderet / At studiis saltē virtutiqꝫ dedito
dicat aliquis hoc fatebor / Sꝫ eo plane tenuimur quo uolebā / Neqꝫ enī
ego alijs q̄ literarū et virtutū studiosis loquor · reliquis salubre consiliū nul
lum h̄eo / n̄ ut aīi ocia intrā mutet · tum de loci oportunitate indebim⁹ / Ceterꝫ
his ipis quib⁹ solitudinem oportunā dixi · nūq̄ suasi ut studio solicitudis
amicicie iura cōtepnerent / Turbas / nō amicos fugiendos dico / Quod fallar
Jd uero maxiē deteget repentina necessitas mutacioqꝫ fortune / que sicut
optanda nō ē · experiendi cupidine / sic si accidat / experiencie · et discuciendis
erroribus multiꝫ confert / Deinde si ut reliq̄rꝫ rer̄ sic amiciciar̄ alt' altō dicor

tur/ nō monebo: / Nec tum amicos fuge solitariū monebo · q̄ optare/ ut ad
se ~~ut ad se~~ visitandū sigillatī potius quā catervatim veniāt nō otio tediū
/ sʒ solamē et auxiliū latiū. Sit ociū modestū et suave nō insolens. Sit · nō.
solitudo tranquilla nō ferox / Sit demqʒ solitudo nō inmanitas. Inquā venit
invetur humanitate q̄ ab urbibʒ exulat silvas ī colere / seqʒ ursos ī pphis
ac leones in solitudine anglicū hoīem ī venisse / Ita plane sencio atqʒ
huc mediū int̄ extrema callē teneo · Alt̄ nō ī int̄ turbas gaudet hinc
mīa magis quā redarguicio debet / Alt̄ aut̄ fuge mq̄t̄ et vivit hinc nes
cio quid dicā / Tangis fateor Seneca et autoritate p̄mis tua inclinatus
forsitan nisi alt̄ obsisteret nō terminor · et si maiore dixeo credo nō idignabit̄
Marcus Cicero Amicicie legem titulus / Non hos tū quibus amicicia
post virtutē iocūdissiā rerū ē · sʒ aspos ēē et īmanes humanāqʒ societa
tem atqʒ ꝯgressū fugientes quorū vix unicū exemplū toto orbe repit
pati nō posse aut ī acquirant aliq̄ nō dixi amicū / Nam enī obstabit
sed aput q̄ enomat virus sue acbitatis / Supra qʒ hīc oracōne Taretini
archite dictū refert / Cuius ea sumā ē Nemiēʒ nō mō ī terris · q̄talibet rerū
affluencia sʒ ne in celo quidē p̄mis sidenū cōspectu undiqʒ noticia fe
licē ēē posse / ū h̄at cū quo illa particip̄et / sic naturā inch̄ oīō solitariū
amare Idem famosiore alio q̄d loco / Si omnia nobis inquit q̄ ad victū
cultūqʒ ptinet q̄i v̄gla divina ut aiūt suppeditaret / tū optio quisqʒ ingenio ·ḡr. singula divina
negociis oībus omissis totū se in cog̃tioē et sciā collocaret / Deinde ut
promte locutū scires apte ait · Non est ita Nam et solitudinē fugeret /
(Ecce q̄ paucis v̄bis q̄cumqʒ de solitudine loquī dāpnasse videbat / et fece
rat ī ultimus ꝓcessisset Verū nō tum Cicero exponendū nobis q̄ oratoris
testimonʒ licet in philē libris scriptū ceu suspectū · ab hoc iudicio repellē
dū ēēt / Sʒ ut loquat de extrema · et inhumana tū solitudiē illū loqui / q̄
qui fugit ꝯfecto virū eciā nō fugit · atqʒ ita nō ūrām · sʒ diūsam potius
dāpnare sinām · nec fuga solitudinis ī turbā iri velle · sʒ id solū ne amore
solitudis humanitas fugiat / Vide quid addidit cū enī dixisset et solitudiēʒ
fugeret nō dix̄ · et socios · sʒ et sociūʒ aut studii q̄reret tū docē vellet · tū
audire tū discē / Cū g̃ tantis bonis ornata solitudo si p̄ticipe careat /
ī tollerabilis ēē ferocitas aut humāneqʒ posis ꝯiniciū videatur · quid mitibʒ
et humanitate p̄ditis videri debet / Sʒ si amicitie ignaris collocuto: vir'
tū solacii afferre credit · quid veris amicicie cultoribʒ fidelis amici cō
ūsacio allatura sit in quo sese videant ex quo verū audiant / Cuʒ quo ut
Cicero id' ait · sic oīā loqui audeant ut secū / de quo nulla suspicio sub quo
nulla fraus / ꝑ quo nullus labor nullus nō suavis · sine quo nulla sit dulcis
quies · a quo demū et adūse p̄sidia et ꝓsperioris fortune ꝓveniant ornamē
ta / Hunc ego si a solitudine secludendūʒ arbitrer durus sim / Nec ū in
ūq̄ amici p̄sencia interrupi solitudo videbit̄ · sʒ ornari / Ad postremū si alteruº
carendū sit solitudiē ip̄ā p̄ius malueri q̄ amico / Sic itaqʒ solitudiēʒ
amplector ut amiciciaʒ nō repellā neqʒ fugiā ēē virū · nisi forsan is
ip̄e sit cuius mores ēē ī urbibʒ fugiendos intē tranquillitas nō negligē
da suadeat / Tota res g̃ ad hoc redit · ut sic cetera omnia · sic ip̄am solitu
dinē cū amicis p̄ciar / nullius boni sine socio iocūdam possessionē humanus ab
eodem Senecā dcūʒ credens / solitudinēʒ ū magnū et dulce bonū ēē nō dubi
tans / Abea aut̄ nō scelestos mō sʒ inertes et ignavos arceam / Vt enī Ty
berii solitudo odiosa ē quia Capreas insulā ī mentū ꝑpetua ꝯmaculant
infamia / ū senecie ac libidinis officinā Instituit ferus et fedus senex · Sic
Servilii vacie solitudo ridicula ē / Cui nō ꝓcul ī de Neapolitano ī littore villule
ꝑpe campanie Cumas latens senuit · ocio famosus ī utili · et intra villulē
sue septū nō tā habitans q̄ sepultus · Et q̄ in istos ēē credimus ubiqʒ Servili
os · Sʒ hic aū alios occurrit quē irrisor nobilis notū fecit et p̄stitit
ne ī ferre coetaneis nris ucritatis īiuriaʒ exemplīqʒ molestiaʒ cogerem
/ Iam intelligis ad q̄d q̄cūqʒ de solitudine dicta seu dicenda sint / referam /

Verũ quia nõ omnibus est datũ ul' sctitate ul' lr̃is excellere · p̃clarorũqʒ otio p̃o-
stitatis amorẽ ac noticiam pmereri · ut nec p̃nis gl'a nec seq̃ntis eũ fama
solicitet · pro qua multi vitã voluntarie p̃fuderũt · et ob idipm̃ clari sũt hĩti ·
q̃ti facias ut iam tandem ad ppositũ veniar · hoc q̃tulũcũqʒ vite tp̃is / cui
cũ semel effluxerit / recolligendi reparandiqʒ spes nulla relinq̃t / tuũ esse /
Mediqʒ ulli mediocrit' erudito uetitũ ẽ cogitandi saltẽ legendoqʒ placidis
fotũ curis · et rex nichil / explicatũ aniʒ hr̃e deo · et uni subditũ cetera
liberũ / Corpus quoqʒ g̃n iugo eductũ / aĩoqʒ soli p̃mcius · et si qñ p̃ i solẽciã
rebellarit / mox imperata facturũ / ereptũ mille laboribus / mille periculis / mille
ludibriis / posse ire p̃ libito / sedere / cõsistẽ / loqui / cõticescẽ / meditari / nõ inter-
pellantibus negociosis atqʒ solicitis / quibus miseros eẽ nõ sufficit / ni admiseĩe
QVID de p̃terito gaudiũ dĩ ¶ Communĩ aliene quoqʒ miserie abutant'
etiam q̃d uelint atq̃ue uenit Et quidẽ illud v'gilii notissimũ / Cap^m viij.
forsan et h' olim meminisse iuuabit Nec illud ignotũ p̃iuat euasisse
tot urbes Argolicas mediosqʒ fugam tenuisse p' hostes · Aput eundẽ poe-
tam · duo h' dĩũsa uborũ sono · s' eodem spectancia vn' ideinqʒ loquit' ene-
as · Audis ut p̃pie inter labores futuri tp̃is · usus illis exactis p̃iti utit'
et ubi dixerat Iuuabit meminisse Iuuat inquit euasisse / Sic ẽ eñ dulce
nõ nunq̃ ẽ amara recordari · demulcet qʒ aniʒ tũsmissa pericula q̃libet in
ptem / Habet eñ et p̃sp̃itas p̃icl'a sua / nec pauciora ẽẽ / nec leuiora · et p̃-
fecto fallaciora q̃ aduersitas / Quĩ metu · Nequid libre tibi regna noce-
rent · Aput ipm̃ v'gilm̃ aurius filio p̃r ait · Quanta g'o delectacio q̃nta
securitas solitudis metuẽdi q̃libet euise · et atq̃ p' aĩl sua mala uiuantis
Quam delectat illesũ transiuisse pestifera / et in bruno ut adlenã mors erat
dextrorsũ tenuisse / eoqʒ magis quo in ptem altãʒ delibatio p'nior fuit
Ht̃ eñ hoc natura ut n' maius p̃sencius qʒ discrimẽ fuisse recolit · ibi de p̃-
terito plus gaudii sit / Quod ita esse nunq̃ clarius q̃ post ãcipites egritu-
dines / post horrenda naufragia / post hostilem carcerẽ formidataqʒ bella
p̃penditur / Itaqʒ sanitati redditos portuqʒ tenẽtes et erumpato uiclis elap-
sos · aut uictores crebro audias p̃icl'orũ hystorias suorũ · cũ gaudio re-
narrantes / Quĩ uero suauit' i aniʒ redeunt · ul' sprete mundi blanditie
ul' cõtempti honores ul' bene sparse diuicie · ul' despecte uoluptates negle-
ctiqʒ minie · ul' alto aĩo calcata calamitas · Vel q'cquid oĩo fallere potuit ·
nec fefellit · Cuʒ tum potissimũ h' delectant cũ p̃ius euasis ut ull'is iaʒ p̃icli ·
ETVT minima et que uident' attingam / paz ¶ Inuetus sit Cap^z · ix ·
ne tibi uidet' c̃tidiano illo tedio caruisse quo mir' hitator urbiũ nũq̃
caret / q̃d scilʒ nõ hoĩ tñ homo · s' sibi etiaʒ egra mens parit / secũ ip̃a
discordans / Occurrent tibi passim implatas urbiũ stultorũ greges / quibus
nichil sit in ore frequẽcius q̃ u'ba illa gramaticorũ · piget · tedet · ac · penitet
et illud Terencii Nec quid agam scio / Credo singl'a p̃ p̃neqʒ nominũ / Nã
siquid agerent scirent / cõfestim q̃rele omis cõquiescerent / Cuius eñ rei teder-
o ro te n' ignorancie stulticieqʒ p̃pie · Seneca · ubi ũ ẽ omnis stulticia laborat
fastidio sui / Non placet eis vita · nec i mento / Nichil eñ h't stabiliti cõ-
silii · nich' firmũ · nich' ad extremũ placiti · quĩ ut ibidem ait idem n' sa-
pienti sua nõ placent Nesciunt quid agant seqʒ id nescire nõ nesciunt ne-
qʒ dissimulant Consequens est ut adquid uiuant nesciant / Quomõ g'
amet q̃d cui usui sit ig'rant · pleriqʒ ita uiuũt q'i ad nich' aliud q̃ ad p̃men-
dũ gule · ac uentri sese natos putent / p̃ius in fausta mãcipia tam t'pibus
dñis addicta / Quod ita se hr̃e nequa dubitacio sit · q'a inter eos solet · si
qua nature penitus indulgencia hoĩ uitã daret nõ sõm · neqʒ cõcubitus
nõ cibi / neqʒ potus indigã · Cuʒ cui absqʒ his adesset · et quies · et soboles
et sobria uigris qʒ societas · an optabilior ea vita eẽt · an h' nr̃a · que neces-
sitatibus tam multis obiecta semp' atqʒ subiecta est Et quociens casu aliquo
his disceptacionibus int'sum et intĩme tacitus intendens / raro aliq̃ ex his ·
audiui · qui nõ hanc mendicam illi beatitudini p̃ferendaʒ intrepide diffiniret

a multi solitarii

Cicero Sicelianis

Quin illud insaniam existimantes dicere soliti sunt Nam quid si sopitum si concubitus
si cibum potiusque subtraxeris actum sumus penitus aut quam vita futura est inter miseriis
et officiis spoliata ut penitus prese ferant et impudentissime fateantur ad nil se
aliud vivere quam ad ea que communia brutis animantibus sunt nobiscum Quasi non non perdi
tum illud tempus quo brevissimam hanc vitam cum in sompno et voluptate par
timur in melioribus curis et vel in contemplacione dei vel in congregacione rerum vel
mercacio virtutum possit expendi Quoque gravius stomacaris omne fere sanioris
consilii spe sublata divinum memoriamque meam testor hec me sepius ex ore senum audisse
quam iuvenum seu nostrorum senum gravitas atque maturitas est ut a voluptate divelli im
serum ducant mortem ante oculos habentes mox e putri rimosoque membrorum ha
bitaculo misere animas iuvenes adeo voluptatis nomen ab adolescencia dilectum usque
in senium dulce est ut si voluptas desit voluptatis effectum spernant nec nisi fedo
et cenoso tinite velint quo ceperunt pervenisse proinde infelices et erronei in
atores qui timium oderint viam ament iam timio promiscites Quorum si quis
ad fatendum talia tardior appareat ita tamen dubitantem ita disputantem audias
ut intelligi detur pudore eum magis a falso retrahi quam ab iudicio verorum sequi
De hiis in libro vere religionis Augustinus Omnibus inquit vilis est corporis salus
malunt nesci quam saciari et malunt fricari genitalibus quam ullam talem commotione
pati Invenimuntur etiam qui malint dormire quam non dormire tamen omnis illius voluptatis
finis sit non esurire ac sitire et non desiderare concubitum et non esse fatigatos
corpore Nec post longe Qui in sitire inquit et esurire volunt et in libidinem
ardescere et defatigari ut libenter edant et bibant et concubant et dormiant non
dixit amant inopiam et dolorem Nemo enim tam adversus a salute ut doloris
et inopie nomen amet sed amant inquit indigenciam quod est initium summorum do
lorum Constat autem sicut effectus in causis sic in amore causarum amore effectuum con
tineri Itaque concludens terribiliter proficiet gravius inquit in eis quod amant ut eis ibi
sit ploratus et stridor dencium Vides ut extremum effectum elicit quia amarunt indi
genciam inopiam consequentes Multa enim preterea divine in hac sinam disfuit Res
est autem vulgi ipsius confessione notissima Itaque quod aut in vetera quam hec ma
lunt dicere possumus in venire iam paucos qui aliud velint quod et si oculos pau
lo altius attollere intuitur vulgari fumo ac pulvere excecati nequit ne
ne ad meliora vocantibus aurem presentent strepitus ac applausum errorum fra
gor impedit Ita pars magna mortalium seu volens seu coacta beluarum mo
ribus percurrunt iter suum et corpori obsequens animi negligens sine virtutis illecebra
sine ulla noticia summet spiritum trahit inglorium atque mirum quamvis enim
natura melior interdum pungat ac vellicet et admoneat sua obstant
tamen impedimenta que dixi Hinc inter odium hinc tedium nidix hic illa inse
titudo animi qua nil penius patitur mortalis homo dum vivunt Quid igitur
mirum est si horum actus et consilia fluctuant si quicquid ceperint non delectat
non est enim quod volebant cum nil penitus certi velint Certum et semper unum velle
sapientis est signum votorum inconstancia summum stulticie argumentum est Non
desinam tibi Senecam inculcare Ignoranti quam portum petat nullus suus ven
tus est Itaque simul eunt redeunt et utrumque cum tedio Vidisti aliquem ut se cap
tus loco moneat ut gregatim procedant ut repente dissenciat cum unus
hac ire cupiat alius illac quomodo enim inter multos conveniat cum secum quis
que dissideat usque adeo libet enim immorari ut quam paulo ante videns non ag
noscas et quem nunc nosse videare post paululum percontari oporteat cuias sit
Ita nunc leti nunc tristes sunt nunc humiles nunc elati nunc senio graves
et immobiles nunc puerili levitate volubiles ut Ippi iam parum collusio
et temeraria ire collectio posicioque et mutacio in horas que in finibus fla
ccus attribuit propria et peculiaria senum sunt Quorum instabilitas eo damp
nosior quo liberior et monitores aspernatur et auctoritate se contegit et exemplo
nocet Et si enim eque natura sinus incie himidet magna tamen pars malorum ex
emulacione quadam imitandique libidine nata est Nam quisque usque imitator
sui ducis errore contentus sunt Transcendere delectantur et conspicui quos se

quam virorum post tergum relinquere. Dedit hoc preceptum fateor eloquencie studiosis Quintilianus, ut imitator quisque contendere quem sequi mallet. Ea scilicet racione quod
forsitan quem transire intitur. Et si non transierit equabit. Eum vero inquit neo
potest equare cuius vestigiis sibi utique insistendum putat. Necesse est enim semper sit
posterior qui sequitur. Ad hoc quod plerumque facilius est inquit plus facere quam idem
Alias quoque causas affert dicti huius, que ut illic cognitu pulcherrime,
ita hic relatu supervacue sint. Ceterum quod utilis in oratoria, hoc est bene ornateque
loquendi arte precipitur, ad artem male turpiterque vivendi dampnabiliter
est translatum. Et quod ille iussit implemus. Contendimus equamus vincimus. Iam
de sequacibus duces sumus. Veniunt qui nos sequuntur et superant. Ut una eademque
rerum natura sit composita erat imitatio et electa contentio. In utraque tibi Quintiliane
parvimus. Verum alio fine composito. Tu uberrimam claritatem imitandam dicis,
nos actium tenebras imitamur, sique hoc unum studium et fervens ille conatus
nostri impedit. Atque utinam tam cito boni imitatores si qui sunt duces suos
equent quam cito mali vincunt suos. Quod ad nos attinet, datum de omnis
virtute consilium pessimo artis additamento moribus vicijs applicuimus, relicta
nobis a patribus magno cum fenore ad posteros errorum exempla transmittimus. Et mirum
unicum incentivum insanie cumulum tamen omnis adiciunt detrahit nemo,
pocius mirer si quid iam ad amencie summam desit tot in unum undique coeuntibus
ingeniis tantoque studio magistrorum. Et quamvis actium uniteque periculosior
imitacio sit, ubi maxima scilicet res agitur, tamen eciam in minimo furor iste non
satur. Unde enim hic habitus atque incessus in dies mira sibi ac ridenda variet
etas et nunc pedes contegens nunc pudenda nudans vestis. Nunc tirannice ingen-
tes nunc cubitum arctitudines manice. Nunc mamillas conterens ne sub inguina
fluens zona. Unde illa musici modulaminis non sine gravi discrimine rerum publicarum
ut Platoni videtur, postremum nunc ista vel stili vel cotidiani eciam sermonis tam varia
imitacio. Nimirum has odiosas et inanes nugas mihi magis quam precepta
et importuna nec suus unquam contenta finibus invenit imitacio inventis que alii
et ambitque. Quoniam enim fieri potest ut vivendi tenor idem maneat his qui
non se iudicio, non suo iudicio, non amicorum consilijs regendos sed emulacioni scilicet ali-
ene demencie stultorum que furoribus volvendos tradunt. Denique qui naturam
propriam exuunt, patrios mores abiciunt, vel in peregrinum atque adventicium venerant.
Tociens mutent oportet quociens aliquid occurrerit quod mirentur. Nullus
itaque imitandi quia nullus mutandi modus. Cunctis illis aliena placent, sua omnia
displicent, quidlibet esse malunt quam quod sunt. Ideoque vivunt herede non in merito. Si non
animi lenitate sed gravi aliqua suarum rerum estimacione contingit. Unus apud Senecam
imitator Salustij arrunctius videtur. Ego mihi crede meos omnis arruncium suum pro-
mo non arruncios iniuros habet, non verborum vero sed rerum simius. Quo habitu quo sermone
quo more, denique quam se esse velit nemo determinat, et ob eam causam quisque
sui dissimilis est. Vestigijs semper delirancium ingressa mirum dictu invectus
magno spiritu ad supremum stulticie cacumen evasit, priores secundis ac secun-
dos tercijs. Atque ita deinceps facile vincentibus sic primus traditus et in-
manius auctus furor quatuor ad novissimos pervenimus sit metiri non diffi-
cile est. Quamvis et illud forsan est verum iam ad extrema pervenitum esse et in nobis
esse completum quod ante tot secula dictum erat omne in precipiti vicium stetit, ut sine ruina
nullus ulterior sit progressus. Et forte licencius instituisse videar hunc loco,
quod satis est. Nec sicut notum sit molestiarum nostrarum prima est maxima et humani generis
atque imprimis Ytalie communis accione pervenientis unde olim virtutum exemplaria pete-
bant, quam heu nunc video peregrinorum vicium imitatione corruptam et domi-
narum a se gencium ut quondam spolijs sic nunc erroribus exundantem. Fortassis mi-
rabitur tantum me dolorem tam levibus absorbuisse gemitibus. Nam quis tam
tum ferat hoc nescio. Unum oriens rerum nostrarum indignum et turpe fastidium,
unde turpior admiracio et cultus indignior nascitur externarum. At non sic
maiores nostri, quorum dici ut possemus mereremur. Sua illis placere poterant et place-
bant, non Rheni vallem non Danubij fluenta lustrabant ad conquerendas has in-

sanias· quibus Italicum decus in obscenam barbariem degenerare compelleret· ei ipsi di
latandi studio quere quam glorie pergnabant signis erectis et armatis exercitibus
non deformitatem patrie habitus sed triumphos et clara cognomina relaturi| Nec nō
tamen usque adeo sine delectabant ut cuncta passim aliena contemneret· Amabat
quicquid usquam uera laude dignum erat· eque apud hostes atque amicos· eque
apud alienigenas ac vicinos· Sicubi uirtus erat· sicubi morum splendor| sicu
bi belli| sicubi pacis artes| sicubi lingue uel ingenii suppellex ornatior aut
opulentior doctrina| cupide suam in domum conuehebat· nulla omnium spolia opi
mora censentes| Nec eos fallebat estimatio· nulle enim profecto diuicie ciuio ꝭ
res· quam que non possident· Sicubi aut turpe aliquid uel castigare uel spue
re studium erat Nostra uero gloriosa positus magnum se aliquid assecuta cre
dit· siquis adolescens· et quod magis stomacor· siquis senex uel ignoti ad
uene turpe[extra] sagum· uel stipendiarii militis[extra] ridiculam togam sumpsit· aut eo pro
fectus est· unde pubetenus abscisa ueste domum redeat| seu insigni aliquo
ludibrio deformatus| et tale aliquid passus liber| quale dauid missus finis
ultus est tam grauiter| et quale mirum esset si resurgat insani amne imitatoris| et
misereatur et stupeat in nepote| Que quidam omnia non aliud quam si ad me
dedecoris aut glorie summa pertineat· tam prodem nescio cur mestus intueor|
| et postquam obseruare primum cepi| minum in modum fateor nunc suspensius expecto
quisnam uanitati modus| aut ubi res desinat| Hic sum et malle etate
qualibet natus esse· et si enim ulli euo querelarum causa defuerat| et si tempus tali
um inuentor uel cooperator non bonus ut ait aristoteles sed malus unum du
dum hec portenta decerent· nodum tamen ea consummator pessimus· tempus excide
rant| Certe prium illi quod omnes audiuimus maiores nostri| uirtutem et gloriam mer
cabantur que reposita est illis in memoria hominum sempiterna| Nos quod omnes indi
mus obprobrium immortale· et [extras] ineptias nundinamur· quod sepe iam meum
et uerbo et litteris questus sum· nequicquam tamen incubuit nobis| ita dei· et iusta nos ul
cio persequitur· sic se lesus corpus sic se domitus orbis ulciscit· Ille de iniusti
sius Iste de superbis dominus supplicium sumit| Exclamare quo pergitis· ali
nusi quo nos ultima rapit insania: cohibete gradum· subsistite· et uidete
quo tantis defunctis priorum uestigia· ut ambuletis uias hostium· et quorum
animis uicistis· eorum erroribus uicti estis| Repetite mores priorum| alienos si
mite| non ut honestius tamen· sed ut lecius uiuatis· et aliud discutiatis nunc uelle
dequo non quorumcumque libidini sed rei insite iudicium tribuatis| Sed dicerem etque
quid in rem presentem indignatio doloreque dictaret· ni obtorpuisse nos actum
quod de rebus nostris credere· Nempe qui alios increpare solebamus| nunc quod
exitio primum est ceci ceteris ducibus per abrupta rapimur| alienoque circumuoluimur
exemplo quid uelimus nescii| Nam ut ceptum exequar· totum hoc malum seu
[extra] nimium priorum· seu pocius omnium generum communis ignoracio finis facit Nesciunt in
consulti homines quid agant Ideo quicquid agunt· mox ut cepit ingit in nauseam
Non agenda enim agunt sed quid agant querunt| et in densissimis fruticetis dif
ficultatum causas ac negocia aucupantur| Hinc ille discursus sine termino hic
medio calle discordie et ante exitum damnata principia· et expleri nichil
| Querunt quomodo diem fallant| et qui parum sol ad occasum properet| ingenio cursum ł tediosos·
innatat et quam tocius illa nox talium pellamus hanc diem| Agamus aliquid ut in
terim dies hic transeat| At qui frenanda dies erat| non urgenda| Ei longa
nimium illis dies| multum quam nox longior| postremo longa ad fastidium uita est
| nec tamen hyeme estatem· estate hyemem· sed mane uesperam· sero aut auroram
exposcunt nonnisi· utraque cum uenit contemptum Impletur in eis ad litteram quod scrip
tum est Sicut ceruus desiderat umbram· et sicut mercenarius prestolatur finem
operis sui| sic et Ego habui menses uacuos· et noctes laboriosas enumeraui
michi si dormiero dicam quando consurgam et rursus expectabo uesperam
et replebor doloribus usque ad tenebras| Quod in opere afflictus quod Job di
cebat· hoc ualitudine prospera diuites nostri dicunt querunt· replentque doloribus

expectando · et cum rex natura perpetuo litigantes segnes horas increpitant
pigra monita perpetitant · cum ut dixi freno non calcaribus res egeat · qui non
freni ulla arte rapidissimum tempus excipet. Isti autem puto mortem quam prioribus
tenent aut timent iam adesse / invitique quod precordibus optant / abisse / iam vel
lent · tanto nisu fugam temporis impellunt. Quam exitij causam multis fuisse certissimum
est · qui futurorum anxij · et presentia semper exosi · vivendi tedio manum
accersire morte accersere sunt coacti. ¶ Quid autem hic tam multa adid vivimus degeque
egimus forsan interoges / Nempe ab hijs malis · et ab hinc temporis tedio prestat
nat solitarie vite iocunditas · lete presentibus utitur / futura equanimiter expectat
/ Non pendet in crastinum · Nichil imposterum diem refert · quod ho
procrastinatio die fieri possit aut debeat · nec immerito / quid enim stultius · quam futurum desi
derio · aut spe quod alienum est · et mille casibus subiacet · preire quod nunc tuum
est etiamque negligere / Nunquam pendere desinet · qui in crastinum pendebit · nullus
enim dies preter ultimum crastino carebit / nullus preter primum · non alicuius
diei crastinus fuit · Que res vite nostre malum · quo vix ullum maius in
tulit vivendi spe · nunquam vivere · et more canis ocioris velocioris leporem in
sequentis · semper inanes auras morsibus captare · nunquam apprehendere quod
intendas. Siquidem dies crastinus ubi advenit iam crastinus esse de
sierit. Erit iam vel crastinus alter apparet vel idem ille · clam progressus
· et si enim dies alter est neque tamen est crastinus. Illum sequimur. Ille semper iuxta sep
tum ante est · et vicinitate nos fallit · et cum ad eum venerimus impulsus
elabitur · sic iterum atque iterum e manibus nostris ereptus · et semper ante nos
fugiens · nunquam consecuturos ad sequendum incitat. Ita interim nichil fit
eorum que hodie fieri possent. Solitario autem quid agere velit iam pro
missum est · cum non modo de partibus sed de tota etate semel est constitutum · non
dies autem nox longior · sepe vero brevior est quam vellet · dum honestis in re
bus occupatum deserit · et cum suscepti finem operis lux finit / Novit tamen
et diei noctem · et nocti diem addere · et ubi res exegerit utrumque miscere
/ alioquin utriusque partitus · officia et id omnibus modis agens ne datum tempus
cum neque stimulos addere vult · neque frenum prout in utilitate effluat. In hoc
omne consilium omne studium posuit · hic se totus cum viribus excitat / Demum
hec illi curarum omnium summa est · omnem molestiam · omnem tedij sensum dimoues
hodiernum diem hodie vivit · crastinum si dabitur · cras meturus. Illius in
certa spe suam rem agere non omittit · sciens illum multos fallere solitum et
multa metum. Istumque potius fidem habet quod enim ille pollicetur · hic prestat / et
tanta est cecitas mortalium ut spe quam rem ipsam cupidius amplectantur. No
vit preterea que brutus quoque Sermo qui mores iuventus iuventutis qui senecta decant
hijs animum coaptat · nulla imitatio est nisi quam etas ipsa suasit · Quippe non
assunt quos imitari velit quibus ne ducibus insaniat · Ad naturam respiciat
hanc ut ducem ut parentem sequitur / a qua non visile est ut ait Cicero cum ceteres par
tes etates bene descripte sint / extremum actum tamquam ab inerti poeta esse negle
nō ctum / Ego ecce hominem non dicam ut paulus sed hominem incorpore verum · et in soli
tudine constitutum agresti victu et studijs contentum sinus / tamen · et si multa desint
ad felicem vitam / hoc non exiguum solitudinis munus adeo quod sum concursum ho
minum · et sine tedio sim nullis angoribus · totus ille annus lete · ac tranq
uille quam unus dies agitur / cum isti interim delicati urbani nocturna · et epu
las / inter rosas et unguenta / inter cantus et spectacula / bacho madidi · sono
marcidi / rerum fessi / undique tedio simul · et voluptatibus diffluentes / diem unum
anno iudicent longiorem · et vix paucas horas possit sine murmure fastidio
HACTENUS hec que pro tempore cuius in penuria est ingens ¶ quam tradunt Capitulum x.
partim visa vel audita commenium / partim ex visis auditisque conicio
existimo vel perpendo. Et de alcioribus quidem ut precor trepide de certioribus
ut expertus audacius / Quod in comparatio hic · et libertatis studium · notitiaque litterarum
ac solitudinis amor prestant / Quibus iam tandem finis · si unum addidero / solere
provinciarum presides rectoresque urbium ubi primum fines sue ditionis ingressi sunt edicto

denunciare maleficis ut absistant / qui mos adolescente me per Ytaliam frequens erat an sit adhuc nescio / nam et inde nunc absum / et ubique terrarum cuncta paulatim in deterius cedunt / omnes boni mores breves enim sunt / mali autem immortales / Videbamus passim sub presidibus nominis manifesti ex urbibus conscriptorum furum et leonum fugam · quamquam si ad antiqua respicimus aliquanto vetustior ea consuetudo est / Qua optime admodum persuasus fertur clarissimus ille dux in exercitu numantino quem superiorum ducum secordia licencia que militum corruptum acceperat correxit imperio · qui ex castris coquos et lenones et institorum magnam aciem ceteraque id genus fomenta libidinum cum duobus scortorum milibus · que lixarum et fugere soliti exercitum sequebantur · eodem illo die quo primum castra contigerat una preconis denunciacione submovit / que res militum preclare illi · et quam iam desperate victorie contulisse creditur / Secuti sunt alii clari duces · sed clarissimum nominasse suffecerit Nobis / ut ad rem veniam qui non urbes non regna non exercitus sed nostri pectoris statum regendum corrigendumque suscepimus / perinde quodam modo accidit obvenisse provinciam in verum ubi ad comprimendos motus rebellantis animi romanis ipsum accessent tunc primum intellexit quam grave bellum difficilemque provinciam esse ipsum regere Quid ergo hic agendum · Nempe si me roges quod presides duces solitos dixi · Maius illud forte negocium nimio quidem fatear Illis enim magnorum populorum aut exercituum nobis unius animi cura commissa est · periculo autem negem Quid enim periculosius quam perire quam si solus pereas cum quibusdam / pocius mali solacium videri soleat periisse cum multis / Itaque nobis quoque pellenda flagicia / nostris e finibus fuganda libidines / comprimenda licencia / castiganda mollicies / erigendus animus hora anime · et quod eleganter ait Flaccus scelerum · si bene penitet eradenda cupidinis prave sunt elementa / et tenere nimis mentes asperioribus formande studiis / Alii regunt urbem populi / alii militum exercitum / et nobis urbs animus noster est et noster exercitus cuius bellis curabus et curis contermimur / An putamus ullam inquietiorem esse rem publicam quam huius status animi est / An credimus leviores nobis hic hostes esse quam apud Numanciam Scipioni / Ille unam urbem et unum populum oppugnabat / Nos adversus mundum carnem ac demonia certamus / Quales hii tibi videntur hostes quam concordes quam soliciti quam feroces / Venit ille dux ut dictum est ad exercitum corruptum / victis fugatisque duobus suffecit / Quid nos Nunquid non satis in languidum corruptumque orbem venimus et exemplis ignavie refertum / non aliene tantum sed et nostre / Quot cadentes vidimus quot prostratos vidimus / quociens ipsi cecidimus / Quot cadendi periculis subiacemus / Omnia conplena terroribus Nostri molles et enervati aut debilitati affectus / hostes multi et in domum igneus patrique discrimen / Nullus sono locus aut in terre / Si salutem si victoriam optamus / utamur exemplo magnorum ducis / quam et nos rerum nostrarum duces sumus / et perdi paratis per exigit cautionem / Quid loquor immo quidem et periculum nobis maius et primum / Illi enim aliena tantum vicia nobis propositum est et nostra corrige / Ille mortalis aliquem pariter premere status / sibi non temporalem gloriam parabat / Nos immortales anime salutem · et eternam vitam / Quamobrem si minora maioribus · et si alienis nostra preponimus summa diligencia · quecumque huic proposito officiunt propellamus / Et quomodo inquies hoc fiet / tu ne vicia in exilium pelles / quod neque leges nunquam potuere / nec reges / tu ne nominis artibus res inenodabiles ut absolvas / desperatum ad hoc tempus / iter aggrediere / luxum divitibus furtum servis lamenta pauperibus invidiam plebi · nobilitatem superbiam · fraudem curie · voluptatem foro · discordiam multitudini · avariciam fere omnibus extorquere / Vellem posse sed non spero / et fractus fateor omne sulphur evehi ne visceribus omne venenum e cunctis paludibus egeri posse / quam mala hec hos scelerum ardores has morum sordes · ex urbium sentina · ut clima pessima virtutum sedes est / Inter quas infelicitas felix licet ingenium coalescat / et unde felicius sit abesse quid ergo · ad meum illud familiare consilium recurro · ut pestes quas fugare non possumus fugiamus / In qua rem unicum solitarie vite portum ac perfugium scio

s(cilicet) debilitati

De quo tam multa dixi ut iam verear ne fastidio tibi sim / ne ve ipsis in urbibus solitudo tibi loquacior videatur · Francisci petrarce laureati vite solitarie lib. primus expl. Incipit Secundus

ENCIO tamen ad hunc aliquid
deesse · et video nunc et quid expectes · Rem suapte natura validam exemplis armari · Longa est hystoria qui philosophi aut poete quo sese altius attollerent primum pedem in solitudine posuerint Nam de sanctis · et vulgatior et longior qui urbes spontaneo dampnantes exilio sacra sua presentia solitudinem illustrarunt · de quibus si exactius loqui velim non possum, ita in cultare novissima · etenim hac in parte quid incognitum est tibi Illud ne expectaveris ut texebam tibi quas vocant patrum vitas Quem libri titulum suspicor nostros a marco varrone arbitror · qui et ipse de vitis patrum scripserat · sed alio quodam modo non tam inflamandis devocione animis · quam noticie rerum studens ¶ Non dicam quam in spelunca sexaginta annos latuit dorotheus ¶ Ut pater amon coniuge dimissa · que secum continentia virginali diu vixerat solus reliquum vite tempus in deserto nitrie montis habitans nonagesimo felicem deo animam reddidit · quam comitantibus · et gaudentibus angelis · ad celum euntem tredecim · inde dierum spacio semotus anthonius vidit ¶ Non referam qualem eodem in monte vitam duxerit · aut pambo ille qui cautus in responsionibus adeo ullis sermonibus ipsi quoque non tam comparatur anthonio · sed prefertur aut discipulis eius unus ex multis ammonius · quod dum studium ac noticia literarum sacrarum clarum fecerat, propterea quod plurim in episcopum peteret fugere aliter non valens · auriculamque se circumcidens ne solitudinem desereret aurem preciderat sic saltem pontificio futurus inhabilis · cum nec ea quidem arte proficeret minatus urgentibus si pestaret linguam se propterea quam ea sibi importunitas fieret abscisurum ¶ Non loquar felices solitudines utriusque Macharii in quibus mirabilium patratores operum · alter ad nonagesimum · alter ad centesimum vite annum venit ¶ Non attingam qualiter moyses quidem ethiops de latrone factus est presbiter solitarius xpisti servus ¶ Qualiter · arsenius e senatore glorioso marinus et xpisti amator · et sui met contemptor evasit · ad quod est illa vox celestis · Fuge homines et salvaberis · et illa · Arseni fuge · tace et quiesce ¶ Qualiter paulus simplex et cognomen · nactus ex moribus · dum coniunctum fugiens uxoris adulterem solitudinem petiisset in tantum familiaritatem xpisti quam gratiam venit ut spiritum pravitatem peccatorum quod a se pelli non posse Anthonius fateretur ille de obsesso pectore purissima quidem · et efficacissima prece depelleret ¶ Non exponam quas temptationes corporis atque animi solitarii senes vicerint pathonius · ac Stephanus ¶ Non inquirunt quo consilio · paphuntius tres dei amicos ex urbibus ad deserta perduxit quam ad tuciorem · et deo propinquiorem locum ¶ Qua virtutis admiracione monachorum turbas in solitudinem traxit helpidius ¶ Qua caritate serapion bis se hominum servum fecit ut duos suos precio liberaret ¶ Non narrabo pietatem dyaconi effrem pionis constanciam ¶ Sudores adolii ¶ Misericordie in nocentii senectutem ¶ Euagrii industriam ac labores ¶ Non scriptabor qua in solitudine et ordalcius in vitis dum gregem pavit Quo in specu simulata cum coniuge latuit · et leena · pro trepidis decumite furorem heu prosequtis evasit ¶ Non ostendam qua iohes Egipcius virtute claruerit · quantaque prescientia futurorum · a quo tam longe posito Theodosius Imperator · anceps animi responsa deposceret · et consilio solitarii pauperis armatus prima · sed maria et incredibilia bella conficeret a quo alter quoque licet inferior dux Romanus gratiam ethiopum in cursu infinitaque multitudine atque aliquot in finibus congressibus exterritus cum plurimum detrectaret · et in eo statu · non pertimuitos · sed prius ipse unum dei · pro consilio adversus ad spem certe victorie erectus prospera etiam pugne die · quod quam et victor hostiles predas ageret et suorum res prereptas ab hoste reveheret et imperatoris sui gratiam mereretur · vincit · iam securus pugnavit stravit hostem spolia retulit · gratiam est adeptus Cum viro tam sancto tamque

ventum pstio · siquid de pritibus et expertis credit · accipe quid hic idem de
solitudine senserit · ne quid enim me proposito fauente immutasse quisq credat
ipa eius uba subscpsi · ab his relata qui ex ore loquetis acceperant · Multum
inquit pdest secrecior habitacio et solitaria conuersacio · et iterum · ad effugienda
pericula inquit ul lapsum et conquirenda dei gram atq ipius diuinitatis ementem
riore noticiam capienda plurimum pdest secrecior conuersacio · et heremi intione
habitacio Utq qd ubo docebat facte pbasse eum scias Ipe Jeronimus horum
que inserui uborum scptor hunc iohem inquit uidimus in thebaydis ptibus
in heremo que adiacet ciuitati lygo in rupe quadam montis ardui commanente
ascensus adeo difficilis · aditus monasterii eius obstructus inclusus ita
ut a quadragesimo etatis anno usq ad nonagesimum quem tunc gerebat cum
eum uidimus monasterium eius nullus intrauit · aduenientibus ui p fenestram
se uidendum pbebat ¶ Non describam habitaculum helye monachi pre cunctis
inhabitabilius ut desertum horrendum solitudo uastissima · et nullius equa ma inmontibus
ut spelunca strupea · ut asper ad illam et angustus trames qui q ul suspensos
pedes lederet ul intentos adeuntium oculos frustraret · ut illic corpe tremu
lus · sed aio constans senex · ex centum ac decem annis quos habebat etatis
totos septuaginta transegerat Cogitabis aut pcipium · quantus · et hic so
litarie uite magr esse potuerit · qui tum in eo studio tamq continuum tempus
exegisset · cum in hoies ambicione · et auaricie studium · ne dicam popinas
urbium ac tabernas · et lupanaria reliquisse ul triduo grande supplicium opi
net ¶ Non in medium traham Eutichianum illum circa olimpum bithini
e degentem · et celesti gra · et tirem pncipis amicicia insignem ¶ Non
theonem mitem ac modestum hoiem et iurameti exptem · et mendacii insani
et triginta annorum iugi silencio insignia omnium fere lrarum erudicione mi
rabilem ¶ Non thebaidis incolam appollinem qui quadraginta annis in intima
solitudine abditus · nec sic latuit miraculorum fulgore tandem pditus ¶ Non
beniamin senem ydropicum morbo clarum · et cum interim egrotantes sibi
adductos eximie curaret · de sua enormi licet egritudine non curantem solam
tem q alios atq orantem ut pro aia orarent sua non pro corpe · addito i
ubo illo memorabili / corpus enim hoc agebat · et dum sanum eet nichil i
nuchi pfuit ¶ Non Epiphanium quem famosum prius heremicolam solitudo ep
iscopum cipro dedit ¶ Non sen afratem inopem ac pannosum se inculum quem
pietatis fidei q zelus e speluncis in urbis medias eduxit imperatori impio
responsurum pmordacit atq acriter ¶ Seu ysaac monachum illius impieta
tem diuini conminacione iudicii retundentem ¶ Seu macedonium iugi silu
estris habitatorem mirum infinite simplicitatis atq constancie adfrenandum pri
cipis irati pncipis impetum montis e uertice descendentem ¶ Non acte
pleuam sexaginta annis in cella reconditum semp tacitum nulli uisum ¶ Non
ceunatum aut didimum ambos cecos illustres et uidencium ac prorum
omne munus implentes · alterum non insup et lris clarum ¶ Non denique in
numerabiles alios quorum ul noia non capiunt libri ¶ Postremo ut summa
et quia puulgata erat omisisse me noueris Non insistam eloqui ut
adhuc in hospitum ac pene solis heremi notum feris orientalium atq
oriencium monachorum princeps anthonius penetrant ut crebrescente fa
ma nois et ad graz sanitatum turbis egrorum confluentibus tedio affectus
et metuens · ne tanta illa celebritas aut sibi inanis glorie aut alicui
erroris et false cuiuspiam de se opinionis mra ee posset diuini paucis pa
nibus pro uiatico assumptis ad ripam fluminis sedet fugium cogitans Uox
ad eum de celo facta e Quenam uo nox Illa forsitan · fuge solitudinem urbes
cole · locus hic tedii Ille gaudii locus et quietis Alexandriam pete in
priam tuam redi et non potius illa nox fuit Si quiescere cupis anthoi
nade nunc ad intius desertum · cum mox obtemperans oblato diuinitus itinere duce
pfectus e Ut in deserto manens et semper in acie armatus omnes demonum
incit insultus ut phia nunc di q sapia tumidum nomen ab humili et illiterato

seuulo ualidissimis atq clarissimis tronibus conculcata atq calcata est Vt enim Romani
imperatores et uiuaci fame eius illecti familiaribus ad illum epistolis qui preve
nerant et quod responso dignati essent uehementissime sunt gauisi Vt tot
iam spiritalibus bellis victor tot inuisibilium hostium exercitibus triumphatis iam
ad nonagesimum uite annum peruenisset et nullam uspiam apparente homini se iam so
lum heremicolam cogitaret · multo uetustiorem atq remotiorem solitudinis inco
lam alcius paulum thebeum querere admonitus reuelatione nocturna pa
ruit quesiuit inuenit horrificis in itinere · primum monstris inuentis Vt con
gressis tandem et post longum silencium collocutis ad ripam fontis exigui
et ueteris umbram palme secretissima in spelunca missus e celo panis in
ter duobus Christi fortissimis ueteranis · multo ieiunio exhaustis abunde suf
fecerat · Deinqz ut paucis post diebus mestus cum multisque cum fletibus hos
pes paulum sepeliuit in effodienda humo leonum unguibus · insueto pietatis
officio adiutus Ad summam qualiter in deserto latitans · et in tantum omnis glorie
fugitans · ut sepulturam quoque suam uellet absconditam · neque uel gelidum
cinerem inuidam fauoris aura contingeret · adeo nobilitatus et gloriosus
effectus est ut Christus homunculum suum Egiptiace solitudinis latebris abditum et
ut ipsius athanasii heredis atq historici sui uerbis utar · alio pene orbe
celatum · Affrice hyspanie · gallie · ytalie Illirico ipsi eciam que urbium caput
est Rome ut meo ordio p[illegible] demonstrarit ¶ Non exequar ut insoli
tudinem quoque fugit hylarion · anthonii institutum nobilis emulus · fama uiri
primum mox biniestri obseruacione uite eius ac moribus · pr[illegible] eius exem
plo in ab adolescencia in senium perseuerans · brume p[illegible] et estatis intemperiem an
gusto tuguriolo · post autem cella nichil angustiore · neque tam domus quam sepul
cri speciem habente submouit Vt in diuini admiracione · turbis coeuntibus · et solitudinem
una militarem urbium inquieta negociis fugam meditaretur ne cogitata decem
et eo amplius hominum milia iter eius impedirent ¶ Quo dolore cum media pe
ne consumptus esset populo paciente sed dolente et prosequente tandem abiit in profundis
simas solitudines · et ad anthonii locum · qui paulo ante tanto uacuus habi
tatore remanserat peruenieus · atq ibi discipulis eius inuentis auditu flebile pro
dictu iucundissime cuncta perquirens ortulum eius · et lectulum unde ad celum felix
ille conscenderat inuisit Atque in eo dulci quadam tanti uiri memoria per
biuit ipsum recenti uelut Anthonii accubitu calentem atque deosculans quod quamuis no
tam lectoris quod opinione fretus addiderim aliemum stratum suis lacrimis rigauit
Vt inde alias atq solitudines petens · quod ex optatam sibi inueniens quietem sep
eum sua fama preuerteret · interdum eciam ad barbaras naciones clam de
creuerit proficisci · ubi nec intellectus nec cognitus respiraret ut eadem fama
nominis eum prosequente · primo quidem in siciliam nauigauit Inde in Dalmaciam
postremo autem in ciprum insulam suis moribus longe dissimilem · cuius tum una
rupes · duro iam proposito conueniret · ubi locum nactus terribilem ualde ut scri
ptoris preconis quem sui Ieronimi uerbum ponam ac semotum substitit Et ut tunc
tis eum ne fur[illegible] dilaberetur obseruantibus · quod uno in loco diu illum non posse
consistere prius persuasum esset ibidem laborum uite finem habuit quo initiis uinctu
tis fuiat ad celos secutus anthonium ¶ Hus g[illegible] breui admodum et sue
citu comemoracione perstrictis ut sic dicam atq sepositis et reliquis sile
ncio obrutis quotquot sunt id genus quibus sola heremus celum fuit uictu
rio que copiosa et amena et uaria · et penetrabilis atq ignea lectio est · et que
preciose materie filum huius ac magnus certa ingeniis natura parit atq ar
te delectet aliquot exempla minus trita per secreciores scripturas re
¶ Tut a primis ordiar Adam ¶ cessius sparsa recolligam Capitulum secundum
E publicius ille parens generis humani quod diu solus fuit nemo diuicior
mox ut comitatus nemo miserior · solus stetit comitatus ruit so
lus beate tunc patrie · comitatus infelicis exilii peregrinus Solus in requie
et gaudio comitatus in laboribus et doloribus multis · Denique solus im
mortalis fuiat nuge socia mortalis efficitur Iam tunc clarum et insigne

p̄sagium quid de societate femineā sperare positus deberet

SED ne in limine hereamus ¶ Magnus ille uiator q; gencium pr̄ abra-
ham non in palatijs inter q; delicias urbanas s; in tabernaculis in q; qualibus
collucōez diu meruit et pmissa illa magnifica que iugiter in nobis
extremus utinam q; nō pessimus hominum implentur fidem nō in aula cortinis
obsita et insulis instrata c'spantibus sed in solo herbido et agresti ut q; ge-
neseos textus habet in conualle ut Josephus ad ilicem mambre sedebat qui dig-
nus est hitus dei angelos h'rē conuiuas Ne ue quid forte aliud quam quod
uba sonant suspicemur non equidem sub deauratis laquearibus tectorum sed sub
quercus umbra glandifere rurale conuiuium celebratum est ¶ Et ille cere-
strissimus atq; omni diuino fauore dignissimus uir fuit tante obediencie ut diu
dei iussis obsequens unigenito filio nō pceret Ut reliqua laudum eius
sileam de quibus dicendi tempus forte aliud alterq; locus oportunior da-
bitur ex quibus omnibus minime mirum sit si talem uirum arctius est amplexa
diuinitas Illud magnum quod suo merito ancilla eius egyptia fugiens ab an-
gelo reuocata et iterum in extremis posita atq; desperans rursus ab angelo
recreata est Et ut ad propositum spectet alterum iuxta fontem aque alterum sub
una arbore utrumq; certe in solitudine gestum est ut ne id mirum sit si in fin-
tem sinum que fuge comitem gestabat in solitudine fuatum celestis q; beneficij
memorem et ipsum post solitarium euasisse

QUID hoc pre sanctus ysaac qui sibi dextra longinqua fecunda uxor
aduecta est quid putas agebat Erat forsan in foro probat causas ex-
ercebat iudicia emebat aliquid aut uendebat dabat mutuum uel posce-
bat uel datum exigebat acceptumq; soluebat Nichil horum Quid igitur deam-
bulabat inquit eo tempore per uiam que ducit ad puteum cui nomen est uiuentis
et uidentis Vere autem uiuens et uidens hoc est in eternum uiuens et uidens
omnia Non sol et omdius et apuleius dixerunt s; creator solis et siderum
rerumq; omnium omnipotens deus est apud quem puteus sine ut psalmista loquitur
fons uite est quo nō dormiendo nec per uiam gradiendo s; per uiam deambu-
lando peruenitur Et sequitur habitabat enim in terra haustrali et egressus fuerat ad
meditandum in agro inclinata iam die Vbi simul nichil est quod in istio nata-
re pute habitabat enim in terra haustrali tam humili et de uera et clara et ethe-
rei solis uicinitate pfecunda et egressus erat inde reus n ex corporis sin-
domum egressus inquam ex se ipsum et infie mortalis exgustulum nō ad infame o-
tium s; ad meditandum Nam que orō alia hominis uita est aut quid aliud agens
ab animalibus brutis differt preclare Cicero docto uiro inquit Vivere est cogitare
In hanc rem nō urbem aliquam nō theatrum s; agrum locum precipius ydoneum in-
super et inclinate diei commodissimum tempus elegerat Nullus enim locus illa
pe etatis aptior meditanti quam et agrestis solitudo et iuuenili feruore p-
tito relictis q; ut ita dixerim argo mendiamus hora placacionis uite tran-
quillitas iam urgentis ad uesperam

QUID huius etiam natus magnus q; nepos abrahe patriarcharum maximus
Jacob qui scalam illam celotenus erectam ascendentes q; et descendentes
angelos et in summum scale dominum uidit ubi fuisse illum oportuit quam mag-
na in urbe quam plena domo quam locuplete cubiculo Erat ille nō modo procul ab urbi-
bus s; eciam procul domo ut enim ipsius iosephi uerba nō mutem propter odium princi-
bus sed
alium aput nullum quidem succedere noluit sed sub diuo iacebat caput suum la-
pidibus subditis supponens ¶ Et eidem gemina coniuge et natorum turba suis
q; et ancillis omnigenumq; gregum possessione aucto in patriam remeanti occur-
sus affuit angelorum Credo ubi nam quoso Numquid in urbibus quiescenti Non ue-
rum cepto itinere abeunti Quo nondum pacto eidem luctator ille noc-
turnus unde nouum sibi nomen inditum clarum mansit in posteris nō in urbis
amphiteatro neq; inter turbas hominum s; dum remansisset solus in transitu torrentis

Ubi erat ille familiarissimus deo uir moyses qui legem accepit ¶ c. vi
colloquium q; dei quem salutem populi memorabilemq; uictoriam absens

solus et soli pene annis obtinuit Nempe nō in aliqua ciuitatū Syrie
vl' Egipti sʒ in siluis et altissimi montis uertice In solitudine erat dū aq̄s
amarissimas coegit ligni mu' ī missione dulcescē. Dum pdigia illa fecit
que vix plegere recensere sufficim' Idem ēte ī menso exitu ī quo tum
multi ī iusti atq incredu et in hoīes ingrati erant nō de solio aureo sʒ de so
litudine horrida pdiit et in sūma inopia mirā necessariarū rerū habun
danciā pcurauit. qū in castris cōtinētes ortigias affatī celo lapsas ī
ppl's legit esuriens et derupe pcussa dulcis aque copiā sitiens bibit ī
qū diui illū atq incredibilē et neq cupiditati neq parsimonie subia
centē cibū nō quidē in urbibʒ nec ī e foro cupidinario petitū sʒ celitus
destīatū quadraginta ānis hūit in deserto. Vides ut solitudo diuinis be
neficijs atq colloquijs et angelicis sit amica cōgressibus Quo mi' miror
ut pclare uite uiri illius sic et gloriose morti solitudinē deputatā. dū
ex hoībus ingraturo qd' fīi eius iam antea acciderat loquit deus. non
in hanc aut illā urbem sʒ ascende ī montē inquit et morere Quod
nobis ī omī uite mortis qʒ consilio ni fallor sūmopere triuunadū est Ca. vij.

Quid singla replicē. plena exemploꝝ sūt omīa Ubi erāt helyas
qū clarioribus portentis eminent. qū pphis intra urbes fame perim
tibus illū iussu dei in solitudine latitante coruī pascere soliti Q̄
uando e sūmo carmeli montis pn' humi tēnē siccitate terras ac po
pulos affligentē in spacio ibre leuiuit ī torrente Cyson pplo fauente
mactauit. Quam obcausā irate Regine minis ac furori cedens cū
deserti latebrā petijsset sub umbra iunipi sopitū excitauit angelus et
ut manducaret admonuit nō magni precij cibū sʒ tante uirtutis ut in
fortitudine illius quadraginta dierū iter ac totidē noctiū ieiunando
pficerēt. Quo pacto inde ut in spelunca maneis diuino visitatus alloquio
reges ī ungere mittit ac pphas Ut in vertice montis sedens impe
rat inopiabili fiducia ut ignis e celo descendat sup quinquagenarios re
gios et paret statim Ut scisso amne tactu pallij iordanē sicco pe
de ptransit. solitarius scūn uirum ueneerantibus elementis Ubi ing̃
erat helyas dū h' ageret et pfecto in solitudine. inde tandē ad celū flāmā
te uehiculo raptus est Ubi erāt helyseus qui geminū rapti ducis conseni
tus est spūm Qui ferrū conā naturā et consuetudinem suam natare flenti
restituit amico Quando tribʒ regibʒ totidē qʒ regnis exercitibʒ ne perirent siti
repleto sine ullis imbribʒ torrente subuenit. porro qd' ad iordanis ripam
tam in deserto ydumee contigit Illud quisse supuacuū ii erat dum pallio
magri diuisis aquis p artem iordanis alueū solus retransijt qui trans
erat comitatus Ubi erat denique tot pphe. qui tam certis et tam pclaris
uisionibus illustrati sunt De quibus singlatim nunc agere longum est
Neqʒ soli pphe sʒ filij etiam pphetarum quos monachos ut ieronim' ait
ī ueteri legim' testamento. edificabant sibi casulas pp fluenta iorda
nis et turbis et urbibʒ derelictis polenta et herbis agrestibus uictitabant

Ipse quidē ieremias silencio suppmendus nō uidetur qui uerbo etiā huic
uite testimonium manifestū pbuit ubi ait. Bonū est cū silencio pstolari
salutare dei Bonū est viro cū portauit iugū dni ab adolescentia sua
Et qui hec ii in solitudine nō fieri posse diffiniens cui h' dixisset adiecit sedē
bit solitarius et tacebit. quia leuauit se sup se En audio felicē paciā
expectantis. audio libertate qua libʒ meliorē diuina iugi tollerāciā audio elena
cionē animi. audio quietē sessionis. et nō semel. sʒ in pricipio positū et i
fine silenciū. Cūcta tū audio intra una solitudine contineri O uere uita pu
rificata celestiqʒ simillima O uita melior sup uitas. uita laborum uacua
bonorū qʒ tutorum capax ii expectatur salus sua ne iugum dni portatur tā
cetur et sedetur et sedendo consurgit Vita salutaris hoībus formidabil
et īuisa demonibus. qd' ii ita eēt haudquaq' id uite genus ingressos tam
multis et tam uarijs teptacionū generibus infestaret Vita informatrix ale

pphetas baal et lucorum

reparatrix morum, innovatrix affectuum, lotrix sordium, purgatrix scelerum, conci-
liatrix dei et hominum, ruinarum immobilium instauratrix. Vita contemptrix cor-
porum, cultrix ingeniorum, moderatrix precipitum, torpentium excitatrix, appe-
tituum genitrix nobilium, alma virtutum nutrix, viciorum domitrix peremptrix-
que; palestra luctantium, arena currentium, campus pugnantium, arcus trium-
phantium, bibliotheca legentium, cella meditantium, penetrale orantium, m-
ons contemplantium. Et quid dicam nisi simul omnia? Vita felix et ad omne bonum
opus aptissima; vita philosophica, poetica, sancta, prophetica; vita non immerito
singularis dicta; et si dicere audeam quod sencio, vita tam singularis ut ea sola
vera vita sit, reliquis omnibus conveniat quod ait Cicero, et Ciceronem secutus
Augustinus: quod hec nostra que dicitur vita mors est. Vita dumtaxat inexpertis incognita et
ut habita peramabilis sic super optabilis non habita. ¶ Quod non ignorabat
Ieremias, idem quo duce ad hec eiusdem vite preconia primissime accumulan-
da pervenimus, qui in illa calamitate publica pias simul lacrimas et lacri-
mis oportunam solitudinem exoptabat. Quis dabit, inquit, capiti meo
aquam et oculis meis fontem lacrimarum? sciensque fontem hunc non in urbibus aut
in turbis scaturire, nitidum subsecutus adiunxit: Quis dabit me in soli-
tudine diversorium viatorum? Cogitatu perfacile est quid nobis expediat. Qui utri-
bilibet deo, primus deo plenus, ad honestum illud seque dignum officium, hoc est ad
lugendum infectos populi sui, quam unam sine altera non speraret, simul utramque posce-
bat solitudinem et pietatem. ¶ Ubi illud minime negligendum reor, quod cum
in solitudine diversorium optasset, addidit: Et derelinquam, inquit, populum meum et
recedam ab eis, quia omnes adulteri sunt, cetus prevaricatorum. Et reliqua de
in tempus que cogitare, ne dicam loqui, horret animus. Tamquam pre viris hodie
conveniunt populis. Tam parum? Immo vero tam nichil est fidei, nichil veri
usquam, nichil tuti, nichil denique vel humanum, cum dicantur homines et effigie sint
humana, ut ea iam vel sola certe vel maxima atque iustissima precolende solitu-
dinis et declinandarum urbium causa sit. Capitulum quartum

Ne forte autem vetustatis reverencia vel in memor recentium vel con-
temptor apparear: latuit in Soractis monte Silvester dominici primus
ille pontificum, et loci morbo et loco consonum nomen habens. Atqui in
audire verum pudet, e solitudine humili et inculta opus iste bone ut que
modo inter urbes ceperunt florere. Hinc calceus auratus, hinc eburneus scipio
pastoralis in morem baculi sub urbano cultu rustice memor originis, hic
clamis coloribus inardescens, hinc stellatum dyadema carbunculis, hic
niveus sonipes, tronus aureus purpureumque verendi capitis umbraculum, et
hinc denique totus habitus triumphalis, totus hic, ut dicitur, militantis. Sed
et late iam regnantis ecclesie status, quem e silvis egressum stupent reges,
et quod qui diligenter inspexerint, nescio an solitudinem tante veneracionis
matrem venerabilem negaturus sit. Sed progredior.

Ambrosius apud Mediolanum magni populi curam deo volente ac cogen-
te sortitus, et statum necessarii debiti tantique sacri consecratus officii con-
tinue solitariam vitam degere non auderet, quociens tamen et quibus po-
tuit modis quid optaret ostendit. Habitavit, nunc ut est ambitus murorum,
in extremo civitatis angulo, ubi adhuc sacrum corpus habitat, et ab eo-
dem fundata sacra domus stat summa devocione perceleberrima, et magnis
populi frequentata concursibus. Tunc quantum eciam in diciis intelligi datur, longe semotus
penitusque solitarius locus erat. Ad hunc quociens episcopalibus curis liber ac la-
boribus relaxatus, quos in pellendis arrianis ab ecclesia graves diutur-
nosque pertulit, aliquantisper se negociis subtrahere finumque poterat, in se-
creciorem solitudinem se conferre sanctissimus vir solebat. Silva erat quondam
urbi proxima, contemplatori tamen ydonea, in media parva domus ingentis celesti
humilis viri capax, que multo dignius quam domus olim Methapontina Pi-
tagore in templum licet exiguum tempore verso est. Nunc silva convulsa est, mu-
tatoque loci habitu manet nomen Ambrosii, nemus vulgo dicitur, sinistrorsus

ad arthonii latus Quod anim⁹ hic magnus undiqz motib⁹ et multa te
riz collisione memorabil intra urbem ipam et extrema rapto mo
limine aucti ambitus septa oclusit: Ille ut audio et ut augurorh
broz mellifluos flores spsit quoz hodie p omnes tractus eccie gust⁹
suauissim⁹ et fragrantissim⁹ e odor Ut no no actum mo· sz uboz
nunc quidz ex omibz testimoniiz unu hui⁹ pferam In epla quadam ad Sa
binu pgam iquit freqntius te i meis scptis et cu sum solus alloqui
Deinde simi faciens scipionis ubu de quo post dicam Nunqm enim in
quit mim⁹ solus sum· qm cu solus ee uideor· nec minus ociosus qm cu
ociosus Certe p arbitrio arcesso quos uolo atz adiungo m quos ma
gis diligo et quos magis aptiores arbitror Nemo interpellat nemo
intpolat Tunc g° te magis teneo· et de scpturis confero et plixio
rem simul smonez cedim⁹ Sola erat maria et loqbat cu angelo
sola erat· qn supuenit i eam spus sanctus· et uirtus altissimi ob
umbrauit eam sola erat et opata e mudi salute· et concepit redempto
rem uniuersoz Solus erat petrus et totu p orbem consecrandaz gen
cium cognouit misticia Solus erat adam et no e puaricatus· quia
mens eius adherebat deo· post qm no mulier ei adiuncta e no potuit i
herere mandatis celestib⁹ Ubi ut me ambrosii dicto puppi i miscet
am illud no silueriz qd omib⁹ notu multi dissimulat Nullum uirus
adeo pestiferum uitam hanc sectantibz ut muliebre consorciu· Femineus
enim decor eo formidolosior funestiorqz quo blandior et sillea mores
quib⁹ omnino michi i stabilius· nichil studio quietis infestius Qnisqs
requiē queris· Feminaz caue· ppetua officinam litium ac laboz· raro sub
eodem tecto habitant quies et mulier Satyrica ubu est Semp ht lites
alterna qz iurgia lect⁹ In quo nupta iacet minimum dormitur in illo Ni
si forte tranquillior e concubine accubitus cui⁹ et fides minor i fama
et litigiu par Certum e et illud clari oratoris dictu Qui no liti
gat celebs e Quid no melius qm no litigare Aut quid pclariu xpm
oro te· quid magis solitudiē psertim nocturna· ac silencio et quiete· et
lectuli libtate felici⁹ Nil g° felici⁹ celibatu· Nil no celebatu aptius
qm solitudo Quis quis g° litem fugis· et feminaz fuge uix alterum sni
altera effugies femine· et si qz raru est mitissimi mores sint ipa pntia
ut qz ita dixerim· umbra nocens est Cui⁹ siquid fidei mereor multus
ac uba· cautus qui solitaria pacē qrit· no alit uitandi sunt· no dico qm
coluber· sz qm basilisci cōsptus ac sibila· nam nec alit oclis qm basiliscus
inficiat· et ante contactu ificit· De quib⁹ aut pocius qm de nobis dicta
estimes qd in longinqua mittā· ue ne magis ac pe ait Maro Carpit eni
uires paulatim urit qz uidendo femina· Nec nemoz patit meminisse
nec herbe Sane qz uisu solo corpis atz ai uires carpant· uraturqz
tangere poterant uniuersos quos ea pestis extenuat et accendit at qz
nemoz herbe qz memoriā eadem pestis eripiat Si ut de equis arbo
bus dixit sic de homib⁹ dixisz· quos alios qm nos intellexisse uidetur
i quib⁹ precipua nemoz e herbarum oblectacio e Proinde mulieb res
illecebras cu omib⁹ quib⁹ sunt uias scte et honorifice custodire ppositi
e tu nobis maxie fugiendas uitandas qz denuncio· qd qui neglexerit
norit se no alia ob causam e padyso solitudinis pellendu quā e param
diso uoluptatis prim⁹ homiz pulsus fuit Hoc inficitur ad ambrosium
reuertor Qui illam ad Sabinu eplam concludens liquet inquit ex his
quia soli cu sum⁹ tunc nos offerim⁹ deo· tunc mente ei nram apim⁹
tunc amictu fraudis exuim⁹ Quib⁹ dictis pmo iterz pente adme
moriam reuerso· Solus inquit erat adam· qu in padyso est constitutus
sz no erat solus qn de padyso electus est· Solus erat dns ihus qn
mundiz redemit· no enim legatus neqz nuncius· sz ipe dns solus saluu
fecit pplm suu· et si nunqm solus e inquo pr est semp Ad postremuz

cum consilio clausurus epistolam · vnde et nos inquit soli simus ut dominus nobiscum sit ¶ Quod consilium ne soli Sabino datum sit ut ad nos trahamus
HVNC solitarie vite statum ¶ Cum itaque faciamus obsecro · xi ·
Hunc ab infancia quodammodo cepisse Martinum et cum primum pietatem per que
nec cessarie milicie occupacionem licuit apprehendisse novimus · tanto
ardore animi ut in vita privata ceptum morem · nec post factus e
piscopus omitteret · Autor est Severus qui res eius quibus interfuit integre seriem
scripsit · Quo tempore quem solitum acceperimus · ante epistolam curam maiorem
se fuisse virtutis · Mirum quamvis enim nichil illi viro nisi summum semper atque
perfectum fuisse credendum sit · cum pontificali fasce oneratus · nescio quid
nisi dum esset expedicior · alcius atque perfectius recolebat temporis illius memor
quo liberius solus erat · ne quis forte miretur eundem antea liberam fre
quentasse solitudines · quas et dum sui officii dum licuit frequentavit
Ne enim cuncta vestigem quod longum atque difficile est In ipsa primus vrbe
Mediolano ubi quod constat primum ex multis · que diversis in locis ab eo fun
data sunt monasterium extruxit · aliquantum temporis exegisse fertur · Vicio in
quodam ambrosiane domum ac membris urbis hiatulo · loco nunc et
solitario ac reposito · Ad quem iam post ambrosius tanto letus hospite clam
solus exire consueverat sicque dum possum audivus in nocturn Bone yhesu quam
le hominum par · que suspiria · qui sermones Quicquid principes imperant
quicquid consules deliberant · quicquid pretores edicunt · quicquid statuunt le
gifera · quicquid fabulantur populi · quicquid philosophi disputant · quicquid rethores
declamant · quicquid sophiste cavillantur sacro illi tranquilloque colloquio
admotum mirari nunquam dixisse non verear ¶ Summe esse quidam erat
oracius poeta dum sibi plotius · et varius et virgilius occurrerent i
pulcra nempe societas · doctissimorum hominum invicemque familiarium amicorum
itaque ait ¶ O qui complexus et gaudia quanta fuerunt Credo edepol · et
multa ibi pro tempore facetissime inter tales viros · ac dectissime dicta non dubi
tem sed dulciores amplexus · et sanctius gaudium fuisse crediderim · Medi
olani inter ambrosium et martinum ¶ Locus ostenditur ubi congredi et colloqui so
litos fama est Quibus ego congressibus atque colloquiis sedatum esset inter
fuisse maluerim quam regum omnium consiliis quecumque vino vel avaricia vel fe
ritate ebrii cum purpuratis suis agitant ¶ Felix ergo et quamquam nimius adusta
minus horrida non minus forte gloriosa quam Thebaydis solitudo que tales
duos accolas uno tempore meruisti · xii
NON dum nos · Mediolano egredi magnus alter eiusdem urbis ha
bitator sinit Augustinus quem deus ambrosio malis erroribus infectum quasi
egrotum filium · docto medico primus pater dedit · ut is cum undis salu
bribus ablutum curatumque deo redderet Ille ergo cum ignarus omnium que erga
se clam divina pietas ageret · Mediolanum veniens ubi tunc sacer flore
bat ambrosius · vitam tandem mutare de crevisset civitate relicta · solitudinem
rurisque appetiit · ut qui cum multis insanierat · solus resipisceret Casciatum no
men cepit ipse · et id manet hactenus ruri nomen Quin et ipso die quo primum
hoc sancto desiderio exarsit in civitate positus inter illas fluctuaciones animi pro
cellas per quas consilii navigium regente deo ad terram invenitam · et ad
portum salutis applicuit · quid egerit qualiterve se gesserit eodem ipso nar
rante cognovimus Certe non processit in publicum neque populi contemptus classico
advocatus · quid acturus esset exposuit Sed dimisso socio fidelissimo con
surgens eo quod ut ipse ait · solitudo sibi ad negocium flendi aptior sug
gereretur · et secedens remocius quam ut posset ei onerosa esse etiam talis a
micorum presencia quod nimirum loci qualitas ac temporis permittebat · secretum orti angu
lum pro solitudine habuit Vbi amarissime secum loquens · inter singultus et
et lacrimas · inter vulsum capillum percussamque frontem · et consertis digitis
amplexum genu et quecumque magnus ac sanctus dolor elicit · tandem semel
de se statuit unde in perpetuum exultaret Denique per omnem vitam solitarius et quiet

x episcopale

locus atq inter cetera pisani montis otio delectatus et illic heremitico lyta traxisse moras creditur et ad loci illius heremitas liber suo quidem pre scriptus est nomine ¶ Ceterum de hac re quia non vacat infinita nunc hominis illius scripta revoluere unico eius quod occurrit brevi utique sed apto testimonio contentus ero Is grecorum Iohannes experiens Difficile est inquit in turba videre xpm solitudo quedam necessaria est menti nostre quadam solitudine intencionis videtur deus turba strepitum habet visio ista secretum desiderat ¶ Audis ut caute videndo deo necessaria non qualibet sed solitudinem dixit intencionis intelligi volens dum suas intus turbas tumultusque suos humana mens habeat acuendis ad tum lumen purgandisque oculis solitudinem corpoream nil prodesse ¶ Iam vero pximus tribus explicitis non mediolano tantum ytalia degredi stilum sinam xiii.

Si leo nunc precone inte huius Basilii ¶ Si leo magnum virum gregorium Nazanzenum ¶ Preclarum huius viri discipulum non silebo ¶ Jeronimus urbe Romana dimissa Romanisque opibus contemptis eterne patrie spe ac desiderio illectus et ut ipse fatetur ob vehemencie metum in illam primo vastam solitudinem horridum monachis habitaculum prestantem quam de virginitate ad Eustochium scribens Salustiano verbo vi sue solis ab ardoribus exustam dicit sese abdidit Ubi aliquot annis adversus indomite carnis insultus et conspirantes animi consensum laboriosa militia exactis quemmadmodum victor non ex acie Romam quidem iam securus ad triumphum redyt sed in bethleemiticas latebras festinabundus

Latitat ibidem paula sancta et pia et illustris et ¶ Confugit xiiii. ut multa brevi dicam nec Romana mulier summumque sui temporis feminee specimen virtutis et ut ad presepe domini mori posset ubi et qualiter orta esset oblita est ¶ Cuius esse preclaram vitam et felicem exitum Jeronimus ipse tam fulgido pinxit Epigrammate ut post eum vel modestius sit tacere Laudem digni sim dicturus in transitu quia angusti opusculi mei parte clausurus vel ille tanto vir ingenio hesit ut amore ac dolore dictantibus modum iusti nolimus impleuit ¶ Quamvis non defuisse sciam quod Jeronimus ipse nec ignorat nec dissimulat qui utriusque otium livido dente momordenit nec morsum scriptis mandare timuerint Ita vix ulla virtus tam vel alta vel abdita est ut invidie iaculis non tangatur sed solidam veritatem vulgaris aura non concutit Hanc quicquid de sua alys visum sit solitudinem sapientis idem ipse Jeronimus contra Iovinianum scribens commendat hys verbis Sapiens numquam solus esse potest habet enim secum omnes qui sunt et qui fuerunt boni et animum liberum quocumque vult transfert et quod corpore non cogitatione complectitur et si hominum inopia fuerit loquitur cum deo numquam minus

Quoniam vero nunc vitar Confundor multitudine et acie ¶ Solus xv occurrencium in diversum vocor sed paule nomen admonet ut ante omnia eidem et genti et sexui solitarie glorie partem darem Ponica grecorum exulta excepam Nec nerobor ne Romanarum in laudibus matinarum nimius dicar quibus par esse non spero ¶ Pretereo Eustochium paule filiam precone ieronimo insignem et Marcellam et asellam et fabiolam et blesillam aliasque clari nominis virgines aut viduas ¶ Quid autem dete dicam feminarum optima et gloriosa Orelania Non ego tantus cocives ac vicinas quas eius prima xpi fides animi pietas virtusque coniungunt stilo segregem Iuxta paulam sedebis Tu quidem Romani filia consulis Romani pretoris nurgenus opus et patrium decus virtutibus supgressa viduitatis statum tanto pudicitie studio tantaque nunc opibus honestasti ut virginitatis laudem transcenderes oblita sanguinis oblita pignorum oblita potencie solius que memor xpi ut quod illum videres exuta soli natalis affectum exuta natalium respectum et amorem tuorum et corporis tui curam exosa denique xpi consilio animam tuam in hoc mundo ut in eternum etiam custodires eam inira sollicitudine secus pres indefessis sollicitudinibus consumsti eosque ex adversum

ꝓsecuta de labore tuo sanctu illius obsequium de facultatibus pram almoniaz
ꝓbuisti · honoratur sanctorum · reuocatur errancium · pegrinorum mater tuorum i xpo
tutrix atq consultrix cum ingentes eum opes i mensium qz prompnum i egenorum
alimenta felicissima liberalitate dispgeres · et qui quidam inexhaustus fons
bonorum nulla largicionum exundacione deficeres · inqz aliud mich itenta septe
et triginta annos i deficiente rerum facultate in defessa caritate cum pe
grinis Jam sexagenariam tuorum remissendorum nō carnale s3 diuinum et spūale
desiderium cepit Itaqz Romā rediens natum nurum neptē ut nouis
heredem sic an ꝓpositiqz tui · ac ne longum faciā tuos omēs tua p uestigia
distractis pdiis in mare xpi et amorem uite solitarie duxisti Stu
por ē meminisse · qd aurum qd ue argentum · quas sericas uestes · quātiqz
pecuniarum summas tua illa qz neptis egregia et sedula tuarum mārum
obseruatrix ecclesiis ac religiosis egentibus toto orbe diffunderent quot ꝓ xpi
famulis suorum mīlia suorum libertate donauerit · quas possessiones nō modo
Rome · s3 i aquitania · cē et gallyis hyspaniisqz uendiderit ptio i nnaz (?)
so et hys tm agris Quos intra campania · siciliam atqz affricam
possidebat · tam late se fortuna muliebris extenderat nō ad aliud qz
ad usum paupum et inge pietatis exercitium regnaturis Que preterea etia
te h agerent · cum uicesimo sz etatis anno tuis accensa moritis et ex
seloqz renunctiās ipum ut ita dicam purpureum uite florē et pclarum
coniugium · et tantas ditias ac delitias neglexisti Quarum serus i ten
ciones ad uitas celitus ul hic pz · qz illa iunior Melania istud i
ingens pcium etiamtis possessionibus redactum thezaurumqz suum omnem o
ptimo tpr dispsit · deditqz paupibus ut si paululum distulisset ad alarici
manus illico Romā ytaliaqz uastantis uenturum omē fuit · qd illa iā
tuc i meliores usus magis opum ponderibus expedita contenderat · qua si se
ipam suas qz res pceptus lupi finibus xpo libens sub multiplici fenore
largiretur Tu aut felix annis omnibus tandem que iter ad celum
pandunt nō feminea lenitate transactis · et qui iam tpis tui cursu ac la
borum agone plausibili consumato nil mēus agendum supeest · ante duos
meses ex quo ierosolimā redierat relicto ibi monastio fine rerum tuis
seminatum · et beatum uite laudabil exitum i uenisti Cuiqz tibi honorem
xpus exhibuit · ut pp femineam unā tot uirorum ac feminarum urbibus pep
cisse et decretum seu pumsum supplicium distulisse indetur Quamdiu mox ut
pria et rebus humanis excessas vrbem Romā irrupto illa barbarica et
horrenda uastacio consecuta ē Origens et pro mulier insignis exilio
et nescio quid ani tibi uita an morte felicior Multo ēte clarior iaces
solitario in puluere qz si Rome carens hys meritis in ambo titulis i
sculpto sepulcro marmoreo iacuisses Multo qz ibi gloriosius edes xpi
tuis manibus fundata conspicit paupibus fructura qz Rome palatium an
tiquum aut barbaricis flammis arsurum aut senio ruiturum Sed dum fateor
me tue uirtutis admiracio in hoc sermone detinuit et iam satis ultra
Cap. VI
de feminis deqz tusinarum rebus ad viros et ad pruum redeat stilus

QVID ergo Gregorius huius nostri Romane sedis magnus antistes
quōne magnificus ac frequentes domos in solitaria templa conuertit
Antiquas qz possessiones sibi pparens xpo dedit Itaqz qz tum liciu
it i maria plenissimaqz omnium urbe solitudinem fecit : ut ni anos atanos
qz suos creber obseqis ppli concursus onancirat illic ipe sine dno solo
obsequetur · et si fame illum splendor eductum latebris magno curarum impela
go supmaqz tandem dignitatis arce locauerit Quenim suum ascensum cu
sepe alibi tum sup ezechelem scribens mesta commemoracōe conquit Et qui
dem inquit i monastio positus ualebam et ab ociosis linguam restringere
et i intencione oracōis pene continue mente tenere · At pqz cordis humer
iam sarcine pontificali supposui colligere se ad semetipm assidue nō pt anima
qui ad multa spgit Alia ibi deinceps conse putem qz tunc statum suum loqu

eorum nulla prorsus in prohemio dyalogi quem librum incepturus secretum locum
amicum merori se petiisse testatur · ubi uel modicum curarum secularium tempesta
te quiesceret Illic ergo dilectissimo filio · et familiarissimo amico videns
Infelix inquit animus meus occupacionis sue pulsatus uulnere meminit qualis
aliquando in monasterio fuit · quomodo ei labencia cuncta subtererant quantum rebus
omnibus que uoluuntur eminebat · quod nulla nisi celestia cogitare consueuerat · quod
eciam retentus corpore · ipa iam carnis claustra contemplacione transibat
quod mortem quoque que pene cunctis pena est · videlicet ut ingressum uite · et labo
ris sui premium amabat Quibus commemoratis ad contraria transitus se conuertens
At nunc inquit ex occasione cure pastoralis secularium hominum negocia pa
titur · et post tam pulcram quietis sue speciem terreni actus puluere fedatur
Que sequuntur attexere longum est · et minime necessarium finis est · ut et se re
cordacione uite preterite torqueri acrius · et in comparacione quiete uiuencium
minus fateatur quorum plurimos in hac de qua loquimur uita secreciore pla
cuisse diffinit Nec minus et illa suppuratum sequitur · que in eo libro scripsit
ubi iob afflictum affectus exposuit spera quod et utique preuulgatus est liber
et hii in utriusque uestibulo scripta sunt Mitto alia propre flebiliora ubi ob
hec ipum suum ascensum · et incessanter se ait flere · et amicos orat ut si eum
diligunt secum fleant · ac pro se deum rogent · ut intelligas suum illum intelle
xisse periculum qui quasi geminus mortis existimans solitarie uiuere desiisse
amicorum auxilium in eo statu tam suppliciter imploraret In epistola autem
ad narsetem patricium de hoc ipo loquens tanto se merore percussum dicit
ut uix loqui sufficiat Ex quibus apparet et pontificatus permolestum
illi sarcinam sicut est omnibus perfecto qui illesam immaculatamque custo
diunt · et solitarie · dulcem fuisse memoriam · in collacione disparium uni
tati status amaritudinem acerbasse · xvii ·

Sed ubinam dux occidentalium monachorum Benedictus remanet at
quis eum xpi fidelium non nomit Quis sanum iuuenile consilium non au
diuit Qui primus a prima etate uitutum hospes uoluptatum hostis
arduam celi uiam esset ingressus ut compendiosius tamen ac tucius pergeret
Romam Nursiamque dimisit quarum in altera educatus ortus ex altera · ut
quem amorem usu ac natura contraxerat · Vicit tamen carnales affectus me
lior cura · petiit quam felix puer non in solitudine sed desertum et illud in nunc
sed deuotum specus quod qui uiderunt uidisse quodammodo paradysi limen credit
Vbi qualiter uixerit sciens sileo cum et cunta nobilium scriptorum fides latere
quem loquar fama uulgauerit · et iacta illic ingentia preclarissime religio
nis fundamenta testentur Id nunc in sufficerit · et solitudines nostras hones
tasse commemoracione tam incole et propositum meum prius tali teste firmas
se Longum est enumerare qui deinceps uiri · et quales horum uestigia secu
ti · et uel claritate ducis · et exempli stimulis uel inclinacione nature ·
uel diuinis oraculis ad motum religionum uenerabilium fundatores uarias
solitudines petiere Iudicio meo etiam sunt sacra cenobia · et in trispe
lea silvestria · deuotissime domus xpi Cistercium Marella · Cartusia
Vallis umbrosa · Camaldulum innumerabiles que alie Quarum religionum
rum · et si celesti deuocionis augmento postmodum longe lateque diffusi
sunt · et plana compleuerint · si tamen ut maiorum fluminum fontes sic har
quemque origines ex asperrimis montibus emanasse comperies Clarum quin
dem ex omnibus · et famosum Benedicti nomen cuius hystoriam uiteque mo
dum quisquis nosse cupit · non scripturam abditam iubeo Gregorianum dyalogo
rum cuius supra mencio est habita secundum librum perlegat · qui ex illius actibus est
totus · et in rerum claritas stilo eciam illustratur xviii

Sin oculus seue rerum ductus intra libri tertii metas excessit
Inuidebit illa solicitudinis itale congesta miracula Occurret
ei Florencius qui in monasterio solus agens · diuinam adeo tamen eum ingre
orando · et uilita simplicitatis familiarissimum fecerat · aliquos solitarie uite sola

visus
tum postulasset protinus eidem ursus astitit / quo deinde feritate deposita cum
pastore aliquo pariter ad custodiam pecudum usus est. Deque eiusdem
ultione quod quorundam fratrum livor occiderat in precio irati deo citius et
ad celum venit ut illis mox horrendo supplicio affectis obstupuerit seque
penitus sponte vocans et tam celeriter exauditum gemens omni reliqua vi
ta sui lacrimis et dolore non finit. Rogo que legiones aut qui reges ad
hanc potenciam laborando pervenerunt ad quam solitaria humilitas quiescendo.
¶ Occurret inde Martinus ille Marsici montis accola. Cui de rupe soli
da fluens perennis aque tenuis stilla. dum rupis stillantis olim inde
serto prodigium renovavit. Cumque cum repente tritico sub cavo ipse ve
tus serpens terribilior latebat. uno eodemque specu continue sine offen
sa toto tempore usatus. illo demum mira paciencia procul pulso ipse victor so
lus substitit. ¶ Occurret alter sine nomine sed cuius nomen in celo est Arge
taris montis habitator qui cum defuncti fratris plurime fratrisque incredibile
ac stupendum non quam credenti michi impossibile est. exanguie cadaver et mox
futurum pulverem pulvere suscitavit. ¶ Occurrit solitarius Menas tante
vir innocencie tanteque fiducie ut non solum barbaros tunc Italiam vexan
tes reverencia sui nominis famaque compesceret. sed maiores atque immanes ursos
e silva propria sancti viri alveariis insultantes ferula quam de more gesta
bat. quasi domesticos catulos castigaret trepidantesque depelleret. XIX

Operosum fateor cuncta complecti. nec ea mi nunc cura est. neque enim scripto
rius hystoriam ad calamum veni: sed undique decerptis illustria nec ca
quidem omnia: sed que breviati cepti operis calle patiens posse. An non vel hor
aliquem imperia sua vel Benedictum Nursie usque ad id glorie neutrum vel Francis
cum seu volucrum audienciam. seu seraphicam rapte mentis ardore stupen
dumque illud insigne sacrorum Christi stigmatum et inclusum [?] membra testa
cia tumque tam brevi de paupertatis coniugio genite sobolis incrementum
habiturum credimus si mansisset Assisii. Cui licet ut aiunt divinitate consulta
et revelacione celitus accepta. pro salute multorum inter vite hominum bella
periculosas non tam sibi quam militibus suis sine excubias elegisset: ipse tamen ma
gnus amator solitudinis heremique sectator fuit. Triplex nempe si rite comple
tor solitudo est. Loci scilicet de qua maxime in hunc sermo susceptus est. Temporis et
qualis est noctium quando etiam in rostris solitudo silencium que est. Animi qualis est eorum
qui in profundissime contemplacionis abstracti luce media et frequenti foro
quid illic geratur nesciunt ^ qui quociens et ubicumque voluerint soli sunt ^
Has quidem simul omnes solitudinum species ulli quam Francisco magis frequentatas solitudinum
video. Illustrabat heremo. In templis sepe semirutis pernoctabat. Sepe per
diem in turbas aperitum terrenum sensum rapiebatur. et pulso hinc illinc cor
poreo collisione hominum celestibus mens affixa erat. Hinc illa securitas
in quolibet hominum frequencia quam sibi ferventissimus Christi amor et caro minimi in
modum spiritui subiecta prestabat. Unde arbitror effectum ut et sine stationem
in ipsis acceptaret. ratus facile futurum omnibus quod possibile sibi esset. quia
enim anima illa sese deiciendo sublimis et illimis. ac defecata ab omni collu
mone terrestrium nullis tumultibus a Christo separari poterat. quod in se experiebatur
id vel multo facilius in aliis presumebat. sic illum in iudicio ceterorum. ipsa fal
lebat humilitas. Quod ut sic opiner opinio illa me cogit. qua de se vi
scis habuit parorem [?] se maximum ex omnibus. quod cuidam ex fratribus percontanti quid
de se ille sentiret respondisse legitur. ¶ Et quamvis hec ita sint. sepe tamen audi
in religione sancta que perditos successores suos si patris sancta permitteret sanctitatem
solitariam vitam ex imis precordiis suspirantes. Ipse est ut dixi contin
solitudinem semper amaverit. testis est vita eius litteris edita. testis vite
regula quam sibi primum et postea in monte dictavit. mox perditam non in
i solitudine reformavit. Testis demum sua peculiaris habitacio. Nam
ut benedicti sic huius quoque locus ostenditur. imus ex multis quo non alius fore
uspiam remocior. Alverna loco nomen. Utraque sibi solitudo calcar incussit

acutissimū · et ad alta dispositos solicitant · aios itaq; dum latitant mūdi
q; gloriam spnūt toto illo orbe notissimos atq; clarissimos fecit · xx ·
INter eos tamē quos nobilitauit herem⁹ nec silend' ē Blasius martir ·
q̄ speluncis abditum · et visitatū a feris · et ab auib⁹ pastū ferūt ¶ Nec
leonardus · et liffardus frēs ambo monachi ambo solitarij ¶ Nec ver
dinus heremita clarissim⁹ ¶ Nec comes eius p̄teriundus Egidius
Qui in atheniis regio genēe ortus ut phibent · et genus et patriam · et o
pes ⁊ litteras grecas quib⁹ abūde pollebat gallicane posthit paupta
ti · studio solitudis vniuersa cōtēpnens · ubi et miraclis emicant · et inter
cetera blandiētis cerue lacte nutritus alumnā suā venatorum canib⁹
īuiolabilē p̄stitit · ita ut in iaculo regi tactus Galliarū rex ad speluncā
viri sentib; obsitam penetraret nō sin̄ multo militū labore ferro aditū
pandentiū Veneranda demq; visa senis effigie · et mir̄ sene accubātis
spectaclō pmotus altricis sub motis vmb⁹ ad eum sol⁹ q̄d cū p̄sule Rex
accessit Et talem virū reppit ut magnis ei muneribus oblatis magnificeq;
ɔtemptis vix; usus alios verti iussis · tandē et cenobiū cōsilio extru
eret illis in locis usq; nūc celebre · et deinceps ad eum visitandū sepe
submisso fastu regio veniret ¶ Quē nec sibi honorē · nō originis splendor
ac paritas · sed solitarie vite decor · ac sctitus pepere xxi
QVID Remigiū loquar Qui in ad illam tamē claritatem que ī ma
tuto eum pontificale pond⁹ imposuit · quod amplius q̄ septuaginta
annos sūma virtute · et industria gessisse traditur · qua francorū
et Regem et gentem · ad xpī fidem p̄mus iste conuītit ⁊ celitus · ut aiūt
misso crismate Regem vnxit vnde ī ungendorū illic regum nata solep
nitas in sclm̄ nr̄m durat Ad h' usq; et hanc altitudinē m̄ oro ı̄i abipis
hūlib⁹ vite solitarie rudimentis ascenderat ¶ Quid Narcissum t
Jerosolimorū Epm̄ virū clarū atq; mirabilem q̄ et psecutionis ī dignitas
et secrete vite desiderū in solitudines egere Vbi multos annos desertis
in locis degens · nō in psecutorū calūpnias declinauit ɔ; verū philoso
phi sūmū mun⁹ impleuit ¶ Quid Guilhelmū · demq; virū fortē; et
vetuste p̄sapie · qui etatis florem ipīū cū terrene milicie dedicasset · in deser
to senectē maluit · et mori ultīs vite fructib⁹ celesti milicie ɔsecratus
¶ Quid aliū eiusdem et p̄oiti et status · et noīs Guilhelmū secūn
p̄mū fastu · post aūt monastica humilitate ɔspicuū · qui derelicto sptoq;
opulento opido · solitudinē paupertate et silenciū exoptauit ¶ Montis
eīn pessulani dns cū eēt Grandis silue monachus factus ē Inq; illo
cenobio tamq̄ portu iecit anchorā vite tempestatib⁹ ereptus Vir t
magnificus in sclō · ut vere de illo scribit q̄dā · s; magnificencior ī scli fuga
QVID Bernardū Cui⁹ et recētiora ⁊ notiora sūt omīa Qui xxij
et forma corpis clarus et genēe / ī ipō adolescencie flore fructuz
aīe sine cogitans solitudinē adijt · sed nō solus Siquidē quinque
germanos ī eiusdē p̄oiti viuū traxit ¶ Vbi illa relatu digna narrant
Nam et cū Gerardus vn⁹ fratrū sed armate studio milicia et fīnis cō
silijs abhorrens melioribus ceptis et illuderet et obstaret · Ille celesti te
lo ɔcitus p̄dixit fore · ut post nō longū tpīs p̄durū illud ⁊ diuīs mo
nitis impium latus hostilis hasta pfringeret · Ad moto insup ad locū
digito ubi vulnus instaret · hic hic inquiens ferieris nec cū dolore sal
tem corpis subītrahit salus aīe Quod ut vaticinatus ē accidit et ītel
lectu malis excito militaris aspitus ī monachalem mansuetudinem
flexa ē · ut mox ultro · q̄d antea irridebat appeteret · et fratrū alt/natim
nūm⁹ cū frēs oms in solitudiez pgentes cerneret · forte tunc pueribz
intentus ludis eisq; p̄mogenitus valefaciēs int' blanditias dicēt ad
te Jinarde frater id eīn erat puero nomen · toci⁹ terre que oīuz fuerat
puētura possessio ē Ille sup' etatem Nimime inquit equa diuisio Vos
celū oīs hēbitis ego terram: q̄d Rursum breui reb⁹ ipīs impleuit · et ipē

novissimus fratrum iter gradiens et tellure dimissa per solitudinem celum petens. Ita ille omnes penitus tres hesit. Quorum perfectum pia mater hic indubie princeps videri debet: que ab infancia sic natos instituit ut victu tenuissimo contentos et solitarie religioseque vite quam urbanis voluptatibus aptiores virilis etas exciperet. His moribus his domesticis institutis crevit simillima matri proles vere nobilis ac sancta familia et fecunde vitis generosi palmites, etiam si alibi quam inter allobroges germinassent. Hanc cu-ius fecundi primicie omne ad patrem celestis ascensum. Unus tamen omnium dux Bernardus qui nascendi ordine tertius in renascendi proposito primus fuit et postremum et annosum patrem et sororem unicam post se trahens. Huius ego facundie abstinencieque laudibus omissis quia omnibus note sunt, Illud egregium ac preclarum dictum et huius que inter manus habeo valde consentaneum non silebo. Solebat enim dicere: omnes se quas sciret litteras quarum nescio an alius sua etate copiosior fuerit in silvis et in agris didicisse, non hominum disciplinis sed meditando et orando, nec se ullos unquam magistros habuisse preter quercus et fagos. Quod ideo libenter refero quia siquid et michi nosse datum esset idem de me vere dicere vellem et ni fallor possem. xxiii

Iure ut arbitror hunc locum occupaverit Arnulphus tritorum Metensis heremicola nobilis atque eiusdem urbis episcopus. Nec minus Eucherius qui primum claritate sanguinis et senatorii ordinis conspicuus, multum post religione ac solitudine clarior spelunce horride perseverantissimus incola fuit in territorio lugdunensi. Ad cuius urbis episcopatum et hic deinde non sine ambitu neque humano suffragio sed cogentibus meritis et angelica gloriose admodum revelacione conscendit. Utque fratrem sciamus solitudinis tam sociis iisdem in finibus et romanus et domicianus primum solitarii heremite post abbates celebrium claruere. Atque ut transmarinas solitudines transalpinis vicinus sacius scelari primum cognitus milicia illa post reiecta nocior Christi miles apud Nicheam bithinie solitariam vitam non civitate tamen sed in vinculis claram egit. Atque iam satis exteras solitudines circuivimus ad italicas redeundum est.

Capitulum viii.

Quis non eius quem magnum vocant Karoli patruum Karolomannum novit qui cum pipino fratre regni particeps et regio solio et regiis curis cedens Romam adiit otiandi proposito. Atque ibi monastico habitu assumpto Silvestri latibulum Soractis montem fecit. Ubi cum notitia requie biennium exegisset tandem quia crebro et nimis honorifico peregrinorum sive patrie concursu locus is ut qui Romam petentibus secus iter longe quam notis atque conspectus e medio in dies solitudinis votoque suo eminens insuper erat ad secretiorem atque semociorem Benedicti domum Casinense cenobium commigravit. Ibique quod optabat et querebat fratre interim ac nepote pro caduca sede laborantibus et quietas latebras et tranquillum vite finem habuit. xxiiii

Sequitur hunc alius etate posterior merito autem prior Romualdus Ravennatium urbis nobilissimus incola et illustri ducum stirpe progenitus. Hic ab adolescencia primis opum et etatis et generis insolentia tumidus ac devinctus illecebris non tamen assurgens inter illius temporis voluptates et iuvenilia studia sanctam semper solitudinem suspirabat. Itaque dum venanti sepe tacite nemorum recessus occurrerent celesti mox desiderio percussus herebat atque ad se ipsum aiebat: O quam delectabiles quam tranquillis et quam deo servire volentibus oportunus locus, quanto melius hic amatores dei quam in urbibus habitarent. Ita generosi indolis adolescens ad captandas feras profectus in silvam captandum Christo negocium cuius iam florenti necdum matura pietate cogitabat. Neque non diu inefficax cogitatus esse potuit ut quem spiritus sanctus aleret assidue et augeret. In ipso igitur etatis flore gloriam voluptates opes patrem patriam mundum denique et se ipsum talem fugiens ut se alium inveniret totum ad heremitice solitarieque vite studium se commisit et primo illi quidem e seculo eremiti haud procul apud menibus

ad classense cenobium saltus fuit. Inde aut exacto ferme triennio fratrum
mens offensus abscessit. et ad marinum quendam solitarium degentem in regione
Venetorum sanctum utique simplicemque hominem. quem per famam noverat devotissima
raptum humilitate petivit. eumque preceptorem ac magistrum fidelem potius quam
districtum patientissime pertulit. cuiusque non solum verba. sed verbera tam equa
nimis ac submissius excepit ut eum ipsum invitum in stuporem cogeret. Qui
deinde secum magnus et honestus eximius pro salute que scilicet petri ursioli
venetorum ducis. et ducatum. et seculum hys comitibus relinquentis transgressus
in gallias. brevique post tempore in romualdo spiritualium virtutum incrementa
conspiciens discipuli tandem sui discipulus fieri non erubuit. et cui paulo
lo ante preceperat obedire. Inde aut multo cum dolore gentium illarum inter
quas aliquantum temporis exegerat usque adeo. ut de eius et cede cogitarent
quatenus quem viventem tenere non poterant mortuum saltem corpus thesauri
instar ingentis ad presidium sue patrie retinerent simulata dementia elapsus
est et sic in Italiam non nimius iustis reversus. ex causis quas abierat. sed aliquanto
etiam iustioribus. ut videlicet patrem suum Sergium imminenti anime periculo
tempestivius eriperet ipsum quidem. qui in monasterio sancti Severi apud
ravennam susceptus in monachum fuerat religioso iugo colla subducere me
ditantem ut initiatum illi erat. et ad seculum redire properantem repperit. Cumque
nil verbis ac precibus ageretur. non patrem cum subesset. sed monachum cum spiritua
li pateret auctore considerans salubribus vinculis pestiferum coercuit appetitum
pie severus imparente ut eum prius etiam senectute liberaret sanctus sitque
feliciter Nam sergius malis admonitus ad cor redyt. et castigacionem
non ut filii sed ut patris amplexus miracompunctione propositum inmutavit at
que ita in virum alterum versus est. ut mox et lacrimis peccata dilueret. et beatifica
visione recreatus animatum simul pondus corporis et optatos mundi laqueos
notina morte deseret. Longum est de incepto laboriosam viri militiam sub
finitio ihesu christi devotosque discursus. non ytalicos modo. vel transalpinos. sed
et transmarinos verbis amplecti qui tam crebri ac difficiles fuerunt. ut ab
illo qui vitam eius descripsit meruerint excusari. quia scilicet ad hunc virum
nequaquam latitare cupientem. ubicumque terrarum esset innumerabilis deo famulari
cupiencium turba confluxerit. non humilium modo. sed illustrium ut quotiens
locum unum sinus montis christo quesita familia implesset rectore illis imposito
necesse haberet omnis expers desidie et quietis incessans in locum alterum commigrare
sollicitus tamquam pastor. novum domino suo gregem novus impasciens constituturus.
Longum preterea nominatim exequi quot quos claros christo servos sibi discipulos
ambiendo quesierit. in quibus et duces et comites. et filii comitum fuerunt
quin. et ipse Romanus Imperator otho. licet is differens atque procrastinans
votum in sancti manibus viri factum implere preventus morte nequiverit. Longum
denique quibus in locis habitavit quas heremos discipulis suis implevit. que
deserta frequentavit que templa construxerit in quibus preclarissimum nomen
habet heremus camaldulensis aretinis in finibus cuius ille. et loci et ordinis
institutor ac princeps fuit. tanta devocione singula faciens tantis ieiuniis
tantaque cibi lautioris abstinencia. ipse gule sue illudens tantis suspiriis
tantisque cum lacrimis eoque impetu atque ardore animi quere illius usque sti
lus equavit. ea demum solitudine tum magis tamque anxia. et usque ad ultimum
indefessa. ut more cesareo. sed intencione alia. nil actum credens dum quid
super esset agendum. hiis sacris edificiis adeo tum mox productis semper incipi
ens ac festinans. novam iaceret fundamenta prius quam totum orbem unam
heremum omnes homines monachos facere decrevisset. et licet inter quas plecti
cionum molestias. non demonum modo sed hominum. et presertim suorum quas patienter
tulit. ac fortiter. quanta illi in adversis alacritas atque leticia magnum solide
mentis indicium. et instatu quolibet fronte una perpetua serenitate nota
bilis quod in primis socrati lelioque tribuunt. quibus hic sanctus de quo loquimur
uniformitate par fuit. pietate aut ac religione superior. Quanta vero hunc

oris hilaritati iuncta esset austeritas et nescio quid divinum in illius vultu
venerabile pariter ac tremendum, quo et boni illum colerent et timerent et
magni licet ac potentes et tamquam coram deo positi contremiscerent usque
adeo ut imperator Romanus Otho minor eum familiariter ac reverenter in-
viseret, inque illius lectulo per noctem conquiesceret. Et imperator alter Henricus
cum vir sanctus ad eum et illius et discipulorum suorum precibus expugnatus
vix venisset, sibi letus ac venerabundus assurgens pro suspirio in hec
verba prorumperet: O utinam esset anima mea in corpore tuo. Et imperialium comitum
viro dei circumfuso acies atque humiliter aculeus pellicie qua ille tunc
indutus erat villos pro caris sanctisque reliquiis in patriam relatura non sine
ipsius gravi merore devota undique certatim importunitate decerperet
comparatissima sanctitate barbaricos etiam spiritus molliente. Ad hec et Rey-
nerius Tuscie marchio neque imperatoris nec cuiusquam mortalium quantum Romualdi
solius aspectum se metuere fateretur neque illo presente sibi omnino linguam aut
ingenium constare. Postremo quia per illum seu viventem seu defunctum divinitus
sunt gesta miracula que presentis dei potentia ac virtuti gratia multis et claris
innotuit argumentis, illis duobus ut plurima que et Gregorius cuiusdam fratris in-
tollerabilem capitis dolorem solo sanavit anhelitu, et alterius non dolorem
sed insaniam uno pepulit osculo qui curatus se nunc quidem ut sacratissimi viri
labia contigisset vehementiorem aure spiritum sensisse illius ex ore prodeuntem
asserebat, quo afflatus subito salutem pristinam recepisset. Id sane quid aliud
fuisse crediderim quam spiritum illum qui ubi vult spirat, quo profecto vir deo ac-
ceptissimus plenus erat. Longum michi hec relatu et minime necessaria, cum ab il-
lo ipso quem predixi eius historico contemporaneo et concive suo scriptitate
ac sciam viro insigni et ipso quoque solitario de quo sine medio post hunc
dicam de his editus liber extet. Summa igitur rem comprehendat. Siquidem
e centum viginti annis quos habuit vite viginti primum in seculo acti sint, tres
in monasterio cuius regimen coactus accepit volensque deposuit, reliquis omnibus
septem et nonaginta heremiticam vitam duxit semper vigilantissimus, nunquam ces-
sans, ubique fructificans, et ut de illo scribitur sterilitatis impatiens at-
que propterea omnibus locis ac temporibus toto corpore totaque anima ad nichil aliud quam ad
lucrum solicitus animarum. Ad extremum vero morbo victus ac senio ad ytalia-
notam partem vel Picenum vel Umbrie regionem et ad monasterium quod de castro dici-
tur quod ipse construxerat et iam ante viginti annos moriturum se predixerat
cen ad hospicium fessus viator ad vesperam properavit. Atque ibi tandem post
longissimos labores exactos feliciter requievit, et quod nescio an de alio quam
de Paulo primo heremita legerim, solitariam vitam solitario fine conclusit. Vl-
timam enim et diei illius et vite sue horam sentiens adesse fratribus qui aderant
egredi iussis et mane primo reverti, pia illos fraude decipiens ut qui
solitarius Christo fuerat solitarius ad Christum et mercedem sui servicii exposcen-
dum iret, sese et beatum spiritum languidumque corpusculum recollegit. Atque
ita in comitatu hominum comitatus angelis hinc abiit ad eternam vitam.

PETRUS nunc occurrit ille qui Damianum cognomen habet, quamvis et de
hoc ipso et de vita rebusque viri huius agentium discordia multa sit, quod eum
alii e solitudinis otio ad ecclesiastici negocii curas tractum, alii ex ipsa cura
in arta strepituque negociorum ad otiosi silencii pacem trahunt. Utraque
parte vite huius commendacio, seu tanto illum officio dignum fecit, seu ipsa digna
visa est que tanto fastigio preferretur. Alii rem preveniunt: nam cum exactius
verum querens usque ad cenobium ubi is floruit misissem qui inspecta omnia re-
portarent, religiosorum loci illius assercione didici fuisse eum primo quidem
solitarium, inde altius evectum, demum ultro ad solitudinem redisse. Quod si
ita est et indicium eius extremum patet, et in unum exemplum solitudinis geminum
decus concurrit, que tales viros seculo commodat eosdemque sic recipit. Ita non esse
ut credam epistole quedam eius hortantur quas nunc mature hiis auditis
ad memoriam revoco. Divisus ille quidem temporibus et alio atque alio vite statu e

dite· quam ĩ aliis ut in videt̃ occupatus animi otii requiem suspirat ĩ aliis
otiis tũsacti negotii inquietudinem recordat̃· hmõi iñ me ẽtior meora
ẽ Ceteris g̃ que ex ꝓpositũ sunt omissis utiqȝ mq̃r· Petrus hic q̃uti er
nouissimus eius septis electo Romanũ cardinẽ nõ sine laude possederat
vir haud dignitate clarior q̃ lingua· Quid tamen et hic ↄsilii ceperit ã
audies· Siquidẽ statim illũ pompas q3 sedi cũ tribulibus sins linquens
ĩpẽ ytalie medio ad sinistrum apẽnini latus quietissimã solitudinẽ deq̃
uisita conspsit· et que uetus ad hunc fontis auellane nomẽ seruat p
iturus honoribus pferendã duxit· ũ nõ minus gloriose postmodũ latuit q̃
ĩnotuerat pimũ Rome Nec dedecori illi fuit alti ↄtitus rutilũ decus
squalenti cilicio per mutasse:

QUIUS clarissimũ fuerit raritas ipã ↄtemptũ ubi eũ petri alterius
romani pontificis q̃ celestinũ dixerũt recẽtior ↄtentus et clari
or obscurasset· qui pontificatu maxiõ uelut mortifero fasce depo
sito in antiquã solitudinẽ tam cupide repedauit ut hostili ↄpede libe
ratum crederes· Quod factũ solitarii sciq3 pris uilitati aium quis
q̃s uolet attribuat· licet eni ĩ eadem re ꝓ uarietate ingenior non
diusa tm̃ s3 adusa sentire Ego inprimis et sibi utile arbitror et mundo
vtriq3 eni ꝑ ĩ experiencia rer hũanar quas uita diuinar ↄtempla
cione neglexerat· longiq3 solitudis amorẽ periculosa ẽẽ anceps et tur
bida poterat altitudo Nam quid ipõ usum sit miraculũ qd̃ p eũ deus
ostẽdit· die qui post renunciacoĩn primus illuxit ĩ dicio ẽ· qd̃ ꝓfecto nõ fiet
si qd̃ gestũ erat diuinitus nõ ꝓbaret Ego ꝓ prius altissimi cuiusdam et
liberrim· et ingnĩ nescientie uere q3 celestis aĩ factũ reor· at3 ita sencio
nõ potuisse id abhomĩe fieri ũ qres hũanas iusto pcio estimassꝫ quiq3 ĩ
timidũ fortũe caput pedibus subiecissꝫ ambrosii patrocinio locus eget
ex eo psertim libro quo aduerẽ humilitatis obseruanciã sacram uirginem
demetriadem cohortat̃ Non ut dilectores inquit huius sclĩ putant pui
cordis aut segnis ẽ aĩ terrenas opes spnere honores ociduos fastidire
nec ibi gliam q̃rere ũ laudat̃ peccator indesideriis aĩe sue· et qui iniqua
gerit benedicit̃ Vnde si uere intelligat̃ ↄtemptus iste rer pũtiũ adque
tendat· et qualia ↄcupiscat· mch̃ huiusmodi mentibus rectius mch̃ ĩ uei
etur erectius: que sacratissis desideriis desideriis vniusa transcendunt ĩ
neq3 ad ullã creaturam· ꝓximis potentẽ at3 mirabilem· sed adipnĩ omnium vi
sibiliũ et ĩuisibiliũ ambiũt creatorẽ· cui ꝓpinquare claresc̃ẽ ẽ· que ti
mere gaudere est· cui seruire regnare est Huius pconio laudis quis
usq̃ q̃sso· seu quis unq̃ dignior celestino Reliquerũt alii nauiculas suas
ac retia· alii possessiunculas· alii teloneũ Aliqui etc̃ regna uel regnor
spẽ sequtiq3 xpm̃ dnm̃· facti sũt apli facti sunt sci et amici dei· Papa
tum ũ quo mch̃ ẽ altius rem tam exoptatã· tãq3 mirabilem ut ab admi
racione ac stupore dcim ferant· quis ulla etate psertim· ex quo tanto
impcio ẽẽ cepit· tam mirabili excelso aiõ ↄtempsit· quã Celestinus iste
pstinũ· et nomẽ ⁊ locũ ⁊ amicam bonis morbus egestatem appetens at
q3 dum celũ suspicat terre ĩmemor Quem in statu quolibet equo deo
placitũ· quis nõ uidet qui mira eius opa· sed alio digna stilo trifariam
disticta p legerit· que gessit aut aũ quã ascendẽt aut postq̃ ascendit
aut dũ sedit Quid mirũ aut si virtus opiu nõ defuit· eius et aiũ
tenor unus ⁊ qua licuit uite mutacio nulla fuit Siquidẽ insupmo rer
culmine· et intra angustissimũ· ac papalẽ thalamũ angustiam sibi here
inuticã q3 camerulã meditatus ĩ alto humilis· inter turbas solitarius
int̃ diuicias paup vixit Adde q ⁊ statim abinicio tẽtauit fugiencũ disci
pulo quodam suo Roberto sallentino tũc iuuene· sed ĩ opina· et subita po
puli multitudine ↄtinentis cũ euadendi spes ulla eẽt indisciplin usus
q̃sunt au se ad excelsa tractum et coactũ sequi uellet Ille aut qui ama
gistro didicisse mundũ spnẽ xpm̃ ũ· et quibus ad xpm̃ itur v̄tutem pacem

silenciū et solitudinē amare queso ait ut et labori et periculo meo preces me
qȝ potius celle inopis et tuti ocij successeȝ q̄ⁱ ditis ac solicite glorie p
tempē velis Mδ et factū ē substitit eniȝ prē romā abeūte Cini⁹ nō multo
post ariam e carcē gemino ad sidereas scandente sedes ꝯsperisse deo igna
rus rex et miraculo stupens atȝ interrogans An se eciā tūc sequi an
quid aliud agere iuberet Quē ille ut in solitudine pstaret admoni
it et sic celū petens inter uba dispuit Disciplīs aūt ille ꝯsilij men
or usqȝ ad tpra nrā pueniens et dierū plenus ante hos paucos ānos
post magnū abijt magna quideȝ aput suos sctitate opīone et mirabi
lium fama opm relicta Sed ad celestinū redeo Cuius ascensus q̄ⁱ mes
tus q̄ⁱqȝ coū ānȝ sui ēet descensus letus et spontane⁹ declarant Au
diui narrantes qui viderūt tanto illū fugisse cū gaudio eaqȝ signa le
ticie spūal' ocl̄is ac fronte gestantem dum a conspectu cōcilij iam tāde
sibi redditus ac liber abscedēt quasi nō hūeȝ blando onere sed colliȝ
dinis securibꝯ subduxisseȝ ut qȝ eius i vultu Nescio quid angelicū re
luceret Nec i merito norat eniȝ quid repeteret nec quid dimitteret ig
norabat Certe a laboribꝯ ad requieȝ ab insanis disceptacōibꝯ ad diuina
colloquia remeabat linquebat urbem ibat ad ō et ū successoris hastis
obstaret pedibȝ ibat i montē hispidū fateor ac prruptuȝ sȝ vnde sibi p
planū iter eēt ad supos Cū quo ut uixissem⁹ Quod idcirco p capue
de hoc vno iter tot solitarios optauerim quia vnusqȝ rei optate pprinq
us notum eāt Neqȝ enī magnū disiungim⁹ intrallo modicumqȝ ul' cu
nctū dum illi ul' nobis attelerandū fuit ut iter hoc uite pit' agerem⁹
qd ille cū pribꝯ nris egit Et q̄ⁱ breui spacio tpis p omem Italie tractū
usqȝ ad alpes quot ab eodem instituti ordinis ꝯuentus sūct Iamqȝ ut
audio alpes ipas deuotio pagata transcendit Durat religiosa ᵹ
successio durabitqȝ et quos in solitudine genuit viuūt nati cū in pala
tio geniti quosqȝ ul' ad ecclie cardinem ul' ad alios gradus extulit
iam p̄dem oīs obierunt tanto stabiliora sūt sacre solitudinis funda
menta q̄ⁱ seculi Irrideant lȝ igr̄ qui viderūt quibꝯ p fulgore auri ᵹ pur
pure squalidus opum sptor et paupertas scā sordebat Nos hoiem mic
inuenimꝯ interqȝ rarissimos mirem⁹ dampnūqȝ nocem⁹ nō vidisse cui⁹
insio lucrū ingens exemplūqȝ clarissimuȝ pstare poterat altiorīs uite
ꝯ fragosa tēptantibꝯ Ceterū pns forma ꝯsecratūqȝ viri nomē et lau
datoribꝯ sūis fauent et arguūt insultantes Gras aūt deo tum ma
guamines fēi sum⁹ ut hos duos petros emulis carituros et pusilla
nimitatem huiuscemodi sine exemplo nri tpis futurā spem Caplm ix
Sed ecce qd' nō putabam rursum vocor in gallias Dumqȝ inter
solitarios claros viros transeo trium q̄dam petrū septem̄ nō
debere velut a tergo vociferantē eum⁹ audire mi videor cogorqȝ sb
sistere Is est petrus heremita qui olim in territorio ambianensi solita
riam vitam duxit qualem sane nō latuit Dum enī indignari et irasci
iam xpus inciperet hereditatē ppiam tam diu suis et nris ab hosti
bus cōculcari non illi Regum xpianorū pingues sopnos i plumis pur
pura qȝ captanciū nō romano pontifici vrbano grauī licet ornatoqȝ vio
occupato tamen qȝ petro inopi ocioso solitario et humili ore grabati
lo quiescenti quid fieri vellet aperuit primo quidē inspirans ut transma
rine peregrinacōi se festinꝯ accingeret pūti miseriarū spectaculo pio pxpr
ime peregrinacōi ... tior negocio futurꝯ Deinde dū quo iussus fuerat pueniss; et Simeoni
tior negocio futurꝯ Deinde dū quo iussus fuāt peruenisseȝ et Simeoni
qui tūc patriarcha ierosolimitan⁹ eāt ceterorūqȝ fideliū nephando funcio
ac sacrorū tristi ludibrio locorū ꝯcussus ac gemens et orōnes vigilias
qȝ nocturnas agens tandem sup̄ nudū ecclie pauimentū sopno succubuisset
ꝯsopito iterū xpus apparuit in benis ut ad vindictam sui nois pastores ac
principes catholicos excitaret Tantam nō legacionē tamqȝ sup̄ vires suas
q̄ⁱ deuote suscepit q̄ⁱ impigre q̄ⁱqȝ fideliter execut⁹ sit xpoqȝ pris conatibus

aspirante quam vocitus successit. non est huius temporis exponere. presertim cum et
stilo tollerabili et sermone vulgari duobus non primis voluminibus ea res in
populis etiam nota sit. et si de hoc quoque scribentium varie affectus animos in
deam. sed sequor indubiis quibus potius credendum censeo. et quos rem
non hominum studio agi reor. Atque ut qualis exitus talis eventus. et ut
felix christi ultio sic perpetua finis. neque periisse hominum e tanto victorie suc
cessu ad antiquas miserias reditum esset. eo fedius quo iterum amisisse quod
minus erat quam non recepisse. deformius nobis hostibus que formosius et no
bis spei minoris illis que maioris ad usum nos vel custodie in posterum
vel crudelitatis occasio est. Nunc vero quid deflendum aut quid querar. presepe
calvariam busti sacrum. oliveti montem. vallemque iudicii. et reliqua di
lecta singulariter christo loca. ubi homo factus est et in lucem editus. ubi natus
vagiit. ubi infans reptavit. ubi puer lusit. ubi vir docuit. ubi miraculis
cum nobis spiritum exalavit. ubi examinis iacuit surrexit que. Unde ad in
feros descendit. Unde conscendit ad superos. Ubi gloriosus postremo vivos ac mor
tuos irretractabili sententia iudicabit. terram maioribus nostris promissam nobis
ereptam. nobis debitam si viri essemus. spei nostre sedem. avitam patrie
etiam nunc Egiptiacus canis tenet. Heu quid gemitus. et querelas relictum
est misero. quando et nostri Reges nil nisi delicias amant prelii vel serviunt fle
nt vel insaniunt libere. et omnes que sua sunt querunt. que christi autem nullus. Cuius
peculiare patrimonium. nobis spectantibus otiose que sedentibus laceratur. Sed quid
loquor aut quid omnium occupatissimos otiosos voco. Immo vero strenuimus et me
ditamur in cunctarum cenonoluminum ac libidinibus exercemur. et intimur profugas
retinere. dum nummos pauperum numeramus atque abdimus. dum superbas
et ineptas turres in novissima babilone construimus. ut celotenus scandat
ruitura superbia humillimam christi sedem. non est qui tueatur aut vindicet. Denique
dum fratribus nostris insidiamur in propriis hostibus incustoditum et inerme latus obti
limus. aditum que prebemus in thalamum regis nostri. Crimen ingens et nostrarum
frontium pudor eternus. quibus christi vexillum imprudenter affigimus. ut tam magni
fice christi iniurias ulciscimur. quas ipse tamen quidem possit ulcisci. et for
tassis ulciscetur secretiore iusticia. ex alto tamen iterata prospiciens fidem nos
tram. Nos autem vel torpemus vel ardemus amorum estibus. Ecce nunc ut in exple
ta cupidine et flammante odio de proprio seu barbarice telluris angus
tiis altercantur Reges et principes terre et isto conveniant in unum. quod inde publi
cum bonum spes. numquam herodes et pilatus. in adversus dominum et adversus christum
eius atque illius missa convenient. Quiescent forte sopno que et voluptatibus in
cubent. turpia lucra captabunt. et subiectos quos armati spoliant toga
ti spoliabunt. dum quem victus belli est licencia pacis erit. Coniugem ac so
bolem opes diligent. deum nullus ac proximum. par corporum cura erit et in curio
sitas animarum. Aurum gemmas preciosamque suppellectilem aggregabunt. virtu
tum ornamenta despicient. Amabunt proprios agellos pro hiis pugnare et digla
diari et perire non metuent. nemo erit qui rei publice universali dispendio mo
veatur. Cur queso nisi quia iustissimum est quod dixi. Hec singulorum videntur esse illa
autem christi. Ita creatoris ac liberatoris nostri gloriam spernentes nostram querimus.
Nec redit in mentem huius olim morbi celo cecidisse luciferum. quibus nos
celum hodie speramus ascendere. Quod si ad credendum ubique es tardior utique re
bus credas. que mentiri ut dicitur non solent. Circumspice oro. et percurre pro
vincias. et quere quid agatur apud nos. Gallus et Britannus litigant
quinque iam lustra volvuntur ex quo non christus et Maria sed Mars et Bello
na inter illos reges regnant. cumque iam ferrum utique lentescat. nichil
ferrei animi mollitur. necdum ymber sanguinis tantos irarum lenit ardo
res. Itaque tum et si quod inopinabile apud nos. apud avos ac proavos inau
ditum erat. hinc non longe nostrorum Regum maximum nullo impar hostis in vincu
la traxerit nec fortuna amplius tanti regni pondus ferre potuerit. nullis
tamen ideo rerum finis primogenito capti regis arma retentante Vide ut nodos ne

Gallia et anglia

marie bellu tonat · nuc ex integro regi coeunt ecclesie et xpo refundendus
sanguis i iudee consecratur ¶ Hyspanus ille maior heret · i · dubitat z pug
nam az sinit inter suos fines · plsplendor augusto i templo maiestate xpi nep
harie blasphemari ¶ Hic no qui litora nri maris i colit nil pter auru
uenetorum ac sanguinem Januensium sitit et cogitat auaricie Impio illorum
sacelles horum hostis · ab illis auro uinctus ab hys ferro victus ¶ Ille
aut extremus regni sonoris ac reflui oceani fluctibus obsurduit ut de
tam longinquo suspiria nra no audiat · et in occidente ultio sepulti · qd
agit oriens no curet ¶ Cesar hic in rapto dyademate in Germaniam
abiit priscis latebris · i · regno boemie · et noie contentus imperii cuius extre
ma membra plectit caput spernens · q recuperaturu pdita sperabamus simi
nare no audet illoq fugiens pcepte sponse sacros amplexus et pul
chre faciem · horret ytalia · tamq sub celo aliquid sit pulchrius · Argunt
eu fateor illa calens et temeraria fides mea qua summa ee pflare no
metuit · Excusat se et ecclie iurasse se iurat ne amplius q unu diem
Rome ageret · O infamem diem · o pudendu fedus · o superbi en insignia
du · en religio et pietas Romanus pontifex ita Romam ita sua de
seruit ut eam nolit ab alio frequentari · et de hoc cu Romano Imperatore pa
ciscat · ¶ Quid hic loquar nescio · et si scire tacere consiliu e Vnu e qd me
tacito res loquatur · qui qui habitatore urbi eripit · aratore si posset i duce
ret qd q iuste uelit uideret ¶ Germania nil aliud studet q stipendia
rios latrones i rei · p · exitium armare · et esuris nubibus al imbribus
i nras terras ingentem ferream nubem pluit · Dignu no inficior nolenti
bus accidit ¶ Italia sinus ipa se nubibus conficit · et si qui respirat auri a
mor xpi amore potencior aios occupat · et p omes terras ac maria dis
trahit ¶ Grecia nil sinis erroribus nil nris ausa superbis · omile pstinu
et pascua nra contempnit ¶ Jam de regibus aliis ac terrarum dnis deq i
pontificibus nris loqui supuacuus labor · uulgata sunt omia ¶ Et hic
quide europe status ¶ piget hinc longius pficisci sz attingenda st
uulnera · que quamq pcul a capite · et in talibus mebris situ tn et longa
segnicie putruerunt ¶ Augustinus oriundus ex affrica in confessionibus suis
homeri librum sibi difficile dicit · q extinus virgilii facilem q suus · hoc
e latinus his sepius e · Atqui nuc affricam metiri z auili alueo
ad atlanti tam occeanu uoluerit meditacione pambula puto ullu
ibi repies qui litteras nras norit aut diligat nisi peginus forte uel
mercator uel captiuus sit ¶ Jeronimus ad euandrum scribens · post Gal
lias atq britannias puincias nri orbis affricam et psidem et orien
tem et indiam · omemq barbariem unu xpm adorare confirmat vna
seruare regulam ueritatis zd quam ueru hodie sit ne dici quide expedit
¶ Sed ut recencius testimonium nri dedecoris attingam ¶ Mone Grego
rius quodam loco gratulatur et exultat q sua etate asia tota iam cre
deret Nunc heu ut alea Tanais usq ad dexteram uili ripam p eoi
litoris amplissimos flexus ambiendo pnemes · et quicquid illos longe
distantes mundi terminos utriq maris equor interiacet sine terrarum sine ho
minu extricas · q ius adhuc forte aliquis ibi sit qui xpi nomen
in ore habeat · qui tn ueram xpi fidem habeat in corde nisi ex eodem genere
qui peregrinacione mercede uel carcere teneantur ullos ut arbitror est ibi
¶ Sed ut notissime ueritati quantus nunc ee testis accedat · Certe i hac
xpi religione suis temporibus concordasse omes ecclias no solu in hyspa
nia et Brittania ut incipiamus ab ultimis nec no gallia Italia Ger
mania · et Brittania ut incipiamus · ardinia Cipro Creta et Dalmacie constitutas sz in Capadocia et i Misia
et macedonia · et uniuersa simul hellladia ¶ Insup et uniuersa affrica pam
philia licia Jsauria · et nomi Egipto et libia et ponto totoq oriente
preter paucos arrii sectatores Ad Jouianum augustum · Nisia fideliter a
thanasii testatur Epla no fama sequtus sz compata refeceruntis et ut ipse

ait Experimento simam omnium cognoscentis et literarum pignus hominumque noticia
hentis Cum forte pluribus testibus res eget Ambrosius sedis uocacionis
omnium gencium libro et post eum Aug[ustinus] ipse in psalmo quinto et nonagesimo xpia
ne fidei latiores quam Romani imperij fines posuit nec preterire potuisse
ingium populo ferro regnantis quo regnantis aligno peruenit fides xpi Id
si tenero impio loquor eos constat non de isto quod iam non imperium sed ymago
quedam et imperij umbra est utinam nostris quoque temporibus uerum esset profecto non
tota insani et affrica non persis non Syria non Egiptus non asya fe
re omnis non denique quod est grauius maria pars Europe Romano enim impe
rio illi antiquo ut preclari testantur auctores nichil omnium defuit nisi mo
dicum orientis Nobis heu prope omnia desunt in modicum occidentis Qui
bus cum per se singulis tum simul omnibus in hac ipsa quamuis modica quanta insit
auctoritas ac fides neminem tum infidelem tamque hebetem puto esse qui
non senciat Quicquid tamen hij omnes dicunt et plus aliquid paucissi
mis amplectitur Aug[ustinus] libro uere religionis haud procul a principio per omnes
inquit terrarum partes quas homines incolunt sacra xpiana traduntur Dic
tum breue sed flebile nobis et quo facile damni totius cumulum meti
are Enamque quid testimonijs singulorum nitor ecclesiastice religant hysto
rie Quot ibi annos mille catholicorum nomina presulum a septentrione
ultimo uel oriente uel austro ad roborandum uulgandum sacrum xpi i
dogma conuentum occurrent in hodie non dicam ullus Episcopus sed ne xpi
anus quidem uix inhitat et ut leuiora preteream sileamque alias quibus i
dem principium par exitus Ipsa uenerabilis urbs Nicea ubi apliciti fidei
fundamentum ab illis uerum opificibus tot tam sacris senibus tanta in re
calce compactum atque fallatum est simul et tota Bithinia cuius illas pars
est ab hostibus fidei possidentur Ita regimur ea nostris principibus rei prouincia
est sic aliena concupiscimus ut nostra perdamus Sed in alijs quidem facile
incipiam silencio aut obliuione consoler Tibi quid dicam perdita ac
deserta urbium Hoc uulnus assidue recens in oculis et in fronte gestamus
hoc tegi dissimularique nullatenus potest aliquanto quam facilius damni sar
ciaz ferimus quam pudorem Ceterum hec salutis spes hoc studium glorie sic ca
lcantur sacra membrisque languentibus nostrum caput in pune mic ab
Egiptiaco cane discerpitur et insultant pedes impij sanctuario ylmi x
eodem ipsum propter nostrum dedecus uel suas iniurias paciente uel ut dictum
est forsan occultans uindicaturus Et est in tot tam publicis malis
quisquam qui ueterum Romanorum glorie detrahere talibusque mendacijs suum
os inquinare audeat O uos prorsus indignos quibus tanto celi fa
uore tam nullis omnino meritis sit consultum O uere gratuita dei dona
Dic enim quisquis et estu et calore doloris et feruore animi rapior et audax
dolor et indignacio loquar et hundams in loquendo est et opima et fecun
da materie querelarum incidit Dic prius libet equidem percontari Si hodie
Julius Cesar ab inferis remearet animum illum potenciam que suam referens
et Rome hoc est patria sua uiuens ut haud dubie faceret xpi nomen ag
nosceret duceris ne passurum credimus quod Egiptius latro et pelusiaci i
noscent diuicius ne passurum credimus quod Egiptius latro et pelusiaci et
opidum allexandrium fortissimo tam mollis turba Canopi et cumtus E
gipti ut ait ille non dicam Jerosolimam et iudeam et Syriam Sed ipsam E
giptum atque allexandriam possideret dum meminisset olim se non tyranno in
pio sed legiptimo quidem Regi regnum simul et coniugem et uitam abstulis
se terras illas ut Cleopatre dono daret suo periculo dominisse Non quero
quod id iuste agerit sed animum uiri et acrimoniam illam miror ac uiciam
temporibus nostris dico quod facile eum fidelis effectus xpo suum restitueret a quo
se spiritum accepisse et eciam gloriam acceptiorum crederet qui illud adulterum p
cium donauit concubine Ceterum si Cesar augustus Si uterque Scipio affri
canus Si magnus pompeius ut nulle alios taceam eiusdem xpiane
fidei sacris initiati et consecrati et in eadem urbe uixissent pati pos

sent · aut primus in hyspania quam multis ante seculis fluctu aut nominis sui ma
iestate composuit · aut secundi in affrica quam tributariam alter fecit alter euertit aut
tercius sub artho · et pro oriente · vbi tot colla regum uictis inuenerunt · xpi sui
nomen esse contemptum · Olim enim preterea prima · vere fidei luce carentes tan-
ta sunt ausi quid non ausuros xpo duce feliciter credideram pertina No-
stri autem duces elatissimi hominum in thalamo leonibus forciores in campo
ceruis timidiores ora uirilia muliebribus animis · dehonestant ad nocturna
bella promptissimi imbelles ad reliqua · et nil aliud animosi quam ad luxurie stu-
dium uirtutis que odium · quos imitari nequeunt · quosque uel uereri uel mirari
saltem taciti debuerant insectantur ac spernunt · michi autem insoliti a nobis so-
liti non assueti est si uirtutis exempla uirtutis hostibus sunt molesta · aut
si Maometi fautores ut in multis in hoc quoque secum sentiunt · Ille quidem
ut scriptum teneo Mecham ex urbibus ac Ierosolimam benedicens Romam
et Anthiochiam maledixit Et qui imitat impietatum suarum cogitando
causas querere In Mecha equidem et Roma michi est quo monear Inde
enim nomen est si Mecham urbem Mechus et in primis homo dilexit profanum
omnis impietatis habitaculum dignumque commaculati et incesti sui corporis
hospicium · ibi enim sceleratus et infamie predo sepultus est luporum corvorum
que visceribus dignior · et iacet ille carnifex in medio gentis sue summo cul-
tu ac reverencia prosus indignus Cum tamen heu dolor xpi tumulus ir-
reuerenter ab hoste possessus non sine gravi periculo et infami pensitacione tri-
buti raro furtim a fidelibus adeatur Rursum non quid mirum est si nefande
superstitionis artifex suis artibus infestum almam urbem aspersam sacro sanguine
martirum eminentissimamque arcem religionis ac fidei oderit pauper et
metuens · inde potissimum venenato dogmati suo posse vexillum excidium
prouenire Simul id recolens · tot inde ruinas et graues causas diuisis
iam temporibus persis medis · egipciis · et caldeis · ac maximis suis arabi-
bus prouenisse Iustum pene odium sibi conflauerant metus et dolor mi-
ror magis si non et Nitriacas solitudines odio habuit in quibus audierat mi-
ros magis si non et Antonios atque Macharios tot miracula tot uirtutes solo xpi nomine peregisse
Nec dubito et illas odisse eum magnum voluptatum et totius obscene
libidinis inventorem Illud animum tangit unde uel amor Ierosolime uel
Anthiochie odium Sed inducor ut suspicor ciuitatem non aduersarium eius
xpum aduersarium plane quamuis forte de xpo propter maiestatem et gloriam et
nominis eius · palam obloqui non audeat tot contumelias tot flagella tam
crudelem mortem pertulisse meminerat · et gaudebat amasse illum qui locum odii
sui in xpum iudeique perciperet · et si amorem quem fermo in corde pepererat xpi mo-
rs eiusdem iterum extinxisse debuerat Sed illam homo insensatus et ipsius et
cetens regnandi cupidine inuidebat · Anthiochiam uero odisse quia illic primo cog-
nomen xpianitatis exortum esset quod apostolorum actus indicant · et petrus apostolus
xpi amicus et xpiane dux et signifer cohortis illi primam pontificii cathedram
conscenderit qui harum altera cunctis in ea tenuit et xpum · et xpi nomine opposuit al-
ta xpi et nomen · et incarnatum celebri veneratione sustulerit Nullum sane lo-
cum odiosiorem illi quam bethleem fuisse coniecto Tacuisse autem nomen illud homi-
nem licet indoctum natiua tamen ingenii calliditate usum ne minus aptus
odiorum causas exprimere uideretur. Hactenus gratum michi et lectori
non ingratum puto diuerticulum prolixiorum tempus est ut unde discessimus rem
teneamur · Ego itaque meteseticie stimulis impulsus · quod solum potui cadenti · et
ignita literarum acie indelebilem hanc infamie notam populis ac principibus
nostris inusserim qui tot in illis brevio dampnosis · et in prius curis implicati la-
mentis ac hanc et debitam propriamque curam patrie negligunt · patrie inquam
terne neque enim non hominis que in terris · sed que sursum est in celis nostre
uere · inde nunc exulamus cuius ymaginem hec importat · que si preceptum
extimetur · nec patria est nostra · et merito tamen casum passa · et grauiora odio dig-
na est: quippe que deum suum · qui sub ueste humili eam saluare descenderat

multis licet et magnus de nube carnis maculosa fulgoribus coruscante
ausu sacrilego et consensu nefario crucifixit Ea quamvis impietas sibi pesti
lens mundo utilis foret dum in crucem actum qui de loco altiore adorandum
gentibus demonstraret Non pro patria qualibet audienda sunt omnia que qui
ausi sunt multis ad celum laudibus efferant · Laudatur ex nostris brutus lau
udatur mutius · laudatur Curtius · laudatur Decii fabii Cornelii qui sanguine
suum pro patria effuderunt · laudant et exteri suis quorum virtus non dissi
milem laudem meretur · Codrum ac temistoclem athene laudant
Lacedemon leonydam · Epaminondam thebe Carthago phileues fres
alieque urbes cives alios · de quibus omnibus si quid senciam queris ·
Celestis amanda res publica est quam non tumultus tribunitii · non secessio
nes plebis non senatus insolentia et superbia · non invidia simulatum
non bella civilia · non externa perturbant · pro qua quisquis sanguinem suum
dedit bonus civis et premii certus est Non quod ideo temporalem hanc ter
renamque patriam deserendam rear aut extimem pro qua si res exigat pug
nare eciam iubemur et ita demum si iusticia regitur et legibus equis
vivit · Qualem aliquo tempore fuisse rem publicam Romanorum Salustius
ac livius multique alii scripsere · de quo in primis actis copioseque disputat
Cycero in hiis libris quos de re publica scripsit · Quibus facile consentire
ut tunc esse dum toti orbi iure fiaret · et violentissimam videret iusta
esset quod hiis ipsis qui cogebantur expediret cogi · et unum ideoque non nisi optimus
et excellens rerum caput esse mundo licet gustu asperum certe necesse
foret · nisi quod dictum hinc sine vehementer obstaret quod scilicet et si inter
homines iusticiam fugarent cuique ius suum tribuendo et illis romanis
artibus a poeta descriptis · paci morem imponendo parcendo subiectis · et
superbos debellando · quamvis ut preclare ait · Cycero idem alibi Imperium
populi Romani beneficiis teneret non iniuriis bella aut pro sociis aut de imperio
gererent exitus bellorum essent aut mites aut necessarii Regum populorum na
cionum portus esset et refugium senatus · nostri aut magistratus imperatores
que · ex hac una re maximam laudem capere studeret · si provincias si so
cios equitate et fide defendissent · esset que verissimum · quod illud patrocinium
orbis terre verius quam imperium poterat nominari · quamvis hec magis · sic erga
homines summa iusticia · et innocencia Romanorum illius temporis acta consense
rim iniustos tamen eidem fuisse non ambigit · cum non leve aliquid
sed se ipsos abstulerant · fugitivorum more servorum sui furtum domino facientes
quodque gravissimum furti genus cultum illi debitum eius hostibus exhiben
tes · quod numinum in iusticia · multo est maior · quam si vicino fundus avitus
aut mancipium rapetur · Qui locus ab augustino in sue celestis Rei
publice libris excussus curioseque tractatus est · Quid vero si quis nascendo pa
triam nactus iniustam malis moribus · quales fere nunc omnes videmus · mi
pro tali sanguinem fudisse laudabit · Nichil minus quippe qui malis viris
superbis civibus impunitatem publicam facinorum propria morte quesiverit · Hunc
tu michi laude dignum ac memoria quam multis ob hanc causam co
tigisse · quid legimus huic tu michi per gloriam nunc dixeris · Ego et inter pro
dignum · et bis mortuum dicam · qui simul corpus atque animam · simul hanc
vitam perdiderat et eternam · Conventum aut ne longius vager · pro celesti illam
pro patria pereunda · que beatum nobis spondet habitaculum sine fine sine la
bore sine sine solicitudine sine metu sine ulla denique molestia in qua
nil turpe nil impium nil iniustum habitat · quid non vel audere vel aggredi
iustum esset siquid pietatis aut iusticie esset in nobis · ¶ Iam vero ut petrus
apriam sic ego longius ab incepto peregrinatus sum · hos quod michi nos
vivus solitarii sermo occursus dedit ut orientale nostrum obprobrium oc
cidentis principibus ac populis exprobrarem · Qua in re tam efficax ut
dextera mea sit quam illius lingua fuit · Quod frustra me optare certe
scio Veror magis ne inportune nimium et audacter hic locutus videar

inter illos quibus libertas animi temeritas et veritatis furor et admonitio
omnis iniuria est. Ut cuique res accepta erit. ego hic iubis et digressione huc
levatus gravem et molesto fuisse consolari ad suscepte narrationis iter

Quid vero nunc moribus immorer. Tacitus credo. Capitulum x. Johannes bap
Ille inter natos mulierum maximus Johannes sanctus ab utero qui e summo
celi fastigio venturo ad terram Christus ut rex, mittitur ut preconem
videret ut auroram dies et luciferum sol premisit non se tutum credidit nisi
deserti antra tenera etate subiisset

Fecit idem Maria post peccatum non amplius longum conspici aut habitare in
palaciis elegit. sed patriam fugiens in has terras velut in orbem al
terum delata perseveravit hic latuit in finem. et pro domo habuit udam
id est madefactam et concavam illam rupem quam vidisse te arbitror. neque enim
procul hinc abest. et locus est sacro quodam horrore venerabilis. ac visita
ri de longinquo esse non indignus. vidi et sepe me fuisse. et tres olim noctes
totidemque dies non sine voluptate aliquam que in urbibus capi solet exe
gisse memini. Illic dulcis ac felix Christi hospita non ornatrix sinciput puel
larium sed obsequiis ministerio angelorum vivens ac moriens usa est. At vel
ille fecit Martha soror dicat aliquis et tamen sancta est non inficior id quod
sed certe multo sanctior Maria que id fecit. Iure igitur ab illo summo et infal
libili rerum extimatore de optime partis electione laudata est. ut si verum est
quod doctorum hominum habet assertio sub duarum sororum integumento preter hystorie
veritatem duplicis esse vite misterium contineri. nullus dubio relinquatur
locus. quin contemplativa sollicite actuoseque vite. et Christi iudicio prelata sit
et electione presertim Christi fidelium preferenda

Quis ergo miretur si peccator tot circumcessus ab hostibus tutus cupide
fugit in latebras. et imbecillitatis sue memor. et tot exemplis ad
monitus non humanis tamen sed divinis. Cum enim nahda omnia tamen alterum illud
inexpugnabile quod ipse salvator fons omnium salutarium exemplorum. quamquam
nec egens solitudinis nec frequentie metuens ut doctrinam tamen suam fac
tis astrueret in montem oraturus ascendit. Solus orabat. In soli
tudine ieiunabat. In solitudine temptatorem vicit adversarium post in mul
titudine licet volens ab adversariis prendendus. In solitudine bis pro
communio et pauculis panibus paucioribusque piscibus inextimabilem ac fa
melicam turbam pavit cum satietate mirabili tamen ingenti miraculo frag
mentorum. In solitudine tamquam loci consolationis et pacis audita Io
hannis morte se contulit. Deinque in loco campestri turbas docuit in
In excelso monte transfiguratus est vero super eum vox eterni patris in to
nuit. In monte est pernoctavit orans. Et rursus in monte oraturus
ac moriturus ascendit non contentus vero parumper avulsus a suis o
racionem ipse novissime magis magisque solitarium locum quereret. facto do
cens ut et nos arctius in rebus solitudinem quereremus. Idem et offerendum
regni pondus respuens solus in montem fugit. Et nodum tempestive i
mortis precium in solitudine declinavit. ut nos fortune blanditias et
et minas in solitudinem fugere. et ex alto contemnere doceremur. Que
si vera omnia si testimoniis evangelicis nota sunt dubitamus adhuc Chri
stiani homines. quid nobis de solitudine sentiendum sit. de qua ita sen
sisse magistrum et ducem. et dominum nostrum scimus. Cuius ut diximus est precursor
ab ipso primordio in solitudine vitam egit. Cuius tot annis idem vite
genus in primum elegerat et postmodum elegerunt. Cuius postremo mater
virgo deo gravida confestim in montana perrexit in solitudine antequam
nasceretur sacri uteri beatissimum pondus ferens cum perfectori spiritus sancti
ducem fuisse fidelium nullus hesitaverit

His autem et siqua sunt eiusmodi. nam neque cuncta concludere vel nominare
sunt vel tam parva licuit papiro ingenio. et solitudinis laus in est
et ad imitandum stimulus exemplum quod profecto enim quisquis hec audiet si

eodem aspirat idem faciet · nec ad unum finem diversa feretur via presertim cum neque rectior neque compendiosior ulla sit · Et nimirum apud hos proposito atque opinione distantes · haud absonum videri debet · si ut studiorum sic locorum quoque distancia vel dissimilitudine separemur · Diversos animos diversi habitus docent distincteque mansiones · plerumque contra infelicit[er] misceret · Amanda nobis et in familiaritatem admittenda solitudo est · idque non honestatis tantum · sed securitatis causa · ut enim rarus lupus in silvis sic in urbibus prava modestia est · Quamvis non rari aut virtuti locus esse potest · verum et exemplis et consiliis malis est imprimis verum opinionibus falsis occupata omnia · et consuetudini datum regimen ac prescriptis erroris · qui quicquid delectat et decerat · verum non querit · quid intersit · Sed quid agi soleat aut quid plurimis videtur quo fallacius testimonium nullum est · Crede igitur michi · Quisquis aut virtutem sequeris · aut vicium fugis ut hanc teneas neve ab illo tenearis · anticipe tibi periculis est mora · Quid enim ibi videas nisi contenciones adulteria fraudes iniurias · furta · rapinas homicidiaque · hee te artes excipient · primo urbis in limine · hee rerum ymagines circumvolabunt hec exempla circumstrepent difficillimum est · qui et si alius fueris quales cunctos in nemus talis fias

Nec tibi nunc forte spes melior blandiatur qui vel aliud auditurus visurusve vel lubrica constanciore vestigio mansurus sis innocencioris enim et alcioris viri exemplo disce quid speres · David certe rex erat et sanctus et sapiens et propheta · et tamen contristatus et conturbatus est formidine mortis et timore ac tremore obrutus tenebrisque contectus · quid aliud invidit nisi iniquitatem · et contradictionem in civitate ut sinus utar verbis · et super muros eius iniquitatem et laborem in medio eius · et iniusticiam et non deficientes de plateis eius usuram et dolum · propter quod ipse tantorum rector ac debitor populorum pro salute propria elongavit fugiens · et mansit in solitudine expectans dominum qui eum a tempestate animi salvum fecit Nempe meminerat sibi in solitudine divinitus oblatum regnum sequens non fratribus tantum suis qui in civitate erant maioribus natu · sed regi ipsi qui erat in regia divino iudicio prelatum · eumque ipsum regem sibi implacabiliter adversantem in solitudine ac speluncis bis in manus suas traditum ac dimissum tam manifestis indiciis innocencie sue · ut ora clamidis hastaque regio prolata ostensis invitum licet animum beneficio victum flere compelleret · et reputabat inde secum ut bis in solitudine magis hostis · et qua nulla clarior victoria bis animi sui victor In urbem non victus libidine indignum maiestate regis scelus turpe adulterio degenere fraude et homicidium crudele commiserat · Conferebat cum ysaac solitudine suam sortem urbanam et cogitans ut illi post diem medium meditandi gracia in agrum egresso et per viam deambulanti felix castumque coniugium · Sic sibi post meridianum sopitum voluptuose deambulanti in solario regie domus aliena coniugia fedandi voluntatem impiam ac superbam · et occasione penitenda ac miseram contigisse iure igitur periculosam et infaustam urbem fugiens tutam · ac felicem in solitudine sperabat Quod si de ipso david accipimus ut qui david voluit eo magis · ad id de quo agitur argumentum est · quo non modo david · sed omnium maiorem xpistus

Non simi causa equidem ut sermonis huius extrema cum primis in- ¶ gam de ipso abraham scriptum opinari licet · quod eduxit eum dominus foras · et ait illi suscipe celum meo namque iudicio qui celum vult suscipere · quique celestia contemplari · educendus est foras eo quod in urbibus ob iectu murorum et malorum rerum mortalium obtunditur ac impeditur obtutus Ita dico educendus foras · sed educendus a domino · Alioquin nusquam tucius pro iaculis nusquam in media nos deserta sequentibus · et maria alta tranantibus Unde est quod non ducem dominum · sed concupiscencias suas secuti quidam in solitudine ciderunt Nec ignotum habeo ut loth mitis in sodomis in monte

peccant quamquam enim quid fecerint ignorant ut ait Jeronimus et quamquam voluntas
non erit in crimine tamen error in culpa est. Hoc est igitur in quo excusari vir in cete-
ris iustus et integer non possit quod ita se vino ebrium passus est ut vel ig-
norans probrum illud admitteret quod cogitare sciens ac sobrius horruisset
Leno pede igitur ascendit in montem. Melius forte mansurus in Segor quam
imbecillitati et fragilitati sue sedem sponte delegerat. Sane clarior testi-
tacior quam res est quam ut tot opem exemplorum flagitet. Itaque quiat eos qui celo
inhiant non sonoros urbium conventus sed tacitas ac tranquillas solitudi-
nes optare ubi deus illis assidue super vertice est in medio at humana sub pedibus

Tempus erat ut finem facerem nam destinatus operi modus Capitulum xi.
excedit et me alie vocant cure. Cum non iam nimium sermone hoc ab
officii maioris intencione distraherer sed temperare michi nequeo quo-
minus aliquot exempla ex alio genere hominum attingam eorum qui aliquid rari-
oris fame maxima ingenio moliuntur. Sileo autem gignosophistas quos per
ultimas et umbrosas indie solitudines nudos quod ipsum nomen indicat ac
vagos philosophari solitos ferunt. Pretereo bragmanas de quibus ambrosii
nomine prenotatus liber a nonullis ostendit qui trans gangen in orientis ex-
tremo saluberrimus auris et solitaria regione habitant que quorundam opinione
assequor haud longe semotus est ab illis locis ubi terrestris paradisus esse
creditur. et ipsi per silvas vagi et nudi. Quos dicunt agigosophistie nec sec-
ta nec moribus differentes nec re ulla nisi forsan loco aut nomine nisi bar-
dasanes vir babilonius et ob id saltem vicinitate plagarum fidem meri-
tus gignosophistas apud indos in duo dogmata divisisset quorum unum
appellat bragmanas alterum samaneos. Cuius contra iovinianum memi-
nit Jeronimus ut appareat generis nomen esse gignosophistas bragma-
nas speciei. Quamvis non me lateat ex hiis que in prohemio divinarum scrip-
turarum Jeronimus idem narrat longe aliam sententiam nasci posse sed ne hic
scrupulus cepti iter impediat pretereo et id potius sequar quod institui
Est itaque bragmanorum gens ut aiunt et continencia et puritate mentis
eximia in contemptu divitiarum et quorum vultu venerandi silencio. In quo
illis non infabellis animalibus clamor aut symphonia cum carmen abrupit
sed vel cantu avium vel ympnorum sonus quod ymni ligne excitavit. Hinc omne
illis desiderium omnis spes non nisi future seculi vita est. Cibus ex herbis ac
arborum baccis. vestis ex frondibus siqua tamen est vestis. postremo tectum ex
ramis. lectus ex floribus. potus ex fontibus. Horum unus Calanus ille fuit
cuius ad alexandrum Macedonem fertur epistola. cum instantem inde exitum
iocando predixit cum succensa lignorum strue more gentis advolutariam
morte iret. Cuius et greci et nostri scriptores meminerunt. Vir apud nos
famosus infamis inter suos quia disciplinae seniorum et moris patrii de-
sertor ad verbosam grecie philosophiam et deliciosam molliciem transfugisset
Inque eam alter quidem omnis sed actus cunctis invehit. ille venerabilior
indus senex dandamus coetaneus suus sed nec ex tunc moribus nec dog-
matibus peregrinis infectus. Cuius quoque epistolam nescio an dosam magis an ver-
bosam ad eundem regem in aliorum scriptis invenio. Nam calani epistolam quam
dixi nequis dubitet ipse Ambrosius epistolis suis inmiscuit. Huius vero non
epistola sed cum ipso rege colloquium extat longum quidem et ab ore parte liberrimum
in eo libro quem de bragmanorum vita suo nomine inscriptum supra retuli qui
licet non plene in redoleat ambrosii stilum. iterum ambrosii tamen libros medius
est ingenti quodam et venerabili et vetusto volumine librorum eius quod in
archivo Ambrosiane mediolanensis ecclesie custodit. Quantum sane et
haud fortuitis suspicionibus auguror non Ambrosii sed palladii liber est. Q-
uisquis autem sit autor narrat certe quod auditu forsitan non fuit in io-
cundum. detulisse illi regem munera auri argenti vestes panes oleum
Illum omnia preter ultimum contempsisse quod aurum et argentum diceret usque adeo illis
esse momenti ut ne dum vim aurum cupere sed nec ullam quibus circumvolutam

auicularum ad canendum dulcius possent inducere. Vestes non ut supervacuas
modo respueret sed ut impedimentum libertatis ac vinculum abhorreret. pane
ignis quasdam qui reliquas irrideret. Sed ne ad unum regalium munerum contemp-
tor existeret suppositum oleum refert. et mox magna lignorum congerie incensa
succendisse flammamque clarissima erumpente prebuit quid ut inquid omnibus omni-
potenti deo gratias egisse qui hoc illi sacrificii genus esset. Et de hoc quidem
solitario sene hactenus. De quo rursum demumque omnium ritu gentis illius quod
in totum perinitiem ignoro. Nuditas namque illa non placet quantalibet ele-
mentorum clemencia. neque enim tantum frigoribus sed pudori modesti amictus
honestate consulitur. Quamvis ut scriptum est genitalia velare soleant ceta undi
Non placet in curiositatis beluina sompnum abique. nedum extremum curiose
vite fugimus in contrarium relabimur. placet autem in re ut in multis Cicero-
niana temperies. Adhibenda est inquid mundicia non odiosa neque exquisi-
ta nimis tantum que fugiat agrestem et inhumanam negligenciam. eadem
ratio est habenda vestitus in quo sicut in plerisque rebus mediocritas optima est
Hic in quo in parte modo placet. Sit sompnus brevis ab? levis potius
fertilis humilis tegi. modo aliquid inter habitum ac thorum mensamque hominis et
pecudis intersit. Non quero tectorum divites casus atque aureas rimas. non
quero celato argento et estuantibus epulis gemmis mensas. non immemor adeo
mei sum sed in omnibus modum quero. Non prohibeo interdum humi discumbere
aut sopiri. ne familiarem meum improbasse videar qui ait in epistolis. Cena bre-
vis iuvat. et prope rivum sompnus in herba. Totum non sub divino tempus agere
non tamen bonum quam virorum iudicio. quamvis ille se celum pro tecto terram totum
pro lecto habere glorietur. Verum hii in generum comparatione levissima dixerim. Ille per-
versus mos mortis anticipande. ut qui vita eorum non ab alio quam ab eis
sit estimacione corporis iniussu dei abire liceat cum velint quod non solum christi
fides detestatur sed philosophorum quoque clarissimum. Ut non dementie hoc sic
illud importune superbie est. quod se peccatum non habere confirmant seducentes se
et mendacem facientes spiritum sanctum. quam per os iohannis apostoli insolenciam hanc
retundit ad confessionem et penitenciam nos invitans. Hec sunt que me offendunt
in hac secta. Et si nescius non sum senem ipsum qui alexandro in frontem multa
cum libertate restitit. et michi si adsit pro sua heresi magnifice responsurum
Ex diverso autem placet ille contemptus mundi quo iusto maior esse non potest
placet solitudo placet libertas que illi gencium tanta est. placet silencium
placet ocium placet quies. placet intenta cogitatio placet integritas
atque securitas. modo temeritas absit. placet morum equabilitas. imaque sp-
frons. et nullius rei timor et cupiditas. placet silvestris habitatio fon-
tisque vicinitas quod ut in eo libro scriptum est. quasi uber terre matris incor-
ruptum atque integrum in os suum vulgere consuevit. Movet quoque me fateor
collocutio illa gravissima cum Brigmanorum omnium tunc precipue dandamis
de quo paulo ante dicebam cum alexandro habita. In qua non illi viri. sed et
universo prope modum generi humano exprobrantur scelerum innumerabilium acervi et
novatum inexplebilis auri sitis inhumana feritas. odium bonorum contemptus-
que dei. puerilis divitiarum admiratio feminee que marum ornatus. timor
cum tremore mortis inconsultus appetitus glorie. Ad hec lingue lapsus multi-
loquium. inane et loquendi sepe noxium. perpetua omnis intrinsecus sensus in labiis
vite termino cernimus. Inconsideratio actionum. penitencie proxima infinita rerum indi-
gencia per avariciam invecta. affectuum intestina discordia et exterior
membrorum multa rebellio. multa morum pravitas. atque cum alia cedis amor
ac bellorum studium domestici quoque victus enormitas prope ebrietas
et gula sui hostis ac pernicies alimenti ridicula ciborum conquisicio et in
primis esus carnium ubi primordacit vos non bobus equisque nil terrimus
sed lupis ac leonibus parem dicit atque ardenciore cruciatu mortuorum etiam
corporum sepulcra viventia. In hoc quoque te sermonis diversorum Care mo
meo prius non invitus adduxerim. quam licet ut audisti non omnis brigmanos et

mores ꝓbem solitudinē tm̄ ac solitariā uitā ꝓbo · de qua scribens ꝑ tam do
non credi quos hac uita sin gl̄ariter ꝑꝗ omibꝫ gl̄ari solitos acceperim
¶ Transeo tamen hinc · uelut ex regione suspecta · ne dm̄ insistens tam lon
ginquis in rebus ueris forte falsa ꝑmisceā · Quamuis nūc etiā dum h̄ scri
bo non desint aliqui ex nris quibꝫ ulla natio urbem lustrare curiosior
qui asserat apud īdos eē hoīem huius moribꝫ incredibili innocencia ac
doctrīa adeo insigniū · ꝓp ac reges īdor̄ plusq̄ dici possit humilit̄ atqꝫ ī
supplicat̄ accedant · intercessionē eius apud deū · et responsa moribus ac
vite ꝯsilia poscentes · et q̄ ꝑ omnia ꝓpe diuīs venerentur honoribꝫ · Cū
ille grandeuus iudus humi recubans · nec ipsis assurgens Regibꝫ im
motis labiis pauca respondeat Cui9 voces pro oraculis excepte mag
nū oīs curis sint solamen · et longissimar̄ refrigeriū mar̄ Reges ip
sos ꝓhibent q̄d cū his que fecisse alexandrū legim9 satis ꝯuenit · cū
ad eum quā is inhitat silua venerint · solitos ex equis desilire purpu
ream clamidē exuere dyademata ꝛ anulos et armillas · et sceptra de
ponere · dimissis qꝫ satellitibꝫ solos aut cū paucissimis electis viris ad
eum nō sine stupore quodam ingredi · atqꝫ ad pedes eius ꝓcubuisse uel
senil̄ colloquio quē dignatū eē et ue glīe hr̄i · Me ꝑ enim fabulosū sus
picari possem ubi Bardasenes ille cui9 paulo sup̄ meminī Jero9 qꝫ post
eū dicit q̄d ab huius ū quia dicit brem9 nō abhorret · eē ibi hoste ꝛ
hoīes ad quos cū rex uenit adorare illos solitos sit · patēqꝫ ꝓuincie īllo
rū ꝑcibꝫ arbitratur sitam · Qui si olim plōs fuerunt · Quid uetat vnū
eē hodie · Multa de his dici potant que ꝑsequi longū ē ¶ Cōz qm̄ in
uat inter singlares solitudinis amicos solitarios eē ut ita dicā gē
tes attingere · longe alio mūdi tractu trās aquilonē montes qꝫ ripheos
ū exigente celi rōne · nō ū unā toto anno diem · atqꝫ vna nocte ferunt
et utramqꝫ semestrem hyperboream gentem eē iisdem ꝓpe moribꝫ fama
ē ū q̄ de iniditate mich credo ꝑ īmitī9 celū · Eadem tm̄ uoluntarie mor
tis ꝯsuetudine pessima · sꝫ alio genere moriendi · sic enī ī di inflāmas
cunt · sic hī · ū ut aiunt nō tedium · sed sacietas uite · et desideriū mortis
incessit sertis ornati · letum uelut ad festū ac solēpne ꝑgentes se in
ꝑrios fluctus maris ab altissima rupe ꝑcipitant hic ꝑ celebris uite
finis · hoc sepulchru gen9 eē vnū al' gen9 eximiū Gentem sane ī re
liquis īnotentissiār̄ eē iustissimāqꝫ mortaliū et longioris uite · bello
rum exptem ac nesciam iurgior̄ otioqꝫ semꝑ pacifico · fruente · et
int' lucos ac solitudines habitantē Cui9 gentis et pomponi9 Melas
in Cosmographie libris · et multi alij meminere Addit plini9 secundus et
solin9 curiosissimi talium scrutatores gentis altius sꝫ incertē · et hinc ꝑ
silis mencionē Aripheos uocant quibꝫ sedes nemora alimenta sint
bacce Eam gentē seuam · et clemētē · dicūt habitare aiūt ubi ripheorū mō
cium iuga deficiunt Gentem sacram hr̄i · cui9 auctus tanta sit · ut inī
tot ferocissimas naciones nō ipi solū · sꝫ quicūqꝫ ad eos ꝯfugerint q̄
ad templū aliquod salui ī uiolatiqꝫ sint Apud hos Coma probrū seruis
neqꝫ tondetur ¶ Hinc ad occasum uisus Transeo ꝓhos Gallor̄ quor̄
inter scriptores crebra mēcio druadas dixē · solitos in specubꝫ ac remo
tis in saltibꝫ docē nobilissimos gentis sapiam atqꝫ facundiam ꝛ natu
ras rerū · et siderū motus et deor̄ archana et aīē mortalitatē aīarū
et altius uite statū ¶ Transeo Tylem et hybernā quar̄ altā scribē
Cui9 gē
cium narietate famosissimas et ignota ē altā nō nouissima Cui9 gē
tem opum rerū qꝫ cumulū ꝯtemptorem · insup et agriculture negligē
tem pascua et siluas incolē coptum heō Cui pro delicijs otium ꝓsū
mis opibꝫ sit libertas · Felicem gentem dicerem ū alia si mō uera est
infamia · et mor̄ malignitate retraherer ¶ Pretereo fortunatas insu
las q̄ extremo sub occidente ut nobis et viciniores et nociores sic q̄
longissime · uel ab indis absunt · uel ab archo tra inlitor̄ · sꝫ in ꝑmis laudi

Dulce ul' suaui

lyrico carmine nobilis Cuius et pvetusta fama est et recens : Eo siquidem et
patrum memoria Ianuensium armata classis penetravit · Et imper clemen
tius illi patrie principem dedit · quem vidimus hyspanorum et gallorum Regum mix
to sanguine generosum quondam virum · Cum meministi enim dum eo die co
rona ac sceptro per urbem spectandus incederet repente tanto celo imber
effluxit · atque ita domum madidus rediit ut omen esset incubuisse illi
vere pluvialis et aquose patrie principatum · Cui quidem in dominio ex orbem
sito quali successit non novi Scio tamen quod multa ferunt et scribunt propter que
non plene fortunatarum cognomen terrarum fortuna queat Ceterum gentem
illi pre cunctis ferme mortalibus solitudine gaudentem moribus tamen incultam a
deoque non absimilem beluis ut nature magis instinctu quam electione sic
agentem non tam solitarie vivere quam in solitudinibus errare seu cum feris
seu cum gregibus suis dicas · Sed iam satis curiositate hac longe +
lateque disiunctos mundi angulos peragravimus · Quorum omnium non apud
me qui lecta vel audita refero · sed apud autores rerum primarios fides
erit Ego autem hys decursis ad clariora et nobis notiora progredior Caplm
Quid ergo philosophi · Quid poete · philosophos autem dico non istos quos quidam · ix ·
cathedrarios proprio nomine dixit ille in primis rei nomen imposuisse visus
est In cathedris enim philosophantur in actionibus insaniunt · precipiunt aliis
preceptis quibus suis primi obstant · primi legibus a se latis derogant et
signiferos se professi · primi ordines deserunt · primi virtutis imperio rebellant
non hos ergo dico sed illos veros qui semper pauci nunc nescio an penitus
nulli sint · qui quod profitentur exhibeant Amorem studiumque sapientie virtutum et
poetas intelligo · non hos quibus contexere versus sit satis et ut ait Flaccus
versus inopes rerum nugeque canore · quibus usque ad fastidium abunda
mus · sed eos qui siquid Ciceroni credimus fuerunt semper ipsis quoque philoso
phis rariores · poetas inquam veros quibus ingenium sit · ut Flaccus idem ait
et mens divinior · atque os magna sonaturum · et quibus ex merito huius
honor nominis debeatur · Hii tales vel philosophi vel poete : quales nec unum digi
to monstrare · et si multos possim cogitatione fingere · siquos tamen vel nostra
habet etas · vel posteritas habitura est : nonne et urbes fugient et solitu
dines sectabuntur · De hys enim qui fuerunt constat Platonem incognitam
credo Achademiam suam multum laudatis pretulisse Athenis / Antiqua plo
tinum inter philosophie professores cum platone principem ut Macrobius ait Vi
debit Campaniam cuius otium de toto urbe sufficere cuius · et si miserabilis fi
nis · tamen electio gloriosa est / Pythagoram · dicet se non inter so
litudines amenas sed vastas etiam et horrendas et sepe laboriosissimas
peregrinationes desertis regionibus vestigande veritatis studio quesivisse
Nam doctrine eius ac nominis successores pythagoreos voluptatum procel
lis expositam frequentiam declinantes in solitudine desertisque locis habi
tare solitos teste quoque Ieronimo certum est / Quere ademocrito fa
tebitur se sibi oculos eruisse ut et videret verum et veri hostem populum non
videret / Thalestare pariendem et Achillem · Iuvenes eos novam populum
hys in quibus habitarint montibus reliquisse / Ipse prometheus si veritas
requiritur non negabit hunc fuisse locum fabule qua in Caucaso religatus
edacissimo vulturi rodendus exponitur · quod magna cum intentione animi in
cubens totus indagini rerum archanarum · que haud dubie studiosum ex
terminat montis illius solitudinem usurpasset Sepe locus ingenio sti
mulos admonet Ideo aptius et liber optandus est · hys qui animum rebus al
tis applicuere quam implicis in imune varietatum forme deprimunt atque discrepunt
et mille vias per fenestras ingressum mores inveniunt · quibus rationibus ivi
tatos · multos philosophorum · non inter frequentias urbium reliquisse apud Ieronimum
ipsum lego qui primas inquietudines ac liborum sedes · sed ortulos et sub
urbanos quos suspectos scilicet · vel eorum nimis culta mollities vel tumultuo
sarum urbium vicinitas faciebat Quamobrem idem quoque de Socrate de

q3 Aristotile atq3 alijs ut opiner multa me mouerit n̄ quantum forte uel dis
ciploꝝ maiestas et imperium uel reꝝ publicaꝝ iussus aut necessitas uel casus
aliquis solitariis utriusq3 votis obstitit

Iungam tot uetib3 recentiorem virum nec ualde semotum abetate nr̄a · q̄ rec
te nescio · sed apud quosdam ut audio suspecte fidei · ac pfecto nō humilis
ingenij · petrum illum cui abaelardi cognomen est · qui ut in hystoria suarum
calamitatum longa narratione idem ipē meminit inuidie cedens soliti
dinis recentis abdita penetrauit · et si nō sine magno undiq3 studiosoꝝ
concursu quos e multis urbib3 illi solitario discipulos doctrine celebris fama
contraxit · sine requie tamen optata quam sibi radicitus tenax liuor odiumq3 con
uulserant ❡ Hinc ad antiquora reꝝ · studioꝝ q3 genus aliud redeundum
quib3 idipsum quoq3 quod intendimus roboretur

Quid loquar homerum poetarum principem · quem superioꝝ orpheum sc3 et linum et
musei · omne hos poetas sine musicos · sine prima artium cognatione q̄d
quibusdam placet et musicos credimus et poetas ad nos mx nomina
unda peruenerunt · hic n̄ nō tantum grecas solitudines sed Italicas sic descrip
sit · ut que ipē nō uiderit sicut aut Cicero cecus enim traditur fuisse nos
ut uideremus effecerit · utq3 illius ingenij nō poesim sed picturam quandam vi
deamus · an putamus idem facere potuisse n̄ eadem loca solicite aut crebrate
ac memoriter obseruasset ❡ Quid virgilium nunc loquar · Qui fugiens
urbem Romam · n̄ et ingenij laude · et toto orbe Regentis principis amicitia
florebat · ac solitariam libertatem petens mortem quidem in maturam obma
huit que omnib3 eum talib3 curis absoluerit Ille tamen sic censebat ope soli
tudinis opus esse ut diuinum illud suum opus posset absolui · Latinis ingeni
is mors inuidit nocitura amplius · n̄ pietas mitissimi et humani amanti
ssimi principis abstitisset ❡ Horacius flaccus nō iam sibi Regiam Romam
placere palam predicat sed uacuum tibur · aut inbelle tarentum · quib' in ulbis
quid intelligi uult aliud q̄ solitudinem · et quietem utru'q3 omnium expertus Ro
me Cuius urbis tedia · ex populi conuersacione nascencia sic diligenter enumerat
ut facile uideas affectum loqui eplaꝝ enim ultima est ad florum scripta q̄ nō
semel interrogat de re certa ut expressior fiat dit enim Rome ne poemata censes
scribere posse · inter tot curas at3 labores Deinde aut eleganti tedioꝝ
narratione interposita promere concludens ait · I · nunc et usus tecum meditare
canoros Neq3 hijs contentus iterum querit Tu me inter strepitus nocturnos
atq3 diurnos vis canere · et contracta sequi uestigia uatum · Necdum sa
tis est n̄ rursus interroget · hic ego reꝝ fluctib3 in medijs et tempestatibus
urbis · Verba lire motura sonum conectere digner Ne n̄ iratus prestantio
nibus promissisq3 suis contentum · credas clare de proprio michi loqui breue qui
dem sed vniuersalem tibi dat regulam · que est q̄ scriptorum chorus omnis amat
nemus · et fugit urbes Quem secutus ego in epla quadam eandem q3 re
stringens ad poetas dixi Silua placet musis urbs est inimica poetis Idem
flaccus et Baiam suis tempore captus · et siluas suas at3 agellum quiq3 voci
bitatim multis laudibus accumulans amatiq3 ruris aspectum inter grauia
et inuisa negocia suspirans urbanam pfecto dapnat ac despicit stacionem
de hoc tamen amico de hoc ita cum villico sermoq3 suo litigat · ut eorundem
hijs ulli sit dubium quid senciret In quodam n̄ sermone sui domestici otij t
mencione facta · hec est inquit · uita solitoꝝ misera ambicione grauiq3 quam
quanti faceret in eplis expressit Nec enim inquit otia ditijs arabum liberrima
muto · laudat ergo solitudinem Otium prefert magnis opib3 · atq3 et otij
eius opera extant et solitudinis memoriam locus seruat · Campus orati
dicitur · et tot possessorib3 mutatis · adhuc famosioris domini nomen tenet
❡ Cui quid hoc in genere mx q̄ piam adiusantem inuenimi posse arbitror
quippe cum fere ullis hoib3 tam uel nota uel amica solitudo sit preter vnum
omnium Nasonem Seu qui forte illum sequitur · uel quos ille sequitur Ille in
quidem magni vir ingenij uidetur · sed lascium et lubrica · et prorsus mulierosi an

fuisse quod conventus feminei delectarent usque adeo ut in illis felicitatis sue
apicem summamque reponeret. Itaque amatoriam artem scribens in famam operis
et invitam ni fallor exilii sui causam non in urbem Romam seu matronarum puel
larumque perfertilem querendam docet ab his qui ad illam infamiam preter natura
lem stimulum artis quoddam calcar adiciunt, quod loca et urbis et festa
distinguunt quibus uberior materia sit furori. Ut sileam notum illud infame et
relatu etiam fedum errore licet desperati cuiusdam perditique hominis quod eum stilo quo
que non puduit ad omnium notitiam perferre, quo scilicet in actu venereo reso
lutum felicem diffinire et in eo statu mortem laudare ausus, in quo miserie et
turpis et inutilis vita est. Hanc eandem sibi adesse optat leti causam, et hoc
utique ut idem ait sibi sueque vite conveniens, nisi non infirmum geminus mo
ris et ipsa procul dubio peius morte. Quin ni huius morbo et hoc animo fuis
set, et clarius nomen haberet apud graves viros, et ponticum illud exilium
atque histri solitudines vel non adiisset vel equanimius tolerasset. Sed ad rigi
dioris ingenii exemplum transeo

Seneca ex cive cordulensi Romanus iam civis ac senator et rome clari
or quod salutis romane latendique securitas postulabat in quadam tragedia
cum animo non pura dulcedine solitudinem corsicam recordatur et illam otiosi
exilii ignominiam preciosi occupate glorie haud immerito ante ponit. Lege locum
illum. Intelliges ex duorum collatione quid tu quoque preferendum censeas. De
hoc preterea quid eidem videtur satis consilium illud Lucilio datum indicat cuius super
meminimus. In hanc omnino sententiam tam preceps ut michi etiam cum solitudo semper placuit
solitudinis consilium non placeret. Et quamquam viri huius exitus in redubium esse non
sinat, habet tamen is quem dixi locus tragicus etiam stuporem, quod ille cum deserta
in solitudine libertas integra et in perturba tum plene studium. In urbe autem
regia ne vita quidem ab inclementia hominum salva sint, casum ipse suum et rui
nam gravem tanto ante presenserit litterisque mandavit

UNUM hoc in genere Ciceronem video non satis equo animo ferre solitudi
nem. Quod contigisse arbitror non tam ideo quia rem ipsam quam quia rei
causam odisset legum ac iusticie interitum, quod ipse querelarum suarum tenor in
dicat. Attendit quod preter philosophiam oratorum maximus, quodque nec ipse dissimulans delec
tatus studiorum parte precipue gloriam querens, nusquam profecto illam nisi in turbis et magno in
populo videbat. Itaque coram Iulio Cesare Deiotarum regem defensurus queritur
quod intra domesticos parietes, et non coram populo Romano causam illam agat.
Est illud oratoribus singulare, et proprium ut pro magnitudine ingenii magnis in
bibus ac populorum frequentia delectentur, solitudines execrentur, indiciorumque si
lentium adversentur atque oderint. Ut igitur in moribus alii suam quisque sic Cicero
urbem Romam non solum ut suam patriam, eo sibi cariorem quo in eam conser
vandam atque ornandam curae plus ac laboris impenderat. Sed ut pa
triam ingenio suo parem exoptabant. In quo quidem teste Seneca vite
rem ipso cuius ... Simonis pu
ter qui solam Ciceronis vocem vere vivam dicere ... id errore Simonis pu
blici vultus attribuatur, soli Ciceronis ingenium Romanum populi imperio par
affirmare non timuit ni quolibet teste veratior evidentissima rerum fides ostenderet
deret fuisse ut populo Romano imperii et glorie. Sic Ciceroni ingenii et eloquentie
monarchiam. Ceterum quid eidem licet in vito Ciceronis solitudo illa contulerit
ut notum est. Fecit enim magnum de summo oratore philosophum. Ex quo quantum stu
diis latinis accreverit nemo studiosus est qui nesciat. Certe idem de se loque
batur dixisse, nam et arte pro forensibus que negociis armis nuptiis inquit prohibi
ti otium prosequimur. Et ob eam causam urbe relicta rura peragrantes sepe soli
sumus. Querelam suam tali fine solatus est. Plura enim inquit brevi tempore eversa
quam multis annis stante Re publica scripsimus. Equidem nec fefellit. Nam quis preclara
otia viri huius et solitudines gloriosas explicet atque extimet? Arpinatem
Cumanum, Pompeianum, Formianum, Tusculanum. Ibi fundavit leges. Ibi val
lavit Achademiam. Ibi armavit oratorem. Ibi descripsit officia. Ibi deorum et
formas ac naturas perquirit. Ibi divinationem radicem errorum multiplicium con

nilsit Ibi bonorum ac malorum fines statuit Ibi ad philosophiam magnificentissime co
hortatus est · Quem librum ad vite mutacionem · et ad studium veri ducem
sibi fuisse tantus fidei nostre pugil augustinus in genue confitetur ¶ Postremo
ne de multis agens post unum amore captus aberrasse videatur ibidem
mortem spernere dolorem corporis paciencia vincere egritudinem mesticiamque animi
racione depellere extirpare morbus · et morborum causas · et quod maxime philosophi
am totam ut verbo eius utar illustrat virtutem ad bene beateque vivendum nullius
adminiculis egere · sed sese esse contentam docent communem sententiam maiorum hominum Et
quod alii aride ieiuneque garriunt · id ille copiosissime florentissimeque dis
seruit ut et utilitati delectacio et maiestati rerum verborum splendor ac digni
tas non deessent Accendit quoque mira illius ingenium solitudo et quod mira
bilius odiosa · quid putas factura esset optata Aut quantum putas optanda
est · que vel nolentibus tantum prodest ¶ Quodlibet tamen ipse sibi vite genus opta
ret · certe quid philosophis sit optandum in eo libro quo omnis generis hominum of
ficia explicat exequitur · ait enim multos tranquillitatem appetentes dimissis
publicis negociis ad otium profugisse · et inhiis fuisse nobilissimos philosophorum
longeque principes nec non · et quosdam homines severos · et graves ferre popu
lores ac principum non valentes quorum aliquos magis vixisse ait sua re fa
miliari delectatos atque vivum idemque propositum habuisse quod reges licet non iisdem
artibus necaminus rei egentes nec cuiusquam hominum subiecti in libertate vivere ut · Deinde
collacione facta · et si actuosam vitam rei publice fructuosiorem dicat · quod nos ipse
etiam non negamus otiosam tamen · et faciliorem et tuciorem et minus aliis gravem
aut molestam confitetur Unde et eam cum omnibus quibus aliqua mista cura
est tum hiis precipue permittit qui excellunt ingenio et doctrina ¶ Quamvis
Cicero idem primo vite huius impaciens ut dixi eadem multis tandem
tandem doloribus et in primis amantissime filie morte deiectus optavit
et sibi Athico suo scribens Nunc inquit omnia respuo · nec quicquam habeo tolle
rabilius quam solitudinem Et iterum michi inquit solitudo et recessus pro
vincia est valde urbem fugio multas ob causas Item nec enim esse in turba
possum Et rursus michi hac solitudine iocundius in qua inquit · cum eo omnem
colloquium · cumque mane in silvam me abstrusi · densam et asperam non exeo inde
ante vesperum · Quod verbum quotiens lego sic assentior · ut amicum ipso non aba
lio dictum putem · ita in sepe idem accidit demum ut iam Ciceronem valedi
cam Idem ipse mox dulci blandiens amico Cum te ait michil est inamici
cius solitudine · et adiecit mecum in omni sermo est cum litteris Non colligo +
singula Ex hiis enim vides ut amator ille urbis · et fori et amatam oderit
et litatam solitudinem rebus omnibus ante ponat

QUA in re minime cum Cicerone demosthenem fuisse auguror · et nisi
forte aliqua mutandi quoque consilii ratio incessit quod ego legi idem sensisse
illum semper quod hic non aliud sensit · nam et professio eadem amborum et est
ille lenticulus · quod Cicero idem ait · qui delectaretur illo mulierculam
sensibus ut fit atque in sibilancium hic est ille demosthenes · Et si constet enim
oratoriam illam vim · quam in urbibus tam potenter exercuit maxime in solitu
dine didicisse ¶ Denique Quintilianus idem inquit ille tantus amator se
creti demosthenes in litore in quo se maximo cum sono fluctus illideret me
ditans consuescebat contionum fremitus non expavescere Nec te moneat
quod superdictum est hunc ipsum demosthenem locum tacitum · atque undique abditum eligere
solitum · hic undisonum patentemque Ibi enim ingenium acuebat hic vocem exer
cebat utrumque tamen in solitudine faciebat ¶ Discebant soli quod in populis ne
derent meditabantur in silvis quod in urbibus ostentarent excusabat quoque pro
fessio · quibus intencio una esset vel loquendo vel tacendo rem augere quod de
Cicerone non memini · demosthenem constat · quod in noctibus atticis scriptum est
precium quoque silencii pepigisse Nobis quibus venale michi penitus michi ostentum
esse debet · sed omnia ad salutem inteque legem temporalis · et eterne spem · in solitudine
discendum est quod restat in solitudine exercendum · in solitudine vivendum in so

litudine morēdū qd cupio qd; valde · et si deus pie nos aspiciat spero etiā
Ut tamen ab oratoribꝰ diuisū semp sensisse phos credam · et diuisitus
amorū facit · et oiō aliꝰ intencionū finis Illis enī plausuz ppli captā
re aīus hoz laboz in falsa ꝓfessio ē ēta noticiam sui reflectendūqz ad se
aīūz · et ēta ꝯtemptū inanis glē usatur Illam quale fuisse arbitrami
anaxogaram · Quale ul' ꝯstincia illa abstinētia qz sua xenocratē se
uerissimū phorū ut ait cicero ul' zenone stoycoz prīcem · ul' laboriosissiꝰ
ex onībꝰ Carneadem Cuiꝰ exactissimā illam studiose mentis itencio
nez que ut legimꝰ discūbente sepe cibi fecit imemoz An putamꝰ vsz
pꝰ nonagesimū uite āuuz tam firam tamqz ꝯtinuaz inter tumultus et
tedia homīz ꝓuenturā fuisse · et nō potius in solitudine ū aīuz appoito
ullis auerteret Michi quid haud facile suaderetur · et si pter ꝯiec
turos mich hūz · aut hoz cuiꝰqꝫ · aut Crisippi domū aut doliū Dyogenis
in plateis urbiū fuisse · cū et illuz salutacio homīz · et huc inumbra sūmi
etiam Regis offenderet · ū Jeronimꝰ ꝓpinquior illoz etati · hītuisse dyoge
nem dicet i portaz uestibulis · et porticibꝰ ciuitatū Quod nō cui
libet creditury ut credam sibi et sua cogit autoritas et uaria ac mul
tiplex lectio Tale enī aliquid ꝓfecto non scriberet ū aput ydoneum le
gisset autorē · Et de hijs quidez satis est dcm̄ Ipe aut Solon cuiꝰ
inter septem illos grecie sapientes ꝑclarissimū est nomē · Et si pmū
legifer sueqz rei · p · dux moderatorqz etate tū ultima ut Thime et
indicant platonis et alijs se studijs dedit · et inter solitarios depūtā
dus ē · qū et priam liquit legibꝰ ornatā suis · et cupiditate discendi
ignotas tras adiit pegrinacione delectatus Egiptiaca Caplm xiiij
Quis tam nō mirabitur studiosis hoībus solitudines placuisse · que
qd admiracione nō uacat Imparatoribꝰ ac belloz ducibꝰ placue
runt Transeo Julīuz Cesarem · qui licet admodū iuuenis e
procellis forensibꝰ i otiū rhodiū secedere decreuissz atz ibi lrīs opaz
dare ꝓhibitus tū tūc in cursibꝰ pyratarū · et pꝰea hinc ciuiliū hinc
externoz estibꝰ belloz implere nō potuit qd optabat Augustū Cesarē
penes qꝫ potencie mortalis · et humani fastigii sūma ē · et si interdūz
hītantez iure atqz insulis spaciari solitum inuemā quia rarum tū
ut auguror ꝓuati otij licenciā publici negocij moles dabat ut soli
tarijs inseruisse nō ausim · sic solitarie uite mirantorbꝰ āinumeraueno
uerear · huiꝰ enī vite requiem semp optauit Quicquid cogitabat qt
quid loqbatur in otiuz desinebat · hoc solam ꝓ̄ritum laboz h̄ ptitoz me
rces h̄ uenturi tpis spes erat · Oīs hunc statiu collatos dītiaz honos
ēē omnis impij cen graue sibi aliquid ac uile sordebat · Deniqz i sūa
oīuz que fortunatissimo hoī ꝯtingere pūt bonoz copia defessus in
solo uite huiꝰ noīe respirabat Cuiꝰ rei et scriptores aliqui meminere
et que i manꝰ meas uenit qdam eius ad senatuz epla est testis Luti
cū uoluptate igitur eo ꝓuenturū fuisse estimamꝰ quo tam dulciter i
oclos mentis intenderat Nec nō senatū mō plris carmit ut sibi iam
tandem viue paciente re · p · ꝓuatam qz senectutē agere liceret · sz
aliquā etiam prius senatu et magistratibꝰ domū ascitis racionariuz
impij tradidit ut Tranqlius ait Hinc aut reputans · et se ꝓuatuz
non sine piculo fore et rem · p · plurium arbitrio temere ꝯmitti i retinē
da pseuerauit ut eidem placet hystorico atqz ita ꝓpe simul et publi
ce modestissima nota posthuit Hinc ut opiar licet Senatꝰ ac ppli
ꝑcibꝰ id tribuit quoz qd ꝯstat · nemo pūcipū fuit amantior Hinc
ullis omino ꝑcibꝰ motū · ullo publico ꝓuatoqz metu · ipa enī reruz
natura turbabat ab altissio enī fortune clīmine cū mūdi dūs ac rec
tor insederat · ad illud humile submissūqz desideriuz ꝓruptus forte co
gitanti ꝯiō descensus videbatur · et ut dici solet · quedā cerebrūti
go i · ꝯnullacio altitudinē tantam metientis incesserat Itaqz delibe·ras

et c̄tuspiciens herebat · nec unq̄ nisi morte descendit Quo c̄tra licet
ut dari ē inter solitarios atq; ocio fruentes · nullus huic magno occu
pato q; p̄ncipi locus eēt · quia tn̄ boni huius quāta dulcedo ē nō alio t
clarius teste cognoscit · non sunt ista tractatibus p̄termittendus Ce
sar · Qui cū omnia dare posset · hoc sibi unū dari optabat Cum omnibus
p̄esset solū hoc solio suo altius videbat
At quod Augustus optaverat · Dyoclicianus impleuit Ille qui primus
ex nr̄is imperatoribus adorare se ut deū iusserat · Quiq; calciame
ntis ac vestibus inserens margaritas et honustus gēmis incedens
habitum Cesareū · ex Romano atq; humano p̄sicum seu diuinū fecisse inde
batur · qui captiuis insignibus ante currum actis p̄lataq; parthorum p̄
da paulo ante triumpharat · postq̄ frementis aule p̄ciosēq; sarcine · ac
satellicii aciei · et seruitutis publice pertesum est · mutauit repente
animū · ut solus et paup et liber eē concupisceret · interq; fluctus imperialium
curarū in portū vite humiliorum qui gubernator inclitus ex magno naufragio
enataret Et miramur celestinū Cum tamē qd̄ ppr̄ etiam vitam sanctus
ille vir fecit tantus iste pator pro breuissias et victas senectutis reliqui
as iam fecisset Qui in quietis extreme desiderio p̄uate fortune redditus
nō ē mutare sedem vite Romā statuit ne quis nouā requiē dimissi t
firmius aut odor imperii turbaret Sz antiquam priam Salonas dalmatie
repetiit · Ille quoq; nō vita sz ppe muros p̄rias al' patrias in villa ppria
moriens · quā idipum p̄cogitans forte cōstruxerat ut vltimū tranquil
litatis senio additū sic supmus honoribus nil detractū p̄solitariā atq;
humilem vitam sensit solus omnium p̄uatus Eutropio atq; Eusebio testibus
relatus i nūm deorum Sane qd̄ post imperium Dyoclecianus fecit id an
imperiū Anthonius pius fecerat · quē Julius capitolinus hystoricus o
p̄uatam vitam in agris frequentissime vixisse clarisq; locis omnibus fuisse cō
Sed nimium p̄pero retrocedendū est Omitto aut Qui̇ Cmemorat
ctios Curios Fabritios Serranos alios q; quorum magna pars vite
in agris acta est hanc Ego vitam iam inde ab initio et anū initii
Romane rei p · prudentissimo atq; optimo Regū placuisse monstrabo
Numa pompilius illius ordinis si attendas unus secundus si iusticiā
primus · peregrinus in spatiū admiprum actitus · cū ad cultum ac sacrorum cu
ram longā totā intendisset animū ut ardentē et ferociā primi Regum
imbutū populum ingenio regeret leniretq; ; pre sepe solitarium et opa
cum locum que his oclis ipe cōspexi · quindecim ; aut nō multo am
plius passuū milibus ab urbe distantē · fertur petere solitus · Est illic
arcuato sub colle cauus et umbrosus lapis · unde perpetuus fons ema
nat Circumgirantibus vndiq; densum nemus altumq; silentium Ibi g° le
ges hominum ac cerimonias deorum rex ea tēpestate doctissimus i neime
seu alibi forsan inuentis auctoritatē dare artem fecerat · ibi diu ta
citus solus sedens · atq; inde post longū tempus solo ac meditabun
dus egrediens scriptas leges efferebant quibus adh' indies · et insolens
sed mox futurus diu auctor gentiū populus teneret · quamuis ut nouos et
indomitos animos religionis laqueo quodam freno metus obstringeret
imitatus ut aiunt Minois cretensium Regis exemplum · et callidissimo
commento nocturnis se deorum congressibus alloquio q; frui simulans cōsilio
fidem quereret Quam fictionem una cū sacris a se repertis i morte dup
nauit libris grecis latinisq; editis · per quos utriusq; lingue doctori
bus ut potiat i dicaret se pro tpe ad auxilium nec ul patrocinio ali
tatis usum eē Cū n iam fundamentis sine legū a se latarū aucto
ritas staret nō placeret ut populus supuacuis i plicaret erroribus · Li
cet nescio an quia libros vere religionis aduersos crederet · quam t
fto causam p̄tendisse dicit · An in qd̄ p̄niorsum quesito colore hoc
nere aut ne populus liber metu ingenii nobilitatis excitet multis post

secuh˜s mx̃ sepulcrũ Regis i̇ uentos libros exurendos ꝑtor Romanꝰ
Senatu ꝯsenciente decreuit · q̃ũta uł nõitate uł i̇pietate ꝑteo
· Illud enĩ nũc i̇notuisse sufficerat uilarꝫ optimarꝫ rerꝫ solitudinẽꝫ
fontẽ ee̅ : exqua Romanarũ quoqꝫ legũ fluxerẽ ꝑmordia
Ardentior atqꝫ atrior successore suo Romulus · et ipe̅ tñ i̇ siluis
Am qꝫ pastorali casa tantis assuefecit aĩꝫ rebus · ut suum impii
fundamẽto · nõ ñ solitariꝰ architector ydoneus h̃ret̃ur Cogita
tu arduũ · Solitudo oĩmꝫ asperrima Regine urbiũ i̇ materiaꝫ ⁊ nomẽ
et area ꝑbuit ⁊ autorem · Achillem in solitudine dedidisse legiꝰ
qđ eũ mox et urbibꝫ · Asie terribilem · et grecie clarũ fecit ❡ Ipe̅ her
cules in solitudine sanũ illud ꝯsiliũ uite cepit · cuiꝰ libro p̃ore mẽ
tionẽ feci · quĩ nõ i̇ biuio diu · inltriq̃ꝫ hesitãs ad postremũ sp̃ta uolupta
tis uia semitã ũtutis arripuit · quaꝫ indefesse · a · nõ fatigatꝰ gra
diens · nõ ad hũane mõ gl̃ie ũticem · sed ad opionẽꝫ euentꝰ ẽ ꝯsli
bet · a · q̃ũticuqꝫ alte lateqꝫ ramos porrigat uiri fama · si radicem
queras ad solitudinẽꝫ erit adõ recurrendũꝫ
Vos aut̃ illos longe ductũ marios ñ duuitiuiꝰ affricanos · uere
duo fulmĩa belli ut · Maro ait · qđ aquibꝰdam de aliis intelle
ctũ iurior Quorꝫ p̃miꝰ exquo uirile togã sumpsit ut ẽ apud
liuiũ · ullo die p̃us ullaꝫ publicãꝫ p̃uataq̃ꝫ rem egit q̃ in capitoliũ
iret ingressus qꝫ eadem ꝯsedẽt · et pleruq̃ꝫ tempꝰ solus in secretũꝫ
ibi tereret · hic mos p omeꝫ uitam suabatur Ita ille uir uincꝫne
qꝫ grecorꝫ fabulis ac supsticionibꝰ : sꝫ Romanis iudiciis celebratus
et ipe̅ quoqꝫ ũtutis admiracõe diuĩe stirpis opionẽ ꝯsecutꝰ p̃ui ci
pia gerendarꝫ rerꝫ a religione poscebat religioni sedem optimam
deputabat solitudinẽ Inde quicquid id ee̅t aggredi ꝯsuetꝰ pl'aq̃ hu
mana fiducia · et p̃spros sibi ac suis captorꝫ exitus polliceri ita
ut nũq̃ falleret ❡ Ceterũꝫ ne tam uictores et tam pares separem · hos
eosdem duos sine q̃qꝫ tp̃ibꝫ ut ũtutis sic solitudinis amatores fuis
se nota res est · Et post sudores bellicos · post uictorias post triumphos
uł literniũ uł formas uł caietã solitos commigrare · ibiq̃ꝫ cũ singlis
amicis solos c̃oquiescẽ · op̃clarũ spectaculũ · qđqꝫ oĩmꝫ Regũ pompas
et sceptra transcendẽt · cernere tales uiros seruatores Rei · p̃ · libera
tores ciuiũ defensores Italie · domitoẽs gentiũ felicit rebꝰ gestis
dimisso ui l̃ibtate et leticia ꝑplo uictore relictis Rome stipatoribus
laterũ suorꝫ deposito h̃itu triumphali · ac precipide restitutis i̇ sig
nibꝰ dignitatũ · solos otiosos ⁊ huiũ nescios curarꝫ · p colles et li
tora uagari · et sepe conculas litoreos qꝫ lapillos i̇ter legẽ uarios
candidulos ac nigellos · Demqꝫ qđ uerecũde admodũ reuenientqꝫ ⁊
sc̃ptũ apud ciceronẽ uideo incredibilit̃ repuerascẽ solitos cũ rus
ex urbe tamq̃ eiunculis euolassent ❡ Sed illam ꝑfecto solitudinẽ
cogitationes pl'rime seq̃bant̃ · et in illo otio semp grande aliq̃d gere
batur Itaqꝫ Cicero ipe̅ ñ suam luget ibidẽ affricani superioris soli
tudinẽ admiratur uocemq̃ꝫ illius ut ipe̅ ait · magnificam ⁊ magno
ac sapiente uiro dignã · poit · catone coetaneo illius atqꝫ emulo ⁊
teste fretus · nũquam seminꝰ otiosum · q̃ cũ otiosus · nec minꝰ soluꝫ
q̃ cũ solus ee̅t ❡ Cuiꝰ rei gl̃am Ambrosius iuriũ dictũ c̃ocium suo
tentat eripere Nec ubi nũq̃ Romanũ genꝰ cuiusbꝰ bellis uacet ipis
in libris pugnãt Etie enĩꝫ Cicero officiorꝫ t̃cio hanc affricano la
udem t̃buit Ambrosius in officiis suis · ñ cũ i̇ multis tñ i̇ noiẽ ac ⁊
numero librorꝫ Ciceronẽ sequitur ut apte obiuet · eodem libro eadẽ
qꝫ libri pte · hoc ẽ in ipõ p̃ncipio libri tercii eam laudem · Scipioni
affricano ereptam ad ꝑphas diũ Moysem ⁊ helyam atqꝫ heliseum
operosa nititur disputatione transferre quos fuisse uult ante affricanũ
diu · et in otio negociosos · et in solitudine comitatos Non oblucto

Ambrosio · Nam et vera loqui illuz scio · et si nescirē multo ille potencius
q̄ ciceronē plato · ipā auctē me frangēt · magna ē enī aput me · nec
i merito eius autoritas cuius ore loqui spūm scm̄ Quo m̄ erit moysen
fuisse nisi soli suspicari ausim · qui nō tm̄ ipē secū qd̄ ipm̄ sapienter
doctiqz viri ē Sz cū quo deus facie ad faciē loqbatur q̄ amicus cū
amico quom̄ ociosuz qui tacitus et iermis sedens et clamabat ad do
minū et usqz in celū audiebatur · Alterius qz mi auxilio fessas manus at
tollens mu tot pualidas manus hostiuz vincebat qd̄ sine eo armate
nō poterant legiones Quom̄ soli putē helyam · cū quo deus inde
et angli loquebantur · aut quom̄ ociosuz qui pluuie imperat · et mulie
ri hospite famis intitū metuenti indeficientez farine ydriam et i
exhaustū olei vascl̄z ūbo facit ingentiqz nisu fidei defunctū illi filiū
vivū reddit Quomō soli dicā disciplin eius helyseū qui pauētē hostē
puero mistro i visibiles alijs auxiliares currus et equos atqz acies os
tendit angelicas Quom̄ ociosum qui filiū hospite sunamiti ex ma
rito sene pollicitus et dedit et reddit Natum siluz et primus annis
extinctuz suscitatus ut puer · vivus · phetice ul̄ fidei ul̄ potencie argutū
eēt Quid magni anteq orā si viuens suscitat qui solo ɔtactu sacri
corporis mortuus mortuos redd suscitasse noscitur Quis ptea hunc ex
timet ociosum qui ipō sedens otio · conatus omēs absenciū et cogitat
atqz ɔsilia hostiū quasi pñs nouat sinus cuncta deprimtians Quo cog
nito iussu regis Syrie toto circūvallatus excitu legiones obsidencium
se lingue solius impio in cecitate captivitatēqz p ductus ūbo etiā libe
rauit Impiosi oti sunt hec et solitudinis potentis Sz sit sane penes
phetas antiqor rez glia quos ul̄ etate ul̄ merito pmos ɔstat An
ideo minor affricam laus est qd̄ eū aliquis eodem in genē laudis an
cessit · psertim cū ut iam certius videor ulla · prsus intuemente noti
cia omis cesset imitacio · quaz de rebus humanis laudū famneqz ptclaz
delibare atqz decipere solitū nō nego · pfecto aut quis quis i pte rez
uenit · dictuz illud inde post tm̄ intervalluz ad h · phetaz nova redij
qd̄ ipe m nō negett Ambrosius vivus ē primi ac · pprinz africani

Cuius dicti sūma quid tot velim ūbis amonet Volo solitudinem
non soli · otiū nō i ers nt i utile sz qd̄ e solitudine · psit multis Qui
enī ociosi · prsus z languidi et segnes · et soli sūt eos mestos semp
miseros qz consencio Quibus nec honesti actus exerciuz nec nobiliuz
studioz illustriuz qz nouum possit ee cōmerciū Hec g° sūma ē admit
to otiū nō h̄ neuto mobiliora sz manfanegocia quoz fratres · i · fime
ē nō labor et qstus et dedecus · sz delectacio et utius z glia Corpi non
aiō ferias indicto veto in otio ingeniuz quiescere ū ut alligat et in
missione · i · in tpolacōe fecundius · i · habundancius fiat · solet enīz ut arvis
sic ingenīs intimissio · pdēe Rursus et gene · osas curas in solitudiez
nō tm̄ recipio sz arcesso · quaz comitaz nllā · ocio facilior · nllā ame
nor fingi pt · et sine quo nusqa vita est eqie ul̄ in urbibz ul̄ i silius
libros ptea dmsi genus · et sil p quos aut de · quibus scpti sunt com
tes grates et assiduos z · pmpto ul̄ in publi · ciuz · pdirent ad arcula
redire cū iussis · paratos qz semp ul̄ tacere ul̄ loqui · et ee domi et
comitari i nemora · et pegrinari et cōfabulari et iocari et hortari z
solari · i monere z arguere et cōsulere · et docē secreta rez monimēta
gestoz vite reglam mortis qz ɔtemptū modestiā in psps fortitudiez
in adisis · equabilitatem in actionibz atqz ɔstanciā · Comites doctos le
tos utiles ac fecundos sine tedio · sine inpendio sine qrela sine murmure
sine inuidia sine dolo Intqz tot comoda nllō cibo internii · nllō potu et
sine inuidia sine dolo Intqz tot comoda nllō cibo interim · nllō potu et
ueste in opi · et angusta domus pte ɔtentos · cū ipi potius hospitibus sine
estimabiles aī ditias amplas domos fulgida vestes et iocunda cōm
ma ac suauissiōs ebos · i · cibos patent Admitto et in solitudine amicos

dulce genus de quo multa p̄misimus sine quibus truncā ac debilitatā uitā
et q̄i liūbz captam puto. Quociens qz sub noctem ut assolet fores nr̄as
amica manus inpulit. Ac in seu longū post tp̄us uenit hospes. Sine
opum uacuo gratus quum a p̄imbrem quos in v̄sicl'os · expſimdi gratī
conuictus experiencia et ex ipō nature gremio videtur. Flaccus elicuisse
Quociens ergo aliquid tale m accidit. hospes · sz post longū tp̄us gratus
quum a · sz uacuo opuz ne me forte ul' frequētibus quūmis uel impedimētū
opum delectari credas. Tunc ego nō aliū uenisse · sz meipm̄ quodāmodo reuer-
tum censeo. Non penitus duo sūt quorum vnus ē amic̄s. Nouit amor e
duobus vnū facē. Alioqū impossibilem rem iuberet pythagoras ut in a-
micicia sz vnus fiat ex plibus. Quod cū ita sit sequitur ut quisq̄s
vnus idem et duorum capax amicorum locus sit. Nulla igr̄ solitudo tam
pfunda · ulla tam p̄ua domus · ullū tam obstrusum limen ut nō pateat
Tibi p̄e si teipm̄ tua si bona noueris nichil de est qd' gratā
solitudinem · et dulce otiū p̄sit efficere · adest amic̄s bonus et adeo bn̄
institutus · et a te nō negligenter excultus. multarum qz artiū ac rerum
noticia instructus. animus hūanorum actuū · dux ac rector tocius
qz inte inē gubernaculū tenens ut iam · tali gubernatore nauiga-
cio nisi felix eē nō debeat. Viros claros vir et insignes qui fuerūt nos-
ci nellem dicē posse qui sūt · ut res · eunt uides. Si qui tū usp̄i-
am sup̄sūt haut ignoti michi ecia sūt tibi. Cū quibus aliter nō potes cō-
uisare qd' genus tibi nec maria nec montes eripient. Cū quibus potes
et corpē. Abundas plibus fortasse · q̄q̄ h'te rei nūq̄ magna copia
fuit nūc inopia sūma est. Sed vnū nomen honoris cā hinc loco
inserendū credidi eorum quos tibi ad solitarie uite solaciū sors dedit
Pontius Samson is ē qd' a te secūdū ornamētū hz ecclia tua · de hoc
enī ut quem a p̄ma etate familiarissime cognitū nūc quoqz certius
nosse uidear · fidencius loquor. Hunc ego non temere · sed e renatū
samsonis cognomen obtigisse crediderim · q̄ q̄ntus hebreus ille corpo-
reis uiribus iste sit animi uirtute hūanitate prudencia ad h' et hūanorum
mediocri noticia eaqz morum suauitate que facile siquid hz solitudo asp̄
um leuiore q̄at. Illum ut facis tota mente complecte · illū in otii soli-
tarii ptem uoca · n̄ enī fallor augurio seqtur uolens et cōfessus urba-
narum rerū fugam urbiū nō horrebat. Cetz o ubi societatem nun
linquo. Fallor ne hunc linquo equidem · nam cū reliqui comites illi
p̄s mi ē. Itaqz cū ceteri euocandi sint hic nobis inseparabile amor
prestitit. Noscī hoīem magi et stabili amicicie fidei cum · et innsār
multa familiaritas clarum facit. Cum quo ita gaudiū integz iocū
ditas adeunt ut cōsiliū nō absit. Ita ius ingenii rigor q̄ ai ut que
hus nō nūq̄ nigri solet mesticie nulla nubes intuemat · sed ea sem-
per lete frontis uniformitas qua in socte illo sene et mirari so-
lemus et laudare i hoc · conspicimus et amamus. Proinde neqz minus si-
leo Guidone cuius nō · nichil ē purius nichilqz candidius · nichi igenio
acrius nichil iudicio g̃ · minus nichil cōuisacōe suauius. Qui nisi nō septimus
ut cognomē eius sp · ondet · sz q̄ntus accesserit · nō intelligo quid hoc
dulcius comitatū. Quamq̄ nec alii quidem desint et uoto pares et
studio nisi illos nobis aut status imparitas aut omnino difficultas q̄da
et inenodabilis hūanarum rerum pplexitas i uideret. Cetz et hii sati
multi sūt et illis nō sūm nec ipa negauit fortuna. Cum g° tales viri
aderint · ut neqz ualitudo aspa neqz urgens occupacio · neqz coniugi-
di incidens necessitas · ita nos distrahat quin vnus nrm̄ assidue tecū
sit. Et quid singla enumerem. Nichil deerit omnium uoluntas vnanō
desit. Assunt quidem minime graues sed agiles expediteqz diuitie ut
ne aliter ut idem dicam · adest paupertas nō mesta natura nō sordi-
da · sz honesta et leta · et si uerum fatear uolumus multis i uidiosa. Cad

est librorum bona copia legendi dulcis ardor · intelligendi memorandi
qz facultas data celitus et studio aucta pugili ¶ Quod sequitur silui
sset · sic enim pudor hortabatur in scarere puten... affectum parum rebus attendere
Et ipse g' adero et mea quam diligis numquam ab erat papirus nouum aliquid
afferens in dies Cuius estimacionem tu in fateor ante alios inexplebili
illo tuo legendi desiderio geminasses · nisi qd a principio dixeram · et verus
e urbium Judicio amor officeret · a noceret Recepto enim quotiens illa
ne dicam alius · sz certe platonicis · ac ciceronianis codicibus protulisti t
dum tibi bibliothece me limen ingresso qd sepe non ut exterus · sz ut amicus
facis · legendi qz avido · que numquam inte sitis extinguitur · ego diuina illa
opera celestium ingeniorum obtulissem · tu aut manu obiecta frontem au
tene tum mihi deposceres Jnquod nequid tum rone careat inclinasse te
potuit · vel veterum perita cognicio repetite lectionis iam egeus · vel hinc
virorum amor · hinc nouitas et si enim in scriptis vetustatis autoritas ma
ior et illud · Flacci verum sit · q meliora dies ut vina poemata reddit · h'
tu et nouitas gratiam suam Et forte iuvat experiri quatinus vivendo perfece
rim · nil enim impigrius · nil experientius amante Quicquid aut causa e tum
fateor hunc ardorem · ipse coram sepe miratus sum sepe absens villica mei
vbis agri · qui assidue redeuntem hijs me lamentis aggreditur · cur
nescio quam papirum · quam tu hanc i mseus domini solam petere soleas
abstulerim Rideo et miror vel prius affectionem · vel custodis fidem vel nil
lici puritatem Jtaqz aliquando abiens · et cum sene ludens meo papirum illi
vacuam dedi qi illa esset quam quesisses · Quo facto se illusum reuertenti
iterum graviter questus totaqz demum res i iocos et i risum desijt Sz video
ad ordinem ¶ Adest g'o tibi preterea · sine quo vita ne dicam felix · sed ne
vita quidem e malorum rerum naturale odium · et bonarum amor · virtutum cul
tus bone fame · pulchra cupiditas · honesti studium contemptus supnatum Et
si unum e solitarie vite fundamentis dixero · verum dixisse me dicam ¶ Ad
est corpus laboribus obeundis ydoneum · nondum fragile iam maturum · adest
etas ad hec virens · sed iam adolescencie malis explicata · que optima vite
pars nec expers actuum · nec consilij inops est · et ad magnas res audendas
aggrediendas qz sufficiens ¶ Adest denique patria vi Civis ac presul · hinc amo
ris in populo · hinc reverencie arte tenes Jllud tibi natura prestat · hoc dig
nitas vtriusqz virtus ac meritum Eam quoqz sortitus es patriam · quam licet
expatius tuus civitas appellacione nobilitet · ipa tu preter vetustatem · et no
men de civitate nichil hr · non luxum non frequentiam non tumultum singula
ad eam vitam de qua loquor aptissima; Cuius ego si rite computo annos ar
citer quinquaginta ante dominum adventum Julio cesare Britanniam oppugnante
in autenticis scriptis inter antiquas iam tunc vrbes memoriam i venio
Aspectus loci talis ut non ineleganter idem ipse doctus vir quotiens
illic ad te visendum venimus dicere soleat En civitas illa parva qd sed
honesta · quam Abagarus Rex yhesu Salvatori obtulisse legitur in ecclesiasti
cis hystorijs Jllius i medio tibi solitudinem facere si velis potes · Non eges
ad hanc rem peregrinacione longinqua ad quam multi eorum confugerunt quos
supra commemoravi · ea locorum condicio est · ut in patria tua · inqz tuorum gremio et
solitarius ee possis · haud spernanda qd optimitas · domui hes qd multi tra
nsmarina quesiere rc
Sin aut tibi nidus tuus sordet aut quid
forte liberius petis · evolare licet in propinquum ramum · et super vici
nium fonte amenissima · et quietissima statione consistere Adest
tibi tuus Sorgia Rex fontium ad cuius murmur h' scribo Adest liberrimum
gratissimum qz prefugium clause vallis Sic enim vocant incole Sic notam
voluit natura · quando illam circumductis collibus abdidit · extra omne
iter omnem concursum videri qz ii ab incolis non permisit · hoc tu quorum qd
rarum i liber a dns a presul · et solitarius ee potes ¶ potens ne tum locum
spernere qui advenis et reverenciam incitat i stuporem Siquis spectis

inquit Seneca saxis penitus exesis montem suspenderit · non manu factis · sed
naturalibus causis in tantam laxitatem excavatus animum tuum quadam religionis
suspicione percutiet · Et hoc verum est non quo religiosior usquam specus ¶ Et si quod
sequitur est verum · Magnorum enim inquit fluminum capita veneramur · ubi r-
maior veneratio flumina quidem maiora longe ac spacio et congestu
aquarum multarum nominis fontem illum. Rursus si ita tunc est verum Sub-
bita inquit ex abdito vasti amnis eruptio aras habet Ubi oro dignius are
fuerint Quas ego iam pridem xpisti testor · siqua noto facultas af
fluxerit illic in orto meo qui fontibus imminet ac rupibus subiacet eri
gere · i · perficere meditor Non Nymphis · i · dee aquarum ut Seneca sencie
bat · neque illis fontium fluminumque numinibus · sed Marie Cuius partus in
effabilis · et fecunda virginitas omnes deorum aras ac templa subvertit
Aderit ipsa fortassis · ut quod diu iam et nisi fallor pie cupio aliquando per
ficiam · nunc ceptum sequor ¶ Poteris ne igitur tuum loci spernere quem alie
nigene venerantur · loci et libertati et quieti et otio et sciencie et virtuti ac ne
in singulis immorer ad summam omnibus quibus studes amicissimi loci ut
cetera sileam · toto olim · et tibi tam claro habitatore dignatum Sed quem
veramus tuus xpisti confessor eximius qui sedem tuam nunc solito diutu
rem nescio quotiens ante tenuit querens loci pacis · hic demum substi
tit pulsoque hinc dracone terribili sanctum tibi ac solitariam vitam hijs et
dux in locis Cuius nomen inter famose solitudinis amicos · non preteritum
sed dilatum est ut in extremo positum · tenacius hereret memorie · Non tam
tue unde illud anelli commemoratio quotidiana non sinit · et pius semper
urna sub oculis fidei tue testis · inquam preciosis sancti viri reliquiis ex
equandam · omne tu studium · omnes opes ut dici solet ventre fraudato omne
denique quod tibi usque erat argentum atque aurum vivum optime contulisti · quem
cetorum qui fortassis hec legent · hic equidem habitavit · ille dum mirat prius
adstatum cure pontificalis in initium spectata virtus attolleret · Hic ne
lut in terra hostili · sed a se perdomita ac pacata · et cultu bonorum acquisi
ta · xpisto cuius auspicijs signoque vicerat · tropheum · erexit · titulo virgi
ta · xpisto cuius auspicijs signoque · templum exiguum sed decorum et validum · Huius
nus genitricis insigne · templum exiguum sed decorum et validum · Hinc
ipse montem primum fecit et hanc montanam predurumque silicem · perforavit ut
aint manibus · opus fervoris · atque otij ingentis · Hic in ripa Cellam
habuit xpisto dives · atque ortulo contentus et flumine · Postremo procul hinc mo
riens huc referri atque hic sepeliri voluit · ut nosci tam claro stupen
doque miraculo · ut quod olim in transitu maris rubri viventis Moyses
virga potuerat · hoc siqua fides in transitu fluminum verum pallium et
virga potuerat · hoc siqua fides in transitu fluminum verum pallium et
posset extincti · Sed hactenus Nam de reliquis rurus tui laudibus multa dici
possunt · Et quod et multa sepe diximus · et hodierno colloquio dandus est finis
Sive itaque deo servire volumus que vera libertas est atque vera felicitas
sive artibus bonis ingenium excollere · qui proximus egregius labor
est sive aliquid meditando et scribendo nostri memoriam posteris re
linquere · atque ita dierum fugam sistere · et hoc brevissimum vite tempus ex
tendere · sive simul hec omnia prestare propositum est nobis : fugiamus iam oro et
tandem · et id quantulumcumque quod superest in solitudine transigamus omni stu
dio caventes · ne dum opem ferre naufragis videmur · ipsi rerum humanarum
fluctibus obruamur rerum humanarum scopulis allidamur · denique quod probamus
id agamus neque qui morbus est publicus quodque in alijs sepe reprehendimus
committamus ut iudicia sermones que nostri ab actionibus discrepent ¶ Ne
mo vero nos fallat · nemo nobis persuadeat in hoc amplas opes expe
tendas · non adiuvant Sed impediunt premuntque · non sublevant Ad hanc
vitam ascensus est Nemo in altum ascensurus sarcinis sponte ponderibus
aut laqueis implicatur · Nichil auro gravius nichilque tenacius Id non quo
ad necessitati subvenit · nec optandum nec amandum quidem non enim ava
ricie obsequitur · nichil est quod ferentem magis incurvet ac devincat · et itaque

cogat · neqȝ id mirū si eterra ortuȝ · ad eandē pondē suo fertur Non
cōuenit quam celestis originis · terestrium cumularū sarcinis obrui
fecibȝ inquam · pfert quidez splendorē & lenitatē sensibȝ illudentē · nō aut
affert tenebras et spines et tribulos curaȝ tristiū atȝ pūgenciū · et quo
purgatius videtur eo abditis malis infectius ē Nūq̄ sole venit di
uicie multa et varia mala secū vehunt · et ī numeros labores causas qȝ
discriminū Si in nō satis ē fedei quere ab hys quos felices vocant &
admirant in michil occlūtent ī venis eoꝝ vitam suppliciis plenā sinus
ut q̄ mirabaris exhorreas aut ↄtēpnas · et intelligas hunc virtute · ad
quā te hortor nam magnas diuicias nil pdesse · sepe aut obeē quā
plurimū · ut nedum nō tanto studio ↄquirende sint Sȝ abiciende po
cius · si ultro adeēnt donec ad eū quē natura et virtus statuit modū
more nautaꝝ gravi tēpestate laborancium iactu dampnoqȝ reꝝ salua
puppe puentū eēt ⸿Altera res nūc animo subit ut te pr̄ meqȝ tecuȝ
rogem · et obtester ut nimis puerī cōsiliū viri datū semi · duobȝ eē uti
le paciamr̄ Is puer Alcibiades fuit postea vir et forma notus · et in
genio alternantisqȝ fortune clarissimū exemplū · Huic avunculus pe
ricles fuit vir · et ipse raris annumerandus · imprimis eloquio potens
et cui ad magnū imperiū fuerat lingua p gladio · Ad hūc g° cuȝ puer
alcibiades ex more veniens senem solito tristiorem offendissȝ · motus q
nō solitis forte blandiciis exceptus eēt · pcunctatus fertur que causa
tristicie seu quid incidissȝ novi · et cū senex puerili ingenio delecta
tus · reor · veram rei causam nō celassȝ dixissȝqȝ se ī mensā pecuniā
expendisse in usus rei · p · Cuius impense roē qualit reddere nō pos
set apud se cogitando repire · tu pater sup̄ etate Tu vero inquit cogi
ta potius nō reddas Calidū nempe consiliū vl̄ si a sene datū eēt mag
nūqȝ et evidens plene p̄sagiuȝ etatis Quo fretus avunculus con
citato bello extrīo curulem difficultatē reddende racionis evasit &
Sȝ ad consiliū revertor Inquo laudare soleo nō facti ī iusticiaȝ Sȝ acu
men ingenii & celeritatē · Hoc ē illud puerī senile cōsiliū qd̄ ī usus
nrōs vertere moneo Sȝ ī alios tamen cū vsum · Sūte enī veniant
qui viam nobis ad magnas diuicias oūdunt qd̄ in ē aliud quā ava
riciā docere · pestilens sane stola et operosa admodū difficilqȝ doctrina
multo vigilaꝝ ac laboꝝ impendio discendo · et vl̄ effūi caritura vl̄ no
citura successibus In hys cogitacionibus occupato nō dicamus Cogita po
cius qualit nō cupias Ea enī utilior · et certe facilior ars ē · ad quā
si adhuc venturus · et indocilis ē animus · additis urgendus est stimulis
Ostendamus ei pt̄er mala diuiciaꝝ de quibus et a nobis modo aliquid &
multa cottidie dicūtr̄ multis eē artem hanc ī manibus nrīs illā alteraꝝ ī
arbitrio fortune Spernerem opes pt̄ quisqȝ consequi nō ita saciūqȝ ē
illud avunculi Quare inquit potius a fortuna ī petirȝ ut det quā ame
no petam Itaqȝ rem difficilem · et eventus ambiguū puto pstat ī tē
tataȝ linquere que · et si certe utilis foret eēt tamē intēpestiva et sera Certe
enī sudabimus · hanelabimus torquebimus ne desint vite brevis ac fragi
lis alimēta · que ut dixi iam pdem cumulate · et usqȝ ad ī iuriam ac deli
cias assunt Verū esto desit aliqd · Quis enī regum cui nō aliquid de
sit · Hic magno nisu assurgendū dicet aliqs · ut omnēȝ pressus indigen
ciam futuri diis similes ppellamus que nec penitus pelli pot et ad tempus
pulsa redit acrior Cicero quidem de Germanū scribens · q me inquit
sic sepe antea cohortaris ad ambicionez et laborē faciā equidē Sed
qū iuvenem ⸿Obtemis q̄stio sȝ efficax hinc vero quisqs erit hortatori
nrō apte ne satis et graviter rūdere pt : placet avunculi qd̄ suggeris
si mō possibile ē Sȝ qui vivere incipiemus oro te quos scilicet nō iā vi
nere sed vixisse iam deceat · nam hec semp anxia atqȝ in crastinū pro
minens nō ē vita · sȝ vite meditacio numq̄ forte venture · et qd̄ cōstat am

bigue Jnter mlta quidē hoc a plebeio poeta nō ignobil' dictū tenes Cr-
ede m nō ē sapient' dicē uiuā. sera nimis uita ē crastina uiue hodie
Est vero consiliū illud alcibiadis late patens et ad multa ūsabile vl
tro stimulat. gula solicitat. suspendit ambicio succendit amor difficilima
exequēdo ɔtēpnēdoqʒ facillima. hec añz docuim⁹ ut anceps et periculosa
ad nocendūz ima. itaqʒ sepe dum ulcisci volens ī iniuriam acuabis ut vi
lis gule seruitus et soliciti apparat⁹ turpissim⁹ exitus ut ventosa semp
ambicio supplicanda ꝑplō quo mich ē diuicias ī ꝑbus suꝑbusqʒ amor se-
uiendū mulierculis. quo mich indignius viri forti ridendūz inanit' lugen
dūqʒ. et sepe nimis letis q̄ mestis euentib⁹ tantu nanitas rei est. horz
omīz vna ē regla Siquidez hijs implendis cogitacio ī pendit' nūq̄
deerūt mesticie mortalis et maloz cause ut euadas hinc ut letus ac
liber sis ɔtempt⁹ ipē p̄stabit. hoc pocius cogitandū ē igr̄ qualit' dif
ficultates has fugias quā qualit' explices Vide inquam inubo simiam
puerili dictū trahi pt Hz obmissis alijs qd' mic̄ viuū agit' Auariciam
hoc artificio vincam⁹ vicias nobis ad hoc otiū magnas opes ostentātē
et spernendo mortalia frenādoqʒ cupidines. et nature modestiā extimādo
compendiariūz iter ad veras diuicias ɔdiscam⁹. Hec enī vera cū omib⁹ ad
vtutē intentib⁹. tum ul' maxie ꝑposito uro ī inimica cupiditas ē. nam nec
finem hē ullūz ut cumulando superuacua impedimentū querit hinc uite
cui p̄sidiū pollicetur. quā nō honustam. sʒ expeditam atqʒ agilem eē o
portet. nempe cū ɔstet multis qui omīa posse videbantur. ne hoc vnūz
possent opum potenciequʒ magnitudinē obstitisse Tibi nil obstat nisi
qd' nimie suspicaor ipē tibi obstes. potes equidem potes nō nō singlos
nodos soluere quā simil' omīs amputare malueris Aduisus ydeam al'ydrā
res ē nobis. nullus erit finis n̄ repullulantia capita ingenio p̄cidam⁹
herculeo Ergo solus esse nō tū possum. Hz iam cepi facile p̄severatu
rus. si tanc⁹ michi solitudinie me dux et comes accesserit Non nū mee
quietis adiutor sed ut qd' ī aīō ē quomlibet enūciē ipē quies mea nc
tuū solitudinis solamen. Hz ipē quodāmō solitudo mea eris tuc uere ple
neqʒ solitari⁹ videbor dum tecū oro Processi ego te temptauiqʒ. vadū
sequere saltem. qui p̄cedere debuisti. En q̄ dubio torrente transmisso
ripa clamans aduisa ut intrepide transeas edico Nichil omnino periculi
ē. et n̄ p̄mo pedes tenui stirpea omīa atqʒ suspecta hic amena secura
deinceo Si dubitas si cunctaris. ipē retransseo. et vestigia retro obser
uata sequor ut vgilius ait. ut sʒ manū p̄hensum. adhec te loca p̄du-
cam quib⁹ cū affueris regium thalamos pontificūqʒ aulas carceres ⁊
molestos laqueos ducas Quod si forte omīa que aīōs tenet. abdicaē
nō dū possum⁹ Jd enī vnū ē ex eoz genere que p̄ius ī cepimt' hoīēs do
cere q̄ discere At saltē amicam nobis solitudinē faciam⁹ qd' ullo ue
tante p̄mittim' nūqʒ illā cū omib⁹ fortunaz nr̄iz sarcinulis ɔmigre
m⁹ Quib⁹ cū fortit' caue posse cepim⁹ tū demū plena l'btas erit et se
curū gaudiū Jntea ut res sut nusq̄ eē q̄eti⁹ victuri sum⁹ Neqʒ enī
ul' quia diffidam tam obnixe ago nel tanto ūboz usu q̄cq̄ tibi durūz
aut graue suadeo cū altitudinez aī tui norim. et sine hiu⁹ sine arctio
ris vie clarissimi tibiqʒ notissimi duces sint Nam et martinus cui multū
fidis. et cui qd' peregrinaciones s'mones qʒ tui indicāt int' xp̄i amicos amicis
simū tenōtam. hinc uite modū ut ex suꝑioribus liquet implevit sil' et soli
tarij regem amplexus. et epī dignitatez retinens ut uite suo Gemina
di⁹ ⁊ monachū ⁊ epm̄ illūz nocet Nempe qui p̄ius ante baptismū diffi
cilius ē impleuit in adolescencia nūqʒ ipā milicia utraqʒ religiosis ad uisa ⁊
ɔsilijs sic uiuens. ut iam tuc sicut ī uita eius scriptūz ē nō miles sʒ mo
nachus putaretur Et alit' menas cui natalis idem qui martino est
trenā celesti milicia nō ī urbe sʒ in herem p̄initiauit et huc quoqʒ de
industria dilat⁹ Gregorius nazazen⁹ ut Jeronim⁹ testat' viuo se epm

in loco suo ordinans viri uitam monachi exeunt Cui9 uite q̄stus illi semp
amor fuit. hunc elias. q iam ante subirecente ex atheniensi auditorio
digressu͂ Basiliu͂ cesariensem famosu͂ cōparatotam et collegam. atq ut fa-
mam secutus aug9 ait. eciam carne germanu͂ sini e cathedra magisteri de
tractu͂ ii ille flore rethoricaq florentissime docebat i recta manu ad so
litudinē et ad meliora studia insigni quadam amoris fiducia et auctorita-
Audio aut̄ e transuerso quid ad usus hec tir C te deduxerat Caplin xv
sum obstrepi soleat Nam pmo de scripturis sacris nobis facere intinit
i mediam. Ve soli quia cu͂ ceciderit nō h̄t sublenātē se Et melius est
duos sil ēē q̄ vnu͂. hn̄t eni͂ emolumentu͂ societatis sue. Et que sunt id ge
nus plima. Q9 oio nō dicerent. siquid ego senciam. et quid loquar
attenderet. deinde aristotelicu͂ illud obiciunt. ii aut ul' qd naturaliter
sociale al' ē hō. ul' q qui alius nō coicat. aut bestia ē aut deus. quasi
ego ul' odiu͂ indicam. ul' societatē oim homi͂ interdicu͂ ul' anceps sit elec
tio quid ēē malim aut bestia an deus hoc ē bestial' homo an diuinus vir
Ciceronianu͂ ptea nobis illud i murmurat. v nō auctitate qd qbusdam
insitum eēt sz a natura pfectu͂ homi͂ societatē nō semel diffinisse ptentus
rei hui9 argumentu͂ attulit optimu͂ queqz licet oiub9 copiis suffultu͂ et
omis ncitatis expte tu͂ et solitudinez fugituru͂. et sociu͂ studii q̄situz
quib9 satis ut arbitror libro supiore visum ē. nam nec ego ii in hoc t
ui plene cu͂ tullio pueniret solitudinis ac studii sociu͂. imo ul' socios
et q̄rendus dicet et colendos C Et hec igr. et que ad obuiandum nob
similia trahi solent teneo et de serta solitudine affirmatē cui9 sup me
minim9 et Julianu͂ illu͂ famosissimu͂ heremitam. anthiachiam. et fama
siorem anthoniu͂ alexandriam. urbesqz alias petiisse nō su͂ nescius nec
id nō motu pprio seulem qualibz ex causa. sz p grani ncitate summoqz fidei
discrimine gestu͂ nouim Sic eni sic scriptū ē Sciebant illi sacratissimi vi
ri quid tpri vtriusqz pgrueret. et qu opus eēt sim quiete. qu ncītiz so
litudini pponere ciuitates C Jam id pre ridiculum. qd plurimis actum
luit qdqz puti in sepius obiectu͂ scio Quid eni fiet inquit si pasiz
oiub9 psuadē potueris qd intendis aut quis tandez i urbibus residebit
Vide g ne cont r publicam loquis Quib9 plane res ipa respondeat
Si quidem oms inde migrauerint certam ēē mutande sine racionez
solitudines defendas. q iam solitudines nō erut. eoqz ptinus redeundu͂
vu͂ ois tedii pr inqes popellus. i. pui9 pplus abscesserit Sz bene h̄t nō
hii sut homi͂ mores neqz tam patulas vulgus. aut tam faciles hones
tatis psiliis aures pbet. paucas utinam psuaserim. nec nō par est
oiub9. vnam vitam. et pstum solitariaz suadere. nec ego loquor oiub9
sed tibi sz in et huis paucas quib9 hec raza puenit Nobis certe si nō
uulgi noces sed naturaz nram sequimur nichil est aptius
Linquamus urbem nō redeundi aio. ne posita ad aratrum manu re
spiciamus retro. sed pcem9 potius ne nūq̄ ad ingratu͂. deqz oiub9
bonis male meritum pplm reuertamur. qd fecisse lentulus tradit is
qui sub tentu pfectois honeste etiam exilium elegit. quē ut imitari
nollemus. et si quietis amor. at saltem turbe odium psuasisse debuerat
Quāq̄ nō desit exemplu͂. sed deuotu͂ magis. Ciuium ferunt monachi
qui solitudinē ingressus orauit. ne nūq̄ inde discederet. multaqz psenera
ca sibi pstitit. ne urrte pces essent Extirpande solitudinu͂ cause sunt
frangendi qz qui nos tenent vinci. rumpendus qz pons. a tergo nequa
fuge ul' reditus spes supsit. Dicam eni tibi qd palladius exemplorz talium
hystoricus dixisse sibi Johez scribit egiptium heremitam illu͂ cui9 sup t
mencio hita est Cpus eni inquit es futurus plurimisqz tribulacionu͂ .
habitaturus es ac laborz si igr ista vis fugere. noli relinquere solitu
dines nras nullus eni te in desertis degentem locis epm faciet. hec
palladio Johes. ego aut tibi de epatu nichil Jam eniz es. qd ille tamen

dū ꝑmonebat· neqꝫ iam tibi possibile ē ꝑpm̄ nō fuisse· ad quē statū añ
annos matura te virtus euexit· ꝫ qd' hinc ꝓximū ē dicam· Ꝑpatus
eni tuus talis ē inquo et honoris sūmus ī libertate mediocribꝫ atqꝫ in
fimus parsis Q si maioris eꝑi pondus times solitudines nr̄as ama
et si laboꝝ ī mortaliū nexibꝫ vis absolui hanc requiem quere Vt enī
innilitie labore rediens ait Romanꝰ ille centurio hic optime manebi
mus· qd' si fortuito prolatū ad omeri tūti impꝫ tractū est· exꝓposito
dam nō ꝑnatur Surge vem ꝓpera linquamꝰ vrbem mercatoribꝫ
aduocatis ꝓfenetis feneratoribꝫ publicanis tabellionibꝫ· medicis un
guentariis lanionibꝫ· cocis pistoribꝫ atꝫ sartoribꝫ· alchimistis· fullonī
bus· fabris textoribꝫ· architectis statuariis pictoribꝫ mimis· saltha
toribꝫ cytharedis circulatoribꝫ· lenonibꝫ furibꝫ· hospitibꝫ circūsepto
ribꝫ maleficis adulteris parasitis ac scurris edacibꝫ odorem fori vi
gili nare captantibꝫ· quibꝫ ea felicitas vna ē· illi inhiant Nullus
aut̄ indor ī montibꝫ ꝛ solitis ac placitis caruisse supplitiū· Sine illos
nō sunt mī generis pmitte diuitibꝫ nummos suos numerare· et ī hoc
arismetrice p̄sidio uti· nos diuicias nr̄as sine studio sine arte nume
rabimꝰ Nichil ē qd' illis ī uideamꝰ· nisi nunc eciā qd' absit pueri simꝰ
quos ficta adumbrata suspendant· Dem̄ faleras equis venalibus
vetus ē cautela Nemo sanus puellam deformē· q̄ bñ vestita esset
ī cōniugiū optauit· Nos si faleras· ymo larvas hiis purpuratis fe
licibꝫ detrahamꝰ clare videbimꝰ ēē miserrimos· suas sibi diuicias
habeant· suos mores suas voluptates Nempe quas eternas vellent
diuicie abibunt· et quas manu retrahunt voluptates fugient atqꝫ
caruisse cuperent mores stabunt· et comitabuntur ī interos Cuncta hec
q̄ illos vulgo mirabiles ostendūt momēto t̄pis euanescent Sub impio
fortune viuūt Si illa pepercerit mors nō parcet Quin p̄ciosissima terr
hent· si tñ dicendi sunt hūc· quibꝫ finiūt ipi mox· auilissimus habebūt
et aqbꝫ minquies hēbit diuicias ingratus heres· et forsan hostis ī insuꝑ
corpa vmes et upupe· tartarus aīas Nomen obliuio sempiterna cōū
q̄nis parum hic fuerit ī memoria eterna erit iustus· Non nos igi' ad
emulacionē ꝓuocet falsa ꝓspitas· vera miseria sequentur a nobis molles
et eneruati diuites Illis therme· balnea fornices atria popine Nobis
silue montes prata fontes placeant Illi carnis desideria et lucrū inde
cūqꝫ venientis· Nos studia liberalia et honesta sectemur· et siquid me
chanicum miscere iuuat· sit agricultura venacioqꝫ Cum q̄mis ī ēē cla
mosum aliquid ī nr̄o ꝓposito dissonū videatur vetusqꝫ sit verbum In venādo
multam uboꝝ ēē iacturā Venacionē tamē ꝛ meditacōi et studiis op
timā magnis quibusdam ingeniis visam scio ꝓp solitudine scꝫ· et nemoꝝ
latebras silenciūqꝫ tercia ipa frumentum Quod tum maxime verū fiet dum
p̄ter illū hoc ē non venator sꝫ spectator ī siluam eas abiturus ex co
modo· sine ullo venaticū cōmeatu· ea forte uel clericis p̄cipue inter
siluas agentibꝫ pmissa licencia ē· nec huiꝰ generis interdicta vena
cio rara quidem et modesta· et exercicio corporis inducta nō luxui quequ
illi cognate· sunt· piscacio aucupiūqꝫ· hee sunt rurīs artes· Denqꝫ sp
pendeant ac volant nos ad petram p̄ssis vestigiis insistimꝰ Illi sp
hereant nos aliqū ꝓgrediamur Illi semp dubii consultet Nos iam tan
dem salutare consiliū exequimur· Postremo illi mundū fugientē amplexēt
tenatqꝫ si pūt Nos dimī et q̄ramꝰ dum ī uenīa pt· et innocenꝰ dū
ꝑpe ē· qui· et dū corpa urā peregrinant ab urbibꝫ peregrinentur a corpibꝫ
aī ꝑmittamꝰ illos ad celū cū tempꝰ aduenerit· quod philosophi nō
nō sperarūt et corporibꝫ secuturi

EN quo ī petus calamū tulit quā multa diximꝰ de re ꝑua ut vul
gus existimat· ut ego sencio p̄maxīa· et michi equidem tam iocū
da· ut cū in hoc corpeo carcere diu victum me fuisse meminerim

vixisse nō amplius m̄ videar q̄ʒ dm solus et ociosus vixi ¶ Quāquā si
usurpare audeam p̄clarū illud singlaris egregii ducis dictū · nec m
portune detur insolentie gl'iandi · par in tanta impitate licencia · ego
quoqz nō m̄ unq̄ minꝰ ociosus quā cū ociosus · minus solus quā cū solꝰ
s; semp ociosus · n̄ dum solus sim ¶ Et si nō sim dubius · qđ sepe iam dixi
magno strepitu ꝓplū hijs omībꝫ occursuruʒ Sʒ intus i trepida et in
victa ē nec vanos horret strepitus ut de sc̄ptor generosi corrupedis · i
equi Maro ait Illi ardua ceruix argutiqz caput Enꝰ quidē nō assē
tor ad huc magis audax quā solitarius inquisitor sim ad quam lic; ei
studio semp aspirē Verū tū neq̄ m̄ vl' illius latebre vl' mee tarde
vl' tarditas q̄dam obstet ingenij ut sepe res q̄rens opiōnibꝫ i̅plicer
hec g° nō diffinio; s; scrutator vestigatorqz tātū ero Nam et diffinire
sapientis ē ꝓpriū; et ego nec sapiens nec ꝓximꝰ sapienti Sʒ ut cicero
mꝰ v̄bo utar magnꝰ sum opinator Eorū aut̄ paucos quibꝫ loquor i
affuturos scio p̄ter uniʒ superiores rebꝫ omībꝫ atqz victores Ego iā
hinc iudicij tm̄ arram teneo satis ē Quid alij iudicent ꝓ se quisqz
videat dum vagus fluctuantes qz sinās · nulla necessitas ad verū cogit
Certe cū venerit inevitabilis dies · et urgere iam hinc cepit i eluc
tabilis mortis hora · qū nō importicibꝫ aut cōpitis ꝓpli digito monstra
tuʒ eē · nō regem aut pontificē fuisse · nō pecunia · non gl'ia nō delicijs
affluxisse · s; caste · s; pie · s; inocenter vixisse profuerit · tunc ut spero fa
tebitur · qui nunc negat tranquillū hoc saltem fuisse cōsiliū · Itaqz tā
tus ardor tantꝰ materie amor est · ut cū multa dixerim plura se offerat
s; studio cōsulendū ē · Putabam enī eplam scribere librū scripsisse Iaē
diuisurus nō fuerā quo · f · solitarie vite solitariꝰ liber eēt · n̄ quia m
mentē redijt eam me solitudinē laudasse · nō que vnū eē · s; q̄ turbas
fugit Simul illa me cogitacio ꝓposito emouit ut honustū fessiumqz vie
medio lectorē ꝑticio relevaret Vivi igr̄ in duobꝫ secari · Dulce autē
m̄ fuit p̄ter morē veterū · quos i m̄ltis sequi soleo · hijs qualibuscūqz
literulis meis sepe sacrū · et gl'iosum xp̄i nomē iuserē qđ si fecissent
ipsi illi nr̄oꝛ ingenioꝛ duces · et eloquio hūano inde scintillarū ce
lestiū miscuissent delectant fateor · sed m̄lto amplius delectarent Nā
nunc mulcet eloq̄ntie p̄ma frons · clara v̄boꝛ luce · s; sinceruʒ verus orbi
nunc mulcet eloq̄ntie p̄ma frons · clara v̄boꝛ luce · s; sinceruʒ verus orbi
liminibus aīdm antes delinierit · neqz quietat aīūʒ nec ꝑducit ad
illam supmam stabilemqz dulcedinē ac pacem intellectus · ad quam
qđ insensati · et supbi hoīes cōtepnunt n̄ ꝑ ipām xp̄i humilitatē non ē
aditus ¶ Hec tibi aūt sic affecto aīo dictum · ut omīs impulsarū ne
to frondiū fragor · et omīs cita nascenciū sonitus aquaꝝ hoc unū
dicere videntur Bene suades recte consulis verum dicis Deo gr̄as

FRANCISCI petrarce laureati
vite solitarie liber secundus
explicit feliciter

FIRMIANI lactancij adversus gentes institucionum liber primus incipit

MAGNO et excellenti ingenio viri cū
se doctrine penitus dedidissent: quic
quid laboris poterat impendi con
tēptis omnibus et p̄uatis et publicis actionibꝰ· ad in
quirende veritatis studiū contulerūt· Existimantes multo
eē p̄clarius hūanarū diuinarūqȝ rerū investigare ac sci
re racionē: q̄ struendis opibꝰ aut cumulandis honori
bus inherere· Quibȝ rebȝ quī fragiles terreneqȝ sūt· et ad solius cor
poris ptinent cultū· nemo melior· nemo iustior effici pt̄. Erant illi
quidem veritatis cognicione dignissimi: quā scire tantope cupiuerūt
atqȝ ita: ut eam rebꝰ omībꝰ ante ponerent. Nam et abiecisse quosdā
res familiares suas: et renūciasse omībȝ voluptatibȝ cōstat: ut solā
nudāqȝ virtutē: nudi expeditiqȝ sequerentur. Tantū apud eos vir
tutis nomen et auctoritas valuit: ut in ipsa esse summi boni p̄miū p̄di
caret. Sed neqȝ adepti sūt id quod volebant· et operam simul atqȝ in
dustriam pdiderūt· quia veritas id est archanū summi dei qui fecit oīa
ingenio ac ꝓprijs sensibȝ non pt̄ comp̄hendi. alioquin nichil inter deū
hominēqȝ distaret· si consilia et disposiciones illius maiestatis eterne
cogitacio assequeretur hūana. Quod quia fieri nō potuit· ut hoī per se ip
sum racio diuina notesceret: nō est passus hominē deus lumē sapie
requirentē diutius errare· ac sine ullo laboris effectu vagari ꝑ tenebras
inextricabiles. aperuit oculos eius aliquā· et nocionē veritatis munus
suū fecit. ut et humanā sapiētiam nullā eē monstraret· et erranti ac
vago viā cōsequende imortalitatis ostenderet. Verū quī pauci utunt
hoc celesti beneficio ac munere. qd̄ obuoluta in obscuro veritas latet
eaqȝ vel cōtemptui doctis est· quia idoneis assertoribȝ eget. vel odio in
doctis ob insitā sibi austeritatem: quā natura hominū ꝓclivis in vicia
pati nō pt̄. nam quia virtutibꝰ amaritudo permixta est: vicia vero
voluptate condita sunt. illa offensi ac delimiti feruntur in p̄cepis. et bo
norū specie falsi. mala pro bonis amplectuntur. Succurrendū eē his
erroribꝰ credidi: ut et docti ad veram sapientiam dirigantur. et indocti
ad veram religionem. Que ꝓfessio multo melior utilior gloriosior ē
reputanda ē· q̄ illa oratoria qua diu versati: nō ad virtutē· sȝ plane
ad argutam maliciam iuvenes erudiebant. Multoqȝ nūc rectius ē
de p̄ceptis celestibꝰ disseremus: quibꝰ ad cultū vere maiestatis mētes
hominū instruere possimus. Nec tam de rebus hūanis bene meretur
qui sciam bene dicendi affert. q̄ qui pie atqȝ innocenter docet vivere.
Ideo apud grecos maiore in gloria philosophi q̄ oratores fuerūt. illi
ē recte vivendi doctores sūt existimati qd̄ est longe p̄stabilius. Quā
bene dicē ad paucos ptinet: bene aūt vivere ad omēs. Multū tn̄ nob
exercitacio illa fictarum litiū contulit: ut nūc maiore copia et facul
tate dicendi causā veritatis ꝑoremus. que licet possit eloquēcia defendi
ut ē a multis sepe defensa. tamen claritate ac nitore s̄monis illu
strāda: et quodam modo disserendum ē· ut potētius ī animos ī flu
at· et vi sua instructa: et luce orationis ornata. De religione itaqȝ
nobis. rebꝰ qȝ diuinis instituit disputacio. Nam siquidam maximi o
ratores ꝓfessionis sue quasi veterani decursis opibȝ actionū suarū
postremo se philosophie tradiderunt: eamqȝ sibi requiem laborū iustis
simā putauerūt. si animos suos in earū rerū q̄ inveniri nō poterant
inquisicione torquerent: ut nō tam otiū sibi. q̄ negocium quesisse vide
antur. Et quidē multo molestius q̄ in quo fuerant ante versati. q̄to iusti
ego me ad illā p̄iam· verā diuinam sapiētiam. quasi ad portū aliquē tu
tissimū conferam· in quo omīa dictu ꝓna sunt. auditu suavia· faci
lia intellectu· honesta susceptu. Et siquidā prudentes· et arbitri equi
tatis institutiones ciuilis iuris compositas ediderūt: quibȝ ciuium dissi

tāgit mām

I

dentium lites contentionesque sopirent: quanto melius nos et rectius divi-
nas institutiones litteris persequemur: in quibus non de stillicidiis aut aquis
arcendis, aut de manu conserenda, sed de spe, de vita, de salute, de immor-
talitate, de deo loquemur: ut superstitiones mortiferas: errores que turpis-
simos sopiamus. Omissis ergo terrene huius philosophie auctoribus
nihil certi afferentibus, aggrediamur viam rectam, quos equidem si pu-
tarem satis ydoneos ad bene vivendum duces esse: et ipse sequerer et a-
lios ut sequerentur hortarer. Sed cum inter se magna concertatione dis-
sideant, secumque ipsi plerumque discordent, apparet eorum iter nequaquam esse directum,
siquidem sibi quisque ut est libitum proprias vias impresserunt: confusionemque
magnam inquirentibus veritatem reliquerunt. Nobis autem qui sacra-
mentum religionis accepimus, cum sit veritas revelata divinitus, cum duc-
torem sapientie ducemque virtutis deum sequamur, universos sine ullo discri-
mine vel sexus vel etatis ad celeste pabulum convocamus. Nullus enim
suavior animo cibus est quam cognitio veritatis: cui asserende atque il-
lustrande septem volumina destinavimus, quamvis ea res infiniti pene sit operis
et immensi, ut si quis hec dilatare atque exequi plenissime velit: tanta
illi rerum copia exuberet, ut nec libri modum nec finem repperiat oratio.
Sed nos idcirco breviter omnia colligemus: quia ea que allaturi sumus tam
clara sunt et lucida, ut magis mirum esse videatur tam obscuram videri ho-
minibus veritatem: et iis qui sapientes vulgo putantur: vel quia tantummodo
instituendi nobis homines erunt. hoc est ab errore quo sunt implicati ad rec-
tiorem viam revocandi: quod si fuerimus ut spero assecuti, mittemus eos
ad ipsum doctrine uberrimum ac plenissimum fontem, cuius haustu atque po-
tu conceptam visceribus sitim sedent ardoremque restinguant. Erunt que illis omnia
facilia prona manifesta, modo ne pigeat ad percipiendam sapientiam discipline
legendi vel audiendi pacientiam commodare. Multi enim superstitionibus
vanis pertinaciter inherentes obdurant se contra manifestam veritatem
non tam de suis religionibus quas perperam tuentur bene meriti, quam de se mali. Qui
cum habeant iter rectum, devios sequuntur, planum deserunt: ut per pre-
cipitium labantur, lucem relinquunt ut in tenebris ceci ac debiles iaceant. His
consulendum est ne contra se pugnent: velintque se tandem ab inveteratis erroribus
liberari. Quod utique facient: si quare sint nati aliquando perviderint. hec est
pravitatis est causa ignoratio sui: quam si quis cognita veritate discusserit
sciet quo referenda: et quemadmodum sibi vita degenda sit. Cuius scientie summam
breviter circumscribo: ut neque religio ulla sine sapientia suscipienda sit: nec
ulla sine religione probanda sapientia. Suscepto igitur illustrande veritatis
officio: non putavi adeo necessarium ab illa questione principium sumere que
videtur prima esse natura: sit ne providentia: que rebus omnibus consulat: an
fortuitu vel facta sint omnia vel gerantur. Cuius sententie auctorem De-
mocritus confirmatorem Epicurus. Sed antea Protagoras qui deos in dubium
vocavit: et postea Diagoras qui exclusit: et alii nonnulli qui non putave-
runt deos esse: quid aliud effecerunt nisi ut nulla esse providentia putaretur.
Quos tamen ceteri philosophi ac maxime Stoici acerrime retuderunt: docen-
tes nec fieri mundum sine divina ratione potuisse: nec constare nisi summa ratione
regeretur. Sed et M. Tullius quamvis Achademice discipline defensor esset. de
providentia gubernatrice rerum vel multa, et sepe disserit: Stoicorum argumenta
confirmans: et nova ipse afferens plurima. Quod facit cum omnibus
philosophie sue libris tum maxime in his qui sunt de natura deorum. Nec dif-
ficile sane fuit paucorum hominum prava sentientium redarguere mendacia
testimonio populorum atque gentium in hac una re non dissidencium. Nemo est
enim tam rudis: tam feris moribus qui non oculos suos in celum tollens: ta-
metsi nesciat cuius dei providentia regatur hoc omne quod cernitur: non ali-
quam esse intelligat ex ipsa rerum magnitudine: motu dispositione
constantie utilitate pulchritudine temperatione: nec posse fieri quin id quod

Nota quare non incipit a questione de providentia

Utrum potestate unius dei mundus regatur an ne multorum

mirabili ratione constat, consilio maiore aliquo sit constituta et instructa. Et
nobis utique facillimum est exequi hanc partem quamlibet copiose. Sed quia multum
inter philosophos agitata res est: et providenciam tollentibus satis responsum
videtur ab hominibus argutis et eloquentia, et de solertia divine providentie
per totum hoc opus quod suscepimus sparsim dicere nos necesse est. Omittamus
in presenti hanc questionem, que cum ceteris sic coheret: ut nihil a nobis
videatur disseri posse: ut non simul de providentia disseratur. Sit ergo nostri
operis exordium questio illa consequens ac secunda Utrum potestate unius dei
mundus regatur: an ne multorum. Nemo est qui deum sapiat rationemque sen-
tiat putet, qui non unum esse intelligat, qui et condiderit omnia et eadem qua
condidit virtute moderetur. Quid enim multis opus est ad mundi regimen
sustinendum nisi forte arbitremur si plures sunt: minus habere singulos nervorum
atque virium. Quod quidem faciunt hii qui esse multos volunt, quia necesse est
imbecilles esse siquidem singuli sine auxilio reliquorum tante molis gub-
naculum sustinere non possunt. Deus autem qui est eterna mens, ex omni utique parte perfecte
consummateque virtutis est. Quod si verum est unus sit necesse est. Potestas
enim vel virtus absoluta retinet suam propriam firmitatem. Id autem solidum ex-
istimandum est, cui nihil decedere, id perfectum cui nihil possit accedere. Quis
dubitet potissimum esse regem, qui totius orbis habeat imperium: neque immeri-
to cum illius sint que ubique sunt omnia, cum ad eum solum omnes undique copie
congregentur. At si plures partiantur orbem minus certe opum minus et
virium singuli habebunt, cum intra prescriptam portionem se quisque contineat. Eodem
modo etiam dii si plures sint minus valebunt, aliis tantundem in se habentibus.
Virtutis autem perfecta natura in eo potest esse in quo totum est quam in eo in quo pars
exigua est de toto est. Deus vero si perfectus est ut esse debet: non potest esse nisi
unus ut in eo sint omnia. Deorum igitur virtutes ac potestates infirmiores
sint necesse est: quia tantum singulis deerit, quantum in ceteris fuerit. Ita quanto per
plures tanto minores erunt. Quid quod summa rerum potestas ac divinita-
tis ne semel quidem dividi potest. Quidquid enim capit divisionem et interitum
capiat necesse est. Si autem interitus longe est a deo, quia incorruptibi-
lis et eternus est, consequens est ut dividi potestas divina non possit. Deus ergo
unus est: si nihil esse aliud potest quod tantundem capiat potestatis. Et hii tamen qui
multos esse arbitrantur, officia inter se dicunt esse partitos. De quibus omnibus
suo loco disputabimus. Illud interim quod ad presentem locum pertinet teneo. Si par-
titi sunt inter se officia eodem revolvitur res: ut ex his quilibet sufficere
omnibus nequeat. Perfectus igitur non erit, qui cessantibus ceteris non potest omnia
gubernare. Ita fit ut ad regendum mundum unius perfecta virtute opus sit
quam imbecillitate multorum. Qui autem putat hanc tantam magnitudinem non
posse ab uno regi fallitur. Neque quanta sit vis atque potestas divine maiesta-
tis intelligit, si existimat singularem deum: qui facere mundum potuit eundem
regere non posse quem fecit. At si concipiat animo quanta sit divini huius
operis immensitas, cum antea nihil esset, tamen virtute atque consilio dei ex nihilo
esse conflatam, quod opus non nisi ab uno inchoari perficique non potuit, iam
intelliget multo facilius esse ab uno regi quod est ab uno constitutum. Dicat
fortasse aliquis: ne fabricari quidem tam immensum opus mundi nisi a pluri-
bus potuisse. Quamlibet multos quamlibet magnos faciat. Quicquid in
multis magnitudinis potestatis virtutis maiestatisque posuerit, id totum
in unum confero: et in uno esse dico: ut tantum in eo sit istarum rerum: quantum nec
cogitari: nec dici potest. Quia nunc quam et sensu deficimus et verbis quia
neque tantum intelligencie lucem pectus humanum: neque explanationem tan-
tarum rerum capit lingua mortalis, id ipsum nos intelligere oportet ac dicere.
Video rursus quid econtrario dici possit, tales esse illos plures quale nos
volumus unum: at hoc fieri nullo pacto potest: quia singulorum potestas pro-
gredi longius non valebit occurrentibus sibi potestatibus ceterorum. Necesse est
enim ut quisque suos limites aut transgredi nequeat: aut si transgressus

fuerit sui alterū finib' pellat. Non uident qui deos multos eē credunt. fi
eri posse ut aliquid diuisum uelint. ex qua re disceptatio inter eos et cer
tamen oriatur. sicut homerus bellantes inter se deos finxit. cū alij tr
oiam capi uellent. alij repugnarent. Vnius igr̄ arbitrio mundū regi ne
cesse ē. Nisi ē singularum ptiū ptās. ad unā puidenciam referatur. nō
poterit sūma ipā constare. uno quoqz nichil curante amplius. q̄ qd ad eū p
prie ptinet. sicut nec res quidē militaris nisi vnū habeat ducem atqz recto
rem. Quod si in uno exercitu tot fuerint imperatores quot legiones. quot
cohortes quot cunei. quot ale. primum nec instrui poterit acies. unoquo
qz periculum recusante: nec regi facile aut temperari qd suis ppiis cōsilijs
utantur omēs. quorum diuersitate plus noceant q̄ prosint. Sic in hoc rex
nature imperio nisi vnus fuerit ad quē tocius sūme cura referatur vniū
sa soluentur et corruent. Dicere aut multorum arbitrio regi mundū. tale
est: quale siquis affirmet in uno corpe multas eē mentes: qm multa et
uaria sūt ministeria mēbrorum. ut singulos corporis sensus singule mētes
regere credantur. Item multi affectus quib' cōmoueri solem'. ul' ad irā
ul' ad cupiditatē. uel ad leticiam uel ad metum ul' ad miseracionē: ut in
his omnib' totidem mentes putent' operari. Quod siquis pfecto dicat
ne ipam quidem q̄ una ē habere uideatur. Quod si in uno corpe tantā
rum rerū gubnacionē mens una possidet. et in uniuersis semel intenta ē.
cur aliquis existimet mundū. nō posse ab vno regi. a plurib' posse. Quod
quia intelligūt isti assertores deorum ita deos preesse singulis reb' ac p
tibus dicūt. ut tn̄ vnus sit rector eximius. Iam ḡ ceteri nō dij erunt
sed satellites. ac ministri. quos ille un' maximus ac potens omniu hijs offi
cijs pfecerit. et ipi eius imperio ac nutib' seruiant. Si vniuersi pares nō sūt fruiant
nō igr̄ dij omēs sūt. Nec eni pot hoc qd seruit: et qd dnatur. Nam si deus
ē nomen sūme potestatis incorruptibilis eē debet: pfectus impassibilis
nulli rei subiectus. Ergo dij nō sūt quos parere vni maximo deo necessi
tas cogit. Sz quia nō frustra falluntur. qui hec ita putant. causaz huius
erroris paulo apiemus: nūc ueritatez diuine potitis testimonijs cōpbemus
pphe qui fuerūt ad modū multi. vnū deū pdicant vnū loquūtur: quippe q
vnius dei spū pleni q̄ futura erāt pari et cōsona uoce predixerunt. Sed ē Con eos q̄ dicūt pphas fallaces
ueritates experites nō putant hijs eē credendū. Illos ē nō diuinas sz hūa
Vaticin nas fuisse uoces aiunt Videlicet qr de uno deo pconiū fuerūt. aut insani
rō 1 aut fallaces. Atqui impleta eē impleriqz cotidie illorū uaticinia uide
mus et in unā sniam congruens diuinā docet nō fuisse furiosos. Quis
ē mētis emote nō mō futura precinere. sz ecīā coherencia loqui possit.
Nū ergo fallaces erant qui talia loquebantur. Quid ab hijs tam longe
alienum. q̄ racio fallendi cū ceteros ab omi fraude cohiberent. Ideo ē adeo
mittebantur. ut et pcones eēnt maiestatis ei' ac correctores prauita
rō 2 tis humane. Pterea uoluntas fingendi ac menciendi eorum ē. qui opes appe 2an
tunt. q lucra desiderant. que res pcul ab illis scīs uiris fuit. Ita enim
delegato officio functi sūt: ut derelictis omnib' ad tutelam uite neces
sarijs: nō mō in futurū. sed ne in die quidē laborarent contenti extpali abe
quē deus subministrasset. nō mō questum nullum habuerūt sz ecīā cruciat'
atqz mortem. Amara sūt ē uiciosis ac male uiuentib' precepta iusticie.
Itaqz hi quorum peccata et arguebantur et phibebant' excruciatos eos acer
bissime necauerūt. Ergo quib' abfuit studiū lucri: abfuit ecīā lucrū et
rō 3 causa fallendi. Quid qd aliqui eorum principes aut ecīā reges fuerūt: in
quos cadere nō pt suspicio cupiditatis et fraudis. Et tn̄ pconiū dei sin
gularis eadem qua ceteri diuinacione fecerunt. Sed omittam' sane tes pbat te
stimonia pphar' ne minus idonea pbacio uideatur eē de quib' omino nō cre stio poe
ditur Veniam' ad auctores et eos ipos ad pbacionē ueri testes citem' q tarum et phorum
bus cōtra nos uti solent poetas dico ac philosophos. Ex hijs unū deū p unū deū eē
bem' necesse ē. Non quo illi habuerūt cognitam ueritatē. Sz qr ueritatis

ipsius tanta vis est ut nemo possit esse tam cecus: qui non videat ingerentem
se oculis divinam claritatem: Poete igitur quamvis deos carminibus ornaverint et
eorum res gestas amplificaverint summis laudibus, sepissime tamen confitentur spiritu
vel mente una contineri regique omnia. Orpheus qui est vetustissimus poetarum
et equalis ipsorum deorum, siquidem traditur inter argonautas cum tindaridis
et hercule navigasse, deum verum et magnum primo genitum appellat quod ante
ipsum nichil sit genitum, sed ab ipso sint cuncta generata. Eundem etiam ΦΑΝΗ
ta nominat quod cum adhuc nichil esset, primus ex infinito apparuerit et exti
terit. Cuius originem atque naturam quia concipere animo non poterat ex aere
immenso natum esse dixit primo genitus phaetbon citeuz prolui aeris filio
Aliud enim quod diceret amplius non habebat. Hunc autem esse omnium deorum paren
tem: quorum causa celum condiderit liberisque prospexerit ut haberent habi
taculum sedemque communem edificavit immortalibus domum incorruptam N
Natura entia igitur et ratione docente intellexit esse prestantissimam potentiam celi ac
terre conditricem. Celum autem tamquam deum primum constituere non audebat quod
elementum videbat esse mundi quod ipsum egeret auctore. Hec eum ratio per
duxit ad deum illum primogenitum cui assignat et tribuit principatum. Homerus
nichil nobis dare potuit quod pertineat ad veritatem, qui humana potius quam
divina conscripsit. Potuit hesiodus qui deorum generacionem libri unius opere
complexus est: sed tamen nichil dedit non adeo conditore sumens ex
ordium, sed a chao quod est rudis inordinateque materie confusa congeries: cum
explanare ante deberet chaos ipsum unde quando quomodo esse aut constare
cepisset. Nimirum sicut aut constare cepisset ab aliquo artifice disposita
ordinata effecta sunt omnia, sic ipsam materiam factam esse ab aliquo ne
cesse est. Quis igitur hanc nisi deus fecit: cui potestati subiacent omnia. Sed
regit hoc ille: dum horret incognitam veritatem. Non enim musarum instinc
tu sicut videri volebat in helicone carmen illud effudit: sed meditatus vene
rat ac paratus. Noster quoque primus maro non longe fuit a veritate cuius de summo
deo quem mentem ac spiritum nominat. Hec verba sunt: Principio celum ac terras
camposque liquentes lucentemque globum lune titaniaque astra Spiritus intus a
lit totamque infusa per artus Mens agitat molem et magno se corpore mis
cet. Ac ne quis forte ignoraret qui nam esset ille spiritus qui tantum haberet de
claravit alio loco: dicens deum namque ire per omnes terrasque tractusque ma
ris celumque profundum: hic pecudes armenta viros genus omne ferarum Que
rit sibi tenues nascentem arcessere vitas. Ovidius quoque in principio pre
clari dari operis sine ulla nominis dissimulacione adeo quem fabricatorem mundi
quem rerum opificem vocat: mundum fatetur instructum. Quod si vel orpheus vel
hi nostri quod natura docente senserunt in perpetuum defendissent: eandem quam
nos sequimur doctrinam comprehensa veritate tenuissent. Sed hactenus de
poetis. Ad philosophos veniamus quorum gravior est auctoritas: certiusque in
dicium quia non rebus commenticiis sed investigande veritati studuisse creduntur
Tales milesius qui unus e septem sapientium numero fuit: qui primus omnium
quesisse de causis naturalibus traditur aquam esse dixit ex qua nata sint omnia
deum autem esse mentem que ex aqua cuncta formaverit: ita materiam rerum
posuit in humore principium causamque nascendi constituit in deo. Pytha
animus goras ita diffinivit quid esset deus animus per universas mundi partes omnem
que naturam commeans atque diffusus ex quo omnia que nascuntur animalia
vitam capiunt. Anaxagoras deum esse dicit infinitam mentem que per se ipsam
moveatur. Antistenes multos quidem esse populares deos: unum tamen
naturalem id est totius summe artificem. Cleantes et anaximenes e
thera dicunt esse summum deum. Cui opinioni poeta noster assensit. Tum pater
omnipotens fecundis imbribus ether Coniugis in gremium late descendit et
omnes Magnus alit magno commixtus corpore fetus. Chrysippus naturalem
vim divina racione preditam interdum divinam necessitatem deum nuncupat. Ze
ceno naturalem divinamque legem vel horum omnium sentencia quamvis sit incerta

I

eodem tamen spectat: ut prouidenciam unā ēē consenciant. Sine ē na
tura siue ether: siue racio. siue mens. siue fatalis necessitas. siue di
uina lex. siue quid aliud dixeis. idem est qd̄ a nobis dicit deus Nec ob
stat appellacionū diuisitas. cū ipā significacōe ad unū omia reuoluant
Aristotiles quamuis secū ipē dissideat. ac repugnancia sibi et dicat et
senciat in summū tamen unā mentē mūdo preesse testatur Plato qui
omnium sapientissimus iudicat: monarchiam plane apteqz defendit: nec
etherā. aut racionem. aut naturam. sed ut est deū noiat. ab eo mūdum
hunc pfectum atqz mirabilem ēē fabricatum. Quē cicero secutus atqz
imitatus ī plurimis frequent deū cōfitetur: ac supremū uocat in hijs libris
quos de legibus scpsit: ab eo q̄ regi mundum argumentatur. Cū disputat
de natura deorū hoc mō Nihil ē prestancius deo: ab eo igr̄ regi mūdū
necesse ē. Nulli igr̄ ē nature obediens aut subiectus deus: omēm ergo
regit ipē naturā. Quid aūt sit deus in consolacione definit Nec uero deus
ipē qui intelligitur a nobis: alio mō intelligi pt̄. nisi mēs soluta quedam
et libera segregata ab omni cōcrecione mortali omnia senciens. et mouēs
Annens quoqz qui ex romanis ul' acerrimus stoicus fuit: quā sepe summum
deū merita laude psequitur. nā cū de immatura morte dissereret nō intelligis
inquit auctoritatem atqz maiestatem iudicis tui. rectoris orbis terrarum
celiqz. et deorum omnium deū a quo ista numina q̄ singla adoramus et
colimus suspensa sunt Item in exhortacionibus hic cum p̄ma fundamēta
molis pulcherrime iaceret. et hoc ordiret quo nec maius quicq̄ nouit.
nec melius. ut omīa sub ducibus singulis irent qūuis ipē p totum se corporis
intenderat: tamen ministros regni sui deos genuit. Et q̄ multa alia de deo
nrīs similia locutus ē: q̄ nūc differo. q̄ alijs locis oportuniora sūt N-
unc satis ē demonstrare summo ingenio uiros attigisse ueritatē. ac pe-
ne tenuisse nisi eos retrorsus infucata prauis opinionibus cōsuetudo ra
puisset. qua et deos ēē alios opinabantur. et ea que in usum hoīs deus
fecit tanq̄ sensu p̄dita eēnt. p dijs habenda et colenda credebant Nunc
ad diuina testimonia transeamus Sed prius unū proferam qd̄ ē simile diui
no et ob nimiā uetustatem. et q̄ is quē noiabo ex hominibus in deo relatus
est Apud ciceronē. C. cotta pontifex disputans contra stoicos de religio
nibus. et uarietate opinionū q̄ solent ēē de dijs ut more achademicorum
omīa faceret incerta. quinqz fuisse mercurios ait. et enumeratis p ordinem
quatuor. quintū fuisse eū a quo sit argus occisus. ob eamqz causam in egyp
tum pfugisse: atqz egypcijs leges ac lr̄as tradidisse Hunc egypcij thoytena
appellant a quo apud eos primus anni sui mēsis .i. septembris nomē acce
pit idem opidū condidit. quod eciā grece nūc uocatur mercurij ciuitas
et fenaate colunt eū religiose Qui et tam et si homo fuit antiquissimus
tamen et instructissimus omni genere doctrine adeo. ut ei multarum rerū et
artiū sciencia trimegisto cognomen imponeret. Hic scpsit libros et qui
dem multos ad cognicionem diuinarum rerum ptinentes in quibus maiestatem
summi ac singularis dei asserit. idemqz noibus appellat quibus nos deū et
prem: ac ne quis nomen eius inquireret sine noie ēē dixit: eo q̄ nominis
pprietate nō egeat ob ipām scz unitatē ipīus hec uba sūt At deus unus
si unus nomine non indiget. est enī absqz nomine. Deo igr̄ nomē est. quia
solus est nec opus est pprio uocabulo: nisi cū discrimen exigit multitudo
ut unā quamqz psonam sua nota. et appellacione designes: deo aūt quia sp
unus ē pprium nomē est deus. Superest de responsis carminibusqz sacris tes
timonia q̄ sūt multo cerciora pferre Nam fortasse hi contra quos agimus nec
poetis putent ēē credendū tanq̄ uana fingentibus: nec philosophis q̄
errare potuerunt. quia et ipī hoīes fuerunt. M. uarro quo nemo unq̄ doctior
ne apud grecos quidē uixit. in libris rerū diuinarum quos ad C. cesarem po
tificem scpsit. Cum de quindecim uiris loqueret Sibillinos libros ait non
fuisse unius sybille. sz appellari uno noīa sibillinos: q̄ omēs femine uates

Cicero

q̄d ē deus

Sn̄ia Mercu-
rij de deo

de sibillis

sibille sint a veteribus nuncupate · vl' ab vnius delphidis noīe vl' a consiliis deorum
enunciandis · σιοὺς enī deos : nō θεούς et consiliū nō βουλὴν sed βουλὰν
appellabant eolico sermonis genere Itaq3 sibillam dictam · q̄i theobulē Ceterum
sibillas decem numero fuisse : easq3 omēs enumerauit sub auctoribus quidē sin
gulis scriptitauerūt · Primam fuisse de persis cuius mentionē fecerit nicanor
qui res gestas alexandri macedonis scripsit Secunda libissā cuius me
minerit euripides in lamie prologo · Tertiam delphidā de qua crisip
pus loquitur in eo libro quē de diuinatione cōposuit Quartā cymeam in ita
lia : quā neuius in libro punici belli piso in annalibus nominet Quintā
etheream · quā appollodorus erithreus affirmat suā fuisse ciuē : eamq3 graiis
petentibus iliū vaticinatā : et perituram eē troiam : et homerū mēdatia scri
pturū · Sextam samiā · de qua scribit erathostenes ī antiquis annalibus
samiorū repisse se scriptum · Septimā cumanā noīe amaltheam · q̄ ab aliis
herophile vl' demophile nominetur · eamq3 nouem libros attulisse ad regem
tarquiniū priscū · ac pro his trecentos philippeos postulasse regemq3 asp
natum precii magnitudine derisisse mulieris ī saniā illā in conspectu re
gis tres conbussisse · ac p reliquis idem preciū poposcisse · tarquiniū multo
magis insanire mulierem putasse · que denuo tribus aliis exustis · cū ī eodē
precio pseueraret motū esse regem · ac residuos trecentis aureis emisse
quorum postea numero sit auctus capitolio refecto · qd' ex omnibus ciuitatibus
et ytalicis et grecis · et precipue erithreis coacti allatiq3 sunt romam
cuiuscumq3 sibille noīe fuerūt · Octauā hellespōtiā in agro troiano : nata
marmesso circa opidū gergithiū : quā scribit heraclides ponticus solonis
et ciri fuisse temporibus Nonam phrigiā : que vaticinata sit ancyre : Decimam
tyburtem · noīe albuneam · q̄ tyburi colitur ut dea : iuxta ripas amnis anie
nis : cuius ingurgite simulacrū eius inuentū eē dicitur tenens ī manu libru
Harū omnium sibillarum carmina et ferūtur et habentur · preter quam cymee
cuius libri a romanis occultātur : nec eos ab ullo nisi a quindecim viris inspi
ci fas habent : et sunt singularū singuli libri : q̄ quia sibille noīe inscribuntur
vnius eē credunt suntq3 cōfusi : nec discerni · ac suū cuiq3 assignari pot
nisi erithree · q̄ et nomē suū verū carmini inseruit · et erythream se noīat
iri prelocuta ē cū eēt orta babylone · Sed et nos confuse sybillam di
cemus : sicubi testimoniis earū fuerit abutendū Omnes igitur he sybille
vnū deū p̄dicant · maxime tamen erythrea · q̄ celebrior inter ceteras ac
nobilior habetur Siquidē fenestella diligentissimus scriptor de xv · viris
dicens : restituto capitolio : retulisse ad senatū · C · curionem consulē · ut le
gati erythras mitterētur · qui carmina sybille conquisita ad romā deporta
rent : itaq3 missos eē · p · gabiniū · M · otaciliū · L · valeriū · qui descriptos a
priuatis versus circa mille romā deportauerūt Idem sup ostendimus dix
isse varronē · In his ergo versibus quos romani legati attulerūt : deuno
deo hec sunt testimonia · Unus deus solus q̄ maximus nō genitus · Hunc
eē solū summum deū · qui celū fecerit luminibusq3 distinxerit · sed deus so
lus vnus omnino summus creauit · celū solem q3 stellas lunam frugi
fera terram q3 aque fluctus ponti · Qm quomodo solus sit iste edifica
tor mundi et artifex rerum vel quibus cōstat vl' q̄ in eo sunt : solū coli opor
tere · testatur ipm̄ solū existentem colite principem mundi qui solus in seclum
et ex seclo extitit Item alia sibilla · quecumq3 ē : cū p ferre se ad hoīes vocem
dei diceret sic ait solus enī deus sum et nō est alius Exequerer nūc tes
timonia ceterarum : nisi et hec sufficerent et illa · oportunioribus locis reseruarē
Sed cū defendamus causam veritatis apud eos qui aberrantes a veritate
falsis religionibus seruiunt · quod genus pbationis aduersus eos magis
adhibē debemus · q̄ ut eos deorum suorum testimoniis reuincamus Appol
lo ē quē pter ceteros diuini vatēq3 fatidicū existimant colophone re
spondens q3 delphis credo emigrauerat amenitate asie ductus : querenti
cuidam quis eēt · aut quid eēt omnino deus · respondit viginti et uno versibus

Sibillarū te-stiā de deo vno

Testiōia deor de deo vno

I

ortus indoctus absq matre inconcussus nomen neque verbo capturu
igneus seculum hoc deus · parua aut dei porcio angeli nos Numquid pt
suspicari de ione ee dictum · qui et matrem hnit et nomen · Quid q mer
curius ille ter maximus cuius sup feci mencionem no modo ἀμήτορα ut
appollo · sed absq matre quoq appellauit deu : q origo illi no sit aliunde
nec e pt abillo ee generatus qui ipe vniusa generauit · Sanus ut opi
nor et argumentis docui et testib confirmaui qd pse satis clarum e vnu
ee regem mundi vnu prem vnu deu Sed fortasse querat aliquis anob
idem illud qd aput ciceronem querit hortensius · si deus vnus e que ee
beata solitudo queat tamq nos quia vnum dicimus dignius : desertu ac solitarium
ee dicamus Habet e ministros quos uocamus nucios · et est illud verum qd
dixisse in exhortacionibus senecam sup retuli genuisse regni sui ministros deum
Verum hi neq dii sut · neq deos se uocari aut coli volunt · quippe q nihil
preter iussum ac voluntatem dei faciant · Nec tn illi sut qui vulgo co
luntur · quor et exiguus et certus e numerus Quod si cultores deor
eos ipos se colere putant quos summi dei ministros appellamus nihil e q
nobis faciant inuidiam qui vnu deu dicamus multos negemus si eos mul
titudo delectat no xii · dicim aut ccclxv · ut orpheus : sz innumerabiles
ee arguimus eor errores indiuersum · qui tam paucos putant Sci
ant tamen quo noie appellari debeant ne deum verum violet cuius no
men exponunt · diu plibus tribuunt Credant appollini suo · qui eode illo
responso · ut ioui principatum · sic ecia alteris diis abstulit nomen · Ter
cius igr versus ostendit · dei ministros non deos veru angelos appel
lari oporte de se quidem ille mentitus qui cu e numero demonum ange
lis se dei aggregaunt · demq in aliis responsis demone se ee cofessus
e Nam cu interogaret · quomodo sibi supplicari vellet · ita respondit oi
mode sapiens per omnia conuersans in multis te verteus audi o de
mon Item rursum cu precem in appollinem symmachum rogatus exprome
ret ab hoc versu exorsus e · coaptacio mundi cuncta illustrans et sapi
ens demon · Quid ergo sup est nisi ut sua confessione verberibus
veri dei · ac pene subiaceat sempitne · Nam in alio loco responso ita
dixit · Demones qui pergunt circa terram et circa mare indefessi do
mantur sub stutica dei · de utriq generibus in secundo libro disseremus
Interim nobis sat e · q du honorare se vult · et in celo collocare confes
sus e id qd res h quomodo sint appellandi qui deo semp assistunt Ret
hant g̃o se hoies ab erroribus et abiectis religionibus prauis parentem
sui deu q cognoscant · Cuius nec virtus existimari pot · nec magnitudo
pcipi : nec principium comprehendi · cu ad illum mentis hume intencio
et acumen et memoria puenerit · Que si subiectis et consumatis uii
omnibus subsistit · heret deficit · nec aliud ulterius quo progredi pos
sit Verum quia fieri no pt · quin id quod sit aliqu esse cepit consequie
ns est · ut qui nihil an illum fuit · ipe ante omnia · ex se ipo sit · pcreatus
ideoq ab apolline ex se ortus · a sibilla ex se genitus increatus nominatur
Quod seneca homo acutus in exortacionibus vidit Nos inquit aliunde
pendemus Itaq ad aliquem respicimus cui qd est optimum i nobis debeamus
Alius nos edidit alius instruxit deus ipe fecit Cuius igr tot ac tantis
testib comprobatur vnius dei ptate ac prouidencia mundum gubernari · e
cuius vim maiestatemq tantam ee dicit in timeo plato ut eam neq mente
concipe neq verbis enarrare quisq possit ob nimiam · et inextimabilem
ptatem Dubitet vero aliquis · an quicq difficile aut impossibile sit
deo · qui tanta tamq mirifica opa pvidencia excogitauit virtute con
stituit racione pfecit · Nunc autem spu sustentet ptate moderetur in
excogitabilis ineffabilis · et nulli alii satis notus q sibi : unde in de
tanta maiestate sepius cogitanti · qui deos colunt interdum videri solent
tam ceci tam incogitabiles · tam excordes tam no multum mutis aialib

alio

Utrum deo sit aliquid difficile et impossibile

differentes qui credant eos qui geniti sunt maris ac femine coitu aliquid
maiestatis diuineque virtutis habere potuisse. cum sybilla erithrea dicat non potuisse
vim ex femoribus matricie que deus formatus esse. Quod est verum sic esse
apparet herculem. appollinem liberum mercurium iouemque ipsum cum ceteris ho
mines fuisse. qui sunt ex duobus sexibus nati. Quid est autem adeo tam re
motum quam id opus quod ipse ad propagandam sobolem mortalibus tribuit. et quod
sine substancia corporali nullum potest esse. Dii ergo si sunt inmortales eterni. quid
opus est altero sexu: minimum ut generet: ipse per genie quid est opus cum
sucessione non egeant: qui semper sunt futuri: nam profecto in hominibus cete
risque animantibus diuisitus sexus et coitio. et generacio nullam habet aliam
racionem: nisi ut omnia genera viuencium. qui sunt condicione mortalitatis
obitura: mutua possint sua sucessione seruari. Deo autem qui est sempiternus
neque alter sexus. neque sucessio necessaria est. Dicit aliquis ut habeat uel
ministros uel in quos ipse possit dominari. Quid igitur sexu opus est femineo
cum deus qui est omnipotens ut vocatum sine usu et opera femine possit filios
procreare. Nam si quibusdam minutis animalibus id prestitit ut sibi e foliis
natos e suauibus herbis ore legant. Cur existimet aliquis ipsum deum nisi
ex permissione alterius sexus non posse generare Illos igitur quos imperiti et
insipientes tamquam deos. et nuncupant et adorant: nemo est tam inconsideratus
qui non intelligit fuisse mortales. Quomodo ergo inquit aliquis: Dii cre
diti sunt? nimirum. quia reges maximi ac potentissimi fuerunt ob merita
virtutum suarum. aut munerum aut artium repertarum. cum cari fuissent his quibus
imperitauerant in memoriam sunt consecrati. Quod si quis dubitet res eorum
gestas et facta consideret. quam vniuersa tam poete quam historici veteres prodide
runt. hercules qui ob uirtutem clarissimus. et quasi affricanus inter deos ha
betur. nonne orbem terre quem peragrasse et purgasse narratur. stupris libi
dinibus. adulteriis inquinauit: nec mirum cum esset adulterio genitus alcmene.
Quid tandem potuit in eo esse diuini. qui suis ipse uiciis mancippatus
et mares. et feminas contra omnes leges. infamia flagicio dedecore affecit
Sed ne illa quidem que magna et mirabilia gessit. talia iudicanda sunt
ut uirtutibus diuinis tribuenda videantur. Quid enim tam magnificum si leonem
aprumque superauit. si aues deiecit sagittis. si regium stabulum egessit. si virgi
nem vicit cingulumque detraxit. si equos feroces cum domino interemit. Opera
sunt ista fortis uiri hominis tamen. Illa enim que vicit fragilia et mortalia fu
erunt. Nulla est enim ut ait orator tanta uis que non ferro ac viribus debilitari
frangique possit. ac animum vincere iracundiam cohibere fortissimi est. que ille
nec fecit umquam nec potuit. hec qui faciat non modo ego eum summis viris comparo
sed simillimum deo iudico Vellem adiecisse de libidine luxuria cupiditate
in solentia: ut uirtutem eius impleret quem deo similem iudicabat. Non enim
fortior putandus est qui leonem quam qui violentiam et in se ipso inclusam superat
iracundiam. aut qui rapacissimas volucres deiecit: quam qui cupiditates in
quietissimas cohercet: aut qui amazonem bellatricem. quam qui libidinem vin
cit pudoris ac fame debellatricem. aut qui fimum de stabulo quam qui vicia de
corde suo egerit: que magis sunt perniciosa. quia domestica et propria mala
sunt quam illa que et vitare non poterant et cauere. Ex quo fit ut ille solus
vir fortis debeat iudicari qui temperans. et moderatus est et iustus. Quod
si cogitet aliquis que sunt dei opera. iam hec omnia que mirantur homines in
eptissimi ridicula iudicabit. Illa enim non diuinis uirtutibus quas ignorant:
sed infirmitate suarum virium metiuntur Nam illud quidem nemo negamit
herculem non heurysteo tantum seruisse regi. quod aliquatenus honestum
videri potest: sed eciam impudice mulieri omphale. que illum vestibus suis in
dutum. sedere ad pedes suos iubebat. pensa facientem. Detestabilis turpi
tudo. sed tanti erat voluptas. Quid tu inquit aliquis poetis ne creden
dum putas. quid ni putem? Non enim ista lucilius narrat aut lucianus qui
diis et hominibus non pepercit: sed hi potissimum qui deorum laudes canebant Quibus

Herculis acta

I

igitur credemus si fidem laudantibus non habemus Qui hos mentiri pu-
tat, proferat alios quibus credamus auctores qui nos doceant qui sint
isti dii quomodo unde orti quae sit vis eorum qui numerus quae potes-
tas: quid in his admirabile: quid cultu dignum quod denique certius +
utriusque misterium nullus dabit: Credamus igitur istis qui non ut rep-
henderent Navigavit ergo cum argonautis expugnavitque troiam: iratus
laomedonti ob negatam sibi pro filie salute mercedem: unde quo tempore
fuerit apparet Idem furore atque insania percitus uxorem suam cum liberis
interemit. hunc homines deum putant Sed philoctetes heres eius non pu-
tavit: qui facem supposuit arsuro: qui artus eius ac nervos cremari
ac diffluere vidit qui ossa eius ac cineres in oetaeo monte sepelivit
pro quo munere sagittas eius accepit Esculapius et ipse non sine flagi-
tio apollinis natus quid fecit aliud divinis honoribus dignum: nisi quod sa-
navit hippolitum. Mortem sane habuit clariorem quod adeo meruit fulmi-
nari. hunc torquitius de illustribus viris disserens ait incertis +
parentibus natum expositum: et a venatoribus inventum canino lacte nu-
tritum: chironi traditum didicisse medicinam: fuisse autem messenium sed e-
pidauri moratum. Tullius autem cynosuris ait sepultum Quid apollo pa-
ter eius: nonne ob amorem quo flagrabat turpissime gregem pavit alie-
num et muros laomedonti extruxit cum neptuno mercede conductus
quae illi negare potuit impune. ab eoque primo rex perfidus quicquid cum
diis pepigisset didicit abnegare Idem formosum puerum et dum amat
violavit et dum ludit occidit Homicida mars et per gratiam cedis crimine
ab atheniensibus liberatus ne videretur nimis ferus et inmanis adul-
terium cum venere commisit Castor et pollux dum alienas sponsas rapi-
unt esse gemini desierunt: nam livore iniurie concitatus idas: alterum
gladio transverberavit: eosdem poete alternis vivere vel alterius mori nar-
rant: ut iam sint non deorum tantum sed omnium mortalium miserrimi quibus semel
mori non licet: hos tamen homerus ambos simpliciter non ut poete solent
mortuos esse testatur Nam cum faceret in muris assidentem priamo helenam
cunctos grecie principes recognoscere: solum autem se fratres suos requirere
Subiecit orationi sue huiusmodi versum hec ait: at illos retinebat terra sepul-
tos Fur ac nebulo mercurius quid ad famam sui reliquit nisi memoriam
fraudium suarum: Celo scilicet dignus: quia palestram docuit et liram primus
invenit Liberum patrem necesse est in senatu deorum summe auctoritatis +
primeque esse sententie quia preter iovem solus omnium triumphavit: Exerci-
tum duxit: indos debellavit Sed invictus ille imperator indicus maxi-
mus ob amorem ac libidinem turpissime victus est: Delatus est cretam cum
semiviro comitatu nactus est impudicam mulierem in littore ac fiducia
victorie iudice vir esse voluit ne nimium mollis videretur: atque illam pa-
tris proditricem fratris interemptricem ab alio relictam et repudiatam
in coniugium sibi vendicavit et liberam fecit: et cum ea pariter ascendit in
celum Quid omnium hominum pater iupiter qui in solenni precatione optimus
maximus nuncupatur. Nonne a prima sua puericia impius ac pene pa-
tricida deprehenditur: cum patrem regno expulit ac fugavit: nec expectavit
mortem decrepiti senis cupiditate regnandi: Et cum paternum solium
per vim per arma cepisset: bello est a titanibus lacessitus Quod humano
generi principium fuit malorum: Quibus victis et pace in perpetuum compa-
rata reliquam sui vitam in stupris adulteriisque consumpsit. Omitto vir-
gines quas imminuit. id est tollerabile iudicari solet amphitrione ac
tindarei preterire non possum: quorum domos dedecore atque infamia ple-
nissimas reddidit Illud vero summe impietatis ac sceleris quod regium pu-
erum rapuit ad stuprum: parum enim videbatur si in expugnanda feminarum
pudicicia maculosus esset ac turpis nisi etiam sexui suo iniuriam faceret. hoc
est verum adulterium quod fit contra naturam: hec qui facit videamus an +

Esculapius
Apollo
Mars
Castor pollux
Mercurius
Liber
triumphavit
Iupiter

maximus · certe optim⁹ nō est · qđ nomen acorruptorib⁹ · ab adulte
ris · ab incestis · ab est nisi forte nos erāmus hoīes quia talia faci
entes sceleratos uocamus ac p ditos omib⁹ qꝫ penis dignissimos iu
dicam⁹ Stultus aūt M · tulius qui G · ueri adulteria obiecat · ei
dem eniꝫ iupiter quē colebat admisit · qui p clodio sororis incestū
at illi optimo maximo eadem fuit ⁊ soror et coniux Quis ē igi
tur ex cors · qui hunc incelo regnare putet qui ne intra quidē de
buit : Non insulse quidē poeta triumphū cupidini⁹ scripsit : quo inlibro
nō mō potentissimū deorū cupidineꝫ : sed etiā uictoreꝫ facit Enume
ratis ē amoribus singuloꝝ quib⁹ inpotestatē cupidinis dicionēqꝫ ꝑ
uenissent : instruit pompam inqua iupiter cū ceteris diis · ante cur
rū triumphantis ducitur catenatus · Eleganter id quidem apoeta
figuratuꝫ · sꝫ tn̄ nō multuꝫ distat auero Qui ē uirtutis ē expers
qui cupiditate ac libidinib⁹ malis uīcat · nō cupidini ut ille finxit
sꝫ morte subiect⁹ est sempitne Sed omittam⁹ demorib⁹ dicē rem
consideremus ut intelligant hoīes inquib⁹ miseri uersant erroribus
Regnare incelo iouem uulgus existimat id doctus parit et indoct
p suasū ē qđ religio ipā · et p̄cationes et ympni · et delubra · et simula
cra demonstrant · Eundem tn̄ saturno et rhea genitū confitentur
Quomō pt̄ deus uideri · aut ut ait poeta hominꝫ reruꝫ reptor
ante cui⁹ ortū infinita hominꝫ milia fuerūt · eoꝝ scꝫ · qui saturno ꝑ
regnante uixerūt · et priores luce q̄ iupiter sūt potiti · Video aliū de
um regem fuisse primis tēporib⁹ · aliuꝫ consequentib⁹ pt̄ ergo fieri
ut alius sit postea futur⁹ Si eniꝫ prius regnū mutatū est · cur de
speremus etiā posterius posse mutari nisi forte saturnus generare
potuit fortioreꝫ · iupiter nō pt̄ semp utiqꝫ mirabile ē · pōt g° iupiter
regnū amittere · sicut pr̄ eius amisit · ita plane · nā cū idem · neqꝫ uir
ginib⁹ neqꝫ maritatis unq̄ pepercisset · abstinuit se tamen una theti
+ maiorē de · quod responsuꝫ fuit maiorem prē suo · futurū quisqꝫ ex illa nat⁹
eēt · Et p̄mū prudentia uico nō dei : cur nisi themis futura dixissꝫ · ipē
nesciret Si aūt diuin⁹ nō sit · ne deus quidē sit : unde ipā diuinitas no
minatur · ut ab hoīe humanitas · deinde conscia imbecillitatis qui timuit uti
qꝫ maiorē · Quod qui facit scit . pfecto nō eē se maximū qñquidē pt̄
aliquid maius existere Idem p stigiā paludē sanctissime iurat Vna sup
sticio sup his q̄ reddita diuis Que ista supsticio ē · aut aquo reddita
ē : Ergo aliqua potestas maiā ē q̄ periurantes deos punit : Que tn̄
ta formido ē paludis īferne · si sūt inmortales quid metuūt · quā in
suri nō sūt nisi quos mori necesse ē · Quid igr̄ hoīes oculos suos in
celū tollunt · quid p supos deierant · cū ipī supi adinferos reuoluantur
ibiqꝫ habeant quod uenerent et adorent Illud uero quale ē eē facta · quib⁹
dii omēs et ipē iupiter pareat Si parcaꝝ tanta uis ē : ut plus pos
sint q̄ celestes uniuisi q̄qꝫ ipē rector ac dns · Cur nō ille potius reg
nare dicant · quaꝝ legib⁹ et statutis · parere omēs deos necessitas co
git · Nunc cui dubiū est qu . ꝭ qui alicui rei obsequitur maxim⁹ nō sit
Nam sisit · nō accipiat fata sꝫ faciat Nunc ad illud quod omiserā redeo
in una itaqꝫ sola fuit continentior · cū eaꝫ depiret · nō uirtute aliqua sꝫ
metu successoris · Que formido utiqꝫ eius est · qui sit mortalis · et imbe
cillis et nihili · quippe qui potuit · et tūc cū nasceretur extingui sicut frat
eius ante genitus extinctus ē · qui simie potuissꝫ unq̄ maiori concessis
set impiuꝫ Ipē aūt furto seruatus · furtiꝫ qꝫ nutrit⁹ ꝫευϲ sine ꝫηη
appellatus est : nō ut isti putant afervore celestis ignis · ul' q̄ uite sit
dator · et animantib⁹ inspiret aīās : q̄ uirtus solius dei ē · quā ē possit
inspirare aīāꝫ · qui ipē accepit aliūde · sꝫ q̄ primus exlibris saturnalib⁹
uixerit · Potuerūt igr̄ hoīes aliuꝫ deū hrē rectorē · si saturnus nō fuisset
ab uxore delusus · At ē poeta ista finxerūt · Errat quisqꝫ hoc putat Illi ꝑ

I

cum de hominibus loquebantur, sed ut eos ornarent, quorum memoriam laudibus celebrabant, deos esse dixerunt. Itaque illa potius ficta sunt que tamquam de diis, non illa que tamquam de hominibus sunt locuti: quod clarum fiet exemplo quod inferemus. Danaen violaturus aureos nummos largiter in sinum eius infudit. hec stupri merces fuit: at poete qui quasi de deo loquebantur ne aucte credite maiestatis infringerent, finxerunt ipsum in aureo imbre delapsum: eadem figura qua imbres ferreos dicunt cum multitudinem telorum sagittarumque describunt. rapuisse dicitur in aquila catamitum poeticus color est. Sed aut per legionem rapuit cuius insigne aquila est aut navis in qua est impositus tutelam habuit in aquila figuratam, sicut thaurum cum rapuit et transvexit europam. eodem modo convertisse in bovem traditur Io. machi filiam que ut iram iunonis effugeret, ut erat iam setis obsita iam bos tranasse dicitur mare in egyptumque venisse atque ibi recepta priori vel pristina specie dea facta que nunc isis vocatur. Quo igitur argumento probari potest nec europam in tauro sedisse: nec io bovem factam. quod certus dies habetur in fastis: quo isidis navigium celebratur. Que res docet non tranasse illam sed navigasse. Igitur qui sapere sibi videntur: quia intelligunt vivum terrenumque corpus in celo esse non posse totum ganimedea fabulam pro falso repudiant nec sentiunt in terra id esse factum quia res ac libido ipsa terrena sunt est. Non ergo res ipsas gestas finxerunt poete quod si facerent essent vanissimi. Sed rebus gestis addiderunt quendam colorem. Non enim obtrectantes illa dicebant, sed ornare dicebant cupientes. hinc homines decipiuntur maxime quod dum hec omnia ficta esse a poetis arbitrantur colunt quod ignorant. Nesciunt enim quid sit poetice licentie modus, quousque progredi fingendo liceat, cum officium poete in eo sit: ut ea que vera gesta sunt in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conversa traducat. Totum autem quod referas fingere: id est ineptum esse et mendacem potius quam poetam. Sed finxerunt ista que fabulosa creduntur. Num etiam illa que de diis feminis deorumque connubiis dicta sunt. Cur igitur sic figurantur sic coluntur nisi forte non tantum poete: sed pictores etiam fictoresque imaginum mentiuntur. Nam si est hic iupiter qui nobis dicitur deus: si non is est qui ex saturno et ope natus est non oportuit nisi solius simulacrum in templis omnibus collocari. Quid sibi mulierum effigies volunt: Quid sexus infirmus inque si cecidit hic iupiter cum vero ipsi lapides hominem fatebuntur. Mentitos esse poetas aiunt et his tamen credunt immo vero non esse mentitos re ipsa probant. Ita enim deorum simulacra confingunt ut ex ipsa diversitate sexus appareat vera esse que dicunt poete. Nam quid aliud argumentum habet ymago catamiti et effigies aquile: cum ante pedes iovis teneri ponuntur in templis et cum ipso pariter adorantur nisi ut nefandi sceleris ac stupri memoria maneat in eternum. Non igitur a poetis totum fictum est. Aliquid fortasse traductum et obliqua figuratione obscuratum quo veritas involuta tegeretur: sicut illud de sortitione regnorum. Aiunt enim iovi celum obtigisse: neptunno mare: inferna plutonem. Cur non terra potius in sortem tertiam venit nisi quod in terra gesta res est. Ergo illud in vero est: quod regnum orbis ita partiti sortitique sunt ut orientis imperium iovi cederet: plutoni cui cognomen hagesilao fuit pars occidentis obtingeret eo quod plaga orientis ex qua lux mortalibus datur superior: occidentis autem inferior esse videatur. Sic mendacio veritatem velaverunt ut veritas ipsa persuasioni publice nihil derogaret. De neptuni vero sorte manifestum est cuius regnum tale fuisse dicimus: quale M. antonii fuit infinitum illud imperium: cuius totius ore maritime potestatem senatus decreverat: ut predones persequeretur: ac mare omne placaret. Sic neptuno maritima omnia cum insulis obvenerunt. Quomodo id probari potest. Nimirum veteres historie docent. Antiquus auctor euhemerus qui fuit ex civitate messena: res gestas iovis: et ceterorum qui dii putantur collegit: hystoriamque contexuit ex titulis et inscriptionibus sacris: que in

de officio poete

antiquissimus templus habebant maxieqz in fano iouis triphilii · ubi aurea
columnam positā ēē ab ipō ioue titulus indicabat in qua colūna sua gesta
conscripsit · ut monimētū posteris eēt rerū suarū · hanc hystoriam et interpre
tatus ē ennius · et secutus cui⁹ hec uba sūt · Ubi iupiter neptuno imperiū
dat maris ut insulis omib⁹ · et que loca eēnt secus mare omib⁹ regnaret
Vera sūt g° que loquuntur poete · sed obtentu aliquo specieqz uelata · pot
et mōs olympus figurā poetis dedisse: ut ioue dicerent celi regnū
ēē sortitū qd̄ olympus ambiguū nomē est et montis · et celi · in olympo
aūt et iouem habitasse · docet eadē hystoria que dicit: Ea tempestate
iupiter i monte olimpo maximā ptē uite colebat · et eo iurius ad eū ueni
bant si que res in controuersia erant Item siquis quid noui inuenerat
qd̄ ad uitā hūanā utile eēt eo ueniebāt: atqz ioui ostendebant · Multa
in hunc modū poete transferūt: ut nō in deos mentiantur quos colunt
sz ut figuris uersi coloribus uenustatē / ād leporem carminibus suis addant
Qui aūt nō intelligūt quomodo: aut quare: quidqz figuret poetas ue
lut mendaces et sacrilegos insequunt̄ · hoc errore decepti etiā philosop
hi: q ea q̄ de ioue feruntur minime cōuenire in deū uidebant: duos ioues
fecerunt unū naturalē · et alterū fabulosū · Viderūt ex parte qd̄ erat uerū ·
eū scz de quo poete loquūt̄ hoiez fuisse · in illo aūt nali ioue · uulgare cō
suetudine religionis inducti · errauerūt qd̄ in deū nomē hoīs transtule
runt Qui ut sup̄ diximus · quia solus ē nō indiget noīe · Ioueȝ aūt illū
ēē · q sit ex ope saturnoqz natus negari nō pt̄ · Vana igr̄ psuasio ē eorū
qui nomen iouis sūmo deo tribuunt · Solent ē quidez errores suos hac
excusacione defendere: qui conuicti de uno deo cū id negare nō pūt
ipm̄ se colere affirmant: uerū hoc sibi placere: ut iupiter noīet̄ · Quo
quid absurdiꝰ Iupiter enī sine contubernio coniugis filieqz coli nō solet
: inde quid sit appet: nec fas ē id nomen eo transferri: ubi nec minerua
ē ulla nec iuno · Quid q huius noīs, ꝓprietas nō diuinā uim exprimit: sz
hūanā Ioue enim iunoneqz ~~adiuuando~~ iuuando esse deos cicero interpretat̄ · Et iu
piter q̄i iuuans pr̄ dr̄ · quod nomē in deū minime congruit: quia iuuare
hoīs est opis aliquid conferentis in eū qui sit alienus et exigui beneficii
Nemo sic deū p̄cat̄ ut se adiuuet: sz ut seruet ut uitā salutemqz tribuat
quod multo plus ac maius ē q̄ iuuare Et qui de prē loquimur · nullus
pr̄ dicit̄ filios iuuare: cū eos generat aut educat Illud ē leuius ē: q̄ ut
uno ubo magnitudo patrum beneficii exprimatur Quanto id magis in
cōueniens ē deo qui uerus ē pr̄: per quē sumus: et cui⁹ toti sum⁹ a quo
fingimur animamur illuminamur · qui nobis uitā impartiū salutē tribuit
uictuz multiplicez subministrat Non intelligit beneficia diuina · qui se iuuari
a numine adeo putat · Ergo nō iupiter mō · sz etiam impius est · qui no
mine iouis uirtutē sūme ptātis īminuit · Quare si ioue et ex rebus
gestis: et ex moribus hoiez fuisse: in terraqz regnasse dep̄hendimus: sup̄ ē
ut mortē quoqz eius inuestigemus Ennius in sacra hystoria descriptis
omnibus q̄ in uita sua gessit: ad ultimū sic ait · Deinde iupiter postquā
quinquies terras circuiuit omibusqz amicis ac cognatis imperia diuisit ·
reliquitqz hoibus leges · mores frumentaqz parauit: multaqz alia bona
fecit: i mortali glīa: memoriaqz affectus sempiterna monimenta sua re
liquit: etate psummata · in creta uitā commutauit · et ad deos abiit · eūqz
curetis filii sui curauerūt · decorauerūtqz eū: et sepulchrū eius ē in cre
ta in oppido cnosso: et dicit̄ uesta hanc urbem creauisse · in quo sepul
chro eius ē inscriptū antiquis lr̄is grecis ΖΕΥC ΚΡΟΝΟΥ id est latine
iupiter saturni · hoc certe nō poete tradūt: sz antiquarū rerū scripto
res · q adeo uera sūt: ut ea sybillinis uersibus confirment qui sūt tales
Demonas in animes cadauerū simulachra tabescentiū: quorum creta iactū
etiam sepulchra infeliciter mortua habebit · Cicero eū de deorum natura
cū tres ioues a theologis enumerari diceret: ait tercium fuisse cretensem

de morte iouis

I

saturni filium cuius nulla insula sepulchrum ostendit. Quomodo igitur potest ali-
bi deus esse vivus, alibi mortuus: alibi habere templum: alibi sepulchrum. Sci-
ant ergo romani capitolium suum, id est summum caput religionum publicarum, nihil
esse aliud quam inane monumentum. Veniamus nunc ad eius patrem qui ante
regnavit: et qui fortasse plus habebat in se: quod ex coitu tantorum elementorum
genitus esse dicatur. Videamus quid in eo fuerit deo dignum. Inprimis il-
lud quod aureum seculum narratur habuisse: quod iusticia sub eo fuerit. Ut in
Teneo aliquid in eo quod in eius filio non fuit. Quid est tam conveniens deo
quam iustum regimen: ac pium seculum. Sed cum eadem ratione natum esse cogito,
non possum putare deum summum, quod videam esse aliquid antiquius. At eum deum
quero: ultra quem nihil sit omnino: qui fons et origo sit rerum: hunc sit ne-
cesse est qui celum ipsum condidit terramque fundavit. Saturnus autem si
ex his natus est ut putatur: quemadmodum potest esse deus principalis qui
aliis ortum suum debet: aut quis prefuit mundo prius quam saturnus gigneretur.
Sed hoc poeticum est ut dicebam paulo ante figmentum. Nec enim fieri poterat
ut elementa insensibilia: tantoque intervallo separata: in unum coirent atque
filium procrearent. Aut is qui natus esset non potissimum genitoribus similis
existeret. Sed eam formam gereret quam parentes sui non habebant. Quera-
mus ergo quid veritatis in hac figura lateat. Minucius felix in eo libro
qui octavius inscribitur sic argumentatus est: saturnum cum fugatus esset a fi-
lio in italiam quod venisset: celi filium dictum: quod soleamus eos quorum virtutem
miremur: aut eos qui repentine advenerint de celo cecidisse dicere.
Terre autem quod ignotis parentibus natos terre filios nominemus. Sunt hec
quidem similia: vera non tamen vera. Quia constat etiam tunc cum regnaret ita esse
habitum. Potuit sic argumentari: saturnum cum potissimus rex esset ad retinen-
dam parentum suorum memoriam: nomina eorum celo terreque indidisse, cum hec prius
aliis vocabulis appellarentur. Qua ratione et montibus et fluminibus nomina
scimus imposita. Neque enim cum dicunt poete de progenie athlantis aut nachi
fluminis, id potissimum dicunt dicit homines ex rebus sensu carentibus potuisse ge-
nerari: sed eos utique significant qui nati sunt ex his hominibus qui vel vivi vel
mortui nomina montibus aut fluminibus indiderunt. Nam id apud veteres maximeque
grecos fuit usitatum. Sic maria eorum tenuisse nomen accipimus qui de-
ciderant in ea: ut egeum, icarium, hellespontum. Et in latio aventinus nomen illud
monti dedit in quo sepultus est: tyberinus vel tybris autem quo mersus est.
Non ergo mirandum si nomina celo terreque attributa essent qui reges genuerat
potentissimos. Apparet ergo non ex celo esse natum quod fieri non potest: sed ex eo homine
cui nomen uranus fuit: quod esse verum trismegistus auctor est: qui cum diceret
admodum paucos extitisse in quibus esset perfecta doctrina: in his uranum sa-
turnum mercurium nominavit cognatos suos. Hec ille quia ignorabat alio
tradidit hystoriam: qui quomodo argumentari potuerit ostendi. Nunc di-
camus quo in loco sit hoc factum. Non est saturnus hoc: sed iupiter fecit in
sacra historia sic ennius tradit. Deinde pan eum deducit in montem qui
vocatur celi stella. Postquam eo ascendit contemplatus est late terras. Ibique
in eo monte aram creat celo. Primusque in ea ara iupiter sacrificavit in eo
loco suspexit in celum quod nunc nos nominamus. Idque quod supra mundum erat quod
ether vocabatur, de sui avi nomine celo nomen indidit. Idque iupiter quod ether
vocatur precatus primus celum nominavit: eamque hostiam quam ibi sacravit totam
adolevit. Nec hic tamen sacrificasse iupiter invenitur. Cesar quoque in arato re-
fert aglaosthenem dicere iovem cum ex insula naxo adversus tytanas pro-
ficisceretur et sacrificium faceret in litore, aquilam ei in auspicium advolasse,
quam victor bono omine acceptam tutele sue subiugarit. Sacra vero historia
etiam ante consedisse illi aquilam in capite atque ei regnum portendisse testatur.
Cui ergo sacrificare iupiter potuit: nisi celo avo quem dicit euhemerus
in oceania mortuum et in oppido aulacia sepultum. Quoniam revelavimus
misteria poetarum ac saturni parentes invenimus: ad virtutes eius et facta rede-

Saturnus

Ennius

Qua ratione iuppiter dicitur Celo patri suo genitalia absidisse

amus iustus in regno fuit. Primum ex hoc ipso iam deus non est quia fuit. Deinde quia
ne quidem iustus fuit non modo in filios quos necavit: verum etiam in patrem
cuius dicitur abscidisse genitalia. Quod forsitan vere acciderit: sed homines respectu
elementi quod dicitur celum totam fabulam explodunt tamquam ineptissime fictam
quam tamen stoici ut solent ad rationem physicam conantur traducere quorum
sententiam cicero de natura deorum disserens posuit. Celestem inquit altissimam
etheream que naturam igneam quae per se omnia gigneret vacare voluerunt ea
parte corporis quae coniunctione alterius egeret ad procreandum. Que ratio in vestam
tam potuit convenire si mas diceretur. Ideo enim virginem putant vestam esse
quia ignis inviolabile sit elementum: nihilque nasci possit ex eo: quippe qui
omnia quae arripuerit absumat. Ovidius in fastis: Nec tu aliud vestam quam
vivam intellige flammam Nataque de flamma corpora nulla vides. Iure igitur virgo
est quae semina nulla remittit: nec capit et comites virginitatis amat. Vul
cano quoque id potuit ascribi qui quidem putatur ignis. et tamen eum poe
te non absciderunt. potuit et soli in quo est natura et causa gignentium: nam
sine solis igneo calore: neque nasci quicquam neque augeri potest ut nulli alii e
lemento magis opus sit genitalibus quam calori cuius fotu concipiuntur: nas
cuntur sustentantur omnia. Postremo etiam si ita sit ut volunt. quid magis
abscisum esse celo putemus quam omnino sine genitalibus natum: nam si per se gig
nit non indigebat utique genitalibus. cum saturnum ipsum procrearet. Si vero
habuit et a filio abscisa sunt: ortus rerum et natura omnis interisset. Quid quod
ipsi saturno non divinum modo sensum: sed humanum quoque adimunt. cum affir
mant eum esse saturnum qui cursum et conversionem spaciorum atque temporum
contineretur. eumque grece id ipsum nomen habere ΚΡΟΝΟΣ id est spacium temporis
Saturnus autem est appellatus quod saturetur annis. hec ciceronis verba
sunt exponentis sententiam stoicorum. Que quam vana sit. cuivis intelligere
promptissimum est. Si enim saturnus celi est filius quomodo potuit aut tempus e
celo gigni. aut celum a tempore abscidi. aut postea tempus imperio spoliari a filio
iove. Aut quomodo iupiter natus ex tempore. aut quibus annis saturari possit eter
nitas. cui nullus est finis. Si ergo vane sunt iste rationes philosophorum
quid est nisi ut vere factum esse credamus. id est hominem ab homine abscisum. Nisi
forte aliquis existimat adeo fuisse qui timuit coheredem: cum si quid
divinitatis habuisset. non patris genitalia debuerit amputare: sed propria
ne iupiter nasceretur. qui eum regni possessione privavit. Idem sororem
suam retheam al' rheam. quam latine opem dicimus cum haberet uxorem: responso
vetitum esse dicitur mares liberos educare. quod futurum esset ut a filio pelle
retur. Quam rem metuens sibi natos sibi filios non utique devora
bat ut ferunt fabule: sed necabat: quamquam scriptum sit in hystoria sacra
saturnum et opem ceterosque qui tunc homines humanam carnem solitos esitare
verum primum iovem legem hominibus moresque condentem: edicto prohibuisse
ne liceret eo cibo vesci. Quod si verum est quid potest in eo fuisse iustitia
Sed fictum sane putemus saturnum filios devorasse: modo cum aliqua ratione
num ideo quod aut vulgus comedisse filios suos eum qui extulerit se
pultumque mandaverit. Ops autem cum iovem peperisset: subtraxit infan
tem: eumque clanculum nutriendum furtim misit in cretam. Rursum imprudenciam
reprehendam necesse est. Cur eius responsum ab aliquo potius accepit cum in
celo constitutus initia non videbat. Cur eum corybantes cymbalis fe
fellerunt. Postremo cur exstitit vis aliqua maior que illius vinceret
potestatem. Nimirum senex a iuvene facile victus est ac spoliatus imperio
fugit igitur expulsus: et italiam navigio venit. cum errasset diu sicut
ovidius in fastorum libris refert. Causa ratis superest: tuscum rate venit
ad amnem: ante pererrato falcifer orbe deus: hunc errantem atque inopem
ianus excepit cuius rei argumenta sunt nummi veteres: in quibus
est cum duplici fronte ianus: et in altera parte navis: sicut idem poeta
subiecit. At bona posteritas puppim formavit in ere: hospitis adventum

cretaci tomi

enim dicitur quod est idem ΧΡΟΝΟΣ

testificata dei Omnes g° non tantu*z* poete s*z* historiarum quoq*z* ac rerum
antiquarum scriptores hoiez fuisse consentiunt qui res eius in italia ges
tas memorie pdiderunt greci · diodorus et thallus · latini nepos et
cassius et varro: nam quo agresti quodam more in italia viueretur Is
genus indocile · ac dispsum montibus altis · composuit · legesq*z* dedit:
latium q*z* vocari Maluit: his qui latuisset tutus in oris · Censet ne
aliquis deum ee: qui pulsus est · qui fugit · qui latuit Nemo tam
stultus e: qui e' fugit aut latet · et vi et: mortem timeat necesse est
Orpheus qui tpribus eius fuit recentior apte: saturnum in terra et
apud hoies regnasse commemorat · primus quidem imperavit terrestribus
saturnus uire ex ante*z* saturno natus e ipe rex magnus latissimus
iupiter · Item uir maro: aureus hanc vitam in terris saturnus agebat
Et alio loco Aurea q*n* phibent illo sub rege fuere: secla: sic placidi po
pulos in pace regebat: neq*z* superius dixit in celo egisse vitam: neq*z*
infernus supos in pace rexisse Vnde appet illum regem fuisse terrenum
quod alibi aptius declarat Aurea condet · secla qui rursus latio reg
nata p arva Saturno quondam Ennius quidem in euhemero: non primu*m*
dicit regnasse saturnum s*z* uranum prem Initio inquit primus in terris
imperium summum celus habuit Is id regnum una cum fribus suis sibi in
stituit: Non magna dissensio · siquidem maiorum auctorum de filio ac
pre dubitacio est · s*z* tn utrumq*z* fieri pt Vt et primum uranus emine
re inter ceteros potencia ceperit: et principatum habere non reg
postea saturnus maiores sibi opes compaverit ac regium nome assume
ret Nunc quoniam ab his q retuli aliquantum sacra historia dissentit: aperi
amus ea que veris litteris continentur: ne poetarum ineptias in calumniandis
religionibus sequi ac probare videamur · hec e' verba sunt Ex inseq saturnus
uxorem duxit opem · Titan qui maior natu erat postulat ut ipe regnaret Vbi vesta mater eorum et sorores ceres · atq*z* ops suadent saturno
uti de regno ne concedat fri / ibi titan qui facie deterior eet q saturnus
ideo · et qd videbat mrem atq*z* sorores suas opam dare ut saturnus
regnaret: concessit ei ut his regnaret: itaq*z* pactus e cum saturno
uti siquis liberorum virilis sexus ei natus eet: ne quem educaret id eius
rei causa fecit: uti ad suos natos regnum rediret Tum saturno primus
filius qui primo natus est eum necaverunt · Deinde posterius nati sunt ge
mini · iupiter atq*z* iuno tum iunonem saturno in conspectu dedere · atq*z*
iovem clam abscondunt · dantq*z* eum veste educandum: celantes saturnum Item
neptunum · clam saturno opis parit eumq*z* clanculo abscondit · Ad eu
dem modum tercio partu opis parit geminos plutonem · et glaucam · pluto
latine dictus est diespiter: alii orcum vocant ibi filiam glaucam saturno
ostendunt: ac filium plutonem celant atq*z* abscondunt · deinde glauca pua
emoritur · hec ut scripta sunt iovis fratrum eius stirps · atq*z* cognacio in
hunc modum · nobis ex sacra scriptione tradita e Item paulo post hec in
fert · deinde titan postq resciuit saturno filios pcreatos atq*z* educatos
esse: clam se seducit secum filios suos qui titan vocant · fratremq*z* suum satur
num · atq*z* opem comprehendit · eosq*z* muro circumegit: et custodiam his
apponit · hec historia quam vera sit docet sibilla erithrea · eadem fere di
cens · nisi q in paucis q ad rem non pertinent discrepat: liberatur ergo
iupiter summi sceleris crimine q prem vinxisse compedibus p hibetur Id enim
titan patruus fecit q ille contra pactionis iusiurandum mares liberos sus
tulisset Reliqua historia sic contexitur: iovem adultum cum audisset patrem
atq*z* matrem custodiis circumseptos atq*z* vinncula coniectos venisse cum
magna cretensium multitudine · titanumq*z* atq*z* filios eius expugnasse pa
rentes vinculis exemisse · pri regnum reddidisse: atq*z* ita in cretam re
measse · post hec deinde saturno sortem datam ut caveret ne filius eum
regno expelleret illum allevande sortis atq*z* effugiendi pictuli gratia insidia

De ortu deorum

De expulsione satni

iupiter
tum iovi: ut enim necaret iovem cognitis insidiis regnum sibi denuo
vendicasse
vindicasse ac fugisse saturnum. Qui cum iactatus esset per omnes terras
prima — persequentibus armatis quos ad eum comprehendendum vel necandum iupiter
racio homines ap- — miserat: vix in italia locum in quo lateret invenit. Quibus ex rebus cum
pellandi deos — constet illos homines fuisse: non est obscurum qua racione dii cepit nominari. Si
enim nulli reges ante saturnum vel uranum fuerunt fuerunt propter hominum ra-
ritatem. qui agrestem vitam sine ullo rectore vivebant: non est dubium quin
illis temporibus homines regem ipsum totamque gentem summis laudibus ac novis
honoribus iactare cepit: ut etiam deos appellarent: sive ob miraculum vir-
tutis hoc vere putabant. rudes adhuc et simplices sive ut fieri solet
adulacionem presentis potencie. sive ob beneficia quibus erant ad hu-
manitatem compositi deinde ipsi reges cum cari fuissent hiis quorum vitam
composuerant magnum sui desiderium mortui dereliquerunt Itaque homines
eorum simulachra finxerunt: ut haberent ex ymaginum contemplacione
solacium, progressique longius. per amorem memoriam defunctorum colere ce-
perunt: ut et gratiam referre benemeritis viderentur: et successores eorum
allicerent ad bene imperandi cupiditatem. Quod cicero de natura de-
orum docet dicens |Suscepit autem vita hominum consuetudoque communis
ut beneficiis excellentes viros in celum fama ac voluntate tollerent
origo deorum — hinc hercules. hinc castor. hinc pollux. hinc esculapius. hinc liber
et alio loco. atque alio et in plerisque civitatibus intelligi potest. augende vir-
tutis gratia. aut quo libencius rei publice causa periculum adiret. optimus quis-
que virorum fortium memoriam honore deorum inmortalium consecratum. hac
quomodo dii ubi co- — scilicet racione romani cesares suos consecraverunt et mauri reges suos Sic
lebantur — paulatim religiones esse ceperunt. dum illi primi qui eos noverant: eo ritu
suos liberos. ac nepotes deinde omnes posteros imbuerunt. Et hii tamen summi
reges ob celebritatem nominis in provinciis omnibus colebantur. privati vero
singuli populi gentis aut urbis sive conditores seu viri fortitudine in-
signes erant. seu femine castitate mirabiles. summa veneratione colue-
runt. ut egyptii isidem. mauri iubam. macedones. cabirum. peni uranum.
latini faunum. sabini sanctum. romani quirinum. eodem utique modo athene
minervam. samos iunonem. paphos venerem. vulcanum lemnos. liberum
naxos. apollinem delphos. Sic per populos atque regiones varia sacra sus-
cepta sunt: dum homines grati esse in suos principes cupiunt: et quos alios
racio 2a — honores vita carentibus deferant invenire non possunt. Preterea pietas eorum
qui successerant plurimum contulit ad errorem: qui ut divina stirpe nati
viderentur divinos honores parentibus detulerunt. deferrique iusserunt. An
potest aliquis dubitare quomodo religiones deorum sint institute. cum
aput maronem legat enee verba socios imperantis Nunc pateras libate
iovi precibusque vocate. Anchisen genitorem: cui non tantum inmortalitatem ver-
etiam ventorum tribuit potestatem. Poscamus ventos atque hec me sacra
quot annis Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis. Idem scilicet de iove
liber. et poll. et mercurius. et apollo fecerunt. ac postea de hiis successores
racio 3a — eorum. Accesserunt etiam poete. et compositis ad voluptatem carminibus
in celum eos sustulerunt. Quod malum a grecis ortum est. quorum levitas
instructa dicendi facultate et copia incredibile est: quantas men-
daciorum nebulas excitaverit. itaque admirati eos. et susceperunt primum sa-
cra illorum et universis gentibus tradiderunt / ob hanc vanitatem sibylla sic
sibill Sibilla quomodo — eos increpat. Grecia igitur quid confidis in viris ut sint principes quid
grecos indu- — autem dona inania defunctis offers sacrificas simulachris. quis tibi in
xit — mente errorem posuit ut hec facias magni dei faciem derelicta/ M tullius
qui non tantum perfectus orator sed etiam philosophus fuit: siquidem solus exti-
ch Tullius — tit platonis imitator in eo libro quo se ipse de morte filie consolatus
est: non dubitavit dicere deos qui publice colerentur homines fuisse Quod
ipsius testimonium eo debet gravissimum videri quod et augurale habuit sacer-

docuit et eosdem se colere uenerarique testatur. Itaque utrumque paucos nesciolos duas res nobis dedit. Nam dudum ymaginem filie eodem modo consecraturum esse profiteretur quo illi a ueteribus sunt consecrati: et illos mortuos esse docuit et originem uane superstitionis ostendit. Cum uero inquit et mares et feminas complures ex hominibus in deorum numero esse uideamus et eorum in urbibus atque agris augustissima delubra ueneremur: assentiamus eorum sapientie quorum ingeniis et inuentis omnem uitam legibus et institutis excultam constitutamque habemus. Quod si ullum umquam animal consecrandum fuit illud profecto fuit. Si cadmi progenies aut amphitrionis aut tindari in celum tollenda fama fuit: huic idem honos certe dicandus est. Quod quidem faciam teque omnium optimam doctissimamque approbantibus diis immortalibus ipsis in eorum cetu locatam ad opinionem omnium mortalium consecrabo. Fortasse dicat aliquis pre nimio luctu delirasse ciceronem. Sed at quum omnis illa oratio et doctrina et exemplis et ipso loquendi genere perfecta non egri sed constantis animi ac iudicii fuit. et hec sententia ipsa nullum prefert indicium doloris. Neque enim puto illum tam uarie tam copiose tam ornate scribere potuisse nisi luctum eius et ratio ipsa et consolacio amicorum et longitudo temporis mitigasset. Quid quod idem dicit in libris de re p. idem de gloria. Nam de legibus quo in opere platonem secutus leges uoluit ponere quibus putaret usuram esse iustam et sapientem ciuitatem de religione ista sanxit. Diuos et eos qui celestes semper habiti sunt colunto: et illos quos in celo merita locauerunt herculem liberum esculapium castorem pollucem quirinum. Item in tusculanis cum diceret totum pene celum humano genere completum. Si uero inquit scrutari uetera et ex illis ea que scriptores grecie prodiderunt eruere coner: ipsi illi maiorum gencium dii qui habentur hinc a nobis profecti in celum reperientur. Quare quorum demonstrantur sepulchra in grecia reminiscere quoniam es iniciatus que tradantur sepulchra mysteriis: tum denique quam hoc late pateat intelliges. Testatus uidelicet attici conscienciam ex ipsis misteriis intelligi posse quod omnes illi homines fuerunt qui coluntur. Et cum de hercule libero esculapio castore polluce incunctanter fateretur, de apolline ac ioue patribus eorum: item de neptuno uulcano marte mercurio quos maiorum gencium deos appellant timuit aperte confiteri. et ideo ait late hoc patre ut idem de ione ceterisque antiquioribus diis intelligamus. Quorum memoriam si eadem ratione ueteres consecrauerunt qua se ymaginem nomenque filie consecraturum esse dicit ignosci merentibus potest credentibus non potest. Quis enim tam demens qui consensu et placito innumerabilium stultorum aperire celum mortuis arbitretur aut aliquem quod ipse non habeat dare alteri posse. Apud romanos deus iulius quia hoc scelerato homini placuit antonio: deus quirinus quia hoc pastoribus uisum est cum alter geminus fratris extiterit alter patrie parricida. Quod si consul non fuisset antonius gaius cesar pro suis in rem p. meritis etiam defuncti hominis honore caruisset. Et quidem consilio pisonis soceri et l. cesaris propinqui qui uetabant funus fieri et dolobelle cons.: qui columnam in foro id est tumulum eius euertit ac forum expiauit. Nam romulum desiderio suis fuisse declarat ennius apud quem populus amissum regem dolens hec loquitur. O romule romule die qualem te patrie custodem dii genuerunt. Tu produxisti nos intra luminis oras. O pater o genitor patrie: o sanguine diis oriundum. Ob hoc desiderium facile creditum est iulio proculo mencienti: qui subornatus est a patribus: ut nunciaret plebi uidisse se regem humano habitu augustiorem eumque mandasse ad populum ut sibi delubrum fieret se deum esse et quirinum uocari. Quo facto et ipse populo persuasit romulum ad deos abiisse et senatum suspicione cedis regie liberauit. Poteram his que retuli esse contentus. sed supersunt adhuc multa suscepto operi necessaria. Nam quamuis ipso religionis capite destructo uniuersa sustulerim libet tamen persequi

patere

c'a rōne ōt
nō ēē deos

cetera et redarguere plenius in ueterem psuasionem ut tandem hoīes
suoꝝ pudeat ac peniteat errorum Magnū hoc opus et hoīe dignū Re
ligionū animos nodis exsoluerēt pgo ut ait lucretius · qui quidem hoc ef
ficere non poterat · qui nihil ueri asserebat · Nostrum est hoc officium q
et uerum deum asserimus et falsos refutamus · Illi g° qui poetas finx
isse de dijs fabulas opinant deas feminas et esse credunt et colunt
Re noluntur imprudentes ad id qd negauerant coire illos ac parere
Nec e fieri pt quin duo sexus generandi causa sint instituti Recep
ta u sexuū diuisitate : nō intelligūt consequens ēē ut concipiat · quod
uidem cadere nō pt Sz ut isti putant : nam et iouis ēē filios dicūt et
ceteroꝝ deoꝝ nascuntur · ergo et quotidie quidem dij noui · nec e in
ueniuntur ab hominibꝫ fecunditate · igr deoꝝ innumerabilium plena sūt oīa
nullo sz moriente Nam cū hominū uis incredibilis : innumerus sit inex
timabilis · quos tū sic nascant mori necesse ē : quid deoꝝ tandem ēē
putemus qui tot seculis nati sūt : immortalesqz manserūt Cur ergo tam
pauci coluntur : nisi forte arbitramur nō generandi causa · sed tantūmō
capiende uoluptatis duos ēē sexus deoꝝ : et ea exercere q̄ hominiculos et facere · et pati pudet Cum uero dicantur aliqui ex aliquibꝫ nati
consequens est ut semp nascantur · Siquidem aliqui sūt nati : ul si nasci
desierunt : scire nos conuenit cur aut quū desierint Non inlepide se
neca in libris moralis philosophie Quid g° inquit quare apud poetas
fallacissimus iupiter desierit filios tollere Utrum sexagenarius factus ē
et illi lex papia fabulam imposuit · An impetrauit ul imperauit iustri
um liberoꝝ An tandem illi uenit i mentem · ab alio expectes alteri quod
feceris : et timet ne quis faciat qd ipe saturno · At isti qui deos asse
runt : uideant quomodo respondeant huic argumento qd inferemus Si
duo sūt sexus deoꝝ : sequitur concubitus si coeunt et domus habeant ne
cesse est Nec e carent uirtute ac pudore : ut hoc pmiscue · aut in ppatu
lo faciant ; sicut muta facere uidemus aīalia · Si domos hent conseqs
ē : ut et urbes habeant : equidem auctore nasone qui ait · plebs habitat
diuisa locis : ac fronte potentes celicole · clarisqz suos posuere penates
Si hent urbes et agros igr hebunt : iam quis non uideat que sequentur
arare illos et colere qd uictus causa sit : Ergo mortales sunt Quod ar
gumentum retrouersum idem ualet Si enim agros nō hent · ne urbes
quidem Si urbes nō · ne domos quidem · Si domos caret · g° et concu
bitu Si concubitus ab his abest : et sexus igr femininus : uidimus autē
uidemus et feīas ēē ergo dij nō sunt Dissoluat hoc argumentū si quis pt
ita e res rem sequitur · ut hec ultima necesse sit cōfiteri Sz ne illud q
dem dissoluet aliquis · Ex duobꝫ sexibꝫ alter fortior est alter infirmior
Robustiores e mares sūt femine imbecilliores : imbecillitas aūt nō cadit
in deum : ergo nec femineus sexus : huic addit superioris argumenti extre
ma : illa conclusio : ut dij nō sint : qm̄ uidimus et femine sūt Ob has rōnes
stoici alio uersus deos interptantur · Et quia non uident quid sit in uero
conantur eos cū rerum naturalium rōne coniungere · Quos cicero secu
tus de dijs ac religionibꝫ eoꝝ hanc snīam tulit Videtis igr ut a phisicis
rebꝫ bene ac utilr inuentis tracta rō e ad cōmenticios ac fictos deos
deos Que res genuit falsas opiōnes : erroresqz turbulentos · et supsti
tiones pene aniles · Et forme e nobis deoꝝ : et etates et uestitus ornatus
qz nō sunt : genera preterea : cōiugia : cognationes omis omniaqz traduc
ta · ad similitudinem imbecillitatis hūane Quid planius quid uerius
dici pt Romane philosophie pncepe · et amplissimo sacerdocio pditus
cōmenticios ac fictos deos arguit : quoꝝ cultus supstitiones pene aniles
esse testatur falsis opinionibꝫ errōribusqz turbulentis implicatos ēē hoīes
queritur · Nam totus liber tertius de natura deoꝝ oīs funditus religio
nes euertit ac delet Quid g° a nobis expectatur ampli : uī eloquētia

Seneca cōn
deos īducit

Tullius cōn
deos inducit

I

superare possimus? Ciceronem? Minime id quidem; nam fiducia illi defuit ignorata veritate. Quod ipse simpliciter in eodem opere confitetur, ait enim facilius posse se dicere quid non sit; hoc est falsa intelligere, vera nescire. Clarum est igitur homines fuisse illos qui dii putantur et eorum memoriam post mortem esse consecratam. In deo et etates diverse sunt et certe ymagines singulorum, quia in eo habitu et etate simulacra eorum configurata sunt in qua quemque mors deprehendit. Consideremus si placet erumnas infelicium deorum. Isis filium perdidit, Ceres filiam, expulsa et per orbem terre iactata Latona vix insulam parvam in qua pareret invenit. Deum mater et amavit formosum adolescentem et eundem cum pellice deprehensum exsectis virilibus semivirum reddidit; et ideo nunc sacra eius a gallis sacerdotibus celebrantur. Iuno pellices acerrime persecuta est, quia parere ipsa non potuit ex fratre. Insulam Samum scribit Varro prius Partheniam nominatam, quod ibi Iuno adoleverit, ibique etiam Iovi nupserit. Itaque nobilissimum et antiquissimum templum eius est Sami et simulachrum in habitu nubentis figuratum, et sacra eius anniversaria nuptiarum ritu celebrantur. Si ergo adolevit, si fuit virgo prius, postea mulier: homines fuisse qui non intelligit pecudem se fatetur. Quid loquar obscenitatem Veneris omnium libidinibus prostitute non deorum tantum sed et hominum? Hec enim ex famoso Martis stupro genuit Armoniam, ex Mercurio Hermaphroditum, qui est natus androgineus, ex Iove Cupidinem, ex Anchise Eneam, ex Bute Ericem; ex Adone quidem nullum potuit, quod etiam tum puer ab apro ictus occisus est. Que prima, ut in hystoria sacra continetur, artem meretriciam instituit auctorque mulieribus in Cypro fuit, uti vulgo corpore questum facerent. Quod idcirco imperavit, ne sola preter alias mulieres impudica et virorum appetens videretur. Etiamne hec aliquid numinis habet, cuius plura numerantur adulteria quam partus? Sed ne ille quidem virgines illibatam castitatem servare potuerunt. Unde enim putemus Erichthonium esse natum? An ex terra, ut poete videri volunt? At res ipsa clamat. Nam cum Vulcanus diis arma fecisset eique Iupiter optionem dedisset premii quod vellet postulandi iurassetque ut solebat per infernam paludem se nihil negaturum, tum faber claudus Minerve nuptias postulavit. Hic Iupiter optimus maximus tanta religione constrictus abnuere non potuit; Minervam tamen monuit repugnare ac pudicitiam defendere. Tum in illa colluctatione Vulcanum in terram profudisse aiunt semen, unde sit Erichthonius natus; idque illi nomen impositum ἀπὸ τῆς ἔριδος καὶ χθονός, id est ex certamine atque humo. Cur igitur virgo eum puerum cum dracone conclusum et obsignatum tribus virginibus Cecropidis commendavit? Evidens ut opinor incestum, quod nullo modo possit colorari. Altera cum pene amatorem suum perdidisset, qui erat turbatis distractisque equis, prestantissimum medicum Esculapium curando iuveni advocavit eumque sanatum "secretis alma recondit sedibus et nymphe Egerie nemorique relegat, solus ubi in silvis Italis ignobilis evum exigeret versoque ubi nomine Virbius esset." Quid sibi vult hec tam diligens, tam sollicita curatio? Quid secrete sedes? Quid relegatio vel tam longe vel ad mulierem vel in solitudinem? Quid denique nominis commutatio? Postremo quid equorum tam pertinax abominatio? Quid significant hec omnia nisi conscientiam stupri et amorem minime virginalem? Erat plane cur tantum laborem pro tam fideli iuvene susciperet, qui amanti noverce obsequium pernegarat. Hoc loco refellendi sunt etiam hii qui deos ex hominibus esse factos non tantum fatentur, sed ut eos laudent etiam gloriantur, aut virtutis gratia, ut Herculem, aut munerum, ut Cererem ac Liberum, aut artium repertarum, ut Esculapium aut Minervam. Hec vero quam inepta sint quamque non digna propter que homines inexpiabili se scelere contaminent hostesque deo vero fiant, quorum contemptu mortuorum sacra susceperunt, ex singulis rebus ostendam. Virtutem esse dicunt que hominem tollat in celum: non illam de qua philosophi disserunt, que posita est in bonis animi, sed hanc corporalem que dicitur fortitudo

ꝗ

Erumne deorum

Qui sunt ex Venere geniti

Erichthonius quomodo est genitus

Virbius

quam qui in Herculem propriam furint, immortalitatem meruisse credit. Quomodo tam
stulte inceptus est, ut corporis vires divinum vel etiam humanum bonum iu-
dicet, cum sint et maiores pecudibus attributae, et uno morbo saepe fran-
gantur, vel ipsa senectute minuantur et corruant. Itaque idem ille cum
deformari ulceribus toros suos cerneret, nec sanari se voluit nec
senem fieri, ne quando de ipso minor aut deformior videretur. Hunc
ergo quo vivum se ipse combusserat ascendisse in caelum putaverunt, et ea
quae ipsa quae stultissime sunt admirati, simulacris et imaginibus expres-
sa et consecrata posuerunt, ut in perpetuum vanitatis illorum monumenta
persisterent, qui obnoxie bestiarum deos fieri credidissent. Sed haec fortasse
Graecorum culpa sit, qui res levissimas pro maximis semper habuerunt.
Quid nostri num sapientiores, qui athleticam quidem virtutem con-
tempsunt, quia nihil obest; sed regiam, quia late solet nocere, sic admiran-
tur, ut fortes ac bellicosos duces in deorum coetu locari arbitrentur,
nec esse ullam aliam ad immortalitatem viam quam exercitus ducere, aliena
vastare, delere urbes, oppida excindere, liberos populos aut trucida-
re aut subicere servituti. Videlicet quo plures homines afflixerint, spolia-
verint, occiderint, eo se nobiliores et clariores putant, et inanis gloriae
specie capti sceleribus suis nomen virtutis imponunt. Iam mallem ut
ferarum caedibus deos sibi fingerent, quam immortalitatem tam cruentam
probarent. Si quis unum hominem iugulaverit, pro contaminato ac nefa-
rio habetur, nec ad terrenum hoc domicilium deorum admitti eum fas pu-
tant. Ille autem qui infinita hominum milia trucidaverit, cruore campos
inundaverit, flumina infecerit, non modo in templum, sed etiam in caelum admit-
Con africanum titur. Apud Ennium sic loquitur Africanus: Si fas endo plagas caelestia sc-
andere cuiquam est, Mi soli caeli maxima porta patet. Scilicet quia mag-
nam partem generis extinxit humani ac perdidit. O quantis tenebris,
Africane, versatus es, vel potius, o poeta, qui per caedem et sanguinem patere
hominibus ascensum in caelum putaveris. Cui vanitati etiam Cicero assensit:
Est vero, inquit, Africane, nam et Herculi eadem ista porta patuit. Tam-
quam ipse plane, cum id fieret, ianitor fieret in caelo. Equidem statuere non
possum dolendum ne potius an ridendum putem, cum video graves et
doctos et ut sibi videntur sapientes viros in tam miserandis erroris
fluctibus volutari. Si haec est virtus quae immortales nos facit, mori
equidem malim quam exitio esse quam plurimis. Si aliter immortalitas parari non
potest nisi per sanguinem, quid fiet si omnes in concordia consenserint? quod
certe fieri potest, si pernicioso et impio furore proiecto innocentes esse ac iusti
velint. Num igitur nemo erit caelo dignus? num peribit virtus, quia hominibus
in homines saevire non dabitur? Sed isti qui eversiones urbium populorumque
quasi summam gloriam computant, otium publicum non ferent: rapient, saevient
et iniuriis insolenter illatis humanae societatis foedus irrumpent, ut
habere hostem possint, quem sceleratius deleant quam lacessierunt. Nunc ad re-
liqua pergamus. Nomen deorum Cereri ac Libero tradita munera fecit. Possum
divinis docere litteris vinum atque fruges ante progeniem caeli atque Saturni
fuisse in usu hominum, sed ab his sane inventa esse fingamus. Num potest
plus aut maius videri collegisse fruges, hisque fractis panes docuisse
facere, aut uvas de vitibus lectas expressisse vinumque fecisse, quam fruges
ipsas aut vites genuisse ac protulisse de terra? Reliquerit sane haec Deus
humanis ingeniis eruenda, tamen fieri non potest quin ipsius sint omnia,
qui et sapientiam tribuit homini ut inveniret, et illa ipsa quae possent inve-
niri. Artes quoque inventoribus suis immortalitatem peperisse
dicuntur, ut Aesculapio medicina, Vulcano fabrica. Colamus igitur et illos qui
fullonicam sutrinamve docuerunt. Cur autem figulinae repertori honos non
habetur? An quia isti divites vasa Samia contemnunt? Sunt et aliae
artes quarum repertores humanae vitae plurimum profuerunt. Cur non et illis at-

tributa sunt templa. Sed minimum: minerva est que omnes repperit ideoque
illi opifices supplicant. Ergo ab his sordibus minerva ascendit in celum. Est
vero cur quisque derelinquat eum qui terram cum animantibus celum cum astri
is et luminibus exorsus est ut eum veneretur que telam docuit ordiri. Quid
ille qui vulnera in corporibus sanare docuit minus potest esse prestantior quam qui
corpora ipsa formavit sentiendi ac vivendi rationem dedit: herbas denique
ipsas et cetera quibus medendi ars constat excogitavit atque protulit. At
enim dicet aliquis et hunc summo qui omnia et illis qui partum profuerunt
suam venerationem esse tribuendam. Primum nec factum est umquam ut qui hos
colunt: etiam deum colerent: neque fieri potest. Quoniam si honos idem tribuitur
aliis ipse omnino non colitur cuius religio est illum esse unum ac solum deum. Ex
dere clamat summus poeta eos omnes qui invenitis vitam excoluere per artes
aput inferos esse ipsumque illum repertorem medicine talis et artis ad stygias
undas fulmine esse detrusum ut intelligamus quantum valeat pater omnipotens qui
etiam deos fulminibus extinguat. Sed homines ingeniosi hanc secum habebant
fortasse rationem: quia deus fulminari non potest apparet non esse factum. Immo
vero quia factum est: apparet hominem fuisse non deum. Mendacium enim poetarum non
in facto sed in nomine. Metuebant enim malum si contra publicam persuasionem faterentur
tur quod erat verum. Quod si hoc constat inter ipsos ex hominibus deos factos:
cur ergo non credunt poetis: si quando illorum fugas et vulnera et mortes et bella
et adulteria describunt. Quibus de rebus intelligi datur non potuisse ullo
pacto fieri deos: quia nec homines quidem probi fuerunt eaque in vita sua gesse
runt: que mortem pariunt sempiternam. Veniam nunc ad proprias romanorum religio
nes qui de ritibus dixi Romuli nutrix lupa honoribus est affecta divinis: et
ferrem si animal ipsum fuisset cuius figuram gerit. Sed auctor est … livius ta
rentine fuisse simulachrum et quidem non corporis sed mentis … ac morum
fuit enim faustuli uxor et propter vulgati corporis vilitatem: lupa in … ter pasto
res id est meretrix nuncupata est: unde etiam lupanar dicitur. Exemplum scilicet athenien
sium in ea figuranda romani secuti sunt: apud quos meretrix quedam nomine
leena cum tyrannum occidisset: quia nefas erat simulacrum constitui mere
tricis in templo: animalis effigiem posuerunt: cuius nomen gerebat. Itaque ut illi
monumentum ex nomine: sic isti ex professione fecerunt: huius nominis etiam dies fe
stus dicatus est: et larentinalia constituta. Nec hanc solam romani mere
tricem colunt: sed faulam quoque quam herculis scortum fuisse verrius scribit.
Iam quanta ista immortalitas putanda est quam etiam meretrices assequuntur.
Flora cum magnas opes ex arte meretricia quesivisset: populum scripsit heredem
certamque pecuniam reliquit cuius ex annuo fenore suus natalis dies celebra
retur editione ludorum quos appellant floralia. Quod quia senatui flagi
tiosum videbatur: ab ipso nomine argumentum sumi placuit: ut pudende rei
quedam dignitas adderetur: deam finxerunt esse que floribus presit eamque oportere
placari ut fruges cum arboribus aut vitibus bene prospereque florescerent. Eum
colorem secutus in fastis poeta non ignobilem nympham fuisse narravit: que sit
chloris nuncupata eamque zephyro nuptam qui dotis loco id acceperit munus
a marito ut haberet omnium florum potestatem: honeste quidem ista dicuntur: sed inhoneste
turpiterque creduntur. Nec debent cum veritas queritur huiusmodi nos velamento
decipere. Celebrantur ergo illi ludi cum omni lascivia convenientes memorie mere
tricis: nam preter verborum licentiam quibus obscenitas omnis effunditur: exuuntur
tur etiam vestibus populo flagitante meretrices que tunc mimarum funguntur officio
et in conspectu populi usque ad satietatem impudicorum luminum cum pudendis
motibus detinentur. Cloacine simulacrum in cloaca maxima repertum tacius
consecravit: et quia cuius esset effigies ignorabat ex loco illi nomen impo
suit. Pavorem palloremque tullus hostilius figuravit et coluit. Quid de hoc
dicam: nisi dignum fuisse: qui semper deos suos sicut optare solet presentes haberet.
Ab hoc illud M. marcelli de consecratione honoris atque virtutis honestate
nominum differt: re congruit. Eadem vanitate mentem: quorum inter deos

De religione romanorum et primo de lupa

Faula

Flora

Cloacina

pallor

honor

senatum collocarunt: quam profecto si habuissent eius modi sacra numquam susce
pissent. Magnum Cicero audacia consilium suscepisse Graeciam dicit: quod Cupi
dinum et Amorum simulachra in gymnasiis consecrasset. Adulatus est vi
delicet Attico et irrisit hominem familiarem. Non enim illud magnum: aut
omnino consilium dicendum fuit: sed impudicorum hominum perdita deploranda ne
quicia. qui liberos suos quos erudire ad honesta deberent: prostituerunt
libidini iuventutis. a quibus flagitiorum deos. et in illis potissimum locis
ubi nuda corpora corruptorum luminibus patent. et in illa colli etate noluerunt
quae simplex et inprovida prius irretiri et in laqueos potest cadere quam timere.
Quid mirum si ab hac gente universa flagitia manarint. apud quam vi
cia ipsa religiosa sunt. eaque non modo non vitantur. verum etiam coluntur. Et ideo
hac sententia tamquam Grecorum prudenciam vinceret: adiecit. virtutes enim opor
tere non vicia consecrari. Quod si recipis o M. Tulli non vides fore ut
irrumpantur vicia cum virtutibus quia mala bonis aderent et in animis
hominum potentiora sunt. quae si vetas consecrari respondebit tibi eadem illa
Grecia. se alios deos colere ut prosint. alios ne noceant. hec semper
excusacio est eorum. qui mala sua pro diis habent ut Romani Rubiginem ac
Febrem. Si igitur vicia consecranda non sunt: in quo tibi assentior: ne vir
tutes quidem. Non enim per se sapiunt aut senciunt: neque inter parietes aut
ediculas luto factas: sed intra pectus collocande sunt. et interius com
prehendende: ne sint false si extra hominem fuerint collocate. itaque praeclaram
illam legem tuam derideo quam ponis his verbis. Ast illa propter que datur
homini ascensus in celum mentem. virtutem. pietatem. fidem: earumque lau
dum delubra sunt. At quoniam hec separari ab homine non possunt. Si enim
colenda sunt: in homine ipso sint necesse est. Si autem sint extra ho
minem quid opus est ea colere quibus careas? Virtus est colenda est
non imago virtutis. et colenda est non sacrificio aliquo aut thure
aut precacione solempni: sed voluntate solo atque proposito. Nam quid est aliud
colere virtutem: nisi eam comprehendere animo ac tenere? Quod unusquisque
simul acceperit velle consequitur: hic solus virtutis est cultus. Nam reli
gio ac veneracio nulla alia nisi unius dei tenenda est. Quid igitur opus
est o vir sapientissime supervacuis extructionibus loca occupare: que possint humanis
usibus cedere. Quid sacerdotes constituere vana. et insensibilia
culturos. quid immolare victimas; quid tantum sumptus vel fingendis vel
colendis imaginibus impendere. firmius et incorruptius est templum
humanum. hoc potius ornetur. hoc verius illis numinibus impleatur. Has igitur
falsas consecraciones. sequitur quod necesse est. Qui enim virtutes sic colunt
id est qui umbras et imagines virtutum colectant. ea ipsa que vera sunt te
nere non possunt: itaque nulla in quoquam virtus est viciis ubique dominantibus
nulla fides, omnia per se quoque rapiente nulla pietas nec consanguineis
nec parentem avaricia: et cupiditate in venena. et in ferrum ruente
Nulla pax nulla concordia. publice bellis sevientibus: privatim vero i
inimicitiis usque ad sanguinem furentibus. nulla pudicicia libidinibus effrenatis
omnem sexum omnes corporis partibus contaminantibus: nec tamen desinunt
ea colere que fugiunt et oderunt. Colunt enim thure ac summis digitis que sen
sibus intimis colere debuerunt. Qui error omnis ex illius principalis
ac summi boni ignoracione descendit. Urbe a Gallis occupata obsessi
in Capitolio Romani: cum ex mulierum capillis tormenta fecissent. edem
Veneri calve consecrarunt. Non igitur intelligunt quam vane sint re
ligiones vel ex eo ipso quod eas huiusmodi ineptiis cavillantur. A Lacedemoniis
fortasse didicerant. deos sibi ex eventis fingere. qui cum Messenios ob
siderent. et illi furtim deceptis possessoribus egressi: ad diripiendam
Lacedemonem cucurrissent: a Spartanis mulieribus fusi fugatique sunt. Cog
nitis autem dolis hostium Lacedemonii sequebantur. His armate mulieres
obviam longius exierunt. Que cum viros suos cernerent parare se ad pug

Videlicet laudante Grecos propter Cupidinis porro tam cum invehit et ostendit quid est colere virtutem

Virtutis consecratio damnatur

pfidia

Veneri

naz qd putaret messenios esse corpa sua uidaverut At illi uiroribus
cognitis : et aspectu inhibidinez concitati sicuti erant armati pmixti
sunt · utiq pmiscue · nec e uacabat discernere · sicuti iuuenes abis
dez antea missi cu uirginibus · et quib sut partheni nati · Propter huius
facti memoriaz edez ueneri armate simulacrum posuerut · q tam et si ex
causa turpi uenit : tamen honestius uidetur armataz uenerez consecrasse
se quam caluaz · Eodem tpe iovi quoq pistori ara posita e : q eos inqui
ete monuisset : ut ex omi frumento quod hebant panez facerent · et in
hostiuz castra iactarent · eoq facto soluta eet obsidio · desperantibus
gallis in [illegible] opia subici posse romanos Que ista religionu derisio
est Si earuz defensor eez : quid tam graviter queri posset : q deoz no
men in tantuz uenisse contemptu ut turpissimis noib ludibrio heatur ·
Quis no rideat fornacez deaz · ul potius doctos uiros celebrandis fornacalibus opari Quis cu audiat deam mutaz tenere risu queat · hanc
ee dicunt ex qua sunt lares nati · et ipam laraz noiant · ul larundaz · Quid
pstare colenti pot : q loqui no pt Colitur et ceca q heraclii fecit iudiciuz
de furto bouz · Diminutionez consecuta · quia pdidit frem : et cunina que in
fantes tuetur incunas : ac fascinuz summovet : et stercutius qui stercorandi agri ronez pmus induxit : et tutinus in cui9 sinu pudendo nubentes p
sident : ut illaz pudiciaz prior deus delibasse uideatur · et mille alia portenta · ut iam uaniores qui hec colenda susceprit · q egyptios ee dicant
qui monstruosa et ridicula quedaz simulachra uenerantur · Et hec tamen
heut aliqua imaginez · Quid q lapidem colunt informe ac rudem · cui nomen
e terminus · hic e quez p ione saturnus dicit devorasse : nec inmerito illi
honos tribuitur · Nam cu tarquinius capitoliuz facere uellet : atq in eo lo
co multoz deoz sacella eent : consuluit eos p auguria : utru iovi cederent : et cedentibus ceteris solus terminus mansit · unde illuz poeta capi
tolii imobile saxuz uocat Iaz ex hoc ipo quam magnus iupiter inueniet · cui
no cessit lapis : ea fortasse fiducia : q euz de paternis faucibus liberauerat · Facto itaq capitolio sup ipm terminuz foramen e in tecto relictuz ·
ut quia no cesserat libero celo frueretur : quo ne ipi quidem fruebantur qui lapidez fruitu putauerint · Et hunc ergo publice supplicant quasi custodi finiuz deo : qui no tantuz lapis sz etiaz stipes interduz e Quid de his
dicas qui colut talia nisi ipos potissimum lapides ac stipites ee · Diximus
de his ipis qui coluntur : nuc de sacrificiis et de misteriis eoz pauca di
cenda sunt Apud cyprios aut humanaz hostiaz iovi theuerus imola
rant : idq sacrificiuz posteris tradidit : quod e nup adriano impatore sub
latuz Erat lex aput thauros inhumanaz et feraz gentez : uti diane
hospites · immolarent · et ad sacrificium illius tpribus celebratuz e Galli
esuz atq teutatez humano cruore placabant : ne latini quidez huius in
manitatis expertes fuerut Siquidez latialis iupiter etiaz nuc sangine
colitur humano · Quid ab his boni precantur · qui sic sacrificantur : aut qd
tales dii pstare hominibus put · quoz penis ppiciantur Sz de barbaris
no e adeo mirandu · quoz religio cu moribus congruit · Nri uero q
semp mansuetudinis · et humanitatis sibi glam uindicauerut : nonne
sacrilegiis his sacris inmaniores repiuntur Hi e scelerati potius sut
hndi : qui cu sint liberaliuz disciplinaz studiis expoliti ad inhumanitatez desciscunt · q qui rudes et impiti ad mala facinora bonoz
ignoratione labuntur Apparet tn antiqum ee huc imolandoz homi
nuz ritu Siquidez saturnus in latio · eodem genere sacrifici cultus est
non quidez ut homo ad araz imolaretur : sz uti in tyberiz de ponte milbio
mitteretur Qd ex responso quodaz ne factitatuz narro auctor e uarro · cuius
responsi ultim9 uersus talis est Et capita diti · et patri mittite · idem
hoiez Quod quia uidetur ambiguuz · et fax illi et homo iaci solet Verum
id genus sacrifici ab hercule · cu ex hispania rediret : dicit ee sublatu

De sacrificiis deoz et primo iouis · de pe [illegible]

Saturni

ritu tamen permanente · ut pro veris hominibus ymagines iacerent · ex
scirpo : ut ovidius in fastis docet : Donec in hec venit tirintius arva quotannis · tristia leucadio sacra peracta modo Illum stramineos in aquam iactasse quirites herculis exemplo corpora falsa iace · hec sacra vestales
virgines faciunt ut ait idem Tum quoque priscorum virgo simulacra virorum
mittere roboreo scirpea ponte solet Nam de infantibus qui eidem sa
turno immolabantur propter odium iovis quid dicam non invenio tam barbaros tam
inmanes fuisse homines : ut parricidium suum · id est tetrum atque execrabile hu
mano generi facinus sacrificium vocarent : cum teneras [illegible] atque in
nocentes animas : que maxime est etas parentibus dulcior sine [illegible] ullo re
spectu pietatis extinguerent inmanitatem que omnium bestiarum · que tamen fetus
suos amant feritate superaret · O dementiam insanabilem quid illis isti dii
facere amplius possent · si essent iratissimi · quam faciunt propitii cum suos
cultores parricidiis inquinant : orbitatibus · mactant humanis sensibus spo
liant · Quid potest esse his hominibus sancti · aut quid in prophanis locis faciant
qui inter aras deorum summa scelera committunt : Pescennius festus in libris
historiarum per saturam refert · cartaginenses saturno humanas hostias
solitos immolare · et cum victi essent ab agathocle rege siculorum · iratum sibi
deum putavisse · itaque ut diligentius piaculum solverent · ducentos no
bilium filios immolasse · Tantum religio potuit suadere malorum quam perpit se
pe scelerosa atque impia facta Cui ergo dementissimi homines illo sacrificio con
sulebant · cum tantam partem civitatis occiderant quantam fortasse ne agatho
cles quidem victor occiderat · Ab isto genere sacrorum non minoris insanie
iudicanda sunt publica illa sacra · quorum alia sunt matris · in quibus homines
suis ipsis virilibus litant Amputato enim sexu nec viros se nec feminas fa
ciunt Alia virtutis quam eandem bellonam vocant · in quibus ipsi sacerdotes
non alieno sed suo cruore sacrificant Sectis namque humeris · et utraque
manu districtos gladios exerentes currunt efferuntur · insaniunt Optime
igitur quintilianus in fanatico Istud inquit si deus cogit iratus est · etiam
ne hec sacra sunt · non satius est pecudum more vivere · quam deos tam impios
profanos tam sanguinarios colere Sed unde isti errores et hec tanta
flagitia manaverint suo loco disseremus · interim videamus et cetera que
carent scelere ne studio insectandi videamur eligere peiora Isidis egypti
sacra sunt : quatenus vel filium parvulum vel perdiderit vel invenerit · Nam primo
sacerdotes eius deglabrato corpore pectora sua tundunt · lamentantur sic
ipsa cum filium perdidit fecerat · Deinde puer producitur quasi inventus : et in le
ticiam luctus ille mutatur Ideo lucanus nunquamque satis quesitus osiris
Hec ergo perdunt semper et inveniunt Refertur ergo in sacris imago rei · que vere
gesta est : que profecto si quid sapimus declarat mortalem mulierem fuisse
ac pene orbam nisi unicum repperisset · Quod illum ipsum poetam minime fugit
apud quem pompeius adulescens : morte patris audita hec loquitur Evolvam busto iam numen gentibus isim : et tectum lino spargam per vulgus
osirim : hoc est osiris quem serapin vel serapidem vulgus appellat Solent
enim mortuis consecratis nomina inmutari : credo ne quis eos putet homines
fuisse Nam romulus post mortem quirinus factus est : et leda neme
sis et circe marica : et ino postquam se precipitavit leucothea materque matu
ta et melicertes · filius eius palemon atque portunus Sacra vero cere
ris eleusine non sunt his dissimilia : nam sicut ibi puer osiris planctu
matris inquiritur : ita hic ad incestum patrui matrimonium rapta proserpina
Quam quia facibus · ex ethne vertice accensis quesisse in sicilia ce
res dicitur : ideo sacra eius ardentium facularum iactatione celebrantur
Apud lapsacum papo litabilis victima est asellus · cuius sacrifici ratio
in fastis hec redditur · Cum dii omnes ad festum matris magne convenisset
epulisque saciati noctem lusibus duceret quevisse humi vestam somnumque
cepisse idem papo sompno eius ac pudicicie insidiatum : sed illam intempes

de papi sacrificio

ite

I

tuo clamore aselli quo silenus vehebatur excitatam libidinem in insidia
toris ee deceptam. hac de causa lapsacenos asello priapo qui immolationem
mactare consuevisse. Apud romanos in eundem vestalibus sacris inho
norem pudicitie conservate panibus coronari. Quid turpius quid flagi
tiosius: quam si vesta beneficio asini virgo est: At poeta fabulam finxit.
Num ergo illud est verius qd referunt hii qui phenomena conscripserunt
cum de duabus cancri stellis loquuntur quas greci ΟΝΟΙΣ. nominant asellus
fuisse: qui liberum patrem transvexerunt cum amnem transire non posset: quorum
alteri hoc premium dederit: ut humana voce loqueretur. Itaque inter eum et priapum
quod ortum ee certamen de obscene magnitudine: priapum victum et iratum in
teremisse victorem: hoc non multo magis ineptum est: sed poetis licet qd
quid velint. Non extitio tam deforme misterium: nec priapum demum
quidquid appareat risu dignum finxerunt hec sane poete sed necesse est
maioris turpitudinis gratia tegende ficta sint. Que sit ergo queramus. At
ea perfecto manifesta est. Nam sicut lune taurus mactatur: quia similiter habet
cornua: et placent equo persis radios hyperiona cinctum. ne detur celeri vic
tima tarda deo: ita in hoc quia magnitudo membri mirifice enormis est
non potuit ei monstro aptior victima reperiri: quam que ipsum cui mactatur posset
imitari. Apud lindum qd est oppidum rhodi: herculis sacra sunt. quorum a ce
teris longe diversus est ritus. siquidem non euphemia ut greci appellant
sed maledictis. et exsecratione celebrantur: eaque pro violatis habent: si quando inter
sollemnes ritus vel imprudenti alicui exciderit bonum verbum. cuius rei
hec ratio redditur: si tamen ulla esse in rebus vanissimis potest. hercules eo cum
delatus esset fameque pateretur. aratorem quendam conspexit operantem ab eo
que petere cepit: ut sibi unum bovem venderet. Enim vero ille negavit fieri
posse: quia spes sua omnis colende terre duobus illis iuvencis niteretur
hercules solita violencia usus. quia unum accipere non potuit utrumque sus
tulit. At ille infelix cum boves suos mactari conspiceret: iniuriam suam
maledictis ultus est: qd homini eleganti et urbano gratissimum fuit. Nam
dum comitibus suis epulas apparat: dumque alienos boves devorat illum sibi
amarissime conviciantem cum risu et cachinnis audiebat. Sed postquam her
culi divinos honores ob admirationem virtutis deferri placuit a civi
bus. ara ei imposita est quam de facto ΒΟΖΥΓΟΝ bovem iugum appellavit
ad quam duo iuncti boves immolarentur. sicut illi quos abstulerat ara
tori: eumque ipsum sibi constituit sacerdotem: ac precepit ut iisdem maledictis
semper in celebrandis sacrificiis uteretur: qd negaret se unquam neguttum esse
epulatum esse iocundius. Hec iam non sacra sunt sed sacrilegia inquibus id
sanctum dicitur quod malis si fiat ecum severissime vindicatur. Ipsius aut
cretici iovis sacra quid aliud quam quomodo sit: aut subtractus patri aut nu
tritus ostendunt Capella est amalthee nimphe. que uberibus suis aluit in
fantem deqna germanicus cesar in arateo carmine sic ait: Illa putatur
nutrix esse iovis. si vere iupiter infans Ubera cretee mulsit fidissima cu
pre. sidere que claro gratiam testatur alumnum/hinc capelle corio ut
pre. Sidere que claro gratum testatur alumnum usum esse pro scuto iovem convertitur. Ita quicquid est gestum in abscondendo
unde a poetis egyochus novatur Ita quicquid est gestum in abscondendo
puero. id ipsum per imaginem geritur in sacris: sed et matris eius misterium
idem continet. Quod ovidius exponit in fastis. Ardua iam dudum re
sonat tinnitibus ide Tutus ut infanti vagiat ore puer. Pars clipeos
sudibus galeas pars tundit inanes. hoc curetes habent hoc coribantes
opem Res latuit patrisque manent imitamina facti. Era dee comites rau
caque terga movent. Cymbala pro galeis pro scutis tympana pulsant. Tibia
dat phrigios ut dedit ante modos. Hanc totam opinionem quasi a poe
tis fictam salustius respuit. voluitque ingeniose interpretari. cur auctores
iovis dicantur fuisse curetes. et sic ait. quia principes divini intelligere
di fuerunt: vetustatem ut cetera in maius componentem altores iovis

de herculis sacrificio

celebrauisse. Quantum erant homines eruditi iam res ipsa declarat. Si enim
princeps est iupiter, ut deorum et religionum: si ante illum nulli dii vulgo
colebantur: quia non dum nati fuerant qui coluntur apparet curetis principes
fuisse diuini non intelligendi. per quos error omnis inductus est et dei
ueri memoria sublata. Ex ipsis itaque misteriis et cerimoniis intelligere
debuerunt hominibus se mortuis supplicare. Non igitur exigo ut poetarum fic
tionibus credat: qui hos mentiri putat. pontificum ipsorum scripta conside
ret: ut quicquid est litterarum ad sacra pertinentium reuoluat: plura fortasse quam
nos afferimus inueniet. ex quibus intelligat inania inepta commenticia
esse omnia que pro sanctis habentur. Siquis autem precepta sapientie deposuerit er
rorem: profecto ridebit ineptias hominum pene dementium. Illos qui uel
inhonesto saltatu tripudiant. uel qui nudi uncti coronati aut personati
aut luto obliti currunt. Quid de scutis uetustate iam putridis dicam
que cum portant deos suos se gestare humeris suis arbitrantur. Nam et
furius bibaculus inter precipua pietatis exempla numeratur. qui cum pre
tor esset tamen lictoribus preeuntibus ancile portauit cum haberet magistratus
beneficio muneris eius uacationem. Non ergo ille furius sed plane furiosus
fuit. qui preturam hoc ministerio se putauit ornare. Merito igitur hec cum his
a uiris non imperitis ac rudibus fiunt lucretius exclamat. O miseras et
hominum mentes o pectora ceca. qualibus in tenebris uite quantisque periclis
degitur hoc eui quodcunque est. Quis hec ludibria non rideat: qui habe
at aliquid sanitatis: cum uideat homines uelut mente captos ea serio et
facere. que siquis faciat in lusu nimis lasciuus et ineptus esse uideatur.
Harum uanitatum apud romanos auctor et constitutor sabinus ille rex
fuit. qui maxime animos hominum rudes atque imperitos nouis superstitionibus
implicauit. Quod ut faceret aliqua auctoritate simulauit cum dea egeria
nocturnos se habere congressus. Erat spelunca quedam per opaca in nemore
aricino. unde riuus perenni fonte manabat. huc se remotis arbi
tris inferre consueuerat. ut mentiri posset monitu dee coniugis ea
sacra populo se tradere que acceptissima diis essent. Videlicet astuciam mino
is uoluit imitari. qui se in antrum iouis recondebat. et ibi diu mora
tus leges tanquam sibi a ioue traditas afferebat: ut homines ad parandum
non modo imperio sed etiam religione constringeret. Nec difficile sane fuit per
suadere pastoribus. itaque pontifices flamines salios augures creauit et
deos per familias descripsit. sic noui populi feroces animos mitigauit. et ad
studia pacis a rebus bellicis abduxit. Sed cum alios falleret. se ipsum tamen
non fefellit. Nam post annos plurimos cornelio et bebio consulibus in agro scribe
petilii sub ianiculo arce due lapidee sunt reperte a fossoribus: quarum in alte
ra corpus nume fuit. in altera vii latini libri de iure pontificio. Item greci
totidem de disciplina sapientie scripti. quibus religiones non eas modo quas
ipse instituerat: sed omnes preterea dissoluit. Quare ad senatum delata de
cretum est ut hi libri abolerentur. ita eos Q. petilius pretor urbanus
in concione populi concremauit. insipienter id quidem. Quid enim profuit li
bros esse combustos: cum hoc ipsum quod sunt ideo combusti: quia religionibus
derogabant: memorie sit traditum. Nemo ergo tunc in senatu non stultissi
mus. Potuerunt enim et libri aboleri: et tamen res in memoria non exire. ita
dum uoluit etiam posteris approbare quanta pietate defenderint religiones: auc
toritatem religionum ipsarum testando minuerunt. Sed ut pompilius apud ro
manos institutor ineptiarum religionum fuit. Sic ante pompilium fau
nus in latio: qui et saturno auo nefaria sacra constituit: et picum pa
trem inter deos honorauit. et sororem suam fatuam faunam eandem que
coniugem consecrauit: quam gabius bassus fatuam nominatam tradit:
quod mulieribus fata canere consueuisset. ut faunus uiris. Eandem uarro scri
bit tante pudicitie fuisse: ut nemo illam quoad uiueret preter suum uirum
mas uiderit. nec nomen eius audierit. Ideo illi mulieres in aperto sacri

ficenit: et bonaz deaz nomināt et c. sextius clodius in eo libro quē grece
scripsit refert fauni hanc uxorem fuisse. Que quia cōtra morez decusq;
regiū. clam urnā uini ebiberat: et ebria facta erat/ uirgis mirteis a uiro
ad mortez usq; cesam. Postea uero cū eū facti sui peniteret. ac desideriū eius
ferre nō posset diuinuz illi honorē detulisse. Id circo in sacris eius obuolu
tam uini amphoram poni. Reliquit g° posteris faunus quoq; nō paruz er
roris: quē tū prudentes quiq; perspiciunt Nam lucilius eorum stultitiaz qui
simulacra deos putant deridet his uersibus. Terricolas lamias faunique
pompiliq; instituere nume. tremit has hic omnia ponit: ut pueri infan
tes credant signa omnia acria uiuere et eē hoīes. sic isti omnia ficta
uera putant. credunt signis cor inesse aeneis. pergula pictorum ueri nihil
omnia ficta. Poeta quidem stultos hoīes infantibus comparant At ego
multo imprudenciores eē dico. Illi ē simulacra hoīes putant eē. hi deos
Illos etas facit putare quod nō ē hos stultitia. illi utiq; breui desi
nunt falli. horuz uanitas et durat semp et crescit. Sacra liberi pris
primus orpheus induxit in greciaz. primusq; celebrauit ī monte boetie
thebis ubi liber natus ē proximo. Qui cū frequenter cantu cythare
personaret cytheron appellatus ē. Ea sacra etiaz nūc orphica nominant
in quibus ipē postea dilaceratus et carptus ē: et fuit per eadem fere
tempora quibus faunus. Sed quis etate precesserit dubitari pt. Siquidē
per eosdem annos latinus priamusq; regnauerūt Item patres eorum picus et
laomedon quo regnante orpheus cū argonautis adiliensiuz litus
accessit. Procedamus igitur ultra. et queramus quis omnino colendorum primus
auctor extiterit. Didimus in libris expositionis pindarice. ait meliseū
cretensiuz regem primū dijs sacrificasse: ac ritus nouos. sacrorumq;
pompas introduxisse: huius duas fuisse filias amaltheam et melissam
que iouez pueruz caprino lacte atq; alio ac melle nutrierūt. unde poetica
illa fabula originez sumpsit. apes aduolasse atq; os pueri melle compl
lesse. Melissā uero aprē primaz sacerdotez matri magne constitutuz. Vnde
adhuc eiusdem matris antistites melisse nūcupantur. historia uō sacra te
statur ipm iouez. postquā rerum potitus ē in tantaz uenisse insolenciā
ut ipē sibi fana in locis multis constitueret. nam cū terras circuiret: ut
in quamq; regionez ueneriat: reges principes ue populorum hospicio sibi et
amicitia copulabat. et cū a quoq; digrederetur: iubebat sibi fanū cre
ari hospitis sui noīe. quasi ut posset amicicie ac federis memoria co
seruari. Sic constituta sūt templa iouis atabyrio. iouis labriandio. A
tabyrus enim et labriandus hospites eius atq; adiutores in bello fue
runt. Item iouis laprio. iouis molion. iouis casio. et q̄ sunt in eundem
locuz modum. Quod ille astutissime excogitauit: ut et sibi honorem
diuinuz: et ut hospitibus suis perpetuū nomen acquireret cū religione
coniunctuz. Gaudebant g° illi. et huic imperio eius libenter obsequebant
et noīs sui gratia ritus annuos et festa celebrabant. Simile quiddam ī
Sicilia fecit eneas. cū condite urbi aceste hospitis nomen imposuit
ut eā postmoduz letus ac libens acestes diligeret augeret ornaret Hoc
modo religionez cultus sui per orbem terre iupiter seminauit. et exemplis ce
teris adiuuandoruz dedit. Siue igitur a meliseo. sicut didimus tradidit co
lendorum deorum ritus affluxit. siue ab ipō quoq; ioue ut euhemerus de
tempore tū constat. quū dij coli ceperint. Melliseus quidem ante cessit e
tate: quippe qui educauerit iouez pronepotez: et idcirco fieri pot: ut
uel ante: uel ad huc puero ioue deos colere instituerit a. assumi sui ma
trez: et amiaz tellurē. q̄ fuit urani coniux patrez q; saturnuz. et ipē hoc ere
plo atq; instituto. iouez ad tantaz superbiam peruexerit: ut postea sibi
diuinos honores auderet assumere. Nunc quū uanarum superstitionū ori
ginez deprehendimus: sup est ut etiā tempora colligamus: per que fuerit illi quorum
memoria colitur. Theophilus in libro de temporibus ad autolicuz scripto. ait:

in historia sua tallū dicit: q̄ belus quē babylonii et assirii coluit: anti
quior troiano bello fuisse inuenatur ānis. cccxxij. belum aūt saturnum
qualem fuisse et utrūqz uno tpe adoleuisse: quod adeo uerum ē ut ra
cione ipā colligi possit Nam et agamemnon. qui gessit troicum bellū
iouis ad nepos fuit: et anchises achilles atqz pro nepotes et ulixes eodem
gradu prius. pamꝰ quidē longa serie. sed auctores quidam tradūt
dardanū. et iasiūm corithi filios fuisse non iouis. Nec ē si ita fuisset
adusus impudicos gannimedem pro nepotem suū lire potuisset. Itaqz p
centib9 illorum quos supra nominam. si congruenter annos diuidas nume
rus consenciet Aberacidio ante troiane urbis colligūtur āny. M. cccc.
lxx. ex hac tēporum racione manifestum est ante annos nō aplius q̄ M
dccc. natum ēē saturnū qui sator omnium deorum fuit Non g° isti gloriāt
sacrorum uetustate: quorum et origo et racio et tempora de prehensa sūt
Restant adhuc aliqua. q̄ ad arguendas religiones falsas plurimum uale
ant. sz iam finē libro facē decreui. ne modum excedat Ea ē plenius sūt
exequenda: ut omnib9 refutatis q̄ uetera uidentur obstare homo̾s qui
bonorum ignorancia uagiunt incerti ad religionem ueram possimus
inbuē. prumꝰ aūt sapiē gradus est falsa intelligere: secūdus uerā cog
noscere Ergo apud quē prima istī instituto uiri pfecerint. qui falsa de
terminus. excitabitur ad ueri cognicionem qua nulla ē honium iocūdior
uoluptas. et erit iam celestis discipline sapīl dignus. qui ad cognos
cenda cetera liberus ac paratus accesserit Firmiani lactancij aduer
Vanq̄ primo libro religiones deorum sus gentes institucionum
falsas esse monstrauerim quod liber primus explicit Incipit
quorum uarios dissimulesqz cultus secundus feliciter Cum
per uniuersam terram consensus hominum stulta persuasione
suscepit mortales fuerint. finitiqz uita diuine necessitati
morte concesserint tū nequa dubitaō deliquatur. hic se
cundus liber fontem ipm patefaciet eorum causasqz omēs explicabit: qui
bus de cepti hoiēs: et primitus deos ēē credideriunt: et post modum i
ueterata psuasione in susceptis prauissime religionib9 perseuerauerint
Gestio enim coniunctis manib9 et hominum impia uanitate detecta. singu
laris dei asserere maiestatem. suscipiens utiliꝰ et manus officium reuo
candi hoiēs a prauis itinerib9. et in grām ipōs secum reducendi ne se ut
quidam philosophi fecerint tanto ope despiciant ueue se infirmos et sup
uacuos et nichil et frustra omnō natos arbitrentur Que opinio ple
rosqz ad uicia compellit: nam dum existimant nulli deo nos ēē cure. a
post mortem nichil esse futuros. totū se libidinib9 addicāt: et dum licere
sibi putant hauriendis uoluptatib9 sicienter ineūbunt: per quas
imprudentes in laqueos incurrunt Ignorant ē q̄ sit hoīs racio: quā
si tenere uellent in primis deum suum agnoscerent uirtutem iusticiamqz seq
rentur: terrenis figmentis aiās suas nō substernerent mortiferis
libidinum suauitates nō appeterent: Denuqz se ipōs magni extimarent
atqz intelligerent plus esse in hoiē q̄ uidetur Cuius nū condicionē
qz nō aliter posse retinerī nisi cultū ueri parentis sui de posita prauī
tatqz susceperit Equidem sicut oportet de sūma rerum sepe numero cogitāe
admirari soleo. maiestatem dei singularis q̄ continet regitqz oīa
in tantam uenisse obliuionem: ut q̄ sola debeat coli sola potissimum neg
ligatur. hoiēs aūt ipōs ad tantum cecitatem ēē deductos. ut uero ac
uiuo deo mortuos preferant: terrenos aūt sepultos qz infra eū qui
fundator ipius terre fuit. Et tū huic impietati hominum posset ue
nia concedi. si omnō ab ignorancia diuini nois ueniret hic error Cū
uero ipōs deorum cultores sepe uideamꝰ deum summum et cōfiteri. et pdicāe
quam sibi ueniam spare possunt impietatis sue: qui nō agnoscunt cultum
eius: quē prorsus ignorari ab hoiē fas nō est. Nam et cum iurāt et cum

optant: et cu̾ gr̃as agunt: non iouem aut deos multos. sȝ deū noīant
adeo ueritas ipā cogente natura eciā ab inuitis pectoribꝫ erūpit.
Quod quidem nō faciūt in ꝓsperis rebus. nam tum maxime deus ex memo
ria hominū elabitur: cum beneficijs eius fruentes honorem dare diui
gencie hoībus debent. At uero si qua necessitas grauis presserit. tūc
deum recordantur. Si belli terror infremuit: si morbor̄ pestifera uix
incubuit. si alimenta frugibꝫ longa siccitas denegauit. Si seua tēpes
tas: si grando ingruit: ad deum confugitur: a deo petitur auxilium
deus ut subueniat oratur. Siquis in mare uento semente iactati
hūc inuocat: siquis aliquē in afflictatur hūc potius implorat. Siquis
ad extremā mendicandi necessitatē deductū: uictū precibꝫ expos
cit: deum solū obtestatur: p eius diuinū atq; unicū nomen hominū
miāȝ querit. Nunquā igr̄ dei meminerunt. nisi dum in malis sunt. Postq̄
metus deserint et picula recesserint. tum uero alacres. ad deor̄ tem
pla concurrūt his libant. his sacrificant. hos coronant. deum autē
quē in ipsa necessitate implorauerant: ne uerbo quidē grãs agunt. Adeo
ex rerum ꝓsperitate luxuria. ex luxuria uero ut uicia omnia: sic impie
tas aduersus deum nascitur. Quanam istud ex causa fieri putemus: nisi eē
aliquā peruersam potestatem. q̄ ueritati sit semp inimica q̄ humanis er
roribꝫ gaudeat. cui unū ac ꝑpetuū sit opus effundere tenebras et
hominū cecare mentes ne lucē uideant: ne denique in celum aspiciant
ac naturā corporis sui seruent. Nam cum ceteri animantes pronis
corporibꝫ in humum spectent quia racionē ac sapiēciam nō acceperūt nob
autem status rectus sublimis uultus ab artifice deo datus sit. appare
istas religiones deor̄ nō eē racionis humane: quia curuant celeste anī
al ad ueneranda terrena. Parens enim ille noster unus et solus cum fingeret
hoīem .i. animal intelligens et racionis capax: eum uero et humo sub
leuatum ad contēplacionē sui artificis erexit. Quod optime ingeniosus
poeta signauit. Pronaq; cū spectent animalia cetera terram os hominū sub
lime dedit celūq; uidere: iussit. et erectos ad sidera tollē uultus. hinc
utiq; ἄνθρωπον greci appellauerūt: q sursum spectet. Ipi g° sibi renuncia
ant: seq; hominum noīe abdicant: qui non sursum aspiciūt sȝ deorsum. nisi
forte idipsū q recti sumus sine causa hoī attributum putant. Spectare
nos celum deus uoluit utiq; nō frustra: nam et aues. et ex mutis pene
omīa celum uident sȝ nobis ꝓprie datū ē: celū rigidis ac stantibꝫ in
tueri ut religionē ibi queramus: ut deum cuius sedes illa ē quē oculis
nō possimus aīo contēplemur. Quod ꝑfecto nō facit: qui es aut
lapidem que sunt terrena ueneratur. Est aut̃ prauissimū cum ratio corpis
recta qd est temporale: ipsum nō animū qui sit eternus humilē fieri
cum figura et status nichil aliud significent: nisi mentē hoīs eo
spectare oportet quo uultum et animum tam rectum eē debere q̄ corpus
ut eū dn̄atur debet. mutetur Verum hoīes et noīs sui et racionis ob
liti: oculos suos ab alto deiciunt soloq; defigunt. ac timent opa di
gitor̄ suor̄: quasi uero quidq̄ eē possit artifice suo maius. Que igr̄
amencia est: aut ea fingere q̄ ipi postmodum timeant: aut timere q̄
finxerint. Non ipā inquiunt timemus: sȝ eos ad quor̄ imaginē ficta: et
quor̄ noībꝫ consecrata sunt. Nempe ideo timetis: q eos in celo eē
arbitramini. Neq; enim si dij sunt aliť fieri pot. Cur igr̄ oculos in celū
tollitis: et aduocatis eor̄ noībꝫ: in aptis sacrificia celebratis. Cur
ad parietes: et ligna et lapides potissimum. q̄ illo spectetis. ut eos eē
credatis. Quid sibi templa. quid are uolunt: quid denique ipā simula
chra: que aut mortuor̄ aut absencium monumenta sunt. Nam omīs
fingendarum similitudinum racio id circo ab hominibꝫ inuenta ē: ut possit
eor̄ memoria retineri: q̄ uel morte subtracti: uel absencia fuerant sepa
rati: deos igr̄ in quor̄ numero reponemus: si in mortuor̄ quis tum

stultus ut colat. Si in absentia colendi igitur non sunt. Si nec vident
que facimus nec audiunt que precamur. Si autem dii absentes esse non possunt: qui
quoniam divini sunt: in quacumque parte mundi fuerint vident et audiunt universa.
Supervacua igitur sunt simulachra illis ubique presentibus: cum satis sit audien-
tium nomina precibus advocare. At enim putes non nisi ad imagines suas
adsunt: ita plane quemadmodum vulgus existimat mortuorum animas
circa tumulos et corporum suorum reliquias oberrare. Sed tamen postquam
deus ille presto esse cepit, iam simulachro eius opus non est. Quero
enim si quis imaginem hominis peregre constituti contempletur sepius et
ex ea solacium capiat absentis, num idem sanus esse videatur si eo reuer-
so atque presente in contemplanda imagine perseveret, eaque potius quam
ipsius hominis aspectu frui velit. Minime profecto: et tamen hominis
imago necessaria tunc videtur cum procul abest, supervacua futura cum
presto est. Dei autem cuius numen hac spiritus ubique diffusus abesse
numquam potest: semper utique imago supervacua est. Sed verentur ne omnis illorum
religio vana sit et vana si nihil in promptu videat quod adoret. et
ideo simulachra constituunt: que quia mortuorum sunt imagines similia sunt
mortuis. omni enim sensu carent. Dei autem in eternum viventis vivum
et sensibile debet esse simulachrum. Quod si a similitudine id nomen
accepit, quid putant ista simulachra deo similia iudicari, que nec sentiunt nec
moventur. Itaque simulachrum dei non illud est quod digitis hominis
ex lapide aut ere aliave materia fabricatur: sed ipse homo quoniam sentit
et movetur et multas magnasque actiones habet. Nec intelligunt homines
ineptissimi: quod si sentire simulachra et moveri possent: ultro adora-
tura homines fuissent a quo sunt expolita: quia que essent aut incultus et
horridus lapis aut materia informis ac rudis nisi fuissent ab homine
formata. homo igitur illorum quasi parens putandus est per cuius manus nata
sunt: per quem figuram speciem pulchritudinem habere ceperunt: et ideo melior
qui fecit quam illa que facta sunt: et tamen factorem nemo suspicit aut ve-
retur. que fecit timent tamquam plus possit esse in opere quam in opifice. Recte
igitur Seneca in libris moralibus. Simulachra inquit deorum venerantur
illis supplicant: genu posito illa adorant illis per totum assident diem aut
adstant. illis stipem iaciunt, victimas cedunt: et cum hec tantopere suscipi-
ant fabros qui illa fecere contemnunt. Quid inter se tam contrarium
quam statuarium despicere: statuam adorare: et eum ne in convictum quidem
admittere qui tibi deos faciat. Quam ergo vim, quam potentiam habere possunt
cum ipse qui fecit illa non habeat: sed ne hec quidem dare his quae habebat videre
audire loqui moveri. Quisquam ne igitur tam ineptus est: ut putet aliquid
esse in simulachro dei: in quo ne hominis quidem quicquam est preter umbram. Sed
hec nemo considerat infecti sunt enim persuasione: ac mentes eorum penitus
fucum stultitie perbiberunt. Adorant ergo insensibilia qui sentiunt, irrati-
onabilia qui sapiunt, exanima qui vivunt: terrena qui oriuntur celo.
Iuvat igitur velut in aliqua sublimi specula constitutum unde universis
exaudiri possim persianum illud proclamare O curve in terras anime et
celestium inanes: celum potius intueremini. ad cuius spectaculum vos ma-
tauit ille artifex vester deus. ille vobis sublimem vultum dedit: vos
in terram curvamini. vos altas mentes: et ad parentem suum cum corpori-
bus suis erectas ad inferiora deprimitis, tamquam vos peniteat non qua-
drupedes esse natos. Fas non est celeste animal cum terrenis in terramque vergen-
tibus coequari. Quid vos beneficiis celestibus orbatis. pronique in humum
vestra sponte procumbitis: humi enim miseri volutamini cum deorsum que-
ritis quod in sublimi querere debuistis: nam ista mortalium digitorum ludi-
cra et fragilia figmenta ex quolibet materie genere formata: quid aliud
sunt nisi terra ex qua nata sunt. Quid ergo inferioribus subiacetis: quid capi-
tibus vestris terram superponitis. Cum ergo vos terre submittitis: humiliores

Simulacre

qz fiatis · ipi nos ultro ad inferos mergitis · ad mortēqz dāpnatis L
ma nihil interiā inferius ē et humili⁹ nisi mors et inferi Que si ef
fugē velletis · subiectam pedib⁹ vestris terāz ɔtēpneretis · corpis sta
tu salvo · quod id circo rectuz accepistis · quo oclos atqz mentez cūz eo
qui fecit conferē possetis // contēpnere autez · et calcare terram · nihil ali
est quā simulachra non adorare · quia de terrā facta sunt Item divicias
nō concupiscere voluptates corpis spnere · quia opus et corpus ipz
tm⁹ hospicio utimur terā ē Vivū colite ut vivatis Moriatur enī ne
celle ē · qui se suāqz aīāz mortuis addicaunt Sz quid pdest ad vulg⁹
et ad hoīes imperitos · hoc mō concionari · videamus eciā doctos · ac prudē
tes viros · cūz religionū intelligant vanitatē · nichilomi⁹ tn in his ipis
q̄ dāpnāt colendis nescio qua pravitate pstare Intellegebat cicero falsa
esse que hoīes adorarent Nam cūz multa dixisset · que ad eversione re
ligionū valerent · ait tn̄ nō ēē illa vulgo disputanda · ne susceptas
publice religiones disputacio talis extinguat · Quid ei facies · qui
cūz errare se senciat · ultro ipē in lapides impingat : ut pplus omīs
offendat · ipē sibi oclos eruat · ut omīs ceci sint · qui nec de aliis bn̄
mereat quos patitur errare · nec de se ipō qui alienis accedit erroib⁹
nec utitur tandez sapie sue bono · ut factis impleat quod mente pce
pit Sz prudens et sciens laqueo pedem inserit : ut simul cū ceteris
quos liberare ut prudencior debuit · et ipē capiat Quin potius si
quid tibi cicero virtutis est experire pplm facere sapientez · Digna
res ē ubi omīs eloquencie tue vires exerceas Non ē verendū ē ne
te iustaz bona causā deficiat oratio · qui sepe eciā malos copiose ac
fortit defendisti Sz nimirūz socratis carcerez times · ab eoqz pa
trocinium veritatis suscipe nō audes At mortez ut sapiens cōtepnere
debuisti · et erat multo pulcrius : ut ob benedicta potius q̄ ob maledcā
moreris Nec plus tibi laudis philippice afferre debuerunt : q̄ discus
sus error generis hūani et mentes hominūz ad sanitatez tua disputacōe
revocatē Sz concedamus timiditati qui insapiente ēē nō debet Quid
ḡº ipē in eodem versaris errore Video te terrena et manufacta venera
ri Vana ēē intelligis · et tn̄ eadem facis : q̄ faciūt ipi · quos ipē stultis
simos confiteris Quid igitur pfuit vidisse te veritatez : quā nec
defensurus ēēs · nec secuturus Sz libenter errant qui errare se sen
ciūt · Quāto magis vulgus indoctūz · quod pōpis inanib⁹ gaudet · ani
musqz puerilib⁹ spectat omīa · oblectatur frivolis · et specie simulachrorū
capitur : nec pondere secū unāquanqz rem pōt : ut intelligat nihil colen
dum ēē · qd oculis mortalib⁹ cernitur : quia mortale sit necesse ē : nec
mirandūz ēē si deuz non videat · cūz ipi ne hoīem quidem videant quē
videre se credūt · hoc enīz qd oclis subiectuz ē nō homo · sz hoīs recepta
culuz est · cui⁹ qualitas et figura nō ex lineamentis vasculi quo cō
tinetur · sz ex factis ac morib⁹ pspicitur Qui ḡº colūt simulachra cor
pora sūt hoīb⁹ carencia : quia se corpalib⁹ dediderūt : nec vident plus a
liquid mente quā corpe : cūz sit animi officiuz · ea subtilius cernere · q̄
acies corpalis nō pōt intueri · Quos hoīes idem ille philosophus ac poe
ta graviter accusat tanq̄ humiles · et abiectos · qui cōtrā nature sue racio
nez ad veneranda se terrena psternāt Ait enī · Et faciunt aīos humiles
formidine divūz : depressosqz pmūt ad terāz Aliud quidē ille ut dicēt
senciebat : nichil utiqz colendūz esse · qui dii hūana non curent · Denqz
alio loco religiones · et cultus deorū inane ēē officiū confitetur Nec pie
tas ulla ē velatū sepe videri · vertere se ad lapidez · atqz hoīes accedere
ad aras · Et pcumbere humi pstratūz · et pandere palmas · Ante deūz de
lubra · nec aras sangūe multo · Spergere quadrupedūz · nec votis vertere
vota Que profecto si capsa sunt · non oportet sublimes et excelsos aī
mos avocari · atqz in terāz pmi · sz nichil aliud q̄ celestia cogitare Inping

nate sunt. ergo ad prudencioribus false religiones. quia senciebant esse falsas
sed non est inducta vera. quia qualis aut ubi esset ignorabant. Itaque sic ha-
buerunt tamquam nulla esset omnino. quia veram non poterant invenire. Et eo-
dem modo inciderunt in errorem multo maiorem quam illi qui falsa tenebant. Nam
isti fragilium cultores. quamvis sint inepti. quia celestia constituunt in rebus
corruptibilibus atque terrenis: aliquid tamen sapiencie retinent: et habere
veniam possunt: quia summum hominis officium: etsi non re ipsa tamen proposito tenent
Siquidem hominum atque mutorum vel solum vel certe maximum in religio-
ne discrimen est: hi vero quanto fuerunt sapienciores: quod intellexerunt
false religionis errorem: tanto sunt facti stulciores: illos ve qui falsam
religionem susceperunt. An eos qui nullam: sed ut dixi venia concedi potest im-
peritis. et qui se sapientes esse non fatentur. his vero non potest: qui sapientiam
professi stulticiam potius exhibent. Non sum equidem tam iniquus. ut eos
putem divinare potuisse: ut veritatem per se ipsos invenirent: quod ego fi-
eri non posse confitear: sed hoc ab illis exigo: quod racione ipsa prestare po-
tuerunt: fecerent enim prudencius. si et intelligerent esse aliquam veram. et
falsis impugnatis aperte pronunciarent: eam que vera esset ab hominibus teneri
sed movent eos fortasse illud: quod si qua vera esset religio exereret se ac
vindicaret: nec pateretur esse aliud quicquam Videre enim nullo modo poterant. quare
aut a quo et quemadmodum religio vera opprimeretur. quod est divinum sacramenti
et celestis archani. id nisi doceatur: aliquis scire nullo pacto potest Summa
rei hec est imperiti et insipientes falsas religiones pro veris habent: quia ne-
que veram sciunt: neque falsam intelligunt: prudenciores vero quia nesciunt. aut
in his quas falsas esse intelligunt perseverant. ut aliquid tenere videantur. aut
omnino nichil ne incidant in errorem. cum id ipsum maximi sit erroris
vitam pecudum sub figura hominis imitari. Falsum vero intelligere est quidem
sapientie sed humane Ultra hunc gradum procedi ab homine non potest: itaque multi phi-
losophorum. ut docui religiones sustulerunt: verum autem scire divine sapientie
est. homo autem per se ipsum pervenire ad hanc scienciam non potest nisi doceatur. Adeo
philosophi quod summum fuit humane sapientie assecuti sunt. ut intelligerent
quid non sit. illud assequi nequiverunt. ut dicerent quid sit Nota Cice-
ronis vox est. utinam tam facile vera invenire possem quam falsa convince-
re. Quod quia vires humane condicionis excedit: eius officii facultas
nobis. attributa est. quibus tradidit deus scienciam veritatis. Cuius ex-
plicande quattuor posteriores libri servient. nunc interim falsa ut cepimus
detegamus. Quid igitur maiestatis possunt habere simulachra. que fuerunt in homi-
nis potestate: vel ut aliud fierent. vel ut omnino non fierent Idcirco apud
Oracium Priapus ita loquitur. Olim truncus eram ficulnus inutile lignum
cum faber incertus scamnum faceretne Priapum Maluit esse deum Deus inde
ego furum aviumque maxima formido. Quis non sit hoc tanto custode securus
Fures enim tam stulti sunt: ut Priapi tentiginem timeant: cum aves ipse
quas terrore falcis aut inguinis abigi existimant simulachris fabre
factis insidant nidificent inquinent Sed Flaccus ut satirici carminis
scriptor derisit hominum vanitatem Verum hii qui faciunt seriam rem se
facere opinantur. Denique poeta maximus: homo in ceteris prudens in hoc
non poetice sed aniliter desipit. cum in illis emendatissimis libris. eciam
fieri hoc iubet. Et custos furum atque avium cum falce saligna. Hellespon-
tiaci servet tutela Priapi. Adorant ergo mortalia ut immortalibus facta
frangi et cremari per se possunt: nam et tectis vetustate labentibus sepe com-
minui solent: et consumpta incendio dilabuntur in cinerem: et plerumque nisi
sua illis magnitudo subvenerit. aut custodia diligens sepserit: in predam
furibus cedunt. Que igitur insania est ea timere. pro quibus aut ruine aut
ignes aut furta timeantur. que vanitas ab his aliquam sperare tutelam
que tueri semetipsa non possunt. Que perversitas ad eorum presidia decurre-
re: que ipsa cum violantur inulta sunt: nisi a colentibus vindicentur Ubi ergo

veritas est · ubi nulla vis adhiberi potest religioni Ubi nihil quod violari possit
appareat ubi sacrilegium fieri non potest: Quicquid autem oculis manibusque subie
ctum est: id vero quia fragile est ab omni ratione immortalitatis alienum est
Frustra igitur homines auro · ebore gemmis deos excolunt: et exornant: quasi
vero ex his rebus ullam possint capere voluptatem: Quis usus est precio
sorum munerum nihil sentientibus An ille · qui mortuis · pari enim ratione
defunctorum corpora odoribus · ac preciosis vestibus illita · et convoluta humi
condunt: qua deos honorant: qui neque cum fierent senciebant: neque cum
coluntur sciunt: nec enim sensum consecratione sumpserunt Non placebat Persio
quod aurea vasa templis inferantur Supervacuum putavit esse inter religio
nes · quod non sanctitatis sed avaricie sit instrumentum Illa enim satius esse deo
quem recte colas inferre pro munere: compositum ius fasque animo sanctos
que recessus mentis · et incoctum generoso pectus honestum Egregie sa
pienter quod sensit Verum illud ridicule subdidit: hoc esse aurum in templis
quod sunt veneri donate a virgine pupe quas ille ob vilitatem fortasse con
tempserit Non videbat enim simulachra ipsa: et effigies deorum: policleti
et euphranoris · et fidie manu ex auro atque ebore perfectas: nihil esse quam
grandes pupas: non a virginibus · quarum lusibus venia dari potest: sed a barba
tis hominibus consecratas Merito igitur etiam senum stulticiam Seneca deridet
Non inquit bis pueri sumus ut vulgo dicitur sed semper: verum hoc inter
est quod maiora nos ludimus · Ergo his ludicris et ornatis: et grandibus
pupis: et unguenta et odores inferunt his opimas · et pingues hosti
as immolant: quibus est quidem os: sed carens officio dentium his peplos et
indumenta preciosa: quibus usus velaminis nullus est · his aurum et argentum
consecrant · que tam non habent qui accipiunt · quam qui illa donaverunt · Nec im
merito Dyonisius · sycilie tyrannus · post victoriam grecie potitus deos ta
les contempsit spoliavit illusit Siquidem sacrilegia sua iocularibus
bus etiam dictis prosequebatur · nam cum Iovi olympio aureum amiculum
detraxisset · laneum iussit imponi dicens · estate esse grave aureum hyeme
frigidum · laneum vero utrique tempori aptum Idem auream barbam detra
here esculapio · incongruum et iniquum esse ait · cum appollo pater eius im
berbis: adhuc esset ac levis · priorem filium quam patrem barbatum videri Item
pateras · et coronas · et parva quedam sigilla · que simulachrorum protentis
manibus tenebantur detrahebat: et accipere se illa non auferre dicebat
Perquam enim stultum esse · et ingratum nolle accipere · ab his ultro porrigenti
bus · a quibus bona sibi homines precarentur · Hec ille fecit impune: quia rex
et victor fuit Quin etiam secuta est eum solita felicitas Vixit enim usque ad se
nectutem · regnumque per manus filio tradidit In eo igitur quia homines sacrilegia
vindicare non poterant · oportuit deos ipsos sui vindices esse At si hu
milis quid tale commisisset huic presto sunt flagella · ignes · eculei cruces et
quicquid excogitari iratis atque furentibus licet Sed cum puniunt deprehen
sos in sacrilegio ipsi deorum suorum potestate diffidunt · Cur enim non ipsis
potissimum relinquant ulciscendi sui locum si eos posse aliquid arbitrantur
Quin etiam possunt illorum numine accidisse: ut predones rerum sacrarum compre
hensi tenerentur: et seviunt non tam ira quam metu · ne si deorum iniurias
non vindicaverint · ipsos expectant pene incredibili sed vanitate: qui
nocituros sibi deos putent ob aliena scelera: qui ipsi a quibus violati spo
liatique sunt per se ipsos nihil nocere potuerunt At enim per se ipsi quoque in sacrile
gos vindicaverunt · potest id vel casu accidisse: quod aliquando non semper
Sed tamen paulo post id quod acciderit ostendam Nunc interim quero · cum illa
tot ac tanta sacrilegia in dyonisio non vindicaverint: qui non furtim sed pa
lam ludibrio deos habuit Cur hunc tam potentem sacrilegum a templis
a ceremoniis ab imaginibus suis non arcuerunt · Cur etiam sacris rebus ab
latis prospere navigavit · quod ioco ipse testatus est ut solebat Videtis ne in
quit comitibus suis naufragium timentibus quam prospera sacrilegis navigatio ab

ipsis diis immortalibus tribuat. Sed hic fortasse platone dedicerat deos
nihil esse. Quid G. verres. quem tullius accusator eius eidem dyonisio
et falaridi et tyrannis omnibus comparat Nonne omnem syciliam compila-
vit sublatis deorum simulachris ornamentisque fanorum. ociosum est per-
sequi singula Unum libet commemorare in quo accusator omnibus eloquen-
cie viribus. omni denique conatu vocis et corporis deplorant. cererem
vel cathinensem vel hennensem. quarum alterius tanta fuit religio ut adire
templi eius secreta penetralia viris nefas esset. alterius antiquitas tanta
ut omnes historie loquantur ipsam deam fruges in henne sola primum re-
perisse filiamque eius virginem ex eodem loco raptam. Denique grachanis
temporibus turbata r. p. et sedicionibus et ostentis cum repertum esset in
carminibus sibillinis antiquissimam cererem debere placari. legati sunt
ennam missi. Hec igitur ceres vel religiosissima quam videre maribus ne
adorandi quidem gratia licebat. vel antiquissima quam senatus populusque ro.
sacrificiis donisque placaverat. ex archanis ac vetustis penetralibus
a G. verre immissis latronibus servis impune sublata est Idem vero cum
affirmaret se a siculis. ut causam provincie susciperet oratum. his usus est
verbis. Esse iam ne deos quidem in suis urbibus ad quos confugerent
here. quorum simulachra sanctissima G. verres ex delubris religiosissimis
sustulisset. quasi vero si verres ex urbibus delubrisque sustulerat. de celo
quoque sustulerat Unde apparet istos deos nihil habere in se amplius quam
materiam de qua sunt fabricati Nec immerito ad te M. tulli. hoc est
ad hominem siculi confugerunt. qui triennio sunt experti deos illos nichil va-
lere. Essent enim stultissimi si ad eos ob defendendas iniurias hominum
confugissent. qui G. verri nec pro se ipsis irati esse potuerunt At enim ver-
res ob hec facinora dampnatus est. non igitur dii vindicaverunt. sed cice-
ronis industria. quia vel defensores eius oppressit vel gratie restitit
Quid quod apud ipsum verrem non fuit illa dampnacio sed vacacio
ut quemadmodum dyonisio deorum spolia gestanti dii immortales bonam
dederunt navigacionem. sic etiam verri bonam quietem tribuisse videantur
in qua sacrilegiis suis tranquille frui posset Nam fervientibus postea
5 bellis civilibus. sub obtentu dampnacionis. ab omni periculo ac metu remo-
tus aliorum graves casus ac miserabiles exitus audiebat: et qui ce-
cidisse solus universis stantibus videbatur. is vero universis cadentibus
solus stetit. donec illum et opibus sacrilegio partis et vita saciatum ac
senectute confectum proscripcio triumviralis auferret. eadem scilicet que tullium
violate deorum maiestatis ultorem. Quin etiam felix in eo ipso fuit
quod ante suam mortem crudelissimum exitum sui accusatoris audivit diis
videlicet providentibus: ut sacrilegus ac predo ille religionum suarum non
ante moreretur quam solacium de ulcione cepisset. Quanto igitur rectius est
omissis insensibilibus et vanis oculos eo tendere: ubi sedes ubi habi-
// firmitate tacio est dei: qui terram stabili firmate suspendit: qui celum distinx-
it astris fulgentibus: qui solem rebus humanis clarissimum ac singu-
lare lumen in argumentum sue unice maiestatis accendit. terris autem
maria circumfudit: flumina sempiterno lapsu fluere precepit. iussit et exten-
di campos subsidere valles fronde tegi fruges silvas. lapidosos
surgere montes. Que utique omnia non iupiter fecit qui ante annos mil-
le septingentos natus est Sed ille opifex rerum mundi melioris origo
qui vocatur deus. cuius principium. quoniam non potest comprehendi ne queri quidem de-
bet Satis est homini ad penam perfectamque prudenciam si deum esse
intelligat. cuius intelligencie vis et summa hec est: ut suscipiat et
honorificet communem parentem generis humani. et rerum mirabilium fabri-
catorem Unde quidem hebetes obtusique cordis elementa que et facta sunt
et carent sensu tamquam deos adorant: qui cum dei opera mirarentur id est
celum cum variis luminibus. terram cum campis et montibus: maria cum fluminibus

et stagnis et fontibus cum rerum admiratione obstupefacti · et ipsius ar-
tificis obliti · quem videre non poterant · opera eius venerari et colere
ceperunt : nec umquam intelligere quiverunt : quanto maior : quanto mirabili-
or sit · qui illa fecit ex nihilo · qui cum videant divinis legibus obsequentia
comodis atque usibus hominis perpetua necessitate famulari : tamen illa deos
existimant esse ingrati adversus beneficia divina · qui deo et patri in-
tellegentissimo sua sibi opera pretulerunt Sed quid mirum si aut barbari
aut imperiti homines erraverunt · cum etiam philosophi stoice discipline
in eadem sint opinione ut omnia celestia : que moventur : in deorum numero
habenda esse censeant Siquidem lucilius stoicus apud ciceronem sic
loquitur : hanc igitur in stellis constantiam : hanc tantam tam variis
cursibus in omni eternitate convenientiam temporum non possum intelligere sine
mente · ratione · consilio · Que cum in sideribus esse videamus · Non possumus
ea ipsa non in deorum numero ponere Item paulo supra restat inquit
ut motus astrorum sit voluntarius · que qui videat : non docte solum
verum etiam impie faciat : si deos esse neget Nos vero et quidem con-
stanter negamus : ac vos o philosophi non solum indoctos et impios
verum etiam etiam cecos ineptos deliros probamus · qui ignorantiam im-
peritorum vanitate vicistis Illi enim solem et lunam · vos etiam sidera deos
putatis Tradite igitur nobis stellarum mysteria ut aras ac templa singu-
lis erigamus ut sciamus quo quamque ritu · quo die colamus : quibus
nominibus : quibus precibus advocemus : nisi forte nullo discrimine tam in-
numera : tam minutos deos acervatim colere debemus Quid quod
argumentum illud · quo colligunt universa celestia deos esse in contrarium
valet Nam si deos idcirco esse opinantur : quia certos et rationabiles
cursus habent errant Ex hoc enim apparet deos non esse : quod exorbitare illis
[itinerib(us)] a prestitutis itineribus non licet Ceterum si dii essent huc atque illuc passim
sine ulla necessitate ferrentur sicut animantes in terra : quorum quia libe-
re sunt voluntates · huc atque illuc vagantur ut libuit · et quo quemque mens
duxerit eo fertur Non est igitur astrorum motus voluntarius sed necessari-
us : quia prestitutis legibus officiisque deserviunt Sed cum disputaret
de cursibus siderum quos ex ipsa rerum ac temporum congruentia non inte-
lligebat non esse fortuitos · existimavit voluntarios esse : tamquam non possent
tam disposite tam ordinate moveri nisi sensus illis esset officii sui
O quam difficilis est ignorantibus veritas · et quam facilis scientibus Si
motus inquit astrorum fortuiti non sunt : nihil aliud restat : nisi ut vo-
luntarii sint Immo vero ut non esse fortuitos manifestum est : ita nec volun-
tarios Quomodo igitur in conficiendis itineribus constantiam suam
servant Nimirum deus universi artifex · sic illa disposuit · sic machina-
tus est : ut per spatia celi divina et admirabili ratione decurrerent ad
efficiendas sibi temporum succedentium varietates An archimedes siculus
concavo ere similitudinem mundi · ac figuram potuit machinari : in quo
ita solem lunamque composuit ut inequales motus et celestibus similes con-
versionibus singulis quasi diebus efficerent : et non modo accessus solis ac
recessus vel incrementa · diminutionesque lune : verum etiam stellarum vel
inerrantium vel vagarum dispares cursus orbis ille dum vertitur exhiberet
Deus ergo illa vera non potuit machinari et efficere que potuit sollertia
hominis imitatione simulare Utrum ne igitur stoicus · si astrorum figuras in il-
lo ere pictas effictasque vidisset · suo illa consilio moveri diceret : ac non
potius artificis ingenio Inest ergo sideribus ratio ad peragendos me-
atus suos apta : sed dei est illa ratio qui et fecit et regit omnia : non ipsorum
siderum que moventur Nam si solem stare voluisset perpetuus utique di-
es esset Item si motus astra non haberent quis dubitat sempiternam noctem
futuram fuisse Sed ut diei ac noctis vices essent : moveri ea voluit
et tam varie moveri · ut non modo lucis atque tenebrarum mutue vicissi-

tudines fierent : quib9 et laboris et quietis alterna spacia constarent
si etiā frigoris · et caloris ut diuisorum tp̄orum uis ac ptās ul' maturā
dis frugib9 conueniret Quā solertiam diuine ptātis in generandis i
tenebris astror : quia philo' nō uidebant aīalia eē sidera putauerunt
tanq̄ pedib9 et sponte nō diuiā racione pcederent Cur aūt illa exco-
gitauerit deus · quis nō intelligit · scilicet ne solis lumine decedente
in nimī ceca nox terris atq3 horrentib9 tenebris ingrauesceret · noce
ret q3 uiuentib9 · ita et celum mira simul uarietate distinxit : et tene
bras ipās multis minutisq3 luminib9 temperauit Quanto igr̄ nūso
prudencius : q̄ illi qui sapientie studere se putant · qui sentit adeo lūia
illa ut horrorem tenebrarum depellerent instituta Is cum librum quo phe-
nomena breuiter cōphendit · his trib9 uersib9 t'minauit Tot numero
taliq3 deus simulachra figura imposuit celo · p que atras sparsa tenebrās
Clara pruinose iussit dare lūia nocti Quod si fieri nō pōt · ut stelle
dij sint : ergo ne sol quidem in quo illa oīā continent̄ Simili mō si terā
quam calcamus quam subigim9 et colim9 ad uictum : deus nō ē nec
campi quidem · nec montes dij erūt Si hi nō sūt g'o nec tellus quidē
vniusa deus uideri pōt Item si aqua que seruit aīantib9 ad usum biben
di aut lauandi deus non est : ne fontes quidem ex quib9 aqua pro
fluit Si fontes nō sūt : ne fluuia quidem qui de fontib9 colligūt Si
fluuiā q3 dij nō sūt · g'o et mare qd̄ ex fluminibus constat deus hri non
pōt Quod si neq3 celum neq3 terā neq3 mare que mūdi partes st
dij eē pnt : ergo ne mundus totus deus ē : quidem idem ipi stoici
et aīantem et sapientem eē contendūt : et pptea deū in quo · tām in con
stantes fuerūt ut nihil ab his dictum sit · quod nō abunde fuerit euer
sum Sic ē argumētant̄ fieri nō posse ut sensu careat qd̄ sensibilia ex
se generat Mundus aūt generat hoīem · qui ē sensu pditus : g'o et ipm
eē sensibilem Item sine sensu eē nō posse cui9 ps habeat sensum Igit'
quia homo sensibilis ē : etiā mūdo cui9 ps homo ē inesse sensum · Pro
positiones quidem uere sūt : et sensibile eē · qd̄ sensu pditū gignat · et i
hrē sensum cui9 ps sensu aucta sit : s3 assūpciones false : quib9 argumē
ta concludūt : quia neq3 mundus generat hoīem : neq3 homo mūdi ps
ē Nam hoīem a pricipio idem deus fecit · qui et mundum : et nō ē mūdi
ps homo · sicut corporis membrum · Potest ē mundus eē sine hoīe : sicut urbs
et domus : atq3 ut domus unius hoīs habitaclm ē : ut urbs unius
populi : sic et mūdus domicilium totius generis hūani : et aliud ē qd̄
incolitur · aliud qd̄ incolit · S3 illi dum student · id qd̄ falso susceperant
confirmare · et sensibilem eē mundum · et deum : argumentorum suorum conse
quenciam non uiderūt · Nam si mūdi ps ē hō · et sensibilis ē mundus i
quia homo sentit : ergo quia mortalis ē homo : mortalis sit et mūdus
necesse ē : nec tm̄ mortalis · s3 et oīb9 morbis passionib9 q3 subiect9
Et econūrio si deus ē mundus : et partes eius utiq3 ī mortales sunt
ergo et homo deus est : quia ps est · ut dicitis mūdi Si homo in
menta et pecudes · et cetā genā bestiarum · et auium et piscium quā · et
illa eodem mō senciūt · et mūdi ptes sūt · At hoc tollerabile ē : nam et h
colunt egypcij · S3 res eo puenit : ut rane et culices et formice dij eē
uideantur : quia et ipis inest sensus · et ex pte mūdi sūt : ita semp ar-
gumenta · ex falso petita ineptos · et absurdos exitus hnt · Quid q
idem ipi aiūt · deorum et hoīum causā mūdū eē constructum q'i cōmunem
domum · Ergo mundus nec deus ē : nec ~~aīāt~~ si constructus ē Animans
ē nō construit' · s3 nascitur : et si ē edificatus sic utiq3 tanq̄ domus tam
q̄ nauis · Est ergo aliquis artifex mūdi deus : et seorsum erit mundus
qui factus ē · seorsum ille qui fecit Iam illud quia repugnans et absur
sum q' cum celestes ignes ceteraq3 mūdi elementa deos eē affirment
item mundum · et ipm deum dicūt · Quō pt ex multorum deorū aceruo

Ar ~ y pomitas mūdi esse aīantem et deum

aīans

vnus deus conficit. Si astra dii sunt ergo non deus sed domicilium deorum est
Si non mundus deus est. ergo illa omnia que sunt in eo dii non sunt: sed dei membra
que utique solidi nomen accipere non possunt. Nec enim recte quis dixerit. membra
hominis unius multos homines esse: sed tamen non est similis comparatio animalis et mundi
animal enim quia sensu preditum est: et membra eius habent sensum. nisi a corpore di
vulsa brutescunt. Cuius igitur rei similitudinem gerat mundus, innuimus ipsi do
cent. eum factum esse non diffitentur. ut esset diis et hominibus quasi communis domus. Si
ergo est constructus ut domus nec ipse deus est. nec elementa que sunt i
partes eius: quia neque domus habere dominium sibi potest. neque illa de quibus
domus constat. Non tantum igitur veritate: sed etiam rebus suis repugnant.
Sicut enim domus inhabitandi usum facta per se nihil sentit. dominoque
subiecta est. qui eam fecit aut incolit. ita mundus per se nihil sentiens: fac
tori deo subiacet: qui eum in usum suum fecit. Duplici ergo racione peccatur ab
insipientibus. primum quod elementa, id est dei opera deo preferunt: Deinde quod elemen
torum suorum figuras humana specie comprehensas colunt. Nam solis luneque si
mulachra humanum in modum formant Item ignis et terre et maris. que illi
vulcanum vestam neptunum vocant. nec elementis ipsis in aperto. Tanta ho
minum imaginum cupiditas tenet: ut iam viliora ducantur illa que vera
sunt. Auro scilicet et gemmis. et ebore delectantur. horum pulchritudo ac ni
tor perstringit oculos: nec ullam religionem putant. ubicumque ista non
fulserint. Itaque sub obtentu deorum. avaricia et cupiditas colitur. credunt enim
deos amare quicquid ipsi concupiscunt quicquid est propter quod furta. et homicidia
et latrocinia quotidie seviunt. propter quod bella per totum orbem populos urbesque
que subvertunt. Consecrant ergo diis manubias. et rapinas suas: quos
certe necesse est imbecilles esse. ac summe virtutis expertes. si subiecti sunt
cupiditatibus. Cur enim celestes eos putemus: si desiderant aliquid e terra vel
vel beatos: si aliqua re indigent. vel incorruptos si voluptati habent
ea in quibus appetendis cupiditas hominum non immerito damnatur. Veni
unt igitur ad deos. non tam religionis gratia. que nulla potest esse in rebus male partis
et corruptibilibus. quam ut aurum oculis hauriant. nitorem levigati marmo
ris aut eboris aspiciant: ut insignes lapillis. et coloribus vestes: vel dis
tincta gemmis fulgentibus pocula insaciabili contemplacione contrectent
et quanto fuerint ornaciora templa et pulchriora simulachra. tanto plus
maiestatis habere credunt. Adeo religio eorum nihil est aliud quam cupiditas hu
mana miratur. He sunt religiones que sibi a maioribus suis tradite pertina
cissime tueri ac defendere perseverant Nec considerant quales sint: sed
ex hoc probatas. atque veras esse confidunt: quod eas veteres tradiderunt. tan
taque auctoritas vetustatis ut inquirere in eam scelus esse dicatur. Itaque creditur
ei passim tanquam cognite veritati. Denique apud ciceronem sic dicit cotta
lucilio. habes balbe quid cotta. quid pontifex senciat. fac nunc ego in
telligam. quid tu sencias. a te enim philosopho racionem religionis acci
pere debeo. Maioribus nostris eciam nulla racione reddita racionis est credere
Si credis cur ergo racionem requiris: que potest efficere ne credas Si
racionem queris. et querendam putas. ergo non credis ideo eam queris. ut
eam sequaris cum inveneris. Docet te ecce racio. non esse veras religiones
deorum: quid facies Maiores ne potius an racionem sequeris: que quidem
tibi non ab alio insinuata: sed a te ipso inventa et electa est. cum omnes religi
ones radicitus eruisti Si racionem mavis discedere te necesse est ab in
stitutis. et auctoritate maiorum: quoniam id solum rectum est quod racio prescribit Si
autem pietas maiores sequi suadet fatere igitur et stultos illos fuisse. qui ex
cogitatis contra racionem religionibus servierunt. et ineptum qui id colas
quod falsum esse convicerimus. Sed tamen quia nobis tantopere maiorum nomen op
ponitur videamus tamen qui fuerint maiores illi. quorum auctoritate discedi nefas
ducat Romulus urbem conditurus. pastores inter quos adoleverat
convocavit. cumque is numerus condende urbi parum idoneus videretur

constituit asylum. Eo passim confugerunt ex finitimis locis passim quoque
sine ullo condicionis discrimine. Ita conflavit ex his omnibus populum. legit
que in senatum eos qui etate ante ibant. et patres appellavit quorum consi
lio gereret omnia. de quo senatu pertinens eligiarum scriptor hec loquitur.
buccina cogebat priscos ad verba quirites. Centum illi in prato sepe
senatus erat. Curia pretexto nunc que nitet alta senatu. pellitos habuit
rustica corda patres. Hy sunt patres quorum decretis eruditi. ac
prudentes viri devotissime serviunt; idque verum atque inmutabile omnis
posteritas iudicet. quod centum pelliti senes statutum esse voluerunt
Quos tamen ut in primo libro dictum est pompilius illexit ut vera esse creder
rent sacra que ipsa tradebat. Est vero quod eorum auctoritas tanti habeatur a
posteris. quos nemo cum viverent. neque summis neque infimis affinita
te dignos iudicavit. Quare oportet in ea re maxime in qua vite ra
tio versatur sibi quemque confidere; suoque iudicio ac propriis sensibus niti: ad in
vestigandam. et perpendendam veritatem; quam credentem alienis errori
bus decipi tamquam ipsum rationis expertem. Dedit omnibus deus pro virili par
tione sapientiam ut et inaudita investigare possent. et audita perpendere
Nec quia nos illi temporibus antecesserunt: sapientia quoque antecesserunt
que si omnibus equaliter datur. occupari ab antecedentibus non potest. In
libabilis est tamquam lux. et claritas solis: quia ut sol oculorum. sic sapientia lu
men est cordis humani. Quare cum sapere. i. veritatem querere omnibus
sit innatum; sapientiam sibi adimunt. qui sine ullo iudicio inventa maiorum
probant. et ab aliis pecudum more ducuntur. Sed hoc fallit quod maiorum nomine
posito. non posse: ut aut ipsi plus sapiant: quia minores vocantur
aut illi desipuerunt. quia nominantur. Quid igitur impedit: quin ab ipsis
sumamus exemplum. et quomodo illi que falsa invenerant. posteris tradiderunt
sic nos qui verum invenimus posteris melioria tradamus. Superest ingens
questio cuius disputatio non ab ingenio. sed a scientia venit: que pluribus
explicanda erit; ne quid omnino dubium relinquatur. Nam fortasse aliquis
ad illa confugiat. que a multis et non dubiis traduntur auctoribus eos ipsos
quos docuimus deos non esse maiestatem suam per sepe ostendisse. et prodigiis
et somniis. et aliis auguriis et oraculis. Et sane multa enumerare possunt
digna miracula. In primis illud quod accius navius summus augur cum
tarquinium priscum commoneret. ut nichil novi facere inciperet: nisi pri
mus esset inauguratus. eique rex artis eius elevans fidem diceret ut con
sultis avibus renunciaret sibi. utrum ne fieri posset id quod ipse animo con
cepisset. affirmaret que navius posse. Cape igitur inquit hanc cotem eam
que novacula discide At ille incunctanter accepit ac secuit. Deinde
illud quod castor et pollux bello latino apud lacum iuturne: visi sunt
equorum sudorem abluentes. cum edes eorum que iuncta fonti erat sua sponte
te patuisset Idem bello macedonico equis albis insidentes. publio vatieno
romam nocte venienti se obtulisse dicuntur. nunciantes eo die regem
persen victum atque captum. Quod paucis post diebus littere pauli verum
esse docuerunt Illud etiam mirabile quod simulachrum fortune muliebre
bre: non semel locutum esse traditur. Item iunonis monete cum captis
veiis. unus ex militibus ad eam transferendam missus iocabundus ac
ludens interrogaret: utrum ne romam migrare vellet: velle respondit
Claudia quoque proponitur in tempore miraculi: nam cum ex libris sibilli
nis idea mater esset accita et in vado tyberini fluminis navis qua vehebatur
tur hesisset nec ulla vi commoveretur: claudiam ferunt que semper im
pudica esset habita obnixius corporis cultus deam summissis genibus
orasse ut si se castam iudicaret suum cingulum sequeretur: ita navem
que ab omni iuventute non valuit commoveri. a bonina muliere esse commo
tam Illud eque mirum quod hic semetipse esculapius epidauro accitus: ur
bem romam diuturna pestilencia liberasse perhibetur Sacrilegi quoque

numerant

numen post quorum presentibus penis iniurias suas dii vindicasse creduntur
Appius claudius censor cum adversum responsum sacra herculis transtu
lisset ad servos publicos luminibus orbatus est · Et potitiorum gens que pro
didit : intra unius anni tempus extincta est Item censor fulvius cum ex
iunonis latinie templo marmoreas tegulas abstulisset : quibus edem
fortune equestris quam rome fecerat tegeret : et mente captus est
et amissis duobus filiis in illirico militantibus : summo animi merore con
sumptus est · Prefectus etiam M · antonii turullius cum apud choos euerso
esculapii luco ambitibus cesaris interfectus est · hiis exemplis adiun
gitur pirrus qui sublata ex thezauro proserpine locrensis pecunia
naufragium fecit ac inermis dee litoribus illisus est ut nichil preter
eam pecuniam incolumem reperiretur Ceres quoque milesia multum sibi
apud homines venerationis adiecit : Nam cum ab alexandro capta
civitas esset : ac milites ad eam spoliandam irrupissent oculos omnium
repente obiectus fulgor ignis extinxit Reperiuntur etiam somnia que vim
deorum videantur ostendere · Tiberio namque atinio homini plebeio · per
quietem observatus esse iupiter dicitur : et precepisse ut consulibus
et senatui nunciaret ludis circensibus proximis presultorem sibi disp
licuisse : quem antronius quidam verberatum servum sub furca medio circo
ad supplicium duxerat ideoque ludos instaurari oportere Quod cum
ille neglexisset eodem die filium perdidisse : ipsum autem gravi morbo esse
correptus : et cum rursus eandem imaginem cerneret · querentem
satis ne penam pro neglecto imperio pependisset : lectica delatus ad con
sules · et omni re in senatu exposita recepisse corporis firmitatem
suisque pedibus domum redisse Illud quoque somnium non minoris ammi
racionis fuit : quo cesar augustus dicitur esse servatus Cum bello ci
vili bruttiano implicitus gravi morbo abstinere prelio statuisset
medico eius artorio minerve species obversata est · monens : ne propter
corporis inbecillitatem castris se cesar contineret : itaque in acie lec
tica perlatus est : et eodem die a bruto castra capta sunt Multa preterea
possunt similia exempla proferri : sed vereor ne si fuero in opposicione rerum
materiam diutius immoratus · aut oblitus esse propositi videar · aut cu
mei loquacitatis iniuriam Exponam igitur istorum omnium racionem : quo
facilius res difficiles et obscure intelligantur : et has omnes simulati nu
minis prestigias revelabo : quibus inducti homines · a veritatis via
longius recesserunt Sed repetam longe altius ut siquis ad legen
dum veri expers et ignarus accesserit instituatur atque intelligat quod
tandem sit caput et causa malorum : et hinc accepto fuos · ac totius
generis humani perspiciat errores · Cum esset deus ad excogitandum provi
dentissimus : ad faciendum sollertissimus · antequam ordiretur hoc opus
mundi : quoniam plenus et consummati boni fons in ipso erat : sicut est semper
ut ab eo bonum tamquam rivus oriretur longeque proflueret : produxit si
milem sui spiritum qui esset virtutibus patris dei preditus · Quomodo autem id
voluerit in quarto docere conabimur libro Deinde fecit alterum in
quo indoles divine stirpis non permansit Itaque suapte invidia tamquam
veneno infectus est : et ex bono ad malum transcendit : suoque arbi
trio · quod illi a deo liberum fuerat datum contrarium nomen sibi asci
vit Unde apparet cunctorum malorum fontem esse livorem Invidit enim illi an
tecessori suo · qui deo patri perseverando · tum comprobatus est et carus
est : hunc ergo ex bono per se malum effectum greci ΔΙΑΒΟΛΟΝ appellant nos
criminatorem nominamus · quod crimina in que ipse illicit ad deum deferat · Exor
sus igitur deus fabricam mundi : illum primum et maximum filium preficit
operi in inmenso · eoque simul et consiliario usus est : et artifice et in
excogitandis ordinandis perficiendisque rebus : quoniam is et providen
tia et racione · et potestate perfectus est · de quo nunc parcius · quod alio loco

et virtus eius et nomen et racio enarranda nobis erit. Nemo quae
rat ex quibus ista materiis tam magna tam mirifica deus opera fecerit
omnia enim fecit ex nichilo. nec audiendi sunt poete qui aiunt chaos in
principio fuisse id est confusionem rerum atque elementorum. postea vero deum di
remisse omnem illam congeriem singulisque rebus ex confuso acervo se
paratis in ordinemque descriptis instruxisse mundum pariter et ornasse.
Quibus facile est respondere potestatem dei non intelligentibus quem credant
nichil efficere posse nisi ex materia subiacente ac parata: in quo errore
etiam philosophi fuerunt. Nam cicero de natura deorum disputans ait
sic. Primum igitur non est probabile eam materiam rerum unde omnia orta sunt
sunt esse divina providencia effectam: sed habere et habuisse vim et naturam suam.
Ut igitur faber cum quid edificaturus est. non ipse facit materiam sed
utitur ea que sit parata: fictorque item cera: sic isti providencie di
vine materiam presto esse oportuit. non quam ipse faceret: sed quam haberet
paratam. Quod si materia non est a deo facta. ne terra quidem et aer
et aqua vel ignis a deo factus est. O quam multa sunt vicia in his .x.
versibus. primum quod is qui maluis disputationibus et libris fere omnibus
providencie fuerit assertor. et qui acerrimis argumentis impugna
verit eos qui providenciam non esse dixerunt. idem nunc quasi proditor ali
quis aut transfuga providenciam conatus est tollere: in quo si contradicere
velis. nec cogitatione opus est: nec labore sua illi dicta recitanda
sunt. Nec enim poterit ab ullo cicero: quam a cicerone vehemencius re
futari. Sed concedamus huic vel hos more et instituto academicorum
ut liceat hominibus valde liberis dicere ac sentire que velint: sententiam ipsam
consideremus. Non est inquit materiam rerum probabilem a deo factam. Q
uibus hoc argumentis doces. Nichil enim dixisti quare hoc non sit pro
babile. itaque mihi e contrario vel maxime probabile videtur. Nec tamen temere
videtur cogitanti plus esse aliquid in deo: quem profecto ad imbecil
litatem hominis redigis cum nichil aliud quam opificium concedis. Quo
igitur ab homine divina illa vis differet. si ut homo sic etiam deus ope
indiget aliena. Indigit autem si nichil moliri potest nisi ab altero illi ma
teria ministretur. Quod si sic imperfecte utique virtutis est: et erit iam
potencior iudicandus materie institutor. Quo ergo nomine appellabitur
qui potencia deum vincit. Siquidem maius est propria facere quam aliena
instituere. Si autem fieri non potest: ut sit potencius deo quicquam. quem
necesse est perfecte esse virtutis potestatis racionis. Idem igitur materie fictor est
qui et rerum ex materia constancium. Neque enim deo non faciente aut +
invito esse aliquid aut potuit aut debuit. Sed probabile est inquit ma
teriam rerum habere et habuisse vim et naturam suam: quam vim potuit habere
nullo dante: quam naturam nullo generante. Si habuit vim ab aliquio
eam sumpsit: a quo autem sumere nisi a deo potuit. Si habuit naturam quam uti
que a nascendo dicitur nata est. a quo autem nisi a deo potuit procreari. Na
tura enim qua dicitis orta esse omnia si consilium non habet efficere nihil
potest. si autem generandi et faciendi potens est. habet ergo consilium
et propterea deus sit necesse est: nec alio nomine appellari potest cui in
est et providencia excogitandi: et sollercia potestasque faciendi. Melius
igitur seneca omnium stoicorum acutissimus: qui vidit nichil aliud esse natu
ram quam deum. Ergo inquit deum non laudabimus: cum naturalis est vir
tus: nec illam didicit ex ullo: immo laudabimus. Quamvis enim naturalis
illi sit sibi illam dedit. quoniam deus ipse natura est. Cum igitur ortum
rerum tribuis nature ac detrahis deo: in eodem luto hesitans verborum
solius. a quo est fieri negas: ab eodem plano fieri mutato nomine confite
ris. Sequitur ineptissima comparacio. Ut faber inquit cum quid edifica
turus est. non ipse faciat materiam: sed utitur ea que sit parata. fictorque item cera
sic isti providencie divine materiam esse presto oportuit: non quam ipsa faceret

s; quam hẽt paratã: nno nõ non oportuit: erit enim deus minoris po
testatis · si ex parato faciat · quod ẽ hoĩs · faber sine ligno nihil edificabit
quia lignum ipm̃ non facere nõ pot Non posse aũt imbecillitatem ẽ hũane
deus vero facit sibi ipẽ materiam: quia pot. Posse enim dei est: nam si
nõ pot deus nõ est · homo facit ex eo quod ẽ pro imbecillitate; definite ac
modice ptatis · Deus aũt facit ex eo quod nõ est: quia per eternitatem fortis
ẽ per fortitudinem ptatis ĩ mense · que fine ac medio caret: sicut vita facto
ris · Quid ergo mirum si facturus mũdum · deus prius matiam de qua face
ret pparavit: et pparavit ex eo quod nõ erat: quia nefas est deum aliũ
de aliquid mutuari: cum in ipo · et ex ipõ sint omnia: Nam si ẽ aliquid
ante illum factum · et quicquã nõ ab ipõ factum ẽ: ptatem dei et nomẽ
amittit: ac ẽ matia nunquã facta ẽ: sicut deus qui ex matia fecit hũc
mundum · Duo igr̃ constituuntur eterna et quidem inter se cõtraria qd fieri sine
discordia · et pernicie nõ pt · collidant ẽ necesse ẽ ea quorum m̃s · ac racio
diuisa ẽ: sic utraque eterna eẽ nõ potuerũt si repugnant: quia superare al
terum necesse ẽ · ergo fieri nõ pt: quin eterni natura sit simplex: ut oĩa inde
velud ex fonte descenderint: itaque aut deus ex matia ortus est · aut mã
ex deo · Quid horum sit verius facile ẽ intelligi: ex his ẽ duobus alterum
sensibile est: alterum caret sensu · potestas faciendi · aliquid nõ pot eẽ in
ineo quod sentit: quod sapit quod cogitat · quod movetur · nec incipi
aut fieri aut consummari · quicq̃ pot nisi fuerit racione pmissum · et queadmo
fiat anteq̃ ẽ: et quẽ ad modum constet postq̃ fuerit effectum · Deniq; is fa
cit aliquid: qui hẽt voluntatem ad faciendum · et manus ad id quod voluit
iplendum · Quod aũt insensibile ẽ iners · et tepidum semp iacet nihil
inde oriri pot · ubi nullus ẽ motus voluntarius Nam si omne aĩal
racione constat · certe nasci nõ pt ex eo · quod racione pditum nõ est
nec aliunde accipi pot · id qd ibi inde petitur nõ est: Nec tamen cõmo
veat aliquẽ · quod aĩalia queda de terra nasci videntur Hec ẽ nõ terra
per se gignit: s; spũs dei sine quo nihil gignitur Non ergo deus ex matia sensu
pditum ex insensibili · sapiens ex bruto · impatibile · de patibili expers cor
poris · de corpali nunq̃ pot oriri: s; matia potius · ex deo ẽ Quicquid
ẽ ẽ solido · et contrectabili corpe accipit etiam vim · dissolubile ẽ quod dis
solutur interibit · quod interit ortum necesse est: quod ortum ẽ huit fõ
tem unde orretur · i · factorem aliquẽ sencientem · pvidum: peritumq; facien
di ẽ pfecto nec ullus aliud q̃ deus: qui qm̃ sensu racione · pvidencia
ptate virtute pditus ẽ: et animancia · et inanimata creare: et efficere pt: q:
tenet quõ sit · quodq; faciendum Matia v̂ semp fuisse nõ pot: quia mutacio
nem nõ caperet si fuisset: quid ẽ semp fuit: semp eẽ nõ desinit: et vnde
abfuit principium: ab esse hinc etiam finem necesse ẽ Quin eẽ facilius ẽ
ut id quod habuit initiũ fine careat · quã ut heat finẽ quod initio ca
ruit Matia igit si facta nõ ẽ: nec fieri ex ea quicq̃ pot: si fieri ex ea
nõ pot nec matia quidem erit Matera ẽ enim ex quo fit aliud: omne
aũt ex quo fit: quia recipit opificis manu destruitur · et aliud eẽ inci
pit Ergo qm̃ finem huit matia: tunc cum factus ex ea mũdus: et initiũ
quoq; habuit: nam qd destruitur edificatum ẽ: quod solutur alligatum: quod
finitur inceptum Sig ergo ex cõmutacione · ac fine matie colligitur huisse
principium: a quo alio fieri nisi a deo potuit Solus igr̃ deus ẽ: qui fac
tus nõ est: et idcirco destruere alia pot · ipẽ destrui nõ pot · pmane
bit semp in eo qd fuit: quia nõ ẽ aliunde generatus · nec ortus nec na
tiuitas eius ex aliqua re alia pendet: q̃ illum mutata dissolvat Ex se ipõ
ẽ ut in p̃ diximus libro · et ideo talis ẽ: qualem eẽ se voluit impassibilis
in mutabilis in corruptus beatus eternus Jam nõ illa conclusio qua
sentenciam tinxavit tullius multo absurdior Quod si matia inquit a
deo nõ ẽ facta: ne quidem terra et aqua et aer et ignis a deo factus est
Quam callide periculum pternovit Sic ẽ supius illud assũpsit · tanq̃

ꝓbacione nō indigeret · cū id nulo eēt incertius : q̄ illud ꝑ qđ assūp
tum est Si nō ē inquit · adeo facta matia : nec mūdus adeo factus ē
ex falso malit colligē qđ falsū ē : q̄ ex uero quod uerū : et cū debe
ant incerta de certis ꝓbari : hic ꝓbacionē sūpsit ex incerto ad euer
tendū quod erat certū · Nam diuīa ꝓudencia affectū eē mūdū ut
taceam de trimaxio trimegisto : qui hoc ꝑdicat taceā de carminibus
sibyllarū que idem nunciant · taceam de ꝓphis · qui opus mūdi et
opificiū dei · uno spū et pari uoce testant᷑ · Etiā int᷑ philosophos pe
ne uniuersos ꝯuenit Jd enī pitagorei stoici : pipatecisi · que sūt pn̄
cipales omīū discipline · Deniq̄ a pmis illis septē sapientibꝫ · a socrate
usq̄ ad platonē ꝓfessio et indubitacio hītū est · donec mult͛ nullis po
st seculis extitit delirus epicurus : qui audet negare id quod ē eui
dentissimū : studio s; inueniendi noua ut noīe suo cōstitueret discipli
nam · Et quia nihil noui potuit repire ut tamen dissentire a ceteris
uidet᷑ · uetera uoluit euertere · in quo illū circūlatrantes philosophi
oms ꝯarguerūt Certus ē igit᷑ mūdū ꝓudencia instructū · q̄ mām
ꝓudencia conglobatā · Quare nō oportuit putare id circo mūdū
nō eē diuiā ꝓudencia factū : quia materia eius diuiā ꝓudencia facta
nō sit : s; quia mūdus diuiā ꝓudencia sit effectus etiā māꝫ factā
eē diuinitus Credibilius ē enī matiā pocius adeo factā : quia deus
pot oīa q̄ mūdū · adeo nō eē factū : quia sine mente racione con
silio nihil fieri pot Verū hoc nō ciceronis est culpa s; secte Cum
enī suscepisset disputacionē qua deorū naturā tolleret : de qua phi
garriebant omēs diuinitatē ignorancia ueri putauit eē tollendam
Jtaq; deus putuit tollere quia nō erant · Cum aut̄ ꝓudencia que
est in uno deo conaret᷑ euertere · quia cōū ueritatē inti incepat ·
deficientibꝫ argumentis in hanc foueā necessario decidit · unde se
extricare nō posset · hic g° illū teneo herentē · teneo defixū : quo
lucili⁹ qui contra disserebat obmutuit : hic ē g° cardo rerū · hic uer
tuntur oīa Explicet se ꝯuit · si pot ex hac uoragine · ꝓferat argumē
ta quibꝫ doceat semp fuisse matiā · quā nulla ꝓudencia effecerit Os
tendat quō quicq̄ ponderosū et graue · aut esse potuerit sine auctore
aut mutari ualueit ac desierit esse quod semp fuit Que si docuerit
cū demū assenciā : ut alys illū laqueis teneā · Eodem ē quo nollet
reuoluetur : ut dicat et matiā · de qua mūdus ē : et mūdū q̄ de mā
ē natura extitisse : cū ego ipā naturā deū eē contendā Nec ē pot
facē mirabilia idem maxima racione constancia · ii qui hēt mentē · ꝓ
udenciā potātē Jta fiet ut deus fecerit oīa : nec quicq̄ possit eē
omio : quod nō originē adeo traxerit Ad idem quociens epicurus
ē · ac non uult · adeo factū eē mūdū : querē solet quibꝫ manibꝫ
quibꝫ uectibꝫ : qua molicione tū hoc opus fecerit uideret fortasse ·
si eo tpe potuisset eē quo deus fecit Sz ne ꝑspicēt homo dei opa · no
luit enī inducere in huc mūdū nisi ꝑfectis omibꝫ Sz ne induci q̄
dem poterat · Quō enī subsisteret · cū fabricat᷑ desup celū : cū
terrā subtus fundaretur · cū fortasse humida ul᷑ nimis corporata ri
gorbꝫ ꝯcrescerent · ul᷑ igneus caloribꝫ incocta et solidata duresceret
aut quō uiueret sole nondū instituto : nec frugibꝫ aut aīalibꝫ nate
Jtaq; necesse fuit hoīē postremo fieri · cū iam mūdo ceterisq; rebus
manus sūma eēt imposita · Deniq; sancte lrē docent : hoīē fuisse ultimū
dei op⁹ : et sic inductū eē in huc mūdū · qi in domū iā paratā · et i
structā · illi⁹ ē cauā facta sūt oīa · idem etiā poete fatentur · Om
dinis ꝑfecto iam mūdo · et uniuersis aīalibus figuratis hec addidit
Sanctius his aial᷑ mētisq; capaci⁹ alte deerat adhuc · et q̄ dnari
in cetera posset natus hō est · adeo nefas existimandū ē · ea q̄ scru
ptari q̄ deus noluit eē celata Uerū ille nō audiendi aut discendi

studio requirebat: sed refellendi · quia confidebat neminem id posse di
cere · Quasi vero ex hoc putandum sit: non esse hec divinitus facta: quia
quomodo facta sunt non potest provideri · An tu si educatus in domo fabrefacta
et ornata · nullamque fabricam vidisses · domum illam putasses · non ab ho
mine esse edificatam · quia quomodo fabricatur ignorares idem · profecto
in domo quereres · quod nunc de mundo requiris · quibus manibus · quibus ferra
mentis homo tanta opera esset molitus: maxime si saxa ingentia: si imen
sa cementa · vastas columnas · opus totum sublime: et excelsum videres ·
Nonne hec tibi humanarum virium modum viderentur excedere · Quia
illa non tam viribus: quam ratione atque artificio facta esse nescires · Quod
si homo in quo nihil perfectum est: tamen plus efficit ratione · quam
vires eius exigue patiuntur · quid est · cur incredibile tibi esse videatur
cum mundus dicitur factus a deo: in quo quia perfectus est: nec sapientia
potest habere terminum · nec fortitudo mensuram: opera ipsius videntur oculis:
quomodo autem illa fecerit ne mente quidem videtur: quia ut hermes ait: mor
tale immortali, temporale perpetuo, corruptibile incorrupto appropinquare non potest
propius accedere · et intelligencia subsequi · Et ideo terrenum adhuc animal
rerum celestium perspectionem non capit: quia corpore quasi custodia septum
tenetur · quo minus soluto ac libero sensu cernat omnia · Sciat igitur quam
inepte faciat · qui res inenarrabiles querit: hoc est enim modum condi
cionis sue transgredi · nec intelligere quousque homini liceat accedere De
nique cum aperiret homini veritatem deus: ea sola scire nos voluit: que inter
fuit homini scire ad vitam consequendam: que vero ad curiosam · et prophanam
cupiditatem pertinebant: reticuit: ut arcana essent · Quid ergo queris
que nec potes scire: nec si scias beatior fias · Perfecta est in homine
sapientia · si et deum esse unum: et ab ipso esse facta universa cognoscat · Nunc
quoniam refutavimus eos: qui de mundo et factore eius deo aliter senciunt
quam veritas habet: ad divinam mundi fabricam revertamur · De qua in archanis
religionis sancte litteris traditur · Fecit igitur deus primum ~~hominem~~ celum: et in sub
lime suspendit: quod esset sedes ipsius dei conditoris · Deinde terram fun
davit · ac subdidit celo · quam homo cum ceteris animalium generibus incoleret
eam voluit humore circumfluum et contineri · Suum vero habitaculum distinx
it clarissimis luminibus · et implevit sole scilicet lune orbeque fulgenti: et as
trorum micantium splendentibus signis adornavit · tenebras autem quod est
his contrarium constituit in terra · nihil enim per se continet luminis · nisi accipiat e
celo: in quo posuit lucem perennem: et superos vitam perpetuam: et contra in
terra tenebras · et inferos et mortem · Tanto enim hec ab illis superioribus i
distant quantum mala bonis: et vitia virtutibus · Ipsius quoque terre bi
nas partes contrarias inter se · divisasque constituit orientem · scilicet occidente
mque: ex quibus oriens deo accensetur: quia ipse luminis fons et illustrator
est rerum: et quod oriri nos faciat ad vitam sempiternam · Occidens autem
conturbate illi praveque menti ascribitur: quod lumen abscondat quod te
nebras semper inducat: et quod homines faciat occidere ac interire peccatis
Nam sicut lux orientis est: in luce autem vite racio versatur · sic oc
cidentis tenebre sunt · in tenebris autem mors et interitus continetur
Deinde alias partes eadem racione dimensus est: meridiem ac septem
trionem: que partes illis duabus societate iunguntur: Ea enim que est
solis calore flagrancior: proxima est · et coheret orienti · ac illa que frigo
ribus ac perpetuo gelu torpet: eiusdem est cuius extremus occasus · Nam
sicut contrarie sunt lumini tenebre: ita frigus calori · ut igitur calor
lumini est proximus: sic meridies orienti: ut frigus tenebris · ita
plaga est septemtrionis occasui · Quibus singulis partibus sua tempora
attribuit: ver · scilicet · orienti estatem meridiane plage: occidenti auc
tumnum et septemtrioni hiemem · Unius quoque duabus partibus meridia
na: et septentrionali vite: ac mortis continetur: quia vita in calore est

Fec' de' pm c' et t'ra

aq̃ ig̃ p̃ncipia [illegible]

mors in frigore : sicut aũt calor ex igne ē : ita frigus ex aqua · secdm harum partium dimẽsionem · Diem quoqȝ fecit ac noctem : quia spacia et orbes tpm · ꝑpetuos atqȝ volubiles quos vocamus annos alterna per uices sucessione conficiant : Dies quē primus oriens subministrat dei sit necesse ē : ut omnia q̄cũqȝ meliora sũt : nox aũt quã occidēs extremus inducit : eius s · quē dei ēē emulum diximus · que duo eciã in hoc p̄sciuis futurorum deus fecit : ut ex hiis et vere religionis et et falsarum supsticionũ imago quedam ondẽderet · Nam sicut sol · qui t orit in diem licet sit unus · unde solem ēē appellatum cicero uult inde q obscuratis sideribus solus appareat : tamen qr verũ ac pfecte ple nitudis lumen est et calore potissimo · et fulgore clarissimo illustrat omnia : ita in deo licet, unus sit · et maiestas et claritudo pfecta ē Nox aũt q̄ prauo antitheo illi diximus attributam : eius ipius mul tas et varias religiones p similitudinem monstrat · Quamuis ē stel le innumerabiles micare ac radiare videant : tamen nõ sũt plena · et solida lumĩa : nec caloris pferũt quicq̄ : nec tenebras multitudine sua vincãt · Duo igr̃ illa principalia inueniuntur · q̄ diuersam ac ꝯ̄rariam sibi hñt ptãtem : calor et humor · que mirabiliter deus ad susten tanda et gignanda omnia excogitauit · Nam cum virtus dei sit in calore · et igni : nisi ardorẽ eius ꝯ̄ eius admixta humoris ac frigoris matia tēpasset : nec nasci quicq̄ nec coherere potuisset : quin statim conflagratione interiret : quicquid ēē cepissȝ · Unde et phi quidam et poete discordi ꝯcordia mundum cõstare dixerũt : sȝ racionẽ penitus nõ videbãt · heraclitus ex igni nata omnia ēē dixit · Tales ex aqua Uterqȝ vidit aliquid : s; errauit tamē · q alterutrum si solum fuissȝ ne qȝ aquas nasci ex igni potuisset : neqȝ rursus ignis ex aqua · Sȝ est verius simul ex utroqȝ pmixto cuncta generari · Ignis quidem pmisceri cũ aqua nõ pt : quia sũt utraqȝ inimica · et si cominus venerit : alterutrum · quod supauerit · conficē altrum necesse est sȝ eorum sbē pmisceri pñt · Substancia ignis calor ē · aque humor Recte igr̃ ouidius · Quippe tibi tēpiem sũpsere humorqȝ calorqȝ ꝯ cipiũt · et ab hiis oriuntur cuncta duobus Cumqȝ sit ignis aq̃ pugnax vapor humidus omnes Res creat et discors · concordia fetibus acta ē · Alterum enim q̃ masculinũ · elementum ē · Alterum q̃ femininum et alterum actiuũ · alterum patibile · Ideoqȝ aneteribus institutũ ē : ut sa cramẽto ignis et aque nupciarum federa sanciaut · q fetus animan cium calore et humore corporentur : atqȝ animentur ad uitam · Cũ ē constet omē aial ex aĩa et corpe · Matia corporis in humore est · aĩe in calore · qd ex auiũ fetibus datur scire : quos crassi humoris plenos nisi opifex calor fouerit : nec humor pt corpari nec corpus aĩari Exulibȝ quoqȝ ignis · et aqua interdici solebat · Ad huc ē videbatur nephas : quamuis malos tñ hoīes supplicio capitis afficē · Interdicto et igr̃ usu earum rerum quibus uita hoĩm constat : p inde habebat ac si es set : qui eam sñiam excepat morte mulctatus · Adeo ista elementa p̄ma sũt hita · ut nec ortum hoīs sine his : nec uitam crediderũt cõ stare · Horum alterum nobis cõmune cum ceteris aĩalibȝ est · alterũ soli hoĩ datũ · Nos ē qui celeste atqȝ inmortale aĩal sumus igni utimur qui nobis ī argumẽtum ī mortalitatis datus ē · qui ignis ē : cui na tura quia mobilis ē : et sursum uitat uite ꝯtinet racionẽ · Cetra vero aĩalia · qui tota sunt mortalia tantũmodo aqua utuntur : quod ē ele mentum corpale atqȝ terrenum : cuius natura quia mobilis ē : ac deor sum vergens figuram mortis ondit · ideo pecudes neqȝ in celũ sula piũt neqȝ religiones senciunt : qui ab his usus ignis alienus est · Unde aũt vel quõ deus hec duo principalia ignem et aquã vel accenderit vel eliquauerit · solus pt scire qui fecit · Consummato igr̃ mundo · aĩalia

prometheus

narii generis dissilibus formis et magna et minora uti fierent impa
rit · et facta sūt bina · idem diuisi sexus singula : exquorum fetib9 et aer
et terra : et maria completa sunt : deditqz deus omib9 generatim alimē
ta de terra ut usui ee hoi possent : alia uiuarū ad abos · alia uero ad
uestimentum : q̄ aut magnarum sunt uirium : ut inercolenda terra iu
uarent : unde dicta sunt iumenta : ita reb; omib9 mirabili discretiōe
compositis · regnū sibi eternū parare constituit · et innumerabiles aīas
creare : quib9 i mortalitatem daret Tum fecit sibi simulachrum
sensibile atqz intelligens · i · adimaginis sue formam : qua nihil pt
ee pfectius · hoiem figurauit exlimo terre Unde homo nūcupat9
est · q sit fictus exhumo · Deniqz plato humanam formā theo idem
ee ait Et sybilla · qui dicat effigies ē homo mea rōonem rectam ha
bens · De hac hois fictione poete quoqz · qūis corrupte · tn̄ nō alit
tradiderūt Namqz hoiem de luto aprometheo factum ee dixerunt Res
eos nō fefellit : s; nomen artificis : nullas ē lrās ueritatis attige
rat · s; q̄ pphetarum naticinio tradita insacrario dei ptinebāt et a
de fabulis et obscura opiōne collecta · et depravata · ut ueritas a
uulgo · solet uariis smonib9 dissipata : nullo non addente aliquid
ad qd audierat carminib9 suis comphenderūt Ex hoc quidem inepte :
q tam mirabile tanqz diuini officium opificium hoi dederūt Quid ē
opus fuit hoiem deluto fingi : cum posset eadem ratione generari
qua ipe pmetheus exiapetho natus est Quin si fuit hō generare ho
minem potuit : facē nō potuit · De his aut illū nō fuisse pena eius i
caucaso monte declarat s; neqz prem eius iapethum patruūqz ti
tana : quisqz deos nūcupauit · quia regni sublimitas · penes saturnū
solum fuit : pquā diuinos honores cum omib; suis posteris consecutus ē
Multis argumentis hoc figmentum poetarum coargui pt · factum esse
diluuium ad pdendam tollendamqz exorbe terre maliciam Constat int
omīs Idem ē et phi · et poete scriptores qz rerum antiquarum loquūtur
meoqz marie cum pphetarum smone consenciūt s; ig° cataclismus
ideo factus ē ut malitia q̄ pnimia multitudine inualuerat pderet
tur : quō fictor hois pmetheus fuit · cuius filium deucalionem idem
ipi ob iusticiam solum esse dicunt suatum · Quo inius gradus et t
ma pgenies et orbem terre tam celeriter potuit hoib; implere s;
uidelicet hoc quoqz sic corruperunt · ut illud superius cū ignoraret · et
quo tpe cataclismus sit factus in terra · et quis obiusticiam meruerit
genere humano pereunte saluari : et quō aut cum quib9 suatū sit : uel
omnia pphetice lrē docent Apparet ergo ee falsum qd de opificio deme
ther narrant Verum quia poetas dixeram nō omnino mentiri solere : sed
figuris inuoluere · et obscurare que dicant : nō dico ee mentitos s;
primum omnium pmethea simulachrum hois formasse demolli ac pingui
limo : et abeoqz natā ee artem statuarum : et simulachra fingendi : si
quidem iouis temporib; fuit : quib9 primū templa constitui · et noui de
orum cultus ee ceperunt Sic ueritas ficata mendacio ē : et illud
qd adeo factum inde ferebatur · hoi qui opus diuinum imitatus ē cepit
ascribi Ceterum fictio ueri ac uiui hois elimo dei ē : quod hermes
quoqz tradidit · Qui nō tm̄ hoiem adimaginem dei factū esse dixit
adeo : s; eciā illud explanare tēptauit Qui subtili rōne singula quo
qz in corpe hois membra formauit : cum eorum nihil sit : q tantūdem ad
usus necessitatem : quātum ad pulchritudinē ualeat : id uero eciā stoici
cum de puidencia disserunt facē conant Et secutus ē tullius plibus q
dem locis : s; tamē materiam tam copiosam : et uberem strictim contingit
Quam ego nūc id circo ptereo · quia nup ppnum de ea re librum ad
demetrianum auditorem meum scripsi Illud hoc loco pterire nō possum
: q errantes quidā phi aiunt hoies ceteraqz aīalia sine ullo artifice

orta ee̅ de terr̄a Vnde illud virgilianum ē Terra ꝓgenies duris caput extulit aruis. Et hij nimirū mea fuere sentencia: qui ee̅ ꝓuidenciā negant Nam stoici animancium fabricam diuine sollercie tribuunt Aristotiles aūt labore se ac molestia liberauit: dicens semp̄ fuisse mūdum ita qꝫ et hūanū genus: et cetā q̄ in eo sunt. initiū nō hr̄e sꝫ fuisse semp̄ ac semp̄ fore: Sꝫ cū videmus singula q̄que aīalia. q̄ ante nō fuerit incipe esse: et esse desinere: necesse est totum genus aliq̄ esse cepisse et aliq̄n desiturum ee̅ quia cepit. Omnia ē tribꝫ temporibꝫ cōtineri necesse ē: p̄tito. p̄nti futuro. Preteriti ē origo. p̄ntis sb̄a: futuri dissolutio q̄ omnia insingulis hoībꝫ apparent Incipimꝰ ē cū nascimur. et sumus cum viuimꝰ. et desinimus cum interimus Vnde etiam tres parcas esse voluerūt: vnam q̄ vitam hoībus ordiat̄: alteram q̄ conterat: terciam q̄ rūpat atqꝫ finiat In toto aūt genere hominum: quia solum p̄ns apparet: ex eo tn̄ et p̄teritum idem origo colligit̄: et futurum .i. dissolutio Nam qm̄ ē apparet aliq̄ cepisse ee̅ ē nulla res sine exordio pt: et quia cepit apparet quoqꝫ desiturum Nec enim pot id totū ee̅ i mortale q̄ ex mortalibus constat Nam sicut vniuisi ꝑ singulos interimus i fieri pot ut aliquo casu omēs simul uel scelerātate terarum q̄ acci dere uel ꝑiculatī solet ul' pestilencia ubiqꝫ diffusa q̄ singulas orbes ac regiones plerūqꝫ. populatur ul' incendio inmbrez misso quale iam fuisse sub phetonte dicit̄ ul' diluuio aquarum: quale sub deucalione tradit̄: cum p̄t' viii hoīm genus omē deletum ē Quod diluuium si casu accidit profecto potuit accidere: ut et ille vnꝰ qui super fuit interiret Si aūt diuine ꝓuidentie nutu: qd̄ negari nō pot ad reparandos hoīes refuatus ē: apparet in dei p̄tāte ee̅. ul' vitam ul' interitum generis hūani. Quod si pot occidere in totum: quia ꝑ p̄tes occidit: apparet aliq̄n esse ortum: et fragilitas ut inicium sic declarat et t'minū Que si vera sūt: nō poterit defendere aristotiles. quo minꝰ hūerit et mūdus iste ul' ip̄e p̄ncipiū Quod si aristotili plato et epicurus extorquent et platoni et aristoteli. qui semper fore mūdum putauerūt: licet sint eloquentes ingratis tn̄ .i. epicurus eripiet: quia sequit̄ ut hēat et finē Sꝫ hec in ultimo libro plenius nūc ad hoīs originem reuertamus Aiunt certis cōuersacionibꝫ celi et astrorum motibꝫ maturitatem quandam extitisse aīalium serendorum Itaqꝫ terram nouā semen genitale retinentem folliculos ee̅ quosdā in uterorum similitudine ꝓtulisse de quibꝫ lucreciꝰ Crescebant uteri terram radicibꝫ apti: eosqꝫ cū maturassent intra cogente ruptos aīalia tenera ꝓtulisse: deinū terram ipsam humore quodam qui eet lacti simul exuberasse. eoqꝫ alimenta ducentes ee̅ nutritos Quō igr̄ vim frigoris ul' caloris ferre aut vitare potuerūt. aut omnio nasci. cum sol exurere et frigus astringet̄ur Non erat inquiūt in p̄ncipio mūdi hiemps nec estas. sꝫ ꝑpetua temperies. et uer equabile Cur g° nihil horum fieri etiā nūc videmus Quia semel fieri necessarium fuit: ut aīalia nascerent̄ Postq̄ nō ee̅ cepiūt. concessa hiis facultate generandi et t'ra parere desijt: et temporis condicio mutata ē. Oquam facile ē redarguere mendacia. Primum q̄ nihil pot ee̅ in hoc mūdo qd̄ nō sic ꝑmanet ut cepit. Nec ē sol et luna et astra tūc nō erāt: aut cum ee̅nt meatus nō hēbant: at nō diuīa moderacio. q̄ cursus eorum tempat et gubernat. cum ipsis simul cepit. Deinde qꝛ si ita sit ut dicūt ee̅ ꝓuidenciam necesse est: et in id ipm̄ incidunt qd̄ maxime fugiunt Nondū ē natis aīalibꝫ aliquis utiqꝫ ꝓuidit ut nascerent̄: ut orbis terre desertus. atqꝫ incultus oreret Vt aūt de terra sine officio parentū nasci possent. necesse est magna racione ee̅ ꝓuisum. Deinde ut humor ille contractus et terra in varias imagines corporum fingeret̄ Item ut e folliculis quibꝫ tegebant̄ accepta uiuendi: senciendiqꝫ rōne tamq̄ ex aluo

matrū ꝓfunderent mira inexplicabilis qꝫ est promissio ē. Cꝫ putem⁹
id quoqꝫ casu accidisse Illa certe q̄ sequitur fortuita eē non puť ut
terra continuo lacte manaret: ut aeris tēpies eet equalis. Que
si constat id circo eē facta ut ubi aīalia recens edita ul hrent elimen
tuz ul nō hrent periculuz Necesse ē ut aliquis diuīa nescio qua raci
one ꝓuiderit: Quis aut pt ꝓuidere nisi deus Videamus tamen ꝛ
ut id ipm̄ qd dicticant fieri potuerit ut hoīes nascerent ceterra
Si consideret aliquis q̄dm et quib⁹ modis educet infans intelli
get: profecto nō potuisse terrigenas illos pueros sine ullo educato
re nutriri: fuit enī necesse complurib⁹ mensib⁹ iacere proiectos
donec confirmatis nervis movere se locūqꝫ mutare possent: quod
vix intra unu⁹ ani spaciuz fieri pōt Jam vide utruz ne infans eo
dem mō et eodem loco quo effusus ē iacē ꝑ multos menses value
rit ac nō ex humore illo terre: qd alimenti gracia ministrabat: et sin
corpis purgamentis inimī mixtis obrutus corruptusqꝫ moreret
Itaqꝫ nullo mō fiei pt quin ab aliquo fuerit educatus: nisi forte
aīalia nō tenera nati sint: sed excreta: quod ut dicent nūqꝫ illis
venit in mentez. Omīs igr illa racio impossibilis et vana ē: si ta
men racio dici pt: qua id agit ut nulla sit racio. Qui eñ dicit
oīa sua sponte eē nata: nihil qꝫ diuīe ꝓuidencie tribuit. hic profec
to racionez nō asserit sꝫ evertit. Q. si nec fiei quicqꝫ sine racione
neqꝫ nasci pt. apparet eē diuinam providenciaz. cui⁹ est ꝓpriuz qd
dicit racio. Deus igr reruz omniz machinator fecit hoīez Quod ci
cero quamuis expers. celestium litterarum vidit tamen. Qui in libro ꝛ
de legib⁹ pmo. hoc idem tradidit. qd ꝓphete cui⁹ verba subieci
Aial hoc ꝓuiduz. sagax multiplex acutuz: memor plenū racionis et
consilii quē vocamus hoīez ꝑclara quidez quadaz ↄdicione genera
tuz. esse a supp̄mo deo soluz est enī ex tot animantiuz generib⁹ atqꝫ
naturis. particeps racionis: cuz cetera sint omnia expercia Videt
ne hoīez quis longe a veritatis noticia remotuz: tamen qui ymagi
nez sapiencie tuebatur: intellexisse nō nisi adeo hoīez potuisse
generari Sꝫ tñ diuinis opus ē testimonijs. ne minus humana suffi
ciant Sibylla hoīez dei opus eē testatur. Is solus ē deus condi
tor insuperatus. existens: ipē vero firmavit figuraz forme hominuz
qꝫ ipē miscuit naturaz cunctoruz generacionis vite. eadem sancte
hr̄e cōtinent. Deus g͞o veri patris officio functus fuit ille: ipē cor
pus effinxit: ipē aīam qua spiramus infundit. fudit illius est
totuz quicquid sumus. Quomō is effecerit: si nos oporteret ꝛ
sare docuisset: sicut docent cetera que cogīcionez nobis et pris
tini erroris: et veri luminis attulerunt Cuz g͞o marez ꝑmuz ad simi
litudinez suam finxisset. tuz eciā feminaz configuravit: ad ipsius
hois effigiem: ut duo inter se ꝑmixti sexus propagare sobolez
possent. et omēz terram multitudinez opplere In ipīne aut hois fictoe
illaz duaz materiaz quas inter se diximus esse ↄrias ignis et
aque ↄclusit ꝑfecit qꝫ racionez. ficto enīz corpe spiravit ei aīaz
de vitali fonte spūs sui qui ē perempnis. ut ipius mundi ex ↄrijs
constantis elementis similitudinez gereret Constat enī ex aīa et cor
pore. i. quasi ex celo et terra. quā quidez aīa qua vivimus velut ex celo
oritur adeo corpus e terra cuius elimo diximus eē formatuz Enpedo
cles quez nescias utruz ne inter poetas an inter phos numeres
quia de reꝝ natura versib⁹ scripsit: ut apud romanos lucrecius
et varro quatuor elementa constituit. ignez. aerem. aquā. terram
fortasse trismegistum secutus: qui nra corpa ex his quatuor eleme
tis cōstituta esse dixit adeo hr̄e namqꝫ: inse: aliquid ignis. aliquid
aere. aliquid terre. aliquid aque. Et neqꝫ ignem eē neqꝫ aerem ne

quam aquam · neque terram · que quidem falsa non sunt : nam terre racio
in carne est · humoris in sanguine : aeris in spiritu ignis in calore in
tali [illegible] neque sanguis a corpore secerni potest : sicut humor a terra neque
calor vitalis a spiritu sic ignis ab aere · Adeo rerum omnium duo sola
reperiunt elementa · quorum omnis racio in nostri corporis fictione conclu-
sa est · Ex rebus ergo diversis ac repugnantibus homo factus est : sicut ipse
mundus ex luce · ac tenebris · ex vita et morte : que duo inter se pu-
gnare in homine precepit : ut si anima superaverit que oritur ex deo : sit immor-
talis et in perpetua luce versetur · Si autem corpus vicerit animam dicti-
onique subiecerit · sit in tenebris sempiternis : et in morte cuius non ea vis
est : ut iniustas animas extinguat omnino : sed ut puniat in eternum
eam penam secundam mortem nominamus : que est et ipsa perpetua · sicut
et immortalitas · primam sic diffinimus · Mors est animantium natura ad
eterna supplicia dampnatio : hec mutas pecudes non attingit · quarum
anime non ex deo constantes · sed ex communi aere morte solvuntur In
hac igitur societate · celi atque terre quorum effigies expressa est in homine
superiorem partem tenent · ea que sunt dei · Anima scilicet dominium
corporis habet : inferiorem autem ea que sunt dyaboli · Corpus utique quod
quia terrenum est : anime debet esse subiectum · sicut terra celo · Est enim terra
quasi vasculum · quo tamquam domicilio temporali spiritus hic celestis utitur
utriusque officia sunt [illegible] hoc quod est ex celo et deo imperet · Illud vero
quod ex terra · et dyabolo serviat : Quod quidem non fugit hominem nequam
salustium qui ait · Sed nostra omnis vis ac potestas in animo sita est · Anim-
imperio corporis servicio magis utimur Recte si ita vixisset ut locutus
est · Servivit enim fedissimis voluptatibus suamque ipse sententiam vite pra-
vitate dissolvit · Quod si anima ignis est · et ostendimus in celum debet eniti
sicut ignis ne extinguatur · hoc est ad immortalitatem que in deo atque in celo
est · Et sicut ardere ac vivere non potest ignis : nisi aliqua pinguiori materia te-
neatur · in qua habeat alimentum : sic anime materia et cibus est : sola iusti-
cia qua tenetur ad vitam · Post hec deus hominem qua exposui racione
generatum posuit in paradyso · id est in orto fecundissimo et amenissimo · quem
in partibus orientis omni genere ligni arborumque conseruit · ut ex earum variis
fructibus aleretur · expersque omnium laborum deo patri summa devocione
serviret · Tunc dedit ei cuncta certa mandata · que si observasset : inmorta-
lis maneret : si transcendisset · morte afficeretur · Id autem preceptum fuit
ut ex arbore una : que fuit in medio paradisi · non gustaret · in qua po-
suerat intelligenciam boni ac mali · Tunc criminator ille invidens ope-
ribus dei · omnes fallacias · et calliditates suas · ad decipiendum hominem
intendit ut ei adimeret immortalitatem · Et primo mulierem dolo il-
lexit · ut vetitum cibum sumeret : et per eam ipsi quoque homini persua-
sit · ut transcenderet dei legem · Percepta igitur sciencia boni et ma-
li · pudere eum nuditatis sue cepit · absconditque se a facie dei quod antea
non solebat · Tunc deus sentencia in peccatores data : eiecit hominem
de paradiso : ut victum sibi labore conquireret · ipsumque paradisum igni
circumvallavit : ne homo posset accedere · donec summum iudicium fa-
ciat in terra : et iustos suos cultores suos in eundem locum revocet mor-
te sublata : sicut sacre littere docent · et sibylla erythrea cum dicat
Deum honorantes verum sempiternam vitam hereditabunt · seculi tempus
ibi habitantes paradisum similiter late virentem hortum Verum hec
quoniam extrema sunt tota extrema operis huius parte tractabimus · Nunc
ea que prima sunt explicemus · Mors itaque secuta est hominem secundum dei
sententiam · quod eciam sibylla in carmine suo docet dicens · Hominem forma-
tum dei manibus prothoplaustum quem et seduxit serpens dolose ad sortem
scandere mortis · cognicionemque suscipere boni ac mali · Sic facta est
vita hominis temporalis · sed tamen longa quam in mille annos propagaret · Quod divinus

Vide quo [illegible]

In paradyso posuit deus

Sibilla

litteris proditum: et pomum sciam publicatum · cum Varro non ignoraret
argumentari ausus est: cum putarentur antiqui mille annos uixi
gasse · Ait enim aput egyptios · pro annis menses haberi: ut non solem
per · xii · signa circuitu faciat annum sed lunam · que orbem illum signiferum
xxx · dierum spacio lustrat quod argumentum perspicue falsum est Nemo t
e' tunc millesimum annum transgressus est Nunc vero ad centesimum p
uenit · quod fit sepissime: mille certe ac ducentis mensibus uiuunt
Et auctores idonei tradunt ad centum uiginti annos peruenire solere
hoc quia ignorabat Varro · cur autem qui esset uita hominis diminuta: ipse
diminuit · cum sciret mille · et quadringentis mensibus homines posse ui
uere Deus autem postea cum uideret orbem terre malicia · et sceleribus
oppletum statuit humanum genus diluuio perdere sed tamen ad multitudinem
reparandam delegit unum quod corruptis omnibus quod singulare iusticie
superat exemplum · hic cum sexcentorum esset annorum fabricauit arcam
sicut preceperat ei dei deus · in qua ipse cum coniuge · ac tribus filiis tutus
denique imbribus reseruatus est · cum aqua immissa montes altissimos operi
ret · deinde orbe siccato exsecratus iniusticiam prioris seculi deus et rursus ne
longitudo uite causa esset excogitandorum malorum · paulatim per singulas
progenies diminuit hominis etatem · atque in centum et uiginti annis metam
collocauit quam transgredi non liceret Ille noe cum egressus esset ex arca sic
ut sancte littere docent terram studiose coluit: ac uineam sua manu seuit · un
de arguuntur qui auctorem uini liberum putant Ille enim non modo liberum
sed etiam saturnum atque uranum multis accessit antecessit etatibus · qui
ex uinea cum primum fructum cepisset · letus factus bibit usque ad ebrie
tatem iacuitque nudus · Quod cum uidisset unus e filiis cui nomen
fuit cham: non texit patris nuditatem: sed egressus etiam fratribus indica
uit At illi sumpto pallio intrauerunt auersis uultibus patremque texerunt
Que facta cum recognouisset pater · abdicauit atque expulit filium At
ille profugus in eius parte terre consedit · que nunc arabia nominatur · at
que terra eius chana dicta dicta est: et posteri eius chananei · hec
fuit prima gens que deum ignorauit · quia princeps eius: et conditor cul
tum dei a patre non accepit maledictus adeo Itaque ignoranciam diui
nitatis moribus suis reliquit · ab hac gente proximi quique populi multitu
dine increscente fluxerunt Ipsius autem patris posteri hebrei dicti ·
penes quos religio dei resedit: et ab his postea multiplicatum in
mensum numero: cum eos angustie locorum suorum capere non posset: tum
adolescentes uel missi a parentibus · uel sua sponte cum rerum penuria co
gerent profugi: ad querendas sibi nouas sedes · huc atque illuc dispersi
omnes insulas et orbem totum repleuerunt · et a stirpe sancte radicis a
uulsi nouos sibi mores atque instituta pro arbitrio condiderunt Sed
omnium primi qui egiptum occupauerant celestia suscipere atque adorare
ceperunt · Et quia domiciliis non tegebantur propter aeris qualitatem: nec
ullis in ea regione nubibus subtexitur celum cursus siderum · et defectus
notauerunt · dum ea sepe uenerantes: curiosius atque liberius intu
erentur: Postea deinde portentificas animalium figuras quas colerent
commenti sunt: quibusdam prodigiis inducti: quorum mox auctores aperie
mus Ceteri autem qui per terram dispersi fuerunt admirantes elementa mundi
celum solem terram mare sine ullis imaginibus ac templis uenerabantur
et his sacrificia in aperto celebrabant · donec processu temporum poten
tissimis regibus templa et simulachra fecerunt: eaque uictimis et o
doribus colere instituerunt · Sic aberrantes a noticia dei gentes esse
ceperunt Errant igitur qui deorum cultus ab exordio rerum fuisse ostendunt
Et primo priorem esse gentilitatem quam dei religionem: quam putant posterius
inuentam: quia fontem atque fontem originem uirtutis ignorant Nunc
ad principium mundi reuertamur Cum ergo numerus hominum cepisset i

de g°
litat
semina
cio

Caue uene
nat messe
circi
lati
ꝫ

increscere: prudens deus ne fraudibus suis dyabolus · cui ab initio de
derat terre potestatem: vel corrumperet vel disperderet homines · quod in exordio fece
rat: misit angelos ad tutelam cultumque generis humani · quibus precepit ante
omnia ne terre contagione maculati · substantie celestis amitterent
dignitatem Scilicet id eos facere prohibuit · quod sciebat esse facturos
ut veniam sperare non possent Itaque illos cum hominibus commorantes
dominator ille terre fallacissimus consuetudine · ipsa paulatim ad vitia
pellexit: et mulierum congressibus inquinauit Tum in celum ob peccata
quibus se immerserant non recepti: ceciderunt in terram Sic eos
dyabolus ex angelis dei suos fecit satellites ac ministros Qui autem
sunt ex hiis procreati: quia neque angeli neque homines fuerunt · sed mediam
quandam naturam gerentes: non sunt ad inferos recepti: sicut in celum
parentes eorum: ita duo genera demonum facta sunt: unum celeste alterum
terrenum · hii sunt immundi spiritus malorum que geruntur auctores · quorum
idem dyabolus est princeps Unde trismegistus illum demoniarchen vocat De
monas autem grammatici dictos aiunt quasi δαήμονας id est peritos ac re
rum scios Hos enim putant deos esse: sciunt illi quidem futura multa sed
non omnia: quippe quibus penitus consilium dei scire non liceat: et ideo
solent responsa in ambiguos exitus temperare · Eos poete et sciunt esse
demonas et loquuntur: hesiodus ita tradidit hii quidem demones sunt
iouis magni ob consilia boni terrestres custodes mortalium hominum
Quod idcirco dictum est: quia custodes eos humano generi deus miserat
Sed et ipsi cum sint perditores hominum: custodes tamen se videri volunt: ut
ipsi colantur et deus non colatur: philosophi quoque de his disserunt · Nam plato
etiam naturas eorum in simposio exprimere conatus est: et socrates esse
circa se assiduum demona loquebatur qui puero sibi adhesisset · cuius nutu
et arbitrio sua vita regeretur · Magorum quoque ars omnis ac potencia
horum aspiracionibus constat: a quibus invocati visus hominum prestigiis
obcecantibus fallunt: ut non videant ea que sunt: et videre se putent illa
que non sunt · hii ut dico spiritus contaminati et perditi: per omnem terram vagan
tur et solacium perdicionis sue perdendis hominibus operantur: itaque omnia in
sidiis fraudibus · erroribus complent: adherent enim singulis hominibus: et omnes
hostiatim domos occupant: ac sibi geniorum nomen assumunt: sic enim
latino sermone demonas interpretantur · hos in suis penetralibus con
secrant · hiis quotidie profundunt: et scientes demonas venerantur
quasi terrestres deos: et quasi depulsores malorum que ipsi faciunt et irrogant
Qui quia spiritus sunt tenues · et incomprehensibiles insinuant se corpo
ribus hominum · et occulte in visceribus operati · valitudinem viciant morbos
citant: somniis animos terrent: mentes furoribus quaciunt · ut homines
his malis cogant ad eorum auxilia decurrere Quarum omnium fallaciarum
racio expertibus veritatis obscura est · prodesse enim putant eos cum nocere
desinunt qui nihil possunt aliud nisi nocere · Dicat fortasse aliquis colen
dos ergo esse ne noceant Nocent illi quidem sed his a quibus timentur
quos manus dei potens et excelsa non protegit Qui prophani sunt a
sacramento veritatis Iustos autem id est cultores dei metuunt cuius nomine ad
iurati de corporibus excedunt Quorum verbis tamquam flagris verberati
non modo non demonas esse se confitentur: sed etiam nomina sua edunt illa que
in templis adorantur: quod plerumque coram cultoribus suis faciunt non uti
que in obprobrium religionis · sed honoris sui: quia nec deo per quem adiu
rantur · nec iustis quorum voce torquentur mentiri possunt Itaque maximis se
pe ululatibus editis verberari se ardere · et iam iamque exire proclamant
Tantum habet dei cognicio ac iusticia potestatis · cui nocere possunt: nisi his
quos habent in sua potestate · Denique affirmat eos hermes · qui cognoue
rint deum non tantum ab incursibus demonum tutos esse: verum etiam ne fato
quidem teneri Una inquit custodia pietas · pii enim namque hominem neque

demon malus · neq; fatum terraz (terret) / deus enī liberat piū ex omi malo
naz unū et soluz in hoībȝ · ē boni pietas · Quid sit aut̄ pietas · osten
dit alio loco his verbis · Ipā enī pietas cognicio ē dei · Asclepius q̄;
auditor eius · eandez sn̄am latius explicauit in illo s̄mone pfecto quē
s̄ipsit ad regem Vtq; nō demonas eē affirmat inimicos · et vexatores
hominū · Quos ideo trismegistus angelos malignos ΑΓΓΕΛΟΥΣ ΠΟΝΗ
ΡΟΥΣ appellat adeo nō ignorauit ex celestibȝ depravatos terrenos eē
cepisse · Eoruz inuenta sūt astrologia et aruspicina · et auguracio · et
ipā q̄ dicitur oracula necromancia · et ars magica · et quicqd p̄terea
malorū exercent hoīes : vl' palā · vl' occulte · que omīa p se falsa sūt
et sibylla erethica testatur · quando quidez error cuncta · hec sunt q̄
insipientes nū sascitantur quotidie · Sz; idem ipi auctores p̄ncia sua
fuciāt ut vera eē credant · Ita hominū credulitatez mentita diuitate
deludunt · quod illud veruz apire non expedit · Hi sunt qui fingere
imagines · et simulachra docuerūt : qui ut hominū mentes a cultu veri
dei auerterent · effictos mortuorū regū · vultus et ornatos · et exq
sita pulchritudine statui consecrarī qz fecerūt : et illorū sibi noīā q̄
personas aliquas induerūt · Sz; eos magi · et hi quos vere maleficos
vulgus appellat · cū artes suas execrabiles exercent · veris suis noī
bus cient illis celestibȝ que in l'ris sanctis leguntur · Hi porō i celi
ac vagi spūs : ut turbent omīa : et errores humanos pectoribȝ offundūt
seruut ac miscent falsa cū veris : ipi enī celestes multos eē finxe
runt unumqz omīū regem Iouez : eo qd' multi in celo sūt spūs angelorū
et unus dūs ac parens omīū deus : sz veritatez mentitis noibȝ i uo
lutaz ex oculis abstulerūt · Nam deus ut in p̄ncipio docui · neq; noīe
cū solus sit eget : neq; angeli cū sint i mortales · dici se deos · aut pati
untur aut nolunt · quorū unū soluz qz ē officiū seruire nutibus dei
nec omīo quicquā nisi iussa facere · Sic e' mundū regi adeo dicimus
ut a rectore prouinciam : cuius apparitores · nemo socios eē in regenda
p̄uincia dixerit : quibus illorū ministerio res geratur · Et hi tū p̄ut aliqd
p̄ter iussa rectoris p̄pinquis ignoranciam que ē condicionis humane · Ille
aut preses mūdi · et rector vniuersi · qui scit omīa : cuius diuinos oculos nihil
septuz est : solus hz rerū omīū cū filio p̄tatez : nec ē in angelis quic
quā nisi parendi necessitas · Itaqz nulluz sibi honorez tribui sibi volunt
quorū honor in deo ē · Illi aut̄ qui desciuerūt · a dei ministerio · quia sunt
veritatis inimici et p̄uaricatores : dei nomen · et cultū sibi vindicare
conant' : n̄ quo illuz honorez desideret : quis eīm p̄ditis honor ē : nec
ut deo noceat · cui nocere nō pt : sz ut hominibȝ quos inuīt' a cultu
et noticia vere maiestatis auertere : ne i mortalitatē possent adipisci
quā ipi sua nequicia p̄diderūt · Offundūt itaqz tenebras · et veritatē
caligine obducunt ne dūm̄ : ne p̄rem suū norint : et ut illiceant fa
cile in tēplis seoccultūt · et sacrificiis oīb; presto adsūt · eduntqz sepe p
digia : quibȝ obstupefacti hoīes fidem cōmodent simulachris diuitatis
ac numinis : inde est q ab augore (augure) lapis novacula incisus ē : q iuno
verengis migrare se romaz velle respondit : q fortuna muliebris
periculuz deuūciauit · Qz claudie manū secuta ē nauis · Qz in sacrilegos
et iuno indata · et locrensis p̄serpina : et ceres milesia vindicauit
Et hercules de appio · et iupiter de atinio · et minerva de cesare · hinc
q serpens vrbez romaz pestilencia liberauit epidauro accersitus · Nam
illuc demoniarches in figura sua sine ulla dissimulacione p̄ductus est
Siquidez legati ad eam rem missi : draconem secuz uixe magnitudis
attulerūt : ut oraculis aut̄ vl' maxie fallūt : quorū p̄stigias p̄phani
a veritate intellige (non) p̄nt · Ideoqz ab illis tribui putant : et imp'a et victo
rias et opes · et euentos p̄speros rerū · Demqz ipsorū nutu sepe rē p. pi
culis imminentibȝ liberataz : que p̄icula et responsis denunciauerunt et

sacrificiis placati avertere: sed omnia ista fallacie sunt. nam cum disposiciones dei presenciant quippe qui ministri eius fuerint interponunt se in his rebus: ut quecumque adeo sunt vel fiunt ipsi potissimum facere aut fecisse videantur. Et quociens alicui populo vel urbi secundum dei statutum boni quid impendet illi se id facturos vel prodigiis vel somniis vel oraculis pollicentur si sibi templa si honores si sacrificia tribuantur. Quibus datis cum illud acciderit quod necesse est summam sibi pariunt veneracionem. hinc templa devoventur et nove imagines consecrantur. mactantur greges hostiarum. Quod cum hec facta sunt nihilominus tum vita et salus eorum qui hec fecerunt immolatur. Quociens autem pericula impendent ob aliquam se inepte: et levem causam profitentur iratos sicut Iunoni Varronem quod formosum puerum intenta Iovis adulterinas tenendas collocaverat. et ob hanc causam romanum nomen apud cannas pene deletum est. Quod si Iuno alterum ganimedem verebatur cur iuventus romana luit penas. Vel si dii tantummodo duces curant: ceteram multitudinem negligunt: cur Varro solus evasit qui hoc fecerat et paulus qui nihil meruit occisus est. Videlicet nihil tunc rome accidit satis Iunonis iniquitati: tum hanibal duos exercitus populi romani et astu et virtute confecit. Nam Iuno audere non poterat aut charthaginem defendere: ubi arma eius et currus fuit aut romanos non terere quia progeniem troiano a sanguine duci audierat tyrias olim que verteret arces. Itaque sicut illud periculum quod imminet vitari potest videri nolunt id placati advertisse. sin vero non potest id agunt ut propter illorum contemptum accidisse videatur: ita sibi aput homines qui eos nesciunt auctoritatem ac timorem pariunt. hac versutia et his artibus noticiam veri dei et singularis aput omnes gentes inveteraverunt. Suis enim malis perditi seviunt: et grassantur ut perdant. Idcirco etiam humanas hostias excogitaverunt ipsi hostes generis humani: ut quam multas devorarent animas. Dicet aliquis Cur ergo deus hec fieri patitur nec tam malis succurrit erroribus: ut mala cum bonis pugnent: ut vicia sint adversa virtutibus: et habeat alios quos puniat alios quos honoret. Ultimus enim temporibus statuit de vivis ac mortuis iudicare de quo iudicio mihi erit in ultimo libro disputacio. Differt igitur donec veniat temporum finis: quo effundat iram suam in potestate ac virtute celesti. sicut vatum predicta priorum terribili monitu horrificant. Nunc autem patitur homines errare: et adversum quoque impios esse ipse iustus et mitis et paciens. Cave lector nec enim fieri potest ut non is in quo perfecta sit virtus sit etiam perfecta paciencia. Unde quidam putant ne irasci quidem deum omnino quia affectibus qui sunt perturbaciones animi subiectus non sit. quia fragile est omne animal quod afficiatur et commovetur. que persuasio veritatem ac religionem funditus tollit: sed seponatur interim nobis hic locus de ira dei disserendi quod et uberior est materia: et opere proprio latius exequenda. Illos igitur nequissimos spiritus quisquis veneratus fuerit ac secutus: neque celo neque luce potietur que sunt dei: sed in illa decidet que in distribucione rerum attributa esse ipsi malorum principi disputavimus in tenebras scilicet et inferos et supplicium sempiternum. Docui religiones deorum triplici modo vanas esse. Uno quod simulachra ista que coluntur effigies sunt hominum mortuorum esse autem perversum et incongruens: ut simulachrum hominis a simulachro dei colatur. Colit enim quod est deterius et imbecillius. Tum inexpiabile facinus esse deserere viventem: ut defunctorum monumentis serviat: qui nec vitam nec lucem dare cuiquam possunt quia ipsi carent. Nec esse quemquam alium deum preter unum cuius iudicio ac potestati omne animal subiectum sit. Altero quod ipse imagines sacre quibus homines vanissimi serviunt omni sensu carent quia terra sit. Quis autem non intelligat nefas esse rectum animal curvari: ut adoret terram: que ideo circo pedibus nostris subiecta est ut calcanda nobis non adoranda sit. Cum simus ideo excitati: ut qui erecto statum sublimem preter ceteras animantes accepimus non revolvamur deorsum: nec hunc celestem vultum proiciamus

ad t'ram s; oculos eo dirigimus quo illos nature sue condicio direxit n
q; aliud adoremus · nichil colamus · nisi solius artificis parentisq; mu
ndi unicum nomen Qui ppterea hoiem rigidum figurauit : ut sciamus
nos ad supna et celestia prouocari Tercio q spus qui presint ipis
religionibus condempnati : et abiecti adeo pterrun nolunt : qui nō am
nihil prestare cultoribus suis pnt : qm rerum ptas penes unum est : nec
esse mortiferis vos illecebris erroribus pdant qm hoc illis quotidianum
sit opus tenebras hoib; obducere · ne queratur ab his uerus deus
Non igr colendi sunt : quia sentencie dei subiacent Est e piaculum maxi
mum addicere se ptati eorum : quibus si iusticiam sequaris : potencior esse
possis : et eos adiuratione diuini nois expellere ac fugare Quod si
apparet religiones istas tot modis ee uanas quibus docui : manifestum
est eos · qui uel mortuis supplicant uel terram uenerant : uel spiritibus in
puris aias suas mancipant · rōnem hominum nō tenere : eosq; impie
tatis ac sceleris sui supplicia pensuros qui rebelles aduersus parētem
generis humani deum susceptis inexpiabilibus sacris omne uiolauerunt
Quemq; igr sacramentum hois tueri · rationeq; nature sue intuit ob
tinere ipe se ab imo suscitet : et erecta mente oculos suos tendat in
celum · nō sub pedibus querat deum : nec a uestigiis suis eruet quod ado
ret : quia quicquid hoi subiacet : infra hoiem sit necesse e · s; querat in
sublimi querat in summo : quia nichil pot hoie maius nisi quod fuerit sup
hoiem · Deus aut maius e hoie supra g° nō infra e : nec in ima pocius
s; in summa regione querendus e Quare nō e dubium quin religio
nulla sit ubicumq; simulacrum e Nam si religio ex diuinis rebus est · di
uini aut nichil e · nisi in celestibus rebus · carent g° religione simulachra
quia nihil pt ee celeste in eo qd fit ex terra : q quidem de noie ipo appa
rere sapienti pot · Quicquid e simulant id falsum sit necesse e : nec
pt umquam ueri nomen accipere qd ueritatem fuco et imitacione mentit
Si autem omnis imitacio nō res potissimum seria · s; quasi ludus ac io
cus e · nō religio in simulachris s; mimus religionis est · Preferendum
e igr falsis omnibus uerum : calcanda terrena ut celestia consequamur
Ita enim se res ht : ut quisquis aiam suam cuius origo · de celo e ad in
fera · et yma pstrauerit · eo cadet · quo se ipe deiecerit Ideoq; op
ortet rationis ac status sui memorem · non nisi ad supna niti se p
ac tende Quod qui fecerit hic plane sapiens hic iustus hic deum
hic celo dignus iudicabit quem summus parens nō humilem nec ad ter
ram more quadrupedum abiectum : s; stantem pocius ac rectum sic eum
fecit agnouerit Pacta e in fallor magna et difficilis suscepti opis
portio · et maiestate celesti suggerente nobis dicendi facultatem
inueteratos depulimus errores Nunc uero maior nobis ac diffi
cilior cum philis proposita luctatio e · quorum summa doctrina et eloquē
cia quasi moles aliqua mihi opponitur : nam ut illic multitudine
ac ppe consensu omnium pmebamur : ita hic auctoritate pstancium omni ge
nere laudis uirorum Quis aut nesciat plus ee momenti in pauci
oribus doctis quam in pluribus imperitis Sed nō e desperandum : istos q;
defunia deo et ueritate ducibus posse depelli : nec tam pertinaces fore
arbitror · ut clarissimum solem sanis ac patentibus oculis uidere se ne
gent Modo illud uerum sit · qd ipi solent pfiteri studio inuestiga
de ueritatis se teneri Efficiam pro fecto ut quesitam ueritatem et
aliqn inuentam ee credant et humanis ingeniis inueniri nō potuisse fateantur

Ellem mihi qui ueritas i ob
scuro latere adhuc existimat
uel errore atq; inpicia uulgi ua
rijs et ineptis supsticionibus siue etiam uel philosophis
prauitate ingeniorum turbantibus eam potius q illustrantibus

Firmiani lactancij ad uersus gentes institucionum liber se cundus explicit Incipit ter cius

et si nō qualis i m· tullio fuit· quia p̄cipua et admirabilis fuit· aliquā
tū p̄riaz eloquencie ɔtingere facultatez· ut q̄ntuz ueritas insita ꝓpria ua
leat: tū ingenii quoqz m̄ibꝫ mea exerceret se aliquā: et discussis commu
nis qz tam publicis q̄ eoꝝ qui sapientes uocant̄ erroribꝫ hūano generi
clarissimū lumen inferetur. Quod quidez ex duabꝫ de cāus fieri uellē
uel quod magis possent credere hoīes ornate ueritati: qui eciaz men
dacio credūt· capti oracionis ornatu lenocinioqz uboꝝ· ul' ete ut ipi phi
sins armis potissimuz quod placē sibi et confidere solent· opp̄merent
a nobis ē̄z qm̄ deus hanc rē noluit ēē naturā: ut simplex et nuda
ueritas ēēt luculencior quia satis ornata p̄se ē̄: ideoqz ornamentis
extrinsecus additis fucata corrumpit: mendaciuz ū specie placet aliēa
quia p̄se corruptuz uaēscit ac defluit ū ornatu aliūde quesito circūlitū
fuit ac polituz. Equo aīmo fero ingeniū michi mediocre ēē concessuz.
Veruz ego non eloquencie: s; ueritatis fiducia suscepi hoc opus: maius for
tasse quaz ut possit meis uiribꝫ sustineri. Quod tū eciaz si ego defe
cerim: deo cuius hoc munus ē adiuuante ueritas ipā complebit. Etenīz
cuz sciencia maximos quosqz oratores a causidicis mediocribꝫ sepe uic
tos: q' tanta est potencia ueritatis· ut seipām· q̄uis in rebꝫ exiguis
sua claritate defendat. Cur hanc ego in maxima causā ab ingeniosis
quidez illis ac disertis uiris: s; tū falsa dicentibꝫ oppressuz iri putē
[temm] ac nō illa si minus orōne nrā que de fonte ad modiz ex his ema
nat: luiē tū suo clara et illustris appareat. Nec si phi doctrina litteraz
mirabiles extiterūt. Ego illis eciā sciam ueri cognicionēqz concesserim
quā nemo cogitando ul' disputando assequi p̄t. Neqz eīz nunc repre
hendo eoꝝ studiuz· qui ueritatez scire noluerūt: quia naturaz hoīs
deus ueri adipiscendi cupientissimaz fecit: sed id arguo id reuinco q'
honestaz illoꝝ· et optimaz uoluntatez nō sit secutus effectus: quia ne
qz quid ēēt uerū ipm̄ sciebant: neqz quō aut ubi· aut qua mente q̄
rendū: ita duz succurrē hūanis erroribꝫ cupiūt: ipi se in plagas et
errores maximos induxerūt. Ad hoc igī me opus redarguendi phi
losophiam suscepte matiē ordo ipē deduxit. Nam cuz error omnis aut
ex religione falsa oriatur· aut ex sapia' in eo committendo ē utrūqz s;
uertere. Cuz ē' sit nobis diuīs litteris traditū cogitacoēs phoꝝ
stulticias ēē· id ipm̄ re et argumētis docenduz est: ne quis honesto sa
piencie noīe inductus: aut inanis eloquēcie splendore deceptus hu
manis malit q̄ diuīs credere q̄ quidez tradita sunt breuiter ac nude.
Nec ē decebat alit': ut cuz deus ad hoīem loqueret̄ argumentis asse
reret suas uoces tanq̄ fides ei nō haberetur s; ut oportuit locut' est
quia si rerū omīū maxim' iudex· cui' ē nō argumentari s; p̄nunciare
uerū: ipē ut deus. nos aūt cuz ad res singulas testimonia diuina
uocis habeamus: profecto monstrabim' q̄to certioribꝫ argumētis
possint uera defendi: cuz eciā falsa sic defendant· ut uera soleant u
deri. Quare nō ē q' philosophis tm̄ honorez hēam': aut eoꝝ loquēcia
ptimescam': loqui ē' bene potuerūt ut hoīes eruditi: uere aūt loq
nullo modo: quia ueritatez nō didicerant abeo: q̄ eius potens est.
Nec sane magnū aliquid efficiem': q' illos ignorancie redargue
mus· quā ipē sepissiē confitent̄: meo solo qui ~~ua~~ credit̄: in q̄ uno
solo credi debuit conabor ostendē nūq̄ illos tam ueridicos fuisse.
qui cū de suā de sua ignoracione dixerūt. Nunc quoniaz duobꝫ p̄rio
ribus religionuz falsitas demonstrata ē: nec nō origo tocius er
roris exposita huius libri munus ē phiam quoqz ostendere: q̄ inanis
et falsa sit ut oīn errore sublato ueritas patefacta clarescat. Or
diamur itaqz a comuni phie noīe: ut ipō capite destructo· facilior
nobis aditus pateat ad excidenduz omne corpus: si tū corpus potest
uocari· cui' partes ac mēbra discordent: nec ulla compage inter se

vitio orta ēēē

phi
loqui po
tuerit

coherea(n)t: s(ed) quasi disiecta et dissipata palpitare potius videant(ur)
q(uam) vivere: ph(ilosoph)ia ut nomen i(n)dicat ipse qui definiunt studium sapie(n)tie
Unde ig(itu)r magis probem ph(ilosoph)iam no(n) e(ss)e sapi(enti)am: q(uam) ex ip(s)ius nominis sig
nificatione. Qui enim sapie(ntie) studet: utiq(ue) no(n)dum sapit: s(ed) ut sape
re possit studet In ceteris artib(us) studium quid efficiat: et quo tendat
apparet: quas cum discendo aliquis assecutus e(st): iam non studiosus
artificii s(ed) artifex vocat(ur) At enim verecundie causa studiosos se sapie(ntie)
no(n) sapientes vocaverunt Immo vero pytagoras: qui hoc primus no
men invenit: cum paulo plus saperet qua(m) illi priores. qui se sapien
tes putaverunt. intellexit nullo hu(m)ano studio posse ad sapienciam
perveniri: et ideo no(n) oportere incomphensa atq(ue) imperfecte rei perfectu(m)
nomen imponi. itaq(ue) cum ab eo quereretur. quem nam se profiteretur
respondit philosophum id est. quesitorem sapie(ntie) Si ergo philosophia sa
pienciam querit: nec ip(s)a sapi(enti)a est: quia necesse est aliud esse
quod querit: aliud quod querit(ur): nec quesitio ip(s)a recta e(st). q(uia) nihil
pot(est) invenire Ego vero ne studiosos quidem sapientie philosophos
e(ss)e concesserim: quia illo studio ad sapi(enti)am perveniunt: nam si facul
tas inveniende veritatis huic studio subiaceret: et si e(ss)et hinc
tam iter ad sapienciam. aliqu(ando) e(ss)et inventa. Cum vero tot
temporib(us) tot ingeniis in eius inquisitione contritis no(n) sit co(m)prehen
sa. apparet nullam ibi e(ss)e sapi(enti)am. Non ergo sapientie student qui
philosophantur: s(ed) ip(s)i studere se putant: quia illud q(uo)d querunt: ubi
aut quale sit nesciunt Sive igitur sapie(ntie) student. sive non student
sapientes no(n) sunt: quia nunq(uam) reperiri pot(est). quod aut no(n) recte queritur
aut omnino no(n) querit(ur) Videamus tamen idipsum possit ne hoc studio re
periri aliq(ui)d an nihil. Duabus reb(us) videtur ph(ilosoph)ia constare. scie(n)cia
opinacione. nec ulla re alia Scientia venire ab ingenio no(n) pot(est)
nec cogitacione comprehendi. quia in se ipso h(abe)re propriam sci(enti)am non
hominis s(ed) dei e(st). Mortalis aut(em) natura no(n) capit sci(enti)am. nisi que veni
at extrinsecus Id circo e(nim) oculos et aures et ceteros sensus patefecit i(n)
corpe hu(m)ano divina solertia: ut per eos aditus sci(enti)a perveniret ad men
tem Nam causas naturalium rerum disquirere: aut scire velle. sol utrum
ne tantus quantus videtur. an multis partib(us) maior sit q(uam) omnis
hec terra Item luna globosa sit an concava: et stelle utrum ne ad
hereant celo: an per aerem libero cursu ferant(ur): celum ipsum qua ma
gnitudine qua materia constet. utrum quietum sit an mobile. an i(n)
credibili celeritate volvatur: q(uan)ta sit terre crassitudo. aut quib(us)
fundamentis librata. et suspensa sit. hec inquam disputando et
coniecturis velle comprehendere. tale est profecto quale si disserere i(n)
velimus qualem e(ss)e arbitramur cuiuspiam remotissime gentis i(n)
urbem q(ua)m nunq(uam) vidimus. cuius q(uo)q(ue) nihil aliud q(uam) nomen audivimus i(n)
Si nobis in ea re sci(enti)am vindicemus que non p(otes)t sciri: nonne insa
nire videamur: qui affirmare id audeamus inquo revinci possimus.
q(ua)nto magis que naturalia. que sciri ab ho(m)i(n)e no(n) possu(n)t: si scire se
putant furiosi dementesq(ue) sunt iudicandi Recte ergo socrates et eum
secuti achademici sci(enti)am sustulerunt: q(uia) no(n) disputantis s(ed) divinan
tis e(st). Superest ut opinacio in philosophia sola sit Nam unde abe(st)
sci(enti)a id totum possidet opinacio. id e(st) opinatur quisq(ue) q(uo)d nesciat Illi
aut(em) qui de reb(us) naturalib(us) disputant opinant(ur) ita e(ss)e ut dispu
tant. Nesciunt ig(itu)r veritatem. quia sci(enti)a certi est opinacio incerti
Redeamus ad supius illud exemplum. Age opinemur de statu. et qua
litate urbis illius: que nobis reb(us) omnib(us) preter nomen ignota
est Verisile e(st) in plano sitam: lapideis meniis edificiis sublimibus
viis. pluribus magnificis. ornatisq(ue) delubris. De scribamus si pla
cet mores habitum cultum Sed cum hec dixerimus alius contraria i(n)

a py
tago
ra phi
dic

disputabit. et cum hic quoque pervenerit surget et tertius. et alii deinceps. et opinabuntur multo disparia quam nos opinati sumus. Ergo erit ex omnibus certius fortasse nihil. At omnia dicta sunt que in rerum naturam cadunt: ut necesse sit aliquid horum esse verum. At nescietur quis verum dixerit. potest fieri ut omnes ex parte aliqua erraverint. ex parte attigerint veritatem. Stulti ergo sumus si hoc disputatione queramus. Potest enim supervenire aliquis qui opiniones nostras derideat nosque pro insanis habeat: qui velimus id quod nescimus quale sit opinari operari. Verum non opus est longe posita conquirere. inde nemo fortasse veniat qui nos redarguat. Age opinemur quid nunc in foro geratur: quid in curia. longum est. Id quoque dicimus interposito uno pariete quid fiat nemo potest scire: nisi qui audierit aut viderit. Nullus igitur audet id dicere: quia non statim verbis sed re ipsa presenti refutabitur. At qui hoc idem faciunt philosophi qui disputant in medio quid agatur. sed eo se impune id facere arbitrantur quia nullus existit qui errores eorum coarguat. Quod si existimarent venturum aliquem qui eos delirare ac mentiri doceret. numquam quicquam de hiis rebus quas scire non possent disputarent. Nec tamen feliciter putanda est eorum inpudentia. et audacia. quia non redarguuntur. Redarguit enim deus cui sola veritas nota est. Recte igitur zeno ac stoici opinationem repudiarunt. Opinari enim te scire quod nescias non est sapientis. sed temerarii potius ac stulti: ergo si nec scire quicquam potest ut Socrates docuit. neque opinari oportet ut zeno tota philosophia sublata est. Quid quod non tantum ab hiis duobus evertitur qui philosophie principes fuerunt. sed ab omnibus ut iam videatur. iam pridem suis armis esse confractam. In multas sectas philosophie divisa est: et omnes varia sentiunt. in qua ponimus veritatem? in omnibus certe non potest: designemus quamlibet. Nempe in ceteris omnibus sapientia non erit. Transeamus ad singulas eodem modo: quicquid uni dabimus ceteris auferemus. Una quaeque enim secta omnes alias evertit: ut se suaque confirmet. nec ulli alteri sapere concedit. ne se desipere fateatur. Sed sicut alias tollit. sic ipsa quoque ab omnibus aliis tollitur. Nichilominus enim philosophi sunt: qui eam stultitie accusant. Quamcunque laudaveris veramque dixeris a philosophis vituperatur ut falsa. Credamus ne igitur uni se suamque doctrinam laudanti. an multis unius alterius ignorantiam culpantibus. Rectius sit necesse est quod plurimi sentiunt quam quod unus. Nemo enim potest de se recte iudicare quod nobis poeta testatur. Ita comparatum esse hominum naturam omnium aliena ut melius videant et diiudicent quam sua. Cum igitur omnia incerta sint. aut omnibus credendum est aut nemini. Si nemini sapientes ergo non sunt: quia singuli sapientes esse se putant. si omnibus eque non sunt sapientes. quia singuli ab omnibus negantur esse sapientes. Pereunt igitur universi hoc modo: et tamquam spartiate illi poetarum sic se invicem iugulant ut nemo ex omnibus restet. Quod eo fit quia gladium habent scutum non habent. Si ergo singule secte multarum sectarum iudicio stultitie convincuntur: omnes igitur vane atque inanes reperiuntur. ita se ipsa philosophia consumit et conficit. Quod cum intelligeret archesilas achademie conditor. reprehensiones omnium inter se collegit. confessionemque ignorantie clarorum philosophorum armavitque se adversus omnes: ita constituit novam non philosophandi philosophiam. Eo igitur auctore duo philosophie genera esse ceperunt. unum illud vetus quod scientiam sibi vendicat. alterum novum repugnans quod eam detrahit. In hiis duobus generibus video dissidium. et quasi civile bellum sapientie que distrahi non potest in qua parte ponemus. Si in ueterem scribi potest hec ex novorum caterva interibit. si non potest veterem confitientur. si pares fuerint nichilominus peribit dux omnium philosophia. quia distracta est. nihil enim potest sine interitu sibi esse contrarium. Si aut ut docui

nulla in homine potest esse interna et propria sciencia · ob fragilitatem condi-
cionis humane ad bestiale maxime vincat · sed ne ipsa quidem stabit : quia non
potest omnino nihil sciri · Sunt enim multa que scire nos natura ipsa : et usus
frequens : et vite necessitas cogit : itaque periturum est : nisi scias que adiu-
tum sint utilia ut appetas : que periculosa ut fugias et vites · Preterea
multa sunt que usus invenit : nam solis ac lune varii cursus et me-
atus siderum · et racio temporum deprehensa est : et natura corporum a medicis
herbarumque vires : et ab agricolis natura terrarum : nec non humbrium fu-
turorum · ac tempestatum signa collecta sunt · Nulla denique ars est que
non sciencia constet · Debuit ergo archesilas si quid sapet · distinguere
que sciri possent · que ve nesciri : sed si id fecisset : ipse se in populum redigisset.
Nam nullus interdum plus sapit : quia tamen quantum opus est sapit · aqs
si queras utrum sciat aliquid · dicit se scire · que sciat fatebitur nescire
que nesciat · Recte ergo aliorum sustulit disciplinas · sed non recte fundamit
suam ; Ignoracio enim rerum omnium non potest esse sapiencia cuius est scire · proprium istam
cum philosophos expugnavit · et docuerit nichil eos scire · ipse quoque
nomen philosophi perdidit : quia doctrina eius est nichil scire · Nam qui
alios reprehendit quod nesciant : debet ipse sciens esse · cum autem nihil sci-
at que perversitas · que ve insolencia est · ob id ipsum quod philosophum constituere propri-
quod ceteros tollat · Possunt enim sic respondere · Si nihil nos scire con-
nivas : et ideo non esse sapientes · quia nihil sciamus : ergo ne tu quidem
es sapiens · quia te quoque confiteris nichil scire · Quid ergo pro-
monit archesilas · nisi quod confectis omnibus philosophis · se quoque eodem in-
mucrone transfixit · Nusquam ne igitur sapiencia est · immo vero inter ipsos fuit
sed nemo vidit · Alij putaverunt sciri posse omnia · sapientes utique non fue- alij omnia nescire
runt · illi quia plus homini dederunt · hi quia minus · utrisque mutravit partem
modus defuit · Ubi ergo sapiencia est : ut neque te omnia scire putes quod
est dei : neque omnia nescire quod est pecudis · Est enim aliquid medium quod
sit hominis · id est sciencia cum ignoracione coniuncta et temperata · Sciencia
in nobis ab animo est · qui oritur e celo · ignoracio · a corpore quod est terra · et
unde nobis et cum deo et cum animalibus est aliqua communitas · Ita quoniam
ex his duobus constamus elementis : quorum alterum luce preditum est · alte-
rum tenebris · pars nobis data est sciencie · pars ignorancie · per hunc quasi pontem transire
sine periculo licet · Nam si illi omnes in alteram partem inclinaverunt
aut dextro · aut sinistro versus ceciderunt : utique aut pars quomodo
erraverunt dicam · Achademici contra physicos ex rebus obscuris argumenta
tati sunt : nullam esse scienciam et exemplis paucarum rerum incomprehensibi-
lium contenti : amplexi sunt ignoranciam tamquam scienciam totam sustulisset
quia in parte sustulerant / physici contra ex his que aperta sunt · argumentum trahe-
bant sciri posse contentique ps. pianis retinebant scienciam tamquam totam defendis-
sent : quia ex parte defenderant / Itaque neque hi clara · neque illi obscura viderunt
sed utrique dum solam scienciam consertis manibus vel retinent · vel eripiunt vel in-
derunt in medio constitutum fore quod illos ad sapienciam transmitteret · Verum
archesilas ignorancie magister : cum zenoni obtrectaret principi stoicorum
ut totam philosophiam everteret · auctore socrate suscepit hanc sentenciam · ut affir-
maret nichil posse : itaque coarguit existimacionem philosophorum · qui putas-
sent in genus suis eruditam esse : atque inventam veritatem · videlicet · quasi
mortalis fuerat illa illa sapiencia pauciique iam temporibus instituta · ad summum
iam incrementum pervenerat : ut iam necessario consenesceret ac periret
Extitit repente academia tamquam senectus philosophie que illam confiteret iam
deflorentem; Recteque vidit archesilas · arrogantes vel potius stultos esse
qui putant scienciam veritatis coniectura posse comprehendi : sed tamen falsa di-
centem redarguere non potest : nisi qui sciret ante quod verum sit · Quod arche-
silas veritate non cognita facere conatus introduxit genus philosophie · aspu-
staton quod latine instabile vel inconstans possumus dicere · Ut enim nihil

sciendum sit: aliquid necesse ē· nō si nihil omnō sciat· id ipm̄ scire nihil
posse tolletur Itaqz qui hec uelut sine loco pnuntiat nihil sciri tanq̄
pceptum pfitetur et cognitum Ergo aliquid sciri pōt· hinc sile ē quod
in scolis ppoī solet ī aristuti genus exemplum sommasse· quendam ne
sommijs crederēt: si e crediderit· tū sequit ut nō sit credendum· si aūt
nō crediderit· tum sequitur ut credendum sit Item ita si nihil scire pt
necesse ē id ipm̄ scire q nihil sciatur· si aūt scitur nō posse nihil sciri
falsum ē g° qd dicit nichil posse sciri Sic inducatur dogma sibi ipē
repugnans: seqz dissoluens· Sz homo uersutus ceteris phis no
luit sciam eripe ut eam domi absconderet· Nam illam sibi profecto
nō adimit· qui aliquid affirmat ut et cetis adimat· sz nihil agit: appa
ret ē: ac finem sui prodit Quāto facēt sapiencius· ac uerius si
exceptione facta diceret causas raciones qz dum taxat rerum celestium
seu naturalium: quia sūt abdite nesciri posse: quia nullus doceatur
q̄n oportere: quia inueniri querendo non pūt· Qua exceptione
interposita: et physicos admonuisset: ne quererēt· ea que modum ex
cederent cogitacionis hūane: et se ipm̄ calumnie iudice liberasset
et nobis certe dedisset aliquid quod sequeremur Nunc aūt cum ab
alijs sequendis nos retraxerit· ut uelimus plus scire quā possimus
non minus quoqz a se ipō retraxit· Quis ē uelit laborare· ut qcq̄
sciat aut eius modi suscipe doctrinam: ut eciā omnem sniam pdat· que
si doctina ē sciā constet necesse ē si nō ē: quis tam stultus ut dis
cendum id putet: in quo aut nihil adiscat· aut eciā desciatur Quare
si neqz omīa sciri pūt: quod physici putauerūt: neqz nichil qd academi
nuci phyā omis extincta ē Transeamus nūc ad alteram phye pte
quam ipi moralem uocant· in qua tocius phye racio continetur
Siquidem in illa phisica sola oblectacio est· ī hac eciā utilitas·
Et qm̄ in disponendo uite statu: formandisqz moribz periclo maiore pe
ccatur maiorem diligenciam nccē est adhibere: ut sciamus quō nos
oporteat uiuere Illic pt uenia concedi· quia siue aliquid dicūt nihil
prosunt· siue delirant nichil nocent· hic nō nullus discidio· nullo
errori locus ē Unū sentire· omīs oportet ipāmqz phyam uno· qī
ore pcipe: quia siquid fuerit erratum: uita omis euertit: nulla pri
ori pte· ut pericli minus· ita plus difficultatis ē: quod ipē usus
rerum· et quotidiana expimenta pūt docere· quid sit melius et ue
rius Uideamus g° uerum ne consenciant· aut quid nobis afferat
quo rectius uita eligatur· Non nccē ē omīa circuire Unū eliga
mus ac potissimū: quod ē summum ac pncipale: in quo tocius sapiē
cardo uersatur Epicurus summum in uoluptate aīmi esse cēsset Aris
tippus ī uoluptate corporis· Caliphon· et Dinomachus cyrenaici ho
nestatem· cum uoluptate iunxerūt· Diodorus in pūacione doloris
summum bonum posuit hieronimus in non dolendo Peripatetici aūt in
bonis aī· et corporis· et fortune Erilli summum boni ē sciencia Zeno
nis cum natura congruenter uiuere· quorundam stoicorum uirtutem
sequi Aristoteles in honestate ac uirtute summum bonum collocant· hec
sunt fere omnum sentencie: in tanta diuisitate que sequimur: an cre
dimus par est omnibus auctus: si eligē possimus quod ē melius: ia
nō ē phyā nobis nccīa· quia sapientes iam summus· qui de sapientū
sentenciis iudicemus Cum uero discende sapiē causa uenimus: quid
possimus iudicare· qui nōdum sape cepimus· Marcē cū pstō ad sit a
cademicus· qui nos pallio retrahat: ac uetet cuiq̄ credere· nec tū
ipē afferat qd sequamur Quid g° sup est nisi qd omissis litigato
ribus furiosis ac ptinacibz: ueniamus ad iudicem illum: sz datorem simp
licis: et quiete sapie: que nōs tantū formare nos et inducere uiam
possit: uerum eciam istorum ferre sniam Hec nos docet: qd sit hois uerum

ac summum bonum · de quo plus quam dicere incipio : ille omnes sine refel
lende sunt : ut appareat nescia illorum fuisse sapientem · Cum de officio hominis
agatur : oportet summum suum animalis bonum in eo constitui · quod commune
cum ceteris animalibus esse non possit Sed ut feris dentes : armentis cor
nua volucribus penne propria sunt : sic homini aliquid suum debet ascribi · sine
quo racionem sue condicionis amittat Nam quod vivendi aut genera
di causa datum est omnibus : est quidem bonum naturale · summum tamen non est
nisi quod est unicuique generi proprium · Sapiens ergo non fuit : qui summum bonum
credidit animi voluptatem : quam sine illa anxietas securitas sive gaudium
est communis est omnibus Aristippo ne respondendum quidem duco : quem in cor
poris sepe voluptates ruentem : nihilque aliud quam ventri et veneri s
inentem ; neminem dubium est hominem non fuisse : Hic enim vivit : ut ni
hil inter eum pecudemque distaret : nisi unum quod loquebatur : quod si asino aut
sui · aut cani facultas loquendi tribuatur : queraturque ab his quid sibi ve
lint · cur feminas tam rabide consectentur : ut vix divelli cibos etiam potum
que negligant · cur alios mares violenter abigant : aut ne victi
quidem assistant : sed a fortioribus sepe contriti : eo magis insectentur
cur nec imbres · nec frigora pertimescant laborem suscipiant periculum non
recusent : quid aliud respondebunt · nisi summum bonum esse corporis volupta
tem eam se appetere ut afficiantur suavissimis sensibus · eosque esse tan
ti : ut assequendorum causa nec laborem sibi ullum · nec vulnera · nec
mortem ipsam recusandam putent Ab his ne igitur precepta vivendi pete
mus : qui hoc idem senciunt quod anime racionis expertes Aiunt Cyrenai
ci virtutem (i. fortitudinem) ipsam ereo esse laudandam · quod sit effigies voluptatis Verum in
quit obscenus canis aut sus ille lutulentus Nam ideo cum adversario
summa virium contencione depugno : ut virtus mea pariat mihi vo
luptatem · cuius expers sim necesse est : si victus abscessero Ab his ergo sape
discemus : quos a pecudibus ac beluis non sentencia sed lingua discernitur
Privacionem doloris summum bonum putare : non plane peripateticorum aut
stoicorum sed cinicorum philosophorum est Quis est non intelligat abegro
tis et in aliquo dolore positis esse hoc disputatum Quid tam ridiculum
quam id habere pro summo bono · quod medicus possit dare · Dolendum est ergo
ut fruamur bono · et quidem graviter ac sepe : ut sit postea non dolere
iocundius Miserrimus est igitur qui numquam doluit · quia bono caret : quem
nos felicissimum putabimus · quia malo caret Ab hac vanitate non
longe absunt · qui omnino nihil dolere summum bonum dixit · Nam preter
quod omne animal doloris est fugiens Quis potest sibi hoc bonum prestare
quod nobis ut eveniat · nihil aliud possumus quam optare Summum autem
bonum non potest efficere quemquam beatum · nisi semper fuerit in eius potestate
hoc autem non virtutis bonum · non doctrina non labor · sed natura ipsa
cunctis animantibus prestitit Qui voluptatem cum honestate iunxerunt
communionem hanc effugere voluerunt : sed ut fecerunt repugnans est
bonum · quoniam qui voluptati deditus est · honestate careat necesse est · qui
honestati studet voluptate · Peripateticorum boni numerum multi
plex · exceptis animi bonis : que ipsa que sit magna contencio est
commune cum beluis potest videri Nam corporis bona · i · incolumitas in
dolencia valitudo · non minus sunt mutis · quam homini necessaria : ac ne
scio · an eciam magis : quia homo et medelis · et ministeriis sub
levari potest : muta non possunt Item que appellant fortune bona : nam
sicut homini opibus adiutum tuendam : sic illis preda : et pabulum opus est
Ita inducendo bonum quod non sit in hominis potestate totum hominem aliene po
testati subiungaverunt Audiamus eciam Zenonem : nam is interdum vir
tutem somniat Summum inquid est bonum : cum natura consentanee
vivere Beluarum igitur more nobis vivendum Nam que abesse
debent · ab homine in his omnibus deprehenduntur : voluptates appetunt me

tinuit, fallunt, insidiantur, occidunt: et quod ad rem maxime attinet deum
nesciunt. Quid ergo me docet ut vivam secundum naturam, que ipsa in deteri
us prona est, et quibusdam blandimentis lenioribus in vicia precipitat? vel
si aliam virtutem, aliam hominis dicit esse naturam: quod homo ad virtutem sit
genitus, non nihil dicit: sed tamen non erit definicio summi boni: quia
nullum est animal quod non secundum naturam suam vivat. Qui scienciam
summum bonum fecit, aliquid homini proprium dedit: sed scienciam alterius rei gratia
homines appetunt, non propter ipsam. Quis enim scire contentus est: non expetens
aliquem fructum sciencie? Artes ideo discuntur ut exerceantur: exer
centur autem vel ad subsidia vite, vel ad voluptatem, vel ad gloriam. non
igitur summum bonum: quod non propter se expetitur. Quid ergo interest utrum sci
enciam summum bonum putemus: an illa ipsa que sciencia ex se parit, id est vic
tum, gloriam, voluptatem, que non sunt homini propria: et ideo ne summa quidem bo
na: nam voluptatis et victus appetencia non homini solum sed eciam
mutis inest. Quid cupiditas glorie? nonne in equis deprehenditur, cum
victores exultant, victi dolent? Tantus amor laudum, tante victo
rie cure. Nec immerito summus poeta experiendum esse ait: et quis cui
que dolor victo, que gloria palme. Quod si ea que parit sciencia communia
sunt cum aliis animalibus, non est ergo summum bonum sciencia. preterea non mediocre
huius definicionis est vicium quod sciencia nuda ponitur. Incipient
enim beaciores videri, qui artem aliquam sciverint: immo vero qui et res
malas sciverint, ut tam beatus sit qui venena didicerit temperare quam
qui mederi. Quero ergo ad quam rem sciencia referenda sit: si ad causas
rerum naturalium, que beatitudo erit in proposito, si sciero unde nilus
oriatur, vel quicquid de celo phisici delirant? Quid quod earum rerum
non est sciencia sed opinacio, que pro ingeniis varia est? Restat ut sciencia bonorum ac
malorum summum bonum sit. Cur ergo scienciam maluit quam ipsam sapienciam summum
bonum dicere, cum sit utriusque significacio et vis eadem? Nemo tamen usque
adhuc summum bonum dixit esse sapienciam, quod melius dici potuit. Nam sciencia
parum est ad bonum suscipiendum et malum que fugiendum, nisi accedat et vir
tus. Multi enim philosophorum cum de bonis malisque disserrent, aliter
tamen quam loquebantur, natura cogente vixerunt, quia virtute caruerunt.
Virtus autem cum sciencia coniuncta sapiencia est. Superest ut eos eciam
refellamus, qui virtutem ipsam summum bonum putaverunt: in qua opi
nione eciam M. tullius fuit: in quo multo inconsiderati fuerunt: non
enim virtus ipsa est summum bonum: sed effectrix et mater summi boni,
quoniam pervenire ad illud sine virtute non potest. Utrumque intellectu est facile.
Quero enim utrum ne ad perveniendum illud bonum facile perveniri putent,
an cum difficultate an labore. Expediat acumen suum: errorem que
defendat. Si facile ad illud ac sine labore perveniri potest, summum bo
num non est. Quid enim nos cruciemus: quid conficiamus contendendo
diebus ac noctibus, cum quidem tam in promptu id quod querimus iaceat
ut illud quilibet sine ulla contencione animi comprehendat? Sed si co
mmune quoque ac mediocre quodlibet bonum non nisi labore assequimur,
quoniam bonorum natura in arduo posita est, malorum in precipiti: summo igitur
labore summum bonum assequi necesse est. Quod si verissimum est, ergo altera
virtute opus est ut perveniamus ad eam virtutem que dicitur summum bo
num: quod est incongruens et absurdum: ut virtus per se ipsam perveni
at ad se ipsam: si non potest ad ullum bonum nisi per laborem perveniri: appa
ret virtutem esse per quam pervenitur: quoniam in suscipiendis ac perve
niendis: perferendisque laboribus vis officiumque virtutis est. Ergo sum
mum bonum non potest esse: id quod necesse est ad aliud pervenire. Sed illi cum
ignorarent quid efficeret virtus: aut quo tenderet: honestius autem
nihil reperirent, substiterunt in ipsius virtutis nomine: quam nullo proposi
to emolumento appetendam esse dixerunt: ut bonum sibi constituerunt

ut bonum sibi constitueret quod bono indigeret Aristoteles ab his non
longe recessit qui virtutem cum honestate summum bonum putavit qui
nulla virtus possit esse inhonesta: ac non si quid habuerit turpitudinis
virtus esse desinat Sed vidit fieri posse: ut de virtute pravo iudicio
male sentiatur Et ideo existimationem bonam serviendam putavit quod
quid faciat a recto bonoque discedit: quia non est in nostra potestate ut ut
rtus proprie meritis honestetur Nam quid est honestas nisi honor
perpetuus ad aliquem secundo populi rumore delatus Quid ergo fiet si er
rore ac pravitate hominum mala existimatio subsequatur Abiciemus
ne virtutem · quia flagitiosa et turpis ab insipientibus iudicetur
Que cum invidia premi ac vexari potest ut sit ipsum proprium ac per
petuum bonum nullo extrinsecus adiumento indigere debet: quin
sine per se virtutibus innitatur et constet Itaque nec ullum ei ab homine bonum
sperandum est: nec ullum malum recusandum Venio Nunc ad vere
Sapientie summum bonum · Cuius natura hoc modo determinanda est pri
mum ut solius hominis sit: nec cadat in ullum aliud animal: deinde ut
solius animi · nec communicari possit cum corpore Postremo ut non possit
cuiquam sine scientia et virtute contingere: que circumscriptio illas omnes
sententias excludit ac solvit: eorum namque quas dixerunt nihil tale est · Dicam
nunc quid sit ut doceam quod institui philosophos omnes · cecos atque insipi
entes fuisse · qui quod esset homini summum bonum constitutum: nec videre
nec intelligere nec suspicari aliquando potuerunt Anaxagoras cum ab
eo quereretur cuius rei causa natus esset respondit · celi ac solis videndi
Hanc vocem admirantur omnes · ac philosopho dignam iudicant At
ego hunc puto non invenientem quid responderet: effudisse hoc
passim ne taceret Quidem secum si sapiens fuisset · commentatum et
meditatumque habere debuit: quia si quis rationem suo nesciat · ne homo
sit quidem Sed putemus non ex tempore dictum illud effusum: videamus
quod et quanta peccaverit · Primum quod omne hominis offi
cium in solis oculis posuit nihil ad mentem referens: sed ad corpus t
omnia Quid si cecus fuerit: officium ne hominis amittetur · quod fi
eri sine occasu anime non potest Quid cetere corporis partes inde cum
munere suo quoque viduentur Quid quod plus est in auribus quam in oculis
situm: quia doctrina ac sapientia percipi auribus solis potest: oculis solis non
potest Celi ac solis videndi causa natus es · Quis te in hoc specta
culum duxit · Aut quid celo rerumque nature visio tua confert Ni
mirum ut hoc immensum et admirabile opus laudes Confitere igitur re
rum omnium esse constitutorem deum · qui te in hunc mundum quasi testem lau
datorem tanti sui operis induxit Aut quid celo rerumque nature Ma
gnum esse credis videre celum atque solem Cur ergo non agis gratias ei
qui huius beneficii auctor est · Cur non ipsius virtutem prudentiam potestatem
testatem metiris animo: cuius opera miraris Necesse est e
nim ut multo mirabilior sit qui mirabilia fecit Si te quispiam vocasset
ad cenam meamque optime acceptus esses · num sane videreris si pluris
feceres ipsam voluptatem quam voluptatis auctorem Adeo plus ad cor
pus referunt omnia: nihil prorsus ad mentem: nec vident amplius
quam quod sub oculos veniat Atque enim remotis omnibus officiis corporis in
sola mente ponenda est hominis ratio Non igitur ideo nascimur ut ea que
sunt facta videamus: sed ut ipsum factorem rerum omnium contemplemur
id est mente cernamus · Quare si quis hominem qui vere sapiat inter
roget: cuius rei gratia natus sit respondebit intrepidus ac paratus
colendi se dei gratia natum: qui nos ideo generavit ut ei serviamus
Servire autem deo nihil aliud est: quam bonis operibus tueri et conservare
iustitiam Sed ille ut homo diminutum rerum imperitus rem maxi
mam redegit ad minimum duo sola diligendo que sibi diceret in

tuenda Qđ si natuꝫ ee͞ dixissꝫ ut mūduꝫ intueret quāquaꝫ om̄ia
conphendēt: ac maioē uteretur sono: tamen nō implesset hominꝭ
officiuꝫ: quia quāto pluris ē aīa q̄ corpus: tanto pluris ē deus
quā mundus: quia mūduꝫ deus et fecit et regit Non g° mundus
ocłis· quia utrūq; corpꝰ ē· ſ; deus aīo contēplandus ē· quia deꝰ
ut ē ipē ī mortalis· sic aīuꝫ ee͞ voluit sempiternuꝫ Dei aūt contē
placio ē· venerari et colere cōmuneꝫ parentē gn̄is hūani Quod
si ph͞ye abfuit pfectiq; inter eos fuerūt diuina ignorando et existi
mandus est anaxagoras adeo q̄ uidenda natuꝫ ee͞ se dixit: nec
celuꝫ uidisse nec solem Expedita ē igr̄ hoīs racio si sapiat cuiꝰ ppria
ē hūanitas: Nam ipā hūanitas quid ē nisi ipā iusticia Quid ē
iusticia nisi pietas· Pietas aūt nichil est aliud q̄ dei parentis agni
cio Summū igr̄ hoīs bonū in sola religione ē Nam cetera eciaꝫ
que putantur ee͞ hoīs ppria in ceteris quoq; aīalibꝫ repiunt Cuꝫ ē su
as voces ppiis inter se notis discernūt atq; dignoscant conloq̇ ui
dentur ridendi quoq; racio apparet in hys aliqua· cuꝫ demulsis auri
bus· contractoq; rictu· et oculis in lasciviā resolutis· aut hoī allu
dūt· aut suis quisq; coniugibꝫ ac fetibꝫ ppiis: nōne aliquid a
mori mutuo et indulgencie sile ī partiūt Iam illa que sibi pro
spiciūt in futuruꝫ· et cibos reponūt· hn̄t utiq; prudenciaꝫ· rōnis
quoq; signa ī multis dephenduntur Nam qū utilia sibi appetunt
mala cauent pericułū uitant· latibula sibi parant: in pluris exitꝰ
disparencia pfecto aliquid intelligunt· pōt aliquis negare illis ī
ee͞ racioneꝫ· cuꝫ hoīeꝫ ipsū sepe deludant Nam quibꝫ generandi me
llis officiuꝫ ē cuꝫ assignatas incolūt sedes castra muniunt· do
micilia venerabili arte componūt: regi suo seruiūt: nescio an hꝭ ī
sit pfecta prudencia Incertuꝫ igr̄ ē: utrūꝫ: ne illa que hoī tri
buuntur communia sint cuꝫ aliꝭ uiuentibꝫ· religionis certe sunt
expertia Equidem sic arbitror vniuersis aīalibꝫ· dataꝫ ee͞ racioneꝫ
ſ; mutis tantūmodo ad uitā tuēdaꝫ hoī eciaꝫ ad ppagandam
Et quia in hoīe racio ipā pfecta est sapiā noīatur: que in hoc ea
nimiꝫ facit hoīeꝫ: q° soli datuꝫ datuꝫ ē intelligere diuina Qua
dere ciceronis vera est snīa Et tot inquit generibꝫ nullū ē aīal
preter hoīeꝫ· qđ hēat noticiaꝫ aliquā dei: ipisq; in hoīibus nulla gens
est: neq; tam mansueta nec tam fera: q̄ eciā nō si ignoret qua
lem haberi deuꝫ deceat tn̄ habenduꝫ sciat Ex quo efficitur: ut is
agnoscat deuꝫ qui unde ortus sit q̄i recordetur Qui g° philo
ph͞i volunt aīos ōi metu liberare: tollūt eciā religionē: et or
bant hoīem suo ppio: ac singulari bono: quod ē a recto uiuendo
atq; ab oīm hūanitate disiunctuꝫ: quia deus ut cuncta uiuēcia
subiecit hoī Sic ipsū hoīem sibi Nam quid ē cur ipī idem dispu
tent· eo dirigendaꝫ ee͞ menteꝫ· quo uultus erectus est Si ē nob
in celuꝫ spectanduꝫ est· ad nichil utiq; aliud q̄ ob religionē: si religio
tollitur: nulla nobis racio cū celo est Ita aūt eo spectanduꝫ est
aut interraꝫ pcūbenduꝫ interraꝫ pcūbere: si uelimus quidem possumꝰ
quorꝫ status rectus est In celuꝫ igr̄ spectanduꝫ ē quo natura cor
pis provocat Qđ si constat esse faciendū ē: ut religioī fa
ciamus: aut ideo ut racioneꝫ reꝫ celestiuꝫ cognoscamꝰ Si ra
cioneꝫ reruꝫ celestiuꝫ cognoscere nullo modo possumꝰ· quia nichil
eiusmodi pt̄ cogitando inueniri: sicut sup° docui religioni ergo
seruienduꝫ est: quā qui nō suscipit ipē se prosternit in terram
et uitā pecuduꝫ secutus hūanitate se abdicat Sapienciores igr̄
inpiti: qui eciaꝫ si errant in religione diligenda: tamen nature sue
condicionis q; meminerūt Constat igr̄ tocius hūani gn̄is con
sensu religionē suscipi oportere: ſ; quō in ea erret explicanduꝫ est

Naturā hoīs deus hanc eē uoluit: ut duarum rerum cupida et appe
tens eēt: religionis et sapientie Sʒ hoīes ideo falluntur: q aut re
ligionem suscipiūt omissa sapiā: aut sapiē soli student omissa reli
gione: cum alterum sine alterō uerum eē nō possit Cadūt ergo ad mul
tiplices religiones: sʒ ideo falsas quia sapiam reliquerunt q illos
docere poterat. deos multos esse nō posse Aut student sapie: sʒ ideo
false. quia religionem summi dei contēserūt: qui eos ad ueri sciam po
tuit erudire. Sic hoīes qui alterutrum suscipiūt uitam deuiam mar
imis q erroribus plenam sequuntur: quī in his duobus inseparabiliter con
nexis. et officiū hoīs: et ueritas oīs inclusa ē. Miror itaqʒ nullū
omnō phȳorum extitisse. qui sedem ac domicilium summi boni reperiret Po
tuerūt ē sic querere Quodcūqʒ ē summū bonū necesse est omnibus esse
propositum Voluptas ē que appetitur communis: sed hec et commūis
est cum beluis: et honesti uim nō hʒ. et sacietatem affert. et nimia
nocet. et pcessu minuūr etatis: et multis nō contingit: Nam
qui opibus caret. quorum maior ē nūs. etiā uoluptate careant ne
cesse est Non est igr summum bonū: sʒ ne bonū quidem uoluptas
Quid diuitie multo magis. nam et paucioribus: et plerūqʒ casu et i
ertibus sepe: et nō nūqū scelere contingūt. et optantur ab his qui
eas iam tenent Quid regnum ipm̄. ne id quidem Non ē cuncti
hoīes regnare pnt. et necesse est uniuersos summi boni capaces esse
Queramus g aliquid qd ppositum sit omnibus Num uirtus negari
nō pt. qn et bonū sit. et omnium certe bonū Sʒ si bona eē nō pot
quia uis et natura eius i malorum pferencia posita ē: nō ē pfecto
summum bonum Queram' aliud at nihil uirtute pulchrius. nihil sa
piencia dignius i ueniri pot Si enim uicia ob turpitudinem fugien
da sunt. uirtus igr appetenda ē ob decorem Quid g' pt ne fieri ut
qd bonū qd honestum esse constat mercede ac pmio careat sitqʒ tam
sterile: ut nihil inse comodi pariat. labor ille magnus et difficultas
et eluctacio. aduersus mala: quibus hec uita plena ē. aliquid mag
in bonū pariat necesse est. Id uero quid eē dicem': nū uoluptatem
At nihil turpe ex honesto nasci pt. nū diuitias. num ptās At ea qui
dem fragilia sūt et caduca. Num glam. num honorem. num memoriam
hoīs. At hec omnia nō sūt inpā uirtute. sʒ maiorum existimatione at
qʒ arbitrio posita Nam sepe uirtus et inuisa ē et malo afficit. Debet
aūt id bonum qd' ex ea nascit. ita coherere. ut diuelli. atqʒ extrahi ne
queat. nec alit' summum bonum uideri pt. quasi et pprium sit uirtutis
et tale ut neqʒ adici quicquam: neqʒ distrahi possit Quid q' in his
omnibus ɔtemnendis uirtutis officia cōsistit Nam uoluptates. opes po
tencias. honores. eaqʒ omnia que pbonis hn̄tur. Non concupiscere
nō appetere. non amare: quod ceteri uiti cupiditate i. pfecto uirtut
Aliud g' sublimius. atqʒ preclarius efficit. nec frustra his puti
bus bonis reluctatur: nisi q maiora et uberiora desiderat Non
desperemus i ueniri posse: modo uerset se cogitatio in omnia. neqʒ ei
lenia. aut ludicra petuntur premia Sʒ querat quid sit pp' qd nasci
mur. Quid efficiat uirtus. possumus sic inuestigare. Duo sūt ex
quibus sūt homo constat animus et corpus. Multa sūt ppria animi et
multa ppria corporis multa utriqʒ coīa. sic ē ipa uirtus. q quociens
ad corpus refertur. discernendi grā fortitudo noiatur Qm igr u
triqʒ subiacet fortitudo: utrqʒ posita dimicatio ē. Et utriqʒ ex dimi
catione uictoria Corpus quia solidum et comprehensibile cum solidis
et cōprehensibilibus confligat necē est Animus aūt quia tenuis ē
et inuisibilis cum his congreditur hostibus. qui uideri tangiqʒ nō pnt
Qui sūt tam hostes anmi nisi cupiditates uitia pcta Que si uirtus
at uirtus. ac fugauerat. imaculatus erit animus ac purus Unde

c. pfectᵉ uirtᵘˢ

[interlinear gloss above "quod ceteri": sʒ contempnit. despiciet et calcat]

igr̄ colligi pt̄ : quid efficiat aī fortitudo : nimiru3 ex cōiuncto et pari
hoc ē ex corporis fortitudine : q̄r cu3 aliquā congressione3 certamē
q3 uenerit · quid aliud ex uictoria · q̄ uitā petit Siue enī cū hoīe
siue cu3 bestia dimicēs ꝓ salute certat Ergo ut corpus uicendo
id assequitur : ut nō intereat sic et aīm9 ut ꝑmaneat · Et sicut cor
pus ab hostib9 suis uictu3 morte multatur : ita supatus anim9 uitiis
moriatur necesse ē Quid g° interterit inter aīui et corpis di
micationē : nisi qd corpus tpalem uitā expetit animus sempiṫnā
Si g° uirtus ꝑ se ipām beata nō est : quā in pferendis ut dixi
malis tota uis eius est · si omnā q̄ probonis concupiscunt negli
git : si sūmus eius gradus ad morte3 patet : qm̄ quide3 uitā q̄ op
tatur · a ceteris sepe respuit · morte3q3 quā ceteri timent fortiter
suscipit Sz necesse ē ut aliquid ex se magni boni pariat · quia
sustentati · et supati usq3 ad morte3 · labore3 absq3 ꝑmio hrē nō
pt̄ Si nullu3 premiu3 qd ea dignū sit repit in terrā · qm̄ quidē
cuncta · que fragilia · et caduca sunt spnit : quid aliud restat nisi
ut celeste aliquid efficiat : quia terrēna uniuersa contēpnit · et ad
altiora nititur · quia humilia despicit Id uero nil pt̄ esse aliud q̄
īmortalitas · Merito g° phioru3 nō obscurius euclides qui fuit
megaricor3 conditor discipline : dissentiens a ceteris id esse sūmū
bonu3 dixit qd sile sit et idem semꝑ Intellexit ꝑfecto que sit
natura sūmi boni licet nō explicauerit · quid sit : id est aūt ī mor
talitas : nec aliud omnīo quicq̄ · quia sola nec ī minui nec augeri
nec ī mutari pt̄ Seneca quoq3 imprudens incidit : ut fateretur
nullu3 eē aliud uirtutis ꝑmiu3 q̄ in mortalitate3 · laudās ē uirtu
tem in eo libro · quē de ī matura morte conscṗsit Una inquit res
est uirtus que nobis ī mortalitate3 donare possit : et pares diis
facere : sz ut stoici quos secutus ē : negant sine uirtute effici pos
se quenqua3 beatu3 : g° uirtutis ꝑmiu3 btā uita est Si uirtus ut
recte dciū ē · btām uitā facit · nō est igr̄ ut aiūt ꝑꝑ se ipām uir
tus expetenda : sed ꝓꝑ uitā btām · que uirtute3 necessario sequit
Quod argumentu3 docere eos potuit qd eet sūmu3 bonu3 : hec aūt
uita pns : et corpalis beata eē nō pt̄ : quia malis subiecta ē per
corpus Epicurus deū btū et incorruptu3 uocat : quia sempiṫnus ē
Beatitudo enī ꝑfecta eē debet ut nihil sit qd ea3 uexare : aut minue
re : aut ī mutare possit : nec aliṫ quēqua3 existimari btū pt̄ nisi
fuerit incorruptū : incorruptū aūt nihil · nisi qd ē ī mortale Sola
g° ī mortalitas btā ē : que corrumpi · ac dissolui nō pt̄ Q si ca
dit in hoīe uirtus · qd negare nullus pt̄ · cadit · et beatitudo · non
pt̄ enī fieri · ut sit miser q uirtute est preditus Si cadit btitudo
g° et ī mortalitas cadit in hoīe3 que btā ē Sūmu3 igr̄ bonū so
la in mortalitas inueīt : quia nec aliud aīal nec corpus attingit
nec pt̄ cuiq̄ sine sciencie uirtute · i · sine dei cognitione ac iusticia ꝑ
ueniē : cui9 appetitio · quā uera · q̄ recta sit : ipa uite hui9sce cupi
ditas indicat : q̄ licet sit tpalis · et labore plenissima expetitur
tū ab omnib9 et optat · Hanc eī tam senes quā pueri : ta3 reges
quā infimi · ta3 demq3 sapientes quā stulti cupiūt Tanti ē ut a
naxagore uisu3 est contemplacio celi ac lucis ipius ut quascūq3 ī
miserias libeat sustinere Cū igr̄ laboriosa hec et breuis uita · non
tm̄ homi3 sz etiā ceteroru3 aīantiu3 · consensu magnū boni esse di
catur : manifestu3 ē eandem sūmu3 ac ꝑfectu3 fieri bonū si et fine
careat et oī malo Demq3 nemo unq̄ extitit : qui hanc ipa3 bre
uem cōtempneret · aut subiret mortem · nisi spe uite longioris
Nam illi qui ꝓ salute ciuiu3 uoluntarie se neci obtulerunt sicut
thebis · meneocheus · athenis · codrus · rome curtius · 7 mures duo

immortalitatem
nunq̄ mortē uite comodis ptulisset · nisi se i mortē opiōne animi con
sequi putauissent · Qui tamen et si nescierūt i mortalitatis uiā re
tū eos fefellit Si ē uirtus / diuicias et opes · ideo cōtempnit · quia
fragiles sūt : uoluptates ideo quia breues · go et uitā fragilē bre
uēq3 iō cōtepnit · quia ut solidā et ppetuā ɔsequatur Ipā igr̄
cogitacio p ordinē gradiens et uniuersa ɔsiderans pducit nos
ad eximiū illud et singulare · cuiꝰ causa nascimur bonū Qd si
fecissent phī si nō qd semel apphenderāt tueri ptinaciter malu
issent · pfecto puenissent ad uerū hoc ut ostendi modo ; qd si nō sunt
eorū · qui celestes aīas una cū corpibꝰ extingunt : illi tamen qui
de i mortalitate aīme disputant intelligē debuerūt ideo ppositam
nobis ēē uirtutē : ut pdomitis libidinibꝰ rerūq3 terestrium cupidi
tate supata · pure ac uictrices aīe ad deū · i · ad originē suā reuer
tantur Idcirco ē soli animantiū ad aspectū celi erecti sumus ut sū
mū bonū nrm in sūmo esse credamus Ideo religionē soli capimꝰ
ut ex hoc sciamus huānū spm nō ēē mortalem · qr deū qui ē i
mortalis et desiderat et agnoscit Igr̄ ex omībꝰ philosophis · qui
aut sciam pro sūmo bono · aut uirtutē sunt · amplexi · tenuerūt qui
dem ueritatis uiā · sed nō puenerūt ad sūmū · Hec ē duo sunt
q̄ simul efficiūt illud quod queritur · Sciencia id pstat · ut quo mo
et quo puemendū sit · nouerimꝰ uirtus ut pueniamꝰ · alterū sine
altero nihil ualet Ex sciencia ē uirtus : ex uirtute sūmū bonū nasci
tur Beata igr̄ uita quā philoʼ quesierūt sp · et querūt sine i cul
tu deorū : sine i phyā nulla ē : et iō nō potuit ab his repiri : qa
sūmū bonū nō in sūmo quesierūt : sꝫ in imo Sūmū aut quid est
nisi celū · et deus · unde aīmꝰ oritur : imū quid nisi terā : unde cor
pus est Itaq3 licet quidā phī sūmū bonū nō corpi · sꝫ aīo dederit
tamen quī ad illud hanc uitam retulerūt : que cū corpe termīat
ad corpꝰ reuoluti sūt · cuiꝰ ē omē hoc tempꝰ qd transigit in terā
Quare nō i merito sūmū bonū · nō cōphenderūt : quia quicqd
ad corpus spectat · et inmortalitatis est expers · imū sit necesse est
Non cadit go in hoīē btītudo illo mō · quo phī putauerūt · sꝫ ita
cadit : ut non tūc beatus sit cū uiuit in corpe · quod utiq3 ut dis
soluatur corrumpi necesse ē : sꝫ tūc cū aīa societate corpis libe
rata in solo spū uiuit · hoc uno btī ēē in hac uita possumus si mi
nime btī ēē uideamur : si fugientes illecebras uoluptatū : soliq3
uirtuti seruientes in omībꝰ miserijs laboribꝰq3 uiuamꝰ · q̄ sūt exer
cicia · et corroboramenta uirtutis Si demq3 aspam illā uiā diffici
lemq3 teneamus · que nobis ad btītudinē patefacta est Sūmū igr̄
bonū qd facit btōs : nō pt ēē nisi in ea religione : atq3 doctina cui
spes i mortalitatis adiuncta est : Res exigere uidet hoc loco : ut i
qm̄ docuimus i mortalitatē ēē sūmū bonū : id ipm̄ i mortalē ēē
aīā3 comprobemꝰ Qua de re ingēs inter phōs disceptacio ē : nec
quicq̄ tū explicare : aut pbare potuerūt : hi qui uerū de aīa sencie
bant Expertes ē huic dīnē erudicionis : nec argumenta uera quib
uincerent attulerūt : nec testimonia quibꝰ pbarent Sꝫ oportunius
hanc qōnē tractabimꝰ in ultimo libro · cū de uita btā nobis erit
disserendū : Superest pars illa phīe tercia quā ΛΟΓΙΚΗΝ uocant · in qua
tota dyaletica · et omīs loquendi racio ɔtinet Hanc dīna erudicio
nō desiderat · quia nō in lingua sꝫ in corde sapiā ē · Nec inter ē quali
utare sermone / res ē nō uba queruntur : et nos nō de gramatico
aut oratore : quorū sciā ē quō loqui debeat : sꝫ de sapiente disserimꝰ
cuiꝰ doctrina est quō uiuere oporteat Qd si neq3 illa racio necessa
ria ē : neq3 hec loyca · quia beatū facere nō pūt : restat ut in sola
ethica tocius phīe uis cōtineatur : ad quā se adiectis omībꝰ socra

contulisse dicatur In qua etiam parte qui philosophos errare docui quia summum bonum
cuius gratia generati sunt non comprehenderunt: apparet falsam et inanem
esse omnem philosophiam quia nec instruit ad iusticie munera: nec officium
hominis racionemque confirmat Sciant igitur errare se qui putant phi
losophiam esse sapienciam non trahantur auctoritate cuiusquam: sed veritati
potius: et faveant et accedant Nullus hic temeritati locus est: inerci
um stulticie pena subeunda est: si aut prius inanis: aut opinio falsa dece
pit: homo autem qualiscumque est: si sibi credit: hoc est si homini credit ut
non dicam stultus: qui suum non videat errorem certe arrogans est
qui sibi audeat vindicare quod humana condicio non recepit: Ille
ipse romane lingue summus auctor quantum fallatur licet ex illa sententia
perpendere: qui cum in libris philosophorum philosophiam nihil aliud dixisset quam stu
dium sapiencie: ipsam autem sapienciam rerum divinarum ac humanarum scienciam
cuctam tunc tamen abiecit: cuius studium qui vituperat: haud sane intelligo quid
nam sit quod laudandum putet Nam si oblectacio queritur animi re
quiesque curarum que conferri cum eorum studiis potest: qui semper aliquid
acquirunt quod spectet et valeat ad bene beateque vivendum Sive
racio constancie virtutisque ducitur: aut hec est ars aut nulla omnino
per quam eas assequamur Nullam dicere maximarum rerum artem esse: cum
minimarum sine arte nulla sit / hominum est parum considerate loquen
cium: atque in maximis rebus errancium Si autem est aliqua disciplina vir
tutis: ubi ea queretur: cum ab isto querendi genere discesseris Equi
dem tamen et si operam dederim: quantulamcumque dicendi assequerer facul
tatem propter studium docendi: tamen eloquens nunquam fui quippe qui forum
ne attigerim quidem: sed necesse est: ipsa me faciat cause bonitas elo
quentem: ad quam diserte copioseque defendendam sciencia divinitatis et
ipsa veritas sufficit Vellem igitur Ciceronem paulisper ab inferis surgere
ut vir eloquentissimus ab homunculo non diserto doceretur Primum
quid nam sit quod laudandum putet: qui vituperat id studium quod
vocatur philosophia: deinde neque illam esse artem qua virtus et iusticia dis
catur: nec aliam ullam sic putavit Postremo quoniam est virtutis disci
plina: ubi querenda sit: cum ab illo discendi genere discesseris: quod
ille non audiendi discendique gratia querebat a quo enim posset audire
cum sciret id nemo: sed ut in causis facere solebat: interrogacione vo
luit urgere ad confessionemque producere: tanquam confideret: nihil eum pror
sus nihil posse quo minus philosophia esset magistra virtutis quod
quidem in tusculanis disputacionibus aperte professus est: ad eam ipsam conversa
oracione tanquam se declamatorio dicendi genere iactaret O vite ph
ilosophie dux inquit o virtutis indagatrix expultrixque viciorum
Quid non modo nos sed omnino vita hominum sine te esse potuisset Tu inven
trix legum: tu magistra morum et discipline fuisti Quasi non ali
quid per se ipsa sentiret At non potius ille laudandus esset qui eam
tribuit Potuit eodem modo gratias agere cibo et potui: quod sine hiis re
bus constare vita non possit: in quibus ut sensus ita beneficii nihil
est Atqui ut illa corporis alimenta sunt: sic anime sapiencia Rectius itaque
lucrecius: cum eum laudat qui primus sapienciam invenit: Sed hoc inepte
quod ab homine ineptam (inventam) putavit Quasi non illam alicubi iacentem homo
ille quem laudabat invenerit: tanquam ubi vas ad fontem ut poete aiunt
Et si repertorem sapiencie: ut deum laudavit: ita enim dicit Nemo ut opinor
erit mortali corpore cretus: nam si ut ipsa petit maiestas cognita rerum
dicendum est: deus ille fuit: deus inclite memmi: tamen non erat sic la
udandus deus quod sapienciam invenerit: sed quod hominem fecerit qui posset capere
sapienciam Minuit enim laudem qui partem laudat ex toto Sed ille ut hominem
laudavit: qui tamen ob id ipsum deberet pro deo haberi: quod sapere invenerit: nam
sic ait Nonne decebit hunc hominem divum numero dignarier esse Hinc

apparet ut pitagoram noluisse laudare: qui se primus ut dixi philosophiam (phum) no-
minavit: aut milesium thalem: qui de rerum natura primus traditur disp-
utasse Cum enim hominem querit extollere rem ipsam depressit: non est enim
magna si ab homine potuit inveniri Verum potest ut poete dari venia
At ille idem perfectus orator: summus philosophus ne grecos reprehen-
dam: quorum levitatem semper accusat: et tamen sequitur ipsam sapientiam quam
alias donum alias inventum deorum vocat: poetice figuratum laudat
infaciem: graviter etiam queritur extitisse aliquos qui eam vituperaret
Quamquam ne inquit vituperare vite parentem: et hoc parricidio se inquina-
re audeat et tam impie ingratus esse Nos ergo M. tulli parricide sumus
et insuendi te iudice in culleum qui philosophiam negamus parentem esse vite
aut tu qui adversus deum tam impie ingratus es Non huic cuius effigi-
em veneraris in capitolio sedentem: sed illum qui mundum fecit hominemque
generavit qui sapientiam quoque ipsam inter cetera celestia sua benefi-
cia largitus est Magistram tu virtutis: aut parentem vite vocas
ad quam siquis accesserit multo sit incertior necesse est quam prius fuerat +
Cuius est utilitatis: quam ipsa sibi incerta sit: adhuc philosophi non expediunt Cuius vite
cum ipsi doctores ante fuerint: senectute ac morte confecti: quam constitue-
rint quomodo vivi deceat Cuius indagatricem veritatis profiteri potes quam
sepe testaris cum tanta multitudo fuerit philosophorum: sapientem tamen extitis-
se adhuc neminem Quid ergo te magistra vite illa docuit an ut po-
tentissimum consulem maledictis incesseres: eumque hostem patrie vene-
natis orationibus faceres Sed omittamus illa que possunt excusari fortu-
ne nomine Studuisti nempe philosophie: et quidem sic ut nullus umquam diligen-
tius: quippe qui omnes cognoveris disciplinas: sicut ipse gloriari solebas: ci-
que ipsius latinus litteris illustraveris imitatoremque te platonis ostenderes
Cedo igitur quid didiceris: aut in qua secta veritatem deprehenderis in aca-
demia scilicet quam secutus es quamque probasti At hec nihil docet: nisi ut scias
te nihil scire Tum ergo te libri arguunt quam nihil a philosophia disci possit ad
vitam Hec tua verba sunt: mihi autem non modo ad sapientiam ceci videmur sed
dicuntur hebetes et obtusi Si ergo philosophia vite magistra est: cur tibi +
ipsi cecus et hebes et obtunsus videbare: quem oportuit illa docente
et sentire et sapere: et in clarissima luce versari At quam confessus fueris
philosophie veritatem docentis: ad filium compositum precepta: quibus mones philosophie
quidem precepta noscenda vivendum autem esse civiliter Quid tam repug-
nans dici potest Si noscenda sunt precepta philosophie: ideo utique noscenda
sunt ut recte sapienterque vivamus Vel si civiliter vivendum est: non est igitur
philosophia sapientia siquidem melius est civiliter: quam philosophice vivere Nam si
sapientia est que dicitur philosophia stulte profecto vivit qui non secundum philosophiam vivit
Si autem non stulte vivit qui civiliter vivit consequitur ut stulte vivat qui
philosophice vivit Tuo itaque iudicio philosophia stultitiae vanitatisque damp-
nata est Idem in consolacione id est in ope non iocularii hanc de philosophia +
sententiam tulisti Sed nescio quis nos teneat error aut miserabilis ignora-
cio veri Ubi est ergo philosophie magisterium: aut quid te docuit illa vite pa-
rens: si veri miserabiliter ignorans Quod si hec erroris ignora-
cionisque confessio: pene invito tibi ab intimo pectore expressa est Cur
non tibi fatearis aliquando verum: philosophiam quam tu nihil docentem mediam
laudibus extulisti: magistram virtutis esse non posse Eodem ductus
errore seneca: quis enim veram viam teneret errante cicerone Philosophia
inquit nihil aliud est quam recta racio vivendi scientia: vel ars recte + [margin: ...]
vivende agende Non errabimus si dixerimus philosophiam esse legem bene be-
(vite) ateque vivendi: et qui dixerit illam regulam vite: suum illi reddi-
dit Hic plane non respexit ad commune philosophie nomen: quod cum sit in plu-
res sectas disciplinasque diffusa: nihilque habeat certi: nihil denique de quo
(in Seneca) omnes consentiant Quid potest esse tam falsum quam
vivendi magistra ... ac vote consenciant

regulam uite philosophiam uocari in qua diuersitas preceptorum rectum iter impe
diat ut turbet aut legem bene uiuendi: cuius capita longe dissonant
aut sciam uite agende: in qua nihil aliud efficitur ūrā sepe dicendo
q̄ ut nemo quicq̄ sciat Queso ē utrum ne ac eadem iā philosophiam putet
esse an nō · negatiuum nō arbitror Et si ē nihil ē illorum cadit in
philosophiam: q ut omnia reddat incerta: legem abrogat · artem nullam putet
racionē subuertit · regulam deprauat: sciam funditus tollit · falsa igitur
illa omnia: quia uirtutem semper incertam: et ad huc nihil explicantem
cadere nō potuit · Nulla itaque racio uel sciā: uel lex bene uiuendi: nisi in
hac unica et uera · et celesti sapiencia constituta ē: q philosophis fuerat ignota
Nam illa terrena quoniam falsa ē · fit uaria · et multiplex · sibique contraria est Et
sicut unus ē huius mundi constitutor et rector deus: una ueritas · ita unā
esse ac simplicem sapiam: necesse est: quia quicquid ē uerum ac bonum
id perfectum ee nō pot: nisi fuerit singulare Quod si philosophia uitā posset in
struere: nulli alii nisi philosophi eent boni: et qui eam nō didicissent eent
omnes semper mali Cum uero innumerabiles existant: et semper extiterint
qui sint aut fuerint sine ulla doctrina boni Ex philosophis autem p raro
fuerit: qui aliquid in uita fecerit laude dignum: quis est tandem qui
uideat: eos homines uirtutis: qua ipsi egent non esse doctores Nam si
quis mores eorum diligenter inquirat: inueniet iracundos cupi
dos libidinosos · arrogantes superbos: et sub obtentu sapie sua uicia
celantes: domi facientes · ea que in scolis arguissent Mencior fortas
se accusandi gratia: nonne id ipm tullius et fatetur et queritur Quotus
quisque inquit philosophorum inuenitur: qui sit ita moratus: ita aīo ac uita con
stitutus ut racio postulat: qui disciplinam suam nō ostentacionē scie
sed legem uite putet: qui obtemperet ipe sibi: et decretis pareat suis t
Videre licet alios · tanta leuitate · et iactacione: ut his fuerit nō didi
cisse melius: alios pecunie cupidos · alios glorie: multos libidinum seruos
ut cum eorum uita mirabiliter pugnet oracio Nepos quoque cornelius
ad eundem ciceronem ita scribit Tantum abest ut ego magistram putem ee uite
philosophiam · beateque uite perfectricem: ut nullis magis existimem opus esse
magistros uiuendi: quam plerisque: qui in ea disputanda uersantur Video enim
magnam partem eorum · qui in scola de pudore et continencia precipiunt argu
tissime · eosdem in omnium libidinum cupiditatibus uiuere Item seneca in ex
ortacionibus Plerique inquit philosophorum tales sunt diserti in conuicium suum:
quos si audias in auariciam · in libidinem · in ambicionem perorantes in
dicium suum professos putes · ideo redundent ad ipsos maledicta in pub
licum missa · Quos nō aliter intueri decet · q̄ medicos: quorum tituli re
media habent pixides uenena Quosdam uero nec pudor uiciorum tenet: sed
patrocinia turpitudini sue fingunt: ut etiam honeste peccare uideantur: Fa
ciet inquit sapiens · idem seneca que nō probabit · etiam ad maiora tran
situm inueniet: nec relinquet mores bonos · sed tempori aptabit: ut quibus alii
utuntur in gloriam aut uoluptatem utitur agende rei causa · Deinde et
paulo post · Omnia q luxuriosi faciunt quoque imperiti faciet et sapiens
sed nō eodem modo eodemque proposito At cum nihil interest quo animo facias
quod fecisse uiciosum est: quia facta cernuntur animus nō uidetur Ar
istippo cyrenaicorum magistro cum laide nobili scorto fuit consuetudo
Quod flagicium grauis ille philosophie doctor sic defendebat: ut diceret
multum inter se · et ceteros laidis amatores interesse · q ipse haberet lai
dem: alii a laide haberentur O preclara et bonis imitanda sapiencia
hunc ii libros in disciplinam dares ut discerent habere meretricem · Ali
quid inter se ac perditos interesse dicebat scilicet: q illi bona sua perderent
ipse gratis luxuriaret In quo tu sapienciorem meretrix fuit: q sic philosophum
habuit p lenone · ut ad se omnis iuuentus doctoris exemplo: et auctore cor
rupta · sine ullo pudore concurreret Quid ergo interfuit quo animo

philosophus ad meretricem famosissimã cõmearet : cũ enĩ pp̃his et
venales sui indicit omibꝰ p̃ditus negocium Nec satis fuit ita viuere : sꝫ
docere etiã libidines cepit : ac mores suos de lupanari ad scholam
tradidit : disserens voluptatẽ corporis ẽẽ summũ bonũ : q̃ doctrina ex sec
bilis et pudenda · non in corde philosophi : sꝫ in sinu meretricis est nata
Nam quid ego de cinicis loquar : quibꝰ in propatulo coire cũ coniu
gibꝰ mos fuit Quid mirũ si a canibꝰ quorũ vitã imitant̃ ec vocabu
lũ nomenq̃ traxerũt Nullũ igr̃ in hac disciplina magisteriũ virtutis
est : cũ etiã illi qui honestiora preceperũt : aut nõ faciunt ipi que suadẽt
aut si faciunt q̃ raro accidit : nõ disciplina eos ad rectũ · sꝫ natura pro
ducat · q̃ sepius et indoctos impellit ad laudem Verũ enĩ cũ se p
petue desidie tradant nullãq̃ virtutẽ capessãt : et omnẽ suã vitã
nihil aliud q̃ in eloquendo p̃agant : quid aliud q̃ inertes debent pu
tari Sapiẽ enĩ si in aliquo actu fuerit quo vim suam exerceat · in
anis et falsa est Recteq̃ tullius ciuiles viros : qui r · p · gubernẽt
qui urbes aut nouas constituant : aut constitutas equitate tueant̃
qui salutẽ libertatẽq̃ ciuiũ vl̃ bonis legibꝰ vl̃ salubribꝰ consili
is : vl̃ iudicijs grauibꝰ cõseruent p̃hie doctoribꝰ prefert Bonos ẽ
facere oportet potius q̃ inclusos in angulis facienda p̃cipe : que ne
ipi quidem faciũt qui loquũtur : et qui se a veris actibꝰ remouerit
appet eos exercende lingue cãa vl̃ a nocendi grã artẽ ipam p̃hie
repperisse Qui aũt docent tantũ · nec faciunt ipi p̃ceptis suis detra
hunt pondus Quis enĩ obtempet cũ ipi preceptores doceant nõ
obtẽpare Bonũ ẽ aũt recta · et honesta precipe : sꝫ nisi · et facias mẽ
dacium ẽ · et est incongruens atq̃ ineptũ Non in pectore sed in labris
hñt veritatem Non g° utilitatẽ ex p̃hia sed oblectationẽ petunt q̃
quidem cicero testatus est · p̃fecto inquit omnis istorũ disputatio q̃q̃
vberrimos fontes virtutis et sciẽ cõtineat : tñ collata cũ horũ actis
p̃fectisq̃ rebꝰ : vereor ne nõ tñ attulisse videatur negocijs hominũ
quandã delectationẽ ocij Verũ quidẽ nõ debuit cũ verũ diceret
sꝫ quasi timere : ne quasi proditi misterij reus a p̃his citaretur
Non ẽ ausus confidenter p̃nunciare qd̃ fuit verũ · illos nõ ideo
disputare ut doceant : sꝫ ut se oblectent in ocio : qui qm̃ auctores
sunt rerũ gerendarũ : nec ipi quicquã gerunt p̃loquacibꝰ sũt hñdi
cõ ; p̃fecto qm̃ nihil ad vitã boni afferebant : nisi ipi decretis suis
obtemperauerũt : nec quisq̃ p̃tot secla inuentus ẽ qui eorũ legibus
viueret Abicienda ẽ igr̃ omnis p̃hia : quia nõ studendũ sapiẽ qd̃
fine ac modo caret sꝫ sapiendũ ẽ Et quid mature Non ẽ nobis
altera vita concéditur ut cũ in hac sapiam querãmꝰ In illa sape pos
simus In hac utrũq̃ fieri necesse est Cito inueniri debet : ut cito
suscipi possit : ne quid pereat ex vita Cuiꝰ finis incertus ẽ Ciceronis
hortensius cõtra p̃hiam disserens · circumuenit̃ arguta conclusione q̃
cũ diceret philosophandũ nõ ẽẽ : nihilominꝰ philosophari videbatur
qm̃ philosophi est : quid in vita faciendũ · vl̃ nõ faciendũ sit dis
putare Nos ab hac calumnia immunes ac liberi sumus : qui p̃hiam
tollimus : quia humana cogitatio inuentio est · p̃hiam defendimus
quia diuina traditio ẽ : eamq̃ ab omnibꝰ suscipi oportere testamur Ille
cũ p̃hiam tolleret : nec melius aliquid afferret · sapiam tollere pu
tabatur : eoq̃ facilius de sũia pulsus est : quia constat homĩẽ non
ad stulticiã sꝫ ad sapiam nasci · Preterea illud quoq̃ argumentũ cõtra
p̃hiam valet plurimũ : quo idem ẽ usus hortensius · ex eo posse ĩ
telligi p̃hiam nõ ẽẽ sapiam : q̃ principiũ et origo eius appareat
Quando inquit p̃hi esse ceperũt · thales ut opinor primus : recẽs
hec quidem etas Ubi g° apud antiquiores latuit amor iste inues
tigande veritatis · idem lucretius ait Denique natura hec rerũ ratio

q3 recepta est. Nup et hec primu cu primus ipse receptus. Nunc ego
sum in patrias qui possum vertere voces. Et Seneca secundum sunt in
quit mille anni ex quo initia sapientie nota sunt. Multis igitur seculis
humanum genus sine ratione uixit. quod irridens persius. Postquam in
quit sapere urbi cum pipere et palmis uenit: tanquam sapientia cum saporis
mercibus fuerit inuenta. que si secundum hominis naturam est: cum homine
ipso cepit necesse est: si vero non est: nec capere quidem ille possit huma
na natura. Sed quia recepit a principio igitur fuisse sapientiam necesse est.
Ergo philosophia quia non a principio fuit: non est eadem vera sapientia. Sed
videlicet greci quia sacras ueritatis litteras non attigerant quemadmodum
modum depravatam esset sapientia nescierunt: et ideo cum vacare sapien
cia humanam vitam putarent philosophiam commenti sunt. id est latentem atque
ignotam sibi ueritatem disserendo eruere uoluerunt: quod studium
pro ignorantia ueram sapientiam putauerunt. Dixi de philosophia ipsa quam breuiter
potui. nunc ad philosophos veniamus: non ut cum hisdem certemus qui
stare non possunt: sed ut eos fugientes atque deiectos in nostro campo insequamur.
Epicuri disciplina multo celebrior semper fuit quam ceterorum: non
quia veri aliquid afferet: sed quia multos populare nomen volup
tatis inuitat. Nemo enim non in uicia pronus est: preterea ut ad se
multitudinem contrahat. apposita singulis quibusque moribus loquitur.
Desidiosum vetat litteras discere. Auarum populari largicione liberat.
ignauum prohibet accedere ad rem publicam. pigrum exerceri. timidum militare. Ir
religiosus audit deos nihil curare in humanis. et sinus commodis seruire
iubet nihil cuiquam tribuere: fugienti turbam solitudo laudatur: qui nimium
minus parcus est: discit aqua et polenta uitam posse tollerari. Qui o
dit uxorem: huic enumerantur celibatus bona: huic malos lib
eros orbitas predicatur. ad uersus impios parentes: nullum vinculum
esse nature. impacienti ac delicato dolorem esse omnium malorum maximum
dicitur. forti etiam in tormentis beatum esse sapientem: qui claritati
ac potencie studet. huic precipitur reges colere: qui molestiam
ferre non potest huic regiam fugere. Ita homo astutus ex uariis diuisisque
moribus circulum cogit. et dum studet placere omnibus maiore discor
dia secum ipse pugnauit: quam inter se uniuersi. Unde autem tota disciplina
eius descendat. quam originem habeat explicandum est. Videbat epicurus
bonis aduersa semper accidere. paupertatem labores exilia carorum amissio
nes. Malos contra augeri potentia. honoribus affici. videbat innocen
ciam minus tutam. scelera impune committi: videbat sine dilectu
morum sine ordine ac discrimine annorum seuire mortem: sed alios in
ad senectutem peruenire. alios infantes rapi. alios iam robustos in
terire. alios in primo adolescencie flore: immaturis funeribus extingui.
in bellis meliores potius et uinci et perire. maxime autem commouebat
homines in primis religiosos grauioribus malis affici. hiis autem quos aut de
os omnino negligeret. aut non pie colerent. uel innoxia incommoda euen
ire. uel nulla. ipsa etiam sepe templa fulminibus conflagrare. quod lucrecius
queritur cum dicit de deo. Tum fulmina mittat. Et edes ipse suas disturbet
et in deserta recedens Seuiat exercens telum: quod sepe nocentes pre
terit. exanimatque indignos inque merentes. Quod si uel exiguam ueri
tatis auram colligere potuisset: nunquam diceret illum edes suas disturbare
cum ideo disturbet. quia non sunt sue. Capitolium quod est romane urbis et
religionis caput summum non semel: sed sepius fulminis ictum conflagra
uit. Homines autem ingeniosi quid de hoc existimauerit ex dicto cicero
nis apparet. qui ait diuinitus extitisse illam flammam. non que terrestre il
lud domicilium iouis deleret: sed que sublimius magnificenciusque depos
ceret. Qua de re eciam in libris consulatus sui eadem dixit que lucrecius.
Nam pater altitonans stellanti nixus olympo. ipse suas arces atque

inclita templ

inclita templa petiuit uel remisit Et capitolinus inuexit sedibus ignes Per-
tinaci ergo stulticia non modo uim maiestatemque ueri dei non intellexerunt sed
etiam impietatem suis erroribus auxerunt: qui templum celesti iudicio sepe
dampnatum restituere contra fas omne contenderent Cum hec igitur cogita-
ret epicurus: earum rerum uelut iniquitate inductus: sic enim ignarum causam
rationemque ignoranti uidebatur existimauit nullam esse prudenciam Et
cum sibi persuasisset suscepit et defendendum: sic in errores inextricabi-
les se ipse inclusit Si enim prudencia nulla est: quomodo tam ordinate tam
disposite mundus effectus est Nulla inquit dispositio est Multa enim fac-
ta sunt aliter quam fieri debuerunt: et inuenit homo diuinus quod reprehenderet
Que singula si uacaret refellere facile ostenderem nec sapientem hunc
fuisse nec sanum Item si nulla prudencia est: quomodo animalium corpora tam
prudenter ordinata sunt: ut singula quaeque membra mirabili racione dis-
posita sua officia conseruent: nihil inquit in procreandis animalibus prouiden-
cie racio molita est Nam neque oculi ad uidendum facti sunt neque aures
ad audiendum: neque lingua ad loquendum: neque pedes ad ambulandum
quoniam hec prius nata sunt: quam esset loqui uidere audire ambulare Ita-
que non hec ad usum nata sunt: sed usus ex illis natus est Si nulla prouiden-
cia est: cur imbres cadunt et fruges oriuntur arbusta frondescunt Non
inquit semper animancium causa ista fiunt: quoniam prudencie nichil prosunt
sed omnia sua sponte fieri necesse est Unde ergo nascuntur: aut quomodo
fiunt omnia que geruntur Non est inquit prudencie opus Sunt enim semi-
na per inane uolitancia: quibus inter se temere conglobatis uniuersa
gignuntur atque concrescunt Cur igitur illa non sentimus aut cernimus: quia
nec colorem habent inquit: nec colorem ullum: nec odorem saporumque et
humoris experta sunt: et tam minuta ut secari ac diuidi nequeant
Sic enim quia in principio falsum susceperat consequencium rerum necessitas
ad deliramenta perduxit Ubi enim sunt aut unde ista corpuscula Cur ne-
mo illa preter unum leucippum eruditus hereditatem stulticie reliquit
epicuro Que si sunt corpuscula: et quidem solida ut dicunt: sub oculos
certe uenire possunt. Si eadem est natura [alteratum] omnium: quomodo res uarias efficiunt
Uario inquit ordine ac positione conueniunt: sicut litere que cum sint
pauce: uarie tamen collocate innumerabilia uerba conficiunt At litere ua-
rias formas habent Ita inquit et hec primordia ipsa: nam sunt aspera: sunt
hamata sunt leuia Secari ergo ac diuidi possunt si aliquid inest illis
quod immineat Si autem leuia sunt: et humoris indigent: coherere non
possunt/hamata igitur esse oportet ut possint inuicem concatenari Cum
tam minuta esse dicantur: ut nulla ferri acie diuidi ualeant: quomodo
hamos aut angulos habent: quos quia extant: necesse est posse diuel-
li Deinde quo federe inter se qua mente conueniunt ut ex his aliquid
constituatur Si sensu carent: nec coire tam disposite possunt: quia non
potest quicquam rationale perficere nisi racio Quam multis coargui hec
uanitas potest: sed properat oracio: hic est ille: qui genus humanum
ingenio superauit et omnes Extinxit stellas exortus ut etherius
sol Quos equidem uersus numquam sine risu legere possum Non enim de
socrate aut platone aut saltem dicebat: qui uelut reges habentur phi-
losophorum: sed de homine quo sano ac uigente nullus eger ineptius
delirauit Itaque poeta inanissimus leonis laudibus murem non ornauit
sed obruit et obtriuit At idem nos liberat metu mortis: de qua his
ipsius expressa uerba sunt · Quando nos sumus mors non est Quando
mors est nos non sumus Mors ergo nihil ad nos · Quam argute nos
fefellit quasi uero transacta mors timeatur: qua iam sensus erep-
tus est: ac non ipsum mori: quo sensus eripitur Est enim tempus aliquod quo
et nos iam non sumus: et mors tamen non dum est: idque ipsum uidetur esse mi-
serum: quod et mors esse incipit et nos esse desinimus Nec frustra dictum

i. uacuum
uel per aerem
per inane uolitantia

aditus

est mors ipsa non est. Auditus ad mortem est miser. hoc est morbo tabe
scere: ictum perpeti ferrum: corpore excipere: ardere igni/ dentibus bestiarum
laniari/ hec sunt que timentur: non quia mortem afferunt: sed quia
dolorem magnum. Quin potius effice. ne dolor malum sit. Omnium in
quit malorum maximum est: quid ergo possum non timere: si id quod mortem
antecedit: aut efficit. malum est. Quid quod totum illud argumentum
falsum est: quia non intereunt anime. Vere inquit. nam quod corpore nas
citur: cum corpore intereat necesse est. Iam supra dixi differre me huius
hunc locum et operi ultimo reservare: ut hanc epicuri persuasionem sive
illa democriti sive dicearchi fuit: et argumentis et divinis testio
niis redarguam. Verum ille fortasse impunitatem vitiis suis spo
spondit: fuit enim turpissime voluptatis assertor. cuius capiende cau
sa nasci homines putavit. Quis cum hec affirmari audiat: vitiis
et sceleribus abstineat. Nam si periture sunt anime: appetamus divitias
ut omnes suavitates capere possimus. que si nobis desunt. ab his qui
habent auferamus. clam/ dolo/ vi. eo magis si humanas res nullus
deus curat: quecumque spes impunitatis arriserit. rapiamus/ nece
mus. Sapientis est enim malefacere. si et utile sit et tutum: quoniam si quis
in celo deus est: non irascitur cuiquam: eque stulti est benefacere: quia
sicut ira non commovetur: ita nec gratia tangitur. Voluptatibus igitur quo
quomodo possumus serviamus: brevi enim tempore nulli erimus omnino. Ergo
momentum temporis nullum diem: nullum denique punctum temporis fluere nobis sine volup
tate patiamur: nequia ipsi quoque perituri sumus idipsum quod vivimus
pereat. Hoc ille tamen: et si non dixit verbo, re tamen ipsa docet. Nam cum
disputet omnia sapientem sui causa facere: ad utilitatem suam refert
omnia que audit: ita qui audit hec flagitia: nec bonum quicquam facien
dum putabit: quoniam benefacere ad utilitatem spectabit alienam: nec a sce
lere abstinendum: quia maleficio preda coniuncta est. Archipirata /
quisque vel latronum ductor: si suos ad grassandum cohortetur: quo
alio sermone uti potest: quam ut eadem dicat que dicit epicurus: deos nihil
curare. non ira non gratia tangi: inferorum penas non esse metuendas /
quod anime post mortem occidant: nec ulli omnino sunt inferi: voluptatem
esse maximum bonum. nullam esse humanam societatem: sibi quemque consu
lere: neminem esse qui alterum diligat: nisi sua causa: mortem non esse /
metuendam forti viro: nec ullum dolorem. quin etiam si torqueatur si uratur
nihil curare se dicat. Est plane cur quisquam putet hanc vocem viri esse
sapientis: que potest latronibus aptissime commodari. Alii autem contra hi disse
runt: superesse animas post mortem. Et hi sunt maxime pithagorici ac stoi
ci: quibus et si ignoscendum est: quia verum senciunt: non possum tamen
non reprehendere eos. qui non sententia sed casu inciderunt in veritatem. Itaque
in eo ipso quod recte senciebant aliquid erraverunt. Nam cum timerent ar
gumentum illud quo colligitur necesse ut occidant anime cum corporibus
quia cum corporibus nascuntur. dixerunt: non nasci animas: sed insinuari po
tius in corpora: Non videantur fuisse ante corpora. Par igitur ac prope simi
lis error est partis utriusque. sed hec in preterito falsa est. illa in futuro. Nemo
enim vidit quod est verissimum: et nasci animas. et non occidere: quia cur
fieret: aut que ratio esset hominis nescierunt. Multi ergo ex his qui eter
nas animas esse suspicabantur tamquam in celum migraturi essent. sibi ipsis /
manus intulerunt: ut cleantes: ut chrysippus. ut zeno ut empedocles
qui se in ardentis ethne specus intempesta nocte deiecit. Ut cum re
pente non apparuisset: abisse ad deos crederetur: et ex romanis cato
qui fuit in omni sua vita socratice vanitatis imitator. Nam democri
tus in alia fuit persuasione: sed tamen sponte sua leto caput obvius obtu
scripsit credens lit ipse. Quo nihil sceleratius fieri potest. Nam si homicida nefarius est
quia hominis extinctus est: eidem sceleri obstrictus est qui se necat. quia hominem

extinctor

necat Imo vero maius id facinus existimandum ē . cuius ultio soli deo
subiacet Nam sicut in hanc vitam nō nr̄a sponte venimus: ita rursus
ex hoc domicilio corporis: qđ tuendum nobis assignatum est: eiusdem ius
su recedendum ē: qui nos in hoc corpus induxit: tum diu habitaturos
donec iubeat emitti Et si vis aliqua inferat: equa mente paciendum
est: cum extincta innocentis aīa inulta ee nō possit: habemus iu
dicem magnum cuiusque semp vindicta integra semp ē homicide igr̄ illi
omnes philosophi: et ipē romane sapientie pn̄ceps cato qui anteq̄
se occideret plegisse platonis librum dicat̄ qui ē scriptus de eternita
te aiaz: et ad summum nefas philosophi auctē compulsus ē Et hic
tn̄ aliquā moriendi causam videtur habuisse odium servitutis Quid
ambrachiotes ille: qui cum eundem librum plegisset precipitem se dedit
nullā aliam ob causam: nisi qđ platoni credidit Execrabilis prorsus ac
fugienda doctrina si abigit hoīes a vita: quod si sciret plato ac doc
uisset: a quo et quō et quib; et que obfacta et quo tpre īmortalitas
tribuatur: nec theobrotum impegisset ī mortem voluntariam nec cato
nem: sz eos ad vitam et iusticiam pocius erudisset Nam mihi cato
videtur causam quesisse moriendi: nō tm̄ ut cesarem fugeret q̄ stoicorum
decretis obtēperaret quos sectabatur̄ suumque nomen grandi aliquo fa
cinore clarificaret Cui quid mali potuerit accidere si vixeret nō in
venio Q. c. cesar ut erat clemens nihil aliud efficere volebat et
iam in ipō belli civilis ardore q̄ ut bene mereri de r. p. videret̄
duobus optimis civibus cicerone et catone servatis Sz redeamus
ad eos qui mortem pro bono laudant Demita grecus q̄r vixeris a
nunq̄ tibi racio constiterit Cur omnīo sic natus Nonne igr̄ tibi verus
ille et omnīs omnium pater terencianum illud iure increpauerit Prius
disce quid sit vivere: et displicebit vita: tunc isthoc utito: Indig
nans te malis esse subiectum tm̄: qui quicq̄ mereamus boni: qui pa
trem qui dominum qui regem tuum nescis: qui quamvis clarissima
lucem intuearis oclis: mente tn̄ cecus es et in profundis ignorantie
tenebris iaces Qua ignorancia efficit ut quosdam dicere non pu
deret: id circo nos esse natos: ut scelerum penas lueremus Quo +
quid delirius dici possit nō video Ubi ē vl' q̄ scelera potuimus a pitagora
admittere qui omnīo nō fuimus nec forte credemus inepto illi seni
qui se in priori vita euphorbum fuisse mentitus est Hic credo qđ erat
ignobili genere natus: familiam sibi ex homeri carminibus adoptavit
Omniam et singularem pitagore memoriam et miseram oblivionem +
omnium nrm̄ qui nesciamus qui ante fuerimus Sz fortasse vl' errore a
liquo vl' grā sit effectum: ut ille solus letheum gurgitem nō atti
gerit nec oblivionis aquam gustaverit Videlicet senex vanus
sicut ociose aniculae solent fabulas tanq̄ infantulis credulis +
finxit Qz si bene sensisset de his: quibus hec locutus ē: si hoīes
eos existimasset: nunq̄ sibi tam petulanter menciendi licenciam vē
dicasset Sz deridenda hoīs vani levissimi vanitas Quid ciceroi
fuerim' Qui cum in pn̄cipio consolationis sue dixisset luendorum
scelerum causa nasci hoīes: iterauit id ipm̄ postea: quasi obiurgans
eum qui vitam nō ee penam malis putet Recte g' pfatus ē errore
ac miserabili veritatis ignorancia se tueri At illi qui de morte +
bono disputant: quia nihil veri sciunt sic argumentantur Si nihil
est post mortem non est malum mors: aufert eī sensum mali Si +
aut superstit aīe etiam bonum ē quia īmortalitas sequitur Quam
sinam cicero de legib; sic explicant gratulemurq; nobis: qui mors
aut lemorem: q̄ qui est in vita: aut certe nō deteriorem allatura ē
statu: nam sine corpe aīo vigente divina vita ē sensu carente ni
hil pfecto est mali aliquid ut sibi videt: quasi nihil ee aliud possit

386 recep

Atquin utrumque hoc falsum est. Docent enim divinae litterae non extingui animam
sed aut pro iusticia premio affici: aut pena pro sceleribus sempiterna. Nec enim
fas est aut eum qui sceleratus in vita feliciter fuerit: effugere quod me-
retur: aut eum qui ob iusticiam miserrimus fuerit sua mercede fraudari.
Quod adeo verum est: ut idem tullius in consolatione: non easdem se-
des incolere iustos atque impios predicaverit. Nec omnibus inquit idem
illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in celum patere. Nam vi-
ciis et sceleribus contaminatos deprimi in tenebras atque in ceno
iacere docuerunt: castos autem animos puros integros incorruptos bonis
etiam studiis atque artibus expolitos levi quodam et facili lapsu ad deos
id est ad naturam sui similem pervolare. Que sententia superiori illi argumento
repugnat. Illud enim sic assumptum est tamquam necesse sit omnem hominem natum
immortalitate donari. Quod igitur erit discrimen virtutis ac sceleris utrum
cato an catilina. Sed hanc repugnanciam rerum sapiens non sentit nisi
mors qui tenet veritatem. Si quis igitur nos roget: utrum ne bonum sit mors
an malum respondebimus: qualitatem eius ex vite racione pendere. Nam
sicut vita ipsa bonum est: si cum virtute vivatur: malum si cum scelere. Sic
et mors ex preterite vite actibus ponderanda est. ita fit: ut si vita in dei
religione transacta sit: mors malum non sit: quia translacio est ad im-
mortalitatem: si aliter malum sit necesse est: quia ut dixi ad eterna
supplicia transmittit. Quid ergo dicemus nisi errare illos qui aut mor-
tem appetunt tamquam bonum: aut vitam fugiunt tamquam malum. nisi quod sunt
iniquissimi qui pauciora mala non pensant bonis pluribus. Nam cum
omnem vitam per exquisitas et varias traducant voluptates: mori cupi-
unt si quid forte his amaritudinis supervenit: et sic habent tamquam illis
numquam fuerit bene: si aliquando fuerit male. Damnant igitur vitam omnem bo-
nis plenam qui nihil aliud quam malis opinantur hic nata est inepta
illa sententia: hanc esse mortem: quam nos vitam putamus: illam vitam quam
nos pro morte timeamus: ita primum bonum esse non nasci secundum cito mori
que ut maioris sit auctoritatis sileno attribuunt. Cicero in consolatione: non
nasci inquit longe optimum: nec in hos scopulos incidere vite. proximum
autem si natus sis: quam primum mori: tamquam ex incendio effugere violenciam
fortune. Credidisse illum vanissimo dicto ex inde apparet: quod adiecit de
suo aliquid ut ornaret. Quero igitur cui esse optimum putet non nasci
cum sit nullus omnino qui senciat. Nam ut bonum sit aliquid aut malum
sensus efficit. Deinde cur omnem vitam nihil aliud esse: quam scopulos et
incendium putavit: quasi aut in potestate nostra fuerit: ut nasceremur
aut vitam nobis fortuna tribuat non deus: aut vivendi racio quicquam
plato gratias egit quam simile in cedio habere videatur. Non dissimile platonis illud est: quod aie-
bat se gratias agere nature: primo quod homo natus esset potius quam
mutum animal: deinde quod mas potius quam femina: quod grecus quam barbarus
postremo quod atheniensis: et quod temporibus socratis. Dici non potest quantam
mentibus cecitatem: quantos pariat errores ignoracio veritatis. Ego
plane contenderim: numquam quicquam in rebus humanis dictum esse delirius. Qua-
si vero si aut barbarus aut mulier aut asinus denique natus
esset: ac non illud ipsum quod natus fuisset. Sed videlicet pytagore credidit
qui ut vetaret homines animalibus vesci: dixit animas de corporibus in aliorum
animalium animas commeare: quod et vanum et impossibile est. Vanum quia
necesse non fuit veteres animas in nova corpora inducere: cum idem arti-
fex qui primus aliquando fecerat: potuerit semper novas facere. Impossi-
bile quia recte racionis anima tam immutare natura status sui non
potest: quam ignis aut deorsum ire aut in transversum fluminis modo flammam
suam fundere. Existimavit igitur homo sapiens potuisse fieri ut anima
que tunc erat in platone in aliquod mutum animal includeretur esset que
humano sensu predita ut intelligeret ac doleret incongruenti se corpore

honoratum Quanto sanius faceret si gratias agere se diceret quod ingeniosus
quod docilis natus esset quod in his opibus ut liberaliter erudiretur Nam
quod atheniensis natus est quid in eo beneficii fuit An non plurimi ex-
titerunt in aliis civitatibus excellenti ingenio atque doctrina viri qui me-
liores singuli quam omnes athenienses fuerunt Quanta hominum milia fuisse
credamus qui et athenis nati et temporibus socratis indocti tamen ac
stulti fuerunt Non enim parietes aut locus in quo quisque est effusus
ex utero conciliat homini sapientiam Quid vero attinuit socratis se temporibus
natum gratulari Num socrates ingenia discentibus potuit comodare
Non venit in mentem platoni alcibiadem quoque et critiam eiusdem socra-
tis absiduos auditores fuisse quorum alter hostis patrie acerrimus fuit assiduos
alter crudelissimus omnium tyrannorum Videamus nunc quid in socrate
ipso tam magnum fuerit ut homo sapiens merito gratias ageret illius
temporibus esse natum Non inficior fuisse illum paulo cordatiorem quam cete-
ros qui naturam rerum putaverunt ingenio posse comprehendi in quo
illos non excordes tantum fuisse arbitror sed et impios quod in secreta ce-
lestis illius sapientie providentie curiosos oculos voluerint immittere Ro-
me et in plerisque urbibus scimus esse quedam sacra que aspici a viris nefas ha-
betur abstinent igitur aspectu quibus illa contaminare non licet et si forte
vel errore vel casu quopiam vir aspexerit primo pena eius deinde instaura-
tione sacrificii scelus expiatur Quid his facias qui inconcessa scire
petunt noluerunt Nimirum multo sceleratiores qui archana mundi et hoc
te celeste templum profanare impiis disputationibus querunt quam qui
edem veste aut bone dee aut cereris [illegible] aut intraverint Que
penetralia quamvis adire viris non liceat tamen a viris fabricata sunt
Hi vero non tantum impietatis crimen effugiunt sed quod est multo indignius elo-
quentie famam et ingenii gloriam consequuntur Quid si aliquid
investigare possent Sunt tamen tam stulti in asseverando quam improbi
in querendo cum neque invenire quicquam possint nec defendere etiamsi
invenerint quod sepius Nam si verum vel fortuito viderint quod sepius
contingit committunt ut ab aliis id pro falso refellatur Non enim descendit
aliquis e celo qui sententiam de singulorum opinionibus ferat Quare nemo
dubitaverit eos qui ista conquirant stultos ineptos insanos esse A-
liquid igitur socrates habuit cordis humani qui cum intelligeret hec non
posse inveniri ab huiusmodi questionibus se removit Vereor quidem ne in eo solo
Multa enim sunt eius non modo laude indigna sed etiam reprehensione di-
gnissima in quibus fuit eorum simillimus ex his unum eligam quod ab omnibus
sit probatum Celebre hoc proverbium socrates habuit quod supra nos nihil
ad nos Procumbamus igitur in terram et manus ad preclara opera nobis datas
convertamus in pedes Nichil ad nos celum ad cuius contemplationem sumus
excitati nihil denique lux ipsa pertineat Certe victus noster causa de celo
est Quod si hoc sensit non esse de rebus celestibus disputandum ne illorum qui-
dem rationem potuit comprehendere que sub pedibus habebat Quid igitur
Num erravit in verbis nec simile non est Sed nimirum id sensit quod lo-
cutus est religioni minime serviendum quod si aperte diceret nemo pate-
retur Quis est enim qui non sentiat hunc mundum tam mirabili ratione perfec-
tum aliqua providentia gubernari quandoquidem nihil est quod possit sine ul-
lo moderatore consistere Sic domus ab habitatore deserta dilabitur
navis sine gubernatore abit pessum et corpus relictum ab anima de-
fluit nedum putemus tantam istam molem aut constitui sine artifi-
ce aut stare tamdiu sine rectore potuisse Quod si publicas illas
religiones voluit evertere non improbo quin etiam laudo si ipse quod est
melius invenerit Verum idem per canem et anserem deierabat O hominem
scurram ut ait zeno epicureus ineptum perditum desperatum si cavillari
voluit religionem dementem si hoc serio fecit ut avem turpissimam

pro deo haberet: quis iam superstitiones egiptiorum audeat reprehendere: quas
socrates athenis auctore confirmavit sua. Illud vero nonne summe vanitatis
quod ante mortem familiares suos rogavit: ut esculapio gallum quem
voverat pro se sacraret. Timuit videlicet ne apud radamanthum re-
ceptorem reus non fieret asclepio. Dementissimum hominem putarem si
morbo affectus perisset. Cum vero sanus hoc fecerit est ipse insanus qui
eum putet esse sapientem. En cuius temporibus natum esse se homo sapiens scilicet plato
gratuletur aut glorietur: videamus tamen quid illum socrates docuerit
scilicet plato didicit a socrate Qui cum totam physicam repudiasset: eo se contulit: ut de virtute atque
officio quereret. Itaque non dubito quin auditores suos iusticie pre-
ceptis erudierit. Docente igitur socrate non fugit platonem iusticie
vim in equitate esse: siquidem omnes pari condicione nascuntur. Ergo nihil in-
quit privati ac proprii habeant: sed ut pares esse possint quod iusticie ra-
tio desiderat omnia in commune possideant. Ferri hoc potest quamdiu de
pecunia dici videtur: quod ipsum quam impossibile sit: et quam iniustum pos-
sem multis rebus ostendere. Concedamus tamen ut possit fieri. Omnes enim
sapientes erunt et pecuniam contemnent. Quo igitur illum communitas ista
perduxit. Matrimonia inquit quoque communia esse debebunt. scilicet ut ad eandem
mulierem multi viri tamquam canes confluant. et eam utique obtineat qui
viribus vicerit. Aut si sapientes aut pacientes sunt ut philosophi expectent
ut vicibus tamquam lupanar habeant. O miram platonis equitatem: ubi
est igitur virtus castitatis ubi fides coniugalis: que si tollas omnis
iusticia sublata est. At idem dixit beatas civitates futuras fuisse si aut
aut philosophi regnarent: aut reges philosopharentur. Huic vero tam iusto tam
equo viro regnum dares: qui aliis abstulisset sua: aliis condonasset
aliena prostituisset pudiciciam feminarum: quam nullus umquam non modo
rex: sed ne tyrannus quidem fecit. Quam vero intulit rationem turpis-
simi huius consilii: sic inquit civitas concors erit: et amoris mutui
constricta vinculis: si omnes omnium fuerint et mariti et patres et ux-
ores et liberi. Que ista confusio generis humani est. Quomodo servari caritas
potest: ubi nihil certum est quod ametur. Quis aut vir mulierem: aut mu-
lier virum diliget: nisi habitaverint semper una: nisi devota mens
et servata invicem fides individuam fecerit caritatem. Que virtus
in illa promiscua voluptate locum non habet. Item si omnes omnium liberi sint
quis amare filios tamquam suos poterit. cum suos esse aut ignoret aut
dubitet. Quis honorem tamquam patri deferet: cum unde natus sit nes-
ciat: ex quo fit: ut non etiam alienum pro patre habeat: sed etiam patrem pro alieno.
Quid quod uxor potest esse communis filius non potest: quem concipi non nisi ex
uno necesse est: perit igitur illi vinculum communitas ipsa reclamante natura: super-
est ut concordie causa uxores velit esse communes. At nulla vehemen-
cior discordiarum est causa: quam unius femine a multis maribus appetitio.
In qua plato si ratione non potuit: exemplis potuit certe admoneri: et
mutorum aut multorum animalium: quod ob hoc vel acerrime pugnent: et hominum
qui semper ob eam rem gravissima inter se bella gesserunt. Restat ut
communia ista nichil aliud habeant preter adulteria et libidines propter quas
funditus eruendas est virtus vel maxime necessaria. Itaque non in-
venit concordiam quam querebat: quia non videbat unde oriatur: nam
iusticia in exterius posita nihil momenti habet: nec in corpore quidem: sed tota
in hominis mente versatur. Qui ergo vult homines equare non matri-
monia non opes subtrahere debet: sed arrogantiam superbiam tumorem
ut illi potentes et elati pares esse se etiam mendicissimis sciant. De-
tracta igitur divitibus insolencia et iniquitate nihil intererit: utrumne
alii divites alii pauperes sint. cum animo pares fuerint quod efficere
nulla res alia preter religionem dei potest. Putavit igitur se invenisse
iusticiam: cum eam prorsus everteret: quia non rerum fragilium sed mentium

debet ee cōmunitas Nam si iusticia uirtutū omniū mater ē· cū ille
singule tollunt' ipā subuertitur Tulit aūt plato ante omīa frugalita
tē: q̄ utiqȝ nulla ē: ubi ppriū nihil hētur Tulit abstinenciā siqui
dem nihil fuit qd abstineatur aliemū· Tulit tēperanciā· tulit casti
tatē: q̄ uirtutes in utroqȝ sexu maxīe sūt· Tulit uerecundiam
pudorem et modestiam: si honesta et legittima ee incipiūt· q̄ so
lent flagiciosa et turpia iudicari: sic uirtutē cū uult omībȝ
adeīnit Nam rerū proprietas et viciorȝ· et virtutū materiā
cōtinet: cōmunitas aūt nihil aliud q̄ uiciorū licenciā Nam
viri qui multas mulieres hūt: nihil aliud dici pūt q̄ luxuriosi
atqȝ nepotes Item mulieres que multos hēntur non utiqȝ a
dultere: quia certū matrimoniū nullū est: sȝ prostitute· ac meretri
ces sint necesse est Redigit ergo huānā uitā· ad similitudinē nō
dicā mutorȝ sȝ pecudū ac beluarū· Nam uolucres pene omēs
faciūt matrimonia· et paria iūgūt: et nidos suos tanq̄ geniales
toros concordi mente defendūt: et fetus suos quia sūt certa
mant: et si alienos obieceris abigūt: ac homo sapiens cōtra morē
hominū cōtraqȝ natura stulciora sibi q̄ imitaretur elegit / Et qui
uidebat in ceteris aīalibus officia maris femineqȝ nō esse diuisa/
existimauit oportere eciā mulieres militare: et consiliis publicis
interesse· magistratus gerere· et imperia suscipe: itaqȝ his arma et
equos assignauit: consequens est ut lanā et telam uiris· et infā
ciū gestaciones: nec uidit impossibilia ee: que diceret / ex eo· q̄ adhuc
in orbe terre: neqȝ tam stulta neqȝ tam uana· illa gens extiterit
q̄ hoc mō uiueret / Cū igitur in tanta uanitate ipi philorū principes de
prehendant': quid illos minores putabimus· qui nunq̄ sibi tam
sapientes uideri solent: q̄ cū pecunie contemptu gloriant': fortes
animus sȝ expecto· quid faciāt· et quo ille contemptus euadat Tu
dita sibi aparentibȝ patrimonia tanq̄ malū fugiūt: ac deseruūt / et
ne in tempestate naufragiū faciat in tranquillū se ultro precipitant
nō uirtute sȝ puerso metu fortes: sic illi· qui cū timent ne ab
hoste iugulentur: ipi se iugulant: ut mortē morte deuitent / Sic isti
inde possent gl̄iam liberalitatis acqrere / sine honore: sine grā per
dūt; laudatur democritus q̄ agros suos reliquerit: eosqȝ pascua
publica fieri passus sit: Probarē si donasset: nihil aūt sapienter
fit· qd si abomībȝ fiat inutile ē ac malū· Sȝ hec negligencia tol
lerabilis Quid ille qui patrimoniū in nummos redactus effudit
in mare Ego dubito utrū ne sanus an demens fuerit Abite
inquit in profundū· male cupiditates· Ego uos mergā: ne ipē mer
gar a uobis Si tantus pecunie contemptus est: fac illā beneficiū
fac humanitatē· largire pauperibȝ· Post hoc qd perditurus es: multis
succurre: ne fame aut siti: aut nuditate moriant' Imitare insanā
saltē furoremqȝ iudicaui Sparge populo diripienda: potes et pe
cuniam effugere: et tū bn̄ collocare· quia saluū est quicqd pluribus
pfuit Zenonis aūt paria pc̄ta quis pbat Sȝ omittamus id quod
abomībus ē semp irrisū Illud satis est ad coherendū furiosi hoīs
errorē: q̄ inter uicia et morbos misericordiā posuit Adimit
nobis affectū: quo racio humane uite pene omīs continet Cū eīm
natura hoīs inbecillior sit q̄ ceterorū aīaliū· q̄ ul' ad perferendā
iniurā temporū· ul' ad incursiones a suis corporibȝ arcendas natura
libȝ munimentis prouidencia celestis armauit· hoī aūt quia nihil
istorū datū est: accepit pro istis omnibus miseracionis affectū: qui
plane uocat' humanitas qua nos inuicē tueremur· Nam si homo
ad cōspectū alterius hoīs efferaretur· qd facere uidemus quantos quam
natura solivaga est: nulla eet hominū societas· nulla urbiū condendarum

nl' cura nl' racio Sic ne uita quidem satis tuta: Cum ceteris aīalib;
exposita eēt inbecillitas hominum: et ipsi inter se metipsos beluarum more
seuiret/ nō minus in aliis demencia Quid enim dici pot de illo: qui
Anaxag nigram eē dixit niuem: q̄ consequens erat: ut etiam picem albam eē
diceret. Hic est ille qui se ideirco natum eē dixit: ut celum ac so
lem uideret: qui interim incolis uidebat sole lucente Xenophanes
dicentibus mathematicis orbem lune duodeuiginti ptibus maiorē
eē quam terram stultissime credidit. et qd huic leuitati fuit con
sentaneum: dixit intra concauum lune sinum eē aliam terram et ibi
aliud genus hominum simili modo uiuere quo nos in hac terra uiuimus. Ha
bent igr illi lunatici hoīes alteram lunam: q̄ illis nocturnum lu
men exhibeat sicut exhibet nobis et fortasse noster h orbis alte
rius inferioris terre luna sit. Fuisse Senecam inter stoicos ait qui deli
beraret: utrum ne soli quoque suos populos daret. inepte: sed qui du
bitauerat quid enim pderet si dedisset Sed credo calor deterrebat
ne tantam multitudinem periculo committeret: ne si estu nimio perisset
ipsius culpa euenisse tanta calamitas diceretur Quid illi qui
esse contrarios uestigiis nris antipodas putant Num aliquid loquunt
aut est quisq̄ tam ineptus qui credat eē hoīes quorum uestigia
sint supiora quam capita: aut ubi q̄ apud nos iacent inuersa pē
dere. fruges et arbores deorsum uersus crescere. pluuias et niues
et grandinem sursum uersus cadere in terram. Et miratur aliquis hor
tos pensiles inter septem mira narrari. cum phi et agros et urbes
et maria et montes pensiles faciant Huius quoque erroris api
enda nobis origo est Nam semp eodem mō fallunt Ut cum enim
falsum aliquid inprincipio sumpserint: uerisimilitudine inducti: necesse
est eos in ea q̄ sequuntur currere Sic incidunt i multa ridicula:
quia necesse falsa eē: q̄ rebus falsis congruunt Cum aut primis ha
buerint fidem. qualia sint ea q̄ sequuntur nō circumspiciunt. sed defen
dunt omnimodo. cum debeant p̄ illa utrum ne uera sint. an falsa
ex consequentibus iudicare Que igr illos racio pduxit Videbat
vid' N vi siderum cursus in occasum meantium solem atque lunam in eandem par
tem semp occidere: et oriri semp ab eidem Cum aut nō pspice
rent que machinacio cursus eorum temparet: nec quō ab occasu ad
orientem remeant: celum aut ipsum in omnes fere partes putarent
eē deuexum: quod sic uideri ppter immensam latitudinem necesse
est. existimauerunt rotundum eē mundum sicut pilam: et ex motu siderum
opinati sunt celum uolui. sic astra solemque: cum occiderint uolubi
litate ipsa mundi ad ortum referri itaque et ereos orbes fabricati
sunt quasi ad figuram mundi eosque celarunt: portentuosis quibusdam
simulachris: que astra eē dicerent. hac igr celi rotunditatem il
lud sequebatur. ut terra in medio sinu eius eēt inclusa Quod si
ita eēt. etiam ipsam terram globo similem: neque enim fieri posset. ut nō
eēt rotundum. quod rotundo conclusum teneretur Si aut rotunda
etiam terra eēt: necesse eēt ut in omnes celi ptes eandem faciem ge
rat. i. montes erigat. campos tendat maria consternat Quod
si eēt etiam sequebatur illud extremum: ut nulla sit pars terre q̄
nō ab hoībus ceterisque aīalibus incolatur: sic pendulos istos antipo
das celi rotunditas adinuenit Quod si queras ab his qui hec por
tenta defendunt. quō nō cadunt omnia in inferiorem illam celi
partem: hanc respondent rerum eē naturam: ut pondera i medium
ferantur: et ad medium connexa sint omnia sicut radios uidemus in
rota. que aut leuia sunt: ut nebula fumus ignis. ad medium defe
rantur ut celum petant. Quid dicam de his nescio. qui cum semel
aberrauerint: constanter in stultitia pseuerant. et uanas uana defen

dunt · nisi q eis interdu͞z puto · aut iocā causā philosophari · aut pru
dentes et scios mendacia defendenda suscipe · q̄i ut ingenia sua in
malis rebꝫ exerceant vl̄ ostendant · At ego multis argumentis pro
bare possē nullo mō fieri posse · ut celu͞z terrā sit inferius : nisi et
liber iam concludendus eet : et ad huc aliqua restaret · q̄ magis
sint p̄nti opi necessaria Et quī singulorꝫ errores p curre non
ē unius libri opus satis sit pauca enumasse · ex quibꝫ possint qua
lia sint cetera intelligi : nūc pauca nobis de phyā i cōmuni di
cenda sūt : ut cōfirmata causā p orem͞us Senuus ille noster
platonis imitator : existimauit phiam nō eē uulgare͞z : q eam
nisi docti hoīes assequi possent Est inquit phia paucis cōtenta
iudicibꝫ multitudinē cōsulto ipā fugiens Non ē g° sapiā si hoī +
data ē sine ullo discrīe data est : ut nemo sit prorsus qui eam
cape non possit At illi virtute͞z hūano generi data͞z sic ampler
ant · ut soli omni͞z publico bono frui velle uideant : tā͞z inuidi q̄ si
uelint deligare oclos aut effodere ceteris ne solem uideant +
Nam quid ē aliud hoibꝫ negare sapiam · qua͞z mentibꝫ eorꝫ uerꝫ
ac diuinū lumen auferē Qz si natura hoīs sapiē capax est
oportuit · et opifices et rusticos et mulīes et oīs demq͞z qui
hūanam formā gerunt doceri · ut sapiant · populuq͞z ex omni
lingua et condicione · et sexu · et etate cōflari Maximū itaq͞z
argumentu͞z ē · phiam neq͞z ad sp̄a sapia͞z tendere : neq͞z ipam esse
sapiam : q mysterium eius barba tantu͞z celebratur et pallio Se
serūt hoc adeo stoici · qui et seruis et mulieribus philosophandū
eē dixerūt Epicurus quoq͞z qui rudes omni͞z lrā͞z ad phiam inui
tat Item plato qui ciuitatem de sapientibꝫ uoluit ꝯponē Cona
ti quide͞z sunt illi facē qd̄ ueritas exigebat : s͞z nō potuit ultra +
uerba procedi · Primū quia multis artibꝫ opus est : ut ad phiam
possit acedi · discende iste cōmunes lrē ꝑ usu͞z loquendi · quia ī
tanta reru͞z uarietate : nec disci audiendo p̄nt oīa · nec memoria
ꝯtineri Grāmaticis quoq͞z nō paru͞z ope vl̄ dandu͞z est ut recta͞z
loquendi rōne͞z scias · id multos ānos auferat necesse ē Nec ora
toria quide͞z ignoranda ē : ut ea q̄ didiceris pferē atq͞z eloqui
possis Geometria ac musica · et astrologia necessaria ē : q hec
artes cu͞z phia heāt aliquā societate͞z : q̄ uniūsa p discē neq͞z feie
mine possunt : quibꝫ intra pubēs annos officia mox officiis domesticis p
discenda sūt : neq͞z serui · quibꝫ p eos annos vl̄ maxīe ser
uiendu͞z est quibꝫ p̄nt discē : neq͞z paupes aut opifices aut rus
tici quibꝫ in diem uictus labore querendus ē Ob eā causā tullius
ait abhorrē a multitudine phiam At ē rudes epicurus accipiet
Qz nō g° illa q̄ de p̄ncipiis reru͞z dicūt intelligent · q plexa et
inuoluta uix ecīā politi hoīes assequuntur Jn rebꝫ igr̄ obscuritate
implicatis et ingeniorum uarietate cōfusis · et eloquenciū uiror
exquisito s̄mone fucatis : quis imperito ac rudi locus est Demq͞z
nullas unq̄ mulīes philosophari docuerūt p̄ter unā · ex oīm memo
ria themesten · neq͞z seruos p̄ter unū pithagora͞z que͞z malu͞z +
sermente͞z redemisse ac docuisse traduntur Enumerant eciā͞z pla
tone͞z · ac diogenē · qui tn̄ serui nō fuerūt : s͞z his seruitus euene
rat : sūt ē capti · platone͞z quidem redemisse anicerius · quidam
traditur sex tercijs octo Jtaq͞z insectatus est eu͞z al̄ con nichil
hūc ipm̄ redēptore͞z seneca : q platone͞z paru͞z existimauerit · +
furiosus ut m̄ uidetur : qui hoī fuerit iratus : q nō multa͞z pecunā͞z
pdidit : s͞z auru͞z appendere debuit · tanq̄ p mortuo hectore · aut
tn̄ ingerere numeru͞z · quātu͞z uenditor nō poposcit Ex barbaris
uero nullu͞z p̄ter unu͞z anacharsin scytha͞z : qui phiam ne somnia

q̄ s
pllari
sunt

nisset quidez: nisi et linguā et lrās ante didicisset Quod ergo illi pos
sente nā faciendū ē senserūt: sz tñ neqz ipi facere potuerūt: neqz
a phis fieri posse viderunt: sola hec efficit doctina celestis que so
la sapiā ē Illi sc̄ psuadere cuiq̄ potuerūt: qui nihil psuadent ecīā
sibi Aut cuiq̄ cupiditates opprimerent irāz tēpabunt libidinez co
ercebūt. cūz ipi et cedant vicijs: et fateantur plus valere naturā
Dei aūt p̄cepta quia et simplicia et vera sūt. quātū valeant in
animis hoīūz cotidiana expimenta demonstrant Da m̄ virūz q
sit iracundus maledicus effrenatus paucissimis dei verbis tā pla
cidūz quā ovez reddam. Da cupidūz. avarūz tenacez: iam tibi eūz
liberalem dabo: et pecuniaz suaz ppriis plenisqz manibꝰ largientez
Da timidūz doloris ac mortis. iam cruces et ignes. et piculā et
taurūz cōtēpnet. Da libidinosūz adulterūz. ganeonez. iam sobriū
castūz. et continentem videbis. Da crudelem et sanguinis appetentez
iaz in verā clementiaz furor ille mutabit. Da m̄ iniustū insipientē pec
catorez. continuo et equus et prudens et innocens erit. Vno ē lava
cro malicia omnis abolebit. Tanta divine sapiē vis est: ut in hoīs
pectus infusa matrez delictorūz stulticiaz vno semel impetu expellat
ad qd efficiendū non mercede. nō libris. nō lucubracionibꝰ opus
est Gratis ista fiunt facile cito. pateant mō aures. et pectus sa
pienciaz siciat. nemo fereat Nos aquā nō vendimꝰ. nec solez mer
cede prestamꝰ dei fons uberrimꝰ atqz plenissimus patet cunctis
et hoc celeste lumen vniūsis oritur. quicūqz oclos hēnt Nūquis
hoc aliquis hec phoz. aut vnq̄ p̄stitit aut p̄stare si velit pt: qui cūz
etates suas in studio phie conterant. neqz aliūz queṁpiā neqz
seipos si nā paululūz obstitit possūt face meliores Itaqz sapiā illoz
ut plurimūz efficiat. nō excīdit uicia sz abscondit Pauca vero dei
p̄cepta sic totūz hoīez immutāt. et expolito vetē novūz reddūt. ut
nō cognoscas eundem ēē Quid ergo nihil ne illi sile p̄ceperūt. Im
mo pmulta et ad vsūz frequenter accedūt Sz nihil pondens hūt
illa p̄cepta. quia sūt humana et auctē maiore .i. divina carent Ne
mo igr̄ credit: quia tam se hoīez putat ēē qui audit q̄ est ille
qui precipit Preterea nihil aput eos certi ē. nihil q̄ a sciā veniat
Sz cūz oīa coniecturis agant. multa eciam divisa et varia p
ferantur stultissimi hoīs ē p̄ceptis eoz velle parere. q̄ utrūz ve
ra sint an falsa dubitat. et ideo nemo paret. quia nemo vult
ad incertūz laborare Virtutez ēē stoici aiūt q̄ sola efficiat vitaz
btām. Nichil pt̄ verꝰ dici: sz quid si vexabitur. aut dolore affi
cietur. Poterit ne quisq̄ inter carnifices btūs esse Imo vero il
latus corpi dolor materia virtutis ē: itaqz ne in tormentis qui
dem miser est Epicurus multo forcius. sapiens inquit semper
btūs est: et velut inclusus in phalaridis tauro. hanc vocez e
mittet Suave ē et nihil curo Quis eūz nō irriserit: maxie
qr homo voluptarius psonaz sibi fortis imposuit. et quidez
sup modūz Non ē fieri pot ut quisq̄ cruciatus corporis p voluptati
bꝰ ducat: cūz satis sit ad officiūz virtutis īplendūz pferē ac
sustinere Quid dicitis stoici. quid tu epicure Beatus ē sapiēs
eciaz cūz torquet. si pp glaz paciencia non fruat in tormentis
enīz fortasse morietur. si pp memoriaz. aut nō senciet si occidit
ur. aut si senciet: nihil ex ea consequet Quis ergo alius vir
tute fructus ē: q̄ beatitudo vite. ut equo aīo moriatur Bonū
in afferetis vniꝰ hore aut fortasse momenti: pp qd nō expediat
in tota vita miseriis. et laboribꝰ cōfici Quātūz aūt tpus mors
occupat. q̄ cūz venit utrūz equo an iniquo aīo eaz subieris iam n
nihil refert. ita fit ut iam nihil aliud ex virtute capter: n glia

Sz hec aut supuacua et breuis ē · aut prauis hominū iudicijs nō sequet
Nullus igr ex ūtute fructus ē · ū ūtus mortalis est et caduca Jta
q̄ qui hec locuti sūt umbrā quandā ūtutis uidebant · ipām ūtutem
nō uidebant De flexi ē fuerūt in terrā · nec uultus suos in altū eri
gebant : ut eam possent intueri · q̄ se se celi regionibꝫ ostentabat
hec causa ē cur preceptis eorū nullus obtemperet : quia aut uicia
erudiūt : si uoluptatē defendūt · aut si ūtutem asserūt · neq̄ ꝑ
pctō penas minantur · ū solius turpitudinis · neq̄ uirtuti ullū ꝑ
miū pollicentur · ū solius honestatis et laudis · cū dicāt nō ꝓp
aliud · sz ꝓp se ipām · expetendā eē uirtutē Beatus est igr sapiens
in tormentis : sz cū torquetur ꝓ fide pro iusticia pro deo illa paciē
doloris beatissimū faciet Est ē deus qui solus pt honorare ūtutē
cuius merces i mortalis sola est · q̄ qui nō appetunt · nec religionē
tenent · cui eterna subiacet uita · profecto neq̄ uirtutis uim sciūt
cuius ꝑmiū ignorant : neq̄ in celū spectant · qd ipi se facere putāt
cū res nō inuestigabiles querūt · quia racio in celū spectandi nul
la est alia · nisi aut religionē suscipe · aut aīam suā i mortalē
eē credere Quisquis ē aut deū colendū eē intelligit · aut i
mortalitatis spē positā sibi hēt · mens eius in celo est : et licet
id nō aspiciat oculis animi tn̄ huc aspicit Qui aūt religionem
nō suscipiūt terreni sūt · quia religio de celo ē : et qui aīam putant
cū corpe interire : eque in terrā spectant : quia ultra corpus qd
ē terra nihil amplius uident qd ē i mortale Nihil igr ꝓdest ita
fictū eē hoiēm : ut recto corpe spectet in celū · nisi erecta mente
deū cernat · et cogitatio eius in spe uite ꝑpetue tota uersetur Qua
ꝓp nihil ē aliud in uita · quo racio quo condicio nr̄a nitat · nisi dei
qui nos genuit agnicio · et religiosus ac pius cultus · unde cū phī
ab errauerint · sapientes utiq̄ nō fuerūt Quesierūt illi quidem sapi
enciam · sz quia nō rite querebant · ꝓlapsi sūt longius · et in tantos
errores inciderūt ut eciā cōmunē sapiām nō teneret Non enī tm̄
religionē asserere noluerunt · uerū eciā sustulerūt · dū specie false
uirtutis inducti : conantur animos omni metu liberare · que religionis
euersio nature nomen inuenit Jlli ē cū aut ignorarent a quo sit
al' esset effectus mundus · aut ꝑsuadē uellent nihil eē diuina mente ꝑ
fectū · nāam eē dixerūt rerū omniū matrē · quasi dicerēt omnia sua sp
onte eē nata · quo uerbo plane imprudenciā suā confitentur Na
tura enī remota ꝓuidencia et ꝑtate diuina prorsus nihil ē Qd si
deū naturā uocant que ꝑuersitas ē · nām pocius q̄ deū noīare ꝑ
Si aut natura est racio · ul necessitas ul condicio nascendi · nō est
ꝑ se ipā sensibilis · sz necesse ē mentē eē diuinā · q̄ sua ꝓuidencia nas
cendi principiū rebꝫ omnibꝫ ꝑbeat · aut si natura est celū ac terra et
omne qd natū ē nō est deus natura · sz dei opus Non dissimili er
rore credunt eē fortunā · quasi deā quandā res hūanas uarijs
casibꝫ illudentē · quia nesciunt · unde sibi bona et mala ueniant
Cū hac se compositos ad ꝑliandū putant · nec ullā tn̄ racionē
reddūt a quo et quam ob causā · et tn̄ cū fortuna se digladiari
momētis omnibꝫ gloriant Jam qui cuiq̄ consolati sunt aliquos ab
interitū amissionē q̄ carorū fortune nomen acerrimus accusant
omnibꝫ ꝓsiderūt : Nec omnino ulla eorū disputati° de uirtute ē · in qua
nō fortuna uexetur · M · tullius in sua consolacione pugnasse se sēp
cōn fortunā loquit : eā q̄ a se eē supatā cū fortiter inimicorū
i petus retudisset · Nec tn̄ quidem ab ea fractū cū domo pulsus
pria caruit : tū aut cū amiserit carissimā filiā uictū se a fortuna
fortiter confitet' Cedo inquit et manū tollo Quid hoc hoīe miseri°
qui sic iaceat insipienter inquit : sz qui se profitet' eē sapientē Quid

g° sibi uult asūptio noīs: quid conteptus ille rerū. qui magnificus
rebus ꝑtenditur. quid dispar ceteris habitus. aut cur omīo ꝑ
cepta sapiē dat si nemo adhuc qui sapiat inuentus est. Et quisq̄
nobis inuidiaꝫ facit. quia phōs negam⁹ eē sapientes. cum ipi nec
scire se quicq̄ nec sapē fatent͛ Nam si qū ita defecerint. ut nec attin
gere quidem quicquā possint: quod faciūt in rebꝫ ceteris. tuꝫ n°
admonent͛ ignorancie. et qī furibundi exiliūt et exclamant cecos
eē se et excordes. Anaxagoras ꝓnūciat circūfusa eē tenebris oīa
Empedocles angustas eē sensuū semitas queritur tamq̄ illi ad co
gitanduꝫ rheda et quadrigis opus eēt Democritus quasi in puteo
quodam sic alto. ut fundus nullus sit ueritatem iacere diuisam
nimiruꝫ stulte ut cetera Non ē tamq̄ in puteo diuisa ueritas ē
que uł descendē. uł etiā cadē illi licebat: sꝫ tamq̄ in sūmi montis
excelso uertice. uł potius in celo qđ ē uerissimuꝫ. quid enim ē cur
eaꝫ potius ī imū depressam diceret: q̄ in sūmū leuataꝫ. nisi forte
menteꝫ quoqꝫ in pedibꝫ aut aut ī imis calcibus constituere ma
lebat: potius q̄ in pectore aut in capite Adeo remotissimi fuerūt
ab ipā ueritate. ut eos ne status quidem sui corporis amoneret ue
ritatem illis in sūmo eē querendaꝫ Ex hac desperatione. confessio il
la socratis nata est: qua se nihil scire dixit. nisi hoc unū ꝙ nihil
sciat. hinc achademie disciplina manauit. si tū disciplina dici pt
in qua ignoracio et discit et docet͛ Sꝫ ne illi quidem qui sciām sibi
assūpserunt id ipm̄ qđ se scire putabāt constanter defendere potuerunt
quia cum racio illis nō quadrabat. ꝑ ignoranciaꝫ reruꝫ diuinaꝫ tuꝫ
uarij tuꝫ incerti fuerūt. sibiqꝫ sepe contraria disserentes: ut quid sen
tirent quid uellent satis statuere atqꝫ diiudicare nō posses Quid
igr̄ pugnes aduersus eos hoīes. qui suo sibi gladio pereūt Quid
labores ut eos destruas: quos sua ipōs destruit atqꝫ affligit orō
Aristoteles inquit cicero ueteres phōs accusans: ait eos aut
stultissimos fuisse. qui existimauissent phiam suis ingeniis esse
ꝑfectaꝫ: sꝫ se uidere ꝙ paucis annis. magna accessio facta eēt. bre
ui tp̄re phiam plane absolutaꝫ fore Quod igr̄ fuit illud tpus quo
more. qū est. aut a quibꝫ absoluta Nam qđ ait stultissimos fuisse q
putauissent ingeniis suis ꝑfectaꝫ esse sapiam: uerum est sꝫ ne ipē
quidem satis prudenter: q̄ aut a ueteribꝫ ceptā. aut a nobis auctaꝫ
aut mox a posterioribꝫ ꝑfectaꝫ iri putauit Numq̄ ē pt inuestigari
quod nō ꝑ uiā suā queritur Sꝫ repetim⁹ id qđ omisim⁹. fortuna g°
nihil ꝑ se est. nec sic hūduꝫ est. tamq̄ sit in aliquo sensu Siquidem
fortuna ē accidenciuꝫ rerū subitꝫ. et inopinatus euent⁹ Ueruꝫ
philosophi. ne aliquū nō errent in re stulta uolūt eē sapientes: q
fortune sexuꝫ mutant. eamqꝫ nō deam sicut uulgus. sꝫ deuꝫ eē di
cunt Eundeꝫ tamen interduꝫ naturaꝫ uocant: qđ multa inquit idem
cicero efficiat inopinata nobis: ꝑꝑ obscuritateꝫ ignorationemqꝫ causaꝫ
Cuꝫ igr̄ causas ignorant ꝑꝑ quas fiat aliquid. et ipm qui faciat ig
norent. necesse est ꝑ idem in ope ualde serio in quo ꝑcepta uite de
prompta ex philosophia filio dabat Magnaꝫ inquit esse fortune +
uiꝫ in utramqꝫ ptēꝫ quis nesciat Naꝫ et cuꝫ ꝓspero flatu eius utimur
ad exitus ꝑuehimur optatos. et cuꝫ reflauerit affligimur Primuꝫ
qui negat sciri posse quicq̄. sic hoc dixit tamq̄ et ipē et omīs sic sciat
deinde qui etiaꝫ q̄ clara sunt dubia conatur efficere. hoc putauit
eē claruꝫ qđ illi esse debuit uł maxīe dubiuꝫ Naꝫ sapienti omnino
falsuꝫ ē Quis inquit nescit Ego uero nescio Doceat me si pōt: que
sit illa uis. qui flatus iste et qui reflatus Turpe igr̄ hoīeꝫ ingen
iosuꝫ uł dicere: quod si negos ꝓbare nō possit. Postremo ꝙ is qui di
cit assensus esse retinendos ꝙ stulti sit hoīs rebus incognitis temere

assentire · his plane uulgi et inperatorũ opinionib; credidit q fortunã putat ee q tribuat hoibus bona et mala Nam simulachrũ
eius cũ copia · et gubernaculo fingũt : tanq̃ hec et opes tribuat
et hũanaʒ rerũ regnũ obtineat : cui opinioni et virgilius assensit : qui fortunã omnipotētẽ uocat · et historicus qui ait Sʒ pfecto fortuna in oi re dnatur Quid igr ceteris dijs locus sup ē
Cur nõ aut ipã regnare dr · si plus põt aut sola colit · si omnia ul
si tm̃ mala immittit aliqd cãuc pferant · Cur si dea sit hoib; inuideat
eos q̃ pditos cupiat : cũ ab his religiose colat Cur equior sit malis iniquior aut bonis · Cur insidietur affligat · decipiat extinguat
Quis illã generi hominũ uexatricẽ ppetuã constituerit Cur deni
q; tãʒ malã sortita sit ptātẽ : ut res cunctas ex libidine magis
q̃ ex uero celebret obscuretq; : hec inq̃ phos inquirē oportuit pocius
quã temere innocentẽ accusare fortunã : que etiã si sit aliqua ·
nihil tñ afferri ab his pt · Cur hoib; tãʒ inimica sit q̃ putat Itaq;
ille omnes rationes : quib; iniquitatẽ fortune lacerãt : et se suasq; uirtutes cõtra fortunã superbissime iactãt : nihil sũt aliud q̃ delirame
ta leuitatis : Quare nõ inuideant nobis quib; aperuit ueritatẽ deus
qui sicut scim; nihil ee fortunaʒ : ita scim; ee prauũ ac subdoluʒ
spm : qui sit inimicus bonis : hostisq; iusticie · qui contraria faciat
quã deus cui; inuidie causam in scdo libro explicauimus · hic
g insidiatur vniuersis : sʒ eos qui deos nesciũt errore impedit : stulticia obruit tenebris circũfundit : ne quis possit ad diuini nois
puenire noticiaʒ · in quo uno et sapiã cõtinetur et uita ppetua · eos
aũt qui deuʒ sciũt dolis et astu aggreditur · ut cupiditate ac libidine irretiat · aut peccatis blandientib; deprauatos impellat ad mortẽ : ul si dolo nihil profecerit uiolencia deicere conat Ideo ē i
principio ordinis transgressionis nõ statiʒ ad penaʒ adeo detrusus ē : ut
hoiẽʒ malicia sua exerceat ad uirtutẽ : q̃ nisi agitet · nisi uexatione
assidua roboret : nõ pt ee pfecta Siquideʒ uirtus ē pferendorũ
malorũ fortis atq; inuicta paciencia Ex quo fit ut uirtus nulla
sit · si aduersarius desit : huius itaq; puerse ptātis · cũ uim sentirent ·
virtuti repugnanteʒ nomẽ ignorarẽt · fortune sibi uocabuluʒ ·
inane finxerũt · qd q̃ longe a sapia sit remotũ declarat iuuenalis
his uersibus Nulluʒ numen abest si sit prudencia sʒ nos : te facimus fortuna deaʒ celoq; locamus Stulticia igr et error · et cecitas : et ut cicero ait ignoratio rerũ atq; causarũ nature ac fortune noiã induxit : sʒ ut aduersariũ suũ nesciũt · sic nec uirtuteʒ
quidem sciũt · cui; sciã ab aduersarij noie descendit Que sic cõiuncta ē cũ sapiã · ul ut ipi dicũt · eadem ipã sapia ē : ignorent necesse
ē in quib; reb; sita sit Nemo enĩ pt ueris armis instrui · si hosteʒ
cõtra queʒ fuerat armandus ignorat : nec aduersariuʒ uincere : qui in dimicando hosteʒ uerũ · sʒ umbram petit Prosternet eũ qui alio intentus preuenienteʒ · uitalibus suis ictuʒ : nec puiderit ante nec cauerit
Docui quãtũ in ea mediocritas tulit longe demum phos · iter auertũ
tate tenuisse Sentio tñ q̃ multa pterierĩ quia nõ erat in ppria cõtra
phos disputacio : sʒ hinc necessario diuertendum fuit · ut ostenderem
tot ac tanta ingeia in reb; falsis ee cõsumpta : ne quis forte a falsis
religionib; exclusus ad eos se conferre uellet tanq̃ certi aliquid reperturus Una igr spes hoi : una salus in hac doctrina quã defendim;
posita ē Omnis sapiencia hois in hoc uno est ut deuʒ cognoscat et
colat · hoc nrm̃ dogma hec sniã ē : Quãta igr uoce possuʒ testificor : proclamo · de nuncio · hoc est illud qd phi omnes in tota uita sua
quesierũt · nec unq̃ tñ inuestigare comphendere : tenere nolueriũt : q
religioneʒ aut prauaʒ retinuerũt · aut totaʒ penitus sustulerũt fa

cessant igitur illi omnes qui humanam vitam non instruunt sed turbant Quid
enim docent aut quem instruunt: qui seipsos non dum instruxerunt · Quem
sanare egroti: quem regere ceci putant · huc ergo nos omnes · quibus est cura
sapiencie conferamus An expectabimus · donec socrates aliquid sciat · ut a
naxagoras in tenebris lumen inveniat: aut democritus veritatem de
puteo extrahat: aut empedocles dilatat animi sui semitas: aut ar
thesilas et carneades videant senciant percipiant Vox ecce de celo veri
tatem docens · et nobis sole ipso clarius lumen ostendens Quid no
bis iniqui sumus · et sapiam suscipere cunctamur quam docti homines con
tritis inquerendo etatibus suis: numquam reperire potuerunt Qui vult sa
piens ac beatus esse · audiat dei vocem · discat iusticiam · sacramentum na
tivitatis sue norit · humana contempnat divina suscipiat: ut summum illud
bonum ad quod natus est possit adipisci · Dissolutis religionibus univer
sis · et omnibus que ciique in earum defensionem dici vel solebant vel poterant
defutatis · deinde convictis philosophie disciplinis · ad veram nobis religionem
sapiamque veniendum est · que est ut docebo: utraque coniunctum ut
eam vel argumentis vel exemplis vel idoneis testibus asseramus Et stulti
ciam quam nobis isti deorum cultores obiectare non desinunt · ut nullam
penes nos sic totam penes ipsos esse doceamus Et quamquam prioribus libris
cum falsas arguerem religiones · et hic cum falsam sapiam tollerem:
ubi veritas sit ostenderim · planius tamen quam religio · et que sapia vera
sit liber proximus indicabit ‖ Firmiani lactancii contra gentes institu
Ogitanti michi et ‖ cionum liber tercius explicat Incipit quartus
cum animo meo sepe reputanti priorem illum generis humani
statum · et mirum pariter · et indignum videri solet: quod unius
seculi stulticia religiones novas suscipientis: deosque mul
tos esse credentis / in tantam subito ignoranciam sui ventum
est: ut ablata ex oculis veritate / neque religio dei veri · ne
que humanitatis racio teneretur / hominibus non in celo summum bonum querentibus
sed in terra / Quam ob causam profecto seculorum veterum mutata felicitas
est / Ceperunt enim relicto parente · et constitutore omnium deo insensibilia
digitorum suorum figmenta venerari Que pravitas quid effecerit · aut
quid malorum attulerit res ipsa declarat / Aversi namque a summo bono:
quod ideo beatum ac sempiternum est: quia videri tangi comprehendi non potest
aut aliis et virtutibus ei bono congruentibus · que sunt eque immortales
/ ad hos corruptos · et fragiles deos lapsi / et studentes his rebus · quibus
solum corpus ornatur · alitur · delectatur / mortem sibi perpetuam cum diis et
cum bonis corporalibus quesierunt / quia morte corpus omne subiectum est
| Insecuta est igitur huiusmodi religiones in iusticia et impietatis sicut
fuerat necesse desierunt · et enim vultus suos in celum tollere: sed de
orsum mentes hominum depresse terrenis religionibus · sic eciam bonis ad
herebant / Secutum est discidium generis humani et fraus · et nephas
omne: quia spretis eternis atque incorruptis bonis · que sola debent
ab homine concupisci · temporalia et brevia maluerunt · maiorque hominibus ad malum
fides fuit · qui pravum recto · quia presencius fuerat pretulerunt / Sic hu
manam vitam prioribus seculis in clarissima luce versatam caligo ac te
nebre comprehenderunt / Et quod huic pravitati congruens erat · Postquam
sublata sapia est · tunc demum sibi homines sapiencium nomen ~~vindicare~~ ven-dicare
ceperunt Tunc autem nemo sapiens vocabatur · cum omnes erant · utinamque nomen
illud aliquando publicum · quamvis ad paucos redactum · tamen vim suam retineret
Possent enim fortasse pauci illi · vel ingenio vel auctoritate · vel assiduis co
hortacionibus liberare populum vicijs ac erroribus / Sed adeo in totum sapia
conciderat: ut ex ipsa nominis arrogancia · nullum eorum qui vocarentur ap
pareat fuisse sapientem / Sed tamen priusquam hec philosophia que dicitur esse inveniretur · septem fuisse tradunt / qui primi omnium · quia de rebus naturalibus

querere ac disputare sunt ausi / sapiētes hīi appellariq3 meruerūt · Omnise
riu3 Calamitosu3 q3 seculu3 : quo p orbem totu3 septem solu3 fuerunt
qui homi3 uocabulo censerentur / Nemo enī3 pōt iure dici homo / nisi qui
sapiens est / Ergo si ceti oms pter ipōs / stulti fuerūt : ne illi quidem sa
pientes : quia nemo ēē sapiens uere iudicio stultoꝝ pōt / Adeo abhuc
absunt sapiā : ut ne postea quidē3 increscente doctrina · et multis magis
q3 ingenijs indipiū semp intētis / nō potuerit pcipi ueritas ac comp
hendi / Na3 post illorū septe3 sapienciu3 glīa3 incredibile est quanto
studio inquirende ueritatis grecia oīs exarserit / Ac primu3 nomen ipm
sapiencie arrogāns putauerūt seq3 nō sapientes · s3 studiosos sapie uoca
uerūt Q nō facto · et illos qui temere sapiencia3 sibi nomen asciuerat
errōris stulticieq3 dampnarūt · et se quoq3 ipōs ignorancie · q̄ quide3 nō diffi
tebāt Nam ubicumq3 reru3 nā ingenijs eoꝝ · quasi manus opposuerat
ne rōne3 possent aliqua3 reddere / testificari solebant · nihil se scire nil
cernere Unde multo sapienciores īueniunt · qui se aliqua expte uiderūt
q̄ illi qui se sape crediderant / Quare si neq3 illi fuere sapientes · qui
sūt appellati · neq3 posteriores qui nō dubitauerūt insipiencia3 ofiteri
quid sup est nisi ut alibi querenda sit sapīa : quia nō est ubi querebāt
īuenta / Quid aūt putemꝰ fuisse cāue · cur tot ingenijs · totq3 tporib3
sūmo studio · ac labore quesita nō repiret nisi q enim phi extra fines
suos quesierūt / Qui · qui pagratis et exploratis omnib3 nusq̄ illa3 sa
pienciā3 cōprehenderūt et alicubi ēē illa3 necesse ē · apparet ibi potis
simu3 esse querenda3 ubi stulticie titulus apparet : cuiꝰ uelamento deꝰ
ne archanu3 sui diuini opis inpropatulo esset · thezauru3 sapiencie ac
ueritatis abscondit Unde equide3 soleo mirari · q cu3 pythagoras et po
stea plato amore indagande ueritatis īcensi : ad egipcios · et magos
et psas usq3 penetrassent · ut ea3 gencium ritus et sacra cognoscerent
suspicabantur enī3 sapiam in religione uersari : ad iudeos tantu3 nō acce
sserunt penes quos tūc solos erat · et quo facilius ire potuissent / Sed
auersos ēē arbitror diuīa pͥudencia · ne scire possent ueritate3 : quia nō
du3 fas erat alienigenis hoīb3 religione3 dei iusticia3q3 notescere / In
stituerat enī3 deus apppinqūte ultimo tpre ducem magnū celitus mi
ttere · qui ea3 pfido ingratoq3 populo ablata3 / ceteris nacionib3 reuelaret /
Qua de re in hoc libro aggrediar disputare / si prius ostendero sapiam
cu3 religione sic coherere · ut diuelli utriq3 nō possit / Deoru3 cultus ·
ut in pmo libro docui nō habuisse sapiam · nō mō quia diuinū aial ho
mine3 terrenis fragilibusq3 substernit : s3 quia nihil ibi disserit qd pficiat
ad mores excolendos : uitāq3 formanda3 : nec ht inquisicione3 aliquā ueri
tatis · s3 tm̄ modo ritu3 colendi · qui nō officio mentis · s3 ministerio corpis
constat Et ideo nō est illa uera religio iudicanda : quia nullis iusticie ·
uirtutis q3 pceptis erudit · efficitq3 meliores / Ita phiam quia religione ·
·i· sūma3 pietate3 nō ht nō ē uera sapiā / Nam si diuinitas q̄ gubernat
hūc mundu3 incredibili beneficencia genus homi3 sustentat · et quasi
patna diligencia fouet · uult pfecto gra3 sibi referri et honore3 dari
nec constare hoī racio pietatis pt si celestib3 beneficijs extiterit in
gratus · q̄ nō ē utiq3 sapientis / Qui igr ut dixi phya · et religio de
oru3 disiuncta ē longeq3 discreta : siquide3 alij sūt pfessores sapie · p q̄s
utiq3 ad deos nō adit · alij religionis antistites · p quos sape non dis
cit · apparet nec illa3 uera3 ēē sapiam · nec hāc religione3 idcirco · nec
phya potuit ueritate3 comphendere · nec religio deoru3 racione3 sui
qua caret reddere / Ubi aūt sapiā cu3 religione insepabili uexu coheret
utrūq3 ēē uerū3 necesse ē · quia et in colendo sape debemꝰ ·i· scire quid
nobis et quō sit colendu3 · et in sapiendo colere ·i· re et actu qd scieri
mus īplere / Ubi g̊ sapiā cu3 religione coniungit · ibi s3 ubi deus
colit unus ubi uita · et actus oīs ad unu3 caput · et ad una sūma3 refert

Sapi- ecia et re- ligio st̄ coiu- cta

Demum idem sunt doctores sapientie qui et dei sacerdotes · Nec tamen moueat +
quemquam · quia et sepe factum est et fieri potest ut philosophus aliquos deorum
suscipiat sacerdotium Quod cum fit non tamen coniungitur philosophia cum religi
one : sed et philosophia inter sacra cessabit · et religio quam philosophia tractabit Illa
enim religio muta est : non tamen quia mutorum est : sed quia ritus eius in
manu et in digitis est non in corde aut in lingua sicut nostra que uera est
Id circo et in sapientia religio · et in religione sapientia est Ergo quia non potest se
gregari · quia sapere nihil aliud est · nisi deum uerum iustis et piis cultibus
honorare Multorum autem deorum cultum non esse secundum naturam · etiam hoc argumen
to colligi et comprehendi potest Omnem deum qui ab homine colitur · necesse est
inter solempnes ritus · et precationes patrem nuncupari · non tamen honoris gratia
uerum et rationis : et quia antiquior est homine · et quia uitam salutem uictum prestat
ut pater Itaque et Iupiter a precantibus pater uocatur · et saturnus et ianus
et liber et ceteri deinceps Quod lucilius in deorum concilio irridet · ut ni
alius ut nemo sit nostrum : quin aut pater optimus diuum : aut alius atque nep
tunus · pater liber · saturnus pater mars ianus · quirinus pater · sic
et hoc dicat ad unum Quod si natura non patitur · ut sint unius hominis multi
patres ex uno enim procreatur Ergo etiam deos multos colere contra naturam
est contraque pietatem Unus igitur colendus est : qui potest uere pater nominari · i
etiam dominus sit necesse est · quia sicut potest indulgere ita etiam coherceri · i
Pater ideo appellandus est quia nobis multa et magna largitur Dominus ideo
quia castigandi et puniendi habet maximam potestatem Dominum uero eundem esse q
sit pater etiam iuris ciuilis ratio demonstrat Quis enim filios potest edu
care nisi habeat in eos domini potestatem Nec immerito pater familias dicitur : licet
tamen filios habeat · uidelicet nomen patris complectitur · et seruos · quia fami
lia sequitur · et nomen familie complectitur et filios · quia pater antecedit Un
de apparet eundem ipsum et patrem esse seruorum · et dominum filiorum · Denique et +
filius manumittitur tamquam seruus · et seruus liberatus patroni nomen
accipit tamquam filius Quod si propterea pater familias nominatur : ut appareat eum du
plici potestate preditum : quia indulgere debet quia pater est : et coercere quia dominus
ergo idem seruus est qui et filius idem dominus qui et pater · sicut igitur nature
necessitate · non potest esse nisi unus pater · ita nec dominus nisi unus Quid enim faciet
seruus · si multi domini diuersa imperauerint · Ergo contra rationem contraque naturam est
religionis multorum deorum Siquidem nec patres multi possunt esse · nec domini
deos autem et patres et dominos nuncupari necesse est Teneri igitur ueritas non potest
ubi homo idem multis patribus diuersisque subiectus est : ubi animus · et ad multa disp
sus hinc atque illinc diuagatur · nec habet ullam firmitatem potest : quando certo et
stabili domicilio religio caret Cultus igitur deorum uerus esse non potest : eodem
modo quo matrimonium dici non potest · ubi mulier una multos uiros habet : sed
hec aut meretrix : aut adultera nominabitur Nam cum pudor · castitas fides
abest necesse Sic et religio deorum impudica est · et incerta est : quia fide
caret · quia honos ille instabilis · et incertus caput atque originem non
habet Quibus rebus apparet : quam inter se connexa sunt sapientia et reli
gio : sapientia spectat ad filios que exigit amorem · religio ad seruos Nam
sic illi patrem diligere debent et honorare · sic hii dominum colere ac uereri
Deus autem qui unus est · quoniam utramque personam sustinet · et patris et domini et a
mare enim debemus · quia filii sumus · et timere quia serui Non potest igitur
nec religio a sapientia separari · nec religione sapientia secerni · quia idem deus est
qui et intelligi debet quod est sapientie · et honorari quod est religionis Sed
sapientia precedit · religio sequitur : quia prius est deum scire · consequens colere ita
ut duobus hominibus alius in duobus nominibus una uis est · quamuis diuisa esse uide
antur · alterum enim positum est in sensu alius in sensu · alterum in actu · sed tamen
similia sunt duobus riuis ex uno fonte manantibus · fons autem sapientie et reli
gionis deus est · a quo hii duo riui si aberrauerint arescat necesse est
que qui nesciunt · nec sapientes esse possunt nec religiosi Sic fit ut philosophi et

qui deos colunt sil's sint aut filius abdicatis. aut s'uus fugitiuus. quia
neq; illi patrem querunt. neq; hi dnm. et sicut abdicati hereditatem patris
absequuntur. et fugitiui i punitatem. ita neq; phi i mortalitatem accipient
que est regni celestis hereditas .i. summum bonum quod illi maxie quesie
runt. neq; cultores deorum penam sempiterne mortis effugient q e aiaduisio
vera dni aduersus fugitiuos sue maiestatis et nois. Deum n ee patrem
eundemq; dnm utriq; pariter ignorauerunt. tam cultores deorum quam ipi
sapie pfessores. qui aut nihil omio colendum putauerunt. aut religiones
falsas appbauerunt. aut ee si uim ptatem summiq; dei intellexerunt ut pla
to. qui ait unum ee fabricatorem mundi deum. et M. tullius qui fatetur
hoiem pclara condicione asummo deo ee generatum. tn ei debitum cultu
tamq summo patri. no reddiderunt. quod erat consequens ac necessarium
deos aut neq; patres neq; dnos ee posse. no tm multitudo ut sup osten
di. s3 ec racio declat. quia neq; fictum ee adus hoiem tradit. neq; deos
ipos antecede originem hois inueniť. Siquidem fuisse interra hoies ante
quam vulcanus. et liber et appollo. et ipe iupit nasceret apparet. Sed
neq; saturno fictio hois. neq; celo patri eius assignari solet. Quod si nullus
eorum qui colunt forasse aprincipio atq; instituisse hoiem tradit. nullus
igi ex his pr hois nuncupari pot. Ita ne deos quidem fas no e uenerari
eos aquibus no sit ho generatus. qr neq; amultis generari pt. Unus i
igr ac solus coli debet qui iouem qui saturnum qui celum ipm terramq; an
cessit. Is e necesse e hoiem figurauerit. qui ante hoiem celum terram qr p
fecit. Solus pr nocandus qui creauit. Solus dns nuncupandus qui
regit: qui ht ac nerae ueram ac ppetuam ptatem quem qui no adorat
et insipiens s'uus e: qui aut dnm suum aut fugiat aut nesciat: et im
pius filius qui suum uerum patrem. uel oderit uel ignoret. Nunc qm docui
sapiam. et religionem no posse diuelli. sup est: ut de ipa religione ac
sapia disseramus. Sencio tn quam sit difficile de rebus celestibus disputa
re. s3 tn audendum e. ut illustrata ueritas pateat: multiq; ab errore atq; in
teritu liberent. qui eam subuelamie stulticie latentem aspnant ac respu
unt. Sed prius q incipiam. de deo atq; opibus suis dicere. pauca mihi de p
phetis aii dicenda sunt. quorum testimoniis nunc uti necesse est qd in po
rib libris ne facerem tepaui. Ante omia qui ueritatem studet co phende
nummodo intendere phetis uocibus aimum debet intende: s3 ec tpra p
que quisq; illorum fuerit diligentissie reqre ut sciat. et q futura pdixerit
et post quot annos pdicta completa sint: Nec difficultas in his collige
dis inest ulla. Testati sunt e sub quo quisq; rege diuini sps fuerit pas
sus instinctum multiq; scriptores libros de teporibus ediderunt: initium facie
tes appha moyse: qui troianum bellum nongentos fere annos antecessit
Is autem cum p annos xl. ppln rexisset: successorem huit iesum pncipatum
Exinde sub iudicibus fuerunt p annos trecentos septuaginta: tunc mutato
statu reges hre ceperunt: quibus impium tenentibus p annos quadringen
tos quinquaginta. usq; ad sedechie regnum oppugnati a rege babilonio
captiq; iudei diuturnam seruitam ptulerunt. donec septuagesimo post
anno. Cyrus maior captiuos iudeos terribus ac sedibus suis redderet. qui p
idem tps impsas suscepit impium. quo rome tarquinius supbus. Quare
cum omis tporum series et exindeicas. et ex grecis romanisq; hystoriis r
colligat: etia singulorum phiar tpra colligi pnt. quorum sane ultimus zach
arias fuit: quem constat sub dario rege anno scdo regni eius octauo
mese cecinisse. Adeo antiquiores etia grecis scptoribus phe repiunt. Que oia
eo pfero ut errorem suum senciant. qui scpturam sciam coarguere nituntur t
tamq nouam et recens fictam. ignorantes ex quo fonte religionis sancte
origo manauerit. Quod si quis collectis p spectisq; tpribus fundamentum doctrine
salubriter recreat. et ueritatem penitus comphendet. et errorem cognitum ue sic in scdo libro
ritate deponet Deus igi machinator constitutorq; rerum

tpa

dixim(us) anteq(uam) p(re)clarum hoc opus mundi adoriret(ur) : s(an)c(tu)m et in corruptibi
lem et in comprehensibilem sp(iritu)m genuit : que(m) filium nuncuparet · et q(uo)m(odo)
alios postea p(er) ip(su)m i(n)numerabiles creauisset : quos angelos dicimus
hunc t(ame)n solum p(ri)mogenitum diuini no(m)i(n)is appellacione dignat(us) e(st) · patria
s(ed) uirtute ac maiestate pollentem Esse aut(em) summum dei filium · qui sit po
R'mos testate maxima p(re)ditus · no(n) t(antu)m congruentes i(n) unum uoces p(ro)phetarum · s(ed) etia(m)
trismegisti p(re)dicacio · et sibyllarum naticinia demonstrat · hermes in eo libro
qui ΛΟΓΟC ΤΕΛΕΙΟC in scribit(ur) his usus e(st) uerbis · d(omi)n(u)s et omnium creator
que(m) deum uocare consueuim(us) · qu(u)m secundum fecit deum uisibilem et sensibi
lem · sensibilem aut(em) dico · non quia senciat ip(s)e · de hoc n(on) e(st) utrum ip(s)e
senciat · s(ed) quia in sensum mittit · et in mentem / q(uo)d igi(tur) hunc fecit p(r)imum et
Sibilla R(esponsio) solum et uni refertissim(us) · cunctorum bonorum sanctificauit · et ualde amauit · p(ro)inde ac
bonus aut(em) sibi in p(ro)prium filium · Sibylla erithrea in carmi(ni)s sui p(r)incipio quod a summo deo
sulem exorsa est filium dei ducem · et imperatorem omnium his uersibus predicat
et omnium educatorem conditorem · qui dulcem sp(iritu)m cunctis fecit apposuitq(ue)
p(r)incipem deorum omnium Et rursum in fine · alium dedit deus fidelib(us) uiris
honorare Et alia sibilla precepit hunc oportere cognosci ip(su)m tuum nos
ce deum dei filium existentem Videlicet et ip(s)e est dei filius · qui p(er) salomo
nem sapientissimum regem diuino sp(irit)u plenus locutus e(st) ea que subiecimus
Deus condidit me initio uiarum suarum in op(er)a sua · ante seculum funda
uit me in p(r)incipio · anteq(uam) terram faceret · anteq(uam) abyssos constitueret · p(r)ius
q(uam) p(ro)cederent fontes aquarum · ante omnes colles genuit me d(omi)n(u)s fecit
regiones · et fines inhabitabiles sub celo · cum pararet celu(m) aderam illi
et cum sterneret suam sedem · cum sup(er) uentos faceret ualidas nubes · et cum
confirmatos ponebat montes sub celo · qu(u)m faciebat fortia fundame(n)ta
terre · eram penes illum disponens Ego eram cui adgaudebat cotidie aut(em)
iocundabar ante faciem ei(us) · cum letaret(ur) orbe p(er)fecto Ideo aut(em) illum tris
megistus ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ et sibilla CΥΜΒΟΥΛΟΝ appellat · q(uo)d tanta
sapi(enti)a et u(ir)tute sit instructus adeo p(at)re : ut consilio eius et manib(us) utere
tur in fabricatione mundi · fortasse aliquis querat hoc loco · qui sit iste tam
potens tam deo carus · et q(uo)d nomen h(ab)eat · cuius p(r)ima natiuitas n(on) mo(do) ante
q(uam) mundum · uerum etiam prudencia disposuerit uirtute construxerit p(er)
tesserit mundum · uerum etiam prudencia disposuerit uirtute construxerit
rimum scire nos conuenit nomen eius · ne angelis quidem notum e(ss)e qui
morant(ur) in celo · s(ed) ip(s)i soli ac deo p(at)ri nec · ante id publicabit ut e(st) sac(r)is lit
teris traditum · quia disposicio dei fuerat impleta · Deinde nec enunciari
posse ho(m)i(n)is ore · sicut hermes docet hec dicens Causa aut(em) hui(us) cause di
uini boni uoluntas · cui(us) nomen haud pot(est) humano ore dici Et paulo post
ad filium e(st) enim quedam o fili archanum uerbum sapi(enti)e s(an)c(tu)m de solo d(omi)no o(mn)ium et
p(re)cogitato deo quem dice(re) sup(ra) ho(m)i(n)em est · q(uonia)m q(uo)m(odo) nomen eius quod ei a p(r)in
cipio p(ate)r summus imposuit : nullus alius p(re)ter ip(su)m sciat : h(ab)et t(ame)n et inter
angelos aliud uocabulum · et inter ho(m)i(n)es aliud Jesus quippe inter ho(m)i(n)es
no(m)i(n)atur · nam xp(ist)e non p(ro)prium nome(n) est · s(ed) nuncupacio p(otes)tatis et regni
sic e(nim) iudei reges suos appellabant · Q(uo)d exponenda e(st) hui(us) no(m)i(n)is racio
p(ro)pt(er) ignorancium errorem · qui eum i(m)mutata l(itte)ra christum solent dice(re) erat
iudeis ante preceptum · ut sacrum conficerent unguentum · quo p(er)ungi
possent hi · qui uocabant(ur) ad sacerdocium u(e)l ad regnum · Et sic nunc ro
manis indumentum purpure insignium est regie dignitatis assu(m)pte
sic illis unctio sacri unguenti nomen ac p(otes)tatem regiam conferebat Ve
rum qu(ia) greci ueteres ΧΡΙΕCΘΑΙ dicebant ungi : q(uo)d nunc ΑΛΕΙΦΕCΘΑΙ sicut in
dicat homerus uersus ille ΤΟΥC ΔΕ ΛΟΥCΑΝ ΤΕ ΧΡΙCΑΝ ΕΛΑΙΟΙ
Ob hanc racionem nos eum christum nuncupamus · i(d est) unctum qui hebraice
messia d(icitu)r Vnde in quibusdam grecis scripturis q(ue) male de hebraicis inter
p(re)tate sunt ΗΛΕΙΜΜΕΝΟC scriptum inuenitur ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΛΕΙΦΕCΘΑΙ S(ed) t(ame)n utroli
bet no(m)i(n)e rex significat(ur) · non q(uo)d ille regnum hoc terrenu(m) fuerit adeptus
cui(us) capiendi nondum t(em)p(u)s aduenit · s(ed) q(uo)d celeste ac sempiternum de quo

disseremus i ultio libro Nunc no de p(ri)ma ei9 natiuitate dicamus
Inp(ri)mis eni testificamur illu bis ee natu p(ri)mu in spu postea in
carne Unde aput Ieremiam ita dicit Prius q(ua)m te formarem in utero +
noui te Et itez aput ipm beatus qui erat anteq(ua)m nasceret(ur) Quod nulli
alij (con)tigit p(re)ter xpm . qui cu ee(t) a p(ri)ncipio filius dei regeneratus est
denuo s(e)c(un)d(u)m carnez Que duplex natiuitas ei9 magnu intulit huanis
errorem pectoribus circu(m)fuditq(ue) tenebras etiaz his qui vere religionis
sacramenta retinebat s(ed) nos id plane dilucideq(ue) monstrabimus ut
amatores sapi(enti)e facilius ac diligentius instruant(ur) Qui audit dei
filiu dici . non debet tantu nefas mente concipe ut existimet ex co-
nubio ac p(er)mixtione femie alicui(us) deu p(ro)creasse . quod no facit nisi
aial corp(or)i mortiq(ue) subiectu Deus aut cu solus sit cui p(er)misceri
se potuit Aut cu ee(t) tante p(o)t(est)atis . ut quicq(ui)d vellet efficeret utiq(ue)
ad creandu societate alterius non indigebat Nisi forte existima
bimus deu sic orpheus putaunt : et marez ee feminaz : q(ui)a aliter
generare no quiuerit . nisi h(ab)eret iu sexus utriusq(ue) quasi aut secu
ipe coierit . aut sine coitu no potuerit p(ro)creare Sed hermes i ea
dem fuit opinione cu dicit eu AVTIIACOPA et AVTOMHTOPA Quod
si ita ee(t) ut a p(ro)phetis pater d(icitu)r . sic ee(t) mater diceretur Quo igit(ur) p(ro)
creauit Primu nec sciri a quoq(ua)m p(ote)st . nec narrari opa diuina Sed tamen
sancte l(itte)re docent : in quibus cautu e(st) illu dei filiu dei ee s(er)monem
Itemq(ue) ceteros angelos dei sp(iritu)s ee Nam sermo e(st) sp(iritu)s cu voce
aliquid significante p(ro)latus Sed tamen qm sp(iritu)s et s(er)mo diuersis p(ar)tib(us)
p(ro)feruntur : siquidez sp(iritu)s narib(us) ore s(er)mo p(ro)cedit Magna inter hunc
dei filiu . ceterosq(ue) angelos differentia est Illi e(nim) ex deo taciti sp(iritu)s
exierunt : quia no ad doctrinaz dei tradendaz : s(ed) ad ministeriu creabant(ur)
Ille v(er)o cu sit et ipe sp(iritu)s : tamen cu voce ac sono ex dei ore p(ro)cessit sic(ut)
verbu ea scilicet ratione : quia voce eius ad p(o)p(u)l(u)m fuerat usurus . i(d est)
q(uod) ille magister futurus ee(t) doctrine dei et celestis archani ad ho
mines p(ro)ferendi . q(uo)d ipm p(ri)mo locutus e(st) : ut p(er) eu ad nos loqueretur
et ille vocem dei ac voluntatez nobis reuelaret Merito igit(ur) s(er)mo
ac v(er)bu dei dicit(ur) : quia deus p(ro)cedentez . de ore suo vocalem sp(iritu)m
que no utero s(ed) mente conceperat . i(nex)tima bili ul(tra) incogita quadaz
maiestatis sue uirtute . ac potencia in effigiez : que p(ro)prio sensu et
sap(ienti)a vigeat comprehendit Et alios itez sp(iritu)s suos in angelos
figurauit Nostri sp(iritu)s dissolubiles sunt . quia mortales sumus +
dei aut sp(iritu)s et viuunt et manent . et sentiunt quia ipe i(m)mortalis
est et sensus ac vite dator Nostre voces licet aure misceantur
atq(ue) vanescant / tamen plerumq(ue) remanent l(itte)ris (com)prehense Quanto
magis dei vocez credendu e(st) et manere in et(er)nu . et sensu ac vir-
tute comitari . q(uo)d de deo p(at)re tanq(uam) riuus de fonte traduxerit Quod si
quis miratur ex deo deu p(ro)latione vocis ac sp(iritu)s potuisse generari
sacras voces p(ro)phetaz cognouerit desinet p(ro)fecto mirari Salomo-
nem patremq(ue) eius dauid potentissimos reges fuisse . et eosdem pro-
phetas : etiaz his fortasse sit notu . qui diuinas l(itte)ras no attigerunt
quorum alter qui posterius regnauit : troiane urbis excidiu centu
quadraginta antecessit al(ias) excessit annis . Huius p(ate)r diuinorum scriptor
ymnorum in ps(alm)o xxxij° sic ait Verbo dei celi solidati sunt : et sp(irit)u oris
eius omnis virtus eorum Item rursus in ps(alm)o xliiij° Eructauit cor
meum verbu bonum dico ego opa mea regi . Contestans videlicet
nulli alij opa dei nota ee nisi filio soli . qui est verbu dei . et que(m)
regnare in p(er)petuu necesse est Item salomon ipm v(er)bu dei ee demo(n)s-
trat . cuius manib(us) opa ista mundi fabricata sunt Ego inquit ex ore al-
tissimi p(ro)dij ante omem creaturaz : ego in celis feci ut oriret(ur) lume(n)
in deficiens . et nebula texi omez terraz Ego in altis habitaui (et) thronus

Quid int(er) sp(iritu)s et v(er)bu(m) dei

mente in eo lu~pna nubis Iohes quoqz ita tradidit In p~ncipio erat u~buz
et uerbuz erat aput deuz et deus erat uerbuz hoc erat in p~ncipio apud
deuz Omnia p ip~m facta sut et sine ipo factuz est nihil Grecj melius
λΟΓΟΝ qua nos sine sermonez λΟΓΟΝ et sermonez significat et racioez
quia ille e uox et sapia dei hunc smonez diuinuz ne phi quidez igno
rauerut Siquidez zeno rerum nature dispositorez atqz opificez vni
u~sitatis λΟΓΟΝ p~dicat quez et fatuz et necitatez rerum et deuz et
animu iouis nu~cupat ea sz consuetudine qua solent iouez p deo
accipe sz nihil obstant u~ba cuz snia ogruat ueritati Est e spus dei
quez ille animu iouis noiant Nam trismegistus qui ueritatez pe
ne vniu~sam nescio quo inuestigauit uirtutez maiestatemqz uerbi sepe
descripsit sicut declarat supius illud exempluz quo fatetur ee ineffabi
lem quedam sanctuqz smonez cuius enarraco modu hois excedat Di
xi de natiuitate p~ breuiter ut potui nunc de secunda qua controu~sia
est in ea maxia latius disserenduz est ut ueritatez scire cupientib
lumen intelligencie p~feramus In p~mis igr ostende hoies oportet sic
a p~ncipio p~cessisse disposicionez sumi dei ut eet necesse appropinquate
seculi t~mino dei filiu descendere in terraz ut constitueret deo templum
doceretqz iusticiaz ueru tamen no i uirtute angli aut ptate celesti
sz in figura hois et condicione mortali Et cuz magisterio functus fuis
sz traderetur i manus impiorz mortezqz susciperet ut ea quoqz p uir
tutez domita resurgeret et hominj quez induerat quez gerebat et
spem gerende al' uincende mortis offerret et ad p~mia i mortalitatis
admitteret hanc g~o disposicionez nequis ignoret docebimus p~dicta
ee omnia que in xpo uidemus esse completa Nemo asseueracioni nre fi
dem comodet nisi ostendero p~phas ante multorz tpm seriem p~dicasse fo
re aliqu~ ut filius dei nasceretur sicut homo et mirabilia faceret et cul
tum dei p totaz terraz seminaret et postremo patibulo figeretur et ter
cio die resurgeret que omnia cuz p~bauero eorum ipsorz litteris qui deuz
suum mortali corpe uiuentez uiolauerut quid aliud obstabit quo minus
sapiam ueraz clarum sit in hac sola religione u~sari Nunc a p~ncipio totius
sacramenti origo narranda est Maiores nri qui erat p~ncipes hebre
orum cuz sterilitate atqz inopia laborarent transierut in egyptum
rei frumentarie gra ibiqz diucius comorantes intollerabili s~uitutis
iugo p~mebantur Tuz misertus eorz deus eduxit eos ac liberauit
de manu regis egypciorz post annos iiij^c^ et xxx duce moyse p quem pos
tea lex illis adeo data est in qua educcione ostendit uirtutez maies
tatis sue deus Traiecit e pplm medio mari rubro p~cedente ange
lo et scindente aquaz ut populus p siccum gradi posset quez uerius
ut ait poeta curuata in montis faciem circumstetit unda Qua re
audita tyrannus egypciorz cuz magna suorz manu insecutus e et
mare ad huc patens temere ingressus coeuntibus aquis cu omni
exercitu deletus e hebrei u ingressi in solitudine multa mirabilia uiderut
nam cuz sitis paterent ictu virge rupe percussa p~siluit fons aq po
puliqz recreauit Quo rursus esuriente celestis alimenti pluuia
descendit quin ecciaz coturnices in castra eorz uentus induxit ut
no mo pane celesti sz ecciaz instructioribus epulis saturarentur Pro
his tn diuinis beneficiis honorez deo no reddiderut sz depulsa iam
s~uitute iam siti fameqz deposita in luxuriez p~lapsi ad p~phanos e
gypciorz ritus animos transtulerut Cuz e moyses dux eorum ascen
disset in montez atqz ibidem xl diebus moraretur aureuz caput
bouis quem uocant apim quod eos signo p~cederet figurarut Quo
peto ac scelere offensus deus impiuz et ingratum pplm p merito
penis grauibus affecit et legi quaz p moysen declarat subiugauit P
ostea uero cuz in deserta quadaz p~te syrie consedisent amiserut uet

nomen hebrei · et qm princeps erat eorum princeps erat iudei sunt appel
lati · et terra quam incoluere · iudea · Et primo quidem non duo regum subi
ecti fuerunt · sed pplo · et legi ciuiles iudices presidebant non tamen in a
nnum constituti sicut romani consules : sed perpetua iurisdictione subnixi Tum
sublato iudicum nomine postea regalis inducta est Verum iudicibus eorum
regnum tenentibus prauas religiones sepe susceperant · atque offensus ab
his deus totiens alienigenis subiugabat : donec rursus penitentia ppli
mitigatus liberaret eos seruitute Item sub regibus finitimorum bellis ob
delicta uexati · postremo capti abductique babilone penas impietatis
sue graui seruicio pependerunt · donec cyrus ueniret in regnum · qui sta
tim iudeos restituit edicto Exinde tetrarchas habuerunt usque ad he
rodem · qui fuit sub imperio tyberii cesaris cuius anno xv° i · duobus gemi
nis consulibus ante diem xam kalendas apriles iudei xpm cruci affix
erunt hic rerum textus hic ordo in archanis scripturarum litteris continetur Sed
prius ostendam qua de causa in terra uenerit xps : ut fundamentum
diuine religionis ac ratio clarescat Cum sepe iudei preceptis salutaribus
repugnarent atque a diuina lege discessissent aberrantes ad impios
cultus deorum tum deus iustos et electos uiros spiritu sancto implebat prophe
tas in medio plebe constituens · per quos peccata ingrati populi uerbis
minacibus increparet · et nihilominus hortaretur ad penitentiam sceleris agen
dam · quam nisi egissent : atque abiectis uanitatibus ad deum suum rediss
ent fore ut testamentum suum mutaret i · hereditatem uite immortalis
ad exteras conuerteret nationes · aliumque sibi pplm fideliorem ex alie
nigenis congregaret Illi autem a prophetis increpiti : non modo uerba eorum
respuerunt · sed quod sibi peccata exprobrarentur offensi · eos ipsos exquisitis
cruciatibus necauerunt que omnia diuine littere signata conseruant · Dicit
enim propheta ieremias Misi ad uos seruos meos prophetas · ante lucem mit
tebam · et non obaudiebatis me : neque intendebatis auribus uestris cum
dicerem uobis Conuertatur unusquisque a uia sua mala · et a nequissimis
affectionibus uestris · et habitabitis in terra ista · quam dedi uobis et patribus
uestris a seculo et usque in seculum Nolite ambulare post deos alienos ut
seruiatis eis · et ne incitetis me in opibus manuum uestrarum ad disperdendos
uos Esdras etiam propheta qui fuit eiusdem cyri temporibus : a quo iudei sunt re
stituti sic loquitur · desciuerunt a te · et abiecerunt legem tuam post
corpus suum · et prophetas tuos interfecerunt · qui obtestabantur eos · ut
reuerterentur ad te Item helias in libro basilion tercio Emulando e
mulatus sum domino deo omnipotenti · quia dereliquerunt te filii israel · et altaria
tua demolierunt · et prophetas suos interfecerunt gladio · et remansi ego
solus al solitarius · et querunt animam meam auferre a me · Propter has igitur illorum
impietates abdicauit eos in perpetuum Itaque desiit prophetas mittere ad eos
sed illum filium suum primogenitum · illum opificem rerum · et consiliatorem
suum labi misit e celo ut religionem sanctam dei transferret · ad gentes i ·
ad eos qui deum ignorabant · doceretque iustitiam quam perfidus populus
abiecerat Quod iam pridem denuntiauerat esse se facturum sic malachias propheta indicat dicens Non est mihi uoluntas circa uos dicit dominus
et sacrificia non accipiam de manibus uestris · quoniam a solis ortu usque ad occasum
suum clarificabitur nomen meum apud gentes Item dauid in psalmo xvii°
Constitues me in caput gentium · populus quem non cognoui seruiuit mihi
Isaias quoque sic loquitur Venio colligere omnes gentes et linguas et
uenient · et uidebunt claritatem meam · et dimittam super eos signum · et
mittam super his conseruatos in gentes que longe sunt : que non audierunt glo
riam meam · et nunciabunt claritatem meam in gentes Volens igitur deus
metatorem templi sui mittere in terram · ut ingratus in deum · populus in
errorem maximum induceretur · ac penas profanationibus suis lueret · qui
dominum ac deum suum non recepissent Quod dei prophete cecinerat sic esse facturum

Isaias quidem quem iidem ipsi iudei serra confectum crudelissime necaue-
runt ita dicit. Audi celum et percipe auribus terra: quoniam dominus locutus est
filios genui et exaltaui. ipsi autem me spreuerunt. Agnouit bos posses-
sorem suum: et asinus presepium domini sui: israel autem me non cognouit: et po-
pulus me non intellexit. Jeremias quoque similiter ait. Cognouit tempus
suum turtur et hyrundo et ruris passeres custodierunt tempora introi-
tus sui: populus autem meus non cognouit iudicium domini. Quomodo dicitis
sapientes sumus. et lex domini nobiscum est: In cassum facta est metatu-
ra falsi scribe. et confusi sunt sapientes. trepidauerunt et capti sunt
quia uerbum domini reprobauerunt. Ergo ut ceperam dicere cum statuisset deus
doctorem uirtutis mittere ad homines. renasci eum denuo in carne precepit
et ipsi homini similem fieri cui dux et comes et magister esset futurus. Sed tamen
quoniam pius et clemens est erga suos deus: ad eos ipsos eum misit quos
oderat: ne illis in perpetuum salutis uiam clauderet: sed daret his liberam
facultatem sequendi deum. ut et premium uite adipiscerentur si secuti fuis-
sent. quod plurimi eorum faciunt atque fecerunt: et ut autem culpa sua in penam
mortis incurrerent si regem suum repudiassent. Aput illos igitur ex
eorum semine regenerari eum iussit: ne si fuisset alienigena: iustam possent
excusationem de lege pretendere. quod eum non suscepissent. simul ut nulla
gens omnino esset in terra cui spes immortalitatis negaretur. Descendens
itaque de celo sanctus ille spiritus dei sanctam uirginem cuius utero se insinua-
ret elegit. At illa diuino spiritu hausto repleta concepit: et sine ullo
attactu uiri repente uirginalis uterus intumuit. Quod si animalia que-
dam: uento et aura concipere solere omnibus notum est. cur quisquam mi-
rum putet cum spiritu dei cui facile est quicquid uelit grauatam esse
uirginem dicimus. Quod sane incredibile posset uideri. nisi hoc futurum
ante multa secula prophete cecinissent. Salomon in psalmo undeuigesimo ita
dixit. Infirmatus est uterus uirginis. et accepit fetum et grauata est
et facta est in multa miseratione mater uirgo. Item propheta isaias cuius
hec uerba sunt. Propterea dabit nobis deus ipse signum. Ecce uirgo conci-
piet in utero et pariet filium. et uocabitis nomen eius emanuel. Quid
hoc manifestius dici potest. Legebant ista iudei qui eum necauerunt. Siquis
hec nos fingere arbitratur ab his potissimum sumat. Satis firmum
testimonium est ad probandum: quod ab ipsis prohibetur inimicis. Emanuel au-
tem nunquam uocatus est. sed ihesus qui latine dicitur salutaris siue saluator
quia cunctis gentibus salutifer uenit. Sed propheta declarauit hoc
nomine: quod deus ad homines in carne uenturus esset. Emanuel autem signifi-
cat nobiscum deus. Scilicet quia illo per uirginem nato: confiteri
homines oportebat deum secum esse. id est in terra et in carne mortali. Unde
et dauid in psalmo lxxxiiij. Ueritas inquit de terra orta est: quia deus
in quo ueritas est terrenum corpus accepit: ut terrenis uiam salutis a-
periret. Item isaias ipse. Ipsi autem non crediderunt et exacerbauerunt spiritum
sanctum. et conuersus est eis ad inimicitiam. et ipse expugnauit. Et recor-
datus est dierum seculi qui suscitauit de terra pastorem ouium. Quis autem
futurus esset ille pastor declarauit alio loco dicens. Exultent celi de-
super et nubes induant iusticiam. aperiatur terra et pullulet saluator.
Ego enim dominus deus creaui eum. Saluator uero est ut supra diximus
ihesus. Sed et alio loco idem propheta predicauit. Ecce natus est nobis puer
et datus est nobis filius. cuius imperium super humeros eius: et uocatum
est nomen eius magni consilij nuntius. Id circo enim missus est a deo
patre ut uniuersis gentibus que sub celo sunt singularis et ueri dei sanctum
misterium reuelaret ablatum a perfido populo. qui aduersus deum sepe
deliquit. Daniel quoque similia uerba prelocutus est. Uidebam inquit in
uisu noctis. et ecce in nubibus celi ut filius hominis ueniens. et usque
ad uetustum dierum peruenit. et qui assistebant obtulerunt eum: et datum

est ei regnũ · et honor et imperiũ · et omnes populi tribus lingue servient
ei · et ptas eius eterna que nunquã transibit · et regnũ eius quod
nõ corrũpet Qñõ igr iudei · et confitentur et sperant xpm : quia t
hunc id circo reprobaverũt · quia ex hoĩe ẽ natus Nam cum ita sit adeo
constitutum : ut idem xpc bis adveniat in terram : semel ut unũ deum
gentibus nunctiet · deinde rursus ut regnet · quõ in secũdũ eius adven
tum credunt · qui in primũ nõ crediderũt At quin pphã utrosq; adve
tus eius paucis verbis conphendit Ecce inquit ĩ nubibus celi ut
filius hoĩs veniens nõ dixit · ut filius dei · sz ut filius hoĩs : ut os
tenderet q carne indui hrẽt in terrã · ut suscepta hoĩs figura · et cõ
dicione mortali doceret hoĩes iusticiam : et cum mandatis dei sinc
tus veritatem gentibus revelasset · iniuriaret etiã morte · ut inferos q;
vinceret ac resignaret Atq; ita demũ resurgens ad prem pficisce
retur in nube sublatus Et usq; ad antiquũ dierũ pvenit · et oblatus ẽ
Antiquũ dierum appellavit deum summũ · cuius etas et origo nõ pot
conphendi · quia solus a seculis fuit · et erit semp in secula · xpm autem
post passionem ac resurrectionem ascensurum ad deum prem · david ipse cum
contestatus ẽ his verbis · Dixit dñs dño meo sede ad dexteram meam
quoadusq; ponam ĩimicos tuos sub pedaneum pedum tuorũ Quĩ pphã
cum rex esset quem appellare deum suũ posset : qui sederet ad dexteram
dei : nisi xpm filium dei · qui ẽ rex regum et dñs dñorum Quod ysaias
apertius ostendit dicens : hec dicit dñs deus xpo dño · cuius tenui dex
teram · ob audire aũt eum gentes et fortitudinẽ regum dirupam Apiam
ante illum portes · et civitates nõ claudent Ego ante te ibo et mõ
tes de planabo · et fores ereas cõteram · et seras ferreas confringam
et dabo tibi thezauros absconditos · et invisibiles ut scias · quia ego
sum dñs deus qui voco nomẽ tuũ deus isrl Denique ob virtutem atq;
al' ac fidem q deo exhibuit de terra al' in terra · datum est ei regnum et ho
nor · et imperium · et omnes ppli tribus · et lingue servient ei · et ptas eius
eterna q nunq transibit · et regnum eius nõ corrũpet Quod quidem
duobus modis intelligi · quia et nunc ht ppetuam ptatem : cum omes gẽ
tes et omes lingue nomen eius venerantur · maiestatem confitentur
doctrinam sequuntur virtutem · imitantur · ht imperiũ · ht honorem cum omes
tribus lingue · terre pceptis eius obtemperant · et idem postea cum rur
sus advenerit in ptãte ac claritate ut omem aiam iudicet · et iustos
restituat ad vitam Tunc nõ totius terre regimen obtinebit · tunc sub
lato de rebus hũanis oĩ malo · aureũ seculum ut poete vocant · i · iustum
ac pacificum tpus oriet Sz hec uberius in ultimo libro disseremus : cũ
de secundo adventu loquemur : nunc de primo ut cepimus explicemus
Divinus igr deus ac parens omnium cum religionem suam transferre vo
luisset doctorem iusticie transmisit e celo · ut novis cultoribus novam
legem in eo ul per eum daret · nõ sicut ante fecerat p hoĩem : sz tñ eum
nasci voluit tanq hoĩem · ut p omnia summo pri similis existeret Ipse enim
deus pater et origo · et principium rerum · quĩ parentibus caret ἀπάτωρ
a trimegist atq; ἀμήτωρ a trimegisto verissime noiat · q ex nullo sit
pcreatus · idcirco etiam hunc filium nasci oportuit : ut ipse apator atq;
amet In prima enim nativitate spirituali ametor fuit · quia sine officio
matris a solo deo pri generatus ẽ In secũda nõ carnali · apator fuit
quĩ sine pris officio virginali utero pcreatus est : ut medium inter
deum hoĩem q; substantiam gerens naturam hanc fragilem imbecillem q; nram
quasi manu ad ĩmortalitatem posset educere : factus ẽ et dei filius per
spiritum et hoĩs p carnem · i · deus et hõ Dei virtutis in eo ex opibus q fecit
apparuit fragilitas hoĩs ex passione quam ptulit quam cur susceperit
paulo post docebo Interim et deum fuisse · et hominem ex utroq; genere per
mixtum pphis vaticinantibus discimus Ysaias deum testat fuisse his verbis

fatigata ē egyptus et negociato ethyopū et sabim uiri alti ate trans
gredientur et tui erūt serui et post te ambulabūt uincti cōpedibus
et adorabūt te et te p̄dicabuntur: quī inte deus ē et nō est alius
deus preter te Tu enī deus es et nos nesciebam⁹ deus isrl salua
tor Confundentur et reuebūt omēs qui aduersant tibi et cadent incō
fusionez Item ,pphā Ieremias sic ait hic deus nr̄ est et nō deputa
bitur alius absq; illo qui inuenit omēz uiaz prudencie et dedit
eam iacob puero suo et isrl dilecto sibi Post hec interris uisus est
et inter hoīes u̇satus est Item dauid in ps̄ xliiii. Thronus tuus
deus in secula seculoz. virga equitatis virga regni tui deus dilex
isti iusticiam et hodio habuisti iniquitatez propterea unxit te deus
deus tuus oleo unctionis al' exultacionis quo uerbo etiaz nomen
ostendit Siquidem ut sup̄ docui ab unctione appellatus est xp̄us
deinde hoiez fuisse eundem Ieremias docet dicens Et hō est et quis
cognouit eum Item isaias emittet eis deus hoiem qui saluabit eos
Sz et moyses in numeris ita loquit Orietur stella ex iacob et ex
urget homo ex isrl. Ppt'ea milesius appollo consultus utrū ne deus
an hō fuerit hoc modo respondit mortalis erat sc̄dm carnez sapi
ens mirificus opib; sed sub caldeis iudicib; armis compehensus
clauis et acutis sudibus amarem expleuit mortem. Primo uer
su uerum quidem dixit: sz argutē consultorez fefellit sacramenti ue
ritatis penitus nescientez Videtur enī negasse illuz deum. si cuz fate
tur sc̄dm carnez fuisse mortalem quod etiaz nos p̄dicam⁹ conse
quens est ut sc̄dm spm̄ deus fuerit qd' nos affirmam⁹ Quid ē ne
cesse erat necesse carnis facere mencionez cuz satis fuisset dicere fuisse mor
talem Sz ueritate pressus negare nō potuit quēadm̄ si res hrēt sic
illud qd' ait sapientem fuisse Quid ad hoc appollo respondes Si sa
piens fuit al' est. go doctrina eius sapi' est nec ulla alia: et sapiē
tes qui secuntur nec ulli alij Quid igr̄ uulgo p stultis et uanis
et ineptis hēmur qui sectamur uirūz etiaz ipsoruz deoruz confessio
ne sapientem Nam quod ait pontifica illuz opa fecisse quo maxie
diuinitatis fidem meruit assentiri nobis iam uidetur cuz dicat eadē
cuz quib; nos gloriamur: sz colligit se tū et ad demoniacas fraudes
redit Cuz ē uerum necessitate dixisset iam deoruz ac sui p̄ditor
uidebatur: nisi qp ab eo ueritas expresserat mendacio fallente ue
lasset Ait ē fecisse illuz quidem opa miranda uerum nō diuina uirtu
te sz magica Quid mirum si hoc appollo ueritatez ignorantib;
psuasit: cuz iudei quoq; cultores sm̄i uidebant sūmi dei hoc idem
putauerūt cuz ante oclos eoz cottidie fierent illa miracula nec
tñ tantaruz uirtutuz ɔtemplacione impelli potuerūt: ut deuz cre
derent quez uidebant ppt'ea dd' quez preter ceteros pphas uel mar
legūt in ps̄ xxvii°. sic eos dampnat. redde illis retribucionez eoz
quī nō intellexerūt opa dn̄i Ex huius ipm̄s domo xp̄m generatuz
iri sc̄dm carnez Et ipse dauid et alij pphe annunciauerūt Apud isa
iam ita sc̄ptuz est. Et erit in die illa radix iesse et qui exurget
pricipari in nationes in euz gentes sp̄abunt: et erit requies eius
inhonore Et alio loco Exiet uirga de radice yesse et flos de ra
dice eius eius ascendet et requiescet sup euz spūs dei Spūs sa
piencie et intellectus spūs consilij et fortitudis spūs sciencie
et pietatis et requiescet sup euz spūs timoris dei Iesse aut fuit
pater dauid. ex cuius radice ascensuruz esse florem prelocutus
est euz sz de quo sybilla dicit ΑΝΘΗϹΕΙ Δ'ΑΝΘΟϹ ΚΑΘΑΡΟΝ Item in ba
silion libro ii°. pphā natāz missus ē dauid uolentez deo templuz edi
ficare Et fuit uerbuz dn̄i ad nathaz dicens Vade et dic seruo meo
dauid Hec dicit dn̄s deus omp̄s Non tu edificabis in domū ad inha

milesius appollo

portentifica

sibilla

bitandum: sed cum impleti fuerint dies tui et dormieris cum patribus tuis
suscitabo semen tuum post te: et parabo regnum eius. hic edificabit
mihi domum in nomine meo: et erigam thronum eius usque in seculum: et ego
ero ei in patrem: et ipse erit mihi in filio: et fidem consequetur domus eius
usque in seculum. Sed hec ut iudei non intelligerent. illa sunt causa que sa
lomon filius dauid templum deo edificauit. et ciuitatem quam de
suo nomine ierosolimam nuncupauit. Itaque ad ipsum quod propheta dei sunt re
tulerunt. Salomon autem ab ipso patre suo imperii regimen: prophete uero
de eo loquebantur. qui tum nascebatur postquam dauid cum patribus suis requi
euisset. Preterea salomonis imperium perpetuum non fuit. annis enim xl. reg
nauit. Deinde quia nunquam filius dei dictus sit: sed filius dauid: et domus
quam edificauit: non est fidem consecuta: sicut ecclesia que est uerum templum
dei: quod non in parietibus est sed in corde ac fide hominum qui credunt
in eum. et uocantur fideles. Illud uero salomonium templum: quia
manu factum est manu cecidit. Denique pater eius in psalmo cxxvi^mo de operi
bus filii sui prophetauit hoc modo Nisi dominus non edificauerit domum in
uanum laborauerunt qui illam edificauerunt Nisi dominus non custodierit
ciuitatem in uanum laborant qui eam custodiunt Quibus ex rebus ap
paret prophetas omnes denuntiasse de christo fore aliquando: ut ex genere dauid
corporaliter natus constitueret eternum templum: deo quod appellatur ecclesia
et uniuersas gentes ad religionem dei ueram conuocaret. hec est domus
fidelis. hoc immortale templum. in quo siquis non sacrificauerit:
immortalitatis premium non habebit. cuius templi et magni et eterni quoniam
christus fabricator fuit. idem necesse est habeat in eo sacerdotium sempiter
num. nec potest nisi per eum. qui constituit templum et ad aditum templi
et ad conspectum peruenire. dauid in psalmo cix^o id ipsum docet dicens.
Ante luciferum genui te Iurauit dominus et non penitebit eum tu es sa
cerdos in eternum: secundum ordinem melchisedech Item in basilion libro primo
Et suscitabo mihi sacerdotem fidelem: qui omnia que sunt in corde meo
faciat: et edificabo ei domum fidelem: et transibit in conspectu meo
omnibus diebus Quis autem futurus esset: cui deus eternum sacerdotium
pollicebatur. Zacharias etiam nomine posito apertissime docuit sic enim dixit
Et ostendit mihi dominus deus iesum sacerdotem magnum stantem ante faci
em angeli domini. et angelus stabat adextera ipsius ut aduersaretur ad
contradicendum et dixit dominus ad dyabolum Imperet tibi dominus uite qui elegit
ierusalem Et ecce titio eiectus ab igne: et iesus indutus erat uestimen
ta sordida. et stabat ante faciem angeli: et respondit et dixit ad circumstan
tes ante faciem ipsius dicens Auferte uestimenta sordida ab eo. et
induite eum tunica talari: et imponite cydarim mundam super caput eius
et angelus domini stabat et testificabatur ad iesum dicens hec dicit dominus
omnipotens Si in uiis meis ambulaueris: et precepta mea seruaueris: tu
iudicabis domum meam: et dabo tibi qui conuersentur in medio horum
circumstantium. audi itaque iesus sacerdos magne Quis non igitur ca
ptos mentibus tum fuisse iudeos arbitretur: qui cum hec et legerent et
audirent nefarias manus deo suo intulerunt. At quum ab eo tempore quo
Zacharias fuit usque ad annum xv^m Imperii tiberii cesaris quo iesus passus est
prope quingenti anni numerantur Siquidem darii et alexandri adole
uit etate qui fuerunt non multo postquam tarquinius superbus exactus est
Sed illi rursus eodem modo falsi decepti quia sunt putantes hec de iesu
esse dicta filio naue. qui successor fuit moysi. aut de sacerdote iesu
filio iosedec: in quos nihil congruit eorum que propheta narrauit Non enim
sordidati illi unquam fuerunt: cum alter eorum potentissimus princeps fu
isset. alter sacerdos. aut perpessi sunt aliquid aduersi ut tanquam titio ex
igni eiectus putarentur. aut aliquando in conspectu dei et angelorum ste
terunt: aut propheta de preteritis loquebatur potius quam de futuris: locutus est

igitur de christo filio dei · ut ostenderet eum primo in humilitate · et carne esse ven-
turum · hec est enim vestis sordida · ut pararet templum deo : et sicut ticio igni
ambularetur · id est ab hominibus cruciamenta perferret · et ad ultimum extingue-
retur · ticionem enim vulgus appellat · extractum foco torrem · semiustum extinc-
tum · Quo autem et cum quibus mandatis adeo mitteretur in terram declara-
vit spiritus dei per prophetam · docens futurum ut cum voluntatem summi patris fi-
deliter · et constanter implesset · acciperet iudicium atque imperium sempiternum : si
in viis meis ambulaveris inquit · et precepta mea custodieris : tu iu-
dicabis domum meam · Que fuerint vie dei et precepta dei : nec am-
biguum · nec obscurum est · Deus enim cum videret maliciam : et falsorum de-
orum cultus · qui orbem terre ita invaluisse · ut iam nomen eius ex
hominum memoria fuisset pene sublatum · Ut siquidem iudei quoque
quibus solis archanum dei creditum fuerat · relicto deo vivo · ad colenda
figmenta irretiti demonum fraudibus aberrassent · nec increpiti per pro-
phetas reverti ad deum vellent · filium suum principem angelorum legavit
ad homines ut eos converteret ab impiis et vanis cultibus ad cognoscen-
dum · et colendum deum verum · ita ut eorum mentes a stulticia ad sa-
pienciam ab iniquitate ad iusticie opera traduceret · hee sunt vie dei in
quibus eum ambulare precepit · hec precepta que servanda mandavit · Ille
vero exhibuit deo fidem · docuit enim quod deus unus sit : eumque solum
coli oportere : nec unquam ipse se deum dixit quia non servasset fidem : si mis-
sus ut deos tolleret : et unum assereret induceret alios preter unum · hoc
erat non de uno deo facere preconium : nec eius qui miserat · sed suum proprium ne-
gocium gerere · ac se ab eo quem illustraturus venerat separare · Prop-
terea quia tam fidelis extitit · quia sibi nihil prorsus assumpsit ut man-
data mittentis impleret · et sacerdotis perpetui dignitatem · et regis sum-
mi honorem · iudicis potestatem · et dei nomen accepit · Cum de secunda na-
tivitate diximus · qua se hominibus in carne monstravit · veniamus ad opera
illa miranda : per que cum essent ea celestis indicia virtutis : magica iudei
putaverunt · Cum primum cepit adolescere tinctus est a iohanne propheta in
iordane flumine · ut lavacro spirituali peccata non sua : que utique non habebat sed car-
nis quam gerebat aboleret : ut quemadmodum iudeos suscepta circumci-
sione · sic eciam gentes baptismo id est purifici roris perfusione salvaret
Tum vox de celo audita est · filius meus es tu · ego hodie genui te
que vox apud david predicta invenitur · et descendit super eum spiritus dei
formatus in specie columbe candide · Exinde cepit maximas virtutes facere non
prestigiis magicis : que nihil veri ac solidi ostentant : sed vi ac potestate
celesti : que iam pridem prophetis nunciantibus canebantur · Que opera tam
multa sunt : ut unus liber ad complenda omnia satis non sit · Enumera-
bo igitur illa breviter · atque generatim : sine ulla personarum ac locorum
designacione · aut ad exponendam passionis eius : crucisque racionem pos-
sim pervenire · quo iam dudum festinat oracio · Virtutes eius fuerunt
quas appollo portentificas appellavit : quod quacumque iter faciebat · egros
ac debiles · et omni morborum genere laborantes uno verbo : uno-
que momento reddebat incolumes : adeo ut membris omnibus capti · re-
ceptis repente viribus roborati : ipsi lectulos suos reportarent · in quibus
fuerant paulo ante delati · claudis vero ac pedum vitio afflictis · non
modo gradiendi sed eciam currendi dabat facultatem · Tum quorum ceca lumina in
altissimis tenebris erant · eorum oculos in pristinum restituebat aspectum
Item sor · Mutorum quoque linguas in eloquium sermonemque solvebat · et aspersos ma-
dorum patefactis auribus insinuabat auditum · pollutos : et aspersos ma-
culis repurgabat · et hec omnia non manibus · aut aliqua medela · sed
verbo ac iussione faciebat · Sicut eciam sibilla predixerat · cuncta verbo
peragens omnemque egritudinem curans · Nec utique mirum · quod verbo faceret
mirabilia · cum ipse esset dei verbum celesti virtute ac potestate subnixum · Nec

satis fuit quod manus imbecillas redderet quod debilibus integritatem quod egris
et languentibus sanitatem: nisi etiam mortuos suscitaret: velut e sompno
solutos ad vitam revocaret. Que videntes tunc iudei demoniaca pote-
ntia fieri arguebant. cum omnia sic futura ut facta sunt: archana illorum
littere continerent. legebant quippe etiam tum aliorum prophetarum. tum ysaie verba
dicentis. Confortamini manus resolute et genua debilia. consolamini
qui estis pusillo animo: nolite timere nolite metuere: deus noster iu-
dicium retribuet: et ipse veniet et salvos faciet nos. Tunc aperientur
oculi cecorum. et aures surdorum audient: tunc saliet claudus velut cer-
vus. et plana erit lingua mutorum: quia rupta est in deserto aqua et ri-
vus in terra sitienti. Sed et sibylla eadem cecinit his versibus: Mortuorum
autem resurrectio erit et claudorum cursus velocissimus. et surdus an-
diet et ceci videbunt. loquentur non loquentes. Ob has eius virtutes et — Sibilla
opera divina cum magna illum multitudo sequeretur vel debilium vel egrorum
vel eorum qui curandos suos offerre cupiebant: ascendit in montem quendam
desertum. ubi adoraret: ubi cum triduo moratus esset: ac fame populus
laboraret: vocavit discipulos suos querens quantos secum gestaret cibos.
At illi quinque panes et duos pisces in pera se habere dixerunt. Afferri ea
iussit. ac multitudinem per quinquagenos distributam discumbere. Quod
cum discipuli facerent: frangebat ipse panem minutatim carnemque piscium con-
minuebat: et utraque in manibus eius augebantur: et cum apponeretur illa po-
pulo discipulis imperasset: saturata sunt quinque milia hominum. et insuper duo-
decim cophini de residuis fragminibus impleti. Quid aut dici aut fieri — Sibil
potuit mirabilius. At id futurum sibylla cecinerat olim: cuius versus tales
fuerunt. In panibus simul quinque et piscibus duobus. hominum milia in deserto +
quinque saturabit: et superantia capiens frusta duodecim implebit cop-
hinos ad spem multorum. Quero igitur quid hic potuerit ars magica mo-
liri. cuius peritia nihil aliud quam ad circumscribendos oculos valet. Item se-
cessurus orandi gratia sicut solebat in montem: precepit discipulis ut navi-
culam sumerent seque precederent: atque illi urgente iam vespere profecti
contrario vento laborare ceperunt: cumque iam medium fretum tenerent tunc
pedibus mare ingressus. consecutus est eos tamquam in solido gradiens:
non ut poete mentiuntur. orionem in pelago incedentem. qui demer-
sa corporis parte humero supereminet undas. Sed et rursus cum obdor-
misset in navi. et ventus usque ad extremum periculum seviret. ex-
citatus e sompno: silere ventum protinus iussit: et fluctus qui magni
ferebantur conquiescere: statimque sub verbo eius tranquillitas insecuta est.
Mentiuntur fortasse littere sancte. docentes tantam fuisse in eo potestatem ut imperio
suo cogeret ventos obsequi. maria servire/morbos cedere/inferos ob-
edire. Quid quod eadem sibylle carminibus suis ante docuerunt. quarum una — Sibill
cuius supra feci mentionem sic ait: Ventos sedabit verbo sternetque
mare. insanum pedibus pacis fideque calcans. Et rursus alia que +
dicit fluctus deambulabit. egritudinem hominum destruet. vivifica-
bit defunctos explodet dolores. multos ex uno fonte panis saturitas
erit hominibus. His testimoniis quidam revicti solent eo confugere ut
aiant non esse illa carmina sibyllina: sed a nostris ficta atque composita. Quod
profecto non putabit qui ciceronem varronemque legerit aliosque veteres: qui
erythream sibyllam ceterasque commemorant. quarum ex libris ista exempla pro-
ferimus: qui auctores ante obierunt quam Christus secundum carnem nasceretur.
Verum non dubito quin illa carmina prioribus temporibus pro deliramentis habi-
ta sint: cum ea nemo intelligeret. Denuntiabant enim monstruosa quedam
miracula: quorum nec ratio nec auctor nec tempus designabatur. Denique
erythrea fore ait ut diceretur insana et mendax. Ait enim dicent sibyl-
lam insanam mendacemque. postquam vero facta fuerint. cuncta tunc mei
memoriam facietis. et haud amplius me quisquam insanam dicent dei +

magni prophetam latuerunt igitur multis seculis. Postea uero aduersa
sunt quam natiuitas christi et passio patefecit archana. Sicut enim uoces prophetarum
quam eam per annos mille quingentos: et eo amplius litere fuissent a populo iude
orum. nec tamen intellecte sunt nisi postquam illas christus et uerbo et operibus inter
pretatus est. Illum enim prophete annunciauerant. nec ullo modo poterant que illi lo
quebantur intelligi. nisi fuissent uniuersa completa. Venio nunc ad ipsam
passionem: que uelut obprobrium nobis obiectari solet. quod et hominem et ab
hominibus insigni supplicio affectum et excruciatum colamus: ut doceam eam
ipsam passionem ab eo cum magna et diuina racione susceptam: et in ea
sola et uirtutem et sapientiam contineri. Neque enim si beatissimus in terra fuisset
et per omnem uitam in summa felicitate regnasset: quisquam illum sapiens
aut deum credidisset. aut honore diuino dignum iudicasset. quod faciunt
uere diuinitatis expertes. qui caducas opes et fragiles potencias et
alieni beneficii bona non tantum suscipiunt. uerum eciam consecrant et
scientes memorie mortuorum deseruiunt: fortunam iam extinctam co
lentes. quam ne uiui quidem putemque sapientes colendam sibi umquam
putauerunt: nec enim potest aliquid in rebus terrenis esse uenerabile celoque dig
num. sed sola est uirtus. solaque iusticia. que potest uerum bonum ac celes
te et perpetuum iudicari. quia nec datur cuiquam nec aufertur. Qua uirtute
ac iusticia. quia christus instructus uenit in terram. immo uero quia ipse uir
tus et ipse iusticia est. descendit ut eam doceret hominemque formaret.
Quo magisterio ac dei legacione perfunctus ob eam ipsam uirtutem
quam simul et docuit et fecit: ab omnibus et meruit et potuit deus cre
di. Ergo cum magnus populus ad eum. uel ob iusticiam quam docebat. uel
ob miracula que faciebat subinde conflueret. et precepta eius audiret
et a deo ipsum missum: deique filium crederet: tum primores iudeorum ac
sacerdotes ira stimulati. quod ab eo tamquam peccatores increpabantur et
inuidia deprauati. quod confluente ad eum multitudine contemni
se ac deseri uidebant. Et quod caput illorum sceleris fuit stulticia et erro
re cecati. et inmemores preceptorum celestium ac prophetarum: coierunt aduer
sus eum: impiumque consilium de eo tollendo cruciandoque ceperunt. Quod
prophete multo ante descripserant. Nam et Dauid in primo psalmorum suorum
prouidens in spiritu quantum facinus admissuri erant: beatus est inquit qui non
abierit in consilio impiorum. Et Salomon in libro sapientie his uerbis usus est.
Circumueniamus iustum quoniam insuauis est nobis. et exprobat peccata legis.
Promittit scienciam se dei habere: et filium dei se nominat: factus est nobis in
traductionem cogitationum nostrarum: grauis est nobis eciam ad uidendum. quoniam
dissimilis est aliis uita illius. et immutate sunt uie illius. Tamquam nu
gaces existimati sumus ab eo. et continet se a uiis nostris quasi ab inmun
diciis: et prefert nouissima iustorum. et gloriatur patrem se habere deum.
Videamus ergo si sermones illius ueri sunt. et temptemus que euentura
sunt illi. Contumelia et tormentis interrogemus eum: ut sciamus re
uerenciam illius. et probemus pacienciam illius. morte turpissima con
dempnemus eum: hec cogitauerunt et errauerunt. excecauit enim il
los stulticia illorum al. ipsorum et nescierunt sacramenta dei. Nonne ita
describit nefarium illud consilium ab impiis initum contra deum ut pla
ne interfuisse uideatur. At quin a Salomone qui hec cecinit usque ad
tempus quo gesta res est. mille ac decem anni fuerunt. Nihil nos affin
gimus nichil addimus. habebant hec qui fecerunt legebant in quos
hec dicta sunt sed et nunc heredes nominis et sceleris illorum habent et
dampnacionem suam prophetarum uoce predictam: et cottidianis lectionibus
personant nec aliquando in cor sumunt quod pars est et ipsa dampnacionis admit
tunt. Increpati ergo sepe a christo iudei. exprobrante illis peccata et in
iusticiam et a populo pene deserti conati sunt ad eum necandum. cuius
rei audaciam dedit illis humilitas eius. Nam cum legerunt cum quanta uirtute

et claritate filius dei venturus eet ecelo iudm al' xpm ante cernerent
hu͞mlez · quietu͞ · sordidu͞ · informez · no͞ credebat filiu͞ dei ee : ignora͞
tes duos eius adventus · a ꝓpheris ee p̄dictos · p̄mu͞ in hu͞militate car
nis : obscuru͞ / 2m in fortitudine maiestatis manifestu͞ · De p̄mo david i
psalmo lxxi · sic ait Descendit sicut pluvia in vellus · et orietur in die
bus eius iusticia · et habundancia pacis · donec extollatur luna Sic
e' pluvia si descendat in vellus audiri no͞ pot : quia strepitu͞ non
pot · facit ita xp͞m in terra sine ulla al' cuiusq͞ suspicione venturu͞
esse dixit · ut iusticia͞ doceat · et pacem Isaias quoq͞ ita tradidit ·
Dn͞e quis credit auditui nr͞o · et brachiu͞ dn͞i al' dei tui revelatu͞ e͞
Annunciavimus coram ipo͞ sicut pueri · et sic radix in terra siciente No͞
e͞ figura eius neq͞ claritas · et vidimus illu͞ · et no͞ h͞nit figura͞ neq͞
decorez : s͞ figura eius sine honore · et deficiens p̄ter ceteros hoies · ho͞
in plaga positus · et sciens ferre imbecillitatez · quia adversus e͞ · et no͞
e͞ conputatus · hic peccata nr͞a portat · et ꝓ nobis dolet : et nos puta
vimus ipu͞ ee in dolore · et in plaga · et vexacione : ipe aut vulneratus
e͞ ꝑ facinora nr͞a · et infirmatus est ꝑ pct͞a nr͞a · Doctrina pacis nr͞e
sup illu͞ · livore eius nos sanati sumus Omnes nos sic oves erravimus
et deus tradidit illu͞ pro pct͞is nr͞is Et sibylla eodem mo͞ locuta e͞
miserabilis ignominiosus informis miserabilibus spem dabit : ppt'
hanc hu͞militatez deu͞ suu͞ no͞ agnoscentes invenit consiliu͞ detestan
du͞ ut p̄varent · eu͞ vita qui ut eos al' deos iustificaret advenerat
Sz ire atq͞ invidie sue · qua͞ in cordibus suis gerebat intus inclu
sam · alias causas p̄ferebant · q' legem dei p moyse͞ traditu͞ solue
ret q' sabbatis no͞ vacaret opus in salutez hoi͞u͞ · q' circu͞cisionem
vacue faceret · q' abstinenciam suille carnis auferret · in quibus rebus iu
dee religionis sacramenta consistu͞t · ob hanc itaq͞ causa͞ cetera ps
ppli que no͞du͞ a xp͞o secesserat · a sacerdotibus incitabat : ut impiu͞
iudicaret eu͞ · q' legem dei solveret · cu͞ hec ille no͞ suo iudicio : s͞
ex dei voluntate · et secu͞du͞ p̄dicta faceret ꝓphetaru͞ · Micheas eu͞ no
vam legem datu͞ iri denu͞ciavit hoc mo͞ · lex de syon ꝓficiscetur ·
et ūmo dn͞i ex ir'lm · et iudicabit inter plurimos ppl'os · et revincet
et rediget validas naciones Illa enim p̄or lex q̄ p moysen data est
no͞ i monte syon · s͞ i monte choreb data est Quod sibylla fore : ut a fi
lio dei solveretur ostendit · ac cu͞ hec universa consumata sint que dixi
in eum omnis solvit lex Sz ipe moyses · p que͞ sibi datu͞ lege͞ : du͞
ptinaciter tuentur exciderunt a deo · et deu͞ agnoverunt / p̄dixerat fore ·
ut ꝓph͞a maximus mitteret a deo · qui sit sup legem : qui voluntatez
dei ad hoies p̄ferat in deuteronomio ita sc͞ptu͞ reliquit Et dixit dn͞s
ad me ꝓph͞am excitabo eis de fr͞ibus eoꝝ sicut te : et dabo ūbu͞ meu͞
in os eius · et loquetur ad eos ea que precepero ei : et quisquis non
audierit ea · que loquetur ꝓph͞a ille in nomine meo · ego vindicabo i
eu͞ Denunciavit s͞ deus p ipm͞ legislatu͞ · q' filiu͞ suu͞ · i · vivaz p̄nte͞
q͞ legem missurus eet : et illam veterem p mortalem datu͞ solutum
ut denuo p eu͞ qui eet eternus legem sanciret eterna͞ Item de cir
cu͞cisione solvenda · isaias ita ꝓphetavit · hec dicit dn͞s viris iuda
qui h͞itant in ir'lm Renovate inter nos novitatez · et ne seminave
ritis in spinis Circu͞cidite vos dn͞o deo vr͞o · et circu͞cidite prepucia͞
cordis vr͞i · ne exeat ira mea sic ignis · et no͞ sit qui extinguat ·
Item moyses ipe in novissimis diebus Circu͞cidet deus cor tuu͞ ad
dn͞m deu͞ tuu͞ amandu͞ Item iesus nave successor moysi · et dixit
ad iesu͞ · fac tibi cultellos petrinos nimis acutos · et sede · et circu͞
cide secundo filios isrl' Secunda͞ circu͞cisionez futura͞ esse dixit
no͞ carnis sicut fuit p̄ : quia eca͞ nu͞c eca͞ iudei utuntur : s͞ cordis
ac sp͞s : qua͞ tradidit xp͞us qui verus fuit ih͞us Non enim ꝓph͞a sic ait

Et dixit dominus ad me: sed ad iesum ut ostenderet quod non de se loquebatur: sed
de xpo ad quem tunc deus loquebatur xpi enim figuram gerebat ille iesus
qui cum primum auses vocaretur moyses futura presentiens iussit eum
iesum vocari: ut quoniam dux militie dilectus esset adversus amalech qui
oppugnabat filios israel et adversarium debellaret per nominis figuram: et po
pulum in terram promissionis induceret Et idcirco etiam moysi successit
ut ostenderetur novam legem per xpm iesum datam veteri legi succes
suram que data per moysen fuit Nam illa carnis circumcisio caret utique
ratione quia si deus id vellet sic a principio formasset hominem ut
preputium non haberet. Sed huius secunde circumcisionis figura erat signi
ficans nudum debere esse pectus id est aperto et simplici corde oportere nos
vivere: quoniam pars illa corporis que circumciditur habet quandam similitudinem cordis
et est pudenda ob hanc causam deus nudari eam iussit: ut hoc argu
mento nos admoneret ne involutum pectus haberemus id est ne quidem
pudendum facinus intra conscientie secreta velemus. Hec est cordis
circumcisio de qua prophete loquuntur: quam deus a carne mortali ad animam
transtulit que sola mansura est Volens enim vite ac saluti nostre pro
etiam sua pietate consulere penitentiam nobis in illa circumcisione proposuit
ut si cor nudaverimus id est si peccata nostra satis deo fecerimus veniam conse
quamur que contumacibus et admissa sua celantibus denegatur a deo
qui non faciem sicut homo: sed intima et archana pectoris intuetur Eodem spe
ctet etiam carnis suille interdictio: a qua cum eos abstinere iussit
deus id potissimum voluit intelligi ut se a peccatis atque immundiciis ab
stineret Est enim lutulentum hoc animal et immundum: nec unquam celum as
piciat sed in terram toto et corpore et ore proiectum: ventri semper et pabulo
servit nec ullum aliud cum vivit prestare usum potest sicut cetera animantes que
vel sedendi vehiculum prebent aut in cultibus agrorum iuvant vel plaus
tra collo trahunt vel onera tergo gestant vel indumentum exuviis s
uis exhibent vel copia lactis exuberant vel custodiendis domibus
invigilant Intellexit ergo ne porcina carne uterentur id est ne vitam por
corum imitarentur: qui ad solam mortem nutriuntur: ne ventri ac vo
luptatibus deservientes ad faciendam iusticiam inutiles essent ac morte
afficerentur Item ne fedis libidinibus immergerent sicut sus que alique
ingurgitat ceno: vel ne terrenis serviant simulachris ac se luto in
quinent: luto enim se oblinunt qui deos id est lutum terramque venerantur
Sic universa precepta iudaice legis ad exhibendam iusticiam spectant
que per ambagem data sunt: ut per carnalium figuram spiritualia nosceren
tur Cum igitur ea que deus fieri voluit que per prophetas suos multis se
culis ante predixit xpus impleret ob eam incitati: et divinas litteras
nescientes coierunt ut deum suum condempnarent Quod cum sci
ret futurum ac subinde diceret oportere se pati atque interfici pro
salute multorum secessit tamen cum discipulis suis: non ut vitaret quod
necesse erat perpeti ac sustinere sed ut ostenderet quod ita fieri oporteret in
omni persecutione ne sua quis culpa incidisse videatur: ac denunciavit
fore ut ab uno eorum proderetur Itaque iudas premio illectus tradidit
eum iudeis: At illi comprehensum ac poncio legato qui tunc legatus
syriam regebat oblatum cruci affigi postulaverunt Obicientes ei
nihil aliud nisi quod se diceret filium dei esse regem iudeorum Item quia
dixerat Si solveritis hoc templum quod edificatum est annis xlvi
Ego illud in triduo sine manibus resuscitabo significans futuram
brevi passionem suam: et se a iudeis interfectum tercia die resurrec
turum ipsum enim erat verum dei templum. has enim voces tamquam infan
stas et impias insectabantur Que cum pilatus audisset: et ille indefen
sionem sui nihil diceret pronunciavit in eo nihil dampnatione dignum videri
At illi iniustissimi accusatores cum populo quem incitaverat succlamare

cepit: et crucem eius violentis vocibus flagitare Cum pontius et il
lorum clamoribus: et herodis tetrarche instigatione metuentis ne reg
no pelleret victus est. ne tamen ipse sentenciam protulit: sed tradidit eum iudeis
ut ipsi de illo secundum legem iudicarent. duxerunt igitur eum flagellis ver
beratum: et prius quam cruci affigerent illuserunt Indutum e colore pu
nicei veste. ac spinis coronatum. quasi regem salutaverunt: et de
derunt ei cibum fellis. et miscuerunt ei aceti potionem; Post hec con
spuerunt in faciem eius et palmis ceciderunt Cumque ipsi carnifices de vesti
mentis eius contenderent: sortiti sunt inter se de tunica et pallio. et
cum hec omnia fierent: nullam vocem exore suo. tanquam si mutus esset
emisit Tunc suspenderunt eum inter duos noxios medium qui ob la
trocinia damnati erant crucique affixerunt Quid ergo hic in tanto faci
nore deploret aut quibus verbis tantum nefas conqueratur Non enim ga
vinianam crucem describimus quam M. tullius omnis eloquencie
sue viribus ac iuribus velut effusis tocius ingenii fontibus prosecutus
e. facinus indignum esse proclamans. civem romanum contra omnes leges
in crucem esse sublatum. Qui in quamvis innocens fuerit: et illo supp
licio indignus: mortalis tamen et ab homine scelesto qui iusticiam ignora
ret affectus e Quid de huius crucis indignitate dicemus. in qua deus
a cultoribus dei: suspensus atque suffixus e Quis tam facundus. et tan
ta rerum uberumque copia instructus existet. que oratio tanta afflu
encie ubertate decurrens: ut illam crucem merito deploret: quam
mundus ipse et tota mundi elementa luxerunt. hec autem sic futura fu
isse. et prophetarum vocibus et sibillinis carminibus denunciatum e Apud Isa
iam ita scriptum invenimus Non sum contumax neque contradico. Dorsum
meum posui ad flagella: et maxillas meas ad palmas: faciem autem
meam non averti a fedidate sputorum Idem dauid in psalmo xxxiiij
Congregata sunt super me flagella et ignoraverunt. Dissoluti sunt nec
que compuncti sunt temptaverunt me. et deriserunt me. et striderunt super
me dentibus suis Sibilla quoque eadem futura monstravit Ad ini
quas manus et infidelium deinque veniet dabunt autem deo alapas
manibus impuris et oribus scelestis sputa venenosa dabit esse ad fla
gella purum tunc tergum Item silencio eius quod usque ad mortem pertina
citer tenuit Isaias iterum sic locutus e Et sicut agnus coram tondenti
bus sine voce sic non aperuit os suum Et sibilla supradicta Et colaphizatus
tacebit nequis agnoscat. quis sermo aut unde venit ut predictus lo
quatur coronam ferat spineam De cibo vero et potu quem antequam eum fige
rent ei obtulerunt dauid in psalmo lxviij sic ait Et dederunt in escam
meam fel. et in siti mea potum mihi dederunt acetum Item hoc futurum
etiam sibilla concionata est In cibo fel. et in siti acetum dedere in ma
intatis. hanc indicabunt mensam Et alia sibilla iudeam terram his mor
pat versibus Sed tu stolida tuum deum non agnovisti illudentem mor
talibus cogitationibus. at et spinis coronasti ad coronam horrendumque fel
temperasti. Fore autem ut iudei manus referrent deo suo: eumque inter
ficerent testimonia prophetarum hec antecesserunt Apud esdram ita scriptum
est Et dixit esdras ad populum. hoc pascha saluator noster est. et refugium
nostrum Cogitate et ascendat in cor vestrum: quoniam habemus eum humiliare
in signo. et post hec sperabimus in eum ne deserat hic locus in eternum
tempus dicit dominus deus virtutum Si non credideritis ei. nec audieritis
adnunciationem eius. eritis derisio in gentibus Inde aliunde apparet iu
deos nullam aliam spem habere. nisi se abluerint a sanguine. ac speraverint
in eum ipsum quem necaverunt Isaias quoque facinus eorum designat et
dicit In humilitate iudicium eius sublatum e nativitatem eius quis
enarrabit. Quoniam aufferetur a terra vita eius a facinoribus populi mei ad
ductus e ad mortem Et dabo malos pro sepultura eius: et divites pro

Sibill

Sibilla

morte eius. quia facinus non fecit: neque inventus est dolus in ore eius.
propterea ipse hereditabit multos et fortium dividet spolia: propterea quod traditus
est ad mortem. et inter facinorosos deputatus est: et ipse peccata multorum
pertulit: et propter facinora illorum traditus est. David quoque in psalmo xc
iii. Captabunt in animam iusti et sanguinem innocentem condempnabunt. Et
factus est mihi dominus in refugium. Item Ieremias: Domine significa mihi et cog
noscam: tunc vidi meditaciones eorum. Ego sicut agnus sine malicia ab
ductus sum ad victimam. in me cogitaverunt cogitacionem dicentes: Ve
nite mittamus lignum in panem eius: et eradamus a terra vitam eius. et nomen
eius non erit in memoria amplius: lignum autem crucem significat. et pa
nem corpus eius. quia ipse est cibus ac potus omnium qui credunt in carne
quam portavit: et in cruce qua pependit. De qua tamen apertius ipse Moy
ses in deuteronomio ita predicavit. Et erit pendens vita tua ante
oculos tuos. et timebis die ac nocte. et non credes vite tue. Idem rur
sus in numeris. Non quasi homo dominus aut deus suspenditur: neque quasi
filius hominis minas patitur. Zacharias eciam sic tradidit. et videbunt in me
quem transfixerunt. Item David in psalmo xxi. Effoderunt manus meas
et pedes meos. dinumeraverunt omnia ossa mea. ipsi autem contemplati
sunt et viderunt me. et diviserunt vestimenta mea sibi. et super vestem
meam miserunt sortem. Que utique non propheta de se locutus est: fuit enim rex et
numquam illa perpessus est. sed spiritus dei per eum loquebatur: qui fuerat illa passu
rus post annos mille et quinquaginta. Tot enim colliguntur anni a reg
no David usque ad crucem Christi domini. Sed Salomon filius eius qui Ierosol
limam condidit. eam ipsam periturum esse in ultionem sancte crucis prophetavit.
Quod si avertimini a me dicit dominus. et non ostenderitis veritatem meam
reiciam Israel a terra quam dedi illis. et domum hanc quam edificavi illis in
nomine meo. proiciam illam ex omnibus. et erit Israel in perdicionem et in ob
probrium populo: et domus hec erit deserta. et omnis qui transiet per
illam admirabitur et dicet. propter quam rem deus fecit terre huic. hec
mala et dicent: quia reliquerunt dominum deum suum: et persecuti sunt re
gem suum dilectissimum deo: et cruciaverunt eum in humilitate magna
propter hoc importavit illis deus mala hec. Quid amplius his de facino
re iudeorum dici potest. quia excecatos tamen fuisse: atque insaciabili
furore correptos. qui hec cottidie legentes neque intellexerunt neque fece
runt cavere voluerunt. Suspensus igitur et affixus exclamavit ad dominum
voce magna et ultro spiritum exposuit. et eadem hora terremotus factus
est. et velum templi quod separabat duo tabernacula scissum est in duas
partes. et sol repente subductus est: et ab hora sexta usque ad horam no
nam tenebre fuerunt. Qua de re Amos propheta testatur. Et erit in die illo
dicit dominus. Occidet sol meridie. et tenebrabit dies lucis. et convertam
dies vestros festos in luctum et cantica vestra in lamentacionem. Item Ie

Sibilla

remias. Exterrita est que parit. et tedio anima: et occidit sol ei: cum adhuc
medius dies esset confusa est et maledicta. reliquos eorum in gladium dabo in
conspectu inimicorum eorum. Et sibilla. templi vero scissum est quod velum
et die medio nox erit tenebrosa ingens in tribus horis. Cum hec facta

Sibilla

essent. ne prodigiis quidem celestibus facinus suum intelligere quiverunt. Sed
quoniam predixerat: se tercia die ab inferis resurrecturum. metuentes ne a
discipulis subrepto et amoto corpore eum resurrexisse crederent et
fieret in plebem multo maior confusio. detraxerunt eum cruci. et conclu
sum firmiter in monumento militari custodia circumdederunt. Verum ter
cia die ante lucem terre motu repente patefactum est sepulchrum et custo
dibus quos attonitos obstupefecerat pavor. nihil videntibus integer
e sepulchro. ac vivus egressus in galileam profectus est ut discipulos suos
quereret. In sepulchro vero nihil repertum est: nisi exuvie quibus involu
tum corpus incluserat. illum autem apud inferos non remansurum: sed die

tercia resurrecturu͞z. pphe cecinerant Dauid in psalmo xvi°. Non derelinques
aīa͞z mea͞z apud inferos: neq͞z sanctu͞z tuū dabis uidere interitu͞z Item i
tercio ego dormiui et sompnu͞z accepi. et exurrexi. quī dn̄s auxiliatus
ē mihi Osee quoq͞z p̄mus xii^cz. pphetaru͞z de resurrectione eius testificat᷒
est. hic filius meus sapiēs. pp^r quod nūc nō resistet in contribulacōe
filioru͞z suoru͞z: et de manu inferoru͞z eruā eu͞z Ubi est iudiciū tuu͞z i
mors. aut ubi ē aculeus tuus Idem al' item alio loco uiuificabit nos
post biduu͞z die tercia Et ideo sibilla impositu͞z ee͞ morti terminu͞z
dixit post triduū sompnu͞z. et mortis fatum finiet tercio die dormiens
et tunc ab mortuis remeātens ad lumen ueniet p̄mus resurrectōis nouā
tus initiu͞z ostendens Vita͞z ē nobis acquisiuit morte superata Nulla igi͞t
spes alia consequende i͞mortalitatis homini dat᷒ nisi crediderit i eu͞z
et illa͞z crucem portanda͞z paciendamq͞z susceperit. profectus g° in galileā
noluit ē iudeis se ostendere ne adducerent eos ad p̄niā͞z atq͞z impios
resanaret. discipulis. itaq͞z congregatis scripture scē l̃ras. i. pphetaru͞z i
archana patefecit Que antequā pateretur pspici nullo modo poterant
quia ipm passione͞z q͞z eius indicabant Idcirco moyses. et idem ipsi
pphe lege͞z q̄ iudeis data ē testamentu͞z uocant: quia nisi testator mor
tuus fuerit: nec confirmari testm̄ pot: nec sciri quid in eo scriptu͞z sit
quia clausu͞z et obsignatu͞z ē Itaq͞z nisi xp̄us mortem suscepisset. apiri
testm̄ .i. reuelari et intelligi mysteriu͞z dei nō potuisset Ueru͞z scriptura
omnis in duo testā diuisa est: illud quod aduentu͞z passione͞z q͞z xp̄i
antecessit .i. lex et pphe dicit᷒ Ea u'o que post resurrectōe͞z eius scripta
sunt: nouū testm̄ noīatur Iudei ueteri utunt᷒ Nos nouo: s͞z tn̄ diuisa
nō sunt. quia nouū ueteris adimpletio ē: et in utroq͞z idem testator ē
xp̄s. qui p nobis morte suscepta nō h̄des regni eterni facit abdicato
et exh̄dato populo iudeoru͞z. sic ieremias ppheta testat᷒. cu͞z loquitur
talia Ecce dies ueniunt dicit dn̄s. et consummabo domui isrl' et domui
iuda testm̄ nouū nō scd̄m testm̄ qd' disposui p̄rib͞z eo͞z in die qua app
hendi manu͞z eoru͞z ut educere͞z eos de terā egypti. quia ipi nō pseue
rauerūt in testō meo. et ego neglexi eos dicit dn̄s Idem alio loco simi͞l i
ait Dereliqui domū mea͞z. dimisi h̄ditate͞z mea͞z in manu inimicoru͞z
meo͞z al' eius. facta ē h̄ditas mea mihi. sicut leo in silua. Dedit ipsa
sup me uocem sua͞z. ideo odiui eam. Cu͞z sit h̄ditas eius celeste regnū
non utiq͞z ipām h̄ditate͞z se dicit odisse. s͞z h̄des qui aduersus eu͞z in
grati et impii extiterūt. facta est inquit h̄ditas mea mihi. sic leo in p
da. et deuoracio factus sum h̄dib᷒ meis qui me i molauerūt sicut pec᷒
dedit sup me uoce͞z sua͞z .i. sniā͞s aduersus me mortis crucisq͞z duxerūt
Nam quod supius ait Consummaturu͞z se domui iuda. testm̄ nouū: oste
dit uetus illud testm̄: quod p moysen datū ē nō fuisse pfectu͞z: id aūt
q p xp̄m dari heret consummatu͞z fore. Domu͞z aūt iuda et isrl' nō utiq͞z
iudeos significat quos abdicauit. s͞z nos qui ab eo cōuocati ex gentibus
in eo͞z locū adoptione successim᷒. et appellamur filii iudeo͞z Quod sibil
la declarat cu͞z dicit iudeo͞z btm̄ diuinu͞z genus celitum Quod aūt
futuru͞z eēt id genus isaias docet. apud que͞z pr̄ summus ad filiu͞z loquit
dicens Ego dn̄s deus uocaui te ad iusticia͞z. et tenebo manū tua͞z et
confirmabo te in testamentu͞z generis mei in lucem gentiu͞z apire oculos
cecoru͞z pducere ex uinculis alligatos. et de domo carceris sedentes in tene
bris Cu͞z igi͞t nos antea tanq̄ ceci: et tanq̄ carcere stulticie inclusi se
derem᷒ in tenebris. et ignorantes deu͞z et ueritate͞z illuīati adeo sum᷒
qui nos testamento suo adoptauit: et liberatos malis uinculis. atq͞z in
lucem sapie. pductos in h̄ditate͞z regni celestis asciuit Ordinata u'
disciplinis suis ewangelica ac nois sui p̄dicacōe: circūdedit se repen
te nubes eu͞mq͞z in celu͞z sustulit xl^mo post passione͞z die Sicut daniel fore
ostenderat dicens. Et ecce i nubibus celi ut filius hoīs ueniens usq͞z

ad vetustatem dierum pervenit. Discipuli vero per provincias dispersi fundamenta ecclesie
ubique posuerunt facientes et ipsi in nomine magistri dei magna et pene in-
credibilia miracula quia descendens instruxerat eos virtute atque potes-
tate qua posset nove annunciationis racio fundari et confirmari. Sed
et futura illis aperuit omnia. que petrus et paulus rome predicaverunt
et ea predicatio in memoria scripta permansit In qua cum multa alia mira
tum hoc etiam futurum esse dixerunt: ut post breve tempus immitteret deus
regem qui expugnaret iudeos et civitates eorum solo adequaret
ipsos autem fame sitique confectos obsideret Tunc fore ut corporibus suorum
vescerentur et consumerent se invicem. postremo ut capti venirent
in manus hostium et in conspectu suo vexari acerbissime coniuges
suas cernerent molari: ac prostitui virgines/ diripi pueros. allidi par-
vulos omnia denique igni ferroque vastari captivos in perpetuum terris suis
exterminari. eo quod exultaverunt super amantissimum et probatissimum dei filium
Itaque post illorum obitum: cum eos nero interemisset iudeorum nomen et gen-
tem vespasianus extinxit. fecitque omnia. que illi futura predixerant Con-
firmata sunt ut opinor. que falsa et incredibilia putantur ab his: qui
vera celestium litterarum doctrina non imbuuntur Sed tamen ut refellant a nobis etiam
illi qui divinum non sine malo suo sapiunt: rebusque divinis fidem detrahunt
argumentis quoque illorum coarguamus errorem ut tandem. aliquando cre-
dant ita fieri oportuisse: sicut nos ostendimus factum Et quamquam apud
bonos iudices satis habeant firmitatis vel testimonia sine argumentis
vel argumenta sine testimoniis. nos tamen non contenti alterutro sumus cum
suppetat nobis utrumque ne cui per se ingenioso. aut non intelligendi
aut contra differendi locum relinquamus Negant fieri potuisse ut nature
immortali quicquam decederet Negant denique deo dignum. ut homo fieri vel-
let: seque infirmitate carnis oneraret. ut passionibus ut dolori ut mor-
ti se ipse subiceret. quasi non facile illi esset. ut citra corporis imbecilli-
tatem se hominibus ostenderet eosque iusticiam doceret: siquidem id volebat
maiore auctoritate. ut professi dei Tunc esse cunctos fuisse preceptis celesti-
bus parituros dei precipientis accederet Cur igitur aut ad docendos ho-
mines non ut deus venit: Cur se tam humilem imbecillumque constituit ut
ab hominibus et contempni et pena affici posset Cur vim ab imbecillis et
mortalibus passus est Cur non manus hominum aut virtute repulit aut
divinitate vitavit aut vitavit Cur non divinitatem suam sub ipsa saltem morte
patefecit Sed ut invalidus in iudicium ductus est: ut nocens dampnatus
ut mortalis occisus Refutabo hec diligenter. nec quicquam paciar er-
rare Illa est magna et mirabili racione sunt facta. quia quicumque precipit
non tamen imitari desinet deum ab hominibus esse cruciatum: verum etiam facile per-
videbit. Nam deum quidem se potuisse se credi. si ea ipsa que arguunt facta non
essent Quicumque precepta dat hominibus ad vitam moresque fingit aliorum
quero ne ipse facere debeat que precepit. an non debeat Si non fecerit
soluta precepta sunt Si enim bona sunt que precipiuntur. si vitam hominum in op-
timo statu collocant: ne se debet. ipse preceptor a numero ceterorumque hominum
segregare inter quos habitet ipse. et ipsi eodem modo vivendum est. quo docet
esse vivendum: ne si aliter vixerit. ipse preceptis suis fidem detrahat levio-
remque doctrinam suam faciat. si re ipsa resolvat quod verbis nititur astringere
Unusquisque enim cum audit precipientem. non vult imponi sibi necessitatem
parendi. tamquam ius sibi libertatis adimatur Respondet itaque doctori hoc
modo: non possum facere que iubes quia sunt impossibilia: vetas me irasci
vetas cupere. vetas libidine commoveri. vetas dolorem vel mortem timere
Sed adeo contra naturam est. ut his affectibus animalia universa subiecta
sint Vel si adeo repugnari putas posse nature. tu ipse qui precipis
fac ut sciam fieri posse Cum autem ipse non facias que insolencia est. ut homini
libero imponere velis leges quibus ipse non pareas prius disce que doces

Et anteq mores alienos corrigas tuos corrige Quis neget iustu ee
hanc responsionem. Quin etia in contemptu veniet huius modi +
doctor doctor. et deludetur invicem. quia indebite et ipe deludere Quid
ergo faciet ille preceptor. si hec ei fuerit opposita Quomodo admmet ex-
cusacionem contumacibus. nisi ut presentibus factis doceat se possibilia docere
Unde evenit ut plurimorum preceptis nullus obtemperet. homines enim malunt exempla
quam verba. quia loqui facile est prestare difficile Utinam quidem tam multi
bene facerent. quam multi loquuntur bene. Sed qui precipiunt non faciunt. abest
ab eis fides. et si homines fuerint contempnentur ut leves Si deus
opponetur ei fragilitatis excusacio fragilitatis humane: superest ut factis verba
firment quod philosophi facere nequiunt Itaque cum ipsi preceptores vincantur
affectibus. quos vinci predicant oportere/neminem pniunt ad virtutem que
falso predicant erudire. ob eamque causam putant neminem adhuc perfec-
tum extitisse sapientem .i. in quo summe doctrine ac sciencia summa virtus et per-
fecta iusticia consenserit Quod quidem verum fuit. nemo enim post mundum
conditum talis extitit nisi xpistus. qui et verbo sapientiam tradidit: et doc-
trinam presente virtute firmavit Age nunc consideremus. an doctor e celo mi-
ssus possit non esse perfectus. nondum de hoc loquor quem venisse adeo +
negant. fingamus aliquem de celo esse mittendum: qui vitam hominum eru-
dimentis virtutis instituat. et ad iusticiam formet Neminem dubium
potest esse: quin is doctor qui celitus mittitur. tam sciencia sit rerum omnium
quam virtute perfectus. ne nihil inter celeste terrenumque differat Nam in homine
doctrina et propria doctrina esse: nullo pacto potest Nec enim mens terrenis visce-
ribus inclusa. et tabe corporis impedita. aut comprehendere per se potest aut cape-
re veritatem nisi aliunde doceat: et si maxime possit summam: tamen virtutem cape-
re nequeat. et omnibus viciis resistere: quorum materia in visceribus continetur. eo quod
fit ut terrenus doctor perfectus esse non possit. At vero celestis cui divinitas
scienciam/virtutem immortalitas tribuit. in docendo quoque sicut in ce-
teris perfectus. et consummatus sit necesse est. At id omnino fieri non potest
nisi mortale sibi corpus assumat Cur autem fieri non potuit racio clara
est Nam si veniat ad homines ut deus/ut omittam quod mortales oculi
claritatem maiestatis eius conspicere ac sustinere non possunt: ipse quoque
deus virtutem docere non poterit: quia expers corporis non faciet que
docebit: ac per hoc doctrina eius perfecta non erit. Alioquin si summa virtus
est dolorem patienter pro iusticia officioque perferre: si virtus est mor-
tem ipsam. et intentatam non metuere. et illatam fortiter sustinere De-
bet ergo doctor ille perfectus et docere ista precipiendo et confirmare
faciendo: quia qui dat precepta vivendi. amputare debet omnem excusa-
cionum materiam. ut imponat hominibus parendi necessitatem non vi aliqua. sed pu-
dore. et tamen libertatem relinquat. ut et premium sit constitutum parenti-
bus. quia potuit non parere si vellent Quo igitur potest excusacio ampu-
tari: nisi ut qui docet faciat quod docet: et sit quasi previus: et manum
porrigat secuturo Quemadmodum autem potest facere quod docet. si non sit simi-
lis ei quem docet Nam si nullus subiectus sit passioni potest ei docenti
homo sic respondere Volo equidem non peccare sed vincor: Indutus sum enim carne
fragili et imbecilla. hec est que concupiscat que irascatur: que dolere que mori
cogatur. Itaque ducor invitus et pecco: non quia nolo sed quia cogor +
sentio me. et ipse peccare sed necessitas fragilitatis impellit cui re-
pugnare non possum Quid ad hec respondebit preceptor ille nisi
Quo confutabit ac redarguet hominem. qui delictis suis ex-
cusacionem carnis obtendit. nisi et ipse carne fuerit indutus. ut os-
tendat eciam carnem posse capere virtutem Contumacia enim redargui non
potest. nisi exemplo nam habere non potest quod doceas firmitatem nisi ea prior feceris
quia natura hominum proclivis in vicia. videri vult. non modo cum venia sed esse
cum racione peccare Oportet virum doctorem quam virtutis hominum similem fieri

ii uincendo petm̄ · doceat hoiez uinci ab eo petm̄ posse · si uero sit i mor
talis : exēpluz pponē hoī nullo mō pot extitens enīz constans ali
quis ac dicet : Tu quidem nō peccas : quia liber es ab hoc corpe
nō concupiscis quia i mortali nichil ē necessariuz : m uero multis
rebus opus est · ut teneāt hanc uitaz : mortez nō times qz uite
ualere nō pot Dolorem contemnis : quia nullaz uiz pati potes
At ego mortalis utruqz timeo : quia cruciatus m grauissimos
i ferunt : quos tolerare carnis infirmitas nō pot · Doctor itaqz
uirtutis etiaz hanc excusacionez debuit hoibus auferre : nequis qd
peccat necessitati potius ascribat : q culpe sue Ergo ut pfectus eē
possit · nichil ei debet oppom ab eo qui docendus est : ut si forte di
xerit impossibilia pcipis : respondeat ecce ipē facio : ego carne i dut
suz : cuius est peccare ppriuz : et ego eandem carnez gero : et tn̄ pec
catuz i me non dominatur Mihi opus contempnere difficile est : quia
nimi aliī nō pot in hoc corpe uiuere et m corpus ē : et tn̄ pugno
contra omez cupiditatez Non possuz p iusticia nec dolorez ferre
nec mortez quia fragilis sū : ecce et mihi dolor ac mors hīt po
testatem et ea ipā que times uinco : ut uictorez te facio doloris
ac mortez : prior uado p ea que sustinē nō posse pretendis Si p
cipientez seqi nō potes sequere antecedentez Sublata hoc modo
omnis excusatio ē : et necesse fateri hoiez necesse ē sua culpa i
iustuz esse : qui doctorez uirtutis · et eundem ducez nō sequatur
Uides ergo quanto pfectior sit mortalis doctor : quia dux esse mor
tali pt · q i mortalis : qui paciaz doce nō pot : qui subiectus passi
omb, nō est : nec hoc tamen eo ptinet · ut hoiez deo pferaz sz ut
ostendaz : neqz hoiez pfecte doctine nō posse · nisi sit ipē deus : ut
auctē celesti necessitatez parendi hoib, imponat : neqz deū nisi t
mortali corpe induat : ut pcepta sua factis adimplendo · ce
teros parendi necessitate constringat · liquido igr apparet · euz
qui uite dux et iusticie sit magister : corporalez eē oportere : ne
alit fieri pot : ut sit illius plena et pfecta doctina · ni habeat radi
cem ac fundamentuz : stabilisqz aput hoies ac fixa pmaneat Ip
suz aut subire carnis · et corporis imbecillitatez · uirtuteqz ne
recipe : cuius doctor ē ut eam simul et uerbis doceat et factis Ite
subiectuz eē morti et passionib, cunctis : qm in passione tolleran
da et i morte subeunda uirtutis officia uisantur Que omīa
ut dixi consumator doctor pferrē debet ut doceat ipē pferri · Discat
igr hoies et intelligant : quare deus euz legatum · ac nunciuz suuz
mitteret : ad erudiendaz pceptis iustiē sue in mortalitatez : mor
tali uoluit euz carne indui · et cruciatu affici : et morte multa
ri : naz cuz iustiā nulla eet in terra : doctorez misit quasi uiuam
legez : ut nomen ac templuz nouū conderet : ut uerū ac piuz
cultuz p omēz terraz et uerbis et exemplo seminaret Sz tn̄ ut cer
tuz eet a deo euz missuz : nō ita illuz nasci oportuit · sicut hō nascitur
ex mortali utroqz concretus : sz ut appareret etiā in hoie illuz esse
celestez : creatus ē sine opa genitoris : Habebat eniz spualez patrem
deuz · et sic pr spus eius deus sine matre : ita mater corpis eius
uirgo sine pre : fuit igr et deus et homo int deuz hoiez qz medius
constitutus : unde illuz greci mesiten uocaut : ut hoiez p ducē ad
deuz posset a · ad i mortalitatez : quia si deus tm̄ fuisset · ut sepe dcm̄
ē : exempla uirtutis hoi pbere nō posset : si hō nō tm̄ possz hoies
ad iustiaz cogere · ni auctās et uirtus hoie maior accederet Et eniz
constet hō ex carne ac spū · et oportet iustiē opib, emereri ut fiat
eternus : caro qm̄ terrena ē · ideoqz mortalis copulatuz spuz trahit
secuz : et i mortalitate ducit ad mortez Ergo spus expers carnis t

dux esse homini ad immortalitatem nullo pacto poterat: quia caro impedit spiritum qui innixus deum sequatur: est enim fragilis et subiecta peccato: peccatum autem pabulum mortis est: itaque idcirco mediator advenit id est deus in carne: ut caro eum sequi possit: et eripet hominem morti cuius est dominatio in carnem. Ideo carne se induit ut desideriis carnis edomitis doceret non necessitatis esse peccare: sed propositi ac voluntatis. Una nobis est et precipua cum carne lucta est. cuius infinite cupiditates premunt animam: nec dominium retinere patiuntur: sed eam voluptatibus et illecebris suavibus mancipatam: morte afficiunt sempiterna. Quibus ut repugnare possimus Deus nobis viam separande carnis et aperuit et ostendit: que virtus perfecta: et omnibus numeris absoluta: coronam vincentibus: et mercedem immortalitatis impertit. Dixi de humilitate et fragilitate et passione: cur hec deus subire maluerit nunc ipsius crucis ratio reddenda est: et vis enarranda. quid summus prius a principio disposuerit et quemadmodum cuncta que gesta sunt ordinaverit: non tamen divinatio prophetarum que in christum vera processit: sed etiam ratio ipsius passionis docet. Quecumque enim passus est non fuerunt inania: sed habuerunt figuram et significantiam magnam: sicut et divina illa opera que fecit: quorum vis et potentia valebat. quibus in presens sed declarabat aliquid in futurum. Aperuit cecorum lumina celestis virtus et lucem non videntibus reddidit. sed hoc facto significabat fore. ut conversus ad gentes que deum nesciebant. insipientium pectora illuminaret luce sapientie. et ad veritatem contemplandam oculos cordis aperiret. Vere enim ceci sunt qui celestia non videntes. et tenebris ignorantie et circumfusi terrena et fragilia venerantur. patefecit aures surdorum. non utique hactenus vis illa celestis operata est: sed declarabat fore: ut qui erant veritatis expertes sed audirent et intelligerent divinas dei voces. Vere enim surdos dixeris. qui celestia et vera et facienda non audiunt. Mutorum linguas in eloquium solvit. admirabilis etiam cum fieret potentia: sed inerat huic virtuti alia significatio. que ostenderet mox futurum ut rudes celestium nuper ignari precepta sapientie disciplina: de deo et veritati dissererent Nam qui rationem divinitatis ignorat: is vere et elinguis et mutus est: licet omnium disertissimus sit: lingua enim cum verum loqui cepit id est virtutem et maiestatem que dei singularis interpretari: tunc demum officio nature sue fungitur: quamdiu autem falsa loquitur in usu suo non est: et ideo infantis sit necesse est: quia divina proloqui non pot fides quippe claudorum ad officium gradiendi reformavit laudabilis divini operis fortitudo: sed figura id continebat quod cohibitis erroribus vite facilis ac devie iter veritatis aperietur per quod gradirentur homines ad dei gratiam consequendam. Is enim vere claudus existimandus est: qui caligine ac tenebris insipientie implicitus. et quo tendat ignarus offensabilibus et caducis gressibus per viam mortis incedit. Item labes et maculas inquinatorum corporum repurgavit Non exigua immortalis potentie opera Verum id portendebat hoc vis. quod peccatorum libidinibus ac vitiorum maculis inquinatos doctrina eius purificatura esset eruditione iustitie. Leprosi enim vere atque elevantiati debent haberi. quos vel infinite cupiditates ad scelera. vel insatiabiles voluptates ad flagitia compellunt. et dedecorum maculis inustos aliquid inustos labe afficiunt sempiterna Iacentia mortuorum corpora excivit: eosque nominibus suis inclamatos a morte revocavit Quid congruentius deo: quid in miraculo dignius omnium seculorum: quam decursam vitam resignasse completisque hominum temporibus: tempora adiecisse spectata archana mortis revelasse. Sed hec inenarrabilis potentie. imago virtutis maioris fuit. que demonstrabat tantum vel habituram esse doctrinam suam ut gentes in toto orbe: que aliene adeo subiecte morti fuerunt cognitione veri luminis

animate · adi mortalitatis p̄mia p̄venirent Eos ē recte mortuos ex
timaveris · qui datorem vite deum nescientes · atq̄ a͞ias suas a celo
in terram dep̄mentes · in laqueos eterne mortis inciderunt Que igi
tur tunc faciebat in p̄nti : imagines erant futurorum · q̄ in lesis affectisq̄
corporibus exhibebat : ea spiritalium figuram gerebant : ut et in p̄nti vir
tutis nobis · nō terena opa monstraret · et in futurum p̄tatem ce
lestis sue maiestatis ostenderet Ergo sicut opa eius significanciam quo
q̄ maioris p̄tatis hūerūt : ita eciam passio nō simplex nec sup̄va
cua · nec fortuita p̄cessit : sed illa ut q̄ fecit magna virtutem ac po
testatem doctrine eius significabat : sic ea que passus ē · odio futu
ram esse sapiam nūciabat Aceti ē potus atq̄ fellis cibus · acer
bitates et amaritudines in hac vita sectatoribus veritatis pollice
batur · Et quāq̄ passio ipā p se acerba et amara specimen nobis
futurorum tormentorum dabat : q̄ morantibus in hoc seculo virtus ipā
proponit : tamen illius modi potus et cibus in ore doctoris nr̄i
veniens : pressurarum nobis et laborum · et miseriarum prebebat ex
emplum Quōniā tollerare ac p̄peti necesse ē eos · qui veritate
sequuntur : quī veritas acerba est : et ī visa omnibus qui virtutis
expertes vitam suā mortiferis voluptatibus dederūt Nam corona
spinea capiti eius imposita id declarabat fore ut divinam sibi +
plebem de nocentibus cōgregaret Corona ē dr̄ circumstantis in orbe
p̄plus Nos aūt qui ante cognicionem dei fuimus i iusti spine
·i· mali ac nocentes eram⁹ : ignorantes quid eet bonū · ac iusti
cie notione · atq̄ opibus alieni : omnia scelere ac libidine pollueba
mus / p̄lecti n̄ ex dumis et sentibus sanctum dei caput cingimus
quia cō vocati ab ipō · et circūfusi undiq̄ ad eū virō et doctore deo
assistim⁹ · regem que illum mūdi · et omnium viventium dnm̄ corona
mus Qd vero ad crucem spectat · magna ī ea vis ac racio est
quā nūc conabor ostendere Deus nāq̄ sic supius exposui · cum
cōstituissz hoiem liberare · magrm virtutis legavit interris : qui et
p̄ceptis salutaribus formaret hoīes ad innocenciam · et opibus factis
q̄ p̄ūtibus iusticie viam pandēt : qua gradiens homo et doctorē suū
sequens ad vitam eternam p̄veniret Is igr̄ corporatus ē : et veste
sequens ... induitus : ut hoī ad quem docendum venerat : virtutis ex
empla et incitamēta p̄beret · Sz cum in omnibus vite officiis iusticie
specimen p̄buissz : ut doloris quoq̄ paciam · mortis q̄ conteptum
quibus p̄fecta et consummata fiunt virtus traderet hoi : venit ī ma
nus ... nacionis · cum et vitare possz potuissz scia futuri quam
gerebat · eadem virtute repellere qua mirabilia faciebat : Sustin
uit g° cruciatus · et verbera et spinas : Postremo etiā mortem sus
cipe non recusavit : ut homo illo duce subactam : et catenatā mō
tem cum suis erroribus triumpharet Cur aūt summus pr̄ id potissimū
genus mortis elegerit : quo affici eū sineret : hec racio est : Dicet
ē fortasse aliquis · Cur si deus fuit et mori voluit : nō saltim hono
to aliquo mortis genere affectus est Cur potissimū crucem · Cur
infami genere supplicii : quod eciā hoī libero · quis nocenti videat
indignum · Primum q̄ is qui humilis advenerat : ut humilibus et infirmis
opem ferēt : eo genere afficiendus fuit · quo humiles et infimi so
lent : ne quis eet omīo : qui eum non possz imitari Deinde ut in
tegrum corp⁹ eius conservaretur : quē die tercia resurgē ab inferis
oportebat · Nec hoc ē cuiq̄ ignorandum ē · q̄ ipē ante de sua passi
one p̄dicens · eciam id notum fecerat hr̄e p̄tatem cum vellet depo
nendi spm̄ · et resumendi Susfixus itaq̄ cum spm̄ deposuerat ne
cessarium carnifices nō putaverūt ossa eius suffringē · sicut mos eorum
ferēbat · sz tantummodo latus eius p̄foraverunt Sic integrum corp⁹

patibulo detractum est: et sepulchro diligenter inclusum. Que omnia idcir-
co facta sunt ne lesum ac diminutum corpus ad resurgendum inhabi-
le redderetur. Illa quoque propositi fuit causa. Cur deus crucem maluerit
quia illa exaltari eum fuit necesse: omnibusque gentibus passionem dei notes-
cere. Nam quoniam is qui patibulo suspenditur: et conspicuus est omnibus
et ceteris altior. crux potius electa est. que significaret illum
tam conspicuum: tamquam sublimem futurum: ut ad eum cognoscendum pa-
riter et colendum cuncte nationes ex omni orbe concurrerent. Deinque
nulla gens tam inhumana est: nulla regio tam remota. cui aut pas-
sio eius. aut sublimitas maiestatis ignota sit. Extendit ergo in passi-
one manus suas: orbemque dimensus est: ut iam tunc ostenderet
ab ortu solis. usque ad occasum magnum ex omnibus linguis et tribubus
congregatum esse sub alas suas venturum: signumque illud maximum at-
que sublime frontibus suis suscepturum. Cuius rei figuram iudei esse nunc ex-
hibent: cum limina sua de cruore notant agni. Deus enim percussurus egypti-
os. ut ab ea plaga immunes faceret hebreos: his precepit: ut agnum candi-
dum sine macula immolarent ac signum liminibus suis de sanguine eius im-
ponerent. Itaque cum egyptiorum primogenita una nocte interissent hebrei so-
li signo sanguinis tuti fuerunt: non quia cruor pecudis tantam in se
vim gerebat: ut hominibus saluti esset: sed imago fuerat rerum futurarum. Agnus
enim sine macula christus fuit id est innocens et iustus et sanctus: et qui ab
iisdem iudeis immolatus salus est omnibus: qui signum sanguinis id est crucis qua
sanguinem fudit in sua fronte conscripserint. frons enim summum limen est
hominis: et lignum sanguine delibutum crucis significatio est. Deinque immola-
tio pecudis ab his ipsis qui faciunt pascha nominatur ΑΠΟ ΤΟΥ ΠΑCΧΕΙΝ quia
passionis figura est. Quam deus prescius futurorum tradidit per moysen
populo suo celebrandam. Sed tum figura valuit in presenti ad depellendum
periculum ut appareat quantum veritas ipsa valitura sit ad plebem dei pro-
tegendam in extrema totius orbis necessitate. Quomodo ergo vel in qua
plaga tuti omnes sint futuri qui signum hoc veri et divini sanguinis
in summo corporis sui notaverint in novissimo libro docebo. Nunc satis est
huius signi potentiam quantum valeat exponere. Quanto terrori sit demonibus
hoc signum. sciet qui viderit quatenus adiurati per christum de corporibus que
obsederint fugiunt. Nam sicut ipse cum inter homines ageret universos demo-
nas verbo fugabat. hominumque mentes emotas: et malis incursibus
furiatas: in sensus pristinos reponebat. ita nunc sectatores eius eos-
dem spiritus inquinatos de hominibus et nomine magistri sui: et signo passionis
excludunt. Cuius rei non difficilis est probatio. Nam cum diis suis immo-
lant. si assistat aliquis signatam frontem gerens: sacra nullo modo
litant: nec responsa potest consultus reddere vates. Et hec sepe causa
precipua iustitiam persequendi malis regibus fuit. Cum enim quidam minis-
trorum nostrorum sacrificantibus dominis assisterent imposito frontibus signo: de-
os illorum fugaverunt: ne possent in visceribus hostiarum futura depingere.
Quod cum intelligerent aruspices: instigantibus hisdem demonibus
quibus prosecrarant conquerentes prophanos homines sacris interesse ade-
gerunt principes ipsos in furorem: ubi expugnarent dei templum: seque
vero sacrilegio contaminarent. quod gravissimis persequentium pe-
nis expiaret: nec tamen ex hoc ipso ceci homines intelligere possunt: aut hanc
esse veram religionem: cui admirandum tanta vis inest: aut illam fal-
sam que subsistere aut congredi non potest. Sed aiunt hoc deos non metu
odio facere. quasi quisquam quemquam possit odisse. nisi eum aut noceat: aut pos-
sit nocere: immo vero congruens maiestati fuit: ut eos quos oderant
presentibus penis afficerent potius quam fugerent. Sed quia neque accedere ad eos
possunt: quibus celestem notam viderint: nec his nocere quos signum immor-
tale munierit tamquam inexpugnabilis murus. lacessunt eos per homines et

manibus persequuntur alienis. quos profecto si esse confiterentur uincimus
Necesse est enim ueram esse hanc religionem que et rationem demonum no-
uit et astuciam intelligit: et uim retundit: et eos spiritalibus armis
domitos ac subactos cedere sibi cogit. si negant testimoniis poe-
tarum ac philosophorum refellentur. Quod si esse et malos esse infi-
cunt ciat non eunt. quid super est nisi ut illos esse dicant deos: alios demo-
nas. Exponant igitur nobis differenciam generis utriusque ut sciamus
quid colendum: quid execrandum sit. habeantne inter se aliquid
consortium. an uero inimici sint. Si sunt aliqua necessitudine co-
pulati quatenus eos discernemus. aut quomodo utriusque generis honorem
cultumque miscebimus. Si autem sunt inimici. cur aut demones deos
non timent. aut dii demonas fugare non possunt. Ecce aliquis instinc-
tu demonis percitus. dementit effertur insanit. Dicamus (ducamus) hunc in Iouis
optimi maximi templum: uel quia sanare homines Iupiter nescit in
Esculapii uel Appollinis fanum: iubeat uterlibet sacerdos dei sui nomine
ut nocens ille spiritus excedat ex homine. nullo id pacto fieri potest
Que igitur uis deorum est: si subiectos sibi demonas non habent
At uero idem demones adiurati per nomen dei ueri. protinus fugi-
unt. que est racio ut Christum fugi timeant. Iouem autem non timeant nisi
quod idem sunt demones. quos uulgus deos esse opinatur. Denique si con-
stituantur in medio. et is quem constat incursum demonis perpeti. et
delphici Appollinis uates. eodem modo nomen dei horrebunt. et tam
celeriter excedet de uate suo Appollo. quam ex homine spiritus ille demo-
niacus. et adiurato. fugatoque deo suo uates in perpetuo contices-
cet. Ergo idem sunt demones quos fatentur execrandos esse. idem
dii quibus supplicant. Si nobis credendum esse non putant. credant Home-
ro qui summum illum Iouem demonibus aggregauit Sed et aliis poetis
ac philosophis. qui eosdem modo demonas modo deos nuncupant: quorum
alterum uerum alterum falsum est Illi enim nequissimi spiritus. ubi adiurantur
ibi se demonas esse confitentur ubi coluntur. ibi se deos menciuntur
ut errores hominibus immittant et auocent a ueri dei notione: per quam
solam potest mors eterna uitari Idem sunt qui decipiendi homines causa
uarios sibi cultus per diuisa religionum condiderunt. mentitis tamen as-
sumptisque nominibus ut fallerent Nam quia diuinitatem per se ipsos affectare
non poterant: asciuerunt sibi nomina potentium regum: sub quorum titulis
honores sibi deorum uendicarent Qui error discuti potest: et in lu-
cem ueritas protrahi Nam siquis studet altius inquirere. congreget
eos quibus peritia est ciere ab inferis animas. Euocent Iouem Neptunum
Vulcanum Mercurium. Appollinem patremque omnium Saturnum. respondebunt
ab inferis omnes et interrogati loquentur: et de se ac deo fatebuntur
Post hec euocent Christum. non aderit: non apparebit: quia non am-
plius quam biduo apud inferos fuit. Quid hac probacione certi-
us proferri potest Ego uero non dubito. quin ad ueritatem trismegistus
hac aliqua ratione peruenerit. qui de deo patre omnia. et de filio
locutus est multa. que diuinis continentur archanis. Que cum
ita se habeant ut ostendimus: apparet nullam aliam spem uite homini
esse propositam: nisi ut abiectis uanitatibus et errore miserabili deum
cognoscat. et deo seruiat. nisi huic temporali renunciet uite. ac se
rudimentis iusticie. ad cultum uere religionis instituat. Hac enim
condicione gignimur. ut generanti nos deo iusta. et debita ob-
sequia prebeamus. hunc solum nouerimus. hunc sequamur hoc uinculo
pietatis obstricti deo relegati sumus. unde ipsa religio nomen
accepit. non ut Cicero interpretatus est a relegendo. qui in libro de
natura deorum secundo ita dixit. Non enim philosophi solum uerum etiam maiores
nostri supersticionem ac religionem separauerunt Nam qui totos dies

precabantur: et immolabant ut sui sibi liberi superstites essent: superstitiosi
sunt appellati. qui autem omnia que ad culturam deorum pertinent retractarent
et tamquam relegerent. hii sunt dicti religiosi ex relegendo. tam
quam ex eligendo eligentes: et diligendo diligentes. ex intelligendo
intelligentes. hiis enim verbis omnibus inest vis legendi eademque
in religioso: ita factum est in religioso et superstitioso. alterum vitii no
men. alterum laudis. Hec interpretacio quam inepta sit. ex re ipsa licet
noscere. Nam si in eisdem diis colendis. et superstitio. et religio ver
satur. exigua vel potius nulla distancia. Quid enim affert cause
cur precari pro salute filiorum semel religiosi: et idem facere decies super
stitiosi esse homines arbitrentur. Si enim semel facere optimum est: quanto ma
gis sepius. Si hora prima ergo et tota die. Si una hostia placabiles
placabiliores utique hostie plurime: quia multiplicata obsequia deum me
rent. potius quam offendunt. Non enim nobis odiosi videntur hi famuli qui
assidui et frequentes ad obsequium fuerint. sed magis cari. Cur igitur sit
culpe. et nomen reprehensibile suscipiat: qui aut filios suos ma
gis diligit: aut deos satis honorat. laudetur autem qui minus. Quod
argumentum etiam ex contrario valet. Si enim totos dies precari. et immolari
crimen est ergo et semel. Si superstites filios subinde optare vitiosum est
superstitiosus igitur est. et ille qui etiam raro id optavit. Aut cur vitii
nomen sit ex eo tractum quo nihil honestius: nihil iustius optari potest
Nam quod aiunt religiosos a relegendo appellatos. qui retractent
ea diligenter que ad cultum deorum pertineant Cur ergo et illi qui sepe hoc
in die faciant: religiosorum nomen amittunt Cum multo utique diligen
tius ex assiduitate. ipsa relegunt ea quibus deos colunt. Quid ergo est
Nimirum religio veri cultus est: superstitio falsi. Et omnino quid colas in
terest. non quemadmodum colas. aut quid precere. Sed quia deorum cul
tores religiosos se putant. cum sint superstitiosi. nec religionem pos
sunt a superstitione discernere: nec significanciam nominum exprimere. Diximus
nomen religionis a vinculo pietatis esse deductum: quod homines sibi deus
religaverit: et pietatem constrinxerit: quia nos servire ei ut domino
et obsequi ut patri necesse est. Melius est Lucrecius id nomen inter
pretatus est. qui ait religionis se nodos solvere. superstitiosi autem vo
cantur: non qui filios suos superstites optant: omnes enim optamus. sed
aut hi qui superstitem. memoriam defunctorum colunt: aut qui paren
tibus suis superstites, colebant imagines eorum domi, tamquam deos pena
tes. Nam qui novos sibi ritus assumebant: ut: deorum vice mor
tuos adorarent. vel honorarent: quos ex hominibus in celum receptos puta
bant. hos superstitiosos notant: eos vero qui publicos. et antiquos
deos colerent religiosos nominabant Unde virgilius Vana superstitio ve
terumque ignara deorum Sed cum veteres quoque deos inveniamus eodem modo
consecratos esse post obitum: superstitiosi ergo qui multos ac falsos deos
colunt Nos autem religiosi qui uni et vero deo supplicamus Fortasse querat
aliquis quomodo cum deum unum colere dicamus. nos deos tamen asseverare
mus. Deum patrem. et deum filium que asseveracio plerosque in maximum im
pegit errorem. Quibus cum probabilia videantur esse que dicimus. in hoc uno
labare nos arbitrantur. quod et alterum. et mortalem deum fateamur De
mortalitate iam diximus. nunc de unitate doceamus. Cum dicimus deum
patrem et deum filium: non diversum dicimus: nec utrumque secernimus: quia
nec pater esse sine filio potest: nec filius a patre secerni Siquidem nec pater
nuncupari sine filio: nec filius potest sine patre generari Cum igitur et pater
filium faciat et filius patrem: una utrique mens: unus spiritus: una sub
stancia est Sed ille quasi exuberans fons est. hic tamquam defluens
ex eo rivus ille tamquam sol: hic tamquam radius a sole porrectus qui quoniam sum
mo patri et fidelis et carus est non separatur: sicut nec rivus a fonte: nec

radi⁹ a sole porrectus : quia et aqua fontis in riuo ē · et lumen solis
in radio : eque nec uox ab ore seiungi : nec uirtus aut manus acor-
pore diuelli pōt Cuȝ igr̄ a pphetis manus dei idem · et uirtus ē ser
mo dicat̄ : utiq; nulla discrecio ē : quia et lingua ſmonis ministra
ē : et man⁹ in qua uirtus ē · indiuidue corporis porciones : pprio-
re · uti exemplo libet Cuȝ quis hēt filiū quē unice diligat : qui tū
sit in domo · et in manu pris : licet ei nomen dn̄i potestatēq; co
cedat · ciuili tū iure · et dom⁹ una · et un⁹ dn̄s nōiat̄ · Sic hic
mūdus dom⁹ una dei est : et filius ac pr̄ qui unanimes īcolūt
mūduȝ · deus unus · quia unus ē tanq̄ duo : et duo tanq̄ unus
neq; id miruȝ cuȝ filius sit in p̄re · et pr̄ diligit filiuȝ · et pr̄ ī filio
quia uolūtati pris fideli· paret · nec unq̄ facit · aut fecerit nisi
qd̄ pr̄ · aut uoluit aut iussit · Deniq; unuȝ deuȝ ēē taȝ p̄reȝ quaȝ
filiuȝ · ysaias in illo exemplo · quod supius posuim⁹ ostēdit · cū dice
ret Adorabūt te · et in te dep̄cabunt̄ : qm̄ in te deus ē : et nō ē ali⁹
deus p̄ter te · Sȝ et alio loco silr̄ ait · Sic dicit deus rex isr̄l : qui
eruit euȝ deus etern⁹ Ego p̄m⁹ · et ego nouissimus : et p̄ter me nō
est deus Cuȝ duas p̄sonas pposuisset dei regis · i · xp̄i : et dei pris
qui euȝ post passioneȝ ab inferis excitauit Sic ostendisse diximus o
see pphaȝ qui ait : et de manu inferoruȝ eruaȝ euȝ : tū ad utranq;
p̄sonaȝ referens intulit : et p̄ter me non est deus : cuȝ possȝ dicere
preter nos Sȝ phas nō erat pl̄i nūo separacioneȝ tante necessitu
dinis fieri Unus ē enīȝ liber deus summus : carens origine q2 ipe
ē origo reruȝ : et in eo simul · et filius · et oīa ɔtinētur Quapp̄
cuȝ mens alti⁹ : et uolūtas in alto sit : ul poti⁹ una in utroq; ·
merito un⁹ deus uterq; appellatur : quia quicquid ē ī p̄re ad filiuȝ
transfluit : et quicqd est in filio a p̄re descendit Non pōt igr̄ summus
ille · ac singlaris deus nisi p filiuȝ coli : qui soluȝ se p̄reȝ colere pu
tat : sicut filiū nō colit : ita ne p̄reȝ quideȝ quideȝ colit Qui
aūt filiū suscepit · et nomen eius gerit · is uero cū filio simul · et
p̄reȝ colit · qm̄ legatus et nūcius et sūmi sacerdos sūmi pris est
fili⁹ : hic templi maximi ianua ē · hic lucis uia · hic dux salutis hic
ostiū uite · Sȝ qm̄ multe heses extiterūt · et instinctu demonū pplus
dei scissus est Determinanda ē nobis ueritas breuiter · et in suo pprio
domicilio collocanda : ut siquis aquā uite cupiat haurire : nō ad de
tritos lacus deferat̄ : qui nō hn̄t uenaȝ : sȝ uberrimū dei nouerit
fonteȝ : quo irrigatus perenni luce potiatur Ante om̄ia scire nos
cōuenit : et ipm̄ · et legatos eius predixisse · q plurime secte · et hē
ses hērent existere · q̄ concordiaȝ sancti corporis rūperent ac monuisse
ut sūma cauteremus ne qn̄ in laqueos · et fraudes illius aduersarij
nr̄i · cū quo nos deus luctari uoluit incideremus Tum dedisse certa
mandata · q̄ in posteruȝ custodire deberemus Quoru plerq; ī meō
res : deserto itinere celisti uias sibi deuias · p anfractus · et pcipitia
condiderūt : p quā p̄teȝ plebis incautā · et simplicē ad tenebras
morteq; deducerent Quod quatenus acciderit exponaȝ : fuerūt
quidaȝ nr̄oȝ · ul̄ minus stabilita fide · ul̄ minus docti ul̄ minus
cauti · qui discidiuȝ fecerent unitatis · et ecclam dissiparent Sȝ hi
quoruȝ fides fuit lubrica : cuȝ deū nosse se et colere simularēt · au
gendis opib; · et honori studentes · affectabant maximū sacerdotiū
et a pociorib; uicti : secedere cū suffragatorib; suis maluerūt : quā
eos ferre ppositos · quib; concupierant ipi ante pponi Quidaȝ
uero nō satis celestib; lr̄is eruditi : cū ueritatis accusatoribus re
spondere nō possent : obicientib; ul̄ impossibile · ul̄ incongruens ēē
ut deus in uteruȝ se mulieris includeret nec celestem illaȝ maies
tatem ad tantaȝ infirmitateȝ potuisse deduci : ut homib; contemptui

derisui contumelie ludibrio eet: postremo etiam cruciamenta pferret
atque execrabili patibulo figeretur Que omnia que neque ingenio neque doc-
trina defendere ac refutare possent: nec enim uim racionemque penitus p-
uidebant: depravati sunt ab itinere recto et celestes litteras corruperunt: ut
novam sibi doctrinam sine ulla radice ac stabilitate componerent Non
nulli autem falsorum prophetarum vaticinio illecti: de quibus et veri prophete et
ipse predixerat: exciderunt a doctrina dei: et tradicionem veram reliq-
runt: sed illi omnes demoniacis fraudibus irretiti: quas prospicere et cavere
debuerant divinum nomen et cultum per imprudenciam perdiderunt Cum
enim frigies aut novaciani aut marcionite aut anthropiani aut a-
riani seu quilibet alii nominantur christiani esse desinerunt: qui christi nomine
amisso humana et externa vocabula induerunt Sola igitur catholica ec-
clesia: que verum cultum retinet hic est fons veritatis: hoc domicilium
fidei hoc templum dei: quo si quis vel non intraverit: vel a quo si quis
exierit a spe vite ac salutis eterne alienus est Neminem sibi oportet
pertinaci concertacione blandiri Agitur enim de vita ac salute: cui
nisi caute ac diligenter consulatur amissa et extincta erit Sed tamen
quia singuli quoque cetus hereticorum se potissimum christianos: et suam esse
veram: in qua est confessio et penitencia: que peccata et vulnera: quibus
subiecta est imbecillitas carnis salubriter curat: hec interim pau-
cis admonendi gratia retulisse quis errorem fugere cupiens maiore
implicetur errore dum penetrale veritatis ignorat Postea plenius
et uberius contra omnes mendaciorum sectas proprio separatoque opere pugna-
bimus Sequitur ut quoniam satis de religione vera et sapiencia locuti sumus
in proximo libro de iusticia disseramus Firmiani lactancii adversus

gentes institucionum liber quartus
explicit feliciter Incipit Quintus

Non est aput me dubium Con-
stantine imperator maxime quin
hoc opus nostrum quo singularis ille rerum conditor et huius
immensi rector asseritur: si quis attigerit ex istis inepte religi-
osis: ut sunt nimia supersticione impacientes: insectetur etiam
maledictis: ut vix lecto fortasse principio affligat pro-
iciat execretur seque inexpiabili scelere contaminari atque astringi pu-
tet: si hoc aut legat pacienter aut audiat Ob hoc tamen si fieri pot-
test: si hoc aut legat pacienter aut audiat Ob hoc tamen si fieri pot-
humanitatis iure postulamus ut non prius dampnet quam universa cogno-
verit Nam si sacrilegis et proditoribus: et veneficiis potestas defendendi sui
datur nec predampnari quemquam incognita causa licet: non iniuste petere
videmur ut si quis erit ille qui inciderit in hec si legerit perlegerit: si au-
diat sentenciam differat in extremum Sed novi hominum pertinaciam numquam impe-
trabimus Timent enim ne a nobis revicti: manus dare aliquando clamante
ipsa veritate cogantur Obstrepunt igitur et intercedunt ne audiant: ne
oculos suos opprimunt: ne lumen videant quod offerimus: quo plane
ipsi diffidenciam sue perdite racionis ostendunt: cum neque cognoscere
neque congredi audent: quia sciunt difficile aliter se facile superari: et id-
circo disceptacione sublata pellitur e medio sapiencia Vi geritur res ubi
aut eximus et quia student dampnare tamquam nocentes quos utique sciunt
innocentes constare de ipsa innocencia nolunt Quasi non maior sit
iniquitas probatam innocenciam dampnatam [dampnare] quam inauditam Sed ut dixi
verentur: ne si audierint dampnare non possint Et ideo cultores dei sum-
mi hoc est iustos homines torquent interficiunt exterminant: nec causas
odiorum reddere ipsi possunt qui tam hos vehementer oderunt Quia ipsi
errant irascuntur hiis qui veram viam sequuntur: et cum corrigere se possint
errores suos insuper crudelibus factis coacervant innocenciam cruore
maculantur: et dicatas deo mentes: evisceratis corporibus extorquent
Cum talibus nunc congredi et disputare contendimus: hos ad veritatem
tem ab inepta persuasione traducere per sanguinem facilius hauserit: q

quam verba mendacium. Quid igitur? Operam ne perdemus? Minime. Nam si lucrari
hos a morte aliquam contantissime tendunt non potuerimus: si ab illo iti-
nere devio ad vitam lucemque revocare: quod saluti sue repugnant: nostros
tamen confirmabimus. quorum est stabilis ac solidis radicibus fundata et fir-
missima sententia. Nutant enim plurimi ac maxime qui litterarum aliquid attigerunt. Nam et hic
philosophi et oratores et poete perniciosi sunt: quod incautos animos facile
irretire possunt suavitate sermonis: et carminum dulci modulacione incur-
rentium. Ob eamque causam volui sapientiam cum religione coniungere: ne quid
studiosis inanis illa doctrina possit officere: ut iam sciencia litterarum non modo
nihil noceat religioni atque iusticie: sed et prosit quam plurimum. si is qui eas di-
dicerit sit in virtutibus instructior. in veritate sapiencior. Preterea
et si nulli aliis nobis certe proderit. delectabit se consciencia. gaudebitque
mens veritatis se luce versari quod est anime pabulum in credibili quadam
iocunditate perfusum. Verum non est desperandum. fortasse non canimus sur-
dis: nec enim tam in malo statu res est: ut desint sane mentes: quibus
et veritas placeat: et monstratum sibi rectum iter. et videant et sequantur.
Circumliniatur modo poculum celesti melle sapiencie. ut possint ab imprudentibus
amara remedia sine offensione potari: dum illiciens prima dulcedo acer-
bitatem saporis asperi sub pretextu suavitatis occultat. Nam hec in primis causa
est: cur apud sapientes et doctos et principes huius seculi scriptura sancta
fide careat: quod prophete communi ac simplici sermone ut ad populum sunt locuti.
Contempnuntur itaque ab his qui nihil audire vel legere nisi expolitum
ac disertum volunt. Nec quicquam inherere animis eorum potest: nisi quod aures
blandiore sono mulcet. Illa vero que sordida videntur: anilia. inepta. vul-
garia existimantur. Adeo nihil verum putant: nisi quod auditu suave est.
nihil credibile: nisi quod potest incutere voluptatem. Nemo rem veritate pon-
derat: sed ornatu. Non credunt ergo divinis. quia fuco carent. sed ne il-
lis quidem. qui ea interpretantur: quia sunt et ipsi aut omnino rudes: aut
certe parum docti. Nam ut plene sint eloquentes perraro contingit. Cu-
ius rei causa in aperto est. Eloquencia enim seculo servit: populo se iac-
tare. et in rebus malis placere gestit. Siquidem veritatem sepius ex-
pugnare conatur: ut vim suam monstret. opes expetit. honores concup-
iscit: summum denique gradum dignitatis exposcit. Ergo hec quasi humilia
despicit. archana tamquam contraria sibi fugit: quippe que publico gaude-
at: et multitudinem celebritatemque desideret. Eo fit ut sapiencia et veritas
idoneis preconibus indigeat: et si qui forte litteratorum se ad eam contule-
runt. defensioni eius non suffecerunt. Ex his qui mihi noti sunt. Minu-
cius Felix non ignobilis inter causidicos loci fuit. huius liber. cui Octa-
vio titulus est. declarat quam idoneus veritatis assertor esse potuisset
si se totum ad id studium contulisset. Septimius quoque Tertullianus fuit
omni genere litterarum peritus: sed in eloquendo parum facilis et minus cop-
tus. et multum obscurus fuit. Ergo ne hic quidem satis celebritatis in-
venit. Unus igitur precipuus et clarus Ciprianus extitit. quoniam et magnam
sibi gloriam ex artis oratorie professione quesierat. et admodum multa con-
scripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili copioso suavi et
quae sermonis maxima est virtus: aperto ut discernere non queas: utrumne orna-
tior in eloquendo an facilior in explicando: an potencior in persuadendo
fuit: hic tamen placere ultra verba sacramentum ignorantibus non potest: quoniam
mistica sunt que locutus est: et ad id preparata ut a solis fidelibus audian-
tur. Denique a doctis huius seculi. quibus forte scripta eius innotuerunt
derideri solet. Audivi ego quendam hominem sane disertum. qui eum immutata
una littera Coprianum vocaret: quasi quod elegans ingenium et melioribus
rebus aptum ad aniles fabulas contulisset. Quod si accidit hoc ei cuius elo-
quencia non insuavis est quod tandem putemus accidere: quorum sermo ie-
iunus est et ingratus: qui neque vim persuadendi neque subtilitatem argu-

mentandi: neque illam prorsus acerbitatem ad revincendum hic potu-
erunt Ergo quia defuerunt apud nos idonei peritique doctores · qui vehemen-
ter qui acriter errores publicos redarguerent: qui causam omnem ve-
ritatis ornate copioseque defenderent provocavit quosdam · haec ipsa
penuria ut auderent scribere contra ignotam sibi veritatem / Omitto
eos qui prioribus eam temporibus nequicquam lacessierunt Ego cum in
bytinia oratorias litteras accitus docerem: contigissetque ut eodem tempore
dei templum everteret: duo extiterunt ibidem: qui iacenti atque abie-
ctae veritati · nescio utrum superbius · an importunius insultarent: quorum
alter antistes se philosophiae se profitebatur: verum ita viciosus · ut
continenciae magister · non minus avaricia quam libidinibus arderet
in victu tam sumptuosus: ut in scola virtutis assertor parsimoniae
paupertatisque laudator in palacio peius cenaret quam domi: tamen vicia
sua capillis et pallio: et quod maximum est velamentum divitiis pro-
tegebat Quas ut augeret ad amicitias iudicum miro ambitu pe-
netrabat: eosque sibi repente auctoritate falsi nominis obligabat non modo
ut eorum sententias venderet · verum etiam confines suos sedibus agrisque pel-
lebat · a suo repetendo hac potencia retardaret: Hic vero qui su-
as disputationes moribus destruebat: vel mores suos disputatio-
nibus arguebat: ipse adversum se gravis censor et accusator · acerri-
mus eodem ipso tempore quo iustus populus nepharie lacerabat · tres li-
bros evomuit contra religionem nomenque christianum: professus ante omnia
philosophi officium esse erroribus hominum subvenire: atque illos ad veram viam re-
vocare · i · ad cultus deorum quorum numine ac maiestate ut ille dice-
bat mundus gubernatur: nec pati homines imperitos · quorundam fraudibus
illudi ne simplicitas eorum praedae · ac pabulo sit hominibus astutis · Itaque
se suscepisse hoc munus philosophia dignum ut praeferret non videntibus lumen
sapientiae: non modo · ut susceptis deorum cultibus resanescant: sed etiam
ut pertinaci obstinatione deposita corporis cruciamenta devitent: neu
saevas senes membrorum lacerationes frustra perpeti velint Ut autem ap-
pareret · cuius rei gratia opus illud elaborasset: effusus est in opti-
morum principum laudes · quorum pietas: et prudencia: ut quidem ipse dicebat
cum in ceteris rebus: tum praecipue in defendendis deorum religionibus
claruisset Consultum tandem esse rebus humanis: ut cohibita anili
et impia superstitione: universi homines legitimis sacris vacarent: ac pro-
picios sibi deos experirentur Ubi enim al' aut religionis eius contra quam
perorabat infirmare · voluit rationem: ineptus varius al' vanus
ridiculus apparuit: quia gravis ille consultor utilitatis alie-
nae · non modo quid oppugnaret: sed etiam quid loqueretur nesciebat
Nam si qui nostrorum affuerunt: quamvis temporis gratia conticerent
animo tamen deriserunt: ut pote cum viderent hominem profitentem se illu-
minaturum alios: cum ipse caecus esset · reducturum alios ab errore
cum ipse ignoraret ubi pedes suos poneret: eruditurum alios ad
veritatem: cuius ne scintillam quidem ullam vidisset aliquando · quippe
cum sapientiae professor profligare sapientiam niteretur Omnes tamen id argue-
bant quod illo potissimum tempore id opus esset adgressus · quo furebat
odiosa crudelitas O philosophum adulatorem · ac tempori ser-
vientem: verum hic pro sua inanitate contemptus est: qui et gratiam
quam sperabat non adeptus est: et gloria quam captavit in culpam
reprehensionemque conversa est Alius eandem materiam mordacius scrip-
sit: qui erat tum e numero iudicum: et qui auctor imprimis facien-
dae persecutionis fuit · quo scelere non contentus: etiam scriptis eos
quos afflixerat insecutus est Composuit enim libellos duos: non
contra christianos: ne inimice insectari videretur: sed ad christianos: ut hu-
mane ac benigne consulere videretur · al' putaret in quibus ita falsi

tatez scripture sacre arguere conatus ē: tanq̄ sibi eēt tota ɔ̄ria
Nam quedam capita que repugnare sibi videbant exposuit. adeo
multa adeo intima enumerans ut aliqñ ex eadem disciplina +
fuisse videat. Quod si fuit quis eu̅z demosthenes poterit ab im
pietate defendere: qui religionis cui fuerat assensus. et fidei no
men induerat: et sacramenti quod acceperat proditor factus est
Nisi forte casu in manus eius diuīe lr̄e inciderūt. Que igr̄ te
meritas erat id audere dissolue̅ qđ illi nemo interp̄tatus ē bene
quod aut nihil didicerat. aꝰ nihil intellexit Tantū ē abest ad
intus lr̄is repugnancia: q̄ntū ille abfuit a fide et ueritate: pre
cipue tn̄ petrū paulumq; lacerauit: ceteros q; discipulos tanquā
fallacie seminatores: quos eosdem tn̄ rudes. et indoctos fuisse
testatus ē: Nam quosdā eorū piscatorio artificio quesisse alꝰ
fecisse quesitū: quasi egre ferrēt: q illam rem. nō aristopha
nes aliquis aut aristarchus comentatꝰ sit Abfuit gꝰ ab his finge̅
di uoluntas et astucia: qui rudes fuerūt: aut quasi possit in
doctꝰ apta inter se. et coherencia fingere Cū phōz doctissimi
plato et aristoteles. et epicurus et zenon ipi sibi repugnan
cia. et ɔ̄ria dixerunt Hec est ē mendaciorū natura. ut coherere
nō possint Illorū aut tradicio. quia uera ē. quadrat undiq; ac
sibi tota consentit: et ideo p̄suadet quia constanti racione suff
ulta est Non igr̄ questus et cōmodi grā religioꝫ istā comenti
sūt: quippe qui et p̄ceptis: et re ipā eā uitā secuti sūt: q et uo
luptatib; caret et om̄ia q̄ hn̄t in bonis spnit. Et qui nō tantū p
fide mortē subierunt: sꝫ eciā morituros esse se et scierit. et p̄dixe
runt: et postea uniuersos qui eorū disciplinā eēnt secuti acerba
ac nefanda passuros Ipm̄ aut xp̄m affirmat audeis fugatū. coll
ecta. noungentorū hominū manu latrocinia fecisse Quis tante +
auc̄te audeat repugnare Credamus hoc plane: nā fortasse illi hec
in somnis apollo aliquis nunciauit Tot latrones semp perierāt. et
cottidie pereūt: utiq; multos. et ipe dampnasti: quis eoꝝ post cruce̅
suā nō dictꝰ deus: sꝫ hō appellatus ē Verū tu forsitan ex eo
suā nō dictū deus: sꝫ hō appellatus ē Verū tu forsitan ex eo
credidisti: quia nos homicidā martē consecrastis ut deū. qđ tn̄
nō fecissetis. si illū areopagite in crucē sustulissent Idem cū facta
eius mirabilia destrueret: nec tn̄ negaret uoluit ostendere appolloniū
uꝰ paria uꝰ eē maiora fecisse Mirūq; apuleiū p̄termisit: cuiꝰ solet
et multa narrari uꝰ memorari Cur igr̄ o delirū caput nemo appollo
niū pro deo colit: ni forte tu solus: illo sꝫ deo dignus: cū quo te
insempiternū uerus deus puniet Si magus xp̄us. quia mirabilia fecit
pericior utiq; appollonius. qui ut describis cū domicianus eū punire
uellet: repente in iudicio nō comparuit. q̄ ille qui et comp̄hensus
est. et cruci affixus. At ē ex hoc ipō fortasse insolenciā xp̄i uoluit
arguere. q deū se constituerit: ut ille uerecundior fuisse videat: qui cū
maiora faceret: ut hic putat: tamen id sibi nō arrogauerit Omitto
nunc ipa opa comparare: quia in secundo. et in superiore de fraude. et presi
tigiis artis magice dixi Nego eē quenq qui non optet impmis id
sibi post mortē contingere qđ eciā reges maxī concupiscunt Cur ē
sibi hoīes sepulchra magnifica cur statuas cur imagines cōparant
Cur aliquib; claris factis: aut eciā p cunib; morte suscepta student
opiōnes hominū p̄meren Cur deniq; ipe ingenii tui monimentū
hoc detestabili stulticia tanq ceno edificatū construere uoluisti. nisi
q immortalitatē de memoria nois sperās Stultū igr̄ ē id putare
appollonium noluisse. qđ optaret utiq; si posset: quia nemo ē qui immor
talitatē recuset maxie cū eū dicat. et adoratū eē aquibusdā sicut
deū: et simulachrū eius sub herculis alexiaci noīe constitutū ab ephe

sic̄ etiā nūc honorari Non potuit g° post mortē deus credi: quia et
hominē et magum fuisse constabat · et ideo alieni noīs titulo affecta
uit diuinitatē · quia suo nec poterat nec audiebat Noster uero et po
tuit deus credi: quia magus nō fuit et creditus ē · quia uere fuit Nō
inquit hoc dico · idcirco appolloniū · nō hrī deū · quia noluerit: sz ut
appareat nos sapienciores esse · qui mirabilibus factis nō statī fidem
diuinitatis adiunximus: q̄ uos qui ob exigua portenta · deū credidistis
Non ē mirū: si tu qui a dei sapiā longe remotus es: nihil prorsus in
telligis eorū q̄ legisti · cū nec illud qui a pncipio pphetas lectitauerit · qd
qz sacramentū dei fuerat assignatū · tamē quid legerit ignorauerit · Di
sce igr̄ si quid tibi cordis est · nō idcirco adeo nobis creditū xpm̄ qz
mirabilia fecit · sz quia uidimus in eo facta eē omīa · que omīa annūcia
ta sūt uaticinio pphetarū: fecit mirabilia magū putassem⁹: ut et nūc
nūcupatis · et uidei tūc putauerūt: si nō illa ipā facturū xp̄m pphete
om̄s uno spū pdixissent Itaqz deū credim⁹ non magis ex factis opibus
qz mirandis · quā ex illa ipā cruce: quā uos sicut canes lambitis · qm̄ simul
et illa pdicta ē Non igr̄ suo testimonio · cui de se dicenti pot credi: sz
pphetarū testimonio q̄ omīa q̄ fecit ac passus est multo ante cecinerūt fidē
diuinitatis accepit: quod neqz appollonio · neqz apuleio · neqz ūqz magorū
potuit aut pot aliquā contingere Cū igr̄ talia ignorantie sue deliramē
ta fudisset: cū ueritatē penitus excidere conixus eēt · ausus ē libros suos
nepharios ac dei hostes · ΦΙΛΑΛΗΘΕΙC adnotare O cecū pectus · o mentē
cimeriis aut aut̄ tenebris atiorē · Discipulus hic fortasse anaxagore
fuerat · cui niues atramenta fuerūt At qm̄ eadem cecitas ē: et uero
falsitatis: et mendacio ueritatis nomen inpon̄ē Videlicet hō subdol⁹
noluit lupū sub ouis pelle celare: ut fallaci titulo posset irretire lec
torē Verū esto inscicia · hoc nō malicia fecerit: quā tandē nobis at
tulisti ueritatē · nisi qz assertor deorū eos ipsos adultimū prodidisti · P
secutus ē sūmi dei laudes: quē regē · quē maximū · quē opificē rerū
quē fontē bonorū · quē parentē omniū: quē factorē auctorēqz uiuen
tiū cōfessus es · ademisti ioui tuo regnū: eūqz sūma ptate depulsū
i ministrorū numero redegisti Epilogus itaqz tuus argumenti stulticie ua
nitatis erroris Affirmas eē deos esse · et illos tū subicis · et manci
pas ei deo cui religionē conaris euertere · Hi g° de quibus dixi: cū p
sente me ac dolente · sacrilegas suas lrās explicuissent: et illorū superba
impietate stimulatus · et ueritatis ipsius consciencia · et ut ego arbi
tror deo: suscepi hoc munus ut omnib̄ ingenii mei uirib̄ accusatores
iusticie refutarē: nō ut cōtra hos scriberē · qui paucis uerbis obtineri po
terant · sz ut om̄s qui ubiqz idē opus efficiunt aut effecerunt · uno se
mel impetu profligarē Non dubito ē q̄ et alii plurimi et multis i locis
et nō mō grecis · sz etiā latinis lrīs monumentū iniustice sue str
uxerit Quib̄ singulis qm̄ responde nō potui sic agendā in hac cau
sam putaui: ut priores cū suis omib̄ scriptis puerterē: et futuris
omnē facultatē scribendi amputarē / Prebeant mō aures: efficiā
pfecto: ut quicūqz ista cognouerit: aut suscipiat qd ante dampna
uit: aut qd est proximū deridere aliquā desistat Q nanqz tertullianus
eandē causā plene pororauerit: in eo libro cui apologetico nomē
est: tamē qm̄ aliud est accusantib̄ rūdere qd in defensione aut ne
gacione solita positū est: aliud instruere qd nos facimus · in quo
necesse ē doctrine totius substanciam cōtineri: nō defugi hunc laborē ut
implerē materiā: quā cyprianus nō est executus in ea ratione qua de
metrianū sicut ait ipē oblatrantē ueritati redarguere conatur q̄
ua materia nō ē usus ut debuit Non ē scripture testimoniis quā
ille utiqz uanā fictā commenticiā putabat · sz argumentis et
racione fuerat repellendus Nam cū ageret cōtra hoīes ueritatis ig

narum · dilatis paulisper diuine lectionibus: formare hunc a principio tamquam
rudem debuit · eique paulatim lucis · principia ne toto lumine obiecto
caligaret Nam sicut infans solidi ac fortis cibi capere iam non potest
ob stomachi teneritudinem: sed liquore lactis et mollitudine alitur
donec firmatis uiribus · uesci fortioribus possit: ita et huic oportebat quia
nondum capere poterat diuina · prius humana testimonia offerri · id est philosophorum
et stoicorum · ut suis potissimum refutaretur auctoribus Quod quia ille
non fecit: raptus eximia eruditione diuinarum litterarum: ut his solis
contentus esset quibus fides constat · accessi deo inspirante: ut ego fa
cerem et simul ut uiam ceteris ad imitandum pararem: ac si hortatu
nostro docti homines ut diserti · huc se conferri ceperint: et ingenia sua
uiresque dicendi · in hoc ueritatis campo iactare maluerint euanituras
breui religiones falsas · et occasuram esse omnem philosophiam nemo dubita
uerit · si fuerit omnibus persuasum: tum hanc solam religionem: tum esse solam
et ueram esse sapientiam Sed euagatus sum longius quam uolebam: nunc red
denda est de iusticia proposita disputatio · que aut ipsa est summa uirtus: aut
fons est ipsa uirtutis: quam non modo philosophi quesierant: sed poete quoque
qui priores multo fuerunt · et ante natum philosophie · nomen pro sapientibus
habebant · hi plane intellexerunt abesse hanc a rebus humanis eamque
finxerunt offensam uiciis hominum cessisse terra: in celumque migrasse · atque
ut doceant quid sit iuste uiuere solent enim precepta per ambages dare
et a saturni temporibus quae illi uocant aurea repetunt exempla iusticie
narrantque in quo statu fuerit · humana uita · dum illa in terra moraretur
/ Quod quidem non pro poetica fictione · sed pro uero habendum est Saturno enim reg
nante: nondum deorum cultibus institutis: nec adhuc illa gente ad di
uinitatis opinionem consecrata: deus utique colebatur: et ideo non erant
nec dissensiones · neque inimicitie neque bella · nondum · uesanos rabies
nudauerat enses: ut germanicus cesar in arateo loquitur carmine i
nec cum sanguineis fuerat discordia nota · immo nec alienigenis quidem Sed
neque ulli omnino gladii qui nudarentur fuerunt Quis enim presente ac ingen
te iusticia: aut de tutela sui cum nemo insidiaretur · aut de pernitie al
terius cogitaret: cum nemo quicquam concupisceret Malebant tenui con
tenti uiuere cultu · ut cicero in suo narrat · quod est proprium nostre religio
nis Ne signare quidem · aut partiri limite campum: fas erat in medium
querebant Quippe cum deus communem omnibus terram dedisset: ut communem
degerent uitam: non ut rapida et furens auaricia sibi omnia uindica
ret: nec ulli deesset quod omnibus nasceretur Quod poete dictum sic ac
cipi oportet: ut non existimemus · nihil omnino tum fuisse priuati: sed more
poetico figuratum · ut intelligamus tam liberales fuisse homines: ut natas
sibi fruges non includerent · nec soli absconditis incubarent: sed pau
peres ad communionem proprii laboris admitterent Flumina iam lactis iam flumina
nectaris ibant: nec mirum cum promptuaria iustorum benigne paterent
omnibus: nec auaricia intercipiens beneficia diuina · famem sitimque uul
go faceret: sed omnes equaliter habundarent: cum habentes non habentibus large
copioseque donarent Sed postquam saturnus a filio pulsus in latiumque dela
tus est Arma iouis fugiens · et regnis exul ademptis: cum iam po
pulus uel non iam regis metu · uel sua sponte depravatus deum colere de
sisset · regemque pro deo habere cepisset: cum ipse prope modum parricidio exemplo
ceteris esset · ad uiolandam pietatem: deseruit propere terras iustissima
uirgo: sed non ut ait cicero · et iouis in regno celique in parte resedit i
Quomodo enim potuit in eius regno residere aut commorari · qui patrem regno
expulit · bello persecutus est: exulem toto orbe iactauit ille malum uirus
serpentibus addidit atris predarique lupos iussit · id est odium et inuidiam
et dolum hominibus inseruit: ut ita essent: quam serpentes uenenati · tam rapa
ces quam lupi Quod quidem uere faciunt: hi qui iustos ac fideles deo

persecutus. dantque iudicibus serendi ad usus innoxios potestatem: fortasse a
liquid huiusmodi iupiter fecerit. ad expugnandam tollendamque iusticiam
et idcirco efferasse serpentes ac lupos acuisse tradatur. Tum belli rabies
et amor successit habendi sceleque in mento. Sublata enim dei religione boni
quoque ac mali scienciam perdiderunt. Sic hominibus intercidit communitas vite: et
direptum fedus societatis humane. Tum inter se manus conserere ce
perunt. et insidiari. et gloriam sibi ex humano sanguine comparare. Quorum
omnium malorum fons cupiditas erat: que scilicet ex contemptu vere maiestatis
erupit. Non tantum enim non participabant alios: quibus aliquid affluebat: sed a
liena quoque rapiebant in privatum lucrum trahentes omnia. Et que antea
in usus hominum alii omnium. et iam singuli laborabant in paucorum domos
conferebant. Ut enim servicio ceteros subiugarent. in primis necessaria vite
subducere et colligere ceperunt: eaque firmiter conclusa servare: ut beneficia
celestia facerent: non propter humanitatem que nulla in his erat: sed ut omnia
cupiditatis. et avaricie instrumenta corraderent. leges etiam sibi iusti
cie nomine iniquitas. iniustissimas. iniquissimasque sanxerunt: quibus ra
pinas et avariciam suam contra vim multitudinis tuerentur. Tantum igitur
auctoritate. quantum viribus aut opibus aut malicia prevalebant. Et quoniam nullum
in his vestigium iusticie fuit: cuius officia sunt humanitas. equitas
misericordia iam superba et tumida inequalitate gaudebant: altiores
que se ceteris hominibus satellitum comitatu: et ferro et insigni veste i
fulgebant. hinc honores sibi et purpuras et fasces invenerunt
ut securium gladiorumque terrore subnixi: quasi iure dominorum perculsis
ac paventibus imperarent. In hac condicione humanam vitam rex ille con
stituit: qui debellato ac fugato parente; non regnum sed impiam tyram
dem vi. et hominibus armatis occupavit. et aureum illud iustumque seculum
sustulit. coegitque homines malos et impios fieri: vel ex hoc ipso quod eos aver
tit a deo ad se adorandum: quod terror insolentissime potestatis expresserat i
Quis enim non metueret eum quem arma cingebant: quem ferri et gladio
rum fulgor insuetus circumdabat: aut cui parceret alieno: qui patri qui
dem suo non pepercerat: Quem vero metueret: qui titanum robustam
et excellentem viribus gentem bello vicerat. occisione deleverat. Quid
mirum si omnis multitudo insolito metu pressa numinis adulatione
concesserat. Hunc venerabantur. huic honorem maximum deferebant. Et i
qui mores ac vicia regis imitari. genus obsequii iudicat: abiece
runt omnes pietatem: ne exprobrare regi scelus viderent: si pie viverent
Sic assidua imitacione corrupti divinum ius reliquerunt: et paulatim ma
le vivendi consuetudo mos factus est. Nec iam quicquam ex antecedentis
seculi pio atque optimo statu remansit: sed explosa iusticia: et veritatem
secum trahens reliquit hominibus errorem. ignoranciam. cecitatem. Impru
denter igitur poete: qui eam confugisse cecinerunt ad iovis regnum. Si e
nim in seculo quod vocant aureum iusticia in terra fuit: a iove utique pulsa
est. qui aureum seculum commutavit. Seculi autem commutatio. expulsio i
usticie. nihil aliud dixi quam desercio vere atque divine religionis putanda
est. que sola efficit. ut homo hominem carum habeat. eumque sibi fraternitatis
vinculo sciat esse constrictum. Siquidem pater idem hominibus deus est. Ut dei pa
trisque communis beneficia cum hiis qui non habent partiatur: nulli noceat. nullum
premat: non fores claudat hospiti. non aurem precanti: sed sit largus bene
ficus liberalis: quas regias esse laudes tullius existimavit. hec est pro
fecto iusticia. et hoc aureum seculum. quod iove regnante primum cor
ruptum. mox et ipso et omni eius progenie consecrata deorumque multorum
cultu suscepto fuerat omne sublatum. Sed deus ut parens indulgen
tissimus. appropinquante ultimo tempore nuncium misit: qui vetus illud
seculum fugatamque iusticiam reduceret: ne humanum genus maximis et
perpetuis agitaretur erroribus. Rediit ergo species illius aurei temporibus [temporis]. et reddi

ta quidem terre: sed paucis assignata iusticia est: que nihil aliud est quam dei
unici pia ac religiosa cultura Commoveat aliquem fortasse. Cur si hec
sit iusticia. non omni humano generi sit data: nec in eam multitudo universa
consenserit Magne hoc disputacionis est. cur adeo cum iusticie terre daret
sit retenta diversitas: quod et alio loco declaravi. et ubicumque opor
tune inciderit explicabitur Nunc designare id brevissime satis est
virtutem aut cerni non posse: aut non esse perfectam nisi exerceatur adversis
hanc enim deus bonorum. ac malorum voluit esse distanciam. ut quali
tatem boni ex malo sciamus item mali ex bono: nec alterius racio intelli
gi sublato altero potest. Deus ergo non exclusit malum. ut racio virtutis
constare posset Quomodo enim paciencia vim suam nomenque retineret: si nihil
esset quod pati cogeremur: quomodo laudem mereretur devota deo suo fides
nisi esset aliquis qui a deo vellet avertere: Nam et ideo pociores esse
iniustos permisit: ut cogere ad malum possent. ideo plures ut virtus
esset preciosa quod rara est Quod quidem ipsum quintilianus egregie ac bre
viter ostendit in capite obvoluto. Nam quid inquit virtus esset innocen
cia nisi laudem raritas dedisset Verum quia natura sic comparatum est
ut odium cupiditas. ira in id quod incubuerint. agant cecos supra
homines videtur culpa carere. Alioquin si natura pares omnibus affectus
dedisset pietas nihil erat. hoc quam verum sit docet necessitas ipsa ra
cionis Si enim virtus est malis ac viciis fortiter repugnare. apparet
sine malo et vicio. nullam esse virtutem quam deus ut absolutam per
fectamque redderet. retinuit id quod erat ei contrarium. cum quo depugnare posset
agitata enim malis. quacientibus stabilitatem capit. et quanto frequentius
impellitur. tanto firmius roboratur. hec nimirum causa efficit: ut quamvis
sit hominibus missa iusticia: tamen non aureum seculum non esse dicatur: quia ma
lum non sustulit: ut retineret diversitatem: que sacramentum divine religionis
continet sola. Qui ergo putant iustum esse neminem. ante oculos habent
iusticiam: sed eam nolunt cernere Quid est enim quod illam vel in carminibus vel
in omni sermone describant. conquerentes eius absenciam. cum sit facillimum bo
nos esse si velint Quid nobis inanem iusticiam depingitis. et opta
tis cadere de celo: tamquam in aliquo simulacro figuratam Ecce in con
spectu vestro est suscipite. si potestis eamque in domicilio vestri pectoris
collocate Nec difficile aut alienum a temporibus existimetis Estote equi ac
boni. et sequetur vos sua sponte iusticia quam queritis Deponite omnem
malam cogitacionem de cordibus vestris: et statim tempus illud vobis aureum
revertetur. quod aliter consequi non potestis: quam si deum verum colere ceperitis
vos autem manente cultu deorum iusticiam desideratis in terra. quod fieri
nullo pacto potest Sed ne tunc quidem potuit cum putatis: quia nondum natis
diis istis quos impie colitis necesse est: unius dei cultum fuisse per terram
eius scilicet qui execratur. maliciam exigitque bonitatem: cuius templum
est non lapides aut lutum: sed homo ipse. qui figuram dei gestat. quod templum
non auro et gemmarum donis corruptibilibus: sed eternis virtutum
muneribus ornatur Discite igitur si quid vobis reliquie mentis est homines
ideo malos. et iniustos esse: quia dii coluntur: et ideo mala omnia
rebus humanis cottidie ingravescere: quia deus mundi eius effector
et gubernator derelictus est. quia suscepte sunt contra quam fas est impie re
ligiones. postremo. quia ne vel a paucis quidem coli deum sinitis Quod
si solus deus coleretur. non essent dissenciones et bella cum scirent homines
unius se dei filios esse ideoque divine necessitudinis sacro. et inviolabi
le vinculo copulatos nulle fierent insidie: cum scirent eius modi
penas deus animarum interfectoribus preparare: qui clandestina sce
lera. et ipsas etiam cogitaciones pervidet Non essent fraudes et rapine: si
deo precipiente didicissent. et suo et parvo esse contenti: ut fragilibus
et caducis solida et eterna preferrent Non essent adulteria et stupra et mu

licitarum prostitutiones si essent omnibus notum damnari adeo quicquid ap-
petitur ultra generandi cupiditatem. Nec feminam cogeret necessitas pu-
dorem sui profanare: ut victum sibi obscenissimum querat: cum et ma-
res libidinem continerent: et habencium pia et religiosa collacio non
habentibus subveniret. Non essent igitur ut dixi hec omnia in terris mala
si ab omnibus in lege dei conveniretur si ab universis fierent: que unus
noster populus operatur. Quam beatus esset: quamque aureus humanarum rerum sta-
tus: si per totum orbem mansuetudo. et pietas et pax et innocencia
et equitas et temperancia et fides moraretur. Denique ad regendos ho-
mines non opus esset tam multis et tam variis legibus. cum ad perfec-
tam innocenciam dei lex una sufficeret: neque carceribus neque gladiis pre-
sidum: neque terrore penarum: cum preceptorum celestium salubritas
humanis pectoribus infusa ultro ad iusticie opera erudiret. Nunc autem
mali sunt ignoracione recti ac boni. Quod quidem Cicero vidit. Nam
disputans de legibus. sicut una inquit eademque natura mundus omnibus
partibus inter se congruentibus coheret ac nititur: sic omnes homines
inter se natura confusi pravitate dissenciunt: neque se intelligunt
esse consanguineos: et subiectos omnes sub unam eandemque tutelam. Quod
si teneretur deorum profecto vitam homines viverent. Universa igitur mala
quibus humanum genus se ipsum invicem conficit: iniustus ac impius
deorum cultus induxit. Nec enim poterat retinere pietatem qui com-
munem omnium patrem deum: tamquam prodigi et rebelles liberi abnegassent.
Non numquam tamen senciunt se malos: et veterum seculorum statum laudant:
et de suis moribus meritisque coniectant abesse iusticiam: quam observa-
tam oculis suis: non tantum non suscipiunt nec agnoscunt: verum eciam
violenter oderunt persequuntur: et exterminare contendunt. Fingamus hanc
interim non esse iusticiam quam nos persequimur: quod si illa venerit quam
veram putant: eam recipiant qui clamant: et occidunt eos quos et
ipsi fatentur imitatores esse iustorum: qui bona operentur et iusta: cum si
tantummodo malos occiderent. digni essent ad quos iusticia non veniret
cui nulla fuit alia causa linquendi terram: quam humani cruoris effu-
sio. Quanto magis cum pios interficiant et ipsos iusticie sectatores pro
hostibus ducant: immo vero plusquam hostibus: quibus utique cum animas eorum et
opes et liberos ferro et igni appetant: tamen parcitur victis: et est locus
inter arma clemencie: aut si adeo sevire placeant: nihil plus in eo
fit quam occidantur: vel in servitutem abducantur. hoc vero inenarrabile est
quod fit adversus eos: qui male facere nesciunt: et nulli nocenciores ha-
bentur quam qui sunt ex omnibus innocentes. Audent igitur homines improbis-
simi iusticie facere mencionem: qui feras immanitate vincunt. qui
placidissimum dei gregem vastant lupi ceu raptores atra in nebula
quos improba ventris exegit cecos rabies. Verum hos non ventris
sed cordis rabies efferavit: nec atra in nebula: sed aperta predacione gr-
assantur: nec eos umquam consciencia scelerum revocat: ne sanctum ac pium
nomen iusticie ore illo violent: quod cruore innocencium tamquam
rictus bestiarum madet. huius tanti et tam pertinacis odii quam po-
tissimam causam esse dicamus? Utrum ne veritas odium parit: ut ait poe-
ta quasi divino spiritu instinctus: an erubescit coram bonis et iustis
esse nequam. an potius utrumque. Nam et veritas ideo semper invisa est
quia is qui peccat vult habere liberum peccandi locum: nec aliter se putat
malefactorum voluptatibus securius perfrui posse: quam si nemo sit cui de-
licta non placeant. Ergo tamquam scelerum et malicie sue testes extir-
pare funditus volunt et tollere graves quos sibi putant: tamquam vita
eorum coarguatur. Cur enim sunt aliqui intempestive boni qui
corruptis moribus publicis: contrarium bene vivendi faciant. Cur non
omnes sunt eque mali rapaces impudici adulteri periuri cupidi frau-

dulenti. Quin potius auferant: quibus coram male vivere pudet
qui peccantium fronte: et si non verbis. quia tacent. tamen ipso vite genere
dissimili feriunt et verberant Castigare enim videtur quicquid dissentit nec
est magnopere mirandum si adversus homines ista fiunt. cum ad versus ipsum
deum eandem propter causam insurrexerit etiam populus in spe constitutus et
nec dei nescius sequitur iustos eadem necessitas. que ipsum iusticie
violavit auctorem Vexant ergo et exquisitis penarum generibus excru
ciant. parumque habent interficere quos oderunt: nisi etiam crudelibus
corporibus illudat Si qui autem doloris vel mortis metu vel suapte
perfidia celeste sacramentum deseruerint. et ad funesta sacrificia con
senserint: eos laudant. et honoribus mactant: ut eorum exemplo ceteros
illiciant Qui autem magni existimaverint fidem: cultoresque se dei
non abnegaverint: in eos totis carnificine sue viribus veluti sang
uine sitiant incumbunt: et desperatos vocant: quia corpori suo mi
nime parcunt quasi quicquam desperatius esse possit. quam torquere ac dila
niare eum quem scias esse innocentem Adeo nec pudor ullus apud
eos superest a quibus abest omnis humanitas. et retorquent in homines iu
stos convitia sibi congruentia Impios enim vocant. ipsi scilicet pii et
humano sanguine abhorrentes. cum si et actus suos considerent. et
illorum quos tamquam impios dampnant. iam intelligant quam mendaces
sint et his hominibus: que ad versus bonos aut dicunt aut faciunt
digniores Non enim de nostro sed ex illorum numero semper existunt. qui
vias obsideant armati: maria predentur. vel si palam grassari non li
cuit venena clam temperent. qui uxores necent. ut dotes earum lucren
tur aut maritos ut adulteris nubant: qui natos ex se procrea
tos. aut strangulent: aut si nimium pii fuerint exponant: qui li
bidines incestas: nec filia. nec sorore nec matre. nec sacerdote
contineant: qui adversus cives suos patriamque coniurent: qui non
cullerum metuant: qui denique sacrilegia committant. et deorum quos co
lunt templa dispolient: et ut que levia sunt atque usitata dicamus: qui
hereditates captent. testamenta supponant. iustos heredes vel auferant
vel excludant: qui corpora sua libidinibus prostituant: qui denique im
memores quod nati sunt. cum feminis paciencia certent: qui ut sanc
tissimam corporis sui partem contra fas omne polluant. ac profanent
qui virilia sua ferro metunt: et quod est sceleratius: vi sint re
ligionis antistites: qui ne vite quidem sue parcant: sed extinguen
das publice animas suas vendant: qui si iudices sedeant. aut in men
tos perdant mercede corrupti. aut noxios impune dimittant: qui
celum quoque ipsum veneficiis appetant: tamquam illorum malicia ter
ra non capiant. hec inquam: et his plura scelera utique ab his fi
unt qui deos colunt Quis inter hec tot et tanta iusticie lo
cus est Et ego de multis pauca collegi non ut arguerem. sed ut
ostenderem Qui vult scire omnia Senece libros in manum sumat:
qui morum viciorumque publicorum. et descriptor verissimus. et accusa
tor acerrimus fuit Sed et Lucilius tenebrosam istam vitam circumscrip
te breviterque depinxit his versibus. Nunc vero a mane ad noctem fes
to atque profesto. Totus item pariterque dies populusque patresque: Lactare
in dusforis al' inde foro. et omnes decedere nusquam Uni se atque eidem et
studio omnes dedere et arti Verba dare ut caute possint pugnare
dolose Blandicia certare bonum simulare virumque se Insidias facere
ut si hostes sint omnibus omnes Nostro aut populo. quid horum pot
ut obici. cuius omnis religio est sine scelere. ac sine macula vive Cum igitur
igitur videat se ac suos ea que diximus gerere nos autem nihil aliud
operari: nisi equum et bonum poterunt. si quid saperent ex hoc intelligere
et illos qui bonum faciunt pios esse. et se impios qui nefanda committunt

omnibus

Neqȝ eᵗ fieri pōt : ut qui moribꝫ uite sue actibꝫ nō errant : in
ipsa sūma errent : hoc ē in religione que rerū omiū caput ē Jm
pietas eᵗ suscepta in eo qd ē sūmū p cetera uniūsa sequēt Eque
fieri nō pōt ut ipi qui errant in omī uita nō ēē in religione fallant
qui pietas i sūmo regulā tenes · tenorē sūmū suare in ceteris
Jta fit ut in utraqȝ pte de qdicione rerū que gerūt : qualis sit
sūma ipa nascatur Ope pciū est cognoscere · illoꝝ impietatē
ut ex his que clementer ac pie faciūt · possit intelligi qualia sint
que ab his cōtra iura pietatis gerūt : at ne quē uidear inclemēt
arguere : aliquā in psonā poeticā sūmā · que sit uł maximū pie
tatis exemplis apud maronē rex ille quo iustiō alt · nec pieta
te fuit : nec bello maior et armis : q nobis documenta iusticie pre
buit alꝭ ptulit Vinxerat et post terga manus quos mitteret um
bris Jnferias celo sparsuros sāgne flāmas Quid pōt hac pie
tate clemencius q mortuis hūanas uictimas imolare · et ignē
cruore homiū tanquā oleo pascere Sed fortasse hoc nō ipsius i
uitiū fuerit : s; poete · qui insigne pietate uirū : in signi scelere fe
dauerit Ubi est igr̄ poeta illa pietas quā sepissime laudas tāte
pius eneas Sulmone creatos Quattuor h̄ iuuenes totidē quos
educat ufens Viuentis rapit inferias · quos immolet umbris ·
Captiuoqȝ rogi pfundat sanguine flāmas Cur gᵒ dicebat eodē
ipo tpre : quo iuuentes hoīes ad imolacionē mittebat Equidē et
uiuis concedere uellē : cū uiuos quos hēbat in ptāte iuce pe
rimis corium iuberet occidi Sz hec ut dixi culpa nō illius fuit qui lit
teras fortasse nō didicerat s; tua : qui cū eēs eruditus : ignorasti
tamē quid eet pietas : et illud ipm̄ qd nefarie · qd detestabiliter
fecit · pietatis esse officiū credidisti : uidelicet ob hoc · uim pius no
minatur : q prēz dilexit Quidqd pius eneas : haud aspuenda pecan
tes trucidauit Adiuratꝫ eiū p eūdē prēz · et p spes surgentis
juli : neqq pepꝫt furiis accensus et ira Quisq ne igr̄ hunc pu
tet aliquid in se uirtutis hūisse qui et furore tanq stipula exar
serit · et manū prīs p quē rogabitur oblitus : irā frenare neque
uit Nullo igr̄ mō pius · qui nō tm̄ nō repugnantes : s; etiā
interemit Dicet h̄ aliquis Que igr̄ aut ubi : aut qualis est
pietas : nimirū apud eos · qui bella nesciūt : qui ꝯcordiā cū oibꝫ
suant : amici sūt etiā inimicis : qui omēs hoīes · pfribus
diligūt : qui cohibere irā sciūt omēqȝ aīmi furorē tranquilla
moderacione leniūt Qūta igr̄ caligo : qūta tenebraꝝ et erroꝝ
nubes homiū pectora obduxit : qui cū se maxīos pios putant
tūc maxīe fiūt impii Qūto eīm religiosius terenis istis sim
ulachris inseruiūt : tanto magis scelerati · adūsus nomē uere di
uinitatis existunt : itaqȝ pro merito impietatis sue : grauioribꝫ ma
lis sepe uexant : quoꝝ cām quia nesciūt : fortune culpa alꝭ
cāuā · oīm ascribitur Et locū i uenit epicuri phīa : nihil ad deos
ptine censentis : nec grā eos tangi · nec ira moueri : quia et cō
teptores eoꝝ sepe uideat beatos : et cultores sepe miseros Quod
eo fit · quia cū religiosi uideant : et natura boni nihil tale cre
dunt meren quale sepe paciūt Consolant tm̄ accusacione fortu
ne nec sentiunt : q si eet ulla cultoribꝫ suis nūq noceret Me
rito igr̄ huiꝰmodi pietatē pena consequit : et offensa diuinitas
scelē hominū prauē religiosoruȝ · graui eos infortunio mactat
Qui licet sācis moribꝫ uiuat : in sūma fide atqȝ innocencia
tn̄ quia deos colūt : quorum ritus impios ac pfanos deus ue
rus odio hȝ : a iusticia et a noīe uere pietatis alieni sūt · Nec ē
difficile docere : cur deoꝝ cultores iusti · et boni eē nō pōūt Quo

ē sanguine abstinebūt qui colūt cruentos deos martez : atq; bel-
lonaz Quō aut parentib; parcent : qui expulsorez priis sui io-
nez : aut natis ex se infantib; qui saturnuz Quō pudicitiaz tue-
bunt' qui colūt deaz nudaz et adulteraz : et quasi apud deos pro
stitutaz Quomō se rapinis · et fraudib; abstinebūt · qui mer-
curij furta nouerūt docentis nō fraudis ee decipe sz astutie +
Quō libidines coercebūt · qui · iouez · herculez · liberuz appol
linez ceteros q; venerant' : quoz adultia · et stupra ī mares et fe
minas : nō tantuz doctis nota sūt : sz exprimūtur ecaz in thea
tris atq; cantant' : ut sint omib; notiora Possunt ne inte hec +
iusti ee hoies · qui ecaz si natura sint boni : ab ipsis tn̄ dijs eru
diant' ad ī iusticiaz Ad placanduz eniz deuz quē colas : his reb;
opus est · quib; illuz gaudere atq; delectari scias Sic fit ut ui
taz colentiuz deus : pqualitate nois sui formet : qm̄ religiosissim'
ē cultus imitari · hi igr̄ hoies · qui deoruz suoz morib; congruūt
: quia grauē habent acerbāq; iusticiaz : eandez impietatez suaz qua
in ceteris reb; utunt' adūsus iustos violent' exercent : nec ī me
rito apphis bestie noiant' · PRectare itaq; M · tullius Et eiz si +
nemo est inquit qui emori malit : q̄ conūti in aliq̄ figuraz bestie
Quāuis hois sit mentez habiturus Qūto ē' miserius ī hois
figura aiō ee efferato Mihi quidem tanto uidet' qūto prestabili
or ē aīus corpe Aspinant itaq; corpa beluaruz · quib; sūt ipi se
mores : sibiq; adeo placent · q hoies nati sūt : quorū nil̄ nisi linia
menta : et sūmaz figuraz gerūt Nam quas caucasus · q̄ india · q̄ hir
cania : tam imanes tam sanguinarias uniq̄ bestias alint Qm̄ fe
raruz omīz rabies · usq; aduentus sacietatez furit : fameq; sedata
ptinus conquiescāt Illa illa ē vera bestia cuius unica iussione
fundit' ubiq; cruor : crudelis ubiq; luctus : ubiq; pauor : et plurima
mortis imago · nemo huius tante belue īmanitatez pot' pmerito
describere : q uno loco recubans · tn̄ p totuz orbez ferreis dentib;
seuit · et nō tm̄ artus hominz dissipat : sz et ossa ipa comminuit · et
in cineres furit : ne quis extet sepulture locus Quasi vero id af-
fectet · qui deuz confitent' : ut ad eoruz sepulchra veniatur : ac nō
ut ipi ad deuz pueniant Que naz illa feritas q̄ rabies q̄ insa
nia ē : lucez viuis terraz mortuis denegasse Dico igr̄ nihil ēē
his hoib; miserius : quos ministros furoris alieni : quos satellites
impie iussionis necessitas · aut inuenit aut fecit Non ē honor
ille aut pfectio dignitatis fuit : sz hois dampnacio ad carnifici
naz dei : vero ad penaz sempiternaz Que aūt p totuz orbez singuli
gesserūt enarrare impossibile est Quis eniz voluminū numerus
capiet tam infinita tam varia genera crudelitatis Accepta ē pote
state psuis morib; quisq; seuiuit Alij pnimia timiditate qi plus ausi
sūt quaz iubebat' Alij suo ppo aduersuz iustos odio : quidaz natūa
li mentis feritate : nō nulli ut placerent : et hoc officio viaz sibi
ad altiora munirent Aliqui ad occidenduz precipites extiterunt
sicut unus in phrigia · qui uniūsuz pplm cuz ipo pariter cōuenticulo
cōcremauit Sz hic qūto seuior : tanto clemencior inuenit' Illud
vero pessimuz genus est · cui clemencie spēs falsa blandit' Ille gr-
grauior ille seuior ē carnifex qui neminez statuit occidere Itaq; dici
nō pot huiusmodi judices qūta · et quā grauia tormentoruz gene
ra excogitauerūt : ut ad effectuz ppositi sui peruenirēt : hec autem
nō tm̄ ideo faciūt : ut gloriari possint nullūz se innocentiuz peremi
sse Nam et ipi audiui aliquos gloriantes : q ad ministrā sua in
hac pte fuerit ī cruenta : sz et inuidie causā : ne aut ipi uincant'
aut illi uirtutis sue glam consequant' Itaq; in excogitandis penaz

generib; : nihil aliud q̄ victoriam cogitant. Existimant enim certamē eē illud
et pugnam. Vidi ego in bithynia p̄sidem gaudio mirabili elatum · tanq̄
barbarorum gentem aliquā subegisset : q̄ unus qui p biennium magna
virtute resisteret postremo cedere visus eēt. Contendunt igr̄ ut vi
ncant : et exquisitos dolores corpib; inmittūt · et nihil aliud devitant
q̄ ut ne torti moriantur. Quasi vero mors tantūmodo btōs faciat
ac nō etiam tormenta : q̄to fuerint graviora : tanto maiore virtutis
glām pariant. Illi p̄tinaci stulticia iubent · curā tortis diligenter
adhiberi : ut ad alios cruciatus membra renovent̄ : et reparetur no
vus sanguis ad penam. Quid tam piū tam beneficum · tam hūanū
fieri pōt · nō curassent · tam sollicite quos amarent ! hec est deorum
disciplina : ad hec opa cultores suos erudiunt : hec sacra desiderant.
Quin etiam sceleratissimi homicide cōn pios iura impia condiderūt
nam et cōstituciones sacrilege : et disputaciones iuris peritorū leguntur
iniuste. Domitius de officio p̄consulis libro vii· rescripta p̄ncipū nefa
ria collegit : ut doceret quib; penis affici · oportēt eos qui se cultores
dei confiterent. Quid his facias · qui ius vocant carnificinas
veterum tyrānorum · ad versus innocentes rabide sevientium : et cum
sint īiusticie crudelitatisq; doctores : iustos se eē tamē et prudē
tes videri volunt ceci : et hebetes · et rerum · et veritatis ignari. Adeo
ne vobis obdite mentes ī ipsa iusticia est : ut eam summis scelerī
bus adequetis. Adeo ne q̄d nos pit innocēcia : ut ne morte quidē
simplici dignam iudicetis : si sup̄ omnia facinora habeat : nullum facinus
admittere : pectus q; ab purum ab omni scelerīs contagione p̄stare.
Et qm̄ cōmunit̄ : cum deorum cultorib; loquimur : liceat p nos benefa
cere nobiscum : hec ē enim lex nrā · hoc opus · hec religio. Si vobis
sapientes videmur : imitamini si stulti cōtēpnite · aut etiā ridete
si libet. Nobis ē stulticia nrā p̄dest. Quid laceratis · quid affligi
tis · nō invidemus sapiē vrē : hanc stulticiam malumus : hanc amp
lectimur : hoc nobis credim⁹ expedire · ut vos diligamus : ut ī vos
ipsos qui odistis omniā conferamus. Est apud ciceronem nō abhorrens
a vero locus in ea disputatione q̄ hētur a furio cōn iusticiam. Queso
inquit si duo sint : quorum alter optim⁹ vir · equissimus : sūma ius
ticia singulari fide : alter insigni scelere et audacia : et si in eo sit
errore civitas : ut bonū illum virum sceleratum · facinorosum · nefariū
putet. Cōn aūt qui sit improbissim⁹ · existimet eē sūma p̄bitate ac
fide : proq; hac opinione omnium civium · bonus ille vir · vexet̄ rapiatur
manus ei demq; auferant̄ : effodiant̄ oculi · dāpnetur vinciatur
urat̄ : exterminetur. Egeat postremo iure · etiam optimo omnib; miserri
mus eē videatur. Cōn aūt ille improbus · laudet̄ · colat̄ ab omib;
diligatur : honores ad eū omēs omnia impia : omēs opes · omēs
demq; copie conferant̄. Vir demq; optim⁹ omnium existimacōe · et di
gnissim⁹ oī fortuna iudicet̄ : quis tandem ē erit : tam demens qui
dubitet : utrū se eē malit · profecto quasi divinaret : q̄ nobis ma
la : et quō eventura eēnt p̄pr̄ iusticiam hoc posuit exemplum : hec ē
p̄plus vir patit̄ omnia errantium p̄vitate. Civitas in eo est errore ci
vitas : vel potius orbis ipē totus : ut bonos et iustos viros · tanq̄
malos et impios p̄sequat̄ : excruciet dāpnet · occidat. Nam q̄ ait
neminem eē tam dementem : qui dubitet utrum se eē malit · ille quidē
ut is qui cōn iusticiam disserebat : hoc sentit : malle sapientem
malum eē cū bona existimacione : q̄ bonum cum mala. A nobis aūt
absit hec amentia · ut falsum vero anteponamus. An boni nostri q̄
litas ex populi pendebit errorib; : q̄ ex consciā nrā et iudicio dei ?
aut aliquas nos felicitas illiciet nūq̄ : ut nō potius veram boni
tatem cum omī malo : q̄ falsam cum omī p̄speritate malimus. Sua sibi

habeant regna reges: suas diuicias diuites: et ut loquitur plautus
suam uero prudenciam prudentes Relinquant nobis stulticiam nostram. q
uel ex hoc apparet esse sapiam. quod eam nobis inuident Quis enim stulto
inuideat: nisi qui ipse sit stultissimus Illi autem non sunt adeo stulti: ut
stultis inuideant: sed ex eo quod acuriate quod solliciate persequntur stultos
non esse conceduntur Cur enim tam crudeliter seuiant: nisi quia metu
unt: ne indies inualescente iusticia cum dijs suis nariosos appel
lant: quod odoribus thuris colant: nariosis relinquantur Si ergo culto
res deorum sapientes sunt: et non stulti: quid metuant: ne sapientes
illiciantur a stultis Cum autem noster numerus semper de deorum cultoribus
augeatur: numquam uero ne in ipsa quidem persecucione minuatur. quin peccare
re homines et inquinari sacrificio possunt: auerti autem non possunt adeo Valet
enim in sua uirtus Quis est tamen excors tamque cecus qui uideat: in
utra sit parte sapiencia Sed illi malicia et furore cecantur: ne uideant
stultos se esse arbitrantur: quod cum habeant in sua potestate supplicia uitare
cruciari tamen et mori malunt Cum possint ex eo ipso peruidere non esse stul
ticiam: in quam tanta hominum milia per orbem totum una et pari mente
consenciant Si enim feminei sexus infirmitate labuntur: nam interdum
isti muliebrem et anilem supersticionem uocant: uiri certe sapiunt: si pu
eri si adolescentes improuidi sunt per etatem: maturi certe ac senes fir
habent stabile iudicium Si una ciuitas desipit: cetere utique innu
merabiles stulte esse non possunt Si una prouincia una nacio pruden
cia caret ceteras omnes habere intelligenciam recti necesse est Cum
uero ab ortu solis usque ad occasum lex diuina suscepta sit et omnis
sexus et omnis etas et gens et regio et nacio unis ac paribus
animis deo seruiant: eadem sit ubique paciencia idem contemptus mor
tis intelligere debuerant aliquid in ea re esse racionis: quod non
sine causa usque ad mortem defendatur: aliquid fundamenti ac soliditatis
tatis: quod eam religionem non tantum iniurijs et uexacione non soluat
sed augeat semper et faciat firmiorem Nam et in hoc quoque illorum mali
cia conuincitur qui euertisse se funditus religionem deopinantur: si
homines inquinauerint quod et deo satisfacere liceat: et nullus sit tam
malus dei cultor: quin data facultate ad placandum deum reuer
tatur: et quidem deuocione maiore Peccati enim consciencia et me
tus pene religiosiorem facit: et semper multo firmior est fides quam
reponit penitencia Si ergo ipsi cum deos suos arbitrantur iratos tum donis
et sacrificijs et odoribus placari eos credunt Quid est tandem cur deum
nostrum tam mitem tam implacabilem putent: ut uideatur ijs iam christianus
esse non posse: qui dijs eorum coactus inuitusque libauit: nisi forte con
taminatos semel animos ita putant posse transferri: ut sua sponte iam
facere incipiant quod per tormenta fecerunt Quis officium libens
obeat quod ab iniuria cepit Quis cum uideat laterum suorum cica
trices: non magis odent deos propter quos etiam penarum insignia: et im
pressas uisceribus suis notas gestat Ita fit ut data diuinitus pace:
et qui fuerunt auersi redeant: et alius propter miraculum uirtutis nouus po
pulus accedat Nam cum uideat uulgus dilacerari homines uarijs tor
mentorum generibus et inter fatigatos carnifices inuictam tenere pacien
ciam existimant id quod res est: nec consensum tam multorum nec perseue
ranciam moriencium uanam esse: nec ipsam pacienciam sine deo crucia
tos tantos posse superare Latrones et robusti corporis uiri eiusmodi
laceraciones perferre non queunt: exclamant et gemitus edunt uin
cuntur enim dolore: quia deest illis inspirata paciencia Nostri autem
ut de uiris taceam pueri et mulierculae tortores suos tacite uincunt
et exprimere illis gemitum nec ignis potest Eant romani et mucio glo
rientur aut regulo quorum alter necandum se hostibus tradidit: quod

dpācia
damore

captiuum pudint uiuere: alter ab hostibus deprehensus cum uideret mortem
se uitare non posse: manum foco iniecit: ut pro facinore suo satis faceret
hosti quem noluit occidere. eaque pena ueniam: quam non meruerat acce
pit. Ecce sexus infirmus et fragilis etas dilacerari se toto cor
pore urique perpetitur/ non necessitate: quia licet uitare si uellet: sed uo
luntate. quia confidunt in deo. hec est uera uirtus. quam philosophi
quoque gloriabundi: non re. sed uerbis inanibus iactant. disserentes nihil
esse tam congruens uiri sapientis grauitate atque constantie. quam
nullis terroribus de sue proposito posse depelli: sed tanti esse cruciari et
mori. ne fidem prodat: ne ab officio discedat: ne metu mortis
aut dolore acerbo subactus. aliquid faciat iniustum/ nisi forte
delirare illis uidetur flaccus in liricis: cum dicit/ iustum et tenacem
propositi uirum non ciuium ardor praua iubentium. non uultus instan
tis tyranni/ mente quatit solida. Quo nihil uerius dici potest: si hoc
ad eos referatur: qui nullos cruciatus: nullas mortes recusant: ne
a fide iusticiaque declinent: qui non tyrannicas iussiones: non presi
dum gladios tremunt: quo minus ueram ac solidam libertatem con
stanti mente defendant. Quod in hoc solo tuenda sapiencia est: qui me
uetet oculos in celum tollere: qui imponat mihi necessitatem uel co
lendi quod nolim uel quod uelim non colendi. Quid iam nobis ul
terius relinquetur: si etiam hoc quod uoluntate fieri oportet libido ex
torquet aliena. Nemo istud efficiet si quid nobis ad contempnendam
mortem doloremque uirtutis est. Quam constanciam si tenemus: cur i
stulti iudicamur facientes ea que philosophi laudant. Recte igitur seneca
incongruenciam hominibus obiectans ait: summa uirtus illis uidetur ma
gnus animus. et idem eum qui contempnit mortem pro furioso habent
Quod utique summe peruersitatis est. Sed hi uanarum religionum cultores
eadem stulticia id obiciunt: quia uerum deum non intelligunt: quos sibi
lla erithrea surdos et cordes uocat: surdos scilicet et excordes: qui nec
audiant diuina nec senciant: sed terram digitis suis figuratam ue
nerant et adorent. Quod uero causa sit: ut eos qui sapientes sunt stultos
putent: magna racio est nec enim frustra falluntur. que nobis diligenter
est explicanda: ut errores suos tandem si fieri possit agnoscant. Iusti
cia suapte natura speciem quandam stulticie habet: quod ego et diuinis
et humanis testimoniis confirmare possum. Sed nihil fortasse apud is
tos agimus: nisi eos de suis docemus auctoribus: non posse quemquam ius
tum esse: quod est coniunctum cum uera sapiencia: nisi idem stultus esse uideatur.
Carneades academice secte philosophus: cuius in disserendo que uis
fuerit. que eloquencia: quod acumen qui nesciet ipsum ex predicacione
ciceronis intelliget: aut lucilii apud quem disserens neptunus de re
difficillima ostendit non posse. uel explicari: nec si carneadem ipsum orcus
remittat. Is cum legatus ab atheniensibus romam missus esset: dispu
tauit de iusticia copiose: audiente galba et catone censorio maximis
tunc oratoribus. Sed idem disputacionem suam postridie contraria dispu
tacione subuertit: et iusticiam quam pridie laudauerat sustulit. non quidem
philosophi grauitate cuius prudencia firma et stabilis debet esse sed quasi
oratorio exercicii genere in utramque partem disserendi. Quod ille facere sole
bat: ut alios quidlibet asserentes posset refutare. Eam disputacionem
qua iusticia euertitur apud ciceronem. l. furius recordatur Credo quia
de r.p. disserebat: ut defencionem laudacionemque eius induceret: sine
qua putabat regi non posse r.p. Carneades autem ut aristotelem refel
leret: ac platonem iusticie patronos prima illa disputacione collegit: ea
omnia que pro iusticia dicebantur: ut posset illa sicut fecit euertere. Erat
enim facillimum iusticiam radicem non habentem labefactari: quia tunc nulla
in terra fuit: ut quid esset aut qualis a philosophis cerneretur. Atque utinam tot

atque tales viri: quantum eloquentie: quantum animi: tantum etiam sciencie ad implendam defensionem summe virtutis habuissent: cuius origo et religione racio in equitate est: sed hii qui primam illam partem nescierunt: nec secundam quidem tenere potuerunt. Volo autem prius circumscripte atque breviter: quid sit ostendere ut intelligatur philosophos ignorasse iusticiam: nec id quod ipsi minime noverant potuisse defendere. Iusticia quamvis omnes simul virtutes amplectatur: tamen due sunt omnium principales: que ab ea divelli separarique non possunt pietas et equitas. Nam fides temperancia probitas innocencia integritas et cetera huiusmodi vel natura vel institutis parentum possunt esse in illis hominibus qui iusticiam nesciunt sicuti semper nescierunt. Nam romani veteres qui iusticia gloriari solebant: his utique virtutibus gloriabantur que ut dixi proficisci a iusticia possunt: et ab ipso fonte secerni. Pietas vero et equitas quasi vene sunt eius: his enim duobus fontibus constat tota iusticia: sed caput eius et origo in illo primo est: in secundo vis omnis et racio. Pietas autem nihil aliud est quam dei notio aut racio sicut trismegistus verissime diffinivit: ut alio loco diximus. Si igitur pietas est cognoscere deum: cuius cognicionis hec summa est ut colas: ignorat utique iusticiam qui religionem dei non tenet. Quomodo enim potest eam ipsam nosse qui unde oriatur ignorat. Plato quidem multa de uno deo locutus est: a quo ait constitutum esse mundum: sed nihil de religione: somniaverat enim deum non cognoverat. Quod si iusticie defensionem vel ipse vel quilibet alius implere voluisset: in primis deorum religiones everteret vel evertere debuit: quia contrarie sunt pietati. Quod quidem socrates quia facere temptavit in carcerem coniectus est: ut iam tunc appareret: quid esset futurum illis hominibus qui iusticiam veram defendere deoque singulari servire cepissent. Altera est igitur iusticie pars equitas. Equitatem dico non utique bene iudicandi quod et ipsum laudabile est in homine iusto: sed se cum ceteris coequandi: quam cicero equabilitatem vocat. Deus enim qui homines generat et inspirat omnes equos id est pares esse voluit: eandem condicionem vivendi omnibus posuit: omnes ad sapienciam genuit: omnibus immortalitatem spopondit. Nemo a beneficiis eius celestibus

segregatur. Nam sicut omnibus unicum suum lumen equaliter dividit: emittit omnibus fontes: victum subministrat: quietem sompni dulcissimam tribuit: sic omnibus equitatem virtutemque largitur. Nemo apud eum servus est: nemo dominus. Si enim cunctis idem pater est: equo iure omnes liberi sumus. Nemo deo pauper est: nisi qui iusticia indiget. Nemo dives nisi qui virtutibus plenus est. Nemo denique egregius nisi qui bonus et innocens fuerit. Nemo clarissimus: nisi qui opera misericordie largiter fecerit. Nemo perfectissimus: nisi qui omnes gradus virtutis impleverit: quia dispares multis gradibus homines habuerunt a pauperibus ad divites: ab humilibus ad potentes: a privatis denique usque ad regum sublimissimas potestates. Ubi enim non sunt universi pares: equitas non est. At excludit inequalitas iusticiam ipsam: cuius vis omnis in eo: ut pares faciat eos: qui ad huius vite condicionem pari sorte venerunt. Duobus igitur illis iusticie fontibus immutatis: omnis virtus et omnis veritas tollitur: et ipsa iusticia remigrat in celum. Ideo non est verum illud bonum a philosophis repertum: quia ignorabant vel unde oriretur vel quid efficeret. Quod nullis aliis preter quam nostro populo revelatum est. Dicet aliquis. Nonne sunt apud vos alii pauperes: alii divites: alii servi: alii domini. Nonne inter singulos aliquid interest. Nichil. Nec alia causa est cur nobis invicem fratrum nomen impaciamus (impertiamur): nisi quia pares esse nos credimus. Nam cum omnia humana non corpore sed spiritu metiamur: tam et si corporum sit diversa condicio nobis tamen servi non sunt: sed eos et habemus et dicimus spiritu fratres religione conservos. Divicie quoque non faciunt insignes: nisi quod possunt

bonus opibus facere clariores Divites sunt enim non quia divitias habent
sed quia utuntur illis ad opera iusticie: et qui pauperes videntur eo tamen
divites sunt quia et egent: et nihil concupiscunt Cum igitur et liberi
servis et divites pauperibus humilitate animi pares simus: apud deum
tamen virtute discernimur. tanto quisque sublimior est quanto iustior
Si enim iusticia est pares se etiam minoribus se facere q̄ q̄ hoc ipso
precellit: quod se inferioribus coequavit: tum si non tantum quasi parem: sed etiam
minorem se gesserit utique multo altiorem dignitatis gradum deo
iudice consequetur Nam profecto in hac vita singulari quoniam brevia
et caduca sunt omnia: et preferunt se alteris homines: et de dignita-
te contendunt quo nichil fedius nihil arrogantius nihil a sapientis
ratione semotius Rebus enim celestibus contraria sunt ista universa terrena
Sicut enim sapientia hominum summa stulticia est apud deum. Stulticia ut do-
cui summa sapientia est. sic deo humilis et abiectus est qui fuerit conspi-
cuus et sublimis in terra Nam ut taceam quod hec presentia terrena bona
quibus magnus honor tribuitur: virtuti contraria sunt: et vigorem mentis
enervant: que tandem summa potest esse nobilitas: que opes que potencia
cum possit deus reges quoque ipsos inferiores etiam infimis facere Et
ideo consulens nobis deus inter divina precepta: illud precipue po-
suit. Qui se extollit humiliabitur: et qui se humiliat exaltabitur Cuius
precepti salubritas docet: quod qui se apud homines planum fecerit humilem
quamvis prebuerit: hic apud deum precellens: et insignis habetur Neque enim
falsa est illa sententia que apud euripeden fertur in hunc modum Que hic
mala putantur: hec sunt in celo bona Exposui causam: cur philosophi
nec invenire iusticiam: nec defendere potuerunt Nunc redeo ad id
quod intenderam Carneades ergo quoniam erant infirma que a philosophis afferebantur
sumpsit audaciam refellendi: quia refelli posse intellexit Cuius dispu-
tationis summa hec fuit Iura sibi homines pro utilitate sanxisse scilicet varia
pro moribus. et apud eosdem pro temporibus sepe mutata Ius autem naturale esse
nullum omnes et homines: et alias animantes ad utilitates suas natura
ducente ferri proinde aut nullam esse iusticiam: aut si sit aliqua summam
esse stultitiam quoniam sibi noceret: alienis commodis consulens et infere-
bat hec argumenta. Omnibus populis qui florerent imperio et romanis
quoque ipsis qui totius orbis potirentur si iusti vellent esse: hoc est si a-
liena restituant: ad casas esse redeundum: et in necessitate et miseriis
iacendum tum omissis communibus ad propria veniebat Bonus vir inquit si
habeat servum fugitivum. vel domum insalubrem ac pestilentem; que vitia so-
lus sciat: et ideo proscribat ut vendat Utrum ne profitebitur fugiti-
vum esse vel pestilentem domum vendere: an celabit emptorem Si pro-
fitebitur emptori fugitivum esse: bonus quidem quia non fallet: sed tamen
stultus iudicabitur: quia vel parvo vendet: vel omnino non vendet Si
celaverit erit quidem sapiens: quia rei consulet: sed idem malus
quia fallet Rursus si reperiat aliquem qui oricalcum se putet ven-
dere: cum sit illud aurum aut plumbum: cum sit argentum tacebit-
ne: ut id parvo emat: an indicabit ut magno Stultum plane
videtur malle magno Unde intelligi volebat: et eum qui sit iustus
ac bonus stultum esse: et eum qui sit sapiens malum: et tamen
sine pernicie fieri posse: ut sint homines paupertate contenti Transcen-
debat ergo ad maiora: in quibus nemo posset sine periculo vite iustus esse
Dicebat enim nempe iusticia est hominem non occidere: alienum prorsus non
attingere Quid ergo iustus faciet: si forte naufragium fecerit
et aliquis imbecillior viribus tabulam ceperit nonne illum tabula de-
turbabit. ut ipse conscendat: eaque nixus evadat: maxime cum sit
nullus medio mari testis Si sapiens est faciet. ipsi enim pereundum
est nisi fecerit Si autem mori maluerit: quia manus inferre alteri

iam nō iustus ille sȝ stultus ē: qui vite sue nō parat: dū parcit
aliene Item si acie suorȝ fusa· hostes insequi cepit: et iustus ille
nactus fuerit· ad aliquē sauciū· equo insidentez: ei ne parcet ut
ipē occidat: an deiciat ex equo: ut ipē hostez possit effugē Quod
si fecerit sapiens: sȝ idem malus· si nō fecerit: iustus: sȝ idem
stultus sit necesse est Ita ḡo iusticiā cū in duas ptes diuisisȝ· al
teraȝ ciuilez ēē dicens: alteraȝ naturalem: utrāqȝ subuertit: q̄
illa ciuilis sapiēa quidez sit: sȝ iusticia nō sit· naturalis aūt illa
iusticia sit quidez: sȝ nō sit sapiēa Arguta hec plane: ac venena
ta sūt· et que M· tullius nō potuerit refellē: naȝ cū faciat leliū
furio respondentez: pro iusticiaqȝ dicentez: inrefutata hec tan
q̄ foueā pretergressus ē: ut videat idez leli' nō naturalez q̄ in
crimen stulticie venerat: sȝ illaȝ ciuilez defendisse iusticiaȝ: q̄
furi' qui sapiēaȝ· quidez ēē ocesserat· sȝ iniustaȝ Ad p̄ntez dis
putacionez ptinebat· ostendi· quō stulticia silitudinez iusticie
gerat: ut appareat· nō sine causā· decipi eos: qui putat nr̄e re
ligionis hoīes stultos ēē: qui talia facere videant̄: qualia ille
proposuit Nunc mai' a me exigi sentio: ut ostendaȝ quare iustiaȝ
deus stulticie specie conuolutaȝ: ex oclis hominȝ voluerit aufferē
Si prius furio rn̄dero: quia parū plene respondit leli': qui
pfecto licet sapiens fuerit: ut vocabat̄: patrocinari tn̄ vere
iusticie nullo mō poterat: quia caput ipsū fonteqȝ iusticie non
tenebat Nobis aūt facilior ē ista defensio: quib' celesti benefi
cio familiaris ē ac penit' nota iustiā q̄ qȝ illaȝ nō noīe sȝ reuo
nim' Nam plato· et aristoteles· honesta quidez voluntate ius
ticiaȝ defendē cupierūt: effecissent qȝ aliquid: si conat' eorū bo
nos· si eloquēciaȝ si virtutē ingeniū diuinaȝ quoqȝ rerū doctina
iuuisset Itaqȝ opus illorȝ inane atqȝ inutile iacuit: nec cuiq̄
hominȝ psuadē potuerūt: ut eorȝ p̄scripto viuēt: quia fundamē
tū a celo disciplina illa nō habuit Nostrū opus certius sit ne
cesse ē· quos deus docuit Illi ē' depingebāt verbis: et imagi
nabantur iusticiaȝ: q̄ in conspectu non erat: nec p̄ntib' exempl'
cōfirmare poterant q̄ afferebant Responderi ē' poterat ab audien
tib': nō posse ita viui· sicut illi sua disputacione p̄scriberet: adeo
ut nulli ad huc extiterit: qui id genus vite sequēnt̄ Sȝ Nos
aūt nō verbis mō: sȝ eciā exemplis ex vero petitis: verā ēē q̄ a
nobis dicit̄ ostendim' Senserat igitur Carneades q̄ sit natura iusti
nisi q̄ parū alte pspexit stulticiaȝ nō ēē· quamq̄ intelligē mihi
videor qua mente id fecerit Non ē' vere existimauit· eū stultuȝ
ēē qui iustus ē: sȝ cū sciret nō ēē: et racionez tn̄ cur ita vidēt̄
nō cōphendēt· voluit ostendē latē in abdito veritatē: ut decretū
disciplime sue tueret̄: cui' sūma sūā nihil pcipi posse Videam'
ḡo: utrū ne iusticia federis aliqd' hrē cū stulticia possit Justus in
quit· si aūt equū saucio: aut tabulaȝ naufrago nō ademerit: ut
ipē animaȝ suaȝ liberet stultus est Primū omīȝ· nego ullo mō
fieri posse ut hoī q̄ quidez vere iustus sit· eiusmodi casus eueniat
quia iustus neqȝ cuiq̄ nato inimicus· nec quicq̄ omīō appetit
alienū Cur ē' nauiget: aut quid petat ex aliena terrā cui sufficit
sua Cur aūt belligēt ac se alienis furorib' inserat: in quius aīo
post cū hoīb' ppetua versetur Scilicet peregrinis mercib'· aut
hūano sangnie delectabit̄· qui nec lucrū sciat appetere cui suf
ficit victus: et nō mō ipē cedez facere: sȝ interesse facientibus
ac spectare ducat nefas Sȝ omitto ista qui fieri pot: ut vel in
uitus ad hec subeūda cogatur: adeo: ne ḡo iustiaȝ o furi· ul' potius
o carneade: cui' ē illa omīs racio al' oracio tam inanez taȝ supina

ciaz taz qz o tēptaz deo putas : ut nihil possit · nihilqz habeat in se se
qd ad custodiaz sui valeat Sz videlicet qui sacramentuz hoīs ignorant
Jdeoqz ad hanc tpalez vitaz referunt omnā · quanta sit vis iusticie
scire nō pnt Nam cuz et de virtute disputant qūuis intelligant e
rumnis ac miseriis eē plenissimaz : tamen expetendā aiūt eē sua
cauā Eius enim pmia q̄ sunt etna · et īmortalia nullo mō vident +
Sic rebꝰ omībꝰ ad hanc psētez vitā relatis : virtutē plane ad stul
ticiaz redigunt Siquidez tantos huiꝰ vite labores frustra et ina
niter suscipit Sz hec alio loco plenius nūc vero de iusticia ut cepi
mus : cuiꝰ tanta vis ē : ut cuz oculos in celuz sustulerit adeo me
reatur omīa Recte igr̄ vir flaccus : tantaz ē dixit innocencie
vī ut ad tutelaz sui nō egeat : nec armis neqz viribꝰ quacūqz it
fecerit Integer vite scelerisqz purus : Non eget mauri iaculis
nec arcu Nec venenatis gravida sagittis fusce pharetra Siue
p syrtes · iter estuosas : siue facturꝰ p inhospitalez caucasuz : vel
que loca fabulosus lambit hidaspes Non pōt ḡo fieri quī hoīez
iustuz inter discrimīa tempestatuz atqz bellorum celestis tutela cu
todiat : ac nō eciaz si cuz parricidis · et nocentibꝰ naviget : aut +
malis quoqz parcat : ut vna iusta et īnocens aīa liberet : aut
certe pereuntibꝰ ceteris sola servet Sz concedamꝰ posse fieri quod
pponit phūs Quid ḡo iustus faciet : si nactus fuit aut equo
sanciū : aut in tabula naufragum Non inuitus confiteor morieṫ
potius q̄ occidet : nec ideo tamen iusticia quod est singulare hoīs
bonū stulticie nomē accipiet : p Quid ē melꝰ · quid carius eē hoī de
bet q̄ īnocencia Que utiqz pfectior tanto sit necesse ē : quāto illaz
p duxeris ad extremū : moriqz malueris : ne quid de innocencie mi
tione minuat Stulticia est inquit aliene aīe parcere cū pnicie
sue Num eciaz pro amicicia perire stultuz iudicabit Quid ḡo illi
familiares pytagorei laudant a nobis : quorum alter se tyrāno vadez
mortis p altero dedit : alter ad pstitutuz tempus : cuz iam spon
sor eius duceretur : prestanciaz sui fecit : eūqz interventu suo libe
ravit · quorum virtus in tanta glia nō haberetur : cuz alṫ p amico +
alter eciā p fide mori voluit · si stulti putarentur Deniqz ob hāc
ipām virtutez tyrānus hiis grām retulit : utrūqz servando : et
hoīs crudelissimi natura servata est Quin eciā deprecatꝰ eē dici
tur : ut se tertiū ī amiciciaz reciperet : nō utiqz tanq̄ stultos : sz
tanq̄ bonos et sapientes viros Itaqz nō video quare : cuz p ami
cicia et fide mori suma glia coputetur : nō eciaz p innocencia p
ire sit hoī gliosuz Ergo stultissimi sunt qui nobis crimini dant
velle mori deo : cuz ipi eiz : qui p hoīe volunt mori in celuz sū
mis laudibꝰ tollant : deniqz ut concludaz disputacionez · non po
sse eūdez iustuz eē ac stultuz : eundez esse sapientē : et iniustuz :
docet ipā racio Qui n ē stultus est quid sit bonū · ac iustuz nes
cit : et ideo semp peccat Ducitr enim q̄i captiuus a vicijs : nec re
sistē ullo mō pōt : quia caret virtute quā nescit Justus aūt
ab omī se peccato abstinet · quod alr̄ facē nō pōt : quasi hēat r
recti pravīqz noticiaz Rectuz aūt discernē a pravo quis pōt nisi
sapiens Ita fit ut nūq̄ possit iustus esse : qui stultus est : neqz
sapiens · qui fuerit iniustus Quod si est verissimuz : manifes
tuz est euz : qui aut naufrago tabulaz : aut equū sancio nō ad
emerit stultuz nō esse : quia hec facere peccatū est : a quo se sa
piens abstinet Videri tamen · et ipē confiteor p hominum erro
rez ignoranciaz cuiꝰqz rei pprietatez Itaqz omīs hec questio
non tam argumentis quā definicione dissolvitr Stulticia igr̄ ē
in factis dictisqz p ignoranciaz recti · ac boni erracio Ergo stultus

nō est : qui ne sibi quidē parcit : dūmō nō noceat alti · qd ē malū
quod quidē nobis et veritas et racio ipsa pscribit In omnib9 enī
videmus aīalib9 : quia sapiā carent conciliatricē suā ēē naturā
Nocent igr alijs ut sibi psint Nesciūt tn̄ malū est nocē Homo
vero quia sciām boni ac mali hēt : abstinet se anocendo : et cū ī co
modo suo · quod aīal iracionale facere nō pōt · Et ideo inter sūmas
hoīs ṽtutes : innocencia numerat̄ Quib9 reb9 apparet sapientissi
mū ēē qui mauult pire ne noceat : ut id officiū quo mutis dis
cernit̄ seruet Nam qui vendentis errorē nō redarguit : ut aurū
pvo emat : aut qui nō pfitetur fugitiuū seruū vel pestilentē se
domū vendere lucro et cōmodo suo consulens : non ē ille sapi
ens · ut carneades videri volebat : sʒ callidus et astutus Calli
ditas quoqʒ et astucia in mutis quoqʒ aīalib9 sūt : vl cū insidian
antur alijs · et dolo capiūt : ut devorent : vl cū insidias aliorū va
rio genere deludūt Sapiā nō in hoīē solū cadit Sapiā ē ē intel
ligencia · vl ad bonū rectūqʒ faciendū : vl abstinenciā dcōrū fac
torūqʒ improborū : Lucro aūt nūq̄ sapiens studet : quia bona hec
terena contēpnit : nec queq̄ falli patit̄ : quia boni viri officiū est
errores hominū corrigē eosqʒ in viā reducē Siquidē socialis ē hoīs
ac benefica natura quo solo cognacionē cū deo hēt : sʒ nimirū
hec tā efficit : ut stultus ēē videat̄ : qui egere aut mori mauit q̄
noceat vl eripiat · aliquid altri / q̄ hoīē morte deleri putāt Ex
qua psuasione omēs tamen~~tiam~~ vulgitū · etiā philoz nascunt̄ errores
Si enī post mortē nihil sumus pfecto stultissimi hoīs ē : non
hinc vite consulere · ut sit q̄ diutina · et cōmodis omīb9 plena
quod qui faciat iusticie regula discedat necesse ē Si aūt sup
est hoī · vita melior et longior : qd et philoz magnoz argumentis
et vatū responsis et pphetarū diuinis vocib9 discimus : hanc pūtē
cū bonis suis cōtēpnere sapientis ē : cum9 oīs iactura ī mortali
tate pensat̄ Aput ciceronē idem ille iusticie defensor lelius Vult
inquit plane virtus honorē : nec est virtutis ulla alia merces ·
Est plane / et quidē virtute dignissima : q̄ tu leli nūq̄ poteras sus
picari : nihil ē diuinaz noueras litteraz Quā tū illā inquit
accipit : facile / exigit nō acerbe Erras vehement̄ · si putas ab
hoīne pmiū solui posse virtuti : cū ipē alio loco verissimē dixeris
hinc tu viro quas diuicias obicies : q̄ impia q̄ regna Quis is
ta putat humana sua bona diuina iudicat Quis g° te sapiētē
leli putet : cū ipē tibi loquare contra virtuti adimas que de
disti Sʒ videlicet ignorancia veri facit incertā labentēqʒ se
tenciā Deinde qd adiūgis Sʒ si aūt ingrati vniūsi aut inuidi ·
multi aut inimici potentes suis virtutē pmijs spoliant O q̄
fragilem quā · inanē virtutē induxisti : si spoliari pmio suo pt
Que si bona sua diuina iudicat ut aiebas : qui pūt existere tā
ingrati · tā inuidi tam potentes : qui virtutē spoliare valeant
his bonis q̄ fuerint in eā collata diuinitus Ne illa se inquit in
ultis solacijs oblectat : maxie qʒ suo decore se ipā sustentat Quib9
solacijs quo decore : cū in crimen sepe veniat : et ī penā deco : ille
vertat̄ Quid ē si ut furius dicebat rapiat̄ : vexetur · extimiet̄
egeat auferant̄ ei manus · effodiant̄ · oculi · dampnet̄ · vinciat̄ · ura
tur · miserijs eciā modis noceat̄ : pdet ne suū pmiū virtus · an
potius pibit ipsa nimime : sʒ et mercedē suā deo iudice accipi
et · et viuet · ac semp vigebit Q si tollas · nihil pōt in vita ho
minū tam inutile tam instultū videri · quā virtus · Cuius na
turalis bonitas · et honestas docere nō pōt aīam nō ēē mortalē
diuinūqʒ illi adeo pmiū constitutū Sʒ id circo virtutē ipām

Ṽtus pmiū hēt

deus sub persona iusticie voluit esse celatam ut misterium veritatis
ac religionis sue esset archanum: ut has religiones sapientiamque terre
nam extollentem se alteri: sibi que multum placentem vanitatis erroris
que dampnaret. ut proposita demque difficultate: angustissimus trames
ad immortalitatis premium sublime perduceret. Docui ut opinor cur popu
lus noster: apud stultos stultus habeatur: nam cruciari atque interfici
malle: quam thura tribus digitis comprehensa in focum iacere: tam ineptum
videtur: quam in periculo vite alterius animam magis curare quam suam. Nesciunt enim
quantum sit nefas adorare aliud preter deum: qui condidit celum atque ter
ram: qui humanum genus finxit inspiravit luce donavit. Quod si servorum
nequissimus habetur: qui dominum suum fuga deserit: idque verberibus et
vinculis et ergastulo et cruce. omnique malo dignissimus iudicatur
Et si filius eodem modo perditus atque impius existimatur: qui patrem suum
5 dereliquit: nec illi obsequatur: ob que eam causam dignus putatur qui sit
exheres: et cuius nomen in perpetuum de familia deleatur: quanto magis qui de
um deserit: in quem duo vocabula domini et patris eque veneranda conveni
unt. Nam ille qui servum pretio comparat: quid in eo beneficii confert
preter alimenta: que illi utilitatis sue gratia subministrat. Et qui filium
generat non habet in potestate ut concipiatur: ut nascatur: ut vivat. Unde
apparet non esse illum patrem: sed tantummodo generandi ministrum. Qui
bus ergo suppliciis dignus est desertor eius: qui et dominus verus et
pater est: nisi quod deus ipse constituit: qui spiritibus iniustis eternum para
vit ignem: quod ipse per vates suos impiis ac rebellibus comminatur. Dis
cant igitur et suarum et alienarum interfectores animarum. quam inexpiabile fa
cinus admittant: primum quod se ipsos iugulant perditissimis demonibus ser
viendo: quos deus eterna supplicia dampnavit: deinde quod nec ab aliis
coli deum patiuntur: sed avertere homines a mortifera sacra contendunt
et nituntur que summa diligencia: neque sit anima incolumis in terra. que sal
va statu suo spectet in celum. Quid aliud dicam quam miseros: qui predoni
suorum instigationibus parent: quos deos esse opinantur: quorum neque con
diciones neque origines. neque nomina. neque racionem sciunt: sed inherente
persuasione vulgari libenter errant. et stulticie sue favent: a quibus si per
suasionis eius racionem requiras: nullam possint reddere: sed ad maio
rum iudicia confugiant: quod illi sapientes fuerint illi probaverint. illi sci
erint quod esset optimum: seque ipsos sensibus spoliant racione abdicant: dum
alienis erroribus credunt. Sic implicati rerum omnium ignorancia: nec
se. nec deos suos norunt: atque utinam soli errare. soli desipere vellent: alios
etiam in consortium sui mali rapiunt: qui habituri solatium de perdicione mul
torum. Sed hec ipsa ignorancia efficit: ut in persequendis sapientibus tam
mali sint. fingunt que se illis consulere: illos ad bonam mentem velle re
vocare. Num igitur hoc sermone aut aliqua racione reddita facere nitun
tur? Minime! sed vi atque tormentis. O miram et cecam dementiam. In his
putatur mala gens esse: qui fidem servare conantur? in carnificibus
autem bona? In his ne mala gens est: qui contra ius humanitatis contra fas
omne lacerantur? An potius in his qui ea faciunt in corporibus innocentium
que nec sevissimi latrones. nec iratissimi hostes: nec immanissimi bar
bari aliquando fecerunt. Adeo ne etiam sibi mentiuntur: ut invicem sibi bona
ac mala nomina transferant et immutent. Quid ergo non diem noctem vo
cant solem tenebras. Alioquin eadem impudentia est bonis malorum
nomen imponere: sapientibus stultorum: iustis impiorum. Quin immo si qua
illis fiducia est: vel in philosophia. vel in eloquentia. arment et se et refellant
hec nostra si possunt. Congrediantur comminus. et singula queque discutiant. De
cet eos suscipere defensionem deorum suorum. ne si nostra invaluerit ut co
tidie invalescunt. cum delubris ac ludibriis suis deserantur: et quo
niam nihil possunt: augetur enim religio dei. quanto magis premitur oratione +

potius q̄ et hortamentis agat· Procedant in medium pontifices seu mi
nores seu maximi· flamines· augures· itez reges· sacricole: q̄q; sint
sacerdotes· et antistites religionum: conuocent nos ad concioneꝫ: co
hortentur nos ad suscipiendos cultus deorum· psuadeant multos esse
quorum numine ac ꝓuidencia regant̄ omnia Ostendat origines· et ini
cia sacrorum ac deorum· quō sint mortalibꝫ tradita: qui fons q̄ racio sit
explicent: proferant q̄ merces i cultu· q̄ pena in cōtēptu maneat
quare ab hoīb; coli se uelint· quid illis si bti sīt hūana pietas cō
ferat Que omnia nō asseueracione ꝓpria Nec ē ualet quicq̄ i mor
talis hoīs auctas· sꝫ diuinis aliquibꝫ testimoniis confirmet: sicuti
nos facim⁹ Non est opus ui et iniuria· quia religio cogi nō pot Ver
bis potius q̄ verberibꝫ res agenda ē· ut sit uoluntas Distringant
acies ingeniorum suorum· si racio eorum uēa ē asserat̄: parati sumus au
dire si doceant Tacentibꝫ certe nihil credim⁹: sicē ne seuientibꝫ quidē
credimus Imitent̄ nos aut racioneꝫ rei tocius exponat Nos eīꝫ nō
illicimus ut ipi obiectant sꝫ docem⁹ ꝓbam⁹ ostendim⁹: itaqꝫ nemo
a nobis retinetur inuitus: inutilis ē ē deo· qui deuocione ac fide ca
ret: et tamen nemo discedit ipā ueritate retinente: doceant isti h̄
mō si qua illis fiducia ueritatis ē· loquant̄ discant audeat mq̄ dis
putare nobiscuꝫ aliquid eius modi Jam ꝓfecto ab aniculis quas co
tēpnūt: et a pueris nr̄atibꝫ error illorum ac stulticia ridebit̄ Cuꝫ ē sint
peritissimi· deorūqꝫ ꝓgenieꝫ· et res gestas· et impia et interitꝫ et se
pulchra· de libris nouerīt: ipsosqꝫ ritus quibꝫ sunt imitati: ul' ex reb'
gestis hominꝫ ul' ex casibꝫ: ul' eciā ex moribꝫ natos sciant Incredibil'
demencia est deos putare: quos fuisse mortales negare nō audeant
vel si tam impudentes fuerīt: ut negent sue illos ac suorum litte coar
guat: ipsa denique sacrorum illorum inicia cōuincat Senciant igr̄ ex hoc
ipō· quātuꝫ intersit inter ueruꝫ et falm: qū ipi cū sint eloquentes
psuadere nō pn̄t· imperiti ac rudes pn̄t: quia res ipā et ueritas loqt̄
Quid g° seuiunt ut stulticiaꝫ suaꝫ dum minuē nolūt augeant Lon
ge diuisa sūt carnificina et pietas: nec pt̄ a' ueritas cū ui· a' iusti
ciaꝫ crudelitate cōiungi· Sꝫ merito nō audent quicq̄ de rebꝫ docē
diuīs· ne et a nris derideantur· et a suis deserantur Nam fere uul
gus cū simplex in corrūptūqꝫ iudicaū ē: si misteria illa cognoscat i
memoriaꝫ mortuorum constituta· dampnabit: aliudqꝫ nemo quod colat
queret: hinc ficta silēcia sacris instituta sūt ab hoībꝫ callidis ne
sciat ꝑplus quid colat Cuꝫ aut nos i eorum doctinas uersem' cur no
bis· aut nō credūt ~~credim⁹~~ qui utriusqꝫ nouim⁹: aut i uident quia falsis ue
ra ꝑtulimus Sꝫ defendenda sūt utiqꝫ suscepta publice sacra O quā
in honesta uoluntate miseri errant Senciūt ē nihil eē in rebꝫ hūa
nis religione ꝑstancius· eaꝫ qꝫ sūma ui oportere defendi: sꝫ ut in
ipā religione sic in defensionis genē fallunt̄ Defendenda ē religio
ē· nō occidendo· sꝫ moriendo: nō seuicia: sꝫ paci' nō scelere· sꝫ fide Illa
ē malorum sūt· hec bonorum· et necesse ē boum in religione uersari:
nō maluꝫ Nam si sagne· si tormentis: si malo religioneꝫ defendē
uelis: iam nō defendet illa sꝫ polluet atqꝫ uiolabitur: nihil ē ē taꝫ
tam uoluntariuꝫ quā religio: in qua si aīm⁹ sacrificantis auersus
est iaꝫ sublata· iaꝫ nulla est Recta igr̄ racio ē: ut religione paci
encia ul' morte defendas· in quo fides conseruata· et ipi deo grata
ē· et religioni addit auctēꝫ Nam si is qui i hac terēstri milicia regi
suo fideꝫ seruat / in aliquo egregio facinore· si postea uixerit· accepcior
sit et carior: si perierit sūmaꝫ consequit̄ glām q' ꝓ duce suo mortem
occubuerit· quanto magis imperatori omniꝫ deo fides suanda ē: qui nō
tm̄ uiuentibꝫ· sꝫ eē mortuis ꝑmiuꝫ pot uirtutis exsoluē Igr̄ dei cult'
quī milicie celestis est· deuocioneꝫ maxiaꝫ fideqꝫ desiderat Quō eīꝫ

deus aut amabit colentem, si ipse non ametur ab eo, aut praestabit precanti quicquid oraverit, cum ad precandum neque ex animo neque observanter accedat. Isti autem cum ad sacrificandum diis suis venerint, nihil intimum, nihil proprium offerunt, non integritatem mentis, non reverentiam, non timorem. Pactis itaque sacrificiis inanibus, omnem religionem in templo et cum templo sicut invenerant relinquunt, nihilque secum ex ea neque afferunt neque referunt. Inde est quod eiusmodi religiones neque bonos facere possunt, nec firmae aut immutabiles esse. Traducuntur itaque ab his homines facile, quia nihil ibi aditum, nihil ad sapientiam, nihil ad fidem discitur. Quae est enim superstitio illorum deorum? quae vis? quae disciplina? quae origo? quae ratio? quod fundamentum? quae substantia? quo tendit? aut quid pollicetur? ut ab homine possit fideliter servari fortiterque defendi? in qua nihil aliud video quam ritum ad solos digitos pertinentem. Nostra vero religio eo firma est et solida et immutabilis, quia iustitiam docet, quia nobiscum semper est, quia tota in animo colentis est, quia mentem ipsam pro sacrificio habet. Illic nihil exigitur aliud quam sanguis pecudum et fumus et inepta libatio; hic bona mens, purum pectus, innocens vita. Illic veniunt sine dilectu adulterae impudicae, lenae, procaces, obscenae, meretrices, veniunt gladiatores, latrones, fures, venefici et precantur nihil aliud quam ut scelera impune committant. Quid enim latro sacrificans aut gladiator roget nisi ut occidant? quid veneficus nisi ut fallat? Quid adultera nisi ut aut mortem viri aut ut sua impudicitia celet? Quid lena nisi ut multorum bona exuat? Quid fur nisi ut plura compilet? Hic vero etiam levi cuique peccato locus nullus est, et si quis ad sacrificium non integra conscientia venerit, audit quae illi deus comminatur, ille qui latebras cordis videt, qui peccatis semper infestus est, qui exigit iustitiam, qui fidem postulat. Quis hic malae menti aut malae preci locus est? At illi infelices nec ex sceleribus suis intelligunt quam malum sit quod colunt, quandoquidem flagitiis omnibus inquinati veniunt ad precandum, et se pie sacrificare opinantur si cutem laverint, tamquam libidines intra pectus inclusas ulli amnes abluant aut ulla maria purificent. Quanto satius est mentem potius eluere, quae malis cupiditatibus sordidatur, et uno virtutis ac fidei lavacro universa vitia depellere. Quod qui fecerit, quamlibet inquinatum ac sordidum corpus gerat, satis purus est. Isti autem quia nesciunt nec quid nec ubi nec quomodo sit colendum, caeci et improvidentes in contrarium cadunt. Adorant itaque hostes suos, latrones et interfectores suos victimis placant, et animas suas cum ture ipso cremandas aris detestabilibus imponunt. Irascuntur etiam miseri quod non similiter alii pereant, incredibili mentium caecitate. Quid enim videant qui solem non vident? Quasi vero si dii essent, indigerent hominum auxilio adversus contemptores suos. Quid ergo nobis irascuntur, si illi nihil possunt? nisi quod ipsi deos suos destruunt, de quorum potestate diffidunt, magis inreligiosi quam qui omnino non colunt. Cicero in suis legibus, cum caste ad sacrificia praeciperet accedi: pietatem, inquit, adhibento [adhibento], opes amovento; qui secus fecerit, deus ipse vindex erit. Recte hoc quidem: neque enim fas erat desperare de deo, quem ideo colas quia potentem putes. Nam quomodo vindicare iniuriam colentis se potest, si suam non potest? Libet igitur ex his quaerere, cum potissimum praestare se putent cogendo invitos ad sacrificium, ipsisne an quos cogunt? At non est beneficium quod ingeritur recusanti. Sed consulendum est etiam nolentibus, qui quid sit bonum nesciunt. Cur ergo tam crudeliter vexant, cruciant, debilitant, si salvos volunt? Aut unde pietas tam impia ut eos miseris modis aut perdant aut inutiles faciant quibus velint esse consultum? An vero diis praestant? At non est sacrificium quod exprimitur invito. Nisi enim sponte atque ex animo fiat, exsecratio est, cum homines proscriptione, iniuriis, carcere, tormentis adacti

facuūt si dii sūt isti qui sic colunt᷑: ul' ppr hoc soluz colendi non
sūt· q sic coli nolūt: digni scilicet detestacione hominuz: quib,
cū lacrimis· cū gemitu· cū sanguine demēbris omib, fluente
libat· At nos coñ nō expetimus· ut deuz nrm qui ē omiz uelit
nolit· colat aliquis inuitus: nec si nō coluerit· irascimur· Confi
dim' e' maiestate eius: qui tam cōtēptū sui possit ulcisci: q ē
seruoꝝ suoꝝ labores et iniurias· Et ideo cū tam nefanda ppe
timur: ne ūbo quidē reluctam': sz deo remittim' ulcionē non
ut hii faciūt: qui defensores se deoꝝ suoꝝ ēē uideri uolunt: et se
uiūt efferate aduersus nō colentes· Exquo intelligi dat': q nō
sit bonuz deos colere: qm̄ bono· poti' adducendi hoīes ad bonū
fuerant nō malo: sz quia illud maluz ē· eciā officiū ei' bono ca
ret· At ē puniendi sunt qui destruūt religiones· Nū peius nos
destruim' quam nacio egypcioꝝ· qui turpissimas bestiaruz ac pecu
duz figuras colūt: quedā eciā pudenda dictu· tanq̄ deos adorant·
Nū peius quā idem ipi q cū deos colere se dicāt: tā eos pub
lice turpiterq; derident: dequib, eciā mimos agi cū risu et
uoluptate paciūt᷑ Qualis hec religio aut q̄ta maiestas putanda
ē· q adoratur in tēplis: illudit᷑ in theatris· Et qui hoc fecerit nō
penas uiolati numinis pendūt: sz honorati et laudatiq; disce
dunt· Nū peius nos destruim': q quidā phi: qui omīo nullos
ēē deos aiūt: sz omnia sua sponte nata: omīa fortuito fieri q
gerūt· Nū peius· q epicurei q ēē quidē deos: sz curare quicq̄ ne
gant: neq; irasci eos neq; grā commoueri· Quib, dictis utiq;
psuadent colendos omīo non ēē· siquidem nec colentes respici
unt: neq; nō colentib, irascunt᷑ Preteā cū coñ metus disserūt
nichil aliud efficere conant᷑: q ut nemo deos timeat· Et hec tā ab
hoīb, et audiūt᷑ libenter: et disserunt᷑ impune· Non g° ideo ad
uersus nos insaniūt: quia dii nō coluntur a nobis: a multis ē
nō colunt᷑: sz quia ueritas penes nos est· q ut ē uerissime dictū
odiū parit· Quid igr̄ existimabim': nisi scire illos qui paciant᷑
pergitur e' ceco· et irracionabili furore· quē nos uidem' illi nesci
unt· Non e' ipsi hoīes psequuntur: qui causā cur irascant᷑ in no
centib, nō hn̄t: sz illi spūs contaminati ac pditi: quib, ueritas
nota est: et inuisa· insinuāt se mentib, eoꝝ: et instigant nescios
in furorē· hii e' quā diu pax est i populo dei fugitāt iustos· et pa
uēt: et cū corpa hominū occupāt aīasq; uexant ad' diuraūt: ad
iurant᷑ ab his et noīe dei uerfugantur· Quo audito tremūt et
exclamāt: et uri se uerberariq; testant᷑: et interrogati qui sit· qn̄
uenerit: quō in hoīes irrepserit: cōfitent᷑· sic extorti: et excruciati
uirtute diuini noīs exsolant: propter hec uerbera· et minas scōs
et iustos uiros· semp oderūt: et quia p se nocere his nichil pūt:
publicis eos odiis psequunt᷑ quos sibi graues sencīūt· exercent
q; seuiciā· q uiolentissime possūt: ut eoꝝ fidē minuāt p dolo
rē: aut si id efficere nō quiuerit: auferant omīo de terra: ne sint
qui eoꝝ nequiciā possint cohercere· Non me fugit quid respon
deri econūrio possit· Cur g° deus ille singularis: ille magnus quē
reruz omiū potentē· quē deuz omiū confiteris· hec fieri patitur
nec cultores suos aut uindicat· aut tuet᷑· Cur denīq; qui euz nō
colūt· et opulenti· et potentes et bti sūt: et honorib, regnisq; pa
ciuntur· eosq; ipos dicioni sue ac ptāti subiectos hn̄t· Reddenda
et huī' racio est: ne quid remaneat erroris· Nam in pmis hec cā
est· cur existimet᷑ religionē dei in nō hr̄e: q inducūtur hoīes spe
cie terrenorum· ac psenciū bonoꝝ: q ad curā mentis nullo mō p
tinent: quib, quia carere iustos uident· et affluere i iustos dei cultū

manez arbitrant in quo in esse nō cernut: et deorū vit⁹ extimant
veros· quū cultores eoꝝ et diuitiis et honoribꝫ et regnis fruantur
Verū hi qui sūt in hac extimacione nō pspiciūt· altius rū racioēꝫ
qꝫ hoīs q̄ tota nō in corpe sꝫ in mēte est Nihil ē uident amplius
q̄ uidetur corp⁹: sꝫ q̄ quia oculis manuqꝫ tractabile ē imbecillū fr-
agile mortale ē Cuius sūt illa bona· q̄ cupiditati ac miraculo sūt
opes honores impia quū corpi afferūt uoluptates: et ideo taꝫ
caduca sūt q̄ corpus ipm Animus uero in quo solo ē homo: quū
subiectus oculis nō est: nec bona eius aspici pūt· q̄ in sola uirtute
sūt posita: et ideo tam stabilis et constantis et ppetuus sit necesse ē
sicut ipā uirtus· in quo est animi bonū· longū ē: uniūsas uirtu-
tis spēs pmere ut de singulis doceaꝫ: q̄ necesse sit sapientes: atqꝫ iusti-
tiā uiruꝫ longe ab illis bonis abhorrē: quibꝫ quia fruūt iniusti: de
orū cultus ueri et efficaces eē credūt· Qd ad pt pūtez ptinet
qōneꝫ Satis ē si ex una uirtute id pbem⁹ qd intendim⁹ Nempe
magna et pcipua uirtus ē paciencia: quā pariter et uulgi publi
ce uoces et phi· et oratores sūmis laudibꝫ celebrāt Quod si ne
gari nō pōt quin sūma sit uirtus: necesse ē iustiꝫ et sapientē +
uiruꝫ in ptāte eē hoīs iniusti ut capiat paciām Paciencia ē ē ma
loruꝫ q̄ aut inferunt· aut accidūt cuꝫ equanimitate placio Ergo
iustus atqꝫ sapiens· quia uirtuteꝫ capit: hēt in se paciencia qua ca
rebit omīo sī nihil paciet̄ aduersi Cōū qui in rebus pspis agit i
paciens ē: et uirtute maxiā caret Inpacienteꝫ dico· quia nihil pa
titur· innocenciaꝫ quoqꝫ suare nō pōt: q̄ et ipā iusto et sapienti
uiro ppria uirtus ē Naꝫ et nocet sepe et concupiscit aliena· rapit
q̄ cupiens p iniuriaꝫ: quia uirtuti expers: uitioqꝫ pctō subiectus ē
et fragilitatis oblitus aīo insolenter elato tumet· inde iniusti ac
deuꝫ nescientes: et diuitiis et potencia et honoribꝫ florēt: hec eꝫ
cuncta iniustie pmia sūt: quia et ppetua eē nō pūt: et pcupiditate
uiolenciaꝫ qꝫ queruntur Iustus uero ac sapiens: quia illa oīa +
humana sūt: ut ē alelio dictuꝫ· sua bona diuīa iudicat: nec alienū
quicq̄ cōcupiscit: ne queꝫ contra ius hūanitatis ledat omīo: nec
ullam paciam honorem· ne desiderat ne cui faciat iniuriaꝫ Sciat
eniꝫ cunctos ab eodem deo: cadeꝫ ↄdicione generatos iure frātatis
eē ↄiūctos· sꝫ ex suo ↄtent⁹ et paruo: qui fragilitatis sue memor
nō amplius querit quā unde uitā sustentet: et ex eo ipō q̄ hēt +
impartit etiā nō hūti· quia pius est Pietas aūt sūma uirtus est
et accedit eo q̄ uoluptates caducas uiciosasqꝫ contēpsit: quarū cā
opes appetuntur: quū continens ē ac libidinuꝫ uictor: idem nihil tu
moris atqꝫ insolencie gerens: nō extollat se alti⁹ nec erigit su
pbuꝫ caput· si placidus· et concors· et comis· ul' comīs: et planus
est quia condicioneꝫ suaꝫ nouit Cuꝫ ḡo iniuriaꝫ nulli faciat: nec a
liena cupiat: nec sua quoqꝫ si in auferant̄ defendat: cuꝫ sciat eciaꝫ
illa tam in iniuriaꝫ moderate ferē: quia uirtute pditus est: necesse
ē iustuꝫ hoīeꝫ subiectuꝫ eē iniusto· et cōtumelys affici: ex insipiēte
sapienteꝫ· ut et ille peccet: quia iniustus est: et hic in se uirtuteꝫ
hēāt· quia iustus est Siquis aūt uult scire plenius: cur malos et
iniustos deus potentes· btōs diuites fieri sinat· pios cōū humiles
miseros inopes eē paciat̄: sumat eꝫ Senece libruꝫ: cui titulus est +
quare bonis uiris multa mala accidant: cuꝫ sit pudencia in quo ille
multa nō plane imperita seculari: sꝫ sapienter ac pene diuinitus eloqu
tus est Deus inquit hoīes pro libens hēt: sꝫ corruptos et uiciosos lux-
uriose ac delicate patit̄ uiuere: quia nō putat emendacione sua
dignos: bonos aūt quos diligit castigat sepius· et assiduis labori
bus ad usuꝫ uirtutis exercet: nec eos caducis ac mortalibꝫ bonis

corrūpi ac depravari sinit Unde nemini debet mirū videri : si ꝑ nostr-
is sepe delictis castigamur adeo : ymo vero cū vexamur ac pmimur
tū maxime gras agimus indulgentissimo pri : q corruptelaz nrāz patit
longius ꝓcedē : sz plagis ac verberibꝫ emendat Ex quo intelligimꝰ
eē nos deo cure quibꝫ qui peccamꝰ irascit Nam cū possz populo
suo et opes et regna largiri : sicͤ dederat ante iudeis : quorꝫ nos
successores ac posteri sumus : id circo eū voluit sub aliena dicio-
ne atqꝫ impio degere : ne rerū ꝓsperiū felicitate corruptus :
in luxuriez laberet ac dei pcepta ɔtepneret : sicͤ illi maiores
nrī qui sepe terrenis et fragilibꝫ his bonis enervati a beriavemnt
a disciplina et legis iunda ruput Providit g° quatenus culto
ribus suis pstare quietez : si mandata fuassent : et tū eos emen-
daret : si pceptis nō obtēpassent Itaqꝫ ne tam corrūpent ocio
quā pres eorꝫ licencia pmi eos voluit ab his inquorꝫ manibus
eos collocavit ut eos et labentes confirmet et corruptos ad for-
titudinez repet et fideles expiat ac tēptet Quō ē pōt impator
militū suorū ꝓbare virtutez : nisi habuerit hostez Et illi tamē
adūsariꝰ surgit invito : quia mortalis ē et vinci pōt Deo aūt
cū repugnari nō pōt : ipē adūsarios nomini suo excitat : non
qui cōn deū ipm pugnet : sz cōn milites eius : ut devocionē
ac fidem suorū vel probet vel corroboret donec psure verberibꝰ
defluentez colligat disciplinaz Est et alia cāā cur ad versum
nos psecuciones fieri : ut dei pplus augeat : nec est difficile mō-
strare : cur aūt quō id fiat Primū fugiūt ad eorꝫ cultibꝫ plurimi
odio crudelitatis cui ē talia sacrificia nō horreant Deinde placet
quibusdaz virtus ac fides ipā Non nulli suspicant deorꝫ cultū : nō
sine cāā malū putari a tōt milibꝰ hominibꝫ : ut emori malit quā
id facere quod alii faciūt ut vivant Aliquis cupit scire : quod
naz sit illud bonū quod ad mortez usqꝫ defendit qd omībꝫ q in
hac vita iocunda sunt : et cara prefert : aquo nec bonorꝫ nc
lucis amissio : nec dolor corporis nec viscerū cruciamenta deter-
rent Valent hec plurimū : sz ille maxīe cause nrōrū numerū sp
auxerūt Audit circūstans populus inter ipā tormenta dicentes
nō sacrificare se lapidibꝫ hūana manu factis : sz deo vivo qui sit
in celo Multi verū hoc eē intelligūt : et in pectus admittunt
Deinde ut fieri solet in rebꝫ incertis dū inter se invicez qrunt q
sit huiꝰ pseverancie causa multa que ad religionē ptinent divul-
gata ac p rumorez in circuitu accipiūt discunt : q quia bona sūt
placeant necesse est Preterea ultio consecuta sicut semp acci-
dit ad credendū vehement impellit Nec hec quidez levis cāā ē
q immūdi demonū spūs accepta licencia multorꝫ se corporibꝫ imer-
gūt : quibꝫ postea eiectis omēs qui resanati fuerit adhēnt religi-
oni cuiꝰ potenciaz senserint he tot cāue in unū collate : magnaz
deo multitudinez mirabilit acquirūt Quidqd g° adversū nos
mali pricipes moliunt fieri ipē pmittit et tamen iniustissimi psecu-
tores : quibꝫ dei nomen contumelie ac ludibrio fuit nō se putent
impune laturos : quia indignacionis adversus nos eius quasi
ministri fuerūt Punient ē iudicio dei : quia accepta ptāte supra
humanū modū fuerit abusi : et insultaverit eciaz deo supbiꝰ eiꝰ
qꝫ nomē eternū vestigiis suis subiecerit īpie nefarieqꝫ calcandū
Propterea vindicaturū se in eos celeriter pollicet et exterminatū
rū bestias malas de terā Sz idem quāvis ppli sui vexacio-
nes et hic in pñti soleat vindicare tamen iubet nos expecta-
re pacient illuz celestis iudicii diem : quo ipē ꝓ suis quēqꝫ me-
ritis aut honoret aut puniat Quapropter nō speret sacrilege me-

cōtēptos et inultos fore : quos sic obterit ut emet rabiosis ac vora
cibus lupis merces sua · qui iustos et simplices aīās nullis faci
noribus admissis excruciaverit Nos tantummodo laboremus ut
ab hominibus nihil aliud in nobis : nisi sola iusticia puniatur Demus o
peram totis viribus · ut mereamur a deo suo et ultionē passionis et premium

Firmiani lactancij contra gentes institucionum liber quintus explicit Incipit Sextus feliciter

Quod erat officium suscepti muneris domino spiritu instruente ac suffragante complevimus · cuius asserende atque illustrande curam nobis et sciencia et fides et ipse dominus · oneri imposuit / sine quo nec sciri quicquam potest nec explicari Venio nunc ad id quod est summum huius operis et maximum · ut doceam quo ritu quove sacrificio deum coli oporteat Id est enim hominis officium in eoque solo summa rerum : et omnis beate vite racio consistit : quandoquidem propterea ficti et inspirati ab eo sumus : non ut celum videremus et solem quod anaxagoras putavit Sed ut artificem solis · et celi deum pura · et integra mente coleremus Quamvis autem precedentibus libris pro ingenii mediocritate defenderim veritatem : tamen ex ipso elucere · vel maxime potest / Nihil est sancta et singularis illa maiestas aliud ab homine desiderat : quam solam innocenciam : quam siquis obtulerit deo satis pie · satis religiose litabit : homines autem neglecta iusticia cum sint omnibus flagiciis · aut sceleribus inquinati religiosos se putant si templa et aras hostiarum sanguine cruentaverint si focos adoraverint ac veteris vini profusione madefecerint Quin eciam sacras dapes apparant : et exquisitas epulas : quasi inde aliquid libaturis offerunt Quicquid aspectu rarum : quicquid ope aut odore preciosum id gratum esse dijs suis : non ex aliqua divinitatis racione quam nesciunt : sed ex suis cupiditatibus iudicant : nec intelligunt terrenis opibus deum non indigere / Nihil est sapiunt nisi terram bonaque et mala solius corporis sensu ac voluptate perpendunt huius arbitrio ut religionem ponderarent · sic tocius vite sue acta disposuit : et qui se semel a celi cōtemplacione averterunt : sensumque illum celestem · corpori mancipaverunt libidinumque frena permittunt tamquam secum ablaturi voluptatem quam momentis omnibus capere festinant : cum animus ministero corporis : non corpus ministerio animi utitur : Idem maximum bonum iudicant opes : quas si bonis artibus debeat assequi non possunt : malis assequuntur fraudant · rapiunt · spoliant · insidiant · abiurant : nihil denique moderati ac pensi habent dummodo auro corruscent · argento gemmis · vestibus fulgeant · avidissimo ventri · opes suggerant : stipati familiarum gregibus per dimotum populum semper incedant Sic additi et servientes voluptatibus suis : ingenieque mentis extinguunt : et cum in vitā se maxime putant ad mortem concitantur Nam si ut in secundo libro docuimus : celi racio in animo tissime apparet · quia bona negligunt animi et corporis appetere anteponunt in corpore est · qui a tenebris ac morte versantur : que sunt terre atque corporis quia vita et lumen est a celo · cuius qui expertes sunt corpori serviendo longe sunt ab intellectu rerum divinarum Eidem miseros ubique cecitas premit Sic est qui sit verus deus · ita qui sit vero cultus ignorant Mactant igitur opimas · et pingues hostias deo quasi esurienti : accendunt lumina tamquam alicui velud in tenebris agenti Quod si suspicari aut percipere animo possent quod sint bona illa celestia quorum magnitudinem et terreno adhuc corpore obvoluti sensu capere non possumus : iam se cum his officijs inanibus stultissimos esse cognoscerent Vel si celeste lumen quod dicimus solem contemplari velint iam sencient quam non indigeat lucernis eorum deus : qui ipse in usu hominis

tam claram tam candidam lucem dedit et tamen eam intra paruo cir-
culo: qui propter longinquitatem non amplius quam humani capitis videtur
habere mensuram: tantum sit fulgoris: ut eum mortalium acies non vale-
at contueri: et si paulisper intenderis hebetatos oculos caligo ac te-
nebre consequantur: quod tandem lumen: quid claritatis apud ipsum
deum putemus: quem nulla nox esse arbitremur. qui hanc ipsam lu-
cem. sic moderatus est. ut neque nimio fulgore neque calore ve-
hementi noceret animantibus: tantum istarum rerum dedit ei: quantum
aut mortalia corpora pati possent: aut frugum maturitas postu-
laret. Num igitur mentis sue compos putandus est: qui auctori et
datori luminis candelarum aut cerarum lumen offert pro munere. Ali-
ud vero a nobis illud exigit lumen: et quidem non fumidum: sed ut
ait poeta. liquidum atque clarum mentis scilicet propter quod a poetis φωτος nun-
cupatur quod exhibere non potest. nisi qui deum agnouerit. Illorum autem dii
quia terreni sunt egent lumine ne in tenebris sint quorum cultores nil
celeste nil sapiunt. etiam religiones quibus deseruiunt ad terram reuo-
cant. In ea enim lumine opus est: quia ratio eius et natura tenebrosa est
itaque diis non celestem sensum: sed humanum potius attribuunt. Ideoque il-
lis necessaria et grata credunt esse: que nobis quibus aut esurientibus
opus est cibo: aut sitientibus potu. aut veste algentibus: aut cum sol
decesserit lumen ut videre possimus. Nullus igitur ex rebus tam
probari et intelligi potest: deos istos cum aliquando inuenerit mortuos esse
quam eripere ritu. qui est totus etereus. Quid est celestis nisi bonum
potest habere pecudum sanguinis effusus quo aras inquinant: nisi forte
deos existimant. eo vesci quo homines aspernantur attingere Et quis-
quis hanc saginam prestiterit: quamuis grassator ille. adulter vene-
ficus. parricida sit. beatus ac felix erit. hunc diligunt hunc tuentur
huic omnia que optauerit prestant. Merito igitur Persius huiusmodi sup-
stitiones suo more deridet Qua tu inquit mercede deorum eme-
ris auriculas pulmone et lactibus unctis Senciebat videlicet
non carne opus esse: ad placandam celestem maiestatem: sed mente sancta
et iusto animo et pectore quod ut ipse ait: quod natum sit honestate ge-
nerosum. Hec est religio celestis: non que constat ex rebus corruptibilibus
sed que virtutibus animi. quia oritur e celo hic verus est cultus in quo
mens colentis se ipsam deo immaculatam victimam sistit Id autem
ipsum quomodo consequendum. quomodo prestandum sit. docebit huius libri dis-
putatio Nihil est tam preclarum homini tamque conueniens potest esse quam
erudire homines ad iusticiam. Apud Ciceronem Catulus in hortensio
philosophiam rebus omnibus preferens: malle se dicit: uel unum paruum de of-
ficio libellum quam longam orationem pro seditioso homine Cornelio Que
sententia non utique Catuli. qui illud fortasse non dixit: sed Ciceronis est
putanda qui scripsit Credo ut libros quos de officiis erat scripturus me-
rius commendaret in quibus ipsis nihil esse testatur in omni philosophia me-
lius et fructuosius quam precepta viuendi dare. Quod si hoc illi faciunt
quibus non est veritas cognita quanto magis nos facere debemus
qui adeo eruditi et illuminati possumus vera precipere Nec tamen sic
docebimus. ut quasi prima virtutis elementa tradamus. quod est
infinitum: sed tanquam docendum susceperimus eum qui apud illos iam per-
fectus esse videatur. Manentibus enim preceptis eorum que solent ad pro-
bitatem recte dare ignota illis superstruemus. ad perficiendam con-
summandamque iusticiam quam non tenent Et vero que possunt cum illis
esse communia pretermittam: nequid ab his videar mutuari. quorum er-
rores arguere atque aperire decreuerim Due sunt vie per quas huma-
nam vitam progredi necesse est. una que in celum ferat: altera que
ad inferos deprimat: quas et poete in carminibus et philosophi in disputationibus

sinus induxerunt et quidem philosophi alteram virtutum esse voluerunt: alteram vi-
tiorum: eam que quae sit assignata virtutibus: primo aditu esse arduam et con-
fragosam in qua siquis difficultate superata in summum eius evase-
rit · habere eum de cetero planum iter · lucidum amenumque campum: et omnes
laborum suorum capere fructus uberes · atque iocundos: quos autem primi
aditus difficultas deterruerit: eos in illam vitiorum viam labi atque
deflectere: quae primo ingressu sit · quasi amena: multoque tritior · de-
inde cum in eam paulo ulterius processerint · amenitatis illius speciem
repente subduci · exoriri autem viam praecipitem · nunc saxis asperam
nunc obductam sentibus: nunc gurgitibus intercisam: vel torrentibus rapidam:
ut laborare herere labi cadere sit necesse. Quae omnia eo proferuntur
ut appareat in virtutibus capiendis: labores esse maiores: in perceptis
autem maiores fructus · et solidas atque incorruptas voluptates. Vitia
autem quibusdam delinimentis naturalibus illicere filios animos ho-
minum: et inanium iocunditatum specie captos ad acerbas amaritu-
dines miseriasque perducere. Sapiens prorsus disputatio: si vir-
tutum ipsarum formas ac terminos scirent. Non enim didicerant
vel quae sint · vel quid eas mercedis a deo maneat: quod nos his duo-
bus libris docebimus: Hi vero quia ignorabant: aut dubitabant animas
hominum immortales esse: et virtutes et vitia terrenis honoribus aut
penis extimaverunt. Omnis ergo haec de duabus viis disputatio ad fru-
galitatem ad luxuriam spectat. Dicunt enim humanae vitae cursum Y
litterae esse similem · quod unusquisque hominum cum primae adulescentiae limen
attigerit · et in eum locum venerit: ubi se via findit in ambas: he-
reat nutabundus: ac nesciat in quam se partem potius inclinet.
Si ducem nactus fuerit: qui erigat ad meliora titubantem: hoc est
si aut philosophiam didicerit aut eloquentiam: aut aliquid honestae ar-
tis: quo evadat ad bonam frugem · quod fieri sine labore maximo
non potest: honestam et copiosam vitam disputant acturum. Si vero
doctorem frugalitatis non invenerit: in sinistram viam · quae melioris
speciem mentiatur incedere · id est desidie inertie · luxuriae se tradere:
quae suavia quidem videntur ad tempus vera bona ignoranti. Postea autem
amissa omni dignitate: ac re familiari in omnibus miseriis igno-
miniaque victurum. Ad corpus ergo · et ad hanc vitam: quam interea
ducimus fines earum maxime retulerunt. Poetae fortasse melius:
qui hoc bivium apud inferos esse voluerunt: sed in eo falluntur: quod eas
vias mortuis proposuerunt. Utique ergo vere: sed tamen utique non recte: quia
oportuit vias ipsas ad vitam: fines earum ad mortem referri. Nos igitur
igitur melius et verius: qui duas istas vias caeli et inferorum esse
dicimus: quia iustis immortalitas · iniustis pena eterna proposita est.
Quo modo autem hae vie vel in caelum tollant · vel ad inferna praecipitent
explicabo: aperiam · quae sint virtutes quas philosophi nescierunt: itemque earum
quae sint praemia simul · etiam quae sint vitia · quae ne eorum supplicia
monstrabo. Nam fortasse aliquis expectet: ut separatim de vitiis
ac virtutibus dicam: cum de bono aut malo disserentibus nobis · etiam
contrarium quod est contrarium possit intelligi: sine est virtutes inferas · vitia sua sponte
te decedent. Sine vitia extirpas: virtutes ultro subibunt. Sic et
bonorum ac malorum · constituta natura est: ut se invicem semper oppug-
nent · semper expellant. Ita fit ut neque vitia retrahi sine virtutibus
possint: nec virtutes inseri sine detractione vitiorum. Vias igitur
multo longe aliter inducimus: quam induci a philosophis solent. Primum
quod utrique propositum esse dicimus ducem utrumque immortalem: sed alterum
honoratum: qui virtutibus ac bonis praesit: alterum dampnatum: qui
vitiis ac malis. Illi autem in dextera tamen via ducem ponunt: neque
immortalem neque perpetuum: siquidem quemlibet doctorem bone artis inducunt

De virtutibus

qui adesidia revocet hoies : et frugi ee doceat : sz neqz ingredi fa
ciunt in eaz viaz : nisi pueros : et adolescentes videlicet q artes i
his discant etatib; Nos aut omnes sexus et generis et etatis in
hoc celeste iter inducim9 : quia deus qui eius vie dux e i(m)mortalitate[m] illi
putaverunt i mortalitatez nulli hoi negat forma quoqz illarz
al' ipaz no ita e ut illi putaverunt Quid e opus est y. lra in
reb; ornes atqz divisis earz altera illa melior conversa e ad solis
ortuz : altera illa deterior ad occasuz : quia qui veritatez ac iusti
ciaz sequit' : is accepto i mortalitatis premio pempiti luce poti
etur Qui aut ab illo malo duce illectus pretulerit vitia vir
tutib; : mendaciuz veritati : necesse est ad occasuz et tenebras de
ferat Describaz igit' utranqz et earz proprietates habitusqz mons
trabo Una e itaqz virtutis ac bonorz via q fert in elysios campos
vie due
ut poete locuntur : sz ad ipam mundi arcez At lena malorz ex
ercet penas et ad impia tartara mittit Est e' criminatoris illi9
qui pravis religionib; institutis avertit hoies abitinere celesti
et in viaz pdicionis inducit Cui9 vie spes et figura : sic e com
posita in aspectu : ut plana et patens et omi genere florz ac
fructuu delectabilis ee videat' In ea e posita sunt omia q pro bonis
habentur in terra opulenciaz dico honorez quietez voluptatem
illecebras omes : sz cuz his pariter iniusticiaz : crudelitatez supiam
pfidiam libidinez cupiditatez discordiaz ignoranciaz men
daciuz stulticiaz ceteraqz vitia Exitus hui9 vite talis e Cuz
ventuz fuerit ad extremuz : unde iam regredi no liceat cu oi
sua pulchritudine tam subito pcidit' : ut no ante quis fraude
cus
pspicere possit : qua precipitatus in altitudine profundaz cadat
quis e presentiuz bonoruz specie captus et in his consequendis et
fruendis occupatus no pvident ea que post mortez secutura st
seqz adeo avertent is vero ad inferos devectus in eternaz dap
nabit' penaz Via g' illa celestis difficilis et clivosa pposita est
vl' spinis horrentib; aspa : vl' saxis extantib; inpedita : ut cu sui
mo labore ac peduz tritu : cuz qz magna candidi sollicitudine
sit cunqz gradiendu : In hac posuit iusticiaz tepanciaz : fidez casti
tatez abstinenciaz concordiaz sciam veritatem sapiam : cete
rasqz virtutes : sz simul cuz his paupertatez ignominia labore do
lorez amaritudines omes Qui enim quis eius spez suaz porrexerit
longius et meliora maluerit : carebit his terre bonis ut expedit9
ac levius difficultatez vie superet Nec e' pot qui se apparatu regio
circuidederit aut divitiis oneraverit : augustias illas vl' ingre
di vl' tenere Unde intelligit' id circo malis et iniustis facilius p
venire q cupiat : quia prona et declivis e eorz via bonis autem
q optent difficile procede : quia difficili et arduo itinere gradi
untur Iustus g' qvorz duorz aspuz qz iter ingressus est : con
teptui derisui odio sit necesse est Omes e' quos cupiditas aut
voluptas precipites trahit : invident ei qui virtutez cape potuit
et invicz ferunt id hre aliquem qd ipi no hnt Erit itaqz paup humilis
ignobilis subiectus in iurie : et tame omia q amara sunt pferens
et si paciam ingez ad summuz illuz gradum fineqz pduxerit dabit
ei corona virtutis : et adeo p laborib; quos in vita p iusticiam
ptulit i mortalitate donabit He sut vie quas deus humane vite
assignavit in quib; singulis et bona ondit et mala : sz ordine p
postero atz converso : in uno e' monstravit temporalia prius mala cuz
eternis bonis : qui est ordo melior : in alio temporalia prius bona cuz et
ernis malis qui e ordo deterior Ut qui cuiqz presentia mala iusticia
delegerit maiora et certiora consequat' bona q sut illa q spreuit

Quisquis aut̃ p̃ñtia bona bona p̃posuerit iusticie in maiora et
longiora incidat mala q̃ fuerãt illa q̃ fugit alt̃ erat · hec ẽ uita cor
poralis q̃ breuis est : idcirco · et mala · eius et bona breuia sit̃ neces
se est Jlla uero sp̃italis q̃ huic terẽ · ne contraria ẽ : qm̃ sempit̃na ẽ
id circo : et bona eius et mala sempit̃na sunt : ita fit ut et bonis
breuib; bona et̃na succedant · Jtaq; cũ simul proposita sint hoĩ bona
et mala considerare unũquẽq; secũ decet : q̃nto satius sit malis
bonis ppetua p̃ma pensare : quã breuib; et caducis bonis mala p
petua sustinere Nam sicut in hoc seculo : cũ est ꝓpositũ cũ hoste
certamẽ · p̃us laborandũ ẽ : ut sis postmodũ in otio : esurien
dũ sitiendũ · estus · frigora · pferenda · humi · quiescendũ · uigilã
dũ pichitandũ est : ut saluis pignorib; et domo · et re familiari
et omib; pacis · ac uictorie bonis p fruĩ possis Sin aut̃ p̃us o
tiũ maluẽis q̃ laborẽ Malũ tibi maximũ facias necesse est
p̃ocupabit enĩ aduersarius nõ resistentẽ Vastabũt agri · diri
pietur dom⁹ in predam uxor · ac liberi ueniẽt · ipẽ interficiere
aut capiere Que omĩa ne accidant : p̃us comodũ differendũ
ẽ : ut maius longius q; pariat Sic in oĩ hac uita : quia no
bis aduersariũ deus reseruauit : ut possimus capere uirtutẽ · omit
tenda est p̃us uoluptas Ne hostis opp̃mat uigilandũ : staciones
agende militares : expediciones obeũde : fundẽdus ad ultimũ cruor :
omĩa denq; amara · et grauia pacient ferenda ; eo quidẽ ꝓptius
quo nobis impator noster deus p̃mia ꝓ laborib; eterna constituit
Et cũ in hac terrẽna milicia tñ hoĩes laboris hauriant : ut ea
sibi pariant : q̃ p̃ire eodẽ mõ p̃nt quo parta sũt : certe nobis ĩ
nullus labor recusandus est · quibus id acquirit̃ · quod nullo mõ
possit amitti Voluit ẽ deus qui hoĩẽ ad hanc miliciã genuit · ex
peditos in acie stare · et intentis acriter animis · aduius : ul in
uisibilis hostis insidias · ul aptos impetus · uigilare : qui nos sic
piti · et exercitati duces solent : uariis artib; captat ꝓtin⁹q; uĩ
et morib; seuiens · Aliis enĩ cupiditatẽ ĩsaciabilẽ ĩmittit : ut
opib; suis tanq compedib; illigatos : aurũ ueritatis excutiat : alios
inflãmat ire stimulus : ut ad nocẽdũ potĩ intentos · a dei con
templacione detorqueat : alios ĩ moderatib; ĩ mergit : ut uolup
tati et corpi seruientes ad uirtutẽ respicẽ nõ possint Aliis uero
inspirat inuidiã : ut suis ipis tormentis occupati : nihil cogitet
aliud · nisi illorũ quos oderint felicitatẽ · Alios inflãmat ambicio
omib; : hi sũt q̃ ad gerendos magistratus · omẽ uite sue opã curã
q; conuertũt : ut fastos signent et annis nom̃ imponant Quo
rũdam cupiditas tendit altius : nõ ut ꝓuincias tẽpali gladio re
gant : s; ut infinita et ppetua ptãte dños se dici uelint vniuersi
gñris humani Quos autẽ pios uiderit : namis alt̃ uariis implicat
religionib; · ut impios faciat · His uero qui sapiam querũt phiã
moctos impingit : ut specie lucis excecet nequis comprehendat · ac
teneat ueritatẽ Sic hoib; obstruxit aditus oĩs : et obsepsit
mas publicas letius erorib; : quos ut discutere possemus · ipm q; ĩ
auctorẽ malorũ uincere : illũiauit nos deus : et armauit · uera
celestiq; uĩtute · de qua michi nũc disserendũ est Sz p̃usq̃ singu
las uĩtutes exponere incipiã : determinanda est uirtus : quam
nõ recte phi deffinierũt · quid eet : aut in ceteris quibusq; reb;
quid opis quid hẽat officij Nomen itaq; solũ retinuerũt : rẽ
uero et racionẽ · et affectũ pdiderũt Que etiã q; aut indeffinitẽ
uirtutis solent dicẽ : paucis uersib; collegit : et enarrat lucilius
quos malo equidẽ ponere : ne dũ multorũ sinãs refello : sim lon
gior q̃ necesse est Virtus albine ẽ p̃ciũ · ex soluere uerũ Quis

al' id inuersamur · quis · quid unusquisque reb' ad esse Virtus ē hoi sci
re id qd' quequ heāt res Virtus scire hoi rectū utile quid sit honesto
q̄ bona q̄ mala itez quid inutile turpe in honestū Virtus q̄rende
finē rei scire modūq · Virtus diuitijs preciuz psoluēe posse Virt'
id dare qd' re ipā debet honori · hostez esse atq inimicū hominū
mor' q malor contra defensorez bonuz · mor q bonor : hos +
magnificare hos · bene uelle : hijs uiuere amicū Commoda pterea
prie sibi pmia putare : deinde parentuz tertia iaz postrema q
nostra Albine diffinicionib' quas poeta breuit' comprehendit
M · tullius tecxit officia uiuendi : panci cuz stoicor secutus : eaq
q tribus uolumibus inclusit · hec aūt q̄ falsa sit mox uidebim' ut
appeat q̄ntū unos dignatio diuina contulerit · q̄ nobis apuit ue
ritatez Virtutez eē dixit scire quid sit bonū et maluz : quid tur
pe · quid honestuz quid utile · quid inutile breuius facere potuit : si
tm̄ bonū ac maluz diceret : quia nihil pot eē utile ul' honestuz qd'
nō idez bonuz sit : nihil inutile ac turpe : quod nō idem maluz sit
qd' et et philis uidetur Et idem cicero insupd' dicti opis libro ostendit
Veruz sciencia nō pot esse uirtus : quia non ē intus in nobis : sz
ad nos extrinsecus uenit Quod aūt transire ab altero ad alterū
pot : uirtus nō est : quia uirtus sua cuiq est Sciencia igr' alieni
beneficij est quia posita ē in audiendo Virtus tota nrā ē : quia posi
ta ē in uolumtate faciendi bona al' bene · Sicut g° in itinē celebrā
do nihil pdest uiaz nosse · nisi conatus ac uires suppetant ambulan
di : ita uero sciā nihil prodest · si uirtus ppria deficiat Nam forte
hi qui peccant : et si nō pfecte tamē : et quid sit bonū et malū sen
ciūt : et quociens aliquid inprobe faciūt : peccare se sciunt · et io
celare nituntur Sz cuz eos boni · et mali natura nō fallat : cupidi
tate mala uincuntur ut peccent · quia de est illis uirtus · i · cupidi
tas recta · et honestas faciendi Ex hoc igr' appet : aliud eē scienciaz boni
q mali q : aliud uirtutez : qd' pot eē sciā sine uirtute : sicut uirtute
sic in plurimis philosoph' fuit Jnquo qui recte · ad culpaz ptinet nō feci
se que sciens recte uolumtas praua : et uiciosus anim' : que igno
racio excusare nō pot puniet Ergo sicut uirtus nō est bonū ac
maluz scire : ita uirtus est bonuz facere : maluz nō facere : et tū
sciā sic cuz uirtute conuncta est : ut prius sciā precedat uirtutem
uirtus sequatur sciām : quia nihil pdest cognicio : nisi exactio
consequatur : horati' igr' paulo meli' Virtus est iniciuz fugere et,
sapiā prima : sz in epte qd' eam contrario terminauit : ut si diceret
boniz est q maluz nō est Cuz e' quid sit uirtus nescio : ne ui
tiuz quidez · quid sit scio Vtrumq igr' indiget deffinicione : quia
natura rei talis est : ut utrūq aūt intelligi : aut nō intelligi sit
necesse Verūz nos faciamus qd' ille debuit Virtus ē iraz cohibē
cupiditatez conpescere libidinez refrenare · i · ciuiz uiciuz fugere n
iaz fere omnia · q fiūt iniuste : atq in probe ab his oriūt' affecti
bus Si eniz commocionis hui' · q̄ ira dicit' : ipetus retundat' Omis
hominuz contenciones male sopient' : nemo insidiabit' : nemo p
sihet ad nocendūz Jta si cupiditas temperet' : nemo terā mari
q grassabit' · nemo exercituz ducet : ut rapiat : et uastet aliena
Jtem si ardor libidinuz conprimat' : omis etas · et sexus retine
bit suaz sanctitatez : nemo quicquā pudenduz : aut pacietur
aut faciet Ergo uniuisa scelera : et flagitia · his commocionibus
uirtute sedatis · ex hominuz uita moribus q tollent' Que seda
cio commocionū · et affectuuz · hanc ht racionez : ut oīa recte
faciam' Omne igr' uirtutis officiuz ē nō peccare Quo pro
fectu fingi · nō pot · qui deuz nescit : quā ignoracio eius aquo

bona omnium imprudentem impingit inuitia necesse est Itaque ut breuius
et significantius: utriusque rei summa officia determinem scientia est deum nos
se virtutis colere in illo sapientia in hoc iusticia continetur: Dixi que esset
primum: scientiam boni non esse virtutem: Deinde quid sit virtus et in quo
sit. Sequitur ut id quoque ipsum quid sit bonum et malum nescisse ph
ilosophos breuiter ostendam: quia pene declaratum est in libro tercio
cum de summo bono disputarem Quia autem quid esset summum nescierunt
et in ceteris bonis malis ne que summa non sint: errauerunt necesse
est que non potest vero iudicio examinare qui fontem ipsum non tenet: un
de illa descendunt. Fons autem bonorum est deus: malorum vero ille s
diuini nominis semper inimicus: de quo sepe diximus: Ab his duobus princi
piis bona malaque oriuntur Que veniunt a deo hanc habent rationem
ut in mortalitatem pareant: quod est summum bonum Que autem ab illo
altero id habent officium ut a celestibus auocatum: terrenis que demersum
ad penam interficiant sempiternam quod est summum malum Non igitur du
bium est: quin illi omnes. quid esset bonum et malum ignorauerint q
nec deum. nec aduersarium dei scierint Itaque fines bonorum ad corpus
et ad hanc vitam breuem retulerunt: quam scilicet solui et occidere necesse
est Non sunt progressi ulterius: sed omnia eorum precepta: et omnia que bo
na inducunt terre inherent: et humi iacent: quia simul cum corpore
quod est terra moriuntur Pertinent enim non ad vitam hominis comparandam
sed ad querendas vel augendas opes honores gloriam potenciam
que sunt uniuersa mortalia: tamquam si ille qui ut ea sibi contingerent la
borant: hinc est illud Virtus querende finem rei scire modumque Pre
cipuit enim quibus modis: et quibus artibus querenda sit: quia videt
male queri solere: Sed huiusmodi virtus non est proposita sapienti Nec
enim virtus est opes querere: quarum neque inuencio. neque possessio
in ipsa potestate est Itaque et questu et obtentu faciliores sunt malis
quam bonis Non potest ergo virtus esse in his rebus querendis: in qua
rum contemptu vis ac racio virtutis apparet: nec ad ea ipsa transfugiet
que magno et excelso animo calcare ac preterire gestit: neque finis est autem
celestem intentam bonis: ut hec fragilia sibi compararet ad immortali
bus sunt ab notam opibus Sed potissimum in his rebus compandiis in
virtutis racio consistit: quas nobis nec ullus homo: nec mors ipsa
possit auferre Cum ita se habeant illud quod sequitur verum est: virtus
diuiciis precium persoluere posse Quid nisi idem fere significat quod pre
mium dico. Sed neque ipsi neque quisque philosophorum scire potuit precium ipsum vel
quale vel quid sit Id enim poeta et illi omnes. quos secutus est putu
nerunt: recte opibus uti: hoc est frugi esse: non instruere conuiuia sump
tuose: non largiri temere. non effundere in res superuacuas. aut tur
pes rem familiarem. Dicet aliquis fortasse. Quid tu negas ne hanc
esse virtutem Non quidem nego Contraria enim videatur probare si
negem: sed veram nego: quia non illa celestis. sed tota terrena est que
quidem nihil efficit: nisi quod remaneat interim Quid sit autem recte
opibus uti. et qui sit ex diuiciis fructus petendus. declarabo aptius
cum de pietatis officio loqui cepero Iam cetera que sequuntur vel
lo modo vera sunt Nam improbis inimicicias indicere: aut bonorum de
fensiones suscipe potest cum malis esse commune Quidam enim probitate fic
ta magnam sibi ad potenciam muniunt facuntque multa que boni solent
eo quidem promptius quod fallendi gracia faciunt: utinamque tam facile esset
prestare quam facile est simulare bonitatem Sed hi cum esse cepit proposito ac
uoti sui compotes: et summum potencie sue gradum cepit: tamen vero
simulacione deposita: mores suos detegunt: rapiunt omnia et viola
nt et vexant eos ipsos bonos quoque causas susceperint insequuntur: et g
radus per quos ascenderint amputant: ne quis illos contra ipsos possit imi

tari Verūtamen putemus hoc officiū nō nisi boni ēē: ut bonos de-
fendat At id suscipere facile ē implere difficile: quia cū de certami-
congressioniqꝫ cōmiseris · in arbitrio dei nō tuo posita victoria est
Et plerūqꝫ improbi · et plerūqꝫ numero · et conspiracione: sūt po-
tenciores q̄ boni: ut ad eos superandos · nō tā virtus sit q̄ felicitas
necessaria An aliquis ignorat: q̄ aliquociens melior vitiorqꝫ p̄-
uicta sit: hinc ē semp dnationes acerbe ꝑ ciuibꝫ extiterūt ple-
na est exemplis omīs hystoria · ꝫ nos contenti erim⁹ uno · G·N
pompeius bonoꝝ voluit esse defensor: siquidē ꝑ r·p· ꝑ senatu
ꝑ libertate arma suscepit: idem tū victus · cū ipa libertate occidit
et a spadonibꝫ egyptijs detrūcatus insepultus abiectus est Non ē
igr virtus aut hostē: malorū ēē aut defensorē bonoꝝ: quia vir-
tus incertis casibꝫ nō pot esse subiecta Comoda p̄terea priē pria
putare Sublata homiū concordia · nihil est omīo Que sūt eī
priē cōmoda: nisi alteri⁹ aut ciuitatis aut gentis icōmoda · i· fi-
nes ꝑpagare: aliis violenter ereptos: augere imperiū: vectigalia
facere maiora: Que omīa nō utiqꝫ virtutes s; virtutū sunt e-
uersiones Inprimis eīm tollitur hūane societatis cōiunctio: tollit
innocencia tollit alieni abstinencia · tollit deniqꝫ ipa iusticia q̄
discidiū gn̄is hūani ferre nō pot · et ubicūqꝫ arma fulserīt · hinc
eā fugari · et exterminari necesse est Verū est ē ciceronis +
illud Qui aut ciuiū racionē · dicūt habendā externorū ne-
gant Dirimūt hi omnē hūani generis societatē: qua sublata
beneficencia · liberalitas · bonitas · iusticia funditꝫ tollit Nam quō
pot esse iustus · qui nocet qui odit qui spoliat · qui occidit Que
omīa faciūt qui priē ꝑdesse nituntur Id ē id ipm ꝑdesse · qui sit
ignorant · qui nihil putant utile: nihil comodū nisi qd te-
neri manu pot: quia eripi pot · hec itaqꝫ ut ipi appellant bona
quis priē acquisierit: hec est qui euersis ciuitatibꝫ gentibꝫ qꝫ de-
letis: erariū pecuā refererit · agros · cepit · ciues suos locuple-
ciores fecerit · hic laudibꝫ fertur in celū: in hoc putatur sūma
et pfecta ēē virtus Qui error nō modo populi · et imperitorū
s; etiā phorū est: qui p̄cepta dant ad iusticiā: ne stulticie ac
malicie disciplina et auctoritas desit Itaqꝫ cū de officijs ad rem
militarē ꝑtinentibꝫ disputant: neqꝫ ad iusticiā neqꝫ ad uerā virtu-
tem accomodatur illa omīs oracio: s; ad hanc uitā morēqꝫ ciuilē
quē non ēē iusticiā; et res indicat: et ipē cicero testatus ē Sꝫ
nos inquit vere iuris germaneqꝫ iusticie solidā: et expressā effi-
giē nullā tenem⁹: ūbra et imaginibꝫ utimur · eas qꝫ ipas utinā
sequerēmur · feruntur ē ab optimis nature · et ueritatis exemplis
Umbra est igr et ymago iusticie · quā illi putauerūt Quid sa-
piens · nonne idem confitetur in phis ēē nullā Aut cū fabricium
inquit · aut aristides iustus noiatur Aut ab illis fortitudinis
aut ab hoc iusticie tanq̄ a sapiente petit exemplū: nemo eīm hoꝝ
sic sapit: ut sapientē volum⁹ intelligi: nec hi qui sapienti et
noiati M· cato et G· lelius sapientes fuerūt: ne illi quidē septē
s; ex media officiorū frequencia · similitudinē; quādā gerebant
speciēqꝫ sapientiū Ergo et phis istoꝝ cōfessione ad ēpta sapiā
est: et his qui iusti habiti sunt ad ēpta iusticia est Omnes igr +
ille virtutis descriptiōs false sit necesse est: quia q̄ sit virtus
nec ra scire nō pot nisi iustus ac sapiens Iustus aūt ac sapiēs nō
est: nisi quē deus p̄ceptis celestibꝫ erudiuit Nam illi omēs qui
p aliorꝫ confessā stulticiam sapientes existimant specie virtutis
inducti umbras · et ymagines comphendūt Nihil verū q̄ ea sit
racione: quī ira illa mendax q̄ fert ad occisiū: multos fert ad oc-

casum: multos tramites habet propter studiorum et disciplinarum varietatem
que sunt in vita hominum dissimiles atque diverse. Nam sicut via illa sapientie
habet aliquid simile stulticie, quod libro precedente monstravimus,
ita hec tamen que sit tota stulticie habet aliquid simile sapientie: quod arripiunt hii
qui stulticiam similem intelligunt: et ut habet vicia manifesta, sic habet
aliquid quod simile virtuti esse videatur: ut habet aptum scelus, sic yma-
ginem quandam speciemque iusticie. Quomodo enim perversor eius, cu-
ius vis et potestas omnis in fallendo est, universos in fraudem posset inducere
nisi verisimilia hominibus ostentaret? Deus enim ut immortale illud ar-
chanum eius in aperto esset: posuit in via sua que homines pro malis et tur-
pibus aspernarentur: ut aversi a sapientia et veritate: quam sine ullo
duce requirebant, in id ipsum inciderent quod veritatem ac fugere
cupiebant. Itaque illam perdicionis ac mortis viam multiplicem osten-
dit: vel quia multa sunt genera vite: vel quia dii multi qui coluntur.
Huius dux prevaricator ac subdolus ut videatur esse discrimen
aliquid falsi et veri, mali et boni: alia duxit luxuriosos: alia
eos qui frugi appellantur: alia imperitos, alia indoctos: alia in-
ertos: alia strenuos: alia stultos: alia philosophos: et eos quidem non
alia tramite. Illos enim qui aut voluptates aut divicias non re-
fugiunt: ab hac publica et celebri via modice se gregat: eos
autem qui aut virtutem sequi nolunt: aut contemptum rerum profitentur
per confragosa quedam precipitia trahit. Sed tamen illa omnia iti-
nera que spem bonorum ostentant non sunt alie vie, sed diverticula
et semite: que videntur quidem ab illa communi dextrorsum separari. Ad
eandem tamen et ad unum omnes exitum sub ipso fine referuntur. Ibi enim
dux ille contingit omnes: ubi opus fuerat bonos a malis: for-
tes ab inertibus, sapientes a stultis separari. In deorum sed cultu: in
quo ille universos: quia sine ullo discrimine stulti fuerunt: uno innexione
ingulat et precipitat in mortem. Hec autem via que est sapientie et verita-
tis et virtutis et iusticie, quorum omnium fons unus est: una vis: una
sedes: et simplex est quia paribus animis summaque concordia unum sequi-
mur et colimus deum: et angusta quoniam paucioribus virtus data est
et ardua, quoniam ad bonum quod summum est atque sublime nisi cum sum-
ma difficultate ac labore non potest perveniri. Hec est via quam philosophi
quesierunt: sed ideo non invenerunt: quia in terra ubi apparere non potest que-
runt. Errant ergo velut in mari magno: nec quo ferantur intelligunt
quia nec viam cernunt nec ducem sequuntur ullum. Eadem namque
hanc racionem vite viam querere oportet qua in alto iter navibus
queritur: que nisi aliquod celi lumen observent incertis cur-
sibus vagantur. Quisquis autem rectum iter vite tenere nititur
non terram debet aspicere sed celum: et ut apertius loquar hominem sequi
debet sed deum. non his terrestribus simulacris: sed deo servire celesti
non ad corpus referre omnia sed ad mentem: non huic vite dare operam
sed eterne. Itaque si oculos in celum semper intendas: et solem qua oritur
observes: eumque habeas vite quasi navigii ducem, sua sponte in viam
pedes dirigentur: et illud celeste lumen quod sanis mentibus multo cla-
rius sole est: quam hic quem carne mortali videmus sic reget sic gu-
bernabit ut ad summum sapientie virtutisque portum sine ullo errore per-
ducat. Suscipienda igitur dei lex est: que nos ad hoc iter dirigat
illa sancta illa celestis, quam M. Tullius in libro de re publica ter-
cio pene divina voce depinxit: cuius ego ne plura dicerem verba
subieci: Est quidem vera lex: recta racio nature congruens diffu-
sa in omnes constans sempiterna que vocet ad officium iubendo veta-
do a fraude deterreat: que tamen nec probos frustra iubet aut ve-
tat: nec improbos iubendo aut vetando monet: Huic legi nec

pro pagari fas est: neqz derogari ex hac aliquid licet neqz tota ab
rogari pot Nec vero aut p senatuz · aut p ppłm solui hac lege pos
sumus: neqz ē querendus explanator: aut interpres alius: nc
erit alia lex rome · alia athenis · alia nūc alia post hec: sz et oms
gentes · et omī tpre · una lex et sempīna: et ī mutabilis cōtinebit
Vnusqz erit cois qī magr · et Impator omīz deus Jlle legis hui9
ī ventor · de ceptor lator · cui qui nō parebit: ipē se fugiet · et
naturaz hois aspnatur · hoc ipō luet maxias penas · etiaz si ce
tera supplicia q̄ putant effugerit Quis sacramentuz dei sciens tā
significant · enarrare legem dei possit: quā illaz homo longe a
veritatis noticia remotus expssit Ego vero eos · qui vera impru
dentes loquūtur: sic hūdos puto tamq̄ diuinēt spū aliquo in
stincti: quod si ut legis scē iuz racionēqz pudit: ita illud quoqz
sciuisset · aut explicassz in quib' pceptis · lex ipā consistēt: nō phi fu
isset functus officio sz pphete Quod quia facē ille nō poterat
nobis faciendūz est: quib' ipā lex tradita ē ab ipō uno ~~unu~~ mir
et impatore deo omīz hui9 legis caput pimuz est · ipūi deūz no
sse · soli optēpare soluz colere Non pot ē racionez hois obtinē
qui parentez aīē sue deuz nescit qd' est sūmuz nefas Que igno
racio facit · ut dīs alienis serviat quo nihil scelerācius comit
ti pot: hinc iam pclivius ē ad maliciaz gradus p ignoranciaz ve
ri ac singularis boni · quia deus quē nosse refugit fons ē ipse
bonitatis: vl' si iusticiaz sequi volet dei · diui tū iuris ignarus ge
tis sue leges tamq̄ veruz ius amplectit: quas nō utiqz iusticia
sz utilitas repperit Cur eniz p innúmeros pplos · diuisa et varia iu
ra sūt condita: nisi qd' unaqueqz gens id sibi sanxit · qd' putauit
reb' suis utile Quantuz aut a iusticia recedat · utilitas popu
lus ipē romanus docet · qui p feciales bella indicendo · et legitīe
ī iurias faciendo: semp qz aliena cupiendo · atqz rapiendo posses
sionez sibi totius orbis comparauit Veruz hi iustos se putant
si con̄ leges suas nihil faciant: qp eē timori ascribi pot: si pre
sencium penaruz metu scelerib' abstinent Sz ocedam9 sane ut
id natura · velut ait phus sua sponte faciant · qd' legib' facere
coguntur Nuz idcirco iusti erūt · qui parent institutis hominuz: q
ipī aut errare · aut iniusti eē potuerunt: sicē illi · xii · tabularuz
conditores · qui publice utilitati p condicione tpm servierunt
Aliud ē igr̄ civile ius qd' p morib' ubiqz variatur · aliud vera ē
iusticia: quaz uniformez ac simplicez pposuit omīb' deus: quez
qui ignorat · et ipām iusticiaz ignoret necesse ē. Sz putemus fieri
posse ut aliquis naturali atqz ingeīto bono veras virtutes ca
piat: qualem fuisse cymonez athenis accepimus · qui et egentib'
stipem dedit · et paupes invitauit: et nudos induit: tū caz illud
unuz quod ē maximuz deest agnicio dei: tam bona illa omnia
supuacua sūt · et inania · ut frustra in his assequendis laborauerīt
omīs eniz iusticia eius similis erit al' est hūano corpi caput non
hēnti: in quo tam · et si mēbra omīa · et locis suis consteut · et figu
ra et habitudine · tū quī de est: id qd' est omīz pincipale; et vita
et omī sensu caret Jtaqz mēbra illa formā tūmodo mēbroz hūt
usuz nō hūt taz · s · quaz caput sine corpe cui similis est Qui caz
deuz nō ignoret vivit iniuste: id ē soluz hēt qd' est sūmuz: sz fi
ustra qui virtutib' tamq̄ membris eget Jtaqz ut sit unuz ac sen
sibile corpus: et agnicio dei necessaria sit quasi caput: et vir
tutes omēs qī corpus · ita fiet homo pfectus ac unus: sz tū
sūma omīs in capite ē: quod quamvis consistere nō possit · sine
omīb' sine quibusdaz tū pot · Et quidez aīal viciosuz ac debile: sed

tamen vivet: sicut is qui et deum novit: et aliqua re peccat Dit
eum nemam peccatis deus: itaq sine mēbris aliquibus vivi pot· sine
capite nullo modo: hec res efficit ut phi· et si natura sint boni t
tū nihil sciant: nihil sapiāt oīs doctrina et virtus eorum sine capi
te est: quia deum nesciunt qui est virtutis ac doctrine caput: quē
qui nō agnoscat: licet videat cecus est: licet audiat surdus· licet
loquatur elinguis est Cum vero conditorem rerum patrem q agnoverit tūc
et videbit· et audiet· et loquetur: hic ē caput cepit in quo sunt omnes t
collocati· hoc est oculi aures et lingua Nam profecto is videt· qui
veritatem in qua deus est: vel deum in quo veritas est oculis cordis
asperexit: is audit qui divinas voces atq p̄cepta in talia pectori
suo affigit: is loquitur qui celestia disserens: virtutem ac maiesta
tem dei singularis enarrat Quare nō ē dubium quin impius sit quis
quis deum nō agnoverit: omnesq virtutes eius· quas here atq te
nere se putat in illa mortifera via repiunt· que est tota tenebrarum
Qua p nihil est quod sibi aliquis gratuletur: si inanes virtutes ad
eptus est: quia nō tū miser qui bonis p̄ntibus careat: s ē stultus
sit necesse est· qui labores in vita sua varios suscipiat in capsum slaz
dempta spe in mortalitatis quam deus pollicetur in sua religione ver
santibus: cuius assequende gr̄a virtus appetenda est: et quicqd malorum
malorum acciderit pferendum maxima erit p fecto vanitas· obseq velle
virtutibus q frustra hoi calamitates afferunt et labores Nam si virtus
est egestatem exiliū· dolorē mortem q timent· ac ceteris pati fortit
ac subire: quid tandem in se boni hēt: cum eam p se ipām phi dicunt
expetendam nimirum supinatius et manibus pernis delectant Quibus
licet agere tranquille Si ē mortales sunt aīe: si virtus dissoluto cor
pore nihil futura est· quid fugimus attributa nobis bona: q̄i aut in
grati aut indigni qui divinis muneribus pfruamur Que bona ut
habeamus scelerate· impieq vivendum est: quia virtute· i· iusticiam paup
tas sequitur· Sanus igitur nō ē qui nulla spe maiore pposita· his boni
tas sequit Sanus igi nō ē qui nulla spe maiore pposita labores et cruciatus· et miserias ante
ponat Si aūt virtus ut ab his rectissime dicit capessenda ē: quia co
stat ad eam nasci hoiem: sub eē debet spes aliqua maior· q laborum
atq malorum quos pferre virtutis ē· magnū afferat pclarūq sola
cium Nec aliter virtus cū p se dura sit hri pro bono pot: q si acer
bitatem suam magno bono penset Eque nō aliter his bonis p̄ntibus
abstinendum ē: quā si sint alia maiora p que tanti sit et voluptates
omittē· et mala omnia sustinē: Ea vero nulla sunt bona alia ut in tercio
docui: nisi ppetue vite: hanc aūt p̄stare quis pōt nisi deus: qui
virtutem ipām proposuit: Ergo in dei agnicione: et cultu rerū summa
v̄satur Jn hoc est spes oīs· et salus hoīs· hic ē sapie gradus p̄mus
ut sciamus quis sit nobis verus pr̄: eumq solū pietate debita p
psequamur: hunc pareamus: hunc devotione servamus· in eo p meren
do actus omnis· et cura et opa collocet Dixi quid debeatur deo: di
cam nunc quid hoi tribuendum sit· quāquam id ipm qd hoi tribuit
deo tribuitur: quia homo dei simulachrum est Sz tū p̄mū iusticie t
officium ē coniungi cū deo: secdm cum hoie: s illud p̄mum religio dicit
hoc secdm miā vel hūanitas noiat: q virtus ppria ē iustorum· et culto
rum dei· q ea sola vite coīs in se continet racionem Deus ē qui ceteris
aīalibus sapiam nō dedit naturalem ea munimentis· ab incursu et peri
culo tuciora generavit· hoiem vo· quia nudum fragilemq formavit ut eu
sapiā potius instrueret dedit ei p̄ter cetera hunc pietatis affectum: ut
homo hoiem tueatur· diligat· foveat contraq omnia pericula: et acci
piat et p̄stet auxilium Summum igi intersē hominum vinculum ē hūa
nitas· q qui disrumpit: nefarius· et parricida existimandus est Nam si

917

ab uno hoīe quez deus finxit omēs orimꝰ: certe consanguinei sumus
et iō maximū scelus putandū est odisse hoīez ul' nocentez: ꝓpterea
deus ꝑcepit īimicitias · qui nos nūq̄ faciendas: semp esse tollen
das ·s· ut eos qui sunt nobis inimici necessitudinis admonitos miti
gemꝰ Item si ab uno deo īspirati: omēs et aiati sumꝰ et quidez
quid aliud q̄ fr̄es sumus: et quidez coniunctiores qd' animis quaz qui corporibꝰ Itaqz nō errāt lucrecius cū
dicat · deniqz celesti sumꝰ omēs seīe oriūdi Omībꝰ idez ille pr̄ est:
go ꝑbelius ī manibꝰ sunt hūdi: qui hoī nocent · qui, coīi, ius hūa
nitatis: et fas omīe spoliant excruciant: occidūt · extimināt: ob hāc
necessitudinez germanitatis · docet nos deus maluz nūquā s; bonūm
Id aūt benefacere quid sit · idem ipe ꝑscribit · prestare auxiliū de
precis · et laborantibꝰ impartiri uictū nō habentibꝰ · Deus e' quia
pius est · aīal nos uoluit eē sociale: itaqz malys hoībꝰ nos ipos
cogitare debemꝰ Non meremur in periculo liberari · si nō succurrimus
non meremur auxiliū si negamꝰ Ad hanc ptez phorū nulla ꝑcep
ta sūt: quippe qui false uirtutis specie capti misericordiaz de hoīe
sustuleriūt: et dū uolunt sanare uicia: auxerūt: et cū idem fate
antur plerūqz societatis hūane coniunctionez eē retinendaz: ab ea pla
ne se ipos in hūane sue uirtutis rigore dissociant · Conuincēdus
ergo eciaz hic error illoꝝ est · qui nihil cuiq̄ impartiendū putat Ur
bis condende originez · atqz ciuitaz nō unaz intulerūt · s; alij eos hoīes
qui sunt ex terra primitus nati: cū ꝑ siluaz · et campos erraticaz de
gerunt uitaz: nec ullo inter se sermonis ac iuris uinculo coherent
s; frondes et herbaz ꝓ cubilibꝰ: speluncas et antra ꝓ domibꝰ haberet
bestijs et fortioribꝰ aīalibꝰ ꝑde fuisse commemorat Tūc eos qui a
laniati effugerant · aut laniari ꝓximos uiderāt: admonitos ꝑiculi
sui ad alios hoīes decurrisse: ꝑsidiū implorasse · et primo nutibus
uolūtatez suaz significasse: deinde sermonis inicia temptasse: ac sin
gulis quibꝰqz rebꝰ noīa imprimendo paulatiz loquendi ꝑfecisse raci
onez Cū aūt multitudinez ipam uiderent cōtra bestias eē tutaz oppida
eciaz cepisse munire ut uel quietez noctis tutaz sibi facerent: ul' ut
incursiones ul' impetus bestiarū nō pugnando · s; obiectis aggeribus
arcerent · O ingenia hoībꝰ indigna q̄ has ineptias ꝓtulerūt miseros
atqz miserabiles: qui stulticiaz suaz lr̄is memorieqz mandauerūt · qui
cū uiderent mutis quoqz aīalibꝰ ingenitū eē racionez ul' conueniendi
ul' uiuendi ul' ꝑiculi fugiendi: ul' mali cauendi: ul' cu
bilia sibi et latibula parandi: hoīes aūt ipos existimauerūt non
nisi exemplis admoneri: ac discere potuisse: quid metuerēt · quid ca
uere · quid facere deberent: aut nūquā conuenturos inter se fuisse: uel
loquēdi racionez reperturos: nisi eos bestie comedisse · Hec alijs de
lira uisa sūt ut fuerūt: dixerūt nō feraz laniatus causaz fuisse co
eundi: s; ipāz potꝰ hūanitatez Itaqz inter se congregatos: q: natura
hoīs solitudinis fugiens et communionis ac societatis appetens eēt
non magna inter eos disceptacio ē: siquidez cause dispares sūt: res
eadem est · potuit igr̄ utrūqz quia nō repugnat: s; tamen utrū
qz nullo mō uerū est: quia nō ꝑ omēz terraz nati sūt hoīes ex ter
ra: tanq̄ ex draconis alicuiꝰ dentibꝰ ꝑseminati · ut poete fuerūt · s;
unus homo a deo factus ē: ab eoqz uno terra oīs hūano genere
completa est eadem s; racione, qua rursus post diluuiū qd' certe
negare nō pūt Nulla igr̄ in principio facta est eius modi congrega
cio · nec unq̄ fuisse hoīes in terra · qui pter alꝰ ꝑ infanciaz nō loque
rentur: intelligit cui racio nō deest: fingamꝰ tamen uerā
ali colloquerentur: intelligit cui racio nō deest: fingamꝰ tamen ue
nera eē · q̄ ociosi · et inepti senes fabulantur: ut eos potissimū sensibꝰ
et suis rōnibꝰ refellamꝰ · si hac de causā sūt hoīes congregati ut
mutuis auxilijs imbecillitatez suaz: tuerent succurrendū ē igitur

hoi qui egeat auxilio Cuz e' psidiu cāiā hois societatez cuz homib9
inuerit · et sanxerit fedus · illud inter hoies a pncipio sui ortus tu
tuz : aut violare aut nō cōsuare · sumuz nefas putandum est Naz
qui se a pstando auxilio remouet · etiaz ab accipiendo remoueat
necesse est · quia nulli9 opa indigere se putat · qui alteri suā de
negat · hunc n° qui se ipe dissociat · ac secernit a corpe · nō ritu
hois · s; ferarum more uiuendum est · Quod fieri si non pōt reti
nendum est igr̄ oīmodo uinculum societatis hūane : quia hō sine ho
mīe nullo mō pōt uiuere Retencio aut societatis est · cōmunitas
i · auxilium pstare : ut possim9 accipe Sui neo ut illi aly disputāt
hūanitas ipsius cāiā facta est homiz congregatio · homo certe ho
miez dz agnoscere : qd' si fecerūt illi rudes · et ad huc feri hoies
et fecerūt nō dum ↄstituta loquendi rōe : quid putem9 hoib9 expo
litis · s̄mone rerum qz omnium comercio inter se copulatis ee faciend9
qui assueti hoib9 solitudinez ferre nō put Conseruanda ē igr̄ hūani
tas · si hoies recte dici uelim9 · id aut ipm ↄseruare hūanitatez · qd
aliud sit q̄ dilige hoiez · quia homo sit · et idem qd' nos sumus · Dis
cordia igr̄ ac dissensio nō ē scd'm hois racionez Veruqz illud est
ciceronis ↄpant hoiez nature obedientez hoi nocere nō posse Ergo si
nocere hoi cōtr nām est : prodesse igr̄ hoi scd'm nām sit necesse est
Quod qui nō facit : hois se appellacione dispoliat · qz hūanitatis
officium est · necitati hois · ac periculo subuenire Quero igr̄ ab his
qui flecti ac misereri nō putant ee sapientis Si homo ab aliqua
bestia comprehensus · auxilium sibi armati hois i ploret utrū ne suc
currendum putet an minime Non sut tam imprudentes · ut negent
fieri oportere · quod flagitat qd' expostit hūanitas Item si aliquis
circūueniat igni · ruina oppmat · mergit mari flumie rapiatur
Num putet hois ee · nō auxiliari · nō sunt ipi hoies si putet : nemo
e' pot eius modi periculis nō ee subiectus · imo neo et hois · et for
tis uiri ee dicent suare periturum Si g° in eius modi casibus qui pi
culum uite hoi afferūt succurre hūanitatis ee concedūt · quid cāue
cau... uite hoi afferūt succurre
est : cur si homo esuriat · sitiat · algeat · succurrendum ee nō putent
que cum sint paria natura : cum illis casibus fortuitis : et unā eandemqz
hūanitatez desiderent · tamen illa discernūt : quia nō re ipā ueri
s; utilitate p̄nti omīa metiūt Illos e' quos periculo subripiūt : spat
sibi grām relaturos : egentes aut quia nō spant pire arbitrant
quicqd huī9 mōi hoib9 impticent · hinc ē illa plauti detestanda snīa
male meret · qui mendico dat qd' edat : naz et illud qd' dat pit : et illi
pducit uitaz ad miseriaz At enim poeta fortasse p psona locutus ē Quid
M. tullius in suis officialib9 libris · nōne hoc idem suadet : nō esse
omnino largiendum Sic enim dixit Largitio q̄ fit ex re familiari ip
fontez ipm benignitatis exhaurit · ita bonitate benignitas tollit
qua cum in plures usus sis : eo minus i multos uti possis Et idez pa
ulo post Quid aut ē stultius · q̄ q libenter facias · curare · ut id
diucius face nō possis · Videlicet pfessor sapie refrenat hoies ab
humanitate monetqz et rem familiarez diligent custodiat malitqz
arcaz · quaz iusticiaz cōseruare Quod cum intelligēt i hūanum esse
ac nefarium · mox alio capite · qi actus pnīa · sic ait Non nūq̄ tū est
largiendum · nec hoc benignitatis gen9 omnō repudiandum est : et se
pe idoneis hoib9 egentib9 de re familiari impartiendum Quid ē ido
neis Nempe his qui restituere ac referre grām possint Si nūc cice
ro uiueret exclamarez pfecto · hic ē · M. tulli aberrasse a uera iusticia
eam qz uno uerbo sustulisti · cum pietatis et hūanitatis officia utilita
te metit9 est Non e' idoneis hoib9 largiendum ē : s; q̄ntum potes
nō idoneis · id e' iuste · uel id pie · id hūane sit · qd' sine spe recipiēdi

fecerit · hec ē uera illa et germana iusticia · cui9 solidā et expssam
iusticiam tenere uos dicitis Jpse plibus locis clamas mercenariā
nō ee uirtutē · fateris q3 in libris legū tuarū liberalitatē gratui
tā eē · his uerbis Nec ē dubiū qum is qui liberalis benignus
q3 dicit : officiū nō fructū sequat᷑ Cur ḡo idoneis potius largi
ris · nisi ut postea mercedē recipias Te igi᷑ auctore ac p̄ceptore
iusticie · quisquis idoneus nō erit · inopia siti · fame · cōficietur
Nec hoīes copiosi · et usq3 ad delicias habundantes subueniūt · ultiē
necessitati · s3 uirtus mercedē nō exigit : s3 pp̄ se ut dicitis expete
da est · Ergo iusticiam uirtū principēq3 uirtutū : suo p̄cio nō tuo comō
do estima ei potissimū tribue · a quo nihil sp̄as Quid p̄sonas
eligis · quid mēbra inspicis : p hoīe tibi habendus est : quisquis io
p̄cat · quia te hoīem putet Abice umbras illas imaginesq3 iusticie
atq3 ipam ueram · et expssā tene · largire cecis · debilib; · claudis
destitutis · quib; nisi largiare moriendū ē Jnutiles s᷑ homib; sed
utiles deo · qui eos retinet in uita · qui sp̄u donat · qui luce dig
natur · fove quātū in te est · et auīs homiū · ne extinguant᷑ huān
tate sustenta Qui succurrere p̄ituro pōt · si nō succurrit occidit Ve
rū isti quia nūq̄ uerā retinēt neq3 p̄mium : ineo qd̄ sit scirē · dū p
dere timēt p̄dunt · et in id qd̄ maxīe cauēt incidūt : ut quidquid
largiuntur · aut p̄eat omnio · aut ad tp̄us breuissimū p̄sit Nam qui
exiguā stipem miseris negāt · qui conseruare huānitatē sine dap
no suo nolūt p̄imonia sua effundūt · ut aut p̄itura et fragilia
sibi cōparēt · aut certe maxīs suis dapnis nihil cōsequant᷑ Quo
e᷑ dicēdū ē de his qui populari leuitate ducti · ul magnis urbi
bus affecturas opes exhibendis muneribus īpendūt nisi eos demē
tes ac furiosos : quid p̄stent id pplo qd̄ et ipi p̄dant : et nemo t
eorū quib; p̄statur accipiat Atq3 al᷑ itaq3 ut ē omīs uoluptas ca
duca et breuis · oculorū maxīe et auriū · q᷑ obliuiscant᷑ hoīes : et al
teruis dapna pro ingratis hūt · aut eciā offendūt · si nō ē libidi
in uulgi satisfactū · ut eciā hoīes stultissimi : malū sibi malo cō
parauerint : nihil amplius q̄ inanē fauorē : paucorū q3 dierū fabulas
assequant᷑ · Sic cottidie leuissimorū homiū patrimonia uires sup
uacuas p̄digūt Illū ḡo illi sapienciis · q̄ utiliora : et diuturniora
cuius suis exhibent munera · hi s · qui publicis opib; instructis me
moriā nōi suo querāt Ne isti quidē recte bona sua uterā sepel
liūt · quia nec memoria quicq̄ mortuis ōfert · nec opa eorū sempiterna
sūt Siquidē aut uno tremore dissipant᷑ terre et corruūt · aut for
tuito ōsumūt incendio · aut hostili aliquo impetu diruūt᷑ · aut certe
uetustate ipā dissoluta labunt᷑ Nihil ē e᷑ ut ait orator · ope et manu
factū · qd̄ nō cōficiat aut cōsumat uetustas At hec iusticia et leni
tas florescit cottidie magis : illi ḡo melius qui tribulibus suis ac
clientib; largiūt᷑ Aliqd e᷑ p̄stāt hoīb; et p̄sūt : s3 nō ē ista uera et iu
sta largitio Beneficencia ē nulla ē · ubicūq3 necessitas nō ē · perit
ḡo quicqd gr̄e causē tribuit᷑ · nō indigentib; aut cū fenore redit · et
iniustū tū beneficencia nō erit Quod et si gratiū est his quib; dat᷑ · iustū tū
nō ē · quia si nō fiat nihil mali seq᷑t Unū igi᷑ certū et uerū libe
ralitatis officiū ē egentes atq3 inutiles alere · hec ē illa p̄fecta iusticia
q̄ custodit huānā de qua phi loquūt᷑ societatē · hic diuiciarū maxi9
ac uerissim9 fructus est · nō uti opib; ad p̄priā unī9 uoluptatē : s3 ad
multorū salutē · nō ad p̄ntē suū fructū : s3 ad iusticiā : que sola nō in
terit Tenendū ē igi᷑ omnimodo ut ab officio misericordie spes re
cipiendi absit omnino huī9 e᷑ opis et officii · merces adeo ē expetenda
solo · nā si ab hoīe expectes · iam nō huānitas erit illa · s3 beneficii ue
neracio Nec pōt uideri bene meruisse : qui qd̄ facit nō alteri s3 sibi

prestat. et tamen eo redit ut quod alteri quisque prestiterit nihil ab eo comodi
spectans aut sperans vere sibi prestet. quia mercedem capiet a deo: idem
deus precepit: ut si quando cenam paraverimus: in convivium eos adhibeamus
qui revocare non possint. et vicem reddere. ut omnis actus vite nostre
non careat opere misericordie. Nec tamen quisquam interdictum sibi putet ut com-
munionem cum amicis. aut caritatem cum proximis. sed notum nobis deus
fecit: quod sit verum et iustum opus. ita nos oportet cum proximis vivere
dummodo sciamus illud ad hominem hoc ad deum pertinere Precipua igitur vir-
tus hospitalitas. quod philosophi quoque aiunt: sed eam detorquent a ve-
ra iusticia et ad comodum rapiunt Recte inquit cicero a theoph-
rasto est laudata hospitalitas Est enim ut mihi quidem videtur valde
decorum patere domos hominum illustrium hospitibus illustribus Eo-
dem modo rursus errant: quo tunc cum idoneis: esse dicebant largien-
dum Non enim iusti et sapientis viri domus illustribus debet patere
sed humilibus et abiectis Nam illustres illi ac potentes. nulla re
possunt indigere. quos opulencia sua et munit et honorat Nihil
autem a viro iusto faciendum est: nisi quod sit beneficium Beneficium autem
si refertur: interit atque finitur Nec enim possumus id habere integrum: cuius
precium nobis persolutum est In his itaque beneficiis. iusticie racio ver-
satur: que salva et incorrupta permanserit Permanet enim non aliter: que si pre-
stent hominibus. his qui prodesse nullo modo possint At ille in recipi-
endis illustribus nihil spectavit aliud nisi utilitatem Nec dissimu-
lavit homo ingeniosus: quid ex eo comodi speraret Ait enim quod
faciat potentem apud ceteros futurum per graciam principum: quos
sibi hospitii et amicicie iure constrixerit O quam multis argumen-
tis ciceronis inconstancia si id agerem coargui posset: nec tamen
nisi quam suis verbis refellerem Idem quippe ait ut quisque maxi-
me ad suum comodum referat: que cumque agit. ita minime vir minime
esse virum bonum Idem eciam negat simplicis et aperti hominis esse am-
bire: simulare aliquid et pretendere. aliud agere videri cum aliud
agat. prestare se alteri fingere quod sibi prestat: sed maliciosi pocius
et astuti. et fallaces. et subdoli Quo nam ergo defenderet: quoniam
ambiciosa illa hospitalitas malicia esset Tu mihi per omnes por-
tas circumcurses. ut advenientes populorum atque urbium princi-
pes: domum tuam invites: ut per eos apud cives eorum potenciam
consequare: velisque te iustum. et humanum. et hospitalem videri: cum
studeas utilitati tue Verum hoc ille non potius incaute. quid
est minus in ciceronem convenit cum ignorancia veri viris pru-
dens ac sciens in hos selagos induxit Quod ut ei possit ig-
nosci: testificatus est non adversarum iusticiam. quam non tenebat percep-
tam sedare. sed adumbrant ymaginemque iusticie Ignoscendum est igi-
tur umbratico et ymaginario preceptori: nec ab eo veritas exigen-
da est qui se nescire fateatur Captivorum redempcio magnum atque pre-
clarum iusticie munus est. quod idem ipse tullius approbavit et
Atque hec benignitas inquit. eciam rei publice est utilis redemi e
servitute captos locupletari tenuiores. hanc ego consuetudinem
benignitatis largicioni munerum longe antepono: hec enim gravium
virorum hominum atque magnorum Proprium igitur iustorum opus est. alere
pauperes: ac redimere captivos: cum apud iustos siquidem hec faciunt
graves et magni appellentur His enim maxime laudis est bene facere
quos nemo speravit esse facturos: nam qui bonum facit vel consan-
guineo vel proximo vel amico: aut nullam aut certe non magnam lau-
dem meretur. quia facere debet: sitque impius ac detestabilis
nisi fecerit id quod ab eo et natura ipsa et necessitudo exigit. et
si facit: non tam glorie assequende quam reprehensionis vitande gracia

facit Qui aut facit alieno et ignoto · is vero dignus est lau
de: qui ut faceret sola ductus est humanitate Ibi ergo iusticia est
est: ubi ad benefaciendum necessitatis vinculum nullum est · Hoc
igitur officium benignitatis · ne anteponere quidem largicioni mune
rum debuit · quod est comparatis · et e duobus bonis id quod sit melius
eligentis Illa est largitio hominum patrimonia sua in mari abi
cientium inanis et levis · et ab omni iusticia remotissima est Itaque
vendita quidem munera oportet: in quibus nemo accipit: nisi qui
accipere non meretur Non minus magnum iusticie opus est: pupil
los et viduas et destitutos · et auxilio indigentes tueri atque
defendere Quod adeo universis divina lex illa prescribit · quandoquidem
boni quique iudices ad officium suum iudicant pertinere: ut eos naturali hu
manitate foveant · ac isdem prodesse nitantur Verum hec opera proprie
nostra sunt · qui legem · qui verba ipsius dei precipientis accepimus Nam
illi sentiunt quidem: natura esse iustum tueri · eos: qui tutela carent
sed cur ista fit non perspiciunt · aliud perspiciant Deus enim cuius perpetua
clemencia est: Idcirco viduas pupillosque defendi: ac foveri iu
bet: ne quis respectu ac miseracione pignerum suorum retardetur
quominus mortem pro iusticia fideque suscipiat: sed incunctanter ac forti
ter subeat · Cum sciat se caros suos deo relinquere: nec hys
umquam presidium defuturum · Egros quoque quibus defuerit: qui assistat
curandos fovendosque suscipere summe humanitatis · et magne mi
seracionis est · Quod qui fecerit · hic vivam hostiam deo acquiret
et quod alteri dederit ad tempus · ipse a deo accipiet in eternum Ultimum
illud et maximum pietatis officium est · peregrinorum et pauperum sep
ultura · quod illi virtutis iusticieque doctores prorsus non attigerunt
Nec enim potuerunt id videre: qui utilitate omnia officia metiebantur
Nam in ceteris et que supradicta sunt · quia verum limitem non tenuerunt: tamen quia
commodi aliquid in hys deprehenderunt · quasi odore quodam
veritatis retenti proprius oberraverunt · hoc autem quia nihil inde in eos
commodi poterat reliquerunt Quin eciam non defuerunt qui supervacaneam
faceret sepulturam · nihilque esse dicerent mali iacere inhuma
tum et obiectum Quorum impiam sapientiam: cum omne humanum genus
respuit · tum divine voces que id fieri iubent Verum illi · non audent
dicere id non esse faciendum: sed si forte non fiat id non esse in commodi
Itaque in ea re non tam precipientium quam consolantium funguntur officio
ut si forte id sapienti evenerit · ne se ob hoc miserum putet Nos
autem non quid sapienti ferendum sit dicimus: sed quid facere ipse debeat
Itaque non querimus nunc: utrum ne tota sepeliendi racio sit utilis nec
ne: sed hec eciam si sit inanis · ut illi existimant · tamen facienda est: vel
ob hoc solum quod apud homines bene et humane fieri videtur Animus
enim queritur et propositum ponderatur Non ergo paciemur figuram et figm
entum dei feris ac volucribus in predam iacere: sed reddamus id terre
unde ortum est: et quamvis in homine ignoto necessariorum sepul
turam nulli negandam munus implebimus: in quorum locum quia desunt
succedet humanitas · et ubicumque homo desiderabitur · ibi exigi officium
nostrum putabimus · In quo autem magis iusticie racio consistit: quam meo
ut quod prestamus nostris per affectum · prestemus alienis per humanitatem: que
est multo cercior iusciorque · cum iam non homini prestatur: qui nihil se
ntit: sed soli deo cui gratissimum sacrificium est opus iustum Dicet
aliquis fortasse · si hec omnia fecero nihil habebo Quid si mag
nus hominum numerus egebit · algebit capietur morietur · cum hec fa
cientem vel uno die patrimonio exui sit necesse Perdam ne rem fa
miliarem meo aut maiorum labore quesitam: ut iam ipse mihi aliena
misericordia vivendum sit Quid tam pusillo animo paupertatem times

quaz etiaz nestri phi laudant nihilq3 hac tutius · nihil tranquillius
esse testant̃ · hoc qđ times sollicitudinũ portus est · An ignoras quot
piculis quot casib9 · cũ his malis opib9 subiaceas · q̃ tecũ bene aget
si sine tuo cruore transierit Tu vero p̃da honustus incedis et
spolia geris : q̃ irritent alios etiaz tuos Quid ergo dubitas bene
collocare id quod forsan tibi eripiet · aut unũ latrociniũ · aut ex
istens repente p̃scriptio · aut hostilis aliqua direptio Quid vereri
fluxũ · et fragile bonũ facere sempiternũ · aut thezauros tuos custodi
deo credere : ubi nõ furez p̃donez q3 timeas · nõ rubiginẽ nõ tyrann
nũ Qui apud deuz dives est paup ẽẽ nunq̃ pot̃ Si iusticiaz tanti
putas : sequere abiectis oneribus que te p̃munt : libera te ipm̃ con
pedibus ac cathenis · ut expeditus ad deuz curras Magni et excelsi
animi est despicẽ · et calcare mortalia : s3 si hanc virtutez nõ ca
pis · ut divicias tuas in arcaz al'araz dei cõferas · ut fragilibus
tibi comparares firmiora liberabo te metu Omnia ista p̃cepta non
tibi soli dant̃ · s3 omi pplo · qui mente cõiunctus est · et coheret sicut
un9 hõ Si solus magnis opib9 nõ sufficis · p̃ virili parte op̃are +
iusticiam · sic tñ ut quãtũ divities inter ceteros tñ ope p̃cellas Neq3
nũc suadere tibi putes ut rem familiarez tuaz minuas vl' exhau
rias : s3 que insup vacua fueras impensurus ad meliora cõvertas
Unde bestias emis · hinc captivos redime · feras unde pascis : hic
paupes ale · unde hoies ad gladiũ cõparas · hinc innocentes +
mortuos sepeli Quid p̃dest p̃dite nequie bestiaz facẽ locuple
tes et instruere ad flagitia Transfer ad magnũ sacrificiũ male
pituta · ut p̃ his veris muneribus heas adeo munus eternũ Mag
na ẽ misericordia merces · cui deus pollicet̃ peccata se omnia remi
issuruz Si audieris inquit p̃ces supplicis tui : et ego audiam tu
as · si misertus laborantiuz fueris : et ego in tuo labore miserebor
Si aut nõ respexeris · nec adiuveris : et ego animũ tuũ cõũ te ge
raz · tuisq3 te legibus iudicabo Quoties igr̃ rogaris : tẽptari te
adeo crede · an sis dignus audiri Circũspice cõscienciaz tuaz · et
quãtũ potes medere vulneribus Nec tñ quia p̃ta largicione tollunt̃
dari tibi licenciaz peccandi putes Abolent̃ eñ si deo largiare : q̃
peccaveris · naz si fiducia largiendi pecces nõ abolentur Deus eñ
purgari hoiez a p̃ctis maxie cupit · ideoq3 agere p̃niaz iubet · Agẽ
aũt p̃niam nihil est aliud q̃ p̃fiteri · et affirmare se ulterius non
peccaturuz Ignoscit itaq3 his · qui ad p̃tm̃ imprudenter ĩcauteq3
labuntur · veniaz nõ ht̃ · qui sciens peccat : nec tñ siquis fuerit pu
rificatus ab oĩ labe p̃ti p̃mendiũ sibi ab ope largicionis existimet
quia nõ heat peccata q̃ deleat Immo vero tũ magis iustiam de
bet op̃ari cũ factus ẽ iustus : ut qđ ante ĩ medelaz vulnerũ fe
cerat · post modũ faciat in laudez gl'iamq3 virtutis Eo accedit q̃
nemo esse sine delicto pot̃ quãdiu indumento carnis oneratus ẽ
cui9 infirmitas triplici mõ subiacet dominio p̃ti · factis dictis
cogitacione · p̃ hos gradus ad sũmuz culmen iusticia procedit
Primus ẽ virtutis gradus malis opib9 abstinere Secũdus eẽ malis
verbis · Tercius etiaz cogitacione reruz malaruz Qui p̃mũ gra
duz ascendit · satis iustus est · Qui scđm iam p̃fecte virtutis
siquidez neq3 factis neq3 s̃mone deliquat · Qui terciũ is vero
si'litudinez dei assecutus videtur Est eniz pena sup̃ hũanuz +
modũ · ne in cogitacionẽ quidez admittere quid sit vl' facto ma
luz · vl' improbũ dictu Itaq3 iusti hoies qui frenare se p̃nt ab omi
ope ĩiusto · nõ nunquaz tñ ipa fragilitate vincuntur · ut vl in
ira maliũ dicãt · vel in aspectu reruz delectabiliũ · cogitacione ta
cita cõcupiscant Quod si mortalis condicio nõ patitur ẽẽ hoiem

ab omni macula purum: debent g° largicione ppetua pcta carnis
abolere Vnu ē igr sapientis et iusti et uitalis uiri opus· diuici
as in sola iusticia collocare· quia pfecto qui eget· licet ille cre
sum aut crassum diuicijs supet· hic paup hic indus· hic mēdicus
putādus ē· Danda igr opa· ut indumento iusticie pietatis qz ue
lemur· quo nos exuat nemo qd nobis sempiternu pbet ornatū
nam si deorum cultores simulachra insensibilia excolunt· et quæ
qd pciosi hnt in ea cōferunt: quibus nec uti pnt: nec grās agere
q acceperit· quanto iustius ē et uerius uiuencia dei simulachra excolē
ut pmereare uidere uiuētem· q sic ūsu hnt: ita deus uicius con
spectu bonum feceris· et pbabis et mercedem pietatis exsoluet Si
g° in hoīe pclarum· et excellens bonū ē misericordia idqz diuinis
testimonijs et bonorum maloruqz consensu optimū iudicatur apparet
phos longe abfuisse ab hūano bono· qui nunq neqz pceperūt eius
modi quicq neqz fecerūt: sz uirtutem q in hoīe pprie modum singularis
ē pinitio· semp hnerūt· libet hic inter ponē unū de phia locum: ut
illorum plenius coarguamus errores: qui iram cupiditatem· metum mor
bos aīm appellant Conant illi quidem uirtutes a uicijs distinguē
qd est sane facilissimum Quis enim nō possit liberalem a prodigo se
parare: ut illi faciunt· aut parcum a sordido· aut quietum ab inerti
aut cautum a timido qd hec q sūt bona fines suos hēant: quos si ex
cesserit in uicia labuntur· ita ut constancia nisi pueritate suscep
ta sit: fit inpudencia Item fortitudo si nulla necessitate cogente
aut nō pcerta causa honesta certum periculum subierit· in temeritatem
cōuertitur· Libertas quoqz si alios insectet· pocius q insectantibus
resistat: cōtumacia est Seueritas eē nisi sinitra cōgruenter nocē
tum penas coerceat: fit seua crudelitas Itaqz dicūt eos qui mali
uideant: nō sua sponte peccare· nec mala pocius eligere: sz bonorum
specie lapsos incidere i mala: dum malorum ac bonorum discrimen igno
rant Hec quidem falsa nō sūt: sz ad corpus cuncta referūt Nam
parcum eē· aut constantem· aut cautum aut quietum· aut fortem aut se
uerum uirtutes sūt quidem: sz huius tporarie uite Nos aūt qui hanc
uitam cōtepnimus alias nobis uirtutes uicijs oppositas hēmus de quibus
phi· nec suspicari quidem ulla racione potuerūt: itaqz et uirtutes
quasdam pro uicijs et uicia qdam pro uirtutibus habuerūt Nam stoici affec
tus oīes· quorum inpulsu animus cōmouetur· ex hoīe· tollūt cupiditatē
leticiā· metum· iusticiā: quorum duo priora ex bonis sūt· aut fu
turis aut pntibus: posteriora ex malis Eodem mō hec quatuor
morbos ut dixi uocant· non tam natura insitos· q praua opiōne
susceptos Et id circo eos censent posse extirpare radicitus: si bonorum
malorumqz opiō falsa tollatur Si ē nihil censeat sapiens bonū nihil
malum· nec cupiditate ardescet: nec leticia gestiet· nec metu t
terrebit· nec egritudine contrahet Nos uidebimus an efficiant
quod uelint· aut qd efficiāt: intentum propositum arroganc: ac pene
furiosum qui se putent mederi et emti posse contra uim racionemqz
nature Hec ē natura eē nō uoluntaria omnium uiuencium racio de
mōstrat q isdem omnibus quatitur affectibus Peripatetici g° rectius
qui hec omnia detrahi negant posse: quia nobiscum simul nata sit
et conant ostendere· quam pudenter· et q necessario deus sine na
sic ē dicunt nos armarit affectibus· quos tn quia uiciosi plerūqz
sunt si nimij sint· posse ab hoīe adhibito mō salubriter tēperari
ut tm hoi quantum nature satis ē relinquatur Non insipiens dispu
tacio· si ut dixi nō ad hanc uitam omnia referent Stoici g°
furiosi· qui ea nō tēperant· sz abscidunt rebusqz a natura insitis castra
re hoīem quodāmō uolunt Quod tale est quale si uelit aut metum

detrahere cervis aut venenum anguibus aut iram feris aut placiditatem
pecudibus. Nam quae singula mutis animalibus data sunt, ea vero universa
homini simul. Quod si ut medici affirmant laetitiae affectus in splene est,
irae in felle, libidinis in iecore, timoris in corde, facilius est inter-
ficere animal ipsum quam ex corpore aliquid evellere: quod est naturae na-
turam velle mutare. Sed homines prudentes non intelligunt, cum vitia
ex homine tollunt, etiam se virtutem tollere: cui soli locum faciunt. Nam si
virtus est in medio irae impetu se ipsum cohibere ac reprimere, quod ne-
gare non possunt, caret ergo virtute quisquis ira caret. Si virtus est li-
bidinem corporis continere, virtute careat necesse est qui libidinem quam
temperet non habet. Si virtus est cupiditatem ab alieni appetitione frenare,
nullam certe virtutem habere potest qui caret eo ad quod cohibendum vir-
tutis usus adhibetur. Ubi ergo vitia non sunt, nec virtuti quidem lo-
cus est, sicut nec victoriae quidem ubi adversarius nullus est. Ita fit ut
bonum sine malo in hac vita esse non possit. Affectus itaque al' igitur quasi
ubertas est naturalis animorum. Nam sicut insentes ager qui est natura
fecundus exuberat, sic animus incultus vitiis sua sponte invalescenti-
bus velut spinis obducitur. Sed cum verus cultor accesserit, statim
cedentibus vitiis fruges virtutis oriuntur. Deus itaque cum hominem pri-
mum fingeret, mirabili providentia ingeneravit ei prius istos animi com-
motiones, ut posset capere virtutem sicut terra culturam: posuitque ma-
teriam vitiorum in affectibus, virtutes in vitiis. Quae profecto aut nulla
erit aut in usu esse non poterit, si desint ea per quae vis eius aut apparet
aut constat. Videamus nunc idem illi qui vitia penitus eradunt quid
effecerint. Quatuor illos affectus quos ex opinione bonorum malorumque
nasci putant, quibus evulsis sanandum esse animum sapientis existimant,
quoniam intelligunt et natura insitos esse et sine his nihil moveri,
nihil agi posse: alia quaedam in eorum locum vicemque supponunt: pro cupi-
ditate substituunt voluntatem, quasi vero non multo sit praestabilius
bonum cupere quam malum velle. Item pro laetitia gaudium, pro metu cautio-
nem. At in illo quarto immutandi nominis eius ratio deficit. Itaque e-
gritudinem penitus, id est maestitiam doloremque, sustulerunt. Quod fieri ne-
quaquam potest. Quis enim non possit non dolere, si patriam aut pestilen-
tia exhauserit aut hostis everterit aut tyrannus oppresserit?
Potest aliquis non dolere si sublatam videat libertatem, si propinquos, si a-
micos, si bonos viros aut exterminatos aut crudeliter trucidatos? ni-
si cuius mens ita obstupuerit ut sit ei sensus omnis ereptus. Quare
aut omnia tollere debuerunt aut implenda fuerat curta haec ac de-
bilis disputatio, id est etiam pro aegritudine aliquid reponendum: quoniam superiori-
bus ita ordinatis hoc consequens erit. Ut enim praesentibus laetamur
bonis, sic malis angimur ac dolemus. Si ergo laetitiae quam vitiosam
putabant nomen aliud indiderunt, sic et aegritudini quam et ipsam viti-
osam putabant aliud vocabulum tribui congruebat. Unde apparet non
illis rem defuisse sed verbum, cuius indigentia cum totum affectum
qui est vel maximus contra quam natura patitur auferre voluerunt. Nam
illas nominum commutationes poteram coarguere pluribus et ostendere
aut sermonis ornandi augendaeque copiae gratia multa nova iisdem
rebus imposita, aut certe non multum inter se illa distare: nam et
cupiditas a voluntate incipit et cautio a metu oritur et laetitia
nihil aliud est quam professum gaudium. Sed putemus ut ipsi volunt
esse diversa. Nempe igitur dicent cupiditatem esse dicent perseverantem
ac perpetuam voluntatem, laetitiam vero insolenter se efferens gau-
dium, metum autem nimiam et excedentem modum cautionem. Ita fit
ut ea quae tollenda esse censent non tollant sed temperent: siquidem
nomina tantummodo immutant, res ipsae remanent. Cum igitur imprudentes

reuoluūt quo p̄ipatetica racione p̄ueniūt: ut uicia qui tolli nō
puͤt: medie tp̄anda sint Ergo errant quia nō efficiūt qd̓ noluͭt
et longo aspoq3 circuitu in eandem uiaz redeunt At ego ne p̄ipa
teticos quidez accessisse ad ueritatez puto · qui uicia eē cōcedūt
s3 ea mediocriter tēp̄ant Carendūz ē eꝰ uicijs eciā mediocrib9
Quin potius efficiendūz sint p̄rimū · ne uicia eēnt Nec ē quic
q̄ uiciosūz nasci pot̄ : s3 uicia fieri : si male utimur affectib9 : uirtu
tes si bene · Deinde mōstrandūz est · nō ipos affectus · s3 eorūz
causas eē moderandas Non est inquiūt leticia nimia gestien
dūz si modice ac tp̄ate Hoc uō tale est : quale sidicerent nō eē
currendūz concitate : s3 gradiendūz quiete · It pōt · et qui gradit̄
errare : et qui currit rectaz uiaz tenere Quid si ostendendo eē
aliqd · ubi nō tm̄ modicūz : s3 uͥl p̄mictūz gaudere uiciosūz ē aliquid sit
et aliud coīi : inquo uͥl exultare leticia nimiūz criminosūz Quid
tandez nobis ista mediocritas proderit Queso utrū ne sapienti
letandūz putaut · si quid inimico suo mali uideat accidere : aut
utrūz ne leticiaz frenare debeat · si inctis ostib9 aut oppresso tyra
no libertas et salus ciuib9 parta sit Nemo dubitat : quin et i
illo exiguūz letari : et in hoc parūz letari · maximūz sit crimen
eadez de ceteris affectib9 dicere licet Quz ut dixi nō ipsis mo
derandis sapiēs rō īsiat : s3 in causis eoꝝ : qui extrinsecus commo
uent : nec ipsis potissimūz frenos inponi oportuit · qui exigui
puͭt i maxiō crīe · et maximi puͭt eē sine crīe : Quz assignandi fue
riūt certis tp̄orib9 · et reb3 locis ne uicia sint · quib9 uti recte lic3
Quē e' recte ambulare boniī est : errāre aut̄ malūz · sic moneri
affectib9 in rectū boniī ē : in p̄rauūs malūz Nam si libido extra
legitimūz thorūz nō euaget · licet sit uehemens · tamē culpa
careret Qui uero appetit aliena · licet sit mediocris : intm̄ tm̄ max
imūz est : nō est itaq3 morbus irasci · nec cupe nec libidine com
moueri : s3 iracundūz eē morbus ē : cupidūz libidinosūz Qui e'
iracundus est · eciaz cui nō debet : aut cui nō oportet irascitur
qui cupidus : eciaz q̄ nō opus ē concupiscat : qui libidinosus eciā
q̄ legib9 uetat̄ affectat Omīs igr̄ racio in eo uersari debuit :
ut qui eorūz rerūz impetus inhiberi nō pot · nec debet : qui nece
ssario ē insitus · ad tuenda officia uite : dirigeret eciā in uiaz
rectaz : ubi eciaz cursus offensione et p̄iculo careat Quz euectus
sūz coarguendi studio longius · cuz sit in p̄positūz : ostendere ea
que uicia ph̄i putauerūt : nō tm̄ uicia nō esse · uerū eē magnas
esse uirtutes Ex alijs docendi grā sūmaz q̄ p̄tinere adrem maxiē
puto Metūz seu timorez i maxiō uicio ponūt · sūmaz q3 i becilli
tatez eē animi putant : cuz sit contrā fortitudo Minime neq3 enīz
uidetur cupe natura : ut aliquid i cōtrariūz recidat Quin ego non
arguta aliqua cōclusione · ut apud platonez socrates facit : qui
eos quos cōi disputat · cogit ea q̄ negauerat confiteri : s3 simp
licit̄ ostendaz sūmūz metūz · sūmaz eē uirtutez · Nemo dubitat
quin timidi · et inbecilli sit animi · aut dolorez metuē : aut egesta
tez aut auxiliūz · aut carcerez aut mortez · que omīa · quisq̄s nō
exhorruerit fortissimus iudicat Qui aut̄ deū metuit illa uni
uersa nō metuit · ad qd̓ p̄bandūz argumentis opus nō est Specta
te ē sūt semp̄ spectanteq3 adhuc p̄ orbem pene cultoꝝ dei · i qb9
excruciandis noua · et in usitata tormenta excogitata sūt : Nā
de mortis generib9 horret animus recordari cuz i manuū bestiaꝝ
ultra ipām mortez carnificina seuierit · has tamen execrabiles
corporꝝ laceraciones : felix ac i uicta paciā sine ullo gemitu p̄
tulit : hec uirtus omīb9 pp̄lis · atq3 p̄uincijs · et ipis tortorib9

miraculum maximum prebuit cum paciencia crudelitas vinceretur
Atque hanc virtutem nihil aliud quam metus dei fecit Itaque ut di
cebam non evellendus ut stoici : neque temperandus timor · ut peripa
tetici volunt : sed in rectam viam dirigendus est Auferendique sunt t
metus : sed ita ut hic solus relinquatur : qui quoniam legittimus ac verus est
solus efficiat : ut possint cetera omnia non timeri Cupiditas quoque
inter vicia numeratur : sed si ea que terrena sunt concupiscat · vicium est
virtus autem si celestia Qui enim iusticiam qui deum qui vitam perpetuam
qui lucem sempiternam : eaque omnia que deus homini pollicetur consequi cu
pit : opes istas et honores et potestatus : et regna ista contemnet
Dicet fortasse stoicus voluntate opus esse ad hec consequenda non
cupiditate Immo vero parum est velle Multi volunt · Sed cum dolor
miseriis accesserit voluntas cedit : cupiditas perseverat Que si
efficiat ut contemptui sit omnia que ceteri appetunt : summa virtus
est siquidem continentie mater est Ideoque illud pocius efficere debemus ut
affectus quibus prave uti vicium est · dirigamus in rectum Nam iste
concitaciones animorum : iuncto curru similes sunt in quo recte mode
rando : summum rectoris officium est : ut viam noverit : quam si tene
bit : quamlibet concitate ierit : non offendet · si autem aberraverit · licet
placide ac leniter eat · aut per confragosa vexabitur : aut per preci
picia labetur : aut certe quo non opus est deferetur Sic cursus
ille vite · qui affectibus velut equibus percitatis ducitur : si viam rec
tam teneat fungetur officio · metus igitur et cupiditas · si proiciantur
in terram vicia fient : virtutes autem si ad divina referantur Parsimoniam
communiter virtutis loco habent : que si studium est habendi non potest esse virtus ·
quia in augendis · vel tuendis terrestribus bonis tota versatur Nos autem
summum bonum non referimus ad corpus · sed omne officium solius anime
conservacione metimur Quod si ut supra docui patrimonio mini
me parcendum est : ut humanitatem iusticiamque teneamus : non est virtus
frugi esse : quod nomen specie virtutis fallit ac decipit Est enim fru
galitas abstinencia quidem voluptatum · sed eo vicium : quia ex ha
bendi amore descendit · cum sit et voluptatibus abstinendum · et pe
cunie minime temperandum illam partem id est mediocriter pecuniam quasi
quedam pusillitas animi est · aut pretimentis ne sibi desit : aut
desperantis posse se illa reparare · aut contemptum terrestrium non capi
entis Sed illi rursus eum qui rei familiari sue non parcunt prodigum
vocant Nam ita liberalem distinguunt a prodigo : quod is liberalis sit
qui et benemeritis · et cum oportet · quantum satis sit largiatur Pro
digus vero · qui et non meritis · et cum opus non est · et sine re
spectu rei familiaris effundat Quid ergo prodigum ne dicemus eum
qui misericordia tribuat egentibus victum At qui multum refert : u
trum ne scortis propter libidinem largiare · an miseris propter humanitatem · u
trum pecuniam tuam perductores aleatores lenonesque diripiant : an
illam pietati ac deo prestes : utrum ne illam ventri et gule inge
ras · an in thezauro iusticie reponas Ut ergo vicium est effundere
in malam partem sic in bonam virtus Si virtus est non parcere opibus que
possunt reparari · ut bonis vitam sustentes que reparari non potest vicium
igitur parsimonia est Quare nihil aliud dixerim quam insanos : qui ho
minem mite ac sociale animal orbant suo nomine : qui evulsis affectibus
quibus omnis constat humanitas · ad immobilem stuporem mentis per
ducere volunt · dum student animum perturbacionibus liberare · et
ut ipsi dicunt quietum tranquillumque reddere Quod fieri non tantum
non potest : quia vis ac racio eius in motu est : sed ne oportet quidem
quia sicut aqua semper iacens · et quieta insalubris · ac magis tur
bida est : sic animus immotus ac torpens inutilis est etiam sibi · nec vitam

ipām tueri potīt · quia nec faciet quicquam nec cogitabit: cum cogi-
tatio ipā nihil aliud sit quā mentis agitatio. Demq; qui hanc i mo-
bilitatem animi asserūt: priuare animum uita uolunt: quia uita ac-
tuosa est mors quieta. Quedam etiam recte p uirtutib; hūt: sz earum
modum nō tenet. Virtus est constancia nō ut inferentib; i iniuriam
resistamus · his ē cedendum est: qd cur fieri debeat: mox docebo
sz ut iubentib; facere · nos contra legem dei contraq; iusticiam nullius minis
aut suppliciis terreamur · quo minus dei iussionem hominis pferamus.
Item uirtus est mortem contempnere: nō ut appetamus · eamq; nobis ultro
inferamus · sic philosophorum plurimi et maximi sepe fecerunt quod est scele-
ratum ac nefarium · sz ut coacti deum relinquere: ac fidem pdere: mor-
tem suscipe malimus: libertatemq; defendamus · aduersus impotenciam
stultam · uecordemq; uiolenciam · et omnes sch minas · atq; terrores
fortitudine animi prouocemus. Sic ea que alii timent excelsa et in-
supabili mente dolorem · mortemq; calcamus: hec est uirtus hec uera
constancia · in hoc tuenda et conseruanda solo · ut nullus nos terror
nulla uis adeo possit auertere. Vera igitur ciceronis illa sntā est. Neō
inquit iustus pot ee · qui mortem · qui dolorem · q exilium q egestatem
timet. Item Senece in libris moralis philosophie dicentis · hic est ille
homo honestus nō apice purpura ue · nō lictorum insignis mi-
nisterio; sz nulla re minor: qui cum mortem in uicinia uidet: non
sic pturbatur tamquam rem nouam uiderit · qui siue toto corpe tormē-
ta patienda sunt: siue flāma ore rapienda est: siue extendende
p patibulum manus: nō querit qd patiatur: sed quā bene. Qui autem
deum colit hec patitur nec timet. Ergo iustus his reb; efficitur: ut
neq; uirtutes neq; uirtutum exactissimos limites nosse aut tenere
possit omnino · quisquis est a religione dei singularis alienus. Sed
dimittamus philosophos qui aut nihil omnino sciunt: idq; ipsum plurima scien-
cia pferunt: aut qui nō conspiciunt aliquando ea que sciunt: aut qui
qui se putant scire que nesciunt: inepte arroganterq; desipiunt. Nos er-
go ut ad ppositum reuertamur: quib; solis adeo ueritas reuelata et
celitus missa sapiencia est: faciamus que iubet illuminator noster deus
sustineamus inuicem et labores huius uite inuicem adiumentis pfera-
mus: nec tamen siquid boni operis fecerimus: gloriam captemus ex eo.
Monet enim deus operatorem iusticie nō oportere ee iactantem: ne nō
tam mandatis celestib; obsequendi quam studio placendi humanita-
tem officio functus ee uideatur: habeatq; iam glorie quod captauit nec
premius celestis illius ac diuine mercedis accipiat. Cetera que obseruare
cultor dei debet facilia sunt illis uirtutib; comphensis. Non menciatur
umquam decipiendi aut nocendi causa. Est enim nefas eum qui uerita-
ti studeat in aliqua re ee fallacem: atq; ab ipā quam sequitur ueritate
discedere. In hac iusticie uirtutisq; omnium uia · nullus mendacio
locus est. Itaq; uiator ille uerus ac iustus: nō dicet illud lucili
anum hoī amico et familiari non est mentiri meum: sz ee inimico
atq; ignoto existimabat · nō ee mentiri suum · nec aliquid committet
ut lingua interpres animi a sensu et cogitacione discordet. Pecuniam
siquam crediderit · nō accipiat usuram · ut beneficium sit incolume qd
succurrit necessitati · et abstineat se prorsus alieno. In hoc enim genere
officii debet suo ee contentus · quem oporteat ne pprio quidem par-
cere ut bonum faciat plus autem accipe quā dederit iniustum est. Quod si
facit insidiatur quodammodo ut ex alterius necessitate predetur. At iustus num-
quam pretermittit: quo minus misericorditer aliquid faciat nec inqui-
nabit se huiusmodi questu sz efficiet: ut sine ullo suo dampno id ipsum qd
comodat inter bona opa numeretur. Munus nō accipiat a paupe: ut si
quid ipse prestiterit eo bonum sit quo fuerit gratuitum. Maledicenti t

benedicta respondeat numquam ipse maledicat. verbum malum procedat de ore
hominis qui colit verbum bonum. Quin etiam caveat diligenter: ne quem
inimicum sua culpa faciat: et si quis extiterit tam protervus: qui bo-
no ac iusto faciat iniuriam: clementer ac moderate ferat: et ulcionem
suam non sibi assumat: sed iudicio dei reservet. Innocentiam semper et u-
bique custodiat. quod preceptum non ad hoc tantum valet: ut ipse iniuriam
non inferat: sed ut illatam sibi non vindicet. Sedet enim maximus et equis-
simus iudex speculator ac testis omnium. huic homini preferat. huic ma-
lit de causa sua pronunciare. cuius sententiam nemo effugere potest: nec de-
fensione cuiusquam nec gratia. Ita fit ut homo iustus contemptui sit omnibus
et quia putabitur seipsum non posse defendere. habebitur pro segne et in-
erte: qui autem fuerit ultus inimicum: hic fortis hic strenuus iudicatur
hunc omnes verentur hunc colunt: bonus vero ille tacet. si prodesse pluribus
possit. illum tamen suscipiunt qui nocere quam qui prodesse possit. Sed iustum pra-
vitas hominum depravare non poterit. quominus deo studeat obtemperare
maleatque contempni. dummodo semper bono fungatur officio mali numquam. Cice-
ro in isdem illis officialibus. At vero si quis voluerit inquit: animi sui
complicatam noticiam notionem evolvere: iam se ipse doceat: eum virum
bonum esse qui prosit. quibus possit noceat nemini nisi lacessitus iniu-
ria. O quam simplicem veramque sententiam duorum verborum adiectione corru-
pit. quid opus fuerat adiungere. nisi lacessitus iniuria: ut vitium
bono viro quasi caudam turpissimam apponeret. pacienceque omnium vir-
tutum maxima est faceret expertem: nociturum finxisse bonum virum si fue-
rit lacessitus. Iam ex hoc ipso boni viri nomen amittat necesse est
si nocebit. non minus enim mali referre iniuriam: quam inferre. Nam unde
certamina inter homines. unde pugne contentionesque nascuntur: nisi quia impro-
bitati opposita impaciencia: magnas sepe concitat tempestates. Quod si paci-
enciam. qua virtute nihil melius. nihil homine dignius inveniri potest
improbitati opposueris: extinguetur protinus tamquam igni aquam superfu-
deris. Sin autem provocatrix illa improbitas impacienciam sibi comparem
nacta est: tamquam perfusa oleo. tantum excitabit incendium. ut id non
flumen aliquod sed effusio cruoris extinguat. Magna itaque paciencie ra-
tio est. quam sapiens homo ademit bono viro. Ut enim nihil malorum fiat hec
sola efficit. Que si detur omnibus: nullum scelus nulla fraus in rebus
humanis erit. Quid igitur bono viro potest esse tam calamitosum: tamque con-
trarium quam ire frena permittere: que illum non modo boni: sed etiam hominis appella-
cione despoliet. Siquidem nocere alteri ut ipse verissime ait: non est secundum
hominis naturam: nam et pecudes si lacessas aut calce. aut cornu repugnant
et serpentes ac fere nisi persequare ut occidas: negotium non exhibent.
Et ut ad hominum exempla redeamus: imperiti quoque et insipientes: si quando
accipiunt iniuriam. ceco et irracionabili furore ducuntur et his qui sibi
nocent vicem retribuere conantur. In quo igitur sapiens ac bonus vir a
malis et insipientibus differt: nisi quod habet invictam pacienciam qua stulti
carent. nisi quod regere se ac mitigare iram suam novit. quam illi quia vir-
tute indigent. frenare non possunt. Sed videlicet hoc illum res fefellit quod ca-
quod de virtute quereret in quacumque contencione vinceret. putavit esse vir-
tutem. nec videre ullo modo potuit: hominem dolori et ire succumbentem
et his affectibus indulgentem. quibus debet potius reluctari: et ruentem
quacumque improbitas provocavit. virtutis officium non tenere. Nam qui
referre iniuriam nititur: eum ipsum a quo lesus est gestit imitari: ita
qui malum imitatur. bonus esse nullo pacto potest. Duobus igitur verbis duas
virtutes maximas. bono et innocenti viro innocenciam pacienciamque de-
traxit. Sed quia ipse caninam illam facundiam. sicut Salustius ab Appio dic-
tum refert exercuit. voluit hominem canino modo vivere ut remordeat
lacessitus. Que retribucio contumelie quam perniciosa sit: et quas edere

soleat strages. aliunde oportunius petet exemplum q̄ eximius p̄ceptore
tristissimo casu. qui dum hiis phōrum p̄ceptis obtemp̄are gestit ip̄e
se pdidit Quod si lacessitus iniuria paciam tenuisset si dissimulare
si ferē otumeliam hoī uiri ēē dedicasset: nec illas nobiles oraciones
alieno titulo ĩscptas. impaciencia et leuitas. et insania pfudisset
nūq̄ suo rostra in quib; ante floruerat cruentasset. nec a. p. fundi
tus pscpcio illa delesset Sapientis g° et boī uiri. nō ē uelle cer
tare ac se picculo cōmittē: qm̄ et uincere nō ē ĩ nrā ptate. et ē an
ceps omē certamē Sed est sapientis ac optimi uiri. nō ad uisarium
uelle tollere. qđ fieri sine scelere ac picculo nō pot Sed certamē ip̄m
qđ fieri et utilit̄ et iuste pot Summa igr̄ uirtus pacia ē: qua ut nō
careret homo iustus: noluit illum deus ut sup̄ dcm̄ ē pinerte con
tēpni Nisi enim cōtumeliis fuerit affectus: quātum habeat fortitudinis
in se ip̄o cohibendo ignorabitur Si aūt lacessitus ĩ iuria ledentem
psequi cepit: uictus est: si uero motum illum racione compressent: hic
plane impat sibi. hic regē se pot Que sustentacio sui: recte pacia no
minatur: q̄ una uirtus omnib; est opposita uiciis et affectib;. hec per
turbatum ac fluctuantem animum ad tranquillitatem suā reuocat. hec
mitigat. hec hoīem sibi reddit Ergo qm̄ nature repugnare impossi
bile est: et inutile: ut nō cōmoueat omnō. prius tamē q̄ cōmocio
illa psiliat ad nocendum. quo ad fieri pot maturius sopiat Precepit
deus nō occidere solem sup iram iram: ne furoris uri testis abscedit
Denique M. tullius contra suum p̄ceptum de quo paulo ante dixi. obliui
onem iniuriarum ĩ magnis laudib; posuit Spero inquit cesar. qui obli
uisci nihil soles nisi iniurias Qui si hoc ille faciebat homo. nō ace
lesti tm̄. sed a publica quoque ciuilique iusticia remotissimus: quāto magis
id nos facē debemus qui ĩ mortalitate uelut candidatissimus Stoi
cis cum affectus ex hoīe tanq̄ morbos conant̄ euellere. pipatetici se
opponūt: eosque nō modo retinent: sed eciam defendunt. nihilque ĩ hoīe
esse dicūt: quod nō magna racione. ac prouidencia sit ĩ natum Rec
te id quidem. si singularum rerum ueros terminos scirent. itaque ip
sam iram cotem dicūt ēē uirtutis. tanq̄ nemo possit aduersus
hostes fortit̄ dimicare. nisi fuerit ira concitatus Quod plane os
tendūt: nec quid sit uirtus scire se: nec cur hoī tribuerit irā deus
Que si nobis ideo data est: ut ea utamur ad occidendos hoīes: qđ
q̄ id animal mansius hoīe: quid simili belius feris existimandum est
qđ ad cōmunionem. atque innocenciam deus fecit Tres sūt igr̄ affect9
qui hoīes ĩ omnia facinora p̄cipites agūt. ira cupiditas. libido. Prop
terea poete tres furias ēē dixerūt. que mentes hominum exagitent Ira
ulcionem desiderat. cupiditas. opes. libido uoluptates Sed hiis oīb;
deus certos limites statuit. quos si transcenderit: maioresque ēē
ceperit. necesse ē naturam suam deprauent. et ĩ morbos ac uicia uer
tant Qui aūt sit isti limites: nō est magni laboris ostendere
Cupiditas ad ea comparanda nobis data ē: q̄ sūt ad uitam necessa
ria: libido ad sobolem ppagandam: ire affectus ad exercenda pecca
torum qui sūt ĩ nrā ptate. a. ut arciora disciplina minor etas ad pro
bitatem iusticiamque formet: q̄ nisi metu cohibeat: licencia pariet
audaciam: que ad omē flagitium. et facinus euadet Itaque ut ira
contra aduersus minores et iustum est. et necessarium sic aduersus
pares. et pniciosum est et impium Impium q̄ uiolat humanitas. per
niciosum q̄ illis repugnantib;. aut pderē necesse ē. aut perire: hanc
aūt quam dixi ēē racionem Cur hoī sit ire affectus datus. eximius dei
p̄ceptis intelligi pt. q̄ iubet uti. et maledicēs ledentib; nō irascamur
manus aūt nrās sup̄ minores sp habeamus hoc ē ut peccantes eos assiduis
uerberib; corrigamus ne amore ĩ utili. et ĩdulgencia nimia educent ad malum

et auitia nutriant. Sz rerū inpiti et rōis ignari: eos affectꝰ qui
sūt hoī ad usus bonos dati extiminauerūt: et latius quā rō postulat e
uagant̄. inde i iuste atqȝ inpie uiuūt. Utunt̄ ira cōtra pares: hīc dis
cidia hīc expulsiones. hīc bella cōtra iustiā nata sūt. Utunt̄ cupidita
te ad congerendas opes. hīc fraudes hīc latrocinia. hīc oīa scelerū
scelera exorta sūt. Utunt̄ libidine ad capiendas tm̄ uoluptates
hinc stupra hinc adulteria. hīc corruptele omnes extiterūt. Qui
cūqȝ igr̄ illos affectus intra fines suos redegerit. qd ignorantes
deū facē nō pñt: hic paciens. hic fortis hic iustus ē. Restat
ut cōtra quinqȝ sensuū uoluptates dicā breuit̄. nā ipius libri
mēsura iā modū flagitat: q̄ omīs quī uiciose ac mortifere sūt
uirtute supari atqȝ opprimi debet: uel qd paulo an̄ dicebā. de af
fectib; ad racionē suā reuocari: Cetere aīantes pter unā uolu
ptatē: q̄ ad generandū ptinet: nullā senciūt. Utunt̄ g° sensib;
ad nature sue necitatē. Vident ut appetūt ea quib; est ad uitā tu
endā. Audiūt inuicē seqȝ demonstrant: ut possint cōgregare q̄ uti
lia sūt ad uictū. aut ex odore inueniūt. aut ex sapore pcipiūt: i
utilia respuūt et recusat. Edenda ac bibendi officiū uentris ple
nitudine metiūt̄: hoī uero solertissimi artificis puidencia dedit
infinitā uoluptatē: et i uiciū cadentē: quia pposuit ei uirtu
tē: que cū uoluptate semp. tamq̄ cū domestico hoste pugnaret.
Cicero in catone maiore: Stupra ū inquit. et adulteria. et omē
flagitiū nullis excitari: aliis illecebris ū uoluptatis: cūqȝ hoī siue
natura: siue quis deus mente pstabilius dedisset. huic diuino mu
neri ac dono: nihil tam inimicū q̄ uoluptatē. nec eīm libidīe
dominante. tempancie locū eē: neqȝ in uoluptatis regno uirtutem
posse consistere. Sz econtrario deus id circo uirtutē dedit: ū expu
gnaret ac uinceret uoluptatē eamqȝ egredientē fines sibi datos i
tra pscriptū coerceret: ne hoīes suauitatib; delinitū. atqȝ captū
dicioni sue subiceret: ac sempiterna morte multaret. Voluptas ocu
lorū uaria ē. et multiplex. q̄ capit̄ ex aspectu rerū q̄ sūt in usu ho
minū: uel natura uel ope delectabiles: hanc phi recte sustulerūt
Aiūt enī multo esse preclarius. et hoī dignius celū potiꝰ q̄ cela
ta intueri et hoc pulcherrimū opus i terminatib; astrorū luminibus
tamq̄ florib; adornatū: q̄ ficta et picta. et gēmis distincta mi
rari. Sz cū diserte ad contemptū terrestrium nos exortati sūt a
ad celi spectaculū excitauerint: spectacula hec publica. nō con
tempnūt: itaqȝ his et delectant̄: et libent̄ intersūt. Que quī
maxima sūt irritamenta uiciorū: et ad corrumpendos aīos poten
tissime ualent: tollenda sūt nobis: quia nō mō ad beatā uitā
nihil cōferūt: sz eciā nocent plurimū. Nam qui hoīez q̄uis ob meri
ta dampnatū in conspectu suo p uoluptate iugulari computat: cō
scienciā suā polluit: tā scilicet quā si homicidii. quod fit occulte
spectator. et pticeps fiat: Hos aūt ludos uocāt in quib; humanꝰ
sanguis effundit̄. Adeo longe ab hoīb; recessit humanitas: ut cū
aīas hominū interficeret. ludere se opinēt̄ nocenciores. his oīb;
quorū sanguinē uoluptati hūt. Quaro nūc an possint ueri uel pii
et iusti hoīes eē: qui cōstitutos sub ictu mortis. ac miā depcan
tes. nō tm̄ paciūt̄ occidi. sz et flagitant: feruntqȝ ad mortē cru
delia: et inhumana suffragia: nec uulnerib; saciati: nec cruore
contenti: qui eē pcussos iacentes qȝ repeti iubent: et cadauera
ictib; dissipari: nequid illos simulata morte deludat: irascunt̄
eciā pugnantib;: nisi celeriter e duob; alter occisus ē: et tamq̄
humanū sanguinē siciant oderūt moras. Alios illis cōpares dari
poscūt recenciores. ut q̄ primū oculos suos sacient: hac cōsuetudīe

imbuti humanitatem perdiderunt. Itaque non parcunt etiam innocentibus: sed exercent in omnibus quod in malorum trucidatione didicerunt: huius igitur publici homicidii socios et participes esse non convenit eos qui iustitie viam tenere nituntur. Non enim cum occidere deus vetat latrocinari nos tantum prohibet quod ne per leges quidem publicas licet: sed ea quoque ne fiat monet que apud homines pro licitis habentur. Ita neque militare iusto licebit: cuius militia est ipsa iustitia: neque est accusare quemquam crimine capitali: quia nihil distat: utrum ne ferro an verbo potius occidas: quoniam occisio ipsa prohibetur. Itaque hoc dei precepto nullam prorsus exceptionem fieri oportet: quin occidere hominem semper sit nefas: quem deus sanctum animal esse voluit. Ergo ne illud quidem concedi aliquis existimet ut recentes natos liceat oblidere: quod vel maxima est impietas. Ad vitam enim deus inspirat animas non ad mortem. Verum homines ne quod sit facinus quo manus suas non polluant: rudibus adhuc et simplicibus animis negant lucem non a se datam. Expectet vero aliquis: ut alieno sanguini parcant qui non parcunt suo. Sed hi sine ulla controversia scelerati et iniusti. Quid illi quos falsa pietas cogit exponere: num possunt innocentes existimari: qui viscera sua in predam canibus obiciunt: et quantum in ipsis est crudelius necant: quam si strangulassent. Quis dubitet quin impius sit: qui aliene misericordie locum non tribuit: qui etsi contingat ei quod voluit ut alatur: addixit certe sanguinem suum: vel ad servitutem vel ad lupanar. Que autem possit vel soleat accidere in utroque sexu per errorem: quis intelliget: quis ignorat: quod vel unius oedipodis declarat exemplum duplici scelere confusum. Tam igitur nefarium est exponere quam necare. At enim parricide facultatum angustias conqueruntur: nec se pluribus liberis educandis sufficere posse pretendunt: quasi vero aut facultates in potestate sint possidentium: aut non cottidie deus ex divitibus pauperes et ex pauperibus divites faciat. Quare si quis liberos ob pauperiem non poterit educare: satius est ut se ab uxoris congressione contineat: quam sceleratis manibus dei opera corrumpat. Ergo si homicidium facere nullo modo licet: nec interesse omnino conceditur: nec conscientiam perfundat ullus cruor: siquidem pro illo sanguis ille prestatur. Iustenius quod nescio an sit corruptela vitiosior: nam et comice fabule de stupris virginum loquuntur: aut amoribus meretricum: et quo magis sunt eloquentes qui flagitia illa finxerunt: eo magis sententiarum elegantia persuadent et facilius inherent audientium memorie versus numerosi et ornati. Item tragice historie subiciunt oculis parricidia: et incesta regum malorum: et coturnata scelera demonstrant. Histrionum quoque impudicissimi motus: quid aliud nisi libidines: et docent et instigant: quorum enervata corpora et in muliebrem incessum habitumque mollita impudicas feminas inhonestis gestibus mentiuntur. Quid de mimis loquar corruptelarum preferentibus disciplinam: qui docent adulteria dum fingunt et simulachris erudiunt ad vera. Quid iuvenes aut virgines faciant: cum hec et fieri sine pudore et spectari ab hominibus libenter cernunt. Admonentur itaque quid facere possint et inflammantur libidine: que aspectu maxime concitatur. ac se quisque pro sexu in illis ymaginibus prefigurat: probantque illa dum rident: et adherentibus vitiis corruptiores ad cubicula revertuntur: nec pueri modo quos prematuris vitiis imbui non oportet: sed etiam senes quos peccare iam non decet. Circensium quoque ludorum ratio. quid aliud habet. nisi levitatem vanitatem insaniam. Tanto namque impetu concitantur animi in furorem: ut iam spectaculi exhibeant. qui spectatum illuc impetu currunt: cum exclamare. et efferri. et exilire ceperint. Vitanda ergo spectacula omnia non solum ne quid vitiorum pectoribus insideat: que sedata et pacifica esse debent: sed ne cuius nos voluptatis consue

delinat: et adeo ac bonis opibus auitat Nam ludorum celebrationes: de
orum festa sunt: siquidem ob natales eorum uel templorum deorum dedicatio
nes sunt constituti Et primitus quidem uenationes que uocantur mune
ra saturno sunt attribute· Ludi autem scenici libero circenses nero
neptunno· paulatim tamen et ceteris diis idem honos tribui cepit· sin
gulique ludi nominibus eorum congregati uel consecrati sunt: sicut sisinnius ca
pito in libro spectaculorum docet Siquis igitur spectaculis interest ad
que religionis gracia conuenitur: discessit a dei cultu· et ad deos se
contulit quorum natales et festa celebrauit Aurium uoluptas et uo
cum et cantuum suauitate percipitur· que sane tam uiciosa est: quam delectacio illa
de qua diximus oculorum Quis enim luxuriosum ac nequam putet eum
qui scenicas artes domi habeat At qui nihil refert: utrum ne luxuri
am solus domi an cum populo exerceas in theatro Sed iam de specta
culis dictum est: restat unum quod est nobis expugnandum: ne capiamur
his que ad sensum intimum penetrat Nam illa omnia que uerbis carent
a· aeris ac neruorum suaues soni possunt facile contempni: quia non
adherent nec scribi possunt: carmen autem compositum· et oratio cum sua
uitate decipiens capit mentes: et quo uoluerit impellit Inde homines
litterati: cum ad religionem dei accesserint· ab aliquo perito doctore fun
dati minus credunt Assueti enim dulcibus et politis siue orationibus siue
carminibus diuinarum litterarum simplicem communemque sermonem pro sordido aspernan
tur Id enim querunt quod sensum demulceat: persuadet autem quicquid sua
ue est: et animo penitus dum delectat insidit Num igitur deus et mentis
et uocis et lingue artifex: diserte loqui non potest Immo non summa pro
uidencia carere fuco uoluit ea que diuina sunt ut omnes intelligerent
que ipse omnibus loquebatur Ergo qui ueritati studet qui non uult se ipse
decipere abiciat inimicas ac noxias uoluptates: que animam sibi manci
pant· ut corpus cibi dulces: preferant uera falsis· eterna breuibus
utilia iocundis Nihil aspectu gratum sit: nisi quod iuste quod pie fieri ui
deas: nihil auditu suaue· nisi quod alit animam melioremque te reddit Max
imeque hic sensus non est ad uicium detorquendus· qui nobis ideoque da
tus est· ut doctrinam dei percipere possimus: itaque si uoluptas est
audire cantus· et carmina· dei laudes canere· et audire iocundum sit
hec est uoluptas uera· que comes est· et socia uirtutis: hec non est cadu
ca et breuis: ut ille quas appetunt: qui corpori ut pecudes seruiunt: sed
perpetua· et sine ulla intermissione delectans cuius terminos siquis ex
cesserit: nihilque aliud ex uoluptate petierit· nisi ipsam uoluptatem· hic
mortem meditatur Quia sicut uita perpetua in uirtute est: ita mors
in uoluptate [illegible] Nam qui temporalia maluerit: carebit eternis· qui terrena pre
tulerit celestia non habebit Ad uoluptates autem saporis et odoris: qui
duo sensus ad solum corpus pertinent· nihil est quod a nobis disputetur nisi
forte quis exigit ut dicamus· turpe esse sapienti ac bono: si uen
tri et gule seruiat si unguentis oblitus· aut floribus coronatus in ce
dat Quod qui facit utique insipiens et ineptus· et nihil est: et quem
ne odor quidem uirtutis attigerit· fortasse quispiam dixerit· cur ergo
illa facta sunt· nisi ut his fruamur At enim sepe iam dictum est: uir
tutem nullam futuram fuisse nisi haberet que opprimeret Itaque fecit omnia
deus ad instruendum certamen rerum duarum Ergo illecebre iste uolu
ptatum· arma sunt illius· cuius unum opus est expugnare uirtutem
iusticiamque ab hominibus excludere· his blandimentis et uoluptatibus
titillat animas: scit enim quia mortis fabricatrix est uoluptas Nam
sicut deus homines ad uitam· non nisi ad uirtutem ac laborem uocat: ita
ille ad mortem per delicias ac uoluptates Et sicut aduerum bonum per
fallacia mala· sic ad uerum malum per fallacia bona peruenitur Cauen
da sunt igitur oblectamenta ista· tanquam laquei et plage: ne sua

nitudinẽ mollicie capti subdicionẽ mortis : cuz ipo corpe redigu
ntur cui nos mancipauimus Nemo uñc ad eã q̃ percipitur ex aspcu
uoluptatez . qui sensus ẽ quidez totius corpis . Sz ego nõ de ornam
tis aut uestib, . sz de sola libidine . dicendũ in puto : q̃ maxĩe co
ercenda est : qa maxĩe nocet Cuz excogitasset deus duoꝝ sexuũ
racionez : attribuit his ut se inuicez appeterẽt : et coniunctione ga
uderent . itaqz ardentissimaz cupiditatez cunctoꝝ aĩantiũ corpi
b, admiscuit : ut i hos affectus auidissime ruerent . eaqz racione
ppagari et mltiplicari genera possent . q̃ cupiditas : et appetencia
in hoĩe uehemencior et acrior inuenit : ul quia hominũ multitu
dinez uoluit ẽẽ maiorez : ul quĩ uirtutez soli hoĩ dedit : ut esset
laus et glia . in cohercendis uoluptatib, . et abstinencia sui Scit
g° ille aduersarius nr̃ . q̃nta sit uis huius cupiditatis . quã quidãz
necessitatez dicẽ maluerũt : eã qz a recto et bono . ad prauũ et ma
luz transfert Inliciat ẽ desideria i nuttit ut aliena cõtĩnuet : q̃b'
hrẽ ppia sine delicto licet . Obicit quippe oclis irritabiles formas
suggeritqz fomenta . et uiciis pabulũ subministrat Tũ in intimis
uisceribus stimulos omẽs cõturbat . et cõmouet . et naturalez illũ
incitat . atq̃ i flãmat ardorez donec irretitũ hoĩez impliciturq̃ de
cipiat At nequis eẽt qui penaz metu abstineret alieno : lupa
naria quoqz cõstituit et pudorez infelicium mulieruz publicauit
ut ludibrio hret taz eos . qui faciũt : quaz quas pati necesse ẽ
hiis obscenitatib, aĩas ad sanctitatez genitas uelut i cenũ gurgi
tez demersit pudorez extinxit . pudiciciaz flagitauit Idez ẽẽ ma
res masculis admiscuit : et nefandos coitus cõtra naturaz cõtra
qz institutũ dei machinatus ẽ sic imbuit hoĩes . et armauit ad
nefas oĩe Quid ẽ pt ẽẽ sanctuz his qui etatez imbecillaz . et
psidio indigentez libidini sue depopulandaz fedandaz qz substrave
rũt Non pot hec res pro magnitudine sceleris enarrari Nihil aplius
istos appellare possuz . quã i pios et parricidas : quib, nõ sufficit sex9
adeo datus . nisi ẽẽ suuz sexuz pfane ac petulanter illudat hec tũ a
pud illos leuia et qi honesta sũt — Quid dicaz de his qui abominã
daz nõ libidinez . sz insaniaz potius exercent . Piget dicẽ . Sz quid
his fore credam9 : quos nõ piget facẽ : et tũ dicenduz ẽ : quia fit
De istis loquor quoruz teterrima libido et execrabilis furor ne capiti
quidez parcit Quib, hoc uerbis aut q̃ indignatione tũ nefas psequar
Vincit officiũ lingue sceleris magnitudo . Cuz igr̃ libido hec edat
opa . et hec facinora designet . armandi aduersus eaz . uirtute maxĩa
sumus Quisquis affectus illos frenare nõ põt : cohibeat eos intra
pscriptuz legittimi thori : ut et illud qd auide expedit consequat
et tũ in peccatuz nõ incidat Nam quid sibi hoĩes pditi uolũt Ne
impe honesta opa uoluptas sequitur Si ipã pse appetit : iusta et
legittiã frui licet : qd si aliqua necessitas phibebit : tũ uero maxĩa
adhibenda uirtus erit : ut cupiditati cõtinencia reluctet Nec t
tũ alienis thoris q̃ attingẽ nõ licet : uerũ et publicis uulgatis
qz corpib, abstinenduz deus pcipit : docetqz nos duz duo interse
corpa fuerit corpus efficẽ Itaqz qui ceno i merserit : ceno sit obli
tus necesse ẽ Et corpus quidez cito ablui pot : mens aũt cogita
tione impudica corpis inquinata nõ pt nisi et longo tpe et mlt
ris bonis opib, . ab ea q̃ inheserit colluuione purgari Oportet g°
quemqz opponere duoꝝ sexuz coniunctõez gignendi cã datam ẽẽ uiuẽ
tib, eaqz legez his affectib, positaz : ut successionez pariant Sicut
aũt dedit nobis oclos deus nõ ut spectem9 uoluptatez qz capia
mus : sz ut uideam9 ppter eos actus qui ptinet ad uite necessitatez Ita
geitalez corpis partez . quod nomen ipm̃ docet : nulla alia cã nisi

effigiande

effigiande sobolis accepimus hinc diuine legi summa deuocione pa
rendum e Sunt omnes qui se discipulos dei pfitebunt ita morati
et instituti ut imperare sibi possint Nam qui uoluptatibus indulget
qui libidini obsequitur hi aiam suam corpi mancipant ad morteque
condempnat quia se corpi addixerunt in quo ht mors ptatem Unus
quisque igr quantum pot formet se ad uerecundiam pudoremque colat casti
tatem consciencia ac mente tueatur: nec tm legibus publicis pareat
sz sibi sup omes leges qui legem dei sequitur Quibus bonis si assue
uerit: iam pudebit eum ad deteriora descende Modo placeant rec
ta et honesta q melioribus iocundiora sunt q praua et inhonesta pei
oribus Nondum omnia castitatis officia exequutus sum: q deus no
mo intra priuatos parietes: sz ec pscripto lectuli terminat: ut cum qs
heat uxorem neque seruam neque liberam hre i sup uelit: sz matrio fidem
seruet Non enim sic publici iuris racio e: sola mulier adultera
e q het alium: maritus aut eciam si plures heat acrie adulterii solu
tus est Sz diuina lex ita duos i matrio qd e in corpus unum pari
iure coniungit ut adulterus heatur: quisqs compagem corporis indiuisa
distraxerit Nec ob aliam causam deus: cum ceteras animantes suscce
pto fetu maribus repugnare noluisset: solam omnium mulierem paciente
viri fecit: sz ne feminis repugnantibus libido cogeret viros aliud
appete: eoque facto castitatis gliam no tenerent Sz neque mulier
virtutem pudicicie caperet: sz peccare no possz Nam quis mutum
aial pudicum ee dixerit: qd suscepto fetu mari repugnat Quod
ideo facit quia necesse e in dolorem atque periculum ueniat si admiscerit
Nulla igr laus e no face qd face non possis: ideo aut pudi
cicia in hoie laudatur: quia no naturalis e sz uoluntaria Serua
da igr fides ab utroque alti e . ymo exemplo continencie docenda
uxor: ut se caste gerat Iniquum est enim ut id exigas qd pstare
ipe no possis Que iniquitas [illegible] effecit pfecto ut essent
adulteria feminis egre ferentibus [illegible] pstare se fidem no exhibe
tibus mutuam caritatem Denique nulla e tam pdite pudoris q
no hanc causam uiciis suis ptendat i iniuriam se peccando no fa
cere sz referre Quod optime quintillianus expssit homo i
quid neque alienis matrionis abstinens: neque sui custos q inter se
natura conexa sunt Nam neque maritus circa corrumpendas alio
coniuges occupatus pot uacare domestice sanctitati: et uxor cum
in tale incidit matrio exemplo ipo concitata aut imitari Cauendum
igr ne occasionem uiciis nra intemperancia demus: sz assuescant inui
cem mores duorum et iugum paribus aiis ferant Nos ipos in altero
cogitemus Nam fere in hoc iusticie summa consistit: ut no facias al
teri quicquid ipe ab altero pati nolis. hec sunt q ad continenciam pci
piuntur adeo Sz tm nequis diuina pcepta circumscribere putet
posse: adduntur illa: ut omnis calumpnia et occasio fraudis re
moueatur Adulterum esse qui a marito dimissam duxerit: et eum
qui pter crimen adulterii uxorem dimiserit: ut alteram ducat Dis
sociari enim corpus et distrahi deus noluit. Preterea no tm ad
ulterium ee uitandum: uerum eciam cogitacionem nequis aspiciat
alienam et aio concupiscat Adulteram e fieri mentem: si uel yma
ginem uoluptatis sibi ipa depinxerit. Reus e e pfecto q peccat
q i moderate libidinis fructum cogitacione complectitur In hac cri
men est In hac ome delictum Nam et si corpus nulla sit labe
maculatum: no constat tm pudicicie racio si aius incestus est
nec illibata castitas uideri pot: ubi conscienciam cupiditas inqui
nauit Nec uo aliqs existimet ee difficile frenos impone uo
luptati: eamque uagam et errantem castitatis pudiciceque limitibus in

cludere: cu3 propositu3 sit hoib9 omnib9 etia3 vincere. ac plurimi bea
tam. atq3 incorruptam corporis integritatem retinuerunt: multiq3
sunt qui hoc celesti genere uite felicissime perfruantur Quod qui
de3 deus non ita fieri precepit tanquam astringat: quia generari ho
mines oportet s3 tanquam sinat Scit enim quanta3 his affectibus
imposuerit necessitate3 Siquis hoc inquit facere potuerit habe
bit eximia3 incomparabilem q3 mercede3 Id continencie genus qi
fastigium est omnium q3 consummacio uirtutum Ad quam siquis eniti
atq3 eluctari potuerit: hunc seruum dominus huic disciplina magister
agnoscet. hic terra3 triumphauit. hic erit consimilis deo. qui uirtu
te3 dei cepit: hec equide3 difficilia uidentur: s3 de eo loquimur
cui calcatis omnib9 terrenis iter in celu3 paratur Nam q3 uirtus
in dei agnicione consistit Omnia grauia sunt du3 ignores: ubi i
cognoris facilia per ipsas difficultates nobis exeundum est: qui
ad summum bonum tendimus Nec tamen deficiat aliquis: aut dese ipse
desperet: si aut cupiditate uictus. aut libidine impulsus. aut er
rore deceptus aut ui coactus ad iniusticie uiam lapsus est Potest
enim reduci ac liberari: si eum peniteat actorum. et ad meliora con
uersus satisfaciat deo quod fieri posse cicero non putauit: cuius hec
in suo in academico tercio uerba sunt Quod si liceret his qui iniuriam
de errauissent sicut uiam demum secutos corrigere errorem in penti
tendo. facilior esset emendacio temeritatis: licet plane Nam si
liberos nostros cum delictorum suorum cernimus penitere. correptos
esse arbitramur. et abdicatos abiectosq3 rursus tamen sustentamus
suscipimus fouemus amplectimur: cur desperamus clemenciam dei
patris penitendo posse placari Ergo ide3 dominus ac parens indul
gentissimus remissurus se penitentibus peccata promittit. et ob
litteraturum omnes iniquitates eius: qui iusticiam denuo ceperit
operari. Sicut enim nihil prodest probo male uiuenti ante acte in
te probitas: quia superueniens nequicia iusticie opera delenit: ita
nihil officiunt peccata uetera correpto: quia superueniens iusticia
labem uite prioris abolenit Is enim quem facti sui penitet. errorem
suum pristinum intelligit. ideoq3 greci melius: et significan
cius metanoeam dicunt. quam nos latine possumus resipiscenciam
dicere Resipiscit enim ac mente3 suam quasi ab insania recipit: quem er
rati piget castigatq3 se ipsum demencie: et confirmat animum suum
ad recte uiuendum tum illud ipsum maxime cauet: ne rursum in
eosdem laqueos inducatur Denique muta q3 animalia cum fraude ca
piuntur: si aliquo modo se in fugam extricauerint: fiunt postmodum
cauciora in tantumq3 semper omnia in quibus dolos insidiasq3 senserunt
Sic hominem penitencia cautum ac diligentem facit ad euitanda peccata
in que semel fraude decidit Nemo enim potest esse tam prudens tam
circumspectus ut non aliquando labatur Et idcirco deus inbecillitatem
nostram sciens. pro sua pietate aperuit homini portum salutis. ut
huic necessitati cui fragilitas nostra subiecta est: medicina penitencie
subueniret Ergo quicumq3 aberrauerit referat pedem: seq3 quam primum
recipiat atq3 reformet Sed reuocare gradum superasq3 euadere
ad auras. hoc opus hic labor est Degustatis enim male iocundis
uoluptatibus: uix diuelli ab his possunt. facilius recta sequerentur
si eam suauitates non attigissent Sed si eripiant se male seruitu
ti: condonabitur his error omnis Si errorem suum uita meliore cor
rexerint Nec lucrari se quisquam putet: si delicti conscium non ha
bebit: scit enim ille omnia: in cuius conspectu uiuimus. Nec si univer
sos homines celare possumus: deum possumus. cui nihil absconditum
nihil potest esse secretum Exortaciones suas seneca mirabili sententia

timeant. Magnum inquit nescio quid maiusque quam cogitari potest numen
est: cuius uidendi operam damus. huic nos approbemus. Nam nihil prodest
inclusam esse conscienciam: patemus deo. Quid uerius dici potest ab eo
qui uerum nosset: quam dictum est ab homine uere religionis ignaro. Nam
et maiestatem dei expressit: maiorem esse dicendo. quam ut eam cogitatio
mentis humane capere posset. et ipsum ueritatis attigit fontem: sen
ciendo uitam hominum superuacuam non esse: ut epicurei uolunt. Sed
deo ab his operam uidendo dari: siquidem pie ac iuste uixerit
potuit esse uerus dei cultor: siquis illi monstrasset. profecto ze
nonem et magistrum suum socratem. si uere sapiencie ducem nactus esset
huic nos inquit approbemus. Celestis prorsus oracio nisi ante
cederet ignorancie confessio: nihil prodest inclusam esse conscienciam: pate
mus deo. Nullus ergo mendacio nullus dissimulacioni locus est
quia parietibus oculi hominum submouentur: dei autem diuinitas nec uis
ceribus summoueri potest: quominus totum hominem perspiciat et norit. Idem
in eiusdem operis primo. Quid agis inquit. quid machinaris. quid
abscondis. Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinacio subduxit
alium mors. alium ualitudo. heret hic quo carere numquam potes. Quid
locum abditum legis: et arbitros remoues. Puta tibi contigisse
ut oculos omnium effugias demens. quid tibi prodest non habere conscium
habenti conscienciam. Non minus mirabiliter de consciencia et deo tullius.
Meminerit inquit se deum habere testem. id est ut ego arbitror mentem
suam qua nihil homini dedit deus ipse diuinius. Item cum de iusto ac
bono uiro loqueretur. Itaque talis uir inquit non modo facere: sed ne co
gitare quidem quicquam audebit: quod non audeat predicare. Purgemus
igitur conscienciam que oculis dei peruia est: ut ait idem. sic ita uiuamus: ut
racionem reddendam nobis arbitremur: putemusque nos momen
tis omnibus non in aliquo ut ille dixit orbis theatro ab hominibus
sed desuper spectari ab eo: qui et iudex et testis: idem futurus est: cui
racionem uite reposcenti: actus suos inficiari non licebit. Ergo
satius est: aut effugere conscienciam: aut nos ipsos ultro aperire animum
: et pruriciem rescissis uulneribus effundere: quibus nemo alius me
deri potest: nisi solus ille qui gressum claudis. uisum cecis reddi
dit maculata membra purgauit: mortuos excitauit. Ille ardorem
cupiditatis extinguet. extirpabit libidines: inuidiam distrahet: iram
mitigabit. ille reddet ueram et perpetuam sanitatem. Appetenda est hec
omnibus medicina: quoniam maiori periculo uexatur anima quam corpus: et quam primum
latentibus morbis adhibenda curacio est. Neque enim si utatur aliquis
oculorum acie clara membris omnibus integris: fortissima aut firmissima
totius corporis ualitudine: tamen eum dixerim sanum: si efferat ira: si
superbia tumidus infletur libidini seruiat: cupiditatibus inardes
cat: sed eum potius qui ad alienam felicitatem non attollat oculos opes
non admiretur: alienam mulierem sancte uideat nihil omnino appetat
nihil concupiscat alienum: non inuideat ulli: non fastidiat quemquam sit
humilis. misericors. beneficus: mitis. humanus. pax in animo eius perpetua
uersetur. Ille homo sanus. ille iustus. ille perfectus est. Quisquis igi
tur his omnibus preceptis celestibus obtemperauit. hic cultor est ueri dei: cuius
sacrificia sunt mansuetudo animi. et uita innocens. et actus boni que
omnia qui exhibet: tociens sacrificat: quociens boni aliquid aut
pium fecerit. Deus enim non desiderat uictimam: neque muti animalis
neque mortis ac sanguinis: sed hominis et uite. Ad quod sacrificium neque
uerbenis opus est: neque fibris: neque cespitibus: que sunt utique uanis
sima: sed his que de intimo pectore proferuntur. Itaque in ara dei que uere
maxima est: et que in corde hominis collocata est que cruentari non potest sanguine
iusticia imponitur. paciencia. fides. innocencia: castitas: abstinencia

hic ē verissimus ritus. hec illa lex dei ut a cicerone dictum est
p̄clara et diuina semp. q̄ recta et honesta iubet: vetat praua et
turpia: cui parentem sanctissime ac certissime legi: iuste ac legi
time necesse ē viuē Cuius legis capita equidem pauca posui qd
sum pollicitus ea me tantū ēē dicturum: q̄ summum fastigium virtu
ti et iusticie imponerent Siquis volet cetera omnia comprehendē
ex fonte ipō petat: unde ad nos riuus iste manauit Nunc de
sacrificio ipō pauca dicemus Ebur inquit plato nō castum donū
deo. Quid ergo picta scz et texta p̄ciosa ymo nō nō castum do
num deo: quidquid corrumpi quicquid subtrahi pt Sed sic hoc vidit
nō oportere viuenti aliquid offerre. quod sit ex mortuo corpe
cur illud nō vidit. nō debere incorporali corporale munus offerri
Quāto melius seneca et verius Uultis ne inquit deum cogitare
magnum et placidum et maiestate leni verendum amicum et semp
i ꝓximū: nō immolacionibus. nec in sanguine multo colendum Que
enim ex trucidatione imerentium voluptas ē Sed mente pura bo
no honestoqz proposito: nō templa illi congestis in altitudinem
saxis extruenda sunt: sz in suo cuiqz consecrandus ē pectore
Vestes igr et gemmas. et cetera q̄ habentur in precio: siquis putat
deo cara. is plane quid sit deus nescit. cui putat voluptati
ēē eas res: quas etiam homo si contempserit iure laudabitur Quid
ergo castum quid deo dignum: nisi quod ipē in illa diuina lege sua
poposcit Duo sunt q̄ offerri debeant: donū et sacrificium: donū in p
petuū. sacrificium ad tps Verum apud istos qui nullo mō rōnem
diuinitatis intelligunt: donū ē quidquid auro argentoqz fabricatur Itē
quicqd purpura et serico texitur: Sacrificium est victima. et quecū
qz in ara cremantur Sed utroqz nō utitur deus: quia et ipē incorrup
tus ē: et illud totum corruptibile: itaqz deo utrūqz incorporale offe
rendum ē quo utitur Donū est integritas animi Sacrificium laus
et ympnus Si enim deus nō videtur ergo his rebus coli debet q̄ nō
videntur Nulla igr alia religio est vera: nisi q̄ virtute atqz iusticia
constat Quō aūt deus iusticia hois utatur intellectu facile est
Si enim iustus fuerit homo accepta inmortalitate meritum deo
seruiet: hoīes aūt nō nisi ad iusticiam nasci: tum phi veteres: tum etiā
cicero suspicatur Disserens enim de legibus Sed omnium inquit q̄ in hominum
doctorum disputacione versantur: nihil ē pfecto pstabilius: q̄ plane
intelligi nos ad iusticiam ēē natos Id ergo solum deo exhibere atqz
offerre debemus ad qd capiendum nos ipē generauit: Hoc aūt
duplex sacrificii genus q̄ sit verissimum trismegistus hermes ido
neus testis est. qui nobiscum i. cum pphetis quos sequimur: tam
re q̄ verbis congruit De iusticia sic locutus est. Hoc verbum
o fili adora et cole Cultus aūt dei unus ē: malum nō ēē Itē
in illo smone pfecto: cum exaudisset asclepium querentem a filio
suo utrum placeret patri eius pferri thus et alios odores ad sa
crificium dei. exclamauit bene bn o mi nate o asclepe Est enim
maxima impietas tale quid de uno illo ac singulari bono in animum
inducere: hec et his similia illi nō conueniunt Omnium enim quecūqz
sunt plenus est: et omnium minime indigens Nos vero gras agentes
adoremus: huius enim sacrificium sola benedictio et recte Verbo enim
sacrificari oportet deo: siquidem deus verbum ē: ut ipē confessus
Summus igr colendi dei ritus ē ex ore iusti hois ad deum direc
ta laudacio. q̄ tamen ipā ut deo sit accepta: et humilitate et timore
et deuocione maxima opus est: nequis forte integritatis atqz
innocencie fiduciam gerens tumoris et arrogancie crimen incurrat
eoqz facto graciam virtutis amictat: sz ut sit deo carus omniqz ma

cula careat · miām dei sp imploret : nisi qz aliud pceē · nisi petiis
sims neiāz · licet nulla sint : siquid aliud desideraūt Non est
opus dicto scienti quid uelimꝰ Siquis ei boni euenerīt grās
agat Siquid mali satisfaciat : ut idem sit semꝑ et stabilis
et i̅ mutabilis et in concussus Nec tm̄ hoc in templo putet sibi
eē faciendū · s; et domi · et in ipō eē cubili suo Secū denīqz ha
beat deū semꝑ in corde suo cōsecratū qm̄ ipē ē dei templū Qd'
si deo prī ac dn̄o huc assiduitate · hoc obsequio hac deuocione
seruierit : cōsumata et pfecta iusticiā est Quā qui tenuerit
hic ut ante testati sumꝰ deo paruit · hic religioni atqz officio
suo satisfecit Firmiani lactancij cōtra gentes institucionū liber
ene Sextus explicit Incipit Septimus et ultimꝰ feliciter
habet : iacta sunt fundamenta · ut ait eximiꝰ orator
uerū nos nō fundamenta solū iecimꝰ q̄ firma et
idonea eēnt opeī pferendo : s; magnis robustisqz
molibꝰ edificiū totū pene usqz ad sūmā pduximꝰ
Restat id qd multo facilꝰ est : ul' tegere ul' ornare
sine quo tamen priora opa · et inutilia sūt et i̅ grati
naz quid prodest : aut falsis religionibꝰ liberari · aut intelli
gere uera : quid aut uanitatē false sapīe pspicē : aut q̄ sint uera
cognoscere : quid iniqua prodest celestē illā iustiā defendē : qd
cū magnis difficultatibꝰ · cultum dei tenere : q̄ ē sūma uirtus
: nisi eā diuinū pmiū btitudīs ꝑpetue subsequat' : de qua nobis
ē in hoc libro disserendū : ne priora nobis irrita · et infructuosa
uideant' Si hoc enī cuncta illa suscepta sūt : incertū relinqūt
ne quis forte arbitret' tantos labores incapsūz suscepi : diū cor
celesti mercede diffidit : quā deus statuit ei : qui hec suaua
terre bona pro sola uidaqz uirtute 9tempserit Satis et hinc
pti faciamꝰ : tū testimonijs diuinārū lrārū : tū et pbabilibꝰ argu
mentis · ut eq clarū sit · et futura psentibꝰ : et diuīa terrenis
et ꝑpetua breuibꝰ eē ante ponenda : qm̄ tēpalia sūt pmia uiciorū
sempīna uirtutū Exponā igr̄ rōnē mūdi : ut facile possit in
telligi : et qm̄ et quare sit effectus a deo : qd plato qui de mūdi fa
bricacione disseruit : nec scire potuit · nec explicare : quippe qui
celeste misteriū : quod nō nisi ꝓphetis adeo docente discitur igno
rabat Ideoqz inꝑpetuū dixit eē fabricatū · quod longe secus est
qm̄ quicqd ē solido ac graui corpe : ut initiū cepit aliqn̄ · ita fi
nē capiat necesse ē Nam aristoteles · cū nō uideret quēadmo
posset tm̄ rerū magnitudo i̅ terire : et hanc psēpcionē uellet effu
gere · semꝑ ait fuisse mūdū · ac semꝑ futurū · prorsus nihil uidit
quia quicqd ē nāte ē : aliqn̄ habuerit pncipiū · nec omnō qicq
pot eē n̄ cepit Nam cū terā et aquā · et ignē dispire cōsumi
extinguiqz uideamꝰ : q̄ sūt utiqz mūdi ptes : intelligi' id totū eē
mortale : cuiꝰ sūt mēbra mortalia : ita fit ut natū sit qcqd pot
interire Sz et omē qd sub usū oclorū uenit et corpale · ut ait
plato et solubile sit necē est Unus igr̄ epicurus auctore demo
crito ueridicus in hac re fuit : qui ait et ortū aliqn̄do : et aliqn̄
eē periturū : nec tm̄ racionē ullā reddere potuit : aut quibꝰ de
causis tm̄ hoc opus : aut quo tpe resoluatur Qd qm̄ nobis
deus reuelauit : nec cōiecturis id assequimur · s; tradicione celesti
docebimꝰ sedulo : ut tandē studiosis ueritatis appareat nō uidisse
neqz cōphendisse phōs ueritatē : s; ita leuiter odoratos : ut tm̄
unde eos odor ille sapīe tum suauis tum iocūdus afflauerit : nullo
mō senserit Interū uetitū puto admonē lectores : q hec nrā q̄ tm̄
diuinis prauē uiciosēqz mentes aut omnō nō intelliget : habeat ē

acies eorum terrenis cupiditatibus, que sensus omnes gravant imbecillesque reddunt: aut etiam si intelligent dissimulabunt tamen: et hec vera esse nolent: quia trahuntur a vitiis. et scientes malis suis favent: quorum suavitate capiuntur: et virtutis viam deserunt. cuius acerbitate offenduntur. Nam quia et avaricia et opum inexplicabili quadam siti flagrant quia non possunt venditis aut dilargitis que amant tenuem cultu vitam tegere: sine dubio malunt id esse fictum: quo desideriis suis renunciare cogunt. Item qui libidinum stimulis incitati, ut ait poeta, in furias ignemque ruunt: utique nos incredibilia afferre dicunt: quia vulnerant aures eorum precepta continencie: que illos a voluptatibus suis prohibent: quibus animam suam cum corpore addicaverunt. Qui vero ambicione inflati aut amore potencie inflamati omnes studios suos ad honores adquirendos contulerunt: nec si solem quidem gestennus in manibus: fidem commodabunt ei doctrine que illos iubet omni potencia et honore contempto humiles vivere: atque ita humiles ut et accipere iniuriam possint et referre nolint si acceperint: hii sunt homines qui contra veritatem clausis oculis quoquomodo latrant. Qui autem sani erunt, id est non tam vitiis immersi: ut insanabiles sint: et credent his et libenter accedent: et quecumque divinis apta et plana et simplicia, et quod maxime opus est vera et inexpugnabilia illis videbuntur. Nemo virtuti favet: nisi qui sequi potest. sequi autem non facile est omnibus. Hii possunt quos paupertas et rerum indigencia exercerant: et capaces virtutis effecit. Nam si virtus est tollerancia malorum: non capiunt ergo virtutem qui semper in bonis fuerunt: quia et mala neque experti sunt. neque ferre possunt. assuetudine atque desiderio bonorum que sola noverunt. Eo fit ut pauperes et humiles deo credant facilius. qui sunt expediti. quam divites qui sunt impedimentis pluribus implicati. immo non concatenati. et compediti serviunt ad nutum domine cupiditati: que illos inextricabilibus vinculis irretiunt: nec possunt in celum aspicere. quoniam mens eorum in terram prona: humique defixa est. Virtutis autem via non capit magna onera gestantes. Angustus admodum trames est: per quem iusticia homines deducit in celum: hunc tenere non potest: nisi qui fuerit expeditus atque nudus. Nam isti locupletes multis et ingentibus sarcinis onerati per viam mortis incedunt que latissima est: quoniam late perdicio dominatur. His acerba sunt. his venena que deus ad iusticiam precepit: queque nos dei magisterio de virtute ac veritate disserimus: quibus si repugnare audebunt: hostes se necesse est virtutis iusticieque fateantur. Aggrediar nunc quod super est: ut finis operi possit imponi. Id autem super est ut de iudicio dei disseramus quod tunc constituet: cum dominus noster redierit in terram: ut unicuique pro merito aut premium persolvat aut penam. Itaque ut in quarto libro de primo adventu eius diximus: sic in hoc secundum referimus adventum. quem iudei quoque et confitentur et sperant: sed frustra quoniam necesse est ad eos consolandos revertatur. ad quos convocandos prius venerat. Nam qui violaverunt impie humilem sencient in potestate victorem. eaque omnia que legunt et non intelligunt deo repensante patientur quippe qui peccatis omnibus inquinati et insuper sancto cruore perfusi ab illo ipso. cui nefandas manus intulerunt: sint ad eterna supplicia destinati. Sed erit nobis contra iudeos separata materia in qua illos erroris et sceleris revincemus. Nunc ignaros veritatis instruamus dispositione summi dei sic ordinatum ut iniustum hoc seculum: decurso temporum spacio finem sumat. Extinctaque protinus omni malicia et piorum animis ad beatam vitam revocatis quietum et tranquillum pacificum aureum denique ut poete vocant seculum. deo ipso regnante florescat. In primis errorum omnium philosophorum hec fuit: quod racionem mundi que totum

sapiam q tenet no ophenderut Ea no sensu ppio · et intima intellige
cia no pot ophendi · qd illi sine doctore p se ipos facere noluerut
itaqz i uarias · sibiqz sepe ptrarias sniäs inciderut · ex quibz exitum
no haberent : et in eodez luto sic coniuncti aut hesitauerut · s · as
supcionibz eoz · no respondente racione · cum assupsissent quidem ue
ra : sz q affirmari pbariqz no possint sine scia ueritatis rerumqz
celestium q ut sepe iam dixi no pot ee in hoie nisi deo docente p
cepta Nam si pot homo intellige diuina : poterit et facere : nam i
telligere est qsi euestigio subsequi Non pot aut face q deus ·
quia mortali corpe indutus est : g° ne intellige quidez pot q
fecit deus : qd an fieri possit ex i mensitate rez atqz opm diuinoz
facile e unicuiqz metiri : nam si mundum cum omnibz q sunt in eo co
templari uelis : intelligas pfecto qntum dei opus humanis opibz an
stet : ita qntum inter opa diuina et huana interest : tm distare int
dei hoisqz sapiam necesse e Nam quia deus incorruptus atqz i mor
talis e : et ideo pfectus quia sempiternus est : sapia quoqz eius p
inde : ut ipe pfecta est : nec obstare illi quicq pot : quia nulli rei
deus ipe subiectus est : homo aut quia subiectus est passioni : sub
iecta est · et sapia eius erori : et sicut hois uitam : multe res impediut
quo minus possit ee ppetua : ita sapiam quoqz eius multis rebz im
pediri necesse e : quo minus inspiciendam penitus ueritate pfecta sit
Ergo nulla est huana sapia : si p se ad nocionez ueri scienciam qz t
nitat : qui mens hois cum fragili corpe illigata : et in tenebroso do
micilio inclusa : neqz liberius euagari : neqz clarius pspice ueritate
pot · cui notio al' noticia diuine condicionis e Deo enim soli opa sua
nota sut : ho aut no cogitando a' disputando assequi eam pot : sz
discendo et audiendo ab eo · qui scire solus pot et doce Ideo M · tul
lius sniam Socratis de platone trasferens dicentis : ueisse tpus ut
ipe migraret e uita : illos aut aput quos causam suam perorabat age
uitam : utrum melius sit inquit dii i mortales sciut : hoiez aut arbi
tror scire neiez Quare necesse est oms plie sectas · alienas esse
a ueritate : quia hoies erat qui eas costituerut : nec ullum fundam
tum aut firmitatem pnt hre · q nullis diuinaz uocum fulciut oracul'
Et qui de plis erroribz loquimr : stoici nam i duas ptes diuidut : una
q efficiat : altera q se ad faciendum tractabilez prebeat : nulla p'
ee uim senciendi in hac matia : nec alterz sine altero posse · Quo pot
idem ee : quod tractat · et qd tractatur Siquis dicat idez ee figulum
qd lutum : aut lutum idem esse qd figulum : noie apte insanire uide
atur At isti uno nature noie duas res diuersissimas ophendut deu
et mundum artificez · et opus dicut qz alterum · sine altero nihil posse t
tanq na sit deus mundo pmixtus : nam interdum sic cofundut : ut p
ipe sit deus mens mundi · et mundus sit corpus dei Quasi uero
simul ee cepit mundus et deus : ac no ipe mundum fecerit : qd et ipi fa
tentur alias : cum hominum causa pdicant esse fabricatum : et sine mundo
ee · et si uelit possit Siquidem deus e diuina · et eterna mens acorpe
soluta et libera : cuius uim maiestatemqz qui itellige no potuit : misc
uerut eum mundo a · opi suo Unde est illud uirgilianum : totamqz i fu
sa partus · Mens agitat molez : et magno se corpe miscet Ubi e
g° illud qd idez ipi aiut : et factum e diuina prouidentia et regi Si e
fecit mundum : fuit g° sine mundo : si regit : no utiqz sic mens corpus
regit : sz tanq domui dus : nauem gubernator · auriga currum : nec tn
mixti sut his rebz quas regit Nam si hec oia q uidemus dei mebra
sut iam ab his insensibilis costituit deus : qui mebra sensu carent
et mortalis est : qui uidemus mebra ee mortalia : Possum enumerare
quoties repentinis quassate motibz ul' hiauerit terre ul' desederit in

abruptuz : quotiens demerse fluctibus et urbes et insule abierint
in profundum : frugiferos campos paludes inundauerint : flumina et sta
gna siccauerint : montes etiam uel deciderint abrupti : uel planis fue
rint adequati plurimas regiones : et multorum fundamenta montium
latens et intimus ignis absumit : et hoc paruz est si membris suis
non parcit deus : nisi et homini liceat aliquid in dei corpus . maria ex
truunt : montes excidunt et ad eruendas opes : interiora terra uis
cera effodiunt Quid quod ne arari quidem sine laceracione diuini
corporis potest : ut iam scelerati atque impii simus : qui dei membra mole
stamus Patitur ne ergo uexari corpus suum deus . et debilem se uel ipse
facere uel ab homine fieri sinit : nisi forte diuinus ille sensus : qui mundo
et omnibus mundi partibus mixtus est : primam terre superficiem relinquit ac
se in ima demersit . ne quid doloris de assidua laceracione senti
ret Quod si hoc uanum et absurdum est : tam igitur ipsi eguerunt : quam hec
indigent sensu . qui non perspexerunt diuinum quidem spiritum esse ubique dif
fusum : eoque omnia contineri . non tamen ita ut deus ipse qui est incorrup
tus grauibus et corruptibilibus elementis misceatur Illud ergo reptius quod
a platone susceperit adeo factum esse mundum . et eiusdem prudencia gu
bernari Oportebat igitur et platonem . et eos qui idem senserunt edo
cere et explicare quae causa que racio fuerit tanti operis fabri
candi . quare hoc aut cuius gratia fecerit At idem stoici hominum in quit
causa mundus effectus est Audio sed epicurus ignorat ipsos homines
quare aut quis effecerit Nam lucrecius cum mundum diceret a diis
non esse constitutum . sic ait : Dicere porro hominum causa noluisse parare . pre
claram mundi naturam . deinde intulit : desipere est : quid enim inmortalibus
atque beatis . gratia nostra queat largirier emolumenti ut nostra quicquam causa
agere aggrediantur Merito illi enim nullam racionem afferebant . cur
humanum genus uel creatum . uel constitutum esset a deo : nimium hoc offi
cium est sacramentum mundi et hominis exponere : cuius illi expertes sacrarium et
uestitus : nec attingere nec uidere Ergo ut paulo ante dicebam : cum
assumpsissent . id quod erat uerum . i . mundum a deo factum : et hominum causa
esse factum : tamen qui eos in consequentibus racio defecit : non potuerunt de
fendere id quod assumpserant Denique plato ne dei opus imbecillum ac ru
inosum faceret : eternum dixit esse mansurum : si hominum causa factus est
et ita factus et esset eternus : cur ergo ipsi quorum causa factus est : non
sunt sempiterni . cur mortales propter quos factus est : ergo ipse mortalis atque
solubilis : neque enim pluris est ipse : quam hii quorum gratia factus est Quod si
ei racio quadraret . intelligeret periturum esse : quia factus est : nec posse in
eternum manere . nisi quod tangi non potest Qui autem negat hominum causa
factum : hic nullam racionem tenet Cum enim dicat ipsum fabricatorem . sua
causa tanta hec opera esse molitum : cur ergo nos nati sumus : cur et
cum mundo ipso fruimur : quod sibi uult humani generis . ceterorumque animan
cium ficcio : cur aliena commoda intercipimus : cur denique augemur
in numerus interimus : quid habet racionis ipsa generacio : quid perpetua
successio Numirum uidere deus uoluit . et suis uariis imaginibus
tamquam sigilla confingere . quibus se oblectant et nichilominus tamen si ita esset
tamquam curam haberet animantes : propterque homines cuius imperio cuncta subiecit Cum
autem dicat semper fuisse mundum omitto illud quod esse ipsum sine aliquo
aut dicat semper fuisse mundum omitto illud quod esse ipsum sine aliquo
principio non potest : unde si extricare nequeunt : sed hoc dico Cum mundus
semper fuit : nullam potest habere racionem : quid enim potuit in eo racio moliri
quod numquam sumpsit exordium : nam prius quam fiat aliquid . aut struatur : opus
est consilio ut disponi possit quemadmodum fiat . nec incipi quicquam potest sine
prouisione racionis : itaque omne opus racio precedit Non habet ergo racionem
quod factum non est At qui mundus habet racionem qua et constat et regitur
ergo et factus est : et si factus est resoluetur Reddat ergo isti racionem si

pnt · cur aut factus impricus sit · aut postea resoluat' Qd' quia doce
nō potuit epicurus siue democritus sua sponte natū dixit eē: semi
nib9 inter se passiz coeuntib9: quib9 iterū resolutis discidiū atqz in
teritū secuturū Corrūpit g° qd' recte viderat · et totā rōnē pūsā
ignoracione veritatis euertit: redegit qz mūduz et omīa q̄ in eo
gerūt ad silitudinē: cui9 q̄ vanissimū corrupiū siquidē reb9 huānis
rō nulla subsistit Cuz uō mūduz omēs qz ptes eius mirabilis · ut vi
dem9 rō gubernet: cuz celi tēpacio · et equalis ī ipā varietate cū
sus astrorū luminūqz celestiū · tpoz constās · ac mira descripcio +
terraruz varia fecunditas plena cōporuz muniēta et aggēs mon
tiuz: viridicas · ubertasqz · siluaz · fontiuz · saluberīma · erupcio flu
minuz · oportuna inūdacio · maris opulenta: et copiosa interfusio ve
torū dūsa et utilis aspiracio: ceteraqz oīa racione sūma cōstent
quis tam cecus est: ut existimet sine causā eē factaz · in quib9
mira disposicio prouidentissime rōis ducet' Si g° sine causā nō
ē: nec fit omīo qcq̄: si et pvidencia sūmi dei ex disposicione re
ruz · et virtus ex magnitudine · et ptās ex gubernacione mānifes
ta ē: hebetes g°: et insani qui pvidēciaz nō eē dicerēt · ut min9 di
cerent: cuz aut ideo · ut nullūz qui eos deliraſſe nō putat ipse
delirat Sz de prouidencia satis in pmo libro diximus: quia et
si ē ut apparet · ex mirabilitate opum suoz: necesse ē eciā hoīez ce
teras qz aiantes · eadez pvidencia creaueīt Videam9 g° q̄ rō fue
rit fingendi gnīs huānī: qui cōstat id qd' stoici aiūt hoīuz cā
mūduz eē fabricatuz: q̄q̄ in hoc ipō nō mediocriter peccent · q
nō hoīs causā dicūt sz hoīuz Unius eīz singularis · appellato
totuz cōphendit huanuz genus: sz hoc ideo · quia ignorāt unū
hoīez · adeo eē formatuz: putant qz hoīes in oīb9 terris · et agris
tanq̄ fungos eē generatos At hermes nō ignorāt hoīez et adeo
et ad dei silitudinē factuz Sz redeo ad ppositū Nihil ē ut opi
nor qd' sit pp se ipm̄ factuz Sz quicqd omīo fit ad usuz aliquē fieri
necesse est Quis ē ē ul' tam īeptus · ul' tā ociosus ut agre
diat' aliqd facere frustra: ex quo nullā utilitatē nullū comodū
spet · Qui domū edificat nō iō edificat · ut tm̄mō domus sit: sz
ut in ea possit habitari Qui navez fabricat nō iō instituit opaz
ut tm̄ navis appareat: sz ut in ea navigetur Itez qui vas aliquod
instituit · ac format nō ppēa id facit: ut tm̄ fecisse videat' Sz ut
vas illud effectuz capiat aliqd necessariuz Sic ē cetā quecūqz fiūt
nō utiqz in supuacuuz: sz ad aliquos utiles laborant Mundus igr
adeo factus est: neqz ē aut calore nō utiqz pp' ipm̄ mūduz: ne
qz ē · aut calore solis aut lune · aut aspiracione ventoz: aut hu
more imbriuz: aut alimonia fruguz: cuz sensu careat indiget
Sz ne illud quidez dici pt · q deus pp se ipm̄ fecerit mūduz: qui
pōt eē sine mūdo · sic fuit antea: et his omīb9 que in eo sūt: q̄qz ge
nerauit deus ipē nō utit' Apparet g° aiantiū causā mūduz esse cō
structuz: qm̄ reb9 his quib9 constat aiantes fruūt' q ut vive: ut
cōstare possent: omīa his necessaria tp̄ib9 certis submistrantur
Rursus ceteras aiantes hoīs causā eē fictas · ex eo clarūz ē: q hoī
seruiūt et tutele eius: atqz usib9 data sūt: qm̄ sine terrene sūt: siue
equatiles nō sentiūt mūdi rōnez sicē homo Respondendūz ē hoc lo
co philūs et maxīe ciceroni qui ait Cur deus omīa nrī causā cuz
faceret tantā vim natricuz vipariūqz fecerit: cur tam multa pestifera
terīa mariqz dispersit · Ingens ad disputanduz locus: sz ut intra
cursū breuiter stringendus ē Qui homo ex reb9 diūsis ac repug
nantib9 cōfiguratus ē aīā et corpe · i celo · atqz terīa tenui et con
phensibili etno ac tpali sensibili atqz bruto luce pdito atqz tene

bro so · ipā rō · ac necessitas exigebat · et bona hoī ꝓposuit et mala · bo
na quib; utat᷑ : mala q̄ uitet et caueat Jd circo data ē illi sapiā : ut
cognita bonoꝝ · maloꝝq; nā · et in appetendis bōis : et ī malis de
clinandis uim sue rōis exerceat Nam ceteris aīalib; · quia sapīa nō
data ē et munita indumentis nālib; · et armata sūt · hoī aūt pro
his omib; · qḋ erat p̄cipuū rōnē solā dedit : itaq; nudū formauit
et inermem : ut eū sapīa muniret et tegeret : munimēta et orna
tū eius nō foras s; intus : nō in corpe s; in corde cōstituit Nisi g̃
cēnt mala · que caueret · q̄ a bōis : utilibus q; distingueret : nō eēt
ei sapīa necessaria Oxciat g̃o M · tullius · aut iō hoī datū eē ra
cioē : ut et pisces caperet uius sui grā : et natrices insidiasq; uita
ret salutis sue caūa · aut certo bona et mala q; ꝓposita : quia sapi
enciā acceperat : cuius uis omis in discernendis bonis malisq; uer
satur Magna g̃o et recta · et admirabilis est uis · et rō · et ptās
hois · ꝑ quē mundū ipm : et omīa quecūq; sūt deus fecit : tūq;
illi honoris hūit : ut eū p̄ficeret mundo : qui solus posset opa dei i
mirari Optime igr̃ aclepiades nr̄ de prouidencia sūmi boni disserēs
in eo libro quē scripsit ad me Atq; iō inquit merito : quis arbitret᷑
primū sibi locū diuinā ꝓuidenciā dedisse ei · qui potuit intelligere
ordinacioē suā Nam sol iste ē · quis eū uideat · ita ut intelligat q;
sol ē : et quātū grāe afferat ceteris institutis : hoc celū est quis id sus
piciat : terra hec quis eam colit : hoc pelagus quis nauigat · hic ignis
ē · quis eo utat᷑ Justitiam g̃o sūmus deus nō ꝑ se quia nihilo eget :
s; ꝑ hoiēs qui his congruenti uteret᷑ Reddam9 nūc rōēz q̄re hoīez
ipm fecerit qḋ si phi fecissent · aut defendissent · illa q̄ uera ī uenerat
aut ī maxiōs errores nō incidissent · hec ē sūma · hic cardo rerū ē
quēz qui nō tenuerit · ueritas illi omīs elabit᷑ · hoc ē denīq; qḋ effi
ciat illis · nō quadrare rōēz q̄ illis si effulsisset : si sacramentū hois i
omīe cognouisset : nunq̄ disputacionem · eoꝝ et omēz phiam de trās
uerso academia ingulasset Sicut g̃o mundū nō ꝑ se deus fecit : quia
cōmodis eius nō indiget : s; ꝑ hoiēz qui eo utit᷑ · ita ipm hoīez ꝑ
se Que utilitas deo in hoīe inquit epicur9 · ut eū ꝑ se faceret s
ut eēt qui opa eius intelligerēt : qui ꝓuidenciā disponendi · racioēz
faciendi · uirtutēz cōsumandi · et sensu admirari · nec uoce ꝓloqui
posset Quorū omiū sūma hec ē : ut deū colat Jđ ē colit qui hec
intelligit · id artificēz reꝝ omiū · id uerū ptēm sui debita uenera
cione ꝓsequit᷑ : qui uirtutēz maiestatēz eius de suorū opm inuen
tione · inceptione · ꝑfectione metit᷑ Quod planū argumentū ꝓferri
pōt : et mundū hois · et hoīez sūa caūa deū fecisse : q qd omib; ex
aīantib; · solus ita formatus ē : ut ocli eius ad celū directi : facies
ad deū spectans : uultus cū suo parente cōmunis sit : ut uideatur
hoīez deus q̄si porrecta manu adleuatū ex humo ad cōtemplacionē
sui excitasse Quid g̃o inquit deo cultus hois confert beato et nul
la re indigenti · uel si tm̄ honoris hoi hūit : ut ipius caūa mundū
fabricaret : ut instrueret eū sapīa · ut dominū inueniret faceret · eūq;
diligeret tanq̄ filiū · Cur mortalēz fragilēz q; cōstituit : Cur omib;
malis quē diligebat obiecit : cū oporteret et beatū eē hoīez · tanq̄
cognatū ac ꝓximū deo : et ꝑpetuū sicē ipē · quē colendū et cōtēp
landū figuratus est Quanq̄ hec fere in prioribus libris sparsim
docuim9 tm̄ quia ꝓprie id materia nō exigit : quia de uita bta disse
rere ꝓpositū ē : explicanda sūt ista diligentius et planius : ut dis
posicio dei et opis uoluntatis q; noscat᷑ Cū posset semꝑ spiri
tib; suis ī mortalib; ī numerabiles aīas pro creare : sic angelos
genuit · quib; ī mortalitatis · sine ullo maloꝝ ꝑiculo et metu al
ait cōstituit · excogitauit tm̄ inenarrabile opus quo eadem infinitā mul

titudinem animam crearet: quas eis fragilibus et imbecillibus corporibus
illigatas: constitueret inter boni malique medias: ut constantibus
ex utrisque nature virtutem proponeret. ne immortalitatem delicate assequ
rentur: ac molliter: sed ad illud eterne vite ineloquibile premium cum
summa difficultate. ac magnis laboribus pervenirent: et vexabilibus
membris indueret. qui consistere in medio nam non poterant. pon
deribus et gravitate corporis deorsum premente. sedem illis ac domi
cilium primo credendum esse decrevit. Itaque ineffabili virtute. ac poten
tia preclara mundi opera molitus est: suspensis in altitudinem levibus
elementis. et gravibus in ima depressis. et celestia firmavit. et ter
rena constituit. Non est necesse nunc exequi singula: quia in secundo libro
universa exsecuti sumus: lumina igitur posuit in celo: quorum moderatio et
claritas. et motus aptissime ad utilitates viventium temperatus est. Terre
autem quia voluit esse fecunditatem variam gignendi atque proferendi de
dit ut ubertate frugum. et herbarum et viventium pro natura et usu c
uiusque generis alimoniam ministraret. Cum perfectis omnibus que ad condicio
nem mundi pertinebant. hominem finxit ex ipsa terra quam illi a principio in ha
bitaculum preparavit. Idem spiritum suum terreno corpore induit et involvit
ut compactus ex rebus diversis. ac repugnantibus bonum ac malum ca
peret. Et sicut terra ipsa fecunda est ad fruges pariendas: sic corpus hominis
quod est sumptum e terra generandi copiam facultatemque procreande sobolis
accepit: ut qui fragili materia formatus in eternum manere non poterat: pac
to temporalis vite spacio cedens: et illud quod fragile atque imbecillum gerebat
perpetua successione renovaret. Cur igitur eum mortalem finxit et fragi
lem: cum illius causa mundum edificasset. Primum ut infinita vis animarum
gigneretur. omnemque terram multitudine oppleret. deinde ut proponeret homini virtu
tem id est tolerantiam malorum ac laborum. per quam posset premium immortalita
tis adipisci. Nam quia homo ex duabus rebus constat corpore et anima. quarum
alterum terrenum est. alterum celeste. due vite alterne homini attribute sunt
una temporalis que corpori assignatur. altera sempiterna que anime subiacet. illam
nascendo accepimus: hanc assequimur laborando: ne immortalitas homini
ut ante diximus sine ulla difficultate constaret. Illa terrena est sicut corpus
et ideo finitur: hec vero celestis est sicut anima. et ideo terminum non habet. Illam priorem
nescientes. accepimus hanc secundam scientes. Virtuti enim non nature datur
Quia voluit nos deus vitam nobis ipsis comparare. ideo hanc presentem dedit
ut illam veram et perpetuam: aut vitiis amittamus. aut virtute mereamur
In hac corporali non est summum bonum: quia sicut necessitate nobis divina da
ta est: ita rursus divina necessitate solvetur: ita quod finem habet summum bonum
non habet. In illa vero spirituali quam per nos ipsi acquirimus: summum bonum con
tinetur. quia nec malum potest habere neque finem. Cum rei argumentum natura et ratio
corporis probet. Cetera vero animalia in humum vergunt. quia terrena sunt nec
capiunt immortalitatem que de celo est. homo autem rectus in celum spectat
quia proposita est illi immortalitas. nec tamen venit. nisi tribuatur homini a deo
Nam nihil interesset inter iustum et iniustum. siquidem omnis homo natus immor
talitatis fieret. Ergo immortalitas non sequela nature. sed merces premi
umque virtutis est. Denique homo non statim quam natus est rectus ingreditur.
sed quadrupedes primo. quia ratio corporis. et huius presentis vite communis est
nobis cum animalibus mutis. Post deinde confirmatis membris erigitur. et lingua
eius in eloquium solvitur. et mutum animal esse desinit. Que res docet mor
talem nasci hominem: postea vero immortalem fieri: cum ceperit ex deo vivere. id est
iustitiam sequi que continetur in dei cultu. Cum excitaverit hominem deus aspectum
celi ac sui: quod tunc fit cum homo celesti lavachro purificatus expo
nit infantiam. cum omni labe vite prioris. et incremento divini vigoris ac
cepto fit homo perfectus ac plenus. Ergo quia virtutem proposuit homini deus
licet anima et corpus consociata sint: tamen contraria sunt et impugnant invicem

Animi bona : mala sūt corpis .i. opū fuga . voluptatū īterdictio do
loris mortisq3 contēptus Item corpis bona mala sūt aīe . hoc ē cu
piditas et libido . quib9 et opes appetūt : et suauitates variarū vo
luptatū quib9 eneruatus aīs extingūt : ideo natē ē iustū . et sapi
entē ī omib9 malis eē : qui malorū victrix ē fortitudo : iniustos ꝉ
aūt īdumtijs . in hoīe in potestate : hec ē bona corpalia . et terēna
sūt : illi aūt terēnā uitā agūt : nec assequi īmortalitatē qūt . q̄
se voluptatib9 dediderit : que sūt virtutis inimice Itaq3 vita hec
tpalis illi eterne debet eē subiecta : sic corpus aīe Quisqs ḡ
vitā aīe maluīt . vitā corpis ɔtēpnat necesse ē : nec alr̄ vitā ad
sūmū potit : nisi que sūt vana despexerit Qui aūt corpis vi
tā fueit amplexus : et cupiditates suas vitā delecerit : illā sup
iorē vitā ɔsequi nō pot Sz qui mauult bn̄ viuē vetinū male vi
uet ad tpus : et afficietur omib9 molestijs . et laborib9 . q̄ dm̄ fuīt
vita . ut habeat dīiū et celeste solaciū : et qui maluerit bn̄ vi
uere ad tempus male viuet vetinū Dampnabr̄ ē sna dei ad et
nam penā : quia celestib9 bonis terēna proposūt . Propterea igr̄
se coli deus expetit . et honorari ab hoīe tanq̄ pr̄ : ut virtutē ac sa
pienciam teneat : q̄ sola ī mortalitatē parit Etiam quia nullus alius
pter ipm̄ donare eam pot : quia solus possidet : pietatē hoīs . qui
deū honorauerit : hoc afficit pmio : ut sit vetinū beatus . sitq3
aput deū . et cū deo semp : nūc totā rōnē breui circūscipcione
signem9 Id circo mūdus factus ē . ut nascamur : iō nascim9 ut ag
noscam9 factorē mūdi ac nr̄i deū : iō agnoscim9 ut colam9 . ideo
colim9 ut ī mortalitatē p laborū mercede capiam9 : qui max
īs laborib9 cultus dei ɔstat Ideo pmio ī mortalitatis afficimur :
ut siles angelis effecti sūmo prī ac dnō in ppetuū seruiam9 : et si
mus etnū dei regnū : hec sūma rerū ē : hoc archanū dei : hoc mis
teriū mūdi : aqno sūt alieni : qui sequētes pn̄tē voluptatē . ter
restrib9 . ac fragilib9 bonis se addixerūt : et aīas ad celestia ge
nitas suauitatib9 mortiferis tanq̄ luto ceno ne demerserūt Q
rerām9 nūc vicissiz : an vllam deorū rō ulla subsistit Qui si
multi al simulati sūt : sz iō tm̄ ab hoīb9 colūt : ut prestent ill
opes . victorias honores : q̄q3 alia nō ñ ad pns̄ valet : sz sine causa
gignimur : si in hoīb9 p cauendis pvidencia nulla vlat : si casu sine
bis metipis : ac voluptatis vnē grā nascimur : si nihil post mortē
sum9 : quid pot eē tam supuacuū : tam inane . tam vanū . q̄ hūa
na res : et q̄ mūdus ipē : qui cū sit in credibili magnitudine et ta
mirabili rōne cōstructus : tū reb9 ineptis vacet Cur et ē ven
torū spūs citēt nubes . Cur emicet fulgora : tonitrua mugiāt
nubes cadant : ut fruges terā pducat : ut varios fetus alat
Cur denīq3 omis natura rerū laboret : nequid desit . earū rerū qb9
vita hoīuz sustinet : si est inanis . si ad nihilū vterim9 sz nich
ē ī nobis maioris emolumenti deo . Qd si est dictu nefas : nec
putandū ē fieri posse : ut nō ob aliq̄ maxiā rōm fueīt cōstitutū
qd̄ videas al' vtēim9 maxiā rōē constare : q̄ pot eē rō in his erroꝛ
b9 pravarū religionū : et in hac psuasione phoꝝ . qui putūt ho
mines viterire pfecto nulla Quid ē hūt dicē . cur dij hoīb9
taz diligent sūs q̄q3 tpib9 exhibeant : an ut illis fur . et meri
tā dem9 . et odorē thuris . et sanguinē pecudū : q̄ neq3 ī mortalibus
grata eē put : quia sunt fragilia : neq3 usui eē exptib9 corpū : quia
hec ad usū corpaliū data sunt : et tū si ea desiderauerent sibi
ipi possent . exhibere cū vellent Cum ergo igr̄ intereūt aīe sine me
teriuz manet Quā rōm ɔtinet cultus deorū : aut aquo mūd9
ɔstitutus est : cur aut qui aut quo usq3 quatenus hoīes a' obquā3

rem procreati cur nascimur: intereunt succedunt renovantur Quid de
exulibus eorum assequimur: qui post mortem nihil futuri sunt Quid prestant
quid pollicentur quod minantur: aut hominibus aut diis dignum: vel si manet
anime post obitum quid de his faciunt facturi ne sunt Quid illis opus
est thezauro amarum ipsi illi ex quo fonte oriuntur: quomodo aut quare aut
unde multi sunt Ita fit: ut si ab illa rerum summa: quam supinus comprehen
dimus aberraveris: omnis ratio intereat: et ad nihilum omnia revolvantur
Quam summam quia philosophi non comprehenderunt: nec veritatem comprehendere
potuerunt quamvis ea fere: quibus summa ipsa constat et viderint et explicaverint
rit: sed divisa ac divise illa omnia protulerunt non adnectentes nec causas
rerum nec consequentias: nec rationem nec summam illam que continet universa et
compingerent et complerent Facile autem est docere pene universam veritatem per
philosophos: et sectas esse divisam Non enim philosophiam sic aut nos evertimus: ut a
cademici solent: quibus ad omnia respondere propositum est: quod est potius
calumpniari et illudere sed docemus nullam sectam fuisse deviam: neque phi
losophorum quemquam tam vanum: qui non viderent aliquid ex vero sed dum
dicendi studio insaniunt: dum sua esse falsa defendunt: aliorum esse vera
subvertunt: non tamen illis elapsa veritas est quam sequere simulabant sed
ipsi eam potissimum suo vitio perdiderunt Quod si extitisset aliquis qui
veritatem sparsam per singulos: per sectasque diffusam colligeret in unum
ac redigeret in corpus: is profecto non dissentiret a nobis Sed hoc nemo
facere nisi veri peritus et sciens potest Verum autem scire non nisi eius est
qui sit doctus adeo: neque enim potest alter repudiare que falsa sunt eligere
ac probare que vera Sed si vel casu aliter casu id efficeret certissime phi
losopharet: et quamvis non posset divinis testimoniis illa defendere
tamen se ipsam veritas illustraret suo lumine Quare incredibilis est error
illo: qui cum aliquam sectam probaverit: eique sibi addixerit: ceteras dampnant
nant tamquam falsas et vanes: armantque se ad preliandum nec quid
defendere debeant: scientes neque quid refutare: incursantque passim
sine dilectu omnia que afferunt quique dissenciunt Ob has eorum perti
nacissimas contenciones nulla extitit philosophia que ad verum proprius accede
ret: nam particulatim veritas ab his tota comprehensa est Factum esse adeo
mundum dixit plato: idem prophete loquuntur: idemque et sybille carminibus
apperit Errant igitur qui vel omnia sua sponte nata esse dixerunt: vel immi
tis seminibus conglobatis: quia tanta res tam ornata tam magna i
neque fieri neque disponi et ordinari sine aliquo prudenti auctore
potuit: et ea ipsa ratio qua constare ac regi omnia senciunt sollertissime
mentis artificem confitetur hominum causa mundum: et omnia que in eo sunt
esse facta stoici loquuntur Idem nos divine litere docent: errant ergo demo
critus qui vermiculorum modo putavit effusos esse de terra nullo
auctore: nullaque racione Cur enim formatus sit homo divini sacramenti est
quod quia ille scire non potuit: humanam vitam deduxit ad nihilum Adversum
tutem capescendam nasci homines ariston disseruit: idem nos monemus
ac discimus a prophetis: legit falsus aristippus: qui hominem voluptati: hoc
est malo tamquam pecudem subiugavit Inmortales esse animas pherecydes et
plato disputaverunt hoc vero proprium est in nostra religione doctrina ergo di
cearchus cum democrito errant qui perire cum corpore ac dissolui argu
mentatus est Esse inferos zeno stoicus docuit et sedes piorum ab im
piis esse discretas: et illos quidem quietas ac delectabiles incolere
regiones: hos vero luere penas in tenebrosis locis: atque in cenum vo
raginibus horrendis: idem nobis prophete palam faciunt Ergo epicurus er
ravit qui poetarum id esse figmentum putavit: et illas inferorum penas
que feruntur: in hac esse vita interpretatus est Totam igitur veritatem et
omne divine religionis archanum philosophi attigerunt: sed aliis refellentibus
defendere id quod invenerant nequierunt: quia singulis ratio non quadravit

nec ea q̄ vera senserant in summam redigere potuerunt · sic nos sup
me fecimus Unum est igitur summum bonum immortalitas : ad quam capien
dam · et formati a principio · et nati sumus · et ad hanc tendimus · hanc
spectat humana natura · ad hanc nos provehit virtus : quod bonum quia
deprehendimus : super est ut etiam de ipsa immortalitate dicamus · Pla
tonis argumenta quamvis ad rem multum conferant · tamen parum habent firmi
tatis ad probandam et implendam veritatem : quia nec rationem totius mys
terii magni consummaverat · nec unquam collegerat : nec summum bonum
comprehenderat · Nam licet verum de anime immortalitate sentiret
: tamen ita non de illa tanquam de summo bono disserebat : nos igitur cer
cioribus signis eligere possumus veritatem : qui eam non ancipiti sus
picione collegimus : sed divina traditione cognovimus Plato autem sic
argumentatus est : immortale esse quidquid per se ipsum et sentit · et semper
movetur · quod est principium motus non habet : nec finem habiturum : quia
desserere al' describere a semetipso non potest Quod argumentum etiam mutis
animalibus eternitatem daret · nisi abiectione sapientie discrevisset Addidit go
ut effugeret hanc communitatem fieri non posse · quin sit immortalis ani
mus humanus : cuius miranda solercia in inveniendi · et celeritas cogi
tandi · et facilitas percipiendi atque discernendi al' discendi : et me
moria preteritorum · et providencia futurorum · et artium plerique innume
rabilium sciencia : quia cetere careant animantes : divina et celestis
appareat : quia et origo animi · qui tanta capiat tanta contineat
nulla reperiat in terra : siquidem ex concretione terrena · nihil habeat ad
mixtum : sed necesse est in terram resolvi · quod est in homine ponderosum et disso
lubile : quod autem tenue ac subtile : id vero esse individuum · ac do
micilio corporis velut carcere liberatum · ad celum et ad naturam suam p
volare · hec fere platonis collecta breviter · que apud ipsum late copi
ose explicantur : in eadem sententia fuit et pitagoras an eiusdem
que preceptor pherecydes : quem cicero tradidit primum de eternitate animarum
disputasse · Qui omnes licet eloquentia excellerent : tamen in hac dum
taxat contencione · non minus auctoritatis habuerunt : qui contra hanc sententiam
disserebant : dicearchus primo · deinde democritus : postremo epi
curus · adeo ut res ipsa de qua inter se pugnabant indubium vocare
tur · Denique et tullius expositis horum omnium de immortalitate ac mor
te sentenciis : nescire se quid sit verum pronunciavit : harum inquit sen
tentiarum que vera sit : deus aliquis viderit Et rursus alibi Quum
utraque inquit earum sententiarum doctissimos habuit auctores : nequid certi
sit divinari potest Verum nobis divinatione opus non est : quibus ve
ritatem divinitas ipsa patefecit · His itaque argumentis · que nec plato ne
nullus auctor invenit animarum eternitas probari ac perspici potest : quam nos bre
viter collegimus : quoniam superat oratio ad enarrandum iudicium dei maximi
quod in terra appropinquante seculorum fine celebrabit Ante omnia qui deus ab
homine videri non potest : ne quis tamen putaret : ex eo ipso deum non esse : quia mor
talibus oculis non videretur · inter cetera institutorum suorum mira
cula fecit etiam multa : quorum vis quidem appareret : substantia tamen non vide
ret · sicut est vox odor ventus : ut harum rerum argumento exemplo : ecia
deum licet subobscuros non veniret · de sua tamen et in effectu · et operibus cerne
remus Quid voce clarius aut vento fortius · aut odore violentius
hec tamen cum per aerem ferunt · ad sensusque nostros veniunt : et eos poten
cia sua impellunt : non cernuntur acie luminum : sed aliis corporis partibus
senciuntur Sic deus non aspectu nobis alio ut fragili sensu compre
hendendus est : sed mentis oculis intuendus : cum opera eius preclara et
miranda videamus Nam illos qui nullum omnino deum esse dixerunt · non
modo philosophos : sed ne homines quidem fuisse dixerim : qui mutis similimi ex solo
corpore constiterunt : nihil cernentes animo · et ad sensum corporis cuncta

referentes qui nihil putabant ee: nisi qd oculis gtuebat' et quia
uidebant aut bonis accide adusa aut malis, pspa: fortuitu gen
omnia crediderut et na mudu no, pudencia gstitutu. hinc iaz
plapsi sut ad delirameta: que talez sinaz uicio sequebant Qd
si e deus et i corpalis et i uisibilis i eternus. g no id circo interire
aiaz credibile e: quia no uidetur postq recessit a corpe. qui con
stat ee aliquid sentiens ac uigens quod no ueiat sub aspectu
At eiz difficile e omio coprehendere. queadmo possit animus ul aia
retinere sensu sine his ptib corpis. in qb inest offin senciedi
Quid deo. Nuz facile est comphende queadmo uigeat sine corpe
Qd si deos ee credut: qui si sunt: utiqz aie sut exptes corpoz
necesse e ut hnanas aias eadez roe subsistere: qui ex ipa roe ac
pudencia i telligit ee quedaz in hoie. ac deo silitudo Demqz il
lud argutu qd eciaz M. tullius uidit. satis firmu e ex eo etin
tatez aie posse dmosci. quia nullu sit aial quod heat aliquaz
noticiaz dei. religio qz sit pene sola q hoiez discernat a mutis i
Que cu in hoiez solu cadit, pfecto testat id affectare nos: id
desiderare. id colere. quod nobis familiare. qd pximu sit futurz
An aliquis cu cetraz aiantiu natam cosideraunt. quas pnas cor
poribus abiectas interraqz pstratas. sumi dei pudencia effecit. ut
ex hoc intelligi possit. nil eas ronis hre cu celo Potest no intelli
gere solu ex omnibus celeste ac diuiz aial ee hoiez: cuius corpus ab
humo exitatu: uultus sublimis. status rectus. origine suaz qrit
et qi cotepta hulitate terre ad altu nitit': quia sentit bonu summu
in summo sibi ee querendu: memorqz gdicionis sue. qua deus illu
fecit eximiu: ad artificez suu spectat Quaz spectacionez trisme
gistus ΘΕΩΠΤΙΝ rectissime noiauit q i mutis aialibus nulla est Cu
aut sapia. q soli hoi data e nihil aliud sit q noticia dei: appet aiaz
no interire. neqz dissolui. sz manere in sempiternu: quia deu qui sepi
ternus e. et qrit et diligit: ipa na cogente: sentiens ul unde orta
sit. ul quo reuersura. pretea no no exiguu i mortalitatis argutu
est: qd ho solus celesti elemento utit' Nam cu rerum natura. his
duobus elementis. q repugnancia sibi atqz inimica sunt, costet: ig
ni: et aqua quoz alteru celo: alteru terre ascribit: cetera aiantes
quia terrene mortalesqz sut: terreno et graui utut' elemento: ho
solus ignez i usu het. quod e elementu leue sublime celeste: ca
uero. q ponderosa sut ad mortez depmunt: et q leuia sut ad uitaz
subleuant: quia uita i summo est mors in imo. Et ut lux ee sine
igni no pot: sic uita sine luce Ignis igr elementu e lucis ac uite
Unde appet hoiez. qui eo utit' i mortalez sortitu ee gdicionez. quia
id illi familiare e qd faciat uitaz Virtus quoqz soli hoi data mago
argumto est: i mortales ee aias: qd no erit secundu natam Qui aia
extingunt'. hinc e' pniti uite nocet Nam uita e terrena: quaz gmez
cu multis aialibus ducimus et uoluptatez expetit: cuius fructibus
naturis. ac suauibus delectat': et dolorez fugit: cuius aspitas naturaz
inuentu acerbis sensibus ledit. et ad mortez pduce nitit'. q dissol
uit aiantez Qui g'o uirtus et phibet his bonis hoiez q naturalit
appetiuit': et ad sustinenda mala impellit. q natr fugiunt. g'o malu
est uirtus. et inimica nature. stultiqz iudicare necesse e. qui eam
seqt': qui se ipe ledit. et effugiendo bona pntia et appetendo eq
mala sunt spe fructus amplioris Nam cu liceat nobis iocundis
simis frui uoluptatibus uoiee sensu carere uideamur. si malimus
i hulitate i egestate. i cotemptu i ignoia uiuere. aut ne uiuere qui
dem. sz dolere cruciari et mori. ex quibus malis nih amplius assequa
mur quo possit uoluptas omissa pensari Sic aut uirtus malu

non est: facit que honesta sunt, voluptates vitiosas turpesque contempnit et fortiter, quia nec dolorem nec mortem timet ut officium servet. Ergo aliquod maius bonum assequatur necesse est quam sunt illa que spernit. At aut vero morte suscepta quod ultimus bonum sperari potest nisi eternitas. Transeamus nunc itaque ad ea que virtuti repugnant: ut etiam ex his immortalis anime colligatur. Vitia omnia temporalia sunt, ad presens enim commoventur. Ire impetus recepta ultione sedatur. Libidinis voluptas corporis finis est. Cupiditatem aut satietas earum rerum quas expetit aut aliorum affectuum commotiones interimunt. Ambicio postquam honores quos voluit adepta est: consenescit. Item cetera vitia consistere ac permanere non possunt: sed ipso fructu quem expetit finiuntur. Recedunt ergo et redeunt. Virtus autem sine ulla intermissione perpetua est, nec discedere ab eo potest qui eam semel cepit. Nam si habet intervallum: si aliquando ea carere possimus, redibunt protinus vitia que virtutem semper impugnant. Non est enim comprehensa si deserit, si aliquando secedit. Cum vero domicilium sibi stabile collocavit: in omni actu versari eam necesse est. Nec potest fideliter depellere vitia et fugare, nisi pectus quod insedit perpetua statione munierit. Ipsa ergo virtutis perpetuitas indicat humanum animum si virtutem cepit permanere, quia virtus perpetua est: et solus animus humanus virtutem cepit. Cum igitur contraria sint vitia virtuti, omnis ratio diversa et contraria sit necesse est: quia vitia commociones et perturbaciones animi sunt, virtus e contrario lenitudo et tranquillitas animi est. Cum vitia et temporalia et brevia sint, virtus perpetua et constans et par sibi semper, quia vitiorum fructus id est voluptates eque ut ipsa breves temporalesque sunt. Virtutis ergo fructus ac premium sempiternum est, quia vitiorum commodum in presenti est, virtutis igitur in futuro. Ita fit ut in hac vita virtutis premium nullum sit, quia virtus adhuc ipsa est. Nam sicut vitia cum in actu suo finiunt: voluptas et premium eorum sequitur; ita virtus cum infinita est merces eius insequitur. Virtus autem numquam nisi morte finitur, quoniam et in morte suscipienda summum eius officium est. Ergo premium virtutis post mortem est. Denique Cicero in Tusculanis quamvis dubitanter tamen sensit summum hominis bonum non nisi post mortem contingere. Fidenti animo inquit si ita res feret gradietur ad mortem, in qua aut summum bonum aut nullum malum esse cognovimus. Mors igitur non extinguit hominem sed ad premium virtutis admittit. Qui autem se ut ait idem iniustis ac sceleribus contaminaverit voluptatique servierit: is vero dampnatus est; luet enim penam quam divine littere secundam mortem nominant, que est et perpetua et gravissimis cruciatibus plena. Nam sicut due vite proposite sunt homini, quarum altera est anime altera corporis: ita et mortis due proposite sunt, una pertinens ad corpus quam cunctos secundum naturam fungi necesse est, altera pertinens ad animam que scelere acquiritur virtute vitatur. Ut vita hec temporalis est: sic et mors eque temporalis est, certosque terminos habet quia corporis est, certumque habet finem quia corpus attingit. Impletis igitur temporibus que deus morti statuit terminabitur ipsa mors. Et quia temporalem vitam temporalis mors sequitur, consequens est ut resurgant anime ad vitam perpetuam, quia finem mors temporalis accepit. Rursum sicut vita anime sempiterna est in qua divinos et inestimabiles immortalitatis sue fructus capit: ita et mors eius perpetua sit necesse est, in qua perpetuas penas et infinita tormenta pro peccatis suis pendet. Ergo in ea condicione res posita est: ut qui beati sunt in hac vita temporali atque terrena semper miseri sint futuri, quia iam bonis que maluerunt potiti sunt; quod his evenit

qui deos adorat ac deū negligit. Deinde qui iustiā sequētes
in hac uita miseri fuerit. et cōtēpti et inopes. et ob ip̄am ius
ticiam cōtumelijs et iniurijs sepe uexati. quia nec aliter
uirtus teneri pōt. semp beati sint futuri: ut quia mala iam
ptulerūt. eciā bonis fruantur. quod hijs utiq; ɔtingit: qui
conteptis terēstribꝰ dijs: et fragilibꝰ bonis celestē religio
nē dei sequūtur. cuiꝰ bona sicut ipē qui tribuit sempiṫna sunt
Quid opa corporis atq; aīni: nonne indicant esse aīam
mortis expertē. Nam corpus quia ipm̄ fragile ē atq; mor
tale. quecūq; opa molitur. eque caduca sūt. Nichil eni tulliꝰ
ait qd sit manibꝰ humanis laboratū qd nō aliqn̄ ad interitū
redigatur. uł in iura homi. uł ipā confectrice rerū omniū ue
tustāte At nō animi opa uidemus eterna. nam quicūq; cōtep
tu p̄ntium studentes in memoriā monimenta ingeniorū factorū
q; magnorū reliquerūt. hi plane mentis sue ac virtutis nom
indelebile quesierūt. ergo si opa corporis. iō mortalia sunt: quia
ip̄m mortale est. Sequitur ut aīa ex eo īmortalis appeat. quia
uidemꝰ opa eius nō ēē mortalia. Eodem mō desideria quoq;
corporis animiq; declarant. alterum ēē mortale. alterum sempi
num. Corpus enim nih̃ n̄ tpale desiderat. i. cibū potum indumē
tū. quietē uoluptatē. et tn̄ hec ipā sine uoluntate et adminic
culo aīmi. nec assequi pōt Animꝰ aūt p se multa desiderat q̄
ad officium fructum ne corporis nō redūdent. itaq; nō fragilia:
sz et̄na sunt: ut fama uirtutis: ut memoria nōis. Nam cul
tū dei qui ɔstat abstinencia cupiditatum ac libidinum. pacīē
cia doloris contemptu mortis. etiā con̄ corpus aīa ɔcupiscit
Vnde credibile ē. non interire aīam. sz dissociari a corpe. quia
corpus sine eo nihil pōt: animꝰ nō pōt multa. et magna sine
corpe Quid. q ea q̄ uisibilia sūt oculis. et tangibilia manu
quia externa uł externam. uim pati pnt: et̄na esse nō pnt Ea
uero neq; sub tactum neq; sub uisum ueniūt. sz tm̄ mō uis eorum
et rō et effectus appet eterna sūt. quia nullā uim patiunt ex
trinsecus. Corpus aūt si iō mortale ē: quia uisui pariter et
tactui subiacet. ergo et aīa idcirco īmortalis est: quia nec tan
gi pōt nec uideri Nunc argumenta eorum q ǵ dixerūt refellamus
q lucretiꝰ tercio libro executꝰ ē Qm̄ cum corpe inquit aīa
nascitur. cum corpe intereat necesse est At nō ē par utriusq; rō
solidum enim et compꝛhensibile corpus est. nec oculis et manu
Anima nō tenuis. et tactum uisum q; fugiens Corpus et terra fac
tum atq; solidatum est Anima nihil in se concreti nihil ponderis
terēni het ut plato disserebat. nec ē tantum posset hr̄e solerciam
tantam uim tantam celeritatem nisi originem trahe͞ret e celo. corpꝰ
igitur quia factum ex ponderoso et corruptibili elemento. et tangibi
le et uisibile corrūpit atq; occidit. nec uim repellere pōt. quia
sub aspectum et sub tactum uenit Anima aūt quia tenuitate sua
omnem tactum fugit: nullo ictu dissolui pōt Ergo cum ius ī terse
cōiuncta et sociata nascantur. et alterum qd ē de terēna cōcre
acione formatum. qī uehiculum sit alterius qd a celesti subti
litate deductum: cum uis aliqua utrumq; discreuerit. q discrecio
mors uocatur. utrumq; ī naturam suam recedit Quod ex terra fuit
id in terram resoluitur. qd ex celesti spū. id cōstat ac uiget semp
quia diuinus spūs sempiṫnus ē Denique idem lucrecius oblitus
quid assereret. et qd dogma defendēt. hos uersus posuit Ce
dit idem retro de terra qd fuit ante: In terram sz quod missum est
ex etheris oris id rursum celi fulgentia tecta receptat Quod

eius nō eāt dicē qui pure aīas cū corpoib; dissēbat ↄ̃z inctius
ē neitate · et imprudenti rō uera subrexit Preterea id ipm̄ qd
colligit: dissolui: hoc est aīaz cū corpe simul interire · qm̄ sil' +
nascant' · et flm̄ ē · et ↄ̃riuz gnerti pōt Non ē simul interit · sz
aīa discedente integruz p multos dies manet · et pleruqz me
ditatuz diutissime durat · Nam si ut simul nascunt' simul interi
rent · nō discederet repente aīa · corpusqz desereret · sz uno tpus
pmicto · utruqz pariter dissiparet' · et tam celeritate eciā cor
adhuc spū in eo manente deliquesceret ac puret · qua celeriter
aīa secedit · ymo nō dissoluto corpe aīa nasceret' · uelut humō
fracto nase diffusus Nam si terenuz et fragile corpus post
secessuz aīe · nō statim diffluit interaz qz tabescat · ex qua illi ori
go est: g° aīa q̄ fragilis nō ē · inetinuz manet · qm̄ origo eius
etna est · Qm̄ crescat inquit sensus i pueris · et inuuembus in
get · et in senibus diminuit · appet eē mortalez Primū nō idez ē aīa
et mens · Aliud ē e qd uiuimus · aliud qd cogitamus Nam dormien
cuz mens nō aīa sopit': et in furiosis mens extinguit' · anima
manet · et ideo exanimes · sz dementes appellant' mens g° i · intel
ligencia ul' auget · ul' minuit' p etate: aīa in statu suo semp
est: et ex quo tpe spirandi accipit facultatez: eadez usqz adultim
durat: donec emissa corporis · claustro ad sedem suaz reuolet
deinde q aīa q̄uis adeo sit inspirata · tn̄ quia tenebroso do[mi]
cilio terrene carnis inclusa ē: sciam nō hēt q̄ est diuinitatis: au
dit igr̄ ac discat oīa: et sapiam discendo · et audiendo capit Et
senectus nō minuit sapiam sed auget: ↄ̃n tn̄ iuuentus · etas in
tute decursa ē Sz si nimia senectus fregerit · mēbra nō ē aīe
uiciuz · si uisus euanuit: si lingua torpuit: si auditus obsurduit
sz corporis At enim memoria deficit Quid mirū si labentis do[mi]
cili ruina pmit' mens · et p̄tita obliuiscat' · nō alit' futura diuīa
qn̄ carcerem quo cohibetur effugerit Verum eadez inquit dolori
et luctui obnoxia est · et ebrietate demētit · unde fragilis ac mō
talis appet Idcirco uirtus et sapiā necā ē · ut et meror q ↄ̃hit
indigna paciendo et uidendo · fortitudine repellatur · et uolup
tas nō modo potandi · sz eciā rerum ceterarum abstinencia super
naz si careat uirtute ↄ̃z; al'si uoluptatibus dedita mollitat' morti
fiet obnoxia: qm̄ et uirtus ut docuimus i mortalitatis ē fabrica
trix · et uoluptas mortis Mors aūt sicut ondi nō funditus pimit
ac debet: sz etiuis afficit cruciatibus · naz interire prorsus aīa
nō pōt: qm̄ ex dei spū q eternus est originez cepit Anima eē
inquit morbuz corporis sentit · et obliuionez sui patit': et sic egre
scit · ita eciaz sepe sanat'· hoc ē g° cur maxīe uirtus adhiben
da sit · ne ullo corporis dolore frangatur · et obliuionez sui nō
aīa · sz mens patiatur · q̄ qm̄ certa corporis regione cōsistit: cu
eam ptem uix aliqua morbi intianerit · monetur loco · et qn̄ con
quassata sede sua emigrat reditura · s · cuz medela · et cuz sanitas
domiciliuz sibi reformauerit · naz quia iuncta ē aīa cū corpe si u[ir]
tute careat · contagio eius egrescit · et inbecillitas de societate
fragilitatis redūdat ad mentez · cuz aūt dissociata fuerit a corpe
indebit ipā pse: nec ulla iaz fragilitatis ↄ̃dicione tēptabit' · qz
indumentuz fragile proiecit Sicut oculus inquit euulsus a se
paratus · a corpe nihil pōt uidere: et aīa separata nihil sentire
qua et ipā ps est corporis ꝶ sz in corpe ē: sicut id qd nase ↄ̃tinet' — ꝶ Falsuz hoc et dusile ē · aīa enim nō ps corporis
nasis ps nō est: nec eā que in domo sūt ptes domus eē dicuntur
ita nec aīa ps est corporis · quia corpus · ul' uas est aīe ul' recep
taculuz Jam illud argumentuz multo magis inane ē: quo aūt

aiaz : quia nō citius emittat ex corpe. mortalez uidei. sz paulatiz se
ex omnib9 membris explicet : a summis pedib9 incipiens : tamq si
eet etna uno tpis momēto eripet : quod fit iudi. qui forcior in
terenit. spm diutius exhalant : ut paulatiz frigescentib9 mēbris
aia effiēt : q cu matia saginis otineat. sic lumen oleo : et matia
febrium calore cōsupta : necesse ē mēbroz sumā queqz frigesciē
qui uene exiliores in extrema corpis porrigunt. et extremi ac
tenuiores riui. deficiente uena fontis arescit : nec tn quia sen
sus corpis deficit ; aiē sensuz extinguē. et occidere putandū ē
Non enim aiā corpoe deficiente : sz corpus aiā decedente brutes
cit. quia sensuz omēz trahit secuz Cuz aut pus aia sensuz simi
tribuat corpi. et uiuere id efficiat fiei nō pōt : ut nō ipā ple
et uiuat et senciat : qui ipā ē et sensus et uita Nam qd ait. q
si i mortalis ura foret mens : nō taz se moriens dissolui conque
reret : sz magis ire foras uestēqz relinquē : ut anguis Equidem
nūq uidi. qui se quereret i morte dissolui Cz ille fortasse epi
cureuz. aliquē uiderat. eē duz morit philosophantez : ac de sua
dissolucione in extremo spū disserentez Quo nō sciri pōt : utrū
dissolui se senciat. an corpe liberari : cuz meritu suo lingua
inutescat : naz duz sentit et loqui pōt. nō duz dissolutus est
Vbi dissolutus ē. et sentire iaz : nec loqui pōt. ita quererz de dis
solucione aut nōduz pōt : aut iaz nō pōt ait ē priusquaz dissoluat
intelligit se dissolui iri Quid. q uidem9 plerosqz morientiuz
nō dissolui conquerentes ut ait : sz exire se. et pficisci. et ambula
re testantes : idqz aut gestu significant : aut si adhuc pūt et
uoce pnunciant Vnde appet non dissolucionez fiei. sz separacōez
q declarat aiaz pmanē Cetā epicurei dogmatis. argumenta
pytagore repugnant disserenti migrare. aias de corpoib9 uetus
tate. ac morte confectis : et insinuare se nouis ac recens na
tis : et easdem semp renasci mō in hoiē : mō in pecude. mō in
bestia. mō i uolucre. et hac roē i mortales eē : qd sepe uario
ac dissimiliuz corporiz domicilia cōmutet Que sinā deliri
hois qui ridicula. et mimo digmor q scola fuit : ne refelli q
dem serio debuit : qd qui facit uidet uereri. ne quis id credat
Pretereūda sūt igr nobis ea : q pfalso cōu falsuz disserebantur
Satis ē ea refutasse : q cōu ueruz disputata sūt Declaraui
ut opinor aiaz nō eē solubilez : sup est citare testes. quoz aucte
argūta firment Neqz nūc pphas i testimoniuz uocabo : quoz
racio. et diuinatio i hoc solo posita ē : ut ad cultuz dei et ad im
mortalitatez ab eo accipiendaz creare hoiez doceant : sz eos potius
quib9 istos qui respuūt ueritatez credere sit necesse. Hermes
naturaz hois describens : ut doceret : quēadmoduz eet adeo fac
tus hec intulit Et idez exutrisqz naturis i mortali atqz morta
tali unaz faciebat naturaz hois eundez partiz. i mortalez partiz
uero mortalem faciens. et hūc ferens i medio diuine. et i mor
talis nature. et mortalis i mutabilisqz constituit : ut uidens
omnia omnia eciaz miret ΧΙΑΝΤΑ ΛΑΙ ΘΕΩΜΑΘΗ Sz hunc fortas
se aliquis i nūo phoz conputet : quis in deos relatus mercu
rij noīe ab egyptijs honoretur : nec plus ei aucte tribuat
q platoni aut pythagore Maius igr testimoniuz requiram9
Polites quidaz consuluit appollinez milesiū : utruz ne maneat
aiā post mortez : an dissoluatur. et respondit his uerbis .i. usib9
Anima quidez. quamdiu uinculis ad corpus tenet mortales se
ciens pturbaciones mortalibus dolorib9 cedit : ubi uero reso
lucionez mortalez post corpus accepit facilius pgens aterra

fertur tota nūq̄ q3 senescat Quod carmina sibyllina solonne hoc
ita eē declarāt · cū fore aliquē denūciat · ut adeo demens ac mor
tuus iudicetur · quor exempla paulo post īferemus · Falsa ē g°
democriti · et epichuri · et dicearchi de aīe dissolutione sniā : qui
pfecto nō auderent demteriti cātū : mago aliquo pñte dis
serere : qui sciret certis carminibꝰ cieri · ab inferis aīas : et adesse
et pbere se huānis ocłis uidendas et eloqui · et futura pdicere
et si auderent re ipa · et documentis pñtibꝰ uincerent · Sꝫ quia
nō puidebat aīe rōnē · q̄ tam subtilis est : ut oclos huāne
mētis effugiat · interire dixerūt · Quid aristoxenus qui negauit
omnō ullā eē aīā : et cū uiuit in corpe : sꝫ sīc in fidelibꝰ ex
intencione neruorū effici cōcordē sonū atq3 cantū atq3 quē
musici armoniā uocant ita in corporibꝰ ex cōpage uiscerū ac
uigore mēbrorū uī senciendi existē · quo nihil dici delirius
pōt · Certū ille quidē oclos huit incolomes : cor tn̄ cecū : q°
uiuē se · et hrē mentē qua id ipm̄ cogitauerat · nō uidebat ·
Sꝫ plerisq3 hoc philis accidit : ut putarent omnō eē quicqd o
culis nō appꝫ : cū mentis acies multo clarior dꝫ eē q̄ corpis ·
ad ea pspicienda quor uis ac rō sentit potꝰq̄ uidetur · qm̄ de
īmortalitate aīe diximꝰ · Sequit̄ ut doceamꝰ quatenꝰ hoī
et qñ tribuat̄ : ut in hoc quoq3 prauitatis ac stulticie sue
pspiciant errores qui mortales quosdā decretis placitisq3 mō
taliū · deos eē factos opinant̄ · uel q̄ artes īuenerāt : uel q̄
usū quarūcūq3 frugū docuerūt : uł q̄ utilia uite hominū p
diderant : uł q̄ īmanes bestias interemerāt · Que uero q̄
longe abī mortalitate se mota sint · et docuimꝰ ī priis libris
et nūc docebimꝰ : ut appeat solā eē iusticiā q̄ uitā hoī parat
etuā · et solū deū qui etne uite pmia largiat̄ · Nam illi qui
suis meritis ī mortales facti eē dicūt : quia nc̄ iusticiā · nc̄ ulla
in his uera uirtus fuit : nō ī mortalitē sibi : sꝫ mortē petis
atq3 libidibꝰ q̄siuerūt neq3 celeste pmiū · sꝫ etiā suppliciū me
ruerūt : qui pendet simul cū his omibꝰ qui eos coluerūt : cuiꝰ
iudicii ppinquare tempus ondam : ut et iustis merces dig
na soluat̄ · et pena merita impiis irōget · Plato et multi alii
phorū cū ignorarēt origines rerū · suppremūq3 illud tpus quo
mūdus eēt effectus : multa milia seculorū fluxisse dixerūt ex
quo hic pulcherrimus mūdus ałmūdi extiterit ordinatus ał
ornatus : secuti fortasse caldeos · qui ut cicero tradit in libro de
diuinatione pmo · Quadringenta septuaginta milia annorū
monimentis cōphensa se hrē delirant · In quo quia posse argui
nō putabant · liberū sibi crediderūt eē mentiri · Nos aut̄ quos
diuine lrē ad sciā̄ ueritatis erudiūt pncipiū mūdi fineq3 cog
nouimꝰ · de quo nūc in fine opis disseremꝰ : qm̄ de pnc° in scdo
libro explicauimꝰ · Sciant igr̄ phi · qui ab exordio mundi scłorū
milia enumerat : nōdū sextū millesimū ānū eē cōclusū · quo
nūero expleto cōsumacionē fieri necesse ē : et huānarū rerū
statū in meliꝰ reformari · Cuiꝰ rei argumētū prius enarrandū est
ut rō eluceat · Mundū deus et hoc rerū nature admirabile
opus : sicut archanis sacre scptue ꝯtinetur : sex dierū spacio
cōsumauit : diem q3 septimū quo ab opibꝰ suis requieuerat
sanxit · hic aūt dies sabbati · qui lingua hebreorū a numero
nomē accepit · Vnde septenariꝰ numerus legittimꝰ ac plenus
est · Nam et dies septem sunt quibꝰ pnicē reuolutis orbes
conficiunt̄ annorū : et vij · stelle q̄ nō occidunt : et vij · sidera
q̄ uocant̄ erratica quorū dispares cursus et inequabiles motus

rerum ac temporum varietatem efficere credimus Ergo quia sex diebus
cuncta dei opera perfecta sunt per secula sex .i. annorum sex milia manere
in hoc statu mundum necesse est. Dies enim magnus dei mille annorum
circulo terminatur. sicut indicat propheta qui dicit: ante oculos tuos domine
mille anni tamquam dies unus: et sicut deus sex illos dies in tantis
rebus fabricandis laboravit. ita et religio eius et veritas: in his
sex milibus laborem laboret necesse est. malicia prevalente ac domi
nante Et rursus quoniam perfectis operibus requievit die septimo eumque benedixit
necesse est ut in fine sexti millesimi anni malicia omnis aboleatur e ter
ra. et regnet per annos mille iusticia: sitque tranquillitas et requies
a laboribus: quos mundus iam diu perfert Verum quatenus id eveniat
ordine suo explicabo Sepe diximus minora et exigua magnorum
figuras et premonstrationes esse: ut hunc diem nostrum: qui ortu solis
occasuque finitur. diei magni speciem gerere: quem circuitus annorum mille
determinat Eodem modo esse figuram terreni hominis. celestis populi proferebat in pos
terum fictionem. Nam sicut perfectis omnibus que in usum hominis molitus est
deus: ipsum hominem sexto die ultimum fecit: eumque induxit in hunc mun
dum: tamquam in domum iam diligenter instructam: ita nunc sexto die
magno verus homo verbo dei fingitur ideo spiritalis populus doctrina et
preceptis dei ad iusticiam figuratur Et sicut tunc mortalis et
terreus fictus est: ut mille annis in hoc mundo viveret. ita nunc ex terre
no seculo perfectus homo fingitur: ut vivificatus a deo: in hoc eodem mun
do per annos mille ducetur Quomodo autem consumatio futura sit: et qualis
exitus humanis rebus impendeat: siquis divinas litteras fuerit scrutatus
inveniet Sed et secularium prophetarum congruentes cum celestibus vo
ces finem rerum. et occasum post breve tempus annunciant. describentes
quasi fatigati: et dilabentis mundi ultimam senectutem Que vero a pro
phetis et vatibus futura esse dicantur. prius quam supervenerit illa extrema
conclusio collecta ex omnibus. et coacervata subnectam Est manifestum
sanctarum litterarum transcendisse in egyptum cogente inopia rei frumen
tarie principem hebreorum. cum omni domo. et cognatione: cuius et
posteri cum diutius ac diutissime in egypto commorantes in magnam gen
tem crevissent: et gravi atque intollerando servitutis iugo premerentur
percussit egyptum deus insanabili plaga. et populum suum liberavit tra
ductum medio mari: cum divisis fluctibus: et in utramque partem dimo
tis per siccum populus graderetur: conatusque rex egyptiorum profugos
insequi cum redeunte instaurato sibi pelago. cum omnibus copiis intercep
tus est Quod factum tam clarum: tamque mirabile: quamvis ad presens
virtutem dei hominibus ostenderet: tamen prefiguratio et figura maioris
rei fuit. quam deus idem in extrema temporum consumatione factu
rus est. liberavit enim plebem suam de gravi servitute mundi Sed quia
tunc una plebs iudeorum dei. et aput unam gentem fuit. egyptus sola
percussa est Nunc autem quia populus dei. ex omnibus linguis congregatus
aput omnes gentes commoratur. et ab hiis dominantibus premitur: necesse est
naciones universas .i. orbem totum celestibus plagis verberari: ut
iustus et cultor dei populus liberetur. Et sicut tunc signa facta sunt
quibus futura clades egyptiis ostenderetur: ita in ultimo fient pro
digia miranda per omnia elementa mundi: quibus imminens exitus
universis gentibus intelligatur Propinquante igitur huius seculi termino
humanarum rerum statum commutari necesse est: et in deterius nequicia
invalescente prolabi: ut iam nostra hec tempora quibus iniquitas et ma
licia usque ad summum gradum crevit. illius tamen insanabilis mali com
paracione. felicia. et prope aurea possint iudicari Ita enim iusticia ra
rescet: et impietas et avaricia. et cupiditas. et libido crebrescet
ut siqui forte tunc fuerint boni: prede sint sceleratis: ac diverentur

indigq ab iniustis Soli aut mali opulenti sint : boni nō i omib9
cōtumelijs atqȝ i egestate iacebunt· Confundet omē ius· et leges
interibūt nihil quisq̄ tūc hēbit : nisi aut male quesituȝ· aut defen
suȝ male· audacia et uis omīa possidebūt : nō fides in hoib9 nō
pax i hūanitas nō pudor· nō ueritas erit : atqȝ ita nec securitas
regimē requies· neqȝ a malis ulla Omnis ē terā tumultuabit
fremebunt utiqȝ bella· omēs gentes in armis erūt : et se inuicē op
pugnabūt Ciuitates inter se finitime p̄liabunt : et p̄ omīȝ egy
pt9 stultaȝ supsticionū luat penas· et sanguine uelut flūie opiet
Tunc pagirabit gladius orbem metens omnā· et tanq messeȝ
cuncta psterneus· cui9 uastitagatis et confusionis hec erit
caūa q romanū nome quo nūc regit orbis : horēt anim9 dicē
si dicaȝ quia futuruȝ est tollet etēra· et i asiam impiuȝ reuertet
atqȝ rursus oriens dn̄abit : atqȝ occidens seruiet· nec miru an
q̄ȝ debet uideri· si regnū tanta mole fundatuȝ· ac tam diu tot et
p tales uiros auctuȝ· tantis demqȝ opib9 confirmatuȝ· aliqñ tñ
corruet Nihil ē ē hūanis uirib9 laboratuȝ : quod nō hūanis eque
uirib9 destrui possit : qm̄ mortalia sūt opa mortaliuȝ Sȝ et alia
pus regna : cuȝ diutius floruissent : nihilomin9 tñ occiderūt Naȝ
et egyptios et psas· et grecos et syrios· pditum ē regimen hūisse
terāȝ : quib9 omib9 destructis· ad romanos quoqȝ reruȝ sūma p-
uenit : qui quanto ceteris omib9 regnis magnitudine antestant : ta
to maiore decadent lapsu : quia plus hēnt ponderis ad ruinā· que
sūt ceteris altiora Non inscite seneca romane urbis tpra distribu
it metates· pimaȝ ē dixit infanciaȝ sub rege romulo fuisse : aquo
et genita· et q̄ educata sit roma· Deinde pueriaaȝ sub ceteris regi
bus· aquib9 et aucta sit· et disciplinis pl'rib9 institutisqȝ formata At uero
tarquinio regnante : cuȝ iam q̄i adulta eē cepisset : seruituȝ non
tulisse : et reiecto supbe dn̄acōis iugo· maluisse legib9 obtempasse
q̄ regib9 Cuiqȝ eēt adulescencia eius fine punici belli timata : tuȝ
demqȝ firmatis uirib9 cepisse iuuenescere Sublata ē cartagie
q̄ diu emula impij romani fuit : manus suas in totuȝ orbeȝ : tēra
mariqȝ porrexit· donec regib9 cunctis· et nacionib9 impio subiu
gatis : cuȝ iaȝ belloȝ matiā deficeret· uirib9 suis male uteretur
quib9 se ipā confecit. Et hec fuit pima eius senectus : cū bellis
lacerata ciuilib9 : atqȝ intestino malo pssa : rursus ad regimē sin
gularis imperij recidit· quasi ad altum infanciaȝ reuoluta Ami
ssa ē libertate· quaȝ bruto duce· et auctore defenderat : ita cō
senuit : tanq̄ sustentare se ipām nō ualeret : nisi adminiculo re
gentiuȝ interetur Qd si hec ita sūt : quid restat nisi ut sequatur
interitus senectuteȝ· Et id futuruȝ breui conciones prophetaruȝ
demōcant sub ambage alioȝ nomīȝ· ne facile quis intelligat· t
Sibylle tñ apte interituȝ eē romaȝ loquūt : et quideȝ iudicio dei
quod nomē eius habuerit i iusuȝ : et inimica iustie· alumnuȝ ueri
tatis pplm trucidarit· Histaspes quoqȝ qui fuit medoruȝ rex anti
quissimus· aquo amnis nomē accepit· qui nūc hidaspes dicitur
admirabilis omīȝ sub interptacione uaticinantis pueri· ad memo
riam posteris tradidit sublatuȝ iri ex orbe· nomē impiuȝ qȝ roma
nuȝ : multo ante pfatus ē· q̄ illa troiana gens conderet Quō
aūt id futuruȝ sit : nequis incredibile arbitret ostendam Inpri
mis multiplicabit regnuȝ : et sūma reȝ potestas· p plurimos dissi
pata et concisa minuet Tum discordie ciuiles inppetuū serentur
nec ulla requies bellis exitialib9 erit· donec reges deceȝ pariter
extant· qui orbem terre nō ad regenduȝ sȝ ad cōsumanduȝ partian
tur· hi exercitibus i mensuȝ auctis· et agroȝ cultib9 destitutis

:quod e pncipium euersionis et cladis disperdent omnia et comminuet
et uorabit Tunc repente aduersus eos hostis potentissimus ab ex-
tremis finibus plage septemtrionalis orietur. qui tribus ex eo mi-
noris deletis. qui tunc asiam optinebunt: assumetur in societatem a ce-
teris. ac principes omnium constituet: hic insustentabili dominatione ue-
xabit orbem. diuina et humana miscebit. nefanda dictu. et execra-
bilia molietur: noua consilia in pectore suo uolutabit. ut proprium
sibi constituat imperium. leges commutabit et suas sanciat contami-
nabit. diripiat spoliabit. occidet. Denique immutato nomine: atque im-
perii sede translata. confusio et perturbatio humani generis conse-
quetur. tunc uero detestabile. atque abhominandum tempus existet: quo
nulli hominum sit uita iocunda Eruentur funditus ciuitates atque
interibunt: non modo ferro atque igni. uerum etiam terremotibus. assidu-
is. et eluuie. aquarum et morbis frequentibus: et fame crebra aer-
em uitiabit. et corruptus ac pestilens fiet: modo importunis im-
bribus. modo inutili siccitate: nunc frigoribus nunc estatibus al' estibus
nimiis: nec terra homini dabit fructum: non seges quicquid. non arbor non
uites feret: sed cum in flore spem maximam dederit. in fruge decipiet
fontes quoque cum fluminibus arescent: ut ne potus quidem suppetat
et aque in sanguinem aut in amaritudinem mutabuntur: propterea hec defici-
ent. et in terra quadrupedes. et in aere uolucres. et in mari pisces
Prodigia quoque in celo mirabilia: mentes hominum maximo terrore con-
fundent: et crines cometarum. et solis tenebre. et color lune. et
cadentium siderum lapsus Nec tamen hec usitato modo fient: sed existet
subito ignota et inuisa oculis astra Sol perpetuum fuscabit: ut
uix in noctem diem que discernant. luna iam non tribus deficiet horis
sed perpetuo sanguine obfusa: meatus extra ordinarios peraget: non sit homini
proprium. aut siderum cursus: aut rationem temporum agnoscet. fiet enim
uel estas in hieme: uel hyemps in estate. Tunc annus breuiabitur. et
mensis minuetur. et dies in angustum coartabitur Stelle uero cre-
berrime cadent: ut celum omne cecum sine ullis luminibus appa-
reat. Montes quoque altissimi decident. et plani equabuntur: mare
innauigabile constituetur: ac nequid malis hominum terreque desit
audietur. e celo tuba Quod hoc modo sibylla denuntiat: Tuba de celo
uocem luctuosam emittet Itaque trepidabunt omnes. et ad luctuosum
illum sonitum contremiscent Tunc uero per iram dei adiusus homines qui
iustitiam non agnouerunt. semet ferrum. ignis. fames. morbus et
super omnia metus semper impendens. Tunc orabunt eum. et non exau-
diet. optabitur mors. et non ueniet: ne nox quidem requiem timori
dabit. ne ad oculos sopnus accedet. sed animas hominum. sollicitudo ac ui-
gilia macerabit. plorabunt et gement. et dentibus strident gra-
tulabuntur mortuis. et uiuos plangent: his et aliis pluribus malis
solitudo fiet in terra. et erit deformatus orbis. atque desertus quod
in carminibus sibyllinis ita dicitur Erit mundus absque ornatu pere-
untibus hominibus Ita enim conficietur humanum genus ut uix decima
pars hominum relinquatur. et inde mille processerant. uix prodient centum
De cultoribus etiam dei due partes interibunt. et tercia que fuerit
probata remanebit Sed planius quo id eueniat exponam Imminente
te enim temporum conclusione: propheta magnus mittetur adeo. qui con-
uertat homines ad dei agnitionem. et accipiet potestatem mirabilia faci-
endi Ubicumque homines non audient eum. claudet celum et abstinebit
imbres: aquam conuertet in sanguine et cruciabit illos siti et fame
et quicumque conabitur eum ledere: procedet ignis de ore eius atque a-
buret eum al' illum: his prodigiis ac uirtutibus conuertet multos ad dei
cultum: pactisque opibus ipsius. alter rex orietur e syria: malo spiritu

gentium euersor ac proditor generis humani qui reliquias illius prioris
mali cum ipso simul deleat · hic pugnabit aduersus prophetas dei et uin
cet · et interficiet eum · et insepultum iacere patietur: sed post diem
tercium reuiuiscet · atque inspectantibus et mirantibus cunctis rapi
etur in celum Rex uero ille deterrimus: erit quidem et ipse: sed menda
ciorum propheta: et se ipsum constituet uocari deum se celi iubebit: ũ
dei filium · et dabitur ei potestas · ut faciat signa et prodigia: quibus
uisis inretiat homines: ut adorent eum: iubebit ignem descendere de
celo et solem a suis cursibus stare: et imaginem loqui · et fient hec
sub uerbo eius: quibus miraculis etiam sapientium plurimi allicientur
ab eo Tunc eruere templum dei conabitur: et iustum populum persequetur
et erit pressura et contricio · qualis numquam fuit a principio mundi Quicun
que crediderint atque accesserint ei · signabuntur ab eo tanquam pecudes · qui
autem recusauerint notam eius · aut in montes fugient: aut comprehen
si exquisitis cruciatibus necabuntur Idem iustos homines obuoluet
libris prophetarum atque ita cremabit · Et dabitur ei desolare orbem ter
re mensibus xlii · id erit tempus quo iusticia proicietur: et innocencia
odio erit: quo mali bonos hostiliter predabuntur Non lex aut ordo aut
milicie disciplina seruabitur: non canos quisquam uerebitur · non officium
pietatis agnoscet: non sexus aut infancie miserebitur · confunde
tur omnia · et miscebuntur contra fas · contra iura nature: ita quasi uno com
muniquam latrocinio terra uniuersa uastabitur Cum hec facta erunt tunc
iusti et sectatores · ueritatis se segregabunt se a malis et fugient
in solitudines: quo audito impius rex inflammatus ira ueniet · cum
exercitu magno · et amotis omnibus · copiis circumdabit montem in quo
iusti morabuntur: ut eos comprehendat Illi uero ubi se clausos undi
que uiderint atque obsessos · exclamabunt ad deum uoce magna · et a
uxilium celeste implorabunt Et exaudiet eos deus: et mittet re
gem magnum de celo: qui eos eripiat ac liberet: omnesque impios
ferro ignique disperdat · Hec ita futura esse: tum prophete omnes ex dei spiri
tu etiam uates ex instinctu demonum cecinerunt · Histapes enim
quem supra nominaui: descripta iniquitate huius seculi extremi: pios
ac fideles a nocentibus segregatos: cum fletu et gemitu exten
turos esse · ad celum manus et imploraturos esse fidem iouis: iouem
respecturum ad terram · et auditurum uoces hominum · atque impios extinc
turum Que omnia uera sunt preter unum · quod iouem dixit illa futu
rum quod deus faciet Sed et illud non sine demonum fraude subtractum
est: missum iri a patre tunc filium dei: qui deletis omnibus malis pios
liberet Quod hermes tamen non dissimulauit in eo enim libro qui
TELEIOC inscribitur: post enumeracionem malorum de quibus supra diximus
subiecit hec Cum igitur hec ita contigerint asclepi tunc dominus et pater
et deus et primi et unius dei conditor inspiciens ea que fiunt · et
sua uoluntate in huius mundi bonum obiciens temeritati · et reuoca
to errore et malicia · expurgata partim quidem aqua multa diluens
partim ut concitatissimo igni inflamari · partim autem bellis ac pe
stibus uexatis adhuc restituet in antiquum · et reddet suum ipsius
ornatum Sibylle quoque non aliter fore ostendunt: qui ut dei filius
a patre mittatur · qui et iustos liberet de manibus impiorum: et iniustos
cum tyrannibus seuientibus deleat Ex quibus una sic tradit: ueniet et
beatorum uolens urbem uastare · et profecto quidam a deo rex missus
in ipsum omnes perdet reges magnos · et uiros optimos deum · ita
discernet ab immortali homines · tunc a sole deus mittet regem qui omnem
terram cessare faciet · a bello malo Et rursus alia nostrem iugum
seruitutis importabile collo impositum tollet · et leges impias sol
uet uindiciasque pariens uiolenta: Oppresso igitur orbe terre: cum adesse ince

dam in mensem virum tyrannidem humane opes defecerint siquidem
rapto mundo · cum magnus latronum exercitibus incultabit babit diuinus auxilio
tanta illa calamitas indigebit Commotus igitur deus : et periculo an
cipiti · et miseranda comploratione iustorum mittet protinus liberatorem
tunc aperietur celum medium intempesta · et tenebrosa nocte : ut
in orbe toto lumen descendentis dei tamquam fulgur appareat Quod sibyl
la his uersibus elocuta est Cum uenerit ignis erunt tenebre in me
dia nocte obscura · Hec est nox que a nobis propter aduentum regis · ac
dei nostri peruigil celebratur Cuius noctis duplex est racio : quod in ea
tunc et uitam recepit cum passus est : et postea regnum orbis terre
recepturus est Hic est enim liberator et iudex · et ultor et rex et deus
quem nos christum uocamus · qui prius quam descendit hoc signum dabit Ca
det repente gladius e celo · ut sciant iusti ducem sancte milicie descen
surum : et descendet comitantibus angelis in medium terre : et an
tecedet eum flamma inextinguibilis : et uirtus angelorum tradet in ma
nus iustorum multitudinem illam que montem circumsederit : et conci
detur ab hora tercia usque ad uesperum : et fluet sanguis more torrentis
deletisque omnibus copiis impius solus effugiet : et peribit ab eo
uirtus sua · hic est autem qui appellatur antichristus : sed se ipsum christum
mentietur · et contra uerum dimicabit · et uictus effugiet · et bel
lum sepe renouabit · et sepe uincetur · donec quarto prelio confectis
omnibus impiis debellatus : et captus tandem scelerum suorum luat pe
nas Sed et ceteri principes ac tyranni · qui contriuerunt orbem simul
cum eo uincti ad regem adducentur Et increpabit eos et co
arguet : et exprobrabit his facinora ipsorum · et dampnabit eos · ac me
ritis cruciatibus tradet · Sic extincta malicia · et impietate compressa
requiescet orbis : qui per tot secula subiectus errori · ac scelerati
nefandi pertulit seruitutem Non colentur ultra dii manufacti : sed
a templis ac puluinaribus suis deturbata simulachra igni dabuntur
et cum donis suis mirabilibus ardebunt Quod eciam sibylla cum pro
phetis congruens futurum esse predixit Contereret autem ydola homines
et diuitias omnes Erythrea idem quoque spondet · Opera uero ma
nufacta deorum simul incendentur · post hec aperientur inferi et
resurgent mortui · e quibus iudicium magnum idem ipse rex et deus
faciet : cum summus pater · et iudicandi et regnandi dedit maximam
potestatem · De quo iudicio et regno apud erythream sibyllam sic in ue
nitur Cum et hoc acceperit finem fatalem · et hominibus aduenerit iu
dicium inmortalis dei ueniet in homines magnum iudicium et principium
tartareum · aut chaos tunc ostendet terra dehiscens : uenient autem
ad tribunal dei regis omnes : Et alio loco apud eandem : Celum uol
uens terre abdita aperiam · et tunc excitabo mortuos fato soluto
et mortis stimulo · et postea in iudicium iudicaturus piorum atque im
piorum uitam uirorum Nec tamen uniuersi tunc adeo iudicabuntur sed hi
tantum qui sunt in dei religione uersati · Nam qui deum non agnouerunt
quia sentencia de his · in absolutionem fieri non potest : iam iudicati dampnati
que sunt sanctis litteris contestantibus · non resurrecturos esse impios in iudi
cium iudicabuntur : ergo qui deum scierunt · et facinora eorum i · mala opera
cum bonis collata ponderabuntur : ut si plura et grauia fuerint bona i
ustaque dentur ad uitam beatam : si autem mala superauerint condempnentur
ad penam · hic fortasse dixerit quispiam · Si est inmortalis anima quo
modo passibilis inducitur ac pene senciens Si enim ob merita pu
nietur : senciet utique dolorem · atque ita eciam mortem Si morti
non est obnoxia · ne dolori quidem passibilis igitur non est : huic questioni
sine argumento a stoicis sic occurritur Animas quidem hominum per
manere · nec interueniente morte in nihilum resolui : sed eorum qui

iusti fuerint: puras et impatibiles et beatas ad sedem celestem
unde illis origo sit remeari. vel in campos quosdam fortunatos
rapi: ubi fruant mirisque voluptatibus. impios vero qui se malis cu
piditatibus inquinaverint. medium quendam gerere inter immortale
mortaleque naturam: et habere aliquid imbecillitatis ex contagione
carnis cuius desideriis ac libidinibus addicte ineluibilem quandam
fucum trahant labemque terrenam: que cum temporis diuturnitate penitus
inheserit. eius nature reddi animas. ut si non extinguibiles in totum
quia ex deo sunt. tamen cruciabiles fiant per corporis maculam que peccata
tis inusta sensum doloris attribuit. Quam sententiam poeta sic expli
cavit. Quin et supremo cum lumine vita reliquit. Non tamen omne
malum miseris nec funditus omnes Corpore excedunt pestes penitus
que necesse est Multa diu concreta modis inolescere miris. Ergo
exercentur penis veterumque malorum supplicia expendunt. hec prope mo
dum vera sunt Anima enim cum divortium fecit ex corpore. est ut ait
idem poeta. Par levibus ventis volucrique simillima sompno: quia
spiritus est: et ipse tenuitate incomprehensibilis. sed nobis qui sumus
corporales. Deo autem cui subiacet posse omnia comprehensibilis. Primum
igitur dicimus: tantam esse dei potestatem ut etiam incorporalia comprehendat
et quemadmodum voluerit afficiat. Nam et angeli deum metuunt: quia
castigari ab eo possunt inenarrabili quodammodo. et demones reformidant
quia torquentur ab eo et puniuntur. Quid igitur mirum: si cum sint immor
tales anime. tamen passibiles sint deo. Nam cum ipse nihil habeat soli
dum et contrectabile a solidis et corporalibus nullam vim pati possunt. sed
quia in solis spiritibus vivunt. a solo deo tractabiles sunt. cui virtus
et substantia spiritualis est. Sed tamen docent nos sancte littere. quemadmodum penas impii
aliquando sint daturi. Nam qui peccata in corporibus contraxerunt rursus
carne induentur. ut in corporibus piaculum solvant. Et tamen non
erit caro illa quam deus homini superiecerit. huic terrene similis. sed
insolubilis ac permanens in eternum: ut sufficere possit cruciatibus
et igni sempiterno: cuius natura diversa est ab hoc nostro quo ad vite ne
cessitatem vel necessaria utimur. qui nisi alicuius materie fomite alatur
extinguitur. At ille divinus per se ipsum semper vivit. ac viget sine
ullis alimentis. nec admixtum habet fumum. sed est purus ac liquidus
et in aque modum fluidus. Non enim aliqua sursum versus urget
ut noster quem labes terreni corporis. quo tenetur et fumus intermi
xtus exilire cogit et ad celestem naturam cum trepidatione mobili
subvolare. Idem igitur divinus ignis: una eademque vi atque potentia
et cremabit impios et recreabit. et quantum e corporibus assumet: tantum
reponet. ac sibi ipse eternum pabulum subministrabit. Quod poete in
vulturium titii transtulerunt. ita sine ullo renascentium corporum
detrimento aduret tantum. ac sensu doloris afficiet. Sed et iustos cum
iudicaverit deus. etiam in igne eos examinabit. Tunc quorum peccata
vel pondere vel numero prevaluerint: perstringentur igni atque am
burentur. quos autem plena iusticia et maturitas virtutis incoxerit
ignem illum non sentient. habent enim aliquid in se dei. quod vim flamme repellat
ac respuat: tanta est vis innocentie. ut ab ea ignis ille refugiat
innoxius. quia accepit a deo hanc potentiam vel potestatem. ut impios
urat iustis obtemperet. Nec tamen quisquam putet animas post mortem protinus
iudicari. nam omnes in una communique custodia detinentur. donec tempus
adveniat. quo maximus iudex meritorum faciat examen. Tunc quorum
fuerit probata iusticia. hi premium immortalitatis accipient: quorum autem
peccata et scelera detecta. non resurgent. sed cum impiis in easdem te
nebras recondentur ad certa supplicia destinati: figmenta hec esse
poetarum quidam putant vel pugnant: ignorantes unde poete illa acce

perimt · ac negant hec fieri posse Nec mirum ẽ ita illis uideri: alit'
aut quã res hẽt tradit' apoete: qui licet sint multo antiquiores quã
historici et oratores · et cetã genera scptorum: tñ quia mysterium
diuini sacramenti nesciebant · et ad eos mentio resurrectõis future
obscurorum ore puenerat: eam neqʒ temere · ac leuiter auditam in
modum cõmenticie fabule pdiderũt Et tñ idem testati sũt: nõ auc
torem se certum · sʒ opiõnem sequi · ut maro qui ait · Sit mihi fas
audita loqui Quãuis igr̃ ueritatis archana in parte corrũpunt
tamen ipã res · eo uerior ĩuenit' · qđ cum pphetis in pte consenci-
unt · qđ nobis ad pbacionem rei satis ẽ Error tñ illorum sub est rõ
nõ nulla Nam cum pphẽ assiduis concionib' pdicaret: uiderent
turum ẽẽ de mortuis filium dei: et hec annũcia' nõ lateret qui rec
torem celi deum: nõ alium putabant ẽẽ · q̃ iouem: uidicare apud infe
ros iouis filium tradiderunt: sʒ tñ apud pollinem al' liberum · aut
mercurium qui celestes uocant' al' uocantur: sʒ qui mortales fuerunt
et iustus: ul' minoem · ul' eacum · ul' radamanthum Corrũperunt
igr̃ poetica licencia qđ acceperant ul' opinio ueritatem pdiuersa ora [apud]
sermones qʒ narros dissipata mutant Nam q' pactis ad inferos
mille ãnis: rursus ad uitam restitui cernerent: marone ita di
cente · Has omẽs ubi mille rotam · uoluere p annos: letheum ad
fluuium deus euocat agmine magno · s · et inmemores: sup' ut
conuexa reuisant · rursus et incipiant in corpora uelle reuerti
hec eos rõ fefellit: q' resurgent defuncti nõ post mille ãnos
mortis sue: sʒ ut restitui rursus ad uitam mille ãnis cum deo reg
nent · Deus enim ueniet: ut orbe hoc ab omni labe purgato redim
uas iustorum ãĩas corpib' ĩnouatis: ad sempiternã beatitudinẽ sus
citet Itaqʒ pter aquam obliuionis uera sunt cetera: quam ideirco t
finxerunt: nequis illis opponẽt Cur g° meminerit se aliquã uixisse
aut qui fuerit · aut q̃ gesserit Sʒ nihilo' tñ uerisile nõ putat': et
res tota uelut licenter · et fabulose ficta respuit' Nobis aut re
surrectõem affirmantib': et docentes ãĩaʒ ad alteram uitam nõ obli
tas sui · sʒ in eodem sensu: ac figura ẽẽ redituras illud opponitur.
Tot iam secula transierũt: quis unq̃ unus ab inferis resurrexerit
ut exemplo eius fieri posse credamus Et ẽ' resurrectio fieri nõ pt
durante · adhuc ĩ iusticiã · hoc ẽ' seculo necant' hoĩes ui · ferro · in
sidiis uenenis · et afficiũt' ĩ iuriis egestate carceribus tormen
tis proscriptoĩb' Eo accedit q' iusticia inuisa ẽ: q' omẽs qui deum
sequi uolunt · nõ tñ hodio habent': sʒ uexant omib' cõtumel
lijs excruciant' multiplici genẽe penarum · et ad impios cultus manu
factorum deorum · nõ racione aut ueritate · sʒ nefanda corporum lacera
cione coguntur Num igr̃ oportet ad hec eadem resurgere · aut re
uerti hoĩes ad uitam inqua tuti ẽẽ nõ pñt Cum ergo iusti tam uiles
heant' · tam facile tollant': qđ putemus futurum fuisse: siquis ab
inferis rediens · uitam post lumino recepisset Auferretur pfecto
ab oculis hominum · ne uiso eo ul' audito: deos uniuersi relinquerent · et
adunũ' se dei cultum religionemqʒ cõuerterent Ergo semel fieri resur
rectionem necesse ẽ: cum malum fuit ablatum: qui eos qui resurrex
erint · nec mori ulterius · nec uiolari omnino fas ẽ · ut beatam possint
agere uitam · quorum mors resignata est Poete ũ cum scirent hoc
seculum malis omnib' redundare obliuionis amnem induxerunt
ne malorum aut laborum memores ãĩe reuerti ad supos recusarent
Unde Virgilius · O pater anne · aliquas ad celum hinc ire pu
tandum ẽ · Sublimis aĩas iterumqʒ ad tarda remitti al' reuerti
Corpora q̃ lucis miseris tam dira cupido Ignorabat ẽ' quõ aut
qñ id fieri oporteret Itaqʒ renasci eas putauerunt · et deum adu

terrā revolui · atq3 ad infimorum regredi Unde eciā plato de aīa dis
serens Ex hoc ait posse cognosci aīas eē īmortales atq3 divinas
q in pueris mobilia sūt ingenia · et ad percipiendū facilia · q ea q
discunt ita celeriter capiant : ut nō tunc primū discere illa videan
tur · sed recognoscere atq3 reminisci : inquo vir sapiens poetis i
eptissime credidit Non igr renascentur quod fieri nō pot · s3 resur
gent · et ideo corporibus īduent · et prioris vite factorū q3 omnium me
mores erūt : et in bonis celestibus collocate · ac fruentes iocunditate
īnumerabilium copiarū prūti deo grās agent : quod malū omne de
leverit · q eos ad regnū intuiq3 perpetuā suscitavit Qua de anastasi
phi quoq3 dicere aliquid conati sunt · tam corrupte quā poete Nam
pythagoras transire aīas in nova corpa disputavit · s3 inepte · q ex
hominibus in pecudes · et ex pecudibus in hoīes : et se ipsū ex euphorbio
eē reparatū · Melius chrysippus quē Cicero ait fulcire porticū sto
icorū · qui in libris quos de providencia scripsit · cū de innovatione
mūdi loqueretur · hec intulit · Hoc aut cum ita sit constat q nihil
impossibile ē · nos q3 postquā mortui fuerimus rursus circulis q
busdā evolutis temporis inquā nunc sumus restituendos figuram
S3 nos ab hūanis ad divina redeamus Sibylla dicit hec · difficia
le credens ei est omne hominū genus · S3 cū iam mundi et ī mor
talium venerit iudiciū qd deus ipē faciet iudicans impios simul
atq3 pios Et tunc impios · quidē in caliginem in ignem mittet Qui
autē pietatem colunt rursū vivent in terra spū deo dante ho
norem simul et vitā ipsis Qd si nō mō prophete · s3 eciā vates et
phi · et poete anastasim mortuorū futurā esse constituunt al' consenci
unt · nemo querat a nobis : quēadmodū fieri possit Non ē divinorū
operū reddi pot racio S3 si a principio deus hoīem nescio quo īenar
rabili mō īstituit · credamus · ab eodem instituti veterem posse : q nomi
fecit Nunc reliqua subnectam Veniet igr sūmi et maximi dei filius
ut vivos ac mortuos iudicet Sibylla testante ac dicente Tocius
enim terre tunc mortalium confessio erit ipē omnipotens cū venerit in
solio iudicare vivorū ac mortuorū animas · et mundū omne Verum
ille cū deleverit īiusticiam · iudiciumq3 maximū fecerit ac iustos
qui a principio fuerūt ad vitam restituerit · mille annos inter hoīes
versabit · eosq3 iustissimo imperio reget · qd alia sibylla vaticinans furens
q3 proclamat · Audite aut me hoīes rex eternus dominatur Tunc q erunt
in corporibus vivi nō morientur s3 per eosdem mille annos infinitam +
multitudinem generabūt et erit soboles eorum sancta et deo cara Qui aūt
ab inferis suscitabuntur · hi preerūt viventibus velut iudices Gen
tes vero nō extinguentur omnino · sed quedam relinquentur ī victoriam
dei · ut triumphent a iustis · ac subiugentur perpetue servituti Sub
idem tempus · eciā princeps demonū · qui est machinator omniū ma
lorum · cathenis vincietur · et erit in custodia mille annis celestis
imperii · quo iusticia in orbe regnabit · ne qd malum adversus po
pulum dei moliatur Post cuius adventum congregabuntur iusti ex omni
terra : peractoq3 iudicio terre · in qua ipē conditor deus · cū iustis
dominatur commoretur Quam civitatem sibylla designat cū dicit Et
urbem quam fecit deus ipsam fecit clariorem sideribus · et sole et luna
Tunc auferentur a mūdo tenebre ille quibus offendetur · atq3 obcecabitur
celū · et luna claritatem solis accipiet · nec minuetur ulterius Sol aūt
septies tanto q nunc ē clarior fiet : terra vero aperiet fecunditatē suam
et uberrimas fruges sua sponte generabit Rupes montium melle
sudabunt per rivos vina decurrent · et flumina lacte inundabunt Mundus
deniq3 ipē gaudebit · et omnis rerū natura letabitur : erepta et libera
ta dominio mali · et impietatis · et sceleris · et erroris : nō bestie per hoc tempus

sanguinem alent: non alites preda sed quieta et placida erunt omnia. Leones
et vituli ad presepe simul stabunt. Lupus ovem non rapiet. canis non
venabitur. Accipitres et aquile non nocebunt infans cum serpentibus
ludet. Denique tunc fient illa que poete aureis temporibus facta esse iam Sa
turno regnante dixerunt. Quorum error hinc ortus est. quod prophete
futurorum plerarumque sic proferunt. et enuntiant quasi iam peracta Visiones
enim divino spiritu offerebantur oculis eorum: et videbant illa videbant in con
spectu suo quasi fieri ac terminari. Que vaticinia eorum cum paulatim
fama vulgasset: qui profani a sacramento ignorabant quatenus di
cerentur completa esse iam veteribus seculis illa omnia putaverunt: que uti
que fieri complerique non poterant: homine regnante. Cum vero deletis re
ligionibus impiis. et scelere compresso subiecta erit deo terra: cedet et
et ipse mari vector. nec nautica pinus Mutabit merces omnis feret
omnia tellus Non rastros patietur humus: non vinea falcem Robus
tus quoque. iam tauris iuga solvet arator. Tum et molli paulatim
flavescet campus arista: Incultisque rubens pendebit sentibus
uva Et dure quercus sudabunt roscida mella Nec varios discet men
tiri lana colores Ipse sed in pratis aries iam suave rubenti Murice
iam croceo mutabit vellera luto Sponte sua sandix pascentis
vestiet agnos Ipse lacte domum referent distenta capelle Ubera.
nec magnos metuent armenta leones Que poeta secundum Cumee
Sibylle carmina prolocutus est Erythrea vero sic ait Neque lupi cum
agnis in montibus pugnabunt fenum aput lynces. et edos simul pas
cent. ursi cum vitulis simul et omnibus hominibus Carnivorusque leo co
medet paleas ad presepia. cum infantibus que dracones. sine matribus
dormient Et alio loco de ubertate rerum. Et tunc igitur gaudium. deus vi
ris. dabit. et enim terra. et arbores. et infinita pecora terre dabunt
fructum. verum hominibus vini. et mellis dulcioris candidique lactis: et
tritici quod est hominibus optimum omnium Et alia eodem modo. piorum autem
solum sancta terra omnia feret undam mellis. ex petra et a fonte. et
lac ambrosie. manebit omnibus iustis Vivent itaque homines tranquillissi
mam. et copiosissimam vitam: et cum regnabunt deo pariter: et reges
gentium venient a finibus terre cum donis ac muneribus. ut adorent et
honorificent regem magnum: cuius nomen erit preclarum. ac venerabile
universis nationibus que sub celo erunt: et regibus qui dominabuntur in terra Hec
sunt que a prophetis futura dicuntur: quorum testimonia et verba ponere opus
esse non duxi. quoniam esset infinitum: nec tantam rerum multitudinem mensura li
bri caperet. tam multi sunt spiritu similia dicentes. simulque ne fastidium legen
tibus fieret. si ex omnibus collecta et translata congererem. preterea ut ea
ipsa que dicerem non nostris. sed alienis potissimum litteris confirmare docerem
que non modo apud nos: verum etiam apud eos ipsos: qui nos insectantur
veritatem consignatam teneri: quam recusent agnoscere Siquis autem
diligentius hec voluerit scire. ex ipso fonte hauriat. et plura quam
nos in his libris complexi sumus admirabilia reperiet. Fortasse quispiam
nunc requirat. quando ista que diximus sint futura Iam superius ostendi. con
pletis annorum sex milibus mutationem fieri istam oportere. et iam propin
quare summum illum conclusionis extreme diem de signis que dicta sunt
prophetis licet noscere Predixerunt enim signa quibus consummatio temporum
et expectanda nobis sit in dies singulos et timenda Quando tamen
compleatur. hec summa docent. hi qui de temporibus scripserunt. colligen
tes ea a litteris sanctis. ex variis historiis quantus sit numerus annorum
ab exordio mundi Qui licet varient. et aliquantum numeri eorum
summa dissenciat Omnis tamen expectatio non amplius ducentorum vi
detur annorum: et iam res ipsa declarat. lapsum ruinamque rerum brevi fo
fore: nisi quod incolumi urbe romana nihil istius videtur esse metuendum

At vero cum caput illud orbis occiderit: et ῥύμη esse ceperit: quod si
bylle fore aiunt Quis dubitet venisse iam finem rebus humanis orbi
que terrarum Illa enim civitas · que adhuc sustentat omnia · precandus est
que nobis · et adorandus est deus celi: si tamen statuta eius · et placi
ta differri possunt: ne citiusque putamus tyrannus ille abominabilis ve
niat: qui tantum facinus moliatur · ac lumen illud effodiat · cuius interi
tu mundus ipse lapsurus est Nunc ad cetera exequenda redeamus
que deinceps secutura sunt Diximus paulo ante in principio regni sancti fo
re: ut adeo princeps demonum vinciatur Sed idem cum mille anni regni
hoc est septem milia ceperint terminari solvetur denuo: et custodia
emissus exibit: atque omnes gentes · que tunc erunt sub dicione iustorum
concitabit: ut inferat bellum sancte civitati · Et colliget ex omni orbe
terre innumerabilem populus nationum · et obsidebit · et circuidabit civi
tatem Tunc veniet novissima ira dei super gentes · et debellabit eos usque
ad unum · ac primum concutiet terram validissime: et a motu eius scin
dentur montes syrie: et subsident colles in abruptum · et muri omnium
civitatum concident Et statuet deus solem triduo ne occidat: et in
flamabit eum · et descendet estus nimius: et adustio magna super
rebelles: et impios populos · et imbres sulphuris · et grandines lapidum
et gutte ignis · et liquescent spiritus eorum in calore · et corpora contereret
in grandine: et ipsi se invicem gladio ferient Et replebuntur montes
cadaveribus · et campi operientur ossibus: populus autem dei illis tribus die
bus sub concavis terre occultabitur · donec ira dei adversus gentes et
extremum iudicium timiet Tunc exibunt iusti de latebris suis et in
venient omnia cadaveribus atque ossibus tecta Sed et genus omne
impiorum radicitus interibit: nec erit in hoc mundo ulla iam na
tio amplius preter solam gentem dei Tunc per annos septem per
petes intacte erunt silve: nec excidetur de montibus lignum: sed ar
ma gentium comburentur: et iam non erit bellum sed pax ac requies
sempiterna Cum vero completi fuerint mille anni: renovabitur mundus a
deo · et celum complicabitur et terra mutabitur: et transformabit deus homi
nes in similitudinem angelorum: et erunt candida sicut nix: et versa
buntur semper in conspectu omnipotentis · et domino suo sacrificabunt: et
servient in eternum Eodem modo fiet secunda illa · et publica omnium resurrec
tio: etiam iniqui excitabuntur in iusti ad cruciatus sempiternos · Hi
sunt qui manufacta coluerunt: qui deum mundi atque parentem: vel
nescierunt · vel abnegaverunt Sed et dominus illorum cum ministris suis
comprehendetur: ad penamque damnabitur: cum quo pariter omnis turba im
piorum pro suis facinoribus in conspectu angelorum atque iustorum perpetuo
igni cremabitur in eternum Hec est doctrina sanctorum prophetarum quam xpi
ani sequimur: hec nostra sapientia · quam isti qui vel fragilia colunt: vel
inanem philosophiam tuentur tanquam stultitiam vanitatemque derident: quia
nos defendere hanc publice atque asserere non solemus: deo iu
bente ut quieti · ac silentes archanum eius in abscondito · atque
intra nostram conscientiam teneamus nec adversus istos veri pro
phanos · qui non discendi sed arguendi: atque illudendi gratia vehe
menter deum ac religionem eius impugnant: pertinaci contentione
certemus · Abscondi enim tegique misterium quam fidelissime oportet
a nobis qui nomen fidei gerimus Verum illi hanc taci
turnitatem nostram veluti malam conscientiam criminant: unde etiam
quosdam execrabiles opiniones de pudicis · et innocentibus fingunt
et libenter his qui finxerunt credunt Quoniam decursis propositi sep
tem spaciis ad metam provecti sumus Superest ut exhortemur om
nes ad suscipiendam cum vera religione sapientiam: cuius vis et
officium in eo vertit: ut contemptis terrestribus · et abiectis erroribus

quibus antea tenebamur fragilibus servientes · et fragilia concu
piscentes · ad eterna celestis thezauri premia dirigamur Que
ut capere possimus: que primum omittende sunt huius presentis vite allici
biles voluptates que animas hominum perniciosa suavitate deliniunt t
Quanta felicitas estimanda est subtractum his laboribus terre
proficisci · ad illum equissimum iudicem · parentemque indulgentissimum
qui pro laboribus requiem: pro morte vitam · pro tenebris claritatem · pro ter
renis ac brevibus bonis · eterna · ac celestia largiatur Cum qua
mercede acerbitates atque miserie: quas perpetimur in hoc mundo fa
cientes opera iusticie conferri · et coequari nullo modo possunt Proinde
si sapientes: si beati esse volumus cogitanda et proponenda al' proponen
da sunt nobis: non tamen terentiana illa molendum esse usque in pristino
vapulandum hunde compedes: sed hiis multo atrociora: carcer ca
thene · tormenta · pacienda sustinendi dolores · mors · denique ipsa
et suscipienda est et ferenda · cum liqueat conscientie nostre · nec fra
gilem istam voluptatem sine pena · nec virtutem sine divino premio
fore Omnes igitur oportet operam dare: ut vel se que primum ad rectam
viam dirigant: vel susceptis operatisque virtutibus · huius vite labori
bus pacienter exactis: consolatorem deum habere mereantur Pater est
noster atque dominus: qui condidit firmamentumque celum: qui solem cum
ceteris sideribus induxit: qui libratum magnitudine sua terram val
lavit montibus: mari circumdedit: amnibusque distinxit: et quicquid
est in hoc opere mundi conflavit: ac perfecit ex nihilo: perspectivus erron
bus hominum ducem misit: qui nobis iusticie viam panderet Hunc
sequamur omnes: hunc audiamus · huic audientes pareamus: qui solus
ut ait lucretius Veridicis hominum purgavit pectora dictis · Et
finem statuit torpedinis atque timoris Exposuitque bonum summum
quo tendimus omnes Quid foret atque viam · monstravit limite
parvo · Quo possemus ad id recto · contendere cursu · Nec mons
travit tantum · sed etiam precessit · nequis difficultatis gratia iter virtutis
horreret · Deserat si fieri potest viam perdicionis et fraudis in qua t
mors voluptatis illecebris adoperta celatur Et quanto quisque annis
in senectutem vergentibus · appropinquare cernit illum diem: quo sit
ei · ex hac vita demigrandum cogitet · quam purus abscedat · quam
innocens ad iudicem veniat Non ut faciunt quidam ceci menti
bus visi: qui iam deficientibus corporis viribus: in hoc admonentur
instantis ultime necessitatis · ut cupidius et ardencius hauri
endis libidinibus intendant Qua ex voragine libet se quisque
dum licet: dum facultas adest: seque ad deum tota mente conver
tat: ut illum diem securus expectet: quo preses dominusque mundi deus
de singulorum factis et cogitacionibus iudicabit Quecumque hic expe
tuntur non tamen negligat: sed effugiat potioremque animam suam iudicet
quam bona ista fallacia quorum incerta et caduca possessio est t
Migrant enim cottidie · et multo velocius exeunt quam intra
verant · Et tamen si nobis usque ad ultimum liceat istis frui t
alijs certe relinquenda sunt Nihil nobiscum ferre possumus: nisi vi
tam pie ac innocenter actam Ille ad deum copiosus · ille opulen
tus adveniet: cui adstabunt continencia · misericordia · paciencia
caritas fides Hec est hereditas nostra · que nec eripi cuiquam nec transfer
ri ad alterum potest Et quis est qui hec bona parare et acquirere
sibi velit Veniant qui esuriunt · ut celesti cibo saturati sempi
ternam famem ponant Veniant qui siciunt · ut aquam salutarem
de perpetuo fonte plenissimus faucibus trahant Hoc cibatu atque
potu dei · et ceci videbunt · et surdi audient · et muti loquentur · et
claudi ambulant · et mortui reviviscent Quisquis est corruptelas

tere uirtute calcauerit. Nunc arbiter ille summus et uerax ad uitam
lucemque ppetuaz suscitabit Nemo diuitiis. Nemo fascibus Nemo etiam
regia potestates confidat Inmortalez ista nō faciunt Nam quicunque
ronez hoīs abiecerit: ac pñcia secutus in humuz seipse prostrauerit.
tamquam desertor dni. et imperatoris. et pris sui punietur. Intendamus
ergo iusticie: que nos inseparabilis comes ad deuz sola pducet
Et duz spiritus hos regit artus: infatigabilez miliciaz deo militemus
Staciones uigiliasque celebremus Congrediamur cuz hoste quez nouimus
fortiter: ut uictores ac deuicto aduersario triumphantes premiuz
uirtutis quod ipse promisit adomino consequamur Deo gracias

Firmiani lactancii institucionum diuinarum
aduersus gentiles liber septimus
et ultimus explicit feliciter Et in
cipit illius lactancius de Ira dei

nimaduerti sepe donate plimos id existimare qd̄ eciam nō nulli
plōx putauerūt nō irasci deuz qui vel beneficia sit tantū nā
diuina nec cuiquam nocere. pstantissime atque optime congruat
ptati. uel certe nihil curet omnino Vt neque ex beneficencia
eius quicquam boni pueniat ad nos neque ex maleficencia quic
quam mali Quoz error maximus est Et ad euertendum
uite humane statuz spectat: coarguendus ē a nobis ne ipē fallaris im
pulsus auctē hominz. qui se putant eē sapientes: nec tamen nos arrogan
tes sumus. et conphensaz nrō ingenio ueritatez gloriemur Sed doctri
naz dei sequamur. qui scire solus pōt. et reuelare secreta Eius doct
ne phī expertes existimauerūt naturā rez coniectura posse dephendi
Quod nequaquam fieri pōt: quia mens hoīs tenebroso corporis domicilio
circūsepta longe a uero pfectissimi mota est Et hoc differt ab humani
tate diuinitas quod humanitatis ē ignorancio diuinitatis sciencia Vnde nobis
aliquo lumine opus est ad depellendas tenebras: quibus offusa est hoīs
cogitacio Qui in mortali agentibus uris sensibus diuinare nō
possumus: lumen aūt mentis humane deus ē: quez qui cognouerit. et
in pectus admiserit illuminato corde misteriuz ueritatis agnoscet Remo
to aūt deo celestique doctrina omnia erroribus plena sunt Recteque socrates
cuz eēt omnium phōz doctissimus Vt cuz ceteroz argueret insiciaz qui
se aliquid se tenere arbitrabantur. ait se nihil scire nisi aliud nec unum quod
nihil sciret: intellexit enim doctrinaz illaz nihil hr̄e in se certi nihil ueri
nec ut putabant quidam simulauit ipam doctrinaz ut alios Refelleret
Sed uidit expte aliqua ueritatez quam testatus. et eciaz in iudicio. sicut
traditur aplatone Quia nulla eēt humana sapiā, adeo doctrinā quam
tunc phī gloriabantur Contempsit. derisit. abiecit. ut id ipm̄ psumma doc
trina profiteretur: quod nihil scire didicisset Si ergo nulla est sapiā hu
mana ut socrates docuit. ut plato tradidit appet eē doctinaz Nec
ulli alii quaz deo ueritatis noticiaz subiacere Deus igitur noscendus
ē in quo solo ueritas ē. ille mundi parens et conditor rez qui oculis
nō uidetur. mente uix cernitur Cuius religio multis modis impugna
ri solet ab his qui nec ueraz sapiaz tenē potuerūt neque magni et celestis
Nam cuz sint gradus multi per quos ad domicilium ueritatis ascenditur: non ē facile cuilibet euehi ad summuz Colli
gantibus enim ueritatis fulgore luminibus qui stabilez gressuz tenē nō
pōt Reuoluūtur in planum Primus aūt gradus ē intellige falsas religi
ones et abicē impios cultus humana manu fabricatos Secundus uero
pspicē aīo quod unus sit deus summus. Cuius ptas ac puidencia effecit a
principio mundum et gubernet imposterum Tercius cognoscē ministrum eius

ac iñiciuz· quē legãnt interaz quo docenti liberati ab errore quo
implicati tenebam². formatiqz ad veri dei cultuz instiaz dicemus
Ex quibꝫ omibꝫ gradibus ut dixi primꝰ· lapsus· et facilis ad ruinā
nisi pedes inconcussa stabilitate figant᷑. De p̃mo gradu eos excu
ti videmꝰ· qui cuz falsa intelligunt· tam̄ veruz nō inueniūt· ɔtēp
tisqz terrenis fragilibꝫ simulachris nō ad colenduz se deuz cōferunt
quez ignorant· ſz mundi elemēta mirantes celū terraz· mare solem
lunaz ceteraqz astra venerantur Sz horꝫ imperitiaz in sc̃do diuinarū
institucionuz li° coarguimꝰ De sc̃o nō gradu dicimꝰ eos cadē qui
cuz senciant vnū esse summuz deuz Jdem tn̄ a phꝭs irretiti· et falsis ar
gumentacionibꝫ capti: alit᷑ de illa vnica maiestate senciūt q̄ veri
tas hēt: qui aut̄ figurā negant hr̄e ullam deuz· aut nullo affec
tu ɔmoueri putat· quia sit oīs affectus inbecillitatis que in deo
nulla ē De tercio nō hi p̃cipitant᷑: qui cuz sciant legatuz dei
eundez qz diuini et imortalis templi conditatorez: tamen aut
nō accipiūt euz· aut alit᷑ accipiūt quā fides poscit: quos expte
iam refutauimꝰ in q̄rto sup̃ dicti opis li° et refutabimꝰ postea
diligencīꝰ: cuz rn̄dere ad omēs sectas cepimꝰ· que veritatez dū
disputant p̃diderūt Nunc nō cōn̄ eos· disseramꝰ qui de sc̃do gra
du lapsi p̃ua de summo deo senciūt Aiunt ē qⁱdꝫ· nec gratificari
euz cuiq̄ nec irasci· ſz securuz et quietuz imortalitatis sue bonis
p̃frui Alij nō iram tollunt grām relinquūt deo nam ē summa virtu
te p̃stantez· ut nō maleficaz ēē debere: ita oēs phi de ira con
senciūt· de grā discrepant Sed ut ad p̃positaz materiaz p̃ ordinez
descendat orō huiōi facienda· nobis exequenda p̃ticio est· cuz di
uisa et repugnancia sint ira et grā· aut ira tribuēda deo· et grā
detrahenda· aut utrīqz parit᷑ detrahenduz· aliud amplius nihil p̃
cape· ita ut nc̃e sit in vno istoꝝ aliquo· veruz quo querit᷑ inueni
ri Consideremꝰ singula· ut nos ad latebras veritatis et rō ꝫ ordo deduc
rimuz aut illud de deo nemo dixit vmq̄ irasci euz tm̄ Ceterum
odo· et grā nō moueri Est ē discōuenieus deo· ut euiusmoi
p̃tate sit p̃ditus· qua noceat et obsit· p̃desse vō ac bn̄facere
neqat Que igr̄ rō que spes salutis hoībꝫ p̃posita ē· si malo
tm̄mō auctor ē deus Quam si sit maiestas illa venerabilis
nō admīracīs p̃tatez· cuiꝫ s̃uare ac liberare: ſz ad tortoris et car
nificis officiuz deducet᷑ Cuz aut̄ videamꝰ nō mō mala ēē in rebꝫ
hūanis· ſz et bona utiqz si deus nō ē auctore ēē alteruz nc̃e est
qui ɔ̄traz duo faciat· et det nobis bona Si ē q° noīe appellan
dus ē· Si aut̄ nihil pōt ēē p̃ter deuz· absurduz ē et vanuz putare
diuinaz p̃tatez qua nihil ē maius· vel nihil melius nocere posse et
iō nemo extitit qui audēt id dicere: quia nec rōm hēt nec ullo
mō pōt credi· qd̓ qz ɔuenit transeamus et uītatez alibi requiramꝰ
Quod seqt᷑ de scola epicuri sicē iraz in deo nō ēē Jta nec grām
quidez Nam cuz putaret epicurus alienuz ēē a deo male
facere· q̄ ex affectu iracūdie pleruz qz nascit᷑ ademit et eciā
bn̄ficenciaz qui videbat ɔsequens ēē ut si heāt iram deus: heāt
et grām Jtaqz ne ulli illa vicium concedet· eciaz virtutis fecit exp
tem Ex hoc inquit btūs et incorruptus ē: quia nihil curat ne
qz ipē hēt negociuz· neqz alti exhibet Deus igr̄ nō ē si nec mo
uetur qd̓ ē p̃priuz uiuentis· nec facit aliquid impossibile hūoi qd̓
ē p̃priuz deo· si omīo nullaz hēt p̃tatez nulluz actuz: nullaz deni
qz administracionez q̄ deo digna sit· Et que maior et que dignior
administracio deo assignari pōt· q̄ gubernacio q̄ cuiu viuenciuz ma
xie· neqz genꝰ hūani· cui oīa terrena subiecta sunt Que igr̄
in deo pōt ēē btitudo si semp quietꝰ· et p̃immobilis torpet· si p̃ cau

tibus surdus · si colentibus cecus · Quid tam dignum tam proprium
deo quam prouidencia · Sed si nihil prouidet amisit omnem diuinitatem
Qui ergo totam vim totam substanciam tollit · quid aliud dicit nisi de
um omnino non esse · Denique marcus tullius a possidonio · deum refert
id epicurum sensisse nullos esse · Sed ea que de his loquutus sit de
pellende inuidie causa dixisse · Itaque verbis illum deos relinquere
re autem ipsa tollere · quibus nullum motum nullum tribuit officium
Quod si ita est · quid eo fallacius · quod a sapiente et graui viro debet esse
alienum · hic vero si aliud sensit · et aliud loquutus est · quid aliud
appellandus est · quam deceptor bilinguis malus · et propterea stul
tus · Sed non erat tam versutus epicurus · ut fallendi studio ita
loquerentur · Cum hec eciam scriptis ad eternam memoriam consignaret sed
ignorancia veritatis errauit · Inductus est a principio veri similitudine
sentencie · racio in ea que sequebantur incurrit · Prima enim sententia
fuit iram in deum non conuenire · Quod cum illi verum et inexpugna
bile videretur non potuit consequenciam recusare · quia vno affectu a
putato · eciam ceteros affectus adimere deo necessitas ipsa coge
bat · Ita qui non irascitur utique · nec gracia mouetur · quod est ire contrarium
Jam sic nec ira in eo est · nec gracia utique · nec motus · nec leticia
nec meror · nec misericordia · Vna est enim racio cunctis affectibus · vna
commocio que in deum cadere non potest · Quod si nullus affectus in deo
est · quia quicquid afficitur imbecillum est · ergo nec cura ullius rei · nec
prouidencia est in eo · Hucusque peruenit sapientis hominis disputacio
Cetera que sequuntur obticuit scilicet quia nec cura sit in eo nec prouidencia
Ergo nec cogitacionem aliquam · nec in eo sensum esse ullum · quo ef
ficitur ut sit non sit omnino · Ita cum gradatim descendisset in extre
mo gradu restitit · quia iam precipicium videbat · Sed quid prodest re
ticuisse ac periculum dissimulasse · necessitas ad illud argumentum sic or
dinauit : ut ad illud quod euitabat necessario deueniret · Vides igitur quo
peruenit ira sublata et deo adempta gracia · Denique quia nullus id
credit · quem ad modum pauci · et quidam scelerati ac mali qui spe-
rant peccatis suis impunitatem · Quod si hoc falsum peruenit nec ira
in deo esse nec graciam · Veniamus ad illud quod tercio loco positum est

Existimant stoici et alij nonnulli aliquanto melius de diui
nitate sensisse · qui aiunt graciam in deo esse · iram non esse · Fa
uorabilis ac popularis racio non cadere in deum · hanc animi pusil
litatem · ut ab ullo se lesum putet · qui ledi non potest · Vt quieta illa
et sancta maiestas concitetur perturbetur · insaniat quod est terrene fra
gilitatis · Iram enim commocionem mentis esse animi ac perturbacionem
que aliena a deo · Quod si homines quoque qui modo sapiens sit · et gra
uis ira non deceat siquidem cum in animum cuiusquam incidit velud seua
ptas tempestas tanto excitet fluctus · ut statum mentis im
mutet · ardescant oculi · os tremat · lingua titubet · Dentes
concrepent · alternis vultum maculet nunc suffusus rubor nunc
palor albescens : quanto magis deum non deceat · tam feda mutacio
Et si homo qui habeat imperium · ac potestatem late noceat · per iram
sanguinem fundat · vrbes subuertat · populos deleat · prouincias ad so
litudinem redigat · quanto magis deum qui habeat tocius generis humani
et ipsius mundi potestatem perditurum fuisse vniuersa · credibile sit · et ma
cetur · Abesse igitur ab eo tam malum tam perniciosum malum oporte
Et si abest ab eo ira et concitacio · quia et deformis et noxia est : nec
cuiquam male faciat nihil superest nisi quod sit lenis tranquillus propi
cius beneficus conseruator · Ita est deum et communis omnium pater et op
timus maximus dici potest quod expetit diuina celestisque natura
Nam si inter homines laudabile videtur prodesse pocius quam nocere

vivificare quam occidere salvare quam perdere Unde merito inter innocentiam virtutes
Innocentia inter virtutes numerat Et qui hec fecerit diligitur
profertur ornatur Benedictis omnibus votisque omnibus celebratur
denique ob merita et beneficia deo similimus iudicat quanto magis
ipsum deum par est deus perfectisque virtutibus precellentem atque ab
omni labe terrena summotum divinis et celestibus beneficiis omne genus
humanum promereri Speciosa ista populariter dicit et multos illiciunt
ad credendum Sed qui hec sentiunt ad veritatem quidem propius acce
dunt sed in parte labuntur nam rerum parum considerantes Nam si
deus non irascitur impiis et iniustis nec pios utique iustosque dili
git Ergo constancior est error illorum qui et iram simul et graciam tol
lunt In rebus enim adversis aut in utramque partem moveri necesse est aut in
neutram Ita qui bonos diligit et malos non odit nec bonos diligit
quia et diligere bonos ex odio malorum venit et malos odisse ex
bonorum caritate descendit nemo est qui amet vitam sine odio mor
tis nec appetit lucem nisi qui tenebras fugit Adeo natura ista connexa
est ut alterum sine altero fieri nequeat Siquis dominus habens in familia
servos bonum et malum non utique aut ambos odit aut ambos bene
ficiis et honore prosequitur quod si faciat et iniquus et stultus est Sed
bonum alloquitur amice et ornat et domui et familie sue que omnibus
rebus preficiat malum vero maledictis verberibus nuditate fame
siti compedibus punit ut et hic exemplo ceteris sit ad non peccan
dum et ille ad promerendum ut alios metus coherceat alios honor
provocet Qui igitur diligit et odit qui odit et diligit Sunt enim qui
diligi debeant et qui odio haberi Et sic is qui diligit confert bona
in eos quos diligit Ita qui odit irrogat mala his quos odio habet
Quod argumentum quia verum est dissolvi nullo pacto potest vana ergo et falsa
est sentencia eorum qui alterum detrahunt Sed illi ut diximus ex parte non errant
Sed id quod melius est ex duobus retinent Hii non quos racio et veri
tas arguit huius induat ob falsa omnino suscepta in maximum erro
rem cadunt non enim sic oportebat eos argumentari quia deus
non irascitur ergo nec graciam commovet Sed ita quia deus graciam commovet
ergo et irascitur Si enim certum et indubitatum fuisset non irasci deum
tunc ad illud alterum venire esset necesse Cum autem magis sit ambiguum
de ira pene manifestum de gracia Absurdum est ex incerto certum velle
subvertere cum sit promptius de certis incerta firmare

Hec sunt de deo philosophorum sentencie aliud preterea nihil quisquam dixit Quas si
hec que sunt dicta falsa esse deprehendimus unum aliud extremum
superest in quo solo possit veritas inveniri quod a philosophis neque sus
ceptum est umquam nec umquam aliquando defensum consequens esse ut irascatur
deus qui graciam commovet Hec tuenda nobis et asserenda sentencia est
In ea enim summa omnis et cardo religionis pietatisque versatur neque ho
nor ullus deberi potest deo si nihil prestat colenti nec ullus metus si non
irascatur non colenti

Quum sepe philosophi per ignoranciam veri Capitulum

Quum sepe philosophi per ignoranciam veritatis racione destituerunt atque in errores inciderunt inextri
cabiles Id enim solet his evenire quod in actori viam nescienti
et non fatenti se ignorare ut vagetur dum percunctari obvios erubes
cat Illud tamen nullus philosophus asseruit umquam non nihil inter hominem ... nichil
ac pecudes interesse nec omnino quisquam modo sapiens qui leniter rationale
animal cum mutis et irracionabilibus coequavit quod faciunt quidam in
… cum … qui ventri ac voluptati se velint ma
piti atque ipsis pecudibus similes qui ventri ac voluptati se velint ma
dere ait eadem racione se natos qua universa que spirant quod dici ab
homine nefas est Quis enim tam indoctus ut nesciat quis tam
Imprudens ut non senciat inesse aliquid homini divinum Mundum premo
ad virtutes animi et ingenii quibus homini manifesta cognacio est Nonne

prona q̄ ad spectet ūs

ipiu̅s corpis status · et oris figura declarat nō ēē cū mutis pe
cudibus equales: illarum natura in humum pabulūq; pstrata ē: nec ħt
quicq̄ coē · cū celo qd̄ nō intuent̄ · homo aūt recto statu ore
sublimi ad contemplacionem nō diuum exercitatus confert cum deo · et
vult · et rōnem racio cognoscit: ppteā nullum ē aīal ut ait cicero p̄
ter homiē qd̄ heat aliquam noticiam dei Solus enim sapiā instruc
tus ē ut religionem solus intelligat: et hec ē hois atq; iumentorum
ul̄ p̄cipua uel sola distancia Nam cetera que videnť ēē hoi ppria
et si nō sunt talia ī mutis tn̄ similia viden̄ put. pprius hoi s̄mo ē
tn̄ et in illis quedam simile s̄monis Nam et dignoscunt se dinit somi
turgio silem: et cum se exmutuallo vident gratulanti officium voce
declarant Nobis quidem voces videnť incondite · sic̄ illis fortasse
nr̄e: s; ipsis qui se intelligunt ūba sunt Demum in omni affectu cer
tas voces notas exprimunt: quibus mentis hitum ostendunt Risus q;
ē hominum pprius: et tamen videmus in aliis hoibus aīalibus · quedam
signa leticie cum ad ludum gestiunt aures demulcent rictum al' ricti
q̄hunt frontem serenant · oclos in lasciuiā resoluunt Quid tam hoīs
pprium · q̄ rō et pvidencia futuri At que sunt aīalia q̄ latibulis suis
diuisos · et plēs exitus pandunt · vt si qd̄ periculum inciderit · fuga pa
teat obsessis Quod nō facerent nisi inessent illis intelligencia
et cogitacio alia pvident in futurum Ut ingentem et formice farris
acerui comportant · hyemis mores memores tectoq; reponunt: et
apes que patriam sole et certos nouere penates Venture q; hyemis
memores estate laborem excipiunt · et ī medium quesita reponunt lon
gum ē si exequi velim que a singulis gn̄ibus · aīalium fieri soleant
humane solercie simima Qz si horum omnium que ascribi hoi solent
in multis q; dephenditur similitudo appet solam ēē religionem cuius in
mutis · nec brutis nec vestigium aliquod · nec ulla suspicio ī ueniri
pot Religionis ē ppria iusticia q̄ nullum aliud aīal attingit · homo
enim solus impat cetera sibi cōsiliata sunt Justicie aūt dei cultus ī
ascribit: quem qui nō suscipit hic a natura hois alienus Vita pe
cudum sub humana spē viuet Cum vō a ceteris aīalibus hoc pene solo
differamus q̄ soli omnium diuinam vim potatem q; sentimus · in illis at
nullus sit intellectus dei · certe illud fieri nō pot · vt in hoc uel
muta plus sapiant · ul̄ huāna natura desipiat: cum hoi ob sapien
ciam · et cuncta que spirant · et oīs rerum natura subiecta sit Quare
si rō si ius hois hoc precellit · et supat ceteras aīantes q̄ solus
noticiam dei capit appet religionem nullo mō posse dissolui

Dissoluitur aūt religio si credamus epicuro illa dicenti Omnis
enim p se diuā natura nēce ē ī mortali euo · sūma cum pace
fruatur Semota a nris oculis seiuncta q; longe Jam p̄uata
dolore omni p̄uata periculis ipā suis pollens opibus · nil indigna
nri · nec bene pmeritis capit · nec tangit ira Que cum dicat ī
vtrum aliquem cultum deo putat ēē tribuendum; et euertit religionē
Si enim deus nil cuiq̄ · vmq̄ boni tribuit si colentis obsequio nullam
grām refert · quid tam vanū tam stultum q̄ templa edificare · rem
familiarē minuere · vt nihil assequamur At enim naturam excellentem
honorari oportet · Quid honos deberi pot nihil curanti et ingra
to Aut aliqua rōe obstricti ēē possumus ei qui nihil heat cōmune nobis
cum deus inquit cicero Si talis ē ut grā hominum caritate teneat
valeat Quid enim ppicius sit nemini · quid contemptius dici potuit
in deum valeat inquit i · abeat · ac ne recedat qui pdesse nulla pot
Qz si negocii deus nec ħt nec exhibet Cur ego nō delinquamus quo
ciens hominum conscienciam fallē licebit · ac leges publicas circonscribē
ubicumq; nobis latendi occasio arriserit differamus aliena ul̄ sine cru

ore ul' sanguine si p(re)ter leges nihil e amplius q(uo)d colendu(m) sit Hec
du(m) sentit epicurus Religione(m) funditus delet qua sublata confu
sio ac p(er)turbacio vite sequetur Q(uod) si Religio tolli no(n) pot ut et s(i)
sapiam Retineam(us) qua co(mmun)is vita sit tucior Q(uonia)m religio ipa sine
metu teneri ac custodiri pot Quod enim no(n) metuit (con)tempnit Q(uo)d
(con)tempnitur utiq(ue) no(n) colit Ita sit religio et maiestas et honor me
tu constet Metus aut(em) no(n) e ubi nullus irascit(ur) Sive ig(itur) gr(aci)am deo
sive iram sive utru(m)q(ue) detraxeris Religione(m) tolli necesse est sine
qua vita homi(num) stulticia scele(re) i(m)manitate completur nihil eni(m)
refrenat ho(m)i(n)es consci(enci)a si credam(us) nos in conspectu dei vivere si
no(n) tam q(uod) gerim(us) videri desup(er) s(ed) e(ci)am que cogitam(us) aut loquim(ur)
audiri a deo putem(us) At eni(m) prodest id eni(m) credere ut quidam pu
tant no(n) ve(r)itatis gr(aci)a s(ed) utilit(atis) qui(n) leges consci(enci)am punire non
p(ossu)nt nisi aliquis desup(er) terror impendeat ad cohibenda pec(ca)ta Fal
sa e ig(itur) o(mn)is Religio et diuinitas nulla e s(ed) a viris prudentib(us)
universa confecta sunt quo Rectius i(n)nocencius q(ue) vivat Mag
na hec e et amatia q(ue) p(ro)posuim(us) aliena q(uo)d est s(ed) q(uonia)m intio mei

Cum sine ph(ilosoph)or(um) priorum t(em)p(or)is (C)edit quamvis breviter attingi
de providencia consensissent nec ulla eet dubitacio quin mu(n)dus
adeo et ro(ci)o(n)e eet instructus et ro(ci)o(n)e Regetur Prim(us) om(n)i(um) pitha
goras extitit t(em)p(or)ib(us) socratis qui sibi diceret no(n) liquere utru(m) eet
aliqua divinitas nec ne Cu(ius) disputacio eius adeo impia et co(n)tra
ve(r)itate(m) et religione(m) iudicata est ut et ip(su)m athenienses expule
runt sui(s) finib(us) et libros eius in concione quib(us) hec (con)tinebant(ur)
exusserunt de cu(ius) s(ente)n(ci)a no(n) est no(n) est opus disputare quia nihil
certi pronunciavit Post hec socrates et auditor eius plato et qui de
scola platonis tanq(uam) rivuli diuisas i(n) p(ar)tes p(ro)fluxerunt stoici et p(er)
ipothetici in eade(m) fuere s(ente)n(ci)a qua priores Postea vero epicur(us) deu(m) quid(em)
esse dixit quia necesse sit ee aliquid i(n) mu(n)do p(re)stans et eximiu(m) et
b(ea)tu(m) providencia(m) tamen nulla(m) Itaq(ue) mu(n)du(m) ip(su)m nec ro(ci)o(n)e ulla ne(c)
arte nec fabrica instructu(m) s(ed) natura(m) reru(m) quibusda(m) minutis
seminib(us) et insecabilib(us) conglobata(m) Quo quid repugnanci(us) dici
possit no(n) video Et enim si est deus utiq(ue) providens e ut e deus
nec aliter pot ei diuinitas tribui nisi et p(re)terita teneat et p(re)sencia sci
at et futura p(ro)spiciat Cu(m) ig(itur) providencia(m) substulit ee deu(m) ne
gavit esse Cu(m) aut(em) deu(m) ee professus e et providencia(m) simul ee
concessit Alteru(m) sine altero nec ee prorsus nec intelligi pot Verum
his postea tempo(r)ib(us) quib(us) iam ph(ilosoph)ia deflorerat extitit al(iu)s aliuis
quid(am) dyagoras qui nullu(m) ee om(n)i(n)o deu(m) diceret ob ea(m)q(ue) s(ente)n(ci)a(m) nomina
tus est atheus Item cyreneus theodorus ambo q(ue) quia nihil po
terant recip(er)e om(n)ib(us) iam dictis et inventis maluerunt co(n)tra ve(r)ita
tem id negare in quo priores universi sine ambiguitate consenserat
Hi sunt qui tot seculis tot ingeniis asserta(m) atq(ue) defensa(m) provi
dencia(m) calu(m)pniati sunt Quid ergo utru(m) ne istos minutos et mer
tes ph(ilosoph)os Racione an vero aucte al(iu)s minitate p(re)stanciu(m) viror(um) re
fellemus an pocius utroq(ue) s(ed) (s)perandu(m) e ne longi(us) amatia divi

ni nolunt diuina p(ro)videncia factu(m) ee mu(n)du(m) aut (c)reatur or(ig)o
principiis inter se temere coeuntib(us) dicu(n)t ee (con)cretu(m) aut re
pente natura restitisse al(iu)s extitisse natura vero ut stacio al(iu)s
stracio aut h(abe)re in se vim gignendi et vivendi s(ed) ee nec sensu(m) h(abe)re
ullu(m) nec figura(m) ut intelligam(us) om(n)ia q(ue) sua sponte ee g(e)n(er)ata
nullo artifice nec auctore utru(m)q(ue) vanu(m) et impossi(bi)le s(ed) hoc eve
nit ignorantib(us) ve(r)itate(m) ut quod vis pocius excogitent q(uam) id se(n)
ciant q(uo)d res poscat Primu(m) minuta illa semi(n)a quor(um) concursu to
tu(m) coisse mu(n)du(m) loquunt(ur) ubi aut(em) unde sunt quero quis illa vi

dit vmquam · quis sensit quis audiuit · an solus leucippus oculos habuit
Solus mentem qui profecto solus omnium cecus · et excors fuit qui
ea loqueretur · qui nec eger quisquam delirare · nec dormiens possz som
niare Quatuor elementis constare omnia phi veteres disserebant
ille noluit · ne alienis vestigiis videretur insistere · Sz ipsorum elementorum
alia voluit esse primordia · que nec videri possint · nec tangi : nec
ulla corporis parte sentiri tam minuta sunt : ut nulla sit acies fer
ri tam subtilis · qua secari ac diuidi possint Vnde illis nomen
imposuit athomorum Sz occurrebat ei quod si vna esset omnibus eadem
qz natura nõ possent res efficere diuersas tanta varietate quanta vi
demus in esse mundo Dixit ergo leuia esse · et aspera et rotunda et hamata
Quanto melius fuerat tacere quam in vsus tam miserabiles tam i
anes habere linguas Equidem vereor ne nõ minus delirare videatur qui
hec putet refellendo Respondeamus tamen aliqua velut dicenti Si le
uia sunt et rotunda · utiqz nõ possunt se inuicem apprehendere Vt aliquod
corpus efficiant Vt siquis milium velit in vnam coagmentacionem
constringere leuitudo ipa granorum in massam coire nõ sinat Aspa inquit
et angulata sunt · et hamata · ut possint coherere · Diuidua ergo et
secabilia sunt · hamos enim necesse est · et angulos eminere Vt possit
amputari ac diuelli Ita quod amputari de vero pot · et videri poterit et
teneri Hec inquit per inane continuis motibus volitant · et huc
atqz illuc feruntur · sicut puluis minutias videmus in sole Cum per fe
nestram radios ac lumen immiserit Ex his arbores · et herbe et fru
ges omnes oriuntur Ex his animalia et aqua et ignis et vniuersa gignuntur
et rursus in eadem resoluuntur · ferri hoc pot quociens aliquid de minutis re
bus paruis agitur · Ex his esse mundus concretus est Impleuit numerum
perfecte insanie nihil vlterius addi posse Sz inuenit tamen ille quod ad
deret : quia omne inquit infinitum · nec pot quicquam vacare : necesse est
ergo innumerabiles esse mundos Que tanta vis fuerat athomorum
ut moles tam inextimabiles ex tam minutis conglobarent At
primum requiro que sit istorum seminum uel racio uel origo Si enim ex
illis sunt · omnia ipa igitur esse dicemus que natura tantam copiam ad
efficiendos innumerabiles mundos subministrant Sz concedamus · ut im
pugne de mundis delirauerint De hoc loquamur in quo sumus · et quem
videmus · ait omnia ex indiuiduis corpusculis fieri Si hoc ita esset
nulla res vmquam sui generis semine indigeret · sine ouis alites nascere
tur aut sine partu Item cetera viuencia sine coitu · arbores · et que
gignit cetera propria semina nõ haberent · que nos quotidie tracta
mus et serimus Cur in frumento seges nascitur · et rursus ex sege
te frumentum · Denique si athomorum coitio et conglobacio efficeret
omnia et in aere vniuersa concrescerent Siquidem per inane athomi vo
litant · cur sine terra sine radicibus sine humore sine semine · non
herba nõ arbor nõ fruges oriri aut grauari possunt Vnde apparet nihil
ex athomis fieri · quandoquidem · vna queqz res habeat propriam certamqz naturam
sui semen suam legem ab exordio datam Denique lucrecius quasi oblitus
athomorum quos asserebat · ut redargueret eos · qui dicunt ex nihilo
fieri omnia · his argumentis vsus est · que contra ipsum valent Si enim ex
dixit · nam si de nihilo fierent · ex omnibus rebus omne genus nasci posset
nil semine egeret Item postea nil igitur fieri de nullo posse putandum est
semine quo opus est rebus quo neqz create aeris in teneris possint perferri
p auras Quis hunc putet habuisse cerebrum cum hec diceret nec videret
sibi esse contraria Nihil enim per athomos fieri exinde apparet quod semine cuius
cuiqz rei certum est · nisi forte ignis et aque naturam ex athomis esse cre
dimus Quinequid durissimi rigoris materie si ictu vehementiore col
lidantur · ignis excutitur · nõ in ferro aut silice athomi latent Quis in

clusit aut cur sua sponte nō emittat · Aut quo semina ignis in
materia frigidissima ꝑmanere potuerūt Obmitto silicez ac ferrū orbem
orbem vitreū plenū aque teneres in sole de lumine q̄ ob aqua refu
lget ignis · accenditur eciā in durissimo frigore Tū eciā aqᷓ
ignez eē credendū est At qui de sole ignis nec estate quidē ac
cendi pōt Cū certe inhalatus · ul si vapor leuis aliquid attigit
aut crustā marmoris · aut laminā paruulā ꝑ minutissimos ro
res aquas concressit Item de alitu terre aut maris nebula ex
istit · que aut dispersa humefacit · quicquid texerit aut collecta
in altos montes insublime vento rapta stipatur in nubem · atqꝫ
imbres maximos decicit Ubi g° dicimꝰ liquores natos eē · Num
in vapore · num ī alitu · Num in vento atqꝫ nihil pōt consistē in eo
q̄d nec tangit᷑ · nec videtur · Quid g° de aīalibꝫ loquor In quoꝝ
corporibꝫ nihil sine racōe sine ordine sine vtilitate sine spē figura
tū videmꝰ · adeo ut solercia · et diligentissima omniū partiū mēbroꝝ
qꝫ desc̄ptio · cuiuꝫ nec fortunā repellat Sꝫ putemꝰ artus et
ossa · et neruos et sāguinē de athomis posse concrescē Quid sen
sus cogitacio memoria ingeniū Quibꝫ seminibꝫ coagmentantur ꝑ
ꝑut minutissimis inquit Sunt g° alia maiora Quomō igr̄ ī se
cabilia · deinde si ex inuisibilibꝫ sunt que vident᷑ Cur igr̄ nemo
videt Sꝫ siue sint inuisibiᵃ que sunt in hoīe considet · sine tac
tibilia que veniunt sub aspectū racione quis nō videt Quomō
g° sine racione coeūcia ꝑūt aliqᷓ̄d efficē rōnale Videmꝰ enī nil
eē in omi mūdo q̄d nō heāt in se maxīā mirabilē qꝫ rōnē Que
quia sup̄ hoīs sensum · et ingeniū ē cui rectiꝰ q̄ diuīe ꝓuidenᵉ
tribuenda ē An simulacrū hoīs et statuā · racio et ars fingit
ipm̄ hoīez de frustris temere cohaerentibꝫ fieri putabimꝰ Et quid
simile veritatis in ficto : cū sūmū et excellens artificiū nihil
aliud nisi vmbrā Et extrema corporis lineamenta possit imitari
Non potuit hūana solercia dare opem suo · aut motū aliquez
aut sensū · Obmitto usū videndi · audiendi · odorandi ceteroꝝ
mēbroꝝ ul apparenciū ul latenciū mirabiles utilitates Quis ar
tifex potuit aut cor hoīs · aut vocem aut ipām sapiām fabrica
re Quisq̄ ne igr̄ sanus existimat q̄ homo roē · et consilio facē
nō possit · id concursu athomoꝝ passim coherenciū ꝑfici potuis
se Vides in que deliramenta inciderint · dū nolunt effectionem
curā q̄ rerū deo dare Concedamꝰ tū hys ut ex athomis facta q̄
terrena sūt · nō eciā celestia deos aut incorruptos eternos bt̄os
eē Solis qꝫ dant immūitatē · ne cōcursu athomoꝝ concreti
eē videantur Si enī deos quoqꝫ ex illis constituisset dissipabiles
fierent seminibꝫ aliquā resolutis · atqꝫ in naturā suā reuertentibꝫ
Ergo si ē aliqᷓ̄d q̄ athomi nō effecerint · cur nō cetera eodē mō ī
telligamꝰ Sꝫ quero anteq̄ mundus p̄mordia ista generaret ꝑ
cur sibi dy habitaculū nō edificauerint videlicet nisi athomi
coisent : celūqꝫ fecissent · ad hue dy ꝑ mediū inane penderent ꝑ
Quo igr̄ consilio · qua roē de confuso aceruo se athomi congre
gauerūt · Ut ex alys inferiꝰ terre conglobarent᷑ · Celū desuper
tenderet᷑ : tanta syderum varietate distinctū : ut nihil vnq̄ excogi
tari possit ornaciꝰ · Tanta g° qui videat et talia pōt existimare
nullo effecta eē consilio : nulla ꝓuidencia · nulla roē diuīā · sed
athomis subtilibꝫ · exiguis concreta eē tanta miracula Nonne ꝓ
digio simile ē · aut natū eē hoīez · qui hoc diceret aut extitisse
qui crederet Ut democritū ut auditor eius fuit Vel epicurū in
quē vanitas oīs de leucippi fonte ꝑfluxit At ē sic aly dicit nata
mundus effectus ē · qui sensu et figura caret · hoc vō multo ē absur

dius · Si natura mūdū fecit consilio · et rōe fecit necē est · is enim fecit
aliquid · qui aut voluntatem faciendi h͞et · aut scienciam · Si caret et
sensu aut figura · quō pōt ab eo fieri qđ et sensum h͞eat · et figuram
nisi forte quis arbitret' nam aīalium fabricatam tam subtilem a
nō senciente formari aīariq3 potuisse : aut istam celi spēm tam p-
uidenter ad utilitates viuenciū temperatam nescio · quo casu sine
conditore sine artifice subito extitisse Sed quid inquit ē Crisip-
pus q̄ efficiat · ea que homo licet rōne sit p̄ditus facere nō possit
id pfecto est maius · et forcius · et sapiencius hoīe · homo aūt
nō pōt face celestia : g° illud qđ est efficiat · uel effecit superat hoīem
arte · prudencia consilio ptāte : quis igr̄ pōt eē nisi deus Natura
vero quā veluti matrem esse rerum putant Si mentem vō nō habet
nihil efficiet · vnq̄ nihil mouet Vbi enim nō ē cogitacio nec mo-
tus ē vllus · nec efficacia Si aut consilio utit' ad incipiendum
aliquid · rōe ad disponendum · arte ad efficiendum · virtute ad con-
sumandum · ptāte ad regendum et continendum Cur nā pocius q̄
deus noīetur Aut si concursus athomorum · uel carens mente nā
ea que videmus efficit Quō cur face celum potuit · vrbem aūt
domum nō potuit Cur montes marmoris fecit columpnas et simu-
lachra nō fecerit · Aut qui nō debuerant athomi · ad hec etiam
efficienda concurrere Siquidem nullam posicionem relinquūt : quam
nō expiant' : Nam de natura que mentem nō habeat · nō ē mirandū
q̄ hec face oblita sit Quid g° ē utiq3 deus cum inchoaret hoc
opus mundi quo nihil possit pot eē nec disposicius adordinem · nec ma-
ius ad molem · que fieri ab hoīe nō poterant fecit ipē In quibus eē
hoīem ipm̄ cum pticulam de sua ptāte sapiā dedit & instruxit eum
racione · quantum fragilitas terrena capiebat · vt ipē sibi efficeret que
in vsus suos essent neccia Si vero in huius mundi ut ita dixerim
re pu̇ca nulla prudencia ē que regat : nullus deus qui administret
nec omīo sensus nullus in hac rerum natura pollet Vnde agitur
mens hūana tam solers tam intelligens orta esse credetur Si
enim corpus hoīs ex humo fictum ē · vnde homo nomen accepit ·
aīmus g° qui sapit rector ē corporis · cui mēbra obsequūt' · tamq̄
regi · et imperatori · qui nec aspici nec comprehendi pōt · nō potuit
ad hoīem nisi a sapienti natura puenire Sed sicut omē corpus mens
et aīmus gubernant · ita et mundum deus Nec enim verisile ē · ut
minora et hūilia Regimen h͞eant · maiora et sūma nō h͞eant · De-
inq3 marchus cicero in tusculanis · et in consulacione aīorum in-
quit : nulla in terris origo inueniri pōt : nihil ē inquit ī aīs
mixtum atq3 concretum · aut q̄ ex terra natum atq3 fictum eē videat'
nihil ne humidum quidem aut flabile aut igneum His ē natu-
ris nihil inest q̄ vim memorie mentis cogitacionis h͞eat · quo
et p̄terita teneat · et futura prouideat · et complecti possit p̄sencia
que sola diuina sunt : nec enim inuenitur vnquam vnde ad hoīem
venire possint nisi a deo · Exceptis igr̄ duobus tribus ue calumpni-
atoribus vanis cum constet diuinā prudencia mundum regi · sicut et
factus ē : nec sic quisq̄ qui dyagore theodoriq3 sniam uel leucipi
inane commentum uel democriti epicuriq3 leuitatē p̄ferre audeat
auctoritati · uel illorum septem priorum qui appellati sūt sapientes vel pyth-
agore uel socratis uel platonis : ceterorumq3 philosophorum qui eē pruden-
ciam indicauerūt · falsa igr̄ ē illa sniā · qua putant terroris ac
metus grā Religionem a sapientibus institutam · quo se hoīes impiti
a pctīs abstinerent Quod si verum sit ergo derisi ab antiquis
sapientibus sumus Quod si fallendi atq3 adeo tocius gñis humani
cam comentati sūt Religionem Sapientes igr̄ nō fuerūt : q2 ī sapi-

ente non cadit mendacium. Sed si fuerunt sapientes, que tanta feli
citas mentiendi, ut non modo indoctos sed platonem quoque atque socratem
fallerent et pythagoram, zenonem, aristotilem maximarum sectarum prin
cipes tam facile deluderent. Est igitur divina providencia, ut senserunt hi
homines quos nominavi, cuius vi ac potestate omnia que videmus et facta
sunt et reguntur. Nec enim tanta rerum magnitudo, tanta disposicio,
tanti immutabilis ordinibus temporibusque constancia aut olim potuit
sine provido artifice oriri aut constare tot seculis sine incola po
tenti aut in perpetuum gubernari sine perito ac stare sine rectore, quod
racio ipsa declarat. Quicquid enim est quod habet racionem sit ortum necesse
est racione aut sencientis sapientie que natura nihil aliud potest esse quam
deus. Mundus autem quia racionem habet qua et regitur et constat, ergo a deo
factus est. Quod si est conditor rectorque mundi deus, recte igitur ab
eo vera religio constituta est. Autori est rerum parentique communi honos quoque ve
neracio debetur.

Quoniam constitit de providencia, sequitur ut doceamus utrum ne multorum deorum esse credenda sit an potius
unius. Satis ut opinor docuimus vel ostendimus in nostris institucioni
bus deos multos esse non posse, quod divina vis ac potestas si distribuatur
in plures diminuitur. Utique et mortalis est. Si vero mortalis non est,
nec minui nec dividi potest. Deus igitur unus est, in quo vis et potestas con
summata nec minui potest nec augeri. Si autem multi sunt dii, habent singu
li potestatis ac numinis summa ipsa decrescit. Nec poterunt singuli habere totum
quod est commune cum pluribus. Vincunque tamen deerit quantum ceteri possidebunt.
Non possunt igitur in hoc mundo multi esse rectores, nec in una domo multi
domini, nec in navi una multi gubernatores, nec in armento aut grege
duces multi, nec in uno regimine multi reges. Sed nec in celo qui
dem multi soles esse potuerunt, sic nec anime plures in uno corpore. Adeo
in unitatem natura universa consentit. Quod si mundum spiritus intus alit to
tamque infusa per artus mens agitat molem et magno se corpore miscet,
apparet testimonio poete unum esse mundi habitatorem deum. Siquidem
corpus omne nisi ab una mente incoli regique non potest. Omnem igitur
divinam potestatem in uno necesse esse, cuius nutu et imperio reguntur omnia.
Et idem tantus est ut ab homine non possit aut verbis enarrari aut sensi
bus existimari. Unde igitur ob homines opinio multorum deorum persuasione per
venit? Non erunt hi omnes qui coluntur ut dii homines fuerunt et idem
primi reges, sed eos ob virtutem quia profuerunt generi humano divinis ho
noribus affectos esse post mortem, aut ob beneficia et inventa quibus huma
nam vitam excoluerunt immortalem memoriam consequutos, quis
ignorat? Nec tamen mares sed feminas. Et cum vetustissimi Grecie scripto
res quos illi theologos nuncupant, tum etiam romani grecos sequuti et
imitati docent, quorum precipue homerus, autem noster ennius, qui eorum et
omnium natales, coniugia, progenies, imperia, res gestas, obitus, aliorum obitum
simulachra demonstrant. Et sequutus est Tullius tercio de natura deorum
libro. Dissolvit publicas religiones, sed tamen veram quam ignorabant
nec ipse nec alius quisquam potuit inducere. Ideo et ipse testatus est falsum
quidem apparere, veritatem tamen latere. Utinam, inquit, tam facile vera in
venire possem quam falsa convincere. Quod quidem dissimulanter ut
achademicus, sed vere atque ex animi sententia proclamavit, quia veritas
humanis sensibus erui non potest. Quod assequi voluit humana providencia,
id assequutus est ut falsa detegeret. Quicquid enim fictum et commen
ticium, quia nulla racione subnixum est, facile dissolvitur. Unus est igitur prin
ceps et origo rerum deus, sicut plato in thymeo et sensit et docuit, cu
ius maiestatem tantam esse declarat ut nec mente comprehendi nec
lingua exprimi possit. Idem testatur hermes, quem cicero ait in numero
deorum apud egyptios haberi, eum qui scilicet ob virtutem multarumque arcium

sciam Trimegistus nominatus. et erat non modo platone verum pythagora
septemque sapientibus longe antiquior. Apud zenophantem socrates dispu
tans ait: formam dei non oportere conquiri Et plato in legum libris quod
omnino sit deus non esse querendum. quia nec inveniri possit nec enarrari
Pythagoras quoque unum deum confitetur: dicens incorporalem esse mentem
que per omnem rerum naturam diffusa et intenta vitalem sensum cunctis ani
mantibus tribuat Antistenes autem in phisico unum esse naturalem deum dixit
quamvis gentes et urbes suos habeant populares Eadem fere aristoteles cum suis
peripatheticis et zeno cum suis stoycis. Longum est enim singulorum sentencias
exequi. qui licet diversis nominibus sint abusi. ad unam tamen potestatem que
mundum regeret concurrerunt Sed tamen summum deum. Cum et philosophi et poete
et ipsi denique qui deos colunt sepe fateantur: de cultu tamen et honori
bus eius. Nemo umquam requisivit nemo disseruit. ea scilicet persuasione
qua semper beneficum incorruptumque credentes. nec irasci enim umquam
nec ullo cultu indigere arbitrantur Adeo religio esse non potest ubi metus
nullus est

Vnc autem rudimus impie quorundam detestati Tunc est
bili que prudencie. vel potius amencie. redeamus ad propositum divi
nus religione sublata. nec sapiam teneri posse. nec Justiciam
dum divinitatis intellectus quo differimus a beluis in homine solo reperiatur
iusticia: quia nisi cupiditates nostras deus qui falli non potest cohercuerit
scelerate impieque vivemus Spectari ergo actus nostros adeo
non modo ad utilitatem communis vite attinet Sed etiam ad veritatem. quia
religione Justiciaque detracta. vel ad stulticiam pecudum amissa racione
devolvimur vel ad bestiarum immanitatem: ymo vero amplius siquidem
bestie suis generis animalibus parcunt Quid erit homine crudelius quid
immicius si dempto metu superiore vim legum aut fallere poterit aut contem
nere Timor igitur dei solus est. qui custodit hominum inter se societatem
per quam vita ipsa sustinetur munitur gubernatur Is autem timor aufer
tur si fuerit homini persuasum quod ire sit expers deus. qui moveri et in
dignari non modo cum iniusti fuerint communis utilitas sed etiam racio ipsa et
veritas persuadet Rursus nobis ad superiora redeundum est Vt quoniam do
cuimus adeo factum esse mundum. doceamus quare sit effectus

Si consideret aliquis universam mundi administracionem intelliget pro
fecto quam vera sit sentencia stoycorum. qui aiunt nostra causa mundum esse
constructum. Omnia enim quibus constat queque generat ex se mundus
ad utilitatem hominis accomodata sunt. homo igne utitur ad usum calefa
ciendi et luminis et coquendorum ciborum ferrique fabricandi: utitur
fontibus ad potum ad lavacrum fluminibusque ad agros irrigandos
regiones. utitur terra ad percipiendum fructuum ubertatem. Collibus
ad conferendas vineta montibus ad usum arborum atque lignorum. utitur
mari non solum ad commercia et copias ex longinquis regionibus feren
das. verum etiam ad ubertatem omnis generis piscium Quod si his elemen
tis. utitur quibus est proximus. non est dubium quin et celo. quoniam et celes
tium rerum officia ad fertilitatem terre ex qua vivimus temperata sunt
Sol irrequietis cursibus et spaciis inequalibus orbes annuos conficit
aut oriens diem promit ad laborem. aut occidens noctem superducit
ad requiem Et tunc absissum longius ad meridiem tum accessum propius
ad septentrionem hyemis et estatis vicissitudines facit: ut et hy
bernis honoribus ac pruinis in ubertatem terra pinguescat. et esti
vis caloribus vel herbide fruges maturitate durent Vel que
sunt in humidis incocta et fervescta mitescant. Luna quoque noctur
ni temporis gubernatrix amissi et recepti luminis vicibus menstrua spacia
moderatur. et certas horrentibus tenebris noctes fulgore sue cla
ritatis illustrat. ut estiva itinera. et expediciones. et opera sine labo
re ac molestia confici possint Siquidem nocte leves melius stipule

nocte arida prata gaudent Astra etc cetera vl' ortu vl' occasu suo cer-
tis stationibꝫ oportunitates tempoꝝ subministrant Sꝫ et nauigiis quo
nūꝰ errabundo cursu p jmmensuꝫ vagent' regimēqꝫ prebent Cuꝫ ca-
ritate gubernator obseruans ad portuꝫ destinati litoris puehatur
Ventoꝝ attrahunt' nubes vt sata jmbribus · ut uites fetibꝫ arbus-
ta pomis exuberent Et hec p orbem vicibꝫ exhibent' : ne desit ali-
quā quo vita hominꝫ sustineat Vt enī ceteras aīantes eadem natura
nutrit · et eiusdem fetu · et eciaꝫ nutu pascit' Num et multoꝝ causa
deus laborauit nūme · quia sunt rōnes expa Sꝫ intelligimꝰ et
ipā eadem et eodem mō in vsuꝫ hoīs adeo facta · ptim ad uestituꝫ
ptim ad opus auxilia · ut clarū sit dnūꝫ pvidenciaꝫ reꝝ · et copi-
aꝫ habundanciaꝫ hoī vitaꝫ tribue atqꝫ ornare voluisse ob eamqꝫ cāꝫ
et aerem volucribꝫ · et mare piscibꝫ · et terāꝫ quadrupedibꝫ imp-
leuit Sꝫ achademici cōū stoycos disserentes solent q̄rere Cur si
deus omnā hoīs cā fecerit · eciaꝫ multa ɋ̄ria inimica · et pesti-
fera nobis repiant' tam in mari ɋ̄ in terā Qui stoyci veritatē
nō respicientes, ineptissime repulerunt · aiūt enī multa in gig-
nentibꝫ · et i nūo aīaliuꝫ · quoꝝ lateat utilitas · sꝫ ea pro cessu tem-
poruꝫ inueniri, sicut iam plura porꝫbꝫ seclis incognita utilitas
et vsus inuenit Que tandem utilitas pot in muribꝫ in blactis
in spentibꝫ repiri que homī molesta · et pniciosa sūt An medicā
in his aliqua latet : que si ē inuenīet · aliqū nempe ad uersus ma-
la · cuꝫ id illi quererentur ee omnio maluꝫ · viperā ferūt exutāꝫ i cīne
qꝫ dilapsam mederi eiusdem bestie morsu Quāto melius fugeat
eam prorsus nō ee quā remediuꝫ cōū se ab illa desiderari Bre-
uius igr̄ ac verius respondere potuerūt · et hūc modꝫ deus cūꝫ
formasset homīeꝫ ueluti simulachruꝫ suū · qd̄ erat opificii sūmuꝫ
inspirauit ei sapiām soli · Vt omīa impio ac dicōni sue subiugaret
omnibꝫ qꝫ mūdi ɋmodis vteretur · ꝓposuit tn̄ ei et bona et mala
quia sapiām dedit cuius oīs rōi decernendis bonis ac malis sita
est Non pot enī quisqꝫ eligē meliora · et scire quid bonū sit · nisi
sciat simul reicē ac vitare que mala sūt Jnuicem sibi alterutrū
cōnexa sūt Vt sublato altero vtrūqꝫ sit tolli nāē · ꝓpositis igr̄
bonis · malisqꝫ · tamen demū opus suū pagit sapiā Et quid boni
appetit ad utilitateꝫ · maluꝫ reicit ad saluteꝫ Ergo sicut bona inu-
merabilia sūt · quibꝫ frui possꝫ sic · eciaꝫ mala que caueret Namsi
maluꝫ nullꝫ sit pīculuꝫ : nihil demqꝫ qd̄ ledē hoīeꝫ possit Tollit
oīs mā sapiā nec erit homī nccīa · positis eciā tm̄ mō inconspec-
tu bonis quid opus ē cogitatione intellectu sciā rōe Quocūqꝫ
qꝫ porrexerit manū id nature aptūꝫ ł ɋmoduꝫ sit Vt siquis ve-
lit appatissimā cenam infantibꝫ · qui nō dūꝫ sapiant appone Utiqꝫ
id appetent singuli quo vnūquēqꝫ · aut impetus aut fames, a' et
casus attraxit Et quicqd sūpserint id illis erit utile et salubre qd̄
igr̄ no cebit eos · sicuti sūt pmanere · et semp infantes et nescios
esse reꝫ Si aut admisceas · vl' amara · vl' ee venāta decipiūtur
utiqꝫ p ignoranciaꝫ boni et mali · nisi accedat his sapiā p quā ha-
beant maloꝝ reiectioneꝫ bonorūqꝫ delectuꝫ Vides g° magis ꝓ ma-
la opus bonis ee sapiā : que nisi fuissent ꝓposita rōnale aīal nō
eēmꝰ Qui si hec rō natura ē · quā stoyci posuerūt · dissoluit'
eciaꝫ illud argutuꝫ Epycuri deus inquit · aut vult tollē mala et
nō pot · aut pot et nō wlt · aut neqꝫ vult neqꝫ pōt · aut et vult
et pot Si vult et nō pot inbecillis ē · qd̄ in deuꝫ nō cadit Si
pōt et nō vult jnuidus · qd̄ eque alienū ē adeo Si neqꝫ vult
neqꝫ pt̄ · et inuidus et inbecillis ē Jdeoqꝫ nec deus · si et vult et
pōt qd̄ soluꝫ deo ɋuenit Vnde g° sunt mala · aut cur illa nō tollit

scio plerosqz phoꝝ qui ꝓvidenciaz defendūt · hoc argumēto ꝑturbare
solere · et invitos pene redigi ut deuz nihil curare fateant̄ quod
maxīe quērit epycurus · Sz nos racione ꝑspecta · hoc argumentuz
facile dissolvimus · deus enī pot̄ quicquid velit et imbecillitas et in
vidia in deo nulla est · pot igr̄ mala tollē · sz nō vult · nec ideo tn̄
invidus · Id circo enī nō tollit · quia et sapiām sic̄ et docui simul
tribuit · et plus ē boni ac iocunditatis in sapiā · q̄ in malis mo
lestie · Sapiā enī facit · ut eē deuz cognoscamus · et ꝑ eam cognicio
nez inmortalitatez assequamur quod ē summuz bonuz · Itaqz nisi prius
maluz cognoverimus · nec bonū poterimus agnoscere · Sz hoc non
vidit epycurus · nec alius quisq̄ · Si tollantur mala tolli pariter
sapiām · nec ulla in hoīe virtutis remanere vestigia · cuius rō in
insustinenda · et separanda maloꝝ acerbitate consistit · Ita ꝓpter ex
iguū compendiuz sublatoꝝ maloꝝ maxio et vero et ꝓprio nobis
careremus · Constat igr̄ omnīa ꝓpter hoīez ꝓposita tam mala q̄ eciā bona

Sequitur ut ostendaz · Cur fecerit hoīem ipm̄ deus · sicut mū
duz ꝓpter hoīez machinatus est · Ita ipm̄ ꝓpter se tamq̄ divini
templi antistitez spectatorez operꝝ reꝝqz celestiuz · Solus
ē enī · qui sentiens capaxqz racionis intelligere possit deuz · q
opa eius admiratur virtutē ꝓtātēqz ꝑspicere · Id circo enī consilio
mente et prudencia instructus ē · Ideo solus preter ceteras aīantes
Rectus corpe · at statu factus est ut ad contēplacionez parentis
sui excitatus eē videat · Ideo sermonē solus accepit · ac linguā co
gitacionis interp̄tez · ut enarrare ꝓtātēz dnī sui possit · Postrema
enī cuncta ei subiecta sūt Ut factori atqz artifici deo eēt ipē sub
iectus · Si ergo deus hoīez suū voluit eē cultorez · Ideoqz illi titulū
tm̄ honoris attribuit · ut reꝝ omniū dnaretur · utiqz iustissimū
ē deū videlz enī qui tanta ꝓstiterit amare · et hoīez qui sit no
biscuz dnī iuris societate cōiūctus · nec enī cultorez dei · a dei
cultore violari · Unde intellr̄ religionis ac iusticiē sēa eē hoīez fi
guratuz · Cuius rei testis ē marcius tullius in libris de legibus
ita dicens · Sz oīm que in doctoꝝ hoīm disputacione versantur
nihil ē ꝑfecto in stabilius · q̄ plane intelligere nos ad iusticiam eē
natos · Quod si ē verissimuz deus · vult ergo omēs hoīes eē iustos
·i· deuz et hoīes caros hrē · deuz s · honorare tamq̄ pr̄em diligere
velut frēm · In his enī duobꝰ tota iusticia consistit · Qui ergo aut
deuz nō agnoscit aut honoret iniuste · et con nām suā vivit · et lr̄
mundo irrupit institutuz legemqz divinaz

Hic fortasse quērat aliquis · unde ad hoīez pcta ꝑvenerit · aut
que pravitas divini instituti regulam ad piora detorserit Ut
cuz sit ad iusticiam genitus opa tamē efficiat iniusta · Iam su
prius explanat sil deuz posuisse bonū ac maluz · et bonū quidē di
ligere pugnās odisse · sz ideo maluz ꝑmisisse · ut et bonū enitesceret
q alteꝝ sine altō sic̄ sepe docui intelligimus constare nō posse · t
deniqz ipm̄ mūduz · ex duobꝰ elementis repugnantibus et in vicē
copulatis eē concretuz igneo · et humido · nec potuisse lucez fieri
nisi et tenebre fuissent · quia superuz nō pot eē sine infō · nec
oriens sine occidente · nec calidū sine frigido · nec molle sine
duro · sic et nos ex duobꝰ eque repugnantibus compacti sumus · t
aiā et corpe quoꝝ alteꝝ celo ascribit · quia tenue est et intrac
tabile Alteꝝ terre quia aphensibile est · Alterū solidū et eter
nuz ē Alteꝝ fragile et mortale Ergo alteri bonuz adheret alteri t
maluz alteri · lux vita iusticiā · alteri tenebre mors iniusticia · Hinc
exstitit in hoībus nature sue depravacio · ut eēt necesse constitui t
legem qua possent et vicia ꝓhiberi et virtutis officia imperari Cur

igr̃ sint in reb9 hũanis bona et mala quorũ rõnez declaram9 ne
cesse ē in utranqz ptem moueri deuz · et ad grãm cũz iusta fieri
videt · et ad iram cernit iniusta Cꝫ occurrit nobis epicurus et
dicat · Si ē in deo leticie effectus ad grãm et ody ad iram : necesse
ē ut hẽat et timorez et libidinez et cupiditatez ceterosqz effc̃us
ad grãm qui sũt inbecillitatis hũane Non est necesse ut ti
meat qui irascit᷑ aut mereat qui gaudet Denqz iracũdi min9
timidi sũt Et nata leti min9 merent Quid opus ē de hũa
nis affectib9 dicere · quib9 fragilitas nrã sucũbit Considẽmus
diuĩam necitatez · nolo enĩ naturã dicere · quia deus nũqꝫ credit
iratus timoris affectus hẽt in hoĩe matiam In deo nõ hẽt homo
qꝫ multis casibus et picul̃is subiectus ē metuit ne quanis maior
existat · que illũz berbẽt spoliet laceret affligat interimat Deus
aũt i quez nec egestas nec iniuria nec dolor nec mors cadit ti
mere nullo pacto põt · quia nichil ē qꝫ ei vim possit inferre Itaꝫ
quia fragilis et mortalis effcũs ē natẽ fuit alterũ sexũ diuer
suqz ꝯstituit · cuius pmixtione soboles effici posset ad ꝯtinendaz
gñis ꝑpetuitatez : nec aũt libido in deuz locũ hẽt : quia fragilitas
et interitus ab eo ē alienus : nec ulla ē apud euz femina cuius
possit copulacione gaudere · nec successore indiget qui semp futur9
est Eadem de inuidia et cupiditate dici põt · que certis mani
festis qꝫ de causis in hoĩez cadunt · In deuz nullo mõ At vero grã
et ira · et miseracio habent in deo matiam recteqꝫ illis utitur
sũma illã et singularis ptas ad rez conseruacionẽ

Queret quispiam que sit ista matiã pmũ accedentib9 malis
afflicti hoĩes ad deũ plerũqz confugiũt mitigant obsecrant
credentes eum posse · ab hijs iniurijs ꝑpulsare · hẽt igr̃ causa
miserandi · nec enĩ i immicus homiꝫ qꝫ ꝯtemptor · ut auxiliũ la
borantib9 deneget Item plurim quib9 ꝑsuasi · est adeo placere iu
sticiã · eiuqꝫ qui sit dñs ac parens omĩ venerant᷑ : et p̃cib9 assidu
is atqꝫ freq̃tib9 votis dona · et sacrificia offerunt · nomẽ eius
laudib9 prosequũt᷑ iusticie ac bonis opib9 demereri euz laborãtes
Ergo ē ꝓꝑ qꝫ deus · et possit et debeat gratificari Nam si nihil est
tam ꝯueniens deo q̃ beñficia : nihil aũt tam alienũ · q̃ut sit in
gratus · nccẽ ē ut officijs optimorũ sc̃teqꝫ viuenciũ ꝑstat aliquid
atqꝫ vicem reddat · nec subeat ingrati culpã que est etiã homĩ
criminosa Con̄ aũt sũt alij facinorosi et nephari que omĩa libidi
nib9 polluant cedib9 vexent · fraudulent · rapiant · piurent : nec
ꝯsanguineis nec parentib9 percant · leges et ipm̃ etiaz deuz
negligant · habet igr̃ ira in deo matiaz · nõ enĩ fas eum cũz
talia fieri videat · non moueri et insurgẽ ad ulcionẽ in scelerator̃
et pestiferos nocentes qꝫ dolore · ut bonis omnib9 consulat adeo
et in ipã ira nõ in est · et gratificacio In quia ḡo et falsa repu
tur argũta · ul᷑ eorũ qui cũz irasci deuz nolunt gratificari nolũt
quia nec homo quidez fieri sine ira pt · ul᷑ eorũ qui nullũ anim
moti eẽ in deo putant Et quia sũt aliqui affectus qui nõ cadũt
in deuz Ut libido timor auaricia inuidia omĩ prorsus affcũ euz
carere dixerũt · hijs enĩ vacat qui viciorũ qui ꝟ affectus sũt
Eos aũt qui sũt virtutis · i · ira i malos · caritas in bonos · mise
racio in afflictos · qũ diuiã ptãte sũt digna ꝓprios et iustos t
veros · hẽt qꝫ ꝑfecto nisi hẽat hũana vita · turbabit᷑ atqꝫ ad tan
taz ꝯfusionez deueniet status rez · ut ꝯtemptis superatis qꝫ legi
b9 sola · regnet audacia Nemo demqꝫ tutus eẽ possit nisi qui t
virib9 p̃ualeat Itaqꝫ q̃si coi latrocinio terrã oĩs depopulabitur
Nunc vero qm̃ · et mali penã · et boni grãm et afflicti opem spe

rant Et virtutibus locus et scelera rariora sint et boni · miseriores
et iusti · ab iniustis impugne vexant Considerabimus postea cur
iusta fiant Iterum de ira impliceamus · an sit aliqua in deo · vtrum
nichil curet omnino · nec moveatur ad ea que impie geruntur

Deus inquit epicurus nihil curat nullam igitur habet potestatem Curare
enim necesse est eum · qui habet potestatem · vel si habet · et non utitur que tan
ta est causa Vt ei non dicam nostrum genus sed etiam mundus ipse
sit vilis Ideo inquit incorruptus ac beatus quia semper quietus Cui er
go administracio tantarum rerum cessit · si adeo negliguntur que videmus
ratione summa gubernari · aut quietus esse non potest · qui vivit ac sen
tit Nam quies aut sompni res est aut mortis Sed nec sompnus
habet quietem Nam cum soporati sumus corpus quidem quiescit · animus
aut irrequietus agitatur ymagines sibi quas cernat effingit · et
vt naturalem sui motum exerceat varietate visorum avocat se falsis
dum membra saturentur ac vigorem capiant de quiete Quies igitur
sempiterna solius mortis est Si aut mors non attingit · Deus igitur
numquam quietus est : dei vero actio que potest esse nisi mundi administracio
Si vero mundi curam gerit · curat igitur hominum vitam deus · et singulorum ac
tus animadvertit · eosque sapientes ac bonos esse desiderat · hec est voluntas
dei · hec divina lex quam qui sequitur · qui servat deo carus Necesse est
igitur ut ira moveatur adversus eum · qui hanc eternam divinamque legem
aut violavit aut spernit Si nocet alicui · deus iam bonus non est
Non exiguo fallitur errore qui censuram sive humanam sive divinam
acerbitatis nomine infamant putantes · nocentem dici oportere qui
nocentes afficit pena Quod si est nocentes igitur leges humanas que
peccantibus supplicia sanxerunt · nocentes iudices qui scelere convictos
pena capitis iudicant Quod si lex iusta est · que et nocenti retribuit
quod meretur et iudex integer ac bonus dicitur cum malefacta vin
dicat Bonorum enim salutem custodit qui malos punit Ergo et deus
cum malis obest nocens non est : ipse est autem nocens · qui aut in
nocenti nocet · aut nocenti parcit · ut pluribus noceat · libet querere
ab his qui deum faciunt immobilem Siquis habeat rem domum familiam
servique eius contempnentes · paciencia domini omnia eius invaserint ipsi et
bonis eius fruantur · ipsos familia eius honoret · dominus aut contemp
natur · ab omnibus derideatur relinquatur Vtrum ne sapiens esse possit qui
contumelias · non vindicet suisque rebus eos potiri paciatur in quos habeat
potestatem · qui tanta inquoque potest sapientia reperiri Si aut paciencia nominanda
est · et non stupor quidem insensibilis Sed facile est ferre contemptum
Quid si fiant illa que a cicerone dicuntur Etenim quero siquis pater
familias liberis suis a servo interfectis · uxore occisa incensa domo sup
plicium de servo numquam acerrimum sumpserit Vtrum is clemens an in
senetoris an inhumanus et crudelissimus esse videatur Quod si huiusmodi fa
cinoribus ignoscere crudelitatis est potius quam pietatis Non est
igitur virtutis in deo ad ea que iniuste fiunt non commoveri Nam mun
dus tamquam dei domus est · et homines tamquam servi Quibus se ludibrio
sit nomen eius Qualis aut quanta paciencia est ut honoribus suis
cedat · prava et iniqua fieri debeat videat · et non indignetur quod
proprium et naturale est ei · cui peccata non placeant Irasci rationis est auferunt
tur licencia quod utique iusti sapientes que fecerunt Sed stoyci non viderunt
esse discrimen recti et pravi esse iram iustam esse et iniustam Et quia
medelam rei · non inveniebant voluerunt eam penitus excidere Peri
patetici vero non excidendam sed temperandam esse dixerunt Quibus
in vi° libro institucionum satis respondimus nescisse · aut philosophos que
racio esset : nec apparet ex diffinicionibus eorum quas Seneca enumerat
in libris quos de ira composuit Ira inquit est cupiditas vlciscende

in iniurie alieni ut aut possidemus Cupiditas prius est emendi eius a
quo te inquit putes lesum. Quidam ita diffinierunt: Ira est inci-
tatio animi ad nocendum ei qui aut nocuit aut nocere voluit. Aris-
totiles a nostra non multum abest: ait enim iram esse cupiditatem dolo-
ris rependendi. nec est ira de qua diximus superius. que etiam mutis
inest. In homine enim cohibenda est. ne ad aliquod maximum prosiliat
per furorem. nec in deo esse potest. quia ille stabilis est. In homine autem quia
fragilis est invenitur. Ingerit enim lesio dolorem. et dolor facit ul-
cionis cupiditatem. ubi est ergo illa ira adversus delinquentes. que uti-
que non est cupiditas ulcionis quia non precedit iniuria. Non dico
de hiis qui adversus leges peccant: quibus et si iudex sine crimine
irasci potest. fingamus tamen eo sedato animo esse debere. cum subiciat
pene nocentem. quia legum sit minister. non animi et potestatis sue. sic enim
voluerunt qui iram conantur evellere. De hiis potissimum dico qui sunt
nostre potestatis ut servi. ut liberi. ut coniuges. ut discipuli. quos cum de-
linquere videmus incitamur ad coercendum. necesse est enim bono at-
que iusto displicere que prava sunt. et cui malum displicet movetur
cum id fieri videt. Ergo surgimus ad vindictam. non quia lesi sumus sed
ut disciplina servetur. mores corrigantur licencia comprimatur.
Hec est ira iusta que sicut in homine necessaria ad pravitatis correctionem
sic utique in deo a quo ad hominem pervenit exemplum. Nam sicuti nos
potestati nostre subiectos coercere debemus etiam prava universorum deus
coercet. Quem ut irascatur necesse est. quia naturale est bono ad al-
terius peccatum moveri et incitari. ergo diffinire debuerunt. Ira est
motus animi ad coercenda peccata insurgentis. Nam diffinicio Ci-
ceronis. Ira est ulciscendi libido non multum a superioribus distat. Ira
quam autem possumus vel furorem vel iracundiam nominare. Hec ne
in homine quidem esse. quia tota viciosa est. Ira non que ad receptionem
viciorum pertinet nec homini adimi debet. nec ideo potest quia utilis est rebus
Quid opus est inquiunt ira cum sine hoc humanis et necessaria
affectu peccata corrigi possint. At qui nullus est qui peccantem pos-
sit videre tranquille. possit fortasse qui legibus presidet. quia
facinus non sub oculis eius admittit moveri. adversus enim
qui potest innocens reperiri. Cumque detectum facinus iudicem venit
iam non sua ad legum sentenciam utitur. potest concedi. ut sine ira faciat
habet enim quod sequatur. Nos cetera domum peccant a nostris. sine id
cernimus sine sentimus indignari necesse est. Ipse enim peccati aspectus
indignus est. Nam qui non movetur aut probat delicta quod est
turpius et iniustius aut molestiam castigandi fugit. quam sedatus
animus et quieta mens aspernatur ac renuit nisi stimulaverit. Quem
aut commovetur tamen intempestiva lenitate. vel sepius quam ne-
cesse. vel etiam ignoscit is plane et illorum vitam perdit. quorum au-
daciam nutrit ad facinora maiora. et sibi ipse ad eternam molesti-
arum materiam subministrat. Viciosa est ergo impetus ire sine cohibicio. Lau-
datur Architarentinus qui cum agro corrupta esse omnia comperisset
villici sui culpam. redarguens miserum te inquit Ergo quantum po-
tuerit gravissime ut stomachum nihil incitent atque impugne
discedant. Ergo vero laudarem si cum fuisset iratus dedisset ire sue
spacium ut residente per intervallum temporis animi timore haberet modum
castigacio. non ergo propter ire magnitudinem donanda erat pena. sed
differenda. ne aut peccanti maiorem iusto dolorem inmitteret aut ca-
stiganti furorem. Nunc vero que tandem equitas. aut que sapiencia est
ut aliquis ob exiguum dolorem puniatur. ob maximum non puniatur.
Quod si naturam rerum causasque didicisset. numquam inportu-
nam continentiam profiteretur. ut umquam servus iratum

DUM hij quos odio habent irascunt̃ etiaꝫ parib9 aut
etiaꝫ superiorib9 hinc quottidie ad immania facinora ꝓsilit hic
tragidie sepe irascuntur Et igr̃ laudendus archit͡as · si cuꝫ a
licui cum et pari facienti iniuriaꝫ fuissꝫ iratus repssissꝫ se tñ
et paciã furoris impetuꝫ mitigassꝫ · hec sum cohibicio gloriosa ẽ q̃
compescit adaliquid immensus magnuꝫ maluꝫ seruorꝫ · aut filiorꝫ
quia pctã nõ coherccẽ pctm̃ ẽ Euadent enĩꝫ ad maius mali pui
punitateꝫ · hic vero cohibenda ira sꝫ etiaꝫ si iacet excitanda est
Quod aut de hoĩe diximus : id etiaꝫ de deo qui hoĩeꝫ similẽꝫ sui
fecit Obmitto de figura dei sape intelligẽ ꝓuidere ꝓstare Ex oĩ
bus aut aĩalib9 hõ solus hec hẽt · ergo ad dei similitudineꝫ facta
ẽ Rꝫ ideo procedit in viciuꝫ · quia de terrena fragilitate ꝑmixta
nõ pot id quod adeo sumpsit incorruptuꝫ puruꝫq3 seruare nisi
SEd qui compactus ut dix Cab eodeꝫ deo iustiẽ preceptis imbuat
imus ex duob9 aĩo et corpe in altero virtutes · et in altero vi
cia ꝯtinentur · et repugnant inuicem Animi enĩꝫ bona que
sunt in ꝯtinendis libidinib9 ꝯtraria sunt corpi : et corpis bona q̃
sunt in omni genẽ voluptatuꝫ inimica sunt aĩo Sed si virtus
repugnant voluptatib9 · easq3 compssent · eo vere deo siles Vñ
appet aĩaꝫ hoĩs que virtuteꝫ diuinaꝫ capit nõ ẽẽ mortaleꝫ Sed
discrimen illud qd̃ cum virtus hẽat amaritudineꝫ et sit dulcis
illecebra voluptas vincant̃ plurimi : et distrahantur ad suauitatẽ
Rꝫ veõ quia se corpi rebusq3 terrenis addixerunt ꝑmittuntur i
terrã nec assequi possunt diuini muneris grãm quia se viciorꝫ
labibus inquinarunt Qui aut deuꝫ sequuti eiq3 parentes corpo
ris desideria contẽpserunt · et virtuteꝫ ꝓferentes voluptatib9 ino
cenciaꝫ iusticiãq3 seruauerunt · hos deus ut sui similes recog
noscit Cuꝫ igr̃ sanctissimaꝫ legeꝫ posuerit velitq3 vniuersos inno
centes ac beneficos ẽẽ · pot ne nõ irasci · cum videt ꝯtempni le
gem suam abici virtuteꝫ appeti voluptateꝫ Quod si ẽ mundi ad
ministrator sicut ẽẽ debet nõ utiq3 contẽpnit · id qd̃ ẽ i omni mũ
do n͞r maximum Si ẽ ꝓuidus · et oportet deuꝫ consulit utiq3 gñi
hũano quo sit vita nrã · et copiosior et melior et tucior : Si est
pater ac deus vniuersorꝫ certe et virtutib9 hominũꝫ delectat̃ et vi
ciis cõmouetur · ergo et iustos diligit · et impios odit Odio inquit
opus nõ est semel enĩꝫ statuit bonis et malis penaꝫ Quod
si aliquis iuste innocenter q3 viuat · et ideni nec colat nec curet
omnino · ut aristoteles ceterique philosophorꝫ credent, sie hinc impugnet q̃ cuꝫ legi
dei obtemperauit · ipm̃ tamen spreuit · et aliquid ꝑ qd̃ deus pos
sit irasci tamq̃ fiducia integritatis aduersus euꝫ rebellanti si
hinc pot irasci ꝑ superbiaꝫ · cur nõ magis pctori · qui legem cuꝫ
ipõ pariter latere contempsit Iudex petis veniaꝫ dare nõ pot
quia ipẽ ẽ legis sue disceptator · et iudex quã cuꝫ poneret et nõ
utiq3 ademit sibi omneꝫ ptãteꝫ si habet cognoscendi licenciam
potest igr̃ et irasci Cur ergo inquit et aliquis · et qui peccãt
Sepe felices sunt · Et qui pie viuunt sepe miseri · quia et fugi
tiui · et abdicati libere viuũt · et qui sub disciplina prĩs aut
dni fructius · et frugalius Virtus enĩꝫ ꝑ mala ꝓbatur · et cõ
stant vicia per voluptateꝫ · nec tñ ille qui peccat sperare debet
ꝑpetuaꝫ impugnitateꝫ · quia nulla ẽ ꝑpetua felicitas Sꝫ sꝫ vltimã
semp expectanda dies hoĩs dici q3 btũs · aũ obituꝫ nemo pot :
suppremaq3 funera debet ut ait poeta nõ insanus exitus est
qui arguit felicitateꝫ · et nemo indicauꝫ pot nec viuus effugere
nec mortuus lẽt enĩꝫ ptãteꝫ et viuos ꝑcipitare de summo et mor
tuos etius affligẽ cruciatib9 ymo inquit si irascitur deus statiꝫ

debuit vindicare · et pro merito q̄q̄ punire At enim si id faceret neo
superesset · nullus est enim qui peccet · et multa sunt que ad peccandum
irritant · etas violencia egestas · occasio premium · Adeo subiecta e
peccato fragilitas carnis quam induti sumus · ut nisi huic necessitati deus
parceret nimium fortasse pauci viverent · ppter hanc causam pacientissimus
est et iram suam continet Nam perfecta est in eo virtus · ne
cesse est paciamque quoque eius esse perfectam · que et ipsa virtus est Quam
multi ex peccatoribus iusti postmodum effecti sunt · ex malis boni ex impro
bis continentes Quam multi in prima etate turpes · et omni iudicio con
demnati post modum · vel tamen laudabiles extiterunt Quod utique non fieret
si omne peccatum pena sequeretur leges publice manifestos reos
dampnant Sed plurimi sunt quorum peccata occultantur · plurimi qui
dilatorem comprimunt aut precibus aut   Quod si omnes eos qui
humanam penam effugiunt censura divina dampnaret · esset homo aut
rarus aut etiam nullus in terra Denique vel nulla illa causa de
lendi generis humani iusta esse potuisset quod homines contempto deo vivo i
terrenis fragilibusque figmentis honorem divinum tamquam celestibus
deferunt · adorantes opera humanis digitis laborata Cumque illos
deus artifex ore sublimi statu recto figuratos ad contemplacionem
celi et noticiam dei excitaverit curvare se ad terram maluerunt pe
cudum · imo humilius enim · et artius et pronius est : qui ab aspectu
celi deique patris adversus terram quam calcare debuerat de terra fac
ta et formata venerat In tanta igitur impietate hominum tantisque
peccatis id assequitur paciencia dei Ut se ipsis homines dampnatis vite pri
oris erroribus corrigant Denique et boni sunt iustique multi et abie
ctis terrenis cultibus maiestatem dei singularis cognoscunt Sed cum
maxima · et utilissima sit dei paciencia · tamen quamvis sero noxios pu
nit · nec patitur longius procedere cum eos inemendabiles esse pre
Superest una et extrema questio Nam dixit fortasse [videra]t
se quispiam adeo non irasci debere possem dicere quod ira hominis re
frenanda fuerit · quia iniuste sepe irascitur · et putet habet mo
tum quia temporalis est Itaque ne fierent ea que fiunt per iram · et humi
les et mediocres · et magni reges temperari debuerunt furor eius et
comprimi · ne mentis impotens aliquod inexpiabile facinus admit
teret · deus autem non ad presens irascitur · quia eternus est · perfecte quoque
virtutis et numquam nisi merito irascitur Sed tamen non ita se habet res · illam
si omnino prohiberet irasci · ipse quodammodo reprehensor opificii sui fuisset
quia in principio iram iecoris homini indidisset Siquidem credunt causa
huius commocionis in humore fellis contineri · igitur prohibet in totum iras
ci quia iste affectus datus nature est Et prohibet in ira permanere Ira enim
mortalium debet esse mortalis Nam si maneat confirmantur inimicicie
ad perniciem sempiternam Deinde rursus cum irasci quidem sed tamen peccare
non precepit non utique evellit iram radicitus sed temperavit · ut in omni casti
gacione modum ac iusticiam teneremus Qui ergo irasci nos iubet
Ipse utique irascitur · qui placari celeriter precepit est utique ipse rebus
utilia communibus Sed quia diximus non esse iram dei temporalem sicut
hominis qui pertinacia commocione fervescat · nec facile regere se potest
propter fragilitatem intelligere debemus · quia sit eternus deus iram quoque
eius in eternum permanere Sed rursum quia virtute sit maxima
preditus in potestate habere iram suam · nec ab ea regi · sed ipsum illam quem
admodum velit moderari Quod utique non repugnat superiori Nam
si prorsus immortalis fuisset Ira eius non esset satisfactioni aut gracie
post delictum locus Cum ipse hominem ante solis occasum reconsiliari
iubeat Sed ira divina in eternum · manet adversus eos qui peccant
in eternum Itaque deus non thure non hostia · non preciosis muneribus

que omnia sunt corruptibilia sed morum emendatione placatur. Et quia peccare desinunt iram dei mortalem facit. Id circo enim non ad presens noxium quemque punit. ut habeat homo resipiscendi sui facultatem
Hec habui que de ira dei dicerem donare Carissime ut scires
quemadmodum refelleres eos qui deum faciunt inmobilem. Restat ut
more ciceronis utamur epylogo ad perorandum sicut ille custu
lanus de morte disserens fecit. Ita nos in hoc opere testimonia divina
quibus credi possit adhibere debemus. ut illorum persuasionem refellea
mus. qui sine ira esse deum credentes dissolvunt omnem religionem
sine qua ut ostendimus aut inmanitate beluis aut stulticia pe
cudibus adequamur In sola enim religione .i. in dei summi notione
sapiencia est prophete universi divino spiritu repleti. nihil quam de gratia dei erga
iustos. et ira eius adversus impios loquuntur. Quorum testimonia
nobis quidem satis sunt Verum hiis qui non credunt isti qui sapiam
capillis et habitu iactant racione quoque et argumentis a nobis fuerant
refellendi. Ore enim prepostere agitur ut humana divinam tribuat
auctorem Cum pocius humanis divina debuerint. que nunc sane omitta
mus. ne nihil apud istos agamus. et in infinitum materia precedat
Ea igitur queramus testimonia. quibus illi possunt aut credere aut certe non
repugnare Sibillas plurimi et maximi auctores tradiderunt grecorum
aristonicus. et appollodorus Eutheus nostrorum varro et fenes
tella. hi omnes precipuam et nobilem preter ceteras erithream fui
sse commemorant Appollodorus quidem ut de cive et populari sua glo
riatur. fenestella vero etiam legatos erittheo a senatu esse missos
refert Ut huius sibille carmina romam deportarentur Et ea con
sules curio. et octavius in capitolio quod tunc erat. durante quinto
catulo restitutum ponenda curarent Apud hanc de summo et con
ditore rerum deo huiusmodi versus repperiuntur Incorruptibilis et conditor
eternus in aere habitans. bonis bonum preferens. et multo maio
rem mercedem Iniustis aut et malis iram et furorem excitans
Rursus alio loco enumerans quibus maxime facinoribus incitetur
deus. hec intulit fuge sceleratas religiones. et vivo deo servi
ab adulterio te abstine. et masculi permixtione pravam impuram ge
nerationem cita et ne occidas. Hiis enim deus inmortalis irascitur
qui hec agunt Indignatur ergo adversus peccatores
Verumque plures ut ostendi sibille a doctissimis auctoribus fuis
se traduntur unius testimonium satis non sit ad confirmandum
sicut intendimus veritatem Cumee quidem volumina quibus
romanorum fata conscripta sunt in archanis habentur. est celatum ni
fere omnium libelli quoniam in usum sunt hominibus non vetantur. Ex quibus
alia denuncians universis gentibus Ira dei ab impietatem hominum hec
hoc modo exorsa est Vementes ire magne super mundum dei promit
tit
cinaciones enarrans omnibus hominibus in urbibus prophetans. Alia quoque
per indignacionem dei adversus iniustos. cathaclismum priore seclo
factum esse dixit. ut malicia generis humani extingueret. Ex quo iras
cente celesti deo. ipse civitates cum omnibus hominibus terram mare
coopruit diluvio rupto. Similimodo postea deflagracionem fu
turam vaticinata est. qua rursus impietas hominum delectur
Esse quoque in fatis
Unde aput nasonem de Ione ita dicit
reminiscitur affore tempus Quo mare quo tellus correptaque re
gia celi Ardeat et mundi moles operosa laboret Quod tamen
fiat necesse est Cum honor et cultus dei summi apud homines inti
erit eadem tamen placari eum penitencia factorum et sui emendacione
contestans. hec addidit Omnes ergo homines transferte vos. neque
ad iram ducite deum magnum Item paulo post neque perdet ne aut

ptet cuz omīs pietatez ex mente propriatis Demqz alia sibylla ce
lestiuz terrenoruqz genitorē diligi oportere denūciat ne ad pdendos ho
mīes Indignacio eius insurgat sic ne forte iratus incorruptibilis d's
omē genus humanuz pdat · vitam taluz improbaz oportet · eteni geni
torez deū amari qui plenus est et sapiens Ex hijs appz vanas eē ra
ciones philoz qui deuz putant sine ira · et incretus laudes eius in eo
ponunt qd est cōtrā ipam maiestatez regni hoc imperiuqz terrenū · nisi
metus custodiat soluit · Auffert iraz regi nō modo nemo parebit sz
eciaz de fastigio papitabitur ymo vero cuilibet humili eripe hunc
affectuz · quis enz non spoliabit · quis nō deridebit · quis nō afficiet
in iniuria ita nec indumenta nec sedem nec victuz potit hre alijs t
quidqd hueit diripientibz · ne dum putens celesti imperij maiesta-
tem sine ira · et metu posse consistē Apollo millesius de iudeoruz re
ligione consultus responso hoc indidit Regem ante et genitorem t
ante omnia quē terra contremescit celuqz · et mare · et latebre tar
taree · et demones abhorrescunt Si tam leue ē qz phli volunt q
mō aduentuz eius · nō mō demones s ministri tante ptatis sz ecia
celuz et terra · et rez natura omis contremiscat Si enī nullus alti
serunt nisi coactus · omē igr imperiuz p metuz cstat · metus autez
aut piram Nam si nō moueatur · quis aduersus parem nolentez
nec cogi potent ad obsequiū Consulat vnusquisqz affectus suos iaz
intelliget neminez posse sine ire · et castigacione imperio subiugu
ri Ubi gō ira nō fuerit · imperiuz quoqz nō erit · deus aut hēt im
periuz · gō et iram que constat imperiuz heat necesse ē

Quapp' nemo vana loquela phloz inductus ad contemptuz
dei se erudiat Qd ē maximuz nephas · debemus hūc omēs
amare qd pr ē · et vereri qd dñs · et honorificare qd dñs bn
ficus · et metuere qd seuerus vtraqz psona in eo venerabilis Q
uis salua pietate nō diligit aīe sue parentez · aut quis impune
contempnat eum qui rez dñator heat in omis veram et etiaz pta
tem Si prem consideres ortuz nobis adlucez qua fruimur sub
ministrat p illuz viuimus p illuz in hospicium mundi hujus intramus
Si deum cogites ille nos in innumerabilibz copijs alit · ille
sustentat in hujus domo habitamus huius familia sumus Et si minus
obsequēs dicebat nimis qz officia dni et parentis i mortalia me
rita poscebāt · timēr plurimuz proficit ad veniaz cōsequendaz Si cul
tuz eius nocionēqz teneamus Si abiectis humilibz terrenis qz tam
rebz quā bonis celestia et dīna sempiterna meditemur Quod ut
ut facē possimus deus nobis subsequendus ē · deus adorandus · t
qui in eo ē materia rez et rō virtutuz · et fons bonoz Quid enī
deo aut potencia maius ē · aut rōe pfectius · aut claritate luci
lenciūs · qui quī nos ad sapiam genuit · ad iusticiaz pcreauit
Non est fas hoīez relicto deo sensūs ac vite datore terrenis fra
gilibus qz famuliari · aut querendis temporalibz bonis inherentē
ab innocencia · et pietate discere · nō faciūt beatuz viciose ac mo
tifere voluptates · nō opulencia libidinū maturitas · nō inanis am
bicio nō caduca honores · quibus illaqueatus animus humanus et cor
pori mancipatus eterna morte dampnant Sz sola innocencia · cui
legittima et digna merces est i mortalitas quā statuit a principio
de cōsciencijs · et incorruptis mentibz · que se a vicijs et omni labe
terrena integras inuiolatasqz conseruant · huius pmij celestis et sep
iterni participes eē nō putant · qui fraudibus rapinis circūscripcionibz
conscienciaz suaz polluerunt · quiqz in iurijs hominum nepharijs commissis
indelebiles sibi maculas i miscerunt al' inuserunt Proinde vniuersos o-
portet qui sapientes q' homines merito dici volunt fragilia contempnē

terena calcare: humilia despice Vt possint cu deo btissima neces
situdine copulari Auferatur impietas discordie. dissenciones
qz turbulente ac pestifere sordia z mercia irrupint diruuntur z
dissipant. qntuz possumus boni ac benefici ee meditemur Siquid
nobis opus. siquid suppetit copiaz no voluptati vnius sz multoz
saluti impartiatur. voluptas eniz tam mortalis e qz corpus cui
exhibet misteriuz Justicia vo. et bnficencia tam i mortalis quaz
mens. et aia que bonis similitudinez dei assequit Sit nobis deus
no in templis. sz in corde nro consecratus. destructibilia sut oia
que manu fiut Mundemus hoc templuz qd non
no puluere sz malis cogitacionibus sordidat quod no cereis arde
tibus. sz claritate. ac luce sapiencie illuminatur In quo si semper
deuz credidenmus ee psitem eius diuinitatis potencia ita vinemus
ut et ppiciuz semp heamus. et nuqz vereamur iratuz Deo gracias

Expliat lattancius de ira dei

IN pricipio huius opis siue libri uidenda sut aliqua. vz quid sit genus
huius artis. q spes q ptes quid sit officiu quis finis. quis opifex
qd instrm q materia. q sit utilitas. et quis effectus De pimo go uide
duz e Genus e phya a. veitas: coz que sut discrecio Spes st duo
honestas et utilitas. nam in his constat tota ethica. Nam sic socrates
diffinit Ethica e q docet quid sit agenduz. qd ne roe necessaria i uita sit
fugienduz Ethica di ab ethus q e mos Socrates e phiam moralez reperit
et eaz suos phios docuit licet nih redegerit in sciptura aus rei cu introgat
rudit male sapiam in homiz cordibs hitare q eam reduce. et scbe i pellibs
aialiuz mortuoz Multi tu scpsere discipli. et plato qui libruz delegibs co
pilauit. post no ariles qui ethicoz .x. libros scpsit Deni theophrastus phie
optimus Postea no pametius que auctor iste cicero imitatur. et licet eiz
i mltis in crepet. tu solepne scpsit. et mlti alij scpsere solempnit. quos
e enumare sit fluu Autor cicero volens ethicam scribe pposuit cunlia of
ficia filio ptractare inqbs ethica atinetur enoluenda p totu opus officia
oruz ua nu huius opis illa sut Partes sut quinqz. s. duplex honesti cog
nicio. dux utilitatis nocio. et coparacois utrulqz manisio Officiu e nih
dicere neqz facere cuius racione pbabilez redde no possis. Vl officiu e sumo uel
cogitacio. ul qulibz ai motus ab honestate pueniens Vel ut diffinit aya
crobius. Officiu e virtus purgatoria. que horez a virtute declinare non
sinit Vel officiu e congruus actus vniuscuiqz psone sm morez et instituta
ciuitatis Que diffinciones lz varijs ubis explicent. tu eadem s. eoz
Officiuz aut nom equiuocuz e. ul mlta
e diffinicio congrua et pfecta Officiuz aut nomi equiuocuz e. ul mlti
farie officiuz pot capi. quia aliu p obsequio. aliu p ingratu. alij p celebra
cione. aliu pactu virtuoso sm morez prie constituto. et isto mo capit
in pposito. Finis e honestatis. et vtilitatis speculacio: nam nco qd
nihil sine racione faciu honestatez. et utilitatez speculam Opifex
e vir bonus Instrm e illud opus rois qd dicat discrecio Ma
atia sut mores homi; ua ma vnt cuiqz artis e illud circa quod
uersat ars. et omis facultas q ex ea afficit Vtilitas e magnar
nam cognitio totius vite Intencio autoris e dare pcepta cuilibz
Ca composicois e duplex cois et specialis Communis ut ois hoies
moribs et doctinis. et uictiosis opibs instruat. z componat Specialis
e ut filio pnie caritatis suo marcho athenis studenti sub magno co
appo pho utilitatez. et bonos morez pstet Naturali quidez pne cari
tatis affectio. ergu filios inclinat ad utilitate et comoduz exhibenduz
Tractandi modu trix assignat. nam in pima distinctione officia ab ho
nestate deriuata 2a officia ab utilitate manacia 3a vestigat ab vtriusqz

ptis collisione prodentia. Moralis philosophie supponit liber: ~~In italia non fuerat cap~~ alte et imitatur autor stoicos et maxime pannetium et theophrastum qui in grecia principatum obtinebant In italia non sine apud latinos cuius rigidus est hic autor. Effectus est maximus Nam inspecto cognito libro isto non ignorabimus vitam nostram moribus et doctrinis bene componere. cuncta pertractare esse cum peritis veritatem a falso iusticiam ab iniusticia discernere utilitatem sequi et incongrua relinquere fugere turpia et honestatem cum cardinalibus et honestatem cum cardinalibus et theologia virtutibus amplexari. Nota quod iste liber compositus est ad hunc finem scilicet ad perfectionem anime intellective que non potest haberi nisi mediante habitu virtutum. Primo ponit prohemium in quo attencionem docilitate benivolencia et alia captat 2o exequitur ibi omnis. In hoc primo ondit se filio exemplar 2o proponit materiam tractandam 3o ondit quos imitetur. 2a ibi sed cum. 3a sequitur Item quo ad principium ita fiat quia primo facit quod dam est scilicet proponit se filio ibi 2a quamquam ibi tertia quod obrem

Marci Tullii Ciceronis de officiis liber primus Incipit et cetera

Vamquam te marce fili iam annum audientem cratippum idque athenis abundare oportet preceptis institutisque philosophie propter summam et doctoris auctoritatem et urbis quorum alter te sciencia augere potest: altera exemplis tamen ut ipse ad meam utilitatem semper cum grecis latina coniunxi Neque id in philosophia solum sed et in dicendi exercitatione feci Idem tibi censeo faciendum. ut par sis in utriusque orationis facultate. quam quidem ad rem nos ut videtur magnum attulimus adiumentum hominibus nostris latinis. ut non modo grecarum literarum rudes sed etiam docti aliquantum se arbitrentur adeptos et ad discendum et ad iudicandum Quam obrem disces tu quidem a principe huius etatis philosophorum et disces quam diu voles tam diu autem velle debes. quo ad te quantum proficias non penitebit. Sed tamen nostra legens non multum a peripateticis dissidentia. quoniam et utrique socratici esse volumus de rebus ipsis utere tuo iudicio nihil enim impedio Orationem autem latinam efficies profecto legendis nostris pleniorem Nec vero hoc arroganter dictum existimari velim: nam philosophandi scientiam concedens multis quod est oratoris proprium apte distincte ornate dicere. quoniam in eo studio etatem consumpsimus. si id mihi assumo videor id meo iure quodam modo vendicare Quam obrem magnopere hortor te mi cicero ut non solum orationes meas. sed hos etiam de philosophia libros qui iam illis se fere equarunt studiose legas Vis enim maior est dicendi in illis Sed hoc quoque colendum est equabile et temperatum orationis genus. et id quidem nemini video grecorum contigisse ut idem utroque in genere laborasset sequereturque illud forense genus dicendi et hoc quietum disputandi genus. Nisi forte demetrius phalereus in hoc numero haberi potest disputator

Primo tullius proponit se filio esse exemplum notificando qualiter coniunxit latina cum grecis

Preceptum est aliquod auctoritabile dictum quo informatur aliquis ad aliquid agendum vel sciendum Institutum est aliquod generale dictum a philosophis observatum quo quis informatur ad aliquid imitandum dimittendum vel petendum Philosophia id est honestus vite studium bene vivendi meditacio mortis contemptus seculi

idem concludit

graecus cum latinis

Concludit

Iudicare est de re qualibet secundum ipsius proprietatem iudicium sumere quod pertinet ad doctos

Corolla ponit innuendo ut non studeat hic etatis non aut fuerunt meliores

Sunt aliqui qui addiscunt et non proficiunt studium et sic postmodum ipsos penitet studuisse modo dicit id est legens sic

Ondit quod est aut sit quod cicero erat de genere stoicorum filius non erat de peripateticis non et platonicus in merito quia autem ipse erat peripateticus

A socrate processerunt stoici qui unicuique philosophum ad mores componendos deflexit Et qui animi virtutibus ornatis veram licet intellectus confitere insinuant per platonicos intelligimus peripateticos et achademicos qui et platonis discipuli extiterunt qui summum bonum esse posuerunt in veritatis cognicione et inventione

Orationem emendat scilicet latinorum vel suam

Ornate propter eloquendi et iste tres partes plus valent quo ad vulgus quam alie

Temperat se et expurgat se ab arrogancia

Laudat hic grecos de philosophia non de rethorica et non dux est laudare

Concludit adhortando filium ad studium in hoc opere

Quodam quia sciencia sunt ab eterno et hec est corruptibilis

Oratio est duplex quedam clamosa et ista fruatur in rethorica quedam temperata et ista agitur in philosophia morali

Et tangit ignoranciam quorundam grecorum

Commendat suam scilicet rethoricam participando aliquantum grecos Et non quod dux aut laudare quia laudare se fuisse et practicam et hic solidissimi aliud ex sua virtute et hic proprium est ut hic cicero

Theophrasti discipulus ar... hic iudicatus ... meliori discipulo nam ob emitere ipso discipuli peciere an sane deberet se adherere tradit ... modo pro hoc notificare nolebat theophrastum que lesboica quenerat meliorem et magis scientificam declarare eius theophrasti discipulus demetrius fuit

tor subtilis orator parum vehemens dulcis tamen ut
theophrasti discipulum possis agnoscere. Nos autem quan
tum in utroque profecerimus aliorum sit iudicium utrun
que certe secuti sumus. Equidem platonem existimo
si genus forense dicendi tractare voluisset gravissi
me et copiosissime dicere potuisse. Demostenem
si illa que a platone existimo si genus forense
didicerat tenuisset et pronunciare voluisset or
nate splendideque facere potuisse. Eodemque modo
de aristotile et socrate iudico quorum uterque suo st
udio delectatus contempsit alterum. Sed cum statuissem
scribere ad te aliquid hoc tempore multa posthac ab eo
exordiri maxime volui quod etati tue esset aptissimum
et autoritate mee gravissimum. Nam cum multa sint
in philosophia et gravia et utilia accurate copioseque
a philosophis disputata latissime patere videntur ea que
de officiis ab illis tradita et circumata que sunt al
precepta. Nulla enim vite pars neque publicis neque priva
tis neque forensibus neque domesticis in rebus neque si
tecum agas quod neque si cum altero contrahas va
care officio potest. In eo quod ex colendo sita est
vite honestas omnis et negligendo turpitudo
Atque hec quidem questio communis est omnium philosophorum.
Quis est enim qui nullis officii preceptis traden
dis philosophum se audeat dicere. Sed sunt non nulle dis
cipline que propositis bonorum et malorum finibus
officium omne pervertunt. Nam qui summum bonum
sic instituit ut nihil habeat cum virtute coniunctum
idque suis commodis non honestate metitur. hic
si ipse sibi consentiat et non interdum nature bonita
te vincatur fit ut neque amiciciam colere possit neque
iusticiam neque liberalitatem. Fortis vero dolo
rem summum malum iudicans aut temperans vo
luptatem summum bonum statuens esse certe nullo
modo potest. Que quamquam ita sint in promptu ut
res disputatione non egeat tamen sunt alio loco an
obis disputanda. He discipline igitur si sibi con
sentanee esse velint de officio nihil queant dicere
Neque enim ulla officii precepta firma stabilia
coniuncta nature tradi possunt nisi aut ab hiis qui
solam aut ab hiis qui maxime honestatem propter se
iudicant expetendam. Itaque propria ea est pre
ceptio stoicorum et achademicorum peripateticorum
quoniam aristonis pirronis et erilli iam pridem
explosa sententia est: qui tamen haberent ius suum dispu
tandi de officio si rerum aliquem delectum
reliquissent ut ad officii inventionem esset
aditus. Sequimur igitur hoc quidem tempore et in
hac questione potissimum stoicos non ut in
terpretes sed ut solemus e nostris fontibus et
eorum iudicio arbitrio nostro quantum quoque modo videbitur
hauriemus.

Placet igitur quoniam omnis disputatio de
officio futura est ante diffinire quid sit
officium quod a panetio pretermissum esse miror al

Nolit enim plato utrique sequi si tamen philosophiam moralem; demostenis oratoriam facultatem principali obtinuit inter grecos

Nulla etiam neque publicis: pro hoc tangit politicam imaginem partem philosophie moralis: neque privatis pro hoc tangit ethicam que docet quo homines debeant regere semet ipsos: neque domesticis pro hoc tangit iconomicam qua consulatur circa curam familiarem

Officium amplectitur omnem virtutem et turpitudo vicia omnia et ideo dicit latissime videntur patere

Officio id est amotu expectante honestatem et sic in cognicione sermone et opere et motu animi ille motus animi dependet a cognicione. Quatuor sunt partes vite pueritia iuventus senectus senium

Discipline id est epicureorum quorum opiniones improbat hic autor

Iusticia habet inter alias virtutes filia est honestatis

Fortitudo est consideratio periculorum susceptio et firma laborum perpessio cum spe utilitatis
Nihil timet vir fortis nisi turpe et inhonestum. Duplex est fortitudo quia aut pro bono communi et ista fortitudo dicitur et ista est dementia
loco id est in libro de fine bonorum et malorum et in quinto de questionibus tusculanis

De clarat autor dictum suum

Concludit quorum est proprium tradere precepta de officiis
Causam dicit qui non possunt tradere precepta sive excludit

Tercia distinctio in qua diffinit quid sit officium

Officium est actus congruus sive virtuosus alicuius persone secundum mores et instituta sive civitatis et isto modo capitur officium in isto libro aliter
Officium est excogitatio vel sermo vel locutio vel quilibet animi motus ad honestatem pertinens et sic sumitur in isto libro et istud est subiectum in isto libro

Dicit dubitanter et excipit ponit suam sententiam et laudat ab utraque parte

Excusat se removendo dubium

Commendat materiam pertractandam et est sua distinctio prologi et proponit secundo declarat in una

Declarat propositum sive materie

Commendat materiam pertractandam primarum sunt officia hominis singularium
virtus in actione consistit ut illud bene aut loquitur male

Probat materiam pertractandam vel probat quod omne vitium non discrepat ab honestate
Removet errores quorundam pretermittendum in tenturum

Declarat quod ad iusticiam que est prima virtutum
Iusticia est quod proprium commodum non considerans dat unicuique quod meretur

Quo ad fortitudinem et temperanciam et contra illos epicureos frangit aliam partem honestatis

Excusat se quod non tractat de errore illorum

Stoici qui solam honestatem amplexabantur peripatetici honestatem cum utilitate

Achademici sunt platonici nam plato inter scolares discipulos in athenis recessit et invenit in achademia ubi est continuus tremor ut removeret illos a malo per timorem
Delectum id est distinctionem quia officium distinguit alius circa causam, pre alius circa finem alius circa tempora circa modos et sic de aliis

Tractatus sive inquisicio cui est sola intencio indagacio in actus humanos motus ad ut lex fontem honestatis sine qua nihil incidunt

dividit al' dat causi

mero. Omīs ē q̄ a rōne suscipitur de aliqua re institucio debet a diffinicione pficisci · ut intelligat̄ rō de quo disputet

Omīs de officio a· actiq arguit de offō a' dubitat iqrēdo de actu officij ꝯ de p̄ceptis et regulis pfectuz ē illud an nil desit

OMnis de officio dux̄ ē questio. vnū genus qd' ptinet ad finez bonoꝝ. alterū qd' positū ē in p̄ceptis quibȝ in oēs ptes usus uite ꝯfirmari possit. Superioris gn̄is ex̄ huiusmōi sūt. Vȝ omnā ne officia perfecta sint. num quid officiū aliud alio mai⁹ sit. et que sūt gn̄is eiusdem. Quoꝝ aūt officioꝝ precepta tradūtur. ea quāmq̄ ptinet ad finez bonoꝝ tn̄ id minus appet. quia magis ad institucionez uite cōmunis spectare uidetur: De quibȝ ē nobis his libris explicanduz. Atqȝ eciaz alia ē diuisio officij: nam ꝛ mediuz quoddaz officiū dr̄ et pfectū; Perfectū officiū rectū opinor uocem⁹ qd' greci catortoma. hoc aūt cōe officiū uocant Atqȝ ea sic diffiniunt ut rectū qd' sit id officiū pfectū eē diffiniant. Mediuz aūt officiū id esse dicunt qd' cur factū sit racio pbabilis reddi possit

Quoꝝ· aūt exᵗᵃ altn' moneri ꝯ· officiaj qd' qd' stabat in p̄cedentis

Atqȝ a· sic ē dux̄ qō de officijs an dux̄ ē offiū et pmo h· So declāt mēbra ī pfectū
hec ē drā int offiū rectū et mediū. q p offiū rectū tn̄ ꝓcedit ex opacione virtuosa Mediū nō ꝓcedit ex opacione virtuosa et cū hoc mediᵗᵉ roē ꝓbabili
Tangit libri subiectū diuidend ipm̄ et pmo ponit vnaȝ distinctōez 2° declaratur

Mediuz
ēn pbabilis sine rō pōt reddi inpfcto efficio · sȝ eēt supfluū ideo nō ponitur

Omnīs totalis qō de officiis in duas diuidit' spēs · vl' sic omīs qōo de officiis ad alteraȝ duaꝝ speciꝝ de officiis ptinet
Ad finē a· ad summū bonū vl' qꝛ illud qrat' illis l' finit' sȝ qꝛ illo cognito post tinari vl' quia p p̄cepta ducim⁹ in opaciones

Ad rei pfectōm duo reqrit' s· virtus et opacio

Catortoma cator grece lat̄ bȝ vl' nix̄ ꝛ toma grece lat̄ rectū in catortoma i·bȝ vl' nix̄ rectū qꝛ nō parit' dtōnez
Atqȝ ponit diffinicōez illi⁹ officij pfecti qd' dicit' greca catortoma
Illa sūt de pmo gnē officioꝝ q̄ talia sūt manifeste qꝛ qm ea seqt' utilitatez summi boni ꝯsequitur
Cū nobis aliqd agenduȝ ꝓponit' utrū sit honestū vl' turpe requirim⁹ 2° an sit utile vl' nō ꝯsideram⁹ 3° an sit utile qd' nequaq̄ honestati repugnet 4° qn sūt duo honesta ꝓposita quid illoꝝ sit honestius · 5° duobȝ utilibȝ ꝓpositis qd' sit utili⁹ pscrutamur
Deliberacō ē alti⁹ ptis electō effcāī dr̄ gnāl' qd' hō hoī dȝ · et creatura creatori · sȝ spāl' dicit' qꝛ filii debet parentibȝ ꝛ libi' pꝛōno ꝛ amicus amico

TRiplex igitur est ut panetio uidetur cōsilij capiendi deliberacio. Nam honestū ne factū sit an turpe · dubitant id qd' in deliberacōez cadit. In quo considerando sepe animi ī ꝯtrarias sniās distrahuntur: Tuȝ autez ut inquirunt aut consultant ad uite ꝯmoditatez iocunditatēqȝ ad facultatez rerū atqȝ copias ad opes ad potenciaz · quibȝ et se iuuare possit ꝛ suos ꝯducat id nūc de quo deliberant · q̄ deliberacio oīs in roēz utilitatis cadit. Tercium dubitacionis genus est · cū pugnare uidetur cū honesto id qd' uidetur utile. Cū ē utilitas ad se rape lo nestas cōū ad se reuocare uidetur · fit ut de trahatur ams in deliberando. afferatqȝ ancipitē curaz cogitandi. Hac diuisione cū pretereire aliquid maximū uiciū in diuidendo sit duo p̄termissa sūt. Nec ē soluȝ utrū honestū an turpe sit deliberari solet · sȝ eē duobȝ ꝓpositis honestis · utrū honestius. Item qȝ duobȝ ꝓpositis utilibȝ utrū utili⁹ Itaqȝ ille triplicez putauit eē racionez In quinqȝ ptes distribui debere reperitur. Primū igitur ē de honesto: sed dux̄ tn̄ partibȝ roē de utili · post de compacione eorum disserendum

Jocunditatez a· in delectacōez delectaᵗ ut dicitur plūs op⁹ pficiat copias quo ad possōes opes amiciaȝ s· recipientiū a nobis
Nūc emiāt tanȝ mēbra opionis panecij
Duo sūt motiue hōm s· ꝯcupiscencie et rōis sȝ ꝯcupiscencia ū sapientes vinuȝ

pbat ē ūtiȝ imp̄fectā diuisionez

Concludit p̄mittēdo intentuȝ
Declāt qd' intendit toto libro sine uoluis

Ad rei pfectōm duo exigit' s· virtus et opacio ut ꝯ notaui' dicit' uidet' qꝛ nunq̄ honestas repugnat utilis et ꝯ

Ancipitē difficile ē cognoscē an illa utilitas repugnat honestati vl' nō
Increpat panetiū de insufficienti diuisione

PRincipio gn̄i animantiū oī a natura tributū est ut se uitaȝ corpusqȝ tueatur declinetqȝ ea q̄ nocitura eē uidentur omnia qȝ q̄ sūt ad uiuenduȝ necessaria inquirat ꝛ paret ut pastū aut latibula aut alia eiusdem generis. Coē aūt animantiū omniū ē ꝯiunctōis appetitus pcreandi causa ꝛ cura q̄daz eorum q̄ procreata sunt. Sȝ inter hoīez ꝛ beluaz hoc maxime interest · qꝛ hec tm̄ q̄ntū sensu mouetur ad id soluȝ qd' adē qd' p̄ns ē se accommodat paululū ad modū sentiens p̄teritū

Autor in his tribȝ libris vl' p̄ceptis trāt de uite ꝯ tribȝ p̄ceptis ī pmo de honesto aliqn simꝛ aliᵒ uiute · in 2° de utili et in tercio de compacōe ꝯiunxione utilis cū honesto

Tangit libri mā de tractando de ipā pmo ponit quādaȝ cōitatez int hoīes et brutos 2° ponit draȝ ī ꝯmū

pricipio pmisso ꝓlogo ꝛ ī si iuuaro breuiter de qbȝ sit tractatur⁹ · data qȝ diffinitione officij Ingredit' dicē de quibȝ scilicet bus officiū trahat originez dux enī assignat quosdaȝ ꝓprietates oībȝ aīalibȝ a nā datas de se tuendis et uitis ꝓparandis sunt ea sȝ roē carencia officij qd' nos gerim⁹ ꝓnare quādaȝ imaginez

Coē quid omī aīātūi coē sit et in quo hō bellua differat
Coē hō pncipiū
hoc nāqȝ et alia drā ē qꝛ os hoī sublime dedit rē. Hō drā int hoīez et belluaz

Sȝ nūc autor ponit drām ꝛ pmo q̄ntū ad bruta 2° q̄ ad hoīes ibi homo

aut futurum. Homo autem quia rationis est particeps,
per quam consequentia cernit causas rerum videt earum-
que progressus et quasi antecessiones non ignorat
similitudines comparat rebusque presentibus adiungit
atque annectit futuras facile totius vite cursum et
videt ad eamque gerendam preparat res necessarias.

Eademque natura vi rationis hominem conciliat homini et ad
orationis et ad vite societatem. Ingeneratque in primis
precipuum quendam amorem in eos qui procreati
sunt impellitque ut hominum cetus et celebrationes inter
se et sibi obedire velit. Ob easque causas studeat
parare ea que suppeditent ad cultum et ad victum nec
sibi soli sed coniugi liberis ceterisque quos caros habeat
tuerique debeat. Que cura exsuscitat etiam animos
et maiores ad rem gerendam facit.

In primis que hominis est propria veri inquisitio atque in-
vestigatio. Itaque cum sumus necessariis negociis cu-
risque vacui tunc avemus aliquid videre audire
addiscere cognitionemque rerum aut occultarum aut
admirabilium ad beate vivendum necessariam ducimus.
Ex quo intelligitur quod verum simplex sincerumque
sit id esse nature hominis aptissimum.

Huic veri videndi cupiditati adiuncta est
appetitio quedam principatus ut nemini parere
animus bene informatus a natura velit nisi pre-
cipienti aut docenti aut utilitatis causa iuste et
legitime imperanti. Ex quo magnitudo animi ex-
istit humanarumque rerum contemptio.

Nec vero illa parva vis nature est rationisque quod unum
hoc animal sentit quid sit ordo, quid sit quod de-
ceat, in factis dictisque qui modus. Itaque eorum
ipsorum que aspectu sentiuntur nullum aliud animal pul-
chritudinem venustatem convenientiam ordinem
in consiliis factisque conservandam clemenciam or-
dinem partium sentit quam similitudinem natura ratioque
ab oculis ad animum transferens multo et magis et
pulchritudinem constanciam ordinem in consiliis et
factisque conservandam putat caveteque ne quid in-
decore effeminateque fiat. Tum in omnibus in opinioni-
bus et factis ne quid libidinose aut faciat
aut cogitet. Quibus ex rebus conflatur et ef-
ficitur id quod querimus honestum. Quod etiam
si nobilitatum non sit tamen honestum sit quodque
vere dicimus etiam si a nullo laudetur natura est laudabile.
Formam quidem ipsam Marce fili et tamquam fa-
ciem honesti vides, que si oculis cerneretur
mirabiles amores ut ait Plato excitaret sapientie.

Sed omne quod est honestum id quattuor par-
tium oritur ex aliqua: aut enim in perspici-
enda veri sollertia que versatur aut in ho-
minum societate tuenda tribuendoque suum cui-
cumque et rerum contractarum fide aut in excelsi at-
que invicti animi magnitudine ac robore aut in omnium
que fiunt queque dicuntur ordine et modo in quo
inest modestia et temperancia. Que quattuor

Tangit naturam hominis

Eadem natura ad cardinem virtutum descendit et consuse tangens et ponit alia principia officiorum et radicem

In racione id est intellectu quia quod intellectu capit racione optime

Rem gerere est difficile utilia et gloriosa operare

Specificat ea que dixit supius in hac parte et ponit radicem principaliorem honesti et ex quibus radicibus vadat in suas propagines

Anima vivimus animo a discimus vite retinemus inquirere est per se investigare cum alio

Veri veritas est adequacio rei ad intellectum iuxta illud Virgilii: Felix qui potuit rerum cognoscere causas. Et tangit fortitudinem. Fortitudo est rerum magnarum appetencia et rerum humanarum contemptio cum utilitatis racione perpessio

Ponit aliam particulam sive radicem honestatis que est fortitudo et ille fortis est qui nulli subiectus est animus et liber est

humanarum rerum id est naturalium nam humane res sunt viles respectu celestium

Rationis id est naturalis nature est et racio que artificialis in homine que ingenium susceptit a natura

Definivit de temperancia vel modestia que est in animo concinens moderacio cupiditatum

Est autem pulchritudo in consiliis respectu honesti. Constancia est ut virtus habita non dilabatur sed magis et magis intendat. Et in consiliis est honestas. Et in factis pulchritudo hec est quod eorum cum finalis sit ordo ut dicam primo postea proximum vel consanguineum potius quam extraneum. Compatriotas potius quam peregrinos vel est attendit ordo circa animum ut racio dominium optineat in animo ira et concupiscencia ut inferiores consequantur. Sapiencie forma oculis videri posset ad amorem sui omnes et maxime excitaret Plato in moralibus

Libido est voluptas vel appetitus racioni contrarius
Flatur tamquam a metallo contrarium ad virum

Quibus concludit generaliter quod removet dubium vel laudat honestatem

Quasi omne sic continua ex virtutibus manat honestum sed non passim

Apostrofat ad filium suum provocare ipsum ad hanc honestatem capescendam et primo arguit ab auctoritate Platonis. Secundo resumit ut ostendat formam 2a sine operacione 2a ibi Sed

Resumunt partes honesti ut exprimit enim quattuor opiniones primo 1o 2o declarat partes 1 aut

Sollercia id est prudencia eius iiiior sunt species scilicet memoria que est de preteritis intelligencia que est de presentibus et providencia que est de futuris

Societate et hec est iusticia que consistit in tribus scilicet societate dilectione et obediencia

Excelsi et hec est magnanimitas seu fortitudo que consistit in perseverancia et paciencia. In omnibus Temperancia est virtus racionis in libidinem atque in alios non rectos impetus animi firma et recta dominatio. Et habet in se clemenciam continenciam modestiam. Continencia est per quam consilii gubernacione libido regitur. Clemencia est per quam animus in odium temere concitatus comitate retrahitur vel continetur. Modestia est temperancia per quod pudor honestus caram et stabilem comparat auctoritatem

species contractus sunt emptio vendicio donacio stipulacio

Removet dubium

int'se colligata atqz implicata sint tn̄ ex singul'
certa officiorū genā nascitur · velut ex ea pte q̄
pma descripta est in qua sapiāz et prudenciam
ponim' in est indagacio · atqz i ueniō ueri eiusdē
qz uirtutis hoc munus est ppriuz Vt enī quis
quis maxiē pspicit quid in re qz uerissimuz sit
quiqz acutissime ? celerime pot et uidere et
explicare rōne is prudentissim' et sapientis
simus rite hri solet Quo circa hinc qi mā
quaz tractet · et in qua u'setur subiecta ē ue
ritas Reliquis aūt tribq uirtutibq necessi
tates pposite sūt ad eas res parandas tuē
dasqz · quibq actio uite ɔtinetur · ut et soci
etas hominū coniunctioqz seruetur · et aī excelle
cia magnitudoqz · tū in augendis opibq utilita
tibusqz et sibi ? suis ɔparandis · tū multo ma
gis in his ipis despiciendis eluceat Ordo
aūt et ɔstancia ? moderacio ? ea q̄ sūt his
similia u'santur in eo genē · ad qd est adhibē
da ē actio q̄dam nō solū mentis agitacio
His enī rebus q̄ tractant' in uita modū
quēdam et ordinē adhibentes honestatem
et decus ɔseruabimus

Ex quatuor aūt locis in quos honesti
natā uimqz diuisim' · Primus ille qui in
ueri cognicione ɔsistit maxiē naz at
tingit humanā · Omēs enī trahim' et
ducim' ad cognicionis ? scie cupiditatē
in qua excellere pulchruz putam' labi aūt
errare nescire decipi ? maluz ? turpe dicim'

In hoc genē nāli et honesto duo uicia uitā
da sūt Vnū ne incognita pro cognitis ha
beamq hisqz temere assenciam' Qd in
tū effugē qui uolet · Omis aūt uelle de
bent adhibebit ad ɔsiderandas res ? tpus
? diligenciaz Alteruz est uiciū qd quidaz
nimis magnuz studiuz multāqz opam in
res obscuras atqz difficiles conferunt eas
demqz nō necias/ Quibus uiciis decli
natis qd in rebus honestis et cognicōe dignis
ope curēqz ponetur id uē laudabit Vt in
astrologia Cm̄ sulpiciū audim' In geome
tria Sextū pompeiū ipi cognouim' mul
tos in dialecticis · plures i iure ciuili Que
omēs artes i ueri i uestigacione u'santur Cui'

[Left margin notes:]
Declarat q2 sit una ti doctrina distinguitur ut melius declaretur pprietas uirtutis
Quilibet ipe u'satur circa ueritatem inquirendam q̄ uel tus est cuius materia
Declarat uirtutē
amplificat
Primo reassumit illā primaz ptez que ē prudencia
pulchruz ē cunnete inter illustres uiros
hic autor docet vitare vicia q̄ possibat prudenciam inquirere Vnū viciuz
Docet uitare nos viciuz
2m viciuz alteruz
Ponit officiū huius uirtutionis et effectuz
Ponit exemplum

[Right margin notes:]
Concludit matiaz prudencie
Declarat officium aliarum trium et primo ponit bo declarat
Non minorē uim q̄ queiē pta tuen
Supra determinant de quatuor uirtutibus honesti confuse hic uō separatim ? ple
Omēs apti nati sūt ad ueritatē cognoscendaz omēs homines nāl' scire desiderāt philosophus Iudicat enim dicti uis et prudencia primū ex insita maxiē humane nature
labi ·a· uacillare ? cūls fluē in credēdo
se scire id qd ignorat
labi ad eos qui nō fructuosis collocate student
Errare ad eos qui student fructuosis q2 nō manifestis · et sic huit fructuosis que fructuosa nō sūt
Nescire ad eos qui hūt incognita pro cognitis
Decipi ad eos qui temē assenciunt

Non enim laudamus viros fortes neque prudentes si qui agonizant. Nam non est mirum &c. Non semper in actu sis sed in duplici requie dato, sed illa requies sit plena studiis et cogitationibus bonis.
Tum removet dubium secundum et subiungit.

studio a rebus gerendis al' agendis abduci
contra officium est Virtutis enim laus omnis in ac-
cione consistit a qua tamen fit intermissio sepe et
multi que dantur ad studia reditus Tum agita-
cio mentis que numquam acquiescit potest nos in
studiis cognitionis etiam sine opera nostra continere
Omnis autem cogitatio motus que animi aut in consi-
liis capiendis de rebus honestis et pertinentibus
ad bene beateque vivendum aut in studiis scientie
cognitionisque versabitur

Hic quo in tandem ... Tunc ... cum sit intimus ... virtutis se operatur. Point notabile.

De tribus autor invadit secundum fontem qui est iusticia ostendendo effectum eius. Est sciendum quod iusticia capitur dupliciter primo large et sic ad eam reducuntur multe virtutes ut religio caritas et alie. Secundo capitur stricte et sic est virtus quedam que nemini delinquenti parcat sed iustam merito amplectitur ulcionem et de ista loquebatur philosophus in v. ethicorum.

Hec de primo quidem officii fonte diximus
De tribus autem reliquis latissime patet
ea ratio qua societas hominum inter ipsos et vite quasi
communitas quedam continetur Cuius partes due sunt
Iusticia in qua splendor virtutis est maximus
ex qua viri boni nominantur Et huic coniuncta
est beneficencia quam eandem vel benigni-
tatem vel liberalitatem appellari licet Sed ius-
ticie primum munus est ut ne cui quis noceat
nisi lacessitus iniuria Deinde ut communibus pro
communibus utatur privatis ut suis Sunt autem
privata nulla natura sed aut vetere occupacio-
ne ut qui quondam in vacua venerunt aut
victoria ut qui bello potiti sunt aut lege pacti-
one condicione sorte Ex quo fit ut ager
Arpinas Arpinatum dicatur Tusculanus Tuscu-
lanorum Similisque est privatarum possessionum descripcio
Ex quo quia suum cuiusque fit eorum que natura fuerant
communia quod cuique contingit id quisque teneat E
quo si quis sibi plus appetet violabit ius
societatis humane Sed quoniam ut preclare scrip-
tum est a Platone non nobis solum nati sumus
ortusque nostri partem patria vendicat partem amici
atque ut placet Stoicis que in terris gignuntur
ad usum hominum omnia creari homines autem
hominum causa esse generatos ut ipsi inter se alii aliis
prodesse possent In hoc debemus naturam ducem
sequi communes utilitates in medium afferre
mutacione officiorum dando ac accipiendo
tum artibus tum opera tum facultatibus devincire
hominum inter homines societatem

Hic autor concludit dicta, prosequitur de iusticia et primo premittit intentum, vero declarat ...
Bonus homo si bonus vocari vult ...
Hic prosequitur ponendo duo principia et interpretatur iusticie.
Declarat vel removet obiectionem.

Non quod theologica doctrina hoc nullatenus assentit sed licet iuste aut iniuste aliquis lacet et iniuria remittat.

Concludit dando exemplum de vetere occupacione sicut de agro arpinate qui fuit valde longe possessus antequam urbs condita esset et similiter fuit bello postea occupatus.

Ex quo ne pueriliter possit intelligi quod dixit ut privatis ut suis intelligendo de singularitate utendi docet quibus quisque de suis debeat impertiri.

Point moralem et docet nos sequi in ... platonis et ...

Fides capitur tripliciter: uno modo capitur pro credulitate et sic capitur in rethoricis. Secundo modo pro apprehensione rei incerte que rationibus non potest probari et hoc capit theologia. Tercio modo pro constancia et firmitudine et sic capitur hic. Constancia consistit in duobus in dictis et factis et pro hoc dicit dictorum quo ad facta fides est verorum rerum et non apparencium, sub ... et credulitas firma.

Fundamentum autem iusticie est fides id est
dictorum conventorumque constancia et veritas Ex
quo quamquam fortasse hoc videbitur cuipiam
durius tamen audeamus imitari Stoicos qui stu-
diose exquirunt unde verba sint ducta credamusque quia

De fide iusticie fundamentum. Ex quo removet dubium ... aliquis diceret fides ... et tu dicas a costo ... in conveniens ... fides ... fiat.

quod fiat quod dictum est appellatam fidem

Sed iniusticie genera sunt duo · vnum eorum qui inferunt alterum eorum qui ab hijs quibus infertur si possunt non propulsant iniuriam. Nam qui iniuste impetum in quempiam facit aut ira aut aliqua perturbacione incitatus is quasi manus afferre socio. Qui autem non defendit nec obsistit si potest iniurie tam est in vicio quam si parentes aut amicos aut patriam deserat. Atque ille quidem iniurie que nocendi causa de industria inferunt sepe metu proficiscuntur · cum is qui nocere alteri cogitat timet ne ipse aliquo afficiatur incomodo. Maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur ut adipiscantur ea que concupierunt in quo vicio latissime patet avaricia.

Expetuntur autem divicie · tum ad vsus vite necessarios tum ad perfruendas voluptates. In quibus autem maior est animus in hijs pecunie cupiditas spectat ad opes et ad gratificandi facultatem ut nuper M. Crassus negabat ullam esse satis magnam pecuniam ei qui in re publica princeps vellet esse cuius fructibus exercitum alere non posset. Delectant eciam magnifici apparatus vite quoque cultus cum elegancia et copia · quibus rebus effectum est ut infinita cupiditas pecunie sit. Nec vero rei familiaris amplificacio nemini nocens vituperanda est sed fugienda semper iniuria est.

Maxime autem adducuntur plerique ut eos iusticie capiat oblivio · cum in imperiorum honorum glorieque cupiditatem inciderunt. Quod enim est apud Ennium Nulla sancta societas nec fides regni est id latius patet. Nam quicquid eiusmodi est in quo non possunt plures excellere in eo fit plerumque tanta contencio ut difficillimum sit servare sanctam societatem. Declaravit id modo temeritas C. Cesaris qui omnia iura divina et humana pervertit propter eum quem sibi ipse opinionis errore finxerat principatum.

Est autem in hoc genere molestum quod in maximis animis splendidissimisque ingenijs plerumque existunt honoris imperij potencie glorie cupiditates · quo magis cavendum

---

De iniusticia et eius opposito ut melius elucescat effectum et preceptum iusticie

Per quod diceret aliquis duplex est iniusticie genus · et quero quot modis fit iniusticia

Per questionem aliquis posset obicere quare homines inferunt iniuriam propter avariciam quod dicit est quod avaricia patet

Crassus quem tullius in paradoxa ultima de hoc vehementer arguit licet occulto nomine

Modus iniurie

Inducit auctoritatem per quam vult probare quod multi fiunt immemores iusticie propter cupiditatem imperiorum. Unde illud nulla fides regni socie omnis quod potestas impaciens consortis erit nec gentibus ullis et hic primo

Exemplum ad probandum quod dominium non vult socium esse

Ponit quoddam incidens dicens quod non dum temerarij sed eciam sapientes delinquunt

declarat

Aliter declarat

Ponit notabile

Manifestat omnis modus quibus fit vel fieri potest iniuria

Alius modus iniurie est ex cupiditate

Subiungit ponendo principium et originem cupiditatis

Iuxta ponit incidens sequens precedentibus ad quem homines magnifica optant divicias et cupiditatem propter dare alijs et iuvare ipsos

Quibus rebus est quod tot sunt tantarum diviciarum expetendarum

Alius iniusticie modus et quartus et primo ponit hunc et arguit ab auctore quod

·i· cupiditatis

est · ne quid in eo genere peccetur. Sz ī omī
gnē iniusticie p̄ multū interest utrū per
turbacione aliqua aīi · q̄ plerūqz brevis est ·
et ad tp̄us an consulto · et cogitacione fiat
iniuria · Leviora enī sūt ea q̄ repentino mo
tu aliquo accidūt · q̄ ea q̄ p̄meditata · et p̄pa
rata inferūt ac de inferenda qdē iniuria +
satis dictum est

Pretermittende aut defensionis · deserendi
qz officij plures solent esse cāe Nam a'
inimicicias · aut laborē aut sūptus suscipe
nolūt aut eciā negligencia · pigricia inercia
aut suis studijs · quibꝫdam occupacionibꝫ · ut
sic impediuntur · ut eos quos tutari debeant
desertos ee paciant. Itaqz videndū est · ne nō
satis sit id qđ ap̄ platonē ē in ph'os dicī +
qui in veri investigacione versentur · q' ea q̄
pleriqz vehementer expetant · de quibꝫ inter se +
digladiari solent · contempnāt ⁊ pro nichilo du
cant et p̄pea iustos esse Nam dū alterū iu
sticie genus assequūt in inferenda nocui no
ceat iniuria ī alterū incidūt · discendi eñ
studio impediti quos tueri debent deserūt
Itaqz nec eos ad rem publicam quidem ac
cessuros putat n̄ coactos Equi' aut erat id
voluntate fieri Nam hoc ipm̄ ita iustū ē qđ
recte fit si ē voluntariū Sunt et qui aut
studio rei familiaris tuende · aut odio quo
rundā hominū suū se negociū agē dicant · ne
facē cuiq' in iniuriam videant · qui dū altō
genē ī iusticie vacant in alterū incurrūt
deserūt eī vite societatē · q' n̄ conferūt ī eā
studij nich' ope nich' facultatū. Quoniam igr du
obus ~~modis~~ quibꝫ iniusticie p̄positis ad
iūximus cās utriusqz gn̄is · easqz res consti
tuim' · quibꝫ iusticia continetur · facile qđ cuiusqz
tp̄is offiñ sit poterim' n̄ nos met ipos valde
amabim' iudicare Est ē difficilis cura rer̄
alienarū · q̄q̄ terentian' ille chremes hūani
nichil a se alienū putet Sz tn̄ qz magis ea
p̄cepim' atqz sentim' que nobis ipis a' p̄spe
aut adv'sa eveniūt · q̄ illa q̄ ceteris q̄ q' lon
go intervallo interiecto videm' · Ali' de illis
ac de nobis iudicam'. Quo circa bn̄ p̄
cipiunt · qui vetant quicq' agere qđ dubites

---

dux est in iure genus vnū qđ fit su
bito ut illud qđ fit ira metu aliud
qđ fit consulto Quibꝫ causis iniuria p
pulsatur

Amplectit' aliā ptem vl' aliū modū

Justicia est hitus directivus ad iusta vo
lendū · et eadem opandū; phus v' eth.

hic colligit q' honestas nō pot cogi

Ponit aliā causam ad p̄dcūs vz q' aliq̄
dissimulant īiuria et nō propulsant
iniuriā ne incurrant in odiū aliorū
Et hoc nūc valde regnat

Adulatur cause cui dicit q̄q̄ et in
ducit cām p terenciū
Sz tn̄ dixit facile iudicarē posse

de illis · ut ī alienis bonis vl' molis tar
diores iniurias pmptiores Non ē de
rebus iudicandū illud · de dubijs nō
diffinies s; suspensā tene snīam

---

compat
concludit

inducit cām dicti

Ret questioni

Concludit dcm̄ pla
tonis et increpat
eū

pbat qđ dixit ut vi
deatur increpasse tōle

Concludit
Dat sum iudicii di
cens q' nō debent ī
duo coacte

Increpat · naz nō suf
fiat abstinere amalo
nisi faciat qđ bonū
est aug'
Epilogat

dirigit cām dictorū

terencius ītra ame
dia ī pricipio heaute
timorumenos

honestas fiat sim
dantia iusticie

nō ē pmissū redē

equū an iniquū sit Equitas enī lucet ipā p se dubitacio aūt cogitacionē significat iniurie

Sed incidunt sepe tpa cū ea maxīe videntur digna esse iusto hoīe · eo q̄ quē virū bonū dicim̄ commutant' fiūt q3 ɔ̄ria · ut nō redde depositū · eē ne furioso · facē pmissū q̄q3 ptinet ad ūitatē · ⁊ ad fidē ea migrare interdū · et nō s̄uare sit iustū Referri e' decet ad ea que posui inprincipio fundamēta iusticie · pmū ut ne cui noceat · deīn ut coī utilitati s̄uiatur ea cū tpre cōmutant' Comutat' offiū · et ut nō semp sit idem Potest ē accidere pmissū ad qd' ⁊ conuentū eē · ut id effici sit inutile uel ei cui pmissū sit · ul' ei qui pmisit Nam sic in fabulis ē neptun' si qd' teseo pmisat nō fecissz · teseus ypolito filio nō fuissz orbatus Ex trib3 ē optatis ut scribit' hoc erat tēcī · qd' deypoliti interitu iratus optauit · quo impetrato i maximos luctus incidit Nec pmissa igr s̄uanda sūt · ea que sint his quib3 pmiseris inutilia · nec si plus tibi ea noceant quā illi psint cui quidem pmiseris ꝗ offiū ē dampnuz maius ante poni minori · ut si cupias ɔstitueris de aduocatū in rem ⁊ p̄ntem esse venturū · atq3 interī grauiter egrotare filius tuus cepit · nō sit ꝗ offiū nō facē qd' dixis · magis q3 ille cui pmissū sit ab offo nō esse · quis nō videt · ꝗ coactus quis metu aut deceptus dolo pmisit ꝗ quidem plera q3 iure p̄torio liberantur ⁊ non nulla legibus

Existunt ecīam sepe i iurie calumpnia quadam et nimis callida · s3 maliciosa iuris interpretacione Ex quo illud sūmū ius sūma iniuria fcm̄ est · iam tritum s̄mone pūbuū Quo in ḡnē eē in re publica peccat' · ut ille qui cū tginta dierū eēt cū hoste indutie pacte noctu populabat' agros q dierū essent pacte non noctiū indutie

Nec ur quidem pbandū ē · si uerū audiui qū tinū fabiū labeonē · seu quē aliū · nih' ē hēo p̄ter auditū arbit' q nolanus · et neapolitanis de finib3 a senatu datū · cū ad locū uenissz cū utr̄s q3 sepatī locutū · ne cupide quid agerent nec appeterent atq3 ut regredi q̄ pgredi mallent Jd cū utriq3 fecissent aliqtulū agri in medio relictū ē Jtaq3 illor fines sic ipī dixerant terminauit In medio relictū qd' erat populo romano adiudicauit · decipe hoc quidem ē non iudicare quo circa i oī ē re fugienda talis solertia

Compat
concludit

ostendit officia permutare s3 q̄litate tp̄is naz multa de officio deberent fieri q̄ nō debent ut ṗa depositū dī qd' i alterius custodia ɔmēdatur

Jnducit cum dici

Ret questioni

Ponit enī 1ᵐ exᵐ pmo pmittit 2ᵒ declarat 1ᵃ i'lla pbat ab exᵒ

Concludit dom

pmū ut redret ab infirno · 2ᵒ de reditu a minotauro · 3ᵒ ut inter phaedre ...

concludit

pbat qᵈ dixit

ponit aliud exᵐ

Jnfert qᵈdam nō ubi ibi nō stat fidem ... metu ... pretor ... metu ul' malo dolo pmissa nolo eē

Concludit

hic uertit ad timendū de i iuria quadā · et ondit i iuriā pcedentē exib3 pon ...

Ex quo s · callida i ꝑre tacione et ē eff̄cis

ut ille ponit exᵐ exterius

Aliud exᵐ de domesticis

Nō q ut dicit ualeri ... iste labeo passus ē mariā repulsam

3 reuertitur ad ꝑpositū de quo ... q offiū ē tp̄e accomodandum

ɔ̄ria incidit dicere quō declarat ea que coīter honesta sūt · fiūt quāq3 inhonesta · et h' ex condicione et ex tp̄e · et ex psonarū qualitate

Ea nocent Abhoc seneca ait cuz sūme amicicie sit amicū sit ... quare utq3 simul ɔsulendū ē dabo egenti · s3 ut ipē nō egeā · succurrā pituro s3 ut ipē nō peā et aliquī nō reddā būficiū cum possim quī ni plus detractūꝰ q̄ illi collaturus · si ille nō erit sensurus illā accessionē recepto eo quo reddito ui mīcū accepturū erit

Discedat si se destitutū ꝗ gauderem ratur Jam illius pmissio standuz

ponit illā iniuriā ꝗ ɔsistit in maliciosa exposicione pūbuū iuris

ponit eff̄cm̄

dierū ē̄t sic dicebat q nō nominabat pacta quia pacta loq̄bant' de xxx · dieb3 · s3 ipē populabatur agros de nocte · et sic faciebat fraudem legi

Deisto labione similiꝰ loq̄bat' ualerius libro septīo · c · ni · de uafredicis et fr̄e exᵒ inᵐᵒ

Addidit invalide robur facundia causae Lucanus qui dicit ibi quod Tullius sua facundia movit pompeianos ad bellum. et sic posset adulari quam istum. qui dicit mea quidem sententia ad hoc dicendum quod tullius prius ad hortatus est senatum ut daret triumphum cesari quem merebatur. postea videns voluntatem senatus et senciens illum cesarem venire contra patriam adhortatus est pro patria contra cesarem male sentientem

Declarat et inducit causam quod semper est adhibenda mensura in alios plectendo

haud scio dicit hoc quia aliqui dicebant quod sola pena scilicet se penitere illi qui inferebat iniuriam vel criminis indulti secura audacia crescat.

determinat de officio servando in bello et etiam monet dubia

Concludit duo sunt bellum iustum et iniustum. Iustum quod suscipimus bellum contra hos qui inferunt iniuriam nobis. iniustum est suscipere bellum propter invidiam cupiditatem.

xl annos steterunt romani contra numantiam civitatem in fine hyspanie antequam possent obtinere. postea romani eam devicerunt. venit contra cartaginem. Nam ipsi non pugnabant in malo modo et ut possent obtinere libertatem

Mea ponit opinionem suam de pace predicta

In quo ponit officii opinionem

Sunt autem quedam officia servanda etiam adversus eos a quibus iniuriam acceperis. Est enim ulciscendi et puniendi modus atque haud scio an satis sit eum qui lacessierit iniurie sue penitere ut et ipse nequid tale posthac et ceteri sint ad iniuriam tardiores. Atque in republica maxime observanda sunt iura belli. Nam cum sint duo genera decertandi unum per disceptacionem, alterum per vim. cumque illud proprium sit hominis. hoc beluarum. confugiendum est ad posterius si non licet superiore. Quare suscipienda quidem bella sunt ob eam causam ut sine iniuria in pace vivatur. parta autem victoria conservandi sunt hi qui non crudeles in bello non inmanes fuerunt. ut maiores nostri tusculanos equos volscos sabinos hernicos in civitatem etiam acceperunt. at cartaginem et numantiam funditus sustulerunt. Nollem corinthum sed credo aliquos secutos oportunitatem loci et maxime ne posset aliquando ad bellum faciendum locus ipse adhortari. Mea quidem sententia paci que nihil habitura sit insidiarum semper est consulendum. In quo si michi esset obtemperatum si non optimam at aliquam rempublicam que nunc nulla est haberemus. Et cum hiis quos vi deviceris consulendum est. tum hi qui armis depositis ad imperatorum fidem confugerunt quamvis murum aries percusserit recipiendi sunt. In quo apud nos tantopere iusticia culta est. ut hi qui civitates aut naciones devictas bello in fidem recepissent earum patroni essent more maiorum. Ac belli quidem equitas sanctissime feciali populi romani iure perscripta est. Ex quo intelligi potest nullum bellum esse iustum. nisi quod aut pro rebus repetitis geretur aut denunciatum sit ante et indictum.

Ostendit officia debere servari contra eos qui nobis iniuriam intulerunt

Nulla generosior est oblivio quam offense dicebat petracha

Nam declarat dedarat ponendo et distinguendo sinum scilicet dicium

Conclude non est satis iusta sentencie recte boecii

Equi populi erant sitites in [illegible] civitas aquilina volsci populi in campania romana a volsco duce hernici qui stant prope romam in quibusdam saxo hernia grece latine saxum

pax que non habet insidias est illa que vera et integra est non deceptiva et silata dicit documentum de iure servando [illegible]

Feciales erant sacerdotes qui mittebantur ad faciendum pactum vel indicandum bellum cum aliquibus dicuntur feciales a federibus faciendis vel a facia quod est hasta quam portabant cum qua precinebant bis terram et dicebant bis bellum fecialis scilicet sacerdotalis

Tercia vero quam vocant ex... etiam quod servat equitatis in bello

Nunc ponit secundum modum etiam per quam oportet servandum esse in bellantibus

Equitas est dulcior quam ... quam in patribus ... patria maxime desiderat

Popilius imperator tenebat provinciam in cuius exercitu catonis filius tiro militabat. Cum autem pompilio videretur unam dimittere legionem. catonis quoque filium qui in eadem legione militabat dimisit. Sed cum amore pugnandi in exercitu mansisset Cato ad popilium scripsit. ut si eum pateretur in exercitu remanere secundo eum obligaret milicie sacramento. quia priore amisso iure cum hostibus pugnare non poterat. Adeo summa erat observacio in bello movendo. Marci quidem catonis epistula senis ad marcum filium in qua scripsit se audivisse eum missum factum esse a consule. cum in macedonia bello persico miles esset. Monet igitur ut caveat ne

Provincia est civitas de qua romani non expellebant cives sed mittebant romanos ad eam gubernandam

Notificat quod cato scripsit popilio

Conclude illam spem et tencionem catonis

per duelliones vocabant inimicos. ante et hostes quia insimul erat hoc nomine satis asperum ideo permutaverunt et vocaverunt hostes ab hostiendo id est equando una pari equalitate in arte belli uti debet vel vocabat peregrinus

Quod laudat illam orationem per quam mutat vocabulum

pl'ii meat. negat e' n's ee qui miles non sit

Equidem etiam illud animadverto quod cum hoste pugnare qui proprio nomine perduellio esset is hostis vocaretur lenitate verbi rei tristitiam mitigante. hostis enim apud maiores nostros ho dicebatur quem nunc peregrinum dicimus. Indicant xii tabule aut status dies cum hoste. Itemque adversus hostem eterna auctoritas. Quid ad hanc mansuetudinem addi potest quam cum quo bellum geras tam molli nomine appellare. quamquam id nomen durius effecit iam vetustas a peregrino enim recessit et proprie in eo qui fert arma remansit. Cum vero de imperio decertatur belloque queritur gloria causas omnino oportet subesse bellorum. Sed ea bella quibus imperii proposita gloria est minus acerbe gerenda sunt. Ut enim cum civiliter contendimus aliter si inimicus est aliter si competitor. cum altero certamen honoris et dignitatis est. cum altero capitis et fame. sic cum celtiberis cum cymbris bellum ut cum inimicis gerebatur uter esset non uter imperaret. cum latinis sabinis samnitibus penis pirrho de imperio dimicabatur. Peni fedifragi. crudelis hanibal reliqui iustiores. Pirrhi quidem de captivis reddendis illa preclara sententia est. Nec mi aurum posco nec mi precium dederitis. nec cauponantes bellum sed belligerantes. Ferro non auro vitam cernamus utrique. Vos ne velit an me regnare hera quidve ferat sors virtute experiamur. Et hoc simul accipe dictum. Quorum virtuti belli fortuna pepercit eorundem me libertati parcere certum est. Dono ducite doque volentibus cum magnis dis. Regalis sane et digna eacidarum genere sententia. Atque etiam si quid singuli temporibus adducti hosti promiserint est in eo ipso fides servanda. ut primo punico bello

Regulus captus a penis cum de captivis commutandis romam missus esset iurassetque se rediturum primum ut venit captivos non reddendos in senatu censuit. deinde cum retinerent a propinquis et ab amicis ad supplicium redire maluit quam fidem hosti datam fallere. Ac de bellicis quidem officiis satis dictum est.

Meminerimus autem etiam adversus infimos iusticiam esse servandam. Est autem infima condicio et fortuna servorum quibus non male precipiunt qui ita iubent uti ut mercenariis. operam exigendam iusta prebenda imponamus. Cum autem duobus modis id est aut vi aut fraude fiat iniuria fraus quasi vulpecule vis leonis videtur utrumque est ab homine alienissimum. Sed fraus odio digna maiore. Totius autem iniusticie nulla capitalior quam eorum qui tum cum maxime fallunt id

Quarta ratio que vocatur vocabuli permutatio et hoc ad probandum equitatem belli

Quinta ratio quia equitas est servanda in bello et arguit ab auctoritate legum

Notificat causas bellorum esse servandas in alio modo belli scilicet causa servandi imperium

competitor est ille qui vult eandem prefecturam et dignitatem cum alio et illi s.

Reddit illos cum quibus dimicabant ea imperii obtinendi

Inquit per quod bellum restum per cupiditatem non debet esse acerrimum et ideo commendat pirrhum

Verba pirrhi in quibus continetur qualiter se habuit reddendo milites

Bene demonstratum fuit a penis fore fedefragos in primo bello punico nam ante confedere inter eos inter siciliam et sardiniam peni fedus fregerunt

atque veritas ad tractandum quosdam observandum in bello scilicet promissiones et pacta

Hanniparus (?) per [illegible] et hasdrubal ceperunt regulum. De isto regulo marco tullio narrat valerius in primo libro in capitulo de religione servata

Exemplum de pacto et fide servanda in bello

Factum de [illegible] servorum intendendo et fortuna

Ostendit servandam fore iusticiam apud inferiores et subiectos

utuntur ad quosdam ... in iure ... ingit hoc pro melius declarare

Fuit distinctio primi membri nocendi

Dat notabile

determinat de 2a parte iusticie scilicet de liberalitate et et primo premittit 2o prosequitur. In 1o quod habet prima indicans primo premittit intentum 2o hanc virtutem commendat quia quidam

Cautio est quedam provisio mentis quod facta per iusticiam mensuram et medium retinere

Tum ponit aliam ut omnibus retribuatur secundum merita

Nam assignat causam primo cautionis et ipsam premittit resumendo primum membrum

Assignat causam 2e provisionis

Nota optimum genus liberalitatis

Confirmat ponendo quoddam exemplum lucii sille cesaris. Non ne cesar spoliavit erarium pro dare militibus. Nonne silla populum aggrauabat ut maius posset resistere

Dicit sunt ne sit maior beneficencia quam facultas et hic tangit

ponit incidens et tangit radicem que generatur ex 2o membro

Gloria est frequens fama cum laude ut dicit in rethorica

primo premittit tercium propositum quod videndum est cui detur

Virorum aliqui sunt perfecti et illi sunt qui habent perfectiones celestium et terrestrium et hec est valde raro. Aliqui sunt boni qui in isti sunt quodammodo fortes quodammodo et isti quam plures

lenioribus Notandum quod differencia est inter quatuor virtutes nam iusticia et modestia et ille sunt leves, alie scilicet fortitudo et prudencia et iste sunt graves. Sunt enim multi qui non habent prudenciam et alias virtutes sed post toto suo posse conantur benefacere

---

agunt ut mihi boni esse videantur. De iusticia satis.

Deinceps ut propositum est de beneficencia et liberalitate dicatur. Qua quidem nihil est nature hominis accomodatius. Sed habet multas cautiones. Videndum est enim primum ne obsit benignitas et his ipsis quibus benigne videbitur fieri et ceteris. Deinde ne maior benignitas sit quam facultates. Tum ut pro dignitate cuique tribuatur. Id enim est iusticie fundamentum, ad quod referenda sunt hec omnia. Nam et qui gratificantur cuipiam quod obsit illi cui prodesse se velle videantur non benefici nec liberales sed perniciosi assentatores iudicandi sunt. Et qui aliis nocent ut in alios liberales sint in eadem sunt iniusticia ut si in suam rem aliena convertant. Sunt autem multi et quidem cupidi splendoris et glorie qui eripiunt aliis quod aliis largiuntur. Hi arbitrantur se beneficos in suos amicos visum iri si locupletent eos quacumque racione. Id autem tantum abest ab officio ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur ut ea liberalitate utamur que prosit amicis noceat nemini. Quare lucii sille et c cesaris pecuniarum translacio a iustis dominis ad alienos non debet videri liberalis. Nihil est enim liberale quod non idem sit iustum.

Alter locus erat cautionis ne benignitas maior esset quam facultates. Quod qui benigniores volunt esse quam patiatur primum in eo peccant quod iniuriosi sunt in proximos. Quas enim copias his et suppeditari equius est et relinqui eas transferunt ad alienos. Inest autem in tali liberalitate cupiditas rapiendi plerumque et auferendi per iniuriam ut ad largiendum suppetant copie. Videre etiam licet plerosque non tam natura liberales quam quadam gloria ductos ut benefici videantur facere multa que proficisci ab ostentacione magis quam a voluntate videantur. Talis autem simulacio vanitati est coniunctior quam aut liberalitati aut honestati.

Tercium autem est propositum ut in beneficencia delectus esset dignitatis, in quo et mores eius erunt spectandi in quem beneficium conferetur. Et animus erga nos et communitas et societas vite et ad nostras utilitates officia ante collata. Que si concurrant omnia optabile est; si minus, plures cause maioresque ponderis plus habebunt. Quoniam autem vivitur non cum perfectis hominibus planeque sapientibus sed cum his in quibus preclare agitur si sunt simulacra virtutis, etiam hoc intelligendum puto neminem omnino esse negligendum in quo aliqua significacio virtutis appareat. Colendum autem esse ita quemque maxime ut quisque maxime virtutibus his lenioribus erit ornatus modestia temperancia ac ipsa de qua iam dicta multa sunt ius

---

De 2a parte iusticie scilicet de beneficencia

ponit primam cautelam excecucionem ponendo

dignitas est honestas cum auctoritate honore et reverencia digna

Nam qui prosequitur et incipit tractare de primo et tangit tamen quod habet destruere hoc genus 2o concludit ibi 2o videndum

ponit aliud membrum

dat suum iudicium

Concludit absolute

Resumit 2am cautionem a provisionem

Inducat alias causas quare peccant in hoc quia nam volunt videri liberales rapiunt alius et fecerunt de malo

ponit notabile et tangit alias radices

Increpat istud vicium

Resumit terciam cautionem pro tractandam

Cum mores moribus susceptio beneficia 3o qui sunt illi quibus a nobis benefaciendum est

2am dominium et afferit modum benefaciendi his viris

tieta

gratia i. collata ab aliis per bñivolenciam iam quesitam Cum nul-
gis hõ tenet qr natura multum abhorret ingratitudinem

ticia Nam fortis anĩus et magnus in hoĩe nõ
perfecto nec sapiente fervencior plerumqz est
Ille nõ virtutes homĩ iuvãz videntur potĩ at-
tingere aliqz h̃ ĩ moribus ↄsiderantur

De bñivolencia aũt quam quisqz habeat
erga nos Primũ illud est in officio
ut ei plurimuz tribuãz a quo plurimuz di-
ligamur Sz bñivolenciaz non adolescentu-
lorũ more ardore quodam amoris et stabi-
litate potius et ↄstanciaz iudicemus Sin erũt
mẽita ut nõ ineũda sz referenda sit gr̃a ma-
ior cura q̃dam adhibẽda ẽ Nullum enĩ officium
referende gr̃e ẽ magis necc̃ium Q̃ si ea q̃ utenda acceperis ma-
iore mensura si mõ possis iubet reddere Hesio-
dus Quid naz bñficio pvocati face debem̃
an nõ imitari agros fertiles qui multo plus
afferũt quaz acceperũt Et ẽ si in eos quos
speram̃ nobis profuturos nõ dubitam̃ bñ-
ficia ↄferre quales in eos qui iam profue-
rũt Nam cum duo gñã libalitatis sint u-
num dandi bñficij alterum reddendi demus
nec ne ĩ ñra ptãte est Non reddẽ viro bo-
no nõ licet si mõ id facẽ possit sine ĩiuri-
a Acceptoz aũt bñficioz sũt delectus ha-
bendi nec dubiuz quin maxĩo cuiqz plu-
rimũ debeatur In quo tñ inp̃mis in quo qs
aĩo studio bñivolencia fecerit ponderandũ
ẽ Multi ẽ multa faciũt temeritate quadaz
sine iudicio vl morbo ĩ oĩs vl ĩ repentino
q̃daz q̃si vento impetu aĩi ĩcitati q̃ bñficia
ita eque magna nõ sũt hñda atqz ea q̃ iudi-
cio ↄsiderate ↄstãt delata sũt Sz ĩ collocãdo
bñficio et in referẽda gr̃a si cetera paria sũt hoc max̃
offĩi ẽ ut quĩe maxĩe opis indigeat ita ei po-
tissimum opitulari qd ↄ̃fit a plerisqz a quo ẽ plu-
rimũ sperant et si ille his nõ egeat tñ ei poti-
ssimũ inserviũt Optĩe aũt societas hoĩz ↄiũctio-
qz servabit̃ si ut quisqz erit ↄiunctissim̃ ita ĩ eũ
benignitatis plurimuz referetur

Sed que ñre p̃ncipia sint coitatis et socie-
tatis hũane repetendum videt̃ altĩ Est enĩ

Optime Tribus modis hõ ↄiũgit̃ hoĩ sanguine amore federe
Optime supius dixit ẽ ↄsiderandũ que aĩuz heat erga nos
et in quẽ bñficiũ ↄferre debem̃ et quõ mores heat et si
iam nobis aliqua ↄtulit bñficia et quo societatis sit gdu
ↄiuct̃ sz cetis sup tractatis Nũc quot sũt gradus societa-
tis oñt

Dictum ẽ multi qui nõ hñt pruden-
ciaz et alias virtutes sz tñ toto
suo posse conat̃ bñface

Abñivolencia ↄsiderat̃ magnitudo il-
litas et ↄstancia Magnitudo nã
illud dimittit et pũi qui dilexit i-
mũdz ylaritas mx illud ylare da-
torẽ diligit deus ↄstancia per re-
petitum bñivolenciaz cuius frequenter
comes

ↄ̃maior cura q̃dam adhibẽ-
da ẽ Nullum enĩ officium
referenda

Solvit bñficio s. iaz collato ab ali-
quo per cum bñivolenciã

Profuerit sub meliores et pinguiores
ad rñmendũ et hoc sequi

licet qr ad id faciendũ naturalit̃
ẽ obligatus

Dicũt multi qui bñfacunt aliis nõ a
deceñ et a decipe illũ ad aliũ et iõ
dicat socrates ex aĩo dantis consetir
munus magnũ

que facit auctor quadaz opaciones

collocãdo tuñ ẽ bñ collatũ ẽ offĩi
quz pũto multũ pinus reddit̃ amãs
sunt pauperes

Optie de q̃to exequit̃ s. de societate
et p̃mo dat offĩu 2o imitat̃ p̃ncipia
eius ĩ sz que
Triplicat̃ hoĩes ↄiũgit loco sicut
vicini sanguine sic sũt ↄsanguinei
affines amicicia sic amici

Rimatur alia p̃ncipia societatis p̃
h̃s 2o ↄcludit quid sit faciendũ ibi
ẽi ac latis

Tractat de ↄsiderãdo ĩ bñivolencia

Removet dubiũ et meciũ expellit de alta bñivolencia

Affert aliud documẽti et max̃e qñ aliq ab aliquo recepit

nam aliũ sũt hoĩes nũ de pauperes et si nolent plus redde nũ oportet eos ab ↄ̃tiõz dimitte vl furari

Approbat istud ab argumento a minori

hic distinguit mõs libertatis

cancio p̃ma circa genus r̃tribucõis nec declat responsũ dando docũita qũ cancio s. qua dedit nob et quo aĩo ipe hẽbut nob

Multi inducat aũt ↄ̃ hic faciendũ s. ↄsiderandũ

2a cancio circa bñficia r̃tribucõis maxie indigẽti ẽ max̃ r̃tribuendũ

Increpat q̃dam qui dat aliis nõ alia deceũ nisi q̃ sperat ei maxie retribui

Declarat afferẽdo

De 2a pte in hũe
bñficencia

ponit p̃mas
excreciones

diffi dignitas ẽ
aũctas hom
reuencia digna

Na qui p̃scipui
apit r̃tate
et tingit tñ
destruere hoc
2o ↄcludit
duz

ponit aliud

dat sũi indicium

Concludit absolu

Respõnit 2m
nez a p̃ncipio

Iudicat aliquod

Multi peccant
inio nã
liberales
et fecerẽ
ponit notabile
tingit aliquid

Increpat istud

Respõnit
ones

Cur mõi
Se suscepit
et qũ
a nobis

2a documentũ
erit mõdo
his nũsi

ticia

primum quod cernitur in universi generis humani societate
eius autem vinculum est racio et oracio · que docendo discen
do comunicando disputando iudicando conciliat
inter se homines coniungitque quadam naturali socie
tate · neque ulla re longius absumus a natura ferarum
in quibus inesse fortitudinem sepe dicimus · ut in
equis et in leonibus iusticiam equitatem bonita
tem non dicimus · Sunt enim racionis et orationis
expertes · ac latissime quidem patens hominibus inter
ipsos omnibus inter omnes societas hec est · in qua omnium
rerum quas ad communem omnium usum natura genuit est
servanda communitas · ut que descripta sunt legibus et iu
re civili · hec ita teneantur ut sit constitutum et qui
bus ipsis cetera sic observentur · ut in grecorum pro
verbio est amicorum esse omnia communia · Omnia autem communia
hominum videntur ea que sunt generis eius quod ab ennio
positum in una re transferri in multas potest · ut ho
mo qui erranti comiter monstrat quasi lumen de suo
lumine accendat facit ut nihilominus ipsi luceat
cum illi accenderit · Una ex re satis precipit
cum · ut quicquid sine detrimento commodari
possit id tribuatur vel ignoto · ex quo sunt illa
illa communia · non prohibere aquam profluentem · pati
ab igne ignem capere · si quis velit consilium fidele
deliberanti dare · que sunt hiis utilia qui accipiunt
danti non molesta · Quare et hiis utendum est et
semper aliquid ad communem utilitatem afferendum · Sed
quoniam copie parve singulorum sunt eorum autem qui hiis
egeant infinita est multitudo vulgaris liberalitas re
ferenda est ad illum enim finem nihilominus ipsi luceat
ut facultas sit qua in nostros simus liberales · Gradus
autem societatis hominum plures sunt ut est illa ab infi
nitate discedat propior est eiusdem esse gentis na
cionis lingue · qua maxime homines coniunguntur · interius
etiam est eiusdem esse civitatis · multa enim sunt civibus
inter se communia forum fanum porticus vie leges iura
iudicia consuetudinesque · preterea et familiaritates mul
tisque cum multis res racionesque · arctior vero colliga
cio est societatis propinquorum · ab illa enim immensa socie
tate humani generis in exiguum angustumque ista con

declarat afferendo causam
ex effectus declarat de melius

abstulit nulla alia de causa dicimus de fere natura ferarum nisi per raciones et oraciones

longius multe dis creciones sunt inter homines et feras gestu et actione oracione et complexione natura et multe alie

ostendit quid debeat fieri ista humana societate
Exequitur dando precepta per que declarat quid fieri debeat

Communia autem sunt que preter alios sunt sine dispendio prebentis ut aqua ignis etc.

Declarat civitates amicicie est una anima in duobus corporibus cohitantis pithagoras

multiplex est via natura veneris et consolacionis favoris non sibi nocentis

Conclusio

Declarat intencionem Ennius

Exemplo et consilio dando

Removet dubium vel ratione cuiusdam tacite quoniam

Sic bonus esto bonis ne te mala dampna sequuntur

Exequitur de unitate societatis et primo large

liberales iuxta illud sic bonus esto bonis Tot sunt gradus in mundo tot sunt ydiomata

Declarat societatem strictam ut esse de eadem urbe

ponit alium gradum bremorem abstius superioribus

in colonias Colonie erunt domus uxorie ad quas viri coniugati iverunt cum non possent stare in patria
Amplat et pot esse artiores colligationes

[incipit]
cludit. Nam cum sit hoc natura commune animantium ut ha
beant libidinem [appetitum] procreandi. Prima societas in ipso co
niugio est. proxima in liberis. deinde una domus [coniugati] et commu
nia omnia. Id autem principium [caput] est urbis et quasi seminarium
rei publice. Sequuntur fratrum coniunctiones. post con
sobrinorum sobrinorumque qui cum una domo iam
capi non possint in alias domos tamquam in colonias
exeunt.

Sequuntur conubia et affinitates ex quibus etiam plu
res propinqui. que propagacio et soboles origo est rerum
publicarum. Sanguinis autem coniunctio et benivo
lencia devincit homines caritate. magnum est enim habere
eadem monumenta maiorum eisdem uti sacris se
pulcra habere communia. Sed omnium societatum nulla est
prestancior. nulla firmior quam cum viri boni moribus
similes sunt familiaritate coniuncti. Illud enim honestum quod
sepe diximus. etsi in alio cernimus. tamen nos movet.
atque illi in quo id inesse videatur amicos facit. Et
quamquam omnis virtutis [virtus] ad se alliciat faciatque ut eos
diligamus in quibus ipsa inesse videatur. tamen iusticia
et liberalitas id maxime efficit. Nichil autem est ama
bilius nec copulatius quam morum similitudo bonorum. In quibus
enim eadem sunt studia eedem voluntates in his fit ut e
que quisque altero delectetur ac se ipso. Efficiturque id
quod Pitagoras vult in amicitia ut unus fiat ex plu
ribus. Magna etiam communitas illa est que conficitur ex beneficiis
ultro citroque datis acceptisque que et mutua et gra
ta dum sunt. inter quos ea sunt firma devinciuntur
societate. Sed cum omnia ratione animoque lustraveris omnium
societatum nulla est carior quam ea que cum re publica est unicui
que nostrum. cari sunt parentes cari liberi propinqui
familiares. Sed omnes omnium caritates patria una com
plexa est. Pro qua quis bonus dubitet mortem
oppetere si ei sit profuturus [quod nullus] [sic esset]. Quo est detestabilior
istorum immanitas [sicut Cesar Silla Marius et plures] qui laceraverunt omni scelere patriam
et in ea funditus [ex toto] delenda occupati sunt et fuerunt.
Sed si contencio quedam [in gradu prelacionis] et comparacio fiat quibus plurimum
tribuendum sit officii. principes [primum] sint patria et parentes
quorum beneficiis maximis obligati sumus. Proximi libe
ri totaque domus que spectat in nos. nec aliud ullum potest

Illud opus gignendi quod non semper appetitur nisi dum coheret volun tas Boeci

ponit effectum connubii

ponit aliam coniunctionem et colligacionem arciorem quam predicte. Sunt qui nati sunt ex duabus sororibus et sobrini sunt nati et consobrinis

Effectus alius et venit exultat voluntate alterius coniunctione

coniunctio quod dicit non sufficiat sanguinis coniunctio nisi adsit virtus amicicie

Maximus est amor pul cralis ut in valerio de sacris

ponit alium modum societatis valde arciorem quam alie species societatis humane et ista est similitudo morum sicut est in amicis

Ampliat predicti funi et intencio est amoris quod iste duo virtutes scilicet iusticia et liberalitas alliciunt ad amiciciam

Iusticia et liberalitas maxime alliciunt et est contra iam premissis et puniri pro maximis regnando in mundo contra penitentes opponitur iusticia contra paupertatem largitas et pro tanto si quis istas obtinet virtutes ad simul alios alligit ad amorem

Cibi sunt mali mores non potest esse aliquo similitudo quia mera discrepant in esse

Dicebat Pitagoras quod amicitia dicit esse una anima in duobus corporibus cohabitans

Alius modus societatis est retribucionis mutue ita exigit devinci compote dati ante et perfectum

Sed comparat et vult ostendere quod ullus predictorum graduum est maior quam ad munne patriam et ista dicit carior esse

Debent dandi sunt indicium

Increpat vicium quorundam qui lacesse potuit

Removet dubium auctor est hic tractatus in istam quorum qui sunt magis preponi patrones an parentes an patria

hec propugnant. Deinceps bene convenientes propinqui quibus
cum communis etiam fortuna plerumque est. Quamobrem
necessaria presidia vite debentur his maxime quos
ante dixi. Vita autem victusque communis consilia sermones cohor-
tationes consolationes interdum etiam obiurgationes in
amicitiis vigent maxime. Est eaque iocundissima ami-
citia quam similitudo morum coniugavit. Sed
in his omnibus officiis tribuendis videndum erit quid
cuique maxime necesse sit et quid quisque nobiscum vel
sine nobis aut possit consequi aut non possit. Ita non
idem erunt necessitudinum gradus qui temporum.
Suntque officia que aliis magis quam aliis debeantur
ut vicinum citius adiuveris in fructibus percipiendis
quam aut fratrem aut familiarem. At si in iudicio lis
propinquum potius et amicum quam vicinum defenderis. Hec
igitur et talia circumspicienda sunt in omni officio et con-
suetudo exercitatioque capienda ut boni ratiocinatores
officiorum esse possimus et addendo deducendoque videre quid reliqui summa
fiat. Ex quo quantum cuique debeatur intelligas.
Sed ut nec medici nec imperatores nec orato-
res quamvis artis precepta perceperint quicquam laude
dignum sine usu et exercitatione consequi possunt, sic
officii conservandi precepta traduntur illa quidem
ut facimus ipsi sed rei magnitudo usum quoque
et exercitationem desiderat. Atque ab his rebus que sunt
in iure societatis humane quemadmodum ducatur
honestum ex quo aptum est officium satis fere diximus.
Intelligendum autem est cum proposita sint genera quattuor
ex quibus honestas officiumque manaret splendi-
dissimum videri quod animo magno elatoque humanas
res despiciente factum sit. Itaque in probris maxime in
promptu est si quid tale dici potest: Vos etenim iuve-
nes animum geritis muliebrem, illa virgo viri. Et
si quid eiusmodi: Salmacida spolia sine sudore et
sanguine. Contraque in laudibus que magno animo et for-
titer excellenterque gesta sunt ea nescio quomodo quasi
pleniore ore laudamus. Hinc rhetorum campus
de Marathone Salamine Plateis Termopilis
Leuctris. Hinc noster Cocles hinc Decii hinc Gnei et Publii Sci-
piones hinc Marcus Marcellus innumerabilesque alii

Concludit

ponit diversitatem officiorum et docet variare per dictos gradus societatis humane

Concludit intentum

Declarat ut exemplum. Nota quod si propinquus in pari gradu indigeret hoc documentum non valet sed in omnibus sunt preponendi dummodo malus non sit

Conclusio

supputacio
deducendoque
Ex quo id est ex qua exercitatione officiorum vel ex qua summa

exercitacio est suscepti actus continuatio summam documentorum possis relinquere posteriora

Inducit quandam simile ad probationem exercitationis et consuetudinis faciende ut et dicebant rhetores

Atque exequitur de fortitudine et primo epilogat de iusticia et prosequitur de fortitudine ibi intelligendum

Exercitium est cum precepta in nobis plura

Intelligendum de tercia parte scilicet de fortitudine et dividitur in duas quia primo premittit intentum circa laudes et officia virtutis huius 2o exequitur ibi 2a Sed cum ex animo. Nota triplex est fortitudo scilicet viciosa que est ad libidinis officium de qua Juvenalis solaque libidine fortes et idem fortem animum prestant rebus quas turpiter audent. Alia est que surgit ex iniuriarum elegancia qua quis alium impugnat. Tertia est qua hic prosequitur autor et est periculorum considerata susceptio et laborum diuturna perpessio

Prosequitur et primo ponit prohemium ponendo laudes et vituperia que locum habent ad hanc virtutem 2o dat officia ibi 2a Sed et prima in duas quia primo ponit vituperia 2o laudes ibi contra. Vos ponit exemplum in probro 2o in laude ibi Contra exemplum in laude

Salamine. Nota quod darius rex persarum ductus invidia venit contra athenas. Tunc athenienses ducem fecerunt themistoclem qui cum parva manu devicit darium. Item reversus est darius cum ingenti manu et fuit in salamine territorio fuit devictus et omnia ista et similia rethores scripsere

hinc ponit casum. Campus quia sicut equus expedite currit sic orator in lecta materia. Termopilis faucibus montium Leonida duce spartanorum ut placuit atheniensibus devicit xerxem filium darii qui veniebat contra athenas

maxime quod ipse populus romanus animi magnitudine ex-
cellit. Declaratur autem studium bellice glorie quod sta-
tuas quoque videmus ornatu fere militari. Sed ea
animi elatio que cernitur in periculis et laboribus si iusticia
vacat pugnatque non pro salute communi sed pro suis
commodis in vitio est. non modo enim id virtutis non est sed
est potius immanitatis omnem humanitatem repellentis.
Itaque probe a stoicis diffinitur fortitudo
cum eam virtutem esse dicunt propugnantem pro equita-
te. Quocirca nemo qui fortitudinis gloriam
consecutus est insidiis et malicia est laudem adeptus. Nichil
enim honestum esse potest quod iusticia vacat. Preclarum igitur
illud platonis est. Non inquit solum sciencia que est re-
mota a iusticia calliditas potius quam sciencia est appellan-
da. Verum etiam animus paratus ad periculum si sua cu-
piditate non communi utilitate impellitur audacie potius
nomen habeat quam fortitudinis.
Itaque viros fortes magnanimos eosdemque bonos
et simplices veritatis amicos minimeque falla-
ces esse volumus. que sunt ex media laude iusticie.
Sed illud odiosum est quod in hac elacione et mag-
nitudine animi facillime pertinacia et nimia cupiditas
principatus innascitur. Ut enim est apud platonem omnem
morem lacedemoniorum flammatum esse cupiditate
vincendi. sic ut quisque animi magnitudine maxime
excellit ita maxime vult esse princeps omnium vel po-
tius solus esse. Difficile autem est cum prestare omnibus
cupiens servare equitatem que est iusticie maxime propria.
Ex quo fit ut neque in disceptatione vinci se nec
ullo publico ac legittimo iure paciantur. Existuntque
in re publica plerumque largitores et factiosi ut
opes quam maximas consequantur et sint vi potius
superiores quam iusticie pares. Sed quo difficilius hoc
preclarius. Nullum enim est tempus quod
iusticia vacare debeat.

Fortes igitur et magnanimi sunt habendi non qui fa-
ciunt sed qui propulsant iniuriam. Vera autem et
sapiens magnitudo animi honestum illud quod maxime
natura sequitur in factis positum non in gloria iudicat.
principemque se esse mavult quam videri. Et enim qui ex errore imperite

Marginal notes (left):

adhuc probat predicta

Concludit et est conclusio ex auctoritate platonis concludit

Sed ponit 2m vicium

ponit difficultatem iusticiam in conservacione equitatis et fortitudinis

Sed ponit officium et concludit

Marginal notes (right):

Sed ea exequitur dando precepta et primo quedam facta vel vicia dat cognosci 2o dat doctrinam officii de exequendis. et vult quod omnis fortis prima vitet, sed contra faciat vel vicia ponit vicia vitanda ibi 2o sed illud. i. 3o existit. tamen pla videntur esse vicia ut patet inferius

Iudicat dictum platonis ad probandum equitatem servandam esse in fortitudine

Concludit animi virorum fortium

ponit impedimentum fortitudinem que venit ex iniquitate

ponit casum qui est in platone

Illud nulla fides regni sociis

Equitas est lux et visura iusticie

Admiranda in operibus et moribus est fortis intendens non ad propriam utilitatem

Non quod melius esse scio esse nisi et bonum quam reputari et videri

multitudinis pendet hi in magnis viris non sunt haben-
dus. Facillime autem ad res iniustas impellitur ut quis-
quis altissimo animo et glorie cupiditate qui locus
est sane lubricus quia vix invenitur aliquis qui
laboribus susceptis periculis que aditis non quasi
mercedem rerum gestarum desideret gloriam

Omnino fortis animus et magnus duabus rebus
maxime cernitur quarum una in rerum
extranearum despicientia ponitur cum persuasum sit
nihil hominem nisi quod honestum decorumque sit aut admi-
rari aut optare aut expetere oportere nullique nec
homini nec perturbationi animi nec fortune succumbere
Altera est res ut cum ita sis affectus animo ut sup-
ra dixi res geras magnas illas quidem et utiles
maxime sed ut vehementer arduas plenasque laborum
et periculorum tum vite tum multarum rerum que ad vi-
tam pertinent. Harum rerum duarum splendor omnis
et amplitudo est animi / addo etiam utilitatem in pos-
teriore est Causa autem et ratio efficiens magnos
viros est in priore In eo est enim illud quod excellentes
animos et humana contempnentes facit Id autem ipsum
cernitur in duobus si et solum id quod honestum sit
bonum iudices et ab omni perturbatione animi liber sis
Nam et ea que eximia plerisque et preclara videntur
parva ducere eaque ratione stabili firmaque contempnere
fortis animi esse et magni ducendum est et ea que videntur
acerba que multa et varia in hominum vita
fortunaque versantur ita ferre ut nihil a statu nature
discedas nihil a dignitate sapientie robusti animi est
magneque constantie Non est autem consentaneum qui metu
non frangatur eum frangi cupiditate nec qui invic-
tum se a labore prestiterit vinci a voluptate Quam
ob rem et hec videnda sunt et hec pecunie fugi-
enda cupiditas Nihil est enim tam angusti animi tam-
que parvi quam amare divicias Nihil honestius et
magnificentius quam pecuniam contempnere si non
habeas si habeas et beneficenciam liberalitatemque conferre

Cavenda est glorie cupiditas ut supra dixi eripit
enim libertatem pro qua magnis viris omnis
debet esse contencio Nec vero imperia expetenda sunt

Omnino vero exequitur preceptum ipsius fortitudinis et dividit in duas: quia primo ponit illam virtutem, 2o adiungit ipsam comparat ibi 2a harum rerum

Triplex ex modus rerum extra... quia primus aliarum res admiramur et sic desideramus, 3o affectu optamus illas ad ducere

Succumbere fortune est leta in prosperis et tristari maxime adversis

Harum comparat utramque adminiculum, 2o exequitur alterum membrum ibi 2a id autem

Id exequitur in membris 2o concludit ibi 2a Quam obrem

Non est removet dubium quia homo fortis nunquam debet se inclinare ad cupiditatem, 2o quia committit aliquid inhonestum propter illam quis talis fecerit fortis reputandus non est

Concludit ex posito 2o subiungit opinionem quorundam ibi 2a multi

Tunc est preciosa pecunia cum translata in alios largiendi usum desinit possideri Boecius

Multi enim sunt qui propter habere aliquam gloriam et famam aut honorum a aliarum alias rei subiciunt se aliis et sic libertatem amittunt et propter hoc dicebat Boecius gloriam petis dantis subiacebis et poscendi humilitate vilesces

probat

subiungit

Quando fiat fortis non

ponit indicia per que cognoscatur magnanimum

Quarum declarat membra extrinsece res sunt mundane et fortune ut divicie honores potencie nobilitates etc. et qui ista nihil admiratur fortis est

ponit dictum

probat

Ille non discedit a statu nature qui aliquid non inflatur prosperitate nec conturbatur adversis

Divicie enim habentur ... nare vires nostri deum alienare quia avaricia nos adeo distringit et mala infinita committit

Et addit ar... non videat et ... si non habeas

Removens his viam

subiungit | hec pocius non accipienda interdum aut deponenda non minus Vacandum est autem omni animi perturbacione

tum cupiditate et metu · tum eciam egritudine et voluptate animi et iracundia ut tranquillitas animi et securitas adsit · que affert tum constanciam · tum esse dignitatem

Apponit | Multi sunt autem et fuerunt · qui eam quam dico tranquillitatem expetentes a negociis publicis se removerunt ad ociumque perfugerunt In his et nobilissimi phylosophi longeque principes · et quidam homines severi et graves · nec populi · nec principum mores ferre potuerunt

Annectit quosdam alios et declarat

2a vita et ponit vitam activam | Vixerunt quoque non nulli in agris delectati re sua familiari · his idem propositum fuit quod regibus ut ne qua re egerent · nec cui parerent libertate uterentur Cuius proprium est sic vivere ut velis

Subiungit | Quare cum hoc commune sit potencie cupidorum cum his quos dixi ociosos · alteri se adipisci id posse arbitrantur · si opes magnas habeant alteri si contenti sunt suo et parvo In quo et quidem neutrorum omnino contempnenda est sentencia Sed et facilior et tucior et minus aliis gravis · haud molesta est vita ociosorum · fructuosior autem hominum generi et ad claritatem amplitudinemque aptior eorum qui se ad rem publicam · et ad magnas res gerendas se accomodaverunt

Non solum nobis ipsis tum nati sumus sed ut aliis auxilium in negociis quod ociosi et contemplativi non faciunt nec faciunt propter et propter hoc excellit vita activa quia in opere consistit contemplativa in dicendo vel meditando

Quapropter et his forsitan concedendum sit rem publicam non capescentibus qui excellenti ingenio doctrine se dederunt · Et his qui aut valitudinis causa aut aliqua graviore imbecillitate impediti a re publica recesserunt cum eis administrandum potestatem aliis laudemque concederent quibus autem talis nulla sit causa si despicere se dicant ea que plerique mirentur imperia · et magistratus his non modo laudi verum esse vicio dandum puto · quorum iudicium in eo quod gloriam contempnant et pro nihilo putant difficile factu est non probare sed videntur labores · et molestias · tum offensionum tum repulsarum quasi quandam ignominiam timere et infamiam

Increpat

Excusat

Sunt enim qui in rebus contrariis parum sibi constet voluptatem severissime contempnat in dolore sit molliores gloriam negligat frangantur infamia atque ea quidem non satis constanter Sed his qui

3a increpacio vel probat per dictum

multi ut anaxagoras et multi beati benedictus et infiniti alii ut petrarcha in vita solitaria alius dicit ponit opiniones aliquorum qui affectabant tranquillitatem licet peccari

Quid sit proprium libertatis scilicet ut nulli pareat nisi sue voluntati

ponit quandam convenienciam

Subiungit ponendo in dignitatem

Comparat vitam activam et contemplativam · et duo facit primo comparat 2o declarat Dicit quod est vita scilicet activa et contemplativa primo tangit contemplativam

Concludit

hic movet dubium

Removet dubium

Quorum laudat vel corrigit

Notificat condicionem illorum qui debent regnare rem publicam Et esse omnes ad quos pertinet regere rem publicam · 2o ponit quandam opinionem 2a Sed cum plerumque · prima 2a 2us quia primo ad quos pertinet 2o dat preceptum capescentibus

hnt ani adiuniitiz rex gerendarz abiecta
oi cuntacione adipiscendi magratus sut et
gerenda res publica e Nec e alit aut regi
ciuitas aut declarari ai magnitudo pot ca
pescentib aut rem publicaz nihilominus q phis
haud scio an magis ee z magnificencia adhibe
da sit rex hnanax q sepe dico et tranquilli
tas ai et securitas Siquidez nec anxii futuri
sut et cu grauitate z constancia victuri q eo
faciliora sut phis · Quo minus multa patent
in eox vita q fortuna feriat · et quo minus
multis reb egent · et quia siquid adusi adue
niant tam grauit cade no pnt Quo circa
no sine causa maiores motus aiox concitunt
maiora qz sut efficiendi rez publicaz gerentib
q quietis quo magis his et magnitudo e ai ad
hibenda z vacuitas ab angorib

Ad rem gerendaz aut qui accedit · caueat
ne mo id considet q illa res honesta sit
sz ee ut heat efficiendi facultatez In quo ipo
considerandum e · ne aut temere despet pp ignauia
az aut nimis confidat pp cupiditatez In omib
aut negociis priusq aggrediare adhibenda e
preparacio diligens Sz cu plerique arbitrent
res bellicas maiores ee q urbanas minuen
da e h opinio Multi enim bella sepe quesierut
pp glie cupiditatez atqz id in magnis aiim
is in geniis qz plerumqz contingit · eoqz mag si
sut ad rem militarez apti z cupidi bellox z
gerendox Vere aut si nolumus iudicare multe
res extiterut urbane maiores clarioresqz
q bellice Quis e themistodes iure laudet
z sit eius nomen q solonis illustrius citet qz
salamis clarissime testis victorie q an ponat
consilio solonis ei quo primu constituit ario
pagitas no minus pclarum h q illud iudican
duz e Illud e semel profuit hoc semp proderit
ciuitati · hoc consilio leges atheniesiuz · hoc ma
iorum instituta fuant · Et themistodes quidez nil
dixit i quo ipe ariopagu adiuuerit · at ille ad

Quia sut remoti abstrepitu et adusitate fortune et minus qua obviant fortune qz respiciat ictus eius

Dicebat phus impossibile est egentez bn principari

Ponit opinionez quorundaz Solvit i Vere

Vere accedit ad solucione 2o concludit Concludit i 2a quit i prima indnas primo sumit propositum 2o approbat p exm i quz

Declat p exa aliena 2o approbat i in quidez prima indnas sic duo ponit exa i 1z aut

Ponit effectuz

declarat

concludit

3m notabile

subiungit

Notabile est in omnibus

mouz questionez

omnes qui militis se sedati isto vitio qz affectat gliaz suoz gestoru

Aripagus dr ab ares qz est virtus et pagus villa qi villa virtuosa

Resumit facta themistodis

consilio suo

iniunt themistoclem · est e bellum gestum consilio se

natus eius qui a solone constitutus erat · licet at

de pausania lisandro dicere quorum rebus gestis quamquam

imperium lacedemoniorum dilatatum putatur · tamen nec mi

nima quidem ex parte ligurgi legibus et disciplinis

conferendi sunt quin etiam ob has ipsas causas et

potenciores al paraciores exercitus et fortiores

habuerunt Michi quidem nec pueris nobis m scaurus

c · mario · nec cum versarer in re publica · Q catulus

c · popeio cedere videbatur · Parua enim

sunt foris arma nisi sint consilia domi Nec plus

affricanus singularis · et vir imperator in exscindenda

al extinguenda numancia r · p · profuit quam eodem

tempore · p · nasica priuatus cum Tiberium graccum

interemit · quamquam hec quidem res non solum ex domes

tica e ratione attingit · et belli causam : quam in manu

quam fecta est sed tamen id ipsum est gestum consilio urbano

sine exercitu Illud autem optimum est · quod inuadi so

lere ab improbis et inuidis audio Cedant arma toge

cedant laurea lingue Ut enim alios omittam · nobis

nunc consulatu rem p. gubernantibus · non ne toge arma cesserunt

Neque enim periculum in re publica fuit grauius · umquam nec

maius odium Itaque consiliis diligencia quam meis ce

leriter de manibus audacissimorum ciuium delapsa

arma ipsa ceciderunt Que res igitur gesta umquam in

bello tanta · quis triumfus conferendus Licet enim ni

mare fili aput te gloriari ad quem et hereditas huius

glorie · et factorum imitacio pertinet Michi quidem

certe vir abundans bellicis laudibus G · pompeius

multis audientibus hoc tribuit ut diceret se frustra

triumphum · tercium deportaturum fuisse nisi in eo in re

publica beneficio non triumpharet esset habiturus

Sunt igitur domestice fortitudines non inferi

ores militaribus / in quibus plus etiam quam in hiis

opere studiique ponendum est · Omnino illud

honestum quod ex animo excelso magnificoque querimus

animi efficitur non corporibus uiribus Excendum enim tamen cor

pus · et ita afficiendum ut obedire consilio racioque

possit exequendis negociis et labore tollerando · ho

nestum autem id quod exquirimus totum est positum in animi cura

Interlinear glosses: o duce; duce; belli; regis illius; sapiencia; equaliter; existentibus; aeas; ario; al magis eorum; curatus; grecos qui delent piratas ciuitates eorum in furore; bellata; in ciuitate; in communi; minor; principalis; or; na; publicus; non exercitauerat coniuracionem; patriam; tibor; consilio; opacitate; hec res; scilicet sapiencia pascit; scilicet sapiencia et consilium; uirtus bellice; consilium; uirtus paris; corona militaris; a neophitis; nota consulatui; a furores cathiline; quia omnes nobiles erant; nobiles et plebeos; sollicitudine; pellunt sic lentulo cethegus et alii coniurata; qui ita sunt in hac causa; comparandus; gloriari; glorie; consilio; eius; exprobari e plex; testa sapiencium; fortitudinibus militaribus; fortitudines; fortitudinis; fortitudinis; scilicet uiribus; disponendo; honestum; est in corpore hoc tamen in animo et priora.

Left margin: Indicat causam; Indicat causam dicorum nota; Resumit quod dicit; Fortis non potest indicari quis nisi sit sapiens et certus; Amplificat hoc dicit al factum; Remouet dubium sine excusat se; Approbat ab auctore; Concludit quod dicit esse.

Right margin: M ponit exemplum suum et domesticum sine romanum de gaio mario cum magnitudine consule; Dat aliud exemplum domesticum melius illo in magnitudine narrant; Notabile ad laudes consiliorum; Indicat exemplum aliud scilicet de se ipso Nam cum in urbe cathilina cum pebet tumultum · et coniuracio nem fere totus orbis erat ma culat erant sunt consul cicero qui cum sua sapiencia deterruit coniuracionem · et cathelinam confecit · et alios in fimtos; Multis modis est licitum lau dare se primo nisi ignotus ut cognoscatur quis sit ut nisi sua pus est uera quo ut bonum exemplum inferat alius a ho aput consanguineos ut est bonum exemplum det; tamen quamquam id honestum efficiatur uiri bus animi; Affert aliud notabile

Tercium triumphum magnus pompeius nihil faciebat sine in urbe sine in bellis nisi cum consilio ciceronis · cumque deuicisset primo mitriditem obtinuisset triumphum · 2 ex triumphasset de aliis sine piratis · Cum non quam barbaros naciones · et deuicisset et indubio esset an pe teret triumphum noluit petere nisi precessissent monitus ciceronis

imo maiorē

et cogitatione Jn quo non minorē utilitatē affe
runt qui togati rei p. ꝑsunt q̄ qui bellū gerūt
Jtaqꝫ eorū ꝯsilio sepe aut nō suscepta aut ꝯfec
ta bella sunt nō nunq̄ etiaꝫ illata ut consilio M.
catonis bellū tertiū punicū in quo et mortui
valuit auctoritas Quare quidem expetenda magis
ē decernendi rō q̄ decertandi fortitudo Sꝫ ca
uendū ne id bellandi magis fuga q̄ utilitatis
rōne faciamus Bellū aut ita suscipiat ut nichil a
liud nisi pax q̄sita uideat' Fortis uō aīi et con
stantis est nō ꝑturbari in reb9 aspis nec tumul
tuante de gradu deici ut dicit' sꝫ ꝑntis aīo
uti et cōsilio nec a rōne discedē. q̄q̄ hoc aīi
illud et ingenii magni ē ꝑcipe cogitatione
futura et aliq̄nto an constituere quid accidē pos
sit in utramqꝫ ptē et quid agendū cū quid e
uenerit nec cōmittē aliqd ut alīi dicendū
sit nō putaraꝫ Hec sūt opa magni aīi et excelsi
et prudencia consilioqꝫ fidentis Temē aut i
acie u̇sari et manu cū hoste ꝯfligē immane qd
dam et beluaꝫ simile ē sꝫ cū tps est neces
sitasqꝫ postulat decertandū manu ē et mors s
uituti turpitudiniqꝫ anponenda

De euertendis aut diripiendisqꝫ urbib9 val
de ꝯsiderandū ē ne quid temē ne quid
crudelit' fiat Jd qꝫ ē viri magni reb9 agitatis
punire sontes multitudinē ꝯuare in oī fortuna
recta atqꝫ honesta retinē Vt enim sunt quē ad
modū sup̄ dixi qui urbanis reb9 bellicas
anteponāt sic reperias multos quib9 piculosa et
callida ꝯsilia quietis cogitacionib9 splendiora
et maiora videantur

Nunq̄ oīo piculi fuga cōmittendū est
ut imbelles timidiqꝫ videamur Sꝫ fu
giendū illud et ē ne offeramus nos
piculis sine cā quo ee nihil pōt stultius Qua
ꝓpter in adeundis piculis ꝯsuetudo imitanda me
dicorū ē qui leuit' egrotantes leniter curant
grauiorib9 aut morbis piculosas curationes et
ancipites adhibē cogūt' Quare in tranquillo

Cato censorinus in urbe valde sapiens fecit unā legem q̄ dicebat cū resistentib9 et malignis eē acrius decertandū Cū uō rōm̄ breue bellū cū Jugurta et affrica iam romanos penitebat incepisse ꝓpter potenciā Jugurte / unus consules pre allegauit catonis sniaꝫ que tū bonū habet romanos i terum instigasse cōtra ꝑtinaciā ꝗ Jugurtā et facti sūt victores et sic sup̄ mortuū ne dum vivū efficāx ē maior

Correlarium q. d. magis deuenius affectare sapienciam ꝑ quam etiam q̄ fortitudinem

Ostendit cum finalem belli s. pax ꝗsita et tranquilitas inter Quod sit ꝯus fortis aī

Expellit ambiguū quia posset dicere aliquis vide nentib9

Concludit

Remouet viciū

Temeritas ē i ꝯsiderata piculorum susceptio ut sup̄

Obtenta victoria nō sit tam plus inimici

Quid sit agendū captis urbibus

Quid sit ꝯus magni viri

Inducit sile

Secūdū officiū

3m officiū

Epilogat per sile

Correlarium

tempestatez optare adu͠sam dem̃tis ē · subuenire
aũt tempestati q̃uis rõe sapientis ē eoqz magis
si plus adipiscare re explicata boi q̃ ad dubitata
Periculose aũt rerũ actões ptim his sũt qui eas suscipiũt ptz rei pu͠
Itẽqz alij de uita alij de glia ⁊ biiuole
tia ciuiũ in discrimen uocant̃ · Pmptiões
g̃ debem̃ ēē ad nr̃a picula q̃ ad coĩa dimi
careqz paracius de honore et glia q̃ de cete
ris comodis · Inuenti aũt sũt multi qui n̄
m̃ pecuniaz s; etiam uitam fundere p pr̃ia
parati eẽnt Idem nec glie iacturaz nec mi
nimaz quidem facẽ uellent · nec ĩ re pu͠
quidem postulante · ut callicratidas qui
cũ lacedemoniorũ dux fuiss; pelloponesiaco
bello multa qz egregie fecissz u͠tit ad extre
mũ omĩa cũ cõsilio nõ paruit eoꝝ q clas
sem ab arginusis remouendaz · n̄ cũ atheni
sibus dimicandũ putabant · quib; ille re
spondit lacedemonios classe illa amissa al
teraz parã posse s; fugẽ sine suo dedecore
nõ posse · atqz h̃ quidẽ de lacedemonijs pla
ga mediocris fuit Illa nõ pestifera qua cũ
cleombrot' ĩ inuidiã timens temere cũ epami
nunda q̃flixiss; lacedemonioꝝ opes corrue
rũt · q̃toqz q̃ntus Maxim' meli' fecit de q̃
eñ unus hõ nob' cũctando restituit rem · ⁊
nõ ē rumores ponebat añ salutez · g̃ post
q̃ magqz uiri glia caret · qd gen' peccãdi
uitandũ ē in reb; urbanis · Sũt ē q qd sen
ciũt · et si optimũ sit tñ ĩ iudie metu non
audent dicẽ · Oĩo qui rei pub͠ pfutũ sũt ⁊
duo platõis pcepta teneant · Vnũ ut utili
tatez ciuiũ sic tueãt' ut q̃cũqz agũt ad eam
rem referãt obliti comodoꝝ suoꝝ alteꝝ
ut totũ corpus rei pu͠ curent ne dũ ptez
aliq̃ tueantur reliquas deserãt ut ē tutela sic
p curacio rei pub͠ ad eoꝝ utilitatẽ q q̃missi
sũt nõ ad eoꝝ quib; q̃missa ē gerenda ē Qui
aũt pti ciuiũ q̃sulũt ptez negligũt rẽ pni

Cor͠

Istud ē de uirtute morali

Quartũ post mag drũ mt̃ istos

Concludit

pbat daũ simi

Increpat uiri qd post istos ĩ q̃mare ⁊ q affectũt post morte famaz

Declarat aliaz pestem

Concludit q̃ q̃to mag durabit in uita tãto mag̃ fama fatu duratur Increpat istud uiciũ s. cupiditatẽ glie

Oĩo ot̃ nũa cũ lib; pricipantĩ

Duo pcepta platõis

Probat s̃ m̃ mẽbrũ

Ponit quasdam distinctões circa actiones q̃ capiũtur in bello a uiris fortibus

De glia · i · p h̃re bonã famaz q̃ p pctã p̃mo amise rant · Et biiuolencia a p̃mo erãt ĩ odio ciui ⁊ tẽ ut fi ant biiuoli

Inuenti ut decij brutus codrus athenõlis ⁊ alij ĩ finiti

Ponit ex̃m ut ondat uiciũ uane glia fedatũ et p ondẽ et declarãe documẽtũ qd sũt obscurus

Exemplũ romanũ ⁊ domesticũ ad laudez romanoꝝ · et fabij maximus nõ pollutũ ista uana glia q patiũt ĩ bello q̃ hanibalem Nam fere destructus romanus ĩ q̃tuor p̃lijs s · ap̃ ticinum · ap̃ trebiaz ap̃ lacuz trasimenũ ap̃ cannas nihil restabat ĩ urbe · Fabius creat' consul · cũ parua manu po suit se ĩ montib; apulie ap̃ canas et obu͠sabatur ĩ nemo ribus ne hanibal · posss; eũ c̃a tiz pimetuĩ · in uitabat ha nibalez ad belluz n̄ q̃gredi uolebat s; cũ uidit tpus ad hortus ē a tergo anũ ripa et deuictus est · hanibal In stetit hoc faciebat nõ honoẽ glie s; pro patria

Exemplum extrinsecum de atheniensibus qui propter divisiones venerunt ad extrema tunc annos

Secundum vitandum

Nec affert aliud documentum

ciosam in civitatem inducunt seditionem atque discordiam

ex quo evenit ut alii populares alii studiosi optimi cuiusque

videantur pauci universorum. Hinc apud athenienses

magne discordie orte in nostra re publica non solum se

ditiones sed et pestifera bella civilia. que gravis

et fortis civis in re publica dignus principatu fugiet

atque oderit tradetque se totum rei publice. Neque opes

aut potentiam consectabitur totamque eam sic tuebitur

ut omnibus consulat. Nec vero criminibus falsis in

odium aut in invidiam quemquam vocabit omninoque ita iu

stitie honestatique adherescet ut dum eam conservet

quamvis graviter offendat mortemque appetat potius

quam deserat illa que dixi.

Dat officia ambitui improbantia et inducit auctoritatem platonis

Miserrima est omnino ambicio honorumque contentio

de qua preclare est apud platonem eundem

similiter eos facere qui inter se contenderent uter

potius rem publicam administrarent ut si naute

certaret quis eorum potissime gubernaret. Idemque

precipit ut eos adversarios reputemus qui arma

contra ferant non eos qui suo studio tueri rem publicam

velint. Qualis fuit inter publium affricanum et quintum

metellum sine acerbitate dissensio. Nec vero au

diendi sunt qui graviter inimicis irascendum puta

bant idque magnanimi et fortis viri esse cense

bant. Nihil autem laudabilius nihil magno viro

et preclaro dignius placabilitate atque clementia

Clementia est inclinatio animi ad lenitatem in pena exigenda

In liberis vero populis et in iuris equabilitate exercen

da est facilitas et altitudo animi que dicitur ne si iras

Intempestive qui aliis negotiis occupamur

camur aut intempestive accedentibus aut impudenter

rogantibus ne in morositatem inutilem et odiosam in

cidamus. Et tamen ita probanda est mansuetudo atque cle

mentia ut adhibeatur rei publice causa severitas sine qua

administrari civitas non potest. Omnis autem et animadver

sio et castigatio contumelia vacare debet nec ad

eius qui punit aliquem aut verbis castigat sed ad rei publice

Cavendum est etiam ne maior conutilitatem referri

pena quam culpa sit et ne hisdem de causis

alii plectantur alii nec appellentur quidem. Prohi

benda autem est maxime ira in puniendo. Numquam enim

iratus qui accedet ad penam illam tenebit quod est

Ut preclare habetur in valerio libro quarto titulo primo de moderatione et exterius de carentino archita et de platonis temperantia

probat secundum membrum

ponit effectum

ostendit quod homo probus debet vitare tale officium

ponit 2m argumentum

Dat exemplum

Inducit notabiliter animum

Secundum officium et docet vitare iram

3m officium

Aliud documentum in hac parte

mt' inmiuz et paruz · p̄ placet pypateticis ⁊ rec
te placet · mo ne laudaret iracundiam et dicerent
utilit' a natura datam Illa uero repugnanda e i oib,
rebus · Optandum q3 ut hi q p̄sunt rei pu[bli]ce siles
legum sint q ad puniendum no iracundia s3 equi
tate ducunt' Atq3 et in reb, p̄spis ⁊ ad uoluntate
nram fluentib, supbiam mag[n]o ope et fastidium
arroganciam fugiam' Nam ut ad[ue]rsas res sic
bas i moderate ferre leuitatis e · Preclara est
equabilitas i oi uita · et idem semp uult' · ea
dem q3 frons · ut de socrate ideq3 de Gaio le
lio al' celio accepim' · philippum quidem macedo
num regem in rebus gestis ⁊ glia supatum a fi
lio · facilitate et humanitate uideo supiore fuisse
Itaq3 alt' sepe magn' · alt' sepe turpissim' ut rec
te p̄cipe uideant · qui monet ut quato superiores
sim' tanto nos geram' submissius

Panetius quidem affricanum auditore ⁊ famili
liarem suu solit' ait dicere · ut equos pp crebras
pugnaciones pliorum ferocitate exultantes do
mitoribus trade solebant ⁊ his facilioribus pos
sint uti · sic hoies secundis reb, effrenatos sibi
q3 p̄sidentes tamq i giru roi[ni]s ⁊ doctrine duci
oporte · ut pspiceret rerum humanarum i beal
litatem uarietatemq3 fortune · Atq3 et i secundis
simis reb, maxie e utendum 9silio amicorum · his
q3 et maior q an tribuenda est auctoritas Iudez
q3 tpib, cauendum e ne assentatoib, patefaciam'
aures · nec adulari nos sinam' in quo falli faci
le e · Tales e nos ee putem' ut iure laudem[ur]
Ex quo nascunt' i numerabilia pecca · cum hoies i flati
opinionib, turpit' irridentur ⁊ i maxis uerant' erro
ribus · Sed h' quidem hactenus

Illud aut sic est iudicandum gerere maximas res
⁊ maxime ai ab his qui res pu[blicas] gerant · q eaz
administracio latissime pateat ad plimos q3 ptineat
Esse aut mag[nos] ai ⁊ fuisse multos ⁊ i uita ociosa q
aut i uestigaret aut conarent' mag[na] quedam sese
q3 suam rem finibus 9tineret · aut i[n]tiecti i[n]t[er] ph[ilosoph]os
⁊ eos qui rem pu[blicam] administraret delectaret re sua

Iuducit cau
Declarat exempli
Dat sui iudiciu[m]
Ponit officiu circa iram
adulari pp ea dicebat autor fort' honeste uite nec te moueat dicentis auctoritas nec quis · s3 qd dicat mt' dico

Aliqui ⁊ militantes ... fit no ex legis malicia s3 ex malic et i iustis ministratoribus legum
Ponit opinionem pinentem circa iram cuius auctoritate docet moderari illam et est auctoritas panetii de dato affricani faciendo quandam similitudinem
Aliud documenti hic enim assentatores uocabit p̄cipia eodem exitus a maximos affert
Iudicat effectum de ista assentacione et ista putacione menti
Dat aliud officium circa gubernatores rei publice
Remouet dubium et similiter dicit e q debent ee magni animi q rei pu[bli]ce p̄sunt s3 quoque de aliis

multiplicantes ut avari lenones mutatores · et omnes malo modo lucrantes

familiari nõ eam quidẽ oĩ rõne exagerãtes · sz ex-
cludentes ab eius usu suos potiusqz amicis ipsi
utentes rei pu · si quã usus eẽt · q̃ ṗmũ parata sit
nullo nz turpi q̃stu · nz odioso tũ q̃ plimis m̃ dignis
se utilez ṗbeat · deinde ut augeat rõe diligencia
ṗsimonia · nec libidini potius luxqz q̃ liberalitati
⁊ bñficencia pareat · Hec ṗscpta s̃vantez licet ma-
gnifice grauit̃ aĩoseqz uiuẽe atqz et simpli · fideli-

Sequit̃ ut de una reli[qua] ṽe hoĩz amice
qua pte honestatis dicendũ sit · iqua uere-
cundia · et q̃i quidã ornatus uite ⁊ tempancia
⁊ modestia · oĩsqz sedacio ṗturbatoĩz aĩ ⁊ rerũ
modꝰ c̃nit̃ · Hoc loco ↄtinet̃ id qḋ dici latine de-
corũ pot̃ · grece eñ ṗpon dic̃ decoꝝ · Huiꝰ uis
ea ẽ · ut ab honesto nõ q̃at separi · Nam ⁊ qḋ de-
cet honestũ ẽ · et qḋ honestũ ẽ decet ·

Qualis aũt sit drã honesti ⁊ decori facilius
intelligi q̃ explanari pot̃ · Quicquid ẽ ẽ
quod deceat · tũ id apparet · cũ anĩgressa sit ho-
nestas · Itaqz nõ soluz in hac pte honestatis de
qua hoc loco disserendũ est · sz et in tribus sup̃io-
ribꝰ qḋ deceat apparet · Nam et rõe uti atqz orõ-
ne prudent̃ ⁊ agẽ qḋ agas ↄsiderate · oĩqz in
re quid sit ueri uidere ⁊ tueri decet · Cõ̃qz fal-
li errare decipi labi tã dedecet q̃ delirare ⁊ mente
ẽe captũ ⁊ iusta oĩa decora sũt · iniusta cõ
eq̃ ut turpia sic indecora · Sĩilis ẽ rõ fortitudĩs ·
quod ẽ uirilit̃ aĩoqz magno fit · id dignũ uiro
et decorũ uidet̃ · qḋ cõ ut turpe ẽ sic indecorũ ·
Q̃ ptinet ⁊ quidez ad oez honestatez · h qḋ dico
decorũ · ⁊ ita ptinet · ut nõ recondita quadam
rõe c̃natur · sz sit in ṗmptu · Est ẽ qddam idqz itel-
ligit̃ · et i oĩ u̾tute qḋ deceat · qḋ cogitatione mag̃
a u̾tute q̃ re pot̃ separi · Ut uenustas ⁊ pulcri-
tudo corpis se c̾ni nõ pot̃ a ualitudine · sic h de quo
loquĩ decoꝝ totũ illud quidem ẽ cũ uirtute cõ-
fusum · sz mente ⁊ cogitatione distinguit̃ ·

Est aũt eius descptio duplex · naz ⁊ gñale
qddaz decorũ itelligiꝰ · qḋ i oĩ honestate
u̾satur · et aliud huic subiectũ qḋ ptinz ad singu-

patet de fabio qui de suo captiuos redemit

ondit q in hac uirtute requirit̃ · s · tempancia q̃ erat q̃rta ps honestati ṗdicti

Manifestat ↄp̃hẽtatez decori

ponit drãm quandaz iter honestũ et decorũ q · d · u̾tus ṗcedit decorũ uero i mediate subseq̃t̃ qz finis ẽ

probat et manifestat p̃ rões illud decorũ eẽ i oĩbus uirtutibꝰ et ṗmo q ẽ i prudencia sic i tempancia

probat qḋ illud decorũ est etiaz i fortitudine sic̃ i aliis tribus

Dr̃ ẽ diuisio s actualis et itẽcionalis decorũ aut ab honesto separ̃ intencionalit̃ nõ aut actualit̃ similitudo ẽ talis Venustas pulcitudo ⁊ ualitudo nõ differũt · qz qui ualidꝰ ẽ uenust et pulcher · qui uenust ualidus et pulcher differũt quo ad intellectũ

tangit scdm

In ponit finem

De tempancia
Tempancia ẽ uirtꝰ i libidinez actꝰ i aliis nõ rectos aĩ i pet̃ firma ⁊ moderata dñatio ⁊ ũ forma ẽ uerecũdia ẽ uirtus p qua qui pes sidz indignat̃ de quibz turpi

declarat et dat decore poetico

uidet q decorũ ẽ finis honesti sz ãbi dicã ne quid

Concludit et ẽ remocio dubij

Concludit

Concludit ondendo qḋ decorũ hẽ locũ in aliis uirtutibus

Nobis ondit qui psona aplie ... ad ptitũ et p... illud decorũ ...

probat hic qḋ decorũ ẽ in iusticia

Docet separe decorũ ab honestate s · per intellectũ nõ ubiz

probat p similitudinez quia illa sepacio fuit difficilis

ponit diuisionez istiꝰ decori

ondit ap... et ↄcludit

las ptes honestatis atq3 illud supius sic fere
diffinire solet. Decoru3 id ee qd 9sentaneu sit
hois excellencie i eo inquo na eius a reliquis
aiantibus differat. Que aut ps subiecta sb
iecta gni e eam sic diffiniunt ut id decoru3
uelint ee qd ita ne 9sentaneu3 sit ut in eo
moderacio et temperancia appeat cu3 spe quada
liberali. Sic et ita intelligi possim9 existimare ex
eo decoro qd poete sequnt. De quo alio loco pl
ura dici solent. Cu3 tn seruare poetis id qd de
ceat dicim9 cu3 id qd quaq3 p digni sit & fit
dr. Ut si eac9 aut minos diceret oderint du me
tuant. aut natis sepulcro ipe e parens. idecore
uideret q3 eos fuisse iustos accepim9. at atreo di
cente plausus excitant. e e digna psona oro
Cu3 poete quid queq3 deceat ex psona iudicabunt
nobis aut psonam imposuit ipa na mag cu ex
cellencia pstantia q3 aiantia reliquor. quo cir
ca poete i magna uarietate psonar & in uiciosis
qd 9ueniat et quid deceat uidebunt Nobis
aut cu3 na 9stancie moderacionis temperancie
uerecundie ptes date sit. cu3 q3 eadem na de
ceat no negligere queadmodu3 nos adusus
hoies geram9 efficit ut et illud qd ad omne
honestate ptinet decoru3 qd late fusu3 sit ap
pareat. et hoc qd spectatur inuno q3 gne virtu
tis Ut e pulcritudo corpis apta 9posicione
mebror mouet oculos et delectat hoc ipo q3 it
se ptes oies cu quodam lepore 9senciunt Sic h
decoru3 qd elucet i uita mouet ad pbacione
eor quibs cu uiuit ordine & 9stancia & mode
racione decoru3 omnium atq3 factor. Adhibenda
e igr qdam reuerencia ad usus hoies & optim9
q3 et reliquor Nam negligere quid de se quis
q3 senciat no solu3 arrogantie e s3 ec oio dis
soluti. Est aut qd differat i oi roe hunda int
iusticiam & uerecundiam Iusticie ptes st no uiolare
hoies verecundie no offendere i quo maxime despi

His igr expositis quale sit Cat decori
id qd decere dicim9 i tellectu3 puto. Officiu

Tangit scdm

Declarat et dat exm de decore poetico

Concludit

Nobis ondit quo accipi psona aplis referuntur ad ppositu3 et ptractat illud decoru3 pbatum

Ondit appriu3 nam decori et 9cludit

dra e inter decoru3 gnale & spe ciale Nam gnale e illud qd cu factu3 sit pot roborari aliqua ra cione sit s. q3 de causa sit fcu Decoru3 aut spale e ps supioris et effectus illius gnalitatis Na3 cu3 ina rem pponim9 ut iusticia3 et ca3 affirmam9 illa actiu e illud spale decoru3

Ponit dram int hoc decoru et poeticu pmittendo

Multar dr psona ut phil i ea psona put accidens recibi p accipit p uno aliqu qui re psentat p3 aliqu accipi g na et intellectu et sic diffi nitur aboecio psona e idiui dua essencia ronabilis creature

Conclusit sua intentu3 pria pales et e intencio conclusionis ut oms reuerea bonos me rar malos ne infamem eor linguaz

Ponit dram inter uirtutes inquibs max p3 decoru3 pmo int iusticia3 et uerecundia3

Dat officia circa decorum

aut qd ab eo ducat' hanc pmaz ht maz q du
cat ad quenienciaz qfuacionez ne quia si se
quam' ducez nuq' aberrabim'. Sequimur qz 7 id
qd acutuz 7 pspicax e ne 7 id qd ad hoiz so
cietatez accomodatuz . et id qd uehemens at
qz forte . Cetera maxia ne decori i hac i est pte
de qua disputam' Neqz e solu corpis q ad naz
apti sut sz mlto mag' animi mot' pbandi q ite
ad naz accomodati sut

Duplex e e uis aioz atqz ne . una ps i
appetitu posita e q e horme grece q hoi
nez huc 7 illuc rapit Alta e i rone
q docet 7 explanat quid faciendu sit fugie
duz qz ita qz fit ut ratio psit appetit' obtepet
Ois e actio uacare debet temeritate et negli
gencia . neqz uo age quicq' cui' no possit cam
pbabilez redde . Hec fere e descptio offi Efficie
duz aut e ut appetit' roi obediant eiqz nz pre
currant nz pp pigriciam aut ignauiam deserant sit
qz tranquilli . atqz oi ai pturbacione careant
Exquo elucebit ois qstancia ois qz moderato
Nam qui appetit' longi' euagant 7 tamq' exu
lantes siue cupiendo siue fugiendo no satis
racionez retinet . hi sine dubio finem et modu
transeunt Relinquut eniz 7 abiciunt obedienciaz
nec roi parent cui sut subiecti lege ne a quib'
no m ai pturbant sz ee corpa Licet ora ipa cue
iratoru aut eoz q aut libidine aliqua aut
metu qmoti sut aut uoluptate nimia gesti
ut quoz oimz mut' uoces motus statusqz
mutat Exquib' illud intelligi ut ad offici
formaz reuertam . appetit' omes qtinendos sedan
dosqz ee excitandaqz ee animaduersionez 7 diligen
ciaz ut neqd temere ac fortuitu i qsiderate
negligent agam' Nz e a na ita qnati sum'
ut ad ludu et ad ioci fcti ee uideam' sz ad se
ueritatez pot' 7 ad qdam studia grauiora at
qz maiora. Ludo at et ioco uti illo quide lz
sz sic somno 7 qetib' ceteris tu cu grauib'
seriisqz rebus satisfecez' Ipm qoqz genus

Si sequim' ducez naz sequimur pspicax i . prudenciaz 7 acco modatuz ad societatez hoiz i . iusticiam sequimur 7 forti

ostendit decoru re periri i oi uirtute

Qz docet istos ee intemperancia

Neqz ondit quo ho se gere debet in hac uirtute et de tminat de na motus hunani et pmo pmittit 2o declat ibi ra dup'

declat 7 ponit maz diuisionez motuz

ponit 2m ptem

Dat officiuz

hoc e q oms actio debet ee plena dat aliud optimaz actione et solicitudine

Determinat de hna appetitu

ponit effcm

assignat cam dictoz et e qi silitudo ad equiz effrenu

Inducit aliaz cam

Notificat qdam dam 7 quo pturbentur corpa ab ai passione

ponit conclusionez gnalem

Determinat de ludo et ioco et pmo ponit hoies no ee or tos ad ludu 2o de ludo ex equitur 1' 2o ludo aut

Applaudo pdcta re mouz dubiuz

Remouz qddam ui cuz silitudine ponit

iocandi nō pfusũ neq; i modestũ · s; i genu
um et facetũ ēē d; : ut ē pueris nō omēz
licenciā ludendi dam9 · s; eā q̄ ab honestatis
actionib; nō sit aliena · sic i ipō ioco aliqḋ pbi
i genii al' i genui eluceat luminē

Duplex ē ē iocandi genus Vnū illiberale
petulans flagiciosũ obscenū altez eligans u
banũ ingeniosũ facetũ Quo gene nō m̄
plaut' nr̄ ⁊ atticoz antiqua comedia s; eciā
phoz socraticoz libri refecti sūt Multaq; i
multoz facete dcā · ut ea q̄ a sene catone col
lecta sūt q̄ uocant apotemata · facil igr̃ ē
distinctio ingenui et illiberal' ioci Alt' ē si tē
pore fit ut ac animo remisso hoīe dignus i
alter nec libero quidē si rerū turpitudi ad
hibetur ūboz obscenitas Ludendi ē et qdā
modus retinendus ut nō nimis oīa pfunda
mus elatiq; uoluptate i aliquā turpitudiez
elabam' Suppeditat at ⁊ camp9 nr̄ ⁊ studia
uenandi honesta ex' e; ptinet ad omēz i
officii quēz semp inpmptu hr̄e · q̄tū nā hoīs
in pecudib; reliq;q; beluis antecedat Ille n̄
senciūt n̄ uoluptatē ad eā q̄ feruntur oīni
impetu · Hoīs at mens discendo alit' ⁊ cogi
tando semp aliqd aut iqrit aut agit Viden
diq; audiendi delectatione ducit' Quin ē
siquis est paulo ad uoluptates ꝓpensior mo
neat nī ne sit expecudū gñe Sūt quidā
hoīes nō rē s; noīe · S; siquis ē paulo ad u
tutes erectior q̄uis uoluptate capiat' oc
cultet et dissimulet appetitū uoluptatis ꝓp
uerecūdiā Ex quo intelli' corpis uolupta
tē nō satis ēē dignā hoīs ꝓstantia eāq;
cōtempni ⁊ reici oportere · S; si sit quispiā
qui aliquid tribuat uoluptati diligent' ei
tenendū ēē ei' fruendi modū Itaq; uict'
cultq; corpis ad ualitudiēz referant' ⁊ ad
uires nō ad uoluptatē Atq; si et ↄsiderare
uolum9 q̄ sit i nā excellencia ⁊ dig̃tas i tell'
gem9 q̄ sit turpe affluē luxuria et delicate

Approbat sum dum de ludo ab auctore

ponit 2m ptem

Specificat loca ubi fiebat isti ludi

Aliud documentum ponit ad pdcā

Affert aliud documentum

ponit quoddam distinctiões ludoz ut erea etiam bonos ludos et alios inveni

Concluditur ludorum

Dat de ludo aliud officium

Ostendit q homo semp debet hr̄e in se racionem · et ꝓp ea ponit excellenciā homi respectu belluarum

Ostendit quosdam ēē bestias licet hēant humanū aspectum

Concludit uoluptates esse reiciendas · prestancia hoīs ē discrecio ⁊ dignitas ē status pdcē

ac molliter viue[re] q[uam]q[ue] honestu[m] parce co[n]tine[n]ter se
Intelligendu[m] e[st] et duab[us] q[ua]si ... uere sobrie — *Agit de generali et speciali decoro subiungens plura exempla secundi*
nos a na[tur]a indutos e[ss]e p[er]sonis. quaru[m] una
co[mmun]is e[st] ex eo q[uod] om[ne]s p[ar]ticipes sum[us] ro[n]is p[rae]sta[n]
cieq[ue] ei[us] qua an[te]cellim[us] bestiis a qua om[n]e
honestu[m] decoru[m]q[ue] trahit[ur] ex qua ro[ti]o i[n]ueniendi
officii exquirit[ur] altera aut[em] q[uae] p[ro]p[ri]e singulis est — *Tangit aliam partem*
t[ri]buta. ut e[nim] in corp[or]ib[us] magne dissimilitudi
nes sunt alios e[nim] uidem[us] uelocitate ad cursu[m]
alios uirib[us] ad luctandu[m] ualere. Itemq[ue] i[n] for
mis aliis dignitate[m] in e[ss]e. aliis uenustate[m]
sic i[n] a[n]i[m]is existu[n]t etia[m] maiores uarietates
Erat i[n] L. crasso et L. philippo lepos mult[us] — *Arguit ab exemplorum multitudine et primo de domesticis ostendendo dissimilitudines animorum*
maior et magis q[ue] de industria in C. cesare
lucii filio. At hisdem t[em]p[or]ib[us] i[n] M. scauro i[n] M.
druso adolescente singularis seueritas i[n] C. lelio
multa hilaritas. In ei[us] familiari scipione
ambicio maior uita tristior. De grecis aut[em] du — *Attingit exempla grecorum*
lcem et facetu[m] festiuiq[ue] s[er]monis atq[ue] i[n] o[mn]i
s[er]mone simulatore[m] que[m] yronia greci noia[n]e[run]t
socrate[m] accepim[us] contra pitagora[m] et periclem
su[m]ma[m] auctoritate[m] co[n]secutos sine ulla hila
ritate. Callidu[m] hanibalem ex ducib[us] penoru[m]
ex n[ost]ris ducib[us] Q. maximu[m] accepim[us] facile — *Dat exemplum mixtum romanorum et grecorum*
celare tacere dissimulare i[n]sidiari p[re]ripe[re] hos
tiu[m] [con]silia. In quo g[e]n[er]e greci themistodem
ferreu[m] yasone[m] ceteris anteponu[n]t — Sequitur capitulum
Inp[ri]misq[ue] callidu[m] factu[m] solonis qui quo et — *2a uarietas* — *versutum*
tutior uita ei[us] e[ss]et et plus aliq[ua]nto rei p[ublicae] p[ro]
dess[et] furere se simulauit. Sunt his alii multu[m] — *3a species oppositorum*
dispares simplices et ap[er]ti qui n[ihil] ex occulto n[ihil]
de insidiis agendu[m] putant ueritatis cultores
fraudis inimici. Itemq[ue] alii qui q[uo]d uis p[er]petia[n]t[ur]
cuiuis deseruiant du[m] q[uo]d uelit [con]sequa[n]t[ur] ut sillam
et M. crassum uidebam[us]. Quo in g[e]n[er]e u[er]sutis
simu[m] et pacie[n]tissimu[m] lacedemoniu[m] lisandru[m] — *Applicat aliud exemplum de ceteris*
accepim[us]. Co[n]traq[ue] calicratide[m] qui p[re]fectus classis
p[ro]xim[us] post lisandru[m] fuit. Itemq[ue] i[n] s[er]monib[us]
aliu[m] quemq[ue] accepim[us] q[ua]mu[is] p[re]potens sit efficere
ut un[us] de multis e[ss]e uideat[ur] q[uod] i[n] catulo et i[n] p[at]re

7 filio Jdemq3 inquito iuuito inuiato indimus
audiui ex maioribus natu · hoc idem fuisse in publio
scipione nasica conuq3 prez eius illuz qui Tiberij
gochi conatus pditos uindicauit ullaz comita
tem fuisse smonis Nec no stenocratez quidez
seuerissimuz plorz ob eam q3 rem ipam · mag9
7 pclaruz fuisse

Conclusio — Jnnumabiles alie dissilitudines st nre moruq3 & — Autor determinat de diuersitate nature humane ut uideat officia de conseruacoe nature
inmeriti uituparandorz · Admoduz aut teneda
sut sua cuiq3 no uiciosa : s3 tm ppia · quo facilius
decorum illud qd qrim9 retineat Sic e e facie
duz · ut 9 uniusam naz nihil 9tedam9 : ea tm
obsuata ppiam naz 9sequamur nraz : ut et si
sint alia g\~uiora atq3 meliora tm nos studia
nre regule metiam Neq3 enz attinet nre re
pugnare · nec quicq sequi qd psice neqas Ex quo
magis eiugit quale sit decoruz illud Jdeo q2
n decet i inita obstante inuina ut aiut · i · ad
Ponit rectum documentum — usante 7 repugnante natura Omo si qcq est
decoruz n e pfecto magis q equabilitas uiui
se inte · tu singularuz actionuz q 9suare no — Jnducit quandam silitudinez ad approbare pdicta
possis · si alioz naz imitans omittas tua Vt
enz smone eo debem9 uti qui notus e nobis
ne ut quidaz greca uba i culcantes iure optio
rideam · sic in actiones omez q3 uita nulla dis
crepanciaz conferre debem9 atq3 hec dria naz
tantaz ht uiz · ut no nu\~q mortez sibi ipse 9sci

Probat p sila nature varietatem — Non e in ca alia M ca Ctõe alius debeat
to fuit i alia ceti · qui se i affrica cesa
Ponunt dubium — ri tradiderut atqui cetis forsitan uitio datu
eet si se interemissent ppea q lenior eoz uita et
mores fuerat faciliores · Catoni at cu i credi — Marcus cato cum audiuisset
bilem na dedissz grauitatez eaq3 ipaz ppetua — cesarem egyptuz occupauisse
constancia roborauissz · sempq3 in proposito susceps — se 9 ulit i a affrica fore 9
toq3 9silio pmansissz moriendu poti9 q tiram — uisuz ne ad eius manus p
2m sile p qd pbat nature uaritatem — ni eius aspiciendus fuit Quaz multa passus est — ueniret gladio se pemit Et
ulixes i ipo errore diuturno cu 7 mulierib3 · si — hanibal cuz deuictus a fabio
circe 7 calipso mulieres appellande st i suiret — aufugissz ad regem prusiaz
7 i omi smone omibz affabilez ee se uellet · do — et sensissz iraz romanoru ad
mi no 7 9tumelias suoruz ancillaruq3 ptulit — prusiaz uenisse cu eu expel
lendi · hausit uenenu uene
nuz ut ne in hostiuz manibz
perueniret

thelamon'
ut ad id aliq̄ q̄d cupiebat ueniret At ayax quo
ayax
nō traditur uules oppetē mortez q̄ illa ꝑpeti ab a
lio maluissz

Conclusit q̄ om̄ia sūt ꝑ agenda rōne gubnaculis et vite honestate ⁊ veritat addaudiz precepta

opensare
QVe ↄtemplantes expendē oportebit · quid quis
hēat sui · eaq; moderari · nec uelle experiri q̄
se aliena deceant Jd ē maxīe queq; decet q̄d est
ꝑp̄am · ātuitiz
cuiq; sui maxīe Suū igr̄ quisq; noscat ingeniū
ac rem que se ⁊ bonoruz et uitioruz suorū iudi
recitatores
cem ꝑbeat · nec scenici plus q̄ nos uideant hr̄e
scenici
prudencie Jlli ē non optimas · sz sibi accomodan
clamores
tissimas fabulas eligūt Qui ē uoce freti sūt
fabulam elegerūt supple · ł sūt freti sint vna uulr q̄ it'tgc
epygonos meduq; Qui gestu menalippam cli
virum sic clictemestra · lyxonis herregt
temestraz · semp rupili' quē ego memi antiopa
q̄ nō bn̄ sagbat illaz fabłaz
Non sepe esopus aiace Ergo istrio hic uidebit
q · d · h ē dedecus
in scena q̄d nō uidebit sapiens uir ī vita Ad q̄s
maxime
g̃ res aptissimi erim' in his potissimū elaborez'
necessitas
al' elaborabiz' Sin aliq̄ necessitas nos ad ea detr
uit ⁊
uxit q̄ nr̄i ingenij nō erūt oīs adhibenda erit
q̄ptus · salte
cura meditacio diligencia · ut ea si nō decore at
ī honeste
q̄ minime indecore facē possim' Nec tm̄ ē adui
tandum tam ut bona q̄ nobis data sūt sequam²
dıuıa res ē resipisci a vitiis
quam ut uitia fugiamus

Declarat magis in sp̄ali
Conclusit officium
postq̄ auctor determinauit de duabus ꝑtibus · a · statibus ostē dendo uarietatez ⁊ diuisitatem ꝑsonaz · hic adiūgit terciam ꝑsonam ⁊ quartaz illis

et · a · statibus ⁊ ↄdicionibus
AT duabus his ꝑsonis quas sup̄ dixi tertia ad
ut fortune dispositus aliam daret
iūgatur quā casus aliquis aut tp̄us īponit
q̄rta eē quaz nobis metipsis iudicio nr̄o accomo
dabim' Nam regna ipsa nobilitates honores
diuitie opes q̄ sūt ↄtr̄a ut casū ita tp̄ibus gu
bernantur Jpi aut̄ gerē quaz ꝑsonaz uelim' anrā
uolumtate ꝑficiscit' Jtaq; se alii ad philosophiaz · alij ad
ut aliqs
ius ciuile · alij ad eloquētiaz applicāt Jpāzq; uitu
uult sūme castus alius sūme largissimus ⁊ c' alius · illi ⁊ filij
tuz in alia ali' mauult se excellere · Quorz uō
ꝑ̄ excelluerūt
pr̄es aut maiores aliqua gl'a ꝑstiterūt · his stu
filij
dent pleriq; in eorum gn̄e laudis excellere Vt
uīr · stenold' · nobilis · paul' filius africani maioris
Q · mucı' p̄ · filius ī iure ciuili · pauli filius af
minor
frican' in re militari · Quidaz aūt ad eas lau

Juuestra ē mā̄ui sitū ē qui cuiq; nobis fortunaz forte uelatis boem ī ꝗ° ⁊ ista sim̄a oñdit q̄ aliqui secūt' predecessores

oñdit q̄ quidaz insistunt virtuti ꝑprie

des quas a pr̄ibus acceperūt addūt aliquaz suaz
⁊ minor
ut hic idem affrican' eloquētia cumulauit bel
greca quidaz
licam gl'az · q̄d idem fecit timothe' canonis fi
q̄pus
lius · qui cū belli laude nō inferior fuisset q̄ pr̄
ad eam laudem doctrine ⁊ ingenij gl'iam adiecit

Subdit officium
conclusit
Notificat qui sūt scenici
Conclusit aūt nosci
Remouz dubiuz
Addit q̄rtaz ⁊ ē uolūtaria ꝑsona ā est statui et ↄdicio uīue di bn̄ ⁊ pot eē bona ul' mala ut vis
Conclusit uarietatez sim̄az boīs ⁊ uolūtatis ⁊ hūani consilij

ꝯtingit · ut ipē cicero maxime ꝛ pleriqꝫ

Fit autē interdū ut non nulli obmissa imitacionē maiorū suū quodam institutū ꝯsequāt᷑ · maximeqꝫ i eo pleriqꝫ elaborāt · hi qui magna sūt ꝓponūt obscuris orti maiorib; · hec igit᷑ omnā cū q̄r quid deceat cō plecti aīo ꝛ cogitacione debem⁹ Jnprimis aūt cō stituendū ē quos nos ꝛ quales eē uelim⁹ ꝛ i quo gn̄e uite que deliberacio ē omniū difficilima Jneū te ē adolescencia cū ē maxīa i beallitas ꝯsilij tūc id sibi q̄sqꝫ genus etatis degende constituit qd᷑ ti maxime adamauit Jtaqꝫ aū implicatur aliquo cto gn̄e cursuqꝫ uiuendi q̄ potuit qd᷑ optimū eēt iu dicare Nanqꝫ herculem prodigū dicunt · ut ē ap̄ xenofontē cū p̄mū pubesceret qd᷑ tp̄us a natura ad eligendū · quā quisqꝫ uiā uiuendi sit i gres sus datū est exisse insolitudinē Atqꝫ i sedentē diu secū multūqꝫ dubitasse · cū duas cnēt uias unā uoluptatis altam uirtutis utrā melius eēt ingredi · Hoc herculi iouis sato potuit fortasse ꝯti gere · nobis no idem qui imitaū quos cuiqꝫ uisū ē atqꝫ ad eorū studia institutaqꝫ impellimur · ple rūqꝫ at parentū p̄ceptis i buti ad eorū ꝯsuetu dinē moreqꝫ deducim᷑ · Alij multitudinis iudicio fe runtur queqꝫ maiori pti pulcerrima uidentur ea maxīe exoptāt · Non nulli tū sine felicitate qua dam sine bonitate nāe sine parētū disciplina rectā uite secuti sūt uiā Jllud aūt maxīe rarū genus ē eorū · qui aut excellente ingenij magnitudine aut p̄clara erudicione atqꝫ doctrina aut utraqꝫ re or nati spaciū deliberandi hūerūt quē potissimū uite cursū sequi uellent Jn qua delibacione ad suū cuiqꝫ nāam ꝯsiliū omne ē reuocandū · nam cū i omnib; q̄ agūtur · ex eo mō quo quisqꝫ natus ē ut sūt · dcm̄ ē quid deceat exquim⁹ · tū in totauī ta ꝯstituenda multo ē rei cura maior ad hibenda ut ꝯstare inppetuitate uite possim⁹ nobimetipsis nec i ullo offo claudicare Ad hanc aūt rēm quū in ea maxiā ht̄ fortiā ꝓxima utrisqꝫ oīo racio ad hibenda ē in deligendo gn̄e uite · sꝫ ne magis Multo ē magis ꝛ firmior ē ꝛ ꝯstancior ut fortiā nō unq̄ tamq̄ ipā mortalis cū i mortali nāa pugn̄e

Interlinear glosses: sui ꝓpositū; i p̄ncipio etatis; i. p̄mo; electio; nā nā iuuenis certa ē uia; iuuēte; adolescens; ꝯsiliando; illa adolescencia; i puericia; poetā grecū; locū secretū; i solitudine; quā; se legisse de se; excusat nos; maiorū; exaltantur; sꝫ sequūt᷑ diuersas uias; eligendi; p senectute; deficē; ꝑpetuitatē ꝛ modū; existente; s. rācōe; s. natura

Left margin: Concludit · Assigt᷑ cām dcā · Concludit · Dat exēplum · Ponit drām · Racio comparatiua i cā

Right margin: Dat aliud documētū et di cit aliqui sūt qui amplec tūr qd᷑ p̄res nūnne fecēt · Dicit demū eligenda sꝫ re ūtitur ad dandū officia circa modū uiuendi sīc inquīta p sona · ostendit q̄ nos nō possumus sic bn̄ eligere · plerūqꝫ ondit q̄ aliqui se gubnāt imitacione p̄ de cessorū ꝛ p̄mo ponit diui sitates i uita eligenda · 2° excellens · Adiūgit ad cursū uite aliud documentū

uideat^r. Qui g^r ad n̄e sue nō uitiose gñe ɔsiliū t
uiuendi omē ɔtulerit is ɔstanciā teneat. Id ē
maxīe decet n̄ se forte intellexerit errasse in
diligendo gñe uite. qd̄ si acciderit. pot̄ aūt ac
cidere facienda moruz institutoꝝ qȝ mutacio ē
Eāqȝ mutacionez si tp̄a adiuuabūt faciliꝰ cō
modiꝰqȝ faciezꝰ. si minꝰ sensim erit pedetētim
qȝ facienda Ut amicitias q̄ minꝰ delectēt ⁊ mi
nꝰ pbentur mag̃ censent decē sapientes sen
sim diffluere q̄ repente pcidere Cōmutato
aūt gñe uite oī rōe curanduz est ut in bono
ɔsilio fecisse uideamꝰ Sȝ qm̄ paulo an̄ dcm̄
ē mutandos eē maiores. pmuz illud exceptū
sit. ne uitia sint mutanda Deīn si nā nō feret
ut q̄dam mutari possint. ut supioris affricani
filius. qui hūc paulo natuz adoptauit pp in
firmitatez ualitudis. non tā potuit prī silis
eē q̄ ille fuāt sui Si i g̃ nō potit siue cā de
fensitare siū pplm ɔtiomb͡ʒ tenē siue bella ⁊
gerē illa tn̄ pstare debebit. q̄ erūt ī ipius po
testate Iusticiaz fidem libalitatez. modestiaz
tempanciaz. quo minꝰ ab eo id qd̄ desit requi
tur. Optīa eʳ hr̄ditas a pribꝰ liberis tradit^r
oīqȝ priōmo pstancior glīa uirtutis rerūqȝ
gestaruz cui dedecori eē nephas ⁊ uitiū iudi
canduz est Est igʳ adolescentes maiores na
tu uereri exqȝ his deligē optimos ac pbatis
simos quoꝝ ɔsilio atqȝ auc̄te nitatur Et qm̄
offīa nō eadem disparibꝰ etatibꝰ tbuūt alia
q̄ sūt iuuenū alia q̄ senioꝝ aliqd̄ et de hac di
stinctōe dicenduz est Ineuntis eʳ etatis īscitia
senū ɔstituenda ⁊ regenda ē prudencia Maxʳ
aūt hʒ etas a libidinibꝰ arcenda est Exercendaqȝ
in labore paciāqȝ ⁊ aī ⁊ corpis ut eoꝝ et in belli
cis ⁊ ī ciuilibꝰ officijs uigeat industria Atqȝ eciā
cū relaxare aīos ⁊ dare se iocunditati uolēt ca
ueant intempanciaz meminint uerecūdie qd̄
erit facilꝰ. si ne in eiꝰmodi quidez rebꝰ maiores ⁊
natu nolint interesse Senibꝰ aūt labores corpis
st̄ minuendi exercitationes aī ⁊ augende eē uideᵗ

Concludit
causa
accidens
concludit
simile
Notabile ad istuz ɔmutaci onem
concludit qꝰ sequamꝰ maiores sȝ nō in uicijs
Affricanꝰ maior hūit duos filios s. pauluz ⁊ cericlum et quītuz maximuz. paulꝰ fuit magnanimꝰ ⁊ deuicit macedonia ⁊ hūit scipionez minorez Cuz mortuꝰ est paulus fr̄ s. quītus adoptauit nepotez s. scipionez minorez qui prem excelluit u̅alem. ad optiuo nō ē proporcio cuz ille ⁊ maximꝰ fuisȝ ignauꝰ ⁊ excors
prosequit^r pmo dat officia iuuenilia
Valeriꝰ li. n. de institutis antiquis ista pstringit exᵗˢ
De officijs senuz

dat cām inducēdo exemplū
Concludit offīū 2ᵐ
determiat de officijs iuuenuz
2ᵐ et ē qī reddido causa

2m Danda uo e opa ut et amicis et iuuentuti et ma
xime r. p. 9silio et prudencia q plurimu adiuuent.
3m Nihil mag cauendu e senectuti ne longori de
9m sidieq se dedat. Luxuria uo cu oi etati sit turpe
Causa tu senectuti fedissima e. Sin at ec libidinu in
tepancia accesserit duplex malu e qd et ipa senectus
dedecus 9cipiet et facit adolescenciu inpruden
ciorem inprudenciam intepanciam. At ne illud qde
alienu est de magratuu depuatoru deciuiu de
peregrinorum officiis dicere.

Est e ppriu munus magratus intellige se
gere psonam ciuitatis debereq eius digni
tatem et decus sustinere suare leges iura desc
bere et ea fidei sue 9missa meminisse. Priuatu at
opz equo et pari cu ciuib iure uiue neq sub
missu neq subiectu neq se efferentem. tu in re
p. ea uelle que tranquilla et honesta st. tale
e solem et sentire bonu ciuem et dice. Peregri
ant atq incole offm e nihil pter negocium
suu agere. nihil de alio inquire minimeq ee i
aliena re p. curiosum. Ita fere offa reperientur
cu qretur quid deceat. et quid aptu sit psonis
tpribus etatib. Nihil e aut qd tam deceat q
in oi re gerenda consilioq capiendo suare con
stanciam. Sz qm decoru illud i oib dcis et fac
tis in corpis demq motu et statu cernt. id q po
situm e in trib rebus formositate ordine or
natu ad actionem apto difficilius ad eloquendu
sz difficile satis erit intelligi In his at tribus
9tinetur et illa cura ut pbemur ab his quib cu
apud nos uiuamus. his quoq de reb pauca di
cantur. Principio corporis nri magnam na uide
tur habuisse roem q formam nram reliquamq figu
ram inqua esset spes honesta eam posuit in p
mptu. que at ptes corpis ad nre nccitatem date
aspectum eet defprme habiture atq formam eas
q 9texit atq abdidit. Hanc nre tam diligen
tem fabricam imitata est hominu uerecundia. Que
e na occultauit. cadem omnes qui sana mente
sut remouent aboculis ipiq nccitati dant

Exequit ponendo officia diusa et pmo magratuu et regenciu 2o priuatoru ibi priuatu

Determinat de officiis ad uenarum

Qui seruandu

De officiis diuersorum graduu et est alia distinctio. et pmo 9tinuat se 2o exequit ibi est

Ostendit qd debent facere circa honore rei publice

Non illud officium intelligendu esse de officiis quibus. Nam si priua foret sub flama incest accole illa adiuuare

Epilogat hoc dicit ppt fragilitate humane 9dicionis

Reditur ad determinandu de decoro quo ad corpus

Prosequitur danda officia seruanda circa corpus

Docet q intentum nam dispo sicionem diuinam

Subiungit

opam ut q' occultissime peat Quarumqz ptium
corpis usus sunt neccij eas nz ptes nz earz usus
suis noibus appellant. qdqz facere no turpe e mo
oculte id dicere obscenu e Jtaqz nec actio illarz
rerz aperta petulantia vacat nec orois obsce
nitas Neqz uo audiendi st cinici aut si qui
fuerit stoici pene cynici qui repheniunt z irri
dent q ea q turpia no sit ubis flagiciosa dicaz
Illa aut q turpia sit noib appellem suis. Latro
cinari fraudare adulterare turpe e noie: sz dicat
no obscene Liberis dare opaz honestiz re est
noie obscenu. plerazq i eam sniaz ab eisdem q
verecundiaz disputant Nos aut et sequamur naz
et ab oi qd ab horret tpa aboculorz auriuqz
approbacione fugiaz Status incessus sessus accu
bacio. vultus ocli manuu motus teneat illd
decorum Quib i reb duo maxie sunt fugi
enda. ne quid effeminatiz aut molle aut et
ne quid duriz a' rusticiz sit. Nec uo histrionib
oratorib qz ocedendiz e. ut his h apta sint
nobis dissoluta Scenicorz quide mos tanta
ht vetere disciplme verecundiaz ut inscena sine
subligaculo pdeat nemo Veret eni ne si quo casu
euenit ut corpis ptes qdam apiant aspiciat
no decore Nostro quidez more cu parentibus
puberes filij cu soceris gnri no lauant Reti
nenda e igr huius gnis verecundia psti ipsa
na magra z duce Cuz aut pulcritudinis duo g
sint gna. quorz in alto venustas sit. in alto di
gnitas venustate muliebrez ducere debem dig
nitatez virilez Ergo aforma remoueatur ois viro
no dignus ornatus z huic simile vitiz i gestu
motuqz caueat. Nam z palestri motus st sepe
odisiores et histrioniz no nulli gestus i eptiis
no vacat z in utroqz gne q sunt recta z simp
licia laudant. Forme aut dignitas coloris bonita
te tuenda e color exercitacionib corpis Adhiben
da ptezea munditia e no odiosa neqz exquisita ni
mis tinqz effugiat agrestez z inhumanaz negli
genciaz Eadem rco e adhibenda vestitus i quo

ponit opinionez quorundam de humana honestate ut eaz exp bet

De rei veritate ista huit turpia noia z turpe e pferre si mtum tam gsuetudinez vene q rei exprimere pprijs ubis no e ihonestiz. naz alt opponet pdam cu dicat nos aut

Per tractat autor pulcritudinez et pmo pponit unam diuisionez 2o gsequit ibi Ergo

Secundu documetuz et e quo dicto cause

4m documetuz et descendit ad tractandus de vestib

uti no e turpe sz dicere sic

Concludit

Cinici dicuntur canes q est canis q d ca inimpius honesti isti dicebant no ee ihonestu cu uxoribus concubere in ppatulo

Dat officia cotra illaz opiniones refellendo illaz

obuiat obiectu

Dat casuz q isti cinici portabant bracas

prosequit dando documenta

3m

4m

sit. In plerisque rebus mediocritas optima est. Cavendum autem
est ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus
ut pomparum ferculis similes esse videamur aut in festina
cionibus suscipiamus nimias celeritates. Que cum
fiunt anhelitus movetur vultus mutatur ora torquentur
ex quibus magna significacio fit non adesse constanciam
Sed multo etiam magis elaborandum est ne animi motus
a natura recedant quod assequemur si cavebimus ne in perturba
ciones atque exanimaciones incidamus et si attentos
animos ad decoris conservacionem tenebimus. Motus autem
animorum duplices sunt alteri cogitacionis alteri appetitus
cogitacio in vero exquirendo maxime versatur appetitus
impellit ad agendum. Curandum igitur est ut cogita
cione ad res quam optimas utamur appetitum vero obedi
entem prebeamus. Et quoniam magna vis oracionis est. ea
que duplex. altera contencionis altera sermonis. Con
tencio disceptacionibus tribuatur iudiciorum concionum
senatus. Sermo in circulis disputacionibus congressi
onibus familiarium versetur sequatur et convivia. Con
tencionis precepta rethorum sunt nulla sermonis que
quam haud scio an possint hec quoque esse: sed discentium stu
diis inveniuntur magistri. Huic autem qui studeant sunt
non ulli rhetorum turba referta omnia quamquam que verborum
sentenciarumque precepta sunt eadem ad sermonem pertinebunt
Sed cum oracionis indicem vocem habeamus in voce autem
duo sequimur ut clara sit ut suavis utrumque omnino
a natura petendum est Verum alterum exercitacio augebit
imitacio presse loquencium et leniter. Nihil enim fuit in
catulis ut eos exquisito iudicio putares uti litterarum quam
quam erant litterati sed et alii. hi autem optime uti lingua
latina putabantur sonus erat dulcis littere: neque expresse
neque oppresse ne aut obscurum esset aut putidum. si
ne contencione vox nec languens nec ca
nora. Uberior oracio L. crassi nec minus faceta. sed
bene loquendi de catulis opinio non minor. Sale vero et faceci
iis. et facetus cesar catuli patris frater vicit omnes. ut
in ipso genere forensi dicendi contenciones aliorum ser
mone vinceret. In omnibus igitur his elaborandum est si in
omni re quid deceat exquirimus. Sit igitur hic sermo in quo
socratici maxime excellunt lenis minimeque pertinax

Effectus

De disposicione animi

Ponit unam divisionem quod triplex est motus scilicet cogitacionis voluntatis et sermonis

Quia difficile est sermonem usualem sub regulis comprehendere

Voces sunt note passionum. Prosequitur dando officia circa pronunciacionem utilis quoque patris

Aliud documentum circa ambulacionem

Duplices motus animorum

Hic determinat de oracione modo pronunciandi et primo premittit intentum et vult determinare de illa ut de officia circa verba. Cognati de quibus homines loquuntur oportet esse sermones. Contencio est oracio acris ad firmandum et confutandum accommodata

Dat exemplum de predictis

erant litteraciores supple sit

Redit ad ponendum officia de sermone. 2° determinat de perturbacionibus animi ...

Insit in eo lepos. Nec vero tamquam in possessionem suam ve-
nit excludat alios, sed cum reliquis in rebus tum in ser-
mone communi vicissitudinem non iniquam putet. Ac videat
in primis quibus de rebus loquatur. Si seriis, severitatem
adhibeat, et si iocosis, leporem. In primis quoque provideat
ne sermo vitium aliquod indicet inesse in moribus. Quod maxime
tunc solet evenire cum studiose de absentibus detra-
hendi causa aut per ridiculum aut severe aut maledice
contumelioseque dicitur. Habentur autem plerumque sermones aut
de domesticis negotiis aut de re p. aut de artium
studiis atque doctrina. Danda igitur opera est ut si aberra-
re ad alia ceperit ab hoc revocetur oratio. Sed ut quique
aderunt res, non est hiis de eisdem rebus nec in omni tempore
nec similiter delectamur. Animadvertendum est et quatenus ser-
mo delectationem habeat, et ut incipiendi ratio fuerit
ita sit desinendi modus. Sed quomodo in omni vita
rectissime precipitur ut perturbationes fugiamus, id est mo-
tus animi nimios rationi non obtemperantes, sic eiusmodi mo-
tibus sermo debet vacare ne aut ira existat aut cu-
piditas aliqua aut pigritia aut ignavia aut tale
quid appareat. Maximeque curandum est ut eos quibus-
cum sermonem conferimus et vereri et diligere videamur.
Obiurgationes etiam non numquam incidunt necessarie in quibus
utendum est fortasse et vocis contentione maiore
et verborum gravitate acriore. Id agendum etiam est ut
ea facere ne videamur irati. Sed ut ad urendum et secan-
dum sic ad hoc genus castigandi raro invitique veni-
emus. Nec umquam nisi necessario si nulla reperietur alia me-
dicina. Sed tamen ira procul absit, cum qua nihil
recte fieri nihil considerate potest. Magna autem parte
clementi castigatione licet uti gravitate tamen adiuncta
ut severitas adhibeatur et contumelia repellatur.
Atque in illud ipsum quod acerbitatis habet obiurgatio signi-
ficandum est ipsius causa qui obiurgetur esse susceptum.
Rectum est autem et in illis contentionibus que cum in-
imicissimis fiunt, etiam si indigna esse audiamus, tamen gra-
vitatem retinere iracundiam pellere. Que enim cum ali-
qua perturbatione fiunt nec constanter fieri possunt neque
ab hiis qui adsunt approbari. Deforme etiam est de se
ipso predicare, falsa presertim et cum irrisione audientium

Facete: audientes enim fortunis ab sona dicta romam collent equites peditesque cuiuvis
Ut ridentibus arrident ita flentibus adsunt humani vultus

Non quicumque loquitur et transgreditur ad alia debet reverti ad propositum

Dicto de officiis ordinis sermonis determinat de perturbacionibus cum primo ex parte loquentis 2° ex parte loquentis audientis
ibi 2a obiurgacionibus

Resumit documentum oracionis quantum ad auditores

Nihil ira mediante rectum fieri potest ut ibi impedit ira ...

Propter illud super deum oris est actio contumelia vacare debet

hic docet habere moderacionem in hoste

Docet vitare vanam gloriam circa loquelam et aliorum actus

3m
Declaracio
2m
Declarat
ad digressionem
2m et affert notabile
Nam inclemens castigacio inducit hominem ad desperacionem

imitari militem gloriosum Et qui oia complectitur no
lum quidem · certe dicendum et est qualem hoīs
honorati et principes domū placeat eē cuius finis ꝫ
usus · ad quem accomodanda est edificandi descripcio
et tū ad hibenda comoditatis dignitatisqꝫ dilige
ciam Gneo octauio qui primus consul fuit est ex
illa familia honori fuisse accepimus · qꝫ preclarā hedifi
cauisset in palacio ꝫ plenā dignitatis domū q̄ cum
uulgo uiseret suffragata dnō nouo hoī ad consu
latum putabat Hanc scaurus demolitus accessione
ad iunxit edibus Itaqꝫ ille in suā domum consulatum
primus attulit · hic summi ꝫ clarissimi viri filius i domū
multiplicatam non repulsam solum retulit · sꝫ igno
miniam et calamitatem Ornanda ē est dignitas ꝫ
domo non ex domo tota querenda nec domo do
minus · sꝫ domino domus honestanda est Est ut i
ceteris habenda ē rō nō sua solum · sꝫ alioꝝ sic i domo
clari hoīs In quam hospites multi recipiendi sūt
ꝫ ad mittenda hominum cuiusqꝫ generis multitudo Ad hy
benda ē cura largitatis Aliter ampla domus dede
cori dnō sepe fit si ē in ea solitudo ꝫ maxime si a
liquū alio dnō solita ē frequentari Odiosum ē ē
cum a pretereuntibus dicatur o domus antiqua heu q̄
dispari dnaris dnō · qd quidē hiis tpibus i multis
licet dicē Cauendum et ē pstim si ipse edifices
ne extra modum sumptu ꝫ magnificencia pcedas Quo
in genere multum mali ꝫ i exemplo est Studiose ē plen
qꝫ pstim in hanc partem facta principum imitantur
Ut enim lucii luculli summi viri virtutem cuius q̄ multi
illam magnificenciam imitati sūt · quam quidem
certe est adhibendus modus ad mediocritatem qꝫ
reuocandus · eademqꝫ mediocritas ad omēm usum
cultumqꝫ uite transferenda ē Sꝫ hec hactenus In
omni autem actione suscipienda tria sūt tenenda
Primum ut appetitus roni pareat · quo nihil ē ad
offīa conseruanda accomodatius Deinde ut animaduertat
quāta illa res sit · quā efficē uolumus · ut ne ue
maior ne ue minor cura ꝫ opa suscipiatur q̄ postu
let Tercium ē ut caueamus ut ea q̄ ptinent ad li
beralem spēm ꝫ dignitatem moderanda sit Modus

Ponit officia domus et primo ponit primum officium 2o declarat qꝫ per exemplum

Dat exemplum et primo honorabile

nec declarat magis

hoc dicit pro romanos qui sꝫ habent magnas domos tū erant auarissimi

Effectus Nimia edificandi cupiditas parit edificiorum uendicionem

Turris completa ꝫ archa uacua faciunt tarde sꝫ valde hoīes sapientes Bardus

Quam pstantissimi nam si alia duo fiunt sine racione sꝫ cum appetitu nihil ualent ꝫ dimō sit ista bū ualet

Miles glosus i. affectans glam fuit traso qui amabat thaida ut habetur in terencio in eunucho iste ualde laudabat se sꝫ eēt ignauus Gnato autem simulans affirmabat illud palam · postea absente trasone illum uilipendebat · nam sic irrident hoīes se laudantes

Ostendit q̄ filius illius destruxit

Dat aliud documentum

Docet uitare quoddam uitium incidens in apparatu edificiorum

Elicit quoddam bñficium ex iste predictis

Premittendo diuidit actionem hominum

Non ē ad bonū de ducitur si ea que fiunt magis sūt subiecta appetitui q̄ racioni

Moderacio ē in omni actione et documēto tenenda sine qua mediocritas haberi nō pot

autem est optimus decus ipsum tenere de quo ante diximus
nec progredi longius. Horum tamen trium prestantissimum
est appetitum obtemperare racioni

Deinceps de ordine rerum et oportunitate temporum
dicendum est. Hac autem sciencia continetur ea quam
greci eutaxian nominant non hanc quam interpretamur mo
destiam in qua verbo modus inest; sed illa est eutax
ia in qua intelligitur ordinis conservacio. Itaque ut eandem
nos modestiam appellemus sic diffinitur a stoycis ut
modestia sit sciencia earum rerum que agentur aut dicentur
loco suo collocandarum. Itaque videtur eadem vis
ordinis et collocacionis fore. Nam et ordinem sic
diffiniunt composicionem rerum aptis et accomoda
tis locis. Locum autem actionis oportunitatem temporis
esse dicunt. Tempus autem
actionis oportunum grece eucheria latine appel
latur occasio. Sic fit ut modestia hec quam ita in
terpretamur ut dixi sciencia sit oportunitatis idone
orum ad agendum temporum. Sed potest eadem esse pru
dencie diffinicio de qua in principio diximus. Hoc
autem loco de moderacione et temperancia et aliis si
milibus virtutibus querimus. Itaque que erant prudencie
propria suo loco dicta sunt. Que autem harum virtutum
de quibus iam diu loquimur que pertinent ad verecundiam
et ad eorum probacionem quibus cum vivimus nunc di
cenda sunt. Talis igitur est ordo actionum adhibendus
ut quemadmodum in oracione constanti sic in vita omnia
sint apta inter se et convenientia. Turpe est enim valde
viciosum in re severa convivio digna aut deli
catum aliquem inferre sermonem. Bene Pericles cum
haberet collegam in pretura Sophoclem hique de communi of
ficio convenissent et casu puer formosus preteriret
dixissetque Sophocles o puerum pulchrum Pericles
at enim pretorem o Sophocle decet non solum manus sed
et oculos abstinentes habere. Atque hoc idem Sopho
cles si in athletarum approbacione dixisset iusta re
prehensione caruisset. Tanta est vis locorum et temporum
ut si quis cum causam sit acturus in itinere aut in ambu
lacione secum ipse meditetur aut si quid aliud atten
tius cogitet non reprehendatur. At hoc idem si in convivio

Descendit autor ad consideracionem temporum et ad determinacionem eius

Assumit quid sit modestia et appellat eam hic certum modum tamen agendi et dicendi

Elicit quandam diffinicionem

ponit suam veram diffinicionem

Ostendit de quibus velit dicere

Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno Virgilius

Ostendit illud esse maiorum racionum locis et dignitatis

ponit unam opinionem

Et dicitur ab eu bonum et taxis quod est [illegible]

Quid sit ordo

Increpat diffinicionem

Dat officium

Valerius libro [illegible] capitulo [illegible] de abstinencia in extremis

Concludit

faciat inhumanus videatur inscitia temporis. Sed ea que
multum ab humanitate discrepant. ut si quis in
foro cantet. aut si qua est alia magna perversitas
facile apparet. nec magnopere admonicionem et
precepta desiderant. Que autem parva videntur
esse delicta neque a multis intelligi possunt ab his
est diligencius declinandum. ut in fidibus aut tibiis
quamvis paulum discrepet. tamen id a sciente animadverti so
let. sic videndum est in vita. ne forte quid discre
pet. vel multo etiam magis quo maior et melior ac
cionum quam sonorum concentus est. Itaque ut in fidi
bus musicorum aures vel minima senciunt. sic nos
si acres ac diligentes esse volumus animadversoresque vi
ciorum magna sepe intelligemus ex parvis. Ex oculorum
obtutu ex elevacione aut remissione superciliorum
aut contractione ex modestia ex hilaritate ex risu ex lo
cucione ex reticentia ex contencione vocis ex summis
sione ex ceteris similibus facile iudicabimus quid eorum apte
fiat. quid ab officio naturaque discrepet. Quo in genere
non est incommodum quale quidque eorum sit ex aliis iu
dicare. ut si quid dedeceat in illos vitemus ipsi
fit enim nescio quo modo ut magis in aliis cernamus quam in
nobis metipsis si quid delinquitur. Itaque facillime
corriguntur in discendo quorum vicia imitantur emen
dandi causa magistri. Nec vero alienum est ad ea eligen
da. que dubitacionem afferunt adhibere doctos
homines vel etiam usu peritos. et quid his de unoquoque
genere officii placeat exquirere. Maior enim pars eo
fere deferri solet quo a natura ipsa deducitur. In quibus
videndum est non modo quid quisque loquatur. sed etiam quid
quisque senciat atque etiam qua de causa quisque senciat.
Ut enim pictores et hi qui signa fabricant et vero
et poete. et suum quisque opus vulgo considerari
vult ut si quid reprehensum sit a pluribus id cor
rigatur hique et secum et cum aliis. quid in eo pec
catum sit exquirunt. sic aliorum iudicio permulta et
nobis et facienda et non facienda et mutanda
et corrigenda sunt. que vero more agunt institu
tisque civilibus de his nihil est precipiendum. Illa enim

facile apparet quia ea non sunt danda officia de eis

Docet vitare parva vicia

artes ex exterioribus interiora cognoscit

Docet cognoscere per signa vicia occulta

Aliud officium adaptando ad propositum

ponit alia precepta circa ea in quibus usantur magna sp consulendum esse

dat nōle

Est enim optima similitudo naz sicut pictores et poete ostendunt suam picturam ut arguant et doceant. sic nos facere debemus cum volumus aliquid agere debemus consulere sapientes

Aliud officium et alia precepta et primo excusat se de quodam et quo possent dari officia

probat per simile esse vitanda parva vicia

Concludit intentum et 3° facit. Nam primo ostendit quod homo interdum de parvo in minimo incerpatur 2° ponit exemplum 3° aliud officium sibi iungit

probat nescio quia debemus melius scire nostra quam aliena

Qui facit mencionem de magistris ponit capitulum decet

Non talis sit homo qualis faciat senciat et operatur debemus videre quomodo eligamus et hec dicit ne decipiamur fama quia multi sunt reputati boni et finaliter mali sunt

ipa pcepta sut · nec qcq hoc errore duci oportet
ut siquid Socrates uel aristipus cont more osuetu
dinemqz fecerintqz ciuile; locuti ne sint idez ar
bitrent sibi licere Magnis illi diuinisqz bonis
hanc licenciaz assequebant Cynicorum uo racio
ex toto est reicienda : e e inimica uerecundie sine
qua n rectuz ee pot nqz honestuz Eos aut qz
uita pfecta in reb honestis atqz magnis est
bn de re pu · sencietes ac bn meritos · aut me
rentes aliquo honore aut impio affectos obseua
re et cole debem · tribue et multuz senectuti
cede · hijs qui magistratuz hebut · hre delectu ci
uis et pegrini In ipoqz pegrino puati ne au pu
uenit Ad summa ne agaz de singlis coez tocius
genis homi coaliacionez et osolacoez colere tueri
et seruare debem

Iam de artificijs et qstib qui liberales hndi qui
sordidi sint h fere accepim · pmu inpbant duo
questus hi qui i odia homi incurrut ut porti
toruz · et feneratoz · Illiberales at et sordidi qs
tus mercenarioz omi quoz opa no quoz artes
emunt Est e in illis ipa merces auctoramtuz suitu
tis · Sordidi et putandi st qui mercant a mercatori
bus · qd statim uedant · nil e pficiant n admoduz
metiant · nec uo e quid qz turpius uanitate · Opi
fices qz ois · in sordida arte uersantur : nec uo qd
quaz ingenuuz pot hre officina · Minimeqz artes
hee pbande q ministre sut uoluptatu cetarij la
nij coqui fartores · aut pistores ut ait terentius
adde huc si placet ungentarios saltatores totuqz
luduz tallariuz Quib aut artib at prudencia
maior in e · aut no medioc utilitas qrit ut i
medicina · et architectura · at doctina rez honestaz
e · he sut his quoz ordi queniut honeste Merca
tura aut si tenuis e sordidi putanda e Sin u mag
et copiosa multa undiqz apportas multisqz sine uani
tate iptiens no e admoduz uitupanda · atqz et si
satiata qstu · uel otenta poti ut sepe ex alto i por
tuz ex ipo portu se in agros possessionesqz otulerit
uidet iure optio posse laudari Omiz aut reruz ex qb

Refellit quosdaz phos antiqs

Aliud genus homiz et data
liud officiuz

Dat doctinam de artib uoles
docere q sint artes laudabi
les · et q uitupabiles et de lucro
honesto et uitupabili et pmo
de artib sordidis

Et sic equipant isti tales a
sinis quoz artes no emuntur
sz opa

opari ab ope et facio no ab ope
et facio · qz tuc ho bei semp

Terentius i heunucho sa
comedia i 2o actu

honesta mcatura requit ut
sit copiosa · et no de vili re
et no mendax · alr uitupa
bilis esz valde

Dat documtuz de agricultura

Obiciat antipofere

Nichil est rectu sine
uerecundia

Subiungit

Dat officiu pegrini

documtu gnale

Sordidi q sint

Aliud documentu
gnale

Sequit de mercatura comendanda
ipam

Remouet dubiu

Causa e qr agricultura
e ita laudabilis
qz nulli affert do
cumtuz · et i multis
prodest

De compacione
nesti ad honest
compat

Sequit dando
cumenta

Argumentuz ab
auctoritate terenc

Concludit

Concludit ptenc

Concludit gnalr

hinc
aliqd exqrit^r nihil est agricultura melius n^l uberius
n^l dulcius n^l hoie libero dignius · de qua qm̄ i pla
tone al' in catone maiore satis multa diximus illic
assumes q̄ ad hunc locum ptinebunt Sed ab his ptibus que sunt honestatis quemadmodum offa duce
rentur satis expositum videtur Eorum aut̄ ipsorum q̄ ho
nesta sunt p^t incidere sepe contentio et comparatio de duobus
honestis utrum honestius · qui locus a panetio est
pretermissus · Nam cum omnis honestas manet a
ptibus iiii^or quarum una sit cognitionis altera comunitatis
tercia magnanimitatis · qrta moderationis · hec i de
ligendo offo sepe inter se comparentur necesse ē · placet g^o
aptiora ēē nāe ea offa q̄ ex comunitate q̄ ea q̄ ex cognit
tione ducantur Idq3 hoc argumento confirmari pot Nam
si contingerit ea uita sap^ti ut omnium rerum affluenti
bus copiis ditetur q̄uis omnia que digna sunt cogni
tione summo ocio secum ipse consideret et contemplet · tamen si soli
tudo tanta sit ut hoiem videre nō possit excedat e uita

Principes q3 omnium virtutum est illa sapia quam
sophyam greci vocant · prudenciam ē · quam greci
phronesim dicunt · aliam quandam intelligimus q̄ est
rerum expetendarum fugiendarum q3 scia Illa aut̄ sap^a
quam principem dixi rerum ē divinarum humanarumq3 scia i
qua continetur deorum et hominum comunitas et societas inter
ipsos Ea si maxima maxima est ut ē certe necesse ē q̄ a
comunitate ducatur officium id ēē maximum Et ē cogitatio
contemplacioq3 nature manca quodammodo atq3 inchoata sit
si nulla actio rerum consequitur Ea aut̄ actio i hominum co
modis tuendis maxime cernitur · Ptinet g^o ad societa
tem generis humani · i g^o h cognitioni anteponenda est Atq3
id optimus quisq3 re ipa ostendit et iudicat Quis
ē ē tam cupidus in perspicienda cognoscendaq3 rerum
natura · ut si ei tractanti contemplantiq3 res cognitione
dignissimas subito sit allatum periculum discrimenq3 pa
trie cui subvenire et opitulari possit nō illa omnia
relinquat atq3 abiciat et si dinumerare se stellas aut
metiri mundi magnitudinem posse arbitretur Atq3 hoc
idem i parentis i amici re aut periculo fecit Quibus
ex rebus intelligitur studiis officiisq3 sciencie pponenda
ēē offa iusticie q̄ ptinet ad hominum utilitatem qua n^l

De comparacione ho nesti ad honestius compat

Exequitur dando documenta

Argumentum ab auctoritate auctorum

Concludit

Concludit particulariter

Concludit generaliter

Primittit intentum de isto quod tractat in ista 2a pte principali istius primi libri scilicet de duobus honestis quod honestius

Ostendit comparacionem et primo primittit intentum 2o arguit a minori ibi 2a q̄ si

Ponit 2am racionem et primo ponit quedam notitia 2o formulat raciones i 2a Ea si

Probat p aliud argumentum sapienciam vel iusticiam

Probat minorem

Atq3 probat ab auctoritate · id est q3 iusticia prevalet prudencie

Secunda racio

Concludit

Auget suaz conclusionez

hoi ee dz antiq' Atqz illi quorz studia vitaqz ois
i rez cogitoe usata est · tu ab augendis homiz u
tilitatibz z comodis no recesserut Nam z erudi
erut multos quo meliores cives utilioresqz suis

Declarat inductione

rebus et publicis eent Ut thebanu epaminundaz
lysias pyttagores · syracusinz dyonez plato · multiqz
multos Nosqz ipi quicquid ad rem pu · attulizo
si mo aliqd attulizo adoctoribz atqz doctria i str

Ut melius urbe gubnarent

Subiungit qddam argumentum ad pbacionez huit

ucti ad ea · et ornati accessiz Nec soluz vivi atqz
pntes studiosos discendi erudiunt atqz docent Eo
h idem ee post mortez moimentis lraz assequut
Nec e locus ullus ptermissus est ab his q ad
leges q ad mores q ad disciplinaz rei · p · ptine
rent ut otiuz suu ad nrm negotium otulisse vi
deat Itaqz illi ipi doctrine studijs et sapie dediti
ad hoiz utilitatez suaz sapiam prudenciaz intel
ligenciaz qz potissimuz ofert Ob eaqz eciaz
eloq copiose mo prudenter melius est · q uel acu
tissime sine eloquentia excogitare q excogitatio in
se ipa uit eloquentia complectit eos quibz cu coitate
comiti sumz Atqz ut apum examina no fingendorz
favorz cu congregantur · s; cu ogregabilia na
sint fingut favos · sic hoies · ac multo magis na
ogregati ad hibent agendi ogregandiqz solertia

probat h dom

Concludit

Ret quod

notabile

probat p ex"

Conclusio q iusticia prudentie prevaleat

Itaqz ii ea virtus q ostat ex hoibz tuedis · i · er
societate generis humani attingat cogitoez rerum soli
vaga cogitio z ieiuna videt Itemqz magnitudo ai
remota coitate ouinctioneqz humana feritas sit q
dam z imanitas Ita sit ut vicat cogitois studiu
osociacio homiz atqz coitus Nec verum e qd di

probat i hac pte q fortitudo sub stat iusticie q mater oniz virtutiz

Movet quoddam obiectionez que oriat pre dictis

aquibusdaz pp necessitatem vite · q ea na deside ra
ret q osequi sine alijs atqz efficere no possem
Idcirco cu hoibz istu ee z societatez z coitatez
q si oia nobis q ad victu cultuqz ptinet qi virgu
la divina ut aiut suppeditarentur · tu optio quis
qz ingenio negocijs oibz omissis totu se i cogni

Arguit ad istam obiectionez

Improbat istam opinionem

cione z scia collocaret Non e ita · naz et solitu
dinez fugeret · et sociu studij ee quereret · tu doce
tu disce vellet tu audire · tu dice Ergo omne offiu
qd ad ouinctionez homiz z ad societatez homiz tuedaz

valet anponendu

valet anponendum est illi officio quod cogitatione et scientia continetur. Illud forsitan quaerendum sit, num haec communitas quae maxime est apta naturae sit etiam moderationi modestiaeque semper anteponenda. Non placet. Sunt enim quaedam partim ita foeda, partim ita flagitiosa, ut ea nec obsurvande quidem pro re causa sapiens sit facturus. Ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quaedam, ita obscena, ut dictu quoque videantur turpia. Haec igitur non suscipiet quisquam rei publicae causa: nec res quidem publica pro se suscipi volet. Sed et commodius res haec se habet quod non potest accidere tempus ut intersit rei publicae quidquam illorum facere sapientem. Quare hoc quidem effectum sit in officiis deligendis, id genus officiorum excellere quod teneatur hominum societate. Et enim cognitionem prudentiamque sequitur considerata actio. Ita fit ut agere considerate pluris sit quam cogitare prudenter. Atque haec quidem hactenus. Patefactus enim est locus ipse ut non difficile sit in exquirendo officio quid cuique praeponendum sit videre. In ipsa autem communitate sunt gradus officiorum ex quibus quid cuique praestet intelligi possit. Ut prima diis immortalibus, secunda patriae, tertia parentibus, deinceps gradatim reliquis debeantur. Quibus ex rebus breviter disputatis intelligi potest non solum id homines solere dubitare honestumne an turpe sit, sed etiam in duobus propositis honestis utrum honestius sit. Hic locus ut supra dixi a Panaetio praetermissus est. Sed iam ad reliqua pergamus.

Quemadmodum officia ducerentur ab honestate Marce fili atque ab omni genere virtutis satis explicatum arbitror in libro superiore. Sequitur ut haec officiorum genera persequamur quae pertinent ad vitae cultum et ad earum rerum quibus utuntur homines facultates, ut ad opes, ad copias. In quo tum quaeri dixi quid utile, quid inutile, tum ex utilibus quid utilius aut quid maxime utile. De quibus dicere aggrediar si pauca prius de instituto ac de iudicio meo.

Quamquam enim libri nostri complures non modo ad legendi sed etiam ad scribendi studium excitaverunt, tamen interdum vereor ne quibusdam bonis viris philosophiae nomen sit invisum mirenturque in ea tantum

Explicit primus. Incipit secundus.

Monet quoniam
Solvit
Excusatio
Concludit conclusionem
Notabile
Concludit autor
Incipit Panetium dat viam alteri libro
Primo apostrophando ad filium tangit dicta in primo libro
Tangit dicenda
Excusat de digressionibus
Ponit aliam digressionem et facit in ea questionem

Excusat se a positione et cetera
Aliter est sola prudentia est in utilis
Terminat finem et materiam primi libri
Exactio principali proposito videlicet de officiis honestatis et comparatione eius, autor exequitur secundum propositum videlicet de utilitate tam simplici quam opposita ut eius est intentio huius libri
Cum autor facit hanc digressionem a proposito principali causa est quia aliquis dicere posset tu supra conclusisti qualiter vita activa est melior contemplativa sed cur tu in contemplativa consistis ad istud respondet autor

Soluit illaz ondendo qui agebat per re pu^ca — spacii — ue tpis & ope pone. Ego aut q̄ diu res pu^ca

peos gebatur quibꝫ se ipā ɔmisat. oēs meas cu

ras cogitationesqꝫ (in bona pte) in eam ɔferebaz. Cuz aut

(& ceteris studiis oīo dimissis) dnatu unius oīa tenerent. nec eet ulq̄ locus ɔ

silio aut autoritati. Socios deniqꝫ tuende rei — Ccʳ qui nō agebat per re pu^ca

(sic cito brevi pope) p summos viros amisissez. nec me angoribꝫ (solacitudinibꝫ quibꝫ)

dedidi quibꝫ eēm ɔfectus (corruptꝫ) n̄ restitissez his nec

Ponit qddam suū votū — rursuz indignis hoīe docto voluptatibꝫ (& neqꝫ dedidi me). Atqꝫ

ut res pu^ca stetisset quo cepat statu. nec in hoīes

nō tam ɔmutandaz q̄ evertendaz rerz cu

pidos incidissz. Primū e nt stante re pu (ne ut incidisset) face (ut) — Ccʳ qd facet

solebaz. i agendo plusq̄ in scribendo ope (extra) pone

rez. Deni ipis scptis nō ea q̄ nūc (res multaree) actiones

Ccʳ quid feat postq̄ nō potuit facē imptorio — nrās mādarez ut sepe fecīz. Cuz aut res

pu^ca in qua oīs mea cura cogitatio opa poni

solebat nulla eet oīo. ille (provoces) ɔ lite ɔticuerunt

Nō animū sapientis umq̄ eē subiectuz aliem — forenses & senatorie (iudiciales / deliberatiui / demonstratiue). Nihil aut agē cū aīus

nō possz in his studiis ab initio usitati etatis

extimam honestissime posse deponi (initiatz) si me ad p

(studium morale) phīam retulissez. cui cū multuz adolescens (phīe) di

scendi cā tpis tribuissez postea q̄ honoribus — nō hoīez debē fuize honoribꝫ (nō) et eg

inservire cepi. meqꝫ ipm rei pu^ce tradidi tm̄

erat phīe loci q̄tuz supfuerat amicoꝫ & rei pu

tpis. Id aut oīe ɔsumebat in legendo scribē (docendo)

di qꝫ otiuz nō erat. Maxīs igr̄ (tr. privat) i malis. h̄ tm̄ bo — Effectus sui studii

ni assecuti videam. ut ea lr̄is mandarem

q̄ nec erat satis nota nr̄is. et erat cognitione

Probat q̄ nō erat aliquid melius eo q̄ faciebat — dignissima. Quid ē p deū ē optabilius sapiā

quid p̄stancius. quid hoī melius. qd hoīe dignus

(q. d. nichil sapiaz) Hāc igr̄ qui expetunt phȳ nōiant. nec qcqua — Devoiat ptep tores huius sapie

aliud ē phīa si interptari velis q̄ p̄ter studiū

Dedāt diffiniendo sapientiā ut eam comendat — sapie. Sapiā aut ut a veteribꝫ (sapientibꝫ) ē diffiniti ē

(invisibiliuz / visibiliuz / digni humanitatis) rerz divinaz. humanazqꝫ ... quibꝫ he res ɔti

nent scīa. cuius studium qui vitupat. haud sa

ne intelligo quid nam sit qd laudanduz putet

Probat nil eē melius sapiā — Nam sine oblectacō q̄rit' aī requesqꝫ curaz

(gratia) q̄ ɔferri cū eoꝫ studiis p̄t q̄s sep aliqd i quirūt (quod aliquibꝫ q̄ ad speculatiuce)

qd spectet et valeat ad bn̄ beateqꝫ vivenduz

— 2ª racio — Sive rō ɔstancie virtutisqꝫ q̄rit'. aut hec

ars ē. aut nulla oīo p quaz eas (ex studiis vel ...) ɔsequi. Nullaz

dicere mariam rex artem esse cum minimam sine arte
ulla sit homini esse par considerate loquitur atque in maris
rebus errantium. Si aut est aliqua disciplina virtutis
ubi ea queretur cum hec discendi que distesseris sed
h cum ad phyam cohortantur accuratius disputari so
lent. qd alio quodam libro fecimus. hec aut tpre tm
nobis declarandum sunt. cur orbati r pe muniby
ad hoc studium potissimum contulissem. Occurrit aut
nobis equidem a doctis et eruditis querentibus satis
ne constant facere videar: qui cum percipi n posse dicam
tn et alijs de rebus disserere soleam et h ipo tpre otii
precepta persequitur. Quibus vellem satis cognita esse mea
sententia. non e suis h quorum animus vaget errore nec
habeat unquam quid sequatur. Que est esset ista mens vel que
uita potius non modo disputandi sed et vivendi ratione
sublata. Nos aut ut ceteri qui alia certa alia incerta
esse dicunt. sic ab his dissencientes. alia probabilia
contra alia improbabilia dicimus. Quid est igitur quod me im
pediat ea que probabilia m videantur sequi: que contra im proba
re. atque affirmandi arrogantiam vitare fugere teme
ritatem. que a sapientia dissidet plurimum. Contra aut omnia
disputant nostri. quod hoc ipsum probabile elucere non
possit n ex utrimque partes causam esset facta contencio. Sed h
explanata sunt in achademicis nostris satis ut ar
bitror diligenter. Tibi aut mi Cicero quamquam in antiquis
sima nobilissimaque phya cratippo autore versaris
his simillimo qui ista preclara pepererunt. tamen h nostra fini
tima vestris ignota esse nolui. Sed iam ad instituta pergamus.

Quinque igitur rationibus propositis officii persequendi quarum
due ad decus honestatemque ptinent. due ad co
moda vite copias opes facultates. quinta ad eli
gendum iudicium: si que ea que dixi videantur pugnare
inter se honestatis pars perfecta est. quam tibi puto esse
notissimam. Hoc aut de quo nunc agimus id ipsum est
qd utile appellatur. In quo verbo lapsa consuetudo
deflexit de via: sensimque eo deducta est ut hones
tatem ab utilitate secernens constituerit esse honestum a
liquid qd utile non esset et utile qd non honestum. qua
nulla pernicies maior hominum vite potuit afferri.
Summa quidem autoritate phy severe sane honeste

Excusat se obiciendo antipositione

Promouet dubium

Ylacio

Iterum increpat illos

Excusacio

In quo ponit falsam divisionem quam aliqui phy posuere de utili et honesto.

preceptum sapiencie est in alia... deum timere et homines venerari

Risio

Nam non timemus bene dicendo

Increpat opiniones quorundam et illorum predictorum

Arrogantia affirmare est non quesitum asserere

Temeritas est inconsiderata actio

Achademicis libris in quibus precipue achademicorum sententias diligenter expressimus

Tractatus in quo est propositum autoris et sic qui de utilitatibus. Et primo tangit dicendum in primo libro ubi sunt in preceptis ponentes ubi dicit triplex igitur est

Resumptis divisionibus predictis in libro primo tangit dicenda in hoc secundo

Probat per autorem

hec tria gña ɔfilia distinctōne distingunt Quicquid
ē iustum sit eē utile eē censent (affirmant) Itemque qđ ho
nestum id iustum · (ɔclusio) ex quo efficitur ut quicquid honestum
sit · idem utile sit · Quod qui parum ꝑspiciunt · hi
sepe uirsutos hoīes et callidos (qui ad fraudem) admirantes maliciā
eorum sapiām iudicant (qui parum ɔsiderant) Quorum error eripiendus ē o
ptimoque oīs ad eā spem traducenda (intelligencia) ut honestis
consiliis iustisque factis nō fraude et malicia se
intelligant ea (que ad cogitacionem) (que ad facta) q̄ uelint ɔsequi posse (pficere) Que ergo adiu
tum hominum tuendum ptinent · ptim sunt inanimata · ut
aurum et argentum · ut ea q̄ gignuntur (est) e terra et
ut alia eiusdem gnis (ut metalla) ptim animalia q̄ habent suos im
petus et rerum appetitus · eorum (agatorum) autem rōis experta (ut bestie)
sunt alia · alia rōe utentia · (ut hoies) expertes rōis ut equi
boues reliqui pecudes apes quarum ope efficitur (laborem)
aliquid ad usum hominum atque uitam (albu) Racione autem uten
cium duo gña ponunt deorum unum alterum hominum de
os placatos pietas efficiet et scītas (honor diuinus) ꝓxime autem
et sim̄ (post) deos hoīes hoīb; maxime utiles eē put eaz
que iterum rerum q̄ (que ad uitem) noceant · et (que ad fra) obsint eadem diuisio
ē Sed quia deos nocē nō putant his exceptis et (oes hoies)
hoīes hoīb; ob eē plurimum arbitrantur Ea ē ipā
q̄ inanīata diximus pleraque sunt hominum (operacionib;) opis effecta
q̄ nec hēremus · n̄ (operacione) manus (in ductu) et ars accessissent · nec his
sine hominum administracione uteremur Neque enim ua
litudinis curacio (in firmitatis) neque nauigatio neque agricultura n̄ fru
gum fructuumque reliquorum percepcio · et ɔseruacio
sine hominum opa nulla eē potuissent Iam uō et eaz
rerum quib; habundaremus exportacio et eaz quib;
indigēremus inuectio (reuectio) · certe nulla eēt · n̄ his muneribus
hoīes fungerentur Eadem que rōe · nec lapides ex
tra exciderentur ad usum nrm necessa · nec ferrum
es aurum argentum effoderetur · penitus abdi
tum sine hominum labore et manu Tecta uō quib;
et frigorum uis pelleretur et calorum molestie seda
rentur Vnde autem initio gnī hūano dari potu
issent · aut postea subuenire · si aut ui tēpesta
tis aut terremotus aut uetustate cecidissent
n̄ coīs uita ab hoīb; istarum rerum auxilia petere
cecidisset Ad deductus aquarum deriuaciones

Quidquid dat causam ꝓ melius declarare

ꝑma diuisio quod utilium quedam sunt aīata quedam nō

appetitus uenit aīa impetus a uoluntate

prosequitur de quibusdam mem bris ostendendo quod aīata sunt in utilia

Declarat secdm

Omnia ista ex industria hominum ꝓueniūt nō exīa hominum · nam segnis ē nā his

Repugnat illos de ꝑma ɔclusione

Dat indicium suum

2a diuisio et capit ultimum mēbrum et b;

3a diuisio

Diuisio in utilium

Remouet dubium

Declarat 3m

Declarat 4m

Remouet dubium

Declarat 4m

fluminum agrorum irrigationes moles oppositas fl
uctibus portus manu factos quae unde sine opere hominum habere
possemus? Ex quibus omnibus multisque aliis quin fructus quaeque
utilitates ex rebus his quae sunt inanimata percipiantur eos
nos nullo modo sine hominum manu atque opera capere po
tuisse. Qui denique ex bestiis fructus aut quae com
moditas nisi homines adiuvarent percipi posset? Nam
et qui principes inveniendi fuerunt quem ex quaque
bellua usum habere possemus homines certe fuerunt nec
hoc tempore sine hominum opera aut pascere equos aut domare
aut tueri aut tempestivos fructus ex his capere
possemus ab eisdemque et hoc quae nocent interficiuntur
et quae usui possunt esse capiuntur. Quid enumerem artium
multitudinem sine quibus vita omnino nulla esse potuisset? Quid
enim egris subveniret quae esset oblectatio valentium qui victus
aut cultus nisi tam multe nobis artes ministrarentur?
Quibus ex rebus exculta hominum vita tantum destitit
a victu et a cultu bestiarum. Urbes vero sine hominum
cetu non potuissent nec edificari nec frequentari
ex quo leges moresque constituti sunt tum iuris equa
descriptio certaque vivendi disciplina quas res et man
suetudo animorum consecuta et verecundia est effectumque
est ut esset vita munitior atque ut dando et accipi
endo mutandisque facultatibus et commodis nulla
re egeremus. Longiores hoc loco sumus quam necesse est.
Quis est enim cui non perspicua sint illa quae pluribus
verbis a panetio commemorantur neminem neque ducem
bello nec principem domi magnas res et salutares
sine hominum studiis gerere potuisse. Commemorantur
ab eo temistocles pericles cyrus hagesilaus et alexan
der quos negat sine adiumentis hominum tantas res
efficere potuisse. Utitur in re non dubia testi
monibus non necessariis. Atque ut magnas utilitates
adipiscimur conspiratione hominum atque consensu sic
nulla tam detestabilis pestis est quae non homini ab homine
nascatur. Est dicearchi liber de interitu hominum peripa
tetici magni et copiosi qui collectis ceteris causis
eluvionis pestilentie vastitatis bellvarum etiam
repentine multitudinis quarum impetu docet quaedam
genera hominum esse consumpta. Deinde comparat quanto plures

Ostendit bestias esse utiles propter homines

Declarat et ostendit homines esse causam horum et utilitatum

Quid descendit ad artes et ostendit illas esse multum utiles hominibus et hoc propter homines

concludit differentiam inter homines et bestias

ponit effectum

Excusat se ab hoc facto

Ponit quod remotum est a proposito et excusat panetium

Ponit exemplum sine causam de sisthio dicto de panetio

probat dictum ... sunt dum

Ex rebus animatis hominibus maxima utilitas advenit non dum ex rationalibus sed ex bestiis

Quid alii huic tertii quid in egritudine subveniret

Ostendit quod urbes sunt inventae ab hominibus

Vnde non quid plus arma foris nisi sint consilia domi

Atque non plorem agrius et plorat ab amicis dicat quod non magis homini nocet quam homo ... de fortuna ibi magnum ...

deleti sunt homines hominum impetu .i. bellis aut sedi
tionibus quam omni reliqua calamitate. Cum igitur hic locus
nihil habeat dubitationis quin homines plurimum hominibus
et prosint et obsint, proprium hoc statuo esse virtutis conciliare
sibi animos hominum et ad usus suos adiungere. Itaque
que in rebus inanimis queque in tractatione belluarum fiunt utiliter
ad hominum vitam artibus ea tribuuntur operosis. hominum
autem studia ad amplificationem nostrarum rerum promp
ta atque parata virorum prestantium sapientia et virtute
excitantur. Etenim virtus omnis tribus in rebus fere vertitur
quarum una est in perspiciendo quid in quaque re verum
sincerumque sit. quid consentaneum cuique quid sit
consequens ex quo queque gignantur. que cuiusque rei causa
sit. Alterum cohibere motus animi turbatos quos
greci nominant pathes. appetitionesque quas illi
hormas obedientes efficere rationi. Tertium his qui
buscum congregemur uti moderate et scienter
quorum studiis ea que natura desiderat expleta cumu
lataque habeamus per eosdem si quid importetur nobis
incommodi propulsemus ulciscamurque eos qui
nobis nocere conati sunt. tantaque pena afficiamus
quantam equitas humanitasque patiatur. Quibus
autem rationibus hanc facultatem assequi possimus ut
hominum studia complectamur eaque teneamus dicemus
Neque ita multo post sed pauca ante dicen
da sunt. Magnam vim esse in fortuna in utramque
partem vel secundas ad res vel adversas quis ignorat nam
et cum prospero flatu eius utimur ad exitus per
venimus optatos et cum reflavit affligimur.
Hec igitur ipsa fortuna ceteros casus rariores
habet. Primum ab inanimis procellas tempestates nau
fragia. ruinas. incendia. Deinde a bestiis
ictus morsus impetus. hec ergo ut dixi rari
ora. At vero interitus exercituum ut proxime trium se
pe multorum clades imperatorum ut nuper summi et
singularis viri invidie preterea multitudinis at
que ob eas bene meritorum sepe civium expulsio
nes calamitates fuge rursusque secunde res ho
nores victorie imperia quamquam fortuita sunt
tamen sine hominum opibus et studiis neutram in partem

Manifestat quod mala veniunt ab homine

Tangit propositum principale et ad illud venitur

Declarat membra divisionis et hoc primum pertinet ad prudentiam

Concludit ponendo unam exclamationem

Descendit ad fortunam que multa prestat tam bona quam mala et in hoc ipsa habet magnam vim

Conclusio

Exemplum bonum pericli et pugne sed fortune pericula non sepe sed etiam

Primus interitus ab hanibale apud trebiam. 2us apud cannas. 3us apud furcas caudinas vel apud lacum trasumenum qui hanibal tantam stragem sanguinis romanorum infecit

patet de camillo et scipione maiore ut de ingratitudine valerius tangit

Concludit

Ulciscamur. est de morali virtute sed non theologica que precipit veniam elargiri

fortuna est vis utriusque plone status prosperi vel adversi

Declarat proventus a fortuna effectus qui oriuntur ab ipsa et ab non homine

manifestat civis venientes ab hominibus et ostendit ipsi esse crebri

aliena putet. Hoc igitur cogito dicendum est quanam homines
studia ad utilitates nostras allicere atque excitare possimus
quae si longior fuerit oratio cum magnitudine utilitatis comparetur
ita fortasse etiam brevior videbitur. Quaecumque igitur homines
homini tribuunt ad eum augendum atque honestandum, aut
benivolentiae gratia faciunt, cum aliqua de causa quempiam
diligunt, aut honoris si cuius virtutem suspiciunt: quemque
dignum fortuna quam amplissima putant, aut cui
fidem habent et bene de rebus suis consulere arbitrantur
aut cuius opes metuunt, aut contra a quibus aliquid expectant
ut cum reges popularesque homines largitiones aliquas proponunt
aut postremo pretio aut mercede ducuntur. Quae
sordidissima est illa quidem ratio et inquinatissima et his
qui ea tenentur et his qui ad eam confugere conantur.
Male enim se res habet cum quod virtute effici debet id temptatur
pecunia. Sed quoniam non numquam hoc subsidium necessarium est, quemadmodum
sit utendum eo dicemus si prius his de re-
bus quae virtuti propiores sunt dixerimus. Atque etiam subiciunt
se homines imperio alterius et potestati de causis pluribus. Du-
cuntur enim aut benivolentia aut beneficiorum magnitudine
aut dignitatis praestantia aut spe sibi id utile futu-
rum aut metu ne vi parere cogantur aut spe lar-
gitionis promissionibusque capti aut postremo ut
saepe in nostra re publica videmus mercede conducti. Omnium autem
rerum nec aptius est quicquam ad opes tuendas quam diligi: nec
alienius quam timeri. Praeclare enim Ennius: quem metuunt ode-
runt quem quisque odit perisse expetit. Multorum autem
odiis nullas opes posse obsistere si antea fuit igno-
tum nuper est cognitum. Nec vero huius tyranni solum quem
armis oppressa pertulit civitas interitus declarat
quantum odium hominum valeat ad pestem. Sed aliorum reli-
quorum similes exitus tyrannorum quorum haud fere quis-
quam talem interitum effugit. Malus enim est custos diutur-
nitatis est metus contraque benivolentia fidelis est etiam
ad perpetuitatem. Sed hiis qui oppressos imperio co-
hercent sit sane adhibenda saevitia ut eris in
famulos si aliter teneri non possunt. Qui vero in libera ci-
vitate ita se instituunt ut metuantur his nihil potest
esse dementius. Quamvis enim sint demersae leges
alicuius opibus et quamvis timefacta libertas emergunt

Ex quibus modis alliciendi per studia hominum

Assignat causam reprobacionis

manifestat alias causas quibus homines se illi[ciunt] ad subiciendum

metu cum aliquis videt se posse cogi ad subiectionem sponte se subicit

Omnium quoque nullis modis gratiam hominum merearis nullo tamen melius quam dilectione et nullo deterius quam metu

Exemplum ponit

Tyrannorum dux est maneres quia aliquis est electus et iste non dicitur esse servus aliquis capit unum et iste si regere vult debet crudeliter regnare

Docet de virtutibus per hominum amicicias compandis assignat vi causas quibus consequitur utilitatem tribuendo et vi quibus subiciendo dum aliquis se subiciat ad obediendum alteri · postea docebit que causae ex hiis honeste sint et quae non

ad bonum faciendum mercede

largicionis quam sit acceptum sicut illud qui clericos vel laycos propter offensas vel beneficia quae ab eis se consequi sperat posse voluntarie famulantur

Qui prelium timent hiis qui metuunt a singulis maximum quoque timent ab hiis qui timent a multitudine

Timor est duplex aut est cum reverencia et sic est bonus et iste timor est filius in patrem et bonum in deum. Alius est timor qui est metus et iste pessimus et iste est timor famulus cum principes et tyrannos

quod eleganter testatur seneca neque potest terribilis esse secure et hoc probat autor quinque exemplis primum auctore enim et exemplo cesaris in sequentibus non probat exemplum dyonisii primum Et 2o alexandri 3o phalaris 4o demetrii 5o lacedemoniorum 6o et ultimo populi et imperii romani / Et si non habes exemplum quod ita ponit ordinem de tyrannis quorum unus interfectus fuit ab una et unus consilio alius a paucis Tercius a multitudine ut per hoc notet quod timuit paucos et multitudinem oportet timere tyrannum et sic nihil ulla ullo sit in eius vita securum Nam alexander ab una et unus consilio Cesar a paucis phalaris ab universa agrigentinorum multitudine subierunt Dyonisii non fuerunt tamen duo pater et filius et uterque tyrannidem exercent quam dimissam fraudulenter repetiit et multa scelera commisit postea de syracusis expulsus a civibus corinthi se contulit et ibi quamdem vitam quam ignaviam simulans quamvis perpetuam sub intollerabilis doloris et timoris angustia quam pretentorum scelerum conscientia suggerebat ne ad eum veniret in sidone mirari ridiculose finivit ut refert iustinus breviator troge

tis licet alii aut indicare tacitis aut occultis de honore suffragiis. Acriores autem morsus sunt intermisse libertatis quam retente. Quod igitur latissime patet neque ad incolumitatem solum sed etiam ad opes et potenciam plurimum valet, id amplectamur ut metus absit caritas retineatur. Ita facillime que volemus et privatis in rebus et in re publica consequamur. Etenim qui se metui volent a quibus metuantur eosdem metuant ipsi necesse est. Quid enim censemus superiorem illum dyonisium quo cruciatu timoris angi solitum qui cultros metuens tonsoris carbone sibi adurebat capillum. Quid alexandrum phereum quo animo vixisse arbitrer qui ut scriptum est legimus cum uxorem teben admodum diligeret tamen ad eam ex epulis in cubiculum veniens barbarum et eum quidem ut scriptum est compunctum notis trachiis districto gladio iubebat ante ire: premittebatque de stipatoribus suis qui scrutarentur arculas muliebres et ne quod in vestimentis telum occultaretur exquireret. O miserum qui fideliorem et barbarum et stigmatium putaret quam coniugem: nec eum fefellit opinio ab ea enim est ipse propter pelicatus suspicionem interfectus. Nec non ulla vis imperii tanta est que premente metu possit esse diuturna. Testis est phalaris cuius est preter ceteros nobilitata crudelitas que non ex insidiis interiit ut is quem modo dixi alexander non a paucis ut hic noster: sed in quem universa agrigentinorum multitudo impetum fecit. Quid macedones nonne demetrium reliquerunt universique se ad pirhum contulerunt. Quid lacedemonios iniuste imperantes: nonne repente omnes fere socii deseruerunt spectatoresque se ociosos prebuerunt leuctrice calamitatis. Externa libentius in tali re quam domestica recordor: Verum tamen quam diu imperium populi romani tenebatur beneficiis non iniuriis bella aut pro sociis aut pro imperio gerebantur exitus erant bellorum aut mites aut necessarii regum populorum nacionum portus que erat et refugium senatus. Nostri autem magistratus imperatoresque ex hac una re maximam laudem capere studebant si provincias si socios equitate et fide defendissent. Itaque illud patrocinium orbis terre verius quam imperium poterat nominari. Sensim hanc consuetudinem

Nunc removet dubium quod quare maiora mala sunt quam cautus est interrupta quam si esset oppressa continue

Boetius in 2o quos terret ipse plus metuit Exemplum ut in eodem

Verificat opinionem

Exclamat in dedecus alexandri pherei

ipsa quam despata vere amdans de isto fro interfecit eum

Non alii ut superdictus alexander sed melius est cesar quia ille fuit extimus

Nam est res nefaria et tamen non conveniens ut dicat acute et ideo libentius.

Commendacio causa do extra

Exequitur commendando romanos antiquos

Correlarium

Manifestat descensionem minucionem istius dei bonitatis

Defectus consuetudinis probe

et disciplinaz iam an̄a minuebat⁹. post uero sille
uictoriaz penitus amisim⁹. Desitu̅ ē e' quicq̄ in socios
iniqu̅ cu̅ extitisset in ciues tanta crudelitas. Ergo
i illo secuta est honestaz cau̅ nō honesta uictoria
est e' ausus dicere hasta posita cu̅ bona in foro uen-
deret. et bonoz viroz ↄ locupletiu̅. et c̄te ciuium p̄-
dam suā se uendere. Secutus ē q̄ in cā impia
uictoria et fediore nō soluz singuloz ciuium bona
publicaret. s; uniu̅sas q̄z p̄uincias regionesq; uno
calamitatis iure ↄphenderet. Itaq; uexatis ac p̄ditis
exteris nationib; ad exemplu̅ amissi imperii portari
i triumpho massiliaz uidim⁹. et ea urbe triumphari sine
qua nu̅q̄ n̄ri i̅pratores ex transalpinis bellis triu̅
pharent. multa p̄terea cōmemorare nefaria i soci-
os si h̄ uno quicq̄ sol uidisset indigni⁹. Iure igit̄ ple-
ctim⁹. ni e' multoz impunita scelera tulissem⁹. nu̅q̄
ad unu̅ tanta p̄uenisset licentia. a quo quidē rei
familiaris ad paucos cupiditatu̅ ad multos i̅pbos
uenit hēditas. Nec u̅o u̅q̄ belloz ciuiliu̅ semē
et cā deerit du̅ hoīes p̄diti hastā illā cruentē
et meminerint. et sperabu̅t quaz. L. silla cu̅ uibrasset
dictatore p̄pinquo suo sexto t̄gesimo āno post a sce-
leratiore hasta nō recessit. s. curio. alt' aut̄ q̄ i illa
dictatura scriba fuit in hac fuit q̄stor urbanus. Ex quo
d; i̅telligi talib; p̄miis positis. nu̅q̄ defutura bella
ciuilia. Itaq; parietes urbis mō stant et manent
hiq; ipi iam extrema scelera metuentes. rem u̅o
pu̅. penitus amisim⁹ atq; i has clades incidim⁹.

Redeundu̅ ē e' ad p̄positu̅ du̅ metui q̄ cari eē et
diligi malum⁹. q̄ si p̄plo R. i iniuste i̅pant
accidē potuerunt. quid debent putare singuli. q̄ cu̅
p̄spicuu̅ sit beniuolentie ui̅ eē mag̅ metu̅ imbecillē
sequitur ut disseram⁹. quib; reb; facillime possim⁹
eam quam uolum⁹ adipisci cu̅ honore ↄ fide cari-
tatem. S; ea nō pa̅r omēs egem⁹. naz ad cui⁹q; ui-
tam institutu̅ accomodandu̅ est a multisne opus
sit an satis sit a paucis diligi. Certu̅ ig' hoc sit id
q; ↄ primu̅. et maxime necc̄iu̅ familiaritates hēre
fidas amantiu̅ nos amicoz et n̄ra mirantiu̅. hec
ē e' una res p̄rsus ut nō multu̅ differat int' summos
et mediocres viros. eaq; utriq; ē p̄pe modu̅ ↄparanda

Ostendebat ē se sil- cepisse bellu̅ cu̅ rei pu̅ce defendēde s; parta uictoria bo- nos et malos uexa- uit

Correlarium

paucos qui a pauci successerunt ei in he- reditate et ab eo multi impbi suscepīt ex(em)

Existimat se uo- lendo dare p̄ceptu̅ beniuolencie

Cu̅ sille ↄ. mitridatē missus essz marius dixit in senatu se cu̅ minori manu ↄ breuiori tp̄re mitridatez posse deuicē hoc silla p̄sensit uenit i urbē et magis stringēs fecit mariu̅ aufugit i affricaz silla uō redeunte ↄ mitridatē marius reu̅sus ē in urbem et fecit ui- ctoriaz et maximā stragem Iteru̅ silla uenit ī urbem et cepit et aliā stragem et semp cum fuit in malo

Dat aliud documentu̅

hui⁹ eni̅ curio ille i dicta- tura silla bonu̅ officiu̅ indu- tura cesaris huius melius officiu̅ h; oēs malus

Redit ad p̄positu̅ et uult dare p̄ceptu̅ q̄ melius est diligi q̄ metui
q̄ arguit a maiori

ponit dīam in caritate

Sequitur dando p̄ceptu̅ beniuo- lencie

honore et gloria et benivolentia civium fortasse non omnes
aeque egent. Sed tamen si cui haec suppetunt, adiuvant aliquan-
tum et tum ad ceteras divitias, tum ad amicitias comparandas.
Sed de amicitia alio libro scriptum est qui inscribitur Lelius.

Nunc dicamus de gloria quamquam ea quoque de re duo sunt nostri
libri. Sed attingamus, quandoquidem ea in rebus maiori-
bus administrandis adiuvat plurimum. Summa igitur
et perfecta gloria constat ex tribus his: si diligit multitudo,
si fidem habet, si cum admiratione quadam honore dig-
nos putat. Haec autem, si est simpliciter breviterque dicendum,
quibus rebus pariuntur a singulis, eisdem fere a multitudine.
Sed est alius quidam quoque aditus ad multitudinem, ut in uni-
versorum animos influere possimus. At primum de illis tribus
quae ante dixi benivolentiae praecepta videamus; quae quidem
capitur beneficiis maxime. Secundo autem loco voluntate be-
nefica benivolentia movetur, etsi res forte non sup-
petit. Vehementer amor multitudinis movetur ipsa fa-
ma et opinione liberalitatis, beneficentiae, iustitiae, fi-
dei omniumque earum virtutum quae pertinent ad mansuetudinem
morum ac facilitatem. Etenim id ipsum quod honestum de-
corumque dicimus, quia per se nobis placet animosque omnium
natura et specie sua commovet maximeque quasi perlucet ex his
quas commemoravi virtutibus, idcirco illos in quibus
eas virtutes esse remur a natura ipsa diligere cogimur. At-
que haec quidem causae diligendi gravissimae; possunt
enim praeterea non nullae esse leviores. Fides autem ut habeatur
duabus rebus effici potest, si existimabimur adepti coniunc-
tam cum iustitia prudentiam. Nam in his fidem
habemus quos plus intellegere quam nos arbitramur
quosque ad futura prospicere credimus et cum res agatur
in discrimenque eventum sit expedire rem et consilium
ex tempore capere posse. Hanc enim utilem homines existima-
bant veramque prudentiam. Iustis autem et fidis homi-
nibus, id est bonis viris, ita fides habetur ut nulla sit
in his fraudis iniuriaeque suspicio. Itaque his salu-
tem nostram, his fortunas, his liberos rectissime com-
mitti arbitramur. Harum igitur duarum ad fidem facien-
dam iustitia plus pollet, quippe cum ea sine pru-
dentia satis habeat auctoritatis. Prudentia sine
iustitia nihil valet ad faciendam fidem. Quo enim quis
versutior et callidior est, hoc invidiosior et suspectior

Ostendit quod sit tractaturus de gloria et de ipsa modicum nisi in quantum pertinet ad utilitatem quae tractatur in hoc libro

Aliud documentum

Determinat quae dixi fere

Declarat de ista benivolentia quae habet locum ad gloriam

Dat tercium documentum

Tangit aliam partem scilicet fidem

Declaracio membrorum

Qui prudentes sunt aliquando et non iusti, set ei aliquid committeret agendum, nisi suum commodum aliquid defraudabit et extirpabit; set sic iusticie plus datur fidei et prudencia nulla

Excusat

Tangit ordinem procedendi

Oportet ut sit vulgi salus dilectio ista; iste tres sunt ita integrales quod non potest dividi ac perfecta sit gloria

Dat ordinem procedendi

Concludat atque removet dubium

2um membrum

Comparat colligendo istas virtutes

detecta opinione probitatis iusticie Quamobrem intelligencie iusticia coniuncta quantum volet habebit ad faciendam fidem virium Iusticia sine prudencia multum poterit sine iusticia nil valebit prudencia Sed ne quis admiretur cur cum inter philosophos omnes constet amiciquoque sepe disputatum sit qui unam haberet omnes haberet virtutes nunc ita seiungam quasi possit quisquam quod idem prudens sit iustus esse Alia est illa cum veritas ipsa limatur in disputatione subtilitas alia cum ad opinionem communem omnis accomoditur oratio Quamobrem ut vulgus ita nos hoc loco loquimur ut alios viros bonos alios fortes alios prudentes esse dicamus popularibus enim verbis est agendum et usitatis cum loquimur de opinione populari Idque eodem modo fecit Panetius Sed ad propositum revertamur

Erat igitur ex tribus quod ad gloriam pertineret hoc tercium ut cum admiratione hominum honore ab his digni iudicaremur Admirantur igitur communiter illi quidem omnia que magna et preter opinionem suam animadverterint Separatim autem in singulis si perspiciunt nec opinata quedam bona Itaque eos viros suspiciunt maximisque efferunt laudibus in quibus se existimant excellentes quosdam et singulares perspicere virtutes Despiciunt autem eos et contempnunt in quibus nihil virtutis nihil animi nihil nervorum putant Non enim omnes eos contempnunt de quibus male existimant Nam quos improbos maledicos fraudulentos que putant et ad faciendam iniuriam instructos eos haud contempnunt quidem sed de his male existimant Quamobrem ut ante dixi contempnuntur hi qui nec sibi nec alteri prosunt ut dicitur in quibus nullus labor nulla industria nulla cura est Admiratione quadam afficiuntur hi qui anteire ceteros virtute putantur et cum omni carere dedecore tum vero his vitiis quibus alii non facile possunt obsistere Nam et voluptates blandissime domine maiores partes animi a virtute detorquent et dolorum cum admovent faces preter modum plerique exterrentur Vita mors divitie paupertas omnes homines vehementissime permovent Qui in utramque partem excelso animo magnoque despiciunt cumque aliqua his ampla et honesta est obiecta et totos que ad se convertit et rapit tum quis non admiraretur

Interlinear glosses: iusticie; iusticia; aliquis; appareat; amicis i homines de consiliando quis ... ; divisa; est subtilitas; ad extollendum de gloria; homines admirantur; concludit; raptores; detractores; decedunt; ultra; spes vite; in spe et in metu; perterrentur; virtuoso valde; virtute

Marginalia (left): Solvit istam questionem; Concludit; Excusat; Revertitur ad tercium quod reditur ad gloriam; Probat tercium per oppositum; Aliud documentum de ista admiracione; non facile puto difficile est vicis obsistere que multa sunt que nos inclinant ut quasi sensus declinet; Addit

Marginalia (right): Monet quod non debet admirari; Certus est inseparabilis et indivisibilis hec homines decent istam; Primum erat benivolencia 2m fides tercium admiracio; Resumit propter que qui contempnuntur et qui laudantur; Sapiens cum virtutis maiores que cum hostibus pugnam gerunt plato

splendorem pulchritudinemque virtutis. Quocirca hec tria desperacione admirabilitatem magnam facit et maxime iusticia ex qua una virtute viri boni appellantur mirifica quedam multitudini videtur. Nec iniuria. Nemo enim iustus esse potest qui mortem qui dolorem qui exilium qui egestatem timet, aut qui ea que sunt his contraria equitati anteponit. Maximeque admirantur eum qui pecunia non movetur. quod in quo viro perspectum sit hunc dignum expectatu arbitrantur. Itaque illa tria que proposita sunt ad gloriam omnia iusticia conficit et benivolenciam quia prodesse vult plurimis. et ob eandem causam fidem. et admiracionem quia eas res spernit et negligit ad quas plerique inflammati aviditate rapiuntur. Ac mea quidem sententia omnis racio atque institucio vite adiumenta hominum desiderat. In primisque ut habeat quibuscum possit familiares conferre sermones quod est difficile nisi speciem te boni viri prestes. Ergo et solitario homini atque in agro vitam agenti opinio iusticie necessaria est eoque etiam magis quia eam si non habebunt iniusti habebuntur: nullis presidiis septi multis afficientur iniuriis. Atque his etiam qui vendunt emunt conducunt locant contrahendisque negociis implicantur iusticiam ad rem gerendam est necessaria. Cuius tanta vis est ut ne illi quidem qui maleficio et scelere pascuntur possint sine ulla particula iusticie vivere. Nam qui eorum cuipiam qui una latrocinantur furatur aliquid aut eripit is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum. Ille autem qui archipirata dicitur nisi equabiliter predam dispertiat aut interficiatur a sociis aut relinquatur. quin etiam leges latronum esse dicuntur quibus pareant quas observent. Itaque propter equabilem prede particionem. et Bargulus Illyrius latro de quo est apud Theopompum magnas opes habuit. et multo maiores Viriatus Lusitanus. cui quidem eciam exercitus nostri imperatoresque cesserunt. quem C. Lelius is qui sapiens usurpatur pretor fregit et comminuit ferocitatemque eius ita repressit ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta vis sit iusticie. ut ea eciam latronum opes firmet atque augeat quantam eius vim inter leges et iudicia et in constituta re publica fore putamus. Mihi quidem non apud Medos solum ut ait Herodotus. sed etiam apud maiores nostros iusticie fruende causa videntur olim

Dat aliud documentum de sui admiracione

Dat indicium suum dicit ad laudem iusticie

2a declaracio et corollarium

Extendit demum sententiam et declarat ex a

Antonomastice de quo in libro de amicicia

Ostendit quia apud veteres colebatur et primo premittit intentum 2o declarat in 2o Nam

Sic est iustus

Concludit

Declarat in speciali quibus expedit habere iusticiam

Concludit effectum

Gravitate preceptorum

bni morati reges constituti Nam cum premeretur inicio multitudo ab his qui maiores opes habebant ad unum aliquem confugiebant uirtute prestantem qui cum prohiberet iniuria tenuiores equitate constituenda summos cum infimis pari iure retinebat Eademque consti tuendarum legum fuit causa que regum Jus enim semper est equabile Neque enim aliter esset ius Id si ab uno iusto et bono uiro consequebantur erant eo contenti cum id minus contingeret leges sunt inuente que cum omnibus semper una atque eadem uoce loquerentur Ergo hoc quidem perspicuum est eos ad imperandum deligi solitos quorum de iusticia magna esset opinio multitudinis Adiuncto uero hoc ut hi etiam prudentes haberentur Nichil erat quod homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur Omni ergo ratione colenda et retinenda iusticia est tum ipsa per se nam aliter iusticia non esset tum propter amplificationem honoris et glorie Sed ut pecunie non querende solum ratio est uerum etiam collocande que perpetuos sumptus suppeditet nec solum necessarios sed etiam liberales sic et querenda et collocanda ratio est Quamquam preclare Socrates hanc uiam ad gloriam proximam et quasi compendiariam dicebat esse si quis id ageret ut qualis haberi uellet talis esset Quod si qui simulatione et inani ostentatione et ficto non modo sermone sed etiam uultu stabilem se gloriam consequi posse rentur uehementer errant Vera gloria radices agit ac etiam propagatur ficta omnia celeriter tamquam flosculi decidunt Nec simulatum quicquam potest esse diuturnum Testes sunt permulti in utramque partem sed breuitatis causa familia contenti erimus una Tiberius enim gracchus publii filius tam diu laudabitur dum memoria rerum romanarum permanebit At eius filii nec uiui probabantur bonis et mortui obtinent numerum iure cesorum Qui igitur adipisci ueram iusticie gloriam uolet iusticie fungatur officiis ea que essent dicta sunt in libro superiore Sed ut facillime quales simus tales esse uideamur et si in eo ipso uis maxima est ut simus hi qui haberi uelimus tum quedam precepta danda sunt Nam si quis ab ineunte etate habet causam celebritatis et nominis aut a patre acceptam tum quod tibi mi cicero arbitror contigisse aut aliquo casu atque fortuna in hunc oculi omnium coniciuntur atque in eo quid agat quemadmodum uiuat inquiritur et tamquam

Probat quod reges non fuerunt inuenti alia de causa nisi quod seruarent iusticiam

pro illis leges constitutum

Subiungit duo ...

Epilogus

Addit unum ...

declarat a simili addeclaracionem per dictorum

Omnia socrates

Non minor est uirtus quam querere parta tueri Ouidius

Increpat ypocritas

Valerius et hoc ponit li. vii. capitulo ii. in extremis de sapienter dictis et factis exemplo 1o

Arguit ab ypocrito

hec enim ypocrisis infirmas radices et malum habent et per hoc non potest durare eius fama

Approbat ab exemplo

declarat

Conclusio

Reuertitur ad dicendum sociis et dat precepta de conseruacione fame

admiracionem tum soleant filii a parentibus degenerare a optimis

in clarissima luce versetur ita nullum obscurum potest
nec dictum eius esse nec factum. Quorum autem prima etas
propter humilitatem et obscuritatem in hominum ignoratione
versatur. Hi simul ac iuvenes esse ceperunt magna
spectare et ad ea rectis studiis contendere debent.
quod eo firmiore animo faciunt quia non modo non invi
detur illi etati verum etiam favetur. Prima igitur est adoles
centi commendatio ad gloriam si qua ex bellicis rebus compa
rari potest in qua multi apud maiores nostros extiterunt. Sem
per enim fere bella gerebantur. Tua autem etas inci
dit in id bellum cuius altera pars sceleris nimium habuit
altera felicitatis parum. Quo tamen in bello cum te Pom
peius ale alteri prefecisset magnam laudem et a summo
viro et ab exercitu consequebare equitando iaculando
omni militari labore tollerando. Atque ea quidem tua
laus pariter cum re publica cecidit. Mihi autem hec oratio
suscepta non de te est sed de genere toto. Quamobrem
pergamus ad ea que restant. Ut igitur in rebus aliquis multo
maiora opera sunt animi quam corporis sic he res quas in
ingenio ac ratione persequimur gratiores sunt quam ille quas
viribus. Prima igitur commendatio proficiscitur a modestia
tum pietate in parentes tum in suos benivolencia. Fa
cillime autem et in optimam partem cognoscuntur adolescen
tes qui se ad claros et sapientes viros bene consulen
tes rei publice contulerunt. Quibus cum si frequentes sunt
opinionem afferunt populo eorum fore se similes quos sibipsi
delegerint ad imitandum. Publii Rutilii adolescentiam
ad opinionem et innocentie et iuris scientie Publii Mutii commen
davit domus. Nam Lucius quidem Crassus cum esset
admodum adolescens non aliunde mutuatus est sed
sibipsi peperit maximam laudem ex illa accusatione et
nobili et gloriosa ex qua etate qui exercentur laude
affici solent ut de Demostene accepimus. Ea etate
Lucius Crassus ostendit id esse in foro optime quod tum premeditum
facere. quod etiam tum poterat domi cum laude meditari
Sed cum duplex ratio sit orationis quarum in altera sermo
sit in altera contentio. non est id quidem dubium quin
contentio orationis maiorem vim habeat ad gloriam. Ea enim
est quam eloquentiam dicimus. Sed tamen difficile dictu est
quantopere conciliet animos comitas affabilitasque sermonis
Extant epistole et Philippi ad Alexandrum et Antipatri

[Left margin:]
Secundum documentum
Tercium documentum concludendo
Apostraphat ad filium
Quamobrem continuatur ad propositum
Nam modestia est effrenatio cupiditatis quam iuvenes habent unde si modestia viget est maxima via glorie habende
quibus effectus
Capitulum de oratione et descendit ad gloriam quam possumus consequi de eloquentia oratione et eloquentia et premittit divisionem
hic et hec comis et hoc come id est dulcis et idem est benificus unde comitas id est dulcedo

[Right margin:]
Dat precepta circa hanc gloriam vendicandam et inducit unam similitudinem
3m iudicium
Tangit aliam partem
Exemplificat de sermone et effatu eius

q fuit p̄ditor ꝯ alexandrum regis orientis
ad cassandrum ⁊ antigonum ad philippum filium tum p̄
agrestes epli
dentissimorum : sic e acċepimus quibus p̄cepit ut ora
suam
ne benigna multitudinis animos ad beniuolenciam al
illi filio
liciat militesq̄ blando appellando s̄mone deli
oratione acri
niant Que aut̄ i multitudine cum ꝯtencione hi — Reu̇ertitur ad primum ꝓpositum ad contencionem
beretur oratio ea sepe uniuersam excitat gl̄am Mag
q̄ ad colores
ē e admiracio copiose sapientisq̄ dicentis quem
qui audiunt intelligere eē ⁊ sape plusq̄ ceteros ar
biorit Si no inest i oratione mixta modestie gra — Dat quedam officia s. deliba tiui demonstratiui ⁊ iudicialis
uitas n̄ admirabilius fieri pōt · eoq̄ magis si ea sint
s. tria
in adolescente Cum cum sint plura causarum gña q̄ elo — Reu̇ertitur ad laudes iuuenum
quenciam desideret multiq̄ i nr̄a re pu̇ca adolescē — quas acquirunt ex oratione et
tes · et ap̄ iudices · et ap̄ senatum dicendo · laudē — redit ad ꝯtenciosam orationem
causarum iudicialium
assecuti sint maxima ē e admiracio in iudiciis
quorum rō duplex ē Nam ex accusatione · et defensione
accusationis et defensionis
ꝯstat : quarum et si laudabilior ē defensio · tam ̄
laudata de accusatione quam fecit crassus
Orator — accusatio ꝓbata ē p̄ sepe · Dixi paulo ante de crasso
accusauit
Item fecit adolescens · M · antonius eē publi
sulpitii eloquenciam accusatio illustrauit · cum seditio
noui
sum ⁊ inutilem ciue ꝯ norbanum i iudicium uoca
Preceptum — uit Sed h̄ quidem nō ē sepe faciendum n̄c accu
Exemplum — sandum umq̄ n̄ aut̄ rei pu̇ce causa : Ut duo luculli
aut patrono ut nos p̄ siculis · p̄ sardis · p̄ mu
butior
Concludit — tio al · iulius cesar in accusando eē manlio · L · fur — Con̄ uerrē qui gubernabat sicilia; imo deuastabat Cicero accusationem exequit
nii
cij cognita industria est Semel ḡ aut nō sepe
aquo · ⁊ ad accusationem
Dat aliud preceptum et e q̄ remotio dubii — certe Si in eis cui faciendum sit sepius · r · p̄ce tribuit
h̄ munus cum inimicos punire sepe nō ē rep̄hē
h̄ sepius possit fieri
dendum · Modus aut̄ adsit · Duri ē hominis ul̄ potius — Dat causam
eē
uix hominis uidetur periclum capitis inferre multis
Assumit aliam causam — Id tm̄ periculosum ipi ē · tm̄ eciā sordidum ad for
⁊ uocari accusator accu
mam ꝯmittere ut accusator nominere q̄d ꝯtigit M
bruto summo genere nato illius filio qui iuris ciui
officii
lis i primis peritus fuit Atq̄ eē h̄ p̄ceptum dilig̃ē — Aliud preceptum
ter retinendum ē · nequam innocentem iudicio ca
accuses ⁊ accusetur
pitis arcessas Id ē sine scelere mō nullo pacto
crudele — qui n
fieri pōt Nam quid ē tam in humanum q̄ eloquenciam
aniā ditum ad salutem et ꝯseruacionem hominum ad bo
bonarum rerum ul̄ pecuniarum h̄ nocentem sit
norum pestem p̄nicieq̄ ꝯuertere Nec tm̄ ut h̄ fu
culpandi
giendum ē · ita ē habendum religioni nocentem
q° ad feri talia
Approbat — aliquando ⁊ nefarium impiumq̄ defendere Vult hoc multitudo — Describit quedam officia
misericordia it est
patitur ꝯsuetudo · fert eē humanitas Iudicis ē sp̄i

aduocati et cit
caus̃ ueru̾ seq̄ui p̄roni nō nūq̄ ūsimile · et si
mīn⁹ sit ueru̾ defendē · Qd̾ sc̄bere p̄sertim
cu̾ de ph̄ya sc̄bē nō auderē ñ idem placēt
grauissimo stoicor̄ pānetio · Maxīe aūt ⁊ gl̄a
qd nūq̄
pit · et grā defensionib⁹ eaq̄ maior si qū acci
dit ut ei subueniat̄ qui potentis alicui⁹ opi
uiolari
bus circūuen̄ urgeriq̄ uideat̄ · Ut nos ⁊ sepe
in alia etate
al̄ ⁊ adolescentes q̄ · l · sille dn̄antis opes pro
sexto roscio ameriono fecim⁹ · q̄ ut scis extat
defensio
oro / Sz expositis adolescentiu̾ officiis q̄ ualē
i fcis
ant ad gl̄am adipiscendā · deinceps de b̄ūfi
ciencia et lib̄alitate dicendu̾ ē · Cui⁹ ē duplex
p operaciões
rō · Nā ut opa benigne fit īdigentib⁹ a' pecūia
facilior ē ē' h̄ posterior · p̄serti locupleti · Sz illa
lacior   famoso
laudabilior ac splendidior · et uiro forti claro
q̄z dig̃or · q̄q̄ ē in utroq̄ insit g̃tificandi li
i labore
b̄alis uoluntas · tū altā ex archa · altā ex u̾tute
pecunia
de p̄mitur · Largicioq̄ q̄ fit ex re familiari · fō
plus modū
tē ipā benignitatis exhaurit · Itaq̄ benigni
effusione pecūie   benig̃tate pecuniaria
tate benignitas tollit̄ · qua quo in plures usus
si
sis eo minus in multis uti possis · At qui opa · a · u̾tu
te · et industria b̄ūfici ⁊ lib̄ales erūt · p̄mū q̄ plu
rib⁹ p̄fuerint eo pl̄res ad benigne faciendū ad
iutores hēbūt · Deīn ꝯsuetudīe b̄ūficēcie pa
ratores erūt · et tamq̄ exercitatores ad b̄ūde
putauit
m̄ris p̄merendū / p̄clara in ep̄l̄a quadā alex
andru̾ filiu̾ philipp⁹ accūt · q' largicione bū̾
nubi philippi
uolentiā macedoni ꝯsectet̄ · qd̾ te malū i qt
roīs ī istū spē īduxit · ut eos tibi putares fi
deles eē quos pecūia corrupisses · An tu id
agis ut macedones · nō te regē suū sz ministrū
et p̄bitorē putēt al' existimēt · quid sordidi⁹
ille
ē regi meli⁹ eē q̄ largicionē corruptelā dixit
philipus
eē · fit ē deterior qui accipit · atq̄ ad idem sēp
expectandu̾ paratior · h̄ ille filio · sz p̄cepti pa
tem⁹ omīb⁹ · quāobrē id quidē nō dubiū est
qn illa b̄ūig̃tas q̄ ꝯstat ex ope ⁊ īdustria ⁊ hone
stior sit et lati⁹ pateat ⁊ possit prodeē pluri
bus · Non nūq̄ tū ē largiendu̾ · n' h̄ benig̃tatis
uirtuosis
genus oīo repudiādu̾ ē ⁊ sepe ydoneis hoīb⁹
dandum
indigentib⁹ de re familiari impciendu̾ ē · sz di

Excusat se

Capitulu̾ de b̄ūficencia et liberalitate

Declāt intentu̾

Quia deficiente pecūia de fiet lib̄alitas · et iō melior est altā pe

Dete̾iat absolute de mēbris lib̄alitatis

2m mēbru̾

Valerius hoc et tangit ī li⁰ vii⁰ · c · ii⁰ · maxime de sapientib⁹ dc̄is et f̄c̄is 12⁰

Ponit ex̄m

Nam alii veniēt et facient eū maiore pecūia te mou

Dat cām

Remouet qddam dubiu̾ qz sup̄ laudauerat opam b̄ūficencie quam pecūie

Causa

ligenter atque moderate Multi etiam patrimonia effuderunt
inconsulte largiendo Quid autem est stultius quam quod li
benter facias curare ut id diutius facere non possis

2a causa

At etiam sequuntur largitionem rapine cum enim dando e
gere ceperunt alienis bonis manus afferre coguntur

Effectus

Ita cum benivolentie comparande causa benefici esse velint
non tanta studia assequuntur eorum quibus dederunt quanta
odia eorum quibus ademerunt Quamobrem nec ita est

Concludit modum liberalitatis pecuniarie et probat auctoritate antiquorum [illegible]

claudenda res familiaris ut eam benignitas aperire
non possit nec ita reseranda ut pateat omnibus Mo

Inducit auctorem

dus adhibeatur isque referatur ad facultates Omnino
meminisse debemus id quod a nostris hominibus sepissime usur
patum iam in proverbii consuetudinem venit largiti
onem fundum non habere Et enim quis potest modus esse cum
et hi qui consueverint et idem illud alii desiderent

Declarat membra

Omnino duo sunt genera largorum quorum alteri prodigi alteri

Tangit membrum viciosorum

liberales prodigi qui epulis et viscerationibus et gla
diatorum muneribus ludorum venationumque apparatu pe
cunias profundunt in eas res quarum memoriam aut

2m membrum virtuosorum

brevem aut omnino nullam sint relicturi liberales autem
qui suis facultatibus aut captos a predonibus redimu
nt aut es alienum suscipiunt amicorum aut in fi
liarum collocatione adiuvant aut opitulantur vel in

Concludit vituperium quod dam propter eius opinionem

re querenda vel augenda Itaque miror quid in men
tem venerit Theophrasto in eo libro quem de di
vitiis scripsit in quo multa preclare dixit illud ab

Improbat illam opinionem

Ponit suam sententiam [illegible] bene vituperare illam

surde est enim multus in laudanda magnificentia et
apparitione popularium munerum taliumque sumptuum
facultatem fructum divitiarum putat Mihi autem ille
fructus liberalitatis cuius pauca exempla posui multo

Commendat Aristotelem [illegible] sententiam melius dixit

et maior videtur et certior Quanto Aristotiles
gravius et verius nos reprehendit qui has pecuniarum
effusiones non admiremur que fiunt ad multitudinem

Ponit rationem sententie

deliniendam At hi qui ab hoste obsidentur si emere
aque sextarium cogerentur mina lx primo incredi
bile nobis videri omnesque mirari sed cum atten
derint veniam necessitati dare In his immanibus
iacturis infinitisque sumptibus nil nos magnopere mi
rari cum presertim nec necessitati subveniatur neque

2a ratio

dignitas augeatur Ipsaque illa delectatio multitudinis
ad breve exiguumque tempus duratura est eaque a

lenisio qz aio · inquo tu ipo una cu societa
te memoria qz moriat uoluptatis · Omne i hoc
colligit pueris mulierib; 7 fuie et fuoz sili
ime liberis ee grata · Grauin uo hoi 7 ea q fiut
iudicio cto ponderanti pbari posse nullo mo
Qq intelligo i nra ciuitate i ueterasse ia bo
nis tpib; hoc ut splendore edilitatu ab optis
uris postulet · Itaq; 7 p · crassus cu cognomie
diues tu copys functus e edilicio maxio mune
paulo post · L · crassus cu omiz hoim modera
tissimo · quto initio magnificentissia edilitate
functus e · Dein · c · cladius · p · apy filius 7
multi post luculli · hortesy · sillan · omis aute
aut · p lentulus me ?sule uicit supiores · hunc
e staurus imitatus · Magnificentissia no nri popei
muna · i q nro ?sulatu Inquib; omib; quid m
placeat uides · Vitanda tn e suspicio auari
cie Nam manico hoi ditissimo ptmisio edi
litatis ?sulat repulsaz attulit · Qr et si pos
tulatur a plo bonis uiris si no desiderantib;
attn approbantib; faciendu e mo p facultati
bus nos ipi ut fecz · Et si qn aliqua res mai
or atq; utilior pplari largitione acquirit ut
horesti nup prandia in semitis decume noie
magno honori fuerunt · Ie marco quidez seio
initio datu est · q in caritate annone asse m
odiu dedit pplo · Magna e se 7 in ueterata i
uidia · nc turpi iactura · qn erat edil nec
maxia libauit · Sz honori summo nup nro 7
milon fuit · q gladiatorib; emptis r p · cu
q salute nra ?tinebat · Omis · p · clody cona
tus furores qz ?pssit · Causa ig largitionis
e · si aut nce est aut utile · In his aut ipsis
mediocritatis regla optia e · L · quidez philip
pus Q filius magno uir ingenio · inprimis
qz clarus gloriari solebat se sine ullo munere
adeptus ee omnia q hrent amplissima · Di
cebat aut idem cotta curio · nobis qz licet i h
?dano gl'ari Nam qd p amplitudine honoz
quos cunctis suffragiys adepti sumus · nro quide
ano qd contigit eoz nemini qs mo noiaui

Ostendit oppositu[m] ... i hunc

ex[emplu]m

Caritas duo importat vno mo idem e q beniuolencia tunc venit a caris · q e agra · aliquo idez e q penuria et tunc deriuatur a cari[tas] a · vus · et sic sumitur hic

Causa Concludit causam debitate largitatis

Erat ista decima vna via i vrbe q sic vocabat ubi iste horestes fec[it] quiuia pplo pro officio hrido

Subiungit documentu 7 ad ex

Exemplificat de alyis qui hnere officia sine munere

Exemplificat in se ipo cu dic nobis

Sane exiguus sumptus edilitatis fuit atque et ille impense meliores muri navalia portus aquarum ductus · omniaque que ad usum rei publice pertinet · quamquam quod presens tamquam in manum datur iocundius est · tamen hec imposterum graciora. Teatra porticus nova templa verecundius reprehendo propter pompeium eum doctissimi non probant et ut tamen hec ipse panetius quem multum in his libris secutus sum non interpretatus et phalereus demetrius qui periclem principem grecie vituperabat quod tantam pecuniam in preclara illa propilea coniecit eum de hoc genere toto in his libris quos de re publica scripsi diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largicionum genere viciosa est temporibus necessaria · et tamen ipsa ad facultates accomodanda et mediocritate moderanda est. In illo autem altero genere largiendi quod a liberalitate proficiscitur non uno modo in disparibus causis affecti esse debemus. Alia causa est eius qui calamitate premitur · et eius qui res meliores querit nullis suis rebus adversis · Propensior benignitas esse debebit in calamitosos nisi forte erunt digni calamitate. In his tamen qui se adiuvari volent non ne affligantur · sed ut ad altiorem gradum ascendant restricti omnino esse nullo modo debemus · sed in deligendis idoneis iudicium et diligenciam adhibere. Nam preclare ennius bene facta bene locata · male facta male locata arbitror. Quod autem tributum est bono viro et grato in eo · tum ex ipso fructus est · tum esse ex ceteris. Temeritate enim remota gratissima est liberalitas eoque eam studiosius plerique laudant quo summi cuiusque bonitas communis perfugium est omnium. Danda igitur opera est ut his beneficiis quam plurimos afficiamus quorum memoria liberis posterisque prodatur · ut his ingratis esse non liceat · Omnes enim inmemorem beneficii oderunt · eamque iniuriam in detrahenda liberalitate sibi etiam fieri eumque qui faciat communem hostem tenuiorum putant. Atque et hec benignitas rei publice etiam utilis redimi ex servitute captos locupletari tenuiores · quod quidem vulgo solitum fieri ab ordine nostro in oracione crassi scriptum copiose videmus. Hanc igitur consuetudinem benignitatis largicioni munerum an

Aliud exemplum dicit de se

Inducit auctorem

Imponit finem istis largitatibus

Dat notabile

Declarat in duobus

Aliud declarat

Inducit auctorem

Effectus

Prosequitur officia concludit

Facio in moralitatis

Aliud preceptum predicta liberalitatis que ... dicit in hoc ...

Navalia sunt loca ubi veniunt et fiunt naves

Reprehendit quosdam largitiones et constructiones

Propileum est ubi reponuntur denarii

Resumit alia officia largitatis concludendo

Non exordium pulchrum ad petendum famorem alterius ut ex studio

Hoc intelligendum de virtute morali non de theologica

Ingratitudo est ventus urens fontem pietatis desiccans

Concludit dando iudicium suum

Hanc exiguus sumptus edilitatis fuit. Atque et ille
impense meliores muri navalia porto. Hec ergo est
gravium hominum atque magnorum illa qui assentatores
propterea quod est inconstans et levis qui pro libito voluntatis loquitur — populi multitudinis levitatem voluptate quasi titillan-
tium. Conveniet autem cum in dando munificum esse tum — Subdit alia officia
in exigendo non acerbum. In omnique re contrahenda ven- — 2m
dendo emendo conducendo locando vicinitatibus
et confiniis equum facilem multa multis de suo
iure cedentem. A litibus vero quantum liceat et nes- — 3m
Iuxta illud Terrencii pecuniam in loco negligere maximum interdum est lucrum — cio an paulo plus quam liceat abhorrentem. Est
enim non modo liberale paulum non numquam de suo iure
decedere sed interdum etiam fructuosum. Habenda autem ratio rei — Preceptum aliud circa liberalitatem
familiaris est quam quidem dilabi sinere flagi-
tiosum est, sed ita ut illiberalitatis avaricieque ab-
sit suspicio. Posse enim liberalitate uti non spolian- — vicio
tem se patrimonio nimirum est pecunie fructus maximus.
Recte etiam a Theophrasto est laudata hospitalitas. Est
Dat iudicium suum primo Theophrasti et dat suum — enim ut mihi quidem videtur valde decorum patere domus hominum
illustrium hospitibus illustribus. Idque etiam rei publice orna- — addit ponendo effectum
mento homines externos hoc liberalitatis genere in urbe
nostra non egere. Est autem etiam vehementer utile his
qui honeste posse multum volunt per hospites apud
Exemplificat inducendo auctoritatem theophrasti — externos populos valere opibus et gratia. Theophrastus qui-
dem scripsit Cymonem Athenis etiam in suos curiales
Laciadas hospitalem fuisse. Ita enim instituisse et vi- — beneficium hospitalitatis
licis imperasse ut omnia preberent quicumque Laciades
Capitulum de beneficiis opere vel auxilio — in villam suam divertissent. Que autem opera non
largitione beneficia dantur, hec tum in universam rem pu-
blicam tum in singulos cives conferuntur. Nam in iure cavere — probat ab auctoritate legum
consilio iuvare atque hoc scientie genere prodesse quam plurimis
vehementer et ad opes augendas pertinet et ad gratiam.
Itaque cum multa preclara maiorum tum quod optime consti- — Concludit
tuti iuris civilis semper summo in honore fuit cogni-
tio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confusio-
nem temporum in possessione sua principes retinuerunt. Nunc
ostendit depredicionem illius scientie civilis — ut honores ut omnes dignitatis gradus sic huius scientie
splendor deletus est. Idque eo indignius quod eo tempore
hoc contigit cum is esset qui omnes superiores quibus ho-
nore par esset scientia facile vicisset. Hec igitur opera grata
multis et ad beneficiis obstringendos homines accommo-

Comendat eloquenciam | data. Atqz huic arti finitima ē dicendi facultas gravior et ornatior. Quid ē eloquencia laudabilius prestabilius vl admiracione audienciū vl spe i digencium vl eoz qui defensi grā sūt. Huic qz g a maiorib9 nrīs ē in toga dignitate principatus datus. | Laus eloquēcie

Diserti g hoīs et facile laborantis qd qz in patriis ē morib9 multoz cās et nō gravate et gratuito defendentis bn̄ficia et patrocinia late patent. Admonebat me res ut hoc qz loco intermissionē eloquēcie ne dicā interitū deplorarē ni vererer ne aliqd de me ipō viderer qri. Sz tn̄ videm9 qbus extītis oratorib9 q̄ in paucis spes q̄to in paucioribus facultas q̄ in mltis sit audacia. | Excusat se a deploracione milicie

Cū aut possint oēs nec mlti quidez aut iuris piti eē aut disti lz tn̄ opa prodesse mltis bn̄ficia petentez et cōmēdantez iudicib9 magratib9 vigilātē pro re altius eos ipōs qui aut ɔsulūt aut defēdūt rogantez. | Subiungit qdaz precepta

Ponit effectum | Quod qui faciūt plimū grē ɔsequūtur latissimeqz eoz manat īdustria. Jam illud nō sūt amonendi est ē in promptu ut aīauūtāt cū iuvare aliquos velīt ne quos offendāt. | Preceptum

Racio sive causa | Sepe ē aut eos ledūt quos nō debent aut eos q̄s nō expedit si imprudenter neglie ē si scienter temeritatis. Vtendum et ē excusacione adūsus eos quos i invit9 offendas quacūqz possis q̄ id qd fecēis nēē nec alr facē potueris. ceterisqz opis et officiis erit id qd violatū ē cōpēsandū. | Preceptum aliud propē dit

Sz cū i hoibus iuvandis aut mores spectari aut fortunā soleat dcū quidē ē proclive itaqz vulgo loquunt sese in bn̄ficiis collocandis mores eē homī nō fortunā sequi. | ppr duas causas pucar hoīes adiuuāt aut ꝑ suā virtutez aut ꝑ suā felicitatez

Arguit ad altam ptez aliaz ꝑ dubitab9 | Honesta orō est. Sz quis ē tandez qui inopis et opti viri cause nō anponat in opa danda gratiaz fortunāti et potentis. A quo ē expeditor et celerior remuneracio fore videt in euz fere ē volūtas nrā ppensior.

Volluit et ꝑmo ponit suaz opinionez | Sz aīauūtendum ē diligenti9 q̄ nā rez sit. Ni mirū ē i ops ille si bonus ē vir et si referre grām nō pōt hēe cte pōt. Cōmode dz aut quicūqz dixit pecūiaz qui heāt nō reddidisse et qui reddideit nō hēe. grāz | Condicio rez futurarz q̄ nūc sūt illi nūc alii

aut et qui reddiderit hre et qui habeat retulisse at qui locupletes beatos putant honoratos . hi vero obligari quidem beneficio nolunt . qui et beneficium se dedisse arbitrantur . cum ipsi quamvis magnum aliquid acceperint . et quidem a se aut expectari aut postulari aliquid suspicantur . patrocinio vero se usos aut clientes appellari mortis instar putant at vero ille tenuis . cum quicquid factum sit sese spectatum non fortunam putat . et non modo illi qui est meritus sed et illis a quibus expectat . eget enim multis gratum se videri studet : nec vero verbis auget suum munus si quo forte fungitur sed et extenuat Videndum est illud est quod si opulentum fortunatum que defenderis in uno illo aut forte in liberis eius manet gratia Si autem inopem probum tamen et modestum . omnes non improbi humiles que magna in populo multitudo est presidium sibi paratum vident Quamobrem apud bonos melius quam aput fortunatos beneficium collocari puto Danda opera est ut omni generi satisfacere possimus Sed si res in contentionem veniet nimirum themistocles est auctor adhibendus : qui cum consuleret utrum bono viro aut minus probato diviti filiam collocaret . Ego non inquit malum virum qui pecunia egeat quam pecuniam que viro Sed corrupti mores depravati que sunt admiratione divitiarum . quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet Illum fortasse adiuvat qui habet ne id quidem semper Sed fac iuvare potentior sane sit honestior vero quo Quod si et bonus vir erit . ne impediant divitie quominus iuvetur vero ne adiuvet . sitque omne iudicium non quam locuples Sed qualis quisque sit Extremum autem preceptum in beneficiis opera que danda . ne quid contra equitatem contendas . ne quid pro iniuria . fundamentum enim est perpetue commendationis et fame iusticia sine qua nihil potest esse laudabile // Sed quoniam de eo genere beneficiorum est dictum quod ad singulos spectat deinceps de hiis que ad universos quaeque ad rem publicam pertinet disp-

Orum autem ipsorum partim eius // utiliumdum est modi sunt . ut ad universos cives pertineant partim singulos ut attingant . que sunt et gratiora

Alia credunt se esse ex(ortes) obligacionis propter suas facultates

(fa)cio pauperis et ad usuram pro dictis

ponit circa hoc officium suum

Valerius et hoc ponit libro vii c. de sapienter dictis vel factis ex(emplo) xiii

Secundum dandi vel documentum

Dat iudicium suum

Capitulum de beneficiis ad generalitatem et rem publicam ordinatis

Prosequitur et primo ponit suum officium et ponendo unam divisionem

2a ro ad primam collacionem

3a racio

4a racio

2a racio

3a racio

4a racio

Conclusio

de paupere et divite

Qualis est homo tale debet esse munus

Premittit primo

Danda ē opa oīo si possit utisq; nec min⁹ ut et singl'
9sulat' s; ita ut ea res aut prosit aut c'te nō ob
sit rei pu. Celij gracdij frumentaria magna la
rgitio exauriebat g' erariu; Modica m. octauij
et rei pu. tollerabilis et plebei fuit ncc̄ia. g' 7 ciu
ib; rei pu. salutaris. In p'mis aut̄ uidendu; erit
ei qui rem pu. admīstrabit ut suū quisq; tene
at ne de bonis p'uatoz pu'ce diminutio fiat. P
niciose ē philipp⁹ in t'buatu cu; legem agra
riā; ferret quā; tn̄ antiquari facile passus ē
et in eo uehement' se moderatu; p'buit s; cū
in agendo mlta p'lariter tū illud male nō ēē i
ciuitate duo milia hom; qui re h'ret Capital'
oro est ad equacionē; bonoz p'tinēs. quā peste
q̄ pot ēē maior. Hanc ē ob cām maxīe ut sua
tenerent res pu'ce ciuitatesq; 9stitute sūt. Na;
et si duce nā 9gregabant' hoīes tn̄ spe custo
die rez suaz urbiu; p'sidia q'rebat. Danda
et opa ē ne q'd apud maiores nr̄os sepe fiebat
p' erarij tenuitatē assiduitateq; belloz t'butū
sit 9ferendu; Idq; ne eueniat mlto an̄ erit p
uidendu;. Sin qua nc̄itas hui⁹ muneris ali
cui rei p. obuenerit. Malo ē alij quā nr̄e omi
nari. neq; tn̄ de nr̄a s; de oī re pu. disputo da
da erit opa ut omīs intelligant si saluj ēē ue
lint nc̄itati ēē parendu;. Atq; et omīs qui rē
pu. gubnabunt 9sulē debebūt ut earu rez co
pia sit q̄ sūt nc̄ie. Quaz qual' conpacio fieri
soleat 7 debeat nō ē nc̄e disputare. Est ē in
p'mptu tm̄ locus attingendus fuit. Caput ē ē
in oī p'curacione negocij 7 muneris pu'ci ut aua
ricie pellatur 7 mīmā suspicio. Ut inqt G. pōti⁹
sāmis ad illa t'pa me fortuna reseruauisset et tūc
ēēz natus qn̄ romani dona accipe cepissent
nō ēēm passus diuti⁹ eos imparē. ne illi quidē
mlta secula expectanda fuerūt. Modo ē h' malū
i hāc re pu'ca inuasit. Itaq; facile patior tū p'o
tius pontiū fuisse siquidē i illo tm̄ fuit roboris.
Nondu; c̄. et x. anni sūt cū de pecuniis repeten
dis a luio pisone lata ē lex. nulla an̄a cū fuiss;
At u'o postea leges et p'xīe queq; duriores tot

Dat officium de tribu[tis] publicis

Ex[emplum]

Dat iudicium

Increpat

Causa

2[m] officium

3[m] officium

Exemplum quali' singlis ē bn̄ faciendu; cū uniu'sali sit no ci[tur]

Et ē melius homīe abundare quam filium

Documentum Romanorum quodam uicti

Ostendit illoz aduentu tpm

Declarat ex[emplo] 7 p'mo eoz qui male fecerunt

rei tot damnati tantum italicum bellum propter iudiciorum
metum excitatum tanta sublatis legibus et iudiciis
expilatio direptioque sociorum ut in imbecillitate aliorum
non in nostra virtute valeamus. Laudat affricanum
panetius quod fuerit abstinens. quidni laudet. Sed in illo
tempore et alia maiora. laus sapientie non hominis est
solum sed et temporum illorum. Omni macedonum gaza que
fuit maxima potitus est paulus. tantum in erarium pe
cunie invexit ut unius imperatoris preda finem at
tulerit tributorum. At hic nichil in domum suam intulit
preter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem aff
ricanus nichil locupletior carthagine eversa. quid que
eius collega fuit in censura. l. mummius numquid
copiosior cum copiosissimam urbem funditus sub
stulisset. Italiam ornare quam domum suam maluit
quamquam italia ornata domus ipsa videtur ornatior mi.
Nullum igitur vitium tetrius est ut eo unde egressa est
referat se oratio quam avaricia presertim in principibus et
rem publicam gubernantibus. habere rem publicam questui non modo
turpe est sed sceleratum est et nefarium. Itaque quod ap
pollo phithius oraculum edidit sparta nulla re
alia nisi avaricia esse perituram id videtur non so
lum lacedemoniis sed et omnibus opulentis populis pre
dixisse. Nulla autem re facilius conciliare benivo
lenciam multitudinis possunt hii qui rei publice presunt quam ab
stinencia et continencia. Qui vero se populares vo
lunt ob eamque causam aut agrariam rem temptant
ut possessores pellantur suis sedibus aut pecunias cre
ditas debitoribus condonandas putant. labefac
tant fundamenta rei publice concordiam primum que esse
non potest cum aliis adimuntur aliis condonantur pe
cunie. deinde equitatem que tollitur omnis si habere
suum unicuique non licet. Id enim est proprium ut supra dixi
civitatis atque urbis ut sit libera et non solicita
sue rei cuiusque custodia. Atque in hac pernicie rei
publice ne illam quidem consequuntur quam putant gratiam. Nam
cui res erepta est inimicus cui data est etiam dissi
mulat se accipere noluisse et maxime in pecuniis
creditis occultant suum gaudium ne videantur
non fuisse solvendo. At vero ille qui accipit in
iuriam et meminit et prae se fert dolorem suum nec

Exemplum eorum qui fecerunt bonum et ex ortes avaricie
2um exemplum de filio affricani et paulo
De abstinencia valerius libro iiio c. iiio exemplo xio de isto tractat
Concludit dando mandatum
Oppositum et primo vitium quorundam qui rem publicam 2o ponit effectum
Fundamentum rei publice est quod omnes retineant suum proprium et quod iusticia retinetur
Duplex effectus male operancium
Manet alta mente repostum iudicium paridis

dat suum iudicium
declarat
dat eius complementum
preceptum
causa
declarat
tangit aliud

si ples st hi quibus in pbe datum est hec mo honum iudicant quam illi quibus in iuste est adeptum Id circo plus et ualent. non est hec mo honum iudicant sed possidere Que est hunc equitatem ut agrum multis annis aut etiam seculis ante possessum qui nullum habuit habeat qui autem habuit amittat Et propter hoc iniurie genus lacedemonii lysandrum ephorum expulerunt Agim regem quod numquam antea apud eos acciderat necauit Exque eo tempore tante discordie secute sunt ut tyranni existerent et optimates exterminarentur et preclarissime constituta res publica dilaberetur Nec non solum ipsa cecidit sed etiam reliquam greciam euertit contagionibus malorum que a lacedemoniis profecte manarunt latius Quid nostros gracchos tiberii gracchi summi uiri filios affricani nepotes nonne agrarie contenciones perdiderunt At non arat sitionium iure laudatur qui cum eius ciuitas quinquaginta annos a tyrannis teneretur profectus argis sitione clandestino introitu urbe est potitus cumque tyrannum nicodem improuiso oppressisset vi centos exules qui locupletissimi fuerant eius ciuitatis restituit remque publicam aduentu suo liberauit Sed cum magnam animaduerterent in bonis et possessionibus difficultatem quod et eos quos ipse restituerat quorum bona alii possiderant egere iniquissimum esse arbitrabantur et quinquaginta annorum possessiones mouere non nimis equum putabat propterea quod tam longo spacio multa hereditatibus multa emptionibus multa dotibus tenebantur sine iniuria iudicauit nec illis adimi nec hiis non satisfieri quorum illa fuerant non oportere Cum igitur statuisset ad eam rem constituendam opus esse pecunia alexandriam se proficisci uelle dixit remque integram ad reditum suum iussit esse Is quam celeriter ad ptolomeum suum hospitem uenit qui tunc regnabat alter post alexandriam conditam quaratus cum exposuisset se patriam liberare uelle causamque docuisset a rege opulento uir summus facile impetrauit ut grandi pecunia adiuuaretur quam cum sitionem attulisset adhibuit sibi in consilium xv principes cum quibus causas cognouit et eorum qui aliena detenebant et eorum qui sua amiserant perfecitque

Interlinear glosses:
- l. 2: tales
- l. 3: mala quam hiunt; magnum
- l. 4: tantus; alii; aim; quod diximus
- l. 6: nimis iniquitas magis; a quo spoliatum fuit ... dare altius
- l. 8: illum regem filium lisandri; propter
- l. 13: lacedemon
- l. 14: sordibus; contagione
- l. 15: dicere
- l. 16: superioris; per diuisionem agrorum
- l. 17: litteras; tradentur; quod dicit; cuiusdam ciuitatis
- l. 22: ardissime; centos
- l. 34: exulibus
- l. 37: pacificam
- l. 38: amicum
- l. 39: filius
- l. 42: pecuniam
- l. 44: sapientes

Left margin notes:
- Dat exemplum domesticum
- Manifestat occisionem tyranni
- De liberatio arati
- Ostendit se obtinuisse quod voluit a ptolomeo

Right margin notes:
- Exemplificat in primis
- Ponit exemplum cuiusdam boni greci et primo ostendit quod hic grecus patriam liberatam reddidit. 2° quomodo vidit contenciones ortas inter ciues
- Declarat modum suum et concludit illud et qualiter iuit in alexandriam
- Ostendit eius reuersionem in greciam ad sitionem

Quia neque datum est pretium et possessiones publice remanserunt

Confirmat

Adhuc improbat pravam distributionem expossidentibus i iuste

Ostendit quod nunquam in suo consulatu observata fuit fides et commendat se

Prosequitur distribuendo bona civium multibus suis

Ponit suauda precepta

9pensandis — q̄ possiderat

extimandis possessionib; ut p̄suadet̄ alys ut pecuniā
— ciuib;
accipe mallent ⁊ possessiōib; cederet alys ut cōmo
dius putarent niari q̄d tanti eēt quā recupare
— ordinata
suum Itaqz p̄fectuz ē ut oms 9cordia 9stituta
sine q̄rela discederet · O virum magnū dignūqz
— p̄ut — nisi
qui in re p̄ nr̄a natus eēt · Sic par agē ē cū
— i bello sille ⁊ i bello cesaris
ciuib; · nō ut iam bis vidim⁹ hastam in foro po
nere · et bona ciuiū voci subiacē p̄conis · At ille
— aratus — 9sule
grecus id q̄d sapientis · et p̄stantis viri fuit oī
bus consulendū putauit · Eaqz ē sūma rō ⁊ sa
pientia boni ciuis cōmoda ciuiū nō diuelle̅
— equali
s; defendē · atqz oms eq̄tate eadem 9tinē · habi
— sui iure — loco — q̄d ē iniustū
tant gratis i alieno q̄d ita ē cū ego emeri edi
ficarī tueat impendaz · tu me i iuito fruare meo
quid aliud ē alys sua eripe alys dare aliena
— s istā noua
Tabule nō noue · quid hñt argumēti · n̄i ut emas
mea pecunia fundū · et eū tu heās · ego nō ha
— aly dando
beam pecunā Quāobrē ne sit es alienū q̄d
rei p̄ce noceat p̄uidendū ē · q̄d mlts rōnib;
— vitari
caueri pot · si nō fuerit ut locupletes suū p̄dāt
debitores lucrent alienū · Nec ē ulla re uehe
— ut debitores restituāt pecunias creditoribus
menti⁹ rē p̄ 9tinet · q̄ fides q̄ ee nulla pot · n̄
— tas
eēt nccīa soluto rez creditaz Nunq̄ uehemēti⁹
— creditoribus
actū ē q̄ me 9sule · ne solueret armis ⁊ castris
— venale
tētata res ē ab oī gñe hoīm ⁊ ordine · quib;
— negatio debiti
ita restiti · ut hoc tm̄ malū de re p̄ tolleret
— q̄d nequerit vos deripe
nunq̄ nec mai⁹ es alienū fuit · nec meli⁹ nec
facili⁹ dissolutum est · fraudandi ē spē sublata
— cesar
soluendi nccītas 9secuta ē · At uō h; nunc victor
— me 9sule
tū quidem victus q̄ cogitauerat ea p̄ficit · cum ei⁹
iam nih; interessz · tanta in eo peccandi libido fuit
ut hoc ipm eū delectaret peccare ē si cā nō eēt
Ab hoc igr̄ gñe largitois ut alys detur alys au
feratur hñt hi qui rē p̄ tuebūt Inp̄misqz opa
— alis qui fuerint rez p̄ueti
dabunt ut iuris et iudicioz equitate suū quisqz
— pauperes — vilitatez
teneat · et nz tenuiores p̄p hūilitatē circūueni
ant · neqz locupletib; ad sua ul' tenēda ul' recip
anda obsit i inuidia Preterea quib; cūqz reb; ul' belli
— pace — tributis
ul' domi poterit rē p̄ augeant imperio agris vecti
— augere rē p̄ nr̄m
galib; h; magnoz homiz fuit h; apud maiores

Concludat

Commendacio ill⁹ arati

Dat sum̄ iudicium et notabile

Concludit ostendē do q̄d vitandum

Ostendit quid re nendum sit

Vituperat Julium cesarem

Concludit vitandum istas largitiones

Aliud preceptum

nos factitata. Hec igitur officiorum qui persequuntur cum
summa utilitate rei publice magnam ipsi adipiscentur
gratiam et gloriam. In his autem utilitatum preceptis Anti
pater Tyrius stoicus qui athenis nuper est mortuus duo
preterita censet esse a panetio valitudinis curationem
et pecunie quas res a summo philosopho preteritas arbitror
quod essent faciles. sunt certe utiles. Sed valitudo sub
stentatur noticia sui corporis et observatione earum rerum
que res aut prodesse soleant aut obesse et continentia in
victu omni atque cultu corporis tuendi causa et pretermitten
dis voluptatibus postremo arte eorum quorum ad
scientiam hec pertinent. Res autem familiaris queri debet his rebus
a quibus abest turpitudo conservari autem diligentia et
parsimonia eisdem etiam rebus augeri. Has res com
modissime Xenophon socraticus persecutus est in eo li
bro qui yconomicus inscribitur quem nos ista fere
etate cum essemus qua es tu nunc e greco in latinum conver
timus. Sed utilitatum comparatio quoniam hic locus erat quartus
a panetio pretermissus sepe est necessaria. Nam et
corporis commoda cum externis et externa cum corporis et
ipsa inter se corporis et externa comparari solent. Cum
externis corporis hoc modo comparantur. Valere ut malis quam
dives esse cum corporis externa hoc modo dives esse potius
quam maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis sic ut
bona valitudo voluptati anteponatur. Vires celeri
tati. Externorum autem ut gloria divitiis ut vectigalia
urbana rusticis. Ex quo genere comparacionis illud est
senis catonis. A quo cum quereretur quid maxime in re
familiari expediret. Respondit bene pascere. quid secundum satis bene
pascere. quid tertium bene vestire. quid quartum arare. et cum
ille qui quesierat dixisset quid est fenerari. tunc cato quid
hominem inquit occidere. Ex quo et multis aliis debet intelligi
utilitatum comparaciones fieri solere rectumque hoc adiunctum esse
quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc
de genere de querenda de collocanda pecunia et
de utenda commodius a quibusdam optimis viris ad ia
num medium sedentibus quam ab ullis philosophis ulla in sco
la disputatur. Sunt tamen ea cognoscenda pertinent
enim ad utilitatem de qua hoc libro disputatum est.
Reliqua deinceps persequamur. Sequitur liber 3.

Marginal notes (left):

Iudicium cuiusdam phy[losophi]

Increpat panetium

Docet conservare pecuniam

Et est virtus in tuendo nummos suptus

Et pertractat quandam pretermissa a panetio

Declarat ponendo casus

Concludit

Reddit obiectionem

Marginal notes (right):

Dat precepta in his que pretermissa fuerunt a panetio Iudicio anti[patri] primo et primo docet conservare sanitatem

Tangit hic duplex utilitates cum hactenus de simplici virtute sit dictum

Valere ut malis .i. magis velis

Concludit propositum comprobando ab auctoritate

Excusat se a comparacione pecunie et facit yroniam assilam

In hoc tercio libro Tullius determinat de pugna utilis et honesti ponit autem primo prohemium 2o tractatum ibi va pi neti. Introducit autem in hoc prohemio quoddam dictum et virtutem Sapionis maioris comparando se sibi. primo quod introducit ubi Sapionis allegatum a catone. 2o illud dictum commendat ibi 2a magnifica

PUBLIUM Sapionem **Explicit secundus officiorum** marce fili eum qui **Incipit tercius** primus affricanus appellatus sit dicere solitum scripsit cato qui fuit fere eius equalis. numquam se minus otium esse quam cum ociosus nec minus solum quam cum solus esset

Commendat illud dictum et post consequens Sapionem

Et propterea dicebat se necta Sapiens numquam otio marcet nec habet animum remissum et sine non dissolutum

Magnifica vero vox et magno viro ac sapiente digna que declarat illum et in otio de negotio cogitare et in solitudine secum loqui solitum ut neque cessaret umquam et interdum colloquio alterius non egeret Itaque due res que languorem afferunt ceteris illum acuebant otium et solitudo Vellem nobis hoc idem vere dicere liceret Sed si minus imitatione tantam ingenii prestantiam consequi possumus voluntate certe proxime accedimus Nam a re publica forensibusque negotiis armis impiis vique prohibiti otium persequimur Et ob eam causam urbe relicta rura peragrantes sepe soli sumus Sed nec hoc otium cum affricani otio nec hec solitudo cum illa comparanda est Ille enim requiescens a rei publice pulcherrimis muneribus otium sumebat aliquando et a cetu hominum frequentiaque interdum tamquam in portum se in solitudinem recipiebat Nostrum autem otium negotii inopia non requiescendi studio constitutum est Extincto enim senatu deletisque iudiciis quid est quod dignum nobis aut in curia aut in foro agere possimus Ita qui in maxima celebritate atque in oculis civium quondam viximus nunc fugientes conspectum sceleratorum quibus omnia redundant abdimus nos quantum licet et sepe soli sumus Sed quia sic ab hominibus doctis accepimus non solum ex malis eligere minima oportere sed etiam excerpere ex his si quid inesset boni propterea et otio fruor non illo quidem quo debeat is qui quondam peperisset pacem et otium civitati nec eam solitudinem languere patior quam mihi affert necessitas non voluntas. Quamquam affricanus maiorem laudem meo iudicio assequebatur. Nulla enim eius ingenii monumenta mandata litteris. nullum opus otii nullum solitudinis munus extat Ex quo intelligi debet illum mentis agitatione investigationeque earum rerum quas cogitando consequebatur nec solum nec otiosum umquam fuisse Nos autem qui non tantum roboris habemus ut co

Duplex est otium aut est otium propter recreare corpus et animam et hoc est vile et abiectum. Aliud propter recreare corpus sed anima est in curis et tunc est laudabile

Concludit

Ondit simile desiderium

Ondit otium suum non posse ... parari otio Sapionis

Notificat suum otium

Assignat causam

Concludit

Ridet quasi

Ondit causam ... et demum suam sapientiam

Comparat se Sapioni ondendo in quibus erat otium Sapionis

gitatione tacita a solitudine abstrahebam ad hec scri
bendi operam omne studium curamque contulimus Itaque plura
brevi tempore eversa quam multis annis stante re publica scripsimus
[omnis] [studium sapientie]
Sed cum tota philosophia in agro frugifera et fructuosa [nec ulla pars eius inculta et deserta sit cum nullus in ea locus est feracior //]
[honestatibus vite]
nec uberior quam de officiis a quibus constantis honeste
que vivendi precepta ducuntur Quare quamquam a Cratippo
[etatis] [officia]
nostro principe huius memorie philosophorum hec te assidue au
dire atque accipere confido tamen conducere arbitror talibus
[aures]
aures tuas vocibus undique circumsonare nec eas
[i. ipsi aliud audire]
si fieri possit quicquam aliud audire Quod cum omnibus
[i. qui volunt cum]
est faciendum qui vitam honestam ingredi cogitant
[omnibus honeste vivere]
tum haud scio an nemini potius quam tibi Sustines
[i. nostre] [i. magnam]
enim non parvam expectationem imitande industrie magnam
[adipiscendi]
honorum nonnullam fortasse nominis Suscepisti onus
preterea grave et Athenarum et Cratippi ad quos
[i. scientiarum]
cum tamquam ad mercaturam bonarum artium sis profectus
[i. doctibus] [i. utilitatem]
inanem redire turpissimum est dedecorantem et ur
[cratippi]
bis auctoritatem et magistri Quare quantum coniti animo
[laborare]
potes quantum labore contendere si discendi labor
est potius quam voluptas tantum fac ut efficias neve com
[ministrata]
mittas ut cum omnia suppeditata sint a nobis tu
[sufficiat]
te tibi defuisse videare Sed hec hactenus multa enim se
[ad studium]
pe ad te cohortandi gratia scripsimus Nunc ad reliquam
partem divisionis proposite revertamur
[i. doctoribus sapientum]
Panetius igitur qui sine controversia de officiis accura
tissime disputavit quemque nos correctione
quadam adhibita potissimum secuti sumus
tribus generibus propositis in quibus deliberare homines et
consultare de officio solerent Uno cum dubitarent ho
nestumne id esset de quo ageretur an turpe altero utile
ne esset an inutile Tertio si id quod speciem haberet honesti
repugnaret cum eo quod utile videretur quomodo ea dis
cerni oporteret de duobus generibus primis tribus libris
[i. de pugna que videtur esse inter utile et honestum]
explicavit De tertio autem deinceps se scripsit dicturum
[ideo]
nec exsolvit id quod promiserat Quod eo magis miror
quia scriptum a Possidonio eius discipulo est xxx annis
vixisse Panetium postquam illos libros edidisset
[i. quem pertinet]
Quem locum miror a Possidonio breviter esse tractatum
[possidonius]
in quibusdam commentariis presertim cum scribat nullum esse
locum in tota philosophia tam necessarium Minime vero assen

Marginal notes (left):

Dirigit sermonem ad filium

Ostendit proprie ad filium pertinere causa

Alia causa

Explicat prologus

Tractatus in quo ponit distinctionem Panetii ostendendo primum tractatum 2m dimissum i. 3m de tertio

Marginal notes (right):

Ostendit in quibus fuit simul otium

Exhortatio filii ad hanc scientiam et primo ostendit eam pertinere ad omnes · 2o ad filium ibi 2a quod cum

Secunda exhortatio concludendo

Propter quandam rebellionem que videtur esse inter utile et honestum auctor ea que videntur contraria et tamen non

Ostendit partem dimissam a Panetio

Improbat opinionem quorundam

Tunc videtur pugnare utilitas cum honestate qū aliquid vide tur utile et nō honestum ꝛc̄

3a racio ab auctoritate argumentum

ondit oppositum posicionis pan necij 2o reddit cām dicti ubi 2o est enim

Quid sit summum bonum

[phis] [eauz genus]
ator hic, qui negant eum locum a panetio p̄termissum
[de industria]
sꝫ consulto relictum · nec om̄o scribendum fuisse · qꝛ nūq̄ — distinguit
possꝫ utilitas cū honestate pugnare De quo alterum
[sive pō]
pot hr̄e dubitacionē · et ad hibendum · ne fuit hoc
gen9 · qd̄ in diuisione panetij Tercium ē an plane
obmittendum · alterum dubitari nō pōt · qn a pane — probat alterum membrum
cio susceptum sit sꝫ relictum Nam qui ex diuisione
[panecio]
tꝑartita duas ptes absoluerit hinc necesse ē restare
terciam · Preterea in extremo libro tercio de hac pte — 2a racio
pollicetur se deinceps eē dicturum · Accedit eodem
[valde sufficiens]
testis locuples possidonius · qui et scribit in quadam
[publium]
epla · p̄ Rutilium ruffum dicere solere qui panetium
audierat ut nemo pictor eēt inuentus · qui in eius
[ille pictor]
eam ptem quam appelles inchoatam reliquissꝫ ab
[vult dicere] [a altius ptis]
solueret · Oris ē pulcritudo reliq corporis imitandi
[fiduciam]
spem auferebat sic ea panetius q̄ p̄termisissꝫ · ppt
eorum q̄ pfecissꝫ p̄stanciam neminem eē psecutū · Quo
obrē de iudicio panetij dubitari nō pōt · Recte — Mouet ambiguitatem
ne autē hanc terciam ptem ad exquirendum officium adiunxerit
an secus de eo fortasse dubitari pōt Nam siue ho
nestum solum bonū ē ut stoycis placet · siue qd̄ ho
nestum ē id ita sūmum bonū est Quemadmodū pi
[a aristotile]
pateticis uestris uidetur · ut oīa ex alta pte collecta
[vix differencie] [similitudinē]
uix minimi momenti instar habeant · Dubitandum nō
[pugnare]
ē quin nūq̄ possit utilitas cū honestate contendere
[maledicere] [primo]
Itaque accepimus socratem exsecrari solitum eos qui p̄ — Concludit ex sniā socratis
[s honestū z utile]
mum hec na coherencia opiōne distraxissent cū
quidē ita sunt stoici assensi ut quicquid honestū eēt
id eē utile censerent · nec utile quicq̄ q nō ho
[si] [aliquis epicurius]
nestum Quod si eēt is panetius qui pro uirtutem co — Arguit i oppositum cōtra panecium ex auctē epicureo
lendam diceret · qꝛ ea efficiens utilitatis eēt · ut
hi qui res expetendas ul' uoluptate ul' indigen
cia metiuntur · liceret ei dicere utilitatē aliū cū ho
[dividi ab ipā]
nestate pugnare Sed cum sit is qui id solū bo
[per]
nū iudicet qd̄ honestum sit · q̄ aut hinc repugnent
[quecūque]
spē quadam utilitatis eorum neq accessione meliorē
[diminucione]
uitam fieri nec decessione peiorem nō uidetur debuisse
eius modi deliberacionem introducere · in qua qd̄ utile
[illud]
uidetur cū eo qd̄ honestum ē comparatur Et ē qd̄ sūmum — Reducit se ad stoicos
bonū a stoicis dicitur conuenienter nē uiuere ad hoc hanc ut

opinor sinam cu3 uirtute sep ogrue Cetā aut
colligere
q̄ s3 nā3 cet ita legē si ea uirtuti nō repug
ē s. r oīa debeant fieri cū uirtute
nar̄et · Qd cu3 ita sit putat qmda3 nō recte
s. ꝯpacōe
hac̄ ꝯpacionez ēē introductā3 · nec qcq̄ de eo ge
nere oīo ꝯtpiendū3 fuisse · atq3 illud quide3
s. honestu3
honestū3 qd ꝓprie uereq3 dicit · id insapientib3
ē solis u3 auirtute diuelli nūq̄ pōt · In his at
inqmb3 pfecta sapia nō ē · ipm̄ illud quidem
ē pro esse
pfectu3 honestu3 · nullo mō silitudies honesti ēē
pōt · Hec ē omīa offā · dequib3 in his libris dis
coīa tā3 bōis qm malis · officia
putamus media stoici appellant · ea coīa sūt
coīt
et late patēt · q et ingenij boītate multi assequīt
studii
et ꝓgressione discendi · Illud aūt offi3 qd rectū
al aliq · remotu3 ab oī uicio · stoici
illi appellāt pfectu3 atq3 absolutu3 ē · et ut ijdē
loco pfectiones · i uenit
dicūt oēs nuōs ht · nec ꝓter sapientē cadē
inqueq̄ pōt · Cu3 aūt aliq actū ē inquo media
a stoicis
offi cōpant id cumlate uidetur ēē perfectū q
uulgus qd absit apfecto qū fere intelligit non
extoto · qtus aūt intelligi n̄ putat ꝓtimissū · Qd
aūt in poematib3 i picturis usu uenit i aliis q3
ꝯplibus ut delectent̄ imperiti laudētq3 ea q̄ laudā
id
da nō sūt · ob ea3 credo cā3 q i sit in his aliqd
decipia · ignari
ꝓbi qd capiat ignaros q qdē3 · quid in una q̄3 re
sit uiti neq̄ant iudicare Itaq3 cū sint docti api
illi ignari · opposito
tis desistūt facile asnīa · Hec g offi dequibus
imperfecta
his libris disserim9 qū secūda ēē · q̄da3 honesta
dicūt nō sapientū mō ꝓpria · s3 cū oī homī3 ge
ignari
nere coīa · Itaq3 hi oēs inquib3 ē uirtutis i do
apparencia uirtutis
lis ꝯmonetur · Nec uō cū duo decij aut duo sa
piones fortes uiri ꝯmeorant aut cū fabricius
decis sapionibus
aut cū aristides iustus noiet · aut ab illis for
grecus · fa 7 aristide
titudis aut ab his iusticie tanq̄ asapiente pe
sic
tit ex̄m · Nemo ē horu3 sic sapiens · ut sapientē
nolum9 intelligi · Nec hi qui sapientes habiti st
ethi · pfecte
7 noīati · m̄ cato 7 c. lelius sapientes fuerūt · Nec
comminu3
illi quide3 uiri · s3 ex mediorz offorz frequētia sili
tudinē q̄nda3 gerebāt spē3 q3 sapientu3 · Quo
circa nec id qd uere honestu3 ē · fas ē cū util
ē · ꝯ qd non ē pfēc · honesti
repugnācia compare · n̄ id qd coīt appellam9
honestu3 qd colit ab his qui bonos se uiros hāi

Adiungit

Concludit

Distingunt de hone
stis soluendo

Ondit quō sumatur
honestu3 in his libris

Resumit honestu3
stricte 7 ꝓprie suptu3

Declarat asimili

Electio interenti mem
bri

Concludit

Dat eius documenta

Concludit prohibē
do ꝯpacionez utilis
et honesti Et pmo
excludit hanc cō
paaones siue sit honestu3 stricte et uere siue large et coit suptu3 · 2° ondit apud
quos non fiat ista compacio et aput quos fiat 2ª ibi 83 quid

Que aquibusdam bona indiffe
rencia noīantur eo q eq̄ se hūt
ad comodum sicut pecunia fruges
uestes

Resumit honestu3 large sup
tum et honestu3 inpfctū

ponit electionē 7 de quo ue
lit tractare

pmu3 exemplu3 de isto honesto
impfecto dequo tractaturus ē
et ondit illud honestu3 posse
esse in multis

Sapiens ē qui celestia 7 hu
mana metitur 7 inquo nulla
pt turbacio cadē Marimu3
ē ēē sapientē Et iō dicebat
gregori9 Sapiā hui9 mūdi
stulticia apud deu3

uoluit cum emolumentis numquam esse comparandum. Tamque
id honestum quod in nostram intelligenciam cadit tuen
dum conservandumque nobis est quam illud quod proprie dicitur vere
quod est honestum sapientibus aliter enim teneri non potest si
qua ad utilitatem est facta progressio. Sed haec quidem de
his qui conservatione officiorum existimantur boni. Qui
autem omnia metiuntur emolumentis et commodis neque ea
uolunt preponderari honestate hi solent in delibe
rando honestum cum eo quod utile putant comparare
boni uiri non solent. Itaque existimo panetium cum
dixit homines solere in hac comparatione dubitare hoc
ipsum sensisse quod dixit solere modo non etiam oportere.
Etenim non modo pluris putare quod utile videatur quam
quod honestum sed haec etiam inter se comparare et in his aliquid du
bitare turpissimum est. Quid ergo est quod non numquam
afferre dubitationem soleat considerandumque videatur?
Credo si quando dubitatio accidit quale sit id de quo
consideretur. Saepe enim tempore fit ut quod turpe plerumque
haberi soleat inveniatur non esse turpe. Exempli causa po
natur aliquid quod pateat latius. Quod potest maius esse scelus
quam non modo hominem sed etiam familiarem hominem occidere?
Num igitur se astrinxit scelere si quis tirannum occidit
quamvis familiarem? Populo quidem romano non vide
tur qui ex omnibus preclaris factis illud pulcherrimum
existimat. Vicit ergo utilitas honestatem? Immo vero
honestas utilitatem secuta est. Itaque ut sine ullo erro
re diiudicare possimus si quando cum illo quod honestum
intelligimus pugnare id videbitur quod appellamus uti
le formula quaedam disputandi constituenda est quam
si sequamur in comparatione rerum ab officio numquam recedemus.
Erit autem haec formula stoicorum rationi disciplinaeque maxime
consentanea quam quidem his libris propterea sequimur quod
quamquam et a veteribus achademicis et a peripateticis vestris
qui quondam idem erant qui achademici quae videntur utilia
his quae honesta sunt anteponuntur tamen splendidius haec ab eis
disseruntur quibus quicquid honestum est idem utile videtur
nec utile quicquam quod non honestum est quam ab his quibus
et honestum aliquid non utile aut utile non honestum.
Nobis autem nostra achademia magnam licentiam dat
dat ut quodcumque maxime probabile occurrat id nostro iure

liceat defendere

Adiungit resumendo ad quos spectat verum et summum honestum

Resumit quod ad alios

Applicat ad dictum et intellectum pannecii et concludit ex eius auctoritate

Questio

Solvit ut sit turpe exheredare filium sed pessimum filium aliud honestum est ut puta si machinetur necem eius

Licet inhonestum est interficere inimicum et homines tamen potest fieri honestum si ille amicus vellet patriam ruinare ut tirannus

Concludit per modum interrogationis probat auctoritate ex factis tyranni

Concludit

Alia conclusio

Approbacio formule panecium stoicorum qui invenerunt ipsam

Stoici dicebant nihil utile quod non honestum et econverso Sed achademici dicebant aliquid honestum esse quod non utile et econverso

Antipofora [illegible]

Declaracio formule

liceat defendere. Oz redeo ad formulaz [ṽ glaz cognoscendi] Detrh̄e
ḡ [auferre] alti aliqd in homie hoi in comodo suu como
duz augere. mag' ē ḡ nāz q̄ mors q̄ paupes q̄ do
lor q̄ cetera q̄ pnt aut corpi accide aut reb' ex
ternis Nam pncipio tollit ɔuictu [familiaritate] hūani ꝛ soci
etatez Si enim ita erim' affecti ut pp suu quisqz

Alia pbacio

emolumentuz spoliet aut uiolet alt'u disrupi
necce ē eā q̄ maxie ē sz nāz hūani gnis societa

Inducit simile

tez Ut si unu qdqz membruz sensuz [i. intellectu] hunc hret ut
posse putaret se ualē [sanari] si pximi mēbri ualitudinez [i. sanitatem]
ad se traduxisset debilitari ꝛ itire totuz corp' necce
eēt. sic si unus quisqz nrm ad se rapiat comoda
alioz detrhat qz qd cuiqz possit emolumti sui g̃
ra societas homi ꝛ coitas eutat necce ē Nā sibi

Antipoforam intut

ut quisqz malit. qd ad usuz uite ptineat q̄ alti
acqre ɔcessuz ē nō repugnante nā [ms̄ lege] illud nā nō
patitur ut alioz spoliis nras facultates copias

Approbacio auctorite

opes augeam' Neqz uo hoc solu nā .i. iur gentiū
sz et legib' [sz iur municipali] pploz quib' in singulis ciuitatib' res
pu^ca ɔtinet. eodēmō ɔstitutuz ē ut nō liceat sui
comodi cā nocē alti. hoc ē spectat leges et hoc
uolūt in columen [nō uiolatam] eē ciuiuz ɔiuctōez. quā qui [destruūt]
dirimūt eos morte exilio uiclis [pene] dāno [ille leges] coherct

A maiori

Atqz [q. ut nō augeamus nrā ex alis] hoc multo mag' efficit ipa nāe rō q̄ ē lex
diuina ꝛ hūana parere q uelit. [v debet] Omis aut pare
bunt [pare]. qui sm nām uolent uiue nūq̄ ɔmittet
ut alienuz appetat et id qd alti detrext sibi assu

Racio pma

mat Etē multo mag' ē sz nāz excelsitas ai ꝛ ma
gnitudo Itemqz coitas [pulcritudo iusticie] iusticie liberalitas q̄ uo
luptas [s. cultura] q̄ uita q̄ [quā uita] diuitie que qdē ɔtēnē ꝛ pnih
ilo duce ɔpantez cuz utilitate coi mag' ai et ex

Addit documentuz

celsi ē Detrhē aut de altero sui [ppria] comodi cā mag'
ē ḡ nāz quaz mors q̄ dolor q̄ cetā eiusdem gnis
Itēqz mag' ē sz nāz pro oib' gentib' si fieri possit

al' imitantez
al' imitanter

ɔsuandis ac iuuandis maxios labores [corpis] mode
stias qz suscipe [pati] imitātez herculez illuz quē ho
minuz fama bnficioz memor in concilio celles
tiuz collocauit q̄ uiue in solitudine nō mō pt
sine ullis molestiis sz et i maxis uoluptatib'
habūdantez oib' copiis ut excellas et pulcritudie

Nichil enim est magis consentaneum nāe q̄ alti subuenire

q. d. nōne diuicie uoluptates iusticia libalitas pt' ad nāz ptinent nō qz magis hec q̄ illa

et iniurijs Quo circa quisque optimo et splendi
dissimo ingenio longe illam uitam · hinc an̄ po
nit Ex quo efficit hoīez nec obedientez hoi nocē
nō posse · Dein̄ p alterius uiolat ut ipē aliqd como
di consequatur aut nō existimat se facē ꝯ naturaz aut mag
censet fugiendam mortez paupertatez dolorez amis
sionez et liberorum ꝓpinquorum amicorum q̄ facē cuiquā
iniuriaz Si nō existimat ꝯ naturaz fieri in hoīb; mo
landis · quid cū eo disseras qui oīo hoīez ex hoīe
tollat Sin fugiendum id quidez cēset sz multo illa
peiora mortez paupertatez dolorez errat in eo qz
ullū aut corporis aut fortune uitiū uitiis ai gra
uius existimat Ergo unuz dz eē oīb; ꝓpositum ut
eadem sit utilitas uniuscuiusque et uniuersorum quaz si ad se
quisque rapiat dissoluetur oīs humana ꝯsortio Atqz
et si hoc natura pscribit ut hō hoi quicumqz sit ob
eam ipam cāz · q̄ is hō sit ꝯsultum uelit necesse
ē sz eandem naturaz oniz utilitatez eē cōez Qd si
ita ē una ꝯtinemur onis · et eadem lege nature id
qz ipm̄ si ita ē certe uiolare alterum nāe lege ꝓhibe
mur Verum aut primum · Verum g extremum ꝑ
Nam illud quidez absurdum ē · qd quidaz dicūt
parenti se aut fri nō detracturos sui comodi cā
aliam rōnez eē ciuium reliquorum · Hi ē nō in is
ullaz societatez coīs · utilitatis cā statuunt eē
cum ciuib; q̄ sniā oēz societatez distrahit ciui
tatis Qui aut ciuium dicūt rōez hndaz exterio
rum negant hi dirimunt omēz humam gnīs socie
tatez qua sublata bnficēcia liberalitas bonitas
iusticia funditus tollitur · que qui tollūt et adūsus
deos i mortales impii iudicandi sūt · ab his
ē ꝯstitutaz in hoīes societatez euertunt · Cuius soci
etatis artissimum uinculum ē · mag arbitrari eē
ꝯ naturam hoīez hoī detrahē sui comodi cā quaz
oīa incomoda subire · ul externa ul corporis ul
et ipius ai · q̄ uacēt iusticia · h ē una uirtus
oniz ē dnā et regina uirtutum · Forsitan quis
piaz dixit Nonne g sapiens si fame ipē ꝯfici
atur abstulerit cibum alteri hoi ad nullaz rem
utili · Minime uō · nō ē ē uita m̄i mea utilior

Conclusio
Racio 2a et ē distinctō
Membrum declaracio
Alia pa
Conclusio
Approbacio
Probat ꝯclusionez
Verum ē q̄ omis ꝯtinemur eadē lege nature · ē q̄ prohibemur uiolare alterum
Improbat opinioez quorundaz ꝓlorum
Pro ut faciūt iudei qui nō fenerantur cum iudeis sz cum alijs credendo nō eē desiue
Exclusio alius opinionis
Producit causam
Dat documentum
Questionez
Solucio

Questio — Solutio — Alia ps

(mei) q̃ aĩ talis affectio nemĩnez ut molez comodi mei
grã · Quid si fallari (sicille) crudelem tyrãnũ 7 inmanez
uir bonꝰ nec ipe frigore ↄficiat uestitu spoliare pos
sit · nõ ne faciat (ille bonus vir) · hec ad iudicandũ sũt facilima
Nam siquid ab hoīe utili · ad nullaz ptez utilitatis
tue cã detraxis in hũane feceris q̃ q̃ nãe legez Si
aut is (ille) tu sis qui mltaz utilitatez rei pũb atqz
homĩz societati · si ĩ uita remaneas · afferre possis
siqd ob eã cãz alti detraxis nõ sit reprehendendꝰ
Si aut is nõ sit eiusmõi suũ cuiqz incomodũ fe
rendũ ẽ · potiꝰ q̃ de altius comodis detrahendũ

Conclusio — Corr[ollariu]m

Non ẽ magis ẽ q̃ nãz morbꝰ aut egestas aut qd ·
eiusmõi q̃ de tractio atqz appetitio alieni Sz cõis uti
litatis derelictio q̃ nãz ẽ · ẽ ẽ (illa derelictio) iniusta Itaqz lex ipa
nãe q̃ utilitatez homĩz ↄseruat et ↄtinet decernit pro
fecto ut ab hoīe inerti · atqz inutili · ad sapiẽtez
bonũ fortẽqz uiruz trãsferantur res ad uiuendũ ne
cessarie · qui si (sapiens) occiderit (moriatur) mltũ de cõi utilitate de

Aliud documentũ

traxerit Modo hoc ita faciat (ille sapiens) ut ne ipe de se bñ ex
istimans seseqz diligens · hanc cãz heat ad iniuriaz (faciendaz illi)
Itaqz sep offõ fugetur utilitati ↄsulens homĩz et
ei quã sepe ↄmemoro hũane societati · Nam qd
ad phalari (illuz tyrannũ) attinet pfacile iudiciũ ẽ Nulla ẽ ẽ
societas nõ cũ tyrãnis Sz potiꝰ sũma distrac
tio ẽ Neqz ẽ q̃ nãz spoliare eũ si possis quẽ ẽ ho
nestũ necare atqz h' omẽ genus (tyrannoz) pestiferũ atqz

probat assũpti q' honestũ ẽ necare hoiẽs

impiũ ex homĩz cõitati extiminandũ ẽ · et ẽ ut mẽ
bra quedam amputant si et ipa sangne et tãq̃
spũ carẽ ceperunt et nocent reliqs ptibꝰ corporis · sic
ista in figura hois feritas et belue ĩmanitas a cõ
mũitate tanq̃ hũanitate corporis segreganda ẽ Hĩ
gnĩs (diuisitatis) qones sũt omẽs he inquibꝰ ex tpr offĩũ ex

Excusacio panetii

quiritur Eius mõi g̃ credo res (questionũ) panetiũ psecutũ
fuisse · nisi aliqs casus aut occupatio eius ↄsiliũ re
misit Ad quas ipãs ↄsultaciones ex superioribus
libris satis mlta pcepta sũt qbꝰ pspici possit qd ppter
turpitudinẽ fugiẽdũ qd sit · qd id circo fugiendũ
nõ sit quod omnino turpe non sit

Ex tpre ex tpis inspectione nõ enĩ ĩ tpis inspectione pusq'l pot ee utilis et honesti

Sed quõ opi inchoato ppe tñ absoluto tanq̃
fastigiũ impõimꝰ ut geometre solẽt non

Exequit et promittit se tractaturũ pugnaz que videt ee int' utile z honestuz Et pmo assũmẽdo morez geometraz petit ↄcedi assilio aliquo

oia doctis s; postulare ut qda s9 9cedat quo facili q volent explicent. Sic ego a te postulo mi cicero ut mi 9cedas si potes n pter id qd honestu sit pp se ee expetendu. Sin h no licet pp cratippu at illud ete dabis qd honestu sit id ee maxie pp se expetendu. Mihi utrumus satis e et tu hoc tu illud pbabilius videt nec pter ea quicq pbabile. Ac in hoc pmu panetius defendedo est qz no utilia cu honestis pugnare aliqn posse dixit Neqz e ei fas erat. s; ea q vident utilia. Nichil vero utile qd no idem honestu. n honestu qd no idem utile sit. sepe testatur. negatqz ulla peste maiorez i vita hoiu in nasulse qua eoru opiones q ista distraxerit Itaqz no ut aliqn anponez utilia honestis s; ea sine errore diiudicarez si qn incidissent induxit ea que videt ee no q eet repugnantia. hac g pte relicta explebim nullis adminiculis s; ut dr i arte nro Neqz e quicq e de hac pte post panetiu explicatu qd qdez m pbaret de his q m man venerit.

Cum g aliqua spes utilitatis obiecta fuerit e comoveri nece e: s; si cu animu intenderis turpitudine videas ad iunctam ei rei. q spe utilitatis attulerit. tuc no utilitas relinquda e: s; intelligendu ubi turpitudo sit. ibi utilitatem ee no posse: qd si n e tam 9 nam qz turpitudo. Recta e et 9uemencia 9stantia nam desiderat aspnat qz 9ria: n qz tam fz nam qz utilitas ete in eadem re utili turpitudo ee no pt Itemqz si ad honestatem nati sum eaqz aut sola expetenda e ut zenoni visu e. aut ete oi pondere gravior habenda e qz reliqua oia. qd aristotili placet nece e qd honestu sit id ee aut solu. aut summu bonu. qd aut bonu id ete utile Ita quicqd honestu id utile. Q error bonu no pbor cu aliqd qd utile visu e arripuit id 9tinuo secernit ab honesto hinc sic e hinc venena hinc falsa testa nascit hinc furta peculatus expillaces dirupciones qz sociorz 7 civium. hinc opum nimiarz potencie no ferende Postremo et in liberis civitatibus regndi existit cupiditates: quibus n nec tetrius nec fedius excogitari pot Emolumenta e rez fallacibus iudiciis vident. pena no dico legum quas sepe prupit s; ipius turpitudis q acerbissima e no videt

Id in quo pipatetici 9cluciunt
Exequitur excusando panetiu
Concludit
Accessus ad ppositu et ot se per tractaturu de repugnancia
Exequit et pmo dat unu documentu pp cognosce res utiles et an in eis sint turpia vl spes turpitudis
probat et arguit a 9ria
2a racio
Concludit
homicidia
Effectus dubitacio
Racio

Quobrem hi quidem deliberantium genus tollatur e medio: est enim
totum sceleratum et impium qui deliberant utrum id assequantur
quod honestum esse videant an se scientes scelere contaminent
In ipsa enim dubitatione facinus inest et si ad id non pervenerint
Ergo ea omnino deliberanda non sunt in quibus est turpis ipsa
deliberacio Atque etiam ex omni deliberacione celandi et occul
tandi spes opinioque removenda est. Satis enim nobis si
modo in philosophia aliquid profecimus persuasum esse debet si omnes
deos hominesque celare possimus nihil tamen avare nihil iniuste nihil
libidinose nihil incontinenter esse faciendum nunquam et si fieri honeste possit proiectum

Hinc ille Gygez inducitur a platone qui cum terra dis
cessisset magnis quibusdam imbribus descendit in illum
hiatum eneumque equum ut fabule ferunt animadvertit cuius in
lateribus fores erant quibus apertis hominis mortui vidit
corpus magnitudine inusitata anulumque aureum in digi
to quem ut detraxit ipse induit erat enim regius pastor
Tum in concilium pastorum se contulit ibi cum palam eius
anuli ad pallam converterat a nullo videbatur ipse autem omnia
videbat idem rursus videbatur cum in locum anulum inver
terat Itaque hac oportunitate anuli usus regine stu
prum intulit eaque adiutrice regem dominum interemit et
sustulitque quos obstare arbitrabatur nec in his et
facinoribus eum quisquam potuit videre sic repente anuli
beneficio rex Lidie exortus est Hunc igitur ipsum anulum si
habeat sapiens nihil plus sibi licere putet peccare quam si non
haberet Honesta enim bonis viris non occulta queruntur Atque
hoc loco philosophi quidam minime mali illi quidem sed non
satis acuti fictam et commenticiam fabulam prolatam dicunt
a platone quasi vero ille aut factum id esse aut fieri posse
defendat Hec est enim vis huius anuli et huius exempli si nemo sci
turus nemo ne suspicaturus quidem sit cum aliquid divi
ciarum potencie dominacionis libidinis causa feceris si id diis hominibusque futurum sit semper ig
notum sis ne facturus negant id fieri posse si id posse
fieri quamquam potest id quidem sed quero quid negant posse si id
possit fieri quid nam facerent: urgent rustice sane: ne
gant esse posse fieri et in eo perstant. hoc verbum quid valeat
non vident: cum enim querimus si possint celare quid facturi
sint non querimus possint ne celare sed tamquam tormenta quedam
adhibemus ut si responderint se impunitate proposita factu
ros quod expediat facinorosos se esse fateantur: si negant

Correlarium

Racio

Exemplum

pallam .i. superiorem partem

planiciem seu superficiem

Concludit

Adoptacio exempli

Declaracio opinionis et eius refellit

Improbacio

Nichil iniustum et si occulte fieri possit committendum

Exemplum gigem ad probandum quod nihil debet fieri iniuste licet aliis lateat nam animus conscientia eius remordet eum

Virtus anuli erat magna erat enim in ille anulo lapis nomine eliotropia cuius virtus homines reddit invisibiles

Conclusio opinionis quorundam philosophorum aberrancium

Arguit eos

p̄ncipal' s; uo roe ꝑene

p se ipā fugienda eē ɔcedant ¶ Sȝ iam ad ꝓpositū r̄utam̄
Jncidūt sepe mlte caē que ɔturbent aīos utilitatis spē
non cū hoc deliberetur relīqūda nō sit honestas ꝓpt̄
utilitatis magtudinez · nam id quidem improbū ē · sed
illud possit ne id qd' utile uideat̄ fieri non turpiter
Cum collatino college brutus imꝑiū abrogabat
potat̄ uideri facere iniuste · fuerat ē in regibꝫ expellē
dis socius brutꝰ ɔsilior̄ et adiutor · cū aūt ɔsiliū h̄
p̄ncipes cepissent cognatōez suꝑbi nomēqȝ tarquinior̄ · et
memoriā regni eē tollendā · qd' erat utile p̄rie ɔsulē · id
erat ita honestū · ut et ipō collatino placē debet ·
Itaqȝ utilitas ualuit ꝓp honestatē · sine qua · nec uti
litas quidē eē potuisset · at in eo rege qui urbem cō
didit non ita · spēs ē utilitatis aīm̄ pepulit eius · cui
cū uisū eēt utilius se solū q̄ cū altō regnare frēm in
teremit · omisit hic et pietatē et hūanitatē · ut qd' utile
uidebat̄ · nec erat assequi posset · et tñ muri cā · opposuit
speciē honestatis · nec ꝓbabilē · nec sane idoneā · pec
cauit igr̄ pace uel quirini uel romuli dixerī · Nec
tñ nr̄e nobis utilitates omittende sūt · aliisqȝ tradēde
cū his ipi egeamꝰ · sȝ suīqȝ sue utilitati · qd' sine al
terius iniuria fiat seruiendū est · Scite crisippꝰ ut
multa qui ad stadiū inquit currit eniti et ɔtendē
dȝ q̄ maxīe possit ut uincat supplantare eū cū quo
c̄tat · et aut manu depellere nullo mō dȝ · sic ī uita
sibi quēqȝ petē qd' ptineat ad usū nō iniquū ē · alti
surripe ius nō est · ¶ Maxīe aūt ꝑturbant̄ offīa in
amicicijs quibꝰ et nō tribuē qd' recte possis · et tribuē
qd' nō sit equū ɔ̄ offīm ē · Sȝ huiꝰ gñis totiꝰ et
breue et nō difficile p̄ceptū ē · q̄ ē uident̄ utilia ·
honores diuitie uoluptates · cetaqȝ gñis eiusdem · hec
amicicie nūq̄ anteponēda sūt · At nec ɔ̄ rē p̄ncā
nec ɔ̄ iure iurandū ac fidem amici cā uir bonus
faciet · Nec si iudex quidem erit de ipō amico · ponit
ē p̄sonā amici cū induit iudicis · tñ dabit amici
cie ut ueā amici cām eē malit · ut orande litis tēp
quo ad p leges liceat accomodet · Cū uō iurato
sñia dicenda sit meminerit deū se adhibē testē
i · ut arbitror mētē suā · qua n̄ ipē hoi dedit deus
diuinius · Itaqȝ p̄clarū a maiorib; morē accepimus

Responsio ꝓponit duo q̄ occurrunt ea que debent fieri al' uident hr̄e spēz turpitudinis

Ponit casū ꝓpter ostēdē qn̄ honestū dȝ inspici i utilitate et utilitas ex honestate procedit

Exm̄

consulatum

Exm̄ in oppositū ad ostendendū nihil eē utile nisi p̄cedat honestas

Dubat ille rex culpam immo qz dicebat lex

Concludit

Ab auctoritate cuiusdam philosophi

Capitulum de perturbatione officiorum in amicicijs

Regula seu documentum

rogandi iudicis si eum tenerem quod salva fide facere
possem. Hec rogacio ad ea pertinet que paulo ante dixi honeste
amico amicicie posse concedi. Nam si omnia facienda sint
que amici velint non amicicie tales sed coniuraciones putande
sint. Loquor autem de communibus amiciciis. Nam in sapientibus
viris perfectisque nichil potest esse tale. (Excludit)

(Exemplum perfecte amicicie) Damonem et phithyam pytagoreos ferunt hoc animo
inter se fuisse ut cum eorum alteri dyonisius tyrannus
diem necis destinasset et is qui morti addictus esset pau-
cos sibi dies commendandorum suorum causa postulasset vas factus
est alter eius sistendi ut si ille non revertisset moriendum
esset sibi ipsi. Qui cum ad diem se recepisset admiratus eorum fi-
dem tyrannus petivit ut se ad amiciciam
tercium ascriberent. (Conclusio) Cum igitur id quod utile videtur in amicicia
cum eo quod honestum est comparatur iaceat utilitatis species
valeat honestas. (Antipofora) Cum autem in amicicia que honesta non sunt
postulabuntur religio et fides anteponatur amicicie
sic habebitur is quem exquirimus dilectus officii. Sed in utili-
tatis specie in re publica sepissime peccatur ut in corinthi
disturbacione nostri. (Dando exemplum inducit exemplum) Durius etiam athenienses qui scive-
runt ut agnetis qui classe valebant pollices preci-
derentur. Hoc visum est utile. Nimis enim imminebat propter
propinquitatem egina pirreo. Sed nichil quod crudele utile est.
Est enim hominum nature quam sequi debemus maxime inimica cru-
delitas. Male agunt etiam qui peregrinos urbibus uti prohibent
eosque exterminant ut Pennus apud patres nostros papius nuper.
Nam esse pro cive qui civis non sit rectum est non licere
quam legem tulerunt sapientissimi consules crassus
et scevola. Usu vero urbis prohibere peregrinos sane in-
humanum est. Illa sunt preclara in quibus publice utilitatis
species pre honestate contempnitur. Plena exemplorum est nostra res pu-
blica cum sepe tum maxime bellico punico secundo que cannensi calami-
tate accepta maiores animos habuit quam unquam rebus secundis.
Nulla fuit timoris significacio nulla mencio pacis. Tan-
ta vis est honesti ut speciem utilitatis obscuret.

(Exemplum ex factorum) Athenienses cum persarum impetum nullo modo possent
sustinere statuerentque ut urbe relicta coniugibus et
liberis troezene depositis naves conscenderent libertatemque
grecie classe deferent ac defenderent. Cirsilum quendam
suadentem ut in urbe manerent xersenque reciperent lapi-

Valerius et hoc ponit in c. de amicicia vinculo libro iiii° ca. vii°

Agit de perturbacione officiorum in re publica specie utilitatis

Male agunt exprobracio et ... opinionis quarundam

dibus obtinuerunt atque ille utilitatem sequi videbatur sed ea
nulla erat repugnante honestate

De iusticia valerius maximus exemplo 2o hoc tangit libro 5o

Themistocles post victoriam eius belli quod cum persis
fuit dixit in contione se habere consilium rei publicae salutare sed
id sciri opus non esse postulavit ut aliquem populus daret quicum
communicaret. datus est aristides. huic ille classem la
cedemoniorum que subducta esset ad gytheum clam incendi
posse. quo facto lacedemoniorum que subducta opes necesse
esset. quod aristides cum audisset in contionem magna expecta
tione venit dixitque perutile esse consilium quod themistocles
afferret sed minime honestum. Itaque athenienses quod ho
nestum non esset id nec utile quidem putaverunt totamque
eam rem quam ne audierant quidem auctore aristi
de repudiaverunt. Melius hi quam nos qui pira
tas immunes socios vectigales habemus. Maneat ergo
quod turpe sit id numquam esse utile. nec tum quidem cum
id quod utile esse putes adipiscare. hoc enim ipsum utile
putare quod turpe sit calamitosum est. Sed incidunt ut
supra dixi sepe cause cum repugnare utilitas honestati
videatur ut animadvertendum sit repugnetne plane an
possit cum honestati coniungi

Conclusio

Respiracio comparationem consideratione repugnancie

Eius generis hec sunt questiones. sit exempli gratia vir bonus
ab alexandria profectus rhodum magnum fr
umenti numerum advexit in rhodiorum inopia et fame summa
atque annone caritate. si idem sciat complures merca
tores ab alexandria solvisse navesque in cursu fru
mento onustas petentes rhodum videlicet dicturusne
sit id rhodiis an silencio suum quam plurimo vendi
turus. sapientem et bonum virum fingimus de eius deli
beracione et consultacione querimus qui celaturus rho
dios non sit si id turpe iudicet sed an sit turpe du
bitet. In huiusmodi causa aliud diogeni babilonio videri
solet magno et gravi stoyco. aliud antipatro disci
pulo eius homini acutissimo. Antipater omnia patefa
cienda. ut ne quid omnino quod venditor novit emptor
ignoret. diogeni venditorem quatenus iure civili
constitutum sit dicere vicia oportere cetera sine insidiis
agere et quoniam vendat velle quam optime sua ven
dere. advexi exposui vendo meum non plures quam
ceteri. fortasse et minoris cum maior est copia an

Conclusio

Determinacio

Declaracio et ponit opinionem antipatri

Opinio diogenis contrarium

aut q. d. mihi — t ex pte ho-

allegacio antipatri — sit iniuria. Exorit^r antipri rō ex altā pte quid
nestatis
agis tu. cu͂ te oīb; ꝯsulere debeas. et s̄uire hu
mani societati. eaq; lege natus sis. eaq; hēas prīci
pia nāe. quib; parē. et q̄ semp seq debeas. ut utili
tas tua cōis utilitas sit. Vicissī q; et cōis uti
litas tua sit. celabis hoīes quid hīs adsit como
Rn̄sio diogenis — ditatis copie. Rn̄debit diogenes fortasse sic aliud
ē celare aliud tacere. Neq; ego te nūc celo si tibi
nō dico q̄ nā deoꝝ sit. que sit finis bonoꝝ q̄ t
declāt — plus ꝓdessent cog̃ta quā tritici utilitas. Sꝫ nō
q̄cq̄d tibi audire utile ē: siquidē meministi ēē int̄
hoīes nā ꝯiūctā societatē. Memīi inquiet ille. sꝫ
vnde qd ista societas tal' ē. ut n̄ suū cuiq; sit. qd
si ita ē. ne vendendū quidē quicq̄ ē sꝫ donādū.
Vides in hac tota disceptatione nō illud dici q̄uis — Conclusio ad hortandū filiū suū
hec turpe sit. tñ qm̄ expedit faciā. sꝫ ita expedi
t ex pte utilitatis
re ut turpe nō sit ex altā aūt pte ea re qd turpe
Scd̄m qd casus — Vendet edes vir bon' ꝑ̄ sit nō ē faciendum
ꝑ aliqua vicia q̄ ipe norit ceti ignorent
ab aliis — bone
pestilentes sint et hēantur salubres ignoret in
omnib; cubiculis app̄e serpentes. male matiate.
possessoꝝ
ruinose. sꝫ hi p̄ter dnm nemo sciat. Quero si — Arguit ex pte diogenis
hec emptorib; venditor nō dixit. edesq; uēdide
rit. plis mlto q̄ se venditurū putauit. nū id in
venditor — t faciat
Rn̄sio antipri — iuste. aut ip̄be fecerit. Ille uō inp̄be inquit antipr̄
quid ē ē aliud erranti uiā nō monstrare. qd athe
nis execrationib; publicis sācitū ē. si hī nō ē ēpto
rem pati ruere et p errorē magnā fraudē i currē
Arguit amarior — plus. et ē q̄ uiā nō mōstrare Nā ē scientē ī erro
rē altum inducē Diogenes ꝯ. nū te emē coegit — Solucio diogenis
t aliquis ut a se
qui nec hortatus qdē ē. ille qd nō placebat ꝓsc̄psit
tu qd placebat emisti. q si qui ꝓsc̄būt villā bonā
bn̄q; edificatā nō extimant sese fefellisse. et si illa
nec bona ē. nec edificata rōe mlto minus qui
domū nō laudarūt vbi ē iudiciū ēptoris ibi fr
aus venditoris q̄ pōt ēē Sin aūt nō oīe dcm̄ — Si nō omne qd dicat venditor
cedendū — cedendū — q. d. non
p̄standū ē qd dcm̄ nō ē id p̄standū putas. qd uō — dū rem suā laudat eū p̄stādū mlto min' nō dicat
ē stulci' q̄ venditorē eius rei quā vendit vicia
narrare. quid aūt tam absurdū q̄ si dm̄i iussu
Epilogus — ita p̄co p̄dicet domū pestilentē vendo Sic g̃ i

quibusdaz cāis dubijs ex alta pte defenditur hones-
tas ex altera ita de utilitate dicat ut id qd utile ui
deatur nō mō facē honestū sit · sz et nō facē turpe

Capitulū de iudicio et excusatione p̄dictoꝝ dubioꝝ

Hec ē illa q̄ uidet utiliū fiel cū honestis sepe dissē
sio q̄ iudicanda sūt Non ē ut q̄rezꝰ exposiuzꝰ sz ut
explicarezꝰ Non g̃ uidet nec frumentariꝰ ille rhodiꝰ
nec h̄ edium uenditor celare emptores debuisse · nō
ē id ē celare qcqd reticeas · sz cū qd tu scias id
ignorare emolumēti tui cā uelis eos quoꝝ inter
sit id scire · Hoc aūt celandi genꝰ quale sit et cui
hoīs quis nō uidet · ēte nō apti nō simplicis non
ingenui · nō iusti nō uiri boni · uersuti potiꝰ absconditi
astuti fallacis malitiosi callidi · ueteratoris uafri
hec tot et alia plura nōne ē iutile uitioꝝ subire
noīa · Q si uituperandi qui reticuerūt · qd de hijs
existimandū ē qui orōnis falsitatē adhibuerit · de his

Solucio auctoris

Declarat dissencioz

Sz sub audi tunc celare ē cū tu velis eos quoꝝ interfuit hoc scire ignorare id cū tui emolumenti q tu scias

Dat iudiciū

Vafer · i · varia ferens · callidi
Callidus ē qui dolo et fraude exitū virtutis imitat · veterator est qui alienis dolosiū fraū intuens ut aliū eodez posterū ledere possit iure reseruat

Corollariū ē existimandaz

Exemplū casus de versutis et callidis supiꝰ dicis

Canius eqs romanꝰ nō infacetꝰ sz sa
tis litteratus cū se siracusas otiandi ut ipē
dicē solebat nō negociandi cā ptulisset · dictita
bat se ortulos aliquos emē uelle quo iuitare
pcīt amicos et ubi se oblectare sine interpellatoribꝰ
possz · qd cū p crepuissz pithiꝰ ei quidam qui ar
gentariaz facēt syracusis dixit uenales se quidē
ortus nō hīē · sz licē uti cānio · si uellz ut suis et
simul ad cenaz hoīez i ortos iuitauit · inposterum
diez cū ille pmisissz tū pithiꝰ qui eēt ut argenta
riꝰ apud oēs ordines gr̃osus piscatores ad se cō
uocauit · et ab hijs petijt ut an̄ suos ortulos poste
ra die piscarent · dixitq; qd eos facē uellet ad
cenam tpī uenit cāniꝰ opipare paratū ē cō
uiuiū cibariū an̄ oculos multitudo · p se quisq;
qd cepat afferebat an̄ pedes pithij pisces abi
iecebant · Tūc cāniꝰ q̄so inquit qd ē h̄ pithi tm̄
ne id piscium tm̄ ue cibariū · Et ille qd miru in
quit · hoc loco ē siracusis quicqd ē piscium · hic aq̄
cio h̄ uilla isti carē non pñt · Incensus cāniꝰ cu
piditate ptendit a pithio ut uendet · Grauate ille
pmo · quid multa impetrat · emit hō cupidus et lo
cuplex tanti · q̄nti pithiꝰ uoluit et emit instruc
tos noīa facit negociū pficit Inuitat cāniꝰ postea

Ponit fraudez eiusdaz

al' postridie

Opipare voluptuose sine magno apparatu · opimum

die familiares suos · venit ipse mature · scalmum nullum
videt · querit ex proximo vicino · num ferie quedam piscatorum
essent quod eos nullos videret · nulle quod sciam ille inquit
sed hic piscari nulli solent Itaque heri mirabar quid accidisset · Stomachari canius sed quid faceret · nondum enim aquilius
collega · et familiaris meus protulerat · de dolo malo formulas in quibus cum ex eo quereretur · quid esset dolus malus
respondebat cum esset aliud simulatum · aliud actum · hoc
idem sane luculente · ut ab homine perito diffiniendi
Ergo et pithius · et omnes aliud agentes · et aliud simulantes perfidi improbi maliciosi sunt Nullum igitur eorum
factum potest utile esse cum sit tot viciis inquinatum Quod si
aquiliana diffinicio vera est ex omni vita simulacio
dissimulacioque tollenda est Ita ut nec emat melius nec
ut vendat · quicquam simulabit aut dissimulabit vir bonus
Atque iste dolus malus · et legibus erat vindicatus · ut tutela
xii · tabularum · circumscriptio adolescentium lege latoria · et sine
lege iudiciis · in quibus additur ex fide bona · Reliquorum
autem iudiciorum hec verba maxime excellunt in arbitrio
rei uxorie melius equius · in fiducia · ut inter bonos bene
agier Quid ergo aut in eo quod melius equius est · potest
ulla pars esse fraudis · aut cum dicitur inter bonos bene agier
quicquam agi dolose · aut maliciose potest Dolus autem malus
in simulacione ut ait aquilius continetur Tollendum est igitur
ex rebus contrahendis omne mendacium · Non licitatorem venditor · nec qui contra se licitetur emptor apponet · uterque
si ad loquendum venerit non plus quam semel loquetur
Quintus quidem scevola publii filius · cum postulasset
ut sibi fundus cuius emptor erat semel indicaretur
idque venditor ita fecisset dixit se pluris existimare
addidit · c. milia · Nemo est qui hoc viri boni fuisse neget · sed sapientis negant: ut si minoris quam potuisset vendidisset · Hec igitur est illa pernicies · quod alios bonos alios sapientes existimant Ex quo ennius nequicquam sapere sapientem qui ipse sibi prodesse nequiret: vere id
quidem si quid esset prodesse · mihi cum ennio conveniret Hecatonem quidem rhodium discipulum panetii video in his
libris quos de officiis scripsit Quinto tuberoni dicere
sapientis esse nihil contra mores leges instituta facientem habere racionem rei familiaris Neque enim solum nobis di

Interlinear glosses: nam clarum; ferie; vicinus; bat; amicus; verbis; ope; dolosorum; quod est vera; igitur; tela; bularum; de ergo; dotis; in iure depositorio; dat documentum; precium fundi; in prima visione; quod homines deludit; bonos a sapientibus et cetera quod est impossibile; dixisset ennius; sibi; mitto; esse; augende cum honestate

Left margin:
Illacio
Autoritate
Antipofora
Comendacio
licitatorem · id est venientem eorum pro melioramento
vel minorando precio
senectam apponet
contra vineo (?) uberioris precium exprimet
Exemplum scevole
ponit prudenciam humanam
Conclusio
Refellit ultimam auctoritatem qui falsa
ab auctore alii

Right margin:
Erat lex de dolo malo data per aquilium

· i · dolus in tutela commissus vindicabatur
per legem xii · tabularum Circumscripcio · id est · exheredatacio · et fraudacio puberum puniebatur per legem
quam tulit latorius Et sine
dolus ipse vindicabatur sine legem · quia quandoque cadebat
iudicium aliquem perito de quo
lex certa non erat · et tunc concedebat iudicium · aliquem perito qui
bona fide dicebat fiat fiat hoc
Reliquorum autem hec verba · scilicet · melius
equius quod ponuntur in maxime excellunt
· id est · prevalent in arbitrio rei uxorie · id est · in iudicio in quo arbiter
eligebatur de re uxoria Et ponebant hec verba melius equius Item
in fiducia · scilicet · iudicabat et dolus malus ut · scilicet · cum dicebat
inter bonos bene agier

Auctus ennius

hecatonem · de quo infra quasi per
tres cartas

nres ee noluit · sz libis ppinquis amicis maxie q
rei pub^ce · singlorum facultates et copie et diuitie sut
ciuitatis : huic scevole fratri · de quo paulo ante dixi
placere nullo modo pot · et ei oio se negat tm fructum co
pendii sine ca q no liceat · hunc nec laus magna
tribuenda nec gra est · Sz sine et simulacio et dissim
ulacio dolus malus e · per pauce res sut · in qb
no dolus malus iste uersetur : sine uir bonus e is q
pdest quibus pdest nocet nemini recte · iustum uiru bo
nu no facile repimus Nuq g e utile peccare qz est
semp turpe · et quia semp est honestum uiru boni
ee semper est utile Ac de iure quide pdiorum ap
nos sanctum iur ciuili e · ut in his uendedis uitia
ee dicerent q nota eent lingua nuncupata · q qui
uenditori Nam cum ex xii · tabulis satis eet cauti
ea pstari q eent lingua nuncupata · q qui i ficiatus
eet duplicem penam subiret a iuris consultis et reti
centie pena ostituta e : Quicqd e in pdio uitii
id statuerut · si uenditor sciret n nominatim dcm eet
Vt cum in arce augurium augures acturi eent ius
sisset q titu claudiu centumalum : q edes i celio
monte hebat demoliri eas quarum altitudo officeret
auspiciis claudius pscripsit insula et uendidit · et
emit publius calfurnius lanarius · huic ab auguribus
illud idem denunciatum e Itaq calfurnius cum de
molitus eet cognouiss3 qz claudium edes postea pscripsisse
q eet ab augurib demoliri iussus arbitru illu ad
egit qcq sibi dare face oporteret ex fide bona · M ca
tho snam dixit huius nri catonis pr : ut e ceti ex pa
tribus sic hic qui illud lumen pgenuit ex filio e noi
andus Is g iudex ita pronunciauit · cu in uendedo
re eam sciss3 et no pnunciauit emptori dampnu
pstari oporte · g ad fidem bonam statuit ptine no
tum ee emptori uitium qd nosset uenditor Qd si
recte iudicauit no recte frumetarius ille no recte
edium pestilentium uenditor tacuit Sz huiusmodi reti
centie omnes iure ciuili ophendi no psut · q aut
possut diligent tenent · M Marius Gratidiani
ppinquus nr · C · sergio orate uendiderat edes eas
quas ab eodem ipe pautis anis emerat Hee sergio ser

Negat hamiton faciendu huse solu mo qz no sit op

Capitulum de iure pdiorum

Exemplum qd tangit et valerius li° viii° c° ii° de priuatis iudiciis ex° primo

Sententia catonis

Exemplum

Ironia

Refulsit fratri sce uole

Dat suu iudiciu laudando sceuo lam qd ulla phi dampnaue

Conclusio

Declaracio

Causa i. tenetur ad satisfacere oporte pstari

Concludit hoc factum

Ad oppositio

i. debebant sub pensione soluenda p seruitute

mebant · s; h i mancipio marius nō dixāt adducta
res in iudiciuz ē · oratā crassus cratidianū defendebat
antoni⁹ · ius crassus urgebat · q̄ vitiū venditor nō di
cebat · sciens id oporte̅ p̄stari · equitatez antoni⁹ · qm̄ id
vitiū ignotuz s'gio nō fuiss; qui illas edes vendidiss; n̄
fuisse necē dici · nec eū fuisse deceptū qm̄ id q̄d emerat q
iure esset teneret · Quorsus hec ut intelligas iis
nō placuisse maiorib; nr̄is astutos : s; alr̄ leges · ali
ph'i tollūt astucias · leges qt̄us manu tenere possunt
ph'i qt̄us q̄tus rōe et intelligencia · Rō g' hoc postu
lat ne quid insidiose · ne quid simulate · ne quid f
fallacit' Sūt g' ne insidie tende̅ plagas · et si exci
tatur⁹ nō sis nec agitatur⁹ Ipē eni fere nullo in
sequēte sepe incidūt · sic tu cuz edes p̄scribas tabulaz
tamq̄ plagam ponas domū p̄p vitia vendas i eam
aliquis incurrat imprudens · Hoc q̄q̄ video p̄p dep̄
uacionez q̄suetudis nec more turpe h̄ri nec aut lege
sanciri aut iure civili · tn̄ n̄e lege sancitū ē Soci
etas ē ē · q̄ 7 si sepe dcm̄ sit dicendūz tn̄ sepi⁹ ē · la
tissime quidez que pateat omiz int' oēs · interior eoz
qui eiusdem civitatis gentis sūt · p̄prior eoz q eiusdem
civitatis Itaq; maiores aliud ius gentiū · q̄d aut
genciuz idez civile eē dz · Sz nos veri iuris ger
mane iusticie solidaz · et expressaz effigiez nullaz tene
m⁹ Umbra et ymaginib; utim' eas ip̄as ut seqrez'
ferut' ē ex optimis n̄e et veritatis ex' Nam quanti verba
illa uti ne p̄pt te fidem n̄e tuaz captus fraudat⁹
ut siz · q̄ illa aurea ut int' bonos bn̄ agier oz · et sn̄
fraudacione : s; qui sint boi et q̄d sit bn̄ agi mag'n q̄o ē

Quintus quidez scevola pontifex magn⁹ dice
bat in omib; his arbitriis in quib; adderetur
ex fide bona fideiq; bone nome̅ existimabit vim maiē
latissime Idq; versari in tutelis societatib; fiducijs
mandatis reb; emptis venditis cōductis locatis
quib; vite societas q̄tinet' in his mag' eē iudicis sta
tue · p̄sertim cuz in plerisq; eēnt iudicia q̄tra q̄d quēq;
cuiq; p̄stari oportere · Quo circa astucie tollende
sūt eaq; malicia q̄ vult illa quide̅ videri se eē pru
denciaz s; ab ē ab ea distat plurimū · Prudencia ē ē
collocata in delectu bonoz 7 maloz : Malicia si oīa

Conclusio
Soluit
Reddit causā vitādo antipoforam
Concludit
Error romanoz
Intitulacioes legū
Ab auctē
Conclusio

Ad optat ad p̄positum
Quo p̄p oīā q̄ nihil dz fieri insidiose
Increpat p̄ usam q̄suetudinez
q̄d ē civile nō idē ē universale gencium
aliud ius civile ē ē uoluerūt
q̄d videtur eaz i ... ut exibē q̄ dn̄ ... crede tibi nihil mali suspicans sub in corde

q̄ turpia sūt mala sūt mala bonis ponit aū Nec uō in mācipiis solū iūs ciuile ductū a nā maliciaq; fraudē q; iudicat · s; et i maciporū uenditione uenditoris fraus oīs exclusit · qui ē scire debuit de sanitate de fuga furtis pstat edicto ediliū hēdū alia cā ē Exq̄ intelligitur qm̄ natā nā fons sit · h; s; nāz ēē · neminem id agē · ut ex alti⁹ pdet' īscitia Nec ulla pnicies uite maior repiri pōt · q̄ i malicia simulatō intelligentie · ex quo ista i nūabilia nascūt · ut utilia 7 cū honestis pugnare uideant' Q̄ not' ē quisq; repiet' qui in punitate · et ignoracōe hoim oīm posita ē abstinē possit i iniuria / Pīcitem' si placet eciā in his quidē ex^lis in quib; peccari uulgo hoim fortasse non putat Neq; ē de sicariis ueneficis testariis furib; peculatorib; h' loco disserendū ē · qui nō ūbis sūt · et disputacōe phyorū s; uinclis et carceīs castigandi Sz h' osiderem' q̄ faciūt hi hūt boni · lucii minucii basili locupletis hois falsū testm̄ quidē egrecia romā attulerūt · q̄d quo facili⁹ obtīnet s̄c pserūt hēdes secū M. crassum et Quintū ortensiū hoies eiusdē ciuitatis potētissios · qui cū illud flm ēē suspicarent ē aut nulli⁹ eēt ōsti culpe alienis facinoris munusculū nō repudiauerūt Q̄d ig' satis ne hoc ut nō deliqsse uideant' Mihi qdē nō uidet' q̄q̄ alterū uiui amaui alterū nō odi mortuū Sz cū basilius M. satiriū sororis filiū nomen suū ferre uoluisset eūq; fecisset hēdem · hūc dico patronū agri piceni et sabinū · O turpē nota tpm illorū nō erat equū pnceps ciuis rē hr̄e ad satirii n̄ pter nomē puenire Et ē sic qui nō defendit i iniuria uel ppulsat asuis cū pt in uiste facit ut i pmo libro disserui qual' hūd' ē is qui nō mō n̄ repellit s; et adiuuat iniuriaz Mihi quidē et ūe hereditates nō honeste uidēt' si sint maliciosis 7 blanditiis officiorū nō ūitate s; simulacōe qsite At qui i talib; reb; aliud utile uideri aliud honestū uideri solet falso Nam eadem utilitatis q̄ honestatis ē regla · Q̄ui h' nō pspiciet ab hoc nulla fraus aberit nullū facin⁹ Sic ē cogitans istud quidē honestū · uerū h' expedit res a nā copulatas audebit

Ex casacō de pdiis ad ius macipiorū

Venditor metallis pstat da.. inu · et h' edcō edilium a edilicio seu edilitatis iure ōz heredum a hēditatis alia ē cā qz ē oīs oīe ac emolimētuz ad emptorē spectat

Concludit

Dat documētū

Obiectō exorz

Judicat ex^a

Excludit

de cui⁹ falsificatio testō scribit valeri⁹ libro ix · c · iiij · de auaricia ex° pmo

Exemplum qd uidet' utile noce honestum

Judicāt simi

Alius cuius oūdendo resilliaz testi illius

Judicāt auctor

Dat cā

Boetius psa uiiij tercij qd ē simpx ē indiuisum qz nā id error hūani sepat

Concludit — errore diuelle͂. qui fons ē fraudium, malefico͞r, sce-
lerum et criminum omnium. Itaq; si vir bonus ha͞eat ha͞ʼt
hanc vim ut si digitis concrepuerit possit in locupletum
testa͞m nomen eius irrepere hac vi non utatur nec si
exploratum quidem ha͞eat id omnino neminem umquam sus-
Vituperat hortensium et crassum — picaturum. At si dares hanc vim marco crasso ut di-
gitorum percussione heres posset scriptus esse qui re vera non esset
heres non esset in foro crede mihi saltaret. Homo autem — Omnia nam viri boni
iustus is quem sentimus virum bonum esse nihil cuiquam quod
in se transferat. Hoc qui admiratur is se quid sit
vir bonus nescire fateatur. At vero si quis voluerit ani-
mi sui complicatam noticiam evolvere iam se ipse doceat eum
virum bonum esse qui prosit quibus possit noceat nemini
Adoptat — nisi lacessitus iniuria. Quid ergo hic non noceat qui
quodam quasi veneno perficiat ut veros heredes moveat in eorum
Monet quemdam — locum ipse succedat. Non ergo faciat dixerit quis quod utile
Autor verum — sit quodque expediat. Immo intelligat nihil expedire nec
utile esse quod sit iniustum hoc qui non didicerit bonus vir

Ponit casum ad ostendendum boni virum — Fimbriam consularem audiebam de patre nostro puer iudicem ad lutacio pithne-
fuisse equiti romano sane honesto. Is cum sponsio-
Concludit — nem fecisset ni vir bonus esset. Itaque ei dixisse
fimbriam se illam rem numquam se iudicaturum ne aut spo-
liaret fama probatum hominem si contra iudicasset aut statu-
isse videretur virum bonum aliquem esse cum ea res innumera-
bilibus officiis et laudibus contineretur. Huic ergo viro
bono quem fimbria etiam non modo socrates noverat quod non
Improbatio quorumdam phorum — valeat predicare. Hic non turpe est dubitare philosophos
que nec rustici quidem dubitent. A quibus natum est id quod
iam contritum est vetustate proverbium. Cum enim fidem
alicuius bonitatemque laudant dignum esse dicunt quicum
in tenebris mices. Hic quam habet vim nisi illam nihil
expedire quod non deceat. Etsi id possis nullo refelle͂-
Ad optacio pueribus — te obtinere. Vides ne hoc proverbio ne gigi illi posse
veniam dari ne huic quem paulo ante fingebam
digitorum percussione hereditates omnium posse contere.
A simili — Sic ut est quod turpe est id quamvis occultetur tamen honestum
fieri nullo modo fieri potest sic quod honestum non est id utile ut
Exemplum — Fieri non potest adversante et repugnante natura.
Atenim cum permagna praemia sunt est causa peccandi

Demonstrat de cognicione boni viri

Exemplum quod etiam tangit Valerius libro VII° c. II° de perdicto Fimbrie ex° v°

Exemplum de monstracio et non personalis

marius cum aspe consulatus longe ab eēt et septimū ānnz post p̄turā iaceret nec potiturus ūq̄ consulatū uidētur · quintū metellum cuius legatus eāt summi uiruz et ciuē cū ab eo imperatore suo romam missus eēt ap̄ pplm ro · criminatus ē · bellum illum ducē · sisse consulem fecissz brevi tp̄e aut iuuū aut mortuū iugurtam se in p̄tatem ppli romani redacturum Itaq; fctus ē ille quidem consul · sz a fide iusticiaq; discessit qui optimū et grauissimū ciuem cuius legatus et a quo missus eēt in indiam flo crimine adduxerit

Nec ūr gdem gratidianus offō boni viri functus ē tūc cum p̄tor eēt collegiumq; p̄torum tribuni plebis adhibuissent ut res nūmaria de coī sniā constitueret Iactabat ē tpib; illis nūmus sic ut nemo possz scire qd hēret · conscripserunt coīt edictum cum pena atq; iudicio constituerūt q; ut omnes simul in rostra post meridiem descenderet · et cūti quidē alius alio marius ab sellius in rostra recta · idq; qd coīt compositū fuiat solus edixit · et ea res si q̄ris magno honori fuit omnib; uicis statue ad eas thus cerei · qd multa · nemo ūq̄ multitudini fuit carior Hec sunt que conturbent in deliberatiōe nō ūq̄ cū id in quo uiolatur equitas nō ē ita magnū Illud aut qd ex eo parit p̄magnū uidet ut mario p̄ripe collegis et tribunis plebis grām ppulare nō ita turpe consulem ob eā rem fieri · qd sibi tuc pposiū erat ualde utile uidebat · sz omnium una regla ē quā tibi cupio eē notissimā · aut illud qd utile uidet turpe nō sit · aut si turpe ē ne uideat utile eē

Quid g̃ possumus ne aut illū mariū uirum boni iudicare atq; hunc · explica atq; excute itelligē ciā tuam ut uideas q̄ sit mea spes. forma notio viri boni Cadit g̃ i virum boni mentiri emolumēti sui cā criminari p̄ripe fallē · n̄ p̄fecto nunq̄ Est g̃ ulla res tanti aut cōmodum ullum tā expetēdum ut viri boni et splendorē et nom̄ amittas Quid ē qd afferre tm̄ utilitas ista q̄ dr̄ possit q̄tum afferre si boni viri nom̄ arripuerit · fidē iusticiāq; detraxerit Quid ē inē utrū ex hoīe se quis cōuertat quis i belluam an hoīs figura immanitatē gerat belluē : quid qui

Addit

Concludit p̄fidiam

Exemplum

Conclusio

Rostra in capitolio marius in quo erat rostra nauium i signū et memoriam uictorie bellorum nauali;

huc ē gratidianum quesiuit collegis et tribunus grām pplorum p̄ripuit

Iudicium p̄mum
2m iudicium
3m iudicium
4m iudicium
5m iudicium

omnia recta ⁊ honesta neglig͠nt dūm potentiā ꝯse
quant͛. nonne idem fecit qd' is qui et socerū hr̄e ⁊
noluit eū cuius ipe audacia potens eēt. Utile ē ei ⁊
videbat͛ plimū posse alt᷑ i īvidia ꝫ qꝫ iniustū i patā
et qꝫ turpe et qꝫ i utile eēt nō videbat Ipē aūt soc͛ — ·i· de libro illo euripidis poete
in ore semp grecos ūsus de phenissis hēbat quos di — greci de quo suetonius de xii ce
cam si potō modite fortasse. ēz tū ut res possit — saribus libro pmo circa mediu
de clarat uersum — intelligi. Nam si violandū ē ius regnandi grā
aliis reb; pietatem colas. capitalis theodes ul' po
tius euripides qui id unū mtū qd omnū scelera
Exm̄ manus — tissimū fuat excepit Quid g' minuta collegim͛
hereditates mcaturas venditiones fraudulētas
Ecce tibi dico qui rex ppli romani dūs qꝫ omnū ⁊ — Ecce ·i· adest tibi pro exl' ille ·s· Iulius cesar
Improbacio — gentium ee ꝯcupiuit idqꝫ pfecerit. Hāc cupidi ⁊
tatem si honestam quis ee dicit amēs ē. probat ⁊
ē legum et libtatis interitum earūqꝫ oppssionē tetrā
et detestabilem gl'osam putāt. qui aūt fatet' hōe
stum nō ee i ea ciuitate q̄ libā fuit q̄qꝫ ee debeat
regnare h; ei qui id face possit ee utile qua huic ob
iurgacōe aūt quo potī ꝯuitio a tanto errore co
Apostrofat — ner auellere. pot dī i mortales cuiqꝫ ee utile fedis
simum ⁊ teterrimū parricidiū prie. q̄uis qui se eo
obstrinxerit ab oppssis ciuib; parens noiet'. Hones
Conclusio — tate g' dirigenda utilitas ē: et quidē sic ut hec
duo uba int' se discrepare unū tū sonare videāt'
Nūc ab eo ad uulgi opīonem. qui maior utilitas — Improbacio vulgaris opīois
qꝫ regnādi ee possit. Nihil cōtra i utili; ei qui id i
iniuste ꝯsecutus sit i uenio cū ad ūitatē cepi reuocāe
Racio — rōem Pūt ē cuiqꝫ ee utiles angores solicitudines
diurni et nocturni metus uita insidiarum piculoru
ab auctoritate — qꝫ plenissima Multi iniqui atqꝫ infideles regno pa
rum boni sūt i quit accius. at cui regno. qd' a tā
talo pelope pditum iure ottinebat. Nam q̄to ⁊
plures ei regi putas. qui exercitu ppli romani ppli
ipsum romanum oppssisset ciuitatemqꝫ nō mō libam. sꝫ
et gentib; i pātem suire sibi coegisset. Huic tu q̄s
ꝯsciē labes i aīo censes fuisse: q̄ uulnera cuius aūt
uita ipi pt util' ee cū eius uite ea ꝯdicio sit ut
qui illam eripuerit i maxia grā futurus sit ⁊ gl'a ⁊
Que si h utilia nō sūt q̄ maxie uident qꝫ plena st'

dedecoris · ac turpitudinis satis persuasum ee debet
n ee utile qd no honestu sit · qq id quidem cu se
pe bello pirri ac fabricio consule · iterum et a sena
tu nro iudicatum e. Cum rex enim pirrus pplo ro
mano bellum ultro intulisset · cumq de imperio certamen

Valerius et ponit istud exemplum libro sexto · ca · v · de iusticia e ...

eet cu rege generoso ac potente perfuga ab eo ue
nit in castra fabricii eiq e pollicitus si premium e
promisisset se ut clam uenisset · sic clam in pirri cas
tra rediturum et eu ueneno necaturum · hunc fa
bricius reducendum curauit ad pirrum idq eius
factum laudatum a senatu e. Atqui si speciem utilitatis

ot quod utilitas resul
tasset

opinionemq quaerimus magnum illud bellum perfuga unus
et grauem aduersarium imperii sustulisset · sed magnum
dedecus et flagitium qui cu laudis certamen fuisset

Utrum q. d. loquimur de quibus istorum et quamuis utrum fuerat ipsis utilius
q. certare cu hoste i armis an ue
nis

ad optacio

eu no uirtute sed scelere superatum. Utrum igitur utilius
uel fabricio qui talis in hac urbe qualis aristides
athenis fuit · uel senatui nro q nunquam utilita
tem a dignitate seiunxit · armis se cu hoste pugnare
an uenenis. Si gloria ca imperium expetendum e
scelus absit in quo no pt ee gloria. Si ipse opes
expetuntur quocumque modo no poterit ee utiles cu infamia
Non igitur utilis illa · l · philippi Q · filii sententia quas

Improbacio opinie

ciuitates · l · silla pecunia accepta ex senatus consulto
liberauisset ut hee rursus uectigales eent · nec his
pecuniam quam pro libertate dederant redderemus · ei
senatus est assensus. Turpe imperio · piratarum e meli
or fides quam senatus. At aucta uectigalia utile e
igitur quo usque audebunt quidquam dicere qd no honestum sit
aut ulli imperio qd gloria debet fultum ee et beniuolencia

opinionis improbacio

uictrici
sociorum · utile ee odium et infamiam. Ego et cu catone
meo sepe dissensi · nimis e im perfracte uidebatur
erarium uectigaliaq defendere · omnia publicanis ne
gare multa sociis · cu in hos beneficii ee debemus · cu
perfracte
illis sic agere ut cu colonis nris solemus · eoque
uidebatur publi... carior et sociorum
magis quod illa ordinum coniunctio ad salutem reip
pertinebat. Male et curio cu causam transpadanorum
equam ee dicebat · semper aut addebat uincat utilitas
potius · dixit no ee equam · quod no utile eet rei publicae quam

Plenius e sexto libro de officiis ciceronis. Cum utilem ee diceret non equam fateretur esse

Subiectio exempl. taliū qōnū Si ne boni viri ī maxīa caritate āno
ne familiā nō alē in utrāqz ptem disputat :ſz tñ
ad extremū utilitate putat officiū dirigi magꝰ q̄
2ª qō hūanitate Queīt ſi ī mari iactura facienda ſit
eque ꝑciosi iacturā faciat potiꝰ q̄ ſui uilis · hinc
3ª qō alio res familiaris · alio duē hūanitas Si ta
bulaz de naufragio ſtultus arripuīt extorq̄bit ne
5ª qō eam · ſapiens ſi potuīt negat :q̄ ſit ī iniuz Qd
dn̄s naue eripiet ne ſuū · Mīe nō pluſq̄ nauī
gantē in alto deicē nauī uelit · q̄ ſua ſit quo ad
4ª qō ē ꝑuentuz ſit eo quo nauis ſupta ē · nō dn̄i ē na
uis · ſz nauigātiuz · Quid ſi una tabula ſit · duo
naufragi · hiqz ſint ſapientes ſibi utꝰ rapiat · an
6ª qō altꝰ cedat alti · Cedat uō · ſz ei cui magꝰ interſit l'ſua
l' r · pu · cū uiuere Quid ſi hⁱ paria in utroqz ſit
7ª qō nulli eāt ētam · ſz q̄ ſorte · aut dimicando uictꝰ
altꝰ cedat alti · Quid ſi pr̄ fana expillet · cuniculos
agat ad erariuz īdicet ne magistratib; id filius ne
phas id quidez ē · qui et defendat prēm ſi arguatꝰ
8ª qō nō ḡ patria pſtat omib; officiis · imo uō · ſz ipi prie
ꝯducit pios hr̄e ciues in petes Quid ſi tirānidē
occupare priaz ꝓdē occupabit · pr̄ · ſilebit ne filiꝰ
ymo uō obſecrabit prēz ne id faciat · ſi nⁱ pficiet
accuſabit minabitꝰ et · ad extremū ſi ad pniciē prie
res ſpectabit prie ſalutez anponet ſaluti prie
9ª qō Queīt et ſi ſapiens adulterinos nūmos acceptit
ī prudēs ꝓ bonis · cū id ſcierit ſoluīus ne ſit
eos · ſi cui debeat ꝓ bonis Diogenes ait ſic anti Queīt ī beatitatem in quid
10 qō pr̄ negat · an potiꝰ aſſentior Qui uenenū fugi hō fugiens · a · vitans ve
ens uendat ſciens debeat ne dicē · nō ante putat nenuz 7 ſibi cauē cupiens
diogenes antipr̄ viri boi exiſtiat Ne ſuit q̄ ꝯſue et ſciens · a · ſcienter ven
et iura ſtoycoꝝ In mācipio uēdendo dicenda ne uitia nō dat ipm̄ venenuz debeat
q̄ ex re 7 debeo com nⁱ ea q̄ nⁱ dixerit · redibiatur iure ciuili mancipiū dicē id emptori
ponitur redibeo bes
eꝫ h mēdacē ēē · aleatorē furē ebrioſuz alti dicē
·a· rurſus ul' retro
debere Est autem da uidentꝰ ceſtius videntꝰ Siquis auruz uendens auricalcuz 2ª qō
redibicio in iꝯ cela ſe putet uendere ī dicet · ne ei vir boniꝰ auruz
ti dampni reſtau illud ēē · an emat denario · q̄d ſit mille denario
racio ruz · per ſpicuū iam ē · et quid in uideatꝰ · et q̄ ſit
3ª qō int eos phyos quos nōui ꝯſilia / Pacta et ꝓmiſſi
ſemp ne ſuanda ſit · q̄ nec ui nec dolo malo ut pꝰ
Exm̄ de pacto q̄ ſb tores ſolent dicē facta ſint Siquis medicamītū dat ei pretor q̄ in utroqz
edicto p̄toro non ſit ratiz non hēo
ꝯtinetur

dederit turpiam ad aquaz intercutez pepigeritq3 · ne

An umq posita uteretur si eo medicamento

illo medicamento unq̃ uteretur sanus factus sit · et annis aliquot post

inciderit in eundez morbuz · nec ab eo qui cum pepigerat

impetrat ut iterum eo uti liceat quid faciendum sit

cum sit is inhumanus · qui non concedat nec ei quidq fiat

iniurie vite et saluti e consulendum Quid si quis sa Aliud exemplum

piens rogatus sit ab eo qui eum heredez faciat cum ei

testamento sextum milies relinquitur · ut anteq hereditatem

adeat · luce palam in foro saltet id q3 se facturum

promisit q aliter eum heredem scripturus non esset ille faciat

quod promisit ille · nec ne promisisse nollem · et id arbi

tror fuisse gravitatis · qui promisit si saltare in foro

turpe duceret honestius mentietur si ex hereditate nil ceperit

q si ceperit · nisi forte eam pecuniam in rem publicam magnum

aliquod tempus contulerit · ut vel saltare cum patrie consul

Idem obseruancia promissorum inutilium recepto

turus sit turpe non sit Ac nec promissa illa servanda

sunt q non sunt iis ipsis utilia quibus illa promiseris Sol Exemplum

pheton filio · ut redeamus ad fabulas facturum se esse

dixit · quicqd optasset optavit · ut patris curru tol

leretur · sublatus e · atq3 is anteq constitit ictu ful

minis deflagravit · quanto melius fuerat consilium pa

tris non servatum esse · Quid q theseus exegit pro Exemplum 2m

missum a neptuno · cui cum tres optiones neptunus

dedisset · optavit interitum filii sui ypoliti cum is patri

suspectus esset de noverca · quo optato impetrato the

seus in maximis fuit luctibus Quid agamemnon cum de Exemplum 3m

vovisset diane q in regno suo pulcherrimum natum esset

illo anno · immolavit efigeniam · qua quidem nil erat

illo anno natum pulchrius promissum potius non fa

ciendum q tam tetrum facinus admittendum fuit · ergo

et promissa facienda non numq · nec semp deposita red

denda sunt Si gladium apud te quis sana mente de

posuerit · repetat insaniens reddere sit peccatum officium

non reddere Quid si is qui pecuniam apud te depo

suerit bellum inferat patrie · reddes ne depositum non

credo facies enim q rem publicam q dz esse carissima Sic mul

ta q videntur natura esse honesta temporibus aliquibus fiunt non

honesta facere promissa · Ac de his quidem q videntur

esse utilitates q iusticiam simulatione satis arbitror dictum

De comparacione utilis cum fortitudine

Sed qm a iiii or fontibus honestatis primo libro de

officiis diximus in eisdem versabimur cum docebimus ea q ·

Tangit decẽ — uident eẽ utilia .nz sint q̃ sint virtutis inimica . ac
Tangit dicẽda — de prudencia quidez quaz imitari malitia ult̃ Itemq;
de iusticia q̃ semp ẽ utilis disputatũ ẽ Reliq̃ sũt due
ptes honestatis quaz altã in aĩ excellentie magni
dine et ꝯstancia cint altã in ꝯfortitione ⁊ moderaci
Exequit exẽplũ do — one ꝯtinencie ⁊ tempancie Utile uidet ulixi ut qdã
poete tragici ꝓdiderũt . Nam apud humerũ optimũ
autorez talis de ulixe nllã suspicio ẽ ſz insimulant
euz tragedie simulatione insame maliciã subt̃fugẽ
noluisse nõ honestũ ꝯsiliũ aut utile ut aliqs for
tasse dixit regñe ⁊ ytace uiuẽ ociose cũ pentib; cum
Indicatiũ — uxore cũ filio Ulũ tu decẽ in quottianis laboribus
et piclis cũ hac tranquillitate ꝯferendũ putas
Ego nõ istam utilitatẽ ꝯtẽnẽdaz et abiciendam
quĩ q̃ honesta nõ sit nec utilem quidez eẽ arbitrõ
Quid ẽ auditurũ putas ulixẽ si illa simula
cione ꝑseuass; . qui cũ maximas res gessit ĩ bello
tũ h̃ audiuit ab ayace cuis ipẽ fuit princeps iuris
Verba ayacis in ulixem — iurandi . Quoniã solus neglexit fidem
fuirẽ assimulauit . ne coiret ĩstitiut q̃ in pallame
dis ꝑspicax prudencia ꝑcepiss; maliciosã; auda
Verba autoris — ciaz eiusdem fide sacrata ius ꝑpetuo falleret Illi
nõ nõ mõ cũ hostib; uerũ et cũ fluctib; id qd̃
fecit dimicare meli⁹ fuit q̃ deserẽ ꝯsencientẽ gre
ciam ad bellũ barbaris inferendũ Sz omittami⁹
fabulas ad rem uiã factaq; ueniamus

Marcus attilius regulus cũ ꝯsul iterũ in affri — Subiectio exempli uerĩ qd̃ tangitur in valerio libro p̃mo cap̃ 1° de religione Et tangitur sup̃ in p̃mo libro huius voluminis
ca ex insidijs captus eẽt duce xantippo lace
demonio Imperatore aũt p̃re hanibalis amilcare
iuratus missus ẽ ad senatũ ut ñ redditi eẽnt pe
nis captiui nobiles quidaz rediret ipẽ cartaginẽ
Is cũ romã ueniss; utilitatis spẽz uidebat : ſz ut
res declarat eã falsaz iudicauit . q̃ erat talis manẽ
in p̃riã eẽ domi sue cũ uxore cũ libris quã calami
tatem accepiss; in bello coẽz fortune bellice iu
dicantez tenẽ dig̃tatis ꝯsularis gradũ Quis
obiectio — h̃ neget utilia q̃ cẽles . mag̃tudo aĩ et fortitudo ne
gat Nam locupletiores q̃us autores Harz enĩ
uirtutũ ꝓpriũ ẽ ñ extimescẽ oĩa hũana despicẽ
nih̃ qdez qd̃ hoĩ accidẽ possit ĩ tollerandũ putare
obiectio — Itaq; quid fecit ĩ senatũ uenit . mandata exposuit

sniaz ne diceret recusauit · q̄ diu i iure iurando hos
tiu; teneretur · dicens se nō ee senatorē · atq; illud
et ostultu; hoiē dixit · quispiam et repugnāte; ut
litati reddi captiuos negauit ee utile · illos ē ado
lescentes ee · et bonos duces se ofectu; senectute i
cui⁹ cu; noluiss; acta auctoritas captiui retenti
sūt ipē cartaginē redut · n; eu; caritas prie reti
nuit · n; suor; · u⁹ nō tū ignorabat se ad crudelis
simu; hoste; · et ad exq̄sita supplicia pficisci s; iu⁹
iurandu; ofuare putabat Itaq; tū cū uigilando
necabat' erat i meliori cā q̄ si domi senex capti
uus p iur⁹ remāsiss; osularis · at stulte fecit q
nō mō nō censuerit captiuos redimēdos ueru et
dissuaserit quō stulte · etia; ne si rei p[ublice] ducebat
pot aūt qd i utile r[ei] p[ublice] sit id cuipia; ciui i utile
ee Peruertūt hoies ea q̄ sūt fundamta nē cu;
utilitate; · ab honestate se iūgūt · omes ē expetiu⁹
utilitatē ad eāq; rapim[ur] nec possu;⁹ facē · alr ullo
mō Nam quis ē qui utilia fugiat aut quis ē po
tius qui ea; nō studiosissime psequatur Sz quia
nusq̄ possu;⁹ nisi in laude decore honestate utilia
repire ppea illa p[ri]ma et sūma habemus utilitatis nom
nō tam ee splendidu; q̄ necēu n; putaz⁹ Quid ē ig[itur]
dixit · quis i iure iurando iu[ris] iratu; timem⁹ iouem
At h[oc] quide; coē ē omi; phor; nō mō eor; qui deu
n[ichil] hr̄e possu; ipm negocij dicūt et n[ichil] exhibē altri;
eor; qui deu; semp agē aliqd et moliri nolūt nū
q̄ et irasci deu; nec nocē Quid aūt iratus iup
piter plus nocē potuiss; q̄ nocuit ē ipē regulus
Nulla ig[itur] uis fuit religionis q̄ntam utilitate;
puteret an ne turpiter facēt pmū demalis Non
g[ratia] tū mali turpitudo ista hebit q̄ntu; ille cruciat⁹
Deni et illud apud actiū fregisti ne fide; n; dedi
n; do infideli cuiq̄ fidem · q̄q̄ ab i pio rege dr
tū luculente dr Addūt et q̄admodu; nos dica;⁹
uideri q̄da; utilia q nō sint sic se dicē uidēi q̄dā
honesta q nō sūt ut h[oc] ipm honestu; uidet ofuandi
di iuris iurandi cā ad cruciatu; reuertisse Sz fit
nō hoestu; · q[uia] qd p ui hostiu; eet actu; ratu ee
nō debuit Addūt et quicqd ualde utile sit id fieri
honestu; · et si aña uideret h[oc] fere q regulū · fz de pma
uideam⁹

Ueneia fecit ne ipē stulte si fui
r[ei] p[ublice] oducebat q. d. non

objectio

judicium autoris

Allegat q̄ir
guli factu;

Actius poeta in tragedia quam
scpsit de atreo · et thieste uictima
ru; regib⁹ atreu; i troducit dicen
tem neq; dedi

Fisu ad objecti
onem

Soluit | Non fuit iup̄r metuēdꝰ ne iratꝰ nocēt qui nec
irasci solet nec nocē · h̄ qdē rō nō mag̃ q̄ ᵭ re
gulū · q̄ ᵭ oē ius iurandū ualet · ſȝ i iure
iurande nō q metꝰ ſȝ q̄ uis ſit oportet itelligi Est
ē ius iurandū affirmacio religiosa qd aut̄ affir
mate q̄ deo teste ꝓmiſis · Jd tenēdū ē · Jam ē nō
ad iram dei al' deoꝝ q̄ nulla ē ſȝ ad iusticiā et ad fidē
ꝑtinet Nam p̄clare eniꝰ o fides alma apta pinnis | apta q̄ i prīmiacul̄o tem pli de pieta ·s· ad dextrū latus iouis
et ius iurandū iouis · Qui ig' ius iurandū uiolat
is fidē uiolat q̄ in capitolio uicinā iouis opti ·
maxi ut in catonis orōne ē nr̄i maiores ēē uolu
Solucio ſc̄e ob iectōnis | erūt · At ē nec iratus qdē iup̄r plus regulo noci
ıſſȝ q̄ ſ nocuit ipē regulus · Certe ſi n̄ mali ēēt
n̄ dolore id aut̄ nō m̄ · nō ſūmū maluȝ · ſȝ nec qdē
malū ēē ſūma auctē ph'ȳ affirmāt · quoꝝ quidē
testē nō mediocrē ſȝ haud ſcio an grauiſſimū re
gulū nolite queso uituꝑare · quē ē locupletioꝝ
q̄rimus q̄ pncipē pō rō · qui retinendi officij cā
Solucio 3ᵉ obiec cionis | cruciatū ſubiret uolūtariū Nam quod aiūt minīa
de mal' ⁊ ut turpit' potiꝰ q̄ calamitosē · an ē ullū | Nulla est fedior macula q̄ quo aiūt inquat
malū maius turpitudie · q̄ ſi in deformitate cor
pis heāt aliqd offensiōis qūta illa depuacio ⁊ fe
ditas turpificati aī dȝ uidē Jtaqȝ ūnosi' qui ista
disserūt solū malū audent dicē · id qd turpe ſit
q̄ aᵗ remiſſius · hi nō dubitāt ſūmū malū dicere
Nam illud quidē nī dedi · nī do fidē infideli cuiq̄ ·
Jd circo recte a poeta dr̄ · quia cū tractaret atreꝰ
p̄ᵉſ mendū fuit · Sȝ ſi h̄ ſibi ſūmit · nulla ēē fidē
q̄ i fideli data ſit · uideant ne q̄rat' latebᵃ ꝑiurio
Est aᵗ ius et belliciū fidesqȝ iuris iurandi ſepe
cū hoste ſuanda · qd ē iuratū ē ut mens cōciperet
id oporte fieri · id obſuandū ē · qd aliᵗ id ſi nō fece
rit nullū piuriū ē · ut ſi p̄dom̄ pactū p capite
p̄cū nō attuleris · nulla fraus ē · nec ſi iuratus qdē
id nō feceris Nam pirata nō ē p duelliū i nūo dif
finitus · ſȝ coīs hostis hōm · cū hoc nō fides ēē dȝ
nec ius iurandū ēē coē nō ē falsū iurare piura
re ē : ſȝ qd ex aī tui ſnīa iuraris ſicut uerbis cōcipit'
Ab auctoritat' | more nr̄o id nō face piuriū ē Scite ē euripides
Ad optacio | iurauī lingua mēte nō iuratū gero Regulus u° nō
debuit ↄdiciones pactōesqȝ bellicas ⁊ hostiles ꝑturbāe

p̄mio Cuꝫ iusto ē et legittīo hoste gerebatᷣ aduersus ℓo
quē et totū ius fetiale et mlta sūt iura oīa qđ ni
ita eēt nūqᷓ claros uiros senatꝰ uictos hostibꝫ dedisseꝫ
At nō tit[us] ueturiꝰ et spuriꝰ postumiꝰ cuꝫ iteꝝ con
sules essent · quia cuꝫ male pugnatuꝫ apᷓ caudiuꝫ
eēt legiōibꝫ nr̄is sub iugū missis pacē cū samnitibꝫ
fecerāt dediti sūt hīs · iniussu ē p̄pli senatꝰ qꝫ fece
rant Eodem qꝫ tp̄e Tiberiꝰ numitiꝰ ⁊ Q̄ meliꝰ
qui tūc tribūni erant plebis qđ eoꝝ auc̄te · pax erat
f̄cā dediti sūt ut pax samnituꝫ repudiaret̃ · Atqꝫ hꝰ de
ditiōis ip̄e postumiꝰ qui dedebat̃ suasor et autor
fuit Q̄ idē mltis ānis post Celiꝰ mancinꝰ q cuꝫ
numātinis · quibꝫ cū sine senatꝰ autoritate fedꝰ
fecerat dederetur rogationeꝫ suasit eaꝫ quaꝫ lucius
furius et sextꝰ atiliꝰ ex senatꝰ ꝯsulto ferebant q̄
accepta ē hostibꝫ deditꝰ · honestiꝰ hic q̄ quītus pō
peiꝰ quo cuꝫ in eadeꝫ cā eēt dep̄cante accepta lex
nō ē · hic ea q̄ uidebat̃ utilitas sp̄es f̄lsā ab honesta
tis autoritate sup̄ata ē · At nō nō debuit ratū eē qđ
erat actū p̄ uī q̄ᷓ uero forti uiro possit adhiberi Cur
g̃ ad senatū p̄ficiscebatur cuꝫ p̄s̄tī de captiuis dis
suasurꝰ eēt qđ maxīm̄ in eo ē id rep̄henditis · nō
ē suo iudicio stetit · ſꝫ suscepit cām ut eēt iudiciū se
natus cui ṅ ip̄e autor fuisse captiui p̄fecto reddi
ti penis eēnt Itaqꝫ incolumis regulus ī p̄riā resti
tutus · qđ quia p̄rie ī utile putauit · id circo sibi hōēs
tuꝫ et sentire ⁊ pati illa credidit Nam qđ aiūt ualde
utile sit id fieri honestuꝫ immo ū eē nō fieri · ē ē n̄
utile qđ ideꝫ nō honestū · n̄ qꝫ utile honestū ē · ſꝫ
quia honestuꝫ utile Q̄r̄ ex mltis mirabilibꝫ exēplis
haud facile quis dixit hoc ex̄ aut laudabiliꝰ aꝰ p̄stā
tius Sꝫ ex tota hac laude reguli illđ unū eē ad
miratōe dignū qđ captiuos retinendos cēsuit Naꝫ qđ
rediit nob nō uidet̃ mirabile Illis quideꝫ tp̄ibꝫ · alr̃
facē nō potuit Itaꝫ ista laus nō ē hoīs ſꝫ tp̄m Nul
luꝫ ē uinculuꝫ ad astringenduꝫ fideꝫ iure iurando uīñ
maiores eē artiꝰ noluerūt Jd indicāt leges xij
tabulis Judicāt sacrate indicāt federa · quibꝫ et
cū hoste deuincitur fides indicāt nationes āīaduī
siones qꝫ censoꝝ qui nlla de re diligētiꝰ q̄ de iure
iurando iudicabāt L̄ manlio auli filio cuꝫ dictator

Exemplū dedicatiōis

Aliud exemplū dedi
tionis

2ᵉ obiectiōis solutio

3ᵉ solutio

Conclusio et

Comēdatio

Exemplū qđ ponit ualerius libro
quinto caᵒ iiijᵒ exᵒ iijᵒ de pieta
te filioꝝ · ergā parentes et titus
liuiꝰ libro vijᵒ ab urbe condita circa
p̄ncipiuꝫ caᵒ 4ᵒ et 6ᵒ

huiuſſʒ · M · pompon⁹ t̄bun⁹ plebis diem dixit q̄ is pau-
cos ſ̄ dies ad dictaturā gerendam addidiſſʒ ēmīabat
ēt q̄ titū filiū · qui poſtea torquatus appellatus ē ab
hoīb⁹ relegaſſʒ · ⁊ ruri hītare iuſſiſſʒ · qđ cū audiſſet
adoleſcens filius negociū exhibeī prī accurriſſe ro-
mā · cū p̄ma luce domū pōpomj ueniſſe dr̄ · cui ē
eēt nūciatū · qđ illū iratū allaturū · ad ſe ꝗ aliqđ
p̄rem arbitraretur ſurrexit electulo remotiſqʒ
arbitꝛīs ad ſe adoleſcētē iuſſit ueniꝛe At ille ut in-
greſſus ē ꝯfeſtī gladiū diſtrinxit · iurauitqʒ ſtatī ſe
illū interfecturū ni ſ̄ iuſiurandū dediſſʒ ſe prēm miſ-
ſum eē factūrū Jurauit hʼ tīore coactus pompon⁹ rē
ad p̄plm̄ detulit · docuit cur ē a cā deſiſtē neceē eēt
om̄ allium dimiſſiū fecit tm̄ tp̄ib; illis iuſiurādū ualebat
Atqʒ hic titus mallius · ē is qui ad amenē galli quē
ab eo prouocat⁹ occiderat torq̄ detracto cog̃nū ī ueīt
cui⁹ t̄cio ꝯſulatu latini ad ueſiū fuſi et fugati ſūt
Magnus uir in p̄mis · et qui iuip indulgens ī prēm
idem acbus ⁊ ſeui⁹ in filiū Sʒ ut laudandꝰ regul⁹
inꝯſuando iure iurando · ſic decē illi quos poſt cā-
nenſem pugnā iuratos ad ſenatū miſit hanibal ī
caſtra redituros · ea quoꝝ erāt pein ni de captiuis
redimēdis impetriuiſſent · ſi nō redierit uitupandi de
quib; nō oēs · uno mō Nam polibi⁹ bon⁹ autor
in p̄mis ſc̄pſit ex · x · nobiliſſīe · qui tū̄ erāt miſſi ꝯ
nonē ueniſſe re a ſenatu nō impetrā Vn⁹ ex · x ·
qui paulo poſt q̄ erat egreſſus e caſtris rediſſʒ q̄i
aliqđ eēt oblit⁹ rome remāſiſſe reditu ē ī caſtra
libatū ſe eē iure iurando interp̄retabat̄ nō recte fraus
ēt diſtingit nō diſſoluit piuriū; ig̃ fuit ſtulta cal-
liditas p̄uſe imitata prudenciā Jtaqʒ decreuit ſe-
natus ut ille ueterator · et callidus uict⁹ ad han-
balē duceretur Sʒ illud maxi^m octo ē milia hoīū
tenebat hanibal nō quos in acie recepiſſʒ · a'q p̄iclo
mortis diffugiſſet · ſʒ qui relicti in caſtris fugiſſēt
a paulo et uarrone ꝯſulib; eos ſenatus nō cēſuit
redimēdos · cū id p̄ua pecūia potuiſſʒ fieri ut eēt in-
ſitū militib; nr̄is aut uincere aut mori Qua q̄dē
re audita fractū animū hanibal ſcribit idem q̄ ſena-
tus p̄p q; romanus reb; afflictis tam excelſo animo

Vna opinio

Valerius libro tercio c^o is^o ex^o vi^o de fortitudine de hoc tito mallio tangit ſtrictū Sʒ titus liui⁹ li · vii^o ab urbe ꝯdita ſeriate hoc narrat ca^o liij.

fuisse sic honestatis comparacione ea que videntur utilia vincitur Attilius aut qui grece scripsit historiam plures ait fuisse qui in castra revertissent eadem fraude ut iure iurando liberarent eosque a censoribus omnibus ignominiis notatos. Sic iam huius loci finis perspicuum est ea que timido animo humili demisso fractoque fiant quale fuisset reguli factum si aut de captivis quod ipsi videtur opus esse non quod rei publice censuisset aut domi remanere voluisset non esse utilia quia sunt flagiciosa

Restat quarta pars que decore moderacione modestia continencia temperancia continetur. Potest igitur quicquam utile esse quod sit huic talium virtutum choro contrarium. Atque aristippo cirenaici atque annicerii philosophi nominati omne bonum in voluptate posuerunt virtutemque esse censuerunt ob eam rem esse laudandam quod efficiens esset voluptatis quibus absoletis floret epycurus eiusdem que fere adiutor auctorque sentencie. Cum his veris equisque ut dicitur si honestatem tueri ac retinere sentencia est decertandum est Nam si non modo utilitas sed omnis beata corporis firma constitucione eiusdemque constitucionis spe explorata ut a metrodoro scriptum est Continetur certe hec utilitas et quidem summa sic enim censent cum honestate pugnabit Nam ubi primum prudencie locus dabitur an ut conquirat undique suavitates. Quam miser virtutis famulatus servientis voluptati. quod autem munus prudencie an legere intelligetur voluptates faciat mihi isto esse iocundius. quid excogitari potest turpius Iam qui dolorem summum malum dicat. aut eum que habet locum fortitudo que est dolorum laborumque contencio quociens est in multis locis dicat epicurus sic hic dicat satis fortiter de dolore. tamen id non spectandum est quid dicat sed quid consentaneum sit ei dicere qui bona terminavit voluptate mala dolore: ut si illum audiam de continencia et de temperancia. dicit ille quidem multa in multis locis sed hiret aqua ut aiunt Nam qui potest temperanciam laudare is qui ponat summum bonum in voluptate Est enim temperancia libidinum inimica libidines aut consectatrices voluptatis At qui in his tribus generibus quoquo modo possunt non incallide divisant prudenciam introducunt. scienciam suppeditantem voluptates depellentem dolores. fortitudinem quoque modo aliquo

Altera opinio de predictis x missis ab hanibale romam

De comparacione utilis cum temperancia

Declaracio a partibus virtutis primo a prudencia

Impone finem

opinio

Impugnacio

Exequitio in speciali

Argumentum a fortitudine

A continencia

Opinio velati erroris

expediunt cum tradunt racionem negligende mortis
perpetiendique doloris · et temperanciam inducunt non facil
lime Illi quidem sed tamen quoquo modo possunt · dicunt enim volup
tatis magnitudinem doloris detractionem fieri Iusticia vacil
lat vel pocius iacet Omnesque he virtutes que in commu
nitate cernuntur · et in societate generis humani · nam enim libera
litas · nec bonitas · nec comitas esse potest · non plus quam
amicicia si hec non per se expectantur · sed hec ad utilitatem
Conclusio voluptatem ve referantur Conferamus igitur in pauca · nam
ut utilitatem nullam esse docuimus que honestati esset con
traria · sic omnem voluptatem dicimus honestati esse
Increpacio contrariam Quo magis reprehendendos caliphonem et di
nomacum iudico · qui se direpturos controversiam puta
verunt · si cum honestate voluptatem · tamquam cum homine pe
Racio cudem copulassent Non recipit istam coniunctionem ho
nestas aspernatur repellit Neque vero finis bonorum et 2a ro
malorum · qui simplex esse debet · ex dissimilibus rebus mis
ceri et temptari potest Sed de hoc · magna enim res est
Resumpcio propositi alio loco pluribus diximus Nunc ad propositum · quemadmodum
igitur · si quando ea si videatur utilitas honestati repugnat
diiudicanda res sit · satis est disputatum supra Si autem
speciem utilitatis · et voluptas habere dicatur · nulla potest esse
ei cum honestate coniunctio Nam ut tribuamus aliquid
voluptati condimenti fortasse non nil utilitatis certe
Offert librum filio Habes a patre munus marce fili meum. Erit mihi
quidem sentencia magnum · sed proinde erit ut acce
peris · quamquam hi tibi tres libri inter cratippi commentarios
tamquam hospites erunt recipiendi Sed si ut ego ne
missem athenas quod quidem esset factum nisi me e me
dio cursu clara voce patria revocasset · aliquando me quoque
audires · si quando in hiis voluminibus ad te profecta est
vox mea tribues hiis temporibus quantum poteris · poteris
autem quantum voles Cum vero intellexero de hoc genere scie
gaudere · tum et presens tecum propediem ut spero et dum
habens absens loquar Vale igitur mi cycero tibique
persuade te quidem esse mihi carissimum Sed multo fore
cariorem si talibus monumentis preceptisque letabere

Explicit liber tullii officiorum · deo gracias

Excedunt cunctos hi libros phyorum
Tibi quos fecit tres tullius officioz

Eloquio preceps magnus memorabilis augur
Tullius indigna cede peremptus obis
Tertius omnipotens implevit noie claro
Ingenium ceso corpe morte claret
Vivit et ingenti pollet cuz laude p orbem
Cuius in hoc tumulo mebra sepulta iacent
Inclitus hic cicero lanne pietate sepultus
Quez fortuna neci tradidit inmerite
Maximus eloquio cuius bonus urbis amator
Punctesqz malis profugiumqz bonis
Qui in sexaginta cpletis ac trib annis
Meriturio pressam destitit in patriam

Institucionum libro primo
Lactancij Cum affrica-
no de Religione Ro-
manorum super fabula
et alijs folio
81 a principio libri

III